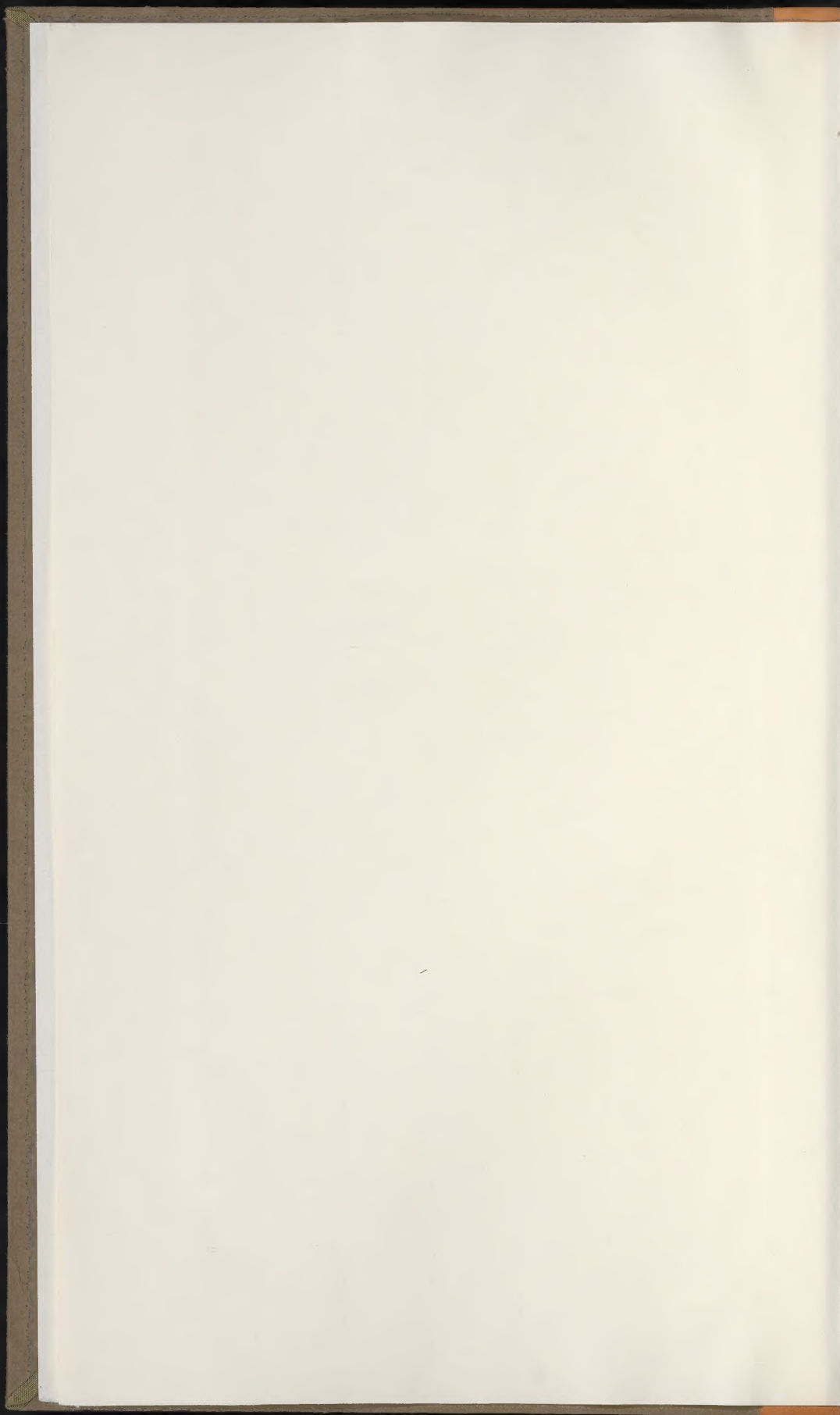

ANALYSIS
OF
GERMAN LITERATURE
HISTORY

ANALYSIS
OF
GERMAN LITERATURE
HISTORY

2531
4505

140

MONUMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARS II.

THE
WESTERN
GERMANIC
REVUE

OF THE
WESTERN
GERMANIC
REVUE

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARS II.

LIPSIAE
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXXIV

II 3
.M854

29814
Dm. 34

Cum tomi XXX, qui ultimus formae maioris est, pars prior (p. 1—725 complectens) ante annos 38 curante Oswaldo Holder-Egger b. m. a. 1896. in lucem edita 'monumenta varia aevi Suevici et sequentis temporis usque ad Heinrichi VII. obitum' litterarum studiosis proposuisset, inter quae Iacobi de Guisia Annales historiae illustrium principum Hanoniae et Cronica S. Petri Erfordensis moderna (quam ipse editor O. Holder-Egger paulo post in singulari Scriptorum rerum Germanicarum fasciculo inter 'Monumenta Erphesfurtensia' a. 1899. denuo edidit) et Cronica Reinhardsbrunnensis locum praecipuum obtinent, iam tunc decretum est, ut in altera huius tomi parte 'supplementa aevi regum Saxoniorum et Salicorum' usque ad mortem Lotharii III. (a. 1137) colligerentur, quorum quaedam non parvae molis a sociis olim societatis nostrae doctissimis Ernesto Sackur b. m. et Iulio R. Dieterich iam recensebantur. Quibus posthac etiam nonnulla monumenta aevi Karolorum accesserunt, ita ut tomi XXX. pars altera iam supplementa tomorum I—XV. praebeat. Sed variis cladibus et publicis et privatis intercedentibus, praesertim cum et ii, qui rationem operis definiverant et qui primi ei manus admoverant, et ii, qui eis successerunt, omnes fere importuna morte absumpti aut ad alia officia transire coacti essent, coeptum opus non ante 8 fere lustra exacta tandem ad finem perducere licuit, quod, etsi forte tot tantisque turbis involutum non semper ita omnibus modis absolutum et perfectum existat, ut contendimus et laboravimus, tamen iis, quibus haec studia cordi sunt, gratum acceptumque fore speramus. Nam aliis et gravibus negotiis praepeditus Holder-Egger, magister

noster praestantissimus, auctorum, qui ad historiam Germaniae et Italiae medii aevi spectant, post Pertzium et Waitzium editor longe meritissimus et sagacissimus, ipse, dum adviveret, paucis libellulis minoris momenti exceptis, huic operi insistere non potuit. Quod H. Bresslau b. m., qui post eum a. 1912. editionem Scriptorum in collectione nostra moderandam suscepit, continuo aggressus Adolfum Hofmeister et inde a d. 1. m. Oct. a. 1913. etiam Gerhardum Schwartz, quem vix unum annum nostrum esse fata concesserunt, adiutores sibi adiunxit. Sed bello funestissimo, quo totus fere orbis terrarum conflagravit, mense Augusto a. 1914. exorto, in quo Gerhardus Schwartz statim d. 2. m. Nov. a. 1914. gloriose pro patria dimicans occubuit, perque 4 annos et amplius saeviente, cum omnium animi et vires in tuendis patriae finibus occupati essent, hoc opus nostrum iam aliquantum promotum amplius proficere non potuit, priusquam H. Bresslau v. cl., a victore Straßburgo non humaniter expulsus, Heidelbergae a. 1919. certum refugium invenit. Ubi senex venerandus primo a Friderico Baethgen, tum inde a d. 1. m. Oct. a. 1923. a Percy Ernesto Schramm adiutus opus interruptum strenue repetiit, ego Berolini, tum Gryphiae partes mihi assignatas absolvi, itaque ipso adhuc superstitute primus partis secundae fasciculus (p. 727—957 complectens) mense Septembri a. 1926. foras dari potuit, qui annales, catalogos, notitias, vitas aliasque historias minores ad Germaniam et Galliam et tempora regum Karolorum, Saxoniorum, Salicorum, Lotharii III. pertinentes continet. Inter quos libellos praecipui sunt Annales Iuvavenses, quos Bresslau maximos appellavit et una cum ceteris annalibus ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerptis post editionem principem nuper a v. d. E. Klebel paratam denuo edidit, Vita Lebuini antiqua, quae rerum veterum Saxonum testimonium gravissimum praebebat, Nortberti Vita Bennonis II. episcopi Osnabrugensis, olim a Bresslau inter Scriptores rerum Germanicarum primum autentice edita, Fundatio ecclesiae Hildensemensis, Sigebotonis Vita Paulinae, fundatricis monasterii Paulinaecellensis (edente I. R. Dieterich). Libelluli sub numeris VI. et VII. appendicis Cronicae S. Petri Erfordensis modernae in parte priorie editi, quos Holder-Egger in parte altera iterum se propositurum esse pollicitus est, omissi sunt, quippe quos ipse in fasciculo speciali Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editorum, quem 'Monumenta Erphesfurtensia' inscripsit, iam a. 1899. ex codice antiquo dudum reperto suppletos emendatosque iteravisset.

Cum H. Bresslau v. cl. paulo post fasciculum primum editum morte nobis et litteris ereptus esset, cura operis iterum quasi de domini sui funere rapti, ipso iam antea id agente, mihi commissa est, qui eum in praeparanda hac

editione iam per 14 fere annos adiuveram. Et quia non omnes libelli, quos in secundo fasciculo typis mandandos Bresslau reliquerat, ad unguem iam absoluti erant, plus minusve eos retractari et expoliri oportuit. Quod et ab editoribus, qui superstites erant, et a vv. dd. Gerhardo Laehr b. m. et Theodoro Zwölfer, tunc sociis nostris, qui invicem se excipientes etiam plagulas fasciculi secundi mecum correxerunt, adiutus postquam feci vel faciendum curavi, fasciculus secundus (p. 959—1327 complectens), qui supplementa Italica (chronicam, notitias, vitas aliasque historias minores) continet, a. 1929. mense Maio in lucem prodiit. Ex quibus supplementis inter cetera hic indico cum *Miracula s. Columbani* (edente H. Bresslau b. m.), *Sermonem de virtute et Sermonem de transitu s. Constantii*, *Andreae abbatis Strumensis Vitam s. Arialdi* et *Vitam s. Iohannis Gualberti* accedente alia eiusdem vita anonyma (edente F. Baethgen), *Desiderii Dialogos de miraculis s. Benedicti*, tum, quae longe maximum spatium occupat, *Rangerii Vitam metricam s. Anselmi Lucensis episcopi*, cuius editionem ab Ernesto Sackur b. m. ante 40 ferme annos praeparatam Gerhardus Schwartz b. m. et Bernhardus Schmeidler noster absolverunt.

Fasciculus tertius et ultimus (p. 1329—1668 complectens), quem nunc proponimus, praeter nonnulla fasciculorum primi et secundi additamenta minora, tempora inde a saeculo VIII. usque ad initium saeculi XII. spectantia et partim ad Germaniam et Burgundiam pertinentia (annalium et chronicarum fragmenta, notitias, vitas aliasque historias minores, velut Translationem trium virginum Coloniensium Walciodorensem, quam edidit Wilhelmus Levison), partim res gestas Italiae illustrantia (annales, catalogos, notitias, alias historias minores) et Addenda quaedam et emendanda indices totius tomi XXX. diu desideratos continet. Inter additamenta Italica eminent *Annales Casinenses*, quorum recensio A a Georgio Waitz b. m. ante plus quam 50 annos reperta hic primum a Guilelmo Smidt una cum duobus aliis recensionibus iam pridem cognitis edita est, et *Monumenta quaedam Aretina saeculo XI. conscripta*, et, qui prae aliis nominandus hic primum in Germania prodit, libellus pretiosissimus et paene unicus, ad cognoscendum regni Italici et iura et administrationem fisci vel maximi momenti, qui 'Instituta regalia et ministeria camerae regum Longobardorum' inscribitur, alias in Italia sub titulo 'Honorantiae civitatis Papiae' editus. Qui libellus edente Adolfo Hofmeister etiam separatim recusus venum it. In indicibus componendis et illustrandis vv. dd. Henricus Kauffmann, qui etiam in toto fasciculo tertio praeparando et absolvendo semper mihi aderat et plagulas indefesse mecum correxit, et Erwinus Asmann,

qui aequè in plagulis corrigendis desudavit, multum laboris et diligentiae impenderunt. Quorum alter, H. Kauffmann, Indicem nominum, alter, E. Aßmann, Indicem rerum et verborum composuit, postquam singulas voces et singulos locos antea Ernestus Kittel (p. 3—439) et Iohannes Frederichs (p. 440—465 et p. 727—1327), tunc socii nostri Berolinenses, et Heinricus Kauffmann (p. 466—725 et p. 1329—1491; res et verba p. 1329—1491 etiam Erwinus Aßmann) enotaverunt. In locis Belgiae et Franciae explicandis summo studio summaque liberalitate nos adiuvit v. cl. Franciscus L. Ganshof Bruxelensis. Alii quoque multi, quos, quantum fieri potuit, singulos suis locis indicavimus, non semel consilio et opera nobis adfuerunt. Quibus omnibus gratias agimus quam maximas.

Dabam Gryphiae, mense Augusto a. 1934.

ADOLFUS HOFMEISTER.

SCRIPTURUM TOMI TRICESIMI PARTE SECUNDA CONTINENTUR:

SUPPLEMENTA TOMORUM I—XV.

Praefatio auctore A. Hofmeister . . . . . Pag.
V—VIII

FASCICULUS PRIMUS.

A. GERMANIA ET GALLIA.

I ANNALES, CATALOGI, NOTITIAE.

1. Annales ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti. Ed. H. Bresslau	727 744
2. Annalium Ratisponensium supplementum. Ed. F. Baethgen	745 -747
3. Annales Magdeburgenses brevissimi. Ed. O. Holder-Egger	748 749
Notae necrologicae Magdeburgenses. Ed. O. Holder-Egger	749—750
4. Series regum et imperatorum S. Matthiae Treverensis. Ed. A. Hofmeister	751—752
5. Series regum Alsatiensis. Ed. F. Baethgen	753
6. Notitia S. Petri Wormatiensis. Ed. A. Hofmeister	754
7. Notitia de conventu Hattois archiepiscopi Moguntini et Herivei archiepiscopi Remensis. Ed. F. Baethgen	755—756
8. Notae Aschaffenburgenses. Ed. H. Bresslau	757—760
9. Notitia ordinationis Frisingensis. Ed. A. Hofmeister	761—762
10. Notae ecclesiae maioris Hildesheimensis. Ed. A. Hofmeister	763—765
11. Notae Prumienses. Ed. F. Baethgen	766 -767
12. Dedicaciones ecclesiarum Germaniae et Galliae	768 -768
Dedicatio ecclesiae S. Andreae Coloniensis. Ed. F. Baethgen	768
Dedicatio capellae S. Stephani apud portam altam Coloniae. Ed. F. Baethgen	768 -769
Nota dedicationis Frisingensis. Ed. O. Holder-Egger	769
Notae dedicationum S. Blasii Brunswicensis. Ed. A. Hofmeister	769 -770
Notitiae dedicationum ecclesiae Epternacensis. Ed. N. de Werveke	770 -774
Dedicatio Isenensis. Ed. F. Baethgen	774
Dedicatio ecclesiae S. Adalberti Angiensis. Ed. F. Baethgen	774 775
Dedicaciones Brunwilarenses. Ed. A. Hofmeister	775—777
Dedicatio capellae S. Stephani Wormatiensis. Ed. F. Baethgen	777
Dedicatio oratorii Limburgensis. Ed. F. Baethgen	777
Dedicatio ecclesiae Ardachrensis. Ed. H. Bresslau	778
Notae dedicationum Mindensium. Ed. O. Holder-Egger	778
Dedicatio ecclesiae in Slettenbach. Ed. F. Baethgen	779
Dedicatio oratorii cuiusdam in diocesi Moguntina siti (ad S. Albani monasterium per- tinentis?). Ed. A. Hofmeister	779—780
Dedicatio altarium S. Mariae Aquensis. Ed. F. Baethgen	780
Dedicatio capellae S. Michaelis Treverensis. Ed. F. Baethgen	780
Dedicatio oratorii S. Crucis ad S. Pantaleonem Coloniensem. Ed. F. Baethgen	780—781
Notae Sancti Sepulcri Cameracensis. Ed. A. Hofmeister	781
Dedicatio altaris Marbacensis. Ed. F. Baethgen	782
Dedicatio capellae S. Mariae et S. Andreae Maguntinensis. Ed. F. Baethgen	782
Dedicatio cryptae ecclesiae in monte S. Apollinaris. Ed. F. Baethgen	782—783
Notae dedicationum Treverenses. Ed. H. V. Sauerland	783
Dedicatio capellae S. Sulpicii Treverensis. Ed. F. Baethgen	783 -784
Dedicatio capellae Sangallensis. Ed. A. Hofmeister	784

	Pag.
Dedicatio altarium in ecclesia S. Amandi. Ed. A. Hofmeister	784
Notitia S. Amandi. Ed. A. Hofmeister	785—786
Consecratio Claustroneoburgensis. Ed. A. Hofmeister	786—787
Dedicatio capellae S. Godehardi Moguntinensis. Ed. F. Baethgen	787—788
Dedicatio ecclesiae Nuenheimensis. Ed. F. Baethgen	788

II. VITAE ALIAEQUE HISTORIAE MINORES.

13. Vita Lebuini antiqua. Ed. A. Hofmeister	789—795
14. Vita Philippi presbyteri Cellensis. Ed. A. Hofmeister	796—805
Vita s. Philippi confessoris	798—801
De translatione sui corporis	801—803
De inventione corporis s. Philippi	803—805
Vita Adalberti abbatis Hornbacensis. Ed. A. Hofmeister	805
15. Idonis presbyteri Historia translationis sancti Liborii. Ed. F. Baethgen	806—813
16. Translationis sanctorum Wandregisili et Ansberti quae supersunt. Ed. O. Holder-Egger	814—820
17. Fundatio ecclesiae S. Nicolai Leodiensis. Ed. F. Baethgen	821—822
18. Translationis et Inventionis sancti Dionysii Ratisponensis historia antiquior. Ed. A. Hofmeister	823—837
19. Vita Lietherberti episcopi Cameracensis auctore Rodulfo monacho S. Sepulcri Cameracensis. Ed. A. Hofmeister	838—866
Epitaphium domni Lietherberti episcopi. Ed. A. Hofmeister	866
Notitia de morte et translatione Lietherberti episcopi Cameracensis. Ed. A. Hofmeister	866—867
De sanctis ecclesiae Cameracensis relatio auctore monacho Valcellensi. Ed. A. Hofmeister	867—868
20. Vita Bennonis II. episcopi Osnabrugensis auctore Norberto abbate Iburgensi. Ed. H. Bresslau	869—892
21. Hecelini monachi Translatio et Miracula sancti Clementis. Ed. I. R. Dieterich	893—908
22. Sigebotoni Vita Paulinae. Ed. I. R. Dieterich	909—938
23. Fundatio ecclesiae Hildensemensis. Ed. A. Hofmeister	939—946
24. Vita Lamberti praepositi monasterii Novi Operis prope Hallam Saxoniam. Ed. H. Bresslau	947—953
25. Translatio sancti Alexandri in monasterium Hallense Novi Operis. Ed. H. Bresslau	954—956
Ex tractatu, qui intitlatur 'Denotatio reliquiarum, quas primus Otto imperator augustus de Italia Magdeborch transmisit et convexit'. Ed. H. Bresslau	956—957

FASCICULUS SECUNDUS.

B. ITALIA.

I. CHRONICAE, NOTITIAE.

26. Chronica monasterii Sancti Michaelis Clusini. Ed. G. Schwartz et E. Abegg	959—970
27. Notitia dedicationis ecclesiae Sancti Salvatoris in Monte Amiata. Ed. P. E. Schramm	971—972
28. Notae de Mathilda comitissa. Ed. P. E. Schramm	973—975

II. VITAE ALIAEQUE HISTORIAE MINORES.

29. Translatio Iuvenalis et Cassii episcoporum Narniensium Lucam. Ed. A. Hofmeister	976—983
30. Translatio et Miracula sanctorum Senesii et Theopentii. Ed. P. E. Schramm	984—992
31. Miracula sancti Columbani. Ed. H. Bresslau	993—1015
32. Sermo de virtute et Sermo de transitu sancti Constantii. Ed. A. Hofmeister	1016—1022
33. Vita et Miracula sancti Bononii abbatis Locediensis. Ed. G. Schwartz et A. Hofmeister	1023—1033
34. De Gallica Petri Damiani protectione et eius ultramontano itinere. Ed. G. Schwartz et A. Hofmeister	1034—1046
35. Vita sancti Arialdi auctore Andrea abbate Strumensi. Ed. F. Baethgen	1047—1075
36. Vitae sancti Iohannis Gualberti. Ed. F. Baethgen	1076—1110
Vita Iohannis Gualberti auctore Andrea abbate Strumensi	1080—1104
Vita Iohannis Gualberti auctore discipulo eius anonymo	1104—1110

37. Dialogi de miraculis sancti Benedicti auctore Desiderio abbate Casinensi. Ed. G. Schwartz et A. Hofmeister	1111—1151
38. Vita metrica s. Anselmi Lucensis episcopi auctore Rangerio Lucensi. Ed. E. Sackur, G. Schwartz, B. Schmiedler	1152—1307
39. Relatio aedificationis ecclesiae cathedralis Mutinensis et translationis sancti Geminiani. Ed. H. Bresslau	1308—1313
40. Vitae prima et secunda s. Bernardi episcopi Parmensis. Ed. P. E. Schramm	1314—1327

FASCICULUS TERTIUS.

SUPPLEMENTA FASCICULORUM PRIMI ET SECUNDI.

A. GERMANIA ET BURGUNDIA.

I. ANNALES, CHRONICAE, NOTITIAE.

41. Annalium Patherbrunnensium fragmenta. Ed. H. Kauffmann	1329—1332
42. Chronicae S. Marii Lausannensis fragmentum. Ed. A. Hofmeister	1333—1334
43. Anonymi Ratisponensis Chronicae fragmenta. Ed. G. Leidinger	1487—1491
44. Notae historicae Augienses. Ed. A. Hofmeister	1335—1336
45. Notae Brotseldenses. Ed. A. Hofmeister	1483—1487
46. Dedicatio ecclesiae in Udmodard. Ed. A. Hofmeister	1337
47. Dedicatio altaris S. Crucis in ecclesia Prumiensi. Ed. A. Hofmeister	1338
48. Dedicatio capellae in castro Wirtenberg, ut videtur. Ed. A. Hofmeister	1339

II. VITAE ALIAEQUE HISTORIAE MINORES.

49. Translatio Sergii et Bacchi martyrum Weissenburgensis. Ed. W. Levison	1340—1342
50. Miracula sancti Apollinaris episcopi Valentinensis. Ed. A. Hofmeister	1343—1346
51. Translatio sanctorum Geminorum Ellwangensis et Ratisbonensis. Ed. W. Levison	1347—1349
52. Vita et Passio sancti Brunonis episcopi et martyris Querfordensis. Ed. H. Kauffmann	1350—1367
53. Miracula sancti Willibrordi Epternacensia. Ed. W. Levison	1368—1371
54. Translatio trium virginum Coloniensis Walciodorensis. Ed. W. Levison	1372—1383
Historiae Walciodorensis monasterii prologus. Ed. W. Levison	1383—1384

B. ITALIA.

I. ANNALES, CATALOGI, NOTITIAE.

55. Annales Casinenses ex Annalibus Montis Casini antiquis et continuatis excerpti inde ab a. 1000 (999) usque ad a. 1098. Ed. Guil. Smidt	1385—1429
56. Catalogus regum Langobardorum et imperatorum Aretinus auctore Gerardo primicerio. Ed. A. Hofmeister	1430—1437
57. Series episcoporum Aretinorum. Ed. A. Hofmeister	1438—1441
58. Notae de Beatrice ducissa Tusciae et Gisle. Ed. A. Hofmeister	1442—1443

II. ALIAE HISTORIAE MINORES.

59. Instituta regalia et ministeria camerae regum Longobardorum et Honorantiae civitatis Papiae. Ed. A. Hofmeister	1444—1460
60. Libellus querulus de miseris ecclesiae Pennensis. Ed. A. Hofmeister	1461—1467
61. Historia custodum Aretinorum. Ed. A. Hofmeister	1468—1482
Addenda et Emendanda	1492—1497
Corrigenda	1497. 1668
Index nominum totius tomi. Scripsit H. Kauffmann	1498—1618
Addenda ad Indicem nominum	1618—1620
Index rerum et verborum totius tomi. Composuit E. Assmann	1621—1667

73
8

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

A V S P I C I I S
SOCIETATIS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI

S C R I P T O R V M
TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS I.

L I P S I A E
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCCXXVI

MONUMENTA
GERMANIAE
HISTORICA.

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS I

*Scriptorum tom. XXX. pars II. supplementa Scripto-
rum tom. I—XII. continet: Supplementa Germanica et
Gallica in hoc primo, Italica in secundo fasciculo, qui
hac aestate typis mandabuntur, continentur. Fasciculus
tertius praefationem et indices partis I. et partis II.
tom. XXX. praelebit.*

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

A V S P I C I I S
SOCIETATIS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI

S C R I P T O R V M
TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS I

L I P S I A E
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXVI

29817
26

ANNALES EX ANNALIBVS IUVAVENSIBVS ANTIQVIS EXCERPTI.

EDIDIT H. BRESSLAU.

⁵ *Annales*¹, qui paginis insequentibus denuo eduntur, omnes ex uno fonte derivatos esse et a viris doctis, qui eis operam edendo sive commentando navaverunt, iam observatum est neque quemquam, qui eos diligenter inter se comparaverit, effugere potest. Nec minus certum est ex eodem fonte multa passim hausisse auctores nonnullorum aliorum scriptorum: *Annalium* scilicet *Althahensium maiorum*²; *chronicarum* Karoli, quas magister quidam Rudolfus Salisburgensis a. 1165. in commentariolo, quem de aetate s. Rudberti scripsit, non uno loco citat³; libelli de conversione *Bagariorum* et *Carantanorum*⁴; compilationis denique historicae circa annum 1180. sive *Salisburgi* sive in monasterio *Admundensi* compositae⁵, ex qua *Annales* *Admundenses*, *Garstenses*, s. *Rudberti Salisburgenses*⁶ et praeter eos scripta quaedam *Cremifanensia* et *Althahensia* saeculorum XIII. et XIV. multa, quae ibi *Annalibus Mellicensibus* addita sunt, excerpserunt.

¹⁵ Fontem communem, quem *Salisburgi* ortum esse certo certius est, *Annales Iuvavenses antiquos* vocamus, qui quod nobis servati non sunt, non possumus quin valde doleamus. Prior eorum pars post annum 829. ex duobus aliis scriptis aequè deperditis composita est, ex *Annalibus* scilicet, quos *Iuvavenses antiquissimos* vocamus, et ex compilatione quadam *annalium* potissimum *Francicorum*, quam, cum et ipsa ad res in Bavaria gestas praecipue

²⁰ attendat, ibi scriptam esse cum aliis viris doctis, qui de his rebus egerunt, conicimus.

Quae compilatio inde ab anno 725. usque ad annum 829. continuata etiam in *Annalibus Xantensibus*⁷ et in *Annalibus Maximinianis*⁸ expilata est; in illis vero, qui inde ab anno 790. initium sumunt, post annum 796. nihil legitur, quod asseveranter ad compilationem nostram reduci possit, quare eam primo non ultra annum 796. processisse, ea vero quae sequuntur continuatori

²⁵ debere concludimus. Auctor *Annalium Maximinianorum* compilatione *Francica* inde ab anno 747. usque ad annum 811. ad libellum suum componendum usus est, quo anno cum *Annales* illi finem capiant neque certo sciamus, num nobis in codice unico et recenti integri servati sint, necesse non est, ut compilationis nostrae alteram quandam partem anno 811. finem habuisse pro certo statuamus⁹.

Compilationis huius fontes erant *Gesta pontificum Romanorum*, *Annales Petaviani*, *Annales* ³⁰ *deperditi* in monasterio *Lorsch* conscripti, quos ex *Annalibus Laurehamensibus*, *Annalibus Moselaniis* et ex *Fragmento* quod dicitur *Chesni* restituere possumus, *Annales* denique regni *Franco-*

1) Quae hic breviter et succincte exponimus, uberius explicata et demonstrata sunt in dissertatione nostra 'Die ältere Salzburger Annalistik' (Abhandlungen der

³⁵ Preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1928 nr. 2). 2) Ed. E. v. Oefele, SS. rer. Germanicarum, 1891. 3) Ed. W. Wattenbach, SS. XI, 17 et B. Sepp, 'Oberbayr. Archiv f. vaterländ. Gesch.' XLIX (1895. 1896), 415 ss. 4) Ed. Wattenbach, SS. XI, 1 ss.

⁴⁰ 5) Utrum auctor huius compilationis omnia, quae ex ea in *Annales* *Admundenses*, *Garstenses*, s. *Rudberti Salisburgenses* transierunt, ipse ex fonte communi excerpserit, an multa ex chronica *Bavarica* aequè deperdita expilaverit, quae fonte communi usus sit (id quod v. cl.

I. R. Dieterich 'Streitfragen der Schrift und Quellenkunde des deutschen Mittelalters' (1900) p. 115 ss. probare nisus est) in medio relinquimus, cum haec questio ad nostrum propositum parum faciat.

6) Ed. Wattenbach, SS. IX, 569 ss. 561 ss. 787 ss. 7) Ed. B. v. Simson, SS. rer. Germanicarum, 1909. 8) Ed. G. Waitz, SS. XIII, 19 ss. 9) *Annales Xantenses* et *Annales Maximinianos* etiam post annum 796. arta affinitate coniunctos esse B. v. Simson contendit, G. Waitz recte negavit. Nam inde ab anno 796. hi duo *Annales* ibi tantum concordant, ubi *Annales* regni *Francorum* ad verbum exscribunt; omnibus vero locis, ubi ab eis rebus vel verbis absunt, omnino discrepant.

rum. Annalium Petovianorum vestigia in compilatione usque ad annum 792. apparent; deinde solos Annales regni Francorum secuta est. Sed Annalium regni Francorum recensionem quandam adhibuit, quae ab ea, quam nostri codices servaverunt, paululum diversa hic illic, exempli gratia annis 788. 798., ad Annales qui dicuntur Einhardi propius accedit. Cum eis, quae in nostris codicibus annalium praedictorum leguntur, in compilatione nostra paucae, sed utiles notitiae coniunctae erant, quas utrum auctor compilationis in recensione quam habuit Annalium regum Francorum invenerit an ex propria scientia addiderit, statui nequit.

Multo maioris pretii quam compilatio annalium Francorum, de qua iam satis dictum est, erat alter fons aequè deperditus Annalium Iuvavensium antiquorum, Annales scilicet quos Iuvavenses antiquissimos vocamus. Tradelant enim inde ab anno 741. usque ad annum 824. multas notas historiam Bavariae, praesertim provinciae Salisburgensis eiusque archiepiscoporum illustrantes, quas nisi ex hoc fonte non novimus. Quare etiam pretium Annalium Iuvavensium antiquorum in eo maxime consistebat, quod in eis annales antiquissimi sive integri servati sive excerpti erant.

Priori Annalium Iuvavensium antiquorum parti, quae, ut supra diximus, anno 829. desinit, non multo post continuatio addita esse videtur. Cuius continuationis initium est brevis nota de corpore sancti Iustini ab Otgaro archiepiscopo Maguntinensi Romae impetrato et Maguntiam translato. In Annalibus Iuvavensibus maximis, qui soli hanc notitiam ex Annalibus antiquis excerpterunt, posita est ad annum 830., sed translationem ipsam, cuius praeter annales nostros solus Hrabanus Maurus mentionem facit¹, iam anno 829. factam esse nobis persuasum est. Eius enim anni mense Iunio Adalrammus archiepiscopus Salisburgensis concilio, quod praesidente Otgaro archiepiscopo Maguntiae celebratum est², interfuit, neque me errare puto, si concilio eodem tempore corpus sancti Iustini Maguntiam pervenisse et clericum quendam Salisburgensem Adalrammi archiepiscopi comitem, qui sollemnem translationem oculis vidisset, cum domum redisset, notam de hac sollemnitate annalibus domesticis inseruisse. Neque verò dissimile mihi videtur, clericum, qui de hac translatione memoriae posterorum servanda tantum curavit, eundem etiam excerpta compilationis de qua diximus Francicae cum Annalibus Iuvavensibus antiquissimis coniunxisse et hac coniunctione Annales Iuvavenses quos antiquos vocamus formasse, quippe in quibus ad translationes sanctorum multum attendi appareat.

Continuatio annalium antiquorum, cuius initium nota de translatione sancti Iustini facit, quamvis brevis et exilis ea re tamen priori annalium parti similis est, quod et ipsa aequo modo rerum in Bavaria gestarum atque earum, quae ad regni Francorum universalis historiam pertinent, rationem habet. Sed inde ab anno 844., quo anno scriptor quidam contemporaneus computavit, quantum temporis inde a victoria Pippini primi in loco Textlicio reportata praeteritum esset, annalium nostrorum indoles prorsus mutatur; deinde enim annales praeter regum successiones nihil nisi res ad historiam Bavariae pertinentes narrant et de regum gestis etiam gravissimis, quae ad hanc historiam illustrandam non faciunt, fere omnino tacent. Qui et quot scriptores hoc modo annales inde ab anno 844. continuaverint, definiri non potest. Sed ea, quae usque ad annum 956. annales nostri tradunt, ut plerumque scriptoribus contemporaneis ascribenda, ita gravissima et ad historiam saeculorum noni et decimi cognoscendam utilissima sunt; nam de regibus praecipue Carolomanno, Conrado I., Heinrico I., de ducibus Bavariae Arnulfo et Eberhardo et de archiepiscopis Salisburgensibus illius temporis permulta docemur, quae, antequam horum annalium nova excerpta ex bibliothecarum tenebris eruta sunt, penitus ignoravimus.

Iam cum de Annalibus Iuvavensibus antiquis, qui deperditi sunt, satis dictum sit, ad infra edendos annales, qui ex eis excerpti sunt, transeamus. Ac primum de annalibus a iuvene doctissimo Ernesto Klebel in celeberrimo Styriae monasterio Admontensi nuper detectis breviter agendum est. Annales Iuvavenses maximos eos vocamus, etsi incertum est, num re vera eo nomine digni essent, si Annales, quibus Pertzius noster nomen Annalium Iuvavensium maiorum dedit, integros possideremus. Servati autem nobis sunt Annales hi maximi in codice Admontensi nr. 718 membranaceo, miscellaneo, saeculo XV. ex compluribus codicillis medio circiter saeculo XII. scriptis compaginato. Continet excerpta varia a discipulis scholae monasterii Admontensis ad exercitium in arte scribendi, ut mihi videtur, exarata³, quibus magister quidam

1) Confer Carmina Hrabani Mauri, Poetae latini aevi Karolini II, 225 nr. 71; II, 230 nr. 78; Falk in 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XXII, 435 ss. 2) MG. Con-

clilia II, 604. 3) Accuratus de his excerptis egimus in dissertatione nostra supra p. I n. 1 citata.

hic illic paucarum linearum exemplar interseruit. Ita etiam annalium nostrorum excerpta a duobus vel tribus discipulis non sine mendis gravibus sed plerumque facile corrigendis et a magistro eorum fol. 26—33' codicis scripta sunt, quae res inde ab anno 725. usque ad annum 956. gestas tradunt; numerus anni 957. additus est, sed sine nota annali vacuus permansit. Librum, ex quo haec excerpta transsumpta sunt, in bibliotheca Admontensi etiam saeculo XII. affuisse, nota de archiepiscopo Salisburgensi Heroldo oculis privato, quae anno 955. ascripta est, probare videtur; uberior enim nota de eadem re sine dubio ex eodem libro illo saeculo excerpta in codice Admontensi nr. 164. chronicae Ottonis Frisingensis capituli vicesimo libri sexti in fine addita est¹. Chronologia excerptorum nostrorum passim ita turbata est, ut res anno quodam gestae anno insequenti, varius anno praecedenti ascriptae sint.

Hos Annales Iuvavenses maximos primum satis accurate edidit Ernestus Klebel in 'Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. Vereinsjahr 1921' p. 33ss., qui de eis docte et diligenter explicandis et commentandis, etsi non ubique ei assentiri possumus, optime meritus est. Minus felix fuit idem editor, cum annalium excerptis in codice Admontensi servatis notas alibi traditas, quas ad fontem eorum, Annales scilicet Iuvavenses antiquos, pertinere pro certo habuit, in editione sua adderet; complures enim notas ita in editionem Klebelianam receptas nulla cum annalibus Iuvavensibus necessitudine coniunctas esse in dissertatione nostra supra laudata demonstravisse nobis videmur. Nos annales Iuvavenses maximos primum in monasterio Admontensi a bibliothecario doctissimo P. Friderico Fiedler benigne adiuti ad novam eorum editionem parandam descripsimus, deinde codicem Heidelbergam missum cum socio nostro Fr. Baethgen diligentissime examinavimus et annales ipsos iterum iterumque contulimus.

Annales Iuvavenses maiores et minores primum non sine mendis gravibus edidit I. G. ab Eckhardt in Commentariorum de rebus Franciae orientalis et episcopatus Wirceburgensis tomo I. p. 804s. Cuius editionem v. cl. Pertz, cum codicem ab Eckharto adhibitum non invenisset, in tomo I. Scriptorum nostrorum p. 87ss. repetivit, qui postea codice Wirceburgensi reperto additiones quasdam et emendationes in Scriptorum tomo III. p. 122s. publici iuris fecit, sed multum aberat, quin his additamentis omnia, quae absolvenda erant, absolvisset². Denique v. cl. A. Chroust, qui in Monumentorum Palaeographicorum serie I, fascic. 5, tab. 5 imaginem phototypicam unius folii codicis edidit, de eius compositione et scriptura diligentissime disseruit. Postremo codicem Heidelbergam missum ego et socius noster F. Baethgen denuo accuratissime examinavimus.

Codex theol. fol. 46 bibliothecae universitatis Wirceburgensis, initio saec. IX., ut nobis videtur, scriptus magnum opus chronologicum Bedae continet, quod ipse Librum de temporibus maiorem, posteri Librum de ratione temporum appellaverunt. Manus tres, quae in hoc opere scribendo laboraverunt, distinguendae sunt, quarum prima tabulas magnas paschales, quae textum Bedae praecedunt, et capita 1—25 operis chronologici exaravit, altera hoc opus finivit, tertia chronica Bedae maiora addidit. Scriptores primum alterumque et litterarum ductus et verborum nonnullorum formae vulgares non ex Germania sed ex Francia occidentali oriundos esse produnt, id quod iam v. cl. Chroust perspexit³, tertium, cuius scripturam nos non examinavimus, idem vir doctissimus in Italia sive in Raetia Curiensi artem scribendi didicisse opinatur. Quare cum concludendum sit codicem in Francia occidentali scriptum ac deinde in Germaniam translatum esse, etsi non certius certo negandum est fieri potuisse, ut a loco, ubi exaratus erat, statim Wirceburgam pervenisset, multo tamen veri similis nobis et omnibus fere viris doctis, qui de eo egerunt, esse videtur codicem, priusquam in civitatem praedictam transportatus esset, bibliothecae Iuvavensis ecclesiae fuisse; notarium enim historicarum, quae in Germania codici insertae sunt, ne una quidem specialiter ad Franciam orientalem sive ecclesiam Wirceburgensem, permultae vero ad Bavariam et ecclesiam Iuvavensem spectant. Quae cum ita sint, non possumus quin v. cl. Chroust assentiamur, qui codicem in monasterio Elnonensi sancti Amandi scriptum esse acute coniecit. Huius enim monasterii abbas Arno, vir celeberrimus, anno 785. episcopus Iuvavensis factus regimen monasterii non omnino dimisisse nobis videtur eiusque tempore librum nostrum Iuvavum transportatum esse credimus. Quando vero id factum sit, ex notis historicis, quae tabulis magnis paschalibus ascriptae sunt, accuratius consideratis disci potest.

1) Ottonis ep. Frisingensis Chronica ed. A. Hofmeister p. 469 l. 12ss. 2) Postea viri cl. b. m. Philippus Jaffé et Albertus Werminghoff olim socii nostri annales diligenter contulerunt, quorum notis in scriniis societatis

nostrae servatis gratanter uti sumus. 3) Cui assentitur v. cl. A. Hessel in 'Archiv für Urkundenforschung' VIII, 212 n. 15.

Notarum enim illarum in codice nostro quatuor series distinguendae sunt. Quarum primae notas annueramus, quae ad historiam imperii Romani et Byzantini spectant, secundae eas, quae de rebus Anglicis agunt; tertiae vero seriei notae loca indicant, ubi Karolus Magnus annis 782—797. festum paschale celebravisse dicitur. Hae notae omnes, quarum magna pars etiam in aliis codicibus extra Germaniam in Italia sive in Francia occidentali scriptis (de quibus in dissertatione nostra uberius egimus) legitur, eadem manu, quae tabulas magnas paschales et capita 1—25 libri Bedani exaravit, manu scilicet Gallica, tabulis additae sunt, quare codicem usque ad annum 797. in Francia occidentali servatum esse, quartae autem seriei notas. manibus aliis scriptas, quae res in regno Francorum, praesertim in Bavaria gestas narrant, post hunc annum, cum codex Iuvavum perlatus esset, ei insertas esse sequitur.

Notae Iuvavenses, de quibus iam dicendum est, inde ab anno 725. usque ad annum 976. pertinebant. Valde autem dolendum est magnam earum partem nobis servatam non esse. Nam post fol. 16. in codice nostro toto quaternione deperdito factum est, ut notarum ad annos 817.—835. et ad annos 969.—987. ascriptarum parte, notis vero ad annos 836.—968. ascriptis omnibus careamus. Notarum autem, quae nobis servatae sunt, decem vel duodecim scriptores distinguere possunt. Quae ex diversitate manuum cave ne concludas notas originales et contemporaneas esse; nam etiam in notis annorum 725.—796. exarandis, quas omnes post annum 797. additas esse supra demonstravimus, manus quatuor vel quinque laboraverunt. Immo omnes has notas usque ad annum 825.¹, quas Annales Iuvavenses maiores appellamus, exceptis perpauca, de quibus, cum de viris nobis ignotis agant, nihil certi statui potest, ex Annalibus Iuvavensibus antiquis a diversis clericis Iuvavensibus, prout cuique animus erat², descriptas et tabulis paschalibus insertas esse, comparatis inter se aliis annalibus ex eodem fonte derivatis, pro certo habendum esse nobis videtur.

Idem vero dicendum est de Annalibus, quos Pertius Iuvavenses minores vocavit. Scripti sunt ante medium saeculum nonum in codice nostro continuo labore ab uno viro in fol. 22¹, pagina scilicet, quae post tabulas quasdam chronologicas magno cyclo paschali additas et ante initium Libri de temporibus, cum codex in Francia occidentali scriberetur, vacua relicta erat. Initium sumunt inde ab anno 742., desinunt vero anno 805., quia, cum scriptor usque ad hunc annum pervenisset, pagina plena neque spatium reliquum erat. Notae initio uberiores, versus finem, cum scriptor spatium parcere optaret, breviores sunt; duas notas primo omissas post adiectas esse apparet. Omnes autem notae quin ex Annalibus Iuvavensibus antiquis extractae sint, quorum textum aliquot locis accuratius servare videntur, nobis minime dubium est.

Ad annum 743. scriptor annalium notae de bello Bavarico regum Francorum computationem hanc adiecit: Anno 816. sunt anni 74.; similiterque ad annos insequentes annotavit, quanto quisque annus tempore ab anno 816. distaret³. Quae ex computatione viri docti fere omnes concluderunt annales anno 816. scriptos esse, neque negandum est hanc conclusionem prima facie, si verbis iurisperitorum uti licet, veri simillimam esse videri. Attamen facere non possum, quin ab hac opinione discedam. Namque, si re vera Annales Iuvavenses minores anno 816. scripti essent, nos credere oporteret ope exemplaris cuiusdam annalium regni Francorum, quod non ultra annum 816. extensum esset, exemplar compilationis Francicae similiter ante annum 816. finitae scriptum et excerpta huius exemplaris cum excerptis Annalium Iuvavensium antiquissimorum ita coniuncta esse, ut Annalium Iuvavensium antiquorum exemplar ante annum 816. finitum scriptori Annalium Iuvavensium minorum praesto esset; postea vero omnia haec exemplaria eodem modo usque ad annum 829. continuata esse. Quod ut veri simile esse putem, minime persuadere mihi possum, itaque opinor annum 816. propter aliam quandam causam, quam ignoremus⁴, scriptori Annalium minorum tanti momenti fuisse, ut quasi ludens inde annos computaret. Sed de hac quaestione iam satis superque dictum est; re enim vera parvi refert, utrum clericus, qui ex Annalibus Iuvavensibus antiquis Annales quos diximus minores excerptis, hoc anno 816. an post annum 829. fecerit.

1) Utrum continuatio deperdita, quam excerptis ex Annalibus Iuvavensibus antiquis in hoc codice additam esse unica nota anni 976., quae nobis servata est, demonstrat, eadem fuerit, quae in Annalibus Iuvavensibus maximis ad nostram aetatem pervenit, an ab eis diversa, statui nequit. 2) Ter accidit ut ad eundem annum duo

clerici notas diversas de eisdem rebus codici insererent; 50 cf. ann. 774. 788. 791. 3) Post annum 796. propter spatii angustiam hanc computationem addere omisit. 4) In dissertatione supra laudata p. 40 s. de anno natali scriptoris cogitavi.

Annalium Iuvavensium antiquorum exemplar quoddam usque ad annum 829. pertinens ante medium saeculum nonum Ratisbonam pervenisse eo concludendum est, quod Annales sancti Emmerammi maiores in codice huius monasterii Ratisbonensis servati, quos ibidem descriptos esse etsi non certo certius, tamen veri simillimum est, paucis notis exceptis, de quibus nihil certi statui potest, fere integri ex Iuvavensibus antiquis excerpti sunt. Edidit eos e codice, qui iam Monacensis latinus 14456 numeratur, primum I. Mabillon, Vetera Analecta IV, 476 s., deinde B. I. Docen in primo Monumentorum Germaniae historicorum volumine I p. 92 s.¹, postea accuratius K. Roth in libello 'Verzeichnis der Freisinger Urkunden von Corbinian bis Egilbert' p. 89 ss. Nos codicem, de quo in dissertatione nostra l. l. p. 21 ss. uberius egimus, Monaci denuo diligenter contulimus, et annales inde ab anno 748. usque ad annum 823. ab uno scriba continuo labore scriptos hoc loco annalibus Iuvavensibus adiungimus.

Continuatio Annalium Iuvavensium antiquorum, quae ultra annum 829. procedit, Ratisbonae ignota fuisse videtur; erraverunt enim viri docti, qui eam in Annalibus Ratisponensibus saeculi XII. sive in fonte eorum expilatam esse credebant. Verum exemplar continuationis ad monasterium Altahense inferius perlatum in Annalibus Altahensibus maioribus non multa quidem sed certa vestigia reliquit. An idem liber ibidem usque ad saeculum XVI. servatus Aventino celeberrimo rerum Bavaricarum historiographo, cum anno 1517. bibliothecam monasterii perlustraret, ad manus venerit, valde dubium est, immo nobis hoc veri simile esse non videtur. Certum autem est Aventino exemplar aliquod aut Annalium Iuvavensium antiquorum aut annalium quorundam ex eis derivatorum praesto fuisse. Quod iam ex notis quibusdam concludi potuit, quas a v. cl. b. m. E. ab Oefele in annotationem editionis secundae Annalium Altahensium ad annos 907. 911. receptas cum notis ad eosdem annos in Ann. Iuvavensibus maximis ascriptis arte cohaerere apparebat; neque hoc v. cl. A. Hofmeister effugit, cum de editione Klebeliana Annalium Iuvavensium referret², neque me cum de nova eorundem annalium editione praeparanda cogitarem.

Leguntur autem hae notae et complures similes ab Oefelio in editionem Annalium Altahensium ad annos 825. 899. 901. 914. 916. 917. 918.³ receptae inter multas alias ex aliis fontibus excerptas plerumque in marginibus foliorum 7—57 eiusdem voluminis collectaneorum Aventini — iam codicis Latini Monacensis 966. — in quo Annales Altahenses ab eodem excerpti et descripti erant. Quare cum ad editionem nostram instruendam codicem denuo accurate conferrem, inter multas, quae ad nostrum propositum nihil faciunt, magno cum gaudio complures notas adhuc ineditas aequae in marginibus sive inter lineas scripturae eorundem foliorum inveni, quas cum eis, quae iam ab Oefelio publici iuris factae erant, coniungendas at hoc loco in lucem edendas esse duxi. Nonnullas enim earum, si cum Annalibus Iuvavensibus maximis et minoribus, cum Annalibus s. Emmerammi, cum Auctario Garstensi comparaveris, ex communi eorum fonte derivatas esse facile videbis, neque dubito, quin ceterae, cum eiusdem generis sint neque ad alium fontem nobis cognitum reduci possint, eandem originem habeant.

Omnibus his notis Aventinus iam in magno opere Annalium ducum Boiariae et in chronicis vernaculo sermone scriptis usus est, sed quae inde desumpsit, quia qua auctoritate niterentur ignorabatur, a viris doctis hucusque fere neglecta sunt; tempore futuro, si sententia nostra placet, negligenda non sunt, quippe quae ad historiam saeculi noni et decimi non parum faciant.

Editionem nostram ita instruximus, ut usque ad annum 829. Annales Iuvavenses maximos, maiores, minores et Annales s. Emmerammi maiores quatuor columnis disponeremus. Sequuntur deinde fragmentum Continuationis Annalium Iuvavensium maiorum, Continuatio Annalium Iuvavensium maximorum, ultimo denique loco Excerpta Aventiniana. Fontes primarios, eos scilicet fontes, qui in Compilatione Annalium Francicorum expilati erant, infra textum annotavimus. Ceterum annotationem quam maxime et fere ad ea quam brevissime explicanda restrinximus, quae in Annalibus Iuvavensibus maximis et in Excerptis Aventinianis tradita antea incognita erant.

H. Bresslau.

50 1) Hanc editionem repetivit Migne, Patrologia latina p. 847. 3) Ceterae notae, quas Oefelius in editionem CXLI, 1105 s. 2) 'Historische Zeitschrift' vol. CXXVI, suam recepit, ad annales nostros non pertinent.

Annales Iuvavenses maximi^a.DCCXXV.^b Karolus primus^c in Baworiam venit.

DCCXLI. Natus est Thessilo dux.

DCCXLII. Karolus imperator natus est.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCXXV. Carolus^a primus^b in Baioariam venit.

DCCXLI. [N]atus est Tassilo dux.

DCCXLII. Natus est Carolus.

DCCXLIII. Karlomannus et Pippinus bellum cum Francis contra Bawariam fecerunt.

DCCXLIII. Bellum Francorum et Baiovariorum^c. 5DCCXLVII. Karlomannus¹ Romam perrexit et monasterium in Sarapiti monte construxit.DCCXLVIII. Pippinus Krifonem de Baioaria^d expulit.

10

DCCL. Pippinus² elevatus est annuente Zacharia papa^e.DCCLIII. Stephanus^f papa venit in Franciam. Krifo occisus est.DCCLVIII. Bonifacius episcopus a^g Fresis^h passus est.

15

DCCLXI. Rex Pippinus in Vasconiam venit.

DCCLXIII. Hiemps magna fuerat.

DCCLXIII. Hiemps [magnus].

DCCLXV. Venerunt corpora sanctorum in Franciam de Roma: Gorgonis, Naboris et Nazarii.

DCCLXVII. Pippinus rex sinodum magnum habuit de sancta trinitate.

20

DCCLXVIII. Pippinus obiit. Karolus et Karlomannus successerunt.

DCCLXVIII. Pippinus obiit. Carolus rex factus est [VII.] idus Octobris.

DCCLXVIII. Karolus primo perse in Vasconiam^b venit.

25

DCCLXX. Berhta regina fuit in Italia directa ad Desiderium regem.

DCCLXXI. Karlomannus rex obiit.

DCCLXXII. Adrianus papa factus est⁴. Karolus in Saxoniam, conquesivit¹ Erespurc et Irminsul eorum destruxit. Tassilo Carintanos vicit.

30

a) *Superscriptio*; anni ab incarnatione Domini. b) *post numerum una littera deleta c.* c) *impr (imperator) c.* d) *io superscript. c.* e) *propheta c.* f) *post q una littera erasa; ph superscript. c.* g) *affresis c.* h) *uasconiam, prior u delet. c.* i) *eqsivit c.*

35

Fontes: 725. *A. Pet.* — 743. *A. r. Fr.* — 747. *A. r. Fr.* 746. — 748. *A. r. Fr.* — 750. *A. r. Fr.*, *Gest. pont.* — 753. *A. Pet.* — 754. *A. Laur. Mos. A. r. Fr.* — 761. *A. Laur. Mos. A. Pet.* — 763. *A. r. Fr.* — 765. *A. Pet.* — 767. *A. r. Fr. A. Laur. Mos.* — 768. *A. Pet. Laur. Mos.* — 769. *A. Pet.* — 770. *A. Pet. Laur. Mos.* — 771. *A. Pet.* — 772/3. *A. Pet. Laur. Mos. Ann. q. d. Einhardi.*

40

Anno nativitatis Domini DCCXLII. Natus est Carolus, qui factus est rex XXVII. anno, imperator anno LX°.

5 Anno nativitatis Domini DCCXLIII. Carlomanus et Pippinus pugnabant contra Baioarios. Anno DCCCXVI. sunt a[nni] LXXIII.

Anno DCCXLVII. Carlomanus¹ perrexit Romam et monasterium in Zirapli construxit. Inde sunt
10 anni LXX anno Domini DCCCXVI.

Anno DCCXLVIII. Pippinus Griffonem expulit de Baioaria et Tassiloni dedit illum ducatum. Inde sunt anni LXVIII anno Domini DCCCXVI.

DCCXLVIII.^a Pippinus Griffonem de Baioaria expulit et Tasiloni ducatum dedit.

15 DCCL.² Pippinus rex factus est.

Anno DCCLIII. Stephanus papa venit in Franciam. Griffio occisus est. Inde sunt anni LXIII anno DCCCXVI.

DCCLIII. Stephanus papa in Frantiam venit.

Anno DCCLIII. Bonifatius martyrizatus est. Pippinus rex venit primo in Italiam. Sunt
20 anni LXIII superscripto anno.

DCCLIII. Bonifacius martyrizatur.

DCCLXIII. Hiemps fortissimus. Sunt anni
LIII anno superscripto.

DCCLXIII. Hiemps magnus erat.

Anno DCCLXVII. Pippinus Wasconiam conquesti-
25 vit. Sunt anni L anno nativitatis Domini DCCCXVI.

Anno DCCLXVIII. Karolus rex factus est VII. id. Octobr. Sunt anni XLVIII^a anno superscripto.

DCCLXVIII. Pippinus rex obiit et Carolus et Carolomannus reges facti sunt.

30 Anno DCCLXXII. Karolus idolum⁴ Saxonorum combusit^b, quod dicebant Irminsul. Adrianus papa factus est⁴. Sunt a[nni] XLV anno superscripto.

DCCLXXII. Carolus in Saxonia, conquesti-
bure et Irminsul et Tassilo Carentanos^b [vicit]^a.
Adrianus papa factus est⁴.

a) L. eras., XLVIII superscript. c. b) sic c.

a) Superscriptio: Anni a nativitate Domini. b) Carentanus c. c) deest c.

35 1) Ad haec et ea quae sequuntur usque ad annum 811. conferendi sunt Ann. Maximiniani. 2) Haec nota non ex Ann. Petav. neque ex fonte Annalium Lauresh. Mosell., ut v. cl. Waitz ad Ann. Maximinianos annotavit, sed ex Ann. regni Francorum excerpta est, ubi aequae mendose ad annum 750. initium regni Pippini narratur. Verba *annuente Zacharia papa* ex Gestis pont. Rom. derivata sunt. 3) *in Friaia* Ann. regni Franc. 4) Hadrianum anno 772

Annales Iuvavenses maximi.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCLXXIII. Karolus cum Francis in Italiam venit.

DCCLXXIII. Eo^a anno Longobardos suo dominio subiugavit. Translatus est Ruodbertus in civitatem Iuvavensem^b.

DCCLXXV. Karolus in Saxoniam, quesivit^c civitatem, que dicitur Sigiburch.

DCCLXXVI. Karolus iterum cum Francis in Italiam venit.

DCCLXXVII. Karolus conventum magnum habuit cum Saxonibus et multi sunt baptizati.

DCCLXXXII. Hunorum exercitus magnus venit et nichil nocuit.

DCCLXXXIII. Hiltigart regina^d obiit.

DCCLXXXIII. Ad Pozanum pugna fuit¹ et Virgilius episcopus² obiit.

DCCLXXXV. Arn episcopus³ ordinatus est et signa crucis in vestimentis visa sunt.

DCCLXXXVI. Hartrat cum sociis suis iniquum egit consilium contra Karolum⁴.

DCCLXXXVII. Karolus Romam venit et Beneventum sancto Petro reddidit^{e, f}. Rex Karolus contra Baworios usque Lech^g venit et ibi dedit Tessilo^h obsidem^h filium suum Theodonem.

DCCLXXXVIII.^h Tessilo tonsus est. Karolus Tessilonem iussit ad se venire ad Ingilheim. Hui bellaverunt cum Bawariis. Rex Karolus primo per se venit in Radesponam.

DCCLXXXVIII. Karolus acquisivit Winidos, qui dicunturⁱ Wilzi.

DCCXCI. Karolus perrexit in Pannoniam ultra Omuntendorf^{k, s}.

DCCLXXIII. Pabia capta. Translatio sancti Hrodperhti. — Dedicatio ecclesiae^a sancti Rodpercti et captus Desiderius rex in Italia⁵ in civitate Pabia.

DCCLXXXV. Arn episcopus³ ordinatus⁵ III. idus Iunii.

DCCLXXXVIII. Tassilo tonsus est. — Et captus Tassilo dux.

DCCXCI. Adalwinus episcopus⁹ ordinatus est. Karolus in Pannoniam⁴. — Domnus rex in Hunia.

a) ante e una littera deleta c. b) iuvavenses, corr. iuvavenses, c. c) sic pro conquestivit c. d) regino, corr. regina, c. e) reddidit (di superscript.) petro, corr. petro reddidit, c. f) tessilio, corr. tessilo, c. g) obsidū c. h) DCCLXXXVIII c. i) dicitur c. k) r superscript. c.

a) dedicā eccl̃e c; forsan legendum: dedicatur ecclesia. b) tran- 25
si c. c) ordiū c. d) pannoū c.

Fontes: 774. 776. 777. A. Pet. Laur. Mos. — 775. A. Pet. — 783/4. A. Laur. Mos. — 785.6. A. Laur. Fragm. Chem. — 40
787. A. r. Fr., A. q. d. Einh. — 788. A. r. Fr., A. q. d. Einh. — 789. A. r. Fr. — 791. A. r. Fr., A. q. d. Einh.

papam electum esse non in Annalibus regni Francorum, sed in Annalibus qui dicuntur Einhardi (ed. Kurze p. 83) narratur, et in eisdem Annalibus Irmsul idolum Saxonum appellatur. Compilatio igitur annalium Francorum, quam Annales Iuvavenses antiqui expilaverunt, hoc loco propius ad Annales q. d. Einhardi quam ad Annales regni Francorum accedit. Cf. 'Abhandlungen der Preuß. Akademie der Wissenschaften' 1923, 2, p. 17 et 46 p. 38, n. 8.

Annales Iuvavenses minores.

Annales s. Emmerammi maiores.

Anno DCCLXXIII. Karolus conquesivit Italian. Translatus est sanctus Hrodperhtus. Sunt anni XLIII anno [suprascripto].

DCCLXXIII. Carolus Papiam cepit. Sanctus Hrodpertus translatus est.

DCCLXXXIII. Huni ad Enisam venerunt, sed ibi nocuerunt nihil.

DCCLXXXIII. Hiltigart regina et Arpeo episcopus² obierunt et Atto episcopus² factus est.

DCCLXXXV. Pugna Baiowariorum^a cum Hrodperto ad Pauzana. Virgilius³ episcopus et Oportunus abbas⁴ obierunt.

Anno DCCLXXXV. Arn episcopus⁵ est ordinatus. Sunt anni XXXII anno DCCCXVI.

Anno DCCLXXXVI. Signum crucis apparuit in vestimentis hominum. Hartrat partibus [Austriae] consilium malum fecit contra domnum⁶ Karolum regem⁶. Sunt anni XXXI anno DCCCXVI.

DCCLXXXVI. Hartrat malum consilium fecit⁶ et signum in vestimentis hominum. Arn episcopus⁵ ordinatus est.

Anno DCCLXXXVII. Karolus Beneventum conquesivit et dedit sancto Petro⁷. Inde abiit et venit in Baioriam super fluvium Leh⁷, et Tassilo dedit filium suum obsidem. Sunt anni XXX anno suprascripto.

DCCLXXXVII. Domnus Carolus rex Rome fuit et inde ad Leh⁷, obsidem Tassilonis filium Theodonem tulit.

Anno DCCLXXXVIII. Tassilo captus et tonsus est. Karolus primo venit in Baioriam. Sunt anni XXVIII anno suprascripto.

DCCLXXXVIII. Tassilo captus est et Huni ad Furgali et in Baiowaria et Karolus primo in Baiowaria.

Anno DCCXCI. Karolus perrexit cum hoste in Pannoniam^b. Sunt anni XXVII anno nativitatatis Domini DCCCXVI.

DCCXCI. Carolus primo in Huniam.

80 a) dñ c. b) pannon c.

a) paio-, corr. baio-, c.

1) Cf. Auctar. Garst. 784, Ann. s. Rudberti Salisburg. 784 et quae de hac pugna disseruit v. cl. Simson (Abel-Simson, 'Jahrbücher des fränk. Reichs unter Karl d.G.' ed. 2.) I, 477. Quae in Annalibus s. Emmerammi ad annos 784. 785. narrantur, ad annos 783. 784. pertinent. 2) Frisingensis. 3) Salisburgensis. 4) Lunaelacensis. 5) Cf. quae exposui in 'Abhandlungen der preuß. Akademie' I. I. p. 17, n. 3. 6) Cf. Abel-Simson 'Jahrbücher' 85 I², 571. 7) Cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 38, n. 2. 8) Cf. Ann. Maximilianos et quae dixit de nomine Omuntendorf v. cl. R. Müller in 'Blätter des Vereins für Landeskunde Niederösterreichs' XXX¹ (1896); 440 ss. 9) Ratisbonensis.

Annales Iuvavenses maximi.

DCCXCII. Karolus sinodum magnum habuit in Ratispona contra Felicem hereticum. Pippinus iniquum ibi machinavit consilium.

DCCXCIII. Karolus rex per fossatum Alhnone fluminis perrexit et concessit omnibus ecclesiis res suas¹.

DCCXCIII. Ad Francorum vadum sinodus magna contra Elipandum et Felicem hereticum.

DCCXCV. Fastrat^a regina obiit.DCCXCVI. Adrianus papa^b obiit. Leo papa factus est. Huni se reddiderunt Pippino filio Karoli.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCXCIII. Et magna synodus, in qua damnata est heresis de adoptione filii Dei et Felix episcopus de Hispania anathematizatus.

DCCXCVI. Depositio Adriani papae. Huni se derunt et Zotan baptizatus.

DCCXCVIII. Karolus XII missos Romam^c direxit², ubi et tunc Arn archiepiscopus factus est.

DCCXCVIII. Romani Leonem papam martirizaverunt.

DCCC. Karolus^d monachos^e Hierosolimitanos^f cum honore redire fecit. Liukart regina obiit.DCCCI. Karolus a Leone papa factus est imperator^g die natalis Domini et terremotus est factus magnus.DCCCII. Karolus imperator sinodum examinatione cum sacerdotibus habuit ad Aquasgrani pallatii^h.DCCCIII. Karolus imperator Bavoriam venit, ubi et pro causis Hunorum. Missi patriarche Hierosolimitani venerunt ad eum in Iuvavensem sedemⁱ.DCCXCVIII. Domnus Arn episcopus cum magna legatione ad Romam et ibidem a Leone papa pallium susceptus² et archiepiscopus constituitur.DCCXCVIII. Hoc anno eiectus est Leo papa a sede apostolica VII. kal. Maii et a Romanis martyrizatus, sed a Deo restitutus III. kal. Decembris, imperante Carolo rege³.DCCCI. Carolus imperium suscepit Romanum in Roma et a Leone papa secundo iunior consecratus imperator die nativitatibus Domini. Carolus imperator synodum examinationis episcoporum et clericorum fecit in Aquis^b palatio mense^c Novembrio^d et alium^e mense^f Aprilio ita^g . . .DCCCII. Her[um] tertium synodum fecit mense Martio^h.DCCCIII. Carolus imperator in Bagoaria mense Augusto², in Iuvavense civitate mense Octobr.³ et missi¹ Hierosolimitani¹ cum eo².

a) Hartrat c. b) factus est post Adrianus papa delet. c. c) ante R una littera delet. c. d) K in loco raso c. e) monachos c. f) rex c. g) sic c.

a) sic c. b) aq c. c) mense — alium in loco raso. d) mense in loco raso. e) sequuntur pauca verba erasa et illegibilia. f) maff c.; iterum — maff in loco raso. g) aug c. h) otet c. i) missi hier. in loco raso c.

Fontes: 792/3. A. r. Fr., A. q. d. Einh., A. Pet. — 793—796. A. r. Fr. — 799. A. r. Fr., cf. A. q. d. Einh. — 800—808. A. r. Fr.

1) Cf. de hac nota 'Abhandlungen der preuß. Akademie' l. l. p. 43. 2) Nomina quatuor legatorum ex placito anni 812. discimus, in quo praeter Arnonem Paulinus patriarcha Aquileiensis, Fardulfus abbas monasterii s. Dionysii et Echerigus comes palatii nominantur, cf. Simson 'Jahrb. des fränk. Reichs unter Karl d. Gr.' II, 137, n. 4 et 'Abhandlungen der preuß. Akademie' l. l. p. 43 s. 3) Cf. de hac nota quae exposui 'Abhandlungen' 45 l. l. p. 18 et p. 38. Compilatio annalium Francorum, fons annalium nostrorum, hoc loco iterum propius ad

Annales Iuvavenses minores.

Annales s. Emmerammi maiores.

Anno DCCXCI.^a Consilium iniquum contra dom-
num Karolum ad Reganespure. Anno DCCXCII.
Felix heresis^b convictus in Reganespure. Sunt
5 anni XXV anno DCCCXVI.

DCCXCII. Synodus contra Felice^a in Reganes-
pure et malum consilium contra Karolum.

DCCXCIII. Carolus per fossatum^a Alhmonem^b.

Anno DCCXCIII. Synodus magna ad Franco-
rum vadum. Fastrada obiit. Sunt anni XXIII.

DCCXCIII. Synodus ad Franchono vadam^a.

Anno DCCXCV.^a Adrianus papa obiit. Leo ordi-
natus est. Huni se reddiderunt^d. Zotan
baptizatus est. Sunt anni XXII.

DCCXCVI. Adrianus papa obiit. Huni^d se reddi-
derunt. Leo papa factus est.

Anno DCCXCVI.^a Pippinus in Pannonia ad hringe.
Sunt anni XXI.

Anno DCCXCVIII. Arn episcopus et multi
15 alii cum eo missi in Roma et ibi pallium
suscepit.

DCCXCVIII. Arn archiepiscopus factus est.

Anno DCCXCVIII. Leo papa martyrizatus.
Keroldus mortuus.

DCCXCVIII. Leo papa martyrizatur^a.

DCCC. Liutgardis regina obiit.

20 Anno DCCCI. Karolus imperator factus est.
Primum synodum examinationis fecit in
Aquis.

DCCCI. Carolus imperator factus est.

DCCCII. Cadaloc et Gotthrammus seu ceteri
multi interfecti fuerunt ad castellum^a Gun-
tionis.^a

DCCCIII. Carolus ad^a Salzburc monasterium
fuit.

^a) ita c. repetito numero anni; sed notitia addita pertinet ad
annum 792. ^b) hereses, corr. heresis, c. . c) DCCXCVI,
30 corr. DCCXCV, c ^d) redderunt c. ^e) DCCXCVII.
corr. DCCXCVI, c.

^a) e correctura c. ^b) sic c. ^c) franano, corr. franchono, c.
^d) se post Huni in fine lineae eras.

Annales q. d. Einhardi quam ad Annales regni Francorum accedebat. 4) Scribendum erat: *monachum*
Hierosolimitanum; cf. Simson l. I. II, 208. 5) Missi Hierosolimitani iam Aquisgrani sive potius in loco Salz
ad imperatorem venerunt, quem an Iuvavum secuti sint valde dubium est; cf. quae de compositione notae huius
25 anni disserui 'Abhandlungen' l. I. p. 86, n. 3. 6) Cf. Simson l. I. II, 284.

Annales Iuvavenses maximi.

DCCCIII. Leo papa et Karolus imperator natalem Domini pariter celebraverunt in Carisiaco. Eodem anno Saxones expulsi sunt de terra eorum, qui ultra Albiam fuerunt.

DCCCIV. Karolus filium equivocum suum in^a Bechem^a misit^a. Leo papa iterum in Franciam perrexit¹.

DCCCVI. Karolus in Theodonis^b villa regnum suum inter filios divisit.

DCCCVIII. Karolus magnum [concilium]^c habuit de processione spiritus sancti.

DCCCX. Pippinus obiit, filius Karoli. Magna mortalitas^d animalium fuit.

DCCCXI.^e Karolus imperatoris filius maior^f natu obiit.

DCCCXII. Pernhardus rex factus est in Italia⁴.

DCCCXIII. Karolus imperator Ludowico filio suo coronam imposuit.

DCCCXIII. Karolus imperator obiit et Ludowicus in paternum honorem successit.

DCCCXVI. Leo papa obiit et Stephanus papa factus est, qui Ludowicum in Remis civitate ad imperatorem consecravit.

DCCCXVII. Pascalis papa factus est⁵.

DCCCXVIII. Pernhardus carmulam⁶ levavit.

DCCCXVIII. Pernhardus interiit.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCCIII. Alchuinus obiit XIII. kal. Iun. Carolus^a imperator Saxones expulsi^a de patria eorum.

DCCCIV. Hoc anno baptizatus est caganus vocatus Abraham XI. kal. Octobr. Hoc anno Leo papa in Francia, nativitate^b Domini in Carisiaco, epyfania^c in Aquis.

DCCCVI.^d Hoc anno Carolus imperator divisit 10 regnum inter [filios] suos in Theodonis villa^a die II. id. Febr.², ubi nativitate^b [Domini].

DCCCVII. Eclipsis solis facta est die II.³ id. Febr. ab hora III usque horam VII⁴.

DCCCX. Domnus Pippinus obiit VIII. idus Iulias.^a Pridie kal. Decembr. eclipsis^a solis facta est ab hora^b III. usque in horam VII. die sabbati¹.

DCCCXI. Carolus iunior obiit II. non. Decembr.

DCCCXII. Pernhardus rex factus est.

DCCCXIII. Karolus imperator obiit V. kal. Febr. 25 Domnus Hludowicus imperium suscepit et Hlodhario Baioariam dedit, Pippino Wasconiam. Walh tonsus est.

a) in bethe mis c. b) prior o superscript. c. c) deest c. d) i post mortalitas delet. c. e) DCCCXI c. f) maioris c. g) parmulam c.

a) Carolus — ex in loco raso. b) nt c. c) epyfania c. 35 d) ad hunc annum in codice notatum est: [Sunt a] Niceno synodo anni CCCCLXXXIII, quae verba ad annales nostros non pertinent. e) villa superscript. c. f) Sequuntur duae lineae erasae et nobis illegibiles. V. cl. Jaffé legere sibi videbatur: . . r. l. mense Iulio signum magnum apparuit. 40 Litteras nias sive mag etiam nos recognovimus. Ad annum DCCCXVIII. in codice notatum est: IIII DCCLXIII; a passione Domini DCCLXXVI. est annus, neque haec verba ad annales nostros pertinent. g) sic videtur scriptum esse. h) sequitur rasura. i) sebb c. 45

Fontes: 804—819. A. r. Fr.

1) In Annal. Iuvav. max. nota de itinere papae Leonis perperam duobus annis ascripta est. 2) Divisio imperii 6. die m. Febr. facta est. In Annalibus Iuvav. maioribus dies eclipsis solis ex nota anni sequentis huc irrepsisse videtur. 3) Eclipsis fuit III. id. Febr., ut recte Ann. regni Francorum tradunt. 4) In compilatione Annalium Francicorum certe ad annum 812. narratum erat Bernhardum in Italiam missum et postea ibi 50

Annales Iuvavenses minores.

Annales s. Emmerammi maiores.

Anno DCCCIII. Alchuinus obiit. Karolus Saxones ab ultra Albium^a expulsi.
Saxones expulit de terra eorum.

Alhwinus obiit.

Anno DCCCV. Leo papa in Francia.

DCCCV. Leo papa ad Carisiaco noster domnus habuit^b. Cabuanus venit ad domno Carolo^c et Abraham cagonus baptizatus super Fiskaha.

DCCCVI. Carolus regnum divisit inter filios suos in Theodonis villa.

DCCCX. Pippinus obiit VIII. id. Iul. Magna mortalitas animalium^d fuit.

DCCCXI. Carolus iunior obiit^e II. non. Decembr.DCCCXII. Bernhardus a domno Carolo^f rex factus est.DCCCXIII. Domnus Caralus^g imperator Hludowico filio suo coronam imperii inposuit.

DCCCXIII. Domnus Carolus imperator obiit V. kal. Febr. etatis suae anno LXXI. et domnus Hludowicus imperare cepit.

DCCCXVI. Leo papa obiit. Stephanus papa factus est et in mense Octobr. in Remis civitate domnum Hludowicum ad imperatorem benedixit^h.

DCCCXVII. Pascualis papa factus est et Baturicus episcopus⁵.DCCCXVIII. Pernhardus rex carmulamⁱ levavit⁶.DCCCXVIII. Pernhardus interiit. Hiltipaldus episcopus⁷ obiit et Odolfus comis⁶. Liudwit carmulam levavit.

a) sic c. b) ita corrupte c. c) dom. caroto c. d) animal, ū superscript., c. e) obiit, t ex correctura, c. f) caroto c. g) carl., corr. caral., c. h) impr. bened c. i) carmalum c., sed conf. 819.

regem creatum esse, cf. Ann. regni Francorum 812. 813. In Annalibus Iuvav. antiquis missio in Italiam ommissa et solum creatio regalis excerpta, sed annus 812. retentus est. 5) Ratisponensis. 6) Notae annorum 818. et 819. pertinent ad annos 817. et 818., cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 23, n. 2. 7) Coloniensis.

DCCCXXI. Dominus imperator regnum suum inter
filios divisit.

DCCCXXII. Dominus imperator cum fratribus suis,
quos invitos tondere iussit reconciliatus est. Arn
archiepiscopus obiit; Adalrammus^a suc-
cessit.

DCCCXXI. Obiit Arn episcopus VIII. kal.
Febr. 5

DCCCXXIII. Conventus ad Francorum vadum
habitus; Lotharius imperialem coronam suscepit.
Ludowitus^b interiit. Ebo Remensis episcopus ad
terminos Danorum venit. 10

DCCCXXIII. Eugenius papa ordinatus est; tunc
et Lotharius cesar Romam venit, ubi Adal-
rammus Bavarie regione^c archiepiscopus
pallium suscepit. Rex Bulgarorum eodem
[anno]^d legatos suos ad imperatorem direxit. 15

DCCCXXV. Ludowicus in Baiowariam venit.

DCCCXXV. Heilram obiit VI. id. Ian.

DCCCXXVI. Ossa beati Sebastiani martiris in Sue-
sonam civitatem perlata sunt.

DCCCXXVII.^e Eugenius papa discessit, atque Valentinus electus et ordinatus^f vix unum mensem in ponti-
ficatu complevit. Gregorius ad pontificatus honorem statutus est. Corpora sanctorum martirum
Marcellini et Petri de Roma in Franciam venerunt.

DCCCXXVIII. Lotharius ad marcam Hispaniam directus est.

DCCCXXVIII. Aquisgrani terre motus factus est.

Continuatio Annalium Iuvavensium maiorum^g. 25

[DCCCCLXXVI] . . . . et^h iterum ad orientem iuxta ripam Danubii itemque prope fluvium
Isara, et periebantⁱ plurimi in aquis et interfecti sunt. Tunc venit rex Otto ad Radas-
ponam et expulsus est Heinricus dux a regno et factus est Otto dux Baiowariorum
filius fratris^j.

Continuatio Annalium Iuvavensium maximorum. 30

DCCCXXX.^k Corpus sancti Iustini in Magunciam perlatum est^l.

DCCCXXXVI. Adalrammus archiepiscopus obiit. Eodem anno Liudrammus^m ordinatus et
pallium ei transmissum a Gregorio papa.

DCCCXXXVIII. Exercitus Baiowariorum contra Ratymarum.

DCCCXL. Ludowicusⁿ imperator obiit. Eodem anno sol obscuratus est. 35

DCCCXLI. Pugna Ludowici regis cum exercitu Lotharii, ubi et Adalbertus comes occisus
est, ultra ripam Werinza. Eodem anno pugna Ludowici et Karoli contra Lotharium
ad Fontinel^o in occidentali parte Segone^p fluminis, ubi et eis a Deo victoria data est.

DCCCXLII. Convenientia inter eos facta.

a) inepte sequitur paterno c. b) ludouicus a. c) ita pro regionis c. d) deest c. e) DCCCXXIII, corr. DCCCVII, c. 40
f) sequitur e, ad delet. c. g) post folium 16, desunt in codice octo folia. Caremus igitur notis historicis, quae in dextera
parte codicis (foliis rectis) scriptae erant inde ab anno 817. usque ad annum 968, eis quae in laeva parte codicis (foliis versis)
scriptae erant inde ab anno 835. usque ad annum 987. h) ante et v. cl. Jaffé legere sibi visus est gan; nos nihil recogno-
vimus. i) sic c. k) V post secundum X del. c. l) d videtur ex th correctum esse; drammus — ordinatus et a
Greg. papa in loco raso, ubi antea numeri annorum sequentium scripti erant, verba Liutram (sic) ordinatus — Gregorio papa 45
prius alio loco scripta ibi erasa sunt. m) o superscripti. c.

Fontes: 821 — 829. A. r. Fv.

1) Liudolfi, fratris regis Ottonis II. 2) Cf. praefat. handlungen der Preuß. Akademie der Wissenschaften
tionem supra p. 728, l. 15ss. 3) Error. Cf. 'Ab- 1923 nr. 2 p. 44.

Annales s. Emmerammi maiores.

DCCCXX. Hostis magna contra Hludwutum.

DCCCXXI. Alia hoste^a.

DCCCXXII. Domnus Hludowicus ad Francono
vadam et Hludharius in Langobardiam.

DCCCXXIII. Hiemps magnus; similiter sic-
citas grandis et famis^a valida^b.

Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum.

DCCCXLIII. A Pipino primo, quod in istam regalem progeniem venit potestas, regnante

¹⁰ Ludowico^c rege Baiowarie regionis, usque in presentem annum sunt anni CLVII^{d.1}.

DCCCXLV.^e Combustio ecclesie sancti Rudperti.

DCCCXLVII.^f Item alia combustio ecclesie sancti Petri.

DCCCXLVIII. II. idus Octobris placito habito^g in Radespona de^h parschalchis, qui tale ser-
viciu reddere debent, sicut et ceteri servi, sive vir sit aut femina².

¹⁵ DCCCLI. Liudrammus archiepiscopus Romam perrexit et corpus sancti Hermetis martiris
ad Iuvavum perduxit.

DCCCLVIII. Liudrammus archiepiscopus obiit II. [id.]¹ Octobr³. Eodem anno Adlwinus
episcopatum suscepit et pallium ei transmissum a Nicolao papa⁴.

DCCCLXI. Ludowicus rex ad Iuvavum fuit missa³ sancti Martini.

²⁰ DCCCLXIII. Item Ludowicus rex pascha fuit in Salzpurch.

DCCCLXVII. Fuit terre motus VI. idus Octobr. hora tertia.

a) sic c. b) sequuntur in codice numeri annorum usque ad annum 849. eadem, deinde usque ad annum 941. alia manu
scripti, sed nihil numeris additum est. c) 5 post Ludowico puncto subscripto delet. a. d) CLXII. e. e) DCCCXLIII,
corr. DCCCXLV, c. f) L ante X delet. c. g) o corr. ex u c. h) verba de parascalchis — femina scripta sunt ad
²⁵ annua DCCCL (ubi L in loco raso), sed sine dubio ad hunc locum pertinent. i) deest c.; supplendum esse id. necrologia
demonstrant, cf. MG. Necrol. II, 176. 498; erat igitur Auctarium Garstense, quod II. kal. Octobr. habet. k) Octobr et
pall. ei transmiss. a Nic. papa eod. anno Adl. episc. sue. c.

1) Computatur certo inde a pugna ad locum Tertri
anno 687. commissa. Itaque pro numero CLXII, qui
³⁰ in codice Annalium nostrorum invenitur, legendum est
CLVII. 2) Cf. de hac nota, quae mutila esse vide-
tur, 'Abhandlungen' I. I. p. 44 ss. Utrum placitum Ratis-

bonense, de quo Annales nostri agunt, anno 847. an
anno 848. habitum sit, dubium est. 3) Id est festo
s. Martini (11. die Novembr.). Cf. de hoc verbo W. Erben,
'Herbst Rupert' in 'Mitteilungen der Gesellschaft für Salz-
burg. Landeskunde' I, 86.

DCCCLXXIII. Adelwinus archiepiscopus obiit die septimo kal. Septembr¹. Eodem anno Diodmarus episcopatum accepit^a.

DCCCLXXIII. Diotmarus archiepiscopus ecclesiam ad Petowa Chozivini^b comitis consecravil.

DCCCLXXVI. Ludowicus rex obiit.

DCCCLXXVIII. Karlomannus rex circumseptus ad Ergoltinga ab Ermenperto comite² et ceteris sodalibus suis. Ermpertus in Franciam receptus^a a Ludowico³.

DCCCLXXX.⁴ Karlomannus rex obiit X kal. Octobr⁵.

DCCCLXXXI. Sol obscuratus est a tertia usque ad sextam horam. Primum bellum cum Ungaris ad Weniam⁶. Secundum bellum cum Cowaris ad Culmite.

DCCCLXXXVII. Ludowicus⁷ rex obiit⁸. Arnolfus rex factus est⁹.

DCCCLXXXVIII. Arnolfus rex obiit. Ludowicus filius eius rex factus est.

DCCCLXXXVII. Bellum pessimum fuit ad Brezalauspure^b IIII nonas Iulii⁶. Pilgrimus episcopus ordinatus est.

DCCCLXXX. Bellum fuit iuxta Nuchinga cum Ungaris⁷.

DCCCLXXXII. Bellum fuit cum Ungaris ad Aeni flumen et Ungari superati sunt ab Arnulfo duce Bawariorum⁸.

DCCCLXXXVII. Arnulfus dux ad Iuvavum venit et exinde pergens obsessus est a rege Chunrado in Radespona⁹.

DCCCLXXXVIII.¹⁰ Chunradus rex obiit.

DCCCLXXX. Bawarii⁸ sponte se reddiderunt Arnolfo duci et regnare eum fecerunt in regno Teutonicorum¹⁰.

DCCCLXXXIII. Pilgrimus archiepiscopus obiit VIII. idus Octobr. et Udalpertus¹ ad archiepiscopum ordinatus est.

DCCCLXXXVI. Tempestas ventorum valida fuit.

a) accepit c. b) chozivini c. c) recepto (to in loco raso) Ludowico (do in loco raso) c. d) postrema X ex correctura c. e) Iulii c. f) ita c. g) moneri annorum inde ab anno 890. usque ad annum 899. falso ita scripti: DCCCLXCI, DCCCLXII, DCCCLXIII, DCCCLXIII, DCCCLXIV, DCCCLXVI, DCCCLXVII, DCCCLXVIII, DCCCLXVIII. h) Brezala (a corr. ex i); usque superscript. et delet., postea in linea insequenti denuo script. c. i) X superscript. c. k) prior a ex correctura c. l) adalpertus c., cf. 934.

1) Adelwinum non 26. die m. Augusti, sed 14. die m. Maii a. 878. mortuum esse Excerptum Aventini ex Ann. Iuvav. antiq., Auctarium Garstense et Necrol. Salisburgensia consentiunt. Sed cum Excerptum Aventini (infra p. 744) doceat Theotmarum a rege Ludowico Argentorati archiepiscopum creatum esse et cum ex Annalium Fuldensium narratione concludi possit regem mense Augusto apud Argentoratam Rhenum transiisse, veri non dissimile est creationem Theotmari die 26. eius mensis declaratum esse. In Annalibus igitur Iuvavensibus antiquis, ex quibus nostri Annales maximi negligenter excerpti sunt, scriptum fuisse conicio: *Adelwinus archiepiscopus obiit II. idus Maii. Die septimo kal. Septembris eodem anno Diodmarus episcopatum accepit.* Cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 50 s. 2) De Ermperto comite in pago Isengowe et de eius coniuratione contra regem Carlomannum cf. quae exposui 'Abhandlungen' I. I. p. 49 s. 3) Quidam fontes tradunt Carlomannum die 22. m. Martii mortuum esse. Sed nota annalium nostrorum cum diplomate Arnulfi regis, Mühlbacher Reg. imperii I², nr. 1832 et aliis fontibus consentiens rem decernere videtur. Cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 51.

4) Hoc loco civitatem Wien, metropolim Austriae, primo nominatam esse E. Klebel opinatus est, cui vir clarissimus H. de Voltolini assentitus est ('Wiener Neue Freie Presse 23. März 1922 Abendblatt'). Sed viri linguae Germanicae peritissimi me docuerunt, fieri non potuisse, ut civitas, quae anno 1080. Wienne (sive Wienni) in Annal. Altahensibus appellatur, anno 881. Wenia vocaretur. Itaque primum proelium cum Ungaris aequae ac secundum cum Cabaris ad locum (sive fluvium?) quendam nobis non cognitum commissum esse credendum erit. Cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 51. 5) Error stolidus librarii. Ludowicus III. rex iam anno 882. mortuus erat. Cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 9, n. 1. 6) Locus gravissimus. Cf. infra p. 744 Excerptum Aventini 907. et 'Abhandlungen' I. I. p. 52 s. 7) Cf. infra Excerpt. Aventini 911, Ann. Altah. maiores 911, ubi hoc proelium ad Liuhbinga commissum esse narratur. 8) Proelium ad Oenum anno 918. commissum est. 9) Ratisbona anno 916. a Conrado rege obsessa et capta est. Cf. Excerptum Aventini 916 et 'Abhandlungen' I. I. p. 55 s. 10) Notae annorum 919. et 920. ad annos 918. et 919. pertinent. Cf. 'Abhandlungen' p. 57 s.

- DCCCCXXVIII. Estas sicca fuit. Colloquium ad^a Ingilheim¹.
 DCCCCXXX. Tōto episcopus² et Gundpoto episcopus³ obiit.
 DCCCCXXXIII. Heinricus rex bellum cum Ungaris fecit et Ungari superati sunt.
 DCCCCXXXIII. Longobardi Eparhardum⁴ filium Arnolfi ducis⁵ in dominum acceperunt.
 5 Eodem⁶ anno Arnolfus dux et Udalpertus archiepiscopus cum Baiowariis⁷ iter hostile in Italian fecerunt.
 DCCCCXXXV. Eidem Eparhardo Arnolfus dux pater eius regnum Baiowariorum concessit regendum post se et XI kal. Augusti veniebat ad Salinam⁸ simulque cum eo Udalpertus archiepiscopus, et fidelitatem iuraverunt ei Salinarii cuncti tam nobiles quam ignobiles
 10 viri. Udalpertus⁹ episcopus obiit VIII kal. Decembris, et terre motus factus est.
 DCCCCXXXVI. Egilolfus ad archiepiscopum ordinatus in Salzpurg eodem¹⁰ die III idus Aprilis.
 DCCCCXXXVII. Arnolfus dux obiit.
 DCCCCXXXVIII. Egilolfus archiepiscopus obiit; Heroldus archiepiscopus factus est ab Ottone rege.
 15 DCCCCXLI. Armenta moriebantur late.
 DCCCCXLII. Ungari occisi sunt in Baiowaria in Trugowe¹¹, nisi pauci evaserunt, sub Perhtoldo duce.
 DCCCCXLIII. Fames valida fuit late.
 DCCCCXLVIII. Perhtoldus dux obiit¹². Item bellum fuit cum Ungaris in Nordgowe et Ungari
 20 necati sunt a Baiowariis.
 DCCCCCLI. Otto rex Italian acquisivit cum Baiowariis.
 DCCCCCLI. Otto rex et frater eius in Baiowariam venerunt persequentes regionem et revertentes inde sine victoria.
 DCCCCCLV. Otto rex iterum venit in Radesponam et obsedit et acquisivit eam¹³ omnem
 25 regionem illam¹⁴ simulque frater eius Heinricus cum eo. Heroldus archiepiscopus obcecatus est iuxta Mulidorf VII nonas Mai. Ungarorum maximus exercitus occisus est in Baiowaria iuxta flumen Lemannum¹⁵.
 DCCCCCLVI. Pax fuit et fames valida¹⁶.

Excerpta Aventini ex Annalibus Iuvavensibus antiquis derivati.

- 80 DCCXLVIII.* Pippinus ducatum Thessoloni dat (ut patri succedat). *f. 7.
 DCCCXI.* Carolus maior natu filius obiit II. non. Decembr. *f. 8.
 DCCCXVIII.* Liudwit¹ rebellat. Bernhard interit. Hostis magna contra². *f. 9.
 DCCCXXV.* Ludwicus³ in Boiarum venit. *f. 11.

a) a (in loco raso) ad c. b) har superscript. c. c) d in loco raso c. d) io superscript. c. e) adalpertus c.
 35 f) tringowe c. g) ita c. h) sequitur numerus DCCCLVII. Reliqua pars puginae vacua relicta est. i) haec nota non ad ann. Alt. maiores, sed ad excerpta ex ann. Itavar. pertinet. k) supplendum Liudwicum, cf. Ann. s. Emmerammi maiores.

1) Agi videtur de colloquio Rhenano regis Heinrici, cui Arnulfus dux interfuit, cf. Waits, 'Jahrbücher des deutschen Reichs unter König Heinrich I.' p. 118 s. V. cl. Waits id Maguntiae habitum esse putavit; sed ex nostris annalibus concludendum est, colloquium in palatio Ingelheimensi celebratum fuisse et regem deinde Maguntiam se contulisse. Cf. 'Abhandlungen' l. I. p. 59. 2) Ratisbonensis.
 45 3) Gumpoldus Pataviensis. 4) Hoc loco opinio v. cl. W. Erben, qui negavit Arnolfi filium seniore Eberhardum vocatum fuisse ('Neues Archiv' XVI, 618 ss.), refutatur. Ceterum cf. quae de electione Eberhardi contra Hugonem regem Italiae et de expeditione Italica Arnolfi
 disserui 'Abhandlungen' l. I. p. 59 s. 5) Reichenhall.
 6) Locus corruptus, cf. 'Abhandlungen' l. I. p. 61.
 7) Cf. de hoc proelio ad locum Wels anno 948. commissio Dümmler, 'Kaiser Otto d. Große' p. 180, Lüttich, 'Ungarnzüge in Europa' p. 109. 8) Perhtoldi ducis mors iam anno 947. evenisse videtur. Cf. 'Abhandlungen' l. I. p. 85, n. 2. De proelio in Nordgowe, quo Ungari victi sunt, cf. Ann. s. Emmerammi minores 948., ubi ad Flozun (Floß in provincia Palatinatus superioris) commissum esse narratur, et 'Abhandlungen' l. I. p. 21.
 9) Lech, cf. Oesterley 'Histor.-geograph. Wörterbuch des deutschen Mittelalters' p. 383.

- *f. 17. DCCCXLVIII.* Terrae motus.
- f. 20. DCCCLIII.* Rantopot^a comes plagis orientalibus terminum dimisit^b. Ratislao carmulam fecit¹.
- *f. 20. DCCCLVI.* Carolomanus terminum accepit procurandum, marchia orientalis [ei]^c commendatur^d. Congregato exercitu contra hostes ceptum iter per i^e. . . imp.^{f, 2}
- *f. 20. DCCCLVII.* Magna inundatio. Multitudo populi^g Rastizlaonis occisa³. Rihheri comes⁵ exilio . . sus^{b, 4}. Seditio Pabonis¹ cum sociis comitibus⁵. Carolomannus multa^k depredatur¹ ad Svarizam².
- *f. 21. DCCCLVIII.* Rastizlao¹ iureiurando pactum fecit cum Carolomano et coeperunt iterum instaurari deserta Boiorum; in pace et absque bello sedebant⁶.
- *f. 23. DCCCLVIII.* Litopramus archiepiscopus obiit. Adalovinus succedit. 10
- *f. 22. DCCCLXXII.* Carolomanus cum exercitu ultimos fines Moravorum intendit; predatus victor rediit.
- *f. 33. DCCCLXXXIII.* Adalovinus archiepiscopus¹⁰ Boiorum obiit pridie idus Maii. Eodem anno Theodorus Strassoburgi⁷ archimysta a rege declaratur; Ratisbone consecratur idus Septembris. 15
- *f. 67. DCCCXCVIII.* Ungari ad Linza interfecti⁸.
- DCCCCL. Ad Fischaha a Boiis Cusa rex cum magno exercitu principum suorum victus⁹.
- DCCCXVII. (Interfectio Boiorum) ad^o Braslavespurch¹⁰.
- DCCCXLI. Ad Niuchinga Bavari contra Ungros¹¹.
- DCCCXIII. Boii Ungaros ad Oenum fugant, innumeros⁴ occidunt, in Oeno demergunt. 20
- DCCCXVI. Chunradus Boios intrat, pellit Arionulphum, Ratisbonam obsidet¹².
- DCCCXVII. Arnulphus acquirit Boios et Ratisbonam Eberhardo¹³ fugato.
- DCCCXVIII. Chunradus rursus Boios et Regenspurg.
- *f. 57. DCCCXXXVIII.* Arnoldus dux obiit.

a) Rantpot c. b) divisit, corr. dimisit. c. c) deest a. d) commenda, c. e) i c; sequuntur duae vel tres litterae 25
quae legi non possunt. f) imp c; an legendum impeditur? g) populi supra lineam add. c. h) primae litterae
huius verbi macula illegibiles; pulsus? trusus? i) Babonis, corr. Pab., c. k) mli c. l) depreda, c. m) Rastizlao c.
n) archi supra lineam add. o) a c. p) sequitur verbum paene illegibile; forsitan Chunos. q) ioin c.

1) Ratbodonom comitem sive marchionem marchiae orientalis propter infidelitatem a rege depositum et bonis atque honoribus privatum esse ex diplomate Ludowici regis dato 1. die m. Maii a. 859 (Mühlbacher Reg. imp. 2 nr. 1438) novimus. Excerptum nostrum docet et defectionem Ratbodonis et seditionem Rastislavi principis Maravorum anno 854. ascribendas esse; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 46. 2) De hac expeditione ex aliis fontibus nihil comperimus. 3) Chronologia huius et sequentium excerptorum Aventini turbata est. Expeditio Karlmanni potius ad annum 858. pertinet, quo anno testibus Ann. Fuldens. Ludovicus rex tres exercitus contra Sclavos mittere decreverat, quorum unus a Karlmanno contra Maravos ducendus erat; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 47. 4) Rihheri pagum quendam Pannoniae inferioris marchiae Ratbodonis confinem rexisse videtur; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 47, n. 7.

5) Cum Pabo comes in diplomate Ludovici dato 1. die m. Oct. a. 859. fidelis regis dicatur, eius seditio anno 857. 30 certo posterior et forsitan anno 860. ascribenda est; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 47s. 6) Cf. Ann. Bertinianos auct. Hincmaro 861 et 'Abhandlungen' l. l. p. 48. 7) Cf. supra p. 742, n. 1. 8) Hoc proelium idem esse, quod anno 900. in laeva parte Danubii commissum esse 35 ex aliis fontibus novimus, coniecimus 'Abhandlungen' l. l. p. 52. Cf. Dümmler 'Geschichte des ostfränkischen Reichs' III, 515s. et Lüttich 'Ungarnzüge in Europa' p. 47s. 9) De hoc proelio cf. Dümmler l. l. p. 517; Lüttich l. l. p. 47 et 'Abhandlungen' l. l. p. 52. 10) Cf. 40 supra p. 742, n. 6 et 'Abhandlungen' p. 28, n. 4. 11) Cf. supra p. 742, n. 7. 12) Cf. supra p. 742, n. 1. 13) Fratre Conradi regis, cui ille curam Bavariae post captam Ratisbonam commississe videtur.

ANNALIVM RATISPONENSIVM SVPPLEMENTVM.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Annalium Ratisponensium fragmenta quaedam contineri in codice miscellaneo Monacensi lat. 14594 saec. XIV. primus indicavit G. Leidinger, 'N. Archiv' t. XXIV (1899), 698. Quae accuratius perspecta concordare partim cum eorundem annalium recensione SS. XVII, 577 sqq. iam edita, partim discrepare ab ea apparuerunt. Atque comparatione habita cum annalibus Fuldensibus, quorum fundamento Ratisponensium priores partes nituntur, neque unam recensionem ex altera emanare neque utramque per se ex illo fonte haustam esse perspicuum erat. Quare 'N. Archiv' t. XLV (1924), 256 sqq. fusiùs demonstravi dubitandum non esse, quin annalium Ratisponensium archetypus iam deperditus olim existerit, qui in utraque recensione, cum in prius edita tum in nunc edenda, neque tamen hic neque illic integer descriptus esset. Deinde in fragmentis nostris notae quaedam additae sunt, quarum nonnullae cum annalibus Pruveningensibus (SS. XVII, 606) conveniunt. Editionem paravi codice a me ipso inspecto.

F. Baethgen.

Anno^a imperii Octaviani Caesaris XLII Iesus Christus filius Dei natus est^a.

Diocletianus^b cum Maximiano^c Herculeo XX annis rexit^b.

Anno^d DCCXXXVII. Karolus Saxoniam tributariam fecit^d.

Ann. Fuld.

Anno^e DCCCLXVI. post degradacionem^f duorum archiepiscoporum Theodgaudi^g scilicet Treverensis et Gontharii Coloniensis, qui Lotario regi^h super adulterio dederunt licenciam, idem incestus rex promissionem suam, quam super Theoberga regina legato pollicitus est, Arsenio videlicet episcopo, irritum ducens atque iuramentum optimatum suorum XII iterumⁱ se Waldraedae sociavit. Unde beatus Nicolaus papa eandem adulteram excommunicavit cum omnibus complicibus et communicatoribus suis^e.

Ann. Fuld.
867.

25 Nota^k. Temporibus Ludvici pii apud Magunciam per aliquot^l noctes aer totus^m rubore quasi sanguine petrus enituit et nubes ab aquilone quadam nocte ascendit alteraque ab orienteⁿ et altera a meridie contra venerunt, spicula ignea ad invicem sine intermissione mittentes, tandemque in summitate caeli coeuntes et se quasi exercitus in praelio confundentes non modicum timorem simul et ammiracionem cernentibus ingerebant. Omnes tamen rogabant in bonum monstrum converti. Tunc terrae motus III° nonas Decembris hora prima

Ann. Fuld.
870.

80 Magunciam^o consumpsit civitatem muris undique in terram prolapsis^k.

Ann. Fuld.
873.

Anno^p DCCLXVIII. obiit Pippinus, cui filii eius Karolus et Karolomannus successerunt.

Ann. Fuld.

Anno DCCLXXI. Karolomannus obiit^q.

Anno^r DCCCLXXX. XI. kal. Aprilis Karolomannus rex Bavarorum obiit.

a) Anno — est fol. 1 in margine inferiore e converso scriptum. b) Diocletianus — rexit fol. 29 in margine dextra.
c) Maxiano c. d) Anno — fecit fol. 58 in margine sinistra. e) Anno — suis fol. 60. f) degrad. c. g) Theodgaudii c. h) rege c. i) sequitur etiam delin. c. k) Nota — prolapsis fol. 60—61 in margine inferiore lineis super utrumque folium traductis. l) aliquid c. m) tote, corr. totus, c. n) ita ex Ann. Fuld. (ed. Kurze p. 71) emendandum apparet pro aquilone c. o) Magunciam c. p) Anno — obiit fol. 61 in margine sinistra. q) fol. 62.

- Ann. Fuld. 878. Anno DCCCLXXIII^a. Germanicum populum afflixi^b plaga magna scilicet quasi locustarum adeo fruges ledencium, ut una hora diei C iugera consumerentur ab eis. Tunc in pago Brixensi III diebus et III noctibus sanguis de caelo pluisse narratur.
- Ann. Fuld. 887. Anno DCCCLXXXVI. Karolus imperator a Francis deponitur et Arnulfum ducem Bavarorum in regem statuunt.
- Anno DCCCLXXXVIII. idem Karolus navigio^c periit.
- Ann. Alam. 890. Anno DCCCLXXXIX^o. mortalitas hominum.
- Anno DCCCXCII. Arnulfus tres reges vicit et cum omnibus copiis suis Christo victoriam dante usque ad internicionem^d delevit.
- Anno DCCCXCIII^e. Arnulfus Ungaros eduxit². Sequenti anno Aspertus Ratisponensis episcopus obiit et sanctus Tuto episcopatum suscepit.
- Ann. Fuld. 896. Anno DCCCXCV. Arnulfus^d rex^e una die Romam expugnavit. Anno sequenti Arnulfus Romae factus imperator a Formoso papa coronatur.
- Ann. Alam. 899. Anno DCCCXCVIII^f. Formosus^g papa dedicavit ecclesiam sancti Emmerami^h Ratisponae IX. kal. Octobris³.
- Ann. Alam. 899. Anno DCCGCⁱ. Arnulfus imperator obiit, cui Ludvicus filius successit.
- Anno DCCCCXII. Ludvicus filius Arnulfi obiit, cui successit Cunradus Francigena, et Ungari Bavariam vastant.
- Anno DCCCCXVI^j. Conradus rex Arnulfum ducem vicit. Anno sequenti Arnulfus dux Bavariam cepit.
- Anno DCCCCXVIII. Cunradus rex obiit et Heinricus successit Saxonigena.
- Anno DCCCCXXI^k.³ Heinricus rex et Arnulfus dux pacificati.
- Anno DCCCCXXIX^l. Heinricus cum Arnulfo^m Bohemiam vicerunt.
- Anno sequenti Tuto Reginae civitatum episcopus obiit, cui successit Ysengrim.
- Anno DCCCCXXXIⁿ. Heinricus rex Teni vicit.
- Anno DCCCCXXXIII^o. Heinricus rex Ungariam vicit.
- Anno DCCCCXXXVI^p. Henricus rex obiit, cui Otto filius eius successit.
- Anno DCCCCXLIX^q. Perchtoldus dux Noricorum obiit, cui Heinricus frater regis successit super Bavarios.
- Anno DCCCCLVI^r. obiit Heinricus dux Bavariae et eodem anno fuit interfectio Ungarorum⁴⁰ in Lechvelt.
- Anno MIL. Radaspona, (quae et Hyatapolis sive Imbriopolis), ignibus exusta.
- Anno DCCCCXCV. obiit Heinricus dux Bavariae et filius eius Heinricus successit ei in ducatu Bavariae.
- Anno DCCCCXCVIII^s. luna conversa est in sanguinem.
- Anno MI^t. Heinricus dux perrexit in Italiam. Sequenti anno Otto imperator obiit et Heinricus dux Bavariae successit in regnum. Item Heinricus frater Cunnegrundis imperatricis constitutus est dux Bavariae.
- Anno MXIII^u. Heinricus factus est imperator.

a) DCCCXXIII c. b) affixi c. c) corruptum hoc esse apparet ex in Augia (cf. Ann. Rat. SS. 17, 582), unde etiam 40
periit pro obiit dictum est. d) Arnulfus, corr. Arnulfus, c. e) imperator delet., rex superser. f) DCCCXIII c.
g) Formosus c. h) Emerami c. i) sequitur XC erasum. k) DCCCLXXI^o, l alio atramento add. l) DCCCCLXXIX,
l alio atram. add. m) Arnulfo c. n) DCCCLXXXI, l alio atram. add. o) DCCCCLXXXIII, l alio atram.
add. p) DCCCCLXXXVI, l alio atram. add. q) DCCCLXLIX, primo l alio atram. add. r) DCCCCLVI. delm.
alio atram. s) MC, corr. MX, c.

1) Cf. Num. 21, 85 atque saepius. 2) Cf. Boehmer- hac traditione cf. quae congressi in annalibus nostris
Mühlbacher, Regesta imperii² nr. 1875a. 3) De falsa XLV (1924), 268.

Anno MXXIV. Heinricus imperator obiit, Cunradus successit, qui cum exercitu magno intravit Bohemiam rebellem et post superbiae casum sub protectione divina eandem vastando cum III^{ma} exercitibus adeo humiliavit^a, ut post V ebdomadas eadem in dedicationem recepta cum triumpho trifario Ratisponam reverteretur¹.

⁵ Anno MXXVI^o. Heinricus dux Bavariae obiit, filius regis Heinricus puer VI^{us} eiusdem nominis et potestatis in huius provinciae ducatu successit.

Anno MCIX.^b monasterium sancti Georgii in Prufelingen honorifice inchoatum est².

Anno MCXVII^o. sanctus Erminoldus Pruelingensis abbas primus eligitur et obiit MCXXI^o².

Anno MCXXX^o. Ratispona pene tota combusta est in sexta feria pascae.

¹⁰ Anno MCLXIII. coenobium sancti Emmerami^c ex parte combustum.

Anno MCLXVI^o. coenobium sancti Emmerami Ratisponae ex toto combustum est et muri collapsi.

Anno MCLXI. luna in Febuario tetro igne sanguinei coloris apparuit.

¹⁵ Anno MCLXVI. Fredericus imperator in Italiam cum exercitu proficiscitur. Exercitus imperatoris in Italia mense Augusti subita mortalitate maxima ex parte interiit, ubi etiam filius regis Conradi et filius Welfonis ducis Bavariae interierunt et Eberhardus quoque Ratisponensis episcopus.

Anno MCLII. Ratispona maximo conflagravit incendio, in qua sex praecipue monasteria vorax flamma consumpsit.

²⁰ Anno MCLXXVI. Ratispona civitas exceptis monasteriis sancti Emmerami et sanctae Mariae in superiori et sancti Pauli tota penitus conflagravit III°. kalendas Septembris.

Anno MCCLIII. Otto dux Bavariae subitanea morte mortuus invenitur².

a) humia-, corr. humiliavit, c.   b) fol. 65.   c) Emmami c.

1) Hanc notam spectare ad Henrici III. expeditionem loco esse appositam demonstravi l. c. p. 268 sq.   2) Cf. ²⁵ anno 1041. in Boemannos factam casuque quodam falso Ann. Pruveningenses (SS. XVII, 606 sq.) ad annum.

ANNALES MAGDEBURGENSES BREVISSIMI.

EDIDIT O. HOLDER-EGGER.

In codice monasterii Hohenfurtensis¹ sign. nr. XXVIII, mbr. 4° min., quem Rev. P. Raphael Pavel, supprior et bibliothecarius huius monasterii ordinis Cisterciensis, summa cum liberalitate nobis transmisit, continentur f. 1'—103'. manu saec. XI. scriptum Martyrologium, quod cum nullo editorum in omnibus convenit², cuius in marginibus et spatiis vacuis multis manibus saec. X—XIII. notae et martyrologicae et necrologicae adscriptae sunt, ex quibus apparet hunc codicem Magdeburgi compositum esse; f. 104'—150. altera manu saec. XI. exaratus Helprici qui dicitur Computus³. Dehinc in extremis duobus foliis 150'. 151. sequuntur annales breves 10 a. 814—1063. aut Magdeburgi aut in dioecesi Magdeburgensi scripti. Nam priore parte Annalium a. 814—939. ex Annalibus Corbeiensibus (SS. III, 2 sqq.) excerpta, annis 961—1063. praeter duas notulas vulgatissimas solummodo imperatorum et archiepiscoporum Magdeburgensium obitus adscripti sunt. Neque tamen ex ipsis Ann. Corbeiensibus prior pars annalium nostrorum exscripta est, sed cum horum notae pauculae propius ad Annales Pragenses (SS. III, 119) 15 accedant, in quibus partim eadem partem alia ex Ann. Corbeiensibus excerpta leguntur, patet post a. 941.⁴ ex codice autographo Annalium Corbeiensium, qui adhuc exstat, exemplar annalium vel exscriptum vel excerptum et auctum esse, ex quo et in Ann. Pragenses et in Magdeburgenses quaedam transumpta sint.

Inter notas necrologicas martyrologio adscriptas, quas infra exhibemus⁵, nonnulla eadem 20 manu exarata sunt, quae Annales Magdeburgenses scripsit, quam littera A signavimus.

O. Holder-Egger.

Codicem post mortem socii nostri b. m. O. Holder-Egger nostrum in usum iterum accuratissime contulit v. cl. S. Steinherz Pragensis, qui editionem ab Holder-Eggero paratam paucis locis emendavit et aliquot notas ab illo omissas addidit.

H. Br.

1) F. 1. legitur manu saec. XVII. scriptum: *Monasterii Altovadensis*, id est Hohenfurt ad Moldavam fluvium dioeceseos Pragensis. De quo codice vide Xenia Bernardina II, 2, 176. Hohenfurtensis monasterii a. 1259. incolae ex coenobio Austriaco Wilhering (Janauschek, Orig. Cisterc. I, 252) advenerunt. Codex hic igitur scriptus ante ordinem Cisterciensem institutum ex dioecesi Magdeburgensi casu quodam Altovadum delatus est.

2) F. 103'. manu saec. XIV. hymnus S. Barbarae in-

scriptus est. 3) Inscriptus f. 104': *Incipit prefacio libri Helprici compotiste. 'Cum fratribus adolescentioribus'. Desinit f. 150. 'facilius assequantur'. Explicit liber Helprici compotistae. Cf. L. Traube, 'N. Archiv' XVIII, 81 sq. 4) Ad a. 941. enim in Ann. Prag. extrema notula ex Ann. Corb. sumpta legitur. 5) Notas martyrologicas post additas pleraeque omisimus, sed nonnullas, quae alicuius momenti videbantur, edidimus.*

Anno ^a dominicae incarnationis DCCCXIII. Karolus imperator obiit.	A. Corb.
Anno dominicae incarnationis DCCCL. Ludowichus imperator obiit.	ib.
Anno dominicae incarnationis DCCCLX. ^b Lotarius imperator obiit.	ib. 855.
Anno dominicae incarnationis DCCCLXVIII. Lotorius ^c rex obiit.	ib.
5 Anno dominicae incarnationis DCCCLXXVI. Ludowichus rex obiit.	ib.
Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXVII Arnulfus ^d rex obiit ¹ .	ib.
Anno dominicae incarnationis DCCCCI. Arnulfus imperator obiit ² .	ib. 899.
Anno dominicae incarnationis DCCCCVII. ^e Ungri in Saxoniam venerunt.	ib. 906.
Anno dominicae incarnationis DCCCCXI. Conradus rex ordinatus est.	ib.
10 Anno dominicae incarnationis DCCCCXVIII. Ungri Saxoniam vastabant.	ib.
Anno dominicae incarnationis DCCCCXXVIII. ^f [Sanctus ^g] Vencezlaus martirizatus est.	c. A. Prag.
Anno dominicae incarnationis DCCCCXXXIII. Ungorum exercitus ab Heinricho rege interfectus est.	A. Corb.
Anno dominicae incarnationis DCCCCXXXIII. Heinrichus rex Danos subiecit ^h .	ib.
Anno dominicae incarnationis DCCCCXXXV. Heinrichus rex obiit, et Otto filius eius regnavit.	ib. 936.
15 Anno dominicae incarnationis DCCCCXCVII. ⁱ Passio sancti Adalberti episcopi.	cf. A. Prag.
Anno dominicae incarnationis DCCCCLXI. Otto regnavit.	
Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXXIII. Otto primus et maximus imperator obiit.	ib.
Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXXIII. Sanctus Othelricus ^k episcopus migravit a seculo.	973.
20 Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXXI. Adelbertus archiepiscopus I. obiit.	
Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXXIII. Otto II. imperator obiit.	988.
Anno dominicae incarnationis MXII. Tagino archiepiscopus III. obiit.	
Anno dominicae incarnationis MIII. Gisilharius archiepiscopus II. ^l obiit.	1004.
Anno dominicae incarnationis MXXIII. Gero archiepiscopus V. obiit.	
25 Anno dominicae incarnationis MLI. Hunfridus archiepiscopus VI. ^m obiit.	
Anno dominicae incarnationis MII. Otto III. imperator obiit.	
Anno dominicae incarnationis MLXIII. Engelhardus archiepiscopus VII. ⁿ obiit.	
Anno dominicae incarnationis MXII. Walthardus archiepiscopus III. ^o obiit.	
Anno ^p dominicae incarnationis MXXIII. Heinrichus imperator obiit.	
30 Anno dominicae incarnationis MXXXVIII. Conradus imperator obiit.	

NOTAE NECROLOGICAE MAGDEBURGENSES.

VI. idus Ian. *Manu B.*^a Gerhardus [Athelsuit¹].

V. idus Ian. (*vel ad VI. idus Ian.*) *Manu B.* Sancti Agathonis papae.

III. idus Ian. *Manu B.* Athelswithe.

35 V. kal. Febr. *Manu A.* Karolus imperator obiit anno dominicae incarnationis DCCCXII[III].^a

a) f. 150^v c. b) librarius male DCCCLX. pro DCCCLV. scripsit. c) ita c. d) Arnulfus^o c. e) V e corr.
 f) DCCCXVIII etiam hoc loco c. g) eadem manu in marg. suppl. h) sic etiam Ann. Prag.; subest Ann. Corb.
 i) f. 151. k) eadem manu in loco raso. l) MIII, II erasum c. m) VII, radendo corr. VI, c. n) VIII, radendo
 corr. VII, c. o) III, corr. MIII, c. p) abhinc altera manu sequentia addita sunt. q) omnes notae, quibus nihil ad-
 40 notatum est, diversis manibus saec. XI. scriptae sunt. r) hoc loco deletum videtur; cf. III. idus Ian. s) uncis inclusa
 a bibliopago abscissa sunt.

1) Male obiit a librario additum est.

2) Haec Ann. Corb. ad a. 899., sed Ann. Prag. ad a. 901.

- V. non. Martii. *Manu B.* Ælikae.
- III. non. Martii. *Manu D.* Rač obiit.
- Non. Martii. *Manu C.* Hemezo presbyter.
- VI. idus Martii. *Manu B.* Translatio sancti Viti martyris.
- VII. kal. Aprilis. *Manu E.* (antiqua).* Liudgeri episcopi.
- VII. idus Aprilis. *Manu E.* Brandant.
- VII. non. Maii. *Manu E.* Sanctae Walburge virginis.
- III. non. Maii. *Manu E.* Translatio sancti Godehardi episcopi¹.
973. Non. Maii. *Manu A.* Otto imperator² obiit.
- Spiritus Oddonis felix exultat in astris.
- VII. idus Maii. In Magadaburg Gerontii mart. atque pontificis.
- III. idus Maii. *Manu B.* Sancti Gengulfi mart.
- Nonis Iunii. Eodem die preciosissimus thesaurus sanguinis Domini per Annonem episcopum iubente domino Ottone augusto, immo annuente domino Iesu Christo ab Italia Magadaburgum translatus est.
- II. idus Iunii. *Manu F.* Odulfi episcopi et confessoris.³
- XII. kal. Iul. *Manu A.* [Ludo]wichus [impera]tor obiit anno incarnationis Domini DCCC[XL].
- VI. nonas Iulii. *Manu A.* Heinrich rex obiit anno dominicæ incarnationis DCCCCXXXVI.
- III. non. Iul. [*Minio, manu sac. XIII. Altvadensi.* Procopii⁴ conf.]
- Idus Aug. *Manu B (E?).* Wicberti⁵ confessoris.
1063. II. kal. Sept. *Manu G.* [En]gilhardus archi[episcopus] Magad. VII. obiit.
- VII. idus Sept. Magadaburg Mathalberte virginis Christi.
1051. V. idus Sept. *Manu G.* Meginfrit[h?] prepositus⁶ obiit.
- Manu H.* Meginfrit[h?] requiem dona Christe perhennem.
- III. idus Sept. *Manu I.* Eodem die Cunegundis imperatricis in Babenberch.
- XVI. kal. Oct. *Manu I.* Passio sancte Ludmille.
- XIII. kal. Oct. *Manu K.* Sancti Florentii Perusine civitatis episcopi et martiris incliti⁸.
- III. kal. Oct. *Manu F.* Wencezlay mart.
- VI. idus Oct. *Manu A.* Hemme abb. ob. || Simon presbyter obiit.
- II. idus Oct. *Manu A.* ...miod⁹ laicus obiit.
- XV. kal. Nov. *Manu L.* ...thericus puer obiit.
1023. XI. kal. Nov. *Manu G.* Gero archiepiscopus obiit⁷.
- VI. idus Nov. Item sancti Willehadi episcopi⁸.
- III. idus Nov. Translatio sancte [Lud]mille⁹ martyris.
- Idus Nov. [*Manu sac. XIII. Altvadensi.* Eodem die V fratrum¹⁰ ...ezlaw].
- V. idus Dec. *Manu M, minio.* Bern laicus obiit.

a) manus E fortasse eadem est atque littera B signata. b) pp c. c) a biblioego abscisa sunt ea, quæ punctis signavimus.

1) Hildesheimensis. 2) Primus. 3) De quo 6) Cf. SS. XV, 2, 711. 7) Magdeburgensis. 8) Bre-
presbytero, non episcopo vide SS. XV, 1, 356 sqq. mensis. 9) Ducissae Bohemiae. 10) Polonorum;
4) Abbatis Sazavensis. 5) Abbatis Fritzlarensis. vide SS. XV, 2, 716 sqq.

SERIES REGVM ET IMPERATORVM S. MATTHIAE TREVERENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

⁵ *Isidori Chronicis minoribus in codice ecclesiae cathedralis Treverensis nr. 133c, 4°, pag. 239sq. eadem manu saeculi XII. incipientis, quae et praecedentia scripsit, brevis continuatio subiuncta est, quae initio tota fere¹ ex Bedae Chronicis minoribus et Reginonis Chronica petita, deinde non nisi nomina et annos regni regum et imperatorum Francorum usque ad Heinricum V. (1106—1125) et imperatorum Constantinopolitanorum usque ad Iohannem (I. Tzimiscem, ¹⁰ 969—976) producit. Altera saeculi XII. manu in fine Lotharius imperator (1125—1137) additus, sed rursus extersus est. Sed cum anni regnorum Heinrici IV. et Heinrici V. nondum expressi sint, hanc continuationem primo Heinrico IV. superstite exaratam esse conicere licet. Nomina regum occidentalium et anni regni inde a Lothario 'qui et Ludowicus' usque ad Heinricum II. cum Catalogo Stabulensi, cuius prima manus in Heinrico II. finem fecit, MG. ¹⁵ SS. XIII, 265, conveniunt; cf. 'Histor. Vierteljahrsschrift' XIX, 390, ann. 5 ad p. 389. Codicem exscripsit a. 1887. v. cl. b. m. H. V. Sauerland.*

A. Hofmeister.

.....
Teodosius I.

²⁰ Leo VIII.

Constantinus.

Leo.
²⁵

Constantinus cum Hirena matre.

Isti principes Francorum.

Reg. p. 36.

Pippinus senior ann. XXVII. Huius XXII.
anno Gotafredus^a .....^a

Karlus filius Pippini XXVII. Huius XVII.^b anno
Beda presbiter Anglorum obiit.

Pippinus et Karlomannus, filii Karli, simul
ann. X...^c, et postea Karlomannus mo-
nachus est factus^d.

Pippinus qui supra rex XVII ann. Huius
IIe anno Bonifacius martir est effectus^e, et
XIII. anno hibernus^e grandis et durus.

³⁰ a) obiit? coniecit Sauerland.

b) secund. I. superser. c.

c) numerus deletus a.

1) Excepta sola brevi de sancta cruce ab Heracio im-
peratore restituta notitia; *Et sancta crux Ierosolimis*
abstracta a Cosidroe rege Persarum interfecto illo ab
Heracio imperatore defertur cum magno honore (cf.
³⁵ *Regin. Chron. p. 28). Dimidiata eiusdem ligni sancte*
crucis iterum ad eundem locum XVIII. kal. Octobr.,
pars altera honorifice Constantinopolim defertur sub

eodem imperatore. — Cum adiutamentis, quae Mommsen
MG. Auct. ant. XI, 502 sqq. edidit, haec continuatio non
convenit. 2) Dux Alamannorum, † a. 708. vel 709.
Cf. Chr. F. Stilling, 'Würtemb. Gesch.' I, 179; H. E. Bon-
nell, 'Die Anfänge des karol. Hauses' p. 180. 3) Cf.
Regin. Chron. a. 746, p. 41. 4) Cf. Regin. Chron.
a. 752, p. 44. 5) Ita Ann. Lauresham. a. 764, MG.

Hirena sola.

Karolus et Carlomannus filii Pippini.

Karolus qui supra Romanus imperator III^a
ann. Hirene simul ann. . . .^b

ROMANI IMPERATORES.

Karolus Magnus ann. XLV. Qui XXX° anno
ad imperatorem a Leone papa consecratur.

Ludovicus XXVI.

Post quem filius eius Lotharius regnavit annis XVI in Italia et in Frantia. Ludovicus frater partimque in Francia regnat, Karolus III. frater circa Belgicam Galliam¹. Dispositis regni negotiis pater Lotharius seculum reliquit et monachus est effectus apud Prumiam².

Reg.
855.

Lotarius, qui et Ludo-
wicus³ ann. XV.

Ludowicus III.

Ludowicus Balbus II.

Karolus minor X.

Arnolfus XII.

Ludowicus VII^c.Cunradus XII^d.

Heinricus I. Saxon. XVII.

Otto I. XXXVI, menses X.

Otto II. XX°, menses VII.

Otto III. XVIII, menses II.

Heinricus II. Claudus
Babenburgensis XXII.

Conradus XV⁴.

Heinricus III. XVII.

Heinricus III.

Heinricus V.

[Lotharius.]^l

CONSTANTINOPOLITANI.

Nicephorus ann. VIII. 5

Staurationis	I.	
Michahel	II.	
Leo	VII.	
Michahel alter	VIII.	10
Teophilus	XII.	

Michael Porphirogenitus XXVI. 15

Basilius XX.

Leo et Alexander X...

Leo solus cum filio Constantino III. 20

Alexander cum eodem Constantino L

Constantinus solus VI.

Romanus cum predicto Constantino XXVII.

Constantinus solus cum filio Romano XV.

Romanus cum filiis III.

Nicephorus VI.

Iohannes VI.

a) XIII emendandum.   b) *detersum* c.   c) XII emendandum.   d) VII emendandum.   e) X emendandum cum 35
Cat. Stab.   f) *altera manu saec. XII add., sed extersum vix legi potest c.*

SS. I, 28. Cf. *Regin. Chron. a. 763*, p. 47; J. Weiß, 'Elementarereignisse im Gebiete Deutschlands' I, Wien 1914, p. 38 sqq.

1) Cf. Regin. Chron. a. 842, p. 75. 2) Regin.
Chron. a. 855, p. 77. 3) Cf. Catal. Stabul. MG.
SS. XIII, 265. 4) *XX* perperam Cat. Stab.

SERIES REGVM ALSATIENSIS.

EDIDIT F. BAETHGEN.

*Catalogis regum et imperatorum in XIII. Scriptorum tomo editis hic subiungimus sequentem
seriem, manu saeculi XII. inscriptam cuidam schedulae, quae inter ultima folia codicis olim
monasterii Monasteriensis sancti Gregorii in Alsatia, nunc seminarii sacerdotum Argentinensis
inserta invenitur. Codicem fusiùs descripsit W. Wiegand 'Mitteilungen des Instituts für oesterr. Ge-
schichtsforschung' X (1889), 78 sq., qui etiam seriem l. c. p. 80 prelo primum dedit. Nos eam,
praesertim cum antiquum atque id proprium, ut videtur, Saliorum nominis testimonium exhibeat,
recudi fecimus codice a v. cl. F. Kiener in usus nostros denno benigne inspecto.*

F. Baethgen.

Successit autem electione Henricus Saxo regnavitque quater quaternis annis ac genuit
primum Ottonem, qui regnans quater septenis annis genuit II. Ottonem, qui bis quinis
regnans annis genuit III. Ottonem, qui regnans XIX annis moritur sine filiis, defecitque
haec tertia regalis prosapia successitque II. Henricus imperator gloriosus, qui regnans
XXIII annis moritur sine filiis. Eligiturque comes Chönradius II. genere Sallicus¹, qui reg-
nans XIV annis genuit III. Henricum ex Kysela regina magni imperatoris Karoli prole XIV.²,
qui regnans XVII annis genuit IV. Henricum, cuius matris nomen Agnes, qui regnans
LI³ annis genuit V. Henricum, qui regnans ter senis et I annis moritur sine filiis, defecit-
que haec quarta regalis prosapia. Post quem eligitur Lotharius dux Saxonum regnavitque
bissenis annis et moritur sine filiis. Post hunc eligitur Chounradus tercius regnavitque
ter quinis annis et in extremo vitae suae tempore pace in regno confirmata moritur.
Eligiturque Fridericus dux Swevorum filius Friderici ducis, fratris predicti Chounradi regis,
qui eandem pacem firmiter confirmavit.

²⁵ a) dehinc alio atramento, attamen pari manu vergitur.

1) De Saliorum nomine cf. Bresslau, 'Konrad II.' II, p. 291 n. *), quo tamen catalogi auctorem usum fuisse vix
519 sq.; eadem verba genere Sallicus Conradi nomini putes. 2) Huius vero loci — prole XIV. — funda-
mentum esse Ottonis Fris. Chronicæ uno codice, sc. mentum esse Ottonis Fris. Chronicam (ed. Hofmeister
Stuttgartensi, olim Zwifaltensi (C 1 ed. Hofmeister; cf. l. c.) veri similis mihi videtur.

NOTITIA S. PETRI WORMATIENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Sequens 'litterarum Wormaliae medio aevo nascentium primum documentum, rerum Wormaliensium scriptoribus adhuc ignotum' e codice bibl. pal. Vindobonensis n. 121 saec. IX., qui Isidori Etymologias continet, divulgavit R. Beer, 'Isidori Etymologiae. Codex Toletanus (nunc Matritensis) 15,8 phototypice editus', Lugduni Batav. 1909 ('Codices Graeci et Latini photographice depicti duce Scatone de Vries' t. XIII), praef. p. XV, repetiit W. Levison, 'Neues Archiv' 35 p. 328 n. 189.

A. Hofmeister.

10

852. Anno incarnationis Domini DCCCLII. ego Berahttram indignus sacerdos hunc librum vitio scriptorum mendosum recitavi Wormaliae.

Eodem anno basilica sancti Petri ibidem restaurata est.

NOTITIA DE CONVENTU HATTONIS ARCHIEPISCOPI MOGUNTINI ET HERIVEI ARCHIEPISCOPI REMENSIS.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Hanc notitiam primum indicavit P. Varin, Archives administratives de la ville de Reims (Collection de documents inédits sur l'histoire de France. Paris 1839) I, 67; cf. Böhmer-Will, Reg. archiep. Mog. Hatto nr. 35. Deinde integram eam dedit v. cl. A. Werminghoff 'Neues Archiv' XXVII (1902), 598 sq., cuius editionem repetimus. Exstat in Cod. Vaticano Christ. 418 (olim S. Remigii Remensis) saec. X. fol. 73^v sq.; apographum, quod continetur in Cod. Rom. Vall. C. 23 saec. XVI. fol. 265, neglectissimum.

F. Baethgen.

Anno DCCCC^{mo} incarnationis dominicae, XVI. videlicet kalendas Octobris, conven-
runt venerabiles archiepiscopi Atho Mogontiacensis¹ et Heriveus* Remensis² ecclesiae in
15 Hერი monasterio, in basilica scilicet sancti Salvatoris, quaesituri pariter de ecclesiasticae
documentis disciplinae regnique utilitatibus. Ubi inter cetera eorum saluberrima dicta
perventum est, quod res sanctae Mariae ac sancti Remigii Remensis ecclesiae in pago
Guormacensi sitae male devastarentur a praedonibus, de qua [re] venerabilis Heriveus
archiepiscopus praefati Athonis archiepiscopi consilium expetiit, quid de ipsis rebus sibi
20 competentibus esset agendum. Qui respondit se geminum in hoc facto perferre dolorem
et propter earundem rerum distractionem seu ne per istarum exemplum pravi homines
aliarum res ecclesiarum occasionem diripiendi sumerent, sponditque et in hoc aliisque
in causis, ubicumque valeret, pro scire et posse ei et consilium praebiturum et auxilium
largiturum. Quocirca iam dictus archiepiscopus Remensis, nil volens neque ratum decer-
25 nens sine consensu et praesentia filiorum suae ecclesiae in huiusmodi negotiis determinare,

*) Placet addere sequentes 'Versus retro altare sancti Remigii in Chuosla³ saltus Vosagi' (fol. 74^v eiusdem cod.):

Hanc aram templumque simul sub honore dicavit
Remigii sancti praecipui meritis,
Francorum gentem lavit qui gurgite sacro,
Eripiens baratro restituensque polo,
Praecluis antistes Heriveus⁴, germine clarus,
Remica disponens regmina nobiliter,
Praesul Atho Mogontiacam tunc rexerat urbem,
Talia qui cessit canonice fieri,
Cum nongentenus transisset in orbe secundus
Annus, ut est Dominus virgine factus homo,
Et ternus denusque dies sub fine maneret
Septembris radians lampade Phoebigena.

902.
Sept. 18.

40 1) 891—918. 2) 900—922. 3) Kusel (bayr. Pfalz). 4) Cf. Hist. Rem. eccl. IV c. 13; SS. XIII, 576.

accitis omnibus, qui aderant, super hoc eorum voluntatem requisivit. Qui omnes uno assensu responderunt melius fore, ut iam dicto venerabili archiepiscopo ipsae res in praefato pago degentes ad rectam tuitionem committerentur quam alicui in laicali ordine constituto. Unde et per consensum omnium filiorum Remensis ecclesiae, qui aderant, his verbis ipsas res eidem commisit: 'Ego Heriveus Remensis ecclesiae indignus archiepiscopus per consilium et assensum filiorum Remensis ecclesiae commendo tibi, reverende Atho archiepiscopo, res sanctae Mariae ac sancti Remigii in pago Guormacensi degentes ad salvamentum et tutamentum rectum tam rerum quam familiarum sub testimonio Christi et ecclesiae, ita tamen ut nullam exinde nostra patiatur ecclesia diminutionem et iuxta apostolum per hoc boni operis certamen reponatur vobis corona iustitiae'.

NOTAE ASCHAFFENBURGENSES.

EDIDIT H. BRESSLAU.

In bibliotheca officii administratorum bonarum ecclesiae Aschaffenburgensis (vulgo 'Stiftungs-
amt' dicti) nuper a v. cl. P. Lehmann codex pretiosus, 361 signatus, continens evangeliarium saec. IX.
scriptum, inventus est, cuius foliis a scriptore saeculi IX. vacuis relictis diversi clerici saeculis X.
et XI. complures notitias ad cognoscenda initia ecclesiae collegiatae S. Petri et S. Alexandri
utilissimas inscripserunt. Quas notitias¹ ab illo viro docto primum² publici iuris facias ('Neues
Archiv' XXXVI, 669 ss.) nos hic iterum emendatiores edimus, denuo collato codice, quem
administratores illi benevolenter Argentoratum miserunt. Maximi momenti est prima notitia,
scripta manu saec. XI. f. 146³, qua quid dictum sit, prior editor recte non intellexit. Ea
enim docemur, locum Aschaffenburgensem a possessoribus, Ottone duce Sueviae et Bavariae, nepote
imperatoris Ottonis II., et sorore eius Mathilda abbatisa Asnidensi, ad altare sancti Martini,
id est altare principale ecclesiae metropolitanae Moguntinae⁴, traditum esse, quod certe factum
est, antequam dux patrum suum auctumno a. 980. in Italiam profectum comitatus est. Inde
a tempore huius traditionis locus ille, qui saeculo nono regii iuris fuisse, saeculo decimo in
potestatem Liudolfi ducis, patris Ottonis ducis et Mathildae abbatisae, devenisse videtur, usque
ad finem imperii veteris semper ecclesiae Moguntinae fuit et saeculis insequentibus multis in
circuitu praediis auctus in magnum territorium excrevit. Notitia secunda, qua de sepultura
Ottonis ducis narratur, manu saeculi XI. posterioris, non saeculi X., scripta est, simillima eius,
quae in notitia quarta, inter annum 1060. et 1084. exarata, de ecclesia vici Lohrhaupten a Con-
rado episcopo Spirensi iussu Liutpoldi archiepiscopi Moguntini dedicata et postea ab archiepiscopo
Sigefrido congregationi Aschaffenburgensi tradita retulit. Tertiae notitiae prima pars, post me-
dium saec. X. scripta, reliquiarum in ecclesia Aschaffenburgensi servatarum elenchum praebet,
quae, ut secunda parte huius notitiae docemur, ab Ottone duce novis donationibus auctae sunt;
tertia eiusdem notiae pars, quae reliquiae in singulis altaribus ecclesiae inclusae sint, tradit.
Quinta denique notitia, quomodo Richesa regina Poloniae, consanguinea ducis Ottonis, ecclesiam
Aschaffenburgensem traditione praedii in Thuringia siti ditaverit, narrat. Adiungimus infra
extum in annotationibus, quae aliis codicis foliis de thesauro et de terminis foresti Aschaff-
enburgensis traduntur, et catalogum fratrum canonicorum saec. XI. scriptum, qui quin ad ecclesiam
eamdem referendus sit, minime dubito.

H. Br.

I.* Willigisus sanctae Moguntinae sedis venerabilis episcopus, ut sui memoria numquam
deficiat et ut memoria Ottonis ducis⁴ sororisque eius domne Mathilde⁵ perpetualiter maneant,
qui istum locum⁶ ad altare sancti Martini⁷ confessoris pro anime suae remedio tradidere,
sancta intencione hoc constituit memoriale, quatinus quotannis in festivitate omnium sancto-

1) Confer quae de eis exposuit A. Hofmeister in 'Mit-
teilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichts-
forschung' XXXV, 260—277. 2) Sola notitia de
terminis foresti Aschaffenburgensis iam antea typis man-
data fuit, cf. Gudenus Cod. diplom. Mogunt. II, 804.
3) Nullo iure Lehmann l. l. p. 672 negavit hic ecclesiam

Moguntinam intelligendam esse. 4) Ducis Sueviae
et Baioariae mortui d. 31. m. Octobris a. 982. 5) Ab-
batissae Asnidensis mortuae a. 1011, cf. Dümmler,
'Otto der Große' p. 290 n. 2; Hofmeister l. l. p. 275.
6) Aschaffenburgensem. 7) Scilicet altare principale
ecclesiae Moguntinae sancto Martino dedicatum.

rum ex parte archiepiscopi detur una libra denariorum pauperibus eroganda et ex parte prepositi^a totidem pauperum pascio in potu et cibo, et ut eodem die sancta clericorum congregatio tale convivium habeat, unde se honeste reficere valeat.

^af. ultimum.

982.
Oct. 31.

II.* Anno dominice incarnationis DCCCCLXXXII^a, indictione X^b magni Liudolfi^c filius Otto una cum domno imperatore augusto, patruo et equivoco suo, Italiam ingressus ibique Saracenorum feritate partim edomita et devicta in itinere reversionis ipsius¹ II. kal. Novembr. morte preventus hucusque est delatus, etiam a Willigiso Mogontino metropolitano, [dom]ua Ida matre² ac sorore sua Maethildae abbatissa³ veneranda presentibus, sepulture commendatur⁴.

^af. 13r.

III.* Reliquiae sanctorum in Asschaffabure: Brachium sancti Eventii, sancti Martini, de sepulchro Domini, sancti Quintini, Symphoriani, sancti Crisanti, sanctorum Georgii et Anastasii, sancti Leudegarii, sanctorum Agathe et Eugenii, sanctorum^a Valentini et Laurentii, sancti Mauricii, sancti Ingenuini, apostolorum Simonis et Iudae, sancte Anatholie virginis. De^b corpore sancte Waldburge virginis^b.

Has^c reliquias^d obtulit Otto ad Asschafaburc: Sancti Leonis pape et sancti 15 Pancratii martyris, de virga Moysi, de corpore sancti Florini confessoris, sanctorum Viti, Dyonisii, Rustici, Eleutherii, Alexandri papae et martyris et sancti Bonifacii episcopi et martyris, sanctorum Fortunati, Felicissimi, Abundi, Nerei et Achillei, Sixti et sancti Galli confessoris et sancti Gignolfi martyris, de sanguine sancti Stephani protomartyris, de sepulchro Domini, de vestimento sancti Laurentii, de altare Domini, de corpore sancti Remigii. 20

^af. 146r.

*In^e dextro altari continentur reliquie sancti Kiliani et sociorum eius et sanctorum martirum Crispini et Crispiniani, Aurei et Iustini, sancti Urbani confessoris; in sinistro altari continentur reliquie sanctorum martirum Nerei et Achillei, Ermetis, Eleutherii, Fabiani, Lamberti; in occidentale altare sursum posito sanctorum martirum Hemerammi, Quirini, Gaudencii, Timothei, Iacynthi; item in dextro sanctorum martirum Agapiti, Ypoliti, Valerii, Xixti; 25 item in sinistro sanctorum martirum Felicis et Fortunati, Victoris, sancti Georgii. Altare^f ad crucem positum in honorem sancte et individue Trinitatis et vivifice crucis et sanctorum martirum Laurentii, Sergii et sancti Galli confessoris dedicatum et consecratum est^g.

I. (script. saec. XI.) a) ppositi pallido atramento in loco raso; antea scriptum fuisse videtur prioris, cuius vocis vestigia socius noster H. Wibel b. m. adhuc certe legere sibi visus est. 30

II. (script. saec. XI. post.) a) o super DCCCC, super LXXX et super II superscript. alia manu et alio atramento. b) a superscript. alia manu alioque atramento. c) o super prius u superscript. alia manu alioque atramento.

III. (script. saec. X. post.) a) Sualentini c. b) De — virginis add. manu paulo posteriore. Saec. 18. post virginis additum est: sororis beati Bonifacii. c) Quae sequuntur usque ad Remigii scripta sunt manu saec. XI. in. d) he reliquie, corr. has reliquias, cod. e) Quae sequuntur manu saec. XI. post. scripta sunt. f) Quae sequuntur, alia manu addita sunt. 35

1) Lucae. 2) Filia Hermanni ducis Sueviae, mortua a. 986. 3) Vide supra p. 757, n. 5. 4) Hac notitia usus est, qui a. 1524 epitaphium Ottonis ducis ante altare maius ecclesiae Aschaffenburgensis composuit, editum a v. cl. A. Amrhein 'Die Prälaten und Canoniker des ehemaligen Kollegiatstifts St. Peter und St. Alexander zu Aschaffenburg' (Würzburg 1876) p. 339. 5) Adiungimus hic notitias de libris et de thesauro ecclesiae Aschaffenburgensis scriptas duabus manibus saec. X. ex f. 4^r et manu saec. XI. in. f. 1 codicis nostri. f. 4^r: Hi sunt libri ecclesiae Aschafaburgensis: Evangelium I. Liōri duo omelitarum. Lectionarius cum evangelis I. Missalis I pleniter cum evangelis et epistolis atque cantu. Alteri duo missales non adeo pleni. Bibliotheca I. Antiphonarū duo, unus cum notis, alter absque illis. Gradalia (i corr. ex e cod.) duo. Sequentionalis I. Preter hos codices est unus missalis ad ecclesiam Ozenheim, alter in Oboronburc. He sunt autem vestes eiusdem ecclesiae. Albe quindecim cum humeralibus VI et cingulis VII. Stole VI cum septem mapulis. Casule XIII et cappa I. Dalmatice XIII cum tribus (duobus, superscript. tribus, cod.) subtilibus et III

palliola (pallia, superscript. ol, cod.). Faciterculē XIII. Cortina I. Pallia altarium VII. Calices argentei duo cum totidem patenis et tertius aureus (arvus, corr. aureus, cod.) cum aurea patena. Turibulum argenteum I. Duae cappae et unam dalmaticam et unum subtile et unum evangelium et unum psalterium et unum aureum nusgil. (Duae — nusgil add. manu fere coaeva). f. 1^r. Hic est thesaurus in ecclesia Aschaphanburgensi (h superscript. cod.) reconditus: Crua aurea I cum III argenteis. Calices argentei II cum patenis. Turibula argentea II. Vasculum argenteum I eadem officio cooplatum. Vas aquatile argenteum I. Tabula I non parce (ita legit A. Hofmeister) deaurata cum III albis ex diversa metallorum materia confectis. Libri evangeliorum II, unus deauratus, alter deargentatus. He sunt vestes eiusdem basilice: Albe XII cum totidem humeralibus et cingulis. Stole X cum VIII fanulis. Casule VII. Cappe VIII. Pallia altarium VI. Dalmatice XIII. Subtiles III. Cortine VII. Faciterculē III. Mantergia II.

IV.* Anno dominice incarnationis millesimo LVII, indictione VIII^a, XI. kal. Octobris^b 1057.
 dedicata est ecclesia in loco qui vocatur Larahobedun¹ constructa a Cuonrado Spirensi
 episcopo², presente et iubente Luibboldo venerabili Mogontine sedis archiepiscopo³, in
 honorem domini nostri Iesu Christi et victoriosissime crucis et sancti Mathei apostoli
 sanctęque Walburgę virginis. Et quia ipse dominus noster archipresul hunc locum ad
 quietem sibi specialiter elegit⁴, decimis locorum, quę in sequentibus scripta inveniuntur,
 ditare voluit. Huius ecclesię terminatio incipit de Himminesstein et tendit in Hengesberg,
 inde usque in Engilhardeseih, inde usque in Esbinundlingerun, inde usque in Burchardes-
 stuel, inde usque in Huessneidam, inde usque in daz Gebrenni. inde usque in plateam,
 inde usque in daz Buchinedal, inde usque in den Wesdenanstein, inde super Laram Wisun
 sursum, inde Birclara sursum usque in Meinzessul, inde usque in Hundesdal et tunc
 Hundesdal sursum usque ad Himminesstein⁵.

Et si postea in futuro capella infra istam terminationem construatur, eidem ecclesię
 omni iure subiecta habeatur. Huius vero prescripti loci ecclesiam dominus noster archi-
 presul Sigefridus⁶ pro remedio anime avunculi sui nomine Adelberti nostris fratribus⁷ cum
 omni iure suo tradidit et cum manu advocati Eberhardi, qui presens aderat, sua episco-
 pali potestate nobis confirmavit, ea videlicet ratione ut, cum dies anniversarius suę de-
 positionis adveniat, nostra fraternitas hunc diem cum vigiliis et missarum cantibus cele-
 brare non desistat⁸. Hanc eandem traditionem et gratiam ex manu episcopali suscepimus
 et exinde in nostra potestate sine ulla contradictione habuimus.

V.* Collectis colligendisque fratribus nostris sit cognitum, qualiter quedam nobilis
 matrona nomine Richiza hunc⁹ locum⁸, quem eius parentes coenobita⁹ religione primum

IV. (script. inter a. 1060. et 1084.) a) Ita cod.; sed a. 1057 erat indictio X. b) Qui dies a. 1057 dominicus fuit. c) desi-
 sitat, corr. desistat, c.

V. (script. post medium saec. XI.) a) corr. ex huc c.

1) Lohrhaupten (prov. Hesse, circ. Gelnhausen).
 2) Mortuo d. 12. m. Decembr. a. 1060, qui ecclesiam
 non, ut opinatus est P. Lehmann, construxit, sed con-
 structam dedicavit. 3) Mortuo d. 7. m. Decembr.
 a. 1059. 4) Sepultus ibi non est, sed in monaste-
 rio S. Iacobi Moguntino, cf. Böhmer-Will, Reg. aep.
 Mog. I, 180 nr. 30. 5) Aliquot nomina huius ter-
 minationis leguntur etiam in descriptione finium foresti
 Aschaffenburgensis, quae manu saec. XI. f. 146^v codicis
 nostri exarata est, quam hic repetimus: 'Terminus
 foresti quod pertinet ad Ascafaburg (Ascan, corr.
 Ascafa, cod.): A fluvio Moim (corr. ex Moim cod.)
 usque ad Lapidem Karoli, inde Humulse, inde Meni-
 lunbac (menilun, corr. ex menun cod.), inde fossatam
 viam, inde in Richembahe et deorsum Richembahe
 usque in rivum Kalda et sursum Kalda usque in
 Vallem Canum (id est in terminatione ecclesiae Hundes-
 dal) et sursum Vallem Canum usque Himminiges-
 stein (corr. ex in minigesstein cod.) et inde unam
 sneidam usque Breminunfirst et sursum Breminunfirst
 usque Esbinunberg et inde in illam sneidam que
 tendit ad Fleredesfelt et sursum illam sneidam us-
 que Widenesol et deorsum Widenesol usque Birchene-
 felt et usque in exercitalem viam et ita pro via usque
 Vilmars dorsuli et inde in fluvium Sinna et deorsum
 Sinnam usque medium Moim et deorsum Moim us-
 que ad Lapidem Caroli'. 6) Sigefridus abbas Ful-
 densis d. 6. m. Ian. a. 1060 archiepiscopus Moguntinus
 creatus est; mortuus est d. 17. m. Febr. a. 1084. Quae
 de eius genere viri docti coniecerunt, v. cl. Draudt ex-
 posit in 'Forschungen zur deutschen Geschichte' XXIII,
 373 ss., ubi Adelbertus inter agnatos sive cognatos
 archiepiscopi non nominatur. 7) Scilicet congrega-

tionem canonicorum Aschaffenburgensium, cui Lucius III.
 papa a. 1184, 'predium in Larekuptin' cum parochia
 et decimis confirmavit, cf. Jaffé-Löwenfeld, Regesta
 pont. Romanorum n. 15143. — Nomina praepositi et
 fratrum Aschaffenburgensium, qui hoc tempore vivebant,
 ignoramus. Sed in codice nostro f. 75^v manu eadem,
 ut mihi videbatur (aliter Hofmeister l. l. p. 265, n. 4),
 quae notam de Willigiso scripsit (v. supra p. 757), no-
 mina fratrum ecclesiae collegiatae cuiusdam, quos ad
 ecclesiam Aschaffenburgensem et ad saeculum undeci-
 mum pertinere veri simillimum est, exarata sunt, quae
 hic annotanda duximus: 'Gozmar (superscript., post
 erasum: prepositus). Sanzo (superscript., post erasum:
 dechanus). Lieman. Bazo. Diodhart. Ruozelin.
 Odozar. Heizil. Wodelbrat. Thiothoh. Willirat. Raz-
 man. Heizo. Gerolt. Ruodhart. Gunthart. Albot.
 Raso. Buobo. Ebbelin. Sigelin. Eberhart. Thiezelin.
 Ruodolf. Iso (inter I et s una littera, non s, erasa).
 Arnolfus prepositus (add. manu posteriori)'. Arnolfo
 excepto sunt nomina 25, et 28 praebendas in ecclesia
 Aschaffenburgensi ab initio extitisse coniecit Amrhein
 l. l. p. 9. 8) Intelligendus est hic quoque locus
 sive ecclesia canonicorum Aschaffenburgensium. Itaque
 non dubito, quin matrona illa nobilis fuerit Richiza,
 vidua Misconis II. ducis sive regis Poloniae, filia Ezzonis
 comitis palatini et Mathildae, filiae Ottonis II. imperatoris,
 quae post mortem filii Casimiri ducis Poloniae in Ger-
 maniam reversa in praedio suo Saalfeld d. 21. m. Martii
 a. 1063 obiit, cuius parentes congregationem Aschaffen-
 burgensem 'coenobita religione primum extulisse' recte
 dici potuit. 9) Ante praepositum et canonicos in
 ecclesia Aschaffenburgensi priorem cum monachis vixisse
 veri non dissimile est; cf. supra p. 758, l. 29.

extulerunt, bene operando ditavit. Communi enim fratrum utilitati III mansos in loco Criniszi¹ sitos adiecit, ea videlicet conditione ut, cum pro eius parentibus debita persolvatur oratio, pariter fiat illius commemoratio.

1) Praedium nominis Slavici, situm haud dubie in territorio Thuringico Richezae, in quo complures vici Slavice nominati inveniuntur, cf. Dobenecker, Regesta Thuringiae I, 192 nr. 912. Sed de locis hodie Krienitz (Krinitz) appellatis, quae in Saxonia regia sita sunt, vix cogitandum est. 5

NOTITIA ORDINATIONIS FRISINGENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Hanc notitiam F. Krieg ex codice Monacensi Latino nr. 6260 (olim Frisingensi) erscripsit, ubi in folio membranaceo operculo anteriori allato exstabat. Quod hodie solum per se codex Monac. Germ. nr. 5248, 7 signatur. Quo codice Berolini denuo collato hac primum, ut videtur, notitiam, quae ex parte in formulam redacta est, edimus. Cum textus prelo daretur, etiam codicem evolvi v. cl. G. Leidinger.

A. Hofmeister.

¹⁰ 'Postulat haec sancta ecclesia, reverende pater, hos viros^a ordini^b aptos consecrari sibi a vestra paternitate.' R(esponsum) episcopi: '....^c [u]t natura, scientia et moribus [utiles] per te introdu[can]tur, immo per nos tales in domo Domini ordinentur personae, per quos^d diabolus procul pellatur et clerus Deo nostro multiplicetur'. R(esponsum) diaconi^e: 'Quantum ad humanum spectat examen, natura, scientia et moribus digni habentur et probi cooperatores effici in his Deo volente possunt'.

Anno incarnationis dominicae MXXII^f, indictione V, in XVI.^g k. Jul., anno autem domni Egilberti episcopi¹ XVII^h, celebrati sunt in sede Frisingensi ab eodem venerabili antistite sacri ordines [c]aniorum², ostiariorum, lectorum, exorcistarum, acolitorum, subdiaconorum, diaconorum, presbiterorum.

²⁰ Ad ordinem acolitorum: Hartwich, Richart, Werimperht, Willihalm, Adalperht, Pero, Hugipolt, item Pero, Irmanhart, Chuónrat, Engilbaldum, Werdmundum, Fridepertum, Wärmundum, Peronem, Willibaldum, litto³, Hiltigrim, Peronem.

Ad or[dinem] subdiaconorum: Hartwic, Richart, Isanhart, Trutmunt, Lantperht, Hartwich, Werimperht, Willih[a]lm, Adalperht, Peronem, Hugibaldum, item Peronem, ²⁵ Irmanhardum, Chuonradum, Aarónem, Engilb[al]dum, Fridepertum, Wärmundum, Peronem, Willibaldum^k, litto, Hiltigrim.

Ad ordinem diaconorum: Engilpero, Walarapo, Adalperht, Amulgér, Isangrim, Adalmâr, Gêroldum, Adoldum, Peranhardum, Helmpertum, Adalliezum. ....¹, Walterium, Richfridum.

³⁰ Tunc^m iubente episcopo archidiaconus accedit propiusⁿ et v[oca]ntur nominatim, ut benedicantur ab episcopo. Invitatio^m:

a) u. os c. b) fortasse ordinib[us] c. c) circiter 5 vel 6 litterae deletae c. d) quos, manu posteriore corr. quas, c. e) diac c. f) millesimo vig seclo eodem manu eodemque atramento superscr. c. g) sextis decimis kat iulii eadem manu eodemque atramento superscr. c. h) septimo decimo eadem manu eodemque atramento superscr. c. i) litto (= litto) c. ³⁵ k) sequuntur circiter 4-5 litterae deletae c. l) circiter 9 vel 10 litterae totae fere exanidae (W. II. p. 14. = Willipaldum?) c. m) hic incipit pagina versa, Tunc Invitatio litteris minusculis scripta c. n) pp. us c.

1) Qui sedit a. 1005 -1039. 2) Cf. Hinschius, 'System des kathol. Kirchenrechts' I, 4.

De domo sanctae Mariae eligimus ill.^a ad ostia[r]ium] ad [eund]e[m] titulum.

De titulo sancti Stephani ill.^a a[d] lec[tore]m ad eundem [tit]ulum.

De aecclesia sancti Petri ill.^a ad exorcistam ad eundem titulum.

De monasterio sancti Benedicti ill.^a ad acolitum ad eundem titulum.

Quod^b nullus ex aecclesiastico ordine absolute debeat ordinari^b. Ex concilio Calci-
donensi. Cap. VI¹: Nullum absolute ordinari debere presbyterum aut diaconum, nec quemlibet in gradu
aecclesiastico nisi special[iter] aecclesiae, civitatis aut possessionis aut martyris aut monasterii nomen, cui ordi-
nandus est, pronunti[e]tur. Qui vero absolute ordinantur, decrevit sancta² synodus irritam haberi huiusmodi
manus impositionem et nusquam posse ministrare ad ordinantis iniuriam^c.

a) *ih. c.* b) Quod — ordinari *litteris maiusculis scripta c.* c) *Sequitur, superscriptis necnis*: Plantaverat autem 10
dominus Deus paradysum voluptatis a principio, in quo posuit hominem, quem formaverat c.

1) Ad verbum convenit, qui est aetate posterior, Ivo, Decr. Corpus iuris canonici ed. Friedberg I, col. 257, magis
VI, 26, cum textus apud Mansi, Amplissima collectio con-
ciliorum VI, col. 1226 sq., et Gratianum D. 70, c. 1, recedant. 2) *sancta* om. Ivo.

NOTAE ECCLESIAE MAIORIS HILDESHEIMENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Codici Guelferbytano Aug. 83, 30, olim ecclesiae maioris Hildesheimensis, membranaceo, de quo
5 cf. O. de Henemann, 'Die Hss. der herzogl. Bibliothek zu Wolfenbüttel' VII. '2. Abteilung. Die
Augusteischen Hss.' IV (1900), 72—75¹, binio ex dissimili membrana confectus alia manu
saec. XII. posterioris vel XIII. ineuntis conscriptus f. 197—200 insertus est, quem hic totum fere
primum edere iuvat. Ex quo 'Fragmentum de reliquiis quibusdam ecclesiae cathedralis Hildes-
heimensis' (Anno — Berewardi episcopi, infra p. 764, l. 15 — p. 765, l. 20) publici iuris fecerat
10 Lebmiz, SS. rerum Brunsvic. I (1707), 771 sq.

A. Hofmeister.

Conradus presbiter de Bodensteine^a contulit ecclesie argentum, scilicet III libras et
 VIII solidos, de quibus empte sunt tres aree in civitate nova episcopi impensis editiis ab
 ipso XVI libris et dimidia. Dominus etiam episcopus Conradus^a easdem tres areas ad
 15 petitionem predicti Conradi liberas ab omni iure censuali et advocatie dimisit et exemptas
 ab omni civitatis illius iure pro remedio anime sue contulit ecclesie. De hiis tribus areis
 et domibus dabuntur III^{or} denarii ad prebendam et VII ecclesiasticis, nisi possit plus inde
 dari in anniversario ipsius Conradi presbiteri.

Advocafia super XII areas in Vittenbere acquisita est argento Hermanni subdiaconi
 20 fratris nostri et ecclesie, ita ut de censu predictarum arearum et advocatie in vigilia
 omnium sanctorum matte XX et una magne et XX parve dominis et vicariis et scolaribus
 in sedibus et in formula et in choro ministrentur. In vigilia annuntiationis magne matte
 dormitorio puerorum et hospitali sancti Iohannis dividuntur et XX matte parve in sequentem
 annum preponende secundariis altaribus a custodibus hospitalis et dormitorii servabuntur.
 25 Item decima earundem arearum et unius mansi in Vittenbur^a acquisita est argento Iohannis
 laici et ecclesie a Sifrido milite^a et donatione domini Sifridi episcopi⁵, ita ut inde pro-
 videantur luminaria ad III^{or} cripte principalis altaria et ad quintum apostolorum, ita vide-
 licet ut in magnis festivitatis omnibus, scilicet IIII, a vespera usque ad primam incenduntur,
 in quolibet festo cuiuslibet apostoli unum ad altare sancti Petri. In quolibet alio festo
 30 cuiuslibet patroni illorum III^{or} altarum ante altare patroni illius altaris a vespera usque
 ad primam ardeat unum lumen. De utroque istorum, scilicet advocatia et decima, ab
 obediencario Ösede^b utrumque crucibula et matte pariter ministrantur. De duabus areis
 et totidem domibus acquisitis a Conrado canonico de Bodensteine nove civitatis prepositi^c
 35 VII ad tria luminaria circa altare principale, II talenta in dedicatione cripte super cande-
 labra suspensa ad vespervas, matutinas, horas, missam intendantur, ex hiis factis XX

a) vittenb cum signo pro syllaba ut usitato e.

b) sequitur lacuna circiter duarum litterarum e.

c) ita e.

1) Cf. etiam 'UB. des Hochstifts Hildesheim' VI, nr. 486
 et 'Nachträge' p. 986, nr. 4. 6. 7. 9. 31. 2) Qui-
 40 dam 'dominus Conradus de Bodensten' inter clericos
 nominatur 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 566 (1201
 Nov. 23). 3) Aut Conradus I. episcopus Hildesheimen-
 sis a. 1194—1198, postea episcopus Wirzburgensis, aut
 Conradus II. a. 1221—1246. 4) de Aulica (Elze);
 cf. cartam Sifridi I. episcopi Hild., 'UB. d. Hochst.
 Hild.' I, nr. 762 (1221 [Mai—Jun]). 5) Sifridus I.
 episcopus Hildesheimensis a. 1216—1221.

candelis. In anniversario eiusdem Conradi fiet candela de VII talentis, que ponetur retro contra principale altare in summitate ecclesie et ardebit a vigiliis usque^a post summam missam. Superfluum incendetur ad matutinas festivitatum novem lectionum. Dabuntur etiam II solidi ecclesiasticis, qui omnes has candelas parent, ponant et deponant, accendant et exstinguant. Dabuntur etiam III^{oe} libre cere ad candelam super candelabrum ante altare crucis, que ardebit in quolibet festo, quando duo presunt choro, cum candelis accensis circa^b chorum, et in annuntiacione sancte Marie ardebit a principio matutinarum usque post cantatas vespas. Ardebit etiam eadem in anniversario cuiuslibet Hildensemensis episcopi et predicti Conradi^c ad vigiliis tantum et ad missam animarum. In dedicatione etiam cripte dabuntur VI denarii subcustodi, qui dicet ibi vespas, completorium, 1° matutinas et omnes horas et summo mane missam, secundas vespas et completorium adiunctis sibi tribus scolaribus, quibus III denarii^d, et tribus ecclesiasticis, quibus etiam tres dabuntur. [Census^e tercie aree cedet^f ad ministrandum thus ad altare sancte Marie ferialibus diebus inter canonem.]

^{1061.} Anno incarnationis dominice M^oLXI. indictione XIII. templum hoc a venerabili huius 1:
^{Mat 5} sedis episcopo Hecelone renovatum est et III. nonas Maii devote consecratum ordinationis sue anno nono¹ in honore sancte et individue Trinitatis et victoriosissime crucis et sancte Marie matris, de cuius lacte^g et capillis hic habetur, et sanctorum, quorum hic reliquie recluduntur^h: Iohannis baptiste, Iohannis ewangeliste, Andree, Pauli, Bartolomei, et sanctorum martyrum Stephani, Viti, Iustini, Cancii, Canciani, Cosme et Damiani, Tyburcii et Valeriani, Iusti et Arthemii, Pancratii, 20 Mauricii, Gereonis, Bonifacii, Albani, Clementis, Sixti, Laurencii, Oswaldi, Marci, Marcellini et Petri, Dionysii, Rustici et Eleutherii, Victorini, Blasii, Ypoliti, Gangolfi, Lamberti, Christofori, Theodori, Cyriaci, Quirini, Peregrini, Sysinnii, Hermetis, Corneli, Cypriani, Cassiani, Fabiani, Sebastiani, Proti, Adriani, Gorgonii, Naboris, Nazarii, et sanctorum confessorum Silvestri, Gregorii, Martini, Hilarii, Augustini, Ieronimi, Benedicti, Epyphani, Willehadi, Remigii, Amandi, Clodoaldi, Nicolay, Remedii, Ludgeri, et sanctorum virginum Cecilie, Speciose, Cancianille, 2° Honeste, Margarete, Lucie, Brigide, Agnetis, Agathe, Ludrudis, Pusinne, Barbare, Verene, Marie Magdalene.

In quolibet festo sanctorum preminatorum et in quolibet festo novem lectionum ardebit candela retro altare sancte Marie posita ad matutinas a principio usque in finem et ad matutinas sancte Marie. Parabitur autem ter in anno. Primo in anniversario Conradi presbiteri de VII libris cere, que dabuntur de duabus areis et domibus nove civitatis 30 prepositi¹. Secundo de tribus anniversariis Rodolfi subdiaconi Goslariensis canonici et patris sui Leonardi in purificatione et matris sue Gertrudis in vigilia Laurentii, de quinta et dimidia libra cere. Tercio in anniversario Vulveri presbiteri, qui est in festo Dionisii libra et dimidia cere, et de anniversario Gerungi laici, qui est in vigilia Cecilie², de duabus libris cere. Ardebit etiam candela in anniversariis predictorum ad vigiliis, ad missas et 35 ad omnes horas. Ecclesiasticis dabuntur duo solidi in anniversario Conradi presbiteri et VI denarii³ in anniversario Rodolfi canonici, VI denarii¹ in anniversario patris sui et VI denarii² in anniversario matris sue et VI denarii³ in anniversario Gerungi laici.

Hec reliquie continentur in altari sancti Martini ad tumbam beati Godehardi³: De vestimentis sancte Marie, Andree, Iacobi, et sanctorum martyrum Stephani prothomartyris, Laurencii, Cosme et Damiani, 40 Tiburcii et Valeriani, Cancianorum, Pancratii, Vincencii, Pantaleonis, Gereonis et sociorum eius, Christofori, Ypoliti, Fabiani et Sebastiani, sanctorum confessorum Nicolai, Martini, Godehardi, Epiphani, et sanctorum virginum Cecilie, Margarete, Marie Magdalene, Ursule, Colencie⁴, et sancti Voti¹ martyris, Petri apostoli, Menne martyris. Miniatis martyris, Floriani martyris, Pelagii martyris, Valerii confessoris, Burchardi episcopi.

Hoc⁵ altare fecit Bruno presbiter et celerarius⁴ et consecravat Adelgosis Hildensemensis 45 episcopus⁵. Ad hoc altare in quolibet festo cuiuslibet⁶ sancti preminati et patroni ardebit

a) sequitur ad expunctum c. b) Ita in loco raso c. c) sequitur circiter 3 litteras expunctas et erasae c. d) denar c. e) Census — canonem in margine manus coeae suppl. c. f) eod; c. g) lacte supra lineam manus posteriore c. h) in margine manus posteriore add.: et nomina subscribuntur c. i) Ita c. k) VI deni in loco raso c. l) denar c. m) deni c. n) Praecedat C. o) cuiuslibet eodem manu in marg. suppl. c.

1) Error. Hecelo sedit a. 1054—1079. Cf. infra Fund. eod. Hild. 2) Cf. 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 270. 3) Mort, a. 1038 Mai. 5, canoniz. a. 1131. Oct. 29, transl. a. 1132 Mai. 4. 4) Qui in cartis a. 1181—

1194. nominatur, 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 407. 506. 5) Qui sedit a. 1170—1190. Cf. A. Bertram, 'Hildesheims Domgruft und die Fundatio ecclesie Hildensemensis', Hildesheim 1897, p. 33, n. 1.

unum lumen a vespere usque mane in candelabro suspenso ad pedes tumbe sancti Godehardi, et ministrabitur idem lumen cum aliis luminaribus patronorum altarium sancte Marie et sancti Iohannis et sancti Stephani et ad altare sancti Petri in quolibet festo et octava que agitur apostoli de XII arearum advocatia in Wittenburc^a et decima unius mansi et ville. Hec advocatia acquisita est ab Arnolde laico et decima a milite Sifrido, consentiente et donante domino Sifrido Hildensemensi episcopo¹. Tria altaria cripte sancte Marie, sancti Iohannis, sancti Stephani destructa et reparata a Conrado cantore² reconsecrata sunt a Harberto Hildensemensi episcopo³, superadditis prioribus reliquiis pluribus, anno dominice incarnationis M^oCC^oVI^o.

1206.

In capsula argentea continentur reliquie sancte Dei genitricis Marie: de crinibus, de unguibus, de lacte et de vestimentis, de sudario Domini, de sanguine Domini, de circumcissione Domini.

Reliquie sanctorum ad altare in medio cripte in honore sancte crucis et sancte Marie virginis: Pauli apostoli, sanctorum martyrum Georgii, Viti, Castuli, sanctorum Cancianorum, Iusti et Arthemii, et Honestae virginis, Christofori, Peregrini, sanctorum confessorum Ambrosii, Epiphani, Innocentii, sanctorum virginum Cecilie, Lucie, Margarete.

Reliquie ad australe altare eiusdem cripte in honore sancti Iohannis baptiste et sancti Iohannis ewangeliste: Oswaldi regis et mar., Pancratii mar., Vigili mar., Godehardi confessoris, Benedicti abbatis, Remigii confessoris; Heinrichi confessoris⁴, Ottonis confessoris⁵, Marie Magdalene, Kuningundis^b virginis⁶.

Reliquie ad septentrionale altare in honore sancti Stephani prothomartyris: Laurentii mr., Cosme et Damiani martyrum, Tyburcii et Valeriani martyrum, Marci et Marcelliani martyrum, Nicolai episcopi, Berewardi episcopi⁷.

Hiis festivitibus ardebit unum lumen ad australe altare eiusdem cripte: In nativitate sancti Iohannis baptiste, in decollatione sancti Iohannis baptiste, in natali Iohannis ewangeliste, in festo Iohannis ante portam Latinam, in festo Oswaldi regis et mr., in festo Pancracii mr., in festo Vigili mr., in translatione sancti Godehardi confessoris, in festo Benedicti, in festo Remedii confessoris, in festivitate Heinrichi confessoris, in natali Ottonis confessoris, quod⁸ est pridie kalendas Iulii, et in translatione eiusdem, quod⁸ est kalendis Octobris^{e, 8}, in festo Marie Magdalene, in natali Kuningundis^b virginis, quod⁴ est in octava Mathie apostoli, et in translatione, que est quinto idus Septembris.

Hiis festivitibus ardebit unum lumen ad septentrionale altare: In natali sancti Stephani prothomartyris, in invencione Stephani, in festivitate Laurentii mr., in festivitate Cosme et Damiani, in festivitate Tyburcii et Valeriani, in festivitate Marci et Marcelliani, in festivitate Nicolai confessoris, in natali Berewardi episcopi et confessoris, in translatione eiusdem.

Hiis festivitibus incenduntur tria lumina ante tria altaria in cripta: In nativitate Domini, in circumcissione Domini, in epiphania, in purificatione, in annunciatione, in palmis, in cena Domini, in pascha, in dedicatione ecclesie, in ascensione, in pentecoste, in festivitate Trinitatis, in dedicatione cripte, in assumptione sancte Marie, in nativitate sancte Marie, in festo angelorum, in festivitate omnium sanctorum, in adventu reliquiarum.

Hiis festivitibus ardebit unum lumen ad altare in medio cripte: In invencione sancte crucis, in exaltatione sancte crucis, in octava assumptionis, in octava nativitatis sancte Marie, in festo Petri et Pauli, in festivitate Georgii, in conversione Pauli, in festivitate Viti, in festivitate Castuli, in festivitate Cancianorum, Iusti, Arthemii et Honestae, in festivitate Christofori, in festivitate Peregrini, in festivitate Ambrosii, in festivitate Epiphani, in festivitate Innocentii, in festivitate Cecilie.

a) wittenburc cum eodem signo ut supra p. 768, n. a. c. b) ita c. c) q. c. d) qd' c. e) Octob. c.

1) Cf. 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 762 (1221 [Mai—Juni]).

2) Qui in cartis inde ab a. c. 1200. occurrit.

3) Qui sedit a. 1199—1216.

4) Heinrichus II. imp., mort. a. 1024. Iul. 18, canoniz. a. 1146.

5) Otto I. Mart. 12 vel 14, transl. a. 1147. Iul. 18.

6) Kuningundis imperatrix, mort. a. 1189. Aug. 10, transl. a. 1189. Sept. 30.

7) Mort. a. 1200. Apr. 3, transl. a. 1201. Sept. 9.

8) Hoc die ex. gr. in episcopatu Cam-

minensi festum Ottonis celebrabatur.

a. 1189. Aug. 10, transl. a. 1189. Sept. 30.

a. 1200. Apr. 3, transl. a. 1201. Sept. 9.

a. 1022. Nov. 20, canoniz. a. 1193. Ian. 8, transl. a. 1194.

Aug. 16.

8) Hoc die ex. gr. in episcopatu Cam-

minensi festum Ottonis celebrabatur.

NOTAE PRUMIENSES.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Inter pretiosissimos bibliothecae publicae Berolinensis codices manuscriptos sine dubio evangelium illud Prumiense, quod littera Theol. Lat. Fol. 733 signatum inter Gorresianos (n. 94) adservatur, habendum est, quamquam opinionem, qua hunc esse librum ab Lothario imperatore anno 852. Monasterio Prumiensi donatum hucusque viri docti existabant, rationibus plane evidentibus nuper refellit cl. v. H. Degering in 'Fünfzehn Jahre Königliche und Staatsbibliothek' (1921) p. 132 sqq.; cf. 'Neues Archiv' t. XLIV (1922), 135. Hic codex in ultimis foliis (233° et 234) continet notitias quasdam diversis manibus saec. XI. ex. et saec. XII. exaratas, quas hic proferre operae pretium videtur. Codicem fusius descripserunt M. L. Delisle in 'Journal des Savants' 1902 p. 461 sqq.; H. v. Rözycki, 'Das Evangelium Prumense' (1904), cf. 'Centralblatt für Bibliothekswesen' XIX (1902), 430 sq.; F. Schillmann 'Verzeichnis der lat. Hss. der preuß. Staatsbibliothek zu Berlin' III (1919), 94 sq.; denique H. Degering loco superius iam citato. Quorum aliqui et notitias supra laudatas typis expresserunt, sc. Delisle p. 474 sq., Rözycki p. 12 sqq., Schillmann p. 94 sq. Porro prima notitia exstat apud Hontheim, 'Historia Treverensis I' (1750), 350 necnon in his Scriptoribus (t. XV., 1281) v. cl. H. V. Sauerland notitiam dedicationis anno 1098. factae, non integram quidem, ex Brower et Masen, 'Metrop. eccl. Trev. ed. Chr. de Stramburg I' (1855), 470 recudi fecit. Codicem denuo inspicit v. cl. P. Kehr.

F. Baethgen.

Anno dominicae incarnationis DCCC. LII. indictione XV. adveniens Lotharius imperator Prumiam monasterium, quod est constructum in honore domini et salvatoris nostri Iesu Christi necnon et genitricis eiusdem Dei et domini nostri, beatissimi quoque Iohannis baptistae et precursoris eius, sanctissimorum etiam apostolorum Petri et Pauli ceterorumque apostolorum, Stephani quoque prothomartiris cunctorumque sanctorum martirum, Martini etiam et Benedicti venerabilissimorum confessorum cunctorumque sanctorum, anno imperii sui in Italia XXXIII. et in Francia XIII. et optulit haec¹ mente devota sancto salvatori et omnibus prefatis sanctis pro remedio animae suae et coniugis² defunctae proliisque et omnium predecessorum suorum pro statu regni.

Titulus*.

Sept 55. Altare hoc consecratum est die VI. kalendas Octobris in honore s. Stephani prothomartiris, Pancratii, Mauriti, Gereonis, Viti, Blasii, Pantaleonis martirum. Margaretae, Praxedis virginum**.

* Altaris sancti Stephani in sacristia anno Domini M° CCCC° LXXVII. post Titulus in loco raso addit manus saec. XV.

** Per episcopum Azotensem³, dominum Hupertum⁴, Iohannis⁵ archiepiscopi Treverensis vicarium post virginis in loco raso addit manus saec. XV.

1) Vocem 'haec' non spectare ad evangelium librum, sicut voluerunt F. Schillmann ceterique viri docti, recte demonstravit H. Degering l. c. p. 133 sqq.; sed ne hunc quidem sequendum puto, cum dicat ea voce significari catalogum cineliorum monasterii Prumiensis a. 1003. compositum (cf. H. Beyer, 'Urkundenbuch zur Geschichte der mittelrhein. Territorien I. 717 sq.), quem foliis codicis antecedenti-

bus, nunc quidem excisis, inscriptum fuisse satis constare mihi non persuasi. Credendum potius mihi videtur notitiam nostram fuisse titulum quandam inscriptum in tabula, quae super muneribus vel exenniis imperatoris — id est 'haec' — suspensa erat. 2) Irmingarda, † 851. Mart. 20. 3) Azotus in Palaestina. 4) Creatus 1450. Mai. 11. 5) Iohannes II. 1456—1503.

Anno dominicae incarnationis millesimo XLVII. XII. kal. Aprilis renovata est dedicatio altaris ecclesiae [s.]^a Vedasti a Brunone episcopo Tullensi¹, [in]^a quo etiam hae reliquiae reconditae sunt : sanctae Mariae, s. Petri, s. Stephani, [s.]^a Lamberti, sanctorum Marii, Marthae martiris, [s.]^a Willibordi confessoris, s. Margaretae virginis, sanctorum virginum XI milium.

1047.
Mart. 21

Anno^b ab incarnatione Domini millesimo XC. VIII. indictione VI. concurrente IIII. epacta XV. kal. Octobris rogatu inperatoris Heinrichi IIII. et permissu domni Eigilberti Trevirorum archiepiscopi² consecrata est haec cripta a venerabili Wecelone^c Witemnensi³ episcopo in honore sanctae et individuae Trinitatis et sanctae crucis et sanctae Dei genitricis Mariae et sancti Michahelis archangeli et sancti Andreae apostoli et sanctorum XXIIII seniorum. Continentur hic reliquiae: de pallio, in quo Dominus natus involutus est; de colampna, ad quam Dominus ligatus flagellatus est; de sepulchro et sudario Domini; de pallio et sandaliis et sepulchro sanctae Dei genitricis Mariae; de sandalio sancti Andreae apostoli; de monte Syna in loco, quo Dominus Moysi locutus est; de sycomoro, ex qua Zacheus Dominum vidit.

1098.
Oct. 1.

Eodem die consecratum est hoc altare in honore sancti Iohannis baptistae et sanctorum martirum Stephani prothomartiris, Vincentii, Christophori, Cipriani, Theodori, Adalberti, quorum reliquiae hic habentur, et sanctorum Laurentii, Demetrii^d, Blasii, Mercurii, Georgii, Bonifacii et sociorum eius.

Eodem die consecratum est hoc altare in honore sanctorum martirum Mauricii et sociorum eius, Tyrsi et sociorum eius, Calisti et Cornelii pontificum, Cosmae et Damiani, Marcellini et Petri, Abdon et Sennes, Proti et Iacinti, Agapiti, Silani, Magni et Andreae cum sociis eorum. Et hic habentur reliquiae: Crisanti et Dariae, Dionisii, Hermetis et sanctorum XL martirum.

Eodem die consecratum est hoc altare in honore sanctorum confessorum et pontificum Remigii, Germani, Amandi, Nicetii, Bavonis, Mansueti, Eucharri, Valerii, Goaris, Vedasti, Materni, Martini, Lupi, Leonis, Willibrordi, Maximini^e.

Eodem die consecratum est hoc altare in honore sanctarum virginum, quarum hic reliquiae habentur: Margaretae, Columbae, Stephanae, sanctorum virginum XI milium et sanctorum Gertrudis, Walpurgis, Mariae Magdalenae, Mariae Egyptiacae, Scolasticae, Lyobae^b et omnium virginum.

^a) in. marg. alacis.

^b) Hanc notitiam Anno-Lyobae eandem fere repetit fol. 234^a manus quaedam saec. XIII. titulus altarium additis praemissisque his verbis: Anno incarnationis dominice M. CC. XXVIII. abbate Friderico, decano Theoderico, custode Reinardo sancti Salvatoris in Prumia ego Iohannes peccator monachus et rector scoliarum eiusdem ecclesie ex rogatu dieti custodis inscripsi huic libro nomina reliquiarum, que sunt in cripta. Anno etc. Cf. *Deiule* l. c. p. 474, *Rozycki* l. c. p. 14. ^c) Wicelone in *elencho Iohannis scoliarum rectoris nota praecedenti laudato*; Wicelino *Souerland*. ^d) ducis Thessalonicensis *addit* Ioh. ^e) *superscr.* c.

¹) 1026—1049. ²) 1079—1101. ³) Witemna *Guidone Viterbiensi episcopo* emendandum esse coniecit *Degering* l. c. p. 135, n. 2.

DEDICATIONES ECCLESIARVM GERMANIAE ET GALLIAE.

Collectioni notitiarum, quae dedicationes ecclesiarum et altarium singulorum enarrant, in T. XV. Scriptorum a v. cl. b. m. O. Holder-Egger paratae hoc loco complures alias addimus, quae aut postea in lucem editae sunt, aut antea iam notae illum virum doctissimum effugerunt. Non obliuiscendum est plerasque harum notitiarum a tabulis sive titulis descriptas esse, quae in aliqua parte ecclesiae sive in sive super altari aliquo affixi erant; nos vero de his inscriptionibus ipsis non curavimus, sed eas tantum notitias in hanc collectionem recepinus, quae libris manu scriptis vel qui prelo subierunt nobis servatae sunt.

H. Bresslau. 10

DEDICATIO ECCLESIAE S. ANDREAE COLONIENSIS.

Hanc dedicationem nunc deperditam descripsit Gelenius in Farraginis vol. IX, fol. 68 et in libro De admiranda magnitudine Coloniae p. 291 eam edidit; unde eam repetiverunt Alfter, Inscriptiones, Epitaphia, Monumenta (Codex Colon. bibliothecae gymnasii apud Marcellum 13 nr. XLVII fol. 22^a; Hüpsch, Epigrammatographia sive collectio inscriptionum (Colon. 1801) II, 10 nr. 23; Binterim, 'Die Erzdiozese Köln' I² (1892). 71; F. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 251 nr. 535. Quam nos codice a v. cl. H. Kaussen benigne collato denuo hic damus, cum argumenta, quibus nixus in 'Westdeutsche Zeitschrift' XXX (1911), 290 v. cl. Th. Ilgen eam genuinam non esse suspicatus est, non satis momenti habere nobis videantur.

F. Baethgen.

974.
Mai 3

Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXIV., indictione secunda, quinto nonas Maii dedicata est haec domus Domini a Gerone reverendissimo archiepiscopo in honore sancti Andree apostoli et omnium apostolorum Christi; et in hac Dei ara continentur reliquiae: sancti Matthaei apostoli et evangelistae necnon sanctorum martyrum Christofori, Laurentii, Ciriaci, Cosmae et Damiani, et Caeciliae et Agnetis.

DEDICATIO CAPELLAE S. STEPHANI APUD PORTAM ALTAM COLONIAE.

Hanc dedicationem servavit Gelenius, De adm. magnit. Col. p. 651, incisam olim, sicut tradit, uncialibus litteris perveteri marmori meridionalis muri; unde eam post v. cl. Fr. X. Kraus, 'Die christl. Inschriften der Rheinlande' II, 277 nr. 593 hic repetimus. Renovationes eiusdem dedicationis duns servari hodie in museo civitatis Coloniensis docet Kraus l. c.

F. Baethgen.

Anno dominicae incarnationis millesimo VIII. VI. kal. Iunii hoc templum sancti Stephani protomartyris dedicatum est a venerabili archiepiscopo Coloniensi¹ in honorem Domini nostri Iesu Christi et eius victoriosissimae crucis sanctissimaeque virginis Mariae Dei genitricis neonon et illorum sanctorum, quorum reliquiae hic habentur inscriptae, id est sanctorum apostolorum Petri et Pauli, Iacobi et sanctorum martyrum Stephani protomartyris, Albi Ewaldi, sanctorum confessorum Cornelli et Cypriani, Pontiani, Benigni, Wironis, sanctorum quoque virginum Caeciliae et sanctorum undecim millium virginum et omnium sanctorum.

1009.
Maii 27.

NOTA DEDICATIONIS FRISINGENSIS.

Sequentem notam de dedicatione altaris principalis maioris ecclesiae Frisingensis inter a. 1029. et 1039. peracto edidit in 'Forschungen z. Deutschen Gesch.' XV. 166 v. cl. E. Dümmler ex codice bibl. Monacensis lat. nr. 6421, necrologium Frisingense continente, cuius extremo folio inscripta est².

O. Holder-Egger.

Renovata dedicatio altaris, quod est huius sedis principale, quae fiebat in VI. idus Septembris per episcopos Heribertum Eihstatensem³, Eberhardum Augustensem⁴, presente etiam Egilberto eiusdem sedis venerabili episcopo⁵, in nomine sancti Salvatoris et in honore sanctae crucis et sanctae Mariae matris Domini et sancti Corbiniani confessoris et episcopi, Adriani martiris et sanctorum, quorum reliquiae hic continentur, et omnium sanctorum: inprimis de cruce Domini, de columna ubi flagellatus est, de tunica inconsutill; reliquiae sanctae Mariae, sancti Iohannis baptistae, sanctorum apostolorum Petri et Andreae; sanctorum martirum: Stephani protomartyris, Laurentii, Mauricii, Paneracii, Gorgonii, Cosmae et Damiani, Fabiani et Sebastiani, Cypriani, Florencii, Felicis papae, Quirini, Parthenii et Calasceri, Alexandri, Eventii et Theodoli, Alexandri filii Felicitatis, Georgii, Proculi, Mamae, Ingenuini, Primi et Feliciani, Clementis et Urbani, Rustici et Eleutherii, Crisanti et Mauri, Iuliani, Crisogoni, sanctorum innocentium; sanctorum confessorum: Martini, Ambrosii, Iustini presbiteri, Amandi; sanctorum virginum: Felicitatis matris VII filiorum, Agathae, Iulianae, Anastasiae, Barbarae, Hvaldburgae, Helenae, Aldegundis.

Sept. 8

NOTAE DEDICATIONUM S. BLASII
BRUNSWICENSIS.

In Leibnitii et Scheidii Originum Guelficarum t. II (1751), p. 492 sq. sequentes notitiae editae sunt ex plenario S. Blasii, quod hodie Vindobonae in palatio ducis de Cumberland inter numerorum scriptura asservatur. De quo codice cf. Orig. Guelf. II, 335, n. 2: et imprimis W. A. Neumann, 'Der Reliquienschatz des Hauses Braunschweig-Lüneburg', Wien 1891, qui has notas sub nr. 39, p. 243 edidit. Quas manu saec. XII. scriptas hic a socio nostro H. Hirsch denuo collatas damus. Germanice eas vertit L. C. Bethmann, 'Die Gründung Braunschweigs und der Dom Heinrichs des Löwen', in 'Westermanns Jahrbuch der Illustrierten Deutschen Monatshefte' X (1861), 536.

A. Hofmeister.

Principale altare dedicatum est a beato Godehardo Hildensemensi episcopo⁶ in honore domini nostri Iesu Christi et sanctae crucis et sanctae Mariae virginis et sancti Iohannis baptistae et apostolorum Petri et Pauli et sanctorum martirum Blasii, Pantaleonis, Cosme, Damiani, Tiburtii, Valeriani, Ciriaci, et sanctorum confessorum Silvestri, Martini, Epiphani, et sanctorum virginum Ceciliae, Teclae, Benedictae, Leuthrudis, et^a aliorum^b plurimorum^c martirum, confessorum, virginum^d.

a) et—virginum suppl. e. b) al plurim. c.

1) Heriberto (999—1021). 2) Eam etiam ineditam ratus exhibuit A. Lechner, 'Mittelalterliche Kirchenfeste und Kalendarien in Baiern' (Freiburg 1891) p. 71, n. 1. 3) A. 1022—1042. 4) A. 1029—1047. 5) Frisingensi a. 1005—1089. 6) A. 1022—1088. Totam ecclesiam a. 1030. dedicatam esse refert tabula verna-

cula in eccl. S. Blasii suspensa, Leibnitii SS. R. Brunswic. I, 148; sed cf. Bethmann, 'Westermanns Illustrierte Deutsche Monatshefte' X, 1861, p. 587. Ex hoc plenario de hac dedicatione relatum est in 'Braunschweig. Reimchr.' v. 2842 sqq., 'Deutsche Chron.' II, 495.

Septentrionale altare dedicatum est ab eodem prefato episcopo G. in honore sanctae Mariae, Ceciliae, Benedictae, Margariae, Iulianae, Verenae et Pancratii martiris^a et al.

Australe altare dedicatum est a venerabili Hunoldo Merseburgensi episcopo¹ in honore sanctorum martirum Stephani, Sixti, Donati, Bonifacii, et sanctorum confessorum Anastasii, Innocentii, Othelrici, et^b aliorum plurimorum martirum, confessorum, virginum^b.

1044 - 1054.

Altare in media ecclesia dedicatum est a venerabili Hecelino Hildenemensi episcopo² in honore domini nostri Iesu Christi et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae virginis et sanctorum apostolorum Iohannis et Iacobi, et sanctorum martirum Abdon, Sennes, Iohannis, Pauli, Cosme et Damiani, Sebastiani, Secundi, Hermagorae^c episcopi et martiris^d, Mauricii, Victoris, Georii, Pancratii, Marcellini, Petri, Luciani, Blasii, Feliciani, Primi, Valentini, Vincentii, Germani, Crisogoni, et sanctorum confessorum Benedicti, Augustini, Ilarii, Willehadi, Ieronimi, Anskarii, et sanctarum virginum Agnetis, Rufinae, Sophiae, et^e aliorum plurimorum.

Altare in septentrionali parte monasterii dedicatum est a venerabili episcopo Mindensis ecclesiae Brunone³ in honore sancti Clementis et Marcelli martirum et sanctorum Martini, Briccii⁴, Willibrordi confessorum et^f aliorum plurimorum.

In australi parte dedicatum est altare ab eodem episcopo Brunone in honore sanctorum^g Mauricii, Cassii, Florentii, Gereonis, Victoris, Georii, Christofori, Theodori et^h aliorum plurimorum martirum, confessorum, virginum^h.

Oratorium in turri in australi parte dedicatum est ab eodem episcopo Brunone in honore sancti Michaelis archangeli et sanctarum virginum Gertrudis, Scolasticae, Mathelbertae, etⁱ aliorum plurimorum martirum, confessorum, virginumⁱ.

Oratorium in septentrionali parte turris dedicatum est ab episcopo venerabili Folchwardo Brandeburgensi⁴ in honore sancti Gabrielis archangeli et sanctorum Gervasii, Protasii, Georii martirum et sancti Iacobi confessoris, et sanctarum Emerencianae, Walburgae virginum, et^k aliorum plurimorum martirum, confessorum, virginum^k.

NOTITIAE DEDICATIONUM ECCLESIAE EPTERNACENSIS.

*Monumentis abbatae Epternacensis in XXIII. tomo Scriptorum editis inuat hic addere notitias dedicationum, quae extant in codice nr. 5 bibliothecae sectionis historicae instituti magniducalis 30
Luxemburgensis, iam pridem a me plenius descripto 'Publications de la section historique de l'Institut Grand-ducal de Luxembourg' XLV (1896), 225. Exaravit eum anno 1537. frater
Willibrordus Schram de Vianden archivist, qui compluribus voluminibus chartas abbatae con-
gessit. Hic fol. 169—173 huius codicis primum usus est evangeliarum quodam, tum sub nr. A 29
in bibliotheca ecclesiae servato, ex quo inventarium reliquiarum notitiis dedicationum non ador- 35
natum transcripsit. Deinde fol. 174—178 usus est alio 'libro evangeliorum et epistolarum,
quod (sic) in duplicibus ad summum altare causa ornatus ponitur', qui liber idem, sed locu-
pletius inventarium reliquiarum praebebat, unde etiam fol. 169—173 notitias dedicationum in
primo evangelio non repertas inter lineas inseruit atque pauca addidit. Codicem ipse trans-
scripsi.*

N. de Werveke. 40

De reliquiis in altaribus ecclesie nostre conditis.

*In principali altari sunt de sepulchro Domini, de lecto, in quo natus est Dominus; de pallio Helie; de presepio Domini; de sepulchro Lazari suscitati; de loco, in quo Dominus ascendit in celum; de lapide, super quem innocentes sunt occisi; de loco assumptionis Marie in celum; de lapide, in quo sedit Dominus, quando

*) Ex evangelio de A 29 praemittit c.

a) mr et al. suppl. c. b) et—virginum suppl. c. c) Hermagorae ep. et mart. superscr. c. d) et al. plurim.
suppl. c. e) Briccii, alterum -c- superscr. c. f) et al. plurim suppl. c. g) corr. ex sci c. h) et—virginum
fortasse suppl. c. i) et—virginum fortasse suppl. c. k) et—virginum fortasse suppl. c.

1) A. 1086—1050. 2) A. 1044—1054. 3) A. 1087—Brandenburg. u. Preuß. Gesch. I, 2, 68, qui eum inter
1055. 4) De hoc vide H. Bresslau in 'Forsch. z. a. 1068. et 1068. episcopum fuisse censet.

misit binos discipulos ante faciem suam; de ligno sancto crucis; de Calvarie loco, ubi crucifixus est Dominus; de vestimento s. Marie; de pane, quem dedit Dominus discipulis; de quinque panibus, quos benedixit Dominus; de virga Moysi; de cripta, ubi apostoli dormierunt in monte Oliveti; de funibus, quibus ligatus est Christus; de vestimento s. Iacobi et alterius Iacobi, Bartholomei et Thadei; de reliquiis s. Petri, Symonis, Thome, Mathei; de reliquiis s. Stephani prothomartiris; de corpore s. Concordii martiris, Xisti^a pape et martiris, Anastasie martiris, Felicissimi et Agapiti, Ciriaci martiris; de brachio s. Vincentii; de corpore s. Lamberti et s. Lauderici et s. Gangulphi; et de reliquiis s. Constantii; de cingulo s. Gregorii pape; reliquie s. Sabini episcopi, s. Martini, s. Huperti, s. Adalberti; de corpore s. Verene martiris; de capite s. Walpurgis virginis; de corpore s. Barbare virginis et s. Lucie virginis.

In dextro altari dedicato in honore sanctorum confessorum Christi sunt reliquie: de corporibus sanctorum Martini, a quo nominatur, Nicolai, Maximini; de corpore s. Felicis episcopi, et de corpore ac vestimento s. Údalcici.

In sinistro altari constructo^b in honore sanctorum martyrum^b sunt reliquie: sanctorum martyrum Felicissimi et Agapiti, s. Laurentii; de vestimentis s. Stephani, a^o quo nomen habet^c; de lapide, cum quo ipse lapidatus est; de reliquiis s. Anastasie martyris, Iusti martyris, Gangulphi, Affii^d, Vincentii, Prothi, Iacincti, Iohannis et Pauli, Panthaleonis; de sanguine sancti Sixti vel Xisti, s. Calimeri^e, Naboris, Felcis, Martiani, s. Exuperii signiferi s. Mauriti; de corpore s. Lamberti, s. Lauderici; de capite s. Ypoliti.

In medio monasterio constructum est^f altare in honore sancte crucis et s. Nicolai necnon omnium sanctorum, in quo continentur reliquie: de ligno Domini, de sepulchro Domini, de sepulchro s. Marie; reliquie s. Iohannis Baptiste, de manna et sepulchro Iohannis evangeliste, de s. Elisabeth, de capite s. Ypoliti; reliquie s. Iuliani; de s. Antonio, de s. Vincentio; de lapide, ubi sancta crux inventa est; de fieu, quam ipse Dominus plantavit; de lapide, ubi sancta crux posita fuit, quando Dominus crucifixus est; de fimbria Domini; de septem dormientibus et reliquie s. Nicolai.

In dextro altari dedicato^g in honore sanctorum apostolorum Christi sunt^h reliquie: de sanguine s. Petri, a quo nomen habet; de barba s. Pauli; reliquie XII apostolorum, s. Bartholomei; de vestimento s. Iacobi fratris Domini; sanctorum martyrum Abdon et Sennes et s. Ciriaci.

In sinistro altari dedicato^h in honore sanctorum virginum^h reliquie: s. Liane virginis, s. Barbare; de capite Walpurgis virginis; de vestimento s. Verene virginis; de reliquiis s. Petronille, s. Helene, Cristine, Iuliane, Cecilie, aⁱ qua nomen habetⁱ, Agnetis, Agathe, Walderade et s. Menne.

*Anno incarnationis Domini millesimo tricesimo primo, regnante gloriosissimo imperatore Currado, dedicatum est monasterium sancti Wyllibrordi archiepiscopi, quod situm est in loco Eternaco nuncupato, sub die XIII. kal. Novembris, in honore sancte et individue Trinitatis a venerabili Treverorum archipresule Poppone¹, adminiculante eiusdem loci venerando abbate Humberto², adstantibusque quam plurimis catholici ordinis abbatibus, monachis, canonicis ac copioso populorum frequentia. Facta est etiam eodem die translatio lucidissimi corporis prefati sancti Wyllibrordi ac positum est sub altare sancte Trinitatis, cuius dedicatio eodem die facta est. In quo videlicet altari observate sunt quinque buxte, in quibus condite sunt reliquie^k.

Post^l hec tercio anno sub eodem abbate³ dedicata est cripta IX. kal. Iun., in qua sunt IIII altaria^l.

In cripta, in principali altari constructo^m in honore beate Marie^m habentur reliquie: sancte Dei genetricis, aⁿ quibus nomen habetⁿ, sanctorum martyrum Sergii et Bachi; de cripta, in qua apostoli dormierunt, quando Dominus oravit; reliquie s. Nazarii martyris, Christophori martyris, Vincelai martyris; reliquie XII apostolorum, Georgii martyris.

In sinistra parte in altari^o s. Pancratii habentur^p reliquie: s. Pancratii, sanctorum Fabiani et Albri^q; de capite Anathonis, qui fuit de septuaginta duobus discipulis, et s. Calixti.

*) Ex libro evangeliorum et epistolarum, quod in duplicibus ad summum altare causa ornatus ponitur, sic habentur iamdicta praeomittit c.

a) ita vel Sixti legendum; Iusti c. b) constructo — martyrum postea add. c. c) a — habet postea add. c. d) an legendum Affini? e) Calimeris c. f) constructum est suppl. pro deleto ad c. g) dedicato — sunt suppl. pro deleto sunt c. h) dedicato — virginum suppl. pro deleto sunt c. i) a — habet in margine suppl. c. k) ut supra habentur, sub titulo principalis altaris, etc., supra usque ad finem cum correctionibus add. Schram. l) Post — altaria inter lineas insertum c. m) constructo — Marie inter lineas suppl. c. n) a — habet postea insertum c. o) in sinistro altari prius scriptum erat c. p) habentur postea insertum, ante habentur constabat: sancti Blasii delet. c. q) ita c.; Alberici? Alberti?

53 1) 1016 -1047. 2) 1028—1051. 3) sc. Humberto.

1048.
Mart. 25.

Postea^a altare confractum rursus benedictum est ab Eberhardo Treverensi archiepiscopo VIII. kal. Aprilis anno MXLVIII^a.

In dextro altari s. Mauriti sunt^b reliquie: s. Mauriti, a^c quibus nomen habet^c, Gangulphi martyris; de capite s. Ypoliti; reliquie s. Dionisii, Rustici, Eleutherii, Eustachii, Petri levite.

Hoc^d heu! similiter fractum benedictum est ab eodem episcopo sub eadem die^d.

In ulteriori altari s. Benedicti sunt reliquie: de barba s. Benedicti abbas, a quibus nomen habet; de corpore s. Mansueti; de corpore s. Materni episcopi; reliquie s. Adalberti confessoris et s. Felicis episcopi et s. Chuniberti episcopi.

1046.
Nov. 16.

Post^e hec autem in III. anno XVI. kal. Decembris dedicatum est oratorium s. Pancratii^e iuxta conclave domini abbas ab^f eodem Poppone^f, in^g quo sunt reliquie: s. Pancratii, 10 sanctorum Gervasii et Prothasii, Mauriti et s. Cornelii, sanctorum Abdon et Sennes.

1048
Mart. 21.

Anno¹ MXLVIII. ab Eberhardo Treverensi archiepiscopo¹ dedicatum est oratorium s. Symphoriani iuxta domum infirmorum, IX. kal. Aprilis^h, in quo sunt reliquie: s. Symphoriani, s. Laurentii, s. Victoris, s. Iuliani, s. Wyllifredi episcopi et s. Bonifacii episcopi.

1059.
Ien. v.

Anno¹ MXXXIX., indictione VII., dedicatum est in turri oratorium s. Michaelis a vene- 10 rabili Honesto episcopo² cum licentia archiepiscopi Poponis sub predicto abbate VIII. idus Iuniiⁱ, in cuius principali altari continentur reliquie: de vestimento Domini, de sepulchro Domini, de presepio Domini, de Syloa, de capite s. Iohannis Baptiste; reliquie s. Bonifatii, s. Mauriti sancteque Genovefe virginis.

In dextro altari eiusdem oratorii continentur reliquie: apostolorum Philippi et Iacobi, s. Sixti pape, s. Remigii et s. Eckberti confessoris.

In sinistro altari continentur reliquie: apostolorum Symonis et Iude, s. Leonis pape et s. Quintini martyris et s. Gregorii pape.

Hee sunt reliquie, quas attulimus²: sanctorum innocentum, s. Sebastiani, de brachio Vincentii martyris, de costa s. Valentini martyris, de sanguine s. Georgii martyris, de sanguine Demetrii fratris sui, de s. Nicolao, de s. Pancratio, de ossibus s. Germani Autisiodorensis, s. Nazarii, Albani, Magdalene, de s. Stephano, de veste, 20 qua Dominus induit s. Glodesindem; dens s. Arnulphi episcopi; de ossibus s. Helene.

In^k presentia domini Popponis archiepiscopi Treverensis per Rambertum Viridunensem episcopum⁴ iuxta dormitorium fratrum dedicatum est oratorium in honore s. Trinitatis^k, victoriosissime crucis, sancte Marie virginis, s. Michaelis archangeli, sanctorum Petri et Pauli, sanctorum martyrum Cyriaci, Sixti, Marcelli, Abdon et Sennes, sancti patroni nostri Wyllibrordi et omnium sanctorum, VI. idus Augusti^l.

1076.
Aug. 8.

De dedicatione et patronis huius oratorii versus:

Anno, quo dominus Deus est homo virgine natus,

a) Postea - MXLVIII. inter lineas insertum c. b) s. Maur. sunt suppl. pro deleto sunt c. c) a - habet postea insertum c. d) Hoc - die inter lineas insertum c. e) Post - Pancratii postea suppl. c. f) ab eodem Poppone postea suppl. c. 25 g) praecedit est oratorium delet. c. h) Schram prius nihil nisi iuxta domum infirmorum est oratorium scripserat. i) Anno - Iunii suppl. pro: in turri est oratorium sancti Michaelis deleto c. k) Schram prius nihil nisi iuxta dorm. fr. est or. in hon. s. Trinitatis scripserat; reliqua inter et supra lineas addita sunt, c. l) VI. idus Augusti postea suppl. c.

1) 1047-1066. 2) Honestus episcopus adhuc incognitus sine dubio est coadiutor Popponis archiepiscopi Treverensis est, cuius nomini in epistula spuria Benedicti IX. papae ad Popponem confecta (Gesta Trever. Contin. I c. 4, SS. VIII, 178) alluditur: 'Coadiutorem praesulem . . . dirigimus. Quem quidem et honestas morum, sicut nomine indicat, et sagax animi pulchritudo decorat'; recte igitur de his verbis opinatus est v. cl. b. m. E. Steindorff, 'Jahrb. Heinrichs III.' I, 497. Itaque iam dubitare non possumus, quin episcopus Italicus dictus Honestus a papa Treverim 'coadiutor praesul' ('Weihbischof') missus sit; et quod v. doctiss. Hinschius ('Kirchenrecht' II, 172, quem ego, 'Jahrb. Konrads II.' vol. II, 516, secutus sum) prorsus incredibile putavit, re vera factum est. Ad historiam igitur iuris canonici notitia nostra multum facit; sed iudicium nostrum de litteris, a Poppone ad papam et a papa ad Popponem missis, quae a chronologia sana plane absunt, ea re-

perta minime mutatur; cf. quae de hac re post me et post Iulium de Pflugk-Hartung 'Untersuchungen zur Geschichte Kaiser Konrads II.' (1890) p. 119 sqq. disputaverunt E. Steindorff ('Göttinger Gelehrte Anzeigen' 1891, p. 865 ss.) et Alb. Poncelet, Analecta Bollandiana XXII, 425, n. 1 (ubi demonstratum est iter Hierosolymitanum Popponis archiepiscopi, de quo, utrum a. 1028. 1029. an a. 1032. 1033. factum esset, dubitavimus, re vera a. 1032. inceptum esse). Id solum nunc crediderim epistolas illas, quas Continuator Gregoriorum Treverorum fabulis suis inseruit, non saeculo XII., ut antea opinabar, sed iam prius in monasterio s. Symeonis 50 confectas esse, cum nomen Honesti vix per longum tempus Treverensium memoria conservatum esse putari possit. H. Bresslau. 3) Scil. Humbertus abbas de S. Maximino Epternacum. 4) Qui obiit a. 1039. April. 29.

Milleno deno trigeno bis quoque terno,
 Coram pontifice Poppone pio Treverense
 Presul Virduni Rambertus dat sacra templi
 In Domini sancteque crucis vel matris honore,
 Wylbrordi patris, Petri, Pauli, Michaelis,
 Abdon, Marcelli, Sixti, Sennis, Cyriaci.
 Presidiis horum stat cunctorumque piorum.
 Hic per eos celi sit pervia porta fideli.
 Bertolfo requies auctori sit quoque perpes.

1096

10 Hec reliquie condite sunt in sarcophago, quod est in medio chori: duo sandalia, de baculo s. Wylbrordi, de ossibus s. Aldegunde virginis, de ossibus sanctorum Ultonis^a, Digni, Bodagisli confessorum, de ossibus sanctorum virginum, que apud Coloniam passe sunt.

Temporibus^a beatissimi pape Sergii¹ atque Pippini ducis Francorum almus Wylbrordus a prefato duce Romam missus ad accipiendum gradum archiepiscopatus, quod ita factum
 13 est; et non hoc solum, sed mirum in modum pene omnium reliquiarum sanctarum, que in Roma erant, partem illarum accipiens a supradicto papa, sicut illi celitus angelico preceptum est ore, velut etiam in libro vite ipsius² pleniter scriptum est, atque in Francorum secum deducens regionem in locum, qui Eternaca nuncupatur, ubi flumen Sure assidue currit, atque ibi construxit³ ecclesiam eamque in honore sancte Trinitatis dedicavit. De-
 20 dicatio autem eius est XIII. kal. Novembris.

695.
18 Nov. 21

In illa nempe ecclesia eius preciosissimum pausat corpus. Ast in illo altari, quod supra corpus ipsius constructum est, subscriptae condite sunt reliquie: imprimis de sanguine Domini; de cruce, de sudario, de sepulchro, de presepio vestimentoque domini nostri Iesu Christi, quod aspersum est sanguine ipsius; de Calvarie loco, de mirra, qua Magdalena^b unxit corpus Christi; reliquie XII apostolorum, reliquie s. Marie virginis, s. Ioannis Baptiste, s. Leonis pape, s. Gregorii pape et aliorum plurimorum martirum, confessorum, sacerdotum, virginum etc.

696—698.
Oct. 19

Predictae reliquie dispartitae sunt in altaria, que in ipso constructa sunt monasterio.

Altare b. Marie. Imprimis in altari, quod dicitur sancte Marie matris Domini, semetipsius reliquie sunt condite, id est de capillis, de vestimento eius ac de sepulchro predictae Dei genitricis.

Altare Spiritus sancti. Dein in illo altari, quod in honore Spiritus sancti et resurrectionis Domini constructum est atque consecratum, reliquie sunt condite: de Calvarie loco, ubi crux Domini stetit, de sepulchro, de presepio; de s. Petro et Paulo, de s. Policarpo etc.

Altare sancte crucis. Sunt vero reliquie in illo altare, quod in honore sancte crucis dedicatum est: de ipsa sancta cruce, de sudario Domini, de presepio, de fimbria Domini; reliquie XL martirum, qui passi sunt in
 30 Sebastia civitate.

Hec tria altaria, que per ordinem constructa sunt, in una die dedicatio eorum contingit XIII. kal. Novembris.

Oct. 20

In illo vestibulo, ubi ipse dominus Clemens Wylbrordus obiit⁴, altare positum est et in hoc reliquie sunt: s. Petri apostoli, Lamberti ac ipsius s. Wylbrordi, s. Cuthberti episcopi, s. Aedelwaldi
 40 episcopi. Dedicatio autem eius II. nonas Septembris.

Sept. 4

Oratorium sancti Salvatoris. Post hoc in illo oratorio, quod consecratum est in honore sancti salvatoris domini nostri Iesu Christi et sanctae Marie matris eius, s. Petri apostoli, Pauli et Iacobi, fratris Domini, in illo altari ipsorum condite sunt reliquie. Dedicatio eius XII. kal. Novembris.

Oct. 21.

Capella sancti Gregorii. In illa ecclesia, que in honore sancti Gregorii dedicata est et sancti Silvestri pape
 15 et s. Hilarii episcopi Pictave civitatis, s. Anthonii monachi, s. Stephani primi martyris, in illoque altari ipsorum plantate sunt reliquie. Dedicatio eius VIII. kal. Martii.

Febr. 22

*) Ex eodem iam prefato libro evangeliorum et epistolarum descriptio altarium cum reliquiis, ut fuerunt ante incendium, quod contigit sub Udono^a abbate *praemittit c.*

a) Undomis c. b) Magdalene c.

1) L. I, a. 687—701. 2) Cf. Vita s. Wylbrordi auctore eiusdem DD. Merov. I, 178 sqq.; cf. etiam SS. rer. Thiofrido c. 7, Acta SS. Nov. III, 464 sq. 3) Basilicam s. Trinitatis ab Irmina abbatissa primitus constructam Wylbrordoque donatam esse docent chartae Merov. VII, 88 et 857. 4) A. 739. Nov. 7. 5) Immo Uroldo, a. 1007—1028.

Oratorium sancti Michaelis. Item illud oratorium, quod consecratum est in honore s. Michaelis archangeli et s. Iohannis baptiste, s. Iohannis evangeliste, Philippi apostoli, Stephani prothomartyris, Benedicti abbatis, Symeonis patriarche et s. Agathe virginis, et in illo altari reliquie eorum sunt condite. Dedicatio eius

Sept. 28 III. kal. Octobris.

Oratorium s. Ambrosii. Illud solarium, quod in veneratione s. Ambrosii dedicatum est et s. Gervasii et Prothasii, s. Nazarii, Victoris, Gregorii pape, s. Oswaldi regis, ipsorum in altari illo condite sunt reliquie.

De ecclesia parochiali in Epternaco.

Nunc veniamus ad illam ecclesiam, que foras monasterium supra brevem montem constructa est, quam ipse dominus noster beatissimus Wyllibrordus edificavit atque dedicavit in honorem sancti Petri apostoli, Pauli, Martini, Laurentii; illorum reliquie in ipso condite sunt.

Et in ipsa ecclesia tria altaria componuntur. Medium est, quod in honore sancti Iohannis baptiste atque infantum, qui ab Herode occisi sunt, numero duo milia, conficitur; illorum omnium in eo plantate sunt reliquie.

Deinde in sinistra parte altare positum est, ac in illo condite sunt reliquie sanctorum virginum, inprimis s. Cecilie, Anastasie, Agathe, s. Marie et Marthe, Iuliane, Eufemie, Eugenie, Ursiane, Columbe, Sulfie*, Tecle, Petronille, Perpetue, Radegunde, Eulalie, Gregorie, Genovefe, Lucie, Susanne, Agne, Christine, Brigide, Helene.

Post hoc etiam in dextro latere sancti Iohannis altare constructum est tertium, atque in eo condite sunt reliquie sanctorum martyrum: inprimis s. Clementis pape et martyris; de cruce Domini; s. Stephani martyris, s. Cornelii, s. Cipriani, s. Laurentii, s. Ypoliti, s. Cosme et Damiani, s. Gervasii et Prothasii, s. Pancratii, s. Mauricii, s. Martini, s. Pauli heremite, s. Quintini, s. Georgii, s. Victoris, s. Symphoriani, s. Vincentii, s. Privati, s. Sulpitii, s. Dionisii, s. Eusebii, s. Saturnini, s. Nazarii et sanctorum XL martyrum, qui passi sunt in Sebasta civitate.

Sept. 7. Dedicatio vero huius basilice et horum trium altarium VII. idus Septembris.

Dein deorsum infra trabes in prima cripta ac in illo altari reliquie sunt: sanctorum apostolorum, s. Andree, apostoli, s. Thome, s. Mathei apostoli et evangeliste, s. Bartholomei apostoli.

Post hoc in altari secunde cripte reliquie sunt: s. Pauli apostoli, s. Petri apostoli, s. Iacobi apostoli et fratris Domini, et s. Philippi apostoli.

Iterum demum in novissima cripta, que foras respicit, in hoc altari reliquie sunt: sanctorum apostolorum s. Iohannis apostoli et evangeliste, et s. Iacobi fratris eius, s. Symonis apostoli, s. Thadei apostoli. Huius cripte et horum trium altarium dedicatio est XVIII. kal. Octobris.

Sept. 14.

DEDICATIO ISNENSIS.

Notitia dedicationis Isnensis continetur in quodam monachi anonymi opere, quod 'Chronica monasterii Isnensis ad sanctum Georgium anno Christi 1729. rediviva seu posteritati noviter descripta' etc. intulatur, manuscripto. Cuius operis cum duo extent docente v. cl. L. Baumann ('Neues Archiv' VIII (1883), 150) exemplaria, unum 1) nunc principis de Waldburg-Zeil-Trauchburg, alterum 2) comitis de Quadt-Isny, notitia vero nostra in 2) tantummodo invenitur. Unde eam, iam pridem publici iuris factam a Gerardo Hess, Monumentorum Guelficorum pars historica p. 275, denuo edidit Baumann l. c. p. 159, cuius editionem hic repetimus. Cf. etiam 'Mitteilungen des Vereins f. Geschichte und Altertumskunde in Hohenzollern' II, 11; Ladewig-Müller, Regesta ep. Constantiensium nr. 452. F. Baethgen.

1042.
Dec. 15.

Anno Domini millesimo quadagesimo secundo XVIII. kal. Ianuarii dedicata est ecclesia nostra ab Eberhardo episcopo Constantiensis¹, domino Wolfrado comite de Veringen impetrante cum Hiltruda coniuge sua veneranda in anniversario filii eorum Luipaldi infantis.

DEDICATIO ECCLESIAE S. ADALBERTI AUGIENSIS.

Notitiam dedicationis ecclesiae s. Adalberti Augiensis in loco qui dicitur Egerden (Ergat) sitae et anno 1832. destructae servavit Gallus Oehem in chronica ('Quellen und Forschungen zur Geschichte der Abtei Reichenau' II, 34), quem hic post J. Neuwirth 'Sitzungsberichte d. kais. Akad. in Wien' CVI (1884), 76 et Fr. X. Kraus 'Kunstdenkmäler des Großherzogtums Baden' I, 332; 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 36 nr. 74 secuti sumus.

a) ita c.

F. Baethgen.

1) 1034—1046.

Anno incarnationis dominicae millesimo quadagesimo nono, regni vero tercii Heinrici imperatoris anno undecimo, Udalrici loci istius abbatis anno quinto¹, indictione tercia, die vero octavo kalendas Decembris dominus Leo papa nonus in primo sui pontificatus anno² dedicavit hoc altare in honorem domini nostri Iesu Christi et sanctissimae crucis, sanctae Mariae, sancti Bartholomei apostoli et sancti Adelberhti martiris et omnium sanctorum, in quo continentur³ . . . . .

1049
Nov. 21.

DEDICATIONES BRUNWILARENSES.

Notas quae sequuntur ex codice archivi civ. Coloniensis C. 17, saec. XVI., chartaceo, ubi exstant f. 31^r, 45^v, 100^v—101^r in Chronico Brunwylrensi saec. XVI. post a. 1525. (vel a. 1547) composito, quod edidit G. Eckertz, 'Annalen des histor. Vereins für den Niederrhein' XVII, 119 sqq., XVIII, 95 sqq., XIX, 220 sqq., XX, 248 sqq. (vide XVII, 122 sq. 126 sq. 153 sq.) exscripsit vir cl. b. m. H. Pabst. Alias dedicationes a. 1085, a Sigiwino archiepiscopo Coloniensi factas, quae Vitae Wolfhelmi abbatis Brunwylarensis insertae sunt, ex eodem codice edidit H. Pabst, 'Archiv' XII, 106 sq., quo lectorem delegamus⁴. De codice cf. etiam G. Eckertz, 'Annalen des histor. Vereins für den Niederrhein' XX, 257 sq.; H. Pabst, 'Archiv' XII, 85—87; G. Waitz, SS. XIV, 122. Tenor originalis a compilatore chronici non in omnibus servatus est.

A. Hofmeister.

Eodem anno⁵, scilicet Domini MLI., indictione quarta, XII. kal. Ianuarii abbas Tegeno consecrari fecit criptam cum tribus altaribus per reverendum dominum episcopum Mirme-gardewurdensem Rotherburtum⁶, Coloniensis archiepiscopi Hermanni secundi⁷ nostrorum fundatorum⁸ filii vices gerentem, in honore sancte Dei genetricis Marie et omnium sanctorum. In cuius principali altari⁹ he recondite sunt reliquie, scilicet sancte Marie virginis, Petri apostoli, Panthaleonis et Ciriaci martirum, Gregorii pape, Martini, Maximini et Servatii pontificum, Benedicti abbatis, Martine virginis et martiris, Praxedis, Electe, Lucie virginum.

1051.
Dec. 21.

Altare septentrionale dedicatum est in honore sancti Thome apostoli et omnium apostolorum Christi; et ibi habentur reliquie ipsius sancti Thome, Pauli, Andree, Bartholomei apostolorum, Christophori, Pancratii martirum, Antonii abbatis.

Altare meridiane partis dedicatum est in honore sancti Blasii episcopi et martiris et omnium martirum Christi; et ibi habentur reliquie: ipsius sancti Blasii episcopi et martiris, Stephani protho-
martiris, Laurentii, Sebastiani, Sixti, Crisogoni, Gengulphi, Clementis, Ypoliti, Eustachii et sociorum eius, Valentini, Abdon et Sennes, Mauricii, Lamberti, Cosme et Damiani martirum¹⁰.

^{*)} Addit c.: Nota hec altaria secunda vice sunt consecrata, ut infra dicetur latius⁸. Item repperi in eodem vetusto libello, in quo iam dicta altaria habentur descripta, quod capella, quae est in ambitu, quondam bina vice in honore sancti Medardi consecrata circa istud tempus sit dedicata ab Engelhardo⁹ episcopo, Coloniensis archiepiscopi suffraganeo, XI. kal. Decembris (annus Domini non fuit descriptus). In quo illo in tempore fuerant he reliquie recondite, scilicet ipsius Cristophori martiris et sanctorum martirum Stephani, Nerei, Achillei, Pancracii, Quirini, et sanctorum confessorum Bonifacii, Eleutherii, Bricii, Wyllibordi, Niccolii et sancte Corone virginis. Hec capella postea iterum fuit consecrata per reverendum dominum archiepiscopum Philippum, ut infra¹⁰ dicetur latius.

Nov. 21.

Item in eodem libello repperi, quod fuit hic quedam capella sancti Maximini in abbacia sita XI. kal. Augusti ab Ezelino Scarrensi¹¹ episcopo dedicata in honore Dei genetricis virginis Marie et beatorum

Int. 12.

a) cetera, rehut reliquiae etc., ab Oehem omissa videntur.

b) altare, corr. altari, c.

1) Perperam, fortasse pro secundo, ab Oehem lectum esse hunc numerum veri simile videtur, cum Udalricus testante Herimanno Aug. (SS. V, 128) post Bernonem VII. id. Iun. anni 1048. mortuum abbas electus et ab imperatore constitutus proximoque pascha Romae consecratus sit. Ceterae temporum notae congruunt. 2) Cf. Herimanni Aug. Chron. l. c. p. 129. 3) Exstant etiam in libro de fundatione et abbatibus monasterii sancti Viti martyris in Gladbach, quem Petrus Knorr abbas Gladbacensis usque ad a. 1719. congressit; 'Archiv' XII, 109. 4) Praecedit privilegium Richezae a. 1051.

datum. 5) Qui sedit a. 1042—1063. 6) Qui sedit a. 1086—1056. 7) Ezonis comitis palatini et Mathildis filiae Ottonis II. imperatoris, qui a. 1024. Brunwylarense monasterium condiderunt; cf. Brunw. mon. fund. actus, SS. XIV, 121 sqq.; Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' III, ed. 3 et 4, 503, n. 4. 8) A. 1200. Apr. 29., 'Ann.' XVII, 159; Knipping, 'Reg. d. Erz. v. Köln' II, nr. 1577, p. 322. 9) Quem eundem fuisse puto, qui infra Ezelinus nominatur. 10) P. 777. 11) i. e. Skara in Gothia occidentali Sueciae; v. Wilmans, SS. XII, 192, n. 51. De quo cf. V. Wolfhelmi

1061. Anno¹ autem millesimo sexagesimo primo, cum renovatio monasterii per Richezam reginam² inchoata et sollicitata iam opus perfectum haberet, prefatus Tegen³ abbas venerabilis reverendissimum domnum⁴ archiepiscopum Coloniensis⁵ ecclesie, scilicet Annonem⁶, supplicaturus accessit, quatinus ad nostrum monasterium eius dedicationem expleturus adveniret. Qui protinus eius desiderio libens acquievit et cum Egilberto Myndensi episcopo⁷ huc properans, eiusdem monasterii nostri dedicationem secundam sub veneratione sanctorum confessorum Christi, Nicolai scilicet et Oct. 89. Medardi, anno Domini millesimo sexagesimo primo, indictione XV., tercio kal. Novembris consummavit⁸. Et istas reliquias in summo altari recondidit: de arundine, de sepulchro, de clavo, de spongia, de vestimento, de ligno sancte crucis, de sanguine domini nostri Iesu Christi, de capillis sancte Marie, de barba sancti Petri, de sancto Andrea, de sancto Iacobo, de sancto Bartholomeo, de brachio sancti Philippi, de duodecim apostolis, de corpore sancti Stephani protomartiris, de corpore sancti Pancratii martiris. Reliquie sanctorum Primi et Feliciani, Clementis pape et martiris, Vincencii martiris, Sebastiani martiris, Sirciaci⁹ martiris, Alexandri, Evenzii¹⁰ et Theodoli martirum, de sanguine sancti Georgii martiris, Viti martiris, Quirini martiris, de corpore sancti Apollinaris martiris, Eustachii martiris, Hermetis martiris, Cosme et Damiani martirum, Kiliani martiris, Cipriani martiris, Iohannis et Pauli martirum, dens sancti Nicolai et alie reliquie ipsius, dextera scapula sancti Medardi episcopi et 15 reliquie sanctorum Servatii, Maximini, Eucharii et Ambrosii episcoporum, Niceii episcopi, de costa sancti Benedicti abbatis, Agnetis virginis et martiris, Gertrudis virginis, Praxedis virginis, Felicitatis martiris, Lucie virginis et martiris.

Eadem vice ipse venerabilis archiepiscopus Anno adhuc tria altaria consecravat, scilicet altare sancti Petri apostoli in septentrionali parte ecclesie situm, in quo he reliquie fuerunt 20 posite: de sudario Domini, de vestimento beate Marie virginis, de ungulis sanctorum apostolorum Petri et Pauli, de capillis eorum, de sanctis Laurentio, Dionisio, Rustico, Eleutherio, Anastasio, Genesio, Marcellino et Petro martiribus, Sixti pape et martiris, Urbani pape et martiris, Martini episcopi, Felicis confessoris, de sanguine et capillis Corone virginis, de sancta Columba virgine¹¹.

Altare vero meridiane partis dedicatum est in honore sancti Iohannis baptiste, in quo 25 he reliquie continentur, scilicet de vestimento Domini, de loco ascensionis Domini, de sancto Iohanne baptista, de sanguine sancti Heymmeranni¹² episcopi et martiris, de sanguine sancti Quirini martiris, Stephani prothomartiris, sancti Mauricii et sociorum eius, de digito sancti Crispini martiris, Magni martiris, Sulpicii confessoris, Agrii confessoris Trevirorum episcopi, Cecilie virginis.

Altare autem occidentale dedicatum est in honore sancte et individue Trinitatis et 30 victoriosissime crucis domini nostri Iesu Christi et beatorum apostolorum Petri et Andree, in quo continentur he reliquie, scilicet de arundine, qua percussus est Dominus, de ligno sancte crucis, de calciamentis Clementis primi Metensis episcopi; reliquie sancti Philippi apostoli, de sanguine sancti Gengulphi martiris et sancti Iheronimi confessoris, sancte Brigide virginis, sancti Niceii Trevirorum archiepiscopi, de presepio domini nostri Iesu Christi.

apostolorum Petri et Iohannis et beati Maximini Trevirorum archiepiscopi et reliquorum sanctorum, in cuius altari he reliquie fuere recondite, scilicet de pallio et stola eiusdem beati Maximini archiepiscopi, de vestimento sancti Gervasii, de vestimento sancti Laurentii; reliquie sancti Venantii abbatis, Blasii martiris, Isidori martiris, Gengulphi martiris: sanctorum virginum et martirum Quirille et Eulalie; de sepulchro sancti Lazari. Ista capella postea fuit combusta et destructa, ut infra latius dicetur.

Notet hic lector et sciat, quod non fuit expressus annus, quo predictae capelle a iam dictis pontificibus fuerunt consecrate. Sed quia ex circumstantiis aliquibus circa idem fere tempus contigisse coniecturavi, ideo hic pro memoria, quia spacium scribendi dabatur, inserere curavi.

* Nota, quod istud altare iterata vice consecratum est in honore omnium apostolorum, ut infra¹³ latius explicabitur *add. c.*

a) *dam c.* b) *ita corr. ex coloniensem m. post. c.* c) *ita c.; Ciriaci Eckertz.* d) *ita c.* e) *Heymoneranni c.*

abb. Bruhwil. c. 81, SS. XII, 192 et n. 51; Heister-
Binterim, Suffraganei Colonienses extraordinarii, Mogun-
tiae 1843, p. 16—18, qui etiam p. 17 notam dedica-
tionis S. Geronis Coloniensis a. 1069. (repetitam SS.
XIII, 728) edidit. In Chron. vet. episc. Scar., SS. rerum
Suecic. III, 2, p. 113, non invenitur; cf. Adam, Hammab.
eocl. gesta IV, 23.

1) Cf. Brunw. mon. fund. actus c. 33, SS. XIV, 140.
2) Misseconis II. regis Poloniae viduam, filiam Ezkonis co-
mitis palatini. 3) Qui sedit a. 1056—1075. 4) Qui
sedit a. 1055—1080. 5) Huc usque ex Brunw. mon. 50
fund. act. l. I. 6) A. 1497. Oct. 9., 'Ann.' XIX, 241.

Hic venerabilis archiepiscopus Coloniensis Philippus illius nominis primus¹ capellam in parte orientali ambitus sitam, intervenientibus precibus reverendi abbatis nostri decimi, scilicet Geldolphi, in honore omnipotentis Dei eiusque genitricis Marie virginis et precipue sanctorum Christophori martiris et Benedicti abbatis, anno scilicet Domini MCLXXIII^a, ipso die beate Marie Magdalene, reconsecravit². In cuius altari sequentes sanctorum reliquias recondidit, videlicet de sepulchro Domini, de tunica Domini, de manna, quod pluit filiis Israel de celo et fuit per sanctum Wyllibrordum episcopum de Iherosolimis translatum, de mantello sancti Petri apostoli, de sancto Andrea apostolo, de pilis et cingulo³ sancti Thome apostoli, de Mathia apostolo, de reliquiis sanctorum Kalixti et Ponciani summorum pontificum Romane ecclesie et martirum, Cipriani et Ignacii episcoporum et martirum, Laurencii, Vincencii, Christophori, Ioannis et Pauli, Marci et Marcelliani, Prothi et Iacincti, Pancracii, Palmacii, Simplicii, Cesarii, Valerii, Polocronii, Fortunati, Valentini, Vitalis, Gaii martirum, duorum Ewaldorum, sanctorum episcoporum Nicolai, Medardi et Hereberti, sancti Benedicti abbatis; sanctarum virginum ac martirum Cecilie, Margarethe⁴, Agathe, Iuliane, Valerie, Electe virginis, et de numero sanctarum undecim milium virginum ac martirum⁵.

1174.
Iul. 22.

DEDICATIO CAPELLAE S. STEPHANI WORMATIENSIS.

In capella S. Stephani Wormatiensi saec. XVIII. in. destructa (cf. Kranzhöhler, 'Verschwundene Wormser Bauten' (1905) p. 70 sq.), quae 'capella palatii sive aulae Wormatiensis' apud Monachum Kirgartensem (Boos, 'Quellen z. Gesch. v. Worms' III, 34) appellatur, olim existisse 'ad introitum templi cupreis litteris deauratis' traditur sequens nota. Servaverunt eam 1) G. Helwich, Syntagma monumentorum et epitaphiorum (Cod. bibliothecae seminarii Maguntinensis) p. 97, 2) I. F. Schannat, Hist. ep. Worm. I, 63 sq., unde repetita est ab E. Scriba, 'Archiv f. Hess. Geschichte und Alterthumskunde' VIII (1856), 300 et a F. X. Kraus, 'Die christl. Inschriften der Rheinlande' II, 83 nr. 184. In usus nostros codicem benigne demo contulit v. d. E. Thomin. F. Baethgen.

Anno⁶ dominicae incarnationis MLV., indictione VIII., III. idus Iunii⁷ dedicata est ista capella ab Arnolde huius loci episcopo cooperante sibi Arnolde Spirensi episcopo in honorem domini nostri Iesu Christi et sanctae Mariae virginis⁸ et sanctae crucis et eorum, quorum reliquiae hic continentur: sancti Stephani prothomartyris, Clementis papae, . . . Marcellini⁹ papae, Urbani¹⁰, Laurentii, Hypolitii, Ciriaci, Iohannis et Pauli, Primi et Feliciani, Marcellini et Petri sanctorum, Innocentii, Viti, Pancratii, Georgii, Margarethae¹¹ et aliorum plurimorum martyrum et sanctorum¹², ad quorum veniam Arnoldus praesul^{13, 14} ante limen ianuae¹⁵ istius templi coram clero et populo tradidit VI mansos in Moien¹⁶.

1055.
Iun. 11.

DEDICATIO ORATORII LIMBURGENSIS.

Huius dedicationis notitiam, quae eadem fere exstat in annalibus Limburgensibus (M. G. 'Deutsche Chroniken' IV, 111) et apud Mechtel, 'Limpurger chronica' f. 34¹ (Honthlein, Prodrromus Historiae Trev. p. 1060), ubi reliquiae in altariis contentae enumerantur, servavit Brower et Masen, Ann. Trev. I, 536, cuius editionem post v. cl. Fr. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 213 nr. 458 hic repetimus. F. Baethgen.

Anno dominicae incarnationis MLVIII., indictione XI., III. idus Augusti dedicatum est hoc oratorium in honore domini nostri Iesu Christi et sanctae Mariae semper virginis et victoriosissimae sanctae crucis et beati Georgii martyris etc.¹

1058.
Aug. 11.

¹) Hic etiam sciendum, quod dedicatio istius capellae semper celebratur in octava paschae add. c.

²*) Notata Wormatiae Ao. 1612, die 22. et 23. Novembris addit 1.

a) MC74 corr. ex MC79 c. b) singulo c., corr. Eckertz. c) margathe c., corr. Eckertz. d) deest 1. e) Marcelli 2.
45 f) Urbani — Margarethae desunt 2. g) martyrum et sanctorum desunt 1. h) praesul Arnoldus 2. i) ante limen ianuae desunt 1; AM . . . 1. k) VI mansos et . . . 1. l) cetera desunt apud Browerum.

1) Qui sedit a. 1167—1191. 2) Knipping, 'Reg. d. Iul. avert. Monachus Kirgart., III. id. Iul. Chronica ep. Erzb. v. Köln' II, n. 1009, p. 187. 3) Diem III. kal. Worm. (Boos l. c. p. 34, n. 8). 4) 1044—1065.

DEDICATIO ECCLESIAE ARDACHRENSIS.

Villam Ardacher (Niederösterreich. Bez. Amstetten) anno 1049. die 7. m. Ianuarii Heinricus III. imperator Nithero episcopo Frisingensi ea conditione donavit, ut clerici saeculares in ecclesia sanctae Margarethae ibi constructa inde alerentur (Stumpf, Reg. 2362; Steindorff, 'Jahrbücher Heinrichs III.' II, 61). Ecclesia ibi dedicata est ab eminentissimis episcopis Germaniae, qui participes expeditionis Ungaricae Heinrici IV. regis erant, die 4. m. Septembr. a. 1063., haud dubie antequam exercitus ad fines Ungariae pervenit. Notitiam dedicationis ab omnibus viris doctis, qui de hoc bello egerant, neglectam primus O. Holder-Egger (Lamperti monachi Hersfeldensis opera p. 88, n. 2) ad tempus expeditionis determinandum utilissimam esse intellexit; deinde etiam Meyer von Knonau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' vol. V p. 379 ea usus est. Servata in cod. monasterii Seitenstettensis nr. 238, mbr. saec. XIII., olim Ardachrensis, fol. 107° primum edita est a v. cl. G. E. Friess, 'Archiv für österreichische Geschichte' XLVI (1871), 467. Nos eam ex imagine phototypica, quam benignitati v. cl. professoris A. Salzer bibliothecarii monasterii Seitenstettensis debemus, paulum emendatam repetimus.

H. Bresslau.

1063.
Sept. 4.

Anno dominice incarnationis millesimo LXIII., indictione I., II. non. Septembr. dedicata est hec ecclesia a venerabili Annone Coloniensis ecclesie archiepiscopo, cooperantibus scilicet Sigefrido Magunciacensi archiepiscopo, Adalberto Premensi archiepiscopo, Ellenhardo Frisingensi episcopo aliisque XXIII in honore domini nostri Iesu Christi et victoriosissime sancte crucis et perpetue virginis Marie et sanctorum angelorum, archangelorum, patriarcharum, profetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, virginum et eorum, quorum reliquie hic sunt recondite: de corpore sancti Iacobi apostoli, Mathei apostoli, Bartholomei apostoli; sanctorum martyrum Georgii, Sebastiani, Primi et Feliciani, Tertuliani, Cyriaci, Pancratii, Crisogoni, Castorii, Lamberti; sanctorum confessorum Felcis, Nicolai, Udalrici; sanctorum virginum Margarete, Erindrudis, Cecilie, Gerdudis.

NOTAE DEDICATIONUM MINDENSIUM.

Notas sequentes exscripsi ex codice bibliothecae Vaticanae Palatino lat. nr. 828, membr. fol., in cuius f. 173^r manu saec. XII. exaratae sunt. Quas antea edidit v. cl. A. Reifferscheid in 'Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Phil.-hist. Cl.' LVI (1867), 545.

O. Holder-Egger.

1064.
Sept. 30.

Anno ab incarnatione Domini millesimo LX^{mo} III^{to}, indictione II^a, consecratum est hoc oratorium et altare a venerabili Bennone¹ Osnebrugensi episcopo II. kal. Octobr. in honore sanctae Trinitatis et sanctae Mariae matris Christi et sancti Michaelis archangeli et sancti Hieronimi presbyteri et eorum, quorum reliquiae in altari continentur: Timothei discipuli Pauli, Feliciani martyris, Pancratii martyris, Laurentii martyris et omnium^b.

1064.
Sept. 30.

Anno dominicae incarnationis M. LX. IIII, indictione II, consecratum est hoc oratorium et altare a domno nostro Eilberto venerabili episcopo^a II. kal. Octobr. in honore sanctae et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae matris Christi et sancti Hieronimi presbyteri et confessoris et omnium confessorum Christi, et inprimis eorum, quorum reliquiae in hoc altari sunt inclusae. scilicet Martini confessoris, Nicolai^c, Theodori^d episcopi, Donati episcopi.

1064.
Oct. 2.

Anno ab incarnatione Domini M. LX. IIII, indictione II, consecratum est hoc altare VI. non. Octobr. a domno nostro Eilberto venerabili episcopo in commemorationem dominicae passionis et in honore sanctae et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae matris Domini et sancti Leodegarii episcopi et martyris et omnium martyrum. Continetur autem in altari: de ligno Domini; de corpore sancti Stephani protomartyris et sancti Ypoliti martyris, sancti Pancratii martyris et sancti Pontiani martyris.

a) ind. II in marg. suppl. c. b) omi c., fortasse sanctorum supplendum est. c) confess in cod. additum, sed crasum, pro quo episcopi supplendum fuit. d)

1) [Bennone I. (qui et Berengarius vocatur), de quo II, p. 12, n. 1. H. Br.] 2) Mindensi, qui sedit a. 1055—conf. quae exposui in editione genuinae vitae Bennonis 1080.

DEDICATIO ECCLESIAE IN SLETTENBACH.

Hanc dedicationem, inscriptam olim meridionali ecclesiae muro hodieque deperditam servaverunt Remling, 'Geschichte der Bischöfe zu Speyer' II, 281 n. 889; Rheinwald, 'L'abbaye et la ville de Wissembourg' (1863) p. 66, Redelberger in 'Der christliche Pilger' XLI (1888) nr. 7 p. 51; cf. etiam Ch. Gérard, 'Les artistes de l'Alsace' I (1872), 28. Quos secuti post v. cl. F. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 62 nr. 142 denuo eam damus. Eadem fere notitia existat in Edelini abbatis libro possessionum (Zeuss, Traditiones possessionesque Wisenburgenses p. 302 nr. CCCII), quam iuxta subiungimus codice a v. cl. V. Lucas in usus nostros denuo benigne inspecto.

F. Baethgen.

¹⁰ Me modicam primo iam fundarat Widegovo^{a, 1}
Post me subtilis auxit virtus Samuelis².

Anno incarnationis Domini millesimo LXVIII^b, indictione VI., XII.^c Maii dedicata est hec ecclesia per manus venerabilis episcopi Ezzonis^{d, 3} ex precatu Samuelis abbatis et^o consensu Henrici Spirensis episcopi⁴ in honorem domini nostri Iesu Christi et^o sancte crucis sancteque Dei matris Marie et^o sancti Laurentii, Pancratii^{5, 6}. In principali autem altari continentur reliquie: de^o osse⁷ sanctorum Laurentii, Victorini, Romani, Minatis⁸, Probi; ad australem plagam de veste sancte Marie et sancti Iohannis evangeliste, de corpore sancte Lucie, de terra, ubi Dominus celos ascendit; ad aquilonem de lecto sancti Petri, Minatis⁹ mar-

²⁵ tyris¹, Christophori, Terentiani, Williboldi confessoris^{a, k}.

Anno dominice incarnationis MLXVIII.,
indictione VI., Heinricho III. regnante, anno
autem tercio decimo regni eius, sub abbate
Samuele² dedicata est ecclesia in Slettenbach
XII. kl. aprilis per manus venerabilis episcopi Ezzonis³ consentiente Heinricho sancte Spirensis ecclesie episcopo⁴ in honorem domini nostri Iesu Christi et eius gloriosissime crucis et intemerate virginis Marie et beatorum martirum Laurentii, Pancratii et omnium sanctorum. Continentur autem reliquie in principali altare: de osse Laurentii, Pancracii, Victorini, Romani, Miniatii, Probi. Ad australem plagam de vestimento sancte Marie, de veste sancti Iohannis evangeliste, de corpore sancte Lucie, de terra, ubi Dominus celos ascendit. Ad aquilonem de lecto sancti Petri, Minatis martiris, Christophori, Terentiani, Williboldi confessoris.

1068.
Maii 12
(Mart. 21.)

DEDICATIO ORATORII CUIUSDAM IN DIOCESI MOGUNTINA SITI (AD S. ALBANI MONASTERIUM PERTINENTIS?).

Hanc notam, editam apud M. Denis, Codices manuscripti theol. bibl. Vindobon. Latini I, 3 (1795), col. 2870, ex codice Vindob. nr. 701 (Theol. 87)⁵, f. 147° manu saec. XI. exeuntis vel XII. scriptam excerpit O. Holder-Egger.

A. Hofmeister.

³⁵ Anno dominicae incarnationis millesimo LXX°, indictione VIII., XII. k. Iul. dedicavit hoc oratorium Ernfridus¹ Altenburgensis ecclesiae episcopus² consensu Sigifridi archiepiscopi Moguntinae sedis, rogante et presente Arnoldo abbate monasterii sancti Albani³, in honorem domini nostri Iesu Christi et sanctae crucis et sancte⁴ Mariae perpetuae virginis et

1070.
Iul. 20.

a) Widebodo Remling. b) XVIII. Redelberger. c) ita Rheinwald et Remling; XIII. Redelberger. d) Ezzonis Redelberger. e) desst Redelberger. f) desst Remling. g) Pancratii — confessoris (l. 25) desunt Redelberger. h) martyrum Remling. i) martyrum Remling. k) confessoris desst Rheinwald. l) eps adf., sed del. a. m) Abbati radendo corr. Albani a. n) ita c.

1) Widegrovonius, vasalli Spirensis episcopi, mentio fit in carta Conradi ducis, d. 946, Mart. 13. (Hilgard, 'Urkunden zur Gesch. der Stadt Speyer' p. 4); cf. curtem Widegrovon (prope Schwegenheim) laudatam in Henrici IV. diplomate d. 1068. Ian. 31. (Stumpf nr. 2619). 2) Abbas Wizenb. (1056—1098). 3) De Ezzone episcopo Aldenburgensi, qui 1068—1074 in archiepiscopatu Maguntinensi occurrit, mortuo anno 1082, cf. SS. XIII. 47; Bresslau, 'Forsch. zur brand.-preuss. Gesch.' I (1888), 406 sq.; VI (1893), 568. 4) 1067—1075. 5) Cf. etiam 'Archiv' X, 566. 6) Cf. praecedentem n. 3.

sancti Albani martyris. Hae reliquiae^a continentur in hoc altari: sancte Mariae virginis, sancti Iohannis baptistae, Bartholomei apostoli, Albani martyris. Sebastiani, Proti martyris, Yppoliti martyris, Romani martyris, Iuvenalis martyris, Silvestri papae, Gertrudae virginis, Walpurgae virginis.

DEDICATIO ALTARIUM S. MARIAE AQUENSIS.

Sequentes notitiae exstant in quaternione residuo cuiusdam codicis saec. XII. ex. vel XIII. in., olim tabularii S. Mariae Aquensis, fol. 6ⁱ col. I; quae folia longo tempore deperdita nunc sunt bibliothecae universitatis Bonnensis nr. S. 1559 (cf. W. Levison, 'Neues Archiv' XLI, 559 sqq.). Prelo primum eas dedit Chr. Quix, Codex diplom. Aquensis (1839) p. 31 nr. 43. Cuius editionem emendatam repetivit ex parte W. Levison l. c. p. 569, qui et codicem in usus nostros denuo contulit.

F. Baethgen. 10

1076.
Sept. 3.

Anno dominicae incarnationis MLXX^oVI., indictione XIII., III. nonas Septembris superius altare prius benedictum sed violatum rursus consecratum est a domno Heinrico Leodiensi episcopo¹ in honore salvatoris domini nostri Iesu Christi et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae semper virginis et sanctorum apostolorum Petri et Pauli; martyrum sancti Lamberti episcopi et martyris, Stephani protomartyris; confessorum sancti Remadi episcopi et confessoris, sancti Mansueti confessoris et sanctae Gertrudis virginis. Continentur autem in eo reliquiae: de ligno Domini et sancti Felicis papae et martyris, sancti Alberti episcopi et martyris, sancti Spei episcopi et confessoris et sanctae Coronae virginis et martyris.

Altare medium consecratum est in honore sanctae et individuae Trinitatis, in quo sunt reliquiae: de ligno Domini; de clavo sancti Petri apostoli; de reliquiis Bartholomei, Pauli apostolorum, Syxti, Blasii, Sebastiani, Theodori, Vincentii, Cyriaci, Ypoliti, Gordiani, Stephani, Marcelli, Foilani martyrum et aliorum plurimorum. Deinde notitiae Martini, Nicolai confessorum, Gertrudis, Brigidae virginum.

Aquis in capella s. Lamberti: de reliquiis sancti Lamberti et sancti Marcelli et sancti Felicis martyrum pariterque pontificum. Item de reliquiis sanctae Coronae virginis et martyris.

DEDICATIO CAPELLAE S. MICHAELIS TREVERENSIS.

25

Sequentem notitiam incisam fuisse lapidi marmoreo in aediculae frontispicio collocato, tunc etiam temporis existenti tradunt Brower et Masen, Antiqu. et Ann. Trev. I, 567; quos secuti sunt Holzer, De proepiscopis (Confluentiae 1844) p. 8 ex parte, Ph. Schmitt, 'Die Kirche des hl. Paulinus' (1853) p. 138, Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 192 nr. 398; cf. Götz, 'Regesten der Erzbischöfe von Trier' p. 12; 'Mittelrheinische Regesten' I, 424 nr. 1510.

F. Baethgen.

1086.
Sept. 2°

Anno incarnationis dominicae MLXXXVIII., indictione XI., X. kal. Octobres ab Egelberto Trevirorum archiepiscopo² dedicatum hoc oratorium rogatu Cuononis praepositi in honore sanctae crucis et sanctae Mariae matris Dei sanctique Michaelis archangeli et sancti Mauricii sociorumque eius et omnium sanctorum, in cuius altari condidit: de sepulchro Domini; reliquias Lazari amici Domini ac sanctorum martirum Pancratii, Sebastiani, Diogenis necnon sanctorum virginum Barbarae, Ceciliae, regnante Heinrico imperatore III., anno imperii sui quinto.

DEDICATIO ORATORII S. CRUCIS AD S. PANTALEONEM COLONIENSEM.

40

Notitiam, quae sequitur, servavit Gelenius in Farraginibus XI, fol. 563^b (cf. De admiranda magnit. Col. p. 365 et 618), quem secutus esse videtur Alfert, Inscriptiones, Epitaphia, Monumenta (Codex Coloniensis bibliothecae gymnasii apud Marcellum nr. XLVII) fol. 48^b; ex Alfert hausit F. X. Kraus, 'Die christl. Inschriften der Rheinlande' II, 273 nr. 581. Nos codicibus a

a) liquiq. corr. reliquiq. c.

1) Qui sedit a. 1075—1091.

2) Qui sedit a. 1079—1101.

45

v. cl. H. Keussen in usus nostros benigne collatis eam hic repetendam esse duximus. Minime enim eam non genuinam sed confectam esse ex charta Hermanni archiepiscopi Coloniensis data anno MXCIV., indictione II., VI. non. Iulii, qua dicitur 'quod abbas noster venerabilis Hermannus de monasterio beati Pantaleonis . . . in honore sanctorum apostolorum capellam iuxta idem cui praefuit monasterium construxit' notum facit (Lacomblet, *UB. I* nr. 248), Th. Ilgen in 'Westdeutsche Zeitschrift' XXX (1911), 290 nobis persuasit. F. Baethgen.

Anno dominicae incarnationis MXCIV. indictione [II.]^a IV. nonas^a Iulii hoc oratorium ab humili Hermanno abbate¹ fundatum dedicatum est a venerabili Hermanno tertio archiepiscopo Coloniensi², qui Dives cognominatus est, in honore sanctae crucis et XII apostolorum.

1094.
Iul. 1.7

NOTAE SANCTI SEPULCRI CAMERACENSIS.

I. Has notas ex 1) codice Cameracensi bibl. municip. nr. 863—864 (767) tom. I, ubi in fine ultimae indicis paginae manu recentiori, quae saec. XII. posterioris esse videtur, sed litteris in extrema versuum parte totis fere evanidis scriptae sunt, nobis liberalissime exscriptis Marc Morel bibliothecarius Cameracensis. Quae manu saec. XII. scriptae etiam in 2) codice Duacensi nr. 851 (antea 800), olim Aquicinctino (antea fortasse S. Petri Altimontis) fol. 82 exstant, ex quo codice iam 'Archiv' VIII, 428 editae sunt. Codicem Duacensem denuo exscripserunt I. R. Dieterich et R. Salomon. Codex Duacensis apographum codicis Cameracensis esse potest.

II. Aliam notitiam dedicationis S. Sepulcri, quae ad Rodulfi Vitam Lietberti c. 49 propius accedit, ex codice Cameracensi bibl. municip. nr. 246 (236) saec. XII, fol. 82 nobis benigne exscripsit Marc Morel. Cf. 'Catalogue général des manuscrits des bibl. publ. de France. Départements' XVII, 82. A. Hofmeister.

I.

Anno incarnati verbi M^cLXⁱⁱⁱ, indictione I^a, pontificatus domni Lieberti³ XIII.^b dedicata est ecclesia sancti Sepulcri Cameracensis ab eodem domno Lietberto^c.

Post cuius dedicationem anno III^l, apparuit cometa^d. Post cuius apparitionem vixit idem domnus Lietbertus^e annis^f XI et migravit a seculo.

Anno incarnati verbi M^cCII^l in festivitatem^g sancti Gaugerici^h mortuiⁱ sunt homines in domo^j Ysaac apud Cameracum plus quam LX.

Ab ordinatione domni Lietberti usque ad dedicationem basilice^k sancti Sepulchri sunt anni XIII, a dedicatione basilice usque ad cometam anni III^{or}, a cometa usque^l ad mortem predicti^m pontificisⁿ anni XI, ab obitu eiusdem usque ad factionem^o Ysaac anni^p XXII computantur. A^p dedicatione ecclesie usque . . . . .

II.

Anno incarnati verbi MLXIII, indictione II, epacta nulla, concurrente IIII, ciclo lunari XVII, VI. kal. Novembris dedicata est ecclesia sancti Sepulcri Cameraci a sancto Lietberto eiusdem civitatis episcopo, congregatis XXⁱⁱⁱⁱ corporibus sanctorum martirum confessorum et virginum⁵.

1064.
Oct. 27.

a) ita emendamus, secuti Gelenius, De admir. magn. p. 365, 618; ind. IV. nonis Iulii Gelenius, Farragines. b) anno N^o . . . 1. c) Lieberto 2. d) Liebertus 2. e) annis XI evanida 1. f) M. II. corr. M. II 2. g) fest 1; festiv 2. h) Gauger 2. i) mortui—domo evanida 1. k) -cationem basilice evanida 1. l) usque evanidum 1. m) pont. pred. 2. n) fac. evanidum 1. o) anni XXII evanida 1. p) sequentia desunt 2.

1) 1082—1120. 2) Qui sedit a. 1089—1099. testes collegerunt Freeman, 'The history of the Norman conquest of England' III, 640 sqq. ('Appendix', 'Note M'); Meyer von Knonau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV.' I, 523, n. 55. 3) Episcopi Cameracensis 1051—1076. Annum inc. 1064, ind. 2. habent Rodulfi Vita Lietberti c. 49, supra 4) De celeberrimo illo cometa, qui a. 1066. apparuit, cogitandum est, de quo Rodulfi Vita Lietberti c. 49.

DEDICATIO ALTARIS MARBACENSIS.

Hanc dedicationis notitiam servaverat Materni Berleri chronica nunc deperdita fol. 348^a, secuta litteras quasdam, quae in translatione altaris anno 1477, facta inventae sunt¹. Unde primum, sed mutila, edita est in Grandidierii 'Oeuvres inédites' III, 125, n. 3. Deinde L. Dacheux, cum, quae ex chronica reliqua erant, variis locis collecta componeret, in 'Mittheilungen der Gesellschaft für Erhaltung der geschichtlichen Denkmäler im Elsaß' 2. ser. XVII, 121 sqq., hanc quoque notitiam ex schedis Ludovici Schneegans assumptam collectaneis inseruit l. c. p. 144. Quam editionem hic repetimus.

F. Baethgen.

1115.
Nov. 16.

Anno MCXV., indictione nona, concurrente quarta^a, epacta III., XVII. kal. Decembris dedicatum est hoc summum altare a venerabili Rudolpho Basiliensi episcopo² in honore omnium sanctorum³. Continentur in eo reliquiae: de spongia Christi, de sepulchro Domini, de vestimento sanctae Mariae, nonnulla ossa apostolorum Petri et Pauli, Andreae, Ioannis et Iacobi filiorum Zebedaei et de vestimento ipsius Iacobi, dens Bartholomei, de scapula Mathiae, reliquiae Barnabae, sanctorum martyrum Fabiani et Sebastiani, Laurentii et Ciriaci, Kyliani, Gorgonii, Viti, Victorini, Iuliani, Colomati, duorum Ewaldorum⁴, quadraginta martyrum, Exuperii, sanguis Thebeorum Victoris et Ursi, sanguis Donati, de brachio Quirini, de quo legitur in agone Alexandri, de brachio unius Innocentis, sanctorum confessorum Celestis Metensis episcopi secundi, Eucharii Treverensis archiepiscopi, Mansueti episcopi, Anastasii, Amati, de digito Amar⁵ patricii Romanorum, sanctorum virginum Mariae Magdalenae . . . de capillis Margarethae.

DEDICATIO CAPELLAE S. MARIAE ET S. ANDREAE
MAGUNTINENSIS.

Hanc dedicationem ex lapide hodie deperdito transscripsit Fridericus Schneider, unde eam publici iuris fecit v. cl. F. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 118 nr. 252; quem hic secuti sumus.

F. Baethgen.

1117.
Sept. 30. 7

Anno dominicae incarnationis MCXVII., indictione X., II. kal. Oct.⁴ dedicatum est hoc oratorium a venerabili Nemetensi episcopo Brunone⁴ in honore sanctae Dei genitricis Mariae, Andreae apostoli et omnium sanctorum; hae autem reliquiae infra continentur: de veste Domini, [de] sudario Domini, de veste sanctae Mariae; de reliquiis apostolorum Petri, Pauli, Andreae, Bartholomei, Philippi, sanctorum martyrum Clementis, Sixti, Laurentii, Vincentii, Pancratii.

DEDICATIO CRYPTAE ECCLESIAE IN MONTE
S. APOLLINARIS.

Notitia huius dedicationis continetur in Aegidii Gelenii, quae 'Farragines' inscribuntur, collectaneis manuscriptis, iam in archivo historico Coloniensi adservatis, vol. IX, fol. 55. Unde eam primum edidit v. cl. A. Ilgen, 'Westdeutsche Zeitschrift' XXX (1911), 291, cuius editionem codice a v. cl. H. Keussen in usus nostros benigne collato hic repetimus.

F. Baethgen.

a) quarto c. b) Waldorum a. c) ita c.; emendatio nominis corrupti difficultis est; Symmæci dubitans proponit W. Levison. d) ita emendavit H. Bresslau, N. A. XVII, 680 pro indictione XII. kal. Oct. Kraus, ubi indictionis numerus cum anno incarnationis non congruit. e) a(st) h(oc) coniecti Kraus pro FB transcriptionis. f) d(e) v(esto) D(omini) coniecti Kraus pro D V ST(?) transcriptionis. g) supplens Kraus.

1) Cf. quae addat Berlerus in fine huius notitiae: *Litterae de his confectae inventae sunt in summo altari, quando elevabatur ac translatum est, et haec litterae cum eisdem reliquiis in eodem altari sunt repositae cum sequentiis: anno 1477. indictione decima idus Augusti elevatum et amplificatum est hoc altare etc.* 'Mittheilungen der Gesellschaft' etc. l. c. p. 145. 2) 1107—

1122. 3) Hae notitia annales qui dicuntur Marbacenses ad a. 1115, usas esse primus vidit Al. Schulte in 'Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung' V, 529; quem secutus est H. Bloch in editione annalium p. 40. Cf. etiam J. Haller, 'Die Marbacher Annalen' (1912) p. 6 n. 1. 4) Fratre Adalberti archiepiscopi Maguntinensis, qui sedit 1107—1123.

Anno Domini millesimo centesimo decimo septimo, indictione octava¹, dedicata est 1117.
 crypta huius sacelli² per venerabilem dominum Erlungum^{3,4} Wirceburgensis ecclesiae epi-
 scopum et hoc mandato domini Friderici archiepiscopi Coloniensis⁴ in honore sanctae Dei
 genetricis semper virginis Mariae, s. Thomae apostoli, s. Stephani protomartyris, s. Martini,
 s. Nicolai et omnium sanctorum cum indulgentiis solitis.

NOTAE DEDICATIONUM TREVERENSES.

De dedicationibus ecclesiae cathedralis Treverensis duae tantum notae ad nos pervenerunt. Altera
a. 1121. non integram ex pervetusto rituali descriptam exhibet Brower, Antiqu. et Ann. Trever.
II, 17; altera a. 1196, quae exstabat olim in crypta orientali ecclesiae maioris, edita est in
10 'Mittheil. aus d. Gebiete der kirchl. Archäologie und Gesch. der Diocese Trier' II, 120. Ibidem
etiam legitur nota dedicationis oratorii sanctorum Philippi et Iacobi sibi prope ecclesiam cathe-
dralem, quod nunc capella S. Balthi vocatur.
H. V. Sauerland (†).

Anno ab incarnatione Domini MCXXI, indictione XV., X. kalend. Novembris dedicata
 est huius domus nova pars, quae est ad occidentem, cum altari sancti Nicolai confessoris
 15 in ea sito a domino Brunone venerabili Trevirorum archiepiscopo⁵, pontificatus sui anno
 vigesimo, in honore sanctae et individuae Trinitatis sanctique Nicolai episcopi et con-
 fessoris, cuius reliquiae in eo continentur*.

Anno ab incarnatione Domini MCXCVI, epacta XVIII^{ma}, concurrente I^o, indictionis XIII. 1196.
 dedicatum est hoc altare a venerabili domino Iohanne Trevirorum archiepiscopo⁶, ponti-
 ficatus sui anno VII^{mo}, in honore sanctae Dei genetricis semperque virginis Mariae et
 20 sanctae Helenae reginae⁷. Continentur autem in eo reliquiae: de praesepio Domini, Bartholomaei apostoli,
 Cosmae et Damiani martirum, Zenonis et Zotici martirum, Valentini presbyteri, Castoris confessoris, Gregori
 confessoris, Barbarae virginis. Consecratum est octavo idus Decembris.

Anno dominicae⁸ incarnationis MCXXIII., kal. Mai. dedicatum est hoc oratorium a do-
 25 mino Heinricho Verdunensium episcopo⁹, suggerente Reimbolde canonico, in honore apostor-
 um Philippi et Iacobi. Continentur autem in altari reliquiae: innocentium sanctorum¹⁰, Celsi episcopi et
 confessoris et Severae virginis, Inosindae¹¹ virginis et martiris et XI milium virginum; de cingulo, de pallio, de
 casula sancti Willibordi episcopi et confessoris; de vestimento Agerici episcopi et confessoris; de sepulcro
 sancti Celsi episcopi.

DEDICATIO CAPELLAE S. SULPICII
TREVERENSIS.

Hanc notitiam servaverunt Brower et Masen, Antiqu. et Ann. Trev. II, 26; repetiverunt eam
Holsaer, De praepiscopis Trevirensibus (Confluentiae 1844) p. 9 et Fr. X. Kraus, 'Die christlichen

*) Reliquiarum reliquiarum indicem Brower non integrum descripti, sed pergit: Inter alia sanctorum pignora,
35 quae ibi tum a Brunone recondita vel praecipuum habuere dignitatem salutiferae crucis portio,
corpus sancti Gregorii martyris Spoletani cum ossibus et cineribus sancti Faustini, dens sancti Fortunati
confessoris, ossa sancti Balthi, digitus beati Felicis, brachium Siwaldi¹² confessoris et sacerdotis.

a) prius scriptum Arnulphum; quod postea linea perducta del. et in margine adscriptum est Erlungum G. In fine huius
notitiae G. add.: NB. Secundum catalogum Wirzburgensium episcoporum debet hic Arnulphus esse Erlongus comes a
40 Calb vel Calow vel Calem, qui illo tempore vixit et Coloniae fuit. b) Domini les. ed. c) hoc nomen corruptum
videtur. d) Sebaldi adnotavit Brower.

1) Indictionis numerus, idem qui in charta infra n. 4 (Lacomblet 'UB. für die Geschichte des Niederrheins' I,
 citata, annum 1115. indicat; sed in charta annus epi-
 scopatus congruit cum anno incarnationis. 2) Eccle-
 45 sia in monte s. Apollinaris prope Remagen, monasterio
 Sigeburgensi subdita; cf. Schrörs, 'Annalen des hist.
 Vereins für den Niederrhein' LXVII (1898), 130 sqq. 134;
 Ilgen I. 1. 3) Qui sedit 1106—1121. 4) Cf.
 chartam eius anno 1117, indictione 8., episcopatus 18.
 50 conscriptam, quae eisdem fere verbis dedicationem narrat
 (Lacomblet 'UB. für die Geschichte des Niederrheins' I,
 nr. 284 p. 185). 5) Qui sedit 1101—1124. 6) Qui
 sedit 1189—1212. 7) De dedicatione altaris summi
 s. Petri die Maii 1. a. 1191. celebrata vide addit. ad Gesta
 Trev., SS. XXIV, 396. 8) Scil. sede Treverensi vas-
 cante; nam Bruno archiep. paucis ante diebus mortuus
 erat. De initis Heinrichi episcopi Verdunensis cf. Meyer
 von Knorau, 'Jahrb. des deutschen Reichs unter Hein-
 rich IV.' vol. V, 44. Sedit usque ad a. 1129.

Inscripfen der Rheinlande II, 198 nr. 418; cf. Görz, *Regesten der Erzbischöfe von Trier* p. 16, *Mittelrheinische Regesten* I, nr. 1814. F. Baethgen.

1129
Aug. 3.

III. nonas Augusti anno dominicae incarnationis MCXXVIII. dedicatum est hoc oratorium a Meginero venerabili Trevirorum archiepiscopo¹ in honore sancti Sulpicii episcopi et confessoris. Iohannis baptistae, Stephani I. papae et martyris, Pancratii martyris, Floriani martyris et sancti Eucharri episcopi et confessoris. Cecilliae virginis, quorum reliquiae continentur in altari.

DEDICATIO CAPELLAE SANGALLENSIS.

Sequentem notitiam ex codice bibliothecae civitatis Turicensis C 43, olim Sangallensi, fol. 6^a erscripsit socius noster P. de Winterfeld b. m. A. Hofmeister. 10

1181.
Oct. 26.

In nomine domini nostri Iesu Christi. Anno ab incarnatione Domini MCXXX^o septimo kal. Novembris dedicata est capella a venerabili Udalrico Constantiensis ecclesie II. episcopo^{a, 2} in honore sancte et individue Trinitatis et sancte^b, principaliter autem in honore sancti Mauricii et sociorum eius et Meginradi martyris et sancti Blasii episcopi et martyris et sancti Galli confessoris et sancti Otmari^c. 15

DEDICATIO ALTARIUM IN ECCLESIA S. AMANDI.

Codex bibliothecae Valencenensis 225 (216), antea monasterii s. Amandi, saeculo XII. scriptus, in fine manu saeculi XII. notitias sequentes a. 1136. et 1131. exhibet, quibus praecedit: '12. May anno XL° (= 1540) facta est Gandavi translatio canonicorum diyi Bavonis ad sanctum Iohannem, et eodem die fuit positus per imperatorem Carolum V. primus lapis arcis ad 20° divum Bavonem'. Quas ab I. Mangeart, 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque de Valenciennes' (Paris 1860) p. 202 et A. Molinier, 'Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements' XXIe (Paris 1894), 286 editas denuo contulit K. Hampe. A. Hofmeister.

1136

Anno Domini MCXXXVI^o altare, quod in cripta nostra ad meridianam plagam constructum est, dedicatum est a domno Simone Noviomensium et Tornacensium episcopo^a in honore sanctorum martyrum Sebastiani, Mauricii, Nicasii, Vincentii^d, Laurentii beatorum martyrum VII° kalendas Aprilis. Similiter eodem die ab eodem episcopo ipso anno altare aliud ibidem constructum dedicatum est in honore sanctorum Ambrosii, Augustini, Iheronimi, Gregorii, Nicholai et omnium beatorum confessorum Christi. 15

Mart. 26

1131
Aug. 16

Anno domini nostri Iesu Christi MCXXXI^o XVII° kal. Septembris ad petitionem domni abbatis Absalonis et domni Hellini prioris tria altaria, quae constructa cernuntur in medio ecclesie sancti Amandi, consecravit et dedicavit domnus Simon Noviomensium seu Tornacensium episcopus. Altare medium dedicatum est in honore sancte crucis et sanctorum martyrum Cirici et Iulitte matris eius et sanctorum innocentum et sancti Nicasii Remorum archiepiscopi. Altare, quod habetur in parte australi, dedicatum est in honore sancti sepulchri domini nostri Iesu Christi et beatorum apostolorum Petri, Pauli, Andree, Iacobi, Iohannis, Thome, Iacobi, Bartholomei, Philippi, Mathei, Simonis, Thadei, Mathie, Bernabe et sanctorum evangelistarum Luce et Marci. Altare in parte septentrionali dedicatum est in honore beatissime semper virginis Marie Dei genitricis et sanctarum virginum et marti- 10 rum Cecillie, Agathe simulque omnium sanctarum virginum Cristi.

a) episcopo c. b) ita c; hoc loco aliquid excidisse videtur, forsitan virginis Marie. c) Otm c. d) Vincentii c

1) Qui sedit inde ab anno 1127.; mense Novembri m. Octobr. a. 1180. in carcere mortuus est. 2) Qui a. 1129. in Italiam profectus, Parmae captus et 1. die sedit a. 1127—1138. 3) Qui sedit a. 1123—1148.

NOTITIA S. AMANDI.

Hanc notitiam ex codice Valencensi nr. 498 (458), antea S. Amandi, fol. 159' et 160, ubi manu saec. XII. exarata est, exscripsit E. Sackur; cf. 'N. Archiv' XV, 442; I. Mangeart, 'Catalogue des manuscrits de la bibl. de Valenciennes' (Paris 1860) p. 455; A. Molinier, 'Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France' XXV (Paris 1894), 400.

A. Hofmeister.

Anno MCXXXII transpositae sunt hae reliquiae in novam thecam deauratam a domino 1132.
abbate Absalone adiuvante domino Walthero de Corda tunc ecclesiae sancti Amandi custode.

De apostolis et de ewangelistis.

De ossibus sancti Iohannis baptistae, de sanguine eius, de sepulchro eius. De barba sancti Petri apostoli et de capillis eius et de vestimento eius. De ossibus sancti Pauli et vestimento eius. De costa sancti Andree apostoli, de ossibus eius, de vestimento eius. Reliquiae sancti Iohannis evangelistae, de vestimento eius, de sepulchro eius. De osse sancti Mathei apostoli. Reliquiae sancti Marci evangelistae.

De martiribus.

Ampulla continens sanguinem prothomartiris Stephani, de brachio eius, de ossibus eius, de lapidibus, quibus lapidatus est. Membra corpusculi infantis Cyrici martiris pretiosi. Reliquiae sancti Nichasii martiris Remensis archiepiscopi. De brachio sancti Vincentii martiris. De pulvere carnis sancti Laurentii et de dalmatica eius. Dens sancti Calixti papae et martiris et de ossibus eius. Reliquiae sancti Apollinaris martiris, quae inventae sunt in quadam capsula, cum quibus invente sunt reliquiae de sindone Domini, quam milites sciderunt. Reliquiae sanctorum marlyrum Dionisii, Rustici et Eleutherii. De vestimento sancti Dionisii. Reliquiae sancti Quintini. De sudario, quod sanctus Eligius super caput eius posuit. De capillis sancti Quintini. Brachium * . . . Laurentii. Brachium sancti Salvii episcopi et martiris, de ossibus eius, de sanguine eius, de capillis eius. De ossibus sanctorum Crisostomi, Tiburtii filii Cromatii. De linteo, unde involutum est corpus sancti Sebastiani a Lucina, itemque de linteo, quo involutum est postea. De ossibus sanctorum martirum Sergii et Bacei. De capillis sanctorum martirum Crispini et Crispiniani et de costa sancti Crispiniani. De capillis sancti Mauricii martiris. De capite sancti Marcelli diaconi et martiris. De osse Corneli pape et martiris. De sanguine sancti Leodegarii episcopi et martiris. Reliquiae sancti Firmini episcopi et martiris. Reliquiae sancti Crisanti. Os sancti Bonifacii. De sancto Georgio. Dens sancti Liviani martiris Augustidunensis, cuius festivitas celebratur XVII. kl. Decembris.

Nov. 15

De ligno crucis Christi.

De ligno crucis Christi, quod Formosus* dedit, itemque de eodem ligno, quod excisum fuit de vexillo regis Karoli. De sepulchro Domini. De presepio Domini. De sponsia Domini. De spinea corona Domini. De concha, ubi Dominus lavit pedes discipulorum. De vestimento sanctae Mariae. De columnna, ad quam Dominus flagellatus fuit.

De confessoribus.

De ossibus et veste sancti Martini. De ossibus sancti Gregorii et sepulchro. De chrismali, de casula de tunica, de dalmatica, de pallio, de . . . , de capillis, de poculo, de palla, unde fugata est plaga inguinaria de pulvere corporis sancti Germani Autissiodorensis episcopi, de barba eius. Digitus cum iunctura sancti Signitii episcopi Remensis. De camisia sancti Germani Autissiodorensis episcopi. De corpore sancti Aniani. Dens sancti Viventii episcopi et confessoris Remensis. Capilli sancti Aunarii episcopi et confessoris Autissiodorensis. De sancto Germano Autissiodorensi. De costa sancti Xisti primi episcopi⁴ et confessoris et digitus. Reliquiae sancti Alpini episcopi et confessoris Cathalaunensis. De ossibus reliquiae sancti Mauri confessoris. De osse digiti sancti Audceni. Os sancti Romani monachi alumni sancti Benedicti. Dens sancti Iuvini confessoris. De costa sancti

*) In margine superiore alia manu coeva add.: Hic Formosus Portuensis episcopus derelicta sede propria cum Iohanne papa¹ in Galliam venit, secum multas sanctorum reliquias deferens. Quibus per diversas ecclesias derelictis² Romam regressus in papam sublimatur³.

a) sequitur corrupte alonhui, ubi sancti diaconi vel archidiaconi expectas. b) locus rarus. c) dens initio superser. d) supplendum videtur Remensis.

1) VIII. 2) Cf. Ann. S. Columbae Senon. 882, SS. III², 84 sq. 3) A. 891. I, 103; Dümmler, 'Gesch. des Ostfränkischen Reiches'

Sindulfi, reliquiae sancti Sindulfi. De veste sancti Ambrosii. Reliquiae sancti Policarpi episcopi et confessoris, de costa eius. Reliquiae sancti Arnulfi. De digito sancti Fursei. De baculo sancti Philiberti. Dens sancti Alpini confessoris et episcopi Cavillonensis. Dens sancti Marsi presbiteri. De digito pedis sancti Bertini. Dens sancti Amatoris episcopi et confessoris. Os Basili Capadocensis. De ossibus Domitiani episcopi et confessoris. Os Pauli primi heremitae. De barba et capillis sancti Hylarii. Os sancti Flavii confessoris, sancti Macharii monachi. De osse sancti Cerbonii confessoris. De ossibus sancti Lupi. Dens sancti Gatiani, sancti Richarii, sancti Arsenii monachi, sancti Iheronimi. De cappa et cillio sancti Medardi. De capillis sancti Fursei et cultello eius. Os sancti Ionathii abbatis. Brachium sancti Maurontii abbatis. Maxima pars de corpore sancti Wiganii confessoris. Ossa sancti Marsi confessoris.

De virginibus.

De lapide, super quem sancta Cecilia interfecta est. De capillis sancte Agathe. De ossibus sanctae Eutropiae virginis et dens eius. De cerebro sancte Felicitatis. De capillis et vestimento sanctae Genovefae virginis. De vestimento sancte Ceciliae virginis. Reliquiae sanctae Helenae. Reliquiae sanctae Agnetis. Reliquiae sanctae Aldgundis. Reliquiae sanctae Benedictae virginis. Iunctura digiti sanctae Columbe virginis et martiris et de pulvere corporis ipsius. De capillis sanctae Eufemiae virginis. Reliquiae sanctae Rade Gundis. Reliquiae sanctae Pharahildis. De palla sanctae Marie Magdaleneae. Reliquiae sanctae Agnae. Reliquiae sancte Ragenfredis. Reliquiae sanctae Austrudis. Brachium sanctae Aldetrudis virginis. Duo digiti sanctae Rictrudis. Dens cum digito sanctae Eusebiae filiae sanctae Rictrudis.

CONSECRATIO CLAUSTRONEOBURGENSIS.

I. Hanc notitiam ex folio membranaceo in archivo Claustroneoburgensi servato, ubi post 20 diploma Innocentii II. papae d. a. 1137. Nov. 30 (Jaffé-L. nr. 7861; Germ. pont. I, 248, nr. 2) eadem manu saec. XII. exarata est, edidit H. Zeibig, 'UB. des Stiftes Klosterneuburg' II (Fontes rerum Austr., Dipl. XXVIII, 1868), 106 sq. Quam nos a v. d. B. Černík denuo collatam hic repetimus, quamquam tota fere ex carta foundationis Leopaldi III. marchionis data die 29. Sept. 1136. descripta est, Meiller, 'Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Oesterreichs 25 aus dem Hause Babenberg' p. 23, nr. 61, edita apud B. Pez, Thes. anecd. noviss. VI, 1, 1729, 316; M. Fischer, 'Merkwürdigere Schicksale des Stiftes und der Stadt Klosterneuburg', Wien 1815, II, 124 sqq. Apographum in chartulario Claustroneoburgensi saec. XIII. ('Alte Rapulatur' nr. 2) fol. 21' exstare monuit A. Brackmann, Germ. pont. I, 248 sub nr. 1. Ea, quae O. de Mitis, 'Studien zum älteren österreichischen Urkundenwesen' p. 253 sqq. exposuit, non omnino proba. 30

II. Aliam notitiam ex cod. Claustroneob. bibl. nr. 165 manu saec. XIII. exeuntis vel XIV. ineuntis (non saec. XIII. prioris) scriptam, a bibliopecto mutilatam edidit Mitis l. c. p. 252, sed cola non bene distinxit. Quam in usum nostrum a v. d. B. Černík benignissime collatam hic denuo edimus. Codex, in quo haec notitia quondam exstabat, necrologium et statuta monasterii continebat. Quo dissecto folium, in quo notitia scripta est, codici 165 in fine insertum est. 35

A. Hofmeister.

I.

In consecratione autem basilicę Niuenburgensis¹ fundator eiusdem Liupoldus marchio² cum nobilissima coniuge Agnete³ et filiis Liupoldo et Adelberto et ceterorum liberorum consensu pari et multis 40 noto, omni contradictione sopita, Sigefridum et Prünricum famulos, qui tunc presentes aderant, familia mque sanctę Marię et possessiones, quas ipse et alii fideles tradiderant, cum Davidica devotione in simplicitate cordis letus universa Deo et eclesię predictę obtulit, ut fratribus sub regula sancti Augustini Christo servien- 45 tibus familia traditaque predia deserviant. In qua traditione venerabilis princeps episcopis⁴, clero et populo notificavit, quod locum predictum cum possessionibus suis sancto Petro et beato apostolico Innocentio⁵ ipse obtulerat per manum Wolframmi nobilis viri de Pöbenschirchen. Quo legato in Pyensem synodum⁶ veniente 50 et coram episcopis LVI delegata delegante, beatus apostolicus eclesiam in liberam defensionem suscepit, ut post obitum Hartmanni prepositi, qui tunc regulariter electus monasterium rexit⁷, in perpetuum

1) Quae a. 1186. dedicata est; Ann. Mellic. cod. Zwell., SS. IX, 502; Cont. Claustroneob., ib. p. 613.

2) III. Austriae, qui a. 1136, Nov. 15. obiit. 3) Filia Heinrici IV. imperatoris. 4) Conradus I. archiepiscopus Salzbürgensis, Reginmarus Pataviensis, Roma-

nus I., Gurcensis episcopi aderant; cf. n. l. 5) II. 6) A. 1135, Maii 30 celebratam; Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. I, 865 sq. 7) A. 1133—1140, ubi episcopus Brixi- 50 nensis factus est.

liceat fratribus libera electione uti. Hoc testamentum apostolicum, hoc apostolicę literę presentes¹ intonuerunt. His a marchione Liupoldo pronuntiatis, ad traditionis iteratę munimen comites et primi Orientalis regionis nobiles testes accesserunt: Otacharus marchio^a Stirensis, Dietricus de Gritsansteine, Chünradus de Pilsteine, Gebehardus de Piugen cum fratre Adelberto et filio Herimanno, Liutoldus de Plegen et filius eius Liutoldus, Ekebertus de Pütin², Sigehardus et Gebehardus de Purchusin comites, Adalrammus cum fratre Adelberto de Pergē, Otto de Lengenpach et frater eius Hertuicinus de Recherperch germanusque suus Heidenricus de Purchstalle, Waltherus de Sancto Andrea cum fratribus suis Adelrammo de Eppinperge, Hertwico de Rüdniche, Ernesto de Treisme, Otto et frater eius³ de Machlande, Henricus de Simmanningen, Rüdolfus de Pekahe. His ita gestis, in talem sententiam predicti pontifices assurgunt:

10 'Possessiones huic tradite eccliesie apostolico privilegio communitę sunt. Dominus enim noster apostolicus omnem invasorem et raptorem huius substantię anathemate dampnavit. Nos quoque pauperes Christi regulam sancti Augustini absque proprietate sequentes quietos ad Dei laudes esse volumus, et ideo domini nostri apostolici sententiam sectantes et quod cepit perficientes, omnem invasorem et raptorem a domo Dei, que est eccliesia eius, perpetuo anathemate separamus, qui de vita eorum demere quicquam vel mutare aut substantias ipsorum

15 invadere vel diripere presumpserit a die, qua vita⁴ in generali synodo apostolico privilegio munita et possessio auctoritate summi pontificis est defensata'.

II.

Anno ab incarnatione Domini M^cC^cXXXV[I^a, indictione XV]^b, III. kal. Octobris dedicata est hec basilica [a venerabili Chun]rado Iuvavensis sive Salzpurgensis ecclesie archiepiscopo,

20 [cooperantibus] sancte sedis Pataviensis et Gurzensis ecclesie episcopis Reim[aro et Romano] in honore sancte et individue trinitatis et precipue genitric[is Dei Marie] et omnium sanctorum spirituum, patriarcharum, prophetarum, [apostolorum, martirum], confessorum, virginum et quorum reliquie hic recondi[te sunt: de vesti]mento sanctę Dei genitricis Marie, cuius virtute et patro[cinio privilegiata] et fundata est, de lingno sanctę crucis, Iohannis bapt[iste; apostolorum Petri] et Pauli,

25 Andree^c, Iacobi, Philippi et Iacobi, Symonis et Jude, Marci], Luce; sanctorum martirum Stephani prothomart[ris, Laurendii], Sixti, Stephani pape et martiris, Fabiani et Sebastiani, [Georii, Blasii], Mauricii, Lambertii, Hermachore et Fortunati, [Pantheleonis], Iohannis et Pauli; sanctorum confessorum Gregorii pape, Aug[ustini episcopi], Rudberti, Nycolai, Wolfgangi, Gothardi, Udalrici, Eg[idi], Oswaldi regis]; sanctorum virginum Marie Magdalene, Margar[ethe, Agathe, Agnetis, Lucie, Walpurgę, Gerdrudis, Brigide, undeci[m] millium virginum], et aliorum,

30 quorum reliquie hic continentur. Feliciter amen. Omnes autem], qui hanc basilicam tempore dedicacionis visitaverunt[.....] dies indulgenciarum se noverint accepturos^d.

1136.
Sept. 29.DEDICATIO CAPELLAE S. GODEHARDI
MOGUNTINENSIS.

Sequentem notam dedicacionis, tunc etiam existentem, afferunt 1) Schannat, *Historia episc. Wormatiensis* (1734) I, 353, 2) Gudenus, *Codex diplom. anecdot. res Mogunt. illustr. II* (1747), 732. Repetiverunt eam ex 2) Wüdtwein, *Dipl. Magunt. II*, 542; K. L. Schall, '*Erzbischof Adalbert I. von Mainz*' (*Mainzer Gymnasial-Programm* 1867) p. 24; F. X. Kraus, '*Die christlichen Inschriften der Rheinlande*' II, 114 nr. 242; cf. F. Falk, '*Die Kunstthätigkeit in Mainz*' (1869) ad a. 1138.

F. Baethgen.

40 Anno dominicę incarnationis MCXXXVIII, indictione XV., II. kal. Iulii consecratum est hoc altare a venerabili Buccone^e Wormatiensi episcopo^d in honorem domini nostri

1137.
Iun. 30.

a) sequ. n. eras. c. b) unciis inclusa abscisa c., suppl. Mitis. c) Buggone 1.

1) Datae Pisis a. 1135. Mart. 30. ad Leopoldum marchionem, Jaffé-L. nr. 7679, Germ. pont. I, 248, nr. 2 =

45 259, nr. 1. Præter has litteras privilegium apostolicum ecclesie Claustroneburgensi datum est (*testamentum apostolicum* supra I. 1), quod non servatum, sed a. 1137. Nov. 30. ab eodem papa confirmatum est, Jaffé-L. nr. 7861, Germ. pont. I, 248, nr. 2; cf. Mitis I. c. p. 259.

50 2) Ekebertus II. comes de Formbach et Pütten, qui a. 1144. obiit. 3) *Waltchön* add. carta Leopaldi.

4) *ordo illorum* . . . munus carta Leopaldi. 5) Sequitur notitia de traditione prædii Rückersdorf a. 1113. facta; cf. Fontes rerum Austr. Dipl. IV, 26, nr. 121.

6) Sedes Maguntinensis tunc vacabat Adalberto archiepiscopo IX. kal. Iul. 1137. mortuo. Burchardus II. (Buggo, Bucco) electus a. 1115, ordinatus a. 1120, mortuus a. 1149; cf. Boos, '*Quellen zur Gesch. von Worms*' III, 36 n. 4.

Iesu Christi et eius gloriosae genitricis perpetuae virginis Mariae et sancti Pauli apostoli, Laurentii martyris^a et^b beatorum confessorum^b Martini^c et Gothardi omniumque sanctorum.

DEDICATIO ECCLESIAE NUENHEIMENSIS.

In ecclesia Nuenheimensi¹ hodie destructa, quam anno 1786. adhuc superfuisse apparet ex I. G. Widder, 'Beschreibung der Pfalz' I, 251sq., olim haec erat inscriptio, memoriae tradita apud Schannat, Hist. ep. Worm. I, 25. Unde eam post Würdtwein, Nova subsidia III, 293 et F. X. Kraus, 'Die christl. Inschriften der Rheinlande' II, 84 nr. 188 hic repetimus.

F. Baethgen.

1137.
Aug. 5.

Anno dominicae incarnationis MCXXXVII. nonis Augusti ab episcopo domino nostro Boggone Wormatiensis ecclesiae² dedicatum est hoc templum in nomine sanctae Trinitatis¹⁰ et in honore sancti Iohannis baptistae et martyris et quorum vel quarum reliquiae continentur in hoc sanctuario, scilicet Blasii martyris et Nicolai, Aegidii confessorum virginumque Margaretae Aefrae, Luciae, Susannae.

a) mart. 2; martyrum 1.   b) et — confessorum *denunt* 2; et beat. apostolorum conf. 1.   c) et martyrum 1.

1) Neuenheim prope Heidelberg.   2) Cf. p. 787, n. 6.

VITA LEBVINI ANTIQVA.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Codices Vitae Lebuini antiquae (BHL. nr. 4810b) sunt hi:

1) *Groningensis bibl. univ. Ms. 23, chart., saec. XV., cuius pars prior in fol. 97' finiens a. 1446. scripta est*¹. Fol. 1': Iste liber pertinet ad domum confessoris sororum antiqui conventus in Groningen. Fol. 112—115': Vita sancti Lebuini presbiteri et confessoris. Cf. H. Brugmans, *Catalogus codicum manuscriptorum universitatis Groninganae bibliothecae (Groningae 1898)* p. 17 sq.; *Archiv VIII*, 588 (A c. 11).

2) *Hagensis bibl. regiae 129 G 3, membr., saec. XV., fortasse in Traiecto inferiore scriptus, quae vitas sanctorum continet*. Fol. 116'—119': De sancto Lebuino presbitero et confessore. Fol. 132'—133': Egloga ecclesiastica Radbodi sancte Traiectensis ecclesie famuli de virtutibus beati Lebuini presbiteri et de sancto nomine eius, quod non sine quodam futurorum presagio sortitus esse creditur². Fol. 134—136: Sermo beati Radbodi sancte Traiectensis ecclesie Dei famuli de sancto Lebuino³. Cf. 'Verslag over den toestand der Koninkl. Bibliotheek in het jaar 1898' ('s Gravenhage 1899) p. 13 sq. Hunc codicem nobis benigne indicavit W. Levison socius noster.

3) *Monasteriensis bibl. Paul. 353, olim Bodecensis. chart., saec. XV., de quo cf. H. Moretus, Anal. Bolland. XXVII, 272 sqq. P. 55—58: Incipit vita sancti Lebuini presbiteri.*

4) *Hagensis bibl. regiae 70 E 21 (L 29; Weesp. 14), chart., olim liber sororum sancte Katerine Mudén. a. 1461. per Petrum Zwaninc in Weesp scriptus*⁴. Fol. 331b (316)—332' (317): Vita sancti Lebuini confessoris quod est pridie ydus Novembris. Cf. *Anal. Bolland. VI*, 172—186; W. Levison, *SS. rer. Mer. VII*, 593.

5) *Vindobonensis bibl. priv. imperialis ('k. u. k. Familienfideikommissbibl.') 7928, chart., saec. XV., de quo cf. Anal. Bolland. XIV, 244. Fol. 169—171': Incipit vita sancti Lebuini (presbiteri et superscr.) confessoris.*

6) *Bruxellensis bibl. regiae 197, a. 1465. in monasterio S. Pauli dicti Rubecvallis in Zonia iuxta Bruzellan scriptus*⁵. Fol. 181b (183)—184a (185): Vita sancti Lebuini presbiteri et confessoris. Cf. I. Van den Gheyn, 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique' I (Brux. 1905), 56—60 (nr. 3131); *Catal. cod. hagiogr. bibl. reg. Bruxell. Bolland. I* (Brux. 1886), 104; W. Levison, *SS. rer. Mer. VII*, 562 sq.

Codices 1, 2, 3, 4, 6 Berolinum transmissos ipse contuli, codicis 5 exemplum phototypice expressum benigne subministravit F. Schnürer bibl. priv. imper. Vindob. tunc praefectus.

1) Fol. 97': *Lavis tibi sū Christo, quoniam liber explecit iste*
In festo Luce. Iun pro scriptore rogata.
M^{CCCC}XLVI.

2) In editione MG. Poetae IV, 1, p. 160 sqq. neque hic codex adhibitus est neque Monasteriensis 353 (infra nr. 3), de quo cf. Anal. Bolland. XXVII, 272 sqq.
3) V. nunc Poetae IV, 3, 1180. 8) Apud Migne Patr. Lat. CXXXII, 553—558 ex Surio repetitus. 4) Fol. 326' b (311) post passionem sancti Mauri: *Explicit secunda passionalis originalis de tempore estivo conscripta pro ultima parte per manus Petri Zwaninc in Weesp*
et finita anno Domini M^{CCCL}XI° crastino Odulfi

conf. Deo gracias. Ea quae sequuntur eiusdem Petri Zwaninc manu debentur. 5) Quae nunc in bibliothecam publicam Vindobonensem ('Nationalbibliothek') translata est. 6) Fol. 237' b (239): *Iste liber pertinet fratribus monasterii sancti Pauli dicti Rubecvallis in Zonia iuxta Bruzellan. Qui et scriptus est in eodem monasterio ac finitus anno Domini M^{CCCC}LXV° in octava sancti Iohannis euangeliste, per manus fratris Iohannis Back presbiteri donati. Orate pro eo. De Iohanne Back cf. Anecdota ex codicibus hagiographicis Iohannis Gielemans ed. Bollandiani (Brux. 1895), 196, n. 3. Hunc codicem apud Potthast, Bibl. II², 1420 confuse sub no. 79 afferri monet M. Coens.*

Codices 5 et 6 arctissime inter se cohaerent neque quicquam obstat, quin 6 ex 5 descriptum putemus. Praeterea codices 1 et 2 affines quodam modo esse videntur nec tamen alter ex altero descriptus; qui, quamquam suis uterque mendis non levibus laborat, interdum soli genuinam lectionem servaverunt. Codex 1 per se non pauca mutavit.

Ex 4 et 6 Vitam primus edidit M. I. A. Moltzer in 'Nederlandsch archief voor kerk-geschiedenis N. S.' VI ('s-Gravenhage 1909), 230—235. Moltzer hanc vitam ab Huchaldo S. Amandi monacho¹ inter a. 918. et 930. exscriptam, non ex eius libello excerptam esse, quod priores iudicaverant², demonstravit. Moltzer etiam Vitam nostram ab Alfrido in Vita Liudgeri³ adhibitam et propterea ante a. 849, quo Alfridus obiit, et post a. 786, quia Liudgeri Vitam Gregorii abbatis Traiectensis non ante hunc annum compositam exscripsit, editam esse contendit. Quod cum in dubium vocasset A. Poncelet, Anal. Boll. XXVIII (1909), 328, suo iure refutavit W. Levison, 'N. Archiv' XXXVII (1912), 286—289, qui Alfridum in Vita nostra expilatum eamque inter a. 840.⁴ et a. 930.⁵ compositam esse statuit. Immo Levison Vitam nostram anno 900. posteriorem putare maluit. Sed Radbodus episcopus Utraiectinus, qui in sermone de s. Lebuino Vita eius non usus est, nihilo magis ea, quae Alfridus tradidit, adhibuit. Et auctori Werthinensi vitae secundae Liudgeri, quem post Alfridum et ante a. 864. scripsisse Diekamp ostendit, praeter Alfridum etiam Vita Lebuini antiqua praesto fuisse videtur⁶. Quod iam Moltzer persperxit. Unde Vitam Lebuini post a. 840. et aliquanto ante a. 864. compositam esse putaverim.

Quis quo loco Vitam scripserit, certo certius non constat. De Werthinensi monasterio Moltzer, de Darentriensi sancti Lebuini ecclesia Levison cogitavit. Sed cum Darentriae saeculis nono aut decimo ineunte vix ulla Lebuini praeter solum nomen memoria viguisse videatur, ita ut ne Radbodus quidem episcopus Utraiectinus Darentriae constitutus in opusculis suis de Lebuino conscribendis plura posuerit, Darentria reiecta magis monacho cuidam Werthinensi Vitam Lebuini antiquam attribuerim. Quod etiam necessitudo, quae inter Vitam Lebuini et Vitam secundam Liudgeri intercedit, suadet. Porro si is, qui Liudgero in monasterio Werthinensi condendo locum Widuberg per commutationem tradidit, Folcbertus fortasse idem est qui Folcbertus Lebuini amicus, non est locus, quo veri similis Vitam nostram scripsit esse putemus⁷.

Auctor anonymus Liudgeri Vitam Gregorii abbatis⁸, Alfridi Vitam Liudgeri, Bedae Historiam ecclesiasticam gentis Anglorum exscripsit; de Lebuini inter Saxones conversatione et cum Folcberto necessitudine aliunde — ex Werthinensium, si fallor, traditione — quaedam adiecit, quae spernenda non sunt. Inter quae celeberrimus ille de concilio antiquorum Saxorum generali locus multo nunc maioris momenti quam antea, cum sola Huchaldi, saeculi X. auctoris, auctoritate nitebatur, indicandus maxime enitet. Qui quo iure convelli possit, non iam video, ut abbi pluribus exposui⁹.

Vita nostra una cum Huchaldi, qui eam expilavit, libello adhibita est saec. XV. in Vita Lebuini congregationis Windesheimensis, quam M. Coens edidit¹⁰, et in versione Hollandica, quae medi aevi temporibus Darentriae facta est. Exscripta est etiam in Epitoma, quae incipit Inter septen-

1) Cf. excerpta ex Huchaldi Vita Lebuini MG. SS. II, 360 sqq.; prologum edidi l. c. infra n. 6 p. 89, n. 1. Cf. L. Van der Essen, 'Huchald de Saint-Amand' etc., Rev. d'hist. eocl. XIX (1923), 522 sqq., maxime 535—543. 2) Cf. ex. gr. Catal. cod. hagiogr. bibl. reg. Brux. I, 1 (1886), 104; Analecta Bolland. VI (1887), 186. Ita iam saec. XV. monachi Bodicensis opinati sunt, qui in cod. Monast. 358 (supra nr. 3) Huchaldi libello p. 84 hanc notulam subiunxerunt: Item Vita eiusdem S. Lebuini presbyteri ex praecedenti legenda compendiosius compilata: 'Sanctus Lebuinus ex Britannia Angliae insula oriundus fuit. Hic in infantia sua a parentibus, ut supra' (alia manu corr.: Superius aliter habetur), Anal. Boll. XXVII (1908), 278. 3) Ed. W. Diekamp, 'Die Vitae sancti Liudgeri', 'Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster' IV (Münster 1881). Vita Lebuini antiqua interdum cum textu L (olim Werthinensi) convenit, cf. p. 795, l. 5, n. f. quam; p. 795, l. 2: quo putavit illud esse; p. 795, l. 5, n. h. L. Domini praebet, sed in eius apographo S

Dei invenitur. At p. 792, l. 11 Vita Lebuini antiqua cum Alfridi codice Helmstadensi (W) perducit habet. 4) Quoniam Alfridus a. 839; episcopatum Monasteriensis adeptus est. 5) Quo anno Huchaldus obiit. 6) Cf. quae exposui in dissertatione quae inscribitur 'Über die älteste Vita Lebuini und die Stammesverfassung der Sachsen', in 'Geschichtliche Studien Albert Hauck zum 70. Geburtstag dargebracht' (Leipzig 1916) 45 p. 100 sqq. 7) Cf. quae exposui in 'Geschichtliche Studien' p. 102 sqq.; infra p. 792, n. 12. 8) MG. SS. XV, 1, 68 sqq. 9) 'Geschichtliche Studien' p. 104 sqq.; 'Hist. Zeitschr.' CXVIII ('S. F.' XXII), 189 sqq. ('Die Jahresversammlung der alten Sachsen zu Marklo'). Quibus assensus est F. Philipp, 'H. Z.' CXIX ('S. F.' XXXIII), 112 sqq., quem tamen ea, quae 'Gesch. Stud.' p. 106 sq.: 'H. Z.' CXVIII, 198 sqq., disserunt, fugerunt. Cf. W. Levison, 'N. Archiv' XLI (1919), 334 sqq.; F. Kauffmann, 'Deutsche Altertumskunde' II (1928), 859, n. 2; aliter L. Schmidt, 56 'Gesch. d. deutschen Stämme' II, 4 (1918), 617. 10) Anal. Boll. XXXIV—XXXV (1921), 306 sqq.; BHL. nr. 4814 d.

trionem. maximam partem ex Hucbaldo compilata, ex qua apographum¹ a M. Coens nobis benignissime transmissum secuti quaedam sub signo 'Epit.' notavimus. Werner Rolevinck in libro de laude antiquae Saxoniae non Hucbaldi, sed Vita nostra usus est. Etiam auctor Werthiniensis Vitae secundae Liudgeri, qui circa medium saeculum IX. scripsit, praeter Alfridum vitam Lebuini inspezisse videtur².

Tempus, quo Lebuinus inter Saxones praedicabat, Hauck inter annos circiter 770. et 780. conclusit³, sed perperam Vitam Lebuini, quam non nisi ab Hucbaldo retractatam cognovit, cum Vita Liudgeri in plurimis rebus non convenire putans prorsus sprevit. Ego Lebuinum iam (paulo?) ante annum circiter 770. in Frisiam venisse crediderim, cum in hac Vitae Liudgeri parte, ad quam Hauck respexit, Alfridus rerum gestarum tempora non satis diligenter distinxerit. Sed quomodo Leofuine episcopus in inscriptione epistolae inter Bonifatianas nr. 73. a. 746. conscriptae⁴, idem qui Lebuinus noster esse possit, quamquam fieri potuisse prorsus negandum non est, haud facile apparet, cum noster neque apud Liudgerum in Vita Gregorii neque apud Alfridum in Vita Liudgeri neque ullo alio loco episcopi titulo ornatur neque ullam cum Bonifatio, quantum scimus, necessitudinem coluisse aliunde probetur. Fortasse aut alius Leofuine est aut is, qui excerptum illud, quo solo Huniae et Leofuini nomina in codice musei Britannici Nero E. 1 saec. X—XI. huius epistolae Bonifatianae praeponuntur, compilavit, suo arbitrio, ut numerum octo episcoporum compleret, haec duo nomina virorum, quos ex Anglia in Germaniam praedicandi causam migrasse novit, interpolavit. Quod tamen affirmare noluerim.

Capita in codicibus non numerantur.

A. Hofmeister.

VITA SANCTI LEBUINI PRESBITERI ET CONFESSORIS⁵.

1. Anglorum patria, quae pio beati papae Gregorii studio ad Christianitatem perducta⁶ est⁷, Beda. in fide Christi semper religiosissima erat. Factaque⁸ est, sicut animalibus fecunda extat et frugibus⁹, ita etiam sanctorum virorum fertilis. Ibi Deo¹⁰ devotissimi laici, ibi mirabilium virtutum virgines, in monachico quoque habitu magnanimes pro Christi caritate seculi contemptores¹¹. Plurimi¹² elegerunt exulare propter Dominum, ut peregrinationis labore vel propria peccata castigarent vel pagani sive christianis in doctrina prodesse.

2. Sancto¹³ Lebuino¹⁴ Saluator ipse locutus est, ut exiens¹⁵ de terra sua transmarinis, id est antiquis Saxonibus, predicaret et in confinio Francorum atque Saxonum secus fluvium Ysle¹⁶ plebem erudiret. Cumque¹⁷ hoc non semel tantum, sed et secundo ac tertio dominus Iesus terribili iussione¹⁸ precipere, con-
seensa navi beatus Lebuinus Gregorium sacerdotem¹⁹ adiit, qui tunc temporis Traiectum castrum, quod antiquo nomine Wiltenburch²⁰ appellabatur²¹, episcopi vice presbiter rexit²². Hic denique ex nobilissima Francorum prosapia oriundus, a sanctissimo Winfrido a pueritia fuerat enutritus. Cui beatus ille, cum Hassos

a) ita l. 6; Incipit vita sancti Lebuini (presbiteri et supra lin.) confessoris 5; Vita sancti Lebuini confessoris quod est pridie idus Novembris 4; Incipit vita sancti Lebuini presbiteri 3; De sancto Lebuino presbitero et confessore 2. b) producta 3. 5. in marg. corr. per 5. c) Factum que 4. d) Deo om. 5. 6 Epit. e) contemptores plurimi l. 2. f) Ibi sancto 2; itaque add. 6; Tunc Saluator sancto l. l. a. Epit. g) lebuyno, -e in loco raso 3. — Liawinus semper Alfr., sed cod. L hoc loco Lebuinus. h) isle l. 2. i) -que om. 4. k) visione Epit. l) adiit sacerdotem 2. m) ita l. 2. 5; Wilteburch 3; Wiltenburgh 4; Wildeburch 6. n) appellatur l. o) sacratissimo 4; Bonifacio epo in marg. eadem manu add. 1; .i. Bonifacio epo in marg. alio atramento add. 2; .i. Bonifacio mre et archiepo in marg. add. 3; .i. Bonifacio in marg. eadem manu add. 4.

1) Ex cod. Brux. 1382—91, saec. XV., olim S. Marie virg. in Bethlehem prope Lovanium, de quo et aliis codicibus cf. M. Coens, An. Boll. XXXIV—XXXV, 811, n. 3; BHL. nr. 4814b. 2) Pauca verba allata sunt AA. SS. Mart. I, 73 nr. 19 (ubi 'brevis quidem, valde tamen antiqua' audit), Aug. V, 251 nr. 47. 3) 'Kirchengeschichte Deutschlands' H². 4 (1912), 361. 4) 'Die Briefe des heiligen Bonifatius und Lullus', ed. M. Tangl, Berlin 1916, MG. Epistolae selectae I, 146sq. Cf. M. Tangl, 'Das Bistum Erfurt', in 'Geschichtliche Studien Albert Hauck zum 70. Geburtstage dargebracht', Leipzig 1916,

p. 115; 'N. Archiv' XL, 715sq. 5) Beda Hist. eccl. Angl. I, 28sq. 6) lb. I, 1. 7) Cf. Act. 7, 8: 'Exi de terra tua. 8) abbatem Alfr. V. Liudg. I, 13. 9) Beda Hist. eccl. Angl. V, 11: 'Donavit autem ei Pippin locum cathedrae episcopalis in castello suo inlustrat, quod antiquo gentium illarum verbo Wiltaburg, id est oppidum Vitorum, lingua autem Gallica Traiectum vocatur; Liudg. V. Greg. c. 10: 'stabilito episcopatu in loco qui nuncupatur Traiectum et alio nomine Wiltaburg. 10) Cf. Liudg. V. Greg. c. 5. 10; Alfr. V. Liudg. I, 9. 10.

Lindg. V. Greg. c. 2. et Turingos^a iussu Dei peteret, ipse cepit puerulus^b adherere. Is^c quoque temporibus Karoli^d ex Anglia veniens, sub gloriosis^e principibus^f eiusdem regis filijs Karolomanno^g et Pippino tanto fulgore sapientie ac sanctitatis illuxit, ut omne regnum Francorum et melioraret^h religione ac fide corrigeret. Dumque peregrinus acⁱ pauper^j adveniret, ob facundiam^k atque prudentiam in summi episcopatus sedem urbis Maguncie ab ipsis regibus lb c. 7. et ab omni populo est electus, et Rome dum archiepiscopus^l consecraretur ab ipso apostolico papa Gregorio, qui tercius^m fuit a primo, mutatum est nomen eius honorumque factorum meritoⁿ Bonifacius est appellatus. Postquam vero beatus hic magister in Fresia, ubi evangelizabat^o, gladio^p caesus cum quinquaginta duobus^q occubuit, erat sanctus Gregorius usque ad finem vite sue confortans christianitatem novam, quam sanctus Willibrordus et alii servi Domini in Fresia^r et in illis regionibus ante initiaverant.

Altrf. V. Lindg. 1, 13. 3. Retulit ergo homo Dei Lebuinus sancto Gregorio, que sibi Salvator iusserat, petens se ad locum perducere, quem sibi in^s eius parochia Dominus designavit et commendavit. Audiens beatus Gregorius et digne gratulando amplectens piam Redemptoris visitationem, direxit eum ad locum, quem rogabat, dans ei comitem servum Dei Marchellinum^t, qui fuerat sancti Willibrordi discipulus^u. Susceptus est primum homo Dei Lebuinus a quadam vidua Abarhilda^v nomine et in eius hospicio aliquandiu mansit. Dum vero ad^w eius praedicationem plurimi crediderunt, fecerunt ei^x christiani, qui ibi habitaverunt^y, in primis oratorium in occidentali parte in loco nuncupato Wilpe, postea ecclesiam^z et mansionem in orientali^{aa} ripa praeterfluentis fluminis^{ab} Ysala^{ac}; sedique ibi in studio operis Dei^{ad}. Ibat vicibus^{ae} per Saxoniam, quarens, quos posset Christo acquirere, et multis super fide Christi persuasit. Habuitque amicos et familiares ex nobilissimis, inter quos erat dives homo in pago Sudergo nomine^{af} 20 Folebraht^{ag}. Cum non posset autem diu latere^{ah}, qui lumen Christi ferebat, nec semen verbi Dei sine persecutione crescere, coepit inter incredulos oriri murmur, coeperuntque viro Dei comminari, quare quidam illorum^{ai} ab antiquo ritu desierunt novorumque fierent morum. 'Fantasma', inquit, istud, quod solet discurrere per provinciam, quod fabulando et incantando tam multos^{aj} infatuat; o si apprehenderetur et fieret ei aliquid dignum!^{ak} Collecto quoque agmine ecclesiam eius^{al} 23 combusserunt et christianos ex illis locis effugerunt^{am}.

*) edificata est ei honorabilis ecclesia in honore beate virginis Marie *Epit.*, quae hic in ceteris *Hucbaldum* exscripsit.

a) thuringos 2. b) puerulus 1. c) ita 1. 3. 4; Idem 2; Hiis 5. 6; s. Winfridus (Wynfr. 2) sive Bonifacius in marg. add. 1. 2 (alio alram. 2); scilicet Bonifacius in marg. add. 3. d) Karoli — principibus in marg. suppl. 1. e) carolomanno 3. 80 f) corr. ex meliorator 1; corr. ex melioratur 5. g) et 2. h) frisia 5. i) in eius parochia in marg. suppl. 2. j) ita Altrf. V. Lindg.: marchellinum 1; marchellutu corr. marchellutu 2; marchellinum 3. 4; marchellinum corr. marchell. in marg. marchellum tres syllabe 5; marchellinum 6. l) abarehilda 1; Avarhilda Altrf. m) ei om. 6. n) habitaverant 6. o) sequi in occidentali del. 2. p) corr. ex occidentali 2. q) isle 1. 5 (in marg. yale 5). r) sui 6. s) visibus 1. t) ita 1; Folebraht 2; Folebraht 3; folebraht; corr. folebraht⁹ 5; Folebertus 6; Filebraht 4. u) eorum, in marg. 35 illorum 2.

1) Sc. Bonifatius. 2) sub regibus Karlmanno et Pippino, eiusdem regis Karli clarissimis filiis, Lindg. V. Greg. c. 1, ubi cod. Fuld. a Browero impressus habuit: gloriosissimis. 3) Cf. Lindg. V. Greg. c. 2 in. 4) lb. c. 7. 5) Idem error in Vita altera Bonifatii, quae in codice Gothano Radbodo episcopo Traiectensi tribuitur, c. 10, ed. Levison p. 69. 6) Immo cum Romae a Gregorio II. a. 722. Nov. 30. Bonifatius in episcopum consecratus esset, pallium, id est archiepiscopi dignitatem, anno demum 732. a Gregorio III. accepit, Romae ipse non constitutus (cf. M. Tangl, 'N. Archiv' XL, 764—766. XLII, 59). Sed Bonifatii nomen iam, cum a. 719. Mai 15. a Gregorio II. officium praedicandi in Germania obtineret, sibi adscivisse videtur. 7) Aliter Lindg. V. Greg. c. 7: ob facundiam linguae et gratiam laborum. Sed ad nostrum accedit Vita altera Bonifatii c. 4, p. 64: et re ipsa et nomine Bonifacius. Vita tertia Bonifatii c. 5 (propter sua bona opera) per Hucbaldum ad Vitam Lebuini redit. 8) Cf. Chron. Lauriss. breve III, 17, 'N. Archiv' XXXVI, 29: Bonifacius archiepiscopus evangelizans genti Fresonum verbum Dei martyrio coronatur. 9) Haec cum Martyrologio Fuldensi, ed. W. Levison, Vitae sancti Bonifatii p. 60, aliquo modo cohaerere videntur: gladio peremptus . . . Passi sunt autem cum eo et alii ex clero eius viri L religiosi, presbyteri, 40 diacones et monachi; sed nobiliores inter eos fuerunt Eobanus episcopus et Adalarius sacerdos. Cf. Contin. Bedae (Ann. vet. Nordhumb.) a. 754, MG. SS. XIII, 154: cum quinquaginta tribus; Vita altera Bonifatii c. 14, p. 73: suscepit gladii ictum. Cf. quae adnotavi in 'Geschichtliche Studien Albert Hauck dargebracht' p. 102, n. 4. 10) Postea custos ecclesiae S. Salvatoris Traiectensis, Altrf. V. Lindg. I, 18 (16). De Marchelmo cf. etiam Lindg. V. Greg. c. 8. 10. 11) in loco, cuius vocabulum est Davenre, sequitur apud Altrf. 12) Idem 30 fortasse aut eiusdem generis is fuit, a quo Liudgerus a. 799. Febr. 14. locum Widuberg prope Werden commutatione comparavit, Lacomblet, 'UB. f. d. Gesch. d. Niederrheins' I, nr. 12, 18; Diekamp, 'Die Vitae s. Liudgeri' p. 282. Cf. 'Gesch. Studien' p. 104. 13) Cf. 53 Marc. 7, 24: et non potuit latere. 14) Hinc noster ab Altrfido recedit, qui ita pergit: Tunc vir Domini

4. Regem antiqui Saxones non habebant¹, sed per pagos satrapas² constitutos; morisque erat, ut semel in anno generale consilium³ agerent in media Saxonia iuxta fluvium Wisuram⁴ ad locum qui dicitur Marklo^{5,6}. Solebant ibi omnes in unum satrapae convenire, ex⁷ pagis quoque singulis duodecim electi nobiles totidemque liberi totidemque lati⁸. Renovabant ibi leges, praecipuas⁹ causas adiudicabant et, quid per annum essent acturi sive in bello sive in pace, communi consilio¹⁰ statuebant¹¹.

5. Erat praefato Folcberto¹² filius nomine Helco¹³, qui instante hoc¹⁴ consilio¹⁵ debebat¹⁶ illuc cum aliis iuvenibus proficisci. Mane quodam dum pater cum filio sermocinaretur, dixit inter alia: 'Sollicitus sum de dilecto meo Wine¹⁷' — sic enim eum appellare consueverat — 'timeo, ne in aliquos incurrat, qui eum odiunt, ut vel ipsi eum interficiant vel ad consilium¹⁸, ut interficiatur, adducant¹⁹.' Tunc ergo inter sermocinandum²⁰ canes in atrio latrare incipiunt et nimis in advenientem saevire. Accessit ad ostium²¹ praedictus iuvenis Helco¹³ videre, quis ignotus adveniret²²; et ecce beatus Lebuinus in medio canum se baculo defendebat. Accurrit²³ et abegit canes hominemque²⁴ gaudenter introduxit ad patrem. Post mutuae salutationis exultationem dum²⁵ simul conederent, hominem Dei Folcbertus²⁶ affatus est: 'Bene nunc venisti, mi dilecte Wini²⁷, bene venisti; optabam modo, ut te viderem et tecum loqui possem. Quo²⁸ vero nunc disponis²⁹ ire?' Respondit homo Dei: 'Ad consilium³⁰ Saxonum pergere habeo.' Folcbertus³¹ dixit: 'Carus es nostrorum multis, mi dilecte Wini³²; mihi quoque valde sunt suavia, quae narrare soles. At³³ vero insolentes quoslibet iuvenes audio³⁴ tibi maledicere tibi que comminari. Rogo, audias me eosque caveas. Noli ad³⁵ consilium³⁶ pergere, sed redi ad domum tuam et ad Davonem amicum tuum. Nam pertransito hoc consilio³⁷ minus periculose perges, ad nos quoque secure venies, et verba tua libentissime audiemus.' Respondit vir Dei: 'Non possum omittere, quin³⁸ ad conventum hunc veniam, quia ipse Christus³⁹ Iesus mihi praecepit, ut ibi mandatum eius Saxonibus nunciem.' Tunc ait: 'Non evades.' 'Bene', inquit, 'evadam, quia, qui me misit, ipse me adiuvabit⁴⁰.' Dum ergo non posset ei persuadere, dimisit⁴¹ eum.

6. Igitur advenerat dies statuti consilii⁴², advenerunt satrapae, assunt ei⁴³ alii, quos adesse oportebat. Tunc in unum conglobati fecerunt iuxta ritum in primis supplicationem ad deos, postulantes tuitionem⁴⁴ eorum patriae suae, et ut possent in ipso conventu statuere sibi utilia et quae forent placita omnibus diis. Deinde disposito grandi orbe con-

^{*)} Haec male ita reddidit Ept., plerisque ex Huebaldo compilatis: Saxones proinde adhuc gentiles nullius regis gubernantur prudencia, sed pro libitu suo ex melioribus eorum singulis annis in singulis pagis XII constuebant iudices, qui semel in anno secus flumen Wisuram et locum Marclo nuncupatum convenientes generale agebant consilium, tractantes ac scientiam propalantes rei publicae et commoda communis utilitatis sive de bello sive de pace.

a) concilium Rol. b) voisuram 4. c) marclo 2. d) et 6. e) ita 1. 3. 4. 5 (mut. layci 3 [in marg. f. 5]; layc. 2. 6. Rotemack [laici, sed ed. Tross. lazzi]. f) precipuas 1. g) concilio 2. 5. 6; decreto Rol. h) ita 1. 2. 3 (c. corr. 3); Folcberto 4. 5. 6. i) helto 6. Ept. k) hoc e. corr. 2; huiusmodi 4; predicto Ept. l) consilio, super s. superscr. c. 3; concilio 5. 6. m) dicebat 1. n) in marg. wyne add. 5. o) concilium 3. 4. p) ita 1. 2. Ept. 40 (superscr. in 2); inducant 3. 5. 6; indicant 4. q) hostium 3. r) adveneret 1. s) sequi, itaque iuvenis Ept. t) sequi. Dei Ept. u) cum 6. v) ita 1. 2; Folcbertus 3. 4. 5. 6. w) ita 2. 3. 4. 5; Wini 1; wine 6. x) Que 1. y) disponi (= disponimus) L. disponi/mg², corr. -uis 2. z) concilium 3. 5. 6. a) ita 1. 2. 3. 5 (c. e. corr. 3); Folcbertus 4. 6. b) ac 1. c) audi 1. d) hoc add. 6. e) concilium 3. 5. 6. f) concilio 3. 5. 6. g) qm 2. h) ita 1. 3. 5. 6; Iesus Christus 2. 4. i) misit 1. k) ita 1. 2; concilii 3. 4. 5. 6. l) et om. 1. m) tuitione 45 in marg. suppl. 2.

Liafwinus reversus ad abbatem Gregorium praestolabatur consolationem a Domino. Sedato igitur tumultu reversisque praedonibus in sua vir Dei Liafwinus reedificavit ecclesiam, quae fuerat combusta, et more solito non cessabat documenta salutis impendere gregi, quoadusque pastori summo dilectam redderet animam etc. (infra p. 794, l. 28). 1) Beda, Hist. eccl. gentis Angl. V, 10: Non enim habent regem iidem antiqui Saxones, sed satrapas plurimos suae genti praepositos, qui ingruente belli articulo mittunt aequaliter sortes, et quoncumque sors ostenderit, hunc tempore belli ducem omnes sequuntur, haec obtemperant; peracto autem bello rursum aequalis potentiae omnes fiunt satrapae. 2) De loco Marklo cf. Abel-Simson, 'Jahrb. des Fränkischen Reiches. unter Karl dem Großen' 13, 117, n. 2; 'Geschichtliche Studien Albert Hauck dargebracht' p. 106, n. 4; de concilio generali Saxonum cf. MG. LL. Capitularia I nr. 26, c. 34, p. 70, supra p. 790, n. 9. 3) Cf. Hier. V. Pauli 10: Inter has sermocinationes suscipiunt... 4) Cf. ex. gr. Ioh. 8, 29: et qui me misit, mecum est et non reliquit me solum.

cionari^a coeperunt. Ecce autem subito beatus Lebuinus in medio orbe stetit, clericali^b habitu indutus, crucem in manibus, ut ferunt, et evangelium^c portans, elevataque voce: 'Audite', ait, 'audite. Dei omnipotentis sum nuncius; mandatum eius vobis Saxonibus fero.' Conticuerunt^d obstupescientes ad verba et ad insolitam formam^e viri. Prosecutus est homo Dei sermonem dixitque: 'Mandat vobis Deus caeli et terrae rex et Iesus Christus^f filius eius, quia, si voveritis eius fieri et facere, quae per servos suos vobis mandaverit, tanta vobis bona praestabit, quanta numquam ante^g audiebatis.' Addidit etiam hoc^h, quod: 'Sicut hucusque super vos regem, o Saxones, non habuistis, ita non erit rex, qui contra vos praevalere possit et sibi subicere. Quodsi eius non vultis fieri, tunc mandat haec vobis: Praeparatus est in vicina terra rex quidam, qui vestramⁱ terram ingreditur, praedabit vastabitque, variis vos bellis fatigabit^k, in exilium adducet, exhereditabit^l vel occidet, hereditates vestras quibus voverit tradet; eique postea subditi eritis ac posteris eius.' Non tulerunt amplius silentium, sed elevato clamore: 'Hic', inquit, 'hic est ille decursor et illudor, qui vadit cum deliramentis^m et fantasiis discurrendoⁿ per terram; capite^o eum, capite et lapidate.' Prohibentibus licet eis^p, qui sapientiores erant, accurrerunt ad^q vicinam saepem, raptos sudes acuerunt, ut more suo lapidarent eum cum sudibus^r. Reversi giraverunt eum, et ille inter eos stans subito non comparuit^s. Tum^t vero isti confusi, alii, qui ante eos^u prohibebant, indignati, omnes iniquum factum condempnabant. Praecipue concionator quidam Buto^v nomine consensens truncum arboris sic clamabat omnibus: 'Audite, quae dico', ait, 'et iudicate'. Nordmanni^w vel Sclavi, Fresones quoque seu cuius^x libet gentis homines si quando ad nos mittunt nuncios, cum pace^y suscipimus ac modeste audimus. Dei autem^z nuncius nunc^{aa} venit ad nos, et ecce, quibus eum insectabamur iniuriis! Credite ergo, quia tam vera dixit, quam facile potuit nobis insectantibus eripi, et illa, quae comminatus^{ab} est, incunctanter evenient^{ac}. Commoti itaque poenitudine slauerunt, ut nemo Dei^{ad} nuncium illum laederet, si ulterius appareret, sed cum pace dimit^{ae} teretur^{af}, quocumque vellet ire. Quo facto inter se agebant^{ag}, quod coeperant^{ah}.

7. Sanctus vero Lebuinus pergebat, quocumque eum perduxit spiritus Dei, persistens in opere Domini, quousque dilectam Deo reddidit animam^a; et defunctus in sua humatus est ecclesia, quam incensam redificaverat. Post illius obitum iterum impii Saxones^b vastaverunt^c locum illum et succenderunt^d ecclesiam corpusque eius per tres dies quiesierunt nec invenire potuerunt. Sed et abbas Gregorius migravit ad Dominum, et 30 suscepit curam pastorem Albricus nepos eius, qui venerabilem Lutgerum^e cum magno diligebat affectu atque eum ita^f allocutus est dicens: 'Nunc, quia frater meus dilectissimus es, peto, ut desiderium meum implens. Locus enim, in quo sanctus Domini^g Lebuinus presbiter, quem nosti, in opere Domini usque ad mortem persistendo laboravit et^h ubi sacram eiusⁱ corpus sepultum^j tegitur, in solitudinem^k est reductus; quamobrem peto, ut eum restaurare studeas et super

*) Corruptus ergo febre modica migravit ad Dominum pridie ydus Nov. Epit., in ceteris hic Huchaldum 35 secuta.

a) gacionari 1. b) cleri tñ 1. c) sequi, in corde Epit. d) Continuerunt 1. e) ita 1. 2 (speciem alia manu superscr. 2); speciem 3. 4. 5. 6. f) Christus om. 1. g) antea 1. h) hoc alio atram. in marg. suppl. 2. i) terram vestram 5. 6. k) et add. 6. Rol. l) ita 1. 2 (prius it del. 2); exheredabis 3. 4. 5. 6. m) discurrens 6. n) capite eum — eis in marg. suppl. 1. o) Tunc 2. Rol. p) ita 2. Rol. (ad. Tross.); eum ceteri. q) buco 2. 4 (corr. buto 2); Bucco Rol.; Unco Epit. 40 r) ayt alia manu in marg. suppl. 2. s) idicate 1. t) Nordmanni 6. u) eos add. Rol. (om. ad. Tross.). v) enim 4. w) nunc superscr. 2. x) minus 2. Rol. y) invenient 1. z) Dei om. 6; illum Dei nuncium 1. 2; Dei nuncium om. Rol. a) diceretur 2. b) agebat 4. c) ceperat 4. d) saxones 1; saxanes 5. e) vastaverant 3. 5. 6. f) succenderunt, derunt corr. in marg. 3. g) lutgerum 6; Liudg. Altfr. semper (Lutg. cod. Heimst.). h) ita om. 6. i) Domini om. 4. k) locus add. 2. l) corpus eius 2. 4 (signis transpos. 2). m) cepit 1; sepultura Altfr. n) ita 43 2. 3. 5. Altfr.; solitudine 1. 4. 6.

1) Cf. Sulp. Sev. Dial. III, 15, 4; per . . . fantasmata visionum ridicula prorsus inter deliramenta senuisse. 2) De hoc genere supplicii cf. Vita secunda Liudgeri I, 25, ed. Diekamp p. 69. 3) Cf. 3. Reg. 20, 40: s. n. c. Cf. quas Wernerus Rolevinck, De laude ant. Sax. II, 1, ed. Tross, p. 70, ex fonte ignoto tradit: Arbor quaedam usque hodie perseverat iuxta partes Hervordiae civitatis, quae se, ut fertur, divinitus aperuit et sanctum Lebuinum abscondit. Eius folia sunt mirum in modum singularia, ut nemo possit cognos-

cere, cuius generis sit. 4) In his verbis ea, quae Wernerus Rolevinck ex hoc libello excerptis, finiunt, qui haec addit, Leibniz, SS. rerum Brunsv. III, 619 (omissa apud Tross): Cuius reliquiae et Marcellini 60 quoque ipsius in Daventria urbe nobilissima cum summa veneratione observantur. Haec in eius legenda habentur. — Diem obitus Lebuini, pridie idus mensis Novembris, Huchaldus tradit; de anno non constat. Lebuini memoria die 12. Novembris agebatur.

corpus sancti ecclesiam reedifices.' Dei igitur famulus Lutgerus^a magistri iussu^b obtemperans quesivit in loco preno-
 minato corpus sancti et non invenit, sed tamen infra^c spacium loci, quo putavit illud esse, coepit construere ecclesiam.
 Cumque posuisset bases et parietes conaretur erigere, apparuit ei sacerdos Domini^d Lebuinus in sompnis dicens: 'Frater
 dilectissime Lutgere^e, bene fecisti restaurando Dei templum iam dudum deletum a gentilibus; sed et corpus meum,
 5 quod quesisti, invenies sub australi, quam^f eraxisti, pariete humatum.' Lutgerus^g igitur mane Dei^h laudibus expletis
 invenit corpus sancti in loco sibi in visione praedictoⁱ, et collecta multitudine fecit transvehi bases eiusdem edificii in
 partem australem, et ita infra ecclesiam collegit^k sepulchrum viri Dei^l. In quo loco per servum suum Lebuinum
 Dominus virtutes multas operatur usque in hodiernum diem^{1,2}.

a) lutgerus 6.   b) visis 1.   c) ita 1—6; intra *Altfr.*   d) Domini *superscr.* 1.   e) lutghere 6.   f) ita 1.
 10 3. 5. 6. *Altfridi cod. Leyd.*; quē, o e corr. 2; q 4.   g) Ludgerus hoc loco 4; Lutgherus 6.   h) ita 1—6; Domini *Altfr.*
(sed Dei cod. Giess. ex Leydensi descriptus; Leydensis ipse Domini habet).   i) ita 1—6. *Altfr.*; revelatum *add.* 3. 4. 5. 6
(in marg. 2), om. 1. Altfr.   k) colligit 1.   l) Explicit vita sancti Lebuini conf. sequ. 5.

1) Apud Alfridum sequitur: *Perfecta est itaque ipsa aeclesia et consecrata, quae nunquam deinceps a*
gentilibus fuerat contaminata. A. 882. Nordmanni
 15 *portum, qui Frisiaca lingua Tavenleri nominatur,*
ubi sanctus Liobornus requiescit, plurimis interfectis
succenderunt, Ann. Fuld. ed. Kurze p. 99. — Translatio
 vel elevatio Lebuini die 25. Iunii agebatur. 2) Alfridus
 pergit: *ubi etiam nunc caenobium est canonicorum*
Domino famulantium.

VITA PHILIPPI PRESBYTERI CELLENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Philippus, cuius festum die 3. Maii agitur¹, natione Anglus Romae ad sacerdotium promotus tempore Pippini regis (a. 751—768) 'Galliarum partes' adiit et in loco Cella 'in pago Nahgowe' (Zell iuxta rivum Pfrimm, Bayern RB. Pfalz BA. Kirchheim-Bolanden) aliquod tempus solitariam vitam una cum Horoscolfo socio duxit et post mortem miraculis claruit. Cuius Vitam Horoscolfo etiam pleno dierum mortuo (c. 5) monachus quidam, quem, si Tassilonem confratrem eius ducem Baiuvariorum a. 788. depositum putare liceat², quod neque negare neque affirmare audeo, Lavarissensem fuisse patet, scripsit, si non regnante etiam Karolo Magno, certo non ita multo post,¹⁰ quippe qui ab Horoscolfo et aliis, qui beatum virum superstitem viderant aut paulo post mortem eius miracula experti erant, multa audivit et translationi, quae non multo post facta esse videtur, ipse interfuit (p. 802, l. 10 sqq.)³. Quamquam Philippus in rebus publicis vel ecclesiasticis nunquam inter primos vel secundos eniuit et cum Pippino et Karolo regibus commercium habuisse et a Pippino etiam in cella sua frequenter visitatus esse non nisi a falsario quodam recentioris aetatis tradit⁴, hoc opusculum tamen non omnino spernendum est, cum scriptum eis temporibus, quibus auctorum res privatas huius regionis narrantium magna copia non est, non pauca nomina et locorum et hominum et inter eos etiam nobilium servaverit et de genere et vita monachorum quaedam notabilia afferat⁵.

Duobus fere saeculis elapsis, cum oratorium Philippi ex vetustate corruisset, 'anno tertio 20 imperii secundi Ottonis caesaris'⁶ Adalbertus abbas Hornbacensis loco renovato ossa sancti viri denuo invenit, qui 'quasi de gravi sompno excitatus in Dei virtute cepit nova signorum miracula operari'. Quam Inventionem et miracula post eam facta⁷ non multo post, sed Adalberto abbate, qui Ottonem tertium regnantem vidit⁸, mortuo descripsit subiuncta brevi Adalberti abbatis Vita 'quidam catholicus presbyter', qui e collegio fratrum in loco Cella sancto²⁵ famulantium fuisse videtur, cum quibus, ut eius verbis⁹ utar, 'Iulio mense, quo valida fames in

1) Martyrol. Hrabani ad V. non. Maii, Migne Patrol. Lat. CX, col. 1142: *depositio s. Philippi confessoris*; Martyrol. Usuardi auct. Greven. eodem die, AA. SS. Boll. lun. VI, 223 (ed. a. 1745. p. 252): *In Gallis loco qui dicitur Cella Philippi pbr. et conf.*; Kalendarium Laureshamense cod. Vatic. Palat. 485 saec. IX. inc. ad VI. non. Maii, sed per errorem, cum eidem diei adscripta sit Inventio s. crucis, quae in diem 8. Maii incidit. Cf. [Falk], 'Katholik' LXVII, 1887, I, 330 sqq. In codice Vatic. Palat. lat. 894 in Martyrol. Bedae sub die 3. Maii manu posteriore adduntur (saec. X): *Depositio sancti Philippi confessoris Christi, qui requiescit in loco quod dicitur Zella et in monte qui vocatur Oslinus iuxta flumen quod dicitur Primma*; cf. K. Eubel, 'Katholik' LXXVI, 1896, I, 549. Fragmentum membranaceum brevissimi cuiusdam, quod ex annali 'Mainzer Monatschrift', Jahrg. 1, p. 1187 repetit [Falk], 'Katholik' LXVII, 1887, I, 338 ex Vita (genuina, non interpolata) haustum est. 2) Infra

c. 12, p. 800. Saltem monasterio cuidam Cellae vicino adscriptus erat (infra p. 801 sq.); sed si Hornbacensis fuisset, de Warinhario, quem generi nobilissimorum huius monasterii fundatorum adscribere non dubito, aliter eum 30 verba fecisse crediderim (infra p. 802). 3) 'Etwa um 850' Wattenbach, 'GQ.' II⁶, 504 = I⁷, 149. Auctorem coenobio Seligenstadensi fortasse adscribendum esse, quippe qui praesentem testem Einhardum secum haberet (c. 7, p. 800), 'Hist. litt. de la France' V, 275 30 vix recte coniecit. 4) P. 798, n. **, 799, n. **, et infra sub 5 p. 797. 5) Ex. gr. Hartnandus... monachus natalibus valde sublimibus ortus (c. 11, p. 801); monachus noster Tassilo... in comitatu suo unum ex familia nostra secum habuit (c. 12, p. 801). 6) A. 975—40 76, sed cf. infra p. 808, n. 8. 7) Quae in hac editione omisimus. 8) DO. III. 124, MG. Dipl. II, 536. 9) 'N. Archiv' XXIII, 560.

hiis regionibus sua lege multos compellebat ieiunare', miraculum, quo eorum inopiae consuebatur, 'oculis nostris vidimus'.

Codices, in quibus indagandis a socio nostro W. Levison adiutus sum, sunt hi:

1) Treverensis bibl. civ. Lat. 1151, tom. IV (456) membranaceus saec. XIII., olim S. Maximini, qui pars legendarii magni est¹; Vitam Philippi ex f. 130—132^a a b. m. Holder-Egger et v. cl. I. Dieterich exscriptam ipse denuo evolvi. Deest Inventio.

2) Monasteriensis bibl. Paul. 353 (1177) chartaceus saec. XV., olim Liber Canoniorum Regularium Monasterii sancti Manulfi in Bodiken Paderburnensis dioc., de quo cf. H. Moretus, Anal. Bolland. XXVII (1908), 272—276. Ipse contuli et exscripsi. P. 255:

10 Vita Philippi; p. 266—274: Inventio cum miraculis.

3) Editio, quae a. 1516. ex officina Iacobi Kobel in Oppenheim prodit; cuius exemplar in bibliotheca civ. Moguntina servatum (sub signo I. c. 402 in 4°) nobisque benignissime transmissum contuli. Cf. F. Falk, 'N. Archiv' XXIII, 557 sqq.; 'Katholik' LXXVIII, I ('3. Folge', XVII), 1898, 185—188^a. Insunt cum Vita et Inventio cum miraculis, tum, quae alibi non inveniuntur, Vita Adalberti abbatis Hornbacensis.

4) Fuldensis bibl. publ. Aa 96 membranaceus, olim Blaburanus, deinde Weingartensis (G 5 fol.), quem scripsit Bartholomaeus Krafft († a. 1496). De quo cf. P. Lehmann et N. Bühler, 'Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft' XXXIV (1913), 493—537; W. Levison, SS. rer. Mer. VII, 589. Vitam Philippi in fine decurtatam, quae exstat in parte priore f. 53—55, ipse contuli.

5) Monasteriensis 22 (214) membranaceus, olim Bodekensis, a. 1459 a fratribus Iohanne Dulmanie sacerdote et Hunoldo de Snaalenberch iubente Arnoldo de Holte priore monasterii S. Maynulphe scriptus. De quo cf. H. Moretus, Anal. Bolland. XXVII (1908), 300—310; W. Levison, SS. rer. Mer. VII, 538 sq., 625. F. 203^a—205^a nihil nisi Inventionem per se scriptam exhibet, quam ipse contuli. At loco multo priore, f. 15^a—17^a, Vitam Philippi praebet, sed posteriore tempore omnino retractatam, in fine decurtatam, nonnullis locis interpolatam. Quam revisionem adhuc ineditam exscripsi, sed non nisi pauca ex ea editioni nostrae subiunxi².

In vetere catalogo bibliothecae Carthusiensium Moguntinorum (in bibl. civ. Mogunt.) legitur: Passionale totius anni: specialis liber de Vita et actibus B. Philippi Confessoris, qui hodie 30 ex codice bibl. civ. Mogunt. Carthus. 304. saec. XV. excisus est³.

Itaque Vita Philippi legitur in 1, 2, 3, 4 et retractata atque interpolata in 5; Inventio exstat in 2, 3, 5; Vita Adalberti abbatis Hornbacensis in uno 3 servata est.

Orthographica codicum recentiorum fere omnia neglexi.

Post editionem a. 1516. (supra sub 3) Vitam Philippi, quam ineditam putaverunt, ediderunt Bollandistae A.A. SS. Mai. 3. I, 427—430 (423—426) 'ex mss. codicibus Trevirensis monasterii s. Maximini (= 1) et Passionali Blaburensi Hersaugiensis cenobii' (= 4)⁴. Inventionem et pauca ex miraculis et vitam Adalberti ex 3 repetiit F. Falk, 'N. Archiv' XXIII (1898), 557—561.

Hrabani Mauri in ecclesiam sancti Philippi et altaria eius medium, dextrum, sinistrum 40 versus habes MG. Poetae II, 231 sq., nr. 79, 1—4, cf. nr. 80. Missam in natali sancti Philippi confessoris ex cod. Vatic. Palat. lat. 494 (saec. XI—XII.) edidit K. Eubel, 'Katholik' LXXVI, 1896, I, 551 sq., aliam habes in editione a. 1516.

Berolini, mense Martio a. 1914.

A. Hofmeister.

45 1) Cf. etiam B. Krusch, 'N. Archiv' XVIII, 622 sqq.; 'Archiv' VIII, 600; W. Levison, SS. rer. Mer. VIII, 536 sq., 686 sq.; 'Beschr. Verz. d. Hss. d. Stadtbibl. zu Trier' 8: 'Hss. d. hist. Archivs von M. Keuffer † und G. Kentenich' (Trier 1914) nr. 422 p. 224. Codicem circiter a. 1240.

30 scriptum putat A. Chroust, Mon. palaeogr. Ser. II, vol. I, fasc. 6, tab. 5. 2) Cf. etiam A. Naegle, 'Katholik' LXXIX, 1899, I, 72—75. 3) Inc. post prol.: Fuit quidam vir sanctissimus nomine Philippus, genere Anglus . . . Des.: Requiescit autem beatus Phi-

55 lippus in monte, cuius nomen est Hostim, iuxta aquam

Prinima, in loco qui dicitur Cella, ubi usque hodie signis et miraculis claret, prestante domino nostro Iesu Christo, qui vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen. 4) [Falk], 'Katholik' LXVII, 1887, I, 338. 5) Editio Boll. repetita est in dissertatione I. Iacobi Kaemmerer, 'S. Philippus Cellensis in Palatinatu ad Rhenum . . .', praeside I. Iung, Heidelbergae 1780, quam inspexit H. Bresslau, p. 23—39. — A.A. SS. Mai. I, append. p. 18^a (771 sq.) de ecclesia et frater-nitate s. Philippi agitur; cf. A.A. SS. Mai. VII, 548 (557).

INCIPIT PROLOGUS IN^a VITAM^a SANCTI PHILIPPI^b CONFESSORIS^c.

Virorum illustrium vitam atque actus simulque doctrinam scribere mos antiquus^d et consuetudo ecclesiastica est^e, ut, dum eorum conversatio atque pietas fidei a posteris^f legendo dinoscitur, ad eandem^g imitationem animi audientium excitentur^h. Ideoque considerans profuturumⁱ profectum^k animarum^{k.1} ratum duxi ea, quae de beato^m Philippo ab incolis loci illius^{*.1} et a discipuloⁿ eiusⁿ Horoscolfo^o presbitero didici, litteris posteris commendare.

INCIPIT VITA^p SANCTI PHILIPPI CONFESSORIS^q.

1. Fuit siquidem vir sanctissimus Philippus genere Anglus, transmarinis insulis ortus. Sed quia spiritus^r sancti^r donum, animum dum^s cuiuslibet^s tetigerit, in divino amore^{t.10} ardentem reddit, beatus igitur^u Philippus nimio inflammatus^v amore Christi^v, genus patriamque relinquens Romam adiit, limina beati Petri principis apostolorum quaevisit^w, ibique diu in sancta conversatione Domino militans iubente apostolico papa invitus sacerdotii onus suscepit. Sed sanctus Philippus vitam remotiorem multum inhians^x diligens Romam reliquit et Galliarum partibus lustratis^y reperit locum, qui nunc Cella^z vocatur. Qui¹⁵ situs est^b in pago Nahgowe^c. Potiebatur^d tunc temporis gubernacula regni Francorum Pippinus^e gloriosissimus et^f piissimus rex; cui successit Karolus primus^g. Nempe iam dictus vir accensus amore celestis theoricam coepit amplecti vitam, imitatus Paulum heremitam^h et Arseniumⁱ magnum. Erat^j enim animo constans, in opere Dei sedulus, in oratione Dei^k pervigil, in opere hilaris, in humilitate devotus, in verbis pacificus, in factis honestus, corpore²⁰ castus, in caritate Dei et proximi sufficiens. Non eum corporalis voluptas evertit, non ambitio saeculi decepit, non tristitia pusillanimum reddidit, non laetitia immoderatum fecit.

2. [De edificio.]¹ Nec praetereundum sane, quod idem beatissimus vir oratorium sibi met faciens in honorem sancti Michaelis² construxit^k cellulam fecitque ortum¹ arboribus consitum. Eratque illi socius^m Horoscolfus superius iam dictus, qui etiam cumⁿ illo²⁵ a pueritia^o Domino militavit. Sed Dominus, qui milites suos honorare nunquam distulit, coepit^o foris per exhibita^p miracula, qualis^q introrsus esset^q, ostendere^r.

3. [Incipium miraculorum.]^a Primum etenim coeperunt illi aviculae^a indomitae ad manum occurrere illique congaudere. Quibus ille victum manu propria tribuens hilares abire sinebat. Nam^u et lepores saepe venientes ad eum lingebant pedes illius^v. Quos³⁰ ille blande^w demulcens redire iussit. Non^x mirum; optemperabat enim in omnibus praecipis^y divinis, quamobrem et irrationabilia animalia congratulabantur illi^z. Nec^h hoc sub silentio reticere^b possum, quod pluribus in propatulo est. Ferunt siquidem^h hii, quibus plenissime notum est, habuisse beatum virum boves duas^d propter diversas necessi-

*) addit 5: ubi venerabile corpus eius humatum est.

**) addit 5: qui beatum Philippum magno desiderio in Christi amore foverunt et eius se precibus commendare curaverunt.

a) de vita vel actibus 3; totum textum vitas retractatum praebet 5, ex quo pauca adnotavimus. b) Cellacensis add. 4. c) Christi add. 2, ubi Incipit — Christi manu correctoris; divinique sacerdotis add. 3; que est V. nonas Mai add. 5. d) informat add. 4. e) est om. 4. f) legitur et add. 4. g) ita 1. 5; eorundem 4; imit. eandem 2. 3. h) incitentur 1. 40 i) futurum 4. k) animarum profectum 4. l) a | marum 1. m) beato om. 4. n) condiscipulo ipsius 5. o) heroscolpho 4; Horoscolf. 5 semper. p) vel miracula gestorum add. 2. q) Christi add. 2. 3; Explicit prologus. Sequitur vita eiusdem 4; Explicit prologus. Incipit vita 5. r) sancti spiritus 4. s) cuiuslibet dum 4. t) timore 4. u) ergo 2. v) amore Christi inflammatus 4. w) requisivit 4; limina beatorum apostolorum Petri et Pauli visitavit 5. x) ita 5. Boll. hincianter 1. 2; hister 3; humanit 4. y) illustratis, il. expunct. 1; lustratis 4. z) ab eius nomine Cella Philippi vinctus 45 p) locus add. 4. 5. b) locus add. hoc loco 2. 3. c) nahgowe 2; wormaciense, w. et aciā e corr. 5. d) autem add. 4. e) pippinus 4 semper. f) atque 3. g) Dei om. 3. 4. 5. h) in corpore 4. i) De ed. om. 1. 4. 5; eius add. 3; nulla cap. distinctio 4. k) cellulam constr. 2. l) hortum 4. m) condiscipulus 5. n) a puericia cum illo 4. o) praecedit fecit delet. 2. p) exhibita 1 (amitter p. 798, l. 4 exortans). q) quales i. essent 5. r) ostenderet, corr. -re, 2. s) In. mir. om. 1. 4. 5; de avibus add. 3; nulla cap. distinctio 4. 5. t) auicole 2. u) praecedit De leporibus 3. 50 v) eius 4. 5; praecedit eius delet. 2. w) ita 2. 3. 4. 5; blande ille 1. x) Nec 4. 5. y) divinis prec. 3. 5. z) ei 2. 3. a) praecedit De duobus bobus suis seu vaccis 3; novum cap. inc. 4; signum ¶ 5, ubi textus met. b) preterire 4. c) quidem 4. d) ita 2. 3; duos 1. 4. 5.

1) Zell. 2) Cf. Hieron. V. Pauli, Migne Patr. Lat. XXIII, col. 17 sqq. 3) Cf. Vitas Patrum III, 37 sqq. 4) Ea quae sequuntur sine dubio aliunde petita sunt. Cf. V. Fursi c. 1, SS. rer. Mer. IV, 435; V. Remedii 2, 6, Auct. ant. IV, 2, 64; Lib. pont., Duchesne I, 396, 5 =

II, 1. 3. 5) Cf. carmen Hrabani Mauri in ecclesiam s. Philippi, MG. Poetae II, 231, nr. 79, 1: *Hic Michael princeps turmae caelestis honorem Sortitur sancti atque viri pariter.*

tates. Sed venientes fures nocte furati sunt illas^a. Totam ergo illam noctem iter agentes itinere nimio fatigati sunt et ad ostium^b ipsius^c cellulae^c cum ipsis bobus, quas^d furati sunt, mane reperti sunt. Qui nimio pudore perfusi, sancti viri genibus provoluti dixerunt, quantum per totam illam noctem laborassent. Quos ille benignissime alloquens et exhortans, ne denuo talia committerent, dato cibo habundanter^e abire permisit. Evangelicus siquidem vir non inmemor praecepti Domini, ubi^f ait: 'Diligite inimicos vestros, benefacite his, Matth. 5, 44. 45. qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui in celis est'.

4. Interea accidit, ut eius sancta et^g salubris conversatio huc atque illuc per multorum ora volitaret atque^h ad noticiam cuiusdam potentis eius sublimis fama perveniret. 10 Qui abiit et eius cellulam ingressus locutusqueⁱ cum illo, familiaris ut sibi fieret, deprecabatur^j. Sed et confessionem suam, sicut mos est sacerdotibus dare, sic illi dedit^k. Fueruntque multo tempore conexi^k amore^k divino. Unde factum est, ut saepius ad eum veniret et illius sancto^l frueretur eloquio^m. Ipseⁿ vero amicus illiusⁿ praepotens inter ceteros^o optimates Pippini regis^o illo in^p tempore fuit. Quippe^q cum esset instructus ex colloquio 15 viri Dei, coepit Deum diligere atque timere totamque spem suam in Deum ponere^q***.

5. Denique^r cum haec et alia quam plurima bonorum opera^r sanctus vir Domini Philippus perficeret et multos suo exemplo ad pium opus divini praecepti informasset, domini Iesus^s Christus^s pius in retributione famuli sui merita in^t eius obitu^t manifestare non distulit. Nam cum febre arreptus esset, sanctorum angelorum choris^v clementissime 20 animam eius sanctam^v celo suscepit^v****. Fratres^w vero sancti viri, qui cum illo fuerant^w, paraverunt tumulum et lotum^x sanctum^x corpusculum in feretro posuerunt. Dicturus sum^y enim^y, quod forsitan apud impios et infideles incredibile fore^z videbitur, adiuvante^z autem^z gratuita et multimoda clementia^z Christi, a quibus hoc nobis relatum^z est, plurimi praesto sunt testes. Nam venit iussu regalis, ut omnes in prelium pergerent Franci. Unde 25 contigit amicum viri^z sancti^z, cuius superius fecimus mentionem^z, cum ceteris sotiis iter arripere. Nesciebat^z enim^z, quod defunctus esset amicus^z illius^z vir Domini^z. Sed iam cum iter facere debuisset, non accepisset. Coeptoque^z itinere venit ad cellulam invenitque corpus sancti iacens in feretro. Illico ipse nimio^z animi^z dolore percussus^z, lacrimabiliter atque flebili voce eiulans clamare coepit: 'Heu, heu! pater, nunquam sine benedictione tua iter agere consuevi. Tua nempè benedictio michi^z clipeus^z et galae fuit.' Sed 'Dominus', qui 1. Reg. 2, 6. 'mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit', illic sua^z mirabilia innovavit^z. A^z nimio^z enim eiulatu illius sanctus, qui fuerat mortuus, erigens se resedit in feretro sicque alloquitur amicum: 'Perge', inquit, 'prospera^z Deo opitulante omnia tibi^z.^z Tantum memento 35 loci istius^z, dum vixeris. Sanus enim ibis sanusque^z reverteris.' Et benedicens illi rever-

*) haec ita exhibet 5, ubi textus mutatus et auctus: confessionem illi ad purum fecit et de suis facultatibus sancto viro oblationes prebuit ac se eius oracionibus intentissime commisit.

**) haec ita habet 5, ubi textus mutatus et auctus: Isdem namque vir, de quo suppresso nomine prefatus sum, inter optimates Pippini regis illustrissimus atque precipuus fuit.

40 ***) addit 5: Ab ipso etiam ceteri principes et aulici, sed et ipse rex ceperunt virum Dei in heremo positum saepius frequentare et ab ipso sancte predicationis monita percipere.

****) addit 5, ubi locus mutatus: sub die quinto nonas Maii.

a) ita 2, 3; illos 1. 4. b) hostium 3. 4. 5. c) cellulae ipsius 4. d) ita 2, 3; quos 1. 4. 5. e) habunter manu posteriore corr. habundanter 1. f) ubi om. 1. g) ac 2; conversatio et salubris 1. h) et usque 4. i) locutus 45 est cum eo familiaris et ut sibi propicium faceret depr. 4. k) ita 1; connexti a. 2. 3. 5; amore connexti 4. l) frueretur eloquio sancto 1. m) alloquio 3; colloquio 4. n) eius 4. o) amicos et add. 4. p) in om. 4. q) Qui 4. r) praecedit De eodem 3; nulla cap. distinctio 4. s) opm (= operum) 4. t) j^c 4. u) post eius obitum 3. v) ita 1—3, chorus Boll.; sanctorum chori angelorum 4. w) celo sanctam 1; sanctam om. 4. x) praecedit De eodem 3. y) praecedit erant del. 2; erant pro f. 5. z) locum 1. a) sanctum om. 4. b) autem hic sum 4. c) forte 1; fore om. 4; rem apud plurimos forsitan incredibilem 5. d) quod tamen adiuvante 4. e) grā 4. f) revelatum, sequens est om., 1. g) sancti viri 4. h) Nesciens 4, ubi enim om.; nescientem, omisso enim, 5. i) amicus 1. k) suus 4. 5. l) Philippus add. 4. m) Cepto itaque 1. n) a nimio 4. o) animi in marg. 4. p) proculus 3; percussus dolore 4. q) clipeus m. 4. 5. r) sua om. 4. s) Aio, in marg. corr. A nimio, 2. t) opitulante Deo, et sic omnia prospera tibi 4; omnia Deo opitulante prospera tibi 5. u) erunt add. 3: evenient suppl. ante tibi Holder-Egger; evenient 55 post tibi 5. v) illius 3. w) et sanus 4.

1) Francorum, a. 751—768. 2) Ps. 72, 28: ponere 36, 6: Innova signa et immuta mirabilia. in domino Deo spem meam. 3) c. 4. 4) Eccl.

sus est ad feretri caput. Fratres autem accepto corpusculo in tumulum, quod illi paraverant, posuerunt eum^a. Horoscolfus^b autem sotius et condiscipulus hominis Dei multo tempore in religioso habitu et sancta conversatione vivens, cum esset^c centum annorum^d, obiit^e in Domino.

6. [Incipiunt miracula post obitum.]^o Nec praetereundum sane^f, quod Deo^g revelante de miraculis viri Dei cognovimus^h. Post obitum veroⁱ illius^j contigit, ut quidam homo iter faciens sine benedictione et licentia de pomis in arbores, quas^k beatus vir plantaverat, manum extendens acciperet, sibique^l in os posuit, ut comederet, sed nec^m interiusⁿ deglutire potuit nec foris^o reicere^p. Unde cum summa celeritate currens ad sepulchrum beati Philippi ensem simul et sagum posuit et^q Domino opitulante pristinam sanitatem recepit. 10

Siquidem^r et alius de incolis loci illius, sicut relatum^s nobis cognovimus, ad eundem ortum^t sanctissimi^u viri, ut poma furtim tolleret, venit. Saccum ex pomis replevit et^v super iumentum posuit, sed ea poma^w, quae acceperat^x, domum non detulit. Nam iumentum illius illico crepuit et vitam finiens mortuum est.

7. Aliud^y miraculum ratum^z scribere^{aa} duximus^{ab}, quia^{ac} et praesentem testem nomine Einhardum^{ad} nobiscum habemus^{ae}. Refert quoque^{af}, quod fuerit prope ipsius beati viri celulam mulier quaedam longo tempore caeca, quae nunc usque in carne viva esse asseritur, cui nomen est Godildis^{ag}. Haec ex voto ad sepulchrum iam praedicti sancti veniens lumen, quod amiserat, Domino^{ah} iuvante^{ai} recepit.

8. Magnam^{aj} rem et sublime miraculum scripturi, sed plurimorum veratium testimonio^{ak} suffulti, non^{al} pertimescimus ea^{am} scribere, quae ex veritate reperimus^{an}. Fuit etenim custos ibidem^{ao} eiusdem sancti viri oratorii in laicali habitu constitutus, nomine Liutbaldus^{ap}. Qui longo tempore^{aq} inibi^{ar} degens cellulam custodiebat et^{as} luminaria in ipso oratorio certis horis facere debuerat. Accidit autem, ut quadam die propter necessitatem frigoris iuxta focum sederet^{at}, ut calefieret^{au}, sed modica scintilla de igne^{av} in femoralia illius, videlicet^{aw} 25 iam^{ax} memorati viri, insideret^{ay} et^{az} ardere inciperet^{ba}. Quam ipse cum summo nisu et magno certamine^{bb} extinguere satagens nullatenus valuit, sed magis magisque flammarum tam ipsum quam et vestimenta^{bc} eius circumdederat^{bd} globus^{be}. Cucurrit clamitans et in aquam semetipsum proiecit, sed nichil illi profuit. Adhuc enim et maiorem poenam sustinuit. Quid^{bf} in longum prosequar? Tres siquidem dies^{bg} miserrimus hominum tali incendio con- 30 crematus in cinere poenituit^{bh}, quod negligendo deliquit. Inter ipsa autem incendia, quibus urebatur^{bi}, interrogatus a multis, cur taliter concremaretur, confessus est, quod in^{bj} luminaria^{bk}, quae ibi facere debuerat, negligens extitisset. Professus est etiam se multotiens voces ibidem canentium angelorum audisse. Sed et dixit saepe in nocte in eodem oratorio inter^{bl} 35 nebulas^{bm}, quae ibi^{bn} propter suam negligentiam^{bo} saepe fiebant, se spetiosissimas vidisse columnas, asseruitque, quod et luminaria per se^{bq} saepe incensa invenisset. Protestabatur haec nobis siquidem ille, qui^{br} Domino^{bs} largiente^{bt} per servum suum illi^{bu} sanitatem donare disposuit.

^a) quod eo legisse videtur 5, ubi haec ita mutantur: A quo nonnulla de miraculis beati viri, que hic annotare curabo, comperta habeo.

^{aa}) duxi, quod per presentem adhuc testem Einhardum nomine cognovi 5.

a) id (— illud) 4. b) praecedit De obitu Horoscolfi 8. c) centum annorum esset 4. d) obdormivit 4. e) Inc. — obitum om. 1. 4; de pomis in arboribus add. 8. f) est add. 4. g) agnovimus 4. h) itaque ipsius 4. i) ille add. 4; ipse add. 5. k) sibique — comederet om. 4. l) neque 4. m) degl. interius 1. n) foras 5; nec foras potuit 4. o) eicere 4; amittere 5. p) sic add. 4. q) praecedit De pomis in orto 3; nulla distinctio 1. r) a referentibus 4. s) hortum 4. t) sci 4. u) ac 4. v) que acc. poma 4. w) praecedit De muliere caeca 3; 43 etiam add. 4. x) scribere dignum 4. y) cuius 4; quod 5. z) Einhardi 3. a) $\bar{e}$ (= ergo) 4; Referbat namque 5. b) Godhildis 3; gothildis est 4; Gotehilt 5. c) Dom. inv. om. 4. d) praecedit De campanatore ecclesie Cellensis et de cantu angelorum 3; sequi. tandem 4, ubi nulla cop. distinctio. e) ea non 4. f) ea hoc loco om. 4. g) comperimus se omnino sic habere 4. h) Liutbaldus 3; Liuthaldus 4. i) inibi tempore 4. k) qui et 4. l) sedens se calefaceret 4. m) advolans add. 4. n) iam vix 4. o) insides, om. et, 3. p) coepit 3. q) ita 1—3; conamine 4. 5. r) vestimentis 3. s) circumdante globo 4. t) autem add. 4. u) ille add. 4; ita add. 5. v) in cinerem reductus est 5. w) utebatur 1. x) illuminaria 2. 3; in om. 4; in luminariis 5. y) inte 1; per internebulas 4. z) nebula 2 (corr. -las). 3. a) propter suam negl. ibi 4. b) se om. 1. c) cui dno, omissa largiente, 4. d) illi om. 4.

1) De Einhardo celeberrimo illo, qui a. 840. Mart. 14. potuerit, vix intelligitur. 2) In loco Zell. 3) Cf. obiit, in Actis Sanctorum cogitur; quod quomodo fieri ex. gr. Iob 42, 6; Math. 11, 21; Luc. 10, 13. 55

9. Siquidem^a Willibertus^b quidam sex annis arido corpore atque dissolutus^c membris necnon amisso unius oculi lumine illic^d plenus fide^e ex voto se duci iussit. Cumque^e in oratorio, ubi idem beatissimus humatus iacebat, pernoctasset, integram sanitatem promeruit^f luminis et^g gressum rectitudinis.

10. Prosequar^h et illud, quod revelante nobis viro religioso, monacho atque presbytero, nomine Wacario^b, cognovimus. Quodam autemⁱ tempore Warinharius^{k, l} cum exercitu magno, uxorem suam secum in comitatu habens, ad eandem cellulam^{l, m} gratia orationis venit. Sed cum esset militibus praepotentibus, sicut iam praemisi, suffultus, cumⁿ nimia multitudine populi, quae secum affuit, mansionemⁿ sibi parareⁿ iussit. Erat enim in eadem cellula paululum vini in vase uno. Nam et ipsum vas, sicut refert iam dictus monachus et presbiter, tertia parte vacuum erat^o. Bibit exinde^p ipse^q Warinharius^q, biberunt et amici et cuncta^r familia eius^r et omnes ministri^s illius^s paene^t usque ad plenissimam saturitatem; similiter et in crastinum, quoniam^u ibidem per totam diem commoratus est. In tertia^v vero die ipso iter arripiente, iam dictus monachus^w cellarium ingressus ipsum vas

15 redundans reperit, ita ut foras efflueret.

11. Moderno^x namque^y tempore actum est, quod minime^z reticere sub silentio^a debemus. Hartnandus^a siquidem monachus, natalibus valde sublimibus ortus, cum triduana febre longo tempore laborasset et in tantum eum febris sublata virtute debilitasset, ut per se minime^b incedere valeret, ex voto ad^c oratorium sancti viri se deferri^d iussit. Ibi ergo

20 Domino^e largiente ob merita beati scilicet^f Philippi pristinam sanitatem^g, ut optavit^h, dulcem inⁱ medullisⁱ recepit.

12. Nec^j hoc sub tarditate eloqui abscondendum^k est^k, quod monachus noster, nomine Tassilo^{l, m}, cum obedientie gratia illicⁿ directus fuisset, in comitatu suo unum ex familia nostra secum habuit, nomine Reginariumⁿ. Et cum pervenissent^a ad iam^b dictum^c locum,

25 idem Reginarius^p cernit in orto^q herbam ad pastum valde bonam caballumque suum intus misit eumque, ut pasceret, reliquit. Sed ille illico tanta violentia somni^r arreptus est, ut tres dies continuatos tresque noctes ita^s dormiret, ut vix ab excitantibus quarto die a somno eriperetur. Ille autem post^t haec dans gloriam Deo^{u, v} confessus est, quod ob contemptum hominis Dei temerarie^w deliquisset in orto^q, gravi quiete corporis persolvisset. Talique correptus^x increpatione^y spondit^z se in futurum a mala^a peccati quiete evigilare.

DE TRANSLATIONE SUI CORPORIS^v.

1. Cursim^a etiam atque brevi sermone miraculis, quae Dominus per servum suum fieri (13) decrevit, de innumerabilibus paucis descriptis, ad ea narranda nos^a quamvis rustice^a con-

35 tulimus, quae post translationem ipsius corporis^b gesta^b veraciter scimus. Placuit etiam^c fratribus omnibus, ut ob incommoditatem aeris tunc^d temporis instantem sanctum illius

a) praecedit De infirmo 3. b) Willebertus 2; Villibertus, post V. una littera erasa, 5. c) dissolutus 1. 4. 5. d) plenus fide illic 4. e) ibidem add. 4. f) luminis promeruit, om. et, 1; promeruit luminisq. receptionem, om et gr. recd. 4. g) praecedit De vino in vase 3. h) uacario 4; wachario 5. i) igitur 4. k) wercharius 4; wernherus 5. l) cellam 4. m) et, om. nimia, 4. n) parare sibi mansionem 4. o) fuit 4. p) tn (= tamen) ex illo 4; tamen ex eodem vase 5. q) wernharius ipse 4; wernherus, wern- in loco raso, om. ipse, 5. r) eius cuncta (signis transpos.) familia 4, ubi add. biberunt. s) illius ministri 4. t) paene om. 4. u) et add. 1. v) tertio 1. 5. w) et presbiter add. 4. x) praecedit De febre 3. y) etiam 4. z) sub silentio minime reticere 4. a) Hartman-

45 1. 4; Hartnandus quidam presbiter et monachus 5. b) incedere minime 1. c) ad om. 1. d) deferre 4; deferri, 46 -i in loco raso, 5. e) Deo 4. f) scil. om. 4. g) ut optavit sanitatem 4. h) medullitus 4. i) praecedit De caballo in orto 3. k) est abec. 4. l) ita 1; Tassilo 2. 3. 5; Tassidoc, om. cum, 4. m) regengarii 4. n) venissent 4. o) predictum 1. p) regengarius 4. q) orto 4. 5. r) somni 4. s) post haec om. 3. t) Deo om. 1. u) temerie, -i adrasum, 1. v) increpatione correptus 4. w) spondit 3. x) eiusmodi add. 4. y) De - corporis om. 1. 4. ubi exstat: Miracula beati Philippi 1. De miraculis eiusdem 4. z) Rursim, R- littera initialis magna minio picta 1; 50 Rursum Boll. a) quamvis rustice nos 4. b) gesta sunt corporis 4. c) itaque 4. d) tunc om. 1.

1) Quem unum ex progenitoribus gentis Salicae imperialis, qui Hornbachense monasterium fundaverant, fuisse crediderim; de quibus cf. quae exposui 'Histor. Viertel-jahrschrift' XV (1912), 477 sq.; H. Baldes, Die Salier und ihre Untergrafen', diss. Marburg 1913; Vita Pirminii, SS. XV, 21 sqq., AA. SS. Nov. II, 38 sqq. 2) Zell.

3) Quem nescio an ducem Baioariorum a. 788, depositum crediderim, qui Laurissae monachus consenuit et die 11. Dec. post a. 794. mortuus sepultus est. 4) Ad locum Zell. 5) Cf. Irenae. 13, 16: Date domino Deo vestro gloriam.

corpusculum processionis gratia ad vicina^a transportaretur monasteria^a. Quam ob rem directis illuc¹ monachis et sacerdotibus et diaconibus et aliis ex clero iussum est, ut ad hoc ydonea ymnis et divinis laudibus sancta^b exercerent servitia^c. Sed hii illuc venientes tumultumque aperientes^d tam gratissimo tanque^e suavissimo odore^f se^g repletos fore^h asserunt, ut non^h antea ullusⁱ illorum talem odorem se sensisse dicat.

Erat^k autem tunc temporis inundatio pluviarum valde gravis et ymber nimium importunus. Sed Dominus, qui merita servorum suorum recompensari benignissime novit, ubicunque corpus beati viri ductum^l est, tantam serenitatem adesse concessit, ut nec pallium, quod super eum fuit, ullo^m modo vel guttaⁿ minimaⁿ tangeret, ut quasi roratum^o vel modicum appareret.

- (14) 2. Cum^p venissemus^q autem apud^r sanctissimum corpusculum^r ad locum qui dicitur Luttera^s, occurrit nobis quaedam mulier habens spiritum immundum. Qui elidens eam in terram multum discersit^t. Nos autem hoc^u videntes oravimus Dominum, qui operatur mirabilia^v per servos suos, ita^v et per famulum suum Philippum mulieri propriam recuperaret sanitatem^w. Quod ita factum est. Sana enim atque^x incolomis ad propriam^y rediit domum.

- (15) 3. Cum^z autem eius^a corpusculum venerabile^a ad monasterium suum, unde sublatum est, reportatum venisset^b atque in basilica^c, quae in honorem^d sancti Salvatoris consecrata dinoscitur, positum esset^e, indigebat custos ecclesiae ligna^f ad luminaria componenda ivitque^g in silvam, quae iuxta ecclesiam illam tunc caelo^h imminabat, caesisque arboribus fecit congeriem. Cumⁱ deficiente quoqueⁱ die non posset domum ipsa^k ligna adducere^l, usque in crastinum voluit^m sustinere. Sed quidam alienorum raptor, ex familiaⁿ scilicet, quae iuxta monasterium commanere videbatur, hoc sciens, in noctis quiete illuc usque^o properans, quatinus^p cum honesto^q vehiculo furtivum^r lignorum reportaret domum. Quibus ita peractis par boum adiunctum haut potuit de loco vel movere vehiculum. Ille autem^s abiens^t quasi furibundus^u iterato alias^v duas^w boves adduxit vehiculoque applicuit. Verum, ut aequum fuit, immobile remansit^x. Ille autem repugnans iustitiae existimabat, quod ideo immobile vehiculum permaneret, quod nimio lignorum^y pondere aggravatum fuisset, aggressus^z medietatem^z deposuit. Sed tamen, ut^a prius fuit^a, immobile permansit^b. Tunc demum cum vehiculo domum reversus est vacuo^c. Quid in hoc facto sanctum Dei virum^d Philippum nobis innuisse profiteamur, nisi hoc, quod quasi unumquemque moneat, ne aliena diripere^e debeat?

- (16) 4. Gestum^f esse^g et aliud ibidem miraculum^g scimus, quod, ut credimus^h, fidelium auribus detrudere non debemus. Nempe unus ex nostra familia a custode ipsius ecclesiae quid-

*) haec ita mutavit 5: Placuit omnibus fratribus, ut sanctum illud corpus ad nostrum transferretur 53 monasterium.

**) haec ita mutavit 5: Venerabile autem viri Dei corpus cum ad monasterium quod dicitur sancti Salvatoris perlatum fuisset atque ibidem honorifice collocatum esset, plura in eodem monasterio miracula¹ proveniunt, de quibus vel pauca dicere necessarium putavi. Dum aliquando custos eiusdem ecclesiae etc.

a) vicina 3. b) sanctaque 4. c) officia 4. d) apper. 1. e) atque 4. f) se odore 4. g) fore om. 4. h) nunquam 4. i) nullus 1. 5 (non om., unquam ante sensisse add. 5). k) praecedit De pluvia 3; nulla distinctio 4. 5. l) est ductum 1. m) nullo 4. n) minima gutta 4. o) rotatum 1. p) praecedit De luctera et de obsessa muliere 3; nulla distinctio 4. q) autem venissemus 1. r) cum sanctissimo corpusculo 4; cum eodem sanctissimo corpore 5. s) ut- e corr. 1; luctera 4; lutra 5. t) discerpit 1. u) haec 3. v) ut 4. w) salutem 4. x) et 3. 4. y) patriam 1. z) praecedit De custode et de lignis 3; nulla distinctio 4. a) venerabile corpusculum eius 4. 45 b) venisset alio atrum. in loco raso 1; praecedit fuisset expunctum 4. c) basilicam 4. d) honore 4. e) lignis 4. 5. f) Inique Boll. g) quasi celo 4. h) vero add. 4. i) quoque om. 4. k) ipsa om. 4. l) deducere 4. m) ibidem add. 4. n) eius add. 1. o) usque om. 1. p) quatenus 4. q) onusto 2. 3; vehiculo onusto 4. r) congeriem add. 4; furtum Boll. s) quasi furibundus abiens 4. t) alios 1. 5; alios, -o- e corr. 4. u) duos 1. 5; duos, -o- e corr. 4. v) vehiculum mansit 4. w) aggravatum lignorum pondere 1. x) illud aggrediens 4; [illud igitur exonerare] ante aggr. add. Boll. y) lignorum add. 4. 5. z) et add. 4. a) fuit om. 4. 5 (sicut antea pro ut prius 5). b) mansit 4. Ad ultimum ligna deposuit add. 5, ubi sequ. et cum veh. vacuo domum rediit. c) -o in loco raso 1. d) virum om. 4. e) rapere 4. f) praecedit De oleo vendito, quod ille deglutire non potuit 3. g) et aliud esse incredibile miraculum ibidem 4. h) cognovimus 4. i) miraculi corr. -a 5.

1) Ad locum Zell. 2) Kaiserslautern. 3) Cf. p. 15: Deus ... mirabilia ... operaris in minimis; 56 Sac. Greg. 12, 4, ed. H. Lietzmann (Münster 1921) Eccl. 48, 15. 4) In loco Zell.

dam^a ex liquore, qui ibi ad luminaria excitanda praesto aderat, illi ut dari^b debuisset, rogavit. Fecit custos, sicut^c ille postulaverat, deditque liquorem pro precio, quod attulerat. Nam ille rusticus pro arvina, quam petiit, duas inaures^d supradicto custodi^e obtulit. Quo percepto perrexit homo ad^f domum suam. Cum autem tempus prandendi advenisset^g, iussit suae uxori de eadem pinguedine in sartagine sibi victum parare. Quo decocto et^h allatoⁱ mulier porrexit marito. Hoc autem cum^j ille^k in os mitteret atque comedere debuisset, nec interius deglutire nec foris^l reicere potuit. Similiter et mulier de eodem victu percipiens simili poena plexa est, necnon quiqui^m ex familiaⁿ eius de iam dicto cibo^o gustaverunt^p, in tantum cruciati^q sunt^r, ut in illa nocte nullum vel potum percipere possent. Unde

factum est, ut mane facto^s ad monasterium sancti viri concurrerent ibique unanimo^t confessionem acciperent^u et sanitatem pristinam recuperarent redditus, quas inde transtulerant. Nam quisquis peccatorum^v compunctione tactus vere poenitentiam egerit, sanctorum meritis in^w anima et corpore^x incolomis erit.

5. Multa^y quidem nos scribere posse de vita et virtutibus beati Philippi profitemur secundum id, quod nobis^z relatum^{aa} a viris religiosis cognovimus. Sed ne stilus in longum porrectus fastidium legentibus ingereret^{ab}, finem loquendi^{ac} fecimus^{ad}. Quia^{ae}, ut diximus, perlongum est dinumerare, quanti ad sepulchrum sacri corpusculi, scilicet Philippi, caeci^{af} illuminati sint, quanti a daemonum^{ag} infestatione erepti, quanti contracti erecti^{ah}, quantique surdi auditui restituti et a variis infirmitatibus, quam plurimis^{ai} quoque febribus liberati, eorum, quorum^{aj} possumus, tantum nomina^{ak} scripturae commendamus: Wanicho^{al} et Hugibalt^{am} inflati^{an} a daemonum^{ao} insano^{ap} liberati sunt ibi. Ratri et Ratgart et Theganger contracti regressi sunt inde erecti. Isti autem^{aq} sunt, qui illic lumen receperunt: Willisvint^{ar} illuminata, Herihilt^{as} et Risloubita^{at}, Hiltiwart^{au} et Reginger^{av}, Wiltbalt^{aw} et Dagewin illuminati^{ax}, Walsvint^{ay} et Wanrat^{az}, Megindrud^{ba} et Hilderath^{bb}, Ruadheit^{bc} et Mathhilt^{bd}, Erpfwar^{be} et Hildebalt^{bf} de perceptione amborum gavisi^{bg} sunt luminum. Similiter^{bh} Humbrath^{bi} et Wolfgari^{bj} de eadem re, scilicet oculorum largitate, effecti sunt leti. Item Madalhilt et Kello et Elywib^{bk} et Willidrud^{bl} Wilibartque^{bm} consolati sunt visionum dulcedine. Duae autem feminae, ut scimus, ibi sunt illuminatae necnon una contracta erecta, sed nos non tenemus illarum nomina. Engilsvint^{bn} autem caeca, cum illuc^{bo} ad monasterium properaret devota, in via est illuminata. Facta^{bp} sunt^{bq} autem^{br} haec^{bs} in monte^{bt}, cuius vocabulum est Oslin^{bu}, apud villam quae dicitur Cella, iuxta fluvium qui vocatur Primma^{bv}, apud aeternum patrem et spiritum sanctum regnante domino nostro Iesu Christo, qui in cuncta secula vivit et^{bw} regnat simul unus tota trinitas Deus. Amen.

INCIPI^a EDITIO CUIUSDAM CATHOLICI PRESBYTERI DE INVENTIONE
CORPORIS SANCTI PHILIPPI^a.

1. In anno ergo^b tertio imperii secundi Ottonis caesaris^c erat quidam Hornbahcensium^d 975 976
abbas christiana conversatione sanctissimus, nomine Adalbertus^e. Hic etiam Dei gratia (975?)

^a) haec ita mutavit 5, ubi Quia — illuminata (l. 16—80) desunt: Requiescit autem beatus Philippus in monte, cuius nomen est Hoslin, iuxta aquam Primma in loco qui dicitur Cella, ubi usque hodie signis et miraculis claret, prestante domino nostro Iesu Christo, qui vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen.

a) quidam 1. 2; aliqui 5; quodam Boll. b) dare 1. c) ut 4. d) maures 3. e) custode 1. f) in 4. g) veniesit 1. h) et allato om. 4. i) ille cum 4. k) foras 4. 5. l) quique; quicunque 4. m) fal'ia 4. n) gustaverunt cibo 4. o) sunt cruciati 4. p) orto 4. q) devote 4. r) recipient 4. s) compunctione peccatorum 1. t) in corpore et anima 4. u) praecedit Conclusio 3; nulla distinctio 4. v) nb' delet. et in marg. suppl. nos 4. w) relatum 45 om. 4. 5 (ubi locus mut.). x) scribendi 4. y) hic finit 4, ubi add.: Explicit. z) praecedit Sequitur commemoratio signorum 3. a) ceti 1. b) demonio 2. c) recti 3. d) plurimi Boll. e) quoq; 3. f) nomina om. 1. g) Waniche 3. h) inflammati Boll. i) demonio Boll. k) insano manu correctoris mss. insanita 2. l) autem om. 1. m) Vuillisvint 1; Willisint 2. 3. n) heribith 1. o) risloubita 3. p) hiltiwart 1; Hiltwart 2; Hiltwart 3. q) regniger 3. r) ita 2. 3; Witbalt 1. s) -i corr. ex -a 1. t) Walsvint 1; Valsvint 2; Valsmut 3. u) wanra 1. v) Megendrat 2. w) Hilderat 2. 3. x) Knadheit 3. y) Maldalhilt 2; madalhilt 3. z) ita 2; Erpfuar 3; Erpsuar 1. a) Hildebalt 3. b) gavisi om. 1. c) et add. 2. d) Humbrath 2. 3. e) wolfgari 1. f) eluub 2; Eliwib 3. g) Willidrud 2. 3. h) Willibartque 2. 3. i) Engilsvint 1; Engilsuit 2; Engelsvuit 3. k) illic 1. l) autem sunt 3. m) mente 3. n) -i videtur expunctum 1; Oslin 3; hoslin 5. o) vel primina 1. p) et regnat om. 1. q) ea quae sequuntur non nisi in 2 et 3 et 5 constant. r) confessoris add. 5. s) igitur 3. t) Hornbaccensium 2. 5. u) Adalbertus 3.

55 1) Cf. ex. gr. Sulp. Sev. V. Mart. 1, 8. 2) Cf. supra numeramus, repugnat Ruobertus Moguntiae archiepiscopus. 796 n. 1. 3) Si Ottonis II. annos a morte patris infra p. 804 l. 6 nominatus; anni a benedictione

plenus ex iussu vel sacro consilio Ottonis¹ filii Conradi^{2,2} magni et famosi ducis Dei confessoris Philippi monasterium³ ex vetustate destructum coepit renovare. Cumque plurima arte et utili prosperitate pium opus complexset, mirari cepit, quia non certe^b scivit, ubi beati Philippi corporis reliquiae iacerent sepultae. Nam ex negligentia olim praecedentium patrum paene per totum labefacta memoria populorum plurimi dubitabant, utrum adesset⁵ aut non fuisset. Tunc missa legatione idem abbas ad Ruobertum⁶ Mogontiae⁴ civitatis archiepiscopum⁴, quia in eius parrochia fuit, licentiam ab eo inquirendi mysterii, ut petiit, impetravit.

2. Quadam^a autem die supradictus abbas Adalbertus⁴, volens desiderii sui votum perficere, sibi fidos ex apparitoribus suis sapientes clericos vel laicos adesse constituit. Quibus¹⁰ praesentatis sacramentum, quod archana mente cogitaverat, occulte indicavit dicens: 'Fratres, vos optime scitis, quam studiose huius ecclesiae fundamenta ponere et iam consummato opere ad finem usque perducerem. Sed restat adhuc, quatinus iuxta iudicium archiepiscopi inquiramus, utrum beati corporis thesaurum invenire valeamus'. Et cum esset iuxta praedestinatum ad inquisitionem paratus, de inventione autem ambiguus⁸, interposuit¹⁵ iusiurandum, quatinus, si non invenirent, hoc cuncti sub silentio tegerent, si autem voti compotes exstissent, id ipsum aperta ratione omnibus manifestarent.

Matth. 7.
Luc. 11, 9

3. Vespere^h autem iam facto, abbas Dei sapientia repletus convocatis¹ ad se suis optimatibus fixit in crastinum se ipsum ad alia loca transiturum. Praecepitque eis, ut ad tabernacula sua proficiscerentur cuncti et mane diluculo secum ire essent parati. Hoc quoque²⁰ argumento cum cunctos eiceret, data est ei a Deo pia^k facultas, ut inquireret et quaesitum inveniret, sicut in euangelio Dominus dicit: 'Quaerite et invenietis'. Nam cum iam media nocte omnium corpora alto sopore sepulta¹ quiescerent, cum suis fidelibus ecclesiam ingressus est. Et in primis, sicut quondam de inquisitione ligni vitae Iudas Quiriacus⁶ fecit, profusis lacrimis et viribus cunctis Deum omnipotentem exoravit, ut sibi sacrum thesaurum terrae com-²⁵ mendatum ostenderet. Cumque ab hac oratione consurgeret, sociis coepit assignare locum, ubi sanctum sperabat esse corpus^m sepultum. Illi vero vigilant studio terram aggressi viriliter fodere coeperunt⁸. Et cum paulatim in altum tenderent², magnorum lapidum invenerunt acervum. Quos cum evellerent, viderunt sarcophagum^o iam bona parte nudatum. Isti vero manibus, abbas quoque indefessis precibus laboravit. Tunc demum quidam ex³⁰ illis presbyter et sacer monachus, Baatdo nominatus, summa veneratione accedens lapideum aperuit^p tumulum. Cumque interius aspiceret, invenit ligneum^q scrinium et in eo pallio involutum totum sanctum Philippum. Odor autem tantae suavitatis de sepulchro exivit, ut, si adesses, aliquod spiritale unguentum de paradiso oblatum crederes. Quod cum beatus abbas, ubi orationis gratia ad⁴ terram prostratus iacebat, naribus saperet, surrexit³⁵ et pariter cum Dei timore et amore humiliter tantum mysterium venit videre. Cum autem diutissime tam sacra et insatiabili visione oculos pascere atque totam animam tanto gaudio inebriarent, ipse abbas spiritu sancto afflatus magno clamore instituit hymnum⁴: 'Te Deum laudamus'. Ex hoc itaque strepitu ecclesiae custodes vicini vel alii populi quam

a) ita 3. 5 (sed c- e corr. 5); Cönradi 2. b) certe manus correctoris mut. recte 2; roe 5. c) Ruobertum 3. d) mo-40 guncie 2; maguncie 5. e) praecedit Gesta rei narratio 3. f) Adelbertus 3. g) ambiguum 3. h) praecedit Item de inventione sancti Philippi 3. i) vocatis 3. k) pia om. 3. l) sepulta om. 3. m) corpusculum 3. n) tetēderent 2 (te-eras). 3. o) sarc- e corr. 5; sarcophagum 2. p) aperuit 2. q) ligneum 3. r) prostratus ad terram 3. s) ymnpum 2. 5.

imperiali a. 967. Romae facta numerati annum 970 (inter Martium et Decembrem 25.) efficiunt, sed potius infra in nomine archiepiscopi errorem latere crediderim; aut annus tertius non nisi ad inventionem spectat, cum ante aliquantum temporis Ruoberti archiepiscopi auctoritatem abbas requisiverit. At fortasse tertio (III) ex sexto (VI) corruptum est. Quod si elegeris, inventionem a. 973. post 7. Maii et ante 25. Dec. factam invenies. 4) De quo cf. 'N. Archiv' X, 344 et infra p. 805; Mirac. Firmini c. 3. 7, SS. XV, 81 sq. (= c. 3. 4. 8, AA. SS. Nov. II, 51 sq.); MG. Dipl. I, 578 (1. Dec. 972). II, 278. 536.

1) Ottonis ducis Karintiae a. 978—982, 995—1004. 45
2) Ducis Lotharingiae, generi Ottonis I. imperatoris, qui a. 955. obierat. 3) In loco Zell. 4) Qui sedit a. 970 (consecr. mense Martio)—975; obiit a. 975. Ian. 13. Hic locus cum anno tertio Ottonis secundi quomodo conveniat, v. supra p. 803, n. 3. 5) Cf. Inv. s. Crucis, 50 ed. A. Holder (Lipsiae 1889) p. 8 (= Acta Iudae Quiriaci ep. Hierosolym. c. 9 sq., AA. SS. Mai. I, 447). 6) Cf. ib. p. 9: praecinit se viriliter et coepit fodere.

plurimi expergefacti coeperunt simul ad ecclesiam concurrere et, quid hoc facti esset, inquirere. Cumque veritatem rei comprehenderent, miro gaudii amore coeperunt noctem illam in Dei laudibus honorifice usque ad diem deducere.

INCIPIUNT MIRACULA*¹.

VITA ADALBERTI ABBATIS HORNBAEENSIS.

SEQUITUR^b DE VITA VEL ACTIBUS ABBATIS.

Beatus autem abbas Adalbertus, qui haec omnia, ut diximus, spiritus sancti instinctu perpetravit, si vis scire, quis aut unde esset, attende². Erat enim de pago Blisensi, nobili prosapia ortus et in monasterio sancti Pirminii³ Dei confessoris atque pontificis enutritus, ubi et fuit abbas ordinatus. Duxit autem vitam monasticam sub regula sancti Benedicti, nimium attentus sermonibus Christi. Erat enim geminae dilectionis sine simulatione^c perfectus amator, odiens malum, adherens bono, indefessa sollicitudine subditos quasi pater filios diligens, in divinis mandatis spiritu fervens, ex toto corde Domino serviens, ob spem futurae vitae gaudens, in presentis vitae tribulationibus patiens, necessitatibus pauperum communicans, utpote Christi discipulus, omnibus ecclesiasticis atque catholicis moribus institutus. Hic etiam cum talis ac tantus esset, a Deo indita tentatio infirmitatis non abfuit. Nam sicut ignis aurum, ita Deus in camino tribulationis examinat iustum⁴. Et cum in patientia probatus fuerit⁵, coronam, quam repromisit⁶, ostendit. Hic etiam plurimo annorum spacio laboravit cum podagrico dolore, ita ut ex sua virtute nihil potuisset incedere. Sed si certis horis ad ecclesiam venire voluit, illuc inter servulorum brachia ducebatur aut deportabatur^d. Verum etiam sanctus Philippus sui amici beneficiorum haud immemor extitit sibi apud Deum magna intercessione pius adiutor. Nam idem abbas eius sacris intervenientibus meritis postea ita sanus effectus est, acsi nulla eius pedibus unquam adhereret pestis podagra. Quid enim aliter beatus Philippus facere debuisset, qui plurimis quasi indebitis medicinam dat sanitatis, abbati debitori suo largius non daret dona salutis? Ibi enim hac percepta salute ipse abbas coepit pro sua et aliorum incolumitate usque ad finem dierum suorum Deum per sanctum suum Philippum laudare. Cui nunc et semper honor et gloria per omnia seculorum tempora. Amen.

³⁰ a) Inc. mir. om. 2. 5, ubi continuo subiunguntur Facto autem die etc. b) ea quae sequuntur in uno 3 exstant. c) simulatione 3. d) enend. Falk; deportatur 3.

1) Quae cum nihil ad rerum gestarum seriem cognoscendam vel illustrandam faciant, hic omittuntur; exstant impressa in editione anni 1516, ex qua pauca repetit Falk, 'N. Archiv' XXIII, 559 sq. In iis commemorantur proxima villa que dicitur Wachenheim et propinqua villa que vocatur Nyuera (Wachenheim ad Pfimm rivum, Rheinhesen Kr. Worms; Niefernheim, Bayern RB. Pfalz BA. Kirchheim-Bolanden); de fame mense Iulio saeviente v. supra p. 796 sq., 'N. Archiv' XXIII, 560. 2) Cf. supra p. 803, n. 4. 3) Hornbach. 4) Prov. 17, 8: Sicut igne probatur argentum et aurum ca-

mino, ita corda probat Dominus. Ps. 65, 10: Quoniam probasti nos Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Eccli. 27, 6: Vasa figuli probat fornax et homines iustos tentatio tribulationis. 5) Sap. 2, 19: probemus patientiam illius. Rom. 5, 3, 4: gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem. Iac. 1, 3: Scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur. 6) Iac. 1, 12: Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se.

IDONIS PRESBYTERI HISTORIA TRANSLATIONIS SANCTI LIBORII.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Idonis presbyteri narratio de translatione sancti Liborii, qua alterius auctor eiusdem translationis historiae in t. IV. Scriptorum iamdudum editae usum se fuisse professus est (l. c. p. 152), deperdita vulgo censebatur. At anno 1903. v. cl. Albertus Poncelet ignotam quandam, quam paulo ante invenerat, relationem in lucem edidit (Analecta Bollandiana XXII [1903], 146 sqq.), quam ab homine, qui translationi interfuisset, conscriptam esse clare apparebat. Atque diligentius investiganti dubium esse non poterat, quin hoc esset idem illud opusculum, quod posterior translationis historia in t. IV. Scriptorum edita secuta erat, auctorque esset Ido ille 'clericorum quibus id negotii commendatum est praecipuus'. Neque mirum est, quod ille, cum (infra c. 13) nomina participum translationis memorat, suum ipsius nomen modestiae causa omittit, nec obstat opinioni nostrae, quod in additione quadam ad Gobelini Person Cosmidromium iam in codice autographo nescio utrum ab auctore ipso an ab alio quodam scriptore addita sit (c. 41 sextae aetatis ed. Iansen p. 18 sq., cf. p. LV), ubi eidem quos relationis nostrae auctor enumerat translationis participes enumerantur et de traditione quadam in ecclesia s. Vincentii Cenomannensi peracta similia eis narrantur, quae in nostra translationis historia de ea re habentur. haec omnia ex Erconradi cuiusdam diaconi ecclesiae Cenomannensis narratione hausta esse dicuntur. Nam quamquam certo certius est haec ex eadem nostra, quam Idoni tribuimus, historia translationis assumpta esse, tamen, cum non intelligi possit, cur alius auctor Idonis nomen in enumeratione participum translationis retinuerit, verisimile nobis videtur eum, qui notam Cosmidromio Gobelini additam scripsit, aut in denominando auctore libri quo utebatur erravisse, aut, quod magis crediderim, quadam ductum ratione novum sibi auctorem confinxisse, cui nomen episcopi Parisiensis in historiae nostrae capite 21. occurrentis dedit. Nam cum ab auctore nostro (infra 25 c. 14) nihil nisi traditio hereditatis Mainulfi atque Aldrici levitarum Christi nec non et advocati Folodaci in ecclesia s. Vincentii Cenomannensi peracta commemoretur, additio autem, de qua agimus, de voto foundationis monasterii sanctimonialium Bodicensium a Mainulfo archidiacono ibidem facto fabuletur (cf. Diekamp, 'Westfälisches Urkundenbuch'. Supplement p. 28 nr. 211), auctor additionis facere non poterat, quin alium fontem citaret, ex quo haec fabula hausta esset; et ex ea necessitate Erconradi illius nomen et librum, cuius nulla alia vestigia supersunt, nata esse facile putes.

Ido, qui non ante annum 857. opusculum suum complevit¹, in arte scribendi parum fuit eruditus. Multa ex fonte alieno hausit; actus enim episcoporum Cenomannensium, maximeque Gesta Aldrici episcopi expilavit² et miracula sancti sui repetitione miraculorum in libris illis narratorum auget atque multiplicat. Ubi vero propriis verbis res enarrare conatur, eadem saepe

1) Aldricus episcopus Cenomannensis, quem 'beatae memoriae episcopus' appellat, anno 857. obiit, Erconradus Parisiensis episcopus, de quo eodem modo loquitur

anno 856. aut 857. mortuus est. 2) In adnotationibus numeri paginarum ad editionem ab R. Charles et L. Froger (1889) paratam referendi sunt.

repetit vel constructionem sententiarum confundit. Quare non miraberis textum in codice Abrincatino nr. 167, saec. XIII, fol. 137—141¹ servatum multis scaterere erroribus, qui ut recte semper emendarentur, contigisse viz crediderim. Caput numeros, qui in codice desunt, ex Alberti Poncet editione retinui, mutato solo capitis XI. initio. Codicem socius noster W. Levison in usum nostrum denuo contulit.

F. Baethgen.

Translatio corporis sancti Liborii episcopi.

1. Temporibus christianorum, videlicet orthodoxorum sanctae Dei ecclesiae^a filiorum, anno siquidem incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCXXXVI, anno quoque regni Ludovici imperatoris gloriosissimi XXIII. et ordinationis Aldrici Cenomannicae urbis episcopi quarto, tercio scilicet kalendarum Maiarum die, praecipiente gloriosissimo imperatore Ludovico, Baderato Saxoniae patriae Patrobrunensis loci^b nobilissimo episcopo^c obnix instinctu divino deprecante, cui Dominus dudum revelare dignatus est, ut ad Cenomannicam dirigeret urbem, ad Aldricum scilicet ipsius provinciae pontificem, missos suos nobiles sive iuste et sancte viventes probabilemque vitam degentes; cum quibus etiam ipse Baderatus^d indicto ieiunio religiosissime cum ecclesiasticis ornamentis et aliis nobilibus sacerdotibus atque levitis et ceteris Christi ministris letanias peregit, ut^e, divina patrocinate gratia, electione praedicti Aldrici episcopi³ et aliorum nobilium et sacerdotum sanctorum inveniret aliquem sanctum, quem secum deferre deberent, et in suo monasterio Domino auxiliante collocare mereret^f. Quod

et denuo, sicut in subsequentibus dicitur, apertissime declaratum est.

2. Dumque ab Aldrico praefato urbis episcopo et a David¹ suo coepiscopo et a ceteris compluribus nobilibus et sancte viventibus consacerdotibus et reliquis ministris [benigne suscepti essent]^g, sanctificato ieiunio devotissime letanias sive missarum sollempnia revestiti^h sollempniter cuncti celebrantes cum ceterisⁱ, quae^k ad divinum pertinent cultum, nobilibus ornamentis suppliciter peregrerunt^l in suburbio iam dictae Cenomannicae civitatis ultra fluvium Sarta⁴ in ecclesia apostolorum, in qua beatus Victorius praecipuus Christi confessor ac pontifex saepe dictae urbis corpore requievit. In qua etiam et aliorum multorum sanctorum corpora^m humata atque sepulta iacent, ibidemque corpus sancti Liborii, praefixae urbis quarti episcopi, a beato Martino Turonensi archiepiscopo et venerabilibus discipulis suis collocatum est. Ubi multa signa, veluti

in gestis eius scriptum estⁿ, clarescent^o ac Domino aminiculante visibiliter populis sunt manifesta.

3. Dum enim iam dictus pontifex et praedicti sacerdotes in supradictam ecclesiam ad praefatum opus revestiti cum psalmis et hymnis et canticis spiritalibus, cum crucibus et evangelis sive luminaribus atque aliis ecclesiasticis ornamentis^p convenerunt, tantus odor in eorum resplendit mentibus et^q corporibus, quantum nullus medicorum cum omnium generum pigmentis componere nec facere potest. Flagravit vero praedictus odor omnibus, qui ad hoc^r opus convenere, et, quamdiu ipsa sancta corpora exhumaverunt sive composuerunt, perseverans praedictus odor omnibus perduravit, ita ut omnes dicerent atque veraciter profiterentur, quod talem odorem nullus umquam odoratus esset, et ut plus inibi persistere^s vellent^t quam in omnibus divitiis manere^u saecularibus. Hoc quippe Domino favente primum signum in supradicta die manifestissime cunctis est declaratum.

4. Aliud namque signum in iam dicta [die]^v et in praefixa ecclesia, dum praefati sancti Liborii corpus^a iam dicto² episcopo Aldrico et a suis sacerdotibus in loculo, in quo deponitur erat Saxoniā, componebatur et nobiliter ornabatur, visibiliter et manifestissime demonstratum est. Erat autem quaedam femina a multis diebus, mensibus et annis caeca, quae nichil videre valebat; ibique in nomine sancti Liborii, dum haec agebantur, coram omnibus favente Domino illuminata est et pristinum meruit visum recipere. Planctus enim et luctus tantus

a) sanctae Dei ecclesiae c. et similiter semper e pro ae. b) loco c. c) Baderato c. d) et c. e) sic emendandum
45 puto pro collocari meruerat c. f) Da in rasura maiore c. g) sic vel similiter supplendum videtur; cf. in posteriore recensione l. c. p. 152: insinuantesque episcopo causam... benigne ab eo suscepti. h) sic emendandum censeo; revestitis c. i) forsā omnia sunt quaedam ante ceteris, sicut crucibus sive luminaribus atque; cf. infra l. 31 sq. atque c. 5 l. 9 sq.
k) q) (corr. q) superser. c. l) peregrerunt, m. al. corr. peregrerunt, c. m) corpore (corporum), corr. corpora, c. n) scribitis clar., corr. scriptis clar., c. o) menti (bus in ras. et superser.) corp. c. p) adhuc, m. al. corr. ad hoc, c. q) persistere c.
50 r) valent, corr. vellent, c. s) sic suppl. videtur. t) a om. c. u) iandictio c.

1) Cf. descriptionem codicis SS. rer. Merovingicarum VII, p. 10: Cum silentio (cf. SS. XV, 810 p. a) et hymnis 444 et ibidem p. 551 sq. 2) 815—852. 3) 832— et canticis sive crucibus et ceteris divinis oraculis et 857. 4) Hodie Sarthe. 5) Cf. Gesta Aldrici c. 1. similiter saepius.

erat tam in praefatis sacerdotibus quam et in vulgis seu in nobilibus hominibus, et vix aliquis prae gaudio et compunctione divinitus inspirata^a a lacrimis abstinere quibat, sed omnes ploratu et ululatu magno flebant. Videntur autem in hiis fletibus praefatus Aldricus episcopus tam clericos quam et laicos diu perdurare et non posse homines a lacrimis et ululatibus cohibere, timens ne aliqua illusione ex callidi hostis insidiis eveniret, coepit excelsa voce hymnos propheticos et evangelicos¹ una cum clero decantare. Cum quibus et silentium fecit et homines⁵ ab ululatibus cessare compescuit.

5. Elevantes namque praedicti sancti Liborii corpus praefatus episcopus cum sacerdotibus nobiliter et decenter vestitis humeribus suis eum imposuerunt et ad matrem seniore^b ecclesiam saepe dictae civitatis eum deportare cum hymnis et crucibus, multisque cum luminaribus et ceteris ornamentis ecclesiasticis, cum letaniis et canticis divinis² excelsa voce decantantes portare coeperunt. Signa itaque multa in praedicti sancti Liborii nomine Domino annuente^c facta sunt.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19 sq.

6. Quidam autem homo, qui multo tempore dudum a diabolo vexabatur et per ecclesias inambulando ad medicinam quaerendam multo tempore perambulabat multosque terrenos, ut sanarent, medicos quaerebat, cum quibus nullam invenire meruit medicinam, dumque una cum matre sua ecclesiam, in qua sancti Liborii corpus componebatur et ornabatur, perveniret, eius meritis Domino miserante pristinam meruit recipere sanitatem, ita¹ ut nunquam diaboli vexationibus taciisset.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 14 sq.;
c. 15, p. 49.

7. Dum autem in praefata ecclesia in civitatem Genomannicam corpus sancti Liborii a sacerdotibus deportando intraret, et in ecclesiam seniore^d, quam praefatus Aldricus ipsius urbis episcopus renovavit et immolioravit, atque quasi novam restauravit et in honore domini salvatoris nostri Iesu Christi et sanctae eiusdem genitricis, in cuius honore in initio a sancto Iuliano, primo eiusdem urbis episcopo, consecrata fuerat, et 20 sancti Gervasii et Prothasii sed et sancti Stephani martirum Christi honore et nomine reedificavit et consecravimus, beati et sancti Liborii corpus deportantibus dulciter et decenter sacerdotibus ingressum est, quidam

Gesta Aldrici,
c. 4, p. 18.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.

claudus et a multis annis debilis meritis beati Liborii in praedictae matris ecclesiae sinu restauratus utriusque pedibus est et ita sanatus, multis videntibus, quasi nunquam debilis aut claudus fuisset.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.

8. Sequenti hora ipsius diei quidam mutus, qui multis temporibus mutus erat et loqui non 25 valebat, insigniter et visibiliter pristinam meruit recipere beati Liborii meritis sanitatem et ita loqui, quasi nunquam mutus fuisset.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.

9. Alius quidam claudus, qui et ambobus pedibus debilis ab ortu nativitatis suae erat et nunquam rectis pedibus nec rectis genibus ambulare quiverat, in supradicto die et in praefata sancti Salvatoris et sanctae Mariae sive sanctorum martyrum Gervasii et Prothasii ac sancti Stephani basilica videntibus cunctis rectum recipere 30 meruit gressum et ilico ita ambulare, veluti pleneri sani et adolescentes permobiles nobiliter solent et vivaciter deambulare.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.
Apr. 30.

10. Sequentis igitur luminis temporibus^e, nocte transacta ac vigilia matutina celebrata laudibus in matutinis, oriente lucifero diem quae dominica dicitur^f illucescente, ut relatu eiusdem urbis episcopi^g cognovimus, lux luminis ipsum, qui in iam iugiter dicta civitate caecus^h fuerat, perⁱ beati Liborii insignia^k merita mirabiliter 35 illuxit, ita ut in eadem frequenter praefata basilica coram cantantibus sacerdotibus ac diaconibus ceterisque clericis^l atque ibidem laicis fidelibus adstantibus et matutinarum sollempnia cum cordis intentione frequentantibus, beato Liborio intercedente Dominoque miserante, caecus genitus^m, ut iam diximus, ingenitumⁿ meruit recipere 40 viam. Statimque eadem hora alius quidam, qui multa per tempora poenaliter a spiritibus immundis erat vexatus, praeclearis eiusdem sancti Liborii meritis effugatis tenebris in praedicta matre ecclesia a daemonio 40 fuerat liberatus pristinaeque est sanitati redditus.

Gesta Aldrici,
c. 5.

Maii 1.

11. Primo enim kalendarum Maiarum die eunte Aldrico beatae memoriae episcopo in praedictam sancti Salvatoris ecclesiam una cum sacerdotibus ac diaconibus ceterisque nobilibus clericis more solito honorifice ornatis missalibus ornamentis, cum crucibus et vexillis turibulisque cum aromatibus, deportantibus illis preciosissimis vasis in aureis gemmatisque quatuor evangelii Christi plurimorum sanctorum pignora sanctitatis. Prosequebatur 45 vero perstreptente populo^o pedestris utriusque sexus undique per urbem devotissime confluentis^p tam validus fragor, ut Aldricus sanctae recordationis episcopus vix cum canticis spiritalibus alta voce cantando cum omni clero suo innumerosum sedare quiverat populum.

a) inseperta c. b) senioris c.; cf. infra c. 7, n. d.; at vid. Gesta Aldrici, c. 3: matris et senioris ecclesiae ... In praefata namque ecclesia seniori ... et ita saepe deinceps. c) annuante c. d) ecclesia seniorum c.; cf. supra c. 5, n. b. 50 e) sic, ut in Gestis Aldrici c. 15, p. 49, aut mirabiliter ornavit, ut eodem loco c. 3, p. 14, emendandum pro inibi oravit c. bene coniecit Poncelet. f) temporibus luminis, signis oppositis corr. lum. temp., c. g) diem quae dominica, m. al. corr. diem quae dominica (dr in ras.), c. h) episcopo c. i) cecus fuerat cecus per c. k) insignia, m. al. corr. insignia, c. l) clericis, corr. clericis, c. m) genitus c. n) in gemitu c. o) populi, m. al. corr. populo, c. p) confluentes c.

1) Cf. Gesta Aldrici c. 15: hymnos angelicos et propheticos.

2) Vide supra p. 807, n. 5.

12. Mitigata vero multitudine populi ac celebrata oratione benedictionis^a stetit beata memoria ante altare Domini et coram omnibus contestatus est, dicens divinitus eum ammonitum esse commendare semetipsum omnemque congregationem^b fratrum cum populo sibi commissio in communionem Parati venerabilis episcopi eiusque congregationis sanctae ac totius populi sibi commissi, similiter et recipere Paratum chisticolum antistitem suamque sanctam congregationem populumque^c sibi commissum in fidissimam communionem sui eiusque sanctae congregationis ac totius populi sui.

13. Conglutinata vero et concathenata fraternitate caritatis ac celebrata oratione benedictionis factoque paululo intervenito, multa munera tam a praedicto episcopo Aldrico quam et a suis sacerdotibus sive clericis et laicis sancto Liborio in eadem ecclesia tam
 10 in auro quam et in argento et vestibus atque alode libenter et devote sunt attributa. Tunc vero iubente^d eadem beata memoria omnem per urbem dulcisona^e personavere signa. Clangentibus vero signis totam per urbem et ipso antistite praeclara celsitudinis voce cum omni nobilissimo clero suo spiritalia cantica cantando populoque simul concinente^f gloriam^g et laudem Deo, elevatum est sanctum beati Liborii corpus, simul et salutifera sanctitas
 15 Pavatii necnon et Gundanisoli^{h,i} confessorum Christi ab Aldrico saepe dictae civitatis episcopo suoque coepiscopo David, necnon et Gundaldoⁱ summo diacono suo, commendatumque fidelibus venerabilibusque missis [a]^k Patrato Patrobrunensis loci episcopo, Mainulfo^l videlicet archidiacono et Adalberto presbytero necnon Aldrico diacono necnon Drudwino^m subdiacono et advocatione Folodacoⁿ, ut annuente Domino et intercedente sancto
 20 Liborio decertarent rependendo^o humerisque portando Saxoniam usque perferre, ad Patrobrunense scilicet locum.

14. Carpentibus enim nobis iter oblatum de sancti Salvatoris ecclesia euntibusque ad sancti Vincentii^p limina templi dulcissonos per choros prophetica et evangelica cantando carmina, ubi frequens aderat totius urbis obvia turba; qui prope portam^q quasi claviger
 25 civitatis capite corporis pausat et in caelis cum Christo feliciter regnando caelestis clavem aperiendi tenet regni, quod non solum fulget in opere, sed vocabuli^r sonat in sermone. In eadem enim sancti Vincentii basilica omni indicatum est populo, quomodo sub temporibus Ludovici christianissimi imperatoris cunctorumque orthodoxorum sanctae Dei ecclesiae filiorum Patrato^s venerabili Saxoniae patriae atque Patrobrunensis loci episcopo Dominus dudum revelare dignatus est, ut iubente praefato chistico principe ad Cenomannicam
 30 dirigeret civitatem ob corpora sanctorum pontificum atque confessorum Christi adducere Saxoniam ad gentem nuper ad fidem venientem; quod obnixi instinctu divino eo deprecante Dei praedestinatione mira^t dispensatione, veluti praefati sumus, mirabiliter factum est. Simulque nuntiatur est et hoc, qualiter in nomine domini nostri Iesu Christi Nazareni
 35 praebuit sanctus Liborius caecis visum, claudis gressum, surdis auditum mutisque linguae solvebat vinculum, daemoniis atque debilibus ceterisque variis langoribus oppressis integre restituit pristinam sanitatem. Ad hunc igitur sermonem nimia non aliud agit unanimis obvia turba, nisi^u, veluti dignum et iustum est^v, Deo gratias agere, qui per infinita regnat in saecula. Post traditionem vero hereditatis Mainulfi atque Aldrici levitarum Christi necnon et advocati Folodaci^w, quae ibidem [in] praefata facta est basilica^x, prostratis^y vultibus in terram ante altare Domini ad pedes beatae memoriae Aldrici licentiam quaesivimus comeandi.

15. Et a iam dicta beata [memoria]^z accepta benedictione eundi, personantibus signis omnem per urbem, elevantes humeris corpora sanctorum confessorum Christi et praecedentibus sacerdotibus atque levitis ceterisque
 45 Dei ministris cum crucibus et vexillis turribusque fragrantibus aromatibus et quatuor evangelis Christi ac sanctitatis plurimorum sanctorum, ut iam diximus, preciosissimis vasis in aureis gemmatisque portantibus, prosequente

a) benedictio, m. al. corr. benedictionis, c. b) congregationi, m. al. corr. congregationem, c. c) populum que, m. al. corr. populumque, c. d) ita vel similiter emendandum concio; libenter c. e) dulcisona c. f) concinante c. g) gloria, m. al. corr. gloriam, c. h) Gandanisoli c. i) Gundaldo c., cf. Gesta Aldrici p. 108 idem nomen: Gundoldus. k) deest c. l) Mainulfo c., cf. infra c. 14. m) Drudunno c. n) ita c.; emendandum ropedando? o) portum c. p) vocabuli in rasura c. q) Patrati c. r) mira que, m. al. corr. mira, c. s) ne, m. al. corr. nisi, c. t) esso c. u) Folodaci c., cf. supra c. 13. v) supplēvit Poncelet. w) prostratis, m. al. corr. prostratis, c.

1) Cf. Actus pont. Cenom. (ed. Busson et Ledru) supra praefationem. 3) St. Vincent, cf. DD. Karol. p. XLVIII sqq., 381, n. 2. 2) Ad hunc locum cf. I, 361. 4) Cf. praefationem.

etiam nimia turba petivimus portam civitatis dulcisonis canticis, nimioque prae gaudio flentes lacrimantesque calcavimus lapideam pedibus stratum, quae ducit ad Pontileuva¹, ubi sanctus Liborius proprio servulo suo in nomine Domini linguae absolvit vinculum, quod ab ortu natalitatis suae sustinebat, auditumque praebebat², quem ab utero matris suae non trahebat, illumque ad suos remeare gaudentem atque lactantem permisit in urbem. Confluentibus enim undique de eadem regione devotissimis turbis per turmas suas et admirantibus prae timore³ et gaudio, cantantes et psallentes hymnum Deo dicebant, quia tam ineffabilia miraculorum signa in honorem sancti Liborii confessoris Christi Celmaneis² gerebantur⁴ in horis⁵.

16. De praefixo enim praedicavimus⁶ loco mirificum sancti Medardi oraculum, ubi sanctus Liborius praecipuus Christi confessor inter vias in nomine Salvatoris, de cuius [ecclesia⁷] eodem die adlatus erat, cuiusdam feminae salutem restituit ac nutrimenta temporalis vitae sanabiliter sumere concedebat, quae ab ortu natalitatis suae capere non valebat; veluti non solum eius propinqui et noti, sed etiam illi sacerdotes in eadem contestabantur parrochia; et quae bibula non erat ac nescia potus fuerat corporalis, coepit esse conscia gratiae⁸ spiritualis.

17. Venientibus vero itineris tramite ad⁹ sancti Simphoriani basilicam in Conedralio^{1,3} vico canonico⁴ ibidemque pernactantibus atque peractis matutinarum vigiliis, erat quaedam Cenomannica femina adducta⁵, quae¹⁵ coepit laudibus in matutinis [ululare], mugire, sibilare⁶ ceterisque diversis sonare modis. Interim timida⁷ pars populi utriusque sexus ad sanctum refugiebat⁸ Liborium, alique comprehendentes tenuerunt illam⁹, orantes ut intercessionibus sancti Liborii sanaretur. Quae statim expulso daemone eadem in hora a Domino sanata eunibus nobis hymnum Deo dicendo prosequatur cum populo. Alii quoque et, ut ipsi qui hoc viderunt protestati sunt, in eadem ecclesia et praefato loco LXX animae a daemonis et aliis diversis languoribus meritis sancti 20 Liborii sunt sanati.

18. Tendentibus enim nobis per viam, quae vadit ad sancti¹⁰ Sulpicii domum, ubi quidam adducitur¹¹ nimium¹² miser, qui¹³ plurimis diebus, mensibus et annis curvata¹⁴ crura per sanctorum vehebat loca, quia coxis eius cohaerebant curvata, quemque non propria, sed aliena pascebat palma, quia pollices curvati adhaerebant palmae erantque digiti ultra pollices retorti; sed vera comitata fide et sancto Liborio intercedente Dominoque²⁵ miserante omnia ilico per membra surrexit erectus prosiluitque de curru, pergens ad sancti Liborii corpus. Proruit in terram suppliciter orando erexitque¹⁵ se grater, gratias Deo referendo, qui eum sancti Liborii meritis mirabiliter concessit pedibus pergere propriis pascereque¹⁶ se propriis manibus, non alienis.

19. Pergentibus autem tramite recto ad ecclesiam, quae fulget honore sancti Petri dicata, illic quidam¹⁷ daemoniacus obnix sequutus in media cecidit strata coram sequente turba iacuitque quasi mortuus. Circum-³⁰ dantibus¹⁸ enim eum devotis viris¹⁹ et erigentibus ad consedendum, ipse nec vivaciter anellum traxit nec visum aperuit neque ullum movebat membrum eratque quasi 'vas perditum'. Transferentibus autem illum deprecantibus pro eo sancti Liborii intercessionibus repropiciante divina pietate revivescebat; crastinaque die stetit coram eadem obsequente turba sic sanus, quasi a diabolo [numquam²⁰] esset vexatus, laudemque Deo resonando simul sequutus erat cum populo.

Psalm. 30, 12.

Gesta Aldrici.
c. 5.

20. Euntibus autem inde et appropinquantibus Carnotensem^{21,22} ad populosam civitatem, ubi veneranda senectus Bernuinus episcopus tunc temporis sinodum celebrabat cum locius provinciae sacerdotibus, tunc sacer conventus audito nomine beati Liborii cum crucibus ceterisque ecclesiasticis officiis et honorificentia cantici²³ spiritualis comitantibus catervis populorum honorifice obviam venit, cum timore divino et gaudio magno suscipientes sanctum Liborium. Duxeruntque nos per viam, quae vadit foris murum civitatis ad abdita templi sancti Carani²⁴, 40 qui²⁵ non²⁶ procul ab urbe pausat in corpore. Dum autem totam per urbem dulcisona²⁷ sonuerunt signa ad ingressum sancti Liborii corporis in praefatam basilicam, statimque in honore beati Liborii videntibus cunctis adstantibus tam sacerdotibus quam clericis ceterisque laicis fidelibus insignia²⁸ clauerunt miracula. Erat enim

a) emendandum praebuit? b) ti i timore in alternatione hinc inde c. c) gerebatur c. d) sic pro oris c. e) ita c. emendandum peditavimus (cf. infra c. 23) supplendumque ad? f) supplens Poncellet. g) gratia, m. al. corr. gratie, c. 45 h) tramite et c. i) Conedralio c. k) adducto, corr. adducta, c. l) sic emendandum conicio, prout in posteriore recensione l. c. p. 155: ululare, mugire, sibilare; lugere, l et r aut forsan toto verbo expunctis, c. m) sibilare, corr. sibilare, c. n) timida c. emendavit Poncellet. o) refugiebat c. p) illum c. q) scilicet, corr. scilicet, c. r) adducetur, corr. adducitur, c. s) nimium, lineola crassa, c. t) q i. e. quo, corr. q, c. u) sic emendandum videtur pro curva non c. v) erexit quo, m. al. corr. erexitque, c. w) pascere quo, m. al. corr. pascereque, c. x) quidem, m. al. corr. quidam, c. 50 y) circumd. c. z) viribus c. a) deest c. b) Carnotensem c. c) canticis, expunctio s, c. d) Carani c. e) q: (quia) a. f) ut, corr. non. c. g) dulcisona, corr. dulcisona, c. h) insignia, m. al. corr. insignia, c.

1) Pontileue prope Le Mans. 2) i. e. Le Mans, cf. domni Iuliani (ed. Bussan et Ledru) p. 36: Diablenico MG. Conc. II, 73. 3) Connerré (départ. Sarthe, arr. vicio canonico. 5) Chartres. Le Mans). 4) Cf. Actus pont. Cenomann., Gesta

quaedam puella, quae isdem in locis miserabiliter curva fuerat nata cruribus eius adhaerentibus coxis coxisque ventri cunctaque per membra poenaliter cruciata et ob hoc ab cunabulis^a per sanctorum loca erat deportata; sed intercedente praecipuo confessore Christi Liborio^b divina patrocinante gratia coram nimia turba clericorum sive laicorum surrexit salva stetitque erecta. Citissime vero nuditatem membrorum illius tegere festinarunt fideles clericique et laici inprimis cum eorum facitercula, dein vestibus solitis, evangelica implentes documenta, quae in minimis docent nudum vestiri. Haec et alia plurima miraculorum signa videntibus cunctis vesperitantibus ibidemque adstantibus necnon etiam in crastinum inde pergentibus mirifice gesta sunt in via.

Matth. 25, 16
88, 45

21. Nobis autem proximantibus ad fluenta Sequanae recto tramite ad insulam Parisium, quae ob similitudinem insulae maris, vocabulo Ysius, de quodam auctore illius nomen accepit Parisius, Ercanradus etenim bonae memoriae eius loci episcopus, inspector sagacitatis^c ac intentor exercitationis, amator caritatis operatorque felicitatis, honorabiliter cum clero ecclesiastico officio stipantibus turbis comitando clericorum et laicorum cum canticis spiritalibus occurrit suppliciterque sanctum suscepit Liborium ultra pontem^d et insulam Sequanae honorifice ferendo in suam perduxit ecclesiam. Sollemniter autem celebrantibus Christi ministris missam die dominica^e per stipantem^f populi turbam affluit quaedam femina daemoniaca in medium deducta, quae ibidem in locis surda et muta fuerat progenita. Haec enim coram obviantibus populis coeperat vexari et ob^g hoc a fidelibus erat deportata, ut deprecarentur pro ea. Quae etiam inter sacra missarum sollemnia coepit nimium^h sudareⁱ et laborare prorudendo in marmoreum templi pavementum. Portabatur vero ad mansuiculae eius missa celebrata iterumque^k ferebatur hora vespertina unaque cum plurimis ibidem pernctantibus pernctabat; valdeque diluculo opitulatione divina per sancti Liborii merita daemonio liberata audiendo et loquendo ymnus Deo dicendo, pergentibus nobis cum populo.

22. Euntibus autem nobis prope Montem Martyrum¹ et iter agentibus a dextris monasterii sancti Dionisii² occurrit quidam servulus eiusdem martyris praecipui simul cum confluenti populo; quem presbyteri et diaconi ceterique Christi ministri necnon etiam et laici illius loci contestabantur ibidem surdum et mutum esse progenitum. Qui ob interiorem^l fidei devotionem bonaevae actionis voluntatem nitebatur vestimenta sua iactare ad sanctum Liborii loculum^m, quomodo turbam videbat iactare multa. Quem ilico eadem in hora divina suffragante gratia sancti Liborii intercessio audientem et loquentem comitemque populi fecit esse exultantem.

23. Certantibus enim nobis iter peragendum, antequam Renum transiremus ac Francorum Saxonumqueⁿ confinia adiremus^o, multa miraculorum signa gesta sunt in via; et quomodo digni salvati, eo etiam modo reprobi sunt repulsi^p, veluti etiam ad villam, quae dicitur Gebalona³, bis quaternis sancti Liborii loculum^m portantibus viris, quorum pars prima digna persistere humillima volens, altera pars digna submergere tumida volens, quaternis vero hiis antecedentibus et ob elationem mentis nolentibus recto tramite vada fluminis transire, volueruntque pontem quaerere. Sed peditantes et confidentes^q in pontem submersi sunt in flumine, Deique tamen gratia, licet essent immeriti, per intercessionem sancti Liborii erant liberati. Et sancti Liborii loculum aspicientibus cunctis adstantibus a medio, nullo homine tenente, stetit inflexibile. Citissime vero humiliter in ordinando et orando accipere certavimus rectoque tramite vada fluminis transivimus.

24. Alio etiam modo erat acceptabilis Deo quaedam femina daemoniaca in civitatula, quae vocatur Bavaca⁴. Quindecim igitur annis vexabatur a daemonio, ut cives eiusdem urbis protestati sunt, et nosmet ipsi vidimus a devotis viris in basilicam deportatam; coram sancti Liborii loculo iacebat mortua. Sed vesperitantibus nobis per sancti Liborii merita quasi grandi^r somno surrexit a daemonio liberata ac divinitus inspirata^s promissit se in honore Dei et sancto Liborio servire per tempora vitae; propinquos et notos terramque contempsit, ad^t Saxoniam sanctum sequebatur Liborium. Tanta igitur, quanta visa sunt eius meritis, signa propter prolixitatem sermonis scribere^u difficillimum est; sed ad ordinem itineris nostri redeamus.

25. Redeundo quam devotissime cum timore et gaudio magno divinitus inspirato^v, ubi properavimus Reno, populi^w Saxonicae gentis, qui nuper ad fidem venerant, undique per turmas suas confluebant in obviam venientes. Stabat igitur Saxonum^x multitudo in margine Reni dilatata, quando maxima nobiscum turba Francorum pervenerat ad littora. Spectantibus enim invicem populis citra Renum hinc et hinc, isti animo per internum

a) incunabulis, m. al. corr. cunabulis, expuncto in, c. b) Liborio Christi, corr. Christi Lib., c. c) sagacitatis, m. al. corr. sagacitatis, c. d) potentem a. e) dominici, m. al. corr. dominica, c. f) sequitur -que, m. al. puncto supp. deletum, c. g) ab c. h) nimiam, m. al. corr. minam, c. i) sudare c. k) iterumque, corr. iterumque, c. l) interi rem, corr. interiore, c. m) linea ecentie m. al. suppl., c. n) locum c. o) Saxonumque(?), corr. Saxonumque, c. p) audiremus c. q) emendavit Poncellet; reprobi repulsi c. r) confitentis c. s) grandis, corr. grandi, c. t) insperata, m. al. corr. inspirata, c. u) a, m. al. corr. ad, c. v) scriberet, m. al. corr. scribere, c. w) insperato c. x) populi, m. al. corr. populi, c. y) Saxonum, al. m. corr. Saxonum, c.

1) Montmartre. 2) St. Denis. 3) Ignotum. 4) Bayay, inter Valenciennes et Maubeuge.

amorem commoti, illi per gaudium magnum divinitus inspiratum, isti proni¹ iacentes in terra docuerunt orando, quomodo² illi in faciem campi prostrati¹ honorabiliter suscipere debuerunt suppliciter deprecando. Nobis autem cum sancti³ Liborii corpore intransitibus Renumque transeuntibus isti dimiserunt maerentes, illi quidem acceperunt laetantes; adsiterunt isti⁴ per internum amorem in littora lacrimantes, illi vero pergentes et prae gaudio divinitus inspirato flentes cum choris hymnidicis⁵ sanctum⁶ Liborium⁷ Saxoniam erant sequentes.

26. At ubi nobilibus et venerabilibus Dei sacerdotibus honorabiliter humeris portantibus sancti Liborii corpus a Domino feliciter destinatum Saxoniam ingressum⁸ est, occurrentibus undique catervis populorum eramus prohibiti prae magnitudine multitudinis migrare. Insuper etiam et missi plurimorum de longe venerunt, obnix flagitantes ire tardiuscule, ut procul pergentibus licuisset venire. Nos autem ventilavimus animo diem nullo modo omittere statutum, si Domino auxiliante valuissemus venire, quia, quanto magis in populo signa claruerunt, 10 tanto magis ire tardiuscule coegerunt. Sed radiante sancto pentecosten V. kalendarii⁹ Iuniarum¹⁰ die desideratum nobis ad optatum, Patrobrunensem scilicet, evenire locum, sollempniter Dei sacerdotibus missam¹¹ celebrare volentibus prope fluvium nomine Serena¹², qua propter nimiam stipantem turbam, ut et eis, qui voluissent, remeare licuisset¹³, et ne per immensam turbam fructus tunc temporis ortus¹⁴ a dextris platearum et a sinistris laederetur, interim dum ad aquam properavimus¹⁵ praefixam, quae¹⁶ a Patro-praedicto-Brunense tribus distat milibus loco, 13 Domino suffragante bina claruerunt sancti Liborii meritis miracula atque tria inter sacra missarum sollempnia aspicientibus cunctis astantibus erant demonstrata.

27. Eademque in hora praefato, Patrobrunense videlicet, loco in unum convenientibus presbyteris ac diaconibus ceterisque Dei ministris die dominico¹⁷ celebrare volentibus, in obviam nostri occurrentes in magna basilica noviter inchoata maximeque ex parte constructa, quam venerabilis praesul Patratius pio amore ductus a 20 novo opere vario ac decore validoque construere coepit, certando intus et foris Domino annuente ad opus perfectum egregiumque perducere, ibidemque omnipotenti opulante sancti Liborii corpus praecipui confessoris Christi ac pontificis una cum ceteris plurimorum sanctorum sanctitatibus honorabiliter condendo componere. At ubi inter sacra missarum sollempnia quasi praeco praecurrens, dum nos, sicuti praediximus, tribus adhuc distabamus¹⁸ milibus, quidam infans, qui erat surdus et mutus in eadem parrochia progenitus, sancti Liborii 25 meritis audiendo et loquendo in praefixam basilicam sui adventus erat nuntius, et ut praescriptus ternarius¹⁹ miraculorum numerus eodem in die eademque in hora declaratus, ut praefati sumus, in quaternarium cresceret atque quaternarius cum binario iam dicto²⁰ in senarium surgeret, ut simul esset perfectum²¹ opus et numerus.

28. Appropinquantibus autem populis, qui nobiscum venerant²², et hiis, qui de sede pontificali occurrebant, atque invicem intuentibus et coetibus venerabilium sacerdotum aliorumque Christi ministrorum utraque 30 de parte praeeuntibus cum crucibus et vexillis et quatuor evangelis Christi omnique honorificentia ecclesiastica²³, erant autem in obviam occurrentes, quomodo divinitus ammoniti, quomodo comitantes²⁴ prius fuerant instituti. Tribus etenim vicibus proruerunt proni in faciem campi²⁵ orantes et deprecantes manibusque in caelum expansis Deo dignas in omnibus gratias referebant. Simulque et omnium reboabat in ore laus et honor christico imperatori Ludovico²⁶ atque orthodoxae imperatrici Iudithae rumigerae²⁷ una cum prole et Aldrico Cenomannicae²⁸ 35 urbis episcopo²⁹, quippe qui talem patronum apud Deum ad suas consuluerunt³⁰ transmittere terras.

29. Elevantes autem humeris suis praecipuum confessorem Christi Liborium atque pontificem ibant gaudentes, adportabant tramite recto atque intimo prae gaudio canticis spiritalibus cantando celsitudinis voce prophetica et evangelica cantica³¹ dulcisonis similiter personantibus signis, usque dum ad praefixam pontificalem sedem in praefatam basilicam pervenerunt, venerabilime eodem in loco componendo, ubi honorifice pausat in 40 corpore atque Domino auxiliante dignis eius meritis mirifice usque in hodiernum diem sua sancta micant³² pignora. Caeci videndo, claudi ambulando, surdi audiendo, muti loquendo, ceterique debiles et alii variis langoribus oppressi eo etiam modo adiuvi ac salvati atque in³³ integram restituti sunt sanitatem, quo-

Actus pont.
Gesta Liborii.
Matth. 11, 5.
Marc. 7, 32.

a) quomodo, m. al. corr. quomodo, c. b) sancto c. c) iusti c. d) hymnidicis, m. al. corr. hymnidicis, c. e) sancto-
rum, corr. sanctum, c. f) Lib(orium in rasura) c. g) ingressus c. h) kt c. i) ianuarium c. k) missam, m. al. 45
corr. missam, c. l) licuisset, m. al. corr. licuisset, c. m) hortus, m. al. corr. ortus, c. n) properabimus, m. al. corr.
properavimus, c. o) qj corr. qj c. p) ita c., cf. supra p. 808, l. 34 et p. 811, l. 18. q) distabimus, corr. distabamus, c.
r) ternarius linea exente m. al. in margine supp. c. s) dicti c. t) pfectum, m. al. corr. pfectum, c. u) nobis
con | venerant, m. al. corr. nobiscum venerant, c. v) ecclesiastici, m. al. corr. ecclesiastica, c. w) comitates, m. al.
corr. comitantes, c. x) Ludovici c. y) rumigire c.; cf. anonymi epistula ad Carolum Magnum (MG. Epist. IV, 490, 37): 50
vestris rumigeris moribus. z) Cenomannico c. a) consulerunt c. b) ita vel coruscant emendandum pro micant c.
bene proposuit Poncellet. c) in m. al. superser. c.

1) Cf. Num. 20, 6: Corruerunt proni in terram at-
que similiter saepius; Ez. 37, 2: super faciem campi.
2) Fluvium sive rivum huius nominis in regione Pather-
brunnensi non inveni. 3) Gesta Aldrici p. 17: pro

imperatore ... Hludovico et coniuge sua Iudith sed
et proliis regalibus ... atque pro sepelicto Aldrico
ipsius urbis episcopo. 4) Vide supra p. 808 l. 5. 55

modo in gestis sanctorum confessorum Christi atque pontificum Cenomannicae civitatis in ipso loco in ecclesia duodecim apostolorum honore dicata praeclaris eius meritis insigniter^a factum esse legitur. In quo ipse venerabiliter a sancto Martino suisque discipulis humatus atque conditus est, quando ipse sanctus Martinus Turonensis^b archiepiscopus, ut in praefatis scribitur gestis, admonitione divina admonitus est ad pergendum Dominum in eo^c visitare infirmum, ut ipse Dominus in evangelio: 'Infirmus fui' et cetera. Quod non solum ideo mirabiliter dispositum est, ut ipse bono^d liberatus in fine susciperet a Domino 'coronam de lapide pretioso', verum etiam ut et ille per eius visitationem in futuro una cum ceteris bonis eius meritis mercedem promissionis evangelicae mereretur accipere; quandoque ipse ab eodem fraterna caritate visitatus et adiutus ac divina consolatione consolatus atque sacrosancto corpore Christi et sanguine confirmatus angelicis cuneis evectus migravit a saeculo, ut in caelis^e sine fine feliciter viveret cum Christo.

Gesta Liborii.
Actus pont.
Gesta Victuri

Matth. 25, 32.

Psalm. 20, 4.

30. In eiusdemque praefatis legitur gestis, qualiter, sicuti praediximus, praefatus sanctus Martinus Turonensis archiepiscopus divino iussu ab urbe Turonensium pergens ad Cenomannicam civitatem sanctum visitaret^f Liborium; antequam autem in praedictam urbem adveniret ad visitandum et ad animam^g iam dicti pontificis Domino commendandam sive eum sepeliendam, coepit cogitare sanctus Martinus, quid^h de futuro fieret episcopo. Sedente vero illo et equitante super asello suo et haec meditante, ostensus est ei divinitus quidam subdiaconus, nomine Victurus, procul ab urbe in psalmodiis orans et laborans in vinea sua, una cum fodesorioⁱ suo fodiens eam, capite ac pedibus pulvere sparso, ac totis viribus vineam suam exercebat et colebat, simulque preces et hymnos Domino psallebat. Quem ut cognovit antedictus beatus Martinus gratia Domini illuminatus futurum fore pontificem, vocavit eum ad se et salutando salutavit, dicens: 'Ave, domne pontifex'. Cuius verba praedictus Victurus benigne suscipiens^j et prono vultu contra eum se humilians sperabat, quod beatus Martinus irideret eum, qui nullo modo se credebatur pontificem^k umquam fore.

Actus pont.
Gesta Victuri.

Beatus enim Martinus dedit ei baculum suum, quo sustentari solebat, et deduxit eum secum usque ad urbem, ubi sanctus Liborius, eiusdem urbis pontifex, aeger et semivivus iacebat. Cuius etiam^l animam suis precibus Domino commendans, inter manus eius spiravit in Christo, animaque illius angelicis nitibus ad caelum est transvecta et inter sanctos collocata. Beatus quoque Martinus eum diligenter cum precibus et hymnis honorifice, ut episcopum decet, sepelivit.

25 Post^m haec autem in civitatem properavit et populo de futuro pontifice alloquens beatum Victurum praedictum subdiaconum in eadem civitate ordinavit episcopum. Quodⁿ nimirum mira dispensatione^o Dei citissime actum esse noscitur, ne lupi rapaces gregem invaderent, si commissum sibi ovile relinqueret sine pastore, quem ipse beatus Liborius antecessor Victuri pio amore Dei curaque pastoralis, ut in gestis eius scribitur, undequinquaginta^p procuraverat annos.

Sulp. Sev.
Epist. III de
S. Martino.

Actus pont.
Gesta Liborii.

30 31. Praedictus enim Victurus in urbe iam dicta pontificatus ministerium condigne et devote exercens multos suis praedicationibus atque exhortationibus ad Deum convertit atque magnum lucrum in sancta Dei ecclesia fecit, sicuti plenius in eius scribitur vita. Hic autem sedit in praedicta sede annos triginta^q quatuor, menses septem diesque tredecim^r; qui et in pace obiit atque honorifice a suis sepultus est discipulis^s, ubi sanctus Liborius, veluti praefati sumus, venerabilissime^t a sancto Martino Turonense archiepiscopo suisque venerabilibus discipulis conditus est, in ecclesia duodecim apostolorum honore dicata, quam sanctus Iulianus ex apostolica sede destinatus per Clementem apostolicum Romanae ecclesiae^u honorabiliter ultra fluvium Sarte^v construxit atque dicavit.

Actus pont.
Gesta Liborii.

32. Qui etiam beatus Iulianus primus Cenomannicae civitatis a Domino praedestinatus est episcopus sanctique Liborii antecessor tertius, ut in praefatis sanctorum confessorum Christi atque pontificum scribitur gestis; ubi et plenius lectum est, quam innumerabilia sancti Liborii praecipui confessorum Christi in eadem mirabiliter ecclesia clauerunt miracula, praestante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre in unitate Spiritus sancti vivit et^w regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

a) insignanter, m. al. corr. insigniter, c. b) Turonen c. c) ita emendandum pro boni c.? d) cels c. e) visitare, corr. visitaret, c. f) animum, corr. animam, c. g) qd c. h) foditorio c. i) sequitur iterum se c. k) eius c. l) sepelire c. m) Poc, corr. post, c. n) Qⁱ (id est Qui) c. o) dispensationem, corr. dispensatione, c. p) ut de quin-
45 quaginta c. q) emendandum viginti sicut in Gestis Liborii? r) tredecim c. s) discipulis c. t) venerabilissime c.
u) et bis scriptum, sed deletum c.

1) Cf. Actus pont., Gesta Iohani p. 28.

2) Cf. p. 807, n. 4.

TRANSLATIONIS SANCTORVM WANDREGISILI ET ANSBERTI QVAE SVPERSVNT.

EDIDIT O. HOLDER-EGGER.

Cum Sermonis de adventu SS. Wandregisili, Ansberti et Vulfranni fragmenta SS. XV, 2, 624sq. 5 ederem, mihi persuasum habebam ab auctore huius libelli antiquiorem translationis SS. Wandregisili et Ansberti narrationem exscriptam esse. Hoc verum esse iam nunc patet. Nam in codice celeberrimo monasterii S. Wandregisili Fontanellensis¹, nunc civitatis Le Havre nr. 1, mbr. fol., manu saec. XV. paginis 267—269 antea vacuis relictis inscripta est narratio corporum SS. Wandregisili et Ansberti in monasterium Blandiniense translatorum, quae cum Sermone de adventu, 10 multo longiore quidem, ad verbum plerumque consentit. Sed iam exordium huius relationis cum Sermone collato apparet eam non ex Sermone excerptam, sed ex antiquiore Translationis libello, qui integer fere paucis mutatis inanibusque multis verbis additis² in Sermone exceptus sit. Hoc enim exordium ex Miraculorum S. Wandregisili libro II.³ exscriptum est, quibus cum Sermone comparatis patet hanc relationem ex Miraculorum libro, Sermonis verba (c. 6) ex relatione codicis 15 Fontanellensis descripta esse⁴.

Monachus ille Fontanellensis saec. XV. antiquum libellum Translationis, quem habuit, minime integrum transscripsit, sed cum breviora excerpta in pag. 267—269 exarasset, plura in pag. 263 et 278 supplēvit, ut non integer quidem libellus ille, sed maior eius pars hoc modo nobis servata sit. Indicem reliquiarum Fontanella Blandinium deportatarum, quem monachus Blandi- 20

1) De quo vide 'N. Archiv' IX, 868 sqq. XVI, 602 sqq.

2) Sed auctor Sermonis praemisit quaedam de SS. Wandregisilo Ansbertoque et de fundatione atque historia monasterii Blandiniensis, hausta ex Vita SS. Wandregisili et Ansberti, Fundatione et Libro traditionum monasterii

4) Quod trium horum monumentorum verbis collatis facile intelliges:

Mirac. II, 2.

Temporibus igitur, quo gravissima Danorum pyratum lues Deo permittente . . . oceanum litus infestum haberet Galliarumque quaque versum, maxime adiacentes et contiguas fluvio Sequanae misera cede vastaret provincias, . . . anno . . . regis autem precellentissimi Karoli decimo septimo, sanctissima ossa . . . Wandregisili ac sancti presbiteri Ansberti ob metum et conculationem horum nefandorum gentium de Fontanellae monasterio propriis effossa sepulchris etc.

Cod. Fontanell.

Temporibus, quo Danica gens circa litus oceanum maris piratica crudelitate deservit ac flammis cuncta vastaret, maxime provinciam flumini Sequanae vicinis multum erat infesta. Unde contigit tumultus sanctorum Wandregisili et Ansberti proprio despoliari honore, ut in territorio Bononiensi ab huiusmodi declinaretur infestatione, anno videlicet dom. inc. octingentesimo sexagesimo, Karolo Calvo, Ludovici Pii filio, scepra Francorum regente anno decimo septimo.

Blandiniensis, quorum fontium ne gutta quidem in relatione codicis Fontanellensis invenitur. Antiquus igitur Translationis libellus exscriptus est in Sermonis cap. 6. 10 (cuius initium tantum ex eo). 11—21. 3) SS. XV, 1, 407 sq. 25

Sermo c. 6.

Nam gens barbara circa litus oceanum maris ea tempestate debachando magno flumini Sequanae vicinis multum erat infesta. Unde contigit tumultus sanctorum proprio despoliari honore, ut in territorio Bononiensi ab huiusmodi declinaretur infestatione. 30 35 40

niensis saec. IX. composuit, Sermo de adventu c. 14 textu magis authentico servavit, cum in relatione codicis Fontanellensis quaedam, quae monachus Blandiniensis scripserat, immutata sint. Et hic p. 276 codicis Fontanellensis manu saec. XV. iterum descriptus est, lectione ubique cum historia translationis eiusdem codicis contra eam Sermonis consentiente. Unde iam antiqui Translationis libelli auctor quaedam in indice reliquiarum mutasse, sed auctor Sermonis genuinum eius textum ex altero codice Blandiniensi exscripsisse videtur.

Antiqua illa Translationis relatio procul dubio a monacho quodam Blandiniensis coenobii composita erat, sed monachus Fontanellensis saec. XV., qui eam exscripsit, quaedam ita mutavit, tamquam si ipse vel alter monachus S. Wandregisili eam conscripsisset, dicens: huius cenobii Fontinelle, de isto cenobio Fontinelle, Geroaldo huius ecclesie abbate, et unum quidem locum addidisse videtur¹.

Ut lectores melius de eis, quae in Sermone de adventu relata sint, diiudicare possint, haec etiam excerpta monachi Fontanellensis cum eis communicare volumus.

O. Holder-Egger (†).

15 Temporibus quo^a Danica gens circa litus oceani maris piratica crudelitate deserviret ac flammis cuncta vastaret, maxime provinciis flumini Sequanae vicinis multum erat infesta.^b Unde contigit tumultos sanctorum Wandregisili et Ansberti proprio despoliari honore, ut in territorio Bononiensi ab huiusmodi declinaretur infestatione, anno videlicet dominice incarnationis octingentesimo sexagesimo^c, Karolo Calvo, Ludovici Pii filio, sceptris Francorum regente anno decimo septimo. Et primo 856/7. 20 deportata sunt cum maxima multitudine aliarum reliquiarum ad ipsorum sanctorum predium quod dicitur Bladulfi villa. Postea^d ex supradicta villa in territorium Bononiense delata sunt ad ecclesiam sancti Petri, quae vicina est portui Quentavico, quae ex ditione prefatorum sanctorum constat, anno dominice incarnationis octingentesimo sexagesimo sexto in vigilia ascensionis^e. Postea^f translata sunt ad Carnotensem urbem anno octingentesimo nonagesimo quinto, et primo collocata fuerunt in abbacia sancti Carani martiris, in qua isdem martir requiescit. 25 Deinde tribus mibus elapsis intra muros civitatis in quadam cappella metu gentilium reposita. Ibi quoque divinitus est revelatum, quanta in conspectu Dei premineant virtute, cum circa exanimis exuvias tanta vivens spiritus^g evigilaverit potencia. Et ut aliqua divinatorum operum magnalia perstringam, ibi, ut sic dicam, catervatim ceci visum, surdi auditum, muti linguae officium, claudi gressum, contracti erectionem, paralitici soliditatem et fluxum sanguinis patientes concitum manancium venarum obturationem, omnes diversis languoribus detenti ex ossibus mortuorum celestem atque vitalem hausere medelam. Quid de expulsi- 30 sione demonum proclamabo? Quicumque amenciam aut frenesim passi adducebantur, quicumque immundo spiritu vexati atque legione demonum obsessi attrahebantur, absque mora auxilium senebant divinum. Interdum quoque solo linteorum tactu curati sunt. 35 Ergo eruditus animus ex hiis medelis corporum et exterioribus perpendat miraculis, quam profuis hii sancti peccatorum animabus obvient beneficiis. Vere enim meritis eorum turbe demonum a cordibus fidelium fugantur, pestes viciorum pelluntur, mors peccatorum perimitur, et vita animarum per Christum suscitatur.

De translatione a Bononiensi civitate sanctorum Wandregisili, Ansberti 40 et aliorum corporum per marchisum Flandrie comitem et Girardum sancti

a) sic ut codex etiam Mirac. S. Wandreg. II, 2. b) Preterea c. c) sic cod. Fontanell. Mirac. S. Wandreg.; octogesimo alii. d) sic lego etiam SS. XV, 2, 626, l. 15, ubi falso episcopus euangelizaverit.

1) Vide infra p. 816, n. 5. Fieri potuit, ut iam in codice Fontanellensi libelli Translationis, quem monachus 45 saec. XV. exscripsit, quaedam mutata essent. 2) Sequentia excerpta sunt in Serm. de adv. SS. Wandreg. etc. c. 6, SS. XV, 2, 626. 3) Falso annus 17. Caroli, quem Mirac. S. Wandreg. habent, sequatus est a. 860. Non recte dixi SS. XV, 1, 408, n. 2 haec a. 858, acta 50 esse. Nam quae sequuntur aliquot annis post facta esse videntur. 4) Cum in Mirac. S. Wandreg. II, 4 vigiliam ascensionis hoc anno die Maii 11. et ib. c. 14 Nov. 6. diem dominicam fuisse relatum sit, haec a. 858. aut 869., non a. 866. facta esse videntur. (Cf. quae SS. XV, 1, 408, n. 6 dixi.) Sed in Mirac. S. Wandreg. I, II, c. 19 (21) et 29 (28) Quentavici etiam miracula a. 867. et 868. facta esse referuntur.

Petri iuxta Gandavum abbatem, episcopo et civibus prefate civitatis renitentibus.

Evoluto* tempore aliquanto Arnulphus marchio comes Flandrie, qui a sancto Arnulpho, avo sanctissimi patris Wandregisili, nomen traxit et genus¹, assumpto secum venerando Girardo abbate monasterii sancti Petri in monte Blandinii iuxta Gandavum cum magno Christi sacerdotum, monachorum atque clericorum collegio, cum instructa quoque fide et spe christianorum exercitum legione ad urbem usque properat Bononiensem; ubi sese cum exercitu predicto humili presentans devotione sanctis, quorum illic^a gratia advenerat^b, pavimentum terre stratus lacrimis rigabat. Avus namque predicti Arnulphi vocabatur Balduinus, qui ob invincibile^c animi robur et fortia insignia gestorum cognominabatur Ferreus; hic enim accepit Iudith filiam Karoli Calvi, que peperit ei filium equivocum, cui Elfrudis filia regis Anglorum^d genuit Arnulphum^e. Ut autem ad ordinem redeamus, vocatus adest civitatis^f episcopus nomine Wicfredus cum splendido apparatu et nitidis ecclesie officiis; qui cum in exequendo marchisi decreto, licet invitus, et mentem gravi doloris vulnere saucius ingereret, ecce adsunt cum vulgo innumerabili primores loci zelo^g caritatis armati et mota sedicione Arnulphi voluntati moliebantur resistere. At^h Christus, pax vera, predictum abbatem Girardum usque Rothomagumⁱ pro reedificatione huius cenobii Fontinelle venire presciens et Mainardum illius ecclesie monachum hoc sanctum cenobium reedificare providens^j surgentis scandali incendium huicemodi oppressit^k miraculo. Nam quedam matrona nomine Torulla, que velut altera Anna die vel nocte non discedebat^l de templo, ieiuniis et orationibus serviens Domino, circumstantibus clara edidit voce, qualiter revelacione divina sibi ostensum est, qualiter loculi, quibus preciosa sanctorum continebantur busta, relictis in quibus tenebantur sedibus, quasi super alas ventorum per inane levati abbatibus et monachorum insiderent ulnis, et cum hoc adiecit: 'Sciat is per hoc, fratres mei, voluntatis esse altissimi, ut migrent hinc hii sanctissimi viri'. Preterea^m gravis suspicio oritur, graviorⁿ sedicio suscitatur; dicebant enim corpus egregii confessoris Vulmari^o atque abbatibus ab ipsis esse sublatum^p; cuius rei materiem excitabant duo clerici, quorum alter dicebatur Notgerus, alter Hergerus^q, unus eorum sancti Vulmari prepositus alterque edituus. Ubi vehementer motus^r in eos episcopus sacrilegii eos^s cepit arguere et ignominioso crimine denotare; predictus vero abbas cum hanc nec satisfactione nec^t contradictione calumpniam valeret delere, ad hoc res perducta est, ut sigillo rupto et loculo fracto^u oculata id fide niterentur explorare. Videns autem abbas eos sibi nullo modo adquiescere neque ceptam pertinaciam deponere, id pro omine imminenti sibi leticie presagus accepit, unde et cunctis coram astantibus dixit: 'Vere scio, beate Wandregisile, hic tuam adesse virtutem, pro consociandis tibi college tui Vulmari sacris artibus famulis^v tuis hunc laborem impendere'. Quod et factum est. Aperto ergo sacrosancto loculo corporis sancti Vulmari bina membrorum pii confessoris occulto Dei iudicio promeruit et unum episcopali benedictione, gratias agens Deo, suscepit. Et satis congrue, ut quod desper datum est daretur duplum, quod vero deorsum subduplum. Hiis ergo reliquiis

*) Deletis verbis Evol. temp. aliq. scriba postea interposuit: Anno dominice incarnationis nongentesimo 40 quadragesimo quarto, Martino tertio vices apostolicas agente et Ludoico Francis imperante, primo Ricardo tercio duce Normannorum du... (pauca verba a bibliothece abscisa sunt). Haec fere omnia sunt ex libelli extrema parte, infra repetita; cf. Serm. de adv. c. 20, l. l. p. 631.

a) illo Sermo c. 12. b) adnerat c. c) luicibile c. d) zelo car. deleta c.; celo insipientiae Sermo c. 12. e) superscripto sunt quaedam, quae certe legi nequeunt (ad civitatem normā?). f) expressit c. g) ab oratione add., sed del. c. 4. h) sequentia p. 286 a librario suppleta sunt, hoc loco signo posito, quo indicetur hoc loco ea esse inserenda. i) sic Sermo; j) gma(?) c. k) vulmaris h. l. c. l) Helgerus Sermo. m) motus supplevi ex Serm.; in post del. in c. n) eos supplevi ex Serm. o) id fide tam h. l. add., sed del. c. p) ipse c.

1) Cf. Geneal. domus Caroling. SS. II, 309. Haec exscripta sunt in Serm. de adv. c. 10—12, l. l. p. 627 sq. 2) Alfredi Magni. 3) Cf. Geneal. com. Flandr. Bertin., SS. IX, 305. 4) Bononiae sive Morinensis episcopus; cf. SS. XV, 2, 628, n. 3. 5) Haec (At Christus—providens) monachus Fontanellensis ex Mirac. S. Vul-

franni c. 2, 3, D'Achery, Spicil. (Parisii 1587) III, 251—253, inseruisse videtur, quae in Serm. de adv. non leguntur. 6) Sequentia exscripta sunt in Serm. c. 13. Unde apparet haec hoc loco etiam in antiquo Translationis libello exstitisse. 7) Ex ecclesia S. Vulmari Bononiensi.

gratanter^a susceptis et iunctis prefatorum Christi sacerdotum sacris exuviis [felicit^b transit in effectum quod presago abbatis sermone est predictum.]

Ipsis igitur litigantibus in pace reductis monachi preeunte abbate ad sancta sanctorum accedunt, et leti iuxta revelacionem divinitus ostensam in ulnis suscipiunt. Et cum prefatis sanctis Wandregisilo et Ansberto aliorum sanctorum corpora cum innumera multitudine reliquiarum assumpserunt^c, que de isto cenobio Fontinelle monachi condamn^d metu gentiliū ibidem, ut dictum est, secum deportaverunt, quarum maxima pars olim in aureis atque argenteis capsis fuerunt adornate, sed propter paupertatem monachi in territorium Bononiense metu gentiliū degentes auri argentique distracto precio emerunt ex illis victui necessaria^e. Alia autem pars auro atque argento nobiliter decoratur. Quarum alicue subscribuntur^f: Primo de casula sancti Wandregisili, cappellum capitis eius, una ex caligis eius, subtalares, sporta, pars illius crocie. Tunica sancti Ansberti et pars ipsius casule, marsupium vero et anaphus seu pixis atque cultelli. Maxima pars dalmatice sancti Vulfranni et cultellus et vagina. ^gDe ligno sancte crucis. De spongia unde fuit Dominus aceto potatus. De sepulchro Domini coloris albi atque coloris^h rubei. De vestimento Domini et de tunica eius inconsutilli. De ligamento unde fuit ligatus. De loco ubi crucifixus fuit coloris vari. De monte Calvario etⁱ de monte Oliveti. De lapide super quem stabat Dominus^j, quando dixit^k Petro: 'Tu es Petrus'. De manna Domini. De pulvere in quo salvator noster pedem posuit, quando de Iordanis alveo in naviculam ascendit. ^lDe ligno trans Iordanem plantato. De vase in quo benedixit Dominus aquam, quam in vinum mutavit. De quinque panibus. De petra que est in Golgatha. De ligno ubi Zacheus sedit. ^mDe vestimentis sancte Marie. ⁿDe terra oratorii sancti Michaelis. ^oDe sancto Iohanne precursore Domini et de spongia ipsius. ^pDe pannis innocentum aspersis eorum^q sanguine. De vestimentis eorum. Reliquie de sancto Petro atque^r de^s lecto et de pallio ipsius^t. Reliquie de sancto Paulo et de pallio ipsius^u. Reliquie sancti Andree apostoli. Reliquie de sepulcro sancti Iohannis evangeliste et de vestimento eius. De osse sancti Mathei apostoli et evangeliste. Reliquie sancti Symonis apostoli. ^vDe sancto Clemente. De ossibus sancti prothomartiris Stephani et de eius sanctissimo sanguine et de uno lapide cum quo lapidatus fuit. Reliquie de sancto Dyonisio et de sancto Eleutherio. Reliquie sancti Laurencii martiris. De osse sancti Vincencii diaconi et martiris. Pixides due ex ebore, que fuerunt a sancto Wandregisilo ab urbe Roma delate, e quibus una retinet partem genu sancti Leonis pape^w cum balsamo sacro, et^x in qua est aliqua pars ossium sanctorum Crispini et Chrispiani, que etiam continet aliorum^y reliquias sanctorum. Reliquie sanctorum Mauricii, Exuperii, Candidi, Victoris, Innocentii. ^zDe sancto Victore.

p. 267.

De apostolis.

De martiribus.

³⁵ *) *Index reliquiarum p. 276 codicis manu saec. XV. scriptus legitur*: Nomina reliquiarum deportatarum ob metum paganorum de monasterio Fontinellensi in Bononiam civitatem, post in monasterium sancti Petri Gandensium reposita fuerunt anno dominice incarnationis nongentesimo quadagesimo quarto.

Corpus beatissimi patris nostri Wandregisili

Corpus sancti Ansberti archiepiscopi Rothomagensis.

⁴⁰ Reliquie de sancto Wandregisilo: De casula sancti Wandregisili, capellum capitis eius, una ex caligis eius, subtalares, sporta, pars crocie ipsius. De sancto Wandregisilo.

Reliquie de sancto Ansberto: Tunica sancti Ansberti et pars ipsius casule, marsupium et anaphus seu pixis atque cultelli^a. De sancto Ansberto.

⁴⁵ Reliquie de sancto Vulfranno: Maxima pars dalmatice sancti Vulfranni et cultellus^b cum vagina. De ligno sancte crucis — — — quorum breves legi non potuerunt. Alię quoque reliquie olim in aureis atque argenteis capis adornate delate [sunt^c]. De sancto Vulfranno.

a) gratantes c. b) unciis inclusa suppleri ex Serm. c. 14, a bibliopago abscissa sunt in cod. p. 266. c) assumpserunt c.

d) fides c. e) in marg. 2: De salvatore nostro Iesu Christo. f) rubei col. 2. g) deest 2. h) Iesus 2. i) dicit 2.

k) Reliquie de matre Christi add. 2, et in marg.: De beata Maria. l) in marg. 2: De sancto Michaeli. m) in marg. 2:

⁵⁰ De sancto Iohanne baptista. n) in marg. 2: De innocentibus. o) sang. eorum 2. p) et 2. q) desinente hoc loco p. 267, sequentia p. 269 estant, ubi Rel. de s. P. atque iterum scripta. r) eius 2. s) Reliquie de martiribus

add. 2. t) pape 2. u) suppl. altera ex Serm. v) rel. al. 2. w) Reliquie add. 2. x) sic c. y) sunt

deterum legi nequit.

⁵⁵ 1) Haec sumpta sunt ex extremis verbis indicis reliquiarum, qui mox hoc loco paululo brevius et leviter paucis quiarum integri, in Serm. c. 14, l. l. p. 629 descripti, locis immutatus legitur.

Reliquie sanctorum martirum Georgii, Saturnini et Simphoriani. Reliquie martirum Ypoliti, Valeriani et Prothi. Reliquie sanctorum martirum Christofori, Leodegarii et Solatoris. Reliquie sanctorum martirum Quintini, Marcelli, Danielis, Silvini, Simeonis. Reliquie de septem dormientibus. Articuli manuum sancti Kiliani episcopi et martiris, que^a reliquie Erkeugerus comes et Arnoldus de Germania Bononiensem civitatem deportaverunt. De ⁵ sancto Timotheo martire. De sancto Caronno martire. De sanctis Lorio, Gemino et Tadasio senatoribus. De sancto Machabeo et sancto Marciano. De sancto Marcello et ¹⁰ sancto Maureliano. De sancto Lamberto, Paterno et Desiderio. De casula sancti Gregorii pape et alie de eo reliquie, scilicet de cingulo et de cilicio eius. Maxima eciam pars de membris sanctorum Ermelandi et Heremberti^b. De sanctis confessoribus Martino, Audoenio ¹⁵ et Verano. De casula sancti Silvini episcopi. De barba sancti Audoeni Rothomagensis episcopi^c. De villosa^d unde tritus^e fuit. De linteamine super quod transivit et camisia et nastula. De sancto Friciano confessore. De pallio sancti Remigii. De sanctis confessoribus Germano, Sulpicio et Sansone. De sanctis confessoribus Marcello, Bertino et Albino. De sancto Stephano pontifice. De sancto Amatore. De sanctis Fridegerio et ²⁰ Emetorio. De capillis sancti Genardi. De sanctis Gerano et Francoveo. De sanctis Benigno, Maxencio et Maglione. De sanctis Eligio, Wandone et Ieronimo. Reliquie sancte Agathe virginis. De tunica sancte Agnetis. De capillis sancte Auree. Dens sancte Cecilie et alie de ea reliquie. De tunica sancte Eugenie. De sancta Perpetua. De sanctis Anastasia et Susanna. De capillis sancte Radegundis et alie de ea reliquie. De sancta Balthilde ²⁵ regina, que sancto Wandregisilo multa bona fecit. De sancta Columba. De sancta Margareta. De capillis sancte Hildemarge eiusque vestibis. De sancta Fide. De sancta Honorina. Et de aliis viginti septem sanctis, quorum breves legi^f non potuerunt. Alias quoque reliquias, que olim in aureis atque argenteis capsis fuerunt adornate, ut dictum est, detulerunt. 25

De miraculo facto, dum corporibus predictis obviam venerunt chorus monachorum et totius^g populi christiani concursus. Quod quidem miraculum consistit in arborum et similium floricionem et fructuum productione.

⁹⁴⁴ Prefatus^h igitur abbas et comites venerandi tantorum sanctorum ditati patrociniis et preciosis exhilarati pigneribus ad montem Blandinii letum maturant reditum. *Hic octo* ³⁰ *miracula^h, que rerum conditor per predictos sanctos in itinere est operari dignatus, causa brevitateⁱ narrare pretermitto².* Sed cum in die festi Bartholomei apostoli post misse celebrationem Neunam³ fluvium cum preciosis sanctorum pigneribus transsissent, prefatus marchio⁴ ex improvisu adest spiritu turbatus et vultu mestissimus. Multi enim de suis dicebant: 'Quia dominus noster sanctos sedibus suis privavit, ulcio eum iam divina invasit. En in ³⁵ sedibus, quas sanctis a se paratas credidit, ipse subsistere non meruit'. Hoc non obstante, occasione predicti abbatis⁴ eum exhortantis, ut a talibus aures suas prohiberet, usque ad predictum montem Blandinii ire disposuerunt. Et⁵ in monasterio sancti Petri ⁴⁰ in magna gloria et honore cum iocunda, dulci ac devota modulatione tertia die Septembris deponuntur, anno incarnati verbi nongentesimo quadagesimo quarto, indictione secunda, Martino tertio vices apostolicas agente, Ludovico Francis imperante. Venerunt autem eis obviam religiosus monachorum chorus ecclesiasticis infulis decoratus, preeunte Transmaro Noviomensi episcopo et comitante cum suis prefato marchiso, Deo⁶ gratias omnigenas referente. Regalis milicia confluit, omnis patria devota honestate et honesta devotione ⁴⁵ sese obviam dedere. In ipso eciam adventus articulo ob gloriam eorundem adveniencium sanctorum totus mons Blandiniensis natura mirante flores cepit producere seseque vestire,

a) sic 1. 2; quas reliquias *Sermo*. b) Heremberti 2. c) archiepiscopi 2. d) villosa 2. e) tectus *Sermo*. f) non pot. legi, corr. legi non pot., c. g) tot⁹ c. h) in itinere *add., sed del. c.*

1) Haec exscripta sunt in *Serm.* de adv. c. 15. 2) Haec verba (*Hic — pretermitto*), quae linea rubra subducta in codice insignita sunt, librarius Fontanellensis inseruit, attamen infra octo miracula haec transcripsit, quae hoc loco in antiquo Translationis libello sequebantur, ut patet ex *Sermone* de adv. c. 15—19. 3) Nieuwe Aa, Rivière de Nieulay. Haec in *Serm.* de adv. c. 17 ex-⁵⁰ scripta sunt. 4) Girardi. 5) Sequentia in *Serm.* de adv. c. 20. 21 exscripta sunt.

arbores quoque eorundem florum varietate candescere, viridescere, purpurascere quoque ceperunt et distinctorum varietate colorum merita declarare sanctorum, in tantum ut etiam pullulancia fructuum primordia in naturales iam species mirareris formata. Et in revolutione eius anni eodem^a arbores se eodem florum decore per plurimos annos vestiere et hanc Dei gloriam in testimonium tanti miraculi memorie mortalium revocavere^b. Quorum tactus et odor plures infirmos sanitati restituere. Merito adventum predictorum sanctorum Deus florifero honoravit miraculo, quia cum angelis coram ipso sicut lilia florent in celo, ipsi etiam viventes in carne illorum^c sese florum decore decorare studuere, quibus Christi ecclesia huiusmodi blanditur eloquio: 'Florete flore, quasi liliū^d date odorem'. Horum Ecc. 39, 19.

exemplo ut oliva fructifera in domo Domini crescamus, ut palma Domini floreamus, ut cedrus Libani multiplicemur, immarcessibilem ergo florum suavitate flagremus, fructus honoris atque honestatis producamus et hos supernis odoramentis misceamus, ut cum illis acceptabile Deo sacrificium redoleamus et iuxta illud Apocalipsis 'flalas aureas plenas odoramentorum' in conspectu agni offeramus, qui cum patre et spiritu sancto regnat unus Deus Apoc. 5, 8.

in secula benedictus.

Miraculum^a per [sanctos^f factum, quando] in monasterium sancti Petri iuxta Gandavum deferebantur venerabilia eorum corpora.

Primum miraculum. Girardus¹ igitur abbas et comites venerandi tantorum sanctorum ditati patrociniis et preciosis exhilarati pigneribus ad montem Blandinii iuxta Gandavum 20 letum maturant reditum. In quorum reditu magna cordis letitia sublati in celum vocibus Deo gloriam canunt episcopus cum clero²; clerus autem et populus prefate Bononie civitatis in magna amaritudine flebilibus modis luctum cordis aperiunt. Cum enim plebs innumerabilis de cunctis finibus ad sanctorum confluerent^h suffragia et densa per omnes campos sese explicarent examina, tanta impediēte multitudine celerem nequibant pedibus 25 gressum imperare. Christi autem milites preciosa gestantes pignera magis ferri quam aliquid estimarent ferre. Et cum a senioribus procedere et laborantem iuberentur plebem respicere, dixerunt: 'Ne turbemini, patres et domini, sed Christum hic in sanctis operantem admiramini! Honera, que ferimus, nostros accelerant gressus, quibus onerati fatigari non posse miramur, exhonerați vero communi vobiscum labore fatigamur.' Hec autem eo acta 30 sunt loco, ubi mons quem dicunt Wonesberch a radicibus aera petit. Ab hoc ergo loco qui de vicinis adveniant civitatibus, sanctorum se patrociniis commendantes ad propria magnis fatigati doloribus sunt reversi.

Secundum. Preterea equis ad ferenda vivifica sanctorum busta deputatis in quandam villam secus mare sitam, Weretham² nuncupatam altera die diverterunt; gratulantibus 35 autem eis et de inventa hospitalitate et de proflua vicinorum humanitate, inopino¹ aeris turbine et procellosa maris concussione omnis letitia merore absorpta est. Mare enim funditus eversum ita se mola fluctuum erigebat in altum, acsi divino mox imperio terminos proprios egressurum et superficiem terre occupaturum. Quid agerent, nisi in illo, cui canitur: 'Adiutor in tribulationibus', spem omnem transferrent? Fusis ergo ad Deum precibus 40 et lacrimis, cum sacrosancta benignissimi Wandregisili patrociniā fluctuantibus opponerent undis, ecce sedato aere omnis ita in se resedit pontus, acsi valida Dei dextera suis imprimeretur sinibus. Renovantur hic antiqua eiusdem patris miracula in Geroaldo huius ecclesie² abbate et Grippone prefecto, qui sevientis pelagi vim perperissi baratro mortis pene fuerunt absorpti, nisi eorum votis, lacrimis et precibus succurrisset beatus Wandregisilus³. 45

Tertium. Eodem quoque tempore inundacionis flagellum orbem premebat universum, 'aperte calarate¹ celi', vise sunt aque^m consumere subsidium anni, sed sanctus Wandregisilus Gen 7, 11.

^a) post corr. iidem c.   ^b) resitauere. De quorum c.   ^c) sic Sermo c. 21; 82. a.   ^d) et add. Sermo ut Vulg.   ^e) sequenti p. 278 scripti sunt ab eodem librario, qui procedentia exaravit.   ^f) uncis inclusa supplēvi, quae a bibliopecto abscissae sunt 50 in c.   ^g) clerus autem expuncta, et superser. episc. cum clero c.   ^h) sic c.; Cum enim populorum . . . confluerent suffragia Sermo.   ⁱ) sic Sermo c. 16; inopinata, sed nata e corr. c.   ^k) alio atran. superscripta est vox in c., quae legi nequit.   ^l) sic c.   ^m) aquis Sermo.

¹) Quae supra (v. p. 818, n. 2) omiserat librarius, hoc Serm. de adv. c. 15—19 excerpta sunt.   ²) Fréthun. loco supplēvit; quae ea antiquo Translationis libello in   ³) Cf. Mirac. S. Wandreg. I, 7, II, 12, SS. XV, 1, 407 sqq.

Christo eum mirificante inundacioni remedium fecit, nam celi clausi hanc iussi sunt legem pati, ut et imbres nimios suspenderent et aerem iocunditate sereni exhilararent^a. Quod etiam intelligentes agricole sanctis per omnem viam studuerunt occurrere et tanta mirabilia confitentes devote erant gratias Deo agentes¹.

(Aug. 24)

Quartum. Preterea, cum Neunam fluvium transsissent, villam^b vocabulo Ogiam² hospicio delegere, ubi intermixta turmis fidelium ad memoriam sanctorum cum ymnis pernoctantium quedam infirma, membris omnibus dolori capitis compacentibus, Deo miserante mox pristina sanitati est reddita.

Quintum. Deinde ad castrum quod Berga³ dicitur cum magno fidelium concursu et occursum venerunt, et depositis in ecclesia confessoris Christi Winnoci debito honore sanctis pauper quidam ob insequentem se cum armis hostilem cuneum ad eorum solida fide confugit^c patrocinium; ubi cum in eorum aspectu thura precum incendit et aurum preciose fidei appendit, mox eiusdem ponderose fidei merito palma ei triumphalis elusis et retroactis hostibus arrisit.

Sextum. Preterea post biduum inde egressi ad alveum sermone rustico cognomine Drivilit venere, quod nos Latine Trinum-fluentum possumus dicere, cui scilicet alveo quia ex more mare exestuans iam inundare cepit, comes sancti itineris, inclitus scilicet marchisus, cum omni exercitu magno equorum et labore et sudore vix transneabilem habuit, Girardus vero abbas et fratres obsequio sanctorum deputati sola invocacione nominis Christi senserunt mare Dei nutu mirè dilacionis moderamine suum coercuisse accessum, ut sanctorum absque difficultate perageretur transitus.

Septimum. Deinde in tercio die Bruzzias⁴ sunt delata ac celebri honore in basilica sancti Donaciani deposita, ubi archidiaconus⁵ cum ardentis febris estuaret incommodo, ad memoriam sanctorum pro se rogaturus, egra vix trahens vestigia, est presentatus; ubi divinam exorans clemenciam intercessione sanctorum sanitatem recepit. Qui domi reversus atque ob celebratum in se Dei beneficium suis gaudium facturus eiusdem mox febris incommodo occulto quidem, sed iusto Dei est repercussus iudicio. Quo languore invalescente a memoria sanctorum eorum sibi aliquid summopere flagitabat deferri. Deferuntur subtalares sanctissimi Wandregisili et ciphus sancti Ansberti. Subtalares alta reverencia suscepit osculo et oculis admovit, estuantibus quoque membris apposuit, ciphos autem pauxillum aque libavit, nec mora relicto doloris lectulo surgit, ad ecclesiam descendit, vota gratiarum devotissime persolvit.

Octavum. Ibidem unus dyaconorum ymnis pernox et laudibus in honore sanctorum detestabilis furti fraude familiaris rei dampnum perpessus est; unde representans se sanctis inter flebiles querelas preces fudit et lacrimas, ergo exauditus est, non solum dampno restituto, verum etiam lucro dampni adeptus. Hiis miraculorum insignibus tota Flandria et Maritima regio⁶ nobilior est reddita.

Inde⁷ ad montem Blandinii perrexerunt et prefata sanctorum corpora cum reliquiis supra nominatis in ecclesia sancti Petri, ubi corpus beate Almageber cum aliis sanctorum corporibus requiescit, devote collocaverunt, anno quo supra⁸, in quorum adventus articulo totus mons Blandiniensis natura mirante flores cepit producere etc.⁹.

^a) In inferiore p. 278 haec exarata sunt: Miraculum, qualiter in adventu brachii dextri sanctissimi Wandregisili herbe, arbores seu fruges deperire propter siccitatem videbantur in pago Caletensi, sed sic contigit, ut sicut inventus prothomartir Domini Stephanus siccitati remedium fecit, ita beatus Wandregisilus in adventu sui dextri brachii Christo eum mirificante in pago Caletensi siccitati succurrit. Et quandoque pro aliquo negotio devote illud deportamus, pie petitionis effectum semper nos adipisci gaudemus. Require in primo folio: Evoluta tempore aliquanto. Folium primum et pars prior codicis tota perit.

a) sic Sermo; explararent c. b) ad villam a. c) sic Sermo c. 18; afugit c. d) quo supra certe legi nequit. e) alio atram. add. in c.: Quere ante folio . . . .

1) Haec tria miracula ante ea in antiquo Translationis libello exstabant, quae supra p. 818, l. 80—82 leguntur (= Serm. de adv. c. 15. 16), sequentia post eadem (= Serm. c. 18. 19). 2) Oge. 3) Bergues. 4) Brügge. 5) Bernacius vocatus in Serm. c. 19. 50 6) i. e. Zeeland. 7) In sequentibus partim repetita, partim ex antiquo Translationis libello pleniora descripta sunt, quae supra p. 818 sq. leguntur.

FVNDATIO ECCLESIAE S. NICOLAI LEODIENSIS.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Miraculi s. Nicolai Leodii facti fundataeque ob id ecclesiae huius sancti historia, quae concordat fere cum Aegidii Aureaevalensis¹ recentiore eiusdem foundationis narratione, e quattuor codicibus bibliothecae publicae Duacensis, nempe 1) nr. 838 saec. XIII. (cf. 'Analecta Bollandiana' XX (1901), 389 sqq.) fol. 152, 2) nr. 842 saec. XII. (l. c. p. 398 sqq.) fol. 63^a—64^a, 3) nr. 855 saec. XV. (l. c. p. 409 sqq.) fol. 152—162, 4) nr. 865 saec. XII. (l. c. p. 416 sqq.) fol. 19^a—20^a primum edita est in Analectis Bollandianis, tomo citato p. 429 sqq. Quam editionem hic repetimus.

F. Baethgen.

De eo quod sanctus Nicolaus ab urbe Leodicensi temporibus Conradi imperatoris inguinariam pestem reppulerit².

Illud miraculum non est silendum, quo in tempore necessitatis et angustiae urbi Leodicensium³ beatus confessor Christi Nicolaus opem suorum contulit meritorum. Hanc enim sua revelatione visitavit et illi medicus salutis hoc modo patronus advenit. Tempore Conradi imperatoris sub Reginardo⁴ Leodicensi⁵ episcopo ipsam civitatem et circumpositam regionem adeo inguinaria percussit clades, ut populi non parva multitudo interiret, nullaeque spes salutis erat et vitae, quem hic divinae animadversionis gladius percussisset in inguine. Tanta enim languoris acerbitate opprimebantur, ut in eis mortis dilatio perparva fieret vel nulla, factamque Dei erga se misericordiam dicerent, qui paene inevitabilem pestilentiam effugissent. Eo tempore quidam clericus ipsius civitatis, vir misericordiae operibus deditus — adiutor quippe et amator dicitur fuisse pauperum — huiusmodi incurrit periculum. Quem iam in extremis positum cum turba pauperum, qui eius cottidiano fovebantur subsidio, plangerent et lamentarentur mortemque illius quasi alteram clamarent imminere sibi⁶ cladem, et ipsorum Dominus in eo sanavit contritionem et Nicolai declaravit virtutem. Mulier enim⁷, quae una ex eorum videbatur⁸ collegio, sed quae a Deo inspirata et missa ei fieret⁹ praenuntia salutis, ingrediens et adstans iacenti: 'beatum' inquit, 'Nicholaum magni apud Deum meriti esse noveris. Cui si te tota devotione committas, potens est, ut in praesenti necessitate tibi eius succurrat gratia. Nihil ergo haesitans de misericordia piissimi confessoris iube cererum fieri, qui hac nocte coram sancto altari, in qua volueris ecclesia, in honore ipsius lumen indeficiens ministrare sufficiat.' Quae dicta cum vana praesentibus et ex feminea sedulitate iudicarentur prolata, ille tamen, qui nihil inexpertum vellet relinquere, quod tantis doloribus suis mederi posse addiceret, iussit impleri¹⁰, quod mulier suggererat. Sed ex consequentia salutiferae visionis et experimento consecutae salutis manifestatum est divinae voluntatis consilium, ut in Leodio ad gloriam Dei memoria et veneratio haberetur sancti Nicolai. Ea siquidem nocte illi per visum senex venerandi habitus apparuit eumque clementer intuitus ait:

'ut sanus vivas, Nicolai gratia praestat'.

35 a) ita 2; Miraculum s. Nicolai antistitis de quodam clerico 4; superscriptionem om. 1. b) Leodiensium 2. c) Leodicensi 2. 4. d) om. 1. e) quaedam enim mulier 1. f) videbatur ex eorum 1. g) fuerat 1. h) expleri 1.

1) Gesta ep. Leodiensium II c. 79, SS. XXV, 69 sq. Bormans) t. IV, 223, cf. t. III, 488. 2) 1025—1037
Cf. etiam, quae de eadem re tradit Iohannes dictus Dec. 5.
Ultrasomans, Ly Myreur des histoirs II (ed. Borgnet.

Ad haec clericus evigilans iamque sanitatem, quam Nicolai praestabat gratia, infirmo corpori suo sentiens infundi, caelesti congaudebat visioni, et his quae viderat dicta conferens mulieris beatum Nicholaum sibi apparuisse et se illius gratia perfecte sanandum credidit. Quod et factum est. Nam de infirmitate convaluit ceterisque per eum innotuit auctor collatae sibi sanitatis. Tunc multi, quos clades vexabat inguinaria et qui hac contagione infici, quia latius serpebat, vehementer formidabant, concepta spe salutaris remedii beatum 5 Nicholaum multis exorabant precibus multisque apud eum se obligabant votis, ut et pereuntibus subveniret et adhuc illaesos ab imminente periculo protegeret. Quorum fidem et orationem beatus pontifex creditur Deo com-

Ps. 77, 38. mendasse, ut misericors et propitius fieret peccatis eorum, quia et iram suam Dominus avertit eosque* misericorditer liberavit. Cessavit enim tempestas illius pestilentiae et mortalitatis, et facta est eis tranquillitas magna vitae et salutis. Ille autem, qui evidenter caelesti visione curatus est, cum devotionem, quam mente erga sanctum 10 confessorem conceperat, mentibus quoque Leodicensium^b concipi desideraret, in eadem urbe secus ecclesiam sanctae Crucis basilicam in honore ipsius insigniter construxit eamque undecimo kalendas Augusti¹ supradictus episcopus consecravit. Cogitabat enim, quod et postmodum evenit, quod ibi populus adveniens et beati Nicolai addisceret virtutes et illi devotus esse consuesceret. Ad hanc igitur cottidie ecclesiam numerosa multitudo conveniens sancti pontificis memoriam oblationibus multis honorabat et votis et se illi precibus commendabat assiduis. 15 Ex tunc ergo crescente in Leodio devotione fidelium beata commemoratio ipsius et venerabiliter colitur et sollemniter honoratur. Ipsos enim Leodicenses^c tam clarum tamque salubre sidus necdum radiis notitiae et pietatis suae illustraverat.

a) et eos 1. b) Leodicensium 2. 4. c) Leodienses 2.

1) Eundem diem anni 1080. praebet Aegidius Aureae. Aug. anni 1087. afferat.
(supra p. 821), cum Iohannes dictus Ultramosanus X. kal.

TRANSLATIONIS ET INVENTIONIS SANCTI DIONYSII RATISPONENSIS HISTORIA ANTIQUIOR.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Sanctum Dionysium Areopagitam ab Arnulfo imperatore ex monasterio S. Dionysii Franciae clam ablatum et Ratiponam in S. Emmerammi monasterium translatum esse non ante saeculum XI. fama inter S. Emmerammi monachos orta est, quae initio tenuis paulatim in certitudinem crevit. Cuius translationis historiam fabulosam et ossium quae Dionysii credebantur inventionem a. 1049.

factam eodem anno inter diem circiter 23. mensis Octobris¹ et diem 4. mensis Decembris² monachus quidam S. Emmerammi, qui interfuit, composuit, quem Othlonem celeberrimum illum scriptorem falsarumque cartarum inventorem fuisse ex indiciis non levis momenti apud omnes fere constat³. Othloni etiam sequentiam de Dionysii translatione et inventione tribuunt, quae in fine mutila inter alia Othlonis scripta ipsius manu exarata in cod. Lat. Monac. 14.490 fol. 163⁴ extat⁴.

Haec translationis historia antiquior servatur in duobus codicibus saeculi XV., quorum neuter mendis caret, sed Monacensis Guelferbytanum non uno loco mutilum superat:

1) *Codex Latinus Monacensis 1805 (Bavar. 805), chartaceus, saec. XV., ex 146 foliis constans, qui inter cetera f. 1 sqq. epistolam cuiusdam presbyteri ad Reginwardum abbatem, sermonem pro defensione Dionysii Ariopagitae, translationis Dionysii historiam posteriorem⁵, bullam Leonis papae IX. d. 7. Oct. 1052 (Jaffé-Löwenfeld, Reg. pont. † 4280; Germ. pontif. cong. A. Brackmann I, 284 sq., n. † 3), f. 133—141 translationem et inventionem Dionysii antiquiorem continet⁶. Quem codicem benigne Berolinum transmissum ipse contulit⁷.*

1) C. 9 in., 10 in. 2) C. 10 ex.; cf. etiam c. 11. Perperam F. Timann, 'Othloh von St. Emmeram', Diss.

Berlin 1920 (1921), eam a. 1052/56. fictam esse putat.

3) De Othlone libelli nostri de translatione auctore cf. l. de Heinemann, 'N. Archiv' XV, 386 sqq.; E. Dümmler, 'Über den Mönch Othloh von St. Emmeram', 'Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften' 1895,

XXV, 627 sqq.; R. Budde, 'Die rechtliche Stellung des Klosters St. Emmeram in Regensburg', 'N. Archiv' XXXV, 627 sqq.; R. Budde, 'Die rechtliche Stellung des Klosters St. Emmeram in Regensburg', 'Archiv für Urkundenforschung' V, 180 sqq.; M. T[angl], 'N. Archiv'

XXXIII, 235. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II⁹, 67 sq. rem in dubio reliquit. 4) Quam ex Krausii editione ('De translatione corporis s. Dionysii Areopagitae... dissertatio conscripta a Ioanne Baptista [Kraus]', Ratisbonae 1750, p. 66 sq.) repetit R. Koepke,

MG. SS. XI, 346. Cf. R. Budde, 'Archiv für Urkundenforschung' V, 181, N. 2; U. Chevalier, 'Repertorium hymnologicum I' (1892), n. 1520. 5) Bibl. hag. Lat. n. 2196. Cf. MG. SS. XI, 348 sqq. Initium inventionis

mutilum, quod habes SS. XI, 371, l. 32—41, deest in codice, qui f. 36⁴ versus sequentes subiungit:

*Cesaris ex parte precio quesitus et arte
Est huc translatus Dyonisius iste beatus,
Haeque, ceu Bede scripta docent, iacet ade.
Nomen et hic fixis hoc papa probat Leo scriptis.
Sis memor absque nisi nostri sacer o Dyonisi,
Ut velit esse Iesus noster sicut tuus esus,
Corpore qui proprio te pavit carceris fundo.*

6) Cf. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II⁹, 518; Catalogus codicum manuscriptorum bibl. reg. Monacensis, ed. alt. (1892) III, 1, 292, ubi complura addenda vel emendanda sunt; AA. SS. Nov. II, 1 (1894), 538; G. Leidinger, 'Andreas von Regensburg, Sämtliche Werke' p. LXXIV sq. ('Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte. N. F.' I, München 1903).

7) Dedicationum Ratiponensium, quas ctm. 1805 exhibet una, scilicet notitia a. 980 (MG. SS. XV, 1094 sq.), hic afferatur, quippe quae diei nota alibi omissa aucta sit, f. 39⁴a: *Anno ab incarnatione Domini DCCCCLXXX⁸, indictione VIII, dedicata est*

2) *Codex Guelferbytanus* 534. 3. Nov. 2°, chartaceus, saec. XV. poster.¹, de quo cf. L. de Heinemann, 'N. Archiv' XV, 333 sq., cuius descriptionem petente me benignissime supplevit et emendavit b. m. Gustavus Milchsack, bibliothecae Guelferbytanæ praefectus. Hic codex fol. 50—58¹ (non 49—57¹) translationem Dionysii antiquiorem exhibet, quam notitia Frutolfi a. 1052 (MG. SS. VI, 196, l. 46 sqq.), bulla Leonis papae IX. d. 7. Oct. 1052, diploma Heinrici III. imperatoris spurium d. 7. Oct. 1052 ('N. Archiv' XV, 358 sqq.) sequuntur. Libellum nostrum cum imaginibus lucis ope factis ipse contuli.

Historiam translationis antiquiorem, 'quam ex monasterii predicti S. Emmerammi cenobitis percepit', Vitus Arnpeck in 'Chronica Baiwariorum' a. 1493. composita l. III c. 12 magnam partem compilavit, cuius variam lectionem ex editione Georgii Leidinger enotavimus².

Sed iam multo ante ipso Reginardo abbate, sub quo inventio a. 1049. facta est, S. Emmerammi monasterio praesidente (1048—1064) a quodam eiusdem monasterii monacho nova translationis historia multo fabulosior et loquacior composita est, quam qui postremus codicibus manuscriptis desinitus edidit R. Koepke SS. XI, 347 sq. perperam non ante saeculum XIII. conscriptam esse probare studuit³.

Historiam translationis et inventionis antiquiorem primus ex 2 Lotharius de Heinemann, 'N. Archiv' XV (1890), 340—358 edidit et commentario doctissimo instruxit, ex quo complura repetivimus aliis additis.

Berolini, mense Martio a. 1920.

A. Hofmeister.

1. Ioh. 1, 1.

Quod audivimus et vidimus, quod oculis nostris perspeximus et manus nostrae, 20 licet indignae, contractaverunt de corpore preciosissimi Dionysii^a martiris et episcopi primi Atheniensium, apostoli autem Gallicarum provinciarum, in quibus etiam apud Parisius urbem martiri gloriosum consummavit^b triumphum una cum sociis suis Rustico et

Ib. 1, 3.

Eleutherio: de huius, inquam, ossibus quod vidimus et audivimus, vobis, o fratres et concives cunctique Christi et sanctorum eius veneratores, annunciamus^c, ut et vos de 25 tanti martiris patrocinio nobiscum societatem habeatis tantique patroni beneficia copiosa nobiscum communi voto exquiratis. Hoc^d est^e autem, quod vidimus et audivimus vobisque

cf. Eccl. 1, 5.

anunciare cupimus, quemadmodum videlicet eiusdem sanctissimi martiris ossa in Galliae procul remotis partibus olim venerabiliter humata in contiguas iam temporibus Ratisponam Bavariae^f urbem metropolitanam et in sancti Emmerammi martiris ecclesiam 30 intra eiusdem urbis muros sitam sint translata. Veruntamen^g ea primitus, quae tam ex nostratum quam ex illorum, qui ex Gallia ad nos veniebant, relatione fideli comperimus, deinde vero tamquam veritatis fundamento ac parietibus ex^h sermone latiori audita rei suppositis, illa, quae visu exinde comprehendimus, prout ipse, qui totius sapientiae fons et fundamentum constat, cordi nostro immittere dignatur, edificii more pauca 35 verba superponentes, proferre cupimus. Inter haec etiam lectorem petimus, ne forte propter stili vel eloquii nostri rusticitatem^k minus credat minusve libenter attendat materiae tantae sublimitatem.

a) Dionysii hoc loco 1. b) consummavit 1; consummavit 2.

(cf. 1. Ioh. 1, 5: Et haec est annuntiatio). e) est om. 2.

littera U maior 2; novus versus incipitur 1. i) et 1.

c) ita h. l. 1. 2. d) ita, prima littera H maior 2; Heo 1

f) sequi partibus 1. g) Bavarie 1 semper fere. h) prima 40

k) rusticitatem 2.

hec cripta a sanctissimo Wolfgango huius sedis episcopo kal. Octobris, cooperante abbate Ramuoldo, et hoc altare sacratum in honore sancti salvatoris et quatuor evangelistarum. Continentur hic reliquie etc.

druckt zu Regensburg, . . . Burger'. 2) 'Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte. Neue Folge, dritter Band. Veit Arnpeck, Sämtliche Chroniken. Hgb. von Georg Leidinger'. 45 München 1915, p. 109—112. Cf. S. Hirsch, 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich II.' I (1862), 415 sq.

1) In fine habes: 'Finitum per Leonhardum Panholz de Operkouen anno Domini 1481, in die sancti Magni confessoris' (= 6. Sept.). De Leonhardo Panholz de Opperkofen, presbytero diocesis Ratisponensis, qui Andreas Ratisbonensis Chronicam de principibus terrae Bavarorum continuavit, cf. etiam G. Leidinger, 'Andreas von Regensburg, Sämtliche Werke', p. LXXIII. Tegumenti anterioris paginae interiori allata est imago Nicolai Galli sacerdotis Ratisbonensis († 1570) a. 1566. facta: 'Ge-

3) De codicibus cf. W. Wattenbach, 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XIII, 393—397; A. Brackmann, Germania pontificia I, 284 sq., n. 73. De 50 tempore cf. S. Rietschel, 'N. Archiv' XXIX, 641—651. — De inventionem Dionysii a. 1049. historia posterior in fine mutila non refert. 4) Quod vocabulum saepissime apud Othlonem occurrere ostendit E. Dümmler, 'Sitz.-Ber. der Berliner Akad. d. Wiss.' 1895, II, 1085, N. 3. 55

1.^a Arnolfo igitur imperatore, filio Karlomanni regis Bawariae, inter^b reges et imperatores, sicut in chronicis legitur, famosissimo^{c, d} regnante, miracula ac signa beati^d Emmerammi martiris, qui in urbe supradicta^e Ratispona corporaliter requiescit, adeo ubique et maxime infra circumiacentes^f provinciae terminos divulgabantur tantaque^g veneratione habebantur, ut non solum principes atque optimates Germaniae illius exquirent patrocinia, verum etiam idem imperator prae omnibus regni sui locis venerabilibus amaret et efflagitaret^h eiusdem martiris beneficiaⁱ. Quia^j enim sibi in Bawariae finibus ex hereditate patris supradicti Karlmanni, qui eiusdem Bawariae rex specialiter vocatus legitur^k et sepultus in loco quodam Ottinga nominalo quiescit^l, predia provenerant maxima atque occasione huiusmodi aliquantum detentus sepissime necnon libentissime in eadem commoratus est provincia^m, idcirco ex parte contigit, ut contiguum sancti Emmerammiⁿ martiris^o monasterium orationis causa, ut^p dictum est, frequentaret^q patrocinioque eius se in omnibus commendaret. Et quia toto corde precibus eius^r se^s commendavit, erat proficiens et succrescens^t ac, quocumque se verlerat, superavit.

2. Factum est autem, ut idem imperator in occidentalia regna^o Galliae^o cum exercitu pergeret et superatis omnibus inimicis, contra quos bellum ceperat^u, ad urbem Parisius^v veniret ibique prope eandem urbem in herbidis locis, quia tempus estivum erat, tentoria figens aliquamdiu resideret^w. Interea vero, cum ibidem moraretur et de diversis provinciae ipsius rebus atque locis^x familiarissimos^y suos alloqueretur, cepit etiam cum eis consilium agere, quomodo alicuius sancti corpus maximeque^z sancti Dyonisii^{aa} exinde posset acquirere. Tunc unoquoque pro viribus suis respondente clericus quidam personae et scientiae celeberris, nomine Gisilpertus^{ab}, qui regi erat fidissimus^{ac} quique^{ad} eadem regione extitit oriundus, huiusmodi verba est locutus: 'Si consilium meum audire et probare, o cesar, dignaris, spero me^{ae} opitulante Deo tuis satisfacere votis. Publice ergo simula temet nimis offensum erga me, sed clam auri copiam michi trade. Cumque hoc fuerit factum, fugiam^{af} quasi^{ag} a te expulsus ad sancti Dyonisii cenobium^{ah} et^{ai} quibuscumque modis valebo^{aj}, vota tua ibi explebo^{ak}. Haec igitur simulatio idcirco excogitata, ut rei ipsius suspicio omnis videretur ablata, regi placuit. Dehinc clericus clam accepto auro velut expulsus nimiumque tristis fugit et offensum sibi regem omnimodo modo indicans ad cenobii supradicti abbatem venit. A quo benigne susceptus exponit sui causam adventus pariterque^{al} suppliciter rogat, ut pro Dei amore suaque oblatione, si quam^{am} forsitan illo dignam possit presentare, tam ipse quam congregatio sancta^{an} sibi subdita pro se dignetur^{ao} orare: 'Nichil est', inquit, 'quod, ut credo, denegetur orationibus vestris^{ap}, utpote^{aq} qui tanto patrocinio, illo equidem sanctissimo Dyonisio, suffulti estis. Quamobrem, quia non vacua manu vobis pro me exorantibus apparebo, apud eundem patronum vestrum^{ar} pro me affectu sincero et vos, precor, intercedite et michi id ipsum facere locum et tempus hic commorandi prestate'. Haec et hiis similia clerico proferente, ostendit abbati pondus ingens auri, dicens se promississe sancto Dyonisio^{as} idem aurum offerre. Videns autem abbas tantum auri nimium letus efficitur et omnia,

40 a) capita non numerantur 1. 2; litterae initiales minio pingendae excepto c. 1 perfectae non sunt, spatio vacuo relicto 2; hic incipit ea quae compilavit Arnp., c. 1—4 integra fere transcribens. b) inter — famosissimo (l. 2) om. Arnp. c) -o corr. ex -e aut vice versa 2. d) S. (= sancti) Arnp. e) supradicta om. Arnp. f) ita 1. 2. Arnp.; mut. his 2. g) tantaque ven. habebantur om. Arnp. h) efflagitaret 1. i) Quā 1; Quia — provincia (l. 11) om. Arnp. k) Emmerammi h. l. 1. l) mart. om. 2. Arnp. m) ut dictum est om. Arnp. n) se eius 1. o) Gallie regna 2. p) parassius 1. q) resideret 1. r) locis om. Arnp. s) familiarissimos 1. t) -que om. Arnp. u) Dionisii h. l. 1. v) ita 1. Arnp.; Gisilpertus et in margine Gisilbertus 2. w) ita 2. Arnp.; fidelissimus 1. x) -que om. 1. y) te 2. z) fugiam quasi om. 1. aa) monasterium Arnp. b) ut 2. c) Deinde Arnp. d) -que om. Arnp. e) qua 1. f) sancta om. Arnp. g) dignaretur Arnp. h) nris (= nostris) 1. i) utpote Arnp. k) nostrum Arnp. l) Dionisio h. l. 2.

50 1) Cf. ex. gr. Arn. de S. Emmer. I, 5, MG. SS. IV, 551. SS. XI, 346, quae proxime ad nostrum accedit, a Gallis invitatus: *Ille ergo invitatus confinia petiit occidentalia, commissurus bellum contra quasdam gentes iam Gallica regna prementes, quas incolae non illius provinciae per se valebant superare etc.* Sed haec nugae sunt.

2) Cf. ex. gr. Reginonis Chron. a. 876, ed. Kurze p. 112.

3) Regino a. 880, p. 116. 4) Cf. Gen. 26, 13: *et ibat proficiens atque succrescens.* 5) Secundum sequentiam Othlonis manu scriptam in cod. lat. Monac. 14 490 f. 163, apud [Kraus], 'De translatione corporis s. Dionysii Areopagitae', Ratisb. 1750, p. 66 sq. = MG.

quae petiti clericus, pollicebatur*. Mox velut hospes gratissimus suscipitur et cum omni humilitate ibidem per triduum hospitatur, nemine versutiam illius suspicante. Post haec humiliter postulat ostendi sibi locum, in quo ponat aurum, quod soli sancto Dyonisio fuerit^b promissum. Quam petitionem abbas, quia satis avidus erat auri, libentissime^c suscipiens^d eum ad sancti Dyonisii sepulcrum duxit. Ceterum clericus versutia^e plenus explorandi gratia, an ipsius sancti seu alterius sepulcrum idem^f foret, diutius perquirens, abbate vero e contra affirmante, aurum tunc demum inposuit^g et oratione facta una cum abbate discessit. Dein^h etiam, ut in cunctis aptior existeret, precio dato refectionemⁱ sumptuosam monachis exhibens privatim et communiter eorum se orationibus commendavit ipseque simul orationi continuae^j vacare simulavit, adeo ut etiam in nocte tertia adventus sui, quam furto sacratissimo iam oportunum esse credebat, quasi pro orationis furtivae gratia licentiam peteret una cum custodibus noctu commorandi in ecclesia. Quod dum facile impetraret, utpote qui in nullo suspectus videbatur, potus copiam tamquam caritatis occasione custodibus attulit et exhortans illos satis bibere aliquandiu cum eis resedit. Custodes vero id, quod petebatur^k, libentissime executi et in ebrietate^l magna resoluti sopore, ut fieri solet ebriis, gravissimo deprimentur. Postquam clericus inspectione studiosa hoc^m persensit, moxⁿ vota sua prosperari credens primum quidem ad ianuam, quae claustrum parte monachis specialem introitum prebet, properavit eamque cautissime pessulo seu vecte clausit. Deinde introducens viros duos totidem peras gestantes in ecclesiam cum eis vadit ad locum sibi satis premonstratum. Tum^o vero fodiendi sumptu aperientes tumulum beatissimi Dyonisii ossa abstulerunt et dexteram^p quidem in unam, sinistram partem ossium eorundem in alteram peram ponentes citius ab ecclesia exierunt sicque cum eisdem onerati peris ad regem venerunt. At ille pro hac re nimium gaudens Deo gratias egit^q et^r mox eundem clericum assumpto secum sacratissimo furto ad urbem quandam^s ditionis suae precepit celeriter proficisci ibique^t semet prestolari.

3. Cum^u autem ad matutinas laudes monachi exurgere cepissent et in^v ecclesiam more insolito obseratam intrare nequissent, admirantes valde cucurrerunt^w et ex altera parte monasterii intraverunt. Deinde non invento clerico confestim arbitantes aliquas ecclesiae res ab eo sublatas scrutati sunt sollicite, quid contingeret deesse. Et^x perscrutantes omnia invenerunt sanctissimi patroni sui tumulum ablatis ossibus iam apertum. Mox omnis ille locus fletu plancuque^y repletur, sed et res miranda atque horrenda illic monstrabatur. Nam sicut^z a quodam venerabili viro, scilicet incluso adhuc superstite et omnimodo huic seculo abrenunciante, qui quondam in Gallia commemoratus et profectus ad sancti Dyonisii^{aa} cenobium ab eiusdem monasterii abbate^{ab} didicist, comperimus^{ac}, mox ut sanctissima eiusdem Dyonisii^{ad} ossa exinde furto supradicto sunt ablata, omne illud monasterium tanta caligine tantisque tenebrosis nebulis per biduum tegebatur, ut vix alter alterum videre posset miserabilisque horror omnes cenobitas invaderet. De^{ae} cuius videlicet viri Dei narratione plenius postmodum indicaturi^{af} nunc interim ad priora revertamur^{ag}.

4. Igitur^{ah} abbas supradicti monasterii pro certo coniciens, a quo tale furtum patratum sit, venit ad Arnolfum imperatorem et supplicibus verbis compellat^{ai} eum dicens: 'Redde nobis, cesar benignissime, quae tibi de rebus nostris furtivo allata^{aj} sunt munere. Misere nobis, queso^{ak}, clementissime regum, et redde, quem a clerico accepisti^{al} nequissimo,

*) Fubulo^a sequi. Arnp.

a) -tus, corr. -tur. 2. b) fuerat 1. c) libentissime 1. d) suscipiens del. et suscipiens superser. 2. e) ibidem 1. f) imp. 1. Arnp. g) Denique 1; Deinde Arnp. h) sequi, sumptionem 1. i) continuo 1. Arnp.; continuo 2. k) petebantur 2. l) -ti, corr. -te, 1; et inebriati et ebrietate Arnp. m) hec 2. Arnp. n) mox 2. o) Dum 2. p) dextram 1. q) agens, omisso et, Arnp. r) quondam 2. s) [Cum 2; Dum Arnp. t) ad Arnp. u) cucurrerunt, corr. cucurrerunt, 2. v) sicut — comperimus (l. 36) om. Arnp. w) Dionisi h. l. 2. x) Dionisi h. l. 1. y) De — 50 revertamur (l. 40) om. Arnp. z) compellit Arnp. aa) illata Arnp. ab) queso om. Arnp. ac) recepti Arnp.

1) Cf. Isai. 22, 12; Joel 2, 12. 2) Infra c. 5. 3) Ebulo, frater Ramnuli comitis Pictaviensis, abbas S. Germani Parisiensis (inde ab a. 881) et S. Dionysii, qui a. 892. Oct. 2, in Aquitania interfectus est. Dümmler, 'Gesch. d. Ostfränk. Reichs' III², 261, N. 2. 388, N. 1. Nomen 'Ebulonis' habes infra c. 10.

loci patriaeque nostrae patronum Dyonisium'. Ad haec imperator, quasi permotus de obiecta furti culpa, respondit, dicens nec se fateri nec^a negare velle de hiis, pro quibus tam procaciter iniuriaretur. Abbas vero diu eadem repetens verba et eadem a^b cesare accipiens responsa tandem obsecrare cepit: 'Si hoc', inquit, 'non mereor^c impetrare, ut sanctissimi patroni nostri corpus tibi absque dubio allatum minime digneris redonare, hanc saltem gratiam nobiscum facias, ut numquam fama publica innotescat, quia a loco nostro sit raptus et tibi allatus. Nam si publicatum^d fuerit, locus profecto noster destruetur. Unde tantae compatiens miseriae locum noli^e nostrum^e prorsus destruere, sed ita letitiae tuae incrementa contempera^f, ut et nobis aliquam gaudendi spem relinquis'. Haec et hiis similia abbate ad regem flebiliter loquente, tandem imperator precibus multimodis atque querimoniis^g illius ad misericordiam motus talia fertur verba protulisse: 'Iam quidem non nego michi delatum thesaurum preciosum, quem queritis, sed hoc nimirum, quoniam^h non reddo, sciatis. Petitionem autem illam, quam pro silenda patroni vestri direptione protulistis, quantumcumque valeo, diebus vitae meae adimplebo cunctis'. Haec audiens abbas, licet non ad integrum, aliquatenus tamen impetrans, pro quibus regemⁱ interpellavit, quasi letus a facie eius^k abscessit et obtinuisse se simulans, pro quo^l veniebat, peris quibusdam cum honestate magna super equum compositis, tanquam in eis corpus patroni sui ablatum referret, rediebat^m. Postea vero, ne vulgo veritas patefieret, evacuatum sancti Dyonisii monumentum desuper con-
o textit illudqueⁿ omnimodo ita, ut prius erat, adornavit. Porro imperator peragratis Galliae partibus, prout voluit, cum triumpho et gloria necnon cum muneribus maxinis ad propria rediit secumque minus divulgata, ut promiserat, veneratione sancti Dyonisii ossa usque^o ad extrema vitae suae detinebat. Cum autem in Ratisponensi^p urbe, dilectissima videlicet regni sui sede, positus infirmaretur, obtulit et eadem sepe^q dicti^q Dyonisii
o ossa venerando sancto Emmeramo suamque coronam et^r pene omnia, quae in libris aut ornamentis regalibus habere visus est, sicut et adhuc in eiusdem sancti Emmerami cenobio probari potest, in quo, ut pretermittam alios plures libros manu bene^s docta^s scriptos aureisque litteris precapitulatos, unum illius plenarium detinetur tale, cui^t difficile usquam^u inveniri possit equale^u. Sed et ipsius ciborium miro ac precioso
o auri gemmarumque opere constructum adhuc ibidem reservatur^v. Ad ultimum etiam^v idem imperator sepulturae suae locum in ecclesia sancti Emmerami disponens corporis et animae suae pignus^w eidem sancto committit^x. Inter haec mirandum et pro exemplo mortalibus cunctis predicandum, quod, cum plerique homines sobole propria carentes in heredes alienos predia divitiasque^x suas potius quam in Deum transmittant^y, hic vero
o imperator eximius nec filium suum, nomine Ludwicum^z, quem regni^a successorem reliquit^b, in ornamentis rebusque^a predictis divinae^d hereditati pretulit^c. Talis erat
finis Arnolfi imperatoris^f.

399.

a) neque Arnsp.; vel 2. b) a superscr. 2. c) merui Arnsp. d) publici cū 2; sequ. hoc Arnsp. e) nostrum noli Arnsp. f) ob tpa 1; cont. om. Arnsp. g) querimonius 2. h) quē 1. i) regem om. 1. k) eius om. Arnsp.
40 l) quibus Arnsp.; sequ. petebat 1. m) redibat Arnsp. n) illudque om. 2. o) ita pro usque Arnsp. p) ita Arnsp.; Ratisponē 1; ratisponense 2. q) sancti 2. r) et om. 2. s) benedicta Arnsp. t) an 2. u) usquam om. 1.
v) etiam om. 1. w) pignus om. 2. x) -que om. 1. y) transmutant Arnsp. z) ludwicum 2; Ludovicum Arnsp.
a) sui sequ. Arnsp. b) reliquid 2. c) suis sequ. Arnsp. d) diuini 2. e) hic desinit Arnsp., paucis tantum ex c. 8. 10. 14 subiunctis. f) in p. h. 2.

45 1) Quod descripsit Arnoldus de S. Emmeramo I, 5, MG. SS. IV, 551, secundum quem Arnulfus rex pro Marahensium victoria speciali . . . suo patrono Emmeramo . . . contulit totum palatii ornatum. In quo erat ciborium quadratum, cuius auro tectum tabulatum, fastigiis sortis gemmarum redimitum . . . Erant etiam in eo euangeliorum libri plenarii auro et gemmis tecti, scripti, picti ac omnimodis ornati. E quibus unus est cubitalis, opere, precio, pondere siquidem talis, ut ei non facile inveniri possit aequalis etc. 50 Qui codex, hodie Latinus Monacensis n. 14000 (Cim. 55), a. 870. in monasterio Corbeiensi pro Karolo Calvo rege Francorum occidentalium scriptus esse videtur. Cf. A. Chroust, Monumenta Palaeographica, I. ser., tom. I,

fasc. II (1900), tab. 2—5; Dümmler, 'Gesch. d. Ostfränk. Reiches' III², 478; G. Leidinger, 'Meisterwerke der Buchmalerei' (München 1920) tab. 1 sqq.; id., 'Der Codex Aureus d. bayr. Staatsbibl. in München' tom. I—VI (München 1921—25). 2) V. ann. praecedentem. Hoc ciborium hodie Monachii in capella quae dicitur 'Reiche Kapelle' servari monet F. Janner, 'Geschichte der Bischöfe von Regensburg' I (1888), p. 258. 3) Cf. Arnold. I, 5, MG. SS. IV, 551: Denique quippe apud S. Emmeramum sibi iussit preparari mausoleum, quo mortem obiturus cum benignius in caelis haberet patrocinantem etc. De loco sepulchri Arnulfi cf. Reg. imp. I² nr. 1955 (1903) b; Ottonis Fris. chron. VI, 13, ed. Hofmeister p. 274.

5. Haec vero, quae de sancti Dyonisii translatione ab eo facta diximus, partim a nostratum, partim quoque inclusi, de quo superius mentionem fecimus¹, relatione fidei comperimus. Sed quia huius viri, videlicet inclusi, memoria iam denuo a nobis facta est, restat, ut iuxta promissum ea, quae ex ore eius audivimus, plenius disseramus, praesertim cum et hoc imprimis polliciti sumus^a prius audita, deinde visa de patroni nostri translatione enarrare². Ergo huiusmodi verba idem inclusus profert: 'Cum'^b, inquit, 'domina mea, nomine Mahthilt, sicut mortalibus multis est notum, ante decennium Gallorum regi ex Francia data esset in matrimonium³, veni sepius ad illam. Et quoniam⁴ utrique, dominae scilicet et regi⁵, satis acceptus fui, sicut ab illis, ita et aliis familiaribus suis amabar, in quibuscumque regni sui locis versabar. Interea quoque accidit, ut ad sancti Dyonisii cenobium urbi Parisio proximum frequenter venirem. Eiusdem vero cenobii abbas, cum⁶ de me rege prius sibi referente audiret, tam ob regis et reginae quam propter hospitalitatis amorem memet benigne suscepit et cum omni caritate atque familiaritate nunc duabus, interdum vero tribus ebdomadibus secum retinuit. Unde factum est, ut sepe solus mecum residens de diversis familiariter interrogaret rebus. Quibus etiam huiusmodi interrogationem aliquando addidit dicens: "Quia igitur, o amice, de te audivi plurima loca tibi esse nota, numquid, rogo, Germaniam et Bawariam⁷ seu urbem quandam⁸ nomine Ratisponam agnoscis?" Cui cum responderem: "Etiam, domine", interrogando adiecit dicens: "Nostine et illud sancti Emmerami⁹ monasterium in urbe eadem situm?" Et ego ad eum: "Optime". At ille: "Et in quo", inquit, "loco ibi sanctus Dyonisius requiescat?" "Nonne", inquam, "ipse hoc in loco corporaliter requiescit?" Tum vero ex corde intimo ingemiscens satisque lacrimans ait: "Nequaquam proch¹⁰ dolor", inquit, "quoniam¹¹ olim hinc per furtum ablatus est. Quamvis enim ita ut a te ab aliis quoque falso credatur, apud nos tamen¹², qui in hoc cenobio¹³ conversamur, veritas non ignoratur, utpote quorum patribus miseria contigit tanta. Ceterum nisi te michi familiarissimum crederem, talia tibi minime patefacerem. Unde etiam, quomodo idem sanctus noster patronus ablatus fuerit, iam tibi¹⁴ pandere volo." Moxque¹⁵ magis ac magis largimatus eodem sermonis ordine, quo supra retulimus¹⁶, loqui cepit: "Fuit", inquit, "rex quidam in Germania, nomine Arnolfus, qui veniens in provinciam hanc cum exercitu multo, postquam circumquaque positas urbes virtute¹⁷ potenti circumivit, ad haec etiam loca profectus ante proximam civitatem in amenis pratis — erat¹⁸ enim estas¹⁹ — castra est metatus". Sicque omnia, pene ut a nobis superius prolata sunt, indicavit sibimet narasse et hoc, quod nos pretermisimus, in fine sermonis addidisse: "Postquam", inquit, "idem rex hinc discessit, in ipso campi²⁰ herbidi loco, ubi primitus perae cum ossibus sanctissimis oneratae solotenus deponebantur²¹ regique²² a fure clerico presentabantur²³, miracula tanta coruscare ceperunt, ut monasterium celebre, sicut hodie cernitur, imbi construeretur, in quo multitudine monachorum congregata laudis divinae inolescit²⁴ cottidie cura²⁵". Nunc igitur, quoniam²⁶ tibi tanta de patrono nostro secreta reseravi²⁷, fac pro quantavis mercede, quod postulo. Vade ergo ad predictum sancti Emmerami monasterium et diligenter explorans, ubi illic altare²⁸ sancti patroni nostri sit, michi renunciato. Nam si ita feceris, premium procul dubio maximum a me consequeris". Cuius petitioni ego quidem, fateor, pollicitus sum libenter parere, sed quia in hanc provinciam et in urbem Ratisponam veniens nichil omnino de sancti Dyonisii vel nomine adhuc²⁹ audivi, quid eidem abbati illo iterum transmigrans renunciarem, nescivi. Idcirco quotienscumque ab

a) ita 1. 2; simus Bresslau; scimus perperam Hesnemann. b) littera initialis minio picta, novo versu incipiente 1; novum caput incipit 2. c) inquit 2. d) quē 1. e) -i e corr. 2. f) sequ. ex 2. g) cum bis 1. h) ita h. l. 1; Bawariam 2. i) quondam 2. k) Qui 1. l) Emmerami h. l. 2. m) Nonne — requiescit om. 2. n) pro 2. o) quē 1. p) tm (= tantum) 1. q) cenobio 1. r) tibi om. 1. s) Moxque — cepit (l. 28) om. 2. t) virtute potenti om. 2. u) pontis, corr. pratis, 2. v) erat enim estas om. 2. w) campo 1. x) deponabat 1. y) regique — presentabantur om. 2. z) "cottidie inolescit" cura 1. a) quō, -o e corr. ut videtur 1; quā 2. b) reseravi 1. c) quō illuc sanctissimi patris nostri Dyonisii hinc translati pro altare sancti patroni nostri 1. d) adhuc om. 2.

1) C. 3. 2) Supra prol. initio, p. 824. 3) Mahthilda, Conradi II. imperatoris filia, Heinrico I. regi Franciae a. 1083. desponsata, ante matrimonium consummatum nondum decennis a, 1084. Wormatiæ obiit; Wipo G. Chuonr. c. 32; Bresslau, Jahrb. des Deutschen Reichs unter Konrad II. I, 206, N. 3. II, 77 sq. 101. 4) Supra c. 1 sqq. 5) Num de hoc aliunde constet, nescio.

eo dehinc interrogabar, preces illius me oblitum esse fatebar. Et forsitan divina dispositione facta sunt haec, ut nec adhuc patroni tanti translatio divulgaretur nec per me tam dampnosa^b exploratio^c perficeretur^d.

6. Huiusmodi itaque inclusus profert dicta. Unde quia et proxime et procul positorum concordat sententia, et nos, qui hucusque dubitavimus, quodammodo compellimur talia credere et memoria litterarum aliis transmittere. Non solum namque alii infra et extra urbem positi de hac translatione dubitaverunt, sed etiam nostrorum quorundam antecessorum in sancti Emmeramni cenobio conversantium dubitatio tanta fuit, ut, quia nulla litterarum auctoritate, sed tantum antiquorum relatione affirmabatur, more beatissimi Thomae apostoli¹ dicerent nullatenus se posse vel debere credere, quod nulla patrum coruscatio posterorum traderet memoriae, nisi forte ipsa reverenda^d sancti Dionysii ossa viderent. Hoc autem, quia non tam dubitandi quam investigandi gratia fecerunt, Deo disponente contigit, ut, sicut per apostoli supradicti dubitationem plurimi solidati sunt ad fidem, ita quoque, si tamen de infimis conferendum est supremis^e, dubitatio ista ad multorum utilitatem definiretur.

7. Quidam namque ex congregatione nostra fratres precipui ad hoc electi, ut huius rei veritatem perquirerent, invenerunt omnia eiusdem martiris ossa in loco suo posita. Ad haec etiam miraculum quoddam ibidem^d accidit, quod indicari oportet. Binisque denique sacculis inventis, in quorum uno caput, in alio vero ossa cetera separatim involuta fuerunt, sacculum minorem, in quo caput erat, ignorantes adhuc, quid intus foret, aliquantisper a loculo procul posuerunt. Cum autem in^e sacculo maiori ossa universa excepto capite invenientes et nondum minori enodato proculque^h posito caput penitus deesse estimantes nimio luctu afficerentur, subito ille, in quo caput involutumⁱ erat, sacculus per se motus et elevatus a loco ceteris ossibus adiungebatur^k. Quo enodato Deo gratias egerunt et pro miraculi visione et pro corporis integri inventione. Tum vero caput aliaque ossa in uno sacculo posuerunt.

8. Haec igitur ossium venerabilium sancti Dionysii investigatio et^l inventio facta est sub abbatis Richolfi tempore². Sed quoniam^m subⁿ eodem abbate^o episcoporum^p maximeque primi Gebhardi³ persecutio super sancti Emmeramni cenobium adeo crassabatur, ut eiusdem cenobii ornamenta resque variae, hoc^q est libri, pallia, campanae, missalia, indumenta^q, ab eo auferrentur, abbas monachique^r plures expellerentur, hii^s, qui in monasterio^t remanebant vel exeuntes^u rediebant, propter pressuras^v rapinasque^w multiplices suspecti, id quod veri^x simile erat, ne forte sanctorum reliquiis^y una cum ecclesiae rebus ablatis monasterium penitus destrueretur, occultari^z potius quam diffamari aliquid de sancti Dionysii translatione censebant, dicentes, quia^a, si^b a devastantibus episcopis audiretur, mox ipsum corpus sanctum^a prorsus alienaretur. Unde factum est, ut per multos annos non solum translationis suae memoria nulla ageretur, sed nec^b natalis eius dies apud^b alia loca festivius^c quam a nobis festive coleretur^d, quousque ante annos, ut reor, octo quidam congregationis nostrae frater, tunc quidem cellerarius^e satis cautus, nunc autem Brilensis^f abbas, nomine Wisilii^g, hoc ab abbate illius temporis^h et a

1006—1028.

994—1028.

a) sequi. exi del. 2. b) dapnosa 2. c) explaratio 1. d) veneranda 2. e) suppressis 2. f) ibi 2. g) iam 1. h) -que om. 2. i) involutum om. 2. k) diiungebatur 1. l) et inventio om. 2. m) quomodo (vel quomodo) 2. n) ab 2. o) ablato 2. p) episcopatum 2. q) hoc est — indumenta (l. 81) om. 2. r) monachus, sed corr., 2. s) hys 2. t) manasterio 2. u) exiites 2. v) pressuras et -que om. 2. w) ita Bresslau; rei 1. 2. x) reliquis 2. y) occultari 2. z) quasi 2. a) sanctum om. 2. b) ita 1; nec... quid 2; nec... qui alio loco Heinemann; etiam pro nec aut qui ante apud addendum Bresslau. c) ita Heinemann; festinus (vel festinus) 1; festinus (vel festinus) 2. d) celebratur 2. e) celerarius 2. f) Brilensis 1; Br. — suis (p. 880, l. 1) linea rubra cincta 1. g) wisilii 1.

1) Ioh. 20, 24 sqq. 2) Richoldus abbas S. Emmerami a. 1006—1028; Ann. S. Emmer. mil., MG. SS. I, 94 = SS. XIII, 48; Bresslau, 'Jahrb. Konrads II.' II, 237, N. 3. 3) Gebhardus I. episc. Ratisponensis a. 994—†1023. Mart. 27. — Cf. R. Budde, 'Die rechtliche Stellung des Klosters St. Emmeram in Regensburg zu den öffentlichen und kirchlichen Gewalten vom 9. bis zum 14. Jahrhundert', 'Archiv für Urkundenforschung' V (1914), maxime p. 169 sqq. 4) Sine dubio Wisilo abb. Brilensis (P. Lindner, Monast. metr. Salzbr. ant. p. 399;

temporis incerti, Necr. Teg., MG. Necr. III, 148; Wisunt abb. de nra. cg., Necr. S. Emm., ib. p. 820 et N. 2; cf. Necr. Weltenb., ib. p. 377), qui d. 19. m. Iul. non ante medium s. XI. obiit et iam s. XVI. perperam primus abbas Weltenburgensis habebatur, immo inter Praelenses inserendus a. 1041/49, abbas factus fortasse iam a. 1050. vel 1051. obiit. 5) Udalricus I. a. 1037—1042, monasterio S. Emmerami praefuit; Ann. S. Emmer. min., MG. SS. XIII, 48. Lindner, Mon. metr. Salzbr. p. 408.

fratribus suis exegit, ut vel officium plenum de sancto Dionysio sicut^a alii cenobitae vicini^a agerent. Quo impetrato^b nichil amplius venerationis de eo actum est, donec nuperrime, anno videlicet ab incarnatione M^o quadragesimo nono, sub tertio eiusdem nominis presule Gebehardo^{c.1} et abbate Reginwardo² dissensio quaedam inter nos suborta est, dicentibus quibusdam maximum loci huius esse periculum, quod tempore tanto sanctissimi patroni^d nostri Dionysii^d festa veneratione debita minime agerentur, dicentibus aliis non oportere sub temporibus istis hoc publicari, quod patres nostri hucusque voluerunt celari^e, multoque^f melius esse sancti Dionysii corpus sub silentio utcumque^g haberi quam per alicuius venerationis aut celebrationis famam publicatum statim ab episcopo vel ab ipso imperatore auferri^h. 'Nonne', inquit, 'locus iste ideo pene est iam destructus, quiaⁱ in rebus suis constat diffamatus? An non invidia maxima cunctis loci huius persecutoribus^j potest ex hoc inolescere, quod tanti thesaurum^k corporis^l audiunt hic requiescere? Quanti celebres sanctique patres nos in loco hoc precesserunt, qui talia occultare^k quam manifestare maluerunt! Quid^l, si etiam illius sancti corpus, pro quo tantopere laboratis, per annos iam multos negligenter positum ex causa aliqua est minutum^m! Cumque huiusmodi dissensio inter nos aliquantulum esset, abbas aliqui fratres nonnulli in consilio superiori consistentes censuerunt primum quidem cum omni diligentia venerabilium ossium integritatem culturamque debere investigari, quo facto, quid deinde faciendum sit, cito posse diffiniriⁿ. Et accedens abbas una cum fratribus paucis, quorum etiam unus ego, qui haec^o scribo, ut eo veracius^o, quo magis intererem, 20 affirmare possum, cum veneratione debita locum aperuimus et in eo non solum sepe dicti^p martiris Dionysii^q ossa omnia in uno, ut olim reposita sunt, sacculo atque singula dexterarum^r partis ossa cum litteris alligatis^s notata oculis nostris vidimus, manibus nostris, licet indignis, extrahendo^t et reponendo contrectavimus^u, sed etiam aliorum sanctorum reliquias pariter^v reperimus^w, inter quas sancti cuiusdam nomine Terengarii^x brachium 25 inventum est. Ex cuius videlicet sancti^y nomine^z nunquam actenus^z in tot Germaniae provinciis audito partim argumentabamur, quia, sicut postea a quodam de Galliae partibus adveniente accepimus, idem brachium una^z cum sancti Dionysii corpore de Galliae partibus constat translatum. Epistola^z autem non in sacculo, sed postmodum in loco secretissimo reperiebatur, id est prope tumulum^z sancti Emmerami, ubi, prout priores nostri testantur, 30 quondam in persecutionis tempore ideo fuerit absconsa, ne forte, si sacratissima auferrentur ossa, nullatenus inveniretur epistola. Hinc itaque abbas supradictus una cum fratribus nimium gavisus cum consilio communi decrevit, ut ammodo patroni nostri Dionysii annua celeberrime festa celebrarentur. Deinde quoque ad episcopi^z notitiam referuntur. At ille gaudens ad monasterium pergens, postquam reserato^z iterum loculo^z vidit, quod 35 audivit, mox obseratum^z eundem loculum sigillavit et abbati licentiam petenti, ut in eccle-

a) sicut — vicini om. 2. b) imperato 2. c) Gebhardo 2; anno (l. 3) — inter nos (l. 4) *linea rubra cincta* 1. d) Dionysii patroni nostri 1. e) celare 2. f) multoque — auferri (auferri 1), l. 10, in *marginis inferiore* suppl. 1, om. 2. g) ita scripsi; utrumque 1. h) persecutoribus 2. i) thauri corse 1. k) occultare 2. l) Quid — minutum (l. 16) om. 2. m) diffiniri 1. n) hoc 2. o) vera cicius 2. p) supradicti 2. q) Dionysii om. 2. r) dexte¹ 1. 40 s) extrahendo et reponendo om. 2. t) contractavimus 2. u) pariter om. 2. v) reperimus 2. w) Berengarii coniecit Heinemann. x) nomine 'sancti 1. y) hactenus 2. z) una om. 2. a) titulum 2. b) reserato om. 2. c) loculo, *superscr.* oculis 2. d) obseratum, *sed in marg.* obseratum 2.

1) Gebhardus III. episc. Ratisponensis a. 1036—1060.

2) Qui S. Emmerami monasterio a. 1048—1064. praefuit.

3) Cf. quae Ioh. Bapt. [Kraus], De translatione corporis s. Dionysii Areopagitae (1750) p. 53 sq. et spec. l post p. 116 de parva tabula ex corticis particulis cum saponem coniunctis confecta disserit, quae eius temporibus in archivo S. Emmerami servata hodie non iam exstat (cf. H. Grisar, 'Zeitschr. f. kath. Theol.' XXXI, 9). Cui tabulae hic titulus impressus erat: *Hic reconditum fuit corpus sanctissimi patroni nostri Dionysii Ario-*

pagite. 4) Quam habes in Translatione posteriore c. 25, MG. SS. XI, 866, ubi a Gisilberto in sepulchro

sancti Dionysii in monasterio Parisiensi inventa esse dicitur, et in cartula membranacea a., ut videtur, 1052, 45 Leoni papae IX. una cum humero s. Dionysii oblata et in capella Lateranensi quae dicitur 'Sancta Sanctorum' servata, cuius imaginem lucis ope factam praebet H. Grisar, 'Die römische Kapelle Sancta Sanctorum und ihr Schatz', Freiburg i. B. 1908, p. 140, cf. etiam 'Zeitschrift für 50 katholische Theologie' XXXI (1907), 1 sqq.; Phil. Lauer, 'Le Trésor du Sancta Sanctorum', 'Monuments et Mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres (Fondation Eugène Piot)' XV, Paris 1906 (revera 1907), p. 129 sq. 5) Gebhardi III. Ratisponensis. 55

siae huius plaga occidentali murus destrueretur^a, et auxilia, ut ibi edificium aliquod patrono 1049.
tanto dignum aptaretur^b, licentiam, sicut petebatur^c, dedit, auxilia^d promisit.

9. Factum est autem post haec, ut sancti Dyonisii sollempnitas, quae VII.^a idus Oct. 9.
Octobris colenda prope imminerebat, devotissimo nisu tunc primum a nobis celebrata pluribus
vicinis maximeque litteratis^e occasionem preberet detrahendi et oblatrandi, quoniam vide-
licet nos undique falsati, quem nulla litterarum auctoritas demonstraret nos habere, illius
velut specialis^f patroni festivitatem videremur celebrare, qui, etiamsi sanctorum ali-
quem eiusdem nominis, non tamen illum Dyonisium, quem nos habere iactaremus, id^h
est^h Ariopagitam, haberemus. 'Quomodoⁱ', inquit, 'feri potest^k', ut tam precipuus sanctus
de tam longinquis Galliae partibus huc afferretur? Haec et hiis similia impropria ebullie-
bant, quasi non ipsi multo nequius dubitarent invidendo, quam nos olim dubitaverimus
ignorando et exquirendo de hiis omnibus. Qui enim per ignorantiam dubitat, veritatis
rationem audiens libenter inquit, ut intelligat. Econtra, qui per invidiam dubitat, ipsis
malitiae et invidiae suae tenebris obcecatus veritatis lucidae rationi detrahare studet, ante-
quam audiat. Sed de hoc satis dictum. Nos^l igitur patroni nostri Dyonisii, illius scilicet
Ariopagitae, de quo nos certissimos liber ipsius efficit, festa veneratione promptissima,
sicut iam prediximus, celebrantes sperabamus non solum minime in^m hoc^m errasse, verum
etiam presentis et futurae felicitatis gaudia exinde percepturos esse et hoc, quod litterarum
auctoritate necdumⁿ fuerat de eiusdem patroni translatione revelatum, per aliquod aptum
adhuc revelari posse signum, cui nemo invidorum et detrahentium contradicere prevaleat.
Quamobrem Dei omnipotentis clementia, quae omnia pro tempore moderatur quaeque
omnibus in se sperantibus plus, quam petant aut intelligant, exhibere dignatur, nos in
sanctissimi famuli sui veneratione laborantes et obprobria irrisorum exprobrantiumque
ideo sustinentes mirabiliter ab omnimoda suspecti erroris obiectione eripuit.

10. Nam cum mox post natalicium patroni nostri diem omni instantia omniue Oct. 9
devotione iuvenes et senes nostri in destruendo et deportando opus murale, ubi, sicut
supra dictum est^l, eidem patrono nostro dignius receptaculum construendum foret, una-
nimiter laborassent duasque ebdomadas in hoc labore complevisset, repente inter
lapidum destructorum aggerem magnum, quem rastris iniectis^o effodere, divellere ac pre-
parare deportantibus ceteraverunt, quadrangulum lapidem scriptum iam advesperascente
die invenerunt. Quo invento astantes illic universi fratres tam pro miraculi curiositate
quam legendi^p studio^p convenerunt. In quo nimirum lapide, licet aliquantis per a vetu-
state^q vel calcis iniectione^q deletis, apertis tamen adhuc litteris scriptum erat^r: 'Emmeram-
mus Aquitanus et^s Dyonisius^s Ariopagita hic requiescunt^t sub Arnolfo^u imperatore et Odone
rege'. Hic autem Odo, ut in chronica^v legitur^v, rex fuit Galliae⁴. Cumque scriptura hac
perfecta omnes simul, acsi e celo foret^w missa, gauderemus ac mane facto Deo gratias
et laudes, ut mos est, pro miraculis divinis et ipsi cantu publico agere et matriculariis
clericis ac sanctimonialibus manifestare censeremus^x, cum, inquam, huiusmodi consilium
definiretur^y et ex nobis unus lapidem predictum ferens in urbem mitteretur: interea
fratribus quibusdam operi supradicto instantibus inventus est et lapis alius, in quo

a) destrueretur 2. b) adaptaretur Arnp. c) patebatur corr. pet. 2. d) auxilium Arnp. e) ita 1; septima 2.
f) literatis 2. g) spalis 1. 2; spiritalis Heinemann. h) idem 1. i) Quo 2; novus versus incipit, sed littera prima
non minus picta, praecedente tamen signo Φ rubei coloris 1. k) post, superscr. pt. 2. l) Hos 2. m) nichil 2.
n) dum 2. o) in rectis vel in vectis 2. p) studio legendi 1. q) nestutate et tuccos 2. r) et om. Kraus.
45 s) Dionisius Kraus. t) REQVESCIT Kraus. u) Arnolfo Kraus. v) Cronica 1. w) ita 1. Arnp.: fuerit 2. x) cen-
sureremus 1. y) definiretur 2; definiretur 1.

1) C. 8 fin. Cf. etiam Franz Schwäbl, 'Die vorkaro-
lingische Basilika St. Emmeram in Regensburg und ihre
baulichen Änderungen im ersten Halbjahrtausend ihres
Bestandes, 740—1200', Regensburg 1919 (ex 'Zeit-
schrift für Bauwesen' 1919, fasc. 1—9 separatim edi-
tum), p. 13. 2) Huius et sequentium duarum in-
scriptionum tunc temporis in monasterio S. Emmerami
exstantium specimina praebuit Io. Bapt. Kraus, 'De trans-

latione corporis S. Dionysii Ariopagitae', Ratisb. 1750,
ad p. 116 (= MG. SS. XI, 844). Hi lapides hodie in
sacristia S. Emmerami servantur; H. Grisar, 'Zeitschrift
für katholische Theologie' XXXI (1907), 9; cf. etiam
Hugo Graf von Walderdorff, 'Regensburg in seiner Ver-
gangenheit und Gegenwart', 4. ed., Ratisponae 1896,
p. 355. 3) Cf. ex. gr. Reginonis Chron. a. 888,
ed. Kurze p. 129 sq. et saepius. 4) A. 888—898

scriptum erat: 'Sub Eubulone^a abbate¹ monasterii sancti Dionysii^b Gisalpertus^c furatus^d est^d. Tunc etiam et ille lapis sine mora priori additus^e mittitur clericis demonstrandus. Quibus visis omnes pene alacriter Deo gratias egerunt^f et congratulari pariter omnimodo ceperunt. Ideo autem dixi 'omnes pene', quia scio, utpote qui hos lapides ad monasteria urbana^g post inventionem primus presentavi, quibusdam hominibus, non dico ullis in habitu seculari^h constitutis, sed, quod nequius est, spiritualemⁱ vitam professis tantam perfidiae seu^k invidiae notam tunc inesse, ut non solum Deo gratias vel^l ullum pro miraculo ostenso congratulandi signum^m minime exhiberent, sed etiam velut muti efficerentur. Qui scilicet adhuc ita invidiae morbo laborant, ut signum tantum irrideant, dicentes lapides descriptos non ita, ut iam dictum est, inventos, sed aⁿ 10 nobis fide effectos. Sed nos, sancti Emmerammi cenobitae, cum de huiusmodi invidia^a tenacissima et obiectione falsissima certi simus, tanto maiores promptioresque grates Deo neonon sancto Dionysio tunc egimus, quanto oportunioris^o et mirabilioris^p scripturae gladiis armatos^q contra omnem tam futurorum quam presentium emulorum detractionem lapideam lapideis etiam litteris pro eiusdem sancti Dionysii qualitate atque translatione^r 15 nos muniunt. Inter^s haec quoque non immerito notandum videtur, quantum gratiarum actio pro beneficiis iam concessis^t apud^u Deum obtineat^v, quia, cum pro illius prioris inventionem notati lapidis Deo gratias exhibendas necdum actu, sed tantum consilio diffiniremus, mox dispensatione^w divina, sicut credimus, inventus est et alius lapis unius eiusdemque rei planior testis. Postea vero, ut ex summae trinitatis deitate beneficia tanta prestari 20 palam daretur intelligendum^x, evolutis duobus aut tribus diebus invenitur etiam lapis tertius, in quo scriptum erat: 'Quinto^y nonas Iulii^z furatus est. Huc venit pridie^{aa} nonas^{ab} Decembris^{ac} tempore Tutionis^{ad} episcopi^{ae}'. Porro tantae vetustatis erat omnium eorundem lapidum scriptura, ut absque dubio^{af} ante annorum multorum curricula, ut adhuc probari potest, videatur facta. Cuius nimirum scripturae brevitati^{ag} nichil deesse cognoscimus in hiis, 25 quae aut nos aliquando vel alii dubitabant de sancto Dionysio, quoniam^{ah}, quis fuerit aut unde aut sub quorum regum et episcopi tempore^{ai} huc translationis fuerit, in ea cernitur. Sed et translationis eius diem, cuius hodie festa recolimus^{aj}, apertissime in eadem aspicimus^{ak}.

11. Si quis autem curiose inquirat, sub quo anno incarnationis Domini haec fuerit 30 facta translatio, hoc modo conicere poterit. Computet ergo ab anno nongentesimo, in quo predictus imperator Arnolfus VI.^{al} idus Decembris obiit^{am}, usque ad instantem patefactae translationis annum, qui est millesimus quadragesimus nonus, et eundem inveniet centesimum quinquagesimum annum esse. Debinc quia nequaquam credibile videtur, ut idem imperator, priusquam infirmitatis molestia preventus imminere^{an} sibi extremum vitae suae 35 diem existimaret, vel sancti Dionysii ossa vel ceteras donationes superscriptas prorsus a se alienatas sancto Emmerammo obtulerit, colligat translationis diem in lapide scriptum 'pridie nonas Decembris', qui est quintus dies ante sexta^{ao} idus Decembris^{ap}, et inveniet procul dubio, quia in uno eodemque anno atque mense et translatio est sancti Dionysii et obitus cesaris Arnolfi. Cum ergo teneamus translationis huius annum centesimum 40 quinquagesimum, attendamus quoque, quantum Deo donante possimus, quid misterii salutaris numerus contineat talis. Quia enim, ut scriptum est, 'nichil in terra fit^{aq} sine

a) eubulone 2; Eubulone *Arnp.*; Ebulon *Kraus.* b) Dionysii *Kraus.* c) ita 2. *Arnp.*, *Kraus.*; Gisilbertus 1. d) furavit

Kraus. e) additus 2. f) dixerunt 1. g) vrb'ana 2. h) seculari 2. i) epilem 1; speciale 2. k) sen

invidiae om. 2. l) vel — signum om. 2. m) a *superscr.* 2. n) invidia 2. o) oportuno^z 1. 2. p) ita 1; 45

mirabilior 2. q) armatos 2. r) ita 1. s) concessio 2. t) apud 2, *plurimque*. u) opt. 2. v) dispensacoe 2.

w) ita 1 (sed cf. n. x); Quinta 2; 5. *Arnp.* x) ita 1 (sed -l- pene erasum). 2. *Arnp.*; Quinto — furatus est del. et postea

in marg. sup. suppl.: Furatus est V. n. Iulii 1; Furatus a. V. N. IVN *Kraus.* y) II. N. Dec. *Kraus.* z) Titonis

Arnp. aa) ita 1. *Arnp.*; dubio om. 2. b) ita 2. *Arnp.*; breuiati 1. c) aut sequ. *Arnp.* d) ita 1. *Arnp.*; tempore

om. 2. e) ita 1; aspicietur *Arnp.*; inspicimus 2. f) VI. 1; sexto, -o corr. 2. g) innere corr. tuinere 1. h) ita 50

h. l. 1. z. i) decembris 2. k) sit 2.

1) Nomen Ebulonis abbatissae S. Dionysii monachi Ratisponenses apud Reginonem a. 892. 893, p. 140 sq., invenire poterunt. Cf. supra p. 826, n. 3. 2) Cf. Greg. M. Dial. II, 9: ut palam daretur intelligi; III, 11; infra c. 15 p. 886, l. 4. 3) Tuto ep. Ratisponensis sedit

a. 894—980. 4) Unde hanc historiam sermonem in die translationis sancti Dionysii legendum esse recte statuit L. de Heinemann, 'N. A.' XV, 386. 5) De die mortis Arnulfi cf. Reg. imp. 1^a nr. 1955 (1908)b. 55

causa¹¹, credi oportet hunc etiam annorum numerum tam perfectum aliquam nobis miseris sancti Emmerammi cenobitis et ex intimorum et extraneorum hostium^a afflictione per annos multos iam contritis causam^b salutis exprimere. Intimos autem eos appello, qui nos interius, id est^c spiritualiter vel intra nos positi seu etiam quicumque eiusdem propositi homines hostilitate aliqua nos impugnant, extraneos^d vero, qui in aliena, hoc est in seculari^e vita degentes exterioris hominis subsidia necessaria auferre^f satagunt. Ideoque^g centenarius, qui, ut cetera eius sacramenta pretermittam, intimae puritatis ac virginitatis perfectionem designat, ab intimis nos, ut credo, hostibus, quibus hucusque, proci dolor, miserabiliter succubuimus, per sancti Dyonisii patrocinia denunciari eripiendos; quinquagenarius autem, qui, ut in quibusdam scripturae sacrae locis invenitur^h, in rerum corporaliu necessitate servili laborantibus requiem libertatemque subⁱ iubilei nomine pollicetur, nichilominus nos ab exteriorum seculariumque devastatione hominum indicat iam redimendos. Et forte numero supradicto intellectus talis non discrepat, ut, quia multo plures interioris quam exterioris hominis inimicos esse scimus, maioris etiam numeri, hoc est centenarii, numerosiores atque minoris significatione pauciores quoque hostes excludendos esse tradamus^k. Haec autem de presenti sancti Dyonisii translationis^l anno sunt notata.

12. Quid autem ex hoc possumus sentire, quod lapides prescripti in^m tamⁿ inopinato loco tanque^o antiquo muro occultati et per tempora tanta minime ex eiusdem muri destructione investigati in anno quoque hoc tam proxime post sancti patroni nostri natalicia studiose celebrata sunt inventi^p? Quis^q, inquam, mortalium potest hoc approbare, utrum humanitus an divinitus ibi sint positi^r? Sed michi videtur credibilis nutu dumtaxat divino pro corporis tanti^s thesauro actenus^t occultato et sub^u negligentia posito, nunc autem revelando eosdem lapides subito et factos et prolatos esse. Si enim ex industria humana descripti olim^v et in muro absconditi dicantur, quomodo convenit, ut homo quilibet fidelis rem tantam, quae^w divulgatione^x et veneratione maxima digna^y foret^z, occultare^{aa} potius quam monstrare conaretur, praesertim cum ille nesciret, si destructo quandoque muro eosdem lapides homo aliquis unquam^{ab} inveniret, nisi forte spiritu prophetiae plenus hoc, quod^{ac} futurum^{ad} erat^{ae}, ipse quoque presciverat. Quod videlicet, si ita est, nichilominus dico nutu factum divino. Quamvis autem iuxta parvitas^{af} meae intellectum dixerim, neutrum tamen horum affirmare^{ag} presumo^{ah}, sed occulto Dei iudicio relinquens hoc solummodo affirmare queo, quia, sicut legitur in evangelio^{ai} discipulis duobus euntibus ad castellum Emaus evenisse, ut, quamvis^{aj} dominus Iesus corporaliter iret^{ak} et loqueretur cum eis, tamen, quia de illius resurrectione adhuc diffidebant et laudibus dignis minus recolebant, non est agnitus ab eis, postquam vero eum vel^{al} in hospitalitatis devotione utcumque^{am} exquirere ceperunt, praesentiam ipsius agnoscere citius meruerunt, ita quoque nobis aliquatenus accidisse videtur. Nam cum sancti Dyonisii corpus tam patres^{an} nostri quam nos ex antiquorum relatione fidelissima hic esse sciremus et tamen ob negligentiam seu propter obiectionem aliquorum invidentium vel ignorantium venerationem debitam ei impendere dubitarem^{ao}, nulla translationis eius scripta, nulla agnitionis litterariae signa dubitationi universae opposenda apparuerunt; quasi enim de illo fuit ambigere, nulla^{ap} eius patrocinia querere^{aq}, nullam ei venerationis certitudinem impendere. Postquam vero omni negligentia remota venerari et exquirere^{ar} patrocinia ceperamus, confestim ea, quae actenus occultata^{as} fuerant, in litteris invenire et^{at} agnoscere meruimus, id^{au} est^{av} quis esset et quando vel per quem huc translatus fuisset.

a) hostium 2. b) ita Heinemann; causa 1. 2. c) idem 1; idē 2. d) extraneos 2; sequi ubi del. 1. e) seculari 2. f) auferre 2. g) Ideoque — tradamus (7. 6—16) om. 2. h) sub corr. sub 1. i) translationis om. 2. k) vitis corr. in tē 2. l) tamquam 2. m) inventa corr. i 1. n) Quis — positi om. 2. o) tanto 2. p) haecenus 2. q) at (= super) 2. r) olim 1. s) quo 2. t) divulgatione om. 2. u) ita 1. 2. v) forte 2. w) oculata 2. x) unquam om. 2. y) quot 2. z) erat futurum 1. aa) prauitatis, corr. pa'uit. 2. ab) sequi, quae quia sicut legitur in evangelio del. 2. ac) p'simo 2. ad) quamvis om. 2. ae) iret et om. 2. af) vel om. 2. ag) utrumque 1. h) partes, corr. patres, 2. i) nulla — querere om. 2. k) exigere 1. l) occultata 2. m) et agnoscere om. 2. n) idem 1.

1) Quem locum saepius apud Othlonem occurrere ostendunt L. de Heinemann, 'N. Archiv' XV, 397, et E. Dümmler, 'Sitz.-Ber. der Berliner Akad. d. Wiss.' 1895, II, 1085 n. 3. 2) Levit. 25, 10 sq.; Num. 36, 4. 3) Luc. 24.

13. Ad haec igitur, cum apud nonnullos non tam questio quam affirmatio agitur de hoc sancto Dyonisio, qui huc translatus est Parisio, quod non sit Ariopagita, ideo scilicet facile errantes, quia multi eiusdem nominis esse leguntur, necessarium reor verbulum^{a,1} aliqua hic adnectere, per quae singulorum differentiam lector prudens citius^b valeat agnoscere. Quamvis enim abbas Hildwinus^c epistolam copiosam de huius sancti^d viri qualitate et differentia scripserit^e, nos tamen illis, apud^f quos forte non habetur haec predicti abbatis prolixa epistola, Deo^g annuente breviter satisfacere conamur de eodem Dyonisio, et hoc non ex aliquibus ignotis vel modernis, sed ex antiquis et probatissimis sacrae scripturae auctoribus^h. Igitur Dyonisiosⁱ quatuor in ecclesiastica Eusebii hystoria legimus, quorum etiam primum in Actibus apostolorum^j invenimus. Hii quidem omnes^k celebres eximique sanctae ecclesiae doctores, sed tamen quidam eorum temporum varietate longe ab invicem distabant, quidam vero sub uno tempore degebant. Primus namque Dyonisius Ariopagita a loco, cui apud^l Athenas preerat, dictus Paulo apostolo predicante Atheniensibus sub^m Claudii cesarisⁿ tempore conversus legitur, scriptura ita dicente: 'Quidam viri adherentes ei crediderunt, in quibus et Dyonisius Ariopagita et mulier, nomine^o Damaris', quae, sicut in capitularibus Actuum apostolorum legitur, uxor eiusdem^p Dyonisii extitit^q. Et ut cognoscatur, sub quo cesare talia gesta sint, scriptura subiungit dicens: 'eo quod precepisset Claudius discedere omnes Iudeos a Roma'. De eodem quoque Dyonisio in tertio necnon in quarto^r ecclesiasticae hystoriae libro^s refertur. In tertii quidem capitulo quarto ita invenies^t: Memoratur autem ex comitibus Pauli Crescens quidem^u ad Gallias^v esse profectus, Linus^w vero^x 20 et Clemens in urbe Roma prefuisse ecclesiae, qui comites et adiutores eius fuisse ab ipso Paulo perhibentur, sed et Dyonisium Ariopagitam apud^y Athenas, quem Lacus describit primum Paulo predicante credidisse, inter socios eius fuisse et ecclesiae Atheniensium constat sacerdotium suscepisse. In quarti autem libri capitulo vigesimo III° de ipso Dyonisio reperies^z alterum quendam Dyonisium, Corinthiensem episcopum videlicet, descripsisse hoc modo, quod Dyonisius Ariopagita, qui ab apostolo Paulo instructus creditur Christo, primus apud^{aa} Athenas ab eodem^{ab} 25 apostolo episcopus fuerit ordinatus. Tertius autem Dyonisius Alexandriae urbis episcopus^{ac} et quartus eiusdem nominis, qui pontifex Romanus^{ad}, sub Galieno cesare post predictum^{ae} Marcum quarto decimo^{af} ambo claruerunt. Quintus etiam Dyonisius quidam abbas extitit, qui longo post predictos tempore sub Iustiniano cesare claruit^{ag}. Sed^{ah} hiis tribus postremis, quia questio, sicut arbitror, de his agit, obmissis de duobus dumtaxat prioribus disseramus^{ai} 30 Dyonisii, Atheniensi videlicet et Corinthiensi^{aj}. In primis quidem investigantes, quanta sit inter utrosque temporum differentia, deinde, quis eorum sub Clementis papae temporibus extiterit, a quo unus ex hiis, etiamsi non alias, in antiquissimis tamen passionariis^{ak} Galliam evangelizandi gratia missus esse legitur, postremo queramus et hoc diligenter, quis utrorumque in pace vel in martirio vitam presentem terminasse legatur. Cumque^{al} 35 haec fuerint ex non ignotis probatisque scripturae auctoribus definita, tunc procul dubio clarescit, quis quisque fuerit^{am}.

a) libula 1; vbulum 2. b) alterum citius procedens del. 1. c) Hildwinus 2. d) apud 2. e) dñō (= Domino) 2. f) quetoribus, corr. auct., 2. g) Dyonisii 2. h) sub om. 2. i) cesarys 2. k) sequ. alterum eiusdem del. 2. l) sequ. legitur del. 2. m) sequ. rursus legitur del. 2. n) quidam 1. o) Finus corr. Linus 2. p) repperies 1. q) sequ. 40 ar del. 1. r) Sed -- fuerit (l. 29-37) om. 2.

1) Quo vocabulo saepissime Othloem usum esse ostendit Dümmler, 'Sitz-Ber. der Berliner Akad. d. Wiss.' 1895, II, 1085 ann. 3. 2) Cf. Hildwini abbat S. Dionysii epistolae ad Ludovicum Pium imperatorem et ad cunctos fideles libello de passione s. Dionysii praemissae, MG. Epist. V, nr. 20. 21, p. 327 sqq., 335 sqq. Ex locis sequentibus complures apud Hildwinum in priore epistola inveniuntur, sed auctor translationis sacram scripturam et Eusebii Historiam ecclesiasticam certo ipse insepexit et exempla ab Hildwino allata ex suo auxit. 3) Act. 17, 34. 4) Cf. ex. gr. Ambros. ep. 63, § 22, Migne Patrol. Lat. 16, col. 1196 A. 5) Euseb. Hist. eccl. ex interpr. Rufini III, 4; Hild. ep. ad Lud. c. 10, p. 332. Textus allatus magis cum Rufino ipso quam cum Hildwino convenit. 6) Galatias Hild. 7) Eus. Hist.

eccl. IV, 28; Hild. ep. ad Lud. c. 9, p. 331 sq. 8) Eus. Hist. eccl. VI, 85 (26). VII, 21 (18) — 23 (21). 28 (25), 2. 9) Eus. Hist. eccl. VII, 27 (28), 1. 30 (27), 23. 10) Immo nisi infra c. 14, p. 385, l. 8. 17 Marcus Aurelius Antoninus imperator non nominatur. 11) Cf. ex. gr. Hieron. Chron. 12) Cf. ex. gr. Bedae Chron. n. 518, MG. Auct. ant. XIII, 307; Paul. diac. Hist. Lang. I, 25. 13) De quibus solis Hildwinus egit. 14) Cf. Passio ss. mart. Dionysii, Rustici et Eleutherii c. 3, 15, MG. 50 Auct. ant. IV, 2, 103. Martyrolog. Bedae ad 9. Oct., Migne, Patr. Lat. 94 col. 1067; Adonis, ib. 123, col. 376; Usuardi, ib. 124, col. 555 sq. Libellus antiquissimus passionis Dionysii affertur ab Hild. c. 5, p. 330 (cf. c. 8, p. 331), ubi etiam antiquissimi . . . missales libri 55 continent missae ordinem more Gallico laudantur.

14. Dyonisius namque Atheniensis, qui^a et Ariopagita, ut pretermittam^b, quod pre-
dictus Hildwinus^c eum XX^{iv} annorum tunc esse, quando dominus et salvator noster
crucifixus est, in eiusdem Dyonisii epistola quadam ad Policarpum^d Smirneorum episcopum
scripta legisse semet testatur^e, sicut^f beatus Lucas testatur^{g, h}, tam propectae etatis erat,
quando apostolo Paulo conversus adherere cepit, ut et uxore et civitatis suae principatu
siveⁱ magisterio iam potiretur. Huiusmodi quippe cura etate indiget admodum ma-
tura. Quod cum ita sit, computemus diligenter ab ipso conversionis suae anno, qui
Claudii nonus vel octavus extiterat, usque ad Marci Antonini^j octavum annum^k, quo
Dyonisius Corinthiensis^l claruisse describitur, et inveniemus paulo minus centum^m XX^{iv}
annos. Nam licet annorum, quos ante conversionem habuit, numerus diffinitus ex Actuum
apostolorum lectione minime comprehendatur, ex eo tamen, ut dictum est, non solum
animi, sed etiam etatis ipsius maturitas intimatur, quod et uxoratus et tantae civitatis
iudex erat ita verendus, ut Atheniensesⁿ de sancti Pauli predicatione sine illo nichil diffini-
visse dicantur. Sic enim scriptum est: 'Et apprehensum eum ad^o Ariopagum^p duxerunt^q'.
Haec autem indicia vel testimonia, quae sancti Dyonisii Ariopagitae neeum conversi etatem
provectam declarant, ideo diligenti et repetito sermone demonstrare studemus, ut hiis^r,
qui eundem Ariopagitam in etate huiusmodi iam constitutum usque ad Marci Antonini^s
tempora^t perdurasse sub eoque in episcopatu Corinthiensis^u claruisse contendunt, erroris^v
sui quantitatem coram oculis expositam detegamus. Porro^w si haec eadem beati Lucae
testimonia, quae licet sub incerto annorum numero, in proveciori^x tamen etate ante con-
versionem suam beatum Dyonisium extitisse approbant, conferre velimus verbis Hildwini^y,
quibus eundem in die passionis dominicae XX^{iv} annorum fuisse testatur^z, tunc profecto
utriusque testimonium nullatenus discrepantibus etatis illius numerum certissimum invenire
poterimus. Si^{aa} enim cuiuslibet etas ratione numeri explanati seu aliquibus indicis vel
argumentis circumstantibus matura asseratur, nil dissonare videtur. Quapropter com-
putantes ab ipso dominicae passionis anno, qui, sicut Ieronimus scribit^{ab}, Tyberii cesaris
octavus Xⁱⁱⁱ erat, usque ad Claudii octavum vel nonum annum inveniemus absque dubio
plus quam XV annos hoc modo. Nam sub Tyberio, qui XX^{iv} duobus^{ac} regnavit, restant
quatuor. Item^{ad} sub Gayo, qui post Tyberium regnavit, quatuor^{ae} annos habes, qui simul
iuncti octo faciunt. Hiis quoque si illos VIII Claudii annos ante conversionem
Dyonisii transactos adieceris^{af}, XVI annos habebis. Deinde nichilominus XVI ad XX^{iv}
connumerans quadraginta unum invenies. Igitur annorum etas tantorum in conversionis suae
initio sancto inerat Dyonisio. Quorum scilicet et^{ag} annorum numerus superscriptis centum
XX^{iv} annis adiunctis plus quam centum LX explicat annos. Ergo quicumque post tanta
annorum curricula hominem quempiam transacta^{ah} solummodo illa mundi etate^{ai} prima in
negotiis humanis, non dico iam claruisse, sed interfuisse tantum affirmare satagit, rem
nimium ridiculo potius quam fide dignam asserere videbitur.

15. Dyonisiorum quoque nullus nisi Ariopagita vitam hanc martirio consummasse^{aj},
sed nec sub beati Clementis papae temporibus fuisse memoratur, quia idem Clemens
apostolorum contemporaneus et discipulus, sicut Eusebius scribit^{ak}, quarto quidem Domitiani
anno apostolicae sedis apicem conscendit, sed, cum in ea annos novem complevisset, sub

a) sequi. alterum qui del. 1. b) punitam 1. c) ita 1. Arrip.; Hildwinus 2. d) poli carpum e corr. 2. e) sicut
h. L. testatur om. 2. f) sive magisterio om. 2. g) Antonii 1. h) chorinthiensis 2. i) centum om. 2. k) athe-
niensis, corr. -es, 2. l) adario duxerunt pagum 1. m) his h. l. 2. n) Antonii 1. o) tp 1. p) chorinthiensis 2.
q) errores 2. r) P littera magna initialis minio picta, novus versus incipit 1. s) proveciori e corr. 1. t) -d-
superscr. 1; Hildwini 2. u) ita Heinemann; Sive 1; Sine 2. v) Item — quatuor (l. 29) om. 2. w) adieceris 2.
x) et om. 2. y) transacta om. 2. z) etato 2. aa) consummasse 1.

1) Epist. Hild. ad Lud. c. 3, p. 329. 2) In Act. quocum ex. gr. Beda et Regino conveniunt. 7) Ita
ap. 17, 84 haec non inveniuntur. 3) Cf. Hieronymi ex. gr. Eus. Hist. eccl. II, 8, 1 (*quatuor annis nec
Chron. a. Abr. 2187, sed Marci a. 11. Error nostri integris*), cf. etiam Bedae Chron. min. n. 179, MG.
ex Eus. Hist. eccl. III, 19, cf. 21 natus esse videtur. Auct. ant. XIII, 283 et (*annos IIII menses X dies VIII*)
4) Hild. ep. ad Lud. c. 3, p. 329, l. 28sq. 5) Hieron. Regino; sed Hieron. rectius Gaium a. III mensibus X
Chron. a. Abr. 2047, ed. Schöne II, 149, ed. J. K. regnasse scribit; Beda Chron. mai. n. 276 an. III
Fotheringham, Lond. 1923, p. 256. 6) Ita Eus. menses X dies VIII habet. 8) Eus. Hist. eccl.
Hist. eccl. II, 4, 1; 23 annos Tiberio tribuit Hieron., III, 15 (14sq.), cf. 14 (13). 34.

Traiano^a, qui Domitiano Nervaeque successit, qui longe ante Marcum Antoninum Dyonisio Corinthiensi contemporalem regnavit, ex hac vita per martirium subtractus est¹. Ecce, quanta inter utrosque Dyonisios annorum distantia; ecce, quis eorum martir necon beato Clementi contemporalis fuisse describitur. Unde palam datur intelligi, quia ab eodem Clemente nequaquam Dyonisius^b alius, nisi qui sibi contemporalis extitit, in Galliam missus est. Si autem pro eo, quod nec Eusebius neque Ieronimus huius missionis vel passionis memoriam facit, scriptor ignotus tamquam iure contempnendus abicitur^c, statim imperterritus respondebo nec ignotum neque contempnendum rei tantae scriptorem ideo esse, quia sanctissimum papam Gregorium auctorem antiphonarii^d primum antiphonas^e quasdam de eiusdem scriptoris hystoria nosco excerptisse^f, in quibus beatum Dyonisium et a sancto Clemente in Galliam missum et ibidem passum fuisse modulando perhibet^g. Et ut ipsius rei textum ostendam, antiphona^h quidem una missionem exprimens dicitⁱ: 'Sanctus Dyonisius, qui^j tradente beato Clemente Petri apostoli successore verbi divini semina gentibus parturienda suscepit'. Alia^k autem sui sociorumque eius passionem nichilominus enarrans ait^l: 'Beata nimum et Deo nostro grata societas, inter quos nec primus alter potuit esse nec tertius, sed trinitatem confitentes trino meruerunt decorari martirio^m'.

16. Itaqueⁿ cum antiphonae prioris verba protuleris, profecto non quemvis Clementem, sed illum, qui Petri apostoli successor et discipulus erat, Dyonisium etiam non quemlibet, sed sibi contemporalem, quod^o utique nusquam alium nisi Ariopagitam esse leges, ad Galliae gentes transmississe compulsus fateberis. Rursum cum subsequentis verba pronunciaveris, necesse est, si tamen fidelis es^p, eundem Dyonisium, quod de nullo altero, nisi fallor, invenies, martiri finem subisse fatearis. Eadem^q vero^r antiphonae^s non solum in modernis, sed etiam in antiquis antiphonariis^t inveniuntur^u, utpote ab huius carminis auctore prolatae. Ideoque quod tantus ac talis vir scribit in suo carmine, nulli licet dubitare, etiamsi ipsius hystoriae, de qua excerptum^v est, auctor ignoretur. Non solum autem in carmine, sed etiam in omelia^w quadam huius viri mentionem facit idem sanctus Gregorius ita scribens: 'Fertur', inquit^x, 'Dyonisius Ariopagita, antiquus videlicet et venerabilis pater, dicere, quod ex minoribus angelorum agminibus foris ad explendum ministerium vel visibiliter vel invisibiliter mittuntur'. Quem enim veneratione tanta^y antiquum simul et venerabilem nominans scribit in sua omelia, ambigendum minime videtur, quin eundem^z venerari conatus fuisset in melodia. Sed esto, ut nequaquam ipse, quem dicimus papa Gregorius, sed alter aliquis vel eius discipulus sub antiquis degens temporibus antiphonas^{aa} supradictas composuerit, non tamen idcirco vel ipsam vetustissimam^{ab} passionis, ex qua excerptae sunt, hystoriam seu easdem antiphonas^{ac} per semet minus idoneas^{ad} censemus, quia, quolibet auctore fuerint prolatae, per hoc quidem, quod ubique in sancta ecclesia^{ae} absque ulla falsitatis suspitione et reprehensione actenus legendo cantandoque constant frequentatae, amodo quoque retinendae sunt pro maxima auctoritate. Quis ergo talis perfidiae tantaeque temeritatis extat, ut, ubi scriptura sacra taliter concordat, ibi nos errasse arguat^{af}? nisi forte aliquae retractiones et controversiae scripturarum sanctarum robustiores habeantur apud alios, quae lateant nos. Sed de hiis, ut arbitror, sufficienter dictum. 40

17. Proinde et hoc dicendum puto, quia venerabilis Beda, de quo erroris huius auctoritas maxime suborta videtur, licet in aliis dictis suis doctor satis cautus existat, in explanatione tamen Actuum apostolorum de hoc Dyonisio Ariopagita, qui per apostoli Pauli predicationem credidisse scribitur, incaute disputat, asserens eundem Dyonisium Corinthiorum esse episcopum^{ag}. Cui scilicet assertioni non solum Eusebius in ecclesiastica hystoria^{ah} et 45

a) troiano 2. b) Dionisius A. I. 2. c) obicitur 2. d) antyphorii 1. e) antyphanas 1. f) excerptisse 1. g) perhybet 2. h) antyphō 1. i) qui om. 1. k) Aly 2. l) *notum caput non incipit* 1. m) ita 1. 2; quem Heinemann. n) q' 2. o) Eadem 2. p) vere 1. q) antyphone 1. r) antyphonnariis 1. s) inveniuntur 1. t) scriptum 2. u) homelia h. l. 2. v) tante 1. w) autys 1. x) vetustissimam 1. y) dyonisas 1. z) arguat² 1.

1) Cf. Eus. Hist. eccl. III, 21, 34; Regino Chron. ed. Kurze p. 7, 88. 2) Gregorii Magni Lib. Responsalis, Migne Patr. Lat. 78, col. 807. 3) Ibidem col. 808 (ubi nostro deest et trium pro trino extat). 4) Greg. M. Homil. in evang. 34, 12, Migne Patr. Lat. 76. col. 1254. 5) Bedae Expos. super Act. apost. c. 17, 50 Migne Patr. Lat. 92, col. 981; Hild. ep. ad Lud. c. 8, p. 381. 6) Eus. Hist. eccl. IV, 21, 23; supra c. 13, p. 334.

sanctus Ieronimus in libro illustrium virorum¹, sed etiam ipse Beda in sua cronica² contradicit, cum eos secutus Dyonisium Corinthiensem episcopum Marco Antonino contemporalem esse describit. Eadem quoque assertio quam facile advertatur mendosa fore, supra diximus³. Proferendum est et illud, quod in martyrologio quodam invenitur scriptum, Ariopagitam scilicet Dyonisium sub Adriano cesare fuisse passum⁴, ubi necesse est fateri aut falsum esse, quod sanctus Gregorius Deo hominibusque notissimus et antiquioribus scripturis consentiens scribit, seu quod ille scriptor ignotus sacraeque scripturae contrarius dicit. Ceterum nos in tam scrupulosa et diversa re viam regiam⁵ incedere cupientes certiori tam in hac quam in omnibus controversiis auctori credendum esse non ambigimus. Alioquin si hoc ita foret, ut iuxta illum⁶ scriptorem ignotum Dyonisius Ariopagita, qui erat inter ceteros huius nominis primus, sub Adriano cesare martirizaretur, nullus profecto Dyonisorum a beato Clemente papa in Galliam mitteretur, utpote qui longe ante omnes excepto Ariopagita ex hac vita secessit. Inter haec etiam attendere oportet, quoniam uterque, Beda videlicet et ille ignotus martyrologii⁷ scriptor, non solum auctoribus aliis, sed etiam sibimet ipsis in assertionibus suis discordant. Nam de uno eodemque Dyonisio Ariopagita scribentes, alter quidem eum sub Marco Antonino Corinthiensem episcopum fuisse pronunciat, alter vero longe ante ipsius Marci⁸ tempora sub Adriano passum esse enarrat. Ex quorum narrationis discordia aperte monstratur neutrum in hac sententia credendum, sed potius hiis, qui nullatenus sibi discordantes Dyonisium Ariopagitam beato Clementi papae contemporalem ab eo ad⁹ Galliarum gentes transmissum fuisse describunt¹⁰. Unde quia iuxta veritatis vocem 'in ore duorum vel trium testium stabit' omne verbum¹¹, haec quoque dicta nostra trium sanctorum patrum, id est Lucae, Eusebii et Gregorii, testimoniis sufficiant esse comprobata. Quod si quis forsitan ista reprehendens robustiora deprehenderit¹² argumenta¹³ seu testimonia¹⁴, libentissime auscultabimus et consentientes gratanter fidem accommodabimus. Interim vero¹⁵, donec illa proferantur, liceat, precamur, absque afflictu nos credere atque fateri, quoniam illum primum Dyonisium, Atheniensem¹⁶ scilicet episcopum, quem a beato Clemente in Galliam missum esse attestamus, non immerito post translationem exinde factam pro patrono veneramus.

Dent. 19, 15.

a) illud, corr. illi, 2. b) martir. 1. c) marcii 1; marcy 2. d) id 1. e) ita Heinemann; describitur 1. 2.
 80 f) stat 1. g) demonstraverit 2. h) argumenta seu om. 2. i) sequ. 1 2; eum add. Heinemann. k) sequ. dum
 nulla del. 1. l) Atheniensem, prius a- expunct. 2.

1) Hieron. De viris illust. c. 27, ed. C. A. Bernoulli Adonis Martyrol. ad d. V. Nonas Oct., Migne Patr. Lat.
 (Freib. i. B. et Leipzig 1895) p. 23; Hild. ep. ad Lud. 128, col. 374; Reginonis Chron. ed. Kurze p. 7. 5) Cf.
 c. 9, p. 332. 2) Beda Chron. mai. n. 332, MG. Num. 21, 22: via regia gradiemur.
 85 Auct. ant. XIII, 288. 3) C. 14, p. 835. 4) Cf.

VITA LIETBERTI EPISCOPI CAMERACENSIS AVCTORE RODVLFO MONACHO S. SEPVLCRI CAMERACENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Lietberti episcopi Cameracensis (a. 1051 — † 22. vel 23. Ian. 1076), ad quem Ursio abbas Altimontensis Acta S. Marcelli papae et martyris misit¹, vitam scripsit Rodulfus monachus et sacerdos monasterii S. Sepulchri Cameracensis a Lietberto a. 1064. fundati; qui Rodulfus anno incerto saeculi XII. die 6. Iulii obiit². Hunc Rodulfum inspecto codice Aquicinctensi (infra 1) Mabillon, Veter. Analect. II, p. 535 (ed. nova p. 471) perperam abbatem S. Trudonis eiusdem nominis a. 1138. mortuum putavit, magis etiam Henschen in AA. SS. Boll. Iun. V, 498, erravit, dubitans an Rodulfum saeculo demum XIV. floruisse³, sed libro cuiusdam Lietberti contemporanei usum esse crederet.

Rodulfus Vitam composuit ante a. 1133, quando in Chronica S. Andreae Castri Cameracensis excerpta est, et postquam Gerardo II. episcopo Cameracensi mortuo († 12. Aug. 1092) ecclesia Atebatensis a Cameracensi separata est⁴, quod Urbanus papa II. a. 1094. Mart. 23. confirmavit⁵; sed non multo post, quoniam vitae Gerardi I. episcopi Cameracensis (1012—1051) testes sacrae religionis homines nostris adhuc temporibus superstites habuit (c. 2) et ipse cum Lietberto a. 1054. in Terram Sanctam iter aggressus esse videtur⁶. Scripsit igitur pro vecta aetate, eo tempore, quo ubique iter crucis iam praedicabatur animique hominum passim ad sepulchrum Domini petendum convertebantur, ut etiam ipse indicat c. 32⁷, saeculo XI. exeunte vel XII. ineunte; eo tempore, quo inter regnum et sacerdotium gravissima controversia agitata⁸. In qua controversia Rodulfum ferventi animo causam ecclesiae sectatum esse, quamquam a contumeliis in regem regisque sequaces abstinuit, patet; nam minus prudenter ea, quae in Gestis episcoporum Cameracensium de Gerardo I. et Lietberto ab Heinrico II. et Heinrico III. regibus ad episcopatum Cameracensem promotos invenit, ita mutavit, ut eos electione canonica a clero et populo electos esse, postea demum assensu regio accedente, diceret⁹. Auctor religionis ferventissimus zelator erat, laicos ecclesiam vel res ecclesiae possidentes vel occupantes vehementer insectatus.

1) AA. SS. Boll. 16. Iuniar., t. II (ed. noviss.), 873 sqq.; SS. XV, 799 sqq. 2) Infra p. 840, n. a; c. 66, n. *. Neerol. S. Sepulchri Camer. saec. XII, 'Archiv' VIII, 434: 2. Non. Iulii obiit Rodulfus noster monachus et sacerdos, qui domni et p. n. Lietberti C. c. p. vitam ..... conscripsit (ex cod. Camerac. nr. 829 [antea 784]?). Cf. cod. Duac. nr. 899 (a. 1740, ex monasterio S. Sepulchri Cameracensi), f. 7 ('Catalogue général des bibl. publ. des départ.' VI, 655 sq.): 'Une note curieuse sur Rodulfus (et non Rodulphus), religieux du Saint-Sépulchre, qui a écrit la vie du B. Liebert'. 3) Nam id, quod infra c. 50, legitur, minus recte non ad Walterum I. S. Sepulchri primum abbatem, sed ad Walterum II. vel III., qui a. 1288. et 1296. floruerunt, retulit. Cf. 'Hist. Litt. de la France' XI, 687 sq. 4) Infra

c. 59: quoniam Cameracensis et Atebatensis ecclesia tunc temporis uni pontifici parebat. 5) Jaffé-Löwenfeld, Reg. pont. nr. 5512. Lambertus episcopus Atebatensis a. 1098. Iul. 10. electus, a. 1094. Mart. 19. consecratus est. 6) Infra c. 83, p. 854 l. 30: sicut ex eorum interfactis vidimus. 7) Infra p. 854 l. 15 sq.: Sed quoniam illis diebus vix quilibet aut pene nullus hoc iter arripiebat. 8) Cf. c. 3, p. 844, de temporibus Gerardi I. episcopi, quando Lietbertus natus est: In hoc ergo pacis tranquillitatisque solstitio bene sibi consentientibus regno cum sacerdotio. 9) Infra c. 2, p. 843: imperator ... Gerardo ... assensum prebuit super electione de eo facta; c. 10 sq., p. 846 sq., cf. quae ibi adnotavimus.

Plurima, quae de Lietberto dicenda erant, ex Gestis eiusdem, quibus auctor anonymus Gesta episcoporum Cameracensium continuavit, ad verbum exscripsit, unde etiam de temporibus praecedentibus nonnulla deprompsit¹. Multas et longas digressiones ad aedificationem legentium et morum emendationem interseruit stilo satis profluente et ornatissimo figuris et exemplis, immo² diffuso et prae nimia florum sententiarumque copia passim tumido et obscuro; omni artis dicendi genere in homoeoteleutis et oratione rhythonice currente et versibus, quos secundum veteres poetas Vergilium et alios conformavit, pedestri orationi intermixtis tam bene instructus erat, ut inter homines suae aetatis optime litteratos non ultimum locum obtineat³. Nec tamen librum ad rerum cognitionem prorsus inutilem composuit, quaedam alibi sive omnino non sive non satis tradita pluribus prosecutus: cf. maxime c. 16—22 de Lietberto a. 1051. in presbyterum Catalaunus per Rogerum episcopum et in episcopum Remis per Gervasium archiepiscopum consecrato et de nuptiis Heinrici I. regis Francorum eodem loco et tempore celebratis; c. 29—42 de itinere in Terram Sanctam a. 1054. facto; c. 51 sq. de Philippo I. rege Francorum a. 1059. coronato; c. 58 sq. de Cameracensi civitate a Roberto Frisone comite Flandriae oppugnata; c. 47. 49 sq. de ecclesia S. Sepulchri Cameracensi etc. In c. 46 sq. cartam Lietberti a. 1064. monasterio S. Sepulchri datam adhibuit⁴; etiam ad c. 13, p. 848, l. 20 sq., cartam quandam ei praesto fuisse v. cl. b. m. E. Steindorff putavit⁵.

Ex Rodulfi Vita Lietberti multa in Chronicam S. Andreae Castri Cameracensi a. 1133. conscriptam (SS. VII, 526 sqq.) transierunt; adhibita quoque est in Gestis abbreviatis episcoporum Cameracensium SS. XIV, 249.

Codices hi sunt:

1) Codex Duacensis bibl. publ. nr. 851 (800), membranaceus, saec. XII. ex. vel XIII., olim Aquicinctinus; de quo cf. 'Archiv' VIII, 428⁶; 'Catalogue général des mscr. des bibl. publ. des départ.' VI (Paris 1878), 598; 'Analecta Bollandiana' XX, 406. Qui secundo loco f. 50—78⁷. Vitam Lietberti continet, omisso capitulorum conspectu; quam sequuntur in tribus foliis chartaceis postea insertis (79—81) miracula quaedam manu Francisci de Bar prioris magni Aquicinctini saec. XVI. exarata, tum f. 82 alia manu saec. XII/XIII. epitaphia Lietberti et Aivris episcoporum metrica⁸ et nota dedicationis ecclesiae S. Sepulchri Cameracensis⁹. Quem codicem contulit I. R. Dietrich tunc socius noster, a. 1913. nonnullos locos denuo evoluit¹⁰. R. Salomon socius noster.

2) Codex Cameracensis bibl. publ. nr. 862 (766), membranaceus, saec. XII. vel XIII. in., olim S. Sepulchri Cameracensis; de quo cf. 'Archiv' VIII, 434; 'Catalog. gén. des mscr. des bibl. publ. des départ.' XVII (Paris 1891), 342 sq. P. 1—32: Vita Lietberti, binis columnis exarata. P. 33, manu post.: de morte et translatione Lietberti¹¹. P. 34—55, manu saec. XV: excerpta ex Gestis episcoporum Cameracensium, quibus inter alia intermixtus est catalogus sanctorum diocesis Cameracensis (p. 37 sq.), infra post Vitam editus, quae omnia ex codice Harniensi infra sub 3 posito exscripta esse videntur¹². Adiunctum est inde ab saeculo XV. evangelium saec. IX. scriptum et saec. XI. restauratum. Hunc codicem iam olim ex parte in usum nostrum evolutum a. 1913. benigne Berolinum transmissum ipse contuli.

40 1) Cf. c. 2 fin., de Gerardo I.: Cuius rei ordinem ceterorumque bene gestorum scire volentes ad eius vitae textum dirigimus. 2) Cf. etiam c. 6 in.; c. 7, p. 846, n. 1; c. 9, ib. n. 9. 10; c. 68. 3) Quod iam Bethmann SS. VII, 536, n. 24 perspexit. 4) 'Jahrb. d. Deutschen Reichs' unter Heinrich III., II, 148, n. 7. — 'Historia Cameracensis' deperdita, quam idem ibidem n. 8 in Vita Lietberti, sicut in Iacobi de Guisnia Annalibus Hanoniae, exscriptam putavit, magis ipsa ex Gestis episcoporum Cameracensium et Rodulfi Vita Lietberti compilata esse mihi videtur; cf. E. Sackur, SS. XXX, 67. 187 sq. 194. 5) Ubi olim S. Petri Altimontis fuisse dicitur. Factum esse potest, ut hinc in Aquicinctense monasterium, ubi saec. XVI. fuit, deveniret. Nam f. 1^a nota quaedam possessorem indicans erasa est, ubi perspicui potest: 55 Liber scs, sequentibus c. 15—20 litteris illegibilibus, quas facile ita restitueris: Petri Altimontis. 6) Vide infra. 7) Supra p. 781. 8) Vide infra. 9) Nam

sic incipiunt: Incipit prohemium huius operis sequentis. Ea, quae in hoc quaternione de domino Lietberto ecclesie Cameracensis venerabili episcopo continentur — ideoque hic libellus antepositus est libro domni Radulphi. Incipiunt capitula — cod. Havn., 'Archiv' VII, 440; in cod. Camerac. sequuntur postea addita: vel de vita dampni Lietberti episcopi, quae non habetur in hoc libro, sed in quodam alio libro minori qui appellatur: 'Liber continens legendas sanctorum Hannonie', quae sic incipit: 'Gerardo pontifici' etc.; sequuntur 25 capitula, tum: De obitu domini Gereasti Remorum archiepiscopi, epitaphium Lietberti metricum, catalogus sanctorum, postremo (p. 59—55): Sub tempore quo Henricus secundus Romanum tenebat imperium successit secundus Gerardus ad Cameracensem episcopatum post avunculum suum Lietbertum — apud Condatum villam miserabiliter paucorum manibus est interfectus.

3) *Codex Havniensis bibl. reg. Thott*¹, 4to, nr. 520, membranaceus, ex tribus partibus solo tegumento coniunctis constans: I. saec. XII. scripta, f. 1: De domno Lietberto successore Gerardi episcopi, excerpta ex libro gestorum Cameracensium pontificum; f. 8: De obitu domni Gervasii Remorum archiepiscopi; f. 9'—33: *Vita Lietberti*; f. 33sq.: *epitaphium Lietberti metricum (infra)*, catalogus sanctorum dioc. Camerac. (*infra*); f. 34—40': *Gesta Gerardi II., Manassis et Walcheri episc. Camerac.*, in fine quaternione desinente mutila, ex hoc codice edita SS. VII, 497—504. II. saec. XIII. exarata, f. 41—44: *Gesta abbreviata, quae incipiunt*²: Auctores Cameracensis et Atrebatensis urbis ignorantur, et finiunt: apud Condatum villam miserabiliter paucorum manibus est interfectus. III. saec. IX. scripta: *Milonis carmen de S. Amando etc.*³ De hoc codice cf. G. Waits, 'Archiv' VII, 440—442. Bethmann, SS, VII, 400 eum Cameraci apud S. Gaugericum scriptum esse coniecit. Hunc codicem benigne Berolinum transmissum ipse contuli. Nonnulla mecum benigne communicavit a. 1925. Ellen Iørgensen.

Editiones hae sunt:

1) Apud D'Achéry in *Spicilegii tomo IX* (Paris. 1669), 675—734 (editio nova, Paris. 1723, p. 138—153), 'e *Dominici Sepulcri Camerac. Monasterii libro MS.*' (= 2), cuius textum 13 Simon Guillelot, abbatiae S. Gislei in Hannonia supprior, ad eum transmisit, omisso prologo et capitulorum conspectu, satis mendose instituta.

2) Cura Godofredi Henschenii in *AA. SS. Boll.* 23. Iun., t. V, 498—515 (ed. noviss. a. 1867), 'ex MS. codice Christinae Reginae Sueciae⁴ alioque ipsius loci⁵ et editione Lucae Acherii⁶ facta. De quibusdam rebus benigne certior me fecit M. Coëns S. I.' 20

3) Acherii editionem repetiit a. 1853. I. P. Migne, *Patrol. Lat. CXLVI*, col. 1449—1484.

4) Excerpta habes apud Bouquet, 'Recueil des historiens des Gaules et de la France' XI, 481sq., ex Acherio (c. 19, 42, 51, 58, et ex parte c. 55, 56), et

5) in notis a Bethmanno *Gestis episcoporum Cameracensium et Chronicae S. Andreae Castri Cameracensis subiunctis*, SS. VII, 489sq. 528—538. 23

Cum codices qui exstant alius ex alio non pendeant, eo modo editionem hanc instituiimus, ut paucis exceptis ea, quae a duobus consona praebentur, in textu collocaverimus. Eandem rationem in re orthographica secuti sumus, huiusmodi varia lectione nusquam fere adscripta⁸.

A. Hofmeister.

Incipit prologus^a in vitam^b domni^c Lietberti ecclesiae^d
Cameracensis episcopi.

Christianae religionis cultus et stabilitas ex hoc procul dubio constituitur Dei omnipotentis munificam largitatem fideliter operando credere et credendo sinceriter predicare.

a) Radulfi monachi add. 3. b) vita 2. 3. c) domni 2. d) ecel. Cam. on. 2. 3.

1) Otto comes Thott (1703—1785), qui et in re publica et in litteris in patria excellabat, moriens codices a se collectos bibliothecae regiae Havniensi donavit. Inest codici scheda 'Ex-libris' quae dicitur, quae sic habet: *Ex bibliotheca Nicolai Ioseph Foucault comitis consistoriani* (Ludovici XIV. regis Franciae a consiliis, qui vixit a. 1643—1721). Postea ad I. P. Ludewig devenit secundum E. Iørgensen. Prius codex signatus erat 'E. 48'. In dorso tegumenti scriptum est: '1419'. Cf. etiam infra n. 4. 2) Quorum pars posterior edita est apud Bouquet, 'Recueil des historiens des Gaules et de la France' XIII, 538sq. (cf. Praef. p. LIV), inventa 'in ms. codice S. Sepulcri Cameracensis, post vitam B. Lietberti', quem codicem, nisi temporum ratio obstat, ipsum Cameracensem putare maluerim quam alium ex eo descriptum, nam minime fragmentum aliud ibidem p. 475sq. editum ex eodem S. Sepulcri codice desumptum esse legitur. Cf. etiam E. Sackur, SS. XXX, 67, n. 5. 3) Cf. Poetae Latini medii aevi III, 559, ubi L. Traube hanc codicis partem olim (saec. XIV.) monasterii Bonaevallis (dioc.

Carnot.) fuisse adnotavit. 4) 'numero 1419 signato' 85 (p. 498 C). Qui antea Pauli et Alexandri Petavii, cf. Montfaucon, Bibl. bibl. mss. I (1789), p. CLII et 77, nr. 745, hodie est cod. Havn. supra sub 3 allatus. Ex quo descriptus est cod. Paris. Baluze nr. 276 saec. XVII., de quo cf. L. Auvray et R. Poupardin, 'Catal. 40 des mss. de la collection Baluze de la Bibl. nat.' (Paris 1921) p. 334sq.; 'Archiv' VIII, 826. 5) Scilicet ex 'accuratissimo egrapho, quod R. P. Iacobus Mascault, Rector Collegii Cameracensis, submisit a. 1678', ex veteri codice transcriptum' (eodem, ex quo editio Acherii fluxit, nobis 46 signato 2), 'cura et impensis Reverendi admodum Domini, D. Bernardi de la Haye, Abbatis dicti Monasterii Sancti Sepulcri'. 6) 1 semper habet *silicet* (quod etiam in 3 semel invenitur; pro *scil.*), semel *consendit*, *consendere* (pro *consc.*), *exibere* (pro *exhib.*), interdum 50 *langor* (pro *languor*), semper etiam *Henricus*, *Liebertus*; 2 saepissime habet *domnus* (pro *dominus*), semper fere *Galterus* (pro *Gualt.*), bis *exibere* (pro *exhib.*) etc.

Cuius religionis ea fides pollet maxime, quae tum propter universalium precepta, quibus eiusdem religionis intelligatur auctoritas, tum^a propterea quod^b eius cultus per omnis mundi terminos emanavit, catholica vel universa vocatur. Unum quippe deum colere verus cultus est, unum omnium principium et sapientiam, qua sapiens est, quaecunque anima sapiens est, et ipsum munus, quo beata sunt, quaecunque beata sunt. Ipse Deus, cum sit spiritus, quia Deus spiritus est, faciens angelos suos spiritus¹, et cum sit ignis, quia Deus noster ignis consumens^c est², faciens ministros suos flammam ignis³, disponens in suis suorum dona munerum glorificari, inspirat, qui operentur, inflammat, qui predicent. Sic itaque utrisque parietibus supernae Ierusalem in uno spiritu compactis una fit fides mentium et pietas actionum. Sed operantium merita, quamvis visui nostro sint occulta, nisi quantum Dei propalatur misericordia, tamen cum recitantur ipsorum sudores et preconia, mentibus audientium bonae spei sunt exemplaria. Hac commoti^d consideratione necnon fratrum dominorumque nostrorum caritativa compulsionem precingimur domini et patroni nostri Lietberti Cameracensis ecclesiae pontificis vitam, sudores, quos pro eadem sudavit ecclesia, sed et finem vitae^e presentis auribus nostrorum tradere lucernamque fidei gratia spiritus septiformis accensam ecclesiastico candelabro imponere, ut luceat omnibus, qui in domo Dei sunt⁴. In hoc ergo caritatis negotio non cecutiant^f lippientes oculi mordacis invidiae, non opponant levam malitiae fronti rugosae, non ascribant utilitatem rei publicae fastui vel superbiae, sed in hoc et ceteris beneficiis^g suis^h benedicant Domini num in omni tempore. Nec maiorum de beato viro scripta suggillantes hoc aggredimur, sed minus dicta supplereⁱ et ordini debito reddere conamur.

Explicit^h prologus. Sequuntur versus^h.

Flamine cum patrio patris adsis unice presto,
Dum cedat Clyo, modulum tu carminis esto.
Comprime calce salum, stabilem trahat anchora portum,
Fit redolens malum, si flaverit auster in hortum¹.
Fraudibus amotis per te, lux et via, quero
Acta sacerdotis calamo describere vero.
Lector opus videat, versus et commata claudat,
Censor sustineat, calcem sapientia laudat.

Expliciunt^k versus. Incipiunt capitula^k.

- I.^l De Ottone atque^m Henrico imperatoribus.
- II. De Gerardo venerabili episcopo.
- III. De ortu domni Lietberti et de profectu eius in studio litterarum.
- IV. Ubi merito scientiae archiscopus efficitur.
- V. Ubi procurator domus episcopi constituitur.
- VI. Ubi cum prepositura honor ei archidiaconatus tribuitur.
- VII. Quam sancte et religiose in eisdem officiis sese habuerit.
- VIII. De Waltero Cameracensi castellano et Iohanne Atrebatensi advocato.
- IX. Quam strenue et prudenter Lietbertus novum castellum custodierit.
- X. De morte Gerardi episcopi et electione Lietberti archidiaconi.
- XI. Ubi electus cum aliis personis cesarem adiit.
- XII. De Guone illiusⁿ adversario.
- XIII. Ubi electio^o domni Lietberti ab augusto et cunctis principibus confirmatur.

45 a) tunc I. b) quia I. c) eu sumens 2. d) commoniti 2. e) pres. vitae 2. f) cerutiant I. g) suis benef. 2. h) Explicit — versus om. 1. 2; versus alia manu add. 2. i) ortum 3. k) Expliciunt — capitula om. 1. 2, qui habent: Explicit prologus. Incipit vita domni Lietberti episcopi (Cameracensis 1). l) Incipiunt capitula in vita domni Lietberti Cameracensis ecclesiae episcopi praemittit 2; capitulorum conspectum om. 1. m) et 2. n) eius 2. o) electione, ne eras. 3.

50 1) Hebr. 1, 7: Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis; cf. Ps. 103, 4. 2) Hebr. 12, 29: Elemin Deus noster ignis consumens est; cf. Deut. 4, 24. 3) Hebr. 1, 7. 4) Matth. 5, 15: neque accendunt lucernam et ponunt sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. 5) Locus communis, ad quem cf., quae congressi in Ottonis Frisingensis Chronicam VIII, 35 (SS. rer. Germ.), p. 457, n. 4.

- XIII. Ubi Iohannes ecclesiam sanctae Mariae et aulam episcopi invadit et portas urbis contra eum claudit.
- XV. Ubi comes Flandriae electum episcopum a castello usque ad urbem secum deducit.
- XVI. Ubi a metropolitano et comprovincialibus episcopis electio^a illius^a approbatur. 5
- XVII. Ubi ab episcopo Catalaunensi presbyter ordinatur.
- Matth. 5, 17. XVIII. Ubi episcopus consecratur et super eum tale pronosticon repperitur: 'Hic est filius meus, in quo mihi complacui'.
- XVIII. Quod in eodem conventu regi Francorum uxor desponsata et coronata fuerit.
- XX. Comparatio sponsae regi Francorum coniunctae et ecclesiae presuli Lietberto 10 commissae.
- XXI. Ubi Laudunum veniens cum honore suscipitur.
- XXII. Ubi ab urbe propria cum leticia et gloria recipitur.
- XXIII. Quod eadem die orans in ecclesia omnes ad affectum devotionis commovit.
- XXIII. Quod post orationem verbum fecit ad populum. 15
- XXV. Qualem se in episcopatu verbo et exemplo exhibuerit.
- XXVI. Quod in operibus et passionibus Christi meditabatur.
- XXVII. Quod his cogitationibus^b compunctus concepit desiderium pergendi Ierosolimam.
- XXVIII. De Hugone puero et custode illius Anselmo.
- XXVIII. Ubi cognito episcopi proposito dissuadent plurimi. 20
- XXX. Ubi firmato consilio federantur viae comites.
- XXXI. Ubi egrediens a Cameraco Ierosolimam pergit.
- XXXII. Ubi a rege Pannoniae reverenter excipitur.
- XXXIII. Ubi socios metu barbarorum exterritos hortatur, ne paveant.
- XXXIII. Ubi optat ab eis aut occidi aut captivari pro Christo. 25
- XXXV. Ubi ecclesiam dominici sepulchri a rege Babiloniae obseratam audivit.
- XXXVI. Ubi Fulcherum egrotantem Deo et matri eius committens ceptum iter exequitur.
- XXXVII. Ubi Fulcherus moriens II^{us} demones sibi insistentes vidit.
- XXXVIII. Ubi virgo mater cum Andrea apostolo Fulcherum visitans demones increpat et fugat et ipsum a morte liberat et post episcopum pergere imperat. 30
- XXXVIII. Ubi Fulcherus sospes effectus eadem die sanctum^c episcopum subsequitur.
- XL. Ubi inopinante recepto comite episcopus^d cum^e suis^e navem conscendit.
- XLI. Ubi per varia loca ductus^f et reductus et iam spe videndi sepulchrum Domini frustratus tandem consilio Laodicensis episcopi mestus revertitur.
- XLII. Ubi imperator et rex Francorum componendae pacis gratia conveniunt. 35
- XLIII. Ubi domnus^g Lietbertus^g primo novum castellum, deinde Cameracum venit.
- XLIII. Ubi Hugonem castellanum multa mala facientem excommunicat.
- XLV. Ubi viro Dei pro^h defunctis^h silenter oranti animae defunctorum responderunt: 'Amen'.
- XLVI. Qua de causa ecclesiola sancti Sepulchri a Gerardo episcopo constructa fuerit. 40
- XLVII. Quod domnus Lietbertus eadem intacta aliam ampliori scenate construxeritⁱ.
- XLVIII. Comparatio Moysi^k et Lietberti et cooperatorum eorundem.
- XLIX.^j Quod super dedicandam sancti Sepulchri ecclesiam spera lucis de celo tota nocte visa sit pependisse, et quod XX^{us}II^{us} sanctorum corpora ibi sint^l allata. 45
- L. Quod cenobium intra urbem muro inclusum et suprascripta ecclesiola in honore sancti Nicholai consecrata fuerit.
- LI. Ubi filio regis Francorum coronando adesse postulat.
- LII. Ubi in cena Domini ab archiepiscopo divina misteria celebrare supplicatur.
- LIII. Ubi Hugonis municipium apud Porgivallem subvertit. 50
- LIII. Ubi Hugo absolvi non^o meretur, nisi prius faciat, quae ab episcopo decernuntur.

a) eius electio 2. b) meditationibus 2. c) sanctum om. 2. d) ep̄ manu posteriore supra lin. suppl. 2. e) cum suis om. 2. f) ep̄ eadem manu supra lin. add. 2. g) dñs Lietbertus in loco raso 3. h) pro def. in loco raso 3. i) construxit 2. k) ita 2. 3. l) XLIX nigra atramento postea suppl., numeri sequentes nigro atramento ex uno minore corr. 2. m) duo supra lin. suppl. 2. n) et 2. o) ñ e corr. 3.

- LV. Ubi Hugo sanctum episcopum apud Buricellum capit et apud Ausiacum in custodia claudit.
- LVI. Ubi comes Arnulfus episcopum cum honore ad urbem reduxit et episcopus destructo Ausiaco municipio^a Hugonem ab omni patria expulit.
- LVII. Quae et quanta bona diversis ecclesiis et civitati propriae vir Dei fecerit.
- LVIII. Ubi Arnulfo comite apud Cassellum interfecto Robertus comes hanc patriam devastat.
- LIX. Ubi bonus pastor Lietbertus egrotans in lecto gestatorio ad tentorium comitis urbem obsidentis se deferri iussit et eum omnemque exercitum eius gladio anathematis percussit et sic eadem die obsidionem solvit.
- LX. Ubi commendatur constantia beati pontificis.
- LXI. Narratio afflictionum illius.
- LXII. Ubi egrotus lecto decubans ad supernam^b patriam^b anhelabat et subiectis monita pariter et exempla salutis exhibebat.
- LXIII. Ubi de imminente eius obitu merentibus multa confidenter ex bona conscientia loquitur, dicens se nolle a calle ad carcerem revocari et cetera.
- LXIII. Ubi percepto viatico corporis et sanguinis Domini spiritum tradidit.
- LXV. De quibusdam miraculis in obitu^c illius^c ostensis.
- LXVI. Quod in ecclesia sancti Sepulchri, quam ipse edificare et dedicare meruit, ante quinquennium sibi sepulchrum effodi fecit, in quo et sepultus requiescit.

20 Expliciunt capitula^d. Incipit vita domni Lietberti Cameracensis^e ecclesiae venerabilis episcopi^e.

I. Romani principatus imperiale solium brachio militari sustentabat Otto iunior regumque veterum potentiam relegens mobilitate iuvenilis animi conabatur omnium fieri potentior. Ut autem meditata compleret, admitteret consiliis imperialibus commercatricem Romanorum barbariem¹, donis et beneficiis saturare gestiens illorum ingluviem. Sed palatinis canibus, ut assolet, accedebat ex frequenti assiduitate contumax insolentia et ex nimia familiaritate contemptus². Adeo effervuit factionum vesania, ut pelleretur ab Urbe imperator non sine morte suorum. Dum cogit ad vindicandas iniurias militum castra, dum stipat imperiales copias, defungitur atque cum luctu et merore suorum honore regio in ecclesia Aquisgrani sepelitur. Eo de medio facto Heinricus, Baioiarum ducis Heinrichi filius, nutu et providentia Dei ex consilio Lothariensium³ purpura vestitus regia armis insignitur imperialibus. Qui quam prudenter, quam fortiter, quam pacifice, quam catholice suum rexit imperium, monstrat nominis ipsius⁴ intitulatio, per quam non modo augustus et imperator, sed insuper orthodoxus atque pacificus⁵ attituitur. Sedatis sine sanguine hostibus sibi suoque potens vixit imperio, plus paci et pietati studens quam maliciae⁶, plus catholicae et apostolicae religioni serviens quam furori Martio.

25 II. Inter haec Herluino¹ Cameracensium pontifice defuncto ipse domnus imperator suorum usus non segni consilio Gerardo suo capellano, Lothariensium² atque Karlesium parentibus edito non infimis, assensum³ prebuit super electione de eo facta Cameracensis episcopi. Qui factus pontifex quam sancte vixerit, quam canonicè ecclesias sibi commissam rexit, testes sacrae religionis homines nostris adhuc temporibus superstites, testis instauratio et restauratio⁴ domorum sanctae matris ecclesiae⁵, index est Florinorum⁶ nobile cenobium in honore Dei et memoria baptistae Iohannis et indicis Christi sumptibus eius constructum paternisque hereditatibus adhereditatum⁶, monstrat Cameracensis sedes ope studioque ipsius nobiliter decorata necnon in capite sedis eiusdem pontificaliter exaltata⁷, testatur Atebatensis ecclesia post conflagrationem caelestis incendii per eundem pontificem melius pulchriusque quam fuerat restaurata⁸.

- 45 a) municipio 3. b) requiem supernam 2; cf. *infra* in *textu*: ad spem aeternae quietis anhelabat. c) eius obitu 2. d) hoc loco sequi. Epitaphium etc., vide *infra* post Vitam, 2. e) sis — epi in loco raso 3. f) Lotharientium, -li superer. 1. g) eius 3. h) ita 1. 8; militi 2. i) Erluino 2. k) Lotharientium 1. l) restatio 1. m) ita 2. 8; Boninorum radendo corr. Flor. 1; Florenorum Chron. S. Andr. I, 10.

- 1) Ad haec et ea quae sequuntur cf. Gesta ep. Camer. III, c. 49. 6) G. ep. Camer. III, c. 18. 7) Cf. I, c. 114, SS. VII, 451. 2) Cf. quae annotavi ad Chron. Mathiae de Nuwenburg p. 307, n. 4. 3) *mag-nus et pacificus* audit Heinrichus II. in synodo Francofurtensi a. 1007. Nov. 1., DH. II. nr. 143. 4) *domum largitus est episcopii* G. ep. Camer. III, c. 1. 5) G. ep. Camer. III, c. 49, SS. VII, 484; Gesta ep. Camer. abbrev., SS. XIV, 248, l. 45 sq. 8) Cf. G. ep. Camer. III, c. 58 (hoc loco mutila); Gesta ep. Camer. abbrev., SS. XIV, 248.

cf. G. ep. Cam
I, 114.

1002.
Iaa. 24.

1012.
Febr. 8.
G. ep. Cam
III, 1; cf. I, 122.

Cuius rei ordinem ceterorumque bene gestorum scire volentes ad eius vitae textum dirigimus; nos in sumpto fasci desudabimus.

III. Tripudiabat christianus orbis pacifici regis sustentatus brachio; gaudebat mater ecclesia sanctorum concordia iustitia, de virtute in virtutem¹ gradientibus cunctis sub evidenti caelestis sponsi cantico: 'Quam pulchri sunt gressus tui in calciamentis, filia principis?'² In hoc ergo pacis tranquillitatisque solstitio bene sibi consentientibus regno cum sacerdotio, preclui decoris iubar effulsit in Brachatensi provincia, nobilis infans nobili³ prosapia². Consuetudo more christianitatis traditur ecclesiasticis sanctionibus postque sanctum baptismum chrismatis unguine delibutus divino presagio nomen accepit Lietbertus, et merito, quippe qui liberaturus erat plebem sibi committendam de hostis rabidi versutis hiatibus. Tantum libertati rei publicae studuit, ut suis imaginibus 'Lietbertus publica libertas' asscribatur. Ab lactato puero nullum fit discidium, pari consensu parentis utriusque⁴ elementis imprimitur litterarum. Et quamquam generis repugnaret nobilitas militemque magis quam clericum quereretur maternarum paternarumque multiformis possessionum hereditas, forti supervenit fortior⁴, qui⁵ potis est vasa fortis diripere⁵ suoque corpori sanctissimo coadunare. Discit¹⁵ audita puer docibilis,

et docilem⁶ puerum vicinia cuncta reclamant⁴.

Audiunt parentes et propinqui et congratulantur ei. Ita rumore secundo⁶ insinuaturnominato Gerardo presuli, carnis genere sibi propinquo. Mox ad audita requisitus puer transfertur educandus in aula pontificali, daturus tritici mensuram suo in tempore familiae domini sui⁷. Traditur pedagogis sub scolari magisterio, servaturus pastoralis cura 'greges tonsarum, quae asscenderunt de lavachro'. Ducitur sitibundo pectore curens ad fontem philosophiae, et saporis tripertiti septem rivos ebibens modo studet logicae, nunc insudat phisicae, sic intendens vacat ethicae. Rimantibus magistris penetrat laberintos scripturarum et conferens cum collegis dissoluta colligat et complicata dissecat. Fit magister ex discipulo, et qui docendus venerat, docet doctorum iudicio. A magistris recitatur pontifici de adolescentis industria, de moribus, de scientia, de religione munda.

III. Domni episcopi iussu omniumque fidelium suorum assensu praeficitur cunctis scolaribus⁸ prudenti dispensatione, ut in hoc probaretur, utrum perseveraret in devotis moribus. Suscepit⁹ magisterii scholaris dominatum; sed ne solliciti laboris studiosum pondus videretur abicere, contra spem quorundam columbinis oculis⁹ gaudet ex munere. Ingreditur imperialis magistri bene pudorata gravitas scolarum palatia, cuius ad adspicuum pallentibus labiis cunctorum suspiciunt obtutus. Expectant intenti, quid velit, quid innuat, quid vel cui iubeat. Fervet studium, praeipit sibi⁴ quisque⁴ locum. Ingeruntur multiplices diversarum lectionum questiones. Omnibus ad omnia prudentissimus doctor responsa parat, quippe scientia cuius erat 'crater tornalilis nunquam indigens poculis'. Ita peritissimi cordis multiplicem sensum temperans affabiliter, quos erudiendos suscepit, instruit diligenter. Diligenter, inquam. Introductus¹⁰ in cubiculum regis¹⁰ dormiebat 'tanquam potens crapulatus a vino' 'inter medios cleros pennae columbae deargentatae', cuius dorsi posteriora in viriditate auri¹¹, scilicet inter misteria utriusque testamenti. Servans enim gentilium litterarum disciplina rutilantis eloqui preclarum leporem retinebat intra sacrum docti cordis armarium divinarum scripturarum testimonio doctrinae caelestis aureum nitorem. Felix et prudens scientia, quae tunc assuescebat in scolarum studiis, quae post declamatura

a) ortus add. D'Achéry cum G. Lieth. b) cui 2. 8. c) docibilem 1 d) sta 1. 8 (aio atram. mut. -ât 3); reclamant 2. e) suscepit 1. f) quisque sibi 1. g) Introducendus 2.

1) Ps. 83, 8: *ibunt de virtute in virtutem*. 2) Gesta Lietberti c. 1 = G. ep. Camer. III, 61 (contin. c. 1), SS. VII, 489. 3) Patris, cui aequae Lietberti nomen erat, et matris Osburgis, quorum dies emortuales ex Necrol. S. Mariae Camerac. enotavit Bethmann, SS. VII, 489, n. 67. 4) Luc. 11, 22: *Si autem fortior eo supervenies viceris eum*. 5) Matth. 12, 29: *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis et vasa eius diripere*; Marc. 3, 27: *Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere*. 6) Cf. Verg. Aen. VIII, 90: *Ergo iter inceptum celerant rumore secundo*. 7) Luc. 12, 42: *fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram*. 8) G. Lieth. c. 1. 9) Cant. 4, 1: *Oculi tui columbarum, absque eo, quod intrinsecus latet*. 10) Cf. Esth. 2, 16: *Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri*. 11) Ps. 67, 14: *Si dormiatis inter meliores cleros, pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi eius in pallore auri*.

erat in populis. Quodque^a dicatur planius, post peractum studii scolaris magisterium commutatus est in honore regio, sublimatus ad summi sacerdotii caeleste ministerium. Intercurrentium nuntiorum relatione iocunda replicatur pontifici, quid noster archiscopus agat, qualiter se habeat. Predicatur inedicibilis scientia, predicabilis doctrina, sollicitudo non pigra, religio munda et immaculata. Miratur pontifex et exultat Deique collaudans munificentiam votis supplicibus auditis meliora precatur.

V. Sed quoniam tanti senis aetas in dies ad decrepitam vergebat, precavens, quod assolet in ea aetate, scilicet minus provide sua disponere, deliberat prudenti consilio illum, de cuius gloriabatur precomio, suis domesticis preficere. Deliberata complentur, scholis abstrahitur et inter palatinos procures pontificalis domus procurator exaltatur¹. Felix regia tanto sustentanda^b procuratore! sed felicior familia tam prudenti gubernanda provisor! Doctor puerorum fit consul populorum. Quique concutiebat crepantes ferulas inter carmina poetarum, discernit super civiles multiplicium causarum querimonias iudicialium legum ordinaria iura. 'Benedictio perituri' super eum 'veniebat', et 'cor viduae consolatus' est. Conterebat molas iniqui et de dentibus eius rapiebat predam. Quodque satis^c stupeas, ab omni muovere manus excutiebat.

Iob 29, 13

Ib. 17.

Isai. 33, 15.

VI. 'Tertiam^a iam aetatem hominum vivebat, nec erat ei verecundum^d, ne vera predicans videretur insolens aut loquax', 'ex cuius ore melle dulcior fluebat oratio'. 'Ad'^e preclaram 'enim magnitudinem animi doctrina uberius accesserat', et 'omnino^f illud canorum in voce splendescerebat'. Liberalis procuratoris tam liberalem^g libertatem percipiens sancta mater ecclesia filium, quem nutrierat, sibi subtractum suspirat, vineisque forensibus custodem positum conquesta, ut etiam suam vineam custodiat^h, ordinari sibi deposcit archidiaconum, quo carebat. Senio gravescenteⁱ defessus iam dudum pontifex veretur invidiam^j profusisque lacrimis super hac re caelestis oraculi recurrit ad archam. Tandem apparente^k nube divini consilii suscipit^l responsum, non absurde sanctam ecclesiam suam reposcere filium. Fit discidium predicabile, fit divortium memorabile. Aulici potentia militari suum retentant prepositum, clerus et populus iure catholico sibi viriliter extorquent archidiaconum. Diu diuque pensatis viri virtutibus, accepto consilio, Dei nutu indicatur dignus sublimari non solum prepositurae dominio, sed insuper insigniri archidiaconatus officio.

Et quia eum divina clementia et sapientia et virtutibus exaltaverat, commodum duxit episcopus eum magnificare, conferens archidiaconatum cum ministerio prepositurae.

G. L. 1.

VII. Acceptis honoribus ita utebatur, ut maioribus perfrendis dignior indicaretur. Recipit mater ecclesia non prodigum filium porcorum siliquas esurientem, sed Symonem nostrum columbae septemplex^a filium post eum serpentium reptiliumque Cesaream introeuntem Cornelii^b quae domum, scilicet^c sanctam ecclesiam, verbi Dei pabulo satiantem^d. Videres in uno homine Mariam et Martham^e, nunc circa frequens ministerium satagentem, nunc ad pedes Iesu cum lacrimis et attentis orationibus cor pectusque tundendo^f suppliciter procumbentem^g. Modo cum Iacob in agro contrariis tempestatibus aëris afficiebatur, modo rediens domum lactis coagulos mellisque favos pueris partiebat. Nunc in navi residens diversarum tempestatum marinis premebatur fluctibus, nunc introductus in cellam vinariam^h, per dilectionem Dei extendens se in amorem proximi, sanctae caritatis exercebat fructusⁱ. En noster Salomon, veri David filius, templum Domino sapienter administrat, in cuius structura nec securis nec malleus sonat^j. En verus Moyses sacris undis erutus et in domum^k Pharaonis^l constitutus^m, gladio spiritus, quod est verbum Dei, precinctus transit de porta in portam, ut destruat et evellat et edificent et plantet.

G. L. 1.

Luc. 15, 16

Eph. 6, 17.

Ier. 1, 10.

a) quoque 1; d- supra lin. 2. b) sustentata 1. c) magis manu recentiore supra lin. add. 2; magis, eadem manu eodemque atram. superscr. satis 3. d) vere- in loco raso 3; verendum 1; verendum Cic. e) liberam 1. f) gravescente 2. 3. g) suscepit 1. h) sanctam scilicet 3. i) tundendo 1. 2. k) fructibus 1. l) dm 1-3. m) ita 1-3; Pharaonis D'Ach.

1) G. Lietb. c. 1. 2) Cic. Cato maior 10, 31, de Nestore: 5) Cf. ex. gr. Cic. Catil. III, 2, 3. 6) Id est spiritus sancti. 7) Act. c. 10. 8) Luc. 10, 39, 40. 9) Cant. 2, 4: Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem. 10) 3. Reg. 6, 7: et malleus et securis et omne ferramentum non sunt audita in domo, cum aedificaretur. 11) Exod. 2. 12) Iam enim tertiam aet. h. vivebat (al. vivebat), nec erat ei verendum, ne v. pr. de se nimis vid. aut ins. aut l. Etenim, ut ait Homerus, ex eius lingua m. d. f. oratio. 13) Ib. 11, 35 (ubi paternam) et 9, 28 (ubi splendescit). 14) Cf. Cant. 1, 5: posuerunt me custodem in vineis; vineam meam non custodivi.

G. L. 2. Temporum labente curriculo Gerardo pontifici vergentibus annis ad occasum 'quarta'¹ supererat^a senectutis 'causa, quae maxime angere atque sollicitam habere' eam 'aetatem videtur, appropinquatio' scilicet 'mortis, quae certe a senectute non potest longe abesse'. Sed Lietbertus levita magnificus, curiae^b pontificalis provisor sollicitus, quem honoribus exaltaverat, in omnibus sapienter eum iuvabat.

G. L. 2. VIII. Erat tunc temporis Gualterus Cameracensis castellanus, qui ob nimiam sui fastus superbiam suaeque potentiae inedicibilem insolentiam ab inimicis suis interfectus interiit unicuique filium cum uxore sua superstites reliquit. Quae quidem uxor, Ermentrudis nomine, ab insania mariti sui non cessabat, sed per peiora quaeque^c oberrans mariti malitias superexcellabat; et quia, ut desiderabat, id per se adimplere non potuit — filius enim eius puer erat —, tyrannum quandam nomine Iohannem advocatum Atrebatensem in coniugium sibi copulavit 10 suumque et filii sui tutorem esse constituit. Filius autem ille mox mortem obit, secundum quod scriptum est^d: Pa. 36, 28. 'Generatio impiorum peribit.' Iohannes autem satagebat, quomodocumque poterat, post mortem privigni castellaturam sibi transducere, quod lex nulla permittebat. Obstabat insuper rector sapientissimus, cui subrepere nullus poterat dolus. Unde confictis causis Iohannes inimicitias ei insinulabat, quin etiam^e mortem ei collatarum plarisque revelabat. Sed quoniam iustus ut leo confidit^f, parvipendebat signifer matris ecclesiae 13 consilia malignitatis, implere studens opere, quem nomine gestabat^g, tropheum libertatis.

G. L. 2. VIII. Interea presul infirmabatur^h et cum gatis decrepitae molestia febris acutae validudine angabatur, ita ut a domo sua nisi alterius manibus exportatus exire nequiretⁱ neque disponere quid, quod sibi vel rei publicae utile foret. Libertas autem patriae^j domus Lietbertus cum eo assiduus esse non poterat, quoniam apud novum castellum^k eius custodias deputatum manebat. Ibi miles Christi totius provinciae propter 20 incursantium latronum rapinas oportunas vicinas tutabatur. De cuius defensionis auxilio tam sui quam externi, tam vicini quam longinqui gloriabantur. Si quo modo quilibet hostis incursans ipsius provinciae fines positos intrasset, auditis viri virtutibus et nomine statim retrogradus tanquam viator viso serpente refugit necnon intra securas latebras accelerando sese recepit. Pacis erat subsidium, salus provinciae, pes claudo^l, lumen cecis^m, defensio 25 pauperumⁿ, spes viduarum^o, protectio pupillorum^p, timor hostis et arma suorum. 'Nec' enim excursionem nec eminus hastis aut comminus gladiis utebatur, sed consilio, ratione, sententia^q. Et quamvis ipsius ad nutum cunctorum penderet arbitrium, preferbat tamen^r omnibus domni pontificis imperium, quem saepius revisebat, necnon feculentias^s dolorum et infirmitatum conturbationesque causarum consolationum suarum mellitis refocillationibus^t dulcorabat. 30 'Ut^u enim adolescentibus bona indole peditis sapientes senes delectantur leviorque^v est^w eorum senectus, qui a iuventute coluntur et diliguntur, sic adolescentes senum preceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur'.

G. L. 2. X. Superveniente suae vocationis tempore presul Gerardus defungitur, Iohannes tamen in civitate remanet castellacensis ecclesia pari consensu electura domnum Lietbertum provehi ad pontificatus honorem. Hunc itaque clerus et populus totis nisibus expetunt pastorem, quem pium senserant contra hostes protectorem. Sciunt eum rapacibus non cedere lupis^x, quem Iohannis et Gualteri ceterorumque tyrannorum non cessisse noverant armis. Igitur pari consensu, simili consilio, consona voce ordinari sibi deposcunt^y episcopum, quem plenum pietate et 40 misericordia hactenus habuerant archidiaconum. Iustum quippe fuerat, ut, ubi devote militaverat, ibidem promotionis culmen optineat. Sed eo contradicente, simul humanae fragilitatis multimoda discrimina sapienter opponente, capitur, trahitur, pontificali throno sublimis exaltatur, dignus pro meritis ab omnibus acclamatur. Victus liberalis archidia-

a) erat 1. b) curq 2. 3. c) oberrans quaeque 1. d) ei add. 1. e) infirmatur 1. f) nequibat eadem manu 45 eodemque atram, corr. -ret 2; -equirit in loco raso 3. g) castrum 1. G. L. h) sente- e corr. 3; scientia D'Ach. i) tui 1. k) ferulentias 1. l) refocillationis 2. m) leniorque 2. n) est om. 8; sit Cia. o) poscunt 1.

1) Cic. Cato 19, 66: *Quarta restat causa, quae maxime angere atque sollicitam habere nostram aetatem videtur, appropinquatio mortis, quae certe a senectute non potest esse longe* (a. longe abesse). 2) Ps. 36, 28: *semen impiorum peribit.* 3) Prov. 28, 1: *iustus autem quasi leo confidens absque terrore erit.* 4) Supra c. 3, p. 844. 5) Supra c. 3, p. 844. 6) Iob 29, 15:

Oculus fui caeco et pes claudo. 7) Cf. Iob 29, 16: *Pater eram pauperum.* 8) De viduis et pupillis saepius legitur in Vulg. 9) *Nec—sententia* Cic. Cato 59 6, 19 (ubi *utitur*). 10) *Ut—ducuntur* ib. 8, 26. 11) *Henricum regem Lotha-Karlensium advenit* etc. G. Lietb. c. 8. 12) Cf. ex gr. Matth. 7, 15.

conus modo precibus, modo ratione, non sine lacrimis cessit precantium votis. Fit gaudium celebre pariter consonantibus signis, divini respectus misericordiam laudantibus cunctis. Neque parvipendebant sese adeptos, quod petierant. Merito quippe gratulabantur, qui post Deum boni pastoris electione gloriabantur. Non enim viri virtutes et iustitiam populi noverant fama, sed dicto crebrius suis in necessitatibus senserant experientia. Cum laudibus ymnisonis ad aulam ducitur pontificalem, protensisque manibus omnes ei spondent fidelitatem.

XI. Posthaec Heinricum regem adeunt novus electus, scilicet domnus Lietbertus prepositus et archidiaconus, alicui archidiaconi cum cassatis Cameracensis ecclesiae, nuntiantes destitutionis suae casum flebiliter et episcopi sui depositionem. Illis quippe diebus apud Agripinensem Coloniam excubans super observationes quadragesimae diem resurrectionis prestolabatur dominicum¹, consulturus ibidem nobile suorum palatinorum consilium. Audiens obitum tanti viri pie ei, eo quod omnibus amabilis erat, condoluit cepitque querere diligenter, quis² in loco eius stabiliri³ potuisset⁴. Sed quoniam reverenda dies superveniebat ea, quae parasceues denominativum accepit, suorum sententiam procerum super hac re domnus imperator consulere distulit. Cui quidem hac in re sollicito suggestum⁵ est a Cameracensibus⁶, quod Lietbertus eiusdem Cameracae civitatis⁷ prepositus, qui suus iam dudum capellanus erat, quem fidelissimum sibi et civitati illi sepe necessarium probaverat, ad regendam Cameracensem⁸ ecclesiam electus⁹ esset ab omnibus¹⁰. Id ipsum tamen, ne dominicae passionis sacramenta christianaque religionis ob suorum recordationem peccatorum dominicorumque venerationem suppliciorum votiva silentia intercideri videretur, interim siluit, donec sacrosanctae resurrectionis dies illucesseret. 'O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius!' O preclaram divinae dispensationis scientiam! O venerandam catholicae fidei gratiam! O quam gaudiosum¹¹, quam conveniens est, ut eo die regali necnon imperiali liberalitate levita magnificus Lietbertus obtineret pontificalis electionis regalem prerogativam, quo rex regum Christus¹² victor rediens ab inferis¹³ triumphato diabolo¹⁴ suum liberavit plasma! O presagium prudens! O diem celebrem, in quo liberator animarum et salvator universorum Lietberto levitae liberalem pontificatus largitus est provectum! Iam sanctum mane fenestras intrabat,

Noctifugasque suo¹⁵ radios spargebat in orbe
Propellens tenebras Echates Phebeia lampas¹⁶,

30 cum rex sopore depulso cubicularios vocat sibi imperialem sessionem parari mandat. Convocatis itaque Cameracensis ecclesiae legatis suae voluntatis sententiam rex eis aperuit, Lietbertum videlicet prepositum se simul cum ipsis eligere¹⁷ Cameracensi ecclesiae episcopum. Audito viri nomine subrectis in caelum luminibus omnes Deum regemque laudaverunt regiaeque voluntati laelantes assensi sunt.

XII. Huic imperiali consilio cunctis assentientibus submurmurando cepit obsistere unus legatorum, scilicet archidiaconus Guo, qui sicut aversus vocabulo, sic discors et iudicio. Hoc tamen probatum est eum fecisse duabus ex causis¹⁸, factione Iohannis preminati, vel quod huic aspirabat honori. Sed quoniam 'probata virtus corripit insipientes', mox a domino requisitus imperatore palam confessus est maioris et sublimioris honoris dignissimum, quem huic submurmurabat non aptum. Nam dum palam privatimque sciscitaretur, quid in viro Dei contradictionis et calumpniae nosset, respondit sub sacramento veritatis et fidei, neque nosse neque novisse, quod ei officere posset. Insuper protestatur diaconum sine reprehensione, pudicum, ornatum moribus¹⁹, bene catholicum, domui Dei provisorem sapientissimum. Confirmabat totum sine macula²⁰, quem Dei perfuderat gratia. Astruebat magnopere viri

a) posset I. b) civitatis in loco raso I; ecclesiae hic et infra l. 16 G. L. c) eccl. Cam. I. G. L. d) et add. I.

45 e) inferis I. f) suos I.

1) Mart. 31. Cf. Steindorff, 'Jahrb. des Deutschen Reichs unter Heinrich III.' II, 140, n. 2; M. Prou, 'Recueil des Actes de Philippe Ier roi de France', Paris 1908 ('Chartes et Diplômes relatifs à l'hist. de France'), p. XX—XXII.
2) quem ... subrogare G. Lieb. c. 3. 3) occurrit animo G. Lieb. c. 3. 4) idoneus enitebat G. Lieb. c. 3. 5) Cf. hymnus, qui incipit *Vita sanctorum*; Wackernagel, 'Das deutsche Kirchenlied' I, 114, str. 3: *Pascha, quo victor rediens ab imo*; Sacram. Gelas. ed. Mohlberg nr. 97, 539 p. 82: *Haec nox est, in qua destructis vinculis mortis Christus ab inferis victor ascendit*; nr. 99, 557: *inferorum claustra dirumpens ... triumphato diabolo victor inclutus colorum regna conscendit*. 6) Cf. Verg. Aen. IV, 6: *Postera Phoebea lustrabat lampado terras*. 7) proficere velle G. Lieb. c. 4. 8) qui mox convictus est contradixisse invidia potius quam ulla alia ratione G. Lieb. c. 4. 9) Cf. 1. Tim. 3, 2: *Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse ... prudentem, ornatum, pudicum* ... 10) Cf. ex. gr. I. Mac. 4, 42: *Et elegit sacerdotes sine macula*.

1051. virtutes egregias, animi constantiam, sollicitudinem non pigram, ieiuniorum vigiliarumque assiduitatem, orationum lacrimarumque devotionem. Ad haec dominus imperator paululum substitit regalesque vultus subrigens demum^a sic ora resolvit¹:

Plurima sanctorum relegendes gesta virorum
Scimus Martinum virtutum culmine dignum,
Tunc bene laudatum, dum credit eum reprobatum
Presul Defensor², non sanus ad omnia censor.
Consimilis facti, similis sententia pacti,
Lex eadem fraudis, si non par gloria laudis.
Unde per has metas, quas presens contulit etas,
Culmine pontifico, testante quod est inimico,
Ni defraudetur, me iudice dignus habetur.

It caelo clamor³ Dei cuncta gubernantis laudantium gloriam dominique regis confirmantium sententiam.

1051. XIII. Electus est in die sancto paschae dominus noster Lietbertus ab imperatore 15
Mart. 31 cunctisque palatinis principibus atque laudatus et testificatus a suis omnibus. Videre omne
G. L. 4 palatium gaudio et exultatione repletum, ipsum etiam imperatorem incipientem 'Te Deum laudamus', prosequentibus cunctis ad ecclesiam cum huius ymi iubilatione. Sollemnizabat^b mater ecclesia coronata Christi resurrectione et victoria, plaudebat domni Lietberti celebri electione, presertim ad prerogativam electionis imperatoriae. Actum est Agripini in palatio imperiali, confirmatum in 20 ecclesia principis apostolorum et caelestis clavigeri⁴. Ita annuente Guone cum ceteris omnibus donavit civitatem^c Cameracum cum suis appenditiis omnibus domno Lietberto imperator Romanorum Heinricus secundus. Sic accepta missione^d et omnibus competentibus adimpletis properabat ad suam civitatem reverti.

G. L. 5 XIII. Fama precurrente nuntiatur Iohanni, quod factum fuerat. Qua de causa nimium perterritus 25 diu dique reputat, quid facto opus sit. Postea suis in unum coactis animi sui secretum revelat, affirmans 26 domno Lietberto nullum civitatis introitum prebere, nisi sibi castellatorem, quam ambiebat, prius voluerit dare. Tali consilio matrem^e ecclesiam dominae nostrae sanctae Mariae violenter invasit et electis clericis thesauros ecclesiae, et quodcumque intro repperit, ditioni suae mancipavit militesque suos armatos inibi posuit. Aulam pontificalem superbus intravit, uxorem suam in cameram pontificis introducens, stratum suum in lecto pontificali fecit parari sibi et satellitibus suis de sumptibus episcopii precepit ministrari. 30

ib. 6 Cum haec agerentur, novus civitati appropinquat dominus, cui Iohannes cum parato occurrens exercitu portas 30 7. clausit et longe reppulit ab introitu. Itaque divertens ad novum castellum cum honore et laetitia recipitur a suis ibique aliquandiu mansit.

G. L. 7 XV. Rediens comes Flandiarum^d Balduinus a rege Francorum eum ibi invenit et de dominio eius laetus effectus usque ad civitatem Cameracum secum deduxit. Appropinquantibus eis nuntiatur Iohanni, qui mox fuga 35 G. L. 15. lapsus liberum introitum concessit domino venienti. Exhilaratus igitur princeps patriae mox sacrandus episcopus tunc pro adeptae imperatoris gratia, tunc de rabidi Iohannis superata superbia, civitatem Cameracum exaltare omnimodis satagebat^e. Cives itaque, qui diutinae seditionis oppressione paupertati redacti fuerant, pacis dulcedine vivificati, quasi de baratro mortis resurgebant. Sollicitudine quidem et studio principis novi in civitate Cameracensi et circumquaque in omnibus appenditiis misericordiae et veritas sibi obviabant et pacis oscula 40 libabant. Aperta et reserata sunt omnia, nec fur inventus neque predo neque quilibet iniurians, qui dampna inferat alicui. Clerici in ecclesiis opulencia referti laudes Deo referebant. Laici cum omni pace victualia sua conquerebant^f. 'Beatum dixerunt populum, cui haec sunt', immo beatiorum dominum, per quem tanta pacis subsidia pullularunt. Sic rerum gubernatore Deo domini et patroni nostri principatus primordia disponente, subsidio pacis et religionis exhilarata gaudebat plebs civilis atque suburbana. 45

XVI. Remensi metropoli Guido presidebat antistes^g, vir sane conspicuus interque suos compatriotas^h per omnia clarus. Cui, quoniam sui iuris id erat, de prenomina

a) sic demum 2. b) sollemnizabat 1. c) scilicet aliarum ecclesiarum manu multo recentiore in margine add. 2.
d) Flandiarum 1. e) satagit 1. f) patriotas 1.

1) Cf. Verg. Georg. IV, 452: sic satis ora resolvit. Reichs unter Heinrich III. II, 148, n. 7. 5) episco- 50
2) Cf. Severi Sulpicii V. S. Martini c. 9, 4. 3) Verg. patum Cameracensem G. Lieb. c. 4. 6) facta fidelitate
Aen. V, 451; XI, 192. 4) Haec ex carta quadam imperatori G. Lieb. c. 4. 7) officia sua exercebant
desumpta putat Steindorff, Jahrbücher des Deutschen G. Lieb. c. 15. 8) A. 1083—1085.

per idoneas personas electione suggeritur suaeque corroboracionis auctoritas suppliciter imploratur. Episcoporum compvincialium subiungitur epistolaris assensus, electique pontificis dies consecrationis requiritur ab omnibus. Audita domnus^a metropolitanus tam religiosa tanque celebri electione consideratisque viri virtutibus Dei munificentiam collaudat^b et ipse. Deinde constituto die locoque dirigitur epistola, quae paterne commoneat Lietbertum levitam non tantummodo presbiteratus^c conscendere^d gradum, quin potius ad regiminis presulatum. Parantur comites et impensae, suscipitur labor itineris, ne vel Dei vel metropolitani videatur iussionibus contraire. Preterlegunt Augustam. Viro-mandorum mansionemque primae noctis metantur apud Laudunum. Suscipit levitam laeta-
bunda Laudunus et iure fovet hospicii, mox processura cum ymnis et laudibus, cultu et religione canonica repatrianti pontifici.

'Tytoni⁴ croceum linquens Aurora cubile'¹

Noctem pellebat, lucem radiosque ferebat,

cum comitibus expectectis matutinum iter arripitur Remensemque civitatem versus diri-
gitur. Quo postquam ventum est dominoque metropolitano nuntiatur adesse cum suis Cameracensis archidiaconus^e, admittuntur quantoties, inclinantur ad genua, eriguntur ad oscula. Cunctis invicem officiosissime resalutatis causae dicuntur adventus, quae mox aucto-ritate metropolitana corroborantur, ceteris idem prosequentibus. Sed quia non poterat tanta subire^f negotia solus, agitur inter eos, quis archidiaconum provehat ad honorem presbiteratus.

XVII. Apud Catalaunum^f familiae Christi dispensabat pabulum vitae presul Rogerus², vir vitae venerabilis et morum dote magnificus. Huic transmittitur provehendus^g ad presbiterii culmen atque docendus offerre sacrosancti corporis et sanguinis Christi vivificum libamen. Die constituto levita provehendus procedit ad ecclesiam sancti prothomartiris et vitae Stephani pignoribus ac^h nomine sacram. Ingressus, demissis luminibus, omni
supplex corpore, Deum toto mentis orat affectu, quatinus digne Deo promoveatur sancti martyris meritis et interventu. Procedit et antistes pontificalibus infulis redimitus, sanctorum comitibus ordinum decenter introductus. More canonico factis scrutiniis ordinandorum personae presentantur et nomina, inter quos et pre quibus domnus Lietbertus levita. Suis locis et competentis consecrantur ceteri, donec ventum est ad ordinem presbiterii.
Cumque ad manus impositionem pontificalis inter ordinandum diceretur novo presbitero: 'Accipe spiritum sanctum, quorum remisitⁱ peccata, remittuntur eis', infremuit habitum-que mentis vultus significatione monstravit. Liberalis ipsius facies puritate mentis incanduit, oculi familiaribus lacrimis profluentes insignia sacerdotalium vestimentorum, quibus vestitus erat, beato rore perfundunt.

Ioh. 20, 22, 23.

XVIII. Functus officio presbiterii, quo venerat, iter relegit dominumque repetens archiepiscopum prestolatur postero die summi sacerdotii pontificatum. Vigiliis et ieiunium protelat novus presbiter in crastinum.

Postera³ iam tenebris surgens aurora fugatis

Illustrabat eum, quem Phebus circuit⁴ orbem⁴,

cum dominus metropolitani matutinalium ymnorum decursa melodia fieri consensum mandat episcopisque dioceseos accitis de consecratione Cameracensis episcopi tractat. Cunctis id ipsum sentientibus itur ad ecclesiam, citantur editui, exponuntur utensilia. Signis consonantibus fit frequens conventus. Infulis redimitus procedit metropolita, consequuntur pontifices populorum stipante caterva. Dum ventum est ad id divini officii, ut
ab incensore diceretur: 'Accedite ad eum et illuminamini', signo dato sacrandus introducit
episcopus. Sistitur Deo, presentatur pontifici, recitatur electio⁵, testificatur a cunctis. Fit concursus populorum, fit strepitus gaudiorum. Omnes in caelum manus¹ protendentes precabantur. Erat enim pia commixtae multitudinis et sacrandi sacerdotis in oratione positi expectatio. Et hi quidem omnes, ut haec consecratio confirmaretur, invocabant Do-

Po. 33, 6.

50 a) Remensis add. *D'Ach.* b) laudat 2. c) conscendere(?) presb. 1. d) Titoni 1. e) negotia subire 2. f) Catalaunum 1. 2 (*manu recentiore corr. -launū*); catalaunū, -aunū in loco raso, 3. g) promovendus 2. h) et 1. i) remisit mut. remisistis 2. *Vulg.* k) lectio 1. l) prot. manus 2.

1) Verg. Aen. IV, 585. IX, 460; Georg. I, 447. 2) Ro- 3) Cf. Verg. Aen. IV, 68q. 4) Cf. Lucan. IX, 532, gerus II., a. 1048—1065. ubivaria lectio *circuit orbem*.

1051. minum, metropolita vero toto mentis affectu proferebat orationes precum. Huic consecrationi spiritus sancti palam contestatur gratia. Nam dum sanctorum codex aperiretur evangeliorum, repertum est, quod ait: 'Hic est filius meus, in quo mihi complacui'. Delibutus oleo laetitiae et exultationis¹ infususque pontificalibus indumentis, donatus insuper episcopo Cameracensi, benedictione completa novus episcopus intrat celebrare sacrosancta missarum sollempnia.

XVIII. Regnum Francorum rex regobat Heinricus, vir armis strenuus et regno, quod tenebat, dignus. Qui iuvenili florens etate² nullius adhuc copulae subierat conubium, sed Rusciorum gentis regis filiam³ Francorum nobilitas ei parabat. Audiens Cameracensis episcopi consecrationem futuram, quoniam videre virum diu preoptaverat, interfuit, acturus quoque sui negotii causam. Petiit, ut sponsa, quae sibi parabatur, in eodem conventu benediceretur regalique consecratione pariter insigniretur⁴. Huic regiae consecrationi dominus noster Lietbertus Cameracensis episcopus interfuit et prefuit.

XX. Regi Francorum coniungitur carnalis sponsa, domno Lietberto Cameracensium pontifici, regio et sacerdotali cubiculario. sancta committitur ecclesia. Sed haec copula quanto sanctior, tanto melior. Illa sobolem procreat carnalem, ista generat adoptionis sanctam progeniem. Illa corruptionis, ista virginitatis. Sic enim ait apostolus: 'Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo'. Illa in dolore parit filios⁵, ista cantans renasci facit ex aqua et spiritu sancto. Regi Francorum ducitur filia regis terreni, domino nostro presuli Lietberto committitur sponsa regis regum Christi.

XXI. Omnibus peractis, et sua benedictione et regia consecratione, repetit iter, quo venerat, divertens apud Laudunum hospitandi gratia. Precurrentibus nuntiis audiunt venientem, gaudent omnes. Exultat civitas, coronatur ecclesia. More ecclesiastico procedunt omnes obviam, susceptum ducunt ad ecclesiam, perfruuntur eius benedictione, quam preferunt omni auro et lapidi precioso⁶ cum summa devotione.

XXII. Fama volans celeri cursu, rumore secundo⁷,

nuntiatur Cameracensibus cum gloria benedictionis antistitem suum venire. Exhilarantur omnes iuvenes et virgines, senes cum iunioribus, quantoque potest tripudiat gaudio omnis etas, uterque sexus. Adest ille dies omni die sanctior, in quo Cameracus optinere meruit sibi preesse Lietbertum presulem. Felix ille dies⁸, in quo Cameracensis ecclesia suscepit episcopum, qui sese formam iustitiae et veritatis⁹ omnibus prebuit et exemplum. Felix, inquam, dies, in quo Lietbertus libertas publica¹⁰ possidet Cameracum, liberaturus plebem sibi commissam de superbiorum fastu et rabie tyrannorum! O felix festum festique diei gaudium, in quo mortua nobilitas reviviscit, captivata libertas ad libertatem redit! Hunc diem annum^a iubileum^b dixerim, cum cuique sua^c iura restituuntur. Tunc possessor magnificus suam intrans civitatem et susceptus cum honore et reverentia vadit ad ecclesiam suarum ovium magna stipante caterva.

XXIII. Quas ibi preces^d, quas fuderit^e lacrimas, quae cordis puritate traxerit suspiria, testis 'spiritus', qui 'scrutatur omnia'. Orabat tanta Dei gratia plenus, ut omnium oculos in se converteret atque ad devotionis affectum compunctionisque gratiam corda moveret¹¹. Putares publicanum a longe stantem pectusque percutientem nec oculos ad caelum levantem¹². Diceres Petrum cum Iohanne in porta speciosa claudi gressus erigentem¹³ vel in loppe Tabitam suscitantem¹⁴.

a) annum mest. annum 2. b) iubileum 2. 8. c) iura sua 1. d) fuderit preces quas 1. e) verteret 1.

1) Ps. 44, 8: *unxit te Deus, deus tuus, oleo laetitiae*; Hebr. 1, 9: *unxit te Deus, deus tuus, oleo exultationis*. 2) Heinricus rex tunc temporis circiter 48 annorum erat. 3) Annam filiam Iaroslai I. magni principis de Kiev; cf. Th. Ediger, 'Rußlands älteste Beziehungen zu Deutschland, Frankreich und der römischen Kurie', Halle 1911, p. 64 sqq. 4) A. 1051. *Heinricus Francorum rex uxorem duxit Scythicam et Rufam*, Ann. Vindoc., L. Halphen, 'Recueil d'annales angevines et vendômoises' (Paris 1903) p. 62 (= Chron. S. Maxentii Pict. a. 1050, Marchegay et Mabille, 'Chron. des églises 45 d'Anjou', 1869, p. 351 sq.). 5) Gen. 3, 16: *in dolore paries filios*. 6) *Aurum et lapis pretiosus* saepius in Biblia vulgata. 7) Cf. Verg. Aen. XI, 189: *Et iam fama volans, tanti praenuntia luctus*; VIII, 90, supra p. 844, n. 6. 8) Cf. Verg. Ciris 27: *Felix illa dies*. 9) Cf. Rom. 2, 20: *habentem formam scientiae et veritatis in lege*; Sac. Greg. ed. Lietzmann nr. 3, 6 p. 8: *totius forma iustitiae*. 10) Cf. supra c. 3. 11) Luc. 18, 18. 12) Act. 3, 2 sqq. 13) Act. 9, 36 sqq.

XXIII. Completa oratione conversus ad circumstantes pauca pro tempore locutus est: 1051.

‘Hortor vos, homines et proximi mei, meque ipsum hortor vobiscum, ut ad id, quo nos Deus per sapientiam hortatur, quanta possumus celeritate curramus. Non diligamus mundum¹, quoniam omnia sunt concupiscentia carnis et concupiscentia oculorum et ambitio 5 seculi². Qui enim magis amant ire quam redire, in longinquiora mittendi sunt, quoniam caro sunt et spiritus ambulans et non rediens³. Qui vero bene utitur vel ipsis quinque sensibus corporis ad credenda et predicanda opera Dei et nutriendam caritatem ipsius vel actione vel cognitione ad pacificandam naturam suam et cognoscendum Deum, intrat in⁴ gaudium domini sui⁴. Propterea talentum, quod male utenti auferitur, illi datur, qui 10 talentis quinque bene usus est⁵, non quia transferri potest acumen intelligentiae, sed ita significatum est posse hoc amittere negligentes et impios⁶ ingeniosos et ad eam pervenire diligentes et pios, quamvis ingenio tardiores. Non enim datum est ei, qui duo acceperat — habet enim et hoc, qui iam⁷ actione et cognitione bene vivit —, sed ei, qui acceperat quinque. Nondum enim habet ad eterna contemplanda, qui visibilibus tantum, id est 15 temporalibus, credit; sed habere potest, qui horum omnium sensibilibus Deum artificem laudat et eum persuadet fide et spectat spe et querit caritate. Qui ergo⁸ male utuntur tanto mentis bono, dabuntur eis exteriores tenebrae⁹. Et hoc significare arbitror, quod ligantur eis manus et pedes⁷, id est facilitas omnis auferitur operandi. Hoc enim in eis perficietur post hanc vitam, quod in hac vita plus diligunt. Sed si concordamus⁸ cum 20 adversario, dum cum⁷ illo sumus in via, liberabit nos de corpore mortis huius gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum⁷. Hac et simili sanctorum recreatos ammonitione necnon sanctificatos pontificali benedictione dimittit⁹ ad propria.

Egregios mores exhinc carnisque labores
Dicemus prompte, Domino vitaeque volente.

XXV. Constitutus in sede pontificali qualis quantusque vixerit, scribere quidem non opis est nostrae, sed eius, ‘qui dat affluenter et’, cum dederit, ‘non improperat’. De cuius 25 gratuito munere fisci, quantum donaverit, dicemus, quantumque maiorum series^b perstrinxit in annalibus. Recitabimus, inquam, non ut deest, sed pro posse pontificis opera, partim cum suis familiaribus clam operata, quaedam, ut in odore unguentorum ipsius currant 30 adolescentulae, misericorditer effusa⁸. Turrem¹ pingimus David, ‘quae edificata est cum propugnaculis’, de qua ‘pendent mille clipei, omnis armatura fortium’⁹, ‘adversus principatus² et potestates’, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiae in caelestibus, constituta in Libano, et respicit contra Damascum¹⁰, discernens inter bonum et malum¹¹, ne se ignorans egrederetur¹ et abiret post vestigia gregum, pascens hedos 35 iuxta tabernacula pastorum¹². Studiosus¹³ divinae legis pontifex exemplumque suis ita¹³ vivebat, ut ab immodesto corporis cultu et ornatu, ab inanibus negotiis ludorum, a torpore somni atque pigritiae, ab emulatione, obtreccatione, invidia, ab ipsius etiam laudis immodica cupiditate se abstinere; amorem vero pecuniae totius suae spei certissimum venenum esse credebatur. Nichil faciebat enerviter, nichil audacter. In peccatis autem suorum 40 vel pellebat omnino iram vel ita frenabat, ut esset pulsae similis. Magnopere observabat, cum vindicabat, ne nimium; cum ignoscebat, ne parum. Nichil puniebat, quod non valeret

a) in postea supra lin. suppl. 2. b) quamvis add. 1. c) et add. 3. d) vero 2. e) concordemus 2. f) sumus cum illo 2. g) dimittit postea supra lin. suppl. 2. h) suis add. 2. i) turrim 1. k) principes 1. Vulg. l) e-e corr. 3.

1) 1. Ioh. 2, 15: Nolite diligere mundum. 2) 1. Ioh. 2, 16: quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae. 3) Ps. 77, 39: quia caro sunt, spiritus vadens et non rediens. 4) Matth. 25, 21. 28: intra in gaudium domini tui. 5) Matth. 25, 15 sqq. 6) Matth. 25, 30: Et inutilem seruum eicite in tenebras exteriores. 7) Matth. 22, 13: Ligatis manibus et pedibus eius mittite eum in tenebras exteriores. 8) Cant. 1, 2. 3: Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulae dilexerunt te. Trahe me, post te curremus in odorem unguentorum tuorum. 9) Cant. 4, 4: Sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis; mille clipei pendent ex ea, omnis armatura fortium. 10) Cant. 7, 4: Nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum. 11) 3. Reg. 3, 9: Dabis ergo seruo tuo cor docile, ut populum tuum iudicare possit et discernere inter bonum et malum. 12) Cant. 1, 7: Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere et abi post vestigia gregum et pasci oves tuos iuxta tabernacula pastorum. 13) Haec et 1. 36 — p. 852 l. 10 (vitam) ex Aug. De ordine II, 8, 25 (rec. P. Knöll, Vindobonae 1922, p. 164 sq.).

ad melius; nichil indulgebat, quod verteretur in peius. Suos putabat dominos, in quos potestas sibi data fuerat. Quibus ita serviebat, ut eum dominari puderet, ita dominabatur, ut eos servire delectaret. In alienorum peccatis molestus non erat invit. Inimicitias vitabat cautissime, ferebat equissime, finiebat citissime. In omni contactu atque conversatione cum hominibus diligenter servabat illud vulgare^a proverbium: 'Nemini facias, quod pati non vis'¹. In omni loco, tempore^b, amicos aut^c habebat aut habere studebat. Obsequiebatur dignis etiam non hoc expetentibus. Superbos minus curabat, minime erat. Apte congruenterque vivebat, Deum colebat, cogitabat, querebat fide, spe, caritate. Hac in virtute animi diligenter positus optabat tranquillitatem atque certum cursum studii sui omniumque conviventium et sibi, quibusque poterat, mentem bonam, pacatam vitam. Ita¹⁰ novus homo et interior et caelestis, habens pro portione non annis, sed profectibus distinctas quasdam spirituales etates suas, ad summam et incommutabilem legem passibus rationis innitebatur. Et emicans in virum perfectum atque aptum et idoneum omnibus mundi persecutionibus sustinendis atque frangendis vivebat pacatus in opibus et habundantia ineffabilis sapientiae, mutatus ad oblivionem vitae temporalis et transiens in perfectam¹⁵ formam, quae facta est ad imaginem et similitudinem Dei². His gradibus iustitiae temperanter scandens ad thronum prudentiae fortiter herebat³ Deo, non ut ab eo aliquid boni extra mereretur, sed cui nichil aliud quam ipsum herere Deo bonum fuerat. Hic vir quandiu fuit in hac vita, utebatur amicis ad rependendam gratiam, utebatur inimicis ad patientiam, utebatur quibus poterat ad beneficentiam, utebatur omnibus ad benivolentiam.²⁰ Et quamquam temporalia non diligeret, tamen recte utebatur temporalibus et pro eorum sorte consulebat hominibus, si equaliter non poterat omnibus. Quare si aliquem familiarium suorum promptius quam quemlibet alloqueretur, non eum magis diligebat, sed ad eum maiorem habebat fiduciam et apertiore temporis ianuam. Tractabat enim tempori deditos tanto melius, quanto ipse minus esset obligatus tempori⁴. Postremo in omnibus officiis²⁵ laboribus futurae quietis certa expectatione non frangebatur. Et quoniam delectabat eum libertas, quam nomine et opere praeferbat⁵, ab amore mutabilitum rerum liber esse appetebat.

XXVI. Ideoque deponens omne pondus et omne circumstans se peccatum per patientiam currebat propositum sibi certamen, aspiciens in auctorem fidei et consummatorem Iesum⁶, qui, 'ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est'.³⁰ Considerabat, quam misericorditer humano⁷ generi consultum est, cum ipse Dei filius consubstantialis Patri totum⁸ hominem suscipere dignatus est 'et habitavit in nobis'. Ita enim demonstravit carnalibus et non valentibus intueri mente veritatem corporeisque sensibus deditis, quam excelsum locum inter creaturas habeat humana natura. Quod etiam potuit et in aliquo ethereo corpore ad nostrorum aspectum tolerantiam temperato, sed hominibus in vero homine apparuit. Ipsa enim natura suscipienda erat, quae et liberanda. Et ne quis sexus a suo creatore se contemptum putaret, virum susceperat natus ex femina. Nichil egit vi, sed omnia suadendo, monendo. Conciliavit nostram fidem Deo miraculis, qui erat homini passione similis. Loquens ad turbas doctrina Deus apparebat, etatibus homo. Populi, satellites voluplatum, divitias appetebant, pauper esse voluit. Honoribus³⁵ et imperiis inhiabant, rex fieri noluit. Contumelias horrebant, omne genus contumeliarum sustinuit. Iniurias intolerabiles esse arbitrabantur, quae maior iniuria quam iustum innocentemque dampnari? Dolores execrabantur corporis, flagellis et spinis cruciatus est. Ignominiosum genus mortis crucem putabant, crucifixus est. Mori metuebant, morte multatus est. Omnia, quae vitare⁹ cupiebamus ab studio veritatis deviantes, perpetiundo deiecit.⁴⁰ Non enim ullum peccatum committi potest, nisi dum appetuntur ea, quae ille contempsit,

a) vulgate 2. 3. b) aut tempore, litteris a b *suprascriptis transpos.* temp. aut l. c) aut om. 1. d) tempore 2. 3. e) officiosis Aug. f) totum om. 2. g) vitari l.

1) Cf. Tob. 4, 16; F. Seiler, 'Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts' VI, 185 sq. 2) Gen. 1, 26: *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* 3) L. 17—28 ex Aug. De vera relig. 47, 90—48, Migne P. L. 84, 163. 4) Cf. supra c. 3. 5) Hebr. 12, 1. 2: *Idcirco et nos*

tantum habentes impositam nubem testimonii, deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum, per patientiam curamus ad propositum nobis certamen, Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum. 6) L. 32—p. 358 l. 2 ex Aug. De vera relig. 16, 80—32 p. 134 sq.

aut fugiuntur, quae ille sustinuit. Tota itaque vita eius in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit.

XXVII. His ceterisque beneficiis bene compunctus Deo dignus pontifex, ut obsequeretur apostolo dicenti: 'Exeamus ad eum extra castra, improprium eius portantes. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus', toto mentis affectu concepit desiderium pergendi Ierosolimam, sed neque gratia videndi lapides turrium vel domorum culmina, sed amplexandi et osculandi vestigia pedibus Iesu calcata. Beatum quippe fore credebat presepis angustias videre, vagientem puerum mente cum pastoribus adorare, in Golgotana^a ecclesia beatae passionis, crucifixionis et mortis sacramenta celebrare, cum beatis mulieribus ad sepulchrum Christi^b mortem^b flere, prorsus intra septa sepulchri suas suorumque noxas fletibus diluere^c, in montem^d Oliveti super caelos ascendentem Christum cum Maria matre Iesu beatisque apostolis intimo^e cordis affectu sequi velle. Sed ut prudenter id ageret, meditabatur, qualiter vel civitatem vel^f ecclesiam sibi commissam tranquillam pacatamque relinqueret totique patriae propugnatorem et defensorem idoneum provideret.

XXVIII. Eo^g tempore lapsa fuga Iohanne Atrebatensium advocato^h, sicut dictum estⁱ, G. L. S. precavens pontifex in futurum et timens, ne vel ipse Iohannes vel quilibet tyrannus huic similis inⁱ predictam castellaturam, de qua idem Iohannes proiectus fuerat, aut vi aut ingenio intraret et postea iustus^k heres eam^k repetens inde turbas faceret, Hugonem Gualteri castellani nepotem, qui proximus erat^l heres^l, ascivit eique castellaturam concessit. Et quia iste Hugo adhuc puer erat, sed propinquum quendam Ansellum nominae, moribus et armis egregium, habebat, huius custodias puerum deputat, quem Ansellus ille usque ad praefinitum tempus cum omni castellatura fideliter et optime rexit. Iohannes castellatura privatus nec quicquam mali adversus episcopum proinde^m presumens facere — prohibitus enim fuerat a comite Flandrensium Balduino, cuius ligius miles erat — ipsum reliquit et ad imperatorem Heinricum se contulit.

Erant tunc temporis maxime simulationes et inimicitiae inter imperatorem et predictum comitem. Cuius rei seriem, quoniam in gestis pontificalibus plenius describiturⁿ, omittimus et ad exequendum pontificis iter stilum dirigimus.

XXVIII. Ita Anselmo procuratore et propugnatore Cameracensis patriae constituto pontifex de eius fidelitate confidens et diligentia, paulatim sua suorumque in rebus publicis intermittebat negotia totoque mentis conamine concepti itineris procurabat impendia. Interim satagebat magnopere, quatinus id celatum posset^o esse. Sciebat, quoniam, si resciretur, procul omni dubio contradiceretur. Sed, ut ait Scriptura: 'frequens meditatio carnis est afflictio', submissus aspectus, macilentia facies, assiduitas vigiliarum, frequens solitudo propalabant, quod celare volebat. Tandem conventus familiariter a suis aperit cordis^p secretum, querit consilium. Mente consternantur omnes, dissuadent plurimi, proponunt multimoda causarum discrimina, mortis intercessio, patriae desolatio; simul ecclesiae sibi commissae destitutio. Quibus mens sanior fuit, altius considerantes pontificale propositum venerunt contradicere, metuentes ex hoc Dei vel domini sui animadversionem subire. Domino pontifice protestante: 'Reddam Deo vota mea, quae distinxerunt labia mea', non sine fletu pariter omnes assentiunt.

XXX. Consilio confirmato^q federantur comites, inter quos et pre quibus hi, quorum nomina subtitulamur, domnus Walcherus archidiaconus et prepositus curiae, Hugo capellanus, cuius sanctitatem monstrant claustra canonicorum matris ecclesiae, monstrat cenobium Aquicinense^r, Erleboldus^s iudex et procurator civitatis et alter Erleboldus^t cognomento Rubeus, quem, qualis fuerit, predicat ecclesia Sanctae Crucis^u. Sed horum duo^u, scilicet

a) Golgotana 2. b) Mortem (in loco raso) Christi 3. c) deluere 2. 3. d) monte 3. e) -que add. 1. f) aut 1. g) Eodem 2. h) auocato postea corr. adu. 2. i) in om. 3. k) eam iustus heres 1. l) heres erat 1. G. L. m) esse posset 3. n) sac. cordis 1. o) firmato 3. p) Erleboldus 1. q) duorum 2.

1) C. 15, p. 848, l. 35 sq. 2) Gesta Lieth. c. 10—14, SS. VII, 498 sq. 3) De Hugone postea decano Cameracensi cf. Fund. mon. Aquicinet., SS. XIV, 581 sqq.; Chron. S. Andr. III, c. 4, SS. VII, 540; Siegb. Auct. Aquicin. a. 1079, SS. VI, 393; qui a. 1093. Nov. 8. obiit teste titulo sepulchrali, quem habes in Siegb. Contin. Aquicinetina a. 1181, SS. VI, 419. 4) De Erleboldo Rubeo cf. Gesta Lieth. c. 24, SS. VII, 497, l. 10 sqq. (= infra c. 57).

domnus Walcherus et iudex Erleboldus, quantae bonitatis fuerint qualesque cooperatores et adiutores domni pontificis, suo loco dicemus¹, si voluerit Deus.

1054. XXXI. Millesimo quinquagesimo quarto dominicae incarnationis anno, missione^a tam cleri quam populi vix impetrata, libertas patriae^b, decus ecclesiae Deo dignus pontifex Lietbertus egreditur a civitate sua Cameraco, tenens iter Ierosolimam^c versus. Prosequitur eum fere ad tria milia non sine lacrimis et immensis gemitibus omnis aetas utriusque sexus. Preterlegens civitates et oppida, civitatum regiones et provincias, montium discrimina, silvarum pericula cultu, moribus et lingua barbaram^d, quam colunt Huni, transmeat patriam^e. Et ut prolixioris viae lucraretur compendium, transvadato Danubio penetrat Pannoniam Martini sancti beata nativitate preclaram^f.

XXXII. Nuntiatur regi^g ab exteris partibus habitu peregrino quosdam venisse homines sui regni fines transire volentes. Qui mox accitos sibi iussit presentari. Videns itaque rex pontificem Dei nutu mutata mente pristina surgit citius a solio necnon officiosissime^h salutatum invitat in consistorio. Querit causas itineris, miratur auditis, miratur talem ac tantum virum tam difficilis pondus subisse laboris. Sed quoniam illis diebus vix quilibet aut pene nullus hoc iter arripiebat, cogitabat, ne simularentⁱ id alterius negotii gratia. Unde clam vocatis suis iubet eos e vestigio diligenter observari, ne moliantur quidlibet sinistri. Explorata per aliquot dies religiosa pontificis sanctitate, simul audita in stipendiis pauperum liberalissima largitate, in vigiliis, orationibus, ieiuniis assiduitate, devotus rex impendit obsequium, quodque petebat sibi suisque pontifex, prestat^j libens auxilium. Iam quoque sub eius contubernio tanta tamque multiplex copia populi coierat, ut exercitus Domini diceretur. Sic usque in extremos fines regni sui dato duce, Dei procurante misericordia, securum concessit abire.

XXXIII. Pretergressus Pannoniorum fines limitaneos ingreditur solitudines saltuosas, quas deserta Bulgariae nominant quasque latrunculi Sciticae^k gentis inhabitant. Hi de gentes more ferarum nullis cohercentur legibus^l, nullis continentur urbibus. Sub divo manent, quas nox coegerit, sedes habent, pretereuntes obsident, obvios interficiunt, ceteros depredantur. Gregatim vadunt, omnia sua secum portantes cum tota suppellectile, parvulis et uxoribus. Nullius heresis nominata secta, nullius religionis divino cultu tenentur; tamen, sicut ex eorum interfectis vidimus, more Saracenorum circumciduntur barbari, crudeles, 30 homicidae, sine affectu, sine pietate.

Has^m mortiferas presul ingrediens cum illo suo comitatuⁿ solitudines, obvius fuit quibusdam refugientibus suique refugii causam flebiliter intimantibus. Quam plures terrentur pariterque retrocedere cum refugientibus meditantur. Narrabant sese latronum cuneos incurrisse, suorum plurimos oppetisse, ceteros ad internitionem vulneratos, ut videre erat, vix evasisse. Conturbantur omnes divinique respectus misericordiam flebiliter implorant, quoniam, quid facto opus sit, ignorant. Audita domnus pontifex turbatae multitudinis flebili lamentatione — pedes enim subsequebatur solus, ut attentius vacaret^o psalmis et orationibus^p — substitit et, cur lamentarentur, inquit. Cognito casu signum sibi sanctae crucis indidit erectaque dextera, qua iturus erat parte, signavit. Post recolligens secum^q verba psalmi, quibus orabat, invenit hunc versum: 'Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me'. Sic miles Christi paululum progreditur cunctosque, qui aderant, breviter alloquitur: 'Commilitones mei, non vos deterreat adversarius vester diabolus, qui "tanquam leo circuit querens, quem devoret; cui^r resistite fortes in fide"; quoniam "si Deus pro nobis, quis contra nos?" Quapropter "induite vos armaturam Dei, ut possitis stare et in omnibus perfecti" esse, quoniam temptat vos Deus vester, ut sciat, si diligitis

a) permissione A.A. SS. b) Ierolimā I. c) barbaratam I. d) officiose I. e) simularet I. f) prestatat I. g) scitiis I. h) H littera minio picta 3; nulla distinctio I. 2. i) psalmis et orationibus vacaret 3. j) sed I.

1) Infra c. 47. 2) Cf. supra c. 3. 3) Id est Ungariam. 4) Sulp. Sev. V. Martini c. 2. 5) Ungariae, Andreae I. (a. 1047—1061). 6) Cf. Euseb. Hist. eccl. interpr. Rufino I, 2, 19 de primis hominibus: *ferino magis ac beluino ritu oberrantes non urbes*

ad societatem, non mores ad honestatem, non leges ad vitae iustitiam temere . . . agrestes quidam et vagi per deserta nullis sedibus vagabantur. 7) Cf. Sulp. Sev. Ep. III, 7: *profectus cum suo illo, ut semper, frequentissimo discipulorum sanctissimoque comitatu.*

Ps. 58 3.

1. Petr. 5, 8 sq.
Rom. 8, 31.
Ephes. 6, 11.
13.

eum¹, "sed faciet cum temptatione etiam proventum, ut possitis sustinere". Properantes
 iter, quod arripuistis, accelerate, quia "nemo mittens manum suam ad aratrum et respiciens
 retro aptus est regno Dei". Ita miles Christi cum suo familiari et domestico comitatu
 princeps graditur exercitumque Dei, ne paveat, hortatur. Decem et eo amplius diebus
 peragrant eas solitudines, per quas, ut dictum est, semper Sarraceni sedibus incertis huc
 illucque vagantur.

XXXIII. Cumque iam die septimo crederent evasisse periculum, vident subito sessores
 equorum camelorumque latrunculos inter condensa silvarum cristatis vittisque^a capitibus
 ac seminudo corpore pallia trahentes et latas caligas. Pendebant ex humeris pharetræ
 et laxos arcus² et hastilia longa ferebant³. Quibus visis terrentur ceteri, sed dominus pon-
 tificis fit hilarior, sperans comprehendere bravium, pro quo tanti cursus subierat laborem.

Hoc erat in votis⁴, hoc toto mentis amore

Sedulus orabat,

ut ab his interimeretur vel captivus in exteris et barbaras nationes propter nomen Christi
 distrahendus duceretur. Proponebat sibi devotæ mentis affectu, felici commercio pro
 redemptione generis humani distractum Salvatorem, utque iura mortis destrueret, vivificæ
 crucis subisse passionem. Unde preoptans^b existere martyrii et calicis Christi particeps
 et communicare Christi passionibus, ut in revelatione gloriæ eius gauderet, dicebat: 'In me
 sunt, Deus, vota tua, quæ reddam laudationes^c tibi'. Sed qui regit orbem terrarum in
 equitate^d, Cameracensis ecclesiæ precibus adtendens, quibus ei suum deponebat die noctu-
 que pontificem, in hoc tanto mortis discrimine cum suis omnibus eum conservavit^e in-
 colummum. Videres^f in adventu pontificis obrigescere miseros inque suos conatus deficere,
 quodque magis stupeas, cedendo loco viam transeuntibus quodam modo demonstrare. Hoc
 modo dignus Deo pontifex cum suis comitibus mortiferam regionem latronumque domicilia
 pertransiit indempnis.

XXXV. Ingressus Dalmatiam locisque peragrat, in quibus olim Diocletianus terras
 edificando diversa mortis intulerat supplicia Christi martyribus^g, cursum flecit Isauriam
 versus. Quam preteriens devenit Chorinthus^h illicque audiens Demetrii sancti inter
 martires preclari corpus quiescere sepulchrum eius expetiit totoque mentis affectu meritis
 ipsius divinum auxilium querit. Inde progressus ad Laoditiam Siriae pervenit; conperiens
 ecclesiam dominici sepulchri christianis electis a rege Babiloniorum violenter obseratam,
 viamque paganorum metu per terram penitus interclusam per tres menses in eadem civi-
 tate moras fecit. Sed ceteris de protectione desperantibus ac ubique locorum dispersis
 ipse cum suo nobili familiarique comitatu persistit et, quia per terram non poterat ire,
 marino itineri sese commisit. Littoribus prospectis naviumque magistris diligenter inquisitis
 preciorum numerus computatur, victualia convehuntur, ne signo dato quaelibet mora fieret
 in eundo.

XXXVI. Dum navigandiⁱ tempus aptum prestolatur, unus comitum, dominus videlicet
 Fulcherus^j, decedit in lectum. Cumque languor in dies augmentaretur tempusque navigandi
 superveniret, dominus pontifex maximis cogitationum quatiebatur fluctibus. Angebatur,
 utrum navigationem differret, ane comitis et fidelis egrotantis discrimen expectaret. Cre-
 scente languore tempus navigationis effluebat^k et mentem pontificis metus cum desiderio
 torquebat: metus, ne comes fidelissimus eo absente defungeretur, desiderium, ne cepti

a) vitatice 1; primum -t- supersc. 2; secundum -t- e corr. 3. b) peroptans 1. c) laudationis 2. 3. d) servavit 1.
 e) Corinthum 1. f) tempus navig. 2. g) ita D'Ach.; affluebat 1-3.

1) Deut. 18, 8: quia tentat vos dominus deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum an non. 2) Cf. Verg. Aen. XI, 874: laxos referunt umeris languentibus arcus; V, 557 sq.: Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro, Pars levis umero pharetras. 3) Horat. Serm. II, 6, 1. 4) Cf. Ps. 9, 9: iudicabit orbem terræ in æquitate. 5) Cf. Sulp. Sev. V, Mart. 12, 3: videres miseros primum velut saxa riguisse. 6) De palatio Salonitano auctor cogitasse videtur. 7) Hæc

admodum turbata, cum Isauria regio sit Asiae minoris sanctusque Demetrius Thessalonicae, non Corinthi quie- verit; cf. AA. SS. Boll. Oct. 8, t. IV, 77. 8) Quem archiepiscopellum et Aitrebatenensis ecclesiæ vicedomi- num Chron. S. Andr. Castri Cameracesii II, 22, SS. VII, 535, nominat; cf. infra c. 43. Epistola a Sudendorf, 'Registrum' III, 12 sq. vulgata non Fulcheri, sed Wilhelmi cuiusdam est; quam feliciam esse iusta causa non sua- dente putavit Riant, 'Archives de l'Orient Latin' I, 55.

1054 50. itineris tempus intercluderetur. In hoc mentis angore posito pontifice egrotantis salus a medicis desperatur tactuque venarum per indiculum pulsus diutinae passionis futura mors denuntiatur. Tempus aderat, navisque magister navigationis armamenta parabat protectionisque tempus et horam prenuntiabat. Singuli citabantur, praeipitium sibi destinatas stationes magnus erat tumultus. Quid ageret miles Christi? Desereretne comitem, an differret navigationem? Non tulit ulterius Omnipotens eum perturbari, quem sibi videbat devote famulari. Indidit consilium, qui Petro mergenti porrexit manum¹. Reddidit ipsius memoriae responsum, quod quondam dedit volenti sepelire patrem suum: 'Relinque mortuos sepelire mortuos suos'². Hac voce Salvatoris corroboratus vici dilectione Dei necessitatem carnis. Revisit egrotum et velut in mortuo corpore ultimum quodam modo trahentem spiritum. Quem modo voce, modo nutibus compellans, quomodo-cumque poterat, missionem petebat. Sed eger, quamvis iam seculo traderetur alteri, voces atque singultus recognoscens pontificis resumpto spiritu oculos aperuit. Tumque cum gravi difficultate verba loquentis intelligens similiter petit et ipse missionem, tanquam qui recederet a seculo. Quem venerabilis pontifex cum maximis lamentis totoque mentis affectu Deo commendans sancto commisit Andreae apostolo atque gloriosae reginae Mariae genitricis Dei meritis et precibus. Nec mirum, quod eum, quem diligebat, illis familiaribus deposuerit, quos praeter ceteris omnibus attentius excolebat. Post haec velut ultimum vale dicentes³ et osculum pacis, dantes invicem, dominus episcopus ire perrexit, egro remanente ibidem. Qui quamquam desperatus a medicis, a comitibus derelictus iam crederetur defungi, tamen benedictione recreatus pontificis, refocillatus lacrimis quantumcumque respiravit mentisque vigore, quomodo-cumque poterat, vocis aërem traxit. Dehinc apud se recolligens verba, quibus eum pontifex sancto commiserat Andreae apostolo⁴, quibusque imploraverat sanctam Dei genitricem, pro se intima cordis trahens suspiria lacrimis obortis⁵ ait, ut ipse postmodum testatus est: 'O sancte Andrea, cuius me tutelae dominus meus Lietbertus episcopus commisit, cuiusque memoriam in cenobio, quod est apud novum castellum situm⁶, excolit, si tu vere es ille Andreas decorus, virilis, apostolus Christi, amicus Dei, quem Dominus dilexit in odorem suavitatis⁷, succurre, festina, misere, digitumque tuum intingens⁸ in oleo misericordiae genitricis Dei dominae nostrae sanctae Mariae precibus tuis animam deficientem sustenta, laborantem adiuva. Succurre, amice Dei, per secretum⁹ Christi¹⁰ magistri tui. Iam morior. Et, quod per me non possum, matrem posce pietatis, quatinus mihi subsidietur, non meis meritis, quibus pena mortis debetur, sed eius, qui me vobis commisit, lacrimis¹¹ et precibus'. Noctem illam pontifex duxit insomnem¹², se suosque Deo commendans gemitibus solitis, votisque supplicibus morientis amici protelabat vitam.

XXXVII. Iamque propinquabat¹³ noctis quarta vigilia, cum ceteris, qui in domo erant, in qua decumbebat languidus, soporatis visus est sibi met quasi semivigilans obdormisse et ecce videt binos demonum spiritus coram se stare ferream tridentem flammivomamque velut de fornace ignis erutam ferentes, quam, sicut idem retulit, mortis aculeum nominabant. Dicebant enim se ad hoc detulisse, ut eam cordi eius affigerent et sic animam eicerent. Quis timor ille, Deus? quis dolor? quae angustiae? Laborabat eger, laborabat et deficiebat. Aspiciebat ictus ferire minantium penitusque dissolvebatur. Singultu dissolvebatur et inter singultus tantum sonabat: 'Sancta virgo virginum mater Iesu, sancte Andrea'.

XXXVIII. In hoc tanto tamque terribili tribulationis articulo, inter caligines et umbras mortis caelitus effulgurans irradiat locum sua sanctissima presentia stella maris¹⁴, mater

a) dicens I.

b) apostolo om. I. Chron. S. Andr. II, 26; alia manu supra lin. suppl. 2.

c) sacramentum ex con-

fectura A.A. SS.

d) crucis I.

e) precibus et lacrimis I.

1) Math. 14, 29 sq.

2) Math. 8, 22: *dimitte mor-*
tuos sepelire mortuos suos.

3) Verg. Aen. III, 492.

4) De monasterio S. Andreae

a Gerardo I. episcopo Cameracensi fundato cf. Gesta

episc. Camer. III, 49; Chron. S. Andr. I, 19; carta

Gerardi episcopi d. a. 1046, Le Glay, 'Glossaire topo-

graphique de l'ancien Cambrésis', Cambrai 1849, p. 5 sqq.

Cf. infra c. 43. 5) Eph. 5, 2: *sicut et Christus*
*dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis oblationem**et hostiam Deo in odorem suavitatis.*

6) Cf. Luc.

16, 24. 7) Cf. Verg. Aen. IX, 166 sq.: *noctem custodia*
ducit | Insomnem ludo.

8) Cf. ib. V, 169. IX, 871:

Iamque propinquabant.

9) Cf. ex. gr. hymnos apud

Wackernagel, 'Das deutsche Kirchenlied' I, nr. 85. 126.

pietatis et, si dici fas est, pietas pietatis, cuius peccatu pietas Dei parcat peccantium^a 1054 56.
culpis. Adest, inquam, spes miserorum, salus debilium, gaudium chisticolarum, demonum forte lamentum, ferens dextera, qua Christum pannis involvens reclinavit in presepio, vivificae crucis signum, sinistrorsum aclinis super sanctum Andream apostolum, et: 'Quis',
inquit, 'nequissimi spiritus tantus terror vestri furoris? Quo ruitis?'¹ Quae tanta superbia vobis?

"Tantane vos generis tenuit fiducia vestri",

Verg. Aen.
I, 327

ut eos, qui nobis commissi sunt, vindicare^b velitis? Quid vobis et egro, quem filius meus reddit sospitati huius sancti Andreae precibus? Abite hinc, quantotius abite.' Cuius ad
imperium dicto citius^c evanescent illi demonum spiritus. Tunc mater pietatis egrum respexit vultu serenitatis, vultu, quo plorantem deducebat filium, vultu, quo inter convivantes suggerebat deficere vinum^d, illo, inquam, vultu, quo dolentem respexit Theophilum^e, vultu dulcedinis et gratiae: eo, inquam, vultu languidum iam pene mortuum demonum manibus erutum respexit et, ut surgeret pontificemque suum sequeretur, imperando significavit sicque recessit.

XXXVIII. Recedente visione, qui sibi dormire videbatur, eger oculos aperuit et ita se sanum sospitemque repperit, ac si nil mali pertulisset. Mox clamato puero, qui sibi ad hoc remanserat, si moreretur, ne insepultus maneret, precepit, ut quantotius vestimenta sibi deferret viaeque pontificem secuturam necessaria cuncta pararet. Illo eum amentem
putante protinus surrexit ipse, dominum domus vocavit, quantum pro impendiis sibi collatis debeatur, quesivit. Computatis et redditis equos suos quam celeriter parari iubet puerumque suppellectilis suae nichil oblivisci monet. Quem non solum paterfamilias in cuius hospicio manserat, miratur incolumem, sed et^f omnis vicinia gaudet sospitem. Gaudet cuncta civitas et applaudit, quoniam, quem precepto evangelico^g statuerant morientem
sero sepelire, cernebant mane velocibus equum suum passibus emittere^h. Ipse vero cunctis querentibus laetus referebat, quanta sibi per suam gloriosamⁱ genitricem sanctumque Andream apostolum fecisset Dominus. Inde gradu citissimo suo comitatus cliente festinat consequi pontificem, quem pietas et providentia Dei detinebat in litore. Sol exoriens^j oculis nautarum crinitos infuderat radios, quibus visis magistri puppis futuram
prenotabant tempestatem. Consilio^k communi prestolabantur, donec hora diei media capta-
rent, quid solis splendor portenderet. Inter haec hora diei tertia, dum pontifex in litore deambulando pensaret miseriae vitae presentis secumque ploraret casum derelicti fidelis, nuntiatur ei a prospicientibus domum venire Fulcherum. Primo stupefactus, debuit mentem recolligens inquiri, qualiter id scirent. Illis referentibus equos, quos equitare
solebat, sed et vestimenta eius se veraciter vidisse suspirans respondisse fertur: 'Potest esse, non est Fulcherus, sed fortassis puer ipsius, qui sepulto domino nos prosequitur. Nam Fulcherum nisi sola Dei clementia iam non spero videre. Attamen non diffido de Christi misericordia, quae sororibus reddidit Lazarum^l, viduae unicum filium^m, quippe credulus, quibus eum fideiussoribus deposueratⁿ. Dum haec secum loquerentur et intenti
venientes illos prospicerent^o, adest Fulcherus. O quam fuerit gaudiosum gaudium, quam laeta laetitia, noverit meus humana. Quid qualiterve sibi contigisset, non erat referre licitum, tantus erat tumultus atque tanta frequentia sese complexibus eius ingerentium.

XL. Recepto¹ comite iussu nautarum domnus pontifex navem conscendit cum suis. Nautae remis insurgunt² viribus totis³.

'Prosequitur surgens a puppi^k ventus euntes'.

Verg. Aen.
III, 130

a) peccantium 1. 2; peccantium 3; peccantium D'Ach. b) vobis vindicare Chron. S. Andr. c) et om. 1. Chron. S. Andr.; supra lin. suppl. 2; unio 3. d) ita Chron. S. Andr.; amittere 1-3; ante propositum D'Achdry. e) genitricem gloriosam 1. f) Communi consilio 3. g) ita 1-3; deposueram D'Ach. h) aspicerent 1. i) Accepto corr. Recepto 2. k) pupi 1. 2 (etiam 1. 29 pupis 2).

30 147; A. Salzer, 'Die Sinnbilder und Beiworte Mariens in der deutschen Literatur und lateinischen Hymnenpoesie', Seitenstetten 1899, p. 400sq.

1) Cf. Verg. Aen. XII, 318. 2) Verg. Aen. I, 142; Hor. Seren. II, 2, 80. 3) Ioh. 2, 3. 4) Cf. AA. 35 SS. Boll. 4. Febr. I, 488 sqq. (3. ed. 489 sqq.); R. Petsch, 'Theophilus', Heidelberg 1908 ('Germanistische Bibliothek' II, 2). 5) Cf. Matth. 27, 57 sqq.; Marc. 15, 42 sqq. 6) Cf. Verg. Georg. I, 438 sqq. 7) Ioh. 11, 1 sqq. 8) Luc. 7, 12 sqq. 9) Cf. Verg. Aen. III, 207: *remis insurgimus*; III, 560, V, 189; infra p. 858 l. 13. 10) Cf. Verg. Aen. XII, 528: *totis in volucria viribus itur*.

Verg. Aen.
III, 124. 127
ib. 191—199

Noctem hiememque ferens, et inhorrui unda tenebris.

Continuo involvunt venti mare, nigraque surgunt

Aequora,

periclitantes iaculantur gurgite vasto⁵

'Involvere diem nimbi, et nox humida celum

Abstulit, ingeminant abruptis imbribus⁶ ignes'.

ib. 200 sqq.

'Adnixa torquent spumas et cerula verrunt'¹¹.

1056.
(c. 1000.).

a) et om. 1; crebrisque *Chron. S. Andr.*

1) Verg. Aen. III, 124: *Linquimus*

3) Ib. 191: *Vela damus vastumque* c

Inse diem noctemque magis discommensas 37

minisse viae media Palinurus in unda. 9) Ib 203

10) lb. 204: *Erramus pelago* etc.   11) lb. 208. 50

12) Ib. 209 sq.: *Servatum ex undis Strophadum me*

causaeque innatae morandi 14) Cf. ib. IV, 51:

1098. 15) Agnete. 16) Balduinus V. comes Flandrie.

17) Balduinus VI. 18) Coloniae habito mense Decembri 55

ineunte. 19) Cf. supra c. 15. 20) Cf. Verg. Aen. IV, 15.

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

altare duas uncias auri purissimi. Utque in eodem loco ad honorem Dei et memoriam sancti Andree pro se perpes servitus esset, filium suum suo de nomine nominatum Fulconem tradidit ibidem. Quo monacho facto victualibus fratrum magna donaria contulit, quae privilegiorum iure pontificis auctoritate firmavit¹. Omnibus rite peractis venit dominus pontifex Cameracum. Gaudiis, quibus oportuit, a suis excipitur.

XLIII. Interea Hugo Walteri castellani nepos, quem prenotavimus^{a, 2} castellatura donatum, proficiebat aetate, tempusque proximum instabat, quo Ansellus regimine eius carere et ipse bonum suum recipere debebat^b. Porro Anselmo videbatur, quia ad regendam castellaturam iuvenis ille nondum^c esset idoneus, ideoque protelare^d volebat suae custodiae officium^e, si sibi permitteret episcopus. Sed quamvis pontifex de imperfectione Hugonis id ipsum sentiret cum Anselmo, nolebat^f tamen ipsum fraudari a praefiniti temporis spatio, putans iuvenem per disciplinam suam ad veritatis viam posse revocari, si cunctis suis ignorantia a recto deviare^g. Sic sic Ansellus nullatenus impetrare valuit prece vel precio, quin Hugo castellaturam suam non reciperet in die suo. Adepto itaque Hugo honoris sui gubernaculo palam continuo fecit omnibus, quod clauderat in animo. Antea enim quomodo eum cognosceres, cum prohiberent simul aetas et magister? Modo vero suae potestatis compos, totius magisterii et disciplinae contemptor, fasque nefasque fundens, post pravitates cordis sui et illicitas voluptates^h graditur sine respectu aliquo. Potestae respectum institutis tenere, qui in civitate domini sui cives meliores et ditiores contumeliasⁱ et^h iniuriis afflicto, alios indempnatos et indicatos in cippo vilissimo condebat^h? Villicum et cubicularium eius comprehensum alligavit catenis, predam eius ceterorumque civium contradicente domino suo² violenter abduxit. Pro his et aliis huiusmodi sepe correptus ab episcopo et emendari nolens, sed in peius corruens excommunicatus est ab eo. At ille et hoc etiam contempsit nullaque misericordiam querens ad comitem de Sancto Quintino abiit ibique aliquandiu¹ versatus, quicquid mali potuit, adversus episcopum et ecclesiam eius fecit.

XLV. Erat domino pontifici consuetudo nocturnis horis civitatis ecclesias cum suis familiaribus clericis nudis pedibus circuire, Dei clementiam pro se suisque suppliciter exorare. Contigit nocte quadam, quae precedebat sanctam diem parasceutes, solitas excubias agere, ecclesias quoque et oratoria circuire. Lustratis aliis dum venisset ad oratorium quoddam infra civitatem constructum intransque cimiterium Deo commendaret animas ibi quiescentium et omnium fidelium defunctorum, licet silenter, licet secum, sicut ea nox habebat, id diceret, — mira res — spiritus ibi sepulorum clara voce cunctis qui aderant audientibus super eius benedictione responderunt: 'Amen'. Stupentibus cunctis et rei novitate perterritis silentio tegi pontifex petiit, quod pleniter impetrare non valuit.

XLVI. Illud oratorium quod de causa constructum sit, plenius exequamur. Temporibus¹ domni Gerardi sanctae memoriae episcopi, huius domni Lietberti praedecessoris², exorta fames Cameraci, sed et in regionibus circumquaque adiacentibus adeo invaluit, ut morientium corpora capere non valerent cimiteria Cameracensis urbis. Incidit igitur ipsi domno Gerardo rationabile consilium, ut extra muros civitatis fodere faceret poliaandrum, quod receptui foret tot corporibus condendorum pauperum. Iuxta quem locum ecclesiam postea in honore domini Sepulchri constructam consecravit, ut propter reverentiam tanti nominis sepultura ibi esset pauperibus et peregrinis. Quam temporum labente curriculo³ dum meliorare disponderet, diurno fessus senio defunctus est⁴.

XLVII. Ipso vero domnus Lietbertus⁵ praedecessoris et magistri tanto ac tali animatus exemplo devotas ipsius primitias laboraturus intravit. Et quoniam parva erat ecclesia, intactam reliquit et iuxta eam meliori et ampliori schemate monasterium, sicut in presentiarum cernitur, aedificavit. Huic tanto operi exequendo cooperatores et ministros constituit dominus pontifex eos, quos in peregrinatione Ierosolimitani itineris adnotavimus^{6, 7} fuisse socios, dominum Walcherum archidiaconum⁸ videlicet et Erleboldum iudicem civitatis et ministrum.

a) prenotavimus 1. b) ita D'Ach., G. L.; debeat 1—3. c) nondum 1. d) volebat suae custodiae officium protelare 1. e) volebat 3. f) voluptates om. 2. 3. g) contumeliis 2. h) et om. 3. i) aliquantulum 3. k) 14. Martii 1048 add. D'Ach. l) adnotavimus 1.

1) Cf. Chron. S. Andr. II, 31, SS. VII, 537; quae pergit: altare scilicet de Lelycis, et in emendo allodio de Martz ipse dominus episcopus decem uncias auri dedit. Alium quoque filium Fulcherus Atrebatum monachum effecit, quem postea venerabilem Humocurti abbatem vidimus. 2) Supra c. 28. 3) Cf. Gesta Lieth. c. 16, SS. VII, 495, l. 5. 4) Haec ex carta Lietberti d. a. 1064 desumpta sunt, Wauters, 'Table

chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique' I, 515; Miraeus-Foppens, Opera diplom. I, 155 sq.; Gallia Christ. nova III, col. 118 sq. 5) Qui sedit a. 1013—1051. 6) Cf. infra p. 861, n. 2. 7) Hic eadem carta Lietberti exscripta est. Cf. infra c. 49. 50. 8) Supra c. 30. 9) Qui cartae episcopi superius allatae subscripsit.

G. L. 1^a.

G. L. 18.

G. L. 17.

G. L. 18.

Carta Lieth.

1051.
(Mart. 14.).

Carta Lieth.

1064.

XLVIII. O Moysen sanctum! o Moysen super omnes homines, qui habitant in terra, virum mitissimum!¹ o Moysen constitutum in foramine petrae², per quod descendit spon-
sus 'in ortum^a suum', ut 'comedit fructum pomorum suorum'¹ o Moysen fidelissimum
in tota domo domini sui³, non qui componat tabernaculum, quod circumferatur, sed qui
aedificet domum supra petram⁴, quae nullo turbine moveatur. Vocavit Dominus ad Moysen
Beseleel et Ooliab^b eruditos in omni fabricarum et texturum scientia⁵; dedit domno Liet-
berto Walcherum et Erleboldum plenos fide⁶ et iustitia. Vocati sunt illi, qui componant
tabernaculum arcae federis, et^c tabulis lapideis; dati sunt isti, qui aedificent templum
Christo et eius genitrici. Illi sculpebant subulis et acutis lapides onichinos; isti com-
ponebant elemosinarum largitate lapides vivos⁷. Ibi detrahebantur pelles hircorum aut^d
vitulorum; hic deponuntur lacrimis et compunctione cordis sordes peccatorum. Ibi adole-
bantur calidi panes oleagini; hic apostolorum et martyrum redolet sanguis. Ibi rema-
nentes carnes voratarum pecudum tradebantur igni; hic inscrutabilia iudicia Dei reservantur
sancto spiritui^e. Ibi manna servabatur in testimonium perfidiae Iudeorum; hic sacro-
sanctum corpus Christi sumitur in salutem animae et remissionem peccatorum. Cumque
dominus pontifex ascivisset sibi viros predictos cooperatores et consiliarios operis insumpti,
tradidit eis non solum, quae habebat in domo et in civitate, sed in omni possessione sua.
ad faciendum opus. Isti, quoniam dominus eorum magnis pontificii causis erat implicitus,
cotidie instabant operi, donec ipsorum sollicitudine compleretur, Deo, qui verus est opifex,
concedente.

XLVIII. Quod congregatis totius diocesis suae sanctorum^f corporibus martyrum,
confessorum ac virginum in honore et nomine domini nostri Iesu Christi et memoria sancti sepulchri
eius et beatæ et gloriosæ semperque virginis genitricis eiusdem Domini nostri Mariæ et omnium
sanctorum Dei consecravisset, edificatoque in claustrum cum ceteris officinis, quasi mulieres ad sepulchrum excu-
bantes, abbatem et monachos eidem loco assignavit^g, non tamen mortuo, sed regnanti in caelis^h
Christo mystica orationum unguenta exhibituros. Huic sanctae consecrationi ut se caelestis
potentia in virtute sanctificationis palam cunctis liquesceret affuisse, visibiliter demonstravit.
Per totum noctis spacium, quae sanctae benedictionis precedebat diem, super ipsum mo-
nasterium spera lucis in modum coronae caelitus emissa pependit, profecto iam signi-
ficante Deo pro hoc laboris impendio Lietbertum pontificem misericordiae coronam ac-
cepturum. Hoc incredibile videbitur eis, qui non credunt omnia possibilia credentibusⁱ.
Sed ne cui ad incredulitatem scrupulum moveat, testium veracium viva^j relatione defendor.
Ipsa quoque veritas¹⁰ suis fidelibus promittit dicens: 'Si quis mihi ministraverit, honori-
ficabit eum pater meus'. Unde credimus ibi non defuisse Patris honorem, ubi tot sancto-
rum corpora convecta fuerant. Viginti et duo dicuntur affuisse. Quorum nomina^k, ne
prolixitas fastidium gigneret¹¹, omittimus scribere¹². Ceterum scire volentes a se ipsis
possunt colligere. Actum est et consecratum anno dominicæ incarnationis M^oLX^oIII^o^k,
indictione II^a¹³, anno quoque pontificatus domni et patroni nostri Lietberti quarto decimo.
Romae presidente papa Alexandro.

L. Et ne monasterium remaneret extra civitatis ambitum, studuerunt ampliare menia,
circundantes omne illud monasterii aedificium vallo et fossa cum civitate tota. Quod

^{*)} quorum nomina infra in VI° folio sequenti habentur¹² manu posteriore in margine add. 2.

a) id est hortum; o-c corr. 3. b) ooliab 2; praecedit una littera erasa 3. c) ita 1-3; ex D'Ach. d) et 3.
e) spui 2. f) corporibus sanctorum 1. g) XXV. Octobris MLXIV add. D'Ach. h) viva om. 3. i) promittit
suis fidelibus 1. k) MLXXXIII^o, radendo corr. MLXIII^o, 2.

1) Num. 12, 3: *Erat enim Moyses vir mitissimus spiritu sancto.* 7) Cf. 1. Petr. 2, 5: *lapides vivi, super omnes homines, qui morabantur in terra.* 8) Haec ex carta Lietberti supra p. 859, n. 4 allata.
2) Exod. 33, 22: *ponam te in foramine petrae.* 9) Marc. 9, 22: *Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.* 10) Ioh. 14, 6. 11) Cf. Sulpic. Sev. V. Martini c. 19 fin.: *satisque sit nos... in multis vitare fastidium.* 12) Cf. infra p. 867 sq. 13) An-
num incarnationis 1063, indictionem 1. habent Notae S. Sepulchri Camer., supra p. 781.
3) Num. 12, 7: *Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est;* Hebr. 3, 5: *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius.* 4) Matth. 7, 24 sq.: *viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram, etc.;* Luc. 6, 48. 5) Exod. 31, 2. 6. 35, 30 sqq. 36 sqq.
6) Cf. Act. 6, 5: *Stephanum virum plenum fide et*

duabus ex causis eos fecisse constat, ut civitas amplioribus aedificiis et plurimis habitatoribus nobilitaretur et circumstantes ipsi loco civitatis firmitate munirentur. Ecclesiolam vero, quam diximus mansisse intactam¹, postea multorum labente² temporum cursu³ Walterus abbas eiusdem loci⁴, quoniam nimia vetustate decidebat, ampliare meliorando studuit additisque sanctorum pigneribus⁵ memoriam sanctissimi Nicolai ibidem constituit⁶.

LI. Remis Philippus, Heinrici regis Francorum filius, presente patre consilio principum regni fuerat in regem benedicendus⁷. Hanc benedictionem iure suo Gervasius procurabat archiepiscopus⁸, vir omni bonitate conspicuus. Hic, ut sui officii celebrius commendaretur auctoritas, tam regalibus quam suis quoque nuntiis domnum pontificem studuit invitare. Qui licet alias maximis causis occupatus teneretur, et maxime pro verrarum tumultibus, quas providebat insurgere, libenti tamen satis⁹ animo se¹⁰ sese¹¹ petentibus exhibuit¹² regiaque benedictioni, sicut decebat, interfuit¹³. Ipse¹⁴ profecto predictus¹⁵ archiepiscopus omnimodis eum diligebat et super omnes metropolis suae episcopos venerabatur et colebat.

LII. Accidit in una quinta feria maioris ebdomadae, quae sanctum pascha precedit, infulatus pontificalibus insigniis archiepiscopus dum procederet sacrosancta missarum sollemnia celebrare, prospiciens videt astantem domnum nostrum Lietbertum pontificem. Quo viso substitit, retrorsumque rediens quibus erat infulatus insignis exiit, et quod celebraturus erat sacramentum suppliciter domnum Lietbertum rogat celebrare; quod vix impetrare valuit. Quae res cunctis, qui aderant, in eum magnae venerationis causa fuit.

LIII. Hoc temporum curriculo¹⁶ predictus Hugo in Cameracensi pago non longius a civitate quam decem milibus apud quendam locum Forgivallem dictam municipium firmavit, in quod introiens cum satellitibus suis res vicinas devastabat episcopi. Hoc episcopus diu ferre non potuit, sed collectos equites et pedites illic direxit. Municipium assultu opprimitur et igne succensum ad terram prosternitur; sicque locus ille a satellitibus emundatur. Hugo suorum spelunca latronum¹⁷ perdit alibi divertit predasque et mala plurima in episcopum repetivit. His et aliis quam¹⁸ pluribus infortunis non frangebatur miles Christi, sed sapienter cuncta ferens meditabatur, qualiter ipsius insolentiam contunderet¹⁹, quod et fecit.

LIIII. Post haec Hugo quandam puellam Adam nomine, neptem videlicet Richeldis comitissae Montensis²⁰, cepit amare eamque in coniugium sibi velle copulare. Sed quia excommunicatus erat, quomodo quaque ratione id perferret, nesciebat. Quid faceret? Absolutionem non curabat magnopere, quærit tamen eam ab episcopo per internuntios desiderio cupitae puellae. Porro episcopus fatigatus multis iniuriis eius absolvere eum nolebat, nisi prius²¹ dimissionem manu propria, quod et vulgo warpire dicitur, faceret ex omni beneficio, quod infra ambitum Cameracae civitatis habebat. Hugo vero desiderio iuvencae inflammatus fecit episcopo secundum optionem eius. Werpivit palam omnibus, presente domino suo episcopo suisque militibus, presente comitissa Richelde suisque principibus, quicquid habebat beneficii infra civitatem ipsam²² Cameraci, sicque absolutus fidelitatem episcopo fecit de reliquis castellataras bonis et inde obsides dedit. Haec autem fidelitas non diu est ab ipso Hugone observata, quia inreinuando promissam in natali²³ sancti Andreae infregit eam secunda feria post palmas. In hac enim feria maioris ebdomadae factam predam super Cameracenses reddere noluit, sed in ipso absolutiois die, qui est ante parasceven, diffidentiam domino suo mandavit. Postea Cameracum derelinquens malum, quod potuit, sicut primitus facere instituit. Commonitus crebro sub nomine terrae et in fidelitate quam iuraverat presentibus comparibus suis ante conspectum domini sui tandem venit, sed de quibuscumque interpellatus est, rectum facere nolens iniustior, quam venisset, recessit. Unde compares eius et alii quam plurimi nobiles, qui communi utriusque causa placito interfuere, reum iudicantes eum terram, quam de episcopo tenebat, ei abiudicavere.

LV. Hugo autem ad municipium, quod apud Ansiam sibi paraverat, rediit et malum adversus episcopum facere non cessavit. Episcopus tamen patienter ferens haec omnia abiecto timore parrochiam suam cireuabat, et eccle-

45 a) temporum labente 1. b) pigneribus mut. pignor. 2. c) benedict⁹nd⁹ 1. d) Remensis XLIII add. D'Ach. e) satis om. 3. f) ita 1-3. g) ipso die Pentecostes XXIII. Maii M.LIX add. D'Ach. h) -e e corr. 2. i) predictus om. 3. k) quam pluribus om. 1. l) contenderet 1. m) dimissionem prius 1. n) ipsam alia manu suppl. 1. o) natale 1. 2. cod. 7 G. L. (Hafn. Thott 520).

1) Supra c. 47. 2) Cf. ex. gr. Sulp. Sev. Dial. I, 19, 4: 'Recueil des actes de Philippe Ier' ('Chartes et diplômes rel. à l'hist. de France') p. XXIII sq. 6) Cf. Jerem. 7, 11; Matth. 21, 19; Marc. 11, 17; Luc. 19, 46. 7) Cf. ex. gr. Seneca De benef. III, 29, 1: ad contuendam insolentiam hominum ex fortuna penduntium etc. 8) Uxor Balduini VI. comitis Flandriae.

50 Bouquet, 'Recueil des histor. de la France' XI, 32; Prou,

sias, quae sacrandae erant, benedicens et cetera ministerii sui opera perficiens. Accidit, ut, cum huius laboris exercitio ad quandam villam Buricellum nomine deveniret ecclesiamque villae consecrandam benediceret, et post consecrationem in crismandis¹ turbis fatigatus ibidem pernoctaret. Praefatum Hugonem fama^a huius rei non latuit, qui acceptis secum^b complicibus suis ad domum illam pervenit, in qua iam lecto receptus episcopus lassata membra commendabat quieti. Fractis domus ostiis et quibusdam resistentibus interfectis pervenit ad cameram, in qua pontifex cubabat cum Wiboldo preposito suo et capellanis suis. Sentiens Wiboldus tumultum et violentiam ostio camerae quasi pro obice sese opposuit. Sed unus pluribus resistere non valens fracto ostio ab ipso Hugone interemptus occubuit. Denique episcopum sicut in lecto iacebat cum camisia tantum ille inane homicida^c non timuit accipere et ad municipium suum ita nudum asportare clausumque in custodia retinere.

14 LVI. Hac igitur fama Arnulfus comes Flandrensis² et mater eius Richeldis excitati sumptis militibus suis continuo ambo ad Ausiacum venerunt et requirentes episcopum cum summa diligentia repertum^d reducerunt Cameracum cum grandi gloria et honore. Donaverunt insuper palliis et numeribus ecclesiam sanctae Dei genitricis Mariae aliaque monasteria civitatis Cameracae. His itaque^e digne et laudabiliter perfectis Flandrensiu comes cum matre sua laetus in patria sua rediit. Episcopus vero totis animi viribus Hugonem insecutus non contraxit manum^f, quoadusque destructo Auseiaci municipio procul eum pelleret a Cameracensium finibus. Expulsus taliter 13 siliit adversus episcopum de omni clamore in vita ipsius, terra quoque requievit a facie malignitatis^g eius.

1066 O. L. 24. LVII. Superveniente senio cepit episcopus corpore lassescere, sed de aeterna vita sollicitus in animo convalescere, hereditatemque preclaram, quam ab antecessoribus possidebat ad mundi huius gloriam, transferre studuit ad nanciscendam aeternae vitae patriam. Tantum de hereditatibus et sui iuris redditibus ad ecclesiam sanctae Dei genitricis Mariae Cameracensis sedis per cartarum instrumenta contulit, ut inde refectionem cibi et potus haberent canonici per 20 omnes dominicas totius anni, ita tamen ut in omnibus secundis feriis a congregatione generaliter missa celebraretur pro anima eius et pro cunctis fidelibus defunctis. In ecclesia sancti Authberti clericos regulares constituit, abbatem eis praefecit^h, electis prius quibusdam clericis ibidem negligenter nimis et inordinate servientibusⁱ Altaria valde bona et possessiones preclaras superaddidit, prebendas magnifice de suo proprio restauravit. Erleboldum, qui ecclesiam sanctae Crucis adificavit, et rebus et consilio multum iuvit et in eligendis et penendis canonicis numerum 24 et electionem adhibuit. Ecclesiam sancti Vedasti, quam restauravit idem Erleboldus, fecit consilio et auxilio eius. Monasterio sancti patris nostri Gaugerici Matherae^k huius civitatis decimam dedit et rebus aliis valde bonis locum ditare studuit. Novum castrum et abbatiam sancti Andreae apostoli et cenobium sancti Humberti semper fovit, semper meliorare studuit, semper exaltare non cessavit. Congregationi sanctae Mariae Atrabateni ecclesiam de Belreim tradidit. In monasterio sancti Vindiciani apud montem sancti Eligii clericos regulares 70 constituit, et electis illis, qui negligenter ibidem serviebant, multa de suis bonis ibi Deo servientibus superaddidit. Civitatem, quam episcopus factus pro verrarum seditione desertam invenit, populosam et opulentam fecit. Nulli suorum civium nocuit, cum omnibus prodesse studuerit. Clericos suos et omnem ordinem ecclesiasticum diligebat, sicut gallina, quae congregans pullos suos fovet eos sub alas suas.

1070 LVIII. Ea tempestate audiens Robertus^m mortem fratris sui Balduini comitisⁿ, qui apud Hasnonium ecclesiam reextruxit^o, factione maioris Flandrensiu partis super Arnulfum comitem et matrem eius^p Flandrias irrupit. Ad cuius violentiam refragandam predicta Richeldis comitissa cum filio Arnulfo, cum quo, sicut dictum est^q, domnum nostrum Lietbertum de captione Hugonis extraxerat, regem Franciae Philippum evocavit^r eiusque auxilio apud Cassellum bellare paravit. Sed Flandrensiibus, quorum dolo Robertus^s ille Flandrias intraverat, dolose pugnantis et terga vertentibus, ipse puer Arnulfus occiditur.

a) huius rei fama 1. b) complicibus suis secum 1. c) homicida aña monu in marg. suppl. 1. d) ea quae sequuntur usque ad c. 59: qui venerant armati, infra p. 863, l. 34, duobus foliis perditis desunt in 1. e) ita 2. f) malitiae et tyrannidis 3. g) ita etiam cod. 7 G. L. (Hajn. Thott 520). h) quarta Mali MLXVI add. D'Ach. i) nostri supra lin. suppl. 2. k) ita 2 (mathere vel niath). 3 (matherg); mathene G. L., ubi Bethmann coniecit in Athene. l) Debelre 2; i. de belret, -r in loco raso, et -i suppl. 3. m) Robertus 2. n) advocavit 3. o) Robertus 2.

1) confirmandis G. Lietb. 2) Qui Balduino VI. patri a. 1070. Iul. 17. defuncto succedens a. 1071. Febr. 22. interfectus est. 3) Iosue 8, 26: Iosue vero non contraxit manum. 4) Cf. carta Lietberti, data a. 1066, Miraeus-Foppens, Opera diplom. I, 157; Wauters, 'Table chronologique des chartes et diplomes imprimés concernant l'histoire de la Belgique' I, 519; Stumpf nr. 2692; Meyer von Knonau, 'Jahrb. des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' I, 498, n. 16; Le Glay,

'Glossaire topographique de l'ancien Cambrésis' p. 10 sq. et p. 150 sq. 5) Qui obierat a. 1070. Iul. 17. 6) Ubi sepultus est; cf. Meyer von Knonau, 'Jahrb. des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' II, 37, 50 Hasnoniensem ecclesiam ipse Lietbertus dedicavit a. 1070. Iun. 8.; Siegb. Auct. Hasnon., SS. VI, 441; Tomelli Hist. mon. Hasn., SS. XIV, 157. 7) Richeldem. 8) Supra c. 56.

Quo mortuo fugataque matre totus marchionatus cessit Roberto^{a,1}. Hoc eventu belli 1071.
nimis efferatus in tantam prorupit insaniam, ut dominatum Cameracae civitatis imperio
preripere vellet imperiali^c et^b suae^b submittere ditioni². Unde collecto frequenter exercitu
villas civitati proximas depopulans per cunctam viciniam bachabatur³. Quod dum non
semel, sed bis annuatim faceret totamque Cameracensem patriam penitus in solitudinem
redigeret, domnus pontifex per internuntios eum sepe conveniebat et, ut ab incepto
desisteret, nunc prece³, nunc precio sepius orabat. Sed ne quidem audire volens, fastu
superbiae secularis inflatus, minabatur non modo a devastatione regionis non⁴ cessare,
sed ipsam quoque civitatem, nisi sibi eam redderet episcopus, ad nichilum redigere.

LVIII. Inter hos laboriosos vitae mortalis sudores, inter prescripta sanctorum ope-
rum⁵ exercitia Deo dignus pontifex fatigatus in infirmitate decidit, quam per tres continuos 1078—1076.
annos mira patientia sustinuit. Quem tyrannus⁴ ille audiens egrotare, tanquam de pastoris
absentia gratulabundus rursus infrendit, rursus in caulas dominici gregis⁵ insanit. Collecto
maximo exercitu velut ex improvviso ad civitatem advolat, tanquam expugnaturus eam.
Quod factum domnus pontifex gravissime tulit et, ultra quam dici potest, indoluit. Pre-
cepit quantoties, ut in lecto gestatorio levaretur et per medias acies bellatorum usque ad
tentorium ipsius tyranni portaretur. Tantis siquidem podagrae doloribus angebatur, ut
nullo modo in pedes subsistere posset. Delatus ex sententia usque ad tentorium comitis,
postquam vidit eum, graviter infremuit et cum magna⁶ severitate scelestos ausus presump-
tionis ipsius increpavit, utque de terra dominae suae sanctae Mariae discederet, auctori-
tate pontificali communiuit. Suus enim parrochianus erat, in quantum comitatus Atrebaten-
sium sibi cedebat, quoniam Cameracensis et Atrebatensis ecclesia tunc temporis uni
pontifici parebat⁶. Illo non curante, sed mente superba pontificis obiurgationes quasi
quaedam ludica subsannante pontifex manibus sese sustentans resumtis viribus in lecto
resedit et, ut sibi virga pastoralis cum stola sacerdotali porrigeretur, imperavit. Quibus
acceptis inpresentiarum protinus ipsum comitem cum omni exercitu eius usque ad satis-
factionem excommunicavit. Videns comes in viro Dei tantam mentis et iustitiae constan-
tiam, reveritus aetatem, reveritus pontificis auctoritatem, quodque verius est, timore divino
perculsus, cum esset hora diei nona, movit castra et, licet infrendens, licet minas in-
geminans, quantum dies concessit, extra terram, quae sibi contradicebatur, secessit. Ceteri,
quorum mens sanior fuit, priusquam recederent, prostrati solo coram pontifice veniam
petunt et, quod deinceps hoc malum super Cameracensem ecclesiam non iterarent, tactis
sanctorum reliquiis iraverunt. Componentes itaque singuli dampnum, quod patriam
depopulantes intulerant, absolutione suscepta laeti redeunt, quoniam, qui venerant armati
furore⁶ bellico, recedebant gratificati timore divino. Ita liberata civitas ab obsidionis terrore
studio sui pontificis laudes refert Deo suaeque gloriosae genitrici.

LX. O gloriosum pontificem non armis, sed fide pugnante! 'Mercennarius, et qui 108.10,12,11.
non est pastor, videt lupum venientem et dimittit oves et fugit. Bonus pastor animam
suam ponit pro ovibus suis'. Ecce libertatis presidium⁷, ecce pontificis officium, Lietbertus
ab hostilis invasionis oppressione liberat patriam, pontifex post redargutionem scelerum
confitentibus implorat veniam. Libertate nobilis animi sese viriliter ingessit hostibus,
auctoritate pontificali redarguit tyrannorum rabiem, ne tam crudeliter ad animarum suarum
periculum grassarentur in populorum depredationibus. Ascendit ex adverso⁸, opponens
se murum¹ pro domo Israel, hoc est² ecclesia sibi commissa, ut posset stare in prelio in
die Domini⁸. Ex adverso¹ ascendere, est quibuslibet potestatibus prave agentibus rationis

a) Roberto 2. b) suaeque 3. c) debachabatur 3. d) non om. 2. 3; suppl. D'Ach. e) operam in loco raso 2;
operta add. D'Ach. f) maxima 3. g) hic rursus incipit 1. h) averso 2 (corr. adv.). i) murum manu posteriore
in marg. suppl. 8. k) pro add. 1? D'Ach. l) averso 1. 2 (corr. adv. 2).

1) Cf. Meyer von Knonau l. c. p. 57 sqq. 2) Cf. 6) A. 1094. Mart. 23. Urbanus papa II. Atrebatensem
51) L. Vanderkindere, 'La formation territoriale des prin- ecclesiam a Cameracensi separavit, Jaffé-Loewenfeld, Reg.
cipautés belges au moyen âge' I, sec. ed. (Brüssel 1902), pont. nr. 5512. Cf. Meyer von Knonau, 'Jahrb. des Deut-
p. 140. 3) Cf. ex. gr. Verg. Aen. X, 368: *Nunc prece, schen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.* IV,
nunc dictis. 4) Robertus I. comes Flandriae. 5) Cf. 408 sq. 7) Cf. supra c. 3, p. 844. 8) Ezech. 13, 5:
ex. gr. Aug. c. Pelag. I, 1, 2 (Corp. script. eccl. Lat. *Non ascendistis ex adverso neque opposuistis murum
55) Vind. LX, 424): fremere ad dominici gregis caulas, pro domo Israel, ut staretis in praelio in die Domini.*

libera voce contraire, et in die Domini pro domo Israel in prelio stare ac murum oppo-
nere, fideles innocentes contra perversorum iniustitiam ex iustitiae auctoritate vindicare.
Sed stare in prelio^a non potest, qui in eo, quod preest, non oves diligit, sed lucrum^b
terrenum querit. Animae pereunt, et ipse de terrenis commodis^c laetatur. Sed noster
pastor per Dei^d gratiam bonus et libertas patriae^e opponere se contra periculum non
trepidavit, ne hoc, quod diligebat, amitteret. Nec timuit cuneos^f intrare bellatorum, ne
gregis sibi commissi sustineat detrimentum. 'Iustus ut leo confidit'^g. Vere confidit, qui
comitis Flandriarum faciem non erubuit, qui inter gladios militum superbiam malignitatis
eius non siluit, postremo minas tyrannidis eius non timuit. Vere confidit, qui comitem
Flandriarum pontificaliter increpavit et, quia obaudire^h nolebat, presentem excommunicavit. 10
Perpetrata victoria, fugatis hostibus libertas patriaeⁱ lecto, quo adveclus erat, reportatur
ad domum necnon intra pontificale relocatur cubiculum.

LXI. Deficientibus corporis viribus augmentabatur infirmitas, et de die in diem multis
incommodis molestabatur senilis aetas. Et quoniam diutino langore iacuerat, etsi putrescente
carne pene membris omnibus deflueret livor, nunquam^j tamen ciliitium, quo a diebus ordi-
nationis suae semper usus est^k, mutare voluit neque lecti duritiem a proposito religionis
rigore molliori permissit. Laborabat in gemitu suo, lavabat per singulas noctes lectum suum,
lacrimis stratum suum rigabat^l. Quo advixit, panis ordeaceus victus eius assiduus fuit,
nec eum nisi dies sollempnis levabat; quem sic sollicite, sic honeste anteponi mandaverat
inter epulas pontificales, ut a nullo convivantium percipi posset. Epulae quidem carni- 20
um sufficienter apponebantur, sed panis et aqua disciplinabiliter sumebantur. Inter convivantes
ieiunus, inter iocundos sobrius erat. Mensis ipsius pauperes^m nunquam deerant, quibus
diurnam annonam sicut ceteris domesticis suis constituerat. Inter quos si leprosus venisset,
sciphus ei pontificalis proferebaturⁿ et tanquam calix Domini preclarus iterum pontifici
presentabatur. Psalmos penitenciales diebus suae infirmitatis intuebatur et legebat et ubertim ac iugiter flebat. Et ne intentio eius a quoquam impediretur, religiosi et ecclē-
siasticis viris utebatur, quorum consolatione passionis carnis et animae relevabat.

LXII. O inexcusabilis necessitas mortis! O inevitabilis conditio, quae nulli parci^o!
Noster siquidem pontifex tam senectute quam morbo confectus^p diem suae vocationis
ultimum expectabat, et sicut cervus sitiens ad fontes aquarum^q, ad spem aeternae^r quietis
anhelabat. Qui nimirum in lecto decubans, licet fractis viribus deliquescens, morbos tamen
et annos mentis fortitudine vincens, monitis sanctis ad hereditatem caelestis patriae cunctos
invitabat. Imitator quippe fiebat magistri sui, de quo dicitur: 'Cepit Iesus facere et docere'.
Insinuabat mansuetudinem et misericordiam, largitatem in pauperes Christi, quam semper
exercuerat, docens, quantam apud Deum confidentiam pro hac, qui exercent^s, consequen- 35
tur, ut eos in die illo periclitantes in aeternum suum recipiant tabernaculum^t. Comple-
verat et ipse mandatum evangelicum, quod dicit: 'Vende, quae habes, et da pauperibus,
et habebis thesaurum^u in caelo'. Vendidit sua, sed Deo, quoniam de cunctis, quae sui^v
iuris erant, sponsam Christi domini sui, sanctam videlicet ecclesiam, subarraverat pluribus-
que locis, sicut supra taxavimus^w, Christi pauperes alebat. Et exoptans toto mentis affectu
proficere de virtute^x cunctos sibi commissos hortabatur, ut poterat, presentes^y
postponere presentis seculi desideria et amare caelestia.

LXIII. Cumque de imminenti eius exitu conquerentes alterutrum lamentarentur, dice-
bat: 'Nolite arbitrari, mei karissimi filii, me velle^z quasi decurso spacio ad carceres a calle^{aa} revocari.

a) ita 1. *Vulg.*; periculum 2. 3. b) terrenum lucrum 1. c) lucris 1. d) gr. Dei 1. e) obedire 1. f) ita 1; 45
nusquam 2. 3. g) semper add. 1. h) nunquam pauperes 1. i) -fereb- e corr. 3; porrigebatur 1. k) parci 2.
l) sequ. vite del. 2. m) exercentur 2. n) ita 1. *Vulg.*; thesauros 2. 3. o) iuris sui 2. p) presens 1. q) ita 1-3;
calce Cic.

1) Supra c. 3, p. 844 l. 11.

2) Cf. ex. gr. Sulp.

Sev. V. Mart. 4, 5: *hostium cuneos penetrabo securus.*

3) Prov. 28, 1: *iustus autem quasi leo confidens*

absque terrore erit. 4) Ps. 6, 7: *Laboravi in gemitu*

meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacri-

mis meis stratum meum rigabo. 5) Cf. ex. gr.

Cic. De fin. V, 11, 32: *confecti homines senectute*; ib.

V, 19, 52: *confecti senectute*; De off. III, 27, 100: *se-*

iam confectum senectute. 6) Ps. 41, 2: *Quemad-*

modum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desi-

derat anima mea ad te, Deus. 7) Luc. 16, 9: *facile*

vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defecerit-

is, recipiant vos in aeterna tabernacula. 8) Supra

c. 57. 9) Ps. 83, 8, supra p. 844, n. 1. 10) Ea 55

Quid enim habet vita humana¹ iocundius²? Quid non potius laboris? Non libet enim michi deplorare vitam, Cio. Cato. quomodo multi et indocti³ faciunt, neque me vixisse penitet, quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existitem. et ex vita discedo ita, tanquam ex hospitio, non tanquam e domo. Commorandi naturae⁴ auctor Deus⁵ diversorium⁶ nobis, non habitandi, dedit. Moriendum⁷ certe est, et id incertum an eo ipso die⁸. Omnia⁹ vero, quae secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam quam senibus emori?¹⁰ Horae¹¹ quidem cedunt et dies et menses et anni, nec preteritum tempus unquam revertitur, nec, quid sequatur, sciri potest; quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus¹². Tantum¹³ remanet, quod recte factis et virtute consecutus sis¹⁴. Sed¹⁵ vivendi finis est optimus, cum integra mente certisque sensibus opus ipsae¹⁶ suum, qui¹⁷ coagmentavit¹⁸, Deus¹⁹ dissolvit. Ut aedificium ideum facillime destruit, qui construxit, sic hominem eodem²⁰ optime, qui²¹ conglutavit, Deus²² dissolvit. Mortem²³ igitur omnibus horis impendentem²⁴ meditemur. Nam²⁵, dum sumus inclusi²⁶ in his compagibus corporis, quodam necessitatis et gravi opere perfungimur²⁷. Sed ipse Deus auctor immortalitatis, ut finem poneret necessitati, terminum vitae carnali dedit, volens nos venire ad ipsum munus immortalitatis. Unde nec censeo lugendam mortem, quam immortalitas consequitur²⁸. "Si enim credimus, quod Iesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo."²⁹

LXIII. Inter haec flante austro lilium sensim¹ in pallorem² migrabat, quia videlicet 'omnis caro fenum et omnis gloria eius tanquam flos feni'. Quod animadvertentes, qui aderant, sacrosancti evangelii deferunt³ codicem, quatinus recedenti de seculo dominicae passionis supplicia, quae pro nostra redemptione sustinuit, recitarentur et demonum spiritus tantae lectionis ventitilo repellentur. Cumque a circumstantibus interrogaretur, an intenderet his, quae legebantur, respondit recitari passionem Christi secundum evangelium Iohannis. Postquam ventum est ad id: 'Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est', percipiens et ipse vaticum corporis et sanguinis Christi inter manus plangentium Deo, cui omnia vivunt⁴ et cui non pereunt moriendo corpora nostra, sed mutantur in melius, suum tradidit spiritum. Vicesimo sexto ordinationis suae anno felix episcopus, senex emeritus, vetus hospes, plenus dierum⁵, dans pacem filiis et vale dicens ultimum, vinculis carnis absolutus feliciter X^o kalendas Iulii⁶ decedente sole migravit ad Christum.

LXV. Testati sumi, qui interfuerunt, post emissum spiritum capillorum ipsius albedinem in pristinum iuventutis redisse colorem. Testatur etiam religiosorum virorum contubernalis veritas, quod per decennium, priusquam vita decederet, a tactu genitalium membrorum penitus abstinerit. Sed si necessitas naturalis vel in equitando¹ vel in procinctu quolibet alio tangere compulsi, pallio vel camisia manus obvolvunt. Dum vero corpus eius mortuum nudaretur ad lavandum, ut monstraret Deus pudorem castitatis, quem servaverat, ea membra cancellatis manibus² sibi textit, sicque, donec reindueretur, iacuit. Lotus aqua vique perfusus, postquam est feminalibus reindutus, complosas manus dissolvit³, sicque quasi rursus⁴ mortuae reciderunt. Qui aderant videntes glorificaverunt Deum, qui facit mirabiles res⁵, et funeris exequias explentes levaverunt corpus feretro. Quod deportantes locaverunt in ecclesia sanctae Dei genitricis et perpetuae virginis Mariae vigiliasque noctis illius ibidem cum psalmis et orationibus in luctu et merore maximo peregerunt⁶.

a) us expunct. 2. b) ita 1; coagmentavit 2. 3. c) destruit 1. d) inclusi om. 1? D Ach. e) sensum om. 1. f) ita 1; pallore 2. 3. g) codicem deferunt 3. h) equitando mut. quietando 3; quietando 1. 2. i) solvit 1. k) rursus om. 1. l) peierunt 1.

45 quae sequuntur ex Ciceronis Catone maiore 23, 88sq. (rec. G. Simbeck, Lipsiae 1912) compilata sunt: nec vero velim quasi decurso spatio etc.

1) Quid habet enim vita commodi Cic. Cato 23, 84.
2) et docti (et ii docti Klotzii editio Teubn.) saepe fecerunt ib. 3) natura deversorium dedit ib. 4) Moriendum — die ib. 20, 74 (id habet Klotz). 5) Omnia — emori ib. 19, 71. 6) Horae — contentus ib. 19, 69. 7) Tantum consecutus sis ib. 58) Sed — dissolvit ib. 20, 72. 9) ipsa . . eadem quae . . natura Cic. 10) eadem . . quae . . natura

Cic. 11) Mortem — impendentem timens qui poterit animo consistere ib. 20, 74. . . 12) Nam — perfungimur ib. 21, 77. 13) Ib. 20, 73: (Ennius) non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. 14) Cf. ex. gr. Luc. 20, 38: omnes enim vivunt ei. 15) Cf. ex. gr. Gen. 35, 29: senex et plenus dierum. 16) Aliter in vigilia sancti Iohannis baptistae (= Iun. 23) G. L. c. 24 fin., SS. VII, 497. Cf. SS. VII, 497 n. 14 et infra p. 867 l. 3 et n. 1. 17) Ad elocutionem cf. Solin. 1, 75: et manibus cancellatis et brachiis. 18) Cf. ex. gr. Ps. 85, 9sq.: glorificabunt nomen tuum. Quoniam magnus es tu et faciens mirabilia.

LXVI^a. Mane facto detulerunt illud ad monasterium sancti Sepulchri, quod ipse^b a fundo sicut est aedificaverat et ordinato abbate et monachis locum possessionibus et rebus 1071. commodis, sicut hactenus cernitur, honoraverat¹. Ibi² quoque ante quinquennium, quam vita decederet, effodi sepulchrum sibi fecit. Quod certis diebus revisens et primo quidem desuper incumbens lacrimis et gemitibus fossam perfundebat, deinde pane vel carne vel 5 aliis cibariis implebat, quae pauperibus mox erogari faciebat. Sepultus est autem cum gloria et honore pontificali anno pontificatus sui vigesimo-sexto, nono kalendas Iulii, dominicae incarnationis MLXX^o sexto, temporibus Gregorii septimi papae, regnante domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen.

Explicit vita domni Lietberti episcopi edita a quodam monacho 10
nomine Rodulfo*.

APPENDIX.

EPITAPHIUM^a DOMNI LIETBERTI EPISCOPI.

Clauderis hoc titulo lapidum, Lietberte^a sacerdos,
Spes et amor patriae, laus, decus ecclesiae.
Hancque domum Christi spe felix instituiti,
Rursus ut octava luce fruaris ea.
Clauditur incessu Cancrī solisque recessu
Orbi sexta dies; quae tibi sit¹ requies **. 15

NOTITIA DE MORTE ET TRANSLATIONE LIETBERTI EPISCOPI CAMERACENSIS. 20

Ea quae sequuntur codex 2 post Vitam Lietberti p. 32 absolutam manu posteriore scripta habet p. 33, in codice 1 f. 78^r Vitae Lietberti manu Francisci de Bar saec. XVI. immediate subiuncta sunt sine dubio e codice 2 desumpta, cum haec praemissa sint: In MSS. codicis S. Sepulchri sub finibus vite domini Lietberti scriptum legi: Nono kal. Iulii etc. Quae habes apud 25

*) Ita 1; Explicit vita domni Lietberti Cameracensis ecclesiae episcopi 2; Expl. v. d. L. Cameracensis episcopi ecclesiae, dominici Sepulchri in eadem urbe fundatoris, edita a domno Radulfo eiusdem cenobii monacho 8^a.

**) In 1 sequitur: Epythaphium domni Alvisi episcopi Athrebatensis^a. 30

Sub cruce, sub sporta, sub virga pontificali
Me crucio, macero, sed in hoc certamine vinco.
Dum loca sancta peto, petit et mea Marta Mariam.
Martha iacet fessa, non fessa Maria ministrat.
In finem populi finit mea Martha ministrans,
Incipit illa soror nescia fine premi. 35

a) nulla capitulum distinctio 2, ubi manu multo posteriore in marg. suppl.: cap[itu]l[um] LXVI. b) ipse om. 1? D'Ach. c) Ubi 3, d) ita (Epit. d. L. ep.) 3, ubi hi versus Vitam Lietberti f. 32 sequuntur; hoc epitaphium in fronte libri p. 2 inter capitulorum conspectum et prologum manu saec. XII vel XIII in., quae totam Vitam scripsit, habet ita inscriptum: Epitaphium domni Lietberti Cameracensis episcopi, ecclesiae dominici Sepulchri fundatoris, 2, ubi p. 37 manu saec. XV. ex codice 3, ut videtur, repetitur (v. 1 tumulo; supra p. 339 n. 9); Epit. d. L. episcopi om. 1, qui codex f. 82 hoc versus aequae ac 3 40 Vitae Lietberti subiungit, ubi manu saec. XVI. superscr. Epitaphium S. Lietberti. — Epitaphium Lietberti typis impressum est apud D'Achéry p. 734; AA. SS. Boll. 23. Jun. V (3. edit.), 515 (ed. a. 1743. IV, 605); Migne Patr. Lat. CXLVI, 1484. e) Lietberte 1. 3. f) sit 2. g) manu Francisci de Bar saec. XVI. add. 1: Hic fuit VI^{us} abbas Agincicntensis, antequam fuerit episcopus Attrebatensis.

1) Cf. supra c. 46—49. De sepultura Lietberti cf. Gesta Lieth. c. 24 fin. 2) Cf. supra p. 838 et n. 2. Notitiam Necrol. S. Sepulchri Camer. plenius edidit L. Bethmann SS. VII, 398 n. 47 (ex cod. Camerac. bibl. civ. nr. 734 saec. XII) in hunc modum: 2. Non. Iulii obiit Rodulfus noster monachus et sacerdos, qui domini et patroni nostri Lietberti Cameracensis ecclesiae pontificis vitam, sudores, quos pro eadem sudavit

ecclesia, et finem vitae praesentis in uno volumine 45 luculento sermone descripsit. In Necrologio hic prologus Vitae Lietberti, supra p. 841 l. 13—15, exscriptus est. 3) Qui sedit a. 1131—1147; obiit in itinere crucis, Sept. 6., Philippopoli; cf. Odonis de Deogilo Lib. de via S. Sep., SS. XXVI, 61. 64; epist. Ludowici VII. 50 regis ad Sugerium, 'Recueil des hist. des Gaules et de la France' XV, 488.

D'Achéry p. 733; *AA. SS. Boll.* 23. Iun. V (3. ed.), 499 (ed. a. 1743. IV, 586); *Migne Patr. Lat.* CXLVI, 1484.

IX^{ca}.¹ kal. Iulii obiit domnus Lietbertus Cameracensis atque Attrebatensis episcopus tricesimus primus, dominice incarnationis M^o septuagesimo sexto; IIII° kal. Octob. translatio eius, dominice incarnationis M^oCC^o undecimo. Ab obitu usque^b ad translationem eius CXXXV. A translatione^c prima usque ad secundam LXI; VIII^{da} idus Iunii translatio secunda.

1076.
Iun. 23.
Sept. 22.
1211.
1272.
Iun. 6.

DE SANCTIS ECCLESIAE CAMERACENSIS RELATIO AVCTORE
MONACHO VALCELLENSI.

10 *Codex Havniensis bibl. regiae Thott*, 4to, nr. 520 (= 3) absoluta Vita Lietberti f. 33 sq. eadem manu saec. XII. pauca de Lietberto et ecclesia S. Sepulchri Cameracensi et catalogum sanctorum, quorum reliquiae in dedicatione ecclesiae S. Sepulchri a. 1064. facta praesentes erant, subiungit, quae in monasterio Valcellensi (Vaucelles, dép. Nord, arr. Cambrai) ord. Cisterciensis a. 1131. condito conscripta sunt². Eadem exstant in codice Cameracensi nr. 862 (766) (= 2),
15 p. 37 sq. inter excerpta ex Gestis episcoporum Cameracensium manu saec. XV. compilata, quae sicut etiam catalogus sanctorum ex codice Havniensi descripta esse videntur (cf. supra p. 839). Codicis Cameracensis variam lectionem perpaucis exceptis neglexi. Haec edita sunt AA. SS. *Boll.* 23. Iun., t. V (edit. 3), 515 sq. (ed. a. 1743. IV, 606), 'ex MS. coenobii Vallicensis', ut ex verbis infra p. 868 l. 15 coniecisse videntur, sed re vera ex apographo ipsius codicis Camera-
20 censis nr. 862 (766).

Similem catalogum reliquiarum in dedicatione Hasnoniensis coenobii a. 1070. a Lietberto episcopo facta allatarum habes in Tomelli *Historia Hasnon.*, SS. XIV, 157.

Hic venerandus antistes³ XXX^{III}^{us} a beato Vedasto Cameracensem atque Atrebatensem pariter gubernavit ecclesiam.

25 In diebus quoque ipsius apud Allium Montem inventum est corpus beati Marcelli papae et martyris, quod tempore Dagoberti regis Francorum et beati Vincentii cognomento Madelgarii⁴ eiusdem cenobii monachi et fundatoris largiente beato papa Martino illuc delatum fuerat⁴.

Qui⁵ videlicet episcopus sanctae memoriae Lietbertus inter alia donaria, quae diversis contulit ecclesiis, etiam beatae Mariae Cameracensi ecclesiae dedit altare de Anuerlech⁶ cum appenditiis suis
30 et tertiam partem in Lietacinis⁷ et dimidiam villam Ogii⁸, Cameraci vero decimam monetae et Matheram⁹, et in vico de Paschiertrau¹⁰ cambam unam, et in Bolengria¹¹ furnum unum, et in Foro gavalum unum.

Necr. S. Mariae
Cam.

Item notandum, quia, dum basilicam in honore dominici Sepulchri edificasset, sepulchrum quoque Domino in medio eiusdem basilice construxit rotundo scemate, in modum scilicet sepulchri, quod est Iherosolimis. Unde et marmor superpositum sepulchro Cameracensi
35 habet longitudinem VII pedum, quoniam et locus, ubi positum fuit corpus Domini, eiusdem longitudinis existit. Hoc autem sepulchrum columpnae marmoreae exterius valde decorabant, intus vero ita erat propiciabile, ut quivis duro corde⁶ adveniens ad affectum devotionis facillime moveretur. Porro sepulchrum istud quidam abbas eiusdem cenobii nomine Fulbertus evertit⁷, aliud vero in dextera parte eiusdem basilicae, sicut inpresen-
40 tiarum cernitur, edificavit.

a) IX^{ca} fortasse e corr. 2; Nono 1; Decimo *D'Ach.* b) usque ad translationem om. 1. c) translatione 2. d) quae facta est Octavo Idus Iunii, om. transl. sec., *D'Ach.* e) -d- e corr. 3. f) Andreleth *Necr. Cam.* g) liescinis 2. h) Ogeii *Necr. Cam.* i) materam 2. *Necr. Cam.* k) paschiertrau 2; Pasquerthrau *Necr. Cam.* l) bolengria mut bolengria 3.

43 1) Cf. G. Lieth. c. 24 fin., SS. VII, 497. Sed X. V. Lieth. c. 64, supra p. 865. 2) *Infra* p. 868 l. 15. Cf. etiam l. 38 sq. de Fulberto abbate S. Sepulchri. 3) Lietbertus. 4) Cf. Miracula S. Marcelli, quae Ursio abbas Alimontis ad Lietbertum episcopum scripsit, SS. XV, 799 sqq. 5) Haec ex *Necrol. S. Mariae Camerac.*, SS. VII, 497, n. 14. Cf. carta Lietberti, Wauters, 'Table chronol.' I, 537; Le Glay, 'Glossaire topographique de l'ancien Cambrésis', Cambrai 1849, p. 12 sqq. M. Bruchet, 'Les rou-

leaux des morts de St. Sépulcre et de St. Aubert de Cambrai', Mémoires de la commission historique du département du Nord XXX (1914), cf. 'N. Archiv' XLV, 454, n. 498, nihil huc pertinet. Cf. etiam A. Molinier, 'Les obituaires français au moyen âge', Paris 1890, p. 208. 6) Cf. ex. gr. Is. 46, 12: *Audite me duro corde*. 7) Quem, cum esset monasterii dilapidator, a. 1128. depositum esse tradit Gallia Christiana (nova) III, col. 120 (= Le Glay, Cameracum Christianum, Lille 1849, p. 171).

Quia vero descriptor gestorum huius sancti pontificis asserit ad dedicandam dominici Sepulchri basilicam XXII corpora sanctorum diocesis Cameracensis fuisse allata nec tamen ea propter tedium scripto designasse, sed scire volenti per se colligere posse asseverat¹, nos quidem, quinam fuerint illi sancti^a, quorum corpora sunt advecta, ex parte scientes et ex parte nescientes, iccirco hic annotare libet nomina sanctorum non solum XXII^{orum},⁵ sed etiam aliorum, quos scilicet in episcopatu Cameracensi vel esse vel fuisse sive legendo sive audiendo didicimus.

Sanctus Marcellus papa et martyr a cenobio^b Altimontis. I.

Sanctus Lifardus archiepiscopus et martyr a cenobio Hunocurtensi^c. II.

Sanctus Salvius episcopus et martyr a cenobio Valentianensi^d. III. 10

Sanctus Sulpicius discipulus eius et martyr ab eodem cenobio. IIII.

Sanctus Foillanus episcopus et martyr a cenobio Fossensi. V.

Sanctus Hermes martyr a villa Rognas. VI.

Sanctus Adrianus martyr a cenobio Geraldimontis. VII.

De isto martyre narravit nobis dominus Willelmus olim huius cenobii Valcellensis^e prior, 15 quia ipse interfuit, quando incolae loci hesitantes, utrum ossa eiusdem martyris essent, accenderunt ignem, ut in eo missa probarentur. Et ecce gratia Christi, cuius nimirum amore preciosus martyr fuerat passus, supra ossa illius apparuit circulus aureus, habens in medio sui signum sanctae crucis. Quod videntes, qui aderant, gavisi sunt et laudaverunt Deum ossaque martyris in ecclesiam^f beati Petri apostoli cum honore et gaudio porta- 20 verunt.

Sanctus Gaugericus episcopus et confessor ab urbe Cameracensi. VIII.

Sanctus Authbertus episcopus et confessor ab eadem urbe. IX.

Sanctus Aicadrus^g abbas et confessor a cenobio Hasprehiensi^h. X.

Sanctus Hugo ab eodem cenobio. XI. 25

Sanctus Sarius confessor a cenobio Castellensi. XII.

Sanctus Humbertus confessor a cenobio Maricoleni. XIII.

Sanctus Gislenus confessor a cenobio Cellensi. XIII.

Sanctus Landelinus confessor a cenobio^b Crispinensi. XV.

Sanctus Etto confessor a [villaⁱ Dompierre^j]. XVI. 30

Sanctus Wlmarus et sanctus Erminius confessor a cenobio Laubiensi. XVII. XVIII.

Sanctus Vincentius confessor a vico Sonegias. XVIII.

Sancta Maxelendis virgo et martyr a cenobio Castellensi. XX.

Sanctae Aldegundis, Aldegrudis et Maldeberta virgines a cenobio Malbodiensi. 35

XXI. XXII. XXIII.

Sancta Gudila virgo a villa Brusselle^k. XXIII.

Sancta Hiltrudis virgo a cenobio Letiensi. XXV.

Sanctae Pharahildis et Reineldis^l sorores^m et virgines a diversis locis. XXVI.

XXVII.

Sancta Waldetrudis uxor beati Vincentii confessoris a cenobio Montium. XXVIII. 40

Horum liberi fuerunt sanctus Landricus Metensis episcopus et Dentlinus, Aldegrudis quoque et Madelberta virgines suprascriptae^{m.4}.

a) sci in loco raso 3. b) cenobi 3. c) hunocourten, *primum -o- e corr.*, 2. d) Valentianensi 2. e) ecclesia 3 (etiam 2). f) ita 3; Aicardus 2. g) haspiensi 3; haspiensi 2. h) super cenobio locus rasmus 3; territorio, superscr. vel cenobio, 2. i) pro v. D. locus rasmus 3; villa Döppierre eadem manu postea in spatium initio vacuo relicto 45 suppl. 2 k) Bruxelle 2. l) vel Remeldis 2. 3. m) numeros XXIX. XXX perperam add. 3; omnes numeros om. 2.

1) V. Lietb. c. 49, supra p. 860. 2) Ord. Cisterc. nihil inveni. 3) Quod negatur AA. SS. Boll. 16. Jul. ab Hugone de Oisiaco castellano Cameracensi a. 1131. IV (1748), 174sq. 4) Cf. ex. gr. Vita Vincentii seu conditi, de cuius fundatione cf. imprimis Cont. Valcell. Madelgarii c. 12—15, Anal. Boll. XII (1898), 429 sqq. a. 1131, et 1132, SS. VI, 459. De Wilhelmo priore 50

VITA BENNONIS II. EPISCOPI OSNABRVGENSIS AVCTORE NORTBERTO ABBATE IBVRGENSI.

EDIDIT H. BRESSLAU.

Vitam Bennonis secundi, qui ab anno 1068. usque ad annum 1088. episcopus dioecesi Osnabrugensi praefuit, inter monumenta biographica saeculi undecimi praecipuum locum obtinere viri docti inde a Iusti Moeser temporibus omnes consentiunt. Sermone enim simplici sed non inellegantibus scripta, insignis copia rerum et argumenti, non minus insignis cultu et amore veritatis plerisque aliis eius aevi scriptis praecellit, quo propter partium et sectarum saevissimas inimicitias tot auctores aut blandiendo et adulando aut obiurgando et increpando fidem historicam violare conati sunt.

Vita Bennonis in monasterio Iburgensi ab episcopo fundato scripta est inter annum 1090. et 1100, cum Ekbertus marchio Misnensis interfectus¹, Wibertus antipapa, qui Clemens III. vocabatur, nondum mortuus esset². Auctor nomen suum reticet; sed ex verbis, quibus cap. 24. Nortberti, tertii Iburgensis monasterii abbatis, mentionem facit, viri docti iam dudum collegerunt, eum de se ipso locutum esse; neque est, cur hac de re dubitemus. Nortbertus oriundus ex pago Brabantino, Coloniae apud ecclesiam maiorem S. Petri a cognato qui scholas regebat educatus, postea canonicus Babenbergensis, deinde monachus factus in coenobio Sigebergensi, a Reginhardo abbatē anno 1085. Iburgum missus et a Bennone episcopo abbas huius monasterii ordinatus est, cui plus quam triginta annos fideliter praefuit. Mortuus est 4. d. m. Decembris a. 1117³.

Saeculo 12. auctor Annalium Iburgensium, quorum exigua tantum fragmenta supersunt⁴, saeculo 15. Ertwinus Ertmann, qui inde ab anno 1481. chronicon episcoporum Osnabrugensium scripsit⁵, saeculo 16. Bernardus Witte monachus Liesbornensis, qui historiam Westphaliae usque ad annum 1520. composuit⁶, et Gerhardus Kleinsorgen, auctor historiae ecclesiasticae Westphaliae, quae res usque ad annum 1577. gestas enarrat⁶, Vita Bennonis usi sunt.

1) Cap. 20. Mortuus est 8. d. m. Iulii a. 1090. 2) Cap. 18. Obiit 8. d. m. Septembris a. 1100. 3) Epitaphium praebent Annales Mauri Rost ('Osnabrücker Geschichtsquellen' III, 18). Quo docemur Nortbertum 4. d. m. Decembris mortuum esse, cum abbas annorum prope triginta trium fuisset. Ex Vitae cap. 24. intellegimus eum pene per quadriennium ante mortem episcopi († 1088 d. 27. m. Iul.) abbatem creatum esse. Quae facile inter se conciliari possunt, si Nortbertus initio anni 1085. abbas factus et sub finem anni 1117. mortuus est. Hugo, Nortberti successor, nominatur primum in charta ('Osnabrücker Urkundenbuch' I, 195 n. 230), cuius verba haec sunt: *Actum est hoc... anno dominicae incarnationis mil. CXVIII* (ita 'Osnabr. Urkundenbuch'; M. C. XVII. Möser, 'Osnabrück. Geschichte' ed. Abeken IV, 72, sed in superscriptione chartae et ipse 1118), iam per Dei gratiam ordinato abbate fratre Hugone, secunda die ordinationis eius, quae

facta est VI. sabbati in festo sancti Nicolai. Qua ex charta facile concludas Nortbertum anno demum 1118. mortuum esse; nam quod Maurus Rost (l. c. p. 18) scribit, sedem abbatis per annum vacasse, plane incredibile est. Sed notas chronologicas huius chartae unico codice saeculi 14. servatae et verborum usu (VI. sabbati; in chartis Osnabrugensibus huius temporis diem mensis ita notari prorsus inusitatum est) et rerum fide (a. 1118. festum S. Nicolai non die sabbati, sed die Veneris erat) corruptas esse docemur; itaque contra testimonium epitaphii facientibus fidem nego. 4) Ed. Forst, 'Osnabrück. Geschichtsquellen' vol. I. 5) Ed. Monasterii 1778. Cf. de eo Nordhoff in 'Zeitschrift des Vereins für Geschichte Westfalens' XXVI, 177 sqq. 6) Ed. Monasterii 1779. Cf. de eo v. Steinen, 'Die Quellen der Westphälischen Historie' p. 79 sqq., et Seibert, 'Westfälische Beiträge zur Deutschen Geschichte' I, 348 sqq.

Eodem fere tempore ceder antiquus a. 1581. incendio monasterii Iburgensis periit et a. demum 1587. monachi a custode vici Dinklagensis, Iohanne Klinkhamer, eius apographon nacti sunt¹. Apographon hoc, ita enim mihi videtur, a. 1651. vel 1652. Aegidius Gelenius, qui tum vice archiepiscopi Coloniensis episcopatum Osnabrugensem visitabat, sibi describendum curavit et apographon quarto decimo farraginum suarum volumini, quod hodie in archivio civitatis Coloniensis asservatur, inseruit².

Latebat iam apographon Gelenianum in schedis viri de historia provinciae Coloniensis optime meriti, cum Maurus Rost, cuius pater Carolo I. rege ex Magna Britannia sive fugerat sive expulsus erat, natus d. 9. m. Nov. a. 1633, inde ab a. 1653. monachus Iburgensis, 10. d. m. April. a. 1666. abbas monasterii a Bennone fundati electus est. Qui vir, quamvis doctus, pius, prudens, tamen perverso animi consilio cedens, cum demonstrare studeret montem Iburgensem totum quondam abbatiae fuisse neque quidquam aut iuris aut proprietatis ibi episcopis Osnabrugensibus post fundatum monasterium fuisse, castellum autem episcopale multo post summa cum monachorum iniuria Iburgi constructum esse, Vitam Bennonis ad hoc propositum optare atque accommodare coepit. Omissis igitur eis capitibus, quae suo consilio repugnare videbantur, additis aliis, quae ad id probandum idonea putabat, insertis chartis, quas ad illustrandam historiam Bennonis et primordiorum monasterii ex archivio Iburgensi elegerat, plurimis locis res et verba Nortberti commutans, opus egregium, quod praedecessor successoribus suis abbatibus et monachis Iburgensibus ad aeternam Bennonis memoriam reliquerat, crudeliter et stolidè deformavit atque depravit. Genuinae Vitae codice celato ac demum suppresso, adulteratae ac ritatae apographa tria sive plura scribi iussit atque hac fraude posteritatem per plus quam duo saecula infelicitè fefellit. Cum enim vera Nortberti Vita in archivio Coloniensi incognita lateret, spuria primum anno 1723. ab Eccardo in secundo volumine Corporis historici medii aevi p. 2161—2194, deinde anno 1856. a Rogero Wilms in Scriptorum nostrorum volumine duodecimo p. 58—84 edita est³; neque quisquam ante v. cl. Fridericum Philippi de operis incorrupta integritate dubitavit. Qui cum historiae episcopatus Osnabrugensis assidue operam navando acute et sagaciter perspersisset ea, quae in Vita typis vulgata de fundatione monasterii narrabantur, non vera ideoque non a Nortberto scripta esse, haec quidem et alia pauca recte, nonnulla autem falso in suspicionem vocavit, et cum de ratione tractaret, quae inter Vitam nostram et excerpta Annalium Iburgensium, Ertmanni, Wittii intercederet, plane in magno errore versatus est⁴. Qua re adversarium strenuum, Paulum Scheffer-Boichorst, quondam sodalem nostrum, iniquo fato nuper litteris ereptum, provocavit, qui nexu, quo illi scriptores inter se cohaerent, luculenter exposuit, chartas quidem Vitae insertas, de quibus Philippius non egerat, interpolatas et paucis locis textum corruptum esse concessit, sed cum reliquis Vitae partes prorsus genuinas esse contenderet, erravit et ipse et rationem interpolationum a Philippo acuta coniectura repertam parum intellexit⁵.

Quae cum ita essent cumque de hac controversia viri docti alii aliter iudicarent, feliciter mihi contigit, ut in archivio Coloniensi farragines Gelenianas perlustrans in apographon Osnabrugense Vitae Bennonis huc usque incognitum inciderem. Quo lecto atque, cum codex benigne praefecti archivi Coloniensis v. cl. I. Hansen Argentoratum missus esset, iterum iterumque relecto, genuinum Vitae textum, ab interpolationibus Rostianis immunem et typis vulgato uberius, nobis a Gelenio servatum esse magno cum gaudio intellexi, neque dubito, quin nova, quam propono, editio monumenti pretiosissimi omnibus, quamvis paucis, qui historiae medii aevi studium adhuc fovet, grata et accepta admodum veniat.

Ad quam parandam praeter codicem Gelenianum (G)⁶, de quo supra paucis, uberius in 'Neues Archiv' XXVIII, 82s. egi, ad errores scribae Geleniani corrigendos tres codices Vitae interpolatae adhibui, quos ex eodem apographo Klinkhameriano, quo G, derivatos esse credo. Sunt autem hi:

1) Ex hoc apographo Iacobus Thorwarth abbas Iburgensis medio saeculo 17. pauca de Bennone episcopo et de fundatione monasterii cum Gabriele Bucelino communicavit, quae ille Germaniae sacrae (ed. 1662) inseruit. 2) Cf. ad haec et sequentia quae disserui 'Neues Archiv' XXVIII, 81sq. 3) Germanicam versionem a. 1866. M. Hartmann in 'Mittheilungen des historischen Vereins zu Osnabrück' VIII, 211sq. edidit.

4) 'Neues Archiv' XXV, 767sq. Cf. quae dixit Bloch ibidem p. 885sq. 5) 'Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften' 1901 n. VII, 50. Cf. quae de hac dissertatione scripsi 'Neues Archiv' XXVI, 774sq. Utilissima est diligens et acuta commentatio de lege rhythmica a Nortberto observata, quam v. cl. v. Winterfeld dissertationi Schefferianae addidit. 6) Contulit praeter me ipsum H. Wibel.

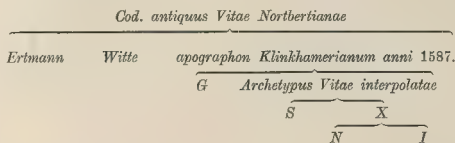
VITA BENNONIS II. EPISCOPI OSNABRUGENSIS AVCTORE NORTBERTO. 871

S = codex quondam Iburgensis hodie latens, cura Mauri Rost a. 1680. scriptus, cuius lectionem variam a viro quondam clarissimo Carolo Stëve annotatam R. Wilmans in editione sua numero 1 notavit;

N = codex bibliothecae comitum Esterhazy (quondam comitum Plattenberg) in oppido Nordkirchen servatae, exaratus fere eodem tempore a scriba Mauri Rost¹;

I = codex archivi parochialis Iburgensis, scriptus anno 1682. vel 1683. ab eodem scriba Rostiano, ad cuius apographum editio Eccardiana (*E*) facta est².

Qui codices, qua affinitate inter se et cum apographo Geleniano coniungantur, hoc stemmate exprimitur:

E.

Novam editionem ita institui, ut codicem Gelenianum ubique fere sequeretur: ubi ab eo recessi, eius lectiones orthographicas primo quoque loco, reliquas omnes annotavi. Codicum interpolatorum lectiones eis tantum locis, ubi ad crisin alicuius momenti esse mihi videbantur, annotavi, ceteras omnino omisi. Ad capita aliquot lectiones excerptorum Wittii ('Neues Archiv' XXV, 787 ss.) et Ertmanni annotavi, quae litteris *W* et *Ertm.* signatae sunt.

Dabam Argentorati kal. Iulias a. MCMII.

H. Bresslau.

Cum in magna et principali Scriptorum nostrorum serie, in quam ante multos annos Vita Bennonis interpolata a Mauro Rost abbate recepta fuit, genuinum Northerti opusculum frustra quaeri non debeat, editionem, quam tempore meliori in Alsatia nostra paravi, hoc loco repetere volui, textu fere non mutato, sed adnotationibus nonnullis additis, quarum paucae ex optima versione Germanica collegae quondam nostri M. Tangl ('Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Zweite Gesamtausgabe.' vol. 91) petitae sunt.

Heidelbergae kal. Maiis a. MCMXXV.

H. Br.

INCIPIIT PRAEFATIO IN VITAM BENNONIS EPISCOPI OSNABRUGENSIS.
FUNDATORIS NOSTRI MONASTERII.

Multorum saepe negligentia accidisse videmus, ut res suo tempore gestas et certe memoria dignas ita silentio praeteriisse passi sint^a, ut eorum, qui res praeclare^b gesserunt, nulla sit posteris transmissa memoria. Quod nos, qui auctore Deo in hoc Iburgensi monasterio Christo militamus, de venerabili patrono nostro Osnabrugensi episcopo Bennone secundo omnino vitare cupientes ita eum successoribus nostris, qui divino mancipati servitio hunc forte locum sunt habitaturi, intimare satagimus, ut de vita, moribus gestisque eius pauca perstringentes et multiloquio pro penuria scientiae sermonisque vilitate

^a ita *SNIE*; sunt *G*.   ^b ita *G*; praeclaras *SNIE*.

1) Cuius codicis (cf. 'Archiv' VI, 38) Oswaldus Holder-Egger comiter me admonuit; ut Argentoratum mitteretur, benignitas v. cl. Philippi effecit. Contulimus ego et Wibel.

2) Primum, sed non ubique recte, de eo egit L. Thyen

^a Benno II. Bischof von Osnabrück' (Osnabrück 1869) p. 2 sq. 216 sqq. Ut mihi mitteretur, effecit amicitia Georgii Winter quondam praefecti archivi Osnabrugensis.

Contulimus ego et Wibel. — De omnibus his codicibus cf. quae 'Neues Archiv' XXVIII, 83 sqq. uberius disserui Quartum codicem Vitae, quem Wilmans, Scriptores XII, 941 Iburgi asservari et anno 1671, scriptum esse dicit, invenire non potui; omnes lectiones, quas ex eo praebebat, in codice *N* reperiuntur.

parentes id maxime intendisse cernamur, quatenus ipse fundator noster et structor tantum assidue in loco hoc iuvetur orando, ut se spei suae solatio iniuste destitui Deo conqueri iuste non possit. Ut enim ipse nobiscum saepe familiarius loquens adicere^a iocando solebat, omni die de nostrae servitutis impensa vita defunctus prandium sibi expectare debebit, oratione videlicet^b animam pasci; et quod ipse, utpote innumeris secularium tumultuum, quos hoc in tempore debachari^c videmus, negotiis praepeditus, in Dei opere minus implevit, totum id sibi Deo hic per se congregatos iustissime recompensare sperabat. Quamvis enim more eorum, qui agones martyrum seu vilas scribere sanctorum, miraculorum signa et virtutum insignia de eo referre non possimus, pleraque tamen bene vivere studentibus imitanda eius facta dicemus, quae suo ordine et loco, prout memoriae occurrerint, plenius^d inserenda ponentur. Sed, ut iam nos praemisisse recolimus, non eo huius opusculi spectat intentio, ut vita eius exteris gentibus nostrae narrationis ambitu descripta clarescat; sed intra monasterium hoc commanentium lectione contenti id unice eos obtestamur et petimus, ut, si per nos utique peccatores ei apud districtum iudicem minus efficaciter, quam, dum viveret, speravit et eget fortasse, succurritur, tanto obnoxius pro eius salute divinae pietatis aures ipsi pulsare non desinant, quanto se eius industria solummodo et studio in hoc loco congregatos habere cognoverint et temporale subsidium et, si religioni studuerint, certe spirituale instrumentum^e. Unde et nos quasi rei impietatis^f inveniri timuimus, si de eo omnino silere et non qualicumque sermunculo aliis eum commendare vellemus. De quo si nobis suppeteret materia alia nulla scribendi, profecto tot in nos collatorum beneficiorum eius et caritatis^g immensae benignissimaeque voluntatis et studii magnitudo, quibus omnibus quasi nutrix fovit^h filios suosⁱ, non minimam scribendi portionem scribere scientibus ministrare sufficeret. Sed his quasi praefatiuncula quadam praelibatis, eius prosapiae quale sit exordium, sicut accepimus ipso referente, videamus.

1. In Sueviae partibus loco, qui Luninge^{h, a} dicitur, est viculus, ubi eius parentes non nobiles quidem, sed tamen plebeam conditionem transgressi, manentes clari apud suos vitae integritate et amore religionis sunt habiti. Sed cum a prima maritali iunctione diutina infecunditateⁱ tristati circiter quinquennium aut eo amplius sine prole mansissent seque pro hac necessitate divinis arctius solito mancipassent obsequiis, si forte eis divina bonitas pro esurientium cibo argentiumque vestitu seu aliis misericordiae operibus gaudia sobolis largiri dignaretur optatae, seque votis adhuc frustrari diutius^k coelibatu quererent ingrato, tandem pene desperatione^l suborta, qui forte in vicina^m erant, religiosorum cognitioni et amicorum res ista est perlata consilio. Qui omnes concordi sententia id a divina clementia amplius poscendum instantiusque exigendum fore suadebant. Itaque re domestica amicorum arbitratu disposita et, quae in itinere essent necessaria, sufficienter assumptis Romam petere, apostolorum limina invisere devotissima mente tractabant. Sed ne in conspectu Dei, quem sibi fore propitium rogaturi erant, vacui apparerent, exteriorque devotio interioris facillimum commendaret affectum, fieri iubent unius similitudinem pueruli ex argento purissimo eamque pro modulo suo parvulae quantitatis imaginem artificis ingenio diligenter effictam secum deferentes Christoque et apostolis eius sui desiderium cordis signo locuturi, si voce minus proficerent, profecti sunt Romam. Ubi per aliquot dies commemorantes et loca sancta ex fidelium consuetudine perlustrantes inter caetera necessitatis incommoda id vel maxime flagitare coeperunt, quatenus eos superna gratia apostolorum suorum exorata suffragiis pro tanto laboris impendio filiorum dignaretur

a) adicere omnes, et similiter saepius. b) insinuans add. SNIE. c) debachari G. d) ita G; incrementum SNIE, cf. infra p. 892, l. 81, ubi praeter N omnes codices lectionem spirituale instrumentum praebent, cf. etiam p. 887, l. 10 spiritualis exercitii instrumenta. e) impetietatis G. f) charitatis omnes, et similiter semper. g) et fovet add. SNIE, quae verba fortasse genuina esse possunt, cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 115. h) ita SNIE; Cunings G. i) infecunditate G, et ita saepius eo pro a sive ae. k) ita G; diutinis SNIE. l) desperatione poene, numeris superpositis corr. in poene desperatione, G; desp. pene SNIE. m) vicino G.

1) Cf. I. Thess. 2, 7. 2) Aut Löhningen in pago verisimile est. Cf. 'Fürstenbergisches Urkundenbuch' Scaffhusano, aut Löhningen in Badensi praefectura Bonn V, 34 nr. 59 et quae disseruit Aloysius Schulte in dorf situm. Saec. 12. et 13. ministeriales de Lönigen 'Schriften für die Geschichte und Naturgeschichte der occurrunt, ex quorum genere Bennonem ortum esse Baar' V (1885), 142 sqq.

susceptione ditare, qui¹ eos aliis rebus pro suo statu satis et dignitate videretur auxisse, conditione insuper huiusmodi^a super hac re sponte oblata, ut, si haec Deus pro sua pietate vota compleret, qui primus eis nasceretur ex filiis, sacris eum litteris et officio deberent mancipare divino. Hac igitur pia^b intentionis sponsione devincti, in patriam remeantes non multo post tempore filium genuerunt, cui ex cognationis denominatione Benno vocabulum esse voluerunt. Hoc autem modo susceptum infantulum tanto diligentiori cura ac studio alacriori nutrire coeperunt, quanto eum suis precibus pietatis auctorem dedisse credebant.

2. Sed et inter ipsa tenerae rudimenta infantiae incredibile forte est dictu, quanta in ipsius facie puerili futurae gratiae quodammodo dignitas elucere coepisset, ut vultus alacritas quiddam videretur spondere praesagii, se gratia videlicet, qua fuerat parentibus datus, ad altiora quandoque eadem vocante scansurum, si quid autem, ut ab id aetatis puero, iussu parentum fortasse fuisset agendum, prudentiae et ingenii praeclarum specimen in eius posset quivis verbis et actione mirari. Quod cum votum parentum multo laetiori spe aluisset, divinae propensius bonitati gratias agere coeperunt, quae non solum re praesenti eorum desiderio satisfecisset, sed et de futuro spei quiddam altioris videretur annuere.

3. Cum autem, quod voverant parentes de puero, implere posceret tempus aetatis, in Argentina civitate, quae alio nomine Strasburg^c appellatur, cuidam eum magistro litterali^d imbuendum scientia tradiderunt. Ubi quantum per divinam gratiam quotidie profecerit quantaque coetaneos suos et conscolares^e velocitate discendi praecesserit ingenioque et scientia momentis pene singulis supergressus transcenderit, facile advertunt, qui eius postea industriam aliquanto simul conversandi experimento noverunt. Iam vero adulescens Hermannum quendam contractum, qui liberalium eo tempore studiorum eximius ferebatur, cuius etiam nunc quaedam egregia extant opuscula, expetere studuit, apud quem, ut ipse quoque fatebatur, valde proficiens multa de illo praeclara narrare solebat. Hoc itaque discendi ordine et per alia quoque loca studentium more aliquanto tempore vagatus, in iuventutis proventus aetatem multis eiusdem regionis summis et nobilibus viris innotescere coepit, maximeque illius civitatis episcopo², cum quo etiam postea illum Iherosolymam petisse multaque in itinere illo pro Christo pericula scimus fuisse perpessum.

4. Eo vero tempore, quo urbs Spira in Rheni litore posita paupercula et vetustate collapsa pene iam episcopium esse desierat, imperatorum, qui nunc ibi conditi iacent, studio et religione, ut nunc ibi cernitur, reformata convaluit. Hoc enim eisdem piis imperatoribus videbatur inesse laudabile votum, ut, quia in regno fundare episcopatum ex suis divitiis occasionem non habebant, hunc, qui iam pene nullus erat, facultatibus suis restaurare suaeque memoriae dedicare deberent. Cumque plurima eodem tempore de toto regno illuc undique clericorum turba concurreret, eo quod circumquaque flagrans imperiale studium etiam litterarum inibi ardentissimum florere fecisset^f, contigit et dominum Bennonem, qui se semper^g miscere consueverat, regia munificentia accitum eidem inter-esse palestrae. Ibi quoque inter conscolares agonistas quantum se praebuerit quantoque labore et probitate cunctis innotuerit, reliqua eius vita facillimis demonstrabit indiciiis. Cumque in eodem loco aliquanto tempore manens non solum litteris, sed et per eas acquisitis divitiis abundare coepisset, eo usque res sua processisse non dubitatur, ut, si eidem loco perpetuum se mansorem stabilire maluisset, ad eius ibi honoris cacumen

1) sc. Deus vel superna gratia (W). 2) De Wernhero episcopo, qui anno 1027. a Conrado II. imperatore Constantinopolim missus, teste Wipone cap. 22, Hierosolymam proficisci voluit, sed priusquam iter aggredi potuit, anno 1028. Constantinopoli mortuus est, propter temporum rationem cogitari non potest. Nam ante annum 1027. Benno discipulus Herimanni Augiensis

anno 1018. nati esse non potuit. At nihil impedit, quominus credamus, Werneri successorem Wilhelmum episcopum (1029—1047) Bennone comite Hierosolymam profectum esse, cf. Wentzke, 'Regesten der Bischöfe von Straßburg' I, 276 nr. 274, qui inter annos 1042. et 1044. id factum esse putat.

pelleret, totum uni pauperi dedit, ut vestibus comparatis ille pro manducante oraret. Quod factum ipse praesentibus taliter itidem iocando commendare solebat, Deo videlicet gratius esse, pauperem fuisse vestitum, quam se per totum diem vacuum ventrem portasse¹, atque eo pacto et satisfacisse domesticis et pauperibus consuluisse, sed nec solitae devotioni multum subtraxisse mediante caritate curaverat. Sed inter haec tamen irae aliquando minus imperare et iracundiam temperare valebat, ita ut plerumque etiam sine ratione videretur irasci; verumtamen^a eo modo, quo de se ipso quidam aiebat:

Irasci facilis, tamen ut placabilis esset².

Quae sive^b consulte sive quadam cum passione effecerit animi, plurimum sibi nimirum a subditiis reverentiae et timoris extorsit.

- (10) 8. Praeter eos autem, quos enumerare longum est, in eo situs experientiae usus summarum utique rerum administratione dignissimos erat ei et leviorum miranda peritia. Villicandi enim scientia adeo super omnes pollebat, quae videlicet in aedificiis construendis, iumentis et pecoribus educandis, agris serendis aliarumve rerum rusticarum constare videtur quaecunque cultura, quam tamen non usu constat eum didicisse, sed arte, ut pene haec eo nemo curaret solertius nec his felicius abundaret. Porro in solutione reddituum, quos annua deposcit exactio, manifestum est illum fuisse acerrimum, ita ut plerumque verberibus affectos debitum suum rusticos persolvere compulset; quod ei profecto facile indulserit et pro summa necessitate fuisse^c concesserit, quicumque huius terrae homines norit, eorum^d durissimam infidelitatis et versutiae cogitur tolerare nequitiam. Si qua vero de eius moribus referimus, quae quibusdam fortasse videantur in reprehensione ponenda, in suggestionem eius nihil nos narrare confidimus; sed rei veritatem prout novimus exequentes eo intendimus, ut, quo ipse perfectionis minus habuisse dimoscitur, a legentibus haec pro eo studiosius oretrur. Nec enim ininitanda hic videtur quorundam magis temeraria quam religiosa assentatio, qui in eorum, quos describunt, tantummodo laude versantur et non iam, quid egerint, attendere videntur, quam quid egisse debuissent, quasi non sacra scriptura summos viros et Deo carissimos nonnulla reprehensibilia commississe demonstraret. Itaque non eum verbis sanctificare contendimus, quod utinam actibus ipse fecisset, sed eius vitam sine furo propter supra dictam causam absque exceptione depromimus. Si enim actuum suorum omni prorsus imperfectione caruisset, nequaquam ei profecto a quoquam flagitare^e deberemus orationis suffragium, sed commune cum aliis sanctis debita veneracionis^f obsequium; nec enim aliis, ut pro ipso orarent, esset commendandus, sed potius ipse, ut pro aliis oraret, exorandus. Hac igitur de eo breviter oratione inserta, ad quod coepimus, redeamus.

- (11) 9. Fuit itaque apud Henricum adhuc puerum quartum huius nominis regem vehementer acceptus, eiusque pene arbitrio infra palacium cuncta gerebantur, sed et popularibus turbis non minoris est habitus, dum sibi ab illo quivis speraret vel in culpa indulgentiam vel in necessitate subsidium. Denique villae Goslariae duplici potestate praelatus, una, qua ecclesiastica auctoritate synodalia examinabat, altera, qua regia maiestate publicis negotiis praesidebat, multoties in culpa una et ab eadem persona duplici debuit satisfactione placari, dum quae Dei erant illi reddebant, idemque ipse quae caesaris erant^g pro commissa cura dispensare debebat^h. Praeterea autem architectus praecipuus, cementarii operis solertissimus erat dispositor, qua etiam ex re regi supra dicto inseparabili semper fuit familiaritate devinctus. Iam tum enim Saxonici belli, quod adhuc iam tanto tempore mundum demoliri ingemimus, exordia pullulareⁱ coeperunt. Quod rex ille non ignorans totam Saxoniam castellis novis et firmis coepit munire^k defectionemque perfidorum anticipare tentabat munitione terrarum; cui rei maturandae et diligenter exequendae

a) verumtamen G, et ita semper. b) sive eum consulte G. c) ita G; fecisse SNIE. d) ita GNI; eorumque (S?) E; fortasse quicumque ante eorum supplendum. e) impendere add. SNIE. f) pullulare G. g) ita SNIE; munire coepit G, quod ob legem rhythmici reiciendum est.

1) Cf. Isai. 58, 6, 7: *Novum hoc est magis ieiunium, quod elegi? . . . cum videris nudum, operi eum.*
2) Horat. Epp. I, 20, 25: *Irasci celerem, tamen ut placabilis essem.* 3) Cf. Matth. 22, 21. 4) Ad

haec et quae sequuntur cf. Ilse Hindenberg, 'Benno II. von Osnabrück als Architekt' ('Studien zur deutschen Kunstgeschichte' fascic. 215, Straßburg 1921) p. 20 sqq., 73 sqq.

dominum Bennonem praeesse constituit, sciens se huius rei non habere fideliozem nec ad hoc munus exequendum magis industrium. Poterat enim eius in hac re summa peritia ex Hildesheimensi, ubi tunc praepositus fuit, structura dinosci, cuius ibi magisterio a pia memoriae Heclone¹, eius loci episcopo, tot egregia aedificia constat esse constructa. Hac itaque caeterisque, quas in eo diximus sitas, virtute conspicuus exteris quoque potentibus et dominis fama vulgante coepit esse expetibilis; prudenti quippe consilio cuncta exteriora, exigua licet et frivola, dispensare callebat, ita ut plerumque etiam pauperculis rebus ab amicis adhibitum multorum divitias eleganti industria fretus aequaret.

10. Fuit eodem tempore apud Coloniam Agrippinam Anno episcopus, vir admirandae (12) sanctitatis nostrisque temporibus stupendae virtutis, qui divinae gratiae speciali munere plenus tanto in loco tantisque divitiis et gloria animo semper caelestibus inhaerens terrena cuncta mundique furentis caduca despexit, structor monasteriorum, ecclesiarum reparator et pauperum servus. Sed tantarum rerum mole tardatus minus efficaciter ire poterat, quo totis viribus et omni virtute tendebat. Veruntamen non bonum aestimans, si unius¹⁵ versa mundalia, quae ad se pertinebant, incurata relinqueret — quae licet sibi in via Dei ob stare videbantur, curare tamen gravis culpa non fuit —, virum sibi ad haec idoneum undecunque quaesivit. Sibi quippe subditos omnes bene et prudenter cognoscens, aliorum fatuitate, aliorum vero infidelitate, denique vel inepta largitate vel nimia paritate offensus hunc, de quo agimus, patrem nostrum Bennonem diu sibi ante fama et facie ipsarumque saepissime rerum experientia notissimum ab episcopo suo, Heclone videlicet, impetratum regiaeque ad horam permissione dimissum accersiri curavit². Cui aliquamdiu secum detento, ut rerum gerendarum hominumque et locorum gnarum magnarumque promissionum³ certitudine benevolam efficeret, sua omnia exteriora penitus commisit⁴; utque sibi in Dei opere expeditius vacare liceret, totius episcopatus vicedominum fecit, qua in re ita se extulit tantumque pro magnitudine rerum et loci exhibuit, ut merito ibi suo tempore vigor disciplinae refluere sit visus. Totum igitur episcopatum suo arbitratu suaeque voluntatis imperio non parvo tempore regens sanctum episcopatum illum in eius consilio et fidelitate, in eius prudentia et strenuitate omnino confisum tanto ad ea, quae Dei sunt, exequenda liberiozem reddidit, quanto ab eis, quae mundi sunt, facere potuit minus sollicitum. Veruntamen tanti laboris et curarum non sustinens molestias clericorumque illorum invidiam non ferens, qui sese reprobatos illum indignabantur adductum, cedendum putavit acceptaque ab episcopo multum renitente licentia in Saxoniam sese ad praeposituram suam Hildesheim contulit. Sed nec rex illum aequo animo patiebatur absentem, qui eum etiam alias saepissime in episcopatu collocare potuisset, si illo in Saxonia, ubi (13) tunc assiduo fere manebat, carere voluisset; eius etenim saepe virtutes expertus in his eum regionibus, si quoquo modo fieri posset, episcopum instituere decreverat, ubi sibi ad quae vellet semper posset esse contiguus.

11. Contigit autem eodem defungi tempore⁵ venerabilem virum Bennonem, qui et (13) 1068. Berengarius⁶ dicebatur, Osnabrugensem episcopum. Rex autem, etsi de eius morte non parum⁴ contristatus erat, eo tamen se putabat hunc, quem de mortuo acceperat, consolari posse moerorem, si in locum eius surrogaret parem eius nomine⁶ et virtute Bennonem. Adunatis igitur in villa⁷ Goslaria⁴, qui ad episcopum constituendum adesse deberent,

a) ita SN; magnarumque promissione G; magnarumque, corr. magnorumque promissionum, I; magnorumque promissionum E.
b) comm. pen., corr. pen. comm., G. c) ita G; Berengarius SNIE. d) modice W. e) nominis W. f) deest W.

45 1) Heclio, praepositus ecclesiae sanctorum Simonis et Iudae Goslariensis, episcopatum Hildesheimensem adeptus anno 1054, rexit usque ad annum 1079. De ecclesia cathedrali aliisque aedificiis ecclesiasticis eius tempore in civitate Hildesheimensi et apud eam constructis
50 cf. Ilse Hindenberg l. l. p. 86 sqq., 48 sqq., 54 sqq. librosque, qui ibi ab ea laudati sunt. 2) Hoc annis circiter 1066–1068, factum esse videtur. 3) Benno l. episcopus Osnabrugensis mortuus est die 19. sive 20. sive 21. mensis Septembris anni 1068, cf. Ann. Osnabrugenses

brugeses ('Osnabrück. Geschichtsquellen' I, 2, quos secutus est Ertmann ib. I, 49), Witte p. 268 (qui Ann. Iburgenses deperditos sequitur), Necrologium Osnabrugense ('Mittheil. des histor. Vereins zu Osnabrück' IV, 156 sq.). Lampertus Hersfeldensis (ed. Holder-Egger p. 104) mortem Bennonis l. ad annum 1067, narrat, cui Meyer v. Knonau ('Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich IV. und Heinrich V.' I, 576 n. 54) fidem habuit; sed eum errasse nostra demonstrat Vita. 4) Heinrichus rex d. 28. m. Octobris a. 1068. in vico Rochlitz

1068. eorumque super domino^a Bennone requisita^b sententia omnes unanimiter, tot eius auditis^c virtutibus, voce et manibus, consensu et animis sibi illum praeesse episcopum devotissime acclamando laudabant. Verum ille, ut sapiens, propriae infirmitatis conscius oblatum honorem ea coepit excusatione renuere, quod^d mundialibus negotiis semper^e occupatus minus sese^f studiis exercuisset internis, indignum esse vociferans^g eum in episcopum eligi, qui saeculi actibus magis quam ecclesiae Dei praeesse iam tanto tempore didicisset. Sed cum rex populi alacritate^h perspecta a sua sententia flecti non posset, in divina clementia confusus humiliter annuit omninoⁱ et fieri episcopus spe veteris gratiae adhortante consensit. Forte autem hoc^k actitari contigit in beati Clementis Romani pontificis et^l martyris egregii die solemni^m, cui se ea die intentissimis precibus et omnimoda devotione commisit. Specialem namque patronumⁿ prae caeteris sanctis sibi in omne vitae suae reliquum tempus elegit atque humillimum famulum semper se illius vovit^o fore clementiae, tali conditione suae devotionis promissa confirmans, ut, si huius suffragantibus sancti^p meritis Dei gratia ea die sibi dignaretur adesse clementius, in eius^q commemorationis honore in episcopatu degens altare construere et consecrare deberet; id^r ab eo solum intime flagitans et exposcens^s, ut, si eum Dominus ad provectum populi sui suaeque salutem animae et non^t damnationem^u communem^v ecclesiae suae praeesse disponderet, eius in eo fieret voluntas^w; si autem aliquod periculum loco vel sibi propriis exigentibus meritis ex sua promotione imminere deberet, divina pietas per merita martyris^x occasionem ab eo dignaretur auferre, per quam sibi vel aliis via panderetur posse perire. Quid plura? statim eadem^y die a regia maiestate designatus in praesulem et per legatos idoneos protinus missus ad locum^z maxima profecto cleri et populi est ibidem alacritate susceptus. Modicum vero ibi temporis ordinandis rebus indulgens dominicique natalis devotissime celebratione peracta consecrandus Coloniam digno est comitatu profectus.
1069. Verum ibi quoque a pia memoriae Annone archiepiscopo, prout villicationis suae tempore optime meruerat, digna susceptione honoratus anno dominicae incarnationis millesimo LXVIII. kal. Februar.³ ab eodem vero⁴ archiepiscopo⁵ Osnabrugensi⁶ ecclesiae omni devotione ordinatur episcopus, dignis etiam in id cooperatoribus⁷, Frederico videlicet venerabili viro, Monasteriensi episcopo, sed⁸ et Eilberto⁹ aequae ad opus Dei viro probato, Mindensi¹⁰ episcopo, debitae¹¹ benedictionis impendentibus officium et probatae electionis assensum.
- Celebrata¹² igitur ibidem quae instabat beatae Dei genitricis purificatione maximo gaudio plenaeque laetitia ad propriam sedem est reversus. Ubi magna solertia triennio ante Saxonicum bellum loci sibi commissi cuncta curavit verbique Dei semina populo spargens, moribus subditorum excolendis insudans, dominici agri zizania ab inimico seminata extirpans¹³, universa suae dispensationis officia districtioris et indulgentiae moderatione administrans prorsus se sibi et omnibus utilem et profecto non minus honorabilem praebuit.
- (14) 12. Uno tempore etiam, cum sanctionales feminas de loco, qui Hertzebrock¹⁴ dicitur, minus regulariter vivere comperisset, in ipsa Osnabrugge¹⁵ eis monasterium statuit, reputans sibi propiores continentius victuras et difficiliorem fore ad vitia committendi prohibitionem licentiam. Sed cum nullo modo a sua solitudine erui possent nec ulla blandiendi aut minandi ratione locum mutare acquiescerent, ecclesiam ipsam iam ab ipso in beatae Gertrudis¹⁶ honore dedicatam et cum omnibus claustralibus officinis diligenter extractam

a) deest W. b) perquisita W. c) audita W. d) ita SNIEW; quo G. e) semper negotiis W. f) se W. g) vociferans G. h) al. pop. W. i) omnino conf. hum. ann. W. k) ita SNIEW; haec G. l) ac W. m) specialemque sibi illum pat. W. n) fovit G; fore vovit W. o) sancti suffr. W. p) eo W. q) id — exposcens deest G. r) ad add. W. s) eorum add. W. t) sui add. W. u) ea W. v) Osnaburgensem add. W. w) deest W; fortasse in codice antiquo scriptum erat ven (scil. venerabili) (H.-E.). x) beato add. G. y) Osnaburgensi W. z) cooperatoribus W. a) set G; deest W. b) Eilberto W. c) Myndensi W. d) ita SNIEW; devotae G, deest E. e) celebrato W. f) deest W. g) ita G; Hertzebroick SNLE, et ita scribit M. Rost. h) Osnaburgo G; prope Osnabrugum SNLE, cf. infra p. 880, n. g et p. 889, n. f.

diploma dedit (Stumpf, 'Reg.' 2720), diem natalem Domini Goslariae celebravit (Lampert., Compil. Sanblas. 1069). Regem iam mense Novembri Goslarum profectum esse Nortberti narratio probat.

1) Die 23. m. Novembris. 2) Cf. Matth. 6, 10.

3) III. non. Februar. in festo Ipopotant, ait Witte p. 268 ex ann. Iburgensibus. Vitae nostrae dies, quippe qui a 1069, dominicus fuerit, probabilior est. 4) Cf. Matth. 13, 24. 25. 5) Hertzebrock in praefectura Wiedenbrück. 6) Cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 92.

suam vel successorum suorum competentiore[m] fortasse occasionem expectare dimisit, si quoquo modo eam aliquando Deus per aliquem fidelium suorum plena^a sui servitii exhibitione dignetur. Tunc etiam per quasdam invias paludes, quarum in his regionibus plerae-⁽¹⁵⁾ que sunt, siccās et aequatas itinerantibus vias fecisse dinoscitur; quod cum in multis, tum evidentius in loco qui Wittenvelt¹ appellatur apparet, ubi vix in aestate prius transire volentibus^b iter esse potuit. Sed ipse ibi collecta populi ingenti multitudine multo tempore sedens^c ita permeabilem duabus altrinsecus contra se fossis electis eundem reddidit locum, ut etiam hiberno^d ibi tempore omnibus transire sit facile.

13. Sed iam tempus postulare videtur, ut de loco hoc et nostrae congregationis⁽¹⁶⁾ initio aliquid et breviter referre debeamus. Montem igitur istum antiquis temporibus munitissime fuisse constructum et egregiis sedibus adornatum plurima indicia manifestum esse declarant. Licet enim ipse adhuc valle triplici circumdatus^e multis subterraneis aedificiis, quae quotidie pene eruuntur, de se huius rei certum testimonium dare sufficiat^f, possunt tamen et hoc attestari litteris comprehensa gesta multorum, quae inter plurima⁽¹⁷⁾ huius regionis, quae huc usque destructa videmus, castella antiquorum haec tria praecipua et eminentiora fuisse concordī relatione contendunt: Heresburg^g videlicet in Saxoniae Hessonumque situm confinio, Siegburg^{h,i} quoque super Ruram^j fluvium positum et hoc nostrum Iburg^k, quod ex iocundo situ terrarum egregium fuisse nemo^l qui dubitet. Eo autem tempore, quo Carolus inclitus^m et magnus imperator huius terrae homines pagani⁽¹⁸⁾ nismi erroribus eruere et suo dominio subiungere diutino certamine et magnis bellorum apparationibus laborasse describitur, Widikindus rex Saxonum, vir animi, ut dicitur, et corporis viribus pene homines excedens, plurima cum Francis ex hac urbe, cuius tunc dominus fuit, praelia commisisse refertur. Sed rege hoc devicto totaque Saxonia in fidem christianam et deditionemⁿ Francorum redacta, cum imperatori supra dicto regnique prioribus⁽¹⁹⁾ matibus communi placuisset consilio, ut universa gens Teutonica aequali conditione sub uno semper rege parili subiectione consisteret^o, exindeque per omnes regni terminos pacis communione transfusa ecclesias construere, castella diruere, armis temperare, bella depungere firmiter statuisset imperiale decretum, inter caeteros, qui tunc longe lateque sunt diruti, etiam hunc nostrum montem constat in solitudinem fuisse redactum. Verum cum⁽²⁰⁾ haec ipsa tellus, in qua mons iste consistit, quae scilicet inter tres rivulos et ex aquilone monte maximo concluditur, ad Disnam^p pertineret curiam episcopalem, horreo constructo, ubi nunc noster est hortus, redditus inde per singulos annos exacti sunt pro quantitate agrorum, quod per annos plurimos ita durasse et ad venerabilis viri Bennonis, huius sanctae Osnabrugensis ecclesiae episcopi^q, tempora usque venisse profecto hic consistentium⁽²¹⁾ pene nullus ignorat. Qualiter autem ab eo mons iste reaedificari sit coeptus, plurimi, qui adhuc in carne supersunt, hoc nobis ordine solent attestando narrare.

14. Plurimo itaque tempore exacto, cum iam bellis undique sopitis pacis diutinae⁽²²⁾ prolixitas insolentiam peperisset, non solum potentes et nobiles quietem rumpere et seditionibus dissidere persuasit, sed et vulgus ignobile et rusticam^r conditionem in maiores armavit et novarum rerum suo more cupidam fecit. Cum igitur anno quodam temporum proventus regionem istam cum caeteris rebus, tum etiam glandium ubertate replisset, et

a) plenam GSNI; plena emendavit E. b) prius post volentibus repetit G. c) laboribus invigilans add. SNIE.

d) hiberno G. e) circumdatus G. f) sufficiunt omnes; emendavi ego; in codicibus interpolatis praecedentia verba prorsus immutata sunt. g) ita GN; Heresburgh IE. h) ita GN; Siegburgh IE. i) Ruram omnes, corr. Ruram, NI.

k) ita GNE; Iburg I. l) ita G et Ertm.; est add. SNIE. m) inclitus G. n) ita G; ditionem SNIE. o) ita SNIE, sed G. p) rusticum W.

1) Situs inter vicos Engter et Vörden in praefectura Bersenbrück; cf. 'Osnabrücker Urkundenbuch' II, 291 n.2.

2) Hodie Stadtberge ad fluvium Diemel sive Niedersyberg in praefectura Brilon. 3) Hodie Syburg (Hohensyburg) in praefectura Tremoniensis. 4) Cf.

Poeta Saxo ad a. 803, v. 21sq. (MG. Poetae Latini IV, 48): Hoc sunt postremo sociati foedere Francis, Ut gens et populus fieret concorditer unus Ac semper regi parens aequaliter uni. 5) Dissen in praefectura Iburg.

6) Hic est Benno I. (Beringarius), episcopus Osnabrugensis ab a. 1052. usque ad a. 1068,

cf. supra p. 877, l. 38sq.; fundator Iburgensis monasterii.

'noster Benno', qui aedificationem a praedecessore suo inchoatam perfecit, initio capitis 15. clare ab eo distinguitur. Neque Wittius, qui Vitam nostram excerpit, neque falsarius, qui eam depravavit, hanc distinctionem animadverterunt, itaque factum est, ut duos Bennones confunderent.

iam mons iste ex antiquissimo situ similis^a fuisset circumstantibus densitate silvarum^b, circumnantes rustici, quos hic^c commarchiones appellant, porcos suos huc^d immittere glandesque saccis asportare et rem episcopi propriam^e communi usui mancipare coeperunt. Sed cum villicus, qui hic forte^f horreo praesidebat, machinationi eorum obsistere et rem commissam etiam armis defendere vellet, illi non acquiescentes magnis eum affectum^g iniuriis Osnabrugge^h usque fugere compulerunt. Cumque id milites, quorum tunc ibi cum episcopo copia erat, suo more festinato impetu vindicare parassent, prudens episcopus suis se armis hanc iniuriam ulcisci velle respondit acceptaque stola continuo eos in ecclesia ut rerum ecclesiasticarum invasores habito ligavit, se excommunicatum illos minatus, nisi infra praescriptum terminum synodali iureⁱ satisfacere vellent. Rusticos autem iustitiam suam iuramento defendere velle professos communi regionis huius consuetudine devicit, dicens se potius rem tanto tempore sine contradictione possessam iuramento advocati sui retinere debere, quam illos praesumptione periurii violentem^j possessiones abstrahere alienas. Itaque super hac re die^k constituta, advocatum suum nomine Megimbaldum^l, qui adhuc in extrema senectute apud Disnam est advocatus, homo probus et^m nobilis, secum adduxit, qui illicoⁿ equo ascenso secumque quibusdam loci huius^o peritis assumptis, maxima populi multitudine cum episcopo congregata praesente, ipse praecedens montem circumvit^p, totumque spacium, quod hoc ambitu designaverat, ipse propria iurans manu episcopo praesenti suisque successoribus aeterna possessione^q firmavit, et quod hic vulgo^r sunder^s appellatur, eo quod seorsum privato alicuius usui separatim a communi hominum utilitate secernit, aeternaliter^t vocari et esse constituit. Episcopus autem montis amoenitate veterumque murorum ex fundamentis firmitate perspecta, et qui^u adhuc^v nomen pristinum celebriter ab antiquitate servasset, succisis silvis et arbutis erutis habitabilem fecit, parvoque tugurio prae festinatione extructo^w saepius in hoc manere disposuit, ubi et secretius ad quae vellet vacare posset et quandoque etiam turbam declinaret infestam.^x

15. Igitur huic nostro^y Bennoni postea^z in^{aa} episcopatu^{ab} degenti^{ac} locus iste omni^{ad} oportunitate complacuit acceptaque occasione, cum iam undique videret bella consurgere, huc se omnimoda cordis et corporis intentione contulit, a praedecessore suo iam aliquanta inchoata parte murorum, omnis generis aedificandi commodissime^{ae} reperta materia. Cum 1078. autem iam detecta in apertas inimicitias erumpens fuisset Saxonum diu latens simulata^{af} subiectio, totumque regnum vario ubique novarum factionum quateretur impulsu, expulsoque de Saxonia rege^{ag} fautores sui post se relictos innumeris quotidie periculis urgerentur, illustris vir et prudens Benno episcopus sciens se super hoc voce dominica^{ah} praemonitum, quia oportet haec fieri, sed nondum statim finis, etsi huius negotii iam ante non esset ignarus, tunc tamen propiore stimulatus periculo omni intentione omnique labore, denique^{ai} que omni impensa et studio montem firmare et munire curavit, suis et sibi totique episcopio certum praeparando praesidium universaeque regioni certe commune refugium. Quod et postea vidimus, cum haec urbs omnibus fuisset profecto hominibus et iumentis, frugibus et vestibus, pecudibus et vasis omnique omnium suppellectili fidissimae abscon- sionis receptio in tota tam diutina tamque horrenda tempestate bellorum. Quotiens enim 40 Saxones cum suis regibus, quos sibi expulso rege Henrico creaverant, hanc terram generali expeditione vastabant, haec urbs sola eis fortissime restitit et omnes fugientes ad se tutissima protectione defendit. Verum inter haec episcopus noster suae promissionis non immemor, quidquid sancto Clementi in die exaltationis suae devoerat, iungi in animo meditatione pertractans, ubi potius altare, quod voverat, consecrari oporteret, diu cogitasse 45 perhibetur; sed tandem, quia locum istum^{aj} ad cuncta, quae voluerat, competentem videbat,

a) singulis W. b) sylvarum G, et similiter saepius. c) ibi commarchiones W. d) illic W. e) deest W. f) ibi sorte W. g) Osnabrugge fugere W; Osnabrugum GSNLE. h) iuri W. i) violentes G. k) diu G. l) illico G. m) ita GSNLEW; huius loci G. n) circuit W. o) ita GSNLE; sempiternam possessionem W. p) vulgo ibidem W. q) Sntden W. r) et etern. W. s) ita GSNLE, quod W. t) aduc eciam W; cf. infra p. 884, l. 28. u) extento W. 50 v) deest W. w) omnium W. x) commodissime G. y) loca ista G.

1) Meinbold vir nobilis inter testes duarum chartarum kundenbuch' l. 145 sq. nr. 170. 171. 2) Rex a castello Osnabrugensium nominatur, quarum altera a. 1074, altera Harzburgensi a rebellibus Saxonibus obsessio fugit 9. sive inter a. 1074 et a. 1088. data est, 'Osnabrücker Ur- 10. d. m. Augusti a. 1073. 3) Cf. Matth. 24, 6.

ut se hic corporis praesidio gaudebat esse securum, ita etiam se hic spirituali lucro animae suae salutis prospicere saluberrima definitione decrevit. Itaque lignea capellula, ubi nunc beatae Dei genitricis oratorium cernitur, festinanter extracta altare ibi in beati Clementis honore dedicavit, id quoque piae devotioni adiciens, ut, si Deus pace reddita villicationis suae tempora prosperari annueret, monasterio constructo praediisque acquisitis abbatiolam qualicunque facultate inchoare deberet, eius autem perficere esset, a quo bona cuncta procedunt, et ipse perficiet, confirmabit solidabitque¹.

16. Sed iam ingravescente magis peste bellica, cum sibi quotidie etiam ab amicis⁽³⁰⁾ captivitatem aut mortem imminere conspiceret, suorum etiam maxime infidelitate perterritus iterum pro tempore cedendum putavit² et episcopo, prout tunc potuit, disposito urbeque³ commissa his, de quorum fide minime dubitabat, cum aliis, qui plurimi pro arctiore fidelitate in regem de hac regione expulsi sunt, parvissimo suorum comitatu ad regem profectus est. A quo admodum gratanter susceptus, aliquanto cum eo tempore conversatus, iam tempus advenisse percipiens, quo decimationis suae iam tanto tempore violenta ablatae commodius posset causa tractari⁴, ne spacium ingratisimae oclii in palatio degens prorsus inutile duceret, propriis primitus amicis, deinde regis familiaribus tantae controversiae querimoniam⁵ insinuando detexit. Qui omnes pari animo eademque caritate promptissime ei voluntarie auxilium pollicentes brevi persuadere potuerunt, ut regis familiaribus causa commissa pro se eos loqui deposceret et regiam sibi in hac duntaxat⁶ re benevolentiam, quacunque possent arte, compararent. Erat⁵ enim ea tempestate post ablatae decimationis tempora eiusdem decimationis rehabendae commodissima ratio: imprimis videlicet omnium ecclesiarum vel episcoporum sua omnia potestative possidere et disponere debere libera facultas et consuetudo communis; tum etiam quod ipse episcopus pro regis fidelitate omnibus et amplissimis divitiis dimissis ad eum nudus et profugus venisset, quam utique rege digna munificentia remunerari oporteret; dehinc alios regi fideles futuros, si huius devotioni digna fuisset praemiorum recompensatio largitione; eiusque voluntaria paupertas, cui nunc rex tantis necessitatibus praepeditus pleniter subvenire non potuit, spe aliqua futurae abundantiae recreari expectaret. Deinde, qui eum haberent, iam etiam essent hostes publici et omnimoda a rege pro suae perfidiae meritis calumnia et clade plectendi, et quicquid ex eadem decimatione emolumenti vel utilitatis acciperent, regiae esset procul dubio maiestatis minutio hostiumque pervicaciae et turpissimae desertionis munitio; si itaque regis impensis essent hostes armandi, non sufficere utique regi donativa, unde suos in hostes armaret. Postremo quia iam rex pro peccatis suis a Deo in tantis miseriis derelictus esse videretur, omnibus eum⁶ iam viribus niti oporteret, ut iuste iudicando reconciliari posset supernae iustitiae, quam plurimis iniquitatibus et secularium maxime iustitiarum neglectu omni pene vitae suae tempore offenderet⁶. His⁷ itaque aliisque per plurimis et idoneis assertionibus regi tandem constat esse

a) queremoniam G. b) duntaxat G. c) enim G(S?)NI; eum emendavit E.

1) I. Petr. 5, 10. 2) Cf. supra p. 877, l. 31 sq.: *cedendum putavit*, et quae de hoc loco hucusque non recte intellecto disserui 'Neues Archiv' XXVIII, 125 sq. Verisimile est Bennonem circiter medio anno 1076, ex Saxonia ad curiam regis Heinrichi fugisse. 3) Scil. novo castello in monte Iburgensi edificato. 4) De lite ob decimas Osnabrugenses diu protracta et ab Heinricho IV. composita cf. Wilmans, 'Kaiserurkunden der Provinz Westfalen' I, 819 sqq.; Philippi, 'Osnabrücker Urkundenbuch' I, p. IX sqq. et in 'Mitteilungen des hist. Vereins zu Osnabrück' XXVII, 245 sqq.; K. Brandt in 'Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst' XIX, 142 sqq.; M. Tangl in 'Archiv für Urkundenforschung' II, 186 sqq. 218 sqq.; F. Rörig in 'Histor. Vierteljahrsschrift' 1921 p. 385 sqq. Diplomatum spuriorum, quae ad hanc litteram in favorem ecclesiae Osnabrugensis terminandam fabricata sunt, auctorem Bennonem nostrum

fuisse iam certo constare mihi videtur. 5) Ante hoc enunciatum in Vita interpolata quaedam de Cobbone comite et Goswino episcopo Osnabrugensi inserta sunt, quae ex diplomate spurio Ludovici Germanici (Mühlbacher 'Reg.' 2 1389) desumpta esse possunt. Quae ne cum v. cl. M. Tangl ('Neues Archiv' XXXIII, 80 n. 1) Northerto et Vitae genuinae attribuas, valde caveas; aperte enim verba et dicendi genus Mauri Rost abbatis sunt. 6) Cf. diploma Heinrichi, Jostes, 'Die Kaiser- und Königsurkunden des Osnabrücker Landes' nr. 21, quod Northertus cognovit (infra p. 882, n. 4), ubi narratur: *Osnabrugensis episcopus ... Benno ... serenitatis nostrae clementiam adiit ... iuventutem nostram non parum incusando*. 7) Quae de sequentibus sodalis quondam noster b. m. M. Tangl, 'Neues Archiv' XXXIII, 75 sqq. disseruit, demonstrare conatus Bennonem a rege postulas, ut iuri quod dicitur regalium

1076. persuasum, ut rem episcoporum aliorumque Christi fidelium iudicio permitteret, eorumque^a se diffinitivae^b sententiae probando assensurum, cui tamen, si vellet, se dicebat refragari honestissime posse, et quod tanto tempore sub tot imperatoribus et famosis regibus mansisset immobile, sibi quoque eadem violatione iustitiae non mutari^c debere. Primitus enim et hic rex videbatur antecessorum suorum avaritiam velle aemulari, qui ab utraque ecclesia hinc inde aliquo episcopo vel abbate defuncto maxima solebant lucra sectari, et si iam uni ecclesiae sempiterna essent stabilitate firmata, iam se amplius hoc commodo cariturum posterisque regibus non minima detrimenta relicturum. Verumtamen omni demum cavillatione postposita, rex sive apertae rationi seu rationabili suorum suggestioni cedens totius cardinem litis, cum adessent etiam quam plurimi, qui pro abbate^d loquerentur, ecclesiastica examinatione synodali iustitia permisit evolvi. Itaque huius rei gratia loco dieque statuta synodus est congregata^e, in qua episcoporum multitudo caeterique ecclesiasticarum dignitatum ordines, laicis etiam universis pariter omnino consentientibus, pari iudicio communicare sententia Osnabrugensem affirmabant ecclesias iniuste tanto tempore fuisse spoliata regemque praesentem oportere liquidissimam recognoscere^f iustitiam, ecclesiamque illam tali mutilatione deformem^g communi consuetudine et iure ecclesiarum non uti esse impium et perversum, regem quoque suae magis saluti animae et honestati quam successorum suorum divitiis debere consulere. Actum est hoc apud
1077. Radisponam Bavariae urbem anno dominicae incarnationis MLXXXV⁴. Igitur rex Henricus decimationem suam Osnabrugensi ecclesiae suoque episcopo Bennoni praesenti omnium,⁵ qui aderant, consilio, iudicio et consensu recognovit et reddidit et in aeternum omnis conditionis exceptione seposita immobiliter semper et fixe possidere donavit; nec iam abbati Corbiensi vel Herfordiensi⁴ abbatissae ullam deinceps querimoniam super hac re fore residuam, sed utraque monasteria illa sua se facultate sustentarent et praediis, Osnabrugensis autem ecclesia decimationem suam caeterarum iure et consuetudine ecclesiarum²⁵ liberrima semper possessione teneret. Quod ut firmius et ab omni posset semper permanere impiorum praesumptione stabilius, rex huius rei seriem continentem⁶ aureis litteris — ipse tamen manu propria signum inficiens — chartulam iussit conscribi regio insignitam sigillo², in huius videlicet negotii testimonium perpes et memoriam sempiternam. Quod chirographum in Osnabrugensi ecclesia cura tanto diligenter servatur, quantum⁸⁰ contra omnes irruptiones et tentationes^f inconconvulsus semper et firmissimae munitionis murus habetur.

- (21) 17. Verumtamen episcopus noster omni semper prudentiae circumspectione contextus uno permoveri scrupulo videbatur, quod videlicet nondum congruenter papae esset auctoritate firmatum. Et quamvis eo tempore graves⁶ inter regem et apostolicum Hildebrandum,³⁵ qui alio nomine Gregorius dicebatur, inimicitiae ferebantur, accepta tamen a rege licentia

a) ita G; eorum SNIE. b) ita SNIE; diffinitae G. c) mutare G. d) Herfordiensi G. e) ita Erim.; continenter GSNIE. f) irruptionum et tentationum GSNIE; emendavit E; fortasse autem lectio codicum retinenda et verbum aliquod (praesumptiones proponit Holder-Egger) supplendum est. g) gravis G(SN)IE; gravis, corr. graven, N.

et spoliolum renunciaret, ea a v. cl. B. Krusch in 'Mitteilungen des hist. Vereins zu Osnabrück' XXXII, 348 sqq. omnino recte refutata sunt. Cui quidem Tangl, qui in opinione sua persistit, se uberius responsurum esse pluries promisit ('Archiv für Urkundenforsch.' II, 226, n. 2. 326, n. 1 et in versione Germanica Vitae nostrae p. 32, n. 1), sed hoc numquam fecit. Krusch verba Nortberti (supra I. 4 sqq.) ita interpretatus est: reges eo usque, cum et episcopatu Osnabrugensi et monasteriis Corbeiensi atque Herfordensi privilegia de decimis confirmarent, et a novo quoque episcopo et a novis quibusque monasteriorum praelatis ampla dona accepisse; si autem iam uni ecclesiae, episcopatu scilicet, sempiterna decimarum possessio confirmaretur, successores suos ab altera parte nihil accepturos et propterea detrimentum magnum capturos esse.

1) Corbeiensi Wernhero, qui adversariis Heinrici regis⁴⁰ adhaerebat. 2) Wormatiense hanc synodum congregatam esse, chartae Heinrici regis docent. 3) Cf. diploma spurium Ludovici Germanici (Mühlbacher 'Reg.'² 1889): *episcopatum suum . . . huc usque non sine nostra culpa indecens et informe quasi pecus mutilum permansisse*. Nortbertus hoc diploma cognovisse videtur. 4) Ratisbonae iudicium synodi Wormatiensis confirmatum est diplomate Heinrici regis, Jostes, 'Die Kaiser- und Königsurkunden des Osnabrücker Landes' nr. 21. Quod diploma anno 1077., non 1075. datum⁵⁰ est; de falso Nortberti numero cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 120, n. 1; Tangl, 'Archiv für Urkundenforschung' II, 228, n. 1. 5) Charta Heinrici aureis litteris scripta et aureo sigillo munita data est d. 80. m. Martii a. 1079; Jostes I. I. nr. 23.

Romam profectus¹ papam illum adiit, et quicquid super decimationis illius recognitione statuerat, apostolici illius assensus et auctoritas Romana firmabat². Tanto enim se toto illo turbine bellorum prudentiae veritatis et fidei utrobique moderatione librabat, ut in utraque semper ei parte sine suspicione et timore conversari liceret; nec rex unquam, quamvis inter hostes suos eum manere videret, de eius fidelitate ambigeret, nec hi, quamvis regi fidelissimum esse non dubitarent, insidias unquam de eius fraude timerent. Porro nos, qui haec strictim super decimatione Osnabrugensi retulimus, plurima causa brevitatis praetergressi sumus, id solum in hoc opusculo sufficere arbitantes, quia — quod tanto temporis spatio, quippe, ut fertur, ab imperio pii imperatoris Ludowici, episcopatum istum incomparabili damno et gravissima semper iniquitate vexabat, omnesque huius sedis praesules acerrimo studio iugique labore suae quisque successionis serie repetisse sciuntur, dum gravibus quoque saepissime iniuriis affecti ab incepto tamen deterri non possent — solus iste virtute inaestimabili incessabilique labore ad finem usque feliciter perduxit et sponsam suam proprio privilegio dotis tanto despoliatam tempore debito honore pristini decoris ornavit, apud quam absque dubio nomen eius perpetua erit in laude et memoriale eius in benedictionibus sempiternis. Si enim hisce inserere cupimus, quantos per triennium pauper et exul labores pertulerit, quotiens iniuriose repulsus non desperaverit, quotiens induciis positus ad locum constitutum frustra perrexerit, quotiens Romam iterit omnesque, de quorum adiutorio praesumebat, offensos invenerit³, qualiter barba crescente vultus notitiam dissimulando celaverit, quotiens iamiam, ut ipse putabat, omni negotio peracto domum reverti cogitans ausus redire non fuerit, qualiter etiam regis curiam miserabili labore turpique egestate pertesus apud amicos, si quos in exteris regionibus invenire potuit, quasi hospitandi gratia latuerit — si denique haec singula et multa similia, quae eo tempore gessit, referimus, profecto non tam utili haec poterunt quam longo sermone narrari. Quod manifestius his literis, quas tunc Sigewino^b Coloniensi episcopo^a misit, 1079, apparet:

'Depositus apposito, eiectus electo salutem, nec iam episcopus Benno domino archiepiscopo utriusque hominis semper felices successus in Domino. Quia rupto regni foedere usque ad naufragium periclitatur navis ecclesiae, vel vos, qui Deum timetis, quid regni statum deceat, solerter consulite, ne usque ad internationem in nos hostilis mucro deserviat⁴, qui undique gladiis circumfundimur, et non est qui eripiat⁵. Sane propter apostolicae sedis obedientiam volentes patimur tantam persecutionis angustiam in tribulationibus, quae nos invenerunt⁶ non deficientes: malimus enim fugientes in manibus Egiptiae dominae relinquere pallium⁷, quam emancipati eidem turpiter servire usque ad animae interitum. Prosperum faciat iter vestrum Deus salutarium nostrorum⁸'.

Sed his ita finitis ad reliqua pergamus.

18. Igitur postquam inter regem et apostolicum semel exorta discordia nullo potuit (32) hominum consilio vel ratione sedari, Deo profecto tot hominum offenso sceleribus deserente terras, abundante iniquitate et refrigescente caritate multorum⁹, nullusque ab alterutra parte modus fieret, inde scilicet maledictionum vel excommunicationum, hinc vero bello-

a) ita SNLE; inveniret. G.

b) Sigewinus G; nomen omisit interpolator.

1) Bennonem ab Heinrico initio a. 1078. et vere a. 1079. Romam missum esse scimus, cf. Meyer von Knonau, 'Jahrbücher Heinrichs IV.' III, 98, 209. Sed verba Northelli infra l. 18 insinuant, eum pluries etiam hoc exilii tempore Romam ivisse. 2) Privilegium Gregorii, cuius etiam Annales Iburgenses 1083 mentionem faciunt, nobis servatum non est et certe eo tempore, de quo Northertus hoc loco agit, datum esse non potest, cum item, quae etiam in curia Romana de decimis contracta erat, a. 1081. nondum terminatam fuisse ex epistula Gregorii hoc anno ad legatum suum Altmannum episcopum Pataviensem scripta (Registr. Gregorii VII. IX, 10, ed. Caspar p. 587) appareat. Si

privilegium Gregorii omnino datum est, quod O. Löffler, 'Historisches Jahrbuch' XXIV, 302 sqq. et M. Tangl factum esse non credunt, id solum anno 1083. fieri potuit, quo Benno a rege denuo in Italiam vocatus 'pene quotidie inter regem et papam internuncios currens' (infra c. 22) de pace inter eos faciendi tractavit. 3) Sigewinus archiepiscopus creatus est ultimis a. 1078. sive primis a. 1079. diebus, cf. Meyer v. Knonau l. c. III, 155; itaque Bennonis epistolam a. 1079. datam esse verisimile est. 4) Cf. 2. Reg. 2, 26. 5) Cf. Psal. 70, 11. 49, 22. 6) Cf. Psal. 45, 2. 118, 143. 7) Cf. Gen. 39, 12. 8) Cf. Psal. 67, 20. 9) Cf. Matth. 24, 12.

rum caedium et rapinarum, eo processum est odii et invidiae, ut, nisi rex deponeretur aut papa, tantae irae et inimicitarum fomites penitus extinguere non possent. Congregata igitur apud Ticinum^{a.1} Italiae civitatem episcoporum multitudine, qui regiae parti favebant et papae eo ferebantur infensi, quia indiscretus nimium dicebatur ab eis, cum de eorum nequitia saepe vera loqueretur, cum eorum consilio et instinctu rex alium papam in sede apostolica sublimare disponderet, interfuit etiam conventui illi episcopus Benno, quamvis invitatus, sed eo tamen prudentiae oculo, quem secum semper portare solebat. Videns enim in utraque parte plurima magis odio quam ratione tractari et regi semper fidelis, nunquam autem papae inobediens esse desiderans, sed et, quem tanta res finem habitura esset, ignorans diligentissime intendere coepit, quoniam rationis exitu fieri posset, ut salva honestatis pristinae integritate neutra in parte posset iure culpari. Forte autem in ecclesia, ubi ista gerebantur, erat altare^b, quod retro concavum foramen, quo quis intrare vix posset, panno praependente obtexerat, — ad cuius etiam similitudinem hoc nostrum altare postea ipse quasi insensibili materiae gratias reddens iussit extrui^c — iuxta quod cum solito more psalmodiae vacans solus sederet, propius accedens aptissimum latibulo locum esse perpendit, et si intro ire valeret, paulatim nullo vidente tentavit. Os itaque foraminis quamvis difficile ingressus antrum ipsum interius reperit ad sui receptionem corpusculi sufficienter extentum. Magnas itaque divinae dispensationi gratias agens, panno, qui praependebat, diligentius oppanso foramini, totum diei spatium ibi taliter latitando nemine prorsus conscio exegit, tanto intentius orationi insistens, quanto se et ipsius loci oportunitate propinquiorem Deo esse cognovit, et tempus, quo totius ecclesiae status quaefiebatur, aegre perspicxit. Hora, inquam, qua cunctis adunatis coepta esset causa tractari, deprehensum est Osnabrugensem episcopum non adesse Bennonem. Missis itaque a rege et circumquaque discurrentibus et domo, in qua hospitium habebat, quaerentium incursu iam pene confracta, cum nusquam reperiretur locorum, alii fuga elapsam, alii infirmitate detentum, aliqui etiam speciali quadam infidelitate commune colloquium vitasse dicebant. Sed iam die declinata in vesperum, cum papam abdicasset eiusque in locum substituisent Ravennatem episcopum, qui etiam adhuc Clemens nomine Romanae praesidet ecclesiae³, plurimaeque alia statuissent, quibus episcopus iste, si praesens esset, minime praeberet assensum⁴, egressus suo, nemine itidem rem considerante, latibulo, iuxta altare, ubi prius sederat, subito residere conspicitur. Stupentibus igitur non minusque mirantibus cunctis et, ubi fuisset, studiose querentibus se de loco illo per totum diei spatium non recessisse velle iurare per conscios sanctos spondebat; ad regem quoque statim adductus plenissime se de omni infidelitate purgavit, qui illum tamen in fide pristina firmiter stare lenitate verborum hortari maluit quam terrore constringere. Exinde igitur praeclara felicitque prosperitate vel animi prudentia utriusque papae, quod profecto perpaucis ea tempestate possibile fuit, amicitia usus regiam quoque nusquam incurrere offensam, efficaciter apostolum audiens: 'Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes'⁵.

(23) 19. Per idem tempus victis a rege Saxonibus interfectoque, quem sibi regem posuerant, duce Rodolpho⁶, cum tota Saxonia coeptam ferociam graviter humiliata deponeret et profugis ex se reditum invita concederet, episcopus noster iam se liberum posse domum redire conspiciens, quid ante egressum Deo devoverit, diligenter intendere coepit. Itaque reliquiis sanctorum undecunque potuit acquisitis, libris quoque, vasculis ac palliis et quicquid ad congregationem incipiendam necessarium idoneumque esse cognovit, cum redeundo Moguntiam deveniret, in beati Albani monasterio abbatem⁷ aggreditur, et quia eius notitiam prius habuerat, quid animo gereret, competenter exponens cum consilio pariter ab

a) Cicinum, corr. alia manu Ticinum, G. b) altari G. c) ac G.

1) Error Nortberti; loquitur de synodo Brixinensi, quae d. 25. m. Iunii a. 1080. habita est. 2) Cf. chartam anni 1110 ('Osnabrücker Urkundenbuch' I, 192 n. 225), in qua Iburgensis altaris sancti Clementis *quod retro concavum est* mentio fit. 3) Mortuus est d. 8. m. Septembris a. 1100, cf. Köhncke, 'Wibert von Ravenna'

p. 98sq. 4) Benno decreto synodi Brixinensis (MG. Constitutiones I, 118 nr. 70) non subscripsit. 5) Roman. 50 12, 18. 6) D. 15. m. Octobris a. 1080. 7) Monasterio S. Albani Moguntiensis praesidebat annis 1074—1085, abbas Godescalcus.

eo exposcit auxilium; qui illico^a cum eo in opus Dei duodecim monachos misit, ut res incepta per eos digna fieri posset postea per plures augeri. Quos in itinere parumper praecedens Osnabrugge^b perrexit, ubi ipse nudis pedibus et multis lacrimis^c ab omnibus honorifice gratissimeque receptus chirographum super decimatione, quod secum detulerat, publice in ecclesia recitari populo audiente Deoque super hoc gratias agente praecipit. Sed ibi ordinandis rebus iam tanto tempore miserrime disturbatis aliquamdiu morans, quod congregationem in monte facere vellet, fidelioribus suis insinuare^d curavit. Quorum ad hoc^e alacrem devotionem attendens totum se in hunc vigilantissimum laborem contulit studiumque collegit, recogitans et dolens se iam nimium diu per innumeras nugas inaniter errasse dispersum. Tanta enim festinatione opus coeptum aggreditur, ut quadam etiam absurditate argui videretur. Necdum videlicet officinas vel domicilia ulla construxerat, ubi fratres, quos secum duxerat, congruenter possent recipi aut ulla monasticae disciplinae exercere vestigia; parvissimo itaque iuxta capellam eos tugurio inclusit, donec monasterio constructo officinae monachis pararentur idoneae. Sed cum iam mons iste, ut supra retulimus, cum omnibus pertinentiis suis ad Disnam pertineret, alio praedio dato, quod a Cuniza^f nobili vidua per precariam adquisierat^g, nomine Bonwide^h, concambium fecit, monteque diviso occidentalem eius partem sibi successorumque suorum habitationi reservans partem orientalem cum omni eius circumquaque iacente planitie monasterii loco usuique fratrum in varias mancipavit officinas et exercendos cultus agrorum. Exindeⁱ igitur monasterii statuendi fundamenta iacturus, cum locus ipse esset medio quoque asperimo eminente dorso utrinque^j praeruptus, difficillimum incipiendi operis experiebatur exordium. Sed ipse huius negotii valde peritus, altiora diruens, profundiora terra injecta sustollens planiciem, quae pro capacitate loci in monasterii officinarumque eius amplitudinem sufficere posset, ut nunc cernitur, explanasse dinoscitur. Cumque totis viribus ecclesiae parietibus erigendis instaret nec aliud quicquam taliter occupatus valeret extruere, monachos prae angustia loci valde compressos minus regulariter conversari et vivere contentiose pensavit; unde eis abbatem de monasterio beati Pantaleonis^k illius abbatis auctoritate praefecit, reputans sub capite constitutos deinceps concordius esse victuros. Sed ex duobus monasteriis congregati cum non solum se invicem eadem angustia loci, verum etiam varietate consuetudinum et sui utriusque ordinis defensione turbarent, vehementer contristatus universos ad loca sua remittendos putavit, donec opere perfecto regulariter conversari valerent, quoscunque adduceret. Itaque de Mindensi monasterio^l paucis fratribus, quos similiter assciverat^m, solummodo retentis locum permisit, ut divino operi interim privatim insisterent, ne diurnum sacratis locis deesset officium. Ipse autem coepit aedificationi perseveranter insistens vigilantissimum prudentiae suae oculum ubique circumtulit, supernum iugiter elemosinisⁿ et precibus implorans auxilium, per quod sibi talis deberet locus ostendi, unde queat fratres adducere, in quorum caritatis unione secure confidere posset eos iam deinceps morum fore unitate concordēs nullaue manendi instabilitate suspectos.

20. Sed hoc iterum nova Saxonum tumultuatione differtur; nam quendam sibi Her-
mannum principem praepoentes^o cum ingenti exercitu has iterum partes invadunt, urbem
hanc^p undique studiosa obsidione vallantes^q. Hic equidem breviter referendum videtur, 1081.
quantum ingeniosi viri facundia valuit. Erant in exercitu illo Hildesheimensis^r episcopus
Udo et Ekbertus^s marchio, summi viri virtute et divitiis pene omnes praecinentes caeteros.
Qui cum illum antiqua amicitia et privata quadam familiaritate, quamvis hostes viderentur,

45 a) illico G. b) Osnabruggam G; Osnabrugam SNIE. c) lacrymis G, et similiter saepius. d) ita G; insinuari SNIE.
e) valde add. SNIE. f) adquisierat G. g) utrinque G. h) ita G; assciverat SNIE. i) ita SN; elemosynis I;
elemosynis GE. k) Hildesimensis hic omnes. l) Ebbertus omnes.

1) Cf. chartam Gisilberti et Cunizae, 'Osnabrücker Urkundenbuch' I, 138 n. 157. 2) Bohnte in praefectura Iburgensi perpaucas partes ad Bennonis aetatem redire exponit Ilse Hindenberg l. l. p. 66sq. 3) Coloniaensis; abbas erat Humbertus mortuus a. 1082. De monasterio cf. Lampert. a. 1071. 1074, ed. Holder-Egger p. 132. 190. 50 5) De monasterio S. Mauricii a. 1042. a Brunone episcopo Mindensi fundato cogitandum est. 6) Hermannus rex creatus est initio m. Augusti a. 1081. 7) Iburgense castrum. 8) Cf. Ann. Patherbrunnenses (ed. Scheffer-Boichorst p. 98), quibus docemur expeditionem Saxonum contra Westfalos ante quadragesimam a. 1082. factam esse (caput ieiunii hoc anno erat 9. d. m. Martii). Haec in ann. Iburgensibus ('Osnabrücker Geschichtsquellen' I, 182) excerpta atque ex Vita nostra aucta sunt.

1082. intime venerantur et diligenter, eius petiere colloquium, regi suo pro certo spondentes se illum ad deditionis assensum facillima persuasione flexuros. Gratanter itaque ab eo recepti, dum secretius cum illo multa conferrent, tandem res in contrarium cedit, et^a qui eo venerant, ut ad regem suum^b illum converterent, illius potius regi sese fidelitatem velle iurare eius sunt oratione perducti¹. Cumque reliquiae sanctorum, super quas sacramenta facerent, a populo viderentur afferri, illum eis consensisse urbemque Saxonibus cum iuramento velle tradere arbitantes, pene eis iam vim inferentes illum infidelem et periurum clamitare coeperunt, quos ille artificiose compescuit, ut interim pavore deposito rei exitum praestolarentur, exhortans. Peracto autem sacramento supra dicti viri reversi ad suos omnia prospera pollicentes urbem celeriter obsidione liberant, cum omnibus revertentes in patriam, graviter tamen ab eis prius hac omni regione vastata. Porro in hac fidelitate, quam ambo iuraverant, diu ante interfectionem suam² marchione deficiente, episcopum³ illum firmiter usque hodie permanere videmus⁴; unde etiam locum illum infinitis calamitatibus constat esse oppressum. Quod venerabilis viri Adeloldi eiusdem loci praepositi epistola huc delata testatur, quam hic inserere non piguit, cum sit etiam ipsa quaedam⁵

(26) 'Vivo exemplari iustitiae domino suo venerabili episcopo Bennoni Adeloldus fidelis suus quicquid utriusque hominis devotissima valet servitus. Parva munuscula, quae tuae paternitati mitto, ut dignanter accipias rogo, et quae parva manu offero, pleno corde offert tibi fidelis tui devotio. Certus autem de te domino et patre, quia congaudere et⁶ compati loco sanctae Mariae, cui tu quondam praefuisti et servisti praepositus, animo praescrispisti, adversa et prospera nostrae congregationis, quae intra paucos dies iusto Dei iudicio nos passos esse cognoscimus, in hac brevitate epistolae tibi transmittere necessarium duxi. Civitas nostra circumdata est ab inimicis; praedia sanctae Mariae rapina continua consumpsit et ignis; magna haec essent et intolerabilia, nisi quod minora cognoscimus, quam iniquitatis nostrae exigant iustitiae. Positi autem in adversis ad orationem configimus sanctorum; et quantae essent in ecclesia nostra reliquiae, diligenter investigavimus. Providentia divina novum nobis et notandum ostendit miraculum: nam cum ad corpus sancti Epiphaniï venimus, sanguinem de siccis ossibus eius exire vidimus. Ego, qui vidi et in manu mea tenui, cum aliis canonicis nostrae ecclesiae testimonium perhibeo'.⁷

Sed nos, dum in huius patris nostri amore fallimur, singula de eo referre cupientes modum brevitatis excessimus, hoc solummodo, si possemus, cavere debentes, ne aut ineptae brevitatis compendio nostrae devotionis in eo aliquatenus minuatur obsequium, aut⁸ legentibus pariat arrogans longitudo fastidium⁴; praesertim dum totus huius sermonculi contextus nulla per nostram imperitiam allevetur lepida compositione verborum, aut lingua⁸ eum politior coloribus suae facultatis exornet. Rogamus autem, ut, si qui forte haec legere dignantur, nostrum potius affectum quam verba considerent. Quem enim, si conditio miserae mortalitatis concederet, cuperemus semper habere viventem, de eo saltem mortuo nos verbosus esse non sit onerosum et inde irremediabili dolori solamina quaerere, unde non magna sustinet lector ociosus seriorum dispendia. Sed iam properemus ad alia, quae motu bellico interrupta distulimus.

(27) 21. Erat igitur architectoriae artis, ut iam supra⁴ meminimus, valde peritus. Quod si quis in his nostris aedificiis tantopere non apparere notaverit, sciat haec per eius absentiam maxima ex parte fuisse constructa, in quibus tanti extitit studii, ut ne expulsus quidem et longinquis regionibus morans per alios, quibus hoc iniunxerat, ab aedificando cessaverit. Unde regis imperio in Spirensen urbem adductus ecclesiam illam amplissime sublimatam et prae magnitudine operis minus caute in Rheni fluminis littus extentam maximo ingenio difficilique paratu egregii operis novitate perfecit et immensas saxorum moles, ne fluminis illusione subverteretur, obstruxit⁵. Cum itaque hac occasione saepius illuc

a) ut omnes; emendavi ego. b) Hermannum add. SNIE. c) Udonem episcopum SNIE. d) aut — fastidium, quod 50 ex SNIE damus, deest G.

1) Cf. Meyer von Konrau l. I. III, 463. 2) Ecbertus Meyer von Konrau l. c. I, 580, n. 63 et Ilse Hindenberg l. I. p. 67 sqq.
3) Mortuus est demum a. 1114. 4) Cap. 9. 5) Cf.

iter haberet, Siebergense^a coenobium¹, quod eo tempore religionis aestimatione eximium ferebatur, hospitandi gratia divertere solitus erat. Ubi dum semper cum pro sui merito, tum etiam pro reverentia domini Annonis, cui nec defuncto² quidem fidelis esse destitit, maximo debita caritatis suscipere officio, venerabili viro illius loci abbati Reginhardo, quid in Iburgensi castro inceptit, inter sermocinandum innouit, gravi dolore conquestus, quod fratrum, quos primitus adduxerat, valde esset instabilitate deterritus. Cumque abbas ille intine cum moneret, ne ideo coepto desisteret, sed eo studiosius insisteret, quo difficilior inchoata succederent, diaboli firmans affirmansque fraudibus talia evenire solere, cui nihil magis adversum nihilque odiosius esset, quam divinae aliquem obsequi voluntati spiritualisque exercitii instrumenta animabus parare salvandis: statim oportunitate talis exhortationis oblata omni supplicationis genere suggerere coepit abbati, ut in suae paternitatis regimen locum suscipere³ fratresque dirigeret irrigationi tam novellae plantationis idoneos, omni se eis studio pollicens corporum necessaria collaturum, pro suis scilicet seminatis carnalibus metere cupiens spiritualia eorum⁴. Sed abbas⁵, vir prudentis ingenii, quamvis per se cunctos proficere suisque institutis cuperet salvari quam plurimos, non facile eius precibus acquiescere voluit, prius locum istum⁶ visere tractans; valde enim, quae adhuc acquisierat, praedia erant exigua et tot necessaria⁷, ne, si suos in incertum fratres dirigeret, simile quid eis accideret, quod et aliis accidisse compererat. Atque ita rectae voluntati annuens episcopum praecedentem brevi post sequitur⁸. In huius autem consideratione loci cum aliqua displicerent et pleraque laudasset, maxime ei fertur displicuisse paupertas reputanti in hoc tempore talis negotii nil stabile futurum, quod rerum mundanarum abundantia nulla firmasset, et valde paucos aut nullos cum indigentia corporali monasticum rigorem aequanimitate esse laturos, cum in locupletissimis quoque coenobiis districtio sola multos turbare consuesset.

22. Et sic omnibus rite dispositis iterum regio iussu dominus episcopus in Italiani²⁹ est profectus⁴, ubi anno integro et tribus mensibus in Romanae civitatis obsidione est detentus; nilque aliud tanto temporis spacio ibi perhibetur egisse, nisi si forte Dei optulante clementia cum aliis, quorum Deus tetigerat corda, pacem inter eos et concordiam facere posset. Pene enim quotidie inter regem et papam internuncius currens plus pene laborasse dicitur in pace faciendam, quam in aliqua facere consuevisset expeditione bellorum. Sed cum nullatenus posset obstinatio tanta molliori, tandem civitate tradita proditione civium⁵ papa Hildebrandus fuga elapsus non multo post apud Salernum diem clausit extremum⁶. Exinde iam spe quadam securitatis accepta dominus episcopus ad sedem reversus reliquum iam tempus aetatis omnino disposuit semotum agere ab omni exteriori occupatione et prorsus a regni negotiis alienum. Et quia iam eius penitus desperabatur reversio, praesertim dum senio iam gravaretur et morbis, aliqui maligni in huius loci destructionem inhiabant, putantes se locupletes futuros, si Dei servis expulsi bona sibi ecclesiae liceret diripere. Unde abbatem in maxima tribulatione et labore repens multosque hoc timore perterritos recessisse ex fratribus his litterulis iterum Reginhardi abbatis flagitabat auxilium:

“R.⁸ abbati, viro religiosissimo paternitatis beatitudine sublimato et filiorum circumspectione glorioso, Benno humilis Dei providentia Osnabrugensis episcopus ‘benedictionem a Domino et misericordiam a Deo salutari suo’. Quibus te laudibus efferam, nescio, sed quem non latet desiderium meum, tota^h mentis intentione et sincera devotione committo. Coepisti certe me beare spe filiorum, unde siti meae fervorem auxisti divinum, et nunc, pater sancte, quaeso, ne te gravet crebra mea petitio. Direxisti quippe sponsum idoneum filiae

a) Sygebergense G. b) et religiosum virum Adelhardum abbatem institueret, add. SNIE. c) Siburgensis add. SNIE. d) ita G; illum SNIE. e) necessariorum omnes; emendavit Wilmans. f) visu probaturus, quod auditu perceperat add. SNIE; quae verba fortasse etiam in vita genuina scripta erant. g) Reverendo omnes, quod ex falsa interpretatione abbreviaturae R. (scil. Reginhardo) ortum esse pro certo habeo. h) ita SNIE; tanta G.

1) Ecclesia monasterii in oppido Siegburg (ad Sigam a. 1083, sive sub finem a. 1082, cf. ‘Neues Archiv fluvium sito) ab Annone fundati a. 1066. dedicata est, XXVIII, 124. 5) Die 21. m. Martii a. 1084. 6) Die cf. Meyer von Knonau l. l. I, 528. 2) Obiit 4. d. mens. 25. m. Maii a. 1085. 7) Psal. 23, 5. Decembris a. 1075. 3) Cf. I. Cor. 9, 11. 4) Initio

nostrae, si submiseris supplementum aliquod sponcioni eius: recesserunt etenim a nobis, qui non erant ex nobis; quapropter, domine, condole paucitati nostrae et succurre plantationi novellae. Vale diu, vale nostri memor, pater sancte'.

Iterum ergo fratribus missis omni studio recuperare tantarum morarum dispendia statuit, pleraque eo tempore ex nimia festinatione perpessus impedimenta; sed ipse constantia animi, qua cunctis praestabat, quicquid adversi acciderat, in bonum accipiebat, raro solitus in aliqua rerum adversitate esse deiectus aut nulla unquam prosperitate securus. Est^a autem tale, quod dicimus^b.

- (29) 23. Forte, cum paries meridianus fieret, et iam proxima die beatorum martyrum Crispini et Crispiniani instaret festivitas¹ certatimque festinaretur ab omnibus, quatenus 10 a praescripto eis operis termino citius liceret absolvi, subito inter operantium manus^b a fundamento corruit murus et vix caeteris evadentibus unum ex omni numero in mediis ruinis oppressit. Quod cum vehementer universos, maxime tamen praecipueque turbaret episcopum, levisque iam iactura parietis aut potius nulla in comparatione putaretur oppressi, cum summa festinatione iam novo inchoato labore quaeri iubetur, qui putabatur extinctus, 15 si forte saltem inter disiectas moles reperiri possent fragmenta membrorum. Sed iam tantis saxorum aggeribus vix maxima difficultate dimotis repente inter ferientium ictus clamare coepit et, prout potuit, manu protenta quasi timendo deposcere, ut pro Dei amore capiti suo caveretur ab ictibus, atque ita cunctis qui aderant non minus laetitia quam vehementi stupore percussis non solum vivus et validus, sed pene eo casu nil 20 laesionis perpessus eruitur.

- (30) Simile quid, licet eventu contrario, et in fratre hic quodam accidit, qui infra matulinas in necessario fratrum, dum per tabulas nondum in ordine congrue dispositas incautus incederet, subito in praeceps decidit. Solam misericordia Dei sustentante asperrimis saxis et spinis susceptus est. Ubi cum diutius nemine sciente iaceret nec interim tamen a 25 psalmodia^c cessaret, tandem fratribus e choro reversis strepitu^d quodam et gemitu, ne saltem in tanta re nocturnum silentium rumperet, se cecidisse testatus omnes maximo horrore commovit, sed a famulis citissime requisitus et repertus incolumis mox reductus est^e, et quos commoverat, laetissima iterum omnes admiratione implevit, ita ut de eo quoque secundum litteram videatur impletum, quod de iusto per psalmistam canitur²: 30 'Cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam'. Sed hoc ideo simile superiori et contrarium diximus, quia illum, super quem tantae moles ceciderunt, constat esse non contritum, hunc autem, qui in tanti praecipitii profunditatem cecidit, constat non esse confractum.

- (31) Item de puero, qui in puteum cecidit, tale quid accidisse refertur. Cum enim immitterent, qui mortuum extraherent, et nil minus quam vivere putaretur, confestim a tanta tractus voragine, incolumitatem corporis nil eo casu molestiae pertulisse monstravit. Sed et alia quaedam asseri solent hic tunc accidisse miranda, quae ne frivola aut ficta putentur, memorare omisimus, quae tamen episcopus partim martyrum meritis, partim servorum Dei, quos adduxerat, religioni attribuit; et eo coepto operi attentius institit, quo gratius 40 credit dignationi esse divinae, cum saepius in adversis et diabolicis fortasse insidiis supernum non defuisset auxilium, humiles in omnibus divinae dispensationi gratias agens, per cuius se totiens misericordiam indebite sentiret consolari, qui se pro variis delictis non ignoraret merito debuisse tristiari.

- (34) 24. Interea autem illum et aliud multo molestius urgere coepit incommodum. Ab- 45 batem enim, quem in divino opere adiutorem^a acceperat, corporis debilitas maximeque oculorum caligo tanto labori et monasticae curae minus habilem imparemque reddebat.

a) est — dicimus deest SNIE; fortasse emendandum dicemus; cf. ultima verba cap. 24.

b) ita NIE; i. operandum

magnus G; cf. infra l. 17. inter ferientium ictus, p. 889 l. 44. inter orantium manus.

c) vacaret seu add. NIE (non S).

d) stepitu G. e) deest in omnibus codicibus, supplivi ego.

1) Dies 25. m. Octobris; de cultu SS. Crispi et Crispiniani in ecclesia Osnabrugensi cf. M. Tangl, 'Archiv für Urkundenforschung' II, 264sq. 2) Psal. 36, 24.

3) Adalhardum, qui secundum ann. Iburgenses d. 29. m. Septembris a. 1082. abbas ordinatus fuerat.

Qua necessitate compulsus cum maxima tristitia eum Sigeborgen^a remisit, alium in eius locum successorem efflagitans, atque ita unum ex fratribus Nortbertum nomine pro eo recipiens ordinavit abbatem¹. De quo, quia adhuc per Dei gratiam vivit et superest, non multa, sed haec tantum referimus, quod^b Brabantia^a oriundus patria et apud Coloniam in ecclesia beati Petri a cognato suo, qui scholas regebat, educatus a puero, postea autem in Babenbergensi ecclesia canonicus factus, cognato suo, quem plurimum dilexerat, Coloniae defuncto superstes in seculo esse contemnens, in Sigebergensi^d coenobio monachum professus renunciavit seculo, ac sic loci huius curam suscipiens pene per quadriennium ante mortem episcopi cunctis, quibus debuit, prout potuit, diligenter intendit. Et quia de eius morte iam se mentio intulit, iam deinceps breviter de ea aliquid referendum videtur. Quod nimirum si nostri esset arbitrii, ut tempore, ita quoque adhuc et narratione differre vellemus. Fuit autem talis eius de hac vita discessio.

25. Multo igitur hic tempore solummodo manens, competentius, ut credidit, cum (36) servis Dei insistens servitio Dei^a raro usque exire solitus erat, nisi forte gravi compellente causa, et dominicis diebus Osnabrugge^f docere populum et missarum celebrare solennia. Quod cum aliquando ex more fecisset et iam sumpto cibo huc extra oppidum reverteretur egressus, respexisse fertur et dixisse silenter se locum illum credere^g non visurum ulterius; et paulo post febre correptus frigus ex pluvia^h, quae eoⁱ forte extulit die, inter equitandum collegisse se^k credidit, atque ita medicamentis adhibitis solito se more speravit declinare posse infirmitatis molestiam. Sed abbas, quia^k de eius morte per iuniorem fratrem^l iam, qui eam per visionem quandam imminere praenoverat, diu ante aliquatenus praemonitus fuerat, ingressus ad aegrum inter visitationis et consolationis officia de singulis monere coepit, quae morituro cuique considerata putavit. Atque ille ad singula acquiescens locum quidem sepulturae in abbatis electione permittens in posterum diem, 25 quo^m erat beati Iacobi celebranda festivitas², distulit unctionem. Primo itaque surgentis 1. 26. aurorae diluculo abbate accersito cum fratribus tam sibi quam omnibus, qui aderant, publice peccatorum confessionem faciens, statim ab ipso sacerdotalibus indutusⁿ dominici corporis viaticum accepit ac sic pene triduum supervixisse dinoscitur.

26. Erat autem eo tempore hac in urbe³ manens vidua quaedam nomine Acela⁴ non (38) minus religiosa quam nobilis, quae huic monasterio multa ex suis opibus^o contulit et locum plurima devotione dilexit. Quae per nuncium licentiam petens, ut admitti et visitare sibi liceret aegrotum, tale dicitur ab eo accepisse responsum: eam se videlicet malle in futuro videre seculo, ubi^p secure et iocundius mutuo fruerentur aspectu, quicumque se hic invicem in Christo puritate castae caritatis amassent; ubi nullus gemitus cordis aut corporis dolor et mortis formido videntium sese posset turbare amorem; hanc autem^q etsi conciliaret humanitas et dominico esset sancita praecepto, plenissimam tamen esse doloribus, nec tam praesenti carorum cruciatu maestissimam quam de propriae quoque mortis quandoque recordatione horridissimam; itaque secundum apostolum, dum tempus haberet, bonum operari studeret ad omnes^r; felices esse, qui tali intentioni, dum liceret, operam darent, 40 infelicissimos autem, qui talia in horam mortis usque differrent. Qua exhortatione suscepta egregia illa mulier valde proficiens ita reliquam egit aetatem, ac si antea boni operis nihil egisset. Ipse autem linguae paulatim destitutus officio, cum iam vitae immineret occasus, abbate item cum fratribus exitum eius Deo commendante litanis et psalmis in tapetio deponitur et circa diei horam nonam inter orantium manus spiritum Deo red-

45 a) Sigeborgen G; Sigeburgum SNIE. b) ita SNIE; qui G. c) ita G; Brabantia SNIE. d) Sigeburgensi GSI; Sigeburgensi N; Sigeburgensi emendavit E. e) et labori advigilans add. SNIE, cf. supra p. 879, n. c. f) ita Ertm., qui cum plerumque Osnaburgis, Osnaburga sive similiter scripserit, hic certe codicem antiquum Vitae nostrae secutus est; Osnabrugae G; Osnaburgi SNIE. g) deest Ertm. h) pluvia G. i) ea Ertm. k) qui de eius iam morte Ertm. l) ita SNIE et Ertm.; fratrum G. m) ita SNIE; quae G. n) ita recte tres Ertmanni codices; induto GSNIE. 50 o) apibus G. p) sincere add. NIE (non S). q) scil. vitam, quod fortasse supplendum.

1) Initio anni 1085. 2) Die 25. m. Iulii. 3) Iburg. kundenbuch¹ I, 143 nr. 163. Eadem 'nobilis vidua' post mortem Bennonis Nortberto abbati consensu eiusdem unici filii 'forwere Thacmade' (Dakmar) tradidit, ibidem I, 176 n. 204. 5) Cf. Gal. 6, 10.

1088. didit anno dominicae incarnationis millesimo octogesimo octavo, VI. kalend. Augusti,
Ind. 27. indictione XI.

(39) 27. Corporis autem exequias tanto diligentius fratres curare studuerunt, quanto ab omnibus, quos vivus dilexerat, viderunt derelictum miserius. His enim circa corpus lavandum caeteraque funeri congrua occupatis officia illi sua, non quae Iesu Christi, quaerentes¹ in varias suppellectilis eius rapinas et furta discurrunt, in tantam tandem rapiendi licentiam ducti, ut corpus istud ipsum exanime Osnabrugge^a deferre et sepelire pararent, ac sic^b eis liberius loci huius universae facultates in omnimodam possidendi licentiam cederent et miserum episcopum tota tanti laboris sui mercede privarent. Quod cum iam non secrete inter se, sed aperte forte^c clamare coeperunt, abbas in varias curas exestuans¹⁰ singulos primum aggreditur, de quorum praesumebat fidelitate confidentius, pristinae eos fidei in dominum suum totque collatorum eis ab eo beneficiorum tunc memores esse deposcens, utque hominum in tali negotio minime curarent offensas, dum se cum Deo agere et plurimum utilitatibus^d suis apud futurum dominum prospicere non dubitarent. Sed cum vix unum ex omni numero in sua parte fidelem attenderet, instantius fratres¹⁵ per noctis vigiliis orationi insistere iubet, multis persuasionibus instigatur a suis, ut, si sepeliendi hic corporis licentiam precario obtinere non posset, vi illud tueretur^e et ianuis clausis, cum nihil monachos in tali certamine dedecet^f audacia, ubi iustitia et fides pro eis pugnet et pietas. Et iam mane erumpente in lucem, pontificali arrepto baculo locum sepulchri, ubi nunc cernitur, populo aspiciente signavit; quo facto videntium animos non parum in sui favorem erexit, ut eius rei iam quodammodo eos reddidit certos, cuius ipse adhuc penitus erat incertus. Adunatis autem optimatibus et clero^g, qui ad sepeliendum episcopum partim accersiti, partim sponte convenerant, intimo supplicavit affectu, ut tantam perfidorum obstinatum frangerent, ne homines nequissimi in loci destructionem praevalerent, dicens se ipsa die absque dubio recessurum cum omnibus, si²⁰ locus structoris sui mansionem careret; et hoc tunc utique sponte honestius facere posset, quod tamen postea esset invitos necessitas coactura. Nemine autem eorum contradicente, sed et aliquibus etiam studiose annuentibus voluntati abbatis unus eorum Liudolphus^h nomine, dignitate praeminens caeteros et pietate devotior, convocatis universis prae immanitate flagitii infremuit et iustitia causae iracundiam instigante praefatur in hunc³⁰ (40) modum et: 'Quid', inquit, 'agitis, o infideles et impii, in patrem spirituale dominumque tantam crudelitatem committentes et fraudem, et quia viventem non licuit, mortuo iam infandae conspiracy manus incitis! Certe ob varias perfidiae vestrae nequitasⁱ saepius obiurgati ab illo nunc vicem rependitis, nunc et nequissimi servi paternae correptionis iniurias vindicatis, et quales erga vivum fueritis, de toto perversitatis vestrae fonte^k aperitis. At plures vestrum profecto, qui antea genere et opibus miserissimi fuistis, ipse provexit, ipse inclitos fecit, ipse ditavit, cuius nunc beneficiis tam egregie respondetis, ut sepulturam negetis et de loco, quem, ut inditiis datum intelligo, Deo monstrante^l elegit, tanto pellatis scelestius, quanto durius ipse propriis manibus construxit et a saevientis turbine mundi fidissimum senectuti praeparavit asyllum. Quippe aetatem in palatio educatam et amplius⁴⁰ sinis prius honoribus usam, pontificali etiam nunc dignitate pollentem, annis invalidam confectamque morbis et debilem hic confregit, hic trivit, plaustra videlicet minando et asinos, caementa conficiendo et comportando lapides, denique villissimi vicem gerendo mancipii, ut miseram senectutem tantis laboribus pro divina retributione fatigans tanto gloriosius regno Dei in renovationem sui redderet dignam, quanto deformius eam nunc servire compelleret. Sed vos episcopum vestrum, quasi et non noster fuerit, sedi suae restituere et bono loco sepelire conamini, quod et nos vobiscum agere oporteret, si recte saperemus.

a) Osnabrugam G; Osnabrugum SNIE. b) ita (S²/IE; si GN. c) ita SN; fore G; deest IE. d) ita SNIE; utilitatis G. e) ita GNI; obtineretur S; teneretur E. f) ita SNIE; deceret G. g) ita G; clericis SNIE, cf. infra p. 891 l. 17, p. 892 l. 4. h) Liudolphus omnes. i) nequitas G. k) ita GNIE; fronte S. l) ita G; 50 demonstrante SNIE.

1) Cf. Philipp. 2, 21. 2) Liudolfus advocatus episcopi Bennonis nominatur in charta 'Osnabrücker Urkundenbuch' I, 142 nr. 162 (idem forte in chartis nr. 163, 188); veri similiter idem est frater advocati Everhardi in chartis annorum 1090, 1091, ibidem p. 177 sq. nr. 205 sq.

Bona quidem haec vestra vox, sed sacrilega intentio, et dum vitatis infamiam et pietati¹⁰⁸⁹ consultis, quae nulla fuit, scelus incurritis, rapinas et dolos honesti nominis colore fucantes. Sed esto, deferte, quo vultis, sane ut condigno praedecessoribus suis honore condatis, quorum nimirum, quae urticas et vepres et porcorum pascua evadere potuerunt, paucissima nobis sunt monumenta^a comperta, quorum autem in aperto sunt, veneramur. Numquid^b cultu et decore suo successores alliciunt episcopos, ut sine eis sortiri sepulturas non appetant? Non ita; quippe quae tanto iam tempore foedo situ neglecta sordescunt et horrido quodam vetustatis squalore potius, ut fugiantur, clamant^c; et quale animabus, quae videri non possunt, pia recordationis impendatur officium, sepulchra, quae apparent et possent sumptu reparari levissimo, neglectus sui foeditate testantur. Multos autem novimus pontifices extra sedis suae locum non solum, verum etiam extra dioceseos^d suae terminos esse sepultos. Quid igitur, hominum impurissimi, vestro hunc locum invidetis antistiti, ubi suae procul dubio animae intercessores praeparavit optimos et ossium suorum fidissimos praevидit cinerumque custodes? Nec ecclesiae suae, ut vestra falsissime cavillatur versutia, se subtrahendo statum minuisse dinoscitur; sed eius potius cum in multis, tum etiam novam faciendo congregationem tantillulum^e prius non parum ampliavit honorem. Sed quid vos astantes et haec audientes, optimi clerus et populus, qui horum iuste dignamini sceleris praebere assensum, me solum tot canibus oblatrare patimini, tot morsuum patere^f livoribus, et quasi tacendo notamini sceleratis consentire calumniis? Reclamate igitur et resistite, repercutite impios et revincite et in suis eos sceleribus in sempiternum vestrae fidelitatis memoriale confundite. Quoniam autem nos maiores his sumus et plures, tantae impudentiae et stolidissimae praesumptioni contraire et obviare facillimum erit, si non postea ignorantibus haec questuri^g essent se armis potius, quam ratione devictos. Verum quid differre credimus, quo pacto revincantur, qui tam perversa moliuntur? atqui possit agi lenius cum his, si solum corpus exanime et non locum ipsum niterentur auferre. Quis vero haec, o insanissimae mentis belluae, vestrae concessit potestati, vestro permisit arbitrio? O extremae perversitatis vesaniam! O inaudita machinationis audaciam! O spurcissimam servorum temeritatem! quae ex tali sibi rapina somniat divitias, ex Dei iniuria solatur inopiam nec funereis^h quidem abstineas spoliis, dum consulat praedae et nefariae cupidinis expleat appetitum. Sed quid ego progredior? quid verbis auscultantes detineo, plura replicando quam competit? Eninvero indignitas rei et facinoris magnitudo, quae haec profecto me loquente componunt, digne a nullo hominum explicari poterunt aut facultate ingenii aut prolixitate verborum. At vos, abominabiles Deo, factis opus tentatis et manibus, cui lingua omnis ponderis immanitate succumbit. Sed nil agit haec vestra perversitas nullumque tanti sceleris obtinebit effectum! Nos futuro domino incolumes servabimus tumulum et monachos; eius certe potestatis erit custodire et venerari, si malus non erit, aut dissipare et perdere, si vestrae pravitati consortem se fecerit. Iam vero me plura loquentem prae luctu verba destituunt et in talem tandem exclamationis finem impingunt: o infelicissimum praesulem! o in aliquo humanae fragilitatis excessu divinam offendentem clementiam! cui nec in morte licet praedam non esse nec in cadavere sine seditione putrescere!

28. Haecⁱ viro supra memorato vultus acredine et concitissimo mentis impetu prosequente gravissimae^k rigor indignationis molliri coepit iam in lacrimas et animos vulgi ignobiles paulatim ad misericordiam flexit, quos timere plurimum asperrimae invectionis nimietate coegerat. Unde tali elogio non minus vero quam minarum et iracundiae pleno minimeque pro loquentis auctoritate spernendo universis^l statim concidit fragor audaciae, conceptaeque vecordiae consilium^m inane disparuit. Sicque paulatim redditus animis, quos avaritiae furor abstulerat, sanum miseri sapere gestiunt inhibitive sceleris iam congratulantur auctori, atque eius rei, quam tanto antea bachatuⁿ acerrime impugnaverant, devotos imposterum se spondent praebere fautores. In unam itaque cunctis redactis sententiam

a) ita (S^p)IE; monumenta G; monim., corr. monum., N. b) nunquid G. c) conclamant emendat v. Winterfeld ad restituendum rhythmum. d) dioceseos G; diocesios (S^p)NI; diaecesios E. e) ita G; tantillum SNIE. f) petere G. g) questura (S^p)N; questura GIE; emendavit Holder-Egger. h) ita G; funeris SNIE. i) ita SNIE; haec G. k) gravissimae G(S^p)NI, et haec fortasse codicis antiquioris lectio erat, ubi -e pro -ae scriptum fuisse potest. l) ita G; universus SNIE; quae lectio rectane sit, dubito. m) disperiit et add. SNIE. n) bachatu onnes.

1089. sepulturae festinanus instare decernunt, quia diutius corpus servari nimietas non per-
misit aestas¹. Sed cum super hac re Mindensis expectaretur episcopus¹ et iam minime
futurus statum crederetur ad tempus, eius abbati iniungitur officium, quod tertio die
1. 29. functionis eius die cum fratribus et clero universoque populo tristissima quidem, sed
devotissima exhibitione complevit. Post haec autem abbas stabilitati loci atque utilitati
consulere volens totius multitudinem cleri convocavit seorsum, fraternitatis cum eis et spiri-
tualia societatis foedera concelebrans, ut iam Osnabrugensis ecclesia huic nostrae non
tam potestate quam caritate mater esset et domina, ac sic² utriusque filii per omne
deinceps temporis spatium unanimiter consilio, adiutorio, benevolentia, orationis communione
sibi semper invicem sociarentur in pace. Illis autem in sua reversis abbas item circa
10 animae salutem sollicitus³ infra triginta dierum spatium continuatim fratribus sibi per
vices succedentibus ad sepulchrum psalmodia orationem esse constituit. Et quia non-
dum⁴ tecti perfectione constante interdum turbarentur pluviae infestatione psallentes,
tuguriolum ex lignis iuxta composuit, ut in eius absconzione orationis instantia non inter-
rumperetur a turbine et a pluvia. Postea autem procedente tempore mausoleum⁵ ibi,
15 quia metallis non potuit, extracto lapidibus, breve epitaphium sepulti memoriam absolute
indicans his inscriptis versiculis:

Dicite: Praesul have^f, Benno perhenne^g vale.

Quem mea spes struxit, locus hic mea funera luxit,
Te, Iuli, novies tres peragente dies.

19. Ac sic deinceps divina opitulante clementia consummatis ex parte, quae moriens
ille imperfecta reliquerat, reparatis tectis et picturis adhibitis, ornamentis etiam pro facultate
adauctis et praediis acquisitis non modicis, etsi non continua, frequens tamen et
quaiscunque sibi hic non deest oratio. Quoniam successoribus nostris speciali hoc opus-
culum intentione edidimus, repetere nunc oblationis nostrae adiunctioniculam, quam
eius prima eius fronte posuimus et saepius inculcare non piget, ut^a, si ei per nos utique
peccatores apud districtum iudicem minus efficaciter, quam, dum viveret, speravit et ege^h
fortasse, succurritur, tanto obnixius pro eius salute divinae pietatis aures pulsare ipsi non
desinant, quanto se eius industria solummodo et studio in hoc loco congregatos habere
cognoverint et temporale subsidium ei, si religioni studuerint, certe spirituale instrumen-
tum. Quod nimirum eius exhortatione studiosius agent, quam sibi, cum per sermonem
loqueretur ad populum et pro se eos orare depreceretur, consuetudinariam^a fecerat et
specialem, qui pro alio scilicet orat, se ipsum absolvit. Si igitur pro eo orantes nosmet
subtraham absque, absurdum est ei subtrahere, quod^l nobis ipsis non dubitamus impendi
atque manere. In commune igitur ex nunc et tunc pro eo ab omnibus semper ad Deum
revelatur oratio, ut si in poenis est, citius liberetur, et si nondum audire meruit^a: 'Serve
fidelis, intra in gaudium Domini tui', saltem inter eos inveniarit a dextris, quibus est in
fine dicendum^a: 'Venite, benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum', per eun-
dem dominum nostrum Iesum Christum, qui cum eodem Deo patre in unitate Spiritus
sancti vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

EXPLICIT VITA BENNONIS EPISCOPI OSNABRUGENSIS,
FUNDATORIS NOSTRI MONASTERII.

o) actus G. b) ita G.; si *SNIE*. c) sollicitus G. d) totius templi add. *SNIE*. e) ita G.; mansolaeum *SNIE*.
f) habet omnes. g) ita G.; perant *GNIE*. h) edit omnes; emendavi ego; cf. supra p. 872, l. 15. i) ita G(*SNIE*); 4.
inferiorum IV. cf. supra p. 872, l. 6. k) consuetudinarium G. l) quo G.

1) Polymarus 187972) Quae sequuntur, repetita sunt ex 4) Matth. 25, 34.
praefatione supra p. 872, l. 14 sqq. 5) B) Matth. 25, 21.

1. The first of these is the fact that the
2. second of these is the fact that the
3. third of these is the fact that the
4. fourth of these is the fact that the
5. fifth of these is the fact that the
6. sixth of these is the fact that the
7. seventh of these is the fact that the
8. eighth of these is the fact that the
9. ninth of these is the fact that the
10. tenth of these is the fact that the

HECELINI MONACHI TRANSLATIO ET MIRACVLA SANCTI CLEMENTIS.

EDIDIT I. R. DIETERICH.

⁶ Vita, Translatio, Miracula sancti Clementis, primi ut ferunt ecclesiae Mettensis apostoli, foliis 198 sq. usque ad f. 213 codicis pretiosissimi formaque insignis maxima olim monasterii sancti Vincentii Mettensis, nunc vero bibliothecae regiae Berolinensis (Lat. nr. 123, Phall. nr. 1839) continentur. Cuius codicis saeculo ni fallor XIII. exeunte diligenter satis atque eleganter exarati et descriptione et digestionem, cum v. cl. Valentinus Rose in libro, qui inscribitur 'Verzeichnis der lateinischen Handschriften der Kgl. Bibliothek zu Berlin' I (1893) uberrimos codicum Phillips. indices¹ dederit, hic supersedendum esse sumus arbitrati.

Et Vita² quidem, quae librorum codicis nostri, qui sunt de gestis sancti Clementis, primum ordinis locum tenet, ab exemplis illis, quorum unum idque vetustissimum Pauli Diaconi Gestis episcoporum Mettensium³ postea insertum et a D. Bosqueto⁴ primum separatim editum est, alterum extat in codicibus bibliothecarum Mettensis nr. 494 saeculi XI. et Trevirensis nr. 1160 saeculi XII. a v. cl. b. m. Heinrico Volperto Sauerland nuper exscriptis⁵, longe discrepat et relationem cum ampliore, tum mendaciorum rerum a sancto Clemente gestarum exhibet. Quam relationem mea quidem sententia circa finem saeculi XI. ab inquilino quodam ut videtur monasterii sancti Clementis Mettensis confectam patres reverendissimi Bollandistae in Catalogo codicum hagiograph. bibliothecae Bruzelliensis⁶ ex codice Bruzelliensi per dominum Phillips numero 4638 signato primi luci et litteris reddiderunt, quam nos vero hoc loco omittendam esse duximus, cum nullius, quod ad patriae historiam attineret, pretii esse videretur.

Miracula autem Vitae in foliis 204 206 codicis Berolinensis annexa eodem fere quo illa tempore et, ut terminum accuratius circumscribamus⁷, paulo ante secundam sancti Clementis translationem anno 1090. ab Hermanno episcopo factam in eodem monasterio sancti Clementis et ab eodem fortasse monacho conscripta sunt. Utraque et Miracula et Vita eodem sermone simplici, duro, agresti parumque limato languescunt. Qua de re Hecelinum nostrum, de quo mox agemus et quem eruditiorum fuisse probabimus, ea confecisse, id quod facile coniecimus, minime esse concedendum putamus⁸. Miraculorum autem ultima, cum res quasdam ad historiam ecclesiae episcopatusque Mettensis spectantes, quamvis levioris ponderis sint, memoriae tradant et primam sancti episcopi translationem breviter attingant, hoc loco minoribus formis expressa interserimus.

1) Nostri p. 259 sq.; cf. 'Neues Archiv' XXII, 585.

2) f. 198 b — 204 b. 3) SS. II, 260 sq. 4) Eccle-

siae Gallicanae hist. II (1686), 19 sq. Operis huius, quod hodie videtur esse rarissimum, exemplar nec patres Bollandistae neque nos in bibliothecis publicis potuimus investigare. 5) Sancti Clementis primi Mettensis episcopi vita, translatio ac miracula, Treviri 1896.

6) II, 487 sq. De diversis vitae sancti Clementis et ver-

7) sionibus et recensionibus deque tempore, quo fabula

nostra nata sit, fusius agit E. Paulus in 'Jahrbuch der Gesellschaft f. lothr. Gesch. u. Altertumskunde' VII (1895), 30 sq., cf. Sauerland l. c. p. 5 et 17, 5 sagacemque dissertationem D. Calmet, 'Hist. eccl. et civ. de Lorraine', t. I, dissert. XIV sq. 7) Siebertus Gemblacensis in Vita Theoderici I. episcopi (SS. IV, 466) c. annum 1070.

scripta nullam translationis primae mentionem fecit. 8) Aliam de hac re H. V. Sauerland sententiam profert l. c. p. II.

De archidiacono.

983. Per idem tempus, quo vir vite venerabilis beatus Kadroe ad has partes devenit¹, qui primus in ecclesia sancti Clementis fratres sub norma regulari Deo servituros aggregavit, clericalis inibi ordo deserviebat Deo, quibus prefuert quidam archidiaconus sancti Stephani. Quo ab hac vita sublato corpus exanime in ecclesia sancte Marie² monasterio sancti Stephani contigua^a defertur, et^b ibi a clericis, uti moris est, synaxis et vigilie celebrantur. Posito ergo corpore in medium maximaque noctis iam parte emensa contigit omnes qui aderant obdormire, excepto quodam seniori viro³. Qui dum psalmos cantaret intente, audivit voces conflictantium in aere. Diabolus enim cum angelo de anima ipsius altercando mala gesta ipsius referebat; sed cum pauca bona, que contra obiceret, angelus ignoraret, respondit, beato Clementi a Deo donatum, nullius sibi servientis animam perditum iri posse⁴. Dyabolus, ut se victum agnovit, in contumeliosa verba adversus beatum Clementem magnis vocibus insurrexit: 'O pessimum virum Clementem, o iniustum virum Clementem animas mei iuris iniuste rapientem! Sed si in anima vindicare non valeo, vindicabo vel in eius corpore'. Qui statim advolans predicto sene aspiciente, remotis pannis, quibus cadaver exanime tegebatur, titione ardente mediam faciem defuncti percussit, que continuo accensa nimio fetore totam domum Dei replevit. Quo viso senex ille expavit nimioque terrore attonitus pene exanimis in terram corruit. Expergefacti igitur, qui prius obdormierant, fetorem intolerabilem odorantes, senem in terra iacentem dormire existimantes excitare temptant, eisque eum diu pulsantibus, tandem vigore resumpto surrexit reique ordinem referens⁵ valens, quod dyabolus in facie ipsius infixerat, ostendit. Qui valde ammirantes consilio reperto salubri ad monasterium beati Clementis protectoris sui deferre deliberant, dumque ecclesie appropinquant, statim, ut signa ipsius ceperunt pulsari, incendium illud diabolicum cum fetore cessavit. Metuentes autem, ne atrocitas hostis deinceps in eum atrocitus deserviret, quanto vicinius corpori beatissimi Clementis possunt, ante ostium ipsius cripte, in qua ipse tumulatus adhuc iacebat, eum sepeliunt. Talique modo Clemens confessor Domini venerandus omnium in se confidentium subinde probatus est defensor atque patronus.

De visione beati Kadroe.

Aliam quoque visionem beati Kadroe ad laudem patroni nostri, scilicet sancti Clementis, huic inserere curavimus lectioni. Is namque ovis sibi commissi salutis nocte dieque invigilans, dum nocte quadam post expletum vigiliarum officium solus orationi vacans in choro sederet, post expletum^c psalmodie sue officium ei talis cogitatio in mente²⁵ devenit. Quoniam enim tunc temporis tanta frequentia populi cottidianis diebus ad ecclesiam beati Clementis conveniebat, ut pene omnis civitas Metensis ad implorandum pietatem divinam per ipsius orationes conflueret et corpora defunctorum suorum diatim inibi sepeliret, cepit vir sanctus cogitare, quid spei viventes quidve refrigerii defuncti in eo loco, quem tam assidue frequentabant, haberent, cum subito ante se videt quasi umbram hominis astantem. Cum beatus Kadroe turbaretur ex tali visione, scilicet se umbram sine corpore videre, umbra illa taliter inquit ad illum: 'Ne turberis, 80 vir Deo dilecte, quia ante Deum ascenderunt preces tue, et qui occulta cordium respicit Deus, cognovit, quid cogites. Unde et pietatis eius permissu huc veni ad te, ut orationibus tuis indulgentiam merear accipere. De quibus autem cogitabas, pater sanctissime, te volo certum reddere. Noveris in veritate omnes beato Clementi fideliter famulantes eiusque patrocinium querentes atque in eius cimiterio post finem vite quiescentes meritis ipsius veniam peccatorum percipere, hoc etiam esse sibi donatum a Deo eternaliter. Ego enim sub anathemate eram positus, quando ab hac luce 35 sum subtractus^d et ab^e iudicio Dei eternalibus penis addictus. Sed quia de misericordia beati Clementis confidens in eius cimiterio me feci sepeliri ipsiusque interventu veniam a Domino merui, ad penitentiam tamen purgatorio sum traditus igni, a quo continuo eripiar, si fuero tuis adiutus orationibus sanctis.' Cui cum beatus Kadroe diceret se Dominum non interpellare audere pro huiusmodi dampnato crimine, tantum addidit: 'Si divine placitum est pietatis, dignetur anime tue subvenire per merita et intercessionem beatissimi Clementis.' Post que verba, qui secum loquebatur, evanuit. 40 Beato igitur Kadroe non post multos dies orationi, ut sibi mos erat, post vigiliis matutinis incombenti supradicta umbra iterum apparuit gratiasque non minimas referens orationibus eius se tormentis absolutum et eterne quieti iam donatum asseruit statimque abscedens postea a beato viro videri non potuit.

De eo, quod voluit episcopus Theodericus corpus sancti Clementis ad urbem transferre.

981. Vir vite venerabilis domnus Theodericus de Hamalan Metensis episcopus⁶, dum sanctissima beati Clementis pignora ad ecclesiam, cui prius prefuert, deferri et ab omni populo ibidem venerari decrevisset⁷, ad id peragendum cum maxima

a) contigue c. b) ut c. c) ex | expl. c. d) subtractus c. e) ob c.

1) Cf. Chron. sancti Clementis, SS. XXIV, 498, ad annum 983. De sancto Kadroe agitur 'Neues Arch.' SS. X, 543, de anima Herimanni episcopi cum diabolo fertur pugnasse. 2) S. Mariae Rotundae, H. S. 3) Sc. Kadroe, cf. caput seq. 4) Similiter sanctus Clemens, ut testantur Gesta episc. Mett. SS. X, 543, de anima Herimanni episcopi cum diabolo fertur pugnasse. 5) Cf. Verg. Aen. III, 119. 6) 964—984. 7) Cf. Chron. sancti Clementis, l. c. p. 499,

cleri plebisque multitudine ad monasterium, in quo preciosus reconditur thesaurus, venit extractumque de cripta, in qua diu tumulatus iacuerat, cum ymnis, crucibus et cereis magnoque populi tripudio ad urbem deportandum instituit. Cumque letantes pervenissent ad ecclesiam dicatam in honore sancti Laurentii, ita sacri vectores corporis solo fixi immobiles sunt reddit, ut neque ceptum iter peragere neque retro possent reverti. Igitur omnibus, qui aderant, ultra quam credi potest stupentibus et vota multaque donaria sancto Clementi, si se ad urbem deportari permitteret, devotentibus, sed nihil promoventibus, ecce subito duo iuvenes ineffabilis pulchritudinis ab omnibus astantibus inecogniti scri-nium, quod preciosissimum continebat margaritum, propriis humeris imponunt et cunctis mirabilia Dei cernentibus cum maxima celeritate ad monasterium referunt statimque nusquam comparuerunt. Tunc episcopus suo frustratus proposito in superiori monasterio iuxta altare fecit eum recondi, in quo loco tam diu iacuit, quousque Wigericus primicerius' monasterio prolongato eum in loco, ubi adhuc quiescit, reposuit.

Restat ut de pretiosissimo omnium qui sunt de gestis sancti Clementis eiusque reliquiarum miraculis librorum, scilicet de Translatione sancti Clementis deque Miraculorum serie secunda ab Hecelino monacho monasterii sancti Clementis conscriptis, pauca disseramus.

Novas quidem res perpaucas easque viles afferunt, eruditionis autem disciplinaeque, qua monachi et clerici provinciae Lotharingensis illis temporibus instructi erant, specimen quasi ac speculum proponunt. Quae cum ita sint, Hecelini opusculum non modo lectu esse iucundum, sed etiam ad res cognoscendas utilissimum censuimus.

Ezente igitur saeculo XI. sive ineunte XII. Mettensem civitatem optimis frequentissimisque scholis et praeceptoribus illustrissimis floruisse inter omnes constat. Et ut aliorum nomina omittamus, Sigebertus monachus Gemblacensis inter annatum chronicarumque suae aetatis scriptores et inter scholarum quos dicimus rectores illarum partium tunc celeberrimus a Folcino abbate monasterii sancti Vincentii vocatus per aliquot annos in schola regenda maximus omnium laudes meritis est². Circa annum 1070. Sigebertus Gemblacum revertit. Hecelinum autem nostrum circa finem saeculi XI. librum infra edendum scripsisse opinamur, quem non sine specie probabilitatis suspicor ex Sigeberti disciplina profectum esse.

Nam eosdem fere, quos ille quoque coluit, veteres auctores³ laudavit atque aut imitatus est aut ad verbum transscripsit. Accedit, quod libri sermo elegantia quadam et oratione tam pura quam emendata excellens optimi cum magistri disciplina usum esse demonstrat. Itaque nisi inter Sigeberti Gemblacensis discipulos Hecelinum censere volueris, quin in schola ab illo conditaurata vel saltem ad eius normam instituta primo litterarum elementis imbutus, postea trivii quod dicunt et quadrivii in artibus eruditus sit, non dubitabis.

De libri sermone eleganti et florido et pro tempore et viribus admodum emendato iam quasi in transitu mentionem fecimus. Vita si qua sunt aequus lector facile, ut opinor, scriptori saeculi XI. condonabit mendorumque partem maximam monacho illi sancti Vincentii tribuet, qui codicem nostrum Berolinensem stilo exaravit.

Ceterum optimis noster auctorum veterum exemplis usus est. Ad hoc librum suum interdum poetarum Horatii, Ovidii, Boethii, Sedulii imprimisque Vergilii, Lucani, Prudentii verbis et locutionibus vel locis tum brevibus tum longioribus exornavit. Vergilii, Lucani, Prudentii carmina praeter morem illius aetatis, qua scriptores in eligendis tantum, ut opinamur, poetarum locis ad usum quasi paratis acquiescebant, tota atque integra novit, legit, excerptis. Praeterea carmen recentioris temporis, quod est de vocibus animalium⁴, cornini de Philomele⁵, quod hodie in Anthologia Latina habemus simillimum, legit et more suo immutavit.

Etenim carmina veterum non solum ad verbum exscribit, verum etiam alienis quasi bonis gloriatus versus suos miseros. ut ita dicamus, plerumque claudicantes et quod ad poesin attinet laud facile laudandos et flosculis et locutionibus ex illis collectis spargit et ornat. Verborum

ad annum 981. et litteras Herimanni episcopi coenobio S. Clementis a. 1090. datas, apud Calmet l. c. I, preuves p. 393/94, Meurisse, 'Hist. des Evêques de Metz' p. 377 sq. et Migne, Patrolog. Lat. CL, p. 1180 sq. et ea, quae de prima translatione disserimus in praefationis p. 893. Ad hanc translationem v. cl. Sauerland l. c. p. 43 notitiam necrologii sancti Clementis (François et Tabouillot, 'Hist. générale de Metz' I, 229): V. non. Maii ad basilicam dedicatio cryptae in ecclesia beati Cle-

mentis in honore sancti Petri et aliorum plurimorum refert.

1) Sancti Stephani Mettensis † 1002; de quo cf. Sigeberti Vitae Deoderici, SS. IV, 476. 2) Cf. W. Wattenbach, 'DGQ.' II, 155 sq. et testimonia ibi allata. 3) Velut Vergilium, Horatium, Lucanum, Boethium. 4) Ed. Bachrens, Poetae Latini minores V, 368; cf. C. Weymann, 'Hist. Jahrbuch' XVIII (1897), 360. 5) Ed. A. Riese, Anthol. lat. I, 2, 226.

autem sonis in fine sententiarum repetitis versibusque quos dicimus Leoninos minus noster quam aequales indulget. Solutae orationi sanctae scripturae locos plurimos immiscuit. Praeter Dialogi de consolatione philosophiae metra¹ tractatum quoque Anicii Boethii qui inscribitur De institutione arithmetica² lectitavit. Denique Hecelimum commentarium Theodosii Macrobi ex Cicerone in somnium Scipionis confectum³, Martiani Capellae de nuptiis Philologiae et Mercurii disputationem⁴, incerti auctoris de ratione dicendi ad C. Herenium inquisitiones⁵, libros medii aevi tironibus et notos et usitatos, diligenter et evolvisse et excerptisse non miraberis.

Ceterum de vita et eruditione Hecelini monachi praeter pauca illa, quae iam allegavimus quaeque ipse in extremo capite quarto libri secundi de se posteritati tradidit, nihil certi compertum habemus. In indice monachorum coenobii sancti Clementis, quem in privilegio ab Herimanno episcopo die translationis secundae anno 1090 monasterio concessio⁶ habemus, Hecelini nomen non occurrit. Ex quo eum post secundam sancti Clementis translationem votum monachicum in monasterio eidem Clementi dedicato professum fuisse colligere licebit.

Translationem et Miracula, quae iam ante triginta fere annos ex codice Berolinensi evolveramus et ad futuram editionem et prooemio et adnotationibus instruxeramus, interim b. m. Henricus Volpertus Sauerland⁷ ex eodem exemplo deprompta gratissimisque et emendationibus et explicationibus aucta prelo subicienda curavit Vitaeque priori ex codicibus Mettensi et Trevirensi supra laudatis exhaustae adiecit. Cuius editionis principis et correctiones et observationes, quas quidem nostra retinuerit, litteris initialibus H. S. signamus. Locos autem veterum auctorum in scriptis Hecelini allegatos v. cl. Carolus Weyman⁸ primi editoris vestigia secutus summa cum diligentia investigavit et collegit magnoque nobis eius dissertationem in edendis Translatione et Miraculis usui fuisse non infitiamur.

I. R. Dieterich.

INCIPIT PROLOGUS IN TRANSLATIONE BEATI CLEMENTIS.

Dei omnipotentis providencia eternalis, que veridicos rectores ad honorem munimen-
 et 1 Ioh. 5, 19 que sancte ecclesie futuros ante tempora secularia prescivit et predestinavit mundoque in
 maligno posito et nebulis peccaminum obfuscatum mysterium incarnationis sue, passionis et
 resurrectionis in fine seculorum aperire et manifestare per predicationem eorum disposuit, ut
 et Epiles. 3, 8. 'qui aliquando' erant 'tenebre', fierent 'lux in Domino', et 'qui' erant 'longe', fierent 'prope'
 et 2, 12. in sanguine Christi', hec ipsa Lothariensi regno, immo omni populo 'sub potenti manu' 'Dei'
 1 Petri 5, 6. sese humiliant et in protectione alarum eius sperant per beatum pontificem merito et
 p. 56, 2. nomine Clementem, Metensi civitati a Deo predestinatum pastorem primum et preceptorem,
 huius periculosis temporibus gratissima visitatione portum salutis providit. Qui, ut ex libro
 gestorum eius⁹ accepimus, Romanorum consul, inter claros clarius, inter nobiles nobilior¹⁰
 et Eccl. 45, 31. florens et pro sanctitatis sue merito et fidei ardore constantissimo a beato apostolo Petro
 civitati prefate apostolus institutorque directus post viginti quinque annos iusticie tramitem
 premoustrando virtutum magna in fide et nomine Christi gentilium oculis exhibendo,
 pectora eorum in agnitionem amoremque Christi transfundendo strenuissima assiduitate
 invigilaverat et plebem Domini sui educaverat, illustraverat, in fide Christi confirmaverat,
 cum multiplici laborum fructu bona, que sunt in superna Ierusalem, percepturus glorioso
 et Ps. 4, 4. transitu in pace quievit. Cuius corpus per quinquaginta pontificum successiones¹¹ in basilica
 beati Petri tumulatum non, ut decebat, inhonorum mansit. EXPLICIT PROLOGUS.

INCIPIT TRANSLATIO SANCTI CLEMENTIS PRIMI METENSIS EPISCOPI.

Igitur Heinrico quarto augusto in regno presidente, Herimanno Metensium pontifice¹¹
 et Ps. 4, 4. collibuit divinitati, ut sanctum suum, quem in vita mirificaverat et post celestis regni

a) nobilior c.

- 1) Ed. Rudolfus Peiper, Lipsiae 1871.
- 2) Ed. Godofredus Friedlein, Lipsiae 1867.
- 3) Ed. Io. Car. Zeunius, Lipsiae 1774.
- 4) Ed. Franciscus Eyssenhardt, ibid. 1866.
- 5) Ed. Fridericus Marx, ibid. 1894.
- 6) Cf. litteras Hermanni apud Calmet l. c. I, preuves col. 393 sq.
- 7) V. supra p. 893, 5.
- 8) 'Histor. Jahrbuch', l. c. p. 357 sq.
- 9) Id est ex Vita Clementis Hecelini translationi praemissa.
- 10) Usque ad Hermannum episcopum (1078—1090).
- 11) Hoc loco Hecelino litterae Herimanni (Anno incarnati Verbi MXC... regnante domino nostro Iesu Christi, imperante Henrico III. caesare Romanorum) apud Calmet l. c. p. 394 prae oculis fuisse videntur. Ceteri, qui de hac secunda sancti Clementis translatione egerunt, auctores relationem aut

amplitudine honorarat, in conspectu omnium hominum ad salutem credentium exaltaret et miraculis glorificando dilataret. Dum cuiusdam 'noctis intempeste silencio' quidam ad multam noctem pervigilaret et ad breve accommodatum somno corpus concessisset, liberalis summeque egregia viri forma sibi apparuit et hec mandata dedit: 'Vade', inquit, 'dic Herimanno Metensi episcopo, que tanta eum cunctosque suos socordia' invaserit, quod grave pondus terrene cogitationis immergerit, ut apostolici viri a Deo sibi concessi memoria apud se minus celebris habeatur meique glebam corporis inhonesta deformitatis facie humo tegi patiantur. Nam ecce maledictum cum mendatio, homicidium cum furto, adulterium cum periurio inundaverunt et sanguis sanguinem tetigit et ante Dei oculos multipli iniquitate Dei anime cruciantur, unde, ut furor ipsius dignam factis vindictam retribuat, incitatur. Ergo ut tantis subveniendo occurrant, meum de pulvere lypsanum exaltent, exaltatum frequentent, frequentando honorent. Suppressionis^b enim nominis mei per multa tempora a memoria generis humani pene elapsi tedet me'. Ille vero visa et audita non taciurnitati nec oblivioni tradens nec fantastico errore deceptum se credens mane, cum^c in presentia solis urgente noctis umbra abscessit, episcopum adiit. Secrete cum episcopo sermone collato sancti viri collata mandata ex ordine prosequitur. Episcopus reminiscens scriptum, quia 'multos fecerunt sompnia errare', auditis allegationibus sancti obaudire^d neglexit.

Verum ubi zodiactea peragratione¹ sol annum post supradictam visionem emensus fuerat, sanctus Domini sacerdos visori suo secundo dignatus est apparere, cui mandata superioribus similia iniunxit. Ille obediens episcopo retulit, sed ille nichilominus oblivioni, que audierat, tradens parere distulit.

Tercio in nocte, quam dominica cena sollempnem christiana religio colit et veneratur, sanctus adest, virum iterato aggreditur, ut episcopum adeat, ammonet, adhortatur. Ad hec ille, ut posse loqui cepit: 'Pater' inquit, 'sanctissime, presentie episcopali iussionem tuam suggessi et bis mandata exequendo peroravi, sed ille vanitati minus obsequendo deputavit. Vereor autem, ne, si apparitione commotionis tue denuo per me ammoneatur, arguat me nota falsitatis et, quemadmodum bis exclusus sum a conspectu eius, sic tercio excludar'. Sic ille, et illum sanctus hoc modo convenit: 'Quisnam est, qui lectuli gratissima decubitione una tecum participatur?' Et ille: 'Uxorem meam, domine, haut dubio esse credas'. Cui sanctus: 'An aliquo', inquit, 'modo incommoditatis aut peste egritudinis eam vexari persensisti?' Ille contra: 'Neque morbo torqueri neque corporali molestia sollicitari eam in hac hora, mi domine, cognovi'. Ad hec sanctus: 'Quia episcopus suique verbis tuis, immo mee iussioni credere noluerunt, credent saltem verbo signi sequentis. Nam nocte, quam dies crastinus precedet, hanc ipsam, quam dicis coniugem tuam, noveris hominem exuturam; et cuius nunc contubernio presentialiter letaris, eius intempestiva separatione tu et proximi tui luctuosa sorte afficiemini'. Sic sanctus finierat et opere adimpletur, quod predixerat. Sancti viri auditor merore et tremore pulsatus post tristem uxoris humationem episcopo mandata et signum et casum comparis sue flebiliter narravit. Sed is alias intentus pro parvo ducendum putavit.

Idem vir beati Clementis quarto sibi apparentis auctoritate confirmatus pontifici verbis eius non credenti talia minitendo intulit: 'Domini nostri viri apostolici Clementis te verbis alloquor: "Quia mihi obedire distulisti, agnosceas te deinceps requiem in episcopio non habiturum". Quod verax rei probavit eventus. Nam si voluerimus protectionem illius in Italiam morasque temporum inibi longe ductas, circuitiones Germanie, reversionem quoque in Gallias, consilia cum regibus primoribus occidentis habita² retexere, longe a proposito digrediemur. Ille, que didicerat a sancto, peroraverat; sed episcopus neque cominanti neque suadenti aurem placidam voluit applicare.

a) se cordia c. b) suppressio c. c) addidit eadem manus in margine. d) obaudire c.

1. breviorum velut Gesta episc. Mett., SS. X, 583 et Chron. sancti Clementis Mettensis, SS. XXIV, 500, aut longe a nostra discrepantem dederunt, velut Hugonis Flaviniacensis Chron., SS. VIII, 472. 478.

2) Cf. Mart. Cap. VIII, 879. 2) Herimannus episcopus bis (a. 1074 et a. 1079) Romam adiit. Inde ab anno 1085 usque ad annum 1089 in Italia exulavit. Consilii Henrici IV. aemulorumque eius, Rudolphi et Herimanni regum, creber interfuit itaque magnam partem Germaniae et Galliae circumiit.

Quinta apparitione sanctus adest homini dicens: 'Vade, dic episcopo: non amplius me videbis, quia communi casu morte rapiar. Et de te noveris, quoniam, postquam sanctum corpus levaveris, tertia die post morieris'. Ad hec episcopus infrenuit multumque comminatus hominem a se abiecit.

Huiusmodi allocutiones sancti cum homine, hominis cum episcopo solari spera sepius referente estates adimplentur. Hiis ita transactis idem ipse homo corporali molestia pulsatus ad meliora migravit. Qui aliquanto post obitum suum curriculo exhausto dierum, instante quadragesimalis ieiunii devotione, sacerdoti vocabulo Hazoni, provisorii oratorii sancte Crucis in ipsa urbe siti¹, non ad plenum dormienti cum voluere nivei candoris dextere eius adherenti astitit. Quem blanda allocutione amicabiliter conveniens, ut pontifici ex persona sui diceret, adhortatur: 'Harduinus' — hoc enim nomen fuit viri —, 'quo internuntio sancti mandata Clementis sepenumero accepisti, mandatis persuadet, ne corporis sacri translationem differendo titubet adimplere. Mortis enim vicina dies tuos celerius, quam non speras, occupabit'. Ad hec sacerdoti

frigidus horror

Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.²

En^a ipsum, cuius funeri exequiarum officio corporis humani deservierat, sibi astare, se alloqui demiratur. Verumtamen fiducia aliquando concepta, quid comitatus eius inherens avis candidior sibi vellet, sciscitatur. Ille, ubi a divina dignatione Clementis gloriosi meritis angelum in sui tuitione destinatum propalavit, disparuit. Sacerdos

Talibus attonitus^b visis ac voce^c loquentis,

siquidem nec illud erat sopor corripuens 'corpus e stratis'^d, certius cogniturus, verene viveret, ad locum tumuli concito gradu contendit. Sed cum errore sublato sibi redditus, quia defuncti spiritum viderit, animadvertisset, ampliore percussus horrore noctis residuum pernociavit matutinaque sinaxi completa, sole rebus colorem reddente^e super visis et auditis legationem defert 'remque ex ordine pandit'^f.

Pontifex tandem divino, ut credimus, instinctu mansuefactus, quasi de supernis accepto oraculo, fidem decrevit adhibere veritati. Deinde dixisse fertur: 'Iussioni divine, fratres, est parendum, voluntati conditoris postposita omni dubietate obsequendum. Posteriora prioribus videntur dignanter consonare. Qui mihi prius apparitiones dulcissimi patroni nostri Clementis vivus sepiissime intonuit, ipse idem 'de corpore mortis huius' absolutus, quid perficiendum est, novissime per presentem presbiterum astruit. Non est igitur differendum, quod, ne differetur, creberrimis visionum argumentis est inculcatum'.

Vix ea fatus^g erat, et ecce loquentem

Dolor invasit, dolorem egritudo secuta est.

Accitis ergo primorum suorum cleri vel abbatum catervis^h confert in^a medio, unde ageretur. Sancti allegationes revolvuntur, quid ad hoc facto opus sit, consulitur. Communi itaque sententia decernitur, ut die, qua sol^a primum gradum tauri annuali giratione attingens mundum illustraret, [abⁱ] abbate et fratribus ipsius cenobii omnibus, que convenirent, diligenter provisus, in subsequenti tempore nocturnali sanctissimi corporis gleba perquiratur et inventa episcopo festinanter intimetur. Quod et factum est. Siquidem terra effossa est inventumque, quod querebatur, et ubi 'nox' mortales 'somniaque reliquit'ⁱ, pontifici annuntiat. Qui licet languoris difficultate anxietur, perrexit, vidit, Deo gratias egit. Et quia dominica cena recolebat, non tantum finitimos, sed etiam longe positos sacra dies ad urbem contraxerat. Domino nostro Iesu Christo regnante et beate memorie Herimanno pontifice ecclesiam Metensem gubernante^j translatio reliquiarum beatissimi Clementis die, que kalendas Maias precederet, futura omnibus denuntiatur.

a) in c. b) atton. c. c) in loco raso eadem manu, sed alio atramento. d) conf. in in marg eadem manu et eodem atramento. e) superscripsit eadem manu, sed alio atram. f) deest c., suppleri.

1) Dirutae s. Crucis ecclesiae memoriam adhuc servat Catherm. VII, 8: *rebusque iam color redit vultu nitentis* 50
locus publicus, cui est nomen Place sainte Croix, Heilig-
kreuzplatz. H. S. 2) Verg. Aen. III, 29/30. 3) Verg. sideris. Weyman. 6) Verg. Aen. III, 179. 7) Verg.
Aen. III, 172. 4) Ibid. III, 176. 5) Cf. Prod., Aen. XII, 650. 8) Verg. Aen. VIII, 67. 9) Cf.
p. 896, n. 11.

Expectata dies aderat

1090.

'Tanaque' diversos simul et reverentia sancti

'Excierat, leto complebant menia ceti'¹.

desiderantes sanctorum pignorum vota perfrui benedictione. Dum pontifex prestolatur, ut acceleraret^a, diversim proclamatur, tristi nuntio plebs suspensa deturbatur, quod adeo incommodi necessitate constringeretur, ut nec a lecto possit assurgere nec, quae deliberaverat, adimplere. Nunc vero clamoribus desisterent nec sibi adversarentur; sequenti enim die satis eorum votis ageret aut humeris baiulorum aut equi vectamine illuc deportatus. Quo dicto inquietudo populi est repressa. Diem optatam letius iubar extulerat², et quod credendum est merito Clementis beatissimi, Iesu domini operante gracia, pontifex corporis melioratione aliquatenus recuperata affuit elevataque de sacrophago sancti ossa, quanta potuit venerationis decencia feretro imponit et ad sedem, cui olim praefuerat, immo sancte ac iuste^b vivendo profuerat, monachorum turmis, cleri, sanctimonialium, plebe diverse conditionis et etatis armonice persultantibus, 'bene' secundum psalmistam Deo 'in vociferatione psallentibus', in ecclesia sancti Stephani defertur, ubi noctis umbra irruente officii excubiarum utriusque sexus digne honoratur. Mane episcopo adventante, postquam precum vota effudit, terrenarum rerum portionem usui fratrum sancto servitium delegavit et larga manu benigne impertivit³. Hinc urbis cives animis gaudentibus omnes apostolorum primumque pastorem suum vocibus attollunt, cunctisque: 'Gloria in excelsis Deo' consone ymnizantibus in monasterio suo decenter restituitur.

Sed in eo itinere quid divinitus acciderit, non est silentio pretereundum, presertim quod non sine multa admiratione palam omnibus fuit. Cerei omnes, quos devotio multorum ad honorem beati antistitis ardentis ferebat, qui, ut ita dicam, ipsam noctem, si adesset, poterant flammis vincere, vapore ignis deficiente extinguuntur. Verum dominus virtutum et rex glorie, qui in evangelio fidelibus suis loquitur: 'Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis', ipse Clementem filium lucis esse gloriosis manifestavit indicis et quam speciosissime affluentia meritorum ipsius fulgeret in celis. Nam dum sacri latores pignoris et qui inserviebant turbati conquererentur duarum ferme horarum spacio lumen ignis abesse, ecce, quod est mirabile dictu⁴, sub oculis omnium, qui aderant, flamma divinitus allata cerei extincti reaccenduntur. Ad hec multitudo, quae divini magnitudinem miraculi intuebatur, laudes in celum cum iubilo extollit, Iesum, 'cuius opera magna sunt exquisita in omnes voluntates eius', pie magnificans.

Hiis primis signorum insignibus sanctum, postquam translatus est, glorificatum fuisse cognovimus, ubi tot credendus est virtutibus claruisse, quot ignes reaccensis luminaribus clarescere.

1. De eo, qui sacras reliquias furatus fuerat.

Die, quae sacri corporis [pulvis^a] cum archa lignes, qua conditus fuerat, ab humo elevabatur, quidam multitudini interfuit, qui injecta manu particulam ligni ipsius archae et sacri pulveris presumit et rapit et in nummorum loco recondens domum repedavit. Nocte ergo sequenti cum sopori indulgeret, quadam reverendi vultus maiestate senili comitate insignita [eum^c] aggreditur et hoc modo increpitatur: 'Qua, homo, persuasus temeritate ligni preciosique pulveris reliquias violasti? Cur indecorose tractasti? Cur in loco minus decenti collocasti? Ausus eris post hanc irreverentiam sancti quicquam ab ipso petere, ausus eris veniam pro commissis deprecari? Quid est quod possit te excusare, quid quod tibi pro facto retribui putes oportere? Tute^d igitur tibi ut consulas, expedit, et [quod^e] presumptor subripuisti, loco suo ut restituas, mihi persuadenti obsecundato!' Qui videbatur, disparuit. Homo somno solutus^e est, sed ut^f obediret, animum nequaquam applicuit. Altera autem nocte itidem dormiens ab eadem persona ammonetur, terretur; terrori comminationi verbera apponuntur, et in tantum colliditur, ut lecto surgens vix^g pedum officio fangeretur. Tandem finitimorum amminiculo sustentatus et adiutus ad sancti monasterium pervenit, ubi, quae rapuerat, restituens altari imposuit, veniam petit, quae optata compos sanitatis factus, Deum laudans ad propria remeavit, locusque non iam nummorum, non avaricie, sed virtutis, sed reliquiarum inibi suspensus ad memoriam permansit.

a) rare in loco raso. b) bis script., ultim. minio del. c. c) deest c., suppleni. d) Tu te c. e) suppleni H. S. f) seq. homo c. g) vix surgens c.

1) Verg. Aen. V, 105 sq. 2) Cf. Prod. Cathem. 4) Cf. Verg. Aen. VIII, 252. 5) Cf. Verg. Aen. III, 77. 3) Cf. Herimanni litteras l. c. p. 394, 395. IX, 236.

2. De pulvere sacri corporis.

Alius quidam conspecta multiplicitate signorum cum gratia sanitarum a custodibus ecclesie sacri pulveris benedictionem et devote petivit et adeptus est, qui ad semet ipsum abiens de eodem pulvere in potu dato periodicas accessiones plurimorum mirifice propulsavit. Siquidem ea tempestate in regione illa humorum materies exuberans in corporibus humanis inequalitate sua atrociter dominabatur, quibus huiusmodi medicinalis potus beati viri presidio fuit. Hinc liquido colligi potest, quam ineffabilis sit meriti illic, ubi cum Christo vivit, qui in tot miraculis vivit hic, ubi mortuus est. Convicanei et maxime, qui periculum incommodi evaserant, que fiebant, fideliter animadvertentes, sapienti consilio usi ab eis, qui eas servabant, sanctas reliquias salutiferi pulveris expetunt et acceptas sacro in loco, videlicet in altaribus, per manus sacerdotum decenter imponunt ad salutem presentium et manimen futurorum, ubi hactenus honorifice venerantur.

3. De eodem pulvere furtive ablato.

Item alio quodam sepe dictum sacri corporis pulverem furtim rapiente, dum secum in pallio ligatum domi tulisset, per nocturnum soporem exhortatur, ut, que male arripuerat et archa incluserat, ad ecclesiam extra muros civitatis sitam vocabulo ad Macerias¹ deferret. Qui cum in crastino parere distulisset, subsequenti nocte, postquam somno resolutus erat, ecce acies² dira multitudinis demonum ei astare visa est imitantium iras leonum, ursorum sevitiam, grunntus porcorum, ululatus luporum, sibilatus draconum aliarumque species ferarum.

Protinus 'incipiti mentem formidine pressus,
Obstupuit steteruntque come', et 'vox faucibus hesit'³.

et donec Lucifer duceret diem⁴, mane sui potens vigil permansit.

Officio Phebi fuerat 'pars acta' diei⁵.

nec homo quiequam, ut obediret, promovebatur. Igitur in platea cum vicinis [loquentem⁶] demonum invasit et agitare cepit, quod indicio fecit color et vultus in diversa mutati et vani sermones non bene sensata mente prolati. Extimio laborantis periculo concussis animis eorum, qui aderant, sacerdotem suum accersiunt, cui festinato advenienti causam edocent. De cetero, si qua possit ope, ut miserando subveniant, exposcunt. Ille patientem conveniens de suis excessibus sciscitatur. Qui necessitate adductus⁷, postquam ad se redierat, rapinam et queque alia superius comprehensa confitetur. 25 Sacerdos itaque desiderans sacri benedictione pulveris potiri ad ecclesiam sancti dicatam meritis Martini⁸, cui preerat, ipsum iubet transferri. Quod cum ab eodem, qui rapuerat, fieret et ecclesie foribus cum multa curiositate sequentium propinquaret, is, cuius pulvis portabatur, crimen rapine et inobedientie, qua severitatis ultione fuerat persequendum, voluit demonstrare. Denique nervi brachiorum portantis contrahuntur, manuum articuli obrigescent, quo stupentes horrore miraculi, qui comitabantur, vocibus invalescentes adhortabantur, ut ad ecclesiam et locum ad Macerias transiret. 30

Tramite veloci, quo iussus erat, properanti⁹,
Limen ecclesie sacrum iam calce terente¹⁰,
Celestis virtus sibi reddit¹¹ corporis usus.

Deinde quod defecerat¹², cum reverencia timoris altari imponens de reliquo securus permansit. Continuo vinculum, cuius nodo artabatur pallium, quo pulvis sacer claudabatur, angelico quod credimus famulatu longe dissiliit et, quod in se 3: continebat, omnibus apparuit. Ad hec plebis multitudo in faciem suam cadens 'virtutem terribilium' Dei adorat 'et magnitudinem' eius corde et ore profitetur. Isque pulvis in eadem ecclesia hactenus reservatur, immo se pie venerantes conservantur per merita sancti Clementis.

cf. Ps. 144, 6.

4. De vexato quodam.

Unus qui vexari inimici infestatione consueverat, cum plurima sanctorum suffragia circumquaque perlustrans 40 quesisset nec meruisset curari, ad sui liberationem et invasoris expugnationem beatissimo Clemente opus fuit. Amici itaque et vicini miserum ducentes, immo potius trahentes, merita eius ut expeterent, deliberarunt¹³ iamque iter emensi templum templique introitum videbant, quod Domini sacerdos virtutibus et corpore potenter illustrat. At sinister spiritus sue electioni timens, ne monasterium intraret, multa reluctatione enixius repugnabat. Verum manu trahentium invalescente ante altare statuitur, et ut ad auxilium sibi sancti Clementis nomen invocaret, a circumstantibus compellebatur. 43

a) facies c. b) aucta c. c) suppl. H. S. d) addictus c. e) fecerat c., correcte Weyman. f) reddidit c.
g) terribiliorum c. h) deliberarent c.

1) Intellegitur ea regio suburbii, quae medio aevo Maizelles . . . diem misit. 4) Verg. Aen. IX, 156. 5) Haud dubie ecclesia S. Martini dicta 'en Curtis' in loco publico Place saint Martin sita. 6) Cf. Verg. Aen. IX, 809 sq. 50
Aen. III, 47. 48. 3) Cf. Luc. Phars. X, 484: Lucifer 7) Ibid. V, 364.

HECELINI MONACHI TRANSLATIO ET MIRACVLA SANCTI CLEMENTIS. 901

Quod interdum differens, tandem aliquando coactus prima sillaba nominis sepius contemptive repetita post longas moras ultimam annectebat^a. Deinde sancti fetro applicatus et exinde reductus ad monumentum eius, quod in medio ecclesie est cum archa lignea, de qua sacrum corpus elevatum fuerat, ut ipsam oscularetur, nolens compelleretur. Quod cum facere adversaretur, vi caput eius ipsi arche illisum est. Et cum malignus demon fugere de obsessio corpore penis et cruciatibus cogere nec tamen exire ei per os liceret, feda parte corporis ipso fedissimus amator immundicie egestus est. Quo facto fetor horribilis exalans locum implevit, ita ut multi abscederent. Post hec eductum de monasterio ablunt, ablutum introducunt arbitrati de cetero fore securum¹. Verum res^b aliter, ac rati erant, evenit. Nam terribili voce emissa ex abrupto clamare cepit: 'Certe adhuc plures' sunt'. Qui autem astabant et audiebant, arbitrati eum adhuc multitudinis demonum teneri dixerunt: 'Certe quotquot fuerunt, per merita sancti Clementis extrudentur'. Deno- dum ad altare duceretur et in medio chori advenisset, iam liber poterat, ut nexu vinculorum, quo astrictus erat, sol- veretur. Quod cum aliqua dubietatis scrupulositate adimpletur, ne fuga elaberetur, quod semel eum iam fecisse testa- bantur. Igitur postquam resolutus erat, in se reversus demirans inquirebat, quo^d loco haberetur. Responsum est, in presentia Clementis, preciosi liberatoris sui, eum stare. Ille hoc audito curvatur toto corpore,

Ferens voce grates et ab imo pectore laudes.

13 'Ago', inquit, 'et habeo et persolvo persolvensque tibi ingentes^e debeo gratias, clementissime Clemens, adiutor et libe- rator meus'

Ista peroravit, quo venerat et repedavit,
Idem non talis, fuerat nuperime qualis.

5. De muliere curata.

20 Mulier quaterno typo, quam longevam egritudinem dicunt, unius anni curriculo fatigata, rumore^f excitata virtutum, cupiens et credens liberari ad monasterium venit et facta oratione ad locum, quo sanctus iacuerat, accessit. In quo votis supplicibus effusis pie et fideliter furata de ipsa terra recessit, domum deportavit. Itaque cum sole ruente dies clauderetur solitaque recursio humentem noctis umbram reduceret², dum optatam lectuli peteret quietem, memor et anxius periculi se discutiantis, furtum capiti suo subposuit; ubi postquam obdormivit, expegefacta meliorationem totius corporis se obtinuisse perseusit. Ergo letabunda misericordiam omnipotentis Dei se subsacram benedixit et in filia sua, que eadem necessitate incommodi agebatur, ut idem experiretur, cogitavit. Denique non feminea temeritate, sed fidei inten- tione enatis filie cubitum capitali supponit. Que postquam somnum cepit et surrexit, percepta ad plenum sospitate, leticia tripudiare cepit, qua matrem impetire studuit. Utraque autem, mater videlicet cum filia, pro bonis sibi gratuito collatis gratias condire cum exultatione advenientes queque in se facta fratribus monasterii evocatis retexunt. Fidelis 30 et medicabilis rapina terre suo loco restituitur, in commune ab omnibus sancti merita predicantur.

Sanctorum virtus verborum discutit ictus,
Erigit elisos, solidat membris resolutos.
Unde Deo laudes promat devotio supplex,
Cuius ab imperio stat mundi cursus et ordo,
35 Arida cum liquidis concordant, frigora flammis,
Nec liquidus siccum nec corrumpit frigus estum³.

Fuit eo tempore plurimum salutis diversorum sacri cespitis sive benedictio sive medicina. Nam qui- cumque morbo vexatus de ipso acceperat, sanitatem indeptus suo loco restituebat.

6. De paralitica curata.

40 Quedam paralis immanitate pessundata, ita ut nec lingue officio nec manuum pedumve amminiculo perfueretur, in presentia sancti deportatur. Igitur nocte superveniente, postquam signum ad matutinarum sinuam celebrandam insonuit, 'magnificavit Dominus' misericordiam 'facere cum illa'. Ad hec omni debilitate fugata sana surrexit, et fevtrum sancti gressu diu inuseto perrexit⁴, gratias egit, ad sua rediit et sepe numero ad monasterium, ut sancto vota sol- veret, venit.

15 a) annectebat c. b) seq. se c. c) abrupto c. d) quid c., corr. H. S. e) ingente c. f) rumor c. g) add. eul. man. in margine. h) surrexit c.

1) Simillimum miraculum invenitur in Mirac. s. Liut- vini, SS. XV, 1262. H. S. 2) Cf. Verg. Aen. IV, 7. 3) Cf. Boeth. Philos. consol. IV, carm. VI, 19 sq.: Haec concordia temperat aquis Elementa modis, ut pug- nantia Vicibus cedant umida siccis Iungantque fidem frigora flammis; et ibidem IV, carm. IX, 9: Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis, Arula conveniunt liquidis.

7. De duobus surdis et mutis.

Cum 'grave sydus caneri' ardoribus Phebi inestaret¹ et geminata leticia apostolici festi, dies^a videlicet gloriose
 Ima. 29. passionis beatorum Petri et Pauli, illuxisset, multi apud sanctum Clementem de diversis partibus confluerant, inter quos
 Ps. 105, 2. duo affuerunt, quorum alter surdus et mutus, alter itidemque erat et mutus. 'Quis loquatur potentias Domini'?

Noctu votivas populus dum solveret odas,
 Implorat sanctus, et adest uanica virtus,
 Usus nature que plena reddidit utrisque.

8. De muta curata.

Quedam mulier cum filia muta ad monasterium venerat. Cui continuo, ut venit, miseratio celestis manum porrexit
 et linguam ad loquendum impeditam suam ad usum informavit. Mater de recuperatione filie exultans nulli duxit intiman- 10
 dum, sed ad propria abitu paravit et recessit. Emenso itaque iam parte ex plurima itinere demoni concessa arripitur,
 cadit, officium lingue, quod receperat, amittit. Qui autem preteribant, infortunio misere condolentes sciscitabantur
 causas passionis, quando et quomodo evenerint. Ad hec mater in 'medio interfata dolore'¹, que facta fuerant, per ordinem
 edocet. Illi contra: 'Si nostris', inquit, 'obaudieris preceptis et persuasioni crederis et^b maturato reditu ad sanctum
 redeas et palam omnibus, que facta sunt, innotescas, tibi et periclitanti filie profecto subvenietur'. Illa cunctula verbis^a 15
 bona persuadentium redire non distulit, omnia, que facta fuerant, narravit, cum filia sanitate ad plenum recepta ad
 propria remeavit.

9. De equo perduto et recuperato.

Quidam mercator de remotis partibus ad civitatem Metensem venerat cum equis suis. A latrocinantibus circum-
 ventus, equus ei^a furatus est. Qui dampnum et amissionem per aliquot dies plangens beati Clementis virtutibus an- 20
 monitus, que creberrime per ora multorum versabantur, in hec votiva verba prorupit: 'O beste Clemens, si equum, quem
 amisit, restitueris, quatuor nummi^d a me tibi deferentur'. Vix verba finierat, cum ecce equus in domo vicina, cuius latebra
 celabatur, hinciendo insonuit. Ille spe recuperationis animatus, quo hinnitus advocabat, secutus domum intravit, quod
 suum erat invenit, inventum abduxit^e et nullo calumpniante de reliquo, ut de sua re agere libuit, egit. Deinde Clementi
 beatissimo vota sua, ne voti reus teneretur, in conspectu popularis frequentie, que confluerat, persolvit. 25

INCIPIT LIBER SECUNDUS MIRACULORUM SANCTI CLEMENTIS.

Carissimi¹ fratres, meam tarditatem, meam exiguitatem, me scientia et sermone impeditam, me, inquam, qui silere
 decreveram, convenitis, conveniendo iustis et, ut ita dicam, verba ex ore muti elicitis, ut magnifici domini Salvatoris
 opera, que merito et sanctitate gloriosi sacerdotis dignatus est operari, prosequari, adhortamini. Sed queso, quis satis
 possit de eo idoneam laudem dicere, quis digne possit scribere, qui sepenumero cives, urbem, patriam ab hostibus visi- 30
 bilibus et invisibilibus liberavit? Que iubilatio cum hoc beneficio comparari, quod huic facto dignum preconium potest
 inveniri? Nequeo, fratres, verbis explicare elegantias singulares et dignitatem operum Dei uti summus philosophus²
 et rethor disertus et grammaticus summis rationibus artis exercitatus et cui natura tantum tribuerit sollertia, acuminis
 vel memorie, ut potuerit^b septem disciplinarum penitus habere noticiam. Sed auxilio meritum beati viri et vestris
 orationibus communitis, ad id peragendum, prout potero, accingar. 35

1. De tempestate sedata.

Ut¹ in principio huius operis prelibavimus, pignora sacrosancta eiusdem patris dum sarcophago eleverantur et
 Ps. 2. 11. loculo decenter nobilitate et preparato conderentur, abbas ipsius loci Hagano⁴, vir serviens 'Domino in timore' et exultans
 'ei cum tremore', et fratres os sancti brachii quodam scrinio loco reposuerunt, ut, si quando necessitas inkomberet, humanis
 inkommodis eo occurreretur, occurrendo medicaretur. Die igitur quadam, dum omnis civitas Metensium et omnia sexus 40
 operi diurno inkomberet, subito celum insonuit, rabies ventorum supervenit ac tenebris impalluit aer^k et toto congesta
 pericula mundo soli prefate civitati et finitime regioni irruerunt, inimica vis demonum occurrit, procellas opponit, diem

a) bis script., ultim. minio deletum. b) ut c. c) eq. ei ead. manu suprascr. c. d) seq. nato minio postea del. c.
 e) adduxit c., corr. H.S. f) Cui c. g) pholos. c. h) potuerim c. i) Et c. k) suppl. Weyman.

1) Boeth. Philos. consol. I, carm. VI, 112: *Cum Phoebe radiis grave Cancri sidus inaequal* etc. 2) Verg. Aen. I, 386. 3) Cf. Gen. 39, 19: *et nimium credulus verbis coniugis*. 4) Obiit VI. kal. Maii a. d. 1098; memoratur in litteris Hermanni, Calmet I. c. 45 p. 395. 5) Cf. Verg. Aen. III, 195: *inhorruit unda tenebris*.

HECELINI MONACHI TRANSLATIO ET MIRACVLA SANCTI CLEMENTIS. 903

subducit, tenebrarum caliginem inducit. Ad hec civitas turbata, omni spe evadendi subtracta, suffragia sanctorum in-
clamat imminensque 'malum miratur'.

Cultus matrona decoros²

Deposuit, mesteque replebant templa³ caterve
Et⁴ lacrimis sparsere thoros et⁵ pectora duro
Affixere solo lacerasque in limine sacro
Attonite fodere comas votisque vocari
Suetas sanctorum⁶ ferunt singulibus⁷ aures.

Namque ea vera vite presidia bene sperabant, quibus et iniqua tempestas fortune et omnium periculorum naufragia
evacuari poterant. Interea infortunio deserviente et tempestate in auras avidum caput altius effrente⁸, fratres cum abbate
rebus afflictis cum sancti Clementis auxilio adesse et succurrere gestiebant. Itaque scrinium, cui sacrum pignus inerat,
os videlicet brachii gloriosi sacerdotis, arripiunt, portas monasterii exeunt, ipsum insanienti procelle opposituri. Sed
tunc frater forte deerat, cuius in tutela clavis scrinii habebatur. Mira res! Dum queritur, dum inelamatur, qui aberat,
subito angelico ministerio prefatum scrinium aperitur, os sanctum aëri et sancto reseratur, tempestati obicitur.

Tunc⁹ subitum dictoque oritur mirabile¹⁰ factum¹¹.

Namque ante ora astantium et Deum invocantium ecce columba omnem sua albedine vincens nivem e monasterio
visa est egredi et trina circuitione totam cingere civitatem et, quod credi potest, in monasterium, quo exierat, repedavit.
Quo facto hyems emissa discutitur, umida aëra placantur, collecte nubes fugantur, igneus sol¹² reducit¹³. Sic animi
timentium sunt instaurent, auxilio levati, desperatis salus est recuperata. Igitur ex periculo liberati cives, ut beato viro
gratias agant, maturato accurrunt, monasterium implent, altare muneribus onerant; 'Deus', super omnia qui est 'mirabilis
in sanctis suis', benedicitur, glorificatur.

2. De sanata demoniosa.

Maiores tum sapienter tum etiam subtiliter astronomica disputatione annotarunt, duplici equiduo veris et autumni¹⁴
annualem cursum dividi et signari. Solaris igitur spera cum ad augmenta dierum et lucis festinans vernale transierit
et luna autumnale¹⁵ plenilunio suo decurrerit, festivitas festivitatum, videlicet dies dominice resurrectionis, a sancta et
universali ecclesia percolitur et gloriosius omni christianissima devotione celebratur. Decursa igitur huius preclara cele-
britate septies septeni [dies¹⁶] defluxerant et quinquagesima, quam sacratissimum diem pentecosten vocamus, illucescebat.
Hanc ex legali traditione antiqui patres sollempnem et insignissimam habuerunt, hanc etiam maiori frequentia domini Sal-
vatoris gratia rutilante, rebus in melius relatis ecclesia totius orbis terrarum ex adventu paracliti Spiritus super apostolos,
cum ex ydiotis summos hominum principes, populorum magna verbi tonitrua effecit, predicabili devotione concelebrat,
excolit, veneratur. Ergo dum fratres pro celebritate tante sollempnitatis persultarent divinamque melos multifida sua-
vitate¹⁷ hymnizarent, hora diei tertia instabat. Verum preceator cum illud Ambrosianum: 'Nunc sancte nobis spiritus'¹⁸
armonica dulcedine imponeret et omnis chorus canoris vocibus et sapienti modulatu subsequeretur, magnam multitudinem
dulcedinis sue, qua erga homines pietas Salvatoris teneretur sanctitate et iusticia beati Clementis, pandere dignatus est.
Illo namque die inter multiplices properantes ab undique plebes infelix mulier irruerat omnis idonee rei egens, cuius
corpus et mentem nequam spiritus invaserat et invadendo possidebat. 'Demens ferens aliena colla bachebatur, feroces
oculos torquet'¹⁹,

Nunc vultu pavido, nunc torva minacitate²⁰
Stat nunquam facies, rubor igneus inficit ora²¹
Liventesque gemas, nec qui solet esse timentis,
Terribilis²² sed pallor inest nec fessa quiescunt
Corda.

Statim igitur, ut prefati Ambrosiani versiculi initium insonuit, gratia Spiritus sancti invocantibus affuit. Huius
presentiam immundicia²³ maligni spiritus exhorrens infremuit et fremitu et ululatu omnibus, qui aderant, inaudito teme-
rarius invasor possessam deseruit et, quia sui iuris non esset²⁴, fugiendo patefecit. Protinus mulier miserarum miserrima
iam libera, iam sibi reddita cum his, qui aderant, in laudibus erupit, gratiam Salvatoris, cuius 'opera' sunt 'in fide' et cuius

a) deest c., suppl. e. b) hora c. c) terribili c. d) imund. c.

1) Luc. Phars. II, 28 sq. 2) priores Luc. 3) tenent 14) Cf. Mart. Cap. II, 117: multifidae suavitates.
delubra Luc. 4) Hae Luc. 5) deos hae Luc. 15) Hymn. IV. ad horam tertiam; cf. Dreyes, Aurel.
6) Adsuetas crebris Luc. 7) ululatus Luc. 8) Cf. Ambrosius p. 131. 16) Luc. Phars. V, 211 sq.
Verg. Georg. III, 553. 9) Nunc Verg. 10) Verg. 17) minaci Luc. 18) Cf. Sedul. Pasch. carmen
Aen. II, 680. 11) monstrum Verg. 12) Cf. Verg. III, 307 sq.: tunc praedo furens ac noxius hostis, cui
Aen. VIII, 97. 13) Ibid. 1, 142 sq.: tumida aequora possessa diu est alieni fabrica iuris, etc.; Weyman,
p. 600. l. c. p. 600.

904 HEEELINI MONACHI TRANSLATIO ET MIRACVLA SANCTI CLEMENTIS.

'misericordia plena est terra', celo cum vociferatione efferant, sanctum virum, cuius merita invaluerant, venerantur et benedicunt. At cohors^a fratrum inter letalunda spectacula canora modulatione et musico impulsu ymnium Deo persolvit et, quia 'Deus visitaverat plebem suam', rithmica et diligenti repetitione concinnuit.

Nunc super octavis sociato limmate bombis,
Nunc epytrita sonis, nunc ingens sescupla duplis.

3. De insano sanitati restituto.

Pagus in vicinia Metensium civitatis habetur, cuius nomen, quia a memoria excessit, siletur. Hunc itaque duo fratres inter suos notissimi incolebant. Quadam denique die, ubi ex opera diurna ambo defessi famis necessitate bellum stomacho indictum¹ 'pastia'^b visceribus sumptoque cibo² pacificaverant, unius lectuli contubernio se contulere, quia 'cadentia sydera' iam 'suadebant somnos'^{c, d}. Verum ubi plurima parte noctis obdormierant et iam

Parrasis obliquos elice converteret axes⁴.

alter horum videtur sibi audire rugitus leonum

Grunitioneque^d suis et rauce murmura mule,
Quod bos mugitu fingit blateatque^e camelus,
Quodque lupus ululat vel quod vulpecula gannit,
Quod pardus follet, quod rancat^f pessima tigris,
Quod glatit catulus, quod miccit^g setiger hircus^g.

serpentium quoque sibilos et cetera, que diabolico commento sensus humani poterant abhorre. Igitur attonitus et dementatus fratrem clamoribus impetit ceterosque, quos 'gratissima quies'^h tenebat, vocibus et ululatu inquietat. Ergo vicini deseruere domos, otius accurrunt, 'furiale malum' stupent, demonum finisse astutias docent et, ut salutare signum 20 sancte crucis imprimat, adhortantur et suadent. At ille

Sanguineam intorquens aciem torvumque repente^h

clamans inquit: 'Io cives, audite, furentes'^h. Tandem aliquando repetita commotione victus et cruce vivifica munitus, aliquantulum destitit dementare. Vix abcesserant vicini, qui accurrerant, cum 'infelix ingentibus excitus monstis'ⁱ, surgit,

Discurrit totamque 'forit limphata' mente per¹¹ edem.
Denuo 'fama volat'¹², tremulis clamoribus¹² ancta.

Qui abcesserant redeunt, insanum non iam verbis, sed nodis vinculorum cohibent, astringunt et astrictum usque [ad ortum^b] diei servant. Et iam dies aderat et rebus relectis solis iubare¹⁴ plures compassi miseria limphatici furoris assunt, fratrem furentis allocuntur, inter se consultant, quid in tam doctis rebus facto opus esset. Tandem subit sententia, consilium placuit, et nichil immorandum censent, quin memoriam et tumultum beatissimi Clementis adeant, sibi 30 eum supplicabili devotione et decenti munerum oblatione concilient. Nam Clemens gloriosus humanis necessitatibus compatitur; Clementis gloriosi virtutes ubique cum laude et gloria sunt vulgate; Clementi glorioso, sanitas ut succedat, obtemperant, et ut invalido recedat¹; Clementem gloriosum demones maxime metuunt, morbo, ut curentur, petunt¹; Clemente¹⁵ glorioso imperante omnia vivificantur nec pereunt. Ergo non longa consultatione habita, immo omni deliberatione remota, omni anxietatis scrupulo submoto, iter invadunt, civitati se conferunt, monasterium sancti inquirunt. Quo 35 emensi viam succedunt, vesanum loculo sancti sacerdotis quamvis reuidentem, quamvis reclamantem ceterosque, qui aderant, inquietantem ammovent¹. At avide pro salute eius recuperanda solliciti, voce doloris multoque gemitu usi¹⁴, vota vovent, et que quotannis solverent, repromittunt. Nec longa mora fuit, et somni gratissima quies serpit¹¹ laboranti, cum quo amentia amentem deserit, et meritis beati viri saluti condonatur. Quo facto non modica tripudiantes leticia, qui advenierant, ad semet cum gratiarum actione redierant.

4. De contracto erecto.

Vita brevi tenemur, tempore veloci defluimus. Igitur ne determinatio molesta, mors videlicet, subsequatur nos, 'bonum Ps. 81, 2. est confitari Domino et' in meritis sanctorum 'psallere nomini' eius 'altissime'. Reni fluente a septentrione determinant

a) cohors c. b) pas | stis c. c) sonos c. d) grinn. c. e) balt. c. f) rancat c. g) mittit c. h) deest c.,
suppl. Weyman. i) succed. c. k) metuunt c., corr. H. S. l) ammonent c.

- 1) Horat. sat. I, 5, 7. 2) Prud. Cathem. IV, 1. ibid. 400. 10) Cf. ibid. 376. 11) Ibid. 377.
3) Verg. Aen. II, 9. 4) Luc. Phars. II, 237. 5) Balth. 12) Ibid. 392. 13) Cf. ibid. 395. 14) Cf. ibid.
rens, Poetae Latini min. V, 388; cf. Poet. Carol. III, 128; IX, 461. 15) Hezelinus in hac verborum composi-
A. Riese, Anthol. Lat. I, 2. 6) Cf. Verg. Aen. II, 268. tionem vocabulum Clemens in casus declinavit. 16) Cf.
269. 7) Ibid. VII, 375. 8) Ibid. 399. 9) Cf. Luc. Phars. V, 494. 17) Cf. Verg. Aen. II, 268. 50

HECELINI MONACHI TRANSLATIO ET MIRACULA SANCTI CLEMENTIS. 905

Gallica rura a Germanis colonis¹, cuius undis Colonia metropolis civitas abluitur. Archiepiscopus itaque² eiusdem domos bene actionales ad refectorem egrotorum et debiliū multa et sapienti cura providebat et sollicitē eorum necessitatibus incombebat. Inter frequentias autem eorum, quos ecclesiasticē et cultu paterno sustentabat, quidam non solum rebus inops verum contractione membrorum artatus iacebat vocabulo Bochardus. Illa tempestate non vana fama accesserat³ et animos⁴ plurimorum irruens, signa virtutum beati Clementis intulerat.

Et velox nuntia rerum⁵

Solverat⁶ innumeras vers⁷ in preconiā⁸ linguas.

Hec inter populos inter Renum⁹ altamque Alpem iacentes frequens erat et non solum Lothariam, sed et fines Arctois¹⁰ implebat¹¹. Hae ille cōmunis et corporea necessitate adductus¹², fultus quorundam solatio, et quia spe recuperandae salutis animus vehementer ardebat, viam vehiculo temptat et cum suis progreditur¹³. Cumque nec nox nec dies in vota et in preces vacaret, beati Clementis Deo miserante ei suffragia adfuerunt. Nam defectu membrorum mira et insolita celeritate in melius recuperato super pedum bases attollitur et leticia exultans incessum suum stupet et ammiratur. Psalmista testatur dicens: 'Mirabilis Deus in sanctis suis'. Si ergo sancti invocantur et virtutes fiunt¹⁴, eas Deus operatur. At revera virtutes fiunt, si sancti invocantur. Ergo 'Deus mirabilis in sanctis suis' predicandus est, qui secundum apostolum¹⁵ operatur omnia in omnibus.

Sed ad propositum revertamur! Is ipse, in quo egregie beati viri virtus emicuerat, nefarium ratus et indignum, nisi restauratori suo gratias agat et abeat, iter quod ceperat hanc differendum putavit. Eo festinante quidam suus patriota forte ad diversorium, [ad]¹⁶ quod idem diverterat, applicuit. Qui ex incredibili eius salute letabundus ut cognito sibi et convivens blande salutationis pignora impertivit, deinceps in oscula ruit. Et una uno participati convivio alter alterum de recuperata salute et quo tenderet, sciscitat. At ille de bene gestis erga se rebus Dei predicare gratiam, benevolenciam et sedulitatem meritorum Clementis beatissimi laudabili conscientia animi intacibili ore repetere et docere adorus est. Addidit etiam requirens de suorum causa fratrum et notorum, quomodo se agerent, quo pacto viverent, si prospera fortuna uterentur. Ad haec convivens: 'Noveris', inquit, 'eos gaudere, bene valere, bene rem gerere, Qua de re sūdeo, ut propositum iter deserui, eos visites, quos sospitate tua indicibiliter scīs exilarandos'. Ille talibus verbis atque consiliis irretitus, dum retro gradus verteret, animo immutatus vota parvipendens negligenter suas penas incurrit. Nam enormitas et contractio membrorum, quae sancti viri auxilio evasuerant, denuo miserum invadunt. Ergo humotenus sternitur, gressu a natura destituitur. Hic igitur simul ac sanitas dilapsa est, consuetudo incedendi devolvit, ingemuit et omnem vicinitatem miserandis questibus implet. Fluctuabat miser, quid ageret, quo se verteret, quibus rationibus impetus in se grassantis fortune superaret. Quidam humanissime accurrunt, lapsum suscipiunt, rationabiliter castigant, docent errasse, detestantur votum, quod promiserat, non persolvisse. Ille misera rerum suarum conversione instigatus rectoque consilio animatus per omnipotentiam Salvatoris obtestatur et commonet, ut se porrecta manu misericordie sustentent, rebus iuvent et [ad]¹⁷ civitatem, qua corpus sancti sacerdotis habebatur, quia in vicino erat, vehiculo ductitent. Illi compassi ruinis eius apparatissime petiti exeunt. Igitur baiulorum obsequiis deportatus in xenodochio Metensis suburbii deponitur. Fundus autem, supra quod ipsum xenodochium situm est, iuris constat esse monasterii Clementis beatissimi. Inde ad presentiam corporis sacri elevatus sanitati quam celerissime condonatur. Hunc ego ipse Hecelinus peccator et omnium bonorum indignus vestigiis, cum himnodia eiusdem ammirabilis sancti anniversaliter recoleretur et interesset, incolumem et praeidentem vidi et omnipotentem Deum, cuius 'magnificētia et virtus est in nubibus', laudavi pique gratia gubernatus in meritis omnium sanctorum, quamdiu ero, laudabo.

5. De duabus mulieribus curatis.

Cuiusdam secularis auctoris non improbanda sententia est, quae dicit: 'O virtutis comes invidia, quae bonos sequeris, plerumque adeo insectaris!' Celstitudo itaque tot ac tantarum virtutum glebe sanctissimi corporis aliquando invidiam pertulit. Invidentem incurrit, sed haut impune, ut modo liquebit. Duae mulieres, nescio qua de causa, una convenerant, unius quarum manus morbo acuto impetebatur, adeo ut nulli officio idonea sive apta videretur. Igitur cum anxia sententia nutans penderet, quo adiumento molestia propulsaretur, beati Clementis memoria occurrit, cuius clementia necessitudini hominum frequens erat ad succurrendum. Tunc conversa ad eam, quae sibi adhaerebat: 'Quoniam', inquit, 'dolores manus meae non modo nullis remediis blandificantur, verum morbis irruentibus pregravantur, domini mei et honorandi

a) precordia c. b) inter Rēni populos altamque A. iac. c. d) addictus c. e) progred. corr. progred. c. f) suppl. H. S. g) crass. c. h) suppl. H. S.

1) Cf. Luc. Phars. I, 216. 2) Annonem, ut videtur, Luc. 7) Cf. Luc. I, 482: *Hunc inter Rhenum populos Alpesque iacentes, Finibus Arctoīs . . revulsos Pone sequi.* 3) Cf. Luc. Phars. I, 469 sq. 4) belli Luc. 5) innumeras solvit Luc. 6) falsa

906 HECELINI MONACHI TRANSLATIO ET MIRACULA SANCTI CLEMENTIS.

Clementis ipsarum expetere non desinam et ceram manum illi offerens, ut mee molestie misereatur, orans pernoctabo'. Cui illa sive stultitia sive malicia sive utroque inducta ait: 'Huiusmodi ceree similitudines, quarum tibi unam fingendam esse asseris, periores* apud sanctam Marianam quam penes sanctum Clementem adesse probantur. Hec sanctum Dei rodens invidiose astruebat, non ut genitrici sancte Dei obsequeretur. Est autem in prefata urbe infra ecclesiam prothomartiris Stephani oratorium sancte Dei genitricis, memoria honorabile, cultu celebre, spectans,

'Qua medius dies flagrantibus estuat horis'.

In hac visitatione sua et gloriosa benedictione ipsa Dei genitrix piissima salutem hominum invocata adest manumque protitia medetur, quapropter a pluribus decenter frequentatur. Verum illud est sapientis, quod constituit non esse maliciam super maliciam mulieris illudque Tullianum eloquium cum in viros tum maxime inter cetera in mulieres veraciter in- vectum*: 'Viros', inquit, 'ad unumquodque maleficium singule cupiditates impellunt, mulieres ad omnia maleficia cupi- ditas una ducit'. O infelix mulier, o virosa lingua, omni ignominia te dignam putamus. Sed continemus nos, ne si te dignam dicamus, nos indignum quippiam dixisse videamur. Neodum prophane vocis verba murmuraverat et murmurando contumeliose egresserat et ex improvise ambarum manuum querelosas ariditatem sibi supervenisse lacrimabiliter ingemuit, quam nec ypocriticum* iera* resolveret^b nec malactica molliciebat nec termanica calefaciendo relaxarent. Illius ad clamores quidam compatiendo affuerant, causam doloris inquirent. Illa eventum gravis infortunii profitetur, quem in- currerat, et ea, que invidiose in sanctum oblatraverat. Et cum dicto manus ostentans ambas: 'Ecce', inquit, 'signa mei reatus, in indicia mee temeritatis et procacis dicti'. Consilio ergo eorum factis duabus cereis manibus cum socia ad memoriam sancti festinavit — 'dolor enim addidit alas' — et confessa reatum coram multis, qui aderant*, utraque Deum laudans cum leticia sana discessit. Igitur fama volans* civium corda alacritate et iubilo extulerat, et sexus uterque persultabat: 'Clemens sustulit morbos, Clemens alios exivit, Clemens demones fugavit, Clemens civitatem servavit. 20 Isud tibi, Christe,tribuendum est, tibi gratia est habenda, tibi cythara confitendum, tibi in decem cordarum psalterio psallendum'.

6. De bobus furto ablati.

Sequitur^a miraculum par superiori, quia in eodem muliebri sexu celebriter actitatum, verum dispar, quia nulla invectione iniuriosa in deiferi huius patris nostri calumnia obfuscatum. Igitur quedam mulier substantia et rebus ali- 25 quantisper dilatata pollebat, quibus sibi suisque amminiculabatur et necessaria vite providebat*. Maligni ergo, quibus intentio pessima et usus fuerat aliena diripere et clepere et rapto latrocinanter vivere, prefate mulieri insidiantes, Reg. III, 8, 20. 'intempeste noctis silentio' irruerunt, iannas domus infregerunt, boves abstulerunt, loco familiaris sibi ad nequiciam recon- diderunt. Ad hec mulier cum familiola sua evigilans re, que sibi non prospere cesserat, turbatur, mente anxius, et quia humanum auxilium in presenti aberat, celeriuscule divinum ut impleret, accenditur. Mox flebili voce, mox corde 80 eiulanti Deum invocata, beato Clementi insistit, crebro invocata, infestando nomen eius ingeminat, et ut amissa sibi restitu- tantur, cum effusione lacrimarum inclamat. Nec defuit divina propitiatio invocanti. Namque facto mane, cum anxia sublati pedem ostio domus efferret, in ipso exitu suos* in presenti adesse miratur boves. Luctus in gaudia* commutatur. Ergo ut gratias agat, limina sancti expetit et omnibus per merita gloriosi Clementis in se factam misericordiam Salva- toris explanat, letanter docet et asserit. Quia auctoritate libri Geneseos* inter reptilia et cetera animalia boves iussu 85 Dei sexto die ex terra productos esse accepimus, visum est nobis sexto in loco repetiti operis, secundi libri videlicet, amissionem et restitutionem boum inseruisse, quod nulli frivolum, obsecro, videatur.

7. De campana per se pulsata.

Senarium* heptas* sequitur. Quo numero anima mundana generata esse veridicorum argumentis phisicorum am- mirabili et non ociosa prosecutione approbatur. 'Constat' autem 'ex uno et sex vel ex duobus et quinque vel ex tribus et 40 quatuor'. Quibus compaginibus sapienter atque ratione arimetica* investigatis fatetur 'nullus alius numerus tam varia esse maiestate fecundus'. Hoc numero ordo septem vagantium sperarum providencia artificis et fabricatoris Dei ineffabiliter dispensatur; 'Iunam' autem ipsarum septimam numerus septenarius movet* cursumque eius ipse deducit. Nam 'viginti octo diebus zodiaci ambitum conficit' et septem fere horis et ab unitate usque ad septem viginti octo numerantur¹⁸. Hunc

a) ita c. b) resolverit c. c) aderat c. d) Ceq. c. e) providebat c. f) suas c. g) gaudio c. h) eptas c. 45
i) ita c. k) monet c.

1) Luc. Phars. I, 16. 2) Auct. ad Herenn. IV, 16, 23. G. Helmreich p. 41 sq., Theodori Prisciani Euporist.
3) i. e. medicamentum. 4) De hoc loco cf. quae II, 46, 52 sq. et passim (ed. Val. Rose p. 146, 158 et alibi).
5) Cf. Verg. Aen. VIII, 224. 6) Cf. ibid. VII, 392.
7) I, 24/25. 8) Cf. Macrobr. In somn. Scip. c. VI, ed. 50
Arevalo III, 184; Scribon. Largi Compos. 97 sq. (ed. C. Zeumius p. 29 sq. 9) Ibid. p. 88. 10) Ibid. p. 39.

gratia sancti Spiritus decorat, cuius septem dona esse nemo fidelium non agnoscit et in cuius honore mater ecclesia ^(cf. Galat. 5, 22.) septies Deo in die laudes dicit. Hoc ergo miraculum, quod dicturi sumus in septimo loco, hunc locum habeat.

Mos erat universae civitati, quandocumque dominicus dies illucescebat, ad devotionem sancti inhilare et inhilando festinare et missarum solemnitate et ea, quae Dei sunt, libenter audire et post hec in sua cum gaudio remeare. Quodam igitur die, cum adessent et fratres adhuc quieti matutine indulgerent et populus suspensus prestolaretur, maius campanarum divina virtute cepit impelli et sine humano auxilio pulsari. Tanto timuit fratres sommo excessu accurrerunt, campanarum mirantur, deitatem venerantur et adorant et adimpletis missarum sollempniis populum dimittant letanter annuntiantem et testificantem, quae visu et auditu experti fuerant.

8. De homine infortune^a confracto.

Cum mirabilis efficientia stupendorum deitatis operum beatissimum sacerdotem Clementem longe lateque gloriosa laude celebraret, non solum affines, immo remoti affluebant, ut, quae fama compererat, visu et utilitate approbarent. Igitur multi diverse etatis affluerant, non tantum chorum psallentium fratrum facientes, verum totius oratorii ambitum sua multipliciter densantes. Lapidibus itaque capacitatis magne duo viciniae maioris altaris assistebant, quorum unum improvise^b mentis homines accenderunt, ne ab irruenti multitudine premerentur et oppressionem artarentur. Ergo dum 15 ignoratur, dum incaute diversi a compluribus impellerentur, ruit atque ruina sui hominem prope assidentem magna attritione allieit, et ipse lapis in diversas partes comminutus discessit. Igitur qui super astabant, non modico saltu, immo iactu impulsae promaxime fuerant allisi, nisi revera angelica sedulitate tuerentur. Astantes attritum et seminecem attollunt et vando, quia^c aliter efferrī non poterat, imponunt. Dumque portas monasterii exeunt, eger resumpto spiritu clamoribus, quibus poterat, sanctum invocant et, quod sui advenerat causa, confitetur et ut in tam gravi infortunio sibi 20 adesse dignetur, expetit et implorat. Nec mora ergo longa interfuit, et divina virtute attactus erigitur et teste omni populositate Deo gratias retulit sanctoque Clementi devote^d se obligavit.

9. De homine a diabolo vexato.

Quidam incola ville, quam Buxum^e dicunt, patre et fratre potitus Dei iudicio, quod non latet, inimica vexatione non modico torquebatur. Igitur a patre et fratre vix captus et compedibus manicisque ligatus, ubi graviter artari cepit 95 et deficiere, simulatorio usus alloquio, quod sanitatem indeptus^f erat, ideoque vociferando, ut solveretur, flagitabat. Quod audientes, qui aderant, consilio non bene sano ei assenserunt et solum velut liberum abire permittunt. Ergo aliquantisper se nequam spiritus continuat. Verum ubi aliquid vie peregerunt, quae ferebantur, miser captivus comites (effugit)^g et circumquaque dementia et furia intractus cursabat. Quem pater cum fratre cursu insequentes aliquos viderunt sibi obviam venire, quos per Deum obtestati sunt, ut ad^h artandum vesanum sibi auxilio essent. Ab illis autem 80 retroactus invehitur in patrem, cuius barbam cum magna parte cutis evulsit, genas et oculos unguibus descavit. Itaque demum victus artissime ad presentiam gloriosissimi Clementis deducitur. Cumque eius nimietas dementiae omnibus onerosa haberetur, in scala quadam alligatur, ut vel sic animositas eius infirmaretur. Tandem iniqua pestis exorcismo et letaniis et meritis beati viri debilitatur et, ut solvatur is, qui ligatus fuerat, exclamatur. Parentes igitur non ut primo credendum ei estimaverunt, donec longarum interstitio morarum hora rursusque alia hora ad terciam decurreret. Ultimo vero ipsius 85 clamoribus fatigati ad credendum persuasi liberum et de reliquo beati viri meritis munitum abire permittunt.

10. Item de quodam homine a demonio vexato.

Spericaⁱ vel ciclica species numeri appellatur, quae, ut arithmetica ratione proficitur, non solum a senario verum etiam a quinario proficiat. Sed de senario nunc, quia ratio exigit, in hoc presentiarum loco silendum merito putatur, et de quinario breviter aliquid prosequamur. Huius igitur quinariorum multiplicationes^k a se ipso progredientes in eodem 40 metantur. Nam quinquies quinque, qui fit viginti^l quinque, a quinque progressus in eosdem^m desinit quinque. Et si hos rursus quinquies decas, in eosdem quinque eorum terminus veniet. Quinquies enim viginti quinque sunt centum viginti quinque. Et si hos centum viginti quinque rursus quinquies decas, in quinarium numerum extremitas terminabiturⁿ; atque hoc usque in infinitum, id est semper eveniet^o. Huius igitur quinariorum duplicatio decadem absolvit, et idem ipse decas cubica arithmetorum duplicatione, videlicet decies deni, decies mille perficit, qui solidus et perfectus numerus diffinitur^p.

45 a) ita c. b) impuisse c. c) qui c. d) vote corr. de vote c. e) indep c. f) supplevit H. S. g) superscr. c.
h) multiplicationes c. i) viginti c. k) eodem c. l) terminabatur c.

1) Scilicet septem quotidie breviori horas recitando Boeth. De instit. arithmet. II, 80; Macrobi. I. c. p. 32; secundum Ps. 118, 164. H. S. 2) Buchy viculus in Mart. Cap. VII, 735/736. 4) Boeth. De instit. arithmet. provincia Mettensi et in pago Verni situs. 3) Cf. II, 30; Cf. Mart. Cap. I. c. 5) Macrobi. I. c. p. 44.

Hic itaque denarius multis de rebus, verum et decalogi auctoritate quis perfectus habetur, decimi perpetratione miraculi et perpetrationis descriptione hoc opus, ne fastidio cuiquam adsit, claudatur.

Quidam vocabulo Hagano prophanis secularium armis inserviens et insane cum suis deserviendo commilitonibus barbarico ritu plurima nefaria prosequens nec aliquid boni ac iusti pensi habens depredationibus pauperum et incendiis ecclesiarum grassabatur^a. Igitur ubi duas Dei casas male depopulando tetrus flammarum globis exusserat^b, quia impune sibi hoc cedere viderat, terciam meritis et honori^c Laurentii martiris gloriosissimi dicatam aggressus primo spoliaverat et spoliando dehonesta^dverat, deinde horribili conflagratione subegerat et in pulverem redegerat. Sed non in longum huc feritate letatus, ferocissimo demoni demandus traditur, a quo 'lupino capta rictu' eius 'precordia devorantur' et ipsa mens strangulatur atque illius terribiliter sensibus permiscetur. Tunc tam immanissimo plenus hoste, furens miser lipsano gloriosi Clementis 'istitur

Spumeasque efflans salivas, cruda torquens lumina',

suorum confessione criminum conscissus et dilaceratus. Igitur flebiles ciulatus audiebantur, nec tortor astabat; miserabile corpus per flagra scindebatur, nec flagellum cerni poterat^e. Fama igitur indice ab omni civitate et compitis circumquaque positus^f festinatur, visuri miserebundum et, ut compatiatur affectu ac, si possibile sit, precum suffragis apud Deum comitentur. Verum cum letantibus fratres instarent et instando crebra repetitione nomina sanctorum reiterarent, nequam^g spiritus non iam murmure vocis, sed frequentia clamoris quoque tyrannorum nomina insanissime personabat. Verbi gratia, cum diceretur. 'Sancte Petre, sancte Paule, sancte Clemens, ora pro nobis!' patiens e diverso infremebat: 'Alberte de Briaco^h, Widricus de Walsicarteⁱ, ora pro nobis!' et plures alios sue impietatis comministros repetebat. At ubi multa defremuerat bacchando^j, malignus predo meritorum affluentia beati viri vexatus relictis se medullis exiit. Linquens itaque illesam rapinam, dico autem: plasma Dei, ab imo ungue ad capillum salva dimittens omnia, diffugit, confitens se ardere; et nam incola gehenne^k habebatur. Ereptus igitur et omni homo libertate donatus, omnibus annuntians bonum salvatoris indicibili merito beati viri sibi prestitum^l ad propria remeavit.

Hec^o de multiplici segete virtutum sepefati domini nostri et preclari tutoris non solummodo suorum, quinimmo^m omnium se invocantium pauca grana veridica veridicorum fratrum affirmatione comperita, ieiuno sermone conscripta et collecta memorie posterorum transmittere curavimus. Veniam a te, o lector, exposco primum, quod solecismisⁿ et 26 metacismis^o et vilitate dictionum^p aures tuas vulnere et inconsulte tibi obstrepro, deinde quod inertia^q et peccati tenebris^r obnubilatus oro polluto hec sacra et mirandas virtutes ausus fuerim enuntiare. Vellem ut sinister et ut sum futurus eminus dinoscerer inter greges hedorum, atque sacerdote glorioso orante iudex omnium sanctorum angelis ediceret: 'Clemens, preciosus nostri contubernalis regni, orat et precatur. Transferte hunc hedum^s mihi, sit agnus dexter, vellere candidato vestiatur^t, felici vita perhenniter exultans potiatur.' Quod prestat gratia eiusdem clementissimi redemptoris et iudicis, 30 qui cum patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

a) crass. c. b) exuxerat c. c) honore c. d) bach. c. e) hoc c. f) quinimmo c. g) solecismis c. h) meot. c. i) inhercia c. k) edum c.

1) Cf. Prud. Peristeph. V, 97 sq.: *Cerne quam palam feroces hic domentur daemones, Qui lupino capta rictu devorant praecordia, Strangulant mentes et ipsas sequo miscent sensibus. Tunc suo iam plenus hoste sistitur furens homo, Spumeas efflans salivas, cruda torquens lumina, Expiandus quæstione non suorum criminum. Audias, nec tortor adstat, heulatus flebiles. Scinditur per flagra corpus, nec flagellum cernitur.* 2) Cf. Verg. Georg. II, 283. 284: *pagos et compita circum . . . posuere.* 3) Frater Richeri decani Met-

tensis, postea (1088—1107) episcopi Virdunensis et Bezeleni Iohannisque de Theodonis-villa, fidelium Heinrici quarti et Heinrici quinti imperatorum assecularum; cf. Gall. Christ. XIII, 1191. Hagano quoque imperatorum, Hecelinus vero pontifex Hermannique episcopi partibus favisse videntur. De Alberto de Briaco cf. 'Histoire de Metz' III, 'preuves' p. 101 ad annum 1095; Calmet, l. c. I, 'preuves' p. 518 ad annum 1105; Iohannes de Theodonis-villa, frater Alberti de Briaco, fundacioni monasterii sancti Petri in monte anno 1096 (cf. Calmet, l. c. p. 506) et monasterii Bosonis-villae a. 1123 (cf. SS. XV, 979) interfuit. Fundatum est monasterium sancti Petri in monte Mathildae marchionissae Tusciae: in

vicino castro dicto Briaco commorantis assensione simul et Alberti eiusdem castri advocati voluntate ac suggestione; cf. relationem apud Meurisse, l. c. p. 377.

4) Wigericus de Walecourt anno 1107 fundacioni monasterii Springirsbach (cf. 'Mittelrhein. Urkundenbuch' I, 477) et anno 1123 cum Iohanne, fratre Alberti de Briaco, fundacioni monasterii Bosonis-villae a. 1123 interfuit. 40 De familia illorum de Walecourt (h. Vancourt, prov. Meurthe et Moselle) cf. ea, quae b. m. H. Beyer 'Mittelrhein. Urkundenbuch' II, LXXXV disputavit. 5) Cf. Prud. l. c. v. 108 sq.: *Praedo vexatus relictis se medullis exiit. Linguit inlaesam rapinam, faucibus siccis fugit, Ungue ab imo usque ad capillum salva reddit omnia, Confitemens ardere sese; nam gehenne est incola.* 6) Cf. ibid. v. 115: *Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur, praestitit.* 7) Cf. Isid. Hisp. Etymol. I, 31. 32 (ed. Arevalo III, 51. 52) et ea quae 50 de hoc loco disseruit v. cl. C. Weyman l. c. p. 303.

8) Cf. Prud. l. c. X, 1136 sq.: *Vellem sinister inter haedorum greges, Ut sum futurus eminus dinoscerer. Atque hoc precante diceret rex optimus: 'Romanus orat, transfer hunc haedum mihi, Sit dexter agnus, induatur vellere.'* 55

SIGEBOTONIS VITA PAVLINAE.

EDIDIT I. R. DIETERICH.

Codex unicus qui exstat Vitae beatæ Paulinae, fundatricis monasterii sanctae Mariae Paulinae-cellensis — 'Paulinzelle' hodie nuncupatur — in provincia Thuringia siti, tam diu desideratus in tabulario Vimariensi a Paulo Mitschke ante hos XXXVII annos repertus est. Cuius codicis magna eaeque gravissimae partes cum in Vita beatæ Paulinae vernacula lingua scripta¹ Chronicae ecclesiastica Nicolai de Siegen² et illustrium virorum Pauli Iovii³ Iohannisque Trithemii⁴ scriptis summam, tum in Vita Wernheri episcopi Merseburgensis⁵ ad verbum prelo datae omnibusque iam pridem notae erant. Quas partes v. cl. Ernestus Anemüller⁶ paulo antequam codex inventus est, egregia cum diligentia atque sagacitate indagatas collegit. Attamen qui universam materiam uberioribus annotationibus auctam primus in lucem protulit v. cl. Paulus Mitschke⁷, cum, id quod alio loco fusius explicavi⁸, multa reliquerit emendanda, Vitam, qua historia ultimorum stirpis Salicae imperatorum et provinciae Thuringorum nonnihil illustretur, denuo tractare nobis proposuimus.

Codex⁹ autem nuper repertus, chartaceus in quarto, hodie Vimariensis Q 49, olim Erfurtensis vocatus, id quod intellegitur ex hac secundi folii nota: liber beatorum Petri et Pauli in Erfordia. E secundi alphabeti foliis suis 362 nuperrime numeratis varios libellos res sacras et profanas tractantes saeculis XV° et XVI° a diversis conscriptos, deinde in unum volumen congestos amplectitur. In quo, ut cetera quae sunt nullius momenti omittamus, Vitae beatæ Paulinae (f. 90—117), sancti Wilhelmi abbatis Hirsaugiensis¹⁰ (f. 208—220), sancti Ermenoldi abbatis Prufeningensis¹¹ (f. 220—230), Translationem sancti Viti¹² (f. 269—279) invenimus. Sed cum Vitae abbatum Hirsaugiensis et Prufeningensis easdem fere lectiones atque codices ad editiones nostras adhibiti praebeant, Translationis sancti Viti Vitaeque Paulinae, ut iam supra diximus, codex noster unicus optimusque est.

Ac theologicos quidem tractatus, qui primam ultimamque voluminis partes efficiunt, saeculis XV. exeunte sive XVI. ineunte confectos esse mihi persuasum est. Media vero pars praeter Vitae, quas commemoravimus, dialogum revelationum beatæ Trutae virginis (f. 163 sq.), libellum de astrologia (f. 238 sq.) comprehendens eadem manu medio fere saeculo XV. satis eleganter, sed non sine mendis descripta esse videtur. Quae quidem menda non tam negligentiae quam inscitiae librarii tribuimus, quippe qui, ut exemplis utamur, litteras o et z archetypi litteris d et h permutaverit atque Dedalricus, Deda, Ehelo, Porhemi pro Odalricus, Oda, Ezelo, Porzemi legerit. Quod quidem aequè ac litteras ff in initio verborum geminatas (ffactus, ffuerat) singulatim annotare praetermisimus, rationem scribendi eius saeculi, quo Sigebotonem vixisse constat, XII. scilicet, secuti ae pro e et ti pro ci restituimus retentis integris iis vocibus, in quibus iam tunc e vel ci scribebatur. Ceteroquin praeter codicem Vimariensem Vitam Wernheri episcopi Merseburgensis¹³

1) Ed. L. Hesse, 'Geschichte des Klosters Paulinzelle' p. 14 sq. 2) Ed. F. X. Wegele, 'Thüringische Geschichtsquellen' II, 271 sq. 3) In Chronico Schwarzburgico apud Schöttgen et Kreyssig Diplom. et Script. I, 137. 4) Ann. Hirsaug. I, 942 sq. 5) SS. XII, 244 sq.; cf. E. Willrich, Das Chron. episc. Merseburg. (Göttingen 1899) p. 4 sq. 6) 'Neues Archiv' X, 9 sq. 7) Sigebotos Vita Paulinae ('Thüringisch-sächsische Geschichtsbibliothek' I, Gotha 1889). 8) 'Neues Archiv' XVIII, 447 sq. 9) Cf. descriptionem ampliore, quam P. Mitschke dedit l. c. p. 113 sq. 10) SS. XII, 209 sq. 11) Ibidem p. 480 sq. 12) SS. II, 556 sq. 13) SS. XII, 244 sq.

1) Ed. L. Hesse, 'Geschichte des Klosters Paulinzelle' p. 14 sq. 2) Ed. F. X. Wegele, 'Thüringische Geschichtsquellen' II, 271 sq. 3) In Chronico Schwarzburgico apud Schöttgen et Kreyssig Diplom. et Script. I, 137. 4) Ann. Hirsaug. I, 942 sq. 5) SS. XII, 244 sq.; cf. E. Willrich, Das Chron. episc. Merseburg. (Göttingen 1899) p. 4 sq. 6) 'Neues Archiv' X, 9 sq. 7) Sigebotos Vita Paulinae ('Thüringisch-sächsische Geschichtsbibliothek' I, Gotha 1889). 8) 'Neues Archiv' XVIII, 447 sq. 9) Cf. descriptionem ampliore, quam P. Mitschke dedit l. c. p. 113 sq. 10) SS. XII, 209 sq. 11) Ibidem p. 480 sq. 12) SS. II, 556 sq. 13) SS. XII, 244 sq.

et Vita Paulinae ad verbum depromptam, Nicolaum de Siegen, Vitam vernacula lingua scriptam ad hanc editionem porro adhibuimus. Sed cum codicis huius varias lectiones ubique annotaremus, cetera subsidia iis tantum locis allegavimus, quibus meliorem textum conservasse videbantur.

Atque de codice et de ratione edendi satis diximus. Videamus iam, quo tempore et a quo Vita illa beatae Paulinae litteris mandata sit. Nomen quidem Siegetonis, cui liber ascribitur, in Vita Wernheri solum¹ et in annotatione quadam recentiore, quam v. cl. L. Hesse in Petri Albani collectaneis Merseburg. invenit², servatur neque est, cur de testimoniorum illorum auctoritate dubitemus. Erat autem monachus procul dubio Paulinocellensis pro tempore et pro re admodum litteratus, quippe qui oratione etsi nonnunquam mendosa, verbis tamen luculentis interdumque in fine consonantibus, sententiarum floribus veterum poetarum velut Lucani, Vergili versibus, biblicae sacrae proverbii conspersa exornataque utatur³.

At rerum et a fundatrice et ab abbatibus primis Gerungo et Udalrico gestarum peritissimus erat, etsi cum ipsa Paulina nulla ei amicitia fuit. Quare P. Mitzschke virorum clarissimorum L. Hesse⁴, E. Anemüller⁵ opinionem, qua Siegetonem monachum illum Suevum, quem una cum Eberhono beatam Paulinam in prima monasterii fundamine diligenter adiuvisse constaret, Vitam etiam faultrici suae composuisse ratiocinati sunt, optimo iure refutavit⁶. Sed cum Siegetonem anno circiter 1119 cum Udalrico monacho Hirsaugiensi, postea abbate cellae Paulinae, ex Suevia in Thuringiam venisse monachumque prius Hirsaugiensem fuisse nobis proponat⁷, vehementer errat. Nam id solum constat, Siegetonem post obitum Paulinae cellam intrasse vitaeque et originis eius fratres suos, qui cum ea degissent, gravissimos auctores habuisse. Res vero gestas, quas in posteriore libri parte digere, ipse procul dubio praesens vidit. Nonnullis etiam locis cartas ab imperatoribus pontificibusque monasterio datas adhibuit⁸. De Wernhero autem episcopo Merseburgensi presbyteros, qui ei in ministerio coelestium sacramentorum semper aderant, testes secutus est⁹. Denique quod in rebus Hirsaugiensibus scriptor bene versatus erat, non miraberis, si magnam monachorum multitudinem Paulinocellensium Hirsaugia illum venisse audieris.

Quo autem tempore Siegeto scripserit, accuratius ex ipsa Vita colligi non potest. Nam primi editoris opinioni, qua cum anno 1133 librum suum uno quasi tenore composuisse assererat, minime assentimur. Etenim argumenta, quibus coniecturam suam comprobaret, nulla nisi vana offere potuit. Immo Siegetonem, cum in capitulo 53. consecrationem ecclesiae. Paulinae cellensis c. annum 1130 peractam pauloque ante capitulo 51. Udalricum abbatem, quem c. annum 1160 obiisse scimus, quasi etiamtum viventem commemoret, medio fere saeculo XII. scripsisse satis habeamus¹⁰.

I. R. Dieterich.

*f. 60.

INCIPIT PREFATIO IN VITAM BEATAE PAULINAE NOBILIS FEMINAE PROPE ERFORDIAM^a.

Humanae naturae Deus amator et conditor eiusdemque mirabili gratia reformator in fine seculorum homo propter hominem fieri voluit, quem in ortu seculorum sicut rationabilem, sic aeternae sapientiae capacem creavit, ut ex hoc dignitatem humanae ostenderet conditionis, dum suae divinitati, quod pie creaverat, gratis uniret. Factus itaque Deus homo venit querere, quod amiserat, salvare, quod perierat, colligere vel sanare, quod hostis attriverat. Venit, ut predestinatos ad vitam vocaret, vocatos iustificaret, sola gratia iustificatos glorificaret in diversa unius spiritus gratia distinctos gradus et ordines per membra sua sic informans et moderans, ut alter sine altero nec proficeret nec subsisteret nec oblivisceretur inferioris membri sui in premiis, qui potestate vel honore cumulavit ordinem membri superioris. Equidem altiorem locum in corpore caput quam pedes obtinet,

a) Erf. c.

1) L. c. p. 245. 2) L. Fr. Hesse, 'Ährenlese zur Geschichte deutscher Klöster und Burgen' p. 28. 3) Cf. Mitzschke, l. c. p. 148. 4) 'Ährenlese' p. 28. 5) L. c. p. 13. 6) L. c. p. 150sq. 7) L. c. p. 158sq. Dubiam coniecturam, qua idem mendo librarii confusus, qui in

quarto Vitae capitulo mea pro in ea scripsit, ipsam beatam Paulinam diurnos commentarios confecisse vel ipsam de vita sua egisse opinatus est, silentio transeo. 8) Velut in capit. 27 et 28. 9) Cf. cap. 38. 10) Cf. ea, quae hac de re fusius disserimus l. c. p. 478sq.

Rom. 8, 30

1. Cor. 12.

35

40

45

50

et singula membra unius licet naturae diversificentur suo ordine vel positione. Sic in ecclesia maior est dignitas sacerdotalis quam ordo coniugalis, sic virgo quam vidua. Quos tamen nexus indivisae fidei vel caritatis in unum colligit, eorum^a meritum et premium labor et profectus in singulis gradibus discernit. Amat Christus doctores, amat coniugatos, amat continentes; in hiis fructum sapientiae, in illis de sobole matris ecclesiae fedus coniugale, in illis gratiam continentiae, virginal meritum, coniugale consortium, viduale votum et meritum sic remunerans, ut in omnibus non gradum vel sexum, sed vitae sanctitatem mercede compense. Multa quidem laude vel premio digna castitas virginalis, digna quoque mercede continentia vidualis. Judith et Anna laudis preconio in scriptura divina celebratae sunt, quarum altera libidinosum quidem hostem prostravit, altera ieiuniis et obsecrationibus vacans dignum^b divinis obtutibus exhibuit famulatum. Christum etiam predicantem quendam maritae vel viduae mira devotione prosecutae sunt et de substantia sua Domino ministrarunt. Post cuius ascensionem viduae quoque Pauli ceterorumque apostolorum vestigiis adhererunt, quae probati testimonii, quod non poterant nec debebant verbis, de facultatibus suis apostolis administrantes perfecerunt exemplum. De quibus Paulus ait ad Thimotheum: 'Viduas honora, quae vere viduae sunt. Quae enim vere vidua est, sperat in Dominum et instat obsecrationibus die ac nocte, in operibus bonis testimonium habens, filios suos fideliter educans, hospitio recipiens, sanctorum pedes lavans, tribulationem patientibus subministrans, omne bonum subsecuta'. Inter quas beatam Paulinam, vere magni Pauli fide et moribus filiam, in laudem Domini nostri [iam^c] conscribere, quam honorare secundum apostoli preceptum dignum duximus, quae vidualis continentiae legem in exemplo precedentium matrum custodiens et Christi mandatis indefessa coherens nostris temporibus quasi rosa florens emicuit et odore^d sanctae vitae domum ecclesiae undique respersit virtutisque suspensa processibus petendo meruit, quod petit, accipere, querendo invenire, pulsando adepta est introitum celestis gloriae.

cf. Judith
12, 9.
cf. Luc. 2, 37.
cf. Luc. 8, 1 sq.

1. Tim. 5, 9.
3, 10.

cf. Eccl. 50, 8.

cf. 1 Cor.
13, 14.

EXPLICIT PREFATIO IN VITAM BEATAE PAVLINAE NOBILIS MATRONAE.

Sequitur capitulum primum de linea nobilitatis eius^a.

Haec igitur ex illustrissimis orta natalibus gentis Thuringorum, quicquid ex parentibus vel retro maiorum generosa linea ad se deducta suscepit, nec moribus nec actibus per-
versis obscuravit, sed omni generi precedentis vel subsequenter prosapiae suae, sicut
meritorum eius probavit effectus, quendam, ut ita dixerim, radium suae virtutis et pro-
bitatis adiecit. Pater eius Morcho nomine primum quidem in curia Ekkehardi marchionis²,
dein in primevo pubertatis flore in curia Heinrici³ quarti imperatoris enutritus, multam
fiduciam, multam familiaritatis gratiam, utpote liber et splendidae administrationis homo,
apud imperatorem obtinuit et ab ipso plurima beneficia exequendo³, quae iusta sunt,
accepit. Erat enim optimis moribus, iusticiae tenax, consilio providus, auxilio fidus, liberalis
admodum et integerrimae famae, civilis in moribus, florentis adhuc familiae decus, regalis
mensae dapifer et cunctis ministerialibus acceptissimus. Cuius frater Werenherus nomine
Marsinopoli pontifex⁴, suo tempore quasi sidus celeste totam illustravit ecclesiam, vir
excellens in Deum meriti et sui vigilantissimus executor officii, de cuius meritis suo loco
aliqua inserenda¹ sunt. Itaque Morcho regis hortatu et regalis munificentiae promisso
duxit uxorem Odam nomine, in qua dignitas nobilitatis cum morum disciplina, divitiarum
gloria cum forma concordabant speciosa, cuius etiam genus et etas libertasque cum marito
fere conveniebant. Ambo igitur matrimoniali fide, coniugali societate coniuncti, quae caesaris
erant caesari, et quae Dei Deo reddebant, sic rotatum instabilem percurrentes temporalium,
ut memoriae non excideret, quod haberent in expectatione futurorum.

Matth. 22, 31.

a) ita *M[itischeske]*, quorum c. b) *his ser. a.* c) *elest c.* d) honore c.; in *mory*, vel odore. e) H. c. f) inf. c., corr. M.

1) Cf. V. Wernheri episc. Merseburg. SS. XII, 245. Gevantsidi Thuringorum sitorum; Anemüller, 'Urkunden-
buch des Klosters Paulinzelle' (Ienae 1889) p. 1.
2) E. H., marchionis Misnensis (1032—1046). 3) Cf.
cartam donationis XXIV mansorum regiorum in vico 4) 1063—1093.

Capitulum II^m. De visione, qua matri meritum nasciturae filiae revelatum est.

Igitur beatae Paulinae meritum ab ipsa materna radice colligamus et, quomodo presagio quodam in matris utero consecrata et celestibus donis initiata fuerit, stilo prosequamur. Mater itaque eius, licet nexu coniugali vel domesticis constricta curis videretur, Christum tamen in membris suis suscipiendo, Christum in interiori homine abscondendo, officium Marthae indefessa gerebat nec propter maritalis thori custodiam vel causas temporalium negotiorum oblita est interioris sponsi sui vel gratiae bonorum eternorum. Quae dum nocte quadam se sopori dedisset et corpus quiete relevaret, vocem cuiusdam secum loquentis et, an dormiret, sciscitantis audire sibi visa est. Porro illa dum se indubitanter vigilare responderet, ille subiunxit: 'Filiam, inquam, in utero concepisti, cuius nomen Paula erit, quae fidei merito atque gloriae excellentia, quicquid de retro maioribus tuis fulsit in gloria generis, ipsa superabit, ipsa omnem illustris prosapiae generationem virtutum processibus exornabit et quasi flos quidam de stirpe nobilis parentelae prorumpens fructum salutis et gratiae ad proventum multorum germinabit'. Evigilans itaque devota Deo famula et, licet inpregnata, conceptus tamen sui prorsus nescia in laude Dei visioni congratulatur et quodam divini timoris et amoris stimulo ad cursum bonorum operum excitata rebus et anima sanctis meritis invigilabat activaeque vitae studia impigre exequens, quod divinitus acceperat in promissione, ut effectum mereretur, ardentissima depoposcit oratione. Custos ergo vitae suae, custos morum suorum cum marito suo quoddam sanctitatis testimonium nasciturae filiae prebuit et divinae culturae artius infixae, quae in sompnis acceperit, ferventiore divinae religionis gradu monstravit.

Capitulum tertium. De nativitate beatae Paulinae.

Natam itaque filiam parentes eius fonte sacri baptismatis ecclesiae consignarunt. Paulinae vero nomen, non Paulae^a, suadente abbatissa, ipsius virginis amita, imposuerunt. Porro filiam suam disciplinis etati adhuc tenerae congruis educaverunt et, quantum in ipsis erat, dilectae soboli morum ornatum, pietatis studium, animo condecentem corporis gestum verbis et exemplis persuaserunt. Virgo autem puellares annos ingressa et iam intelligibilis etatis gradum attingens lineam suae nobilitatis virtutum excoluit studiis, nichil lasciviae admisit contemptibilis, nichil vitii primevo flore commiscuit puerilis. Huic decori decus hoc accessit, quod ipsa virgo elegantissimae formae pudibundique decoris exstitit, ita modesti vultus et habitus, sic temperata moribus, ut nec singularitate presumptivae gloriae commanentibus odibilis vel communitate fluxa et intemperata despicabilis haberetur, sed parentum innixa vestigiis et monitis gratiosam se commendabat et dilectam cognatis, notis et amicis. Habet enim hoc proprium generosa libertas singulis se personis et officiis, locis et temporibus, dignitatis suae gloria immobili manente, coaptare vel conformari. At contra degener animus usurpativo semper fastu procedens nec dignationi consentaneus detrimentum obscurae admodum ignobilitatis palliare nititur somnio^b de se alienae estimationis; fructu enim adulterini germinis mentitur gloriam rusticanae radices. Virgo igitur nobilitati suae morum respondens elegantia nativis et propriis se depinxit coloribus, flori florem adiciens, et, si voluntati parentum posset vel deberet contraire voto sanctae virginis, illicitum fecisset, quod copulae maritali ad tempus licere videbatur. Precurrente igitur divina providentia, quae fructum ventris eius ad ministerium suae gloriae preordinavit, pomposissima iuxta seculi huius dignitatem nuptiali gloria virgo viro¹ est tradita. Nec tamen meriti virginalis amisit libram, quae, quod pro Deo voluit, parentibus reclamantibus implere non potuit.

Capitulum IV^m. Quod aliquantulum abuti cepit divinis muneribus et per visum correpta est.

Sed quia, ut fieri solet, rerum abundantia semper adolescentiae neccit retia et abusionem divinatorum munerum persuadere contendit, primo quidem donis divinitus acceptis

a) Paula *c_u*, corr. M.   b) somno *c_u*, corr. M.

1) Cuius nomen ignoramus.

abuti aliquantulum cepit. Erat enim vix sedecim annorum et ambitiosissimo vestium cultu modum excessit preceptisque apostolicis pomposis suis ornatibus obviatis, ubi dictum est: 'non in veste preciosa', pie a Domino corripit meruit. Cum enim nocte quadam in molliori stratu suo quiesceret et sopori membra dedisset, visa est camisia sua mira laxitudine follicata et seculari vanitate brisiata¹ ad siccandum^a in sole expansa. Et ecce ante oculos suos quasi nigerrimae formae Aethyops apparuit, ad vestem expansam accessit, ubinam posset intrare nudus et deformis hospes exploravit et quasi legitimum locum introeundi ignorans circa manicas et capitium diutius oberravit. Tremefacta Paulina et ex ipso tremore expergefacta horrorem suum, quo concussa est, visionis huius accepit interpretem, et unde vel quis et quare missus sit, a summo patre omnium, qui ad vitam predestinatos corripit, correptos emendat et dirigit, stupefacta cognovit. Igitur sive propriae conditionis consideratione seu divinae increpationis correptione compuncta, solitae superfluitati modum posuit et temerarium fluxae libertatis excursus frenis coniugalis disciplinae cohibuit. Denique marito suo non post multos annos per incendium humanis rebus exempto, cum omnimodis thalamis coniugalibus votivae viduitatis amatrix abstinere amodo salageret, et hoc propositum etas viva^b affiniumque suorum instantia modis omnibus improbaret, rursus vinculis maritalibus astringitur et viro clarissimo eademque^c vitae honestate prestantissimo, Odalrico nomine, legitimo copulatur connubio. Quod si non faceret, verbis apostolicis contraheret, quibus ait: 'Obedite parentibus'. Et alibi: 'Volo iuniores viduas nubere, filios procreare, matresfamilias esse, domum suam regere' etc.

1. Tim. 2, 9.

cf. Prov. 8, 1

Ephes. 6, 1.
Col. 3, 20.
1. Tim. 5, 14.

Capitulum quintum. Quod nuptias nolens iteravit
et eterna temporalibus preposuit.

Huius igitur thalamo, licet reluctanti animo, sociata mente sponsum non deseruit, cuius sponsalia ornamenta sacri fontis et fidei gratia prius in nova regeneratione suscepit², sic intendens domesticae familiae, sic curis serviens maritalibus, ut instantia pietatis et misericordiae debitum evangelicae indictionis, prout potuit, exsolveret et ordine coniugalis officii temporalia disponendo mansuris bonis mente cohereret.

Capitulum VI^m. Qualiter pretiosissima sua quasi secundo
vivens Deo obtulit.

Huius rei, licet maxima morum et actuum eius nobis occurrat experientia, de his tamen precipue haec documenta habemus, quae gessit eo decoris sui tempore, quando pompis secularibus tota videbatur incumbere. Cum enim tam parentum quam mariti vigilantia industria ornatissimo cultu floribundi corporis habitum procuraret et auro vel argento et gemmis pretiosissimis monilia matronali decore collo dependentia specie tenus demonstraret, occasione accepta sive de mariti absentia seu de alia causa, vocato prudenti aurifice, illa in materialem dominicae crucis effigiem expendit, capsulas quoque et scrinia, in quibus sanctorum reliquiae servabantur, eodem ornatu suo vestivit et ornavit, ut patenter ostenderet, quanti^d haec pomposi habitus insignia ponderaret, quae per hoc^e, quod ad ornatum sui susceperat, non propriae, sed Christi gloriae ministraret. Quid enim in ornatu muliebri monilibus gemmis et auro pulchra varietate distinctis pretiosius, quid venustius, ubi splendidae artis diligentia intuitum oculorum allicit, et artifex arrogancia pretiosi lapidis et metalli hominem, quod non est, de se ipso estimare compellit? Magnus igitur feminae animus nobilis magna contempsit, quia novit Deo magis placere bonum animum, quam oculis mariti prodesse pulcrum habitum. In nocte temporalis gloriae suae luce fidei ardebat in creatore, in divitiis et in rerum opulentia pauperula, in veste splendida ceterisque muliebribus ornamentis multimodis sibi despecta, in corporalibus deliciis cibi indiga, magis interioribus disciplinis quam exterioribus curis innixa.

a) sutandum c. b) mea c. c) eodemque c. d) q^d c. e) hec c., corr. M.

1) i. e. fracta; cf. Du Cange Glossarium s. v. brisare. 2) Scilicet Iesum Christum.

Capitulum septimum. Qualiter in ipsis deliciis suis Christo
per abstinentiam servierit.

Videres matronam nobilem ad mensam cum marito recumbere et apposis epulis
esculentioribus, obsequentium circumstante familia cibos quidem tractare manibus, cultro
carnes frustratim minuere nec gustare, predulce poculum ad os porrigere nec libare, sed
pane subcinericio sub manica occultato et modice sumpto intuentis mariti conscientiam
sancta simulatione deludere finitaque discumbentium refectione publica aquae modicum
degustare. Compara nunc solitariorum refectiones aridas sobriae mensae delicatioris femi-
nae, quorum licentiosa securitas edere potuit, quod voluit, quantum voluit. Haec vero
nec fame stimulata nec escis attractioribus illecta nec offensione consedentis mariti territa
nec astantium multitudine verecundata parsimoniae studiis in abundantia Domino ministravit
et ex eo, quod corpori subtraxit, secreto conscientiae^a divinis obtutibus sacrificium in
odorem suavitatis obtulit. Quoddam enim martirii genus est sine sanguinis effusione ab-
stinencia in abundantia, id est tunc gulae et crapulae fortiter obniti, cum ex rerum opu-
lentia multis desideris videris illici. Querebat ergo sobria matrona certaminis occasionem
in securitate, ut postmodum potiri valeret in adversitate triumpho victoriae. Sciebat cum
apostolo abundare et penuriam pati, in superfluis quidem mentem non pregravans, in
necessariis autem indigentiam temperans, utrobique disciplinis moralibus virtutum actus
discretiva diligentia sic moderans, ut domum suam quasi materfamilias virili probitate
procurando gloriam suae nobilitatis non obscuraret et proventum fructus specialis in hiis
curis non negligeret. Studiis sex operum misericordiae, id est infirmorum cura, incarcera-
torum visitatione, hospitalitatis gratia et ceteris activae vitae exercitiis, tam solerti in-
vigilabat cura, ut si in his habuit aliquos sibi pares, non multos coniugalibus ordinis videretur
habere superiores.

Capitulum octavum. Quod Romam orationis gratia cum marito petiit.

Denique fide et devotione et permixtae veniae consequendae respectu Romam una
cum marito petiit, limina apostolorum supplex adiit, pastori apostolico caput et mentem
inclinavit, [in]^a redemptionem animae suae vota Deo precesque obtulit, plurimas et sancto-
rum memorias devota Deo femina frequentando plurimaeque donaria pro posse suo ecclesiis
conferendo cum omni comitatu suo spe gaudendo repeditavit. Sed ne laborem peregrina-
tionis huius citius terminasse^d videretur, dimisso patre et matre eorumque comitatu, cum
marito versus Hispaniam ad sanctum Iacobum iter cum paucis arripuit et gratiam, quam
Romae, etiam hic apostolica interventione quesivit. Quod autem omnipotens Deus erga
famulam^e suam in ipso itinere monstrare dignatus est, silentio pretereundum non est.

Capitulum IX^m. Qualiter flumen Gerundam transiens gratia Dei
salvata sit cum aliis multis.

Contigit eam in ipso itinere venire ad fluvium quendam Gerundam Hispaniae^f citerioris¹.
Quem cum navigio transmeare properaret, et navis onusta gravi multitudinis promiscui
sexus, remis impulsus in medium fluminis fere iam processisset, infirmioris tabulae suae
navis fracturam ictibus tremefacta pertulit et intrante per scissuram huius hiatus abisso
cunctis, qui aderant, materiam mortis et presentiam ostendit. Tremefacti omnes, qui in
navi erant, cum nauclo navis armamenta desperatis rebus prociunt, manus et mentes
et voces ad sidera tollunt et, quod ultimum desperatae vitae est, se suaeque omnium
creatori communi confusoque clamore commiserunt. Ebulliens venis abyssus infausta
cunctos^d exitiali unda stridente sine morte morientes reddidit intuentes et tantum se
discrimen evasuros rationis virtute cedente prorsus desperantes. Paulina vero intrepida

a) conscientiae c. b) videbatur c., corr. M. c) deest c. d) terteminasse c. e) familiam c., corr. M.
f) Hispaniae c., corr. M. g) cuius c.

1) Gerundam fluvium in Hispania citeriore nequaquam
inquires. De Garumna (h. 'Garonne') flumine Aquitaniae
b. n. P. Miltzschke cogitavit. Mihi quidem Sigebotonem

Gerundam (h. 'Gerona') civitatem cum flumine eam
praeterfluentem commutasse verisimile est.

fide et constantia in Deum directa, licet parum de morte sollicita, quippe cui per acceptam indulgentiam iam celestis patuit introitus clave, quam Romae quesierat, veste, qua erat induta, in unum ex parte collecta et convoluta os ebullientis putei flexis genibus obturavit et super ingesta sedendo intrans pelagus virili repressit fiducia. Denique socios iam fedo pallore notabiles inertis diffidentiae coarguens sentinam exhaustire cohortatur et, ut arte virtuteque navem defluentem ad portum impellant, incitat et precatur. Exemplo itaque fortis feminae viri virtutis fractos mortis pavore animos recolligunt, vires exerunt, certatim flumen eiciunt vectoremque suum egrum et dissolutum procedere collecto robore cogunt et Salvatore omnium corremigante omnes ad portum incolumes perveniunt. Unanimi igitur gratulatione cuncti, qui aderant, Dominum benedixerunt, per quem talem comitem salutis omnium hoc terrore laborantium profuturam se percepisse cognoverunt. Ipsa vero providentia superni protectoris exhilarata in amore divinitatis altius exarsit et sanctae fidei fructu procedens pio merito meritum adiecit.

Capitulum X^m. Qualiter duas filias suas Deo obtulerit.

Sed quia Deo vacare non potuit, ut voluit, quippe quam regula legitimi thori domesticis negotiis deservire coëgit, in augmentum divinae servitutis duas spectatae indolis filias suas celestibus disciplinis imbueudas in loco, qui Gerinrode dicitur, ad titulum sancti Cyriaci Deo obtulit, sacro velamine celesti sponso intromissas consignavit et, ut dignis imbuerentur studiis, primam matri ipsius monasterii¹, dein omni congregationi commun-
davit. Porro de prediis suis ipsis filiabus suis intantum concessit, ut, si quid eis de prebenda publica et regulari supplendae privatae indigentiae ad votum non responderet, supplementum rei familiaris ex propriis matrimonii haberent. Cum igitur ambae in diebus suis processissent et maturioris intelligentiae iam annos intrassent, altera earum Engilsint nomine capitoris ingenii literatoris effloruit studiis, studiosa discendi discenda et ceteris
communicare, quae didicerat, scolaris disciplina, prompta etiam surrepticias negligentias suas genebundis expiare suspiriis et expetere tempus et locum fructuosae penitentiae perfectioris-
que vitae. Quod et factum est. Nam cum spiritu Dei cor eius stimulante locum, in quo nunc pausat in Domino, frequentaret et ex memoria maternae pietatis et futurae retributionis maior in ea fides et devotio cresceret, patris etiam ipsius loci vel totius con-
gregationis, precipue tamen sororis suae admirandae^a in Deum gratiae, beatae memoriae Bertradis, dilectio et exhortatio cunctantem adhuc attraheret, artioris vitae semitam pre-
currente in omnibus Christi gratia aggrediendam suscepit, remotoque inferioris professionis proposito, iuxta maternas reliquias locum, habitum, animumque mutavit. Altera vero, Gyzela videlicet, altiori proposito sororem^b sequendam proponens, dum matris sanctae
intentiones^c de die in diem protrahit, insperata morte preventa, quod voluit, efficere non potuit. Expleto autem felici cursu in eodem monasterio dompnae Paulinae diem extremum vitae suae beato fine predicta soror eius Engilsint clausit et in Domino sancta pace quievit^d.

Capitulum XI^m. De filia eius vivente marito conversa.

Quid autem de III^a earum sorore Bertrad dicemus, quae, sicut precessit sorores ad
regularem vitam tempore, sic rigore monasticae vitae, sic omnes commanentes sorores pietatis actione, vere maternae disciplinae vel profectus in virtutum processibus heres et assecla, cuius manus in labore fuit ex equo semper extenta? Abdicata siquidem in Christi amore caducae felicitatis materia, marito scilicet, domo, cognatione et familia, Christo domino nostro indivisa se coniunxit mente et in templo serviens die ac nocte, quos fures
non effodiunt nec tinea demolitur, thesauros in celos thesaurisavit^d. Erat autem sapiens matrona et timorata, magnae gravitatis et circumspectae vigilantiae, mirae devotionis et

a) admirantis c., corr. M. b) sorore c., corr. M. c) intencionis c. d) thesauros i. c. thesaurisavit c.

1) Cuius nomen ignoramus. 2) Coenobium monachorum a beata Paulina monachorum claustrum coniunctum usque ad medium saeculum decimum quartum existisse constat. De coenobiis monachorum claustris monachorum coniunctis cf. A. Holtmeyer in 'Zeitschrift für thüring. Geschichte' T. XXII, 73 sq. De nonnullis Cellae Paulinae monialibus, inter quas etiam filias Paulinae nominari v. cl. Mitzschke opinatur, cf. necrol. Michelsberg, apud Schannat, Vindemiae lit. II, 47 sq. et Schweitzer, 'Bericht des hist. Ver. zu Bamberg' VII (1844) p. 253 sq.

cf. Luc. 1, 7.

cf. Matth. 7, 14.

cf. Luc. 2, 87.
cf. Matth. 6, 50.
Luc. 12, 83.

compunctionis, audiendi divini verbi avida, in colloquio humilis et suavissima, nunquam feriatum habens animum, in opere vel in oratione tota, in obedientia strenua, celestibus disciplinis attenuata, de minimis negligentis anxia et de preteritis malis et futuris semper sollicita. In facie eius purae mentis insigne tralucebat, ut tam ex vultu, quam ex habitu possessorem eius Spiritum sanctum agnosceres; semper servire parata, impensae vero sibi servitutis etsi non ingrata, sepius tamen offensa. Et ut cursum eius paucis concludam, plus semper boni voluit, quam potuit, nec unquam pio cordi defuit sanctae affectus voluntatis, quamvis piam voluntatem non semper possibilitatis sequeretur effectus. Igitur in his floribundi meriti studiis beata femina usque ad extremum vitae perducta, a Domino omnium bonorum retributore sublata coronata est. Et de filiabus eius ista sufficiant.

Capitulum XII^m. Quanta custodia meritum auxerit.
non minuerit a Roma regressa.

Roma itaque, ut supra dictum est, beata Paulina regressa domumque reversa solito more familiaris rei negotiis instat, familiam curat. Verumtamen ne tanti itineris pelagus emensum frustra videretur, custos sui cauta procurat, bono, cuius causa exierat, meritum addidit, non minuit profectum profectu custodiens et, quod foris acceperat, domi sera divini timoris includens. Estuabat magis magisque in dies vinculis absolvi coniugalibus et eternorum desiderii attracta necessariis curis oblectari cogeatur. Nec tamen hoc eius desiderium mariti de hoc mundo transitum eam optare coëgit, sed, quomodo ad servendum Deo se expediret, cogitare. Tandem propitiante omnium patre Deo, apud quem omne desiderium nostrum est, maritus eius fide integra catholicus christianae religionis ope subnixus rebus suis rato testamento dispositis et ordinatis viam universae ingreditur carnis, et ancilla Christi diu desiderata libertate donatur. Corpus itaque dilecti mariti cum multa promiscui sexus convenientium amicorum caterva Marsinopolin in urbem^a, quae Merseburgk dicitur, honorifice delatum dignis et tantae matronae competentibus exequiis^b sepulturam mariti dedicavit. Porro capellam monasterio ad plagam meridianam coherentem venustissimi decoris ibidem sumptibus propriis fabricari fecit et ornamentis vel utensilibus ecclesiasticis apprime decoratam in honore sancti Iohannis evangelistae consecrari petiit^c. Sed et hospitalitatis gratiam iuxta preceptum apostolicum secuta, in susceptionem peregrinorum domum elemosinarum in eadem urbe sumptibus magnis et edificiis adauxit, ad cuius consummationem^d annuos prediorum suorum redditus adeo expendit, ut se et filias suas ornamentis matronalibus spoliaret et ex omni familia sua undecunque, quod poterat salva fide et honestate, contraheret, ut opus, quod inceperat in Christi laude et pauperum utilitate, perficeret.

Capitulum XIII^m. Qualiter defuncto marito sacro
velamine velata est.

Quod enim per multos annos animo gerebat accepta libertate, ad effectum perducere gestiebat mutatoque habitu iam viduata marito sacro velamine eterno consignata sponso tota in amore inflammatur divino, quae tam avida libertatis et absolutionis a maritalibus nexibus per multos extiterat annos, ut de obitu mariti licet admodum dilecti nullam admitteret tristitiam, immo se in Christo viduatam gauderet, ut maius ei gaudium cresceret de accepto rursus novo sponso, quam merore tabesceret de amisso carnalis thori marito. Debitum gemebundi animi dolorem de discessu recompensavit mariti gaudium acceptae libertatis liberius summa requirendi, quia vinculi coniugalis solutio facta est ei in amore Christi absoluta sancti profectus occasio. Unde apostolus: 'Mulier alligata est, quamdiu vir eius vivit; quodsi mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult nubat in Domino; beatorum autem est, si sic permanserit'. Viduata ergo Christi ancilla, quod sibi licuit, illicitum fecit, quia

a) Marsinopoli orbem c., corr. M.   b) consummationem hic et passim c.

1) Cf. Chron. episc. Merseb. SS. X, 186; Otte, Burckhardt, Kistermann, 'Bau- und Kunstdenkmäler des Kreises Merseburg' (Halle 1883) p. 122; Kistermann in 'Neue Mittheilungen des thüring.-sächs. Vereins' XVI, 423 sq. M.

dum licuit, quod potuit et libuit, etiam matrimonio astricta noluit. Deo itaque continentiam vovit et in voti sanctitate permansit et consenuit, irreprehensibili fide cursum consummavit, vidualem continentiam in voti libertate sic amplectens, sicut prius iuncta est connubialis pudicitiae iura non resolvens.

Capitulum XIV^m. Quod post mariti obitum secundo Romam adierit.

Omni igitur substantia sua sive in usus pauperum, sive in ornamenta ecclesiarum, seu in structuram hospitalium edificiorum expensa rursus orandi gratia apostolicae sedis kathedram supplex adiit, ab apostolico¹ de statu vitae suae preteritae, presentis et futurae consilium cepit, indulgentiam petiit et meruit, memorias martyrum solito more circueundo oblationibus vota sua munivit et omnibus modis legem vidualis propositi ardentissimis obsecrationibus dedicavit. Dum haec sollicita ageret et de reditu suo suorumque minime cura moveretur, conviatores eius ab urbe discedunt ipsamque in comitatu esse suspicientes post se relinquunt. Singulariter enim mirae devotionis affectu dicata Christo femina huc illucque vagabatur et quasi in conventu sanctorum posita spiritualibus vescabatur deliciis. Denique comitum suorum delusa festinantia, quippe quos magis retraxit decrementum viatici et marsupii, quam retineret mora et causa in sanctis locis augendi meriti pii, e vestigio subsequi precedentes existimans, urbe egressa deviauit et ignara recti itineris, quorsum tendere posset, in ambiguum duxit. Quem enim locus viae incognitus in invia transponit, eo tardius redit, ut vulgo dicitur, quo magis procedit, sicque mensura longi itineris fructum tollit gradienti totius laboris.

Capitulum XV^m. Qualiter aquila prevolante in via errans rectum iter recognovit.

Cum ergo mente fluctuaret, nescia prorsus, quid ageret, ecce volatu celerrimo advolans aquila in viae medium, qua transitura Dei ancilla fuerat, quasi transituram impeditura se proiecit mirantemque matronam non levi stupore concussit. Rursus alis se erigit et quasi errantem ad socios dirigens volatum eo tendit, quo conviatores eius precessisse cognovit. Cum igitur Dei famula aquilae quasi auguriatrici minus intenderet et ceptum iter velociter ageret, rursus avis affuit, itineranti se obiecit et eodem motu, quo prius, devianti matronae vestigia comitum precedentium augurizavit. Animadvertens igitur sapienti coniectura Christi ancilla presago aquilae motu providentiam divinam fidei^b suae comitatricem aquilam prevolantem per avia subsequitur campestris et dicto citius conviatoribus suis hac ductrice coniungitur. Quia enim Christi famula, licet maritata, pudicitiae tamen semper emula Iohannem admiranti reverentia prae ceteris diligebat apostolis, aquilam etiam, quae in eius laude propter altitudinem spiritualis intelligentiae volatus^c depingitur, pre ceteris avibus amabat, gressus sui ductorem habere meruit, cuius verbis et meritis peccati errorem digna fidei cultura declinavit. Venit autem in eodem itinere cum apostolicis litteris ad cellam sancti Blasii in Nigra Silva, quae est in Suevia, sed abbatem quidem mortuum^d reperit et voto suo, quod gerebat mente, satisfieri non posse Deo aliud disponente admodum indoluit et accepta pro caritate a fratribus mula sua in pace revisit.

Capitulum XVI^m. Quod matre defuncta pater Hirsaugiae monachus factus quievit in pace.

Postquam igitur emenso cum magno labore longi itineris spatio ad propria reversa est, matrem quidem suam defunctam et a marito suo in ecclesiola Dubercsan^{d,3} tumulatam reperit, mentem vero patris in eo esse, ubi vel quomodo reliquum vitae spatium, quod etati grandevae supererat, divino servitio manciparet et excessum mundanae levitatis ob-

a) XVII^m, *correz.* XV^m c. b) *in marg.*: vel vie c. c) volatam c. d) dea Beresan c., Duprethan V. Paul. cernacula lingua scripta apud Hesce, 'Gesch. des Kl. Paulinselle', p. 14. Recte mihi Mitschke (p. 172) coniecisse videtur, cum codicis nostri scribam, dea Beresan pro Dubercsan legisse censere.

1) Paschale II. (1099—1118). 2) Udonem, qui die XVIII, 470 sqq. 3) Döbritschen villa prope Ienam
24. m. Sept. a. 1105. mortuus est. Cf. 'N. Arch.' oppidum?

tegeret. Deinde pater eius Morcho facto inter filios et filias suas de rebus suis testamento in cenobio Hirsaugiensi inguin Domini gratanter suscepit et consummato sub regulari disciplina felici cursu patribus suis additus in pace quievit.

Capitulum XVII^m. Qualiter matris sepulcrum visitat
et facto divinitus miraculo discedit.

cf. Ps. 67, 6.

Beata itaque femina patre et matre maritoque iam orbata ad patrem orphanorum et ducem viduarum integra mente convertitur et immortalis sponsi solatium, quae iusta sunt, exequendo prestolatur. Denique materni amoris pietate confecta cineris eius visitandi gratia die quadam ad locum, ubi sepulta fuerat, devenit, precum hostias pro matris redemptione tota lacrimis perfusa obtulit et, quod mater eius eternitatis obtinuerit lumen, facto divinitus miraculo recognovit. Nam postquam ab oratione cessavit, surgens candela ad caput matris positam celitus accensam reperit. Quo viso miraculo divinae clementiae persensit evidentiam et ex hoc beatae matris requiem notavit permansuram. Liquet profecto, quod lux utriusque meriti, matris videlicet et viduae filiae, concordabat et quod invisibiliter gerebatur, oculis intuentium visibiliter ostendebatur.

Capitulum XVIII^m. Quomodo vel quando in locum, ubi nunc pausat
in Domino, venerit.

Sed quia penitus exhausta suppellectili rei familiaris copia defecerat, quippe quae omnia vere, quae habebat, in necessitates indigentium, ut predictum est, expenderat, et quia prediorum suorum liberos suos materna pietate heredes effecerat nec de redditibus vel nulla vel modica remanserant, quae etiam causa supplendae necessitatis suae quaedam invadiaverat, tandem soli Deo perfectius placere desiderans solitudinis secreta petiit, remotioris vitae studiis tota intendit et in Thuringiae pago, qui Lengviez¹ dicitur, mansuinculam optatae paupertati competentem sibi construi fecit seque totam divinae servituti amodo Deo militaturam commisit*. Capellam etiam in eodem loco sanctae Mariae Magdaleneae memoriam pretendendam primo vilibus lignis, deinde lapidibus fabricari fecit eamque a venerabili Ezelone^b, episcopo Partinopolitano^c, consecratam in honore sanctae Mariae Magdaleneae dedicavit².

Capitulum XIX^m. Qualiter diabolus bis evertit capellam etc.

Verum dignum memoria videtur inserere, quantis viribus veteranus hostis⁴ virus nequiciae suae quasi in prima fronte versus ancillam Dei vel locum fuderit et ad impediendum, quod intenderet iam ex parte, conatum suum monstruosum ostenderit. Eandem capellam, de qua nobis sermo est, vix ancilla Christi perfecerat et dedicationi preparaverat, cum repente quasi turbo furens noctis medio totum edificium tectis et tabulatis compactum dissolvit, deiecit, dissipavit longiusque proiecit. Rursusque fragmina recollecta et fixiori compactione sibi constabilita eadem nocte, quae diem dedicationis precesserat, vehementior turbo confregit et cuncta muro coherentia et parietem ipsum dispersit. Paulina vero adversus hostem armata fide et constantia et in Deum animata devotione et fiducia, quasi casses araneae⁵ hostilem despexit incursum nec tardavit ceptum non impari, quo prius, studio exequi propositum. Versipellis enim artifex, quia spirituali quadam subtilitate latibulum suum divina cultura mutandum previderat, venabula suae malitiae exacuens totis viribus et dolis sequentis gratiae principium infestare curabat. Dedicata vero ecclesia Christi ancilla in eodem loco mansit immobilis et pro mundi deliciis septa silvarum domum effecit orationis.

s) addidit Nic. de Siegen (ed. Weyde) p. 272: dicens: 'Hic requies mea in sancto Spiritu, hic habitabo et diem iudicii expectabo'. b) Ezelone c., Heselon V. Paul. vernacula lingua scripta. c) Partinopoli c.

1) Pagus Thuringiae meridionalis inter Westergowe (1102—1107). 3) Anno 1106. 4) Cf. Liv. 21, 16. et Husitin pagum et limitem, qui hodie 'Rennstieg'. 5) Cf. Verg. Georg. 4, 247. Mart. 3, 93. Arnob. 6, 16. noncupatur, situs. 2) Heinrichus, archiep. Magdeburg.

Capitulum XX^m. Quanta in eodem loco districtione vixerit.

In quo loco quanta districtione corpus mactaverit^a, quanta cilicii asperitate membra ieiuniis, vigiliis, obsecrationibus attenuata attriverit et domuerit, quomodo ferreis cathenis artus vix ossibus coherentes dampnaverit, quis stilus exponat, cum toto mentis annisu
 5 proventibus exterioris hominis bellum indixerit et rebelles corporis motus residuos plus suspectos ferro ferventis disciplinae trucidaverit? Vivens ergo pro Christo mortem carnis elegit, ne mors vitae succederet, cum vita morte impellente recederet. 'Quid', inquit, 'corporalium deliciarum fomenta contulerunt michi, quarum exitus vermis et ciuis, casibus obnoxia infinitis et sanctae, qua Deus queritur, semper religioni contraria? Saluti internae
 10 subtractum est, quod carni lautius adiectum, et non magis obfuerunt corpori quaeque rerum superflua quam animae subtracta solius necessitatis debita. Amarescant animo dulcia, dulcescant amara; profectum spiritus carnis ostendat defectus et totum creatori serviat, quicquid in creatorum ambitione creatorem offenderat. Uno fine cuncta clauduntur, quae diversis emergunt principiis, et quod versibilis rerum rota volvit et revolvit,
 15 debitus occidui cursus terminus omne resolvit.' Moritur igitur Christi ancilla mundo, ut viveret Christo, dicens cum apostolo: 'Vivo autem; iam non ego, vivit vero in me Christus',
 et toto animae suae desiderio dilectum suum quesivit in lectulo suo, quo nunc gaudet eternaliter invento.

cal. 2, 10.

Capitulum XXI^m. Qualiter opere manuum propriae necessitati satisfecerit et predium comparaverit.

Igitur perfecto animo pompis renuntians secularibus habitaculum suum inter bestias silvae intimae quietis gratia statuit et perfdi mundi retia virtutum pede transsiliit. Proinde memor illius apostolici precepti: 'Qui non laborat nec manducet' et quod Salomon: 'Vade', inquit, 'o piger, ad fornicam et discis sapientiam, quae congregat in estate, quibus fruatur hiberno
 25 tempore' et quod in vita patrum¹ legitur, 'Quod laborantem monachum demon unus, vacantem vero otio hostis in milibus impugnat', in labore manuum noctem diei coniunxit, sine intermissione oravit et orando laboravit². Et quia artificiosissimae peritiae in aurifrigiis vel stolis texendis seu in qualibet auri et argenti vel serici textura nullam superiorem, vix aliquam^b equalem in provincia, quae debebat, habere potuit³, opere manuum eo processit, ut in estimati-
 30 one vel pretio ipsius operis suae sibi commanentium necessitati satisfaceret et predia quaedam ipsi loco, quo tunc temporis debebat, adiacentia, id est Nuisaza⁴, Hengilbach⁵ et quaedam in Lyeberga⁶ et Nabewinden⁷ compararet. Verum cum in hunc modum multa acquireret, multa vel plurima etiam amitteret, utpote XXX^a marcarum sive in auro seu in argento vel aliis rebus pretium, quod de ecclesia noctu furtim sublatum vix unius horae
 35 spatio Christi ancillam aliquantisper sauciavit, quia hostilem manum subtraxisse cognovit, quod ad opus divini ministerii multo sudore preparavit, a dextris et a sinistris Christum
 semper intuens, sicut ex his, quae acceperat, non poterat erigi, sic nec de illis, quae amiserat, deici. Verum nihil fit in terra sine causa, et nulla ex parte compendet iniustitiae, quod iustus iudex permittit iusta, licet occulta, ratione. Credimus ergo hoc divino factum
 40 iudicio, ut postea meritum fidei eius in opere, quod intenderat, recompensaret, quod metallo vano sui iuris perficiendum estimaret. Nulla ergo beata Paulina diffidentia a Domino declinans, sed presagae mentis prescientia dignum^c monasticae religionis in eodem loco famulatum futurum coniectans, ore manuque, quod intenderat, vigilanter omnium dispensatori Deo consummandum commendavit.

Thess. 2, 10
Prov. 6, 68.

cf. 2 Cor 6, 7.

15 a) mactaverat e., corr. M. b) aliquem e. c) dignam e., corr. M.

1) IV, 39, ed. Migne, Patrol. lat. LXXIII, 839. Cf. Ioh. Cassiani, De institutione coenobiorum 10, 23. M. 2) Cf. proverbium 'ora et labora'. M. 3) V. Paul. vernac. ling. scr. (Hesse I. I.) per errorem hanc 'peritiam in aurifrigiis vel stolis texendis' Ezeiloni archiep. Magdeb. ascripsit: daselbst hat Paulina . . erbauen lassen eine

Capelle, welche Heseloni der Bischoff zu Magdeburg eingeweiht hat und solche gewidmet zu wirken und Chorricke darin zu machen, wie er denn darauf ein sonderlicher Meister war. 4) Hodie Neusitz. 5) Hengilbach. 6) Liebringen. 7) Nabewinden.

Capitulum XXII^m. De profunda eius humilitate.

Ipsa enim iam altior in Christi amore retro [positis^a] maiorum titulis et honore ad institutionem monasticae vitae inchoandam illi soli innitebatur, cuius possibilitati nulla rerum mutatio refragatur. Studebat autem omnibus modis eius placere oculis, cuius donum erat, quod gerebat ipsa intentione; maxime tamen testimonium Spiritus sancti pretendens humilitatem in cultu vel habitu despicabili nec inter cognatos vel amicos mediocritatem abiectae paupertatis erubuit, cuius animum spes eternitatis Christi vestigiis fortiter affixit. Nam cum eam interdum Saxoniam intrare vel aliorum ire causa cuiuspiam gravis negotii coëgisset, licet omni festinantia reditum acceleraret, iumento, quod vilius inveniri [non^a] poterat, vehebatur, quod etiam sella asinaria rusticanis intexta funiculis sternebatur, mundo Gal. 6, 14. immundo obruta reluctans fronte et in Christi cruce cum Paulo glorians et de linea nobilis prosapiae ad se deducta in habitu cultiori sub sacro velamine nichil usurpans. Sacculos etiam vel sarcinulas sellae retro coherentes secum portare solebat, ut congerram manticiariam seu tabernariam crederes, non matronam, uno tantum comite et eodem pedite, non equite, contentam.

Capitulum XXIII^m. De conversione filii eius.

Contigit autem eam iter istud pro instanti negotio de Thuringia in Saxoniam frequentius iterare et per locum, qui Gattersteden¹ dicitur, ubi tunc temporis filius eius² morabatur, transitum habere, nec tamen ad eum divertere, quia procaci animo maternis monitis aliquantulum videbatur obniti, praesertim qui tirocinis militariis et bellicis rebus ultra modum notabatur inniti. Erat enim vir militaris summae audaciae, corporis elegantia decorus, statura procerus, iocundus, alacer, liberalis nec avarus nec prodigus, fidus amicis, formidolosus hostibus suis, spiritualium amator nec sectator, bellicis rebus strenuus, nulli fere in eodem studio secundus, quippe qui inter alia preclarae virtutis, quantum ad seculum, insignia singulari certamine coram imperatore et optimatibus suis civitate Marsinopoli stricto ferro obiectus^b pugnabat et in hoste suo, qui sui fratris³ interemptor fuerat, victor exiit. Sed cur ista in laude viri prosequimur, nisi ut ex seculari prestantia metiatur eius humilitas in Christi gratia gloriam mundanam secutura et quomodo postea in moribus eius claruerit, non quod in mundo fuerit, sed evidentia, ad quod natus sit? 'Spiritus' enim, 'ubi vult, spirat et quando vult aspirat', qui sicut ponit tempus miserendi, quibus vult, sic etiam, quibus miseretur, tempus disponit et ordinat proficiendi. Cum enim predictus Werenherus temporalibus videretur incumbere, et beatae matri nulla spes esset de conversione filii, accidit, ut regalis curiae conventus Goslariae⁴ fieret, et principes de statu regni collaturi convenirent, inter quos et aderat ipse Werenherus curialibus disciplinis et splendida quadam claritudine mentem adeo informans, ut inter aulicos et viros mundana gloria prefulgidos nichil rusticanae simplicitatis admitteret omnibusque gloriosus appareret. Nec enim magis^c visus est ei vivere mundus quam ipse mundo, quod alter flore sponponit, alter pro fructu florentis vitae suscepit. Sed res tunc in contrarium versa est. Qui enim Matheo radios splendidi metalli despectu ebeavit, qui Sauli mentem falso zelo estuantem perdomuit, precurrende materna oratione mentem rhinoceros huius victriae^d gratia adeo inclinavit, ut immutatione repente mirabili recusso^e animo amor in odium, odium in amorem verteretur, et intelligenti animae spiritualis gratia infusa totum infunderet, quod floribundus honor mundani decoris eius obtutibus obtulisset. Aulica mundani decoris sabbata piis studiis, publica privatis loca serus^f postponit et invento divinitus thesauro^g seram parare versa vice disponit. Mirati omnes, quibus viri notitia probata mutationem islam in stuporem converterat, et quenam hec repentina mutatio dexterae excelsi in aulico viro, studiosi perquirebant. Ille mente mutata regalis curiae fastigia pomposa floccipendit,

a) deest c., supplere. b) obiecta c. c) magna c. d) vistrice c. e) recuso c. f) sexus c. g) thesauro c.

1) Hodie Gatterstedt, vicus prope Quervordiam oppidum situs. 2) Werenherus. 3) Friderici? Cf. Calendar. Merseburg, apud Hesse, 'Ahrenlese z. Gesch. deutscher Klöster und Borgen' (1886) p. 23: XVII. Kal. Oct.

Fridericus, filius beato Paulinae laicus obiit; Necrol. Pegav. apud Mencken, SS. II, 143: Fridericus laicus occisus, VI. marcas. M. 4) anno 1105?

nulli conceptum mentis aperuit, sed secreto^a conscientiae dissimulato ad propria cum omni festinatione repedavit. Multa in mente volutat, multa deliberatione, quomodo Christum heredem bonorum suorum faciat, recogitat. Pensat hinc beati meriti fructum, attendit^b illinc florentis mundi statum incertum, et solus hic et singularis huius negotii in corde eius cardo versabatur, quomodo fugitivus et profuga Domino suo redderetur et in se carnalis adhuc vivens homo spirituali machina mactaretur. Nec fuit certe^c consilium structuram fidei iam conceptae arenoso fundamini commendare, sed petrae immobili, quicquid ad vitae fabricam collegerat, affigere.

cf. Matth.
7, 28 sq.

Capitulum XXIV^m. Qualiter matri secretum suum aperuit
et eam sequens arma deposuit.

Huius rei pia mater nescia et, quid in filio suo gratia operaretur divina, penitus ignara solito more Saxoniam actitandi negotii sui causa petiit et per locum, ubi filius eius mansitabat, transitum habuit. Vocata ergo per nuntium a filio semel et iterum venire dissimulavit. Tertio devota filii supplicatione devicta sequenti die filio ad colloquium occurrit. Consedentibus eis multa de diversis utriusque negotiis conferuntur, multa ab invicem disseruntur et mater nichilominus tecto bonae conscientiae filii archano de ipsius connubio maiorum lineae competenti et de eius herede causatur futuro. Quid multa? Servus Christi, quae animo gerebat, matri incunctanter aperuit, quod in re^d erat, diffinivit, animum in Christo confirmavit et acerrimus suae carnalitatis hostis effectus castrum suum, ne mali cuiuspiam recidivi materia fieret, incendio consumpsit. Hinc matrem precedentem alacriter subsequens arma deposuit, testamento spei et fidei suae Christum bonorum suorum coram testibus heredem effecit^e et voto perfectissimae conversionis se suaeque omnia patri omnium Deo leta mente dicavit. Non tamen adhuc accepta tonsura regulae monasticae disciplinae subiugatur, sed gratia rerum suarum liberius ad utilitatem monasterii, ad quod intenderat, disponendarum mutato solum seculari habitu extrinsecus inter fratres barbatos aliquantulum immoratur^f.

Capitulum XXV^m. Qui monachi locum ipsum primitus
ceperunt incolari.

Erant tunc temporis in eodem loco monachi duo de Suevia, Eberno et Sigeboto, Christi ancillae devicti precibus, ut apud eam manerent et ceptis animo intenderent, quorum alteri, id est Ebernoni, summa negotiorum tunc instantium, alteri vero, grave pondus exteriorum curarum caute primum recusanti, cura cuiuslibet profectus sui et aliorum commissa est. Sed non multum res in manibus eius processit, quia ipse Eberno in rebus ecclesiasticis disponendis minus erat idoneus et onus impositum paribus non equans viribus discessit et administrationem istam alteri reliquit. Sic et alii plures diversi ordinis, cum eundem locum Christi ancilla primum incolari venisset, ad eam venerunt et sive horrore solitudinis offensi seu, quod credibilis est, instabilitate sua seducti ea levitate, qua venere, discesserunt. Sed quando venerunt quasi cum ipsa permansuri, Christi ancilla semper eis locum in suis dedit mansuiculis carisque cedens fratribus sibi^g non domunculas, sed quasi pastorum casas in loco aliquantulum remotiore fieri iussit nec a valle dilecta recessit. Sed hiis peregrinis personis tamen instabili rotatu alternantibus, communicato cum filio suo et predicto monacho Sigebotone^h, viro ad omnem claustrum dispositionem admodum industrio, qui et in eodem loco diem clausit extremum, salubri consilio loci sui provisoremⁱ lucrandis animabus idoneum, iuris^j gentium, semitae maiorum non ignarum, de probato antiqua maiorum institutione monasterio decernit requirendum. Sed interim, dum res in manum

a) secreta c., corr. M. b) accedit c. c) contra c. d) ius c., corr. M. e) sibi que c., corr. M. f) Sigeboto c., corr. M. g) provisorem c., corr. M. h) vir? c.

1) Cf. cartam Heinrichi V. dat. Goslarie IV. non. Iul. 1108. apud Avenmüller l. c. p. 6. 2) Cf. de fratribus barbatis V. Wilhelm, SS. XXI, 219 sq. Sed fratribus barbatis cenobii Hirsauensis rerum suarum dispositio prorsus interdicta erat. M. De fratribus barbatis fusius egerunt vv. ccl. P. Weber in 'Zeitschr. f. thüring. Gesch.' XX, 628 sq. et A. Holtmeyer l. c. XXIII, 96 sq.

fili sui aliorumque, qui tunc aderant, aliquantulum procedere videretur, ipse tamen status loci magis esset in spe quam in re, beata femina sexus sui aliarumque sibi commanentium non ignara loco cessit, remotiorem angulum mansionemque elegit, ingens exemplum posteritati relinquens, ut timor maiorum cautela sit minorum, quia rite Deum querentibus non multum prodest, immo plurimum obest cohabitatio feminarum.

Capitulum XXVI^m. De discessu eius a monachis.

Cum ergo multi causarentur de discessu eius a filio — nam, ut dictum est, iam conversus erat — et ab aliis, quos par professio coniunxerat, ipsa respondit: 'Si filius meus me solam matrem habet, omnes commanentes michi feminas matres non habet. Si matris vocabulum filio tollit suspicionem, eis, qui matres mecum non habent, coniunctus sexus 10 etsi non iure, etiam falsa nocebit suspicione'. Rectissime omnino. Nam ubi promiscuum sexum, virorum scilicet et mulierum, sanctitati licet assignatum, diversus ordo distincte concludit, quamvis sanctitas utriusque miraculorum fulmine montes feriat, fide et precum maiestate montes moveat, tamen nisi timor et amor Dei intercesserint et pastorum diligentia divini verbi pariete sexum utrumque distinxerit^a, adversariorum calumpniae commanentia patebit. Recessit igitur, ut dictum est ab eis corpore, non corde, hoc corde 15 revolvens, hoc lingua proponens, in hoc studia et consilia diutina terens, qualiter locus digno pastore erigeretur, inceptum perficeretur, ipse locus apostolicae cathedrae privilegii sanctione subderetur ac per hoc libertati donaretur.

Capitulum XXVII. Quod Romam tertio adiit et locum sancto Petro consignavit.

Invocato igitur altissimo, qui voluntatem timentium se facit et deprecationem eorum exaudivit, pro causis monasterii construendi iam III° Romam petiit, stolam apostolicae paraturae competentem ad altare sancti Petri apostoli obtulit, Pascali summo pontificum, quid de monasterio sumptibus suis edificando disponeret, aperuit et accepto apostolicae auctoritatis in munimentum rerum suarum et legitimae traditionis privilegio possessiones suas 25 et, quicquid fratres^b sui Ædalricus et Poppo sororque eius Bertrad et filius eius Werenherus de suis rebus, quas hereditario iure possederant, contulerunt Deo et sanctae Mariae, in usus Deo in prefato loco servientium profuturas obtulit. Ad munimentum vero loci ipsius cenobii, quod statu publicae libertatis beato Petro et sanctae Romanae ecclesiae commendavit et obtulit, constituit autem ipse papa Pascalis, ut singulis annis aureus nummus ad altare sancti Petri ab abbate predictae cellae persolveretur, eo videlicet pacto, ut libertatis et traditionis istius statuta inconvulsa et ab omni dominatione terrenae potestatis libera amodo munirentur et cenobium sub Romanae ecclesiae defensione securum semper 30 stabiliretur^c. De his igitur, quae cum magna devotione Christi ancilla obtulerat, accepta testamentoria conscriptione a domino apostolico benedictionem petiit, rediit et, ne merito ipsius ampliando locus ullus vacaret, cum tanto thesauro, quem de Romana cathedra acceperat, divinitus meruit flagellari.

Capitulum XXVIII. De flagello divinitus accepto.

Nam dum iter istud ageret, contigit eam ruinam gravissimam de caballo, quo^d sederat, 40 incurrere, ita ut os brachii unius in duas dissiliret partes adeo, ut divaricatum tam gravi lapsu nulla medicinae valentia amodo coalescere posset. Nullus tamen^d in sancta femina dolori dolor accessit, quae virtutis perfectionem in infirmitate constare rebus et verbis a Paulo didicit et a Iohanne: 'Quem Deus diligit, castigat et arguit', et quod Iacob accepta 45 confirmatio Romae facta est anno dominicae incarnationis M^oC^oVII^o regnante Heinrich^e quinto imperatore augusto de cella fidelis domnae Paulinae in Thuringia, in episcopatu

a) distinxerint *c.*, *corr.* M.   b) fratris *c.*, *corr.* M.   c) quam *c.*   d) tñ *c.*   e) H. *c.*

1) Magnam huius capituli partem Sigeboto ex privilegio Cf. privilegium Heinrici V. dat. VII. Kal. Sept. 1114 apud Paschalis II., quod non iam extat, sumpsisse videtur. M. Anemüller I. c. p. 7 sq.

^a Cor. 12, 7 sq.
Apost. 5, 19.
et Gen. 32, 31.

Maguntinensi, presidente eidem kathedrae Adelberto^{a,1}, in pago Lancwici^{b,2}, in comitatu tunc temporis Ziczonis³, ubi duo confluunt rivuli Berbach⁴ et Rotenbech^{a,5}, in liberam omnibus, qui loco eidem presunt vita et moribus, dispositionem, remota omnium sive advocati seu subadvocati proterva dominatione vel aliqua usurpativa potestate.

Capitulum XXIX^m. Ubi pro pastore novo beata sollicitat Paulina.

Iam vero beata Paulina in magna spe rei consummandae, quam inceperat, erecta, ubinam vel quem pastorem loco dignum eligat, multa deliberatione recogitat et retractat. Et multorum quidem cenobiorum vel ordinum notitiam habuerat et fama et experientia, maxime tamen in Suevia. Sed de quo primum cenobio ardentissimae intentionis voto
 10 satisfaceret, incerta herebat. Non erat tunc temporis in toto Romano orbe fundus tam vasta solitudine horribilis, ubi tantus virorum et mulierum Deo servientium proventus surgeret spiritualis⁴, sicut in Suevia, ubi in silvarum nigredine⁶ et locorum horrore toti orti florerent deliciarum, tot in monastica institutione provenirent roseta virtutum. Videres in hac solitudine terribili similitudinem quandam tabernaculorum antiqui Dei populi, ubi
 15 per turmas suas duces monachorum et principes distinctis ordinibus procedebant et quiescebant, ubi latibulum bestiarum mutatum⁶ est in frequentiam populorum et in choros sanctorum, ubi valles nemorosae prata virentia, fontes aquae vivae exuberantissima scaturigine profluentes, ubi praeputa montium, profunda silvarum, concava vallium tumultus arcent et avertunt secularium negotiorum, ubi verus Israël, submerso Pharaone et curribus suis
 20 de sua gloriatur liberatione et terram hereditatis promissae inflexibili tramite monasticis institutis quasi legalibus aggreditur disciplinis. Sicut enim in nigro vel deformi capite et obscuro corpore oculi grandes et splendidi nativae feditatis totius corporis nubila tollunt et prima membra in capite corporis extrema defendunt, sic in umbrosa sede silvarum radians ubique cenobialis disciplina luminaribus suae institutionis totam Sueviam, immo
 25 Suevia totum mundum irradiavit, novas semper precedentium patrum⁴ adiciens disciplinis disciplinas et antiquas inolitatasque Suevorum lucis gratia removens umbras. Inter quae luminaria Hirsauigense cenobium quasi lucifer et stella matutina venturae dei praenuntia temporibus illis claruit et cunctis veritatem querentibus futurae vitae et gloriae vestigia quaedam in se et imaginem expressit⁷. Fundata enim supra petram mundi fluctibus,
 30 portis inferi, regis tyrannidi suisque complicitibus eo usque sanctae virtutis constantia prevaleuit, ut eo tempore, quo eum apostolica sententia ab ecclesiae corpore prescidit et rebellem apostolicae kathedrae cum suis fautoribus ferro ecclesiasticae censurae predampnavit⁸, cuiuscumque ordinis personis sive episcopis sive abbatibus, doctis et indoctis venenum regii erroris⁸ respuentibus asylum quoddam inexpugnabile pateret et mundanae potestati
 35 vel dignitati multae malitiae sagittas intentanti nulla cederet ratione. Quod ergo communis omnium hostis contra eam dolo et arte non poterat, donis et pugna temptabat et prius impugnantis⁸ defecerunt vires quam confidentia rebellantis. Fremebat igitur diversis machinationibus rex in eam, quam suo proposito ecclesiastica communione vidit contrariam, nunc se locum cunctis incendio consumptis desolaturum minitans, nunc missis directisque
 40 adversus locum aulicis canibus minas rebus probans. Sed ipsa quasi petra inter furentes

cf. Exod.
13. 14.

cf. Exod.
14. 15.

cf. Matth.
7. 25.
cf. Matth.
16. 18.

a) Idem nomen Nicolai de Siegen MS probat, sed correxit manus posterior rectissime: Ruthardo. b) Vita Paul. vernac. ling. scripta: im Dorf Langwici an dem Orte, so Rottenbach heißt, im Walde, so die Liba genennet wird. Cf. cartam Heinrichi V. dat. VII. kal. Sept. 1114 (Anenüller, l. I., p. 8): in provincia sc., quae dicitur Duringis, in episcopata Mogontensi, in pago Lancwici, in comitatu Sizonis, in silva, quae dicitur Lovba, confluentibus duobus rivulis Berbach et Rodenbach. c) Botenwech c., corr. M. d) spāl. c., corr. M. e) mutata c., corr. M. f) pna c. g) regis erroribus c., corr. ead. man. erroris. h) Ipugnatis c., corr. M.

1) Immo Ruthardo (1088—1109). Albertus archiep. ei successit anno 1110. rexitque usque ad annum 1137.
 2) V. supra p. 918, l. 1. 3) Sizzo II(?), comes de Schwarzbürg (c. 1050—c. 1115). Cf. 'Neues Arch.' XVIII, 480.
 4) Hodie Baerenbach. 5) Rottenbach. 6) Hoc verbo Sigeboto 'Silvam Nigram' significasse videtur. M.
 7) Tempore Heinrichi IV. Wilhelmus, abbas Hirsauigae Cluniacensium regulam secutus novum monasticæ vitæ

ordinem instauravit. Quo in munere Gerungus monachus, qui postea Paulinocellensis abbas primus factus est, summopere eum adiuvit et, ut eum de Cluniacensium consuetudinibus certiores faceret, teste capitulo XXXVII°, bis Cluniacum profectus est. Cf. V. Wilhelmi abbat. Hirs. SS. XII, 209 sq. 8) Heinricum videlicet regem, qui anno 1076. a Gregorio VII. papa excommunicatus est.

immobilis procellas fluctus illisos respuit et in communione sanctae ecclesiae inconcussa permansit. Quid dicam, quod adversus eam armatam direxit multitudinem, in qua, quasi signifer et dux aliorum, Argentinensis ecclesiae presul Werenherus ceteros Hirsaugienses debellaturos antecedeat, qui ad opidum, quod Porzemi^{a.1} dicitur, veniens pro infulis pontificalibus lorica primus induit et, mutato prepostero ordine, mente et habitu, id est ex clerico factus tyrannus, in ipsa lorica dicto citius expiravit. Sicque totius impietatis conatus confusus conquievit et recessit. Erat enim ipsa Hirsaugia totius cenobialis disciplinae speculum quoddam et materia et rubiginis peccatorum fornax, examinatrix ignita, totius Germaniae cenobii non inferior rigore, multis monasticae vitae altior, fama celebrior et quasi fons quidam probatae institutionis spiritualis vitae, unde rivi quidam celestium disciplinarum profluerent et mentes Christi gloriam sitientes irrigarent.

1077.
Nov. 10.

Capitulum XXX^m. Quomodo pro abbate beata Paulina cum filio Hirsaugiam tendens in via defecit.

Igitur ancilla Domini communicato, ut iam dictum est, una cum filio et maturioris intelligentiae viris consilio unanimi deliberatione pastorem Hirsaugiae querendum consuluerunt, et ipsa maxime professionem istam urgente cum ceteris iter versus Hirsaugiam arripuit, votis omnibus Domino negotium committit et perfecto aliquanto itineris spatio infirmitatis incurrit molestiam, qua et mortua est. Comites vero eius ex difficultate itineris, quod iam mensi fuerant, ad reditum tardiores et impediti, sed mente et corpore ad cepta perficienda magis expediti ad cellam Swarcza², per quam transitum cum ipsa Christi ancilla habituri erant, divertunt et pie comitis necessitates pastori ipsius loci artius commendantes cepta peregerunt. Susceptae itaque matri Paulinae abbas cum fratribus suis in omnibus obsequens tum pro sanctitate et dignitate famosae matronae, tum pro hospitalitatis gratia et commendato pignore, cubiculum claustrum contiguum, prout honori vel eius infirmitati noverat expedire, providit eiusque necessitatibus officiosissima caritate satisfacere cepit. Rennuit autem plena sanctae religionis et devotionis frequentiam istorum obsequiorum beata Paulina et suae mansioni tam dignum habitaculum ut vere Christi pauperula in elemosinaria commanentia⁵ elegit pauperum inferiorum. Non enim oblita prorsus [voti]⁶ sui in sancta professione nec voluntarii contemptus in abiectis divitiis et generis nobilitate humilitatis signa pretendebat ubique mentis et corporis habitudine. Igitur filius eius Werenherus et alii, qui cum eo venerant, ut dictum est, via votisque expediti ceptum iter perficiunt, Hirsaugiam venerunt, prece instantissima legationis causam coram aperiunt effectumque sacri voti, licet cum aliqua difficultate, potiti cum novo pastore et aliis sex monachis secum destinatis ad ancillam Christi letabundi venerunt. Illa resumpto spiritu — nam quasi iam migratura defecerat — viribusque, qua poterat, virtute collectis tota divinae providentiae laudes immolatura venientibus assurgit, missum pastorem mira alacritate et gratiarum actione suscepit, quod votum⁷ et desiderium suum meruerit effectum, ad Christum letabunda suspirans gratias in alta retulit et, ut corpus suum secum deferant, iam obitura precepit.

Capitulum XXXI^m. De felici obitu beatae Paulinae viduae.

Ingravescente autem morbo Christi ancilla unctione olei ab abbate suo, qui nuper venerat, Christo consignata, celestibus etiam sacramentis premunita plena fide et spe ad excelsa suspensa Domino, cui corde et animo, mente et spiritu magna devotione servivit, erectisque oculis et manibus in celum spiritum reddidit et felicibus floribunda meritis, eterni regis ingressura thalamum cunctis, qui aderant, flentibus diem leta clausit exitum. Sed pridie, quam ab hac vita decederet, abbat, apud quem egrotabat, adventum novi pastoris et aliorum, qui secum venerant, predixerat, et cathena, qua ingebatur, bis

a) Porhemi c. b) profugato c. c) seq. rasura minio oblita. d) et c. e) deest c. f) votum est et d. c.

1) Hodie Pforzheim. 2) De Wernheri episcopi morte cf. Wentzcke, 'Regesten der Bischöfe von Straßburg' I, 287sq. nr. 331 et fontes ibi allatos. 3) Hodie

Münsterschwarzach in dioc. Herbigolensi, 4) Altmano 1096—1118. 5) i. e. domus vel mansio elemosinaria; cf. Du Cange, Gloss. s. v. commanentia.

divino nutu ipsa nesciente resoluta et ab aliis inventa est. Obiit autem beata Paulina anno dominicae incarnationis M^o.CVII^o. II. idus Martii¹. Celebratis igitur communiter a conventu monachorum, ubi egrotabat, missarum solemnibus spiritum eius, ad quem re-
 vertebatur, summo iudici vivorum et mortuorum commendaverunt et felicem eius obitum
 ymnis hinc inde resultantibus dedicaverunt. Porro ipse Gerungus abbas una cum filio
 eius Wernhero et ceteris, qui venerant, fratribus sanctum corpus eius vasculo inclusum
 ad cellam ab ipsa prius fundatam reportaverunt et exequiis ordine et honore digno con-
 celebratis ante altare sanctae crucis terrae commendaverunt vigilantibusque super eos
 vitalibus eius meritis operi, cuius perfectio magis erat, ut dictum est, in spe quam in re,
 indefesso labore vel amore certatim institerunt.

1107.
Mart 14

cf. Rom. 14, 9.

Capitulum XXXII^m. De patruo ipsius.

Sed ommissa² repetamus et de patruo eius, pia memoriae Werenhero sanctae Merf-
 burgensis ecclesiae episcopo, rerum gesta ponamus. Erat³ enim idem Christi sacerdos vir
 magnae sanctitatis et prudentiae, 'civitas in monte posita, quae non potest abscondi, et
 lucerna in candelabro', unde domum ecclesiae oportuit illustrari, vere apostolorum assecla
 kathedra episcopalem possidens, moribus et vita vere summi sacerdotis vicem gerens in
 terris, Christum sanctae mercedis suae testamentum ratum prefigens in celis, Christo nichil
 preponens, quia non quae sua, sed quae Christi per omnia querens. Quem tantus divini
 verbi seminandi fervor accenderat, ut studio predicationis episcopalia plerumque negotia
 postponeret et lucrandis animabus omni virtute tanquam providus pastor intenderet.
 Verum quia Slavonicae linguae admodum ignarus erat, et eum cura pastoralis Slavorum
 genti, quorum multitudinem copiosam error adhuc idolatriae detinebat, verbum salutis
 credere⁴ cogebat, Latine⁵ libros Slavonicae linguae sibi⁶ fieri⁷ iussit⁸, ut⁹ Latinae¹⁰ linguae¹¹
 caractere¹² ideomata¹³ linguae¹⁴ Slavorum exprimeret et, quod non intelligebat¹⁵, verbis stri-
 dentibus intelligendum aliis infunderet. Erat autem potens in sermone, quia doctrina
 eius concordabat in opere. Id est: fecit, quod docuit, et studens omni munditiae aliorum
 conscientias immundas exemplo vel dogmate lavit. Ovium sibi commissarum non ut avarus
 pastor aut mercenarius lac vel lanam unquam expetiit, sed magis suatribuendo curam
 dominico gregi, quam debebat, hilaris impendit.

Math. 5, 14.
13.

cf. Eszech.
54, 2, 3.

Capitulum XXXIII^m. De persecutione suis temporibus illata¹⁶ ecclesiae.

Eo igitur tempore, quo Heinricum quartum imperatorem, ut predictum est, apostolicae 1076.
 sententiae censura ecclesiastico iudicio dampnaverant, validissima per totum orbem, maxime
 tamen in finibus Galliae vel Germaniae heresium vel scismatum ecclesiae naviculam per-
 turbabat [procella¹⁷], aliis quidem ab unitate divisus et quasi regis iniuriae condolentibus
 nec iustitiae locum fore apud apostolicam kathedram clamantibus et preiudicium causae
 regis quasi innocentiam eius defendendo omnibus modis detestantibus, aliis vero altioris
 consilii et cautelaee communionem universae ecclesiae fixa, non ficta pace retinentibus et
 ecclesiastica iudicia dominum apostolicum aequi ponderis statera librare iuxta scita cano-
 num approbantibus. Itaque partium dissidentia Christi scinduntur vestimenta, pacis rum-
 pitur gratia, membrorum uniformium compago dissolvitur et grata omnibus seculis eccle-
 siasticae unitatis societas perturbatur. Multi igitur pastorum spiritualium sede sua edictis
 perturbantur imperialibus. Oves Christi lupinis dentibus lacerandae a palatinis canibus
 exponuntur. Quicquid favet iniustitiae, regali gratia confovetur spiritumque¹⁸ 'paliurum in'
 suis 'munitionibus' defensorem sentire probatur. Quod vero catholicae regulae privilegio
 quasi forma et splendore quodam veritatis insignitur, quod tenaci anchora inter procellas

Hecl. 48, 4.

cf. Is. 34, 13.

a) deest c., addidi ex V. Wernh. b) caracter V. Wernh. 1. c) addit V. Wernh. 1 intelligebat. d) lingua c.,
 V. Wernh. 1. e) deest c., addidi ex V. Wernh. 2. f) deest c. g) spiritumque — probatur desunt V. Wernh. 1. 2.

1) Cf. Hesse, 'Ährenlese', p. 25; Necrol. Michelsb. Paulina conversa. M. 2) Cf. c. 1. 3) V. Wernh.
 (Schweitzer l. c. p. 134, Schannat l. c. p. 50): II. idus SS. XII, 246sq. 4) i. e. tradere. 5) Verba 'quod
 Martii, Paulina conversa; Necrol. S. Mariae Chemnitz. n. i.' sane idem efficiant atque 'quod lingua Latina ex-
 (Cod. dipl. Sax. reg. II, 6, p. 474): II. idus Martii obiit primere non poterat'.

diversa sentientium apostolicae cathedrae nexu indivisae caritatis affigitur, persecutionum vento furente ventilatur et frequens Christi hostia scismaticorum et ecclesiasticae communione privatorum calcibus abicitur. Hac igitur de causa quadam vice a regis ministerialibus prefatus comprehensus episcopus multis illatis iniuriis incarcerationatur et, ut excommunicatis communicare non differat, terroribus^a acriter pulsantibus perurgetur. Verum pontifex, sui non^b immemor cursus et officii, hostilis malitiae minas^c exsufflavit, eligens in unitate catholicae regulae fortiter mori quam communione precisorum ab ecclesia contaminari. Igitur aulici canes tam constantia antistitis quam terrore summi iudicis devicti, quem ceperant, illesum dimitunt. Quos enim furor vel calliditas tyranni gratia vel beneficiis flectere non potuit, potentia vincere contendit. 'Leo factus est' contrariae parti tyrannide,¹⁰ quam inficere venenum draconis non poterat insanabile. Denique copiis undecumque contractis Saxoniam furibundus invasor ingreditur, cuncta suis obviantia conatibus cede et incendio vastando, in sacerdotes Domini firmissima auctoritate vesano errori obviantes armatur, primum in eos rebellionis suae quasi materiam expedit^d, quos fautores iustitiae, quos vicarios Romanae cathedrae intellexit^e. Porro supradictus Christi pontifex Werenherus, licet extrema pati pro Christi nomine paratus esset, non immemor tamen evangelicae doctrinae, ubi dicitur: 'Cum persequuntur vos in civitate ista, fugite in aliam', ad tempus sedem mutavit et locum adversariae parti nullo terrore incursu dare non distulit: ratus, quod in re^f erat, nubeculam istam serenitatis radio citius esse tollendam et pacem ecclesiae sublato persecutore quantocius esse reddendam. Profectus igitur cum suis oves suae custoditiae pastoralis iure mancipatas summo omnium pastori commendat et sedem non mentem pro tempore mutat. Iam vix unius diei vel bidui mensus^g iter loco cesserat, cum Saxones gravi multitudine collecta finibus suis hostilem manum disturbant^h et pacis conditionem ferro potius quam deditione componere curantⁱ. Hanc igitur subitam mutationem^j divina revelatione edoctus antistes comitatum suum stare coegit, protectioni metam^k ponit et mirantibus cunctis, qui aderant, susceptae longioris viae subito lora reflexit. Nam sero quidem crepusculo ante revelationem istam suis comitibus summo diluculo protectionem indixit^l et mane, cum vellent proficisci, sententiam suam presul mutavit. Sublato igitur, immo fuga vix lapso veritatis impugnatore ad sedem suam rediit episcopus, ubique sive cedendo^m sive manendo divina clementia comitatus. Verum reliquum tempus vitae suae in ecclesiasticis disciplinis providus divinatorum talentorum dispensator exegit semper ad altiora virtutum incrementa mentem intentans, officii vocabulum rebus probans, quippe qui adeo sui contemptu et infirmiae carnis cruciatu ultra se processit et quendam, ut ita dicam, florentibus meritis suis superlativumⁿ adiecit, ut de eo humana diceretur estimatione, se magis Deum offendisse in virtutum profectibus ultra vires suas procedendo^o, quam placasse, nec ullum ei criminis nequam ante summum iudicem, meritum ponderatorem, officere, si se constituerit^p divinum iudicium ex nimia corporis afflictione posse evadere. Dignum prorsus sancti viri preconium, cuius sanctitas sanctitatem precedere quodam modo videbatur, quia Christi ductus amore, quia Christi ungentorum currens in odore supra homines affectuosissimo Christi ferebatur cultu. Sicut autem attestantur ei, qui ei in ministerio celestium sacramentorum semper aderant, nunquam misteria sacrosanctae oblationis sine lacrimarum gratia celebravit, ut eo divinis obtutibus eius sacrificium acceptabile fieret, quo se hostiam vivam in cordis contritione mactasset.

Capitulum XXXIV^m. De miraculo ex sanguine Domini consecrato^q.

Contigit aliquando regem Marsipolim venire et festum aliquod edicto regalis curiae celebrare. Habebat enim eodem tempore communionem et pacem ecclesiae. Porro ipso die sancto solito more Werenherus antistes infulatus processit, missarum solennia celebravit

a) ita V. Wernh., erroribus c. b) ita V. Wernh., deest c. c) ita V. Wernh., in manus e. d) expetit c. e) V. Wernh. I addidit: etc. Ubi ad tempus hostibus cedit, sed divina revelatione edoctus rediit. f) iure V. Wernh. I. g) biduani m. c.; mensis V. Wernh. I; moestas 2. h) manum perturbantem expellunt V. Wernh. I. 2. i) rerum mut. V. Wernh. I. 2. 50 k) ita V. Wernh. I. 2; induit c. l) ita V. Wernh. I. 2; sedendo c. m) sup. gradum V. Wernh. I. 2. n) procedens c., corr. M. o) constituit c.

1) De pugnis anno 1080, inter imperatorem et Ru- 2) Cf. Bruno, De bello Sax. SS. V, 348. dolum ducem Sueviae commissis auctor disserit.

et in presentia regis tantae congruens sollempnitati officium omne pontificali ritu consummavit. Quo peracto ministri altaris calicem susceperunt eumque negligentius ablutum vino, ut fieri solet, in secretario reposuerunt^a. Erat autem calix idem artificiori diligentia fabrefactus et ideo regi ipso iubente allatus est. Quo interius perspecto, quia repositus erat illotus, ut dictum est, cruor ita recens in eo apparuit, ac si hora eadem a latere Christi calici videretur infusus. Stupefactus rex et omnes, qui aderant, maxime tamen episcopus mox lintheo quodam^b candidissimo sanguinem, qui apparuit, cum magno detersit tremore eumque in crucem, quae^c pro reliquiis sacris modicum quid Dominici sanguinis retinebat, inmisit, dicens hunc sanguinem, qui in calice remanserat, nichil distare ab illo, qui effusus est, dum pendebat in cruce, nisi quod illum manus sacrilega^d non credentis fundebat^e et istum in sacramento ecclesiastico dextera et credentis et amantis consecrabat^f. Itaque iste ministrantium excessus maioris fidei patebat occasio et tam presentibus quam futuris diligentiam et sollicitudinem^g vigilantiorum in administratione celestium indixit^h sacramentorum.

15 Capitulum XXXV^m. De obitu clarissimi principis.

Cum igitur rectoⁱ fidei tramite ea, quae sunt Iesu, totus quereret, totus aeternis deliciis fundens suspiria intenderet, preventus infirmitatis molestia spiritum quidem celo reddidit, corpus vero in monasterio, quod Altenburgk dicitur^j, tumulari, antequam migraret, precepit. Erat autem idem locus, id est Altenburgk, longe ante eius tempora canonicis institutus^k et mansionibus attributus et per multa tempora regularis vitae norma floribundus, sed iam crebris, quae provinciam vexabant^l, pressuris desolatus, vix rarum habitatorem admiserat, quia predia^m, unde incolae victitare debuerant, diverso modo diversusⁿ hostis et predo distraxerat^o. Quem locum prefatus antistes magnis sumptibus in aedificiis vetustate dilapsis reparavit^p, magno labore predia annuum censum vel redditum solventia collegit^q et institutis cenobialis disciplinae ordine mutato^r rursus insignivit, quia suae requiei locum eundem futurum prescivit^s. Obiit autem idem Christi pontifex II. idus Ianuarii^t tam felix in accepto premio quam studiosus propter Deum in labore peracto^u. Quia ergo stilus noster non potest per esse eius meritis, ordinem exsequamur omissum.

1093
Jan. 12.

Capitulum XXXVI^m. Quomodo novus pastor commissis intenderit.

30 Igitur novus agricola Domini Gerungus abbas, qui venerat a^v Suevia in Thuringiam vocatus et missus^g, fiducialibus in Deum novellae agriculturae instat conatibus, spinis excolibilibus silvae erutis germina studiosus excolit novae plantacionis, vitibus de subditorum cordibus sapientiae ferro preciosis florem et fructum divini plantat amoris. Cepit instantem cum Ieremia disperdere, destruere, dissipare et rursus aedificare et plantare possessores^{cf. Jer. 1, 10.} celestium. Malignos vitae verbo disperdidit, fabricas inculorum morum destruxit, acervos^{cf. Ephes. 5, 26.} inpolitorum de pessima consuetudine vitiorum in hiis maxime, qui tempore eius a seculi vanitate convertebantur, iustitiae machina dissipavit, rursus instrumenta virtutum arte vel disciplina composuit vineaeque divinae cultor studiosus superflua quaeque prescidit, neces^{cf. Matth. 20.} saria plantando conseruit. Lactis ergo, priusquam intraret, templi fundamentis, quod deerat 40 supplere contendit in augmento divinae servitutis^g. Verum de natura vel moribus huius novi cultoris summatim aliquod prelibandum est.

a) posuerunt V. Wernh. 1. b) quidem V. Wernh. 1. c) quem c. d) sacrilegam l. e) fundebat insania 2. f) consecravit 2. g) solitudinem 1. h) ita 1. 2; induit a. i) rectae 2. k) institutus 1. l) vexabat 1. 2. m) ita 1. 2; pridie c. n) diversa 1. 2. o) distraxerant 1. p) quia — prescivit deus 1. q) cui sit laus et gloria per immortalia secula seculorum. Amen. addiderunt 1. 2. Hactenus V. Wernheri. r) ita c.

1) S. Petri monasterium, ord. S. Bened., in loco, qui Altenburg dicitur, prope Marsinopolim urbem sito. Cf. de hac re Chron. episc. Merseb. SS. X, 184. 2) C. ann. 1091. Chr. ep. Mers. l. c. M. 3) I. e. ordine canonico cum S. Benedicti regula mutato. 4) A. 1093. Cf. Calend. Merseburg. apud Fürstemann ('Neue Mitteilungen des thür.-sächs. Vereins' II, 234) et Bernoldi chron. SS. V, 465 (III. id. Ianuarii). M. 5) Cf. Cod. Hirsau. ('Württemberg. Geschichtsquellen' I, 20): Gerungus abbas

ad cellam domne Pauline. Udalricus abbas ad eandem cellam. 6) De structura novi monasterii et ecclesiae Paulinocellensis fusius nuper egerunt vv. cl. P. Weber 'Hirsau-Paulinzelle-Bürgel' in 'Zeitschrift für thüringische Geschichte und Altertumskunde' XX, 620 sq.; Röhner, 'Das Vorbild der Paulinzeller Klosterkirche', ibid. XIX, 540 sq.; A. Holtmeyer, 'Beiträge zur Baugeschichte der Paulinzeller Klosterkirche', ibid. XXIII, 71 sq.

Capitulum XXXVII^m. De moribus eius.

Erat enim natione Suevus non multum obscurus nec admodum splendidæ ingenuitatis ortus natalibus Buchaugiensis familiae, litteratoriis studiis Augustae primum imbutus, Hirsaugiensis vero in primo adolescentiæ gradu factus monachus sub abbate felices memoriae Wilhelmo^{a,1}, totius monasticae disciplinae vel regularis observantiae aut primus aut inter primos promptissimus executor numeratus. Optimus etiam erat cantor, quem non magis laudabilem crederes vocis sonoritate quam ipsius habitus in cantando modestia vel temperantia. Decet enim, ut cantorem non tam clangor tubae sonorae quam corporis commendet habitudo. Unde et cantoris officio annos aliquot in ipso loco, dein perfecto novo monasterio in minori prioratus officio functus est adeo paternae traditionis in claustralibus disciplinis emulator, ut ab abbate Wilhelmo bis Chuniacum² mitteretur, quo illic regularis vitae institutis subtilius imbueretur, ut quasi novae rei mercator avidus, raræ vel secretæ mercis indagator novi aliquid reportaret et meliora solitis adiceret. Erat autem maturæ gravitatis, severus in censura monastici rigoris metam proprii ordinis excedentibus, secutura commiscens solatia doloribus precedentibus et subsequentibus, ita mediis et aequalis, ut ex profectu preeuntis vitam non sperneret tardioris; aequalis etiam staturæ, temperatæ scientiæ, ut non multum ei superesset nec necessitati deesset, carus fratribus suis, affabilis universis, sciens moribus verbo et habitu singulis tam secularibus quam spiritualibus se coaptare personis; in conficiendis libris omni tempore vitæ suæ studiosissimus, quippe scriptor et ipse optimus et, ut ad summam virtutum eius veniam, tam studio divinæ servitutis quam in claustralibus disciplinis fere nulli secundus.

Capitulum XXXVIII^m. Quod quidam rerum difficultate turbati locum alium pertinaciter expetunt.

Urgebat igitur arte, verbo et exemplo structuram et corporalem et spirituales machinæ hinc lapidum compositionem, illinc morum ordinationem intendens sique, quod longa sanctæ conversationis experientia didicerat, ad virtutum incitamenta et aliis profundere curat. Dum ergo opus Domini in manibus suis et aliorum procedere videretur et iactis fundamentis parietes ordinarentur, idem spiritus, qui antiquo Dei populo de captivitate cum Esdra proprias sedes repetenti et iussu Domini templum reedificanti fuit impedimento, distortis conatibus oblectari cepit et huic operi incepto omnibus modis exacti iam laboris opus annichilans et extensæ mensuræ funiculos strictim involvens. Causantur quidam ex eis, qui venerant, quos horribilis adhuc solitudo terrebat, ultra vires servientium esse nec discretionis ulla regula constare de Saxonia in Thuringiam victualia et cetera monachis necessaria apportare, cum dispositio cellæ ipsius melius et competentius illic ordinaretur, ubi ipsa prædia ad opus Dei servorum consignata et tradita monasterio contermina et adiacentia³ haberentur, ubi iuxta regulæ præceptum non opus sit monachis multum vagari⁴, cum in alio loco cuncta humana indigentia in promptu possit haberi. 'Mutari', inquit, 'sedem istam oportet, ubi annosæ silvæ vastitas inexcollibilis, area ipsa brevis et monasterio adiacens palustris, infecunda, lutuosa nec arabilis, ubi antiqua sedes venatorum spiritualis gratiæ proventum non recipit et vallis angusta celestibus disciplinis illic ordinandis spem non promittit. Quid enim? Deest locus salutis Christum querentibus, nisi silvis⁵ et montibus, ne videantur ab hominibus, circumsepiantur? Et illis solis competit inhabitatio planities et latitudo camporum, quos excludit a sanctis vita reprobæ et detestabilis sectio morum? Quantos monachorum greges murorum ambitus urbis populosæ concludit, quantos campestris apertio sedibus monasticis latiore sinum expandens silvestres angulos vitare compellit! Restat igitur illuc citius commigrare, quæ sedes specialis fuisse probatur sanctæ matronæ nostræ iam humanis rebus exemptæ, ubi divinum famulatum ordinatur, si omnia non respondent ad votum, ex sacri corporis presentia vel pristinae cohabitationis eius memoria coacervant⁶ studiosis solatium. Huc accedit, quod affines

a) Wilhelmi c., corr. M.   b) silic⁵ c.   c) coacervat c.

1) a. 1069—1091.   2) V. supra p. 928, 7.   3) In   4) Cf. reg. Benedict. c. 66. confinio scilicet Quervordiae urbis. M.

ipsius beatae memoriae Paulinae, si ad eos accesserimus, incepti operis fautores, consummandi vero cunctos comprovinciales habebimus adiutores.⁷

Capitulum XXXIX^m. Qualiter prudentiores infirmioribus restiterint.

Sed fratres maturioris providentiae et sensus altioris, quamvis numero pauciores, primo quidem conatibus ineptis veritatis argumentis obluctantur, figere mentem instabilem cohortantur, animum in diversa mutare vel agitare motu puerili spiritualibus non convenire personis proclanant et dura rerum principia mitiorem exitum ex patientia sufferentium semper habitura confirmant. Porro Gerungus abbas ex dissidentium partium discrimine non mediocriter motus, ad eos tamen, quos difficultas rerum inferendarum perturbabat, magis inclinatus rationis studio sive magisterii auctoritate controversiam partium compescuit, dicens rem huiusmodi non precipitanter agendam nec pertinaci cursu laqueis errorum involvendam, sed tale negotium 'canos multi temporis' spectare, sapientium consilio sana quidem deliberatione communis utilitatis causam committere^a, a Deo vero, cuius providentiae pondus istud incumbit, gratiam et auxilium postulare^{a.1}. Placuit omnibus digni pastoris sui sententia, 'mens omnibus una', exceptis admodum paucis rem altiori prudentium consilio pertractandam et auxilio divino, sine cuius nutu nec animanti cuilibet vita est, citius terminandam^b. Queritur igitur super hoc negotio Hirsaugiensis pastoris², inde Maguntinensis³ et licentia et responsum, dein Halberstatensis presulis⁴, postremo et aliorum, quorum vitae maturitas mentis sapientiam pretendebat, consilium, ut intentionem eorum consilium sapiens precurreret, ne post factum sine consilio facti sero frustra peniteret. Nec aliud consilium personae maiores dare poterant, nisi quod placere vel expedire querentibus consilium putabant, quippe quibus tanta^c loci importunitas ab istis suggereretur, ut nephas putarent aliud eis persuadere, quam quod videbant fratres coartatos e duobus malle eligere.

Sap. 2, 10.

Verg. Aeneid. 2, 212.

cf. Philipp. 1, 83.

Capitulum XL^m. Qualiter licentia accepta recedunt.

Accepta itaque occasione fratres et ex maiorum persuasione ad ea, quae animo gerebant, exequenda^d stimulo quodam ad cursum concitati sedem mutare disponunt, congesta supellectile^e Saxoniam petunt et quasi in expeditionem precincti hiis omissis, quae inceperant, nova moenia in locis suae necessitati congruentioribus constructuri et, ut eis visum est, non inconsulte contendunt. Secretiorē vero consilio beatae Paulinae sacrum corpus effodiunt, lineo pallio involutum occulte clitelis includunt, secum convehunt^f quasi amplius minime reversuri. Sic igitur predictum⁵ monachum cum paucis servulis post terga relinquunt. Videres novum Iacob cum paucis animabus, cum gregibus et armentis, cum plaustris onustis in terram Iacob⁶ properare, ubi non vocati a Ioseph Pharaonem quidem invenerunt, Ioseph vero retro dimiserunt. Intranses igitur, ut dictum est, Saxoniam et fundum⁸ apprehendentes, quo menibus novis fundamenta se iacturos somniabant, vota sursum immolant, tentoria pendula figunt et excubiis operum ex aequo partitis negotiis instantibus unanimiter intendunt. Alii ligna et saxa convehunt, alii convecta componunt, quidam aediculas erigunt, alii pro aqua viva terram eviscerant et fossoriis evertunt, suis officiis pro viribus singuli singulis certatim intendunt. Sed manus Domini contra eos extenta conatum intentum adeo reflexit, ut nichil stabilitatis vel certitudinis mansioni monachorum situs promitteret locorum et intentionem effectus non solidaret. Ex altera parte lignorum penuria, ex altera defectus aquarum incepta perturbat. Mansionem monasticam in ipsa villa figere, ubi puteos habere poterant, commanentia secularium prohibebat, quia tumultus silentio officeret et quietis propositum indisciplina secularium excursus eis semper

a) ita c. b) terminanda c., corr. M. c) tanti c., corr. M. d) exequendo c., corr. M. e) supple. c. f) convehunt et quasi c. g) inamo Gosen M.

1) Auctor hic graviorem anacolutiam commisit. 2) Brunonis a. 1105—1120. 3) V. supra p. 928, 1. 4) Reginhardi (1106—1123). 5) Quem? In praecedente libri parte non memoratur. Sed cf. capituli 39 initium. 6) Rotenschirmbach; cf. H. Gröfaler, 'Die Beziehungen von Rotenschirmbach bei Eisleben zu Paulinzelle in Thüringen' in 'Mansfelder Blätter' XIV, 160sq.; Kaiser, 'Thüringer Monatsblätter' 1898 nr. 8.

instrepens emolliret. Quid agerent, quo se verterent, in incerto librabant; stare diu in loco eodem nihil emolumenti conferret, redire vero confusioni, ut sibi videbatur, pateret.

Capitulum XLI^m. De verbis ipsius pastoris reditum suadentis.

Denique pastor ipse, ut erat vir naturali peditus solertia, providens cenobiali disciplinae nihil ita obesse sicut assiduam locorum mutationem et mentium instabilitatem convocatis fratribus sic eos affatur: 'In humanis rebus, fratres, nihil omne negotium agendum sic impedit, quomodo mens ad suum propositum exequendum inconstabilita, quae mutata loco vel tempore, quod vult, ubi vult, quomodo vel quando vult, non valet explorare. Quod divortium vos constat incidisse, quos spes quedam seductoria melius proficiendi cōgit a certis amoveri et incertis exponi. Ecce, quid locorum mutatio vobis con- 10 tulerit, presto est iudex experientia tediosa, quae sicut iam dolet excessum, sic compellit ad reditum. Inexperta enim mentem magis ad rerum probationem excitant, probatio vero subiacet iudiciis, ut quae placent eligantur, quae displicent reprohentur. Quia igitur qualitatem loci utriusque cognovimus etsi cum labore, locus sui singularitate monasticae ceno- 15 bialibus instrumentis accomodat^a et locus sui singularitate monasticae professioni concordat.' Placuit sermo quibus sanior intellectus bonum facile persuaderi sinebat, sed pertinax quorundam animus ad lateres conficiendos luto et paleis in campestribus Egypti affligi malebat^b quam desertum, a quo exierant, repetere, ubi pauci numero vel viribus sine humano auxilio pondus infiniti laboris non possunt exequare, cum ipsi mallent in labores 20 aliorum introire, quam posteritati subsecuturae nova consumptis viribus exstruere. Prevalente igitur abbatis consilio sive precepto, ut Thuringiam, unde exierant, repeterent, illi contraria sentientes nec verbis eius ad votum obsequentes, immo confusionem suam non ferentes Hirsaugiam suam procaciter exposcunt et, ut remittantur, insistant. Malebant enim in ipso loco Scirimbach^{c,1}, etiam cum dampno sui propositi, commanentiam secularium 25 eligere quam salubri et fraterno consilio quasi victi cedere.

Capitulum XLII^m. Quod diversis modis urgebantur redire.

Sed profectionem istam, qua solitudinem suam ipse pastor Gerungus cum grege suo repetunt, triplex urgebat occasio: sive locorum, ut dictum est, importunitas sive ad quendam beatae Paulinae familiarem manifesta visio seu comitis Sizonis^d, eorum tunc advocati, 30 ipsis formidanda legatio. Cum enim Saxoniam primum introissent et sacri corporis adventi nullum de extraneis consortem vel conscium facerent, beata Paulina per visum cuidam suo familiari Suarzo nomine apparuit et quasi gemebunda de sede sua mutata: 'Vides', inquit, 'quomodo nuper a fratribus nostris requie, quam elegeram in seculum seculi, effossa sim et in hunc locum deportata et, si ossibus inhumanitas potest ostendi, quodam 35 martirio confecta. Locum illum, ubi^e pausaveram, divinae servituti dicaram et illic novissimam tubam exspectare prestante summo iudice votis omnibus elegeram. Patienter oportuit fratres nostros primum agere, saniori consilio credere et misericordiam Dei cum silentio prestolari. Inpatientia nullum unquam pietatis ostendit fructum. Si in prima fronte labori non cessissent nec sedem mutassent, summus arbiter, suorum cooperator, 40 quicquid in incepto durum videbatur, adeo temperasset, ut pro voto responderent omnia nec sectari cogerentur incerta vel inexperta. Dura principia blandos persepe sortiuntur exitus et totum crescit ad meriti cumulum, quod amor Christi cogit in conflictu laborum. Velint, nolint, sedem pristinam repetent et ossa mea reponent, quia Deus non mutatur ut homo, qui locum illum, unde eiecta quodammodo sum, suo presignavit ministerio'. 45 Evigilans itaque homo et non habens in conscientia, quid de sacro corpore eius egissent monachi, accessit ad filium eius Werenherum barbatus, id est conversis adhuc fratribus annumeratum, visionem per ordinem pandit et, quod in sompnis didicit, experimento pro-

^a) accomodant c., corr. M.

^b) malebant c., corr. M.

^c) Hic et passim Scirimbach pro Scirmbach legitur.

^d) sequitur

et, sed quia de una solommodo legatione agitur (cf. capituli finem) particulam et delendam censui; cf. 'N. Archiv' 18, 479.

^e) ibi c.

1) Rotenschirmbach; cf. supra p. 929, 6.

bavit. Nec multum temporis processit, cum advocati sui plena terroribus et blandimentis fratribus legatio proponitur cunctis, in qua sub interminatione gratiae suae proprietates vel utilitas rerum suarum in Thuringia eis penitus interdictur, ut omnes eorum non solum sibi adiacentes possessiunculae verum etiam longius positae, nisi redierint, intercludantur et, quantum manu extenta potuerit, omnis conatus eorum, ubicunque resederint, impediatur. Quodsi monitis saluberrimis cesserint, paternum affectum in eo experturos et omnium bonorum suorum defensorem se habituros. Fedus quoddam cum rudi et novello grege nuntia ista paciscuntur, ubi terrores stimulant, promissa trahunt, visio erudit, locorum situs repellit, ubi totum obviat pio proposito, quicquid aliunde queritur priore loco mutato. Porro legatio ista eius monachis rogatu et hortatu facta et dictata^a est, quem post se, ut dictum est, quasi vilem aedituum reliquerant et reliquiis terrae conservandis et disponendis alterum Godoliam prefecerant. Verum magis iste solus interim profecit in deserto latebroso, quam illi omnes in campestribus Iericho, quippe qui altioris providentiae communi semper utilitati studuit et fratribus sedem suam mutantibus infructuosum exilium multoties reclamando predixit.

cf. 2. Reg.

25, 22.

cf. Deut. 34, 3.

Capitulum XLIII^m. Qua arte se de Scirimnich removerint.

Postquam igitur unanimi deliberatione reditum suum abbas et sui disposuerunt, propter comprovincialium dolorem leniendum, qui miro affectu piis applaudebant inceptis et manus operantium consilio, auxilio, rebus, defensione iuverant, tecte quidem et callide protectionem suam ordinant et, quasi duo monasteria sub uno regimine in diversis locis debebant erigi, gregibus, armentis et alia suppellectile ex equo partitis, assumptis partim et dimissis proficiscuntur. Cineres etiam beatae matronae suae religiosissima satisfactione reportaverunt et in loco, quo prius, debita commendatione tumulaverunt. Redeuntibus ergo fratribus officiosissima caritate et omnium necessariorum^b rerum affluentia vallis habitator occurrit et cura vel itinere fatigatos et confectos verbis, rebus et affectu reficit et recolligit. Inde thesauros modicae substantiae multiplicatos aperit, promissis Cresi opibus^c fluctuantia pectora mulcet^d acceptisque^e ab abbate omnium obedientiarum clavibus^f reipublicae solus dispensator^g efficitur.

‘Omnia Cesar erat, privatae curia vocis’^h.

Denique fratres predicti sanioribus consiliis admodum rebelles Hirsaugiam remissi sunt, et occurrit eis gladius, quem fugerant. Nam postea pertinaciae penituit et eos. Amor ipsius loci, quem proterve reliquerant, et stimulus ‘post terga monentis’, quod prius oderant, in appetitum vertit et retrahit.

Capitulum XLIV^m. Quantis studiis ad locum evigilaverint

remotis rebus dubiis.

Igitur dubiis rebus submotis et mentibus^a rerum experientia iam edoctis et erectis magna libertate levandis aedificiis pariter insistant, templi parietes erigunt, officinas exstruunt, quicquid excursus sine fructu neglexerat, ‘labor improbus’^b recompensat. Maximus vero studiorum istorum incentor sepe dictus frater Werenherus et hereditariae dignitatis emulor extiterat, quippe qui evangelica perfectione voluntaria sui abiectioe probatus et consummatus adeo mentem inclinavit, ut vice pastoris gregem pasceret et omni vilitate vel extremitate contentus constanter crucifixo constaret. Equidem generosus animus est, qui ex generis sui linea nobilitatem quidem suam audit nec sentit. Omnis enim mundanae propaginis nobilitas magis vetusto homini quam novo, magis carnaliter nato quam spiritaliter regenerato ascribitur. Ex quo conicitur maximae nobilitatis claritudinem intra, non extra nos esse. Magis igitur vera nobilitas in animo quam in parentum gloria metienda

a) dicta c., correxit ead. man. in marg. dictata.

b) necessariorum c., corr. M.

c) acceptoque c., corr. M.

d) mentis c.,

corr. M.

1) Cf. Hieron. Ep. LX, 11.

2) Cf. Verg. Aen. I, 201:

cellerarius; cf. bullam Victoris IV. 1162 non. April. Erphoni

dictis moerentia pectora mulcet.

3) De clavibus

abbati S. Petri Neovillarensi datam apud J.-L. 14460.

obedientiarum cf. Decreta ord. S. Benedict. c. 2.

4) I. e.

5) Luc. Phars. III, 108.

6) Verg. Georg. I, 145.

est. Meruit itaque gradum ascendere altiore et abbatis iussu monachilem habitum sumere. In quo quantum profecit, vitae consummatio probavit. Tactus enim et tractus aeternorum memoria tanto fervore cenobialis disciplinae aggressus est instituta, ut probabilis eius conversio, immo conversatio in via Domini pigrioribus multa virtutum afferret incitamenta. Huiusmodi profectibus homo succrescens et regularis vitae constantissimus executor magis magisque proficiens ad subtiliora claustralis disciplinae, ordinis consuetudinis rudimenta capienda Hirsaugiam ab abbate suo dirigitur, ut fructus cumuletur fructibus et informet alios ab aliis informat. Directus autem in viam admonetur, ut aliquod Hirsaugitae plantationis germen reportet, quod a stirpe vel a radice sua non degeneret, quod transplantatum Thuringorum arva fructificando nobilitet nec ex eo labrusca procedat, ubi uva speratur. Admonetur diligenter, ut fratres aliquos, si possit, adducat, quorum maturitas rigorem monasticae disciplinae non sinat lentescere, et emulatio paternae traditionis nichil instabilitatis patiatur in opere, ex quorum patientia pigrioribus robur accedat, quorum instantia mentes figat instabiles, confirmatio cunctis reddat amabiles. Inter ceteros vero, qui vocantur, unus designatur, cognatus ipsius abbas Odalricus, qui postea defuncto successit in regimine, quem post prima, ut ita dicam, crepundia mater suscepit Hirsaugia, scolaribus disciplinis lactavit, incrementis spiritualibus educavit et fovendo in exemplum aliis exposuit. Erat autem tunc temporis inter floribunda coequalium tyrunculorum exercitia adeo vigilantis intelligentiae, adeo vivacis memoriae, ut in divinis scripturis suo modulo satis proficeret et inferioribus aliquantisper rudimentorum disciplina preesset.

Capitulum XLV^m. Qualiter frater deinde abbas intravit Hirsaugiam^a.

Ingressus igitur predictus frater¹ Hirsaugiense^b cenobium nichil aliud ostendere potuit, nisi quod a magistro didicit, nichil aliud querere, quam ad quod querendum intraverat, in quo quidem diversarum virtutum spiritualis structura facile processit, quia omnium cenobialium disciplinarum in se ipso fundamentum sanctae humilitatis insigne prefixit. Enim ad celestis vitae normam instruitur, cuius cor sancti spiritus unctione perungitur. Nec multum eget alienae vitae magisterio vel exemplo, qui summo omnium virtutum fruitur interiore magistro. Eo tempore ipsius loci provisor Gerungus abbas miro modo pro adducenda persona superius nominata, id est cognato suo domno^c Odalrico, afficiebatur, ratus videlicet, quod in re erat, ex familiaritate vel consanguinitate viri fascem, quo in prelatione vel rerum dispositione premebatur, eius adiutorio alleviandum et eius studio vel disciplina quod meteret posteritas seminandum. Mentis igitur [propositum^d] actu exequens et presagio quodam futurorum instimulatus, quem diligebat, non pigro affectu expetens ovem, quam premiserat, pastor subsequitur, Hirsaugiam ingreditur et accepta vel data, ut in tali negotio solet fieri, fraternitate^e totus sancto insistit conventui, ut personam, pro qua venerat, ad fructum et honorem utriusque claustris mereatur. Quia vero 'non erat sapientia nec consilium contra Dominum', a quo haec omnia disponebantur et ordinabantur, precibus abbatis conventus annuit et fratrem in omni claustrali disciplina vel fide probatum licet quibusdam reluctantibus dimisit. Regressus igitur pastor cum thesauro optato et in posterum multis profuturo communi gaudio ab omnibus suscipitur, summo patri omnium gratiarum actio refertur, cuius nutu Suevia, quae inceptae iam structurae monasticae videbatur fundamenta iecisse, non cessavit dignis cementis et cementariis superedificare. Et primum quidem monitu abbatis regendis scholis novus hospes intendit, litteratoris rudimentis iuventutem floridam informat et acuit tales in ea ferulis exercendo fundans et ordinans mores, ut eosdem, quos nutrit, mereretur habere in via Domini fidelissimos postea cooperatores. Dein brevi gratus cunctis et acceptus gradu sacerdotii, licet aetas admodum iuvenilis prohiberet, insignitur, 'cani enim sunt sensus hominis et aetas senectutis', vita immaculata religioni et morum gravitati adeo studens, ut, unde missus fuerit, disciplina clamaret et eius infantiae pedagogum^e gestus corporis et

a) Hirsau c., corr. M.

b) Hirsaugense c., corr. M.

c) dono c., corr. M.

d) deest c., suppl.

e) pedagogus c., 50

1) Werenherus. 2) De Hirsaugiae monasterii cond. Abtes Wilhelm von Hirschau' 1874, p. 100 sq. M. fraternitatibus cf. A. Helmsdörfer, 'Forschungen zur Gesch.

mentis humilitas non celaret. Transacto autem brevi temporis spatio suffraganeo Gerungi abbatis amoto prioratus officio in locum eius ipse succedit et curam non solum interiorum, sed etiam exteriorum suscepit. Equidem pastoris Gerungi caput sparsum cautie et longi^a temporis in monastico cursu famulatus debilitatem iam vieti^b corporis adduxit et ex multis curis et negotiis gravioribus quasi iam emeritae militiae virum excusavit. Totum igitur pondus diei et aestus, cuncta disponendarum rerum negotia suffraganeo eius incubuerunt et respectu sui laboris, quo causa proventus spiritualis desudavit, antecessorum eius aut brevis aut modicus labor apparuit. Quia enim Dei et proximi dilectione non ficta ferebatur, affectuosum aequae studium et auxilium ad se cunctorum merebatur. Stultum est enim, ut homo querat vel velit diligi, qui se nullius coaptat dilectioni, et hoc ab aliis extorquere, quod in se ipso, unde aliis communicare posset, novit non latere. Quia igitur in omnibus studebat magis prodesse quam preesse¹, magis ut amaretur quam ut timeretur, soli a subditis reddebatur amor, quod ingrato debebatur timori sine fructu.

cf. Math.
20, 12.

cf. Luc. 10, 27.

cf. Sap. 15, 4.

Capitulum XLVI^m. Qualiter pro reliquiis dirigitur et offenditur.

Mittitur interea iussu abbatis per silvam² pro reliquiis sancti Iohannis baptistae, in cuius honore sanctique Iohannis evangelistae ecclesiam et sanctae Mariae dedicare proposuit, quae iam suae consummationi instantissimis operum studiis et artibus appropinquavit. Sed voti sui³ compos suscepto reliquiarum incomparabili thesauro remissius homo cepit quam deberet agere nec sicarios versutae nequitiae precavere et, quasi aliud quid ageret, dignam reverentiam non exhibere. Offendit ergo et, quanto honore et cautela celeste munus custodire debuerit, quod portabat, paterna disciplina correptus in ipso itinere est expertus. Nam hostiles insidiae non deerant, qui in capsula, qua reliquiae portabantur, Rufinum et Albinum⁴ latere indubitanter aestimarunt ideoque nacti occasionem beatae mercis gerulum apprehendunt, horrificis⁵ contumeliis supra pedes suos statuunt et spe vana delusi cum ingrato sibi thesauro abire permittunt. Sed Deus, qui iusto iudicio probationem istam intulit, digna gratia illatae temptationi occurrit, confusis hostibus ablata restituit et postea nivis profunditate famulum suum in ipso reditu fere prefocatum eripuit et magna prosperitate revocavit. Magna igitur reliquiae reverentia ab omni conventu laudibus ymnicis, signis concrepantibus populorumque concentibus susceptae et in capsula argentea sunt inclusae. Sunt quidam, qui in natalitio vel decollatione eiusdem beati Iohannis prodigia quedam et miracula se frequenter in cella postea vidisse testantur. Sed ea silentio preterimus, quia de hiis testes idoneos non habemus.

Capitulum XLVII^m. De obitu Werenheri.

Porro evoluto vix duorum annorum spatio Werenherus monachus, de quo mentionem fecimus, beatae Paulinae filius, postquam bonum certamen certavit, fidem servavit, cursum consummavit, celesti gloria remunerandus hac vita decessit et corona iustitiae, quae divinis promissa est cultoribus, in aeternum victurus accepit. Corpus vero eius in medio ecclesiae humatum est, cuius decorem⁶ sicut vivens dilexerat, sic corporis sui sedem et mansionem in ea moriens meruerat. Erat autem probatae humilitatis, submissae devotionis, profusae caritatis, materni studii vel meriti, quantum in ipso erat, per omnia similis, ipsi priori Odalrico in tanta dilectione constrictus et versa vice alter alteri, ut esset eis cor unum et anima una, ut putares esse David et⁷ Ionathan¹, si Saul persecutor esset in medio. Obiit autem IX. kalendas Ianuarii.

cf. 2. Tim. 4, 7.

cf. 2. Tim. 4, 8.

cf. Act. 4, 32.
cf. 1. Sam. 19

Capitulum XLVIII^m. De obitu primi pastoris.

Sed ad litteram redeamus et quomodo vel in quantum locus idem sub eodem, de quo nobis sermo est, processerit vel profecerit paucis ostendamus. Itaque dominus abbas

a) longo c., corr. M. b) vigeti a. c) suo c., corr. M. d) honorif. e) decore c., corr. M. f) deest c., addidit M.

1) Cf. reg. Benedict. c. 64: *ordinatus abbas ... sciat versus auctoribus medi aevi notissimos: Martiris Albini ... sibi oportere prodesse magis quam praeesse. seu martiris ossa Rufini, Romae siquis habet, vertere*
2) Se. Loubam. 3) I. e. aurum argentumque; cf. *cuncta potest.*

Gen. 18, 11. Gerungus iam provecdae aetatis lenta^a quidem, sed diutina aegrotatione laborabat. Erat enim herniosus^b et, quia dormitationis suae diem appropinquare sentiebat, magis ac magis in Deum proficiebat, quia memoria iam emensae per retroacta vitae tempora ad observantiam artioris custodiae in mandatis divinis mentem eius per singulos dies urgebat. Verum inter ceteras claustralis disciplinae virtutes hoc erat eius consuetudinis, ut semper nocturnas vigilias preveniret et custodes excitaret; quam consuetudinem, sicut multas alias^c, ita in naturam verterat, ut in eo negligentia non magnum locum inveniret, quia mater negligentiae oblivio ex morum eius vigilantia defecerat. Tertia igitur nocte, quae festivitatem sancti Nicolai subsecuta est, solito more custodes et signa matutina prevenit excitando, deinde dormitorium ascendit^d ibique ruptis intestinis defectum corporis incurrit, quo et mortuus^e est. Levatus itaque a fratribus reportatus^f est et tribus diebus ea, quae patri migraturo necessaria videbantur, certatim a filiis suis impendebantur sicque^g sacramento vivificae communionis premunitus obdormivit^h in Domino et appositus ad patres suos in ipsa ecclesia ante altare sancti Nicolai versus meridiem sepultus est. Prefuit autem eidem loco primus abbas annis XIII^{clm}.

Capitulum XLIX^m. De electione IIⁱ pastoris.

Igitur pastore suo fratres orbat, quem loco eius substituant, vigilantissima deliberatione inter se consilia terunt suoque ordini vel moribus personam competentem unanimi diligentia querunt, ne, si protractius vel remissius haec electio procederet, censura claustralis observantiae lentesceret, substantia monasterii magno labore contracta sine pastore²⁰ collapsa vel dispersa deficeret, quodque permaximum est, ne ipse locus alicuius usurpativae potentiae subiugandus pateret.

Capitulum L^m. Quantis modis locus tunc inpugnabatur.

Eo enim tempore [et^a] postea per annos aliquot ventus et flumina in domum Christi non parum impegerunt, fluctus et procellae diversarum undecunque perturbationum in²⁵ petram nostram illiserunt. Sed quia fide figebatur et spe, matronae nostrae Paulinae meritis defensabatur. Quassari domus nostra poterat, cadere non poterat. Erant quidam in Saxonia, qui se sine iure, sine ratione hereditaria dignitate privatos loci nostri causa causarentur et bonis vel prediis, quae sibi propinquitate generis obveniant, exheredatos quererentur, cum domna Paulina nec filius eius ullam traditionem prediorum suorum³⁰ absque coheredum consensu facere vel possent vel debuerint, eorum videlicet prediorum, quae etiam ita in coheredes testamento transfusa sint^b, ut ab eis ad alienos nulla ratione vel sine iurisdictione transire potuerint. Cuius causae princeps videbatur Lambertus quidam consanguinitate domnae Paulinae propinquus, qui, postquam per se nichil in hoc inepto negotio profecit, ad obtinendum, quod intenderat, complices sibi multos promissis³⁵ aureis montibus^c conscivit, ut falsis inniteretur fauionibus, qui deficeret argumentis veracibus. Festinabat autem ante consecrationem ecclesiae quod intenderat perficere, ne vinculi banni ecclesiastici obnoxius teneretur, si post dedicatam cum suis appendiciis ecclesiam aliquid ab ipsa quasi iure proprietatis usurpare videretur. Igitur imperialem iustitiam in hac controversia^d appellat, monasticam quietem tribunalibus iudiciis ventilant et ad multa placita ipsum abbatem evocando quietem eius sepe perturbant ipsique nichil minus speranti magna vitae discrimina per dolos et insidias intentant. Verum licet nostri summum iudicem haberent defensorem, illi dolosae machinationis suae inverecundam libertatem, tamen nostra pars nobiliores quasque personas iustitiae fautores habere videbatur, quorum iudiciaria sententia baculis impiorum contractis^e est extensa malitiae retia penitus⁴⁵ dissoluta. Inter quos primos Thuringorum erat Ludewicus^f noster advocatus, qui tunc

a) lente c. b) herniosus c. c) laudabiles add. N. de S. d) reasc. N. de S. e) in infirmatorio deport. N. de S.
f) sic quod c., corr. M. g) addidit M. h) sit c., corr. M. i) contrav. c. k) contrafacta c.

1) Cf. Necrol. Michelsberg. l. c. p. 310: XIX. kalendas Ianuarii. Gerungus abbas Pauline. 2) Nic. de Pers. III, 65. 3) Cf. Ter. Ph. I, 2, 18; 4) Saltator, comes Thuringiae, † 1123. 50

et in posterum nostrae parti patrocinabatur, loci libertatem, statum et honorem omnibus modis amplectens. Predictus vero Lambertus videns conatus sui impetum iure gentium Deique iustitia labefactari, omissis ineptiarum suarum inceptis facti penituit, fratribus de errore suo satisfecit et tandem sapienter ab abbatis ratione vel consilio incantatus se suaque Deo obtulit et accepta pro Christo tonsura in eodem loco seculo renuntiavit, quem ad tempus inopugnabit.

Premebat eo tempore totam^a regionem fames validissima¹. Sed licet hinc inde ad-
versariorum quassaretur adhuc locus noster incommodis, magis et magis succrevit^b abun-
dantia rerum, multiplicatione fidelium se suaque Deo offerentium, structura aedificiorum.
Itaque fratres, ut prefati sumus, privatim et publice communicatis secundum Dei timorem
consiliis iuxta vitae meritum et sapientiae doctrinam pastorem eligere festinant. Nec huic
electioni studia partium officere, quae aut rara aut contempnenda fuere. Aderat huic
negotio maturae gravitatis et sapientiae Waltherus abbas Salfeldensis ecclesiae², ad quem
sic omnium fere spectabat sententia, sicut eius voluntas saniori^c omnium consilio³ vel
sententiae concordabat. Ac per hoc intentionis eorum cardo iste versabatur, ut pastori
humanis rebus exempto potissimum ille succederet, qui viventis cooperatore negotia mon-
asticae dispensationis prius ipse solus quodammodo peregisset. Porro prior Odalricus,
suae mediocritatis non ignarus modis omnibus huic pio fratrum proposito oblectatur⁴,
vires suas huic sarcinae inopares reclamando causatur, postremo honoris, immo oneris
imponendi quasi excusatoriam causam ponit, quod sub iugo obedientiae⁵ monachum positum
talis dignitatis officium sine consensu vel iussu sive permissu abbatis sui suscipere prorsus
sit illicitum. Coartatus autem e duobus mordebatur vehementer interius, ex altero loci
desolationem, si fratribus non obediret, ex altero Hirsaugiensium offensionem, si acquie-
sceret, timens. Confortato tandem animo et fide constans in Deo suo pro honore vel
statu loci maluit ad tempus fratribus obediendo periclitari, quam sancta sanctorum, ut ita
dicam, ab ignotis conculcari et ipsius loci libertatem in servitutem aliorum redigi vel
iniusta dominatione opprimi. Rogatus igitur a fratribus, immo ardentissimae supplicationis
vehementia coactus iugum Domini suscepit et electioni concordantissimae licet divini
amoris intuitu magno tamen consensit tremore. Refertur ad episcopum Maguntinum⁶
huiusmodi electio, quae quidem sicut clementer suscipitur, sic clementius perficitur. Ipso
enim abbate adhuc multum, si persistere deberet, hesitante et vinculum professionis suae
fraternis et piis conatibus obtendente^d Maguntinus cum ceteris coëpiscopis suis, qui aderant⁷,
episcopali autoritate precepit, paterna clementia premonuit, ut locum regendum susciperet,
quem tam sui maturitas quam fraternus amor obtulisset. Constrictus itaque minis, pre-
cibus et preceptis abbas copiam reluctandi ultra non habuit, immo, si divinae ordinationi
repugnare videretur, periculum officii sui se incursum pertinuit. Quapropter suscepta
pastorali cura obedivit. Porro metropolitani annuentibus ei fratribus subditis, episcopis
et abbatibus electum consecravit et data benedictione consecratum benigne remisit.

Capitulum LI^m. Commotio Hirsaugiensium.

Quibus auditis Hirsaugienses non necessitatem coactivam, sed excessum presumptivum
in fratre suo metuentes introitum istum non aequo animo acceperunt et nullius personae
potentia sui ordinis vel rigoris obliti litteris missis fratrem suum revocaverunt. Quo
veniente piam eius intentionem quidem probant, sed quod sine licentia vel consensu con-
ventus et abbatis introire presumpserit, improbant, utrobique fautores iustitiae, ceteris vide-
licet, ne idem forte presumant, exemplum cautelaef prefigendo et post humilitatis satis-
factionem fratrem suum legitime honorando. Ordinis supplemento victa^e caritatis gratia,

a) tota c., corr. M. b) succrevit et ab. c. c) seniori c., corr. M. d) obtendere c. e) vitta c.

1) Cf. Annal. Hildesh. (ed. Waitz) p. 56.

2) Qui helmi abbatis Hirsaug. II, 15. M.

3) Hirsaugiensi

4) abbas in bulla Honorii II. VI. kal. 1126 data memora-
tur. M.

5) Reg. Benedicti c. 54: in abbatis ordi-

6) natione illa semper consideretur ratio, ut hic con-

7) stituatur, quem sibi omnis concors congregatio...

8) Freqüenter eo tempore (a. 1121) Albertum archi-

9) episcope in Saxonia synodos egisse Frutolfus monachus

10) (SS. IV, 236) affirmat.

quam invitus et nolens incurerat, offensione, remittitur ad susceptam sedem cum omnium fratrum suorum consensu et dilectione. Quia enim amore Christi ductus statum et honorem cellae beatae Paulinae attendendo modicum impegit, Christo propitiante offensa cuncta suscepto honori obviantia vincere meruit. Proinde iam prescriptis abbas absolutus nexibus, quantum sui ordinis cursu vel fructu profecerit, quo studio, quo fervore
 cf. Ps. 111, 9. decorem domus Dei, quam impigre dilexerit, statum et profectum claustrum sui prosecutus sit, loqui supersedendum putamus propter hoc, quod scriptum est: 'Lauda post vitam, magnifica post consummationem' et: 'Omnis laus in fine canitur, finis equidem libra quaedam meriti est'. Ex fine enim viae preteritae cursus et ordo metitur et ex hoc perfecte
 cf. Ion. 4, 11. examinatur, quod de profectu cuiuslibet loqui concedatur, ubi dextrae vel sinistrae dinoscentia
 10 quaedam insinuat. Verum idem abbas, dum praefuit, quomodo temporibus suis vel in quantum locus ipse prediis dilatatus vel ditatus sit, quid reges, quid principes vel ad eundem locum conversi quique sua traditione sanctae Mariae obtulerint^a, quanta ipse abbas suorum et aliorum consilio vel auxilio prope vel remote posita ad honorem Dei comparaverit, quae etiam concambio rationabiliter conventus consensu mutaverit, scribere
 15 alterius temporis et operis est. Nunc vero finem suscepti operis videamus.

Capitulum LII^m. Translatio corporis beatae Paulinae.

Peracto autem multo tempore, postquam loco predictus abbas praefectus est, visum est ei ceterisque senioribus suis, ut corpus beatae matronae eorum Paulinae transferretur et loco altiore vel sanctiore locaretur, quatenus maternae sanctitati vel merito filiorum
 20 devotio conveniret et, quae fuit causa susceptae structurae, quietem sui corporis suscipere
 1122. in ea loco digniore. Igitur anno dormitionis suae XVI^m finitis matutinalibus solemnibus ipse abbas et ceteri eius ad huiusmodi officium ministri albis induti cum candelis, cruce, thuribulo subsequente conventu ad sepulchrum eius procedunt^b, tumultum aperiant et cuncti, qui aderant, beatae Paulinae sanctitatis et meriti testimonium manifeste viderunt.
 25 Nam ablata tumba et ossibus sacris denudatis in fronte capitis eius quasi prefulgidum crucis insigne tralucebat et mentes intuentium in stuporem aliquid tantulum convertebat^c. Oculis quidem videntium de profunda terrae fossura splendor ille crucis apparuit, nullus tamen alteri, quid videret, ad praesens insinuavit. Levatis ergo cum magna reverentia sacris reliquiis cum psalmis et ymnis commemorationem eius animae fecerunt et sic eas
 30 inter altare principale et sancti Benedicti¹ honorifice collocaverunt. Porro missarum solemnibus rite pro anima ipsius concelebratis retulit alter alteri, quod in sepulchro viderat, et conventa per se cunctorum testimonio experientia visi splendoris confirmabat, quod ex cruce Christi, quam olim in verecunda fronte gerebat, gloriam aeternitatis adeptus est, dicens olim cum Paulo: 'Michi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi'. Et
 Gal. 6, 14. 2. Thm. 2, 19. idem: 'Si compatimur, et regnabimus'.

Capitulum LIII^m. De dedicatione ipsius ecclesiae.

Denique tempus iam instabat ecclesiae dedicandae, ad cuius dedicationem episcopi vocantur Maguntinensis², Halberstatensis³, Ziezensis⁴, preterea abbates V et de principibus primis Thuringorum, inter quos Ludewicus⁵ maximus eorum, Wilhelmus comes palatinus⁶,
 40 Sizo comes⁷ multique curiales de comprovincialibus, multitudo copiosa utriusque sexus, quatenus probabilius personarum praesentia vel auctoritate roboraretur, quod in rudi et novella adhuc ecclesia votorum primitiis et ecclesiasticis sanctionibus Christo dicaretur, et in posterum accresceret ad ipsius ecclesiae stabilitatem, augmentum et munimentum, quod ex multitudine idoneorum testium votivae dedicationis quoddam prefigeret ratum testa-
 45 mentum. Providerat autem abbas, suorum et coadiutorum industria, ut quibusque

a) obtulerunt c. b) procedit c., corr. M. c) converterat c., corr. M.

1) Quo loco anno 1804 facta inquisitione arca lapidea bertus I. (1110—1187). 3) Otto (1123—1185).
 2) cum hominis parvae staturae ossibus, reliquiis fortasse 4) Udo (1125—1148). 5) I. comes Thuringiae
 beatae Paulinae, reperta denuoque humata est. Cf. (1123—1140). 6) 1129—1140. 7) de Schwarz- 50
 Hesse, 'Gesch. des Kl. Paulinzelle' p. 32. M. 2) Adalburg. (1115—1160).

eminentioribus personis, sicut episcopis et aliis, singulae mansiunculae pararentur, ex quibus omnia corporali indigentiae necessaria officiosissima administratione susceptis in Christo hospitibus preberentur. Peracta igitur legitima templi consecratione et cunctis ad monasterium pertinentibus et ad utilitatem Deo servientium sive presentium sive futurorum¹ inibi provisus episcopali banno munitis omnes redierunt in sua, gratias in commune Christo referentes, qui sanctis meritis sanctissimae Paulinae locum suo ministerio dedicatum suae gratiae evidentia adeo insignivit, ut pompis seculi renuntiantes refugium illic inveniant, peccatis naufragi portum indulgentiae reperiant et, quotquot aeternae salutis intuitu locum illum fide et devotione frequentaverint, beatæ matronæ interventu divinae gratiae presentiam expurgatae conscientiae experimento sentiant. Eius enim merito locus ipse magis promotus est quam censu; magis promovit eum ex hoc mundo migrando, quam in hoc mundo manendo, quia, dum in hoc corpore mansit, pro statu loci dedit quidem quod habuit, mutatione vero vitae eum, ad quem perrexit, Iesum Christum defensorem et advocatum loci ipsius sancti meriti penso conduxit. Equidem milibus argenti iustitia preferitur, quae, sicut suadet mentes rationales a mutabilibus erigi, sic erectas gratia figit inmutabili, in altero Dei imaginem vel similitudinem virtutum lima reformans, in altero reformatam incommutabili luci creatoris coadunans. Vere mirabilis ordo divinae sapientiae, qui principes aeternalis curiae fecit in celis, qui in hoc mundo videntur obprobrium et despectio superbis, ut in eis tunc humilitatis fructus ad aeternitatis gloriam proveniat, cum gloria temporalis superbis solam ruinam et penam iustitiae censura conduit, quos fallebat.

cf. Matth.
19, 40.

Capitulum LIV^m. Qualiter ab aeterna morte quidam sanctae Paulinae fratrueis sanctis eius meritis liberatus sit.

Quia superius paucis prelibatum est, quid erga famulam suam beatam Paulinam divina bonitas effecerit, qualiter in hoc corpore degentem virtutum incrementis auxerit, restat nunc ostendere, quomodo vivax in Christo eius meritum post obitum claruerit. Quid enim in superna patria, ad quam indefectivo fervore suspirabat, possideat, meritum eius splendor, qui nostris effulsit temporibus, satis declarat. Ex quo, quia multos ad devotionis gratiam contigit excitari, intuitu divinae laudis necessarium est pretaxatis alligari. Equidem gloriae Christi crescit ad cumulum, quicquid aedificationis et utilitatis confertur in proximum. Quidam beatæ Paulinae fratrueis Heinricus nomine semper ab adolescentia divinis obvisus legibus, cursum christianæ disciplinae neglexit seque divinae religioni moribus contrarium et iam iura naturae^a vitii excedendo monstravit. Vitiis enim barbarie distractus, in-disciplinato excursu preceps ferebatur et laxatis adolescentiae frenis in diversa crimina nullo retrahente raptabatur. Fornicator et homicida moribus perversis silvas gentium intraverat et bestiales animos quosdam occidendo, alios vel pedibus abscisis vel oculis effossis obtruncando, diverso modo suis obversis conatibus vel vexando vel perimendo in se intriverat. Quid multa? Tandem legis prevaricatorem^b gravi morbo correptum ultio divina prosternit et intercluso vitali spiraculo ad vitae extremum usque perducit. Ex immanitate igitur preteritorum excessuum homo penis obnoxius urgetur ad exitum, nichil aliud rebus desperatis expectans quam dignum turbatae conscientiae mortis iudicium. Assunt hic principatus et potestates tenebrarum harum, chorus infaustus spiritualium nequitiarum, exercitus videlicet demonum, exactione tremenda requirens depositum, quo reum reatu sibi convinxerant, velut inextricabili nexu vitiis. Denique licet anima reluctante de corpore rapitur, Dei iudicio hostibus ad tempus traditur et vallatur, depressusque ultra, quam credi potest, angustiis locis penalibus destinatur. Hic simul omnia, quae a primeva aetate mente, lingua vel actu gesserat in corpore, sub oculis captivi coacerantur: homicidia, adulteria, fornicationes, obtruncationes hominum, virus odiorum ceteraque fidei contraria teterrimis hostibus accusantibus replicantur et furibunda victoria tormentorum futurorum fiunt tandem horridi testes, qui prius blandi fuerant criminum incentores.

cf. Eph. 6, 12.

a) natura c., corr. M. b) prevaricatorem c., corr. M.

1) Haec verba necnon antecedentium fortasse et sequentium partem Sigeboto ex ipso consecrationis instrumento vel ex bulla Paschalis II. papae hodie deperditis hausisse videtur.

Sed Christi ancilla Paulina miserandi iacturam miserata captivati cognati Mariam, matrem unicam Domini, precibus pulsata, vitam iam pereuntis impetrat, districti iudicis framcam avertit a dampnato fretaque Christi presidio hostium milibus occurrit, gradum properantium figit et quasi mente commota: 'Quis', inquit, 'o hostes nequitiarum, ministri tam nobilis predae', id est imaginis Dei sacra insigniti cruce, vobis hoc ius obtulit, ut vestro ausu temerario usurpetis et aliena vestro iuri lege perversa mancipetis? Quis, inquam, Christi fonte celesti regno consignatum in sortem vestram cedere permisit, quem etiam crux sancta redemit, cuius crucis victoria regni vestri terminos per totum mundum prius dilatati adeo coartavit, ut nec vobis potestas in eo manendi ulla supersit? Qua presumptione putatis consortem vestrae penae fieri, qui, licet servus esset peccati, sanctae virginis Mariae, matris Dei, obtentu servus factus est domini nostri Iesu Christi? Nec compar erit vobis in suppliciis aeternis, qui fidei signaculo veniaeque precatu et obtentu vobis erit dissimilis. Camino piceae flammae vos constat deputatos, quia vos arbiter aequus perpetuo novit induratos et gratiam exclusit a vobis indulgentiae [ulturus] in humanum genus odium semper furentis malitiae vestrae. Hiis acceptis gravi strepitu corona malignantium con- crepuit asserens iusti iudicis examen salute tanti peccatoris infirmari, si constiterit ulla ratione sententiam debitae mortis clementia permutari vel ad momentum relaxari reum ad summa, qui semper lubrica morum vertigine ferebatur ad ima. 'Quia', inquit, 'deposito mortis sontem nobis colligavimus; par pena concludat, quos rebellionis non inpar culpa divinae frameae oblatos puniendos accusat. Aeternis ignibus nobiscum cruciabitur, qui nulla reatus sui penitentia purgatus invenitur.' Ad hec Christi famula: 'Non', inquit, 'ut vos estimatis ad eripiendum istum, quem tenetis, sola processi, sed auxilio Dei genitricis adiuta et missa veni predam excutere, cuius penae magis incumbitis instinctu malitiae quam ratione iustitiae.' Hiis dictis globo furentis malitiae signum sanctae crucis intentat et cognato erepto hostium infinitam multitudinem proturbat exsufflando. Itaque preda sublata tanto strepitu et tumultu impietatis chorus ex sui confusione visus est concitari, ut celum et terram suo loco moveri, elementa cuncta concuti, immo omnem creaturam in profundum ruere crederes vel permutari. Materna igitur exhortatione ad emendationem morum liberatus homo provocatus ad superos redit, coram positus, quod viderat, digerit et resumpta corporis valentia Cicensem episcopum¹ petit eique modum et ordinem visionis, molestae captivitatis testimonia, tortorum instanter accusantium recensita mala diversorum errorum presidium sacrae amitae occurrentis et restitutionem iam fere pereuntis iuxta omnia, quae viderat, exponit. Presul, ut audivit talia, visioni quidem tantae in laude Domini congratulatur et, ut locum devote frequentet, unde salus ei tanta provenisse cognoscitur, exhortatur. Et adiecit: 'Ecce', inquit, 'sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat, ne fiant novissima tua peiora prioribus.' Qui ad cellam nostram veniens tanto gemitu, lacrimis et suspiriis quod viderat protestatur, ut, si lingua taceret, gestae rei fidem darent. Commissa igitur confitetur, veniam precatur, emendationem vitae morumque promittit, spem recuperandae salutis a patribus accepit et tandem suscepta benedictione letus ad propria rediit. Nullus igitur sanctae Mariae professus de meritis sanctae matronae suae diffidat, nullus de patrociniis beatae Paulinae desperet, quia, si eius obtentu mater Domini Maria respexit alienos, quanto magis abdicantes se, sua et suos sibi servientes et filio eius, qui in trinitate perfecta vivit etc.

EXPLICIT VITA BEATAE PAULINAE, VIDUAE PROPE ERFORDIAM,
IN CELLA, QUAM CONSTRUXERAT, SEPULTAE.

a) pride c. b) deest c., suppl. c) saluti c., corr. M. d) frameae et obl. c., corr. M.

1) Udonem? v. supra p. 936, 4.

FVNDATIO ECCLESIAE HILDENSEMENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Libellus pretiosissimus de variis ecclesiae maioris Hildesheimensis fatis saec. XI. exeunte paulo post mortem Hesilonis episcopi († 1079. Aug. 5) a quodam ecclesiae principalis canonico compositus esse videtur, qui tempora Hesilonis¹ et, ni fallor, iam Thietmari² (a. 1038—1044) episcoporum ipse vidit; postea brevis continuatio de Udone, Bartholdo, Bernhardo episcopis (a. 1079—1153), addita est, quae, si superstite Bernhardo, paulo post a. 1133. exarata est (quod fieri potuisse negari non potest), certe uno loco post a. 1259. interpolata est³. Ne ea quidem, quae de initiis episcopatus hic traduntur, ideo spernenda esse videntur, quod mira quaedam verae rerum narrationi intermixta sunt, sed rectam rerum notitiam his inesse ex diligentissima fontium historicorum omnis generis inquisitione a viris doctis nostris temporibus instituta in dies melius emittitur. Cf. imprimis E. Müller, 'Das Königsurkunden-Verzeichnis des Bistums Hildesheim', 'Archiv für Urkundenforschung' II, 491 sqq.; Retberg, 'Kirchengesch. Deutschlands' I, 465 ff. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' II, 413, n. 2 et p. 675, n. 5 (ed. 3. p. 696, n. 3) fundationem nostram neglexit, sed de primis episcopis rectum iudicium tulit.

Libellus noster saeculo XII. et ab Annalista Saxone qui dicitur et in Annalibus Palidensibus adhibitus est. Et Palidenses quidem nihil nisi duas breves de Karolo Magno et Ludovico Pio notitias, quae ad initia episcopatus Hildesheimensis respiciunt, ad a. 814. et 817. desumpserunt⁴; Annalista Saxo plurima deinceps verbotenus expilavit⁵, unde, quae maxime scitu digna essent, viris litteratis iam diu praesto fuerunt:

ad a. 815. Ut autem ad superiora parumper redeam, Karolus Magnus imperator, postquam diu infrenem et Christiani nominis tunc immunem Saxoniam — cis Leinam positam. Sacellum autem Hildiniseheimense — tercio Ebbone, prius Remense archiepiscopo,

post Hildiniseheimensi episcopo (infra p. 941, l. 11 — p. 942, l. 20; p. 943, l. 5 — l. 12—13); ad a. 847. Eppone, primum Remensi archiepiscopo deinde Hildiniseheimense episcopo, defuncto, Altfrius quartus ordinatur episcopus. Qui instructus sacerdotem et ecclesiam — clericorum, si qui digni videbantur, consecrationes (infra p. 943, l. 12 — l. 26);

ad a. 852. Idem ecclesiasticus presul — firmi sed arti edificii construxit (infra p. 943, l. 26 — p. 944, l. 11);

a. 1044. Hactenus Hildenesheimensis clerus tam districta religione — Sed nondum finito opere auctor operis decessit (infra p. 944, l. 23 — p. 945, l. 24);

a. 1079. Hetilo Hildiniseheimensis episcopus, perpolitus apud (sic) tribus suis monasteriis . . . (cf. infra p. 946, l. 13).

Libellus ipse a solis Hildesheimensis patriae auctoribus inde a saeculo XVI. saepius transcriptus vel adhibitus est; a. demum 1837. H. A. Lüntzel pauca de ecclesiis Aulicis archidiaconatus addictis publici iuris fecit (infra p. 942, l. 17 — p. 943, l. 4, ubi variam lectionem sub signo 'L.' enotavimus)⁶, codicem miscellaneum, ubi plura de monasterio S. Godehardi

¹ Infra p. 946, l. 9 sq.   ² Infra p. 943, l. 18 sq.   'Die ältere Diözese Hildesheim', Hildesh. 1887, p. 343 sq.,
³ Infra p. 946, l. 18 sq.   ⁴ SS. XVI, 58.   ⁵ SS.   cf. p. 186, n. 27 et eiusdem 'Geschichte der Diözese u.
VI, 570 sq. 575. 576. 686 sq. 717.   ⁶ H. A. Lüntzel, Stadt Hildesheim' I, Hildesh. 1858, p. 411.

saeculo XVII. collecta erant, secutus, qui titulum praemisit: Sequitur fundatio eccl. Hildensem. ex membranaceo codice bibliothecae S. Godehardi per D. Doctorem Conradum Iordanum ex eodem (in editione anni 1858. pro ex eodem legitur sec. XVII.) descripta (= L).

Integrum libellum a. 1897. A. Bertram locupletissimo commentario et versione Germanica adiectis ex codicibus subnotatis edidit¹, quos codice autographo vel si quae erant vetustioribus exemplaribus deperditis nos quoque, qui eos ipsi Berolinum benigne transmissos denuo contrulimus, sequi oportuit.

Codices qui innotuerunt sunt hi:

1) Codex Hannoveranus bibl. regiae XXI. 1254 (apud Bertram signatus 'D'), chartaceus, saec. XVII. exeunte (post a. 1684) scriptus, de quo cf. Bodemann, 'Die Hss. der k. öff. 10 Bibl. zu Hannover' 1867, p. 259 sq. Continentur inter alia p. 1—449: Beschreibung der Uhralten Stadt Hildesheim an- und Herkommen ex Msc. in scriniis D. Conrad Iordani reperto (—1684), p. 497: Catalogus Abbatum S. Godehardi (1136—1565), p. 505—514: Sequitur fundatio Ecclesiae Hildensemensis ex membranaceo Codice Bibliothecae S. Godehardi, ubi in margine superiore quaedam ex parte evanida adpersa sunt: Hoc diploma inveni in Mscriptis 15 D. Iordani, ibidem pro fundatione Hild. dioeceseos venditum. Tantum vero abest. ut hoc credam, ut potius .....

2) Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 141a (apud Bertram signatus 'A'), chartaceus in 4°, paginarum 276, qui inscribitur (minio): Chronica des Stifts Hildesheim samt vielen denkwürdigen Geschichten ganz ordentlich zusammen gesucht von D. A. B.² Im Jahr 1662, 20 Geschrieben und abcopijret von mir I. B. Steding anno 1716. mense Junio. P. 1: Prolegomena in Chronica Hildesheimensia. P. 15 (minio): Sequitur Fundatio Ecclesiae Hildesimensis ex membranario codice Bibliothecae S. Godehardi, quae p. 16—22 occupat. P. 22 (minio): Vorrede über die Beschreibung der Bischöffe Leben des Stifts Hildesheim, quae Chronica usque ad p. 218 et a. 1665. perducta est. P. 219—230 med. alia manu scriptae 25 esse videntur.

3) Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 122, chartaceus in fol., saec. XVIII., ut Bertram (qui codicem 'C' signavit) asserit ab Engelhardo Hoff pastore in Ruthe, scriptus. Fol. 1—10 excissa moderna manu saec. XIX. restituta sunt. F. 94: Auctor huius operis obiit Anno 1574. d. 9. Ianu. aetatis 81². Sequitur fundatio Ecclesiae Hildesemensis ex membraneo codice 30 Bibliothecae. Fundatio in f. 96° ex. in verbis imperfectam reliquit (infra p. 946, l. 14) desinit. F. 97: Ex his praecedentibus et subsequentibus facillime colliget lector, quam inique et impie infestet religio et haeresis Lutherana et Calviniana huic piissimae intentioni et fundationi, ut non destiterit, necdum desistat, nec desistet structuram huius et Ecclesiae Hildesim. imo nec totam dioecesem⁴ funditus evertere et suae potestati subijcere. 35

3a) Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 163, chartaceus in fol., saec. XVIII. (non ante a. 1738) scriptus, paginarum 296, quarum p. 259—296 vacuae sunt, in dorso tegumenti inscriptus Annales Hildens. ab anno 1501 (a Bertram signatus 'B'). P. 96: Auctor huius operis obiit Anno 1574. d. 9. Ianuarii aetatis 81. P. 97: Sequitur Fundatio Ecclesiae Hildesemensis ex Membraneo Codice Bibliothecae (minio). Fundatio finit p. 99 in verbis 40 imperfectam reliquit (infra p. 946, l. 14), in qua multa erasa et alio atramento correctae sunt. Codex 3a ex 3 transcriptus est, correctus plerumque arbitrarie, nisi quod interdum alius codex adhibitus esse videtur (= 3a¹).

4) Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 'Abt. C' nr. 40, apographum saec. XVIII., quod Bertram a v. d. Kratz⁵ scriptum esse dicit, foliorum 7 (a Bertram signatus 'E'). In 45 tegumento: Fundatio Ecclesiae Hildesimensis ex membranaceo cod. Bibliothecae S. Godehardi. F. 1: No. I. Sequitur fundatio Ecclesiae Hildesimensis ex membranaceo codice Bibliothecae S. Godehardi. Nach einer im siebenzehnten Jahrhundert von dem Original-Documente entnommenen Abschrift, welche in der früheren Klosterbibliothek zu St. Michael aufbewahrt wurde. 50

1) A. Bertram, 'Hildesheims Domgruft u. die Fundatio Ecclesie Hildensemensis', Hildesh. 1898. Cf. eiusdem 'Gesch. des Bistums Hildesheim' I, Hildesh. 1899; A. Zeller, 'Die roman. Baudenkmäler v. Hildesheim', Berlin 1907; idem, 'Kunstdenkm. d. Prov. Hannover' II, 4 (1911)

p. 1 sqq. 80 sqq. 2) Additor: Andreus Behrens Medicus Hild. est auctor huius libri etc. 3) Additor moderna manu: Iohannes Oldekop Decanus S. Crucis Hildesim. 4) Corr. eadem manu ex totius dioeceseos. 5) Qui librum 'Der Dom zu Hildesheim', Hildesh. 1840, composuit. 55

Codices 1—4 ad eundem veterem monasterii S. Godehardi codicem redire patet. Qui cum litteris et compendiis saec. XI/XII. usitatis scriptus esset, quae a librariis non bene intellegebantur, textus non semel pessime adeo corruptus est, ut, quid potissimum eligas, dubius haereas. Et sunt, quae, ut codices 1—4 omnes non ex ipso vetere codice sed ex uno eodemque recentioris aevi exemplari descriptos statuamus, suadere possint, neque tamen id pro certo affirmaverim. Sed utut res se habet, cum Annalista Saxoni (= AS.) textum minus corruptum praesto fuisse iam eluceat, ex eo hic illic vera auctoris verba restitui possunt, quamquam, ne nimis huic indulgeamus, cavendum est, quia Annalista interdum pro libitu voces mutavit¹ vel mutare potuit. Capita in codicibus non numerantur neque ubique pariter distinguuntur.

A. Hofmeister.

1. Imperator Karolus illius nominis secundus, primi Karoli nepos, secundi^a autem Pipini filius, agnomine quidem Magnus, postquam diu^b infrenem^c et christiani nominis tunc immunem Saxoniam, longo tandem mollitam^d bello, fidei catholicae impressit sigillo, inter cetera Saxoniae loca, quae episcopalibus sublimanda sedibus decrevit, villam Aulicam ab
 insigniente eundem locum regis aula appellatam^e et, ubi Sala, parvus fluvius, sed piscosus, nobiliorum^f matri esocum Lainae^g influit, sitam sede episcopatus iudicavit dignam, tum propter delicatam ipsius^h loci amenitatem, tum propter confluentem negotiandi commoditatem, quippe cum naves Fresiaeⁱ de Wisera per Haleram, dehinc per Lainam^k ascendentes^l locum eundem locupletare, publicus etiam^m usitatissimusqueⁿ viarum transitus celeberrimum
 possent reddere. Quo decreto Karolus Aulicensis ecclesiae primam fundamenti petram ipse ponens eandem ecclesiam quasi primitias Saxoniae et^o desudati^p Christo^q triumphi^r titulum fundato^s supra petram^t, qui^u Christus^v est^w, celi clavigero^x dedicavit. Et subsequenter morato ibidem pio imperatore ad primam usque cementarii^y staturam murus eiusdem surrexit ecclesiae. Karolo autem, quo advixit, a^z promovenda ordinandaque in
 episcopatus^{aa} tam hac quam et aliis quibusdam, quas construxit, Saxoniae ecclesiae impedito, et ex negotiis^{ab} bellorum et penuria prediorum, Aulicensis ecclesia^{ac} per directos prefectosque sibi a^{ad} suo constructore sacerdotes, qui^{ae} Saxoniam tunc solidioris minime cibi capacem lacte ecclesiastico nutrierant^{af}, per hos^{ag}, inquam, gubernata adiacenti provinciae erat et ecclesiasticae legis magistra^{ah} et christianae religionis evidens forma, loco,
 quem nunc Hildensemensis^{ai} illustrat ecclesia, informem adhuc situm passo, domesticis paludibus obducto, silvis horrido, venatui tantum apto. Karolo autem eundem^{aj} regni^{ak},
 quem^{al} et vitae, finem sortito Lodwicus^{am} tam paternae religionis, quam potestatis^{an} heres, cum totus esset in promovendo Aulicensem ecclesiam^{ao} in caput et arcem^{ap} episcopatus, et^{aq} cum haec^{ar} disponendi gratia eundem locum frequentius incoleret^{as}, contigit eum^{at}
 transita^{au} Lainae^{av} venandi affectu^{aw} in loco, quem^{ax} nunc Hildensemensis^{ay} occupat ecclesia^{az},

a) secundi — filius (l. 10—11) om. 3; secundus a Pipino filius 4. b) diu om. 3. c) impenem 1. d) mollitam 3. e) appellatum 3; corr. tam 3a. f) nobiliorum matri esocum om. 3. AS. g) ita 1. 2; Laynae 4; Leinae 3. AS. h) loci ipsius 3. i) Frisiae 3. 4. k) ita 1. 2; Laynam 4; Leinam 3. AS; per Haleram dehinc om. AS. l) ita AS; et 1—4, corr. etiam 3a. m) ita 1. AS; —que om. 2—4, suppl. 3a. n) ita 4. AS; q. desudati Ego triumphi et desudati x' triumphi 1; et desudati episcopo triumphi 2; et desudati triumphi Christi 3. o) fundat^o 1; fundatam 4. p) petram bis 1. q) qui mut. quae 3a; quae 4. AS. r) Xste 2. s) cementarii 1; coemeterii 2. t) ad 1—4. AS (ubi sequuntur promovendas ordinandasque in ep. et hanc et alias quas constr. ecclesias), corr. a 3a. u) Episcopatum 1. v) negotio 3. w) ecclesiae 3; praeced. interim AS. x) a om. 1—4; a suo conditore AS. y) ita AS; qui aut 1; aut qui 2. 4; aut 3. corr. qui 3a. z) ita 2. 3; imbuerant 1 (superscr. nutrierant). 4. AS. aa) hoc 1. ab) minst., superscr. 45 magistra 1. b) Hildensem 1—4, corr. -mensis 3a; Hildinshemensis AS. c) tandem 4. d) regni — heres (l. 31—32) om. 1. e) quam 3, delet. 3a. f) Lodauicus 4; Ludovicus 2; Ludovicus 3; Lodowicus AS. g) ita AS, A. Pal.; pietatis 2—4 (cf. n. d.). h) Ecce 1. i) ita 4. AS; in capite et area (arie 1) 1—3, corr. in caput et arcem 3a. k) ita 4. AS; q 1; qui 2; q (incertum utrum et an qui) 3; intentus et e corr. in loco raso et supra lin. 3a. l) ita 4. AS; hoc potestatis 1; horum 2; hor. 3, corr. hoc 3a. m) incoleret 1. n) cum 1; distingui non potest 3. o) transitu 2. p) ita 2; Layna 1. 4; Leina 3. AS. q) affectum 1 (corr. -tu). AS. r) ita 4. AS; qui 1—3 (corr. quem 3a). s) Hyldn 1; Hyl 2; Hildesim(?) , -m(?) e corr. 3; Hildesimensis, -mensis in loco raso et infra lin. corr. 3a; Hildinshemensis AS. t) ecclesiam 3, corr. -sia 3a.

1) Cf. ex. gr. infra p. 945, l. 12 (et n. h) et SS. VI, 686, l. 27 sqq. Quae semper fere omisimus. 2) Cf. H. Wilckens, 'Hans. Geschichtsblätter' 1908, p. 321 sq., H. A. Poelman, 'Geschied. van den handel van Noord-Nederland gedur. het Meroving. en Karoling. tijdperk', 's Graven- hage 1908, p. 78 sq., qui hunc locum ex Annalista Saxone laudaverunt; 'Hist. Zeitschr.' 120, p. 118. 3) 1. Cor. 10, 4; cf. Matth. 7, 24 sq. 4) Petro apostolo. 5) Cf. Hebr. 5, 12: et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.

tentorium fixisse ibique allatis regiae capellae reliquiis missas audivisse. Erant autem ex Dei providentia eadem^a reliquiae sanctae^b Dei genitricis Mariae^c. Imperatore dehinc Aulicam regresso, ibidem^e iterum missarum solemnia audituro capellarius^d reliquiarum^e patrocinia^f altari impositurus demum recoluit se oblitum ea^g dimisisse^h, ubi missa celebrata estⁱ pridie. Revertitur sollicitudinis stimulo concitatus invenitque eas, ubi et^j suspenderat, in ramo scilicet arboris purissimum fontem obumbrantis. Appropinquat hilaris, et, o stupenda Dei magnalia^k! o divinae dispensationis^l abyssus multa^m! quasⁿ levi manu suspenderat, nullo conamine auferre poterat. Revertitur imperatori mira dicturus. Ille avidus audita experiri, festinus^o multis stipatus venit, reliquias cui semel inheserant arbori^p nolle moveri sensit^q. Instructus^r igitur hoc^s nutus esse^t divini, sacellum ibidem^u Dei^v acceleravit^w genitrici, altari eundem locum obtinente, quem et suspensae reliquiae ostenderant. Locum igitur hunc novitate miraculi illustratum, hunc^x tantopere Dei genitrici placuisse probatum, imperator toto affectu anticeps promovere aggressus principalem episcopii^y cathedram, quam prius apud Aulicensem ecclesiam a patre suo fundatam et a se tantopere^z celebratam principis apostolorum honori attribuire decrevit, sacello Dei^{aa} genitricis concessit eique^{ab} probatae religionis Guntharium^{ac} primum episcopum prefecit^{ad}.

2. Sic Hildensemensi^{ae} ecclesia episcopalem principatum obtinente, sic principe apostolorum Dei genitrici^b conditoris^c locum dante obtinuit Aulicensis ecclesia, ut esset mater et filia, filia videlicet episcopalis^d ecclesiae, mater vero quarundam ecclesiarum ultra, omnium autem secum cis Lainam^e positarum. Habuitque id iuris in omnes ecclesias^f cis Lainam^g positas, quod^h matriⁱ et baptismali ecclesiae decreta canonum concedunt in subiectas scilicet capellas^j. Sed postquam illiterati^k homines spiritualia gratis^l dona vendere et versutiam diaboli ceperunt sibi in lucrum vertere, et quae ille^m seminaverat, ipsi metendoⁿ aggregare, tunc demum filiae se ab unitate materni corporis separaverant^o, tunc sibi maternum ius usurparant^p, tunc Aulicensis ecclesiae sacerdotibus in die belli pro domo Israel [murum]^q non opponentibus^r et factioni^s adversariorum male cedentibus, ecclesiae Eildagensis, Aldendorpensis^t, Walenhusensis matres vocari presumpserant^u et ius baptismalium ecclesiarum, quod prius ex Aulicensis ecclesiae affectu et gratia eis^v pro tempore attributum est, insolenti presumptione quasi proprium rapuerant^w. Habuit autem^x usque ad^y Thiemarum^z quintum decimum nostrae ecclesiae episcopum^{aa} Malerthen, et^{ab} Högersen^{ac}, in eadem villa; sed ille^{ad} sine omni concambio, quod lex canonum pro-

a) eed. 1. b) ita AS; sanctae om. 1—4. c) ibique tunc (pro ibidem iterum) AS. d) Capellanus 4. e) reliquias, superscr. rum et suppl. patrocinia 1; reliquias AS. f) eas 4. AS; ea mut. eas 3a. g) demissae 3. h) et 2. i) ita 1. 2. AS; et om. 3. 4. k) dispensationis mut. dispositionis 3a; dispositionis AS. l) multa om. 2. m) praeced. et 1—4; et eras. 3a, om. AS. n) festinans 2; acceleratissime AS. o) arbori om. 1. 2. AS. (de loco qui semel inhes. AS). p) sentit 3. q) ita AS; instinctus 1—4, corr. instructus 3a. r) ita AS; h. 1. 2; hi et 3. 4, corr. hoc esse 3a. s) esse om. 3. 4. t) Dei om. 8. u) accelerant 4. v) hunc om. 2. 4. w) episcopi 3. x) ita 2. AS; tanto opere 1. 3. 4. y) aique 3, corr. eique 3a. z) Guntharium 4. AS. aa) ita 1; Hildensemense 4; Hildesheimensi 2; Hildensemensi 3; Hildesheimensi AS. ab) genitrici 1. 2; Genitricis 3. ac) redemptorisque sui add. AS. ad) principalis, eadem manu eodemque atramento superscr. Episcopalis 1. ae) ita 2; Laynam 1. 4; Lainam 3. AS; Laynam L. 40. af) ita 2; Laynam 1. 4; Lainam 3. g) qd' 1; qd 3; qudm 2. h) ita 4; mater 1—3, corr. -ri 3a; mater (matri) L. ubi Habuitque — positas desunt. i) illi maleferati, primo corr. maleferati, quo deleto superscr. terati 2. k) dona gratis 3. L. l) alius vel alii proponit Bertram. m) metend 1. n) ita 1—3 (seper. 1); separaverunt 4. L. et corr. 3a. o) ita 2; usurpaverant 1; usurparunt 3. 4. L. p) murum om. 1—4. L. q) fcom 1. 2; fcomi 3, corr. factioni 3a. r) Aldorpensis 2. s) praesumpserunt 4, e corr. 3a. t) ei 1—3. L. corr. eis 3a. u) rapuerunt 4. L. et corr. 3a. 45. v) autem om. 2. 4; id 3. w) ad om. L. x) Thietmarum 4. y) ita 2. 4; Högersen 3. L. mut. Högersen 3a; Högersen 1. — et decimam suppl. Bertram. z) ita Bertram; illae 1—4. L.

1) Cf. St. Beissel, 'Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters', Freiburg i. B. 1909, p. 36 sq.; Bertram, 'Gesch. d. Bisthums Hildesheim' I, 80 sq. 2) Cf. Act. 2, 11 sq.: *audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Stupebant autem omnes et mirabantur.* 3) Cf. Ps. 35, 7: *iudicia tua abyssus multa.* 4) Similia de monasterio S. Michaelis Virdunensi (SS. IV, 80) et de monasterio Ebronio (Evron, dép. Mayenne, arr. Laval) tradi (Gallia Christ. nova XIV, col. 483) post alios E. Bernheim, 'N.A.' XX, 74 animadvertit. 5) Guntharius primum preceptum securitatis et libertatis . . . ab Lodovico impera-

tore filio Karoli Magni acquisivit a. fortasse 815; cf. E. Müller, 'Archiv für Urkundenforschung' II, 491 sqq.; Hauck, 'KGD.' II², 696, n. 3. 6) Hinc, ut libellus noster in occidentali Leinae ripa (non in civitate Hildesheimensi) scriptus sit, effici non posse recte Bertram contra Pertizium (SS. VI, 571, n. 7) monuit. 7) Cf. Burch. Wormat. Decr. III, 22 (ex conc. Aquisgr. c. 5; — Decr. Grat. c. 54 C. 16 q. 1 'in Tolletano concilio'), 55 8) Ezech. 13, 5: *Non ascendistis ex adverso neque opposuistis murum pro domo Israel, ut stareis in praedio in die Domini.* 9) A. 1038—1044. 10) Quae ecclesia a. 1151. ad capitulum S. Mauricii pertinebat; cf.

hibet¹, matrem ecclesiam pos sesso ab hominum memoria termino prevalui, cum canonum dicat autoritas, 'ut ecclesiae antiquitas consiti tuat nec² decimis nec³ ulla possessione pri ventur, ita ut⁴ eadem pos sesso 'novis oratoriis tribuat ur'², quas⁵ a tempore Themari⁶ epi scopi usque in presentem diem obtinuit et ob tinet ulla nobilissima Kertzstaden sis⁴ ecclesia.

3. Sacellum autem Hildensemense^a a Lodwico^a Karoli filio constructum et sanctae Mariae
dicatum perduravit in sibi digno religionis cultu, non adiuncto sibi alio opere^e usque ad
Alfridum^h quartum episcopum^g. Gunthariusⁱ enim¹ primus ibi episcopus episcopalem
ecclesiam, in qua principalis Deo^l fratrum clerus serviret, cum duabus altissimis turribus
remotius a dicto sacello in meridiano eius latere construxit et principaliter in honorem
sanctae Ceciliae dedicavit. Sed hanc ecclesiam fratrum^m celebritas et canonialis religio
nonⁿ incoluere^o nisi presidentibus^p tribus^q episcopis, primo scilicet^r Gunthario^s, secundo
Reimberto^{t,u,v}, tertio Ebone^w prius Reimense^x archiepiscopo, postea Hildensemense^y epi-
scopo^z. Ruina autem¹ et lapsa congeries eiusdem ecclesiae a Gunthario^y constructae monstra-
batur usque ad tempora Thetmari¹ quindecimi. Tribus autem, quos² dixi, presidentibus³
episcopis⁴ et canonicis in constructa a Gunthario^d ecclesia omnipotenti^e famulantibus
illud primitivum per se celeberrimae^f venerationis^g habitum est. Alfridus autem
quartus tam de^h vivis aeterni quam de materialibus presentis aedificii lapidibusⁱ cogitans
in principio suae promotionis factas^l ab antecessore suo quascunque ecclesiasticorum
sacramentorum administrationes, post amissum priorem episcopatum ad alterum promoti,
ut^o episcopiarum consecrationes, ordinationes clericorum et his similia, annullavit^p, in-
structus eum^k post amissam^l, quam prius habuit, ecclesiam Remensem non ex lege
canonica possedisse Hildensemensem^m, cum constet ecclesiam etⁿ sacerdotem^o tali pacto
et^o tali vinculo federari^p, quo^q virum et uxorem^r. Igitur secundum^s spiritualis matrimonii
sanctissimam legem Alfridus administrata ab antecessore Ebone^t ecclesiastica sacramenta
cassavit, annullavit, iterando et ecclesiarum consecrationes, et clericorum, si qui digni vide-
bantur, ordinationes. Inter haec^v ecclesiasticus^w presul cum religiosisimo clero^x triduanum
egit ieiunium, celos^y pulsante precum instantia, Dominum^z exorans sibi locum demonstrari,

*) qui per XX annos illi ecclesie prefuerunt *add. AS.*

- a) ita 4. Reg.; ß. 1, in 2, not 3. *L.* pro priore nec; alterum nec om. 1.—3. *L.* b) quae e corr. 4. c) Thietmari 4.
 30 d) ita 1; Kerstanensis 2; Kerstanensis 3. *L.*; Kerstanensis 4, ubi adnotatur: 'Eine andere Lesart hat Kerstanensis eccle-
 sia'; intelligendum est Santedt. e) Hildeisense 3; Hildinheimense 3. f) Loduico 4; Lodovico 1; Ludovico 2;
 Ludovico 3; Lodovico 4*s.* g) tempore, eadem manu eodemque atramento super. opere 1. h) Alfridum 1.
 i) Guntario 4. *AS.* k) nempe 4. l) do 1—3, *mut. do 3a*. m) ita 3*s.*; firma 2*s.* 4*s.*; firm celebrata, Ec*cl* firm.
 celebrata etc. ut *supra* 1. n) n. 1; ß. 2. o) incolere 1; incolunt 2. p) praesentibus 3, corr. praesentibus 3*s.*
 35 q) tribus om. 4. r) s*1*; 3*s.*; scilicet om. 2; 3; primo scil. et secundo om. 3*s.*; ubi G. et R. etc. ut *supra* 1.28, n. 3.
 s) Guntario 4. *AS.* — prius (qui prius 8) Rheimense (Reimense 3, *mut. -is 3a*) episcopo (*mut. -is 3a*) postea Hildinheimense
 (Hildeisense 3, *mut. -is 3a*) episcopo (*mut. -is 3a*) hoc loco add., infra (l. 12*sg.*) om. 2, 3. t) Remberto 3; Reinbero 4.
 u) signum q add. 3. v) Reimense e corr. *AS.*; cf. *supra* n. n. w) ita 1.4; Hildinheimensi 4*s.* x) et 3. y) Guntario 4.
 z) Thietmari 4. a) quod 1. b) praesentibus 3, corr. praesentibus 3*s.* c) episcopo 8, corr. *is 3a*. d) Guntario 4.
 40 e) omnipotens 1; omni potens 2. f) celeberrimum 4. g) veneratione 1. h) divinis corr. de visis 3. i) foetas 3.
 k) cum 1—3, corr. cum 3*s.* l) amission corr. -am 1, ubi sequitur priorem Episcopatum ad alterum promotum, utpote
 Ecclesiarum consecrationes continuo delatum. m) ita 3; Hildeheimensem 1; Hildinheimensem 3; Hildensem 4
 n) sacerdotalem 3. o) et om. 4; tali pacto et om. *AS.* p) foedari 3. q) quō 3; quo *mut. quali 3a*. r) sum 1.
 s) ita Bertram; ß bone 1; ß bona 2; ß bona 3; corr. Ebone 3*s.*; omnis 4; q*1* h. 1. 2; has 8, corr. hae 3*s.*
 45 Idem pro Inter haec *AS.* u) ecclesiasticis r*el* -as 3; Ecclesiasticis, -n in loco raso 3*s.* v) suo alia manu alioque
 atramento add. 3*s.*; ubi clero *AS.* w) ita 2.4*s.*; calos 1; celum 3.4*s.* x) ßm 1; Deum 4. *AS.*

'UB. d. Hochstifts Hildesheim' I, nr. 275; Lüntzel, 'Die ältere Diöcese Hildesheim' p. 220, 225.

a. 847. episcopatum Hilidensem accepit et c. 20. m. Martii, non post a. 852, obiit. 6) Cf. I. Petr. 2, 5: *Et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini*. 7) Cf. Chron. Hiid. c. 4, SS. VII, 851: *qui ecclesiam regulariter regendo, quicquid antecessor suus de sacris ordinibus temere usurpavit, decreto canonum rationabiliter annullavit*. 8) Cf. Conc. Nic. c. 15: *Decret. Pseudo-Isidor.*, ep. Calixti c. 14, ed. Hinschius p. 139 (Decr. Gard. c. 19—89 C. 7 q. 1). De causa Eoboni cf. Hrabani Mauri ad Heribaldum episc. Autissiod. epist. c. 34, MG. Epist. V, 514.

- 50 1) Burch. Wormat. Desc. III, 24 (ex conc. Lugd. c. 5).
2) Regino, De eccl. disc. I, 80 (29); Burch. Wormat. Desc.
III, 9 (ex Conc. Mogunt. a. 813, c. 41, MG. LL. Concil.
II, 271); = Decr. Grat. c. 43 C. 16 q. 1. 3) Qui sed
iam a. 852, obiit a. 874. Aug. 15. 4) Qui in libro
55 confraternitatis Augiensis occurrit, MG. Libri confraterni-
tatu p. 159, col. 22, 24; cf. Hauck, 'KGD.' II³, 696,
n. 3. 808. 5) Qui inter m. April. a. 845 et c. m. Ccl.

quem^a mediator Dei et hominum^{b-1} dignaretur^c ecclesia^d in sui^e suaeque genitricis honorem^f construenda^g. Peracto ad votum ieiunio^h, cum quartus illucesceretⁱ dies, quasi ad invocantis vocem^k visi^l sunt designati et, quasi^m ipse, qui vocabatur, responderetⁿ: 'Ecce adsum^o!' ad fodiendum ecclesiae fundamentum artificioso metientes^p rectangulo^q, limites, descripti instar vernalis^r pruinæ, directi quidem a primitivo^s sanctae Mariae sacello versus^t occidentem^u, lati quippe et longi inter seque distantes, prout muri^v spissitudo^w et ecclesiae longitudo^x et capacitas poscebant. Revelatum est^y divinitus^z preter hoc presuli^{aa} eadem^{ab} qua ieiunium finierat nocte, quia in crypta, quam predicto adiuncturus erat sacello, duo deberet altaria dedicare, baptistae videlicet^b Iohanni Stephanoque protomartyri. Mox illustris presul suae intentioni^c divinam aspirare dignationem^d letificatus, posito, ut sibi^e 10 revelatum est, fundamento, ecclesiam tam honesti quam firmi^f artificii construxit et primitivo ita coniunxit sacello, ut sanctuario illius, quam^g construxit, ecclesiae superimposito altare nominati illius^h sacelli inferius situm essetⁱ in cryptae^j orientali supremo^k. Hanc 872. igitur ecclesiam ipse eius constructor Altfrius dedicavit^l eique claustrum canonico usui et regulari vitae commodissimum adiecit. Haec^m Altfriusⁿ ecclesia cum sui^o claustro duravit^p 15 presidentibus^q episcopis Marwardo^r successore^s Altfrius^t, et Wicperto^u, qui erat VI., Walperto^v, qui VII., Sehardo^w, qui VIII., Diethardo^x, qui IX., Othwino^y Augensi monacho^z, qui X., Osdago^{aa}, qui XI., Gerdago^{ab}, qui XII., Bernwardo^{ac}, qui XIII. — hic monasterium beati Michaelis archangeli in septentrionali parte civitatis Hildensesheimensis^{ad} in loco quodam squalido, feris 1015—1022. quoque seu^{ae} brutis animalibus coaptato^{ae}, tota devotione et apparatu decenti instituit, quod praedictis sufficientibus dotatum cecobitis Deo famulantibus ibi collectis delegavit^{af} —, beato quoque Godehardo^{ag} Aldahensi prius^{ah} abbate^{ai}, qui XIV., Thetmaro^{aj}, qui XV.

4. His igitur presidentibus et in hac constructa ab Altfrius ecclesia Hildensemensis^a clerus^b tam districta religione et religiosa districtione^c Dei^d obsequio se mancipaverat, ut in professione canonica districtione gauderet monachica. Nam — ut taceatur, quam^e 25 severe animadvertebatur, si quis choro, mensae^f, dormitorio, non^g dico deesset^h, sed vel tardiusⁱ advenisset^j, nisi aut^k gravi necessitate irretitus aut licentia munitus^l hoc facere presumpsisset^m — scholarisⁿ disciplinae iugo^o absoluti^p strictiori^q habena^r in claustro servabantur^s et cotidianam scripturam^t decano presentare, evangelium cum lectione, cantum quoque, ipsos^u etiam^v psalmos^w reddere cogebantur^x, ita^y ut^z timidius in claustro quam so

- a) quam 4. b) hominem 1. c) assumere pro alia manu alioque atramento add. 3a¹. d) ecclesiae 4. e) suis 2. f) memoriam et honorem 2. 4; honore AS. g) construenda 4. h) junio 1. i) allucesceret 2; illucesceret 3. k) vocem supra lin. 4. l) nisi 1—3, corr. visi 3a¹. m) q̄: -- 3; q̄ ---- corr. quasi 3a¹. n) respondet 4. o) Assum 1. 4. p) metientes AS; metientes alio atramento mut. is 3a¹. q) ita 2; orthogonio 1. 4. AS (orthig); orthogonio rectangulo 3. r) vernaculis 3, corr. vernalis 3a¹. s) ita AS, cf. infra l. 11 seq.; primaeva 1—4. t) ita 1; 95 occidentem versus AS; occidentalem 2—4. u) muro 1. v) dissipitudo superer. epissitudo 1. w) latitudo superer. longitudo 1. x) et 1. 2. y) ita Bertram; divino 1—4, corr. divinitus 3a¹; om. AS. z) eadem pr. AS. aa) eadem 1. ab) quam — illius (l. 13) om. 3, in margine suppl. 3a¹. ac) illi 1. ad) est factu 3, mut. sit factum 3a¹. ae) sed arti add. AS. f) quam — illius supremum, — um alio atramento in loco raso 3a¹. ag) ita 4; Hic 1—3, corr. Haec 3a¹; Haec vel Huius legendum esse videtur, 40 m) Hiltfridi 1; Hiltfridi 2. n) suo 3. o) durante superer. vit 1. p) -de- e corr. 4. q) Ma- e corr. 3; Marwardo 4. r) successor 1. 2. 4, corr. -e 4. s) Altfrius om. 3, ubi sequitur : NB. hic inquire in Serie Episcoporum : l. t) Wicberto 4. u) etc. add. 3, omisiss Othwino — XII. (l. 18). v) Ottwino 4. w) Herdago 1. 2. 4. x) Berwardo 3. y) S. 3. z) Hild. 3; Hildensemensis 4. aa) seu om. 3. ab) coeptato 3, corr. coaptato 3a¹. ac) denegavit 1. 2. ad) Godhardo 4. ae) abbati 1—4, corr. -e 3a¹. af) Thietmaro 1. 3, mut. Detmaro 3a¹. ag) Hildensemensis 2; Hildensemensis 3; 45 Hildensemensis AS. h) clene 1. i) distributione 3, corr. districtione 3a¹. j) in Dei 1. 3. k) quam quod 1. l) ita 4. AS; mensa 1—3. m) non dico om. 3. n) desafet 2; deesse AS. o) ita 3. AS (ubi vel om.); tardus 1. 2. 4. q) adveccisset corr. advenisset 3; adesse AS. r) aut om. 3. s) animatus superer. munitus 1; animatus AS. t) presumpserat (om. hoc facere) AS; orat add. 1; qs. add. 2; quasi add. 3. 4. u) scolaris mut. -es 4. v) premebantur add. 1—4 (punebantur 1). w) absoluti om. 3. 4; et add. 1—4. x) artiori superer. strictiori 1; artiori AS. 50 y) habena 3a. z) frenabantur AS. aa) scriptari 2. b) ipsi 2. c) ita AS; et 1. 2. 4; om. 3. d) post 1. e) exigebantur AS. f) et 2; ita om. AS. g) et add., sed delet. 1.

- i) 1. Tim. 2, 5: mediator Dei et hominum homo 989. 10) A. 990—992. 11) A. 993—1022. Christus Iesus. 2) Cf. Ann. Hild., Quedl. 872, SS. 12) Hoc ex Thangm. V. Bernwardi c. 46, SS. IV, 778, III, 48; Chron. Hild. c. 4. 3) A. 875—880. Ante postea in margine autographi additum esse videtur; cf. 55 quem Ludolfus electus, sed non consecratus decessit etiam ib. c. 47. 49, 51; Chron. Hild. c. 13. 13) A. 1022—875. 4) A. 880—908. 5) A. 908—919. 1038. Qui a. 1131. in concilio Remensi inter sanctos 14) A. 996 1022. 15) A. 1038—6) A. 919—928. 7) A. 928—954. 8) A. 954—984. relatus est. 1044. Cf. Transl. S. Epiphani c. 6, SS. IV, 250. 9) A. 985

in scholis ferulae subicerentur^a. Delicatoris^b etiam^c vestitus tam nulla illis erat cura^d, ut^e gula^f, quibus^g nunc^h clerus ardet^h, nescirent, linguasⁱ pelliciales^k ac manicas^l non pallio, sed^m nigratoⁿ panno ornarent^o, linguas autem claustralium superpelliceorum non minus quam tunicarum^p equestrium^q fibularent^q. Sic ergo rusticalem stultitiam^r curiali facitiae^s pretulerant^t, sic fortunam adnullando nec altiora, quam de claustro administrabantur^t, affectando^u, ut tam interius quam exterius claustrali restrictione^v clausi^v renunciato nondum seculo seculum nescirent. Hunc^x ergo^y statum claustrum Heinrico^z imperatori, Bavenbergensis^z ecclesiae constructori, ibidem nato^z et a parentibus in canonicatus regulam eidem^z ecclesiae promissio^z et ob id ibi saepius morato, referunt in tantum placuisse, ut ab exterioris eorum

hominis compositissimo^z habitu interioris religionem sibi experto^d credendam protestatus suae Bavenbergensis^z ecclesiae cum studio Leodicensi^z optaret etiam rigorem Hildensemensis^z claustrum. 5. Haec censura claustrum permansit usque ad tempora Azelini^h episcopi XVI⁴. Eo enimⁱ presidente irrepsit^k ambitiosa curialitas, quae dum in vestitu mollior, in victu lautior, in omni cultu accuratior^l amari^m quam timeri maluit, disciplinae molliore rigore claustrum claustra relaxavitⁿ. Accessit ad haec, quod exorto a principum fratrum pirali incendio et principale monasterium et alterum in meridiano principalis latere^o a sancto Godehardo constructum^o utrumque cum sui^p claustrum^q igne est consumptum^r. Quorum muris preter^s solum principalis ecclesiae sanctuarium presul Azelinus deiecit^t. soloque aequatis matris ecclesiae aedificationem longe prior^u capaciorem, respiciente^v occidentem^v eius sanctuario, incept^y et quantum ad^z exteriores eius muros pene perfecit, obtinente eius orientali pariete locum, quem habuit prior^z occidentale^z, sed muro eius nunc^z alicubi cadente, nunc^z casum minante, nunc^z columnarum aliqua^z orthogonalem sui erectionem denormante^z, data operi opera teritur nec ad perfectionem aspirat opus, cuius^z semper casus^z reparatur^z, et sic nondum finito opere^z vitam finivit auctor operis.

6. Sed postquam magis^z ab homine quamvis per hominem prodesse quam preesse^k volens^l Hezilo^l, non tam presul quam pater, ante et retro oculatus^l, Hildensemensem^m suscepit

a) ita 1—4; manum ferule subducere viderentur AS, cf. Isenhal. I, 15: Et nos ergo manum ferulae subdaximus. b) Delic etiam vestitus om. 1. c) ita 4. AS; n. 2; autem 3. d) ita etiam add. 1. 3. e) ut om. 3. f) gulae cuius ardore 3. g) etiam AS. h) ardere add. 1; ut supra lin. add. 3a⁴. i) linguas 3. k) pelliciales 2; pelliceas 3. l) ma 2. m) manicas om. 3, supra lin. suppl. 3a⁴. n) sc. 2; se 3, corr. sed 3a⁴. o) ingrati 1; ingrato 2. 3, corr. nigrante 3a⁴. p) nigrabant add. 1—3, delet. 3a⁴. q) tunicas 2—4; equestrium om. 2—4; equestres supra lin. suppl. 3a⁴. r) ita 1. AS; fibulabant 2—4, corr. rent 3a⁴. s) iusticiam AS. t) praetulerunt 3. u) administrabant 2. 3. v) affectantes 2—4. w) ita 3; districtione eadem manu eodemque atramento corr. re-1; districtione 2. 4. AS. x) reclusi 1. y) Huius superscr. ne 1; Huius AS. z) ergo eadem manu eodemque atramento supra lin. suppl. 1; om. AS. (ubi claustrum statum). z) Henrico 2. 3. a) Bambergensis 3, corr. -is 3a⁴. b) eiusdem 4. c) composito superscr. issimo 1. d) ita AS; experto superscr. parte 1; experti 3; ex parte 2. 4; cf. ex. gr. Verg. Aen. XI, 283: experto credite. e) Bambergensis 3; Bavenbergensis hoc loco AS. f) Leodiensis AS. g) Hildensemensis 3; Hildinsheimensis AS. h) Azelini 4; usque ad huius Azelini 16⁴ presulis tempora permansit AS. i) n. 1. 2; nemppe 4; om. AS. k) recessit superscr. irrepsit 1. l) apparatus, tertium -a- in loco raso 3; apparatus corr. accuratior AS. m) amari, utrumque a e corr. 3. n) relaxit 2; laxavit AS. o) litam 1; lateri 2. p) suo 4. AS. q) claustrum om. 4. r) pt 1; partem 2. 3 (delet. et superscr. eadem manu eodemque atramento praetor 2), corr. praetor 3a⁴. s) directis 1. t) propi 1. u) ita 4. AS; respicientem 1—3, corr. -te 3a⁴. v) ad occ. 4. w) do superscr. ad 1. x) prius superscr. oris 1. y) occidentale mut. -lis 3a⁴. z) nunc superscr. ee 1; nec 2. 3, corr. nunc 3a⁴. a) nunc delet. et superscr. nec 1; nec 2. 3, corr. nunc 3a⁴. b) ne 1. 2; nec 3. corr. nunc 3a⁴. — casum add. 1. c) ita AS; aliquam 1—4, corr. -a 3a⁴. d) denominante 3, corr. denormante 3a⁴. e) cij 2. f) casus om. 1. g) reparat 1; reparatur om. 3, supra lin. suppl. 3a⁴. h) finito iterum add., sed delet. 1. i) magis — volens om. 1. k) obesse 2. l) Hezilo 2; Hettilo 4. m) Hildensemensis 3, corr. -em 3a⁴.

1) De sequentibus pluribus egit Bertram p. 13. 2) Quod nescio num recte reiecerit S. Hirsch, Jahrb. d. Deutschen Reichs unter Heinrich II., I, 90, qui cum hoc loco con- tulit DH. II, 256a (1013): tum quia nos nostrosque parentes in gremio eiusdem ecclesiae oriundos et huc usque filio Dei operante sublimatos esse fatemur. 3) Certe ibidem a puero enutritus et litteras edoctus fuit, Adalberti V. Heiner. II., c. 3, SS. IV, 792; V. Meiner. c. 3, ed. F. Tenckhoff, SS. rer. Germ. (1921) p. 6. 4) A. 1044—1054. 5) Haec de Hezilone habet Chr. Hild. c. 17, SS. VII, 854. 6) Ecclesia sc. a. 1026. Aug. 16. in honore passionis, resurrectionis et ascensionis Domini dedicata, Wolff. V. Godehardi prior c. 37, SS. XI, 194; Ann. Hild. 1028. 1026; cf. Chr. Hild. c. 14, SS. VII, 853. 7) Cf. Wolff. V. Godehardi post. c. 33, SS. XI, 215; Ann. Altah. mai. 1046. 8) Cf. Chr. Hild. c. 16: monasterium nostrum igne consumptum inconsulte deiecit. 9) Ad quam rudera cryptae sub palatio episcopali (hodie 'Landgerichts- gebäude') pertinent; cf. H. W. H. Mithoff, 'Kunstdenkmale und Alterthümer im Hannoverschen' III (1875), p. 98; Bertram, 'Gesch. d. Bisthums Hildesheim' I, 102; Zeller, 'Roman. Baudenkm.' p. 385sq. et 'Kdkm. d. Pr. Hannover' II, 4, p. 7. 31. 10) A. 1054—1079. Cf. ad sequentia Vita Bennonis auctore Northerto c. 9, supra p. 877 et quae ibi n. 1 adnotata sunt. 11) Cf. Apoc. 4, 6: in circuitu sedis quattuor animalia plena oculis ante et retro.

ecclesiam, mox postposito^a extremam^b desperante^c manum^d antecessoris sui opere, ab
eisdem dirutae prioris^e ecclesiae fundamentis Alfrido olim divinitus prescriptis aedificare
cepit, muro^f etiam^g sanctuarii, quem nondum omnino delectum diximus, novum superim-
posuit et sic tam felici successu quam devoto affectu ecclesiam et composit^h modestamⁱ et
modeste^j compositam^k sexto anno perfecit, cupro operuit, dedicavit^l, exteriori tamen^m
ambitu cryptae, quae prius duplex erat et cui in suiⁿ orientali extremo altare illud primitivi
sacelli adherebat, hoc^o inquam cryptae ambitu cum eodem primitivo altari excluso et
extra^p sanctuarium, extra cryptam propter situm loci negligenter dimisso^q. Cuius^r sub
1077. divo^s positi^t ruina^u monstrabatur usque ad annum dominicae incarnationis MLXXVII, in
quo sub ipso iam autumnno idem benedicendae in seculum memoriae^v Hezilo^w ex eiusdem
sacelli lapidibus rotundam in eodem loco capellam incepit et murum ad primam tantum
cementarii^x staturam perfecit, sed in ea quae secuta est aestate^y anno suae ordinationis
1079. XXVI, incarnationis MLXXVIII^z. ipse praepolitis^{aa} exoptatissime monasteriis tribus suis^{ab}
1132. apud Hildensem^{ac} monasterium^{ad} de corpore obitu sancto solutus hanc imperfectam dimisit^{ae}.

Hucusque^b chartae illae.

7. Huic^c Heziloni^d successit Udo^e XVIII. Hildensemensis^f ecclesiae episcopus^g, post
quem Bartholdus^h XVIIIⁱ. episcopus^j, qui cellam canonicorum regularium prope^k villam
1125. Bacconis^l nobiliter fundavit^m, quaeⁿ modo Bessingerode^o dicitur atque a monachis Cister-
ciensibus^p illic^q translatis^r Novale sanctae Mariae^s vocatur^t; deinde Bernhardus XX^u.
1132. episcopus^v; hic ordinationis suae anno^w [secundo] corpus beati Godehardi^x episcopi Hildens-
1183. 34. heimensis^y transtulit^z, qui etiam abbatiam in honore ipsius in orientali parte eiusdem
civitatis satis magnifice instituit^{aa}.

Hucusque^u continuatio.

a) posito 1. b) extremum 3. c) desperante *mut.* is 3a¹. d) manum *erasum* 3a¹. e) prioris *om.* 3. f) murum 1.
g) ita 4; et 1—3, *erasum* 3a¹. h) modeste compositam 1; compositi (*corr.* -e 3a¹) modestam 3. i) compositae 25
modestam 1. k) *tm* 1; *tm* 2. l) suo 1; sui in *pro* in sui 3. m) h. 1. 2; hi² 3, *corr.* hoc 3a¹; huius 4.
n) extruxit 4. o) dimissam 4. p) Cuius sub *om.* 3, in *margin* suppl. 3a¹. q) Diu 3, *corr.* divo 3a¹. r) ruina
positi ruina 1. 2; ruina positi 3. s) ita 3; Hezilo 1. 2; Hettilo 4. t) ita 1. 4; commentarii 3; coementarii 2.
u) aestate 2—4, *corr.* aestate 3a¹. v) 1076 3, *corr.* 1079 3a¹. w) ita 2. 3 (*prae-e corr.*); perpolit *superscr.* prae 1;
perpolit *AS.* x) fuit 1. y) ita 2. 4; Hydalem 1; Hildesem 3. z) monasteriis 1; monis 2; montis 3; mortuus 4; 30
in monasterio montis Bertram. a) reliquit 3, *qui hoc loco finit, sequentibus omissis.* b) Hucusque chartae
illae *om.* 4. c) Hinc 1. d) ita Bertram; Hettiloni 1. 4; Heliconi 2. e) ita 4; V. de 1; Vde 2. f) ita 1; Hildes-
heimensis 2; Hildensemensis 4. g) Bartoldus 1. h) ita 4; XVIII 1. 2. i) ita 4; q. 1; q. 2. k) bacconis 4.
l) q. 1; q. 2. m) Cisterciensi. 1. n) ita 1. 2. 4; illuc Bertram. o) ita 4; translatum 1. 2. p) nominatur 1.
q) ita 4; XXIX 1. 2. r) vero *add.* 1; *sequitur parvum spatium vacuum* 4; secundo *suppleri.* s) Godhardi 2. t) ita 1; 35
Hildensemensis 2; Hildesiensi 4. u) Hucusque *cont. om.* 4.

1) A. 1061. Maii 5., Leibniz, SS. rerum Brunsv. I, 771
(= supra p. 764). 2) Cf. 1. Mach. 3, 7: *et in saeculum memoria eius in benedictione.* 3) A. 1079—
1114. 4) A. 1119—1180. Ante quem Bruningus
a. 1115. investitus, a. 1119. episcopatum resignavit.
5) A. 1125. Maii 22., 'UB. des Hochstifts Hildesheim' I,
nr. 183. 6) Hodie Backenrode. 7) Marieurode.

A. 1259. Mart. 24. Iohannes I. episc. Hild. ordini Cister-
ciensi locum Backenrode tradidit, 'UB. des hist. Ver. für
Niedersachsen' I, 36, nr. 32. 8) A. 1130—1158.
9) Transl. Godeh. c. 1, SS. XII, 642 sq.; Chr. Hild. 40
c. 20; Cat. ep. Hild., SS. XIII, 748. 10) *quarto*
presulatus mei anno 'UB. des Hochstifts Hildesheim' I,
nr. 239 (1146. Mart. 11), cf. nr. 220.

VITA LAMBERTI PRAEPOSITI MONASTERII NOVI OPERIS PROPE HALLAM SAXONICAM.

EDIDIT H. BRESSLAU.

⁵ *Monasterium*¹ *Novi Operis* ('*Neuwerk*') *prope Hallam Saxoniam Adelgotus archiepiscopus*
Magdeburgensis anno 1116. ex voto paulo ante facto construere coepit, quod duobus fere annis
post canonicis regulam S. Augustini observantibus tradidit. Qui canonici eodem anno 1116. propter
vezationem, quam a fautoribus et assectatoribus imperatoris Heinrici V. patiebantur, ex mona-
¹⁰ *sterio Reicherspergensis consentiente Conrado archiepiscopo Salzburgensi in Saxoniam fugerant,*
quo etiam Conradus archiepiscopus eodem tempore ob eandem causam se contulerat. Benigne
recepti fuerunt ab archiepiscopo Adelgoto, qui eos in arce Gibichenstein prope Hallam sita om-
nibus, quae ad vitam necessaria erant, satis providit. Ubi cum fere per biennium vixissent,
Berevicus, qui etiam Berwinus vocatur, praepositus eorum mortuus est, cui Lambertus, vir
nobili genere ortus, frater Bernhardi episcopi Hildesheimensis successit, qui ab Adelgoto archi-
¹⁵ *episcopo canonicis in monasterium Novi Operis transductis anno 1118. curam monasterii recepit,*
quam 26 annis fideliter gessit, mortuus die 9. m. Februarii anno 1144.

Vitam Lambertii post annum 1166/1167. et ante annum 1188., fortasse iam ante annum 1175.
canonicus quidam monasterii Novi Operis plano sermone narravit et miracula modeste relata
quaedam addidit, libris scriptis non usus, sed ea repetens, quae sermone fratrum in monasterio
²⁰ *memoriae tradita erant. Quae memoria cum Vita scriberetur iam obscurata erat: credebant enim*
canonicos Reicherspergenses, quibus Adelgotus archiepiscopus monasterium Novi Operis tradiderat,
ex celeberrimo ordinis S. Augustini monasterio Rottenbuch, quod medio aeco Raitenbuch, in Vita
nostra Redenboch vocatur, in Saxoniam fugisse; neque minus errabant, cum crederent eos a Conrado
archiepiscopo Salzburgensi tum demum in Saxoniam missos esse, cum ille anno 1121. duobus
²⁵ *fere annis post mortem Adelgoti archiepiscopi elapsis in Bavariam reversus esset. His erroribus*
exceptis ceterum, quae in Vita nostra narrantur, omnino fide digna esse videntur.

(Codex unicus Vitae Lambertii de quo scimus in monasterio Novi Operis servatus, eo suppresso
anno 1530. cum aliis bonis monasterii in ecclesiam S. Mauricii et S. Mariae Magdalenae ab
Alberto archiepiscopo Magdeburgensi et Moguntiensi fundatam perlatus, decennio fere post, cum
³⁰ *reformatio ecclesiastica in archiepiscopatu Magdeburgensi praevaluisset, Moguntiam in bibliothecam*
capituli archiepiscopalis transportatus, sed hodie deperditus est neque a nobis quamvis multa
data opera reperiri potuit. Anno 1661. Iohannes Gamans societatis Iesu Vitam Lambertii, quam
publici iuris facere sibi proposuerat, ex codice unico descripserat, sed liber, cui illam inseruit,
nobis servatus non est. Anno 1724. Iohannes Fridericus Schannat Vitam ex eodem codice
³⁵ *descriptam in Vindemiis suis litterariis Collect. II, 68 sqq. primus in lucem edidit. Hanc editionem*
Iohannes Christophorus a Dreyhaupt in libro suo: 'Pagus Neletici et Nudzici oder ausführliche

1) Quae hic breviter exponuntur, uberius explicata et Propstes Lambert von Neuwerk bei Halle' in 'Neues
demonstrata sunt in dissertatione nostra 'Die Vita des Archiv' XLI, 579sqq.

diplomatisch historische Beschreibung des zum Herzogthum Magdeburg gehörigen Saal-Creydes' (Hallae 1755) p. 717sqg. repetivit, et nos quoque aliis subsidiis destituti eam aliquot locis emendatam, orthographia secundum morem saeculi XII. mutata, hoc loco repetamus oportet.

H. Bresslau.

1.º Scripturus¹ vitam beati Lamberti, confessoris Christi, doctorem omnium bonorum² Spiritum sanctum invoco, ut, qui ei contulit gratiam bene vivendi, mihi quoque gratiam largiatur ad aedificationem multorum, qualiter vixerit, describendi. Fulsit igitur homo Dei splendore natalium, sed terrenam nobilitatem parum pendens coelestem nobilitatem, quae meritis bonorum operum comparatur, toto mentis affectu appelebat. Poterat enim dicere cum apostolo³: 'nostra conversatio in coelis est'. Sed ne nos parentelam eius praeterissemus⁴ videamur, dicamus breviter, quod eius frater fuit Bernhardus Hildensemensis episcopus⁵ a Deo trium donorum praerogativa decoratus, scientia scilicet litterarum, qua per totum imperium Romanum et regnum Franciae florebat, formae gratia, qua multos mortalium⁶ praecebat, religionis excellentia, qua soli Deo placere studebat. Fuerunt ei praeterea laici fratres Swidhardus, Opertus⁷, Everardus, viri tam divitiis quam saeculari gratia pollentes.⁸ 15 His praemissis transeamus ad reliqua.

2. In flore primaevae iuventutis fuit canonicus in ecclesia sancti Petri apud Coloniam, quae archiepiscopali sede praefulgens mater est multarum ecclesiarum. In littore Reni posita ad decus et gloriam imperii gloriose caput erigit. In qua scilicet ecclesia tam devote Deo servivit, ut etiam apud eos, qui foris erant, bonam haberet famam, quae^b est⁹ illaesa dignitatis status. Tandem animi fervorem circa divina plenius ostendens iter peregrinationis ad sepulchrum Domini arripuit et uno servo comitatus civitatem Bavariae Pataviam^c pedester intravit ad exemplum apostolorum relictis omnibus, quae habebat, ubi a quodam laico converso de ecclesia quae vocatur Redenboch^d, cui nomen Razo^e, visus et cognitus est. A quo etiam requisitus, cur tantae nobilitatis vir, cuius obsequio tam²⁵ militaris gratia quam famulorum turba magis quam comitatus unius servi competeret, sic humiliter incederet, respondit ille beatus sic esse in beneplacito Dei. Verum Razo, ut credimus, divinitus inspiratus considerato eius hospitio episcopum Pataviensem⁷, qui tunc nutu Dei in civitate praesens erat, festinanter adiit eiusque pedibus provolutus est. Episcopus pavore percussus causam quaesivit tam subitaneae provolutionis. 'Domine',³⁰ inquit Razo, 'dominum Lambertum Coloniensem canonicum in hac civitate cum uno servo vidi humiliter incedentem et se Hierosolimam^d velle proficisci dicentem; quem si ecclesiae nostrae possetis associare, gloria et honore nos omnes coronassetis'. Episcopus gavisus gaudio magno valde fecit sibi servum Dei quantocius praesentari. Razo plus desiderio currens quam pedibus eius praesentiam episcopum desiderare beato viro nuntiavit. At³⁵ ille, qui vere humilis erat, occultari maluit quam publicari; considerans tamen reverentiam episcopo se debere ad eius praesentiam venit. Episcopus secretum colloquium cum eo habuit, 'domine' inquit 'Lamberte, audi vi vos Hierosolimam^d velle proficisci; sed si meis consiliis acquiescitis, inutiles vagationes postponetis et in aliqua ecclesia religiosorum virorum stabiliter Deo servietis. Ut autem breviter consilium meum vobis aperiam: habe-⁴⁰ mus in vicinia^e ecclesiam Redenboch nomine, in qua religiosi viri sub regula beati

a) Caput numerus addidi.

b) qui Sch.

c) Patavinam Sch.

d) Hierosolimam Sch.

e) vicino Sch.

1) Scriptor noster sanctum Hieronymum imitator, qui prologum Vitae s. Hilarionis (Migne, Patrologia latina XXIII, 29) ita incipit: *Scripturus vitam sancti Hilarionis habitorem eius invoco, Spiritum sanctum, ut, qui illi virtutes largitus est, mihi ad narrandas cas sermonem tribuat, ut facta dictis exaequantur.*
2) Philipp. 3, 20. 3) Sedit annis 1180—1158.
4) De Operti filia Eveza vide infra cap. 10. 5) Hoc nomine monasterium Raitenbuch (hodie Rottenbuch in praefectura Bavariae Schongau) intelligendum est. Sed auctorem nostrum, ubi de loco sive monasterio

Redenboch agit, errasse et omnia, quae de illo narrat, ad monasterium Reicherspergense in dioecesi Pataviensi situm (hodie Reichersberg in praefectura Austriaca Obernberg) pertinere demonstravi in 'Neues Archiv' XLI, 588sqg.
6) Razo postea cum Lamberto in Saxoniam migrasse videtur, siquidem is Razo conversus est, cuius mors ad diem 14. mensis Ianuarii in Necrologio monasterii Novi Operis (ed. Bodemann, 'Geschichtsblätter für Stadt und 50 Land Magdeburg' II, 158 annotatur. 7) Udalricum, qui annis 1092—1121 ecclesiae Pataviensi praefuit.
8) Psalm. 8, 6: *Gloria et honore coronasti eum.*

Augustini serviunt. In hac sunt amici vestri, Everhelmus scilicet, quondam vester canonicus in ecclesia beati Petri¹, Wichmannus, vir, ut scitis, nobilis de Frekense^{a,2}, et quidam canonicus in ecclesia beati Gereonis Coloniae³ cum aliis reverendis viris, qui profectum animae vestrae desiderant, cupientes vos esse in visceribus Christi Iesu⁴. Suadeo igitur vobis, ut ad eos transeatis et consiliis eorum acquiescatis. Si placet vobis eorum cohabitatio, dona mea, scilicet equos duos, quos vobis et servo vestro assignabo, ecclesiae resignate; si non, cum Dei benedictione ac eisdem donis abite⁵. Audiens haec homo humilis et simpliciter prudens gratias egit episcopo veniensque ad praenominatos reverendos viros vice angeli Dei ab eis susceptus est⁶. Sentiens itaque Spiritum sanctum in eis loqui consiliis eorum in tantum obedivit, ita ut eadem die, qua venerat^b, habitum, rasuram et tonsuram secundum morem regularium canonicorum acciperet. In hac itaque, sicut et in priori ecclesia sic vixit, ut tam Deo quam hominibus placeret^c; congruum quippe fuit, ut, quem Deus profunderat gratia, ab hominibus quoque amaretur.

3. Eodem fere tempore sanctae Magdeburgensis ecclesiae venerabilis archiepiscopus Christi Adelgotus⁷, tam Deo quam hominibus acceptabilis, in proposito habuit aedificare ecclesiam de regula beati Augustini infra dioecesis suae ambitum. Cumque haesitans sollicitaretur, unde viros ad hoc opus idoneos congregare posset, nutu Dei venerabilis Conradus Salseburgensis archiepiscopus⁸ advenit⁹. Fugerat, ut dicunt, iste archiepiscopus banum, quo imperator Henricus quintus propter multiplices excessus ab apostolica sede fuerat innodatus. Comprovinciales enim episcopi, scilicet Bavari, qui erant tunc temporis, fovebant imperatori ideoque^d simili sententiae^d subiacebant. Susceptus itaque, ut decuit, honorifice a Magdeburgensi archiepiscopo aliquanto tempore caritative ab eo detentus est. Cumque dulcia inter se volverent colloquia, Magdeburgensis Salseburgensi^e voluntatem suam de aedificando praedicto monasterio aperuit, sed se nimium sollicitari dixit, unde viros ad ambulandum in via Dei¹⁰ aptos possit colligere. Dominus Salseburgensis devotionem religiosi viri approbans, 'domine' inquit, 'vestrum est bonum opus incipere, Dei autem perficere, qui bonam vestram voluntatem magis pensat quam operis quantitatem. Cum sit utrumque necessarium, cooperatores quoque vestri erimus in labore, quatinus consortes fieri mereamur in retributione. Viros enim tales vobis transmittemus, qui assiduitate tam orationum quam bonorum operum et semet ipsos et alios sciant aedificare.' Archiepiscopus noster ad haec verba exhilaratus est valde eoque magis intendit operi praedicto insistere, quo se tantum ac talem cooperatorem sciret^f habere. Hinc digressionem faciemus et, quid miraculi Deus ante initium nostrae ecclesiae ostenderit, breviter aperiemus.

4. Quodam tempore cum venerandus praesul Adelgotus in castro Gevekenstein esset, quidam Hallensis civis Hazecho nomine, vir dives et prudens, ad eum venit et de instan-

a) Defrekense Sch. b) venerat Sch. c) adeoque Sch. d) sententia Sch. e) Salsburgensi hic Sch. f) se sciret Sch.

1) Scilicet Coloniensi. Infra cap. 5. Everhelmus decanus nominatur; mortem eius ad diem 29. m. Martii notat Necrologium mon. Novi Operis l. l. p. 162. 2) Hoc nomen, quod infra cap. 5. Frekense sonat, interpretari nequeo. 3) In Chronico Sereni Montis SS. XXIII, 144 legitur Meinherum, qui anno 1137. praepositus monasterii illius electus est, primum in ecclesia sancti Gereonis Coloniensis, deinde mutato habitu in monasterio Hallensi, scilicet Novi Operis, conversum fuisse. Si idem est atque ille canonicus sancti Gereonis, de quo nostra Vita agit, non in Hallensi, sed iam prius in monasterio Reicherspergensi habitum mutasse videtur. Meinheri frater erat Wichmannus, teste chronico Sereni Montis 'eiusdem ecclesie cuius et ipse (Meinherus) canonicus, ad conversionem' illum secutus. Nescio, an is idem atque Wichmannus de Frekense aestimandus sit; certe distinguendus est a Wichmanno Novi Operis canonico et parochiano ecclesiae sanctae Gertrudis Hallensis, cuius in chronico Sereni Montis ad ann. 1224, SS. XXIII, 212 mentio fit. Ceterum Wichmannum de Frekense fere

sex annos ante Lambertum, anno igitur 1137 sive 1138, mortuum esse infra cap. 8. docemur; diem mortis illius, qui quamdiu vixit subdiaconus remansit nec ad ordines maiores promoveri voluit, scilicet 28. d. mensis Novembris, praebet Necrologium Novi Operis l. l. p. 176. Anno 1135. simul cum praeposito et alio quodam canonico Novi Operis testis nominatur in charta, qua Conradus archiepiscopus Magdeburgensis possessiones ecclesiae Novi Operis confirmavit, cf. v. Mühlverstedt, Regesta archiepiscopatus Magdeburgensis I, 424 n. 1090. 4) Philipp. 1, 8: *Cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi.* 5) Galat. 4, 14: *Sicut angelum Dei excepistis me.* 6) 1. Reg. 2, 26: *Et placebat tam Domino quam hominibus.* 7) Sedit annis 1107—1119. 8) Sedit annis 1106—1147. 9) De tempore, quo Conradus in Saxoniam venit, confer Meyer von Knorau, 'Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich IV. und Heinrich V.' vol. VI, 864, n. 19. 10) *Non ambulavit in via Domini* 4. Reg. 21, 22 et similiter saepius in Vulgata.

tibus causis usque in vespere cum eo tractavit. In crepusculo vero cum rediret ad civitatem, vidit mirabile prodigium inter^a castrum et civitatem, instrumentum scilicet rusticorum, quo frumentum seminatum terra obruitur, quod secundum Virgilium, ut habetur in Georgicis¹, dentale vocatur, in specie ignis de coelo paulatim descendere et in locum, ubi nunc principale altare beatae Mariae consecratum est, deponi. Unde Hazecho pav-
factus accessit ad locum et eo diligentius considerato cirothecas pro signo posuit, ut, si
forte dentale eo absente evanesceret, locum per hoc designatum haberet. Inde quantocius
ad castrum pedem reflexit et foribus vehementissime pulsatis cum pavore archiepiscopi
intromissus est et, 'domine', inquit, 'si signum insolitum videre vultis, equum meum
quantocius ascendite in urbemque descendite'. Archiepiscopo causam inquirente, 'non
est hic modo, domine, verborum circuitus necessarius; ipse namque oculis vestris videbitis
miraculum, quod ostendet vobis Dominus'. Praesul Deo dignus considerans virum pruden-
tem nec falli leviter nec fallere ascenso eius equo cum quibusdam secutus est eum,
et cum penes locum venisset, praedictum instrumentum sublevatum a terra ea, qua venerat,
via rediit in coelum. 'Heu, heu', inquit archiepiscopus, 'o Hazecho, quia locum amisimus'.
'Non', ait, 'o dilecte domine, quia cirothecas meis ipsum locum designatum habeo'. Hinc
venerabilis dominus non modice laetatus accessit ad locum Deoque gratias praecordialiter
agens, 'hic', inquit, 'fundamenta novellae plantationis iacentur, hic Deo et beatae virgini
die^b noctuque grates persolventur'. Deinde ad castrum redeunt saepe oculis ad desideratum
locum cum gaudio reflexis. Accesserunt tunc preces Hallensium, quatenus in eodem loco
dilectum opus inchoatum consummaretur, cum archiepiscopus prius ambigerat, quoniam
in loco operis fundamenta poneret; nam quandoque in loco qui vocatur Glinde², quandoque
in monte sancti Georgii prope Hallam, quandoque in loco, ubi nunc situm est, inchoare
proponebat. Sed hunc ultimum locum Domino placuisse et praedictum instrumentum et
preces Hallensium ostenderunt, quorum devotionem propterea interposuimus, quia studio
eorum et expensa ecclesia nostra multum est augmentata.

5. Interpositis his redeamus ad ordinem. Dominus Salzeburgensis in patriam re-
versus, sicut promiserat, transmisit³ archipraesuli Adelgoto viros valde religiosos, praepositum
scilicet Berewigum de Redenboch, Everhelmum decanum eiusdem ecclesiae, Wichmannum
de Frenkense cum aliis aequae catholicis viris tam clericis quam laicis, cum quibus et
memorabilem illum nostrae congregationis futurum patrem, dominum Lambertum, virum
cum omni reverentia nominandum. Fugerant hi viri Dei, sicut et eorum archiepiscopus,
communione^c, quam comprovinciales ipsorum cum imperatore habebant. Non solum
praedicta fecit venerandus praesul Conradus, sed et ipse corde tenus compunctus regula-
rem habitum devotissime suscepit, id vicissim Salzeburgensibus canonicis, quibus praeerat,
facere suadens, quod tandem Deo dante, sicut hodie cernitur, ad laudem et gloriam ordinis
nostri perfecti, licet quibusdam eorum primo fortissime, quod non erat necessarium, resis-
tentibus. Honorifice igitur praedicti viri, ut decuit, ab archipraesule Adelgoto^d suscepti ali-
quanto tempore in castro Gevekenstein manserunt. Brevi autem intervallo temporis prae-
positus Berewicus, vir plenus bonorum operum, migravit ad Dominum⁴. Cui communi
electione, licet renitens, dominus Lambertus substitutus est, qui ideo primus nostrae con-
gregationis praepositus fuit, quia beatus praedecessor eius interventu mortis curam ab
archiepiscopo non susceperat.

1116. 6. Anno igitur ab incarnatione Domini nostri MCXVI. inchoata sunt fundamenta
nostrae ecclesiae ad honorem Domini ac salvatoris nostri et beatae Mariae perpetuae vir-
ginis per manus venerabilis Adelgotti archiepiscopi, aliis Christi fidelibus subsequentibus et
consummantibus. Prosperabatur etiam opus exterius, quia vigeabat religio fratrum interius.
Venerabilis enim Lambertus ita temperate rexit gregem Christi, ut in severitate patris non

a) intus Sch.

b) diu Sch.

c) sequitur eorum Sch.

d) Adelgoto Sch.

1) Vergil. Georg. I, 172; conf. Thesaurus ling. lat. V, 548.

2) Vicus in praefectura Calbe situs.

3) Conradum

Salzburgensem archiepiscopum non, ut hic narratur, post-

quam in patriam anno 1121. rediit, sed iam anno 1116.

Berewinum (seu Berewicum) aliosque fratres Reichers-

bergenses, qui et ipsi in Saxoniam fugerant, ad archi-

episcopum Adelgotum direxisse demonstravi 'N. Archiv'

XLI, 586 sqq.

4) Die 23. seu 25. m. Maii anni 1118,

cf. 'N. Archiv' XLI, 586, 592.

oblivisceretur pietatem matris. Creber fuit in vigiliis, creber in orationibus, creber in lacrimis, quarum tantam gratiam consecutus fuit a Domino, ut inter missarum sollemnia casulas uberrime infunderet; cumque inde a fratribus corripere, submovit se parumper ab altari, quando gratiam sensit adesse, et tantum lacrimarum excussit in pavimentum, ut ex concretionem earum et pulveris pavimenti cumulus non modicus excresceret. Praeterea singulares consuetudines inter fratres esse noluit, volens omnes unum sentire, unum tenere. Si quem extra chorum aliis psallentibus in privatis orationibus reperit, brevibus verbis eum emendavit, publicas orationes privatis praeferens. Circa infirmos erat piissimus, providens eis talem, qui et in horis dicendis et in alimentis administrandis erga eos esset sollicitus. Nisi abstraheretur per hospites, semper voluit esse in conventu fratrum, prius ipse benefaciens et postea benefacere docens secundum illud 'coepit Iesus facere et docere', et quia iste beatus vir servivit Domino in timore et exultavit cum tremore¹ secundum illud 'laetetur cor meum, ut timeat nomen tuum', hanc gratiam consecutus fuit a Domino, ut a fratribus cum timore diligeretur et cum dilectione timeretur. Haec est enim reverentia secundum illud²

Aet. ap. 1, 1.

Psal. 85, 11

'Mixtus amore timor poterit reverentia dici'.

Tali enim modo eum fratres habebant, ut vix eius possent tolerare praesentiam, vix etiam eius possent ferre absentiam.

7. Tandem per XXVI annos circa salutem animarum vigilans corporali molestia pulsatus lecto decubuit. Sentiensque terminum, quem nemo transgredi potest³, adesse quadam die in capitolium fratrum se deferri fecit ibique facta publica confessione pauca locutus est de ordinis observantia; monuit quoque fratres concordem esse in electione sui successoris, sciens vir prudens, quod secundum cuiusdam sapientis huius saeculi⁴ dictum 'concordia parvae res crescunt, discordia vero maximae dilabuntur'. Deinde cum magno luctu fratrum reportatus de die in diem destituebatur viribus tandemque a venerabili archiepiscopo Friderico sacro perunctus oleo in capite ieiunii, quod erat V. idus Februarii, post mediam diem migravit ad Dominum complevitque spirituale triduum de Aegypto ad terram promissionis profectus, primo scilicet in hac vita malum dimittens, secundo gratiam lucis, qua aliis de bonis operibus luceret, possidens, tertio ad gloriam vitae transiens. Et quia in hac vita exultationes Dei erant in gutture eius⁵, ideo perpetuo ibi exultabit⁶, ubi exultabunt⁷ sancti in gloria⁸, ibi laetabitur, ubi laetabuntur in cubilibus, hoc est in suis mansionibus.

1144.
Febr. 9

8. Quid igitur miraculi Dominus in fine ipsius ostenderit, dicemus. Fuit tempore⁹, dum haec scribimus, superstes adhuc venerabilis dominus Ekkehardus regens ecclesiam beati Petri in Sereno Monte¹⁰, qui cum situ¹¹ terrae plurimum emineat, moribus tamen et honesta conversatione inhabitantium plus eminet. Hic venerabilis sacerdos a beato viro in omni disciplina educatus tunc temporis forensis ecclesiae beatae Mariae in Hallo regebat. Hic de obitu venerandi patris nostri talem vidit visionem. Wichmannus de Frekense, cuius mentionem superius fecimus, qui fere¹² ante annos sex mortuus fuerat¹³, vir valde religiosus, venit quaerens praepositum ingressusque domum, ubi iacebat, apprehendens manum, 'domine, ibitis', inquit. At ille surgens secutus est eum, in ipso autem domus exitu graviter pedem laesit quodam offendiculo, et cum exclamasset prae dolore, 'consolamini', inquit Wichmannus, 'domine, quia post istam aliam non sentietis poenam'. Sicque istis abeuntibus visio disparuit.

9. Idem venerabilis praepositus Ekkehardus, qui praedictam vidit visionem, nunc temporis, cum haec scribimus, habet in ecclesia sua religiosum sacerdotem Ebbekonem¹⁴, qui tunc temporis rexit ecclesiam sancti Mauricii in Hallo sitam. Hic habuit matrem senio ac infirmi-

a) exalt. Sch. b) tempus Sch. c) situm Sch. d) ferme Sch.

1) Psal. 2, 11: *Servite Domino in timore et exultate ei cum tremore.* 2) Unde auctor hunc versum sumpsit, invenire non potui. 3) Psal. 108, 9: *Terminum posuisti, quem non transgredietur.* 4) Salustius, lug. 10, 6. 5) Psal. 149, 6: *Exultationes Dei in gutture eorum.* 6) Psal. 149, 5: *Exultabunt sancti in gloria; laetabuntur in cubilibus suis.* 7) Praepositus monasterii Sereni Montis creatus est anno 1151., mortuus die 26. m. Ian. a. 1198. 8) Conf. supra p. 949, n. 2. 3. 9) Cf. de eo Chron. Sereni Montis ad a. 1128, SS. XXIII, 142.

tate gravissime confectam, quae statim post obitum beati viri filium vocavit ex nomine. 'Ebezzo', inquit, 'veni'. Quo quaerente, quid vellet, 'dominus', inquit, 'praepositus noster mortuus est'. Sacerdos obstupefactus 'unde', ait, 'haec nosti?' 'Ibi', inquit, 'eram vidi-
que duos Dei nuntios venerabilem virum a lecto aegritudinis per medium monasterium
usque ad sanctuarium Dei ducentes, cumque illuc venissent, aperto sanctuario felicem
animam desuper ad coelum duxerunt. Praeterea vidi totum sanctuarium foris niveis
volucris repletum, quae omnes Dei electum cum dulci cantu sequebantur. Postremo
vidi, mirabile dictu, quasi totum monasterium velut se inclinando post eum moveri, tam-
quam ei valediceret aut de bona provisione gratias ageret.' Hae^a duae^a visiones et omnia,
quae deinceps dicturus sum, vivis testibus probari possunt.

10. Comes Henricus de Bodenburch¹, vir nobilis et unus de maioribus terrae, qui
filiam domini Operti, fratris beati Lamberti, Evezam nomine in matrimonium duxerat,
coram imperatore Friderico accusatus est tamquam reus de morte comitis Hermannii
de Wynseburch². Cumque inde coram imperatore se duello expurgaret, victus est et
graviter vulneratus. Ideoque in saeculo nolens manere ad ecclesiam nostram transit ibi-
que habitu suscepto hospitali pauperum praelatus est. Hic ictu gladii parvulum ossiculum
in pede contractum habuit, quod ex negligentia forte medici pede sanato et cute super-
ducta extractum non fuerat. Unde praefatus vir frequenter gravi affectus molestia ad
memoriam beati viri veniens eius auxilium suppliciter expetiit. Inde dormitum vadens
circa finem somni pruritum passus est in pede manuque fricans locum cicatricis cutem
rupit, cumque ossiculum locum vulneris parumper exisset, manu illud apprehendens leviter
extraxit et ulterius molestiam non sensit.

11. Quodam tempore cum sancti viri anniversarius esset, scolares nostri per licen-
tiam magistrorum refrigerandi gratia proximam insulam navigio intrare voluerunt. Cum-
que non parum in aqua processissent, quidam eorum alios terrere volentes per lasciviam
navem moverunt, eamque vertentes omnes in profundum descenderunt. Stabant in littore
dominus Werno Hildenseimensis praepositus, Haholdus eiusdem ecclesiae canonicus cum
quibusdam aliis³. Qui nimium obstupefacti beatum virum inclamabant, quatenus apud
Deum eis adesset. Cumque quidam eorum diu sub aqua luctati fuissent, Deo dante tandem
omnes ad terram salvi evaserunt. Quod meritis beati viri factum credimus, qui in anni-
versario suo familiam suam contristari noluit.

12. Quidam miles de Halverstat Caesarius nomine⁴ urgebatur febribus. Qui cum
oblationem ad memoriam beati viri vovisset diemque designasset, qua se ipsum praesen-
taret, statim sanatus est. Superveniente designato die dominus suus episcopus eum, ne
votum impleret, detinuit, erat enim illi necessarius. Continuo iterum febre pulsatus est.
Qui praesciens, unde ei hoc acciderat, duplicata oblatione virum Dei se placare promisit.
Quam cum coram multis persolvisset, erat enim ea die in ecclesia nostra colloquium
principum, sensit adesse beneficium.

13. Werno congregationis nostrae canonicus et sacerdos febre pulsatus ad memoriam
beati viri venit, quaerens intercessionis eius auxilium per haec verba: 'domine', inquit,
'tu vivus docuisti nos communibus debere esse contentos, non propriis; ideoque nil proprii
possidens pro oblatione offero tibi precum devotionem.' Rogo igitur, quatenus, sicut aliis,
ita et mei miserearis.' Quo dicto quinquies in terram prosternitur, toties dominicam
orationem proferens; sicque meritis sancti viri efficientibus ulterius molestiam non sensit.
Ad eandem memoriam frater noster Elbertus dicta missa pro defunctis per commemora-
tionem sancti viri a simili passione liberatus est.

a) has duas Sch.

1) Nominatur in chartis Hildeseimensibus inde ab a. 1143. usque ad a. 1150, cf. Janicke, 'Urkundenbuch des Hochstifts Hildeseim' I, 210. 239; 'N. Archiv' XLI, 583 n. 4. 2) Hermannus comes de Winzenburg a. 1152. a vassallis suis et ministerialibus ecclesiae Hildeseimensis interfectus est, cf. Bernhards, 'Konrad III.'

vol. II, 921. 3) De Wernone, qui inde ab anno 1166. vel 1167. usque ad annum 1174. praepositus ecclesiae maioris Hildeseimensis fuit et de Haholdo subdiacono, 50 eiusdem ecclesiae canonico, cf. quae attuli, 'N. Archiv' XLI, 582 sq. 4) Cf. 'N. Archiv' XLI, 583, n. 4.

14. Hadewich comitissa de Brenen¹, femina excellentissimi generis, quippe cuius maternus avus fuit Adelbertus marchio, diutina febre laborabat. Quae cum oblationem beato^a viro^a vovisset, mox sanata est. Recuperata sanitate non immemor beneficii ad tumbam beati viri venit, Deo et sancto confessori gratias agens. Quaedam nobilis matrona Sophia nomine laborabat eadem molestia. Quae cum ad sepulturam beati viri venisset, sanata illico abscessit, Deo et sancto viro gratias agens.

Haec de miraculis beati Lambertii dicta sufficiant. Quodsi, ut debui, dixi, domine Deus approba; si non, ignosce. In fine autem huius operis obsecramus te, sancte pater, ut, sicut te habuimus eruditorem in terris, sic intercessorem habere mereamur^b in coelis. Amen.

a) beati viri *Sch.*   b) memoriam *Sch.*

1) Uxor Friderici comitis de Brena, filii Conradi Magni marchionis Misnensis, filia Diepoldi ducis Bohemici (de Iamnitz), filii Wladislai I. ducis Bohemiae, cf. Genealogiam Wettinensem, SS. XXIII, 280. Matrem Hedwigis filiam Adalberti marchionis Brandenburgici fuisse nisi ex vita nostra non scimus, cf. O. v. Heinemann, 'Albrecht der Bär' p. 288. 418.

TRANSLATIO SANCTI ALEXANDRI IN MONASTERIVM HALLENSE NOVI OPERIS.

EDIDIT H. BRESSLAU.

Historia translationis reliquiarum sancti Alexandri in monasterium Novi Operis prope Hallam situm anno 1146. sive paulo post a quodam canonico eius monasterii, cuius nomen ignoramus, scripta ex duabus partibus composita est. Pars posterior breviter narrat reliquias sancti ab Ottone I. imperatore ecclesiae Magdeburgensi datas anno 1124. ab archiepiscopo Ruotgero monasterio Novi Operis, cuius fundationem ab antecessore Adalgoto coeptam ipse perfecerat, donatas et anno 1146. in sarcophago 'arte inclusoria mirifice fabricato' reconditas esse. Priorem vero partem, quae multo maioris momenti est, quippe qua discimus, quando, a quo et quomodo Otto imperator reliquias illas acquisierat, ad fontem Ottoni coaeuum redire cum iam v. cl. b. m. E. Dümmler vidisset¹, socius noster K. Hampe certo certius demonstravit². Invenit enim in codice quodam Bonnensi aliud fragmentum ex eodem fonte haustum, quod cum excerpto in 15 historiam translationis S. Alexandri recepto re et verbis proxima affinitate coniunctum est, quare illud post historiam Hallensem hoc loco denuo edimus. Fontem illum, cuius inscriptio 'Denotatio reliquiarum, quas primus Otto imperator augustus de Italia Magdeborch transmisit et convezit'³ in excerpto Bonnensi repetitur, a Dodone capellano imperatoris, qui reliquias Magdeburgum transtulit, scriptum esse v. cl. Hampe coniecit neque veri dissimile est, eumque non integrum nobis servatum esse valde dolendum est, cum nonnihil ad historiam secundae expeditionis Italiae Ottonis I. illustrandam faciat.

Historia translationis in monasterio Hallensi saeculo XII. scripta ex eodem codice, qui Vitam Lamberti praepositi continebat⁴, primus edidit I. F. Schannat, Vindemiae litterariae Collect. II, 73sqg. Cuius editionem repeterunt I. C. a Dreyhaupt, Pagus Neletici et Nudzeici I, 720sq. 25 et Bollandistae in Actis Sanctorum m. Iulii VII, 875sq., eandemque nos paucis locis emendatam repetere codice deperdito coacti sumus. Excerptum codicis bibliothecae universitatis Bonnensis S 367 saec. XV. f. 13' K. Hampe, 'Neues Archiv' XXV, 672sqg. edidit et docto commentario instruit; codicem p. 679sq. accurate descripsit, quem Argentoratum missum nos iterum diligenter contulimus.

H. Bresslau.

962. Anno incarnationis dominicae DCCCCLXII. accersitus a Iohanne^a sanctae Romanae sedis antistite Otto augustus pro divinis restaurandis negotiis Romam venit ibique coronam

a) Ioanne Sch.

1) 'Kaiser Otto der Große' p. 357, n. 5. 2) 'Neues Archiv' XXV, 672sqg. 3) Similem notitiam de reliquiis S. Maurilii Ratisbonam et inde Magdeburgum translatis excerpterunt Thietmar II, 17 (11) et Annales Nienburgenses (Annalista Saxo, Annales Magdeburgenses) 961; conf. P. Simson, 'Neues Archiv' XIX, 347. 358. Brevior est notitia de reliquiis a Dodone capellano

Herimanno duci Saxoniae allatis, A. C. Wedekind, 'Noten zu einigen Geschichtschreibern des deutschen Mittelalters' III, 115, quam non a Dodone sed in monasterio Lüneburgensi, cui reliquiae illae traditae erant, scriptam esse credo (aliter Wedekind I. I. et Hampe, 'Neues Archiv' 25, 679). 4) Supra p. 947.

imperiale de altari sancti Petri apostolorum principis accipere meruit et exinde more suorum praedecessorum rem publicam, quam variis foedatam erroribus repperit, misericorditer restauravit, habitoque colloquio in monte sancti Leonis viduis et orphanis omnibusque ad se venientibus iniuste oppressis legem dedit. Quibus omnibus rite peractis ad

963.
Septemb.

5 Saxoniam repedare statuit. Peragratu igitur locis quam plurimis tandem Pennam, ad quam multa sanctorum translata extiterant corpora, applicuit, ibique episcopus¹ et comes de

964.

Marsi sibi occurrerunt et obsides de illa provincia imperatori adduxerunt. Quos advenientes imperator cum misericordia recepit; omnia enim ad votum potita de hoste rei publicae victoria successerant. Sedentibus autem illis et de multis rebus sermones textentibus

10 interrogavit imperator episcopum, si aliqua sanctorum corpora in sua requiescerent ecclesia. Respondit episcopus: 'Quare interrogatis, domine?' Respondit imperator: 'Quia desiderium habeo alicuius sancti corpus obtentum mecum transferre'. Respondit episcopus: 'Multos sanctos in episcopio nostro scimus, sed de quo desiderium habeatis, ignoramus. Si placuerit dignitati vestrae, veniat aliquis mecum ex vestris fidelibus, et si invenerit^a, quod maiestas

15 vestra desiderat, cum gratia Dei accipiat.' Statimque imperator misit Dodonem presbyterum capellanum² regium cum episcopo. Dodo venerabilis presbyter illic diligenter perscrutatus sanctorum reliquiis invenit sanctam Felicitatem martyrem cum suis septem filiis iacentem. Qua visa agnovit sibi deesse brachium, quod imperatori antea Romae fuerat datum. Quod quidem brachium qualiter obtinuerit, breviter restat referendum. Cum enim

20 Otto imperator recepta imperiali corona per diversas^b Romanae urbis ecclesias causa devotionis pergeret, secundum temporis revolutionem aderat festivitas sancti martyris Clementis³. Unde et imperator ad audiendum missarum sollempnia ad ipsius ecclesiam perrexit ibique papam obvium sibi habuit. Divinis autem peractis officiis papa imperatori

962.

brachium sanctae Felicitatis dedit, quod de eadem ecclesia Adeldagus venerabilis Hamaburgensis episcopus receptum imperatori usque ad sanctum Petrum perductum praesentavit. Redeundo autem ad narrationis nostrae seriem dictus Dodo presbyter agnitis sanctissimorum martyrum, sanctae Felicitatis filiorumque eius reliquiis magno repletus gaudio eam de sepulchro una cum corporibus sanctorum Alexandri et Felicis filiorum eius levatam Pennam adduxit. Has reliquias cum quam pluribus aliis idem piissimus

25 Otto Magdeburg⁴ sollempniter adduxit⁴ atque cum eisdem ecclesiam metropolitanam ibidem V. kal. Martii⁵ encenavit.

Transcursis autem non paucis annorum curriculis Adelgotus sanctae Magdeburgensis ecclesiae praesul devotissimus divinum ampliari disponens famulatum Hallense monasterium ad Novum Opus vocitatum fundare coepit, sed immatura morte praeoccupatus

30 successori suo Ruodgero consimilis devotionis fervore accenso id ipsum perficiendum reliquit. Eo igitur tempore, anno videlicet dominicae incarnationis MCXXXIII., indictione II., decimo sexto kal. Ianuarii⁶ translata sunt ossa sancti Alexandri martyris filii sanctae Felicitatis et brachium sancti Sergii martyris cum multis aliis reliquiis per dictum Ruodgerum

1124.
Dec. 17.

a) invenierit Sch. b) diversas Sch. c) ita Sch.

40 1) Iohannes. Conf. de eo G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 238. 2) De Dodone capellano vide Thietmar. II, 16 (10) (cf. Ann. Magdeburg. 972, 973); Contin. Reginonis 964 (ubi Duodo vocatus) et notitiam de reliquiis supra p. 954, n. 8 laudatam.

45 3) Festum s. Clementis ubique in ecclesia die 23. m. Novembris celebrabatur. At anno 962, Otto imperator eo die Romae non erat, anno vero 968, de quo cogitavit Dümmler 'Kaiser Otto der Große' p. 354, n. 6, Iohannes XII. papa qui Roma fugerat inimicus imperatoris, Leo VIII. autem nondum creatus erat; cf. Böhmer-Ottenthal, Regesta imperii II, 150, n. 309 c. Itaque nihil restat, nisi ut cum v. cl. Hampe, 'N. Archiv' XXV, 677 coniciamus aut auctorem denotationis reliquiarum, ex qua haec hausta sunt, hoc loco errasse aut Romae saeculo X. praeter diem 23. m. Novembris etiam alium diem

s. Clementis memoriae sacratum fuisse. 4) Cf. Thietmar. II, 16 (10): *Multa sanctorum corpora ad Magadaburg per Dodonem capellanum suimet transmisit* (Otto I.). Chartis infra n. 7 citatis addita est in dorso nota haec: *Anno dom. incarn. DCCCLXXXIII nonas Mai obiit ... Otto magnus imperator, qui has sacrosanctas reliquias ad Magdeburgensem transtulit ecclesiam.* 5) Hic est dies adventus reliquiarum sancti Mauriti, quas Heinricus II. anno 1004. ecclesiae Magdeburgensi donavit; cf. diploma Heinrici nr. 63 (Mon. Germ. DD. III, 77) et quae ibi notantur. Cf. etiam Uhlirz, 'Geschichte des Erzbistums Magdeburg' p. 120 sq. 6) In Necrologio monasterii Novi Operis ('Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg' II, 176) ad eundem diem adventus reliquiarum notatur.

antistitem ad dictum Hallense monasterium¹. Reconditaeque sunt huiusmodi reliquiae beati Alexandri pariter cum costa matris eius, sanctae videlicet Felicitatis, in sarcophago arte inclusoria mirifice fabricato, quod in ecclesia Novi Operis inpraesentiarum cernitur. Acta sunt haec anno incarnationis dominicae MCXLVI. temporibus Celestini papae II. et Lucii II., qui ecclesiae Romanae praesulatum diebus et mensibus paucis gubernaverant². Quibus successit Eugenius III., discipulus sancti Bernardi abbatis Claraevallensis, qui una cum apostolicis Celestino et Lucio ecclesiae Novi Operis larga spiritualium donorum munia largitus est, regnante victoriosissimo Romanorum rege Conrado, aurigante curram Magdeburgensis ecclesiae Friderico archiepiscopo, cuius tempore ossa maiora exceptis minoribus beatissimi Alexandri recondita sunt: caput integrum duobus dentibus adhaerentibus ex-
cepto meato, pectus, brachia, scapulae, spina dorsi adhaerentibus costis, femora, crura. Quae inpraesentiarum venerantur in monasterio Novi Operis fideli populi christiani frequentia ad laudem, gloriam et honorem sanctae et individuae Trinitatis. Amen.

EX TRACTATV, QVI INTITVLATVR 'DENOTATIO RELIQVIARVM,
QVAS PRIMVS OTTO IMPERATOR AVGVSTVS DE ITALIA MAGDEBORCH
TRANSMISIT ET CONVEXIT".

Regnante sancta et individua Trinitate, anno dominice incarnationis nongentesimo sexagesimo^b secundo^b, adiuvente domino nostro Iesu [Christo], Otto pius rex invitatus a summo sancte Romane sedis antistite^a . . . . . Post hec pius imperator Romam intravit. Cum enim per diversas Romane urbis [ecclesias] perrexisset causa orationis, quadam die ad palacium Lateranense pervenit, ibique eum summus pontifex cum magno gaudio suscepit sibiue sandalia domini nostri Iesu Christi ostendit et caput sancti Sebastiani martyris. Erat caput argento purissimo circum amictum. Quibus visis summus pontifex nimium flagitatus dedit imperatori caput sancti Sebastiani. Eadem^c hora Okerus episcopus² in ipso Lateranensi palacio accepit caput sicque ad sanctum Petrum, ubi cesar fuit, secum³⁵ transvexit. Iamque aderat festivitas sancti Clementis martyris, et imperator ad audienda missarum sollemnia ad ipsius ecclesiam perrexit ibique sibi papam habebat obvium. Peractisque divinis officiis dedit papa imperatori brachium sancte Felicitatis martyris, quod de eadem ecclesia episcopus [Hamaborgensis Adeldagus recepit] et coram imperatore ad sanctum Petrum duxit. Inde imperator Pennam venit ibique episcopus [et comes]³⁰ de Marsi [sibi] occurrerunt et obsides de illa provincia ad imperatorem duxerunt. Quos venientes^f accepit imperator cum misericordia, quia omnia sua secundum voluntatem suam bene erant conversa. Seditibus autem illis^g et de^h multis [rebusⁱ] sermocinantibus interrogavit imperator episcopum, si aliqua sanctorum corpora requiescerent in sua ecclesia. Dixit episcopus: 'Quare interrogatis, domine?' Respondit imperator: 'Quia desidero aliquem de sanctis acquirere'. Respondit episcopus: 'Multos sanctos in nostro episcopio^k esse scio, sed quorum desiderium habeatis, ignoro. Si placeat dignitati vestre, veniat aliquis mecum ex vestris fidelibus, et [si^e] inveniat, quod maiestas vestra desiderat, cum gratia Dei accipiat'. Statimque imperator misit Dodonem presbiterum cum episcopo. Ipse vero cum eo veniens diligenterque perscrutatis sanctorum reliquiis invenit sanctam Felici-
40

a) 'vicit cod.; emend. Hampe. b) septuagesimo falso cod. c) deest cod.; suppl. H. d) an cod.; sequitur et cetera in cod. e) eodem, corr. eadem, cod.? f) veniens cod. g) ill' cod. h) ex cod. i) deest cod.; suppl. ego. k) biscopio cod.

1) Chartae Sigfridi praepositi et Wichmanni archiepiscopi Magdeburgensis anno 1166 datae (Rein, Thuringia sacra I, 49, n. 7. 51 n. 8) nos docent, quasdam partes reliquiarum S. Felicitatis et filiorum eius Alexandri et Felicis eo anno monasterio Ichttershausensi donatas esse (cf. de his chartis Bierbach, 'Das Urkundenwesen der älteren Magdeburger Erzbischöfe', Diss. Hall. 1913, p. 70 sqq.; Hoppe in 'Geschichtsblätter für Stadt und Land Magde-

burg' XLIII, 191). Itaque non omnes horum sanctorum reliquiae, quas imperator Magdeburgum misit, in monasterium Novi Operis pervenerunt. 2) De privilegio Caestini II. monasterio Novi Operis dato nihil scimus. Privilegium Lucii II. datum anno 1144., sed hodie deperditum notatur in catalogo chartarum monasterii, apud Dreyhaupt I, 706. 3) Spirensis.

tatem martyrem^a cum septem filiis suis iacentem. Qua visa agnovit sibi deesse brachium, quod imperatori antea Rome a papa fuit datum. At ille magno repletus gaudio levavit eam de sepulchro simulque cum ea sanctum Alexandrum et sanctum Felicem, filios sancte predictae Felicitatis, et simul tria corpora Pennam^b adduxit; deditque illi sanctam Felicitatem et sanctum Felicem de parte episcopi, sanctum^c vero Alexandrum dedit de sua parte. Passa est autem sancta Felicitas cum septem filiis suis nono^d kalend. Decembris tempore Anthonini principis sub prefecto urbis Publio . . .^e

a) matrem *cod.*; *emend. H.*   b) pennā *cod.*   c) secund' *cod.*; *emend. H.*   d) nona *cod.*   e) sequitur etc. *cod.*

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT
SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI

SCRIPTORVM
TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS II

LIPSIAE
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXIX

MONUMENTA
GERMANIAE
HISTORICA.

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS II

Scriptorum tomi XXX. partis II. fasciculum primum ante hos duos annos et dimidium moderante v. cl. H. Bresslau b. m. editum hic fasciculus secundus Supplementa Italica tomorum I—XV. continens sequitur, cuius cura post mortem illius nobis et litteris satis lugendam, ipso iam antea id agente, mihi commissa est, qui in praeparando opere eum iam per 14 fere annos adiuveram. Quae in hoc fasciculo proponuntur, omnia ut hic ederentur, iam v. cl. Bresslau ipse statuit. Sed cum non omnes libelli ad unguem iam absoluti essent, non paucis locis plus minusve eos retractari et expoliri necesse erat. Quod et ab editoribus, qui superstites sunt, et a vv. dd. Gerardo Laehr et Theodoro Ziwölfer sociis nostris, qui invicem se excipientes etiam plagulas mecum correxerunt, adiutus feci vel faciendum curavi. Alii etiam, quos singulos etiam hic enumerare non possumus, non semel consilio et factis nobis ad-erant; quibus omnibus gratias agimus quam maximas. Fasciculum tertium, qui praeter nonnulla additamenta minora et corrigenda indices totius tomi XXX. praebebit, haud magna mora interveniente impressum iri speramus.

Dabam Gryphiae, mense Martio a. 1929.

A. Hofmeister.

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS II.

LIPSIAE
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXIX

2 1/2

CHRONICA MONASTERII SANCTI MICHAELIS CLVSINI.

EDIDERVNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ELISABETHA ABEGG.

⁵ Si etiam in tomis nostris typis describendam curamus Chronicam S. Michaelis Clusini, quam primus in lucem edidit v. cl. L. Provana in Monumentis Historiae Patriae V, SS. III (1848), 245 sqq., nos textum pleniorum et magis emendatum duros esse speramus. Duorum enim qui exstant codicum, quibus Provana usus est, i. e. et (1) Vaticani Christinae reg. 173, olim Petaviani, ex quo fragmenta Baluzii, quae Mabillon luci dedit in Ann. O. S. B. III (Lucae 1739),
¹⁰ 660 nr. 58¹, hausta esse videntur, et (2) Taurinensis (Abbazie, S. Michele della Chiusa, Mazzo I nr. 1¹), novas collationes, quarum unam (codicis 1) v. cl. Oswaldo Holder-Egger b. m. et Adolfo Hofmeister, alteram (codicis 2) Adolfo Hofmeister debemus, adhibere potuimus. His nisus recensendi initium fecit Gerhardus Schwartz, maximae spei ille iuuenis, qui sanctum suum amorem patriae non solum inserviando literis sed in defendendis montis Vosegi iugis pro patria
¹⁵ moriens confirmavit. Cum perficiendum opus curae meae traderetur, nihil fere mihi relinquebatur, nisi ut adnotationes eius colligerem et, quae iam argumenta attulerat, recognoscerem.

De situ coenobii S. Michaelis Clusini atque auctoritate, qua colebatur, v. cl. Bethmann (SS. XII, 196 sqq.) scripsit. De quibus aliisque ad rem pertinentibus plura dicta sunt in dissertatione nostra 'Das Kloster San Michele della Chiusa und seine Geschichtschreibung' ('Neues
²⁰ Archiv' tom. XLV, 1924, 235 sqq.) ubi de auctore immo potius de auctoribus chronicae uberius egimus. Chronicam enim, quam ab uno auctore, scilicet Willelmo monacho Clusino, scriptam esse viri docti adhuc putabant, ex duabus partibus compositam esse et primam quidem (c. 1—18) a monacho Clusino anonymo inter annos 1058 et 1061, alteram vero, c. 19—22, a Willelmo monacho, auctore Vitae Benedicti II. abbatis Clusini, quadraginta fere annis post scriptam esse
²⁵ demonstravimus. Eodem loco tempus coenobii instituti, de quo adhuc auctores inter se discordabant, inter annos 983. et 987. statuendum variis argumentis comprobare studuimus.

Codicis Vaticani (1) in hac parte saec. XII. scripti² descriptio, quam Bethmann SS. XII, 196 dedit, nobis petentibus a viro reverendissimo Iohanne Mercati, praefecto bibliothecae Vaticanae, benevole confirmata est.

³⁰ Alterum codicem in archivio regio Taurinensi (2) servatum, chart. in fol. s. XV. vel paulo ante exaratum, sed non ex Vaticano exscriptum esse constat, cum nonnullis locis textum accuratiorum et integriorum praebat.

In scribendi ratione semper 'ae' pro 'e' in declinatione prima omnibusque vocibus, in quibus 'ae' nunc scribere solemus, et 'tio' pro 'cio' posuimus. In verbis cum praepositione compositis
³⁵ literas duplicatas ('am' pro 'adn' et similiter) scripsimus.

Elisabetha Abegg.

1) Repetita apud G. Avogadro di Valdengo, 'Storia della p. 3 sq.; Migne, Patr. Lat. 150, p. 1449 sqq. 2) Cf. abbazia di S. Michele della Chiusa' (Novara 1837), App. 'N. Archiv' XLV, 241, n. 2.

INCIPIT PROLOGUS IN LEGENDA CONSECRATIONIS BASILICAE BEATI
MICHAELIS ARCHANGELI DE CLUSA.

I.^a Ad laudem et honorem regis aeterni mirificam beati Michaelis archangeli revelationem in monte Pirchiriana¹ habitam, prout scriptis et virorum fidelium veridica attestazione edoceri potui, scripto commendare decrevi², in praefato³ videlicet monte qualiter virtus eius et magnificentia mortalibus primum illuxerit, quoque ordine ipsius movente et disponente providentia constructa prius ibidem basilica processu temporis magnifica coenobii suscepit incrementa. Et quoniam ad hoc opus nullo ingenii fultus praesidio acquisita lepori urbanitate verborumque faleris utendum minime censeo, tuum michi, o alme Spiritus, adventum humiliter efflagito, ut, qui es veritatis magister, veram huius relationis indaginem insinues cordi meo tuaque de omnibus huius rei gestis me doceat⁴ unctio pulso penitus a mentis aditu fuco ac fastu rethorico, qui merito contemptitur ac reprobatum sapientium⁵ exagio. Tu quoque magnalia tua cupienti depromere non dedigneris factor et adiutor michi tuo servo humillimo adesse, Michael archangele, mi princeps gloriose, cui proprium et quasi singulare est superbis, actu nudis, more tui Domini resistere⁶, sicut tuo inclito⁷ proditur nomine⁸, impetra michi, quaeso, tuis egregiis meritis spirituum intellectus ab illo, cui ab aevo cum tuis beatis astas concivibus, fontem aeternae sapientiae, qui hunc locum tibi in sedem providisti pia ac clementi dignatione. Quod etiam demonstrasti eximia et multiplici miraculorum exhibitione.

Item prologus super eodem.

II. Multis sacrae scripturae didicimus documentis, beatum Michaelem non solum possidere nutu deitatis primatum in caelis inter choros militiae caelestis, verum etiam principatum quandam gerere in terris et curam humanae salutis. Cum enim in apocalypsin⁹ Iohannis¹⁰ dicatur expressius atque nominatim proeliari cum suis angelis antiqui draconis proelium, liquet profecto illis esse praelatum, quibus adititibus et subditis noscitur cothidie de hoste antiquo reportare trophaeum. Quod autem in nostra principetur republica fideliumque salvandorum sit illi cura praecipua, manifeste et enodius declaratur in Danielis prophetia, cui sic dicitur voce angelica: 'Et nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael archangelus princeps vester¹¹'. Et¹² item: 'In tempore illo consurget Michael archangelus princeps vester¹³, qui stat pro filiis populi tui'. Vides ergo hunc beatissimum¹⁴ spiritum quodammodo, ut ita dixerim, humanum et ad illius Iudaici populi, qui id temporis fidelis erat, favorem et tutelam promptissimum. At vero post illius populi diram saevitiam et infidelitatis nimiam obstinationem, qua per crucem in auctorem omnium crassatus est, cum post eiusdem Domini nostri ascensionem auditae essent voces angelorum in templo: 'Transeamus ab his sedibus¹⁵', voluit idem archangelus, quemadmodum et sancti apostoli, 33 desertis Iudaeae finibus, suae dilectionis ac benivolentiae extendere sinus et humani generis plus provisor sui gloriosi nominis notitiam cunctis manifestare¹⁶ gentibus, maxime in horis occidentalibus. Et sicut Roma, urbium maxima, summorum apostolorum Petri et Pauli purpurea decoratur victoria, ut quae erat tunc orbis domina et totius caput superstitionis, fieret etiam clarissima apice religionis, sic respectu divinae pietatis meruit sublimari prae¹⁷ omnibus Romana dignitas solatiante ipso primatue angelicae virtutis. In occiduis namque finibus orbis tria sibi archangelus¹⁸ Domini peculiaria¹⁹ loca delegit quam maxime, quae

a) numeri desunt 1. 2; primo folio *pene deleta plurima usque ad verba* enodius declaratur *lin. 27 desunt* 1. b) potui, corr. decrevi, 2. c) improfato 2. d) sic 1; decent 2. e) sic 1; sapientum 2. f) apocalypsin, corr. apocalypsin, 1; apocalypsi 2. g) noster 2. h) Et item — princeps vester desunt 2. i) manis festare 1. k) et corr. 2. 45 l) peccularia 2.

1) Monte Pirchiriano supra vicum, qui dicitur S. Ambrogio et flumen q. d. Dora Riparia inter Taurinos et oppidum Segusiam hodie Susa vocatum situs. 2) Iac. 4, 6: Propter quod dicit: Deus superbis resistit; 1. Petr. 5, 5: Quia Deus superbis resistit. 3) Cf. Isidor, Etymol. VII, 5, 12: Michael interpretatur: quis ut Deus? Quando enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archangelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere, quod praevalet facere Deus. 4) Apoc. 12, 7 sq.: Et factum est proelium magnum in caelo, Michael et angeli eius proeliabantur cum dracone. 5) Cf. Eusebii Hist. eccl. interp. Rufino III, 8, 6; Apparitio s. Michaelis in monte Tumba c. 2; vide quae de hoc loco disseruimus in 'Neues Archiv' vol. XLV, 243 sq.

sua suorumque luciflua inuideret illustratione: primum quidem montem illum^a Garganum¹ toto iam orbi notissimum; secundum circa oceanum, qui dicitur Ad maris periculum²; tertium in horum medio^b iustissima meta positum, montem videlicet Pyrchirianum³. Merito quippe in terris, ceu^d humana vitans contagia, celsis in montium gaudet cacuminibus, qui summo pastore quaerente perditam ovem^e in conuallibus cum ceteris beatis angelorum agminibus desertus scribitur^f fuisse in montibus, unde divinam maiestatem^g contemplatur vicinius. Sed iam omissis ceteris ad illud, quod proposuimus, stilum verlamus^h.

III. In Italiaeⁱ finibus quidam extat insignis XII milibus passuum distans ab Alpibus, qui vulgari nomine, sed non vulgari errore aut casu^j Pyrchiriana^k seu Pyrchariana^l, id est ignis Domini^m vel ignea civitas, vocatus est ab incolis propter angelorum, ut reor, ibi futuram frequentiam et dilectam Domino sedem, qui facit angelos suos spiritus et ministros suos ignem urentemⁿ. Is undique tractu satis arduo sublime caput^o in aera exerit ipsaeque nubes suo vertice tangit^p parvique collis discrimine a ceteris seiunctus una admodum arta via potest adiri, ut facile intelligas illum quodam divino privilegio^q donari. Amoenus^r quippe puris et suo murmure dilabentibus e^s vicino fontium rivulis, redimitus quoque frondosis^t ac pomiferis arboribus et silvis, ubi garrula^u voce aves immurmurant^v diversi generis, solo nudato supremo^w cacumine beati Michaelis gestat aecclesiam, non tam metallorum fulgore et^x humano opificio^y rutilam seu politam quam crebra signorum experienti evidentia conspicuam. Quae tantam ac talem aspicientibus divinae contemplationis suo quodam^z secreto infundit dulcedinem, ut illius domicilio illecti^{aa} ac contubernio clament medullitis prae desiderio: 'Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo', et 'sicut ros Hermon, qui descendit in montem Syon, quoniam illic mandavit Dominus benedictionem et vitam usque in saeculum'. Aecclesiam ergo illam hoc ordine inibi constructam primitus verissima antiquitatis relatione accepimus^{ab}.

Ps. 67, 17.

Ps. 132, 8.

IV. Erat quidam Ravennas nomine Iohannes cognomento Vincentius^{ac}, vir mirae simplicitatis ac spiritualis intelligentiae gratia adprime ornatus, qui in genitili quidem solo episcopali fertur functus dignitate^{ad}, sed solitariae vitae ardore flammatus multis provintiis perulstratus in montem, qui Caprasius^{ae} dicitur, praedicto monti a parte septentrionalis oppositum sese conduxerat, ut Domino, cui inter turbas positus, quarum fuerat offensus obsequiis, sitiebat inseparabiliter adhaerere, nullo deinceps humano consortio retrahente facilius uniretur. Qui locus tunc adeo remotus erat, ut heremi secreta haud^{af} desideraret. Ubi multo tempore ille famulus Dei delitescens tanta intentione^{ag} divinae theoriae hominum devitabat aspectus, ut angelorum cotidiano consortio delectari ac perfui non immerito crederetur^{ah}.

- 35 a) illum deest 2. b) media 2. c) pichirianum 2. d) ita Schwartz; seu 1. 2. e) scribatur 2. f) si dici fas est add. 2. g) Incipit legenda add. 2. h) ytalie 2, ita semper. i) cal/su, una littera crasa, 1. k) Pichirianus 2. l) Pyrchiriana, corr. Pyrchariana, 1; Pichiriana 2. m) cañ in aera 1; in aera capud 2. n) privilegio 2. o) amenis 2. p) et 2. q) frondosis 1. r) garrula 2. s) murmurant 2. t) subpmo 2. u) aut 2. v) edificio 2, ubi rutilam deest. w) sevo quod (sic quid) 2. x) illeti 2. y) leccio prima inserit 2. z) haut corr. hand 1; aut 2. 40 a) intemptacione 2. b) Tu autem Domine miserere nostri. Leccio secunda inserit 2.

- 1) Monte S. Angelo, prov. di Foggia, Apulia. 2) Mont S. Michel, dép. Manche, arr. Avranches; locus prope litus maris situs. 3) Luc. 15, 4 sq.: *Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdidit unam ex illis, nonne dimittit novaginta novem in deserto et vadit ad illam quae perierat, donec inveniat illam? Et cum invenit illam, imponit in humeros suos gaudens et veniens domum convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quae perierat.* 4) πῖπ ρεῖοι. 5) Ps. 103, 4: *Qui facis angelos tuos spiritus et ministros tuos ignem urentem.* 6) Cf. Tibull. I, 7, 15 sq.: *aethero contingens vertice nubes ... Taurus.* 7) Cf. Chron. S. Maxentii Pictavensis ('Chroniques des églises d'Anjou p. p. Marchegay et Mahille, Société de l'histoire de France', Paris 1869, p. 377) ad an. 937 (sic): *Eo tempore 937. ineptum erat aliud monasterium de S. Michaelo de*

Clusa a sancto Iohanne episcopo et cremita, ubi primus abba fuit Arcus. 8) Scilicet in quodam episcopatu provinciae Ravennatensis; Ravennae enim nullum hoc tempore nisi Iohannem (XII), postea papam Iohannem X. (914—928), et Iohannem (XIII), qui rexit ab an. 982. vel 983. usque ad an. 997. vel 998., invenires, quorum neuter Iohannes ille Vincentius fuisse potest. Cf. quae Muratorius, Rer. It. SS. I, II, 564 in nr. 43 disseruit ad vitam S. Iohannis archiep. Ravennatis, quae ex nostro libello hausta nullius pretii sunt. Vide etiam, quae de ea re scripserunt viri cl. Provana ('Memorie della Reale Accademia di Torino' II, II, 101 sq. Turin 1840); Savio, 'Sulle Origini della Abazia di S. Michele della Chiusa' (1888) p. 15; G. Schwartz, 'Neues Archiv' XL, 1915, p. 215 sqq. 9) Mons Caprasius vallem Segusinam descendenti ad sinistram surgit, ad dextram Pichirianus.

V. Huic per visionem sanctus Domini archangelus Michael apparens sic eum familiariter alloquitur: 'Quid agis, o Iohannes? Cur contemplationis studium non sedulo adiuvas opere manuum? Nescis theoreticae^a propositum practicae^b egere subsidio?' Ad^c quem Iohannes: 'Quis', inquit, 'tu es, mi domine?' 'Ego sum', ait, 'Michael archangelus, qui in conspectu Domini semper assisto^d. Propera^e et ad opus accingere et vel lignario sumptu basilicam mihi construere.' Cumque sanctus anachoreta se huius artis ignarum nec ab ineunte^f aetate hoc officio exercitatum simpliciter fateretur, adiecit: 'Noli trepidare, quoniam ego^g tuus^h ero adiutor, meaque praesentia corpore quamvisⁱ viribus exausto^j invalidus robustior semper assurges.' Mane ergo facto coepit vir sanctus post matutinos ymnos angelicae admonitionis hortamenta animo revolvere et de Dei certus adminiculo proximam^k silvam totis viribus occupat diemque illum alacriter in opere consumit^l.

VI. Sequenti vero die, membris nocturna quiete ad laborem innovatis, veniens ad locum, ubi pridie^m operatus fuerat, sed nil eorum repperiens, quae paraverat, haesit et, quae necessitas in tam denso nemore nocturnumⁿ furem compulisset, vehementer admiratus laborem tamen resumit. Dumque omni^o humano destitutus^p solatio piis dat operam studiis, ecce videt columbas^q innumeras facto grege advolare ipsasque ligni dolaturas certatim rostris insumere et ad montem Pyrchirianam^r saepe deferre; sed nesciens, quid hoc miraculum portenderet, minime cessat a coepto opere. Viderat quoque iam dudum noctu^s vigiliis inserviens a praefato monte globum igneum frequenter usque ad coelum longo tractu porrigi^t.

VII. Iam vero tertia die ad opus suum^u sicut prius exiens, cum nichil caesorum^v lignorum, quae paraverat, invenisset, dirigit et quasi desperatus residens haec secum: 'Quid est', ait, 'domine Deus meus? Quis tam malignus homo labori meo tantopere insidiatur, ut, quod ego mihi per diem facio, ipse nocturna fraude surripiat? Quid est, archangele Christi, cur me servum tuum sic pateris deludi? Ubi est consilii tui pollicitatio? Non apparent certe nunc tua promissa. Nunc fefellit^w me tua species imperiosa? An forte quod iussisti^x alio pacto vis compleri? Respice, quaeso, beate, famulum tuum et, quid ipse mavis^y, edoce!' Et haec dicens interdum ab incepto quiescere deliberavit. Nox astra detexerat vixque sompnus viri Dei oculis^z irrepserat, et iam adest archangelus quiescenti et ait: 'Cur segnis es? Et quare iussa^{aa} non imple? Quamobrem opus tuum^{ab} imperfectum sic interposuisti? Surge diluculo et montis illius cacumen^{ac}, unde globum igneum ad coelum tendere crebro notasti, quo etiam columbas lignorum minutias ferendo convolare non ignoras, conscende intrepidus et, cum omnia, quae tibi furto ablata verbaris, ibi collata inveneris, opus, quod imperaveram, in eodem loco perficere ne^b cuncteris^{ad}! Locum namque^{ae} illum michi in sedem elegi multum equidem profuturum, hic habitabo, 35 quoniam elegi eam^{af}.'^{ag}

VIII. Expergefactus itaque vir Dei et certificatus angelico affamine oppositi montis celsam rupem, quamvis^{ah} diverso fatigatus anfractu, subiit, et cum aliquantisper solotenus prostratus obortis^{ai} orasset lacrimis^{aj}, respiciens vidit totam lignorum materiam, quam perisse putaverat, et satis super se gavisus grates Deo suaeque sedis ministro immensas persolvit; sicque novus ille incola animatus cum gaudio ligna concinat, ecclesiam in brevi consumat^{ak}.

IX. Altare quoque de eadem rupe nativa in honore angelorum principis Michaelis miro opere, sed humanae artis industria non satis polito incidit. Tandem in eminenti scopulo quibus potuit impensis perfecto aedificio Taurinensem episcopum Amizonem^{al} nomine 45

a) theoreticae 1; theoreticae 2. b) practicae 2. c) at 1. d) assisto, corr. assisto, 1. e) propterea 2. f) ineuntem 2. g) ego — quamvis desunt 2. h) tuus 1. i) ita 2; exausto, corr. exhausto, 1. k) consumat in opere 2; Leccio tertia inserit 2. l) pridie 2. m) nocturnum 2. n) omnino 2. o) destitutus 2. p) colubae 1. q) Pyrchirianum 2. r) noctis 2. s) Leccio quarta inserit 2. t) suum desit 2. u) consorum, corr. cesorum, 1. v) me fefellit 2. w) iupsisti, antea in fine lineae del. misisti(?) 2. x) mai' 1. y) oculis 2. z) iussa 2. aa) cacumen ascende 2. ab) nonecneris, no del., 2. ac) sequentia usque ad verba rarus incola (p. 939 l. 17) desunt folia, exciso 1. ad) Leccio quinta inserit 2. ae) ita Schwartz; quam vix 2. af) Leccio sexta inserit 2.

1) Ps. 131, 13 sq.: Quoniam elegit Dominus Sion: elegit cam in habitationem sibi. Haec requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo, quoniam elegi cam. 2) Cf. Verg. Aen. III, 492, IV, 30, VI, 867, XI, 41. 3) Sedit ante annum 983. usque post annum 998, cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 130. 55

adiit et, qualiter per visionem angelicam in saepe dicto loco ecclesiam aedificaverit, ordine pandit illiusque consecrationem humili prece deposcit. At ille sanctus pontifex audiens beatum Michaelen in loco, qui suae erat diocesis, voluisse revelari suis temporibus, in laudes prorupit creatoris et plenus lacrimis, quas profundeabat suavis amor archangeli, contra montem illico genua flexit et expansis manibus et intentis in caelum oculis sic fatur: 'Grates agimus gratiae tuae, summe pater, rex saeculorum, qui nullum tempus absque bonitatis tuae testimonio nobis transire permittis'. Ecce enim indignos nos famulos tuos populumque tuum per summum maiestatis tuae ministrum visitare non dedignaris, quem nostris bonis votis rebusque tutandis non^b dubitamus fore patronum'.

¹⁰ X.^a Dixerat et famulum Domini Iohannem advocat, de nomine, patria simul et religione sciscitatur, quibus ortus maioribus, quave occasione et quo tempore advenit, quaerit et audit. Unde etiam quamplurimum in Domino gavisus¹ ad illius postulata libenter assensum praeiit diemque dedicationis illi praestituit omnique clero et populo, ut illic sollempniter conveniant, indicit. Confluit hominum multitudo innumerabilis ex² diversis urbibus, ¹⁵ opidis et villis tantae rei fama admonita, sicut mos est, ac studio novitatis; et ante diem consecrationis totam fere occupavit planiciem ab ipsa Taurinensi civitate vacantem amplis territorii spatiis, ubi eatenus rarus incola morabatur³, donec pro⁴ angelica revelatione coepit honori et amori haberi ipsa regio, quae antea inculta et vilis habebatur⁴.

XI. Venerabilis quoque praesul Amizo ad locum appropinquans⁵ in castro hospitatur ²⁰ Avilliano⁶. Ecce autem circa noctis medium, dictu mirabile, immensus ignis instar magnae columpnae videtur e¹ caelo supra montem descendere suisque flammis² coruscis aere sereno totum circumlambere. Cuius novitate miraculi populi stratis exciti³ supplices ad caelum manus tendere, pectora pugnis tundere⁴. Vociferantur cuncti Pyrchirianam⁵ penitus exuri. Tollitur clamor ad sydera⁶. Episcopus ipse tanto rumore attonitus surrexit partemque ²⁵ rutillae⁷ lucis iam iamque residentis contemplatus⁸ sic ait suis: 'O quam metuendus est locus iste!⁹ A Domino vere factum est istud, et est mirabile in oculis nostris⁵. Hic est ille ardens rubus, in quo Moysi quondam apparuit Dominus; hic est mons alter Syna, igneam legem per dispositionem angelorum accepturus'. In crastinum igitur, cum ad locum ventum fuisset et honorabilis pontifex cum venerando coetu foribus humilis ³⁰ basilicae astitisset⁹, aspexit ab alto tamquam olei liquorem effluere et effigiem crucis humore crasso per ecclesiolae quosdam scopulos⁷ eminentes apparere. At ille obstupefactus⁸ et cum omni populo terrore percussus humilis ingreditur et humi prostratus archangelo mediante a dominatore caeli et¹⁰ terrae perfectum finem tantae virtuti¹¹ obnixius imprecatur¹². Oratione autem finita cum oculos lacrimis suffusos¹³ levasset, videt titulum ³⁵ mirae pulchritudinis erectum, procul dubio manibus angelicis coaptatum, et balsamo¹⁴ atque oleo per circuitum supraque affluenter resudare¹⁵ in tantum, ut ad terram usque videretur effluere. Quod cernens accepto festinus linteo oleum¹⁶ reverenter¹⁷ extersit et sic operto titulo missarum ibi sollempnia devotissime celebravit. A linteo vero, quo sacra extensa est ara, quanta processerit virtus, non est nostrae facultatis evolvere, quia non inbecillis¹⁸, ⁴⁰ non a daemone possessus, non qualibet infirmitate detentus aliquis inde tactus est, quem inexpertem divinae pietatis mox sanitate recepta virtus archangeli permiserit existere. Tantis pius antistes miraculis motus anachoretae precibus et ab honestis nobilium personis, qui affuerant, exoratus cum interminatione sempiterni anathematis constituit, ut a suo successorumque suorum saeculari dominatu vel impedimento liber esset per saecula

Exod. 3, 2 sqq.

Exod. 19 sq.

¹⁵ a) Leccio septima inserit lin. 7 et novum caput lin. 7. Ecce, non infra lin. 10, incipit 2. b) ita ed.; fortasse aio 2. c) ita ed.; et 2. d) a verbo morabatur pergit 1. e) p 1. f) Leccio octava inserit 2. g) appropinquans 1. h) avilliano 2. i) e e corr. 1. k) flammis 1. l) exciti 2. m) tundere 2. n) pyrchirianam 2. o) rutilli 2. p) residentis contemplatur, eadem m. corr. -tus, 1; recedentis Mabilon. q) astitisset 1. r) copulos 1. s) stupefactus 2. t) et om. 2. u) virtutis 2. v) precatur 2. w) suffusos 2. x) balsamum 1. y) resudare, una syllaba ante sud. ⁵⁰ erasa, 1. z) oleo 1. a) reverentur extersit 1. b) inbecillis, post corr. inbecillis, 1.

1) Phil. 4, 10: Gavisus sum autem in Domino vehementer. 2) Avigliana, Prov. di Torino, circa. di Susa. 3) Cf. Verg. Aen. II, 222: Clamores simul horrendos ad sidera tollit. 4) Gen. 28, 17: Quam terribilis est, inquit, locus iste! 5) Ps. 117, 23: A Domino factum est istud: et est mirabile in oculis nostris. 6) Cf. Aen. I, 228: lacrimis oculos suffusa nitentes.

locus ea ratione, ut, si quis eius constitutionis in posterum contemptor fieret, apostolicae sedis esset iudicii reus^a.

XII. Ab illo tempore itaque^b sanctus heremita Iohannes usus cellula iuxta posita montem solus incolere coepit, et sanctus Domini archangelus loci sui dilectorem et provisorum se esse luce clarius manifestare non distulit. Non multum namque temporis effluxerat, et ecce viri sanctorum apostolorum Petri et Pauli lumina necnon et eiusdem sancti archangeli patrocinia in monte Gargani adire festinabant. Cumque in Segusiana^{c,1} valle positi praescriptam ecclesiam in summitate^d montis tamquam in specula sitam conspicerent^e, ignari rerum, a quo constructa vel cuius^f nomini² dicata esset, studiose requirunt. Quibus cum senex nuper gesta retulisset, unus illorum, qui podagrae morbo graviter vexabatur, laetus valde effectus, socios hoc modo affatur: 'Nostis, o sodales, quanto pedum meorum torquear dolore et quam saepe vos offenderim in hoc itinere mea tarditate. Unde quoniam ad illum sanctum Gargani montem, sicut proposueram, nequeo perlingere, obtestor per eum, quem animarum fidelium ducem post mortem maxime credimus, ut liceat mihi saltem istud sanctum oratorium illi dicatum invisere eumque, ut in hora exitus sit animae³ meae propitius, exorare, vosque ipsi aut mecum pro vestra mercede ascendatis aut in montis calce reditum meum maturum expectetis.' At illi in eum maligne tumultuantes, ita illi exprobrant: 'Quid est, miser homo, quod loqueris? Quo nisu vales per aspera et ardua scandere, qui planae et dudum⁴ tritae⁵ viae laederis planitie? Abi quo vis, insane, dispareat, qui te expectaverit.' Tunc ille deserto comitum contubernio sumptaque fiducia⁶ ex amore archangeli, quod impossibile putabant, aggreditur et magis genibus et manibus humectavit solum lacrimis et inter vota et preces, quas ex affectu⁷ intimo fundebat Domino eiusque archangelo, quod sit derelictus a viris suaeque facit mentionem infirmitatis. Interea, ut assolet fieri, prae labore et maestitia somnus hominem corripit, et post aliquot⁸ horas sopore⁹ solutus coram altari sancti Michaelis in monte nimirum Gargani sese sospitem et incolumem invenit. Quanta tunc flens largiter ibi quoque lacrimarum prae gaudio fuderit flumina, si vellet exprimere¹⁰, Tulliana, mi fallor, succumberet facundia. Fortassis, quod loquimur, pro sui novitate et miraculi magnitudine cuiuslibet videtur incredibile. Sed, o tu, qui inde ambigis, veterem Danielis¹¹ historiam non te pigeat retexere, et quo pacto¹² angelus Domini per terrarum tot spacia Abacuc per capillum¹³ Danieli in lacu Babilonico sedenti et famelico asportaverit, si ratione non comprehendis¹⁴, indubitanter actum crede. An negabis, incredule, quod tunc factum est per angelum, non potuisse nunc fieri per summum archangelum? Vir igitur ille¹⁵, cum suae sospitatis auctori quantas potuit gratiarum ibi¹⁶ persolvisset actiones, laetus et exiliens inde repedabat¹⁷. Iamque Romam¹⁸ transierat, cum infidi comites eius nondum ad Urbem pervenerant. Quem cum sibi obviam eminens redeuntem contemplarentur, ammirantes mutuo alter aiebat ad alterum: 'Ho, Deus, quem video? Num¹⁹ iste est²⁰ noster socius, qui apud Clusam a nobis est relictus?' Et alter: 'Non est', ait, 'ille, sed similis eius. Nam ille podager, iste incedit²¹ firmus et incolumis. Sed quid? Certe is ipse est. Salve, bone vir.' At ille: 'Salvete vos, o boni²² sodales.' 'Quid est hoc?', inquit, 'quis te huc adduxit' aut quomodo sanus effectus es? Quibus cum praescripti miraculi seriem retulisset, tantae rei novitate attoniti dixerunt ad eum: 'Num ista sancto²³ apostolico per ordinem non aperuisti? Revertere nobiscum, ingrante, revertere et narra, quanta tibi Deus fecerit.' Et²⁴ ille: 'Faciam ita, tametsi²⁵ vos non promerueristis'. Rediit, narravit et ad amorem venerabilis huius loci Romam matrem civitatum²⁶ accendit²⁷, totaque Italia, qua veniebant, huius miraculi fama pertonuit²⁸.

XIII. Per idem tempus imperante Ottone²⁹ juniore augusto³⁰ quidam nobilium Hugo

a) Miraculum primum *in*scr. 2. b) itaque *om.* 2. c) Segusiana 2. d) summitate 1. e) concupiscerent 2. f) nomini cuius 2. g) plane *via* *add. sed del.* 1. h) terne 1; triste 2. i) retando 2. k) affectu 1. l) separe 1. m) *expr. om.* 2. n) capitis sui *add. 2 cum Vulgata.* o) ita 1; opredis 2. p) ille *supra*scr. 1. q) ibi *om.* 1. r) Repedabat 2. s) ne 2. t) noster est 2. u) derelictus 2. v) ince/dit, *una littera erasa*, 1. w) *add. om.* 1. x) sacro sancto 2. y) Et ille *om.* 2. z) tñ et si 2. a) ascendit 2. b) Miraculum *in*scr. 2. c) Ottone 1; Otlone 2.

1) Vallis fluminis Dorae Ripariae, ubi oppidum Susa 978—983 aut Otto III. 988—1002, imperator ab situm est. 2) Cf. Dan. 14, 32 sqq. 3) Otto II. anno 996.

nomine de Arvernensi^{a-1} comitatu cum propria uxore sancti^b apostolorum principis Petri limina petiit et, licet innumerabilium graviumque peccatorum sibi esset conscius, beati^c tamen apostoli misericordia, cui pius Dominus^d ad sui amoris periculum ter suas oves pascendas commisit^e, reformari ad spem vitae non cassam fiduciam sumpsit. Veniens igitur Romam horribile primum et lucrosus^f miraculum de se ipso cunctis intuentibus praeibit, cum ad gradus exteriores ecclesiae sancti Petri veniens nec ultra valens^g progredi^h fixus et immobilis haesit. Et quanto magis, ut intrare posset, rotabaturⁱ in circuitu, tanto longius propellebatur a sacro templi aditu. Quod intelligens sibi contingere facinororum suorum immensitate torquetur dolore miserae nimis et peccatricis conscientiae plurima-
 10 que turbatur anxietate. Nitebatur Petrum, communem spem miserorum, lacrimosis suspiriis nec se palam prodeuntibus, ut sui miseretur, inflectere, quia palpitabat lingua mala^h confusione, quaeⁱ peccatum celando solet accumulare, et^k erubescere fateri, quod non erubuit perpetrare. Tandem coactus uxori suisque circumstantibus, quo cruciaretur igne conscientiae^l, proclamat et tam papam tunc temporis Silvestrum^m quam ministros altaris sancti
 15 evocari exoptat. Quibus clementer venientibus dolorem dolorisque causas exponit et in suis vicariis experiri Petri mansuetudinem suppliciter humi prostratus exposcit. 'Apostolica sedes', ait ad eos, 'quos iudicat, tamquam filios advocat et tenerae pietatis dulcedine re vera sicut mater, quos percudit, amat. Inaudito torqueor miser conscientiae peccatricis cruciatuⁿ, quia in tranquillo, quod alii nunquam reor accidisse, periclitor portu, dum fons
 20 misericordiae post magistrum, qui etiam nolentes suis ad salutem retibus trahit^{o-4}, me quasi filium gehennae^o omnino repellit. Sed exigit, scio procul dubio, singularis dulcedinis pastor criminum confessionem et secundam post^o baptismum, quandoquidem prima me comprobat apostatam, hostis abrenuntiationem. Assentio et confiteor, abrenuntio et a fonte Davit^q, qui in ablutionem menstruae patet, per ministerium^p domini mei Petri
 25 consilium requiro.' Haec querimonia dulcia Romanae pietatis viscera concussit^q, et tantorum criminum reus^r de constructione unius coenobii, ubi perpetuiter a monachis Domino serviretur, sponsonem fecit, exigentibus tam memorato papa quam ministris apostolicis. Purgatus itaque tali poenitentia et confessione, sic demum limina sancta ingredi et locum vestigiorum Dominiⁱ permissus est osculari; et facere gestiens, quod promiserat, ad propria coepit cum gaudio regredi.

a) aruernesi 2. b) verba sancti — rotabatur (lin. 1—7) et pars sequentium linearum et conscientiae — trahit (lin. 13—20), itemque quaedam sequentia parte folii superiore excisa desunt 1. Provana quae legere potuit, adnotamus. c) sequitur michael, postea del. 2. d) Deus 1 (secundum Provana). e) ita 2; fortasse luctuosum H. P. M. f) volens 1 (sec. Provana). g) gredi 2. h) magna 2. i) equa 2. k) et om. 2. l) cf. adnotationem b. m) ita contexit
 30 Provana; curiata 2. n) cf. adnotationem b. o) post om. 2. p) misterium 2. q) concussit 2. r) reus 1. s) Domini om. 2.

1) Hugo nobilis de Monboissier (départ. Puy-de-Dôme, canton de Brousse) cognomine Scutius sive Dissutus. Confer de eo privilegia Paschalis II. et Innocentii II., 40 Kehr, Italia Pontificia VI, 2, 125 nr. 14, 126 nr. 16 et Carutti, 'Il conte Umberto I. e il re Ardoino' (Roma 1888) p. 349; Savio I. l. p. 19. Ex privilegio Paschalis hoc loco annotanda sunt verba, quae partim ad chronica nostram redire videntur: 'Sicut ex gestorum veterum commemoratione cognovimus, Hugo nobilis pro-
 45 tenie vir, Arvernensis indigena, cui Dissutus agnomen fuerat, cum ab apostolorum liminibus regrederetur, montem Pyrchirianum in Taurinensi parochia, qui hodie Mons Clusarum dicitur, ab Arduyno marchione statuta pecunia comparavit et cum pro b. Michaelis ecclesiola in eiusdem montis fastigio constituta Taurinensis episcopi Amizonis literis ab omni ecclesiastica dominationis conditione fieri liberum impetravit. Porro et emptionem ipsam et libertatem ipsam non tantum
 50 Romani pontificis, qui tunc temporis ecclesie presidebat, set imperatoris quoque sanctionibus instituit confirmari. Edificatum itaque in monte ipso monaste-

rium cum possessionibus circumquaque acquisitis supradictus Hugo Dissutus in ius et tutelam Romane ecclesie tradidit. 2) Ioh. 21, 15—17: Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iohannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Iohannis, diligis me? Ait illi: Etiam domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: S. I., amas me? Contrastatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? et dixit ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas. 3) Silvester II. Apr. 999—12. Mai 1003; cf. quae de eo diximus in 'N. Archiv' XLV, 252, 254. 4) Cf. Matth. 4, 18 sq.; Marc. 1, 16 sq.; Luc. 5, 1—6. 5) Matth. 23, 15: Vae vobis, scribae et Pharisei hypocritae, quia circutis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum, et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennae duplo quam vos. 6) Zach. 13, 1: In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Ierusalem in ablutionem peccatoris, et menstruae.

XIV. Emensis igitur longioris viae spatiis cum boni desiderii plenus una cum uxore suisque Segusiam venisset et in familiari sibi bene nota domo cum vetere amico hospitatus esset, ab eodem hospite causa familiaritatis diligenter coepit inquiri, qualiter cursum explesset itineris sui. Serialim cuncta retulit et universae rei, quam praefati sumus, mirabilem notitiam dedit. Attonitus hospes tanti stupore miraculi simulque laudibus diutius immoratus omnipotentissimae misericordiae Domini dixit ad eum: 'O domine Hugo, si^a desideras boni voti compos existere, nulli alii melius post gratiam principis apostolorum, quam principi^b caelestis exercitus archangelo Michaeli te decet coenobium construere, ut dimissis omnibus peccatis tuis in die^c exitus tui^d de hoc exilio animae tuae iste sit ereptor et Petrus receptor.' Simul etiam locum praefatum, quoniam^e proximus, videlicet 10 duodecim milibus esset, ostendens et praefatorum miraculorum nobilissimam narrationem prosequens animos viri iam dudum ad id^f intentos exhortationis^g bonae scintillis accendit; atque sic tandem et verba salutis et diem, quo fessi venerant, nox subsequens clausit. Adest archangelus per visionem soporatis utrisque coniugibus^h et eadem specieⁱ eisdem- que verbis conspicitur et auditur a duobus. Horiatur et imperat, ut in loco, quem hospes 15 designaverat, totius consilii vires figat et absque omni dubitatione monasterium fabricans animae suae caeleste se construere palatium non diffidat. Vir post revelationem prior evigilat, et dum uxori Isengardae^k nomine totius tenorem visionis narrat, postquam et ipsa retulit suae concordiam visionis, otior stratu se proripit^l et hospitibus^m sciscitatis, quomodo melius ad effectum res ducatur, sagaciter consilium quaerit. Tunc uxor hospitis 20 Eva, melior consiliis Evae prioris, verborum, quae sero contulerant — namⁿ his ipsa plurimum institerat — narrationem archangeli monitis corroboratam gavisa una cum viro, quantis valet ingeniis, omnes directos aditus incipiendae finiendaeque rei^o perquiri^p, tandemque simul conferentibus^q sani vena consilii a fonte sapientiae patris processit, qui^r in evangelio 25 suis promittit fidelibus dicens: 'Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum'.

Matth. 18, 20.

XV. Igitur levaturi tanti molem palatii Hugo et uxor eius omnibus modis harenam^a nocituram prudenter explorant et eam obstruere felici conamine^b parant, ut supra firmam petram^c secure fundamentum nunquam casurum iaciant. Ascensi^d ergo diluculo vehiculis Hardoini^e marchionis curiam, quae tredecim tantum milibus in castro Avilliano tunc 30 aberat^f, celeriter^g adeunt eumque ibi cum uxore nichilominus nutu divinitatis, ne diutius^h fatigentur, inveniunt. Nobilesⁱ et elegantis habitudinis peregrini^j ex cismontanis^k partibus advenisse principi nuntiantur moxque ab eo, sicuti^l nobilibus mos quodammodo^m naturaliter inest, si boni sunt, honorifice suscipiuntur. Adventus causas exponunt et licentiam construendi coenobii inⁿ memorato multoties loco petunt, ea videlicet ratione, ut gloriosus 35 marchio, quantum vellet auri vel argenti, mulorum^o ceterorumque vehiculorum, quae adduxerant, optimam copiam benigne reciperet et locum ab^p omni sua proheredumque suorum saeculari^q potestate scripto iudiciali solveret, quatinus in posterum Deo inibi servituris a cunctis, quae saeculi potestatibus vel ex debito vel ex terrore^r fiunt, expedita libertas condicionibus esset. Liberalissimus princeps libenter annuit et in primis gratis, 40 quae^s petebantur, exequi volens, postmodum^t saniori consilio precium, quod iustum visum^u est, benigne recepit, ut et evangelico exemplo, quemadmodum de pretio Domini emptus^v est ager in sepulturam peregrinorum^w, monachis saeculo morituris in eodem loco pretio vitalis sepultura proveniret et futuris temporibus refragandae coenobii libertatis occasio

a) si *superer.* 1. b) principis (sic) 2. c) indi, post corr. in die, 1. d) sui 1. e) ita (qm) 2; quam 1. f) it 1. 45 g) exhortationis, post corr. exhort. 1. h) coniugibus, n. eras, 1. i) specie 1; eandem spem 2. k) Isengarde 1; yengarde 2. l) proripit 2. m) ospitibus, corr. hosp., 1. n) namque 2. o) rei *superer.* 1. p) proquiri 2. q) conferant 1. r) que 2. s) herenam 2. t) cognamie 2. u) aciant 2. v) ascensus 2. w) ardoini 2. x) aderat 2. y) celester 1. z) utius, post corr. diutius, 1. a) nobilis 2. b) peregrinis 1. c) eis montan¹ 1; eis moutanis 2. d) secuti 1. e) quoq^o 2, ita sapientis. f) im 1. g) multorum 1. h) pro 2. i) sedit 2. k) quia corr. 50 quae 2. l) postmodum 2. m) nismum, ultima hasta postea fortasse adscripta, 2. n) emptus 1.

1) Matth. 7, 24: *Omnis ergo, qui audit verba mea haec et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram, et Regula S. Ben., Prologus.* 2) Ardoinus V. e genere Taurinensium marchio-

num; cf. Bresslau, 'Jahrb. Konr. II.', I, 379; Savio I. l. p. 40 sqq.; Provana I. l. p. 106 f. 3) Matth. 27, 7: *Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum.*

nulla foret. Post haec ad ospitium laetus Hugo regreditur^a et consilio nichilominus hospitibus virum, cui tutelam^b loci committeret, quaesiturus, interim, quia viae occasio se praebuit, cum paucis ad montis^c cacumen^d habitudinem loci visurus potius animi quam vi corporis — nam via erat difficillima^e — trahitur. Aestu ergo vel labore fessus admodum, imo^f omnino^g siti nutu Dei deficiens ad pedes heremitae, cuius^h aecclesiae contigua erat cella parvissima, prosternitur et, ut archangeli, si non humano consilio tanti periculi medelam quantotius inueniat, deprecatur. Audivit ab illo aquam in proximo non haberi, vinum autem in ampullulaⁱ parva, quantum^j ad unius missae celebrationem vix posset sufficere, contineri; penes se nil omnino remedii fore, nam virtutem^k archangeli procul dubio omnia posse. Instante, quem sitis et aestus periculum cohartabat^l, heremita tandem pietate concubitus^m et archangelum, si status loci sibi placeatⁿ, devoti viri mederi periculo deprecatur.

XVI. Mox — mira dicturus sum — praedictam cernit ampullulam, quasi ab imo^o scaturiente vena fontis, inundare et summum archangelum virtutem visibilem exhibere. Quantum oportuit, potati sunt, qui venerant, et accepta benedictione redeuntes, sicut praediximus, virum tutelae loci^p congruum — nam heremitae nulla iam nisi de caelestibus cura erat — reperire desiderantes ad ospitium properant. Retulit hospiti vir Deo devotus, quod acciderat, et inter verba locutionis, aestu boni desiderii non minus quam prius siti corporis aestuans, iterum atque iterum de loci tutela, cui esset oportune committenda, verbum repelebat. Aderat ibi quidam natu Domini vir religiosus ordinis monastici nomine Atvertus^q, qui in Lisathio^r monasterio abbatis prius officio functus atque ab hoc a contrariis sanctae religionis expulsus, tunc a liminibus apostolorum regressus in eodem per aliquot^s dies fuerat hospitio remoratus. 'Hunc', ait hospes, 'ut reor, gratia divina providit, qui non ut novus, sed expertus officii monastici^t parvas expensas adhuc incompositi locelli, spiritu pauper, amore religionis amabit et humili suae paupertatis obsequio servituri in posterum Christo, quae satis sint^u, divitias aggregabit^v'. Auditis his venerabilis peccator Hugo in laudem redemptoris attollitur et hoc quasi auspicio iam poenitentiam suam Deum quodammodo recepisse gratulatur. Praefatum ergo virum religiosum Atvertum^w multis precibus vincit et relictis, quantum ad praesens ut peregrinus poterat, necessariis, ei locum committens^x, citius rediturus ad sua cum gaudio rediit^y.

XVII. Exinde vir Deo plenus Advertus^z omnino plena devotione satagens oportuna monachis aedificiola^{aa} secundum situm loci — nam scopulis asperum erat — coepit construere et, quicquid usquam colligere poterat, modico victu contentus, ad id solum expendere. Tempore constituto, sicut promiserat, Hugo rediit et omnibus necessariis impensis ad perficiendam aecclesiae fabricam^{ab} datis iterum ad praefatum marchionem transitum fecit et ab eo, sicut et prius dato pretio villulam monti contiguam nomine Clusam^{ac} et aedificandis villulis congruas terras nichilominus contiguas^{ad} adquisivit. Ut autem libertatis^{ae} loci, pro qua praecipue satagebat, scrupulus omnino nullus inesset, Taurinensem pontificem, qui Amizo^{af} dicebatur^{ag}, adiit et oblati, quae tantum virum decebant, muneribus cunctis iterum locum solvi condicionibus cum anathematis etiam interpositione favorabiliter impetravit; indeque Romam profectus^{ah} omnium praedictarum sponsionum tam pontificis quam marchionis tenores omnemque sui operis hordiens hystoriam papae Silvestro retulit et eius ad praesens, imo^{ai} principis apostolorum auctoritate, postea vero etiam imperatoriae maiestatis^{aj} corroborari locum literis et nomine fecit. Post haec, quo advixit^{ak},

a) regrederetur 1. b) tutelam 1. c) montis 1. d) cacumine 2. e) erat difficillima, corr. difficillima, 1; 45 difficillima erat 2. f) nimia 2. g) cui 1. h) ampulla 2. i) quantum om. 1. k) virtute 2. l) choartabat, h ex corr., 2. m) comutatur (sic cocutatur?) alia manu in loco vacuo ins. 2. n) sequitur Miraculum 2. o) vno 2. p) loci om. 2. q) ut virtus 2. r) aliquid 1. s) monastici 2. t) fuit 1. u) congregabit 2. v) ita 1. 2. w) quem mittens 1. x) Miraculum inserit 2. y) ita 1. 2. z) edificiola 1. a) fabitum 1. b) dusam 1. c) continguas 1. d) libertati 2. e) Amico dic. 2; dicebatur om. 1. f) profectus om. 2. g) imo om. 1. h) ita 1. 2.

50 1) Arvens nominatur in Chron. S. Maxentii Pietavensis ad annum 987. (sic!), cf. p. 961 adnot. 7. Sed ex serie abbatum Lesiensium Atvertum vel Arveum illum munus abbatis numero nonum inter a. 983. et 987. gessisse patet. Cf. quae de eo diximus 'N. Archiv' XLV, 253. 2) Lézat, arr. de Pamiers, dép. Ariège, dioc. Tolosanae, de quo cf. Gallia Christiana XIII (1785), 204 sqq. 3) Praeceplum deperditum, sed cf. quae de eo H. Bresslau in 'N. Archiv' XXII, 182 sq. disseruit; praeeplum Silvestri H. ex hoc loco enotat Kehr, Italia pont. VI, 2, 122 nr. 1.

omnia monasterio secundum posse necessaria vel attulit vel direxit^a, et exinde coenobium incrementis oportunis ex tempore Deo favente meritis hactenus archangeli crevit et variis miraculis coruscans diversis^b populis^c gratum et venerabile fuit. Ne autem aliqua dubietas ex his, quae relata sunt, in cordibus fidelium possit oriri, testis est praedicti^d Hugonis^e filius Mauricius, testis et ipsa familia, quorum vel suis vel parentum proximis diebus tantis indiciis angelica virtus dignata est propalari.

XVIII. Igitur venerabilis papa Nicholaus, quod nomen victoriam populi nimirum catholici sonat^f, narrationis huius ordiendae laudator atque praeceptor^f extitit, ut cunctis legentibus innotesceret praedicti loci curam specialiter^g ad sedem apostolicam^g pertinere et, quisquis fidelium in fine caducae atque transitoriae vitae pennis angelicis^h ad caelos optat evehi, contra locum, quem Michael princeps angelorum dilexit et elegit, veretur aliquid iniquum moliri, quatinus in domo sua absque scissionibus cordium cum pace, quae hominum bonae voluntatisⁱ propria est^k, sit nomen Domini semper benedictum, qui omnes suos spiritus administratorios^l propter eos, qui hereditatem capiunt salutis, implere gratuite in^l ecclesiae^l suae mittit ministerium^m.

XIX. Annoⁿ igitur nouagesimo sexagesimo sextoⁿ incarnationis dominicae constructis, ut fertur, in eodem loco feliciterⁿ officinis coenobialibus, prout erat possibile, cum ille vir illustris Hugo in armis^o strenuus, sed in Dei rebus circa finem magis devotus, locum, quem, sicut^p supra retulimus, pretio sibi ut proprium vendicaverat et apostolica auctoritate seu praeceptis regalibus munierat, abbati dumtaxat ac monachis abendum tradidisset, 20 postquam etiam sanctus Iohannes heremita necnon et bonae memoriae Advertus^q abbas migrasset^r ad Dominum, successit ei in regimine fratrum consensu et electione vir mirae^s simplicitatis ac prudentiae, merito Benedictus et nomine. Hic cum plurimis floreret virtutibus, tanta dicitur caritatis^t affluentia^t refertus^v et hospitalitatis liberalitate munificus, ut omnes ad se venientes et montis ardua ob^w archangeli patrocinia petentes maximeque 25 Galliarum^x, Aquitanicorum^y et Hispaniarum populos Romam adeuntibus libentissime susceperet, foveret^z eisque munera retentis, quae^z fratrum^a tantum usus poterant competere, benignus impertiret. Cuius quam plurimi gratiam amirati — erat quippe moribus et canis angelicus decoratus — aiebant: 'Ecce vir prudens, qui aedificavit domum suam supra petram^b, in cuius ore dolus non invenitur^c, quo fidei dispensatore^c archangelus Domini gratulatur 30 et huius loci fama sua ubique extendit insignia'. Coeperunt namque nonnulli et praecipue de ultra montes ad hunc locum gratia religionis concurrere et saeculo renuntiantes sub illo sene glorioso normae regulari sese subdere. Langobardi^b enim quam^c plures fulti inimica fidei calliditate haud^d facile acquiescunt monachilem habitum suscipere^b. Multi vero nobilium atque divitum gratiam cupientes referre eius benedictionibus, quo 35 sibi principem angelorum conciliarent in die sui^e exitus, alii ditaverunt locum suis honoribus, alii tradebant pueros suos Domino educandos immaturis^f teneros aetatibus. Est namque locus ab^g omni^g impedimento et saeculari tumultu semotus^h, nullus hominum seu animalium

a) dixerunt 2. b) dominicus 2. c) populus et 2. d) praedictis 1. e) Hugoni 2. f) ordiendae auctor^r extitit 2. g) ad s. a. specialiter 2. h) pennis angelicis angelicis 2. i) voluntati 1; voluntati, ri incertum, 2. k) vivere cupit, 40 interdixit suppl. Provana. l) mie (misericordie) 2. m) Miraculum add. 2. n) fideliter 2. o) armus corr. armis 2. p) sicut om. 2. q) advertus 2. r) migrasset 2. s) mirae om., spatio vacuo rel., 1. t) claritatis, 1. eras., 1. u) effluentia 1. v) refertur 1. w) ab 1. x) Galliarum 1; galliarum sive galliarum 2. y) ita 1; aquitanicorum sive aquitanicarum 2. z) foveret — retentis, quae om. 1. a) fratrum om. 2. b) Langobardi — suscipere om. 2. c) quod 1. d) haut corr. haud 1. e) sui om. 2. f) immaturis sive 1 maturis 1; in maturis 2. g) ab omni om. 2. 45 h) remotus 2.

1) Nicolaus II., 1058—1061; *ύβρυ, λαός*. 2) Luc. 2, 14: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax in hominibus bonae voluntatis*. 3) Hebr. 1, 14: *Nonne omnes sunt administratori spiritus in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis?* 4) Hic incipit chronicae secunda pars, vide praefationem. 5) Perperam; cf. quae de anno fundationis coenobii diximus in 'N. Archiv' XLV, 252 sqq. Etiam in Chron.

S. Max. Pict. anni non recti — 868, 872, 937 — nominantur. (Marchegay et Mabille, 'Chroniques des églises d'Anjou', Paris 1869, p. 868, 370, 377.) 6) Matth. 7, 24. 7) Is. 58, 9: *eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius*. 8) Luc. 12, 42: *Dixit autem Dominus: Quis putas est fidelis dispensator et prudens etc.*

ibi perstrepi^a clamor atque rugitus, iacet^b porrecta Italiae planicies suis^c iocunda locis ac fluminibus, humanos interdum quae valeat recreare visus. Tepidae sunt hiemes, aestas verum^d imitatur^e tempus, gravibus^f morbis nec nocet autumpnus^g. Mens Deo famulantium tali fota^h quiete et admonitaⁱ qualibet^j terrena pulcra rerum opportunitate vociferatur iubilando frequenter cum exultatione: 'Magnus Dominus et laudabilis valde in civitate Dei nostri in monte sancto eius'¹.

XX. Dilectus itaque Deo et hominibus ille venerandus senex Benedictus, optime^k agens gregis commissi custodiam, utpote pastor egregius, sanctitatis gratia claruit suis temporibus ampliavitque monasterium, favente archangelo, rebus, personis et honoribus.

¹⁰ Et cum a plerisque hospitibus et monachis quasi pro consilio hortaretur magnorum coenobiorum tutelae^l et ordinationi locum suum committere eorumque consuetudines admittere, non acquiescebat dicens: 'Sinite, fratres, sinite sancti^m patrisⁿ nostri Benedicti regula^o parvitatem nostram contentam esse, quae, si quid videtur addendum, abbatis admittit^p arbitrio supplendum pro ratione et tempore^q. Non ita est, ut dicitis. Videtis

¹⁵ locum conductu^r difficilem et arduum altera consuetudine modificandum. Neque enim humano quolibet indiget magisterio, qui angelorum saepe fruitur solatio tantique provisoris gaudet patrocinio et satis^r metuendo quandoque addicitur^s ministerio. In hoc nimis monte nullus est locus crimini, nec est fas sub eius conspectu scelerato^t latebras^u delitiscendo^v quaerere^w, quem ipse statim insequitur sua fulminea et terrificata lampade.

²⁰ Aliquando^x etiam, si uspiam in monte facinus committitur, sacras iaculatur et arces^y, adeo ut plerosque terreat innocentes^z, neque novit^{aa} igneum ponere tumultum, donec, quod humanum latebat oculum et manebat inultum, satisfactione^{ab} ac confessione forte^{ac} fiat indultum^{ad}. Sic pater inclitus aiebat, sic apostolica disertus simplicitate callebat, regulam^{ae} tantum almi patris et^b eximii ducis monachorum Benedicti suadebat perscrutari et ob-

²⁵ servare^c et super ea clamare, ceterum in cuiusque abbatis arbitrio ordinationem sui monasterii pendere; quod eiusdem loci conventus usque hodie habuit celebre^d.

XXI. Praetereundum^e silentio non arbitror^f quoddam miraculum, quod sanctae memoriae Aicii, prior aequo ipso actu reverendus, de abbate iam dicto referre solebat. Cuius ob^g hoc testimonium veritate creditur subnixum, quia fuit homo, ut aiunt, ad

³⁰ unguem^h factusⁱ et in religiosa conversatione totus sibi teres atque rotundus^j. Qui inter ceteras animi virtutes, quibus admodum pollebat, discretionis gratia, quae^k omnium virtutum generatrix, custos atque moderatrix patrum diffinitione^l praedicatur, fuit ita praeditus, ut nullius diei feriatu atque profesti^m occasione solitae ciborum restrictioni seu quantitati quippiam addere vellet aut demere. Constans semper in sancto proposito et vigiliis

³⁵ crebro inserviens flagris proprium corpusculum coerebat, operi manuum et lectioni sedulus operam dabat. Castus mente et corpore, tandem multiplicatus in senectia uberiⁿ concessit naturae. Cuius sepulcrum recenter^o aperientes quidam fratrum eius alumpni quadam curiositate ducti mira odoris fragrantia sunt repleti. Hic namque, inquam, prior de illo venerabili Benedicto asserebat, quod moris illi fuerat beatæ Mariae^p genitricis

⁴⁰ a) strepit 1. b) iacer 1. c) suos 1. d) ver non 2. e) imitantur 1; mulatur 2. f) gravibus autumpnus deest 1. g) fora 1. h) admoniti 2. i) quamlibet 1. 2. k) obtine 1. l) tutelę 1. m) sancti om. 1. n) patris regula Benedicti, om. nostri, 2. o) permittit 2. p) conductum 2. q) ut salutis 2. r) ad dñ 1. s) scelerato, b eras, 1. t) latebris 2. u) delitiscendo 2. v) quaerere — Aliquando om. 1. w) ita 1. 2; an legendum nocentes? Br. x) ita 1. 2; forte legendum moratur? Br. y) satis fractione, r eras, 1. z) fore 2.

⁴⁵ a) regula 1. b) et om. 2. c) observari debere 2. d) sequitur in 2: et cetera. Explicit legenda concepcionis basilice beati archangeli Michaelis de Clusa. Sequentia desunt 2. e) Praetereundum, terium o post corr., 1. f) arbitror 1. g) ab, corr. ob, 1. h) ungem 1. i) quem 1. k) profesti 1; profesti Proczna. l) recenter 1. m) Mariae e corr. 1.

1) Psalm. 47, 2: Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto eius. 2) Cf. Regula S. Benedicti c. 3: sed magis pendeat in abbatis arbitrio et quod salubrius esse iudicaverit ei cuncti obediunt; c. 65: in abbatis pendere arbitrio ordinationem monasterii sui. 3) Cf. Hor. Carm. I, 2, 3 sq.: Delectera sacras iaculatus arces | Terruit Urbem. 4) Hor. Sat. I, 5, 31 sqq.: ... Interea Maecenas advenit at-

que | Cocceius Capitoque simul Fonteius ad unguem Factus homo, Antoni non ut magis alter amicus. 5) Hor. Sat. II, 7, 86: fortis et in se ipso totus teres atque rotundus. 6) Regula S. Ben. c. 64: Testimonia discretionis, matris virtutum. Vita S. Guillelmi Divionensis c. 9, Migne, Patrol. lat. 143, p. 706: materque virtutum discretio. 7) Ps. 91, 15: Adhuc multiplicabuntur in senectia uberi.

Domini et Salvatoris nostri laudum officia nocte dieque ante eius venerandum altare, quod illius gloriosae et incomparabilis imaginis praesentia insignitur, devote ac sollempniter agere. Quod opus cum^a nullatenus intermitteret, nocte quadam lecturus ibi ex more lectionem lucernam ipse tenebat, quae venti flamine^b, ut assolet fieri, extincta est. Quo casu cum pro lectionis dilatione magis anxaretur, de cereo, qui ante sancti Michaelis altare perpetuis fovetur ignibus, subito sese flamma prorupit et in manu illius non sine fratrum admiratione lucernam accendit. Quod ubi Dei famulus vidit, vehementer obstupuit et solotenus prostratus diutius adoravit et fratribus, quo adviveret, ne cui miraculum proderent, interdixit. Quid plura? Annis XL^{ta} et III^{or} monasterium viriliter rexit tandemque sicut oliva fructifera in domo Domini^c in pace quievit.

XXII. Tale habuit sanctus ille locus sui primordii incrementum, talibus gloriatur auctoribus et tam gloriosus quam venerabilis extunc et nunc cunctis exstitit gentibus, exceptis Taurinensibus, qui tanquam Scyllei^a canes semper oblatraverunt et livido oculo coenobii commoda obliquare^e non^d cessaverunt³. Eorum tamen dentes omniumque male loco^e insidiantium^e vires archangelus ita potenter obtrivit, ut, si non voce, rebus equidem clamaret: 'Qui hos tangit, quasi si tangat pupillam oculi mei'⁴. Nemo enim locum seu illa, quae iuris eius sunt, aliquando iniuriis impetivit^f et illaesus abiit. Vocatus et non vocatus adest et sibi in aula sua digne famulantium seseque humiliter deprecantium vota benignus attendit et ab^e ore saevissimi drachonis⁵ incessanter protegit. Illius ergo quem caelestis curiae primatem, o grex Clusine, specialiter tibi delegisti, innitere patrocinio! Illum te decet prae^h omnibus venerari et glorificare cultu perpetuo, qui te sub umbra alarum suarum^g pie fovendo sic defendat in proelio, ne damneris sine fine in tremendo iudicio.

EXPLICIT.

a) cum *superscr.* 1. b) flamine 1. c) oblicare, *superscr.* qua, 1. d) ne 1. e) loquo insidien//antium 1. f) ipetivit 1. 25
g) hab 1. h) pro *corr.* prae 1.

1) Ps. 51, 10: *Ego autem, sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in aeternum.*

2) Cf. Aen. I, 200. III, 420, 424. 3) Cf. quae de monasterii Clusini auctoritate et de litibus inter illud et episcopos Taurinenses ortis disputavit G. Schwartz, 'N. Archiv' XLV, 239sq.

4) Zach. 2, 8: *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* 5) Apoc.

12, 16: *Et aduivit terra mulierem et aperuit terra os suum et absorbit flumen, quod misit draco de ore suo.* Apoc. 16, 13: *et vidi de ore draconis et de ore bestiae et de ore pseudoprophetae spiritus tres 30 immundos in modum ranarum.* 6) Ps. 16, 8: *Sub umbra alarum tuarum protege me.*

NOTITIA DEDICATIONIS ECCLESIAE SANCTI SALVATORIS IN MONTE AMIATA.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

⁵ *Notitia sequens, quae Popponem patriarcham Aquilegiensem sine dubio a Conrado II. imperatore, cum expeditionem alteram in Italiam praepararet, eo praemissum inter episcopos, qui circa finem anni 1036, dedicationi ecclesiae Montamiatinae interfuerunt, specialiter nominat, nobis servata est sine sanctorum et altarium nominibus in codice bibliothecae Vaticanae Barberin. lat. 679 (olim XIV, 52 sive 2888) saec. VIII/IX. (= 1), de quo cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 381; Ewald, 'Neues Archiv' III, 154; VII, 591; Kehr, 'Götting. Nachr.' 1903, p. 80. Notitia in codicis f. 133^r manu saec. XI. exarata a v. cl. F. Schneider, qui codicem accuratius inspicit, in usum nostrum benigne descripta est. Postea nomina sanctorum, quae in regula contenta esse dicuntur, hoc loco depravato (cf. n. g.) fortasse ex hoc libro regulae S. Benedicti in monasterio ad id tempus conservato aut ex forma genuina notitiae dedicationis addita sunt. Textus ita reamplificatus nobis servatus est in membrana archivi regii Senensis (= 2) scripta saec. XIII. ex. vel XIV., de qua cf. Lisini in 'Bullettino Senese di storia patria' XIII (1906), 513; ex qua W. Holtzmann nobis eam exscripsit. Idem textus in altera membrana ab eodem collata saec. XV. (= 3) ibidem invenitur, quae, ut prior, saec. XVIII. 'W 320' signata est. Quarum in fine reliquiae usque ad Rolandi abbatis tempus (saec. XII. ex.) acquisitae additae sunt.*

²⁰ Denique aliquarum reliquiarum summam nominatarum commemoratio adiuncta est, ut apparet ex scriptura membranae 3 consimili, sed non ex ea deprompta et in fine dilata, quam a. 1631. Ughelli in crypta ecclesiae s. Salvatoris repperit et in opere suo 'Italia sacra' III, 717 (= III², 623—4) edidit¹. Qua membrana deperdita Ughelli librum (= 4) adhibuimus.

P. E. Schramm.

²⁵ In nomine Domini. Amen. Anno Domini MXXXVI, indictione IIII, tempore sancti^a 1036. pape Benedicti², natus^b de Tusculana^c ex patre Alberico, et invictissimi imperatoris Curradi^{d-3} et Guinigi^e abbatis consecratum est templum hoc ad honorem domini Salvatoris et beate Marie semper virginis et multorum^f sanctorum^g, nomina^h quorum sicut sunt per singula altaria, continentur in regula^h. Ad cuius consecrationem fuerunt decem et octo inter

³⁰ episcopos et cardinales, inter quos fuit venerabilis patriarcha Aquilegensis⁴ cum religioso^h comitatu¹ clericorum et aliorum bonorum virorum, qui constituerunt^k remissionem^l decem et octo annorum ad tam pium locum venientibus criminalium peccatorum, ex quibus digne

a) beatissimi 4. b) nati 3; natus om. 4. c) Tuscula 4. d) ita 1. 2; Conradi 3. 4. e) Guinigi 2. 3; Guinzi 4. f) om. . . seo. 1. g) n. g. (quorum nomina 4) sicut (om. 3. 4) sunt p. s. a., quae continentur in hoc scripto 2—4. h) religioso om. 4. i) comitatu 1. k) constituerit 1. l) remissione 1.

1) Cf. etiam P. F. Kehr, Italia pont. III, 237. 2) Benedictus IX. 3) Pere eadem forma nominis (Conrado) scripto. 4) Poppo, nobilis Karinthiae, qui sedit a. 1019—1042; cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 31 sq.

972 NOTITIA DEDICATIONIS ECCLESIAE S. SALVATORIS IN MONTE AMIATA.

penitentiam^a receperunt^b, et tertiam partem venialium, quam preceperunt^c annis singulis
Nov. 13. advenientibus nuntiari idus Novembris in festivitate sancti Britii et usque ad octavam.

In¹ primis in altare^d maiore^d: de cruce Domini et de sudario, quod fuit super capite^e eius, et de linteo, quo^f involutum fuit corpus eius, et de lapide, quem angelus^g revolvit ab hostio^h monumenti, et de pulvere monumentiⁱ et de spongia, qua^k polatus fuit aceto, et de presepio, in^l quo iacuit^l, et de lapide, ubi stetit, quando^m transfiguratus est^m, et de lapide, super quem sedit, quando quinqueⁿ milia hominum satiavitⁿ, simul^o et de lapide, super quem oravit Dominus in monte Oliveti, et de lapide, super quem sedit^p, quando baptizatus est^q. Simul^r et^r in ipso altario^s sunt recondite reliquie^s sancte Marie genetricis domini nostri Iesu Christi, sancti Iohannis^t, sancti Silvestri, sancti Dalmatii^v, sancti Pantaleonis, sancti Naboris, sancti Felicis, sancti Gervasii, sancti Protasii, sancti Sebastiani, sancti Iovitte^w, sancti Fortunati, sancti Hermagore^x, sancti Cantii^y, sancti^z Cantiani^z, sancti Proti^{aa} et de mensa Abraham^b, quando angelum hospitio suscepit, sanctorum martirum Petri^c et Marcellini^c, sancte Agnetis^d, sancte Agathe^e, sancte Cristine^f, sancte Iustine, sancte Cecilie, sancte Mustiole, sancte Cantianille^g, sancti Martialis.

Item in altare de manu sinistra, quod^b est de parte monasterii^b: ipseⁱ vocatur sancte Marie et Iohannis baptiste, et sunt ibi recondite reliquie sancti Iohannis evangeliste, sancti Columbani, sancti Ambrosii, sancti Severi, sancti Geminiani, sancti Martini, sancti^k Severi^k, sancti Zenonis, sancti Proculi, sancti Sixti, sancti Valentini, 15 sancti Iohannis^l confessoris, sancti Marcellini, sancti Hylarii^m, sancti Fridiani, sancti Dionisiiⁿ, Rustici^o, Eleutherii, sancti Helysei^p prophete, sancti^q Arsenii^q.

Item in altare, quod est de manu dextra: ipse^s vocatur sancti Petri et sancti^t Pauli, et ibi^u sunt^u recondite reliquie sancti Iacobi^v, sancti Thome^w, sancti Anastasii, sancti Philippi, sancti Bartholomei, sancti Cosme^x, sancti Damiani, sancti Appollenari^y, sancti Laurentii, sancti Andree, sancti Stephani, sancti Malhei, sancti Symonis, 20 sancti Tadei^z, sancti Iacobi, sancti Zebedei, sancti Naçarii^{aa}, sancti Victoris, sancti Vitalis, sancti Vigili, sancti Savini, sancti Alexandri, sancti Pancratii, sancti Hysidori^b martiris.

In altare sancti Marci^c: corpus ipsius et reliquie^d sancti Martini et Abdon et Senen^d.

In altare, quod est de manu dextra: ipse^s vocatur sanctorum^f Petri, sancti^g Pauli et sancti Andree . . .^h

In altare, quod est deⁱ manu sinistra: ipse^k vocatur sancti Benedicti, sancti Gregorii et^l sancti Nicolai^m . . .ⁿ 25

In^o altare sancte Crucis: de ligno Domini, sancti Blasii martiris et reliquie sancti Adelberti^o.

Et^a post consecrationem ecclesie acquisierunt seniores^a nostri et nos fratres corpora sanctorum, quorum ista sunt nomina: sancti Marci^b pape et^c sanctorum martirum Fortunati^c et sancti^d Pontiani^d et^e sanctorum martirum^e Abundii^e et Abundantii^e et^f sancti Clementis^f et^g sancti Ianuarii^g et^h sancti Felicis^h etⁱ sancti Stephaniⁱ pontificis et martiris, sancti Silvestri pape^j, sancti Cyriaci^j, sancti Paulini, sancti Valentini^k, sancti Laurentii^k et^l 30 sancte Agathe et velum sancte Marie et sancti^m Iohannis et de sudario Domini et de linteo Domini.

Temporibus domui Rolandi^a abbas adquisite sunt reliquie sanctorum, quorum nomina hec sunt^a: . . .^b

- a) penitentibus 3. 4. b) receperunt 2—4. c) preceperunt 4. d) altari (et ita passim) maiori 4. e) capud 3. 4. f) quod 2. g) angelus om. 4. h) ostio 4; hostium 2. i) montis 4. k) quo 2. l) in — inquit om. 4. m) fuit 4. n) q. m. h. saturavit 3; saturavit q. m. h. 4. o) simul om. 4. p) stetit 4. q) fuit 4. r) simi- 35 liter 4. s) altari 4. t) vestimentorum add. 4. u) Iohannis (et ita passim) 4. v) Dalmati 4. w) Iovitae 4. x) Ermagoras 4. y) Eventii 4. z) et 3. 4. aa) Cantiani 3. b) Habraam 3. c) Marcelli et Petri 4. d) Agnes 2. e) Agate 3. f) xpine 3; Christinae 4. g) Cananillae 4. h) quod — monasterii om. 4. i) ipsum 3. 4. k) s. Severi om. 3; sancti Severini 4. l) Iohannis 2. m) Ylarii 3; Hilarii 4. n) Dionysii 3; Dionysii 40 om. 4. o) sancti Rustici et 4. p) Helisei 3; Elisi 4. q) et sancti 4. r) Arsenii 4. s) ipsum 3. 4. t) sancti 40 om. 4. u) sunt tibi 4. v) s. Thome, s. Iacobi 3. w) Thomee 2; s. Thomae — s. Bartholomaei (f. 19) hoc loco om., sed post s. Isidori mart. (infra l. 22) add. 4. x) et add. 3. 4. y) Apollinaris 4. z) Tadei 3; Thaddaei 4. aa) Nazarii 3. 4. b) Ysidori 3; Isidori 4; cf. etiam n. w. c) infra columnas add. 4. d) ita 2, ubi verba Abdon et Senen rasa sunt, sed legi possunt; r. s. m. et corpora sanctorum et A. et S. 3, ubi verba et corpora sanct. in fine subscripta et signo appo- sito ad hunc locum reiecta sunt; corpora sanctorum Abdon et Sennen et reliquiae sancti Martini 4. e) ipsum 3. 4. 43 f) sancti 4. g) et 4. h) hoc loco aliquid deesse videtur; lacuna non indicatur 2—4. i) in 4. k) ipsum 3. 4. l) et om. 4. m) Nycolay 3. n) In — Adelb. om. 4. o) seniores — Marci om. 4, ubi legitur: dominus abbas Rolandus cum fratribus corpus s. Marci. p) reliquias add. 4. q) Pontiani et sancti Fortunati 3. 4. r) et om. 4. s) martirum om. 4. t) Abundi 3. u) et om. 4. v) Stephani 2. 3. w) pape om. 4. x) Cyriac 2. y) Valenti 3. z) et om. 4. aa) sancti — sunt om. 4 (sed cf. n. o.), ubi legitur: Nonnullas alias honorificentissimas ac reconditissimas 50 reliquias infinitorum pene sanctorum, quae summa cum affectione in armario loci sacrorum sive sacristiae reconditae sunt, necnon vetus novumque testamentum seu bibliam scriptam manibus beatissimi pontificis Gregorii. b) hic fortasse aliquid drest; lacuna non indicatur 2—4.

1) De reliquiarum serie nonnisi in 2—4 conservata vide falionem. 3) Saec. XII. ex. vixit, cf. Kehr, Italia praefationem. 2) Incipit additamentum, vide prae- pontificia III, 242 sq.

NOTAE DE MATHILDA COMITISSA.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

Notae, quibus b. m. L. A. Muratori nomen 'Notae Mutinenses' dedit, duabus formis, longiore et brevior, in variis codicibus servatae sunt, quorum vetustissimus est

A = Cod. Mutinensis bibl. Estensis lat. 28 (signatus a. F. 2, 4; olim X. H. 22, antea V. A. 28), saec. XIV. scriptus, ubi post Domizonis epitomatores Padolironensem inter varia Notae insertae sunt. De quo codice retulerunt b. m. L. Bethmann in 'Archiv' XII, 696 et Mon. Germ. SS. XII, 350 et b. m. O. Holder-Egger in 'Neues Archiv' X, 228 n. 1, XVII, 473, XXXIII, 117.

Recentior, sed ex fonte saec. XIV. desumptus est

B₁ = Cod. Mutinensis bibl. Estensis lat. 1079 (signatus a. I. 5, 6; olim IV. F. 25), saec. XVII., quo continetur chronica Bonifatii da Morano anno 1349. die 8. Aug. defuncti, qui initio operis Notae inseruit. Codex descriptus est a G. Bertoni in Rer. Ital. SS. ed. L. A. Muratori, nov. edit. VI, 1 fasc. 49 (1907) (Relatio transl. corp. S. Geminiani), p. XIII, et praecipue a L. Vischi¹, qui codicem a Carandino cancellario Mutinensi transcriptum esse putat et aliud exemplar in bibliotheca Bononiensi repperit.

Iterum Notae ut pars chronicae alicuius traditae sunt in

B₂ = Cod. Mutinensis bibl. Estensis lat. 388 (signatus a. F. 3, 4; olim VI. F. 3), saec. XVI. scriptus, ubi autographum Alexandri Tassoni inest, ut Vischi l. c. p. XII sq. et Bertoni l. c. p. XI asseruerunt. Cuius historiographi 'Annales veteres Mutinenses' a 'Translatione S. Geminiani' et Notis supranominatis exordiantur, quibus alia manus postea varias notitias historicas inseruit. Exemplar huius chronicae, ut Vischi l. c. p. XV commemorat, in Cod. Mutin. bibl. Est. lat. a. N. 7. 23 (olim X. D. 31), saec. XVII, continetur.

Codices B₁ et B₂, quibus scriptorum Mutinensium opera conservata sunt, Notarum recensionem brevior, sed auctam itineris Heinrichi regis per agrum Mutinensem facti adiunctione tradunt. Cum Bonifatii chronica Alexandro Tassoni ignotam fuisse Vischi l. c. p. XXVII ostenderit, non B₂ ex B₁, sed ambos ex communi fonte prodixisse constat, qui lectionibus annorum 1109—10. codice A recentior fuisse demonstratur. Civitatis enim Aretii expugnatio ab A recte mense Ian. anni 1111. adscripta, sed in recensione B contractione verborum falsa una cum rebus mense Dec. anni antecedentis factis narrata est. Textus ergo non in A correctus, sed in B depravatus est, ita ut forma in A data magis sequenda sit. Quae igitur in initio finique codicis A de testibus decisionis a comitissa factae laudibusque illius relata in B desunt, iam ab ipso Notarum auctore conscripta et postea in Mutinensium operibus omissa esse nobis persuademus.

Encomium comitissae auctor inseruit, quod posteris . . venturis incredibile videri putabat; inde cum non diu post mortem Mathildae anno 1115. defunctae scripsisse apparet. Quem

¹) 'Mon. di storia patria d. province Modenesi. Serie di G. da Bazzano e di B. Morano . . a cura di L. Vischi, 40 d. cronache' XV: 'Cronache Modenesi di A. Tassoni, T. Sandonnini, O. Raselli' (Modena 1888), p. XIX sq.

hostem imperatorum fuisse facile patet. Ex diplomate Nonantulano hausisse ea videtur, quae ad annum 1109. affert. Neque quicquam aliud de auctore dici potest.

Loco igitur: 'Notae Mutinenses', quod nomen eis praeclarissimus ille bibliothecarius Estensis Muratori temere dedit, eis praebetur novus titulus: 'Notae de Mathilda comitissa'.

Primus L. A. Muratori in *Rer. Ital. SS. VI* (Mediol. 1725), 91—94 Notae ex 'codicibus Estensibus' edidit, qui A et B₂ codicibus usus est. *Chronica Bonifatii da Morano et historiographi Alexandri Tassoni curis virorum doctorum Mutinensium anno 1888. in lucem prolatis recensio etiam brevior omnibus nota facta est.*

Collationibus codicis A a v. cl. O. Holder-Egger b. m., codicum B₁ et B₂ a v. cl. H. Bresslau b. m. factis usi textum A, lectionibus ex B₁ et B₂ additis, secuti sumus.

P. E. Schramm.

- 1109 Nov. Millesimo^a centesimo nono, indictione^b tertia^b, de^c mense^c Novembris fuit^d domina Mathilda nobilissima comitissa^d in castro Vignole¹ et ibi concordavit dominum Iohannem^e priorem^f sancti Silvestri^g cum archypresbytero Iohanne^h sancti Michaelisⁱ de Nonantula, testificantibus^k proceribus et nobilibus viris Albricus et Tebertus de Nonantula et magister^l Rubertus grammaticus^{k. s.}
- (1110 Aug.) In¹ eodem² anno³ Henricus rex quintus intravit Italiam⁴, destruxit civitatem⁵ Novariam⁶, accepit Longobardorum⁷ fidelitatem⁸ et cum⁹ Mathilda¹⁰ comitissa nobilissima¹¹ Mutinensi pacem habuit firmissimam, que patrem eius Henrici Henricum devicerat. Deinde¹² transivit Alpes¹³, intravit Tusciam, ivit per¹⁴ civitates que vocantur Luca et¹⁵ Florentia¹⁶.
- (Nov.)
(Dec.)
1111 Jan. Millesimo² centesimo undecimo in^a mense Ianuarii supradictus^b Henricus quintus^c rex destruxit^d civitatem Aretium^d, ivit Roman^e, cepit papam Paschalem^f cum cardinalibus^g et^h prope urbem Rome tenuit eos in captione, donec papa promisit ei baculum et anulum, unde lis erat inter illos. Postea intra ecclesiam beati Petri coronavit. Inde reversus in Longobardiam venit ad supradictam comitissam Mathildam apud Bibianelum⁴. Ibi osculo⁵ pace firmata letatus et locutus cum ea plurimum die ascensionis Domini traspadivit atque ultra montes remeavit. Illo autem egrediente de Italia Mediolanensis destruxerunt urbem, que vocabatur Laude⁶, dum adhuc esset citra montes; igni civitatem incenderunt et muri lapides Mediolanum deportarunt, licet rex illis per suos nuntios prohiberet.
- (Apr. 13.)
(Maii 6—8.)
(Maii 11.)
(Maii 24.)
1115 Jul. 24. Anno Domini millesimo centesimo quintodecimo nono kal. Augusti obiit comitissa Mathilda nobilissima^k in comitatu Mutinensi in loco, qui vocatur Bondenum de Diacono⁸, ubi edificavit quandam ecclesiam, dum in infirmitate iaceret, ad honorem sancti Iacobi apostoli⁷, iuxta parietes cuius migravit de hoc seculo.
- Quamvis posteris nostris venturis incredibile videatur, paulisper de eius moribus prelibare curamus. Filia fuit cuiusdam Bonifacii marchionis et comitis in Longobardia et Beatricis nobilissime comitisse de terra Theotonica et regia stirpe; quae defunctis paren-

a) Anno domini MCVIII B. b) ind. tertia om. B. c) die octavo (8 B₂) pro de mense B. d) illustrissima domina comitissa Mathildis fuit B₁; M. c. fuit B₂. e) Iohannem B. f) monasterii add. B. g) Sylvestri B₂; de Nonantula add. B. h) Iohannem B. i) etiam add. B₂. k) test. — gramm. deest B. l) In om. B₁; In eodem om. B₂. m) domini MCVIII add. B₂. n) et add. B. o) civ. om. B₂. p) Navariam B₁; et add. B₂. 40 q) fid. Long. B₂. r) illustrissima add. B₂. s) Matildi B₂. t) nob. om. B₂. u) Deinde om. B; et firmata dicta pace add. B. v) Alpes, b puncto subscripto del. A; per agrum Mutinensem Alpes (Alpes p. a. M. B₂) et B. w) Lucam et Florentiam pro per — Florentia B₂. x) et om. B₁. y) sequ. ivit Aretium et destruxit B₁, et destruxit Aretium B₂, quod in A ad annum sequentem positum est. z) Anno domini MCXI (domini postea del. B₁) B. a) de B. b) suprad. om. B. c) rex quintus B. d) destr. civ. Ar. om. hic B (v. n. y.). e) et add. B. f) Pascalem B. 45 g) tredecim (tredecim ante card. B₂) add. B. h) omnia reliqua desunt B praeter: Anno domini MCXV obiit comitissa Mathildis B, De a. d. MCXV o. Mathildis illustrissima comitissa B₂. i) obculo, b del., A. k) nobilissima A.

1) Vignola, castellum prope flumen, qui dicitur Panaro; cf. G. Tiraboschi, 'Diz. topogr.-stor. degli Stati Estensi' (Modena 1824 -5) II, 411 sqq. 2) Cf. A. Overmann, 'Gräfin Mathilde v. Tuscien' (Innsbr. 1895), qui regesta Mathildae collegit, in quibus omnes fere supra nominati passim occurrunt. 3) Rectius sequente; cf. Meyer v. Knonau, 'Jahrb. d. Deutsch. Reiches u. Heinv. IV. u.

Heinv. V. VI (Lpz. 1907), 130 sqq. 4) Bianello, castrum comitissae; cf. Tiraboschi l. c. I, 50 sqq. 5) Lodi; cf. Meyer v. Knonau l. c. p. 182. 6) Bondeno di Roncore; cf. Tiraboschi l. c. I, 60 sqq.; P. Kehr, Ital. pont. V, 410. 7) Ecclesia SS. Iacobi et Zebedei; cf. Donizo V. Math., de obitu 91 sq., SS. XII, 408.

tibus ultra quadraginta annos regnavit in Italia. Erat enim dux Tuscie et Longobardie et marchie^a Spoleti et marchie Camerine et totius terre, que est a mari Adriatico, ubi sunt civitates Ravenna et Venetia site, usque ad aliud mare, ubi est civitas, que vocatur Pisa, usque ad civitatem, que dicitur Sutrium, prope Romam. Hec a iuventute sua⁵ quotidie militiam deduxit. Pro Romana pugnavit ecclesia contra Henricum regem, quem papa Gregorius, qui vulgo Eldebrandus dicitur, excommunicavit. Tandem^b supradictum regem de Italia militando expulit, ablata sibi coniuge regina et cum Corado filio regis. 1093. 1094. Preterea sermone erat facundissima et in consiliis astutissima, affabilis ad omnes. Clericos religiosos oppido valde honorabat, latrones minime servabat^c, rusticos gubernabat, omnes¹⁰ principes, marchiones, comites, procures ceteros omnesque milites tanta diligentia gubernabat, quod genu flexo in consiliis ante illam avidissime se prosternebant. Amicitiam habebat Constantinopolitani imperatoris et Apulie principum et Francigenarum et Theotonicorum, Ungarici regis et Sardinie iudicum et aliarum insularum principum et ceterorum, quorum nomina impossibile esse videtur perscribere.

¹⁵ In tempore autem, quo infirmata est, paululum antequam infirmaretur, in eodem 1114. mense super omnes Longobardie civitates pluit de celo sanguis usque ad eum locum prope Mutinam, qui vocatur Civitas Nova^d. Deus dedit quoque ei spatium penitentie peragende^d per unius anni circulum, perseverans in gravissima infirmitate amissa valitudine omnium membrorum totiusque corporis. Sepulchrum illius, in quo est honorifice condita, 1115. ²⁰ manet apud venerabile monasterium ad honorem sancti Benedicti consecratum, quod est situm in quadam insula Padi fluminis, ubi vulgo Padolirone vocatur². Amen.

a) sequ. et A. b) Tandem A. c) seq. gri tribus accentibus del. A. d) pagendo sine abbreviatione A.

1) Cittanuova, hodie villa cum ecclesia; cf. Tiraboschi Overmann l. c. p. 190; Kehr, Italia pontificia VII, 1 l. c. I, 208 sq. 2) S. Benedetto di Polirone; cf. p. 323 sqq.

TRANSLATIO IVVENALIS ET CASSII EPISCOPORVM NARNIENSIVM LVCAM.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Saeculo IX. exeunte aut saeculo X. incunte sub Adalberto I. aut sub Adalberto II. marchione Tusciae ea, quae in hac historia (= Bibl. hag. Lat. n. 4615. 4615a) traduntur, facta esse patet. Sed accuratius tempus certo definiri nequit. Nam ea, quae de anno 878. A. Simonetti alios secutus probare studuit, stare non possunt¹. Verisimilius iam D. Papebroch de morte Iohannis VIII. papae, qui a. 882. Dec. 15. obiit, cogitavit²; e contra inter alios Leibnitiuss haec 10 non ad Adalbertum I. inter annos 884. et 889. mortuum, sed ad filium Adalbertum II., qui a. 915. obiisse videtur, retulit³, quod aequè ita fieri potuisse non negamus et, si quis praetulerit, non contrainimus. Quae in annalibus nostris pluribus tractantes etiam de fide huius historiae a D. Papebrochio a. 1680. omnino in dubium vocata quid censendum sit, fusius exposuimus⁴. Nam doctissimus ille tribus vel pluribus saeculis eam posteriorem neque ulla fide dignam putavit⁵. 15 Sed eam non post saeculum X. compositam esse etiam rudis mihi sermo, quo conscripta est, indicare videtur⁶, neque prorsus eam in tanta auctorum eius regionis et temporis penuria spernendam dixerim, praesertim cum inter alia locum quendam insignem de imperii in terris ecclesiae Romanae potestate praebeat, qui ante Simonetum non nisi interpolatus, quod saec. XVII. factum esse videtur, in libris impressis legebatur⁷. Auctor libelli Narniensis fuisse videtur.

Exstat translatio in initio mutila et in fine alterata in codice pulcherrimo canonicorum ecclesiae maioris Lucensis (= L) P+ folii maximi membranaceo saec. XII, qui passionale magnum continet⁸, post vitam Cassii episcopi III. idus Octobr. f. 142^b—143^b sub hoc titulo: incipit translatio corporis sancti Cassii episcopi et confessoris. Quem codicem ipse Lucae a. 1913. a viro ven. P. Guidi tunc canonico maioris ecclesiae humanissime adiutus non sine fructu con-

1) A. Simonetti, 'Adalberto I. marchese di Toscana e il saccheggio di Narni nell' 878', in 'Bollettino della R. deput. di storia patria per l'Umbria' VII (1901), p. 1—17; item antea ex. gr. D. Barsocchini in 'Memorie e documenti per servire all' istoria del ducato di Lucca' V, 1 (1844), p. 105 sq. 2) AA. SS. Boll. 3. Mai. I. (ed. tertia a. 1866), p. 422. 424. A. 845. vel 878. vel paulo post 882. proponitur in Anal. Bolland. XX (1901), p. 477 sq. 3) Leibniz, Annales imperii occidentalis II, 295. A. 901. cod. bibl. Luc. n. 117 secundum Simonetti p. 4, a. 907. L. Iacobilli, 'Vite de' Santi e beati dell' Umbria' I, 455 et III, 264 (Foligno 1647. 1661) habet. Cf. etiam Muratori, 'Annali d'Italia' ad a. 904. 4) A. Hofmeister, 'Die Translatio Iuvenalis et Cassii

episcoporum Narniensium Lucam', in 'Neues Archiv' XLI (1919), p. 525 sqq.; cf. iam in 'Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung', 'Erg.-Bd.' VII, 431. 5) AA. SS. Boll. 3. Mai. I, 422. 6) Quem codex L servavit, in N libelli sermo retractatus 30 et expolitus est. V. 'N. Archiv' XLI, 536 sqq. 7) Infra c. 3, p. 979, l. 9 sq.; cf. 'N. Archiv' XLI, 545 sq. — De fabulis posterioris aevi Lucae traditis cf. Simonetti p. 2; 'N. Archiv' XLI, 549 sqq. 8) Incipit in die III. idus Iulii cum Passione sanctorum martyrum Naboris et 35 Felicis; ultima quattuor folia postea, sed adhuc saec. XII., addita, in fronte saec. XIII. duo folia Vitam sancti Paulini Lucensis continentia adiecta sunt.

TRANSLATIO IUVENALIS ET CASSII EPISCOPORVM NARNIENSIVM LVCAM. 977

tuli, postquam a. 1901. ex eo A. Simonetti Translationem, quem inscripsit sancti Cassii, plenioris textus iam tanto tempore ante editi ignarus edidit¹.

Nam exstabat praeterea in vetere codice ecclesiae maioris Narniensis (= N*), qui breviarium antiquum continebat. Ex quo cum saepius L. Iacobilli, qui etiam codices Lucensem et Fossanensem novit, ad Iuvenalem et Cassium historiam nostram attulisset², D. Papebroch in AA. SS. Boll. 3. Mai. I, 395—397 (ed. prima a. 1680: p. 390—393) post Vitam s. Iuvenalis episcopi Narniensis eum edidit sub hoc titulo: Ablatio et relatio corporis S. Iuvenalis. Ex veteri MS. Narniensi³. De hoc codice, qui etiam Eugenii III. papae sermonem in dedicatione oratorii s. Iuvenalis Narniae (a. 1145. Martio) habitam exhibebat⁴, utrum adhuc supersit necne, nihil

comperire potui. Itaque in eo offerendo editionem Bollandianam (= N) sequi nos oportuit. Quod valde doleo, quoniam N solus exordium et genuinum libelli, quem Narniae compositum esse vix quisquam negabit, finem servavit, Bollandianorum vero textus non semel alteratus esse videtur. Nam L exordium omisso, etiam iis, quae in fine de plaga Lucensium et remissione s. Iuvenalis traduntur, praecisis pauca de sanctorum patrocinio Lucensibus impendendo substituit.

De codice Fossanensi, cuius mentionem Iacobilli una cum Narniensi et Lucensi facit⁵, nihil constat. Sed Fossani, ubi saec. XVII. sanctus Iuvenalis Narniensis requiescere putabatur, translationem nostram totam fere in relationem Italice conscriptam, nihil nisi 'praesentia episcopi et cleri Lucensis in occupatione Narniae et violatione sepulchri' addito, conversam esse Papebroch tradit⁶. Papebroch etiam ex 'MS. Iacobilli', quod ipse ad fidem codicis Narniensis descriptum

putabat⁷, complura enotavit. Quod in verbis: Evenit ut quidam potens et nobilis Tusciae marchio (infra c. 3, p. 978, l. 32) incipiens et in verbis: una cum beatissimo Cassio (infra c. 10, p. 981, l. 24sq.) desinens extat in codice Bruzelliensi bibl. regiae 8299—300 (= Iac.) chartaceo saec. XVII. ('Collectanea Bollandiana', f. 76—78, quem Berolinum comiter transmissum cum ipse evolvissem, fœdissimis mendis adeo scatero continuo cognovi⁸, ut ea tantum, quae ad

diudividandas varias lectiones N et L facere quantumcumque viderentur, enotarem. Nam Iac. et editio Bolland. (N) ad eundem codicem Narniensem redire videntur, cuius lectionem Iac. negligentia scribe saepissime corrumpit et N passim mutalam praebet.

Nullius pretii est cod. bibl. publ. Lucensis chartaceus nr. 1705 saec. XVI. ex L transcriptus (f. 59⁴—62²), quem ipse evolvi¹⁰.

Capita secundum Bollandianos distinxi. In re orthographica codicem L secutus sum.

A. Hofmeister.

TRANSLATIO^a CORPORIS SANCTI IUVENALIS ET SANCTI CASSII^a.

1. Domini nostri Iesu Christi, fratres carissimi, sanctorumque omnium miracula clara merito personat orbis, quando^b carmina poetarum priorumque philosophorum gliscit ani-

35 a) Ablatio et relatio corporis s. Iuvenalis Boll.; Incipit translatio corporis sancti Cassii episcopi et confessoris L, qui sequentia usque ad p. 978, l. 28 omisit; De inventione corporis s. Iuvenalis 7. Augusti Iac., qui sequentia usque ad p. 978, l. 32 omisit. b) [etiam] add. Boll.

1) 'Bollettino della R. deput. di storia patria per l'Umbria' VII, 14—17. 2) L. Iacobilli, 'Vite de' Santi e beati dell' Umbria' I (Foligno 1647), p. 453 sqq.: Codex ant. MS. Foss. Narniae, et Lucae (p. 456); Breviar. ant. MS. in Cathed. Narn. (p. 457); Breviar. ant. MS. Narn. (p. 458); Codices Luc. et Narniae (p. 459); Breviar. ant. MS. in Cathed. Nar. et Codex ant. Lucae (p. 668 sq.). 3) De qua ita disseruit: Post Legendam seu Vitam in Lectiones divisam in iam dicto MS. sequebatur de corpore ablato relatoque narratio, similiter in Lectiones distributa, fortassis pro Officio ad diem VII. Augusti recitanda, quando obisset Sanctum dicunt vitae Ada, et festum ei duplex cum Octava celebrari indicat tabella Officiorum duplicium Cathedralis Narniensis (p. 395). 4) AA. SS. l. c. p. 397 sq.: ex eodem veteri MS. Narniensi; cf. Kehr, Italia pontificia IV, 32, nr. 4. 5) 'Vite de' Santi e beati dell'

Umbria' I, 456: Codex ant. MS. Foss. Narniae, et Lucae; p. 458: Codic. ant. MS. Lucae, et Fossani; p. 459 ad miraculum a. 1238: Cod. an. MS. Fossani. 6) AA. SS. l. c. p. 417. 7) AA. SS. l. c. p. 390. 8) Cf. I. Van den Gheyn, 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique' V, 464—467; 'N. Archiv' XLI, 538 sq. Hic codex inscribitur: Iacobilli Vitae Sanctorum Umbriae. 9) In ipsa codicis fronte Bollandiani haec notaverunt: Vitae Iacobilli Donatarum Pars 1^a et Pars 2^a. NB. Haec a librario tam imperito descripta esse ut scateant mendis, nec idonea sunt, ut hinc Vitae imprimantur. Pars II. f. 71—75^a exhibet Passionem vel Vitam s. Iuvenalis episcopi, f. 76—78: De inventione Corporis s. Iuvenalis. 7. Augusti. In antiquissimo Breviario ms. membraneo in Cathedrali Narniae legitur vita s. Iuvenalis etc. 10) Cf. 'N. Archiv' XLI, 536.

mus scandere, quae^a sunt fabulae et inanes lectiones et fallaciae gentiliū necnon deceptiones infidelium. Quis enim pavescit tegere^b silentio abdicationem hostium daemumque occultationem, qualiter devicti sunt a militibus Christi et vires eorum contractae et sub pedibus eorum conculcatae^c. Recolimus enim semper fuisse invidos et callidos cunctorum fidelium — nam sine intermissione ex insidiis diaboli homines tentantur, ut virtus tentata probetur et palma non consentienti gloriosior appareat —, unde quanto amplius scelerum cupiunt, tanto amplius laeti sunt; adhuc^d non quiescunt, sed miris facinoribus exigentibus chaos circumeunt et in erebi gurgitem desidiosi ruunt, heroes conculcant et fideles aliquando necant. Quis de odio confitetur et penitet? quis de invidia meret? quis de cumulo avaritiae contremiscit? Prorsus pauci. Sed Dominus est iustus et pius^e, 10 qui expectat^f omnes et suffert per orationes sanctorum et oblationes fidelium. Hoc tamen pavendum est omnibus, quia, quanto amplius portal, tanto durius punit.

2. Quae fauces poterunt retexere sanctorum omnium remunerationem, infinitae misericordiae gloriam, praeparationem laetitiae paradisi? Morari debemus in laude omnium sanctorum, sed praecipue in nostris patronis silere noxium censuimus. En omnes defendunt; et sicut prius pro eis agonizaverunt, quamvis a suis, ut iustum est, non obsequantur, tamen adhuc certant et pro eis obsecrant; ipsi nos defendunt, ipsi custodiunt, protegunt et claris inter nos miraculis coruscant. Inter quorum classes noster gloriosus et mirabilis fulget coronatus sanctissimus Iuvenalis. O quam praedicandus! quantum amandus! Qui in tantum suam dilexit ecclesiam^g, ut multis suppliciis superans triumpharet; apte sibi 20 commissum thronum decorans, secum provexit credentes ad astra polorum. Igitur beatus Iuvenalis non solum^h, dum in hoc aerumnoso deguit aevo, verum et post liberam eius ad aethera evolutionem, cum pro suis exulavitⁱ et iterum martyrium portavit, pro suis flevit, ingemuit, sanguinem fudit et in exilium quasi pietatis causa portatus est, in tantum suas oves diligens^j. Ne^k frustraretur a tali patrono, cum eximio honore ad Narniam est 25 reductus, adiuvante Domino per eius auxilium et orationem venerabilium clericorum postulationemque nobilium populorum praefati loci. Qualiter^l translatus reversusque fuerit, seriatim retexere, quantum est licitum, curamus. Prisca^m namqueⁿ excidia^o Narniae recolimus, qua^p legitur^q: Quia de eis non^r est relictus vel^s unus^t, qui^u nuntiaret mortem caeterorum^v. Nunc vero rediviva^w fuit; et non est dimissus^x nec unus^y illesus^z. Prius 30 evenit, quia offenderunt regi^{aa} terreno^{ab}; nunc accidit, quia impigerunt^{ac} in Christum Deum^{ad}. 3. Contigit^{ae} autem^{af}, ut quidam potens et nobilis atque^{ag} Tusciae marchio nomine^{ah} Aldebertus^{ai} causa obsequii summi presulis necnon ad^{aj} limina apostolorum deveniret

a) [tamen] add. Boll. b) legere Boll. c) [autem] add. Boll. d) [civitati] profudit add. Boll. e) ita Boll.; exolvit N. f) [autem] civitas in perpetuum] add. Boll. g) [vero] add. Boll. h) hic incipit L; Priscum excidium, 35 omissio namque N. i) de quo N. k) non est om. N. l) nec N cum 1. Mach. 7, 46. m) qui om. N. n) nemo residuus N. o) aliquis vivus nec, omissio illesus N. p) regem terrenum N. q) impii erant N. r) Dominum N. s) Evenit N et Iac, qui hic incipit. t) autem om. NIac. u) atque om. N; habent LIac. v) corr. ex nomine L. w) ita L; Adalbertus N; Adalbertus Iac. x) [visitanda] add. Boll.; om. LNIac.

1) Cf. Isai. 28, 2: *Ecco validus et fortis Dominus sicut impetus grandinis, turbo confringens...* 3: *Pedibus conculcabitur corona superbiae ebriorum Ephraim.* 2) pius cf. 2. Par. 30, 9; Iudith 7, 20; Eccli. 2, 19; Apoc. 15, 4. 3) Cf. 2. Mach. 6, 14: *Dominus patienter expectat.* 4) Narniensem. Iuvenalis episcopus Narniensis a. 376. Mai. 3. obisse traditur. Sed in vita sua c. 5, Acta Sanct. 3. Mai. 1, 392, sub die septimo iduum Augustarum sepultus esse dicitur, cum quinto nonas Maii 'natalis' eius celebraret. Cf. 'N. A.' XLI, 530. 5) Cf. Gen. 24, 67: *et in tantum dilexit eam* (Isaac Rebeccam). 6) Vita Iuvenalis c. 2, Acta Sanct. Boll. 3. Mai. 1, 392: *Dum Augustus Caesar ad Persarum olim bella procederet et de omnibus civitatibus secum adduceret exercitum, sola Narnia, quae ante Nequina nuncupabatur et a nequitia duxit nomen, contempsit ire. Qui dum se vidisset taliter contemptum et causa sibi urgeret ambulandi, donavit eam genti Carporum.*

Quae tam diu obsedit eam, usque dum se intus ab 40 homine usque ad pecus interficerent gladio, iurantes ita, ut unus, qui remanserit, in suo incumberet gladio et ne unus quidem remansisset. Intrantes autem Carpi vastaverunt omnia et civitatem incendio consumperunt. Revertente vero Caesare iam victore 45 cum multis spoliis, condolens huic civitati, iussit restaurari partem mediam civitatis pontemque ei mirae magnitudinis in sublimitate fundavit et intra triginta annos explevit et suo signavit carmine: 'Caesar Augustus de manubiis, Narniensis patronus' etc. 7) 1. Mach. 7, 46: *et non est relictus ex eis nec unus.* 8) Iudith 5, 18: *ut non remaneret vel unus, qui factum posteris nuntiaret.* 9) 2. Mach. 12, 25: *illaesum illum dimiserunt propter fratrum salutem.* 10) De Adalberto marchione cf. ea quae 55 exposui 'Mitt. d. Inst. f. Österr. Geschichtsforschung' VII. 'Erg.-Bd.', p. 217; 'N. Archiv' XLI, 549 sqq.; supra p. 976.

Romam. Unde cum secus Narniam transiret, putabat se obaediri ab eis. Illi enim pontifici subicentes^a rennuerunt ei subesse. Nam ventura erat vindicta, alio modo ordinari nec poterant^d. Nec multo post quadam die cum^e adstaret in presentia presulis, affuit ibi^f unus ex nobilibus^g prosapia^h hortusⁱ civitatis Narniensis^j Demetrius nomine.

Qui^k cum cerneret eum, contra pontificem taliter est affatus: 'Domine meus^k et rector omnium aecclesiarum, defensor piorum^l plebium, placet te^m ita me exhonoratum habereⁿ, ut^o, cum in tuum^p venirem obsequium^q, isti Narnienses contra me exiterunt nil obaedientes, verum etiam^r nec pacifica verba michi locuti sunt^s'. Ad haec Demetrius respondit: 'Non est nobis licitum absque domini^t nostri^u papae^v ulli potestati obaedire nisi imperatori tantum^w'. Qui^x stomachatus indignata^y voce dixit: 'Non est mirum insanis^z lascivia^a verba perferre^b'. Sed hoc te scire convenit, quia, nisi fuisset ob reverentiam domini nostri pontificis, cum verberibus cessassent^c et^d verba^e. Putabat enim terrere eum minis. Tunc^f turgido vultu Demetrius, et^g cum nollet recipere verba, respondit: 'Mirandum est, quod a te audio, qui^h, dum in nostris sumus partibusⁱ, equiparem^j corda gerimus, aequè inter nos obaedientes^k'.

4. Eadem hora interius mente^l ducis corrupta est, et sicut virus chelidri ita viguit odium^m in corde illius. Heuⁿ pro dolor, ita^o versa in hodium, quantos ledit, quantos interimit quantosque ruere facit! O venenum occultum, o morbum iniquum, quantum durasti! qui non tantum^p baiulum^q interimeres aut necare^r terrigenas vel mundalia suffocares, sed in tantum crevistis, ut beatorum corpora Iuvenalis^s, Cassii et^t Faustae^u iterum^v debellares. Sed, o milites Christi, estote parati, pro grege iterum corpora ponite^w, qui olim^x pro eis animas cum corporibus ponere non neglexistis! Eia gloriose^y Iuvenalis, sicut Christus pro omnibus ita tu pro tua^z sede commissa adhuc dura fessio^a expecta! Prius liberasti animas a iure gentilium^b, nunc demonstra iura sufferentis^c! Invita successorem tuum, pacificum et laudabilem Cassium^d, offerat preces, ut suos pariter commissos dimittat illesos! Eia^e Fausta nobilis^f et decora, fruire calle secura, cum tuis^g pastoribus esto parata exilii^h!

5. Quid multa? Reverso duce in propriaⁱ, callide durat in facinus. Audito non post multum de morte illius pontificis^j, surrexit iratus, invitavit amicos, conduxit parentes, precepit fidelibus, per prolixa tempora movit prelia, totam urbem Narnensem^k circumvallavit, et dura^l excitata sunt bella, infecta^m civitas funditusⁿ in lamentum est^o versa^p. Per muros clamabant^q sacerdotes, vociferabant senes, eiulabant^r coniugati, dicebant hostibus: 'Quare hoc^s agitis? Cur hanc cedem perpetratis^t? Offensi sumus Deo; vobis enim in^u nullo

a) ita Liac.; ille N. b) ita Liac.; vero N. c) ita Liac.; subiacentes N. d) nec alio modo ord. poterat N;
35 Nam — poterant om. Iac. e) dum Niac. — [Adalbertus] add. Boll.; om. LNiac. f) ibi om. Niac. g) nobili prosapia Niac. h) ita L.; ortus Niac. i) Narniae Niac. k) mi Nloc. l) piarum Niac. m) tibi Niac.
n) haberi N; bene (!) Iac. o) ut om. N; habet Iac. p) tuo ... obsequio Niac. q) etiam om. Niac. r) domino nostro papa Niac. s) hunc locum interpolatum praebent Boll. (N), his verbis additis: de mandato summi pontificis, quae om. Liac. t) ita Liac.; indignante et magna N. u) insano Niac. v) ita Liac.; lasciva N. w) proferre Niac. x) cessarent Niac. y) et om. Niac. z) Tunc — et in loco raso eadem manu eodemque atramento L. a) et om. Niac. b) quia N; q Iac. c) parti b² eadem manu eodemque atramento in fine et in initio duarum linearum suppl. L. d) equiparia N; eque paria Iac. e) mens Niac. f) hodium Iac. g) Hou — exilii (l. 27) om. Iac. h) ira N. i) fecit N. k) quia non tantum dur. ut N. l) baiulam N. m) necares N. n) et om. N. o) interim N. p) ponere N. q) dudum N. r) Iuv. glor. N. s) sede tibi, om. tua N. t) ita L.; om. N.
45 u) sufferentium N. v) et N. w) nobis, om. et decora N. x) tuo pastore N. y) exilio N. z) [eius anima] add. Boll.; om. Liac. a) Narniensem Niac. b) dira Niac. c) ita Liac.; infesta N. d) ita Liac.; funditur ... universa N. e) ita Liac.; haec N. f) patris N. g) nihil (non Iac.) culpavimus Niac.

1) Scilicet Adalbertus marchio. 2) 1. Mach. 7, 15: et locutus est cum eis verba pacifica. 3) Adalbertus. 4) Iuvenalis, Cassius (et Maximus) ecclesiae cathedralis Narniensis patroni erant; cf. P. Kehr, Italia pontificia IV, 29. 81. 5) Fausta Cassii coniux erat. Cassii et Faustae epitaphium habes apud Wünscher-Becchi, 'Das Orationium des heiligen Cassius und das Grab des heiligen Iuvenalis in Narni', 'Römische Quartalschrift' XXV (1911), p. 62. 6) Id est 'ad fidem Christi convertisti'; cf. Vita Iuvenalis c. 3, Acta Sanct. Boll. 3. Mai. I, 392. An cf. ib. c. 4, p. 392 sq., ubi Carpi Narniam obsidentes orationibus s. Iuvenalis dissipati esse leguntur? 7) Cassius episcopus Narniensis a. 558. Jun. 29, obiisse traditur. 8) Papae urbis Romae. 9) Cf. 1. Mach. 9, 41: et conversae sunt mysticae in luctum et vox musicorum ipsorum in lamentum. 10) Cf. ex. gr. Iob 35, 9; Ier. 48, 31; Ezech. 27, 30. Similia infra c. 8, p. 981, l. 1 sq.

culpabiles sumus. Date, rogamus, cladibus finem! Ille autem^a iurando^b dicebat: 'Quia, si michi vita comes¹ fuerit, non relinquam huic^c civitati^d lapidem super lapidem^e et cunctos habitantes eius^d exules dimitto^f'. Tunc cives¹ haec audientes munierunt civitatem, et omnes^g conglobati sunt^{h,i}, defensarii^h sibi^h promittentes, et unanimiter pugnabant clamantes et dicentes: 'Sanctissime¹ Iuvenalis, pro tua caterva intercedere digneris, ut non desoletur^k urbs¹ nostra ab his hostibus crudeliter dimicantibus^l'.

6. Dux vero fecit congregari immensam congeriem lignorum, lardum^m et stipulam, picem et sivumⁿ, ut^a pons^p mirae magnitudinis atque pulchritudinis, quem rex pacificus Octavianus cum magno labore stabilierat^q, sicut^q putabat^r evertere. Misso vero^s igne nil prevaluit, nec minui in aliquo potuit. Cernens vero^t se in hoc esse delusum^u dixit suis: 10 'Quid agimus, o^v milites mei? Gravius^w tristor, et cor meum dissipatum est^x, eo quod^x devictum me esse video ab istorum inimicorum meorum prudentia^y. Utinam nec inchoassem! Tunc omnes consilarii eius^z excitati^a in dolo^b dixerunt: 'Defensores eorum ita veridici^c et stabiles esse videntur^d, ut neque promissis nec^e precibus suaderi possunt^f, quia pro eis assiduas preces ad^g Deum fundere non cessant. Nam hii sunt Iuvenalis et^h Cassius 15 pastores¹ et Fausta prudentissima virgo interpellatrix eorum. Sed audi, domine dux! Recolimus enim, quia^k Athenienses, a¹ quodam dum essent¹ rege possessi^m etⁿ decem sapientes secum haberent^o, consilio eorum^p muniti ledi a nemine poterant, qui erant terreni homines. Quanto magis isti familiarissimi et^q amicissimi filii Dei! Unde a suis prefatus rex consiliatus est, ut, si callide illos non deciperet^r et ab invicem separaret^s, ledi ne^t 20 minem¹ posset^u. Quod et factum est. Unde et^v vobis^w notamus, quia ita agi nobis^x necesse est^y'.

7. Inito^z consilio diabolico^a distinctu^b, ut promitterent fidem^c et pacto^d inter se^d stabilirent, hoc dolo motus^e, cum callida pace miserunt legatos^f. Iuraverunt^g duodecim ex optimatibus^h ducis, ut rectum fedus cum eis inhirentⁱ et firmam cum eis pacem facerent, 25 eo tantum^j tenore, ut intra civitatem cum suis intrarent a prima porta et pacifice exirent per aliam, nulli mala^k patrantes. Heu fallacia inscia! tali fraude decepti sunt. Putaverunt, quod sacramenta non frangerent, dederunt assensum a^m suorum excidiaⁿ. Nunc vero scire convenit de crudeli fallacia, quae tunc^o dira^o versa est in Narniensi^p provincia^o. Cur non parebas^q, impia fallacia? quare tam latens^r fuisti^r? Venenata consilia, antiqua 30 mala tunc^s excitata sunt^t; vigerunt facinora, oblita sunt sacramenta, odia clare patuerunt. Sed o infelix¹ ratio! Dedit^u dux licentiam, ut tantum ex^v suarum rerum cives secum extra civitatem ferrent, quantum in una vice portare potuissent^{w,x}.

- a) etiam NIac. b) iure iurando N. c) huius civitatis N; om. Iac. d) eius om. NIac. e) dimittam NIac. f) omnes NIac., qui haec aud. omittunt. g) cong. sunt omnes NIac. h) ita L; defensorem N; defensores Iac. 35 i) Sanctissime L; O sanct. NIac. k) destruat NIac. l) nostra urbs NIac. m) carduos N; cardos Iac. n) sebum N; sepium Iac. o) et NIac. p) pontem NIac. q) sicut om. NIac. r) corr. ex patabat eadem manu L. s) igitur N; & Iac. t) vero om. N; vero se om. Iac. u) illud NIac. v) ita LIac.; o om. N. w) graviter N; guttur Iac. x) eoq; N; eo q Iac. y) astutia NIac. z) sui NIac. a) ita LIac.; om. N. b) zelo N; coelo Iac. c) veridicos NIac. d) videmus NIac. e) ita LIac.; neque N. f) possint N; om. Iac. 40 g) ad Deum om. N. h) et om. NIac. i) eorum add. NIac. k) ita LIac.; quoniam N. l) ita LIac.; dum essent a quodam N. m) obsessi N; osessi Iac. n) et om. NIac. o) habebant NIac. p) quorum NIac. q) et am. om. NIac.; antea famuli carissimi pro familiariss. Iac. r) ita LIac.; dissiparet, om. non N. s) ita L Iac. (se par. L); separarentur N. t) praeceat a eras. L; minime Iac.; facile N. u) possent NIac. v) et om. NIac. w) nobis NIac. x) a nobis NIac. y) Inuito Iac.; Finito N. z) diaboli NIac. a) instinctu NIac. (in-e corr. Iac.); 45 [placuit Duci] add. Boll. b) fidem om. NIac.; [placuit] add. Boll. c) pactum NIac. d) [et obsessos] add. Boll. e) moti NIac. f) ita LIac.; leg. Iur. om. N. g) ducis optim. NIac. h) ita L; inirent N. i) ita LIac.; tamen N. k) alterum -a e corr. L. l) ita L; fallacia! Inscia N. m) a om. NIac.; intelligendum est ad. n) excidia NIac. o) ita LNIac.; tam dire ... Narniensium perniciem Boll. p) ita LIac.; patebas N. q) latentia NIac. r) fuistis ven. cons? NIac. s) ita LIac.; sunt exa., om. tunc N. t) ita NIac.; felix, e consilio mutans L. u) [tamen] 50 add. Boll. v) ex om. NIac. w) possent NIac.

- 1) Gen. 18, 10, 14: *vita comite*. 2) Matth. 24, 2; (Herim. Contr., SS. V, 182; Ann. Reat. 1054, SS. Marc. 13, 2; Luc. 19, 44, 21, 6. 3) Cf. 2. Reg. XIX, 267), cf. Giov. march. Erol., 'Miscellanea storica Narnesi' II (Narni 1862), p. 189 sqq. 5) Iob 17, 11: *cogitationes meae dissipatae sunt, torquentes cor meum*; 56 Ps. 37, 11: *Cor meum conturbatum est*; cf. 37, 9: *Afflictus sum et humilitas sum nimis*. 6) Similis conditio saeculo XII. saepe dediticiis concedebatur;

8. Flebant sacerdotes, lamentabantur senes, eiulabant coniugati², mulieres laxis^a crinibus se carpebant, filii vociferabant contra parentes, omnes unanimiter vocem mittentes: 'Eia^b patrones^c nostri, ubi sunt vestra iuvamina^d? auxilia^e vestra^f ubi invenire^g possumus^h? Perit spes nostraⁱ, consilia nostra dissipata sunt^j, virtus nostra confusa est. Sancte^k Iuvenalis, nobis non subvenis, quia^l tibi expectas longa exilia. Ecce dimisisti commissos, quia tibi est axilium^m preparatum. O corpusⁿ sanctum, ubi et^o pro nostris secleribus deducendus^p? Venerande Cassi, pacifice pastor, amabilis aecclisiae nostrae, quomodo dimittis^q concessos, quos portare debes ad Christum? Fausta amantissima, nobilis et decora, vultu angelica, virgo gloriosa, fulgida nimis, spes optima, cur nos dimittis? Vel tu cum tuis morare^r, quae in martyrio timida non fuisti!

9. Nec mora, sarcophaga rupta sunt, mausolea^r fracta, corpora sanctorum abstracta sunt, vehicula parata. Invenierunt corpora^s gloriosissimorum^t Iuvenalis, Cassii^u et Faustae virginis^v ita integra^w, acsi fuisset cum anima caro. Tulerunt autem^x corpus beati^y Iuvenalis et posuerunt eum^z iuxta criptam sepulchri sui. Et ecce cum caeli esset serenitas, citata^{aa} tonitrua^{ab} facta sunt, excitata sunt^{ac} fulgora^{ad}, terra^{ae} mota est, venti mittentes fulmina creverunt, verberantes oculos inimicorum. Qui nichil videntes^{af}, sed prae pavore territi^{ag} dimiserunt sanctum corpus, quod erectum stetit supra pedes suos. Illi vero cadentes^{ah} in terram, iacentes per duarum fere horarum spatia, accumbabant^{ai}. Postremum^{aj} vero tempestas siluit, in se reversi, erigentes se, elevantes^{ak} oculos^{al}, viderunt sanctum Iuvenalem erectum stantem quasi ex^{am} itinere preparatum. Tunc tulerunt eum, ut ponerent in locello^{an}. Erant enim illa eius fracta quasi prae lassitudine, ita ut, heu^{ao} pro^{ap} dolor^{aq}, sanguis exinde flueret et pavimenta suae aulae irrigaret. Tunc aepiscopi^{ar}, qui ibi aderant, et pii clerici lacrimantes colligebant^{as} sanguinem eius, in quantum valuerant^{at}.

10. Illi vero tulerunt corpus eius et posuerunt in birote^r novo una cum beatissimo Cassio^s atque Faustae, cum hymnis et laudibus ducentes choros, psallentes atque laudantes Deum pergebant ad propria. Populi^t vero Narnienses tristes atque merentes, dimittentes sanctorum^u corpora, lamentantes et clamantes dicebant: 'Cui^v nos orphanos relinquitis^w, beati patres? vel cui nos dimittitis, tutores nostri? usque quo vivimus, qui sine defensore sumus? Prius mori debuimus, quam tanta clades nobis evenisset. O antiquissima civitas Narniensis, o famosa in Romanorum finibus, robustissima contra inimicos, amabilis notis, desiderabilis amicis^x, gloriosa vicinis, delectabilis in confinibus: nunc depopulata civibus^y, frustrata patronis^z, a defensoribus derelicta, a custodibus dimissa, ab^{aa} igne cremata et funditus desolata^{ab}! Scimus, quia nostra peccata nostrorumque parentum incitaverunt^{ac} haec nobis pericula^{ad}. Sed cur antea mortui non fuimus atque paenis afflicti et macerati, quam vacui^{ae} essemus talibus^{af} patronis?

a) x- e corr. Iac.; lapsis N. b) Et Iac.; O N. c) patroni NIac. d) ita LIac.; iuvamenta N. e) o aux. N; et aux. Iac. f) vestra om. NIac. g) ita LIac.; inveniri N. h) possunt NIac. i) Sancte L. k) quare N; q Iac. l) manu posteriore mut. aux. L; martyrium NIac.; intellegendum est exilium. m) sanctum corpus NIac. n) es N; est Iac. o) deducendum NIac. p) ita NIac.; dimittit L. q) ita LIac.; morere mori N. r) mausolea N. s) ita LIac.; corpus N; S. add. Iac. t) gloriosissimi NIac. u) Cassii — virginis om. NIac. v) integrum NIac., qui addunt: et ita paratum in martyrio. w) autem om. NIac. x) eius, om. Iuv. NIac. y) eum om. NIac. z) excitata N; excitata Iac.; sunt add. NIac. aa) tonitrua facta sunt, excitata sunt om. Iac.; facta sunt om. NIac. ab) fulgora NIac., qui hoc loco addunt mittentia (-tes Iac.) fulmina. ac) creverunt venti, terra mota est et verberati oculi inimicorum nihil viderunt, om. Qui NIac. ad) terr. om. NIac. ae) (et N) ceciderunt NIac. af) nihil (nil Iac.) sentientes; sed quasi exanimis accubantes (accumbentes Iac.) pro accumbabant NIac. ag) Postremo NIac. ah) levantes NIac. ai) suos add. NIac. aj) in it. N; itinere Iac. ak) ita LIac.; loculo N. al) heu om. N. am) ita LIac.; prae dolore N. an) o ita LIac.; asp. om. N. ao) collegerunt N. ap) valuerunt NIac. ar) ita LIac.; cirote N. as) hic desinit Iac. at) Populos N. au) sanct. corp. om. N. av) dic. om. N. aw) ita LIac. ax) relinquitis N. ay) contra hostes N. az) a civ. N. ba) a patr. N. bb) ab — desolata om. N. bc) hoc nobis incitarent periculum N. bd) evacuati N. be) a tal. N.

cf. historiam notissimam mulierum Weinspergensium et quos ad eam attulit locos K. Weller, 'Württembergische Vierteljahrshäfte für Landesgeschichte, N.F.' XII (1908), p. 104 sqq.; R. Holtzmann, ib. 'N.F.' XX (1911), p. 467 sq. et 'Hist. Vierteljahrshäfte' XVIII (1916), p. 1 sqq.

1) Similia supra c. 5, p. 979, l. 32. 2) Thren. 3, 18: Perit finis meus et spes mea a Domino. 3) Cf. lob 17, 11: cogitationes meae dissipatae sunt, et ex gr. Ps. 32, 10: Dominus dissipat consilia gentium.

11. Inter haec adducta^a sunt sanctorum corpora Iuvenalis^b martiris^c et Cassii gloriosissimi confessoris et Faustae virginis^b in una^d nobilium civitatum Tusciae, quae dicitur Luca, et cum omni honore posita sunt^e in aecclesia sancti Frigiani^f episcopi^g haud procul a corpore eius.

N.

Sed omnipotens Deus, qui concessit volendo voluntati ducis et exercitus eius, ut ita ducerent sanctos, numquid irascetur per singulos dies¹? Ipse longanimis², ut inquit per prophetam, nisi convertantur, gladium suum vibrabit³. Aliquando enim eos monens ut pater⁴, aliquando per certas visiones terrens ut filios⁴, ut ad proprias aedes reducerent sanctos, per subiectas personas minabatur sacerdotibus, monebat episcopos, populos cunctos pessimis cladibus hortabatur; dicebat enim per nuntios haec eis umbras esse adversum clades venturas, nisi corpus beati Iuvenalis cum nimio honore in suam reducerent parochiam. Grandinem frequentem miserat, calidam pluebat aquam, sulfurei^k imbres crebro venerant, fontes et putei eorum foetore ac verminibus scaturiebant, iumenta eorum et cuncta animantia repentinus interitus interimebat, ita ut sero mittentes in stabulis mane mortua invenirent. Induratum enim erat cor⁵ eorum, ut prius ferrent supplicia atque plagas, quam sanctorum corpora in propriis dimitterent reverti locis; putabant enim dari cladibus finem. Post haec nex⁶ et simul sepelirentur.

12. Tunc, quamvis sero, consilium inierunt salutis, dicentes unanimiter: 'Quid agimus, vel quid facturi sumus? Ubi est consilium nostrum? Depopulatur urbs, devastati sumus ab animalibus, et nunc nos pessimis necibus succumbimus. Ut quid haec? nisi quia⁷ frustramur Narnienses a suis patronis. O simulata pietas! Non placet Deo vana operatio, venerantia stultitiae. Non agnoscebamur nuntios, non cognovimus angelos, non credidimus dictis, teriti non fuimus ex plagis. Nunc vero nos, qui residui sumus, fundamus, antequam interimamur, preces nostras duci, ut cum honore corpus sancti Iuvenalis mittat ad dominum nostrum pontificem Romanorum, ut ipse honorifice remittat ad propriam aedem. 35 O omnes cernite antiquissima miracula in prioribus populis patrata! Quando Philistaei temporibus Heli sacerdotis pugnaverant contra Israelitas, et fuerunt duo filii Heli mortui cum plurima multitudine ex Israel, et eorum peccatis exigentibus captivam duxerunt arcam domini Dei Sabaoth et posuerunt eam in templo Dagon, quamvis honorifice venerantes, tamen mane deum eorum contractis cervicibus et totum diminutum invenerunt 40 ante arcam Domini⁸. Nec multo post pessima clade percussi, intellexerunt malum de arca perpetrasse, ut in Regum volumine refertur⁷, tuleruntque duas vacas foetas, quae non sudaverunt iugo, et eam posuerunt super currum, ita ducentes, ut non declinarent ad dexteram neque ad sinistram; et sic cum pluribus thesauris arca est reversa in civitatem suam⁸. Ita nos decet agere.'

13. Statim surrexerunt omnes unanimiter cum duce et tulerunt corpus beati Iuvenalis et cum nimio honore reduxerunt, cum hymnis et canticis, cum psalmis et choris, ad apostolorum limina summo pontifici deferentes. Tunc conglobati episcopi Romanorum

a) ducta N.

b) Iuvenalis — virginis om. N.

c) marts L.

d) unam N.

e) sunt om. N.

f) ita L; Frigiani N.

g) ep. om. N.

h) ita L.

i) firs L.

k) fulfurei Boll.

1) Ps. 7, 12. 2) 2. Esdr. 9, 17; Ps. 102, 8. 3) Ps. 7, 13. 4) Cf. Sap. 11, 11: *Hos quidem tanquam Induratumque est cor Pharaonis.* 5) Cf. ex. gr. Exod. 7, 13: *Induratumque est cor Pharaonis.* 6) 1. Reg. c. 4 et 5. 7) 1. Reg. 5, 6 sqq. 8) 1. Reg. c. 6.

et presbyteri cum coetu Romanorum susceperunt corpus beatissimi Iuvenalis cum infinitis gaudiis. Clamabal pontifex: 'Eia Iuvenalis sanctissime, dum in carne esses, duxit te Dominus derelicto parente rebusque patris ex Africanis partibus¹ Romam ob amorem apostolorum adventantem, et per praeceptiones sanctorum pontificum Narnienses sortitus es praedicare, quos tibi sede commissa decorasti et praedicando traxisti ad Christum. Et nunc omnis te expectat plebs tua, heate, quasi reductum de exilio'. Quantas autem virtutes per eum Dominus, postquam Romam ingressus est, sit operatus, quanti caeci illuminati, quanti daemones salvati, quanti infirmi sanati, enumerare longum est. Unde per triduum ibi detento, quarto die ipse per se pontifex cum cuncto clero ornaverunt
 10 vehiculum, exalceatis pedibus baiulantes eum, sic contra suos dicentes cives . . .² Dum vero per itinera duceretur, occurrebant ei multi infirmi, qui tacto feretro eius sani efficiebantur.

14. Nuntiatum est autem civibus suis; qui quanta laetitia adiuvati, quantas Deo gratias reddiderunt, enumerare non possum, unusquisque sufficit mente tractare. Omnes
 15 enim, quibuscumque occupationibus tenerentur, parvulorum et suppellectilis prae tanta laetitia obliviscentes, omni cura postposita, prout quisque velocius ire poterat, obviam processerunt. Plurima igitur exultatione beatissimum corpus recipientes, diligentissime in confessione propria locaverunt; ubi iugiter omnipotens Deus non solum daemones, verum etiam omnibus infirmantibus, qui pura conscientia beatissimum Iuvenalem fideliter
 20 venerantur, salutis beneficia praestare non desinit. Praeterea Narniensis patriae incolae ubilibet tanta dilectione custodit, ut in quocumque periculo seu tribulatione constitutos ad ipsum fideliter proclamantes eruat et suis precibus, quod iuste poscitur, efficiat, praestante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto laudabilis et gloriosus permanet in secula seculorum. Amen.

25 a) hic lacunam adnotaverunt Boll., dicentes: 'Videntur deesse verba monentium Romanos, ne restitutioni sancti corporis se opponant'.

1) V. Iuvenalis c. 3, Acta Sanct. 3. Mai. I, 392.

TRANSLATIO ET MIRACULA SANCTORUM SENESII ET THEOPONTII.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

In libello translationis sanctorum Senesii et Theopontii (Theoponti, Theopompi, Theopempti), quem hoc loco edimus, corpora horum sanctorum ex ecclesia temporibus Karoli Magni prope Tarvisium a Gevardo duce aedificata saeculo decimo incunte in monasterium Nonantulanum translata esse referuntur. Quae narratio, quod ad nomina sanctorum attinet, fabulis in monasterio Augiensi vulgatis deformata esse nobis videtur. De eadem enim Tarvisiensi ecclesia iam in 'Commemoratione brevi de miraculis Genesii martyris Christi' a monacho anonymo in monasterio Augiensi temporibus abbatis Erlebaldi (a. 822—38) narratur, ubi comes quidam, qui ibi Gebehardus nominatur, certe autem idem princeps atque ille dux Gevardus censendus est, corpora duorum sanctorum Genesii et Eugenii ex Hierosolyma Tarvisium transtulisse legitur. Ex quibus reliquis comes quidam Scrot nominatus femur sancti Genesii in monasterium suum Skinam ('Schienen') transportavisse dicitur. Haec traditio Augiensis omnino fide digna est; anno autem 830. aut alia pars corporis s. Genesii aut pars alterius sancti Senesii nominati Augiam translata esse videtur (cf. *Ann. Aug.*: Pretiosa corpora s. Valentini et s. Senesii in Augiam insulam venerunt V. id. Aprilis¹). Saeculo autem X. in monasterio Augiensi alia et nova traditio vulgata est. In Miraculis enim s. Marci eo tempore Augiac conscriptis una cum s. Valente, qui ipse s. Marcus evangelista patronus ecclesiae Venetae esse dicebatur, in 20 Augiensi insula collocato etiam corpora sanctorum Senesii et Theoponti a Ratolfo episcopo Veronensi Tarvisii acquisita et ad cellam prope insulam, quae ab eo nomen 'Radolfzell' accepit, translata esse narrantur², ubi etiam ex eunt medio aevi reliquiae ss. Senesii et Theoponti colebantur. In hoc libello saeculi X. nomina ss. Senesii et Theoponti pro nominibus antiquis et genuinis ss. Genesii et Eugenii interpolata esse facile intelliguntur³. Namque iam in titulis Augiensis saeculi IX. nomina sanctorum Genesii et Senesii inter se mutantur⁴. S. Senesius autem, qui, quando paganus erat, Theonas vocabatur, a Theoponto episcopo Nicomediensi ad fidem christianam conversus et Senesius nominatus simul cum hoc episcopo temporibus Diocletiani martyrium perpassus esse narratur⁵. Quo factum est, ut in monasterio Augiensi, cum nomina Genesii et Senesii inter se commutata essent, sancto Eugenio, de quo nihil certi notum est, a monachis Augiensibus nomen Theoponti substitueretur⁶. Rem ita se habuisse calendaria et

1) SS. XV, 1, 170 sq. 2) SS. I, 67 (ad a. 829); Jaffé, Bibl. r. Germ. III, 703 (qui corr. Genesii); cf. MG. Poet. Lat. II, 406, n. 1. 3) SS. IV, 450. 4) Horum sanctorum dies (21. mensis Maii) idem est ac dies s. Valentis supra nominati, quem ad illum de s. Vale urbis Autissiodori patrono saec. IX. in Augiensi monasterio translatum esse K. Beyerle demonstravit ('Die Kultur der Abtei Reichenau' I (Monac. 1925), 353. 5) MG. Poet. Lat. IV, 1112: Christus te, socio super astra Valente, Senesi, Congaudere charis fecit aposto-

licis. 6) Cf. passionem eorum apud Ughelli, Italia sacra II, 139—40 (Ed. 2, p. 111—2) = Migne, Patrol. Lat. 133, 881—2. 7) De cultu Genesii et Senesii Augiensi cf. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' 35 17 (1904), 283 sq.; K. Brandi, 'Die Chronik des Gallus Öhem' (Heidelberg 1904; 'Quell. u. Forsch. zur Gesch. der Abtei Reichenau' II) p. XI, 29, 31; K. Beyerle, 'Aus dem liturgischen Leben der Reichenau' in libro supra citato, 345—52, quem non in omnibus secuti sumus, 40

sanctorum indices Augienses, in quibus Genesis et Senesius sociique eorum aut ambo nominantur aut inter se commutati sunt, testantur¹.

Haec traditio Augiensis, quae quomodo Nonantulam pervenerit nescimus, cum historia translationis, quam edimus², confusa esse videtur. Nam in libello nostro ea, quae de ecclesia Tarvisiensi a Gevardo temporibus Karoli Magni aedificata et duorum sanctorum depositione honorata narrantur, cum commemoratione Augiensi supra dicta consentiunt et fide digna sunt; nomina autem et dies sanctorum cum traditione Augiensi, quam postea invenimus, conveniunt. Quae autem in historia translationis infra edenda de corporibus sanctorum Tarvisii acquisitis et Nonantulam traductis referuntur, in universum non minore fide digna censemus. Cuius translationis narrationi addita sunt multa miracula, in quibus nonnulla ad historiam Italiam, praecipue Nonantulensem spectantia inveniuntur.

Auctor huius libelli monachus Nonantulensis, qui et a senioribus monasterii fratribus tradita et recentiora a se ipso visa conscripsit, fuisse et saec. XI. vixisse vetustate codicum necnon factis narratis satis lucide demonstratur. Quarendum autem est, num vere totius operis auctor fuerit, nam narrationis paulo post a. 1035. continuatae miracula ultima omnibus codicibus praeter unum inserta sunt.

Brevior textus servatus est in:

A = Cod. Nonantulano unico ex variis codicibus manuscriptis saec. XI. et XII. composito, de quo v. b. m. A. Gaudensi in 'Bull. dell. Istit. Stor. Ital.' 36 (Romae 1916), 277sq.; P. F. Kehr, *Ital. pontif.* V, 333, ubi alii quoque loci nominantur, et praecipue P. Bortolotti, 'Antica Vita di S. Anselmo' (Mutin. 1892; 'Mon. di storia patria per le prov. Moden.': 'Serie d. cron.' XIV, 2), 9sq., 102sq. In quo codice quaternio translationem continens et manu saec. XII. in scriptis (f. 109^r—116^r) insertus est, quem ipsi inspecimus.

Longior autem textus reperitur in:

B₁ = Cod. Vindob. pal. lat. 748 (Theol. 164) f. 93sq., saec. XII., de quo v. 'Archiv' X, 566; L. Duchesne, *Liber pontif.* I, p. CCV. Cuius codicis textus inter aliorum sanctorum vitas et acta pontificum insertus est.

B₂ = Cod. Vindob. pal. lat. 336 (Hist. eccles. 5) f. 222^rsq., ad diem 22. m. Maii, in quo magnum Legendarium Austriacum saec. XII. ex. compositum reperitur, cuius varii codices descripti sunt in *Analect. Bolland.* XVII (1898), 24sq., praec. 62; 'Archiv' X, 644sq.; SS. rer. Merov. VII, 534sq. Praeterea Translatio inserta est ad diem 21. m. Maii magno Legendario Windbergensi saec. XII. post medium exarato (Cod. Monac. lat. 22 241 fol. 99^r—103), de quo agitur in *Anal. Boll.* l. c. p. 97sq., in primis p. 109, et 'Neues Archiv' IX, 640sq., SS. rer. Merov. VII, 533sq. Ex quorum Legendariorum codicibus non nisi unum adhibendum censuimus.

C = Cod. Monac. lat. 17 740, olim monast. ss. Andreae et Magni ('Stadt am Hof' prope Ratisponum), saec. XI., de quo v. *Catalogum cod. lat. bibl. reg. Monac.* III, 2, 119sq. Qui codex inter varia scripta postea uno tegumento compaginata in fine f. 107—113 Translationem satis nitide scriptam continet. Initio manus paulo recentior sermonem elegantiores reddere studuit, sed mox ab hoc proposito destitit.

Narrationem breviorē in codice Nonant. nescio qua de causa mutilatam esse non est, cur suspicemur, sed finis aliorum codicum 'coloribus rhetoricis' ornatus³ ab initio differt. Quem postea additum esse etiam variis abbatum commemorationibus probatur. Ex verbis domni etenim Rodulfi abbatis sapientia cum Dei auxilio prefatam gubernante Nonantulam post vocabula velut tempore quoque Iohannis aut secundi Leonis abbatis antea prolata auctorem Rodulfum

1) Wattenbach et Beyerle l. c.; H. V. Sauerland et A. Haseloff, 'Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier' (Trever. 1901) p. 88, 40, 156, 157, 191, 198, 196; A. Merton, 'Die Buchmalerei in St. Gallen' (Lips. 1912) p. 99; G. Swarzenski, 'Die Regensburger Buchmalerei' (Lips. 1901) p. 195, 202; E. Braun, 'Die Trierer Buchmalerei' in 'Westdeutsche Zeitschrift' additam. ad vol. IX (Trever. 1896) p. 111sq. 2) De qua cf. Wattenbach l. c. p. 482sq.; Bibl. hag. Lat. Boll. nr. 8115sq. et 8117 (mutato exordio, sicut in codice C). 3) Ex. gr. p. 991, l. 89sq.: *Undique fit luctus, undique mugitus, circumquaque angustia cum magna tristitia. . . . Deponuntur ergo ornamenta, induuntur et cilicia. Tribus diebus districta aguntur ieiunia, multa fit et psalmodiae etc.*

secundum huius nominis abbatem, qui a. 1035. avunculo Rodulfo successit, non iam cognovisse et Rodulfi primi etiam temporibus scripsisse concludi potest. Ea autem, quae postea narrata et verbis non post multum vero tempus secundo Rodulfo Nonantulanam ecclesiam gubernante introducta sunt, nisi post mortem Rodulfi primi, id est post a. 1035, scripta esse non possunt. Translatio igitur in monasterio Nonantulae initio¹ saec. XI, non ante a. 1009, composita et variis miraculis priore eiusdem saeculi parte aucta est; ad quod fortasse desiderium monachorum Germanorum, qui translationem legere desiderabant, impulit. Eisdem decenniis multi alii libelli, ut Vitae s. Anselmi, s. Silvestri, Hadriani papae, Catalogus abbatum etc., in monasterio Nonantulano conscripti sunt, de quorum editione P. Bortolotti bene meritis et quos b. n. A. Gaudenzi² secundum aetatem in ordinem redigere conatus est. Contemporaneus denique fuisse videtur Cosmas Iapygus ex Italia meridionali ortus, qui ss. Senesii et Theopontii passionem de Graeco in versus Latinos transtulit³.

In editione nostra codicem A secuti sumus varias lectiones codicum B₁ et C a viris b. n. L. von Heinemann, qui textum totum exscripsit, et E. Bornmann in usum societatis nostrae inspectorum adnotantes, ut iam Bortolotti a. 1892 (v. supra p. 985, l. 21) fecit. Praeterea codicem B₂ adhibuimus. Textum A prius in lucem protulit F. Ughelli, Ital. sacra V (Romae 1653), 469—76, nov. ed. (Venet. 1720) p. 491—5, quem excerptaverunt Mabillon in Actis sanct. ord. S. Bened. saec. IV. P. I (Paris. 1677), 14 (sec. ed. Venet. 1735, p. 13—4) et Muratori, Rer. Ital. Script. I P. II (Mediol. 1725), 195—6.

P. E. Schramm.

20

Man 21.

DUODECIMO^a KALENDAS IUNI. TRANSLATIO SANCTORUM MARTYRUM THEOPOMPI ET SYNESII^a.

1.^b Omnipotentis^c Dei magnificentia sua vult pietate solita, ut sibi dilectorum suorum servicia atque premia^d ad laudem sui per^e omnia mundo patefacta clarescant. Igitur^f sancti Spiritus cooperante gratia, qualiter et quando undequē beatissimorum martyrum^g Senesii atque Theopontii corpora ad Nonantulae coenobium^h ductaⁱ fuerint, et quae signa atque miracula eos^j sint secuta^k, prout nostra valet fragilitas, ad hominum revocemus^l memoriam^l.

780.

2. Anno igitur^m Christiⁿ septingentesimo octuagesimo^o, imperii vero Karoli Magni septimo, quidam dux, vir Deo per omnia deditus, nomine Gevardus^p suae saluti consulens^q pro animae suae remedio quandam aeclesiam ad honorem et venerationem beatissimae virginis Mariae matris Dei sanctaeque crucis atque martyris Fuscae^r in suo proprio magno cum studio edificaverat et sancti Silvestri coenobio Nonantulensi^s subdiderat ibique monachos, ut regulariter Deo servirent, constituere curaverat. Cui^t omnia, quae possederat, provido atque sincero animo tradere studuerat^u, sui^v Salvatoris^w preceptum bene^x et^y fideliter sequens, ut^z eius fieret discipulus^{aa}, qui suis dixit fidelibus: 'Si quis non renuntiaverit omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus^{ab}.'

Lac. 14, 88.

a) ita A; XI. kal. Iunii festivitas sanctorum martirum Senesii et Theoponti B₁; Prologus Senesii et Theoponti B₂; Vita sanctorum Senesii, Teopontii (post sanct. verbum rasum) manu saec. XV. add. C. b) capita in codicibus non numerata Georgium Writz, qui primus editioni in collectione nostra parandas momentum iniecit, ubique fere secuti distinguimus. c) Omnip. - 40 premia et per omnia — Igitur corr. in loco raso C: Quoniam omnipotens Deus, sicut est in sanctis suis mirabilis, ita etiam semper in illis est venerandus, oportet, ut miracula eorum (ad laudem sui) nobis totis mundo enarramus. Unde ... d) coen. devecta B₁; devecta coen. B₂; post Nonantulae unum vel duo verba raso, -bium ducta fuer. in loco raso C. e) interea fecerint in loco raso C. f) referre volumus noticiam in loco raso C; Passio eorundem add. B₂. g) incarnationis B₁ B₂. h) dominicae in- in loco raso et carnationis super lineam C. i) octuag. corr. octog. C. k) Nonantulano corr. quod dicitur Nonantula C. l) etiam super lin. add. C. m) -dens semet ipsum regulari vitae ibidem subiungit domini ac in loco raso et super lin. add. C. n) nostri in marg. add. C. o) bene et et ut — disc. post del. C.

1) Ultimatum factum huius partis a. 1009, aut paulo post contigit, sed, a. 1013. monasterium incendio deletum est, de quo mentio non fit. Auctor igitur iam antea scribere potuit. 2) 'Il monastero di Nonantola, il ducato di Persiceta e la chiesa di Bologna' in 'Bull. dell' Istit. Stor. Ital.' 36—7 (Romae 1916), praec. 36, p. 276 sq. 3) Vide supra p. 984, n. 6; cf. Manitius,

'Gesch. der lat. Lit. des Mittelalters' II (1923), 591 sq. 4) Mirac. s. Genesii (SS. XV, 1, 170): Comes quidam fuit partibus Italiae in civitate Darvisia Gebahardus 50 nomine ... 5) De loco ecclesiae cf. p. 987, n. 2, de ecclesia monasterio Nonantulensi subdita v. G. Tiraboschi, 'Storia d. augusta badia di S. Silvestro di Nonantola' (Mutinae 1784) I, 390 sq.

Tricesimo autem quarto anno imperii eiusdem Karoli praefati comitis¹ uxor Albegunda⁸⁰⁷ nomine sui viri magnifici vestigia tenens^a in sua viduitate sanctissima^a, quicquid habere visum^b fuerat^b, eidem monasterio tradere studuit. Cui^c, dum vixit^c, caste et fideliter^d servivit ibique^e cum suo coniuge in Domino requievit^f.

Haec autem aecclesia, quam prediximus, sita est in quadam insula duobus fluminibus Caniano et Sylo² circumdata, tertia stadii parte ab urbe Tervisio distans. In qua aecclesia beatissimorum martyrum³ Senesii et Theopontii corpora a sanctis viris fuerunt recondita, ibique innumerabilia miracula eorum promerente gratia Dei nostri clementia ostendere dignata fuerat.

3. Post multorum igitur^h annorum curricula gens Hunnorum^{4,5} perfida, servientibus Deo invida^k, plurimas Italiae devastans provincias hunc sanctissimum locum peccatis ingruentibus^l funditus destruxit. Huius doloris fama precurrens ad Nonantulum, ubi⁸⁹⁹ sanctissimi Silvestri corpus requiescit, sub cuius potestate et fiducia post Deum hoc monasterium semper fuerat, Petro⁴ venerabili eiusdem loci abbati hoc magnum nefas denun-^{907/10} tiavit. Abbas vero tali legatione mestus^m, tamen de Dei misericordia bene confisus, cunctorum fratrum coetuⁿ advocato, dignum et salubre invenit consilium. Suum itaque advocans alumnus, Deo^o dignum monachum nomine Rodulfum^p, cui tres^q venerabiles sociavit fratres, et magna cum festinatione ad hunc recuperandum locum transmisit^r. Cui et attentissime iussit, ut cum omni sollicitudine atque veneratione dignissima sanctorum^s Senesii et Theopontii corpora colligere studeret atque omni^t cum^u festinatione ad Nonantulum coenobium ea inventa deferret. Hoc autem onus oboedientiae magno cum gaudio suscipiens, prout Deo placuit, totum fideliter adimplevit. Cum vero idem prepositus, venerabilis videlicet^v monachus^u, ad hunc sanctissimum locum venisset et eum undique dirutum repperisset, flens et dolens pre nimia tristitia tres dies nichil locutus est neque ullum omnino cibum sumpsit. Ad quem ita flentem quaedam mulier, Dei ancilla Anserada^v nomine, quae a^w sua infantia predictorum sanctissima corpora multum dilexerat et custodierat, tunc quoque eadem in secreto loco collecta et recondita habebat, cum tremore et timore^x veniens, omnis tristitiae nebulas auferens, magni gaudii donum secum detulit: 'Senior', inquit, 'dilecte, noli flere, sed magis mecum gaude et thesaurum, quem queris, Dei^y dispensante^z gratia apud me bene^z esse^z conditum absque ulla prorsus dubietate cognosce!' Hoc autem auditu laetus et gaudens factus, mentis caliginem, qua pro mestitia^a ebetatus fuerat, deponens digneque sapientiae lumen sumens, predicta Dei famula ducente ad locum, ubi tanti thesauri munus iacebat, cum omni festinatione devenit; ibique prostratus diu in oratione adstans multas lacrimas ad Deum omnipotentem merentium consolatorem prae gaudio fudit. Ut autem ab oratione surrexit, statim ad suos venerabiles fratres rediit et gaudium, quod invenerat, eis nuntiando aperuit. Mox vero letantes uno et salubri consilio atque animo spontaneo triduanum ieiunium et orationes nullis consociis peregrerunt. His digne^a peractis facta^b praeparatione ad locum optatum^c una venerunt et orando atque misericordiam Deo omnipotenti et his sanctis querendo locum illum ape-⁴⁰ ruerunt. Atque eorum corpora cum omni veneratione suscipientes dignis ornamentis involuta noctu et clam cunctis atque nesciente predicta Dei famula cum omni festinatione ad flumen, quod vocatur Sylum^{4,6}, venerunt ei intrantes navem navigare ceperunt. Illa autem praefata Dei famula, quae semper eorum corpora custodierat, facto mane, ut solita

a) tenens — sapet. corr. sequens et in sancta vid. permanens C. b) corr. potuit C. c) Cui — vixit corr. Sicque factum est, ut quae C. d) Domino add. C. e) corr. ibi C. f) corr. requievisset C. g) om. B₁. h) corr. autem C. i) Hunorum B₂ C. k) perfida C. l) ingr. corr. exigentibus C. m) tali — mestus corr. Hoc tali fama mestus fieret C. n) ceu B₂. o) scilicet sup. lineam add. C. p) Rodulfum B₁; Rödolfum B₂. q) corr. et tres alios C. r) transmisit A. s) cum omni B₂. t) scilicet C. u) Rudolphus add. B₁; Rödolfus add. B₂. v) Anserada C. w) sua ab B₁ B₂; a om. C. x) Dei disponente B₁ B₂; disponente Dei C. y) esse bene B₁ B₂. z) tristitia C. a) dignis corr. digne C. b) sancta C. c) oblatum B₁. d) Silum C.

1) Qui inter a. 797. et 801., ante mensem Iunii a. 801., obiit; cf. Mirac. s. Genesii, SS. XV, 170; A. Hofmeister, 'Mitt. d. Inst. f. öst. Geschichtsf. Erg.-Bd.' VII, 271. 2) Hodie 'Cagnano' et 'Sila'. 3) De Ungaris Italiam a. 898—900. invadentibus v. L. M. Hartmann, 'Gesch. Italiens im MA.' III, 2, 176 sq.; R. Lüt-
tich, 'Ungarnzüge in Europa im 10. Jhdt.' (Berol. 1910) p. 118 sq. 4) Abbas a. 907—10; de eo eiusque successoribus v. Catal. abb. Nonant., SS. rer. Langob. p. 571. 572. 5) Cf. ex. gr. Tob. 13, 6. Eph. 6, 5: cum timore et tremore. 6) Hodie 'Sila'.

erat^a, ad locum sanctissimum venit et tanto thesauro, quem ut animam suam^b dilexerat, eum vacuum repperit. Hoc visu valde tristari coepit, dicens atque affirmans se nunquam vivere velle, nisi Deus suorum patrum Senesii et Theopontii corpora redderet. Huius vocibus et orationibus omnipotentis Dei pietas inclinata per suorum fidelium merita predictorum monachorum navigio ventum validum insurgere fecit; et quantum in tribus diebus navigando perrexerant, tantum una die Deo volente inviti redierunt. Eadem autem^c virgo Deo^d devota flens et plorans supra^e ripam fluminis stabat atque circumspiciens suorum patrum^f corpora^g, ut sibi redderentur, orando clamabat, quod et Deus^h suisⁱ votis misericorditer annuit. Vir autem venerabilis Rodulfus^j hoc facto multum dubius atque sollicitus tandem Dei dispensante providentia optimum invenit consilium, intelligens sanctorum corpora sine sua famula ad nullam aliam velle ire provinciam. Illam itaque Deo devotissimam virginem in suam navem cum omni susceperunt reverentia. Sic ergo cum omni gaudio omnique prosperitate ac citissima velocitate plurimis corruscantibus miraculis ad Nonantulam Dei gratia ordinante perveniunt.

4. Hanc igitur Dei famulam sanctissimae Veronicae vestigia secutam fuisse non incongrue possumus dicere. Illa etenim Veronica^k femina reverendissima imaginem Christi in panno depictam in cervicali suo in loco dignissimo occulte reconditam habebat eamque venerando atque valde diligendo custodire studebat. Haec autem sanctorum Senesii et Theopontii famula eorum corpora dignissimo in loco recondita habebat semperque cum magno studio custodiebat. Illa denique legatis ab imperatore^l Tyberio missis^m pro fama Christiⁿ ac de suis factis aliquid mirum invenire iussis gloriosam Christi imaginem ostendit. Ista autem virgo fidelissima sanctorum corpora venerabilibus monachis a Petro abbate pro eorum desiderio transmissis ostendit atque invenire fecit. Romani vero imperatoris legati Christi imaginem inventam sine ipsa Veronica Romam ducere^o navigio^p temptaverunt, sed Dei obstante voluntate, quod voluerunt^q, adimplere^r nequiverunt. Ipsaeque accepta cum omni alacritate sequentibus signis atque virtutibus Romam venerunt. Sed eadem Veronica in fide Christi perseverans et pro eius amore^s Romae degens ibi vitam finivit et in aeternum cum Christo vivit. Sancti etiam monachi beatissimorum corpora reperta sine prefata virgine ad Nonantulam deferre navigio voluerunt; sed Dei resistente potentia, quod cupiverunt^t, perficere nequiverunt. Ipsaeque ab eis recepta magnis sequentibus signis ad Nonantulam citissime deveniunt^u. Ubi ipsae^v apud aeclesiam sancti Martini in Coziano^w tribus miliaribus^x ab eadem Nonantula^y distantem pro eorum amore Deo serviendo degens vitam finivit feliciter et cum Christo regnat perpetualiter^z.

5. Igitur postquam Dei opitulante^a clementia a venerabili abbate cunctisque fratribus simul et ab omnibus Nonantulae populis beatissimorum martyrum Senesii et Theopontii corpora mirifice et honorifice fuerunt suscepta ibique aromatibus atque^b decoribus multis^c venerabiliter^d in pace digne sunt tumulata^e, illico multitudo languentium^f, cecorum, claudorum, auditis atque visis plurimis signis, quae omnipotentis Dei misericordia per illorum fecerat merita, a finitimis locis ad illos defluere facto agmine coepit^g. Quique autem aliqua infirmitate vel mestitia detenti suppliciter veniebant, incolumes et alacres eorum piis meritis in propria rediebant. Unde accidit, quod divina inspirante gratia non solum ab omni Nonantulanensium populo, verum etiam a longinquo petebatur^h, optabatur, deprecabatur, ut prefatorum martyrum corpora per urbes atque castella aliqua peste

a) erat om. B₁C. b) suam om. C. c) autem om. B₁B₂C. d) Deo om. B₁B₂. e) super B₂. f) corp. patr. B₁B₂. g) suis Deus C. h) Rodulfus B₁; Rodolfus B₂. i) imperator A. k) ita A₁ pro fama Christi missis B₁B₂C. 43. l) nav. duc. B₁B₂C. m) vpl. om. C. n) adimpl. vol. B₁B₂. o) amor A. p) conciperunt B₂. q) venerunt C. r) ipsam B₁B₂C; ips. ap. sancti Mart. ecd. B₂. s) Coliano B₁B₂. t) miliaribus C. u) iam corr. la B₁. v) Deo op. B₂; op. gratia, gratia del. C. w) pro verbis atque — multis raris manus multo recentior scripsit in monasterio Nonantulae condita A. x) venerabiliter om. B₁B₂C. y) languentium C. z) fecit C. a) patebatur B₁B₂.

1) Cf. s. Veronicae legendam, Acta Sanct. Febr. I (Antv. 1658), 449sq. et E. von Dobschütz, 'Christusbilder' (Lips. 1899; 'Texte und Untersuchungen zur Gesch. der altchristl. Literatur' XVIII, N. S. III), 2) i. e. 'S. Martino in Cozzano', ubi erat ecclesia monasterio subiecta. 3) Cf. 2. Tim. 2, 12: si commortui sumus, et convivemus: si sustinebimus, et conregnabimus. 50 4) In ecclesia S. Silvestri condita fuerunt, ut miraculo infra nominato et mutata codicis A lectione demonstratur, cf. supra n. w. Hodie sanctorum capita in scrinio, quod in monasterii archivo depositum est, conservantur.

detenta veneratione deportarentur sanctissima, ut per eorum patrocinia salvarentur et^a liberarentur^b ab omni clade et miseria, quorum vocibus atque precibus ordinante Dei providentia^b pater monasterii una cum omnium fratrum congregatione pietate solita annuit. Unde factum est, ut Ticinensium^c populus repentina^d morte percussus, orationibus et ieiuniis intentus, hoc quoque auditu bene confusus pro istorum sanctorum misericordia ad Nonantulanum^e oppidum venire^f studuit, consilium, auxilium misericordiamque^g postulans, ut martyrum corpora pro eorum miseria suam deportarentur ad patriam.

6. Facto igitur triduo ieiunio cum omni orationis instantia, duodecim^h electis venerabilibus fratribus vita et moribus Deo dignis simul cum infinita multitudine populorum Nonantulanensium atque Mutinensium cantantibus et psallentibus, cum magno venerationis studio corpora sanctorum plurimis sequentibus signis^a deferre ceperunt. Quorum adventum omnes urbes, videlicet Regium, Parma, Placentia, atque oppida audientes, tam viri quam feminae obviam illis benedicentes et laudantes Deum currere festinabant et cum illis digna veneratione urbem Papiam adibantⁱ. A qua quanto gaudio quantisque laudibus atque decoribus fuerint suscepta, nullius valet promere lingua. Aderat autem ibi Adhelegida^k regina^l gloriosissima, quae eos multis honoribus suisque donis ditavit. Ex quibus duo coopertoria, unum auro intextum, alterum vero mirifice operatum, usque hodie in sancti Silvestri coenobio manent in testimonio^m. Urbe vero Papia a predicta mortis clade eorum piis patrocinii liberata eademque regina nobilissima ad honorandum et venerandum illos admodum confortataⁿ, multis acceptis donis multisque similiter sequentibus signis ad propria sunt relata.

7. Alio quoque tempore, sicut narrantibus fratribus, qui aderant, didici, quidam presbiter Teuzo^o nomine, Nonantulanus genere, inmani cruciabatur infirmitate. Erat enim eius guttur ultra modum tumidum, lingua quoque eius fere tribus digitis pendere extra labia videbatur. Nec comedere nec bibere neque os valebat miser^p claudere. Die itaque sollempni istorum beatorum martyrum, prout potuit, ad aecclesiam, ubi eorum sanctissima venerabantur^q corpora, a suis deductus est. Quam dum ingressus fuisset et ad eorum sarcophagum appropiasset, prostratus in terra, gemens et dolens lacrimasque fundens suppliciter divinam^r orabat misericordiam. Facto autem matutinali officio duobusque fratribus^s Benedicamus Domino cantantibus sanus ille et alacer factus divinoque numine adiutus citius dicto surrexit et alta voce audientibus cunctis^t Deo gratias respondit. Sic itaque, dum vixit, Deo et his sanctis fidelius servire studuit.

8. Aliud quoque miraculum, ut quidam, qui interfuit, venerabilis monachus Augustinus nomine nobis narravit, pro eorum dignis meritis altissimi nostri creatoris magnificentia patefacere dignata est. Aderat enim aeris inaequalitas, unde diuturna erat terrae siccitas, quae spem vivendi populis^u abstulerat. Pro qua venerabilis monachus Otericus^v nomine, tunc temporis Nonantulae prepositus², cunctis clamantibus et deprecantibus populis una cum fratrum consilio digne peracta oratione et triduo ieiunio beatissimorum martyrum corpora cantando et psallendo ab aecclesia sancti Silvestri accipi constituit et in circuitu Nonantulae patriae³ deferri cum letaniis precepit; quod et factum est. Ut autem portari ceperunt, fere in medio itinere, antequam ad predestinatum locum devecta fuissent, tanto eos pondere Altissimi virtus defixit, ut a nullo fere unius horae spatio moveri potuissent. Tunc meror et magnus luctus omnium⁴ exoritur⁵; merentium quippe et flentium una vox efficitur: 'O stelliferi conditor orbis, qui perpetuo es nixus solio, miserere nobis istorum patrocinio'. Predictus autem prepositus, vir virtutibus per omnia peditus,

u) om. Bz. b) potentia Bz.Bz.C. c) Tycinensium Bz.Bz.C. d) id est subitanea add. recentiore manu A. e) Nonantulanum C. f) vivere corr. venire C. g) misericordiam Bz.Bz.C. h) XII Bz.Bz.C. i) ibant, ad ead. m. super lin. add. C. k) Adelheida Bz.Bz. l) testimonium Bz.Bz.C. m) fortata, con ead. m. post add. C. n) Teuzo Bz. o) miser sup. lineam add. Bz. p) venerantur Bz.C. q) divina A. r) cunctis A: and. cunctis alta voce C. s) populo Bz. t) Otericus Bz.Bz.; Oterius C. u) pate C. v) exor. omn. Bz.C.

1) A. 937. sponsa. a. 947—50 uxor Lotherii regis, postea a. 951. ab Ottone Magno in matrimonium ducta in Italiam a. 961. revenit. Utrum circumlatio temporibus Ottonis an potius Lotherii acta sit, dici non potest;

cf. Bortolotti l. c. p. 103sq., n. 1 et p. 167sq., n. 1. 2) Institutio Nonantulensium praepositorum in catalogo abbatum, SS. rer. Langob. p. 572, post Gotefredum abbatem a. 965. captum narratur.

cum omni coetu adstantium in terra prostratus lacrimans diu oravit, notum faciens Deo et his sanctis se et sibi populum commissum ab omnibus peccatis penitentiam acturum et omni anno in eorum natalitiis pauperibus Dei elemosinas facturum^a. Mox divina concedente pietate, quocumque voluerunt, eos^b deportaverunt^c. Eadem vero die tanta inundatio aquarum eos est^d consecuta, ut omnis terra ea^d satiata salubriter^e fuerit^f et omnis populus in magna laetitia steterit.

982/97.

9. Tempore quoque Iohannis abbatis Greci¹, sicut a quibusdam fratribus eiusdem coenobii nobis relatum est, quoddam castrum nomine Pantianum^{2,2} quattuor^b a Nonantula distans milibus immani mortis pestilentia percussus¹ est. Quod videlicet ieiuniis^k, orationibus atque vigiliis deditum in cinere et cilicio positum discalciatis pedibus ad eorum¹ clementiam cum letaniis supplex advenit. Clamitabat et auxilium postulabat atque eorum corpora suam ad patriam ferri desiderabat. Quorum precibus venerabiles illius loci monachi inclinati diu desideratum thesaurum cum omni sanctitatis studio orantes et psallentes atque letanias agentes illuc detulerunt. Sic eorum orationibus et meritis Domino cooperante ab illa¹ die tam nequissimae mortis plaga illo in loco cessavit. Proinde illius loci populus¹ semper in Deo magis fuit timidus, et omni anno in eorum festivitate pro hoc beneficio cum letaniis suisque oblationibus ad eorum deprecandum^m misericordiam venire festinant. Quis disserere valet tot miraculorum facta, quae Deus per eorum dignatus est ostendere merita? Quorum numerus nec alicuius valet comprehendere memoria. Sed ut de pluribus pauca perstringam, nobis notioraⁿ et nostrisⁿ temporibus edita, prout potero^o, dicam.

987/99.

10. Tempore denique secundi Leonis³ eiusdem coenobii abbatis quodam miraculo non minus superioribus celeberrimo istorum sanctorum intercessionibus superna gratia dotavit⁴ Nonantulam. Nam dum inextinguibilis aeris siccitas et nimia hominum mortalitas per Nonantulam et adiacentes provincias adesset et nullis ieiuniis neque orationibus sedari potuisset, nimio timore correptus inestimabilique merore dimersus ad sanctorum Senesii⁵ et Theopontii corpora flendo et heulando^f totus ille mestissimus concurrat populus, clamitans et obsecrans indulgentiam, et nisi istorum tuerentur patrocinii⁶, dicebant se nullatenus ab imminetibus posse evadere periculis. Quo clamore et imminente periculo sanctus ille abbas commotus cum sanctorum congregatione fratrum triduanum populo indixit ieiunium, atque se omnes ad idem studiosissime accingunt officium, quatinus Deus suorum fidelium flitibus et sanctorum patrum Senesii et Theopontii intercessionibus flexus aliquantulum sui populi foret misertus. Peracto vero ieiunio venerabilis abbas cum sanctorum coetu fratrum una¹ cum¹ predicta populorum caterva summa^a devotione iam id expectante triduo predictorum sanctorum^v corpora devotissime feretro posita circum castrum moenia deportaverunt et haud^w procul a castro missas^x celebraverunt. Missarum⁷ vero sollempniis rite solutis cumque⁸ sanctorum corpora coeperunt reduci, suavissimus himber paulatim pluuere coepit et adeo excrevit, ut pre nimia aquae inundatione pauci cum sanctorum corporibus, quo erant deponenda, sunt⁸ regressi. O ineffabilis potentia, mira Altissimi clementia, cui nihil est impossibile, verum etiam in se credenti omnia pollicetur possibilitia! Ex tanta etenim pluvia nihil super pallium, quo tegebatur feretrum, visum fuit^b cecidisse neque praecedentes candelae extinctae^o fuerunt. Unde apparet omnipotentem Dominum et oculos misericordiae et aures pietatis ad suorum fidelium preces iam^d inclinasse atque ab utrisque imminetibus periculis eos liberasse. Ideoque statuit populus,

a) acturum C. b) eo B₁B₂. c) deportata sunt corr. deportaverunt B₁. d) om. B₂. e) salubriter om. C. f) fecerit C. g) Pontianum B₁; Pontianum corr. Pantianum C. h) III^{er} B₁B₂C. i) percussus, sed fortasse corr. 45 alia manu, A. k) iei. et B₁B₂C. l) illo B₂. m) deprecandum C. n) nota C. o) vestris C. p) potuero B₁B₂; potera corr. potero C. q) ditavit B₁B₂. r) heulando C. s) patrocinii C. t) vana cum B₂; cum om. C. u) cum B₁B₂. v) sanctissimorum B₁B₂C. w) and, h super lineam add., A; haud B₁B₂C. x) missam B₁B₂; missa C. y) Missae corr. Missarum C. z) cum B₁. a) sint corr. sunt B₁. b) fuisse A. c) extincte A. 50 d) super lineam add. A.

1) Iohannes XVI. Philagathos, a. 982—97. abbas, a. 997—8. antipapa, incerto anno mortuus, de quo v. Schramm in 'Histor. Zeitschr.' 129, p. 448 sq. 2) Hodie 'Panzano' (Panzanum de Monacis). 3) A. 997. successor Iohannis, a. 999. successor Gerberti in archi-

episcopatu Ravennensi; v. Schramm in 'Arch. f. Urkundenforsch.' IX, 91. Cum a. 997. in negotiis papae et regis Franciae versaretur, tempore siccitatis non nisi a. 998. cum in monasterio fuisse verisimile est.

ut exinde sanctorum predictorum corpora cum laetantiis et suis oblationibus pro misericordia istorum intercessionibus sibi indulta summa celebritate ab eis annualiter forent requisita.

11. Aliud quoque nostris oculis vidimus^a mirum, quod eorum meritis divina agente^{1009/29.} gratia factum^b fuit^b, quod etiam non occultandum^c esse ducimus. Domni etenim Rodulfi^{d.1} abbatis sapientia cum Dei auxilio prefatam gubernante Nonantulam pro cuiusdam divitis nomine Frogerii^{e.2} malicia ad locum, qui vocatur Sorbaria³, beatissimorum patrum Senesii et Theopontii corpora cum sanctissima reverentia deportata sunt. Idem autem sevisimus Dei ignorans vindictam eorumque virtutes^f incredulus non ammirans suaeque in duricia perseverans piis ipsorum promerentibus^g meritis eodem^h anno divinoⁱ percussus est gladio. Ita ergo et terram^j, quam iniuste sanctis abstulerat, nolendo miserrimus dimisit^k et vitam^l cum terrenis^m omnibus ex divina ultionis sententia perdidit. Huic erat servus nequissimus de eorum adventu incredulus, nefario usus verbo atque approbans illucⁿ non^o sanctos, sed vile lignum esse delatum. Pro quo nutu divino percussus eodem die in¹⁵ flumen Sicculam^p proiectus ibi expiravit crudelissimus.

12. Eodem etiam patre superstit^o ac Nonantulensi coenobio praesidente aeris malignitas^q perminium redundans cuncta terrae animalia pro aqua nimia mense Iulio perditum ire dabat. Quocirca omnis^r populus Mutinensis atque Bononiensis hac mestitia compulsus, ieiuniis atque^s orationi^t deditus, Nonantulanum adiit coenobium, postulans ac^u deprecans^v atque confirmans, si beatissimorum martyrum corpora more solito exirent suam ad patriam, mox liberaretur atque salvaretur ab imminente tristitia. Quorum precibus atque votis eiusdem loci venerabiles monachi annuentes salubri peracta oratione et ieiunio veneranda sanctorum corpora^w in circuitu patriae discalciatiis pedibus cum rogationibus detulerunt. Hoc finito^x Dei et sanctorum servitio^y aquarum nimietas eorum^z patrociniis in salubrem serenitatem redacta est. Inde fit magna populorum laetitia, inde etiam concentus avium letabundus resonat per arva atque^{aa} aera, inde cuncta animalia solita redeunt ad gaudia. Ex quo atque plurimis aliis miraculis, quae omnipotentis Dei virtus ad laudem sui atque eorum venerationem dignata est ostendere, processit, ut aecclesiarum numerus cum signis et miraculis in ipsorum nomine crescerent atque multiplicarentur. Inter quas illa quoque basilica^{ab}, quae non longe sita est ab oppido Nonantula, mirum in modum pro amore eorum composita eorum signis atque virtutibus prepollet famosissima. Ibi etenim illuminantur ceci, contracti extenduntur, claudi curantur, aliis quoque^{ac} infirmitatibus detenti ipsorum precibus usque hodie sanantur^{ad}.

13. Non post multum vero tempus, secundo Rodulfo^{ae.6} Nonantulanam ecclesiam^{1085/85.} gubernante, peccatis ultra modum crescentibus, pro quibus Deus quandoque irascitur, Nonantulensis^{af} populus divino gladio^{ag} percutitur. Inaudita namque mortalitas fere eius maximam^{ah} partem tulat. Timor et tremor^{ai} omnes perturbaverat; infans et puer, adolescens et iuvenis, senes^{aj} et mulieres^{ak} uno momento mori videbantur, nec erat, qui tantorum corpora deferre posset ad sepulchra solita. Undique fit luctus, undique mugitus,

40 a) videmus corr. vidimus C. b) fuit factum C. c) occultatum A. d) Rodulfi B₁; Rôdolfi B₂. e) Frogerii C. f) virtuti B₁B₂; virtutem C. g) permanentibus B₂. h) divino eodem anno B₁B₂. i) terrâ, signo abbreviationis postea add., A; terra B₁. j) amittit corr. dimisit C. l) terr. vit. om. cum, C. m) non illuc B₁B₂. n) Sycculam B₁B₂. o) suptite C. p) omnis om. C. q) et B₁C. r) oratione B₁B₂C. s) ac deprecans om. C. t) om. B₂. u) servitio Dei et sanct. finito C. v) per add. C. w) hic desinit A; ea quae sequuntur non nisi in codicibus B₁B₂C traduntur. 45 x) Rodulfo B₁; Rôdolfi B₂. y) Nonantulens C. z) gladio corr. gladio C. aa) maiorem B₁B₂; mox. corr. max. C. ab) senex corr. senes B₁. ac) mulieres corr. mulieres C.

1) Abbas a. 1002—85. 2) De Frogerio domino Corrigii ('Correggio') inter a. 1009—29. mortuo, qui in Sorbaria ('Sorbara') prope Mutinam possessiones habebat, v. Bortolotti l. c. p. 172 n. 2; Iginio Nembrot, 'Note di storia feudale Emiliana I.: Frogeridi' (Reggio-Emilia 1922); S. Pivano in 'Rivista storica italiana' 41 (NS. 2, 1924), 282 sq. 3) V. not. praec. et DK. II. 65. De 'Solaria', SS. r. Lang. p. 571. 572, cogitavit G. Waitz. 4) Hoc post mortem Frogerii, ergo post a. 1009. factum esse videtur; auctorem igitur de pestilentia a. 1009. aut a. 1011. agere v. cl. Bortolotti l. c. p. 173, n. 1 putat; de monasterio a. 1018. incendio deletum v. p. 986, n. 1. 5) De ecclesia ss. Senesii et Theopontii in loco prope Nonantulam, qui dicitur Castrum vetus ('Castelvetro'), aedificata v. Tiraboschi, 'Diz.' l. c. I, 189 et 'Storia' l. c. I, 301 sq. 6) Abbas a. 1085—53. 7) Cf. ex. gr. Iudith 14, 17: intolerabilis timor et tremor cecidit super eos, et turbati sunt animi eorum valde; 1. Mach. 7, 18: Et incubuit timor et tremor in omnem populum.

circumquaque angustia cum magna tristitia. Tandem divina inspirante clementia omnium Nonantulensium coetus salubria repperit consilia. Ad Dei enim misericordiam et beatissimorum Senesii et Theopontii martyrum gratiam mente flectitur promptissima. Deponuntur ergo ornamenta, induuntur et cilicia. Tribus diebus districta aguntur ieiunia, multa fit et psalmodia. His rite peractis beatissima corpora in nitida volvunt^a pallia et sic in feretro posita cunctis psallentibus et letanias agentibus cum omni reverentia in circuitu deportantur patriae. Fiunt metanae multae, queruntur misericordiae solitae. Dantur dona et oblationes infinitissimae, quae Deus^b omnipotens creator omnium solita sua pietate precibus et meritis ipsorum et exaudire et accipere dignatus est. Peracto autem Deo et eius sanctis famulatu amare mortis pestilentia Nonantulensium populum¹⁰ imperante Deo dimisit. Ex illa namque die predicta plebs Deo atque his sanctis fidelius servivit et tam nefariam pestem nunquam amplius sensit. Quae omnia pro amore sanctorum Senesii et Theopontii martyrum omnipotentem Dominum agere et mundo patefacere ad laudem sui sanctorumque^c suorum^d venerationem et credimus et confirmamus.

14. Pro quorum dilectione atque memoria hec carmina in eorum sarcophago fuerunt¹⁵ composita:

Hic recubat sanctus Senesius intus in arca,
Tum^a pariter^d Theopontius extans almus in ipsa,
Quos sudore suo vexit Rodulfus^e adelphus,
Qui tunc Tervisio degebat paupere cella.
Petrus¹ sacra sacer condens posuitque locello
Corpora namque suis manibus post condidit ambo
Atque ornavit eos, ut cernis, quisquis amice,
Quo precibus portetur eorum salvus et ipse.
Audiat et nostras sanctus Senesius orans
Voces ac laudes et nostrum carmina solvens
Pro miseris nobis cunctis Theopontius horis,
Crimine solvatur, rogitando postulat almus.
Vos Domino cari nobis estote parati
Porgere^f presidium celorum munere dignum.
Vivere Rolandi per vos sit in aethere beati. Amen.^g

15. Veneremur igitur, fratres karissimi, gloriosos martyres Senesium atque Theopontium cum omni veneratione et mentis devotione hodie et semper in terris, quorum gratiam et merita scimus venerari et gaudere cum sanctis angelis in caelis, qui^h pro Christi nomine multa in suo tormenta passi sunt corpore et, ut ad celorum venirent³⁵ patriam, mortisⁱ subire non dubitaverunt^j pericula. Isti sunt, qui ex magna tribulatione venerunt et suas stolas in sanguine agni^k laverunt^l. Sua etenim corpora propter Deum tradiderunt^m ad supplicia ideoque in aeterni regis palatio coronantur et habendo Dei gratiam perpetualiter letantur, et quia Christi sunt secuti vestigia, ideo eorum animae in aeterna gaudent patria. Propterⁿ inmania eorum miracula multisque oblata^o beneficia ipsorum⁴⁰ laudantur assidue et venerantur multis in locis corpora, sed precipue in Nonantula patria. Isti gloriosi patres nostri una cum angelorum consortio et cum Christo domino regnant in paradisi^p gaudio. Celebrantur^q ergo beatissimorum Senesii et Theopontii natalicia, qui passi sunt pro aeterna Dei gratia, in suo dignissimo adventu in Nonantulam XII.⁴⁵ kal. Iun., omnipotente Deo regnante^r et gubernante stelliferi mundi machinam, cui sit imperium et potestas, honor et gloria^s per infinita seculorum^t secula^u. Amen.

a) n. superscript. C. b) noster add. B₁; Dominus noster B₂. c) suorumque sanctorum B₁B₂. d) Tum pariter om. B₁B₂. e) Rodulfus B₁; Rôdolfus B₂. f) ita B₁; porrigere B₂; porgere C. g) que corr. qui C. h) mortis om. C. i) dubitarent B₁B₂. j) anni C. k) tradiderunt corr. tradiderunt C. l) Propter B₁B₂; Propterea C. m) ablata C. n) paradysi B₁. o) Celebratur C. p) XII. corr. XI B₁; XI. B₂; cf. p. 986, l. 21 et p. 984, n. 4. 50 r) regente B₂. s) gratia C. t) secula seculorum B₁B₂.

1) III. abbas (a. 907—910); v. supra p. 987, n. 4. tione magna et laverunt stolas suas et dealbaverunt
2) Apoc. 7, 14: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna et laverunt eos in sanguine agni.

MIRACULA SANCTI COLUMBANI.

EDIDIT H. BRESSLAU B. M.

Anno 929, ut videtur¹, cum monasterium sancti Columbani Bobiense a Widone episcopo Placentino fratreque eius Rainerio et aliis regni Italici magnatibus, qui magna parte rerum et possessionum monasterii iniuste potiti erant, valde opprimeretur, Gerlandus, abbas Bobiensis, qui etiam munere archicancellarii Hugonis regis fungebatur et cui Hugonis uxor Alda regina multum favebat, ope sancti Columbani bona deperdita modo quodam inusitato recuperare constituit. Secutus enim consilium regis ipsius, qui principes illos auctoritate sua, ut bona monachis erepta redderent, cogere sive non poterat sive non audebat, corpus sancti Columbani ex sepulcro suo² elevari et in arca quadam ad hunc usum fabricata Papiam deportari iussit, quo rex tunc temporis principes, ut cum eis de rebus regni consultaret, convocaverat. Et in hoc itinere et, dum abbas et monachi cum corpore sancti Papiae morabantur, tot et tanta miracula eius ope facta esse narrantur, ut principes ultionem sancti Columbani metuentes possessiones monasterii, quas occupaverant, sollemnitatibus iuris observatis abbati restituerent. Re igitur bene gesta³ Gerlandus abbas amplissimo libertatis privilegio a rege donatus corpus sancti novis miraculis clarum Bobium reducit.

Gerlando, qui usque ad annum 936. vel 937. monasterio praefuit, et Liutefredo⁴ eius successore, qui anno 939. monasterium regebat, mortuis res Bobienses denuo in magnum periculum adductae sunt. Giseprandus enim, qui ex cancellario Hugonis et Lotharii regum anno 944.⁵ episcopus Terdonensis factus est, acque ac saeculo septimo Probus, antecessor suus in episcopatu⁶, monasterium sibi subiugare studuit. Qua de re diploma Ottonis III. imperatoris anno 998. datum⁷ haec narrat: Audivimus etiam Giseprandum quondam⁸ Terdonensem episcopum aliquam prefatae ecclesiae⁹ partem contra praedecessorum nostrorum decreta et apostolica Romanorum pontificum privilegia in beneficia accepisse eamque ex maxima parte commutasse¹⁰, sumpto sibi nomine abbatis, sed postea omnia [a]... genitore nostro et nobis... beato Columbano... restituta sunt, ex qua occasione... monasterium plurimae diminutionis damnum sustinere videtur. Quaecunque igitur... Giseprandus episcopus sub...

1) V. infra p. 1003 n. 1. 2) Liutefredus semel tantum in diplomate Hugonis et Lotharii regum a. 939. dato, falso quidem, sed ope genuini diplomatis eodem tempore dati fabricato, nominatur, cf. Cipolla, 'Codice diplomatico del monastero di S. Colombano di Bobbio' I (1918), 312 nr. 89 et Schiaparelli, 'I diplomi dei re d'Italia' V (extract. ex 'Bollettino dell' Istit. stor. Italiano' nr. 34), 215 sqq.; [Schiaparelli, 'I diplomi di Ugo e di Lotario' etc. ('Fonti per la storia d'Italia' nr. 38) nr. LI, p. 153 sqq., cf. p. 366 sqq. H.]. 3) De tempore cf. Schiaparelli, 'Boll.' I. l. p. 62 n. 10. Giseprandus etiam Gezo vocabatur, ut recte dixerunt Sichel ('Mittel. des Instituts für Österreich. Geschichtsforschung. Ergänzungsband' II, 190) et G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 126, et Savio, 'Gli antichi vescovi d'Italia' I (1899); cf. etiam Schiaparelli I. l. p. 71.

I. Buzzi, qui in tertio volumine Cod. dipl. Bobiensis p. 35 sq. et n. 3 ad p. 36 Giseprandum a Gezone episcopo distinguendum esse putat, placitum anni 962 (Monum. hist. patriae I, 196 nr. 178), in quo idem Giseprandus episcopus Terdonensis vocatur, quem diploma Ottonis I. illi placito insertum (DO. I. 247) Gezonem nominat, inspicere valde negligenter omisit. 4) Cf. Jonas, Vita s. Columbani II, 23. 5) DO. III. 303; Cipolla I. l. I, 351 nr. 103. 6) Ita recte Cipolla p. 359; quendam scripsit Sichel, MG. DD. II, 729, l. 88. 7) Scilicet Bobiensis. 8) Ex commutationibus rerum Bobiensium a Giseprando concessis una tantum ad nostram aetatem servata est, carta a. 961, Cipolla I. l. I, 315 nr. 92, in qua Giseprandus episcopus s. Terdonensis ecclesie et abba monasterii s. Columbani sita Bobio nominatur.

nomine abbatis de . . . terra, quam Vassalorum nominant, peregit, ordinavit ac commutavit, nostra auctoritate sint irrita atque cassata.

Tunc temporis, id est inter annum 944, quo Giseprandus cathedram episcopatus Terdonensis ascendit, et annum 967, quo ei mortuo Iohannes episcopus successerat¹, sed potius, ut mihi videtur, sub initium quam sub finem illius temporis² ideoque fortasse paulo post medium saeculum decimum libellus, quem edimus, scriptus est. Minime enim dubium esse potest, quin auctor libelli in c. 23, ubi episcopum quendam, cuius nomen tacet, monet, ut abbatem secundum regulam monasterio praeesse concedat, cum ipse non valeat episcopatum suum regere et monachos secundum regulam sancti Benedicti gubernare, Giseprandum Terdonensem allocutus sit³.

Scriptus autem libellum monachus quidam Bobiensis, qui iam anno 929, forsitan puerulus, in monasterio vixit⁴, sed in itinere Papiensi corpus sancti comitatus esse non videtur (numquam enim se rebus in hoc itinere gestis interfuisse insinuat), iussu praeceptoris sui, cui non obedire non audebat, quia ne vapularet metuebat⁵. Composuit igitur libellum de virtutibus seu miraculis sancti Columbani ita, ut primum (c. 1—3) nonnulla, quae Columbanus vivus gessisse monachorum Bobiensium memoria tradebatur, ab Iona eius biographo non conscripta, deinde (c. 4—7) pauca alia miracula post sancti mortem facta narraret, maiore vero libelli parte de Gerlandi abbatis itinere Papiensi uberius referret et relationi huic ampla excerpta ex privilegiis pontificum Romanorum et regum Italicorum monasterio concessis insereret acriterque in eorum praevaricatores inveheretur, quae ex re totius libelli scopus politicus, ut ita dicam, satis clare apparet. Pretium vero libelli in hac parte maxime consistit, cum nonnulla ad historiam Italiae tempore regis Hugonis illustrandam, cuius fontes rari temesque sunt, utilissima tradat.

Ad editionem nostram parandam hisce subsidiis usi sumus:

A₁. A₂. A₂*. Codex bibliothecae publicae ('Biblioteca nazionale') Taurinensis F. IV. 12, olim 'Liber sancti Columbani nr. 150', membran., formae quadratae magnae, ex tribus codicillis compaginatus⁶, continet: 1. f. 1—53' manu saec. X. ex Vitae Columbani auctore Iona lib. I. cum hymnis in eius festivitate et transitu; f. 54—62 Lectionem evangelii secundum Lucam, Sermonem Gregorii papae. 2. f. 63—103' Vitas Attalae, Bertulfi, Eustasii, Miracula Evoraensis, Versus de sancto Bobuleno. 3. Miracula sancti Columbani. Qui tertius codicillus et ipse ex tribus partibus compositus est: a) Media enim pars signata f. 108. 109. 200—205, scripta, ut mihi videtur, saec. XI (saec. X. ex. sive XI. Holder-Egger; XI/XII. Krusch, Poncelet) continet Miraculorum nostrorum capita 8—25 et capituli 26 priorem partem. b) Praecedunt in codice, ut hodie compaginatus est, f. 103' (id est parte adversa folii ultimi codicilli secundi) et foliis quatuor adiectis, signatis f. 104—107, Index capitulorum praemissa rubrica: Incipiunt capitula libri secundi de virtutibus et miraculis sancti Columbani et capita 1—7 Miraculorum nostrorum, haec omnia suppleta manu saec. XIV. c) Denique sequuntur mediam partem in codice hodierno f. signatis 206. 207 posterior pars c. 26 et c. 27 Miraculorum nostrorum, scripta manu saec. XIV, sed non eadem, quae c. 1—7 scripsit. Notandum quoque est haec supplementa b) et c) non ex eodem codice descripta esse, ex quo media pars (c. 8—25/26) transumpta est. Nos in apparatu critico editionis nostrae lectiones c. 8—25/26 signo A₁, lectiones supplementi b) (c. 1—7) signo A₂, supplementa ultima signo A₂* signavimus. Indicem, qui capitulorum superscriptiones repetit, edere supersedimus, sed eius varias lectiones in apparatu annotavimus. Post Oswaldum

1) Cf. G. Schwartz l. l. p. 127. Giseprandus a. 968. ultimum occurrit. 2) Quod ut credamus, eo adducimur, quod auctor libelli, qui iam a. 929, licet forsitan tunc puerulus, in monasterio vixit (infra n. 4), in prologo dicit: quod ille (scilicet Deus) mihi minimo intellectum possit tribuere per misericordiam, quod deerat per aetatem. Itaque vix multum post a. 950, scripsisse videtur. Cui rei convenit, quod c. 7 narrat multos testes miraculi cuiusdam, quod tempore Berengarii I. imperatoris a. 924. mortui actum erat, adhuc superstitis esse. 3) Hanc allocutionem I. Buzzi l. l. III, 74, qui libellum nostrum inter annos 973. et 983. scriptum esse putat, aut neglexit aut non recte intellexit.

Neque vero v. cl. Cipolla l. l. II, 310, qui rectius tempore inter annos 950. et 970. elapso libellum nostrum attribuit, huius allocutionis rationem habuit. 4) Cf. 45 c. 9: Nos autem, qui eramus illo in tempore, arcam fabricare videbamus, sed, ad quod opus fieret, ignorabamus. 5) Cf. Prologum. 6) Cf. Ottino, 'I codici Bobbiesi nella Biblioteca di Torino' (1890) p. 20 nr. 33; Krusch, Iona Vitae sanctorum Columbani, Vedastis, Iohannis (SS. rer. Germ. 1905) p. 104; Cipolla, 'Codici Bobbiesi della Bibl. naz. universitaria di Torino' (1907) p. 178 sqq.; Poncelet, Anal. Bollandiana XXVIII (1909), 485; Levison, SS. rer. Mer. VII, 683.

Holder-Egger codicem denuo ipse contuli; ultimum caput iterum inspezit A. Hofmeister; quaedam in usum nostrum descripsit A. Hessel.

A₃. Codex Romanus bibliothecae Vaticanae inter Barberinianos 2720 (olim XXXIV, 37), chartac., formae mediae, scriptus saec. XVI/XVII, ex compluribus fasciculis compactus¹, continet in primo fasciculo f. 1—10 Ionae Vitae Attalae, Bertulfi, Eustasii, Versus de Bohuleno, f. 11—16 Vitae s. Galli auctore Walafrido (desinit c. 14, SS. rer. Merov. IV, 205, l. 7 et inter amicos), f. 17—26 Miracula nostra, f. 27—30 Hymnos de Columbano, Attala, Bertulfo, f. 30—31' Catalogum abbatum Bobiensium, quo neque Cipolla in Codice diplomatico monasterii nuper edito (l. l. I, 27) neque I. Buzzi in tertio volumine eiusdem operis usi sunt. F. 31 rota quae dicitur papae Lucii II. et monogramma Friderici I. imperatoris ex privilegiis monasterio Bobiensi datis depicta sunt. Ut Vitae Ionae in hoc codice contentae monente W. Levison ad eandem classem ac Kruschii Cod. B₁ (nobis A₁) pertinent, ita et Miracula codicis Romani eidem codici valde affines sunt. Codicem Romae inspezit et imaginem phototypicam fieri iussi.

A₄. Codex Treverensis ecclesiae cathedralis 23, chartac., formae minoris, exaratus saec. XV. ex. sive XVI. inc.², olim Liber monasterii beatorum apostolorum in Ammensleve ordinis beati Benedicti Magdeburgensis diocesis, postea Ex libris Christophori comitis de Kesselstatt diocesis Paderbrunnensis 1807, ex quatuor partibus compositus est. Quarum secunda f. 151—183' Vitae Columbani retractata (Bibl. hagiograph. Lat. nr. 1901) et f. 183'—209' Miracula nostra continet. F. 183' Vita et Miracula ita coniunguntur: corpus in ecclesia beati Petri principis apostolorum reconditum multis miraculorum virtutibus pollens evidenter ostendit in terris, quid spiritus possit in celis a Christo duce, qui in sanctis suis adoratur et colitur per omnia secula seculorum. Amen. Explicit liber primus de vita et miraculis sancti Columbani confessoris. Incipit prefaciuncula in libellum secundum de virtutibus sancti Columbani. Quoniam gesta et miracula etc. Codex, qui initio cum A₂ A₃ convenit et Miracula aequae ac A₂ librum secundum Vitae Columbani facit, sine dubio ad classem A pertinet, sed nonnumquam varias lectiones easdem ac codices classis B habet. Librarius autem textum suo arbitrio saepe mutavit, verba addens sive omittens aut eorum ordinem invertens. Codicem Argentoraturn missum examinavimus b. m. H. Wibel et ego; ad editionem parandam imaginem phototypicam ab amico Wibel facta usi sumus.

Classis B codices textum Miraculorum tradunt, qualis in magnum Legendarium Francogallicum, de quo luculenter disseruit v. cl. W. Levison, SS. rer. Merov. VII, 546 sqq., receptus est³. Nos tres codices, qui ad hoc Legendarium pertinent, adhibuimus, in quibus Vitae s. Columbani auctore Iona post librum primum Miracula nostra ita addita sunt: Explicit Vita beati Columbani abbatis. Incipit prefaciuncula in miracula sancti Columbani abbatis (ita B₁ B₂; praefacio in miracula eiusdem B₃). Prologus sic incipit: Quae Dominus noster per merita etc. Prima igitur verba Prologi codicum classis A in codicibus classis B omissa sunt. Codices autem sunt hi⁴:

B₁. Codex Parisiensis bibl. nationalis 16 735, membran., formae maximae, olim S. Mariae de Karoli loco, deinde S. Martini in Campis, saec. XII. ex. scriptus, ubi Miracula nostra f. 100—105 exstant.

B₂. Codex Montepessulanus bibl. nationalis 17 007, olim bibliothecae Fuldensium ('Féuilants') S. Bernardi Parisiensis, membran., formae maximae, saec. XIII. in. exaratus, ubi Miracula f. 96—101 scripta sunt.

B₃. Codex Montepessulanus H. nr. 1, olim S. Mariae Claraevallensis, membran., formae maximae, saec. XIII. in. scriptus, qui f. 144—152 Miracula nostra continet.

Codices Parisienses ipsos non vidimus, sed imagines phototypicae foliorum, quae Miracula nostra continent, ex bibliotheca Parisiensi nobis missae sunt. Codicis Montepessulani Argentoraturn missi H. Wibel b. m. imaginem phototypicam fecit.

Praeter hos codices, qui libellum nostrum totum continent, tres alii hoc loco memorandi sunt, quorum duo pauca tantum capita textu plus minusve mutato, tertius opusculum omnino retractatum praebent. Sunt hi:

1) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 385; Poncelet, Catalogus 'Archiv' VIII, 607; Levison, SS. rer. Merov. VII, 688. codicum hagiograph. lat. bibl. Vaticanae (1910) p. 486; 3) Cf. etiam Krusch, Iona Vitae sanctorum p. 93 sqq. Levison, SS. rer. Merov. VII, 662. 2) Cf. Waitz, 4) Cf. de eis Levison, SS. rer. Merov. VII, 652. 654. 626

Taurinensis bibl. nationalis F. II. 10, membran., formae maioris, olim Liber S. Columbani de Bobio¹ nr. 7, exaratus saec. XI/XII, breviarium monasticum continens. In f. 122—124^a capita 8—12 libelli nostri conscripta sunt, in octo lectiones divisa, addita superscriptione: In relatione sancti Columbani. Textus in universum cum cod. A₁ convenit, sed hic illic sive secundum regulas grammaticas correctus sive arbitrio scriptoris mutatus est, sicut ex. gr. in fine c. 13, ubi legitur: Eis potum tribuit sicque discessit (buit — discessit in loco raso). At illi gracias (illi gr supplet. in margine) agentes Deo iter, quod ceperant prosecuntur. Codicem contulit H. Kalbfuss b. m., postea ipse inspezi.

Multo licentius textus tractatus est in cod. *Taurinensi bibl. nationalis F. II. 22^a, olim Bobiensi, saec. XIV/XV, membran.* Ibi inveniuntur f. 1 Lectiones in solemnitate sancti 10 patris nostri Columbani, f. 6 legitur: In translatione S. Columbani Papiam omnia fiunt sicut in eiusdem natali praeter lectiones nocturnarum. Sequitur Historia translationis sancti patris Columbani in lectiones divisa. Lectionem primam speciminis causa hic inserimus (cf. infra c. 8): Tempore Hugonis Longobardorum regis erant quidam principes in Italia, qui avaritiae potius quam fidei ardore ferventes maiestatemque ipsam cupiditate foedantes ser- 15 vorum Dei bonis inhiabant, inter quos Wido episcopus Placentinus eiusdemque frater Rainerius nomine neonon alii plures, qui caeca cupiditate praedia ecclesiae Bobiensis erepta sibi asciverunt. Cum autem regina Alda eiusdemque regis coniunx in Italiam veniret, secum habuit sapientissimum quendam religiosumque virum nomine Gerlannum, quem cum rex sapientia pollere conspexisset, primum sibi scribam sive, ut vulgo dicitur, cancellarium 20 elegit. Codicem ipse inspezi.

Totum denique opusculum maiore etiam licentia retractatum continet cod. *Mediolanensis bibl. Ambrosianae G. 33 sup., chartac., olim (f. 1) monasterii S. Columbani de Bobio, scriptus saec. XV, f. 22—36^a. Superscriptio est: Prohemium super miracula, quae post eius mortem beatus vir demonstravit. Capita 21 et 22 in unum caput contracta similiterque c. 23. 24 et 25 initium c. 25 valde abbreviata et in unum caput contracta sunt. In fine caput novum additum est, quod editum est Anal. Bolland. XI, 327. Codicem inspezi v. cl. A. Hessel olim socius noster, postea ipse eum evolvi.*

Editionem principem libelli nostri paravit Thomas Messinghamus sacerdos Hibernus, s. Romanae ecclesiae protonotarius necnon seminarii Hibernorum Parisiensis moderator, in libro 30 qui inscribitur: 'Florilegium insulae sanctorum sive vitae et acta sanctorum Hiberniae' (Paris. 1624) p. 239—252. Usus est codice valde mendoso et interpolato bibliothecae v. cl. domini Thuani in suprema Gallorum curia praesidis. Qui codex codicum nostrorum B₁ B₂ affinis erat.

Editionem Messinghamii repetivit Patricius Flemingus Hibernus ordinis fratrum Minorum in libro qui inscribitur: 'Collectanea sacra seu sancti Columbani Hiberni abbatis ... acta et 35 opuscula per Thomam Sirinum ... castigata et aucta' (Lovanii 1667) p. 244—261. Codex Thuani non inspectus, sed textus Messinghamii paucis locis emendatus est.

Tertius Miracula nostra edidit v. cl. I. Mabillon in Actis sanctorum S. Benedicti saec. II. p. 40—55 (ed. sec. p. 37—51), nisus duobus codicibus Autissiodorensi et Cisterciensi, quorum alter nostris codicibus B₁ B₂, alter nostro B₃ artiore affinitate coniunctus erat⁴. Sed Mabillonius 40 textum satis licenter tractavisse videtur, saepe lectiones praebens, quae nullo codice nituntur. Nos lectiones Mabillonii, quatenus in apparatus criticum recepinus, littera **M** signavimus.

Codice Taurinensi a nobis A₁ A₂ A₃ signato ad edenda Miracula primum usus est Benedictus Rossetti in libro, qui inscribitur 'Bobbio illustrato' (Torino 1795) lib. II. part. 3, p. 149—181, ubi tamen prologus et c. 1—7 omissa sunt. 45

Novam editionem in t. XXIX Scriptorum nostrorum recipiendam ante complura decennia paravit v. cl. b. m. Oswaldus Holder-Egger, et ipse solo codice Taurinensi eodem, quo Rossetti, et editione Mabillonii usus. Quae editio iam typis mandata fuit, sed suppressa et numquam publici iuris facta est. Quod cur factum sit, nescio, sed suspicor causam fuisse, quod editor

1) Cf. Levison SS. rer. Merov. VII, 683 et quae ibi annotantur. 2) Cf. Poncelet, Anal. Bollandiana XXVIII, 429.

3) Cf. Anallecta Bollandiana XI, 327; Bibl. hagiograph. Lat. I, 287 nr. 1905. 4) Notandum est teste W. Levison Miracula nostra neque in cod.

Divionensi nr. 642 Legendarium Cisterciense comprehen- 50 dente neque in cod. Autissiodorensi nr. 127 legi. Sed non prorsus negare velim codicem, quem Mabillonius 'Cisterciensem vocat, si non nostrum A₃ ipsum, eius gemellum fuisse.

praeter Taurinensem alios codices, qui non omnino negligendi essent, curare compererat. Nos plagulis huius editionis ad nostram corrigendam non sine fructu usi sumus.

Auctor libelli nostri sermone rudi et vulgari usus est, simili saepe illi, quo notarii Italici saec. X. et XI. in cartis scribendis utebantur¹. Qui sermo iam in cod. A₁ hic illic a correctore emendatus, in A₂ et A₃ saepe retentus, in codicibus A₂*, A₃, B, M plerumque secundum regulas grammaticas correctus est, sed nonnulla vestigia etiam in his codicibus reliquit. Nos in editione nostra, quae prima critica est, plerumque A₁ A₂ A₃* secuti sumus, sed eorum lectiones ex consensu ceterorum codicum omnium sive complurium ibi correximus, ubi hic consensus non ex studio sermonis grammaticae corrigendi explicari poterat. In apparatu annotavimus lectiones 10 varias cod. A₁ omnes, cod. A₂ A₃* omnes praeter orthographicas, cod. A₃ plerasque praeter orthographicas. Ceterorum codicum lectiones varias ibi tantum annotavimus, ubi saltem duo eorum a lectione in textum recepta discrepant; lectiones vero, quas unus tantum codicum A₁ B₁ B₂ B₃ M habet, omnino negleximus.

H. Bresslau (†).

INCIPIT PREFACIUNCULA^a DE VIRTUTIBVS SANCTI COLUMBANI^a.

Quoniam^b gesta et miracula^b, quae Dominus noster per merita patroni nostri sanctissimi Columbani pandere dignatus est, ab ortu nativitatis eius usque ad adventum ipsius in partibus Ebobiensis^c seu et de constructione ipsius coenobii vel obitu eius Ioniae cuiusdam studio transcripta comperimus^d, caetera, quae adhuc ipse vivens gessit in supradicto loco, quia praefactus^e vir silendo preterit, ut ne tanti viri gesta vel miracula oblivioni traderentur, iussum mihi^f est^f a^g quodam preceptore meo, ut^h proprio stilo, quomodo valerem, transcriberem. Quod ego denegare non ausus sum, quia vapulare metuebam, et, cum essem indoctus, inchoare timebam, qua de re undique premebant me angustiaeⁱ. Sperans tamen in eum, qui linguas infantum disertas facit^j et qui per prophetam clamat^k: 'Aperi os tuum, et ego adimplebo illud', quod ille mihi minimo intellectum posset tribuere per misericordiam, quod deeral per aetatem, ad ea iuxta meam parvitatem recitanda toto me desiderio mancipavi. Ne^h cogitet quisquis^l, quod audacter vel propriis viribus confisus sarcinam tantae molis arripuerim, sed quia iussio preceptoris me ad hoc opus impulit nec fas fuit eius, sicut iam retuli, iussionibus non parere. Nihil itaque mihi 30 conscius^m, sed prius ad Deum mente conversus, suppliciter postulavi, ut vel scintillam sancti sui spiritus mihi parvulo non negaret ad ea enarrandaⁿ, quae iussus fueram. Aliter enim nequibam, sicut ipse dicit: 'Sine me nichil potestis facere'. Discant etiam aemuli non me irridere, quia non sponte, sed coactus hoc opus aggressus sum. Ab exordio enim aedificationis ecclesiae^o in iam facto^p loco et ipsius dilectissimae speluncae haec enarrare 35 coepi et pauca de eius virtutibus disserere, quae a veracissimis viris didici, et, postea ad ea^q me contuli, quae temporibus precellentissimi Hugonis regis acta sunt, quia necesse fuit ibi aliquid immorari. Titulos etiam cuiuscumque virtutis subposui^o, quo facilius eluceret^p in capite, quicquid esset requirendum in corpore.

Tab. 16, 6.

EXPLICIT^q PROLOGVS^a.

40 Praefatio: A₂A₃A₁B₁B₂M.

- a) ita A₂A₃; praefaciuncula in libellum secundum de vita sancti Columbani A₁; praefaciuncula in miracula sancti Col. abbatis B₁B₂; praefacio in miracula eiusdem B₂; praefatio auctoris M. b) Quoniam — miracula om. BM; miracula om. A₁. c) ita A₂BM; Ebobiensis, corr. Ebobiensis, A₁; Ebobiensibus A₃. d) reperimus (repperimus) BM. e) ipse praefactus A₂; praefatus ceteri, sed cf. infra l. 34, n. m et p. 999 l. 26, n. l. f) est mihi (michi) A₁BM. g) ut a quod. h) prec. meo propr. B₁; ut a quod. prec. meo propr., corr. ut in textu, B₁B₂. i) nec A₁BM. j) quisquam A₁M. k) narranda B₁M. l) eocl. misericordia in iam BM; eocl. ianuam A₁, ubi in — loco desunt. m) ita A₂; facto, corr. fato, A₁; fato A₁BM; cf. supra l. 20, n. o et infra p. 999 l. 26, n. l. n) eas B₁B₂. o) superponi B₁B₂. p) eliceret A₂A₃. q) ita A₂B; om. A₁; Explicit praefatio, incipit liber secundus A₁.

1) Cf. quae de sermone vulgari Italico, diverso ab illo, premunt. 3) Sap. 10, 21: linguas infantium fecit disertas. 4) [Cf. Ezech. 2, 8: Aperi os tuum et comede, quaecumque ego do tibi. H.] 5) [Cf. 1. Cor. 4, 4: Nihil enim mihi conscius sum. H.]

10 quem ex libris cartisque Francogallicis aevi Merovingici novimus, disserui 'Handbuch der Urkundenlehre' II², 347 sq. 2) Dan. 13, 22: angustiae sunt mihi undique; 1. Par. 21, 13: ex omni parte me angustiae

Capitulum I. De adventu ipsius in Italia^a et de constructione
aecclesiae in loco Ebobiensi^b.

Sanctus^c igitur^d Columbanus^e Hibernia^f ortus post alia coenobia in partibus Galliarum^g structa^h
seuⁱ et post nonnulla adversa, quae a Theoderico^j rege et Brunichilde^k perpressus est, monitu
angelico^l Italiam^m veniens abⁿ Agilulfo^o Longobardorum rege honorifice susceptus est, sicut in sacris eius
reperimus gestis^p. Dataque ei obtione^q loci Ebobiensis monasterium inibi construere coepit, ubi etiam
aecclesiam in honore almae Dei genitricis^r semper^s virginis Mariae ex lignis construxit
ad magnitudinem sanctissimi corporis sui. Inter caeteras denique virtutes, quae Dominus
in ipsa est operatus^t aecclesia, haec^u precipue viguit, sicut ab antecessoribus nostris
audivimus, quod, si aliquis tristis illic adveniebat, si ibi aliquam morulam haberet, inter-
ventu sanctae virginis supradictique viri laetus exinde revertebatur. Ante ipsam denique
aecclesiam sanctus Attala^v crucem adfixit, ubi et meruit caelos videre apertos^w. Ipsamque
aecclesiam venerabilis abbas Agilulfus^x ex lapidibus struxit^y turremque super eam aedi-
ficavit et campanas in^z ea pendere fecit^{aa}, sicut nunc cernitur.

Capitulum II. De vestigio pedis^a in petra expresso^b.

Venerabilis etenim Columbanus secretiorem locum exquirens, sicut eius mos erat,
ut videretur^c aliquantulum segregatus a fratribus vacare orationibus et ieiuniis immorari^d,
egressus a monasterio transilique flumine Trevia, iuxta illud pergens devenit ad fluviolum,
quod^e vocatur Coriasca^f. Indeque iuxta alveum ipsius fluminis iter agens, rupes^g illas
circumquaque previdens^h advenit inter duos montes, unde illud decurrit. Ex quibus unus,
qui est ad dexteram partem, vocatur Tellectum, alter vero, qui est ad laevam, nuncupatur
rustica lingua Groppo Altumⁱ. In illam vero ripam, quae est ad sinistram partem,
ascendens devenit ad quandam petram, quae videtur in eminentiori rupis^j esse posita, et
exinde circumquaque rupes hinc et inde conspiciere poterat. Mirabileque dictum^k in ipsa
petra vestigium sanctissimi pedis eius dextri sic impressum^l est, sicut hodieque apparet^m,
quasi si aliquis sigillumⁿ in cera expresserit et ablato illo, cuiuscumque fuerit^o figurae^p,
demonstret, sic et ipsa petra, sicut supra diximus, vestigium ipsius demonstrat sancti.
Ex illa enim die ipsum^q locum^r ob reverentiam venerandi viri lingua rustica Ad-Urn^s
sancti Columbani vocatur. Sed nostris^t in temporibus^u unus rusticus, qui in ipsa rupe^v
caprellas^w custodiebat, ipsam petram ascendens — sicut mos est pastorum in illam^x ascen-
-

Cap. I: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) Italiam A₂A₄. b) Bobiensis A₂ (hoc loco et in Indice) et A₂B₂. c) S. ig. om. B; Col. igitur M. d) C. B₁B₂. e) Hyber-
nia B; in Hibernia A₂A₃; Hibernia Ionas. f) Galliarum A₄. g) ita A₂BM; constructa A₂A₄. h) seu om. A₂.
i) ita A₂BM; Theoderico A₂A₄. k) ita A₂BM; Brunichilde A₂; Brunichilde A₄. l) a A₂. m) Agilulfo B. n) ita
A₂B₂B₃; optione ceteri. o) genitricisque semper A₂. p) est operatus est B; operatus est B₂M. q) hoc A₂. r)
ita A₂; Attalus A₂A₄M; Attalus B. s) Agilulfus A₂; Agilulfo B₂. t) construxit A₂A₄. u) in ea foc. pend. B;
foc. in ea pond. M.

Cap. 2: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M

a) pedum ipsius B₁B₂M; pedis ipsius A₂B₂. b) et de rustico qui eandem petram fregit add. A₂. c) valeret A₂.
d) immorari om. A₂. e) qui A₂M; qui, corr. quod, B₂. f) rupeque A₄; rupe, supercr. que, B₂. g) per-
videns A₂BM. h) poaltum A₂; grobpoaltum A₂. i) rupe B; eminentiore rupe M. k) ita A₂A₄B₂B₃; expres-
sum A₂B₂M. l) ita A₂; cf. infra n. o; sigillum ceteri. m) fuerit om. BM. n) figure signum B₂, ubi cuiuscumque —
demon- in loco raso scriptum est; figuram M. o) ita A₂A₄; ipse locus B; neo, corr. in margine ipse, locus A₂; ille
locus M. p) urnam A₂A₄. q) in temp. nostris BM. r) rupe om. A₂; illa rupe M. s) capellas A₂A₄M.
t) ipsam A₂.

1) Cf. Ionas, Vita Columbani I, 2. 2) Ibid. I, 27.
3) Ibid. I, 80. 4) Discipulus et successor s. Colum-
bani mortuus circa annum 625, vel 626. 5) [Cf. Act.
7, 55: Ecce video caelos apertos. H.] 6) Agilulfus
abbas Bobiensis primum nominatur in diplomate Karoli III.
(Cipolla, 'Codice diplomatico del monastero di S. Colum-
bano di Bobbio' I, 228 nr. 67). Sed diploma falsum
et valde dubium est, num falsarius nomen Agilulfi ex
genuino, quo usus est, diplomate depromperit, cum
tempore Karoli III. Liutwardum episcopum Vercellensem

et archicancellarium imperatoris abbatiam Bobiensem
possedissee sciamus, cf. Dümmler, 'Geschichte des ost-
fränkischen Reiches' III², 282. Agilulfus autem abbas
occurrit in nota dorsuali diplomatist Berengarii I. anno 888.
dati (Cipolla l. l. I, 230 nr. 67); nominatur ultimum in 50
diplomate Lamberti imperatoris anni 896 (ibid. I, 249
nr. 74). 7) Sic etiam hodie rivulus ille vocatur, qui
in Trebbiam flumen influit (H.-E.). 8) Forsitan mons,
qui nunc dicitur Gruppo di Carana (H.-E.).

dere propter calorem solis vel ob custodiam caprarum — non dedit honorem Deo¹ neque sancto Columbano; ipsam² partem³ a corpore totius petrae separavit et in fluvium, quod prediximus, devolvit. Homo⁴ vero rusticus ipso⁵ die percussus est et postea non meruit sanari. Quo comperto venerabilis sacerdos⁶ Teoderulfus⁷ nomine, qui eidem speluncae tunc preerat, ipsum perquiri fecit et ad se deportari rogavit dignoque loco⁸ reposuit.

Capitulum III. De inventione speluncae^a et petra^b in sui^c loco apposita.

Sanctus denique Columbanus in iam dictam rupem locum sibi aptum non inveniens, ipsam relinquens, in rupem aliam, quae est iuxta montem praedictum, ascendens, subtilissime perlustrans devenit ad radicem saxi, cui supereminet magna rupis. In eo^d itaque locum sibi cernens congruum mundansque aecclesiam inibi construxit in honore beatae Dei genitricis semperque virginis Mariae ea mensura, quam supra ostendimus^e. Solitariam vero ibi agens vitam soli Deo vacabat ieiuniis^f et orationibus, tantum sabbato vel diebus festis^g ad monasterium revertebatur. Totaque quadragesima illic mansisse^h perhibetur. Cumque semitam illic requireret, unde venire vel redire posset, transitum habuit secusⁱ saxum, de quo olim magna pars divisa fuerat et in ipso itinere iacebat. Denique, cum ex nulla parte locum divertendi inveniret, humano destitutus auxilio ad divinum recurrit^j, orans virtutem sibi a Deo dari, quatenus ipsam partem in suo loco posset restituere. Tantam^k autem adminiculans Dei pietas electo suo virtutem tribuit, ut ipsam suo loco^l restitueret, unde visa fuerat cecidisse, liberum gressum omnibus illic^m tendentibus dans. Ob venerationem itaque tanti miraculi a fidelibus crux iuxta eam posita est, sicut etⁿ hodie cernitur.

Capitulum IIII. De cruce iuxta saxum posita^a.

Sanctus itaque^b Columbanus non longe ab aecclesia, quam diximus, locum alium eligens, ubi saxum erat aliquantulum concavum, crucem ibi^c affixit. Consuetudo est enim hominibus eiusdem gentis^d unoquoque^e die^f centies et eo amplius genua^g flectere; et^h ad quod opus eundemⁱ locum^j ab eo credimus expetitum. Quidam autem Francigena orationis^k causa iter Romam^l agens transitum habuit iuxta iam factam^m speluncam. Ut cognovit autem a dicentibus in illis partibus aecclesiam a beato Columbano constructam, orationis causa illicⁿ pervenit. Cumque venisset ad hostium^o et, sicut mos est, pulsasset, receptus ductusque est ad orationem. Resumptisque paululum viribus perrexit ad iam dictam crucem ibique flexis poplitibus orans, crucem ipsam^p aspiciens sollicitique inquirens, quis illic eam apposuerit, ut didicit a sancto Columbano factam et illic appositam, oportunitus tempus exquirens partem ex ea latenter abstulit et ob amorem sancti viri semper secum deportavit. Romam itaque pergens locaque sanctorum circiens reversus postea est in Franciam. Inter caetera vero narrationis suae colloquia virtutes sancti Columbani, quas a custode predictae speluncae didicerat, narrabat gloriaturque se habere partem crucis, quam ipse^q sua fabricaverat manu, et per quem non paucas virtutes factas^r narrabat. Post multum vero temporis ex ipsis partibus veniens ad predictam speluncam partem crucis, quam deportaverat^s, et virtutes, quas^t per eam Dominus egerat^u, narravit. De quibus virtutibus videtur nobis rectum^v esse^w nostro operi unam inserere. Agebat^x enim predictus Francigena fratrem suum longo tempore cadau passione vexatum austu^y ipsius crucis sanitati pristinae restitutum, cessante iam omni pene industria medicorum.

u) ita A₂BM; ipsamque A₁A₂. v) pariter BM. w) ita A₂A₃; idem A₁BM. x) ipsa A₂. y) pressiter A₂.
40 z) ita A₂A₃; Teoderulfus ceteri. a) in loco A₂.

Cap. 3: A₂A₃A₄B₂B₃M.

n) ita A₂A₃ et Index (ubi spelunche); de inventa spelunca A₁BM. b) divisa per orationem sancti Columbani add. A₄.
c) ita A₂; suo ceteri. d) ita A₂A₃; ea A₁BM. e) in ieiuniis BM. f) ita A₂A₃; festis A₁BM. g) permansisse A₂.
h) rediit A₂. i) tanta B₁B₂ (non B₂) M. k) loco suo BM. l) illuc A₂; illic, corr. illuc, B₂; tendentibus illic A₁.
45 m) et om. A₂.

Cap. 4: A₂A₃A₄B₂B₃M.

a) et de Francigena quodam, qui unam partem eiusdem crucis secum latenter abstulit add. A₄. b) om. BM. c) sibi BM.
d) unaquaque die A₂; unumquemque per diem BM. e) genu BM. f) et om. B₂M. g) locum eund. BM. h) orationem BM. i) ita A₂A₃; fatam ceteri. j) illuc A₂. k) ita A₂A₃; ostium ceteri. l) ipse om. B₂B₃M; in B₂ verba gloriaturque — narrabat omissa sunt. m) reportavit add. A₂. n) quas — egerat om. A₂.
50 p) esse rectum A₂. q) ita A₂A₃ pro alebat, quod habent A₁B; dicebat M. r) ita A₂A₃; hausta ceteri.

1) Cf. Act. apost. 12, 28: eo quod non dedimus honorem Deo. 2) Scilicet ad magnitudinem corporis sui, supra c. 1, p. 998 l. 8. 3) Scilicet Hibernorum.

Nullus enim eius potuit incommoditati aliqua medendi arte succurrere, quia ad laudem sui nominis servo suo Columbae Dominus huius prerogativam contulerat sanitatis. In eodem vero loco, in quo predicta crux a sancto Columbano posita fuerat, aeclesia in honore sanctae crucis constructa est, sicut nunc cernitur, ubi etiam ipsa crux pro amore incliti viri honestissime servatur.

Capitulum V. De legumine^a, quod numquam^b seritur, sed ex se profert semen.

Quia de constructione dilectissimae^c speluncae loqui coepimus, libet de virtutibus sancti Columbani unam^d inserere, de quibus ipse locus usque nunc floret. Nam legumen pis, quod rustici herbillam^e vocant, ex adventus sui tempore per singulos annos sponte nascitur per illas rupes, quas ipse perambulavit, nullo serente et, quod maius^f nobis^g miraculum videtur, per scissuras petrarum, ubi nullus humor adest. Non aequaliter tamen per singulos annos nascitur; in multis autem locis, ubi presenti anno orta fuerit, in alio non^h eritⁱ. Sed in loco^j virtutem Domini nostri esse credimus, quod^k ipse per servum suum cotidie operatur. Nam si in uno loco per singulos annos nasceretur, forsani multi putarent, non esse meritum sancti, sed quod^l de illius semine ibi^m caderet et inde oreretur. Mos enim est custodi ipsius speluncae, quando apparuerit, ibi signum mittere, quousque ad maturitatem pervenerit, diligenterque tunc colligere et abbati transmittere. Abbaⁿ vero regibus sive imperatoribus solitus est pro benedictione sancti Columbani dare.

Capitulum VI. De Petro^a quodam^b ferrario^c.

Quidam^d ferrarius Petrus^e nomine^f et in ipsa arte bene instructus omnibusque nobis notissimus nuper excaecatus est. Habens denique uxorem et filios contristari coepit, quomodo^g eos gubernare vel regere posset, qui humanam lucem amiserat. At ille videns se esse privatum lumine, humanam medicinam respiciens ad divinam^h recurrit. Precepit namque uxori suae, ut ceram in luminaribus prepararet et homines, qui eum ducerent ad predictam speluncam, acquireret. Veniente veroⁱ illo ad iam dictam speluncam, ingressus oratorium cum luminaribus deprecabatur sanctum Columbanum, quatinus intercederet pro eo ad Dominum, ut ei pristinum lumen reddere dignaretur. Meritis itaque^j sancti Columbani meruit amissum lumen recipere et gratias agens Deo cum gaudio reversus est ad^k domum suam. Denique adhuc superest et valet et bonum^l testimonium ab hiis habet^m, 25 qui eum norunt.

Capitulum VII. De contracto in sollempnitate sancti Columbani sanato^a.

Miraculum, quod gestum est in supra memorato coenobio Ebobienensi tempore Berengarii² imperatoris, videtur nobis^b non esse commodum silentio tegere, quia, sicut Raphael angelus Tobiae dixit^c, opera Dei honorificum^d est revelare et decentissimum^e. Huius ergo miraculi multi^f, qui adhuc supersunt, testes sunt, qui in ipsa sollempnitate ibi^g affuerunt^h. Fuit quidam pauperculus nomine Godinusⁱ ex Francia ortus omnique corpore contractus, ita ut vascula, in quibus solebat cibum vel potum sumere, nullo modo aliter portare posset, nisi super collum poneret et sic reptando cum bacillis properaret. Adveniens igitur in iam dictum locum^j receptus ductusque est ad^k hospitale, sicut mos est, ibique hospitium et victum inveniens plures illic mansit annos. Quodam itaque anno in vigilia sollempnitatis sanctissimi^l Columbani omnibus membris dolere coepit. In ipsa autem 35

s) ibi A₃.

Cap. 5: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) pise add. A₄. b) ibi add. A₄. c) dilectissimi BM. d) unam om. BM. e) ita A₂A₃; nobis maius ceteri. f) ita A₂A₃; deerit ceteri. g) ita A₂A₃; hoc ceteri. h) quo A₃. i) quod om. A₄BM. k) ubi BM. l) ita A₂; abbas ceteri.

Cap. 6: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) puero BM. b) quondam B. c) illuminato add. B₄. d) vir add. A₄BM. e) nomine Petrus BM. f) ita A₄BM; qualiter A₂; qñ A₁. g) ergo BM. h) ergo A₂. i) ad om. BM. k) ab hiis bon. test. habet A₂; bon. ab his test. habet A₃; bon. test. ab his habet A₄; bon. test. habet ab his BM.

Cap. 7: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) sanato om. A₃; erecto A₄; abbatis B₃; sanato ceteri, forsitan ex coniectura, nam veri non dissimile est in archetypo ultimum verbum superscriptionis sive illegibile fuisse sive omnino defuisse, cf. cap. 8. b) nobis om. A₂. c) ita A₂A₃; rev. hou. et dec. est A₄BM. d) multi om. BM. e) inibi fuerunt A₃. f) Gaudinus M. g) locum om. B₁B₂. h) ad om. A₃. i) ita A₂BM; sancti A₂A₃.

1) Secundum Tommaseo e Bellini 'Dizionario' etc. s.v. 'robiglia' (ita enim per metathesim hodie in Italia vocatus) est 'sorta di legume salvatico simile a' piselli'; nobis autem Dei revelare et confiteri honorificum est. 2) 888—924 [ ], sed 50 imperator demum a. 915. H.] 3) Tob. 12, 7: Opera

nocte sonatis signis ad vigilias omnes accurrunt. Ipse vero inter eos affuit nimis dolendo atque lamentando, ita ut in ipsis vigilis magnas voces emitteret vocesque^k nonnullorum psallentium vel legentium interromperet. Multi vero sperantes^l eum tunc^m exire de seculo condolebantⁿ ei. Finitis vero matutinis et ad maiorem missam venientibus ipse, sicut iam diximus, advenit. Diaconus vero in ambonem ascendens evangeliumque pronuntians, ipse vero^o nihilominus magnis clamoribusangebatur^p, et coeperunt ossa eius sonare, quasi dum^q virgulta frangeretur, coepitque se extendere. At illi, qui iuxta eum erant, videntes, quod fiebat, levantes eum adducunt inter^r cancellos. Videntes autem omnes, qui aderant, virtutem Dei per meritum sancti Columbani in ipso fieri in lacrimas resoluti sunt, ita ut diaconus, qui evangelium legere incoaverat, vix propter luctum finire valeret. Et levantes eum deportaverunt in criptam ante sacratissimum sancti Columbani sepulchrum, laudantes^s Dominum, qui per servum suum eo tempore tantum miraculum declarare dignatus est. Ipse autem Godinus^t aiebat se videre duas columbas pulcherrimas sedere super^u sacratissimum corpus; hiis tamen, qui ibi aderant, non est datum eas videre. Credimus enim in tanta virtute non defuisse presentia^v sanctissimi viri. Ipse vero in omnibus recuperata sanitate per aliquot menses ibidem mansit et postea discessit. De his itaque^w nunc veniamus ad ea, quae superius promisimus.

15 Capitulum VIII. De principibus, qui terram^a sancti Columbani^b invaserunt, et^b qualiter Gerlannus^c supradicta^d abbatia^b . . . .

Tempore excellentissimi regis Hugonis¹ erant principes in Italia, qui nec recta facere neque etiam consentire cupiebant, de quibus sapientissimus Salomon nos ammonet²: 'Ne aemuleris', inquit, 'viros malos nec desideres esse cum eis, quia rapinam³ meditatur⁴ mens illorum⁵ et fraudes labia eorum locuntur'. Et ipse in Aecclesiastico⁶⁻⁸: 'Interdum dominatur homo homini in malum suum. Vidi impios sepultos, qui etiam, cum adiverent, in loco sancto^b erant et laudabantur in civitate quasi iustorum operum. Etenim quoniam non profertur cito contra malos sententia, absque ullo timore et^l filii hominum perpetrant mala^r'. Inter quos erant Wido episcopus Placentinae urbis⁴ et Rainerius^{k, s} et non pauci alii, qui res ecclesiae Bobiensis^l abstractas habebant et iniuste suo iuri coniunctas.

Silveradus^m autem illo tempore regebat supradictam abbatiam⁶. Contigit autem, ut Alda nobilissima regina⁷ duceret secum sapientissimum castissimumque atque nobilissimum virum nomine Gerlannum^{n, s}, cupiens eum episcopali fastigio sublimare. Videns autem eum rex sapientiae florere virtutibus suum sigillum ei tribuit summumque cancellarium esse⁹²⁷. precepit⁹. Mortuo autem Silverado abbate tribuit ei supra memoratam abbatiam, in qua⁹²⁸ veniens invenit eam sua possessione privatam, unde multum tristis effectus cogitare coepit, qualiter ipsam terram ab illorum dominatu abstraheret. Unde saepius interpellavit supradictum regem, sed rex potestative eam non valebat ab illis auferre; metuebat enim illos,

k) ita A₂BM; et voces A₂; nonnullorumque voces A₄. l) ita A₂A₃; sperabant A₄BM. m) tunc om. A₂. n) ita A₂A₃; condolentes A₄BM. o) vero om. A₄BM. p) agebatur A₂; aiebatur, corr. aiebatur A₂; agebatur BM. q) ita A₂BM; dum om. A₂A₄. r) intra A₄; ante BM. s) laudantesque A₂. t) Gaudinus A₂M. u) supra A₂A₄. v) ita A₂; quod in tanta virt. non defuit presentia A₂; presentiam A₄BM. w) ita A₂A₃; ita A₄BM.

Cap. 8: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) ita A₂; tempore, corr. temporibus, s. Col. A₂; s. Col. terram A₄; res s. Col. BM. b) et — abbatia om. M et Index. c) Gerlanno venerabili viro A₄. d) supradicta a^{bb}. A₂ et ita in archetypo scriptum fuisse credo, ubi sententia non completa erat; supradictus abbas A₂; supradicta abbatia est tradita A₂; supradictam abbatiam accepit B₁B₂; supradicta abbatiam accepit B₃. e) rapinas BM. f) mens ill. med. BM. g) ecclesiastes, corr. ecclesiasti, emendandi recte A₄, cf. n. 8. h) sno, corr. sancto, B₁; suo M. i) et om. A₂A₄. k) Rainerius A₂. l) ita hoc loco A₂A₃B₁ propter praecedentis vocis e finale, ut videtur; Ebob. A₄M. m) in marg. minio Secunda, scil. lectio A₁. n) Gerlannus A₂B₁B₂.

45 1) Rex creatus a. 926. 2) Proverb. 24, 1. 2: Ne aemuleris viros malos nec desideres esse cum eis, quia rapinas meditatur mens eorum et fraudes labia eorum loquuntur. 3) Ecclesiastes (non Ecclesiasticus) 8, 9—11, ubi cum adhuc viverent et post operum legitur: sed et hoc vanitas est. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. 4) Sedit c. 904—c. 940. 5) Frater Widois episcopi, v. infra c. 21. 6) Silveradus abbas Bobiensis nisi in libello nostro nusquam nominatur. 7) Uxor Hugonis regis ex Francorum genere Teutonorum, Liudprandi Antapodosis II, 20; cf. Poupardin, 'Le royaume de Provence' p. 224, n. 6. 8) Sine dubio e Burgundia ortus. 9) Gerlannus anno 927. ineunte cancellarius, anno 928, cum iam abbas Bobiensis esset, archicancellarius (summum cancellarius) creatus est; cf. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' I³, 395 n. 3; Schiaparelli, 'I diplomi di Ugo e di Lotario' in 'Bullettino dell' Istituto stor. Italiano' nr. 34 p. 20, n. 1. 58 sq. 61 sq.

ne, si aliquid contra eorum voluntatem ageret, regni dampnum incurreret. Quos^o scimus etiam contra eum sepius rebellasse. Consilium autem predicto patris^p rex Gerlanno^o tribuit, ut corpus beati Columbani caute de tumultu levaret, et quando ipse conloquium cum suis principibus ageret, Papie deferre^r, ut videntes ipsum sacratissimum corpus propter suas res illuc delatum esse et^s vel sic ab illorum rapacitate cessarent.

Capitulum VIII. De magistris ad sepulchrum sancti Columbani frustra^a laborantibus et^b virtus^c ibi peracta^b.

c. 928/29.

Non multo post itaque ad monasterium reversus paucis senioribus secretum hoc indicavit iussitque uno^d ex magistris nomine Christiano, ut ex lignis abiegnis^e arcam faceret aptam tanto pignori ad portandum. Nos autem, qui eramus illo in tempore, arcam fabricare videbamus, sed, ad quod opus fieret, ignorabamus. Appropinquante autem die, quo sanctum corpus levandum erat, iussit supradicto magistro, ut ad sacratissimum corpus cum magna reverentia^f accederet mensamque sublevaret. Quod et factum est. Cum autem vellent lapides desuper sacrum sepulchrum levare, tota die frustra laborantibus^g nec unam quiverunt amovere. Pavore autem perterriti indicaverunt hoc^h abbati. Quo audito nimio terrore percussusⁱ ad sacratissimum sepulchrum devenit prostratoque toto corpore in terram^k, cum lacrimis asserens^l se non ob aliam causam levare velle, nisi necessitate sibi servientium compellente. Diuque ibi orante, ut sineret se levari, cum magno gemitu obsecrabat^m. Illoque ad suam domum reverso tanta celeritate levateⁿ sunt, ut omnes aperte cognoscerent, antea se levari non vellet^o. Ad lapidem autem venientibus, qui^p tegebant^p sanctum corpus, non sunt ausi levare, sed nuntiaverunt abbati, ut veniret et indicaret, quid exinde vellet^r. Veniente vero^s illo cum religiosis fratribus, sublato lapide sanctum corpus aspicientes subtilissimo pallio circumdatum, perfusi lacrimis prostratique in terram^t diu oraverunt coopertoque sepulchro et sigillo apposito usque in crastina^u dimiserunt.

Capitulum X. Qualiter sanctum corpus de tumultu est elevatum^a, vel de sanitate cuiusdam^b presbiteri.

c. 928/29.

Mane autem peracto, venientibus omnibus fratribus cum clericis de circumadiacentibus plebibus quasi hora tertia in maiori ecclesia, et ipse venerabilis abbas cum quattuor religiosiis monachis sacerdotalibus vestibus indutis prostrati in terram^c cum magno rugitu et lacrimis oraverunt sanctumque corpus aspicientes alio pallio circumdederunt^d et in arca^e, quam prediximus^f, condiderunt. Cooperta itaque arca serisque offirmatis, alique^g ante fores ipsius criptae expectantes cum caereis et lampadibus atque tymiamateriis^h, reliqui omnes in maiori ecclesia laetantibus personabant. Levatum itaque pretiosissimum corpus delatum est in throno ante altare almi clavigerique Petri, et qui abstabantⁱ magno fletu permoti grandibusque^j clamoribus aiunt: 'Sancte Columbane, adiuva nos! Tui sumus, obsecra Dominum, ne pereamus!' Et custodibus deputatis perrexerunt omnes ad mensam. Sed quod in^k ipso spatio Dominus per servum suum operatus est, videtur nobis non esse silendum. Grimoaldus quidam presbiter, custos aeccliesiae sancti Martini^l, gravissimo

o) quia B₁B₂M; quia scimus eos etiam B₂. p) ita A₁; patri ceteri. q) Gerlando A₂; Gerlano A₂. r) ita A₁; deferrent ceteri. s) ita A₁A₂; et om. A₁BM.

Cap. 9: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) frustra A₁. b) et — peracta om. A₂BM. c) ita A₁; virtute ibi Index; ibi virtute A₁. d) uni A₂; uno, corr. uni, B₂. e) abiegnis, corr. abiegnis, A₁. f) reuenerentia A₁. g) laborantes A₁; laborantibus, corr. laborantes, B₂. h) hoc om. A₂; hec B₂. i) percussus BM. j) assererat A₁; asserit B₂. k) m) obsecrabant A₁. n) ita A₂; levate A₁; levati B₂; levati sunt lapides A₁; levaverunt M. o) ita A₁; quod antea se lev. non vellet A₂; 45 velle ceteri. p) ita A₁; qui tegebat A₂BM; Ad lapidem — vellet om. A₁. q) ergo BM. r) terra BM. s) ita A₁A₂; crastinum A₁B₂; crastino B₂B₃M.

Cap. 10: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) levatum et de Index. b) quondam A₁A₂. c) terra BM. d) circumdederunt A₁. e) archa A₁; archam B₂; arcam M. f) alii A₂; alique, que interpungendo delet, B₂. g) ita A₁B₂; tymiamateriis A₂; thymiamateriis A₁; 50 tymiamateriis B₁B₂; thymiamate rursus M. h) ita A₁ pro adstant; adstant A₁M; astabant A₁B₂. i) grandibus A₁BM. k) in om. B₁B₂ (non B₃M).

1) Cap. 9. 2) Sancti Martini curia et ecclesia, hodie monasterii S. Columbani saepe nominatur. San Martino di Cartone, in valle Bobiensis in chartis

langore¹ per multum^m tempus percussus, ita ut omnium membrorum careret officiis, ad monasterium adductus est. Audito quoque, quod sanctum corpus a tumultu^o levatum et ante altare sancti Petri positum esset, rogavit, ut illic^o portaretur. Quo delatus subitus arcam nisu, quo valuit, toto se corpore prostravit. Mira virtus! Ipse enim, qui tanto tempore caruit officio^o omnium membrorum, in parvo spatio adeptus est tantam virtutem, ut, quando fratres surrexerunt a mensa, repperunt¹ eum ante arcam stantem baculoque suo se sustentantem, Deum^r glorificantem sanctoque Columbano gratiam agentem et non post modicum cum aliis ipsum inclitum corpus sequentem.

Capitulum XI¹. Quo ordine iter agere coeperunt vel^a quomodo candelae divinitus^b accensae sunt.

Denique venerabilis abbas convocavit duos presbiteros, unus ex illis nomine Raineri^{us}², qui postea custos speluncae predicti^a sancti^d effectus est, precepitque illis, ut, quamdiu arca veheret³, semper ante ipsam duo tintinabula personarentur^t, iussitque antecedere cruce^s cum caereis et turibulis cuppamque suam necnon et peram, ubi assuetus erat, dum adviveret, evangelia portare. Signis vero concrepantibus et in ecclesia convenientibus⁴, non modica caterva populorum diuque cum lacrimis clamante, ipse venerabilis abbas prior accessit cum tribus senioribus ad arcam imponentesque^h suis¹ humeris¹ iter^k coeperunt³ eo ordine, quo supra diximus. Monachi¹ vero antiphonas canentes populi^q 'Kiryeleyson^m' adclamantes, egressi a monasterio venerunt in pratum, quod nuncupatur Ad-pontem⁴ ibique subter⁴ condensam arborem deposuerunt. Iussit denique, ut cortex ipsius arboris abstraheretur, quatenus signum crucis appareret et, ubicumque illud corpus deponeretur, ob memoriam ipsius cruce^s fierent. Illic vero moram agentibus, multi venerunt ex vicinis villulis et ad arcam^o venientes baculis dimissis humo prostrati adorabant sanctum. Indeque perguntibus⁵, pervenerunt in quandam possessionem predicti coenobii, quae nominatur Sarturianum⁶⁵, iam vesperscente^t die, arcae in ecclesia ante altare posita candelabrum⁶ cum caereis accensis ad capud pedesque appositis et deputatis fratribus, qui^t illic psalmos canerent, reliquis, qui ad hoc officium erant deputati, quae necessaria erant, fratribus preparantibus, subito ventus irrupit et candelasⁿ omnes extinxit. Turbatique illi, qui ad⁷ alium corpus excubabant, per vicinas domos ignem querere aggressi sunt, ut possent exinde candelas accendere. Denique revertentes inveniunt candelas divino nutu accensas laetioresque^w effecti^w gratias egerunt Deo sanctoque Columbano. Dispositis ergo, qui vigilias erga sacrum corpus psalmosque pernoctantes canerent, alii se sopori dederunt. Mane autem facto, finitis matutinis iter arripiunt.

Capitulum XII. De puero a nativitate muto et loquela ei reddita.

Quidam itaque rusticus habitans in pago Cannavini⁶ habens filium ab ortu matris^a permanentem^a mutum, ipso^b die agrum colens una cum filio suo, repente exclamavit puer ad patrem: 'Pater, pater, ecce sanctus Colum-

1) ita A₁; languore ceteri. m) longum A₁. n) attumolo, prius t erat, A₁. o) illic A₁; illic, corr. illic, B₁. p) officio, corr. officio, A₁. q) ita A₁ A₂ M; repperit A₁; repperit B₁; repperit B₁. r) Dominum A₁.

Cap. 11: A₁ A₂ A₃ B₁ B₂ B₃ M.

40 s) et Index. b) diutius A₁; divinitus om. BM et Index. c) Rainerus A₁; Rainnerius B₁; Rainerus B₁. d) predictis off. A₁. e) ita A₁; veheret ceteri. f) personarent B₁ M. g) convenientes, corr. conveniente, B₁; convenientes A₂ A₃. h) imponentes A₁. i) hum, suis BM. k) ea (esse) B₁; ire M. l) mohi A₁. m) ita A₁; Kirieleyson A₁; kyrieleyson A₁ B₁ B₂; kyrie B₁; kyrie elison M. n) subter A₁. o) ea, manu recenti corr. arcam, A₁. p) perguntibus A₁ A₂. q) ita A₁ B₁ B₂; Sarturianum A₁ A₂ B₁; Sarturianum, in marg. al. Sarturianum, M. r) vesperscente A₁; vesperscente A₁; advesperante B₁ B₂; advesperascente B₁; advesperascente M. s) candelabrum, multo post corr. candelabrum, A₁; candelabris A₁ B₁ M; candelabra quoque A₁. t) ut A₁. u) ex post candelas erat. A₁. v) ad om. A₁; apud A₁. w) lectionesque effecta A₁.

Cap. 12: A₁ A₂ A₃ B₁ B₂ B₃ M.

a) ita omnes; nativitatis emend. M. b) ipsa BM.

50 1) Quae c. 11—28 narrantur, a. 929. vel a. 930. facta sunt; sed priori anno ea facta esse verisimilius est; cf. Schiaparelli l. l. p. 20 n. 1. 2) De quo v. c. 3. 3) De itinere, quod in sequentibus capitulis describitur, egit v. cl. Julius Jung in 'Mittheilungen des Instituts für Österreich. Geschichtsforschung' XX, 529 sq. 4) Braida

sive Campus de ponte prope Bobium in chartis monasterii S. Columbani saepius occurrit; cf. Cipolla-Buzzi, 'Cod. dipl.' III, 253 s. v. Ponte. 5) Sarturano, fraz. di Agazzano, prov. Piacenza. 6) Canevino, prov. Pavia, circond. di Voghera, cf. Jung l. l. p. 530, n. 1.

929 vel 930. banus adest'. Illeque valde admirans et gaudens ait: 'Quid vis', fili? Et ille: 'Non audis, pater? Ecce, unde^d veniunt famuli^e sancti Columbani^g, afferentes eum^o'. Ille vero ascendens super excelsiorem^f locum, intentis auribus auscultans intuensque oculis aspicebat, si aliquid signum videret de hoc, quod a filio audierat. Dique expectante^s, audivit a longe per montem, qui vocatur Longum^{h-1}, venientium¹ voces Kyrieleysonque^k adclamantes^l. Ille itaque cernens, quod a filio audierat, verum esse, currens ad ecclesiam nuntiavit hoc sacerdoti. Sacerdos⁶ autem hoc audiens, sacris vestibus indutus^m iussit urnas implereⁿ vino extensque in viam, per quam venturi erant, prestolabaturque eorum adventum. Illis vero appropinquantibus supplex atque summissus obsecrabat^o sanctum narransque^p omnibus, quod factum fuerat, et potum tribuens omnibus^q, gratias agentes Deo iter, quod coeperant, prosecuntur.

Capitulum XIII. De transitu Padi et percussorium^m
tintinnabuli^b invento^o.

Deinceps pervenerunt^a ad portum, quod^f nuncupatur^g Peduculosum^{h-2}, illicque preparatam navim invenerunt. In ea itaque corpus sanctum deponentes cum his, qui tintinnabula vel caereos seu et cruces portabant, recto itinere ad aliam delati sunt ripam. Mirantibus vero nautis virtutem esse sancti adclamabant, quod in neutram partem divertisset, etⁱ cunctis narrabant^k, quod nunquam eis ita accidisset^{l-k}. Sed Rainerius¹ sacerdos, portitor¹⁵ unius tintinnabuli, illo nesciente, percussorium sui tintinnabuli in flumine cecidit. Expectante vero illo cum aliis, donec omnes transirent, ad eandem horam venientes, quo sanctum corpus levare debebant^m et tintinnabula iuxta morem sonareⁿ, predictus Rainerius suum ammovens, nullum sonum reddebat. Miransque aspiciens in eum vidensque^o, quod percussorium in eo deesset, nimis tristis effectus est et hoc suae negligentiae deputans lacrimando interpellatur^p sanctum Columbanum, quatinus illud^q sibi^q reddatur. Fratres vero videntes eum nimis²⁰ tristem et plorantem interrogant, quid ei² accidisset, quod tante moestitiae se subderet. At ille retulit eis, quod ei² evenerat, asserens se², ut¹ quando in navim introisset, iuxta consuetudinem tintinnabulum percussisse, sed^u nesciens^u, qua hora ei cecidisset. Aspicientes^v vero^o, ubi ille steterat vel sederat, sed^v eum minime invenerunt. Iam vero omnes eum² desperantes aiunt se² non posse invenire, eo quod in profundum dimersum fuerit Padi. Ipse vero nullo modo poterat consolari, sed revertens² ad ripam fluminis, multum merens, sicut iam diximus, 25 aiebat: 'Deus pius et² misericors³, esto propitius mihi peccatori. Tu scis, quia multum deliqui, nequiter egi, sed non impediantur^b hodie peccata^c mea², ut deficiat obsequium, quod debeo domino meo et patri Columbano'. Sed omnipotens et misericors Deus per meritum sancti Columbani adfuit precibus eius. Aspiciens vero in flumine videt ipsum non longe ad pedes suos in aquam^d iacentem. Et gaudio plenus, currens, ipsum elevans^e et in ipsum tintinnabulum inserens, gratias agens Deo sanctoque Columbano, merorem in letitiam convertens coeptum³⁰ officium bene adimplevit.

c) ais BM. d) ita A₁A₂; unde, radendo corr. inde A₁; inde BM. e) ita A₂BM; s. Col. fam. A₁, famuli om., in margine add. corpus, sequens eum del. A₁. f) excellentiorem A₁. g) illo expectante A₁; expectans BM. h) ita A₁A₂; Longus A₁BM. i) ita A₁A₂A₃; sonitum (sonitus M) venientium vocesque BM. k) ita A₁; kyrie eleisonque A₁; Kirieleison kirieque A₂; Kyrie el B₁B₂; Kyrieleyson B₂; Kyrie eleison M. l) acclamantium A₁BM. m) indutis, 85 corr. indutus, A₁. n) ita A₂A₃B; impleri A₁M. o) obsecrabant A₁. p) ita A₁A₂; narrans A₁; narravitque BM. q) post omnibus una littera, forsitan g, erasa A₁.

Cap. 13: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) ita A₁A₂; percussorium A₁BM et Index. b) tintinnabulum A₁. c) perditio in aqua et invento A₁. d) ita A₁; deinceps, corr. dehinc, A₂; dehinc A₁BM. e) pervenerunt A₁. f) ita A₁A₂; qui A₁BM. g) ita A₁A₂; vocatur A₁BM. 40 h) ita A₁A₂; Peduculosum A₁; Pediculosus B₁B₂; Pediculosus M. i) et—accidisset om. A₁. k) ita A₂; narr. nunq. eis ita accidisse A₁BM. l) Rainerus A₁; Rainerius B₂; Rainerus B₃. m) debeant A₁; deberent M. n) sonarent BM. o) videns A₂; et videns A₁. p) ita A₁; interpellat ceteri. q) sibi illud A₁. r) eis A₁. s) ita A₁A₂; om. ceteri. t) et A₂; quod A₁. u) sed necessarie A₁; nesciret A₁. v) aspicientesque BM. w) sed om. A₁BM. x) eum om. A₁; eum omnes A₂. y) eum ante se add. A₁, post posse M. z) rearsustens, corr. 45 revertens, A₁. a) ac B. b) ita A₁; impediunt ceteri. c) mea peccata B. d) aq; A₂; aqua A₁. e) elevavit A₁; levavit M.

1) Monte longo prope Ruino, prov. Pavia, circund. di Bobbio; cf. Jung l. l. p. 530, n. 1. 2) Haud dubie idem, de quo legimus in Continuatione Anonymi Laudensis ad a. 1167 (SS. XVIII, 657): per pontem quendam, quem Papienses supra ipsum Padi flumen ad locum, ubi dicitur portus Pioglosus (alii codices Pioglosus), ex navibus iam antea construxerant, et in

Iohannis Codagnelli Ann. Placentinis (Guelfs) ad a. 1216 (ed. O. Holder-Egger, 1892, p. 56 l. 9 seqq.): interstratam Romeam et Padum equitantes villas et domos, 50 quas invenerunt, usque ad Portum-Pioglosum conbuserunt; cf. Jung l. l. p. 530, n. 2. 3) [Eccli. 2, 13: Quoniam pius et misericors est Deus. H.]

Capitulum XIII. De scynifes^a seu^b et de^c cereis^d divinitus accensis.

929 vel 930.

Transitis itaque omnibus, iam vespere^a appropinquante non longe a via divertentes nocte illa manserunt, ibique candelae extinctae et divinitus accense sunt, sicut in alio loco iam factum^f esse^f diximus, aliaque virtus est ibi subsequuta. Nocte illa non immutatus est, et parva pluvia emissa est, scynifesque^g multae apparuerunt, sicut ita illi, qui procul ab arca manserunt, tanta^h perpassi suntⁱ, ut nocte illa quiescere non valerent et in crastina^k facies oculique eorum tumefacti apparuerunt, ut etiam recte videre non possint^l, paenitueruntque^m, se longeⁿ ipsa nocte^o secessisset^o ab arca. Illi vero, qui ad arcam excubabant, nihil mali perpassi sunt. Nonnulli autem alii cognoscentes, quod hi, qui circa arcam erant^p, nihil mali paterentur, confugerunt illuc.

Capitulum XV. De ingressu eius in civitatem^{a.1}
et fem.^b a demonio^c arepte^{b.4}.

Denique crastina^a inlucescere iter peragunt ad civitatem. Ante ergo quam appropinquarent ad Sanctum Petrum, qui dicitur Leprosorum^a, candelae extinctae sunt. Et datis^f turbulis^f duobus ex viris predicti abbatis, ut ascenderent equos ignemque cicius deferrent, ut non deessent luminaria sacratissimo corpori ingredienti^g civitatem. At illi currentes antequam reverterentur, hi, qui cereos portabant, repente caeram super se fluere conspicientes, erectis^h oculis videntes iamⁱ dictos caereos flammantesⁱ post^k illos clamare ceperunt. Ad Sanctum autem Petrum venientibus multitudo populi obviam illis venit, quattuorque feminae a demonibus vexatae occurrerunt, quae non post modicum iuxta sacratissimum corpus meritis sancti Columbani a peste, qua tentae fuerant, mundatae sunt. Ibique nuntius regis venit, rogans illos ex parte regis, ut ad se in palacium^l non deferant, non se esse dignum dicens, ut tam preciosissimum corpus ad se venire debeat, sed ipse magis ad eum venire^m, suisque se precibus commendaret, utⁿ sui miseretur^o, exposeret. Iussitque, ut ad aecclesiam sancti Michaelis^o, quae est infra moenia civitatis constructa, deportaretur. Ad portam autem civitatis, quae vocatur sancti Iohannis^h, venientes tanta^p multitudo utriusque sexus occurrit^q, ut in plateis se non caperent, sed ascendentes supra muros et tecta ipsum sacratissimum^r corpus^r videre cupiebant. Quod cum grandi labore ad supradictam aecclesiam perductum est. Illo^s quoque^t nocte dieque vigiliis exsequentes, quae necessaria erant fratribus, viri feminaeque nobiles omnia administrabant.

Capitulum XVI. De Lothario^b, filio Hugo^c regis, a febris sanatum^d.

Igitur virtutes, quas Dominus in ipsa aecclesia per servum suum operatus est, quantum ad memoriam Dominus reducere dignatus est, videtur nobis non esse rectum scilicet^o

Cap. 14: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

- a) ita A₁; synifes Index; synifes, superscript. sci. A₂; cinifes, corr. cinifibus, A₄; scyniphes B₁B₂; ciniphibus B₃; scyniphes M.
35 b) sed A₁. c) de om. A₁. d) ardentibus add. M. e) ita A₁; vespere A₂BM; vespera A₄. f) factum esse om. BM; in alio loco sicut iam dix. B₂. g) ita A₁; synifesque, superscript. so. A₂; cynifesque A₄; scyniphesque B₁B₂B₃; scyniphesque M. h) tantas A₁. i) ita A₁A₂M; sunt, corr. sint, A₁B₁; sint B₂B₃. k) ita A₁A₂; crastinum A₄; crastino BM. l) ita A₁, cf. cap. 20, n. r; posset ceteri. m) paenitueruntque, superscript. t. A₁. n) longe se B₂; ipsa nocte se longe M. o) ita A₁, ubi t postea deletum esse videtur; secessisset ceteri. p) excubabant A₁.

Cap. 15: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

- a) ita A₁A₂B₃; civitate A₂B₁B₂M. b) fem ... arepta A₁; feminas ... ereptas A₂; feminis ... arreptis A₁B₁; feminas ... arreptis B₂B₃M; femina ... arepta Index; in codice archetypo verbum fem, fortasse etiam arept, abbreviatum fuisse crediderim. c) demonibus A₄. d) et moritis illius sanatis add. A₄. e) crastino A₁; illuc. crastina BM (die add. B₂). f) data sunt turbula BM (thurib. M). g) ingrediendi A₁; ingredientibus A₄. h) ereptis A₂; 45 er. os. om. A₄. i) cereos iam dictos accensos BM. k) et post A₄. l) palatio BM. m) ita A₁A₂; veniret A₁BM. n) et ut A₂BM. o) ita A₁A₂; miseretur A₁BM. p) tanto, corr. tanta, A₁. q) occurrit A₁. r) corp. sacrat., om. ipsum, A₄. s) ita A₁A₂; illuc A₄; illa BM. t) que A₂.

Cap. 16: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

- a) numerum om. A₁. b) Lotario A₂B₂ et ita semper. c) Hugo A₁; Hug^o A₂; Hugonis ceteri. d) sanati A₁; sanati A₂; 50 sanato ceteri. e) ita A₁; sil. ceteri.

1) Papiam. 2) 'San Pietro in Verzolo, già dei Lebbrosi', cf. Anon. Ticinensis, Muratori, SS. rer. Ital., nova editio XI, 1, 14. 3) Hodie 'San Michele maggiore', cf. ibid. indicem p. 122 et Kehr, Italia pontificia

VI, 1, 187. 4) Prope ecclesiam S. Laurentii, hodie 'San Lorenzo dei Cani' sive 'di porta San Giovanni', cf. Anon. Ticinen. II, p. 57.

929 vel 930. tegere. Lotharius bone indolis puer, filius predicti regis, quem Alda sua^r regina^r genuit, magnis febribus urebatur. Qui^s iubente patre ad supradictam^b ecclesiam in ulnis adductus est, nutriciusque suusⁱ vestitum, quod^k erat indutus, abstrahens et superⁱ arcam extendens, collocavitque^m eum subtus arcam, quatenus illicⁿ requiesceret. Fratribus denique letanias^o missasque pro eo caelebrantibus, ipse somno^p depressus iacebat. Orationibusque pro eo finitis a somno excitatus est; et cum cuppa^q predicti^r sancti^r potum^s tribuentes, integerrimam adeptus est sanitatem. Illum vero ad palatium reducentes patri matrique sanum representant. At illi gratias egerunt Deo sanctoque Columbano, quia filium, quem infirmum miserant, sanum recipiunt^t.

Capitulum XVII. De adventu regis et reginae ad sacratissimum corpus. 10

Regina autem post recuperatam filii sanitatem ad corpus sanctum veniens, gratias^a agens^a pro filio supplex exorat, ut pro se etiam intercedere^b ad Dominum^b dignetur. Pallium ergo super sanctum corpus ponens, fratres^c blande alloquitur consolabaturque eos, ne habundantiori tristitia absorberentur, promittens eis^d, in quantum valeret, apud regem suosque obtimates intervenire^e. Et deprecans illos^f pro se orare ad palatium rediit. 15 Ast^g rex opportunum tempus exquirat, cupiens illic secrete venire. Quadam itaque nocte cum paucis occulte veniens regiamque ecclesiae^h intrans, timens sancto appropinquare corpori, illic humo prosternitur. Oratione vero finita occulte exiens ad aulam suam rediit. Postea vero veniens cum suis principibusⁱ allocutus^k est fratribus^l et pallium unum offerens recessit. 20

Capitulum XVIII. De muliere^a brachium^b habens^c aridum^d.

Nonnulli vero promiscui sexus et^e etatis cotidie orationis causa cum luminaribus adveniebant. Quedam namque mulier advenit habens manum aridam. Subtus arcam ergo se prosternens orat, ut sanitatem mereretur accipere. Precibus autem sancti Columbani obtinuit, ut sana reverteretur domi^f. Vir autem eius domum rediens sanam eam et^g sedentem invenit filoque trahentem. Miransque ait ad illam: 'Quid est hoc, mulier?' Et illa: 25 'Deo gratias, bene'. Et ille inquit: 'Quomodo sana facta es?' Et infit^h: 'Fui ad sanctum Columbanum et precibus eius obtinui, ut sana exinde reverterer, sicut vides'. At ille gaudens et tremens ait: 'Cui hoc indicasti?' Et illa: 'Nemini'. At ille: 'Male', inquit, 'fecisti; curⁱ monachis hoc^k non indicasti? Surge et prepara panem et vinum seu et carnes et ceram^l in luminaribus et veni mecum, deferamusque^m illisⁿ et indicabo^o, quid erga te gestum sit. Metuo enim, si siluerimus^p, ne in^q crimine^r incurramus'. At ille^s festinans detulit eis^t, quae 30 supra diximus, et indicavit, quid erga suam^u uxorem^v actum fuerit. Illi vero accipientibus^w, quae detulerant, gratias egerunt Deo et sancto Columbano.

Capitulum XIX. De^a muliere^a, que partem pedis arce dentibus silenter^b abstrahit^c.

Alia itaque mulier veniens, nescio quod^d instinctu, sed, sicut rei exitus probat, non recta fide, seseque 35 subtus arcam sternens, particulam arcae dentibus absconse abstrahens nullique indicans domi suae^e secum detulit.

f) regina sua BM. g) Q. A. h) sup d. A. i) suis A. k) ita A.; quo ceteri. l) subter B; sup. arc. om. A. m) ita A.; collocavit ceteri. n) illuc B.M. o) lit. A.M. p) sono A. q) ei add. BM. r) ita A.BM; sancti predicti A.; sancti Columbani A. s) ei hic add. A. t) receperunt A.M.

Cap. 17: A. A. A. B. B. B. M.

a) agens om. A.; atque gratias agens A.; gratiasque agens M. b) ita A.BM; ad Dom. int. A.A. c) fratres om. A.A.; post consolatuturque (ita pro consolabaturque) add. A., ubi eos om. d) se add. BM. e) ita A.A.; interveniret, corr. intervenire, B.B.; intervenire A.B.M. f) eos BM. g) ita A.A.; at A.BM. h) ita A.B.B.M.; ecclesiam A.A.B. i) illo add. A. k) loquutus (locutus) BM. l) fratres A.A.

Cap. 18: A. A. A. B. B. B. M.

a) ita A., cf. n. c.; muliere ceteri et Index. b) manum A. c) ita A.A.; habente ceteri et Index. d) ita A.BM et Index; arida, corr. aridū, A., ubi certe aridum scribere voluit corrector; aridam et sub archa sancti corporis sanata A. e) et om. A. f) domum A. g) et om. A.A. h) dixit A.; fui, infit, ad sanct. Col. A. i) quod BM. k) hoc om. A. l) cetera A. m) ita A.; deferam usque A.; demusque A.; deferamusque om. BM. n) et illis indicabo BM. o) siluerimus, alterna lu eras, A. p) ita A.A.; ne crimine A.BM. q) illa festinans preparavit 60 cuncta, que ei iusserat, et indicavit, quid erga eam gestum fuerit A. r) illis A. s) uxorem suam BM. t) ita A.; accipientes ceteri.

Cap. 19: A. A. A. B. B. B. M.

a) De mul. om. A. b) silentio A. c) ita A.; abstraxit A.BM; abstulit A. et Index. d) ita A.; quo ceteri. e) suae om. A.BM.

Nocte vero subsecuta, cum se una cum viro suo sopori dedisset, repentina morte defuncta est. Vir autem eius 929 vel 930. a somno excitatus mulierem alloquitur, sperans eam vivere. Comperto denique, quia^f mortua esset, valde expavit accensoque lumine intuens eam partem ligni, quam pridie ab arca abstraxerat, ad caput eius invenit. Sciebat enim ipse preterito die illic eam fuisse. Itaque^g assumens^h partem, quam supra diximus, illum deportat, cunctis 5 nuntiatis, quod suae evenit uxori. Notum autem hocⁱ factum est omnibus; sed non modicus timor invasit omnes, maxime mulieres, dicebantque ad invicem: 'Non vult sanctus Columbanus, ut ad eius arcam appropinquemus'. Ab illo autem die nulla est^k audactim^k ad^l arcam accedere^l.

Capitulum XX. De^a muto, loquela^b ei^c reddita ipsiusque^d manu sanata.

Per idem itaque tempus homo quidam nomine Madelbertus^e a partibus Mediolanen-
sium revertens invenit quendam adolescentem nomine Andreas^f mutum a nativitate sua
medioque corpore premortuum. Auditoque, quod corpus sancti Columbani Papiae dela-
tum esset et magnis florere^g virtutibus, misericordia motus super eum imponensque illum
super asinum suum Papiam duxit; indeque ad corpus^h sancti^h deferens illic deposuit et
abscessit. Illa vero die et altera, sicut erat, ibi permanens, tertia iamⁱ dieⁱ subtus arcam
15 iacensⁱ subito exclamavit: 'Date mihi aliquid, ut manducem'. Illi vero, qui circumstant, audientes, quod loqueretur, cupientes eum audire loquentem^k interrogabant, quid vellet. Illeque manum dexteram sanam ostendens aiebat: 'Modo me sanctus Columbanus loqui fecit manumque meam sanavit, quam videtis'. At illi magno attoniti gaudio venerabili abbati hoc indicaverunt. Audiens autem, quod factum fuerat, festinus ad corpus venit
20 ipsumque alloquens, manum ipsius, quae sanata fuerat, plorando osculans signaque^l aecclesiae sonare precepit. Sed et omnia signa aliarum aecclesiarum personuerunt. Et hoc habebant in signum, ut, quando Dominus per sanctum Columbanum aliquam ageret virtutem, illius aecclesiae signa primitus sonarent et postea aliarum signa aecclesiarum cuncta perstreperent. Auditoque hoc miraculum^m, maxima multitudo utriusque sexus
25 etⁿ etatisⁿ advenit, sed et regina, quam prediximus^o, cum magna turba nobilium mulierum occurrit^o. Venerabilis autem abbas suis manibus eum levavit et super cancellos posuit, ut ab^p omnibus videri^p, et audiri possit^q, et elevata voce "Te Deum laudamus" cum omnibus proclamans^r, sed et in omnibus virtutibus similiter agentes. Finitoque ymno ammonent^s illum, ut alte loqueretur, quatenus omnes possent eum audire. Et accedebant omnes, qui poterant, nobiles et ignobiles, plorando manum ipsius osculantes; et valde admirantes unusquisque cum gaudio ad propriam reversi sunt domum.

Capitulum XXI^a. De fratribus ad archiepiscopum directis cuppaque^b cum iussu regis^c ante se deportata^d seu^e et^f de fuga Widonis^g ipsiusque^h fratris^{a,i}.

35 His ita^k peractis supradictus venerabilis abbas duos seniores Mediolanum^l misit ad Lampertum^m archiepiscopumⁿ, qui eo tempore regebat supradictam aecclesiam, mandans precando, quatenus ei adiutorium ferret^o, ut res sancti Columbani abstrahere possit^o de

f) quod BM. g) ita quod A₁. h) assumens A₁. i) hoc om. A₁BM. k) ita A₁A₂ nec emendare audeo; est ausa A₁; ausa est B₁B₂M; nullus ausus est, corr. nulla ausa est B₃. l) acc. ad arcam BM.

40 Cap. 20: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) De puero a nativitate muto A₁; De loquela muto reddita B₁. b) et loquela A₁B₁B₂M. c) sibi A₁; om. Index. d) eiusdemque A₁; et ipsius B₁B₂ (ipsiusque B₃); ipsius M. e) ita A₁A₂; Madalbertus A₁; Maldebertus BM. f) ita A₁; Andream ceteri. g) ita A₁; floreret ceteri. h) ita A₁A₂; sancti corpus A₁; corpus sanctum B₁B₂; sanctum corpus B₃M. i) die iam BM. k) fratres add. A₁. l) signa BM. m) ita A₁; miraculo ceteri. n) et om. A₁A₂; et etatis 45 om. BM; cf. cap. 18, n. e. o) occurrit A₁A₂. p) ab ante omnibus suppl. manus posteriore A₁, suppl. in marg. manus prima A₂; ab om. in textu A₁BM. q) videri posset et audiri B; posset vid. et aud. M. r) ita A₁A₂; posset A₁; cf. cap. 14, n. l. s) perfinivit add. A₁; proclamans, corr. proclamat B₁; proclamat M. t) admonet A₁; ammonet A₁.

Cap. 21: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) numerum om. A₁. b) cuppa q A₁; cuppa qui A₂; et cuppa B₁B₂M; et de cupa B₃; et de cuppa sancti Columbani 50 que iussu A₁. c) ita A₁A₂; reg A₁; regall BM. d) deportata A₁; est deportata A₂. e) seu — fratris om. A₁ et Index; seu om. B₁. f) et om. A₁. g) Vuldonis A₁; guindonis B₁; Guidonis B₂. h) ipsius M. i) responsum add. A₁. k) itaque A₁. l) Mediolanum A₁. m) Lambertum A₁BM. n) feret A₁ et similiter saepius. o) posset A₁BM.

1) Vide supra cap. 18, p. 1006 l. 28. 2) Supra c. 8. 16. 17. 3) Rexit ecclesiam Mediolanensem annis 921 — 931.

929 vel 990. manibus supradictorum principum. Post non multum¹ vero² colloquia ad ultimum hoc dedit eis in mandatum, ut, si ipsam terram adquirere non possent, corpus sancti illuc deferrent, et ipse de suis rebus eis tantum tribuere promisit, quantum ad necessaria sufficere posset, quousque supradictum coenobium ad pristinum statum rediret. Igitur ad colloquium, quod supra diximus³, predicti principes venientes, una die sedente rege⁴ una cum ipsis in aulam⁵ regiam⁶, de supradictis rebus colloquentes, iussit afferi cuppam sancti Columbani. Qua cum magna reverentia allata⁷, bibit cum⁸ ea rex et optimates eius. Sed cum ante suprascriptum⁹ Widonem¹⁰ et fratrem eius Rainerium¹¹ perducta fuisset, indignati noluerunt cum¹² ea bibere, sed, sicut scriptum est¹³, 'indurata sunt corda illorum, ut non viderent caelum neque recordarentur iudiciorum iustorum'. Obliti sunt enim foedus, 10 quod popigerant regi, ipsaque nocte de civitate afugerunt¹⁴. Sed Rainerius¹⁵ divina ultione de equo cecidit, ita ut omnes, qui ibi aderant, putarent eum esse mortuum; sed noluit¹⁶ Deus, qui neminem vult perire, sed omnes ad poenitentiam reverti.

Capitulum XXII. De eo, qui rabidus effectus est.

Denique scimus esse, scriptum¹⁷ in compositis iudices in compositis habere milites; 15 et ideo non sufficiebat ad ruinam illorum, quod res supradicti coenobii invaserant, verum etiam virulentis linguis sancto¹⁸ Columbano coeperunt detrahare, dicebatque ex eis quidam: 'Nolumus demittere possessiones, quas queritis, propter ossa caballina vel asinina, quae huc detulistis'. Inter quos unus vassus¹⁹ Samsonis²⁰ cuiusdam²¹ comitis nomine Alineus, qui hoc aperte inclamitabat, subito rabidus effectus ad corpus sancti magno cum labore 20 adducitur. Ibi que diu huc illucque cum grandi dolore divertens²² asserebat se in sanctum deliquisse et nimis peccasse, clamabatque, quod nisi eius precibus²³ cicius²⁴ iuaret²⁵, continuo se esse moriturum. Habens²⁶ namque²⁷ ipse secum sororem sacris vestibus indutam, cum²⁸ magno rugitu et lacrimis prociens²⁹ ad supradictorum pedes fratrum indulgentiam³⁰ posebat germani³¹. At illi coeperunt pro ereptione illius³² predictum sanctum obsecrare, 25 cum lacrimis et laetantiis omnes insistere. Qui³³ a circumstantibus sibi corrigiam dari poscens, suo in collo mittens ad pedem predictae arcae se ligavi³⁴ et non post multum somno³⁵ sopitus iacuit. Excitatus itaque³⁶ a somno sanus et incolumis surrexit, agens gratias Deo sanctoque Columbano, et signa omnium ecclesiarum percutientes, sicut supra, et 'Te Deum laudamus' omnes exclamantes quique redierunt in sua. 30

Capitulum XXIII. De rebus sancti Columbani³⁷ redditis, vel quid³⁸ in privilegiis³⁹ contineatur⁴⁰ seu et ammonitio contra⁴¹ episcopum.

His ita⁴² peractis videntes omnes, qui ibi aderant, viri Dei iniurias divina ultione vindicari, nonnulli ex supradictis principibus venientes ad sacratissimum corpus mittebant 35

p) ita A₁; multa ceteri. q) vero om. BM. r) sancti Columbani corpus A₁; corpus illuc (om. sancti) A₂. s) ita A₁ A₂; aula regia A₁ BM; atque add. A₂. t) oblata A₂. u) ita A₁ A₂; in A₁ BM. v) suprascriptum A₂; supradictum A₁ BM. w) Rainerio. A₁. x) ita hic omnes, praeter A₁, ubi bibere in ea legitur. y) ita A₂; aufugerunt A₁ BM; obfugerunt A₁.

Cap. 22: A₁ A₂ A₃ B₁ B₂ B₃ M.

a) sancti A₁ B. b) attulisti BM. c) ita A₂; vasus A₁; vasallus A₂; vassus — comitis om. BM. d) Samsonis A₁ A₂; 40 om. A₁. e) ita A₂; cuius A₁ A₂. f) comitis A₁. g) dicens A₁. h) non add. A₁. i) cicius om. BM. k) ita A₁; iuaretur ceteri. l) habensque A₂; habebat A₁ BM. m) quoque BM. n) que cum A₁. o) prociens om. BM. p) que (quae, que) indulg. BM. q) germano A₁ BM. r) ipsius B₁ B₂ M. s) Q. A₁. t) sono A₂. u) denique BM.

Cap. 23: A₁ A₂ A₃ B₁ B₂ B₃ M.

a) numerum om. A₁. b) C. A₁. c) ita A₁ et Index; q. A₁ A₂; quo (quae, que) BM. d) eorum add. BM. e) con- 45 tinent A₁; continentur M. f) ita Index; quid A₁; quid A₂; cuiusdam episcopi A₁; quondam ad BM. Haec compendia verborum contra et eandem (quondam), cf. Cappelii, Lexicon abbreviatarum p. 57, iam in fonte communi omnium codicum confusa esse videntur. g) itaque B₂ M.

1) Supra c. 8. 2) Placentinum, cf. c. 8. 3) Ios. 11, 20: ut indurarentur corda eorum; Dan. 13, 9: declinaverunt oculos suos, ut non viderent caelum neque recordarentur iudiciorum iustorum. 4) 2. Petr. 3, 9: Dominus . . . nolumus aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti. 5) Proverbium: nobis 'Wie der Herr, so der Knecht' etc. [Cf. Eccli. 10, 2: Secundum iudicem populi, sic et ministri eius etc.; F. Seiler, 'Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts' VI (Halle 1928), 70. H.] 6) De eo cf. Liudprand. Antapodosis III, 41, et quae ad hunc locum annotavit Ios. Becker in editione sua, SS. rer. Germ. (1915) p. 98, n. 2; cf. etiam Schiaparelli l. l. p. 21, n. 1. 7) Quo symbolo se servum S. Columbani tradidit. 55

in peram sancti singulos fustes, ut per os^h cunctis claresceret res sancti Columbani, quas antea iniuste invasas habebant, ipsoⁱ sancto restitutas. Rex denique privilegia sanctae sedis apostolicae, Honori, Theodori^k, Martini, Sergii, Gregorii, Zachariae et caeterorum episcoporum^l ante se^l recitari precepit. Visum est ergo^m huic nostro operi aliquid ex ipsis inserere, ut audiam temeratores, quid cavere eis conveniat. Interdicunt enim omnibus episcopis vicinis vel procul ab ipso monasterio constitutis, ut nihil usurpent nihilque presumant contra haec, quae eorum privilegia instituta decernunt, videlicet ut episcopus, quem pater monasterii vel cunctaⁿ congregatio invitaverit, ad caelebrandam^o missarum sollempnia aut consecrationes presbiterorum seu diaconorum vel etiam tabularum, in quibus missae debeant caelebrari, ipse habeat facultatem in eodem monasterio ingrediendi tantum ad pii opus ministerii peragendum. Quo peracto nihil contingat, sed gratis omnia peragens ad propria mox regredi non moretur. Nihil vero^p usurpet^q de rebus monasterii, non de sacris altaribus, non de ornamentis neque de vasis neque de sacris voluminibus nec quicquam maius vel exiguum, sed nec concupiscere attemptet. Quia si probata^r concupiscere satis est noxium, quanto magis sacro auferre vel desiderare et iuri^s suo mancipare Deo videtur esse contrarium. Prohibent etiam episcopis, in quorum parochia^t esse^u videtur predictum^v monasterium constructum^v, ut nihil contra^w tenorem presentium decretorum^x pia postulatione indultorum quicquam^x adtemptent neque ullo^y modo eius baptismales ecclesias vel decimas de rebus ad ipsum monasterium pertinentibus sibi vindicent, neque ipsi suorumque^z successores presumant prohibita contingere. Crisma igitur vel quicquid^{ad} sacra misteria pertinet, si a patre monasterii fuerit postulatum, a quibuscumque ipse preverit concedunt^a presulibus tribuendum. Et, ut superius dictum est, nulla^b potestatem habere permittunt episcopos in eodem monasterio, neque in rebus neque in ordinandis personis, nisi eum, quem cuncta congregatio regulariter elegerit et secundum eiusdem congregationis electionem dominus^c imperator, qui^d eo in tempore^d fuerit, ordinare concesserit, ut in eodem monasterio debeat ordinari. Super haec neque presbiteros neque diacones nec^e quamlibet personam in eodem monasterio habere nullo^f modo potestatem immutare^g quicquam vel agere permittunt, ut cognoscant, quia sub apostolica sede, id est beati Petri apostoli^h defensione et tuitioneⁱ esse videntur. Rogatus vero episcopus a patre monasterii vel a cuncta congregatione suam debet exhibere presentiam, non autem petitus

h) ita A₁; hos A₂B; hoc A₁M. i) ita A₁A₂; ipso, corr. ipsi, A₄; ipsi BM. k) ita A₁B; Theodori ceteri. l) se om. A₁. m) autem A₁; igitur B₁. n) tota BM. o) ita A₁; celebranda A₂A₄; celebrandum Privilegium Theodori; ad miss. soll. celebranda BM. p) n A₁. q) usurpare A₁, ubi ro. conuquit; usurpare Privil. Theodori. r) ita A₁A₂B; probata om. A₁; prohibita emend. M; privata Privil. Theodori. Probata igitur certe in archetypo scriptum erat, quod nos 35 cum non privilegium papae, sed libellum Bobiensem etiamus, retinimus. Sed fieri potuit, ut mendum illud iam in privilegium papae posterioris, quo auctor libelli nostri usus est, irreperisset. cf. n. l. s) iuro A₁. t) alias diocesi add. A₄. u) esse om. A₁M. v) pred. constr. mon. B₁B₂. w) ita BM et Privil. Theod.; tra A₁; citra A₂; in tram tenoc A₄. x) quicquam om. A₁. y) ul. superscript. lo. A₁. z) suique Privil. Theod. et ita emend. A₄. a) cedunt A₁; concedant BM. b) ita A₁; nullam ceteri. c) ita A₁B, dominus A₂A₄M. d) qui in eo temp. A₁; in temp. qui eo BM. e) ne A₁. 40 f) nulli A₁; ullo ceteri. g) immutare A₁. h) apostoli om. BM. i) tuitione A₁; tuitione A₄.

1) Horum privilegiorum duo tantum nobis servata sunt, privilegium Honori datum anno 628. (Jaffé, Reg. pontif. Rom. ed. 2 nr. 2017; Kehr, Italia pontific. VI, 2, 249 nr. 6; Cipolla 'Codice diplomatico del monastero di San Colombano di Bobbio' I, 100 nr. 10), plane genuinum, ex quo formula LXXVII codicis Vaticani Libri Diurni desumpta est, et privilegium Theodori datum anno 648. (Jaffé nr. 2058; Kehr p. 250 nr. 7; Cipolla l. l. I, 104 nr. 13), quod prave interpolatum est, sed 50 ad genuinum exemplar iam deperditum redit. Quae de his duobus privilegiis et confirmationibus eorum posterioribus, quae non omnes in libello nostro enumerantur, v. cl. Iulius Buzzi b. m. in tertia parte Codicis diplomatici Bobiensis post mortem Caroli Cipolla edita 55 fuisse disseverit, omnia prorsus recienda sunt; eaque verba privilegii Theodoriani, quae cum excerpto ab auctore nostro dato conveniunt, certo certius ex exem-

plari genuino deperdito in exemplar interpolatum nobis servatum desumpta sunt. Noster autem hoc loco non ipsum privilegium Theodori, ut viri docti omnes adhuc opinati sunt, sed illius confirmationem a papa quodam posterioris temporis datum adhibuit. Quod clare apparet ex verbis, quae de confirmando ab imperatore abbate Bobiensis agunt (infra l. 25); cf. cum eis ex. gr. diploma Ludovici II. imperatoris datum a. 865. ('Codice diplomatico ... di Bobbio' III, 56): *per abbatem, qui pro tempore fuerit nostra largitione et eorum electione ipsi sancto loco substitutum*. Privilegium igitur ab auctore nostro adhibitum certe post annum 800. datum est; sed cum in illo verba privilegii Theodoriani magna ex parte repetita essent, nos in apparatu nostro aliquot lectiones huius privilegii notavimus.

929 vel 980. ad secreta monasterii accedere^k prohibent^l, ne^m quietam monachorumⁿ vitam^o, qui solitariam propter^o Deum studia^m peragere^o decreverunt, frequens sacerdotum insolentia inrumpat, ut in Dei laudibus conversantes pro incolomitate sanctae sedis apostolicae et pro excellentissimis regibus pia gubernatione regnantibus assidue Dominum deprecari non cessent. Si autem, quod absit, monachi^p in eodem monasterio constituti tepidi in Dei amore aut^q in^q institutis^q patrum torpentes quandoque conspiciuntur existere, secundum regulam patrum^r ab abbate, id est a patre monasterii, corrigi debent. Si enim et ipse abbas in ignavia aliqua contra instituta patrum et regule tenorem fuerit deprehensus et in aliquam sinistram partem inclinatus ad^r sede apostolicam^s, sub cuius ditione^t consistit, instituunt corrigendum. Nec^u enim cuidam^v episcopo dant^w licentiam sub optentu reprehensionis^x aliquam in monasterio suam ostendere potestatem, sed eius capiti, id est sedi apostolicae^y. Et post pauca contradicunt^z etiam presulibus maximeque^z sanctae Terdonensis ecclesiae atque Placentinae, quae viciniore esse videntur, ut nullus^z unquam^z, quod^z moderno tempore est temptatum, predictum monasterium vel que ad ipsum pertinent ad^z sancta sede apostolica subtrahere et sue diocesi^z subiugare appetant^b, sed sit in libertate secundum^z concessionem apostolicam, ut fuit priscis temporibus, nullique subiectum, nisi sanctae sedi apostolicae, cui pertinere cognoscitur. Et si quaedam insidiosae^c contra privilegia iam dictorum presulum moderno tempore presumptive subrepta sunt, nullam firmitatem^d obtineant^e, sed sint^f evacuata^g et irrita cum suis auctoribus, et legitima instituta sanctae sedis apostolicae multis temporibus observata inviolata et indisrupta permanent. Quodsi, 20 quod absit, calliditate aliqua vel avaritiae instigatione aliquis quicquam de prohibitis presumpserit adtemptandum vel contra illorum decreta quoquo modo obviandum, primum sui ordinis gradu et dignitate privetur et^h ex beati Petri apostoli auctoritate, quiⁱ ligandi in caelo et in terra meruit potestatem, sit excommunicatus et a participationem^k domini nostri Iesu Christi corporis et sanguinis immunis^l ac ab illorum consortio seclusus necnon 25 et^m ab excellentissimisⁿ, qui in^o tempore^o fuerint, nihilominus^p submovendus, quatinus et^q, quae^q statuta sunt^q, perpetua possint^r diffinitione^s manere et temeratores presentium decretorum de suorum temeritatibus poenis multiplicibus subiacerent^t.

Velim scire, episcopo^{u,v}, qui decreta supradictorum presulum^w conaris inrumpere, quid ad haec, quae audisti, respondere cupis. Quid^x, rogo, tibi melius esse videtur? Si melius 30 est tibi societas supradictorum, quos scimus summos pastores et optimos fuisse viros et magni meriti apud Deum, sicut in Gestis^y eorum invenimus, quos etiam et vicarios in sede almi clavigerique^z Petri fore certissime scimus, an a societate ipsorum^z secludi et ab ipso, cui data est a Domino potestas in caelo et in terra ligandi atque solvendi, excommuni-

k) non accedat BM. l) prohibetur As; om. BM. m) neque etiam monachorum studia qui solitariam propter Deum 36 vitam As. n) ita As, cf. As (n. m); solitaria AsBM et Privil. Theod. o) peragere propt. Deum stud. BM. p) mbi As. q) ita As; aut instit. As; et instit. B; et in instit. M; contra instituta Privil. Theod. r) ita As; om. AsBM; regulas patrum Privil. Theod. s) ita As; ad sedem apostolicam AsAs (ad sedem hic script., semel delet.); u. sede apostolica BM et Privil. Theod. t) constitutione BM. u) Hgo As. v) ita As; B; B; et Privil. Theod.; unquam AsBM. w) dant As. x) maxime As. y) nullis unquam patribus quod As. z) ita As, cf. n. s; a ceteri. a) ita As; 40 diocesi (diocesi) ceteri. b) appetat AsBM. c) insidiosae As; invidiosae BM. d) infirm., in eras., As. e) obtineat, n. superscript., As. f) at As. g) vacuata As. h) et om. As; legitur in Privil. Theod.; ut As. i) quae As. k) ita As; participatione ceteri. l) alienus immunis As. m) et om. AsBM. n) excellent., c. superscript., As. o) ita As; eo temp. As; in temp. illo B; B; temp. in illo B; B; p) ita As; nihilom., nichilom. ceteri. q) et, quae et sunt om. BM. r) p corr. ex s As. s) ita As; definit. AsAsM. t) fiat add. BM. u) o episcopo BM. 45 v) episcoporum As. w) Qd As; Quod M. x) ita As; clavigeri ceteri. y) eorum BM.

1) Auctor hic omisit, quae in privilegio Theodori sequuntur et sine dubio etiam in privilegiis posterioribus sequebantur ad intelligendam sententiam necessaria: *si certe caelo Dei et instinctu pietatis innititur, suis epistolis debet suggerere, ut, quid pontifici Romanae sedis placuerit, iuxta suam prudentiam praevideat disponendum.* 2) Ea quae sequuntur (*contradiciunt — indisrupta permanent*, l. 12—20) in privilegio Theodori non leguntur. In privilegio posteriore, quod auctor adhibuit (supra p. 1009 n. 1) desumpta esse possunt ex privilegio Iohannis X. papae nobis non servato (Kehr, It. pontif. VI, 2, 251 nr. 15), quod idem papa postea (Kehr l. l. nr. 16) aut velut spurium reprobandum aut velut furtive obtentum revocandum iudicavit. Eo enim tempore episcopus Placentinus monasterium Bobiense sibi subiugare studuit. Sed num verba privilegii non mutata ab auctore nostro tradita sint, valde dubito. 3) Auctor alloquitur Giseprandum episcopum Terdonensem, cf. quae in praefatione supra p. 993sq. disserui. 4) Librum Pontificalem hic intelligendum esse, quod v. cl. b. m. C. Cipolla opinatus est, verisimile videtur.

cari et, quod summum et magnum malum est, a² corpore et sanguine domini nostri Iesu Christi fore² alienari². Forsitan dices: 'Nolo segregari ab illorum societate neque² a beato Petro excommunicari² a corpore domini nostri Iesu Christi², quod scio² veraciter mortem esse animae, sicut ipse dicit²: "Qui² non manducat meam² carnem² et non² bibit sanguinem meum, non habet² vitam in semet ipso"; nec etiam decreta illorum intrumpere² volo², sed quia video ipsum coenobium pene destructum esse, et cupio², ut per me ad pristinum redeat actum². O episcopo², noli te fallere! Cave, quod dico! Audi, quod ipsi tibi dicunt²: 'Non tibi permittimus ingredi in ipso coenobio, nisi invitatus fueris a patre monasterii vel a cunctis fratribus; et si invitatus veneris, interdicimus tibi ex auctoritate sancti Petri, ut nihil usurpes nihilque contingas nec² etiam concupiscas, sed, ad quod vocatus es, gratis omnia peragas, ad propria mox² regredi² non moreris'. Dicis enim, quod pene destructum est. Verum dicis. Sed si verum est, quod agis², ut per te² ad pristinum redeat statum, hoc² elabora², ut abbatem secundum regulam habeat², qui adimpleat hoc, quod tu asseris te velle adimplere, et tunc apparebit², quod zelo² Dei utaris et illa vera sint, quae dicis, quia, sicut scriptum est²: 'Non potestis duobus dominis servire', ita et tu non vales tuum episcopatum regere² et monachos secundum regulam sancti Benedicti gubernare. De his ista sufficiat². Cum autem venerimus ante conspectum Domini, tunc manifesta erunt abscondita cordis nostri², et recipimus, iuxta quod gessimus. Nunc vero ad coepta redeamus.

Capitulum XXIII. Qui² in preceptis² regum contineat².

Supradictus vero rex auditis privilegiis preceptum, quod beatae memoriae Agilulfus rex² sancto Columbano tradidit, seu et Adulwaldi², Grimaldi², Cuniperti², Liutprandi², Ratchisi², Aistulfi, Desiderii, Karoli² augusti, Ludovici² atque item Ludovici², filii eius², Karlomanni² etiam et² Karoli² imperatoris necnon Arnulfi Berengarii² imperatoris seu et caeterorum regum ante se legere iussit, in quibus legebatur, quomodo prefatum monasterium Eboliense de relictibus suorum² possessionibusque ditaverunt² et cum omnibus ad eundem sanctum et venerabilem locum pertinentibus, cum hominibus liberis sive servis colonisique et familiis utriusque sexus in² suorum munburdo et tutione² receperunt². Et post nonnulla² alia hoc ad ultimum inferunt, ut, si aliquis privilegia sanctae sedis apostolicae in eodem loco concessa vel confirmatione² preceptorum suorum infringere temptaverit, scire debet se composciturum auri optimi² libras CCC, medietatem² cameræ ipsorum et medietatem parti predicti coenobii. Et quod² magis cavendum est, si² umquam ullo in² tempore quis ex successoribus ipsorum aut princeps seu aliquis homo eorum statutus²

a) fore om. B₁B₂M; a corpore — fore om. B₂. a) alienum A₂. b) nec A₂. c) nec add. A₁B; neque add. M.
d) alienari add. A₁; alienari a corp. et sang. dom. n. Iesu Chr. add. B₂. e) scimus BM. f) Q. A₁. g) carnem meam A₂A₄. h) manducat add., sed delet., A₁. i) ita A₁A₂M; habebit A₁B₂; habebit, sed bi delet., B₁. k) volo intrump. A₂; dirump. vol. M. l) pio, cu superscript., A₁. m) ita A₁A₂; statum BM; statum redeat A₁. n) O p² A₁. o) nec om. A₂. p) regredi innox BM. q) agis (pro ais) ut per te, quae evanuerunt, recenti manu renovata sunt A₁; leguntur in A₂; ais A₁BM. r) hoc elabora om. BM. s) evanuit, recenti manu renovat. A₁. t) bit quod se evanuit, recenti manu renov. A₁. u) regere om. A₂. v) ita A₁; sufficiant ceteri.

Cyp. 24: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) ita A₁; Quid ceteri. b) dictis B; edictis M. c) ita A₁B₁B₂; contineatur A₁A₂B₂M et Index. d) ad Vulwaldi A₂; Adulwaldi BM. e) ita A₁A₂; Grimaldi A₁; Grimaldi BM. f) ita A₁; Comperti A₂; Cuniberti BM; Gumberti A₁. g) Liutprandi A₂; Liutprandi A₁. h) Ratchisi A₁. i) Caroli A₂. k) Lodovici A₁. l) Carlomani A₂; Karolomagni B; Karolomagni M. m) et om. BM. n) suis B; suique possessionibus M. o) ditaverint A₂B. p) in sua tutione (tuicione) BM; tutione A₂; in suo mamburdo et tutione A₁. q) receperint A₂B. r) non multa BM. s) ita A₁; confirmationes ceteri. t) optimas A₁. u) medietateque BM. v) quid BM. w) quam si BM. x) in supra lineam eadem manu suppl. A₁; in om. A₁. y) ita A₁; statutis A₂; statuta A₁BM.

1) Ioh. 6, 54: nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. 2) Cf. supra p. 1009 l. 5 sqq. 3) Matth. 6, 24: nemo potest duobus dominis servire. 4) Cf. 1. Cor. 14, 25: occulta cordis eius manifesta fiunt. 5) Haec enumeratio regum Langobardorum, et quae infra l. 25 sqq. leguntur, sive ex diplomate Hugonis regis deperdito, de quo infra cap. 26 agitur, sive ex eius renovatione anno 939. a regibus Hugone et Lothario monasterio

dato, aequè deperdito, sed a falsario quodam ad fabricandum diploma spurium eorundem regum (Cipolla l. l. I, 311 n. 89; Schiaparelli, 'I diplomi di Ugo e di Lotario' p. 153 nr. LI; cf. nr. 15 p. 366 sqq.) adhibito auctorem nostrum desumpsisse verisimile est; cf. Schiaparelli in 'Bollettino dell' Ist. stor. Italiano' nr. 84 p. 215 sqq., qui diploma deperditum satis feliciter restituit. 6) [Ludovici II, filii Lotharii I, cuius nomen supra excidisse videtur. H.]

929 vel 930: contraire² aut testamenta ipsorum vel supradicta privilegia disrumpere conatus fuerit, in^a anathematis ultione multatus partem cum Iuda traditore in fine extremi examinis habere^b imprecantur.

Capitulum XXV. Ad^a eos^a, qui res sancti Columbani iniuste^b suis^b obsequiis deputant.

Volo denique coepta prosequi; sed^c, quod superius legitur, indiscussa^d preterire non queo. Scimus enim scriptum esse¹, omne quod semel oblatum est Deo, sive homo sive quodlibet animal vel quaecumque res fuerit, nullo pactu^e posse postea redimi; et miror, quid illi cogitant, qui res sancti Columbani invadunt et suis obsequiis deputant. Possessiones enim, quas nunc sanctus iste locus possidet, a quibuscumque oblatae fuerunt, sive a regibus seu et^f caeteris fidelibus, non propter hoc optulerunt, ut aliquando^g optarent, quatenus in possessiones secularium devenirent, sed ad^h necessaria fratrum Domino sanctoque Columbano hic servientium, seuⁱ et^k ad sustentationes pauperum et peregrinorum permanerent. Nunc vero e contrario illis subtrahitur secularibusque defertur. Hi namque fame^l cruciantur, illi vero exinde affluentissime^m alunturⁿ. Hi nudi^o frigore et gelu^p uruntur, illi tamen exinde preciosissimis vestibus induuntur. Hi discalciati nudisque pedibus incedunt, illi vero pinguissimos equos exinde equitant. Unde enim pauperes et infirmos alere debuerant, inde canes eorum saginantur. Unde hospites vel^q peregrinos^r suscipi^s et nutrir^t debuerant, inde suorum famuli vel famulae infantiunt. Unde aecclesias vel domos fratrum restaurare debuerant, inde^u sui homines ditantur. Et quidem, qui^v propria iubentur tribuere, non timent, quod illorum^w est, auferre^x. Et ubi tunc habent hoc^y, quod Dominus ei^z precipit^{aa} in evangelio^{ab}, esurientes pascere, infirmos visitare, nudos vestire, et caetera, quae illic^{ac} leguntur? Et, si in igne mittendus est^{ad}, qui non largitur propria, putas, ubi mittendus est, qui aufert aliena? A quo enim acceperunt omnia, quae possident? Credo enim, quod non intelligant ab omnipotente Deo^{ae} accepisse. Nonne^{af} omnes divites facere poterat, si vellet? Ulique potest. Numquid solos divites pretio sui sancti sanguinis redemit? Certe pro omnibus mortuus est^{ag} et resurrexit. Res enim vel pecunias quoquo modo adquisitas, quas nunc habent, filiis vel nepotibus in hereditatem dimittere cupiunt et res, quas Domino oblatas sciunt, abstrahere non timent. E^{ah} quomodo possunt, quod olim a fidelibus oblatum fuerat Deo, ab ipso abstrahere et^{ai} suo^{aj} iuri mancipare? Certe nemo iuste neque legitime potest. Audituri enim sunt illi a Domino in iudicio: 'Servi mali et pigri^{ak}, quare non dedistis omnia mea pauperibus, quae vobis ad erogandum dedi, et nunc una cum ipsis reciperetis regnum eternum? Non solum autem illa fraudastis, sed etiam, quod alii dederunt, vos abstulistis. Proinde, quia nolulistis perfrui sempiternum^{al} regnum^{am} cum fidelibus, abhinc cum diabolo habete supplicium eternum^{an}'. Legimus etiam^{ao} nonnulla testamenta supradictorum offerentium, in quibus invitant omnes, qui suorum^{ap} res, quas sancto Columbano tradiderunt, tulerint^{aq} vel subtraxerit^{ar}, in extremi iudicii diem^{as} ante tremendum iudicem adfore cum eis et exinde rationem Deo^{at} reddi-

a) contraire om. BM. a) quod BM. b) habere, ut videtur, A₁.

Cap. 25: A₁A₂A₃B₁B₂B₃M.

a) Ad eos om. A₂; De eis Index. b) suis iniuste A₁. c) sed om. A₂. d) indiscussum A₂; indiscusse A₁. e) ita A₁; pacto ceteri. f) ita A₁A₂; et a c. A₂BM. g) aliquando A₁. h) ad om. A₂B₂. i) se A₂. k) et om. A₂B₂. l) fame A₁. m) affluentissime A₁; affl. exinde BM. n) aluntur A₁. o) pro add. A₂. p) et A₂B₂M. q) peregrinos A₂A₃. r) suscipere et nutrire BM. s) ita A₁A₂ (sequitur, ead. delet. suorum famuli A₁); inde om. A₂BM. t) illorum non A₂; aliorum M. u) afferre A₂ et similiter saepius. v) hoc om. BM. w) ita A₁ pro eis; eius A₂; 45 eis A₁BM. x) precepit BM. y) ibi BM. z) se add. A₂BM. aa) Christus add. BM. ab) ita A₁ pro et; et ceteri. ac) ita A₁BM; subtraxerint A₂; subtraxerunt A₁. ad) ita A₁A₂A₃; die BM. ae) cu eo A₂; om. BM.

1) Levit. 27, 28: Omne, quod Domino consecratur, legis me; nudus et cooperuisti me; infirmus et 50 sive homo fuerit sive animal sive ager, non vendetur visitasti me; in carcere eram et venisti ad me; nec redimi poterit. Quicquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino. 2) Matth. cf. 25, 42. 3) Matth. 8, 10 et 7, 19: arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur; cf. Luc. 3, 9. 4) Matth. 25, 26: Serve male et piger. 55

turo¹, et; quod superius^m. privilegiis et preceptis retinetur, cum Iuda traditore in perpetuum 999 vel 980.
optant habere portionem. Quod non sine magno gemitu vel suspirio audire vel legere
possumus. Certe multo melius fuisset illis non nasci quam propter cupiditatem huius
vane² gloriae cum ipso Iuda dampnari. Quid ad haec possumus dicere tam magne cupidi-
tati? O insaciabiles cupiditas, quid cogis³ amatores tuos! Magis vis, ipsi⁴ ut⁵ in⁶ extremo
examine cum Iuda traditore in inferno inferiori sine fine inextinguibili igne crementur,
quam cum Domino et sanctis omnibus in perpetuum felici gaudio perfruantur. O miseri
homines, qui supradicta agitis! Quare non consideratis, quibus poenis nunc vexatur Iudas,
vel quid in extremo examine ipsi patientur, qui cum eo societatem merebuntur habere?
10 O infelicissima miseria! Quis umquam laetus ad mortem pergit? Quis umquam ad iugu-
landum vel ad decollandum libens ducitur? Cessate miseri, parcite⁷ cupiditati⁸, nolite
animas vestras perdere pro nihilo! Totus mundus vobis⁹ erit¹⁰ alienus, nudi¹¹ nati estis,
nudi sepiemini. Cogitate itaque mortem, quae finem dat mundi voluptatibus, et dum
tempus est, a rapinis cessate et larga manu propria Dei fidelibus¹² vel pauperibus¹³ porrigite
15 poenitentiamque agite, quatenus regnum caelorum Deo auxiliante adquirere et¹⁴ a perpetuis
poenis eripere possitis! Dehinc ad ordinem redeamus¹⁵.

Capitulum XXVI. De precepto^a a rege Hugone accepto^b, et^c de^d aqua meritis^e
sancti Columbani^a in puteum restituta.

Auditis itaque rex preceptis antecessorum suorum excellentissimorum regum^f, visum
est illi rectum et equum esse, ut iuxta morem predictorum regum preceptum sancto^g loco
venerandoque abbati Gerlanno^h cunctisque fratribus tribueret; quod et fecitⁱ. Si quis velit
scire, quod in eo legitur, in textu ipsius^j agnoscere poterit. Accepta ergo licentia a rege
una cum sancto corpore ad propria reverti nisi^k sunt. Egressi denique a Ticinensi urbe,
ad curticellam sancti Columbani, quae vocatur Barbadam^l, venientes ibi nocte illa manserunt.
25 Mane autem facto iter peragunt ad curtem predicti monasterii Ebobiensis, quae vocatur
Memoriola^m, quam Gandulfus unus ex supradictis principibus olim invaserat. In quaⁿ venientes
aquam ad potandum minime invenerunt. Eratque ibi puteus altus, sed aqua deerat. In
quo nonnulli intrantes, sperantes illic invenire aquam ad refocilandam sitim, quam patie-
bantur, sed^o minime repperunt nisi parvam et ipsam fetidam. Ille vero, qui cuppam
30 sancti portabat^p, paululum aquae in ea mittens, in ipsum puteum proiecit et abscessit^q.
Ipsam denique curtem recipientes ad monasterium repetunt^r. Post tertium vero diem ad
monasterium aliqui ex ipsis partibus advenientes puteum, quem sine aqua dimiserant,
plenum esse affirmant.

Capitulum XXVII. De puero sanitati reddito.

35 Igitur quidam rusticus Martinus nomine habitans^a in possessioniunculam^b iam factae^c speluncae, habens filium
sex annorum nomine Andream, hic quadam die aggressus^d ad^e colendum^e agrum^e iussit predicto filio, ut ei

1) ita A₁; reddituros A₂A₃; redditurum BM. m) superia v superscript. A₁; in add. ceteri, quod fortasse retinendum est.
n) ita A₁A₂B₁; humane A₁; humane M. o) ita A₁; ut ipsi ut A₂; ut ipsi A₁BM. p) in supra lineam suppl. A₁.
q) partite cupiati A₁. r) erit vobis A₂A₃. s) paup. vel fidel. BM. t) et a perpetuis p (non vero quis) in loco
40 raso alia manu suppl. A₁. u) ita A₁A₂; eripi A₁BM. v) veniamus A₁.

Cap. 26: A₁A₂*A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) recepto A₁. b) accepto om. A₁. c) ei A₁. d) de om. Index. e) mer. — Col. om. BM. f) reg³ in loco
raso A₁. g) sanctorum A₁; sanctorum B₁B₂; suum sancto B₃, ubi loco om. h) Gerlando A₁; Gerlano B₁. i) illius BM.
k) iussi BM. l) quam BM. m) sed om. A₁BM. n) hic desinit A₁, incipit A₂*. o) abscessit A₂*. p) ita
45 A₂*A₃A₄; redeunt BM.

Cap. 27: A₁*A₂A₃B₁B₂M.

a) ita A₂*A₃; habitabat A₁BM. b) ita A₂B₁B₂; possesiunculam A₂*; possesiuncula A₁B₁M. c) ita A₂*A₃;
fatae ceteri. d) ita A₂B₁B₂; aggressus, corr. egressus, B₁; egressus A₂*M; om. A₁. e) collendum A₂*; agrum ad
colendum B₁; ad agr. col. B₂B₃M.

50 1) [Cf. Verg. Aen. III, 56 sq.: Quid non mortalia pectora
cogis, | Auri sacra fames. H.] 2) Cf. Iob. I, 21:
Nudus egressus sum de utero matris meae et nudus
revertar illuc; cf. Eccles. 5, 14. 3) Hoc diploma nobis
servatum non est; cf. supra p. 1011 n. 5. 4) Bar-
bata (prov. di Bergamo circ. di Treviglio). Cf. Cipolla,
'Cod. dipl. . . di Bobbio' I, 285 et Buzzi, ibid. III, 84
n. 1. 5) Borgoratto-Mormorola, prov. di Pavia circ.
di Voghera. Curtis M. saepe nominatur in cartis mo-
nasterii Bobiensis; cf. Buzzi I. I, III, 289 in indice.

929 vol 930. ferramentum, quod vulgo manariam^{2.1} vocat⁸, afferret, quatenus arbuscula^h ipsius agri succideret. Ducens ergo supradictus puer ferramentum, quod iussus fuerat, transitum habens iuxta¹ quandam maceriam, in qua propinquans pavore^k magno^k perterritus est et ferramentum^l patri tributo^m ad² domum² rediit. Ibiq; sedens aspiciat se venientes duas formas in specie mulierum tam terribiles et deformes, ut, sicut ipse adhuc asserit, nec antea nec postea similes formas vidisset; et colloquentes cum eo recesserunt. Ex illa vero die omnium membrorum offitium^o amisit et sic per circulum anni in lecto decubans sine aliqua virtute mansit. Notans itaque supradictus vir diem, in qua beati viri corpus ad monasterium reverti deberet², ipse suum filium in^o collo suo^o mittens ad iam dictum monasterium ipso^o sancto occurrit, pro suo^o filio^o rogaturus. Supradicto vero^o corpore ante altare sancti Petri posito ipse suum^o filium^o ad arcem deportans manumque ipsius involvens in palla^h, quae erat super arcem extensa, infit^o: 'Sancte Columbane, tibi offero filium meum, ut tuus maneat in^o perpetuum servus^o'; tantummodo pro^o eo^o deprecare^o Dominum, quatinus sanitati restitatur^l. Et haec dicens subitus arcem eum^o collocat^h, expectans, quid ei^o accideret. At ille soporatus iacuit^h; a sompno autem excitatus sanus surrexit. At ille videns filium^o suum^o sanitati restitutum, gratias agens Deo sanctoque^o Columbano nulloque hoc indicans ad domum suam reversus est gaudens. Hoc denique miraculum per idem tempus fratribus incognitum mansit; sed longo post tempore Rainerius⁴, cuius superius memoriam fecimus², custos effectus sancti Columbani¹ spelunce a quodam narrante cognovit. Ille vero rogans ad se venire iam dictum patrem pueri^o subtiliter inquiri, si verum esset, quod de puero audierat miraculum factum. Ipse denique recitans^o ei omnia, sicut superius diximus, predictus vero Rainerius⁴ gaudio repletus, agens gratias Deo cum lacrimis increpavit eum valde, quare tanto tempore fratribus hoc indicare noluit; et eum ad se ducere rogans secum per decem annos retinuit et fratribus omnibus, qui ad eum visitandi gratia, sicut mos^h est, adveniebant, rei geste causam patefecit. Nunc²⁰ vero in supradictum¹ monasterium¹ manet, est^h sutor pellium¹ et fratribus omnibus exinde^o libentissime^o servit^o.

[Capitulum] XXVIII^a. De eo, qui mutus fuerat ad monasterium adductus^h, et feminis^o in plebibus constitutus^h.

Venerabilis autem abbas juvenem, qui fuerat mutus^h, pro amore sancti Columbani eiusque reverentiae^o secum adducens ad monasterium et^l, ut illic testimonium omnibus²⁵ afforet, iussit, ut in hospitali cum^o aliis, qui ibidem^h morabantur^h, maneret et exinde cottidie victum acciperet. Ipse denique vestimenta, quae ei sufficere possent, annualiter administrare^l promissit. Postea ipse multis annis in monasterium^h mansit omnibusque¹ nobilioribus illic advenientibus manum suam, quae sanata fuerat, ostendens rogabatque illos, ut pro amore sancti Columbani, qui ei^o manum^o loquelamque^o restituit, aliquid^o subsidium tribuerent. Quod et nonnulli pro amore supradicti sancti eius^o faciebant petitionibus. Supradictas vero feminas, quae a demoniis liberate fuerant^h, in^o plebibus manere constituit^h, precipiens archipresbiteris, ut victum et vestimenta eis annualiter pro amore sancti Columbani tribuerent.

His itaque^o peractis accipientes sacratissimum corpus in prefato sepulcro eum^o honorific^o collocaverunt, ubi foret^h virtutibus usque in hodiernum diem. Venerabilis autem

f) manariam A₁; manuarium BM. g) ita A₁^o pro vocatur; vocant ceteri. h) ita A₂; arbusculam A₁^oA₂; arbusculas BM. i) iusta A₁^o. k) magno pav. B. l) ferramento BM. m) tribuit A₁^o. n) domumque A₁^o. o) off. om. A₂; amis. off. BM. p) suo in collo BM. q) ita A₂B; ipso, corr. ipsi, A₁; ipsi A₁^oM. r) filio suo A₁A₂. s) sancto add. A₁^o. t) fil. suum BM. u) pala A₁^o. v) ita A₁BM; infit, corr. dixit, A₂; inquit A₁^o. w) serv. 40 in perp. BM. x) pro eo om. BM. y) ita A₂BM; deprecari A₁^o; invoca A₁. z) eum et ei om. BM. a) collocat A₁^o. b) ita A₁^oA₂; incebat A₁; venit BM. c) suum fil. A₂B₂. d) et sancto A₁^o. e) Rainerius A₂; Rainerius B₂; Rainerius B₄. f) et add. A₁. g) recitavit BM. h) max A₁^o. i) ita A₁^oA₂M; supradicto monasterio A₁M. k) ita A₂; et A₁^o; et est A₁; et est. Fuit enim BM. l) pellium A₁^oA₂. m) exinde om. A₁^o. n) libentissime A₁^o. o) servivit BM.

Cap. 28: A₁^oA₂A₁B₁B₂B₃M.

a) numerum om. A₁^o; XXVIII M. b) ita A₁^oA₂; adducto A₁; deducto BM. c) ita A₂A₁; feminas A₁^o; feminabus BM; fortasse etiam hic in archetypo fcm scriptum erat, cf. supra cap. 15. d) et de constituta sollemnitate relationis sancti Columbani corporis add. A₁. e) ita A₁^oB₁B₂M; reverentia, corr. reverentia, B₂; reverentia A₁A₂. f) et om. A₁B₁. g) cum — morabantur om. BM. h) ita A₁^o; ibi A₁A₂. i) ministrare A₁^o. k) monasterio A₁M. l) omnibus BM. 50 m) sibi manum mirabiliter perperam Rossetti. n) loquelam A₁. o) sibi add. A₁^o. p) ita omnes; sine illis perperam corr. Rossetti. q) ita A₂BM; in pl. permanere const. A₁; in A₁^o nihil nisi in plebibus certo legi potest; ipse abbas suis in locis restituit perperam scripsit Rossetti. r) sic A₁^oA₂M; ita A₁B₁. s) illud A₁. t) foret A₁^o.

1) Hodie Italice 'mannaia' vocatur, i.e. securis. 2) Iul. 30, relatum est. 5) Ut c. 15 narratum est. cf. c. 28. 3) Cf. c. 11 et 13. 4) De quo c. 20

abbas convocans omnes fratres admonensque eos, ut gratias agerent Deo, qui illis temporibus tantis florere fecit virtutibus sanctissimum dominumque^u Columbanum, constituit, ut dies ipsius relationis, quod est tertio^v kalendas Augusti^v, celeberrimus ab ipsis^w haberetur. ^{fol. 80.} Quod et factum est, et usque hodie^x peragitur ad laudem^z domini nostri Iesu Christi, ⁶ qui vivit et regnat^a per omnia^a secula seculorum^b.

EXPLICIT^c TRANSLATIO CORPORIS BEATI COLVMBANI A BOBIO IN PAPIA
ET RELATIO IPSIVS CORPORIS A PAPIA^d IN BOBIO^d, VBI PER IPSIVS VIRTUTES
DOMINO NOSTRO YESV CHRISTO CONCEDENTE MVLTAE ET MAGNA
SVNT PERPETRATA MIRACVLA^e.

10 u) que *delet. videtur in B₁*; dominum *A₂*; domnum *A₁*. v) ita *A₂A₁BM*; de mense Iunii a cunctis *manu recentiore in loco raso A₂^u*. w) fratribus *add. A₂^u*. x) ita *A₁A₂*; in hodiernum diem *A₂^u*, ubi in hodiernum *evanuit et manu recentiore renovatum est*; nunc *BM*. y) gloriam et honorem *add. A₂^u*. z) deus *add. A₂^u*. a) infinita *A₂^u*. b) Deo gratias *add. A₂^u*; amen *add. A₂*. c) Explicit—miracula *om. A₂*; Explicit vita sanctissimi Columbani *A₁*; Explicit de miraculis sancti Columbani abbatis *B*. d) Papiam in *Bo iam vix legi possunt in A₂^u*.

SERMO DE VIRTUTE ET SERMO DE TRANSITU SANCTI CONSTANTII.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

*Codex olim bibl. palat. Vindobonensis lat. nr. 739 membranaceus, antea usque ad a. 1718. 5
monasterii sancti Severini Neapolitani, ubi die 1. mensis Augusti a. 1174. a Marino monacho
ex civitate Surrentina oriundo absolutus est, et a. 1919. in Italiam reductus, f. 151—153^a
ultimam partem sermonis, quem de virtute s. Constantii inscripti, et f. 153^a—156^a sermonem de
transitu s. Constantii in fine mutilum continet. Initium sermonis de virtute et finis sermonis
de transitu cum primo et ultimo folio eius quaternionis, cuius tria interiora folia f. 151—156 sunt, 10
interierunt. Etiam ante et post hunc quaternionem singuli quaterniones, aut duo ante eum,
exiderunt. De hoc codice a. 1913. me petente benigne Berolinum transmissio et a me excusso
et transcripto pluribus egi in 'Münchener Museum für Philologie des Mittelalters und der
Renaissance' IV, 2 (1922) p. 129—153 ('Zur griechisch-lateinischen Übersetzungsliteratur des
früheren Mittelalters'); cf. etiam M. Denis, *Codices manuscripti theologici bibliothecae palatinae 15
Vindobonensis Latini II*, 1 (Vindobonae 1799) col. 1037—1054 nr. CCCCXLI (Rec. 83);
Tabulae codicum manuscriptorum in bibl. pal. Vindobonensi asservatorum I (1864), 123 sq.
Sermones de virtute et de transitu s. Constantii a Denis l. c. et a P. M. Huber (sed semel ad
falsum annum 901)¹ commemoratos primus edidi, adiecto ampliore commentario, in 'Münchener
Museum für Philologie des Mittelalters' IV, 3 (1923) p. 259—271 (cf. 'Aus Capri und Amalfi' 20
ib. p. 233 sqq.). Quam editionem hic, omissis aliquibus partibus, quae ad historiam rerum
gestarum immediate non pertinent, codice, qui nunc Neapoli in bibliotheca nationali servatur,
denovo collato, perpaucis locis mutatis repetere monente v. cl. H. Bresslau visum est, cum histo-
riae Italiae inferioris saeculi X. exeuntis et imprimis civitatis Amalfitanae et insulae Capritanae,
de qua tunc temporis vix alibi quicquam traditur, hi libelli novam lucem afferant². Nam soli 25
de impetu Saracenorum in regionem Amalfitanam et Capritanam a. 991. facto, qui aliunde
cognitus non erat, satis accurate tradunt³; Sermo de transitu etiam anterioris cuiusdam invasionis
Saracenorum in insulam Capritanam mentionem facit (c. 8).*

1) P. M. Huber, 'Iohannes Monachus, Liber de miraculis.
Ein neuer Beitrag zur mittelalterlichen Mönchsliteratur',
Heidelberg 1918 ('Sammlung mittellateinischer Texte'
ed. A. Hilka 7), p. XV—XVII. 2) Ad alios eiusdem
codicis locos, quos prius edidi, hic non repetitis pauca,
quae emendanda sunt, hic affero: 'Münch. Mus.' IV, 3
p. 268, l. 11 (Serm. de virt. s. Constantii c. 7) 'promisit
'sacra signis transposita ita, ut sacra promissis legem-
dum sit; ib. IV, 1 p. 111 (Serm. de inventione s. Kataldi
c. 5 in.) Quidam etenim mulier de castello sancti Paris
a demonio detinebatur nimiumque vezabatur. Sed
audiens. . . Cumque a multis viris teneretur ad
ecclesiam intrandam. . . Pluresque postea in domo
sua . . . ; p. 118, l. 17 (ib. c. 7) Qui (pro Cui); ib.

IV, 2 p. 138, l. 26 (Sermo de Antiphonet.) Quomodo
enim et qualiter . . . ; p. 139, l. 18 (Vita s. Herinis) 30
cum sim senez et in ultima iam etate; p. 142, l. 1
(Vita s. Iohannis Heleymon) verba edita a Leontio epi-
scopo Neapolitano postea sub ultima linea f. 184^a
addita in editione magis post verba provincie Cipri
collocanda erant; p. 146, l. 25 (subscriptio Marini) mul- 35
tum (pro multo); p. 148, l. 10 (ib.) cotidie; p. 148,
l. 28 celestialis (pro ecclesiasticis); p. 148, n. k delenda est.
3) Ad eandem Saracenorum invasionem anni 991, non
ad aliquam Normannorum expeditionem re vera nunquam
factam ea pertinere videntur, quae in carta Sergii III. 40
ducis Amalfitani d. d. 28. Martii a. 1009 leguntur;
cf. quae disserui in 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 241 sqq.

SERMO DE VIRTUTE ET SERMO DE TRANSITU SANCTI CONSTANTII. 1017

Sermones nostri in die s. Constantii¹ ad 'fratres'² habendi non nimis longo tempore post a. 991. in Italia inferiore compositi esse videntur. Sermone de virtute, qui res a. 991. gestas fustius prosequitur, in traditione Amalfitana coeva optima fidei niti patet, cum in Sermonem de transitu auctor eadem res breviori narratione stringens 'nunc ad ea narranda' se venire fateatur, 'quae nostris temporibus facta cognoscuntur' (c. 8 fin.). Ambos sermones ad eundem fontem redire puto. Sed Sermo de transitu in tota narratione sua necessitudinem cum civitate Amalfitana minus colit et in capite ultimo narrationem fine carentem de Beneventano quodam corpore s. Constantii furari conato subiunxit, ita ut neque in Amalfitana civitate neque in Capritana insula in eam quam legimus formam redactus esse videatur; fortasse etiam ea, quae in c. 4—6 grammatici cuiusdam doctrinam sapiunt, ex suo auctor addidit.

Codicem Beneventanum, ex quo a. 1613. Philippus Ferrarius pauca de s. Constantio et de bello anni 991 (sed perperam ad a. 891) excerpserit, quae cum Sermonem de transitu magis quam cum Sermonem de virtute convenire videntur³, alio anno Wilhelmus Smidt me petente Beneventi, Romae, Neapoli, a. 1927. ipse Beneventi a viris rev. et doct. A. Fierro et G. Cangiano adiuti frustra quaesivimus⁴.

A. Hofmeister.

SERMO DE VIRTUTE SANCTI CONSTANTII.

[X.] . . . dux^a Amalfitanorum⁵ volens eos⁶ ad bonum converti misit ad eos nuntium, 991. dicens: 'Nolite perturbare vos^b, quia vestrum^b timuit populus, propterea comprehendit arma. Sed ite, applicate Reginniculis⁷; et quicquid vobis necessarium fuerit, dabimus libenter.' Illi autem euntes cum sua nequitia⁸ descenderunt in terram et disseminaverunt se per montana et conscenderunt usque Malitum^{c, 9}. Et comprehenderunt unum hominem lippis oculis et duos puerulos atque tres feminas. Et descendentes in Reginnam maiorem contaminaverunt¹⁰ ibidem cunctas ecclesias. Venientes itaque in Reginniculis minoribus similiter destruxerunt¹¹ cunctas ecclesias atque altaria¹². Heu pro dolor, pudor¹³ est dicere et nefas audire talem contaminationem. Nam altaria Domini suffoderunt¹⁴ et reliquias sanctas disperserunt. Cumque hec nefandissima opera populus audisset Amalfitanus, voluit insurgere¹⁵ super eos. Sed magnificentissimus dux prohibuit fieri, potius volens eos ad bonum converti quam ad malum irritare, secundum apostolicum dictum: 'Noli 30 vinci a malo, sed vince in bono malum'¹⁶. Unde transmisit eis plurima dona et cibaria

a) ita incipit f. 151^a, ante quod plura exciderunt c. b) ita c.; num nos et nostrum legendum sit? c) malitum c. d) s et x in locis raris c.

1) 14. Maii. 2) Cf. Sermo de vict. c. 12 in., c. 13 in. 3) Ph. Ferrarius, Catalogus Sanctorum Italiae (Mediolani 1613) p. 281 (ad d. 14. Maii: *Ex monum. Eccles. Benevent. et Capren.*), qui subiunxit: *Quando hic S. episcopus vixerit, et quomodo eius corpus Capreas delatum fuerit, haud apparet ex eo M. S. Eccles. Benevent., a quo haec accepimus.* Cf. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 285 sq. 4) Ferrarium, ut puto secutus, eadem fere, ut mecum W. Smidt communicavit, Marius de Vipera, Catalogus sanctorum, quos ecclesia Beneventana . . . celebrat . . . (Neapoli 1635) p. 25 sq., praebet, sed in fine haec addit: *Ex monumentis Ecclesiae Capren. ex Biblioth. Benevent. in m. s. Codice de Gestis Sanct. par. 2 pag. 117 sign. num. 168, quod in nullo codice Bibliothecae capitularis Beneventanae hodie exstantem convenire iam W. Smidt animadvertit.* Ex Viperae Catalogo secundum W. Smidt sua hauserunt 50 'Officia propria sanctorum s. metropolitanae ecclesiae Beneventanae . . . (Beneventi 1888), p. 49 sq. (etiam Romae 1729, in codice chartaceo bibl. capit. Beneventanae, fol. 41'—42, et Neapoli 1856, p. 198), sed in numero annorum discrepant (*An. sal. 891* Ferrar. 55 et Vipera, anno saeculi noni primo et octogesimo

Off. propr.). 5) Manso l. a. 958 (usque ad a. 966/67. cum patre Sergio I, inde ab a. 977. cum filio Iohanne I) — 984 et 986—1004/5. Cf. quae disserui in 'Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher' I (1920), 112 sqq. Ea quae sequuntur usque ad *contaminaverunt eandem ecclesiam* p. 1018, l. 5 in Sermonem de trans. non leguntur. 6) Saracenos. 7) Reginna maior (= Majori) ab Amalfi ad orientem, Reginna minor (= Minori) inter Majori et Amalfi. 8) Cf. S. de trans. c. 9. p. 1021, l. 27. 9) Locum nomine Marito in finibus Reginnae maioris commemorat M. Camera, 'Memorie storico-diplomatiche dell' antica città e ducato di Amalfi' II (Salerno 1881), 480; *Malitu* in carta a. 1146, 'Codice diplomatico Amalfitano' ed. R. Filangieri di Candida (Neapoli 1917) p. 261. 10) *contaminare* saepe in Bibl. vulg., ex. gr. I. Mach. 1, 39, 3, 51, 4, 45, 54, 14, 36. . . 11) Cf. ex. gr. 3. Reg. 19, 10, 14: *altaria tua destruxerunt.* 12) Cf. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 243. 13) Cf. ex. gr. Ovid. Met. XIV, 18 sq.: . . . *Pudor est . . . referre.* 14) Cf. Rom. 11, 3: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt.* 15) Cf. ex. gr. Ps. 85, 14: *Deus, iniqui insurrexerunt super me.* 16) Rom. 12, 21.

991. multa. Sed illi perdurantes in sua nequitia biduo permanserunt in Regimniculis. Exeuntes autem inde venerunt Pausitano^{a,1}. Descendentes autem ibidem quidam ex eis contaminaverunt eandem ecclesiam. Sed ascendentes ex adverso^{b,2} Lauritani homines³ et vociferantes⁴ et adversus eos desuper lapides mittentes, tremebundi discesserunt⁵. Deinde venerunt Tribus Serenis⁶ et contaminaverunt eandem ecclesiam. In insula⁸ vero, quae Gallus dicitur, quidam monachus erat Arsenius nomine et tres alii monachi et unus laycus. Cumque voluissent ibidem consendere, propter eos non potuerunt. Sed cum insidiantes conspexissent huc atque illuc⁷, descenderunt ex adverso⁴ tres velociores Ethiopes et unus super alium ascendentes proiecerunt funem et ex inproviso loco super eos irruerunt. Statimque predictum Arsenium monachum occiderunt, et unus ex eis abscondit se. Alios¹⁰ vero duos monachos et unum laycum secum portaverunt. Et diripientes altaria beati Bartholomei apostoli et omnia exinde auferentes abierunt.

XI.⁸ Tunc⁸ iniquus et perfidus Boalim fecit ante se venire monachos ipsos et cepit eos explorare de insula Capritana. Sed mox simulata⁹ nequitia noluit tunc ibidem pergere, ut securos eos redderet et postea subito supervenirent eis⁴ occulte. Cum tunc con-
venissent in Stauim¹⁰, non ausi sunt ibi ingredi propter magistrum militum¹¹, qui latitabat ibi⁴ cum suo exercitu. Sed applicuerunt in Rubilianam insulam¹² et destruxerunt¹³ exinde ecclesias et proiecerunt altaria in terra et totum monasterium¹³ dissipaverunt. Deinde venerunt Neapolim, sed minime potuerunt ibi descendere. Tunc moribundi¹ pervenerunt in insula, quae Maior appellatur¹⁴, et pugnaverunt fortiter contra ipsum Gironem¹⁵ et, cum²⁰ non prevalerent expugnare eum, confusi persequi cessaverunt. Sed¹⁶ multi sunt ex eis a lapidibus vulnerati. Tunc navicula Neapolitanorum, quae a Sardinia veniebat, comprehenderunt eam. Deinde¹⁷ ceperunt furibundi per noctem transfretare in Capritanam insulam. Sed cum esset magna celi serenitas, subito facta est perturbatio magna et procella¹⁸ maxima, et venerunt pluviae et grandines velut lapides. Exiit ventus vehemens, et per-
territi sunt Agareni et nequaquam potuerunt Caprim attingere, sed eieci sunt in¹⁹ partes Lucaniae.

XII.^k Pensate²⁰, fratres karissimi, quanta est virtus beatissimi Constantii. Ecce languentibus prebet cotidie sanitatem, penitentibus ostendit criminum remissionem pariter et absolutionem. Peregrini quoque Capritani meruerunt ipsum abere¹ protectorem et defensorem²⁰.
Nam²¹ cum omnes habitatores ipsius insulae pre timore Sarracenorum confugerent et hac illac se absconderent, remansit quaedam vetula in sua domuncula, quae fugere non poterat. Cumque pavida sederet et timida, audivit quasi sonitum pedum²² venire. Tunc tremebunda et perterrita²³, Sarracenos venire super se estimans, Dei favente clementia duos precinctos^m seniores angelicos ad hostium suae domunculaeⁿ conspexit, dicentes sibi: 'Ne
timeas, vetula, quoniam non veniunt hic Sarraceni.' Quibus cum mulier tremebunda diceret:

a) praecedunt duas litteras erasae a. b) d supra lín. c. c) discesserunt c. d) d supra lín. c. e) XI in margine c. f) eis e corr. (antea con?) c. g) ibi supra lín. c. h) destruxerunt c. i) ita c.; furibundi intelligendum esse videtur, cf. infra l. 23. k) XII in margine c. l) praecedit h supra lín. c. m) precinctos c. n) domunculae c.

1) Positano circiter 16 km ab Amalfi ad occidentem. 2) Cf. ex. gr. Ezech. 13, 5: *Non ascendistis ex adverso*. 3) Laurito parvus vicus prope Pausitanum in monte situs. 4) Cf. ex. gr. Ios. 8, 16: *At illi vociferantes pariter... Cumque recessissent a civitate...* 5) Id est Sirenis ('isolette delle Sirenuse, dette de' Galli'). Cf. etiam Philipp apud Pauly-Wissowa, 'Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft' III A 1 ('2. Reihe, 5. Halbband'), col. 808 s. v. Sireneianus mons. 6) Hinc convenit S. de trans. c. 9 p. 1021, l. 29 sqq. 7) Cf. Exod. 2, 12: *Cumque circumspexisset huc atque illuc*. 8) Cf. S. de trans. c. 9 p. 1021, l. 36 sqq., ubi nomen Boalim etiam paulo ante invenitur. 9) = dissimulata, cf. S. de trans. c. 9 p. 1021, l. 37. 10) Antiquae Stabiae, hodie Castellammare (di Stabia). 11) Id est ducem Neapolitanum, cf. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 244 sqq. 12) Robilianum (hodie Revigliano) ante ostium Sarni fluvii. 13) Monasterium S. Angeli de Robeliana a. 1087. 40 commemoratur, Iohannes quidam abbas monasterii insulae Ruvilianae iam a. 988; Regii Neapolitani Archivi Monumenta V, 119 nr. 445 et I nr. 30 p. 106 sqq. (= B. Capasso, Monumenta ad Neapolitanum ducatus historiam pertinentia II, 1 p. 43 Reg. Neap. nr. 40). 14) Ischia. 45 15) De castro Gironis (hodie 'Castello') in insula Ischia cf. quae congesti in 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 254 n. 5. 16) Sed — eam l. 23 non in S. de trans. 17) Cf. S. de trans. c. 9 p. 1022, l. 1 sqq. 18) Cf. Marc. 4, 37: *Et facta est procella magna venti*. 19) in 50 p. Luc. non in S. de trans. 20) *Pensate — defensorem* non in S. de trans. 21) Cf. S. de trans. c. 9 p. 1022, l. 5 sqq. 22) Cf. 3. Reg. 14, 6: *audivit Ahias sonitum pedum eius introeuntis per ostium*. 23) Cf. Hebr. 12, 21: *Moyse dixit: Extremus sum et tremebundus*.

'Qui vos estis, domini mei?' responderunt dicentes: 'Nos sumus Constantius et Severinus 991. habitatores istius insulae. Et nunc adversus inimicos vestros in mare decertavimus et eis resistimus, ut non prevalerent hic venire.' Hoc autem dicentes recesserunt. Alius quidam homo manebat absconditus in eadem insula, qui audivit sonitum subtilissimae tubae¹ et quasi turbas populorum egredientes de ecclesia sancti Constantii. Tunc estimavit circumdatam esse insulam a Sarracenis. Cum autem diligenter audire voluisset tam dulcissimam tubam, audivit iterum vocem dicentium: 'Eiecti sunt hinc Sarraceni'. Unde credimus beati Constantii adesse patrocinium ad expellendas gentes iniquas de sua parrochia².

[XIII.]³ Nos⁴ ergo, dilectissimi fratres, laudantes et benedicentes Deum, concurramus omnes ad beati Constantii preclaram festivitatem⁴, ut ipsius patrocinio protecti liberemur a cunctis adversis et a vinculis peccatorum mereamur absolvi. Congratulemur omnes in hac die sacratissima, fratres, in qua beatissimus pater noster Constantius angelicis manibus est deportatus in celum. Exultemus iugiter et semper memoriam eius recolamus⁵. . . . . Si ergo volumus, fratres, cum beatissimo patre nostro Constantio partem⁶ abere⁷ et cum ipso pariter in celestibus regnis gaudere, declinemus celeriter ab omni mala operatione et, quantum possumus, iugiter faciamus bene. Sed quia propter⁸ nostram⁹ fragilitatem nullam valemus facere bonitatem, rogemus omnes istum Domini confessorem, ut ipsum habeamus adiutorem et defensorem apud Deum patrem omnipotentem et Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, qui cum eo vivit et regnat in unitate¹⁰ Spiritus sancti Deus per infinita secula seculorum. Amen.

[XIII.]⁴ Anno videlicet incarnationis nungentesimo⁹ nonagesimo primo⁸, 991. die vicesima secunda mensis Iulii, indictione quarta, venerunt Amalfiam navidia Sarracenorum predicta. 131. 22.

SERMO DE TRANSITO¹ SANCTI CONSTANTII.

25 I.² Sanctissimus⁷ pater noster Constantius, dum in orientali plaga fungeretur pre-sulatus officio et aura illius nominis ob insigne claritatis meritum longe lateque sonaret per populum et tam salutaris quam machademici⁸ esset prefatus¹ characteribus⁹, in occiduas est propter durissimam destinatus heresim partes. Qui diu illorum sochordiam comprimens, diras acies telo Christi et clipeo euangelii¹⁰ dogmatis reprimens passim destruxit.

30 II.¹ Et paulatim frumenta dominici orrei, vepres unde excusserat, conserens eorum rigida pectora lappis referta et tribulis² vertit in arva germinantia purpureas violas et candida lilia. Et cum cunctas mentes prospiceret sponte se subdi Christo Iesu domino Deo, dimissas occasus partes, quibus inerat, torridum, unde venerat, inhiabat scandere caput³. Sed cum Deus dignum illum posse previderet esse alicui genti⁴ solacium, exercuit, 35 ut Caprea insula omni iuavamine⁵ sprete hoc diadema suo vertici stringeret totum.

III.⁶ Peragrans denique illo maritimum callem prefatam occidentem devertit casu in insulam. Ibiq[ue] languore correptus, ad extremum usque perductus, animam, quam a suo conditore acceperat, integram atque inlesam restituit. Tunc eiusdem loci accolae tam insigne munimen a Deo se accepisse dum cernerent, eius in honore construentes basilicam⁸

40 a) notum caput non numeratur nec distinguitur c. b) praecedit h supra lin. c. c) propter nostram e corr. (antea pro nostra?) c. d) numerus omissus c. e) ita c. f) ita (sed littera o minio picta nigro atramento mutata in u) c. g) numeri capitulum I—VII in margine a, ubi capita sequentia VIII—X non numerantur. h) ita (machademici) c. i) ita hic et in c. 7 (quem locum omissimus) c.; idem quod praefortus. k) ita c. l) II. in margine c. m) + corr. (eo d?) c. n) sequ. -s eras. c. o) III. in margine c.

45 1) Cf. ex. gr. Dan. 8, 7: *audierunt omnes populi sonitum tubae*. 2) Aliter S. de trans. c. 9 fin. Cf. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 238. 3) Ea quae sequuntur S. de trans. non habet. 4) 14. Maii. 5) Ea, quae sequuntur, hic omisimus; v. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 256—258. 6) Annum 991. habet etiam S. de trans. c. 9 in., ubi sequentia non leguntur. 7) Ea, quae

S. de trans. c. 1—8 narrat, in Sermone de virt. non extant. 8) Cf. Osee 10, 8: *lappa et tribulus ascendet super aras eorum*. 9) Ecclesia S. Constantii in via, quae ducit a litore septentrionali insulae ('Marina grande') ad hodiernam civitatem Capri propter incursiones piratarum in alium locum translata, sita est; cf. Camera, 'Mem. stor.-dipl. di Amalfi' II, 680.

sacrum corpusculum illius condiderunt^a. Quod usque ad resurrectionis gloriam, Iesu operante domino, non desinit innumera exercere miracula.

III.^b Ex quibus plurimis pauca decerpere non est incongruum, ne larga dicendi profunditas auditoribus gignat obstacula^c. Sed priusquam eius proferamus miracula, ne a quoquam censeamur, quod singulari sub numero prefatam constrinximus insulam, paulisper respondeamus. Scimus nempe, quia secundum antiquorum exemplaria pluraliter profertur et eius origo taliter indicatur: 'Capreae insulae, quae sunt contra Neapolim sitae, a Capreo, qui in regionibus his potens fuit, vocabula sumpserunt'^d.

V.^e In his sequenti tempore Telonam Martis^f filium, cuius monumentum ostenditur^g, regnassee dicunt^h. Cuius filius Ebalus nomine, non contemptusⁱ patris imperio, egressus in continenti Latio imperavit^j. Hunc Virgilius^k nutritum a fluminis ipsius nimpha^l dicit, quod in his locis, hoc est iuxta Neapolim, currit et Sebethus dicitur^m. Dicitur et alio nomine Rubaeolusⁿ.

VI.^l At tamen nos non custodes regulae, sed fidei decet esse omnino, quemammodum^o cunctis^p spirituales et antiqui exitere patres. Nam et David citharedorum sagacissimus in sui carmine libri, quodam in loco agens contra regulam, ita dixit: 'Libera me de sanguinibus'^q, et alio loco: 'Viri sanguinum et dolosi'^r, similiter quoque et in alio loco: 'Viri sanguinum, declinate a me'^s, cum sanguis singulariter et non pluraliter dici possit. Sed nunc, ut redeamus, unde digressi sumus, quisquis qualisve apud Deum iste sanctus extiterit, sumpta materia proferamus.

VII.^t Igitur^u dum incolae insulae Maioris^v, quae marinis undique eque ut Capreae circumvolvitur fluctibus, sanctissimi Constantii in sollemnitate^w ad eius tumbam more solito recurrerent, quidam ardore succensus femineo procuravit quandam suadere puellam, ut in nefario opere suum ei assensum tribueret^x. . . . . Sed prephata puella^y non immemor almi presulis beneficiorum, funditus a suo corpore coniugium pellens, adhesit extunc perpetuae castimoniae Christumque sibi sponsum adoptans confessori sancto^z templum in Maiore insula cum parentibus suis construxit. Donaque plurima optulit et illic usque ad finem vitae suae fideliter serviendo permansit.

[VIII.]^{aa} Quodam^{ab} vero tempore, cum Agarenorum agmina ad desolandam christianorum catervam carinas conscenderent et longa equoris spalia peragrarent, casu verterunt Capream insulam. Quam, ut mos est feralibus eorum mentibus, emundo undique dum subriperent, templum adeuntes sancti Constantii, unam devellentes ex ianuis secum advexere^{ac}. At custos templi nimium tristis dum adesset, quod fores, unde templum clau-

a) alterum d supra lin. c. b) IIII. in margine c. c) V. in margine c. d) ita c.; intellegendum est contentus. e) nimpha corr. nimpha c. f) VI. in margine c. g) ita c. h) ita c.; non legendum sit cuncti? i) VII. in 35 margine c. k) l littera magna initialis rubro, gilbo, caeruleo colore picta c. l) hinc numeri capitulum omissi a. m) ita c. n) ita c.; intellegendum est abvexere.

1) Cf. ex. gr. Sulp. Sev. V. Martini 1, 8: *Quamquam ex his, quae conperta nobis erant, plura omisimus, quia sufficere credidimus, si tantum excellentia notarentur; simul et legendis consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium.* 2) Ex Servii comm. in Vergil. Aen. VII, 735, rec. G. Thilo II (Lipsiae 1883), 189: *quidam dicunt Capreas a Capreo, qui in illis regionibus potens fuit, nominatus; cf. etiam ad v. 734, infra n. 4.* 3) Haec apud Servium non inveniuntur. 4) Ex Servii comm. in Vergil. Aen. VII, 734, rec. Thilo II, 189: *Oebalus filius est Telonis et nymphae Sebethidis. Haec autem est iuxta Neapolim. Sed Telo diu regnavit apud Capreas, insulam contra Neapolim sitam. Filius vero eius, patris non contentus imperiis (patris non contentus imperio cod. Sangall. nr. 861 et Vat. reg. nr. 1674, saec. X., et Mythogr. II, 187, SS. rerum mythicarum latini tres, ed. G. H. Bode I, Celle 1834, p. 137, ubi hic Servii locus ad verbum excerptus est), transit ad Campaniam et multis populis subiugatis suum dila-*

tavit imperium. 5) Verg. Aen. VII, 733 sqq.: *Nec tu carminibus nostris indictus abibis, | Oebale, quem generasse Telo Sebethide nympha | Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret, | Iam senior; patris sed non et filius arvis Contentus late iam tunc diciome premebat | Sarrastis populos et quae rigat aequora Sarmus etc.* 6) Hodie Fiume della Maddalena vel Sebeto, in orientali civitatis Neapolitanae parte. Hinc nomen Sebethi medio aevo iam ante Boccaccium in usu fuisse patet. 7) Quod nomen ex. gr. habes a. 1083, et 1094, apud Capasso, Monumenta ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia II, 1 p. 323. 344 (Reg. Neap. nr. 532. 564), cf. II, 2 p. 178. 8) Ps. 50, 16. 9) Ps. 54, 24. 10) Ps. 50, 138, 19. 11) Ischia. 12) 14. Maii. 13) Ea, quae sequuntur, hic omisimus; v. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 262—265. 14) Cuius corruptor pericurus in limine ecclesiae S. Constantii Capreae fulmine crematus erat. 15) Constantio. 16) Ea, quae sequuntur, S. de virt. 55 non habet.

deretur, non haberet, et intimo ex corde Dei potentiam et sancti presulis clementiam obsecraret, arreptus est sopore. Tunc sanctus adveniens ei post dulcia famina promisit^a, quo in loco littoris^b ianuam aptam templi inveniret. Qui cum surgeret et visum, ut cognoverat, fidelibus panderet, illi protinus emergentes et, ut sanctus promiserat, ianuam invenientes, cum magna cordis alacritate deportando, in loco, unde evulsa alia fuerat, defixerunt. Mira Dei clementia et valde Dei potentia, qui in minimis etiam rebus non sinit declarari altius sanctorum suorum miracula! Nam predicta ianua ita aequae per omnia aliae coniuncta est, ac si ad eius mensuram, quae superius deportata fuerat, operata exstisset^c. Quo in loco ad laudem Dei et honorem sanctissimi presulis usque in hodiernum diem perseverat. Sed tamen, quid necesse est cuncta eius prodigia litteris exarare, cum visu oculorum eius acta clarissima ita sint populis recognita, ut multo plus possint corde retineri quam nostris scriptis ordinari! Nam ut plurimi, qui^a ob scelorum acta cervicem insanientis superbiae^d penitentiae vinculo manciparunt, committentes videlicet undique corpus circumstrictum artissimis vinculis ferri et collum catenis ante et retro pendentibus mar-
 15 moreisque^e ponderibus, cum quibus varias orbis partes circumierant, aulam sancti Constantii ingredientibus, quomodo celitus disruptis nexibus circulisque confractis a penali sunt vinculo erepti, si cupimus proferre, plus fastidium quam suavitatem infundimus. Sed quia tam hec quam et plurima alia satis populis recognita sunt, nunc ad ea narranda veniamus, quae nostris temporibus facta cognoscuntur^f.

[IX.]^g Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi nungentesimo^h nonagesimo 991. primoⁱ, cum^j Hismahelitarum cuneus ob fidelium strages equorum iter sumeret et totas^k undique Calabriae regiones comprimeret, estuare cepit, ut Campaniae terminos et insularum circumquaque adiacentium funditus perderet. Sed cum dictus navalis exercitus valida manu missus esset a Sicilia, ut rapidi^l cursu quancunque^m telluris partem perimeret, ad-
 25 veniens inter Siciliam et Sardiniam coroⁿ flante terribiliter dispersus est undique. Sed pars quaedam dispersionis a Lucaniae finibus rediens Amalitanorum urbem aggredi cupiebat^o. Sed populi^p nequitia eorum cognita^q immunitas recessit^r. At tamen passim per vicina loca^s cursitans, altaria diruens, templa conculcans, sanctorum reliquias reiciens, pene cuncta prostravit. Dehinc Boalim^t dux nefandi exercitus^u cernens Gallum insulam^v, quo Arsenius
 30 monachus tribus cum monachis et uno tunc layco habitabat, cepit explorare locum, unde cum suis concenderet. Sed illis astantibus cum non valeret, iterum huc atque illuc conspiciens^w tres velociores Ethiope ex averso^x descendere iussit. Qui unus super^y alium ascendentes proiecerunt funem et ex improvviso loco super eos irruentes Arsenium occiderunt; unus ex eis latuit. Duos vero monachos laycunque unum deportarunt. Simul-
 35 que altaria beati Bartholomei commaculantes, quicquid invenerunt, sustulerunt secum. Tunc^z iniquus et perfidus Boalim accersitis monachis cepit diligenter de Caprea insula explorare, sed tunc dissimulavit se velle illuc pergere, quatenus securos eiusdem loci incolas faceret, ut subito super eos postmodum irrueret. Dehinc peragrans in Stabi^{aa} descendere cupiit, sed non ausus est propter magistrum militum^{ab}, qui ibi cum suo lati-
 40 tabat exercitu. At retorquens iter in Rubilianam insulam^{ac} monasterium^{ad} totum commi-
 nuit, altaria scilicet evellens omniaque conquassans. Deinde Neapolim venit; sed cum descendere illuc non valeret, in insulam devertit Maiorem^{ae} ibique in oppido, quod Giro

a) ita e. b) alterum t supra lin. c. c) exstisset c. d) mamoreisque c. e) numerus om. c. f) ita c. g) tota c. h) ita, corr. ex rapida ursu (y), c. i) hēdūq; c. l) populi mēt. populus c. m) ita c. n) p. postea
 45 superacer. l, vel l corr. p, c.

1) Cf. 4. Reg. 19, 28: *Insanisti in me, et superbia tua ascendit in aures meas.* 2) Cf. ex. gr. Greg. Tur. De virt. s. Martini II prol., MG. SS. rer. Merov. I, 2 p. 608: *... narrare etiam ea cupimus, quae nostro tempore agi miramur.* 3) V. S. de virt. c. 14. 4) cum — cupiebat, l. 21—26 in S. de virt. desunt. 5) Id est caurus = 'Nordwestwind'. 6) Quam die 22. Iulii applicuit secundum S. de virt. c. 14. 7) Cf. Math. 22, 18: *Cognita autem Iesus nequitia eorum.* 8) Ea, quae sequuntur, saepe iisdem fere verbis, sed interdum fusius narrantur in S. de virt. c. 10. 11. 12. 9) Malitus, Regina maior et minor, Pausitano, Laurio, Tribus Serenis in S. de virt. c. 10. 10) Boalim in S. de virt. demum paulo post (c. 11 in.) nominatur, sed recte hic in S. de trans. ponitur. 11) Hinc convenit S. de virt. c. 10 p. 1018, l. 5 sqq. 12) Cf. supra p. 1018 n. 7. 13) Ea, quae sequuntur, extant in S. de virt. c. 11. 14) Cf. supra p. 1018 n. 10. 15) Cf. supra p. 1018 n. 11. 16) Cf. supra p. 1018 n. 12. 17) Cf. supra p. 1018 n. 13. 18) Cf. supra p. 1018 n. 14.

991. asseritur¹, dira prelia concitans² absque lucro recessit. Inter hec die abscedente et nocte adveniente cepit transfretare contra Capream insulam. Et cum summa esset celi serenitas, ita obnubilata sunt omnia sidera, ut nulla pars celi se visui tribueret. Sed grandines velud lapides emergentes, impetus quoque vehemens ventorum ita illum cum suo ferali depulit exercitu, ut illuc appropinquare nullatenus valeret. Tunc³ omnes habitatores ipsius insulae pre timore eorum fugerunt et in abditis locis se contutaverunt. Quaedam anus, quae fugae subsidium habere non valens in sua se taberna constrinxerat, et cum pavida sederet valde et timida, audivit quasi sonitum pedum⁴ advenientium. Tunc tremebunda et territa⁵ cepit de propria salute desperare, eo quod Sarracenos sibi imminere estimaret. Sed Dei favente clementia duos precinctos⁶ seniores angelicos ad hostium domus intendit, illi clementi vultu talia proferentes: 'Scias nos esse Constantium et Severinum huius insulae custodes et per nostrum certamen hinc funditus eiectionem Sarracenorum agmen. Et ne iam amplius timeas, quia huc venire non possunt.' Hoc autem dicto protinus abscesserunt⁷. Sed tamen dum ob hunc metum quidam homo in eadem insula absconsus maneret, audivit quasi vocem subtilissimae tubae. Cumque diutius intenderet, ut⁸ tam delectabilem sonum audiret, et estimaret Sarracenorum esse⁹ exercitum, audivit tumultum hominum ab ecclesia sancti Constantii procedentium et inter se simul dicentium: 'Abierunt hinc Sarraceni'. Unde nemo dubitet, quia per sancti Constantii protectionem sepe Caprea insula a variis pestilentis liberata est. Et¹⁰ non solum ipsa, verum etiam et aliae partes regionum, quae eius sollempnia colunt, omnimodo defenduntur et eius tuitione proteguntur. Amen.

[X.]^a Denique⁷ adjuvante nos misericordia conditoris nostri Dei et gratanter loqui desideramus de anabiliori presule et patre nostro Constantio, quem¹ in istis nostris partibus a Deo nobis donatum credimus. Tempore namque vitae suae duos discipulos habuit, quorum nomina hec sunt: Unus vocatus est Sergius, alius vero Georgius. Isti enim beati discipuli exemplum imitabant² magistri, qui cotidie illos³ confortabat⁴ ad salutem illorum animarum, ut plus corda eorum in eterna secula crescerent, quam in hoc mundo divitias possiderent. Quod et factum est. Nam iam dicti discipuli sic observabant monita sancta et precepta sua, ut non solum hominibus perfecti viderentur, sed etiam omnipotenti Deo placerent. Tunc ipse sanctus Constantius dilexit eos nimis, ita ut precipere ministris suis ac diceret: 'Obsecro vos, karissimi filii, ut ista mea colloquia abscultetis⁵, id est⁶ post finem meum, ubi me sepelietis, ibi post migrationem horum amborum meorum discipulorum in sepulchro meo, ubi et ego requiesco, sepelite et ipsos, ut veniat mihi unus ad dexteram et alius ad sinistram⁸ partem. Me autem intermedium illorum dimittite.' Ita factum est, ut ipse sanctus preceperat in eo ordine.

Quodam⁹ vero tempore, cum¹⁰ miracula, quae Dominus ostenderat per sanctum servum suum Constantium episcopum, ab hominibus divulgarentur per orbem terrarum, homo quidam habitator civitatis Beneventanae nobilis et dives fuit, qui¹¹, cum esset ardentissimus et desiderantissimus de corpore beati Constantii, et cogitaret, quomodo illum de ipsa insula Caprea raperet. Tunc finxit se venire ad orationem in ipsam insulam ad basilicam sancti Constantii. Attulit enim ibidem incensum et dona, sicut mos est christianis hominibus, qui ad orationem vadunt. Et petierunt custodem aulae illius, ut ibi manerent nocte eadem intus basilice¹² eius. Quod et factum est. Tunc intempesta¹³ noctis silentio¹⁴ surrexerunt et aperuerunt tumulum, ubi corpus sanctissimi Constantii requiescebat cum ipsis duobus discipulis¹⁵ . . . . .

a) precinctos c. b) abscesserunt c. c) ut iam legi vix potest c. d) sequi, una littera (v?) erasa c. e) numerus om. c. 45
f) quem in loco raso c. g) ita c. h) illos corr. illos c. i) in loco raso c. k) ita c.; intellegendum est auscultetis.
l) i in loco raso c. m) nova linea non incipit c. n) cum eadem manu supra lin. c. o) qui supra lin., sequens
Cum cum littera C magna scriptum c. p) ita c. q) sequi, una littera (v?) erasa c. r) hic finit f. 158^v, post quod
plura exciderunt, c.; manus recentior adscripsit: Deficiunt non pauca c.

1) Cf. supra p. 1018 n. 15. 2) Cf. ex. gr. 1. Esdr. 4, 19: et proelia concitantur in ea (sc. in civitate Ierusalem). 3) Ea, quae sequuntur, extant in S. de virt. c. 12. 4) Cf. supra p. 1018 n. 22. 5) Cf. supra p. 1018 n. 23. 6) Aliter S. de virt. c. 12 fin.: Unde credimus beati Constantii adesse patrocinium ad

expellendas gentes iniquas de sua parrochia. 7) Ea, 50 quae sequuntur, S. de virt. non habet. 8) Cf. Marc. 10, 37: Da nobis, ut unus ad dexteram tuam et alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. 9) 3. Reg. 3, 20: Et consurgens intempestae noctis silentio.

VITA ET MIRACVLA SANCTI BONONII ABBATIS LOCEDIENSIS.

EDIDERVNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ADOLFVS HOFMEISTER.

Bononii abbatis Locediensis a. 1026. die 30. m. Augusti mortui vitam et miracula brevi post mortem eius fratrum precibus compulsus monachus quidam nominis ignoti in monasterio Locediensi¹ conscripsit, qui matrem suam febricitantem a Bononio sanatam esse refert (Mir. c. 6). Vitam non multo post, quam Ardericus, a. 1026. episcopus Vercellensis factus et die 4. m. Maii inter a. 1041. et 1044. mortuus, Iohannis papae XIX, qui a. 1032. die 6. m. Nov. obiisse videtur, auctoritate intercedente super praedecessoris sui sepulcrum altare erexit², scriptam esse ex novissimo Vitae capitulo apparet. Ubi cum etiam miracula ad sepulcrum facta esse narrentur nec tamen expressis verbis ad sequentem de miraculis relationem lector remittatur, hunc miraculorum libellum aliquanto post compositum esse G. Schwartz censuit, quem pluribus annis elapsis conscriptum esse etiam ex c. 10 (11) et 11 (12) miraculorum 'post eius obitum' concludere se posse putavit, ubi quidam frater ipso anno 1026. a dentium dolore sanatus sospitate recepta in eadem omni vitae suae tempore mansisse (c. 10 ex.) et quaedam femina eodem anno a sterilitate sanata utriusque sexus prole deinde fecunda permunisse (c. 11 ex.) leguntur. Sed ego cum Frankio³ Vitam et Miracula ab eodem auctore uno tenore nonnullis annis post mortem Bononii sub Arderico episcopo, id est ante a. 1041/44. composita esse magis crediderim. Miraculorum eundem auctorem esse, qui Vitam conscripsit, ex verbis locutionibusque simillimis, quas G. Schwartz concessit⁴, facile intelligitur. Ex Vita Bononii vita brevis s. Petri episcopi Vercellensis (Acta Sanct. Boll. 13. Febr. II, 720) compilata est. Nonnullos locos etiam in vita s. Petronii Bononiae saeculo XII. composita adhibitos esse putat Lanzoni⁵.

²⁵ Codices, qui innoverunt, sunt hi:

1) Codex Romanus Vaticanus Barberin. 586 (olim sign. XII 29; 925; VIII A 1), membran., fol. max., saec. XI (XII), de quo cf. A. Poncelet, Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum bibliothecae Vaticanae (Bruxellis 1910) p. 458 sqq. Vita Bononii legitur f. 250'—252,

¹ De monasterio S. Michaelis et S. Ianuarii de Lucedio (San Genuario) dioec. Vercellensis cf. P. Kehr, Reg. pont. Rom., Italia pont. VI, 2, 28 sq. 2) Vit. c. 12, p. 1030; Kehr, Italia pont. VI, 2, 29 nr. 1 ad a. 1027. De die mortis Iohannis papae XIX, quem alii aliter definiunt, cf. L. M. Hartmann, 'Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch.' XV, 488 sqq. et R. L. Poole, 'Engl. Hist. Rev.' XXXII, 208 et 'Proceedings of the British Academy' 1917—1918, p. 204 n. 8. 3) W. Franke, 'Romuald von Camaldoli und seine Einsiedlerkolonien' (Berolini 1913; p. 1—68 = diss. Hal. 1910) p. 18 sqq., qui de anno aliquo circa a. 1030. cogitavit. 4) Ex. gr. Vit. c. 1: cotidie moriebatur mundo, ut viveret Christo = Mir. c. 2 (8, Maillon, Acta sanct. ord. s. Ben. VI, 1, 271): ut cotidie mortuus

mundo, viveret Deo; Vit. c. 3: carnem suam crucifixisset = Mir. c. 2 (3): corpus suum . . . crucifigente; Vit. c. 8: votis sancti Bononii adquevit = Mir. c. 8 (9, p. 273): votis ipsius adquevit; Vit. c. 9: cum gaudio singuli ad propria sunt reversi = Mir. 13 (14, p. 274): cum gaudio ad propria redierunt; Vit. c. 11 (12): fidem credentium informari gaudemus = Mir. c. 8 (9, p. 273): credentium fides informari simul debet et augmentari; Vit. c. 11 (12): ut remunerante Deo sui agonis bravium reciperet = Mir. c. 9 (10): ad . . . remuneratorem . . . perrexit braviumque sui agonis . . . accepit. 5) F. Lanzoni, 'San Petronio nella storia e nella leggenda' (Romae 1907) p. 258 sqq.

sic incipiens: III. kt. Sept. Transitus S. Bononii abbat is incipit vita eiusdem, sequuntur prologus et Vita; Miracula desunt. Codicem ipse Romae contuli et exscripsi.

2) Codex Bononiensis bibl. univ. Lat. 1473, membran., fol., a. 1180, die 14. m. Nov. in monasterio beatissimi protomartyris Stephani de civitate Bononia, quod vocatur Ierusalem, completus et thesauris armarii iam dicti monasterii aggregatus¹. Vita sanctorum continet, inter quas f. 165—174 Vita et Miracula Bononii, sed Vita prologo carens, exstant. Codicem ipse Bononiae contuli.

Ex 2 exscripti sunt 2a et 2b:

2a) Codex Romanus bibl. Alessandrinae Lat. 101, chartac., saec. XVII, in dorso signatus R. D. Const. Caietani Misc. sacra Mss. T. IV P. II. Qui f. 185—188 (olim 109—112) 10 Vita prologo carentem, f. 188—194 (olim 112—118) Miracula s. Bononii continet, et Vita et Miracula ex 2 transcripta². Codicem ipse Romae contuli.

2b) Codex Pisanus bibl. univ. Ms. 58, chartac., saec. XVIII, schedas reverendissimi patris Guidonis Grandi abbat is exgeneralis Camaldulensis continens. Qui codex f. 408—413 Vita et Miracula beati Bononii exhibet, a. 1730. d. Floriano Amigoni ord. Cam. curante ex 15 2 transcripta et ad amicum Grandi transmissa³. Codicem, quem A. Falce indicavit, ipse Pisae evolvi.

3) Codex Vercellensis archivi capitularis XLV (87), membran., saec. XIII/XIV⁴. F. 88—90 Vita Bononii prologo carentem continet, praemissa rubrica (f. 87° fin.): Eodem die (sc. III. kal. Sept.) Incipit vita sancti Bononii abbat is. Desunt Miracula. Codicem Vercellis con- 20 tult G. Laehr.

4) Codex Vercellensis archivi capitularis XII (58), membran., saec. XIV, de quo cf. R. Pasté apud A. Sorbelli, 'Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia' XXXI (1925), 79. F. 158—160 Vita Bononii prologo carentem praebet, quam antecediunt versus sequentes:

Hic Augustinus, vitam cuius modo scripsi,
Si placet hoc, faciat, quod sit mihi gratia Cristi.

Miracula desunt. Codicem Vercellis contult G. Laehr, nonnullis locis denuo inspexit R. Pasté.

5) Codex Vercellensis archivi capitularis XXXIV (196), membran., saec. XIII/XIV⁵, de quo cf. Pasté l. c. p. 85. F. 137—144 Miracula Bononii, omisso prologo, continet. Vita 30 deest. Codicem Vercellis contult G. Laehr, nonnullis locis denuo inspexit R. Pasté.

Quorum codicum unus 2 (cum propagine sua 2a et 2b) Vita et Miracula, Vitae tamen prologo omisso, praebet; 1, 3, 4 Vita solam, sed 3 et 4 omisso prologo, tradunt; 5 Miracula sola, prologo Miraculorum omisso, continet. Itaque Vita in 1, 2, 3, 4, Miracula in 2 et 5, prologus Vitae in uno 1, prologus Miraculorum in uno 2 exstant.

Primus Surius, De probatis sanctorum historiis VII, 654—656 et 656—660. Coloniae 35 a. 1581. Vita et Miracula Bononii ex codicibus Vercellensi et Bononiensi (2)⁶, sed stilo mutato, prelo subiecit, deinde I. B. Mabillon, Acta sanctorum ordinis sancti Benedicti saec. VI, 1 (1701),

1) Cf. notitiam f. 331, cuius initium habes apud Mabillon, Acta sanct. ord. s. Ben. VI, 1, 266. De hoc codice cf. Lanzoni p. 39 sq., Franke p. 18, n. 3. 2) V. infra p. 1027, n. p ad c. 4, l. 10 sq.; ubi in c. 5, infra p. 1027, l. 21, n. z, codex 2 in margine numerum VI adiecit, versu in vocabulo repente finiente et novo versu in vocabulo vehemens incipiente, 2a habet: repente VI vehemens.

3) Cf. ibidem f. 414 sqq. epistolas Amigoni ad Grandium datas d. 18. et 25. Nov. a. 1730; A. Falce, 'Arch. stor. ital.' 83 (1925, 'Serie' VII, vol. III), 304 sq.

4) Ita G. Laehr; 'sec. XII o XIV' Lanzoni p. 251, n. 7 (ex communicatione canonici L. Sincero archivarii capituli Vercellensis); 'aus dem 14. Jahrhundert' Franke p. 19, n. 3 (ex communicatione eiusdem); 's. XII—XIII' R. Pasté apud Sorbelli in 'Inv. dei mss. delle biblioteche d'Italia' XXXI, 88, ubi Vita s. Bononii non indicatur. Cum littera e saepe occurrat, de saeculo XII. cogitari posse, non prorsus negaverim. 5) Ita G. Laehr; saec. XIV.

Lanzoni, Franke, Pasté. 6) Surius VII, 654: 'Vita s. Bononii abbat is monasterii Locedensis, quod est in agro Vercellensi, quam ex duobus codicibus, quorum 10 alter apud Canonicos Cathedralis Ecclesiae, alter apud Monachos S. Stephani Bononiae asservatur, Illustrissimus et Reverendissimus Cardinalis et Episcopus Bononiensis Gabriel Palaeus ad nos exscriptam misit, unde eam, de sententia nihil, at stylum aliquantum immutantes, 46 exerpsumus'. Quod minus recte intelligentes aliqui de codicibus S. Dominici et cathedralis ecclesiae Bononiensis tanquam a Surio adhibitis fabulati sunt; cf. epistolam Amigoni d. 25. Nov. 1730 apud Falce, 'Arch. stor. ital.' 83 (1925, 'Serie' VII, vol. III), 303 sq.; Melloni, 'Atti degli uomini illustri in Bologna' I, 2, p. 2 (qui duos codices Bononienses olim fuisse putavit, codicem S. Stefani = 2 et codicem cathedralis deperditum). Uter codicum Vercellensium 3 et 4 Surio notus fuerit, non scrutatus sum. 55

267—270 et 270—276 (ed. sec., Venetiis, p. 237—240 et 240—246), codicem 2 secutus. Tertiam editionem ex codicibus Vercellensibus 4 et 5 instituit Prosperus de Lambertinis cardinalis, archiepiscopus Bononiensis (postea Benedictus papa XIV.) in appendice quarta tomi secundi libri sui qui inscribitur De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione¹.
 5 Exstant etiam edita ex codice 2 collata cum 1 et editione Lambertiniana in *Actis Sanctorum* Boll. 30. Aug. VI (1753), 627—629 et 630—634 (curante I[oa]nne P[inio])²; apud C. Petracchi, 'Della insigne abbaziale basilica di San Stefano di Bologna' (Bononiae 1747) p. 129—133 et 133—145, ex codice 2; apud G. B. Melloni, 'Atti o Memorie degli uomini illustri in santità nati o morti in Bologna' I, 2 (Bononiae 1788), p. 335—338 et 338—344,
 1 ex 2, adscripta varia lectione codicum 4 et 5. Sed ubique prologus Vitae omissus est. Cf. etiam Bibl. hag. Lat. Boll. nr. 1421—1423.

Aliam Vitam Bononii auctore, ut dicit, Ratberto monacho Lucediensi ab Arderico episcopo Vercellensi (v. supra p. 1023 l. 9 sq.) ad hoc commonito multo locupletiore, cuius notitia aliunde non erat, edidit a. 1740. G. Grandi abbas ord. Camald. monasterii S. Michaelis in Borgo, prof. math. univ. Pisanae († 4. Iul. a. 1742)³, qui eius iam a. 1733. in Vita s. Petri Orseoli a se descripta mentionem fecerat⁴, 'ex MS. Reginae Sueciae', cuius vestigium ne minimum quidem apparet, a Benedetto Bacchini (1651—1721) abbate congregationis Casinensis sibi, si credimus, d. 3. Mai. a. 1721. Ferrariae subministrato. Quam Vitam cum rerum gestarum ordine aliunde constante nullo modo convenientem, immo vehementer repugnantem, non integrum antiquitatis testimoni-
 20 monium, immo inter a. 1664. et 1733. ab homine quodam docto recentiorum temporum fictam esse contra Frankium⁵ demonstravit G. Schwartz in 'N. Archiv' XL (1916), 183 sqq., qui ipsum editorem Grandi falsarium putat. Quod refutare conatus est A. Falce, 'Il Marchese Ugo di Tuscia' (Florentiae 1921), p. 203 sqq. et 'La Vita ratbertiana di S. Bononio nei mss. dell'abbate G. Grandi' in 'Archivio storico italiano' LXXXIII (ser. VII, vol. III, Florentiae 1925), 299—
 25 307, sed id quod voluit attingere non potuit; cf. quae exposuimus in annalibus nostris 'N. Archiv' tom. XLVIII. Ratberti, qui dicitur, Vitam Bononii ficticiam, non medio aevo sed recentiore tempore natam esse, dubium esse non potest. Immo ne id quidem, utrum ipse, qui edidit, Grandi cum Gerharδο Schwartz fraudis reus habendus an ab alio illius aetatis impostore docto delusus lapsus sit, iam dubitari posse existimo, si, quomodo Grandi in textu, quem legimus, fabricando
 30 versatus fuerit, schedis ipsius, quae hodie Pisae in bibliotheca universitatis servantur, testantibus⁶, diligenter perpendimus.

Quae cum ita sint, Ratberti qui dicitur, immo Grandi, fraude omnino reiecta hic solam Vitam coaevam auctoris ignoti, de qua supra egimus, ex codicibus 1—4 edimus adiectis prologo et nonnullis locis ex Miraculis secundum codices 2 et 5 excerptis. Quam editionem cum socius
 15 noster Gerhardus Schwartz, iuvenis optima indolis, suscepisset, sed gloriosa morte nimis mature praeventus, quamvis multum insudasset, non perfecisset neque viro cl. H. Bresslau memoriae semper recolendae a v. cl. P. Schramm adiuto, ut eam ad finem perduceret, datum esset, ego, qui iam in initio operis manum adhibueram, absolvi v. d. Gerharδο Laehr fideliter adjuvante. Annotationes ad res et eloquium spectantes eae, quae Gerharδο Schwartz debentur, littera
 40 S. signata sunt.

Capitula secundum codices, quantum fieri potuit, distinguimus, numeris Mabillonii, ubi a nostris differunt, in margine adiectis.

Dabam Gryphiae, mense Maio a. 1927.

A. Hofmeister.

1) Qui primum Bononiae prodiiit, 'auctore ipso curante, qui tunc archiepiscopalem eiusdem urbis ecclesiam moderabatur', ut in editione Bassanensi a. 1766. p. V sqq. legitur. Editionem Venetianam a. 1788 (Benedicti XIV. Opera omnia II, 237 sqq.) G. Schwartz adhibere voluit. Nobis editionem Operum Benedicti XIV. 12 tomi a. 1747—
 5 1751. Romae absolutam, ubi Vita et Miracula Bononii tomo VII (Romae 1749), 801—812 ex duobus codicibus archivi capituli cathedralis s. Eusebii a. 1732. in usum editoris exemplatis leguntur, diligentissime evolvi G. Laehr.
 2) 'Ex Ms. codice Bononiensi edita (sc. Vita) apud Mabillonium ... , quam cum aliis exemplaribus contulimus.'

3) Grandi apud A. Calogera, 'Raccolta d'opuscoli scientifici e filologici' XXI (Venetiis 1740), 207—258; quam editionem repetiit G. B. Melloni, 'Atti degli uomini illustri in santità nati o morti in Bologna' I, 2 (1788), p. 344—351, Italice vertit B. Collina, 'Vita di S. Bononio abate' (Bononiae 1747). 4) 'Vita del glorioso Principe S. Pietro Orseolo ... scritta da un Religioso Camaldolense' (Venetiis 1733) p. 52, n. 21. 5) W. Franke, 'Romuald von Camaldoli' p. 21 sqq. 29 sqq. 6) V. imprimis Ms. 72 a Falco indicatum, sed non recte iudicatum, a me ipso mense Aprilis a. 1927. Pisae denuo evolutum.

III.^a KAL. SEPTEMBRIS TRANSITUS SANCTI BOLONII ABBATIS.
INCIPIT VITA EIUSDEM^a.

[Prologus.]^b

Grandium materiarum explanationem parvorum ingenia comprehendere nequeunt, et plerumque accidunt, si forte conantur, in eodem conatu ultra vires ausa succumbunt. Et quanto maius ac excellentius fuerit, quod disserendum est, tanto magis obruitur, qui altitudinem excellentium rerum explicatione coepta nequit^c evidenter auditoribus enodare. Unde, quia sacrae scripturae testimonio quam plures scientia ac lege Dei eiusque observatione perfectos novimus scribendi mysteria aut humiliter declinare aut trepidanter subire et sanctam ac memorabilem praecedentium patrum conversationem aut vix aut nullo modo 10 scribendam praesumere, quid mirum, si nos omnium peccatorum contagio tabescentes et detestante ac diuturnae conversationis labe sordentes, scientiae et operum caecitate vitam fedantes non subire praesumimus, quod nobis a confratribus iniunctum graviter toleramus? Quos vitium indifferenter maculat, testis conscientiae accusat, qua temeritate vitam Deo per omnia placentis venerabilis sancti patris Bolonii explicare audemus, qui semper in 15 cunctis Deo displicere non cessamus? Et licet ab hoc omnimodis impares simus, etiam si scientia suppleret, erubescimus, verentes ac memores, quia peccatori dixerit Dominus: 'Quare tu enarras iustitias meas et assumis testamentum meum per os tuum?' Sed servorum Dei monitis obtemperantes eorumque sacris votis obedienter satisfacientes, quod de vita et moribus tanti patris cognovimus, memoriae commendandum scribendumque 20 aggredimur^d, sicut pro captu ingenii poterimus, de nobis nichil omnino presumes, sed ipsius memorandi patroni^e meritis et precantum orationibus confidentes.

INCIPIT^a VITA BEATI BONONII ABBATIS ET CONFESSORIS^a.

I.^b Beatus igitur Bononius^c Bononiae oriundus fuit ibique a pueritia se sub monastico praetextu^d divinae servituti^e mancipavit. Inter cuius crepundia plurima^f claruerunt^g virtutum 25 insignia. Qui^h a primaevaⁱ aetate meditatus^j, quid^k futurus erat, sicut legerat^l, utpote 'omnem vitam sapientis esse meditationem^m mortis', cotidie moriebatur mundo, ut viveret Christo.

II. Quattuorⁿ principales virtutes scripturarum assertionibus noverat appetendas, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam, ita sibi invicem nexas^o et mutuo 30 cohaerentes, ut, qui unam non habuerit, omnibus careat. Quas omnes sic habuit vir venerabilis, ut tamen emineret in singulis^p. Mundum et^q ea, quae in^r mundo^s sunt^t, posthabuit, Domino adhaesit, saecularia iudicia contempsit. Legerat^u enim primam virtutem monachi esse hominum iudicia contemnere et semper apostolicam sententiam ad Gal. 1, 10. memoriam revocare^v: 'Si adhuc hominibus placerem, Christi^w servus^x non essem^y'. 35

III. Cumque per annos aliquot in eadem urbe in monasterio sancti Stephani^z carnem suam crucifixisset et aetatis ac morum perfectione adolevisset, charismata^{aa} meliora aemulatus^{ab} excellentiorem vitam^{ac} est aggressus. De terra et cognatione sua et paterna domo

Prologus: a) ita minio 1, qui solus prologum sequentem servavit. b) Prol. om. 1. c) nequit 1. d) aggredimur 1. c) patronis 1.

Vita: a) ita minio 2; (Eodem die [sc. III. kal. Sept.] praem. 3) Incipit vita sancti Bononii abbatissae minio 3. 4; Inc. — confessoris om. 1. b) capita non numerantur 1. 3. 4; numeri, qui lectiones indicant, in margine fortasse post add. 2. c) bolonius (sed -l. del. 4) 1. 4. d) pteu, super a superscr. x. 3. e) servitutus 3. f) clar. plur. 1. g) Quod 4. h) pteu^{ma} a, inter u et a una littera (fortasse e) erasa, me manu coepta superscr. 4. i) meditatur corr. meditabatur 1. k) quod corr. quid 1. l) meditatione 2. m) conexus 3. 4. n) et bis 4. o) in om. 3; mundi 43 pro in mundo 4. p) sunt om. 4. q) revocate corr. -re 4. r) ita 1. 3. 4 Vulg.; servus Christi 2. s) sequ. protomartyris 2. t) chismata 1; carismata 2. u) cumalatus 2. v) viam 2.

1) Hieronymi ep. 60, 13 (ed. Hilberg, Corpus scriptor. eccles. Latin. 54, 1910, 566): Platonis sententia est omnem sapientem [sapientis I] vitam meditationem esse mortis. S. 2) Hieronymi ep. 66, 8 (ed. Hilberg p. 649): Quattuor virtutes describunt stoici ita sibi invicem nexas et mutuo cohaerentes, ut, qui unam

non habuerit, omnibus careat: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Has omnes sic habetis singuli, ut tamen emineatis in singulis. S. 3) Hieronymi ep. 66, 6 (ed. Hilberg p. 654): Prima virtus est monachi contemnere hominum iudicia et semper apostoli recordari dicentis: 'Si adhuc' etc. S.

exiit^{a-1}, trans maria secessum solitudinis iuxta Babylonem^a elegit. Ibi freno durioris et supra^b modum continentioris vitae corpus suum perdomuit omnibusque^c carnis illecebris triumphator^d agonitheta^e repugnauit.

IV. Fama^f igitur eius boni odoris per totam Aegyptum^g fragrante^h principes Aegyptiⁱ et potior pars populi mira dilectione coeperunt eum amplecti adeo, ut darent ei optionem, quod^k vellet, faciendi. At^l cum frequenter hoc facerent, gavisus sanctus pater Bononius^m (4) Deo gratias egit, per quem barbarica feritas quieuit et in mansuetudinem^a conversa siluit, insuper quod inter saeuitiam barbarorum intrepidus maneret ad perficienda universa^c opera christianorum. Primum itaque suarum virtutum spiritale iecit fundamentum laborando ad reparationem ecclesiarum barbarica vastatione dirutarum. Ibidem quam plurimas^b reparauit, monasterium^b condidit^p, in quo^b abbatem^p et monachos ordinauit, quorum vitam secundum regulam sancti Benedicti instituit.

V. De loco ad^q locum transiebat^r, verbum Dei seminabat, fides credentium crescebat, ad quorum informationem multis signorum miraculis coruscans^s alios ad fidem trahebat et sicuti ager^t terrae bonae fructum centesimum, sexagesimum^u et tricesimum producebat^s. Cumque^v quadam die ingressus navem cum mercatoribus illius regionis Alexandriam peteret, valida et inuitabili procella subito aequore turbato nullam evadendi iam^w spem habentes clamabant omnes in tanto discrimine constituti, dicentes: 'Serve Dei, ecce miserabiliter perimus et tu nobiscum, sed secundum tuam praedicationem talem credimus Deum tuum: Si oraveris ad eum, liberabit te et nos^x tecum, et liberati vovimus nos sacramentum baptismatis^y a te sumpturos^z omnino sequi et perfecte credere in eum'. Ad cuius^a orationem repente vehemens maris^a commotio sedata siluit^b, et navis a Deo directa felici cursu portum Alexandriae, sicut optaverant, intravit, et statim de navi egressis^c ac de manu mortis Deo ministrante^d ereptis vir Dei saepe memorandus sacramenta baptismatis tradidit. Per totam Alexandriam rumor beatiae eius opinionis sonuit, quia per eum^e multa virtutum signa ibi Dominus ostendit. Et ne humanus favor, ut saepe assolet, eius mentem nevo^f insolentiae obduceret, clam locum deseruit, pristinam Babylonis solitudinem^g repetens^h, vigiliis, ieiuniis, orationibus et universis sanctis operibus vacavit, vias vitae quam plurimis monstravit atque, ut omnes lucrificaretⁱ vir iustus, omnibus est omnia factus^j.

VI. Non adulatione per^k potentiam appetebat potentes^l nec fastidio aspernabatur superbos et insolentes, memor illius invectionis, qua comminatus^m est Dominus populi seductoribus dicens: 'Ve vobis, qui consuitis pulvillos et cervicalia sub omni cubitu ad decipiendas animas; ecce ego dirumpam eos de brachiis vestris, ut non ultra capiat is animas volantesⁿ'. Quem nec prospera extollere nec adversa noverant inclinare. Pauperes sustentabat, divites ad benefaciendum admonebat^o. Mollia strata non habebat, sed supra^p

a) exivit 2. b) super 4. c) -que om. 4. d) triumphato 4. e) ita 2. 4; agonizeta 1; agonizeta 3. f) hic novum caput inc. 1; nulla capitulum distinctio nec numeratio 2-4. g) egypti 3. 4. h) ita 2; flagrante 1. 3. 4. i) Aegypti corr. -ti 1. k) quid 4. l) A in loco raso, in margine hoc loco IIII. add. 2; nulla cap. dist. hoc loco 1. 3. 4. m) ita 2; bolonius (corr. bononius 4) 1. 3. 4. n) mansuetudine 2. o) ita 1-3; universa opera christianorum alia manu in spatio artiore raso 4. p) ita 1. 3. 4; plurimas radendo mut. plurima, monasterium in quo abbatem mut. postea monasteria in quibus abbates, omisso condidit, 2; plurima . . monasteria (mut. ex -rii) in quibus abbates, omisso condidit, 2a. q) in 3. r) ita (sed -e. erasum 4) 1-4. s) coruscans (postea corr. coruscans 2) 2. 3. t) agger postea corr. ager 2. u) saragesimum corr. sex. 3. v) II. (5. II. 4) hoc loco in marg. add. 3. 4. w) ita 3. 4; iam om. 1. 2. x) nos - baptismatis om. 3. y) sumpturos om. 4. z) Ad eius 2, ubi hoc loco novum 45. cap. incipit, adscripto in margine numero VI, et sequentia capitula VII. sqq. numerantur. a) maria 3. b) praebuit 1. 2. c) egressis om. 2. d) miserante 3. 4. e) eius 2. f) nevo mut. fortasse alia manu veneno 1; ne u'o 4. g) solitudine, -e fortasse corr., 3. h) ppetens 1. i) lucrificaret 4. k) p in loco raso 2. l) potentes om. 1. m) comminatus 2. n) amonebat 1. o) super 1. 3.

1) Cf. Gen. 12, 1: Egrede de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui. S. 2) Babilijun, hodie suburbium civitatis quae dicitur Cairo. S. 3) Cf. Matth. 13, 8: Alia autem ceciderunt in terram bonam et dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. S. 4) 1. Cor. 9, 22: Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrificarem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. 5) Ezech. 13, 18: Haec dicit dominus Deus: Vae quae consumunt pulvillos sub omni cubito manus et faciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad capiendas animas; 13, 20sq.: Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes, et dirumpam eos de brachiis vestris et dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum. Et dirumpam cervicalia vestra et liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt ultra in manibus vestris ad praedandum. S.

duram humum^a superiecto^a cilicio et lapide capiti subposito quiescere consueverat, si quies est dicenda, quae iugibus^b orationibus dies et noctes continuabat et membra sua mortificabat secundum illud Daviticum: 'Lavabo^c per singulas noctes lectum meum, lacrimis^d stratum meum rigabo'.

982. VII. Per idem tempus per universam Aegyptum erat ingens luctus; inter^e Babyloniorum² enim ac Romanorum^a reges^e gravissimae seditionis creverat tumultus, et facto conflictu inter eos⁴ plurimi Aegyptiorum occubuerunt; Romani vero multi perierunt et triumpho christianis non feliciter succedente^f multo plures in captivitatem ducti sunt. Inter quos^g Petrus divinae^h memoriae venerandus antistes Vercellensis^h vinctus et carcere reclusus aderat^g, qui nimia necessitate coactus cautissime inquirebat, si quem forte christianum in eadem regione invenire posset, cuius consilioⁱ fretus liberari sperabat, et incessanter ex hoc ad Deum miserabiliter suspirabat. Sed quia certum, immo et^k certissimum est, quod Deus in se sperantes non deserit^l, sanctum Bononium¹ ibidem esse Domino revelante cognovit. Quem ad se devotissime accersivit et causam captivitatis ac miseriae suae ac^m ceterorum per ordinem innotuit. Postremo, ut sibi et reliquis per misericordiam condescenderetⁿ, rogavit, videlicet, ut paganorum nexibus absoluti de tam durissima captivitate exirent et in patriam terram^o duce Deo et sancto Bononio^p redirent. Tunc^q pater sanctissimus magistris carceris pretium dedit et otium^r ad captivos consolandos introeundi accepit.

982/90. VIII. Cum quadam die rex Babylonis per pomerium arboribus, quibus^s balsamum funditur, consitum^t nimia iocunditate deambulare, gratiosiores domestici eius inspirante Deo quadam concordiae regula ad invicem supplices rogabant eundem regem, ut votis sancti Bononii^u adquiesceret, captivos videlicet christianos vinculis carceris absolutos eidem traderet et in patriam redeundi licentiam eis cum eodem beatissimo Dei cultore clementer concederet. Tunc^v rex uxoris^w et domesticorum precibus motus votis^x sancti Bononii^u adquevit, captivos^x sibi, quos tenebat, reddidit, insuper navigium, quo singuli ad sua remearent, et omnia navigantibus necessaria contulit^y.

982/90. IX. Igitur^z sanctus Bononius^z navem ingressus Hierosolimam^a venit et inde pertransiens in monte^b Sinay^c locum suae habitationis elegit, ut, sicut Moyses ibi olim susceperat legem Dei, in eodem loco Christi confessor adipisceretur gratiam Spiritus^d sancti. Deinde venit Constantinopolim. Tunc custodes navium^e, videntes tantam multitudinem captivorum, pavescentes speraverunt paratas esse adversus eos insidias inimicorum. Et exceptoribus ad palatium missis ex imperiali edicto^f omnes sunt capti et carcerali custodiae mancipati. Cumque illius urbis Dei cultores ereptionis eorum causam Deo^g monstrante^h cognoscerent, apud imperialem potestatemⁱ operam dederunt, ut iniuste capti absolventur et in patriam suam coepto^j cursu feliciter reverterentur. Quorum precibus imperialis potestas annuit^k; omnes enim de carcere eductos absolvit et ex aerario imperii^l ditatos navigio, quo advenierant, cum omnibus, quibus indigebant, misericorditer restituit. Inde cum gaudio singuli

a) subiecto 3. 4. b) vigilibus 1. c) Lavabo om. 2. d) meis add. 2. 3. Vulg. e) ita 1. 3. 4; inter — reges om. 2. f) succedente 3. g) quos om. 2. h) divinas 2. i) concilio 3. k) et postea superscr. 2. l) ita 2; bolonium 1. 3. 4. m) et 2. n) condescenderet 4. o) terram om., post patriam 4. lilterie erasis, 4. p) ita 2. 3. 4; 40 bolonio 1. q) l. III. in marg. add. 4. r) locum 4. s) qui 2. t) consecutum 4. u) ita 2; bolonii 1. 3. 4. v) III. in marg. add. 3. w) votis om. 4. x) captivos — contulit om. 2. y) nulla cap. dist. 1. 3. 4. z) ita 2; bolonius 1. 3. 4. a) ita 1; ierosolimam 2; yerosolimam 3. 4. b) ita 1; montem 2 — 4. c) ita 1. 3; synai 2. 4. d) spiritu 3. e) navigium 3. f) deo monstrate 4; demonstrante 2. g) cepto 1. h) innuit 1. i) imperio 3.

1) Cf. Hier. V. Hilarionis c. 10: *super nudam humum stratumque iumentum usque ad mortem cubitavit*.

2) El-'Azziz Nizār Abū Maṣṣūr, rex Aegypti (a. 975—996). S. 3) Otto II. imperator (a. 973—983). S.

4) Apud Columnae civitatem (Capo di Colonne prope Cotrone in Calabria) die 15. m. Julii a. 982. S. 5) Qui sedit a. 978/79—997, anno 997 d. 17. Mart. ab Ardoino marchione Eporediensis occisus; a. 990. iam ex captivitate redux. Cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens 951—1122' (Lipsiae et Berolini 1913) p. 136; 'N. Archiv' XL, 190 sq. 6) De captivitate Petri cf. Ann. Sangall. mai. ad a. 982, SS. I, 80. S.

Cf. etiam carmen Vercellense in Petrum (auctore Leone 45 episcopo), de quo egit H. Bloch, 'N. Archiv' XXVII, 752 sqq. XXVIII, 788. 7) Iudith 13, 17: *Laudate dominum Deum nostrum, qui non deseruit sperantes in se*. S. 8) Maria, quae fidem christianam profitetur; cf. Rodulfus Glaber III, 7, 25, ed. Prou p. 73; 50 F. Wüstenfeld, 'Geschichte der Fatimiden-Chalifen nach den arabischen Quellen' ('Abhandlungen der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen' 26, 27, 1880/81) p. 164. S. G. Schlumberger, 'L'épopée byzantine' II (1900), 443, n. 4. 9) Imperavit tunc Basilus II. cum fratre Constantino VIII.

ad propria sunt reversi. Petrus Vercellensis episcopus pristinae suae sedi iure est restitutus¹ et ibi praefuit multis temporibus².

X. Interim servus Dei divinae legi³ se mancipaverat in monte⁴ Sinay⁵; ubi tantarum virtutum signis claruit, quibus totam Ierosolimorum⁶ viciniam sacrosanctae opinionis bono odore replevit. Non multo post Vercellensis⁷ dioceseos Locoediensis^{8,9} abbas⁶ obiit, post cuius obitum Petrus praenominatus pontifex nuntiis ad eum directis eundem ad se accersivit et nimis¹⁰ et inevitabilibus precibus eum rogavit, ut defuncto abbati succederet et locum et omnes commissos secundum Deum regeret. Cumque circa se Dei voluntatem intellegeret nec diutius resistere posset, invitus pater monachorum effectus multis ibidem coepit coruscare¹¹ virtutibus¹. Sed hostis antiquus, qui omnino, sicut suum est, invidet bonis operibus, adversus sanctum pastorem pugnae conflictum adsumpsit¹² et monasterium quodam procellae turbine⁴ commovit. Ille vero memor illius euangelici: 'Si persecuti' 997? vos¹³ fuerint in una¹⁴ civitate¹⁵, fugite in aliam¹⁶, scandalum humiliter declinavit atque inde recedens in partibus Tusciae interim habitavit. Ubi reparato ad plenum monasterio et 998. secundum legem¹⁷ Dei et sancti Benedicti regulam¹⁸ instituto¹⁹, sicut consueverat ubivis locorum, claruit multorum iudiciis signorum.

XI. Interdum prioris loci commotio sedata quievit et Domino revocante ad monaste- 1001/12? rium Locoediense⁷ rediit⁷, ut ibi plantatus clementia supernae dispensationis ramos ibidem diffunderet⁴ pie conversationis. Et cum⁶ per multa annorum curricula plurima ibi fulgerent virtutum suarum²⁰ insignia, ille angelicus vir semper latere quaerebat, illud Dominicum²¹ commemorans: 'Cum feceritis, quae praecepi vobis, dicite: Servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus'. At²² cum multo tempore ad construendum domicilium Dei vivis^{23,24} et insensibilibus²⁵ lapidibus^{26,27} laboraret²⁸ et in omnibus inreprehensibilem²⁹ se exhiberet et iam tempus immineret, ut remunerante Deo sui agonis bravium reciperet³⁰, consum- 1026. mato³¹ opere fratribus³² valefecit et spiritum Deo reddidit^{33,34}. Post cuius obitum evidenter apparuit, quantus³⁵ et qualis³⁶ in vita fuit. Nam ad eius sepulchrum plurimas acgritudines curatas novimus et de die in diem meritis ipsius³⁷ fidem credentium informari gaudemus, sicut olim verbis³⁸ sanctae praedicationis, ita³⁹ nunc miraculorum signis. Demonia fugantur, caeci illuminantur⁴⁰, qualibuscumque morbis languidi curantur⁴¹, et manifeste sanctificatus 30 sanctis in caelo est coequatus.

a) legis 3. b) montem (corr. -te 4) 2. 4. c) ita 1. 8; synai 2. 4. d) iherosolimorum 3; iherosolimorum 4. e) Vercellensis om. 3. f) loco ediensis 2; locediensis 1. 3. 4. g) abbas radendo corr. abb 4. h) nimis 3. i) abbate 3. k) coruscare 3. l) virtutibus in loco raso 2. m) ass. 2. n) vos persecuti 3. o) unam civitatem 1. p) lege 1. q) ita 2; regulam om. 1. 3. 4. r) ita hoc loco 1. 2; locediense 3; locediense 4. s) diffunderet 3. t) cum om. 3. 4. u) suarum om. 3. v) Dom. om. 4. w) hic cap. 12. inc. *Mabilken*; nulla cap. dist. 1—4. x) vivi 2. y) insensibilibus mut. sensibilibus 1. 2. z) lapibus 3. a) roboraret 1. b) consumato 2—4. c) fratribus om. 2. d) Anno D 1026 in marg. manu moderna add. 4. e) qualis et quantus 2. f) ipsis 3. g) verba 2. h) etiam 4.

1) Ante a. 990, v. p. 1028, n. 5. 2) Usque ad a. 997, v. p. 1028, n. 5. 3) De monasterio S. Michaelis et S. Ianuarii de Lucedio (vulgo 'San Genuario', prov. di Novara, com. di Ronsecco) cf. Kehr, Reg. pont. Rom., Italia pont. VI, 2 (1914), p. 28 sq. 4) Quo turbine auctor fortasse infestationes Arduini marchionis (cf. supra p. 1028, n. 5) designare voluit. S. Quae Schwartzii opinio cum temporum ratione bene convenire videtur, v. infra n. 6. 5) Matth. 10, 23: *Cum autem persequantur vos in civitate ista, fugite in aliam*. S. 6) Hic de monasterio S. Michaelis in castro Marturi ab Hugone marchione Tusciae a. 998. restaurato et locupletissime dotato agi, quamvis Schwartzius noster confutare nisus sit ('N. Archiv' XL, 192 sq.), negari non posse mihi constat. Cartae Hugonis marchionis d. d. 25. Jul. et d. 10. Aug. a. 998. Bononium abbatem S. Michaelis nominant, quem alium cognominem fuisse vix cuiquam probaveris. Sed carta eiusdem Hugonis marchionis eidem monasterio iam d. 12. Jul. a. 970. data, ubi etiam Bononius abbas occurrit, quam et Schwartzius (l. c. p. 228 sqq.) et adversarius suus A. Falce ('Il marchese Ugo di Tuscia' p. 97 sqq. 134 sqq. 182 sqq.) defendunt, si alias integra, quod non definimus, in hoc quidem quomodo genuina habeatur, non video. De monasterio S. Michaelis in Marturi cf. etiam Kehr, Reg. pont. Rom., Italia pont. III, 61 sq. et F. Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I (Romae 1914), 261 sq. 7) Post mortem Hugonis, qui d. 21. Dec. a. 1001. obiit, Bononius abbas cum omnibus monachis a Bonifacio nove marchione Tusciae (qui ante d. 14. Mai. a. 1012. obiit) e monasterio Marturi electus est; cf. libellus querelae apud P. Puccinelli, 'Istoria delle eroiche attioni d'Ugo il Grande duca della Toscana' (Mediolani 1664) p. 222 = Mittarelli-Costadoni, Ann. Camald. I, 266 sq. 8) Cf. 1. Petr. 2, 5. 9) Cf. Tob. 10, 13: *se ipsam irreprehensibilem exhibere*. 10) Cf. ex. gr. 1. Cor. 9, 24: *Nescitis, quod ii, qui in stadio current, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* S. 11) De anno et die mortis v. infra Mirac. c. 9, p. 1031. 12) Cf. Ps. 145, 8: *Dominus illuminat caecos*. 13) Cf. Matth. 14, 14: *et curavit languidos eorum*.

- (13) XII. Post^a cuius transitum transactis aliquot^b diebus Ardericus Vercellensis ecclesiae venerabilis episcopus^c divino spiritu illustratus, ut debitam devotionem erga tantum Christi confessorem impenderet, supra sacratissimum^d eius corpus altare erigendum et dedicandum devotissime adiudicavit. Clero^e igitur et populo totius^f ordinis et aetatis ac^g utriusque^h sexus in unum convenienti ex hacⁱ causa verbum fecit, ut conhibentia^h ac faventis resolutione plebis firmaretur exordium tantae religionis. Sapientia itaque sacrosancti pastoris et plausu totius gregis competenter sancitum est, ut idem pius pontifex, ut rata fieret eius sententia et populi obedientiaⁱ, ex hoc acquireret apostolicam auctoritatem^k, quae supereminet omnem^l saeculi potestatem. Et^m ut religio esset devotior et beatissimi Bononiiⁿ 1027° commemoratio celebrior, idem memorandus pontifex Romam abiit^{o, 2}, a domno Iohanne summo pontifice et universali papa³ apostolicam auctoritatem adquisivit⁴ et inde regressus⁵ summa gratia et totius^f plebis laetitia altare crexit et consecravit⁶, adiuvante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

EXPLICIT^a VITA SANCTI BONONII ABBATIS ET CONFESSORIS^b.

INCIPIUNT^a PROLOGUS IN MIRACULIS SANCTI BONONII ABBATIS ET CONFESSORIS.

- (1) Gratia nostri redemptoris, qui fideles suos mundo mortuos secum viventes et conregnantes in caelestibus multorum signis miraculorum ostensis perspicue demonstrat, apparet viros fuisse, quorum studio et labore veteris et novi testamenti sanctorum patrum opera atque virtutum signa per eos caelitus facta, quibus ad divinum²⁰ amorem excitarentur, posteris scripta relinquerentur. Quisque autem illorum sancto Spiritu, ubi vult, spirante⁴ et non omnes suas gratias uni, sed partim cunctis tribuente pro virium seu ingenii capacitate paucula vel plura studuit, prout potuit, exarare. Ergo fratribus mirae devotionis in Deum, ut miracula per sanctum Bononium, dum viveret, sive post eius obitum facta scedulis traderem, precative rogantibus atque praefatorum scriptorum michi renuenti exempla obicientibus, quorum minimo nullo modo me audeo comparare, sciens me modicae²⁵ scientiae, sed in Deo spei maximae, qui linguas infantium facit disertas⁵, tandem eorum diutina deprecatione devictus atque in ipsorum obsecrationibus tantique confessoris supplicationibus pro me ad Deum confisus, pauca de multis ultra mearum virium negotium praesumendo, non patiens cuncta esse incognita, conor memoriae tradere humanae. Quorum si nulla foret descriptio, ne meriti commissum talentum abscondentis in terra⁶ particeps essem, timeo, cum, testante scriptura⁷, bonum sit secretum regis celare et honorificum opera Domini³⁰ laudare et magnificare. Unde obnix ore lectores, ut non sint huius operis detractores nec verborum rusticitatem attendant, sed, quae hic habentur, vera fore credant, quia, quae refero, plura ego ipse vidi, et, quae non a me visa, a veridicis et fidelibus viris audivi multorum testimoniis confirmata.

INCIPIUNT MIRACULA SANCTI BONONII.

- (2) 1. Nocturnis^b igitur hymnis atque laudibus temporibus^c peractis^c mos erat beati Bononii^d in oratorio remo-³⁵ rari; ubi vacans uberrimis fletibus et oraminum obsecrationibus pro^e statu^e sanctae Dei ecclesiae et omnibus fidelibus vivis ac defunctis, quanto secretius valebat, non humanae laudis appetitum desiderans, Dominum iugiter supplicabat. Ea vero hora, dum haec agerentur, frater quidam, nomine Liutefredus, vir magnae reverentiae

^a) secundum quod papa Iohannes statuit atque canonizavit *add.* 1.

a) *novum cap. inc., omisso numero*, 2. b) *ita* 2. 4; aliquid 1; aliquid 3. c) sanctissimum 3. 4. d) Vero 1. 40
e) totis 1. f) ac utrisque 1; de utrisque 3. g) ac 4. h) cohibentia 2. 4; colubencia 3. i) obedientiam 4.
k) auctorem 4. l) omnem *om.* 2. m) Ut et 2. n) *ita* 2; bononii 1. 3. 4. o) habuit 1. p) adquisivit 2.
q) regressus 2. r) totis 1. 3. s) *ita* 2; Expl.—confessoris *om.* 1. 3. 4.

Miracula: a) *Miracula quae sequuntur desunt in l. 3. 4., exstant in solis 2. 5., sed prologus om. 5., ubi praemittitur minus: Incipit vita sancti Bononi abbatis. Quod est III. kal. Septembris. b) hinc etiam 5; capita neque in 2 neque in 5 45 numerantur; numeros Mobilonii in margine adnotavimus. c) temporis (corr. -bus) peractis 5. d) Bononii 5 et *ita* semper. e) prostratu 2.*

- 1) Qui sedit a. 1026/27—1041/44. 2) Ardericus a. 1082. obiit; cf. supra p. 1023, n. 2. 4) Ioh. 3, 8: episcopus Romae a. 1027. Mart. 26. et April. 6. coronationi Conradi II. imperatoris et synodo a papa et imperatore habitae intererat; cf. Schwartz, *Die Bischöfe des Reichs-italiens* p. 187. 3) Iohannes XIX. papa, qui d. 6. Nov. a. 1082. obiit; cf. supra p. 1023, n. 2. 4) Ioh. 3, 8: *Spiritus, ubi vult spirat.* 5) Sap. 10, 21. 6) Matth. 25, 25. 7) Cf. Tob. 12, 7: *Etenim sacramentum 50 regis abscondere bonum est, opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est.*

profectaque aetatis, cupiditate victus, videns pulchram candelam in candelabro, subripuit et extinxit^a atque in sinu suo reposuit. Quod dum faceret, Dei iusto et occulto iudicio meruit percipi ab angelo . . . . .¹

8. Aliud^b miraculum^b. Beatus Bononius^c pro causa monasterii cum suis militibus in itinere directus a (4) quodam rustico in hospitio^d devoto est receptus. Cui suisque refectis appropinquante nocte, domus parvitate in ea incendi facta difficultate, sub divo lecta praeparata fuerunt, sed ruentibus caeli imbribus in eisdem quiescere nequiverunt. Domum igitur introierunt, et utcumque valuit, ibi se quisque collocavit. Christi vero servus Bononius^e super quoddam vasculum, ubi panis solebat confici, sua sancta membra dedit quieti; pro cuius honore^f vas illud postea veneratione habitum^g donum non silendum^h accipere meruit. Deinde cumⁱ panis subcineritibus ex usu ibi pararetur, operante divina clementia absque levamine persaepe fermentatus^k est repertus, ut qualis ac quantus esset vir ille, quem^l sustulerat, insinuaretur. Quod insolitum et inauditus videntes illius domus homines multum ammirari coeperunt; sed recolentes beatum Bononium^m ibi superiacuisse, id eius meritis fieriⁿ non dubitaverunt. Qui donec in carne mansit, sui Domini acceptam pecuniam non in terra abscondendo^o, sed negotiando, quantum potuit, multiplicare studuit, unde recepta mercede in caelo et in terra honorari et exaltari meruit.

6. Aliud^o. Inter cetera, quae refero, nec illud silendum^p puto, quod meae accidit matri intercessione ipsius^q. (7) Quae cum esset frigoretica et nimis inde laboraret, ad eum venit atque suis se orationibus commendare studuit. Quam ipse vir venerabilis satis benigne graterque suscipiens seque Dominum pro ea oraturum^r promittens tal prorupit in voce: 'Vade et noli^s amplius^t febricitare'. Continuo namque melius habuit et citius inde perfecte convaluit.

Quoniam aliqua, quae vivus peregerat, prout quivimus, summam scribendo perstrinximus, ad recolendum ea, quae post transitum egit, Domino adiuvante, stilum vertamus.

Miracula^u sancti Bononii abbatis post eius obitum^v.

9. Anno^w igitur incarnationis dominicae millesimo vigesimo^x sexto, tempore dormitionis suae in Domino (10) accedente, gaudentibus angelis et flentibus populis, beatus Bononius tercio kalendas Septembris^y ad omnium 1026. Aug. 30. bonorum remuneratorem feliciter perrexit braviumque sui agonis ut optimus atleta^z accepit^{aa}. Quo defuncto ita confestim eius sanctitatis fama^{ab} totam per provinciam circumquaque est diffusa, ac si praecones mitterentur, quibus^{ac} is obisse et per eum signa^{ad} fieri narrarentur. Quod audiens quidam validis compedibus ferreis victus atque in carcerali custodia magna cum diligentia positus coepit ingemiscere pectusque pugnis tundere et ad Deum toto mentis affectu preces fundere: 'Si vera', inquit, 'sunt, Christe, quae de famulo tuo Bononio^{ae} auditu comperi, eius, quae, meritis et intercessione fac misericordiam michi, ut per me liberatum a tantis, quibus crucior^{af}, doloribus nomen tuum et servi tui magnificetur et hoc miraculum tuae dexterae potentia factum cunctis intimetur, ut maiora his, quae fieri inpraesentiarum perhibentur, eius interventu futura esse sperentur'. Hoc autem cum diu esset oratum, solutis vinculis Domini miseratione tantique confessoris supplicatione se exaudium cognoscens absque mora exiit et eisdem vinculis sumptis ad eius sacri corporis tumultum festinato gressu^{ag} devenit et ibi eadem, quae multo tempore manserunt, suspendit ac gratias agens Deo sanctoque confessori Bononio^{ah}, qualiter ei accidit, per ordinem nobis narravit.

10. Aliud^{ai} miraculum^{aj}. Eodem vero anno, quo ipse sanctus Dei Bononius^{ak} ex hac vita ad ineffabilem (11) polorum gloriam migravit, quidam frater, cui ipse habitum^{al} sanctae conversationis tradidit, adeo acri dentium dolore torquebatur, ut etiam inedia diesque ac noctes continuatim insomnes duarum ebdomadarum spatio pateretur atque ei omni quiete amota^{am} per coenobii circuitum quasi amens vagaretur. Nocte autem quadam post multam fatigationem, dum caput in gremio infirmorum servitoris ponens modicum somni caperet, apparuit ei sanctus Bononius. Qui festinus surgens, ut sibi per somnium videbatur, ob honorem tanti patris ad eius sacra vestigia osculandum prout, sed eum vir venerabilis amice per mentum accipiens erexit. Ad cuius tactum illico^{an} omnis dolor est effugatus^{ao}, simulque frater ille infirmus a somno, quo tenebatur, est excitatus^{ap}. Hoc

45 a) extinxit 5. b) Aliud miraculum om. 5. c) Bononius 5. d) ospitio 5. e) Bononius 5. f) óner 2; honore 5. g) abitus postea corr. hab. 2. h) silendum (c postea del. 2) 2. 5. i) dum 5. k) fermentatum 2. l) quæ 2. m) Bononius 5. n) fieri om. 2. o) Aliud om. 5. p) scil., c del., 2. q) illius 5. r) rogaturum 5. s) amplius noli 5. t) Mir. — obitus om. 5. u) Anno — vigesimo minio 5. v) septembris 5. w) adlaeta 5. x) sequ. una littera erasa 5. y) quibus — signa in loco raso 2. z) Bononius 5. aa) crucio 5. b) -u e corr. 2. c) Bononius 5. d) Aliud mir. om. 5. e) Bononius 5. f) abitus postea corr. hab. 2. g) ammotus 5. h) illico postea corr. illico 2. i) fugatus 5. k) exitatus 5.

1) Ex Miraculis quae sequuntur, cum ad res gestas denuo eduntur. 2) Cf. Math. 25, 18. 25 sqq. 3) Cf. cognoscendas nihil fere afferant, non nisi pauca, quae 1. Cor. 9, 24: unus accipit bravium. ad auctorem tempusque, quo scripsit, pertinent, hic

autem facto obsequentem sibi vocavit, dicens: 'Iam enim sancti Bononii visione et consolatione omni dentium careo dolore'. Sique sospitate recepta in eadem omni vitae suae tempore mansit.

- (12) 11. Item^a aliud miraculum. Quaedam femina ab adolescentia coniugio copulata, videns sibi non nasci filios neque filias, una cum viro suo nimio taedio ac maerore^b affliciebatur. Haec autem, ut sui uteri sterilitatem amitteret, dum multa illicita, quae putabat prodesse, faceret, cognovit se in vanum laborare, quod temptaret velle Dei per sua maleficia superare. Meliore siquidem consilio divinitus inspirata, erogans^c multas elemosinas pauperibus ac insistens assiduis oraminibus^d precibus, se funditus vertit ad Deum, qui solus est verum et unicum miserorum praesidium. Non multo post tempore evoluto, dum sopita dormiret, vidit in somnis, quod, si ex stillicidiis pluviae stillantibus a domo, in qua vir beatus degit, haberet atque potaret, a suo desiderio fraudata non esset. Quae a somno expergefata visionem suo non distulit intimare marito. Tempore namque opportuno adveniente una cum viro suo ad iam memorati patris monasterium devenit atque ex aqua, quam desiderabat, per quendam sibi notum ab ea rogatum accepit. Qua denique exhausta^e domumque regressa, paucis transactis^f diebus concepit et peperit atque intervenientibus beati Bononii^g meritis utriusque sexus prole deinde fecunda permansit.

- (15) 14. Aliud^h miraculum. Alio vero anno in die natalis ipsius, dum ex multis partibus orbis plurimi ad eius sacri corporis tumulum confluerent, Dominum adoraturi et confidentes eius interventu ab instantibus et futuris malis posse liberari ipsius suffragia rogaturi, quaedam femina a daemone vexata . . . . .

- (17) 16. Aliudⁱ. In eadem quoque ecclesia aliud constat esse actum^j miraculum multa admiratione venerandum. Erat quidam villicus cuiusdam marchionis, vir multae crudelitatis. Qui ut aliquid sibi quolibet ingenio raperet, ad eas partes ubi ecclesia beati Bononii^k sita^l est, se ire disposuerat. Quem illuc venturum homines, qui ibi habitabant, cognoscentes, quaeque^m sua mobilia fugientes ad superscriptam ecclesiam detulerunt. Circum quam dum multi sues adessent et, ut illorum mosⁿ est, rimando^o per ecclesiae cimiterium discurrent^p, ipsius muros tetigerunt. Unde quodam contagio ita in renibus sunt percussi, ut inde funditus omnem vim amitterent et ea die, excepta una sue, cuncti interirent. Quam videlicet suam dum rusticus, cuius erat, mirabiliter^q contractam^r et moribundam videret, votum vovit^s Domino et sancto confessori Bononio^t, quod, si inde convalesceret, unum e prioribus quos fetus^u gigneret in ipsius ecclesiae servitium^v stipendio offerret. Facto autem voto mox ipsius sus sana efficitur. Quibus villico dictis non fuit credulus^w illis. Nec mora, confestim eorum ascendit et, quod cognoverat auditu, ut certius sciret, venit cognoscere^x visu^y. His denique visis, quodam tunc timore et amore morantibus se umquam nil mali futurum et a pravitate^z sua deinde cessaturum. Qua ex re evidenter ostenditur, quantae gratiae et celsitudinis beatus sit Bononius^{aa} apud omnipotentem Dominum, qui eius vitam a quibusque custodiit immundis, cuius sacra loca immundos^{ab} sues^{ac} non passus est tetigisse impune, unde quorundam hominum feritas minueretur et sub ipsius optentu viventibus securitas et protectio maior tribueretur.

- (18) 17. Aliud^{ad} miraculum. Tantorum fama miraculorum longe lateque diffusa quidam adolescens Adam^{ae} nomine, confidens se sanctissimi confessoris meritis ab infirmitate sua liberari, advehitur. Quippe^{af} etiam ab ipsis cunabulis ita erat contractus, ut cohaerentibus calcaneis natibus, non plantis passus faciendo, sed scannellis^{ag} manibus subpositis rependo incederet. Tribus denique diebus continuatim et noctibus ad memorati et memorandi almfici confessoris altaris crepidinem^{ah} iacens, ipsius suffragia postulans, quod optaverat Domino largiente^{ai} sui famuli intercessione accipere meruit. Cui hora suae curationis, redeunte sospitatis vigore, tantus aestuationis^{aj} calor affuit, ut etiam interulam^{ak}, quam^{al} erat indutus, exueret et nudus maneret. Hyemps tamen erat. Sanitate vero concessa recessit ab eo calor nimietas. Sique sospitati^{am} redditus^{an} in eadem penes nos usque hodie manet, sui sanatoris ecclesiae serviens et Deo et ipsi gratias referens.

- (19) 18. Aliud^{ap}. Per idem tempus alius quoque aeger nomine Heli, aetate grandaevus, miserabili atque diutina sorte dirae pestis damnatus advenit. Qui utrorumque pedum officio carens, genua per terram trahendo^{aq} et manibus scannella^{ar} habendo incedere solitus erat. Hic accedens ad sacri corporis opiferi confessoris sepulcrum

a) Item aliud myr. om. 5. b) me . . rore, inter e et r 2 vel 3 litterae erasae 5. c) erogans, inter u et n una littera erasa 5. d) orationum 5. e) exansta 2. 5. f) trans, actis, n superscr., inter e et a una littera erasa 5. g) Bononii 5. h) Aliud mir. om. 5. i) Aliud om. 5. j) actum om. 2. l) Bononii 5. m) scita, c del., 2. n) quoque postea corr. queque 2. o) mos om. 5. p) rimando postea corr. rimando 2; rimando 5. q) discurrent 2. 50 r) mirabilis 2. s) sequ. circiter 3 litterae erasae 5. t) Bononio 5. u) fetus 5. v) ita 5; servitium 2; cf. p. 1033 l. 2. w) credulis postea corr. credulus 2. 2. 5. x) cognoscere corr. re 5. y) visu om. 2. z) Bononio 5; sequ. hominibus 5. aa) gravitate 5. ab) Bononius 5. ac) ita hoc loco 2. 5. (-es in loco raso 2). ad) Aliud myr. om. 5. ae) Qui pene 5. af) scannellis 2. ag) crepidinis 2. ah) largiente om. 2. ai) inter in- et -terulam 3 litterae erasae 5. aj) quam radendo mat. qua 5. al) sospitate corr. -ti 5. am) primum d. superscr. 5. an) Aliud om. 5. ap) tra. endo, inter a et e locus 55 rasus, e e corr., ut videtur, 5. ar) scannella 2.

eius postulavit auxilium; cuius adiutus gratia sanitate^a est donatus pristina^b. Qui in eadem adhuc degens Deo et ipsi sancto Bononio^c pro sua erectione laudes refert et, quicquid servitii potest, ipsius ecclesiae servientibus devote exhibet.

19. Aliud^d miraculum. Quadam die comitissa quaedam nomine Waza, Wilhelmi^e marchionis uxor^f, (20)
 5 multis stipata militibus venerat oratum ad ecclesiam, ubi beati^g viri corpus iacet humatum. Quae dum super
 altare eius missas celebrari faceret et praesens ibi cum suis et aliis pluribus adesset, quidam mendicus ferens
 filium in scapulis, cuius pes et manus sinistri lateris paralitico morbo aruerant, eam adiit et ab ea alimoniam
 sibi et nato petiit. Illa vero^h pietatisⁱ viscere immota non solum ei non tribuit, verum etiam increpanter et
 exacerbanter propter suam improbitatem, ut a se discederet, praecepit: 'Non michi est', inquit, 'tantarum copia
 10 opum, quae michi et omnibus a me petentibus sufficere possit. Praestantius enim esset te ipsius^j sancti con-
 fessoris rogato suffragio, ut tuo sanitatem reddat filio, Domini misericordiam implorare, qui dando postulata,
 non minus thesaurizat^k, psalmigraphi praeconio impleto dicentis: "Tibi" enim, Domine, "derelictus est pauper, Ps. 10, 14.
 pupillo tu eris adiutor". Homo autem ille, quod audivit, facere non distulit. Filium siquidem de scapulis de-
 ponens prope^l sacri corporis tumulum prostravit ac genibus flexis et precibus fuis demum ad petendum ele-
 15 mosinas hac et illac per ecclesiam festinando discurrit. Interea dum pater abesset, opitulanti meritis almi
 confessoris praefato puero summi Dei bonitas non tarda fuit. Et cui elemosina denegabatur, ut claudo ad
 portam templi sedenti, argento et auro carius^m, membrorum scilicet sanitas, donaturⁿ. Hoc namque viso mira-
 culo magnus factus est^o plausus^p exultationis ad laudem et gloriam omnem^q creatoris eiusque confessoris.
 Mox autem huius facti fama per cunctorum aures volitante illuc ab omnibus concurritur^r, inter quos et pueri
 20 pater regreditur; quid vero et qualiter actum sit, exquiritur. Tunc praefata^s comitissa, quomodo res^t se^u habuit,
 cunctis exquirentibus innotescere non piguit. Taliter vero omnipotens Deus, qui mira cuncta dispensatione agit,
 hoc miraculum mundo propalari^v voluit, ut servus suus hinc venerantior et celebrior haberetur, et quia testante
 scriptura^w signa infidelibus dantur, ut ab infidelitate declinantes^x discant sperantes in Domino non deficere omni
 bono, cui^y laus est et^z gloria per cuncta saeculorum saecula. Amen^{aa}.

25 a) sanitate mut. 4i 5. b) pristina, alterum x eras, 2; pristina corr. fortasse -ne 5. c) Bolonio 5. d) Aliud myr.
 om. 5. e) Wilhelmi in marg., eadem ut videtur manus, 5. f) beati om. 2. g) vero om. 2. h) pietatatis 2.
 i) istius 5. k) propter 5. l) i superscr. 5. m) sequ. strepitus del. 5. n) sequ. et del. 2. o) ita Mab.; omi
 (superscr. 5) 2. 5; fortasse omnium? p) concurritur postea mut. cuocurritur 2. q) sequ. m erasum 5. r) se res 5.
 s) propalari corr. propalari 2. t) declinan... tes, inter nan et tes 3 litterae erasae 5. u) Cuius 5. v) et om. 5
 30 w) Amen om. 2; Explicit vita sancti Bononii (corr. Bolonii) abbatis sequ. 5.

1) De Wilhelmo (III.) marchione, ante a. 1042. mortuo, Matth. 6, 19 sq. 3) Cf. Act. ap. 3, 2 sqq. 4) 1. Cor.
 a quo marchiones Montisferrati descenderunt, cogitavit 14, 22: Itaque linguae in signum sunt non fidelibus,
 H. Bresslau, 'Jahrb. des Deutschen Reichs unter Kon- sed infidelibus; prophetiae autem non infidelibus, sed
 rad II.' tom. I, 393. 407. 2) Cf. ex. gr. Tob. 4, 7 sqq; fidelibus.

DE GALLICA PETRI DAMIANI PROFECTIONE ET EIVS VLTRAMONTANO ITINERE.

EDIDERUNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ADOLFVS HOFMEISTER.

Petrus Damiani cardinalis episcopus Ostiensis a. 1063. ab Alexandro II. papa ad litem inter Drogonem episcopum Malisconensem et Hugonem abbatem Cluniacensem dirimendam delegatus est. In quo itinere¹ quae sanctus vir gesserit, brevi opusculo relatum est, cuius auctor se Petrum comitatum esse ipse tradit; discipulus enim Petri aliunde ignotus erat, cum quo, ut ex verbis, quae in fine scripsit, patet, in celebri Fontis Avellani eremo commorabatur. Scripsit 10 vero vivente adhuc Petro Damiani, cuius sanctitatis ne offensam incurrat, se timere c. 7 dicit; neque tamen ante a. 1064. dicere potuit ea, quae Petrus in libro contra Cadaloum antipapam scripto prophetico spiritu annuntiasset, postea evenisse, quibus dictis ad Petri verba alludere videtur: Porro autem, quia conatus tuus iste numquam perveniet ad effectum, sed infaustum postremo concludetur in exitum, et qui Romanis arcibus superbus inveheris, 15 ad solum proprium cum ignominia reverteris.² Ne primus quidem de diffinita illa lite scripsit, nam monachus quidam Cluniacensis iam brevem de Cabilonensi synodo, cui Petrus Damiani legatus praefuerat, relationem composuerat³, ex qua anonymus ille Avellanensis pluribus locis hausit; quod tum ex simili narrandi ratione tum ex compendio eorum, quae Cluniacensis de rebus in synodo ipsa gestis tradiderat, satis inepte confecto patet.⁴ Praeter illam relationem 20 libellumque Petri in Cadaloum supra laudatum sacram scripturam cum Walafridi Strabonis glossa et commentarium Rabani Mauri in librum Iudicum adhibuit.⁵ [Ciceronis librum De inventionem rhetorica, ut de Vergilio taceam, bene novit.⁶]

[In Gallia, etsi a monacho quodam Fontis Avellani, libellum nostrum compositum esse Neukirch, de Cluniaco potissimum cogitans, existimavit. Cui, quamquam de rebus in reditu gestis 25 tacetur et Cluniacensium vita summis laudibus effertur (c. 13, cf. c. 1. 2), iure nemo, quod sciam, assensus est. Nam auctorem Italicum, non Gallicum fuisse atque cum Petro Damiani et in Galliam venisse et ex Gallia recessisse certo certius constat (c. 8. 11. 12. 13. 20, cf. 6), ita ut sine dubio unus illorum trium discipulorum fuisse putandus sit, quos solos magistrum in hoc itinere comitatos esse ipse testatur (c. 5).]

1) [De quo cf. Meyer von Knonau, 'Jahrb. des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' I, 817—819.] 2) Cf. Petri Damiani Epp. I nr. 20 ed. a Const. Caletano, Opera Petri Damiani (Romae 1606) I, 55 = I, 89 (Parisiis 1642); Migne, Patr. Lat. 144, 242 A. 3) 'Synodalis diffinitio inter dominum Hugonem abb. Clun. et dominum Drogonem ep. Malisc.', edita in Petri Dam. Oper. III, 396; Migne, Patr. Lat. 145, 859—862; Mansi, Concil. nova et ampliss. collectio XIX, 978. 4) [Quod primus demonstravit F. Neu-

kirch, 'Das Leben des Petrus Damiani, Teil I' (diss. Göttingen 1875) p. 9—12, qui de auctore nostro minus acre iudicium tulit.] 5) [Cf. etiam Wattenbach, 'Deutschlands' Geschichtsquellen im Mittelalter' II⁶, 217 sq.; B. Schmiedler, 'Italienische Geschichtsschreiber des 12. 35 und 13. Jahrhunderts' (Lipsiae 1909) p. 74 sqq., qui auctorem libelli non id, ut res gestas memoriae traderet, sed ut dona a Petro Damiani cardinali laudibus maximis elato sibi eliceret, egisse putat.] 6) [Cf. Schmiedler I. c.]

Exstat hoc opusculum manu saeculi XI. scriptum in codice Romano Vaticano Latino 4920 f. 48—65 (de quo cf. Poncelet, *Catalogus codicum hagiographicorum Lat. bibliothecae Vaticanae*, Bruzelli 1910, p. 122), ex quo apographum saec. XVII. in. in cod. Romano Vaticano Ottobon. 944 f. 61^r—91 (Poncelet p. 434) sumptum est. Editum est ab Angelo Mai in *Scriptorum veterum novae collectionis* tomo VI, 2 (1832, p. 193—210, cf. praef. XXIII); quam editionem J. P. Migne in *Patrologiae Latinae* tomo CXLV (1867, col. 865—880) repetivit.¹ Nos imagine codicis Vat. lat. 4920 photographice expressa usi sumus.

Gerhardus Schwartz (†).

Textum a Gerardo Schwartz summo studio praeparatum nec tamen ad plenum absolutum et apparatus criticum totum retractavi, codicis Vat. Lat. 4920, quem olim O. Holder-Egger b. m. exscripserat et ego demum evolveram, imaginibus iterum collatis, annotationibus ad res pertinentibus et praefationi passim quaedam, quae uncis quadratis [ ] inclusi, addidi. In re orthographica codicem secutus plerumque tamen ci et ti secundum usum nostrum scripsi, cum codex in quibusdam vocabulis (audatia etc., duplitius, critiis, faties, fatio etc., iuditio, offitium etc., preiuditium, refitiendis, sacrificium, sotietate, suffitiens, suspitione) semper fere ti pro ci praebet. In clausulis primae declinationis constanter ae posui, ubi codex plerumque e, per raro e habet. Item alias passim pro e secundum usum nostrum aut ae aut oe induzi.² Capitula, quae in codice proprio sensu non distinguuntur nec numerantur, codicis distinctiones, quantum fieri potuit, secutus ordinavi, numeris priorum editorum, Mai et Mignii, in margine adiectis.

Dabam Gryphae, mense Maio a. 1927.

A. Hofmeister.

DE GALLICA DOMNI PETRI^a DAMIANI PROFECTIONE
ET EIUS ULTRAMONTANO ITINERE.

Catholicae fidei fundamento balbutiens solidata rusticitas facundae sibi urbanitatis (1)
25 quodammodo participat premia, et inculti sermonis conscriptio luculentae scripturae mercedis sibi vendicat participium. Quia, cuius doctrina excelsos scripturarum montes cum cervis³ nequit ascendere, tutum sibi cum ericiis in humili petra valet refugium preparare. Balbutiat igitur nostra rusticitas, quandoquidem mihi non adest facunda urbanitas, et, si polito sermone perorare nequeo, qualicumque modo audeam vel mutire.

Explicit prologus^b.

1.^c Ad multorum itaque edificationem credimus profuturum, si fidis litterarum tra- (2)
datur apicibus, qualiter vir reverentissimus Petrus^d Damianus Ostiensis episcopus pro pace Cluniacensis monasterii se ipsum postposuit^e et pro illius sanctae congregationis quiete se morti ultroneus tradidit.^f Cluniacense siquidem monasterium ab ipso suae foundationis
35 initio ita nativa et secunda libertate constat esse liberrimum, ut praeter Romanum pontificem nulli ecclesiasticae vel seculari personae debeat^g esse subpositum, divina scilicet disponente clementia, ut, quo alicuius terrenae subiectionis pondere levigatur, eo divinae servituti plenius mancipetur^h et, quo mundanae functioni non reperitur obnoxium, eo monasticae professionis pensum valeatⁱ integrum exhibere. Vere nobilis et ingenua Christi
40 servitus, quae terrenae servitutis nullum patitur contubernium! Quamdiu enim sub

a) P. c., semper; De — itinere initio c. b) Expl. prol. mutio c. c) numeri semper desunt c. d) P. c. e) debet, super & superscr. a. c. f) mancipetur, fortasse a corr. e. c. g) ualē, super & superscr. a. c.

1) [Textum capitulorum 14 et 15 De Lemovicensi labore cum inscriptionibus praecedentibus et sequentibus a
45 G. Ardant ex codice Vaticano 4920 transcriptum edidit Arbellot in 'Bull. de la soc. archéol. et hist. du Limousin' XI. (1898), 799—801. Cf. Bibl. hag. Lat. Boll. nr. 6708.]
2) Uno loco (c. 19, p. 1046, l. 1) codex ipse foedera praebet. 3) [Ps. 103, 18: montes excelsi cervis, petra refu-
gium herinacis.] 4) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 2 ad Hugonem abb. Clun., Migne, Patr. Lat. 144, 372: quia ... ego ad tuae iussionis imperium animam meam, ut ita loquar, in manibus meis posui, ... et pro utilitate venerabilis monasterii tui propinqua satis oceano Galliarum intima penetravi; VI, 4, infra p. 1037, n. 9.]

Pharaone luti et palearum premebatur angariis, nullum Deo sacrificium Israeliticus populus legitur obtulisse. Divinis namque Moises vocibus intonabat: 'Dimitte, inquit Dominus, populum meum, ut sacrificet mihi in deserto.' Exeat igitur de Egipto, ut divinae servitutis possit exhiberi misterium! Nulla enim conventio Christi cum Belial, nulla societas luci ad tenebras. Pharaon vero verberibus castigatus, ut abiret populus, adquevit, sed, ut a suae potestatis dominio per integrum triduum separaretur, cruda superbia tumidus refutabat. Quia inimicus ille, qui per Pharaonem intelligitur, non vult nos per integrum triduum ab eo separari; aut enim operatione aut locutione aut etiam cogitatione lutei operis edifica aeterno igni obnoxia semper ut construamus, imperat.¹ Sed Israel² liberator, Egipti servitute deposita, Pharaonis imperio derelicto, vult nos triduo ab eo separari et in solitudine illa sibi sacrificari, in qua prophetarum ille eximius, qui in regali aula positus et ex potestate Pharaonis exutus, manens dicebat: 'Ecce elongavi fugiens, mansi in solitudine.'

2. Venerabilis itaque illa Cluniacensis congregatio, in qua nihil servitutis sibi vindicat Egiptus, nullum de triduo Pharaon sibi retinet diem, quanto a iugo terrenae dominationis est libera, tanto melius vivit devota. Sed antiquus ille totius sanctitatis inimicus huius loci sanctae invadens libertati quendam contra eum episcopum suis stimulis incitavit. Droco³ siquidem Matiscensis⁴ ecclesiae presul in prefato venerabili monasterio illicitae sibi potestatis ius quoddam temptabat arripere⁵ et indebitae sibi censurae ferulam super eiusdem loci monachos moderare. Ad tantam itaque furoris audaciam episcopus ille devenit, ut armata manu militum⁶ constipatus quasi temerarius invasor ad monasterium⁷ usque pervenisset; antiquam huius loci libertatem superbo pede conculcans et apostolicae sedis privilegia pro nihilo ducens, ecclesiam sancti Maioli, quae contigua est monasterio, et plures ipsius monasterii monachos inconsulto anathemate pregravavit⁸.

3. Tunc⁹ venerabilis Ugo, eiusdem monasterii pater, huius presumptionis novitate non potuit non dolere, pastoralis siquidem intuens providentia et a suae nobilitatis statu locum non parum deficere et totius congregationis animos insolito merore turbare. Sed ne huius pravitatis lepra quasi pro consuetudine velut inopportunus cancer inserperet¹⁰ et tantae sanctitatis locus degeneris consuetudinis¹¹ postmodum laboraret infamia, monasticae disciplinae se munivit consilio, quo et ab huius molestiae novitate¹² monasterium nobiliter defensavit¹³ et secularis potentiae vindicta eius sanctitatem non obfuscarit. Vir itaque ille, qui non solum religione, sed et pastoralis prudentia incedit valde munitus¹⁴, cuius etiam angelica facies interioris hominis indicat sanctitatem, in prefatae tempestatis turbine constitutus apostolicae sedis decrevit adire concilium et, ut ex huius perturbationis gurgite ad quietae stationis portum perveniret incolumis, solam sancti Petri festinavit intrare naviculam. Tunc¹⁵ coram sancto concilio¹⁶, prout erat facundus orator, fida et honesta proclamatione ita suae incommoditatis querelam deposuit et istius negotii causam, prout venerat, peroravit, ut ad misericordiam et auxilium corda audientium provocaret. Omnes nempe, qui huius loci sanctitatem vel visu proprio vel fama nuntiante cognoverant, ex tam sinistro rumore turbabantur et novam illius episcopi factionem publice detestabantur; et ne tantae sanctitatis tantaque libertatis locus a suae libertatis tramite vel parum deficeret, pie compassionis intuitu¹⁷ coepe-

a) isit e. b) ita hoc loco c. c) perveniret corr. -isset c. d) nulla dist. c.

1) Cf. Walafridi Strabonis Glossam ordinariam in libr. Exod. (Migne 113, 197 sq.). 2) Quae sequuntur usque ad initium c. 4 secundum relationem synodi Cluniacensem (Opp. Petri Damiani ed. Const. Caietan., Paris. 1642, III, 396; Migne, P. L. 145, 859 sqq.) compilata sunt. 3) Macon. 4) super idem monasterium temptabat ius potestatis arripere Rel. Cluniac. l. c. 5) [ad b. Maioli confessoris Christi basilicam usque pervenit, sed resistentium sibi in fractus obstaculo intrare non potuit Rel. Clun.] 6) [Cf. ea, quae Rel. Clun. infra inter res in concilio Cabilonensi actas commemorat, Migne, P. L. 145, 861 A.] 7) [Cf. 2. Tim. 2, 17: sermo eorum ut cancer serpit.] 8) [in-

gum hoc degeneris consuetudinis exhorruit Rel. Clun.] 9) [Cf. Rel. Clun.: tanquam leprae malae consuetudinis noviter obrepenti . . . occurrit; et paulo post: 45 . . . novo periculo sancti loci . . . ut obviaret, oravit.] 10) Hugo . . . nimirum non modo religiosus, sed et cautus et prudens Rel. Clun. 11) Post pascha a. 1063, quod d. 20. April. erat, celebratum. 12) Cumque sinistro munitionum eorum maxime, qui sanius sapiebant, corda percelleret, et tantae religionis tanquam celebris famae locum, ne quantumlibet a libertatis suae statu corrueret, pie compassionis studio formidarent Rel. Clun.

runt singuli cogitare, qua ratione quove modo sancto loco potuisset consuli et huic malae consuetudinis vitio valeret obviari. Nullus tamen eorum, quos dictante iustitia auctoritas commendabat et quibus huius causae decisio canonice competebat, tam longi itinera, tam laboriosae protectionis laborem profitebatur se velle suscipere.

Rel. Clun.
1068.

5 4. Tunc^a venerabilis Petrus^b Damianus Ostiensis episcopus, cui pro suae sanctitatis reverentia (5) et affectata sui corporis debilitate et reverenda suorum temporum maturitate nec papa³ nec episcoporum vel cardinalium quilibet non dicam precipere, sed etiam suggerere presumebat, inter ceteros se protinus obtulit⁴ atque in die belli pro domo Israel ex adverso se militaturus opposuit.⁴ Hoc siquidem divina providentia credimus procuratum; nam, sicut postmodum ipsius rei eventus docuit, nullus preter summae sedis episcopum istius causae negotium ad competentem potuisset finem perducere, nisi illius sanctitatis prudentia et eius facunda et incomparabilis interveniret eloquentia. Quem quidem non⁵ tantum pro apostolicae sedis reverentia quantum pro eius sanctitatis reverenda presentia tota Gallia venerabatur. Vir itaque iste mirandus et imitandus sponte tunc gravis oboedientiae pondus subiit, qui quondam celebris oboedientiae munus invitatus suscepit. Ad episcopalis namque culminis dignitatem vocatus excusationes pretendit plurimas: se indignum, moribus inornatum, virtutibus vacuum atque huic officio imparem se esse clamitabat.⁶ Ad Gallicae vero protectionis laborem nulla^d excusatione premissa^d non vocatus accessit. Verae quidem oboedientiae ista sunt documenta salubria, ut et dignitatis oboedientiam⁷ invitatus aliquis subeat et vilis oboedientiae pondus libens suscipiat. Istius namque viri discreti oboedientia duorum caelestis curiae militum facta procul dubio imitatur. Moises quippe, ut Israelitico preesset populo, est iussus a Domino; Paulus vero, ut Hierosolimam⁸ pergeret, divinitus est ammonitus. Ille, ut dignitatis honorem susciperet, imperatur: iste, ut adversitatis sarcinam acciperet, ammonetur. Sed ille, cui dignitas imponebatur, facundiae loquacitatis occasione premissa et impeditoris linguae allegatione deposita⁹ tanti regiminis gloriam fugiens expavit. Iste, cui tanti laboris pondus precipiebatur, non solum non respuit, sed etiam, quid sibi Hierosolimis eveniret, per prophetam Agabum recognoscens, mentis puritate confisus, ita gaudens dicebat: 'Ego autem non solum alligari, sed etiam mori paratus sum pro nomine Christi. Non enim facio pretiosiores animam meam quam me.' Ecce vir iste in episcopatus subterfugiendo culmine novus Moises nobis declaratur; in votivo vero labore longi itineris alter doctor gentium Paulus ecclesiae representatur.

Exod. 4, 10.

Act. 21, 13.

Act. 20, 24.

De inceptioe itineris^f.

5 Interea^g sanctae peregrinationis labor incipitur et via duri itineris festinatur. (6)
35 Et quia caritas 'non, quae sua sunt, quaerit', sed quae Iesu Christi, monasteria noviter ab eo plantata irrigaturus Christo committens et omnes heremos, quas vel fecerat vel suo patrocinio gubernabat, deserens, monachorum quoque agmina, quae ipse ad ingenuam Christi servitutem adduxerat, derelinquens ultramontanum iter tribus tantum discipulis comitantibus^h, festinus arripuit. Et 'quia fortis est ut mors dilectio', non eum Iovianae⁷ Alpes, non Ioviana pericula terruerunt; non etiam terrarum invia, non multa et mortiferaⁱ precipitia⁸, non insuper cignei capitis aspectus, non debile et macilentum corpus, non eum grandevae senectutis⁹ pondus ab itinere removerunt.

1. Cor. 13, 5.

Cant. 8, 6.

a) nulla dist. c. b) P. c. c) tū, sed t. erat, c. d) nulla exc. premissa eadem manu superscr. c. e) h- superscr. c. f) De inc. it. initio c. g) alterum c superscr. c. h) comitantibus, sub eo puncta supposita, c. i) mortifera c.

1) [Cf. Rel. Clun., supra p. 1036 n. 9.] 2) [Alexander II.] 3) [inter ceteros Petrus Damianus Ostiensis episcopus se protinus obtulit Rel. Clun.] 4) [Cf. Ezech. 13, 5: Non ascendistis ex adverso neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in proelio in die Domini.] 5) [A. 1057; cf. Neukirch l. c. p. 64 sq., Meyer von Knonau, 'Jahrb.' I, 55.] 6) [Quorum unus auctor ipse fuit.] 7) Mons Iovis, hodie 'Großer St. Bernhard'. 8) [Similia verba infra c. 12, p. 1041, l. 22.] 9) Cf. Petri Damiani ep. VI, 5, infra p. 1038 n. 1 allata.] 9) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 2, ad Hugonem abb. Clun., Migne, P. L. 144, 372: cum iam me senectus incurva deprimeret et effecto viribus corpore nutabunda gradientis vestigia sub incertis gressibus vacillarent...; VI, 4, ib. p. 377: quod in ultima senectute mea tot praerupta montium, tot inhorrescentium Alpium iuga transenderim et, ut brevi cuncta complectar, ego mortis acriorem pertuli... — 56 annos tunc Petrus Damiani habebat; cf. eiusdem opusc. LVII, 5, Migne, P. L. 145, 825.]

6. Kadaloicum etiam parvipendit furorem¹, qui velut orbata tigris eius sanguinem anxie sitiēbat. Contra quem Kadaloum, Parmensem scilicet episcopum, qui tunc² papae nomen et eius insignia adulter usurpabat, librum³ presul iste conscripserat, in quo deridendam eius vesaniam et suam nefandam apostasiam scripturarum testimoniis condempnavit. Ipsi quoque perversi nominis interpretationem⁴, et quid in huius presumptionis exitu latitabat⁵, ita prophético promissio⁶ elogio⁷, quod divina inspiratione credimus conscripsisse, quia, quod scripserat, postmodum vidimus evenisse.⁸ Inter cetera quoque, quae de illius canina rabie luculento sermone descripserat, eximiae profunditatis et mirae pulchritudinis versus⁹ ipse¹⁰ composuit, quos ob istius laudem et illius ignominiam hic exarare studuimus¹¹:

Kadalo non pastori, sed antiquo draconi¹².

Desinit esse reus, qui punit fiendo reatum¹³;

Sacrilegat ceptam geminata superbia culpam.

Cede necans Urbem nunc¹⁴ auro destruis orbem.

Hec gladio ferri gladius truculentior auri!

Is animam penetrat, carnem foris¹⁵ ille cruentat,

Vimque tenet iaculi radiantis vena metalli.

Nil differt, ferro perimatur quisque vel auro.¹⁶

Quid iuvat, an fulvis furvisve¹⁷ quis occidat armis?

Hec, homicida, vibras miseros et utroque¹⁸ trucidas.

E caelo rueras, sed adhuc, draco lubricus, sufflas.¹⁹

Ore vomens rabiem tetrum diffundis odorem²⁰.

Fractus adhuc reptas et flammis naribus efflas;

Squamae colla tumes, strages et praelia frendes²¹

Offa²² picis dirum perimat coniecta chelidrum²³

Desinat horrenda squamis attollere colla.

Ut populus vivat, vitam mala bestia perdat.

Torva dracones reprimat iam vipera chelas²⁴.

Te super²⁵ aggestus²⁶ lapidum cumuletur²⁷ acervus;

Ruder erit lapidum concursus sententia patrum.

Haec scrobis antra²⁸ lues, tumido ne gutture suffles;

Mille vorax hominum crepet insatiabile monstrum.

Te super infernae²⁹ sua claudant ora cavernae.

Ne reditus pateat, sed mundi bella quiescant.³⁰

a) ita c. b) versus ipse in loco raso, super composuit superscr. ipse, sed erasum, c. o) Kadalo — draconi minio c. 83.
d) ita c. carm.; reatus proponit Lachr. e) ne c. f) fons carm. g) furvisque carm. h) utroque carm. i) odorem
mut. hodorem, h- superscr., c. k) frendent corr. frendes c. l) hunc versum Offa — chelidrum om. carm. m) cristas
carm. n) superaggestus carm. o) tumuletur carm. p) atra carm. q) inferni carm.

1) [Cf. etiam Petri Damiani ep. II, 6 ad Hildeprandum et Stephanum cardinales, Migne, Patr. Lat. 144, 270: ... tot laboris et calamitatis aerumnas, quas frenetia rabies ac furor nobis Kadaloicis intulit ... : eiusdem ep. VI, 5 ad Cluniacensis monasterii fratres, ib. p. 378 sq.: Unde noster animus, dum per tot intumescendum vada torrentium, per tot nivium Alpium scopulosa praeripia, per tot etiam, quod petus erat, Kadaloici furoris conglobatas insidias suspectus incaderet, densam, ut ita loquar, intestini certaminis grandinem pertulit.] 2) Die 28. m. Octobr. a. 1061 electus erat. 3) Epistolam 20. libri primi (Opp. ed. Caietan., 1642, I, 16 sq.; Migne, Patr. Lat. 144, 237 sq.) [i. quam a. 1062 circa finem mensis Martii scriptam esse putant F. Neukirch, 'Das Leben des Petrus Damiani' p. 101, et Meyer von Knonau I. c. I, 252 sq.] 4) Ibid. p. 18 (Migne I. c. p. 241C): Kadalous quippe vocaris. Et prima quidem pars huius nominis manifeste denuntiatur casum etc. 5) Ibid. (Migne I. c. p. 242A): Porro autem, quia conatus tuus iste nunquam perveniet ad effectum, sed infaustum postremo

concludetur in exitum, et qui Romanis arcibus superbus invehis, ad solum proprium cum ignominia reverteris. 40 6) V. supra in praefatione p. 1084. 7) Exstant inter Petri Damiani. carmina nr. 166 (Opp. ed. Caietan. IV, 20, Migne, Patr. Lat. 145, 968), unde nonnulla [i. quamquam vix ullius pretii.] sub signo 'carm.' in varia lectione attulimus. 8) [Cf. Petri Dam. ep. III, 6, quam 43 in expeditione Gallica constitutus ad Annonem archiepiscopum Coloniensem dedit, Migne, P. L. 144, 294 sq.] 9) [Cf. ib. p. 294: Kadalous. . . velut draco terribilissimus adhuc sufflat . . .] 10) In carmine 166. sequuntur hi versus:

Fumea vita volat, mors improvisa propinquat,
Imminet expleti praepes tibi terminus aevi.
Non ego te fallo, coepto morieris in anno.

'Quos consulto fortasse noster auctor omisit ob vaticinium literaliter non impletum', annotavit Mai; sed potius versus illos nonnisi postea cum praecedentibus connexos esse credo, quod etiam soli in fine epist. 20 libr. I exstant.

His igitur verborum telis ille vulneratus, immo scripturarum aggeribus vivus humatus, (7) compita, diverticula, itineri^a queque pervia per suos satellites observabat, quatenus vel 1068. eum occiderent vel suis obtutibus vivum representarent. Sed ille prudens, quasi leo confidens, itineris diversa pericula et illius furtivas insidias sanctae superbiae pede parvipendens calcavit. Nimum illius fultus erat auxilio, qui suo fideli famulo sic promisit: 'Ego ante te ibo et gloriosos terrae humiliabo.' Ipsa etiam Ioviana iam dicta et sepe dicenda pericula, quae vix umquam constat fuisse pervia, quae etiam mortis ruinam^b transeuntibus semper minantur, nullius, ut dicitur, Marronis^c subvectus auxilio, non pedetentim, ut mos est illius itineris, perrexisset, sed potius vidimus cucurrisse.

Isai. 45, 2.

7. Sed qualiter vir iste in tam duro itinere sese habuerit, utillimum^d esset, si eius pace potuisset fieri, quaedam de eius continentia scribere pro illorum saltem edificatione, qui arrepta occasione alicuius itineris statuta silentii iura confringunt, consueti ieiunii regulam deserunt, psalmodiae quoque et totius pene monasticae disciplinae censuram^e quasi licenter confundunt. Sed quia eius sanctitatis offensam incurere timeo, melius est suae lucernae lumen adhuc sub silentio tegere, quam eius indignatione supra candelabrum ponere.² Sed 'obedire oportet Deo magis quam hominibus' et eius offensam magis quam alicuius mortalis convenire perhorrescere. Veritatis enim ore ita iubetur: 'Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est.' Quaedam ergo illius quasi communia et minime abscondi debentia ita succinte^d scribamus, quatinus nullius rumoris nevo, nullius laudis macula eius sanctitas obfuscetur et audientium pia devotio melioretur et Christus per eum glorificetur.

Act. 5, 29.

Matth. 5, 16.

Qualiter dominus Petrus^e se habuerit in Gallico itinere.

8. In ipso namque estivo^a tempore, quo dies plus solito protelantur et gulosis (8) monachis quasi sine termino esse videntur, ita suae operationis ordinem retinebat, ut nec psalmodiae vel vigiliarum consuetudinem pretermitteret nec ieiuniorum vel silentii censuram postponeret. Qualiter autem nos, qui suo lateri iugiter adheseramus, in suo ieiunio, ut putabatur, decepit, non possum, quia nec debeo, reticere. Apud Gallos namque ista universalis viget consuetudo, ut vinaria vascula intrinsecus prius pice perfundant et servitura^f vina sic in ea postmodum recondant. Quae illius terrae indigenae quasi quodam pigmento dicunt esse condita^g, sed adventantes plurimi nauseantes respuunt quasi pice corrupta. Nobis huiusmodi vinum pruritus gulae citius^h commendavit; ille vero fideli, ut putabamus, deceptione ita exhorruitⁱ, ut nec etiam convivio, in quo aderat, interesse volebat. Sic per totam Galliam districti ieiunii tenuit censuram, quod nequaquam precibus impetrare potuimus, ut vel parvam ipse huius^k vini sumeret sorbitiunculam. Aqua vero illius patriae vix alicubi ad^l bibendum aliis invenitur. Pisces quoque et accuratos cibos occasione qualibet penitus respuebat. Sic quidem et estivi caloris ardorem sustinebat per diem et vigiliarum per noctem non deserebat laborem. Sed non sine admiratione intueri valeo, cum vir iste ad sinodale militaturus properabat prelium et pro ereptione multorum solus pugnaturus accesserat, ut vires acciperet^m, vires sibi serio subtrahebat et, ut predicationis sibi tribueretur copia, continua macerabat corpus inedia. Et ne alicuius reprehensionis notaretur macula, prius in suae operationis pagina legerat, quae aliis melius, quia duplicius, predicabat. Castigabat ut apostolus corpus servituti subdendo, ne forte ipse aliis predicans inveniretur reprobus.⁴

1. Cor. 9, 27.

9. Comparetur nunc istius viriⁿ sancta militia illius victoriae pugnae, quae sub Gedeon (9) fuisse describitur. Gedeon contra Madianitas dimicasse legitur^o, sed milites, quos aquam

a) ita c. b) ruinam eadem manu superscr. c. o) censuram in marg. suppl. c. d) ita c. e) P. c.; Qualiter — itinere minio c. f) servata c.; intelligendum est servanda. g) condita c. h) citius c. i) -h- superscr. c. k) huius superscr. c. l) -d superscr. c. m) acciperet corr. accip. c. n) viri superscr. c.

1) Alpium incolarum nomen. [Cf. Du Cange, Gloss. praerupta conscendi; VI, 5, infra p. 1046, n. 2; cf. s. v. Marrone.] 2) [Cf. Luc. 8, 16: Nemo autem lucernam accendens . . . , sed supra candelabrum ponit; 11, 33.] 3) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 2, Migne, P. L. 144, 372: aestivis adopena nivibus Alpium etiam infra c. 12 in.] 4) 1. Cor. 9, 27: castigo corpus meum et in servitutum redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar. 5) Indic. 7, 5 sqq.

1068. fluminis hausisse flexis genibus conspexit, a bellorum procintu protinus removit; quos vero recto genu aquam bibere viderat, secum ad prelium insolitis armis muniens duxit. Nam, ut illic dicitur¹, non consueta bellicae artis munitione eos armavit, sed in dextera tubas, in sinistra contra hostium multitudinem languenas^a tenuerunt; et sic Dei omnipotentis dispositione his armorum generibus hostes territi ad fugae patrocinium^b se protinus converterunt. Sic, sic^c vir iste bellicus et sub ecclesiastico campidocatore nutritus, sub duce suo Iesu pergens ad prelium aquam fluminis flexo poplite minime sumpsit, quia doctrinam sapientiae, quam de scripturarum fluvio sitibundo pectore mirabiliter hausit, recta eius operatio nobilitavit.² Illorum enim militum consortium miles iste iam spreverat, quibus Paulus dicebat: 'Dissolutas manus et genua debilia roborate.'³ Numquam enim debilitate operum spiritualis hausit fluente doctrinae.⁴ Dextera vero suam tuba, sinistram autem languena munivit, quia predicationis officium, quae per tubam intelligitur, fervidus exercebat, corporis vero fragilitatem, quae in languena significatur, quasi pro nichilo^d ducens parvipendebat.⁵ In dextera igitur tubam, in sinistra ferebat languenam, quia sinistrae vitae prosperitatem respuens ad dexterae vitae gaudia medullitus anhelabat.⁶ Unde^e et huic bene congruere cernitur, quod electorum voce dicitur: 'Leva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.'⁷ Quia prosperitatem levae, quae in presenti vita subsistit, mentis intentione calcabat, totum se in gremio aeternae beatitudinis, quae per dexteram accipitur, collocabat.⁸ Erat igitur, ut Salomon dicit: 'Longitudo dierum in dextera eius, in sinistra vero illius divitiae et gloria'. Incedebat ergo miles iste taliter armatus: Erat 'in dextera eius', ut dicitur⁸, 'igneae lex', erat canorus et terribilis tubae sonitus. Parvipendebat corpus, roborabat spiritum; attenuabat carnem, saginabat mentem. Exteriore hominem castigabat, interiore viribus roborabat. Nullius terrenae facultatis commodo, nullius timoris vel amoris intuitu suae predicationis lucernam extinguebat, quia, ut Dominus ait, 'nemo accendit lucernam et ponit eam sub modio, sed super candelabrum'.⁹ Non enim pro temporaliⁱ commodo lumen predicationis est deserendum, sed super candelabrum potius ponendum, quatenus semper supra curam corporis vigeat gratia predicationis.
- (10) 10. His igitur virtutum telis vir iste vallatus, ubicumque se occasio prebuerat, divini verbi semen spargebat et virtutum arbores in terra humani cordis plantabat, quas postmodum fecundis exhortationibus^g irrigabat. Quandocumque episcopus, abbas aut alicuius conditionis homo debita reverentiae causa ad eum confluebat, semper suae sapientiae recedebat^h sale conditusⁱ, sanctae predicationis medicamine fatus, fraterna ammonitione delinitus atque in omnibus ita melioratus, quod valde antea non venisse tristabatur. Sic quidem fecundo labore itineris, qui ad unius^k monasterii salutem fervidus anhelabat, multorum infirmitatibus obiter providebat. In hoc nempe summum magistrum nobilis discipulus imitabatur. Salvator quippe mundi pro¹ archisinagogi filiae resurrectione pergebat, sed in ipso itinere a fluxu sanguinis quandam feminam suae vestis medicamine liberavit et, dum sui corporis presentia illam suscitare dignatus est, prius istam sola fimbria liberare voluit.

a) ita c.; intelligendum est lagoenas. b) -oi- superscr. c. c) ita c. d) -c- superscr. c. e) Vā c. f) -li superscr. c. g) -h- superscr. c. h) recedebat corr. recedebat c. i) conditus c. k) ante unius una litera (h?) erasa et deleta c. l) praecedit una litera (p?) erasa c.

1) Iudic. 7, 16. 2) Cf. Rabani Mauri comment. in libr. Iudic. II, 5 (Migne 108, p. 1168 sq.): aquis namque doctrina sapientiae, stante autem genu recta operatio designatur. 3) Hebr. 12, 12: remissas manus et soluta genua erigite. 4) Rab. Maur. l. c. (p. 1164): Hi igitur Christo duce ad bellum procedunt, qui... fluente doctrinae spiritaliter hauriunt, nec tamen in pravis operibus carnaliter inflectuntur. 5) Ib.: designatur itaque in tubis clamor praedicationis... in lagenis fragilitas corporum. 6) Ib. (p. 1165): Bene ergo illic scriptum est, quod in dextera tubas et lagenas in sinistra tenuerunt: quia Christi martyres pro magno habent praedicationis gratiam, corporum vero utilitatem pro minimo. 7) Cf. Petri Damiani Collectanea in vet. testam. (de canticis canticorum c. 6, Opp. ed. Caietan. IV, 1642, 76; Migne, P. L. 145, 1145) ad eundem versum: Laeva quippe subesse capiti dicitur, cum praesens vita a mente, quae cogitationum caput est, despecta calcatur; dexterae vero amplexibus stringitur, quia solius aeternae vitae desiderii undique delectatur. 8) [Deut. 33, 2.] 9) [Matth. 5, 15; Luc. 11, 33.]

De domno Adraldo Bremetensi abbate^a.

11. Adherebat preterea nostro comitatu^b quidam venerabilis abbas Adraldus nomine, (11) qui quondam sanctae vestis habitum Cluniaco^c sumpserat monasterio¹ et cuiusdam eius monasterii Paterniaci^{d,2} nomine prioratum aliquantum rexerat. Vir quippe^e valde⁶ litterarum studiis eruditus et liberalium artium peritia exornatus, religiosus in opere, facundus mirabiliter in sermone, celebrem et regalem tunc temporis abbatiam, Bremetensem³ scilicet, pastorali providentia gubernabat.⁴ Qui quidem in primo suae cognitionis limine quasi austerus et inconveniens iudicatur; sed postquam in eius familiaritatis aula ceperit requi-
deri, tunc subito quasi alteratus benignus, prudens⁵, tractabilis invenitur. Sed inter plu-
rima istius viri dona virtutum est quaedam, quae hominibus illum valde commendat et
in multorum devota dilectione validius solidat. Non enim ad instar Cluniacensis munifi-
centiae neque alicuius suae patriae viri, sed quasi nobilis natura Italicus munificus et
largus semper habetur. Hoc namque nostrorum famulorum ora testantur, quos non
edinis, non ovinis, sed vulpinis pellibus texit; quamquam mea, ut dicitur, impedi-
ente fortuna tenacem Galliae morem in me solo servavit. Sed non debeo huius viri tacere
preconia, tamen mihi^f nulla contulerit premia. Postquam vir iste nostri itineris coepit
fieri particeps et totius nostrae convenientiae commune coepit habere consortium, cuncta
quae agenda erant, suo consilio credebantur suaeque dispositioni omnia tradebantur.
Ipse quoque Cluniacensis abbas ita in eius viri prudentia confidebat, ut nullius rei nego-
tium sine eius consilio agere disponebat.

12. Tandem⁸ post estivos⁹ sudores, post maximos et multos labores, post multa
et diversa pericula, post inmania montium et Alpium precipitia⁷ ad expectantem nos
venimus Cluniacum. De apparatu autem processionis et summa devotione nostrae recep-
tionis supervacuum est scribere, cum eum iam devotis manibus presentem suscipiebant,
quem pro illius monasterii libertate diu iam advenisse multis precibus flagitabant. Tunc
communi consilio coepimus^h quaerere, quid super vocandis ad sinodum episcopis statui
deberet. Nam episcopus ille, cuius temerario ausu istius causae negotium agebatur, prout
habet secularis astutia, postquam nostrum fama nuntiante cognovit adventum, quia non
apud suos longius properans latitabat. Sed nequit fugae patrocinio Cabilonensi⁸ non
interesse concilio. Sinodalis namque terminus ita provide statuitur, quod longinqui et
remotiores presules naviter interesse potuerint. Tunc ex apostolicae sedis auctoritate
commonitoriae ad episcopos diriguntur epistolae, debitam Romano pontifici oboedientiam
imperantes et inobedientiae vindictam canonice intentantes.⁹

Laus Cluniacensis congregationis eiusque abbatis^{k,10}.

13. Interea octo dierum spatio mansimus Cluniaco^l. Veraciter ibi multos reperi (12)
Paulos, plurimos vidi Antonios. Qui etsi solitudinis habitationem non incolunt, anachori-

a) De—abbate minio c. b) comitatu c. c) cluniaco c. d) paterniaci c. e) quippe in loco raso (ubi for-
tasse prius valde scriptum erat), valde fortasse postea versus exeunte in marg. suppl. c. f) mihi mut. michi, -c. postea
superscr. c. g) novam lineam non incipit c. h) cepimus corr. cepimus c. i) ante -s. una littera eraso c.
k) Laus—abbatis minio c. l) cluniaco c.

1) [Ubi s. Odilonis abbas (992/3—1048) discipulum eum fuisse Petrus Damiani in Vita s. Odilonis dicit (Migne, Patr. Lat. 144, 928; Cipolla, Monumenta Novaliciensis vetustiora I, 216 nr. 85): Porro autem Adraldus abbas Bremetensis monasterii, vir videlicet religiosus ac sanctae conversationis honestate conspicuus, qui discipulus eius extiterat, nobis aliquando refulsit. Cf. E. Sackur, 'Die Cluniacenser' II, 202.] 2) Peterlingen, Payerne (dioc. Lausanne). 3) Brema (dioc. Papiensis). [Cf. Kehr, Italia pont. VI, 1, 232 sq.] 4) De quo cf. G. Cipolla, Monumenta Novaliciensis I ('Fonti per la storia d'Italia', 'Scrittori', Romae 1898), 441 nr. 33, qui Adraldum abbatem Bremetensem vel Novaliciensem iam a. 1060, et, si idem est 'Everaldus', adhuc

a. 1081. occurrere dicit]. 5) [Cf. etiam Petri Damiani opus. XVIII (Contra intemperantes clericos), diss. 3, c. 4 fin., Migne, Patr. Lat. 145, 424, Cipolla I. c. I, 214 nr. 84: domnus autem Aldradus Bremetensis rector coenobii, vir videlicet religiosus et prudens; similiter opus. XXXIV, 5, Migne I. c. p. 578.] 6) [Cf. supra c. 8 in.] 7) [Similia verba supra c. 5, p. 1037, 1. 40 sq.] 8) Chalon-sur-Saône. 9) Talis epistola edita est in tomo III. Operum Petri Damiani (p. 396, Migne, Patr. Lat. 145, 857 sq., — Jaffé-Löwenfeld, Reg. pont. Rom. nr. 4516), [quae ad Remensem, Senonensem, Turonensem, Bituricensem, Burdigalensem archiepiscopos directae est]. 10) Cf. Petri Damiani epist. 2, 4, 5 libri VI, cum quibus tamen comparanda sunt, quae in

tarum premium imitatione operum non amittunt. Cum enim illius congregationis ordinem accurate coepi prospicere et mutuae dilectionis inter eos manere benivolentiam et monasticam omnium causarum pollere convenientiam, statim ad illius primitivae ecclesiae mens recurrit familiam, de cuius laude ita Lucas loquitur: 'Multitudinis credentium erat cor unum et anima una, et erant illis omnia communia.' Ad instar enim illius primitivae familiae, dicam potius caelestis patriae, non est ibi alicuius metus inopiae, non pondus alicuius miseriae. Ibi caritas regnat, spirituale gaudium ibi tripudiat. Pax cunctos nectit; omnes patientia tolerat. Longanimitas illos modificat, spes erigit, fides solidat. Interius et exterius castitas mundat. Devota illos oboedientia purgat. Sanctae et monasticae consuetudinis ordo inconcusse servatur. Vivida mortificatio et regularis ibi districtio semper habetur. Quid de claustrum custodia vel taciturnitatis opus est censura describere, cum nec etiam preter alicuius rei necessitatem infra ipsum claustrum ausus est aliquis spatium? nec sine interrogatione¹ os ad loquendum audet ullo modo aperire? In vestium vero vilitate atque lectulorum extremitate nullo modo regulare patris Benedicti transgrediuntur preceptum.² Divinae quoque servitutis officia ita apud eos provide distinguuntur³ atque pia ex industria protelantur, ut nec longioris diei⁴ aliquod spatium a divino vacare possit officio. Ita enim semper in ecclesiasticis atteruntur officiis, ut vix claustrum et honesta locutione nisi signis potest alter alteri aliquid intimare.⁵ Quae quidem ita cauta et necessaria omnibus in locis facta deprehenduntur, ut nullius levitatis, nullius reprehensionis valeant macula denotari.⁶ De ciborum vero vel vestium equalitate, de pia infirmorum compassione atque omnium causarum congrua distributione⁷ scribere supersedeo, cum nec ipse abbas vel sospitate vicens vel infirmitate gravatus aliquam sibi cameram vel aliud quid precipuum consuetus est vindicare.

(13) O^b nobilis et Israelitica Christi familia, quae degenerem Egypti deserens servitutem et mare rubrum submersis hostibus incolomis pertransivit⁸ et superbam Hiericho Domini⁹ circumferens arcam devicit⁷, inopportuno quoque Nabuzardan⁸, intestinum scilicet hostem, ratione moderantiae stravit et petulantem Holofernum⁸ quasi nova Iudith funditus ingulavit! Nunc cunctis regibus superatis hostibus quasi quadam repromissionis terra⁹ utitur, de qua ad veram lacte et melle manantem¹⁰ operibus currere festinat.

Est quoque illius loci larga pauperum elemosina, hospitum et adventantium summa diligentia. Nullus enim pauper famelicus vel immunis inde recedit, nullus supervenientium insalutatus suscipitur vel inhonoratus¹ abire permittitur. Sed⁴ huius sanctae operationis fluvius ex illo fonte profluit, quem in sacro pectore abbatis Spiritus sancti gratia propinavit. Ex illo enim purissimo fonte hauriunt, quod sic abundanter² fluunt et in illius operis et exhortationis¹ bibliotheca legunt³, qualiter monastice vivant, qualiter divinae operationis ordinem custodiant. Est⁴ enim sua humilitate amabilis, moribus cunctis tractabilis et serena sui vultus proceritate omnibus notabilis. Quem Deus omnipotens ita suo timore¹ subditum et amore fervidum et virtutum floribus voluit esse conspicuum, ut illius ecclesiae pastorale sibi committeret officium.

a) ita c. b) novam lineam non inc. c. c) -h- superscr. c. d) Sed — Est (L. 32—36) in loco raso c. e) habundanter 40 corr. ab. c. f) -h- superscr. c. g) legunt, forlasse corr. ex leguntur, c. h) in litera -e vestigia radendi apparent (forlasse timore corr. timori) c.

opusculo 'de Hugonis abbatis miraculis', Marrier et Quercetanus (Duchesne), Bibliotheca Cluniacensis (Paris. 1614) p. 460 (Migne, Patr. Lat. 145, 857 sqq.), referuntur: qualiter beatus Hugo indiscretas eius (scil. Petri Damiani) reprehensioni congruo et sufficienti satisfecerit responso.

1) [Cf. Reg. Bened. c. 7, rec. E. Woelflin (Lipsiae 1895) p. 21, l. 127 sqq. Sed cf. etiam infra n. 3.] 2) [Cf. Reg. Bened. c. 22, 55.] 3) [Cf. Petri Damiani ep. VI, 5 ad monachos Cluniacenses, Migne, Patr. Lat. 144, 380: tanta praesertim in ecclesiasticis officiis protelatur instantia, ut in ipso cancri sive leonis aestu, cum longiores sunt dies, vix per totum diem

unius saltem vacaret horae dimidium, quo fratribus in claustrum licuisset miscere colloquium.] 4) [Cf. ib.: Hoc autem tam continui laboris exercitium ad hoc est, ut reor, solerti satis ac provida magisterii arte provisum, ut levium atque infirmorum fratrum fragilitatem preprimat et delinquendi propemodum occasionem tollat etc.] 5) [Cf. Reg. Bened. c. 34, 39, 55. Cf. etiam quae in Mirac. s. Hugonis abb. Cluniac. circa finem leguntur, Migne, P.L. 145, 859 sqq.] 6) Exod. 14, 15 sqq. 7) Iosue 6. 8) De quo v. 4. Reg. 25, 8 sqq.; Ierem. 39, 9 sq. et 52, 12 sqq. 9) [Cf. Hebr. 11, 9: in terra repromissionis.] 10) [Cf. Deut. 6, 3 et saepius.] 55

Dicerem etiam adhuc de extrariae et secularis rei huius^a loci^b abundantia^b, sine qua
 presens vita minime quempiam transire patitur. Quomodo cunctae lapideae officinae
 monastico dispositae sunt ordine; quomodo ecclesia maxima et arcuata plurimis munita
 altaribus, sanctorum reliquiis non modice condita^c, thesauro plurimo^d et diverso^e ditissima;
 quomodo claustrum ingens et ipsa sui pulchritudine^f ad inhabitandum se quasi monachos
 invitare videtur; quomodo sufficiens est dormitorium et pre continuo trium lucernarum
 lumine aliquid unquam nocivum in eo peragi quasi ab eo prohibetur; quomodo refecto-
 rium nulla superstitione depictum, sed sancta extremitate constructum largum reficiendis
 fratribus prebet consessum; quomodo per cunctas officinas, ubicumque aqua^g necessaria
 quaeritur, per occultos meatus statim mirabiliter sponte diffluit: haec et alia de predicto
 monasterio dicerem, sed quia Lemovicensem laborem huius descriptionis stilus exarare
 festinat, laboris intuitu talia scribere devitat.

De Lemovicensi labore^{h,i}.

14. In Lemovicensiⁱ namque civitate² celebre, devotissimum atque ditissimum in (14)
 honore sancti Martialis quoddam est monasterium, quod Cluniacensis abbas noviter ad-
 quisierat.³ Sed quia illius loci monachi sibi non obtemperabant, maxima in eo tunc
 temporis discordia versabatur. Huius namque acquisitionis intuitu et eiusdem abbatis
 odio, prout erant seculares, monachi a monasterio recedentes per eius cellulas hospitari
 ceperunt. Et monasterium hostiliter impugnabant et monachorum, quos ibi de Cluniaco
 posuerat, sanguinem sitiebant. Ad tantam quoque vesanae mentis audaciam monachi
 ipsi proruperant, ut burgum, in quo monasterium positum est, concremarent et cuncta, 1060.
 quae circa monasterium fuerant, ignibus devastarent.⁴ Et nisi Romana auctoritas inter-
 veniret et ex apostolica sede reverenda sibi persona succurreret, videbatur locus pessum-
 dari^k et maximum preiudicium monasterium pati.

15. Quid super hoc negotio abbas faceret, ignorabat; quo se verteret, nesciebat. 1063.
 Huius itineris pondus nobis suggerere verecundans timebat, causam perfici aliter posse mi-
 nime sperabat. Tandem erupit in vocem, quod scatebat in mente, et, quo ille doluerat,
 ut medicaretur, oravit. Hoc ipse abbas rogabat, hoc tota congregatio precibus flagitabat.
 Tunc noster Ostiensis¹ episcopus hunc sibi laborem superinponere paululum hesitavit et (15)
 vix posse perficere credidit. Sed quia pro salute eius monasterii venerat, cicius adquevit
 et in suis menbris^m circumquaque positis sibi auxiliari disposuit. Sed ante ipsius pro-
 fectionis initium cunctis cum fratribus in capitulo residens peracto sermoneⁿ totus in
 terra prosternitur et, ut sibi auxiliarentur, multis requisivit precibus; girovagum, sarra-
 baitam et, ut consueverat, se miserum monachum clamitabat. Inter haec tanta sibi caelitus
 lacrimarum tribuitur copia, quod omnes a fundo cordis longa traxere suspiria⁵ et unus-
 quisque sibimet displicens sic proclamabat: 'O bone Iesu, si homo iste, quem ultra homines
 credimus, sic ubertim lacrimans timet, quid nos faciemus aridi et ad eius comparisonem
 virtutis alieni?' Nam sicut abbas me adstante postmodum retulit, multum istae lacri-
 mae omnibus profuerunt, audientium melioraverunt animos et mentes prospectantium
 solidaverunt. Tunc abbas communi fratrum consilio statuit, ut abhinc pro eius amore
 semper unus pauper pasceretur et vestiretur et unus semper pro eo psalmus in com-
 muni cantaretur; et denuntiatio sibi eius obitu semper in suo anniversario sollempnem
 in conventu missam celebrare, festivam corporum refectionem fratribus preparare et,

a) huius loci *eadem manu superscr. c.* b) habundantia *corr. ab. c.* c) condita *c.* d) plurimo in loco *raso c.*
 e) -o *e corr. c.* f) -h- *superscr. a.* g) aqua *eadem manu superscr. c.* h) De Lem. lab. *minio c.* i) lemovicense
 corr. -i *c.* k) pessumdari *c.* l) hostiensis, h- *del. et eras. c.* m) ita *c.* n) alterum -e *e corr. (fortasse ex o) c.;*
 sequi. se *expunctum c.*

1) Cf. quae Mabillon, Ann. ord. s. Benedicti IV (Lucas 1739), 594 ad a. 1063. sub nr. 85 ex anonymi Lemo-
 vicensis narratione de his rebus narrat. 2) Hodie
 'Limoges'. 3) Vide cartam Ademari vicecomitis
 a. 1062. datam in Gallia Christiana nova II (1720) App.
 179 nr. 24. 4) Cf. Ann. Lemovic. MG. SS. II, 252;

1060. 11. Kal. Maii iterum monasterium sancti Mar-
 tialis igne crematum est in feria 6. et castrum intus
 et foris. 5) [Cf. ex. gr. Ovid. Met. II, 753: *penitus*
traxit suspiria; X, 402sq.: *suspiria duxit ab imo*
Pectoris.]

1063. quicquid^a a mensa remanserit, pro eius animae salute pauperibus statuit erogare¹. Sic omnium fratrum societate muniti et pacis osculo^b confirmati ad sanctum devenimus Martialem. Interea nostri adventus rumor monachorum, qui monasterium infestabant, corda concusserat et eos circumquaque per diverticula fecerat latitare. Sed mox ut venimus, illis litterae destinantur, quatenus Romanae sedis legato se representarent et allegationem huius negotii, si iustam sperarent, sine alicuius contrarietatis suspicione iustitiae ratione defenderent; alioquin sub imperio abbatis deinceps viverent. Sed quia pristinae factionis vernis eorum viscera corrodebat et Cluniacensem ordinem omnino suscipere rennuebant, ad denuntiati rationem venire spreverunt, illum sibi preesse abbatem penitus^c interdixerunt. Tunc illius^d civitatis episcopo^e comiteque^f consulto ad huius diffinitionis calculum res ista protrahitur. In huius namque episcopatus ecclesia, quam devota frequentia populorum repleverat, illorum contumacem absentiam^g coram omnibus presul iste narraverat, qualiter apostolicae sedis legato reverentiam et abbati debitam oboedientiam recusabant. Tunc apostolica auctoritate populo collaudante precepit, ut, nisi illa hostilis audacia a monasterii et monachorum lesione cessaret, excommunicationi procul dubio subiacerent. Super hoc vero, quod abbati oboedire nolebant, diffinitivam distulit proferre sententiam. Isto igitur negotio taliter diffinito et monasterio in tranquillitate iam posito, ne a divinae servitutis officio pars nostri itineris aliqua vacaret, redeundo venimus Silvanicum^{h,i}.

De consecratione ecclesiae et sancti Odilonis corpore commutato^g.

- (16) 16. Silvanicus^h nempe mercationum frequentia dives et locus est famosissimus, 20 sanctorum vero corporibus valde devotissimus. Quoddam namque in eo constructum est monasterium, in quo beatorum Christi confessorum, Maioli⁵ scilicet et Odilonis⁸, corpora conquiescunt. Quod quidem monasterium episcopali adhuc benedictione minime ad plenum confirmatum fuerat. Interim sinodalis terminus imminabat. Tunc multis intervenientibus episcopis et innumerabili populorum frequentia magna cum veneratione ecclesia consecrata 25 et beati Odilonis corpore commutato et altari suo nomini consignato Cabilonensis ecclesiae presul⁷ summa cum devotione nos honorifice suscepit.

De congregata synodo¹.

- (17) 17. Interea synodus congregatur⁸, vocati presules adsunt, non modica turba hominum devote festinat. Matisconensis quoque episcopus non dubius aut segnis occurrit^h. 30 In sua namque prudentia — est enim litteris et sermone potens — et quorundam episcoporum quasi conspiratione confisus huius causae amicabilem transactionem¹ respuens ad sinodalem conflictum quasi triumphaturus fervidus bellator occurrit. Pene enim omnes episcopi, qui tunc aderant^m, preter archiepiscopum Bisuntinum⁹, venerabilem scilicet et eloquentissimum virum, Cluniacensi monasterio invidebant eiusque causas, quantum caute 35 poterant, conculcabant et, ut huius negotii magis infortunium quam triumphumⁿ abbas incurreret, occultis^o machinationibus fabricabant. Nam unusquisque causam suam in iudicio agi credebat, cum coepiscopi negotium Romana discussio ventilabat, quia, si abbati huius rei victoria proveniret, quilibet episcoporum sibi amplius resistere non auderet. Huius igitur cautelae studio constipati, illum adjuvaturi, ut obsisteret, incitabant. Sed 40 noster Romanus belligerator horum machinatione et non parvipendenda conspiratione predoctus sic postmodum huius causae peroravit negotium, ut, quos ille occultos iam tenebat adiutores, apertos postmodum suae causae habuit contradictores. Nam in Cabi-

a) quicquid alio atram. corr. -d c. b) osculo, -b. del., c. c) penitus a. d) sequi iterum illius, erasum, c. e) abscentiam c. f) silvanici c. g) De consecr. — commutato minio c. h) Silvanicus a. i) De congr. sin. 46 minio c. k) occurrit c. l) praecedunt 2 fere litterae erasae c. m) adherant, -b. del., c. n) triumphus corr. -ti c. o) primum -o. superscr. c.

1) Cf. epist. Petri Damiani VI, 2. 4.

3) Ademarus viccomes Lemovicensis.

5) Quartus abbas Cluniacensis [i. qui a. 994. die 11. m. Maii Silvanici obiit; cf. E. Sackur, 'Die Cluniacenser' I, 251].

8) Quintus abbas Clunia-

2) Iterius.

4) Hodie

censis, cuius vitam ipse Petrus Damiani paulo post rogatu Hugonis abbatis exposuit. [Odilo item Silvanici mortuus est, a. 1048, die 31. m. Dec.; Sackur II, 297sq. 50 343. 380.]

7) Achardus.

8) [Evinvero apud Cabilonensem civitatem ... synodum congregavit Rel. Clun.]

9) Hugo I.

lonensi ecclesia cuncto residente concilio, postquam, ut Romanae sinodi consuetudo deposcit, 1063. predicationis verbum finivit, tale rethoricae locutionis exorsus est prohemia, quod intentos simul et benivolos faceret auditores¹.

Rhetoricae locutionis prohemia^a.

18. 'Ad vestrae', inquit, 'fraternitatis auxilium Romana nos delegavit auctoritas et (18) quasi ad karissimos fratres nostra communis mater destinavit ecclesia. Vestra namque sibi debita sancta fidelitate confisa, quam etiam in nonnullis suis negotiis experta est profuisse, quicquid^b in istis partibus iniuriae patitur, vestra nos adiuvante providentia, sibi ut emendetur, exoptat². Per nos siquidem coram vestra sanctitate Romana lamentatur ecclesia, quod multorum hominum insolentia multas inter vos cotidie patitur contumelias. Veruntamen inter cetera, quae sibi evenisse considerat, unum quid novum et insperatum eam non modicum perturbavit³. Cum enim huius sinistri rumoris fama totius Romani concilii noviter percelleret auditus, omnes pariter in maerorem simul et admirationem conversi sunt. Cumque diu protracta deliberatione, quem, qualem et quantum pro tantae rei presumptione destinari deberet, nos demum mittere decreverunt. In hoc namque, quantum super hoc Romana dolet ecclesia, fratres mei, perpendite, quia non subdiaconum, non diaconum, non cardinalium quemlibet mittere procuravit.'

19. Tunc episcopi omnes ex premissa verborum dulcedine valde benivoli et ex (19) causae exaggeratione non parum intenti expectabant, ut iam causa illa exponeretur, pro qua tantus et talis homo a Lateranensi curia devenisset. Mox autem ut suis verbis illorum benivolam audientiam adesse conspexit, sic coepit enarrare propositum: 'Cluniacense monasterium Romanae ecclesiae esse subditum nullus vestrum, fratres, ignorat et⁴, quod⁵ nulli⁶ aliae personae preter Romanum pontificem in eodem monasterio ius aliquod pertinet, nullus addubitatur. Quod quidem supra omnia sibi pertinentia diligit monasteria, multis quoque apostolicae sedis privilegiis constat esse munitum. Quae omnia dominus Matisconensis episcopus parvipendens illud subiugare suaeque ditioni submittere quasi temerarius studeat invasor.'

Tunc^d ille⁴, quia⁵ iam suae nequitiae caput atritum^f et mentis rigorem iam pene sensit emortuum, coram cuncto concilio causam narraturus adsurgit. Mox ex utraque 20 parte causa exponitur et utriusque partis allegatio ventilatur. Romanae^g ecclesiae lecta sunt Rel. Clun. privilegia, contra quae episcopus egisse accusatur. Causa defenditur, culpa inponitur, controversia meritis partium examinatur. Tandem post multas contentiones, post utriusque partis varias obiectiones, quia episcopus contra Romana privilegia se non egisse purgare non poterat, ad huius decisionis calculum⁶ res ista perducitur. Interrogantur⁷ episcopi, si apostolicae sedis rata decernerent privilegia et in suo tenore, quae lecta sunt, sine lesione durantia. Omnes rata et inconcussa manere diffinitiva sententia⁸ decreverunt. Tunc ipse Matisconensis⁹ episcopus cum quinque⁹ eiusdem ecclesiae clericis propria manu iuravit, quia, quod contra monasterium se egisse recolebat, neque ad iniuriam apostolicae sedis neque ipsius papae fecerat neque adhuc privilegiorum tenorem ad liquidum noverat. Tali modo¹⁰ inter dominum episcopum et abbatem huius causae negotium constat esse

40 s) Rhet. loc. proh. minio c. b) quicquid corr. -d c. c) nulliq corr. et q nulli c. d) novam lineam non inc. c.
e) quia superscr. c. f) atritum c. g) ita hic c.

1) [Cic. De inventione I, 15, 20: *Exordium est oratio animi auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem; quod eveniet, si cum benevolam, attentum, docilem confecerit . . . . .* Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium et insinuationem. Principium est oratio perspicue et protinus conficiens auditorem benevolam aut docilem aut attentum . . . . .; cf. ib. 21-23.] 2) [Haec secundum praecpta Ciceronis, De inv. I, 15, 22, composita sunt: *Ab auditorum persona benevolentia captabitur, . . . si, de iis quam honesta existimatio quantaeque eorum iudicii et auctoritatis expectatio sit, ostendetur.*]

3) [Ad haec cf. praecceptum Ciceronis ib. 23: *Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quae dicturi*

erimus, magna, nova, incredibilia esse etc.] 4) [Sc.

Matisconensis episcopus.] 5) Quae sequuntur, ex relatione Cluniacensi (Opp. P. Damiani ed. Caietan. III, 1642, 398; Migne, P. L. 145, 860sq.) deprompta sunt.

6) [Cl. Rel. Clun.: *causamque . . . optimo iudicialis calculi fine conclusit.*] 7) Secundum Rel. Cluniac.

episcopi statim, postquam privilegia lecta sunt, ea rata decreverunt et deinde tantum Matisconensis praesul se contra ea egisse convictus est; quod melius convenit.

8) [communis iudicio Rel. Clun.] 9) Quatuor secundum Rel. Clun., quae tamen pergit: *Duo autem de septenario numero, qui ad iurandum a sancto concilio praefixus fuerat, non petente Matisconensi, sed*

donante domino Ostiensi episcopo remanserunt.]

1063. sopitum et plenae diffinitioni traditum. Pacis inter eos foedera collocantur, simultatis iurgia
Re. Cūn. propellantur.

In eadem quoque synodo quaedam sunt ecclesiastica censura correctae, quaedam canonice sanctionis vigore statuta¹, et dum pro unius causae intuitu synodus congregata fuisse decernitur, multis postmodum causis constat fuisse proficua.

De reversione^a.

20. Interea redeundi amor occurrit, repelendi itineris labor incumbit. Licentia petitur, sed licentia protelatur². Ipse enim abbas cum suis tractare coepit, quomodo tanti labor itineris alicuius muneris compensatione levigaretur. Sciebat enim hunc hominem pecuniam non amare, munera spernere, solius pietatis intuitu tantum sumpsisse laborem. Talia igitur decrevit offerre munera, quae non ipsi, sed per eum Deo transmitteret, ut, dum sibi nollet, Deo saltem tribueret. Capellam enim argenteam deauratam cum sacris vasis et vestibus, palliis et utensilibus obtulit. 'Accipe', inquit, 'magister, istas sacras vestes et sancta vasa, quae Deo omnipotenti tribuimus et divino ritui mancipanda per te tuis sanctis locis transmittimus'. Tunc in prima fronte receptionis quasi palliata locutione³ deceptus munera per se Deo tradita non est aspernatus. Interim dies transit; peractis necessariis membra quieti dedimus. Interea diversarum cogitationum conflictus animum rapuere illius. Cogitabat, ne sub huius receptionis specie vitium aliquod latitaret, ne, quod pro futurae mercedis intuitu laboraverat, terreno munere deperiret et fructus, quos maturos manducare debuerat, obstupescens dentibus acerbo ipse consumeret⁴. Cogitabat, quia 'beatius est dare quam accipere' et beatus, qui subtrahit 'manus suas ab omni munere'. Haec et alia sancto mentis examine trutinans compensabat. Mane autem facto me primum adesse precepit. Tunc sibi dilecti Baruntii⁵ memoriam, prout sepius consueverat, coepit habere. 'O', inquit, 'si ille karissimus frater noster adesset Baruntius⁶, salutiferi⁷ consilii nobis propinasset poculum. Numquam enim mihi, ut acciperem, persuasit, immo ut terrena spernerem, semper suggessit. Munera ista, quae tali velamento nobis deferuntur, non esse accipienda recogito. Iustitiam enim Dei occasione qualibet vendere timeo, terrenarum rerum negotiator⁸ esse non debeo. Quid tibi super hoc videatur, edicito.' Postquam vero huius mihi consilii ausum tribuit, non solum, quia iam volueram, laudavi, sed, ut faceret, multis precibus postulavi et, quod pauperem Christum pauperes sequi debemus, sanctis eius auribus inculcavi. De quo quidem consilio suae paternitatis amor in me nasci vel potius, ut puto, cepit augeri, quamquam hactenus nec ad mei vel alicuius notitiam amor ipse pervenerit. Quasi enim quodam gelu adhuc in gemma restrictus nec ad fructuum maturitatem nec ad floris teneritudinem nec etiam ad frondium viriditatem erupit. Tandem ne aeternae retributionis fructus aliquo nobis munere deperiret et temporalis oblatio premium aeternum consumeret, rennuente et contradicente abbate predicta munera sibi dimisimus et huiusmodi pondere nos onerare penitus rennuimus nihilque ab eo preter nobis necessaria, et quae itineris prolixitas requirebat, nos accepisse⁹ recole. Sic officii salutationis ex utraque parte exhibitis levigati et alacres ad dilecti Fontis solitudinem rediimus Avellani¹⁰.

^a) Eadem manu sequi. in c.: Dextrum latus Scilla, levum implicata Caribdis tenet⁶.
Habitatio solitudinis fecit mihi cognoscere, quod⁷ esse nequeo, sed non fecit me esse, quod esse volo.

a) De rev. minio c. b) B. c. c) salutiferi c. d) negator corr. negotiator c. e) accepisse c. f) qd (= quid) c.

1) [Cf. Rel. Clun. paulo ante: nonnulla . . . canonicae sanctionis vigore correxit, quaeque potuit, iuxta ecclesiasticae disciplinae regulam servanda constitui causamque Cluniacensis monasterii etc.] 2) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 5, Migne, P. L. 144, 378: promissum mihi est, quod in kalendis Augusti forem regressus ad propria, sed profligato postmodum trimestri fere curriculo, et quanta potui celeritate cucurri, et tamen viz quinto ante kalendas Novembris die Fontis Avellani, unde processeram, cacumen ascendi.] 3) [Ieron. 31, 29: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt; 30: Sed unusquisque in iniquitate sua morietur; omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obstupescens dentes eius; Ezech. 18, 2.] 4) Cf. Petri Damiani disputat. de variis apparitionibus op. 34 annexam (cap. I, Opp. ed. Caietan. III, 1642, 262; Migne, P. L. 145, 584sq.). 5) Die 28. m. Oct. a. 1068. 6) Petrus Fontem Avellanum se pervenisse dicit in 5. epist. libri VI. 6) [Verg. Aen. III, 420sq.: Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis Obsidet.]

VITA SANCTI ARIALDI AVCTORE ANDREA ABBATE STRVMENSI.

EDIDIT F. BAETHGEN.

⁵ *De Arialdo, Patarenorum primo duce, quamvis multa a scriptoribus Mediolanensibus, scilicet ab Arnulfo et Landulfo, memoriae tradita sint, Vitam eius primam, quae conscripta est, deperditam esse nemo est, qui non doleat. Talis enim operis auctor fuisse presbyter Syrus cum socio Herimberto narratur in epistola quadam Vitae quam habemus antiquissimae subiuncta (infra post Vitam edita), eademque ex Vita discimus prae ceteris sine dubio hunc Syrum¹ Arialdo familiarem fuisse, cum Mediolano expulsus hunc solum sibi comitem sanctus elegerit (cf. infra p. 1066). Neque tamen huius Vitae quicquam superest aliud neque eius mentio fit in praefatione Vitae iam laudatae, ubi se prorsus nihil dixisse, nisi quod viris certis narrantibus didicerim, a Marchione videlicet, ipsius germano fideli, vel a Bonovisino, eiusdem fidissimo famulo . . . , immo de quibus tot existere possunt testes, quot illo in loco cum etate perfecta sanoque*
¹⁵ *sensu sunt homines, auctor ipse asserit (infra p. 1049sq.), quamvis in epistola illa dicat se Syri opere usum esse. Quod autem huius Syri epistola quaedam Vitae eidem adnexa est (infra p. 1073sq.), dubitandum nobis videtur, utrum re vera a Syro sit scripta an ab auctore Vitae conficta, ut opus suum certis augetur factis, quae antea aut non noverat aut, quae Vitae insereret, idonea non putaverat. Sane quodammodo sermo illius epistolae cum dicendi genere in Vita ipsa ad-*
²⁰ *hibito congruit² necnon mirari oportet in brevi epistola duos, qui etiam in Vita laudantur, sacrae scripturae locos afferri³. Quae cum ita sint, quanti faciendum sit, quod de Vita a Syro presbytero scripta loco supra citato refertur, difficile est diiudicandum. Alteri igitur Vitae, compluribus iam laudatae conscriptaeque ab Andrea, postea abbate Strumensi, operam dare satis sit.*

Ad huius Andreae vitam illustrandam, quae reperiri poterant, patres Bollandiani con-
²⁵ *gesserunt in Actis Sanctorum Mart. t. II, 48sq.; neque vero nulla pro certo constant. Patria eius itinere quinque dierum a Vallumbrosa semota fuisse in Syri illa epistola Vitae adnexa refertur; quod Parmae Andream natum esse posteriores ordinis Vallumbrosani scriptores contendunt⁴, certis non nituntur argumentis. Accuratius definiri non potest, quo tempore Mediolanum venerit aut Arialdo se applicaverit. Nam eadem Syri epistola docente scimus Arialdi primordia*
³⁰ *eum non vidisse atque ex eo, quod c. 8 dicit se gladium, quo usus clericus quidam Landulfum occidere conatus esset, saepe postea conspexisse dubitatque eodem loco, rectumne rei gestae ordinem tenent, quamvis vera se dicere sciat, conicias huic casui eum non interfuisse. Neque tamen, quin aliquandiu vitae communis ab Arialdo sociisque actae consors fuerit, dubitari licet; quae enim c. 18 de sancti sociorumque eius moribus narrat, ipsius ex scientia emanasse apparet.*

¹ Cuius etiam fit mentio in Landulfi de S. Paulo p. 1073 et 1074: quia sunt . . . edificationi utilia; Historia Mediolanensi c. 3, SS. XX, 22. 2) Cf. quomodo et quotiens verba enim, nam vel namque utroque loco collocata sint; deinde v. in praefatione: quia in hoc plura sunt . . . edificationi utilia; in epistola p. 1058 et p. 1073: in exordio suae predicationis. 3) Cf. infra p. 1074 n. 2 et 3. 4) Cf. Ireneo Aëto, 'Memorie degli scrittori e letterati Parmigiani' I (1789), 48 sq.

Praesens porro affuit in Herlembaldi castello, ubi Arialduus captus est (cf. c. 21: hec me presente dicta sunt), plurimosque sequentes excepta sancti morte eventus ipse vidit. Deinde post sollemnem martyris sepulturam a. 1067. Maii 27. factam Mediolanum reliquit Vallumbrosanumque monasterium petiit; neque vero, cum Iohannem Gualbertum ipsum sibi notum fuisse nullo loco eiusdem sancti Vitae a se conscriptae dicat, haec ante illius mortem (a. 1073. Iul. 10.) evenisse verisimile est. Attamen sub primo Iohannis successore, Rodulfo (1073. Iul. — 1076. Nov. 22.) Vallumbrosae monachus fuit et ab eo ad Arialdi vitam componendam incitatus est; quem librum decimo post martyris passionem anno, quo etiam Herlembaldus passus est, id est a. 1075. scriptum esse auctor c. 26. ipse dicit, nisi quod epistolae operi subiunctae post Rudolphi demum mortem additae sunt. Sub secundo deinde Iohannis Gualberti successore abbatiam s. Fidelis de Strumis diocesis Aretinae, Vallumbrosanorum ordini noviter commissam¹, nactus est; cuius abbas primum a. 1085², ultimum a. 1100. Iun. 8.³ occurrit. Intra hoc spatium, scilicet anno, sicut infra in praefatione illius operis docelimus, circiter 1092, alterum librum, id est s. Iohannis Gualberti Vitam, confecit. Quo anno mortuus sit, non traditur; cum autem a. 1106. (1107?) m. Ian. Angelus quidam abbas monasterii Strumensis fuisse inveniat⁴ diesque mortis Andreae decimus Martii in martyrologiis laudetur⁵, eum, si non prius, certe d. 10. Mart. a. 1106. mortuum esse apparet.

Pretiosissimum opus Arialdi Vitae esse uberemque fructum praebere turbata illa tempora indagantibus iam satis constat. Sermo quidem incultus est multisque mendis scatet. Inprimis auctor semper fere in grammatica locorum significatione peccat ablativum pro accusativo et vice versa ponens necnon formis verborum passivis sive deponentibus ubitur pro activis, sicut perventus sum (p. 1067) et decantatus est (p. 1068); anacolutha saepe nimis negligenter admittit, atque etiam nominativi absoluti interdum occurrunt. Denique observavisse mihi videor genus dicendi pendere quodammodo a latinitate regulae s. Benedicti auctori nostro notissimae ac saepe ab eo citatae. Sed quo magis abhorret stilus a severiore linguae Latinae usu, eo dignior laude quadam auctor est, quia vivam dilucidamque imaginem Arialdi Patavenorumque elaboravit eamque multis singularium rerum narrationibus, alio loco memoriae non traditarum, exornavit. Neque enim dubitandum est, quin Andreae plerumque fidem habere liceat; convenire cum eo ubique fere Arnulfum contrariae parti faventem iam praedicavit W. Wattenbach SS. VIII, 3, etiamsi illud certe animadvertimus auctorem nostrum nonnulla sibi non placentia, velut synodum Fontaneti habitam atque Arialdi excommunicationem ibi factam, silentio praeterire. Quod denique in miraculis audiendis narrandisque nimis credulus fuit, aetati potius quam homini attribues.

De codicibus Vitae Arialdi (= BHL. nr. 673) manuscriptis post R. Davidsohn 'Forschungen' I, 69 diligenter docteq. egit C. Pellegrini in 'Archivio storico Lombardo' tom. XXVII (III. ser. XIV), 1900, p. 215sq. Unus est, qui maioris sit momenti ideoque adhibendus nostrae editioni, scilicet Cod. bibl. Alexandrinae Romanae nr. 25b (alias I. i. 5; cf. Poncet, Catal. cod. hagiograph. lat. bibliothecarum Rom., Brux. 1909, p. 131). Folia 40—57, in quibus Vita nostra exstat, una manu saec. XI. ex. aut XII. in. exarata sunt (= c.). Non multum igitur codex ab eo tempore distat, quo opus ipsum conscriptum est, nec tamen habemus, cur auctoris autographum esse (Pellegrini l. c. p. 216) eum arbitremur; immo contrarium indicare videntur correctiones quaedam in fol. 48^r manu alia, scilicet correctoris prout videtur, praescriptae manue scriptoris, qui codicem exaraverat, repetitae⁶. Praeterea diversae manus ab XII. usque ad XVI. saeculum textum correxerunt, rudem plerumque auctoris latinitatem modumque scribendi (e. gr. idem pro isdem, Guido pro Wido) emendantes; neque vero singulae semper satis discerni possunt. In margine manus saec. XII. exeuntis, monachi ut videtur Vallumbrosani, nonnullas adnotationes 43 subiunxit.

Restat denique, ut de mutilatione quadam codicis nostri disseramus. Primum enim deest secundi quaternionis folium maximeque dolendum est ad hanc lacunam supplendam alterum eiusdem Vitae codicem nihil afferre. Codex enim miscellaneus bibl. Alexandrinae Romanae

1) Cf. Vitam s. Iohannis Gualberti c. 88; de abbatia Kehr, Italia pontificia III, 169sq.; G. Domenici in 'Rivista storica benedettina' X (1915), 72 sq. 2) Cf. Fedele Soldani, 'Lettera quarta sopra il monacato e la parentela di S. Gregorio VII.' (Firenze 1749) p. 56. 3) Cf. Rena-Camici, 'Serie de' duchi e marchesi di Toscana' no V, 2 (Firenze 1779) p. 68. 4) Davidsohn, 'Forschungen zur älteren Geschichte von Florenz' I, 69. 5) Affo l. c. p. 58. 6) Infra p. 1062 n. c.; cf. fol. 47^v infra p. 1060 n. m.

nr. 89 (cf. Poncellet l. c. p. 135) atque alter eiusdem bibliothecae nr. 99 (Poncellet p. 188) et ipse miscellaneus fol. 694—700 bis et fol. 97—112 nihil aliud continent nisi prior ille priorem, alter posteriorem partem unius apographi, saec. XVII. e codice supra descripto, tunc temporis iam mutilato, facti; itaque nullius eos ad nostram editionem parandam esse momenti accurate cognovit b. m. socius noster Gerhardus Schwartz, qui anno 1912. Romae codices inspezit. Optime igitur accidit, quod aliquanto tempore post anonymus quidam Andreae opere usus novam Arianaldi Vitam conscripsit. Quam vitam saeculo XII. aut priori saeculi XIII. dimidio recte attribuit Pellegrini l. c. p. 223 sq.¹; nam terminam, post quem scripta est, translatio corporis Arianaldi a. 1099. aut 1100. ad ecclesiam s. Dionysii facta, in hac Vita anonyma iam narrata, ostendit, terminus autem ante quem ex eo apparet, quod in libro notitiae sanctorum Mediolani, a. circiter 1260. a Guiffredo de Bussero compilato², sub numero 46. libri cuiusdam optimi et magni de vita et passione Arianaldi, Liudprandi Herlembaldique mentio fit; atque cum in notitia illa sanctus Arianaldus descendere dicatur de familia de Carimate, quod nomen in Andreae Vita minime, contra in anonyma Vita invenitur, dubium non est, quin anonymam Vitam, coniunctam sicut etiam nunc plerisque in codicibus cum Landulphi de s. Paulo Historia Mediolanensi, Guiffredus ille ante oculos iam habuerit.

Haec igitur altera Vita (= BHL. nr. 677)³, quamquam ad Arianaldi vitam cognoscendam perparva ipsa affert, hanc tamen utilitatem praebet, quod ex illa lacunam superius notatam supplere verè non debemus. Adeo enim anonymus, quantum cognosci potest, Andream secutus est, ut opus illius cum repetisse diceret, nisi nonnullas res aliunde desumptas addidisset. Ex codicibus huius Vitae, laudatis a Pellegrini p. 224 sq., unum adhibere satis putavimus, scilicet Cod. Mediol. Ambros. H. 89 inf., membr., saec. XIV. ex. aut XV. in., ubi exstat Vita fol. 94^v—100^r; inspezit eum v. cl. H. Bresslau necnon phototypo usi sumus (= c').

Editionem Vitarum Arianaldi primam instituit I. P. Puricelli, De ss. martyribus Arianaldo Aleiato et Herlembaldo Cotta libri 4 (Mediolani 1657) p. 73—124 (Vita auctore Andrea) et 132—157 (Vita anonyma). Unde priorem Vitam, editam a Puricelli secundum fidem apographi codicis supra descripti (cf. Pellegrini l. c. p. 221), repeterunt patres Bollandiani in Actis Sanctorum 27. Iun. V, 281—303 (3. ed. t. VII, 252—272) et I. P. Migne, Patrologia Latina CXLIII. col. 1437—1486.

Nostrum in usum codicem Alex. Rom. 25b (= c.) exscripsit H. Bresslau, ipse iterum contulit; deinde phototypum nobis praesto erat, quod v. d. Th. Zwölfer contulit. In textu constituendo auctoris modum dictandi scribendique ubique reddere studuimus; itaque correctiones, nisi quae scriptori aut correctori debere videbantur, in apparatu posuimus. In modo scribendi id unum mutavimus, ut exceptis primae declinationis terminationibus semper e pro e aut ae poneremus. Capitula secundum distinctiones in codice factas signavimus, numeros addentes, atque editionis Bollandianae numeros uncis rotundis inclusos in margine addidimus.

F. Baethgen.

INCIPIT PROLOGVS IN PASSIONEM SANCTI MARTIRIS ARIALDI
MEDIOLANENSIS.

Precepsi, venerande pater Rodulfe^a*, ut beati martyris Arianaldi passionem describerem, (1)
quod licet facere conatus sim — in veritate, non pro humilitate sola, ut plerique sapientes solent, loquor —, quicquid^b in ea est, quod conveniens sit, etiam in ipsa verborum compositione^c, non meae sapientiae, quae sic est parva, ut pene sit nulla, sed soli Dei gratiae meritisque ipsius atque tuae orationi tribuo. In qua sciat, eam quicumque legerit, me prorsus nichil dixisse, nisi quod viris certis narrantibus didicerim: a Marchione videlicet, ipsius germano fideli, vel a Bonovisino, eiusdem fidissimo famulo, qui ei a cunabulis est famulatus fideliter, immo de quibus tot existere possunt testes, quot illo in loco cum etate

* In marg. manu secunda c.: Iste Rodulfus fuit secundus abbas Vallumbrosi^d et discipulus sancti Iohannis Gualberti.

a) o in loco raso (fortasse Redulfo scriptum fuerat) c. b) quicquid c. c) ne superser. eadem manu c.

1) Cf. etiam Pich, 'Die Pataria in Mailand' (Sondershausen 1872) p. 10 n. 2. 2) Cf. Kehr, Italia pont. VI, (Bruxellis 1911) p. 32. 3) Cf. etiam Bibl. hag. Lat. Boll. Suppl. ed. 2 (1078. Iul. — 1076. Nov. 22.

(2) perfecta sanoque sensu sunt homines. Verum per totum hunc libellum meum nomen celetur, quia talis sum, ut magis conveniat nesciri quam sciri, cui iure congruit illud Isaiae: 'Claude', inquit, 'ostium tuum et absconde te post illud^a, donec transeat ira Domini¹'. Tuum vero nomen in eius fronte habeatur, quoniam, velis, nolis, super candelabrum, ut omnibus luceas, te posuit Christus², quatinus is, qui scripsit, si ignoratur, ad quem scriptus est, non ignoretur. Porro quia in hoc plura sunt in verbis et factis edificationi utilia, duodecim monasteriis³, quibus te supernus iudex preposuit, oro ut ad legendum tribuas, quatinus dum audierint, in defensione veritatis quid ali nostro in tempore dixerint et perpersi sunt, accendantur et ipsi, ut talia dicant et, si necesse fuerit, pro eadem veritate similia patiantur.

EXPLICIT PROLOGVS. INCIPIT VITA ET PASSIO EIVSDEM.

(3) 1. Licet iam sic senex sit mundus, ut iam iamque vicinus eius cernatur occasus, tamen quia^b ab universis mortalibus ignoratur, quando finiatur, libet novorum^c constantiam sanctorum supparem antiquorum^d sevitiamque perfidorum, qui eos usque ad necem nostris temporibus, immoque nostris sub oculis persecuti sunt, scriptis tradere atque posteris ad eorum edificationem intimare.

(4) 2. Igitur^{**} in Cutiaco³ quodam vico inter Mediolanum Cumumque sito, miliario XX distante a maiore^{***}, quinto vero a minore^{****}, ut in vulgari fertur opinione, Bezo quidam cum Beza sua uxore extitit, nobiles utrique natione^e, sed nobiliores^e probitate. In quorum profecto laude parumper immorari et sanctorum gestis quam plurimis instruimur²⁰ et cuncti scimus liberio rem fore laudem celsi edifici, si ipsius certitudo habeatur manifesta²¹. firmi fundamenti. Hui² namque causam reproborum, quae est rapacitas, tam exosam habebant, ut, inter cetera eorum bona cum^e in servis equisque nimis habundarent, nullus quippe erat auidax ex ipsis servis, qui manipulum quidem vi furtimve^h alienae segetis raptum deferre auderet eisdem coram equis. Porro superbiam, quae est causa diaboli²⁵, ita execrabantur², ut, cum libere modis omnibus suis vicinis imminerent atque a nemine eorum, si nollent, constringi possent, ceu essent ex illorum minimis, sic se ultro subdebant ipsorum omni iustae conventioni. Verum quoniam unicuique parum est non agere prava^k, nisi in bonis operibus exercitationem ponat, pauperum infirmorumque necessitati sic intendebant, ut ex vicinis nemo infirmitate oppressus in strato iaceret, qui a Beza³⁰ memoria digna non visitaretur, et suis si egeret, huius substantiis non aleretur. Preterea in ceterorum orfanorum egenorumque beneficiis, quae illis sedule impendebat, Deo et hominibus eius vita sic erat grata, ut ipsi pauperes invicem conferrent dicentes: 'Si haec obierit, profecto nobis vivere non expedit³'.

3. Hoc¹ quippe exercitium sanctae actualis vitae per multorum curricula annorum in³⁵ venerabilis Bezae natorumque eius desudatione, viro ipsius iam defuncto, egomet vidi

¹⁾ In marg. manu secunda c.: Vallumbrosanus ordo tunc non habebat plura monasteria.

²⁾ In marg. manu secunda c.: Iste sanctus temporibus fuit beati Iohannis abbas Vallumbrosani et pugnam cum Nicholaytis habuit et simoniacis, in tantum ut martirium meruerit. Caius discipulus Andreas monachus effectus est in monasterio predicto.

³⁾ Superscr. manu secunda c.: id est a Mediolano.

⁴⁾ Superscr. manu secunda c.: id est a Cumo, quae urbs est.

a) d superscr. eadem manu c. l) quia superscr. eadem manu c. c) novorum superscr. eadem manu c. d) corr. antiquis manu posteriore c. e) li bis scriptum, prius erasum c. f) corr. li manu posteriore c. g) cum superscr. eadem manu c. h) -ve in loco raso c. i) primum a in loco raso c. k) -ra- in loco raso c. l) -oc in loco raso c. 45

1) Isai. 26, 6: Claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio.

2) Matth. 5, 21: Negue accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum ut luceat omnibus, qui in domo sunt. 3) Hodie 'Cuociago'.

4) Arialdum ex equestri progenie, i. e. ex valvassorum genere quodam ortum traxisse refert Bonizo in libro ad amicum, Libelli de lite I, 591, cf. Meyer v. Knonau, 'Jahrbücher' I, 61 n. 10; familiae de [Car]finate Car-

male prope Cantu¹) iam saec. IX. notae cum adscribit Vita anonyma f. 94^a, quam secuti sunt posteri; cf. Pellegrini, 'Arch. stor. Lombardo' ser. III vol. 14 (1900), 227 sq. Postea manus quaedam, ut videtur celebris iuriconsulti Andreae Alciati, in cod. Vitae anonymae² radendo mutavit 'Carinate' in 'Alate' (Pellegrini l. c. p. 280). 5) 1. Timothy, 3, 6: ne in superbia clatus in iudicium incidat diaboli.

ceteraque perplura edificacioni^a congrua, quae ideo pretermitto, quia velociter ad ea, quorum causa hoc opus assumpsi, venire concupisco. Huic utique, sicut illius relatione didici, (6) nocte quadam dormienti, eius adhuc vivente viro, ex quo tunc in utero habebat filium, admirabile lumen in visione ceu solis meridiani splendor desuper illuxit, cuius claritas omnibus tenebris ab ea expulsis totam domum, ubi erat iacens, implevit. Mane autem facto insolitam secum visionem admirans antiquis matronis pandit, a quibus protinus audit habere se in utero infantem sexus masculini meritiq[ue] futurum celsi. Quem cum enixa est, apto prestolato tempore, Ariedum vocant, clericum faciunt¹, scolis diligenter eo usque tradunt, quousque provinciales magistri, qui eum possent instruere, deficiunt.

10 A quibus cum per tempora, ut scolaribus moris est, reverteretur, sicut a matre eius iam sepe dicta cognovi, et puellae ipsius ornatiores more solito nitidioresque se eius vultui presentarent, quemadmodum essent viperae, sic exterminabat a sua facie, dicens: 'Captio haec est satanae'.

4. Indesinenter in diversis terris scolasticis se studiis tam diu tradidit, donec optime tam liberalium quam divinarum litterarum haberet scientiam² simulq[ue] etatem perfectam. Erat enim ipse ordo ecclesiasticus in tot erroribus seductus, ut ex illo vix (7) quispiam existeret, qui in suo loco veraciter reperiri³ posset. Nam alii cum canibus et accipitribus huc illucq[ue] pervagantes suum venationi lubricae famulatum tradebant; alii vero tabernarii et nequam vilici, alii impii usurarii existebant; cuncti fere aut cum publicis uxoris sive scortis suam ignominiose ducebant vitam⁴. Omnes, quae sua erant, non, quae Christi, querebant⁵. Nam, quod sine gemitu dici vel audiri nec potest nec dehet, universi sic sub symoniaca heresi tenebantur impliciti, quatinus a minimo usque ad maximum nullus ordo vel gradus haberi posset, nisi sic⁶ emeretur, quomodo emitur pecus⁷; et, quod est nequius, nemo tunc⁸, qui tantae perversitati resisteret, apparebat. Sed cum lupi essent rapaces, veri putabantur esse pastores⁹. Ad quorum nimirum perversitatem (8) detegendam et corrigendam, Mediolanum⁹, ubi haec iniquitas tanto erat copiosior, quanto urbilibus ceteris ipsa est populosior, a Deo procul dubio prefatus missus¹ est Ariedus⁷ divinis, ut prediximus, legibus bene eruditus. Qui ingressus urbem populum pene universum ad (1056) eius verba confluentem⁸ fari sic adorsus est: 'Volo, dilectissimi, vobis dicere de nostri sermonis exordio, quae scire vos scio, ut paulatim sic vos introducam ad ea, quae nescitis et vobis scire magnopere necessaria sunt. Veraciter credo vos nosse humanum genus usque ad Christi domini nostri adventum cecum fuisse, non oculis corporis, sed cordis. Quod¹⁰ ideo erat cecum, quoniam, quod erat falsum, credebat verum, dicens lapidi lignoque et metallo: "Deus meus es tu"⁹. Cuius cecitati et miseriae in tantum summa lux et eterna compassa est, per quam omnia facta sunt et in qua universa consistunt, ut non ad hanc¹¹ a cordibus hominum auferendam angelum mitteret, sed per senet ipsam de celo descendit, carnem assumpsit et, ut eam ab hominum cordibus penitus expelleret, usque

a) ci corr. ti manu posteriore; superscr. manu correctoris ti c. b) alterum p linea superinducta deletum manu posteriore c.
c) superscr. eadem manu c. d) post c una littera, forsitan t, erasa c. e) in ante Med. linea superinducta deletum.
4) f) primum a superscr. eadem manu c. g) d in loco raso, alio atram. aliaque, ut videtur, manu script. c. h) u superscr. eadem manu c.

1) Levitavit eum consecratum esse a Widone archiepiscopo refert Land. III c. 5, SS. VIII, 76; cf. Arn. III c. 10, SS. VIII, 18: *quidam ex decemannis diaconus nomine A. et intitutionem in iureiurando apud Petrum Damianum* (Opusc. V, Opera ed. Cajetani III, 41) tradito: *ego A. dictus diaconus de capella Mediolanensis archiepiscopi*.
2) Artis liberae magister intitulatur apud Land. III c. 5.
3) Cf. Arnulf. III c. 10: *hac eadem tempestate horror nimius Ambrosianum invasit clerum, insurgente populo noviter in eum, ingruentibus utrimq[ue] peccatis. Omnes enim peccaverunt et egent gloria Dei* (Rom. 3, 28); e contra v. Arnulf. III c. 14 et Anselmi ep. verba tradita apud Land. III c. 5. 4) Philipp. 2, 21: *omnes enim sua quaerunt, non quae sunt Iesu Christi*.
5) Cf. quae ipse Wido archiepiscopus proficitur in sponsione a. 1059. facta: *ut quisquis ad clericales ordines provehendus accederet, de subdiaconatu quidem duodecim nummos, de diaconatu vero decem et octo, postremo de presbyteratu suscipiendo viginti-quatuor quasi per prefixam conditionis regulam daret*; Petri Damiani opusc. V, Opera ed. Cajetani III, 40
6) Cf. Act. apost. 20, 29. 7) Ab Anselmo ep. Lucens. missos, immo instigatos fuisse Ariedum Landulfumque contendit Land. III c. 5; cf. quae de hac re disserit I. Goetz, 'Archiv f. Kulturgeschichte' XII (1916), 164 sq. 8) Cf. quae de hac populi concione refert Landulfus III c. 9. 9) Deut. 29, 17: *idola eorum lignum et lapidem, argentum et aurum, quae colebant*; Ierem. 2, 27: *dicentes ligno: pater meus es tu et lapidi: tu me genuisti*.

1056. ad crucis mortem libenter accessit. Qui in diebus carnis suae homines tot^a de mundo elegit, quot sufficere ad universitatis illuminationem ante secula posse previdit. Quos omnibus falsitatis tenebris ab eorum cordibus expulsis eterna luce illuminavit eosque per mundum universum misit¹ et lucem, quam acceperant, ubique deferre precepit, sicque ad
- (9) patrem, a quo venerat, rediit. Haec quippe summa et eterna vivaque lux duas in terra causas reliquit, in quibus omnes, qui erant illuminandi, illuminarentur et usque in finem saeculi semper permanerent lucidi, tam isti qui adhuc erant illuminandi, "quam qui iam fuerant illuminati. Vultis^b nosse, heae^c res quae fuerunt? Verbum scilicet Dei et doctorum vita. De verbo autem Dei^d, quod lux sit, non meum sed psalmistae audite testimonium. "Preceptum", inquit, "Domini lucidum illuminans oculos". Et item: "Lucerna pedibus meis verbum tuum". De vita vero doctorum, quod esse debeat lux, in verbis suis ipsa per se veritas aperte manifestat. "Vos", inquit, "estis lux mundi". Et protinus addidit: "Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui est in celis". Ex his itaque unam idem Dominus posuit ante illos, aliam ante vos. Hii vero, quibus scientiam scripturae dedit sibi ad ministrandum elegit, ut ad lumen verbi sui lucidi semper viverent, constituit et ut eorum vita esset vestra lectio, qui litteras nescitis, ordinavit. Sed inimico humani generis insidiantie pariterque nostra negligentia et peccato operante, illi se convertendo retrorsum perdidit suam, vos autem lucem perdidistis vestram. Veruntamen ut securius vos idem inimicus deluderet, qui sanctitatis ab eis abstulit veritatem, eis permisit in exteriori habitu sanctitatis habere similitudinem. Quod gemens dico, non ad vestram ignominiam, sed ad cautelam. Nonne ad eandem cecitatem estis reversi, pro qua ab hominibus auferenda Christus de celo misericorditer descendit? Si enim ideo humanum genus ante ipsius adventum, ut diximus, erat cecum, quia sumebat pro vero mendacium, quicumque nunc^e opus simile facit, nonne causam eandem incurrit? Nam sicut illi decepti lapides et ligna credebant deos^g, ita vos vestros sacerdotes putatis veros, quos incunctanter esse constat falsos. Unde hoc scire possumus? Vultis nosse, unde? In tenebris sumus; ut hoc patenter cognoscamus, ad lucem eamus. Ad quam lucem? Ad^f verbum videlicet Dei. Ecce Christus dicit: "Qui mihi ministrat, me sequatur". Quod est aperte dicere: a nemine quippe mihi ministratur, nisi ab eo, qui me sequitur. Vestrorum vitam sacerdotum scio vos nosse, et quo Christus pergat et quid dicat, audite; atque tunc plenius cognoscetis, utrum isti sint eius ministri an ipsius potius adversarii. Ecce Christus clamat: "Discite a me, quia mitis sum et humilis corde". Et iterum de se dicit: "Filius hominis non habet, ubi caput reclinet". Et item: "Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum". Econtra vero, ut inspicitis, vestri sacerdotes qui effici possunt ditiores in terrenis rebus, excelsiores in edificandis turribus et domibus, superbiores in honoribus, in mollibus delectatisque^h vestibus pulchrioribus: ipsi putantur beatiore. En ipsi, ut cernitis, sicut laici palam uxores ducunt, stuprum quemadmodum scelestesⁱ laici secuntur atque ad nefandum hoc opus patrandum tanto sunt validiores, quanto a terreno labore minus oppressi, videlicet viventes de dono Dei. Christus autem in suis econtra ministris tantam munditiam querit et exoptat, ut non solum in opere, verum etiam stupri^j scelus damnet in corde dicens: "Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mechatus est eam in corde suo". Redite, dilectissimi, ad corda vestra^k, redite et sumere verum falsumque respuere discite. Nam conatus sum eos reducere ad suam lucem, sed nequivi; ut enim vos ad vestram reducam, huc ideo veni; et hoc aut fecero, aut pro vestra salute paratus sum animam meam tradere gladio. Haec et huiusmodi quam^l plura vir Dei dum diceret, in verbis eius plebs fere universa¹ sic est accensa, ut quos eatenus venerata erat ut Christi ministros, damnans proclamaret Dei hostes animarumque deceptores.

a) secundum t postea add. eadem manu c. b) vultis, primo u in margine praescripto c. c) h atque secundum e postea delet. c. d) superscr. manu eadem c. e) -cumque nunc in margine postea add. manu eadem c. f) post ad una littera (scriptor iterum quam scribere voluerat) linea superinducta deleta manu eadem, postea erasa, c. g) -icatisque superscr. manu saec. XVI. c. h) ita c. i) post et sequi. r eras. c. j) com superscr. manu saec. XVI. c. l) eius plebs fere uni in loco raso, -versa in margine add. manu eadem c.

1) Cf. Marc. 16, 15: *euntes in mundum universum* 3) loh. 12, 26: *Si quis mihi ministrat, me sequatur. praedicate evangelium.* 2) Cf. supra p. 1051 n. 9. 4) Cf. Is. 46, 8: *redite . . . ad cor.*

5. Factum est autem, dum agerentur haec, de medio multitudinis surgens¹ quidam⁽¹²⁾ clericus nomine Landulfus, de urbanis excellentibus tam ordine quam natione², nimis¹⁰⁵⁶ potens in voce et sermone³, silentium petiit. Quo concesso huiusmodi letiferam vocem prompsit: 'Gratias', inquit, 'coram vobis omnipotenti Deo ago, qui nunc me ea audire permittit, unde meum cor per innumera tempora ignescit⁴'. Nam olim haec sciens dolens-que ideo tacebam, quoniam, cum quo ea dicerem, non habebam. Nunc vero, domne Arianle karissime, quia Dei donum te dedit mihi, scito me ab ipso collatum tibi; et exinde quicquid hac de re dixeris fecerisve, me facere et dicere et me meam animam, sicut tu professus es tuam, pro salute fratrum ponere esse paratum⁵ incunctanter te nunc reddo securum.⁶ Populus namque iam fidelis haec audiens in Dei laudem crescens illarescit⁷; pars adversa tabescens deficit; Dei vero famulus Arianlus oculis ac manibus sursum erectis omnium bonorum largitori immensas et debitas reddit gratias.

6. Denique post haec quidam laicus surrexit alius, nomine Nazarius⁸, officio mone-⁽¹³⁾ tarius, cuius vita valde erat ab omnibus laudabilis, licet coniugalibus. Qui silentium petiit; quo accepto coram omnibus tale responsum dedit: 'Domne Arianle, ea quae dicis esse vera et utilia non solum advertere⁹ possunt sapientes, verum etiam et vecordes. Quis tam insipiens est, qui non lucide perpendere possit, quod eorum vita esse altius debeat a mea dissimilis, quos ego in domum meam ad benedicendum eam voco, iuxta meum posse refectio et post haec manus deosculans¹⁰ munus offero et a quibus misteria¹¹, pro quibus eternam vitam expecto, omnia suscipio. Sed ut omnes inspicimus, non solum non¹² mundior, verum etiam sordidior perspicue cernitur. Veruntamen hoc scelus sic scito inter nos radicatum et inveteratum, quatinus aut vix aut cum¹³ grandi labore poterit evelli. Nunc autem, quia largitor omnium bonorum mihi tanta contulit bona, quae satis et mihi sufficere possunt et¹⁴ tibi, obsecro te per eundem omnipotentem Dominum, ut in domum meam ingredi digneris et exhinc bonis omnibus meis ut ego ita et tu fruaris, quatinus tua exhortatione assidua ab hoc errore liberari et in omni veritate confirmari possimus tam ego quam haec plebs universa. Cave, ne ad sanguinem altum, de quo ortus es, et ad opem multam, qua polles, inspicias, ne forte sacramento, pro quo te adiuravi, spreto non quae Dei, sed quae tua sunt querere videaris¹⁵'. Vir autem Domini haec audiens et⁽¹⁴⁾ magnitudinem¹⁶ coniurationis et famam viri optimam considerans, omnia terrena, quae sibi resistere possent, conculcans, in domum se iuste invitantis libenter intravit et per plura tempora Marthae opus ab eo fideliter sumpsit et, quod operatus est Petrus in Cornelio suisque amicis¹⁷, operatus Arianlus est in Nazario eiusque vicinis, in quibus utique tunc arbusta, quae se Dominus per prophetam pollicitus est in deserto simul positurum¹⁸, scilicet vitem et ulmum, procul dubio est completum, quatenus altera mentes debriaret, altera vero debriantibus sustentaret. Exortantibus denique Arianlo Landulfoque populum fidei et assidua doctrina, stupra clericorum nefanda et execranda eorum conubia sic ab eodem populo intra aliquanta tempora sunt persecuta et deleta, ut nullus existeret, quin aut cogeretur tantum nefas dimittere vel ad altare non¹⁹ accedere²⁰.

4) corr. igniscent alia manu c. b) alterum l punctis supra et infra positis deletum alio atram. c. c) d supra lineam alio atram. add. manu, ut videtur, correctoris c. d) mist. corr. my. manu poster. c. e) n supra lineam add. eadem manu c. f) in post cum lineam superinducta deletum c. g) & supra lineam add. eadem manu c. h) secundum n in loco raso c. i) n supra lineam add. eadem manu c.

1) Num. 25, 7: surrexit de medio multitudinis. 2) Sc. in opere et sermone; Meyer v. Knonau I, 62 n. 14. 3) Cf. Ioh. 10, 15: animam meam pono pro ovibus; 15, 13: ut animam suam ponat quis pro amicis suis. 4) Cf. Kehr, It. pont. VI, 1, 112 nr. 20. 5) Cf. supra p. 1051 n. 4. 6) Cf. Act. apost. c. 10. 7) Is. 41, 19: ponam in deserto abietem, ulmum et buxum simul. 8) Cf. Arnulf. III c. 12: populus... in nimium zelum excitatur adversus clerum, aliis se deferre Deo putantibus, aliis avaritiae lucris inhiantibus... praedones civitatis praeter aedes aliquas in urbe dirutas lustrabant parochiam, domos clericorum scrutantes eorumque diripientes substantiam; Landulf. III c. 10: de capitaneorum genere quodam (de Cotto nominatur in Vita anonyma f. 94^v); cf. SS. VIII, 19 n. 11; Meyer v. Knonau, 'Jahrbücher' I, 62 n. 13; Ercembaldum, Landulf fratrem, archiepiscopi a progenitoribus militem fuisse dicit Arn. III c. 17. Landulfus clericus cathedralis ecclesiae notariusque erat (Land. III c. 5) nec tamen ecclesiasticis gradibus alteratus (Arn. III c. 10), ita ut praedicationis officium nondum sibi competere. Landulfus quidam subdiaconus subscribit sponsonem Widonis archiepiscopi a. 1059. factam; Petri Damiani opusc. V, Opera ed. Cajetani III, 40. 3) Cf. Luc. 24, 19: potens

- (15) 7. Per idem tempus decreverunt fideles Romam ad sinodum Landulfum mittere, quoniam, ut eos mendaciter eorum emuli accusarent, illo pergebant. Quem urbem Placentinam progredi non licuit, quia ibi a quodam profano est oppido percussus et sic Mediolano^a regressus¹. Sed Arialdus Dei famulus sumpto itinere omnium adversariorum fraudem
1057. circumquaque positorum ad eum necandum scienter declinavit atque Romam Deo illum
protegente incolomis pervenit. Qui coram summo pontifice² se offerens cum causam iam
ceptam ei retulisset, post multam honorificentiam, quam ipsi isdem^b impendit, iussit, a
quibus sacerdotibus divina misteria dehinc sumeret, et sub inevitabili iussu ei precepit^c
ad opus ceptum regredi^d et tam diu in eo vehementer insistere, donec nefanda opera,
quae tunc inerant in ecclesiastica familia, aut penitus deleret aut sanguinem pro Christo
10 proprium inimicis fundendum preberet^e. Qui in omnibus obediens regreditur, iam sepe
dictam causam competenter persequitur et constanter cum suo socio divinitus sibi collato,
habentes dehinc doctrinam tam plenam auctoritatis quam veritatem.
- (16) 8. Hoc quippe impii civiles perpendentes clerici quasi occulte in unum conveniunt,
ideo quia^f progenie altior erat Landulfus, eum occidere disponunt, putantes timore per-
territum sic silere^g Arialdum. Ad patrandum vero tam scelestae opus quandam^h audacem
et impiamⁱ conveniunt clericum, nimio premio reddunt securum, si iam dictum exstingueret
virum. Qui acquisito grandi carnificis gladio, quem sepe ego postea vidi, simulque toscio^h
ad necandum citissimo cepit^j eum prosequi per cenam Domini et parasceven sabbatum-
que sanctum clanculum^k necnon et sanctum diem pasche^l. Vera utique me dicere scio,
20 utrum rei gestae ordinem teneam, ignoro. Cumque ipsum in diebus his reperire minime
potuerit absque turbis, in secunda tandem de albis, feria ad impium et diu optatum
pervenit votum. Nam in ipsius diei crepusculo solum illum ante quoddam repperit altare
orantem; misturam^m impiam, quam secum ferebat, permiscuit ilico, scilicet gladium cum
toscoⁿ, et post tergum clam veniens eumque in collo graviter percussit et sic fugam
25 protinus petiit, sed volente Deo, licet esset nimis velox ad fugiendum, in egressu basilicae
(17) per quandam captus est claudum. Clamor igitur vehemens attollitur, ab omnibus con-
curritur, quae esset causa tanti clamoris inquiritur. Cognita namque causa nefandum
clericum circumdederunt eumque cornu toscio^h plenum habentem reppererunt. Merentes
ergo percussum et eum, qui percussit, accipiunt ac sic ad domum Landulfi pergunt et
30 ipsius obitum protinus prestolantur adfuturum^o. Sed magni prodigii evidentiam tunc
ostendit Deus omnipotens, ut servo suo nil plus venenum officeret, quemadmodum si
aqua esset. Nam isdem^p professus est clericus se illud in pluribus pecudibus probasse,
quae, ut deglutiverunt, cunctae post paululum vita caruerunt. O mira Domini potentia!
hunc virum postquam tetigit, etiam deglutitum nulli nocere quivit. Unde ipse reddens
35 debitam Deo laudem percussorem clericum dimisit incolumem^q, ammonens⁴, ne ulterius
tantam conaretur presumptionem. Isdem^r vero clericus sua cernens molimina nimio studio
exquisita a Dei evidenter virtute exinanita sibi ab eius famulis pro malis impensa bona

a) Mediolano alio atram. corr. -lanv c.

b) s punctis manu poster. supra et infra positis deletum atque ita semper c.

c) precepit in loco raso c.

d) quia supra lineam add. manu eadem c.

e) -ro in loco raso script., posse post silere 40

f) post qu una littera, fortasse a, erasa, -endam alia manu in margine add. c.

g) post

h) prius m una littera erasa, iniquum, ut videtur, primitus script., c.

i) alterum s supra lineam alio atram. add. c.

j) cepit corr. cepit eadem manu c.

k) clanculum corr. clanculo manu poster. c.

l) h superscr. manu eadem c.

m) x pro st superscr. manu poster. c.

n) affut. corr. manus poster. c.

o) cf. n. b.

p) incolamem alio atram. corr.

q) corr. admonens manu poster. c.

omnes concios fascinati ... civitatem percurrentes
... sacerdotum domos primo spoliando cursabant;
postea vero summo cum dedecore mulierum divortium,
sine lege sine iure sine episcopo, non Deum sed
pecuniam illorum amantes, gladiis et fustibus facie-
bant etc. Meyer v. Knoxau I, 65 sq.

testatur Landulfus III c. 11. 8) De synodo tunc a
papa habita legisque post eam Mediolanum directis
cf. Arnulfum III c. 13 sq., Land. III c. 11 sq., Bonizonem in
libro ad amicum, Libelli de lite I, 592. Meyer v. Knoxau
I, 71 sq., 141 sq. Porro Arn. III c. 17: mirabilis, quod
Romanus favet ascensus. Quod quidem multis pro-
batur indiciis, cum saepenumero mittantur ei lega-
tiones et litterae apostolicis praenotatae sigillis, quibus
fatetur se in suis gestis Romanis obtemperare prae-
ceptis; cf. Kehr, It. pont. VI, I, 111 n. 15; 112 n. 20. 55

1) Hoc Landulfi iter temporis attribuitur posteriori apud
Arn. III c. 15; cf. Meyer v. Knoxau I, 142. 2) Ste-
phano IX. (1057. Aug. 3. — 1058. Mart. 29.), prout

corde compunctus¹ veniam petiit, tanti sceleris incurrentes prodidit², se ulterius tale quid minime conari promisit et postremo sic discessit.

9. Per idem tempus clerici suburbani *in unum convenientes ad invicem dicunt: (18)
 'Quid facimus? En Arianus, qui nos nostrasque familias conturbavit et dispersit, in urbe conclusus atque a populo^a circumdatus inhabitat, ideoque, ut eum perinamus, nequaquam pertingere valemus. Si autem hoc nequimus, damnum dedecusque, quod possumus, illi saltem inferamus. In loca nostra nunc revertamur et exquisitis gladiis bene acutis^b rursum nocte alia conveniamus una, illuc, ubi isdem^c est ortus, pergamus, et ubi adhuc cum suis magna pollet possessione parentibus, atque ad ignominiam eius ecclesiam, quam olim in predio proprio construxit^d, violemus, dissipemus, arbores vero castaneas, quas habet innumeras, decorticemus, vineas autem, quibus nimis habundat, incidamus. Interim quidem ex nobis aliqui illic^e pergant in die, qui ipsius substantiae plene habent notitiam, vineas eius et silvas evidenter designent, ut non tunc quid appareat, in quo quis errare debeat.' Nocte igitur conveniunt condita, ecclesiam extra vicum repperiunt, quam^f ruptis hostiis^g (19)
 intrant, altare frangunt et violant ceteraque utensilia dissipant et dedecus, quod infelices nequibant famulo, facere non sunt veriti Domino. Porro cum ad designatas arbores vineasque vellent accedere, sicut ipsi postea professi sunt morientes cum ingenti terrore, tanta a iusto Dei iudicio sunt percussi cecitate, ut neque, ubi essent, neque rem designatam invenire possent. O mira Domini pietas! suam demoliri causam permisit, servi vero sui optime tutari novit. Sed ne miseri illam noctem iuanem^h ducerent, vineas et silvas introgressi alienas incidunt et decorticant. Verumtamen Deo gratias agens profiteor postea me vidisse persepe ipsas arbores suis cultoribus uberrimos fructus reddere easque adhuc similiter credo facere.

10. Per idem tempus Christi famuli ceruentes omnem populum ad sequendum quic- (20)
 quid dicerent esse promptissimum, de symoniacaⁱ, quam eatenus reticuerant, palam loqui incipiunt. Quorum primus in virtute scientiae et sanctitatis, scilicet Arianus, licet illo eloquentior esset Landulfus, de simoniaca et contra ipsam tale exordium protulit ad populum: 'Gratias', inquit, 'dilectissimi, omnipotenti Deo reddere debemus, qui dedit vobis velle, quae vult ipse. Scire vos quidem volumus, quod laborem non modicum, quem usque modo contra insolentiam coniugatorum, adulterorumque sumpsimus sacerdotum, magis nos fecisse necessitate quam voluntate. Nam utrum heretici uxores habeant an non, parvi pendimus.' Aspicientibus ergo^j ad invicem se turbis et ammirantibus^k, cur hoc diceret, adiecit: 'Audistis, karissimi, dum *legeretur liber Actuum apostolorum, venisse Symonem magum ad beatum apostolum Petrum et^l postulasse per pecuniam Spiritus sancti gratiam^m. Lucas evangelista, qui hoc scripsit, quid beatus ei Petrus responderit, protinus adiunxit: "Pecunia", inquit, "tua tecum sit in perditione, quia existimasti donum Dei pecunia possideri"ⁿ. Quid est hoc? Nonne iste est^o ille Petrus, cui septuagies^p septies peccanti fratri dimittere iussit Dominus^q? Est utique. Sed hunc non prospexit in se nec in homine peccare solummodo, sed in Deo. Nam nimis isdem beatus Petrus peccasset, si auctorem tanti reatus silendo proficere sineret et estimationem tantae nequitiae in ipsa sua radice minime damnasset. Quod lacrimabiliter validoque dolore profero: ecce nefas, (21)
 quod apostolorum princeps in ipsa estimatione aeternae perditioni tradidit, per universum pene mundum sic optinet principatum, quatinus nullus ad regimen pontificale vel abbatium sive ad officium qualecumque ecclesiasticum perveniat, nisi per ipsum. Quis, quae dicturus sum, audit, dolens non obstupescit? En Christus verus dominus, pastor bonus^r suo gregi

a) alterum d supra lineam add. manu correctoris c. b) u supra lineam add. eadem manu c. c) cf. p. 1054 n. b.
 d) illic corr. illuc, v (u) super alterum i superscr. manu poster. c. e) que corr. quā c. f) h linea superinducta delet. c.
 g) in anem corr. inanem c. h) ca post symonia supra lineam add. c. i) ergo in loco raso, prius ē se, ut videtur, scripta, c. k) amm. corr. adm. manu poster. c. l) & supra lineam add. eadem manu c. m) .s. supra lineam eadem manu add. c. n) i supra lineam eadem manu add. c.

1) Cf. Ps. 108, 17; Act. 2, 37. 2) I.e. a plebe; cf. Meyer v. Knorau I, 64 n. 17. 3) De hac ecclesia cf. Pellegrini, 'Archivio stor. Lombardo' ser. III vol. XVII (1902), 98 sq. 4) Cf. Act. ap. 8, 18 sq. 5) Act. ap. 8, 20: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam domum Dei existimasti pecunia possideri. 6) Cf. Matth. 18, 21 sq. 7) Cf. Ioan. 10, 11 atque saepius: pastor bonus.

- sollemne^a et salutare bonumque dedit preceptum, quod oblivioni tantae proiecum est, ut nemo appareat, qui eius iam reminisci audeat. Vultis audire, quod est illud? "Gratis", inquit, "accepistis, gratis date". Econtra vero impia cogitatio, quae maligne semel est exorta in impij Simonis corde et quae ilico est damnata a tanto apostolo cum suo auctore, ubique sic est sparsa sollemniter^b, ut nemo fere ad altaris officium accedat, nisi prius agat opere, quod idem cogitavit nequiter corde, et donec eidem maledictioni tanto profundius se subiciat, quanto esse noscitur peius malum facere quam cogitare. Utinam haec maledictio illos percuteret tantummodo, qui Dei donum vendere aut emere presumunt audaci corde et impio! Verumtamen hic tam noxius est reatus, ut non solum qui faciunt et qui consentiunt, verum etiam eos^c, qui facientibus non resistunt et obpugnant, sic penaliter obliget, quatinus maledictione, quae Simoni a Petro est illata, numine procul dubio careant. Ne forte mentiri me arbitremini, quid de hac re noster patronus sentiat beatus Ambrosius, audite. Ait enim: "Nam et lepram cum Giezi a sancto suscepisse se credunt Heliseo^d, qui gradum sacerdotalem se existimant pecuniis comparare. Nam sicut validioribus morbis capite vitiatu reliquum necesse est corpus inundatione superioris morbi letaliter irrigari, ita et hii, qui caput videntur esse ecclesiae, morbo pestifero fratrum vitiant corpus, ut nichil ex totius corporis compage insauciatum possit evadere, quod negligentium sacerdotum vitiositatis mortale non^e infecerit virus. Ita videas in ecclesia passim, quos non merita sed pecuniae ad episcopatus ordinem provexerunt"^f. Verumtamen, ut in ore duorum vel trium testium stet^g omne verbum, audite, quid super hac re beatus dicat Gregorius. "Cur", inquit, "non videtur, cur non penditur, quia benedictio illi in maledictionem convertitur, qui^h ad hoc, ut fiat hereticus, ordinatur"ⁱ. Et iterum: "Quisquis contra hanc simoniacam et neophitorem heresim vehementer pro officii sui consideratione non arserit, cum Symone mago se non dubitet habere portionem, qui prius commisit hoc piaculare flagitium"^j. Quoniam locus ille in hoc beati Gregorii sermone, ubi precipitur unicuique pro sui officii consideratione contra symoniacam ardere debere, non omnibus forsitan plene patet, vobis lucide nos explanare concedet. Tres quippe ordines in sancta ecclesia habentur, unus predicatorum, alter continentium, tertius coniugatorum. Primus namque debet contra hanc ardere indefessa exortatione, continentes autem assidua oratione, vos vero, qui coniugati estis et de vestrarum labore manuum^k vivitis, ut Deus omnipotens hanc ab ecclesia sancta repellat et disperdat, cotidie ardentique operibus elemosinarum instare debetis. Quisquis igitur nunc ex his tribus ordinibus contra symoniacam cum his institutis operibus ardentem minime pugnaverit, iuxta dicta Spiritus sancti, qui haec dixit per^l os beati^m Gregorii, penam, quam Simon magus nunc habet, quod eandem in fine effugere queat, nullo modo credat. Si enimⁿ hii^o, quibus est scientia officiumque predicandi commissum, qualibet ex causa tacerint, non solum continentes^p, quorum predicatio tanto esse debet liberior et veracior, quanto constat, quia sunt ab omni re seculari expediti et sacrae legis meditatione assidua edocti, verum etiam vos, qui estis idiotae^q ignarique scripturae, communibus verbis, quibus valetis^r, invicem vos cautos ab hac nequitia reddere debetis. Unde Dominus dixit: "Si homines^s tacerint, parietes loquentur"^t. Nonne de hac re dicit propheta: "Maledictus^u, qui prohibet gladium suum a sanguine"^v? hoc est ab interfectione huius nequissimae beluae.^w
- (24) Haec quippe et huiusmodi quamplura^x dicente beato Arialdo in loco illo^y saluiter ille^z

Ierem. 48, 10.

a) prius 1 punctis infra et supra positus deletum a. b) eos supra lineam add. eadem manu c. c) n supra lineam add. manu correctoria c. d) quia, a linea superinducta del., c. e) p (= pro) c. f) beati supra lineam add. manu eadem c. g) alterum i punctis deletum alio atramento a. h) non sol. cont. bis script., sed prima vice linea subducta del., c. i) u in loco raso manu alia script. c. k) io in loco raso c. l) corr. locum illum manu recentiore c.

1) Cf. 4. Reg. 5, 25—27. 2) Pseudo-Ambrosius, De dignit. sacer. c. 5, Ambrosii Opera ed. Ballerini (Mediolani 1888) VI, 384; cf. etiam Humbert., Adversus simon. I c. 16, Libelli de lite I, 126. 3) 2. Cor. 13, 1; in ore duorum vel trium testium stabit. 4) Reg. Greg. IX, 218 p. 206: Cur non caveatur, cur non penditur etc. 5) Reg. Greg. XII, 9 p. 357: Nam

quisquis ad hoc facinus emendandum officii sui consideratione vehementer non arserit, cum ipso se habere non dubitet portionem, a quo prius hoc piaculare flagitium sumpsit exordium. 6) Ps. 127, 2: labores manuum tuarum. 7) Cf. Act. 4, 13. 8) Cf. Luc. 19, 40: Dico vobis, quia, si hi tacerent, lapides loquentur.

gladius est procul dubio missus, qui fideles^a dividit ab infidelibus et de quo locutus est Dominus: 'Non veni', inquit, 'pacem mittere sed gladium'. Nam Wido^{b,1}, qui dicebatur Math. 10, 34. archiepiscopus, et pars maxima clericorum et militum nec non et multi de populo minore, nequam viri, secernentes dixerunt ad invicem^c: 'Haec namque doctrina si ad profectum venerit, nobis nostrisque filiis profecto nullo modo vivere expedit. Quae enim est nostra vita, nisi ecclesiarum beneficia, quae assidue a nobis venduntur et emuntur? Quapropter utilis est nobis, ut huic novae doctrinae resistentes moriamur, quam venire hanc ad profectum, ut diximus, sinamus.' Econtra vero ad viros Dei fideles clamabant: 'Audivimus', inquit, 'ex vestra assertione simoniacos hereticosque^d esse procul dubio, qui noscuntur emisse ea, quae sunt sacra. Quo scelere qui immunis de sacerdotibus inter nos sit, sine dubio manifestum est, quia nemo est. Nos autem, quia christiani dicimur^e, absque Christi sacramento vivere nullatenus valemus. Quod si ab istis sumpserimus, potius dicitis nos sumere damnationem quam salutem. Et ideo his telis undique constringimur et, quid agamus profecto nescimus.' Quibus beatus Arialdus sic respondit: (25) 'Videle', inquit, 'dilectissimi, dum haec dicitis, ne super vos veniat, quod Spiritus sanctus per beatum Iacobum loquitur dicens: "Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis". Ideoque qui veritatem cupit veraciter invenire, constanter omnem debet falsitatem respicere. Quapropter ut veritate, quae Deus est, perfrui perfecte valeatis, per ipsum vos obsecro, ut a^f falsorum consortio sacerdotum penitus vos^g segregetis, quoniam luci cum tenebris, fidelibus cum infidelibus, Christo cum Belial nulla esse debet conventio aut pars sive societas^h'. Sic enim scriptum est: "Exite de medio eorum et separamini et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos, dicit Dominus"ⁱ. Quomodo potest fieri, ut vobis adhuc non existentibus tribuit maiora, hoc est semel ipsum pro salute vestra? Propterea omnium spreto hereticorum consortio, pastores bonos et fideles ab eo fiducialiter petite, et quia accipietis, procul dubio scitote.' His namque verbis multi viri ac mulieres sic sunt accensi, ut non solum deinceps symoniacorum actus omnes contemnerent, sed etiam cum eis nullo modo in uno oratorio orare vellent^j. In his autem diebus si per illam urbem incederes, preter huius rei^k contentionem undique vix aliquid audires, alii siquidem simoniacam^l excusantes, alii eam constanter damnautes. Nec mirum, quoniam una domus tota erat fidelis, altera vero tota infidelis, tertia autem mater erat credula cum uno filio, pater incredulus cum altero. Et hac quidem confusione et contentione civitas tota erat plena et permixta.

11. In diebus illis quam plurimi clerici ceperunt consortium clericorum pravorum (26) relinquare et beato Arialdo adherere. Inter quos quidam ex illis sacerdotibus ipsius exhortatione compunctus ecclesiam quandam, quam grandi pretio male emerat, dimittere disposuit. Sed Christo ordinante miles, in cuius iure haec^m erat, iam de fidelibus exstebat. Qui per beatum Arialdum edoctus, sicut ille eam deserere disposuerat, qui illam emerat, sic iste suo e iure elegit hanc amittere ut dominam, qui actenus ipsam nequiter usurparat ut famulam. Convenientibus igitur cum beato Arialdo in unum multis fidelibus, miles refutationem ab emptore accepit eamque super altare viri Dei amonitioneⁿ posuit et beato eidem^o Arialdo iussit, ut deinceps eam dispoueret, secundum quod Deum velle sciret. Qui protinus tres clericos fideles et castos vocavit et refutationem, quam miles in altare posuerat, eos pariter iussit tollere. Cumque isdem^p a pluribus exoraretur^q, ut eandem (27)

45 a) infideles, in linea superinducta del., c. b) corr. Guido manu poster. atque ita semper a. c) sequitur una littera, e ut videtur, eras. c. d) sequitur s eras. c. e) corr. ex ab, b linea superinducta del., c. f) vos supra lineam add. manu scriptoris aut correctoris c. g) societi- corr. societas c. h) post rei complures litteras, rati ut videtur, eras., c. i) haec supra lineam add. manu eadem c. k) prius o corr. ex n eadem manu, d supra am add. manu poster. c. l) eidem supra lineam add. manu eadem c. m) cf. p. 1054 n. b. n) d(?) ante exor. eras. c.

50 1) 1045 Iul. 18. — 1071 Aug. 21. (28.?) cf. de eo Schwartz, 'Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 81sq. 2) Cf. ex. gr. Exod. 16, 15. 3) Cf. 2. Cor. 6, 14, 15: recipiam vos. 4) 2. Cor. 6, 17, 18: exite de medio eorum et separamini et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos. 5) Iuramentum hac de re laicis indictum esse ab Landolfo tradit Arn. III c. 13. Cf. Meyer v. Knoouau I, 70 n. 30.

cum ipsis una sumeret, quatinus ad multorum profectum ibidem manere deberet, ait: 'Cum ipsis quidem ad eorum instructionem et ceterorum salutem manebo, verumtamen verbo Dei mihi credito^a impedimentum^b sit sub iugo alicuius terrenae rei et ne huic Azoni, in cuius ditione haec ecclesia est constructa, sub hac occasione aliquod possit damnum inferri, huius rei sortem nequaquam sumo^c, quoniam tale tempus scitote procul dubio venturum, in quo nulli vivere liceat, nisi me a suis finibus expellat.' Hic quippe sermo quomodo propheticus fuerit, in sequenti lectoris menti luce clarius patebit^d.

12. Eo namque in eadem ecclesia manente quanta beneficia tam verbis quam factis sive ipsis fratribus sive ceteris tam fidelibus quam infidelibus impenderit et quanta ab eis pro bonis mala per decem fere annos pertulerit, nemo nec omnia scribere, immo nec valet profecto dicere. Nam protinus legationem in domo^e paterna^f misit et ex ea viginti libras argenti sumpsit atque iuxta eandem ecclesiam habitaculum^g.¹ mirabiliter aptum edificavit. Agitur denique res nova et pene ab eodem loco hactenus inscia. Chorus namque alti circumdatione muri concluditur, in quo ostium ponitur; visio clericorum laicorumque ac mulierum, quae una erat et communis, ⁽²⁸⁾ dividitur; omnes de una arca vivere coguntur; fabulae ad mensam compescuntur, pro quibus sancta lectio super eam assidue profertur. Ceteri autem clerici mane omnes diei horas potius murmurabant, quam decantarent; hic vero in die tacto septies signo fratribus una congregatis magna cum veneratione debitam omnipotenti Deo laudem decantabat atque ad satisfactionem omnes in eodem officio, dum forte delinquerent, dicto et facto provocabat. Porro sicut beatus Arialdus ⁽²⁹⁾ letus nimis est effectus, eo quod ad votum diu ninisque optatum, videlicet ut cum fratribus ad ecclesiam communiter vivere posset^h, pervenerat, sic fideles multi leti sunt effecti, pro eo quod aptum locum haberent, ubi Dominiⁱ verba mente libera audire possent et divina sacramenta^k percipere. Cepit autem tanta ibidem^l multitudo confluere non solum de urbe, sed etiam de villis et castellis, quatenus eos nullo modo valeretur capere ipsa ⁽³⁰⁾ ecclesia, licet satis esset ampla. Quos tam constanti^m assiduamque doctrina vir Dei docebat, ut plerumque vocem sic amitteret, quatenus ab aliquibus iuxta se positus vix audiri posset.

13. Preterea quia canes muti effecti erant et latrare nequibant^a, multa mala et detestanda populus tunc committebat. Quae ita isdem^b ab exordio suae predicationis ⁽³⁰⁾ universa damnavit, ut suum procul dubio illud dictum faceret, quod per beatum Paulum prolatum est: 'Mundus', inquit, 'sum a sanguine^c omnium vestrum. Non enim subterfugi^d, quominus nuntiarem omne consilium Dei vobis'. Per totum namque adventum absque contradictione ulla eos repperit nuptias sollemniter celebrare, uxores ducere etiam in ipsa Domini natalis vigilia, si fortassis eveniret in dominica. Cui rei nefandae tam ⁽³¹⁾ ardentem constanterque verbis cepit pariter et actibus obsistere, quatenus in eius venerabili^e transitu nemo pene repperiri posset, qui tam nefandum opus agere presumeret. Nam in ipso nuptiali die iam paratis omnibus, quae in nuptiis solent parari, illuc, uti heaedem^f nuptiae agebantur, cum fratribus anxie occurrebat et celebraturos omnium rerum Domini nuptias nitidos suis minime ruderibus esse debere sordidos occupatosque denuntiabat et ⁽³²⁾ tali modo illos cogebat omnia iam tractata omittere et in apto tempore servare.

a) corr. ex creditum manu correctoris c. b) in supra impeditum add. c. c) summo, primum in linea superinducta del. c. d) post patebit locus rasus c. e) domū corr. ex domo manu posteriore c. f) paterna primitus scriptum fuisse signum-que abbrev. pro m manu post. add. videtur c. g) e ante habit. eras. c. h) e corr. ex i manu correctoris c. i) d corr. ex q manu eadem c. k) misteria ante sacramenta lineis supra et infra positis del. c. l) illuc superscr. manu saec. XVI. c. 13 m) a corr. ex n(f) eadem manu c. n) isdem (a postea eras.) supra lineam add. manu eadem c. o) a sanguine sum, signis additis corr. sum a sanguine. c. p) subterfui corr. -fugi manu poster. c. q) n post a punctis del. c. r) h ante eae eras. c.

1) Bonizo p. 595: *Mediolani canonica cohabitatio primum exorta est*; cf. statuta concilii Romani a. 1059. c. 4 (Mansi XIX, 898). Ecclesia illa, s. Mariae dedicata, nomen 'Canonica' inde sumebat (infra c. 17; cf. Giuliani, 'Memorie spettanti alla storia di Milano' II^a, 448); quod nomen mansit habitaculo iuxta ecclesiam aedificato, sc.

'Palazzo della Canonica' (hodie 'Regio Istituto Tecnico Superiore'); cf. Bernascone in 'Arch. stor. Lombardo' 50 II, ser. VI (1889), 425 sq. 2) Cf. Isai. 56, 10: *canes muti non valentes latrare*. 3) Act. 20, 16: *mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus adnuntiarem omne consilium Dei vobis*.

14. Duo denique clerici olim signum clericatus in ecclesiam quandam^a, quae Sancta Maria Secreta nuncupatur¹, sumpserant^b, quorum tamen nemo ipsius beneficio perfrui posset, donec, sicut in loco eodem mos erat, eiusdem ecclesiae sacerdos minime obisset. Quem per idem tempus obisse contigit. Sed cum iam dictam ecclesiam pridem, qui primus designatus fuerat, adipisci deberet, tantummodo si pro ea male usitatum premium daret, viri Dei iam credulus verbis distulit, quem improbus suus minor anticipavit et neque Deum neque hominem erubuit nec veritus est, ut eandem sibi cum pecunia non^c acquireret^d. Quod ut ad hominem Dei Arialdu[m] fuisset perlatum, eum adscitum^e ad se sic allocutus est: 'Inique presumptor, cur, postquam me docente esse hereticum emptorem venditoremque sacri audisti, hanc iniquitatem committere non timuisti?' Quo obmutescente et nesciente, quid responderet in excusatione, et quia iam pro hoc a vicinis nimis habebatur execrabilis, tandem sic respondit: 'Audita quidem manifesta ratione me male fecisse video, sed quid exhinc agam, penitus ignoro, quoniam abbas sancti Victoris², cui hac de causa pene quicquid habebam dedi, Deum non sic timet, ut michi meam semel acceptam pecuniam reddat, et hanc si non habuero, unde meam vitam mediocriter sustentem, minime habeo'. Cui vir Dei: 'Quid', inquit, 'dedisti?' 'Duodecim', inquit, 'libras argenti'. Respondit autem vir Dei dicens: 'Et si tibi reddantur, vis dimittere libenter, quod comparasti nequiter?' Qui respondit: 'Libertissime'. At bonus discipulus pium imitans magistrum sequitur opere, quod loquitur ore; de suo proprio patrimonio³ duodecim integre libras argenti sumpsit ipsique universas tradidit et sic iam fatam ecclesiam gratis alterum fecit habere, cui competebar^f iure.

15. Per idem tempus Landulfus sodalis ipsius obiens³ superstitem germanum nomine (32) Erlembaldum^g, prudentem et fidelem virum, licet laicum, reliquit. Hic nuper ex^h Ierusaloma⁴ reversus volebat tunc seculum relinquere et se tradere vitae monasticae. Cuius fidem et constantiam beatus Arialdu[s] agnoscens cepit ei promittere, quod sibi potiore apud Deum gradum acquireret, si monasterium ingredi differret et fidem catholicam secum defenderet atque cum ipso hereticis et Christi hostibus resisteret. Qui volens probare, utrum in his, quae a beato Arialdo sibi promittebantur, veraciter^k auderet confidere, sumptis aliquantulis fidelibus perrexit Romam, non per viam regiam gradiens⁵, sed per Dei cultores in heremo et in monasteriis circumquaque degentes, de iam re dicta omnes interrogans. Cumque cuncti in vera et pura fide accensi sententiam ei concordem una cum beato Arialdo promerent, tandem pervenit Romam⁶. Ubi sub inevitabili imperio ab Alexandro papa⁷ et a cardinalibus ei preceptum est redire et Christi adversariis in defensione iustitiae usque ad proprii sanguinis effusionem viriliter cum beato Arialdo resistere. Cui etiam ex beati Petri parte mirificum¹ vexillum dederunt, ut quotiens hereticorum vesania ultra modum insaniret, illud in manu tenens eos reprimeret. Quod quam constanter per decem et octo fere^m annos⁸ implevit, nec lingua plene promere nec stilusⁿ meus exprimere est profecto idoneus. Erat enim nobilis Erlembaldus⁹ coram seculo quasi dux (34) in vestibus preciosis et in equitibus ac armis, sed in abscondito coram Deo sicut heremita agrestis indutus erat laneis. Hunc in pedum ablutionem pauperum agere vidi, quod in alio nemine me reminiscor vidisse. Nam cum alicubi per urbem vallatus magna multitu-

a) ecclesiam quandam litteris m et n lineis superinductis deletis corr. manu poster. ecclesia quadam c. b) post sumpserant q eras. c. c) non in loco raso c. d) acquireret rad. corr. acqu. c. e) d punctis del manu poster. (?) c. f) -ur linea superinducta del. manu poster. (?) c. g) alteram l supra lineam add. manu correctoris c. h) ex linea superinducta del. manu poster. c. i) Ierusaloma corr. manu prout videtur poster. Ierusalem c. k) sequ. se supra lineam eadem manu add. altamen linea superinducta del. c. l) mirificum supra lineam add. manu eadem c. m) fere supra lineam add. eadem manu c. n) l' super ras. c.

1) Cf. Giuliani, 'Memorie spettanti alla storia di Milano' 1^a 265; II^a 417 sq. 2) Monasterium s. Victoris ad Corpus, iuxta portam Vercellensem situm; cf. Kehr, It. pont. VI, I p. 99. 3) De morte Landulfi cf. Arn. III c. 16; Land. III c. 14 sq. 29; Bonizo p. 595; Meyer v. Knonau I, 437 sq. 4) Cf. supra p. 1053 n. 2; Meyer v. Knonau I, 439 n. 87. 5) Cf. Num. 21, 22: 1, 439 n. 87. 6) Arialdu[m] cum eo Romam profectum esse refert Land. III c. 14, quae, si vera essent, Andream praetermissurum fuisse vix est credendum. 7) II. (1061. Sept. 30. — 1073. Apr. 21). 8) Cum Erlembaldus a. 1075. mortuus sit (Arn. IV c. 10), haec recta non sunt nec tamen certum tempus definiiri potest; cf. Paech, 'Die Pataria' p. 36 n. 2; Meyer v. Knonau I, 439 n. 87. 9) Arialdu[m] cum eo Romam

dine fidelium se^a gratis obsequentium incederet et horrendos pauperes et debiles inspiceret, clam alicui ex suis famulis innuebat^b persistere^c atque pauperem post ipsum ad domum secum ducere. Dimissis igitur extraneis allata aqua cinctusque^d linte¹ egeni pedes nimia cum veneratione abluebat et exergebat, post haec autem corpore in solo prostrato sub ipsius pedibus caput ponebat et tali modo mendicum et pauperem faciebat se modicum conculcare divitem; denique honorifice et habundanter^e ipsum reficiebat secum. Nam hoc opus sanctum interdum in numerum duodenum explere^f vidi² pauperum. Verumtamen Dei zelo sic erat accensus, ut de eo in eius absentia plerumque vir Dei Arialdus suspirans diceret: 'Pro dolor, preter Herlembaldum et Nazarium clericum vix quemquam repperio, qui quoquo modo mihi^g sub falsa discretione tacere non suadeat, quatinus simoniaci et adulteri libere possint peragere opera diaboli'. Multa namque bona de hoc viro familiariter cognovi, sed quia nuper in defensione iustitiae martirio est coronatus, ea alteri tam volumini quam scriptori relinquo, quia beati Arialdi³ vitam perficere velociter cupio.

16. Per idem tempus abbas cenobii sancti Celsi⁴ obiit, cuius locum quidam clericus nomine Lanfrancus protinus rapuit, refutato pro eo tirocinio non modico, quod annuatim sumebat de pontificali domo. Cuius nefandae presumptioni tam constanter per tempora plurima vir Domini Arialdus cum Herlembaldo nobili socioque fidei obstetit, donec eum facerent exulem non solum male emptae abbatiae regimine, sed etiam pene finibus eiusdem parroeciae⁵. In eodem denique tempore defuncto monasterii sancti Ambrosii⁶ abbate, alius clericus, cancellarius nomine Aripandus⁷, clericale byrrum eatenus ignominiose delatum reliquit et huius monasterii nomen abbatium sibi nefande usurpavit. Qui cum tantae celsitudinis pro natura superbi sanguinis, ut violenter nequaquam posset expelli, ait Arialdus vir Dei: 'Si quod debemus in hoc improbo explere nequimus, quod valemus saltem faciamus'. Protinus igitur sumptis fratribus ad eum perrexit, quo coram preventivo dixit: 'Quid est hoc? Heri clericus, hodie abbas! Magnum fecisti et velocem saltum! Et quare non timuisti contra sanctos canones et contra iusiurandum, quod nuper in ecclesia Romana iurasti⁸, hoc usurpare?' Qui respondit: 'Hoc, ut vides, actum est, et relinquere id ulterius minime possum'. Cui vir Dei: 'Si vis', inquit, 'potes, et omnino ex Dei parte sanctaeque Romanae ecclesiae deprecor te, ut rem contra Dei voluntatem sumptam et contra tuae animae salutem raptam relinquant'. At ille: 'Et ego', inquit, 'sub eodem iuramento, quo adiurasti me, adiuro te, ut tuis te vestibus nunc exuas et hic coram me⁹ te scopare¹ facias'. Qui protinus cucurrit, virgas adquisivit, vestibus se exiit et acriter se ab uno^m ex suis coram omnibus scopare¹ fecit. Haec itaque falsus abbas perpendens, quid ultra diceret nesciens, capite dimisso inde surrexit et induratus, ut Phraos⁷, aliorum declinavit.

17. Sicut enim tot testari possunt, quot eum familiariter noverunt, huius intentio et exercitium aliud assidue non erat, quam ut opere impleret, quicquid in divinis legebat voluminibus. Nam sic erat largus, ut frequenter de ipso dicerent hii, qui sedule cum eo morabantur, si hic arcam aureis plenam haberet, nisi petentes egentesque defuissent, uno in die omnia procul dubio expenderet. Cum enim alicubi incederet et obviantes pauperes eum, ut eis aliquid largiretur, exorarent, argentum, quod numquam peculiariter detinebat, a se sequentibus protinus commodabat et sic eorum necessitati misericorditer subveniebat. Munditiam namque cordis corporisque sic diligebat⁸, ut contra diabolicas illusiones, quibus

a) corr. sibi manu alia c. b) e supra lineam add. eadem manu c. c) si corr. ex st manu eadem c. d) cinctusque corr. ex cincto c. e) h del. manu poster. c. f) explere corr. ex explebat (?) vidi supra lineam add. manu corr. c. g) corr. 45 ex me manu eadem c. h) l in loco raso c. i) pueritas corr. puerito c. k) me supra lineam add. manu eadem c. l) scopare corr. scopari manu alia c. m) abuu, o supra lineam addito, in loco raso, ab uno in margine script. manu correctoris c.

1) Cf. Luc. 13, 4: cum accepisset linteum, praecinxit se.

2) Prope urbem Mediol. situm; cf. Kehr, It. pont. VI, 1 p. 98.

3) Cf. Arn. III c. 17, ubi eadem abbati coenobii s. Vincentii contigisse referuntur. J.-L. nr. 4579; Kehr, It. pont. VI, 1 p. 99 nr. 1; p. 112 nr. 18. J.-L. 4559; Kehr l. c. p. 112 nr. 19.

4) Monasterium s. Ambrosii Maioris; cf. Kehr l. c. p. 87.

5) Quem a. 1064, inter membranas archivi Ambrosiani occurrere dicit Puricelli,

Ambrosianae Mediolani basilicae ac monasterii monumenta (Mediol. 1645) p. 454. 6) A. 1059; cf. sponsonem Widonis archiepiscopi in Petri Damiani de legatione Mediolan. relatione servatam (opus. V, Opera ed. Cajetani III, 40), ubi Aripandus indigne diaconus subscribit. 7) Cf. Ex. 7, 22 sq. 8) Cf. Prov. 22, 11: qui diligit cordis munditiam.

homines illud solent nocturnis horis, universas ferme noctes medias^a insomnis et pervigil permaneret et quam plurimas usque ad galli cantum¹ protelaret, partim orando, partim legendo, partim ad destructionem simoniacae heresis cum ceteris fidelibus in consilio consistendo. Illum praeterea usum gulosum, qui carnales tam clericos quam laicos in sabbato⁽⁴⁸⁾ sancto ad nonam cogit missarum sollemnia et baptismatum, quae in eadem sancta nocte agenda sunt, anticipare, valde damnabat, sed quia aliis in hoc non valebat, sibi consulebat. Prandente namque universa^b urbe ipse sanctam noctem ieiunus cum fratribus aliquibus prestolabatur atque cum eis ad quandam exiebat^c locum, qui dicitur Nemus, miliario a civitate secensus^d. Ibi enim adhuc est ecclesia a beato Ambrosio constructa^e et dedicata^f, ubi, sicut fertur, isdem^g fugiens populi tumultum solitus erat degere librosque dictare. In hac autem vir Dei sanctam eandem noctem pernoctabat et debitas omnipotenti Deo laudes cum fratribus competenter reddebat. Numquam enim volebat solus bibere, numquam sine pauperibus clericis comedere, numquam sine sodalibus limitem forinsecum transire. In diebus vero ieiuniorum sollemnia nequaquam celebrabat sancto-⁽⁴⁹⁾rum, econtra autem in sollemnitatibus nec genua flectebat nec ieiunabat^h nec quemquam secum commemorantem ieiunare sinebat. Triduanum namque illud ieiunium, quod inter sanctos dies pascales contra antiquorum dicta sanctorum noviter est peragi usitatum, sic vehementer horrebat, ut libenter diceret velle se tradere morti, si tantum exortari posset populum, quatinus in tempus mutaretur licitum et aptumⁱ. Quapropter in uno eorum^j dierum una omni iam ecclesia congregata, ut solito more ad letanias procederet, locum, quo^k docere solebat, conscendit eisque talia verba proferre cepit: 'Debet', inquit, 'dilectissimi, iuxta apostoli dictum^l esse domino Deo nostro rationabile obsequium nostrum. Quod competenter tunc agitur, quando cum sanctorum dictis noster actus concors invenitur. Hoc ieiunium, quod nunc agitis, scitote me penitus ignorare, cuius impulsione spiritus^m agatur. Si enim Dei sit, valde miror, quoniam per illorum dicta sanctorum, pro quibus Deum locutum non dubito, ieiunare in his diebus pascalibus interdictum repperio. Est et res alia, quae super hoc nimis me hesitare cogit. Nam in istis diebus tam acriter vos affligere cerno, vestibus laneis induendo, nudis pedibus incedendo, in pane tantummodo et aqua ieiunando, quomodo, quando haec agere debite iussum est, vos nullo modoⁿ facere inspicio. Scitote, quia, sicut unus ex diebus quadragesimalibus non debet frangi a ieiunio, qui hanc significant vitam, sic procul dubio nec unus ex his diebus quinquaginta est ieiunandus, qui significant futuram, preter sabbatum pentecosten. Et hoc non propter afflictionem sicut cetera ieiunia alterius temporis ieiunandum est, sed propter novorum fratrum expectationem, qui ad nonam regenerantur, quorum renovationem nos oportet ieiunus prestolari. Verumtamen ut ea, quae dico, plena esse auctoritate demonstrem: sanctae synodo Nicenae^o, cuius instituta sic sunt recipienda, quomodo sancta evangelia, per hos dies nec genua flectere nec ieiunia celebrare placuit. Nam ii dies quod non sint ieiunandi, oranti pro hoc quondam cuidam patri venerando nomine Appolonio, qui preerat monachis circiter quingentis, satis declaratum est. Hic enim quadragesimali rigore transacto^p cum fratribus omnipotentem Deum rogavit, ut eis dignaretur ostendere, si eos more solito hos dies vellet ieiunare. Quibus ipse Dominus per incognitos viros ante eos ilico^q tanta dona omnium rerum ad edendum congrua^r misit, quanta per hos omnes dies paschales eis habundanter sufficere possent. Et ut evidenter hac ulterius ambiguitate carerent, eadem dona sic fuerunt mensurata, ut, donec dies pentecostes completerentur, ipsa non^s deficerent, et dum completi sunt, similiter consumpta^t universa sunt et illa. Quod beatus

a) medias supra lineam add. manu eadem aut correctoris c. b) post universa tres vel quatuor litterae erasae c. c) e post i punctis del. c. d) ita c. e) s postea eras. c. f) e ante quo supra lineam add. manu poster. c. g) post o una littera erasa c. h) a corr. ex altero i(?) c.

1) Cf. Marc. 13, 35: nescitis enim quando dominus dicitur. 3) Cf. Arn. III c. 17; Land. III c. 30; Bon. domus veniat: sero an medio nocte an galli cantu. p. 596. De re v. quae afferuntur in Act. SS. Ion. 2) Hodie 'Sancti Ambrogio ad Nemus'; v. Giuliani I. c. V, 294 n. c.; Fumagalli, 'Delle Antichità Long.-Milan.' III (1793), 229 sq. 4) Cf. Rom. 12, 1: rationabile obsequium vestrum. 5) Concilii Nicaeni c. 20, Mansi Conc. collectio II, 692.

- Benedictus cernens, cum omni tempore alio monachis ieiunium indixisset, hos ieiunare eos nullo modo iussit¹. Quid enim beatus Ambrosius noster patronus de his dixerit, commemorandum est. Ait enim²: "Hanc sanctam pentecosten *diem qua ratione curemus³, vel cur istorum quinquaginta dierum numero sit iugis et continuata festivitas, ita ut hoc omni tempore neque ad observanda indicimus ieiunia neque ad exorandum Deum genibus incubamus⁴, sed, sicut dominica facere solemus, erecti et feriati resurrectionem Domini celebremus? Ad instar enim dominicae tota quinquaginta dierum curricula celebrantur⁵, et omnes isti dies velut dominici deputantur. Sic enim disposuit Dominus, ut, sicut eius passionem quadragesimae ieiuniis merebamus, ita eius resurrectione in quinquagesimae feriis letaremur. Non igitur ieiunamus in quinquagesima, quia in his diebus nobiscum Dominus commoratur. Non, inquam, ieiunamus presente Domino, quia ipse ait: "Numquid possunt filii sponsi ieiunare, quamdiu cum illis est sponsus?"⁶. Haec cuncta beatus dixit Ambrosius, cuius dicta quomodo sint accipienda, non solum novimus nos, quorum est⁷ patronus, sed omnis etiam pene noscit mundus. Verumtamen haec nunc tantummodo meminisse vestrae caritati sufficiat; ceterum, si vixerimus, hac de re Christo auxiliante⁸ plus dicemus." Post haec autem plebem dimisit et ad sancti Ambrosii corpus causa orandi perrexit. Quidam enim ilico currentes ad ecclesiam maiorem, ubi iam civitas erat omnis congregata, retulerunt haec omnia. His itaque auditis sacerdotum filii ceterique quam plurimi detestandi viri accepta⁹ occasione diu prestolata ceperunt insanire et dicere: "Modo aperte patet hunc, qui tam sanctum opus damnat, esse hereticum Deique inimicum". Et¹⁰ his dictis levaverunt¹¹ pariter voces et fustes omnique plebe commota in ecclesiam beati viri, quae Canonica nuncupabatur¹², cum magno impetu irruunt, quicquid inveniunt diripiunt domumque destruere incipiunt, servum vero Dei ideo non interfecerunt, quia non invenerunt. Haec ut nobilis Herlembaldus ceterique fideles audierunt, sumptis armis in audacem plebem et temerariam irruerunt, quos protinus sic exterminaverunt omnes, quasi essent vilissimae pecudes. Immo cum virtute magna et potestate ad ecclesiam maiorem venientes violenter ab impiis abstulerunt, quicquid de domo Domini rapuerant¹³, et sic ecclesiae Dei pene cuncta sunt reddita operante Christo per zelum¹⁴ piorum, quae ab ea fuerant rapta operante Satana per furorem impiorum.
- (53) 18. Sicut enim Arialdus cotidie Christi causas erigere et exaltare contendebat, ita¹⁵ Christus de virtute in virtutem Arialdum assidue¹⁶ provehebat. Nam tam¹⁷ potentem in oratione numquam reminiscor me vidisse alium quemquam, cuius qualitatem si dixerem, gratam fore diligentibus Deum profuturamque spero¹⁸. Tot enim sanctorum nomina de ipsius ore non solum semel in die, sed etiam bis terque audiebam procedere, quot numquam scripta in codice vidi nec alium proferentem audivi. Nam licet divinis ac liberalibus¹⁹ litteris sic imbutus esset, ut vix²⁰ alicubi eius par inveniri posset²¹, nullatenus plus in sua scientia²² confidebat, quam²³ velut nec unam sciret litteram. Sed cum esset cum aliquo²⁴ de fide altercaturus²⁵ in publico, priusquam ipsa haberetur congressio, studebat per se sive per fratres directos circumquaque corpora sanctorum requirere atque eorum patrocinia, ubi omnem suam spem collocarat, obnixè flagitare. Nam cotidie vallatus fraterna ex acie²⁶ sanctorum corpora circuibat atque coram eisdem²⁷ Deo gemebundam fundebat precem.
- (54) Exeuntes enim a domo singulatim²⁸ privatimque orando incedebamus, donec populi tumultum transissemus. Quo transitu psalmos cantabamus reciproce, quos vero incipiebat ipse, et hoc donec agebamus, quousque ecclesiae ianuis proximi essemus, ad quam pergebamus.

a) signum abbrev. pro -us in loco raso c. b) le supra lineam add. eadem manu c. c) op. 8 in rasura script. manu 45 eadem, in margine praescriptis quoz. 8 manus correctoris, c. d) in rasura script. manu eadem c. e) a corr. ex u manu eadem c. f) rapuerant in loco raso c. g) a corr. ex c manu eadem, a superser. manu alia, c. h) e corr. ex a manu eadem c. i) tam in loco raso c. k) o corr. ex a c. l) vix — posset in rasura script. manu eadem c. m) quam supra lineam add. manu eadem c. n) altercaturus c. o) eadem, a supra lineam add. manu poster. c. p) secundum i corr. v manu poster. c.

1) Cf. regulam s. Benedicti c. 41 (ed. Linderbauer p. 64).

2) Sermo LXI de Pentecoste (Scire debet sanctitas vestra), Opera Ambrosii (Paris 1886) IV, 862 sq.; cf. Opera Ambr. ed. Ballerini VI, 400.

numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere ieiunare?; cf. Marc. 2, 19: numquid possunt filii nuptiarum, quando sponsus cum illis est, ieiunare? 4) Cf. supra p. 1058 n. 1.

8) Luc. 5, 84:

Tunc relicta psalmodia eiusque parte ultima memoriae tradita, quos^a ad laudem illius sancti pertinere cantos^b vel hymnos sciebat, sumebat, sic quidem dicendo moderate lenique voce, ut quod dicebat possemus audire atque cum eo dicere. Et cum hoc sancto canore ante sanctum veniebamur altare, quo venerabiliter adorato, si dies sollemnis vel^c pascalis non esset, utraque genua in terram ponebat, manus expandebat, oculos in celum flegebat et sic in crucis modo ante altare stans pro Romano summo pontifice atque pro pace, pro salute universalis ecclesiae ac pro eius adversariorum conversione et pro ceteris huiusmodi utilitatibus multis Deum exorabat cum gemitibus et lacrimis. Nos vero post ipsum procumbentes quod dicebat audiebamur et respondebamur. Tunc demum silenter paululum orabat idque unicuique^d nostrum agere sinebat. Denique se erigebat, altare honorifice adorabat et nobiscum iam regrediendo dicebat: 'Angelum pacis et gratiae dona nobis, Domine Deus noster!'^e Et tunc ibi psalmos dicere in ecclesiae exitum incipiebat, ubi eosdem in ingressum reliquerat. Cumque ad aliam veniremus ecclesiam, hoc in ea^f agebamus, quod in alia feceramus. Et notandum, quod in loco, quo psalterium finiebat, in eodem protinus idem incipiebat, etiamsi^g preter psalmos tres minime ei de exordio tunc dicere liceret. Clericum enim fatebatur semper debere inter psalmodiam esse.

19. Peractis igitur novem annis in exercitio tam grandi^h atque ammirabiliⁱ, ventum est ad^j decimum, in quo pervenit ad votum diu nimis optatum. Nam sic pro Christo mori ardentem cupiebat, ut, cum quemlibet se Deumque cerneret pure diligentem, magna cum prece deposceret dicens: 'Obsecro te per Christum, ut pro me precem fundas apud ipsum, quatinus sanguine proprio testari merear verbum eius, quod predico'. Ad quod adipiscendum ei haec occasio fuit. Iuraverat enim illi omnis clerus tam maioris quam minoris ordinis nec non ipse Wido, qui pontifex dicebatur, quatinus cum eo deberent heresem simoniacam^k ac neophitanam dammare et in catholicam fidem^l ulterius persistere^m. Sed cum ecclesiarum regimina eidem Widoni sine rectoribus apparebantⁿ, illico, quod iuraverat, oblivioni tradebat et ceu canis ad vomitum^o, sic revertebatur ad^p suum antiquum reatum. Quod vir Dei Arialdus cernens litteras per manus Herlembaldi ad apostolicum direxit, quatinus ipse decerneret, quid de Widone adultero et symoniaco atque periuro fieri oporteret. Tunc enim duo clerici Modicenses ad Christi famulum venerunt^q spondentes^r velle se relinquere opera et consortium diaboli et deinceps firmiter tenere et predicare opera et fidem Christi. Nam unus ex his tantae erat audaciae et perversitatis, ut quasi ductor existeret adversae partis. Quibus vir Dei ait: 'Tot quippe sunt, qui hoc dicunt mendaciter, ut iam pene nemo est, cui possit [c]redi veraciter. Vos vero si vultis, ut vestris cred[am ser]moni[bus]^s, ite et operibus me firmum reddite! Regressi igitur domibus^t, connubio ilico a se repulso, ceperunt palam et constanter profiteri b[eat]i Arijaldi^u verba esse plena veritate, quae actenus^v erant professi fore plena falsi[tate]^w. Haec ut Wido audierat, sevos illuc protinus apparitores mittens^x eos capere iussit atque in Alpes ad castrum, quod dicitur Leucum^y, deportari. Ibi namque in tam diro carcere^z sunt missi, sicut ipsi nobis sunt postea professi, ut nunquam eos contigerit audisse sanctos a paganis dirore^{aa} perpeccos^{ab}. Quod Christi famulus dum audisset, convocata in unum civitatis multitudine ait: 'Volo vos, dilectissimi, scire, quod christianus pro nulla causa gladium debeat ferre, nisi pro fidei defensione. Si ita est, immo quia ita est, vos qui

a) post q una littera erasa, nos supra lineam add. manu eadem c. . b) v super o superscr. manu poster. c. c) vel in loco raso script. c. . d) unicuique corr. unumquemque manu saec. XVI. c. . e) in ea manu eadem in loco raso c. . f) si supra lineam add. manu correctoris c. . g) n supra lineam add. manu correctoris c. . h) ammir. corr. adu. manu poster. c. . i) ad supra lineam add. manu correctoris c. . k) simoniacam c. . l) catholicam fidem, in bis delet. manu poster. (f). c. . m) n supra lineam add. c. . n) d corr. ex n manu eadem c. . o) alterum n in loco raso c. . p) membrana violata complures litterae deletae sunt c. . q) manus poster. domos ex domibus corrigere coepit nec tamen complevit c. . r) e rad. corr. ex a c. . s) dirum carcerem corr. manu poster. c. . t) dirore ex dirorem corr. manu poster. c. . u) per in loco raso c.

1) Cf. Isai. 33, 7: angeli pacis; Rom. 1, 7 et saepius: gratia vobis et pax. 2) A. 1059, cf. Meyer v. Kno- nau I, 131sq. Iuramentum exstat in Petri Damiani de legatione Mediolanensi relatione, opusc. V; Opera. ed. Cajetani III, 40. 3) Cf. Prov. 26, 11: sicut canis

qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam. 4) 1. Reg. 19, 14: misit autem Saul apparitores. 5) Hodie 'Lecco', ad cornu orientale Lacus Comensis.

1066. christiani estis et arma fertis, cogitate quid nunc vos oporteat facere. Ecce enim duo clerici quamdiu in perfidia persistentes opera diabolica sunt secuti^a, honorifice ab eo, qui pontifex Mediolanensis dicitur, sunt habiti, cum vero eandem perfidiam diabolicamque nequitiam decreverunt contemnere et Christum sequi^b, tunc sunt capti, tunc in duro carcere^c trusi.^d Haec cum cives christiani audissent, obstupefacti tantam perfidiam cum magno clamore ceperunt damnare; ad arma cucurrerunt et ad vindicandum tantum scelus contra Widonem exire ceperunt. Christi vero famulus timens, ne ad fidei detrimentum pro absentia Herlembaldi populus premio aut timore corrumperetur, eos precessit in manu portans vexillum sanctae crucis. Wido autem spe nimiae multitudinis equitum pugnaturus occurrit in ruribus Modicensibus milibus fere decem ab urbe distantibus. Vociferantibus itaque partibus utrisque infidelem aciem protinus tantus inuasit timor, quatinus ei nulla quidem remaneret spes fugiendi vel bellandi, sed dantes statim obsides clericos sponderunt captos quantocius se reddituros. Et sic in eodem die reversi sunt gaudentes Deumque laudantes. Tertia enim^e die post haec ad ecclesiam viri Dei vox insonuit dicens: 'En iam veniunt rudes martires Christi, clerici scilicet^f, qui fuerant capti'. Quibus Christi famulus cum multis fidelibus ilico occurrit obuius eosque deosculans cum magno gaudio suscepit et excelsa voce 'Te Deum laudamus' cum fratribus cantare cepit illosque sic^g in ecclesiam introduxit, quos tunc^h . . . . .
20. . . . .
- (59) *tos cruentosque. Ceperunt itaque Herlembaldum cohortareⁱ, ut descenderet et Christi adversarios cum eis prosterneret, quibus nullo modo adquiescens nec descendit nec manus deposuit. Ipsi vero irruerunt protinus in eos et sicut enim ante validissimum ventum fumus, sic ante eos omnis ilico infidelis evanuit populus. Widonem vero ante ianuas in

^a) Quae hic desunt in c. uno folio deperdito, supplemus ex Vita auctore anonymo saec. XII. ex. vel XIII. in. 26
(cf. supra in praef. p. 1049): Postquam autem Herlembaldus Roma rediit literasque excommunicationis¹ detulit archiepiscopo², subito predictus archiepiscopus in sabato pentecosten per totam urbem nuntios misit, nuntians civibus universis, ut, si inaudita scire cuperent, in pentecosten summo diluculo³ convenirent ad maiorem ecclesiam. Hoc autem ideo fecit, ut contra sanctos Dei Arialdu[m] et Herlembaldum populus insaniret. Mane fit concursus populi. Herlembaldus supra cancellos sese contulit, ita ut ab omnibus videretur. Post hoc Arialdu[s] cum quinque sociis ex adverso chori tamquam responsurus presuli celsus stetit. Cepit igitur Guido tenens manu excommunicationis bullam ad populum conqueri de Arialdo et Herlembaldo dicens: 'Turbatio pestifera per hos disseminata est, ita ut videam in hiis scriptis omnium nostrum perniciem contineri. Hec enim civitas ob reverentiam beati Ambrosii Romane nunquam paruit ecclesie. Ergo tollantur de terra viventium hii seminatores verborum, qui quotidie laborant, ut hec urbs pristinum decus amittat, ut sit subdita Rome et propriam perdat libertatem.' Ad hoc cepit populus exclamare: 'Occidantur velociter, occidantur!' Hiis dictis Guido cum magna clericorum caterva cepit descendere, ut Dei sanctos opprimeret, set cum nimia plebis densitate ad eos non pateret accessus, cepit Guido exclamare: 'Omnes, qui sancti Ambrosii honorem diligunt, ab ecclesia exeant, ut nostri adversarii evidentius cognoscantur citiusque conterantur'. Subitoque ecclesia evacuata^k est, ita ut ex septem milibus virorum tantum duodecim ibidem remanserunt in subsidio servorum Dei. Arialdu[s] autem et Herlembaldus supra cancellos stantes flexis genibus Dominum exorabant, in quos pars adversa clamore magno irruit, laici in Herlembaldum, clerici vero in Arialdu[m], quem percutientes deorsum precipitant et percussum credunt occisum. Tenebatur autem sceptrum militare ante Herlembaldum, super quo sese apodiare solebat, quo sibi propinquantem mirabiliter prosternebat, ita ut nullus auderet sibi propinquius^l accedere. Cepit igitur volare fama per urbem mortem nuntians Arialdi. Unde sequaces sui ira comoti arma capiunt venientesque non ad ecclesiam, ubi tumultus erat, set pontificalem aulam ingrediuntur, quaeque reperiunt, discipant et per aule ingressum intrant ecclesiam, Guidonem pre foribus in equo repertum spoliant, vixque eorum manus evadere potuit. Tandem ecclesiam ingressi cum gaudio reperiunt Arialdu[m] vita fruentem cohortanturque Herlembaldum, ut descendat, sique cum magno triumpho fugatis hostibus ad ecclesiam Rozonis, que nunc dicitur sancti Sepulchri³, sese feliciter transtulerunt.

a) secure corr. secuti manu correctoris, ut videtur, a. b) sequi in loco raso a. c) durum carcerem corr. manu poster. c.
d) autem superser. manu saec. XVI. c. e) n post e punctis delet. c. f) sic supra lineam add. manu eadem c. g) con-
sterna - infra lineam add. manu saec. XVI., sane lacunae supplicandae causa, c. h) e corr. i manu poster. c. i) dili-
culo c'. k) eucusta c'. l) propinquus c'.

1) Cf. J.-L. 4591; Kehr, II. pont. VI, 1 p. 48 n. 96. Arn. III c. 20. 3) Cf. infra p. 1065 n. 1.
J.-L. 4612. 13; Kehr p. 112 n. 22, 113 n. 28. 2) Cf.

equo repperiunt, quem iuste fustigantes spoliant^a, atque eorum manus vix evadere potuit 1065.
in cenaculo quodam^b tractus potius quam delatus. Tot namque ocius tunc apparuere
pro veritate certantes, quasi eidem^c nulli essent in eadem urbe resistentes. Magno igitur
cum tropheo ecclesiam intrantes Herlembaldum descendere faciunt, immo leti valde sunt
6 effecti, eo quod beatum Arialdum, quem credebant mortuum, repperiunt vivum. Quem
ergo tollentes in atrium ecclesiae, quae dicitur Rozoni¹, deveniunt, ibique^d protinus tanta
armatorum multitudo est congregata, quatenus inimicorum non solum corpora prosternere,
verum etiam ipsorum possent libere omnia edificia subruere. Ad quod namque patranda
dum anxie anhelarent, Herlembaldus iam vexillum in manu tenens erectum ait:
10 'Oportet, ut domum Arialdum inquiramus, cuius domum evertere primitus debeamus'.
Haec vero ut Christi martir audierit in locum, unde a cunctis posset audiri, se iussit
defferri, eoque invente manu^e silentium factum est magnum². 'Karissimi', inquit, 'si in (60)
linguas verterentur nostra omnia membra, nullo modo valerent Dei laudare magnalia
vobis hodie celitus ostensa. Hodie enim, ut scitis, talis hora fuit, in qua nullus vestrum
15 unum saltem pro veritate valebat verbum proferre; nunc autem nullus est, qui vel etiam
contra vos, ut inspicitis, audeat^f muttire^g'. Et quis vero est haec operatus nisi Christus?
Si igitur Dominus hodie cognovit famulos ad tuendum, dignum est, ut famuli noscant
Dominum ad venerandum. Nam si inimici Dei et nostri hodiernam noscerent sollemni-
tatem, quod egerunt, nullatenus essent conati. Nos vero et Dei scire sollemnitatem
20 venerando et eius audire precepta obsequendo oportet. Ait enim: "Diligite inimicos vestros, Math. 5, 44.
benefacite his qui^h oderunt vos". Per ipsum ergo vos oro, ut nunc arma deponatis
mecumque ad beati Ambrosii sacrumⁱ corpus veniatis et ibi Deo grates debitas pariter
reddamus nostrosque^k emulos diem hodiernum ducere letiferum sinamus nec non pro
ipsis Deum suppliciter exoremus. Nam a quibus haec aguntur, alta celsitudo acquiritur^l,
25 quia de filiis hominum Dei filii testante Christo⁴ efficiuntur.' Haec enim illa multitudo
dum audisset, alii videlicet sapientiores beatum Arialdum totum cruentum^m et seminecem
spectantes pacem vitamque inimicorum poscere mirantes obstupescabant, alii
vero ferventiores spiritu his verbis nullo modo acquiescere¹ volebant; verumtamen licet
diversi vellent diversaⁿ, cuncta tamen ilico sunt completa martiris verba.

30 21. Sequenti denique nocte iterum cum Widone congregata est pars perversa dicens: (61)
'Non nos haec adversa omni modo deiciant. Popularis enim^o turba cito mutatur et in
35 diversis partibus facile "inclinatur". Certi quidem sumus, quod in urbe Arialdum exting-
guere nullo modo valeamus. Tale igitur aliud consilium nostra sagacitas repperiat, quod
ipse nullatenus evadere queat. Constituantur equidem per diversa urbis loca ex nobis
40 viri prudentes, pecunias a nobis sibi collatas habentes copiose, quas per populum clam
in noctibus tribuant; in diebus vero^p omnibus omissis negotiis assidue conveniamus. Et
hoc tandiu agamus, quousque nimis multiplicati ipsum violenter ab urbe pellere valeamus.
Quod cum fuerit factum, positus undique insidiis capiatur captusque ilico necetur. Quae
cuncta si non impleverimus, pacem numquam habebimus.' Quid multa? Per dies enim
45 quindecim duo populorum conventicula sunt in urbe vehementia assidue habita, unum
scilicet fidelium ad ecclesiam Rozoni, alterum vero in curia pontificali. Crescebat autem
nimis pars vesana pro pecunia sibi in noctibus data. Qua vero nequiter crescente fideles
paulatim tedentes ceperunt deficere. Quod perversa plebs cernens cepit elata in beatum
Arialdum cum nimis clamoribus irruendi facere impetum, quatenus eum ibi necaret eius-

45 a) post t una littera erasa c. b) cenaculum quoddam corr. manu multo recentiore c. c) s supra lineam add. manu
poster. c. d) q: supra lineam add. manu correctoris c. e) signum abbrv. erasum super u c. f) linea subducta sub
spicitis audeat c. g) titire in loco raso eadem manu script. c. h) q supra lineam add. manu eadem c. i) sacrum
supra lineam add. manu eadem c. k) q: supra lineam add. manu eadem c. l) d corr. c manu, ut videtur, poster. c.
m) cruentus corr. ead. manu cruentum c. n) rs in loco raso, a in marg. add. c. o) enim supra lineam add. manu
50 eadem c. p) diversis partib; inclinatur corr. diversas partes inclinat c. q) vero supra lineam add. manu eadem c.

1) De hac ecclesia, a. 1080, a Benedicto quodam, 'qui
et Rocio vulgo nuncupabatur' fundata et primum s. Trini-
tatis, postea i. e. non ante a. 1095, s. Sepulcri nominata
cf. Giulini, 'Memorie spettanti alla storia di Milano'
55 II², 172, 194, 683. 2) Cf. Act. 21, 40: annuit manu
ad plebem et magno silentio facto. 3) Cf. Ios. 10, 21:
nullusque contra filios Israel mutire ausus est. 4) Cf.
Matth. 5, 44, 45: orate pro persequentibus et calum-
niantibus vos, ut sitis filii patris vestri, qui in
coelis est.

1066. que locum¹ funditus desolaret. Erat enim Christi famulus inter adversa tam fortis et constans, ut nullus e fratribus in die tribulationis inde auderet aufugere nec quicquam asportare, sed cum fremitum impiorum supervenientium audirent, se ante altare prosternebant ibique mortem expectabant. In uno enim horum dierum, cum^a iam clausis diligebat, latenter aperto hostio inde asportavit eamque in domo cuiusdam civilis amici commendavit protinusque rediit. Quod vir Dei ut audierit, fratrem ad se accitum sic allocutus est: 'Arnulfe', inquit, 'nonne ecclesia haec in eius honore^b et nomine^c dedicata est, cui assidue dicimus: "Sub tuum presidium confugimus, Dei genitrix"^d? Et nonne legisti: "Maledictus homo, qui spem suam ponit in homine"^e? Et cur contra haec nunc agere presumpsisti? Qui pavens obmutuit; ut autem tam isdem^f quam ceteri ammodo^g non presumerent talia, haec culpa acris^h verberibus est protinus emendata. In his namque diebus ibidem tam gravis confusio vehemensque perturbatio erat, ut in oraⁱ constituta plerique fideles cibum capere desperarent mortem adfuturam^j illico expectantes. Sed licet impii frementes insanirent, nullo modo facere audebant, quod minabantur, quoniam totiens dolor in eorum capita vertebatur, quotiens contra Christi famulum surgere nitebantur.
- (63) Quapropter iniquum et publicum dant preceptum, ut, donec Arianus in urbe maneret, quicumque clericorum publice misterium celebraret vel tintinabula sonaret aut laicus quicumque, qui haec in suam^k agere ecclesiam^l permitteret, non solum privaretur substantia, sed etiam vita. Haec vero non solum alibi, verum etiam ad ecclesiam^m, ubi idem manebat, et proⁿ nimio timore iubente milite, cuius ipsa iuris fuerat^o, servari ceperunt. Quod ipse super omnia, quae ei actenus acciderant, gravius existimans ait: 'Absit, ut mei ultra sint participes et fratres, qui nefandas hereticorum observant pro mortis timore institutiones'. Qua de re etiam ipsis fratribus ignorantibus, assumpto tantum comite uno nomine Siro, nocte clam urbe exiit et ad sanctum Victorem ad Ulmum^p biduo cum ipso perlatuit. Denique hinc Herlembaldus cum multis fidelibus militibus utrosque suscepit^q et Papiam cum eis perrexit. Et parte quidem militum remissa, parte vero secum retenta per Padum navigio ceperunt descendere, quatenus Romam pergerent et usque ad aliud tempus tantae irae cederent. In quo scilicet navigio sub quodam capti sunt oppido et ex medio sodalium ineffabiliter merentium beatus Arianus violenter solus est raptus et in arcem deductus. Ubi dum solitum in oratione et sermone teneret constantiam, miratus miles, qui ipsum ceperat, ait: 'Pontifex quippe Mediolanensis^r magnum quidem michi se daturum promisit premium, si te caperem eique te darem. Namque michi ab eo est intimatum te esse hereticum, quod, ut cerno, omnino est falsum.' Denique eum cum omni domo sua venerabiliter habere cepit et comitibus mestis Papiam iam reversis reddere festinavit. Post haec scientes loca undique^s obsessa ad quoddam castrum^t fidelis Herlembaldi sunt reversi. Tunc quidam fratres Cantuarienses^u ei mandarunt^v dicentes: 'Nobis quidem hic pro nimia persecutione vivere non licet, nos vero ad te venire iube, si placet^w'. Quibus et ipse: 'Quicumque', inquit, 'mecum pro Christo mori est paratus, venire ad me festinet; qui autem nondum est, aliorum fugiens declinet'. Haec me presente dicta sunt. Post haec Herlembaldo ceterisque, qui secum aderant, sic locutus est: 'Ex hac', inquit, 'terra exire nequimus, quia cum mortiferis insidiis omnes aditus obsessos scimus. Et hic manere non possumus, quoniam populus vesanus hic me persequi iam minatur et valde paveo, ne insontes huius loci incolae sub hac occasione devastentur. Quapropter necesse est, ut aliud repperiamus consilium, scilicet ut queramus quempiam fidelem virum, qui me

a) cū supra lineam add. manu correctoris c. b) honorem, nomen corr. manu multo poster. c. c) cf. p. 1064 n. d. d) prius in punctis delet. c. e) acris corr. manu multo poster. c. f) h ante o add. manu poster. c. g) f corr. ex d manu poster. c. h) m lineis postea delet. c. i) in ecclesia corr. manu multo poster., in super ad add., m linea superinducta del., c. k) praecorr. ex pro manu, ut videtur, poster. c. l) e corr. ex i manu eadem(?) c. m) prius i corr. ex o c. n) u membrana perforata supra lineam repetit. manu correctoris c. o) mandāt manu eadem corr. ex 50 mandare c. p) -ube si placet in loco raso script. c.

1) I. e. Arianus ecclesiam, supra c. 11. 12 laudatam. Zwölfer. 3) Cf. Ierem. 17, 5: *Maledictus homo, qui confidit in homine.* 4) Cf. supra p. 1057 sq. 5) Cf. Giuliani I. c. 12, 90, 558. 6) *iuxta locum Legnani* (ed. 3. Rom. post typicam, Romae 1899) p. [426]. Land. III c. 30. 7) 'Canti' prope Cumum. 55

per dies aliquot in suam occultet domum, quatinus interim aut populi furor deferbeat et 1066.
in hac terra me vivere liceat vel custodiam in insidiis ubique positae me desistant querere
pro nimia securitate, et sic me hinc forte licebit exire.' Qui responderunt dicentes: 'Quae
autem dicis, cunctis placet^a, si inveniretur, qui hoc fideliter faceret'. Et ille: 'Est', inquit,
⁵ 'loco huic quidam presbiter vicinus, nuper ex Ierusalima regressus, qui hactenus mihi
credere satis est visus, per^b quem, si placet, mittatur, et super hac re diligenter inquiratur'.
Omnibus itaque volentibus per^b nefandum presbiterum tunc missum est, et post haec (66)
¹⁰ ecclesiam ingressus ipse est, 'in qua, quoniam vigilia sancti Iohannis Baptistae erat, a
mane usque ad horam quasi^c nonam in oratione permansit indeficiens. Et ecce detestandus
presbiter veniens secretae diligenterque inquiritur, si locum haberet aptum ad ipsum per
tres saltim menses occultandum. Qui cum promitteret se iuxta ecclesiam locum sic habere
secretum, ut in eo quempian per multos annos tenere valeret celatum, media tandem
nocte libatis osculis cum gemitibus et lacrimis multis usque ad portam cum ambobus
processimus. Nam ipsum multum deprecatus sumus, ut unum, quem ex nobis vellet, in
¹⁵ suum obsequium sumens duceret. Quibus et ipse: 'Nequaquam', inquit, 'quoniam si una
duo^d sunt, locuntur et loquentes audiuntur'. Quis enim fari potest, quanta bona tunc
Herlembaldus presbitero promisit, si ipse Christi famulum tractaret bene, et quanta mala,
si male? Merentes igitur utrosque abire permisimus, mane vero ad urbem devenimus.
Presbiter ergo nequam mox, ut in suo conclavi illum concluserat^e, diabolico tactus spiritu (66)
²⁰ malo Widoni nuntiare festinavit dicens: 'Quid vis mihi dare, et ego tibi tradam Arialum
sine turba, sine Herlembaldo, immo absque viro aliquo?' Cui ille letus nimis effectus
magnum premium ilico cum securitate promisit, si ipse quod promittebat impleveret. Tunc
sibi quamplures dari petiit milites, quos sumptos inter duas macerias ab habitatione
secessas nocte constituit dicens: 'Unus', inquit, 'ex vobis tantummodo in media^f iaceat
²⁵ via scuto coopertus. Hunc enim, cum venero, percutiam calciamento. Tunc vos omnes
velociter surgite et iam me quam ipsum capite; ne forte quidem super alium surgatis
incaute, vobis hoc fore signum scitote.' Et post haec in his verbis ad virum Dei ingressus
est: 'Domne', inquit, 'Arialde, necesse est^g, ut hinc velociter discedamus et ad castrum,
de quo te suscepi, revertamur, quoniam te hic esse omnibus notum est. Nam si hic
³⁰ moram fecerimus, cras procul dubio capiemur.' Cui vir Dei: 'Tibi', inquit, 'via est nota,
precede ergo et ego sequar te'. Traditore igitur precedente ad milites venerunt utrique
et ex calciamento facto condito signo omnes pariter in Dei virum irruunt eumque capiunt
captumque stricte vinciunt et vinctum iumento^h superimponunt ac facite conciteque contra
Lacum Maiorem festinant pergere. Hoc enim ante horam diei tertiam, in quo vigilia (67)
³⁵ sancti Petri celebratur, per totum Mediolanum est divulgatum. Unde factum est, ut ubi
que esset luctus et lamentum piorum atque econtra vesana exultatio reproborum. Quod
ego audiens tumultuosam et confusam protinus reliqui urbem eumque persecutus sum.
Die igitur eodem nocteque sequenti festine properans die altero ad prefatum iam sole
orientem perventus sumⁱ lacum. Supra cuius enim dum incederem litus et Stationi^{k,l}, ubi
⁴⁰ parentela mali Widonis habitabat, essem propinquus, obvium habui virum nomine Martinum,
qui se dicebat fore presbiterum. 'Hic me interrogavit, unde essem quoque pergerem. Cui
ego, ut^m veritatem securius ab eo inquirerem, ex parte mentitus sum dicens: 'Ex illa
plebe sum et compares mei huc me direxerunt, ut manifeste valeant scire, utrum verum
sit, quod apud nos de Arialdo clericorum inimicoⁿ noviter insonuit, scilicet quod extinctus
⁴⁵ sit. et si eis super hoc pleniter letandum sit'. At ille: 'Revertere', inquit, 'mecum et
cum ad ecclesiam, quam paululum post te reliquisti, redieris', optime de hoc instructus
eris'. Et tunc mihi secum revertenti ait: 'Ex terna^o namque die vox letifera nostro (68)
insonuit loco dicens: "Arialdus clericorum adversarius vinctus habetur in nave et in ripa

a) placet corr. placens, n supra lineam add. manu poster. c.

b) ita c.; cf. ital. 'mandare per'.

c) q eadem manu

corr. ex t c. d) duo in marg. add. manu eadem c. e) a corr. ex i manu eadem c. f) medio corr. media manu

eadem (?) c. g) supra lineam add. c. h) corr. ex iumento manu, ut videtur, eadem c. i) perventus sum rad.

corr. perveni c. k) stationi c; cf. A.A. SS. Boll. 3. ed., Iun. VII, 263 n. h; infra p. 1068 l. 38. l) ut supra lineam

add. manu eadem c. m) post inimico sequi. n(?) etasum c. n) redieris in rasura script. manu eadem c. o) Extina c;

(h) esterna intelligere voluit H. Bresslau, sed cf. p. 1072 l. 11.

55 1) Hodie 'Angera' (Angleria in vita anonyma f. 98).

1066. laci". Ad quem ilico cum multis aliis decucurri^a et arrepto palo optime acuto manuque erecta in pectore eius illum infigere volui, sed enim non sum permissus. Missi sunt quidem quinque protinus viri a domina nepte archiepiscopi¹, de quorum ferocitate ipsa non dubitabat, qui eum a militibus dividerent et in locum, quo ipsa eis iusserat, ducerent. Quod sine mora completum est. Et in tantam ilico est ductus solitudinem², ut vix ibi sit aliquando accessus hominum et tantummodo navigantium, sed silvestrium solummodo habitatio bestiarum. Quid te verbis longius protraham? Ibi cadaver eius sine auribus, sine naribus, sine oculis, sine^b dextera manu, sine membro genitali esse fecerunt. Si absque omnibus his membris aliquando quemquam vidisti vivere, hunc esse mortuum noli credere. Nam sero nullo modo quiescere quiverim, donec hii, qui in eo^c haec 10 patrarunt, sic me securum fecerunt, quatinus ultra non sit, unde mea iam mens dubitare possit. Tu vero ad tuos revertere haec eis intimans eosque redde^d securos letosque. Et post haec ab alterutro divisi sumus, et donec ecclesiam est ingressus, me redire finxi, postea vero nolens verbis confidere perfidi, regressus sum ad iter, quod reliqueram. Cum autem in iam prefatum ingrederer vicum, iuxta viam repperi ecclesiam^e in honore^f sancti 15 Petri dedicatam^g, ad quam tunc clericorum laicorumque multitudo cum processione exiebat. Ibi quidem seorsum duas inveni mulieres de his, quae acciderant, conferentes et plorantes. Quibus appropinquans inquisivi, quid haberent et cur flerent. Quarum una ait: 'Vere tu ex illo es ordine, qui, cum deberet suis bonis dictis factisque omnes levare in celum, econtra malis exemplis cunctos precipitat in infernum. In hoc enim loco machinante tuo 20 ordine perverso in his diebus tantum est^h perpetratum scelus², quatinus pro hoc omnes Deus in abyssum dimergatⁱ, anxie expectemus, et tu dicis, cur non recedamus? Videns igitur mulierum fidem ipsis, quod discipulus essem illius, de quo flebant, intimavi easque. si vera essent, quae a predicto audieram viro, inquisivi. Quae statim factae apud me^k nimis gratiae omnia testantur esse vera, praeter hoc, quod de eius morte^l adhuc erant incertae, 25 Viam itaque^m mihi contra prefatam tendentem solitudinem ostenduntⁿ multumque deposcunt, ut revertens eas facerem sciolas, unde eis adhuc inerat dubietas. Verum ingentium prepeditus obstaculis saxorum illuc accedere eundo per terram nequivi⁴, quique per navem illuc^o me transferre auderet, repperire non potui ideoque, praeter quae dicta sunt, pleniter 30 de illo tunc scire non valui. Porro secundum^p quod^q postea diligenter scrutatus sum, 30 qualiter quibusque ex hac vita verbis migraverit, diligentibus Deum fore gratum credo, si id breviter intimavero.

22. A loco igitur, quo captus est, psalmodiam decantatus est². Ad Stationem^r enim a militibus, ut predictum est, divisus et quinque ferocibus servulis est traditus, qui cum ipsum ducerent ad mortem, allocuti sunt dicentes: 'Arialdie, cur non recordaris, ut neges, 35 quae hucusque dixisti, et profitearis dominum nostrum esse verum pontificem. Nam si hoc faceres, forte adhuc vivere posses.' At ille: 'Absit', inquit, 'ut coronam, quam verum dicendo in mea^s adquisivi^t vita^u, in fine mentiendi amittam. Nam me utrum nunc datus ad mortem, ignoro; quod si facitis, scitote vestro domino meam mortem valde nocituram non solum in futura vita, sed etiam in presenti.' Et illi: 'Videsne', inquirunt, 'illum magnum 40 montem? Si ipse profecto esset aureus et tuus totumque dares, ultra nullo modo viveres.' Ille autem haec audiens se erexit et hymnum sanctorum apostolorum Petri et Pauli^v alta

a) en post deca del, manu posteriore c. b) post sine locus rarus c. c) eo corr. eū manu nullo poster. c. d) redde in marg. add. eadem manu c. e) ecclesiam in marg. add. manu eadem c. f) honorē corr. manu poster. c. g) de ante dictam supra lineam add. manu correctoris c. h) ē supra lineam add. manu correctoris c. i) di- corr. de 45 manu multo posteriore c. k) me supra lineam add. manu eadem c. l) mortē c. m) q; supra lineam add. manu eadem c. n) -uo in loco raso c. o) secundum in marg. add. manu alia c. p) quod in loco raso script. manu eadem c. q) decantatus est rad. corr. decantavit c. r) cf. supra p. 1067 n. k. s) corr. ex meā vitā signo abbrev. eraso c. t) ac- corr. ex ad- manu poster. c.

1) Oliva nomine, filia fratris Widonis; cf. Land. III c. 80.

2) in insula quadam iuxta Lacum Maiorem (Land. III c. 80), nempe 'Isola Madre', sicut coniecit Giulini, 'Memorie di Milano' II², 453 sq., aut 'Isola Bella' secundum Pellegrini 'Arch. stor. Lombardo' ser. III vol. XVII (1902), 96 sq.; insulam castelli 'di Cannero' vix recte attulit Meyer v. Knonau I, 541 n. 87. 3) Cf. Indic.

20, 3: quomodo tantum scelus perpetratum esset. 50

4) Attamen in insula quadam necem esse factam apparet ex iis, quae infra p. 1069 l. 29 leguntur: in aliam insulam eum nocte transferri iussit. 5) Ad str. 3 et 4 hymni, qui incipit Aurea luce et decore roseo, apud Blume et Dreves, Anal. hymn. 51 (1908), 216 sq., 55 remittit Th. Zwölfer.

voce decantare cepit. Quo finito ad solitudinem, ad quam tendebant, pervenerunt. Quem 1066. tollentes de nave supra quoddam saxum vinctum posuerunt ad sedendum. Seorsum denique paululum remoti^a haec dicere ceperunt ad invicem: 'Quid faciemus? Si tantum occiderimus virum, nostrae animae nullum ultra poterunt adipisci remedium. Et hoc si non fecerimus, nichilominus moriemur.' In his enim dum hesitarent, aspexerunt naviculam concite venientem duosque homines deferentem. Et aiunt ad invicem: 'Hos expectemus, hii forsitan boni nuntii baiuli sunt'. Predicta vero mali Widonis neptis^b, quae exhinc (71) Iezabel et Herodias est nuncupata, postquam quinque ad Dei famulum necandum direxerat servulos, duos clericos, quos in eius morte^c precipue inhiare cognoverat, ad se vocatos^d sic^e allocuta est: 'Assumptis gladiis vestrum persequimini velociter inimicum, ne forte ceteros seducat et ulterius viva!'. Hii vero erant, qui cum nave tunc veniebant. Qui cum ad ceteros venissent, egressi de nave dicunt: 'Ubi autem est Arialdus?' Qui responderunt dicentes: 'Mortuus est'. At illi: 'Nobis', inquit, 'iussu est videre illum sive vivum sive mortuum'. Et aspicientes viderunt illum eminens vinctum sedentem super saxum, in quem sic anxie irruunt, quomodo leonum catuli super predam famelici^f. Evaginatis igitur gladiis ipsius unus unam, alter vero auriculam arripit alteram dicentes: 'Dic, fureifer^g, si dominus noster verus est archiepiscopus'. Qui respondit: 'Nec est nec fuit umquam, quia opus^h archiepiscopi in ipso nec est nunc nec fuit umquam'. Tunc imites eius utrasque amputantⁱ aures. At ille oculis in celum elevatis ait: 'Gratias tibi ago, Christe, qui me hodie inter tuos martires dignatus es connumerare'. Interrogatur denique iterum, si Wido verus esset archiepiscopus. Qui solitam constantiam animi tenens ait: 'Non est'. Quapropter nasus ipsius protinus cum labio superno est absctisus, deinde ambo oculi sunt effossi, postea vero dexteram detruncant manum dicentes: 'Haec est, quae faciebat epistolas^k Romae directas'. Dehinc radicitus membrum amputant genitale dicentes: 'Predicator castitatis eatenus fuisti; exhinc et tu castus eris'. Postea vero desub gutture linguam extrahunt dicentes: 'Modo sileat, quae clericorum familias conturbavit et dispersit'. Et sic illa sancta anima carne est soluta, corpus vero ibi quoquo modo terrae traditum est^l. Ceperunt denique illic post haec luminaria preclara per noctes piscatoribus apparere. (72) Quod ut impia Iezabel audivit^m, protinus in aliam insulam eum nocte transferri iussit. Sedⁿ cum eadem^o lux ibidem similiter crebro appareret, in loco^p tertio^q eundem^r asportari facit^s. Videns igitur, quod non posset sanctum occultare corpus nec sub terra neque super terram, quia illud ubique lux eximia^t comitabatur, irata valde fecit saxa ingentia circa ipsum innecti et in profundo^u lacu dimergi^v. Verumtamen ibi, ubi est projectum, tanta est aquae altitudo, sicut didici a viris^w illius loci, ut vix fene centum cubitorum^x quisquam possit fundum attingere. Nam isdem^y lacus pro sui magnitudine Maior nuncupatur et plus quinquaginta milibus in longo^z extenditur, in quo tam innumerabiles procul dubio immanesque sunt pisces, ut per tres menses facile devorarent, quot in eadem parochia sunt pecudes. Verum quia omnia haec occulte fuerant peracta^{aa}, de illo hesitatio et altercatio ubique erat non parva; alii dicebant, quod esset mortuus, alii, quod in vinculis clam detineretur. In cuius amore^{ab} tunc sic omnis populus est accensus, ut cuncti se sub iure^{ac} iurando constringerent, quatinus illum aut habituri essent vivum sive mortuum^{ad}, aut pro ipso ad mortem usque certaturi. Sed Deus omnipotens, cuius causam

a) remoti in loco raso script. manu eadem aut correctoris c.

b) neptis corr. ex nepta manu script. aut correctoris c.

c) mortis corr. manu poster. c. d) u (v) corr. ex a manu eadem (?) c. e) c supra lineam add. c. f) fe in loco raso c.

g) opus in loco raso c. h) alterum a corr. ex e? c. i) a corr. ex o c. k) eplas et directas in locis rasis c.

l) romā corr. ex romē manu poster. c. m) -vit in loco raso c. n) Sed atque primum e in eadem super rasura eadem manu script. c.

o) locū tertii corr. manu multo poster., eundem in loco raso manu poster. c. p) a corr. o c.

q) eximia super rasura alia manu script. c. r) profundū corr. manu multo poster. c. s) -ris in loco raso c. t) cubitorum in loco raso manu eadem script. c.

u) cf. p. 1054 n. b. v) longū corr. manu multo poster. c. w) amorē corr. manu poster. c.

x) iure bis script., alterum lineis delet. c. y) essent viv. s. mort. hab. signis appos. corr. hab. essent viv. s. m. c.

1) Cf. 2. Reg. 18, 22: non eris boni nuntii baiulus.

Bonizo p. 597.

4) Cf. Matth. 18, 6: et demergatur in profundum maris.

2) Cf. 2. Mac. 11, 11: leonum autem more . . irrudentes; Mich. 5, 8: quasi catulus leonis in gregibus.

5) Cf. quae de eius sepultura in arce Trevali facta refert Land. III c. 30.

3) De morte Arialdi cf. Arn. III c. 20; Land. III c. 30;

ipse patefecerat, nec illum passus est a pisce contaminari nec in laci^a profundo occulte morari.

- (73) 23. Transactis namque mensibus decem quidam vir fidelis nomine Algisus per urbem cepit anxie discurrere dicens: 'Nuper in die inventionis sancte crucis mei causa negotii iuxta litus transiebam^b Laci Maioris. Et ecce una^c aquila eadem supervolitabat littora, cetera expellens volueria. Quod ut viderunt^d pastores, qui ibi pascebant suas pecudes, illuc festine ceperunt currere, cum quibus cucurri et ego. Et ecce beatissimus Arialdus ex aqua proiectus ibi integer preter octo membra, quae ei erant cum ferro amputata, iacebat mirifice^e candidus. Quem ego videns optime ilico agnovi hisque, qui aderant, lacrimabiliter omnibus dixi: "Videte", inquam, "ut hic salvus sit, quia iste est beatus Arialdus, quem mestus universus querit populus". Dum enim ibi aliquantulum moraremur, subito de arce Arona^f missi sunt servi, qui inde nos eiecerunt et in quandam, quae ibi erat, foveam leniter humaverunt.' Hoc ego, qui haec scripsi, dum audissem, sumpto comite illuc perrexí concite repertosque pastores, utrumnam vera essent, quae audieram, diligenter cauteque inquisivi. Qui cuncta esse procul dubio vera respondentes asseruerunt^g. Et ego: 'Si^h vera sunt', inquam, 'ubi ergo est ille?' At illi: 'Ecce', inquit, 'locus, ubi nobis videntibus sero est positus, mane vero revertentes locum quidem invenimus, de eo autem nichil. Hoc tantum putamus, quod nocte eadem sursum delatus sit in arcem.'
- (74) His auditis velociter reversus Herlembaldo viro prudenti quaeque, utⁱ audieram, per ordinem cuncta narraui. Qui festine omnibus convocatis civibus iam in appetitu martiris, quem patefactum audierant, vehementer inhiantibus ex illis viros elegit atque ad sanctum requirendum corpus direxit. Qui post biduum reversi professi sunt hostes veritatis dixisse: 'Mori potius parati sumus, quam quod queritis reddere corpus'. Hoc autem ideo dicebant, quia idem dissipare temptarant. Nam nocte, qua ad se illud detulerant, cementes eius integritatem et decorem dixerunt ad invicem: 'Si enim hic fuerit quesitus et ab omni populo tam decorus inspectus, semper quidem ipse erit in laude, nos vero in obprobrio. Quapropter cutem cum capillis de eius radamus capite, pellem vero corporis albescentem ferreis dilaceremus ungulis, pedes abscidamus' utrosque et in furno denique nimis candente illum aduremus^k, quatenus, si ad eum videndum missum fuerit, horridus et ignotus potius respuatur quam queratur.' Verum licet haec diabolica machinamenta in eo cuncta com-
 plessent, in deteriori^l, quam putarent^m, ignominiaⁿ ceciderunt, quia non missum est ad videndum sed petendum. Nam auditis nuntiis, tintinabulis tubisque concisius sonantibus omnis civitas in unum convenit. Tunc dixit Herlembaldus: 'Quoniam inimici Dei et nostri gratis sanctum nolunt reddere corpus, decet, ut ab eis per nos violententer auferatur. Sed quia res, quam prosequimur, Dei creditur et dicitur esse, volo, ut illuc iuste et cum^o ipsius incedamus honore. Non enim cum raptu et pauperum detrimento innocentium pergamus^p, sed nobiscum feramus, unde vivere debeamus. Discurrant itaque nuntii circum-
 quaque velociter, qui omnes ad bella aptos nobiscum cum armis rusticisque huc venire hortentur cum plaustris, quatinus illi nobiscum pugnent, isti vero nostra arma et victus deportent.' Congregata igitur post paululum tanta sunt carra, ut per septem fere milia vix posset per publicam et communem viam turba pedestris vel equestris incedere. Con-
 fluebat autem undique quasi harena maris multitudo innumerabilis^q, arma ferens et victus supra dorsum famulorum sive iumentorum. Et sic incedentes secundo tandem die ad vesperum reperti sumus^r pratium^s quarto fere miliario a loco quo incedebamus distantem^t.
- (76) bene humectum amplumque ibique, quia ad hoc aptum^u erat, castra metati sumus. Hinc Herlembaldus vir prudens iterum delegavit blandique sanctum corpus quesivit. Perterriti

a) lacu (vel laco) corr. laci c. b) e punctis delet. c. c) una linea delet. c. d) i post r eras., u supra lineam add. manu correctoris c. e) r corr. ex f. c. f) -uerunt in loco raso c. g) Si corr. ex si c. h) ut supra lineam add. manu correctoris c. i) i corr. ex i manu posteriore c. k) aduramus corr. manu ut videtur posteriore c. l) corr. deteriozem, ignominiam manu posteriore c. m) putarunt, v supra e scripto, corr. manu posteriore c. n) ipsius post 50 cum in margine infer. add. posteaque eras. c. o) pergamus in loco raso manu eadem aut correctoris c. p) rad. corr. reperimus c. q) corr. distans c. r) aptus corr. aptum c.

1) Hodie 'Rocca d'Arona', prope oppidum Aronam in meridionali parte Lacus Maioris situm. 2) Cf. 2. Reg. 17, 11: universus Israel .... quasi arena maris innumerabilis. 3) in prato Rocho Land. III c. 30.

itaque hostes a sonitu pavendo frementis multitudinis super se venientis prohibere, quod 1067.
petebatur, ultra non ausi sunt. Et ecce die altero illucescente vox letifera per castra
insonnit dicens: 'In littore^a quidem Ticini directum est in navem corpus beati Arialdi'.¹
His auditis certatim omnes arripuerunt^b cursum; ille namque habebatur tunc beator, qui
ad currendum erat promptior. Eo igitur levato in feretro^c cum tanta gloria et laude
reverti cepimus, ut eas nullo modo exprimere possem, etiam si vocem linguamque^d ferream
haberem^e. Nam de castellis, quibus se concluderant pro civium timore, exiebant^f senum,
iuvenum atque mulierum infinitae multitudines cruces cereosque atque situlas aqua plenas,
ut potarent estuantes, deferentes, et unusquisque, prout valebat, voce excelsa immensas Deo
10 gratias reddebat. Tintinabula quippe personabant undique. Arbores namque quam plurimi (77)
scandebant, ut ipsum saltim videre possent. At ubi Mediolano propinquavimus, totam
pene urbem obviam habuimus, matronas, nobiles et ignobiles, cereos innumerabiles deferentes,
infantes et senes omnesque Deo laudem dantes. Etiam ipsos, quos in vita sua habuit
emulos, scilicet clericos, invenimus paratos, non officium cantantes mortuorum, sed, ut
15 decebat, martyrum. Et sic in sancto die ascensionis Domini posuimus illum in medio^g Maill 17.
ecclesiae^h sancti Ambrosii. Tunc nobilis Herlembaldus in loco eminenti progressusⁱ haec
omnibus audientibus est locutus: 'Videtis'. inquit, 'dilectissimi, quantum valet fides, quam
inter nos per decem annos docuit beatus Arialdus. Certe, ut videtis, ipsa eum servavit
defunctum incolumem in profundo lacu inter innumerabiles immanesque pisces per decem
20 menses. Haec autem coram vobis ipsum per decem hos dies^j estivos conservet, videlicet
usque ad sanctum diem pentecosten, quatinus de longinquo et proximo sexus diversae
etatis uterque huc venire et nostram fidem nostrorumque impietatem emulorum evidenter
possit contemplari.' Clamabant tunc nobis audientibus ad illum demonia dicentia: 'Quid
contra nos latras? Non potes tantum latrare, ut te non faciamus interimere, sicut tuum
25 fecimus socium, et ut pingues et iniqui episcopi, abbates et presbiteri non sint nostri.'
In his quidem diebus ibidem^k undique veniebat maxima multitudo plurima munera offerens (78)
corpori sancto, quibus ad eum intuendum fas erat per dies, per noctes vero clericorum
monachorumque veniebat maxima multitudo easque pervigiles ducebant psallendo.

24. In una autem harum noctium timens valde, ne forte ad obprobrium Christi ser-
30 vorumque ipsius ibi per estivum tempus diu permanens feteret, assumpto lumine, paucis
admodum vigilantibus, ad ipsum accessi et reperto foramine, quod eius germanus ipsi
sub ascella fecerat^l, ut sciret, qualiter illius haberentur interiora, intus prospexi, et ecce
eius exta ut nix erant candida, iecur vero aereum habebat colorem. Quae cum intro-
missis duobus digitis tetigissem et confricasset eosque retractos naribus adposuissem^m,
35 testor veritatem, quae Deus estⁿ, tantam talemque odoris fragrantiam ex ipsis digitis
emanare sensi, qualem quantavme numquam me alibi sensissem^o reminiscor. Et sicut
mea conscientia tunc testabatur ei nunc testatur, si ipsi digiti gladii bis acuti acumen
habuissent, nares absque vulnere nullo modo evadereant, quia odoris suavis tam erat
delectabilis, ut nares valentiores essent odoriferos digitos intra se ad trahendum quam
40 brachii virtus ad retrahendum. Nam quam plures dies ut diu delectarer tanto odore, eos
ab omni custodivi liquore.

25. Congregata igitur est iterum in die sancto pentecosten tanta virorum ac mulierum (79)
Maill 27.
diversae etatis multitudo de proximo et longinquo, ut numquam se una tantam vidisse
etiam senes^p dicerent, et sic cum magna gloria laudeque ineffabili ad monasterium delatus
45 est sancti Celsi^q. Ibi namque in locum mirabiliter aptum traditus est sepulturae. Siquidem
ex una parte habet ecclesiam, in qua sancti Celsi venerabile nunc^r adoratur corpus, ex
altera vero ecclesiam, ubi quondam, ut fertur, diu^s sanctus perlatuit Nazarius^{t,u}. Exhinc

a) e corr. ex ne c. b) -unt in loco raso c. c) feretrum corr. manu poster. c. d) q; add. manu correctoris c.
e) be in loco raso c. f) e punctis postea delet. c. g) in ecclesiae medio signis app. corr. in medio eed. c. h) pro-
50 gressus in loco raso manu alia c. i) eo superscr. manu saec. XVI, ibi linea subducta delet. c. k) a corr. ex e c.
l) d corr. p manu post. c. m) e supra lineam add. manu eadem c. n) prius s priore loco punctis delet. c. o) senex,
x punctis delet., s superscr. manu, ut videtur, correctoris c. p) ne supra lineam add. manu eadem c. q) diu -
Nazarius in loco raso eadem manu c.

1) Cf. Land. III c. 30. 2) Cf. supra p. 1060 n. 2. 3) que ecclesia s. Nazarii in Cumpo dicitur, Vita anon. f. 99^v.

quippe ibi a multis fidelibus adoratur et colitur, ab infidelibus autem nec Christus univ-
versorum dominus nec Arialdus ipsius famulus*.

- (80) 26. Decem igitur annos beatus levita et martir Arialdus duxit pro *Christi lege viri-
liter certando. Decem membra eidem post haec per manus obtulit iniquorum, octo cum
occideretur, duo ne agnosceretur. Decem vero^a menses in profundo lacu incolumis iacuit. 5
Decem autem milia illum nobis proximiorum lacus proiecit quam acceperit. Per dies
enim decem estivos ipsum in ecclesia sancti Ambrosii videntibus cunctis Christus con-
1075. servavit eique post haec decimo anno Herlembaldum fidelem socium associavit. ut veraciter
credo, in regno celorum, peremptum scilicet per eorumdem manus iniquorum¹. In quo
decimo anno haec scripta sunt ad laudem Christi eiusque famuli Arialdi. Passus ergo 10
1066. est^b beatus levita et martir Christi Arialdus quinto^c kal. Iulii^d anno ab incarnatione Domini
fun. 27. millesimo sexagesimo sexto, presidente sedi apostolicae secundo papa Alexandro, regnante
domino nostro Iesu Christo cum Patre et Spiritu sancto per omnia secula seculorum. Amen.

- (81) Syro venerando et fideli sacerdoti Andreas**.

Legente me olim ea, quae cum socio Herimberto de venerabili Arialdo scripsisti, 15
reperi vos multa preterisse, quae dici oporteret. Unde factum est, ut iubente beatae
memoriae Redulfo patre, cuius anima iam cum Christo gaudet, multa tam de his, quae
omisistis, quam, quae dixistis, exprimere conatus sim. Quae ad te mittens obsecro per
caritatem, ut diligenter inspicias et, si vera sunt, testimonium feras. Nam sicut ipsum
habui, ut haec facerem, preceptorem, sic te habere volo, ut vera sint, assertorem, qua- 20
tinus, si iure pro inculto sermone eius putredinis et vernis³, qui composuit, contemnitur.
pro reverentia duorum sanctorum sacerdotum, unius precipientis⁴, alterius asserentis, susci-
piatur. Tu enim tanto tempore eius esse frater familiaris meruisti, ut pene, quicquid de
eo dixerim, proprio intuitu inspiceres. Immo, quia sacerdos es, mentiri non vales, ideo- 25
que digne iustaque te elegi fore testem huius rei.

- * Hic iuvat addere, quae narrat Vita anon. f. 99^v—100^r: Passus est beatus Arialdus quinto kal. Iulii
anno Domini MLXVI, de cuius morte doluit Alexander papa. Unde anno sequenti, scilicet MLXVII,
cum idem papa^e iret ad synodum, quam Mantuae celebravit, Mediolanum venit multaque fecit statuta de
statu Mediolanensis populi et cleri beatumque Arialdu[m] sanctorum martirum catalogo anotavit⁴. Postea
vero anno^f Domini MLXXXVII. Anselmus de Buis archiepiscopus Mediolanensis corpus beati Arialdi ab 30
ecclesia sancti Celsi ad basilicam sancti Dionisii cum multis miraculis transtulit⁵, ubi tales sunt versus⁶.⁶;

^a Martir levita iacet hac Arialdus in urna.

Tronatus^b moritur, sed vite dona meretur

^c Hoc manseolo¹ reverenter condita digno.

Huius geminis causis Arialdus passus ab istis

Martir in ecclesia levita reconditur ista.

Transtulit Anselmus pastor venerabile corpus⁷.

- **^a Supra lineam manu secunda c.: Monachus fuit Vallumbrosae^k iste Andreas.

- a) ū supra lineam add. manu scriptoris aut correctoris c. b) ſ supra lineam add. manu eadem c. c) o corr. ex a
manu eadem(?) c. d) p[re]cipientis c. e) idem papa in marg. add. manu eadem c. f) anno — corpus postea erosa 40
sunt (versimiliter ab Andrea Alciati, prout docet Pellegrini, 'Arch. stor. Lombardo' ser. III. vol. XIV, 1900, p. 283; cf. infra
n. 7) c. g) post versus haud scimus an unum adhuc verbum secutum sit; deinde alia pergit manus c. h) hoc verbum
non satis plane legitur c. i) ita (m[an]seolo) c. k) vall'o c.

- 1) Cf. Arn. IV c. 10; Land. III c. 30; Land. de s. Paulo c. 28, SS. XX, 30; Berth. ad a. 1077, SS. V, 305.
2) Cf. Pellegrini, 'Arch. stor. Lombardo' ser. III. vol. XVI (1901), 28. 3) Cf. Iob 25, 6; homo putredo
et filius hominis vernis. 4) Haec satis confusa sunt
nec certum canonizationis tempus definiri potest; cf.
Kehr, It. pont. VI, 1, p. 118 nr. 26. Attamen respicien-
dum est Arialdu[m] nullo loco Vitae auctore Andrea,
a. 1076, sicut docuimus scriptae, sanctum appellari.
5) Corpus quoddam falsum Patarinis subditum et reli-
quias Arialdi re vera non nisi ab Anselmo archiepiscopo
post biennium suae (sc. Anselmi) consecrationis in
ecclesia s. Dionysii humatas esse contendit Land. c. 30, 40
SS. VIII, 96. Itaque translatio, cum Anselmus de Buis
a. 1097. Dez. 2. (Schwartz, 'Besetzung d. Bistümer Reichs-
italiens' p. 85) regimen Mediolanensis ecclesiae nactus
sit, a. 1099. vel 1100, non 1096, attribuenda est; cf.
Pellegrini, 'Arch. stor. Lombardo' ser. III. vol. XIV (1900), 50
235 sq.; XVII (1902), 61 sq. 6) Cf. Forcella, 'Iscrizioni
delle chiese e degli altri edifici di Milano' V (1890), 107
nr. 169. 170. 7) Epitaphium Arialdi ab Andrea Alciati
confictum v. Corp. Inscr. Lat. V, 2 p. 622 nr. 18.

Presbiter Syrus Andreae Christi famulo.

(82)

Miror, karissime, quod de illis requiras rebus unum testem, quas testari possunt non solum multa milia fidelium, sed etiam infidelium. Et si nullus superesset alius, qui harum rerum existere posset testis idoneus, quis tam vecors inveniretur, qui diceret te scripsisse falsa, si sciret te ideo reliquisse seculum, ut non solum a verbis vacares mendacibus, sed etiam ab otiosis, presertim cum non civilia monasteria et dissoluta petisti, sed famosum et celebre Vallisimbrosae^a cenobium* itinere dierum quinque a naturali solo semotum^b? Porro de obitu eius clam peracto quis te certior existit, qui pro hoc *mortis periculo ter te dedisti? Etenim semel utcumque incaptus evasisti. Alia vero vice, quia dicebatur, quod in Travallia¹ arce inexpugnabili occulte detineretur, eius desiderio accensus longo itinere confecto multis montibus transitis te ante eiusdem portas obtulisti, in quam quia inspicere es ausus, quis esses, cognitus ideoque captus atque in altissimam eiusdem turrem deductus per foramen cum funibus in ipsius es depositus profundum, quod maxime videbatur esse sepulchrum^c quam habitaculum. Nam lectuli fulchrum erat cenum, capitale saxum, nec enim ibi erat, unde digestio occultaretur, nec desuper tectum, a quo pluvia pelleretur. Ibi quippe pro nimio horrore vultus tuus et stomachus sic elanguit et emarcuit^d, ut cibum per funes tibi dimissum gustare minime posses, ideoque nocte media te subtraxerunt et sic semivivum dimiserunt. Altera autem vice lacum transfretasti, iterum cognitus et captus, donec te pretio non enisti, evadere nullo modo potuisti. Quae cum ita sint, quis tam^e crudelis erit et durus, ut tuis sermonibus existat incredulus? Verum- tamen licet multum leter super cuncta, quae dixisti, quia sunt vera et edificationi utilia, tamen valde doleo, quia omisisti precipua^f tibi que notissima, et cur hoc feceris, sic admiror, ut velim ex his aliquantula coram te prodere et, quare dimiseris, addiscere. Ante quippe quam introisset Arialdus^g Mediolanum ad predicandum publice, ad Varensem^h 1056. 2. plebem clericorum multitudinem convocavit eisque, sub quibus essent erroribus, indicavit et, utⁱ ab eis recederent, benigne ammonuit. Qui eius verba spreverunt dicentes: 'Nobis enim ideo haec loqueris, quia inruditos cognoscis. Ceterum si doctor haberi vis credibilis, vade et in urbe haec loqui noli timere. Quod si agere ausus fueris, quae dicis credenda comprobabis.'^j Et tunc urbem ingressus et populum, sicut tu dixisti, est allocutus. Nam in ipso exordio suae predicationis tam diu cum aliquantis fidelibus per venerabilia loca sanctorum flagitans suffragia nudis incessit pedibus, donec sic intumescerent, ut super eos nullo modo existere posset. Duo denique sapientissimi clerici audita eius fama de longinquis regionibus ad eum venerunt, ut cognoscerent, quomodo ipse scientia polleteret. Quorum unus ei se in altercatione^k obtulit^l et a mane usque ad horam fere nonam altero penitus silente utcumque restitit, et tunc sic est devictus, ut nec quid insolubile obicere nec posset obiecta exsolvere. Alium vero, quia nimis eruditum repperit, die eodem devincere non potuit, sed in altero prostravit. Quos licet devictos quia valde doctos invenit, multum dilexit eisque^m omnem benigne humanitatem impendit et sic tandem abire permisitⁿ. Accidit enim^o, ut semel transiret *per plateam quandam iuxta domum pontificalem sitam, aliquantis autem viros, quos ibi repperit, ammonere^p cepit. Erant enim tunc Wido et ordinarii multique alii clerici in eadem domo pariter congregati. Quod cum audissent, sapientiores omnibus elegerunt eumque ad ipsum direxerunt, quatinus ei resisteret et, quae dicebat, fore vana diceret. Nam in paucis sic protinus verbis conclusus est, ut retro turpiter rediret velociter. Quem cum sui interrogassent, quid egisset, ait: 'Scitote aut ipsum non esse hominem aut alterum fore, qui ab eius loquitur ore'.

*) In margine manu secunda: Nota de monasterio Vallumbrosae^p.

a) ita, vallis corr. ex valle manu correctoris(?), a. b) semotum in loco raso manu alia c. c) sepulchrum c. d) e supra lineam add. manu scriptoris vel correctoris c. e) tam supra lineam add. manu eadem c. f) a corr. ex e c. g) Arialdus sub lineam add. manu correctoris c. h) ut supra lineam add. manu scriptoris vel correctoris c. i) ex in loco raso c. j) k) obtulit in loco raso manu correctoris(?) c. l) eisque in margine add. manu correctoris c. m) per supra lineam add. manu eadem c. n) etiam superscr. manu saec. XVI. c. o) prius in deletum corr. d manu poster. c. p) vallis c.

1) Nomen adhuc superest in, 'Val travaglia', valle in dentem. 3) Cf. similia a Landolfo III a.6 relata. sinistra lacus ripa sita. 2) Varese, a Como ad occi-

(85) Haec omnia, quamvis non interfuisti, Bonovisino narrante pleniter didicisti. Illud preterea famosissimum zelum, quo hereticum quandam ab altare^a reppulit, cur non dixisti? Timuisti forsitan, ne in eo aliqui scandalizarentur. Scito, karissime, quia dicta factaque Arialdi immo et Christi incredulis et perversis plena^b scandalis, pius vero fomenta sunt ardoris et lucis. Ea igitur istis pandamus, de illis vero Salvatorem dicere audiamus: 'Sinite', inquit, 'eos, quia ceci sunt et duces cecorum'.¹ Transeunte ergo per maiorem ecclesiam cum fratribus Arialdo Christi famulo audivit, quod in eadem hora quidam adulter et symoniacus ad quoddam ipsius basilicae altare accesserat, ut se simularet ibi canere missam. 'Eamus', inquit, 'illuc'. Ad quem cum pervenisset, ait: 'Cum enim tu sis talis, quali ecclesiae valvae patere minime deberent, cur sanctum altare presumis pollutus contingere et illa misteria agere, quae solummodo innocuis et castis sunt commissa, te fingere? Aufer te hinc quantotius, putride!' Qui cum inde se non amoveret, vir Dei manum ad planetam misit eamque ab eius tergo extraxit et ipsum ab altari expulit. Erant enim tunc in circuitu eiusdem ecclesiae causa negotiandi tam civiles viri quam suburbani pariter congregati. Qui exiit et per forum querimoniam fecit. Commoto itaque populo dimissisque negotiis ac fustibus elevatis per hostia irruunt, ut ipsum querant et perimant. Ipse vero sciens, quae ventura erant, non fugerat, sed gradum ascenderat ibique populum expectabat. Videntes ergo eum in gradu stantem sacraque manu innuentem, omnes deponebant fustes et se ad audiendum parabant super ipsos innitentes. Facto denique silentio magno² predicationem sic mellifluam composuit, ut corda, quae fuerant commota et conturbata per falsi verba sacerdotis, operante et instigante adversario, sedarentur et dulcorarentur per verba veri Christi famuli, operante et flante Spiritu sancto; et ora, quae intrando vesane proclamaverant: 'Moriatur, moriatur', exeundo dicebant orando: 'Faciatur te Christus per multa tempora vivere, qui huic loco te pro nostra salute est dignatus dirigere'. 'Quis enim laicorum suam in coniugio habens consanguineam audebat ecclesiam ingredi, in qua morabatur Arialdo famulus Christi? Nam tales ex ea personas pro hoc pepulit, ut non solum fecisse, sed etiam estimasse obstupendum sit. Monachos autem consortium symoniacorum abbatum falsorumque fratrum fugientes benigne suscipiebat. Sed numquid eorum aliquis in eius presentia erat ausus vacare, quatinus aut non legeret vel non oraret aut aliquid non ageret? Nam si interdum in eius vacarent absentia, sic pavebat illum sentientes venire ad predicta recurrere magistrum sentientes venire. Quis enim, dum predicaret, in eodem loco muttire audebat?'³ Nam qualiscumque persona esset, illico audiebat: 'Sive tu tacebis sive ego, quia scriptum est: "Nolite mittere margaritas vestras ante porcos"⁴. Sed licet tam severus esset contra delinquentes, quis mitior erat in suscipiendo penitentes? Cum enim viri, qui dicebantur presbyteri, in adulterio deprehenderentur et a facie populi persequentis locus eis tutus minime pateret alibi, ad ipsum confugiebant. Quos si pure confessos cerneret, protinus eos in omnibus omnino locis, excepto altaris officio, suos faciebat participes, nec deinceps apparebat quisquam, qui dicere contra eos presumeret quicquam. Die vero parasceue in cubiculo clauso nudus confitebatur coram ceteris fratribus, quicquid a cubilibus deliquerat, et pro culpa unaquam se faciebat verberari acerrime. Nemo enim id facere cogebatur invitus, sed permittebatur, si quisquam hoc agere vellet spontaneus. Haec, quia tibi sunt nota et edificationi utilia, cur omisisti, obsecro, ne sileas, sed mihi super hoc nimis admiranti prodas.

(87) Andreas.

Estimas, venerande Syre, estimas me dixisse, quicquid me contigerit de beato Arialdo scisse? Audi adhuc, qualia tria pretermisi, ut ex his intellegas me multa alia evidenter de eo cognovisse et scienter omisisse. Perrexerat enim aliquando invitatus ad ecclesiam Cunanae civitatis, ut pacificaret¹ dissidentes clericos ipsius urbis. Erat quippe tunc

a) postea corr. altari c. b) post plena sequitur locus rarus c. c) -ior erat in loco raso manu poster. c. d) hoc 50 supra lineam add. manu correctoris c. e) e corr. i manu poster. c. f) grissus e corr. i manu poster. c.

1) Math. 15, 14: *sinite illos, caeci sunt, duces caecorum.* 2) Cf. supra p. 1065 n. 2. 3) Cf. supra p. 1065 n. 3. 4) Math. 7, 6: *neque mittatis margaritas vestras ante porcos.*

tempus quadragesimale. Cumque ad unum altare convenissemus, ut officium vespertinale persolveremus, unum quid — non recorder modo, utrum fuisset de antiphonis vel responsoriiis — sic elapsus est ab omnium memoria, ut penitus inveniri nequiverit. Salubri igitur consilio reperto signum salutare sibi in fronte impressit, iuxta altare se prostravit, rem perditam a Domino petiit, quam sic protinus invenit, ac si in loco, quo posuit oculum, id, quod petebatur, haberetur descriptum. Aliud vero signum factum est, dum illum ex (88) aqua laci proiectum ad urbem duceremus. *Erat enim in quodam vico quidam rusticus per multa tempora morbo paralisi dissolutus. Qui cum audisset, quod Christi martyr per viam duceretur, fidem habens firmam in eandem fecit se viam ferri ibique dimitti. Transeunte itaque turba, quae feretrum precedebat, martyrem infirmus expectabat. Ad quem cum pervenissent qui ipsum portabant, ab infirmo eodem obnixi rogati perstiterunt, eum coram ipso deposuerunt^a, et, nescio utrum ex solo visu an tactu, sanitati sic est protinus redditus, ut, qui vix aliorum manibus defferri valebat, statim suis firmiter incederet plantis. Nam ego tunc aderam inter subsequentem turbam, sed cum audissem hoc, tam fortiter firmavi gressum, ut veniens ante feretrum virumque inspicerem firmiter incedentem Deumque laudantem. Tertium vero, quod narro, miraculum non quidem egomet vidi, sed quadam persona valde fideli narrante didici. Erant aliquanti viri ad Portam Ticinensem simul congregati. Ceperunt itaque confabulationem habere tam de Arialdo Christi famulo quamque de his, qui ad^b eius venerandum adorabant sepulchrum. Tum unus superbo malignoque spiritu afflatus tale execrandum protulit verbum: 'Maius', inquit, 'desiderium est michi super ipsum mingere quam illum adorare'. Quem tam sevis internorum viscerum ilico dolor apprehendit¹, ut neque quiescere neque mingere ei licuerit, donec nimio dolore cogente pariterque aliorum cohortatione virorum consiliante munus ad beati Arialdi sepulchrum obtulerit ibique adoraverit. Et sic pristinam sospitatem adeptus est humiliatus, quam iuste amiserat superbus. Si enim bona omnia, quae de eo noverim, scribere vellem, prius dies et carta deficeret quam sermo². Verum quia tanta de eo scripta sunt, in quibus satis potest dinosci, quis vel unde fuerit quidve docuerit vel quid pro Christo perpressus sit, metam igitur ponamus Deumque trinum et unum benedicamus, cui sit honor et gloria in secula seculorum³. Amen. Amen. Amen o Christus.

30 a) de his scriptum, prius del., c. b) ad lineis del. manu poster. c.

1) Cf. 2. Mac. 9, 5: *apprehendit eum dolor dirus viscerum*. 2) Cf. Hieron. ep. 108, 13, 6; A. Hofmeister, 'Die Prüfungen Vita des Bischofs Otto von Bam-

berg' ('Denkmäler der Pommerschen Geschichte' I, Greifswald 1924) p. 8 n. 3. 3) Rom. 16, 27 atque saepius: *cui honor et gloria in saec. saeculorum*.

VITAE SANCTI IOHANNIS GUALBERTI.

EDIDIT F. BAETHGEN.

I. Sancti Iohannis Gualberti Vitarium, quae adhuc exstant¹, sine dubio vetustissima ab Andrea abbate Strumensi, qui et s. Arianaldi vitam passionemque narravit (cf. supra p. 1048), conscripta est. Huic sane operi optime convenit famosum illud 'habent sua fata libelli'. Nam cum adhuc, Andreas de s. Ambrosio, dicto Ianuensi, praesto esset, qui a. 1419. vetustioribus eiusdem sancti patris usus Vitis novam compilavit (nunc in tabulario regio Florentino 'Conventi soppressi' 260 nr. 233, 243; cf. AA. SS. Mart. II, 50, Davidsohn, 'Forschungen zur älteren Geschichte von Florenz' I, 53), postea ex oculis plane evolavit nec iam inveniri poterat a patribus Bollandistis, cum secundo Martii volumini Actorum Sanctorum a. 1668. edito 'commentarium historicum de b. Andrea abbate (Strumensi)' insererent (p. 48sq.). Attamen vergente eodem saeculo bene contigit Aurelio Casario, ordinis et congregationis Vallisumbrosae monacho, quod inter abbatis Petracci manuscripta librosque codicem quandam eiusdem Vitae deprehendit atque in archivo monasterii Vallisumbrosae deposuit; cuius codicis apographum a se factum patribus Bollandistis transmisit, qui eo nisi a. 1723. primam eiusdem Vitae editionem recudentiam curaverunt in AA. SS. Iul. 12. III. 343sq. (3. ed. p. 327sq.). Codex vero a. 1808. iussu Napoleonis imperatoris post suppressionem monasterii cum aliis tabulariis codicibus instrumentisque primo in praefecturam, deinde in archivum manus Florentiae, hodie 'Reale Archivio di Stato' nuncupatum, translatus est. Ubi quidem denuo aliquamdiu latuit, sed nuper inventus extat hodie² signatus 'Conventi soppressi' 260 nr. 259.

Hic codex, unicus nobis notus³, quin idem sit, quem saeculo XVII. exeunte in manibus habuit Aurelius Casarius supra nominatus, dubitari non licet. Nam ex epistola a. 1691. a Casario Bollandistis directae atque in praefatione editionis iam dictae (p. 316) prelo data apparuit codicem illum 'pecudineum chirographicum in 4° minori' in tegumento, sicut et nostrum, litteris⁴ deauratis S(ancti) Io. Gualb(erti) Vita a. b. Andr(ea) abb(ate) Strum(e)ns(i) conscrip(ta) intitulum atque eodem modo quo nostrum mutilatum fuisse. Pro compluribus enim codicis manu saec. XI. ex. aut saec. XII. in. conscripti, quae deperierant, foliis iam tunc alia quaedam, manu 'semimoderna', ut dicit Casarius, nempe saec. XVI., exarata, inserta erant hodieque exstant, sc. fol. 1, 2, 7 atque 9; necnon fol. 16, vetustum quidem, recentiori agglutinatum est. Unde

1) Beatum Teuzonem, abbatem Razolensem, a. 1095, ut traditur, mortuum, fuisse primum, qui s. Iohannis vitam describeret, affirmant posteriores ordinis Vallumbrosani scriptores, e. g. Bernardo Serra, 'Compendio delli abbati generali di Valembrosa' (Venetia 1510) f. 5, Diego de' Franchi, 'Historia di San Giovanguualberto' (Firenze 1640) 'Autori' § 32 ceterique. Cuius tamen Vitae versio tantummodo Italica duodecimo, ut contendunt, saeculo facta, illis autoribus erat nota, quae nunc latet; sed eam propinquissimam fuisse Andreae Strumensis et Hattois Vitis facile colliges ex particulis allatis apud Diego de' Franchi l. c. p. 30 n. g. p. 72 n. b.

p. 185 n. a, p. 335 n. b, p. 444 n. b ceterisque atque apud Fedele Soldani, 'Questioni Vallombrosane, Parte seconda' (Firenze 1733) p. 319, Vitamque illam Teuzoni esse attribuendam iam negavit Aurelius Casarius supra laudatus; cf. AA. SS. Iul. III, 315, Davidsohn, 'Forschungen' I, 50sq., ubi de ceteris quoque s. Iohannis Vitis agitur. 2) In monasterio s. Benedicti de Molegio prope Vercellas codicem quandam eiusdem Vitae esse inventum, deinde in archivo Vallisumbrosae assertum refert Soldani, Historia mon. s. Michaelis de Passignano 40 I (1741), 108; de quo nihil aliud constat.

etiam primum novorum atque idem totius operis folium sic incipit: Sancti Iohannis Gualberti Vallisumbrosae primi abbatis ac eiusdem ordinis institutoris vita a beato Andrea sancti Fidelis de Strumis abbate composita. Cum supplemento ex aliis auctoribus in locis, ubi aliqua praesentis perantichi libelli folia desiderabantur, posito. Qui autem sint alii illi auctores, ex quibus hoc supplementum haustum sit, diu exquiri non oportet. Omnia fere per paucis aliunde additis ex alia s. Iohannis Gualberti Vita deprompta sunt, quam circiter a. 1140. Hatto, episcopus Pistoriensis, antea monachus Vallumbrosanus, composuit quamque primum edidit Thesaurus [Velius] (Vita S. Iohannis Gualberti abbatis. Romae 1612.), deinde Mabillon in Actis Sanctorum ordinis s. Benedicti VI, 2 p. 268 sqq. (2. ed. p. 275 sqq.); unde repetita est in AA. SS. Iul. III, 365 sqq. (3. ed. p. 348 sqq.)¹⁾ atque apud I. P. Migne, Patr. Lat. CXLVI. 671 sqq. Atqui cum Hattonis liber, quantum animadverti potest, non sit nisi nostrum Andreae Strumensis opus in novam formam redactum raroque mutatum neque multis iisque parvi momenti narrationibus auctum, nimis de foliis illis deperditis dolendum esse non videtur atque verisimile est in eis similia contenta fuisse, quae et in Hattonis Vita servantur; nisi forte aliquo dolo folia illa excisa sunt, quia, quae in eis narrabantur, posteris non iam placebant eandemque ob causam Hatto quoque his locis ab Andrea discesserat. Neque vero finis totius operis in codice nostro temporibus Casarii adhuc integer supererat neque hodie superest; immo f. 48^r narratio non completa abrupitur, quaeque sequuntur ad opus non pertinent. Foliis enim seorsum 1—28 numeratis exstat Consuetudo Vallumbrosanae congregationis, iam edita a B. Albers in 'Consuetudines Monasticae' IV (1911), 233 sqq.; cf. 'Revue Bénédictine' XXVIII (1911), 432 sq.; ultima autem folia precesiones aliquas et constituta concilii abbatum Vallumbrosanae congregationis saec. XII. habiti continent.

Vetustam saeculoque, ut dictum est, XI. ex. vel XII. in. exaratam codicis nostri partem autographum ipsius Andreae Strumensis esse verisimile non est. Compluribus enim scriptor errasse videtur, cum pro proximo secundum post illud verbum describere inciperet²⁾ atque nonnullis ea locis Hattonem meliorem quam nostrum prae oculis habuisse textum conicias³⁾. Codicem tamen non longiore temporis spatio distare apparet ab origine operis. Auctor enim noster in 83. capite seriem abbatum totius congregationis generalium enumerat usque ad Rusticum eumque per sederim annos (1076—1092) congregationem rexisse dicit, ita ut paulo post mortem illius a. 1092. Mart. 12. factam opus litteris mandatum esse facile cognoscas. Erizonis enim, qui post Rusticum regimen accepit duosque tantum tenuit annos, mentio omnino nulla fit; quodsi ea ratione ductus Rustici adhuc temporis librum tribuere malis, postea interpolatum esse numerum annorum a Rustico completum necesse est suspicari. Cum his optime congruit mentio in c. 29. facta de Teuzone monasterii Razolensis abbate, qui adhuc superest, quippe qui a. 1095. mortuus esse memoriam tradatur⁴⁾. Nec ob stare potest, quod in ultimo operis capitulo, nobis quidem noto, Bernardus Parmensis civitatis episcopus laudatur, qui a. demum 1106. mense Oct. vel Nov., hunc episcopatum regere coepit. Nam miracula c. 84—95. contenta, pro eo quod ultima capitis 83. verba finem manifesto indicant, operi iam perfecto postea addita esse videntur atque primum eorum (c. 84.) certe ab ipso Andrea nostro Iohannem Passinianensis coenobii cellarium narrationis suae testem hic nuncupante. Attamen omnino illa capitula auctori nostro adscribenda sint, dubium videtur, praesertim cum Andream, si non iam prius, at certe d. 10. mensis Martii eiusdem anni 1106, quo exeunte Bernardus ille Parmensem episcopatum suscepit, mortuum esse iam prius (supra p. 1048) demonstratum sit. Et accedit, quod Hattonis Vita ultimis capitulis magis solito ab opere in codice nostro contento discrepat atque illud Bernardi nonnullaque alia illorum miraculorum in ea desiderantur.

De indole operis ab Andrea compositi pauca hic addere satis habeo. Sanctum patrem ipsum se cognovisse nullo loco, attamen sociis eiusdem tunc etiam superstitionibus relata sua se debere compluribus (c. 42. 57. 84.) dicit. Qui vero quot fabulis iam tunc simplicem rerum seriem exornaverint, immo depravaverint, ex Vita anonyma post hanc a nobis edita optime patet fusiuse, quae ostendit R. Davidsohn, 'Forschungen' I, 50 sqq. Sermo operis paululo cultior est, quam quo Arialdi Vitam auctor noster conscripserat (supra p. 1048), nisi quod grammaticas locorum significationes pari modo atque in illa confundere solet. Scriptorum veterum auctoritatibus praeter

1) Adiuncto brevi epilogo, quem 'inter manuscripta sacrarii p. 863). 2) Cf. infra p. 1091 n. g; p. 1092 n. h; et bibliothecae Vallumbrosae latente... delexit... Aurelius Casari' supra p. 1076 nominatus (l. c. p. 382; 3. ed. p. 1092 n. q; p. 1095 n. c et cetera. 3) Cf. p. 1089 n. f; p. 1090 n. f, g, l. 4) Davidsohn, 'Forschungen' I, 51.

sanctam scripturam rarissimis, nempe Regula s. Benedicti atque singulis locis Gregorii Magni Dialogis et Regula pastorali, utitur.

Editionem principem a patribus Bollandistis instauratam iamque supra a nobis laudatam non nisi una alia secuta est, cum I. P. Migne in Patrologiae Latinae tomo CXLVI, 765—812 illam nude repetiit. Nostrae e contra parandae fundamento erat phototypum codicis unici Florentini 'Reale Archivio di Stato, Conventi soppressi' 260 nr. 259 (= c.), de quo iam supra egimus, Florentiae iam prius a viro cl. H. Bresslau in usus nostros inspecti. Exaratus est praeter folia illa postea inserta una manu saec. XI. ex. aut XII. in.; manus correctorum coaevalorum non semper pro certo discerni possunt. Numeris in margine compluribus manibus additis totum opus in lectiones distributum est. Textum ita institutum, ut genuinam solummodo operis partem darenus lacunasque ex Hattonis Vita in annotationibus compleverimus, omissis quae in foliis postea insertis auctor quidam saec. XVI, ut iam dictum est, adiunxerit.

Capitulum numeros, qui desunt in codice Andreae Strumensis, supplevimus necnon editionis Bollandistarum uncis rotundis inclusos in margine addidimus. Orthographiam codicis servavimus, nisi quod pro ae, ē aut e, quae in codice variantur certo modo non retento, semper posuimus e, exceptis primae declinationis terminationibus. Item fecimus etiam in epistola cleri et populi Florentini ad Alexandrum papam II. directa Vitaque ab Andrea inserta (infra c. 75). Quae epistola etiam alibi servata est, nempe 1) in V = Cod. Romano Vat. Reg. Suec. 551, saec. XII. in., fol. 124^b—126^b, quem in usus nostros benigne inspexit v. cl. K. Schellhass; deinde 2) in L = Cod. Florentino Laur. Pl. XX, 22, saec. XI.¹, ubi exstat epistola in ultimis foliis manu saec. XII. exarata; unde epistolam divulgavit G. M. Brocchi, 'Vite de' santi e beati Fiorentini' (Firenze 1742) I, 148—155; cf. Lami, 'De eruditione apostolorum liber singularis' (Florentiae 1738) p. 279 nr. CXXX; ed. altera (Florentiae 1766) pars II, 827 nr. CXXX; Mansi, Conciliorum supplementa I, 1360; quem codicem in usus nostros benigne contulerunt Chr. Hülsem et Ios. Rosselli. Latet denique codex ille bibliothecae S. Remigii Remensis, quo usus Mabillon, Ann. ord. s. Benedicti V, 2, nihil aliud nisi inscriptionem epistolae protulit. Posteriores, scilicet Vitam auctore Hattonis atque in ea quoque epistolam complectentes insertam, omittimus codices. Quorum singulis fulti epistolam typis expresserunt Baronius in Annalibus ecclesiasticis ad a. 1063, necnon Diego de Franchi, 'Historia del patriarcha S. Giovanguualberto' (Firenze 1640) p. 453 sq.

In textu Hattonis recensendo adhibuimus

1) codicem Florentinum archivi regii membranaceum, olim S. Cassiani di Monte Scalari, in 'Sala della mostra' quae dicitur repositum, saec. XV. nitidissime exaratum², ubi f. 1—36 Sancti patris nostri Iohannis Gualberti Vita aedita a beato Viro Althone Pistoriensi episcopo, f. 39—40³ exemplum privilegii Coelestini papae III. in translatione sancti Iohannis Gualberti (d. d. 6. Oct. 1193, Jaffé-L. 17 035, Kehr, It. pont. III, 114 nr. 49), f. 72—82 Vita Sancti Bernardi Abbatís (de qua vide infra in fine huius voluminis), f. 82—84 miracula eiusdem leguntur;

2) editionem a. 1612. a Thesaurio [Velio] congregationis Vallisumbrosae et S. Praxedis de Urbe abbate institutam, quam Mabillonius repetiit. Quem codicem adhibuerit, Thesaurus non indicavit. A codice 1 in singulis verbis hic illic recedit, sed in inscriptione (v. l. 33) et subscriptione⁴ cum eo convenit.

Codicem 1 a. 1913. socius noster A. Hofmeister evolvi et imagines lucis ope faciendas curavit, quibus usi sumus. Praeterea variam lectionem eorum codicis Andreae Strumensis foliorum, quae manu saeculi XVI. suppleta sunt (v. supra p. 1076 sq.), sub signo c. adscripsimus.

II. Quibus absolutis nunc de altera Vita auctore anonymo agendum est. Hic auctor quod expressis verbis permulta sibi esse mittenda, quia haec omnia in alio sunt opere diligenter demonstrata et per diversas divulgata provincias, dicit nec de miraculis sancti patris sibi esse referendum existimat, quia de his in alio eleganti opere scriptum habetur, dubium non est, quin Andreae opus in manibus habuerit nonnullisque in locis, ut in margine textus demonstratum est, eo usus sit. Post a. igitur 1092. (cf. supra p. 1077) hanc Vitam esse scriptam apparet.

1) Bandini, Lat. I, 681.

2) Cum quo codice artissime cohaeret alter eiusdem Vitae codex Florentinus archivi regii sign. 'Conv. soppr.' 260 nr. 242 (olim in dorso sign. no. 31, eras. 16), chartaceus, a. 1594. a domino

Marco de Pelago, dum esset abbas sanctae Reparatae de Marradio, scriptus, quem A. Hofmeister evolvi.

3) Iohannis Gualberti, celeberrima nostri Patris Sanctissimi ac Venerabilis Vita Fini!

Ex altera autem parte, quis sit terminus ante quem, minus pro certo constitui potest. Nam cum risionem solis lunam persequentis, quam ipso audiente clericis Florentinis a. 1067. aut 1068. a symoniacis expulsis senex quidam narraverat, significasse dicat auctor noster aestum, quo rex cum reliquis infidelibus vehementer persequitur ecclesiam: ipsa vero confugiens ad auxilia populorum aliquo post Deum eorum defenditur adiutorio: haec de *Heinrici IV.* quam de *V. temporibus* intelligenda esse malis. Neque tamen cum hoc congruere videtur. quod alio loco laudibus effertur in monasteriis aedificatis vel restauratis et regulariter ordinatis usque hodie divinam crescere gratiam et per diversas ab his regiones usque ad insulas maris monasticam religionem propagari. Quibus verbis, quin certum in insula aliqua situm indicetur monasterium, vix dubites. Talis autem monasterii nulla fit mentio in bulla a. 1115. Febr. 9. a Paschali papa II. congregationi Vallumbrosanae data¹. Et primum, quod novimus, coenobium insulare, scilicet *S. Michaelis de Plaiano* (Turritanae dioecesis), a. 1127. Sept. 3. canonici Pisanae ecclesiae Vallumbrosanae congregationi tradiderunt²; sed nescimus omnino, quo anno alterum in insula Sardinia situm, scilicet *S. Michaelis de Salvenero* monasterium, quod gubernationi abbatibus Vallumbrosani subditum primum occurrit in Innocentii papae II. privilegio a. 1139. Maii 25. dato³, congregationis nostrae ordinem acceperit. Accedit, quod nonnumquam animadvertimus Vallumbrosanos monasteria quaedam sibi multo prius vindicasse, quam in privilegiis apostolicis confirmata sint; e. g. monasterii *S. Mariae de Cuneo*, quod sub Rudolfo abbate generali (1073—1076) incorporatum esse refert Andreas Strumensis c. 89, nec in Urbani II.⁴, nec in Paschalis II. privilegio⁵ ulla fit mentio, sed in Anastasii IV. bulla a. 1153. Nov. 22. data⁶ primum commemoratur, similique de monasterio *S. Mariae de Osella* reperies. Ergo aut monasterium illud *S. Michaelis de Salvenero*, quammis in Paschalis II. privilegio non occurrat, iam antea ordo Vallumbrosanus suum existimabat, ita ut fieri posset, ut iam *Heinrici IV.* temporibus monasticam religionem usque ad insulas maris propagari praedicaretur, aut vero loco illo, quo rex ecclesiam persequi dicitur, *Heinricus V.* denotatur, quod quidem non nisi ante annum 1122. fieri potuisse apparet, nisi forte tempus praesens rhetorice tantum usurpatum est. Id unum constat auctorem anonymum in 'fragili aetate', i. e. in pueritia, ipsius s. Iohannis disciplina eruditum esse, immo iam a. 1067. aut 1068. fuisse in ecclesia *S. Martini ad Palmas*, ubi clerici quidam a symoniacis Florentia capulsi morabantur, quaeque ibi narrabantur, memoria retinuisse; quam rationem, si sequeris, post annum circiter 1120. opus eius conscriptum esse vix conicies.

Perpaucum tantum alia de auctore nostro anonymo dicenda sunt. Multa se in s. Iohanne et ab s. Iohanne ipso vidisse et audisse ait; praeter eum Rudolfum praesertim abbatem Muscatanum narrationis suae testem saepius affert. Non mediocri cum fuisse ostendunt eruditionis loci ex Platonis Timaeo Horatiique epistolis prolati; multo autem pluris aestimanda est narrandi eius ars elegans atque viva, qua plerosque eiusdem temporis auctores antecellit. Neque tamen opus eius Vallumbrosani ordinis fratribus admodum placuisse videtur, cum miracula illa, quibus iam *Andreae Strumensis* narratio simplicem sancti vitam deauraverat, repetere sperneret; itaque solum *Andream Ianuensem* iam supra p. 1076 nominatum in Vita sua elaboranda anonymi opere usum esse vix mireris, unde particulas aliquas ediderunt Bollandistae in *AA. SS. Iul. III, 327* (3. ed. p. 312). Unicum operis nostri codicem a. 1891. invenit *R. Davidsohn* Florentiae in 'Biblioteca Nazionale', 'Conventi soppressi' C. 4. 1791 (olim monasterii *S. Mariae Silvarum*, prope Lastram ad Arnium), saec. XII. ineuntis, ubi exstat f. 178—184⁷. Inde primum integrum typis excusum est apud *Davidsohn*, 'Forschungen' I, 55 sqq., qui etiam p. 50 sqq. fusius de hac Vita egit et primus editioni in nostra collectione parandae manum iniecit. Codicem in usus nostros denuo inspexit v. cl. *H. Bresslau* b. m.

F. Baethgen.

1) Cf. Kehr, Italia pont. III, 89 nr. 10. 2) Davidsohn, 'Forschungen' I, 51 n. 1. 3) 'Göttinger Nachrichten' 1908 p. 238. 4) A. 1090; Kehr I. c. p. 88 nr. 6. 5) A. 1115; I. c. p. 89 nr. 10. 6) L. c. p. 92 nr. 18. 7) Cf. Kehr, Italia pont. III, 89 nr. 10.

VITA IOHANNIS GVALBERTI AVCTORE ANDREA ABBATE STRVMENSI.

deridet^a: 'Nunc tamen vocetur et veniat'. Ad quem accersendum abbas per semetipsum

^b) Quae hic primis codicis foliis deperditis (cf. supra in praefatione p. 1076) desunt, supplemus ex Vita auctore Hattonis, superius p. 1077 laudata:

1. Tempore, quo simoniaca et Nicolaitarum hereses per Tusciam et pene per totam Italiam diebus Henrici imperatoris ecclesiam catholicam in locis plerisque fedabant, erat quidam nobilis Gualbertus nomine, vir militaris, patria Florentinus¹, habens duos filios, quorum unus Ugo, alter Iohannes vocabatur. Qui secundum ethimologiam sui nominis gratia Dei variis virtutum operibus insignitus est, ut in hoc opusculo de ipsius sacra conversatione² ac piis moribus in sequenti clarebit. Iste dum satis carus parentibus ac vicinis, et qui eum noverant, pro honestate morum suorum vehementer existeret, accidit, ut quidam maligno spiritu commotus quemdam propinquum eius occideret, unde occursum eius aliorumque prudentium³, qui de consanguinitate defuncti erant, praefatus homicida modis omnibus devitabat.

2. Sed iam propinquat⁴ tempus, quo gratia divina misericorditer declararet in Iohanne, quis futurus esset et qualis ac quantus in exemplum humilitatis et misericordiae fidelibus multis esse deberet. Qui dum uno die cum armigeris suis Florentiam ire disponeret, in eodem itinere praefatum homicidam, qui propinquum eius interfecerat, ex improvise obvium habuit in loco, quem sic arcta semita comprimebat, ut neuter posset in partem aliam declinare. Quem dum homicida predictus venientem eunus conspexisset, desperatus vita⁵ protinus semetipsum equo proiciens in terram vultu demisso expansis manibus in modum crucis moribundus suum interitum expectabat. Iuvenis autem benignus videns eum taliter ex nimio timore solo procumbentem misericordia motus in eum pro sanctae crucis reverentia, quam brachiis et manibus lachrymando⁶ signabat, indulgere sibi disposuit et, ut concilio⁷ surgeret nec timeret, admonuit.

3. Postquam autem inimicum in pace transire permisit ac de cetero libere quocunque vellet abire concessit, progressus paululum ad sancti⁸ Miniatis⁹ venit ecclesiam; quam cum oraturus ingreditur, crucem eiusdem ecclesiae caput sibi flectere contuctur, quasi gratias ei¹ redderet, quia pro reverentia ipsius suo inimico misericorditer pepercisset². Et quid mirum, si omnipotens sibi huiusmodi reverentiam per imaginem suae crucis tunc voluit exhiberi, quem suo timori subditum, obsequio deditum³, circa proximum visceribus caritatis undique plenum vidit! Ipse se amantes amat, servientes remunerat seque glorificantes glorificat⁴. Eadem vero crux pro indicio tanti miraculi in monasterio sancti Miniatis nunc usque sub multa cautela servatur⁵.

4. Famulus autem Domini hoc videns admiratus et nimis pavidus factus cepit secum cogitare, quomodo posset¹ melius² Deo placere³, credens et in animo suo sepius⁴ evolvens⁵, quanta foret premia recepturus in celo, si Domino pro viribus deserviret, qui tantum tamque preclarum miraculum pro parvo obsequio, sicut ei videbatur, apparuisse cognoverat. Disposuit itaque intra semetipsum odium mundi concipere, terrenos⁶ honores falsasque divitias eius prorsus abicere ac sollicite cogitare, quanta gloria iustus, quanta pena promittatur iniustus⁷, quam vanum sit, spem in caducis rebus ponere⁸ prius⁹ et post eternis suppliciis subiacere.

5. Dum talia progrediens itinere quo tendebat anxius cogitaret, venit iuxta civitatem, ubi suis¹ armigeris² precipiens ait: 'Pergite³ ad hospitium, ubi solemus descendere⁴, et quae nobis et equis sunt necessaria, conciti⁵ preparate⁶'. Socii⁷ autem, sicut eis⁸ dominus imperaverat, fideliter suni⁹ executi¹⁰. Ad Recedentibus¹¹ eis¹² servus Domini Iohannes afflatus divino spiritu ab itinere, quod¹³ ceperat, divertit et ad monasterium sancti Miniatis absque mora pervenit et descendens equo monasterii abbatem mox quesitum humiliter postulavit¹⁴ audire desiderium suum et ad effectum ex caritate Dei perducere¹⁵, aperiens sibi misericordiam, quam supradicto¹⁶ homicidae clementer impenderat et qualiter ecclesiam post ingressus

a) hic incipit vetus codicis pars f. 3, v. supra p. 1076.

b) ita 1 (cf. in fine prologi Hattonis: Itaque conversationis et vitae sancti Iohannis in honore sanctae trinitatis hoc fuit exordium); conversio 2. c. e) parentum c. d) propinquaverat 2. c. e) vitae 2. f) lachrymando om. c. g) concite c. h) quandam pro s. M. c.; Miniatis 1. i) eidem c. k) sequi et c. l) melius posset c. m) servare 2. n) sepe volvens c. o) terranos 2. p) sequi et c. q) prius ponere c. r) suo armigero c. s) Vade c. t) desidero 2. u) concitus 1. c.; om. 2. v) pro para c. w) Socii c. x) ei 1. c. y) est executus c. z) Recedente eo c. a) quo 1. b) postulavit, sed 50 -vi- exp., 1; postulat c. c) producere 1. c. d) predicto c.

1) Generi nobilium de Petro (hodie 'Petrojo' prope Florentiam) eum ascribit Vita quaedam anonyma, saeculi ut videtur XII., in codice Laur. XX, 6 f. 7^a; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 54; 'Gesch. v. Florenz' I, 168 sq. 2) Huius miraculi in Vita discipuli s. Iohannis Gualberti anonymi inferius edita nulla fit mentio. Attamen idem in Germania accidisse iam prius narraverat s. Petrus Damiani in op. 40; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 52.

3) Cf. 1. Reg. 2, 30: quicumque glorificaverit me, glorificabo eum. 4) Crux illa lignea pulchre depicta a. 1671. a monasterio s. Miniatis in s. Trinitatis ecclesiam translata (Soldani, Historia mon. s. Michaelis de 35 Passiniano I, 147 sq.), semel in anno vespere parasceues solemniter detegitur. Cf. Davidsohn 'Gesch. von Florenz' I, 829.

accedens eumque alloquitur sic: 'Pater tuus adest et causa te videndi advenit huc. Tu autem vade et cum eo, quid agendum est, age.' Et ille: 'Desine, pater mi, desine si placet, quia super hoc tuis preceptis^a obsecundare non audeo, ne forte, cum eum advero, vi me abstrahat^b de monasterio secumque^c reducat'. Cumque haec Gualbertus ille paululum persensisset, ut mos est obstinatis animo hominibus magna minari, cum aliquando nec possint facere parva, cepit magnis vocibus obstrepere, terribiliter minari ac dicere: 'Nisi protinus redditus fuerit filius meus, in quibus prevaleo, fortiter hoc monasterium adversabor'.

7. Tunc magnanimis ille Iohannes sancti Spiritus igne adustus, cum patrem audisset talia perstrepentem, ex fratrum vestimentis unum secum assumit concitusque ecclesiam petivit eumque super altare posuit et comam capitis sibi semetipso totondit apprehensoque e regione utraque manu vestimento se induit et in claustrum reversus arrepto libro legere cepit. Nichilominus abbas, cum haec, quae erant gesta, perpendisset, blanditer leniterque siscitari^d cepit dicens: 'Filius tuus non ad te venire vult; tu autem, si libet, veni ad eum'. Et cum ad eum venisset Walbertus^e et, ut erat compositus, vidisset, tam ille quam omnes, qui cum eo venerant, ceperunt pectus tundere, capillos vellere, vestimenta scindere et in terram semetipsos percutere magnisque vocibus eiulare ac dicere: 'O dulcissime atque amantissime, quare nobis sic fecisti, ut clam nobis dimissis sic abires?' Cumque haec et alia atque diu multumque replicassent, tandem pater ad semetipsum reversus eum benedixit et ad propria recessit.

8. Post haec igitur ille Deo fidelissimus Iohannes gratia Dei undique circumfusus permansit in eodem monasterio in omni hoberdientia et sancta conversatione usque ad obitum abbatis, qui eo tempore in eodem monasterio degebat^f. Tunc itaque in eodem monasterio erat quidam callidus et ingeniosus monachus nomine Ubertus^g, qui gloria cupiditatis captus et illectus per pecuniam regimen ab episcopo Florentinae civitatis^h, qui illi monasterio preeratⁱ, accepit. Quod beatus Iohannes comperiens cum alio sibi favente clam exinde^j discessit et civitatem ingressi ad quendam magnum et famosissimum senem nomine Teuzonem venerunt, qui venerabilis vitae tunc intra Florentinae urbis menia in quadam parva cellula iuxta monasterium beatae Mariae semper virginis^k prefatae civitatis^l se concluderat, de qua cunctis salubria dabat monita et salutifera nemini negabat consilia^m. Hic publice simoniamⁿ damnabat, quae totum ecclesiasticum ordinem tempore multo penitus invaserat. Ad quem vir Dei Iohannes accedens, his verbis alloquens: 'Obsecro', ait, 'mi

crucem sibi flectere caput asperxit, unde suae conversionis initium concepisset. Tum¹ abbas audito de cruce, quod ei intimaverat, inauditum miraculum et stupendum fore perpendens consuluit ei mundum eiusque gloriam per omnia derelinquere. Veruntamen optans eius velle plenius^o scire^p constantiam et perseverantiam probare, cepit ei dura et aspera predicere^q et, quod homo corpore validus, iuventute floridus non facile posset monasticam pauperiem tolerare. Cui Iohannes: 'Non', inquit, 'appetenda est gloria temporalis, quae cito^r transit, nec corporis fortitudo, quae cotidie deficit'.

6. Cumque haec et his similia colloquerentur^s nec abbas ad plenum voluntati suae responderet, famulus, quem Florentiae^t premiserat^u, dominum suum non venire considerans domum rediit et, quae facta fuerant de eo, genitoribus suis innotuit^v. Unde pater turbatus et^w anxius^x Florentiam venit et totam civitatem per notos et^y amicos^z diligenter¹ inquiri, quid² de filio suo factum esset scire desiderans. Per ecclesias quoque discurrens³ ad monasterium sancti Miniatis⁴ veniens eundem⁵ inquiri. Quid multa? Dum illic erse⁶ filium suum⁷ audit et⁸ ipsum monasticas vestes velle suscipere⁹, Gualbertus rogat abbatem, ut filium suum ad se ducat¹⁰. Abbas autem ad Iohannem regrediens admonet, ut ad patrem egrediatur. Cui Iohannes inquit etc.

a) preceptis in marg. corr. manu alia sed coarcto, precibus in textu, c. b) h. supra lineam add. manu alia c. c) q. supra lineam add. manus alia c. d) sic pro siscitari c. e) -set Vualbertus in loco raso c. f) deg. in loco raso c. g) preerat, h. expunct. c. h) x supra lineam add. c. i) sequi. sr del. c. k) simoniam corr. simoniam c. l) Tunc 2. c. m) scire plen. 2. n) cito om. l. o) loquerentur c. p) Florentiam 2. q) miserat c. r) itulit, om. suis, c. s) et et anxius om. c. t) et amicos diligenter om. c. u) qd c. v) sequi. et c. w) Miniatis c. x) idem c. y) filium suum esse c. z) et — suscipere om. c. a) deducat c.; hic desinit f. 2^a c., pergit f. 3 manu testata c., v. p. 1080, l. 3.

1) Cf. de eo Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 166 4) De Teuzone eremita cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 161sq. 5) Cf. regulam s. Benedicti, c. 58 6) u. 4. Iohannem re vera Uberto abbate monasterium intrasse apparet ex Vita anon. infra edita. 7) Hatto (ed. Linderbauer p. 73): praedicentur ei omnia dura et aspera, per quae ibit ad Deum.

pater, ut michi in hesitatione posito non modica sancta tua ne deneges consilia. Sub simoniaco patre vivere timeo valde et, qualiter id declinem, penitus ignoro'. Cui respondit senex: 'Quod dicis, gratum satis habeo, sed quod consilium tibi dem, penitus ignoro. Nam ut sub Simone Mago^a milites, a me nullo modo consilium accipies. Ad aliud si te in his partibus transferas monasterium, cum te putas dentes fugere leonis, morsum non evades serpentis.' Iohannes^b: 'Ne pater omittas, quin consilium prebeas; nam paratus sum pro sequenda veritate quicquid iusseris facere'. Cernens igitur senex viri fidem et constantiam, gratulans dixit ad eum: 'Perge itaque cum tuo sodale et in foro publico civitatis coram omnibus episcopum et abbatem exclama esse simoniacos et tunc demum cede locum'. Qui eius monita complens, ad forum^c die, quo sciebat omnes adesse, veniens episcopum et abbatem appellavit simoniacos. Quod factum magnum omnibus intulit pavendum orrorem^d proclamantibus multis^e: 'Nullatenus evadat^f, sed occidatur'. Tunc quidam propinquorum illius eruentes eum clam dimiserunt^g. Qui ad magnum senem reversi retulerunt, quid evenisset sibi. Et ille congratulans precepit in Romaniae^h partibus pergere et aptum monasterium inquirere, ubi possentⁱ Christo servire.

(11) 9. Pergentibus itaque per diversa monasteria per aliquantos dies, quidam pauper in una die se illis obvium tulit deprecans, ut sibi misericordiam tribuerent. Tunc vir Dei Iohannes ad suum comitem: 'Mitte manum', inquit, 'in peram^j, frater, et panem, quem habemus, divide medietatemque pauperi tribue'. Renuente illo atque dicente: 'Per diversa hostia^k hodie^l iste gradietur et habundanter^m ei tribuetur; nos autem, qui non nisi unum panem habemus, unde sustentabimurⁿ?' Et ille: 'Ne cuncteris, frater, tribuere'. Accepit itaque pane^o pauper gratias agebat, et rursum imperat sodali amicum medietatem tribui. Quo peracto imperat castrum ingredi et sumptus, sibi necessarios per domos inquiri. Perustrante itaque eo^p diversas domos ad ultimum reversus: 'Hen', inquit, 'qui panem iussisti tribuere, per totum castrum circumiens non nisi tria ova acquisivi'. Tunc quidam pastorum haec insipientes, ad castrum pergentes, quaecumque viderant, intro nuntiaverunt. Et quidam misericordia motus, illis occurrens unum panem porrexit necnon et quaedam femina nitenti linteo alium detulit, tertium quoque alius condonavit. Tunc Iohannes: 'Hen frater, accipe quod dedisti'.

(12) 10. Peragrans itaque diversa monasteria non admodum sibi apta inveniebant; ad Camaldulas^q venire decrevit, ubi per multos dies degens abstinens et conversationem illorum insepexit necnon et iniuriam pertulit. Tunc prior, qui illo tempore aderat, ad sacrum ordinem eum promovere volens, et, ut stabilitatem daret, renuit, quia eius fervor nonnisi in cenobitali vita erat, ut beati Benedicti regula indicat^r. Imperat ille^s discedere suumque desiderium adimplere. Fertur namque divino spiritu^t revelante^u dixisse: 'Vade et tuum institutum incipe'. Qui inde progrediens^v Vallisimbrosanum perrexit videre locum^w. Ubi cum pervenisset, susceptus est grater a duobus fratribus ibidem morantibus licet seiunctis^x. Cui cum placuisset locus, firmare deliberavit gressum.

(13) 11. Quo ibi morante et in sancta conversatione proficiente, non est Deus passus diu lucernam latere, quam disposuerat ad multorum animas illuminandas super ecclesiae ponere candelabrum^y. Ad comprobendam namque eius vitam venerabilem creator om-

a) super g signum abbrev. erasum c. b) Iohannes in margine add. manu alia c. c) ita (i. e. horrorem, sicut etiam in Vita auctore Hattone legitur: horrorem) emendandum videtur; errorem c. d) multis manu alia supra lineam add. c. e) evadat manu alia in margine add. c. f) possint corr. possent c. g) h manu alia supra lineam add. c. h) habundanter corr. habundanter c. i) sustentabimur c. k) pane supra lineam add. c. l) sequitur per deletum c. m) ille supra lineam add. c. n) rev. spir. signis app. corr. spir. rev. c. o) sequi. ad deletum c.

1) Forum postea vetus vel vulgariter 'Mercato Vecchio', nunc autem, mutato nomine saeculari, 'Piazza Vittorio Emanuele' nuncupatum. 2) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 168 sq. 3) I. e. Romandiola Florentina; cf. Repetti, 'Dizionario' IV, 809. 4) Cf. I. Reg. 17, 49: et misit manus suam in peram. 5) Camaldoli, celebre a sancto Romualdo fundatum eremitarum coenobium, in Valle Arni superiore, quae 'Casentino' vulgariter appellatur, in dioecesi Aretina situm. 6) Cf. Reg. s. Benedicti c. 1 (ed. Linderbauer p. 38). 7) Vallombrosa, tunc Aquabella vocata, distat a Florentia ad orientem versus milia passuum circiter 18; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 169 n. 1. 8) De his coenobii Septimensis monachis, qui vitam duxerunt eremiticam in silvis illis tunc remotis a hominum consortio, v. in Vita anonyma inferius edita. 9) Cf. Luc. 11, 33: nemo lucernam accendit et in abscondito ponit, . . . sed supra candelabrum.

nium rerum Deus miraculum ibidem ab ipso sui adventus tempore usque nunc^a demonstrare dignatur. Nam arbor quaedam, quae vulgo fagus vocatur, supra non longe a loco eminens per singulos annos ante omnes flores producit foliisque vestitur.

12. Nam dum eius paulatim fama per vicinitatem diffundi cepisset, ceperunt ad eum (14) venire laici et clerici gratia visitationis et conversionis. Inter quos ille tunc venerabilis^b qualitatis et in religione ferventissimus Herizo, qui custos fratrum et prior existens, supra^c triginta annos in eodem monte ita stabilis perseverans, ut in his nec semel de^d monte descenderit^d ad villas. Tunc ille summae gravitatis et precipuae discretionis venerabilis Albertus¹, qui supra XL annos eiusdem cenobii cellerarius fuit et quocum^e nec umquam
10 pro labore cellae deseruit officium coquinae nec pro labore coquinae curam omisit cellae, tunc ille Teuzo magnanimis venit, qui ita usque ad senectam caritate fervens extitit, ut non solum animas, sed etiam omnia vellet mederi corpora.

13. Exierant de prefato cenobio² fratres plerique exemplo et amore Iohannis et ad (15) eum venientes novam cum eo apprehenderunt conversionem. Hi magistri exemplo et exortatione dum in sancta fervere cepissent conversione, tantorum virorum cepit fama spargi undique. Hoc audiens Itta, sancti Ylarii^{3,4} abbatis, cuius iuri locus pertinebat, gavisa nimis misit eis librorum et victuum quantumcumque subsidium. Sed ut ait apostolus: 'Omnes, qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur', tam
15 gravem infestationem a quibusdam viris iniquis, instigantibus spiritibus malignis, tunc sunt passi de loco volentibus expellere eos, ut eos etiam tederet vivere⁵. Qui innocentiam et patientiam amplectentes, eius verbis et actibus bona pro malis reddentes post multa certamina adepti sunt gratiam et victoriam. Manserunt tempore multo, ligneum tantum- (16) modo habentes oratorium. Indigentiam victuum tantam⁶ perpassi sunt, ut plerumque tres per diem unum dividerent panem. Quaecumque erant camerulae et vestiarii, unius
20 capacitas continebat sacci. In qua diu penuria ita erant exultantes et gaudentes, velut solent letari homines ceteri deliciis multiplicibus ferculati et opibus nimis ditati.

14. Ceperunt confluere ad eum de diversis partibus etiam longinquis clerici et laici gratia conversionis. Tunc venit ille magnus^b .....*

⁵) *Lacunam iterum supplemus ex Vita auctore Hattone:*

15. Tunc venit ille magnus Rodolphus¹, qui tempore multo in eodem loco curam hospitalitatis habuit et post monasterii Muscetani² curam gessit in abbatis officium^{3,4}; Petrus quoque, qui diu procurator asinorum, postea⁵ vaccarum fuit, deinde in Passiniano⁷ prioris gessit officium, exhinc abbas in Ficiclo⁸ et in ultimo Romanae ecclesiae cardinalis et episcopus Albanensis⁹ extitit.

16. Tunc Letus¹⁰ vultu et nomine, qui¹¹ Passiniano^{m,7} abbas fuit^m, et Rusticus, qui, donec Iohannes pater vixit, curam exteriorem gessit et tertius post obitum sancti viri Iohannis multo tempore totius congregationis curam prior optinuit¹¹.

17. Cernens igitur pater Iohannes tot talesque viros sibi celitus in auxilium missos disposuit cum eisdem beati Benedicti regulam in omnibus observare cepitque noviter venientes ea probatione suscipere, quam insinuat regula¹². Qui¹³ variis ac multis probationibus prius in hospitio eruditi, post¹⁴ in exteriori cella denuo probabantur¹⁵. Quibus anno completo vestes optatas dabat¹⁶ facientibus manifeste regularem professionem¹⁷. Quibus exinde¹⁸ non licebat¹⁹ aliquid sumere vel querere, sed omnia a²⁰ priore dabantur etc.

a) u in loco vaso c. b) -ar- in loco vaso c. c) sup⁸ c. d) descenderit de monte signis superpos. corr. de monte desc. c. e) sic pro coquus c. f) Ylaris c. g) tantum a. h) hic finit f. 6, sequens f. 7, 7¹ manu recentiore suppl. c. i) in voce Rodulfus incipit fol. 7 c². h) officio 2. l) post c². m) venit qui fuit abbas de Pass. c².
45 n) quae hic in Hattone codicibus inde ab Qui variis usque ad professionem breviter dicta sunt, fusius tractat f. 7 et 7¹ c². o) postea 2. p) probantur 2. q) dabant 1. 2. r) non licebat exinde c². s) omnia om., sequ. patre c².

1) Quem iam ante 1037. Ian. 27. venisse apparet ex carta apud Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 169 n. 4 laudata. 2) I. e. de monasterio s. Miniatis. 3) Monasterium s. Hilarii, vulgo 'Sant' Ellero' nuncupatum, ad radicem montis Vallisumbrosae iuxta Arni ripam positum; cf. Kehr, lt. pont. III, 81. 4) Cf. 2. Cor. 1. 8: *ita ut taderet nos etiam vivere*. 5) Monasterium s. Petri de Museto (dioec. Florentinae), hodie 'Moscheto' in Apenino Mugellano; cf. Kehr, lt. pont. III, 70. 6) Hunc esse eundem Rudolphum, qui post mortem Iohannis abbas totius ordinis factus est (infra c. 83), in traditione Vallumbrosana ponitur; cf. Acta SS. Iul. III, 307 n. f; nec

tamen hoc ullo loco huius nec alterius Vitae expressis verbis dicitur. 7) Monasterium s. Michaelis de Passiniano (dioec. Faesulanae), hodie 'Passignano'; Kehr l. c. p. 104. Laetus primo a. 1049. m. April. abbas in cartis monasterii invenitur; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 164 n. 6; 187 n. 5. 8) Monasterium s. Salvatoris de Ficiclo (dioec. Lucanae), hodie 'Fucecchio'; Kehr l. c. p. 476 sq. 9) Circ. a. 1074—1089. 10) Cf. de eo Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 198 et 806. 11) A. 1076—1092. 12) Cf. Reg. s. Benedicti c. 58 (ed. Linderbauer p. 73).

eis^a dabantur omnia, sicut^b precipit regula¹. Habebat enim et hanc gratiam singularem Iohannes pater, ut in prima cum eo locutione et visione nosceret, si corde veniret quilibet recto an ficto. Et hoc ei donum a Iesu Christo collatum est, ut personam potentis vel divitis non libentius sumeret nec aliter tractaret quam infimi et pauperis. Et amabilis recipiebat pauperem cum mortificatione vera venientem quam divitem cum tota sua substantia. Magnum aiebat diviti esse impedimentum ad cor humiliandum ipsam, quam defert, pecuniam ad monasterium.

(19) 16. Videns denique Ita abbatisa locum crescere in nomine et religione, celitus
1089. inspirata tradidit eidem loco per scriptum diffinitas terminationes in eius circuitu². Tra-
Tollit s. didit etiam tunc vineam Pitigianam³, quae grata tunc et est nunc usibus fratrum. Simi-
liter in diversis locis diversas mansas⁴.

17. Per idem tempus dum Iohannes Christi famulus, nomen et officium gerens prioris, fratrum animas et corpora sollicite procuraret, permaximam abstinentiam et pre-
validum laborem sibi imposuit. Nam quando tempus reficiendi erat, parvissimo cibo vel potu suae necessitati subveniebat, ita ut non videretur se recreare, sed utcumque pericu-
lum famis et sitis temperare. Cum vero ante reficiendi tempus, utpote operi manuum anxie frequenter insudans, sitiebat, in frigidam aquam manus et pedes mittebat, ut ex
nimio aquae frigore sitis utcumque periculum effugeret. In omnibus enim, prout possi-
bilitas erat, observans regulae mandata nullo modo extra constitutam horam⁵ comedere
(20) vel bibere volebat. Sed debilitas corporis id ferre non valens, in illam syncopin fracto
stomacho cecidit, quam pertulisse legimus beatum Gregorium. Nisi enim eum frequenter
reficerent, emittere spiritum funditus videretur⁶. Quam usque ad senectam⁷, immo usque ad
obitum pertulisse cunctis, qui eum noverunt, claret. Unde secum solebat semper portare,
quod inevitabili necessitate cogente posset sepe manducare. Quando⁸ . . . . . *

^a) Vita auctore Hattone:

18. . . . . Quando autem famis violentiam⁹ frequenter se deprimentis¹⁰ indiscrete superare¹¹ aut
refectionem differre conabatur, pre nimietate infirmitatis adeo dentes eius constringebantur, quod nisi
eos aliquis cultellum intromittendo divideret et aequum liquorem in os eius¹² poneret, expirare continuo
credebatur¹³. Veruntamen sic incredibili langore iugiter cruciatus nullatenus murmurabat, sed suis hoc
peccatis deputans continuis¹⁴ laudibus divinam iustitiam commendabat. Qui priusquam infirmaretur¹⁵,
tantae fortitudinis sibi et ceteris tantaque abstinentiae fuerat, ut, nisi ille cui cantamus 'Domine inclina
celos tuos' sub infirmitatis huius occasione mentem eius humiliasset, valde rarus existeret, qui posset
eius instituta servare. Cognita vero et experta propria infirmitate tantae misericordiae tantaque
discretionis effectus est, ut nemo misericordior eo crederetur. Qui licet corpore foret infirmus, in
omni tamen custodia et sollicitudine mente pervigil erat. Quod videntes fratres eiusdem loci decreverunt
ipsum eligere abbatem, quem noverant sanum et infirmum pervigilem priorem et sollicitum fuisse
custodem.

19. Itaque Florentini Theuzonis¹⁶ consilio conveniunt de urbe et de castellis multi¹⁷ religiosi et
clerici ac fideles laici sancti Hyllari confessoris¹⁸ abbatis¹⁹ id maxime cupiente et cum fratribus eiusdem
loci ipsum predictum patrem elegerunt in abbatis officium²⁰. Quem nolentem et totis viribus resistentem
de lecto traxerunt et ipsum licet invitum in maiori sede constituerunt. Qui dum²¹ ad id violenter

a) hic denuo pergit vetus manus incipiente f. 8 c. b) ut in textu, sed sicut supra lineam alia manu add., c. c) mansas
in fine sequentis lineae c. d) senectutem corr. senectam c. e) hic finit f. 8^v, sequens f. 9, 9^v manu recentiore suppl. c.
f) ita emendandum videtur pro famis violentia frequ. se deprimens ind. superaret 1. 2; famis violentia frequenter se deprim-
mentis ind. superare voluisset c*. g) eius om. c*. h) crederetur c*. i) continuo 2. k) infirmabatur c*. 45
l) multi om. c*. m) et om. c*. n) conf. om. c*. o) cum 2.

1) Cf. Reg. s. Benedicti c. 55 (ed. Linderbauer p. 72): et
ut hoc vitium peculiaris radicibus amputetur, dentur ab
abbate omnia, quae sunt necessaria. 2) Instrumentum
donationis a. 1039. Iulii 8. factae exstat apud Ughellum,
Italia sacra ed. 1. III, 299. 3) Cf. in instrumento
supra laudato: concedo in Pitiano (hodie 'Pitiana',
prov. Flor.) mansum unum . . . et vineam unam.
4) Cf. Reg. s. Benedicti c. 41 (ed. Linderbauer p. 64).
5) Cf. Gregorii M. Dial. III, 88 (ed. Moricca p. 211): cum
quodam tempore in monasterio positus incisionem vita-
lium paterer . . . , quam medici molestiam Greco eloquio
syncopin vocant, et nisi me frequenter fratres cibo re-
fecerent, vitalis mihi spiritus funditus intercedi vide-
retur. 6) Cf. supra p. 1081 n. 4. 7) Cf. supra 50
p. 1083 n. 8. 8) Iohannes praepositus de mona-
sterio S. Mariae appellatur in carta quadam a. 1049.
m. Nov., quam etiam propria manu subscripsit: Io-
hannes praepositus; Soldani, 'Delle Questioni ist.-chron.
Vallombrosane Parte II' (1788), 211 sq.

19. . . . . functa* ad monasterium deferenda; prohibuit accipere capellas ad hoc, (23)
quod aliquando a monachis regi deberent; canonicorum, non monachorum hoc esse officium
dicebat. Viderat enim sub talibus occasionibus falsae obedientiae multos monachorum ire
per abrupta et irrecuperanda animarum incidere detrimenta. Nam id, quod duo vel tres
monachi quolibet loco sub occasione obedientiae absque presenti pastore morantur, detesta-
batur et suis id facere omnino interdicebat.

20. In animarum enim fervens custodia constituit, ut nullus monachorum limitem (24)
claustrae progredi presumeret nec etiam ad ipsa olera colligenda, nisi tres una pro-
grederentur, exceptis his quibus suscipiendorum hospitem cura erat injuncta et obedientia
exterior^b procuranda. Vestitos cucullis aut scapularibus et cinctos^c omnes dormire pre-
cepit; hunc esse rectum sensum regulae^d constanter affirmabat. Nec patiebatur esse
dormitorium nocte sine claro lumine^e. Dicebat enim levius ferendum sine lumine esse
in nocte oratorium quam dormitorium, si egestas id in loco fore utroque non sinit. Fratres
vero absque omni controversia vel contentione aliqua prompto animo observabant, quae-
cumque pater precipiebat. Nam eius admonitione pariterque exemplo in tantum amorem
observandae regulae venerunt, ut nec manuum opera^f nec alia, quae videtur regula pre-
cipere, gravia omitterent, quin cuncta leto animo complerent. Vilitatem et extremitatem
secundum consilium regulae^g ita apprehenderunt, ut nec ipsas panum incisiones, cum
commederent, super mantilia ponerent, licet ea coram haberent, sed super mensam^h nudam.
20 Cilicina vero tunc veste ita uti ceperunt, ut nec ad portandum quis eam ferre non valens
cogeretur nec ad ferendum volens prohiberetur. Procuraverant fratres pro sustentatione (25)
vestium habere gregem ovium; quas cum providus pater diversi coloris esse cerneret,
nigredinis scilicet et albedinis, timuit, ne si seorsum faceret nigram et seorsum albam,
alter aliquando pannum vellet nigrum, alter album, et hac de causa inter fratres oriretur
diversitas mentium, sicut exterius esset diversitas vestium; qua de causa fieri precepit
pannum promiscuum. Quod Dei actum est providentia, ut deinceps nosceretur huius
designatione omnis monastica persona, quae de tanti patris esset scola. Licet pro dolor
tempore moderno appareant, qui se de hac scola esse vestibus, non moribus ostendant.

21. A diebus, quibus monachi ceperant ad eum venire, Deus, qui est inspector (26)
puri cordisⁱ et cuius dilectione eius filius curabat monachos constringere sub districtione
regulae, misit ei fideles laicos diversi ordinis, tam puram conversionem ostendentes in
omnibus modis exortatione pii patris, ut pene nichil differrent a monachis^j. Quibus nec
propriam habere nec carnem comedere nec ad mensam loqui nec a parentibus vel amicis
quicquam sumere licebat. Et nichil omnino a monachis distabant, preter quod permitte-
bantur uti lineis vestibus in nimio fervore estatis, et preter silentium, quod in exterioribus
occupati observare nequibant. Nam ea probatione recipiebantur^k noviter venientes, ut eis
per totum annum non daretur permanendi verbum certum, set sequestrati comedebant et
ad capitulum vel ad communionem cum ceteris conversis communicare eis libere non erat
licitum. Tales igitur probatos conversos pater ad mercatum et ad omnia exteriora pro-
curanda mente mittebat secuta. Si igitur aliquis horum, postquam esset receptus, in-

cogeretur, dixisse fertur astantibus: 'Quid insanitis? Si pellicano nomen accipitis imposueritis, num-
quam erit nisi pellicanus'.

20. Itaque vir Dei sumpto officio et^l abbatibus nomine cepit sensum regulae diligenter inspicere et ad
eius observationem totis viribus operam dare. Prohibuit monachos nunquam claustrum limitem progredi etc.

45 a) *hic pergit vetus manus incipiente f. 10, in f. 9^v manu recentiore suppleto ultima verba post operam dabat (cf. infra n. g) sunt: veluit de(functa) c.* b) *ita c.; fortasse emendandum exteriorum cum Haltonis Vita c. 20.* c) *cincl. corr. cinct. d.* d) *mensam in margine add. e.* e) *monichis, a supersc. corr. monachis c.* f) *recib. corr. recip. c.* g) *pro eis, quae hic sequuntur, habet c^ol. nullum monachorum permittebat ad mercata vel ad loca secularia ire, infirmos extra monasterium visitare, ac sensum regulae diligenter inspicere eius observationi operam dabat, veluit de(functa) et hinc pergit*
50 f. 10 *incipiente vetusta manus in textu Andreae supra l. 1 c.*

1) Cf. Reg. s. B. c. 22 (ed. Linderbauer p. 56): *vestiti sextus humilitatis gradus est, si omni vilitate vel dormiant et cincti cingulis aut funibus.* 2) Cf. ib.: *extremitate contentus sit monachus.* 3) Cf. Prov. 24, 12: *qui inspector est cordis.*
3) Cf. ib. c. 48 (p. 68). 4) Cf. ib. c. 7 (p. 48):

veniretur in aliqua reprehensione de suprascriptis rebus, peracta culpa acerrima mulctabatur pena. Nam si inveniretur a patre non accepta res aliqua in aliquo, coram cunctis igne comburebatur et prevaricator talis peculiaritatis publice disciplinabatur duris flagris.

(28) 22. Erat Iohannes pater tantae ansteritatis et increpationis contra delinquentes, ut, cui irascebatur, sibi irasci terra et celum, immo ipse Deus videretur. Sed post paululum tanta benignitate et tanta tranquillitate ad increpatum et correptum convertebatur, ut non nisi materna habere videretur viscera. Qua de re, qui eum pure amabant, nimis metuebant; et qui timebant, valde amabant^a.

1088. Febr. Mart. 23. Fama itaque tantae conversionis et tanti fervoris ita longe lateque cepit crebrescere, ut Henricus rex Florentiae tunc veniens eam audiret. Cui audita sic placuerunt, ut episcopum catholicum illum ad consecrandum locum dirigeret et regina etiam grata mitteret enxenia^{*1}.

(29) 24. De virtute denique euntes in virtutem, officium sacerdotale in tantam habere ceperunt venerationem, ut ministrare altari eorum nullus presumeret, si forte a simoniaco simoniace vel etiam gratis esset ordinatus. Similiter si concubinam vel ante vel post ordinationem habuerit sive in aliquo crimine post baptismum acceptum esset prolapsus, ministerio fungi altaris nullomodo presumebat. Et merito; nam eorum magister et pater tantam circa omnes ecclesiasticos gradus reverentiam semper habuit, ut nullatenus aliquando potuerit cogi nec etiam hostiarius fieri; sed cum ecclesiam ingredi vellet et fores essent clausae, eas ingredi nullomodo presumebat, donec hostiarius, qui illas aperiret, vocaretur.

(30) 25. Per idem tempus ceperunt ad tantum patrem concurrere de diversis partibus viri nobiles et fideles. Alii ei offerebant loca cum supplicatione nimia ad edificanda noviter cenobia; alii vetusta et dissoluta offerebant monasteria et instabant precibus nimis et importunis, ut ea ipse in suo sumeret regimine et ad suam normam studeret corrigere.

c. 1048. Tunc sancti Salvii famosum cenobium noviter edificavit². Tunc in Musceta alterum in honore sancti Petri apostolorum principis³. Tunc in Razolum in honore sancti Pauli⁴. Tunc in suo regimine vetustum suscepit Passinianum⁵ et alterum in Romania sub nomine et honore sanctae Reparatae⁶. Tunc aedificavit alium in Scalaro monte⁷.

(31) 26. Directis itaque fratribus et ordinatis prepositis per singula loca, pater ea, cum ab infirmitate sublevaretur, visitare et qualitatem cunctorum diligenter noscere studebat. Quae vero corrigenda erant, sollicitè corripiebat et, quae ordinanda, caute et provide ordinabat. Nam si quemlibet^b de prepositis nova super vetera condere reperisset, si tamen tunc pauperes egestas opprimeret, duris increpationibus tenacem arguebat et exortabatur, ut potius in Deum quam in orreis confideret^c plenis.

(32) 27. Quodam tempore quibusdam monasteriis visitatis cepit ad Valimbrosam reverti. In itinere vero positus, nimia stomachi infirmitate constrictus dixit conviatori suo, ut ali-

* Hic addere iuvat, quae in *Hattonis Vita* c. 22 de eadem re fusius narrantur: In illis diebus predictus rex Henricus Florentiae^a venit ibique, dum a pluribus de ipso multa bona audisset, sic ei audita placuerunt, ut hortatu sepe dicti Theuzonis catholici episcopi illum^a dirigeret ad consecrandum locum et regina etiam enxenia grata mandaret. Qui veniens ad montem altare maius in honorem sanctae Mariae tunc benedixit. Deinde post annos aliquot dominus Ubertus, sanctae Romanae ecclesiae qui unus erat de septem cardinalibus⁸, venerabilis vitae veniens in² partibus illis totum oratorium cum duobus altaribus consecravit septimo iduum Iuliarum⁹. Qui de titulo sanctae Rufinae episcopus estitit¹⁰. Cuius memoria usque hodie Romae celebris habetur et in multis sanctis operibus hactenus viget.

1088. Iulii 9.

a) amabant in fine sequ. lineae scriptum c. b) quilibet c. c) confiderent, n. exp., c. d) Florentiam 2. e) illum 2. f) e 2. 45

1) De inquisitione negotii Iohannis Gualberti tunc per Conradum imperatorem facta et de Heinrici regis eiusque uxoris favore erga abbatem cf. Davidsohn, 'Forsch. zur Gesch. v. Florenz' I, 41; 'Gesch. v. Florenz' I, 178. Episcopum ab imperatore vel rege eius filio missum ad monasterii consecrationem fuisse Rodulfum Patherbrunnensem docet instrumentum Itiae abbatissae supra p. 1084 n. 2 laudatum; cf. D. K. II, nr. 262. 2) Monasterium s. Salvii iuxta Florentiam, a. 1048. fundatum; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 188; Kehr, It. pont.

III, 89. 3) Cf. supra p. 1083 n. 5. 4) Mon. s. Pauli de Razolo (dioc. Flor.), in valle Sevis situm; hodie 'Razuolo'. 5) Cf. supra p. 1083 n. 7. 6) Mon. s. Reparatae de Marradio (dioc. Faentinae); cf. Kehr I. c. V, 155. 7) Mon. s. Cassiani de Monte Scalaro (dioc. Faesulanæ); cf. Kehr I. c. III, 115. Quod a. 1040. (1089) iam fundatum fuisse patet ex carta quadam, vulgata apud F. Soldani Historia mon. s. M. de Passignano I (1741), 288. 8) I. e. de episcopis cardinalibus. 9) Cf. Kehr, It. pont. III, 88 nr. 2. 10) A. 1057—1068. 55

quid ad comedendum sibi tribueret, antequam ex toto deficeret. Sed cum ille diceret non nisi panem adesse et sanctus Iohannes responderet se panem sine alia re convenienter edere non posse, nimietate langnoris coactus precepit tandem, ut parvulum^a sciphum tolleret ac in fluviolo, qui iuxta influebat, ablueret. Cumque homo mitteret sciphum in parvam aquam fluvioli, piscis unius palmi repente supra sciphum prosilivit; quem ille mox apprehendit et sancto Iohanni detulit, quem ipse statim coquere fecit, commedit et discessit. Nullus certe in illo fluviolo piscem umquam viderat nec piscem vivere posse in tam parvissima aqua credi poterat.

28. Alio quoque tempore, cum apud Passinianum esset, Leo papa cum multo comi-
 10 tatu supervenit¹ atque iuxta monasterium cum suis refectionem accepturus requievit. Tunc sanctus Iohannes economum interrogavit, si pisces in cenobio haberentur, ut papae suis-
 que comitibus darentur. Cognoscens vero pisces^b minime haberi quibusdam conversis in lacum quandam monasterio proximum piscatum ire precepit. Omnibus autem dicentibus numquam in lacu illo pisces fuisse, iussit tamen, ut pergerent ac Domini patrocini-
 15 sine dubitatione affuturum crederent. Perrexerunt tandem et cunctis ammirantibus duos magnos lucios invenerunt eosque statim comprehendentes beato Iohanni attulerunt, quos ipse gaudens recepit et papae continuo presentari fecit.

29. Venerat inter ceteros Teuzo, qui adhuc superest, venerandus pater et senex, (34)
 quem Iohannes pater fratribus in Razolo prefecit². Hunc semper^d multum ex corde dilexit,
 20 eo quod in caritate^e ferventem pre ceteris et eius manum ad porrigendum largam experi-
 mento invenit. Erat enim Iohannes pater multum misericors, ita ut pluviales, quos ecclesia Vallisimbrosae habebat, tempore egestatis venderet^f et pretium pauperibus tribueret. Quae enim lingua, etiamsi esset ferrea, ipsius cuncta posset referre bona? Ipso exortante et magnum auxilium^g independente super diversas aquas firmissimi edificati sunt pontes. Quae
 25 usque ad suum tempus per Tusciam erant hospitalia? Quae clericorum congregatio vitam erat ducens communem? Quis clericorum propriis et paternis rebus solummodo non studebat, quin potius perrarus inveniretur, pro dolor! qui non esset uxoratus vel concubinatus. De simoniaca quid dicam? Omnes pene ecclesiasticos ordines haec mortifera helua devoraverat, ut, qui eius morsum evaserit, rarus inveniretur.

30. Posita itaque a Iesu Christo omnium dispositore honorum tam clara lucerna (35)
 super ecclesiae candelabrum^h et verbis et exemplis lucente coram cunctis, clerici spretis conubiis et concubinis in unum ceperunt convenire et apostolicam regulam sequentes exhinc vitam communem ducere.

31. Hospitalia tot et tanta huius exemplo et exortatu iam videmus nunc per Tusciam
 35 edificata et ecclesias vetustissimas tot renovatas, ut nos cogant dicere: 'Ecce transierunt
 vetera, et facta sunt omnia nova'. 2. Cor. 5, 17.

32. Indumentis semper vilissimis utebatur venerandus pater; fulchrum in tot et tanta sua infirmitate sibi subponi nullo modo patiebatur, etiam plumeum capitale non ferebat sibi poni sub capite. Antequam infirmaretur, inscius litterarum et quasi idiota (36)
 40 erat; sed cum decumberet, ita die noctuque sanctos coram se fatiebat libros legere, ut peritissimus divinae legis et divinarum sententiarum efficeretur. Cuculla decumbens et pergens ac equitans semper utebatur. Erat enim tantae largitatis, ut, cum alicui aliquid dare deberet, sive hominem sive pecus vel aliud aliquid, semper studebat dare melius et tenere deterius. Erat tantae religionis, ut quilibet suorum nullo modo auderet die dominico
 45 cum asinis oneratis nec de domo egredi nec domum reverti. Monachum equitare die dominico omnimodo non sinebat, nisi inevitabilis cogeret necessitas. Annuum et celebre (37)
 officium in nocte sanctae resurrectionis debite agendum quis in Tusciam^h mutavit de die in nocte, nisi ipse? Nam negligentia subripiente et cogente edacitate ad nonam id officium in sabbato agebatur, quod nunc iuste et digne, id Iohanne patre nostris temporibus in-
 50 stituente et incipiente, agitur in sancta nocte.

a) paralum c. b) pisces, primo e exp., c. c) patrociniis corr. patrociniis c. d) sep c. e) caritatem c.
 f) vendideret, di exp., c. g) auxilia corr. auxilium c. h) ita c.

1) Cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 187 n. 6. neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio,

2) Cf. supra p. 1077 n. 4. 3) Cf. Matth. 5, 15: sed super candelabrum atque similia.

33. Per idem tempus comes Bulgar^{a.1} sub patris Iohannis regimine deliberavit suum committere cenobium Septimense². Quod cum post^b multum laborem, post longam et obnixam precem tandem inpetrare promerisset, valde gavisus est³. Erat enim nimis inflexibilis ad sumenda vetera sub suo regimine monasteria, sed accepta constans nimis (38) ad retinenda erat, etiamsi dura acciderent adversa. Cepit preterea ita in miraculis clarescere, ut uni^o profecto ex antiquis patribus possit coequari.

34. Quippe Berizo⁴ abbas votum moriendi habebat non in suo, sed in Valimbrosano cenobio, unde et communem patrem Iohannem sepe rogaverat, ut suis hoc impetraret precibus. Qui die^d quadam cum eum venisset invisere, predicto patri nuntiatus est, qui referenti ter asseruit dicens: 'Michi credito, moriturus venit; michi credito, moriturus venit'. Deinde eum presentem percontatus est dicens, utrum^e obedientiam cuperet adimplere? Cui ille: 'Iuxta Dei', inquit, 'voluntatem et tuam, pater, devotissime opto'. Post haec verba super cubilis pulvinar caput ponens, gravi se corripiente languore die tertia defunctus atque sepultus est.

35. Fratres itaque conquerebant inter se, quod ventilare non poterant, eo quod nulla traheret aura, mox ipse cum fratribus accedens ad aream in manibus accepit ventilabrum; statim competens ventus perflare cepit.

(39) 36. Quodam tempore, dum nimia eum indigentia premeret et, quid secum commorantibus daret, preter tres panes solummodo non haberet, cellarario suo precepit, ut tres illos panes divideret et unicuique fratri fragmen unum apponeret. Precepit iterum, ut unum arietem mactaret et edendum fratribus illum ministraret atque de larga Dei misericordia in egestate securus speraret. 'Hodie', inquit, 'egemus, cras vero Deo prestante^f habundabimus'. Quod cum dixisset, ad monasterium sancti Salvii, sicut disposuerat, cepit pergere confidens, quod suos famelicos numquam Deus desereret. Fratres vero hora prandii ad mensam pergentes, carnem sibi appositam^g exhorrentes parvissima fragmenta panis cum gratiarum actione comederunt, carnem autem nullomodo tetigerunt. Alio vero die secundum beati Iohannis prophetiam multi homines venerunt cum asinis honestis panibus, frumento, farina, dicentes, quod nobiles homines Florentiae fratribus miserint; sed qui essent, qui illos misissent, numquam sciri potuit.

(40) 37. Alio quoque tempore, cum economus omnes cibos consumpsisse se diceret et beatum Iohannem, quid 25 fratribus dare^h iudicaret, inquireret, iussit, ut unus ex tribus bubus, quos tunc habebat, occideretur et fratribus edendus daretur. Cui economus: 'Quid', inquitⁱ, 'faciemus, postquam istum manducaverimus?' Ille vero: 'Uno', ait, 'comesto occides alium; quo consumpto dabis et tertium'. Beatus enim Iohannes nec de Dei largitate dubitabat nec peccatum se incurere credebat, si fratribus carnes daret, cum nichil aliud haberet; iustius credens carnibus reficere quam fame illos interficere. Ecomus vero iussa complevit, carnes coxit, mensae superposuit. 30 Fratres autem hora constituta ad mensam perrexerunt visisque carnibus, obstupentes easque nullatenus tangentes, silenter patienterque steterunt. Qui cum sic starent, quidam cepit monasterii portas pulsare. Cellararius vero hoc audiens festinato ivit, quendam hominem cum pulchro manutergio panibus pleno invenit, quos letanter accipiens, fratribus velociter apponens, quis esset, qui eos duxisset quise eos^k misisset, interrogare neglexit. Sed cum ad hominem gratias et manutergium redditurus^l rediret, nequivit illum invenire vel, quis fuisset, unde 35 venisset, ulterius scire, et quoscumque de^m illo interrogabat, nullum hominem eo die ibi cum panibus se vidisse dicebant.

(41) 38. Quando ex precepto comitissae Beatricis venerunt milites, ut eumⁿ raperent ac de Tuscia Longobardis sanctitatis causa aut consentientem^o aut invitum secum perducerent^p, hoc ille cognito, cum Domino in ecclesia intentissime preces funderet, tanta pluviarum tempestatumque^q diffusio, tanta quoque extiterunt tonitrua, 40 ut prefati milites vix redire inlesi valerent.

(42) 39. Alio quoque tempore vir quidam plenus insania in eiusdem patris morabatur cenobio, quem ille medendi gratia Passinianum transmisit; qui ad fluvium, cui vocabulum est Arnus, repertam intravit scalam atque ab illa, ut sua eum compellebat insania, se in amnem proitiens dixit . . . . .^r

(43) 40. Quodam namque tempore, dum idem venerabilis pater aliis cenobiis visitatis, de quibus illi magna 45 inerat cura, ad proprium reverteretur^s, prospexit inesse pervalidam indigentiam per plurimos. Dum in monasterium

a) ita c. b) p c. c) unus c. d) sequi domini del. c. e) sequi. l del. c. f) d. corr. p. c. g) sequi. per del. c. h) dari corr. dare c. i) inquit corr. inquit c. k) que os c. l) redi. corr. reddi. c. m) in corr. de c. n) sequi. o) consentienti tradendo corr. tem c. p) tepestatumque c. q) -eretur in loco raso scr. c.

1) Guillelmus, Bulgarellus vocatus, comes e potenti I, 188 sq. 4) Quem abbatem s. Salvii fuisse narrat 50 Kadalorum familia. 2) Mon. s. Salvatoris in Septimo Hatto in Vita c. 28. Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' (dioc. Flor.); cf. Kehr, It. pont. III, 51. I, 188 n. 1. 5) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' de re v. infra in Vita anon.; Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 246. 6) Ea quae sequuntur omisimus.

intiret, dispensatorem^a familiae, nomine Giosfredum, et Rusticum fratrem procuratorem monachum evocans ait: 'Inspiciamus nostrum horreum, quomodo se habeat', repperitque tunc illud habundantius repletum. Quibus yronice: 'Heu', inquit, 'quam plurimi ab instanti necessitate opprimuntur, vos autem uberius habundatis!' Precepitque vasculum quoddam capientem quattuor sive^b V modios impleri et sic per semetipsum ab ora circiter tertia usque^c nonam et eo^d amplius preoccupatus, inde nullatenus progressus, unicuique, qui convenerant, cui multum, cui parum distribuit; et semper plenus extitit.

41. Qui cum in beati Salvii extra Florentinam^d urbem demoraretur cenobio, prefato iam viro, qui in (44) reclusionem degebat^e, per Azonem, qui postmodum beatae Reparatae rexit cenobium², ciborum pro benedictione transmisit exenia . . . . .³

42. Eo tempore, quo simoniaca heresis per Tusciam pullulaverat, cum predictus pater in eodem Floren- (46) tino cenobio moraretur, quidam religiosus vir, ex generosa Florentinorum progenie ortus, cuius filius gravi languore in lecto constrictus decubans vicinam operiebatur mortem, ad eum, ut sibi egrum natum sanaret ac redderet, rogaturus accessit. Cui cum ille haec non sua, set apostolorum esse diceret, ille gemebundus eius prostratus vestigiis tam diu precibus institit, donec pius pater miseratione commotus, eum remittens ad propria se pro eo Deum rogaturum promisit; et eo descendente convocatis fratribus suppliciter orationi incubuit. Quibus humiliter in terram prostratis atque orantibus, ille, in cuius manibus cunctorum salus consistit, egrotum per dilecti intercessionem integre sanitati restituit. Hoc quoque miraculum ille, cui per Iohannem beneficium sanitatis impensum est, ita evenisse, ut dicimus, usque hodie viva voce testatur.

43. Quodam itaque tempore, cum monasteria, quae sub suo erant regimine, solito more inviseret, venit (46) ad cenobium, cui vocabulum est Muscetum⁴, ubi, cum casas cerneret grandiores pulcioresque quam vellet, accersito venerabili viro domno Rodulfo, qui eas construxerat et ab illo ibi ordinatus fuerat abbas⁵, severissimo vultu dixit: 'Tu in isto loco haec tibi fabricasti palatia?' Et conversus ad parvissimum rivum, qui inibi iuxta currebat dixit: 'O rigambule⁶, si me de Rodulfo et istis eius domibus vindicaveris, utrem aqua Sevae⁷ fluminis plenum undis tuis augebo'. Et haec dicens sine mora discessit. Cuius imperium ac si rationalis homo rivus ille suscipiens, illo recedente intumescere cepit et nescio unde largissima aquarum fluentia congregans, relicto proprio alveo de monte precipitanter ruit, gravissimos petrarum scopulos atque arbores secum trahens, [in]⁸ predictas domos illius terratenus eas deiecit. Qua ultione completa quasi pro mercede, quod promiserat pater, recepit. Qua pro re abbas ille turbatus cum fratribus de loco mutare disponebat cenobium. Quibus ille haec consolationis verba locutus est: 'Nolite', inquit, 'timere neque habitationem mutetis⁹, quia rivus ille nec quicquam mali vobis facturum est nec ultra vobis nocebit'. Quod eius vaticinium⁹ verum firmumque usque hodie permanet. Denique ille sepe dictus rivulus, quod tunc casu, immo plus imperio patris acciderit, nec antea fecerat nec ulterius fecit.

44. Alia¹⁰ quoque vice, cum intimatum esset¹ ei, quod vir quidam ad conversionem veniens patrimon- (47) nium suum totum sibi scripsit in cartula secumque ad monasterium detulit, mox festinus ad predictum venit cenobium atque abbati loci, qui cartam susceperat, imperavit, ut sine mora eam sibi deferret; quam ab eo acceptam, unguis eam minutatim discerpens, in terram cuncta frusta² proiecit Deumque et apostolum eius invocans dixit: 'Deus omnipotens et Petre apostolorum omnium princeps, uldisimini me de cenobio isto'. Et haec dicens confestim discessit iratus. Quo non longe digresso repentinus inibi accensus est ignis, qui predictum monasterium ex omni parte combussit. Quod incendium pedissequus eius dum cerneret eique nuntiaret, nec retro respexit neque ad locum rediit, sed via, qua ceperat, ad Valimbrosanum cenobium festinanter perrexit.

45. Alio quoque tempore, cum in predicto Musceto adesset et papa Leo³ per illa vicina⁴ pergeret, (48) suos legatos ad eum misit eumque ad se ire rogavit. Cumque infirmitate gravatus ad eum nec posset ire⁵ nec vellet, legati ad papam revertuntur sibi illum ad se venire non posse asserunt. Ille vero dixit: 'Ite sibi que dicite, quod, si aliter non potest venire, in lecto faciat se adducere'. Qui mox ad ipsum revertentes et voluntatem papae sibi nuntiantes, statim ecclesiam intravit, Deum et sanctos eius exoravit, ut aliquid sibi impedimentum daret, ne ad supradictum papam ire valeret. Oratione completa, ad legatos papae exiens lectoque se proiciens,

a) sa supra add. c. b) sive in margine alia manu add., vel in textu c. c) usque—eo in loco raso script. c. d) Florentiam, n superscr. c. e) in om. c. f) ita emendamus ex Vita Hattonis c. 40 (nec habitationem mutare); habitetis c. g) vaticini c. h) secundum a alia manu in loco raso c. i) esset supra lineam alia manu add. c. k) frustra, secundo r eraso, c. l) ita c. m) re alia manu superscr. c.

1) Sc. Teuzo; cf. supra p. 1081 n. 4. 2) Cf. supra Ital. 'rigagnolo'. 7) Hodie Sieve. 8) Stephanum p. 1086 n. 6. 3) Hic pauca omisimus. 4) Cf. pro Leone papam hic laudat Vita auctore Hattone c. 42. supra p. 1083 n. 5. 5) Cf. supra p. 1088. 6) Cf.

aliquantos conversos venire fecit et se ad papam portari precepit. Cumque a monasterio paululum abscessisset, mox se aer validissime turbavit, ventorum nimietas pluviaeque immensitas proruit. Quod cum legati papae vidissent, illum vere sanctum credentes ad monasterium reverti fecerunt et concito cursu ad papam redierunt. Hoc autem cum cognosceret ipsumque sanctum esse dicerent, ait: 'Nolo illum ultra ad me venire, sed in cenobio cum Dei benedictione quiete manere'.

- (49) 46. Alio quoque tempore quidam miles ex Cerliensi¹ castello graviter fuerat ex quadam infirmitate detentus . . . . .²
- (50) 47. Post multum vero temporis, cum idem vir iterum egrotaret . . . . .³
- (51) 48. In eodem autem Muscetano cenobio cuidam fratri venerabilis pater medicamen quoddam pro quadam sua infirmitate manu sua tradidit et extimpro urgente causa necessitatis ad aliud monasterium secessit. 10 Qui nichilominus non se, ut decuit, cautius habuit et intra paucos dies expiravit. Ad memoriam cuius retinendam iam dicti monasterii pater per Valimbrosanam cunctam congregationem, sicut ex eorum mortuus mos est, eius obitum per apices designavit. Et tunc non multum post predictus pater abbatem Iohannem visitandi gratia adiit, a quo continuo requisitus de illo fratre, qualiter defecisset, et ille ei cuncta ordinatim retulisset, inquires (52) illi: 'Vade quantoties et ex cuncta congregatione eius memoriam dele'. Quod et factum est. Tunc demum 16 evoluto aliquantum temporis cuidam monacho ex eodem monasterio circa medium diem apparuit. Ad quem inquires: 'Numquid tu non es monachus talis?' 'Sum' inquit. Prorsus illi: 'Qualiter agis nunc?' Tum ille: 'Sum excommunicatus et a consortio sanctorum separatus'. Et ille: 'Quare?' 'Quia abbas Iohannes dissociavit me a congregationum cetu'. Inquires illi: 'Quomodo iuvare te possumus', ait: 'Si domnus abbas Iohannes vult, reconciliari possum'. Qui statim ad abbatem Iohannem adiit et cuncta ei seriatim per ordinem retulit. Tunc 20 ille mente piissimus ut erat, predictum abbatem accersiri precepit et pro excommunicati fratris anima officium et elemosinam neonon et per congregationem totam, quasi eodem die obisset, instanter agere precepit. Qui omnia fideliter adimplevit. Et tunc iterum defunctus post dies XXX cuidam monacho similiter apparuit eique dixit: 'Vade et domno Iohanni pro me gratias age et inferens, quia ego sum reconciliatus in electorum cetu'.
- (53) 49. Alio quoque tempore quidam eius conversus suasionem diaboli seculum dereliquisse et ad monasterium 25 se venisse perituit. Unde cum beatum Iohannem inportunis precibus frequenter⁴ rogaret, ut redeundi ei ad seculum licentiam daret, illeque predicando celestia, denuntiando infernalitatem, ne id faceret, ammoneret illoque in sua obstinatione diabolo obligante⁵ persistente, beatus Iohannes precepit ei tandem⁶ irato animo, ut discederet. Cumque paululum a monasterio Valimbrosano esset diabolo deducendo digressus, de alta rupe, per quam ibat, ab eodem, quem sequebatur, precipitatus, animam continuo exalans presentibus est subtractus. Unde patenter 30 ostendit, quam periculosum fuerit vel beatum Iohannem relinquere aut eius iram incurere.
- (54) 50. Quodam autem tempore fuit vir quidam, videlicet Florentius⁷ nomine, urbanae quidem eloquentiae, verum etiam et civilis⁸ omnimodo, tamen symonica perfidia in cuiusdam episcopi defensione erat valde maculatus⁹. Qui cum quadam die gravissimam incidisset in egritudinem, mori se funditus desperavit. Sed inter gravissimos suorum lacrimarum luctus crebrosque¹⁰ singultus e suis nobilibus amicis aliquantos ad se accersiri 35 fecit, quos ad venerabilem Iohannem quantoties ire rogavit, quatinus eorum supplicationibus in monachico habitu ei penitentiae locum concederet. Qui cunctis ad venerabilem Iohannem ex votis amici, ceu rogaverat, retulerunt. Sed nobilis Iohannes eorum precibus minime rennuit nec statim omnimodo concessit propter illud, quod¹¹ dicit
1. Ioan. 4, 1. [apostolus]¹²: 'Probate spiritus, si ex Deo sunt'¹³. Quo cum dilatione suscepto monachicum habitum ei tradidit et paucos dies sic factus est convalescens, ita sane ut claustra monasterii bacillo se sustentante circumquaque 40
- (55) lustraret. Sed non multum post, cum haec eadem infirmitas eum repeteret, ad extrema deductus est. De quo cum relatum fuisset abbati Iohanni, adhibitis secum fratribus lectum egroti festinus petivit. Interim fratres¹⁴, quibus poterant, precibus Deo eum¹⁵ commendando iuvabant, qui in proximo erat moriturus. Sed ille ex pallio, unde erat coopertus, sepius replicando cepit cum torvis oculis vultum operiri. Ad quem abbas Iohannes: 'Quid est hoc, quod agis?' Tum ille pallens et tremens inquit: 'Terribilibus oculis diabolum prope assistentem video, 45 ex cuius ore mirae magnitudinis flamma et ex naribus sulphureus et immensus nimis fumus egreditur¹⁶'. Prorsus

a) abbas in margine add. c. b) q corr. q c. c) inobligante, in expuncto c. d) tant- corr. tandem c. e) Florentinus corr. Florentius c. f) ita emendandum videtur cum Vita Hattonis c. 45; civis c. g) ita, sicut etiam habet Vita Hattonis c. 45, emendandum videtur; crebriusque c. h) q corr. quod c. i) ita aut fortasse regula supplendum videtur. k) fratribus rad. corr. fratres c. l) Deum c.; cf. Vita Hattonis c. 45: eum . . . Domino commendabat. 50

1) Hodie Certiano (prov. Flor.). 2) Sequentia omisimus. 3) Sequentia omisimus. 4) De Florentio illo, qui Fusco vocatur, cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 243 sq., 752. 5) Cf. Reg. s. Benedicti c. 58 (ed. Linderbauer S. 73). 6) Cf. Iob 41, 10 sq.: de naribus eius procedit fumus . . . et flamma de ore eius egreditur.

illi: 'Ubi est?' inquit. 'Ecce ibi est, domne^a pater'. Tunc beatus Iohannes raptim ex eius manibus, qui eam tenebat, crucem abstulit et diabolum ex^b ea fortiter percussit, qui statim ex^c oculis mirantis velud fumus evanuit. At ille voce, qua poterat, clamare cepit, dicens: 'Deo gratias, Deo gratias, ecce fugit, ecce recessit. Et ecce nunc adest beata virgo Domini mater necnon et beatus Petrus simul cum sancto Benedicte.' Vix necdum verba compleverat, mox spiritum exalavit vitae.

51. Quidam rusticus ad eum veniens, genibus eius provolutus strictimque exosculans, magnis vocibus (56) cepit obtestare atque obnixare rogare pro unico nato suo in agone constituto . . . . .¹

52. Quodam namque tempore predictus pater ante fores monasterii permanens, vaccarum pinguum (57) gregem, in memoroso iugo Alpium dum pascerentur, conspexit atque unam ex illis beato Paulo petivit dicens: 'E sancte Paule, si pauperibus istis unam dares michi^d ex illis^d'. Haec eo dicente una ex illis deorsum ruit statimque extinta est; cuius cadaver disperitum iussit pauperibus. Qua consumpta eodem ordine orando secundam et tertiam et quartam accepit tribuitque pauperibus semper. Qua de causa pastores tristes effecti ex alio montis latere vaccarum gregem duxerunt. Sed hisdem^e vir sanctus, dum non haberet, quid tribueret pauperibus, iterum beato Paulo petivit dicens: 'Sancte Paule, isti locum mutando fugerunt, te^f tamen, qui loci patronus es, effugere non possunt. Ergo tribue michi, quid pauperibus tribuam adhuc.' Haec eo dicente, confestim quinta corruit et extincta similiter distributa est pauperibus. Hoc etiam de VI., VII., VIII., VIII. eodem^g ordine accidit. Extrema vero consumpta pro damno contristati pastores venerunt ad eum, magnas inclamantes adversus eum (58) querelas: 'Melius', aiunt, 'in tuo Valimbrosano cenobio stares, quam huc tot animalia occisurus venires'. Quibus ille placido vultu respondit: 'Scio vos de hoc, quod largitus sum, tristes; nec amplius vultis impendere. Nolite ergo timere, quia nulla earum hoc tempore amplius morietur.' Quod et factum est. Et sic eo orante ruina vaccarum et mors semper secuta est et mox, ut cessavit orare, iuxta quod pollicitus est, incolomes permanserunt.

53. Interea sanctissimus pater Iohannes, cuius cor flamma urebat caritatis, cernens adhuc famelicorum inopiam et se animalium carnes sine gravissimo scandalo non posse largiri, totum earum lac distribuere iussit pauperibus et sic diutius lactis prebendo liquorem usque ad septem viros de famis morte eripuit.

54. In illis diebus etiam, cum venerabilis pater ad Valimbrosanum reverteretur cenobium, ad quandam (59) curiam devenit, cui vocabulum est Ronta². Accersitoque eiusdem curiae villico promisit ei herbicum gregem mittere, in quo plurimi habebantur arietes. Simulque precepit, ut de predictarum ovium lacte se suumque, quem habebat, nepotem et quantos posset pauperes, quam competentius valeret, cotidie aleret; predictos^b vero arietes, donec superesset ex illis, oportune largiretur pauperibus, cum illis etiam magnum hyrcum, quem inibi solum

55. Quidam eius famulus ex Razolensi cenobio Valimbrosae ad illum pervenit, nuntians ursum depo- (60) pulationem quam maximam facere vaccarum. Qui precipiens^d dixit: 'Vade et amodo interfice eum'. Qui regressus vaccas in pascuis predictumque ursum in antro quodam arboris stantem invenit. Itaque securim manu tenens, arborem repercutiens^k et nichil verens, dicebat: 'Egredere, quia donnus abbas inperavit, ut te occidam'. Egressus namque ab illo est interfectus.

56. Quodam itaque die venerabilis pater^b inde transiens, venit ad locum vidensque obstaculum arboris (61) et se viam ullatenus declinare non posse, modice turbatus queritando cepit dicere: 'Eu! quid faciemus?' Cuius audita querela socius, qui eum prehibat, Ugo nomine, Sancti Iohannis Maioris³ plebanus, temptans, si undecumque posset irrumpere, super equum, cui assidebat, se sub illa inclinans, arborem levavit in collo, cuius pondus multorum paria boum ullatenus movere non possent, eamque, ac si leve virgultum, aliquamdiu, ut ipse testatus est, sustulit. Sicque venerandus pater Iohannes predictosque plebanus transierunt inlesi. Hocque actum est non longe a Razolensi cenobio in locum, qui dicitur ad Cellas Veteres⁴.

57. De Iohanne quodam iam antiquissimo fratre a predicto patre Iohanne septennis suscepto. Qui dum (62) graviter doleret oculum, mulierculam ad se curandum conduxerat. Cuius medicamina dum egro nichil proficeret, ad monasterium predicti patris reversus est. Quem ille dure arguens, eo quod cum illa vel confabulationem vel ab ea quesisset medelam, ei tantummodo boum flum calidum super oculis poni iussit et mox sincerissimae sanitati restituit. Quod ille adhuc superstes sic actum fuisse et illa, quae superius diximus, viva voce testatur. Et non solum illa, sed etiam, quae inferius subiungemus.

a) due c. b) et corr. ex c. c) sequitur sterum ex c. d) ex illis michi signis appositus corr. m. ex i. c. e) sic
50 pro idem c. f) sequitur m. exp. g) or. corr. eodem c. h) -dictos — pater (l. 36) in loco raso c. i) pi supra
lineam add. c. k) cu supra lineam add. c.

1) Ea, quae sequuntur, hic omisimus. 2) Ronta Borgo S. Lorenzo vallis Sevis. 4) Hodie Celle in Valle Sevis. 3) Hodie S. Giovanni Maggiore prope vecchie.

- (65) 58. Item predictus pater boum custodibus contra morem die toto necessitatis obtentu arari^a precepit et in nocte carpere pabula. Cumque illi responderent: 'Quomodo', inquit, 'pater, hoc perficere possumus, cum ursos ac lupos nocturnosque timeamus latrones', respondit: 'Sinite' inquit, 'sinite; Deus enim eiusque^b Paulus apostolus de illis possunt habere custodiam eosque conservare illesos'. Remanserunt itaque nocte illa contra morem sine custodia boves. Tunc duo latrones supervenerunt, qui unum ex bubus^c funiculo ligaverunt per cornua eumque rapere secumque usque mane nitebantur perducere. Sed bos immobilis permanens de loco ulla ratione moveri non potuit. Sed mane a custodibus inventus bos ligatus lacrimasque more hominum fudisse repertus est. Hoc cum predicto^d patri nuntiatum fuisset, accessit bovisque caput leniter demulcens dixit: 'O bos, hos, vade tuumque officium imple; non enim te beatus Paulus adhuc perdere voluit'.
- (64) 59. Quidam vir ex Poniensi¹ territorio, Gerardus scilicet nomine, renuntians seculo, Passiniano se ad 10 predictum patrem contulit. Qui quasi respuens et, ut abiret, indignans iussit. Sed ille . . . . .²
- (66) 60. Quodam itaque tempore quidam vir inter seculares valde nobilis, Ubaldus nomine, qui in Figlinensi castro³ et in aliis quam pluribus fuerat nimis gloriosus. Hic erat beate recordationis Iohanni abbati valde notissimus et inter mundiales amicos familiarissimus. Qui cum quodam tempore in egritudinem incidisset, ad extrema videbatur deduci convocatisque suis militibus et familia cuncta de domo propria disponere curavit. Tunc 15 uxor eius unum ex suis nobilibus Benzonem nomine, marito iam in agone constituto, ad se accersivit et ad Passinianense cenobium, unde predictus erat compatronus⁴, nuntiare⁵ sui funeris adventum quamtotius ire precepit. At ille, mestus ut erat, sine cunctatione festinanter pergere precepit. Iam eo in medio itinere appropinquante quidam curialis ei occurrens requisivit, quo tenderet. Dixit eventum rei. Sed, quamquam mestus, similiter illum requirit. Tum ille: 'A cenobio sancti Cassiani⁴ venio, ubi donum⁶ abbatem Iohannem Valim- 20 brosanum visitandi gratia perrexi'. At ille, ut hoc audivit, ad praefatum cenobium ilico pervenit. Quem nescio de spalmis⁴ aut quid⁵ aliud murmurantem ante fores monasterii invenit. Qui cum eum officiosissime salutasset et satis ab eo hilariter resalutatus, requisivit, qualiter illi esset. Respondit: 'Tristis et merens nimis me esse confiteor pro nobili viro et vestro fidei amico, qui nunc videtur e seculo exire'. Ad quem inquit: 'Quis ille est?' Et ille: 'Illustris Ubaldus vester valde fidelissimus'. Statim venerabilis Iohannes versis ad orientem luminibus 25 parumper subsistit et oratione completa Benzonem respexit, eum ire precepit eique dixit: 'Quamtotius ad propria revertere, quia infirmus ille, super quo mestus eras, incolomem invenies'. Quod ut dixit, ita actum est.
- (68) 61. Capitulum^{k,1} de domno^m Gregorioⁿ VII° apostolicae sedis papa¹. Qui cum archidiaconatus in eadem apostolica sede officium gereret, ob illius patientiam comprobendam^o eum dure increpare curabat. Mox ad eius intuitum mutavit mentem 30 ac praordinata, quae se putabat dicere, oblitus est verba. Qua eius perfectione ab eo ita comperta, tantus deinceps inter utrumque firmatus est amor, quantus inter carissimos atque uterinos solet esse germanos. Haec namque a venerabili viro abbate Rodulfo Passinianensi^p cenobio⁹, qui tunc ibi aderat, sepius audivimus atque de^q tali teste dubitare nichil debemus⁵.
- (69) 62. Qui dum quodam tempore nimis egrotus pulmentum, quod egroti^r convenit, ante se coctum teneret, quidam religiosus frater, Gerardus nomine, visitationis gratia advenit atque ante illum presentatus est. Cui mox 35 predicti pulmenti particulam quamdam porrexit, qui nec recusare nec nutu quolibet resistere [ausus]^s eam accepit silenterque comedit et inter edendo se reum, se reprehensibilem atque lupum accusare cepit atque per cogitationem rixando multa dicere verba, quod vel semel hoc non refutasset, quod almus pater porrexerat. Quem 40 ille per spiritum recognoscens et audiens, quasi lingua proferret, expleta refectione dixit: 'Si plus vel minus ex hoc, quod per cogitationem dixisti, narravero, te ipsum volo habere testem'. Et mox archanum sui pectoris patefaciens, quaeque cogitaverat, quaeque per cogitationem dixerat^t, lucide enarravit. Cui discessuro insanum quemdam fratrem commendans . . . . .⁶

a) ita c. b) sequitur u. eramus c. c) bobus rad. corr. bubus a. d) sequ. io exp. c. e) eo supra lineam add. c. 45
f) inunt, i. exp. c. g) forma domnus etiam alias occurrit, e. g. DK. II. nr. 75. 81. 278. h) qd corr. qd. c. i) exire
manu alia in margine add. c. k) Cap. c. l) Cap. — papa alio atram. scr., sedis papa in fine sequentis lineae, c.
m) domno de signis app. corr. de domno c. n) GG c. o) comprobr. secundo r exp. corr. comprobendam c. p) ita c.
q) te corr. de c. r) ita c. s) ita supplendum videtur. t) -onem dix- in loco raso script. c.

1) Pogna castellum in valle Elsau, non longe a Certaldo.

2) Ea, quae sequuntur, hic omisimus.

3) Hodie Figline ad Arnum positum. Ubaldus forsitan de Ubertinorum genere erat, potentissimo in illa regione.

4) De Monte Scalario; cf. supra p. 1086 n. 7.

5) Atta-

men ipse Gregorius in bulla a. 1073. data (J.-L. 4814; no Kehr, It. pont. III, 88 nr. 3) ait: licet venerandae me-

moriae eundem Iohannem patrem vestrum corporeis

oculis non viderim.

6) Hic nonnulla omisimus.

63. Vir quidam in vicinitate Valimbrosae^a permanens, beato Iohanni valde fidelis et devotus existens, (71)
quodam die ad eum cum canibus venit seque in venatu diu frustra laborasse, nullam venandam bestiam videns,
asseruit . . . . .¹

64. Alio quoque tempore, cum nimia nix terram tegetet, quidam lepus ex nive egressus tugurium, in (72)
quo beatus Iohannes tunc cum quibusdam fratribus stabat, est ingressus. Quem quidam fratrum mox apprehendit
et in gremio brachii circumplectens abscondit cepitque fratribus dicere, quod licenter illum, utpote divinitus
datum, possent edere, maxime cum nichil fere preter ipsum ad edendum haberent. Beatus vero Iohannes, quod
acciderat, quod dictum fuerat, Deo revelante cognoscens, fratrem, quid^b in gremio absconditum teneret, requirens
manifestatum leporem sibi dari imperavit, quem blanda manu diu actrectavit, dicendo sibi: 'Follis, follis, cur huc
10 venisti?' Postea vero leporem miseratus, portas cenobii egressus illum^c terrae subposuit ac liberum abire per-
misit. Sequenti autem die quidam rusticus asinum panibus oneravit sanctoque Iohanni in magna inedia^d cum
suis fratribus portavit.

65. De clerico, qui, fama reverendi patris audita et cum vita qualis esset eius doctrina, cuncta, quae (73)
possidebat in seculo, vendidit et, plurima numismata exinde sumens eaque crumena^e includens, ad cenobium
15 predicti patris venit. Cumque inde patri se^f placere crederet, unde amplius erat odibilis, ...²

66. Contra simoniacam autem heresim ita pater sanctus zelo divini amoris exar-
descebat, ut totis nisibus, in quibus valebat, circumquaque exortando et ammonendo
videretur repugnare. Denique episcopo Voluternensi melliflua atque salutifera^g scripta
direxit, quae hic^h pro magna utilitate conscribi necessarium duximus.

67. *Hermanno Voluternensi³ Dei nutu episcopo Iohannes, indignus servus servorum*
Dei, cum omnibus suis monachis⁴ et fratribus, quicquid melius fit apud Deum hominibus.
Petitionibus vestris consulere dignum duximus, maxime cum non de secularibus et mundanis, sed
de ecclesiasticis et divinis, quae in Dei cultu ad salutem animarum fiunt, quereretur. Requisistis
enim adiutorium in exhortatione pastoralis ex his, quae in vestra cura et studio sub Dei protectione
25 permanere videntur. Quae fructum bonis operis tunc germinant boni, cum populi obedientia nec
in minimis contra pastorem rebellat. Sed sanctitas et^k sapientia pastoris talis debet semper¹
apparere et esse, ut delinquentes Dei iudicio terreat et obediētes^m divinis praeceptis digna remu-
neratione demulceat. Unde oportet vestram vigilare sollicitudinem, ut, postquam omnia divina (75)
praecepta sine reprehensione percurrerit, omnia, quae clero et populo imperaveris, de sanctorum
30 scripturarum studeat proferre sententiis. Scilicet, ut clerus secundum statuta apostolorum et
canonum praecepta permanent et populus secundum mandata sanctorum in omnibus illis obediant.
In primis, quia oportet episcopum irreprehensibilem esseⁿ, quod etiam ad omnem pertinet clerum.
Deinde, ut omnem sollicitudinem episcopus cum clero et populo impendant, ut innocentes in inno-
centia sua permaneant et peccantes peccare desinant et penitentiam agentes de bono in melius
35 crescant; certissime credentes, ut, qui in malis dies suos finiunt, eternam luant vindictam et, qui
in bonis, eternam suscipiant palmam. His promissionibus confortentur boni et his minis terreantur
40 mali. Interea sollicite satagendum est, ne alicuius heresis quamvis parvae aliquis eorum im-
munditia sordeat, quia, quamdiu quis in ea permanserit, etiamsi pro Christi nomine sanguinem
fundat, nichil ei proderit. Heu! quam pessimum et grande peccatum, quod nec in presenti
45 etiam pro morte nec in futuro pro multo tempore poenae poterit solvi! Ergo tam pessimum
nefas cito dimittere et anathematizare^o debemus et penitendo delere, ut cum Christo in presenti
et in futura vita possimus manere. Quia, quamdiu quis in aliqua heresi manserit, nullum eius
bonum opus Deo placebit. Symoniaca igitur heresis, quae prima et pessima ante omnes alias
hereses iam diu ante nos usque ad nostra tempora vixit, quam Deus nostro tempore sua
50 miseratione delegendo destruxit, omni sollicitudine a vobis abiciatur. Et cum illa heresis ante
omnes hereses in ipso initio ecclesiae a principe apostolorum percussa palluerit, miramur, quo-
modo a quibusdam pessimis indumentis palliata vivido colore, quasi Christianae fidei cultrix
operosa, monstretur; scimus enim, quia, quod Christus odit, nullus, qui Christianus est, diligit.

a) Valimbrosae. b) quod corr. quid c. c) illud corr. illum c. d) edia corr. igdia c. e) crumena c. f) paise c.
50 g) salute corr. salutifera c. h) -c- in loco raso c. i) mo- in loco raso c. k) et in loco raso c. l) sep c.
m) obd. c. n) i rad. corr. ex e a.

1) Hic nonnulla omisimus. 2) Sequentia omisimus. 4) 1. Tim. 3, 2: oportet ergo episcopum irreprehen-
3) Hermannus Voluternensis episcopus (a. 1064—77?). sibilem esse.

^{c. Math. 19, 22.} Si autem dilexerit, christianus esse non potuit. Christus igitur symoniacam heresim odit. Ipse enim dixit: 'Qui in Spiritum sanctum peccaverit, neque in hoc seculo neque in futuro dimittetur ei'. Itaque dum tempus ordinandi clericos ad divinum cultum advenit, non alicuius pretii datione palam vel occulte aliquis ad ecclesiasticum promoveatur officium, non aliquis indignus vel ignarus officii, non alicuius reatus vel infamia tactus, non nisi virgo aut monogamus et hic, qui virginem secundum sacros canones duxerit, non superbus, non elatus, non alicuius honoris cupidus, sed humilis et mansuetus et timens Deum. A nullo clerico aliquid commodi pro sacro officio requiratur, neque ab archipresbyteris neque ab archidiaconis neque ab illorum subiectis. Dum autem parrocias per ecclesias baptismales, quas plebes dicunt, episcopus circuit et, ne forte aliquid mali aut criminis aut inimicitiarum causas inveniat, investiget, nil questus, nil pecuniae exinde requirat nec eos, qui ibi fuerint, pro suo suorumque cibo affligat, sed quasi pater filiis misereatur et emendatis culpis omnes in pace relinquat, ut omnes pro suo episcopo et sacerdote Dominum benedicant et pro eius salute tam corporis quam animae Dei misericordiam petant. Taliter enim episcopo faciente populus cum clero apud Deum salvabitur et idem episcopus a Deo remunerabitur. Si autem contra haec fecerit vel pecuniam requisierit, symoniacus hereticus indicabitur atque dampnabitur. Igitur ante omnia symoniacam^a heresim persequendo abicite, sacerdotes cum omni clero sanctae regulae ecclesiasticae vivendo subicite, populum, tam maiores quam minores, sanctis suasionibus ad bene agendum sollicite invite, peccatores ut respiciant et peniteant, predicate; qui penitere noluerint, excommunicate; qui ad penitentiam reverti voluerint, sacris canonibus subiugate, viam salutis omnibus demonstrate, circa omnes benignitatem ostendite; et Deus iudex iustus omnia secundum iustitiam vestram vobis restituet². Si enim omnia, quae supra dicta sunt, in vestro episcopatu studueritis observari, dum tempus fuerit et facultas, ad vos veniemus, si expedit, et, quicquid vobis necessarium et nobis licitum et^b possibile fuerit, faciemus. Valete.

⁽⁷⁹⁾ 68. Post haec cum longe lateque odor tantae sanctitatis perflagrasset, ceperunt de diversis terris et regnis^c ad eum certatim currere monachi et clerici^d et fideles laici, precipue Mediolanenses et Cremonenses atque Placentini. Monachi vero sua monasteria relinquentes et longam peregrinationem sumentes ad eum veniebant, alii siquidem pro apprehendenda^e sub eo audita laudabili conversione, alii vero ut a tanto instruerentur patre, qualiter symoniacam heresim deberent vitare. Audierant enim Iohannem patrem hanc cum suis fratribus publice dampnare et contra hanc exardescere multos mortales. Quis itaque ad eum umquam venerit, postquam viderit illum et audierit, se dispendium pertulisse vel laborem longi itineris sumpsisse penituerit? Nam si cor dubium vel fortasse tepidum vel evacuatam marsuppium aliquis veniens detulerit, alacer repedabat, et cor in fide confirmatum reportans et marsuppium profecto non vacuum. Acceperat enim a Iesu Christo dono et vultum omnibus gratum et sermonem cunctis placidum et ad largiendum amplissimam manum. Iam causa expetit, ut referam, quam Iohannes pater cum suis contra symoniacam toto coram mundo sumpserit pugnam.

⁽⁸¹⁾ 69. Per idem tempus quidam Papiensis Petrus sedem Florentinae^f ecclesiae invaserat clam interventu pecuniae, quod Iohannem patrem eiusque fratres minime latuit^g. Elegerunt itaque vitam mortalem^h potius perdere quam veritatem celare. Ideoque Papiensem Petrum esse publice symoniacum et hereticum ceperunt dicereⁱ. Facta est denique inter clerum et populum contentio pervalida. Alii quidem temporalia influentes commoda ipsum defendebant^j, alii cum monachis, iam illorum creduli verbis, vehementer impugnabant.

⁽⁸²⁾ 70. Cumque igitur contentio haec inter clerum et inter populum^k per dies haberetur multis et seditio inde frequenter oriretur^l, estimavit hereticus Petrus populum terrere et

a) symoniacam corr. -cam, c in margine add. a. b) et in loco raso a. c) terris et regnis in loco raso a. d) clercor. clerici a. e) apprehenda. corr. apprehendenda a. f) -nam(?) corr. -nae a. g) -r- in loco raso a. h) defendebant a. i) sequ. iterum et populum del. c.

1) Cf. Levit. 21, 19: *Virginem ducet uxorem*; Lib. diurn. 6.

2) Cf. 2. Reg. 22, 25: *et restituet mihi Dominus secundum iustitiam meam*.

3) Petrus Mediabarba (1062—1068); cf. de eo infra in Vita anonyma; Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 228 sq.; 'Forsch. zur alt. Gesch.

v. Florenz' I, 47—50.

4) Cf. quae de Iohannis sermonibus referuntur apud Desiderium, Dial. de miraculis s. Benedicti III, 4.

5) Cf. Petri Damiani epistolam, quam post inquisitionem rei Florentiae factam Florentinis direxit; opusc. XXX, Op. ed. Cajetani III, 267 sq.

clerum, si faceret necare monachos, a quibus verba sibi adversa sumpsere principia. Qua de re missa multitudine equitum et peditum nocturno tempore iussit sancti Salvii cenobium¹ igne comburi et monachos, quos reperissent, interfici. Iohannem vero patrem ibi tunc existimavit inveniri. Ipse quidem die altero recesserat.

71. Ingressi igitur ecclesiam, cum nocturnum fratres celebrarent officium, et evaginati⁽⁸³⁾ ensibus ceperunt Christi mactare oves ut immites carnifices. Alii siquidem in fronte tam grave infixerunt vulnus, ut perveniret acies ferri usque ad testitudinem cerebri. Alterum vero tam impie graviterque sub oculis percusserunt, ut nasus et dentes superiores cum superno labio a sua dividerentur compagine et cuncta dependerent super barbam. Alii quidem infigentes aciem gladii vulnusque ad interiora perduxerunt. Huiusmodi igitur plagis multis in diversis perlati everterunt altaria et depredati sunt, quae invenerunt, omnia et igne in domibus appposito, monachis tunc in ecclesia septem spalmos cum letaniis decantantibus, in nullo reluctantibus nec silentium frangentibus ipsisque nudatis et semivivis relictis abierunt. Nam eiusdem monasterii abbatem, nomine Dominicum, etate vetustum,⁽⁸⁴⁾ conversatione sanctissimum, omni nudaverunt amictu². Qui tamen^a sic nudus cepit sollicite querere, si quid invenire posset, quod se indueret. Tandem pelliceum indumentum, quod ob incuriam inter fratrum lectos ceciderat, invenit seque illud dissutum et conscisum ac vetustate dilapsum induit. Sed unde inimicus acquirere putavit victoriam et exaltationem, inde invenit^b detrimentum et confusionem; nam multi de populo et clero, qui actenus eius videbantur fautores, ipsius intuentes impietatem facti sunt ipsi deinceps omnimodis adversi.

72. Altera quoque die tam homines quam mulieres Florentiae ad supradictum monasterium perrexerunt et, quaecumque poterant, necessitatibus fratrum necessaria fideliter detulerunt. Felicem se quisque credebatur, si aliquem monachorum videre valebat vel ex^c eorum sacro sanguine ex terra, lapidibus et lignis suis pannis possent extergere, volentes illum pro magnis reliquiis habere.

73. Beatus autem Iohannes, Valimbrosae^d tunc positus, hoc, quod acciderat, audiens,⁽⁸⁶⁾ martirii flagrans amore, ad Sanctum Salvium festinato veniens, abbatem ceterosque flagellatos fratres cesos nudatosque considerans dixit: 'Nunc vere monachi estis; sed cur sine me haec perferre voluistis?' Valde enim doluit, quod prefatae persecutioni defuit, in qua tamen ipse martirii obtinuit bravium, qui ad tolerandum martyrium suos tam strenue instituit discipulos. Ad hoc enim venit, quod se credebatur teneri, flagellari, detruncari, quod etiam pro amore Dei et defensione catholicae fidei cupiebat, si posset, milies occidi. Monachi vero tanto fortiores deinde sunt effecti, quanto securiores de corona, quam iam⁽⁸⁷⁾ gustaverant, martirii. Nam euntes Romam tempore synodi constanter et publice proclamaverunt Petrum symoniacum et hereticum, se ignem proferentes intraturos ad id comprobandum. Alexander vero papa, qui tunc sedi apostolicae presidebat, nec tunc accusatum voluit deponere nec igneam declarationem sumere; favebat enim maxima pars episcoporum parti Petri et omnes pene erant monachis adversi. Sed archidiaconus Ildebrandus^e monachorum^f in omnibus est factus adiutor et defensor³.

74. Lite itaque tunc permanente, immo deinceps nimis crescente facta est persecutio tanta adversus clerum Florentinum catholicum, ut eam ferre non valentes archiepiscopus⁴ ceterique quam plures, de civitate exeuntes, ad Septimensem confugerent cenobium. Quos Iohannes pater benigne suscipiens omni benignitate et caritate prebebat eis pro posse subsidium; favebat enim dux Gotifredus⁵ parti symoniaci Petri, ita ut minaretur interimere monachos et clericos eidem adversarios. Qua de causa Petri pars tunc valde prevaluit; quae enim lingua fari potest persecutiones et angustias, quas tempestate illa

a) tm c.; tamen *Hatto* c. 60. b) post in- d exp. c. c) sequ. s expunct. c. d) valib^f c. e) ildebrandus *corr.* ildeprandus c. f) h supra lineam add. c.

50 1) Cf. supra p. 1086 n. 2. 2) Dominicus, quamvis *actate vetustum* hoc tempore, i. e. a. 1067, eum fuisse dicat Andreas Strum, adhuc a. 1091. die 7. Dec. inter vivos et abbas Sancti Salvii monasterii erat, ut demonstrat instrumentum huius diei inter Vallumbrosana documenta Tabularii Regii Florentiae. 3) Copiose de hac synodo agit altera, quae sequitur, Vita; infra p. 1106 sq.; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 47 sq. 4) Roze nomine. 5) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 229.

1067.
Tun. Inf. 12.

catholici perpressi sunt? Nam tempore illo, cum prefatus papa Florentiam venit¹, preparata et coadunata sunt ligna ad ignem accendendum, quem monachi iniabant ingredi ad comprobandum sepe fatum^a Petrum esse symoniacum et hereticum. Quod papa tunc recipere rennuit, sed clero et populo in lite relicto recessit. Sed hanc omnipotenti Deo qualiter sedare placuerit, tempus et causa, ut id intimetur, inquiri^b. Ad hoc ergo noscendum hic Florentinae ecclesiae epistola papae prefato directa per ordinem ponatur, et tunc, quod omnipotens Deus ostendere est dignatus ad fidem corroborandam Petri et ad detestandum errorem Symonis magi, legenti liquido patebit et audienti².

1068.
Febr. 12.

75. *Alexandro^c primae sedis reverentissimo^d ac universali episcopo clerus et populus Florentinus sinceræ devotionis obsequium. Iam diu tedium et laborem nostrum necnon^e 10 certamen monachorum contra symoniacam heresim paternitas vestra bene novit. Et nunc quoque dignum est, ut, qualiter^f Deus excelsus pie ac misericorditer scrupulum huius rei de cordibus nostris abruerit, pernoscatis. Signa enim et mirabilia^g Dominus noster in nobis fecit^h et per ea cecitatem ignorantiae et dubietatis caliginem ac tenebras erroris de pectore hominum pepulit, et fidem nobis augendo et dilatando et in se solidandoⁱ lux mentibus^j suae veritatis clementer 15 infulsit. Pastor quidem bonus^k de celo venit et ovibus assistentibus atque ad se totis cordis nullis clamantibus sententiam sereno clariorem soleque lucidiorum omnique dicto apertiore omnique visu certiorum de medio ignis populo suo dedit. Quid vero plebi Florentinae de Petro Papiensi, qui se nostrum episcopum haberi volebat, tenendum sit, in suo tremendo iudicio declaravit. Sed licet miraculorum narratio videatur aliquantulum protelari, causas tamen, unde ad haec^l 20 ventum est, nequaquam inutiliter putamus debere succintè prescribi. Quadam etenim die omnes Florentinae civitatis clerici una congregati cepimus tam de clericis de locis suis expulsi, quam etiam de nobis ipsis ante Papiensem Petrum conqueri. De abiectis enim, quia consilium et solatium^m eorum ammisseramusⁿ et quia etiam prior et archipresbyter^o noster metu heresis e civitate secesserant; de nobis autem, quia bona pars civium nostrorum nos hereticos acclamabat, 25 Nam videns^p nos ire ad eum dicebat^q: 'Ite, ite heretici ad hereticum. Ite, quia per vos haec civitas voragini dabitur, qui Christum impietate vestra de ipsa expellitis et beatum Petrum apostolum expugnantes, Symonem^r nagum pro Deo inducendo colitis.' Quid plura? Rogamus eum, ut tam nos quam se ab hac^s infamia liberet, dicentes: 'Ecce nos, si te mundum senseris, si tu nobis iusseris, Dei pro te iudicium subire non dubitamus; aut si probationem, quam mo- 30 nach^t hic et Romae facere voluerunt, recipere vis, ad eos imus eosque obnixe rogamus.' Ad haec ille se, inquit, neutrum iubere, neutrum^u velle, neutrum recipere. Quin etiam edictum a preside per legatos suos^v impetravit, ut, quicumque laicorum, quicumque clericorum se ut episcopum non coleret suique imperio non obediret, ad presidem victus non duceretur, sed traheretur; si autem quis nostrum his minis territus de civitate fugeret, ad dominium potestatis assumeretur, 35 quicquid possedisset. Clerici vero, qui sub tutelam beati Petri apostoli agendo contra symoniacam heresim in oratorium eius^w confugerant, aut sibi conciliarentur aut sine^x spe audientiae extra civitatem pellerentur. Hincque factum est, ut vesperscente sabbato initii^y ieiunii, cum apud predictam^z ecclesiam beati Petri apostoli ipsi clerici lectionum ac responsoriorum sequentes dominicae recordarentur, municipalis^{aa} preses^{ab}, eo quod se salva reverentia^{ac} Petri apostoli symoniacus^{ad} 40 heretico non posse obedire responderint^{ae}, illos extra emunitatem oratorii beatum Petrum apostolorum principem parvipendens eiceret. Fuit denique pro hoc scelere concursus catholicorum virorum*

1068.
Febr. 9.

a) factum e. b) it. corr. Iqui. c. c) praescripta sunt haec: Incipit miraculum de Petro Igneo V. Incipit textus miraculi, quod Dominus ad destructionem symoniacae heresis operari dignatus est in episcopatu Florentino anno ab incarnatione sua millesimo LXXVIII. idus Februarii feria IIII. primae ebdomadae in quadragesima in monasterio de Septimo L. 45 Incipit textus mir., quod dom. ad destr. sym. her. op. dign. est in ep. Flor. a. ab inc. sua millesimo LXXVII. mense Februarii feria quarta prioris hebdomadae in quadragesima Mabillon. — In c. 75 secuti sumus plerumque codicem V, qui meliorem codicibus L et c. artius inter se cohaerentibus praebet textum. De re orthographica cf. supra p. 1078. d) ita e. e) necnon et V. f) qualis e. g) miracula corr. mirabilia L. h) solu. corr. solid. c. i) mentibus nostris c. k) hoc V. l) solatium in loco raso V. m) ita c. n) videntes c. o) dicebant c. p) Simonem atque ita semper L. 50 q) hac om. c. r) neutrum, c. exp. c. s) saos c. t) eius om. L. u) sine om. L. v) in initii c. w) dictam L. x) municipalis V; municipialis, fi et s del. c. y) presidis c. VL. z) cum salva rev. c. L. aa) symoniacus V. b) responderunt V.

1) Cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 48. 2) Ceterae huius rei relationes laudantur apud Davidsohn, 'Forsch.' I, 49. 3) Cf. Dan. 3, 99: signa et mirabilia fecit apud me Deus. 4) Cf. Ioan. 10, 11 atque saepius: pastor bonus.

5) Cf. supra p. 1095 n. 4. 6) Oratorium s. Petri in coelo aureo, non longe distans ab ecclesia episcopali, 55 vulgo San Pietro Celoro nuncupatum.

et maxime *feminarum velamina capitum*^a *proicientium et passis*^b *crinibus flebiliter incedentium*, 1068.
pectora^c *pugnis miserabiles ad Deum voces mittendo*^d *dure tundentium et super virorum ac*
filiorum mortem triste lamentantium. Nam in plateas luto plenas se prosternentes aiebant: 'Heu,
 eu, o Christe, tu hinc eiceris, et quomodo^e nos desolatas relinquis? Tu nobiscum habitare non
 sineris, et nos^f hic quomodo^g habitabimus^h? Vidimus, quia nobiscumⁱ manere voluisti^j, sed vadis,
 quia Symon^k magus te non permittit. O sancte Petre, numquid a Symone mago vinceris, quia
 ad te fugientes^l non defendis? Nos putavimus^m ipsumⁿ in infernalibus penis esse vinctum et
 catenatum, sed ecce cernimus illum ad tuum dedecus hostiliter suscitatum.' Virorum quippe alii
 ad alios dicebant: 'Videtis et aperte videtis, Christus hinc discedit. Abit, qui legem suam
 adimplens^o se pellenti non resistit. Et nos, viri fratres, civitatem hanc, quo heretica pars ea^p
 non gaudeat, incendamus atque cum parvulis et uxoribus^q nostris, quocumque Christus ierit,
 secum eamus. Si christiani sumus, Christum sequamur^r.' His ergo ciuitatibus hisque doloribus (98)
 nos quoque clerici, qui ipsi Papiensi videbamur fautores et asseculae et qui ab aliis heretici
 acclamabamur, eo quod^s ipsum sequebamur, permoti seramus ecclesias et merore prosectorum
 non tangimus campanas, populis non spalmos, non denique canimus missas. Nec mora nobis
 congregatis fit Domino inspirante consilium. Ad Dei^t monachos, qui Septimo in monasterio
 sancti Salvatoris^u degunt, communi voto quosdam nostrum mittimus, petentes et orantes dubietatem
 huius rei velle perdere^v et veritatem cognoscere cognitamque firmiter promittentes tenere. Re- (94)
 sponsum est^w autem nobis, quia, si catholicam fidem pro viribus vellemus tenere atque defendere
 et symoniacam heresim impugnando destruere, virtus Salvatoris tam huius negotii dubietatem
 quam etiam cecitatem de cordibus nostris^x eliminaret. Fatemur, promissimus de hac re hoc sequi,
 quod ipsi^y, si suis factum compensarent dictis. Quid plura? Statuitur dies omni voto quesita,
 in qua et dubietatem perdidimus^z et ex qua veritatem, quam monachi dicebant, pro posse de-
 fendendo tenemus. Quarta namque feria in prima ebdomada quadragesimae^{aa} dies constituitur. Febr. 18.
 Secunda et tertia feria specialiter pro hoc Deum oramus, et ut Deus, qui unica est veritas, Febr. 11., 12.
 veritatis huius reseraret hostium, obsecramus. Illucescente^{ab} vero quarta feria a quodam nostrum
 itur ad virum^{ac} Papiensem^{ad}, qui rogans eum inquit: 'Fac, domine, pro Dei tremore^{ae} proque Febr. 12.
 remedio animae tuae, si est, quod^{af} de te^{ag} monachi dicunt, noli clericos, noli populum in eundo
 laboribus afficere, noli Deum experiendo temptare, sed huius negotii veritatem ad Dominum te
 convertendo pande; aut si ab^{ah} hoc te nosis immunem reatu, nobiscum venire dignare!' Ad
 que^{ai} ille respondit: 'Nec ego illuc^{aj} venio^{ak} neque te, si tu me diligis, ire volo.' Ad haec vero
 dictum est sibi: 'Profecto Dei iudicium, quia omnes vadunt, videre ibo et, quid ibi agatur,
 solerter nosse^{al} curabo et, quodcumque Deus iudex iustus in iudicio suo recto monstraverit,
 secundum meum valere defensabo. Nec tibi^{am} meum^{an} molestum sit iter^{ao}, quia te hodie, qualis sis^{ap},
 sententia Dei recte ostendet. Aut enim te hodie magis, quam umquam fueris^{aq}, habebimus carum
 aut viosorem et contemptum'. Nos interim, quasi celesti premoniti oraculo, non expectamus num- (96)
 tum; curriturque a nobis clericis ac laicis et feminis ad Septimum, in quo est sancti Salvatoris
 monasterium. O mira Domini^{ar} potentia miraque clementia, qui voluntates non solum expeditis,
 sed etiam pregnantibus vires ad eundem donavit. Numquid enim longitudo^{as} matronas, num-
 quid via censualenta multitudine aquarum delicatas terruit? Numquid pueros ieiunium exasperavit?
 Congregatis denique omnibus clericis et^{at} laicis promiscui sexus et etatis fere ad tria milia ad
 predictum monasterium interrogamur a servis Dei: 'Cur, fratres venistis?' Respondetur a nobis:
 'Ut illuminemur^{au} et errorem relinquentes veritatem sequamur.' 'Quomodo', inquiunt^{av}, 'inluminari^{aw}
 vultis?' Nos inquam respondentes: 'Ut copioso probetur igne^{ax}, quod de Papiensi Petro dicitis.'

45 a) capita c. L. b) sparais c. c) pectora L. d) mittentium corr. mittendo c. e) et quomodo postea add.,
 ex parte in margine, V. f) quomodo nos hic c. g) habitamus c. h) non potes nobiscum manere c. i) Simon
 atque ita scipius V. k) confugientes c. L. l) putabamus, vi superscr. corr. putavimus L. m) eum c. n) eum c.
 o) ac vetulis add. L. p) sequamus L. q) quot L. r) ad Dei namque L. s) Salvaris c. t) p(ro)dere V.
 u) autem est L. v) nostris om. L. w) et ipsi c. x) p(ro)didimus V. y) illucescente c. z) Papiensem virum V.
 50 a) timore L. b) de te quod c. c) ab om. c. d) ad q. c. atque L. e) venio illuc signis superpositis corr.
 illuc venio c. f) de om. c.; scire L. g) tibi mol. s. m. iter c. h) meum postea add. V. i) sit corr. sis c.
 sis corr. sit L. k) fue(r)ita corr. fueris c. l) sequi. eis exp. c. m) itineris add. c. n) atque L. o) illu-
 minemur in loco raso c. p) inquit corr. inquit c. q) illum. VL. r) igne probetur c.

1) Cf. Matth. 5, 17: *veni . . . legem . . . adimplere.* 2) Cf. supra p. 1088 n. 2. 3) A. 1068. Febr. 18.

1068. 'Quem', inquit, 'fructum' hoc facto habebitis aut quem honorem inde Deo reddetis? Responde-
mus omnes: 'Et' erimus vobiscum rectam fidem defendentes et synoniicam heresim habomi-
nando, Deo semper gratias agentes^a. Quid longius moramur? Fiant statim a populo duae
strues lignorum altrinsecus iuxta se in longitudine positae. Singulatim vero longitudo utriusque
fuit pedum decem, latitudo autem ambarum singulatim V pedum et dimidium dimidii pedis.
Altitudo denique utriusque separatim fuit IIIT^m pedum et dimidii. Inter utrasque vero piras
in longitudine semata^a unius brachii extitit^a, et ipsa strata siccis lignis et ad ardensum bene
paratis. Interea sunt pro hac re spalmodiae^b, letaniae^c, supplicationes. Monachus intraturus
ignem eligitur^d iussuque abbatis^e celebraturus missam ad altare procedit. Missa vero cantatur
cum magna devotione et supplicatione omnium. Chorus monachorum et clericorum necnon et^f 10
laicorum ex corde lacrimatur^g. Ut autem ventum est ad 'Agnus Dei', IIIT^m monachi, unus^h
imaginem Dominiⁱ crucifigi^j, alter aquam sanctificatam, tertius XII^m cereos benedictos accensos,
quartus turibulum thure plenum baulantes, procedunt ad succendendum lignorum praescriptas
piras. His igitur visis clamor omnium in celum attollitur, Kirie leyson^k flebilissime pleno ore
cantatur, Iesus Christus creberrime, ut exurgat causamque suam defendat, oratur, Maria eius
mater, ut hoc sibi suadeat, malum a^l viris, plurimumque a feminis^m supplicatur. Petri apostoli
nomen, quoⁿ Symonem^o magum^p perdendo dampnet, nullies ingeminatur. Gregorius urbis presul^q,
ut ad suas^r verificandum properet sanctiones, suppliciter obsecrat. Interea dum pro ingenii
capacitate ab omnibus Deus oratur, presbyter perceptis salutis misteris et expleta^s missa^t exataque
casula^u, ceteris^v sacerdotii indumentis sibi retentis, crucem Christi portans cum abbatibus et
monachis letanias^w faciendo ad strues lignorum iam rogos fieri incipientes appropinquat. Ibi-
que Deus quam multipliciter ac uniformiter ab omnibus oratur, nulla lingua fari, nullus sensus
recolligendo^x valet meditari. Tandem silentium cunctis imponitur. Et ut conditionem rei, pro
qua haec fiebant, intente audiamus et bene intelligamus, monetur. Eligitur denique abbatum
unus, clamorosus^y voce^z, apertus^{aa} lingua^{ab}, qui aperte ad intelligendum^{ac} orationem, in qua conditio^{ad}
petitionis ad Deum continebatur, populo legit. Collaudantibus autem cunctis conditionem tunc
iterum alius abbatem^{ae} silentium petit elevansque vocem^{af} alloquitur omnes dicens: 'Viri fratres
et sorores, pro salute animarum vestrarum, teste Deo, hoc facimus, ut deinceps a synoniica
lepra, quae fere iam totum sordidat^{ag} mundum, caveatis. Huius autem leprae contagium tam
magnum^{ah} esse sciatis, quod istius immanitati cetera crimina comparata sunt quasi nichil'. His^{ai}
ergo expletis, cum utrique rogi iam se ex maiori parte in flammivomos vertissent carbonem
et cum media semita ignivomarum copia prunarum tanta estuaret, ut usque ad talum^{aj} pedes^{ak}
euntis, sicut post^{al} in probatione patuit, in^{am} prunas^{an} infusi possent, sacerdos et monachus iussu
abbatis hanc orationem cum magna voce, audientibus et flentibus fere tribus milibus^{ao}, fudit ad
Dominum: 'Domine Iesu Christe, vera lux omnium in te credentium, tuam misericordiam peto,
tuam clementiam exoro, ut si Petrus Papiensis, qui Florentinus episcopus dicitur, interven-
tu^{ap} pecuniae, id est munere^{aq} a^{ar} manu^{as}, quod est synoniica heresis, Florentinam arripuit sedem, nunc
tu^{at}, fili eterni patris, salus mea, in hoc tremendo iudicio ad adiuvandum me festina et me
illesum sine aliqua^{au} combustionis macula mirabiliter conserva, sicut quondam illesos salvasti tres
pueros in camino ignis ardentis^{av}. Qui cum coeterno^{aw} patre tuo et Spiritu sancto omnia cooperaris^{ax}
et vivis et regnas in secula seculorum^{ay}. Cumque omnes, qui aderant, respondissent 'Amen', pacis
osculum fratribus dedit et accepit. Interrogamur omnes: 'Quamdiu vultis ipsum in igne manere?'
Responsum est ab omnibus: 'At, at, quid dicitis? Sufficit, domini, satis cum solemnitate

a) fructum hoc factum (-to alia manu corr. -tum) habebit (h alia manu supra lineam add.) c. b) resp. c. c) Et
om. c. d) agendotes, do exp. c. e) iuxta se locatas post in long. add. L. f) in latitudine post semita add. L. 45
g) extitit om. L. h) let., spalmod. c. i) Iohannis add. c. k) et om. L. l) laicorum L. m) unus om. V;
ut nu' L. n) cr. Dom. c. o) Kyrieleyson V; Kiriele L. p) a viris plur. a fem. om. L. q) quod c. r) Symo-
nem atque ita semper L. s) magum om. c.; denuo post magum add. L. t) suam corr. suas L. u) expleta
missa et casula alio atram. subnotata V. v) ceterisque c.; ceterisque L. w) letanias alio atram. subnot. V. x) colli-
gendo c. y) clamorosus alio atram. subnot. V; clam. in voca c. z) ap. in lingua c. aa) intelligendam c. b) secum. 50
dum b alia manu superscr. c. c) vocem om. c. d) sordidat in marg. add. man. altera c. e) talos pedis c. f) post
om. L. g) in prunas om. L. h) hominum add. L. i) ita LV; mune^a c.; fortasse muneraria legendum. Hofm.
k) te L. l) aliqua om. c. V; a punctis opp. delet. c. m) eterno, co- supra add. c.; eterno L.

1) Petrus postea Igneus appellatus; cf. supra p. 1088 p. 300sq. Zw.). 3) Cf. 1. Reg. 12, 8: si de manu
n. 7-9. 2) Scil. Gregorius papa I (Reg. IX, 213, 215. cuiusquam munus accepit. 4) Cf. Dan. 3, 8sq., 17: 55
218; cf. Anselmi Luc. Coll. can. VI, 67-69, rec. F. Thauer de camino ignis ardentis. 5) Cf. infra p. 1102 n. 16.

pedetemptim ignem flammisque transire'. Iubetur quidem sacerdoti et monacho voluntati nostrae 1068.
satisfacere. Tunc ipse^a sacerdos contra ignis ardorem salutare signum faciens crucemque 1069.
Christi baiulans ipsamque, non flammarum multitudinem attendens, intrepidus mente, glaris vultu
cum quadam celebritate^b gravitatis, illesus in^c corpore, illesus et^c in omnibus, quae secum portabat,
in virtute^d Iesu Christi mirabiliter ignem pertransiit. Nam flammæ undique concurrentes et 1070.
circumquaque exurgentes albam quasi bissinam intrabant et implendo inflabant^e, sed naturae suae
immemores nichil sibi ustionis inferre poterant. Manipulum denique et stolam eorumque fimbrias
more ventorum sustollendo huc illucque varie ferebant, sed calore perduto ipsas in nullo com-
burere valebant. Pili quoque pedum eius inter flammosos carbones mittebantur, sed o mira
10 Domini potentia, o Christi laudanda clementia! eorum nulli odore^f ignis ledebantur. Inter
capillos nempe flammæ circumurgentes intrabant eosque flando levabant et relevabant, sed nec^g
summitatem^h alicuius eorum vires suas oblitae adurendoⁱ retorquere valebant. Erant quippe
flammæ ex omni parte ipsum concludentes, ad Salvatoris miraculum, non ad ardoris incendium.
Ardorem^j catholicae fidei sentiebant ideoque non ardebant. Deus profecto noster ignis con-
15 sumens aderat ideoque ipso nolente corporeus ignis nichil nocere poterat. Procul dubio^k verum
erat, quod a servis Dei dicebatur, quia illorum testis veritate iuvante ab igne miraculose liberatur.
Veritas enim semper liberat, quos falsitatis macula non coinquinat. Postquam autem egressus 1064
est de igne, dum iterum vellet focum repedare, capitur a populo; deosculantur pedes pre desi-
derio. Pre gaudio quidem beatum se quisque putabat, qui vestimentorum quancumque parti-
10 culam deosculari volebat. Gravi namque premebatur angustia populorum, sed magna^l cum^l
difficultate liberatur viribus clericorum. Laus Deo ab omnibus una pre gaudio etiam flendo
cantatur certis^m iam, quia verbum Dei numquam mutaturⁿ. Symon Petrus magnis laudibus
sublimatur^o, Symon denique magus ut stercus pedibus conculcatur. Nomen Petri apostoli in
ore omnium super mel et favum^p cum laudibus magis^q magisque dulcescit; nomen impij Symonis
25 super fel^r et sulphur cum vituperationibus magis magisque putrescit. Magnitudinem quippe
horum Christi signorum copiamque gaudij nostri ac cotidianam gratiarum actionem nec cordis
sensus cogitare nec linguae plectrum exprimere nec manus, sicut est, unquam sufficient scribere.
Sed quia sapienti de multis pauca sufficiunt, demum ad paternitatem vestram supplicandum 1065
concurrimus. Per ipsum vero beatitudinem vestram oramus, cuius vicarium tam in celis quam
30 etiam^s in terris^t vos esse desideramus, dignamini plebi longa peste denolitae consilium pariter
et defensionis auxilium impendere, dignamini nos miseros^u ab importunis luporum faucibus ab-
strahendo^v eripere; dignamini, precamur, arma contra hostes Petri apostoli movere, acies struere,
vires sumere, sancta bella committere et nos^w, oves Christi beato Petro tibi que vice eius com-
missas, contra symoniacos preliando de captivitate liberare. Plerisque etenim nostrum beatus
35 ipse apostolus, ut olim a Nerone in cruce confixus, in visu noctis apparet et passionem suam
ostendendo, ut a symoniacorum societate declinemus, pie suadet, 'sicut', inquiens, 'me Symoni mago
numquam coniunxi, sic quoque vos, si Christi esse vultis, si oves pascuae eius^x estis, si me clavi-
gerum regni celestis creditis, si me vobis portas regni celorum aperire cupitis, symoniacis nolite
sociari, nolite coniungi, nolite communicari'. Nunc^y itaque^z, domine sancte, quia fiducia^z recu- 1066
40 perationis nostrae secundum Deum in sancta sede Romana est posita, vos, qui ipsi presidetis,
oramus, ut rapacibus lupis^a ex adverso^b ascendatis atque auctoritatem sacerdotalis culminis pro
ovibus vobis vice beati^c Petri creditis^d opponatis^e. Iterum iterumque cervni sollicitudinem vestram
oramus, pater, ut quod pastoris est, nobis dilaniatis ovibus ne pigrescimus clementer impendere.

His cognitis quamtotius^x papa curavit de omni episcopali officio prefatum Petrum 1068.
45 deponere^{y, z}. Mart. Apr. Jul.

a) ipse, g exp. c. b) celebritate, b exp., c. c) in corp., ill. et om. V. d) sequi domini functionis supp. delet. V; vir virtute,
primo vir linea perducta del. c. e) inflammabant c. f) ita c. LV; ardore legendum esse videtur. Hofm. g) nec summi-
ni loco raso V. h) adurendo in loco raso V. i) quidem post ardorem add. L. k) dubii corr. dubio c. l) cum magna c.
m) certi c. L. n) sublimatur corr. sublimatur c. o) magnis c. p) mel delet., fel manu alia, sed coacta superpos., V.
50 q) in terris etiam signis superpos., corr. etiam in t. c. r) miseros — abstrahendo om. L. s) — os postea add. V. t) ne
itaque, c supra ne add., c. u) fiditiam c. v) beati om. c. w) — tis post rasuram L. x) fidioti^z a. y) Incipit obitus
sancti Iohannis abbatis IIII. id[us] add. man. poster. c.

1) Cf. Malac. 3, 6: ego enim Dominus et non mutor. ex adverso neque opposuistis murum pro domo Israel.
2) Cf. Ps. 18, 11: super mel et favum. 3) Cf. Ps. 78, 1 6) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 242 sq.; 'Forsch.'
5) atque saepius: oves pascuae tuae. 4) Cf. Matth. 7, 15: I, 50.
lupi rapaces. 5) Cf. Ezech. 13, 5: Non ascendistis

- (107) 76. Ostendimus itaque, quam ferventissimam Iohannes pater habuerit fidem et quam indefessam contra symoniacam heresim sumpserit pugnam, immo quam obedientes et in fide ferventes educaverit discipulos. Reliqua, quae in senectute gessit, et qualiter de seculo migravit, prosequamur. Videns denique supradictus comes Bulgar^a, qui catholicus extiterat adiutor, etiam in omnibus defensor, tantam fidem tantamque religionem tam Iohannis patris quam eius discipulorum deliberavit suum monasterium Ficiense sub eius committere regimine; quod nimis et obnixis precibus tandem obtinuit. Ubi senex pater in regimine abbatis illum constituit fratrem, qui obediens transierat per ignem².
- (108) 77. Quodam die, cum apud prefatum monasterium, quod est in Septimo, esset et octo ex monachis cum uno tantum sarculo foras ire videret, interrogavit, quo tenderent et cur nonnisi unum sarculum deferrent. . . . .³ 10
- (109) 78. Dilexerat enim a principio bonos clericos, quemadmodum monachos⁴. Et ipse ab eis diligebatur, ceu esset eorum pater. Nam omnimodo studebat cum bonis clericis canonicas ordinare ecclesias, sicut cum monachis monasteria. Ad quod probandum unum saltem de multis ponam exemplum. Venerunt clerici catholici per idem tempus et fideles laici de civitate Mediolanensi ad senem patrem, illius terrae referentes miseriam⁵, scilicet 15 quod per multos retro annos innumerabilis multitudo tam virorum quam mulierum illius civitatis pro timore symoniacae heresis nec penitentiam nec communionem ab aliqua sumpserat persona mortali. A quibus se profitebantur esse missos ad pietatem senis patris, ut pro caritate, qua isdem in ceteris flagrabat⁶, animabus eorum auxilium pro posse impenderet. Quibus misericordia motus ait: 'Et quod vobis consilium possum impendere?' 20 At illi: 'Pater', inquit, 'sancte, si tot miseris vis subvenire, fac clericos, qui ex nostra terra pro vitando hereticorum consortio ad te confugerunt, catholice ordinari; illos illuc remitte, et christianitatem iam pene deletam poterunt renovare'. Quid multa? Non solum illos, qui in civitate morabantur, nimia commotus pietate solito more, sed etiam quos iam in interiore⁷ cella novitiorum habebat et qui pro accipienda veste monastica venerant, 25 inde abstraxit et a Rodulfo Tudertino episcopo⁸, viro sanctissimo et catholico, ordinari gradatim fecit eosque Mediolano⁹ direxit. Hunc episcopum papa ad regendum episcopatum Florentinum direxerat post depositionem symoniaci Petri. Et quoniam maius his fecit, maius dicam; ipsum scilicet episcopum postea cum viris eruditis prefato Mediolano misit, ut viris catholicis id omnimodo optantibus et petentibus officio subveniret episcopali, quo 30 fidelium consolaretur corda catholico pastore diu destituta. Si enim voluero cuncta sancti viri narrare bona, prius deficient dies¹⁰ et horae, immo tempora quam dicenda.
- (111) 79. Post haec igitur venit dies ab eo diu desideratus, scilicet ut dissolveretur et 1073. esset cum Christo¹¹, quod concupierat omnimodo. Ingravescens¹² itaque infirmitate, quod vitae terminus propinquaret, evidenter cepit dicere. Missa igitur legatione ad se discipulos, 35 quos fratribus preposuerat, fecit venire. Quos visos et benedictos ilico cogebat remeare ad commissi custodiam gregis. Qui licet merentes et nimium flentes, patris iussioni contradicere non audentes revertebantur. Remanserunt cum eo tantummodo domnus Rusticus et domnus Letus abbas¹³, pater cenobii Passinianensis, in quo decumbebat pater. Hii in eadem, qua obiit ebdomada, ad eum accedentes humiliter deposcerunt prece, ut aliquam 40 exortationem fratribus relinqueret de unitate caritatis et concordia pacis. Tunc dicta haec dictari et scribi iussit:
- (112) 80. Iohannes abbas omnibus fratribus in amorem fraternitatis secum iunctis salutem et benedictionem. Me sub gravi infirmitate diu laborante, Deus ut animam recipiat, corporis mei terra quatinus ad pulverem revertatur, unde materiam sumpsit¹⁴, cotidie expecto. Et hoc 45 narum non est, quia etas etiam absque tantae infirmitatis oppressione hoc me ammonet cotidie expectare. Et hinc transire quasi sub silentio estimabam, sed locum et nomen, quod in hac
- a) ita c. b) post mo- locus rarus c. c) mia corr. mis. c. d) fraglabat corr. flagrabat c. e) interiora c. f) Mediolano corr. Mediolano c. g) ingrava- corr. ingravescente c.
- 1) Cf. supra p. 1088 n. 1. 2) Petrum videl. Igneum cognomine, de quo supra p. 1098 n. 1. 3) Hic completa omisimus. 4) A. 1068—1074; cf. de eo Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 220 et 244; Schwartz, 'Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 294. 5) Cf. supra p. 1075 n. 2. 6) Cf. Phil. 1, 23: desiderium 50 habens dissolvi et esse cum Christo. 7) De Rustico et Laeto cf. supra p. 1088. 8) Cf. Gen. 3, 19: donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia pulvis es et in pulverem reverteris.

terra corruptibili, quamvis non sicut decuit, tenui, pensans utile duci vobis aliquid de vinculo 1073.
 caritatis¹ loqui, et hoc non a nobis nec noviter, sed, quae cotidie auditis, transcurrento replicare
 breviter. Certe haec est illa virtus, quae omnium rerum creatorem effici^a compulit creaturam.
 Haec est illa, quam ipse in vice suorum omnium mandatorum apostolis commendans ait: 'Hoc 1080
 est preceptum meum, ut diligatis invicem'. De ista Iacobus apostolus loquitur dicens: 'Qui totam
 legem observaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus'. Ista est, de qua beatus
 Paulus apostolus dicit: 'Caritas cooperit multitudinem peccatorum'. Hinc^b vero colligere pos-
 sumus, quod tenendo caritatem omnia peccata operiri posse; ceteras vero virtutes estimantibus se
 optinere sine hac nil valere. Sed haec audiens quisque superbus et inobediens hanc in veritate
 cogitat habere, si se corporaliter in communi fraterna viderit perdurare. A qua, ut ita dicam,
 opinione falsa unumquemque beatus Gregorius vere caritatis finem indicando exclusit dicens:
 'Ille perfecte Deum diligit, qui sibi de se nichil relinquit'². Quid vero de caritate singulariter
 loquar, ignoreo, quoniam omnia dominica mandata ab hac pullulare radice scio. Quia si multi
 sunt rami boni operis, una est tamen radix caritatis. In cuius calore reprobi nequaquam possunt
 diu perdurare Domino salvatore dicente: 'Refrigesceat caritas multorum'. Quos frigidos et ab 1085
 unitate divisos apostolus Iohannes plangit et^c gemit dicens: 'Ex^a nobis exierunt, sed non erant
 ex nobis; nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum'. Et si ita est, immo quia
 ita est, debet unusquisque fidelis semper pensare, qualiter se tam summo bono possit copulare
 secumque, quos habeat in via Dei socios, anxie querere. Et sicut reprobi hanc relinquendo a
 Christi corpore absciduntur, sic electi eam in veritate amplectendo eidem corpori Christi con-
 firmantur. Ad hanc vero inviolabiliter custodiendam valde utilis est fraterna unitas, quae se
 constringit sub unius personae cura. Quoniam sicut flumen a suo alveo siccatur, si in multis
 rivulis dividatur, sic unitas fraterna minus valet ad singula, si fuerit sparsa per diversa.
 Idcirco, ut in longo ista caritas inviolabilis permaneat vobiscum, volo, ut in domno Rodulfo³ vestra
 cura et consilium post meum obitum pendeat, saltem sicut in me pependit in mea vita. Valete^d.

81. Tertia denique, antequam obiret, die vidit juvenem sibi assistentem^e, quem eius 1105
 angelum fuisse estimamus. Quem^f cum solus et nullus alius cerneret, ait fratribus: 'Quare
 fratrem illum non vocastis vobiscum, cum comedistis?' Cui fratres: 'De quo', inquit,
 'fratre dicis, pater?' Et ille: 'De illo pulchro', inquit, 'juvene, qui ad nos venit et nobis-
 cum moratur ingrediens et egrediens'. Et subiunxit: 'Unde est et quo nomine vocatur?'
 Cui beatus Letus abbas de Passiniano Deo revelante dixit: 'Nescis, quia de monte Do-
 mini⁴ est et Benignus appellatur.' Tunc ille Spiritu sancto docente angelum esse intellexit
 et vere de monte Domini, id est de celo, esse talique nomine, id est Benignus, illum
 appellari dixit. Et recte beato Iohanni Deus talis nominis angelum deputaverat, qui 1110
 tantam sibi benignitatem misericorditer plus quam ceteris fere mortalibus infuderat. Quo
 audito ierunt et supra mensam unius hominis victum posuerunt supra victualia constituta
 fratrum. Quo adimpleto quievit. Denique cum ad exitum appropinquaret^h, fecit sibi in
 breviculo scribi et in manu poni haec: 'Ego Iohannes credo et confiteor fidem¹, quam
 sancti apostoli predicaverunt et sancti patres in quattuor conciliis confirmaverunt', ut
 crederetur intimo eam corde tenuisse, quam videbatur verbis et operibus viriliter defendisse.

82. Post haec Christo tradidit spiritum corporis et sanguinis ipsius perceptione 1115
 munitionem, in quem integra fide crediderat, quem pure dilexerat, cui pia intentione servierat,
 secum videlicet talentum sibi creditum reportans centuplicatum. Obiit in ferventissimo
 estatis ardore, quarto scilicet idus Iulii. Patres itaque presentes, qui aderant, spe certa 1073.
 credentes posse Deum sine fetore in estatis fervore servare magistrum, qui in igne sine
 combustionem servaverat discipulum, deliberaverunt cadaver patris insepultum retinere,
 donec abbates ex utraque congregarentur parte. Hac itaque de causa insepultum mansit 1118
 per triduum. In quibus vero diebus ad celebrandas communis patris exequias clericorum

a) eo- corr. ef. c. b) sequ. una littera erasa c. c) dicens et gemit signis app. corr. et gem. dic. a. d) et corr.
 ex c. e) Valete in fine sequentis lineae c. f) assistantem corr. assistentem c. g) sequ. et del. c. h) ap supra
 lineam add. manus alia c. i) e in loco raso c.

1) Cf. Os. 11, 4: in vinculis charitatis. 2) Cf. de se nihil relinquit. 3) De eo v. supra p. 1083 n. 6.
 Gregor. Moralia X, 6 (Migne, Patrol. Lat. LXXV, 923): 4) Cf. Num. 10, 38: de monte Domini atque similiter
 ut videlicet qui perfecte Deo placere desiderat, sibi

1073. et monachorum convenit multitudo pene innumerabilis. Per hos quippe dies et noctes Christo ineffesse^a gratias agentes, debitum honorem patri impendentes, sepulturae post haec sancti viri corpus tradiderunt^a, ita immune ab omni fetore, quemammodum fidem ab omni erroris contagione servaverat immunem et ceu discipuli transeuntis per ignem Christus incombustas vestes servaverat et carnem.

(119) 83. Quo sepulto sumpsit dominus Rodulfus obedientiam sibi a patre iniunctam; quam 1073-1076. per triennium^a, pre oculis habens memoriam et timorem patris sancte et regulariter rexit. Sub cuius regimine se ceteris adhererunt cenobium Vagianum^b et Taonis Fontana^c necnon et Coneum^d. Post cuius obitum totius congregationis regimen sumpsit pater Rusticus^e 1076-1092. et eam per annos XVI^{dm} rexit fideliter, paterne et discrete. Sub quo cenobium sancti Angeli iuxta Pistoriam^f est noviter edificatum. Alterum ad honorem Christi eiusque genitricis Mariae in Nerana^g. Porro illud, quod est in Sofena, ad honorem sancti edificatum est Salvatoris^h et alterum, quod in Strumis, ad honorem Dei eiusque sancti martyris Fidelisⁱ necnon et illud Pisanum ad honorem Dei sanctissimique Pauli^j sub huius regimine patris adiuncta et concorporata sunt Vallisimbrosae consuetudini et congregationi. Similiter id, quod in monte Armato^k, et alterum, quod in Oselle Castellanis in partibus^l 1076-1092. noviter sunt edificata, sub hoc sunt instituta patre. Horum quippe rectores annuatim conveniunt, memoria retinentes bonitatem et sanctitatem necnon et instituta boni et primi patris, sibi offerunt alteri alterutris, quaecumque sub sua habent cura, personas videlicet et substantias secundum imperium Vallisimbrosae abbatis, quem super se electum habent in vice Iohannis primi abbatis. Et sunt in fide una, unum cor et animam habentes^m, potius parati mori, quam ab alterutro dividi. In qua unitate Christus, omnipotens pastor, eos in perpetuum dignetur conservare, qui suos electos ante mundi constitutionem dignatus est eligereⁿ. Qui cum Deo patre sanctoque Spiritu ex utroque procedente vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum^o. Amen^b.

(121) 84. Quod scribimus, a venerabili fratre didicimus Iohanne, qui in eodem Passinia- nensi cenobio, ubi dominus archimandrita Iohannes ad celestia migravit, per multos annos cellae ministerium et vestiarii officium nobiliter gessit. Qui adhuc eo tempore in laicali habitu constitutus, dum pensasset venerandum patrem morti proximare, estuare cepit, quid in tanta parandi copia ciborum ageret, presertim cum cerneret tantam turbam monachorum et clericorum necnon et laicorum ex diversis partibus ad funus tanti patris advenire. Quid multa? Tandem ad semetipsum reversus, in Deo confisus meritisque tanti patris presumens dixit: 'Qui ex quinque panibus quinque milia homines pavit^p, potest hodie multiplicare nostra holera simulque et legumina'. Tunc vascula, quae more solito fratribus suffecerant, assumpsit et sancti patris Iohannis invocato nomine ad prunas composuit et ad coquendum cybaria per eas ordinavit. Mira res! de quibus vasculis solitam annonam fratribus tribuit, et a mane usque ad expletum diem omnibus 85 supervenientibus ibidem ospitibus sufficienter ministravit.

(122) 85. De^o domno Gregorio^q VII. apostolicae sedis papa^o, qui ad sacrosancta missarum sollempnia compunctive^r solebat accedere. Cui cum continuis tribus diebus consueta deesset compunctio, nomen et sanctitas predicti patris Iohannis in memoriam venit eum- que in suum invitavit auxilium; et mox eiusdem sanctae compunctionis^s gratiam, copiam multum largius, quam solebat, resumpsit, sicut dominus Petrus Albanensis episcopus^t ex ipsius ore se testabatur audisse.

a) ineffesse corr. -se c. b) sequi spatium duarum linearum vacuum c. c) De — papa rubro scripta c. d) GG c. e) alterum c supra lineam add. e.

1) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 247, ubi etiam de canonizatione sanctique cultu agitur. 2) A. 1073—1076 Nov. 22. 3) Mon. s. Salvatoris de Vaiano (dioec. Pistor.); cf. Kehr, It. pont. III, 143. 4) Mon. s. Salvatoris de Fontana Taonis (dioec. Pistor.); cf. ib. p. 133. 5) Mon. s. Mariae de Cuneo in Valle Elvae (tunc dioec. Volterra, nunc Collensis). 6) A. 1076—1092 Mart. 12; cf. de eo supra p. 1083. 7) Quod et mon. s. Michaelis de Furculis nuncupatur; cf. Kehr, It. pont. III, 129. 8) Mon. s. Mariae de Nerana, postea Badia di Tagliafuni (dioec. Faesul.). 9) Mon. s. Salvatoris de Sophena (dioec. Faesul.). 10) Mon. s. Fidelis de Strumis (dioec. Aret.); cf. Kehr l. c. III, 169. 11) 'Ad ripam Arni' nuncupatum; cf. Kehr III, 354. 12) Mon. s. Mariae de Monte Armato prope Bononiam. 13) Mon. s. Mariae de Osella. (dioec. Castellanae). 14) Cf. Act. 4, 32: *credentium erat cor unum et anima una*. 15) Cf. 50 Ephes. 1, 4: *elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*. 16) Cf. Ap. 4, 9: *viventis in saec. saeculorum*; 11, 15: *et regnabit in saecula*. 17) Cf. Matth. 14, 7 seq. etc. 18) Petrus Igneus, de quo supra p. 1098 n. 1.

86. De domno Teuzo Razolensi abbate, de primis maximisque eius discipulis¹, quod ei contigit, ipso (123)
sepiissime testificante. Qui dum quadam die cum plebano Sancti Iohannis Maioris, nomine Ugo², Valimbrosam
iter ageret, gravissimo yliorum dolore intolerabiliter ac sepius pulsatus est. Cumque inter has doloris angustias
fluctuaret, predictum patrem Iohannem attentius cepit rogare, quatinus suis meritis precibusque ei clementer
succurreret. Statimque languor, qui eum cruciabat, prorsus deletus est.

87. Item de predicto domno Teuzo, cui cum obitus domni Rustici magni prioris nuntius fuisset et ipse
tanto constringeretur languore, ut se movere non posset, caliculam³ predicti patris fiducialiter tetigit, mox sanis-
simus effectus, celeriter ad defunctum perrexit.

88. De fratre Girardo sepius in vita eius³ memorato. Qui dum quadam die equo sedens iter ageret, (124)
predicti patris pedulem gestabat in sinu. Qui casu de equo descendens . . . . .⁴

89. In virtute similis miraculi eius nichilominus sanctitas claruit. Nam cum supradictus venerabilis (125)
Rusticus die quadam a Valimbrosa veniret et ad Sanctum Salvium cum quodam venerabili presbytero iret, cum
ad quoddam diversorium venerunt, de mulis, quibus insedebant, ob necessitatem corporis descenderunt. Interea
mulus presbyteri repente diffugiit . . . . .⁴

90. Matrona quedam nobilissima, nomine scilicet Adalascia, gravissimis per unum integrum annum febribus (126)
estans, ante sepulchrum eius iacuit; illico^b sanitate recepta incolomis remeavit ad propria.

91. Vere non solum ipse magna et innumerabilia fecit miracula, verum etiam quam plurimi in ipsius
nomine mira valde fecerunt. Erat tunc temporis presbyter quidam, Zenobius scilicet nomine, qui Brozensem⁵
plebem per XL annos et eo amplius rexit. Qui cum quadam die sole ad occasum vergente acceleraret se per
celebrare vespertinam sinaxim, ut mos est rusticorum, accensa candela ecclesiae lanpadem festinabat igniri. Et
cum olei liquorem in ea minime invenisset et alias^c ex eo minime haberet, unde eam reficere posset, sepius
replicando eam ignivit, quam aqua, quae in ea sola manebat, sine mora exstinguebat. Tunc furibundus animo (127)
ille ut erat dixit: 'Si vera sunt, quae de Walberti^d Iohanne propriis oculis vidi et audivi, in ipsius nomine pre-
cipio tibi, ut celeriter accensa inextincta permanes'. Quae cum tanta velocitate est accensa, ac si divinitus ei
imperatum fuisset. Et tunc demum usque mane tam clare arsit, velut ex purissimo oleo repleta fuisset. Ille,
qui gessit, nobis scribens haec dictando mandavit.

92. Ante sepulchrum quippe eius tunc priori tempore lampas una constituta et in nocturnis temporibus
accendenda per multos annos permansit; quam sepe in terram corruisse et semper illa permansisse me, qui
scribo, vidisse profiteor.

93. Quidam magnae simplicitatis et obedientiae vir ad quandam obediunculam de prefato Passinianiensi (128)
cenobio ad conversionem venit. Qui cum quadam die aliquantos mercennarios ex precepto eiusdem obedientiae
prioris ad excolendam agriculturam deduxisset, cum eis per totum diem in ruris exercitio devotus permansit;
et cum sol ad occasum diverteret et omnes, qui in vicino laborabant, propriam repedarent domum, ait ad suos:
'Eamus et nos similiter ad nostrum metatum'. Tunc propriis humeris superpositis sarculis atque abeuntes in-
venerunt oviculum vagantem per rura. 'Quid hic agis?' inquit, 'tetra nox iam appropinquat et a luporum
morsibus eris devoranda'. Tunc, qui^e superstabat, ait illis: 'Nobiscum eam deferte, ut ei, cuius est, illesam
valeamus reddere'. Et apprehensam eam domi secum detulerunt. Preterea invenientes ibidem de iam dicto (129)
cenobio quandam vicarium, retenta secum ove omnes salutandi gratia occurrunt. A quo resalutati cum omnes
essent, ait illis: 'Quid sibi vult ovis, quam vobiscum defertis?' Qui dixerunt: 'Invenimus ovem cuiusdam errantem,
et, qui nobis preerat, precepit, ut nobiscum eam conduceremus'. 'Ubi est ille?' inquit. Qui mox vocatus ad-
venit. 'Quid', inquit, 'tibi et ovi alterius? Precipio^f tibi itaque ex parte domni Iohannis abbatis maioris, ut
statim, abstracta ab ea pelle et tibi ex integro tegumento cervici superposita, ad locum, unde tulisti, quamtocius
deferas.' At ille sine cunctatione mox omnia peregit; et iter aggressus episcopus Aretinae civitatis cum multo (130)
sibi comitante equitatu in itinere incurrit. Qui omnes in magna nimis^g ammiratione conversi interrogare eum
ceperunt^h dicentes: 'Quid est hoc? Cur hoc agis?' Tamen estimaverunt eum esse amentem. Nimirum ipse nilⁱ
dixit, donec ad episcopum ventum est. Ad quem episcopus: 'Quare hoc agis?' At ille seriatim ei per ordinem
pandit. Et episcopus: 'Ego te absolvo', inquit, 'ab hoc reatu'. Et ille: 'Tu', inquit, 'non es meus abbas ad-

a) sequitur tanti doletum c. b) secundum l. superser. c. c) ita cum Hattone c. 84 emendandum videtur; alio c. d) Wal-
berto c.; Gualberti Hatto c. 84. e) sequ. asta del. c. f) precibus(?) corr. precipio c. g) magnana(?) corr. magna
50 nimis c. h) ceperunt corr. cepere c. i) nichil corr. nil c.

1) Quem eundem esse atque Teuzonem supra p. 1087 quidem Vita non nisi semel (supra p. 1092) comme-
memoratum verisimile videtur. 2) Cf. supra moratur. 4) Hic nonnulla omisimus. 5) Hodie
p. 1091 n. 3. 3) Girardus (vel Gerardus) in hac Brozzi prope Florentiam.

dictus^a, sed tantummodo tuae civitatis episcopus'. Ex^b cuius absolutione nichil curans, ut ceperat, suam obedientiam festinus adimplere pertemptans, ex eo, unde alii abstulerant, loco eam devote reposuit et continuo domum letus remeavit. Haec namque ideo posuimus, ut obedientiae bonum, quam perfecte etiam in simplicioribus pro reverentia tanti patris exercebatur, significaremus.

- (131) 94. Sed et hoc, quod subinfero, a venerabile fratre Teberto, qui in eodem Passinianensi cenobio monasticae religionis vitam optime conduxit, pro certo scimus. Qui ex nobili prosapia ortus quandam nepotem habuit, nomine Benzonen, virum in armis strenuum et in bellicis actibus diligenter instructum^c et, ut dicam, quod maius est, quamquam in seculari habitu positus, in Domini preceptis erat devotus. Preterea quadam die quidam heroes ob invidiam nimis magnam ex longo tempore iam procreatam ad invicem commiserunt, et ab alterutro superati, cum iam predictus vir interesset, ab adversa^d parte est deprehensus. Itaque in arcta nimis custodia^e cum constrictus esset, desperavit se funditus quocumque modo ex ea eripi posse. Tunc predictus Teberto^f pro caritatis sive consanguinitatis affectu in nepotis afflictione commotus, recurrit ad patrem Iohannem et petivit dicens: 'Gloriosissime pater et domne, deprecor tuam misericordissimam clementiam, ut me famulum tuum clementer audias et, de quo rogo, propter tuam magnam pietatem cito subvenire digneris, ut famulum tuum illum Benzonen a tali et a tanto exitiabili periculo sine pretio et aliqua conventionem abstrahas^g liberum. Et cum hoc feceris, tunc demum spondeo cum ad tua vestigia perventurum et, quoadusque vixerit tempore, devotum tibi servum adfuturum.' Tunc venerabilis Iohannes abbas se ex corde precantes semper iuvare paratus, pie factae orationi mox annuit et, pro quo rogaverat, cito de eius oppressione auxilium sensit. Mira res! Qui in mirae magnitudinis turris custodia positus cum esset, per semetipsum ex improvisu depositus est ex^h ea cum parvo funiculo. Et sic per tegulas diu eum satellitibus perquirentibus inimicorum manus evasit.

- (133) 95. De domno Bernardo Parmensis urbis episcopoⁱ. Qui cum adhuc cardinalis esset presbyter atque trans Tiberim apud Sanctum Grisogonum positus, cum ei quadam die, vel quid in cibum sumeret, vel pretium, unde emeret^g, omnino deesset, predictum patrem Iohannem adducens suppliciter rogare cepit, ut ei, quid sumeret, largiretur. Eadem vero hora ex improvisu duo advenientes viri, unus sex solidos, alius^h . . . . .ⁱ in panno ligatos devotissime obtulerunt. Deinceps ciborum grandis copia a quibusdam est oblata.

96. De eodem domno Bernardo, qui epistolam transmisit regi, in qua testimonium inseruit, quod postea retractans . . . . .^{k.2}

VITA IOHANNIS GVALBERTI AVCTORE DISCIPVLO EIVS ANONYMO.

Incipit prologus in vita Iohannis abbatis.

In libro Timei Platonis, quem sub nomine discipuli sui Plato cunctorum philosophorum³⁰ peritissimus de archetipo vel sensili edidit mundo, dicit idem philosophus esse humanae naturae solitum, quod ea, quae in prima etate vidimus vel audivimus, tenacius retinemus^a. Idem confirmat Oratius dicens: 'Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu'⁴. Quod ita esse in memet ipso expertus sum. Contigit enim me in infantia pueritiaque sancti viri Iohannis abbatis Vallisymbrosae disciplina diligenter erudiri, in quo et a quo³⁵ videlicet Dei homine vidi et audiui multa virtutum insignia magno digna preconio. Quae, in quantum fragilis patiebatur aetas, intellecta ita menti adheserunt, ut nullo temporis intervallo, nulla rerum varietate de mente potuerint avelli. Ex quibus, o venerabilis abbas, non tantum quia michi iubere dignatus es, verum etiam quia delectabilis et utilis tanti viri memoria est, pauca de multis quamvis imperitus et indignus referre decrevi.

Explicit prologus. Incipit vita eiusdem.

1¹. Beatus igitur Iohannes ex nobili prosapia patre Gualberto genitus est, sed nobilitatem generis nobilioribus nichilominus adornavit moribus. Hic itaque cum ab ineunte cepisset

a) ita emend. videtur pro abdictus c. b) Et corr. Ex c. c) instructus c. d) abversa c. e) ita c. f) de corr. ex c. g) sequi n. del. c. h) aliud c. i) hic numerus quidam (X.I) scriptus erat membrana nunc perforata c.; 15 . . . cim A.A. SS., ubi apud Franchium ('Hist. del patr. S. Giovangualberto', Flor. 1640) l. 10 p. 368 et Thesaurum Velium ('Vita s. Bernardi mon. et abb.', Romae 1612) p. 37 duodecim inveniri dicitur. k) hic finis f. 48^v c. l) capita non numerantur nec ubique distinguuntur e.

1) Bernardus Uberti, monachus Vallombrosanus, tunc abbas S. Salvii, deinde congregationis totius abbas generalis. Cardinalis ante 1099. Aug. 30. factus est. Parmensem episcopatum rexit 1106—1133. Cf. de eo Davidsohn, 'Forschungen' I, 66—68; 'Gesch. v. Florenz' I, 289—91; Schwartz, 'Besetzung d. Bistümer Reichs-

italiens' p. 187. 2) Vita sancti Iohannis Gualberti auctore Andrea Strumensi his verbis desinit. Certe 50 manuscriptum in fine truncum est; cf. supra p. 1077. 3) Cf. Platonis Timaeum interpret. Chalcidio 26 B (ed. Wrobel p. 20): tenaciorum esse memoriam rerum, quae in prima discuntur aetate. 4) Horat., Ep., I, 2, 69 sq.

aetate in Dei amore succrescere, verum se luce clarius eo probavit Dei amorem habere, quod non otiosus, sed nimis extitit fructuosus. Quod monachorum, qui sanctis eius instructi monitis, probis informati moribus, imitandis provocati sunt exemplis, innumera probant piorum agmina. Divini ergo amoris instinctu terrena despiciens, celestia toto corde diligens¹ mundum cum suis, patre ignorante, fugit tempestatibus portumque monasterii petiit. Quem cum pater blandimentis multisque lacrimis non potuisset a sancto revocare proposito, monasticae religionis habitum in monasterio sancti Miniatis² prope Florentinae civitatis constructo suscepit menia. Eo tempore huic monasterio preerat abbas nomine Ubertus³, seculari quidem sapientia pollens, religioni vero non admodum vacans.

10 Quem cum venerabilis Iohannes pro certo comperisset per pecuniam prelationis arripuisse dignitatem, detestabilem perhorrescens heresem meditari cepit, qualiter hanc vitando posset effugere. Per idem tempus erat in predicta civitate quidam religiosus vir nomine Teuzo, qui, quamvis in civitate maneret plena populo, tamen, quia nullus locus est non remotus compunctae menti, separatus erat a populo et ad Dei servitium solus manebat in cella

15 ieiuniis, vigiliis et orationibus vacans. Ad hunc multi boni viri veniebant et se suis commendantes orationibus sepe ipsius consolabantur et confirmabantur exhortationibus. Imperator etiam H.⁴ eum venerabatur eiusque consiliis et amicitia ulebatur. Huic ergo cepit domnus Iohannes adherere, conferens cum eo de his, quae ad Deum pertinent, et quod sibi esset agendum de predicto abbate per symoniacam prelato. De qua re tale

20 sibi dedit consilium, ut, siquidem valeret, monasterium ab invasore liberaret; si autem hoc nequiret fieri, se a symoniaco separaret. Quo responso accepto prius temptavit, si posset cenobium ab errore detrahere. Cum vero vidisset id se non posse perficere, cepit querendo circuire, si posset aliquod cenobium invenire, ut secundum regulam sancti Benedicti Christo serviret. Quod cum secus, ac vellet, evenisset et videretur sibi nullum fere per viam

25 regularis perfecte incedere tramitis, reversus est ad domnum Teuzonem. Cui referens ea, quae fecerat, aperuit ei cor⁵ suum dixitque se desiderare in aliqua congrua solitudine monasterium condere, ut secundum regulam sancti Benedicti vivere posset. Quod ille audiens laudavit eumque suo roboravit consilio.

2. Per idem tempus celebre nomen religionis et sapientiae habebat in Tuscia domnus

30 Guarini Septimensis cenobii⁶ abbas primus. Hic libere cepit loqui contra symoniacos et arguere clericos concubinos. Nam cum quodam tempore pro quodam negotio accessisset ad Florentinum episcopum nomine Ildebrandum⁷ cumque perorasset rem, pro qua venerat, et expectaret episcopi responsionem, coniux episcopi nomine Alberga iuxta eum sedens respondit: 'Domne abbas de hac re, pro qua tu postulas, domnus meus non est

35 adhuc consiliatus; ipse loquatur cum suis fidelibus et respondebit tibi, quod sibi placuerit'. Ad hanc vocem abbas zelo Dei accensus cepit vehementer contra eam maledictionis verba promere dicens: 'Tu maledicta Zebabel, tanti conscia reatus, audes loqui ante conventum bonorum hominum vel clericorum, que deberes igne comburi, quia tale Dei plasma Deique sacerdotem deturpare presumsisti?' Hinc factum est dissidium inter Florentinam et Septi-

40 mensem ecclesiam, confugitque Septimensis abbas ad arcem Romani pontificis et sub tutela beati Petri receptus hoc est consecutus, ut Septimensis ecclesia neque Florentinae neque ulli ecclesiae ulterius subiaceret nisi Romanae. Promeruit etiam, ut in sollemnitatibus missarum Septimensis monasterii abbas cum pastoralis virga sandaliis et mitra utatur et quantis⁸.

3. Sed ut ad id redeam, unde digressus sum, erat quaedam solitudo, quae vocatur

45 Vallisymbrosa, in qua supradicti domni Guarini abbatis duo erant monaci Paulus et Guntelmus heremiticam ducentes vitam. In eadem itaque domnus Iohannes heremo cum permissione abbatissae sancti Ylari, cuius erat possessio⁹, parvo constructo habitaculo cepit in psalmis et hymnis celibem ducere vitam. Et sicut a discipulis domni Guarini audivi, per aliquantum tempus ipsius Guarini consilio et auxilio sustentatus est.

50 a) Miniati c.

1) Cf. Matth. 22, 37: *diligas dominum Deum tuum ex toto corde.* 2) A. circ. 1085—1072; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 166 n. 4. 3) Heinrichs III. Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 162. 4) Cf. Iudic.

16, 18: *quia nunc mihi aperuit cor suum.* 5) Cf. supra p. 1088 n. 2. 6) G. a. 1008—19. April 1025? 7) Cf. Kehr, It. pont. III, 53 nr. 1. 8) V. supra in annotationibus ad Vitam Andrea Strumensi auctore, p. 1088 sq.

Ibi ergo sanctus delitescens Iohannes, hominibus incognitus, Deo cognitus, a mundo separatus, angelis coniunctus, manebat quidem in terris, eius autem conversatio erat in celis. Manens autem in eadem solitudine in tantum se ieiuniis, vigiliis et orationibus afflixit, ut infirmato stomacho et toto debilitatus corpore in sincopin incideret. Quam infirmitatem usque ad diem mortis perpessus, quicquid rubiginis humanae fragilitatis inhesit, totum, sicut credimus, huiusmodi passionis cruciatus ademit. Sed quia non potest abscondi civitas supra virtutum montem constituta¹, ceperunt multi religiosi viri ad eum concurrere, quatenus eius magisterio instructi, conversatione conformati domino Iesu Christo utpote vero possent rite subdi magistro. Cum quibus non tantum secundum cenobiale monasteriorum consuetudinem, quantum iuxta sanctorum patrum, scilicet apostolorum sanctique Basilli maximeque sancti Benedicti, tam vestimentorum vilitate quam mentis humilitate morumque honestate constituit vivere normam. Ceperunt multi nobiles viri filios suos divino cultui mancipandos et res suas ad monasteria edificanda vel restauranda et regulariter ordinanda certatim tradere. In quibus videmus usque hodie divinam crescere gratiam et per diversas ab his regiones usque ad insulas maris² monasticam religionem propagari et infinita Christo lucra et diabolo fieri damna.

Andr. Strum.
c. 33.

4. Per idem tempus invitatus est reverentissimus Iohannes a Guilihelmo comite, qui et Bulgarellus vocabatur³, et a monachis Septimensis monasterii, quatenus id sub regimine susciperet suo. Nam dissidentibus inter se monachis, abbati etiam suo, domno scilicet Ugoni, crimen obicientibus, recesserat abbas ab eis, et ita sine rectore locus remanserat. Cui petitioni dubitando humanosque timendo casus noluit cito consentire. Sed cum hoc tempore certamen monachorum ceterorumque catholicorum cepisset contra symoniacos exurgere, cuius pugnae venerabilis Iohannes princeps videbatur existere, videns predictum locum satis ad hanc rem utilem fore, cepit flectere animum ad consentiendum postulationi eorum. Suscepit ergo monasterium gaudente comite cunctisque monachis desideranter optantibus eius regimini subdi volumque suum per breve subscribendo firmantibus, exceptis pueris, qui adhuc in scholis erant.

Andr. Strum.
c. 33.

5. Exinde cepit patefieri et multis contentionibus discuti error symoniacorum primum a Florentino incipiendo episcopo. Cuius rei talis primum fuit occasio. Contigit, ut quidam nobilis vir nomine Teuzo Mediabarba, pater videlicet Florentini episcopi⁴, veniret de Papia Florentiam causa visitandi filium. Cui Florentini insidiantes tentando ceperunt dicere: 'Domne Teuzo, multum pretii pro filii tui dignitate regi contulisti?' Quibus ille utpote simplicissimus homo cepit iureiurando dicere: 'Per corpus sancti Syri, nec unum molendinum potest homo in domo domni mei regis habere sine magno pretio, nedum talem consequi episcopatum'. At illi haec audientes alacres et avidi rem scitari rursus expostulant dicentes: 'Dic ergo, si placet tuae nobilitati, quantum summae potuit haec res constare tibi?' At ille: 'Per sanctum Syrum, sic tria milia libras potestis bene scire me propter hunc episcopatum acquirendum dedisse, sicut unum valetis credere nummum'. His auditis certi redditus tali testimonio ceperunt haec ubique pandere verba. Cepit etiam haec res ante domnum Iohannem abbatem et per omnia eius monasteria et per omnes Florentini episcopatus ecclesias frequenter et diligenter ventilari. Unde factum est, ut dirigeret abbates et monachos suos cum Florentinis clericis Romam ad proclamandum super Florentinum episcopum coram domno Alexandro papa in Romana⁵ synodo. Quibus videlicet monachis in hoc itinere ac negotio preerat vice domni Iohannis Rodulfus vir sapiens et religiosus abbas Muscitanus⁶. Postquam ergo ventum est ad concilium et accusatione rite peracta res agitari cepisset, ceperunt multi sibi timentes valde sevir contra monachos. Tunc Petrus Damianus episcopus Hostiensis, ut michi videtur compulsus et rogatus ab emulis adversae partis, obstitit nostrae parti, secundum quod audivi. Et surgens locutus est ante domnum papam dicens: 'Domne pater, isti sunt locustae, quae depascuntur viriditatem

a) Romano c.

1) Matth. 5, 14: non p. civ. abscondi supra m. posita.

2) Cf. supra in praef. p. 1079. 3) Cf. supra p. 1088

n. 1. 4) De Petro Papiensi Florentino episcopo vide supra p. 1094 n. 3. 5) De hac Romana synodo

Alexandri pontificis secundi praeter Andreae Strumensis Vitam (supra p. 1095) ceteri tacent fontes. De ea, a. 1087. celebrata, cf. Davidsohn, 'Forschungen' I, 47 sq. 6) Cf. supra p. 1088 n. 5 et 6.

sanctae ecclesiae; veniat auster et perferat eas in mare rubrum¹. Dominus vero papa, 1067.

contemperando se utrisque, benigne respondit dicens: 'Isti homines non omnino sunt refellendi, quia boni homines sunt et ea, quae dicunt, simpliciter et bona intentione locuntur'.

Inter omnes autem Rainaldus episcopus Cumanus² vehementius restitit nostris. Nam sicut ipsum domnum Rodulfum abbatem referentem audivi, post multam verborum contentionem proposuit idem episcopus hanc questionem domno Rodulfo dicens: 'Ecce dicamus, quod sint hic duo presbyteri, unus bonus et castus, alter vero preterita cum sorore sua iacuit nocte. Qui hodie ambo celebrant missam. Dic ergo, cuius horum sacrificantium corpus Domini videtur tibi esse melius?' Respondit domnus Rodulfus: 'Neutrum dico esse melius

vel deterius, sed dico illud, quod tanti conscius reatus optulit, non esse corpus Domini'.

At ille indignatus respondit: 'Nunquam tecum amplius loqui volo'. Et abbas illi: 'Nec ego tecum'. Cum itaque pene omnes furerent contra monachos et dignos morte iudicaret eos, qui temerarie contra prelatos ecclesiae armari auderent, ceperunt nostri utpote agni inter lupos³ vexari et turbari nimis et clamare ad Dominum. Interea surrexit in concilio

quidam vir egregius et excellentissimus alter Gamaliel⁴, scilicet Ildebrandus monachus et archidiaconus ecclesiae Romanae, qui non pedetemptim ratiocinando, sed aperte atque fortissime defendit monachos contra omnium opinionem. Et quia placuit sibi, ut fieret defensor Christi, factus est postea vicarius Christi, hoc est papa urbis Romae. Nam quia 1073-1085.

Christus est veritas⁵, cum defendendo testatur veritatem, testis extitit Christi.

6. Hac tempestate apparuit quoddam portentum in alpe, ut reor, Muscitana, videlicet vitulus cum duobus capitibus et, sicut a domno Rodulfo abbate audivi, aliquandiu vixit et crevit. Cum vero quadam die staret in medio armenti, veniens lupo rapuit eum et asportavit. Hinc animadversum est a sapientibus divisum fore sacerdotium. Quod ita factum est. Nam exinde simul duos presules in Roma, duos vel tres per civitates episcopos vidimus. Quidam etiam senex de villa sancti Martini ad Palmas⁶ retulit me audiente clericis, qui propter persecutionem symoniacorum proiecti de sedibus suis permanebant in eadem ecclesia⁷, 1067/68.

se vidisse in visu, quod sol vehementissimo cursu persequabatur lunam. Illa vero fugiens iactabat se in profundissimam aquam et sol ibi etiam insecutus est eam. Quae visio videtur significasse persecutionis estum, quo rex cum reliquis infidelibus vehementer persequitur ecclesiam⁸. Ipsa vero confugiens ad auxilia populorum aliquo post Deum eorum defenditur adiutorio. Vel potius ad sanctarum fluentia scripturarum confugiens Spiritus sancti donis confirmatur et adiuvatur. Igitur quia longum est narrare, quam constantissime servi Dei contra symoniacorum vesaniam pugnaverint et quot depredationes et combustiones et sanguinis etiam effusionem equanimiter pertulerint, qualiter etiam per ignis examen hereticorum audacia confusa, catholicorum vero pars adepta fuerit palmam, haec obmittenda putavi. Nam haec omnia in alio sunt opere diligenter demonstrata et per diversas divulgata provincias⁹. De miraculis etiam sancti patris nostri Iohannis non hic referendum fore decrevi, quia de his in alio eleganti opere scriptum habetur, simul quia non est michi nunc intentio proprias eius narrare virtutes, sed locis communibus laudare defunctum.

7. Nunc vero de sanctis eius moribus imitanda dicamus. Erat igitur reverentissimus Iohannes vultu placido, veneranda canitie, corpore procerus, animo magnus, virtutibus dives, secularibus rebus pauper, mente humilis, affectione integer, gratia Dei plenus.

1) Cf. Exod. 10, 19: *qui flare fecit ventum ab occidente . . . et arreptam locustam proiecit in m. r.* — Cf. etiam, quae dicit Petrus Dam. in epistola tunc Florentinis directa (Opusc. XXX, Opera ed. Cajetani III, 270): *odiosi sanctitas, quae in haeresim illabitur . . . qui dum prohibent non licere quod licet ac per hoc iactant se defensores esse iustitiae, hostes adiudicantur ecclesiae . . . huiusmodi quippe genus hominum raris sive locustis merito comparatur; quia sicut Aegyptum illa tunc animalis percusserunt, ita per hos nunc vastatur ecclesia.* 2) C. a. 1061 — 27. Ian. 1084; de eo cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 231 n. 2. 3) Cf. Luc. 10, 3: *sicut agnos inter*

lupos. 4) Cf. Act. 5, 34: *surgens autem quidam in c. Pharisaeus, nomine G.* 5) Cf. 1. Ioann. 5, 6: *spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.* 6) San Martino alla Palma, haud longe distans a Septimi monasterio. 7) A. 1067. vel in principio a. 1068. Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 234 sq. 8) Notabilis haec narratio videtur, quia dignitates imperialis pontificalisque sub imagine solis et lunae proponuntur, tali autem modo, ut sol imperium, luna significet pontificatum. — Cf. Aug. En. in ps. 8, 9. 10, 8, Migne, P. L. XXXVI, 112. 131. 138. Zw. 9) Cf. Vitam auct. Andr. Strum. c. 70 (supra p. 1095: *iussit s. Salvi cœnobium igne comburi*), c. 71 (ib.: *depredati sunt*), c. 72—75.

Andr. Strom.
c. 17.

Fuit etiam mirae patientiae. Nam cum tanta continue affligeretur infirmitate, ut per crebra intervalla temporum funditus intercidi sibi vita videretur, nisi frequenter alimentis reficeretur¹, tanta inerat sibi letitia, ut nil mali pati videretur. Hinc factum est, ut sicut dicitur de beato Petro, quod ideo in terra et mare aliquantulum permissus est titubare, quatinus futurus pastor ecclesiae sciret melius utpote conscius propriae infirmitatis compatiendo misereri fragilioribus fratribus², ita venerabilis Iohannes propriae infirmitatis conscius circa infirmos fratres actum est, ut esset valde misericors. Nam cum quodam tempore maneret in Muscitano monasterio sancti Petri et vidisset ibi quosdam satis debiles fratres, precepit de quibusdam medicinalibus herbis cum melle fieri potionem et iussit dari ad bibendum, quibus opus esse videbat. Quod videns dominus Rodulfus ipsius monasterii abbas, graviter ferens cepit redarguere, dicens non debere fieri. Hoc audiens dominus Iohannes velud indignatus cepit conquerendo dicere: 'Sancte Petre, tua volo ire licentia. Nunquam me amplius in hac domo videbitis. Salvator noster Christus propter misericordiam descendit de celis ad terras, et dominus Rodingus — ita enim aliquando eum solebat ex amore benivolentiae quasi ludendo nominare — ipse me reprehendit, quod ausus fui miserendo fratribus imitari benignitatem Dei.' Et haec dicens statim discessit. Dominus autem Rodulfus penitentia ductus secutus est eum et secundum regulam sancti Benedicti³ tam diu se ante pedes eius prosternendo satisfacit, quousque placaret animum eius. Preterea dominus Ugo Cluniacensis abbas direxit venerabili Iohanni quandam sui iuris monachum, venerabiliter rogans eum commendaticii litteris, ut sub sua illum dignaretur suscipere cura. Siquidem monachus isdem audita fama eius desiderabat habitare cum eo. Sed cum lectis lictis temptans humilitatem cordis eius iussisset eum in cella manere hospitum, rennuit ille, honoratori potius volens loco manere. Qua protervia mentis eius perspecta remisit eum ad Cluniacensem abbatem, rescribens ei se defectum etate simul et infirmitate non posse vacare custodiae fratrum sic diligenter, ut expediret, simul in eisdem litteris insinuans. quomodo deprehendisset eum inobedientem et contumacem.

8. Cum autem sicut aureum vas diversis insignitum gemmis, ita vir Dei Iohannes omnibus esset ornatus virtutibus, tamen specialiter tribus adherens virtutibus, in omnibus eas exprimebat frequenti ammonitione discipulis, caritatem videlicet, humilitatem et obedientiam. Quibus rite mentis fundamento locatis reliqua virtutum ac honorum operum firmiter superedificari edifica posse dicebat. Quod hoc potest probari exemplo. Quidam namque vir timens Deum, relinquens mundi vanitates venit ad eum multis precibus rogans, ut sancti Benedicti habitum sibi tribueret, promittens in omnibus regulae se preceptis obtemperaturum. Sed homo Dei volens pro certo experiri, utrum vere humilis et obediens foret, diu hoc facere distulit. Cum vero, sicut supradictum est, nimia esset infirmitate defectus, quadam die hora comedendi apposita est ei avis ad refectionem. Vir autem ille, qui postulabat monachatum, stabat ante mensam serviens ei. Tunc abbas aliquam partem sumens avis porrexit ei, precipiens ut comederet. At ille accipiens statim sine ulla excusatione comedit. Quod dominus abbas aspiciens et videns illum pure obedientem dixit ei: 'Non opus est tibi, ut ulterius petas monachatum; modo es monachus, modo securus esto, quia sine dilatione dabitur tibi, quod postulas'. Ille vero vir gratulabundus cepit dicens: 'Si rursum dederis, idem faciam'. Et post paucos dies tradidit ei habitum sancti Benedicti.

9. Caritate vero tanta⁴ pollebat, ut plerumque nichil sibi relinqueret, quatinus indigentibus subveniret. Dicebat enim: 'Quousque tu retinueris ea, quae habes, Deus non dat tibi aliud. Sed expende pro amore Dei ea, quae habes, indigentibus, et Deus tibi dabit alia, quibus utaris et subvenias aliis.' Quod opere comprobabat. Nam quodam tempore cum allata sibi fuissent C solidi missi a quodam nobili viro, ut eos inter sua divideret monasteria, secundum quod sibi placeret, nichil inde separans omnes dedit Septimensi monasterio, quod aliqua videbatur indigentia coartari pro eo, quod plerique clerici fugientes persecutionem symoniacorum illic habebant confugium⁴.

a) tanta corr. ex ita c.

1) Cf. supra p. 1084; anonymum verba Gregorii ab Andrea citata denuo ipsum contulisse apparet, cum dicat *intercidi*, ut etiam legitur apud Gregorium.

22, 31 sqq. — Cf. Matth. 14, 31; Beda, Exp. in Marci ev. c. 16 (Op. ed. Giles X, 256). Zw. 3) Cf. Reg. s. Benedicti c. 44 (ed. Linderbauer p. 66). 4) V. p. 1107 n. 7.

10. Gloriam corporalis cultus totam converterat interius, videlicet in anima, sicut psal-
 mista de sancta ecclesia vel de unaquaque fideli anima loquitur, dicens: 'Omnis gloria eius
 filiae regis ab intus, in fimbriis aureis'. Exteriorius vero humilitatem interiorem etiam exteriori
 preferebat habitu. Quod hoc uno pateat exemplo. Quidam frater cum de ovina pelle capitis
 velamentum sibi composuisset, circumposuit ipsi extrinsecus causa ornatus circulum de alba
 pelle. Quod cum vidisset venerabilis Iohannes, cepit statim clamare dicens: 'Propter Deum,
 tolle, tolle inde paratam'. Et sic iubendo et quasi rogando non quievit, donec dissutus
 auferretur inde circulus albi. Qui ergo tantillum sic sprexit ornatum, quid de maiori
 faceret? Habebat etiam maximam curam subveniendi omnibus, quibus valebat, pauperi-
 bus, sed tamen unum sub sua precipue habebat cura nomine Vernalem, cui velut suo propter
 Deum obtemperabat domino. Ipse vero Vernalis, fere ubicumque audiebat eum esse, per-
 gebat ad eum et, quicquid ab eo postulabat, propter Deum et amorem sanctae Mariae
 rogabat sibi semper fieri. Quadam namque die rogavit eum, immo iussit, ut propter
 amorem Dei et sanctae Mariae manu sua prepararet sibi olera cum carnibus ad prandendum.
 Et statim venerabilis senex baculo inbecillia membra sustentans assumpto puero, ut potuit,
 cuncta, quae rogaverat, rite peregit. Erat ei minister in Septimensi monasterio quidam
 clericus nomine Teuzo, idoneus quidem quantum ad suum servitium, alias autem ali-
 quantulum vitiosus. Cuius, ut vitiorum detergeret rubiginem et assuesceret eum ad
 humilitatem et patientiam, quandoque impossibilia precipiebat ei. Denique iussit ei ali-
 quando, ut de castaneis, quae apud Pistorium^a veneunt, sibi daret. Qui respondit: 'Ego,
 domne, hinc eas habere non possum, sed, si placet vobis, vel ego ibo Pistorium^a vel mittam
 pro eis'. Et ille: 'Nec volo, ut vadas, nec volo, ut mittas, sed tantum da michi'. Cum-
 que in hac sententia diu perseveraret, suspicatus est clericus, quod pro aliqua re iratus
 esset contra se. Ideo cepit cum lacrimis prosterni ante pedes eius et diutissime veniam
 petere. Cum ergo aliquandiu hoc igne purgasset scoriam vitiorum eius, tandem pre-
 cepit ei, ut quiesceret. Postea eo mortuo his in eodem monasterio pro eius anima
 tricesimum iussit studioso fieri. Alio tempore invitavit quandam episcopum ad con-
 secrandam quandam ecclesiam, qui videbatur sapiens et religiosus. Sed quia homo
 videt in facie, Deus autem videt in corde¹, revelatum est sibi non debere communicare
 cum illo. Qua visione considerata revocatus est ab incepto. Cum autem hic vir Dei
 semper in omni virtutum honestate purus omnimodo esset, horrebat callidos et simulatores²
 et detegebat et abiciebat eos. Quadam namque die venit ad eum quidam presbyter nomine
 Sorus et cepit se commendando eius orationibus pretendere formam humilitatis et appel-
 lare se furem, periurum, sacrilegum. Venerabilis autem senex intelligens eum fecte loqui
 et volens detegendo coram eo ponere fallaciam eius respondit ei: 'Vere audiui ego habi-
 tasse te in quadam ecclesia et furatus es inde coopertorium'. Tunc ille pre nimia ira
 siluit et demum prorumpens in vocem dixit: 'Ergo furem me appellas? Nunquam te
 amplius credam servum Dei neque bonum hominem esse.' Et abbas inquit: 'Certe tu
 appellasti te modo furem. Ergo quare irasceris, cum alius testatur te veraciter loqui?
 Patet te fecte locutum et non humiliter.' Et sic iratus recessit. Item alio tempore con-
 gregati sunt in Septimensi monasterio abbates et plures de fratribus monasteriorum Vallis-
 ymbrose. Quibus in unum collectis dominus Rodulfus abbas ita omnes allocutus est:
 'Solebant antiqui patres quando conveniebant in unum tractare de divinis rebus, de
 celestibus gaudiis et, quod non poterant adhuc in re, nitebantur spe, desiderio et frequenti
 meditatione ac colloquutione tenere. Et nos ergo quamvis impares et multum illis inferiores,
 tamen pro modulo nostro idem facere conemur. Cuicumque nostrum Deus inspirando
 dederit, vel de patre nostro domno Iohanne vel de antiquis patribus et scripturis proferat
 verbum ad edificationem omnium.' Tunc aliis et aliis ad edificationem diversa promentibus,
 dominus Rodulfus hoc de domno Iohanne protulit verbum: 'Evenit aliquando, ut agentem
 oppiam operis in quoquina quidam frater de foris vocaret me. Cumque de intus ego

a) u rad. corr. ex a c.

1) Cf. 1. Reg. 16, 7: *ne respicias vultum eius . . . . inductur cor.* 2) Cf. Iob 36, 18: *simulatores et homo enim videt ea, quae parent, Dominus autem callidi.*

responderem, contigit inde habere transitum domnum Iohannem. Qui audiens me in coquina loquentem dixit ad me: "Certe frater neque in coquina dignus es, nedum digniori loco manere". Ego haec audiens cepi tristis cogitare, dicens: "Si coquina sum indignus, ubi manere sum dignus?" Haec dicente domno Rodulfo respondit venerabilis senex Teuzo Vallisymbrose monachus: 'Hoc verbum patris nostri Iohannis non cum tristitia, sed cum letitia et pro pretioso elactuário debuisti suscipere. Nam una sententia et inordinate loquentem redarguit et ad humilitatis et patientiae te munimenta vocavit.'

11. Haec pauca de reverentissimo domino et patre nostro domno Iohanne dixisse sufficiat. Quae placuit describere, non quia fretus ingenio, sed ne tibi, venerande pater, essem inobediens et ne omnino mutus apparerem a laudibus eius, qui me benignissimo affectu enutrivit et multum dilexit.

Post multos itaque in Dei servitio labores multaque pro sanctae ecclesiae libertate certamina beatissimus Iohannes requievit in pace, hominibus flentibus, angelis gaudentibus et sanctis omnibus de ipsius societate congratulantibus in Christo, qui vivit et regnat Deus per immortalia secula seculorum¹. Amen.

1) Cf. supra p. 1102 n. 16.

DIALOGI DE MIRACVLIS SANCTI BENEDICTI AVCTORE DESIDERIO ABBATE CASINENSI.

EDIDERVNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ADOLFVS HOFMEISTER.

Desiderius, seu potius Dauferius, quod prius eius erat nomen, circa annum 1027.¹ natus est, ex nobilissima Beneventanorum principum origine, ut Leonis Ostiensis verbis utar, sanguinis lineam ducens². Religiosae vitae studens parentes³, qui unicum filium matrimonio iam destinaverant, Iaquinto monacho adiuvante⁴ effugit, ut cum Santari quodam eremita solitarie Deo deserviret. A suis autem reductus et unum fere annum domi detentus iterum evasit; Siconolfus enim, S. Sophiae monasterio Beneventano praepositus, eum Salernum perduxit. Ubi Guaimarius IV. princeps (1027—1052) Dauferii cognati precibus annuens eum ad monasterium sanctae Trinitatis, cui ad Cavam nomen est, transmisit⁵. At cum propinqui eum repeterent, retineret Guaimarius, tandem intercedente Londulfo principe Beneventano⁶ placuit Dauferium in monasterium S. Sophiae Beneventanum recipi, cuius abbas Gregorius⁷ benigno animo eum suscepit altero nomine 'Desiderii' imposito⁸. Postquam ibi aliquot annos moratus est, ad Tremilense monasterium in insula maris Adriatici positum, cuius abbati familiaris erat, migravit, in patria se perfectum monachum esse non posse ratus, sed inde etiam secessit, cum abbas successorem sibi ipsum delegisset, et ad eremitas Maiellae in monte (dioec. Teatinæ, i. e. Chieti) vitam severissime coercitam degentes pervenit; at inde tribus mensibus peractis iussu ipsius papae Leonis IX. Beneventum est remissus⁹. Quibus temporibus (aestate a. 1053) ad Leonem papam Beneventi morantem ab Humberto, Silvæ Candidae episcopo, quo Desiderius familiariter utebatur¹⁰, et

1) Mortuus est die 16. m. Sept. a. 1087, bis sex lustra gerens, v. Titul. sepulchral. ap. Watterich, Pontificum Romanorum vitae I (Lipsiae 1862), 571. 2) Chron. mon. Casin. III, 1, SS. VII, 699; *fu son pere conte di Bonivent*, Amat. III, 52 (Aimé, 'L'ystoire de li Normant', ed. O. Delarc, Rouen 1892, p. 146). 3) Pater iam a Normannis peremptus erat, Leo Ost. III, 2. 4) Qui postea Leoni haec narravit, ib. 5) Leo Ost. III, 3—4. Cf. Ann. Cav. (SS. III, 189) ad a. 1053: *Desiderius, monachus domni Adelferii abbatis sanctae Trinitatis Cavensis, abbas eligitur*. Itaque ante a. 1050, quo Adelferius abbas mortuus est (ib.), intravit. Cf. infra Desiderii Dial. III, 6. 6) Qui cum patre regnans a. 1050. exeunte expulsus est. 7) Iam a. 1005. constitutus (Ann. Benevent. cod. 3, SS. III, 177) a Leone papa IX. depositus est, ut patet ex privilegio Sigenolfo successoris 21. die Mai a. 1052. dato (J.-L. 4276). Deiectum esse abbatem ea de causa non crediderim,

quod in adiuvando Desiderio vitam monasticam invitis propinquis capessente minorem fervorem adhibuerit, cum Sigenolfus praepositus adiutor ei fervidus exstiterit, ut putavit Steindorff, 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III.', II, 465; cum Beneventani a. 1051. principibus expulsis Leoni papae se subiecissent, potius existimandum est abbatem cum principibus coniunctum etque de causa depositum esse. 8) Leo Ost. III, 5. 9) Leo Ost. III, 6. 10) Humbertus, natione Burgundio, cum Leone in Italiam venerat, ubi Desiderium cognoverit, haud scio, nisi crederes a. 1051. ineunte, cum Humbertus Beneventi legatione fungens moraretur, id factum esse. Sed tum iam in Tremilensi coenobio videtur fuisse, in quo *non parvum tempus exegit* (Leo l. c.). In peregrinationibus in Italiam fortasse factis Humbertum cum cognovisse putat F. Hirsch, 'Forschungen zur deutschen Geschichte' VII, 12 n. 2.

a Friderico cancellario deductus est; cui cum missas celebraret, saepe se adstiterisse ipse est professus¹. Non multo post Salernum profectus Alfani nobilis iuuenis, qui postea archiepiscopatum Salernitanum obtinuit, familiaritatem nactus est. Quem secum Beneventum in monasterium S. Sophiae perduxit posteaque ad curiam Victoris papae Florentiam a. 1055. comitatus est. Quamquam honorifice suscepti erant, tamen Desiderius, monasterii tranquillitatis studiosus, brevi ab Alfano impetravit, ut ille a papa revertendi licentiam peteret; sic cum monachis quibusdam Casinensibus, qui forte in curiam aduenerant, regressi in monasterium Casinense recepti sunt.

Non multo post Desiderius cellae Casinensis monasterii in Capuana ciuitate sitae praepositus est. A. 1057. fratres Casinenses eum abbatem elegerunt, Stephano papa eodemque abbate, qui tunc ibidem gravi aegritudine affligitur delinabatur, approbante; sed priusquam Desiderio abbatiam tradidit, eum Constantinopolim apocrisarium cum duobus sociis misit, ut imperatori epistulas quasdam deferrent. Tamen Bario nondum profectus papam 29. die Mart. a. 1058. de vita decessisse certior factus statimque reuersus dominica paschali, 19. die Aprilis, inthronizatus, non multo post, 6. die Mart. a. 1059, a Nicolao II. papa cardinalis presbyter, postridie abbas consecratus et vicarius apostolicus per meridionales Italiae partes ad monasteria reformanda constitutus est².

Quae abbas fecerit, longum est enarrare; tanta solertia officio functus est, ut restaurasse coenobium iure diceretur eiusque aetas prae ceteris Casini fulgeret³. Nam inter plurimas acerrimasque lites, quas tunc temporis principes illius regionis cum Normannis vel Normannorum duces inter se vel Normanni cum pontifice Romano vel ipse Gregorius VII. papa et Heinricus IV. rex agebant, semper utilitati et saluti monasterii seruebat, ita ut in amicitia, quam cum Richardo Robertoque Normannorum ducibus inierat, etiam tunc permaneret, cum a Gregorio VII. excommunicarentur, et ad Heinricum regem Romam obsidentem minis territus veniret et cum eo de pace facienda tractaret⁴; quae de causa excommunicationis vinculo quidem ligatus, sed postea absolutus esse videtur⁵. Ceterum semper insignis inter viros exstitit, qui tunc ecclesiae reformandae studebant: Hugo abbas Cluniacensis apud eum moratus est⁶; valde diligebatur a Petro Damiani, qui ei plures epistulas dedicauit (lib. II, 11—13; opuscul. 33—36, Opp. ed. Caietani III, Parisiis 1642, 250—280; Migne, Patr. Lat. 144, p. 275—287 et 145, p. 559—622); cum ipso Gregorio papa familiaritate coniungebatur eiusque partibus favebat. Quae de causa post mortem Gregorii toto iam anno, evoluta 24. die Mai a. 1086, papa electus est. Quae in papatu gesserit, referre nostrum non est; feruidissimis illis Gregorianis satis exosus, tamen etiam imperatori eiusque partibus obstitit. Iam 16. die Sept. a. 1087. Casini obiit⁷.

De monasterio, ut supra dixi, optime meritus est. Plurima enim bona possessionesque vindicauit; monasteria, praedia, castella Casinensibus donata sunt; multitudo monachorum ad coenobium confluit; multa in monasterio aedificia renovauit aut de integro construxit, inprimis magnam basilicam, quae magno splendore exornauit. Atque maxime litterarum studii reformandis operam navavit; codices plurimos exarari iussit⁸, pueros monasterio oblato liberalibus studiis erudiendos curauit⁹. Florebant igitur tum studia in monasterio; magna fruebantur inter alios celebritate Constantinus Africanus medicus, Amatus rerum Normannicarum scriptor, Leo monasterii bibliothecarius, Albericus diaconus, de quo infra agetur¹⁰. Denique ipse non designatus est prorectore iam aetate in grammaticam et rhetoricam artes incumbere¹¹. Unde duo emanauerunt opera:

1) Dial. III, prol. 2) Leo Ost. III, 8—12. 3) Cf. 'Hirsch, Forschungen zur deutschen Geschichte' VII, 19 sqq. 4) Petr. diac. Chron. Cas. III, 50; cf. Hirsch l. c. 79 sqq. 5) Hugonis archiep. Lugdunensis epist. ap. Hug. Flav. (SS. VIII, 466); cf. Hirsch l. c. 88 n. 3. 6) Petr. diac. Chron. Cas. III, 51. 7) Cf. de vita Desiderii Leonis Ostiensis Chronicae Casinensis librum III; Amat. III, 52; Petr. diac., De viris illustr. 18 (Muratori, Rer. It. SS. VI, 32); F. Hirsch, 'Desiderius von Monte Cassino als Papst Victor III.', 'Forschungen z. deutsch. Gesch.' VII, 1. [Ad dissertationem Augustini Fliche, 'Le pontificat de Victor III (1086—1087)', 'Revue d'histoire ecclésiastique' XX (1924), 387—412, cf. A. Hofmeister in 'Hist. Zeitschrift' 133 (1926), 145. De libro Roberti

Palmarocchi, 'L'abbazia di Montecassino e la conquista normanna' (Romae 1913) v. W. Smidt, 'Hist. Zeitschr.' 115 (1916), 649 sqq.; F. Schneider, 'Mitt. des Inst. für Österr. Geschichtsforsch.' XXXVIII (1920), 648 sqq.] 8) Quos Petrus diaconus in Chron. Casin. III, 63 enumerat; cf. quae infra dicuntur. 9) Leo Ost. Chron. III praef.; Petrus diac., De illustr. viris 45 (Muratori, Rer. It. SS. VI, 55); Borgia, 'Mem. istor. di Benevento' 50 I, 287. Cf. Hirsch l. c. 46 sq. 10) Fusiis de illis egerunt: Hirsch l. c. 47 sqq., Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II⁴, 234; Caspar, 'Petrus diaconus und die Monte Cassinese Fälschungen' (Berolini 1909) p. 6 sqq. 11) Amatus III, 52.

1) *Cantus de beato Mauro*¹, qui, nisi deperditus est, adhuc ineditus mansit;

2) *Dialogi de miraculis sancti Benedicti qui dicuntur*², quos composuit Gregorio VII. papa regnante (1073—1085)³ intra annos, ut puto, 1076. et 1079 (fortasse 1078). Nam in c. 13 libri primi narrat de Sergio magistro militum, qui Neapolitanae praerat urbi; tempore, quo Desiderius scripsit, iam regimine cum abisse consentaneum est. Cum Sergium illum diutius quam Pandulfum principem Capuanum, qui 19. die Febr. 1049 mortuus est, vixisse ex verbis Desiderii ipsius apparet, de Sergio V. agitur, qui primum a. 1050⁴, postremum 20. die Nov. 1075 in chartis occurrit⁵. Desiderius ita de illo verba facit, ut cum aliquantulum iam mortuum fuisse crederes; ergo non ante a. 1076. scripsit. Sed c. 8 libri tertii iam ante 12. diem Iulii a. 1079. scriptum est, quo die Leo abbas Cavensis diem supremum obiit⁶; nam de illo dicit: Leo abbas . . . nuper michi rettulit⁷.

In exarando opere studiose Desiderius Dialogos illos celeberrimos Gregorii Magni papae imitatus est, plurimos ex iis topis vel phrases deprompsit; nonnullis vicibus etiam in concinnanda tota miraculorum narratione Gregorium secutus est⁸; quae in prologo continentur, Gregorii prologo consimilia sunt. Ad exemplar Dialogorum Gregorii etiam totam operis sui rationem ordinavit; nam sicut apud Gregorium, ita etiam apud Desiderium unus dialogi interlocutor, auctor ipse, miracula singula enarrat, semper fere eo, qui rettulit, nominato; alter vel admirando⁹ et plaudendo¹⁰ vel rogando¹¹ vel cum aliis miraculis comparando¹² ad alia narranda incitat vel etiam disquirendo ad scrupulorum solutionem inducit¹³ vel ad aedificationem digreditur¹⁴. Quem alterum collocutorem Desiderius Theophilum levitam appellat, quod fortasse nomen fictum pro Desiderii cooperatore Alberico diacono est. Nam Petrus diaconus in *Chronica Casinensi* (III, 63, SS. VII, 747) inter codices iussu Desiderii in coenobio scriptos enumerat: Dialogum, quem ipse cum Alberico diacono edidit de miraculis monachorum loci istius. Non dubito, quin Petrus ad contexendam hanc longissimam codicum seriem quodam elencho tempore vel etiam iussu Desiderii confecto usus sit; aliter haec scire non potuit, neque enim codices, quorum pars adhuc in monasterio asservatur¹⁵, nomine Desiderii erant signati¹⁶. Qua

1) Amatus III, 52; Petrus diac., De viris illustr. 18, qui verbis Amati usus est. 2) Inscriptio in codice deest. 3) III, 1. 4) Caspaso, Monumenta Neapol. III, 1, 2 ('Società Napolitana di storia patria, Monumenti storici serie II', Neapoli 1892), 85 app. nr. 2. 5) Ib. 53 nr. 19, quam chartam una cum nepote Sergio VI. dedit; Sergius consul et dux, qui 20. die Octobris a. 1077. commemoratur (ib. II, 1, 320 nr. 526), utrum Sergius V. an VI. sit, incertus haereo. 6) Ann. Cav. (SS. III, 190); Vitae ss. patrum Cavensium ap. Muratori, Rer. It. SS. VI, 205. 7) Fortasse opus iam ante synodum m. Novembr. 1078. Romae habitam compositum est. Nam tertii libri cap. novissimum his verbis incipit: *In eadem Beneventana urbe monasterium est, quod S. Sophiae dicitur, huius Casinensi coenobio subditum*; verba: *monasterium — subditum* in loco raso scripta sunt. Antea in illo loco monasterium esse subditum dictum non esse ex totius operis ratione constat; nam, ut ipse ait Desiderius (I prol., II prol., III prol.), ea, quae in Casinensi coenobio vel in subditis ei cellis miracula patrataerant, in duobus prioribus libellis, alia, quae extra illius monasterii claustra facta sunt, in aliis duobus exarare sibi proposuit. Qua de causa apparet Desiderium ipsum, cum Dialogos contexuit, S. Sophiae monasterium non inter subditas Casinensi coenobio cellas locasse. Ex brevi vero quadam relatione a Leone Ostiensi confecta (ed. Gattula, Hist. abb. Casin. I, 1733, 54) scimus monachos Casinenses eo ipso tempore a Gregorio VII. eiusque successoribus in cassum petisse, ut monasterium ab origine sibi subditum, sed postea liberatum, pristinae ditioni restitueretur. Petitiones istae non dum agebantur, cum Desiderius opus suum exararet;

tamen locus ille in codice nostro mutatus est, postquam supplicationes istas fieri placuit. Sed quo tempore haec actio a Casinensibus primum Romae prolata sit, parum constat; Petrus diaconus, qui in 42. capite libri III. *Chronicae Casinensis* de prima in synodo Romana prolata petitione agit, dicit: *in eadem synodo constituit* (scil. Gregorius VII. papa), *ut, si quis a laico ecclesiae investituram acciperet, dans et accipiens anathemate plecterentur*; talia constituta sunt in synodo 7. die Mart. 1080. Romae habita, ut ex Gregorii VII. registro (VII, 14 a, ed. Caspar, MG. Ep. sel. II, 2, 479) etiam a Petro diacono allato (cf. libr. IV prol.) concludi potest. Sed cum Petrus statim post ea, quae supra laudavi, de actione quadam cleri Capuani, quae a Gregorio iam 7. die Dec. 1078 (J.-L. 5095) definita est, ageret, putaverunt docti viri synodum eandem atque illam mense Novembri 1078. habitam esse (Wattenbach in notis editioni Chron. Casin. adiunctis; E. Caspar, 'Petrus diaconus' p. 15), in qua tamen nonnisi accipientes laicam investituram excommunicati sunt. 8) Ex. gr. I, 6, 8, II, [7.] 11. [13.] 9) I, 1. II, 18; cf. Gregor. Dial. I, 4. 5. 6. 9 etc. 10) I, 1. 12. III, 3; cf. Gregor. Dial. I, 9. 12 etc. 11) I prol. 1. II, 3. 13. III, 2; cf. Gregor. Dial. I prol. 1. 2. 4. 5. II, 2 etc. 12) III, 1. 4. 8; cf. Gregor. Dial. II, 8. 13) I prol.; cf. Gregor. Dial. I, 8. 9. II, 3 etc. 14) I, 6. 8. II, 5. 13. III, 5; cf. Gregor. Dial. I, 2. 10. 12 etc. 15) Cf. Bibliotheca Casinensis I (Monte Cassino 1874), p. LXIII. 16) Elenchus iste fortasse illi similis erat, quem Theobaldus abbas (a. 1022—1035) de paramentis codicibusque suo tempore confectis componi iussit (Bibliotheca Casinensis I, p. LXI).

de causa eis, quae laudata sunt, eadem fides exhibenda est, quae alteri Petri loco, ubi opera a Desiderio composita enumerat (*Lib. de ill. viris Casinensis archisterii* 18, ap. Muratori, *Rer. It. SS.* VI, 32): De miraculis praeterea, quae a beato Benedicto et a monachis Casinensibus gesta sunt, una cum Theophilo diacono libros edidit quatuor; quae libro ipso inspecto eum dixisse puto. Verba superius e *Chronica* laudata fortasse nihil aliud sonant, nisi quod Albericus diaconus Desiderii cooperatore exstitit; sed potius ei Desiderium opus suum, ut ita dicam, dedicasse crediderim. Illum Desiderius alloqui mihi videtur, cum dicit: frater Theophile levita karissime¹. Albericus iste² varia opera composuit, inter alia librum dictaminum et salutationum³, vitas s. Dominici (abbatis Sorani)⁴ et s. Scholasticae⁵, libellum contra Heinrichum imperatorem de electione Romani pontificis⁶, opusculum ad Berengarii Turonensis haeresim refellendam in 10 synodo a. 1079. Romae habita una, ut refert Petrus, septimana compositum⁷. Denique ad illum Petrus Damiani opusculum quoddam (37, Opera ed. Caletanus, 1642, III, 280 sq.; Migne, *Patr. Lat.* 145, 621 sqq.) cum dissertatione amplexa direxit, in quibus dubitationes aliquas de nonnullis obscuris aut cum aliis discrepantibus sanctae scripturae locis aliasque quaestiones praecipue Alberici commotus dissolvere conatus est⁸. Quibus rebus optime concordat, quod etiam in Desiderii opere 15 similis explicatio cuiusdam scrupuli exstat: in prologo libri I. exquiritur, qua de causa Paulus se Romanum dixerit, cum Iudaeus fuisset; facile concedas haec a Desiderio Alberici gratia inserta esse.

Ratio operis, ut iam diximus, talis est: In duobus prioribus libris miracula in Casinensi monasterio eique subditis in cellis acta, in aliis duobus ea, quae extra monasterium facta sunt, 20 referuntur. Tertio libro praefixit brevem de gestis Romanorum pontificum inde a Benedicto IX. usque ad Leonem IX. narrationem. Quartus liber et finis tertii hodie desiderantur; auctorem enim opus suum perfecisse mihi persuasum est, nam vixit octo vel novem annos, postquam capitulum, quod nunc ultimum est, finivit, et in chronica Petri diaconi quaedam continentur, quae ex Dialogorum perditia parte deprompta esse videntur⁹. Maiorem miraculorum partem Desiderius ex relatione eorum tradit, qui illa vidisse se vel audisse putaverunt, quorum nomina saepe affert; inter quos cum alii tum Alexander II.¹⁰ et Gregorius VII.¹¹ pontifices eminent. Alia, quae sine testium nominatione narrat, vel in coenobio plurimis innotuisse videntur¹² vel ex scriptis deprompta sunt¹³.

Nam praeter Gregorii Magni Dialogos haec ei praesto erant opera: eiusdem homiliae 40 30 super evangelia¹⁴, sacra scriptura, Pseudo-Fausti Vita s. Mauri¹⁵, Chronica S. Benedicti Casinensis¹⁶, Petri Damiani sermo in vigilia s. Benedicti¹⁷, Catalogus quidam pontificum¹⁸, sermo de Leone papa¹⁹, quaedam 'vetus paginula imperito satis stilo exarata', ex qua duo miracula

1) I prol.; notandum est haec verba in loco raso exstare.

2) De quo Petrus diac. (*Chron.* III, 35, eadem fere in libro de illustr. viris c. 21 ap. Muratori *Rer. It. SS.* VI, 37) egit; cf. Hirsch l. c. p. 49, Caspar l. c. p. 8.

3) Partim ed. Rockinger, 'Quellen u. Erörterungen zur deutschen und bayrischen Geschichte' IX (1863), 29 sqq.; cf. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' I¹, 625 [2 II, 1, 248 sq.]; 'Neues Archiv' XVIII, 357; XXXII, 701.

4) Acta SS. Ian. II, 442 (2 III, 56). 5) Ed. Iustinianus ap. Mabillon, *Annales ord. s. Benedicti* 2 VI (Lucae 1745): 737—40; cf. carmina Alberici de eadem ap. Mabillon, *Acta sanctorum ord. s. Benedicti* I, 42.

6) Deperditum. 7) *Cassinus non monachus, sed daemontiacus Albericus* appellatur a Berengario (Mabillon, *Acta sanct. ord. s. Benedicti* saec. VI, 2 praef. § IV, 62 p. XXVI, Venetiis 1740; cf. I. Schnitzer, 'Berengar v. Tours', Monaci 1890, p. 105).

8) Petrus diaconus inter Alberici opera epistolas ad Petrum Osiensem episcopum commemorat; Albericus in libro dictaminum ad exemplum vituperationis Petri Damiani in meretricis sermonem allegavit (ed. Rockinger p. 83, cap. 5). 9) *Chron. Cas.* III, 40 (duo priora miracula, quae ibi relata sunt) et 64. 10) I, 5.

11) III, 1. 2. 5. 12) I, 9—12. II, 22. Etiam in capitulis 7. 8. 11. 14. 15. libri II testes non affert.

13) Unum sibi ipsi contigisse narrat: II, 24. 14) I, 6.

15) I prol., 2. Illius operis tempore Desiderii magnificus codex Casini scriptus est, Cod. Vat. Lat. 1202 s. XI, cf. Caspar l. c. p. 51 n. 3. 16) I, 2. Codex

adhuc Casini asservatur (nr. 353, s. X inc.; cf. Waitz in praefatione editionis suae, SS. rer. Langobard. p. 467). 17) II, 12. 18) III prol. Exemplar, quo 40

usus est, non erat ille catalogus Casinensis tempore Gregorii VII. confectus, quem Holder-Egger ('Neues Archiv' XXVI, 548 sqq.) edidit; nam Desiderius et Gregorio VI.

non, ut ille, annos duos, dies sex, sed annos duos, menses octo tribuit (alii catalogi praebent annos duos, 45

menses sex; re vera sedit annum unum, menses septem, dies viginti; cf. quae infra ad III prol. adnotata sunt) et plura cum aliis catalogis tradit, quae in illo non

inveniuntur: Benedictum Alberici consulis filium fuisse, Silvestrum III. tribus non amplius mensibus (catalogi: 50

56 dies) sedisse. Exemplar Desiderii catalogo Cavensi (Duchesne, *Liber pontificalis* II, p. XVII) consimile, fortasse

idem erat, ex quo catalogus supraddictus excerptus est. 19) III prol. Quis sit iste libellus, nescio; fortasse Vita

brevis, quam v. v. Poncelet S. I. ex codice Vallicell. 36 s. XI. ex. edidit (*Anal. Bollandiana* XXV, 275 sqq.), vel

ea, quae exscripta est in priore parte cuiusdam opusculi

in monasterio S. Liberatoris facta exscripsit¹, fortasse epistula illa, quae a clero populoque Florentino de famosa episcopi sui simoniae comprobatione ad Alexandrum papam missa longe lateque divulgata est².

Stilus operis satis planus est ornatuque rhetorico caret. Cursum Leoninum, quem Alberici diaconi discipulus Iohannes Gaetanus primus in curiam Romanam introduxit, adhibuisse non videtur. Auctorem talis operis plus aedificationem quam rerum veritatem assectari non est, quod miremur; tamen, quae tradit, neque ab ipso conficta neque etiam valde commutata, sed, qualiter ipse ea facta esse credidit, narrata esse existimo. Praecipue in prologo libri tertii, ubi, quae tradit, cum aliis comparari possunt, omnia fere recta videntur, excepto quod Gregorium VI., qui a rege synodoque deiectus est, se ipsum deposuisse dicit. Quam rem ei impulandam esse credo, qui Desiderio de illis rebus rettulerat; non inepte Steindorff ('Jahrbücher Heinrichs III.' I, 464) illum fuisse Gregorium VII. coniecit³.

Liber Desiderii extra monasterium Casinense ignotus fere mansit. Mentionem eius primus Amatus (III, 52, ed. Delarc p. 150) fecit; multa ex eo Leo Ostiensis⁴ et Petrus diaconus⁵ deprempserunt; etiam auctor vitarum patrum Cavensium, qui sub Simeone abbate Cavensi (a. 1124—1141) scripsit, Desiderii Dialogis, ut ipse ait, usus est⁶. Eodem medio aeo Ambrosius Traversari, Camaldulensis congregationis generalis († a. 1439. Florentiae), Cosmo de Medicis atisque intermediantibus, Desiderii opus cum Leonis chronica sibi transmitti et describi fecit⁷, 'in elegantissimum stilum vertens'.

Ad editionem nostram adhibuimus solum codicem Romanum Vaticanum Lat. 1203 (olim 187)⁸, membr. fol. min., optime Beneventana scriptura ab uno scriptore saec. XI. in Casinensi coenobio exaratum, nihil nisi Desiderii Dialogos continentem (= c.). Cum speciosis litteris initialibus ornatus sit primaque prologi verba etiam auro in purpure scripta, nomina personarum (Theophilus et Desiderius) rubricata sint, non autographum est; fortasse illud exemplar est, quod iussu Desiderii ipsius cum tot aliis codicibus exaratum est⁹. Alterius, sed aequalis scribae manu pauca correctae sunt (man. 2)¹⁰. Hamuli litterarum e caudatarum saepissime postea erasi sunt. Scriba opus non finivit, sed in libro tertio desiit; litterae initiales libri secundi nonnullae, libri tertii omnes desunt, sed partim a manu saeculi XV. suppletae sunt. Codex etiam sub Paulo II. papa (abbate Casinensi a. 1465—1471) in monasterio fuisse videtur, nam in catalogo eo tempore¹¹ exarato inter libros de vita et miraculis sanctorum enumeratur: Dialogus Desiderii de miraculis s. Benedicti¹²; illud manuscriptum autographum fuisse non putaverim. Nobis apographum a b. m. O. Holder-Egger et iterum a v. d. Koch cum codice collatum praesto est.

Apographa huius codicis sunt:

1) Codex Romanus San Gregorio C 4 membr., fol. min., s. XV, quem Ambrosius Traversari pro Paulo Venerio abbate S. Michaelis de Muriano a. 1434. fieri fecit¹³; notatum est in calce: '727. Iste liber est S. Michaelis de Muriano. Quem Ambrosius generalis noster de rudi

(ed. Stef. Borgia, 'Memorie storiche di Benevento' II, 299 sqq. ex cod. capit. Benevent.), cuius auctor, ut ipse ait, venerabilium virorum scriptis seu relatione usus altera in parte ex aliis, quae cognovimus, scriptis (cf. Poncelet l. c. p. 267 sqq.) hausit. Ambo haec opuscula, quae inter se diversa esse facile cognoscere, in Beneventanis partibus composita esse videntur.

2) III, 4. Hoc coniecit R. Davidsohn, 'Forschungen zur Gesch. von Florenz' I (Berlin 1896), 49. 3) [Ita etiam R. L. Poole, 'Benedict IX and Gregory VI', in 'Proceedings of the British Academy' 1917—1918 p. 199 sqq., imprimis p. 209 sqq., qui de bona fide Desiderii non dubitat; cf. etiam G. B. Borino, 'Arch. d. soc. romana di storia patria' XXXIX (1916), 204 sqq. 321 sqq. 349 sqq.] 4) Chron. Cas. I, 19. 27. II, 21. 22. 34. 38. 49. 56 (in cod. I. 2), 59. 60. 63. 71. 72. 77. 79. 80. 84. 90. III, 7. 5) Chron. Cas. II, 59. 64 (Leonis textum augens, cod. 2). III, 38. 43. 51. 64. 6) Muratori, Rer. It. SS. VI, 211. 7) Vide infra I. 34 sqq.

Ambrosii Traversarii Camaldulensium generalis epistol. et orationes ed. P. Canneto (Florentiae 1759) p. 367. 371. 373. 375, ep. libr. VIII, 8. 9. 10. 8) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 224; Poncelet, Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum bibl. Vaticanae (Bruxellis 1910) p. 73 [; E. A. Loew, 'The Beneventan Script' (Oxford 1914) p. 72. 362]. 9) Petr. diac. Chron. II, 63 sit: Dialogum, quem ipse cum Alberico diacono edidit de miraculis monachorum loci istius. Dialogum aliud. Fortasse unum autographum, alterum hoc exemplar erat. 10) Ab eadem manu 2. in margine quaedam nullius momenti adnotata sunt, ut ad I, 2: Agareni italiam vastarunt etc. 11) Nam armis Pauli ornatus est; numerus 1532, qui in calce notatus est, non ad tempus confectionis spectat (Gottlieb, 'Über mittelalterliche Bibliotheken', Leipzig 1890, p. 210, n. 1). 12) Bibliotheca Casinensis (Monte Cassino 1878) I p. LXXXVII. 13) Quod patet ex Ambrosii epistolis l. c. XI, 75. XIX, 19. 21. 22, p. 566. 875. 876.

et ferme vernaculo quo fuerat scriptus stilo in hunc elegantissimum dil. vertit¹⁾. Postea in monasterium S. Gregorii Romanum transiit; hodie ubi sit, incompertum nobis est. De hoc codice, qui et Leonis chronicam, Catalogum abbatum et notas breves Casinenses continet, Franciscus, praefector in coenobio S. Michaelis Murian²⁾, fusi³⁾ egit in epistola ad Gattolam missa et a Gattola²⁾ publici iuris facta; in qua exordia et fines trium librorum laudantur.

2) Codex Mediolanensis Ambros. D 110 inf., chart., s. XVII, solum Desiderium continens; in calce tegumenti anterioris Antonius Olgiatus, primus Ambrosianae bibliothecae praefectus, notavit: Anno 1606. Hic Codex fuit Roma transmissus ad III^m D. Card. Federicum Borrh. Bibliothecae fundatore[m] a D.] Marino bibliothecae Vaticanae praefecto. Olgiatus²⁾. Ex imaginibus primae et ultimae paginarum lucis ope factis eum non plus Vaticano continere vidimus. 10

3) Codex Romanus Minerva XX, 1, 28 s. XVII, qui inter alia librum Desiderii primum totum et librum secundum omissis magnis partibus continet; tertius liber deest⁴⁾.

Primus Caesar Baronius partes quasdam⁵⁾ libri Desiderii publici iuris fecit in undecimo Annalium ecclesiasticorum tomo, cuius praefatio a. 1604. data est, ex codice Vaticano⁶⁾. Ex eodem edidit totum opus notisque illustravit Iohannes Baptista Marus Romae a. 1651 15 (p. 1—165) et Parisiis a. 1666 (p. 1—111)⁷⁾; quam editionem cum annotationibus etiam in Maxima bibliotheca veterum patrum (Lugduni 1677) XVIII, 836—857 invenies. Textum Mari cum parte annotationum repetiverunt d'Achéry et Mabillon, Acta sanctorum ordinis s. Benedicti saec. IV, 2 (Lutetiae Paris.) 425—461, ed. sec. (Venetiis 1738) 434—469; quae illi praebent, exstant etiam in Mignii Patrologia Latina 149 (1853), 965—1018. 20

Gerhardus Schwartz (†).

Editionem a Gerardo Schwartz optime de his studiis merito diligentissime praeparatam doctissimaque praefatione ornatam, cum extremum perpoliendi operis laborem gloriosa morte nobis et litteris praereptus adhibere ipse non potuisset, totam recognovi, ita ut, quae bene in ea posita sunt, illi, quae autem minus placeant, mihi tribuantur; textum et apparatus criticum codice 28 Vaticano Romae nonnullis locis denuo evoluto retractavi, annotationibus ad res pertinentibus et praefationi, quae ad rem facere videbantur, uncis quadratis [ ] inclusis addidi, numeris etiam annorum secundum usum nostrum in margine adscriptis. Rem orthographicam secundum Vaticanum moderatus, sed nimiam scribendi inconstantiam quodammodo expolire conatus sum. Itaque in clausulis primae declinationis semper ae scripsi itemque etiam alias passim ae aut oe 30 posui, ubi codex e et e litteris promiscue utitur, saepissime etiam litteram e initio scriptam radendo in e mutatam exhibet; raro etiam codex ipse ae et oe habet. Capitula in codice non numerantur; quae iam O. Holder-Egger, qui olim Dialogis Desiderii in collectione nostra edendis curam adhibuit, codicis distinctiones secutus numeris signare coepit. Gerardo Laehr v. d. in libris evolendis fideliter me adiuvanti et Theodoro Zwölfer v. d. plagulis mecum corrigenti lectores 35 etiam ut gratiam habeant, rogo.

A. Hofmeister.

[PROLOGVS²⁾.]

Quia donante Deo miracula, quae ipse ad laudem sui nominis in hoc Casinensi coenobio fieri voluit³⁾, quaeve nostra memoria facta sunt vel a senioribus nostris relata 40 cognovi, scribere disposui, licet omnia nequeam stilo comprehendere, cum⁴⁾ quia plura

a) PROLOGVS om. c. b) cum postea manu secunda corr. tam c.

1) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 400 sq. 2) Hist. abbatiae Casinensis (Venetiis 1738), P. II, 879 sqq. 3) Haec nobis Sua Sanctitas Pius papa XI, tunc temporis Ambrosianae bibliothecae praefectus, scribere benigne voluit. 4) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 407; Holder-Egger, 'Neues Archiv' X, 226, cuius notas adhibuimus. 5) Ed. Coloniae a. 1609. fastae p. 186 sq. (a. 1049 nr. 25—27); p. 230 sq. (a. 1054 nr. 48—51); p. 238 sq. (a. 1055 nr. 18); p. 361 (a. 1063 nr. 60); omnia ex libro tertio desumpta sunt. 6) Plut. 3 nu. 187 sub nom. Dial. Greg. Pap. p. 186. 7) Sub titulo 'Victoris tertii R. P. . . dialogi'. Stili emendandi causa verba hic illic mutavi, nonnulla prave legit; quaedam etiam non invitum omisit (e. g. in prologo libri III. desunt verba: maximeque Romanorum pontificum). 8) Vita s. Mauri prol. 5 (Acta SS. 15. Ian. I, 1040; II, 322): . . de miraculis, quae per illum Dominus ad laudem et gloriam nominis sui operari dignatus est, . . scribere sum aggressus. 45 50

exciderunt memoria, tum quia occupatus regimine vel ea, quae scribo, discutere ipse non possum, pauca tamen de pluribus¹ ad aedificationem² audientium mandare curabo memoriae. Nam si omnia, quae vel ipse vidi vel quae michi relata fuere, per ordinem referre velim, dies me, ut aestimo, antequam sermo, deficiet³. Et haec non tam fretus ingenio quam, quia res omnia videbatur, scribere sum aggressus, metuens, ne, sicut hactenus, ita etiam amodo scriptorum negligentia derelicta, a memoria elapsa oblivioni traderentur. Insuper etiam rogatus a fratribus et praecipue a⁴ te, frater Theophile levita⁴ karissime⁵, ut cuncta vel audita vel visa memoratu digna tuis eorumque auribus studiose fideliterque referre deberem, rusticano licet stilo, tam devotae atque sedulae studii parere petitioni, omnipotentem Dominum deprecans, ut, qui servis suis gratiam tribuit ad virtutes et mirabilia facienda, michi quoque sermonem non deneget, quatinus ea digne ac fideliter ad multorum profectum valeam enarrare.

Theophilus⁶: Ego quidem non solum ea, quae in hoc Casinensi coenobio miracula Domino largiente patrat sunt, nosse desidero, verum etiam ea, quae in aliis partibus his vicinis temporibus Christus dominus per servos suos dignatus est operari, si qua nosti, michi haec audire sitienti te, quaeso, narrare ne pigeat. Et haec iccirco te maxime scribere rogo, quia plerosque magis virtutum exemplis quam exhortationum verbis ad exercitium boni operis ac ad amorem patriae caelestis accendendos⁷ esse non dubito.

Desiderius: Primum equidem voluntati tuae favens ea, quae in hoc nostro coenobio facta sunt, duobus comprehendam libellis, dein cetera, quae ex aliis partibus vel audisse vel vidisse me contigit, aliis duobus libellis concludere comite vita⁸ studebo. Et ut omnem dubitationis scrupulum legentibus auferam, per singula quaeque personas, a quibus haec michi sunt relata, subnectam⁹, melius esse deputans ex toto silere quam aliquid falsum mendosumve narrare¹⁰.

Theophilus: Cum scriptura dicat: 'Os, quod mentitur, occidit animam', quare beatus Paulus una cum Sila carceris custodiae mancipatus Romanum se esse asseruit¹¹, cum non Romanum eum, sed Iudeum fuisse luce clarius constet?

Desiderius: Absit hoc a fidelium cordibus, ut veritatis praedicator doctorque gentium mendacium in aliquo incurrisse credatur. Beatus enim Paulus et Romanus erat et Romanus non erat. Romanus non erat, quia ex Romana urbe oriundus non fuerat. Romanus vero erat, quia omnis Iudaica plebs ut universus pene orbis sub Romani tunc temporis imperii ditione degebat; vel etiam propterea, quia Romanus interpretatur excelsus, congruentissime iustissimeque se Romanum potuit appellare, quia se excelsum esse nullatenus hesitabat, sicut ipse dicit: 'Nostra autem conversatio in caelis est'.

Theophilus: Fateor¹², valde michi sunt grata, quae dicis; sed ea, quaeso, quae promiseras, narrare iam incipe.

a) a — karissime manu prima in loco raso c.

b) haec nomina personarum colloquentium semper initio in linea singulari scripta sunt c

1) [Similiter infra III, prol. fin.] 2) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 2, ed. U. Moricca (Romae 1924, 'Fonti per la storia d'Italia') p. 23; I, prol. p. 16; III, 98 p. 227; saepius; I. Cor. 14, 8, 26; infra II, 18 fin.] 3) Gregorii M. Dial. I, prol. (Opp. ed. Galliccioli VI, Venetiis 1769, 55; ed. Moricca p. 15 sq.): Si sola, Petre, referam, quae de perfectis probatisque viris unus ego homuncio vel bonis ac fidelibus viris attestantibus agnovi vel per memet ipsum didici, dies, ut opinor, antequam sermo, cessabit. Patet hunc potius locum Desiderio exemplo fuisse quam illum Sulpicii Severi (Dialog. I, 19, 6): Sed me dies ante deficiet, quam diversa miracula, quae michi de virtutibus sanctorum sunt comperta, consummem, quem a Desiderio hoc loco esse laudatum putat Manilius ('Neues Archiv' XV, 195). 4) Albericus diaconus, cf. praef. p. 1118 sq. 5) Gregorii M. Dial. I. c., ed.

Moricca p. 16: et sunt nonnulli, quos ad amorem patriae caelestis plus exempla quam praedicamenta succendunt. 6) [Cf. Gen. 18, 10, 14: vita comite.] 7) Gregorii M. Dial. I. c.: Sed ut dubitationis occasionem legentibus subtraham, per singula, quae describo, quibus michi haec auctoribus sint comperta, manifesto. 8) Vita s. Mauri prol. 5, l. c.: quia multo melius de toto silere, esse scio quam aliquid frivolum confictumque narrare; [Sulp. Sev. V, Martini 1, 9, ed. Halm p. 111: alioquin tacere quam falsa dicere maluissem]. 9) Act. ap. 22, 25 sqq. 10) [Cf. Greg. M. Dial. II, 2 fin., ed. Moricca p. 80: Fateor, placet, quod dicis; sed quia prolatis testimoniis claustra resecasti, quaeso, ut de vita iusti debeas ea, quae sunt inchoata, percurrere; II, 3 p. 83: Placet, quod dicis; sed quaeso respondeas etc.]

Philipp. 8, 20.

[LIBER PRIMVS*.]

1.^b Desiderius: Res valde est nota, quam narro, et seniorum nostrorum assertione 817—828. roborata de reverentissimo viro Apollinare, abbate¹ scilicet nostri monasterii, cui Deo fautore, licet indignus, deservio²; cuius sanctitas, benignitas, largitas omnibus pene in hac provincia commorantibus lucidissime pabuit. Qui dum quadam die necessitate cogente praedia requireret monasterii, venit ad fluvium Lirim³. Cumque navis deesset, qua fluvium transire potuisset, plenus fide signaculo sanctae crucis se muniens accessit ad oram fluminis atque, ut erat indutus vestibus, calciatus pedibus, fluvium est ingressus et ita sicco vestigio ad alteram ripam devenit, ut nec calciamenta quidem ipsius madefacta viderentur. Animadverte, precor, quanta sanctitatis quantaque religionis ac meriti apud omnipotentem Dominum iste vir extitit, cui adhuc pondere gravato corporis concessum est elementum super liquidum ac si super aridam ambulare, ut videlicet apostolorum principi similis hoc in facto habeatur, cum desuper undas iubente Domino sicco vestigio gradiabatur⁴.

Theophilus: Animadverto utique et vehementer admiror, cum in nostris temporibus, 16 in quibus iuxta prophetiae vaticinium 'defecit sanctus, diminutae sunt veritates a filiis hominum', 'non est qui faciat bonum, non est usque ad unum', omnipotens Dominus talia dignatus est operari. 18. 1.

Desiderius: Si illud, karissime frater, attendas, quod Dominus discipulis suis promittere est dignatus: 'Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem 20 seculi', laetari potius poteris quam mirari.

Theophilus: Et laetor quidem et vehementer exulto. Sed prorsus, precor, inchoata prosequere⁵.

2. Desiderius: Eo quoque tempore⁶, quo gens Agarenorum⁷ devecta classe late divastare Italian, 846. qualiter omnipotens Deus hoc de manibus illorum liberaverit monasterium, non duxi dignum silentio praeterire. 25. Cum igitur omnia circumcirca igni ferroque consumpissent, ecclesias etiam beatissimorum apostolorum Petri⁸ ac Pauli⁹ adeuntes depraedati sunt. Dein Appiae carpentes iter¹⁰, Fundanam¹¹ aggressi urbem, igne eam cremaverunt, cunctique in ea commorantes ab eis vel occisi vel capti sunt. Indeque digressi, in vicinia nostri monasterii trans¹² Lirim fluvium applicantes, quia nox iam imminerebat terris, castra posuerunt, ut facto mane omne monasterium funditus diruerent vel, quicquid ibi inveniri posset, in praedam duocerent et, ut sunt nimis sitientes 30 sanguinem, omnes, quos illic repperissent, fratres gladio iugularent. Cumque hoc tam horrendum, tam immane tamque formidandum periculum esset in monasterio nuntiatum, omnes fratres nimio pavore percussi terrae consterati sunt, divinam maiestatem obnixae precantes, ut illorum animas benigne recipere dignaretur, quorum corpora tam subitae, tam formidandae morti peccatis exigentibus tradere decrevisset. Non enim amplius se in hoc seculo victuros credebant, qui tam proxime mortis gladium sibi imminere carnebant. Igitur cum per totam 36 noctem aspersi capita cinere vigiliis et orationibus essent intenti, reverentissimus vir Apollinaris abbas, cuius superius memoriam feci¹³, Bassacium abbatem, religiosum scilicet virum¹⁴, per visionem allocutus est, dicens: 'Nolite timere¹⁵ nec mestum geratis animum; non enim hoc in tempore ab Agarenis capiimini, nec aliquid damni divina protegente dextera vobis inferre poterunt, sed quantocius revertentes suos adire temptabunt fines. Vos autem deinceps securi ac illesi manebitis, quia sanctissimus pater Benedictus vestram ab omnipotente Domino 40 salutem optinuit. Ipse etiam venit ad adiuvandum vos, nosque omnes cum eo simul.' Igitur venerabilis vir Bassacius abbas expergefactus somno convocatis in unum fratribus retulit, quae vidisset vel quaequae⁶ sibi revelata fuissent, et, ut instantier omnipotentem Dominum precarentur, admonuit. At illi certi de divina misericordia, alacres effecti, laudantes ac benedicentes Dominum, quod reliquum erat noctis, precibus orationibusque

a) LIBER PRIMVS om. c. b) capitula non numerantur c. c) quoque c.; quaeque, om. vel, ed.

1) Apollinaris abbas Casin. a. 817—828. 2) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 8 in.: *Anastasius ... sanctae Romanae ecclesiae, cui Deo auctore deservio, notarius.*] 3) Garigliano. 4) Matth. 14, 28 sqq. [Similia saepissime narrantur; cf. H. Günter, 'Die christl. Legende d. Abendlandes' (Heidelb. 1910) in ind. s. v. 'Wasser-Wandeln'.] 5) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. II, 21 fin., infra ad III, 2 fin.] 6) A. 846. [Ad ea, quae sequuntur, cf. Chron. S. Bened. Cas. c. 6, SS. rer. Lang. p. 472 sq.; G. Lokys, 'Die

Kämpfe der Araber mit den Karolingern' (Heidelb. 1906) p. 48 sqq.] 7) Cf. Psalm. 83, 7: *Agareni.* 8) In Vaticano. 9) S. Paolo fuori le mura prope Urbem. 10) *Appiae carpebat iter. Qui ad Fundanum clebrum pervenit* ..., Greg. M. Dial. III, 7 (ed. 50 Galliccioli p. 182; ed. Moricca p. 149). 11) Fondi. 12) Scil. ad meridionale ripam. 13) I, 1 in. 14) A. 898—856. 15) [Ita passim in Vulg., ex. gr. Gen. 50, 21; Exod. 14, 13, 20, 20; Iosue 10, 25 etc.]

consumunt. Tanta vero erat serenitas aeris, ut nulla in eo vel tenuis quidem nubecula videretur. Cum subito caelum densatur nubibus, tonitrua concrepant, coruscationes ac fulgura crebra micant¹, tantusque imber effusus est terris, ut Liris fluvius late redundans quasi mare videretur. Igitur ilhucrescente diluculo surgentes e castris barbari accesserunt ad oram fluminis, diligentius perscrutantes, si quam forte navim vadumve reperire possent,

Chr. S. Ben.
I. c.

quo fluvium transmeare valerent. Sed cum omnis transeundi spes eis esset ablata, dira incitati barbarie, manus sibi digitosque corrodentes, quod spe frustrati praedae vacui remanserant, cellas nostri monasterii trans Lirim positas² igne cremantes, verso exercitu quantocius abire coeperunt. Camque ad eum locum pervenissent, quo praedictus Liris fluvius patenti ostio mare influit, omnes, quos habebant, equos debilitatis cruribus, praecisis nervis, quia secum ferre nequibant, reliquerunt. Ipsi vero ascensis navibus, dantesque carbasas ventis³, recto cursu sulcantes aequora⁴, Siciliam tendunt. Cum autem iam prope Siciliam devenissent et se celeriter aridam capere

847 in.?

sperarent, repente parvam cernunt naviculam huc illucque inter suas naves liquidas super undas celeriter discurrentem, in qua clericus veneranda canitie⁵ et alter monachus sedere videbantur. Et cum ab eis sollicito interrogarentur, unde tam laeti, tam alacres vel tam onusti repedarent, ab Italia se venire professi sunt ibique omnia igni ferroque tradidisse, domos etiam Petri ac Pauli necnon Benedicti se expoliassse gloriati sunt. 'Et vos',

inquirunt, 'qui estis, qui tam solliciti, tam diligenter tamque curiose nos interrogare nitimini?' 'Nos', inquirunt, 'unus Petrus, alter Benedictus vocamur, quorum domos vos invasisse iactatis. Sed cuius virtutis cuiusve potentiae sumus, quam citissime experiemini.' Et his dictis ab oculis eorum ablati sunt. Mox igitur undique farentibus ventis fluctibusque tumescentibus tanta subito tempestas exorta est, ut naves omnes vel collisae inter se vel impulsae scopulis confractae sint, ita ut ex omni illa paganorum copia vix pauci⁶ superfuissent, qui suis

V. s. Mauri
3, 17.

haec, a quibus missi fuerant, civibus nuntiare potuissent. Et quidem permisit omnipotens Deus ad tempus suas ab eis ecclesias divastari, sed non est passus eos super tanto facinore diutius gratulari. Hoc in facto illud michi videtur esse impletum, quod beatus pater Benedictus suis olim discipulis promiserat, dicens: 'Praesentior vobis, dilectissimi filii, carnis deposito onere vestrique per Dei gratiam cooperator existam assiduus'; illud

Matth. 16, 18.

etiam, quod beato Petro Dominus intulit, dicens: 'Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesias meam, et portae inferi non praevallebunt adversus eam'. Non inquit 'non valebunt', sed 'non praevallebunt'. Portae enim inferi pagani sunt, heretici atque Iudei, qui tunc adversus Dei valere videntur ecclesiam, cum per eos Dominus suos flagellari fideles permittit. Sed non praevallebunt, quia omnipotens ac misericors⁷ Deus non eos de ecclesia sua perpetuos sinit habere triumphos. Unde⁸ et apostolus hortatur, dicens: 'Tribulationem patimur, sed non coangustamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; humiliamur⁹, sed non confundimur; tribulamur, sed non perimus'.

2. Cor. 4, 8, 9.

Theophilus: Placent¹⁰ vehementer, quae dicis.

3. Desiderius: Iohannes sanctae recordationis presbyter^{b.10}, qui in nostro monasterio decanatus officio aliquanto tempore functus est¹¹, nostri postmodum monasterii, quod intra Lucensem urbem constructum est¹², praepositus fuit. Qui quantae obedientiae quantaque humilitatis fuerit, plures, qui eum noverunt monachi et adhuc supersunt, testes existunt.

a) dehinc alio atramento c. b) pñr semper c.

40 1) [Cf. Lucan. Phars. IV, 76sq.: *Ionque polo pressae largos densantur in imbris | Spissataeque fluent, nec servant fulmina flammis, Quamvis crebra micent; exstinguit fulgura nimbus.*] 2) S. Stephani et S. Georgii (Chron. S. Benedicti I. c.). 3) Cf. Lucan. V, 560: *dat*

45 *carbasa ventis*; Ovid. Fast. VI, 715: *Si qua fides ventis, sephyro date carbasa*. Ovidii Fastorum codex iussu Desiderii in Casinensi monasterio exaratus est, Petr. diac. Chron. III, 68.

4) Cf. Seneca, Agamemno 440: *sulcata vibrant aequora* (Petr. diac. I. c. *Senecam* laudat, sed nescio an tragoeodias continuerit); Ovid. ex Ponto I, 4, 35: *ligno sulcavimus aequor*.

5) [Eadem verba habes infra II, 17; cf. ex. gr. Greg. Tur., De virt. s. Mart. I, 6, SS. rer. Mer. I, 592; Vita Ottonis ep. Babenberg. auct. monacho Prüfening. III, 10 ed. Hofmeister ('Denkmäler der Pommer-
55 sehen Geschichte' I) p. 93; etiam Raineri V. Gisleni

c. 17, Anal. Boll. V, 285sq., et V. Aldegundis (perperam Hucbaldo adscripta) c. 6 § 25, Migne, Patr. Lat. 182, 871.] 6) [Aliter] Chron. S. Benedicti I. c.: *nullus unquam ex eis penitus remansit, qui ceteris talia nuntiaret*.

7) [Cf. ex. gr. 2. Mach. 1, 24sq.] 8) [*humiliamur*, s. n. conf. desunt in Vulg., ubi *decimus* pro *tribulamur* legimus.] 9) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 1 fin., ed. Moricca p. 20: *Placet, quod dicis* ...; I, 9 p. 53: *Placet, quod dicis*; passim.] 10) *Genere atque cognomine Apulus* add. Leo Ost. II, 90 (SS. VII, 689).

11) *Iohannes decanus et monachus* subscripsit chartam Richerii abbatis (1038-55), Gattula, Hist. abb. Casin. I, 72. 12) Monasterium S. Georgii prope ecclesiam a. 1056. coenobio Casinensi oblatam conditum (v. chartam ap. Gattula, Ad hist. abb. Casin. accessiones 200sq.; Leo Ost. II, 90, SS. VII, 689). [Cf. Kehr, Ital. pont. III, 441.]

De mirabilibus vero, quae per eum divina maiestas operari dignata est, quia plura a memoria lapsa sunt, quae recolo, pauca narrabo. Cum isdem vir Dei ieiuniis, vigiliis, orationibus maximeque largitati elemosinarum esset intentus, tantam lacrimarum gratiam Domino largiente promeruit, ut dubium non esset, quod illae lacrimae multa apud eum impetrare valuissent, quae ex tam simplici humilique corde editae fuissent. Cumque fama sanctitatis eius totam per eandem urbem claresceret, daemoniaca quaedam, quae graviter vexabatur, ad monasterium, cui ipse praeerat, adducta est. Et cum ab eis, qui eam duxerant, ut pro ea Dominum precaretur, magnis precibus fuisset obstrictus, convocatis fratribus oratorium intravit atque multis effusis lacrimis preces pro ea Domino fudit statimque ab ea daemonium effugavit.

4. Sed neque hoc sileam¹, quod veridicis² viris de eodem venerabili viro narrantibus agnovi³, quod videlicet ita clarum est, ut nullis pene, qui intra moenia eiusdem praefatae Lucensis civitatis commorantur, occultum sit vel incognitum. Cuiusdam namque⁴ illustris viri uxor infirmitate detenta iacebat in lectulo, quae adeo crescente languore ad extrema perducta est, ut per tres dies sine sensu, sine voce recubans velut mortua haberetur. Cumque omnes, qui aderant, funditus de eius vita desperarent, ad Dei hominem missum est, ut pro ea omnipotenti Domino hostias precesque offerre dignaretur. At ille, ut erat benivolus animo et ad supplicantium vota paratus, mox sacerdotalibus indutus vestibus, ad altare omnipotenti Domino sacrificium oblaturus accessit. Igitur cum intra sacra missarum sollemnia nomen illius memoraretur, illa in domo propria longe a monasterio posita ex lectulo, in quo quasi exanimis iacebat, tanquam si ab aliquo vocaretur, respondit. Cumque ab illis, qui aderant, interrogaretur, quid diceret vel cui responsum dedisset, illa inquit: 'Domnus Iohannes praepositus nunquid⁵ non est hic? Ipse enim vocavit me, illique respondi.' At illi obstupefacti ex tam inusitato, tam celebri tamque obstupescendo miraculo, tum quia illam, quae fere exanimis iacuerat, sanam pene et incolumem videbant, cum⁶ quia vocem illius tam longe positi audisse se referebat, statim ad monasterium curaverunt nuntios mittere, ut, quid Dei servus ageret, agnoscerent et indicarent, procul dubio credentes, quod non ab re mulier tam celeriter in lecto surrexisset responsumve dedisset. Cumque illi, qui missi fuerant ad monasterium, oratorium intrassent, virum Dei invenerunt iuxta altare stantem ac pro ea sospitatis auctori Domino sacrificium offerentem. Et supuliter⁷ notantes horam reppererunt eodem momento⁸, quo intra sacra missarum sollemnia nominata est, eam ex lecto surrexisse responsumque dedisse.

5. Felicis etiam memoriae Alexander papa⁹ vir disertissimus ac eruditissimus extitit, qui primum Lucensem¹⁰, postmodum vero Romanam ecclesiam rexit; ex cuius ore ea, quae nunc refero, de eodem venerabili viro audisse me contigit. Cum quodam tempore idem praefatus pontifex febre correptus graviter aegrotasset et cotidie languore crescente vehementius fatigaretur, repente ei ad memoriam rediit, quod fama vulgante de praedicto servo Dei saepius audierat, quod videlicet, quicumque febre detentus hausisset ex aqua, quae de manibus illius defluebat, dum post missarum sollemnia abluerentur, mox recepta sanitate liberaretur¹¹. Latenter igitur misit, qui sibi ex illa aqua aliquantulum afferre debuissent. Cumque hii, qui missi fuerant, aquam, quam postulaverat, attulissent, mox exhibuit atque ita repente sanitati pristinae restitutus est, ut nulla in eo languoris illius indicia remanerent.

6. Alius quoque vir venerabilis vitae, Gumizo¹² nomine, mente et habitu monachus fuit, qui ex ulteriori Hispania nostrum ad coenobium veniens in hac vicina silva non

a) ita hoc loco c. b) ita c.; Guinizo ed. Iam Petrus diaconus, qui vitam eius in opere suo q. d. 'Ortus et vita iustorum cenolis Cusimensis' c. 29 tractavit, praebet formas: Guiniso, Uuinizo, Guinzzo (Caspary, 'Petrus diaconus und die Monte Cassinenser Fälschungen', Berol. 1909, p. 207 sq., cf. p. 381 sq.). Sed, ut docet nos v. cl. Baist, Guinizo nomen Hispanum non est, Gumizo e contra 'Gomez' esse potest. Schwaetz.

1) Cf. Greg. M. Dial. III, 9 in. (ed. Gallicciolli p. 186; ed. Moricca p. 153): Sed neque hoc sileam, quod narrante viro venerabili Venantio Lucensi episcopo me ante biduum contigit agnovisse; cf. etiam III, 6, 15, [passim, cf. Moricca p. XXIII sqq. Cf. infra I, 8 in.]

2) Cf. Marie Schulz, 'Die Lehre von der historischen

Methode bei den Geschichtsschreibern des Mittelalters' 50 (Berol. et Lips. 1909) p. 34 sqq.; infra III, 8 in.] 3) [Cf. infra I, 7 fin., II, 7 fin., et quae ibi adnotavimus.] 4) II, a. 1061—1073. 5) A. 1055—1073. 6) [Cf. quae tradit Leo Ost. II, 90, SS. VII, 690; A. Franz, 'Die Messe im deutschen Mittelalter' (Freib. 1902) p. 108.]

parvo tempore vitam solitariam duxit ibique in^a omnipotentis domini Iesu Christi^a servitio vitam finivit. De quo venerabili viro Iohannes¹ abbas monasterii sancti Vincentii siti iuxta ortum Vulturni amnis, qui ei familiarissimus fuit, multa miranda michi, cum adhuc in nostro monasterio praepositorum curam gereret, referre solitus erat. Cuius discipulus

5 Ianuarius nomine magnae obedientiae magnaeque abstinentiae monachus extitit; qui dum quodam tempore a magistro suo, venerabili videlicet Gumizone, ut ferramenta, quibus operari soliti erant, reficeret, Aquinum² missus fuisset, domum fabri ferrarii adiit atque ab eo eadem ferramenta reparari data mercede poposcit. Faber vero ferrarius coepit eum irridere, dicens: 'Num ex pane et aqua solitarius iste tam rubicundus tamque pinguis

10 extat? Rubor iste, ut michi videtur, magis ex vino quam ex latice hausto procedit.' At ille: 'Hodie', inquit, 'tibi, utrum ex natura an ex assidua vini potatione rubore conspergar, ostendam³.' Cum vero ferrum in ignem missum vehementer ferveret et faber ferrarius id acceptum forcipe super incudem posuisset ac scintillae huc illucque undique volantes totam pene domum illustravissent, casu ferrum ex incude in terram dissiliens cecidit.

15 Igitur venerabilis vir Ianuarius ferrum ex incude cecidisse conspiciens, inclinans sese, fervens ferrum nuda manu tenuit ac super incudem ponens, malleatorem, ut quantocius id percuteret, hortatus est. At illi, qui aderant, viso tanto miraculo, nimio pavore perterriti, pedibus eius provoluti, veniam ex irrisione, quam in eum exercuerant, humiliter deprecati sunt. Sicque factum est, ut omnis illa irrisio in venerationem versa sit, quam

20 stulti homines in Dei servum procaciter inferre praesumpserant. Itaque cum venerabilis vir ad magistrum atque ad cellam propriam remeasset, ab eo vehementer correptus est, quod insultantibus cedens talia in oculis hominum facere praesumpsisset. Cumque ille, unde hoc sciret vel quis sibi indicasset, percontaretur: 'Ille', inquit, 'qui tibi praestitit, ut posses facere, michi etiam, ut possem scire'.

25 Theophilus: Cum Dominus dicat: 'Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant Math. 5, 16. vestra bona opera et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est', quid est, quod sancti viri bona sua occultant et, ne ab aliquibus videantur, omni nisu elaborant?

Desiderius: Sancti viri etsi quando opera sua ostendunt in publico, intentio tamen illorum manet in occulto. Per hoc enim, quod intus agunt, laudes exterius non requirunt, quia et de bono opere proximis cupiunt praebere exemplum et tamen per intentionem,

30 qua Deo placere desiderant, semper optant esse secretum⁴. Tunc, inquam, bona sua occultari appetunt, quando ex eorum propalatione nullum animarum lucrum, nullum fraternae salutis emolumentum cernunt affuturum. Cum autem exinde ad gloriam omnipotentis Dei aliquid se lucrari posse conspiciunt, tunc bona sua declarari et propalari

35 patiuntur, quia non suam sed conditoris sui laudem requirunt.

Theophilus: Satis aperta ratio patet, nec aliquid inde ultra requirendum puto⁵.

7. Desiderius: Ea quoque, quae de hoc egregio viro, videlicet Gumizone, Iohannes religiosus monachus, qui in hac vicina silva sub anachoretica disciplina solitarius commoratur, solitus est referre, dignum duxi huic nostro associare libello. Dicebat enim,

40 quia, cum adhuc in Beneventana civitate in suo monasterio degeret, quadam die quidam Dei servus sibi aliisque fratribus, qui ibi aderant, intulerit, dicens: 'Pro certo sciat hodie aliquem magnum virum e monachis apud Montem Casinum ex hoc mundo migrasse ad Dominum'. Quod illi audientes mirati sunt, quod per octoginta fere miliaria egredientem

a) in — Christi manu prima in loco raso c.

45 1) Abbas S. Vincentii ad Vulturnum a. 1058—1080 (Leo Ost. II, 97, SS. VII, 694; Chron. S. Vinc. Vult. ed. Muratori, Rer. It. SS. I, 2, 514). 2) Aquino. 3) Cf. Greg. M. Dial. III, 6 (ed. Galliccioli p. 180; ed. Moricca p. 147), ubi similia de Cassio episcopo et Toila rege

50 narrantur: . . hoc rex Toila non conspersionis esse credidit, sed assiduae potationis. [Ad sequentia cf. H. Günter, 'Die christl. Legende d. Abendländes' (Heidelberg 1910) p. 94.] 4) Greg. M. Homil. in Evangelia I, 11, 1 (ed. Galliccioli V, 183): Hoc autem dico non,

ut proximi opera nostra bona non videant, cum scriptum sit: 'Videant opera bona' etc., sed ut per hoc, quod agimus, laudes exterius non quaeramus. Sic autem sit opus in publico, quatenus intentio maneat in occulto, ut et de bono opere proximis praebeamus exemplum et tamen per intentionem, qua Deo soli placere quaerimus, semper optemus secretum. 5) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. IV, 30 fin., ed. Moricca p. 274: Patet ratio, nec debet animus de hac ulterius quaestione dubitare: cf. III, 24 fin., p. 194: aperta ratio; I, 8 fin., p. 49.]

e corpore animam illius videre potuerit; et non adhibentes fidem subtiliter studuerunt indagare, et repertum^a est eo die illum venerabilem virum emisisse animam, quo praedictus Dei servus Beneventi positus agnovit¹.

8. Sed neque hoc taceam, quod de Mancuso monacho fratribus referentibus agnovi², quem ipse in monasterio positus vidi, nostroque iam tempore defunctus est. Qui cum 1088—1055. ex Apuliae partibus conversionis gratia huc venisset, a Richerio abbate³, nostro praedecessore, susceptus fratrum congregationi associatus est. Itaque in monasterio corpore, in seculo mente degens, semper terrena quaeque ac secularia meditabatur; omne magisterium regularis disciplinae sibi grave ac importabile videbatur. Tunc coepit ab abbate licentiam petere multasque occasiones adinvenire, quo patriam parentesque posset revisere. 10 Pa. 118, 50. Cumque ab abbate suo saepius fuisset admonitus, ut viam veritatis, quam semel arripuerat, in melius proficiens de die in diem ad finem usque perducere deposita omnis torporis ignavia summopere studeret, ne forte iuxta sententiam Domini aratrum tenens retroque respiciens regno caelorum aptus esse non posset, et ne uxorem Loth imitans in statum salis versus horrendum cunctis spectaculum praeberet⁴, ille nichilominus, cuius mens 15 semel a maligno obsessa fuerat, nullo modo quiescebat, sed cotidie abbatem fratresque precibus fatigando, ut eum patriam revisere sineret⁵, omnimodis postulabat. Cumque spem redeundi frustratam sibi esse conspiceret, clam de monasterio egressus, more fugacis servi nocturnas tenebras captans, ut canis ad suum vomitum, ad patriam diabolo instigante reversus est atque in parentum domo mansitans seculariter ibi, ut iam dudum mente 20 conceperat, vivere coepit. Sed cum ab abbate suo per nuntium saepe fuisset admonitus, ut ad monasterii claustra rediret, et ille salutaria monita parvipendens optemperare⁶ neglegeret, ab eodem abbate communione privatus est. Cum itaque post non multos dies paululum languore correptus in lectulo resideret, immanem leonem ingredientem hostium ac contra se aperto ore venientem cernit. At ille ad ingressum ferocis bestiae territus 25 coepit magnis vocibus clamare, dicens: 'Currite, currite, quia leo iste me devorare contendit⁷.' Leo vero rugiens irruit in eum et mordicus coxam illius apprehendens maximum ex ea carnis frustum abstraxit sicque eum cruentatum ac seminecem relinquens disparuit. Cumque plures ad clamorem vocis illius obstupefacti concurrerent, leonem quidem minime viderunt⁸, sed cruentatum ac semivivum monachum in terra prostratum invenerunt. Itaque 30 cum eum a terra elevassent, paululum recepto spiritu cuncta, quae sibi acciderant, per ordinem pandit et, ut quantocius se ad monasterium reducerent, propinquos ac vicinos obnixè precatus est. Propinquis igitur eius voto optemperantibus⁹, ad cellam¹⁰ huius nostri monasterii, quae intra Asculanum oppidum¹¹ sita est, eum portaverunt; ibique post paululum recuperata sanitate hoc ad monasterium est reversus ac ex perpetrata culpa poenitentia accepta plures postea in sanctae conversationis habitu vixit annos. 35

Theophilus: Monachus iste, ut video, iccirco leoni, id est diabolo, visibiliter ad tempus traditus est, ut postmodum invisibiliter ab eius potestate liberari in perpetuum mereretur.

9. Desiderius: Vis etiam, ut narrem tibi¹², qualiter omnipotens Deus hoc monasterium de tyrannorum manibus semper eripuit¹³ atque ab inimicorum infestatione meritis¹⁴ beati patris Benedicti dextera suae divinitatis protexit?

Theophilus: Narra, quod libet¹⁵; nam alacri animo, devota mente attentisque auribus me cuncta haec auscultare profiteor.

a) reppertum radendo corr. repertum c.

b) ita c.; sinerent ed.

c) ita c.

1) [Cf. supra I, 4 fin., infra II, 7 fin., et quae ibi adnotavimus.] 2) [Cf. supra I, 4 in. p. 1120 et n. 1.] 3) A. 1038—1055. 4) [Cf. ex. gr. Hier. V. Pauli 8, Migne P. L. XXIII, 24: *magnum populo spectaculum praeibit.*] 5) Cf. Greg. M. Dial. II, 25 (ed. Galliciolli p. 149; ed. Moricca p. 117), ubi de monacho agitur, qui de monasterio discedens draconem in itinere invenit: Qui ... contra se assistere aperto ore draconem in itinere invenit. Cumque eum idem draco, qui apparuerat, devorare vellet, coepit ipse tremens et palpitans

magnis vocibus clamare dicens: 'Currite, currite, quia 45 draco iste me devorare vult.' 6) *Currentes autem fratres draconem minime viderunt* ibid. 7) S. Benedicti (J.-L. 4366). 8) Ascoli, prov. Foggia (Capitanata). 9) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 8 fin., ed. Moricca p. 50; Vis, tibi aliquid de Tusciae partibus narrem ...? 50 Cf. infra II, 13 fin.] 10) [Cf. infra I, 9 p. 1128, I. 15. 31sq.; II, 22 in.] 11) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. III, 30 fin., ed. Moricca p. 204: *Perge, quo libet; nam lactus ducor, lactus reducor.*]

Desiderius: Pandulfus Capuanus princeps¹ vir potentissimus ac ditissimus fuit, qui latrocinando, humanum sanguinem fundendo, civitates, oppida ac aliorum praedia circumcirca manentium crudeliter auferens suo subdidit dominatui, quique stupra, caedes, rapinas, distractiones bonorum ecclesiarum multa per tempora absque ulla miseratione insatiabiliter exercuit. Igitur cum plurimas opes Christi ecclesiis diripiens abstulisset, omnia castra, villas ac praedia huius monasterii cupiditate ductus sacrilega abstulit, ita ut nec unum rusticum, qui rura coleret, vel rura, quae a rustico colerentur, monachis reliquisset. Insuper etiam omnem thesaurum huius monasterii auferens asportavit ac in arce, quam non longe a Capuana urbe in monte, qui Sanctae Agathae martyris dicitur², construxerat, in qua multa spolia orphanorum, viduarum, ecclesiarum ac pauperum intulerat, condens reposuit. Cum vero iam omnipotens Deus tantis sceleribus finem vellet imponere et lacrimae ac voces pupillorum, viduarum ac pauperum necnon orationes precesque servorum Dei in conspectu divinitatis eius essent admissae, sicut scriptum est: 'Cor regis in manu Dei'³, Chuonradi imperatoris⁴ menti inspiravit, ut ad vindicandas eius ecclesias ac de tyrannorum manibus eruendas⁵ Italiam revisens Romam veniret. Cum igitur magno exercitu congregato Italiam ingrediens⁶ Romam⁷ venisset, optimos ex latere suo viros Capuam Pandulfo principi mittere placuit, cui, ut bona sancti Benedicti iniuste a se ablata omni postposita mora restitueret et nobiles vel cuiuslibet generis viros, quos captos ac magno ferri pondere conexos multos in carcere detinebat, dimitteret omnesque res illorum eis festinanter redderet, per eosdem viros voluit imperare. Nam voluntas veniendi ad has partes minime animo eius insederat, si ea perficere posset, quae per praefatos viros eidem Pandulfo praecipiebat. Sed Deus omnipotens, qui cor Pharaonis induravit ob multa, quae in populum Dei sine causa irrogaverat, mala, ut Moysi servo suo signa et prodigia mirabiliter ostendenti non crederet, induravit etiam cor istius, ne iussioni imperatoriae obediret. Cumque hii, qui missi ab imperatore fuerant, Capuam venissent, multis cum eodem Pandulfo verbis frustra habitis ad imperatorem sine effectu reversi sunt. At vero postquam imperator se contemptum a principe vidit, ira commotus, Roma⁸ exercitu amoto egrediens, Casinum venit ac ad beati patris Benedicti limina descendit; facta oratione fratrum capitulum intravit congregatisque in unum fratribus, ut pro se Dominum precarentur, rogavit ibique coram eis Deum beatumque Benedictum non ob aliud se ad has partes venisse, nisi ut eius monasterium de manu crudelissimi tyranni eriperet, testatus est. Dein benedictione petita inde egressus Capuam venit⁹. Satellites vero praefati principis, qui monasterii bona eius imperio ad sui usum detinebant, postquam de augusti adventu certificati cognoverunt, omnes huc illucque fugientes dispersi sunt. Sicque factum est, ut monasterium omnia castra, villas ac praedia sibi ablata uno die reciperet et ea, quae ibi ad alienum usum ministri scelerum congregaverant, in monachorum potestatem devenirent. Unde eis michi contigisse videtur illud, quod beatus pater Benedictus discipulis suis ex inopia panum tristantibus olim praedixerat, ut hodie minus, crastina vero abundanter haberent¹⁰. Praefatus igitur augustus Capuam ingressus¹¹, eidem Pandulfo principatus honorem auferens, alterum¹² in loco eius constituit. Ipse vero in arcem, quam in monte Sanctae Agathae martyris summo studio munierat, eadem urbe fugiens se contulit. Unde divina dispositione contigit, ut omnia, quae latrocinando, peierando multorumque cruorem innoxium effundendo multa per tempora adquisierat, in spatio unius septimanae amitteret nichilque sibi ex tot et tantis acquisitis municipiis praeter arcem, quam praediximus, remaneret, et qui multos aliorum natos suis ablatiis rebus mendicare coegerat, qui ex eo orti sunt usque hodie huc illucque

1) Pandulfus IV, mortuus a. 1049. [Ad ea, quae sequuntur, cf. Bresslau, 'Jahrb. Konrads II.' t. II, 297 sq. 305 sqq.] 2) [Rocca S. Agata.] 'Nunc dicitur S. Nicolai' adnotavit Marus. 3) [Domini Vulg.] 4) II. 5) [Cf. supra I, 8 fin. p. 1122, l. 40, infra l. 81 sq.; II, 22 in.] 6) A. 1088. 7) [Sed vide infra p. 1124, l. 4 sq.] Imperatorem Urbem tunc non visitasse, sed per orientalem Italiae partem esse profectum ex Wipone c. 37 55 constat; cf. Bresslau, 'Jahrbücher Konrads II.', II, 285

n. 5. 8) 18. die Mai mensis a. 1088. [Postero die, in festo pentecostes, ibidem coronatus processit, Bresslau l. c. p. 309.] 9) Greg. M. Dial. II, 21 (ed. Galliccioli p. 142; ed. Moricca p. 110). [Cf. D. Conr. II. 270.] 10) [Deposito Pandolfi et promotio Waimarii apud Capuam veterem ('S. Maria Capua vetere'), ubi altera die imperator tentoria posuerat, facta est, Leo Ost. II, 63, SS. VII, 671 sq.; cf. D. Conr. II. 268, MG. Dipl. IV, 369 sqq.] 11) Waimarium [IV.] principem Salernitanum.

c. 1027/28.

Prov. 21, 1.

1088.

Exod. 7, 8 seq.

(Mat. 19.)

mendicatum pergant¹. Quae omnia meritis beati Benedicti sibi evenisse quis dubilet, cuius ipse bona iniqua ductus cupiditate distraxit!

Theophilus: De hac re minime dubitandum est, quando coram fratribus praefatus imperator non ob aliud nisi ob defensionem sancti Benedicti monasterii se Romam² transisse testatus est.

10. Desiderius: Alio tempore³ quidam Capuanus Pandulfus nomine⁴ collectis ex amicis et vicinis undique equitibus ac non parvo militum numero congregato castellum huius monasterii, quae Conca dicitur⁵, diabolo instigante aggredi ac capere conabatur. Qui e Capuana urbe suis cum sequacibus inclinato iam ad vesperam die egressus, ut per totam noctem deambulans, antequam dies illucesceret, cunctis adhuc secure illic quiescentibus, praedictum castrum aggredi et capere posset, iter arripuit. Cum vero egressi urbe aliquantulum processissent atque in eum locum, ex quo ipsi iam non in die, sed in nocte, ne ab aliquibus viderentur, ambulare disposuerant, pervenissent, eis paululum ibi remorantibus optata nox supervenit. Qui ut filii tenebrarum magis tenebras quam lucem diligentes⁶ ac illud, quod Dominus in euangelio dicit: 'Qui ambulat in nocte offendit'⁷, 10

minime attendentes per agrum unius fundi coeperunt ambulare et ad invasionem praefati castri quantocius properare. Igitur equis calcaribus cruentatis, recto se itinere ire putantes, per totam noctem praedictum agrum discurrerent circumierunt. Sed omnipotentis Dei mirabili dispositione facto mane ibi se, eos⁸ ubi nox ceperat, invenerunt. Sicque eis, quae cupierant, confusi ac mirabiliter fatigati ad domum suam vacui sunt reversi. 20

11. Alio quoque tempore⁹ dum piscatores huius monasterii retia in mare, quo pisces ad refectorem fratrum caperent, misissent, Normannus quidam¹⁰ mente tumidus ac inflatus superbia furibundo spiritu supervenit; et, ut sunt ad rapinam avidi, ad invadenda aliena bona inexplebiliter anxii, comprehensum unum e piscatoribus, vestimentum ei, quo erat indutus, abstraxit sibi que mox induit. Dein naviculam ingressus piscatorem cogere coepit, 25 ut retia ex alto educeret, quatinus pisces, qui in ea¹¹ inventi essent, secum abstrahens deportaret. Cumque piscator renueret ei se pisces ad monachorum, non ad Normannorum refectorem capere velle se diceret, valde caesus ab eodem Normanno in mare proiectus est. Cum vero isdem Normannus piscium praeda¹² avidus retia ex alto per semetipsum trahere et pisces legere coepisset, subito in mare ex navicula cecidit atque interclusus 30 ab aequare spiritum exalavit. Sed mirabile dictu! ante illum unda mortuum proiecit in litore, quam piscator, qui ab eo proiectus in aquas fuerat, vivus natando venire potuisset.

12. Alio etiam tempore¹³ latrones noctu huius nostri monasterii cellarium ingressi, carnes, caseum lardumque exinde subripientes, suos sacculos impleverunt; sed foras egressi, sacculos, quos impleverant, levare conati minime potuerunt¹⁴. Dein relicta sarcina 35 temptantes fugere, per totam noctem hac illac per claustra monasterii deambulantes, foras egredi nullatenus valuerunt¹⁵. Igitur facto mane, cum se intra monasterii claustra conspicerent, timore exterriti ac sui reatus conscii, quid facerent, nesciebant. Tandem reperto inter se consilio exeuntes per portam monasterii, si quo modo possent evadere, quasi nichil mali perpetrasset viderentur, ceteris se, qui de monasterio ad quodlibet opus egrediebantur, miscuerunt et lento pede, ne aliqua de eis suspicio oriretur, carpentes iter 40 haud longiuscule a monasterio substituerunt. Cum interea cellararius¹⁶ fratribus solita stipendia praebiturus cellarium ingrederetur, refertos ante aditum sacculos invenit et

a) Eos c. b) ita c.; eis ed. c) ita (praeda) c.; praedae ed. d) ita c.

1) Principatum Capuanum ab Heinrico III. Pandulfo restitutum Richardus Normannus Landulfo, Pandolfi nepoti, a. 1058, abstulit; sed alter Pandolfi nepos, Hildebrandus, archiepiscopus Capuanus erat. 2) [Cf. supra p. 1123 n. 7. Hoc ita mutavit Leo Ost. II, 63 p. 671 l. 12 sq.: *Tunc imperator ob eam solummodo causam se ad partes istas transisse iureiurando affirmans etc.*] 3) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 2 ed. Moricca p. 22: *Alio quoque tempore ...*; I, 9 p. 54, 55 etc.] 4) [*quidam Capuanorum nobiles*] Leo Ost. II, 80, SS. VII, 684. 5) Prope Venafro (Molise). 6) [Ioh. 3, 19: *lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras*

quam lucem; erant enim eorum opera mala.] 7) Ioh. 45 11, 10: *si autem ambulaverit in nocte, offendit.* [Cf. etiam ex. gr. Greg. Tur. De virt. s. Iuliani 18, SS. rer. Mer. I, 572, et infra n. 12.] 8) [Cf. supra n. 3.] 9) De Normannorum contra monasterium oppressionibus vide infra II, 22. 10) [Cf. supra n. 3. 8.] 11) [Simile 50 aliquid habes ex. gr. in Transl. Phil. Cell. 3, supra p. 802. Cf. infra n. 12.] 12) [Cf. etiam ex. gr. Greg. Tur. De virt. s. Iuliani 20, p. 573; H. Günter, 'Die christl. Legende d. Abendiandes' p. 101 sq.; P. Toldo, in 'Studien zur vergl. Literaturgesch.' IV (1904), 83 sq.] 55

miratus ignoransque, quid esset, quaeque condita requisivit. Cum autem reposita ablata conspiceret, turbatus damno, foras egressus, quicquid perdiderat, in ipsis sacculis repperit. Qui vehementer attonitus et iam, quid esset, intellegens, mox convocatis ad se duobus vel tribus pueris, per viam vergentis deorsum montis, si forte latrunculos, qui id ad-
 5 miserant, invenire possent, mittere curavit. Illi autem iussa complentes, cum monasterio egressi paululum processissent, reppererunt illos iuxta stantes in ipso itinere montis. Cumque iam pene pertransissent eos ac nullam in eos, quia noti erant, suspicionem haberent, cito gressu iter, quod coeperant, peragebant. Illi vero divinitus exterriti ac velut amentes effecti coeperunt post eos clamare et dicere: 'Scimus, domini, quia, ut
 10 nos comprehendatis, venistis, sed miseremini nostri; nichil enim inde asportavimus, sed ablata omnia in ipso cellarii ingressu dereliquimus'. At illi talia audientes com- prehenderunt eos ligatisque post tergum manibus ad monasterium perduxerunt atque ita, ut erant conexi vinculis, fratribus praesentaverunt. Praeterea fuere nonnulli, qui minus circa praeceptum Domini cauti caedi eos ac sic dimitti iudicaverunt. Ceteri autem, quo-
 15 rum mens pia in Domino erat et magis erga divina mandata sollicita, studentes iussa complere dominica, solutos vinculis, cibo potuque refectos, liberos abire permittunt. O mira domini Iesu Christi benignitas, mira pietas, mira, quam docuit, patientia! Cum in lege scriptum sit¹: 'Diliges amicum tuum et odio habebis inimicum tuum', necnon: 'manum pro manu, dentem pro dente, oculum pro oculo', talionem pro talione reddi mandatum
 20 sit, ipse diligere inimicos, benefacere se odientibus, salutare non resalutantes, auferenti tunicam dimittere pallium ac bona pro malis reddere se sequentibus voluit imperare.

Theophilus: Grata michi nimium fateor esse, quae narras.

13. Desiderius: Res est mirabilis et vehementer stupenda², quam narro, sed ita a pluribus cognita, ut de ea ab aliquo in nullo debeat dubitari. Quodam itaque tempore
 25 Sergius magister militum³, qui Neapolitanae praeerat urbi, venatum in ipso sancto paschali sabbato pergens silvam suis cum pueris, ut apros caperet, est ingressus, tensisque retibus ad insequendos eos sese cum canibus huc illucque unanimiter omnes per silvam diffundunt. Sed antequam aper a retis laqueo fugiens involveretur, occupatus a venatoribus, con-
 30 fossus captusque est. Cum autem hora iam tardior esset et sol ad occasum vergens atram umbram iam pene induceret terris, praedictus magister militum, ne noctis tenebris occuparetur, sumpta, quam ceperat, venatione, omni cum clientela domum quantocius repedare coepit; uni tantummodo puero Pythagorae⁴ nomine, ut retia colligeret et se per-
 35 niciter sequeretur, imperavit. Igitur cum puer, qui relictus fuerat, collectis retibus recto calle suum dominum sequeretur, subito duo monachi reverendi admodum vultus ei se in
 40 itinere contulerunt⁵. Cumque timore exterritus, quinam essent, inquireret, illi: 'Ne timeas', inquiunt, 'tantummodo sequere nos!' Cum itaque aliquantulum simul per eandem silvam graderentur, venerunt ad quandam lacum cenosum valde atque horribilem aspectu; ibique Pandulfum Capuanum principem, cuius superius memoriam feci⁴, qui non longo ante
 45 tempore defunctus fuerat⁵, ferreis nexum vinculis atque in illius ceno laci ad gulam usque
 1049. demersum ei miserabiliter ostendunt. Interea duo nigerrimi spiritus retortas ex agrestibus vitibus facientes per gulam eum ligaverunt ac in ipsam lacus profunditatem merse-
 50 runt iterumque sursum extraxerunt. Cumque haec sepius facerent, praedictus puer Pythagoras,

a) Pythagore c. b) ita c. et Leo Ost. II, 59, SS. VII, 668, I, 18.

1) Matth. 5, 43—45: Audistis, quia dictum est: 'Diliges proximum tuum et odio habebis inimicum tuum'. Ego autem dico vobis: 'Diligit inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos...'; 47: Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis?; et antea ib. 38: Audistis, quia dictum est: 'Oculum pro oculo et dentem pro dente'; 40: et ei, qui vult tecum iudicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; [Lev. 19, 18: Diliges amicum tuum sicut te ipsum; 26, 7: Persequimini inimicos vestros;] Exod. 21, 24: oculum pro oculo, dentem pro dente, manum
 55 pro manu. 2) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. II, 35 ed.

Moricca p. 180: Mira res valde et vehementer stupenda, sed...; similia passim.] 3) Sergius V, qui primo a patre in ducatus Neapolitani consortium associatus, in charta a. 1050, data commemoratur ('Società Napoletana di storia patria, Monumenti storici Serie II', Monumenta Neapol. ducatus ed. B. Capasso II, 2, Neapol. 1892, 85 app. nr. 2); postea solus gubernans postremo 20. die m. Novembr. a. 1075. occurrit (ib. II, 2, 53 nr. 19). 4) Supra I, 9. 5) [Obiit a. 1049, d. 19. Febr.; F. Hirsch, 'Forsch. zur deutschen Gesch.' VIII, 282; Steindorff, 'Jahrb. Heinrichs III.' t. II, 452sq. — Ad sequentia cf. etiam H. Günter I. c. p. 214 n. 239.]

tremula licet voce, eum alloquitur, ut sibi, qua de causa talia pateretur, ediceret. Ille vero flens et eiulans ad verba interrogantis pueri mox tale responsum protulit, dicens: 'Quamvis, o puer, ex innumeris meis sceleribus michi plurima et infinita poena praeparata sit, tamen ob nullam aliam causam hanc, quam cernis, patior poenam nisi propter aureum calicem, quem de monasterio beati Benedicti sacrilega ductus cupiditate abstraxi eique etiam moriens reddere neglexi. Sed obnixè deprecor ac per Iesum Christum dominum salvatorem omnium, cuius ego miser praecepta contempnens in hanc sum voraginem mortis demersus, te optestor^a, ut Capuam ad uxorem meam vel ipse pergas vel nuntium dirigas, qui ei et tormenta, quae patior, et, ut calicem monasterio sancti Benedicti reddat, insinuet.' At ille: 'Quid prodest', inquit, 'si ei nuntiavero? Non enim, quod te vidissem, 10 vel quod talia patiaris, michi creditura est.' Cui ille respondit: 'Hoc sibi signum ex mei parte denuntia, quod Pandulfus Gualae filius calicem ipsum pro pignore habeat, et, ut datis solidis, quos ei debuimus reddere, illum recipiat atque sancti Benedicti monasterio omni postposita mora restituat, sibi celeriter rogo insinuare ne differas'. Quibus dictis visio illa ab oculis eius ablata est. Puer vero statim ut domum regressus est, infirmitate 15 detentus, intra paucos dies defunctus est. Ea vero, quae viderat quaeve sibi dicta fuerant, omnibus ad se venientibus patefecit. Pandulfus etiam ipse, qui causa pignoris calicem apud se habebat, hoc ipso tempore, nescio qua de causa, Neapolim pergens, haec omnia ex ore ipsius Pythagorae^b se audisse michi retulit; per quem quoque idem Pythagoras uxori illius omnia, quae de viro eius viderat vel quae ipse ei mandaverat, Capuae nuntiavit. 20 Illa autem sibi potius quam marito consulens, pretium, quod vir eius accommodaverat, reddere nolens, nec calicem recipere nec monasterio reddere curavit.

Theophilus: Mirandum¹ valde est ac magna cum cautela pensandum², cur omnipotens Deus talia huic puero ostendere voluit, cum ille, qui sibi ostensus est, a poena liberatus non est, vel cur tot tantisque sceleribus occultatis pro solo aureo calice cruciari visus 25 est, vel cur ipse, cui haec ostensa sunt, ex nimio terrore languore correptus mortuus est.

Desiderius: Quod vir iste in poenis visus est et tamen, uxore calicem reddere parvipendente, a poenis liberatus non est, iusto, occulto tamen, omnipotentis Dei iudicio factum est eiusque pia ac benigna providentia in notitiam hominum deductum est, ut videlicet, quicumque haec audierit, pertimescat et a rapinis ecclesiarum mentem manusque 30 compescat, ne et ante mortem sese poenitere non liceat et post mortem parentibus propinquisve ea, pro quibus ipse a suppliciis liberetur, operari non libeat sicque fiat, ut pro eis supplicia aeterna possideat, quae Dei timore postposito in vita positus nullatenus perpetrare formidat, et^c iam^e veniam non mereatur in vita illa, quam bonis sanctisque operibus neglexit promereri in ista. Quod vero ceteris facinoribus tacitis de solo aureo 35 calice indicari visus est, aperte datur intellegi³, quam fortiter, quam atrociter quamque miserabiliter pro aliis plurimis immensisque sceleribus torquebatur, quando pro unius parvi calicis rapina tam dire tamque crudeliter cruciabatur. Namque superius retulimus, quod idem Pythagorae^d puero dixerit, quod multa et immensa pro aliis delictis fuerant sibi praeparata tormenta. Quod vero is, qui cum in suppliciis vidit, continuo languore cor- 40 reptus non post multum temporis mortuus est, non multum miramur, si illud, quod Danieli, viro desideriorum et somniorum veridico interpretatori, contigit, attendamus. Nam post visionem spiritualium mysteriorum continuo aegrotavit et per dies plurimos, sicut idem testatur⁴, elanguit. Si autem talis tantusque vir spiritualia visa non tulit, sed continuo languore apprehensus per dies plurimos infirmatus fuit, quid mirum, si puer iste 45 curis secularibus deditus, carnalibus desideriis pressus, visionem spiritualium rerum ferre non potuit, sed infirmitate detentus ad extrema devenit? Sed in his omnibus divina iudicia magis metuenda quam indaganda sunt, quia magna et inscrutabilia⁵ sunt, teste psalmista, qui ait: 'Iudicia tua abyssus multa', testante quoque Paulo, qui dixit: 'O altitudo divitiarum

Ps. 36, 7.
Rom. 11, 33 sqq.

a) ita c. b) Pythagore c. c) ita (non etiam) c. d) Pythagore hoc loco c.

1) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. III, 82 ed. Moricca p. 208: p. 157; III, 16 p. 177; cf. etiam infra II, 6. 25. III, 2.]

Mirandum valde et vehementer stupendum.] 2) [Cf. 4) Daniel 8, 27. 5) [Cf. Iob 5, 9. 37, 5: Qui facit

ib. IV, 60 p. 322: Inter haec autem pensandum est ...] magna et inscrutabilia.]

3) [Cf. ib. II, 9 p. 96: ut palam doretur intelligi; III, 11

sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, ipsi gloria et imperium 'in secula' seculorum. 'Amen.'^a

Rom.
11, 33 sqq.

[LIBER SECVNDVS^b.][PROLOGVS.^c]

Praemisso utcumque primo, quemadmodum promiseramus, libello, nunc secundum Deo auxiliante scribere aggrediar, in quo cetera, quae supersunt, in hoc monasterio vel a monachis huius sacri coenobii ubicumque divina largiente clementia his temporibus facta miracula, quae nostrae occurrunt memoriae, curabo concludere.

1. Cum adhuc essem laicus¹ et intra annos adolescentiae² aetatem ducerem, quae a multis in Beneventana civitate degens audiui de Iohanne, tunc eiusdem Beneventanae ecclesiae archidiacono³, postmodum vero huius sancti coenobii abbate⁴, silenter non transibo. Cum idem Iohannes de illustri prosapia originem duceret et, quod maius est, religiose vivens omnipotenti Domino omnimodo placere studeret, ita a clero et populo diligebatur, ut omnes ei unanimiter post mortem archiepiscopi eiusdem urbis⁵ summum sacerdotium peroptarent. Alter quidam in eadem ecclesia, Alax nomine, diaconus erat, qui ad adipiscendum pontificium omni nisu aspirabat nec, quo ordine id assequi posset, quicquam pensi habebat; sed dum idem Iohannes archidiaconus superesset, ad culmen tanti honoris se posse pertingere desperabat. Cumque haec cotidie in animo volveret, vana illum cogitatio haud quiescere permittebat. Cum quadam die uterque secreto in loco consedisset et nemo alius cum eis esset, sermo inter eos ortus est de huius miserae vitae fragilitate, de caelestis ac perpetuae vitae iocunditate, de poena peccatorum ac de gloria sempiterna iustorum. Itaque statuerunt inter se huius gloriam mundi relinquere ac sanctae conversationis habitum suscipere; et ut magis fidei esse possent, iuramento, quod statuerant, firmaverunt. Dein diem decernunt, quo apud castrum Casinum limina beati Benedicti peterent ac sub eius magisterii regula Iesu Christo domino deservirent. Igitur postquam ad statutum diem ventum est, quo ab eis aggrediendum erat iter, Alax, qui aliud animo, aliud gestabat in ore, Iohanni archidiacono dixit: 'Karissime frater, quoniam de rebus meis aliquid adhuc superest, quod secundum Deum ordinare cupio, tu, obsecro, praecede, et mox ut sanctae conversationis habitum susceperis, michi nuntium mitte. Ego autem interim his expletis quantocius te subsequi curabo.' Archidiaconus vero ad monasterium beati patris Benedicti veniens, mox ut sacrum habitum suscepit, nuntium, ut decreverant, socio direxit, qui eum sub sanctae institutionis regula iam colla summisisset et, ut ipse celeriter veniret, ut pollicitus fuerat, nuntiaret. At ille, mox ut talia audivit, alacer effectus, quod illum, qui sibi in ecclesia praeminebat, recessisse cernebat, omnino se ad eum accedere atque tam artam aggredi viam posse negavit. Deinde ad acquirendum culmen pontificatus honoris totis viribus nitebatur. Sed omnipotens ac iustus⁶ Deus aliter, quam ipse sperabat, disposuit. Nam cum imperator Otto⁷ egressus Germania⁸ Italiam intrasset, postquam Romanas res, prout sibi videbatur, disposuit, Beneventum adiit⁹; cui Alax ita familiaris effectus est, ut idem augustus eum eligi in pontificem, ecclesia renuente, praeciperet. Postmodum vero imperator Romanam rediens Romanum pontificem¹⁰ eum

a) sequi. una pagina (f. 24^v) vacua; textus libri secundi inc. in p. 24^v c. b) LIBER SECVNDVS om. c. c) PROLOGVS om. c.

1) [Cf. Greg. M. Dial. IV, 42 in., ed. Moricca p. 297: *Nam cum adhuc essem iuenculus atque in laico habitu constitutus, narrari a maioribus atque scientibus audiui...*] 2) [Id est, si Isidorum noster sequitur, intra annum 15. et 28, si 'Hippocratem', intra annum 15. et 21; cf. quae exposui in dissertatione 'Puer, Iuvenis, Senex' in: 'Papsttum und Kaisertum' (Monaci 1926) p. 287 sqq.] 3) Cf. chartam Landulfi archiepiscopi a. 971. datam, quam inter clericos Beneven-

tanos subscripsit Iohannes archisubdiaconus (St. Borgia, 'Memorie istoriche di Benevento', Romae 1764, II, 274). 4) Iohannes III, a. 998—1011. 5) Landulfi, cuius ultra annum 978. non exstat memoria (vide chartam apud Ughelli VIII, 66). 6) [2. Mach. 2, 25: (*Deus*) *solutus iustus et omnipotens.*] 7) Otto II. 8) Iam a. 980. 9) [Ubi ab d. 7. usque ad d. 18. Oct. a. 981. occurrit; cf. Uhlirz, 'Otto II.' p. 171.] 10) Iohannem XIV, qui d. 6. m. Dec. an. 983. Aloni (scil. Alaci)

983. consecrare rogavit et consecratum Beneventum remisit. Imperator deinde febre correptus^a (Dec. 7.) post aliquot dies divina dispositione defunctus est¹. Ille vero Beneventum rediens ne moenibus quidem civitatis appropinquare ausus fuit; sed cum dedecore illo repulso alium 984. sibi cives pontificem² elegerunt. Fecit quidem haec omnipotens Deus ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, ut qui cupiditate honoris ductus fraudulenter fratrem suum studuit ab ecclesia pelleri, ipse pulsus patria exul in alieno solo vitam finiret.

2. Praeter haec ea, quae sequuntur, Leone venerabilis vitae, qui ante paucos annos defunctus est, et aliis veteranis monachis narrantibus audiui. Cum igitur idem Iohannes aliquantos in monasterio sub sanctae institutionis regula explesset annos, petita ab abbate c. 990/95? suo licentia Ierusalimain^b perrexerat atque in Syna monte per sex continuos in Dei servitio degit annos. Postmodum vero in Grecia in monte, qui Agyon^c oros^{c.3} dicitur, aliquanto tempore mansit. Sed ea, quae illo in loco eum vidisse contigit, haudquaquam michi reticenda videntur.

Quidam nanque^b heremita in eodem monte manens a paucis vel frequentabatur vel nocebatur. Dum quadam die frater, qui ei ministrabat ac certis diebus victum deferebat, supra memoratum Iohannem, venerabilem virum, ad eundem Dei servum duxisset, sicut ipse postmodum discipulis suis cum lacrimis solitus erat referre, benigne, ut decebat, ab eo susceptus est. Et cum sermo inter eos de caelestis vitae gaudiis diutius agitaretur, servus Dei hiis, qui advenerant, dixit: 'Venite, fratres, quia iam hora est⁴, alimenta sumamus corporis, ne revertentes in via deficiatis; nec enim ieiunii recedere debetis a nobis, 2 propter quem tanti subistis iter laboris'. Et haec dicens mensam praeparat, prandium apponit. Cum denique oratione facta ad mensam consedissem, mirabile dictu, ecce immanis ursus e vicina silva veniens, sese ante ora prandentium favum dulciflui mellis ferens exhibuit. Cumque illi valde perterriti fugam inire temptarent, venerabilis heremita ille eos compescuit et, ne terrentur, admonuit, dicens multos esse iam annos, quo sibi 2 omnipotens Dominus per bestiam illam saepissime hoc melliflui nectaris donum sua pietate transmisisset⁵. Peracto itaque prandio surgentes a mensa, animo magis satiati quam corpore, percepta benedictione ad monasterium sunt reversi.

Post non multos vero dies beatissimus pater Benedictus eidem Iohanni per visionem apparuit et dans ei pastorem virgam, quam manu gestabat, ut Casinum ad suum mo- 3 nasterium quantocius reverteretur, admonuit. Facto itaque mane abbati ipsius monasterii, religioso videlicet viro, visionem, quam viderat, per ordinem pandit. At ille, ut erat vir providus atque discretus, voluntatem Dei in hac visione cognoscens intulit, dicens: 'Frater Iohannes, celeriter ad tuum monasterium reverti festina, ne tanto patri, qui tibi per visionem apparuit, esse inobediens videaris. Decrevit enim, ut michi videtur, om- 3 nipotens Deus te suo gregi praeponere et, ut suas fideliter pascas oves, sua miseratione eligere.' Ille igitur visioni et admonitioni optemperans⁶, transmarina relinquens arva 997 98. Christo duce reversus est atque a religiosissimo viro Iohanne, qui tunc fratribus praeerat⁶, praepositus factus non multo post tempore, quia idem abbas corpore iam debilis erat atque pondus tanti oneris ferre nequibat, consilio et electione cunctorum fratrum ab eodem 10 998. venerabili patre abbas est ordinatus. Ille vero abbatia relicta in vicina⁸ silva⁸ secessit atque ibi usque ad vitae suae terminum solitarius degens in omnipotentis Dei servitio vitam finivit⁷.

3. Interea nec ea, quae de beato Felice audiui, monacho videlicet huius monasterii, silentio sunt praetermittenda. Quodam tempore, nescio qua de causa, ad Teatinam urbem⁸ 45

a) correptos manu prima mut. correctus c. b) ita c. c) Agyonoros c. d) ita c., semper. e) ita c.

archiepiscopo cum pallio privilegium admonitionibus, quales ad novum archiepiscopum debet dirigere, auctum dedit (J.-L. 3822).

1) Die 7. m. Dec. a. 983. 2) Albanum, qui inter las. a. 984. et Ian. a. 985. archiepiscopus factus est, nam Ian. a. 988. quarto pontificatus sui anno chartam dedit (Gattula, Hist. abb. Casin. I, 85 col. b., l. 39sqq.;

falso p. 86 col. a l. 27 an. inc. 985. dicitur, cum indictio prima, an. sextus Paldolfi principis, an. primus Landolfi eius filii anno 988. consentiant). 3) Athos. 4) [Cf. Rom. 13, 11: quia hora est iam.] 5) [Cf. ex. gr. 50 Hier. V. Pauli 10 de corvo panem afferente.] 6) II, a. 997—998. [A. 996—997. minus recte, ut videtur, habet W. Franke, 'Romuald von Camaldoli', Berol. 1918, p. 210sq.] 7) [V. infra II, 11.] 8) Chieti

isse me contigit; et cum ab episcopo¹ et clericis illius ecclesiae benigne ac amabili-
susceptus essem atque orationis gratia ad ecclesiam me duxissent, facta oratione ad dexteram
me ecclesiae contuli ibique aedeculam^a et altare conspexi. Cumque episcopum et clericos
interrogassem, in cuius honore altare illud conditum esset, responsum michi est, quod in
honore beati Felicis confessoris Christi altare illud esset dedicatum. Cum autem, quis
fuerit ille Felix, inquirerem, dixerunt michi, quod monachus Casinensis congregationis fuerit
atque ab abbate suo illis in partibus, ut pastoribus et gregi praeesset, missus^b, ibi vitam
finierit et, cum ad corpus eius omnipotens Deus multa mirabilia operaretur, a maioribus
suis de loco, in quo prius iacuerat, levatus atque in hac ecclesia, 'sub hoc, ut cernis,
altare' conditus fuerit. Igitur quoddam memorabile illo in loco nuper ab eo patratum
omnipotente Domino largiente narrabant. Cum quidam caecus ad cuncta obstantia
pedes offendens, misericordem Dominum rogaturus ante eius altare venisset et pro-
stratus toto in terra corpore gemitu ac suspiriis, ut meritis beati Felicis sui miserere-
tur, orasset, mox depulsis caecitatis tenebris ita sanus et incolumis surrexit, ut miran-
tibus cunctis ipse suis oculis lucem coeperit cernere, quam semper ab aliis desiderarat
audire.

Theophilus: Velim scire, si vir iste venerabilis, qui ita post mortem claruit, in
hac vita positus aliquod signum de vitae suae merito dedit?

Desiderius: Non quidem hunc venerabilem virum, dum in hoc saeculo vixit, aliquod
indiciū suarum virtutum dedisse comperi; verumtamen omnipotens Deus plerumque
agere consuevit, ut illi^b, qui devota mente sibi servire student, licet in carne positi nullum
signum suae sanctitatis ostendant, post mortem tamen, cuius meriti fuerint, celari minime
palliat, ut, dum extincta eorum corpora ita miraculis coruscare cernuntur, in ipsius
servitio humanae mentes acrius accendantur.

Theophilus: Fateor^c michi placere, quae dicis; sed, quaeso te, inchoata proseguere,
ut, dum, quae valde cupio, audio, ad amorem supernae patriae fessus animus releveretur.

4. Desiderius: Gregorius quidam summae religionis monachus in hoc coenobio
dictus est, qui, sicut a plerisque huius loci fratribus audisse me reminiscor, dum in prae-
senti vita moratus est, sub monasticae disciplinae regula omnipotenti Domino studuit stre-
nuissime deservire. Cumque expleto vitae termino ex hoc mundo migrasset, tanta odoris
flagrantia de loco, in quo exanimis iacebat, emanavit, ut omne subito monasterium illius
odoris suavitatis, quasi unius angulum domatis, mirifice resperserit. Et dum omnes odoris
illius ineffabili quadam suavitate recreati mirarentur ac, quid esset, omnino nescirent,
punctius repente ab infirmorum domo properans venit, qui Gregorium monachum obisse
retulit. Voluit itaque omnipotens Deus ostendere, quanti meriti iste vir fuerit, cuius egre-
diente anima tam mirifico odore coenobium omne repleverit.

5. Alter quidam, ut fratres, qui adhuc supersunt, referunt, Angelus in hoc monasterio
monachus dictus est, cuius profecto vita nomini dissimilis visa non est. Qui dum infir-
mitate tactus corporis ultimum diem clausisset, daemoniacus quidam forte in coquinam
intraverat: et ecce subito coepit strepere ac se furibundus a terra dissiliens in aera elevare,
magnisque vocibus clamans vim se a Benedicto perpeti conquirebatur, dicens: 'O quid
nunc michi modo Benedictus fecit, animam Angeli monachi ob parvum cucullum, quod
gestavit in capite, michi auferens secum detulit'. Cumque omnes, qui aderant, ad verba
illius stupefacti intenderent et, quid diceret, ignorarent, repente signum, quo fratrum obitus
significari solet, insonuit; statimque fratres omnes festinanter ad domum infirmorum per-
gunt et Angelum monachum iam defunctum repperiunt^c. Qua de re aperte monstratum

^a) ita (aedeculam) c.   ^b) ita c., pro illos.   ^c) ita c.

¹) Arnulfus (a. 1049) vel Atto (a. 1057—1071, Casini
episcopus) vel Teuzo (a. 1078—74 consecratus).   2) Ut
administrationi cellarum Casinensium operam daret, ab
abbate videtur esse missus; nam in Teatino Pennensique
omnibus cum alia (cf. Leo Ost. I, 45, SS. VII, 610 =

Gattula, Hist. abb. Casin. I, 78 sq.), tum s. Liberatoris
monasterium cum quadraginta cellis (J.-L. 4897) Casi-
nensibus erant subdita.   3) [Cf. supra p. 1117, n. 10
ad prol. libri I.]

est, quod animam illius in aliquo nocere non potuit, de cuius morte coram fratribus tam tristem, tam lugubrem se antiquus hostis ostendit.

Theophilus: Quaeso, dicas, cur diabolus tantum inimicetur humano generi, ut ab ortu nativitatis usque ad exitum vitae omnibus modis elaboret a mandatis creatoris sui hominem avertere atque ad aeternam patriam tendenti quascumque poterit insidias tendere.

Desiderius: Aperta ratio patet, quod antiquus hostis, qui se creatori suo acquirere contendit, passus magnam ruinam in voraginem profundi baratri demersus sit et iccirco humano generi omnibus modis contrarius existat, quia illuc eum ascendere cernit, unde ipse per superbiam delectus irrecuperabiliter cecidit. Inde est, quod strepere, insanire, frendere in electorum Dei transitu terribiliter videtur.

6. Azo etiam quidam religiosae satis vitae monachus¹ fuit, qui ecclesiam beati Michaelis archangeli in valle, quae dicitur Regis², a Lodoico christianissimo imperatore³ mirifico opere constructam, postmodum vero a Saracenis destructam⁴, omni cum studio restauravit ibique fratres ad omnipotentis Dei servitium, prout potuit, congregavit. Cumque ibidem multos in Dei servitio explesset annos, ultimam iam pene agens aetatem ad 15
1011/22. monasterium nostrum, ex quo ab abbate suo⁵ missus fuerat, est reversus. Qui senio morboque confectus, in domo infirmorum in lectulo iacens, extremum vitae spiritum iam moriturus trahebat, multique e fratribus excubantes circa lectum ipsius ymnis et psalmis vacantes eius exitum expectabant. Quidam vero frater⁶, qui adhuc superest et nobiscum in monasterio conversatur, tunc iuvenis, nunc autem aetate moribusque grandaevus, in 20
dormitorio cum ceteris fratribus quiescebat: cum ecce subito nocte intempesta respiciens vidit per visionem beatum Michaellem archangelum, cuius vultum pictura eum docente cognoverat, per dormitorium venientem⁷, cuius alter angelus vestigia subsequens paulo longius gradiebatur. Quem intuens dixit: 'Domine, nonne tu es beatus Michael archangelus?' Et ille: 'Ego utique'. At ille: 'Quo tendis', inquit, 'domine?' 'Ad domum', inquit, 'in- 25
firmorum, ut fratrem Azonem⁸ mecum assumam, quia iam tempus est, pergo'. Et his dictis visio, quam videbat, disparuit. Qui statim evigilans surrexit, festinanter ad domum infirmorum perrexit fratremque Azonem⁹ e corpore animam exalasse invenit. Qua de re aperte datur intellegi¹⁰, quod isdem beatus Michael eum secum detulerit, qui ad assumendum eum se venisse testatus est.

7. Frater quidam in nostro monasterio Stefanus Veneticus dicebatur, qui ex Venetiae partibus adveniens in sanctae conversationis habitu studiosissime vixit. Cuius humilitatis, patientiae ac oboedientiae bonum omnibus, qui tunc in omnipotentis Dei servitio ibidem congregati erant, fratribus liquidissime patuit. Cumque iam tempus esset, ut eius digna conversatio a iustissimo Domino remunerari debuisset, molestia gravatus corporis fratribus 35
coram positus diem clausit extremum. Tunc quaedam religiosissima anus, Agundia nomine, virgo mente et corpore, quae in sanctimoniali habitu iuxta ecclesiam beatae Mariae semper virginis sitam in civitate, quae circa radicem Casini montis est condita¹¹, manebat, more solito, antequam clerici eiusdem civitatis ad reddendas nocturnas Deo laudes surrexissent, ante praedictam ecclesiam Dei genitricis stans gemitu, lacrimis ac suspiriis omnipotentem 40
Dominum precabatur: cum ecce subito intempesta noctis hora respiciens¹² vidit columnam

a) Azonem *radendo* corr. Azonem c.

1) Uberius de illo egit Leo Ost. II, 34, SS. VII, 650.

2) Barregium, Barrea, dioec. Valva-Sulmona. 3) Il.

(a. 850—875), cuius privilegium pro monasterio S. Angeli

commemoratur Leo Ost. I, 37, SS. VII, 607, ex quo tamen

patet monasterium iam a Ludovici praedecessoribus privi-

legiis munitum esse. [Cf. Reg. imp. I², 859 dep.

nr. 325—327; Th. Sickel, 'Mitt. d. Inst. f. österr.

Geschichtsforsch. Erg.-Bd.' I, 129 sqq.] 4) Immo,

ut refert Leo Ost. II, 34, a Marsis Pelignisque, qui cum

Saracenis ibidem post cladem reconditis etiam monaste-

rium conflagraverunt. Ad hunc locum b. m. Watten-

bach nota⁴¹. — minus recte, ut videtur — coniecit

Ungaros potius destructionis auctores fuisse, quos etiam

a Marsis ac Pelignis superatos fugatosque esse Leo Ost.

I, 55, SS. VII, 619, narrat. 5) Atenulfus, a. 1011—

1022, Leo Ost. II, 34. 6) *Petrus nomine*, Leo ibid. 45

7) Cf. E. Gotwein, 'Die Culturentwicklung Südtaliens'

(1886) p. 59, qui tamen in n. 4. per errorem '*Chron.*

Cassin. MG. SS. rer. Lang.' pro nostro laudat.

8) [Cf. supra I, 13 p. 1125 n. 3.] 9) San Germano.

10) [Cf. Greg. M. Dial. II, 85 ed. Moricca p. 129: *Cum-*

que vir Domini Benedictus, adhuc quiescentibus fratri-

bus, instans vigiliis nocturnae orationis tempora prae-

venisset, ad fenestram stans et omnipotentem Dominum

deprecans, subito intempesta noctis hora respiciens,

vidit fuscam lucem etc. Cf. infra II, 11.]

igneam e cella, in qua infirmi fratres quiescere erant soliti, exeuntem caelumque tendentem. Quae statim nuntium monasterium subire praecepit, qui studiose inquireret, si aliquis ex infirmis fratribus in cella illa degentibus ex hoc mundo migrasset. Tum is, qui missus fuerat¹, nuntius perniciter montem ascendit, monasterium intravit, domum infirmorum adiit atque Stephanum religiosum monachum defunctum repperit². Et studiosius inquirens invenit³ eum ea hora emisisse animam, qua columna ignea ab ancilla Dei visa est celsa penetrare polorum⁴.

8. Alter quidam in iam dicto nostro monasterio Iohannes Veneticus dictus est mirae patientiae, oboedientiae ac humilitatis monachus, qui quanti meriti apud Iesum Christum dominum fuerit, suum post obitum manifestissime claruit. Cum quidam frater, cuius nomen⁴ a memoria excidit, casu in inguine crepuisset, ita ut interiora eius membrano dirupto inter carnem et corium dilaberentur, sepulcrum ipsius adiit ac se super illud prosternens lacrimis gemitibusque, ut pro se Dominum precaretur, ex intimo cordis postulabat affectu, procul dubio credens eius meritis se posse sanitatem recipere, qui in hac vita positus omnipotenti Domino totis cum viribus studuit deservire. Cum igitur aliquantulum super sepulcrum eius orans incubuisset, ita restitutus est sanitati, ut languoris pristini nec ullum quidem in eo indicium remansisse videretur.

9. Smaragdus monachus, qui adhuc superest⁵ et in nostro monasterio commoratur, retulit michi, quod narro, quod a Leone venerabili presbytero, avunculo scilicet suo, se audisse referebat, de Antonio monacho atque presbytero, qui secularibus ac divinis litteris haud mediocriter eruditus, ab adolescentia usque ad vitae exitum in saepe dicto monasterio degens, omnibus pene in hac provincia notus extitit. Qui dum quodam tempore casu accidente, sicut praedictus presbyter ex ore illius accepit, loco in secretiori crepuisset et languore crescente cotidie vehementer fatigaretur, medicum, a quo secari vel exuri deberet, si quo modo posset sanitatem recipere, conducere meditabatur. Timebat tamen, si secaretur a medico, ut multotiens evenire solet, ne forte moreretur; et rursus, si non secaretur, sedulum sustinere dolorem, quod est ipsa morte deterius, periculosos sibi videbatur. Igitur cum intra se haec diutius agitare, unum sibi fore remedium credidit, ut ad sepulcrum beati Benedicti pergens ipsius misericordiam imploraret, sperans se eius patrocinio posse salvari, sub cuius magisterio se recedens a seculo devotissime contulerat. Statim igitur ecclesiam intravit ac se coram altari humiliter prosternens diutius oravit, ut omnipotens Deus meritis tanti patris salutem sibi conferre dignaretur. Expleta vero oratione e pavimento, in quo prostratus iacuerat, surrexit atque ex crepidine altaris pulverem collegit et ligans in panno loco, in quo patiebatur, superimposuit; atque die altero ita sanus repertus est, ut nec signum quidem praeteritae infirmitatis in eo omnimodo remaneret.

10. De Paulo sanctae conversationis monacho, quod a fratribus, qui adhuc in hac praesenti vita vivunt et eum optime norunt, audisse me memini, referre curabo. Cum idem Paulus salutis suae causa nostrum ad coenobium devenisset, a Theobaldo abbate⁶, 1022/85. religioso videlicet viro, qui tunc fratribus honestissime praeerat, devote susceptus est. Quem venerabilis pater in monasterio beati patris Benedicti, quod intra Capuanam urbem constructum est⁷, habitare praecepit. Qui postquam ad eundem locum pervenit, ita se sub sanctae institutionis regula constrinxit, ut ob hoc omnibus mirabilis haberetur. Sed omnipotens, misericors ac pius Deus⁸, quantum sibi eius digna conversatio in hac vita placuerit, illius post obitum ostendere est dignatus. Cumque in eodem monasterio religiosam, honestam ac dignam Deo conversationem exercens aliquantos explesset annos,

1) [Cf. Greg. M. Dial. II, 35 p. 180: *et reverentissimum virum Germanum episcopum is, qui missus fuerat, iam defunctum repperit.* Cf. infra II, 10 fin.] 2) [Cf.

Greg. M. ib.: *et requirens subtiliter agnovit eodem momento fuisse illius obitum, quo vir Domini eius cognovit ascensum;* Greg. M. Dial. IV, 36 p. 282: *subtiliter inquirentes ipso eum momento cognoverunt exisse de corpore, quo ...* Cf. etiam supra I, 4 fin. p. 1120; I, 7 fin. p. 1122; infra II, 11 fin.] 3) [Cf. Dracont. De laud. Dei II, 3, MG. Auct. ant. XIV, 66: *celsa polorum.*]

4) Quia Petrus diaconus, qui hanc historiam in Chron.

Casin. III, 42 exscripsit, dixit: *frater quidam ramicis incommodum ita patiens*, Marus et Mabillon morbi nomen ramicis nomen fratris fuisse putaverunt. 5) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 9 ed. Moricca p. 50: *... is, qui adhuc superest, Gaudentius presbyter narrat;* III, 12 p. 159: *quidam clericus senex, qui adhuc superest ...*]

6) A. 1022—1085. 7) Cella monasterii Casinensis, cuius foundationem tradit Leo Ost. I, 53, SS. VII, 617 sq.

8) [Eccli. 2, 13: *Quoniam pius est misericors est Deus;* cf. 2. Mach. 1, 24 sq.]

infirmate pulsatus corporis e carnis ergastulo iubente Domino exilivit. Igitur quidam venerabilis vitae episcopus ex Galliae partibus veniens orationis gratia ad ecclesiam beati Michaelis archangeli in Gargano monte conditam¹ properabat. Cum autem ad Capuanam urbem devenisset, iuxta ecclesiam beati protomartyris Stephani² divertens hospitatus est. Denique cum nocte intempesta e lectulo surrexisset, ante ecclesiam praedicti martyris stans vicinas sibi omnipotentis Dei aures precibus lacrimisque reddebat: cum ecce subito ad dexteram orientis partem oculos porrexisset, vidit instar solis radiis lucem splendidam e monasterio per aera mirabiliter advolare. Cumque diu lucem, quam videbat, attonitus miraretur, signum in monasterio insonuit, quo fratris exitus significabatur. Intellexit protinus e fratrum numero aliquem magni meriti ex hoc mundo migrasse simulque cum ipsa¹⁰ luce caeli sublimia penetrasse. Mox itaque convocatis clericis, quae viderat, enarravit statimque ad monasterium nuntium misit, ut, quis ibi defunctus esset, agnosceret sibi quae ex nomine nuntiaret. Cumque is, qui missus fuerat, monasterium intrasset, invenit Paulum venerabilem monachum e corpore animam emisisse.

11. Iohannes admodum religiosus monachus et sacerdos, cuius superius memoriam¹⁵ feci³, qui relicto regimine monasterii ad heremi secreta se contulit, in hac vicina silva usque ad extremum vitae suae terminum solitarius mansit ibique ieiuniis, vigiliis ac orationibus operam dans studuit omnipotenti Domino sollicita mente servire. Hic vero cum temporibus Theobaldi abbat⁴ ex hac luce migrasset, monachus quidam Iohannes nomine in monasterio beati Laurentii martyris, quod intra Capuanam urbem situm est⁵, studio-²⁰ sissime in Dei servitio conversabatur. Qui⁶ dum quadam nocte, antequam fratres ad vigiliam surgerent, e lectulo more solito omnipotentem Dominum precaturus surrexisset, dum attenta mente stans misericordem Dominum precaretur, subito respiciens clarissimam lucem in aere et intra ipsum venerabilis viri Iohannis monachi animam caelum penetrare conspexit. Igitur facto mane certius scire volens, quod viderat, venit ad An-²⁵ dream, qui cellae huius monasterii, quae intra eandem Capuanam urbem sita est⁷, tunc praepositus erat, eaque, quae viderat, per ordinem retulit et, ut ad hoc monasterium nuntium dirigeret, qui diligentissime rem, quam viderat, investigaret, obnixae poposcit. Qui eius voto parere studens nuntium innox direxit, qui diligenter ea, quae dicta sunt, agnosceret citiusque reversus indicare curaret. Tum is, qui missus fuerat, nuntius dum³⁰ festinanter pergeret, ei in ipso itinere alter a monasterio veniens occurrit, qui fratribus in praedicta cella Capuae commorantibus praefati servi Dei obitum nuntiavit; a quo subtiliter inquirens invenit praedictum Dei servum ea hora ex hac luce subtractum, quae eum Iohannes religiosus monachus Capuae positus caelum mirabiliter penetrasse cognovit⁸. Tunc uterque ad eos, a quibus missi fuerant, reversi, alter servi Dei obitum, alter vero³⁵ visionem, quae de illo visa est, retulerunt⁹.

12. Multorum fratrum testimonio didici¹⁰ haec, quae nostro curavi annotare libello. Et licet Petrus venerabilis Hostiensis episcopus¹¹ in sermone, quem in vigiliis beati patris Benedicti legendum luculentissime composuit¹², id eleganter decenterque inseruerit, tamen

1) Monte Sant' Angelo, prov. et distr. Foggia. 2) I. e. cathedralem. Leo Ost. II, 55 (56, codd. 1. 2, SS. VII, 664 n. *) et Petrus diaconus (Liber de ortu et vita sanctorum 48), qui eandem historiam Desiderium pedetemptum secuti narrant, hoc loco praebent *ecclesiam s. Laurentii*, quae erat monasterium a cathedrali ad meridiem situm in burgo S. Victoris q. d. (cf. Granata, 'Storia civile di Capua', Neapol. 1752, p. 345); quod cum Desiderii verbis: *ad dexteram orientis partem oculos porrexisset*, minus convenit. [Ad ea quae sequuntur cf. supra II, 7 p. 1130 n. 10, p. 1131 l. 3 sqq. et n. 1; infra n. 6 et 8 ad II, 11.] 3) Supra II, 2 fin. 4) A. 1022—1035. 5) [Cf. supra n. 2.] 6) Cf. Greg. M. Dial. II, 35 (ed. Gallicciolli p. 163; ed. Moricca p. 129), ubi similia narrantur: *Cumque vir Domini Benedictus quiescentibus adhuc fratribus instans vigiliis nocturnae orationis tempora praevenisset, ad fenestram stans et omnipotentem Dominum deprecans, subito*

intempesta noctis hora respiciens vidit fusam lucem 40 *desuper cunctas noctis tenebras effragasse . . . Qui . . . vidit Germani Capuani episcopi animam in sphaera ignea ab angelis in coelum ferri.* [Cf. supra II, 7.] 7) S. Benedicti, cf. supra II, 10. 8) Greg. M. Dial. II, 35 [ed. Moricca p. 130]: *is, qui missus fuerat, . . . requirens* 45 *subtiliter agnovit eodem momento fuisse illius obitum, quo vir Domini eius cognovit ascensum.* [Cf. etiam Greg. M. Dial. IV, 86 p. 282; supra II, 7 fin.] 9) Cf. Greg. M. Dial. IV, 86 (ed. Gallicciolli p. 310; ed. Moricca p. 283). 10) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 3 fin. ed. Moricca p. 27: 50 *Fortunati . . . aliorumque etiam virorum venerabilium didici relatione, quod narro*; I, 5 in. p. 89; passim.] 11) Petrus Damiani, card. ep. Ost. a. 1058—1072. 12) Sermo octavus in vigilia s. Benedicti abbat^{is} et conf. (Opp. ed. Caietanus, Paris. 1642, II, 18; Migne, P. L. 144, 55 546sq.).

inter cetera miracula, quae omnipotens Deus ad laudem sui nominis nostra etiam memoria vel seniorum nostrorum, quos ipsi vidimus quibusque referentibus agnoscimus hoc, in nostro monasterio ostendere est dignatus, inserere curavi, ut, in cuius forte manus sermo ille non venerit et hoc in nostro libello cognoverit, Deum laudet in mirabilibus suis, qui omni tempore, novo videlicet cibo, alit teneras mentes suorum. Igitur quodam tempore ab initio Maii mensis usque ad extrema mensis Iulii¹ tanta siccitas aeris extitit, ut ne paucissimis quidem guttis arens terra et crebris discissa rimis aliquo modo madefacta videretur. Tunc quadam die quidam rusticus, ut stipulam triticeae messis suo in agello succenderet, quo liberius terram excolere posset, allatum ignem incaute supposuit; cumque

Mal.—Iul.

ignis paulatim stipulam lambendo flammam in altum porrigeret, flante aura in proximam silvam, quae subiaceat monasterio, rustico renitente dissiluit. Igitur infinitas sibi silva ministrante materies, ignis huc illuc per latera montis discurrens omne monasterium incendio se crematurum populis undique spectantibus minabatur. Cum² itaque fratres flammis crepitantibus, timore exterriti atque turbati animo, expergefatti e lectulis surrexissent — nam in meridiano tempore illis quiescentibus res ista contigerat —, videntes tam immane, tam subitaneum periculum et ei, qualiter resistere possent, nullo modo excogitare valentes ad divina se statim contulere praesidia³. Totis⁴ itaque viribus et ex intimo cordis affectu omnipotentem Dominum rogare coeperunt, ut meritis beati patris Benedicti, quo ordine vellet, sua virtute monasterium ab incendio eriperet, quod humana manu defendi posse penitus desperabant. Cumque alii erectis in caelum manibus atque alii prostratis in terra corporibus, alii flexis genibus ac in terra demissis capitibus omnipotentem Dominum precarentur, subito parva nubecula se in huius latere montis colligens, supra cacumen ipsius divina imperante potentia sese extendens dilatavit, quae mox tantum imbrem ex se effundens expressit, ut et incendium omne extingueret et omnino monasterium liberaret. Studeamus igitur, fratres, religiose ac pie vivere et tantum patronum Deo serviendo propitium acquirere; quia⁴ cuius meritis nubes huius cacumen montis obtexit atque ex se copiosum imbrem exprimens incendium extinxit, eius nichilominus precibus, si eum sedule ac devote, praeveniente bono opere, rogaverimus, ab aestuantium vitiorum flamma divina concedente misericordia liberabimur.

13. Quodam tempore, sicut ab his, qui optime noverunt, agnovi, dum fratres huius monasterii ecclesiam beatæ Scholasticæ virginis intra Caietanam urbem⁵, quatinus, cum ad aliquas res emendas ibidem pergerent, receptaculum habere possent, construerent, quidam ex operariis in summitate rupis, quae in capite civitatis mari praeminet, saxa, quibus ecclesiae parietes construerentur, frangebat. Qui cum attentius eadem saxa malleo quateret, isdem malleus de manubrio excidit ac per ingens praecipitium, quod ibidem patebat, delapsus in mare cecidit. Qui valde contristatus, quod evenerat, damno ad fratres, ubi parietes ecclesiae aedificabant, protinus venit et ea, quae sibi acciderant, merens retulit. Cumque spes recuperationis esset ablata et alterum sibi malleum, quo saxa ad ecclesiae aedificium frangerentur, fieri decernerent, unus e fratribus dixit: 'Descendamus illuc, fratres, forsitan beatus Benedictus suis meritis malleum nobis restituet, qui quondam Gotho ferramentum ex profundo lacus mirabiliter abstrahens reddidit atque ad opus, quod coeperat, laetum remisit⁶'. Placuit sermo coram ceteris⁷, et descendentes ad mare naviculam sunt ingressi regirantesque sinum civitatis venerunt ad locum, in quo sub praedicto praecipitio ex operarii manibus dissiliens malleus ille ceciderat; in quo videlicet tanta erat aquarum profunditas, ut spes recuperandi illum per aliquod humanum ingenium nulla omnino persisteret. Igitur confisi de omnipotentis Dei adiutorio et meritis beati

a) est. hoc loco c.

1) usque ad quintum diem ante Kal. Aug. Petrus Damiani [qui id nuper contigisse dicit]. 2) Cum— praesidia apud Petrum Dam. desunt.] 3) Orationes fratrum Petrus non commemorat. 4) Qui enim saecientis incendii flammam a vitium lignorum vel lapidum conflagratione prohibuit, quam valido putamus auxilio animas nostras ad imaginem Dei factas

ab aestuantium vitiorum ardore defendet! Petrus Damiani. 5) Quam Stephanus episcopus Caietanus (962, 993, Tabularium Casinense, Cod. Caietan. I, 116. 169 nr. 62. 91) Casinensibus donavit, ut ex chartula successoris Bernardi a. 1009. data patet (ib. 228 nr. 117). 6) Greg. M. Dial. II, 6 (ed. Gallicciolli p. 118; ed. Moricca p. 89).

patris Benedicti manubrium in aequora mittunt. Mirum in modum mox ferrum manubrio adhaesit, et extrahentes eum foras, gratias agentes Deo et beato Benedicto, gaudentes ad opera sua reversi sunt.

Theophilus: Hoc miraculum et in veteri testamento a beato Heliseo¹ et in novo a sanctissimo patre Benedicto factum reminiscor. Sed dum merita istorum illorumve longe distantia esse perpendo, maiorem, fateor, admirationem de hoc nuper patrato miraculo in animo meo concipio.

Desiderius: Hoc factum, karissime frater, non tantum istis imputare debemus, quantum illi, de cuius meritis confisi id agere temptaverunt. Verumtamen vis narrem² aliquid de obsessis a daemone divina largiente clementia, suffragantibus beati Benedicti¹⁰ meritis, in hoc eius monasterio curatis, ut³ audientium animus magis ac magis in Dei laudibus conualescat atque in amorem summae divinitatis multipliciter incalescat?³

Theophilus: Quicquid ad aedificationem⁴ audientium dicere velis, proseguere; ego autem haec gratanter me auscultare profiteor.

14. Desiderius: Quidam puer in domo hospitem simul cum patre in lectulo cubans¹⁵ cum ad necessitatem corporis in ipso noctis silentio surrexisset, subito ingens leo dentibus fremens, eum paratus discerpere unguibus, sibi horrendus apparuit; qui pavore nimio exterritus, vociferans in terram corruit. Ad cuius vocem mox turbatus pater e lecto surrexit, festinus ad eum valdeque anxius accessit; cur ita clamasset vel quid sibi evenisset, paterna diligentia sollicitus interrogavit. Ille vero immanem leonem contra se²⁰ venientem tremebundus ac palpitans vidisse se retulit. Quem pater blanditiis demulcens in ulnis propriis acceptum reduxit ad lectulum. Sed diabolus, qui in specie sibi leonis apparuerat, in eum ingressus post aliquot dies vehementissime vexare coepit. Cumque ad ecclesiam ante altare beati Benedicti esset adductus, mirum in modum in pavimento clausis oculis prostratus iacens, quicumque monasterii portam ingrediebatur, mox eius²⁵ nomen exprimebat, dicens: 'Talis vel talis homo per portam modo monasterii ingreditur.' Quidam etiam frater cum causa oboedientiae e monasterio ad civitatem descendisset, duodecim a quodam accipiens denarios eosque propriae utilitatis gratia occultare cupiens sibi in sinum misit. Cum autem ad monasterium reversus ad puerum in locum, quo³⁰ vexabatur, accessisset, statim diabolus hoc modo eum per os pueri coram fratribus infamare coepit, dicens: 'Monachus iste contra regulam sui ordinis duodecim denarios a tali viro accipiens causa proprii commodi occultatos retinet in sinu.' Igitur cum a fratribus interrogaretur, utrumnam vera essent convicia, quae antiquus hostis per os vexati sibi obiceret, mox ille suam clamitans culpam omnino id ita esse professus est.

Alter quoque frater, cuius nomen, ne verecundiam patiatur, omitto, ex alio monasterio suae salutis causa ad nostrum deductus quadam nocte ad nocturnas vigilias lectionem de veteri testamento in ecclesia more solito fratribus residentibus recitabat, cum forte puer, qui vexabatur, aderat. Et ecce subito diabolus per os eius exclamans illa omnia, quae legebantur, sese ad liquidum nosse ibique fuisse protestabatur et adiungens huiusmodi lectori verba exprobrabat: 'Sed si ea', inquit, 'quae de te scio, referre coram⁴⁰ praesentibus vellem, magnam profecto tibi verecundiam incutere possem.' Et re vera fratrem illum abunde in suo monasterio seculariter vixisse compertum est. Postquam igitur pro vexato puero ante sepulcrum beati patris Benedicti diutius a fratribus est oratum, ita sanus effectus est, ut amplius a maligno spiritu vexari minime visus esset.

15. Eodem etiam tempore alter puerulus ingentem aethiopem^b super tectum domus⁴⁵ stantem conspexit, qui valde territus mox fugam arripuit. Sed idem daemon eum insequens ad hostium domus impulit, in terram prostravit statimque in eum ingrediens acriter miserum fatigabat. Cumque in oratorium ad sepulcrum praedicti patris per aliquot

a) supra ut tres vel quattuor litterae erasae c.

b) eth. c.

1) 4. Reg. 6, 5—7.

2) [Cf. supra I, 9 p. 112 n. 9.]

3) Cf. Petr. Damiani sermo 8 in.: *flamma divini amoris solito ferventius incalescat.*

4) [Cf. ex. gr. Greg.

M. Dial. I, 2 ed. Moricca p. 23: *estne aliquid aliud, 50 quod adhuc de ipso ad nostram aedificationem narres?*

Cf. supra prol. I, p. 117 l. 2 et n. 2.]

dies saepe fuisset adductus, eiusdem patris meritis, qui eum invaserat, daemon relinquens accessit, sic ut ad eum accedere ulterius ausus non fuerit.

16. Alius quidam Iohannes nomine, qui aetate propectus adhuc superest atque in infirmorum domo deservit, ex provincia Marsorum, de qua ortus fuerat, cum a pessimo daemone teneretur, hoc ad coenobium gratia recuperandae salutis a propinquis adductus est, procul dubio credentibus eum meritis beati Benedicti salutem posse recipere, ad cuius limina multos diversis languoribus occupatos audierant saluti pristinae restitutos. Et ipse post non longum tempus expulso hoste sanitate recepta magnam exultationem videntibus intulit.

17. Theodericus etiam monachus atque sacerdos, qui adhuc vivit ac nobiscum in hoc coenobio religiosam vitam ducens conversatur, nepotem habuit, quem valde diligebat in saeculo, in quem antiquus hostis ingressus est, non tamen, ut aperte eum vexaret, sed lateenter languorem inferens quasi paraliticum videntibus exhiberet. Hunc itaque praedictus avunculus eius causa recuperandae sanitatis ad se de beati patris Benedicti confidens meritis adduci fecit. Sed cum in hoc monasterio aliquandiu infirmus, ita ut venerat, perduraret et a nullo, quod eum daemon possideret, aestimaretur, quadam die ab eodem avunculo suo ad venerabilem virum Lambertum nomine, qui in hac proxima silva iuxta ecclesiam sanctorum martyrum Cosmae et Damiani¹ solitarius habitabat, ut eius benedictione potiretur², delatus est. Cui vir Dei panem benedictum dedit, eumque ut comederet, imperavit. Cumque sibi, quod acceperat, in os misisset idque comedens gustasset, daemon, qui haecenus in eo latuerat, benedictionem tanti muneris ferre non valens strependo, vociferando, huc illucque dissiliendo, quae causa languoris esset, innotuit. Postquam vero cum avunculo ad monasterium est reversus et aperte, quod a daemone possideretur, cognitum fuit, ductus in oratorium est, quo omnipotentem Dominum pro eo rogaturi cuncti simul fratres conveniunt. Expleta itaque oratione ac psalmodia hora sexta fratres ad refectorium, dimissis cum eo duobus vel tribus monachis, causa reficiendorum corporum pergunt. Igitur cum illi, qui remanserant, divinam pro eo misericordiam lacrimabiliter precarentur, quatinus intercessione beatissimi confessoris sui Benedicti liberare captivum hominem dignaretur, monachus veneranda canitie³ eidem, qui vexabatur, ante altare astare visus est, qui antiquo hosti ab eo recedere potenti virtute imperavit. Mox daemon facto impetu magno cum vomitu ab obsesso exiit atque ad eum ulterius accedere minime praesumpsit. Quem videlicet senem beatum Maurum procul dubio fuisse compertum est, cuius reliquias fratres, qui cum eodem obsessio in ecclesia remanserant, supra pectus eius magna cum spe ac devotione posuerant. Is autem, qui liberatus a daemone est, monachus factus in hoc monasterio ceteris cum fratribus in Iesu Christi domini servitio perseverans consistit.

18. Rusticus quidam in vicinia huius monasterii in castello, quod Sancti Angeli nominatur⁴, habitabat; qui festivitatem beati Nycolai confessoris Christi per annos singulos una cum familiola sua, prout poterat, devotissime celebrabat. Ea igitur die, qua eius sacra a fidelibus colebatur solemnitas⁵, ad basilicam illius nomini consecratam cum uxore et filio in puerili adhuc aetate manente oblationem Domino oblaturus accessit. Postquam vero expletis missarum solemnibus et communione sacri corporis et sanguinis Domini participati ad domum propriam sunt reversi, puer a patre agrum revisendi licentiam petiit; quem pater compescuit, dicens: 'Non est dignum, o fili, in agrum hodie ad aliquod opus exercendum exire, quia licet indigni divina sacramenta percepimus et festivitas patroni nostri, beatissimi scilicet Nycolai, ab omnibus magna cum devotione ubique recolitur'. Sed ille puerili levitati deditus, postquam, quod petierat, a patre impetrare nequivit, paterna iussa parvipendens, clam de domo avolans, solus ad rura visenda contendit. Ubi vero

Doc. 6.

a) patiretur e.

1) Eandem esse atque illam puto, quam Iohannes abbas Camaldoli¹ p. 213]. 2) [Eadem verba habes supra post resignationem a. 998. factam in loco qui hodie I, 2 p. 1119 l. 12.] 3) S. Angelo in Teodice. 4) Die *Piretum appellatur* aedificavit (Leo Ost. II, 20, SS. 6. m. Decembris. VII, 641), [de qua cf. etiam W. Franke, 'Romuald von

aliquandiu in agro moratus solem ad occasum vergere et opacam noctem iam pene terris imminere conspexit, ad vicinam silvam, ne vacuus redire videretur ac per hoc gratiam patris, cuius verba contempserat, recipere posset, ligna caesurus domumque delaturus accessit. Cumque ligna iam componere coepisset in sarcinam, subito quasi vehementis spiritus sonitum contra se venire persensit elevatoque sursum capite nigerrimam avem in modum vulturis magno cum impetu per aera supra se volantem conspexit; quae haud longiuscule in semita, qua puer regredi debebat, sese obviam posuit. Itaque cum timore perterritus ac tremebundus¹ in eam intenderet, illa in speciem nigerrimi pueri, cuius capilli hispidi ac sursum erecti, extrema pars vestium in rubore desinere videbatur, sese transformans ostendit. Igitur puer, dum id, quod videbat, pavidus ut erat, animo inspiceret, isdem antiquus hostis eum taliter allocutus est: 'Efficere', inquit, 'o puer, ex toto meus et una mecum ad huius proximi fluminis oram accede; ibique auri et argenti magnam copiam tibi tribuam, ut non lignis, sed auro argentoque domum revertaris onustus, quatinus, dum superfuieris, omnes propinquos vicinosque tuos divitiis excellens nobiliter deliciosa fruaris vita in terris.' Haec autem ei antiquus hostis non ideo persuadebat, ut, quae pollicebatur, tribueret, sed ut eum mergens necare posset in flumine. At puer frequenter Christi nomen invocans crucis se studebat munire signaculo flebilique voce talia responsa reddebat: 'Absit a me, absit, ut alicuius aliquando efficiar famulus, nisi, qui me creavit, omnipotentis Dei et, qui me generavit, patris mei'. Cum itaque iterum atque iterum signum sibi salutis apponeret, daemon, qui videbatur, in undas vicini fluminis inde se summovens magno cum strepitu mersit ibique serpentum sibilare, asinorum rudere, mugire taurorum, rugire leonum more coepit² atque tantum timorem misello incussit, ut tota sibi silva rotari in vertiginem videretur. Cumque in terra fere iaceret exanimis et, quid ageret, penitus ignoraret, ecce subito senex mitrato capite, candida stola indutus, sibi astans apparuit et inquit ad eum: 'Quid hic agis, cum se iam tardior hora protrahat, et recedentibus cunctis solitaria iam paene arva remanserint? Surge quantocius domumque redire festina, ne, si amplius hic moratus fueris, grave periculum incurras'. Surgens itaque de terra, cum se ad levandam sarcinulam inclinasset, isdem, qui visus fuerat, senex, disparuit, et ecce iterum malignus spiritus ante oculos eius se ingerens eisdem quibus prius verbis affari puerum coepit. Sed ille nichilominus, quae hortabatur, se facturum omni modo denegans, flens et eiulans in terram decidit ac, prout poterat et sciebat, salvatoris omnium Iesu Christi clementiam, ut sibi praeberet auxilium, flagitabat. Mox ille venerandus senex, qui ei dudum visus fuerat, rursus apparuit et, ut citius surgeret lignaque auferens asportaret, hortatus est. Ad cuius adventum inimicus, qui videbatur, ut fumus evanuit. Quem utique senem beatum fuisse credimus Nycolaum, cuius celebrandae festivitati praedictus rusticus eo die operam dederat. At puer ad senis imperium surgens a terra, levata sarcinula, summa cum velocitate domum rediit et, ut ipse postmodum referebat, tam levis sibi illa lignorum sarcinula, quae vehebatur, facta est, ut nichil ponderis habere videretur. Cum autem domum regressus paululum remoratus esset, qui ei apparuerat daemon, in eum ingressus coepit horribiliter fatigare. Uterque turbatus parens affuit lugens, et perstrepens familiola cuncta circumstetit. Sed cum nullum illi auxilium impendere posse se cernerent, salubri reperto consilio hoc ad monasterium ad limina eum beati Benedicti perducunt atque ad eius venerandum sepulcrum in dextera parte altaris misericordiam Domini lacrimabiliter postulantes prosternunt, ibique obsessus vehementer fatigatus obdormivit. Igitur dum sic fessus dormiens iaceret, aperiri sibi subito a latere visum est, indeque vir clarissimo aspectu candidoque amictus habitu procedens eius alvum pectusque diu contrectans ei, ut surgeret ac discederet, imperavit. Qui mox expergefactus ita sanus surrexit, ut daemoniacam^a infestationem in se ulterius non

a) ita (dem.) c.

1) [Hebr. 12, 21: *Exterritus sum et tremebundus*. Cf. supra II, 14 p. 1134, l. 18 et 21.] 2) Greg. M. Dial. III, 4 (ed. Galliccioli p. 177; ed. Moricca p. 144): *antiquus hostis immensis vocibus magnisque clamoribus*

coepit imitari rugitus leonum, balatus pecorum, ruditus asinorum, sibilus serpentium, porcorum stridores et soricum.

sentiret. Haec omnia per ordinem ex ore ipsius pueri, qui passus fuerat, lacrimabiliter referentis agnovi.

Theophilus: Haec, quae puero contigisse narras, valde admiror atque ad omnipotentis Dei occulta iudicia tremens obstupesco¹, cur illum, qui una cum patre festivitatem beati Nicolai devote celebrans communionem dominici corporis et sanguinis percepit, immundo spiritui mancipari permiserit.

Desiderius: Si animadvertas utique, quantum parentibus non oboedire delictum sit, cum scriptura dicat: 'Honora patrem tuum et matrem, ut sis longaevus super terram', et item: 'Melius est oboedire quam sacrificare², et auscultare magis quam offerre adipem arietum; quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idolatriae nolle acquiescere', et Salomon: 'Audi, fili mi, disciplinam patris tui et non dimittas legem matris tuae, ut addatur gratia capiti tuo et torques collo tuo', et alio loco: 'Quam malae famae est, qui relinquit patrem, et est maledictus a Deo, qui exasperat matrem', iusto Dei iudicio id accidisse probabis. Permisit itaque Deus puerum hunc pro sua inoboedientia flagellari, sed solita pietate non est passus eum sub eodem verbere diutius immorari, ut ex hoc quisque intellegat, quantum inoboedientia periculum pariat atque ad optemperandum parentibus quantum sese humiliter subdere debeat.

Theophilus: Verba responsionis tuae satisfacisse videntur interrogationi meae.

19. Desiderius: In diocesi Teatini³ episcopatus est monasterium nobile iuxta radicem Magellici montis in honorem sancti Liberatoris constructum et huic nostro Casinensi coenobio subditum, ubi magna fratrum multitudo commorantes, iuxta almi beati Benedicti mandatum Christo domino vero regi militantes⁴ deserviunt. Quodam igitur tempore⁵, dum fratres in eodem monasterio in noctis silentio iuxta morem quiescerent, quidam reverendus vir monachico indutus habitu uni eorum apparuit eumque excitans, ut velociter de lectulo, in quo iacebat, surgeret, hortatus est. Cumque ille ad eius imperium expergefactus perniter surressisset, inquit ad eum: 'Accelera et excita omnes fratres et, ut velociter surgant atque ad ecclesiam pergant, magnis clamoribus insta, quia haec, in qua quiescunt, cella sub omni est celeritate casura'. Ille autem iussis optemperans magnis vocibus clamare coepit: 'Surgite', inquit, 'fratres, surgite atque ex hac cella, quia protinus ruitura est, quantocius exite, ne moram in ea amplius facientes a ruinis eius, quod absit, opprimamini'. Cum igitur illi expergefati eiusque clamoribus turbati, unde hoc nosset, inquirerent, ille, quae viderat quaeve sibi dicta fuerant, ordine retulit. Mox itaque fratres inde celeriter exeuntes ecclesiam intraverunt nocturnamque sinaxim more solito pulsatis signis Domino decantare coeperunt. Cumque intentis mentibus officia consueta persolverent, subito praedicta domus dato magno strepitu funditus corruit. Exterriti fratres festine pergunt, solliciti, ne quis eorum illa ruina oppressus esset, inquirere; et cum delapsam materiem huc illucque devolverent, invenerunt unum e fratribus senectute gravatum sub ruinis undique circumiacentibus incolumem remansisse extractumque foras, quoniam modo evasisset, curiose interrogant. At ille: 'Cum domus', inquit, 'funditus fatiscens super me dilaberetur, subito quidam splendidus vir, monachica veste indutus, michi astitit ipsamque ruinam iam iamque super me ruentem meque opprimere minitantem brachio suo sustentans, incolumem, ut ipsi cernitis, conservavit'. Qui videlicet beatus Benedictus fuisse creditur, qui et antea paterna pietate dominicum gregem sub suo magisterio militantem sua admonitione et protectione eripuit et senem fugere non valentem manu sollicitudinis suae defendit.

20. Quidam etiam frater in eodem monasterio Iohannes dicebatur, qui aetate ac aegritudine pressus extremum vitae spiritum trahebat. Cum igitur quadam die aliqui e fratribus more solito decantaturi matutinas laudes ad eum venissent, ille eos voce, qua potuit, compescuit, dicens: 'Nolo', inquit, 'ut michi canonicas horas amplius decantetis,

1) [Similia saepe in Greg. M. Dial. occurrunt, ex. gr. II, 35, I, 6, 12, ed. Moricca p. 180, 42, 69.] 2) 1. Reg. 15, 22 sq.: *Melior est enim oboedientia quam victimae* etc. 3) Chieti. 4) [Cf. Reg. s. Bened. prol. in.: *domino Christo vero regi militaturus.*] 5) [Post a. 1019, quo Theobaldus prior monasterium a Saracenis destructum instauravit, aut longo ante tempore, saec. IX. vel X. priore, hoc factum esse conicias. De monasterio s. Liberatoris de Maiella cf. P. F. Kehr, Italia pont. IV, 273 sq.]

quia dominus abbas cum multis fratribus albis vestibus indutis ad me modo gratia visitandi venerunt michique matutinale officium decantantes post paululum se huc venturos meque secum assumpturos esse dixerunt'. Dum itaque fratres, qui ad eum venerant, ad eius visionem intenti et, si vera essent, quae retulerat, sollicitè praestolarentur, post unius horae spatium frater ille magna cum exultatione emisit spiritum. Ex quo animadvertere possumus beatissimum patrem Benedictum fuisse, qui ei cum illa albatorum contione apparuit eumque secum, ut promiserat, assumpsit. Haec, quae retuli, in quadam veteri paginula imperito satis stilo exarata repperi nostroque nunc associare libello studui.

21. Quia vero omnipotens Deus non tantum in magnis, sed etiam in minimis rebus aliquando ostendit mirabilia¹ sua, ut fides credentium magis ac magis augeatur ac in laudibus creatoris sui universa creatura prorumpat, cum in cunctis usui humano concessis paterna pietate curam habere conspicitur, quid de lampadibus in hac ecclesia nostris temporibus actum sit, sicut a Georgio² venerabili monacho, qui eiusdem ecclesiae custos adhuc superest³, didici, ex parte referre non neglegam.

Cum quadam die unus e custodibus lampadem in oratorio ante altare igne admoto accendisset eamque sursum paene usque ad laquearia eleuasset, repente delapsa ante altare in pavementum cecidit. Mirabilis Deus in factis suis!⁴ non solum fracta non est, sed nec oleum effusum nec ignis in ea accensus extinctus est.

Alio igitur tempore, cum praefatus Georgius⁵ lampadem ante imaginem Salyatoris, quae supra fores ecclesiae depicta erat, vellet reficere, invenit eam extensis unculis ita in aere dependere, ut nulla prorsus materie sustentaretur. Qui mox convocatis fratribus, qui prope astabant, eis, ut tanti testes miraculi esse deberent, quod miratur, ostendit.

Præterea alio tempore in hac eadem ecclesia beati Benedicti ea nocte, quae praecedebat diem⁶, qua eius festivitas agebatur, sicut ab eis, qui huic miraculo interfuisse, accepi, dum ad vigilias unus e custodibus lampadem ante imaginem eiusdem beati Benedicti reficeret, repente delapsa in pavementum corruit ac illaesa permansit. Quae iterum ter sursum elevata ter cecidit et, quod mirabilius est, nec ipsa frangi nec oleum effundi nec lumen in ea accensum extinguere divina conservante virtute potuit.

Plura sunt in huius monasterii oratorio ex lampadibus huiusmodi facta miracula, quae, quia valde similia sunt, superfluum scribere duximus; haec autem iccirco scripsimus, ne, quia parva sunt, omnino contemni⁷ viderentur.

22. Unum autem, quod in superiori libro a memoria excidit suo in ordine⁸ referre, in quo me tibi narrare promiseram, qualiter omnipotens Deus hoc monasterium saepe de tyrannorum manibus eripuerit⁹, in hoc secundo, ne a memoria laberetur, scribere oportum duximus.

1011/22. Dum praedecessoris nostri Atenulfi¹⁰ tempore praedia huius monasterii acriter ab Aquinensi comite infestarentur et neque monachorum precibus neque reverentia almi patris Benedicti, qui fundator et aedificator huius coenobii extiterat, animus eius emollesceret¹¹, ut ab huius loci laesione se aliquo modo temperaret, praedictus abbas necessitate compulsus, postquam vidit ferocem animum viri nullo modo mitigari¹² posse, aliquot ex Normannis, qui tunc temporis conductu nostrorum principum Italiam adventabant, in possessiones¹³ huius monasterii, quatinus eas a praedicto comite per eos tueretur, induxit¹⁴; qui, postquam et domos ad manendum et stipendia, quibus sustentarentur, abunde percipere, coeperunt quaeque monasterii pertinentia more strenuorum militum inimicis longe repulsis circumcirca nobiliter fideliterque defendere. Igitur dum¹⁵ praedictus abbas et, qui ei in regimine secundo gradu successerat¹⁶, supervivere, conducti milites satis honeste in

a) ita c.; Gregorio ed. b) ita c.; Gregorius ed. c) contemni, p. eras. c. d) ita c. e) mitigari c. f) possessiones tradendo mut. -ne c. g) cum ed.; enim c.

1) [Cf. Ps. 77, 11: *mirabilia eius, quae ostendit eis*; Mich. 7, 15.] 2) De eo cf. Petr. diac. Chron. Casin. III, 88 (SS. VII, 780, l. 44). 3) Ps. 67, 36: *Mirabilis Deus in sanctis suis*. 4) D. 21. m. Martii. 5) [Cf. supra Prol. I, p. 1117 l. 8.] 6) [Cf. supra II, 9 in., p. 1122 n. 10.] 7) Abb. Casin. a. 1011—1022. 8) *in oppido quod Piniatarium nuncupatur* (ad ripam Gariliani, iuxta oppidum S. Angeli) Leo Ost. II, 88, SS. VII, 653. 9) Amatus I, 22. 10) [Basilus, qui secundus post Atenulfum abbatiam a. 1086—1093, rexit

eorum fidelitate manserunt. Postquam vero infelix^a hac vita subtractis fortuna nostrorum principum immutata aliquantulum vacillare coepit, Normannica cohors, quae ob nostram defensionem admissa fuerat, nobis infida atque aduersa paulatim esse coepit. Quae cotidie ad nostram perniciem, ut cancer serpens¹, modo haec modo illa nobis auferens, ad dominationem sui iuris sacrilega ducti cupiditate^b devolvunt. Unde factum est, ut ex tanta tamque ampla possessione nil aliud ad nostri commodi usus praeter civitatem, quae ad radicem Casini montis sita est², cum quattuor vel quinque villarum fundis remanserit; qui etiam, sicut barbarica avaritia nescit tenere modum, cotidie ab^c eis oppressi, illis opes, nobis miseriam atque inopiam tribuebant. Cum igitur per aliquanti spatium temporis sine ulla animi pietate id incessanter agerent et misericors ac pius Deus^{d, e} servis suis fame atque inopia laborantibus sua benignitate subvenire decrevisset, beatissimus pater Benedictus cuidam rustico in agello cuiusdam nostrae villulae commoranti per visionem apparuit eique, ut egrediens se sequeretur, iussit. Cumque idem rusticus ad eandem visionem animum intenderet, visum est ei, quod beatissimus Benedictus cunctos Normannos, qui eius bona invaserant, cum virga, quam manu gestabat, potenti virtute a finibus huius terrae expelleret eosque vacuos rebus oneratosque ignominia a sui hereditate monasterii eliminaret. Eodem itaque anno⁴ praefata cohors Normannica amplius, quam solebat, per audaciam insolescens ad nostram calamitatem arcem, quae Sancti Andreae⁵ nuncupatur, ut securius nobis sub-
lata retinere posset, occupavit. Quae videlicet res illorum animum ad dominationem, nostrum⁶ ad desperationem adduxit. Postquam ergo eadem arce potiti sunt, quadam die in unum conglobati, magna cum superbia in praefatam Casini civitatem venientes intraverunt ibique nutu Dei a populo civitatis oppressi aliquanti eorum vel occisi vel capti sunt. Ceteri autem, qui remanserunt, in munitionem praedictae arcis fugientes se con-
tulerunt. Igitur habitatores huius terrae omnes unanimiter facto grege, vicinis undique auxiliantibus, ad obsidionem eiusdem arcis animum intendunt. Mira dicturus sum. Obsessione facta, dum iacula ex utraque parte acriter impulsa mitterentur, Normannorum pila velut a ventorum flamine retorta eos, a quibus missa fuerant, sauciabant⁷. Quid multis opus est? Cum se a semetipsis ita impugnari conspicerent et iam amplius resistere minime valerent, cernentes 'durum' sibi esse 'contra stimulum calcitrare', eo quod contra
Act ap. 22, 14.
se divinam dexteram dimicare cognoscerent, facta deditio, in manibus abbatibus⁸ et monachorum se tradunt; a quibus vix defensi ad socios, qui in Aversano oppido morabantur, remissi sunt⁹. Sicque factum est, ut ab eo tempore beati Benedicti meritis haec, in qua degimus, terra ab eorum infestatione illaesa permaneat atque sub ipsius sancto tutamine secura persistat.

23. Modus libelli huius nos ad finem tendere cogit, sed bonum oboedientiae, quae inter ceteras^f virtutes prima est^g, non sinit nos virtutem cuiusdam fratris, qui eam tota cordis humilitate usque ad mortem quoque sectatus est, penitus^h silentio praeterire, illum videlicet imitans, qui factus oboediens Patri usque ad mortem¹⁰ oboedientiae nobis pariter ac patientiae reliquit exemplum. Qui videlicet frater huius nostrae congregationis Rainerius nomine, iuvenis quidem aetate, sed moribus grandaevus fuit, cui multi e fratribus, qui adhuc supersunt et eum optime noverunt, testimonium perhibent, quod tantae humilitatis tantaeque oboedientiae fuerit, ut ex hoc mirabilis ab omnibus haberetur. Cui dum quadam die ab abbate suo esset iniunctum ad aliquod opus pro utilitate monasterii peragendum

a) infelix c.; ipsis ed.; ipsis ex proponit Zwölfer. b) sequ. una vox erasa c. c) ab eis manu prima superscr. c.
46 d) ita c. e) non superscr. manu secunda a (= nostram) c. f) egi. c. g) pgn. c.

post immediatum Atenulfi successorem Theobaldum abbatem a. 1022—1036, sedentem, a. 1038. non mortuus, sed ab imperatore expulsus est; cf. etiam Leo Ost. II, 62 sqq.]

1) [Cf. 2. Tim. 2, 17: *sermo eorum ut cancer serpit.*] 2) San Germano. 3) [Eccli. 2, 18: *Quoniam pius et misericors est Deus.*] 4) A. 1045. m. Maio (Leo Ost. II, 72, SS. VII, 680). 5) De qua cf. Gatbula, Ad
55 hist. abb. Casin. accessiones p. 750 [; Leo Ost. II, 71 sqq.]

6) Cf. ex. gr. Oros. VII, 35, 18: *tela etiam, quae ipsi vehementer intorserant, excepta venti impetu supinato ac retrorsum coacta ipsos infelicitate confgebant.*

7) [Richerii, qui sedit a. 1038—1055.] 8) Cf. Ann. Cav. 1045 (SS. III, 189) = Ann. Casin. 1044 (SS. XIX, 306); Amatus II, 41; Leo Ost. II, 71 (SS. VII, 678).

9) [Cf. Reg. s. Bened. c. 5.] 10) [Phil. 2, 8: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem.* Cf. Reg. s. Bened. c. 7, ed. Linderbauer p. 47.]

Teatinum adire territorium, ille laeto ut semper animo ad oboedientiam promptus, iussa implere festinans iter arripuit. Qui dum pergeret et aliquanti iam itineris spatium profligasset, a latrunculis cuiusdam potentis viri Oderisii, qui ex praecepto eius, si quid ex huius monasterii rebus diripere possent, viam observabant, omnibus, quae deferrebat, sublati interfectus est. Cuius quidem corpus vel propter inimicorum insidias, vel quia longe erat, ad hoc coenobium deferri non potuit, sed in quadam ecclesia iuxta posita humi traditum est. Sed quantum illius oboedientia omnipotenti Deo fuerit accepta, ad extinctum eius corpus ostendere est dignatus. Coeperunt itaque multi infirmitate detenti ad eius sepulcrum accedere et recepta sanitate ad sua incolumes remeare. Inter quos Atto comes, magni Attonis comitis filius¹, praefati quoque Oderisii gener, cum graviter detentus a febribus fatigaretur, ad sepulcrum illius fama ducente pervenit ibique in oratione prostratus, recedente febre, ita sanus surrexit, ut malae illius valetudinis², qua antea laborabat, nichil prorsus in se sentiret. Qui pro recepta sanitate gratias referens, ob retributionem tanti muneris optimo super eius sepulcrum oblato pallio, gaudens discessit.

24. Et quoniam de mirabilibus Dei facere coepimus mentionem, quod michi ipsi contigit, silentio praetereundum non duxi, dicente scriptura, quod 'secretum' regis abscondere bonum est, opera vero Dei manifestare ac 'revelare' honorificum est. Cum intra annos pueritiae³ positus vi febrium laborarem, beatae memoriae Iohannes reverendae dignitatis sacerdos, qui tunc in nostra Beneventana urbe in Dei servitio celebris habebatur, visitationis gratia ad me properans venit. Cumque paululum cum ceteris⁴, qui advenerant, consedisset et me vehementius a tertiano tipo urgeri conspiceret, motus caritate, quam erga me habebat, surrexit ac perfusus ora lacrimis, lenta Dominum voce invocans, manum capiti meo imposuit, et febris, quae me acrius infestabat, mox effugata discessit.

25. Et etiam, quae Leone abbate monasterii sancti Pauli apostoli secundo ab urbe Roma miliario constituti⁵, ubi sacratissimum eius corpus signis prodigiisque cornescans veneratur et colitur, referente cognovi, in calce huius libelli scribere curabo. Dicebat enim, quod sibi Adam reverentissimus valde monachus et custos ecclesiae huius nostri monasterii retulerit, quia quadam die, dum isdem venerabilis Adam portam monasterii ad aliquod opus faciendum esset egressus, duo iuvenes in habitu monachi sibi in ipso introitu monasterii obviaverunt. Cumque salutato eos studiose, qui essent, inquireret, audivit ab eis, quod unus eorum Protus, alter vero Iacintus diceretur. At ille cum obstupefactus, cur venissent, percontaretur, illi inquit: 'Ad fratres, qui hodie nostri memoriam mente devota recolunt, visitandos venimus'. Erat enim ea dies, qua pro Christo effuso sanguine palmam martyrii ipso donante meruerunt⁶. Cum ergo attonitus paululum substitisset et illi coepto itinere monasterium essent ingressi, ad se reversus⁷, certius, quod audierat, cognoscere volens, rapido eos cursu prosequitur. Dumque eos huc illucque per monasterium studiose requireret ac minime invenire posset, quosque sibi obviantes interrogare coepit, ubi essent monachi, qui modo secum loquentes monasterium essent ingressi, sed illi nullum in monasterium introisse praeter illum se vidisse professi sunt. Qua de re aperte datur intellegi⁸ eos, qui sibi apparuerant, sanctos martyres Protum et Iacintum, quorum festivitas a fratribus eo die celebrabatur, veraciter fuisse. Quae omnia eodem ordine a Firmo huius monasterii veterano monacho, nepote scilicet ipsius Adae, quo ille michi Romae positus dixerat, reversus ad monasterium acta fuisse percepi.

Hic finem faciat huius diei oratio, quatinus in honore tantorum martyrum liber iste conclusus, recreato per huius noctis spatium animo, ad cetera⁹, quae restant, sanctorum acta ipsorum omniumque sanctorum precibus adiuti enarranda fideliter veniamus¹⁰.

a) valetudinis c. b) cēt. c. c) sequ. duas fere paginas vacuae (f. 56°, exceptis primis versibus, et f. 56 bis totum) c.

1) Fortasse idem qui Atto comes Teatinus, quem Amatus appellat (VII, 84 p. 308): *Un grand home, qui se clamoit Attonne*; cuius filii erant Atto et Transmundus. [Sed cf. quae Herm. Müller, 'Topographische und genealogische Untersuchungen zur Geschichte des Herzogtums Spoleto und der Sabina', in dissert. Greifsw. exponet.] 2) [sacra-

mentum Vulg.] 3) [revelare et confiteri Vulg.]

4) [Cf. diss. supra p. 1127 n. 2 allata.] 5) San Paolo fuori le mura. 6) Dies 11. m. Septembris. 7) [Cf. 50

Act. ap. 12, 11: *Petrus ad se reversus.*] 8) [Cf. supra I, 13 p. 1126 et n. 3; infra III, 2 p. 1144 l. 87.]

[LIBER TERTIVS]^a.[PROLOGVS]^b.

Expletis^c duobus Christi gratia comitante libellis, quos de mirabilibus Dei vel in hoc coenobio vel in sibi subditis cellis ipso largiente patratris descripsimus¹, ad narrationem 5 tertii concedente Domino veniamus. Et quia cetera^d, quae extra huius monasterii claustra facta sunt, quaeque visu vel auditu percepimus, in aliis duobus libellis adhuc exaranda remanent^e, opere^e pretium michi videtur ab ipso capite ecclesiae exordium sumere sicque postea seriatim stilo prosequente ad singula membra venire.

Dum igitur negligentia sacerdotum maximeque Romanorum pontificum Italia a recto 10 religionis tramite paulatim devians labefactaretur, in tantum mala consuetudo adolevit, ut sacrae legis auctoritate postposita divina humanaque omnia miscerentur, adeo ut populus electionem et sacerdotis consecrationem donumque sancti Spiritus, quod gratis accipere et dare divina auctoritate statutum fuerat³, data acceptaque per manus pecunia, ducti avaritia, venderent, ita ut vix aliquanti invenirentur, qui non huius symoniacae 15 pestis contagione foedati, mundi coram Deo praecepta dominica observantes existerent.

Itaque cum vulgus clericorum per viam effrenatae licentiae nemine prohibente graderetur, coeperunt ipsi presbyteri ac diacones, qui tradita sibi sacramenta dominica mundo corde castoque corpore tractare debebant, laicorum more uxores ducere susceptosque filios heredes testamento relinquere, nonnulli etiam episcoporum verecundia omni con- 20 tempta cum uxoribus domo simul in una habitare. Et haec pessima et execranda consuetudo intra Urbem maxime pullulabat, unde olim religionis norma ab ipso apostolo Petro eiusque successoribus ubique diffusa processerat.

Igitur⁴ dum per aliquot annos nonnulli solo nomine pontificum cathedram optinerent, Benedictus⁵ quidam nomine, non tamen opere⁶, cuiusdam Alberici consulis filius, magi 25 potius Symonis quam Symonis Petri vestigia sectatus, non parva a patre in populum profligata pecunia, summum sibi sacerdotium vendicavit⁷. Cuius quidem post adeptum 1082 sacerdotium vita quam turpis, quam foeda, quamque execranda extiterit, horresco referre⁸; ea potius, qualiter omnipotens Deus in faciem ecclesiae suae sit dignatus respicere⁹, exordiar enarrare. Denique cum rapinas, caedes aliaque nefanda in Romanum populum ali- 30 quanta per tempora¹⁰ sine ulla dilatione ageret, congregati in unum populi, quia eius nequitiam amplius ferre nequibant, eum a pontificali cathedra exturbantes Urbe pellunt¹¹ 1044. alterumque in loco eius, Iohannem videlicet Sabinensem episcopum¹², non tamen vacua cf. Cat. pont.

a) LIBER TERTIVS om. c. b) PROLOGVS om. c. c) Expletis om., spatio vacuo imagini et magnis literis initialibus relicto, sed manus saec. XV. in margine suppl. c. d) egi. c. e) ita a.

35 1) [Cf. supra I, prol. p. 1117; II, prol. p. 1127.] 2) [Cf. supra in praef. Schwartzii p. 1118 n. 7, 1114.] 3) [Cf. Matth. 10, 7: *gratis accepistis, gratis date.*] 4) Cf. de hoc loco Steindorff, 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III.', I, 484 sqq.; Giesebrecht, 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' II³⁻⁴, 411 sqq.; Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' III³⁻⁴ (1906), 583 sqq.; Hedwig Kromayer, 'Über die Vorgänge in Rom im Jahre 1045 und die Synode von Sutri 1046' ('Histor. Vierteljahrsschrift' X, 1907, 161 sqq.); R. Bock, 'Die Glaubwürdig- 45 keit der Nachrichten Bonithos v. Sutri' ('Histor. Studien herausgeg. v. Ehering' 78, Berol. 1909, p. 88 sqq.). 5) Benedictus IX, qui et Theophylactus (a. 1032—1045). 6) qui *cata antifrasin vocabatur Benedictus*, Bonizo Lib. ad am. V (Libelli de lite I, 584). 7) Die 12. m. Nov. a. 1032. secundum L. M. Hartmann, 'Mitt. d. Inst. f. öst. Geschichts.' XV, 483 sqq.; cf. tamen P. Fedele, 'Arch. d. soc. romana di storia patria' XXII, 67 n. 1. XXIII, 206 n. 2. [Cf. etiam R. L. Poole, 'Papal Chronology in the Eleventh Century' (Engl. Hist. Review XXXII, 1917, p. 208), et 'Benedict IX. and Gregory VI.' ('Pro- 50 ceedings of the British Academy' 1917/18, London, p. 204), qui Benedictum IX. circa m. Dec. a. 1032, papatum accepisse putat; S. Messina, 'Benedetto IX pontefice romano', Catania 1922, p. 46 sqq., qui cum G. Buzzi ('Per la cronologia di alcuni pontefici dei secoli X e XI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXV, 1912, 619 sqq.) initium pontificatus Benedicti IX. inter d. 28. Aug. et 7. Sept. a. 1032. definire studuit et maxime de die 3. Sept. cogitavit.] 8) *Horrori est quippe referre turpitudinis illius conversationis et vitae*, Rod. Glab. V, 5, 26 (SS. VII, 72; ed. Prou, Paris. 1886, p. 135); cf. Bresslau, 'Jahrbücher Konrads II.', II, 174 n. 2. [Sed cf. Poole, 'Proc.' etc. p. 218 sqq.; Borino loco infra n. 11 citato p. 144 sqq.] 9) [Cf. Ps. 83, 10: (*Deus*) *respice in faciem Christi tui.*] 10) [*Per annos 12* Leo Ost. II, 77 in.] 11) A. 1044. [Cf. Hauck, 'KG. Deutschlands' III²⁻⁴, 569 n. 9; G. Borino, 'L'elezione e la deposizione di Gregorio VI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXIX, qui p. 180 Benedictum IX. inter d. 1. et 7. (vel 1. et 8.) Sept. expulsum esse putat; Poole, loco supra n. 7 citato.] 12) Cf. Catalogi pontificum Romanorum cod. Cavensis aliique apud

1045. manu, canonica parvipendentes decreta, substituunt¹. Qui tribus non amplius mensibus² Romanæ usus cathedrae sessione, Benedicto undique suis cum propinquis infestante Urbem, quia ex consulibus terrae ortus erat et in eis maxima virtus, Urbe cum dedecore pulsus, suum ad episcopatum reversus est³. Benedictus igitur, quod amiserat, sacerdotium recepit, (Mart.) pristinos tamen mores minime mutavit, secundum quod scriptum est: 'Adolescens iuxta vias⁴ suas⁵, etiam cum senuerit, non recedet ab ea'⁶. Et quia durum est in corde veteri nova meditari, in eisdem pravis et perversis operibus, ut antea, perseverabat. Cumque se a clero simul et populo propter nequitas suas contemni conspiceret et fama suorum facinorum omnium aures impleri cerneret, tandem reperto consilio, quia voluptati deditus ut Epycurus magis quam ut pontifex vivere malebat, cuidam Iohanni archipresbytero⁷, 10 qui tunc in Urbe religiosior ceteris clericis videbatur, non parva ab eo accepta pecunia⁸ summum sacerdotium relinquens tradidit⁹; ipse vero in propriis se castellis recipiens Urbe cessit. Interea Iohannes, cui Gregorius¹⁰ nomen inditum est, cum duobus annis et octo mensibus¹¹ sacerdotium administrasset, Heinricus rex, qui tunc Germaniae, Pannoniae ac Italiae imperabat, ad suscipiendam de manu Romani pontificis imperialem coronam, 15 quatinus deinceps augustus appellari posset, Italiam ingressus Romanam adiit urbem. Sed antequam Urbem ingrederetur, plurimorum episcoporum necnon abbatum, clericorum quoque ac religiosorum monachorum in Sutrina urbe concilio congregato, Iohannem, qui Gregorius dictus est, missis ad eum episcopis, ut de ecclesiasticis negotiis maximeque de Romana tunc ecclesia, quae tres¹² simul pontifices habere videbatur, ipso praesidente¹³ 20 tractaretur, venire rogavit¹⁴. Sed haec de industria agebantur. Iam enim dudum regio animo insederat, ut tres illos, qui iniuste apostolicam sedem invaserant, cum consilio et auctoritate totius concilii iuste depelleret et unus, qui secundum statuta sanctorum patrum dominico gregi sollicitè praesset, clero et populo eligente ordinaretur. Praedictus itaque pontifex exoratus a rege ceterisque pontificibus Sutrium, ubi synodus congregata erat, allectus spe, quo¹⁵ aliis duobus depositis sibi soli pontificatus confirmaretur, gratanter perrexit. Sed postquam eo ventum est et res agitari ac discuti a synodo coepta est¹⁶, 25

a) ita c.; viam suam Vulg. b) r manu prima in loco raso c. c) ita c.; quod ed.

Duchesne, 'Le Liber Pontificalis' II, 270 [Watterich, Pontificum Romanorum Vitae I, 70, imprimis Catal. Casin. ed. ab O. Holder-Egger in 'N. Archiv' XXVI, 548, quo tamen ipso Desiderium non usum esse monet Schwartz supra in praef. p. 1114 n. 18; Cron. pont. et imp. S. Bartholomaei in insula Rom., SS. XXXI, 216; Cron. pont. et imp. Tiburt., ib. p. 259; Cron. apost. et imp. Basil., ib. p. 289 sq. Cf. Poole, 'Engl. Hist. Rev.' XXXII, 204 sqq. et 'Proceedings' etc. p. 201 sqq.]

1) Circa diem 21. m. Ian. a. 1045; vocatus est Silvester III. [Cf. Borino l. c. p. 180; Poole, 'E. H. R.' XXXII, 209 sq. et 'Proc.' etc. p. 208 sq., qui de die 20. m. Ianuarii a. 1045. cogitat.] 2) *Diebus 56* (Catalogi pontificum cod. Cavensis [unde Watterich l. c. I, 70 n. 14 LXI habet] aliique, Duchesne, 'Le Liber Pontificalis' II, 270 [cf. catal. ab Holder-Egger editi supra p. 1141 n. 12]); *diebus 49* (Ann. Romani, Duchesne l. c. II, 331 [Watterich l. c. I, 72, SS. V, 468]). 3) Cf. quae de hoc loco H. Kromayer l. c. p. 163 contra Steindorff (l. c. t. I, 258 sq.) et Hauck (l. c. III, 588) disseruit; Borino l. c. p. 179; c. d. 10. Mart. 1045; Poole l. c.: mense Martio a. 1045]. 4) [Etiam propter hunc locum iis assentiri non possum, qui Benedictum IX. a. 1032, propius ad 30 quam ad 10 annorum aetatem accessisse putant, ut Poole, 'Proc.' etc. p. 217, cf. etiam Borino l. c. p. 144 sqq.] 5) *Archipresbytero* (al. *archicanonico*) *S. Iohannis ad Portam Latinam* (Catalogi pontif. [et Ann. Rom.], Duchesne l. c. II, 270 [381]; Holder-Egger,

'Neues Archiv' XXVI, 554 [SS. XXXI, 216. 259. 289]). [Quem Poole, 'Proceedings' etc. p. 219 sqq. (cf. iam 30 P. Fedele, 'Arch. d. soc. romana' XXVII, 1904, p. 409 sq.) patrum Petri Leonis, filium Benedicti Christiani esse putat. Cui assentiri non possum.] 6) [Cf. locos, quos congestit Hauck, 'KG. Deutschlands' III^{3,4}, 571, n. 1; Otto Fris. Chron. VI, 32 ed. Hofmeister p. 299; 35 tract. De ordin. pontif., Lib. de lite I, 10 l. 34 sqq.; Borino l. c. p. 221 sqq.; Poole, 'Proc.' etc. p. 227 sq.] 7) Die 1. m. Mai. a. 1045 [Ann. Rom. l. c. Cf. Borino l. c. p. 209—211; Poole l. c.] 8) VI. 9) Cf. Duchesne, Lib. pont. II, p. LXXII [Poole, 'Proc. of the Brit. Acad.' 1917/18 p. 205, qui Desiderium discrepantes computationes diversorum catalogorum, aut unum annum et 8 menses minus 11 diebus (ex. gr. Ann. Rom. et Cat. cod. Cav. secundum Watterich l. 70) usque ad synodum Sutrinam (a. 1046, d. 20. m. Dec.) aut duos 40 annos et 6 menses usque ad mortem Gregorii VI. (quam c. d. 1. m. Nov. a. 1047. evenisse putat) praebentium confudisse existimat]. 10) Regem, non papam praesidisse synodo constat (cf. Hauck l. c. 588 n. 4). [Sed num verba *ipso praesidente* recte ad papam referantur, 50 dubitari potest. De synodo Sutrina cf. etiam G. Tangl, 'Die Teilnehmer an den allgemeinen Konzilien des Mittelalters' (Weimar 1922) p. 130.] 11) [Cf. Ann. Rom., SS. V, 469, Watterich l. 73, Duchesne II, 332.] Immo iam Placentiam obviam ierat regi Gregorius (cf. Kro- 55 mayer l. c. p. 180 sqq., aliter Hauck III, 587. 588 n. 4). 12) Die 20. m. Dec. a. 1046.

agnoscens se non posse iuste honorem tanti sacerdotii administrare, ex pontificali sella 1046. exiliens ac semetipsum pontificalia indumenta exuens, postulata venia, summi sacerdotii dignitatem deposuit¹.

Post haec rex Urbem ingressus, congregato in ecclesia beati Petri apostoli Romano
 15 clero et populo, una cum episcopis, qui in praedictam conveniant synodum, communi consilio Clementem Pavimbergensem episcopum elegerunt, quia in Romana ecclesia non erat tunc talis reperta persona, quae digne posset ad tanti honorem sufficere sacerdotii², eumque in apostolica sede ad regendum dominicum gregem inthronizantes constituunt. (Dec. 25.)
 Quo non amplius novem mensibus³ sacerdotio functo ex hac vita decedente Damasus ex
 10 Germania ortus, fultus auctoritate regia, eidem succedens, sacerdotium est adeptus. Qui- (Oct. 9.)
 que non amplius quam viginti et tribus diebus⁴ sacerdotio administrato diem clausit ex- (Oct. 9.)
 tremum. (Jul. 17.)
 (Aug. 9.)

Hic successit Leo, de quo nobis est sermo prae manibus⁵, vir per omnia apostolicus, 1049—1054.
 regali genere ortus⁶, sapientia praeditus, religione conspicuus omnique ecclesiastica doctrina
 15 apprime eruditus, ac, quemadmodum scriptum est, 'iste coepit invocare nomen Domini'. Gen. 4, 26.
 Quem ipse etiam vidi eiusque familiaritatem habere merui; saepe etiam eo in ecclesia missas celebrante cum illo ad divinum altare sacris indutus vestibus steti eique euangelium legi. A quo omnia ecclesiastica studia renovata ac restaurata, novaque lux mundo visa est exoriri.

20 Hic saepe sacerdotale concilium advocans sacerdotes, diaconos et reliquos clericos non legaliter ordinatos removit ac in eorum locis ad veri et summi Dei cultum, qui digne ministrare possent, constituit. Cotidie quoque per se suosque discipulos ubique missos populum viam Domini litteris et verbis praedicans ostendebat. Qui per apostolicam viam semper gradiens apostolicos etiam viros in miraculis est imitatus. De quo quidem plura
 25 audisse me contigit; sed multis occupatus negotiis, singula quaeque discutere non valens, pauca referre de pluribus⁷ satagam, ut per haec, quanti vir iste meriti fuerit, quicumque in posterum legerit, agnoscat.

1. Gregorius itaque pontificis⁸, qui ab eo educatus ac subdiaconus ordinatus⁹, nunc
 autem in Romana urbe culmen apostolicum tenens Christi ecclesiam verbis simul et 1073—1085.
 30 exemplis illustrat, didici relatione, quod narro¹⁰, cuius utique verbis ita me credere oportet, ac si ego inpraesentiarum adessem oculisque vidissem¹¹. Dum quodam tempore¹² praefatus 1049.
 Leo venerabilis pontifex ecclesiasticis intentus negotiis in Gallia moraretur, a quodam abbate¹³ monasterii sancti confessoris Christi Remigii¹⁴ ligneum poculum¹⁵ benedictionis¹⁶ causa oblatum suscepit, quod videlicet pro amore tanti confessoris valde diligebat, ac in
 35 eo refectionis hora ad mensam sedens aureis argenteisque posthabitis bibere consueverat.

1) Gregorium non abdicasse, sed depositum esse omnes fere illius aevi scriptores (praecipue Ann. Romani, SS. V, 469, Duchesne l. c. II, 332; Cat. pontif. ib. 270; [Cat. pont. Cas., 'N. Archiv' XXVI, 554;] Ann. Corb. SS. 40 III, 6 [Jaffé, Bibl. I, 39]) exceptis Bonizone et Bernoldo (Libelli de lite I, 585 sq.; SS. V, 425) tradunt. [Cf. Borino l. c. p. 321—329, imprimis p. 322 sq. et 323 sq., qui Gregorium a rege depositum esse contendit; similiter Poole, 'Proc.' etc. p. 209 sqq.] 2) Cf. Boniz. Lib. 45 ad am. V (Libelli de lite I, 586). 3) [Men. IX d. VII (SS. XXXI, 216) vel XVI (Watterich I, 71; Duchesne II, 273; Ann. Rom. SS. V, 469, Watterich I, 74, Duchesne II, 332) aliq.] 4) Ita Cat. pontif., Ann. Rom.]. 5) Cf. praefat. p. 1114 n. 19. 6) Cf. Bresslau, 'Jahrbücher Konrads II.' I, 119 n. 6. 7) [Similiter supra I, prol. p. 1117 l. 1 sq.] 8) VII. 9) Cf. Bonizonis libr. ad amic. V (Lib. de lite I, 588 l. 10): (Leo) venerabilem
 50 Telebrandum ... ad subdiaconatus provexit honorem. 10) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 8 fin., ed. Moricca p. 27: Fortunati viri venerabilis ... didici relatione, quod narro; I, 5 in., p. 39: Cuiusdam coepiscopi mei didici relatione, quod narro; I, 10, p. 58.] 11) Quae sequuntur, etiam Wibertus Tullensis archidiaconus (Vita Leonis IX. papae II, 6, ed. Mabillon, Acta sanct. ord. s. Benedicti saec. VI³, 2, 70 sq. [Watterich I, 157]), Anselmus S. Remigii Remensis monachus (Historia dedicationis eccl. s. Remigii c. 7, 18, ed. Mabillon ib. saec. VI², 1, 628, 636 [Watterich I, 114]), Bruno Signinus episcopus (Sermo de symoniaco 4, Libelli de lite II, 549) tradunt testibus, qui ipsi viderunt, nominatim vocatis; inter quos Bruno Gregorii etiam papae testimonio usus est (cf. B. Gigalski, 'Bruno Bisch. v. Segni', 'Kirchengesch. Studien hrg. v. Knöpfler, Schrörs, Sdralek' III, 4, 1898, p. 164 n. 4). 12) A. 1049. 13) Herimaro. 14) Remensis. 15) quendam scyphum pretiosi maseis (Wibertus l. c.); vas ad bibendum idoneum, intus et exterius auro decentissime decoratum (Anselmus l. c.); scyphum ligneum (Bruno l. c.). 16) Die 2. m. Oct. a. 1049. Leo papa ecclesiam novam monasterii S. Remigii ipse consecravit (Anselmus l. c.).

Igitur dum quadam die ei ad mensam sedenti pincerna ex more poculum vellet porrigere, qua nescio negligentia tenentis de manu cecidit moxque contractum in partes^a est. Cum denique beatissimus papa bis terque vinum requireret et pincerna hac de causa venire differret, nuntiatum est ei, quod poculum, in quo bibere consueverat, de manu ferentis cecidisset fractumque fuisset. Quod ille audiens valde tristatus est, non tantum damno⁶ scifi, quantum quod vase de monasterio sancti Remigii benedictionis causa accepto se frustratum cernebat, sibi que astantibus: 'Fractum', inquit, 'michi scifum afferte'. Cumque sibi allatus fuisset, tenens utramque fracturam omnipotentem Dominum deprecatus est, ut meritis beati Remigii fractum sibi scifum, quem pro amore eius tantopere diligebat, restitueret. Moxque alteram alteri adiunxit, sicque eodem momento solidatus est, ut¹⁰ nullum in eo, quod fractus fuisset, indicium remaneret. Cunctisque, qui aderant, mirantibus ac in eius veneratione acclamantibus ille non suis hoc, sed beati Remigii meritis imputare coepit, cuius de monasterio caritatis gratia id munus acceperat.

Theophilus: In hoc utriusque alteriusve miraculo illud beati patris Benedicti, de re licet dissimili, similiter audio¹ primum renovari miraculum, dum in partes divisum¹⁵ reiunxit capisterium².

2. Desiderius: Interim te, karissime frater, silere oportet, quatinus intentus animo adhuc de illo maiora cognoscas³.

Act. ap. 8, 20. Alio itaque tempore, sicut michi praefatus papa Gregorius retulit, quidam Galliarum episcopus ab eodem beato Leone episcopali fuerat officio suspensus. Cuius quidam²⁰ presbyter, Gibbertus nomine, facundus sermone et litteris haud mediocriter eruditus, eidem promiserat episcopo se Romam venire atque callidis suis assertionibus eundem beatum pontificem decipere eique sublatum officium restitui impetrare. Sicque ab eo accepta pecunia Romam venit. Cumque se beato pontifici praesentasset, coepit se huc illucque ut callidus serpens vertere episcopumque suum verbis rhetoricis excusare, blandis et²⁵ humillimis precibus, ut ei interdictum officium iniuste, ut asserebat, ablatum deberet restitui, flagitare. Sed cum id, quod petebat, sibi denegatum fuisset nec eum, ut speraverat, decipere potuisset, ne ad episcopum suum, a quo non parvam acceperat pecuniam, sine effectu reverti videretur, aliud exquisivit ingenium. Adiit itaque apostolicae sedis cancellarium⁴ eique oblato pretio persuasit, ut sibi furtivas litteras et apostolico sigillo³⁰ signatas ad suum episcopum deferendas tribueret, quae et episcopale officium et gratiam apostolicae sedis sibi redditam significarent. Quae res beatum Leonem minime latuit moxque praedictum presbyterum advocans, accepta quam optulerat pecunia eique in sinum mittens, dixit: 'Pecunia tua tecum sit in perditione, quia donum Dei furtim temptasti pecuniis optinere³⁵'. Cuius sermonem ultio mox divina secuta^b est, ita ut amissa mente³⁵ ab illa die usque nunc ubique vagabundus incedat nec ulla domus vel claustra ultra duos vel tres dies eum valeant retinere. Qua de re aperte datur intellegi⁶, quod, quisquis temerario ausu Dei famulos vel decipere vel ad iracundiam provocare temptaverit, eum, qui in ipsis habitat, procul dubio Deum offendat eiusque vindicem iram in se sentiat, quam non expertam temere devitare neglexerat.

Theophilus: Ita⁷ est, ut asseris. Sed quaeso te, de virtute tanti patris, si qua adhuc occurrunt animo, incunctanter proseguere⁷.

a) partes, *rañendo* corr. parte, c.

b) sequita c.

1) [Cf. Greg. M. Dial. II, 18, ed. Moricca p. 184: *Antiquum trium puerorum miraculum audio.*] 2) Greg. M. Dial. II, 1 (ed. Galliccioli p. 1055; ed. Moricca p. 78 sq.). 3) Greg. M. Dial. II, 14 (ed. Galliccioli p. 131, ed. Moricca p. 101): *Oportet, Petre, ut interim sileas, quatenus adhuc maiora cognoscas.* 4) Sub Leone IX. cancellarii munere functi sunt primo Petrus (ab a. 1042. usque ad m. Oct. a. 1050), deinde Udo (primo 22. die m. Oct. a. 1050, postremo 16. d. m. Ian. a. 1051, quo in tempore papa non residebat Romae, cartas dedit), tandem Fridericus cardinalis, postea Ste-

phanus papa IX (cf. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' I⁴, 225. 231). 5) [*quoniam donum Dei 48 existimasti pecunia possideri* Vulg.] 6) [Cf. supra p. 1140 n. 8; infra III, 9 fin., p. 1150 l. 12 sq.] 7) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. II, 21 fin., ed. Moricca p. 112: *Ita hoc esse, ut adseris, magna ratio clamat. Sed, quaeso, de venerabili patre Benedicto quicquid adhuc animo 50 occurrit, exequere*; II, 32 fin. p. 125: *Si cuncta esse, ut asseris, constat patenter ... Sed quaeso te, ut ...*; I, 2 p. 28; II, 8 p. 94; III, 17 fin. p. 183; saepius.]

3. Desiderius: Dum beatissimus pontifex Leo quinque per annos diuinitus sibi concessum sacerdotium pie ac religiosissime administrasset, ab hac instabili luce ad Christum, qui vera et aeterna lux est, caelorum laetantibus civibus, angelicis subvectus manibus commigravit. Et illi quidem paradysus patuit, sanctorum recepto consortio, sed infelix mundus, qui talem pastorem diu habere non meruit! Cuius post obitum multa et magna eius ad tumulum alisque in locis per eum Domino tribuente claruere miracula, e quibus omissis ceteris duo tantum, quia ad aliorum gesta narranda festino¹, aedificationis gratia huic libello subnectam.

Victor papa², qui ei in regimine sacerdotali successerat, sicut a veridicis³ viris nobis relata sunt, audita fama miraculorum eius nullatenus, quod per eum Dominus talia operaretur, fidem accommodabat. Sed quia, ut ait apostolus, 'linguae in signo sunt non fidelibus, sed infidelibus', omnipotens Deus experimento eum docere voluit, quae audita a pluribus minime credere volebat.

Curiensis quidam episcopus, cuius nomen a memoria excidit⁴, cum supra nominato pontifice Victore Germania veniens⁵ eius in obsequio Romae morabatur. Hic puerum ab utero matris mutum habebat, quem pro mercede animae suae pascens ac vestiens, quocumque ibat, secum ducere consueverat. Cuius vacuo ore nec indicium quidem linguae inesse videbatur. Qui etiam episcopus ex mirabilibus ad beati Leonis tumulum patris similitur ut papa incredulum animum gerebat. Cum igitur quadam die ad sedem sui episcopatus iam accepta licentia reverti decrevisset, ecclesiam beati Petri apostoli orationis gratia ingressus, postquam beato Petro se attentius commendavit, suis cum clientibus equis ascensis, puero in eadem ecclesia oblito, festinus viam, quae eum ad suam ducebat patriam, egressus Urbe gradiebatur. Cum itaque longiuscule adhuc esset Urbe profectus, repente ei ad memoriam rediit, quod mutum puerum in ecclesia beati Petri apostoli reliquisset. Qui mox substitit atque ex suis famulis, a quibus puer reduci deberet, quosdam remisit. Igitur cum illi apostolorum principis basilicam fuissent ingressi, conspiciunt puerum ante tumulum beati Leonis stantem atque cum his, qui circumstabant, loquentem. Illis itaque mirantibus et, qualiter hoc sibi evenisset, quaerentibus puer inquit: 'Postquam dominus meus hac in ecclesia me relinquens discessit, huc ad sepulcrum beati Leonis me contuli, si forte omnipotens Deus officium, quo carebam, vocis meritis eius michi restituere dignaretur; nec sum meo, quod corde petebam, voto fraudatus. Sed mox ut ante eius venerandam memoriam lacrimans aliquantulum prostratus iacui, ilico recepta voce loquens, ut ipsi videtis, surrexi.' Ab illa itaque die, quod mirabilius est, coepit in ore eius lingua, quae defuerat, paulatim crescere, ita ut intra paucos dies pleno ore linguam perfecte reciperet et verba sine aliquo impedimento sonaret. Denique, qui missi fuerant, suaverunt puerum ad episcopum ducere; et quem tacentem reliquerant, beati Leonis suffragantibus meritis ei loquentem reducunt. Regressus igitur episcopus Romanum pontificem adiit et, quid omnipotens Deus per beatum Leonem operari dignatus fuisset, ostendit. Extunc coeperunt ipsi eius veneranda merita cunctis praedicare, quae aliis antea referentibus non patiebantur audire.

Theophilus: Placent, quia mira sunt, sed magis, quia nova sunt⁶.

Desiderius: Illustis vir Maximus, Romanae urbis civis, nuper retulit michi de eodem venerabili praesule, quae narro. Bernardus quidam pessimae mentis miles extitit, qui apostolicae sedi contrarium se omnibus, quibus potuit, modis exhibuit; sed in bello, quod

¹ [Cf. infra p. 1146 n. 3.] ² II., a. 1055—1057.

³ [Cf. supra I, 4 p. 1120 l. 11.] ⁴ Thietmarus, qui

a. 1070. obiit]. Quae sequuntur, etiam Bruno episcopus

Signinus (Lib. de symoniaco c. 8, Libelli de lite II, 552 sq.)

Iohanne episcopo Portuensi referente tradit. [Iohannes

card. episcopus Portuensis, illo a sede Tuscanensi trans-

latus, inde ab a. 1049. occurrens postea a. 1085. vel

circa Wiberti causam amplexus est; cf. P. Kehr, 'Zur

Geschichte Wiberts von Ravenna' II (Sb. d. Preuß.

Akad., Berol. 1921. p. 979. 984). Ordo episcoporum

Portuensium, quem Kares in 'Festschrift zur Jahrhundert-

feier des Gymnasiums am Domplatz in Essen' 1924,

p. 21 constituit, quantum ad haec tempora, stare non

potest; cf. etiam W. Holtzmann in 'N. Archiv' XLVI

(1925), 228 sq.] ⁵ [Victor II. papa a. 1054. m. Sept.

Moguntiae electus et a. 1055. m. Martio iter Italicum

aggressus Romae in coena Domini (13. Apr.) ordinatus

est. Paulo post in die pentecostes (4. Iun.) cum im-

peratore Florentiae, ubi iam d. 27. Mai. occurrat, syno-

dum habuit.] ⁶ Cf. Gregor. M. Dial. III, 16 fin. (ed.

Gallieciolli p. 209; ed. Moricca p. 180): *Facta haec*

placent, quia mira, et multum, quia recentia.

1062/63? a vicinis circa Urbem manentibus coniurantibus cum Kadulo Parmensi episcopo, qui tunc apostolicam sedem invadere temptabat¹, cum militibus, qui Romanam ecclesiam defensabant, commissum est², iusto Dei iudicio confossus interiit. Hic igitur audita fama miraculorum, quae omnipotens Deus meritis beati Leonis fidelibus populis exhibebat, non solum non credebat, verum etiam ore sacrilego deridebat et blasphemabat. Cum denique quadam die in conventu astaret populi et sermo inter eos de signis et virtutibus beati Leonis exortus esset, coepit irridere, dicens: 'Si sanctus est, ut dicitis, contrahat michi digitum meum'. Cumque compesceretur ab his, qui astabant, ne de sancto viro talia loqueretur, dimisso conventu discessit. Cum ecce forte canis, qui eum sequebatur, suem in platea inventum invasit. Ille vero, ne porcus discerneretur, festine cucurrit ac iniecta manu 10 canem tenere voluit; sed mox porcus hianti ore digitum eius momordit. Sicque ex illa die omni tempore, quo advixit, digitum contractum habens nullatenus eum extendere potuit. Unde factum est, ut, qui Dei famulum irridere praesumpserat, ipse contracto digito omnibus derisui haberetur. Haec de tanto patre beato Leone dicta sufficiant, ut, quia ad aliorum narranda gesta properamus³, alii, cui otium est, quae multa de illo et mira- 15 biliora dicuntur, scribenda relinquamus.

Ioh. 6, 17. 4. Quod^a Dominus in euangelio dicit: 'Pater meus usque modo operatur, et ego operor', cotidie cernimus adimpleri et antiqua novis temporibus miracula innovari. Haec itaque, quae dicturus sum, adeo clara sunt, ut non solum in Florentina diocesi, in qua facta noscuntur, verum etiam in tota Tuscia ac in urbe, quae caput mundi est, Roma 20 constet esse notissima⁴.

Petrus quidam clericus⁵ dictus est, qui occulte data pecunia regio adminiculo in praedicta Florentina civitate cathedram episcopatus accepit⁶. Cum denique a clericis et populo, ut episcopum decebat, benigne fuisset susceptus, post non multi spatium temporis fama per eisdem episcopatus diocesim increbuit, quod symoniace heresis peste foedatus, quod 25 gratis Domino iubente accipere et dare⁷ statutum est, pecunia mercatus fuerit. Cumque tam horrenda, tam execranda fama primitus ad religiosorum, dehinc ad aures vulgi pervenisset, coeperunt se plures ab eius communione subtrahere Romanoque pontifici⁸, quae- quae^b super hac re cognoverant, divino exardescens zelo studuerunt insinuare. Qui episcoporum concilio congregato⁹ eundem episcopum, ut rem diligenter agnosceret, convocavit. 30 Sed cum se synodo praesentasset, accusatoribus undique acclamantibus sacramento sese purgare nitebatur. Cumque coram praesentibus res aliquantulum agitata fuisset, datae indutiae sunt, ut per easdem forsitan indutias divinum expavescens iudicium, quod pertinaciter negabat, humiliter confiteretur, quatinus ab aeterno non removeretur altari, si ab hoc praesenti, cui ministrare iuste non poterat, se abstinuisset¹⁰. Interim populus in 35 duas dividitur partes, quarum^c altera, quae amorem Dei muneribus praeferebat, clericos et religiosos monachos, qui contra episcopum rem comprobendam susceperant, altera vero, quae munera et favorem diligebat, episcopum est secuta. Cum crebro igitur inter se alterecaretur populus et altera alteri obstaret parti, in tantum exorta augebatur contentio,

a) Q littera deest, spatio vacuo rebit, c. b) quēque c. c) quorum c.

1) Honorius II. antipapa. 2) Cadaloī sequaces et mense Aprili a. 1062. et per aestatem a. 1063. cum eis, qui Alexandro II. favebant, Romae pugnaverunt. 3) Cf. Gregorii M. Dial. II, 36 in. (ed. Galliccioli p. 165; ed. Moricca p. 131): *sed quaedam eius studioso praetereo, quia ad aliorum gesta evolenda festino*; cf. etiam supra III, 3, p. 1145 l. 7]. 4) Quae sequuntur, referuntur etiam in epistola a clero populoque Florentino Alexandro II. papae directae longe lateque divulgata (Acta SS.³ 12. Iul. III, 358 sqq., supra p. 1096 sqq.), quam Desiderio et Bertholdo praesto fuisse coniecit v. cl. Davidsohn ('Forschungen zur Geschichte von Florenz' I, Berol. 1896, 49); cf. Bertholdi chron. ad a. 1067 (SS. V, 278 sq.), Bernoldi chron. ad a. 1079 et 1089 (SS. V, 436, l. 8, 449, l. 42) et libellos (Lib. de lite II, 108, l. 13), Vitam Iohannis Gualberti anonymam [c. 5, supra p. 1106, Vitam eiusdem auct. Andrea Strum. c. 69 (81) sqq., ubi c. 75 (89 sqq.) epistola modo laudata inserta est, supra p. 1094 sqq.], Bonizonis lib. ad amicum I. VIII (Lib. de lite I, 612, l. 2), Rangerii Vitam Anselmi [infra 46 editam] v. 1807 sqq. 5) Mezzabarba Papiensis. [Cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens p. 210.] 6) [Post mortem Nicolai II. papae, qui episcopatum Florentinum etiam papa tenuerat.] 7) [Matth. 10, 8.] 8) Alexandro II. 9) Romae a. 1067. 50 10) Immo a synodo liberatus est episcopus monachico ab omnibus fere compulsi vix Hildebrando archidiacono adiuvante libere potuerunt reverti; Andr. Strum. Vita Ioh. Gualb. c. 78 (87), supra p. 1095; V. Ioh. Gualb. anon. c. 5 p. 1106 sqq.].

ut inter se dimicantibus saepe etiam usque ad effusionem sanguinis veniretur. Cumque haec diutius agerentur et neutra pars parti cederet, Iohannes¹ reverentissimus abbas monasterii, quae^a Umbrosa Vallis dicitur, saepe ad hunc conflictum advocatus, zelo Dei ductus suis cum monachis veniebat, qui exhortando, praedicando, divini examinationem iudicii intentando episcopum admonere non cessabat, quatinus ex perpetrata culpa poenitentiam ageret et sacerdotio minime legaliter acquisito humiliter cederet, ne sibi suisque subiectis, quibus incremento esse debuerat, detrimento foret, illud de euangelio ei saepe proponens, quomodo dominus Iesus vendentes et ementes columbas de templo proiecerit

10 que Spiritus sancti donum, quod per columbam significatur², ductus avaritia vel vana gloria elatus pretio acquirere vel vendere temptaverit, ab illo caelesti templo et aeterno altari se procul dubio eliminandum³ noverit. Sed ille nichilominus praesentis vitae honoris cupidus pro nichilo monita sancti viri ducebat, immo potius pertinaciter et armis et verbis omnibusque modis, quibus poterat, se defendere nitebatur. Cumque isdem venerabilis abbas incassum procedere sua verba videret, utraque parte populi advocata: 'Quoniam', inquit, 'verba non prosunt, veniamus ad signa. Construatur rogos et igne supposito accendatur, per quem unus e nostris ingreditur, ut, utrum vera an falsa sint, quae de episcopo dicimus, Domino discernente probetur'. Placet utrique parti sententia; rogos

20 mox duodecim pedum⁴ mensura extruitur, intra quem parva semita, qua unius tantum hominis persona transire posset⁵, relinquitur; quae etiam ex accensis lignis, ne aliquis ibi locus a flamma vacaret, consternitur. Interim autem dum haec praeparantur, praefatus abbas Iohannes^b [Petro^b] suo discipulo, reverentissimo videlicet viro, qui postmodum⁶ in Albanensi urbe episcopus ordinatus est quique etiam adhuc superest⁷ eandem ecclesiam regens, praecepit, ut indutus sacris vestibus omnipotenti Deo sacrificium offerret et sic demum confusus de misericordia Dei per accensi rogi flammam indubitanter intraret. Qui iussis patris optemperans, postquam sacrificium Deo optulit, casulam se expolians ad ignem venit et magna voce: 'Oro', inquit, 'Deus omnipotens, si Petrus, qui episcopus dicitur, symoniaca est peste foedatus, ne ecclesia tua amplius polluat, iudicio sancti Spiritus tui ostende virtutem⁸ et illaesum me per hunc ignem transire concede. Quodsi

30 nos fallacia pleni⁹, causa invidiae ducti hanc contra eum tulimus questionem, ardor istius ignis me tua gratia derelictum consumat'. Haec dicens et sanctae crucis se signaculo muniens per medias flammam constanter ingressus est. Cum igitur undique esset flammis circumdatus, ita ut a nemine prorsus videretur et omnes eum iam consumptum putarent, subito ex alia parte Christi comitante gratia egrediens prosilivit, ita ut non modo vestimenta eius, sed ne capillus quidem laesus ab igne in aliquo videretur¹⁰. Sed ut idem venerabilis vir postea referebat, cum per medias flammam graderetur, mappula ei de manu cecidit¹¹. Cumque iam paene egredi ex igne deberet, vidit se mappulam in manibus non gestare ac in igne sibi eam cecidisse considerans per medias iterum flammam revertitur et secum mappulam extrahens reportavit. Tunc omnes, qui aderant, viso tam maximo, tam obstupescendo miraculo immensas Deo gratias agentes, mox diversa pars una effecta, praefatum episcopum de ecclesia pellunt¹², qui postea poenitentia ductus, mutata veste, 1068. sub sanctae conversationis regula religiosam agere vitam visus est¹².

Marc. 11, 15.

1068.
(Febr. 15.)

a) ita c. b) ita emendavit Marus; Iohanni, omissio Petro, c.

1) Iohannes Gualberti, primus abbas, qui ab a. 1039. usque ad a. 1073. regnavit. 2) [Cf. Greg. M. Hom. 89, 2, Migne P.L. 76, 1295. Zwölfer.] 3) Ita Bertholdus (SS. V, 273): decem pedes dicuntur in epistola cleri populiue Florentini (Acta SS. 12. Iul. III, 859 C], supra p. 1098 l. 5); cf. Davidsohn l. c. 4) Unius brachii (Bertholdus l. c.; Epist. cleri populiue l. c.). 5) [Inter a. 1070. (post d. 15. Maii) et 1077, verisimiliter iam ante d. 21. Oct. a. 1072; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 250 n. 2; Kehr, Italia pont. III, 103; Kares l. c. p. 23. 26.] 6) Mortuus est a. 1089 (Bernoldi chron.

SS. V, 449). 7) [Cf. Rom. 9, 17: ut ostendam in te virtutem meam.] 8) [Act. ap. 13, 10: O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli etc.] 9) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. III, 18 de Benedicto solitario a Gothis in clibanum proiecto: ita inlevis inventus est, ut non solum eius caro ab ignibus, sed neque extrema ulla modo vestimenta cremarentur.] 10) Secundum epistolam supra memoratam crucem per ignem portavit. 11) [A. 1068, inter d. 8. Iul. et d. 29. Dec., episcopatu cessit; Schwartz, 'Bistümer' p. 210.] 12) In Pomposiano monasterio (Bertholdus l. c.).

Theophilus: Ut laetando miror et mirando laetor, quod mediocritatis nostrae tempore illud antiquum et gloriosum trium puerorum miraculum¹ intueor, cum de camino aestuantis incendii integri et incorrupti toto corpore prodierunt.

5. Desiderius: Venerabilis Gregorius papa, cuius superius memoriam feci², quid contra eandem symoniacam heresim se praesente Dominus ostendere voluit, saepe michi solitus est referre³. 'Cum essem', inquit, 'subdiaconus et a beatae memoriae Victore huius apostolicae sedis pontifice in Galliam pro ecclesiasticis negotiis discutiendis essem transmissus⁴, curae michi fuit episcoporum vocare concilium, ut illis coram positus de rebus ecclesiasticis tractarem. In eadem vero civitate⁵, in qua synodus agebatur, episcopus erat⁶, qui pretio honorem comparasse episcopatus a multis infamabatur. Igitur vocatus episcopus venit in medium. Cum itaque eum exhortari salutaribus monitis coepissemus, ut quid de his, quae sibi opponebantur, conscientia ferret, humiliter confiteretur, ille, tum quia eiusdem civitatis episcopus, cum quia fretus auxilio comitis terrae ipsius⁷ erat, plenus superbia, omnino verba nostra vilipendebat. Sed cum a nobis et a ceteris, qui aderant, episcopis sub iustitiae regula se, quod non speraverat, constringi conspiceret nec effugiendi haberet licentiam, negare pertinaciter coepit, quod antea vix audire dignabatur. Cumque verba producerentur in longum et maximum iam diei spatium esset consumptum et ille nichilominus in sua, ut coeperat, pertinacia negando persisteret, hoc modo eum cum ceteris, qui aderant, religiosis episcopis nobis adiurare visum fuit et totum iudicium in ostensione Spiritus sancti committere: "In nomine", inquam, "Patris et Filii et Spiritus sancti, cuius donum gratiae te pro certo comparasse audivimus, ut huius rei nobis veritatem edisseras, adiuramus. Quodsi amplius, ut coeperas, pertinaciter negare temptaveris, Spiritum sanctum, donec, quae vera sunt, confitearis, nominare non valeas." Qui episcopus, cum abunde eloquens esset et a nobis exhortaretur, ut Spiritum sanctum nominaret. Patrem quidem et Filium satis discrete nominabat, Spiritum vero sanctum mirum in modum nominare nullo modo poterat. Tunc omnibus, qui aderant, luce clarius patuit, quod honorem episcopatus dato pretio emerat, qui non nisi gratia Spiritus sancti largiente tribuitur. Tunc virtute Spiritus sancti tremefactus episcopus humiliter coram omnibus confiteri coactus est, quod antea inflatus superbia, Dei timore postposito, procaciter negare praesumpserat.'

Theophilus: Cum^a Pater et Filius et Spiritus sanctus unum sunt^b nec aliud de Patre et Filio quam de Spiritu sancto sentire fas est^b, cur in Patris et Filii vocabulis proferendis solutam atque disertam, in solo vero Spiritus sancti nomine, quasi praecellentis^c, linguam nutam et omnino habuit colligatam?^d

a) C littera dest. spatium vacuo relicto, c. b) ita c.

1) Cf. Greg. M. Dial. III, 18 (ed. Galliccioli p. 213; ed. Moricca p. 184): *Antiquum trium puerorum miraculum audio, qui proiecti in ignibus laesi non sunt.* 2) [III, 1, p. 1143.] 3) Eandem historiam referunt Petrus Damiani (De abdicatione episcopatus c. 6, Opp. ed. Caietanus III, 1642, op. 19 p. 188; Migne, Patr. Lat. 145, 433), Wilhelmus Malmesb. (Gesta reg. Angl. III, 265, SS. X, 475), Bonizo (Lib. ad amicum VI, Lib. de lite I, 592, ex quo auctor Chronici q. d. fratris ordinis Theutonicorum, SS. XXIV, 152, et Iacobus a Varagine, SS. XXIV, 170, quem alii secuti sunt, hauserunt), Paulus Bernried. (Vita Gregorii VII. papae c. 17 ap. Watterich I, 479 sq.); falso Bruno episcopus Signinus eadem de Leone papa narrat (Lib. de lite II, 549). Cf. Baxmann, 'Die Politik der Päpste' II (1869), 256 n. 4; Delarc, 'Saint Grégoire VII et la réforme de l'Église' I (1889) 869 n. 1. II, 29 sq.; Greving, 'Pauls v. Bernried Vita Gregorii VII. papae' (Kirchengeschichtl. Studien hrsg. v. Knöpfler, Schrörs, Sdralk' II, 1, 1893) p. 27 n. 4. 4) A. 1056, ut videtur; die 2. m. Ian. a. 1056. et die 13. m. Maii a. 1057. Hildebrandus apud

curiam erat (J.-L. 4346, 4367). 5) Lugdunum eam appellat Paulus Bernried., qui tamen ex Bonizonis verbis: *ad Lugdunensem Galliam usque pervenit id depromissum videtur.* 6) Hebronensis archiepiscopus (Bonizo), i. e. Ebredunensis (hodie Embrun); in qua ecclesia Victor II. papa Winimannum archiepiscopum ordinavit eique privilegium die 7. m. Iulii a. 1057. concessit, in quo ecclesiam Ebredunensem antea simoniaca heresi maculatam esse affirmat (J.-L. 4369); praedecessor vero eius delectus Hugo fuisse videtur, Gallia Christiana nova, III, 1725, 1069—70, cuius auctor minus recte historiam illam Riperto episcopo Vapincensi (Gap) ab Alexandro II. demum deposito attribuit, cf. Gallia Christiana novissima I, 1899, 467 sq. 7) Sive Godfredus comes Provinciae (Manteyer, 'La Provence du Ier au XIIe siècle', 'Mém. et Docum. p. p. la société de l'école des chartes' VIII, 1908, 291) sive vicecomes Vapincensis, qui et in Ebredunensi comitatu vices comitis Provinciae agebat (F. Kiener, 'Verfassungsgeschichte der Provence', 1900, p. 124 n. 217; 125 n. 221). 8) [Cf. 1. Petr. 2, 18: *sive regi quasi praecellentis.*] 9) Secundum Paulum

Desiderius: Iusto Dei^a iudicio contigit, ut, qui donum Spiritus sancti gratiae, quod gratis et datur et accipitur¹, lingua placitante mercatus est, in proferendo Spiritus sancti vocabulo specialiter linguae officium non haberet.

6. Alferius abbas^a monasterii sanctae Trinitatis ab ipso in latere montis aedificati, ^{c. 1025—} ^{1050.} qui inter Salernitanam et Amalfitanam civitatem praeminet mari, exiit; cuius religiosam et Deo amabilem vitam et ipse ex parte vidi, qui apud eum aliquantulum familiariter mansi³, et aliis referentibus agnovi. Miraculum vero, quod divina virtus in eo operari dignata est quodque a quam plurimis didici, aequum est silentio non transire. Denique dum quadam die pro utilitate monasterii Salernitanam urbem adiret, per viam praecisi ¹⁰ montis gradiens, deorsum cum equo, quo sedebat, per immane praecipitium cecidit, quod tanta altitudine mari superiacet, ut quinquaginta et eo amplius passus in altum praetendi videatur. Dum igitur, qui cum eo pergebant, illum sine dubio extinctum putarent, nimium tristes ac flentes per quoddam diverticulum ad mare, si saltem illum aliquo modo invenire possent, ut sepulturae traderent, descendere curaverunt. Cum autem sub radice ¹⁵ montis molles iuxta litus maris calcantes arenas festinanter ad locum, quo ceciderat, pergerent, invenerunt eum in via sanum et incolumem, equo, cum quo ceciderat, insidentem Salernum propere coepto itinere tendere. Cumque illi obstupefacti, qualiter res evenisset, omnino nequirent pendere, coeperunt Deo gratias agere vocesque quasi tumultuantes in altum levare. Sed ab illo repente compressi praeceptum audiunt: 'Si ²⁰ meis', inquit, 'benedictionibus frui vultis, nulli, quandiu^b vixeris, quae ex me vidistis, dicatis'.

7. Dicitur etiam de illo, quod mortuum suscitaverit. Quod videlicet illis, qui eum eiusque vitam ad liquidum noverunt, incredibile minime videtur.

8. Leo abbas^a, qui ei in monasterii regimine successit, sub eius magisterio educatus, eius in obsequio praepositurae officium gerens^a, qui prae ceteris fratribus ei familiariter ²⁵ adhaerebat, nuper michi retulit, quia quodam tempore saeculares viri, ut eius orationibus fruerebantur, visitationis gratia ad eum⁷ venerunt. Quibus post spiritualem corporalem etiam refectionem praebere cupiens praefato Leoni, suo videlicet praeposito^a, praecepit caritatis causa mensam eis apponere et prandium praeparare. Qui nil aliud praeter panem et vinum et quinque ova gallinacia, quod eis ad manducandum praebere posset, ³⁰ se habere respondit, sed, qualiter inter eos ipsa ova dividi deberent, ignorare. Erant^o illi utique^d septem. Cui ille: 'Festina', inquit, 'quantocius et eadem ova igne adhibito praepara michique, ut eis apponam, deporta'. Cucurrit ille et, sicut sibi fuerat imperatum, ova decoxit eique, ut praeceperat, detulit. Qui accipiens benedixit⁸ et ex quinque ovis septem viris, quod mirabile est, singulis singula praebeuit.

³⁵ Theophilus: Cum^a septem distributa hominibus sic augeri quinque ova considero, ut singuli singula aequali sorte accipiant, illud quodammodo miraculum video, quo auctor omnium de quinque panibus quinque milia hominum saturavit⁹.

9.¹⁰ Desiderius: Amita^{a,11} patris mei, Bella nomine, in monasterio beati Petri apostoli intra Beneventanam urbem posito in sanctimoniali habitu a primevo iuventutis ⁴⁰ flore usque ad ultimam senectutem degit; quae cum esset desponsata viro, occulte de domo

^a) super di manu secunda superer. nanq; c.   b) ita a.   c) super Erant manu secunda superer. añ c.   d) utique manu secunda linea subducta del. c.   e) C littera deest, spatia vacua relicta, a.   f) A littera deest, spatia vacua relicta, c.

Bernried, episcopus versiculum ter recitare conatus secunda vice in verbo 'filio', tertia in verbo 'patre' defecit.

1) [Cf. Matth. 10, 8: *gratis accepistis, gratis date.*]

2) Cavensis. Obiit a. 1050. (Ann. Cav., SS. III, 189).

[In chartis Cavensibus inde ab a. 1025, m. Mart., usque

ad a. 1049, m. Jul., occurrit, Cod. dipl. Cav. V, 93 nr. 764.

VII, 111 nr. 1120.]   3) Cf. Ann. Cav. 1058, SS.

III, 189: *Desiderius, monachus domni Adelferii ab-*

batis sanctae Trinitatis Cavensis, . . .   4) [Cf.

Matth. 17, 9; Marc. 9, 8; Greg. M. Dial. I, 9 ed. Moricca

p. 52.]   5) Obiit a. 1079. (Ann. Cav., SS. III, 190).

6) [Leo praepositus in chartis Cavensibus primum a. 1045.

m. Dec. occurrit, Cod. dipl. Cav. VI, 286 nr. 1054.]

7) [So. Alferium.]   8) [Cf. Matth. 14, 19; Marc. 6, 41;

Luc. 9, 16.]   9) [Matth. 14, 17 sqq.; Marc. 6, 37 sqq.;

Luc. 9, 13 sqq.; Ioh. 6, 5 sqq.]   10) Quae in capitulis

nono et decimo narrantur, [ex parte] etiam Petrus

Damiani Desiderio referente tradit (lib. VIII, ep. 5, Opp.

ed. Caietanus I, 1642, 126; Migne, Patr. Lat. 144,

472 sq.). Cf. Mabillon, Acta ss. ord. s. Benedicti saec. VI²,

2, 251 sqq. (ed. prima p. 243 sq.).   11) [*Amita p. m.*

Petr. Dam. non habet.]

parentum fugiens ad monasterium contendit ibique virginitatem suam omnipotenti Domino dicavit; et quia terrenum in terra sponsum habere contempsit, procul dubio meruit habere caelestem in caelis¹. Ipsa michi solita erat referre de abbatisa sua, quae Offa dicebatur, quia² in monte, qui sanctae Agathae martyris dicitur, prope Capuanam urbem, antequam regimen monasterii susciperet, longo tempore habitaverit ibique vitam heremiticam duxerit. Dehinc monasterii suscepto regimine, quadam nocte sororibus adhuc quiescentibus oratorum ingressa accepit turibulum, ut more solito tura adoleret altaribus. Cum itaque tus in turibulum mittere vellet, e manu eius cecidit et lampade a vento extincta tus invenire non valuit. Repente vero quidam iuxta illam astitit et tenens manum eius timiama, quod in turibulum posuerat, dedit. Tantus igitur odor ex illo incenso timiamate emanavit, ut per totum, quod reliquum erat noctis, usque ad horam diei tertiam non solum ecclesiam, sed etiam omne illud monasterium mira suavitate repleverit. Ex qua re sine dubio datur intellegi³, quod angelus Domini fuerit, qui illi thimiama tanti flagrantiae odoris tribuerit.

10. Haec⁴ eadem autem religiosissima abbatisa dum multa per tempora sollicitè virginibus prae-fuisset, verbis et exemplis sibi commissas Dei famulas instruere non cessans, languore tacta corporis venit ad mortem. Cumque in extremo posita iam prope esset, ut Christo, cui servierat, animam reddere deberet, videntibus cunctis, qui aderant, e lectulo se quasi ad mensuram trium cubitorum in aere elevans, expansis in caelum manibus stetit et facta oratione, iterum se in lectulo collocans, ultimum spiritum exalavit. Sed⁵ ex hoc, quantae fuerit abstinentiae, dinosci potest, quae, dum infirma iaceret in lectulo et a multis honestioribus viris ac mulieribus visitationis gratia ad eam venientibus, ut aliquantulum cibi, quo infirmum corpus sustentaretur, caperet, rogaretur, illa desueta deliciis: 'Si aliquid', inquit, 'michi de infusis leguminibus attuleritis, forsitan aliquantulum inde potero degustare'. O abstinentiam in femina praedicandam, quae in infirmitate posita infusis leguminibus pro summis etiam deliciis utebatur! Quae cum fuisset defuncta et in ecclesia sepulta, quadam die rusticus quidam frumento onustus per eandem ecclesiam transiens supra sepulcrum eius, parvipendens, cuius meriti esset, quae ibi sepulta iacebat⁶, saccum cum frumento deposuit et fessus, ut aliquantulum pausaret, iuxta consedit. Repente igitur saccus divinitus de eodem sepulcro sublatus longeque proiectus omne illud, quo plenus erat, frumentum passim per eandem ecclesiam sparsit. Rusticus ergo vehementer conterritus ab illa die didicit, quantum Dei homines in corpore venerandi sunt, cum extincta illorum corpora ac in sepulcro posita, ne ab aliquibus parvipendantur, divina sibi virtus voluit demonstrare.

11. Alter quidam nobilis vir de eadem Beneventana civitate, nescio qua causa, monasterium⁷ adventarat ac nescius forte eius⁸ supra sepulcrum consederat. Cum subito tantus dolor viscerum eum invasis, ut vociferans atque eiulans se eadem hora morituum putaret. Ad cuius voces, quae in monasterio erant, virgines protinus cucurrerunt eique, cuius esset sepulcrum, supra quod sederat, indicaverunt. Qui pro ignorantia venia postulata meritis Dei famulae caelitus meruit medicinam.

12. In eadem Beneventana urbe⁹ monasterium est, quod sanctae Sophiae dicitur¹⁰, huic Casinensi coenobio subditum¹¹, in quo quidam a pueritia sanctae conversationis et magnae humilitatis monachus extitit, qui infra annos adolescentiae nimio languore praeventus ad extrema perductus est. Ad cuius exitum congregati fratres, ut moris est, ymnis et psalmis Deo, cui omnia vivunt¹², eius coeperunt animam commendare sanctorumque coetus

a) H littera deest, spatium vacuum relicto, c.
c) die c.

b) urbe -- subditum (l. 41) in loco raso (vide supra in praef. p. 1113 n. 7) c. 45

1) Cf. Gregor. M. Dial. III, 14 (ed. Gallicciolli p. 194; ed. Moricca p. 164): *Quae quia sponsum fugit in terra, habere sponsum meruit in coelo.* [— Petr. Dam. hic Bellae vitam rigidissimam laudat.] 2) [Sequentia usque ad l. 5 Petr. Dam. non habet.] 3) [Cf. supra p. 1140 n. 8.] 4) [Sequentia usque l. 25 Petr. Dam. non habet.] 5) Similimam historiam verbis similibus tradit Gregorius Magnus de sepulcro s. Equitii (Dial.

I, 4 ed. Gallicciolli p. 74; ed. Moricca p. 38): *ut palam sancti cognoscerent, quanti esset meriti is, cuius illic corpus iaceret.* 6) S. Petri ap. Beneventi. 7) Scil. Offae abbatissae. 8) Vide praef. p. 1113 n. 7. 9) [Cf. 50 ex. gr. Eccli. 42, 24: *Omnia haec vivunt ... et ... omnia obaudiunt ei*; Rom. 6, 10: *quod autem vivit, vivit Deo.*]

in eius auxilium attentius invocare. Qui crescente languore defunctus est. Sed dum ad lavandum eius corpus aqua praepararetur, per unam fere horam exanimis iacuit. Cumque, qui aderant, orationi et psalmodiae insisterent, subito corpus eius omne contremuit ac paulatim reviviscens cunctis, qui astabant, mirantibus in lectulo consedit. Dehinc interrogatus coepit illis, quae egressus de corpore viderat, referre, dicens: 'Cum anima mea vobis letanias canentibus sanctosque Domini invocantibus de corpore egrederetur, mox ad preces vestras sancti, quos invocastis, meum in auxilium advenerunt'. Cumque illi ab eo requirerent, si illos, quos nunquam viderat, cognoscere potuisset, respondit: 'Sanctum Benedictum et sanctum Gregorium cognovi; beatum Donatum et Felicem cum reliquis, qui in hac ecclesia requiescunt, sanctis meum in auxilium venire conspexi. Inter quos beatus Mercurius, patronus noster¹, velut splendidum sydus rutilans videbatur'. Quem cum interrogassent, utrumnam in hac esset vita moraturus: 'Minime', inquit, 'nam beatus Mercurius hodie se ad me assumendum venire spondit'. Quae, ut dixerat, vera fuisse rei exitus comprobavit. Eodem nanque die ex hac luce subtractus ab illis procul dubio est receptus, quos antea moriens suum in auxilium venire conspexit. Ego denique in eodem monasterio positus² unum ex illis, qui affuerant, testibus, Sikenolfum nomine³, superstitem vidi, qui cuncta haec, ut dicta sunt, se vidisse et audisse profitebatur⁴.

a) secunda columna folii 76^r et folium 76^v vacua c.; finis operis interisse videtur.

1) Corpus sancti Mercurii in monasterio reconditum Leone papa IX. abbas eiusdem monasterii ordinatus est (Leo Ost. I, 9, SS. VII, 586). 2) Vide (J.-L. 4276, d. 21. Mai. a. 1052). 3) Fortasse idem Sigenolfus, qui a praef. p. 1111. 4)

VITA METRICA S. ANSELMII LVCENSIS EPISCOPI AVCTORE RANGERIO LVCENSI.

EDIDERUNT

ERNESTVS SACKVR B. M., GERHARDVS SCHWARTZ B. M.,
BERNHARDVS SCHMEIDLER.

*Rangerius*¹ vel *Reingerus*², *Reingarius*³, *Rogerius*⁴, *Raginerius*⁵ episcopus Lucensis quin ante electionem clericus Lucensis fuerit, nemini dubium esse potest, qui cognovit, quanta rerum cognitione, quanto studio atque animi fervore tempora Petri schismatici, qui ab Heinricho IV. episcopus creatus inde ab anno 1081. Anselmi expulsi sedem occupavit⁶, in carmine suo de sancto Anselmo descripsit. Cum enim in ceteris operis illius partibus, quae a rege Germanorum vel a Gregorio papa gesta fuerant, tantummodo quasi adumbret leviterque perstringat, quae de studiis minorum gentium Lucensium⁷, de susceptione regi a rusticis parata⁸, de obsidione castelli Morianae⁹, de seditione civium contra Petrum facta¹⁰, de disputatione Lucae habita¹¹ refert, tam perspicue, tam lucide illustravit, ut ipsum his eventibus interfuisse et adstitisse coniciendum sit¹². Eadem rerum scientia nomina quoque clericorum adnotat, qui tum aliquid in civitate egerunt, quod vix potuisset, si eo tempore in monasterio Padolironensi, ut Barsocchini¹³ suspicabatur, Domino servisset. Huc accedit, quod ipse Raginerum quendam inter Anselmi sectatores nominat¹⁴, quem quominus Rangerium nostrum fuisse opinemur, ratio et nomen ipsum impediunt. Quo anno episcopatum impetraverit, certo enucleari nequit, quia antecessor eius Godefridus nisi usque ad annum 1091¹⁵, ipse nisi ab anno 1097¹⁶ in chartis non invenitur. Id tantum constat aetate iam protracta¹⁷ eum in sedem Lucensem esse promotum. Ut Anselmus, quem summa cum veneratione coluit, adversarium obstinatissimum simoniae laicalisque investiturae et ipse se praebeuit, quod cum ex eius opusculo de lite investiturae scripto, tum ex orationibus disputationibusque carmini de s. Anselmo insertis intelligitur. Neque igitur mirum, quod eodem studio, quo Heinrichum regem 2

1) Ita se ipse in prologis carminum suorum nominat; ita etiam apud Donizonem, Vita Mathildae lib. II, v. 390, 436 et in quibusdam chartis in 'Memorie e documenti per servire all' istoria del ducato di Lucca' IV, 2 p. 160, 163, app. p. 123, 125. 2) Ita in Eadmeri Hist. nov. II (S. Anselmi Opp. ed. Gerberon ed. alt., Paris 1721, p. 55 et MG. SS. XIII, 143). 3) 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 159. 4) 'Mem. Lucch.' V, 8 p. 677. 5) 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 161. 6) Rang. V. Ans. v. 4277, 4792. 7) V. 4545 sqq. 8) V. 4777 sqq. 9) V. 4865 sqq. 10) V. 5055 sqq. 11) V. 5355 sqq. 12) Quod idem A. Overmann, 'Neues Archiv' XXI, 405 opinatur. 13) 'Mem. Lucch.' V, 1 p. 373 sq. ubi, quod episcopus

monasterio Padolironensi donationem fecit ea conditione, ut monachi canonici suae ecclesiae semel quotannis ad cenam invitarent, Rangerium huius abbatiae monachum olim fuisse coniecit. Quae argumentatio eo minus laudanda est, quod non, ut auctor anonymus in Vita priore s. Anselmi, in Padolironense coenobium, sed ad S. Aegidium eum se recepisse tradit. Nullo igitur pacto Rangerius, ut Barsocchini cogitavit, Anselmum illic comitatus esse potest. 14) V. 5211: *Adsumt Martinus compresbiter et Raginerus*. 15) Postremo 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 156. 16) Primo in charta pridie id. Aug. a. 1097 data ('Mem. Lucch.' IV, 2 p. 159) invenitur. 17) Ut ex prologo Vitae v. 60 sequitur.

Teutonicoque¹ detestatus, fortitudinem virtutemque Mathildis comitissae, cui devotissimus adhaerebat, admiratus sit², quod etiam Donizo³ his versibus indicat:

Plus laicis cunctis Mathildim Rangerius scit
Intentam legi Domini vitaeque perhenni;
Hoc sibi perlucens ob id edidit ipse volumen.

Quam devotionem certe augebat, quod etiam in causis privatis pro ecclesiae suae possessionibus vel iuribus agendis eiusdem comitissae favore saepius fruebatur⁴.

Primis episcopatus sui annis, qui Urbani II. papae postremi fuerunt, vitam sancti Anselmi versibus persecutus est, de qua idem Donizo in Vita Mathildae lib. II, v. 385sqg. ita canit:

Cumque daret tumba sancti miracula multa,
Proderet ut multis post nos per secla futuris,
Iusticiae cultrix ea partim fingere iussit;
Quae simul et vitam cappellani sibi dictant;
Tercius existens ab eo Lucensis et ille
Rangerius rector dictavit eam sibi metro.

[*Rangerium ca. annum 1096. scripsisse certissime ex versibus 6961sqg. cognoscitur, qui ad Urbani II. papae iter Gallicum annorum 1095/96. et consecrationem Magalonensis ecclesiae a. 1096. die 28. mensis Iunii factam respiciunt; sed aliae quoque res suadent, ut Rangerium hoc fere tempore scripsisse censeamus. B. Schm.] Cum enim in laetitia et victoria ab Urbano papa de Wibertistis reportata sine dubio scripserit, tum illum, non Paschalem, qui Clementem prorsus devixit et superavit, ut domitorem adversarii in caelum tollit⁵. Huc accedit, quod non modo neque Urbani II. neque Wiberti mortis ullo loco mentio fit, sed etiam hunc ut viventem alloquitur⁶ et, ut inceptis suis nefariis desistat, argumentis ex sacra scriptura sumptis commovere conatur. Ceterum omnino Urbano, quocum per litteras colloquebatur⁷, eum amicitia coniunctum fuisse etiam ex eo, quod in synodo Romana die 30. Aprilis a. 1099. habita decreta statutaque papa iubente pro contione legerit⁸, conici potest, quamvis an re vera ille Rangerius sit dubitem, qui in satira⁹ quadam de curia Romana illius temporis composita inter Urbani compotiores perstringitur. Neque silentio praetereamus eum in concilio illo, quo in patres tumultuantes et clamantes iniectus est, ut Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, qui de sede sua pulsus Romam*

1) Cf. v. 99, 254, 871, 2875, 5769, 5868. 2) Cf. praecipue v. 3555sqg. 3) Lib. II, v. 485sqg. 4) Cf. chartam a. 1099. in 'Mem. Lucch.' V, 8 p. 677, Fiorentini, 'Memorie della gran contessa Matilda' ed. 2 (Luca 1756) 'Documenti' p. 64, Ughelli, Italia sacra I^a, 816; chartam a. 1100, 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 160, Fiorentini l. c. doc. p. 69, Ughelli l. c. col. 818; chartam eiusdem anni 3. non. Apr., 'Mem. Lucch.' IV, 2, app. p. 122, Ughelli l. c. col. 817. 5) Cf. v. 3438: *Urbanus urbis et orbis opus*; v. 3818: *Et vocat carminis de anulo et baculo canit v. 11: Quique duas fragit statuas Urbanus*. De Heinrich et Wiberti calamitatibus inter annos 1092—1097 v. O. Köhncke, 'Wibert von Ravenna' (Lipsiae 1888) p. 87—90. — Denique de Petro episcopo Lucensi v. 5117 haec leguntur: *Multos, qui necdum poterant discernere, perdit, Quos hodie flentes cernimus et vacuos*. Non multo igitur post Petri cladem id dixisse eum opinor, quae quo anno contigerit, utinam sciremus! Tantum compertum habemus, mense Novembri a. 1086. Petrum Lucae sedisse ('Mem. Lucch.' IV, 2 p. 155) Urbanumque II. inter annos 1088. et 1095. Gotsfredo episcopo Lucensi mandasse, ut excommunicatum interfectoribus satisfactionem iniungeret (Jaffé, Reg. nr. 5536). Intra hos igitur annos, non a. 1087, ut Wilmans disser-

tationem Barsocchini ('Mem. Lucch.' V, 1 p. 366) perperam interpretans statuit, Petrum episcopatu delectum esse arbitror. [De tempore, quo Petrus episcopus delectus sit, fusius egi 'N. Archiv' XLIII, 544—547. B. Schm.] 6) Cf. praecipue v. 3341sq. 7) Harum epistolarum fragmentum in litteris papae Jaffé, Reg. pont. ed. 2 nr. 5769, ap. Pflugk-Harttung, Acta pont. Roman. II, 169, nr. 205 exstat. 8) Eadmeri Hist. nov. II, l. c.: *Precepit ipse pontificum summus Lucensi episcopo Reingero nomine, quatinus in medio caeteris eminentior staret ac sonora qua pollebat voce, quae statuta erant, cunctorum auribus expresse deponeret*. 9) Ed. Pflugk-Harttung, Iter Italicum p. 439sqg., ubi Rangerius quidam loquens inducitur, quem episcopum Lucensem fuisse W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II^a, 201 contendit. Cum vero eiusdem nominis archiepiscopus Regiensis cardinalis exstisset, de hoc potius, quam de nostro cogitari potest. De Rainerio quodam tum presb. card. Pflugk-Harttung cogitat, cf. p. 451 n. 1. SS. Rufinum et Albinum martyres, quibus aurum et argentum significatur, per totam Italiam illo tempore proverbii locum obtinuisse testatur Landolf Hist. Mediol. III, 81 et 88 (SS. VIII, 98 et 100). [V. nunc Garsiae Tholetani de Albino et Rufino tract. c. 5 et 7, MG. Lib. de lite II, 430. 432sq., cf. 424, ubi E. Sackur et ipse hos locos ad Rangerium Lucensem rettulit.]

tum venerat, contionis aures impetraret¹, eundem vigorem fervoremque mentis ostendisse, quo alios quoque mores prave, ut canonicorum usum rei familiaris privatum vel simoniam, corripere solebat². Num vero eiusdem tempore et auxilio omnes suae sedis canonici communem vitam professi sint³, eo magis dubito, quod Paschalis papa ipse ei mandare coactus erat, ut praebendam cuiusdam Idebrandi in privatos usus delapsam in communia redigeret⁴ et quod S. Frigidiani Lucenses canonicos, qui eodem tempore sua sponte et voluntate, ut videtur, regularem vitam voverant⁵, ipsos infestavit atque molestavit⁶. Quamquam autem papa saepius cum reprehensione dignum habebat, tamen, ut ei scripsit, episcopum 'tanquam carissimum fratrem'⁷ dilexit et 'de probitate et caritate eius nullatenus ambigebat, quod religiosos viros diligeret et eos secundum facultatis suae modum fovere studeret'⁸. Re vera mense Novembri a. 1101. Romae moratus est, ut ex privilegio quodam Paschalis papae cognoscimus⁹, et d. 18. Sept. a. 1107. ab ipso papa chartam impetravit in suum favorem¹⁰. A. 1110, cum lis de episcopis investendis denuo exorta esset, Rangerius libellum de anulo et baculo composuit¹¹. Paulo post auctor mortuus est, scil. d. 25. Ianuarii a. 1112¹².

Vitam s. Anselmi, ut ipse in prologo canit, iam scaber et senio fessus¹³ 64 et 7300 versibus¹⁴ imparibus modis ita condidit, ut auctoris anonymi¹⁵ operis oratione soluta brevi post Anselmi mortem exarati¹⁶ maiorem partem isdem fere verbis, sed argumentis commentationibusque adiunctis et insertis describeret, postremam vero accuratissime et ad verbum fere in versus redigeret¹⁷. Eodem quoque loco, quo anonymi illius Vita, etiam carmen Rangerii abrumptur, ex quo illam ne tum quidem amplius pertinuisse satis elucet¹⁸. Quaedam ex Bonisone¹⁹, praecipue argumenta, quibus adversarios confutaret, hausta sunt; quaedam ex Anselmi collectione canonum sumpsisse videtur²⁰, quae typis nondum mandata est²¹. Chartas ecclesiae Lucensi ab apostolicis concessas saepius evoluit²². Praeterea Gregorii M. dialogos²³ eiusque registrum²⁴, Sulpicii quoque Severi Vitam s. Martini et dialogos²⁵ in usus suos vertit. [Praeterea Gregorii libros Moralium super Iob²⁶ et homilium in evangelia²⁷, Iohannis Cussiani librum De institutis coenobiorum etc.²⁸, Vitam s. Gregorii auctore Iohanne diacono²⁹, Isidori libros Etymologiarum³⁰, Capitula Angilramni³¹ et decretum falsum Constantini dictum³² legisse videtur. De antiquis Romanorum et Graecorum temporibus multa legisse videtur bonamque fabularum et historiarum eorum notitiam ubique prae se fert; et certe legit, quos imitatus est vel ad quorum dicta respicit, Horatium³³, Vergilium³⁴, Lucanum³⁵, Sallustium³⁶, verisimiliter etiam Ovidium³⁷, fortasse Statium³⁸. Aliorum certa vestigia non deprehendi, sed puto cum plures auctores antiquos vel etiam scripta aevi ex eis excerpta et de rebus antiquorum composita legisse. De Alexandro Magno et Amazonibus falsam quan-

1) Eadm. Hist. nov. l. c. 2) Saepius in Vita s. Anselmi passim. 3) Quod Barsocchini, 'Mem. Lucch.' V, 1 p. 380 opinatur. Sacramentum, quod canonici Rangerio irabant, exhibent Mabillon, Acta SS. ord. S. Ben. saec. VI, pars 2 p. 470 et 'Mem. Lucch.' t. V, 1 p. 381 n. 1. 4) 'Mem. Lucch.' IV, 2 app. p. 122; Jaffé, Reg. ed. 2 nr. 5965. 5) Cf. Pasch. II. bullam d. 28. Oct. 1104. apud Migne, Patrol. Lat. CLXIII, 131; Jaffé, Reg. nr. 5984. 6) Cf. Jaffé, Reg. nr. 6182—6185. 7) Jaffé, Reg. nr. 6183: Nos te tanquam carissimum fratrem diligimus. 8) Jaffé, Reg. nr. 6182. 9) Ed. v. Pflugk-Hartung, Acta pont. Rom. II, 172, Jaffé, Reg. nr. 5879, ubi inter testes occurrit. 10) 'Mem. Lucch.' IV, 2 app. p. 125; Jaffé, Reg. nr. 6167. 11) V. Libelli de lite II, 506. 12) Ib. p. 505. 13) V. 60. 14) [Hunc Sæcker cum omnibus aliis viris doctis Bardonis nomen habuisse et Lucensis ecclesiae primiceriatus fuisse putavit; quam opinionem refutavi 'N. Archiv' XLIII, p. 527 sqq. B. Schm.] 15) V. SS. XII, 11. 16) Recte igitur indicavit Wilmans SS. XII, 12: Hic enim, mea saltem sententia, nihil erat nisi Bardonis opus a Rangerio versibus traditum. 17) Quod Wilmans speraverat Rangerii opus fortasse damnum sanaturum esse, nequaquam evenit. [Paucis verbis nunc deperditis Vita anonymi illius ad suum finem pervenit,

quae codex, quo Rangerius usus est, etiam exhibuit, ut ultimi Rangerii versus cum Vita prosaica comparati doceant. B. Schm.] 18) Praecipue aliqua ex Bonisone SS. Libro ad amicum VII. Libelli de lite I, 607 et 608, in versus redacta sunt, v. 2511—2582, 3047—3094. [Cf. etiam versus 2030, 2628, 2807, 2912. B. Schm.] 19) Ex hoc fonte I. II. et III. ubi de ordinationibus episcoporum, presbyterorum et aliorum ordinum agitur, praecipue fluxisse videntur. 20) [Hanc nuper edidit F. Thaner, Anselmi ep. Lucensis collectio canonum. Fasc. I (Oeniponte 1906).] 21) Cf. v. 409—426, 1740, 1847 sqq. 22) Cf. v. 1045 sqq., 1188 sqq., 1192 sqq., 4384, 4875, 4968 sqq. 23) Cf. v. 1405, 402598. 24) Cf. v. 1695 sq., 4384. [Cf. v. 987 sq. B. Schm.] 25) [V. 465 sqq.] 26) [V. 6804.] 27) [V. 478 sqq.] 28) [V. 2461, 2596.] 29) [V. 3871, 4154, 4578, 4698, 5747.] 30) [V. 2392, 2418.] 31) [V. 159—164, 2139—2142, 2435 sqq.] 32) [V. 2508, 3849 (Ars poetica); 1037 (Epod.); 5809 sq. (Carm. II, 2, 20); sed dictio: popularis aura etiam aliunde sumpta esse potest.] 33) [Prologus v. 16, 20, Vita v. 680, 2275, 3807, 3538, 3705, 5581, 6223, 6520, 6961 (Aeneis); v. 540, 3624.] 34) [V. 4522, 6251.] 35) [Prolog. v. 15; cf. etiam Vitam v. 1717.] 36) [V. 261.] 37) [V. 6129.]

dam sententiam¹ profert. B. Schm.] Maiorem carminis partem allocutiones, orationes, epistolae, commentationes insertae implent, quas ficticias nullaque fide dignas esse lectori primo aspectu apparet.

Vita s. Anselmi eadem fata quae opusculum de anulo et baculo editum habuit. Codice enim saec. XII. in incendio monasterii S. Mariae de Ripoll a. 1835. flammis consumpto apographum undecim quaternionibus factum solum exstat, quod Iacobus a Villanueva et Ignatius Herrero fecerant, hodie Matriti in Academia Regali Historiae Hispaniae conservatum².

Editionem principem Vitae nostrae minus diligenter et satis mendose paravit De la Fuente a. 1870³, quam b. m. Paulus Ewald in Hispaniam profectus a. 1879. cum schedulis asserentis accurate contulit. Librorum capitumque inscriptiones, quas De la Fuente sua sponte adiunxerat, apographum strictius sequens omisi. Praefatione editioneque nostris iam anno 1888. mense Novembri absolutis Iosephus Colucci in libro, cui inscripsit: 'Un nuovo poema latino dell XI secolo', Romae 1895, et Alfredus Overmann, 'Die Vita Anselmi Lucensis episcopi des Rangerius', 'Neues Archiv' XXI, 403 - 439 de opere nostro egerunt, hic schedulis nostris iam nisis, quas dissertationes grato animo in usus nostros vertimus.

Argentorati a. 1896, mense Octobri.

Ernestus Sackur.

Post Ernestum Sackur Gerhardus Schwartz socius iubente H. Bresslau v. cl. editionem revisit multaque utilia in schedis collegit, quibus ipse ad notas nomine eius insignitas (G. Schw.) conficiendas usus sum; quo in magno bello praemature consumpto ipse ultimus eodem viro clarissimo iubente quaedam addidi et omnia revisi, notas ab Ernesto Sackur confectas, quas retinui, littera S., meas ipsius non insignivi. De quibusdam rebus maioris momenti a Gerardo Schwartz et me perspectis cf. quae egimus in annalibus nostris 'N. Archiv' XLIII, 513—550.

Quibus omnibus iterum perlectis cum Rangerii opus ab Ernesto Sackur annis 1888. et 1896, a Gerardo Schwartz a. 1914, a me annis 1918. et 1927. tractatum demum a. 1928. prelo dari posset, A. Hofmeister, v. d. Th. Zülför, alii, multis laboribus me oppressum adiunxerunt et magnam partem operis susceperunt. Non omnia in hoc tanto tempore a diversis editoribus uno animo eodemque modo percipi potuerunt, nec poema ipsum tanti est (vide supra l. 1 sq.), ut omnia eius dicta ad ultimum exponere operae pretium sit. Quare ne lector offendantur, si non omnia hic ad unquam perfecta sunt, rogit.

Erlangae, mense Februarii a. 1929.

Bernhardus Schmeidler.

- f. 1. Omnibus in toto Dominum metuentibus orbe
Rangerius Christi servus et ecclesiae.
Quae laudabiliter faciunt, qui religiose
Vivunt, et scribi concedet et recoli,
5 Non quia fama sequens prosit facientibus illa,
Cum, quae sufficient, celitus obtineant,
Sed quia, cum sit opus formam dare posteritati,
Si bona non clarent, utilitate carent.
Romani veteres ingentia facta suorum
10 Tempore celari non potuere pati.
Ac primo vivas ex aere et marmore formas
Ad stimulum laudis proposuere suis.
Mox ubi iam titulos fora maxima non capiebant,
Apcius et brevius littera cepit opus.
15 Et laudem⁴ meruit sicut, qui fortiter egit,
Sic quoque, qui potuit forcia facta⁵ loqui.

1) [V. 4048 sqq.] 2) Cf. praefationem ad carmen de anulo et baculo, Lib. de lite II, 507; [P. Kehr, 'Papsturkunden in Spanien', in 'Abh. d. Ges. d. Wiss. zu Göttingen', phil.-hist. Kl., n. F. XVIII, 2 (1926), 38 sq.]

3) S. Anselmi Lucensis episcopi Vita a Rangerio successore suo saeculo XII. ineunte Latino carmine scripta. Opus hactenus ineditum valdeque desideratum nunc pri-

mum annotationibus illustratum iurisque publici factum a Doctore Dño Vincentio de la Fuente, Matriti 1870. Cf. praefationem ad libellum de anulo et baculo, Lib. de lite II, 506 sq. 4) Cf. Sallust. Catil. 3, 1: *Et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur.* 5) Vergil. Aen. I, 640/41: *caelataque in auro Fortia facta patrum.*

Matth. 13, 25.

cf. 1. Cor. 11, 19.

Maiores nostri verbis et rebus agendo
 Hostendere bonas et sine sorde vias;
 Qui nisi cavissent in tempora longa futuris,
 20 Non esset nostro tempore tuta fides¹.
 Errores etiam dampnati iam rediissent,
 Si sine perspicua cognitione forent.
 Arrius et pestes aliae, dum sepe leguntur,
 Informant animos, ut caveamus eos.
 25 At nunc non tantum dileccio vera refrixit²,
 Sed quamvis proprium credat³ ad arbitrium,
 Ut, quod erat missum, non cresceret utile semen, *f. 1.*
 Inmisit lolium nocte malignus homo.
 Inde per errores ruitur, quia vita bonorum
 30 Rara quidem, sed laus atque litura magis,
 Dum dormitamus^a et nec bona glorificamus
 Et celebrem vitam ducere neglegimus.
 At vero, si quis vigilat, si providus urget,
 Si de nocte vocat et vigilare monet,
 35 Non modo non laudem pro sedulitate meretur,
 Sed cupidus vani nominis arguitur.
 Castigare gulam, frenare libidinis ignes,
 Id vero populus exciacle putat.
 Assumptisque sibi doctoribus arma capessunt
 40 Et faciunt hereses scismaticosve greges.
 Sed de consilio venit haec quoque cura superno,
 Quae facit ex istis utiliora malis,
 Ut, qui maluerant dormire vel ire soluti,
 Ad lucem redeant et vigilantur agant.
 45 Ergo dum tenebrae faciant exordia lucis,
 Quis non suscipiat haec quoque dona Dei?
 Si prosunt hereses et scismata, quid trepidamus?
 Guibertus⁴ veniat et sacra diripiat,
 Seviat Henricus, vas impietatis et irae⁵,
 50 In laudem Anselmo Gregorioque patri,
 Quos inter tenebras densae caliginis huius
 Accendit Christus et nova signa dedit;
 E quibus orta dies et semita visa salutis
 Compulit innumeros ad sua septa greges.
 55 Quorum magnanimos actus fideique calorem
 Ad Domini laudem^b scribere disposui;
 Non quia sufficiam tantis in carmine rebus,
 Sed, qui corda movet, sufficit ipse Deus. *f. 2.*
 Ac primum posco, ne quem stilus iste fatiget,
 60 Iam scaber et senio fessus et arte carens:
 Quem sua non movit praesumpcio laudis amore,
 Sed pietas et amor ad sacra gesta virum.
 Ergo procul livor, procul extollencia, solum
 Anselmum siciens Gregoriumque legat.

^a) dormitamus c.^b) fortasse legendum est: Ad laudem Domini; cf. *infra* v. 2178.

1) Vergil. Aen. IV, 373: *Nusquam tuta fides.* 2) Matth. (*mal. homo, tamen*) .. *inmisit* .., *ut* .. *cresceret.* 50
 24, 12: *refrigescet charitas multorum.* 3) Scil. 4) Wibertus antipapa. S. 5) Rom. 9, 22: *vasa irae.*
malignus homo. Coniunge: *Sed, quamvis* .. *credat*

I.

1.

Clarus nobilium claro de sanguine patrum
 Anselmus nostra presul in urbe fuit,
 Dignus Alexandri¹ successor eique propinquus,
 Quem sibi de nostro munere Roma tulit.
 Magna quidem sunt ista satis praeconia famae,
 Et facit ad laudem patria sive genus.
 Sed nos Anselmum non magnificamus, et ille
 Ad famam nostro non eget eloquio.
 Sed quia sunt hereses et scismata longa per orbem,
 Quae non desistunt nunc quoque vana loqui,
 Ut convertantur et ament et confiteantur,
 Hoc robur geminum² ducimus in medium^a.
 Christus heri, Christus hodie, per secula Christus,
 In^b multos testes, inprobe livor, habet^c.
 Quid simulas Christi falso sub tegmine nomen?
 Christus scissuram nescit et invidiam.
 Non potes a Patris solio deducere Christum,
 Et, quos Christus habet, tollere quando potes?
 Symon in astra tuus³ cum moliretur habire,
 Corruit in preceps, Symone⁴ dante praeces.
 Symon humi stratus iam cor super hastra levarat:
 Quem gravat impietas, non valet alta sequi.
 Ecce iacet, sed pestifero de sanguine proles
 Impia non cessat surgere, non furere.
 Que venale putans Christy cum numine nomen
 Pontificale decus vertit in opprobrium.
 Hoc viciū tam turpe volens extinguere Symon
 Noster⁵ virtutis format et ipse viros,
 Et fidei quorum paciencia fortiter instat
 Gratis accipiens, vendicione carens.
 Sic a principio Symon cum Symone pugnat
 Et sibi tyrones Symon uterque facit
 Et faciet, dum tempus erit, quia pestis avara
 Prima quidem cecidit, sed nova semper erit
 Et velut idra capud geminum de vulnere tollens
 Crescit in augmentum vulneris et capitis.
 Set iam magnanimum pugilem⁶ formemus, et ante
 Circumducamus per leviora parum.
 Pascat oves⁷, studeat cythare per pascua, noctu
 Defensor^d pecudis excubet intrepidus.
 Iam post ursorum dentes, post ora leonum
 Audenter forti dilacerata manu,
 Si veniet terrere volens fortissimus ille⁸,
 Subsannet puerum, sed ruat ante virum,

cf. Iob 18, 7.

cf. Matth. 10, 8.

a) Anselmum istum propter duplicem virtutem mentis scilicet et corporis in *marginē manu* 1. c. b) En *Zooifer*.
 c) habes *Zooifer*. d) Defensor c.

1) Alexandri II. papae et Lucensis episcopi. S. 2) Scil. 3) Simone Petro. LAF. 4) Id est Simon Petrus,
 50 patriam sive genus (v. 6) Anselmi, quae quidem vanae dux et princeps catholicorum, oppositus Simoni mago,
 gloriae tribuenda esse autor non diffitetur, sed propter principi impiorum. Cf. v. 32. Schw. 6) Anselmum
 haereticos et schismaticos (v. 9—12) in medium ducenda iuniorem. Schw. 7) Sicut David, de quo, quae
 esse censet. Ideo v. 47 sq. de origine Anselmi loquitur. 1. Reg. 17, 34. 35. 40 leguntur, hic ad versum 39—46
 3) Simon magus. LAF. Cf. Acta s. Petri c. 10, Acta conferenda sunt. 8) Goliath Philistaeus.
 55 SS. Iun. V, 427 (edit. novissima Iun. VII, 390). Schw.

45 Qui veniat non in gladio confisus et asta,
Sed facili funda cum lapide et baculo.
Hunc¹ igitur, sicut breuiter premisimus ante²,
A Mediolano³ germine Luca tulit.
Quae tulerat patrum⁴, tulit et gavisa nepotem,
50 Felix, si gemina perfrueretur ope,
Ut sicut patruo⁵ vellet parere nepoti,
Dum sicut patrum Roma vocaret eum.
Sed, ve, Nero^b, tibi! Ve, Symonis empicio caeca!
Quando satellitius concidet iste furor?
65 Quando sines catedram Petri sessore sub uno?
Quando pontifices aequa docere sines?
Tempus erat, cum multa dolens ob vulnera Symon
Inter oves rabidos cogeret ire lupos.
Iam Leo Romanus⁶ pugnaverat et Nicholas⁷
60 Et plures alii, quos numerare gravat.
His ita sublati sedes Romana priorem^c
Evocat Anselmum, praecipit esse ducem.

1061.
(30. Sept)

Concitus his odiis totas magus⁸ excitat artes
Et Cadulum a Parma cogit in auxilium;
45 De quo pauca loqui satis est, quia dicere totum
Nulla potest ratio, scribere nulla manus:
Sic animus frendet, sic alta mente superbit
Humani sciciens sanguinis. His adeo
Quid sceleris non conveniat, quid flagiciorum
70 Possit abesse malis, fingere nemo potest.
Iam qui iusticiae locus hic, quis religioni?
Inveniant, quibus est gloria miliciam
Ducere, sacratibus altaribus ordinibusque
Per praeclium fures sacrilegosque dare.
75 Haec illi⁷ tanti fiducia nisibus, haec est
Ad pastorem gracia tota gradum,
Haec ad Romanam virtus et scala cathedram:
Ogganire Petro, Symonis arma sequi,
Regibus assensum prebere manumque fidemque,
80 Ut decus ecclesiae non sit in urbe sua.
Nomine mutato cum sacrae sedis honore
Surgit Alexander et pia bella facit.
Quo valide culmen Romanae sedis agente
Luca tamen proprio non erat orba patre.
85 Nec dedit ille vices alii moderaminis⁹ huius
Dum parat et nutrit, qui bene portet honus,
Et similes actus simili de nomine pensans
Informat puerum, qui regat ecclesiam⁹.
Quo monitore puer puero maiora secutus
90 Florescit studio, sed bonitate magis.

a) patruo c. b) corr. ex. venero c. c) propter posteriorem hunc Anselmum, qui successit in marg. manus 1. c.

1) Anselmum iuniorem. 2) Minime de Mediolanensi utriusque Anselmi origine auctor quidquam iam praemisit, sed cf. v. 1—3 et v. 12 cum nota. 3) De Anselmi iunioris origine Mediolanensi cf. Vitam eius c. 17, SS. XII, 18: *sanctum vero Anselmum nequam ausi sunt tangere* (milites Mediolanenses), *quam* indigena fuit et nobiliss prosapia. De Alexandro papa patruo eius indidem orto multa testimonia existunt. 4) Alexandrum II. papam. 5) Leo IX. et Nicolaus II. 6) papae. Schw. 6) Simon magus. 7) Scil. Cadalo. 8) Id est Alexander II. mansit episcopus Lucensis, cum papa Romanus electus esset. 9) Lucensem.

Ille ergo varios estus et pontificales
 Curas inmotus portat et intrepidus.
 Et modo Romanis, modo se Lucensibus offert,
 Et quoquo vadit, Symon ab arce cadit.
 95 Non illum regalis apex, non barbarus hostis
 Terruit, ut sacram desereret catedram.
 Et rex multa quidem multumque timenda minatur,
 Sed rex pontifici non nisi Christus erat.
 Rex, ut Teutonicus, frendens sibi cuncta licere,
 100 Se sine susceptum dampnat episcopium,
 Dampnat pontificem sine venditione sedentem,
 Et Christy donum clamat esse suum.
 Et quia Romanas arces pater emerat olym¹,
 Ecclesiae summam deputat esse suam.
 105 Inde furit dampnumque suae putat esse coronae,
 Si liceat patrem civibus eligere.
 Mente ergo captus ductusque cupidine caeca
 Temptat Alexandrum terrificare minis.
 Emittit procerem² de stipatoribus unum,
 110 Qui perterreret atque fugaret eum,
 Et Cadulum catedra sublimem pontificali
 Terrarum et caeli clavigerum faceret.
 Qui simul intravit multis comitantibus Urbem³,
 Teutonicos apices iussaue nota facit.
 115 Ponit in altari demens regale sygillum,
 Per quod Alexandro tollat⁴ episcopium.

Iam clarescebat, iam toto ceperat orbe
 1. 4. Lucifer ille faces spargere multimodas;
 Lucifer ad cuius radios flamasque calentes
 120 Frigore cum tenebris sol cariturus erat:
 Inter praecipuos vir summae religionis
 Hildebrandus, apex et columnen fidei,
 Qui simul⁵ accepit vanis terroribus Urbem
 Sollicitam, medios proruit in populos,
 125 Et fidei clipeum tanquam Vincentius alter⁶
 Arripit elinguem⁷ solvere pontificem.
 Et bene, nam sicut lingua Valerius⁷ uti
 Non poterat nimiae simplicitatis homo
 Et verbi curam iam comendaverat illi,
 130 Quem gemino clarum noverat eloquio,
 Sic et Alexander verbis vulgariter utens
 Sepe vacillabat retro vel anie cadens.

a) expectares: simulac; sed simulac cepit scribi non potest, simul hic et supra v. 113 pro simulac positum est.

1) Henricus III, qui patriciatum acceperat. S. *Data pecunia* hoc actum esse etiam Chron. S. Benigni Divionensis (SS. VII, 287) contendit. Cf. Steindorff, 'Jahrb.' I, 506—510. Infra v. 245. 2) Benzonem episcopum Albensem. S. Longe aliter ac Rangerius Benzo ipse de sua legatione loquitur in libro ad Henricum IV. lib. II, c. 1—8 (inprimis c. 1, 2), SS. XI, 612 sq. Etiam ex eis, quae Bonitho in libro ad amicum (Dömmier, Lib. de lite I, 596) de legatione Annonis narrat, Rangerius, qui haec legit, narrationi suae quaedam immiscuisse videtur. Cf. Meyer v. Kononau, 'Jahrb.' I, 247 sqq.

3) Cf. Donizonis Vita Math. lib. I, v. 1181 (SS. XII, 375):

Multos conducens caput orbis venit ad Urbem. S.

4) Cf. ibidem v. 1173: *Tollere Romanum cui temptat pontificatum.* S. 5) Vincentius archidiaconus Caesar-augustanus, cf. Acta eius in AA. SS. Boll. Jan. II, 394 (ed. novissima Paris. 1866 Jan. III, 6), S. 6) Cf.

Overmann, 'N. Archiv' XXI, 424. S. 7) Valerius episcopus Caesar-augustanus, de quo Acta laudata tradunt: *impeditioris linguae fuisse dignoscitur* (c. I, 2, p. 7), et: *erat enim mirae simplicitatis et innocentiae* . . *impeditioris linguae* (c. I, 6, p. 7).

- Hildebrandus erat vox eius, ut illius ille,
 iam tunc ardescens pectore principibus
 135 Iudicibusque fidem vastantibus obvius^a ire
 Proque Deo vero fortis acerba pati.
 Ac primum populi paccata sedicione
 Contra legatum talia verba facit:
 'Rex', inquit, 'nobis non est, homo fallitur ille,
 140 Qui putat hanc urbem subdere servio.
 Roma per antiquum non servit, sed dominatur:
 Roma sibi famulos novit habere duces.
 Hystoriae narrant et regum gesta locuntur,
 Quae sibi Romanus subdiderit populus.
 145 Sed iam preteream reges populosque subactos
 Et Gallos etiam complicitis manus.
 Ad Christum veniam, regem super omnia regna
 Et dominatorem totius imperii.
 Cui recte binos priscae rationis ad instar^b f. 4.
 150 Rectores¹, sed non annua sceptrum dedit.
 His longe lateque suam ditantibus urbem
 Crevit Romani nominis imperium. 20
 Et multo melius Christo sub principe pollet,
 Quam cum regnaret subdita demonis.
 155 Qui Christum sequitur, Petri quoque novit habenas
 Et Pauli lumen suscipit et regimen.
 Hoc de fonte fluit totum divisa per orbem
 Gracia celestis et decus ecclesiae.
 Hoc Constantini prudentia sensit et illi
 160 Qui sibi doctor² erat, noluit esse caput.
 Noluit auctorem fidei sub condicione
 Terreni fastus moleque posse premi. 30
 Sic habuit, sic instituit, qua viveret, urbem³,
 Silvestroque decus et diadema dedit.
 165 Qui monitus causas discernere pontificales
 Horruit addictos litibus esse deos.
 "Vos", inquit, "vestras per vos decidite lites,
 Nam non est hominis ponere iura diis⁴.
 Vos autem Deus ipse deos testante propheta
 170 Astruit et sobolem non negat esse suam.
 Me vero sicut relicos ubicumque potentes
 Exequare Deo gloria nulla potest". 40
 Sic Constantinus et eum per longa secuti
 Tempora senserunt et tenere patres.
 175 Et Christum in Petro venerantes eius honorem
 Tanquam divinum tangere sunt veriti.
 Si Christus Deus est et Petrus claviger eius,
 iam, nisi per Petrum, nemo videbit eum. 45

Pg. 81, 6.

a) obviam, *manu* 1. *corr.* obvius, c. b) Quando eiecto Tarquinio binos imperatores et annua imperia sibi Romani fecere in *margin.* *manu* 1. c.

1) Binos rectores, scilicet Petrum et Paulum. 2) Cf. constitutum Constantini § 3, ed. K. Zeumer ('Die Konstantinische Schenkungsurkunde' in 'Festgabe für R. v. Gneist', Berlin 1888) p. 48: *summus pater et doctor noster, Silvester*. 3) Constantinopolim. 4) Cf. Bonithonis librum (l. l. p. 574), ex quo versus

165—169 sq. de Constantino pendent. Cf. etiam Gregorii VII. epistolam ad Hermannum episc. Mettensem 50 (Registrum VIII, 21) ed. Caspar p. 544 sqq. (J.-L. n. 5201) illiusque fontem Gregorii I. epistolam Reg. V, 36 (ed. Ewald, Epp. I, 817 sqq.), J.-E. n. 1359. S. Cf. Rufinum, *Histor. eccl.* X, 2; Migne, PL. XXI, 468.

- Quisquis in ac catehdra^a post Petrum iure sedebit,
 180 De virtute Petri claviger eius erit.
 f. 5. Petrus Clementem¹ supera cum sede locaret,
 Non invidit ei solvere vincla reis,
 Quamque potestatem per Christum Petrus habebat,
 Pascendis ovibus pleniter atribuit.
 185 Non quia de Petro procedat gratia tanta,
 Sed, quod Petrus agit, nonnisi Christus agit.
 Fons fidei Christus, fons vitae spiritualis,
 Et pastoralis arbiter officii.
 Ipse suis ovibus per se fomenta ministrat
 190 Et dat pastori^b, quod scit opus pecori^b.
 Non est humanum, sed nec magis imperiale
 Divinum munus vendere sive dare.
 Quando sacerdotem rex ordinat aut sacrat aram?
 Quando crisma facit? Quando reformat Adam?
 195 Tolle sacerdotem, iam non erit unctio vestra;
 Quae si non fuerit, rex quoque nullus erit.
 Iamne vides regem de munere pontificali,
 Et non de regis munere pontificem²?
 200 Sic a principio Saul a Samuèle creatur,
 Et regni leges ipse propheta dedit.
 Denique non recolis huius primordia fastus,
 Cum sub iudicibus rexerat ipse Deus?
 205 Omnia florebant. Quid narrem clara virorum
 Praelia? Debboream^c respice miliciam.
 Ut vero regem populus quaesivit habere,
 In Samuèle suo spernitur ipse Deus:
 Spernitur, et regem primum non gratia fecit,
 210 Set Deus ad penam plebe merente dedit.
 Unde vides, regnum quae corruptela sequatur,
 Cum Saul ante puer annuus exprimitur³
 Et mox tam vehemens monstratur et exicialis^d,
 Ut regnum tollat tertius annus ei.
 f. 5. Regnavit vero super hoc et pluribus annis,
 Et quod regnavit, perdere regna fuit;
 215 Et quod de puero, spretis maioribus, uncto,
 Quem leo non superat⁴, morbida fregit ovīs⁵.
 Et post Goliath pro coniuge truncat Uriam.
 Sic trait ad vicium, quod venit ex vicio.
 220 Sed iam ne longum faciat narratio funem,
 Illicet et domino⁶, quae loquor, ipse refer:
 "Fallere, Ieroboam. Regni^e potes integritatem,
 Si tamen ipse potes^e, in duo dividere⁷.
 Iura sacerdotum tam non potes ipse secare,
 Quam neque lata^f Deo sacrificare potes.

1. Cor. 15, 45.

1. Reg. c. 9, 10.

Jud. 4, 14.

1. Reg. 8, 7, 8.

1. Reg. 16, 6—13.

2. Reg. 11.

3. Reg. 12, 32.

a) ita c. b) pastorum — pecorum, manu 2. corr., c. c) Ded Boream c. d) exicialis c. e) ita (. Regni et potes, in) distinguat Hofm. f) ita c., emendavit Schw.

1) Cf. Jaffé, Reg. pont. ed. alt. p. 2 sq. S. Inprimis J.-K. Textus Bibliae hic corruptus est, cf. E. Kautzsch, 'Die heilige Schrift des Alten Testaments' p. 294, n. 2.
 2) Simili modo [attamen alio fine Schm.] Rangerius in opusculo de anulo et baculo v. 597—606 argumentatur (MG. Libelli de lite II, 521). S. 3) 1. Reg. 18, 1: *Idius unius anni erat Saul, cum regnare*
 4) Cf. 1. Reg. 17, 34. 36. 37. 5) 2. Reg. 12, 1—4.
 6) Heinrich IV. Schw. 7) Cf. 3. Reg. 12, 16—19.

- 225 Peccavit^a Roboam^{a.1}. De^b servo ad regna vocatus^b
 Non debes veteris inmemor esse gradus².
 Et debes etiam vati persolvere grates,
 Qui de servicio³ te tulit ad solium.
 Quod si sacrificas vel sacris erigis aram,
 230 Et manus arescet et sacra falsa ruent.
 Si vero tibi pontifices pro munere ponis,
 Noveris illicitum ritibus esse sacris,
 Et licet occidas, licet et tormenta mineris,
 Numquam deficiet Omnipotentis opus.
 235 Denique quid tantos nobis³ molire tumultus?
 Quae sunt cesarei iuris, habere licet.
 Cesaris est armis patriam deffendere, fures
 Et saevos homines perdere; pacificis
 Leges, iudicium, mores formare, tributa
 240 Et redditus equos per loca suscipere.
 Cesaris est, qua vult specie formare monetam,
 Quam formam Christus noluit esse suam.
 Tu tamen, unde tibi Romani iuris honorem,
 Unde tibi sceptrum nominis huius habes?
 245 An quia patricium pro munere Roma vocavit⁴,
 Et diadema simul obtinuisse putas?
 O male consultum Romanis! o Adriane,
 Eripior canibus, mittor in ora lupis!
 Si Longobardum metuis, ne dissipet Urbem
 250 Et libertatem civibus eripiat,
 Intolerabilius et multo seivius illut
 Arbitror, ut veniat, qui sacra diripiat.
 Ne Longobardi nostra dominantur in urbe,
 Invitas Karolum; Gallica frena time!
 255 Iam nimis nimium graviter suffragia tanta,
 Qui tulit auxilium, subdola bella facit.
 Divisit populum, quem decipit Alcimus iste⁵,
 Et papam proprium subrogat ad praecium⁶.
 Sed redeat, ne dispereat, Parmamque reversus
 260 Contentus propriis finibus esto miser,
 Ne crepet atque ruat deceptus inanibus alis⁶
 Neronique suo fiat in opprobrium⁷.
 Dic ita; nos vero non formidamus habere
 Pontificem, nobis quem dedit ipse Deus;
 265 Quem nisi maluerit patrem sibi rex tuus esse,
 Deserat officium, quod sibi Roma dedit'.
 His ita responsis legatus mollior esse
 Incipit et Cadulum deserit in dubiis⁷.

S. Reg. 13, 7.

S. Reg. 13, 4, 5.
Ibid. v. 28.Matth. 22, 20. 21.
Luc. 20, 24, 25.

f. 6.

a) ita a.; Peccans Ieroboam *emend. Schu.* b) ita (f. De et vocatus Non) *distinuit Hofm.* c) in marg. *manu 2. a.*: 45
 Alcimus dicit ipsum Cadolum Parmensem, qui turbabat regem contra Romanos sicut ille in istoria legitur apud regem
 nocuisse suos.

1) Non Roboam, filius Salomonis, sed Ieroboam 'de
 servo ad regnum vocatus' est, S. Reg. 11, 26 sqq. Schw.

2) Quid Rangerius versibus 226 et 228 dicere velit,
 non video, cum Henricus IV. filius et nepos regum,
 minime servus natus fuerit.

3) Haec omnia legatus
 a Gregorio regi referre iussus est (v. 220, cf. v. 263);
 sed in verbo *nobis* et in versibus sequentibus autor
 huius fictionis oblitus est.

5) Scil. Cadolus. De Alcimo cf. 1. Mach. 7, 5, ubi legitur:
venerunt . . . viri iniqui et impii ex Israel, et Alcimus
dux eorum, qui volebat fieri sacerdos. 6) Cf. Ovidi

Met. VIII, 227 sq. 7) Cf. Donizonis lib. I, v. 1188

(SS. XII, 375): *Pontificem solum linguant proprium*
Cadolum. S. Cf. etiam Bonizonis librum VI, Lib. de
 lite I, 595, quo Rangerius in versibus 269—274 nusus
 est. Meyer v. Knouau I, 316 sq., 377 sq.

- At vero Cadulus post multas sediciones
 270 Exhaustis opibus flensque dolensque redit,
 Et qui Romanae pacem turbaverat urbis,
 Ulciscente Deo traditur exicio
 Pro tantis rebus adeo crudeliter actis
 Laturus longo carcere supplicium¹.
- 275 Rex, qui terruerat, ad se quandoque reversus²
 Mittit magnificos in sua verba viros.
 1. 6. Mittit Agrippinae rectorem plebis, amicū
 Sedis apostolicae catholicūque virum.
 Hic papam alloquitur lingua promptissimus Hanno³,
 280 Et pedibus figens oscula cum lacrimis
 Sic est exorsus: 'Peccavimus, optime pastor,
 Et rex peccavit, sed redit ad veniam.
 15 Et nos ploramus tundentes pectora: noli,
 Obsecro, tristitiam iungere tristitiae.
 285 Cernis squallentes habitus et pulvere longo
 Faedatas facies, aspicias et lacrimas;
 Et nunc quid superest? Dominum patremque fatemur
 Et tanquam Petro colla manusque damus.
 20 Tu quoque, sicut habes a Christo pontificatum,
 290 Fac nos caelestis participes patriae⁴.
 Sit pax ecclesiis, sit sancta, sit inclita Roma,
 Et nos letemur te patre sicut ea'.
 25 His flexus tantique viri devictus amore
 Solvit et expletis omnibus ire sinit.
 295 Illi ergo redeunt et papa quievit in Urbe,
 Ad res Lucensis vertitur aecclesiae.
 Instruit Anselmum, quo successore fruatur
 Heredemque sui suscitet officii.
 30 Ergo datus primis doctoribus absque labore
 300 Et grandi cura dogmata prima capit.
 Multa quidem puero vigilantia, discere leges,
 Formas et numeros, tempora sive modos,
 35 Et quae grammaticae ratio complectitur artis,
 Omnia colligere sollicitudo fuit.
 305 Inde per anfractus atque argumenta loquendi
 Equatur summis oculis ingenii.
 Haec illi non doctus homo, sed spiritus ille
 Scire dabat, qui mox et meliora dedit.
 40 1. 7. O pietas, o summe Deus! quam magnus et altus
 310 Et quam clausa tui semita consilii!
 Tu Romae Cadulum superasti, sed redivivo
 Succrescente malo rursus ad arma vocas.
 45 Et quia bella moves, ut sit laus magna tuorum,
 Non sinis, ut duret longius iste labor.
 315 Sed labor ad modicum, laus et retributio longa
 Non claudenda die, non habitura modum.

V. ANN. C. II.

a) Hanno proprium nomen *in marg. add. manus 2. c.*

50 1) Cf. Donizo lib. I, v. 1190, 91, 93, 95; Jaffé, Regesta ed. altera I, 594. S. 2) Luc. 15, 17: *In se autem reversus.* 3) Legatio Annonis Coloniensis archiepiscopi, Heinrici Tridentini episcopi, Ottonis ducis Baioariae anno 1068. suscepta, cuius Ann. Altahenses maiores (SS. rer. Germ. ed. 2, p. 74) mentionem faciunt, hic significari videtur. S. Cf. Meyer v. Knorau I, 585—589. 4) Hebr. 11, 14. 16: *patriam ... coelestem.*

- At vero meritis tandem mercede soluta
Precipis^a, ut veniat, qui nova bella gerat.
Ut quondam populus Romanus¹ regna removit
320 Et dedit ad modicum temporis imperium,
Ne, qui fortis erat, iam non speraret honorem
Neu fragilem posset frangere longus honor,
Sic, inquam, Domine, nec iustis praemia differs
Et das miliciam bella sitire nova;
325 Non quia non valeas semel extirpare malignum
Et fraudes eius evacuare semel,
Set, quia sic opus est nobis certamine longo,
Quod non suffugiat tempore quisque suo,
Ut per sudorem caeli rapiamus honorem
330 Et pro milicia sit decus in patria².
Ergo nec ipsa mihi sine fructu praelia surgunt
Et mihi servus homo, non sibi bella facit³.
Qui dum luctatur, dum fraudat et insidiatur.
Plus aliquando boni quam superatus habet.
335 Cum vero superat, nec tum victoria laedit⁴,
Si non ad vicium calliditate trait.
Si trait ad vicium vel vi vel qualibet arte,
Cum lapsus resipit, utiliter cecidit.
Si iacet in vicio talis, cum stare videtur,
340 Non est de numeri condicione mel.
Haec est miliciae ratio caelestis, ad illam
Conscripti faciunt fortiter et superant. *f. 7^v.*
Et nichil est illis, quod non sit ad utilitatem,
Quando nec ipsa nocent, quae facit hostis homo,
345 Et quibus est donum non iam victoria sola
Aut merces eius, sed labor ipse etiam.
Ergone nulla mihi, Deus, haec aut parva putanda
Gratia pro Domino per mala longa mori^b.
Parva mihi laus est et gloria parva videtur
350 Pro patre, pro patria, pro pietate pati.
Denique et ipsa fides, Paulo quoque significante,
De largitoris munere prima venit.
Sic non est hominis, sed distribuentis habendum,
Ut credamus ei sive sequamur eum.
355 Ipse fidem donat, animos ad praelia format,
Et per verba foris edocet interius;
Qui nisi formaret teneris aetatibus aptos
Sensus, ut caperent, quae capienda forent,
Quando curas^c hominum, quamvis ratione vel arte
360 Singula, quae vellet^d, mentibus ingereret?
Quando scire daret pueris aut flectere linguam,
Aut formare habiles in nova verba sonos?
Sic hunc^e, sic alios superandis hostibus aptos
Aptis temporibus ordinat^f ipse Deus.
365 Hunc autem tanta prevenit gracia dote,
Ut iam de puero gaudeat omnis homo.

a) Precipit c., emendavit Ew.

b) v. 348 prius ante v. 346 scriptus manu 2. ibi deletus et transpositus est c.

c) curat c.

d) vellet manu 2. in spatio vacuo relicto suppletum est c.

1) Cf. supra v. 149—152.

2) Scilicet coelesti. LAF. pro nec tum.

3) Anselmum.

4) Cf. supra

5) Cf. infra v. 526.

6) Cf. infra v. 513, ubi necdum v. 31/32.

- Sic loquitur, sic blandus adest, affabilis, aptus,
 Sic se disponit omnibus ad placitum,
 Ut iam non lateat illo de fonte rigari,
 370 Quem quisquis biberit, flumina larga pluet.
 Proficit ergo puer, pueri¹ monumenta sequendo,
 Qui natus nobis filius et datus est,
 Qui corpus mortale gerens mortalia nostra
 375 Flevit et ignorans et sine voce fuit,
 Temporibus non eripiens sua iura quibusque,
 Ut maior fieret atque magis saperet;
 Non quia, quod Deus est, vel crescat vel minuatur,
 Sed, quae sunt hominis, sunt minus atque magis.
 Hos ergo ascensus et temporis et rationis
 380 Anselmus graditur et puerum sequitur;
 Non sine peccato penitus, quod nescit ille,
 Ut pote virginei flos et honos uteri;
 Set mores, sed mundiciam, sed simplicitatem
 Amplexus, superas nititur ire vias.
- 385 Gaudet Alexander nec iam se cernit in illo,
 Et senior gaudens vincitur a puero
 Hunc^a alias temptare vias, maiora minari²,
 Scutum cum gladio forcius arripere,
 Atque ita conversus: 'Tibi laus, tibi gloria, Christe,
 390 Martinoque tuo³ perpetualis honor,
 Qui⁴ tantum decus hoc tantillo in corpore formas
 Et nares nostras spargis hodore bono.
 Quas mihi, Christe, rosas et quam bona lyllia fingis!
 Et quam purpureas aspicio violas!⁴
 395 O quae bella manent, quae vulnera symoniales
 Et quam scismaticis intolerabilia!
 Non hunc sub specie cuiuslibet utilitatis
 Inficies maculis, Symon avare, tuis,
 Quae me, cum fureres Cadulumque in bella vocares,
 400 Aspersere notis turpibus et variis,
 Cum miser et captus Romanae sedis amore
 Distraxi decimas militibusque dedi,
 Distraxi praetio curtes fecique libellos⁵,
 Prebendas praetii sub datione dedi,
 405 Et quae multa mihi longo plangenda dolore,
 Ne his incorrectis tollat amara dies.
 410 Sed quia⁶ poeniteo, iam, quae inconsultius egi,
 Permutare libet et melius sapere.
 Iam canonum decreta sequar scriptumque Leonis⁶,
 Quod proprium nostrae contulit ecclesiae,
 Et si quid patres proprium sancere priores,
 Quod sacrosanctis usibus expediat.

Is. 12, 6;
Ioh. 4, 14.

Is. 9, 6.

V. Ann. c. 7.

a) Hinc coniecti Lafuente.

b) abhinc pergit manus 2. c.

c) sequi iam hic abundans c.

1) Scil. Iesu. LAF.

2) Minari hic = 'verheissen',

siastica in precariam seu emphyteusim collocasse etiam

'geloben'. 8) S. Martino ecclesia maior Lucensis

chartae a I. de Pflugk-Hartung in 'Itinere Italico' p. 481.

5) dedicata erat. S. 4) Cf. Rangerii versus primos

488 editae (a. 1068. datae) testantur. S. Cf. etiam Italia

libri de anulo et baculo (in exemplari Mathildi ob-

pontificia III, 487-492. 6) Cf. tabulam Leonis IX.

lato) a Donizone lib. II, v. 396 sqq. (SS. XII, 387 sq.)

d. 12. Martis a. 1051. datam, J.-L. n. 4254; Kehr, Italia

citatos. LAF. 5) Alexandrum aliquoties bona eccle-

pontificia III, 397 sq., n. 1. S.

Sic iubeo, sit legitimum, sit perpetuale,
 Ut res^a ecclesiae non cadat in praetium.
 415 Hac in sede volo, nemo sibi proprietatem
 Vindicet et partes nemo sibi faciat.
 Bis sex presbiteri, VII^m sint^b officiales
 Et sub eis totidem, qui sacra vasa ferant.
 Quatuor addantur, qui non hac sorte fruuntur
 420 Nec sint in gradibus his vel in ordinibus.
 Quisquis presbitero succedit, presbiter esto,
 Et gradibus reliquis sit ratio similis.
 Si nondum est, ipso fieri non differat anno,
 Aut cadat et stipem perdat et officium.
 425 Quaque die missae celebris sollempnia fiant,
 Ut mos est primis omnibus ecclesiis¹.
 Et si quid minus est aut amplius ad rationem,
 Tu, Deus, huic puero scire et amare dabis,
 Quem volo, quem cupio pro me tua pondera ferre
 430 Non iam, quod meus est, sed quia te sequitur.
 Haec senior secum. Post haec, ut corde gerebat,
 Devotus properat omnia perficere.

At puer, ut puerum, sed non pueriliter egit
 Et laqueos huius temporis explicuit,
 435 Sentit adesse dolos iuveniles et graviori
 Tactus ab ygne tamen pugnat et esse puer
 Incipit² et pueri motus et simplicitatem
 Affectare magis et magis exprimere.
 Integer a vitiis puerilibus ad iuveniles
 440 Annos accedit, nec puer esse sinit.
 Et sicut radix generosi germinis, altos
 Cum fecit ramos et decoravit eos
 Floribus et fructu, non perdit proprietatem,
 Set sapit et flagrat dulcius et melius,
 445 Sic innata semel divini gratia roris
 Festinat fructum tempore ferre suo,
 Nullis turbinibus, nullius grandinis ira
 Florem cum foliis non habitura suum.
 Non illum levitas ad inania precipitavit,
 450 Nec caro traxit eum quodlibet ad vitium:
 Inter divitias et tanti patris³ honores
 Non est mutatus a bonitate sua.
 Qui putat hanc facilem Christo sub iudice pugnam
 Non flecti levibus atque libidinibus,
 455 Iste potest gelidas ygnis contendere flamas
 Et mare peccatum ducere, quando tunet.
 Si tamen est aliquis, qui tantos nesciat estus
 Et sine naufragio transierit pelagus,
 Non tamen idcirco credat non esse periculum
 460 Quamvis tranquillo pandere vela salo;

cf. Job 14, 7-9.

f. 9.

a) sic manu 1, rex superscripsit manus 2, c. b) sunt c.

1) V. 415—426 pendent ex tabula Alexandri II. s. d. tradita et saepe prelo data, J.-L. 4723; Kehr, Ital. pontif. III, 899, n. 7, 'Regesto del capitolo di Lucca vol. I a cura di P. Guidi e O. Parenti' (Regesta chartarum Italiae; Roma 1910), p. 153 sq., n. 889. Cf. Hinschius, 'Kirchen- 50 recht' II, 57. S. 2) Coniunge: *magis incipit esse puer et . . . affectare et . . . exprimere.* 3) Alexan- dri II. LAF.

Equoris instar habet miserae temptatio carnis
 Et circumfertur turbinibus variis:
 Instar habet calidae sartaginis, utque voraci
 Tangitur afflatu, fervet ab ygne suo.
 465 De¹ tactu carnis oritur contagio mentis,
 Et fiunt oculi pervia porta mali;
 Perque alios sensus quasi quolibet ostia mortis
 Introeunt propriis quaeque nociva viis;
 Quae nisi conservat vigili custodia visu,
 470 Non est virtutis aut rationis opus.
 Et quis ad haec fortis, quis ydoneus ista cavere,
 Si non advigilet desuper ipse Deus?
 Quem gula non capiat? Quis non in fornice ludat?
 Et quis avaritiae non paret² ultro sinum?
 475 Quis gratis etiam non succendatur ab ira?
 Et quis tristitiam frangat et accidiam?
 Quis non infletur? Quis non amet altior esse?
 Quisque ferat similem cernere sive parem?
 His octo vitis² tantus comitatus adheret,
 480 Ut quodvis habeas, cetera vix caveas.
 Haec contra vitam disponere maxima lis est
 Et bellum vehemens et grave martirium,
 Et quanto lubricis affectibus aptior aetas,
 Tanto debetur gloria maior ei.
 485 Miramur pueros gladiis et fustibus olym
 Sustinuisse mori, quam violare fidem.
 Miramur teneras gladios optasse puellas,
 Quam potuisse pati damna pudicitiae.
 Fortis amor, quem nulla potest tortura domare,
 490 El fugit ad gladium, ne cadat in vitium.
 Fortis amor, quem non superat violentia carnis,
 Nec sequitur curas eius et inlecebras.
 Fortis amor, qui sic hominem corroborat intus,
 Ut non attendat tristitia quaeque foris.
 495 Sed quod tempestas non^b excutit, excutit hestas,
 Atque potest luxur, quod nequit ipse furor.
 Multi tortores et multae sustinuerunt,
 Et^c proprios motus non potuere pati
 Et, cum sevitias superassent imperiales,
 500 Cesserunt flammis mollibus et vitis.
 Sic sic non minus est vitiosos frangere motus
 Quam superasse minas iudicis et gladios.
 Hunc ergo iuvenem, sed non iuveniliter, esse
 Quis non miretur? quis queat exprimere?
 505 Non amplexari, non ludere, non epulari
 Inter consimiles, bellica causa patet.
 Bellica res plane, nisi quod neque gloria par est,
 Et minus est gladio cedere quam vitio.
 Qui fortem superat, necdum satis usque triumphat,
 510 Dum superest vitium litigiumque facit.

a) parat, manu 2. corr. paret, c.   b) non deest c., suppleni.   c) ita c.; At comiecit Zwölfer.

1) Cf. Gregor. Moralia super Iob lib. XXXIV, c. 22, remediis libri XII (ed. M. Petschenig, CSEL. XVII).
 Migne, PL. LXXVI, 743sq.   2) Cf. Iohannis Cassiani lib. V, 1, p. 81, ubi octo principalia vitia eodem modo
 de institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum et ordine quo hic enumerantur. Schw.

cf. Matth.
19, 49—45.

Rom. 7, 28.

Prov. 18, 32.

Thren. 3, 27
ib. 28.

ib.

Ps. 112, 8.

Qui vincit vicium, tanto est victoria maior,
 Quam sibi substernit se quoque cum vicio.
 Qui cedit^a gladio, necdum victoria laedit¹,
 Dum superest animus et bene castra regit.
 515 Adde, quod hostis homo² foris est, cum forcus urget;
 At vicium, vel cum vincitur, intus agit
 Atque, ubi deficiunt vires, se fingit abesse
 Et latet ad tempus, ut noceat gravius.
 An non intus agit, tenui cum pectora telo
 520 Perforat et loquitur cordis in aure tibi?
 Iam peregrinatur mulier vel forsitan obivit^b,
 Et tamen hanc intus seva libido facit.
 Hostis habest, tamen hunc^c odio quasi cominus urget^d,
 Et dum persequeris, corda cruenta facis.
 525 Sic trahitur, sic distrahitur miseranda iuventus
 Et se dilacerat et sibi bella facit³.
 Spiritus est intus et spiritualia querit,
 At caro, quae sua sunt, captat agitique foris.
 Hanc legem carnis puerilis non habet aetas
 530 Et carnis^e stimulos non videt ante suos.
 Ut quasi per legem valet aetas ad^f rationem,
 Fervet peccatum cognitione boni.
 Et sic comota civili sedicione
 In binos homines scinditur unus homo:
 535 Alter amat pacem, litem desiderat alter,
 Alter amat superos, alter ad yma ruit.
 Iste voluptatem mavult, hic sobrietatem,
 Hic sua largitur, ille aliena rapit.
 In tam diverso sub eodem pectore motu
 540 Felix, qui⁴ gladio non cadit ipse suo.
 Forcior est, inquit sapiens, quisquis dominatur
 Ipse sibi, turres exsuperante⁵ viro.
 Hanc qui vincit aquam neque tanto leditur ygni,
 In refrigerium perveniet facile.
 545 Non illum carnalis homo, non gloria mundi,
 Non terrena lues auferet ulla sibi.
 Hunc adolescentem dicit scriptura beatum,
 Quem iuvat a primo tempore ferre iugum.
 Et causam dicit, quia se super ipse levavit,
 550 Hoc est, de lecto languida membra tulit,
 Vel quasi sordentem rapuit de stercore carnem
 Atque coegit eam non sibimet sapere.
 Et bona subiungit, quae sint factura beatum,
 Scilicet, ut sedeat solus et ut taceat.
 555 De tali pugna sequitur victoria talis,
 Victoremque suum gloria talis habet,
 Ut sedeat cum principibus soliumque tenere
 Incipiat, de quo iudicet et doceat.

a) cedit c. b) *hanc* scio an forte abivit legendum sit; neque sensum verum 521—524 plane me perspicere fateor.
 c) *hæ* c. d) *urges*, superscripta littera t corr. urget, a. e) *ramis* c., emendationem proposuit LAF. f) *abbinc* 50
 iterum pergit manus 1. c. g) *exuberante* c., cf. infra v. 1810.

1) Cf. supra v. 335. S. 2) Cf. supra v. 344. S. Vergil. Georg. II, 490: *Felix, qui potuit rerum cognoscere causas*.
 Ad vocem *homo* cf. prologum v. 28, in poemate ipso
 v. 332. 66. 534. 45. 3) Cf. supra v. 332. 4) Cf.

- Grandis honor grandem desiderat laborem,
 560 Recturusque alios se regat ipse prior.
 Si quis non didicit proprios sedare tumultus,
 Turbati populi non bene frena reget.
 Quando pudiciciam suadebit luxuriosus?
 Quando pauperiem servus avariciae?
 565 Et sic in reliquis; numquam potes illa docere,
 Quae non ipse facis; quae facis, illa doces.
 Ergo Anselmus adhuc iuvenis tot praelia secum
 Et tantos strepitus excitat et patitur,
 Inter tot mundi laqueos, incendia tanta,
 570 Semper inexistus et sine sorde manens.
 Hi mores, haec egregiae constancia mentis,
 Iamque patet patruo dignus episcopio,
 Non quod adhuc satis esse putet rationibus annos,
 Set quia, quae faciunt, plurima conveniunt.
 575 Porro quid est tempus, nisi sit cum tempore virtus?
 At probitas tempus anticipare solet.
 Si numerum curas hac in ratione dierum,
 Multos invenies non gravitate senes;
 Multos invenies, quibus est lasciva senectus,
 f. 11. 580 Et multos iuvenes tempore, non animo.
 Arsit adhuc iuvenem mulier temeraria Ioseph,
 Sed nec blandiciae, nec valere minae.
 Presbyteri turpes Susannam concupierunt,
 Presbiteros dicit Attica lingua¹ senes,
 585 Quos Danihel monitu predoctus spirituali
 Convicit falsos atque peremit eos.
 Ergo spernendi canones², qui constituerunt
 Etatis sumam talibus officiis?
 Scilicet accepta Christo de presule forma³,
 590 Qui metam posuit tempore, quo docuit?
 Nequaquam, sed ob id revocat sapiencia dignos,
 Ut caeci videant et magis abstineant.
 Verum canicies illa est, et vera senectus⁴,
 Quae sensus niveos et sine labe facit.
 595 Hoc sensit vir multa videns, et non male sensit,
 Curam divino de grege semper habens.
 Set quis consilium valeat penetrare supernum
 Aut videat tenebras illius et latebras?
 Papa videt iuvenem sese sapienter agentem
 600 Et vult pondus ei tradere, quo premitur.
 Set pietatis opus non tractat cum pietate,
 Qui petat a mundi principe dona Dei.
 O quod agis, Petri successor, tune cruentas
 Arbitrare manus haec sacra posse dare?
 605 Quis te pontificem Romana sede locavit?
 Nunquit non clerus, qui solet, et populus?
 Si licuit, proprium noli dampnare nepotem,
 Et si non licuit, quid Cadulo nocuit?

Gen. 39, 7.

Dan. 13, 28.

cf. Sap. 9, 13.

1) Cf. Rangerii librum de anulo et baculo v. 349 sq. *Senectus enim venerabilis est non diuturna neque*
 MG. Libelli de lite II, 516. 2) Cf. Hinschius, 'Kirchen-
 recht' I, 17 sq. 3) Luc. 3, 23: *Et ipse Iesus erat hominis; 9: Et aetas senectutis vita immaculata.*
 incipiens quasi annorum triginta. 4) Cf. Sap. 4, 8:

- Si Caduli mortem credis solvisse reatum,
 610 Ergo cum fureret, non bene praesul eras.
 Si vero regi Christy partiris honorem,
 Ut res terrenas ille, det iste sacras,
 Dampnantur canones, veterem pervertimus usum *f. 11.*
 Et libertatem perdimus ecclesiae.
 615 De vestitura legisti pristina iura:
 Usus, si quaeris, haec tua sella docet.
 Si sumus ancillae, vendat vel prebeat ille,
 Si libertatis, hactenus esto satis.
 Mittitur¹ ille tamen, sed qui cum Symone saevo
 620 Pugnaturus erat, Symonis acta fugit.
 Legerat ante libros Romanae tradicionis,
 Legerat et veterum plurima iussa patrum,
 Etiam dampnarat sacrorum vendiciones
 Et sordes magicas Symonis et caveas,
 625 Nec dubitat regem contempnere; sed quia mittis
 Et mansuetus erat, sic pacienter agit²:
 'Rex', inquit, 'baculum non tollo pontificalem
 Nec modo sub tanto pondere pono caput.
 Res est ista gravis et formidanda; mederi
 630 Corporibus dubitat, qui bene non didicit.
 Qui nescit regimen, qui nescit sydera, ventos,
 Et quae sit facies quandoque^b futura poli,
 Non bene praesumit pelago comittere navem
 Et sero tumidas frangere^c discit aquas.
 635 Quid referam patruo, qui me tibi misit, an illi
 Demulcere capud credis honore meo?
 Non ita, quem fovit, populum² crudeliter odit,
 Ut non tam fragilem nolit habere ducem.
 Non ita vel Christum vel se non diligit ipsum,
 640 Ut Christy dampno gaudeat atque suo'.
 Ille ita contemptus gemitu tabescit et ira
 Iamque timet vacuum ferre aliquando manum,
 Cum videat, qui non timeat contempnere munus,
 Quod soleat multa vendicione dari. *f. 12.*
 645 O, si vidisset mortes et dampna futura
 Et per se iacere dedecus ecclesiae!
 O, si vidisset, quae nos aliquando videmus,
 Et se corrigeret, ne sine mente foret!
 An sine mente fuit Babilonius ille superbus,
 650 Cum silvas adiit et cibus herba fuit?
 Et mentem plane non amisisse putamus,
 Qui sine consilio vivit et absque Deo?
 Consilium credas, qui non est ad rationem?
 Aut quatenam ratio sedet in idolio^{d. 3?}

Dan. 4, 30.

a) *id est ait.* b) *syllaba una abundat in voce quandoque c.; -que fortasse delendum Hofm.* c) *frangere, manus 2. corr.*
 frangere, c. d) *Quia dicitur idola colere Enricus in marg. manus 1. c.*

1) Cf. Vita Anselmi c. 2. Comes in hac legatione Megnardus episc. S. Rufinae fuit. Quodsi Wilmans (SS. XII, 14, n. 1) Anselmum tum non ad sedem Lucensem designatum fuisse eo coniecit, quod auctor in c. 3 non 'relectus' vel 'denuo promotus' dixisset, ei obiciendum est talem designationem non potuisse considerari electionem canonicam. Huc accedit, quod ex v. 296 et 600 (et maxime ex v. 637. Schm.) Alexandrum II, qui tiam adeptus episcopus Lucensis manserat, nepotem adultum in locum suum substituere voluisse intellegitur. S. 2) Lucensem. 3) Cf. Ephes. 5, 5: *avarus, quod est idolorum servitus.*

655 Quae ratio sedem divisit pontificalem?
 Quae ratio potuit participare thorum?
 Haec nobis operum magnalia prima suorum
 Anselmus tribuit nec sine laude fuit.
 5 Iam pugnat, iam mirificos examinat ictus,
 660 Iam miscet gladios Symonis atque suos.
 Post cuius reditum non longo tempore papa
 Decubat¹ et claustro corporis exiit.
 Mox inter lacrimas cleri populique dolores
 10 Hildebrandus oves suscipit a Domino.
 665 Dum lugent, dum vota Deo pro funere solvunt,
 Conclamat populus, concio sacra rapit².
 Et ne quid³ vel sedicio vel factio temptet,
 Flens et multa quaerens ponitur in cathedra.
 15 Vita, fides comendat eum, virtusque probata
 670 Et studium patriae subrogat ecclesiae;
 Et quia propter oves pernox erat excubiturus^b,
 Dicitur a veteri praesule Gregorius⁴.
 Luca etiam turbata malo solacia quaerit
 20 Et iubet Anselmum laeta praeesse suum⁴.
 675 Clerus cum populo sollempniter absque tumultu
 Hoc in consilio gaudia festa canit.

1078.
 (27. Apr.)

1078.
 (Ante 25. Mai.)

1. 12.
 25 Sume Deus, qui corda moves, sapientia cuius
 Dat brutis etiam non sua verba loqui
 Et rationalem privat ratione prophetam,
 680 Da, pater⁵, egregios scribere posse viros.
 Anselmus tuus est, tuus, inquam, Gregoriusque,
 Et de fonte tuo rivus uterque fluit.
 Nos quoque te canimus, tua sunt certamina, tu nos
 30 Et potes et debes magnilocos facere.
 685 Hactenus exorsi fuimus praeludia quaedam,
 Ut mare mensurus navigat in fluvio.
 Nunc labor in manibus⁶ et rerum copia tanta est,
 Ut caedat veterum lingua vel ingenium.
 35 Nunc opus est maiore sono, graviore loquela,
 690 Quo magis accensus hostis in arma redit.
 Tollis Alexandrum, fidei per devia lumen,
 Et lumen minuis et diadema tuis.
 Sed cito paccatus luctus in gaudia⁶ mutas
 40 Et lucem geminas et decus amplificas,
 695 Ut nec Romanae fiat delectio sedis,
 Dum se Lucanae dimidiare cupit,
 Et Lucanus apex non hoc magis inminuatur,
 Quo supra modulum non pudet ire suum,
 45 Roma Petri sedes et rerum prima per orbem,
 700 Sed nec Luca sacris sedibus inferior.

Num. 22, 28, 30.

a) nequit c. b) Nota in marg. manu 1. c. c) fortasse corrigendum est: inmodicus, cf. v. 718.

1) Cf. V. Anselmi c. 3. 2) V. Anselmi c. 3: *voto* cf. infra v. 2471 cum nota. 4) V. Anselmi l. c.: *in*
communem clericorum et laicorum, diu renitens. S. *Lucanam ecclesiam est et ipse electus episcopus*. S.
 3) A veteri, id est primo, non sexto huius nominis. 5) Cf. Vergil. Aen. III, 89: *Da, pater*; cf. II, 691.
 Cf. Meyer v. Knouau, 'Jahrb.' II, 209, n. 36; infra 6) Cf. Esther 13, 17; 16, 21, et similiter saepius.
 v. 799 sq. De vi nominis Gregorius, id est Vigilantius,

- Roma viris, opibus omni sublimior urbe,
 Et fidei titulo claruit et solio.
 Luca fuit lucens et lucis tramite ducens¹,
 Et de Romana nobilitate cluens.
 705 Nobilitas fidei de prima tradicionē
 Lucensi formam contulit aecclēsiae².
 Contulit et mores festivos et staciones,
 Quod non est Tusscis omnibus aecclēsīs.
 Illa patres habuit claros et habebit in aevum,
 710 Haec quoque magnanimos novit habere duces, f. 18. 10
 De quorum meritis, virtutibus et pietate
 Tanquam sole suo Tuscīa sola nitet.
 Hinc igitur quis non videat divinitus actum,
 Ut pariter flierent et gemerent pariter
 715 Et simul esset eis et consolacio compar 15
 Et, quem non violet lancea, par clipeus.
 De quorum gemina virtute fideque vicissim
 Dicere nunc opus est, et labor inmodicus.
 Nam quae lingua potest, quae mens describere digne
 720 Expertos tociens tanta pericla viros? 20
 Si Cicero redeat, si reddant fata Maronem,
 Subcumbant operi nec satis expediant
 Res tam nodosas, artes tam perniciosas,
 Et furias regis³, scismaticumque nefas.
 725 Sed, qui bella moves, ut cum victore triumphes, 25
 Ipse dabis titulos dicere posse tuos.

2.

- Ergo Gregorius accepta pontificali
 Cura non tacuit, quod prius edocuit.
 Et mox Anselmum sacrat³ et transfundit in illum
 730 Curam servandae coelitus aecclēsiae. 30
 'Frater', ait, 'cura, quae sunt celestia rura,
 Celica caelesti conveniunt pecori^b.
 Pascua sunt animae scripturae spirituales,
 In quibus est pecori potus et herba sacro.
 735 Sed cave, ne lacerent, qui nos aliquando fatigant 35
 Et sermone vago sollicitant populos
 Et de scripturis intendunt recia nobis
 Telaque vipereis illita sanguinibus.
 Hos autem moneo prae cunctis esse cavendos,
 740 Quos magus ille suis artibus implicuit, 40
 Qui credunt claves et sacrae sedis honorem
 In regum manibus et dacione situm, f. 18'.
 Ut gregibus sacris pastor quandoque futurus^c
 Ante manus homini conferat, inde Deo,
 745 Ante potestati servilem iuret in usum, 45
 Quam regi summo spondeat obsequium.

a) fortasse legendum est: regis furias, cf. v. 842. b) peccori c. c) futuris c., emendationem proposuit LAF.

1) Ita et infra v. 4426. 2) Petrus ipse Lucensibus consecratus. S. Mense Martio vel Aprili anni 1074. Paulinum misisse narratur, cf. Bart. Beverini, Annales hoc factum esse videtur, cf. Meyer von Knonau, 'Jahrb.' ab origine Lucensis urbis (Lucae 1829) I, 29. S. II, 854 et p. 864. Cf. Reg. Greg. I, 21, ed. Caspar 50 p. 34 sq.

Ergo sedent, qui pontifices hoc ordine fiunt?

Et Christo minuunt imperiale decus?

Christus ait nullum dominis servire duobus;

750 Illi se gemino substituunt domino.

Christus ait pecudes ipsius solius esse;

Illi ius ovium regibus attribuunt.

Christus ait: Per me, qui non intraverit, ille

Fur est et pecorum cogitat exicium;

755 Illi per regem decertant ingrediendum

Et claves ab eo turpiter accipiunt.

Non est ista levis et contempnenda quaerela

Et contra caelum sediciosa parum.

Set non est, aiunt, mercatum symoniale,

760 Cum cadis in praecium propter episcopium.

Sed quid habet tanti rerum possessio tota,

Quam concessa homini forma decusque Dei?

Caetera cum brutis communia participamus,

Haec habet a Domino solus et omnis homo.

765 Quare plus peccat, qui se pro munere donat,

Quam qui denarium derogat in praecium.

Denique, qui iurat, iam non est liber, et illi

Debet in obsequium, quas dedit ante manus.

Ecce vides¹, quantus et quam miserabilis error

770 Divinas homini complicitis manus.

Quae te culpa quidem, fili karissime, laesit,

Set lotam debes credere tot lacrimis².

Quae lacrimis virtus et quanta potencia, nosti,

f. 14. Et ter collapsus edocet ipse Petrus,

775 Qui, nisi per fletum meruisset pontificatum,

Ad fratres alios non rediturus erat.

At^a quanto melius et religiosius actum,

Cum te non potuit illa ligare manus,

Cum se contemptum doluit cum Symone Nero³,

780 Remque novam stupuit curia cuncta diu.

Sed casus varios belli solet usus habere,

Et, qui nunc superat, mox tibi terga dabit.

Nunc igitur multo robustior esse labora

Et tales multo ludificare magis,

785 Ut per te videant, qui nondum penitere,

Quid sibi, ne pereant, conveniat facere.

Insta prudenter et te circumspecte, fili,

Actus et mores clarificare tuos.

Ieiuna, vigila, lege, disce, corripe, palpa,

790 Et mala quanta vides, corrige quando potes⁴.

Haec ait, ille nichil contra, sed gaudet et illi

Supplicat et sese spondet in obsequium.

Matth. 6, 24.

Ioh. 21, 17.

Ioh. 10, 8—10.

Matth. 26, 68—76.

cf. 2 Reg 11, 25.

a) fortasse corrigendum est: Ah, et signum! post v. 780 ponendum est.

1) V. Anselmi c. 4 (SS. XII, 14): sed et domnus papa id solum aliquando vituperavit in illo, scilicet quod anulum et baculum e manu regis acceperit; cf. notam sequentem. 2) Cf. ibidem: incipit vitam suam perditissimae dampnationis aestimare . . . illud vero ante omnia metuens, quod post catholicam electionem de manu regis annulum suscepit et pastorem baculum. Cf. Hugo Flav. SS. VIII, 411. S. Secundum Hugonem Gregorius ipse petente Heinricho: in Lucensi . . . electo eis (cardinalibus) adiecit, ut consecrationem eius differret, donec investituram episcopatus ex regio dono accepisset. 3) Cf. supra v. 619—642. S.

- At vero gemitus mēsto sub corde volutat,
Atque suum Christo iudice dampnat opus.
705 Dum tamen omnino possit complere, quod optat,
Pervigiles curas pro grege cautus agit.
Gregorium sequitur et ei devotus adhaeret,
Quem videt in tanta sedulitate situm,
Ut iam per modicum distare putetur ab illo,
800 A quo principium nominis huius habet¹.
Sic vigilat, sic se macerat, sic plangit et orat
Et semper sese promptior efficitur.
Ecclesiis priscum certat renovare decorem
Et canones sacros discutit et renovat.
805 Ac primum Romam longeva febre dolentem
Et bellis scissam colligit et recreat.
Civiles motus et causas sedicionum *f. 14^v.* 15
Sollicite quaerit et sine lite domat.
Et facto populi conventu sepe^a per Urbem
810 Informat patriis legibus atque suis.
Inque brevi populum tanto devincit amore,
Et tanta legum comoditate ligat,
Ut nemo civem, nemo spoliare viantem
Audeat aut facti supplicium subeat.
815 Inde per externas legatos dirigit urbes
Et mandata facit regibus et populis.
Corripit, emendat, meritos pro crimine dampnat
Et non personam respicit aut faciem.
Format decretum^a terras generale per omnes,
820 Ut nemo uxorem presbiter accipiat.
Si quis habet, sacris altaribus amoveatur;
Si contra fuerit, prorsus abesto foris 30
Inque sacris gradibus nulla ratione ministret,
Qui^b prius ex modico tempore continuit:
825 Qui vero cecidit sub sacri tempore cultus,
Lugeat et sacris cedat ab ordinibus.
Addit et, ut nullius regum, non ulla^c potestas 35
Vendere presumat spirituale bonum.
Nemo per laicum sacros sibi tollat honores,
830 Sed neque per regem quemlibet aut dominum.
Sin alias, consors habeatur Symonis ille,
Et qui investierit Nero profanus erit. 40
Haec iubet et missos^a ad eas res ordinat aptos,
Et qui non metuant pro pietate mori.
835 Iam nova iusticiae lux emicat et pietatis,
Iam scola tyrones in nova bella facit.
Haec videt Anselmus et, quem non senserat ante, 45
Concipit ardorem sanctificare fidem.
Haec^d ubi per terras longe perlata fuerunt, *f. 16.*
840 Turbantur reges, desipiunt populi.

1075.
(Febr. 24—28.)

a) seppe c. b) an legendum sit: Ni (= Nisi)? c) nonnulla c., emendavit S. d) fol. 16 loco folii 15 ponendum est, haec duo folia a bibliotheco inter se commutata sunt; quod vidit G. Schwartz, 'N. A.' XLIII, 523—527. 50

1) Cf. v. 672 cum nota. 2) In synodo Romae diebus p. 127—131. 3) Quorum nomina non constant; cf. 24.—28. mensis Februarii habita; Greg. VII. Registr. O. Schumann, 'Die päpstlichen Legaten in Deutschland II, 52a, ed. Caspar p. 196 sq.; Meyer von Knonau, 'Jahrb.' zur Zeit Heinrichs IV. und Heinrichs V.' (diss. Marburg II, 454; Hefele-Leclercq, 'Histoire des conciles' V, 1, 1912), p. 28 sq.

- Turba sacerdotum miscet fervoribus ygnem
 Et regum furias concitat in facinus.
 Dumque cupit scelerum sordes celare suorum,
 Fert contra papam regibus auxilium.
 5 845 Nec sinit, ut reges subdant sua colla magistris,
 Dum peccare libet et nichil inde pati.
 O semper caecam, quo plus videt, ambicionem!
 Dumque tegit foveam, quam male vitat eam!
 Iudicium metuit, quoniam carnaliter egit,
 10 850 Et quod iudicium triste, sed ad modicum;
 At vero caeli censuram perpetualem
 Non metuit, Christo discuciente reos.
 Et quid? nunc etiam cecos non iudicat ille
 Et non tradit eos cladibus et gladiis
 15 855 Et dat in obprobrium et ventum dispergit in omnem
 Et cum rege suo vel duce flere facit?
 Ergo fremunt gentes et consiliantur in unum
 Perdere catholicos aut remove patres.
 Francigenae¹ cum Teutonicis reges populique
 20 860 In facinus iurant sacrilegumque nefas.
 Lingua sacerdotum, gladio truculentior omni,
 Regibus et populis arma nefanda parat.
 Mitius ille tamen populus^a cum rege superbit,
 Quem sua libertas nominal atque regit;
 25 865 Et minus in populo desciscit clericus illo
 Et minus in canones et sacra iurâ facit
 Et per multimodas rationes conciliorum
 Ad fidei formam iusticiaeque redit.
 Si qui non redeunt, non se per inania scindunt
 30 870 Nec se iustificanti, ut mala tanta tegant.
 Teutonicam rabiem si pacificare laboras
 Et revocare studes ad pietatis opus,
 Hic labor est pugnare feris, mollire leones
 Et quasi Lerneos evacuare lacus.
 35 875 Interea sacri custos Anselmus ovilis
 Non cessat rebus invigilare piis.
 Et nunc hos pretergradiens, nunc otior illos,
 Dum superest aliquid, nil satis esse putat.
 Qualis ab exilio patriam per longa revisens
 40 880 Equora, iam prolem, iam meditatur opes,
 Sed licet aut zephyri molli fervore sequantur
 Aut spumet gravibus acta carina nothis.
 Nil satis est desiderio, dum litus amicum
 Et domus obtatae plena quietis abest.
 45 885 Quae retro sunt² non aspiciens, ardentius ille
 Instat agenda sibi, quae^b superesse videt;

cf. Ps. 2, 1.

cf. Ps. 56, 5.

f. 16^v.

cf. Luc. 9, 59.

a) Francorum scilicet in marg. manu 2. c. b) quem c.

1) In concilio Parisiensi, Mansi XX, 437. S. Cf. Hefele-Leclercq V, 1, p. 111. Concilium hoc falso anno 1074. 50 adscribitur et ante a. 1075. habitum esse non potest.
 2) Rangerius spectat ad concilia illa, quae annis 1076. et 1077. Hugone Diensi legato apostolico praesidente Ansaе, Claramonte, Divione, Augustoduni, a. 1078. Pictavi, 1080 Iulioboni, Avenione etc. habita sunt.
 V. Hefele-Leclercq V, 1, p. 217—232, 280—283. De successu, quem Gregorius in Gallia habuit, cf. G. Hoffmann, 'Das Verhältnis Gregors VII. zu Frankreich' (diss. Wratislav. 1877) p. 51. S. Willi Schwarz, 'Der Investiturstreit in Frankreich', 'ZKG. N. F.' V (1923), 255—328, praesertim p. 279 sqq. 3) Cf. infra v. 1159.

- Quoque magis pensat honus et quem portat honorem^a,
 Hoc minus esse videt^b quolibet acta prius.
 In tanta cura sub tanto iudice ponit
 890 Inde suas vires, hinc mala tanta gregis,
 Hinc etiam sevos morsus unguisque leonum,
 Qui circumveniunt et pecus omne vorant.
 His ergo in dubiis, quid agat pia sollicitudo?
 Quid nisi lamentis incubet et praecibus?
 895 Ut qui pastorem se nominat ex bonitate
 Et cognoscit oves, ipse potenter alar.
 Hoc facit et Domino praecibus comendat ovile,
 Quod comendatum sumpserat a Domino;
 Perque graves estus et multa frigora noctis
 900 Ocursat rabidis tygribus atque lupis.
 Haec dum pervigili rimatur sobrietate,
 Invenit oblectas dupplicitate feras.
 Invenit errantes speciem pietatis habentes,
 At vero solida de pietate nichil,
 905 In^c vestimentis agnilibus advenientes, f. 18.
 At subtus cupidos dilacerare lupos;
 Hos dum voce fugat et paulo durius arcet,
 Non sine scissura vulneribusque redit.
 Sed non terretur, quia scit non militis esse
 910 Ante coronari, quam fera bella pati.
 Dum tamen ad mentem redit anulus, omnia cedunt,
 Omnia vilescunt et leviora patent,
 Nec tanti putat graves perferre tumultus
 Atque impugnari talibus insidiis.
 915 Quamquam per regem suscepit pontificatum
 Et non per portam venit in aecclesiam,
 Hinc neque pastorem se iudicat^d; ergo frequentes
 Fundentem lacrimas non iuvat^e ipse cibus.
 Hunc nec papa potest verbis^f lenire dolorem
 920 Nec quisquam penitus religiosus homo.
 Ad quoscumque venit, quantis sua facta faletur,
 Hoc vulnus reliquis omnibus ante facit.
 Sed quis eum dicat delicti vulnus habere?
 Quis laesam dicat sentibus hanc animam?
 925 Non ita primevam duxit per lubrica vitam,
 Non ita se docuit molliter, ut potuit.
 Sed si dixerimus, quod ab omni sorde vacamus,
 Nos ipsos falso nomine decipimus.
 Hinc adeo plorat, qui mentis vulnera curat,
 930 Et lapsum linguae^g deputat in scelere.
 Deputat herrorem, quod non facit ad rationem,
 Et quodcumque facit plusve minusve luit.
 Ipsos defectus humanae debilitatis
 Ut quaedam lesae vulnera mentis habet.
 935 Iudicium vulgi de se non curat habere,
 Intus miratur se^h suumque decus:

a) honore c. b) vides c. c) cf. supra p. 1174 n. d. d) vivat manu 1, corr. iuvat manu 2. c. e) vobis manu 1, corr. verbis manu 2. c. f) legendum videtur: seque suumque.

1) V. Anselmi c. 4, SS. XII, 14: *Nam irritum prorsus illius abominabilis investiturae. S. aestimavit, quidquid operatus est quasi auctoritate* 20, 20: *Lapsus falsae linguae. Zw.* 2) Cf. Eccli.

Ad formam remeat, forma se cernit in illa,
 Ad quam se factum caelitus esse videt.
 In tantum gaudet, quantum non discrepat illi,
 940 Quod minus aut contra, purificat lacrimis.
 Et quid ad haec satis est? quid ad istam simplicitatem
 Hoc in mortali carcere sufficiat?
 Quid sibi vult Paulus raptus super ardua caeli,
 Cum se infelicem corpore mortis ait?
 945 Cumque creaturam vanis probat esse subactam,
 Hoc est a veteri condicione novos,
 Flere tamen iuges lapsus semperque timere
 Hos quoque, quos primos spiritus ipse facit?
 Et cum deplangit necdum se iustificatum,
 950 Quamvis nequaquam conscius ipse sibi?
 Hic dolor Anselmum cruciat; solacia nulla,
 Set cinere et sacco languida membra domat¹.
 Ipsa etiam sacrae sacra vernula religionis,
 Perfidiae terror, subsidium fidei,
 955 Sedula pontificum nutrix Matilda piorum,
 Sepe^a illum lacrimis et ratione monet,
 Ne se destituat, ne se sine patre relinquat
 Implicitam tantis cladibus atque minis,
 Neve locum faciat doctoribus impietatis,
 960 Quod, si deficiat, machina tota ruat.
 'Ecce vides', inquit, 'quia concutit^b omnia Symon
 Et iam pontificum forcior hasta tremit.
 At tu, quem potui fortem sperare columnam,
 In qua subsideam^c, si qua ruina labam^c,
 965 Tu fugis et latebras in tali tempore quaeris?
 Et quis servabit, te fugiente, locum?
 Si metuis, recte; sed habet dilectio vires,
 Ut, si perstiteris, ex pietate tegat.
 Peccasti; sed habes medicinam spemque fidemque,
 970 Sicut saepe doces, cum pia corda mones.
 975 Petrus^d peccavit Dominumque Deumque negavit,
 Set lacrimis lotus mansit apostolicus.
 Ipse miser Symon, si vere penituisset,
 Quod precio peccit, gracia sola daret.
 Te quoque, quandoquidem sentis cum Symone nostro,
 Symonis alterius actio nulla nocet.
 Omnia munda facit prorsus confessio munda,
 Et te nequaquam purificare potest?
 Si nos decipitis, cur haec sic esse docetis?
 980 Si non decipitis, cur aliter facitis?
 Sed me contempnis, sed non sum te patre digna;
 Lucensis populus, obsecro, quid meruit?
 Si meruit, quia lubricus est et sediciosus
 Et cum rege suo desipit atque facit²,
 985 Non desunt plures, quibus error displicet iste
 Et quibus est odio nominis huius odor.

Rom. 7, 24.

Rom. 8, 20—23.

Matth. 28.

Act. ap. 9, 22.

a) sepa e. b) concutit c. c) subsidet . . labat c. d) cf. supra p. 1174 n. d.

1) V. Anselmi c. 4: *committens se non solum assidue lectioni, verum etiam continuas afflictioni*. S. 2) An-
 ticipatur hic seditio Lucensium contra Anselmum, quam
 auctor inferius satis verbosè describit. S. Sed cf. iam
 v. 901—914.

- Hos quibus exponis, sub quo tutore relinquis?
 Omnia pervadent diripientque lupi¹.
 Hanc quoque iacturam si despicias, obsecro, saltem
 990 Respice pastorem pontificemque tuum,
 Qui commendavit tibi curam pontificalem
 Et regis factum fecit abesse procul.
 Ergo vel illius, si nostri non misereris,
 His in temporibus auxiliare malis;
 995 Et Ihesum metue, qui nos in sanguine sacro
 Lavit et exspectat caelica regna dare'.
 Ille tamen perstat; sed agit pietate dolosa,
 Ne cuiquam pateat, cum fugitivus eat.
 Ergo parat sumptus, et quae labor et via poscit,
 1000 Et socios habiles, et peregrinus abit.
 Alpius emensis preceps^a torrente profundo
 Offertur Rodanus, post vada cuius eum
 Respirare iubet patris gratissima sedes
 Egidii², multis nota et amata domus, .
 1005 Et miranda satis virtutum nobilitate
 Atque novis rebus, quas facit Egidius
 Per^b Dominum, quin ymo Deus sua munera praebens
 Per famulum, quorum signa patere facit^b,
 Ut cum pendentes laquearibus hospes ab altis
 1010 Cereas^c species³ viderit, ipse quoque
 Gaudeat et similem, si forte rogaverit et non
 Diffusus^d fuerit, promereatur opem.
 Quae dum perlustrat, mentem subit, ut pater ille
 Patris opes, patriam cunctaque deseruit
 1015 Et post circuitus longos terraeque marisque
 Duxit in angusto tempora longa specu⁴,
 Et: 'Quid', ait, 'facimus? aut quo discurremus ultra,
 Ut quid decipimur, o miseranda caro?
 Fugisti patriam, cognatos deseruisti,
 1020 Sed dum te sequeris et tua vota tenes
 Et famulos ducis et cenas deliciose
 Atque licenter agis, non satis esse puto,
 Ecce locus, fratres, et quae sunt religionis,
 Dum circumferimur, et locus ipse fugit.
 1025 Egidius satis est exemplo regia proles⁴,
 Quem Gallis patrem Grecia maesta dedit.
 Accedit, quia de Clunii⁵ novitate redundat
 Iugis et ad fundum vitreus iste liquor,
 Hic tyrocinii nostri primordia sudent,
 1030 Iste locus ceram formet in effigiem.

a) preceba a. b) v. 1007 et 1008 manu 2. in marg. additi sunt c. c) ceterus a., cf. v. 1030. d) diffusus c.; cf. 45 fere Matth. 17, 19 et similia dicta in Biblia.

1) Cf. Sulpicius Severus, Epistola III. de morte s. Martini (ed. Halm, Vindob. 1866, p. 148): *Cur nos, pater, deseris? aut cui nos desolatos relinquis? invadent gregem tuum lupi rapaces.* 2) St. Gilles, dioc. Nemaus. Hoc loco Rangerius ab auctore Vitae prosaicae discrepat, qui c. 40 dicit Anselmum in monasterio S. Benedicti in ripa fluminis Eridani monachum fuisse, id est in monasterio Padolironensi, ut et 'Memor. Lucch.' V, 1, 381 et Wilmans SS. XII, 1, 24 inter-

pretantur. S. Rangerius verum tradit, quia a. 1075. monasterium S. Benedicti inter Padum et Larionem situm abbati Cluniacensi (cf. v. 1027) nondum subiectum erat, sed monasterium S. Aegidii iam a. 1066. vel annis 50 proxime sequentibus subiectum est; cf. 'N. Archiv' XLIII, 537 sqq. 3) Bacula vel similia, quae sanati in ecclesiis suspendere solebant. S. 4) Cf. Vita s. Aegidii, AA. SS. Sept. tom. I, 299—308. 5) Cf. v. 1004 cum nota.

- Hic deponatur vetus haec et terrea vestis,
 Et nova texatur, quam nova lana facit.
 De veteri lana conteximus omnia vana,
 Iste locus lanam fertque facitque novam.
- 1035 Quid novus ad veterem? iam denique peniteamus
 Et discamus in ac bellica signa domo'.
 Nox erat¹, et sociis somnoque viaque gravatis²
 Se monasterio contulit atque Deo.
- f. 18. Expergiscences et eum non inveniētes
 1040 Omnia percurrunt et veneranda loca.
 Quo vix invento, clamoribus omnia replent
 Et lacrimis, quales tanta quaerela dabat.
 Sed qui iam mundum dampnarat et eius amorem,
 Non sentit lacrimas et fugit ad latebras.
- 1045 Scilicet illius non inmemor, ad Benedicti
 Formam nutrices deserit et socios³.
 Ergo illi redeunt miracula tanta stupentes,
 Mirantes hominem non moriendo mori.
 Ille autem vivit et se tum vivere primum
 1050 Cogitat et gaudet vincula rupta sibi,
 Ut quem tempestas⁴ longa formidine terret
 Et circumducit exagitatque diu
 Et nunc sublimem velut inter sydera tollit,
 Nunc inter fluctus retrahit in baratrum,
 1055 Nunc rapit in scopulos, at nunc illidit arenis,
 Si tamen amissis rebus abire potest,
 Felicem sese tum primum sentit et illas
 Sarcinulas vel opes laetus abire sinīt:
 Sic mundi curas et pondus diviciarum
- 1060 Anselmus quoque^a gaudet abisse modo.
 Haec est excelsi manus et mutacio dextrae,
 Qua datur, ut iustus iustificetur adhuc
 Et, qui sordebat, ut nix in frigore fiat
 Aut sicut lanae candida forma novae.
- 1065 Sic, ubi mutatus habitu veteresque professus
 Exuvias iterum ponere, cura fuit
 Non altum sapere, sed nec sublimia fari
 Et parere patri dulciter et socio.
 Et quasi tunc primum fidei cepisset odorem
 1070 Sensissetque^b bonae gaudia longa spei,
 Sic ardet fontemque novae dulcedinis istum,
 Quo magis accedit, longius esse putat.
- f. 18'. Ah! quociens luget, quociens mala gaudia plangit
 Et plorat laqueos, terra caduca, tuos,
 1075 Cum videt e summo quasi culmine religionis,
 Et quod formidat et quod habere cupit.
 Aspicit hinc vallem piceo fetore calentem,
 Hinc colles plenos floribus atque rosis.

cf. 1. Tob. 2, 15.
 1075.
 Mel — Dec.

Ps. 76, 11.
 Apoc. 22, 11.

a) ita c.; quoquo legendum esse videtur Hoffm. b) Sensitque c., emendavit Schae.

1) Cf. Horat., Epod. XV, 1, Ovid., Ex Ponto III, 3, 5: *Nox erat et . . . Initia plura: Nox erat et . . . vide apud Paul Lehmann, 'Pseudo-antike Literatur des Mittelalters' ('Studien der Bibliothek Warburg', hrsgb. von F. Saxl XIII, Leipzig-Berlin 1927) p. 9. 2) Cf. Luc. 9, 82: *gravati erant somno*. 3) Cf. Gregorii M. Dial. II, 1 (Opera ed. Bened. II, col. 209; ed. Moricca p. 75): *nutricem suam occulte fugiens*. S. 4) Cf. v. 495.*

- Quis referat flores distinctos et redolentes,
 1080 Quos non ad tempus haec paradisus alit?
 Hinc procul et fetor et quae loca fetida gignunt,
 Quae miseras mentes turpiter afficiunt.
 Haec admirari, perquirere vel memorari
 Angelici plane luminis instar habet.
 1085 Vallis in abiecto vivit terraeque profundo
 Deliciosa domus et speciosa lues.
 Mons est a vicis et ab ac putredine magnus
 In sublime poli sydereumque decus.
 Ps. 120, 1.
 Ad montes oculos collesque^a propheta levabat,
 1090 Unde rogaret opem subsidiumque sibi.
 Set mons est unus et montibus alcior istis,
 Ad quem debet homo corda manusque dare.
 Christus habet flores et verni ruris hodores,
 De quo florescunt, qui sua iussa tenent.
 1095 Hos terrenus homo nescit, quia corde gravatur
 Et sensu carnis debilitatur adhuc.
 cf. Rom. 8, 6.
 Carnis enim dilecta Deo prudentia non est
 Nec iussis eius illa subesse potest.
 Et sicut tenebris lux est contraria semper^b
 1100 Et tenebrae luci iugiter officiant,
 Sic animalis homo divinum nescit hodorem.
 Et quae discernit spiritualis homo.
 Sil licet eloquio fervens et noverit alta
 Atque profunda Dei, dum caro regnat ei,
 1105 In tenebris palpat et adhuc caecutit et errat,
 Tamque minus noscit, quam minus illut amat.
 Hanc ad notitiam non multa legendo¹ venit;
 f. 19.
 Solus amor sensit atque docere potest.
 1110 Hinc etiam Christus famulis sacra dona daturus
 Promissumque patris exhibiturus eis
 Dixit: 'Cum veniet, quem mittam, spiritus ille
 Et vos lustrabit, omnia scire dabit'.
 Ioh. 14, 26.
 Omnia discuntur per amorem, quicquid amamus,
 Inspirante Deo novimus et sapimus.
 1115 Hunc fontem quicumque bibit, non sydera curat
 Et rerum causas discere vel numeros,
 Atque caballini non quaerit pocula fontis²,
 Omnia cum solo novit habetque Deo.
 1120 Dumque magis purgat mentem caligine carnis
 Et desideriis eius et inlecebris,
 Hoc magis et lucem dulcedine conflit et ignem
 Transcenditque polos angelicasque domos.
 Set quibus haec loquimur, et quid per tanta moramur?
 Anselmus discat intus et intus agat.
 1125 Ergo latere volens et sese dissimulare,
 Non valet abscondi, quando lucerna potest,
 Admiratur eum fratrum conventus et illi
 Obsequium prompta sedulitate facit;

a) collesque *addit man. 2. c.*
man. 2. correxit, c.

b) loco huius *versus scripserat manus 1*: Et sicut tenebris c luci iugiter officiant, *quod*

1) Cf. v. 1185.

2) Hippocrene fons. LAF. Cf. Pers. prol. 1: *fonte . . . caballino.*

- Inque brevi cunctos tanto perfundit hodore,
 1130 Ut lapsum coelo manna tenere putent.
 Omnis in Anselmo sibi sentit ab etere missum,
 Quo soleant pasci corda quieta, cibum.
 Pascuntur verbis, pascuntur religione,
 Pascuntur lacrimis illius atque fame.
 1135 Abbas vero virum circumspectit et notat intus
 Virtutum radios, quos movet ipse Deus.
 At foris hortatur, rogat, instruit et memoratur
 Multiplices lapsus, insidias Satanae.
 1140 Exultat, quia rupta videt tot ferrea vincla
 Ereptamque feris manibus hanc animam.
 At quia magnus homo, magna de gente creatus,
 Et capud egregiae plebis et urbis erat,
 Plus metuit, ne more suo circumfluus anguis
 Suggestat et vetiti tangat amore cibi.
 1145 Hinc crebro affatur atque exemplaria patrum,
 Qui mundi latas deseruere vias,
 Mandat scrutari semper meliora videre
 Atque salutiferae commodiora viae.
 Laus tibi, Christe, tuos qui sic deducis alumnos
 1150 Et pro terrenis utiliora paras.
 Te sitit Anselmus, tibi supplicat ante virentem
 Nec veteri victum debilitate senem.
 Quis ferat Anselmi fletus, et qualiter abba
 Solatur lacrimas flebilis ipse pias?
 1155 Anselmus plorat, quia tempora perdidit et se
 Usque modo vanas scit tenuisse vias.
 At senior contra veteris dispendia vitae
 Deputat in melius religione nova.
 'Quae retro sunt', inquit, 'iam preterisse sinamus;
 1160 Si bona sunt, videat, qui videt atque probat.
 Sin aliter, multo magis est quandoque videndum,
 Ne bona, quae restant, tempora depereant.
 Te tamen et morum gravitas et maximus ordo,
 Quem geris, hostendunt, antea qui fueris.
 1165 Nos tibi de vita meliori sive superna
 Multa loqui remur^a pene supervacuum.
 Iste locus liber est scriptus non pollice docto,
 Non atramenti murice sive croco.
 In tabula cordis digito Deus omnia scribit,
 1170 Et multo melius, quam Moysi loquitur.
 Hinc et tu poteris per te cognoscere vitae
 Formandae melius quaelibet apta tuae.
 1175 Una tamen res est, quam nos persepe docemus,
 Ut, quicumque sapit, non sibimet sapiat.
 Grammaticus, rethor, dialecticus omnia turbant
 Et loca corrumpunt sacra tumore suo.
 Quales helegit doctor bonus² alta docere
 Et carnis sensum subdere spiritui,
 Ut per stultitiam superaret philosophiam,
 1180 Non argumentis, non ratiociniis,

cf. Gen. 3, 1 seqq.

cf. Hebr. 6, 9.

^{a)} remur proponit Zedlfer; putare rem manu 1, putamus corr. manu 2. c.¹⁾ Cf. v. 885. ²⁾ Scil. Deus, cf. 1. Cor. 1, 27: *Stulta . . . elegit Deus, ut confundat sapientes*, etc.

- Tales Egidius desiderat et Benedictus,
 Qui nos informat atque reedificat;
 Qui Romam missus, ut eorum disceret artes¹,
 Advertit laqueos demonis atque dolos
 1185 Elegitque Deo non multa legendo² placere,
 Quam tali studio tollere se Domino.
 Sic fugiit, sic delituit solusque sub antro³
 Addidit praecibus, quod neque Roma capit.
 Quis Romanorum radio conspexit in uno
 1190 Mundum⁴, quae capere philosophia potest?
 Adde, quod Rigonem^{a,5} regalia signa ferentem
 Arguit et Totilam⁶ novit et admonuit.
 Sed iam sufficiat, quia, qui se scire laborat,
 Non eget eloquio Socratis et studio,
 1195 Non eget astrorum cursus et tempora scire,
 Et quae nota Maro posse beare putat.
 Et nos ergo scolas non expectamus inanes,
 Et si quae sapinus, talia reicimus.
 Scire Deum satis est, quo nulla scientia maior:
 1200 Et quis scire Deum sive videre potest?
 Ars est una tamen, qua^b discitur atque videtur,
 Sed non hanc docuit Tullius aut didicit.
 Qui vacat et mentem rerum caligine purgat,
 Comparat intuitum mente^c videre Deum,
 1205 Non sicut corpus magnum parvumque videtur, f. 90v.
 Aut sicut moles terrea concipitur,
 Aut sicut pietas aut mens discernitur ipsa,
 Sed miro quodam sydereoque modo.
 Qui modus haec primum vult fundamenta locare,
 1210 Ut mens a levibus cesset imaginibus
 Et mundi curas, ubi senserit apropiare,
 Fortiter excludat et foris esse sinat.
 Et cum non poterit, Ihesum vocet atque praecetur,
 Ut gressum figat et fuget has tenebras.
 1215 Ihesus habet lucem, sine quo mendicat et errat,
 Qui se cumque putat scire vel esse aliquid.
 Hanc ad doctrinam carnem macerare valebit
 Et vigili cura sollicitam facere.
 Set modus est; et in hoc multos peccasse videmus,
 1220 Qui non castigant corpora, sed perimunt;
 Dumque putant carnem servili more domare,
 Lassescent, languent et medicantis egent.
 Ac tum solliciti fiunt et murmuriosi
 Et vexant alios debilitate sua.
 1225 Ergo sit hebrietas procul atque crapula nobis,
 Et satis est nullo corda^d gravare cibo⁷.

a) et Rigo c. b) quia c. c) mentem c. d) corde c., emendavit LAF.

1) Dialogorum s. Gregorii lib. II, initium (Opera ed. ante oculos eius adductus est. 5) Cf. Gregorium Benedict. II, 208). S. 2) Cf. v. 1107. 3) Cf. l. l. c. 14. S. 6) Ibidem c. 15. 7) Ad versus Gregorium l. l. c. 1, Migne, PL. LXXVI, 128. 4) Cf. Gregorium l. l. c. 85, Migne, PL. LXXVI, 198: *Mira autem res . . . quia sicut post ipse narravit, omnis etiam mundus velut sub uno solis radio collectus* XVII, 84—88).

- Prodest et linguam compescere sive ligare,
 Ut vix quaesitum possit habere sonum.
 Multa loqui mentis conturbat simplicitatem¹,
 1230 Et passim rapimur multiplicante sono.
 Hic quoque corporeus, dum currit ad omnia, visus^a
 A contemplando fertque traitque Deo;
 Non tamen illius meruit demencia laudem,
 Qui sibi iam cecus lumen utrumque tulit.
 1235 Sunt et quae poteris discernere noxia quaedam,
 Et quae non poteris innumerabilia.
 Tu tamen esto vigil et pervigil illa^b notare
 Atque notata semel frangere vel fugere.
 1. 21. Unum, quod superest, in verbi calce monemus,
 1240 Ut, quae iussus eris, continuo facias.
 Iniussus nichil arripas; contende placere
 Omnibus et fratres hos quasi frater habe'.
 Sic senior; contra paucis ita reddidit ille,
 Carne quidem iuvenis, sed gravitate senex:
 1245 'Non est discipuli sese conferre magistro;
 Sufficit ad meritum, quo vocat ille, sequi;
 Non ego contendo sapiens mihi velle videri,
 Qui non haec facerem^c, si mihimet saperem^c.
 Sed quia non sapio, subiectus ad omnia fio,
 1250 Gratulor auctori, qui mihi tanta facit.
 Deserui vanos homines et sediciosos,
 Deserui mortem, deserui baratrum;
 Inveni patrem cum fratribus et paradisum,
 Inveni vitam cumque quiete Deum.
 1255 Desipiam, si non faciam vigilanter et omni
 Cura, ne perdam, quae bona tanta datis.
 Adiuvet Omnipotens, sed et intercessio vestra,
 Ut non deficiam^d. Sic ait et latebram
 Laetior ingreditur, ubi caelicus ordo moratur,
 1260 Et se militiam format ad angelicam.
- Erepto sociis Anselmo rumor in omnem
 Spargitur Italiam^e, non sine tristitia.
 Lucensis vero clerus populusque patresque
 Lugent exicium corde dolente suum:
 1265 'O, quid fecisti, pastor bone, deseruisti
 Plebem commissam caelitus et patriam!
 Quae ratio, quae causa potest purgare reatum^f
 In mortem tantas precipitasse animas?
 Ut sedes solusque vaces, pecus omne vorandum
 1270 Liquisti saevis saevior ipse feris.
 Ergo boni pastoris erunt haec signa, luporum
 Morsus et iuges insidias fugere?
 1. 21'. Quid Petrus? Non opposuit capud ille periculo?
 Et Paulus simili non cecidit gladio?
 1275 Denique Martinus, Turonorum pastor et huius
 Custos aecclesiae, monachus ante fuit;

cf. Math.
10, 34, 35cf. Prov.
26, 5, 12.

a) visus a, emendavit LAF.

b) ista manus 1, correxit illa manus 2, c.

c) faceret, saperet c.; cf. v. 1174.

d) deficiat c.

e) Italia c., emendavit LAF.

f) sequitur signum interrogationis c.

1) Cf. Prov. 10, 19; Reg. Benedicti c. 6 et 7 l. 130 (ed. Woelfflin).

- Sed cum tederet¹ et multis opprimeretur¹,
 Ad monasterium non retro terga dedit.
 Et nunc, quid facimus? Sine praesule vivere mors est;
 1280 Te vivo nobis nemo praeesse potest.
 Iuncta viro mulier divina lege tenetur
 Et vivente viro non erit alterius'.
 Sic flentes papae rem gestam scribere curant
 Et reddi patrem multa dolendo rogant:
 1285 'Si pater es nec filiolos abdicere quaeris,
 Nunc erga miseros viscera patris habe.
 Orbati sine morte sumus, vivoque parente
 Nec pater est nobis nec sine patre sumus.
 Luca quidem levis est populus² multumque fatigat
 1290 Atque gravat mores improbitate bonos.
 Set laceras pecudes non debet spernere pastor,
 Quas comisit ei provida cura Dei.
 Si capud aut stomachum iam nulla molestia tangit,
 Non opus est medicis aut medicina mali.
 1295 Quo magis erramus, magis et rectoris egemus,
 Et qui corripit durius et feriat.
 Nunc igitur patrem, quem desuper ipse dedisti,
 Qui nos lactabat dulcibus alloquiis,
 Redde peroratus per Christum, per pietatem,
 1300 Sicut oves curas, et sine fraude vivas'.
 Papa videns viduam non sicut funere Lucam,
 Factum miratur et dolet; at populi
 Detergit lacrimas, promittit reddicionem
 Et grates studio lactificatus agit.
 1305 Sicut pastoris vigilancia curat ovile,
 Sic et pastorem quaerit ovile suum.
 Pastor oves pascit, pastorem novit ovile,
 Absentem quaerit et vocat et repetit:
 'Hoc bene fecistis, sed iam desistite, fratres,
 1310 Et gaudete magis glorificare Deum.
 Sensistis tandem vestri pastoris amoreim
 Et desiderium, quo calet ante Deum.
 Non est Anselmus, quales mala curia mittit,
 Et si misit eum, penitet atque luit.
 1315 Nunc quasi de caelo venientem suscipiemus
 Et vobis alium resituemus eum'.
 Sic ait et format voces et praecipit illi,
 Ut iam iam redeat aut anathema ferat.
 'Peccasti: quis te docuit, quae littera monstrat,
 1320 Ut semel acceptam destitnas cathedram?
 Quando potest vivus nuptam viduare maritus?
 Sed neque converti, si negat illa, potest³.
 Hoc sacramentum Paulus declarat aperte,
 Et Christus speciem dicit et ecclesiae.
 1325 Quando dimittit^a iunctam sibi sanguine Christus?
 Quando facit viduam, quam fovet, aecclesiam?

cf. Matth. 9, 12

Ioh. 10, 14.

Vita Anselm. c. 4.

1. Cor. 7, 10, 11.

a) dimittat man. 1, corr. dimittit man. 2, c.

1) Cf. fortasse Sulpicii Severi Vitam s. Martini c. 10, § 3, nota, et versus 901—914. 3) Cf. ex. gr. Anselm. (ed. Halm, CSEL. I, 120). 2) Cf. supra v. 984 cum Coll. can. X, 20; Boniz. Decr. VI, 16. VIII, 46. Zwölfer.

- Sic ergo Christy quicumque vicarius extat.
Non debet nupta sponte carere sua.
Una tamen causa est, qua posset dissociari,
1330 Si corrupta fides, si male scisma sapit¹,
Sicut dissolvi carnalia vincula possunt,
Ut semel alterutrum foedat adulterium².
An^a gratus^a quippe torus est, ut decidat alter,
Et breve palliolum non bene utrumque tegit.
1335 Sed domino Ihesu Christo miseranter agente
Catholicam servat nunc quoque Luca fidem.
Quod metuis, scimus, sed iam satis esse putamus
Planctus et lacrimas, frater amande, tuas.
f. 22^v. Ergo negas Petrum dissolvere posse reatum?
1340 Ergo negas illi tradita claustra poli?
Si sic sentimus, frater, perversa docemus,
Nec tu, si sentis talia, salvus eris.
Ieiunes licet et corpus vigilando fatiges
Et fixis genibus lumen ad astra leves.
1345 Non potes ad veniam nisi sic credendo venire.
Sicut nos docuit, qui docet ipse Petrus.
Ergo redi veteremque tuum depone tumorem,
Quem nimium blanda simplicitate tegis.
Hiccine non tumor est et ceca superbia nolle
1350 Credere vel patris consilium fugere?
Scilicet in latebris Deus est absconditus atque
Destituit sedes deseruitque suas.
Nunc illi loqueris, illi commissa fateris
Iamque lavas nitido corda manusque nitro.
1355 Nos peccatores, qui vitae verba docemus,
Qui solem patimur³ pro grege, quem^b regimus.
Non sentis adeo, vel cum dolor alcius urget,
Lamentum populi tristitiamque tui?
Quanta te viduae, quibus est sollacio⁴ nulla,
1360 Quanti pupilli nocte dieque gemunt!
Non redit ad mentem Matildis, te moritura
Sublato studiis consiliisque suis?
Me taceo, me pretereo, quem si voluisses
Vivere, sub tanto pondere non fugeres.
1365 Denique non retines, quia, cum residente Maria
Sollicitaretur Marta labore, stetit⁵.
Et doluit solam verbum gustare Mariam,
Set neque consedit nec tamen illa stetit?
Debueras ergo nobiscum sollicitari
1370 Et non ipse tibi quaerere, quae tua sunt.

Matth. 5, 32.

cf. Matth.
4, 18qq.
Luc. 4, 18qq.

Jerem. 5, 28.

cf. Luc.
10, 39—42.

Philipp. 2, 21.

45 a) fortasse Ingratis legendum. Hofm. b) quam man. 1, corr. quem man. 2, c. c) stetit c.

1) Cf. Hinschius, 'Kirchenrecht' III, 265—268, § 161 a ('Der Verzicht auf das Kirchenamt'), qui tamen de causa resignationis a Rangerio allata non tractat. 2) Gregorius I. papa in litteris infra ad v. 1405 adnotatis dicit: 50 Nam excepta fornicationis causa virum uxorem dimittere nulla ratione concedit (divina lex); (cf. ex. gr. Anselm. Coll. can. X, 19 et Boniz. Decr. VI, 15. Zwölfer). Rangerius hoc praeceptum simili modo de spirituali matrimonio episcopi cum ecclesia (scismatica) 55 interpretatus est. 3) Cf. Liber diurnus form. XLV

(De usu pallei; ed. Sickel p. 32): Si pastores ovium solem geluque pro gregis sui custodia . . . ferre contenti sunt etc. 4) Haec vox apud antiquos Romanos non usitata pro solatium vel solatium sumpta esse videtur; italice 'sollazzo' hodie germanice interpretantur 'Vergnügen'. Cf. ex. gr. infra v. 1447. 5) Hic, ut saepissime in scriptis medi aevi, vita monachi contemplativa cum Maria (Luc. 10, 39), vita activa (clerici vel episcopi vel etiam saecularis) cum Martha (Luc. 10, 40. 41) comparatur.

- Assideant Domino, quibus est permissa potestas;
 Tu, cui^a susceptum deseris officium?
 Porro turbamur, set et hoc patet esse necesse, f. 29.
 Et Domino Marthae sollicitudo placet.
- 1375 Ergo redi curamque datam ne desere, si me 5
 Curas et Petrum quaeris habere ducem'.
 Abbati vero scribit¹, rogat atque decenter
 Arguit et tandem non retinere iubet:
 'Scimus, quicquid agis, quantum potes ipse videre,
 1380 Ad laudem Christy convenienter agis. 10
 Et sicut Paulus omnem desiderat esse
 Consimilem factis consiliisque suis,
 Tu quoque sic optas; sed non est, optime filii,
 Una salutiferae secta putanda viae.
- 1385 Conveniunt Christo virgo, thorus et viduata, 15
 Conveniunt fortes, conveniunt fragiles.
 Convenit armorum ratio pro pace tenenda,
 Convenit et domitor ruris in arte sua
 Convenit orator supremus et ultimus ordo,
 1390 Per quem subsistunt atque valent alii. 20
 Nec minus apta Deo concedimus ocia vestra
 Et Rachel² lumen novimus et speciem.
 Set neque tu lippam debes contempnere Lyam³,
 Quam patriarcha⁴ sibi pro grege consociat;
- 1395 Nonne magis lippus iusta ratione videtur, 25
 Qui propter speciem ducere vult sterilem?
 Adde quod et maior natu describitur ista
 Atque maritali dignior ante thoro.
 Sic legimus, sed vester amor, nisi decipiatur,
 1400 Semper in amplexu Rachel habere cupit. 30
 Inde adeo quasi preter eam via nulla salutis
 Iam plus, quam satis est, dicitis et facitis.
 Quae ratio Lucam fecit viduare marito?
 Quando potest solvi copula coniugii?
- 1405 Nunquid Gregorius⁴ non dampnat religionem, 35
 Quam non consensus roborat atque facit? f. 29¹.
 Nonne iubet reddi iam tonso crine maritum,
 Qui contra placitum coniugis induerat?
 Nonne maritus erat, quem tu tibi subripuisti,
 1410 Quem tua vel Lucae vel mihi culpa tulit? 40
 Obsecro, nonne tibi lamenta videre videris,
 Quae facit ante Deum plebs viduata suum?
 Fac igitur te ipsum quasi iudicis ante tribunal
 Et pro te iussum^b dicere, quid facies?
- 1415 Quid respondebis? Clamat viduata marito, 45
 Clamat ovis metuens insidiante lupo.
 Quid, cum sit Dominus, qui iudicat, et pecus eius,
 Quod perit, et proles illius ipsa dolens?

a) ita c.; fortasse cur legendum.

b) vissum c., emendavit Ew.

1) Tales litterae Gregorii, quas in aestate vel autumno anni 1075 datas esse necesse est, hodie non exstant.
 2) Etiam Rachel et Lia scriptoribus mediæ aevi vitam contemplativam monachorum et activam cleri saecularis repraesentant.
 3) Iacob.
 4) Gregorii I. Registrum XI, 80 (MG. Epp. II, 300 sq.): *volumus, ut maritum suum illi, vel si iam tonsuratus est, reddere omni debeas excusatione cessante etc.* Schw. (Cf. ex. gr. Anselm. Coll. can. X, 19 et Boniz. Decr. VI, 15. Zwölfer.)

Haec tu debueras animo tractare nec unquam
 1420 Iniussu^a nostro; pontificem sed age,
 Redde virum viduae, proli quoque redde parentem,
 Pastorem peccori, pontificem aecclesiae.
 Sin alias, et ei non proderis et tibi durum
 Iudicium facies praesule Gregorio'.
 1425 Abba videns papam contra sua cepta iubere
 Anselmum tristem tristior ire sinit.
 Quis referat fletus, clamores atque quaerelas,
 10 Quas fecit in celum religionis amor?
 'Me miserum, quonam redeo! Quae stagna baratri,
 1430 Et quas^b intueor Eumenidum facies!
 Quos mihi terrores et quae tormenta minatur^c,
 Qui cubat in Stigio Cerberus ille lacu!
 15 O durum patrem! Quis facit^d talia patrum,
 Quis nisi crudelis audeat ista pater!
 1435 Sed quid agam, quid te cruciem venerabilis ordo,
 Quem video lacrimas non bene ferre meas?
 Ite Deo, laudate Deum, gustate saporem,
 20 Quem de mellifluo flumine concipitis.
 i. 84. Caelestis patriae felicia mella sitite,
 1440 Et vos a nostris eripitote malis.
 Me tamen in manibus vestris clementer habete
 Et memores fratris multiplicare praeces'.

3.

Sic redit. Ut primum Lucanam venit in urbem,
 Occurrunt laetis vocibus et modulis.
 1445 Suscipitur cum laetitia plausuque doloris,
 Sicut ab exilio redditus aut tumulo.
 Ille brevi solatus eos et gratificatus
 Festinat summum visere pontificem.
 Hic sese in medio cleri populiue senatu
 1450 Arguit et baculum ponit et officium.
 Sed visis adeo sacris rationibus atque
 Praecepto Domini cum praee Gregorii
 15 Sumit item baculum plorans et pontificatum
 Et Lucam remeat, quam regit et recreat.
 1455 Tum vero tanquam caeli de flumine potus
 Omnia longe aliter et facit et loquitur.
 Praedicat instanter nec iam velut ipse, sed alter
 Martinus gemino fungitur officio;
 Et sic pontificis opus exhibet¹, ut tamen esse
 1460 Hoc magis incipiat monachus et studeat.
 Inter utrumque tamen sic se regit et moderatur,
 Ut non offendant quemlibet his vicibus.
 In populi cura velut in statione fidelis
 45 Contra latrantes pervigilanter agit;
 1465 Et longe lateque suos percurrere fines
 Non cessat, ne quid^e de grege dispereat.

1075.
(siste Dec.)

V. Ana. c. 4.

Ib. c. 5.

a) invissu *manus* 1. c. b) quos c. c) minatur c. d) ita c.; fecit legendum esse videtur. e) nequit *man.* 1.
 50 *correzit* ne quid *man.* 2, c.

1) Cf. Sulpicii Severi Vita s. Martini c. 10 (ed. Hahn, GSEL. I, 120): *adque ita ... implebat episcopi digni-* *latem, ut non tamen propositum monachi virtutemque* *desereret.*

cf. *Math.* 25, 22.*Math.* 16, 26.V. *Ans.* c. 6*Math.*
15, 47—50
Mark 9, 31—35
Luc. 8, 19—21.

- Per se perque suos consortes atque ministros
 Multiplicat Domini bina talenta sui,
 Quos modo privatim, modo caetu conciliato
 1470 Informat sese pascere, deinde gregem.
 'Clerus', ait, 'fratres, si Grecum discuciamus / f. 24'. 5
 Eloquium, sors est'; ergo videre decet
 Huius vim vocis subtiliter et rationem.
 Quando dividimus sorte, quod accipimus,
 1475 Et conservandum semel est et multiplicandum, 10
 Nec licet eligere vel data reicere.
 Ergo sortiti Dominum Dominumque secuti
 Oderimus censum, qui fugit, et viciū.
 Porcio nostra Deus; cur ergo sollicitamur?
 1480 Quid satis est, cui non sufficit ipse Deus? 15
 De vestimento, de potu deque ciborum
 Cura gentilis sollicitetur homo.
 Qui Christum sequitur, non curis afficiatur,
 Non metuat frigus despiciatque famem.
 1485 Sed nos precipue, quos sacra altaria pascunt, 20
 Non decet augendae curam adibere rei.
 Sic legis, sic et canones sancire videntur,
 Sic evangelicus sermo et apostolicus,
 Ut, quicumque Deo pure servire laborat,
 1490 De nostro studio discat et eloquio 25
 Spernere labentis curas et gaudia quaestus
 Et desiderio iam super astra gradi.
 Quid prodest homini numerosa pecunia? Quare
 Claudimus^b ad vitam viscera perpetuam?
 1495 Quis credet nobis, cum viderit haec facientes, 30
 Et non nos potius hoderit et fugiet?
 Inde rogo, iam sufficiat^c tam turpis abusus,
 Et memores vitae simus apostolicae.
 Sufficiat nobis potus, cibus et tegumentum;
 1500 Absit avariciae quaestus et atra fames. 35
 Vivamus pariter, vivamus religiose,
 Non nos confundat posteritatis amor;
 Non generis nos decipiat, non cura nepotum: / f. 25.
 Quisquis eget, nobis sit pater atque nepos.
 1505 Illos curemus alere et vestire parentes, 40
 Propter quos matrem Christus habere negat.
 Hoc studium sequitur tanquam propagine ducta
 Virtutum numerus et speciosa seges,
 Sicut habere solet pestis contraria fructum
 1510 Ex omni labe criminis innumerum^d. 45
 Haec passim dum sepe docet, conduit in unum
 Plures atque simul sic habitare facit,
 Ut, quod ab altari venit officioque sacro,
 In rem comunem confluat atque domum.
 1515 Multi turbantur, quibus est aliena voluntas, 50
 Et necdum veteri purificata malo,

a) ei *man.* 1, corr. rei *man.* 2, c. b) cludimus *man.* 1, corr. claudimus *man.* 2, c. c) vox haec aliam vim hic habet quam in v. 1489, nisi forte falso ex v. 1489 hic intrusa est pro alia (subsistat?). d) in numerum c.

1) Cf. Rangerii librum de anulo et baculo v. 101 sq. p. 341; Hieronymi epistola 52, 5 (ed. Hilberg, CSEL. (MG. Libelli de lite II, 511); Deusdedit presb. cardinalis LIV, 421); Anonymi Vita Anselmi prosaica c. 5. Schw. libellum contra invasores et symoniacos cap. III, 1 (ib. 55

Quorum quamplures mulieribus associati
Insudant vicis et scelerum studiis.

Et quia iam turbo movet omnia sediciosus,

1520 Non metuunt sancti spernere iussa viri.

Ille tamen pugnat et eo maiora minatur,
Quo magis et Satanam cernit obesse sibi.

Alloquitur fratres de culmine pontificali,

Ut vivant, sicut regula sacra iubet,

1525 Et modo blanditur, modo se quoque pollicitatur

Consortem studio participare pio.

V. Ans. c. 6 et 7.

Nunc, nisi convenient simul et simul omnia fiant,

Paenas a summo patre minatur eis.

Audierat papam sic praecepisse Leonem¹

1530 Et plures doctos egregiosque viros

Et per scripturam legem firmasse perhennem,

Ut vel sic faciant vel sacra non adeant.

Audierat, sed non satis est audisse, superbus

Et reprobis resilit et manifesta negat.

1535 Vir quoque discretus et quod ratione videtur

f. 28^v. Subnixum trepidat, dum sine teste probat.

Ut vero legit preceptum et condicionem

Et iam iam chaos triste patere videt,

Si taceat, si disimulet^a, si denique parcat,

1540 Post dulces monitus mellifluasque praeces,

Cum iam nulla subest curacio blanda dolorum,

Ne pereant, medicum vulnus ab ygne petit

Et maerens fratres synodum vocat ad generalem²

Et sic concilio se levat in medio.

1545 Obsistunt plures numero, sed garrulitatem

Spiritus obsistit, qui docet et loquitur:

'Si moveam litem pro rebus inanibus', inquit,

'Si pro divitiis, insipienter agam.

Convenio fratres de vita, de pietate

1550 Et iam praemonui convenienter eos.

Dixi privatim, dixi comunitur illis,

Ut iam iam vivant insinul et iaceant.

Clericus a clero si dici iure videtur³,

Hic bene sortitur, qui Dominum sequitur.

1555 Hoc genus acephalum, sicut sapienter habemus,

In nullo prorsus ordine stare potest.

Si laicos dicas, cleri sacra signa resistunt;

Si clerum, luxus et vaga vita negat;

Si geminas, Ianum facies monstrumque biforme,

1560 Quas formas ideo fabula prisca tulit.

Aut igitur vivant ad nominis huius honorem,

Aut nomen ponant et sacra signa sinant.

Sic egi, sic admonui, fecine^b decenter?

Feci sincere? Si placet, accipite

a) ita c. b) feci me c.

50 1) Cf. supra v. 409 sq. S. 2) Rangerius omnia, esse fingit; cf. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 417 sq. Sed quae Anselmus, Gregorius, Mathildis annis 1076—79 etiam auctor anonymus Vitae prosaicae c. 8, SS. XII, 15 sq., cum canonicis Lucensibus de vita communi instituenda similia quaedam de synodo Romana (anni 1079) narrat egerunt, in synodo Romana (anni 1079?) simul acta atque Rangerius. 3) Cf. v. 1471 sq. S.

- 1565 Et munite meam vestra ratione loquelam
Hoc in conventu; sin secus, arguite.
Non sum tam durus nec tantae simplicitatis,
Ut, si iusseritis ponere, non taceam.
At si Ieronimum mecum sentire videtis
- 1570 Atque Augustinus¹ praecipit istud idem, f. 98.
Obsecro consensum vestrum vestrumque favorem,
Ad quod Alexander² et Leo nonus agit³.
Quod nisi sancxissent tanto terrore minarum,
Ut se corrigerent aut anathema forent,
- 1575 Quamvis iniuste, quamvis inconvenienter,
Ad tempus poteram dissimulare suum.
Nunc autem videat prudentia vestra manusque
Et mihi consilium prestat et auxilium.
Vivere non possum cum talibus, ire negatis,
- 1580 Et semel expertum non tulit iste locus;
Ut redii, quia non tenui divortia lata
Atque per angustum sum meditatus iter,
Horrescunt, mordent, conspirant, insidiantur
Perniciemque mihi voce manuque parant.
- 1585 Si docui, quod non volui pro comoditate
Istius officii vel prius arripere,
Peccavi, quin et super haec maiora sponendi,
Ut vel promissis muneribus caperem.
Haec^a quoque, sed vereor presentem magnificare,
- 1590 Qualem se exhibuit, ipsa referre potest.
Quam circumspectam, quam dulcem quamque benignam
Ipsis et patribus pignoribusque sacris!
Nunc, ubi non potui per me satis ipse monere,
Ad vos deduxi, ne videar premere^c.
- 1595 Hic aliquis contra: 'Res est ita, iamque negare
Nolumus et probro per loca multa sumus^b'.
Sed quid? Apostolicas leges patrumque piorum
Novimus et norunt, qui tamen haec faciunt.
Novit Alexander, sed discretissimus ille
- 1600 Sustinuit morem temporis atque modum.
Hic quoque fecisset, sed sicut monachus esse
A puero voluit et fore proposuit,
Nos et consimiles exoptat habere sodales, f. 98^a.
Quaque potest, rugam non sinit et maculam.
- 1605 Laudamus studium, complectimur utilitatem
Et grates agimus et fieri cupimus.
Quis, nisi desipiat, non optet et optimus esse
Atque inpollutam semper habere domum?

Matth. 7, 14

cf. V. And. c. 7.

Eph. 5, 27.

a) Matilda in marg. man. 2. addit c.

b) simus man. 1. corr. sumus man. 2. c.

1) Rangerius hic ex libro, quem Anselmus de vita canonica scripsit, hausisse videtur. Cf. Bonizonis episc. Decretum (Lib. de vita Christiana V, 77) apud Mai, Nova patrum bibliotheca VII, 3 p. 53; ed. E. Perels p. 204: *Nostris vero temporibus in Italia apud Mediolanum ex praecepto Alexandri papae coeperunt clerici secundum praecepta beati Hieronimi ad Nepotianum de vita clericorum* (ep. LII, ed. Hilberg, CSEL. LIV, 413 sqq.), *et secundum regulam sancti Augustini episcopi, nihil possidentes in commune vivere; quae postea a sancto*

Anselmo Lucensi episcopo brevi libello digesta tradita est ecclesiis observanda; quae quanto perfectiores facit, tanto amplius diligenda est et ab omnibus ex-petenda. Verisimiliter iam Anselmus, cuius opus adhuc desideratur, Hieronymum et Augustinum laudaverat; cf. 50 Vitam Anselmi c. 6: *tantum alter factus religiosissimus episcopus Augustinus.* S. 2) Vide Alexandri bullas J.-L. n. 4497 (Kehr, Italia pontificia III, 438, n. 1) et J.-L. n. 4723 (Kehr l. l. p. 899, n. 7). S. 3) Cf. versus 409, 1529. S. 55

- Sed modus est cuiusque suus: non omnibus una
 1610 Gratia divisim dat sua dona Deus.
 Et Paulus similes fieri desiderat omnes,
 Non tamen et cogit aut anathema facit;
 Sed quasi Iudeus Iudeis esse laborat
 Et, sicut memorat, omnibus omnis erat.
 1615 Inde maritalem prudenter tractat honorem
 Et de virginibus consilium tribuit.
 Consilium quare? Quia de virgine virgo
 Et sine labe fuit, non tamen hoc statuit.
 Quid? Ieiunantem non arguit et vehementer
 1620 Increpat, ut fratrem non gravet atque premat,
 Si vel manducet vel manducanda refutet,
 Et manducanti congrua iussa facit.
 Sic Christus, sic discipuli pacienter agendo
 Orbem terrarum restituere Deo.
 1625 At nunc continuo compellimur omnia niti
 Et mox ad sumum corda levare gradum.
 Nunc ubi quamque viam semel arripit ire magister,
 Compellit simili quosque^a subire gradu,
 Et nisi mox fuerit, sicut preceperit, actum,
 1630 Subsequitur duri virga magisterii.
 Opponunt voces et Greca enigmata nobis
 Et vim verborum precipitanter agunt:
 Clericus¹ a clero, clerus sors esse notatur^b,
 Sic eat et Grecum nomen habere iuvat^c.
 1635 Iam Grecos mores habeamus et omnia Greca;
 Greca fides Grecam debet habere viam.
 Si Grece premimur, licet ergo refellere Grece
 Et de consimili castra iuvare loco.
 Si Grece facimus, videant, qua nos ratione
 1640 Accusent Greca discutiendo notas.
 Greci non nubunt? Greci non luxuriantur?
 Greci non vendunt atque patenter emunt?
 Et, quod deterius, quin ymo licencius, illos,
 Qui cupiunt caste vivere, corripunt;
 1645 Et iuxta Paulum melius sibi nubere censent^d
 Quam crebros estus illicitosque pati.
 Quod vero magico cum Symone vulgo notamur,
 Nos sacra nequaquam vendimus aut emimus.
 Castra, domos, villas, et quae sunt talia, vendi
 1650 Quid vetat aut rursus, cum petit usus, emi?
 Quid Symon voluit, nisi donum spirituale,
 Ut tradendo fidem venderet illud idem?
 Hoc quicumque facit, reus est et symonialis
 Et nichil ad sortem pertinet ille Petri.
 1655 Sed nunquit Petrus censum non accipiebat,
 Cum necdum fieret propria cuique domus?
 Cur ergo Saphiram percussit, cur Ananiam,
 Si prorsus quicumque noluit accipere?

1. Cor. 12, 4 sqq.

Ib. 13, 1.

Ib. 9, 20—22.

Ib. 7, 1—17.

Ib. v. 25.

Rom. 14, 1—13.

1. Cor. 7, b.

Act. ap. 3, 1—11.

a) quoque *man. 1, corr.* quosque *man. 2, c.* b) nolatur *c.* c) vivat *c.* d) censetur *man. 1, corr.* censent *man. 2, c.*

1) Cf. v. 1471sq., 1553sq. S.

- Sic Greci sapiunt, qui nobis obiciuntur,
 1660 Sic etiam nostro quilibet ex Lacio.
 Set lex est posita, legem mutare nequimus,
 Quam Leo Romanus¹ sancxit apostolicus.
 Si Leo formavit legem vel quilibet et nos
 Constrixit^a, solitum ne graderemur iter,
 1665 Fecit, quod voluit. Sed numquid Tuscia nostra
 Non habet istius ordinis officium?
 An vero non sunt istis in finibus urbes,
 Quae Domino vivant et sua cepta colant?
 Sufficiat nobis ratio, quae sufficit illis;
 1670 Sufficit una fides, sufficit una salus.
 Cur ergo non sufficiat via publica nobis?
 Cur nos non teneat regula, quae reliquos?
 Numquid pontifices non sunt in sedibus istis,
 Qui sane doceant et proibere queant?
 1675 Denique, si tamen hoc liceat sine crimine dici:
 Qui nos opprimitis, cur ita non facitis?
 Hic quoque, qui format leges et iudicat omnem
 Errorem, quare non prior ipse facit?
 Cur ergo Christi mutantur traditiones?
 1680 Quis Leo tam fortis, et tamen ipse Leo
 An non dormivit sicut leo? Quaeso videte,
 Pontifices, et tu, maxime pontificum,
 Ne vobis Christus haec debeat improperare,
 Dum vultis supra, quam satis est, sapere.
 1685 Porro, quod arguimur feraliter insidiari,
 Non opus est nobis insidias facere;
 Sed cum vexamur et per loca tanta vocamur,
 Non est mirandum, si timeamus eum².
 Si timet insidias, et nos manifesta timemus,
 1690 Quos velut in laqueo detinet atque lacu,
 Et circumducit, fures vocat insidiarum,
 Arguit, et quod agit aut timet, improperat.
 Mitius ergo gerat sese, patientius instet
 Et vel Martinum cogitet et videat,
 1695 Qui Bricium sese non convenienter agentem
 Sustinuit patiens et sapienter agens³,
 Dum caput ignitis carbonibus ureret atque
 Frigus ab extincto pectore reiceret^b
 Invictus victorque mali bonitate furorē
 1700 Frangens pacificis moribus et monitis.
 Ipsum porro suum se conferat ad Benedictum⁴
 Nec vas confringat, dum terit atque fricat.
 Non ad iudicium, non pertrahat ad comitissas,
 Aut fors⁵ inveniet, quos foris esse iubet^c.
 1705 Hic Matilda⁵ potens eterni filia regis,
 Iustitiae custos et famulans fidei,

cf. Rom. 12, 2.

Rom. 12, 20.

^a) abhinc scripsit manus 2, c.: legendum esset Constrinxit.^b) rejeceret c.^c) ita c.; legendumne foris?

1) Cf. supra v. 1572 cum nota. 2) Scilicet Anselmum. S. 3) Sulpicii Severi Dialog. III, c. 15 (ed. Halm p. 218sq.). S. 4) Cf. Gregorii Magni Dial. II, 1 ed. Moricca p. 74 de capisterii fracti reparatione.

5) Quando vel quoties Mathildis liti Anselmi et canoniorum se interposuerit, non constat; cf. Overmann, 'Mathilde', 'Regesten' n. 27 f, 37 a, 40 b.

- Ut solet, infestos convincit et insidiosos
 Et sic clamorem comprimit et loquitur:
 'Patres et domini, decernite, quid statuatis:
 1710 Horum sevitiam nemo referre potest.
 Ecce patrem vexant, quia vitam praedical illis.
 Contra sacrilegos sacra statuta date.
 Non agitur de morte mea vel de minuendo
 Iure potestatis: corrui ipsa fides!
 1715 Horum spurciis et fraudibus et feritate
 Iustitiae cultus et sacer ordo perit.
 Hic Catilina suos acuit mucrone furores,
 Etsi clam celat, unde latenter agat.
 Si poterit, si non fuerit praeventus, in ygenes
 1720 Hanc sedem penitus et sacra cuncta dabit.
 Quem tamen aspicietis et vos patienter habetis,
 Sed tacet, ut noceat, et latet, ut feriat.
 Hunc sequitur venenosa cohors armata venenis
 Inmedicabilibus, quam docet atque regit.
 1725 Audistis hominem de iusto, de bonitate,
 Non iam de suma religione loqui.
 Non sum docta satis, non novi iura sacrasve
 Leges, sed teneo iustitiam fidei,
 Pro qua longa mihi lis est adversus iniquos,
 1730 Et quibus est hodium religionis: eos
 Et vos debetis compescere, sed timor obstat,
 Ingenuos fortes subdere iudicio.
 Ille timor meus est, meus est labor et mea cura:
 Ad me postremo tota querela redit'.
 1735 Sic ait et cunctos fecit sermone stupentes
 Femina non modicis tanta minata viris.
- f. 28^v. Papa manu exortum premit et clamore tumultum
 Et tandem breviter sic ait et graviter:
 'Scripta patrum solvi valde temeraria res est:
 1740 Hoc ipsum Lucae diximus¹ et dedimus
 Preceptum fieri, quod eorum scripta videntur
 Velle, nec ulterius haec agitata fore.
 Iungitur ad nostrum contemptum iniuria fratris
 Et contra Dominum verbera pontificis,
 1745 Quae, si nondum^a dicit^a, manifeste novimus, atque
 Insidias, quas non composuisse negant.
 Conspiratores damnat Fabianus², ut illos
 In servos habeat curia perpetuo.
 Quid facimus? Quid consultis? Parere recusant,
 1750 Coniurant in eum, qui fovet et peperit.
 Hic pietatis opus omni vacat a pietate;
 Et nisi dampnantur, intereunt alii'.

Anno 1076
exeunte.

a) locus fortasse corruptus; non dicit ex. gr. proponit Zieffler.

1) Cf. epistolas Gregorii VII. ad canonicos Lucenses directas, ed. Caspar, MG. Epist. sel. II, 348. 412 (J.-L. 5045: 1077, Aug. 11., et 5092: 1078, Nov. 28.), ubi etiam de admonitionibus suis Lucae habitus loquitur. S. Cf. etiam anonymi Vitam Anselmi c. 8 (SS. XII, 15, n. 6) et Jaffé, Regesta (ed. altera) p. 620, qui monstravit Gregorium anno 1076 exeunte Lucas fuisse. Schw. 55 2) Vita Anselmi c. 8: *et lecto capitulo sancti martyris* *episcopi Fabiani, qui conspiratores et insidiatores suorum episcoporum curias tradendos instituit.* Sumptum hoc esse ex Gregorii epistola die 1. Oct. 1079 data (J.-L. 5136; MG. Epist. sel. II, 460sq.) Wilmans recte monuit. Cf. Hinschius, Decret. Pseudoisid. p. 165. S. Sed hoc Gregorii colloquium cum canonicis non in synodo quadam actum est, quae ante diem 1. Oct. a. 1079. nulla habita est.

- V. Ana. c. 8.
Act. 18, 6.
Iob 40, 30 sq.
Act. 12, 4—12.
Matth. 27, 3—5.
Matth. 26, 69—72.
Marc. 14, 52.
- Tum circumstantis surgit censura coronae,
Et servos fieri consonat atque peti:
1755 'Curia crudeles habeat vivantque cruori,
Et cruor illorum in capud extet eis.
Qui patres lacerant, Fabyani lege notentur,
Conspiratores curia possideat.
Iudae consimiles habeantur seditiosi,
1760 Gregorio longus et specialis honor'.
Hoc ubi ter dictum, servos comitissa patenter
Nominat et iuri mancipat inde suo.
Ergo confusi redeunt nec iam insidiantur,
Sed manifesta bonis omnibus arma parant.
1765 Anselmo, papae maledicunt et comitissae,
Et quaque possunt, agmina conficiunt.
O Sathanae fraudes! O circumventio longa!
O lumen cecum cordis et ingenium!
Quid iuvat in celum quasi turres edificare?
1770 Et Babylon cecidit et decor eius obit.
Sola Dei virtus superest, patientia cuius
Vos male multa docet et patiando nocet.
In^a cassum^b furitis, quantum sinit ille, potestis, f. 29.
Et sub iudicio iam tenet et laqueo.
1775 O si sciretis, quia, quos aliquando nocetis,
In caeli solio clarificatis eos!
Cui Sathanas vivit, cui dimicat atque superbit,
illi deservit quaelibet impietas.
Si Sathanas scisset, Iudae non consuluisset,
1780 Ergo pio vivit impius atque furit.
Sed novit Dominus, qui sunt veraciter eius,
Atque potest hamo Leviatan¹ capere.
Armilla fecit illi sub fauce foramen,
Ut, quociens libeat, quem velit, eripiat.
1785 Eripuit Petrum de fauce voraginis huius,
Et qui percusso delituere pio².
Iudas erubuit et nec sibi latro pepercit;
Sic se persequitur impius omnis homo.
Hoc quoque de numero³ Christus sibi consociavit,
1790 Quos Satanas longum tempus in hore tulit.
De quibus hic, quoniam series ita poscit, agendum est,
Atque necesse patent multa tacenda loqui.
Sed videant cum laetitia vultuque quieto
Et non se laesos ac ratione pulent.
1795 Sic evangelium recitat discrimina Petri,
Et Petri laus est hoc quoque, quod cecidit;
Sic et Iohannes dimissa syndone fugit,
Et fugisse suo se tamen hore refert⁴;
Et peccatricis⁵ Mariae probra leguntur,
1800 Sequae meretricem non dolet ipsa legi;

a) abhinc iterum pergit manus 1, c. b) In casum c., emendavit Solms. c) Ille c.

1) Ad locum libri Iob hic adhibitum cf. Gregorii Magni Moralia super Iob lib. XXXIII, cap. 9, § 17; cap. 12, § 22 (Migne, PL. LXXVI, col. 682, 686). Schw. 2) Iacobone fratre Iohannis, cuius mortem Act. ap. 12, 2 narrant? 3) Scilicet Lucensium, qui fautores Heinrici regis et

episcopi eius fuerant et, Rangerio scribente, ad partem 50 ecclesiae conversi adhuc vivebant. 4) Nescio ubi.

5) Cf. Luc. 7, 37: *Et ecce mulier, quae erat in civitate peccatrice*, et versus sequentes, qui ad Mariam Magdalenam respicere putantur; cf. AA. SS. Iul. V. 218 C. D.

Sic quoque Matheus, qualis fuit antea, dictat,
Et Paulus scribit ipse pudenda sua.

Matth 9, 9;
10, 3.
cf. 1. Cor. 15, 9.

Sancti Genesii locus¹ est famosus, agendis
Aptus colloquiis hospitioque bonus.

V. Ans. c. 8.

1805 Hic, quia Lucana non multum distat ab urbe,
Conveniunt fratres precipiente patre.

1080.

f. 90^r. Presidet Albanus pro sumo presule Petrus,
Clarus homo vita, moribus atque fide
Contemptorque sui, quem non potuere voraces

V. Ans. c. 8.

1810 Flammae nubiferis exsuperare^a globis²;

1068 (Febr.).

Qui potuit pedibus illesis ire per ygenes

Dan. 8, 60.

Et roris ventum fecit habere rogam.

Quis credat? Fuit iste rogam non segnior illo,

Dan. 8, 62.

Qui tres innocuos non nocuit pueros.

1815 Hic iterum Symon, Florentia tota cucurrit

Cernere, succensus ibat in astra^b rogam.

Petrus erat mirans carbonum culmina calcans,

Cum magis arderet Symon in ygne suo.

Nunc quoque cum sciret cum Symone rursus agendum,

1080.

1820 Non paucos sociat, cum quibus id faciat.

Multa diu tractans tandem diiudicat illos,

Ut discant melius tradere demonio.

Privantur sacris conventibus, ut nichil illis

Sit commune bonis fratribus atque locis.

1825 Dampnati strident et caecis ygnibus ardent

Et preiudicium, quod meruere, vocant.

Ergo Petrus, quo non his ausibus aptior alter,

V. Ans. c. 9.

Et locuplete satus atque potente domo,

Signifer eligitur istius sedicionis

1830 Ac primum socios convocat in latebris.

Hic illos format et tanquam sanguine potat,

Divitias spondet omnibus et spolia.

'Si dolor est', inquit, 'si vel pudor aut timor ullus,

Expergiscimini post mala tanta, viri.

1835 Dum patimur, dum iudicis confidimus, omnem

Perdidimus nobis spem quoque consilii.

Ergo sati lucente loco claroque parente

Iam sub servili conditione sumus.

Et dubitamus adhuc illos offendere, qui nos

1840 E tam sublimi deposuere gradu?

f. 90. Quamvis^c, quae possit digne vindicta referri^d,

Iam non invenias, si mala cuncta feras.

Eripias vitam, munus est, quia durior omni

Mors est insolitum vertice ferre iugum.

1845 Ergo minora puta, quae feceris, omnia longe

Et tam probroso non satis aequa malo.

a) exuberare c., emendavit Schw.; cf. supra v. 542.
man. 2, c.

b) hasta man. 1, corr. astra man. 2, c.

c) abhinc pergit iterum

d) refferri c.

1) De situ loci cf. Wilmans, SS. XII, 16, n. 10; David-
sohn, 'Gesch. von Florenz' I, 262. Sed optime de re
mihi quidem F. V. di Poggio, 'Saggio di storia ecclesiastica
del vescovato e chiesa di Lucca' (Lucca 1787), p. 279 sqq.

egisse videtur, qui evicit locum 'San Ginese di Mammoli
presso a Moriano' hic intelligendum esse. 2) De hac
re cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 285—241;
'Forschungen' I, 47—50. Schw.

- Adde, quod ecclesiae clausere¹ limina nobis
 Et vitam² pariter eripere Deum³.
 Ecce duo quae dampna queunt his aequiparari,
 1850 Quando libertas et Deus eripitur?
 Sed de claudendo celorum limine nobis
 Ipse Deus videat, qui regit atque creat.
 Et nos scripturam satis assignanter habemus,
 Ut, quicumque ligat, cum ratione liget.
 1855 Sic etiam regem nostrumque suumque ligarunt,
 Et multos simili crimine pontifices.
 Set numquid regem potuerunt illaqueare?
 Ergo quem pudeat hoc patiente pati?
 Ille tamen satis egregie sua vincula solvit
 1860 Et sibi de tanto crimine consuluit.
 Iamque venit⁴ papamque novum⁵ deducit in Urbem,
 Quem sibi praefecit traditione patrum.
 Ergo cum veniet, per eum gravis ultio fiet,
 Et subvertet eos, qui nocuere sibi.
 1865 Et nunc quid facimus? Ad regem conveniamus,
 Subdamur regi pontificique novo.
 Papa novus nobis leges et sacra novabit,
 Hildebrandus eat monachus⁶ et pereat.
 Hunc⁶ quoque, qui nobis celestia regna negavit,
 1870 Pellamus nostra prorsus ab ecclesia.
 Pellamus patria, pellamus sedibus istis
 Et longe profugum reiciamus^a eum.
 Qui mihi crediderit et me ductore fruatur,
 Inclitus et dives et metuendus erit.
 1875 Luca potest Tuscos in litem sollicitare,
 Luca potest Romam perdere Marte suo'.
 Haec ita privatis conventibus, at populosa
 1880 Conveniente manu saepius ista refert:
 'Cives et socii — nec enim mihi vindico rerum
 Summam, sed doleo plurima, quae video —
 Cernitis, in quanto rerum discrimine sitis;
 Cernitis et tempus, quod dedit ipse Deus.
 Laudis amor plerosque facit turbare quieti.
 Laudis amor reges ad fera bella trahit.
 1885 Multos armavit paupertas, copia multos,
 Sola etiam gladios pluribus ira dedit.
 Iustior illa tamen causa est et honestior omni.
 Quando libertas eripitur populus.
 Denique quando potest libertas sola perire?
 1890 Numquid non pereunt omnia, quando perit?

a) reiciamus e.

1) Gregorius VII. anno 1077, Aug. 11 (MG. Epist. sel. II, 349; J.-L. n. 5045) *introitum maioris ecclesie videlicet sancti Martini, et easdem canonicas vel prebendas ulterius retinendi licentiam et potestatem omnibus canonicis, qui canonicas pecunia adepti essent, interdixerat.* Die 28. Nov. a. 1078 (ib. II, 413; J.-L. n. 5092) *introitu omnium ecclesiarum, nisi satisfecerint, eosdem prohibere minatur.* Die 1. Oct. a. 1079 (l. I. II, 460sq.; J.-L. n. 5136) *clero populoque Lucensi canonicos excommunicatos et praebendis suis privatos denuntiavit.*

Synodus apud J.-L. n. 5092 memorata (a. 1078, die Nov. 19. habita) non ea est, qua Rangerius omnia superius narrata acta esse vult, quae re vera synodus non fuit; cf. supra versus 1543 et 1747 cum notis.

2) Scilicet sacramentum altaris. 3) V. Vit. Ans. c. 9, 10, ubi conspirationis illorum clericorum cum Henrico rege factae mentio fit. S. 4) Scil. Wibertum. S. 5) Monachus etiam dicitur v. 2286. 2311. 5417. 5627; cf. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 421. S. 6) Anselmum.

Non reminiscimini veterum fortasse malorum,
 Cum pater¹ istius^a omnia vestra tulit?
 Semirutae turres et menia dilapidata
 In longum vobis haec mala scire dabunt.
 1895 Scilicet haec^{b,9} curat de cultu pontificali
 Et pro Romana dimicat aecclesia.
 Set regem insequitur et diro sanguine matris³
 Fervet et antiquo sevit adhuc odio.
 Praeterea viduum metuitque fugitque maritum⁴,
 1900 Sed non iudicium pontificale timet.
 Regem formidat, quia convenit ille marito
 Et parat exemplum non violare thorum,
 Quem si non fuerit victoria laeta secuta,
 Quas vobis strages saeva leena dabit?
 1905 Maiores nostri pro libertate tuenda
 Oppressere duces et sine rege suos.
 Nunc mihi rex pugnat et totis militat armis
 Et fert Teutonicas in mea bella manus.
 Iam veteres acuit gladios mea Tuscia, Roma
 1910 Iam trepidat, iam se dividit et latitat'.

guat. 4.
f. 51.

Conspirant^c comites⁵, quos femina durius egit,
 Et iam femineum deposuere iugum.
 Hi^d tibi, Luca, suo reparabunt Marte decorem,
 Quam norunt Tuscis urbibus esse capud^e.
 1915 Quis⁶ credat populum Lucensem posse moveri?
 Quis credat tali posse carere patre?
 Quem^e modo quaerebant⁶ cum fletibus et sitiebant
 Dulciter, expellunt⁷ turpiter et feriunt.
 Et que cum palmis et floribus et puerili
 1920 Cum psalmodia gratificata fuit
 Turba prius Domino venienti, mox petit illum
 Ad mortem, Barabam postulat ad veniam⁸.
 Ille memor Christy sine murmure talia passi
 Sustinet insanos et sine felle fovet.
 1925 Post illos plorat, Dominum cum fletibus orat,
 Ut tam grande malum non sit ad interitum.
 Se conculcari, se dure dilacerari
 Gaudet et in Christy vulneribus numeral.
 'O me felicem', clamat, 'cui contigit esse
 1930 Consimilem probris vulneribusque tuis,

1080/81.

V. Ans. c. 9.
Matth. 21, 8. 9.

Ib. 27, 16, sq.

a) Matildis in marg. man. 2. c. b) Roma in marg. man. 2. c. c) abhinc man. 1. c. d) hic man. 1, corr. hi
 man. 2, c. e) post v. 1914 sequebantur primum versus 1915 et 1917, sed man. 1 deleti sunt, c.

1) Bonifacius marchio, qui Rainero a Conrado II. superato
 et Luca expugnata a. 1027. vel 1028. marcae Tusciae
 45 praefectus est. Cf. R. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz
 1, 157, n. 2; A. Falce, 'Bonifacio di Canossa' II (Reggio
 nell' Emilia 1927), 14 sqq., 20 sq. 2) Mathildis, non
 Roma, ut glossa marginalis putat. LAF. 3) Beatricis.
 4) Gotefridum III. ducem Lotharingiae. S. 5) Comites
 50 Anselmi (vel Petri), canonicos Lucenses (cf. v. 1830:
 socios), dictos esse puto, non comites quosdam ('Grafen')
 e gente Cadolingorum. Sed cf. de his Davidsohn, 'Gesch.
 von Florenz' I, 262; 'Forschungen' I, 61. 6) Cf.

supra v. 1443—46. 7) Anselmum mense Martio
 vel potius Aprili vel etiam Maio Luca expulsum esse
 puto, quia fautores eius mensibus Februarii et Aprilis
 adhuc Lucae erant; cf. Reg. Lucense I, n. 453. 457.
 Diebus 19. et 20. Iulii a. 1081. Heinrich rex Lucae
 fuit, St. n. 2837—39. 8) Similiter Anselmus in
 libro de psalmodum tractatibus: *Nonne iterum Barabbas*
eligitur et Christus sub Pilato morti addicitur, cum
Ravennas Guibertus eligitur et papa Gregorius
reprobatur? Pauli Bernried. Vita Gregorii VII. c. 112,
 apud Watterich I, 541. S.

	Ihesu, sed miserum pro perditione meorum, Quos video morti pabula longa dari!	
	Si me gentiles ad mortem persequerentur, Si cruce torquerent longius hanc animam,	
1935	Quid nisi gauderem, quoniam mea lucra viderem; Nunc autem video, quod gravat, et doleo, Deque mea vita semperque virente corona Mors oritur multis atque gehenna meis.	
	Quae mihi, Christe, potest haec gloria tanta videri, Cum mihi tolluntur, quos tibi parturii?	10
Exod. 32, 31 sq.	Aspicio Moysen populi discrimina flentem Et librum vitae non sibi iam cupere, Si populo facili, populo male turificanti Non fieres clemens et tua castra regens;	
	Et mihi cara potest sedes cum patribus esse, Cum rapiat caros mors sine fine meos?	15
2. Reg. 24, 17 ib. 18, 5.	Cum David populum sub percussore videret, Obtulit ad penam seque domumque suam. Absalona suum fugiens tamen omnibus orans	
ib. 19, 4. ib. 18, 32.	Comendabat eum; mox, ubi terribili Sensit obisse modo, velat capud, aëra replet Quaestibus et rogitat pro misero ipse mori.	20
cf. Matth 26, 37.	Tu quoque cum Iudae sentires perditionem, Non sine tristitia passus es aut gemitu.	
	Quod si fecisset, qui non ita proximus esset, Deplorandus erat, sed tibi non adeo.	25
	Ille tibi carus et in esca consociatus, Quo magis erravit, durius interiit. Exemplumque bonum, doctor bone, proposuisti,	
	Ut, qui plus peccant, plus doleamus eos.	30
Ierem. 9, 1.	O quis det capiti maestro fontem lacrimarum, Ut plangam populi tristitia fata mei! Qui se felicem putat et florere decenter Et sordet maculis et iacet in foveis,	
	Non cernit laqueos, non aspicit insidiantes Et credit vanis, non veniet gladius.	35
cf. Luc. 19, 42.	"Quis valet hanc urbem disperdere? Sic sedeamus, Ut libet, in variis potibus atque cibis".	
ib. v. 41.	Sic et Iherusalem presencia sola videbat Atque repentino corrui interitu.	40
1080 81.	At tu lugebas, quia mox ventura videbas Et mortis laqueos, quos erat intus habens; In quibus exultant, qui conturbantur et errant Et lacerant animas impietate suas.	
	Et tanquam frenesi correptus ridet agitque Forcius et pugnat et furit in medicos, Non minus aut aliter capitis turbata furore Haec mea Luca patrem nescia persequitur.	45
	Ipsa sacerdotum manus et minus ^a ordo profanis Insurgunt odiis, et similes Cayphae	
Matth. 26, 3. 14.	Cum Iuda faciunt, cum Iuda consiliantur, Ut noctu capiant atque dolo teneant. Hos ego non plangam se primo diripientes Et mox venturos in graviora mala?	50

a) minor legendum esse videtur. Hofm.

- 1985 Ihesu, parce, praecor; cognosce peculia^a, Christe,
 Que^b comisisti multiplicanda mihi.
 Hac ergo causa requies monasterialis
 Eripitur populi fata¹ videre mei!
 5 Quem si captivum traherent, trans^c equora gentes
 1990 Paulino² similis subconitarer eos.
 Saevior est hostis et durior ista catena,
 Quam qui portat homo, liber habire putat,
 Et sequitur funem^d spontaneus ad laberintum,
 10 De quo non valeat iam revocare pedem.
 1995 Si tamen hoc iustum fieri decernis, ut illos,
 Quos^e nosti, facias lucidius sapere,
 Utque per errores fiant et nobiliores
 Et magis accepti, fiat et opprobrium,
 15 Sustineam; paucos serva, quos religiosos
 2000 Atque pios nosti, quos minus, edifica.
 Quos contra, poteris, cum videris esse salubre,
 Et revocare, pater, et sociare gregi^f.
 Sic ait; et paucis comitantibus exit ab urbe
 20 Et gaudens longum sustinet exilium³.
- 2005 Tune^f dolenda tibi sacrum diadema tulisti
 Et decus et sceptrum nobile, Luca, tuum?
 Cum fugit Anselmus, perdis decus imperiale
 Et nomen perdis nec capud urbis habes.
 25 Erige paulisper oculos auresque per orbem,
 2010 Ut videas, qualis quamque pudenda iaces.
 Non ita, si caelum nolit tibi currere solem,
 Sicut in auctoris¹ tradicionem fuit;
 f. 58¹. Plus aliquit pateris, sine cordis lumine vivis,
 30 Si tamen et vivis subdita demoniis.
 2015 Ille tamen lucet, quia lux tenebrescere nescit⁵,
 Et velut in coelo nobiliore sedet.
 Invenit, quae digna foret⁶ pastore fideli,
 Quem tibi subripuit Christus eique dedit —
 35 Sic auferetur ei, qui nescit habere talentum,
 2020 Et qui non illum multiplicare studet —
 Invenit⁷ fortem mulierem⁶, gloria cuius,
 Scitur ab eo vespere⁸ usque latus.
 Ergo quid egisti, dum patrem perdere quaeris?
 40 Perdis eum⁸ potius, quem^b relevare cupis.
 2025 Nunc illi⁸ iunctus, cum qua desiderat esse,
 Perdere vexillum perdicionis habet.

Matth. 27, 45.

Matth. 25, 28.

a) pecora man. 1, superscripsit peculia man. 2, c. b) Qui c. c) terras c., emendavit Schw.; v. 1989 et 1990 distinguere
 malim in hunc modum: Quem si captivum traherent trans equora gentes, | Paulino etc. Hofm. d) finem man. 1,
 45 corr. funem man. 2, c. e) Quo c., emendavit Ebe. f) Tu ne c. g) eo man. 1, in lacunam inter eo et usque latus
 relictam man. 2 inseruit o vespere, c. h) quam c., emendavit Schw.

1) Cf. v. 1962. 2) Nolano episcopo. S. Cf. Greg. supra v. 1099 sq. 6) Mathildis dicitur. 7) Prov.
 M. Dial. III, 1; Migne, PL. LXXVII, 216 sqq. Schw. 81, 10: *Mulierem fortem quis inveniet?* Schw.
 3) In exilio mortuus est. S. 4) Iesu Christi. 5) Cf. 6) Heinrichum regem.

II.

1.

- Gregorius regi, quem sepe notaverat ante,
Cum sub Alexandro Roma timeret eum,
Scribit et a veterum revocat fetore malorum
2030 Et iubet, a dandis cesset episcopis¹.
Hoc semel, hoc iterum scribit pietate paterna,
Ille nec ad modicum vertitur in melius.
Qualiter a puero vitam per turpia duxit²,
Nunc quoque funereas gaudet habere vias,
2035 Ut sese viciis omnem comisit habendum,
Et, quantos potuit, turpiter instituit.
De corruptela regni corrumpitur aura,
Inter pontifices plangitur et proceres.
Deplorant proceres praedas incomoda rerum
2040 Et terras tolli fornicibusque dari.
Pontifices plangunt regni periisse³ decorem,
Et leges proprium non retinere decus.
Ex hoc murmurio surgit tam saeva procella,
Ut nec papa queat pacificare satis.
1074. 2045 Mittit in hanc iterum causam cum matre fideles
Pontificesque duos, qui sua iussa ferant⁴.
V. Ant. c. 14. Arguit Henricum matris flebilis Agnes
Et quasi defunctum sedula plangit eum:
Fili, regnantem non convenit aut dominantem
2050 Quodlibet ad placitum dicere vel facere.
Ipse Deus, regum pater et dominator eorum,
Non temerat legem, quam tamen ipse facit.
Iusticiam dictat, intercipit impietatem,
Et quis tam iustus vel pius esse studet?
2055 Hac igitur forma multo magis imperialem
Personam sese convenit inspicere
Et velut in speculo mores actusque notare,
Ne quid se lateat, quod male conveniat.
Quo speculo? quaeris. Gestis et fine malorum
2060 Et regum forma, qui timuere Deum.
Felix, qui⁴ metuit, felix, qui se moriturum
Cogitat et sumum credit adesse diem.
Durus et inpavide mentis, quem cura gehennae
Nulla movet, durum senciet interitum.
2065 Ergo time regemque tuum, qui regnat ubique
Et semper vivit⁵, sicut oportet, ama.
Sin alias, perdes vitae miserabilis usum
Et perdes animam, quam dedit ille tibi.
Et, quod iam metuis, regni privabit honore
2070 Et sceptrum tollet et diadema simul.

a) ita legendum esse videtur. Hofm.; periisse c. b) sequi, et c.; emend. Zwölfer.

1) Cf. Bonizo, Ad amicum lib. VII, ed. Dümmler (Libelli de lite I, 601): *Venerabilis vero pontifex . . . deliberavit . . . in primordio regem ammonere, ut episcopatus non venderet*; quae Rangerius fortasse adhibuit. Ante legationem infra v. 2045sq. memoratam Gregorius litteras ad regem non dedit. 2) Cf. Bruno, De bello Saxonico c. 1, SS. rer. Germ. ed. 2, ed.

W. Wattenbach p. 2 sq. S. 3) Hubertum Praenestinum et Geraldum Ostiensem episcopos, Gregorio VII. ipso teste, Jaffé, Bibl. II, 537. Auctor anonymus in V. Anselmi c. 14 Praenestinum et Cumanum nominat. S. Cf. O. Schumann, 'Die päpstl. Legaten in Deutschland 50 zur Zeit Heinrichs IV. und Heinrichs V. (1056—1125)' (diss. Marburg 1912), p. 23—26. 4) Cf. supra v. 540.

Vel lege, si nosti, regum monimenta priorum,

Vel sapiens aliquis haec tibi sepe legal.

Quis fecit regem veteri sub lege priorem

1. Reg. 9.

Proque supercilio deposuit solio,

2075 Cum missus gentem saevam vastare pepercit,

1. Reg. 15, 8. 9.

Et cum rege pecus et meliora tulit?

Quis puerum David patria de sorde levavit

Et, duo cum tegeret crimina, non tacuit?

2. Reg. 11, 12.

Quin ymo non deposuit, cum spiritus illum

2080 Deseruit, per quem cernere laetus erat

1. 33^a.

Venturam^a sobolem, quae tolleret impietatem

Edita virgineo corpore flore suo.

Nunquit deponi levius non esse putamus

Quam talem ac tantam perdere leticiam?

2085 De Salomone satus^b Roboam^c, iuvenile secutus

3. Reg. 12.

Consilium regnum perdidit atque decus.

Adde Sedechiam sine prole et lumine factum

Ier. 52, 10. 11.

Et captivatum carcere perpetuo.

Et quis erit finis, si tantos enumeramus,

2090 Quantos deposuit ordine, quo voluit?

Tu tamen aut nescis regem tibi celitus esse

Aut tibi non metuis exiciale malum?

A puero vitam duxisti perniciose,

Et tecum crevit luxus et ambicio.

2095 E quibus orta malis tot perniciose secuntur,

Quot^d trahit e gemine prolis hyrudo^e sinu.

Qui tibi doctores ad turpia quaeque fuerunt,

Post modicum sordes erubere tuas.

Si quis corripuit, penam cum sanguine solvit²,

2100 lamque timet gladios uxor et ipsa tuos;

Quae, quia non laesit te conductore pudorem,

Opprobrium patitur et quasi mecha latet.

Silva latens et opaca tuas abscondere cedes

Non valet, effusus manat ubique cruor.

2105 Scit mundus, quia sanguis Habel de pulvere clamat

Gen. 4, 10.

Et fundit gemitus, quos fugit omnis homo.

Obsita spurcitibus et prodicionibus antra

Offendunt tenebris et feritate diem.

Terra valens regesque solens probitatis habere

2110 Fastidit mores impropereque tuos.

Contempnunt proceres, reverencia pontificalis

Odit ob illorum, quos facis ipse, mala,

Qui tibi pastores ovium fortasse videntur.

Sed manifesta lupos signa loquuntur eos.

2115 Sed qui sint, videant, qui² pontificalia curant,

El videat summus discuciatque Deus.

a) versus 2081—2148 omisit Lafuente, descriptit Ewald. b) sata man. 1, corr. satus mun. 2, c. c) Reboam c. sec. Ew. d) v. 2096 ita legitur in c.: Quot trahit e sinu gemine prolis hyrudo; emendavit Schu. e) quit c.

1) Cf. Proverb. 30, 15: *Sanguisugae* (id est: *hirudinis*)

duae sunt filiae dicentes: *Affer, affer, quem versicu-*

lum exponunt Hrabanus Maurus in Expositione in Pro-

verbia Salomonis III, c. 30 (Migne, PL. CXI, 776), Wala-

fridus Strabo in glossa ordinaria (Lib. Proverb. 30, 15,

Migne, PL. CXIII, 1113); cf. etiam Salonii Viennensis

in parabolas Salomonis expositionem mysticam (Migne

LIII, 987). Schw. 2) Cf. Bruno de bello Saxonico

c. 10 (ed. Wattenbach, SS. rer. Germ. p. 7): *Si quis*

vel inscius aliquid quod nollet ei consulebat, de-

lictum, quod ignoranter egerat, sui sanguinis effusione

luebat. S.

- Me dolor excruciat maternus, me tuus error
Et furor et feritas et fuga flere facit.
Hic finis sequitur de morum perditione,
2120 Et qui non metuit, non metuendus erit.
Sic Nabugodonosor post praelia postque triumphos
Non metuendo Deum perdidit imperium,
Perdidit et mentem, quia spreverat Omnipotentem,
Et fomenta cibi prata dedere duci.
4. Reg. 19.
Is. 37.
2125 Sennacherib paciente Deo nimis alta minatus
Dicta superba luit vindice, quem genuit¹.
Herodes frustra molitus perdere Christum
Unus ab innumeris morsibus^a occubuit.
Haec tibi sint operum certa argumenta tuorum,
2130 Cum sis deterior et magis indocilis.
Non cedis^b papae, cedes^c hostilibus armis
Et cedes gladiis Saxonibusque tuis.
Non credis papae, mihi saltem credere debes,
Quae genui, quae te compacienter amo,
2135 Quae male defunctum longo iam funere planxi
Elatumque foras prosequor ad tumulum,
Dum iubeat Christus feretrum cum corpore poni
Et turbae gemitus audiat atque meos.
Luc. 7, 12—16.
Unicus es viduae sine vita, Christus amare
2140 Haec lamenta solet et vocat: "Ecce redi".
Surge^d, rogo, lacrimasque meas ne despice, fili,
Si non horrorem nominis huius habes.
Subdere divinis rationibus et sapienti
Usus consilio subdere pontifici.
2145 Aspice rectores, quos Christy gratia fecit,
Et quibus est Christus perpetuale decus.
Quis Constantinum non nominat et veneratur,
Et quis non plangit, cum pia facta legit?
Ergo videns magnus princeps de principe Christo 1.94.
2150 Se quoque primatum ducere, constituit
Romanam sedem, fidei capud et pietatis,
Regibus et regnis omnibus esse capud².
Et quia, quisquis agit sub Christo principe, pastor
Aut ovis est, subdi maluit inter oves,
2155 Pastorique suo Romam concessit in aevum,
Et regnum pariter et decus omne dedit.
Sic alii reges, sic Teodosius ipse
Summo pontifici³ subposuere capud.
Sic Carolus, sic post Carolum generatio longa
2160 Omnia Romanae contulit ecclesiae.
Cum Desiderius fureret, cum perfida castra
Per totam ferme spargeret Ytaliā,
Cum raperet, cum non senio, non religioni
Parceret, opposuit Gallica signa Deus,
774. 2165 Non Alpes nivibus et iniquo frigore regum
Audaces cuneos impedire satis.

a) ita Zacifer; mortibus e.   b) caedis c.   c) caedes c.   d) Surgo c. sec. Eno.

1) 4. Reg. 19, 37; Is. 37, 38: *Adramelech et Sarasar filii eius percusserunt eum (Sennacherib) gladio.*   2) Cf. supra v. 159—164. S.   3) Theodosius potius s. Ambrosio Mediolanensi. S. Cf. infra v. 2877 sq.

Ecce vides veterum velut exemplaria regum
 Atque triumphales aspicias hos apices.
 Ipse tuus genitor, quamvis diversus ab illis,
 2170 Multis et multum profuit aecclésiis.
 Profuit et sedi Romanae, pontificique
 Romano studuit cedere, qua licuit.
 Et qua non licuit, quia sol in nube latebat,
 Et magus ille dolis omnia polluerat,
 2175 Et quid^a si fecit venaliter atque superbe:
 Nunquit in immunda sponte lavamur aqua?
 Sed nec ego patrem suscepi iustificare,
 Reges proposui dicere, quos potui,
 Ut videas, quia nulla Deo persona resistit,
 2180 Cuius ad arbitrium tollitur imperium.
 Sic age, si curas regni retinere vigorem,
 Et summae sedis suscipe pontificem,
 f. 86. Atque hos pontifices¹, quos misit religiosos
 Atque prudentes, consule, quid facias;
 2185 De quorum verbis haec sum quaecumque locuta,
 Hii dicent, quid te conveniat facere.
 Haec Agnes, et mox ita de senioribus² unus,
 Incipit et regem se retinere iubet:
 'Non debes', inquit, 'capud haec ad dicta movere,
 2190 Quae mater loquitur de pietate tibi.
 Papa iubet, quem pontificem Deus ipse levavit,
 Qui tibi compatitur teque valere cupit.
 Ostendit plane patriae pietatis amorem,
 Qui matrem misit dicere, quae decuit.
 2195 Illa tuos melius potuit discernere mores
 Et tibi semota suspitione loqui.
 Audisti breviter, quid sentiat unus et alter,
 Iam pudeat tantis testibus haec facere.
 Quantus es, et quantum noster distenditur orbis,
 2200 Tanta patet vitae non bona fama tuae.
 Iam quia nemo malus letatur cernere lucem,
 Perdere vis solem, qua potes, atque diem.
 Set tibi dulce^b potes oculorum^c tollere sydus,
 Iusticiae solem non potes opprimere.
 2205 Quando suum celo poteris deducere lumen
 Et Christum poteris pellere sede patris,
 Tum, fateor, Romam proprio privabis honore
 Inque die facies currere noctis equos.
 Et facies, quaecumque voles, de nocte quietus^d,
 2210 Cum iam, qui valeat cernere, nullus erit.
 Ergo vide, tandemque tibi iam consule, namque
 Regni primates consulere sibi;
 Et nisi consilium maturius opposuisset^e,
 Quem³ male formidas et male persequeris,
 2215 Actum de regni plane rationibus esset,
 Et iam nemo tuas quaereret inficias.
 f. 86'. Haec senior ratione potens, quem protinus alter
 Subsequitur verbo clarus et ipse satis.

a) fortasse corrigendum est: Et si quid. b) dulces c., emendavit LAF. c) occulorum c. d) quietis c. e) oposuisset c.

1) Legatos supra v. 2045 sq. dictos. 2) Id est e consiliariis palatinis. S. 3) Scilicet Gregorius VII. papa.

V. Ans. c. 14.

1074.

4. Reg. 20, 3 seq.

V. Ans. c. 14.

1076.
(lan. 24.)

Matth. 8, 28-29.

Rex quasi compunctus primo tacet, inde fatetur
 2220 Et promittit eis omnia corrigere.
 Papae servitium per matrem sedulus offert,
 Et se comittit sicut amicus ei.
 Pontificesque rogat pro se sua verba referre^a
 Et sibi clementem reddere pontificem:
 2225 'Peccavi Domino, quid prodest vera negare?
 Si nego, convincit rumor et ipse Deus.
 Quod si dissimulat, non^b semper dissimulabit,
 Omnia, quae tegimus, detegit ille semel.
 Et si non homines mihi sunt aliquando timendi,
 2230 Divinum sane iudicium timeo.
 Sed quid agam? Non^c peniteam? Nunquid mala regum
 Non possunt tergi fletibus et lacrimis?
 David peccatum non est hoc flumine lotum?
 Nunquid Ezechias non habuit lacrimas,
 2235 Et per merorem cum vita rexit honorem
 Et meruit plures posse videre dies?
 Hac pietatis^d spe^e veniam presumo, salutem
 Multis et gravibus postulo vulneribus.
 Sed Deus est, qui iustificat, clemencia cuius
 2240 Non praemittitur scelorum pondere vel numero.
 Ad Petri claves redeo, quas credo tenere
 Gregorium, qui nunc praesidet; eius opem,
 Eius consilium desidero cum medicina,
 Qualem collapsis scitque potestque dare'.
 2245 Haec ubi sic egit, vixdum genitrice reversa
 Necdum responsis ad sua missa datis¹,
 Infelix operum sociosque ducesque suorum
 Convocat et papae deteriora parat².
 Conveniunt non pontifices, non conciliari,
 2250 Sed qui pontificum non bene nomen habent.
 Et turbare fidem, non edificare volentes,
 Quae solet esse pii³ gracia concilii.
 Hoc in murmure velut exundante procella,
 Dum Christus dormit, pene carina perit.
 2255 Rex indignatur, quia papae non dominatur,
 Et tolli solium plorat et imperium.
 Has illi voces quasi comiserando secuti,
 Contra pontificem perfida bella movent.
 Non illos canonum reverencia, non Deus ipse
 2260 A tam sacrilega sedicione tenet.
 Qua Mogus⁴ Alpinas Reni descendit in undas.
 Urbs est de fluvii nomine nomen habens⁵.
 Dives et innumeris quondam capud⁶ et venerandis
 Ordinibus, summo pene secunda loco⁵.

a) refferre c. b) sensus vocem non poscere videtur; nunc L.A.F. c) an non pro non legendum est? d) spe pietatis c., emendavit Schen. e) pii scripsit man. 1, delevit man. 2, c. f) magis man. 1, corr. Mogus man. 2, c.

1) Hoc falsum est; nam inter hanc legationem et synodum Wormatiensem duo anni interfuerunt. S.
 2) V. Anselmi c. 14: Reduntibus autem illis in se ipsum est ille reversus deterior quam olim effectus. S.
 3) Moguntia. S. 4) Cf. Librum de unitate ecclesiae

conservanda II, 9, SS. rer. Germ. p. 55, MG. Libelli de lite II, 221: caput autem Galliae atque Germaniae Moguntiam. S. 5) Intellige: pene secunda post summum locum, id est Roman.

- 2265 Martinus primam sedem tenet, additur autem
Protomartir¹ ei pro merito fidei.
Hic reges cum principibus tractare solebant,
Et magnis rebus consilium capere.
Guandia^{a, 2} concilio legitur, quam cesar inertem
2270 Infidamque³ novo nomine corripuit,
Cum blandiretur victori, sicubi fata
Versa forent, timide seva latraret eum.
Mox ubi consedit primum rex ipse, subinde
Pontifices medios se posuere duces
2275 Post hos innumera vulgi stipante katerva⁴,
Incipit et cunctos ora tenere iubet:
'Non est ignotum, patres', ait, 'atque fideles,
Quae mihi vix Nero fecerit altus homo,
Qui per cuncta malis faciens in pessima motus
2280 Regno perniciem quaerit et aecclesiae.
Papatum turbat, Romanis fraudibus arcum
Tendit et intendit hoc lacerare capud.
Et cum pretendat speciem pietatis habendae,
Litibus et bellis saeviciaeque vacat,
f. 96^r. 2285 Monachus ex habitu, sed non ex religione,
Quem tamen abscondit, ne sibi testis eat.
At pallam induit et clara veste refulget,
Et quasi nupturus pigmea membra tegit.
An non et nupsit? Quis nescit et eius amores⁵
2290 Et foedum Petri limen adulteriis?
Hic tamen et lacrimas mentitur et ora fluentis
Inter sacra rigat; at secus intus agit.
Hiccinne non etiam patres maturius ire⁶
Fecit, ut hanc sellam posset habere sibi,
2295 Quamvis pontificum quacumque aetate suorum
Hic magis et dominus et dominans fuerit?
Nunquid Alexandro Romam mihi subripiante
Non iste in Cadulum fulmen et arma tulit?
Quo tamen expulso contra sacra foedera patrum,
2300 Numquit Alexander papa vel abba fuit?
Sic hunc, sic alios, qui patre⁷ iubente fuerunt,
Compulit eternus papa subesse sibi.
Quod si quis voluit contra mandata venire,
Mutavit solium pulsus in exilium.
2305 Haec sino, sit clarus, sedeat sine principe solus,
Dum mihi vel sceptrum vel diadema sinat.
Quid sibi vult auro radians gemmisque corona⁸
Et superexaltans regia palma capud?
Quem lateat, quod fulmen agat presumpcio talis
2310 Et pudor in veri vertice pontificis?

1076.
(94. Isa.)

2. Tim., 8, 5.

a) ita man. 2 in lacuna a man. 1 relicta c.

1) Ecclesia Moguntina cathedralis sanctis Martino et Stephano dedicata erat; cf. exempli gratia St. n. 2651, d. a. 1064. 2) I. e. Wangia, 'Worms', quae Heinricho regi devotissima (cf. Lamperti Ann. a. 1073, ed. Holder-Egger p. 169) synodo ibi mense Ian. a. 1076 celebrata nominis famam adeptae est. Auctor Guandiam ('Worms') aliud nomen Moguntiae putavisse videtur. S. 3) Non Moguntia urbs, sed Sigefridus archiepiscopus Moguntinus

mobilis et infidus fuit. 4) Cf. Vergil., Aen. IV, 136: *magna stipante caterva*; ibid. I, 497. 5) De Gregorio et Mathildi huiusmodi falsi rumores tunc temporis ab adversariis vulgati sunt. 6) Id est interfecit eos (veneno); cf. infra v. 3283 sq. 7) Heinricho III. 8) Mitra vel tiara Romana, sub Alexandro II. papa in maiorem formam redacta; cf. Wetzer et Welte, 'Kirchenlexicon' VII, col. 1224.

- At nos^a arguimur, quia virgas pontificales
 Tangimus et clero signa ferenda damus?
 Sed neque signamus nec quemquam sanctificamus
 Nec nobis ipsis talia suscipimus.
- 2315 Hildebrandus, homo quasi lanus fronte biformis,
 Sicut Cesar¹ erat, omnia vult fieri.
 At libertatem defendit et aecclesiarum
 Rectores tutos et sine labe facit. f. 87.
 Cur ergo iuratur ei? Cur munera captat,
 2320 Quae, sicut dicit, non licet accipere?
 Set non esse sibi licitum Petrus ipse probavit;
 Cur ergo proibet, quod tamen ipse facit?
 Si se discipulum Petri Paulique fatetur,
 Sit castus, pauper, sicut uterque fuit,
 2325 Nobis miliciam, nobis diadema relinquat,
 Pauperibus, viduis auxilium tribuat.
 Quod si miliciae vel regni captat honorem,
 Et nobis liceat ponere pontificem.
 Si non vult nobis, quae sunt sua, participare,
 2330 Senciat illicitum tollere nostra sibi.
 Ad ligni calices² redeat, regalia nobis
 Restituat, primi quae tribuere patres.
 Sed pugnat, sed miliciam conducit et Urbem
 Dissipat et nobis iura paterna negat.
 2335 Rex pater, ut Romam faceret residere quietam
 Et per eam toti parceret aecclesiae,
 Obtinuit sedem disponere pontificalem³,
 Ut iam de relicto se sine nemo regal.
 Hoc ita firmatum tenet Hildebrandus, et olym
 2340 Roma patris dono gaudet et imperio.
 Sed puerum spreuit pueroque paterna negavit
 Et trahit in votum fasque nefasque suum.
 Iamque negat sedes sub quolibet orbe minores,
 Insuper infamat et nova bella parat.
 2345 Ipsam, quae genuit, magico mihi carmine vertit
 Et, quod mentitur, eius ab ore probat.
 Turbat Saxoniam, vos, sicut scitis, habendos
 Inter pontifices catholicosque negat.
 Et quid ad haec facimus, ubi tam perversa videmus?
 2350 Et vos, quid facitis, qui populos regitis?
 Si sic ire licet, nec vos in honore manetis,
 Et mihi regis opus mox ad aratra redit.
 Aut igitur solus presumpta cedat^b ab arce, f. 87.
 Aut nos eterno fama pudore notet.
 2355 Non mihi divinae legis sollertia cessit,
 Non decreta patrum, non canones didici.
 Vos, quibus est horum discrecio, cura sacrorum,
 His adibete manum, qua tamen usque licet,
 Et capud erroris subvertite, si lacrimarum,
 2360 Si tanti luctus aut piget aut miseret.
 Si scirem vos posse pati vel velle libenter,
 Ante pedes vestros hoc diadema darem.

Act. ap.
8, 28—29.

a) non c.   b) caedat c.

1) Id est Gaius Iulius Caesar.   2) Cf. infra v. 4375. S.   3) Cf. supra v. 108. S.; v. 245.

- Ad vos postremo, socii¹, conversio nostra,
Pontificum gladius nec sibi robur habet.
- 2385 Vestra manus Romam novit spoliare, nec unquam
Cum Gallo cuneos miscuit illa volens.
- Si tamen haec nostros laesit quandoque priores,
Senciat has veteres non habuisse manus.
- Atque utinam redeat vetus illa potensque virorum,
2370 Quae Pyrrum fregit Annibalemque duces.
- Nunc exausta viris longoque soluta veterino
Invalidis manibus saxa sudesve feret;
Si qua feret, nam plus formido fugamque metumque^a,
Qualiter audito Cesare² vasta fuit³.
- 2375 Hic, cum iam subtus vellet consurgere miles
Et spondere feras, qua vocet ille, manus,
Pontificumque clamore tacet; tum vero repressis
Cum ducibus mediis atque minore manu:
'Rex', aiunt, 'quicumque putat sublimia scire,
2380 Non se magnificet, aut sua dicta probet.
- Sic et qui regnant et non sub principe Christo,
Chrystus regnantes non pacietur eos.
- Si nos ergo tibi nos nostraque magnificamus,
Sicut Christus ait, gloria nostra cadit.
- 2385 Tu quoque si vires proprias et militis huius
Magnificas, Deus est, qui tua dicta notat.
- f. 38. Sic scimus, sic et loquimur Dominoque Deoque
Subdimur et subdi te quoque consulimus.
- Si quis amat pompam, si quis sibi quaerit honorem,
2390 Hunc sacri canones ponere praecipiunt.
- Ambicio plecti capitali lege iubetur,
Ambiciosus homo non placet aecclesiae.
- Hanc legem nos suscipimus, si suscipit ille,
Qui nos infestat et tibi bella parat.
- 2395 Set faciat, debemus eum pacienter habere
Nec nos ex eius criminibus tegere.
- Quod tamen apponitur, quia regnas atque superbos
Inque probos³ homines sub iuga restituis^b,
Crimina nescimus; si fame credere dicit⁴,
- 2400 In tanta causa non valet iste locus;
Si delatorem certum se dicit habere,
In delatorem criminis auctor agat⁵.
- Set tamen, ut regem lapsum fateamur, et aetas
Et quae sunt regis, crimen onusque levant.
- 2405 Si pater ille foret aut vir discretus, haberet
Et plus consilii saeviciaeque minus.
- O te felicem, regum fortissime David,
Quem Dominus curat atque propheta bonus⁶!
- Hildebrandus, homo prudens medicusque fidelis
2410 Quod non est, etiam vulnus habere facit.

Ioh 8, 54.

a) metumque addit man. 2. c.   b) restitui c.; restituis LAF.

0) Milites alloquitur.   2) Cf. Lucan. I, v. 486—520.   ramni c. 44 sq. apud Hinschius, Pseudoisidor. p. 765. S.

3) Intellige: *improbosque homines*; cf. infra v. 3275.   6) Nathan; cf. 2. Reg. 12.

4902.   4) Scil. Gregorius.   5) Cf. Capit. Angil-

- Et nos de sola levitatum suspicione
Dampnat et in faciem tela facesque rotat.
Sed cui rex peccat? Nisi soli, qui facit illum
Quique potest solus iudicium facere?
- 2415 Nam reliquos homines rex et sub rege potestas
Iure suo dampnat et gladio perimit.
Rex sub rege Deo vivit^a, solius et eius
Iura timet, soli denique peccat ei.
Hinc Nathan missus David curare dolentem
- 2420 Non ferrum hostendit, sed paradigma dedit.
Cumque prius sese proprio quasi fune ligasset, f. 38^v.
Excepit vulnus atque ita convaluit.
Set Nathan noster nec iura superna veretur
Et curat solus integra vulneribus.
- 2425 Sed iam iam satis est, nisi quod, qui crimine pulsatus
Nec probat, in foveam¹ corruit ipse suam.
Et canones illum peribent debere notari
Pro linguae vicio² supplicio simili³,
Qui regem lacerat, cui dat rex summus honorem,
- 2430 Quid nisi se regi quaerit habere parem?
Sed gladium portat quare? Respondeat illi
Paulus, quem formam vult adhibere sibi.
At nos comodi Salomonem respiciamus,
Qui non in gladio percussit Abiathar,
- 2435 At vero, quoniam tulit Ephoth post Adoniam⁴,
Amovit sacris atque ministerio.
Quod vero nostras sedes et munia carpit
Et baculos nobis invidet et retrahit^b,
Regnum conturbat, dampnum facit aecclesiarum,
- 2440 Quae de regali convalere bono.
Sed David videat et multos postea reges,
Qui sine sacrificia non abiere manu.
Quid Moyses? Numquid populi non castra regebat?
Attamen ipse Aaron unxit et instituit.
- 2445 Sed Constantinus, aiunt, concessit et Urbem
Et quae sunt Urbis et diadema simul⁵;
Set tamen hanc etiam longo post tempore reges
Et servavere^c et tenere sibi.
An non Gregorium, cuius de nomine gaudet⁶,
2450 Mauricius⁷ Romam iussit habere patrem?
Quid Constantinus? Non gestis conciliorum
Praefuit et magnam non statuit synodum?
Quis nescit claram sub rege potente Niceam
Talibus et tantis eminuisse viris,
- 2455 Cum, quia confinxit gnatum genitore minorem,
Arrius in tenebras non rediturus iit?

a) vivit man. 2 in lacuna suppletum a. b) retrahit c. c) [nota hiatum, nisi versus corruptus sit.

1) Cf. Prov. 26, 27; Eccl. 10, 8; Eccl. 27, 29. 2) Fortasse cogitat de Capit. Angilramni c. 44: *Delatori aut lingua capuletur* . . . 3) Capit. Angilramni c. 48 (Hinschius l. I. p. 766): *Ut, qui non probaverit quod obiecit, poenam quam intulerit, ipse patiatur*. S. 4) In Biblia tantum dicitur (3. Reg. 1, 7): *Et sermo ei (Adoniae) cum . . . et cum Abiathar sacerdote, qui adiuvabant partes Adoniae*. 5) Cf. supra

v. 159 sqq. S. 6) Cf. supra v. 672 cum nota, v. 799 sq. 7) Idem argumentum a plerisque iuris imperialis defensoribus eo tempore proferebatur ut a Benzone (SS. XI, 670), Widone Ferrariensi (SS. XII, 168; Libelli de lite I, 558), in tractatu de investitura episcoporum (Libelli de lite II, 499), aliis. Cf. Deusdedit cardinalis Libelli contra invasores et symoniacos cap. II, 10 (Libelli II, 308). S.

- f. 98. Quare non ergo studuit compescere regem,
 Ut non deberet sollicitare^a fidem,
 Silvester tantus sacrarum praeco viarum,
 2460 Cum docuisset eum scire et amare Deum?
 Quid regi vel^b pontifices per scripta vocare,
 Aut, ut discuterent talia, praecipere?
 Sic alios claros conventus et generales
 Officio summi sustinuerunt viri.
 2465 Constantinopoli Macedonius¹ Eunomiusque²
 Defecere pio cesaris auxilio.
 Ephesus exultat, ubi se Nestorius abdit³
 Et gaudens summo supplicat imperio.
 In Calcedonia cessere Dioscorus⁴ atque
 2470 Euticis⁵ annisu cesaris et studio.
 At nunc regis opus et opes Vigilantius⁶ iste
 Respuit et gladios innovat ipse suos.
 Nordmanni tamen exoptat suffragia regis
 Nec vetat Hispanas tangere⁷ sacra manus.
 2475 Quae vero leges audent sibi subdere regem?
 Aut quis tot veterum protulit ista patrum?
 Pone^c tamen reges non haec fecisse priores
 Aut patres istum non habuisse modum:
 Temporibus leges mutantur; tempora prima
 2480 Ecclesiae proprium non habuisse patet.
 Sic etiam diversa locis fert usus et ordo,
 Nec Grecis adeo nostra statuta placent.
 Si tamen est plebis electio, summa potestas
 Hic quoque non minimum debet habere locum.
 2485 Set quis non videat, quo disceptatio vergat,
 Ut solus sedeat^a atque quietus agat?
 Qui, quoniam novit se non sedisse decenter,
 Te terrere putat, nos quoque sollicitat,
 Ut, dum turbamur, dum regni summa laborat,
 2490 Non liceat nobis haec mala corrigere.
 Nunc ergo regi placeat sententia nostra,
 Hunc hominem summo pellere de solio.
 f. 99^a. Nos autem, quos ille gravat, quos dampnat et odit,
 Condempnemus eum nec faveamus ei.
 2495 Roma vel admissum deponat et auferat hostem
 Vel sciat irruere Gallica signa sibi.
 Haec ubi cum ducibus equitum peditumque corona
 Censuit, exclamant atque anathema tonant.
- O furor! O stolidi! Capitis dementia non est
 2500 Haec haeresis? Non est haec via luce carens?

V. Ana. c. 14.

15 a) sollicitare c. b) quam pro vel legendum esse coniecerim; post praecipere in v. 2462 non est signum interrogationis
 in c. c) abhinc iterum scripsit man. 2. c.

1) Episcopus Constantinopolitanus a. 360. depositus. S. *vigilator seu vigilans sonat*; Vita s. Gregorii auctore
 2) Episcopus Cyzicensis a Constantio imperatore in exilium pulsus. S. 3) In concilio Ephesino anni 431. S. *Iohanne diacono c. 2 (Migne, PL. LXXV, 63 sq.): adeo ut praesagio quodam Graece Ἰονγός, quod Latine
 4) In concilio Chalcedonensi a. 451. S. 5) In concilio Ephesino a. 449. S. 6) Cf. Vita s. Gregorii auctore Paulo diacono c. 1 (Migne, PL. LXXV, 41): *Vigilantius resonat, vocaretur*. Schw. 7) Gregorius VII. reges Hispanos 'sacra tangere', i. e. episcopos ordinare etc. sive vix aliquo iure dici potest. S. *Gregorius namque ex Graeco eloquio in nostra lingua*
 8) Scil. Gregorius VII.*

cf. Matth. 15, 14.

Ostendat, qui forte potest, audacius ausum
 Quemlibet e tantis antea scismaticis¹.
 Ergo duces cecos non iam sine luce secuntur:

2505 Sic quoque se cecos et magis esse probant.
 Si cecus cecum sequitur per prava caditque,
 Non est ridendus, sed miserandus homo;
 Qui videt et sequitur per devia luce carentem,
 Quis risum teneat², si per inane ruat?

Cecus et elata cervice Dioscorus³ olym
 2510 Pontificem summum laedere non timuit.
 Laesit pontificem scriptis et voce Leonem⁴

Et coniecit eum musculus in laqueum.
 Set Leo clamavit et tanto murmure stravit,
 Ut faciente Deo frangeret ora Leo.

2515 Clamores eius orbis persensit eous,
 Quique superbiit⁵, pronus in ora ruit.
 Hunc etiam Photius post tempora longa secutus
 Non expectata cognitione ruit⁵.

Si placet exemplum, videant, quia iure sequatur
 2520 Pro culpa simili iudicium simile.

Eripiunt Petro sine causa et iudice claves
 Et faciunt Domino dedecus in famulo.
 Quando minor sedes maiorem dampnat? Et ante
 Discipulum causam quando magister agit?

cf. Matth. 10, 84.

2525 Hinc et in octava synodo sententia fertur⁶
 Et per cuncta dehinc saecula praecipitur,
 Ut nemo quemquam verbum ferat in patriarcam, 1. 40.
 Non homo, non ullum denique concilium.

Praecipue vero Romanum nemo notare
 2530 Audeat; audentem tam gravis ira premat,
 Ut facti ratio nulli querenda putetur,
 Sed cedat sacris semper honore carens.
 Omnia turbastis, homines sine cognitione^b

Hunc finem meruere sibi contagia vestra,
 2535 Ut cum feceritis, pessime papa luat.

Munere, flagitiis Sodomam quoque iustificastis,
 Et dampnatis eum, qui sine labe venit.

Matth. 21, 13.

Per vos facta Dei domus est spelunca latronum,
 Et dampnatis eum, qui iubet esse foris.

2540 Gregorius peccat, quia regum crimina dampnat
 Et de criminibus vos notat et praetis.

Denique peccavit, quoniam sine munere sedit,
 Et quia per regem non habet hunc apicem.
 Haec ubi legistis? Unde haec perversa tulistis?

Act. ap. 8, 18. 19.

2545 Nec Symon reprobis tam reprobanda docet,

a) superbit c.; emend. Hofm.

b) deest pentameter, ut LAF. recte monuit. Apographum quidem nullam lacunam praebet, sed punctis quibusdam in margine per duas lineas sic " ductis indicare videtur textum non certum esse.

1) V. Anselmi c. 14: *quod a saeculis non est auditum* (loh. 9, 32). S. 2) Cf. Horat., *Ars poetica* v. 5: *risum teneatis, amici?* 3) Patriarcha Alexandrinus (a. 444—451), qui Leonem I. papam a. 451. excommunicavit. 4) Omnia haec usque ad v. 2532 ex Bonifazio (*Libelli* I, 607) Rangerius mutuatus est. De Dioscuri studio

in Leonem M. cf. epistolam synodi Chalcedonensis ad Leonem in eiusdem operibus ed. Ballerini I, 1092. 5) Sententiam damnationis a vicariis papae contra Alexandrinum prolatam ibid. I, 1142 habes. S. 6) In octava synodo Constantinopoli a. 869/70 habita. S. 6) Vide canonem XXI huius concilii apud Mansi XVI, 174. S.

- Qui loculos farcire volens de munere Christi
 Non tulit ad regem munera sive precem.
 Ad Petrum venit, a Petro posse poposcit
 Impositis manibus munera sacra dare.
 2550 Ecce docet Symon et vestros arguit actus,
 Ergo vel hunc libeat, qua licet usque, sequi.
 Qui licet erravit, quia vendi posse putavit,
 Non ab^a eo petiit, qui sibi non habuit.
 Ergo penes Petrum sentit mirabile donum,
 2555 Sed quia corripitur, cecior efficitur.
 Iamque placet regi, quia vult disperdere Christum
 Et servos eius dampnat et insequitur.
 Christum fallacem mentiri non reveretur
 Et fraudes magicas fingit habere Petrum.
 2560 Haec quoque parva putat et adhuc graviora fatetur,
 Seque Deum credi postulat atque coli.
 Non erat iste labor, falsis inducere falsa
 Et regem falsum fallere posse magum.
 1. 40'. 2565 Hac ex doctrina surgit vesania vestra;
 Sed vos non vobis¹ obsequium facitis.
 Quare non etiam temptatis subdere regem,
 Ut sicut Nero tura praecesque ferat?
 Audetis Christum contempnere, sacra negatis,
 Scripturae sensum vertitis ad placitum.
 2570 Quid superest ad stultitiam, nisi sumere pennas
 Et temptare vias, quas male Symon iit?
 Sed fratrem Moyses, sicut praetenditis², unxit,
 Cum populum regeret et sacra non faceret.
 An vero Moyses non fertur et ante sacerdos
 2575 Et cum fratre sacro praeditus officio?
 Qui negat, offendit vel non sacra carmina³ novit,
 Quae rex et vates ante canenda dedit.
 Ergo sacerdotem potuit sacer atque sacerdos
 Unguere divini conscius aloqui^b.
 2580 Quid de Mauricio⁴, quem fingitis imposuisse
 Gregorium summo pontificem solyo?
 O fraus! O mentis vertigo seditiosae!
 Tamquam non pateat, si ratio videat,
 Felicem⁵, reliquos, qui processere fideles,
 2585 Quos sibi Romanus⁶ praeposuit populus
 Nullo rege sibi vel opem vel iussa ferente^d,
 Cum staret multo clarius imperium.
 Et quid? Si populus, cum regem sciret amare
 Gregorium, missis optinuit precibus,
 2590 Vel suadere viro vel, ut ipsis vocibus utar
 Vestris, praecipere pondera suscipere?
 Numquid nos non praecipimus fidenter amicis?
 Numquid non etiam cogimus, ut faciant?
 Quae numquam facerent, si nos offendere possent,
 . . . . .^e

a) hab e. b) ita e. c) inanus e., emendavit Schw. d) ferentem e. e) hic lineam punctis distinctam habet e.

1) Cf. versus Vergilio adscriptos: *Sic vos non vobis . . . Domini . . . Invocabant.* S. 4) Cf. supra v. 2449 sq. S. e. gr. apud Salimbene, SS. XXXII, 122 (cum n. 2) et 5) Felix IV. papa (526—530), Gregorii I. atavus, dictus 247 sq. (cum n. 4). 2) Cf. supra v. 2444. S. 3) Cf. esse videtur.

55 Ps. 98, 6: *Moses et Aaron in sacerdotibus eius* (i. e.

- 2585 Quod bene Gregorii probat appellatio, ne se
Cogeret ad pondus tam grave¹, quin etiam
Cartula blanditiis nostro quoque more referta,
Cum se ridiculum scriptitat et simiam²,
Qui non esse leo valeat vel clarus haberi,
2600 Etsi praecipiat clarus amicus ei.
Iamne³ videt, qui nec oculos se nescit habere,
Quae sic dicuntur, non agitanda fore?
Numquid Gregorii prudentia nota per orbem
Non est et celebri non nitet eloquio?
2605 Denique, symoniam^b non dampnat venditionem³?
Numquid et illicitum non vetat introitum?
Ergo silete magis, qui nos offendere vultis
Et sub Mauricii tegmine vos tegitis,
Ne, dum⁴ Gregorii pervertere simplicitatem
2610 Quaeritis, in reges tela reversa cadant.
Quod, si^d quis dicat, quia regui condicione
Quivis Romano sederit in solio
Et Constantini translata longius urbe
Iam diadema sibi miserit alter ibi
2615 Praeter pontificem sacra et non sacra regentem,
Argumenta facit non solidata fide.
Cum tamen armorum motus plerumque poposcit,
Ne Petri sedes imperiique capud
Vim ferret subitam, providit curia claros
2620 Belligerosque duces mittere, qui tegerent
Urbem barbaricis in tempestatibus illis,
Attribuens^e sumptus ex propriis opibus.
Quod faciunt reges fidei fervore calentes,
Moti propter eum, qui dedit imperium.
2625 Ut Carolus quondam, Graecis trepidantibus, Urbi
In Longobardos robur opemque dare
Venit et adiuvit et barbara castra removit,
Verum non ideo sedit in imperio⁴.
Si tamen indultam gestavit in Urbe coronam,
2630 Hoc decus illius, non fuit imperii.
Francorum rex ille potens et clarus in orbe
Ornatu proprio claruit et solio,
Quod solet interdum fieri, cum tempore festo
Reges conveniunt et sua sarta ferunt.
2635 Non tamen idcirco vel regnum consociatur,
Vel perdit solium, qui recipit socium.
Ad Constantinum fugitis, quia iussit adire
Niceam celebres undique pontifices,
Et quia sic licuit Silvestro non prohibente,
2640 Creditis in regis cedere cuncta manu^f?

quat. 5.
f. 41.

a) Iam ne c. b) ita c.; symoniam emend. Zschäffer. c) Nedam c. d) Quod si c.; fortasse Quodsi legendum est.
e) At tribuens c. f) fortasse manum legendum est.

1) Cf. Iohannis diaconi Vitam Gregorii I, 40 (Migne, PL. LXXV, 79). 2) Cf. epistolam I, 5, ed. Ewald I, 6sq.: *Ecce serenissimus domnus imperator fieri simiam leonem iussit* etc. (Hae litterae ad Theotistem sororem imperatoris directae apud Ioh. diaconum I, 47 (cf. Migne I. I. col. 84) insertae sunt. Schw.) Cf. etiam Gregorii epistolam V, 86, ed. Ewald I, 317, ubi con-

queritur, quod 'fatuus' appellatus sit. S. 3) In per multis epistolis, quas omnes enumerare longum est. S. 4) Rangerius igitur Karolum Magnum cum exarchis Graecorum Ravennae constitutis comparatque negatque eum imperatorem fuisse. Simile quidquam Bonizo in Libro ad amicum lib. III (ed. Dümmler, Libelli I, 577 sq.) et lib. V (I. I. p. 586 sq.) sibi excogitavit.

7. 41¹. Sed quis miretur, si non vel clara videtis,
 Qui non ad lucem, quae regat, aspicitis?
 Silvester pastor et religionis amator
 Questus in aecclesiam surgere perfidiam,
 2645 Cum furerent haereses, cum scismata persequerentur,
 Invitavit eum certus amare Deum,
 Cum solus posset compescere seditionem
 Et sumptus, si quis indigeat, facere.
 Haec eadem ratio super his, quos misit, habenda,
 2650 Ut nichil auderet error et improbitas.
 Si satis est, ceci, iam frivola tanta cavete!
 Quid iuvat Ephesium¹ ponere concilium?
 Et licet² et licuit et adhuc per secla licebit,
 Reges aecclesiis auxilium facere,
 2655 Reges concilio patres ex orbe vocare,
 Si iubeat primi rector episcopii,
 Et gladium portare licet, cohibere superbos,
 Et per miliciam vin prohibere licet.
 Quod super infertis, non est electio plebis,
 2660 Et fortasse patet, sed quia falsa placent,
 Non vultis canones vel cernere vel meditari,
 Quos nostis contra regibus ire malis.
 Clerus, maiori qui praesidet aecclesiarum,
 Debet pontificem, cum caret, eligere;
 2665 Electum tandem plebi proponere debet,
 Ut probet et videat, si vitio careat.
 Si caret, ut testem se demum praebeat illi,
 Sin alias, reprobet, sed ferat, unde probet.
 Hac in parte licet laicis maioribus esse
 2670 Et regi, si non suspicione caret.

Haec ita sunt, sed desipiunt, strepituque soluto
 Missus³ ab Henrico transit in Italiam
 Ad comparticipes et Symonis acta sequentes,
 Et quocumque venit semina dira serit³.
 2675 Seminatur errorem, ius opprimit et rationem
 Et blasphemias spargit ubique novas;
 1. 42. Suspensis et adhuc sacro de limine pulsus
 Ecclesias aperit, reddit et officia⁴
 Vir laicus, ratione carens et religione,
 2680 Et quasi demonio praecipitante furens;
 Mittitur et Romam, qui cogat⁵ cedere papam
 Et faciat rursus in cruce stare Petrum,
 Pactus mercedem^{4, 6} pro tanti criminis ausu,
 Ut, quam mox redeat, cum baculo sedeat.

V. ANS. c. 14.

45 u) ita emend. Zedlfer; inde cedem, superscripta littera a corr. sedem, c.

1) Anni 431; cf. supra v. 2467 sq. S. 2) Eberhardus de Nellenburg. S. Cf. Meyer von Knonau l. l. II, 629 sq. 3) V. Anselmi c. 14: *Fecit deinceps legationem in Italiam, eandem affirmans praesumptionem per schismaticos sibi complices episcopos.* S. 4) V. Anselmi l. l.: *multos certe, qui propter inter-*

dictum domini papae divino ob officio cessaverant, ipse . . . reconciliavit. Schw. 5) Rolandus quidam clericus Parmensis Romam missus est. 6) Episcopatum Tarvisiensem; cf. Gregorii VII. Registrum V, 14 a, ed. Gaspar p. 369. Schw.

2.

1076.
(Febr. 14.—80.)

- 2685 Legatus Sathanae, postquam pervenit in Urbem,
Ad quod missus erat, tendit, ut expediat;
Garrulus et gentem superans regemque furore
Nec minor ex vicio sive supercilio.
Gregorius sacro cetu de more vocato
- 2690 Tractabat sacri dogmata misterii,
Sic aiens, sic corda sacro de flumine replens
Et contra reprobos scuta tenere docens:
'Qui vult', inquit, 'opus, quod non rual, edificare,
Ante salutarem debet habere fidem.
- 2695 Haec autem fidei ratio purgata videtur,
Quam Petri sedes et tenet et loquitur,
Ut, quicumque Deum credit veraciter unum,
Et trinum pariter confiteatur eum;
Personisque tribus equalem praestet honorem
- 2700 Cum Genitore Sato Spirituique^a sacro.
Filius est Patris, et Spiritus est utriusque:
Haec tria sunt unus rex opifexque Deus.
Qui Pater est, non est Genitus, nec Spiritus ipse,
Qui Pater aut Genitus, res tamen una tribus.
- 2705 Et personalis horum divisio trina
Non facit esse tribus in deitate tria.
Omnipotens natura tribus non tempore cepit,
Et sine momento perpetua erit.
Et sicut Deus est sine principio, sine fine,
- 2710 Sic quoque, quod Genitus, Spiritus et Pater est.
Qui Pater est, semper Pater est, non incipit esse,
Ne sic et Natus ceperit esse Deus.
Et^b sic Spiritui, quod spiritus extat eorum, f. 48'.
Non est posterius a deitate trium.
- 2715 Omnia sunt equaeva tribus dumtaxat ab aevo,
Quod sine fine fluit et sine principio.
Sicut^c habent esse pariter, sic et simul esse,
Insuper et quicquid de deitate sapis,
Tantum personae nulli confusio fiat,
- 2720 Et personalis proprietas maneat.
Ergo Patris deitas non est prior a deitate
Flaminis aut Nati, sed magis una trium
Maestas, bonitas, virtus, sapientia, regnum
Et sine principio lumen et omne bonum.
- 2725 Filius in carnis nostrae consortia missus
Nostra sibi sumpsit, propria non minuit;
Et de virgineo conceptus sanguine matrem
Esse sibi voluit, noluit esse patrem.
Qui, quia patre Deo Deus est sine tempore natus,
- 2730 Tempore natus homo sed sine patre fuit.
At^d quoniam nescit matrem deitatis origo,
Materni ventris germine cepit homo.
Sic utrobique carens nascendi duplicitate
Patrem nescit homo, qui sine matre Deus.
- 2735 Verus homo, vera matris de carne creatus
Nescit Adae veteris crimen et omen Evae.

a) ita legendum esse videtur; Spirituique a.

b) abhinc iterum pergit man. l. c.

c) ita emend. Zwölfer; Sic c.

d) abhinc iterum pergit man. 2. c.

- Virgo salutatur, virgo sine sorde gravatur,
 Virgo parit, salva virginitate manet.
 Scit Moyses, quo teste rubus non ardet et urit,
 2740 Et sine materno subere virga parit¹.
 Denique, quis primam fecit sine matre parentem?
 Quis sine matre novo contulit esse viro?
 Quis dat api fetus nullo de sanguine prorsus?
 Quis dat vermiculo materiale genus?
 2745 Porro, quis totum fecit sine semine mundum
 Et iussit molem ducere membra rudem?
 Sic ergo nasci macula sine debuit agnus,
 Qui mundi maculam tolleret atque scelus.
 Si non esset homo, mortem gustare nequiret,
 2750 Quod si non fieret, non mihi proficeret.
 Sic ergo natus et sic indebita passus
 f. 48. Armato forti fortior arma tulit
 Et captivatam revocavit ad ethera praedam,
 Ad Patrem rediens, Patris in arce sedens.
 2755 Sed bona partitus famulis celestia molles
 Fecit mirificos mortis et impavidos
 Spiritus adveniens linguis formavit et ygne
 Et per eos sacram condidit aecclesiam,
 Quam regitis, quam de fidei novitate fovetis,
 2760 Et sicut sponsam sanctificatis eam.
 Sed sunt, qui lacerant et comaculare laborant
 Et fidei fructum tollere non trepidant.
 At quia non audent sentire, quod Arrius olim,
 Aut pravum quicquam de deitate loqui,
 2765 Propter tam multos contra perversa locutos
 Aecclesiam scindunt et decus eripiunt.
 Sed, si dividitur, Christus quoque non erit unus,
 Et, si servierit, non bene liber erit.
 Unde necesse fuit et, quae sunt dicta, notare
 2770 Et, quae nunc volumus, ad pia corda loqui.
 Qui putat in Patrem cum Prole et Flamine credi,
 Debet aecclesiam credere catholicam.
 Quae si credatur, sicut credenda docetur,
 Non erit ancillae prostibulove locus.
 2775 Paulus utrumque probat et Christi virginitatem
 Dicit virgineum semper amare thorum.
 Numquid et ancillam non scribit reiciendam?
 Et Sarae monitus non probat ipse Deus?
 Si Christus virgo est et si de virgine natus,
 2780 Virgineum pectus quaerit amatque sibi.
 Haec est virginitas, ut, qui se dicit amare
 Christum, non societ hoc in amore malum.
 Si sacer est verbi tractator sive minister,
 Noverit illicitum quaerere conubium.
 2785 De reliquis, qui se non vult omnino tenere,
 Servet in uxoris cognitione fidem,
 f. 48¹. Sed fidei, sed iusticiae sic servet amorem,
 Ut nichil ante suum curet ametque Deum.

Luc. 1, 28 sqq

Exod. 3, 2.

Ioh. 1, 29.

Luc. 11, 22.

Act. ap. 2, 3.

1. Cor. 7, 27, 38.

2. Cor. 11, 2.

Gen. 21, 10—12.

1) Nescio, qui locus Bibliae dictus sit; Num. 24, 17, an Is. 11, 1? Num. 17, 8 respexit G. Schwartz.

- Libertas vero aecclesiae, quam dicimus, haec est,
 2790 Ut iam nullus eam possideat laicus,
 Nullus^a rex, nullus princeps nullusque potentum
 Edibus in sacris detve negetve locum'.
 Necdum^b finierat, cum suspirantibus illis
 Et tacitis penitus ad sacra verba patris
 2795 Ingreditur vocemque levans temerarius ille¹:
 'Ildebrande', tonat, 'monache, siste parum.
 Rex iubet a cathedra descendere protinus ista,
 Quod si persisteris, hostis apertus eris.
 Quique tibi parent et in hoc famulantur honore,
 2800 Ad regem redeant, aut gladium timeant.
 Non te decipiat moti fiducia regni
 Et, quam turbasti, copia^c Saxonee'.
 Haec autem cum perstreperet succensus ab ira,
 Impetitur, capitur, scinditur, oprimitur.
 2805 Et nisi papa manum velocius oposuisset,
 Ad dominum vivens non rediturus erat.
 Sedato tandem multa gravitate tumultu²
 Consedit tacitus ipse sacerque chorus.
 Inde brevi vultu placido sic fatur: 'Habetis,
 2810 Fratres, quae vobis dicimus, ante oculos.
 Non opus est nobis longa ratione probare.
 Ipse fidem, verbum prebet inanis homo.
 Hoc uno satis est documento significatum,
 Quos laqueos nobis quaerat et aecclesiis.
 2815 Nos tamen ad tempus haec omnia sustineamus,
 Dum castiget eum, qui solet, ipse Deus'.
 Tum vero synodus ad Christum voce levata
 Poscit, ut ipse suum iudicet opprobrium.
 Henricum sane tam pernicialiter ausum,
 2820 Exutum palla pellit ab ecclesia.
 Fautores simili gladio feriuntur et omnes
 Solvuntur manibus illius atque fide,
 Ut nullus regem vocet illum, nullus honorem
 Exibeat, nullus debita signa ferat.
 2825 Sic eat³ et similem simili ratione sequatur
 Et cum deiecto principe⁴ facta luat,
 Qui⁵, quia magnifice sedem super astra levavit
 Atque Deo compar ex aquilone stetit,
 2830 Corruit in preceptis tantum deiectus ad yma.
 Quanto maior ei sella cupita fuit.
 Discat depositus⁶, quia, qui caelestia temptat,
 Carcere sub Stigio debet habere locum.
 Angelicos coetus bonitas divina creavit
 Et se cernendum iugiter exhibuit,
 2835 Cuius in aspectu felices vivere possent,
 Et fieret⁷ solus omnia laeta Deus.

V. Ans. c. 15.

In. 14, 18, 16.

a) obhinc iterum pergat man. l. c. b) Nec dum c. c) fortasse faceret corrigendum est.

1) Rotundus Parmensis. Cf. Meyer von Knonau l. l. viz sedato tumultu synodum cum alacritate celebravit. S. 2) Cf. Bonizo l. l. p. 607: Venerabilis vir Gregorius secundum boni magistri exemplum conciliatorem suum prius a morte liberavit, dehinc dicitur. 3) Heinricus dicitur. 4) Diabolus

- Inter¹ quos unum potiore fecit et illi
 Altius et melius se quoque scire dedit.
 Vallabant illum legiones caelicolarum,
 2840 Atque tegebatur ordinibus lapidum^a,
 Sicut ad ornandos^a vetus est industria reges
 Intexi variis tegminibus lapides;
 De claro lapidum numero non defuit unus,
 Qui tanquam vestis non operiret eum.
 2845 Ille dabat lucem, dabat ille cognicionem,
 Ex quo dicit eum leccio Luciferum.
 Porro superbivit et se maiora cupivit.
 At nunc luxuriae servit et invidiae.
 Et pro luce data factus tenebrosa potestas
 2850 Etheream sedem perdidit atque Deum.
 Sic istum regem divina potencia fecit
 Et prefecit eum gentibus et populis;
 Sed sacra non tribuit disponere, pontificales
 Excepit cathedras et sibimet tenuit.
 2855 Praesumpsit sacros venundare pontificatus,
 Quos dare si vellet, non liceat facere;
 7. 44. Ergo luat regnique sui privatus honore
 Discat regna sacro cedere pontifici.
 Et quia nulla Deo sic^b est vicina potestas,
 2860 Quam quae spiritibus obstat apostaticis.
 Regis opus, cure comitum, censura senatus
 Cedunt divinis cuncta ministeriis.
 Et minus est, quod ius tribuit regique ducique,
 Quam quod et ipse suo debet episcopo.
 2865 Hoc vetus et veteri concors nova pagina monstrat,
 Haec violare volens insipienter agit.
 Cum propior^c sacris vellet Teodosius esse,
 Fortis et egregius non tulit Ambrosius².
 Iam tamen ex culpa graviter confuderaat illum
 2870 Atque ob saeviciam clauserat aecclesiam.
 Post lacrimas, post tristitiam saccumque famemque
 Venerat et iussis eius obedierat:
 Non tamen obtinuit sacris assistere rebus
 Et tulit expulsam laetior ipse suam.
 2875 Hunc ubi Teuthonicus tumor usurpavit honorem,
 Ius et fas proprium non tenere decus.
 Gens fera non novit certo se fine tenere.
 Omnia pro placito vultque facitque suo;
 Rex ad comunem superaddidit improbitatem,
 2880 Quo sub lege minus atque timore fuit.
 Haec mala libertas puerili cum levitate
 Hunc hominem prorsus eripere sibi.

a) adornandos c. b) sicut c. c) propior c.

1) Ad sequentia (usque ad v. 2856) cf. exempli gratia Gregorii I. homiliam XXXIV. in evangelia § 7: *Unde et ipsi angelo, qui primus est conditus . . . ex eorum comparatione clarior fuit* (Migne, PL. LXXVI, 1250 B. C.). Ubi etiam versus Ezechiel 28, 12, 13 ad ex-

ponendum adhibentur. 2) Ezechiel 28, 13: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum*, ubi novem lapides enumerati novem ordines angelorum esse putantur.

3) Cf. supra v. 2157sq. S. Cassiodori Historia tripartita IX, 80 (Migne, PL. LXIX, 1144—1147). Schw.

- Eccl. 10, 16. El sicut Salomon puero de rege profatur,
Rex puer in vicium seque suosque dedit.
- 2885 Hinc ex iudicio miseris errantibus apto
Impetitur populi sedicione sui.
- Exod. 7, 2. Et sicut legitur Pharao^a percussus, eumque
Induraturum se notat ipse Deus,
Sic ad cautelam deducitur atque medelam,
- 2890 Ut sciat ultorem, cum velit, esse Deum.
Sed quia clementer exurit et modo victus f. 45.
Victorem superat, hinc fugit, inde fugat,
Non animadvertit pressuram iudicalem
Nec putat ex caeli iudicio fieri.
- 2895 His ergo turbata malis, quae diximus, et quae
Nulla satis ratio sufficit exprimere
Terra videns illum iam frustra corripendum
Scinditur et regem spernit et insequitur.
- Conveniunt adversus eum populique ducesque
2900 Et de Saxoniae finibus excuciant.
1071.
(8.—9. Ann.) Tum vero profugus per terras exteriores
Figmentis populos concitat atque duces.
Suevia dat fortem multa cum gente Rodolphum,
Guelphonem sequitur Bavariae populus.
- 2905 Mittit in auxilium Lotharingia cum duce magno¹
Armis assuetos ad fera bella viros.
Conveniunt et pontifices, quos curia fecit
Et pro servicio vestiit aut praecio.
- 2910 Sed quo iudicio fautores impietatis
Oppressere pios, viderit ipse Deus.
Victis Saxonibus et multo sanguine fuso²,
Non est paccatus impius ille furor³.
- 30 Pugnāt item conducticiis truculentior armis,
Nec tantum superat, sed capit atque ligat.
- 2915 Hic cum principibus ordo quoque pontificalis
Dispensante Deo dat sua colla reo;
Carcere clauduntur et sub custode tenentur.
Et pietatis opus iudicat impietas⁴.
- 35 Non satis est illi per vim, per sedicionem
2920 Conturbasse bonos et temerasse sacra;
Clamat periuros fautores religionis
Et trahit in causam iura superna suam.
- Nescit deceptus, quae sit paciencia summa,
Et nescire Deum iam sua facta putat.
- 2925 Inde furit tantaque tumens de prosperitate f. 45.
Ecclesiae lumen cogitat oprimere.
- 35.16, 14, 13, 14. Iamque sedet sedemque suam sub frigore ponit
Et sua signa Deo proxima stare facit.

a) Pharao legitur scripsit man. 1, correxit man. 2, c.

1) Gotefrido IV. S. 2) Pugna ad Unstrut fluvium
commissa. S. 3) Hausit auctor hoc loco ex Bonzone
l. l. p. 606: *Saxonibus rebellantibus intravit rex Saxo-*
niam in manu valida et multitudine gravi, habens
secum maximum ducentem Rodolphum et ducentem Guelphonem
et preclarum ducentem Gotefridum, nobilissimae Matilde

coniugem, et ducentem Thodericum et innumerabilem
marchionum et comitum multitudinem. Qui repente
Saxones inparatos invadunt et, quamvis cruentissimam,
tamen habuere victoriam. . . . Mozque convocans mul-
titudinem episcoporum . . . S. 4) Cf. Brunonis De
bello Saxonico c. 55 sq., SS. rer. Germ. ed. 2 p. 36 sq. S.

Set Michahel pugnat; solet ille fugare draconem
 2930 Nec sinit in caelo tam grave stare nefas.
 Iamque ruit summo regni de cardine lapsus
 Ludibrium faciet regibus et populis,
 5 Cum, quem non potuit virtus et pugna domare,
 Altera demerget Iudith¹ in opprobrium.
 2935 Ergo fremat victisque cruces et claustra minetur,
 Expugnet regis forcía castra novi²,
 Italiam vastet, Romam quoque depopuletur,
 10 Ut, cum victor erit, femina³ vincat eum,
 Femina tot bellis prius attenuata⁴ per ipsum,
 2940 Tot nudata viris fortibus atque locis,
 Femina nobilibus longeque potentibus orta,
 Diviciis potens, sed pietate magis;
 15 Quae claro viduata viro⁵, spoliata parente⁴
 Totam se Domino contulit atque Petro,
 2945 De qua pauca quidem, sed magna notavimus ante,
 Sed restant multis multa notanda locis.

Apo. 12, 7sqq.

Postquam concilium⁵ divina licencia solvit,
 20 Papa sacros apices format et ire facit.
 Edificat mores, exornat religionem
 2950 Et quae sunt fidei iusticiaeque docet.
 Admonet errorem fugiendum symoniam
 Atque a scismaticis mandat abesse procul.
 25 Scismaticum scribit⁶ Henricum depositumque,
 Cui si quis faveat, iudicium timeat,
 2955 Iudicium caeli simul et tormenta gehennae,
 In quo perpetuus est dolor et gemitus:
 Principibus, populis Reni prope litus utrumque
 30 Gregorius rector sedis apostolicae.

1076.

f. 46. Insipiens fio, quia cogitis, attamen 'esse
 2960 Audeo, quod voluit Christus et aula Petri.
 Debueratis eum, si non mea dicta, timere
 Et sicut Petrum me quoque suscipere.
 35 Suscipitis fatuos^b et pro se magna loquentes,
 Quos Christus nescit atque praeesse^c negat;
 2965 Quos facit Henricus et pontificalia vendit
 Sicut Iheroboam, qui vitulos statuit.
 Quis regum Petro caeli commisit^d habenas?
 40 Per quem Paulus habet, quod facit atque iubet?
 Creditis errori, conceditis impietati;
 2970 Nos, quia corripimus, omnia perdidimus.
 Perdidimus sedem, quia sacram non damus aedem,
 Perdidimus patriam; sed sino: Christus eos
 45 Arguet et regem cicius non esse probabit,
 Qui se non curat nec sua scepra regit.
 2975 An, quia Saxoniam ferro vastavit et ultra,
 Quam dici satis est, omnia comminuit,

2. Cer. 12, 11.

3 Reg. 12 28sqq.

a) attenuata c. b) *abhinc iterum pergit man.* 2. c. c) praesae c. d) commissit c.

1) Scilicet Mathildis comitissa. S. 2) Rudolfi ducis Sueviae. S. 3) Golefridus dux, qui obiit die 26. Febr. a. 1076. S. 4) Beatrice matre, quae obiit die 18. Apr. eiusdem anni. S. 5) Cf. supra v. 2689—2824. 6) Ipse Rangerius confecit sequentes litteras; veram Gregorii encyclicam omnibus fidelibus hoc tempore datam vide in Registro eius III, 6 apud Caspar p. 254 sq., sed Rangerius hac usus non est. Schw.

1078. Se regnare putat et me non pontificare
Et de consilio surgit in astra suo?
Ignorat Sathanam pro se nimis alta locutum
- 2980 Ob celi sedem promeruisse Stigem?
Nescit et electam de templo vendicionem?
Non habet auditum Symonis¹ interitum?
Diximus haec olim per multos multa praecantes,
Misimus^a et matrem² multiplicare precem.
- 2985 Ille, quod est hominum perversae mentis, in ygues
Et gladios primum iussa praecesque tulit;
Inde Petro claves extorsit pontificales
Et me praecipitem iussit habere loco.
Caetera dura quidem nec dissimulanda fuerunt,
- 2990 Hic autem penitus nemo tacere potest.
At ridet veteri de nomine³, crimina fingit.
Personam tenuem iactitat⁴ atque rudem.
Sed de criminibus Deus est et mens mihi testis.
Et, quae me novit, dicere Roma potest.
- 2995 Nomina mutari non est praesumptio. Quare
Non obicit Paulo, qui mihi verba facit?
Qui, quod vastabat sacro de sanguine Saulus, *f. 46.*
Consule de Paulo Paulus ovile regit.
Et Christus voluit dici pro Symone Cephan,
- 3000 Ut super hanc petram poneret aecclesiam.
Iacob cum Domino noctu certamen inivit
Et post bella novo nomine clarus abii.
Denique, dum sermo sit fortis et imperiosus,
Cum Paulo videar corpore ridiculus.
- 3005 Sed neque nos ipsi nos fecimus; arguat illud,
Si placet arguere, qui fecit ipse Deus.
At^b, quae nos facimus, sunt plurima, quae faciamus,
Quantum quisque potest apcius et melius.
Hac in factura, qui vult formosus haberi.
- 3010 Crimen et omne malum curet abesse sibi.
Iustitiae studeat, pacem sociare labore,
Invigilet patriis usibus et propriis.
Quod si fecissent, quos novimus, et docuissent,
Non esset vobis sanguine tincta manus.
- 3015 Non essent gladii, non essent tela cruenta
Sanguine fraterno, sanguine Saxonico.
Ipse etiam feralis homo sine lite sederet
Et subiecta sibi commodius regeret.
Nunc autem, quia deposuit Petrumque Deumque,
- 3020 Esto depositus cum sibi complicitibus,
Senciat eternas vires Petrique Deique
Et sit divisus a regione bona.
Qui Christum sequitur et vult consortia Petri.
Non illi sese misceat aut sociis.
- 3025 Si terret promissa fides iurataque dextra,
Plus est, qui⁵ Christo nos ligat atque Deo.
Quando de tenebris fidei revocavit ad auras
Et de funerea vos ditione tulit.

a) Misimus c.

b) ita Zwölfer; Atque c.

1) Cf. supra v. 19 sq. cum nota.

2) Cf. supra v. 2288: *pigma membra*. S.

5) Petrus apostolus

v. 2045 sqq.

3) Scilicet Hildebrandi. S.

4) Cf. dici videtur.

Illi iurastis et vos et vestra dedistis,
 3030 Non licet ad veterem iam revocare pedem.
 Qui revocat Christum, perdit vitamque fidemque
 Et vitae perdit tempora praeteritae.
 f. 47. Ergo dampnamus reges? Non, sed stabilimus,
 Nam Christo regnum servit et imperium.
 3035 Quod, si non servit et ius et federa rumpit,
 Christus iure suo privat honore dato.
 An non in regem periurus et insidiator
 Aut comes aut etiam dux ab honore cadit?
 Et [hi³], qui iurant aliis, sine crimine iurant?
 3040 Et regum dominus non valet hoc facere?
 Quod si pontificum non est deponere regem,
 Fallimur in priscis vocibus atque novis.
 15 Quid? Samuhel regem non abstulit ille Saulen,
 Et regni solium transtulit in puerum?
 3045 Ad nostros venio, quorum sententia reges
 Eiecit foras et diadema tulit.
 Propter¹ magiloquum, quem latravere, Iohannem²
 Audax Theophilus cum reliquis canibus,
 Archadius, quia consilio se praebuit illi,
 3050 Quod sine Romano praesule non licuit,
 Cessit ab aeclesia papae³ mandata secutus
 Et se continuavit, dum veniam meruit.
 25 Constantinus⁴ item, Romani pastor ovilis,
 Iustinum⁵ sacro limine perveluit;
 3055 Qui cum regnaret phaleris et origine clarus,
 Legatis solitum non tulit obsequium;
 Sed se cognoscens et humi prostratus in ipsa
 Urbis⁶ platea, quod petiit, meruit.
 Sic et Anastasium⁷ sceptrum sublime tenentem
 3060 Fregit Anastasius papa, vir egregius.
 Sed perversus homo non se respexit et iram
 Desuper arguentem cernere non potuit.
 35 Ergo cum fureret et papam persequeretur
 Verbis, ignito fulmine tactus obit.
 3065 Gregorius regem, tam re, quam voce Leonem,
 Tertius a magno praesule Gregorio,
 Laesit et audacter anathematis igne perussit⁸,
 Ut iam saeviret mitius et fremeret:
 f. 47. Nec solum sacra tumidum semovit ab ede,
 3070 Sed regni solio prorsus et officio.
 Sic Stephanus Carolum⁹ regem regisque Pipini
 Fratrem sublimi fecit abire loco
 45 Et, quia mollis erat nec rebus ydoneus istis,
 Privatum sibimet vivere iussit eum.

1076.

1 Reg. 15 16.

a) verbum quoddam supplendum esse monuit Schen.; fortasse Et qui iuranti aliis legendum est. Hofm.

1) Exempla sequentia usque ad finem litterarum nullo excepto verbotenus fere ex Bonizonis lib. VII, Joſſé I. I. p. 668 (MG. Libelli de lite I, 608, ed. Dümmler) deprompta sunt. S. Notae his editionibus additas hic breviter explanationi nominum et rerum servituras repetivi. 2) Iohannem Chrysostomum a Theophilo patriarcha Alexandrino consentiente imperatore Arcadio depositum. 3) Innocentii I. 4) I. 5) Tum Iustinianus II. imperabat. 6) Constantinopolis. 7) Anastasius I. imperator, quem Anastasius II. papa excommunicasse dicitur. 8) Leo III. imperator a Gregorio III. papa neque excommunicatus nec deiectus est. 9) Karolomannus frater Pippini iam a. 747. tempore Zachariae papae sponte regno se abdicavit et monachus effectus est.

1076.

- 3075 At quae strenuitas erat ad maiora Pipino,
Commendavit ei, quod fuerat Caroli.
Quid Nicolaus homo sapiens, qui tempore in uno
Offendit reges comminuitque duos:
Culmen sortitum Michaelē^{a, 1} solis eoꝝ
- 3080 Ob male depositi dedecus Ignatii;
Lotarium propter Gaudradae pellicis usum,
Frenantem Francos robur et occiduū?
Denique Gregorius², praecellentissimus auctor,
Regem privandum ducit honore suo,
- 3085 Qui contra legem faceret, quam condidit ille
Atque Senatori presbitero tribuit,
Ob xenodochium per secla longa tuendum
Olim Franchorum sub ditione potens,
Qui contra regem praesumpsit scribere legem,
- 3090 Per regem regum credidit esse ratum.
Sic alii plures alios proscribere reges
Senserunt simili iure licere sibi.
Ite igitur tuti, Christum regnare scientes,
Quem contra regem nullus habere potest¹.
- 3095 Haec ubi cernuntur et vulgo saepe leguntur,
Corda pavor tangit; denique post lacrimas
Et de Saxonico tot tristia vota cruore
Mandant Henrico sic habitare sibi,
Ut populus per eum non sordeat, et vel adire
- 3100 Pontificem properet atque satisfacere,
Vel non praesumat sollempnem ferre coronam
Et lateat sacco tectus et in cinere.
'Nos', aiunt, 'Christum regem nos scimus habere,
Sub quo, quisquis agit, rex et honestus erit.
- 3105 Ipse quidem reges superordinat atque potentes 1. 48
Et iubet in sumptus et^b qua tributa dari,
Ut populus subiectus ei sine lite quiescat,
Et timeat legem noxius et gladium.
Quod si furatur rex ipse vel insidiatur
- 3110 Nec de iudicio iustitiaque studet,
Frustra de solio regnique decore superbit,
Cum male convenient regia signa malis,
Sicut, qui statuam divino pensat honore,
Fallitur et similem se facit atque parem,
- 3115 Sic, qui vult dici regnans et fascibus uti,
Errat, si sese nescit adhuc regere:
Quo magis a regno procul est homo, qui pietatem
Non habet et regem spernit habere Deum,
Qui sibi cuncta putat contra ius fasque licere
- 3120 Et conturbat eos, quos habuit regere;
Qui solium fedat vino cum sanguine potus,
Noctem flagitiis dat scelerique diem.
Sed iam tempus habes respiscere, si tamen ille
Flentem suscipiat, qui tua scepra ligat,

Marc. 12, 17
Luc. 20, 25.

a) Michaelis c. b) atque pro et qua LAF.; sed versus incorrectus viz certe emendari potest.

1) Nicolaus Michaelē III. imperatorem non excommunicavit. 2) Gregorii I. registrum XIII, 11, ed. Hartmann II, 376; J.-E. 1875. S.

- 3125 Si te suscipiet^a Christus, cum praesule summo
 Suscipiat; rex est et dare regna potest.
 Sin aliter, regnum turbari non patiemur
 Et Christum sequimur, quolibet ille vocat'.
 Ad papam vero praeces, lamenta feruntur,
 3130 Ut licet elato subveniat misero
 Et vel eum reddat plangendo reconciliatum
 Vel regnum videat, qualiter expediat,
 Si vero iussis prorsus parere paratus
 Cunctaque facturus illius ad placitum.
- 3135 Haec ubi sunt illi sic esse reperta, timore
 Corripitur, maeret et lacrimosus agit.
 Canusium locus est canis in montibus; illuc
 Convolat et papam tristis adesce rogal.
 Tertia lux illum vidit sub frigore stantem
 3140 Et lacrimis sparsum, quas dabat ille^b pudor.
 Quis^c videat flentem tanto de culmine lapsum
 Et non ex animo compaciatur ei?
 Venerat a Clunio vir mente simillimus agno,
 Abbas abbatum maximus Hugo senex^d,
 3145 Sed circa regem tam debilis et lacrimosus,
 Ut solam carnem cerneret atque decus.
 Hinc adeo papam durum vocal et misereri
 Iam debere rogat, ne magis interimat;
 Esse patris memorem, quem luxuriosus egensque
 3150 Invenit facilem filius, ut rediit;
 'Et quis', ait, 'tantum pater est quam pontificalis
 Spiritus et Petri de vice nomen habens?
 Omnes peccamus, et Petrus nonne negavit?
 Et quid pro tanto crimine sustinuit?
 3155 Flevit et ad veterem sic est revocatus honorem;
 Quid? Facimus durum difficilemque Deum?'
 Illi se sociat et plus quam faemina plorat
 Matildis, mestos ut faciat relicos.
 Ut videt ille senem lacrimando deficientem,
 3160 Solatur verbis, sed dolet atque gemit.
 Porro videns Martham quasi fratris funera flentem,
 Tum vero lacrimas vix inybere^d potest.
 Martha tamen, quod Martha, facit, sed mortuus iste
 Non vult ad vitam surgere de tumulo.
 3165 Papa videt lacrimas, sed non de corde fluentes,
 Ad Christum spectat, dum vocet et iubeat.
 Sed propter stantes importuneque rogantes
 Tandem solvit eum, sistit et ante Deum.
 Iurat, suscipitur et participare iubetur,
 3170 Sed necdum sceptro redditur aut solio^a.
 Sed quis solvat eum, quem Christus non revocavit?
 Aut quis vivificet, quem Deus interimit?

V. Ans. c. 16.
 1077.
 (28. Jan.)

Lac. 15, 11—32.

Matth. 26, 69—75.

Ioh. 11

^a) fortasse corrigendum est suscipiat. Schus. ^b) cf. v. 3204. ^c) abhinc iterum pergît mon. 1. c. ^d) i. e. inhibere.

¹) Cf. Lamperti Annales ed. Holder-Egger p. 290. S.; adde p. 294 cum n. 6. De rebus Canusii gestis cf. Holder-Egger, 'N. Archiv' XIX, 537—563; Meyer von Knonau, 'Jahrb.' II, 756—764, 894—903, et 'Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft' XI (1894), 359—363; Overmann, 'N. Archiv' XXI, 436—439. ²) Cf. Vita Anselmi c. 16: *tertia demum die est absolutus, verumtamen in regnum non est restitutus.* S.

- Joh. 11, 89.
1. Reg. 15, 85.
1. Reg. 16.
1. Reg. 15, 9.
Joh. 11, 44.
Matth. 8, 80.
Act. ap. 8, 24.
1077.
(Febr.)
V. Ans. c. 17.
- Si Christus Lazarum lacrimans non vivificasset,
Non prodesset ei iussus abesse lapis;
3175 Faectorem faceret moles amota sepulchro, f. 49.
Sed nec virtutem vincla soluta darent.
Cum Samuhel regem iussus dampnare superbum
Fleret, non habuit ex prece, quod voluit;
Mittitur¹ ad puerum pastorem sed² chitaredum
3180 Et committit ei rus et ovile Dei.
Quid tamen iste Saul comisserat? Ergone tantus
Error erat regi parcere vel pecori?
Hinc videat, quicumque putat clementer agendum,
Ne magis offendat, quando remissus agit.
3185 Solvitur ille² tamen, quia plangitur et quia plangit,
Sed neque vinctus adhuc nec resolutus abit.
Nam qui non potis est necdum resolutus abire,
Tum quoque non poterit, cum resolutus erit.
Quod fuit in Lazaro preclare significatum,
3190 Cum iussus rursus vivere vinctus iit.
Ut stupeas duo mira simul: de morte levare,
Et vinctum facilem posse movere pedem;
Christus vivificat, Christus dat posse moveri,
Ecclesiae virtus solvit et ire sinit.
3195 Haec quoque de Christi iussu vel munere manat,
Quo sine nec solvit nec bene quisque ligat.
Quem vero veterum necdum piget improbitatum
Nec pudet in proprio computruisse luto,
Quid prodest sacris assistere sive resolvi,
3200 Cum necdum vivat nec bene liber agat?
Quare non properet, qui solvere vincla rogatur:
Expectet, videat, quando magister agat,
Quando vocet, nec spiritui se credat aperto,
Ne sicut Iudae sit foris ille pudor.
3205 Quem vero lateat, qui spiritus intima vexat,
Cum neque letetur nec bona verba ferat,
Stet fixis oculis tacitus meditansque cibumque f. 49.
Horreat in mensam pronus et ungue notans?
Gregorius cernit et iam se dampnat, at illum
3210 Admonet, ut sese iam sapienter agat.
At vulpes foveas habeant, volitancia nidos,
Ad Christi requiem non erat ille locus.
It tamen ut liber quamquam³ rediturus et omnes
Imperii faleras exhibiturus ei.
3215 Sed mox ad quod erat redit et fallaciter instat,
Ut quocumque dolo possit eum capere.
Haec tibi semper erit versucia pessima, Symon,
Sic pro te fieri vota precesque rogas.
Ut videt Henricum mala curia penitusse,
3220 Astute satagunt rumpere pacta bona.
Et mox Anselmum capiunt, sed non retinere
Audent pro tanta nobilitate viri³.

a) tanquam *man. 1*, corr. quamquam *man. 2*, c.1) Coniunge: *non habuit . . . sed mittitur.* 2) Heinricus IV. rex. 3) Cf. supra v. 48 cum nota.

- Geraldum¹ retinent de cardine pontificali,
 Qui causae socius atque laboris erat.
 3225 O pietas! O fortis amor! Rogat ille teneri
 Et se pro socio vult dare suplicio².
 Sed non suscipitur, quamvis nocuisse sciatur
 Et plus posse bonis auxilium facere.
 Interea gaudens Henricus inaniter et se
 3230 Magnificans inter regia vina suis
 Complicibus, quod ei prudentia Gregoriana
 Cesserit et nodos solverit arte suos,
 Dum remeare parat quasi rex et crimine mundus,
 Iam male securus, iam male multa minans,
 3235 Ut didicit regem contra sua sceptrā levatum
 Rodulphoque duci³ iam diadema datum,
 Tum vero sentit Domino nullius obesse
 Consilium, nullos posse nocere dolos.
 150. Sed factum papae miser imputat, arguit illum
 3240 Corruptae fidei perfidus atque redivit;
 Et vix susceptus pugnam parat, omnia vastans,
 Omnia disperdens⁴ et veneranda loca.
 Scismatici, socio simul et tutore recepto,
 Surgunt e latebris quisque nocere bonis.
 3245 Quis referat caedes, incendia, furta, rapinas,
 Et quod inauditi fiat ubique mali?
 Pseudopontifices non iam sub duplicitate
 Aut quasi sub specie religionis agunt.
 Omnia nudantur, timor et reverentia nulla,
 3250 Nec iam quemque pudet — denique quem pudeat! —
 Sed tamen et pudor est unus vitare pudenda,
 Et scelus est summum de bonitate loqui.
 Haec domus, haec sedes, haec curia demonialis,
 Quidquid ubique sonat improbitatis, habet.
 3255 Rex novus e contra murum se religionis
 Opponit, pugnat fortiter et superat⁵.
 Sed quia nunc locus est certaminis atque laboris,
 At⁶ mox subsequitur et decus et requies,
 Post varios belli casus et sedicionum,
 3260 Rodolphus moritur, et pietas premitur.
 Tum vero subita de prosperitate levati
 Gaudent et celeris^b non meminere rotae
 Caeci nec sese nec prospera discucientes,
 Quae dat, ut obduret corda superba, Deus,
 3265 Insultant etiam papae quasi decipienti⁶
 Et iam sacrilegum vulgo locuntur eum,
 Se sanctos, se chrysticolos, se religiosos,
 Quorum causa Deo iudice iusta patet.
 'En', aiunt, 'qui nos lacerant, qui regna lacerant,
 3270 Qui sine pontifice^c et sine rege ferunt,

cf. Prov. 21, 30.

cf. Esch. 18, 5.

1080.
(15. Oct.)cf. Exod. 9, 18.
Rom. 9, 17, 18.

a) Et legendum esse coniecerim.

b) sceleris c., emendavit Schu.

c) nota hiatus, cf. v. 2448 cum nota.

1) Ostiensem, v. Arnulfi Mediolan. V, 10. S. Cf. Meyer von Knonau II, 768 sq.

2) Vita Anselmi c. 17: *volens*,

si posset, pro fratre suam ipsius animam ponere. S.

3) Sueviae. S. 4) Cf. Meyer von Knonau III, 35 sq.,

61 sq., 78, 96.

5) Pugnam ad Melrichstadt die 7. Augusti a. 1078. commissam dicere videtur; cf. Meyer von Knonau III, 137 sqq.

6) Cf. v. 8230 sq.

cf. 1 Macch.
3, 19.

Rom. 12, 1.
1. Petr. 2, 13 sq.

1080.
(29. Jan.)

Iam videant, quo desipiant: victoria certe
De coelo veniens haec secus esse docet.
Iam iustus Deus est et inanes arguit illos,
Qui se magnificant et sua facta probant,
3275 Qui solvunt homines periuros inque fideles¹
Et regnare iubent, quem Deus ipse vetat.
Non satis est papam contra decreta levasse
Et iuramentum, quod miser ipse dedit,
Si non et turbas moveant et sediciones
3280 Et regem faciant, ut sua vota tegant.
Nunquit Alexandro non hic iuravit², ut illam
Sedem nullo unquam tempore susciperet,
Cum³ languente patre, quem fecerat, argueretur
Letiferi potus conditor⁴ atque cibi?
3285 Sed nos arguimur, nos fures, nos homicidae,
Qui regem sequimur, supplicium patimur.
Nonne potestatem Deus ordinat et iubet omnem
Sicut maiori subdere semet ei?
Paulus apostolicae dux et via traditionis,
3290 Sic ait et regem non sine honore facit.
Hoc in decreto Petrus non discrepat illi
Et ius non aufert regibus ydolabris.
Aut haec scripta negent, aut Christi iussa sequantur,
Quem, qui non sequitur, stultitiam loquitur'.
3295 Sic aiunt, sic improperant, sic vociferantur,
Atque triumphali cuncta canore replent.
Inde furor cecus quasi iam non percipiente
Aut curante Deo proruit absque iugo.
Non est respectus, non est timor eius in illis,
3300 Incedunt luteas et sine luce vias.
Iamque satis non esse putant contempnere sumum
Horrendisque malis commaculare patrem,
Sed, cum sint scelerum sordes et flagitiorum,
Ut iam non redeant et sapienter agant,
3305 Arte nova sibi consimilem vel deteriorem
Omnibus inveniunt et sibi precificant.
Ecce malum⁵, quo non aliud deformius ullum,
Sed sedet in tali corpore tale capud.
Guibertus, quem non puduit violare pudorem,
3310 Quem penes invenias quidquid ubique mali,
Iuravit papae⁶, sed quae periuria ledant
Aut moveant hominem, quem Deus exposuit⁷?
Qui, si non esset veterum sentina malorum,
Non posset tantis signifer esse malis.

f. 50^r.

quart. 6.
f. 51.

a) abhinc iterum pergit man. 2. c.

1) Intellige: *periuros infidelesque*. Schw. Cf. supra v. 2398. 2) Cf. infra v. 5590. S. Cf. C. Mirbt, 'Die Wahl Gregors VII.' (Marburg 1892) p. 15—17; epistolam episcoporum concilii Wormatiensis Gregorio datam (Cod. Udalrici n. 48; MG. Const. I, n. 58); Vitam Heinrichi IV. imperatoris c. 6 (ed. W. Eberhard, SS. rer. Germ.), p. 22, n. 7; libri mei: 'Heinrich IV. und seine Helfer im Investiturstreit' (1927) cap. 3. 6. 3) Cf. supra v. 2293—2296. Similiter, sed paulo aliter Benzo Albensis VII, 2 (SS. XI, 672) Hildeprandum *vena incisa*

pro minuendo sanguine effecisse, ut Alexander papa interficeretur, calumniatur. 4) Cf. Verg., Aen. IV, 174: *Fama malum, quo non aliud velocius ullum*. 5) De sacramento isto cf. infra v. 4101 et Bonizonem in Libro ad amicum lib. VI (ed. Dümmler p. 600) et Donizonem lib. II, v. 122 sq. (SS. XII, 382). De sacramento Wiberti ficto apud Deusdedit vide Löwenfeld, 'N. Archiv' X, 321. Cf. etiam O. Köhneke, 'Wibert von Ravenna' (Leipzig 1888) p. 17 sqq. S. 6) Cf. infra v. 5834.

- 3315 Iudice Guiberto rerum confunditur ordo,
Solvuntur leges, desipiunt canones.
Quod fidei, quod iustitiae, quod religioni
Obstat, Guiberto iudice robur habet.
Sola fides cum iustitia, cum religione,
3320 Non sunt Guiberto iudice tuta satis.
Guibertus caedes, Guibertus traditiones
Ore manumque simul ordinat atque facit.
Hunc, ne quem pudeat, ne quis vereatur adire,
Nulli dissimilem constituere ducem:
3325 Sacrilegi, fures, omicidae, symoniales
Securi veniant iamque licenter agant.
Quem sacra sanctorum communio non capiebat
Et meritis scelerum fecerat esse foris,
Contra sanctorum censuram conciliorum
3330 Nunc sibi Romanam praecepit cathedram
Et patrem insequitur; non fas, non iura veretur,
Nec dubitat sceleri ferre patrocinium.
Hoc duce turbantur, qui iussa sacrata secuntur,
Hoc duce congaudent, qui mala vota foveant.
3335 Si quis emit, si quis violat, si denique vendit,
Hunc sibi tutorem deligit atque ducem.
Vallis erat Stigiae caliginis¹, ut locus ipse
Horrorem faceret et mala signa daret.
Illuc confugiunt, illic sollempnia fiunt;
3340 Noctis opus² talem debet habere locum.
Respice nunc aliquando, senex miserabilis, atque
Discute, quid facias: si placet altus honor,
Si sunt divitiae, si rerum gloria cordi,
Ad luxus³ satis est sola Ravenna tuos.
3345 Quid tibi cum tenebris⁴, cum perversoribus istis,
Et qui ductorem deseruere Deum?
1. 51¹. Sed metuis de iudicio, quia perfidus atque
Periurus gravibus dilacerare malis⁴.
35 Scis⁵ tibi difficilem sub tanto iudice litem⁵,
3350 Qui non corrumpi qualibet arte potest.
Ergo iudicium non effugis, ipse patenter
Ostendis culpam magnificasque tuam.
Nunc tua Guibertum nec tota Ravenna videbat,
Roma tuas sordes non sinet alta tegi.
40 3355 Gregorianus odor quam circumfertur ubique,
Tantus eris tota feto in ecclesia.
Iam quia nemo tibi tanta praecessit in arce⁶,
Non succedentem non capit iste locus.
45 Si properas, nec ei poteris succedere functo,
3360 Et iam nulla potest sella vacare tibi.

V. Ann. c. 19.

a) sequi, et c., quod delendum esse videtur. b) Scio c., emendavit Schu.

1) Brixia. Cf. Vita Anselmi c. 19, l. c. p. 19: *In loco siquidem horrido et asperissimo* etc. 2) Cf. Vita Benonis c. 18 (SS. rer. Germ. ed. H. Bresslau p. 24, supra p. 884): *die declinata in vespem cum papam abdicassent eiusque in locum substituisent Ravennatem episcopum*. 3) Luxuria Wiberti a Bonizone (MG. Libelli I, 600. 611) et a Donizone lib. II, v. 155 (SS. XII, 882) corripitur. 4) Cf. O. Köhneke, 'Wibert von Ravenna' p. 127. Cui Wibertum non ambitione, immo fide regis, ut papa fieret, commotum esse iudicanti nullatenus possumus assentiri. Vide ibid. p. 128. S. 4) Cf. v. 3311. S. 5) Cf. Horat., Ars poet. v. 78: *et adhuc sub iudice lis est*. 6) Cf. Deusdedit Libellum contra invasores et symoniacos c. II, § 12 (Libelli II, 330): *scientes (complizes Wiberti) eundem nulli Romanorum successisse pontificum*, cum nota 9. S.

- Perdis, si quid eras, cum Romam tollere queris,
Hanc ut non habeas, praeproperando facis.
Ergo foris, non intus habes hoc pontificale,
Non honus aut nomen, sed magis obprobrium.
3365 Qualis Cornelio iam pontificante Novatus¹
Nulli successit, nullus et ipse fuit
Et fecit turbam, fecit sibi scismate sellam,
Talis es et simili crimine scisma facis.
Dumque cubile patris ascendere nec rubor obstat,
3370 Non potes esse pater, sed magis antipater.
Quid iuvat ova tamen alieno² ponere nido?
Dissimiles fetus numquid habere potes?
Sacramenta³ facis tamen hoc de munere nostro,
Sed sunt haec eadem perniciose tibi;
3375 Perniciemque fers⁴, quantis impenderis illa,
Et quantis alii te tribuente dabunt.
Si quid eras intus pro condicione sacrandi,
Et foris esse potes condicione sacri.
Sacramentorum ratio non perditur extra,
3380 Et redeundo valet, si placet aecclesiae.
Sed vulnus faciunt, cum non ex ordine fiunt,
Et lacerant⁵ miserum, qui sacrat ipse miser.
Sicut baptismus foris est et non iteratur,
Sic ordo dandi creditur esse foris.
3385 Et sicut rediens non debet saepe sacrari,
Sic, quicumque venit, praeslita non recipit,
Sed vel agit, si conveniens fortasse videtur,
Vel sacra signa gerens cesset ab officio,
Sicut et intus habens post excitalia quaedam,
3390 Ut, qui signa ferunt, non opus exhibeant.
Hinc igitur, miserande, vides, quam desipuisti,
Si tamen hoc ipsum non tibi culpa tulit.
Ad sumos apices quavis ditione profectus,
Dum nimis alta⁶ petis, pronus ad ima ruis.
3395 Tunc⁷ putas non esse gravem turpemque ruinam,
Quod contra Dominum suscipis hanc cathedram?
Quod capud esse malis cumulo faciente malorum
Dignus es, et tales te cupiere sibi?
Eligeris de tanta hominum vel perditione
3400 Vel numero turpes et reprobos regere.
Non animadvertis, quia, si deformior esset
Et sacris rebus intolerabilior,
Non te susciperet inimicus religionis,
Et qui consilium perditionis habent?
3405 Ergo placet talem tanta ratione videri,
Qualem de tota fece levare nequis?

a) fortis e., emendavit Ewald; feres proponit Zwölfer; fortasse feris legendum est. Hofm. b) lacerat e., quod fortasse servandum est. c) Tunc e.

1) A. 251. Cf. Hinschius, Decretales Pseudo-Isidorianae, Decreta Cornelli papae, p. 171. Hefele-Leclercq, 'Histoire des conciles' I, 168 sq. S. 2) Cf. Isidori Etymologiarum lib. XII, c. 7, § 67 de cuculo vel taco. 3) Versibus 3378—3390 Rangerius non negat Clementi ab Alexandro rite ordinato et presbyteris ab ipso Clemente ordinatis ius sacra ordinandi (corpus et sanguinem

Domini, baptisma et reliqua sacramenta dandi) inesse, sed hoc eis indigne dantibus et accipientibus secundum 50 1. Cor. 11, 29 perniciose esse minatur. Cf. Anselmi Librum contra Wibertum, Libelli de lite I, 522: *Sanctum quippe suum, quod foris habetis, quod malo vestro accepistis, . . . veneratur ecclesia*. Cf. de hac re etiam infra v. 4827 sq. 4) Cf. infra v. 4183. 55

- Esto igitur capud exciti, Sathananque secutus
 Iob ad vexandum, sed moderanter, habe!
 Eripias licet et vigiles iumenta bovesque
 3410 Et pecus et famulos, pignora sancta, domos
 Et carnem maceres et cum muliere fatiges,
 Tangere non audes vel potes hanc animam,
 Gregorii sedes et ei concessa potestas,
 Sicut erat Petri, semper et huius erit.
 3415 Non est periuri, non mechatoris et eius,
 Qui sibi discipulos criminis huius habet.
 Pone tamen sedeas illa quandoque cathedra,
 Iam tamen hic nullo tempore praesul eris.
 Haec sedes sicut Moysis quandoque superbum,
 3420 Hypocritam, furem, sacrilegumque capit,
 f. 52^r Nec tamen idcirco bonus est, qui sedit in illa,
 Sed bonus heligitur, quem sacra sella ferat.
 Sicut non malus est, quem sedes non bona cepit,
 Sic non ex sancto sanctificare loco.
 3425 Quaerendum primo de morum condicione,
 Et quae tam sancto congrua sunt operi.
 Haec ubi sumi canonum veteri ratione reperta,
 Roma suum sequitur et sacra cuncta patrem.
 Ergo sequebatur veterem sua Roma Camillum,
 3430 Et sinet ire procul se sine Gregorium?
 Roma suum vigilem non semper moesta sequetur,
 Per quem luxit ei praevia stella Dei.
 Et tenebras noctis horrendas^a perpeccietur,
 Quas illi facies, perdicionis homo,
 3435 Cum venies et diripies pastoris ovile,
 1064.
 Quod fovet et pascit ipse cruore suo.
 (Mart.)
 Sed non ista tibi tua gloria longa manebit,
 Urbanus veniet, qui tibi colla premet.
 Quem tu de parvo paulatim proficientem
 3440 Tollentemque capud sicut amena cedrus
 1068/89.
 Non poteris perferre¹ diu; tum deficiendo
 Cernes depositum, quem regis, atque tuos
 Ausus incipies dampnare, sed insipienter,
 Et non flebiliter utiliterque tibi².
 3445 Omnibus expletis, ubi se male conscius error
 Ad mentem revocat, solvitur et dubios
 Estus^b ut Gemini mare patitur^c atque procellae
 Et iam iudicium sustinet ipse suum.
 Ut quem nocturnis apprehendit nubibus auster,
 3450 Et iam Scilleos detulit in scopulos,
 Si Borea vexante fretum fervere^d Caribdis
 Incipiat, Stigium fertur ad usque chaos:
 Et, quo se vertat, non invenit, horret abyssum,
 Horret item voces oraque mille canum,

a) horrenda c., emendavit Ewald.

b) abhinc iterum pergit man. 1. c.

c) pariter man. 1, corr. patitur man. 2. c.

d) fervore c.

1) Medio anno 1092. Wibertus Roma excessit, Urbem calamitatibus pressus regem a proprio filio impugnatum non iam intraturus. 2) Clemens postquam tempore vidit et papatu se abdicare voluisse narratur. Vide Köhneke l. l. p. 88. S.

Num. 10, 1—88.

Ion. 2, 6.

Act. ap. c. 27.

Matth. 27, 6.

Exod. 14, 23 seq.

- 3455 Non aliter deceptus homo sub corde vicissim
 Turbatur saevis motibus et variis.
 Aecclesiam metuit, quam scit non posse perire, f. 88.
 Quae valet et novit scismata destruere.
 Postremo luctus longos, tormenta dierum,
 3460 Et cum Tartareo sulphure suplicium.
 Non illi secunda dies, nox nulla quies,
 Horrorem Paulus incutit atque Petrus.
 Preterea, quamquam redeat, timor obstat ubique,
 Italiam claudit femina bellipotens,
 3465 Quam metuit, ne se gladio consumat et ygni,
 Aut dampnet longo carceris exilio.
 Nec maris alta placent, metus est aquilone secundo,
 Nulla fides ventis, nulla fides pelago.
 Stat tamen aequoreas potius temptare procellas
 3470 Quam se faemineo credere naufragio.
 Mitior ira maris, clementior unda videtur,
 Aut fera terribilis quam gravis illa manus;
 Hanc ut non metuat et tandem evadere possit,
 Eligit irato credere se pelago¹.
 3475 Quo te precipitas, infelicissime? Nescis
 Imperio domini cuncta subesse sui?
 Ergone cuncta putas tecum sentire, nec illi
 Ultra servitium muta elementa dare?
 Non recolis Datan? Non detestaris Abiron?
 3480 Qui terram metuisti, credulus es pelago.
 An nescis Ionam Tharsum^a transire volentem,
 Quem mare pertimuit, belua saeva^b tulit?
 Nescis naufragium Pauli, cum nocte dieque
 Fluctibus obruitur iam vir apostolicus?
 3485 O timor, o miserae fastidia sera senectae!
 Cur Iudae facinus non trahis^c ad laqueum?
 Ille tamen Pharaon² simul egit in aequora currus,
 Obruitur mediis et comitatus aquis.
 Sed trahitur sub terribili feritate monendus,
 3490 Ut se respiciat et sciat esse Deum.
 Oblitus^d sceleris, oblitus iudiciorum, f. 89.
 Ad vim consilii mittitur aequorei.
 Artis egens et mentis inops non quaerit opertae
 Classis turritos vellificosque sinus,
 3495 Non petit experte remos et trastra moventem^e
 Nec celi faciem concipit ad volucrum.
 Omnia tuta facit et tranquillissima terror,
 Et magis instabilis terra videtur aquis.
 Ingreditur fragilem nocturno tempore cimbam,
 3500 Qualem non adeat vel residente Pado.
 Cuncta silent, solus niscet sua murmura ventus,
 Et proibet pelagus tam grave ferre nefas.

a) Tharsum c. b) saeva bellua c., emendavit LAF. c) thraisi c. d) abhinc iterum pergit man. 2. c. e) vivente c., emendavit Ewald.

1) De hac re nihil alibi traditur. De fuga Ravennam IV, 379—397, passim. Et e versibus 3505 seq. elucere videtur Wibertum conatum quandam mare transeundi, fortasse versus Istriam vel affines regiones, facere voluisse. 2) Scilicet Wibertus.

- It tamen et mortem metuens fugit incola mortis
 Nec trepidat tumido credere vela notho. 1093.
- 3505 Vix aberat portu, cum se caligine celum
 Vestit et ingeminat noctis opaca chaos.
 Nusquam stellarum solatia, nulla Boote
 Signa patent lunae, delituere globi.
 Ventorum mixtis conatibus ira carinam
 3510 Pulsat et aequoreos tollit in astra sinus.
 Nudantur scopuli, pelago nudantur arenae,
 Et patet educto vallis utrimque salo.
 Carbasa scinduntur, ruptos quatit aura rudentes,
 Atque ipsum manibus fluctus aplustre rapit.
 3515 Iam ratis horret honus, iam fluctus omnia vastant,
 Hoc tibi litigium bestia saeva facit.
 Te mare, te tellus¹, te celi nubila dampnant,
 Et de morte tua litem elementa gerunt.
 Servaris, scelerate^a, tamen maioribus atque
 3520 Parcitur ad poenam iudiciumque tibi,
 Dum non corrigeris tantae terroribus irae
 Nec sibi te reducem gratia tanta facit.
 Post tot virtutes Pharaó, post funera durus
 Ultrices undas pertulit et populus. Exod. 14.
 3525 At te plus voluit divina potentia ferre,
 Commovit terram, murmur abegit aquae. —
 1. 54. Hoc ita² signifero tam vi quam fraude levato 1080/81.
 Eumenidum rabies fertque refertque faces.
 Pelluntur patres e sedibus, et temerato
 3530 Iure patent saevis omnia septa lupis.
 Sacra profanantur, sacraria despoliantur,
 Antiocum dicas aut Totilam furere.
 Una salus³ papam, canones, decreta negare
 Et Guibertino cedere^b demonio.
 3535 Hoc agitur pree vel pretio, plerumque timore;
 Hoc agitur totis viribus atque dolis.
 Antichristus adest et multa perfremat ira
 El, si tempus habet, omnia diripiet.
 Sed propter sanctos tempus breviabitur^c illi^d,
 3540 Cum fuerit fidei purificata seges.
 O quantum paleae trahit haec quassatio secum!
 Et quantas cedros sybilus iste quatit!
 Sed novit Dominus famulos ubicumque fideles,
 Et si corruerint, ipse levare potest.
- 3.
- 3545 Ergo furente manu quasi vento et sulphuris ygne 1081.
 Henricus fauces occupat Italiae
 Et, quamvis cupiat capud orbis^e perdere Romam
 Et faciant illi sola secunda moram,
 Sustinet incerto se non comittere Marti,
 3550 Dum tonat a tergo femina, quam metuit.

a) ó scelerate c., emendavit Schu. b) caedere c. c) breviabitur c. d) ille c.; fortasse illud legendum est. e) orbe c.

50 1) Cf. Lucan. I, 110: *Quae mare, quae tellus* . . . Rangerius post versum 8340 reliquerat. 3) Cf. Vergil.

2) Hinc narratio rerum gestarum anni 1080 pergit, quam Aen. II, 354: *Una salus victis: nullam sperare salutem*.

V. Ans. c. 20.

Hoc animo maiora probans in praelia vires
Per loca se fundit, quae comitissa tenet¹.
Quanta potest vastat, incendit, depopulatur
Et Christi famulam debilitare sitit.

3555 Haec est, quae Dominum Petro monitore secuta
Ante pedes eius se dedit atque sua.
Ut primum miserae didicit mala gaudia carnis²,
Horruit et sese protinus erubuit.

Non potuit primo se, sicut vellet, habere
3560 Servivitque suo pene puella viro.

Materni^a monitis generisque^b potencia clari 1. 54^c.
A desiderio detinere pio;

1076.

Matre^{c, 2} viroque Dei nutu quandoque soluta³
Disposuit soli sola vacare Deo.

3565 Sed iam iamque malis increbrescentibus istis
Ad defendendam cogitur aecclesiam.

Suscipit Anselmum monitorem sive magistrum,

V. Ans. c. 20.

Qui doceat sacras signifer ipse vias
Et Christy Domini tanquam paranimphus honores
3570 Illius exponat diviciasque patris

Atque in languorem^d sanctum convertat amorem,
Exornet talamum floribus atque thorum,
Pervigil accensam doceat servare lucernam,
Dum sponsus veniat, qui sibi suscipiat.

Math. 25, 1 seqq.

3575 Hoc facit, hoc curat, hoc nocte dieque laborat
Et vitae studium dirigit ad bravium.

Iam lassescentem, iam tanta mole gementem
Recreat exemplis colloquiisque bonis,
Utque fit^e, efferri de prosperitate volentem

3580 Terret et instabilem monstrat habere gradum.

Sic se, sic illam bellique domique regendo
Christy miliciam servat et aecclesiam.

Hoc opus, hoc studium tua sunt donaria, Christe,
Qui servas famulos hic et ubique tuos.

Act. ap. 7, 55 60.

3585 Cum Stephanus pro te lapidum sub grandine staret
Et fleret miseros id faciendo mori,

Vidit te stantem, vidit sua bella iuvantem
Auxiliumque tuum sensit adesse sibi.

Judic. 4.

Ad sexum fragilem redeamus: Debbora quondam
3590 Ante viros fortes forcior arma tulit.

Non illi preceptor erat, non signifer ante,
Et fecit strages atque trophea tulit.

V. Ans. c. 20.

Hic⁴ geminas vires Christo sociavit in unum,
Quorum singultu pascitur et lacrimis.

3595 Quos ita concordi procinctu nocte dieque
Stantes obstupuit Teutonius et timuit.

Cui cum cessissent et se postremo dedissent 1. 55.
Italiae fortes magnificique viri,

a) abhinc iterum pergunt man. l. c. b) ita c.; generique proponit Tondelli p. 30 n. 1 ad p. 29, qui cum hoc loco Greg. VII. Reg. I, 45 ed. Caspar p. 70 l. 24 sq. confert, sed vix recte. c) Matreque c. d) languorem c. e) Ut quae ait c., emendavit Schw. 50

1) Lucae moratus est diebus 19. et 20. Iulii a. 1081, testantibus chartis St. n. 2837—2839. — Cf. Bonizo ed. Dümmler p. 618. S. 2) De hoc loco vide Overmann, 'N. Archiv' XXI, 422; Colucci l. l. p. 127 sq.; L. Tondelli, 'Matilda di Canossa' (Reggio-Emilia [1925])

p. 27 sqq. 3) Cf. v. 2943. S. De secundo Mathildis matrimonio cum Welfone V. a. 1089. iuncto, a. 1095. soluto Rangerius haud aliter ac Donizo omnino silet. 4) Anselmus, qui suas ipsius et Mathildis vires sociavit in unum; cf. V. Anselmi l. l.

- Una domus¹ veteri de nobilitate creata
 3600 Et fundata fide nobilitate magis
 Sustinuit, non erubuit castella domosque,
 Urbes et vicos perdere pro Domino¹.
 Insuper et vitam dare non formidat habetque
 Hoc decus eternum, si moriatur ei.
 3605 Scit sane, quia forcior est victoria, quando
 Pugnat iugulis, et speciosa magis;
 Sed, si servantur haec sabbata, religionem
 Perdimus et pietas de pietate perit.
 Cum pagana fidem vesania persequeretur,
 3610 Pugnandum iugulis atque cruore fuit.
 Plus est, quod faciunt, qui pacem scismate rumpunt,
 Et res divinis^a plus inimica sacris.
 15 Eredit vitulos et turificavit Aaron,
 Sed mox penituit et veniam meruit.
 3615 Denique prudenter vitulum concessit ad horam,
 Ne se confoderent desererentque Deum,
 Certus venturum Moysen, qui verba refferret
 Atque hunc errorem sanguine corrigeret.
 20 Quos persistentes invenit legifer ille,
 Occidit gladio militis et proprio.
 3620 At vero Dathan et Abiron scisma moventes
 Vivos enecuit terra. Quid edocuit
 Hac in vindicta tali discrecio iusta?
 Quid? Nisi quod vincit omnia² pacis amor?
 3625 Quando minor gravius puniri culpa iubetur,
 Quae lex dat minimis maxima suppliciis?
 Inde patet plus esse satis rescindere pacem,
 Quam cum demonio thus adipemque facis.
 Qui simulacra colunt, facili ratione premuntur;
 3630 Qui scindunt, speciem religionis habent.
 f. 85^v. Et quia de Christo simulata mente loquuntur,
 Hoc magis impugnant dilacerantque fidem.
 35 Hii Christum non esse putant et decipiuntur;
 Hii Christum falsant vel magis ingeminant.
 3635 Quo minus est falli quam fallere, tam minus esse
 Scito negare fidem quam sacra dividere.
 Denique venisti, de sacro fonte bibisti,
 Ille neque advenit nec sacra nostra bibit.
 Nunc autem laceras, iam desine, turpius erras,
 3640 Sed sine re speciem religionis habes.
 Atque hoc deterius, quia pacem fingis amici,
 At vero diras fers inimicicias.
 Quo constat tales ultra non esse ferendos,
 Quos nisi conpescant verbera, verba vacant.
 3645 Hoc pietas antiqua videns ad religiosos
 Confugit reges vel magis arma dedit,
 Ut tales premerent et vel residere iuberent
 Atque vacare sibi, vel bona subriperent.

V. Ans. c. 20.

1. Macch. 2, 28.

Exod. 22, 4.

ib. v. 22 sqq.

ib. v. 26 sqq.

Num. 16, 31 sqq.

a) divinas, corr. divinis man. 1, c.

1) Cf. V. Anselmi l. l.: *Adeo enim singulis per singula provide ac sapienter consiliatus est, ut . . . pene totius Italiae sola domus illa resisteret, iniuriam Dei suam- que vindicaret, honorem obtineret et gratiam Dei non amitteret.* 2) Cf. Vergil., Georg. I, 145: *Labor omnia vincit*; III, 325: *Quid labor aut benefacta iuvant?*

- Sin alias, gravior sententia subsequeretur,
 3650 Ut iam de gladiis terror inesset eis.
 Si^a pacem quaerunt, desistant bella movere,
 Desistant^b fidei dilaniare togam;
 Desistant^b Christi tunicam rescindere, quam nec
 Romanus miles findere sustinuit.
 3655 Sed lacerant et dilacerant et dilacerantur,
 Et defensores Christus habere potest.
 Anselmus vigilat, dolet, esurit, alget et orat,
 His armis sociam munit et ornat eam.
 Quin etiam fortes animos dextrasque virorum
 3660 Informat monitis crebro salutiferis.
 Inque brevi cunctos sic instruit exacuitque,
 Ut Machabeum castra movere putes,
 Sic ardent animis, sic seque suosque tuentur
 Et quod maius habent praesidium fidei.
 3665 Hac in militia non perstrepat ira furorque,
 Non incandescit fumus avaritiae,
 Non luxus, non ebrietas, non cantio mollis, f. 56.
 Et quae militiae fastus habere solet.
 Sicut in adversis dominatur ineptia castris
 Et petulans luxus¹ sanguineusque furor
 3670 Et sua signiferi formam mala castra secuntur,
 Sic pia non distant a pietate ducum.
 Hostiles cuneos passim funduntque fugantque
 Nec dubitant pauci pluribus irruere.
 3675 Sane fides et religio plus omnibus armis
 Audentes faciunt atque tuentur eos.
 Et sicut Iudae narrabant praelia gentes,
 Sic et Matildam mundus² ubique sonat.
 Qualis Amazonio de genere Penthesilea
 3680 Belligeras acies ordinat atque regit,
 Non illam noctes, non illam frigora frangunt,
 Non intemperies cogit abesse suis.
 Porro domi Martham simul exprimit atque Mariam,
 Providet et curat, consiliatur, agit.
 3685 Ad verbum vitae non desidiosa reverti
 Hoc desiderio pascitur et studio.
 Anselmum celebrat, Anselmi pendet ab ore,
 Et tamquam domino sedula servit ei.
 Eius ab officio nocturno sive diurno
 3690 Numquam discedit cumque legente legit;
 Ploranti applorat et cum patiente laborat,
 Formam discipulae suscipit et famulae.
 Quis putet in tali studio vel simplicitate
 Humanis rebus quemlibet esse locum?
 3695 Quis putet in tali cura tantoque labore
 Femineam mentem posse vacare Deo
 Seque recolligere post aestus sive procellas,
 Qui circumveniunt atque secuntur eam?

a) abhinc iterum pergit man. 2. c.   b) Desistant c.

1) Cf. supra v. 8944. S.   2) Cf. V. Anselmi c. 20: *ut laudabilis illa (Mathildis) et gloriosa per ceteras Nimirum suis (Anselmi) id meritis impetratum est, etiam terras praedicaretur.*

- Haec plane non sunt hominis, sed suggerit ille,
 3700 Cui fortis mulier haec facit et patitur,
 Quam satis expresse sapientia pingit et aptat,
 Et Salomon propriis exprimit iudiciis^a,
 1. 56^c. Cum forti sponso mulierem iungere quaerit,
 Quae sciat et valeat magnificare domum,
 3705 Quae sexum superet, quae fortia facta¹ virorum
 Non metuat, cuius omnia vincat² amor.
 At vero molles et amantes gaudia carnis
 Et desideris illius implicitas,
 Ignaras operum, domui non prospicientes,
 3710 Quis nisi deceptum credat amare virum?
 Quae, nisi continuo praetium tribuatur amoris,
 Impensas et opus deperisse putant.
 Huius³ coniugio non est retributio praesens,
 Cui placet attendat, ne prophanter agat.
 3715 Spes est, quae forti valeat sociare marito,
 Res autem procul est, quae datur in praetio.
 Idcirco geminat et adhuc de finibus addit,
 Ut notet a mundi rebus abesse procul.
 Isti sunt fines, quos ultra nihil^b valet esse
 3720 Et citra nichil est, quod satis esse queat.
 Reperit Anselmus et signa profetica cernens
 Condignam Domini sensit amore sui.
 Pulsus ab ecclesia⁴ tamquam fraudante maritum
 Non sibi sed Domino quaerit habere thorum.
 3725 Non erat Anselmi nomen sibi tollere sponsi,
 Quod neque Iohannes sustinuit facere.
 Sponsus habet sponsam, sponso deservit amicus
 Ioh. 3, 29.
 Et gaudens gaudet eius in obsequio.
 3730 Sic et Paulus ait se despondisse marito
 Uni virgineum sanctificare thorum.
 Aspicit instantem confidentemque maritus
 Et confidit ei, non velut ambiguus,
 3735 De fidei cura, de morum simplicitate
 Deque incorrupti sedulitate thori.
 Sunt, quibus est fidens oculus fortasse mariti,
 Cor vero trepidat, si qua remotus agat.
 Tales evacuant magnos clarosque penates
 Et faciunt miseros semper egere viros.
 1. 57. Haec autem spoliis ingentibus exuit hostem,
 3740 Quae tribuit claro belligeroque viro.
 Et quia vir bonus est et ei bona plurima confert,
 Haec quoque, dum vivit, praemia digna refert.
 Matildis pugnat, Matildis praemia querit,
 Ultima Matildis cor tenet ante virum.
 3745 Hostem debellans, victricia signa reportans
 Et spoliis illum privat et officio,
 Consilio manuum sic usa vel arte suarum,
 Ut lanam lino misceat in studio.
 3750 Vel quia pauperibus nunc haec, nunc illa ministrat
 Deque labore suo sedula servit eis,

2. Cor. 11, 2.

Prov. 31, 11.

Ib. v. 12.

Ib. v. 13.

a) iudiciis sensui melius respondere videtur, cf. v. 3721: signa profetica. b) ita c.; nil proponit Zuölffer.

1) Vergil., Aen. I, 641: fortia facta patrum. 2) Cf. vel Mathildis. 4) Lucensi.

supra v. 3624 cum nota. 3) Scil. mulieris fortis,

- Vel quia de lana texit sibi simplicitatem,
De lino studium frangere se nimium.
- Prov. 31, 14. Haec super, ut navis, quam strenuus institor urget,
De longe solitum querit habere cibum.
- 3755 Institor est instans et nulla pericula vitans
Et sibi divitias per mare multiplicans.
Matildis patitur et non timet aequoris undas.
Flamine vecta sacro, velificante cruce.
- Matth. 4, 4. Ex illo refici cupiens ieiunia pane,
3760 Quem qui non comedit, vivere nemo potest.
Esto, pauperibus tribuat vestemque cibumque
Et carnis curas mortificare sciat:
Si desiderio Christi non pascitur^a atque
Iugiter inde sibi per mare cuncta refert,
- 3765 Afficitur longo miser oprimiturque labore,
Dum panis vivus non resaginat eum.
Haec sunt magna quidem, sed adhuc maiora secuntur,
Noctua sollicitas exhibet excubias.
- Prov. 31, 15. Surgit, praedatur et sedula praemeditatur,
3770 Ut quasi de praeda seque suosque regat.
Cum legit aut orat post taedia longa diei,
Totum restituit, quod vaga cura tulit.
Et pascit mentem lacrimis et quam sibi gentem
Tamquam per sexum duxit in obsequium
- 3775 Affectus molles^b, quasi sexum debiliorem,
Et quibus incumbit maxima cura domus,
Quales Iob famulos famulasque potenter alebat, 1.67.
Cum quaesivit eum ludificare Sathan.
- Porro Matildae praedas de nocte videmus,
3780 Unde cibum tollat quilibet ordo domus.
Tollit ab Henrico nocturna strenuitate,
Unde suos pascit et tegit atque suas,
Dum videt Henricum per tot mala facta perire
Et Guibertinum cernit abesse malum;
- 3785 Quos dum persequitur et praemonet esse cavendos,
Mundat in illorum sanguine laeta manus.
Haec autem faciens agrum sibi vidit et emit,
Quem colat, ut fructum multiplicare queat.
Quod nisi fecisset, sine fructu et flore fuisset
- 3790 Romanae campus et decus^c ecclesiae¹.
Denique, quis nescit, quia mundus et ordo fidelis
Ut sterelis^d campus destituendus erat,
Si non se bello tempestatique dedisset,
Ut vitem fidei catholicae sereret?
- 3795 At nunc de manuum fructu vel fronde suarum,
Qua male culta fuit, vinea sacra redit.
An non plantavit, cum fortiter exuperavit
Querentes sacram comaculare fidem?
Denique plantavit, quia viva voce suorum
- 3800 Et studiis operum pluribus arma dedit,
Exemploque suo multorum consolidavit
Mentes ad fidei iustitiaeque decus.

a) pascitur c.; pascitur LAF. b) ita c.; mollis legendum esse videtur. Hofm. c) decus c.; dedecus correxit LAF., cui Sackur assensit; cf. n. 1. d) ita c.

1) Intelligendum censeo: Quod nisi fecisset, tunc campus et decus Romanae ecclesiae sine fructu et flore fuissent. 55

Quod bene non faceret, si non accincta^a fuisset,
Accinxit lumbos inrequieta suos.

Prov. 31, 17.

3805 Carnales motus tam forti fune ligavit,
Ut non diffunderet sive superflueret.

Atque humerum valido firmavit robore: pulcher
Ordo prius lumbos stringere, post humerum.

Nam nisi cingatur fluxae petulantia carnis,

3810 Nemo potest humeri robur habere sui.

Sed quo fine putas subisse negotia tanta?

Gustavit, vidit, quid labor iste ferat.

Et iam iam tanti fruitur mercede laboris,

Cum videt hostiles subcubuisse manus,

f. 58. 3815 Cum^b videt Henricum iam iam sine milite truncum

Et Guibertinas detumuisse minas.

De tali cultu sedet inter praelia Victor¹,

Et novat Urbanus² Urbis et orbis opus.

Hanc lucem tenebrae poterunt extinguere nullae,

3820 Novit in adversis forcius efficere,

Aut, si forte vacat et nocte negocia rumpit,

Liberius mentem sublevat ante Deum.

De tali gustu neque caligante lucerna

Ib. v. 18.

Ad maiora manum misit et artificii

3825 Duxit opus digito, sic forcia facta³ perurguens,

Ib. v. 19.

Ut teneat fusum dextera, leva colum.

Forcia sunt turbare malos et perdere reges,

Scismaticos odiis frangere perpetuis,

Aut quae sunt ultra vires temptare vel ipsum

3830 Coelum vi rapere vim faciente⁴ fide.

Matth. 11, 19.

At digiti fusum teneant et dextera tollat,

Quae sibi congestit quantaque leva manus.

Ad levam colus est, at fusum dextera volvit,

Cum de terrenis celica pensa facit;

3835 Unde manus inopi palmas ad pauperis usum

Prov. 31, 20.

Extendit miseros veste ciboque fovens.

Denique, quis tantam potuit componere telam,

Ut vestem fidei texeret atque spei?

Quam⁴ prius hinc hereses hinc schismata dilaniant,

3840 Donec feminea conficeretur ope.

Ergo manus aperit, cum sacramenta revelat,

Quae quasi sub levo clauserat ante sinu,

Cum facit, ut fidei verbum discurrat in orbem,

Quo sine mendicat et dolet omnis homo.

3845 At vero domui non est metus ulla nocere,

Ib. v. 21.

Frigora quanta ruunt asperitate nivis.

Nix frigus generat, quoniam prudentia carnis

Albescit specie, sed nocet ex glacie.

f. 58¹. At vero duplici circumdata pectora veste

3850 Non metuunt linguas et superant gladios,

Aut quia promissis vitae praesentis et eius,

Quae sequitur, freti noxia nulla timent.

At si multiplici et vario sub tegmine vestem

Texuit, ut semper tuta sit atque decens,

a) acincta c. b) abhinc iterum pergit man. 1. c. c) fortasse patiente intelligendum est. d) abhinc iterum pergit man. 2. c.

1) Papa III. 2) II. 3) Cf. v. 3705 cum nota.

Prov. 31, 22.

3855 Stragula vestis habet varios mixtosque colores
Et forti filo textitur et vario.

Sic decet ornari virtutibus et variari,
Ne cito rumpatur quaelibet absque aliis.

Additur et byssus, ut conversatio carnis

3860 Pura sit et vitii suspicione carens.

Purpura subsequitur, quae sanguine tincta videtur,
Ut sit martirii rubra cruore sui,

Aut ne per florem carnis sibi querat honorem,
Sed regni solium purpureumque decus.

3865 Et ne mireris, cui tam studiosa laboret,

Illa videt, quanto sit placitura viro.

Ib. v. 22.

Illa viri spectat venturam nobilitatem,

Quando senatorum sedibus intererit

Et celi portas faciet vel claustra patere,

3870 Omnibus occurrens, omnia discutiens.

Qui fortasse modo neque nobilis esse videtur

Nec sua pro meritis reddere cuique potens,

Sed veniet tanta cum maiestate verendus,

Ut vix sustineat cernere iustus homo.

3875 Sunt etiam portae conventus ob sinodales

Causas expliciti, quos agit ipse sedens

In medio magni circumspectique senatus,

A quibus in dubiis queritur et gravibus.

Credidit insanus hunc oppressisse rigorem,

3880 Ut de iustitia non loqueretur homo;

Sed verbum Domini numquam valet illaqueari,

Iamque nitent portae de probitate viri.

Quem latet Urbanum sic consedissecundum¹⁾

Quem rigor illius et sacra gesta latent?

3885 Indecorem vero tantis conventibus illum

f. 60.

Dicere non poterit quilibet hostis homo.

Ergo senator habet laudem sibi sive senatus,

Et non praecipue, qui sedet, ipse Deus?

Haec autem scimus tractari non potuisse,

3890 Si non haec mulier sic operata foret.

Hoc opus illius, haec cura laborque diurnus,

Iam per eam portae, iam sacra iura patent.

Iam per eam medius tractat censestque maritus

Et velut in porta iam manifestus agit.

3895 Sic se sicque suos postquam vestivit alumnos,

Addidit, ut faciat, quod praetio tribuat.

Composuit vestem, quam distrahat, et studioso

Conatu simplex, sed grave fecit opus,

Quod cito dirumpi non possit et ornet habentem,

3900 Qua sine Iohannes non bene nudus iit.

Hoc est, quod Petro descendit ab ethere lapsum

Et de reptilibus iussit habere cibum.

Lata fides genus omne capit, de tegmine cuius

Et decor et robor omnia membra tegit.

3905 Vendidit hanc vestem mulier, quam perfidus ante

Quilibet induitur et pretiosus emit.

cf. Marc.
14, 51 sq.
Ant. ap. 11, 5.

Prov. 31, 24-25.

1) Saepius; postremo in concilio Lateranensi die 30. Aprilis a. 1099. habito. S.

- Iamque patet tanti, quem femina texit, amictus,
 Pro quo non dubitent Itala corda mori.
 Quando Cananeus^{a,1} mutatis scilicet illis
 3910 Baltibus^b ad gladium militiamque redit.
 Ergo, qui gratis acceptam non tenuerunt
 Et rupere fidem, iam patienter agant.
 Et lacrimis tunicam, quam iecit et ipse Iohannes,
 Ne nudi fugiant et moriantur, emant;
 3915 Et permutentur nec tales inveniantur.
 Quales erubuit Christus et alma fides,
 Cum fugerent et terga darent sua turpiter hosti
 Et fierent saevo praeda cruenta lupo.
 Ergo Cananeus cingatur: non bene pugnat,
 3920 Cui vestis talos impedit atque ligat.
 Quod dum fit, risus et gaudia longa parantur.
 1. 59. Quando dies nullas inveniet tenebras
 Et miseris luctu stridentibus atque dolore
 Cum palma risum laetitiamque dabit.
 3925 Propter quod studuit et se sapienter habere
 Et mala clementer tollere sive pati.
 Has inter curas considerat arcta viarum,
 Quas incedat ei credita tanta domus.
 Ut monasteriis sua sit reverentia, ne quis
 3930 Effluat et latas inchoet ire vias.
 Et sic in reliquis conventibus ecclesiarum
 Quam vigilanter agat, quis recitare queat?
 Hoc unum satis est ad tantam sedulitatem.
 Quod vel dum comedit otia nulla capit.
 3935 Et panem vitae, quem gustat nocte dieque,
 Expendit reliquis et docet hoc, quod agit.
 Quo fructu quaeris aut qua mercede futura?
 Surgent, quos genuit^c atque Deo peperit,
 3940 Et dicent illam summa cum laude beatam,
 Quos ea de tantis mortibus eripuit.
 Vir quoque laudabit et robore sive decore
 Induet et vestem congeminauit ei;
 Ex hoc praecipue, quia turmae scismaticorum
 Deque cruore sacro subdola progenies^d,
 3945 Quae sibi divitias iam conguessisse putabant,
 Invenient vacuas et sine laude manus.
 Quas quia decepit species et gratia fallax
 Et propter laudem destituere fidem,
 A mercede procul et munere destituentur,
 3950 Propter quod Dominum non timuere Deum.
 At vero metuens mulier laudabitur atque
 De fructu manuum semper ei dabitur.
 Et non deficiet laus haec et copia tanta
 In portis proprio praecipiente viro.
 3955 Sed quando ille suos contempnit? Quando relinquit?
 Quando continuo non fovet auxilio?

Prov. 31, 27.

Ib. v. 28.

Ib. v. 29.

Ib. v. 30.

Ib. v. 31.

a) Cananeo c. b) dictum videtur pro balteis; cf. Prov. 31, 24: et cingulum tradidit Chananeo.
 d) progenies c.

c) gemit c., emen-

cf. Matth. 22, 52.

4. Reg. 6, 14-17.

2. Macch. 10, 29.

Ios. 5, 14.

Rom. 11, 4.

1. Petr. 2, 9.

Curia celestis gladios habet et legiones f. 60.

Et, cum vult, famulis mandat in auxilium.

Scimus Helyseum, cum vallaretur ab hoste,

3960 Armatos equites celitus intuitum;

Quos puero hostendit, quorum virtute superbos

Luminibus privat Samariamque trahit.

Debellaturo cum paucis millia Iudae

Miles belligeros se tulit ante viros.

3965 Sic quoque, cum Iosue Iericho subvertere vellet,

Armatus niveo terruit actus equo,

Qui se ductorem quaesitus dixit eorum,

Quos Deus ipse suis scribit in agminibus.

Hos aliquando quidem nos non sentimus adesse,

3970 Sed tamen assistunt cominus atque tegunt.

Sepe^a tamen divina manus, quos erudit atque

Informat, patitur aspera multa pati.

Et, cum sit presens, plerumque putatur abesse

Et sine praesidio deseruisse suos.

3975 Sed probat et multo melius tunc consulit illis.

Quam si subveniat et manifestus agat.

Qui, dum permiscet laetis contraria, fortes

Efficit et tumidos non sinit esse suos.

Qui si franguntur et deteriora secuntur,

3980 Nec sic iusticia vel pietate vacat,

Dum cuprum puro melius secedit ab auro,

Et sequitur sordem sordida massa suam,

Ne lux cum tenebris proprio minuatur honore

Incipiatque suo forte carere bono.

3985 Hinc adeo plures primo pia castra secuti

Retro^b cesserunt a pietate Dei

Et Christi famulam deserti deseruerunt

Et curvaverunt se miseri ante Baal.

Quorum discessu domus est et clarificata

3990 Et firmata magis auxiliante Deo.

Tum vero Christi defensor et eius amica

Non cessant monitus accumulare pios.

Qui^c discesserunt, non hac in sorte fuerunt¹; f. 60^v.

Anselmus memorat et ratione probat:

3995 'Quod^d permansistis in tempestatibus istis,

Vos estis numerus, quem probat ipse Deus.

Nunc illos et consimiles omnino cavete

Et sicut pestem vel gladium fugite.

Et vere gladii furor est communio prava,

4000 Quo qui percutitur, concidit et moritur.

Et sicut tollit lucem caligo diurnam

Et calor in mediis non bene fervet aquis,

Sic, qui participant anathemate contaminatis,

Consortes fiunt illius et pereunt².

4005 Et, cum pugnatis, quos infestatis, amate;

Pugnet non hodium, sed pietatis amor.

a) abhinc iterum pergit man. 1. c. b) pergit man. 2. c. c) pergit man. 1. c. d) emendandum esse Quot coniecit J.A.F.; etiam in Qui emendari posset.

1) V. Anselmi c. 21: *Recesserunt tamen ab illo plurimi suorum et abierunt retrorsum. Separati illud maxime inter cetera replicans, ut ab excommunicatis, inquam, a nobis, quia non erant ex nobis. S.* 2) Ibidem: *spiritualibus doctrinis et admonitionibus illud maxime inter cetera replicans, ut ab excommunicatis se observarent. S.*

A verbis etiam vanis tumidisque cavendum,
 Qualia qui pugnant fundere multa solent.
 Nemo iustificet sese, non deprimat ullum.
 4010 Nemo furetur quodlibet aut rapiat.
 Castos vos illi servate per omnia, fratres,
 Qui sibi pollutum nescit habere thorum.
 Denique quod^a fidei, quod^a religionis habete,
 Ut, qui vos videat, agmina sacra sciat.
 4015 Et Deus ipse suos custodiet, ut nichil illis
 Omnino noceat, quod facit et faciat'.
 Haec dum sepe facit et eos confirmat, ut ultra
 Lapsum non metuant, si tamen hoc caveant,
 Et miseris monstrat, quanto de culmine lapsi
 4020 In quam Tartareo delituere lacu,
 Et multos revocat de somno et carcere mortis
 Et reparat vitae laetus et aecclesiae,
 Ipsum postremo temptat revocare tyrannum.
 Atque locum veniae sic quoque spondet ei,
 4025 Si redeat, si poeniteat, si confiteatur.
 Et se Gregorio conferat atque Deo.
 'Si pietas', inquit¹, 'si rerum cura valeret,
 Quae facis et tractas, omnia non faceres.
 Sic dico non ex odio, non ex feritate,
 4030 Sed, quia, quod non est, dicere non valeo.
 Numquid^b adulari tibi debeo? Decipiuntur
 Et te decipiunt, qui tibi scepra ferunt.
 Denique noverunt, quid agis, et tu quoque nosti
 Et, quia non regnas, ipse patere facis.
 4035 Quod si regnares, non coelica iura negares
 Et regem Christum subsequerere tuum.
 Nunc Belial sequeris et Christum perdere quaeris,
 Et Christy sponsam destruis, aecclesiam.
 Tollis pontifices et pontificalia vendis
 4040 Et contra regem pontificemque facis.
 Quem regem? Quem pontificem? Dominumque Deumque,
 Qui solus sceptro fulget et imperio.
 Solus habet coeli claves et solus Avernii
 Claustra tenet, regum solus ubique potest.
 4045 Et te magnificas et ei, miserande, repugnas,
 Qui neque principibus assimilare bonis.
 Scilicet haec Pirrus faciebat et ille Philippi
 Fortis Alexander, quem Darius timuit;
 Qui, ne nulla sequi posset victoria, molles
 4050 Erubuit² gladios faemineasque manus.
 Turpe viro forti mulierem vincere, vinci
 Turpius; ergo puta, quid tibi laudis erit,
 Si te victorem faciet non mollior³ hasta
 Vel tua strenuitas, sed magis ira Dei:

quat. 7.
f. 61.

a) intelligendum videtur tot. b) Nonquit c.

1) V. Anselmi c. 21: *Ipsi denique quondam dicto regi commonitorium dictavit*. Hoc opus adhuc desideratur. S. 2) Alexandrum pugnam cum Amazonibus evitasse, ne ab iis vinceretur, Rangerius hic contendit, quod ita dictum nec in Iuli Valerii Alexandri Polemi libro: Res

gestae Alexandri Macedonis (rec. B. Kuebler) nec in Leonis archipresbyteri libro de Alexandro ('Alexander-roman' ed. F. Pfister) invenio. 3) Scilicet Mathildis comitissae; cf. v. 4049, 4217.

- 4055 Quod si victus eris, quod ego reor esse futurum,
Regibus et populis ludus et omen eris.
Sed Romam venies, Romam superabis et istum¹
Sublimem facies in tua dampna tuum.
Nec satis esse putas ad crimen flagiciose
4060 Vivere, pollutas sanguine ferre manus,
Si non auctorem contempseris et monitorem
Et super hoc aliud feceris ipse capud.
Nonne tibi statuam miser exxisse videris,
Cum neque discernat aut oculis^a videat?
4065 Anne videt, qui se foveam demersit in altam
Et secum multos in capud ire facit?
Et cum dampnatum iuste se senciatur olyn,
Condemnatorum signifer esse potest. 1. 61^a.
Hunc tu scire putas et vel discernere posse,
4070 Qui sub districto iudice non metuit.
Cecus^b es et cecum sequeris; iam si laberinthum
Formides, cecum ne comitare ducem!
Si credis, faciam cum lumine posse reverti,
Et, pro quo saevis, haec tibi sceptrum dabo.
4075 Ante pedes Petri supplex lugensque iacebo,
Dum reddat sceptrum mitior et solium.
Haec illi, sed durus homo non flectitur atque
Durius inque dies saevior efficitur.
Denique Guiberto scribit monitoria² quaedam,
4080 Adversus miserum^c commiseranter agens:
'Iam satis et nimium, Guiberte, silencia nostra
Lusisti nimis et^d pacis abusus ope.
Dum patimur vel compatimur, dum dissimulamur,
Ungues exacuis subdolos et gladios.
4085 Iudicium faciens prudencius et rationem
Si de praeteritis abluere malis.
Fecisti fructum sane tibi convenientem
Et qualem tribulus spinaque ferre solet.
Quando potest arbor mala fructum gignere mitem?
4090 Sed neque non mitem non mala ferre potest.
Mens bona cum fertur, fervet magis ad bonitatem,
Cumque flagellatur, aptior efficitur.
Effera moliri nulla dulcedine novit
Et, si percutitur, saevior esse solet.
4095 Et quid agat vineta^e, colem^e cum succus amaram
Non emendat humum nec labor assiduus?
Nonne ego te vidi quasi fructum ferre volentem
Et quasi subiectum, cum Laterana domus
Excepit nimium gaudenter et officiose,
4100 Et tua post primam cellula prima fuit⁴?

cf. Matth. 15 14.

cf. Matth.
7 17 sq.1074.
(Mart.)
V. Ann. c. 28.

a) oculis c. b) abhinc iterum pergit man. 2. c. c) miseram c. d) e c. e) colem c.

1) Guibertum. 2) Cf. V. Anselmi c. 21: *et heresiarcham ipsum, sanctae sedis Romanae invasorem, Wibertum scriptis salutaribus commonuit*. Unam ex illis epistolis edidit Bernheim, Libelli de lite I, 519 sqq., ubi auctor ipse dicit (p. 520): *Scriptis tibi pauca cum multo dolore et sinceræ caritatis affectu, ut cognoscens errorem tuum redires ad cor et poenitentiam ageres delictorum tuorum*. Sed neque litteris illis editis ea, quae Rangerius profert, si generalem rationem excipis, ullo modo congruunt nec magis aliis carmen nostrum respondere putandum est. S. 3) Intelligendum videtur: 'Et quid agant vineta, cum neque succus caulem neque labor assiduus amaram humum emendat?' 4) V. Anselmi c. 18: *Hic namque nobis cernentibus omnem obedientiam et subiectionem domino nostro papae Gregorio exhibuit; sed et ipse cum*

Denique iurasti, nec enim potes ista negare¹.

Nunc, quid agis? Quare turpia tanta facis?

Sed laesit, quia Tartareo te fune ligavit,

Et quia^a Tartareus tu tibi funis^b eras.

f. 62. 4105 Quis nescit sordes et quae mala tanta patrastis?

Et quis sustineat vel sceleratus homo?

Nos tamen, ut dixi, de te meliora putantes

Expectabamus, ut melius saperes.

Ut vero monitis non es dignatus adesse²,

4110 Qui te corrigeret, traditus es Sathanae.

Discere debueras non blasphemare, sed auges

In dampnum capiti deteriora mala.

Denique, si iustus et iustis iustior esses,

Quo te iudicio pontificem faceres?

4115 Perlege scripturam, seniores consule, quando

Aut ubi pontificem curia deposuit?

Si sine consensu Romani pontificatus

Nullus pontificum sede carere potest,

Pontifici summo quae curia quaeve potestas

4120 Vel quod concilium tollere iura³ potest?

Pone tamen iam Gregorium non pontificare

Et sedem summam pone vacare patre:

Quis Romanorum cuiuslibet ordinis in te

Contulit officium praesidiumque patris?

4125 Hugonem⁴ satis esse putas, quem diximus Album?

Sed iam dampnatus atque fugatus erat;

Quando tamen multis pastorem procreat unus,

Quamvis consilio fultus et eloquio,

Quamvis ornatus et moribus et bonitate

4130 Et per cuncta placens utilitate suis?

Ergo vides, quia iam nichil est de pontificatu,

Quod retinere tibi qualibet arte queas.

Adde, quis assensum tribuit? Quis vidit ovantes

Pompas et niveos quis tibi rexit equos?

4135 Hos ego non miror, quos admiraris amasque,

Qui nichil aut hominis aut rationis habent.

Hos autem quaero, quales aliquando videmus

Ad spem sydeream corda levare manu.

f. 62. Qui bene discernunt, melius discreta secuntur,

4140 Quos taedet vitae labilis et miserae.

Qui neque corrumpunt neque corrumpuntur: avarum,

Mollem, sacrilegum quis bene scire putet?

Si laudes horum, si conciliabula^c curas,

Falsus es et falli te, miserande, probas.

4145 Si vero regimen hos^d inter ducere queris.

Cecus es et cecos perdere non metuis.

cf. 1. Tim. 1, 20.

V. Ans. c. 19.

Thren. 3, 41.

Matth. 16, 14.

a) ut quid c.; legendumne fortasse At quid et in v. 4103 punctum post ligavit ponendum? Hofm. b) funus a. c) conciliabula c.; coniecturam conciliab. protulit LAF. d) hos hic scriptus est c.

honore illum ac dilectione in sacro Lateranensi palatio recepit hospitio et proximum illum a dextris suis in sancto habuit concilio et primum in omnibus etc. Cf. Bonizonem ed. Dümmler p. 600, ubi similia narrantur. Ex hoc loco et alio infra N. 3 allato epistolam hanc ficticiam esse cognoscitur. S.

1) Cf. supra v. 3811. S. 2) Cf. Anselmi epistolam ed. Bernheim, Libelli I, 520. S. 3) Cf. epistolam memoratam p. 522: Sicut enim iam dictum est, si Gregorius in ecclesia fuit, qui apud te etiam constitit, et iudex a nullo condemnari potuit, etc. 4) Cf. V. Anselmi c. 19. S.

- Nec de pastoris unquam gaudebis honore.
 Cum Pastor veniet et pecus inspiciet.
 Petrus habet sedem cum Paulo iudicalem,
 4150 Quique vices eius pervigilanter agunt.
 In quo te numero quaeremus sive cathedra,
 Qui non pascis oves, sed rapis et laceras?
 An quia Clementem te nominat impius ordo?
 Sic Parcas dicunt¹, parcere quod nequeant,
 4155 Sic lucum, quia lux² in eo non praevallet ulla,
 Sic etiam dictus Symon et ille fuit,
 Non quia pareret divinae traditioni
 Aut consentiret rebus apostolicis.
 Ergo Clementem, quoniam disperdere queris,
 4160 Te vesana vocat turba per oppositum.
 Hac ergo in serie prorsus non invenieris,
 Hyrcus es et ilem³ pascis habesque gregem,
 Ad levam stabis, et grex tuus ibit in ygnes
 Laturus Stygio pabula longa cani.
 4165 Tunc ubi turbo vagus, ubi lata potentia vestra,
 Et quae iactatis, cum bona verba datis?
 Hic, hic pone oculos, hic mentem cum ratione
 Et, quasi iam videas, haec mala tanta time.
 Sed video, quia non metuis discrimina tanta
 4170 Et datus es sensum desuper in reprobum,
 Sicut, qui voluit sedem super astra levare
 Et se non timuit equipare Deo,
 Nunc, quamvis videat, quoniam sibi Tartarus instat,
 Non tamen a cepto se revocare potest,
 4175 Et^b miserabiliter sese desperat et omni f. 68.
 Arte doloque facit, ut socios habeat.
 Scit tamen inde sibi melius non esse futurum
 Et nichil omnino posse latere Deum.
 Ergo superbus agit et vel sic quaerit habere,
 4180 Qualemcumque potest, imperii speciem.
 Tu quoque, quandoquidem iam non potes esse, quod optas,
 Papatum turpem turpior ipse facis.
 Sed facies, mihi crede, miser nimis alta³ petendo,
 Ut neque concessum fas sit habere locum.
 4185 Dumque cupis, prave, praesul Romanus haberi,
 Iuste tolletur ipsa Ravenna tibi.
 Sed sine propter eum, qui te de morte redemit,
 Et ne perde pecus, quod sibi^c Christus agit.
 Qui tibi clementer dignetur tangere mentem,
 4190 Quosque trahis tecum, consociare sibi^d.
 Sic ait et monitis non cessat voce, litura,
 Ut Domino quaestum multiplicare queat.
 Sed paciente Deo Sathanas turbavit utrunque
 Et magis atque magis opprimit atque ligat.

Rom. 1, 28.
 Ia. 14, 18 sq.

a) ita c. corrupte; fortasse vilem, similem vel tute quid legendum est. b) abhinc iterum pergit man. l. c. c) ita veri-
 similiter legendum pro tibi, quod LAF. habet, S. d) ita c., non tibi, ut apud LAF., S. 50

1) Isidori Etymol. VIII, 11, 93 (Migne, PL. LXXXII, 324); col. 607): *Lucus est densitas arborum solo lucem*
Parcas dicunt xar' avtloqav appellatas, quod minime detrahens, tropo antiphrasi, eo quod non luceat.
 2) Isidorus l. l. XVII, 6, 7 (Migne l. l. 3) Cf. supra v. 3394.

- 4195 Ut tamen advertunt¹, quia res non provenit illis,
 Castra movent tristes arvaque Tuscha petunt².
 Ut cessisse vident comitatus et legiones,
 Tum vero gemitus et dolor et lacrimae
 Et pro Romano suspiria pontificatu,
 4200 Ad Dominum iuges multimodeque preces.
 Pectora contundunt, coelum clamore fatigant,
 Qualem non surdus quaerit amatque Deus.
 Incipit Anselmus, sequitur miserabilis illa³,
 Quae per Gregorium coepit amare Deum:
 4205 'Quam bene provisum fuerat, Deus optime, nobis,
 Cum fera terribilis quaereret haec capita,
 Cum rimaretur gladio, cum persequeretur,
 Cum nobis totis viribus irrueret!
 1. 88⁴ Unde tibi visum, virtus et gloria, Christe,
 4210 Ut nos eriperes et nova bella dares?
 Si placet, ut parcas, et tanta laude videmur
 Indigni pro te bella necemque pati,
 Non laeta mortes Romanas aure feremus.
 Et Pauli gladios⁴ excidiumque Petri,
 4215 Immo tuas, Domine, cedes mortemque famemque,
 El quae multa furor obsidionis habet.
 Esto: sumus molles, et ob hoc mala praelia tollis,
 Ne simus sanctae dedecus aeclesiae.
 Tu vires animosque dares. Quis pertulit unquam,
 4220 Si non auxilium sensit adesse tuum?
 Et, quem iuvisti², qui¹ non¹ vel sanguine vicit?
 Quis timuit gladium te duce sive crucem?
 At nunc quid faciet venerabilis illa senectus⁴,
 Cum mortem populi cernit ubique sui,
 4225 Cum miseras matres natorum funera flentes
 Et passim pueros hense fameque mori?
 Hanc vitam quis non videat miserabiliorem
 Morte? Vel has mortes unius esse viri
 Quis non expaveat? Nam mortem non timet ille,
 4230 Quae tali vita dulcior esse potest.
 At nos quid facimus ut¹ oves pastore remoto?
 Num Guibertinam flectimur ad statuam?
 Parce, Pater, nobis et ab isto carcere tolle,
 Ne sine Gregorio simus in exilio.
 4235 Denique parce tuis longe lateque per orbem,
 Quos tibi Gregorius educat atque fovet;
 Qui disperdentur, si Guibertina sequentur
 Scismata, quae saevos mittit agiturque lupos.
 Et lupo est vehemens et tigride saevior omni
 4240 Pastores tollit et pecudes laniat.
 Hos ergo perdis, et nos quoque cuncta timemus
 In tam deserta terribilique via'.
 1. 84. Sic flentes Domino Romana pericula mandant
 Et detrimentum totius aeclesiae.

1084.

a) injusti e., emendavit Ewald. b) intelligendum videtur quis. c) et e., emendavit S.

1) Anselmus et Mathildis, cf. v. 4208. Non recte, ut regis cogitaverit. S. Cf. Overmann, 'Mathilde' p. 148 — puto, A. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 430 cum N. 6 de 151, 'Regesten' n. 42 a—d. 3) Scil. Mathildis. S. Heinrico et Guiberto cogitavit. 2) Rangerio tempora 4) Gregorius. Cf. Sap. 4, 8: Senectus... venerabilis.

non bene distinguere dubium est, de quo anno expeditionis

III.

1.

1081.
(Ed.)

V. Ans. c. 19.

Muth. 15, 14.

- 4245 Comperit^a ut regem festinum Luca venire,
Scinditur et vario murmure mixta fremit.
Hi regi nova festa parant portasque patere
Praecipiant regi, cuncta licere ferunt;
Hi perversorem clamant debere repelli,
4250 Sed Petri furias non movet iste sonus.
Usque adeo Petrus non cessat cuncta movere,
Turbans nocturnis omnia consiliis:
Petrus, homo quo non alius¹ prudentior atque
Lucensi populo promptior arma dare.
4255 Nemo magis doctus populi captare favorem
Ac velut ex oleo vim reparare foco².
Iamque fuit praetioque manus conducit iniquas
Atque intemptatum iam nichil esse sinit.
Regis in adventum talem se format, ut illum
4260 Rex quoque miretur et socium cupiat.
Non parit manibus, linguae dissolvit habenas
Nec timet in celum prodigiosa loqui.
Nec metus est de Gregorio, ne per comitatum
Laedat, namque iram non timet ille Dei.
4265 Ergo ubi per regem sentit perversa licere
Et causam fidei non bene stare videt.
Immemor aeterni gemitus et suppliciorum
In tergum faciem vertit et ire Deum
Contra non timuit, patrem patriamque prophanus
4270 Insequitur, saevas iungit amicitias.
Iamque per angustos aditus rex advolat atque
Fessus in umbroso³ gramine castra locat;
Nec Guibertus abest, dux et comes impietatis,
Deducens cecum cecus ad interitum.
4275 Petrus compositis rebus praetioque paratis,
Qui sese peterent ac velut eligerent,
Mittit ad Henricum mercari pontificatum
Et Guibertino se dare servitio.
Nec mora! Promissis vendit festinus uterque,
4280 Praeventus fama criminibusque viri.
Luca facit plausus, miscet nova gaudia vulgus,
In Petrum ferme consonat omnis homo,
Scilicet ad mores pravos scelerumque favorem
Signiferum famae deterioris habens.
4285 Si vero est aliquis⁴, qui cum pietate laboret,
Non tamen est ausus de pietate loqui.

f. 64^r.

a) abhinc iterum pergit nam. 2. c.

1) Cf. supra v. 3307. 2) Cf. supra v. 1827sq. S.
3) 'Umbroso' scribendum et de monasterio Vallis Umbrosae cogitandum esse censuit A. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 430 sq., cui Meyer von Knonau III, 380—382 assensus est. Sackur in nota quadam huic loco aspersa contradixit, cum auctor nusquam Vallumbrosae Henricum castra locasse dixerit regemque diebus 19. et 20. Iulii (St. n. 2837—39) Lucae fuisse chartae testentur, neque habeamus, cur id, quod Rangerius narrat, ad

aliud tempus referamus, lectorem etiam ad ea, quae Colucci p. 150 exposuit, reiciens. Equidem quamquam Overmann verum coniecisse haud abnuerim, tamen quia auctor res gestas ubique nimis breviter et obscure tangit et exclamationes suas nimis longas et verbosas interponit (usque ad v. 4788, cf. v. 4789 sqq.), rem in medio relinquendam esse censeo. 4) De se ipso Rangerius, qui his rebus interfuit, cogitare videtur.

- Iam quis in hac sacrae fidei morumque ruina
 Non trahat ex imis flumina visceribus?
 Lugemus muros hostili Marte ruentes,
 4290 Nec Hieremias ipse tenet lacrimas;
 Denique Salvator noster, cum cerneret urbem,
 Quam subvertendam noverat, ingemuit.
 At nos ridemus, ubi desolatio talis
 Festivam speciem dissipat et requiem?
 4295 Et quid sunt muri cineres quandoque futuri?
 Quid turres faciunt, quae cito deficient?
 At murus fidei, cuius fundatio Christus,
 Virtutum vario culmine portat opus.
 Hoc ubi vastatur de morum perditione,
 4300 Perditur aeterni gloria summa boni;
 Et pro laetitia, pro comoditate bonorum
 Exoritur clades et sine luce dies.
 O rerum novitas! O perturbatio mentis!
 O res divinis exagitanda minis!
 4305 Quod Iudae facinus aut quae blasphemia tanta
 Samariae? Quid nunc, o Ysaia pater?
 Quid facimus? Quos plaga tumens non occupat artus,
 Computruere crebris omnia vulneribus.
 Non est, qui foveat, et non est, qui medeatur,
 4310 Nec medicamentum quaeritur aut oleum;
 Et verbum Domini contempnitur et gravis ira
 Et, quem iam valeat nemo cavere, furor;
 Quoque magis stupeas, praecellentis-sima quondam
 Argenti species vertitur in scoriam.
 4315 Iam plus quam meretrix facta est urbs ante fidelis,
 In qua iudicium cepit habere domum.
 At^a velut abiecto legali mecha marito
 Servit demonibus pressa libidinibus,
 4320 Et pro iudicii tractatu iustitiaque
 Fraudibus incumbit, cedibus invigilat.
 Miscet aqua vinum, pro vino fundit acetum.
 Et neque principibus est adhibenda fides.
 Quanti furantur aut cedibus insidiantur,
 Nullum iudicii de gravitate timent.
 4325 Qui non furantur, furantibus associantur.
 Munera captantes praenidia respiciunt.
 Vox pupillorum contempnitur et viduarum.
 Et non est aliquis, qui tueatur eos.
 Consimiles Sodomae vel adhuc magis atque Gomorrae
 4330 Excessere novis omnia flagitiis.
 Idcirco Dominus per multos multa minatus
 Ultra non patiens iam violenter agit.
 Iam quercum foliis ventus cum grandine nudat
 Et iam serotinis indiget hortus aquis.
 4335 Et sicut stupae solvit scintilla favillam,
 Sic opus illorum robur utrumque vorat,
 Ut possit nullus extinguere. Quis furor unquam
 Vel sic exarsit vel bona tanta tulit?
 Ignis edax est ira Dei, furit intus et extra
 4340 Et primo tollit, quae bona prima videt.

Ier. 9, 1 (")

Luc. 19, 41 seq.

Is. 1, 6.

ib. v. 22.

ib. v. 21.

ib. v. 22

ib. v. 23.

ib. v. 9.

ib. v. 30.

ib. v. 31.

et Is. 30, 27.

- Principio florem depascitur interiorem
 Et mox, quanta placent, dissipat exterius.
 Sicut coniugio gaudet sine sorte maritus
 Nec sine suplicio parcat adulterio.
 4345 Sic animum divinus amor sine cognitione
 Coniugis alterius et sine labe cupit.
 Ex hoc coniugio prodit coelestis origo,
 Quam parit et lactat et colit alma fides.
 Sic est in populo, sic in quocumque fideli
 4350 Divini quaedam copula coniugii,
 Quam quisquis violat, diro se crimine fedat
 Et fit spiritui sicut amica malo.
 Nec patitur fortis haec impunita maritus;
 Reicit et mecham depopulatur eam.
 4355 Lucha fuit dives, sed luxuriata maritum
 Sprevit, divitiis illius usa mali.
 Urbibus in Tuscis non est opulentia maior, f. 65'
 Non maior vini copia, non olei.
 Grata situ, specie mirabilis, ut paradiso,
 4360 Si dici liceat, non nimis invidet.
 Praecellunt specie pueri simul atque puellae
 Et naturalis non eget arte color.
 Alta viris virtus, prudentia maxima rerum,
 In senibus gravitas et reverendus honor.
 4365 Virginibus, viduis custodia summa pudoris,
 Coniugibus prolis cura thorique fides.
 In re civili pax et concordia summa,
 Ius et iudicium pendula lance pari.
 Furta, rapina foris, periuria tam prope nulla,
 4370 Ut ne sacra quidem tangere vellet homo.
 At vero sacri cultus qui fervor, ab ipsis
 Rebus et altaris ordine scire licet.
 Tempora transierunt^a velut aurea sub Phrigiano,
 Qui color in prisca religione fuit,
 4375 Cum ligni calices¹ auratos pontificatus
 Atque gradus alios per loca quaeque dabant,
 Cum neque nobilitas neque copia divitiarum
 In numero sacrae cognitionis erant,
 Cum procul a sacris equites, pomposa suppellex,
 4380 Et male conditi iuris amica gula.
 Qualis Martinus, qualis^b fuit et Phrigianus,
 Quorum paupertas nullius indiguit;
 Quorum paupertas, quid posset, clarificavit.
 Cum Phrigianus aquam flecteret², ille focum³.
 4385 Pauper uterque fuit, fuit et peregrinus⁴ uterque,
 Sed non in Christo pauper uterque fuit.
 Horum ego transierim sacra [saecula]^c, tempora primi
 Aeris et hoc ipso nomine clara magis.

^a) transierant proponit Zwölfer.   ^b) intelligendum videtur: talis.   ^c) saecula deest, lacuna non indicata in c., supplevit 50 Hoffm.; virgulam post primi delevit Strecker.

1) Cf. supra v. 2331. S.   2) S. Frigidianus episc. 233). S.   3) Cf. Sulpicii Severi Vitam s. Martini c. 14 Lucensis (566—588) civitatem ab inundatione Auseris (ed. Halm, CSEL. I, 123). S.   4) Martinus Pannonia, fluvii cervasse traditur. Cf. infra v. 4873 sq. et Gregorii Frigidianus Hibernia oriundi fuisse traduntur. Schw. Magni Dialogorum lib. III, c. 9 (Migne, PL. LXXVII,

- Perstringam reliquos, quorum sub tempore vita
 1390 Decolor et studio non satis aequa^a sacro.
 Attamen argento color est suus, et licet auro
 Impariter niteat, sed magis ere placet.
 f. 66. Hinc^b igitur videat, qui Lucam scire laborat,
 Qualis et in quanta sedulitate fuit
 4395 Exornare domos sacras et magnificare
 Et ditare suum rebus episcopium.
 Consule scripturas iam multo verme fluentes,
 Martini nostri praedia multa leges.
 Iam de militibus quid agam? Cum vel minor aetas
 4400 Sufficiat magnis regibus et dominis.
 Et mihi sufficeret, si non mentita fuisset,
 Sicut et Anselmo, dum bene fida fuit.
 Quorum maiores de munere pontificali
 Multas et magnas optinere domos
 4405 Et per virtutem multam multumque laborem
 Ecclesiae dampnum non potuere pati;
 De quibus eterno non contempnenda relatu,
 Si non protraherem, plurima congererem.
 Auro contextae vestes gemmaque nitenti
 4410 Augebant celebres rebus et arte dies.
 Cum processurus sollempni luce sacerdos
 Expressum variis non bene ferret huius
 Et circumstantes dextra leuante ministri
 Portarent humero texta metalla gravi;
 4415 Sicut sub Moyse sacer est ornatus Aaron
 Et sub eo sacrae quilibet ordo domus,
 Cum populus victor Egipti cum Pharaone
 Es et opes varias haec ad agenda daret.
 Hinc ergo populi studium mirari supersunt
 4420 Plures et magni nominis ecclesiae,
 Quarum qui cultus fuerit, quae gloria quondam,
 Ambitus et lapidum longa ruina docet.
 De monasteriis vero vel in urbe vel extra
 Non est ad numerum texere sermo levis.
 4425 Sic populus quondam Lucensis lucis honorem,
 Ex quo nomen habet¹, actibus exhibuit.
 f. 66^c. Clerus cum populo quasi mens cum corpore iuncta
 Certabant proprias sanctificare vias.
- Ast ubi diuiciis non est modus, et peregrina
 4430 Religio celebrem caepit habere crucem,
 Ut solet, ex opibus et libertate fruendi
 Et pudor et probitas et sacer ordo perit.
 Ac primo vestem luxu studioque placendi
 4435 Induitur laicam, qui sacra vasa gerit.
 Hinc gula quaesitis dapibus terraque marique
 Pascitur et dampnum non videt ipsa suum.
 Esca frequens venterque tumens dirumpit habenas
 Iamque thorum alterius scandere ludus erat.

Exod. 34, 1 seq.

Ib. 35, 21 seq.

^a) aqua c., emendavit Schne.^b) abhinc iterum pergit man. 1. c.

1) Cf. supra v. 708.

- Inde per errorem mutato crimine, sed non
 4440 In licitum verso flagicii placito
 Itur ad heredes et posteritatis amorem,
 Et qui succedat, tollere clerus amat.
 Ac sic ut populus, sic incipit esse sacerdos,
 Nec de coniugii simplicitate studet.
 4445 Nupta sacerdoti discernitur aptior illi,
 Cultus^a et arte dolum conficiente color.
 Pontifices primo contendere, mox ubi trita
 Fronte pudor cessit, desiliere gradu.
 Succutiunt alias alii thalamosque suorum
 4450 Fedant, ast altis plus sua pacta placent.
 Hoc ita testatur castellum Mammula, multae
 Praedia villae, praedia^b multa nimis.
 Hic furor errorem geminat, solvitque timorem
 Subiectis gradibus pontificale malum.
 4455 Hinc sua cuique domus, rerum communio nulla;
 Atque ita privatus omnia solvit amor;
 Dum non est, qui corripiat, quia vita magistri
 Si non conveniat, spe sine verba facit.
 Inde per errores varios corruptio plebem
 4460 Occupat, ut scabies inrequieta gregem.
 Ad reprobos mores non uno calle venit
 Et nullus subito pessimus efficitur,
 Sicut nemo boni summam^c conscendit in arcem,
 Si non a minimo tendat in alta gradu.
 4465 Sed^d non continuo pudor est omnino solutus,
 Constat sed paucos eminuisse viros,
 Qui primi facerent, quaequae facienda docerent,
 Viventes casta sobrietate domi.
 Sic per doctrinam, per mores, per rationem
 4470 Occurrit lapsis cura superna malis,
 Dum non vult aliquem nullo revocante perire
 Sed salvum fieri, quem creat atque regit.
 Sed lux in tenebris et adhuc in turbine tanto
 Vix illi satis est, qui moderatur iter.
 4475 Inter perversos vocem sapientia mittit
 Et tanquam pueris lac dare pollicitans
 Non exauditur, sed enim postremo minatur,
 Quod super illorum rideat interitum.
 Hinc etiam Paulus dum causam gentibus auferit
 4480 Culturam veri desertuisse Dei.
 Non mox a summis^e facit argumenta malorum,
 Sed primo lumen eripit et faciem:
 Lumen, quod Dominum spreverunt glorificare
 Nec grates tanto retribuere bono.
 4485 Quod^f secernendum dederit nulloque docente
 Per res ad rerum traxerit artificem;
 At vero faciem, quia, qui se cogitat esse,
 Quod non est, oculo fallitur ipse suo.
 Israhel et Iuda quondam duo regna fuerunt
 4490 Atque fidem Domino non habuere Deo;

Ezech 33, 11
 Io 3, 16.

1. Cor 3, 1. 2.

Prov 1, 26.

Rom. 1, 21.

ib. v. 20.

a) constructionem verborum et sensum versus 4446 me non perspicere fateor Schm.: v. 4444 sq. fortasse studet Nupta sacerdoti. Discernitur aptior illi Cultus distinguendum est. Hofm. b) praediaque c., emendavit Schur. e) summam c. d) fortasse legendum est: Sic. e) sumis c. f) abhinc iterum pergit nam. 2. c.

Sed cum peccarent et mutis sacrificarent,

6. Reg. 12, 28 sq.

Non tamen abruptis deperiere malis;

Quin errante Dei populo per tura sacrorum,

Cum lis Ieroboam perderet et Roboam

4495 Et reliquos reges excelsis tura^a ferentes,

Errorem clari deducere vii,

f. 87^r. Quos^b divinus amor et spiritus erudiebat,

ib. 13.

Ut manifestarent, quaeque futura forent.

Sed peccatorum^c moles et ineptia cordis

4500 Has medicinales exuperabat^d opes.

Sic quoque Luca bonos habuit miseranda magistros,

Sed per velamen deseruit regimen.

Aspice nunc edem primam, mirare columnas,

Ordine quas gemino ducit utrumque latus.

15 4505 Aspice structuram lapidum, quas arte decora

Docta manus posuit sub Salomone novo,

Quae^e sub Alexandro Romam Lucamque regente

Grande sed angustio tempore fecit opus^f.

Qui se^g, qui^h clerum pro viribus officioque

20 4510 Rexit et in populo ferrea virga fuit.

cf. Ps. 2, 9.
Apoc. 2, 27.

Sic alii patres, sed rari, sed sapientes

Ad lucem Lucam restituere suam,

Ymo conati, quantum valuere, fuerunt,

Ut vel in extremas non caderet tenebras.

25 4515 Sed dum paulatim multorum displicet error.

Labitur ipsa suo perdita iudicio.

Audit, quid deceat, sentit meliora docetque,

Sed quae non didicit aut docet, ipsa facit.

Hac tamen interdum censura corripuntur

4520 Tam virga legum quam gravitate senum,

Et per praepositos regum comitumque ministros

Civilis quaedam nominis umbra² manet.

Sed levis haec etiam districtio nec diuturna,

Turbat iudicium flagitii praetium.

35 4525 Quisquis furta facit, ubi iam sub iudice pendet,

Tollit per praetium iudicio gladium.

Hoc gemino confusa malo civilis honestas,

Dum legum virgam nescit et aecclesiae

In praeceps fertur, furit, enecat, insidiatur,

40 4530 Et scelerum studio iungitur ambitio.

Et iam nulla seni reverentia, rara parentum

Gratia, coniugii suspiciosa fides;

Perque gradus vetitos placitum consanguinitatis

Exsuperat licitas et sine labe faces.

45 f. 68. 4535 In rebus licitis fidei retinacula nulla,

Ad detestandas inresoluta fides.

a) turba c., emendavit Ewald. b) v. 4497—4534 om. LAF. c) peccatorum c. d) i. e. exsuperabat, cf. supra v. 542. 1810. e) Qui corr. Quae c. f) se, qui distinguat Hofm.; sequi c. sec. Ewald.

1) Anselmus I. idemque Alexander II. fecit reaedificari cathedram intra annos 1060. et 1070. Cf. inscriptionem multo post in ecclesia positam ('Memorie e documenti . . . di Lucca' VIII, 1822, 10 n.) et quae de consecratione ab Alexandro die 6. mensis Octobris

a. 1070. facta Barsocchini secundum quasdam notas codicum Lucensium disseruit (ib. V, 1884, 300 sq.). Schw. Cf. 'N. Archiv' XXXIV, 178. 2) Cf. Lucan. I, 135: stat magni nominis umbra, cf. VIII, 449.

Gen. 11, 1 9.

- Ut vero luxus et libertatis amore
 Induxit varios barbara lingua sonos.
 Tanta suos mores sequitur discordia vitae,
 4540 Ut vix tot facies Protheus ille ferat.
 At primo cultus imitari Francigenarum¹
 Gloria, et ignotae quaerens^a vellus ovis
 Tonderi non arte sua, non denique gentis
 Unius^b aut ritus aut prohibenda sequi.
 4545 Ut Babylon quondam linguarum de novitate
 Addidit antiquis deteriora malis.
 Sic et de numero populorum multiplicato
 Exoritur scelerum multiplicanda seges.
 At genus incultum villis et rupibus ortum,
 4550 Ingessit rabiem, dum fugit ad requiem.
 Hi, quia, quod tantis novitatibus addere possent
 Ad rerum speciem, non habuere domi.
 Artifici cura vigili multoque labore
 Civili studio non nocuere prius;
 4555 Mox odio veteri ceperunt nobilitatem
 Ledere, maiores subdere velle sibi:
 Et dum conantur plus posse nocere potentes
 Et pro divitiis divitias praemere.
 Haec rabies populum divisit pace soluta,
 4560 Praeficiunt habiles ad fera cepta duces.
 Et nunc de populo, nunc et de nobilitate
 Ductores^c subitos praecipitesque parant,
 Qui modo privatim, modo conciliante tumultu
 Sub pacis specie bella dolosa movent.
 4565 Nec tamen assiduis victoria queritur armis,
 At ubi pax agitur, longa quies sequitur.
 Sed magis ad sese versi manuumque laborem
 Hi quantos^{d, 2}, alii conficiunt soleas.
 Ac tum signiferis feraliter insidiantur.
 4570 Arces deiciunt, divitias rapiunt.
 Hoc illis studium turbare, sollicitare,
 Et maris in speciem nulla quieta pati,
 Vipereoque³ modo materno funere nasci
 Deque patris ceso vertice concipere.
 4575 Sic populus quondam questus et pacis amator
 Ad scelerum sordes et sacra bella ruit.
 Clerus adhuc, licet ipse suo de cardine lapsus
 Ignarus rerum plebis et artis erat;
 4580 Civiles motus compescere, nolle furores
 Praebeat specie religionis opus.
 Sed tum privatis odiis, tum vero timore,
 Si quando gladium possit habere fides,
 Miscentur turbis et seditionibus, ex quo
 Praecipue nonus terruit ille Leo⁴.
 4585 Qui talamos, qui rem propriam, qui venditionem
 Primus in extremo tempore pervetuit.

a) illa c.; quaerere proponit Strecker.   b) Unus c., emend. Strecker.   c) auctores c., emendavit Ewald.   d) quantos c., emendavit S.

1) Cf. infra v. 5294 de Petro episcopo Lucensi, quem (Migne, PL. LXXXII, 448). Schw.   4) Cf. supra Francia docta dñi docuerat.   2) I. e. wantos, Gallice v. 409. S.   3) Cf. Isidori Etym. XII, 4, 10. 11

- Hoc igitur clamore viri perterrita corda
 Lucem prosiliunt perdere, quam metuunt.
 Atque ut peccatum de cognitione revixit,
 4590 Ad legis velutum fecit adesse malum.
 Sic cleri facies imperturbata veterno
 Non posuit finem vel cataplasma malo.
 Frendunt murmuris et de novitate querentes
 Nolunt divino credere consilio.
 4595 Quoque magis cernunt sese ratione gravari,
 Hoc magis avertunt a ratione pedem.
 Hoc studio civile malum devenit in artem.
 Et fecit stolidos litera discipulos,
 Quae, quia vivificans non adstat spiritus illi,
 4600 Insanas mentes ducit ad interitum.
 Addiscunt violare fidem, pervertere iura
 Et necdum auditis solvere pacta modis,
 Ut, cum pervertant, pervertere non videantur,
 Velantes faciem calliditate nova.
 4605 His ducibus canonum gravitas nullius haberi
 Cepit et ipsorum iussio pontificum.
 Quin et pontifices verbis incessere vulgo
 Tum primum licuit et sine lege fuit.
 Quoque magis prohibetur amor carnalis et usus
 4610 Et quae sunt cleri publica dividere,
 Regula discordes animos facit atque rebelles,
 Ut tanto faciant laxius et sapiant.
 f. 68. Hos inter doctus et ab his mala semina Petrus
 Alcuius^a ingenio proficit et studio.
 4615 Addidit ad morem patriae genique calorem
 Francia miscendi nomina mille mali,
 Non quia perversos non horreat atque bifformes,
 Sed quia perversos non uniat^b ipsa salus.
 Inter discipulos didicit sacra dogmata Iudas,
 4620 Sed per avariciam concidit in foveam.
 Infelix, quem non potuit sapiencia doctum
 Nec predicta pium tradicio facere!
 Inter convivas de prodicione notatus
 Non tamen a precio retulit ille manum.
 4625 In fidei gremio famosus apostata¹ crevit,
 Ex evangelico flumine multa bibit;
 Perque gradus primos cleri promotus ab ipso
 Tercius¹ altaris^c stabat in officio;
 Sed mox terreni solii deceptus amore
 4630 In Christum saevit, ydola vana colens,
 Et, quod deterius, de Christy dogmate Christos
 Iudicat et rebus exuit atque necat.
 Ergo si fidei non est dilectio iuncta,
 Non prodest homini scire profunda Dei.
 4635 Arrius ille ferox et signifer impietatis,
 Vertit^d in errorem multa legendo fidem.

2. Cor. 3, 6.

Matth. 26, 21 sq.

1. Cor. 13, 2.

a) abhinc iterum pergit man. 1. c. b) versus uno pede abundat, ideo fortasse puniat vel muniat pro non uniat legendum esse coniecit G. Schwa.; sed collato versu cum praecedente auctorem ita scripsisse putaverim. c) altari c., emendavit Schw. d) vertit c.

1) Iulianus apostata, qui in ecclesia Nicomediae lector praeter presbyterum diaconumque in officio divino constitutus est (Hist. tripartita V, 1). Lector tertius erat. Schw.

- Sic alii turbare bonos feraliter ausi,
 Quod foris evomerent, edidicere domi.
 Ergo lex peccat? Ergo prudencia caecat?
 4640 Ergo salus perdit? Semita turbat iter?
 Absit, sed vanos homines perversio cordis,
 Non legis vitium dissipat et perimit.
 Petrus ad has voces divinaque verba vocatus
 Et bona Martini¹ participare datus,
 4645 Suxit mortiferum sacro de fonte venenum
 Et de vitali melle fit ydropicus.
 Ymmo vivificam vertens in toxica venam
 Vitam per vicium traxit in exicium
 Hoc foris, hoc intus, hoc omni tempore curans, *f. 66^v.*
 4650 Ut quocumque modo pascat avariciam.
 Haec radix comitem sibi procreat ambicionem,
 Quae duo praecipitem non tenuere virum.
 Inde per invidiam, quae tertia iungitur illis,
 Triste supercilium pene levare nequit.
 4655 His de seminibus capit et versucia mentem
 Dissimulare suis et simulare locis.
 Altus homo nec se capiens, ubi pontificalem
 Anselmum cernit obtinuisse locum,
 Paulatim primo contempnere, deinde minari,
 4660 Et de persona turpia multa loqui.
 Si quis ab Anselmo doluit pro crimine laesus,
 Illi defensor affuit et socius,
 Infames, cupidos, luxus et ventris amicos,
 Armans saeviciis et male scire docens.
 4665 Quos tanquam paleas venturo^a praeparat igni,
 Ut, si quando queat, omnia comoveat.
 Iste est occasus Lucae de culmine lucis,
 Ista est egregii longa ruina loci.
 Sed ve, qui currit et sudat ad impietatem!
 4670 Fiet ei manuum sudor in obprobrium.
 Hinc exactores spoliabunt, hinc mulieres,
 Non virtute viri praeficientur ei.
 Et cum cadetur^b, et quod tenet, eripietur,
 Ad fusum fugiet, qui dominatur ei.
 4675 De vita vero felici moxque futura
 Quisquis blanditur, fallit et illaqueat.
 At quando veniet Dominus iudexque sedebit,
 In deceptores^c verba severa dabit.
 Et quid deceptis? Quid tunc tibi, filia Syon?
 4680 Ipse suis verbis, qui dominatur, agat,
 Qui Deus est exercituum, cui subdita servit
 Coelorum virtus omnis et omne decus.
 Hinc igitur talem dissolvere cuncta potentem, *f. 70.*
 Audiat et sexus mollior et timeat
 4685 Exemploque pari de condicione miuori
 Tamque levi causa forcior expaveat.
 Filius ex ipso sexus potioris honore
 Forcior ad quaeque debet agenda fore.

a) vento c.; cf. *Matth.* 3, 12; *Luc.* 3, 17.

b) caedetur fortasse corrigendum est.

c) deceptos c., emendavit LAF.

1) I. e. ecclesiae Lucensis. S.

- Filia faemineo de nomine plus reverendi,
 Sed minus audendi vis et acumen habet.
 Atque^a ideo minus est a iudice corripienda,
 Si minus aut ultra, quam decet, illa facit.
 Ergo vides, quicumque potes, quid filia fecit,
 Et cur tam graviter arguat inde pater
 4695 Et iam dicat ei, dicat, qua voce meretur,
 Ac velut aversus improperanter agat.
 'Quid mihi fecit', ait, 'non una, sed omnes in unum,
 Filia, quam genuit mater ab arce^b videns¹.
 Quae matris speciem mores vitamque secuta
 4700 Debit e specula vel sibi prospicere.
 Principio sese supra concessa levavit
 Et supra modulum se tulit ipsa suum.
 Ac sic extento duxit vestigia collo
 Ipsa per ora virum colla superba ferens
 4705 Et circumducens oculos quasi complacitura,
 Spectari cupiens atque videre volens.
 Insuper et plausit, manibus quoque sollicitavit
 Incenditque vagos cernere se^c animos.
 Addidit et motum teneris contractibus aptum
 4710 Ex ipso numero tollere corda bono.
 Sic fecit, sic se corrumpere non dubitavit,
 Sic alios demens perdere non metuit.
 Sed quid ei faciam? Primo crinialia tollam
 Et crines nudos absque decore sinam,
 4715 Unde placere putat, et se^d venundare temptat
 Et quasi tuniculum texit ad interitum.
 Inde per ornatum, quo splendet inaniter, ibo,
 Quem forma simili luna minuta facit.
 Torques de collo, de pectore vincula tollo,
 4720 Quod satis officium non habuere suum.
 Annus ab armilla non glorificabitur ultra,
 1. 79^a Allicietque feras haec quoque^e praeda manus.
 Insignem mitram fedato vertice scindam
 Et iam discrimen non erit ad tegmen.
 4725 Ad lumbos veniam pretiosaque cingula rumpam,
 Rumpam murenas atque periscelidas.
 Olfatoriolis, quo nares pascit odore
 Et captat miseros, exuel ista manus.
 Auribus appensos per vulnera grata lapillos
 4730 Auferet hostilis nil veritura manus.
 Non ultra digitus gemmis^f gaudebit et auro,
 Fronsque sibi stellas flebit abesse suas.
 Mutatoriolis vetus oblectatio longe
 Fiet, et hos cultus barbara dextra feret.
 4735 Pallia tollentur, pendentia tegmina late
 Et, quibus illucent, lintea nulla sinam.
 Perdet acus etiam gemmis¹ auroque paratas,
 Ad complectendum turpe decenter opus.

Ia. 8, 16.

Ib. v. 17.

Ib. v. 18

Ib. v. 19

Ib. v. 20.

Ib. v. 21

Ib. v. 22

a) adhuc iterum pergit man. 2. c. b) ab arche c. c) ita c.: sese proponit Zwölfer. d) sese c., evadant Schw.
 e) an neque legendum sit? f) gemis c.

1) I. e. Sion; cf. Isidori Etym. lib. XV, 1, 5 (Migne, *speculatio interpretatur, eo quod in sublimi constructa sit et de longe venientius contempletur.* Schw. PL. LXXXII. 527 sq.): *Ipsa est Sion, quae hebraice*

Is. 2, 22.

Et, quo se cernit, speculum cum syndone perdet,

1740

Iamque procul vittas atque teristra dabo.

Ib. v. 24.

Et quid erit contra? Quantos nunc mulcet odore,

Tantos offendet naris et oris odor.

Et sicut zona nunc molliter illa superbit,

Sic et funiculo cincta dolenter erit,

1745

Et quia crispantem contorsit vertice crinem,

Purgabit vicium flebile calvicium.

Fascia pectus ei tenerum vestire solebat,

At nunc saccus erit interiora domans.

Ib. v. 25.

Sic, quasi dicat, erit teneris mulieribus, adde

1750

Et luge cesos, o miseranda, viros.

Quoque magis doleas et ab ymo pectore plures,

Virtus nec species proderit ulla viris.

Non est in gladiis ad formam motus amoris,

Parcere non novit sive timere mucro.

1755

Non metuit fortem, tollit per vulnera mollem,

Non curat gladius, qualia sentit amor.

Tolletur pulcher, tolletur viribus acer.

Quae duo praecipue captat^a ineptus amor.

Ib. v. 26.

Ac tum merebunt, hoc est, lamenta movebunt

1760

Portae, cum nullus ingreditur eas¹.

Sic per Ysaïam Dominus, sic intonat, inquam,

Quem timet omnino spiritus atque caro.

Hunc finem, miserae, lascivia vestra meretur,

Dumque superbitis, omnia destruitis.

1765

Vester amor, vester luxus, petulantia vestra

Omnia turbavit et bona summa tulit.

Inde Deo vestrum iam non patiente furorem

Hostilis gladius et vaga pestis adest.

1770

Infernus nova monstra dedit, iam Cerberus ipse

Colla levat, ridet tristia Tesiphone¹.

His ita turbatis, ubi lex et Christus ab urbe

Cessit, funereo cuncta tenente malo.

Conveniunt sceleres^{b,2} ex urbibus officiales,

Ad quos summa rei spectat, et officio

1775

Quisque suo temptat usum viresque praeire,

Ne nova de solio subruat ambicio.

Ex agris etiam tanta est adversio veri,

Ut regem videant, ruricolae properant.

Hi longo visu pascuntur et imperiali

1780

Auditu faustos seque suosque putant.

Hi vestem tangunt, quo fortunatio illis

Sit manus et surgat laetior inde seges.

Quid iubeat, quid non iubeat dilectio Christi

Abscondit miseris omnia regis amor.

1785

Et de monachico fatalia nomina cultu

Gaudent daemonio credere cum pretio.

Venduntur baculi, venduntur praepositurae,

Venditur et Christus, ut fera sive pecus.

^{a)} captus c., emend. Hofm.^{b)} ita c.; cf. r. 3262, ubi scelers pro celeris scriptum est. Hofm.

1) I. e. Tesiphone, una ex tribus furiis. 2) Hand scio, utrum codex hic corruptus sit pro celeres an Rangerius falsam formam pro sclerati, scelesti (etiam

vox scleratus, -a, -um invenitur, Forcellini V, 366) effluxerit.

2

Henricus Luca sine vi, siue Marte subacta
 4790 Gaudet, at^a in Petri duplicitate placet.
 Petrum miratur, in Petri laude moratur.
 Et Petro Lucam mandat habere suam.
 Et quae sunt Lucae regalia mandat habere¹,
 Mandat militiam ducere per patriam.
 4795 Interea² comites Thuscis ex finibus omnes
 Et sub eis validae copia militiae
 f. 71^v. Conveniunt³, regi funesta in praelia vires
 Promittunt, regi cuncta subesse volunt.
 Hugicio⁴, vir magnanimus, se spondet in arma,
 4800 Sed Petri fraudem non amat: ast alii
 Perfidiam non discutiunt hominemque Deumque
 Decepti pensant condicione pari.
 15 Ymmo quod est satius^c Christumque fidemque perosi
 In regem caeca debilitate ruunt.
 4805 Ille tribunali posito, mediante corona
 Nobilium, vulgo circumeunte foris
 Alloquitur, primo grates satis officiose
 20 Reddit et inde suo provocat auxilio.
 Praemia promittit, aliis largitur^d honores,
 4810 Matildam veteri privat ab officio^e.
 At Lucam summis commendat^f laudibus atque
 Iungit eam Petro per sacra feda suo.
 Postremo Roman dispendere velle profatur,
 25 At Lucam superis spondet habere parem.
 4815 Ut fecit finem rationibus atque quaelis,
 Omnibus in regem vox fuit una viris:
 Non modo Romanis insurgere, si iubeantur,
 30 Sed, quam Gregorius dampnat, habere fidem.
 Hoc Petrus, hoc similes, hoc magnis vocibus omnes
 4820 Cum sibi subiectis militibus comites
 Conveniunt et opes in Christy vulnera iungunt,
 Gregorioque necem cunctaque saeva parant.
 At Petrus accepta contra ius fasque catedra
 35 Qualem se exhibuit, littera nulla capit.
 4825 Primo illum quasi pontificem pro munere ponit
 Et sacrat, immo magis exsecrat ille miser⁵.
 Ipse sacri nichil intus habens⁶ atque hordinis huius,
 40 Utpote dampnatus iudice Gregorio;
 Atque per hoc nichil attribuens⁷ intrinsecus illi.
 4830 Unde gregis curam possit habere sacri.

a) ita c.; ac proponit Zaeffer. b) abhinc iterum pergit man. 1. c. c) tactus man. 1, corr. lasius man. 2, c.: satius
 proposuit LAF. d) largitur c. e) comendat c. f) attribuens c.

1) Scilicet ut Petrus habeat et ducat, non urbs Lucensis,
 ut interpretatur Davidsohn. 'Gesch. von Florenz' I, 268.
 2) Cf. Overmann l. l. p. 432. S. Davidsohn l. l. p. 262;
 idem, 'Forschungen' I, 61. 3) Hughicio filius b. m.
 Ugonis invenitur inter testes chartae Alexandri II. a. 1068,
 in 'Mem. Lucchesi' IV, 2. 248, idem inter scabinos in
 iudicio quodam Beatrix marchionissae a. 1068. apud
 Fiorentini l. c. p. 139 (ed. 2 docum. p. 42). 'Uguccione
 comes filius b. m. Bulgari, qui fuit similiter comes,
 chartam a. 1091. dedit, 'Mem. Lucch.' V, 3, 676,

n. 1806. S. 4) Hoc loco confirmatur, quod ex
 charta Heinrich IV. a. 1086. ecclesiae Virdunensi data
 (St. n. 2883) conici potest, beneficia et honores Mathildae
 abiudicata fuisse. Quod mense Iulio a. 1081. accidisse
 ex Rangerio colligendum est. Cf. Giesebrecht III²,
 1167. S. Meyer v. Knosau, 'Jahrb.' III, 397 n. 86. Schw.
 5) Scil. Guibertus. 6) Aliter de Guiberti potestate
 ordinandi Rangerius supra v. 3878sq. iudicavit, sed
 hic de Guiberto iam damnato loquitur.

cf. Matth 25,38

- At quoniam fuerat fumum flammasque^a daturus,
 Non erat hircinis aptior his gregibus.
 Attendit Sathanas et longa per avia duxit
 Et quasi Tartareo fulgur ab ygne tulit.
 4835 Nunc quia non prodest haec rerum gesta silere,
 Audiat¹ et lapsum corrigat ipse suum.
 Et faciat, dum, tempus habet, contraria gestis,
 Quantacumque potest cum gravitate, suis.
 Ut, dum forte licet, summum mereatur honorem
 4840 Ante Deum tanti criminis immemorem^b,
 Legerat ante viros saevis rationibus aptos,
 Versutos animis, impietate truces,
 Cum quibus infelix et participaret honorem,
 Et fructum caperet tocius officii.
 4845 His iuramento per sacra nefanda ligatur,
 Cunctis parta modis omnia dividere.
 Inde satellicio comitatu septus in omnes
 Saevit et insurgit iusticiae comites.
 Nullus in urbe locus, quem non perterreat armis,
 4850 Ferro succinctus et capud ere gravis.
 Sic pascit, sic curat oves; ut vero per urbem
 Omnia pro voto conticuere suo,
 Persequitur fratres dominum patremque sequentes,
 Quique sub Anselmi delituere sinu.
 4855 Hos fugat, hos quaerit, hos ferro vexat et ygni,
 Expugnat vicos magnificasque domos.
 Una domus² restat, quam dum pervadere temptat,
 Sepius oppositum comperit esse Deum.
 Illuc conveniunt ex omni parte fideles,
 4860 Et pugnant telis comminus^c et gladiis.
 Obcingunt urbem velut obsidione perhenni
 Et servant Domino cum pietate fidem.
 Ymmo fides illos tanto munimine firmat,
 Ut metuat muros perdere Luca suos.
 4865 Mons est preruptis circumscitus undique saxis,
 Vitibus atque oleis arboribusque frequens.
 Angustus limes vix suscipit advenientes,
 Et labor est homini ferre per culta gradum.
 Aspicitur geminus in montis vertice murus.
 4870 Et gemine turres ediciora tenent.
 Regia sublimis late spectacula prebet,
 Atque loco robur conficit et speciem.
 Ad latus incerta prelabitur Ausaris³ unda,
 Cum Frigianus aquae nomen iterque tulit.
 4875 Et quia cum rastro fluvium detorsit⁴, ab illo
 Tempore nomen ei Sarculus est et erit.
 Hoc igitur castrum iam nominat ultimus orbis,
 Et Moriana stupet bella remotus homo.
 Hic pater Anselmus cum sacram conderet aedem,
 4880 Corpora sanctorum plurima composuit,

a) flammasque c.

b) immemorem c.

c) ita Zanolter; communituri c.

1) Scilicet Petrus, quem tempore, quo Rangerius scripsit
 (scil. a. 1096), etiam vixisse dubitari non potest; cf.
 infra v. 5658—5690 et Overmann, 'N. Archiv' XXI, 430.
 2) Moriana, cf. v. 4878. 3) Hodie 'Serchio'; de cursu

illius olim dedinante vide Smith, 'Dictionary of Greek
 and Roman Geography' I, 844. S. H. Nissen, 'Italische
 Landeskunde' (Berlin 1883) I, 806. 4) Cf. supra
 v. 4384 cum nota. S.

Quorum presidio, virtutibus et pietate
 Et locus et rerum copia tuta foret.
 Certus eos plus posse suis et pactus adesse,
 Quam si bellicosos ferret^a in arma viros.
 4885 Hanc arcem Petrus crebris assultibus atque
 Iugibus insidiis temptat et aggreditur^{b,1}.
 Quo duce Luca furit, Lucam, sine luce sequuntur
 Ingenio faciles precipitesque manu.
 De quorum studio satis est hoc nomine dici,
 4890 Quod potuere Petrum ducere sive sequi.
 Qui tamen hoc ipso magis et crudelius instant,
 Quod temerando fidem deseruere Deum,
 Inde timor nullus et commiseratio nulla
 Vel modus ipse etiam, qui solet esse malis,
 4895 Ipsam, quam dicunt urbem² defendere, vastant,
 Praedam ex sociis irreverenter agunt.
 Et quasi devicta ferro baccantur in urbe,
 Nec metuunt sacras dispoliare domos.
 Martinum violant, gemmis altaria nudant
 4900 Et Christum rursus vendere non trepidant.
 Hos inter motus fraus et periuria ius est,
 Inque pudicitias³ omnia polluere.
 Hi tamen audenter tanquam signa⁴ sacra^c secuti
 Impugnant socios, qua latere foris.
 4905 Collectaque manu valida Nordmannigenarum⁴,
 Quos Henricus eis miserat auxilio,
 Et comitum cuneis Morianum cingere fossa
 Temptant atque novis turribus opprimere.
 Collis erat sub rupe iacens vicinior amni,
 4910 Commodus^d invicto castra fovere sinu.
 Hunc munire parant et forti cingere vallo,
 Cum Petro totum vulgus ab urbe fluens.
 Hoc ubi compertum Morianis, itur in omnem,
 Qua spes est illis certa fidesque, locum.
 4915 Invitant socios, cunctosque hinc inde faventes,
 Seque velut clausos obsidione gemunt.
 Itur ad Anselmum, decurritur ad comitissam
 Cum lacrimis, ut mox subveniatur eis.
 'En', aiunt, 'princeps et signifer impietatis
 4920 Et tenebrosa manus nulla quieta sinit.
 Occidit, vastat, at nunc extrema minatur,
 Et parat in medio ponere castra sinu.
 Nunc igitur totis occurrere viribus atque
 Nobis festinum mittite presidium'.
 4925 Matilda quasi de propria curante salute,
 Et quasi natorum funere sollicita^e

a) feret c. b) agreditur a. c) ita c.; fortasse sacra signa legendum est. Hofm. d) Commodus c. e) aliquid
 hic omissum esse LAF. sine causa sufficiente mihi quidem suspicatus esse videtur. S.

1) Etiam anno 1084 Heinrichus IV. per Tusciam Roma
 revertens Petrum, ut ex v. 6443 patet, castelli huius
 expugnationem molientem invenit. Circa haec tempora
 castellum Morianum occurrit in duabus chartis, quarum
 una inter annos 1074. et 1080. ('Memorie... di Lucca'
 IV, 2, app. p. 111), altera a. 1111. (ib. IV, 2, 168) data
 est. S. Quae hic narrantur, a. 1081. gesta sunt; Meyer
 v. Knonau III, 400sq. cum n. 90. 2) Lucam. 3) Id
 est impudicitiasque, ut iam LAF. recte coniecit; cf.
 supra v. 2898, 3275. 4) Tempore paschali anni 1082.
 Iordanus princeps Capuae partes Heinrichi amplexus est,
 ideo tunc Heinrichus Nordmannos auxilio mittere potuit.
 Cf. Overmann l. l. p. 483: Meyer v. Knonau III, 442sq.,
 455sq.

Matth. 8, 26.

Anselmus scribit: 'Confidite, quid trepidatis?'^a

Nescitis claros belligerosque duces

Quos vobis tribui, cum moenia vestra sacravi?

Matth. 8, 26.

4980 O nimium fragiles! Oh modicae fidei!

Ad me respicitis et formidatis abesse

Robur et auxilium desuper his ducibus?^a

Sic ait, et laetos facit hoc sermone fideles

Et spe divini roborat auxilii.

4935 Petrus adest post terga trahens in bella phalanges

Armatus fundis, glandibus et iaculis.

Occupat et collem mox et tentoria figit,

Et populus simili se statione locat.

Fit clamor cum laetitia quasi iam superatis

4940 Hostibus aut igni depopulante locum.

At Morianenses campos^b fervere tumultuf. 78^v.

Mirati subita de novitate pavent.

Arma tamen rapiunt et fossas agmine vallant,

Atque fidem clypeis iustitiamque tegunt.

4945 Anselmi memores ab eis suffragia poscunt,

Quorum presidio se regit ille locus.

Estus erat, sol in medio libramine coeli

Fundebat radios undique perspicuos.

Spes^c pluviae nusquam, nubis vestigia nulla,

4950 Tristitiam coeli cuncta serena negant.

Cum subito voces primo per nubila raucae,

Quas sequitur fulgor et tremor et strepitus.

Mira fides, montem totum lux clara tenebat.

In castris mixtae grandinibus tenebrae.

4955 Et cum fulminibus pluviarum tanta ruina.

Ut vix ulla fugae spes superesset eis.

Sed fugiunt coctasque dapes et cetera linquunt,

Ipse Petrus metuens ygnea tela fugit.

Sarculus iralis fugientes territat undis,

4960 Et praedabundo gurgite claudit iter.

Castrenses vero divinitus exilarati

Instant et fluvio credere praecipiunt.

Nec vada quaeruntur, nec expectatur, ut amnis

Defluat: hostis agens omnia sicca facit.

4965 Iam saltem, qui^d prisca petunt, miracula cernant

Anselmumque Deum posse movere sciant.

Obtinuit pluviam, pluviae cum tempus abesset,

Virgo de fratris asperitate dolens^{e, 1}

Et clausit reditum, cum verbo posset et ille

4970 Mortibus et morbis imperium facere.

Anselmus plorat et pro pietate laborat,

Et secum celi fulgura flere facit.

Helias celum conclusit^f, tresque per annos

Terque duos menses sol sine rore fuit.

4975 Ast, ubi praecepit summus in montibus orans.

Celum non potuit non dare, quod voluit.

S. Reg. 17 et 18.

^a) signum interrogationis ipse poni, hic non est in codice.   ^b) campis, a librario (man. 1) corr. campos, c.   ^c) abhinc iterum pergit man. 2. c.   ^d) quis c.   ^e) Scolastica in marg. scriptum est man. 2. c.   ^f) conclusit c.

1) Cf. Greg. M. Dial. II, 33 (Migne, PL. LXVI, 194), de imbre a Scolastica sorore s. Benedicti impetrato. S.

- f. 74. Motus item subitos ignes ubi iussit adesse,
 Bis quinquagenos cum duce flamma tulit.
 Qui negat Anselmum, Tesbitem non fateatur,
 4980 Hic quoque, si iubeat, non tonet atque pluat.
 Sicut, cum voluit, semel est operatus utrumque,
 Miscens horrendis fulmina cum pluviis;
 Qui si iussisset, et vivos terra voraret,
 Aut aqua submersos in mare ferret eos.
 4985 Non erat hoc Domino durum concedere servo,
 Ut facto Moysi par in utroque foret,
 Per quem facta fuit et aquarum copia tanta,
 Et tenebrae reprobis, sole manente bonis.
 Sed sapiens et mitis homo sic optat amico,
 4990 Ut non intendat vota sinistra malo.
 Scit quid amicorum merito, quid debeat hosti,
 Et sicut novit, vota precesque facit.
 Novit eos meruisse mori, sed debet honorem
 Christo, vindictam qui iubet esse suam.
 4995 Si Moyses in scismaticos hostiliter egit
 Et viros Stygii nisis^a ad ima lacus,
 Iudicium celeste fuit, licuisse fatendum est,
 Sed non est huius temporis id facere.
 Denique et ipse Petrus non ira sive furore
 5000 Motus Ananiam perdidit et Saphiram.
 Attamen, ut semel est ferro constanter abusus,
 Malcum pontificis vulnere debilitans,
 Sic verbi gladium semel exeruisse videmus,
 Ut notum faceret, quid mereatur homo,
 5005 Qui sic Spiritui mentitur, qui sua vota
 Fraudat, qui fratrum^b publica priva facit,
 Et vitii semel orta seges non progredieretur,
 Cum foret exemplum tam grave supplicium,
 Quod pateat non ex hominis venisse furore,
 5010 Sed de sydereo prorsus et angelico.
 Sicut et anticum fuit illud per Danihelem
 In falsos testes presbiterosque leves.
 Praesertim cum lux fidei tam nuper oborta
 Non esset tenebris purificata satis,
 f. 74'. 5015 Et de lege gravi procedens gratia necdum
 Prorsus gratuitos exhibuisset eos.
 Unde Petrum Paulus notat in faciemque resistit,
 Cum se subtraheret et Iacobum metuens,
 Et fratres a Hierusalem, quos miserat^c ille,
 5020 Gentiles potus atque cibos fugeret.
 Qui Moysem putat ex odio fudisse cruorem
 Aut quemquam veterum sic furuisse patrum,
 Nescit iudicium, nescit pietatis amorem,
 Quo scinus veteres non caruisse patres.
 5025 Iustus amat, sed iudicium plus debet amare,
 Et plus iustitiae quam sibi ferre manum.
 In propriis rebus sit mitis et officiosus,
 In rebus Domini non piger aut facilis.
 Parcat non septem vicibus tantummodo^d, verum
 5030 Et septem decies terque quaterque super.

4. Reg. 1, 9—12.

Exod. 9, 28 sqq.

Ib. 10, 22 sq.

Rom. 12, 19.

Ex. c. 32.

Act. ap. 5, 1—11.

Ioh. 18, 10.

Act. 1. 1.

Gal. 2, 11 sq.

Matth. 18, 21 sq.

55 a) misit c.   b) fratrum proposuit LAF.; fratrem c.   c) misserat c.   d) tantummodo c.

Haec est divini quondam sententia verbi,
Et Christus proprio sic iubet ore suo.
Hinc pater Anselmus Petrum se percutientem
Horret, et ex odio non tamen insequitur.

5035 Hinc et Lucenses post Petrum desipientes
Pastor et eiectus odit amatque simul.
Odit ob horrorem^a, sed amat propter pietatem,
Errorem damnat, arguit atque fugat.
At vero vitam cum Christo perpetualem
5040 Exoptat miseris atque carere malis.

3.

At Petrus irasci non cessat et insidiari,
Non cessat proprio tollere strata patri.
Dicit eum regem, qui vult disperdere legem
Et patri patrum derogat obsequium.

5045 Gregorium dampnat, Guibertum pronus adorat,
Laudat perfidiam, diruit aecclesiam.
Et neque terretur neque tempestate movetur
Nec mirabilibus flectere corda potest.
Peccato victus et cecus ab impietate
5050 Ignorat lucis et pietatis iter.

f. 15.

Ergo redit turpemque fugam, dum vindicat, auget,
Dumque pudet vinci, vincitur inde magis.
Miles erat praeclarus homo formaque decorus,
Fortis et ingenio fultus et eloquio.

1094.

5055 Hic Petrum adgreditur, quotiens videt atque minatur
Et pervasorem nominat atque lupum:
'Cur', inquit, 'perdis et decipis hos pecuales,
Quando pontificis non bene nomen habes?
Christum non metuis, odisti religionem,

5060 Censuram canonum spernere dulce putas.
Arma geris, simulas equitem vultuque feroci
Terres, quos verbis non potes allicere.

Iam quia Scripturam non respicis haec perhibentem,
Si placet, armorum de ratione probo.

5065 Ut videat, quicumque putat te pontificantem,
Delusum verbis se populumque tuis.

Ostendam, spectante Deo, quia non potes esse
Prorsus in aecclesia vel minimis gradibus.
Non potes altaris vel subditus esse minister;

5070 Hic^b homo turbatur, pallescit, conditionem
Suscipit et fratrem spondet in arma suum.

Ut venit condita dies properatur in unum;
Miles adest, pugnam querit agitque palam.

5075 At Petrus de iustitia diffusus inire

Discrimen trepidat atque coire timet.

Et simulans causas ceptis inconvenientes,

Sic redit atque suos pene pudere facit.

Cepta tamen sequitur et multo durius urguet

5080 Et perscrutatur abdita quaeque loca,

Ne quisquam lateat, qui non sua iussa sequatur.

Et quantos reperit, non sine clade sinit.

a) errorem proposuit LAF., sed horrorem stare potest; cf. v. 5034.

b) fortasse Hinc vel His corrigendum est.

Torquet presbiteros et ceco carcere claudit
 Et plerosque siti deficit atque fame.
 f. 75^r. 5085 Matronas etiam se longe clarius ortas
 Inreverenter agit flebiliterque locat.
 Inque maritalem iacturam sive ruborem
 Claudit et in vacua praecipit esse domo.
 Sed dum conatur violenter episcopus esse,
 5090 Hoc minus esse patet, spernitur atque magis.
 Oderunt illum multi pietatis amore,
 Multi propterea, quod mala tanta facit.
 At viduae, quarum Lucae vigilantia magna,
 Noctibus ante Deum tristia corda levant.
 5095 Anselmum cupiunt, Anselmo laeta praecantur,
 In Petrum lacrimas cunctaque saeva ferunt.
 Quos facit aut tribuit altaribus ille ministros,
 Horrent et fugiunt sacrilegosque vocant.
 Quaque licet, villas adeunt villisque latentes
 5100 Quaerunt et faciunt vota latenter ibi.
 At noctu redeunt, ne cognoscantur ab illo,
 Quem metuunt sicut agna tenella lupum.
 Qualiter Urbano¹ latebras aliquando fovente
 Plangebant viduae virgineusque chorus:
 5105 Qualem Caeciliam legimus sub divite cultu
 Cilicio tectam multam^a dedisse patri
 Et de pauperibus patrem pietate secutis
 Curam non vacua sustinuisse manu².
 Tutior Anselmi fuga, sed non mollior hostis,
 5110 Nec minor est viduis hec^b ad agenda metus.
 Has inter turbas, caedes simul atque rapinas
 Non tamen a sacris abstinet illa manus.
 Ungit, sacrificat, et ne sibi copia desit,
 Ordinat indignos ad sua signa duces.
 5115 Multi suffugiunt metuentes perditionem,
 Si quando veniat, qui bene praesideat.
 Multos, qui necdum poterant discernere, perdit
 Quos hodie flentes cernimus et vacuos.
 Ordinibus dandis aderant sua tempora^c, pauci
 5120 Conveniunt, laesis verticibus redeunt.
 Ex his presbiterum, qualem execraverat ille,
 Offendit miles de grege catholico^d.
 f. 76. Arripit^e et terret gladio, postremo recidit
 In quadrum laceram per loca bina comam,
 5125 Et iuramento ligat et compellit, ut urbem
 Introeat clamans atque peragret eam:
 'Sic tonsorari debent talique notari
 Signo, quos ledit, non sacrat, iste lupus'.
 Haec vox in populo simul^f est audita, stupore
 5130 Percutitur, sed mox ad sua cepta redit.
 Sic alios alii deturpant atque carere
 Officio faciunt, quod peciere foris.

a) multa proponit Zwölfer. b) hoc c. c) ita c.; suo tempore proposuit S., qui signum interpunctionis post, non ante pauci posuit. d) catholico c. e) abhinc iterum pergit man. l. c. f) cf. supra v. 123 cum nota a.

1) I., qui in latebris vivens Valerium s. Caeciliae sponsiastici ad a. 232. (t. II, 372 sq. ex Actis s. Caeciliae, quae sum baptizavit. S. 2) Cf. Baronius, Annal. eccle- in Actis Sanctorum, Nov. 22., nondum continentur). S.

- Apta quidem ratio, neque prorsus reicienda,
 Ut, qui pontificem deposuere suum
 5135 Oderuntque patrem contra ius et pietatem,
 Pontifices habeant de grege, quos timeant,
 Et quia sacrari non erubuere per illum,
 Qui nichil in sacro munere iuris habet,
 Per laicos discant sacrae virtutis honorem
 5140 Et perdant vani nominis effigiem.
 Coeca fides, nescis, quia non est pontificatus,
 Qui datur ad precium? Denique non recolis
 Vivere pontificem sanctum Dominoque placentem?
 An nescire putas haec tua facta Deum?
 5145 Iam saltem manifesta vide, pudeatque marini
 Motus¹ et libeat iam revocare pedem.
 Iam mare Sidonem revocat, iam dampnat abissus
 Et mundi pelagus Sydoniam faciem:
 Qui vos prudentes et honestos magnificatis,
 5150 Non confundimini, cum laici sapiunt²,
 Quae vos non sapitis, et vos vestrumque furorem
 Dampnant et caecos et sine luce probant?
 Interea quidam de religione vetusta
 Monachus Umbrosae³ vallis, homo pociens.
 5155 Et solvi cupiens et Christo proximus esse
 Advenit et medio sic ait in populo:
 'Petre, vides, quia laesa fides simul omnia laedit,
 Et non est aut spes aut amor absque fide.
 Non sum doctus homo, sed fretus simplicitate
 5160 Atque fide⁴ sana, si placet aspicere.
 Ecce probro, non ambiguis, non arte dolosa,
 Sed rebus certis te male desipere.
 Hi quoque desipiunt et te ductore feruntur
 In loca faetentis carceris atque famis,
 5165 In quo servatur Symon tuus et cruciatur,
 Ne videat lucem sydereumque diem,
 Quem tu dum sequeris, miser es Christumque videre
 Non poteris, quam rem, si placet, ygne probo.
 Condicione tamen, ut, si non laesus ab ygne
 5170 Exiero, cesses iamque remissus agas'.
 Ille negat nec iudicio se credit et ygnem
 Formidat, verbo spernit et urguet eum;
 Et nisi iam motam variis insignibus urbem
 Permetuat, laesum turpiter excuciat.
 5175 Ille redit moestus, quia non est ultima passus,
 Petrus in angustiis⁵ oscitat et dubiis.
 Vicus abest Luca fere per sex⁶ milia Sextus⁷,
 Hoc illi nomen contulit hic numerus:
 Quem Moriana locum probitas, quia subiacet illi,
 5180 Illaesus servat a feritate Petri.

a) *ila* (*virgulam pro signo interrogationis ponens*) *distinxit Hofm.*b) *fides c.*c) *angustis Zwölfer.*d) *VI c.*

1) Intelligendum videtur: pudeat inconstantiae, quae cum motu maris comparari potest. 2) De hac re cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 287. 3) Hodie 'S. Maria di Sesto, pieve presso il ponte a Moriano'.

Cf. 'Mem. . . . Lucch.' V, 3, p. VI. Vide ibidem char- tam Rodulfi episcopi a. 1115. datam, p. 679. S. Cf. 'Regesto del capitolo di Lucca' I, n. 646, a. 1104; n. 749, a. 1116.

- Presbiter aecclesia Paganus¹ servit in illa,
 Providus et mirae strenuitatis homo;
 Sed fidei parma, Petri contemptor et arma
 Illius et saevos non metuens gladios;
 5185 Anselmi cultor et per diversa secutor
 Et mandatorum portitor egregius;
 Ex qua noticia fervens et sedulitate
 Et meruit nomen perpetuale sibi.
 Hunc mediatorem pastoris sollicitudo
 5190 Dum facit ad dubium seminecemque gregem,
 Turbat concilium, fraudes intercipit hostis
 Et dat solamen praesidiumque suis.
 Non hunc tempestas, non ardens impedit estas,
 Non interpositis hostibus ipse timor;
 1. 77. 5195 Itque reditque frequens, absentia pectora iungens,
 Absentemque facit promptus adesse suis.
 Et nunc miliciam deducit, nunc comitissam
 Adventare facit et mala corda quatit.
 Nunc aurum, nunc divitias comportat, ut arcem
 5200 Conservent vigiles prorsus et intrepidi.
 Hoc studio Petri conatus reddit inanes^a
 Atque dolos eius solvit et anticipat.
 Ex hoc presbiterum Petrus deprehendere quaerit
 Et, quaecumque potest, recia tendit ei;
 5205 Et^b quia conveniunt illuc ex urbe fideles,
 Ut de commissis confiteantur ei.
 Callidus explorat et tempus et omnia temptat,
 Ut semel offensum tollere possit eum.
 Causa fuit socios haec in secreta coire.
 5210 Surgunt e latebris undique quisque suis.
 Adsunt Martinus² compresbiter et Raginerus²
 Et plures alii de grege solliciti.
 Narrant, disponunt et de patre plurima volvunt
 Et de sacrilegi prodicione Petri.
 5215 Interea veniunt, ut confiteantur, ab urbe,
 Quos amor Anselmi sauciat et reficit;
 Adsunt et trepidae mulieres et lacrimosae,
 Quae non concordant in ratione Petri.
 Paganus plangit et se meroribus angit,
 5220 Dum curat mestos illaqueatque reos.
 Dumque fatentur ei, dum plangunt et lacrimantur,
 Plorat iudicii de gravitate sui.
 Plorat difficilem censuram pontificalem
 Adversus miseros post male facta reos.
 5225 Cum Petrus adsumptis sibi fratribus et patre duro
 Accurrit subitus ut leo sive lupus.
 Quo viso trepidi fugiunt, altaria prendunt
 Et, quaquā possunt, abdita quaeque petunt.

a) innanes c. b) abhinc iterum pergit man. 2. c.

1) Fortasse idem atque Paganus clericus Lucensis, qui a. 1071. anulo aureo ab Alexandro papa accepto se sacros ordines, quando papa voluerit, accepturum, antea vero canonice, ut honore dignus sit, victurum esse promisit. 'Mem. Lucch.' IV, 2, 148 n. CIV. S. 2) Martinus quidam plebanus S. Mariae ad Montem temporibus Rangerii in charta a. 1100. data 'Mem. Lucch.' IV, 2, n. 112 (Overmann, 'Mathilde', 'Regesten' n. 60) invenitur. De Raginero hic dicto v. praefationem. S.

- Ille velut visis leo crudelissimus agnis
 5230 Advolat inque rudes talia verba tonat:
 'En, qui pontificem cum summo principe spernunt, f. 17.
 En, qui se regi pontificique negant.
 Haecine religio, quam vester praedicat ille,
 Praeter adulterium solvere coniugium?
 5235 Sed super his alias. Iam nunc veniamus in urbem,
 Ut coram populo discuciamus ibi,
 Hac de doctrina celi de cardine lapsa,
 Qua nos opprimitis, ite, quid aspicitis?'
 Paganus clamat: 'Quid agis, fera bestia? Numquid
 5240 Ante crucem nescis has inibere manus?
 Christus adest: Christum non aspicias in cruce stantem,
 De cruce clamantem, nec revereris eum?'
 Ille manu raptum dat patri moxque latentes
 Scrutatur reliquos et rapit ad socios;
 5245 Atque ita sublimes in equis deportat in urbem,
 Prodigium populis exciiale suis.
 Occurrunt, clamant, capto velut hoste triumphant
 Nec pensant dignos carcere, sed gladio.
 Carcere conclusis tetro^a non molliter illis
 5250 Urbis maiores Petrus adesse iubet.
 Concurrent et de populo pars magna minore,
 Quae propter praetium laudat habetque Petrum
 Et propter regem non respicit ad pietatem.
 Adsunt, qui sapiunt, sed pia corda tegunt;
 5255 De quorum numero subtilis ad omnia Tadius¹
 Rem simulat Petri, sed comes est fidei.
 Ponuntur canones et libri pontificales,
 Et super his alios collocat innumeros.
 Post haec clamantur et respondere iubentur,
 5260 Atque ita conversus incipit ipse Petrus:
 'Patres et socii, quos hic astare videtis,
 Conturbant populum, decipiunt animas.
 Et me contempto, quem rex in sede locavit,
 5265 Sese pontifices et dominos faciunt.
 Nunc igitur dicant, qua legum tradicionem
 Praesumpserunt mei frangere septa gregis.
 En libri, de iudicio vel dogmate quorum
 5270 Constat apostolicae simplicitas fidei.
 Non opus est mihi multa loqui de re manifesta;
 Atque utinam facinus triste latere queat!
 Hildebrandus, homo fallax et seditiosus
 Romam turbavit et diadema tulit.
 Deposuit regem fecitque superstitionem
 Et, quae non didicit, dogmata vana serit.
 5275 Hanc in doctrinam tales aliquando professi
 Contempnunt dominos pontificesque suos.
 Obducunt castas tanta caligine mentes,
 Ut metuant propriis solvere iura viris.

a) retro, *suprascripta litera t corr. tetro, c.*

1) Tadium quendam filium Willani monaci a. 1055. in placito Ethherardi episcopi et missi imperatoris sedisse charta in 'Mem. Lucch.' IV, 2, 133, n. 94 testatur. S

Die 26. Febr. a. 1089 invenio (Regestum Lucense I, n. 511, p. 216): *et hoc factum est in praesentia Tadii quondam Villani.*

- Addunt preterea nostro non digna relatu
 5280 Auribus et vestris intolerabilia.
 Sed iam iam dicant, qua vel ratione vel arte
 Haec doceant, aut nos nostraque suscipiant'.
 Hic murmur late dispergitur: impetuosa
 Turba fremit, baculos concutit et gladios.
 5285 Illi simpliciter inter se pauca locuti,
 Quis prior in furias audeat ire Petri,
 Tandem consilio sibi commodiore reperto
 Respondent breviter: 'Petre, necare potes,
 Et torquere potes; sed nos a simplicitate,
 5290 Quam docet Anselmus, non removeere potes.
 Queris, qua causa vel cuius traditione
 Suscipimus lapsos et relevamus eos.
 Non sumus armati verborum calliditate,
 Quam male te docuit Francia¹ docta diu;
 5295 Sed sunt doctores nobis et praemonitores,
 A quibus haec poteris discere, quando voles.
 Illorum iussu dissolvimus atque ligamus,
 Quos et praefecit ille beatus homo,
 Quem tu persequeris, sed adhuc fortasse videbis
 5300 Te sine pontificis nomine sive loco'.
 Tadius ad hoc^a verbum metueus insurgere vulgus
 Demulcet verbis anticipatque Petrum:
 'In gradibus summis summa est patientia virtus,
 Qua sine sumus^b', ait, 'vergít ad ima gradus.
 5305 Multi propterea maiores^c voce lacescunt,
 Ut faciant leviter et male multa loqui.
 Et cum diffidunt, plerumque loquacius instant,
 Simplicitas humili fídit in eloquio.
 Tu sine verbosos effundere: dum popularis
 5310 Aura^d tonet causam, non movet iste sonus.
 Quare consulibus^e placet haec sententia nostris,
 Quorum consilio stamus et auxilio,
 Ut veniant et convenient cum pace vocati,
 De quibus haec hominum tanta procella fremit.
 5315 Et vel confirment, quod dicitur ex ratione,
 Aut hii peniteant et male facta luant'.
 Petrus ad haec clamat, fratrem pro pignore donat,
 Ut, nisi sic faciat, frater et ipse luant.
 5320 Scit^d tamen artari sese metuitque subire
 Litem iamque videt se capiundo capi.
 Tadium formidat, Tadi consulta veretur
 Et Tadi latebras insidiasque timet.
 Sed magis urbanam metuit mutabilitatem,
 Quam videt in nullo sistere posse gradu.
 5325 Iam, quid agat, nescit, contendere triste videtur,
 Tristius in dubiis litigium fugere.
 Res utrobique gravis, litem mens conscia vitat,
 At fuga deterius crimine nomen habet.

a) haec c. b) *id est summus*. c) *maioris c.* d) *ab hinc iterum pergit man. 1. c.*

1) Cf. supra y, 4541. S. 2) Cf. Horat. Carm. sulibus sive maioribus Lucensibus cf. Overmann, 'N. III, 2, 20: *popularis aurae*; Vergil., Aen. VI, 816 etc. Archiv' XXI, 484—486.
 Thesaurus linguae latinae I, col. 1479. 3) De con-

Ergo consulibus mandat quantocius ire
 5330 Atque duos ex his ducere, qui doceant
 Rem gestam patres loca per diversa latentes.
 Ut vero in medium quaestio lata fuit,
 Archipresbyteri¹ constancia pene soluta est,
 Et quasi dimidius iam sine fratre² timet.
 5335 Ille fuit iustus et ad ista negocia promptus
 Atque gradu pollens archidiaconii³.
 Par robur, quo tuta foret vel maxima Roma.
 Ambo pares animis et studio similes;
 5340 Officio clari, sed pectore nobiliores,
 Fratres ex utero, sed pietate magis.
 De quibus hic, quoniam non est omnino loquendum,
 Non reor egregium tanta notare brevi.
 Ergo timet, quia fratre caret, tam dura subire, f. 79.
 Sed rursus trepidat haec ita deserere.
 5345 Ardet adire tamen tanti spectacula belli
 Et spectante Deo vincere sive mori.
 Sed fratrum lacrimis victus nimioque dolore
 Invitat socios undique praecipuos,
 Ut videant pariter et tractent, quid sit agendum.
 5350 Et quis de numero debeat ire suo.
 Eligitur Bardus⁴, vir magnae religionis
 Et sapiens, summo praeditus officio:
 Et datur adiutor Paulus⁴, non mollior illo
 5355 Nec minus in Petrum litis et artis habens.
 Ingreditur fidei princeps et signifer ille.
 Et comitatur eum concio clara ducum.
 Mirantur viduae quasi post mala⁶ Iohannem⁵
 Et tundunt pugnīs pectora cum lacrimis.
 5360 Ipsi, qui Petrum solita levitate secuntur,
 Ad se conversi dira praecantur ei.
 Petrus cum sociis ubi per subsellia sedit.
 Bardus collegas e regione locat
 Et mox orditur: 'Quoniam convenimus', inquit,
 5365 'Respondere Petro de pietate sacra,
 Obsecro, sopitis odiis et sedicione,
 Dicere, quae volumus, pleniter ut liceat.
 Non sumus ygnoti: bona vel mala nostra per urbem
 5370 Claesunt vobis optime, quos video.
 De Petri vita, de moribus et levitate
 Quem lateat, nullum prorsus in urbe puto.

a) hic fortasse aliquid omissum est, cum unus pes versu desse videatur. Hofm.

1) Lambertus archipresbyter Lucensis filius b. m. Berte occurrit in multis tabulis Lucensibus inde ab anno 1068 ('Mem. e docum. ... di Lucca' IV, 2, 146, n. 102) ad annum 1088 (Regestum Lucense I, n. 504, p. 213).
 2) Blancardus (Blamcardus, Blanchardus) archidiaconus Lucensis filius b. m. Berte fuit frater germanus Lamberti archipresbyteri; cf. Reg. Luc. I, n. 388, p. 150; n. 419, p. 162, saepius. Occurrit in tabulis inde ab anno 1068 (cf. notam praecedentem) usque ad annum 1078 (Reg. Luc. I, n. 447, p. 184). Tempore huius colloquii videtur iam mortuus fuisse, quod fortasse etiam ex Rangerii non satis perspicuis verbis elucet. 3) Bardus primicerius Lucensis ecclesiae in tabulis inde ab

anno 1066 (Reg. Luc. I, n. 337, p. 131) ad annum 1088 (ib. n. 506/07, p. 214) saepissime memoratur; 46 minime hic, ut putant, autor Vitae s. Anselmi (SS. XII, 1sq.) fuit, quod demonstravi 'N. Archiv' XLIII, 527sq. 4) Paulus diaconus f. b. m. Homodei sive Paulus clericus s. Martini occurrit in tabulis annorum 1091, 1092, 1097 (Reg. Luc. I, n. 524, 525, p. 220; 'Mem. ... di Lucca' IV, 2, 158, 160), qui idem ac hic Paulus esse potest. Alius fuit Paulus notarius filius b. m. Bambi, qui saepissime tabulas huius temporis (Reg. Luc. I; 'Mem. ... di Lucca' IV, 2; V, 3) confecit. 5) Qui locus Bibliae hic intelligendus sit. invenire non possum, 55

- Sic vixit, sic a puero pueriliter egit!
 Et mala, quae potuit, addere non puduit.
 At nunc de canonum presumit^a tradicionē
 Et nos sollicitat, nec satis esse putat
- 5375 Eiecisse patrem, patris ascendisse cubile,
 Si non et gladio viscera scindat ei.
 Accusat fratres de iusto, de pietate
 Et patrem sicut Absalon insequitur.
1. 79. Petre, legis, quia sella duos non concipit una?
 5380 Et quia per precium nemo praeesse potest?
 Hoc ita si constat, ymmo quia constat aperte
 Et non est, qui sic esse negare queat,
 Quid restat, nisi stultitiam deponere, patri
 Consentire tuo, dum licet, et petere
- 5385 Pro culpa veniam; pius est et promptus, ut iram
 Mitiget; at Symon non solet haec facere'.
 Petrus: 'Quid veniam? Prius est aperire reatum,
 More tuo nimium praeproperanter agis.
 Non capit una duos, plane consencio, sella,
 5390 Sed simul^b alter abit, alter habere potest.
 Quem tu forte putas ac^c mecum in sella manere,
 Corruit et fracto vertice pronus iit'.
 Bardus: 'Nos illum scimus sanctumque bonumque
 Et scimus sella non cecidisse sua.
- 5395 Quod quia sic constat, alieni iuris abusum
 Desere, si non vis deterius cadere.
 Ut tamen ad tempus Anselmum praetereamus,
 Quis te pontificis fecit habere locum?'
 Petrus: 'Pontificem me fecit gratia regis,
 5400 Imposuitque manus ad sacra papa novus;
 Quem rex more patrum sublimem fecit, ut ille
 Monachus in turbam seque suosque dedit,
 Turpis homo, turpi nimis oblectatus amore
 Et de faemineo Marte^d trophea putans'.
- 5405 Bardus: 'Per regem, si rex tamen esset habendus,
 Non potes esse sacris^d signifer ordinibus.
 Guibertum taceo, qui sacra pulsus ab aede
 Papa nec est nec erit, testificante fide.
 Ergo duo, quae summa putas, patet esse nefandi
 5410 Criminis, ut nequeas esse, quod esse cupis'.
 Petrus: 'Habes scriptum, quia regia sollicitudo,
 Invigilat cunctis rebus apostolicis,
 Et praecepta vides totum diffusa per orbem,
 Quae sapiens nemo dissimulare potest,
 1. 80. 5415 Omnem animam subdi fastigia quaeque tenenti,
 Quod qui non faciunt, pessime desipiunt'.
 Bardus: 'Habes contra, quia non est ulla potestas
 Supra divinum ius et apostolicum;
 Quod fidei lumen, qui sacramenta ministrat,
 5420 Alcior est cunctis regibus et dominis.
 Rex curat, quae sunt hominum, divina sacerdotes;
 Hic pascit mentes, ille cadauca facit'.

Gen. 40, 4.

2. Reg. 15—17.

a) presumptit c. b) id est simulac, cf. supra v. 5129 cum nota. c) id est hac. d) sacri c.

1) Cf. supra v. 433. 2) Mathildis dicitur.

- Petrus: 'Sed veterem ratio non impedit usum.
Reges hanc curam tradere per baculum.
5425 Non quia rex actum dispenset pontificalem,
Sed quod caesaris est, et dare caesar habet.
Haec novitas populos conturbat, sediciones
Excitat et leges solvit et officia'.
Bardus: 'Sed sicut cum corpore spiritus unum est,
5430 Sic res aecclesiae nemo secare potest.
Cum datur officium vel munus pontificale,
Et bona creduntur exteriora dari.
Tu, qui dividuum mentiris pontificatum,
Dic mihi, qua veterum tradicionem probas?'
5435 Petrus: 'Nugaris, non divido pontificatum,
Sed rex cesareum ius et habere sibi
Et conferre potest urbes, castella domosque,
Ut non solvatur pontificalis apex.
Sicut dat tunicam, dat equos et alia multa,
5440 Cur castella, domos rex mihi non tribuat?'
Bardus: 'Et altaris sacra sunt, et debita sacris
Non possunt rebus ullius attribui'.
Scis veterem sic esse fidem legemque novellam,
Quamvis desipias, sic tamen esse probas.
5445 Haec quicumque negat, legis cadit a racione,
Et convincit eum leccio desipere'.
Petrus: 'Sacra quidem, sed numquid contaminatur,
Cum fuerint regum parva vel aucta manu?
Ergo negant leges et littera sacra sacratis,
5450 Tangere, quae sacra sunt, et reparare sacris.
Sic nos decipimus^b, quoniam bona constabilimus, f. 90'.
Vos autem sapitis, qui foveam facitis'.
Bardus: 'Nos nulli regum concessa negamus,
Ergo nec laqueum nec foveam facimus.
5455 Et volumus pacem, sed constat nullius esse,
Quanta patent sacris usibus atque locis.
Esto, capud sacro sacrum desudet olivo,
Nil tamen hic iuris aut rationis habet'.
Petrus: 'Ab antiquo regum faciente labore,
5460 Et studio crevit pontificale bonum^a.
Qui cum florent et rerum iura tenerent,
Ecclesiis summum constituere decus.
Quos penes et virtus et gratia distribuendi
Et renovandorum per loca sancta patrum'.
5465 Bardus: 'Petre, fides non est in flumine verbi,
Set tamen et verbum de deitate fluit.
Sed non invenies hodie verbosa loquendo,
Reges pontificem constituisse Deo.
Sed neque praelato cuiquam sub lege priori
5470 Rex aliquis summam^c contulit officii'.
Petrus: 'Quid legem veterem, quid sacra vetusta
Conaris tociens in medium trahere?'

a) attribui c. b) legendum vel certe intelligendum videtur: desipimus. c) summam c.

1) Carmen de anulo et baculo v. 649-652 (MG. carmine v. 875 sq. (l. l. p. 527). S. Libelli II, 522) similia tractat. S. 2) Cf. in eodem

Non sumus in veteri, nec iam licet esse sub umbra.

Ut Deus advenit factus et ipse via.

5475 Si tamen hos licuit ritus mutare, quid obstat,
Ut veteres usus solvere non liceat?

Bardus: 'Iam vicium facies cum Symone vestro,
Si tua facta velis assimilare Deo.

Ille tamen positam non venit solvere legem,

5480 Tu nova contempnis, anteriora negas.

Et quia per Moysen non vis cognoscere Christum,
Hunc ipsum reprobas, qui benedixit eum'.

Petrus: 'Non reprobo, sed tu regalia tollis.

Quae Samuel iussus desuper instituit;

5485 Et facis in Christum, qui solvit et ipse tributum

Et Petrum similem iussit habere vicem.

Ut rex terrenus terrenis aeclesiarum

Esset praelatus et dator et dominus'.

Bardus: 'Mira fides Christum solvisse tributum,

5490 Ut faceret servam, quam vocat, aeclesiam.

Nescis misterium nec percipis hanc rationem,

Cum de pisciculo fert Petrus aera duo?

Ut videat, quicumque sapit, quia summa potestas

Non aufert minime subter habere locum'.

5495 Petrus: 'Iam sentis, ergo licet inferiora

Regibus et dominis vendere sive dare.

Nec iam crimen habet rex aut quaecumque potestas,

Dum rerum curam, cui placet, attribuit'.

Vel potius cum res ipsas, castella domosque

5500 Tradicione sacra praebet habere sacris'.

Bardus: 'Quae sua sunt, fateor, sine crimine donat.

Sed res ecclesiae non valet ille dare.

Si bona maioris cuiuslibet atque minoris

Largiri nulla condicione potest,

5505 Quo pacto sacras et ei res iure negatas,

Si vim non faciat, rex aliquis tribuat?

Petrus: 'Iam dixi, sacer est rex ipse sacrisque

Rebus habet licitum ponere praepositum;

Quod neque divinis unquam rationibus obstat,

5510 Temporibus vero consonat atque facit.

Hinc pax et requies, quoniam cum rege sacerdos

Convenit et solidum corpus uterque facit'.

Bardus: 'Si constat libertas aeclesiarum,

Et quae sunt illis libera cuncta, patet.

5515 Nescis Ambrosium regem¹ sprevisse superbum

Et matrem² sacris abstinuisse locis.

Cum fureret, cum sacra sibi loca subdere vellet,

Moenia sacra sibi subdita iure putans?

Petrus: 'Non sentis de libertate decenter.

5520 Sed tamen aeclesiis hanc quoque rex tribuit.

Libertas vero non est hic accipienda,

Quam sub Iherusalem nomine Paulus ait.

Sed tamen, ut sancti possint retinere quietem,

Pro summis hominum Paulus et ipse rogat'.

Hebr. 10, 1.

Ioh. 14, 6.

Matth. 5, 17.

1. Reg. 8, 11-17.

Matth. 17, 26

Matth. 17, 26

Gal. 4, 26.

1. Tim. 2, 2

a) attribuit e.

1) Valentinianum II. 2) Iustinam. Cf. Cassiodori Historiam ecclesiasticam tripartitam IX, 20.

Tit 1, 5.

- 5525 Bardus: 'Sed baculum, qui curam^a signat ovilem^b,
Tollis et in laqueum teque gregemque trahis.
Haec est libertas, ut, qui sub rege ministrant,
Qualiter introeunt^c, taliter exiliant^d.
Cum velut Herodes¹ annales pontificatus
5530 Ex praecio faciunt et data subripiunt'.
Petrus: 'De baculo frustra falsoque moveris,
Annulus ipse etiam, quid iuvat aut quid agit?
Presbyteri^e non sunt pastores, numquid et ipsos
Non sub episcopii nomine Paulus habet?
5535 Non tamen accipiunt haec munera, quando sacrantur,
Quod nec in antiqua traditione fuit'.
Bardus: 'An ergo putas baculum rem materialem,
Et quasi materiam sic quoque posse dari?
Sic potes ergo manum cum forcipe, sive capillum,
5540 Sic oleum, sic res quaslibet his similes,
Ut iam sit regis et consignatio sacra,
Et clerum facere vel sacra signa dare'.
Petrus: 'Habes usum veterem maledicere gratis
Et verbis gravibus quemlibet impetere.
5545 Sed regem lacerare tuis quasi celica laus est.
Ast ego te doceam^f regia verba loqui,
Et nisi, quod mediante fide venistis, ego istum
Iam tibi non leviter'. Tadas ad ista pater:
'Praedixi verbis non esse potenter agendum,
5550 Iam, si quid superest, differat ista dies.
Turbatur populus et iam discedere querit,
Et nobis ipsis non placet iste locus.
Tempore condicto rursum coeamus in illa,
Quam Frigianus alit et fovet, aecclesia.
5555 Forsitan expedit liteni, quia vivit amatque,
Quem docuit, populum, rebus et ore sacro'.
Sic habeunt, ubi tempus adest, fiducia causae / *RV.*
Et desiderium nulla timere sinit:
Et quamvis nuper passi convicia, adire
5560 Non trepidant dubium de ratione Petrum;
At Petrus, admixtis conclamatoribus, illuc
Convocat et vultu se quoque dissimulat.
Praetendit pacem, mirari, quod rationem
Suffugiant clari veridicique viri,
5565 Quod deceat populum paci conducere, litem
Tollere, nec regem spernere vel dominum.
Si parere velint, se magnificare paratum,
Nec quemquam proprio velle movere loco,
Immo divitiis et honoribus amplificare
5570 Et consanguineis munera magna dare.
Respondent: 'Cessa promittere, perdere noli,
Thesauri nostri dogmata sunt fidei.
Hoc custodimus vigilanter et amplificamus,
Et non est hominum, qui queat eripere.
5575 At quem tu dicis regem, non esse probamus,
Ex quo persequitur sacra Deumque suum.

a) ita cum LAF. legendum esse puto. Hofm.: curat c. b) ita c.; ovilia proposuit LAF. c) introeant man. 1, corr. introeunt man. 2. c. d) t. e. exiliant. e) abhinc iterum pergit man. 2. c. f) doceam c.

1) In Biblia nihil tale invenire potui. Schm. Cf. fasc. 2, praesertim col. 102 sq. Hofm. W. Otto, 'Herodes', Pauly-Wissowa, 'Realenc.', suppl.

Sed nunc in causa non circumducimur ista,
 Ipse sibi videat, qualiter expediat.
 At te pontificem scimus non esse, tibi que
 5589 Sicut pontifici non sumus appliciti.
 Et quicumque favent, duris in sentibus haerent.
 Et non sunt pecudes aut pecori similes.
 Quod neque pastorem per pascua laeta secuntur.
 Sed seducit eos et vorat ille lupus.
 5595 Qui te quique tuum iam portat in ore magistrum
 Et mentes vestras nocte dieque vorat'.
 Petrus: 'Item pergis fallacia multiplicare,
 Falsus es, et falsus doctor uterque tuus.
 Hic¹ monasterii quasi quodam culmine lapsus.
 5599 Iuravit numquam se fore pontificem.
 Hic² regi solito iuratus more fefellit
 Et nunc impugnat et nova sceptrata facit'.
 Bardus: 'Uterque meus pastor vel legifer ille,
 Ut geminus Petri rivus ab ore fluit.
 5605 Tu, qui de tumida descendis Symonis unda,
 Cum Nerone sapis et tumidum loqueris.
 Fingis in alterutrum, quia nec iurasse probabis
 Hunc, et discipulum penituisse vides'.
 Petrus: 'Penituit? Ergo male forsitan egit.
 5609 Quando tulit baculum propter episcopium.
 Nec magis erravit, cum solvere iura negavit,
 Sicut pollicitus per sacra verba fuit.
 Sed fugit, sed deseruit dominumque fidemque,
 Quid vult abiectum rursus habere locum?'
 5615 Bardus: 'Peccatum regi iurasse fatemur.
 Et donum regis fetet in aecclesiis.
 Sed munus sacrum nescinus habere reatum.
 Inde redit sacra purificatus aqua.
 Praecipue iussus et saepe redire coactus,
 5619 Pontificis cura vim faciente pia'.
 Petrus: 'Pontificis quo munere, qua ratione,
 Monachus et voti proditor ipse sui?
 Qui cum sit scelerum capud et via sedicionum,
 Conscribit similes in sua signa duces.
 5625 Subticeo sordes, quorum fetore laborat,
 Qui fidei curam vel pietatis habet'.
 Bardus: 'Habet proprium famae dispendia passus
 Figmentis sacros commaculare^a viros.
 Tu, quia te cernis aliter non posse placere.
 5629 Anselmum ledis, Gregorium laceras.
 Sed patet Anselmi reverentia, Gregorianus,
 Si qua Deum siciunt pectora, mulcet honor'.
 Hic tamen^b irasci cum vellet, tota repente
 Turba fremit Christo iudice versa retro.
 5635 Turba videns Petrum frustra tam multa locutum
 Ad eor versa redit, quod male retro dedit;
 Ac memor Anselmi Petro maledicit; habendum
 Cum Iuda memorat et vocat ad laqueum.

a) commaculare c. b) tamen deest c., supplervit LAF.

1 Gregorius VII. Cf. supra v. 3281 cum nota. S. 2) Scil. Anselmus. S. 3) Cf. supra v. 915 sqq. S.

- Insurgunt baculis, Petrum de culmine turbant,
 5630 Pulvinar multo stercore commaculant^a.
 Exoritur clamor, tota saevitur in urbe,
 Et iam se miserum clamat omnis homo.
 Iam^b furem, iam sacrilegum, iam perditionis
 Auctorem vulgus omne profanat eum.
 5635 Ad Christum viduae voces et brachia tollunt.
 Ut miseris tandem porrigat ipse manum,
 Anselmum reddat, Petrum de culmine pellat
 Et fidei sanae mandet adesse diem.
- Hos inter motus populi Christyque triumphos,
 5640 Victa et confusa cum duce parte mala,
 Presbyteri, quos in tenebris dampnarat et antro,
 Solvuntur, Christo clarificante suos.
 Bardus cum Paulo pro tanti flore triumphi
 Gaudet et cupiunt asperiora pati;
 5645 Certi venturam semper cum laude coronam
 Et defendendos coelitus esse pios.
 Petrus habit fugiens¹ et iam terrore solutus,
 Et qui cum Petro desipuerat, latent.
 Hanc quoque quis dubitet Anselmi de prece palmam
 5650 Nec sciat Anselmum perdere posse Petrum?
 Sed quia sic opus est, ut sanctus sanctificetur.
 Anselmus parcat, turba, quod egit, agat.
 Petre, times, meritoque times; sed quid timor iste,
 Quid tibi Luca potest aut aliquis facere?
 5655 Ergo time Christum, formida cunctipotentem,
 Cuius iudicium non potes effugere.
 Ludis in Anselmum, loqueris perversa; sed ille
 Te subito faciet inferiora loqui.
 Excutiet baculum, faciet dampnata fateri
 5660 Et de sublimi coget abire loco.
 Virtus Anselmi non est passura ruinam,
 Sive magisterio iam caritura suo.
 Iam fugis instantem, iam te formidine caeca
 Percutit et populo dat nova corda suo.
 5665 Cum vero faciet virga cum sede carere
 Et longo luctu pascere cesariem,
 Quid facies, cum deficiet populusque reversus
 Ad mentem sese ceperit inspicere
 5670 Et detestari consorcia saeva, rapinas,
 Caedes et iuris vincula rupta sacri.
 Et iam pontificem nemo te dicet, erisque
 Obprobrium clero, ludibrium laicis.

a) consulant c.

b) abhinc iterum pergit man. l. c.

c) choronam c.

1, Nescio num Rangerius ultimam factionis suae victoriam hic describat. Petrus enim, quousque Anselmus vixit, sedem Lucensem, ut ex charta d. 17. Nov. 1086. data (Reg. Luc. I, n. 492) intelligi potest, tenebat. Sed haec tota narratio confusa atque perplexa est, sive quod auctor noster ordinem temporum non satis perspexit et distinxit, sive quod, cum Anselmum victoria quadam ornare vellet, consulto et ex licentia quadam poetica a veritate deflexit, nisi forte, quod ad verum proxime

accedere videtur, commodum quoddam brevissimum et successum fugacem amicorum suorum in maius extulit. S. Infra v. 6895 Rangerius bene scit Anselmum in exilio mortuum esse. Quodsi commodum quoddam brevissimum a sequacibus Anselmi reportatum, ut Sackur 50 suspicatur, cui ego assentior, a Rangerio in maius elatum est, annis 1082. vel 1083, hoc factum esse potest. Cf. 'N. Archiv' XLIII, 543 sq.

Adde, quis esse tibi poteris, cum poplite flexo

Adstabis viduae¹, quam modo dilanias?

5675 Anne tamen poteris nec cernere, ne venerari

Dicam, quam tociens in populo loqueris?

In populo meham dicis populoque superbo

Et caeco foedam fingis et esse magam.

Si tamen haec facias conversus ab impietate,

5680 Sic quoque magnus eris in medio aeclesiae.

Magnus erat David, sed Uriam fraude necavit,

Ast, ubi penituit, clarus ut ante fuit.

Sic non paucorum superant exempla virorum,

Qui post peccatum promeruere statum.

5685 Sed non sic Iudas argentum reddidit, unde

Ad laqueum preceps^a et furibundus iit.

Sic ergo si peniteat, si tactus amore

Pacis, si sacra religionis amans

Ad Christum venias, a Christo suscipieris,

5690 Et quasi post tumulum Lazarus alter eris.

Et quis non peccat? Quis non sibi lumina caecat?

Quis per stulticiam non gravat aeclesiam?

Sed susceptorem Christum clementer habemus,

Qui novit refugos tollere filiolos,

5695 Qui novit prolem fugitivam non reprobare

Et solet in reditu gaudia festa dare,

Sed nec in Anselmo precordia dura dolentem

Germanum laetis vocibus excipere.

Non ita quaerentes frumentum tollere fratres

5700 Venditus insepexit Ioseph, et ingemuit,

Non ita solatus post iurgia Benjamin ipsum,

Non ita vel patrem se lacrimando senem?

Quidquid et angelicus haec ad spectacula coetus

Laude triumphali cantat in arce poli.

5705 Et quis non credat, quia iusto dulcius astat

Et cantu dulci plus modulatur ei.

5710 Sed denis novies iustis praestare novemque,

Ne dubites unum, cum redit, ante reum^b.

Quare quis novit vel quis ratione probavit?

5715 Credamus, quoniam credimus aeclesiam.

Pastor oves habuit centum, sed defuit una.

Atque reperta facit gaudia plus aliis.

Et matrona decem dragmas habuisse refertur,

Una reperta domum cunctaque laeta facit.

5720 Sed quid in his ovibus vel dragmis accipiendum,

Non est nunc operis istius exprimere.

Ad consolandum satis est, satis ad revocandum

Ex Christy verbo sic potuisse loqui,

Ut, cum tempus erit faciem revocare dolenter,

5725 Et sapienter agas et bene poeniteas.

Cum reddes baculum lugens et pontificatum,

Ad Christum redeas et male facta luas.

Audisti Petrum cum Symone^c belligerantem,

Audisti lapsum Symona pennigerum^c.

2. Reg. 11.

Ioh. 12, v.

Luc. 16, 22—24.

Gen. 45.

Luc. 15, 10.

Ib. v. 7.

Matth. 18, 12.13.

Luc. 19, 8, 9.

^a preceps c.   ^b ita LAF; rerum c.   ^c Symon apennig. LAF.

1, Mathildi comitissae LAF.   2) Cf. supra v. 13sq. cum nota.

- 5725 Anselmus Petrum sequitur, tu Symonis arte
Quaestum multiplicas, Symonis arte rues.
I^a nunc^a et populum ventosa garrulitate
Fallito, mox etenim tu quoque falsus eris.
Et quia per precium lucratus es hanc stacionem,
5730 Per praecium praeceps hac stacione cades.
Hoc tamen unde tibi? Iam Symone turpius erras,
Quo duce per precium sumis episcopium.
O lucri funesta fames! Si displicet error,
Hoc saltem gratis debueras facere.
5735 Sed^b precio peccas, precio peccata relinquis,
Erras cum precio, per precium resipis.
Sed si revera venalis gratia non est,
Nemo per precium poenituisse potest.
Aut ergo precium ne suscipe iam rediturus,
5740 Aut te cum precio gratia non recipit.
Hoc est peccatum^c, quod nescit habere lavacrum,
Sicut curari non solet ydropicus^d.
Ydropico non unda sitim, non arida tollent.
Et geminat morbum, qui relevare putat.
5745 Sic et avarus homo nulla curabitur arte.
Augendo crescit et minuendo malum.
Et quid ei facies, quem nec contraria curant²,
Nec de consimili munere sumit opem?
Sed Deus est, qui vivificat, cui nulla resistit
5750 Pestis, et ydropicam siccant avariciam.
Nescis, quo traheris vel qua ratione moveris.
In laqueos eius, quem fugis, acceleras.
Cum te respiciet et ab ista sorde levabit,
Quam tristes lacrimas haec tibi causa dabit?
5755 Saulus adhuc spirans in Christi membra minarum
Ecclesiam vastat, dilapidat Stephanum;
Penituit, commissae^d luit baptismate lotus.
Plangit dimissae crimina perfidiae.
Non quia de facto possit dubitare remissa,
5760 Sed quod amet tantum semper amasse bonum.
Si^e cui non licuit primo sacra solvere mane,
Vel vespertino tempore sacrificet.

Matth. 12, 31.

Act ap. 8, 3, 9, 1.

c. Matth.
20, 1—18.

IV.

1.

1082.

- Interea vinctis Heuricus in agmina Tuscis
Aggreditur Romam castraque constituit
5765 Haud procul a muris et Petri sede sacrata
Explorans aditus pervigil atque vagus.
Romani primo rerum novitate moventur
Et metuunt Tusco cum grege Teutonicos.
Teutonici frendunt et vix humana locuntur.
5770 Et facit horrorem mentibus ipse sonus

a) inc c., quod recte intellexit Hofm.; Inc . . . . (incitas?) LAF.

b) abhinc iterum pergunt man. 2. c.

c) peccatum c.

d) commissae c. e) Sic fortasse corrigendum est.

1) Cf. Verg. Aen. III, 57: auri sacra fames. 2) Cf. Germ. ed. 3) p. 4 cum nota 4. 3) Cf. Isidori Etym. Liudprandi Antapodosis I, 1, ed. J. Becker (SS. rer. IV, 9, 5 (Migne, PL. LXXXII, 193).

Barbarici motus; longa experientia rerum,
 Insolitas armis solvit ubique manus.
 Et quamvis famae non est par copia rerum,
 Quod minus est, fingit multiplicatque timor.
 3775 Omnia magna putant, diffidunt, debilitantur,
 lamque in Gregorium mussitat^a omnis homo.
 Ut tamen armari semel est audacia nata,
 Ardescunt animis pro pietate magis
 3780 Paulatimque novas vires hostemque probando
 Ad veterem formam restituere suos.
 Muros excubiis et portas robore vallant,
 Ac velut Annibali cuncta quieti negant.
 Gregorius, Christi servus doctorque fidelis,
 Non cessat vitae verba docere suos.
 3785 'Nostis', ait, 'fratres', quia conversatio nostra
 Non est Gallorum regibus ad placitum
 Et doctrina malos offendit; non tamen esse
 Debemus taciti sive tacenda loqui.
 Ecce furit dirus et muros obsidet hostis
 3790 Et gladio nostras tollere vult animas.
 Quid facimus? Mutare libet preconia nostra
 Atque metu mortis verba profana loqui?
 Si querit nostro gladium maculare cruore
 Et verbum vitae non magis opprimere,
 3795 Non metuo, non impedio. Si vero profanus
 In Christum saevit, ipse resistat ei.
 Et vos, qui Christum mecum debetis amare,
 Hanc impollutam semper habete domum.
 Heu, iterum Nero Petrum crucifigere querit,
 3800 Et ludit miserum Symon avarus eum.
 Sed Paulus vigilat, Petrusque fideliter orat,
 Et de sublimi prorsus utrumque trahit.
 Quod si peccati tanta est offensio nostri,
 Ut tollat populum perfidus atque locum,
 3805 Dum fidei murus solita compagine constet,
 De tali dampno non moveatur homo.
 Corpora mors tollit, dissolvit membra senectus,
 Per varios casus divitiae pereunt.
 Si peritura brevi non sunt vehementer amanda,
 3810 Quod nescit lapsus temporis, illud amem.
 Roma² fuit regum dominans et maxima rerum,
 Adversis crescens, prosperitate ruit.
 Quae vectigales sibi fecerat undique reges,
 Cessit divitiis luxurisque suis.
 3815 Nunc servit, nunc mesta iacet virtutis et artis
 Inmemor et priscoe strenuitatis egens.
 3820 Et, quod deterius, gaudet sic esse subacta
 lamque iugum paciens dedecus eius amat.
 Sed nos haec sinimus; nulli sua iura negamus,
 At Petri sedem non damus atque fidem.

1083.
(80. Nov.)

a) mussitat c.

1) Rangerius synodum Romanam a. 1083. Nov. in animo habuisse videtur, de qua in Registro Gregorii IX, 35 a (ed. Caspar p. 627 sq.) legitur: *Ceterum domnus apostolicus in eadem synodo de fidei forma et christianae*

religionis conversatione, sed et robore animique constantia ad praesentem pressuram necessaria ... edisserens ... S. 2) Cf. Sallustii Catil. c. 6—10.

- Nec sinimus solvi doctrinam pontificalem,
 Ut rex pontificem se putet atque Deum,
 Sufficiat regi regalia iura tenere,
 Et de milicia vivat agatque sua.
- 5825 Pontifices illi non debent esse subacti,
 Plus est imperio pontificalis honor.
 Quid pastoralis baculus, quid et anulus illi?
 Non sunt officii signa verenda sacri?
 Denique quid restat? Cur non et cetera tollit?
- 5830 Cur non et tondet et signa sacra facit?
 Nunc indignatur et non facienda minatur,
 Quod sacrum limen tangere non sinimus;
 Et nos contempnit et spreto principe Petro
 Sublimavit eum, quem Petrus exposuit¹.
- 5835 Quin imo miserum pessumdedit et sibi fossam
 Fodit, et in laqueum pronus uterque ruit.
 Nos autem Petro confidimus aut magis illi,
 Per quem stat Petri non violata fides.
 Et quamvis Sathanas granum cribrare petivit,
 Iam non deficiat Petrus et archa Petri.
- 5840 Archa Petri doctrina Petri, quo praemonitore
 Fundamenta manent catholicae fidei:
 Quae non deficiet, sed adhuc conversio fiet,
 Et faciet versus omnia stare Petrus.
- 5845 Interea, fratres, vigilemus, sicut oportet,
 Ut, quando veniet sponsus et inveniet
 Pervigiles, tollat et lucis in atria ducat
 Et cum dilecto conferat esse^a Petro².
- 2.
- Haec ubi sic fatus, post murmura postque tumultus
- 5850 Cencius^a assurgit et lacrimosus agit^b:
 'Hei mihi! Quid dicam, patres, extrema videmus.
 Perdimus hanc sedem, perdimus atque Petrum.
 Non ago de dampnis, de prolis perdicione
- 5855 Eripitur pietas et virtus religionis,
 Et quaecumque sacra novit habere fides.
 Et qui sunt, qui subripiunt tam dulcia nobis
 Tamque salutiferae gaudia plena spei?
 Qui sunt, qui tollunt nobis vitamque Deumque
- 5860 Aut nos avertunt a pietate patris?
 Qui sunt, qui Romam vallarunt obsidione
 Et nos captivant et bona nostra vorant?
 Teutonici, gens dura quidem, sed inepta, magisque
- 5865 Ex placito sese quam ratione regens³.
 Adsunt vicini captantes praemia Tusci
 Et^c fugiunt dominae iusta flagella suae⁴.
 Hos agit Henricus ut fortis et ingeniosus,
 Sed nec Saxoniae praelia ferre valens

a) esse c. b) id est ait. c) abhinc iterum pergit mon. l. c.

1) Cf. supra v. 3812.

2) Consul Romanus. S. mann, 'N. Archiv' XXI, 409 sq.

4) Mathildis.

3) Cf. supra v. 99; 2875—2878; infra v. 5921. Over-

- Nec de faemineo congressu laeta reportans,
 5870 Quae docuit regem non satis esse virum.
 At nec^a Hannibalem nec Pirrum magnificamus,
 Et pecus hoc hominum maxima Roma timet?
 Quos fugitis? Gallos non^b vestra potentia fregit?
 Numquid^c et Arrontis¹ non viduavit humum^d?
 5875 An quia pugnandum nobis sub principe Christo,
 Mollior est animus aut manus aut gladius?
 Gregorius mihi signa ferat pugnetque precando
 Et levet ad caelum fortis utrasque manus,
 Donec deficiat Amalec saevissimus hostis
 5880 Et Christy populus cum duce laetus agat.
 Ite, fides vobis clipeos et tela ministrat²
 Atque triumphales tollet in astra manus.
 Quisquis Gregorium non suscipit, esto prophanus
 Et iam Romanos extimeat gladios.
 5885 Qualis Iudens vel Iudas, perfidus esto,
 Quisquis in aecclesiam pontificemque facit.
 Qui papam geminat, non est de dogmate nostro,
 Et qui consentit, non meliora sapit.
 Hos hostes habeat virtus Romana per aevum,
 5890 Hos contra laeto pectore bella gerat.
 1. 68⁴. Sic patriam civesque^e tuos, Romane, tuendo
 Ad patriam venies et diadema feres
 Ad patriam lucis, ubi pax et gloria iustis
 Et regnum perpes et decus et requies,
 5895 Quo non Henricus miserabilis iste laborat
 Et Guibertus ei iunctus amore rei.
 Contra quos, quoniam Christum Petrumque fatigant,
 Propter spem vitae corda manusque date!
 Haec ubi sic egit, tollunt oculosque^f manusque
 5900 Ad Dominum, spondent omnia sic facere.
 Tum vero motus et sollicitudo per Urbem
 Armorumque sonus excubiaeque tonant.
 Occurrunt, pugnant et nulla pericula vitant
 Et iam Teutonicos non metuunt gladios.
 5905 Urbem mutatam credas, quin ymmo renatam,
 Qualem est expertus Hannibal et timuit.
 Caesareos henses videas Magnique³ chohortes
 Et veteres ausus miliciaeque modos.
 Henricus cernit et sicut cera liquescit,
 5910 Nescit, quo redeat, si sine laude redit.
 Sed quia campus ei non commodus esse videtur
 Et iam Romanis cedere castra videt,
 De subito collem conscendit et apertat in arcem
 Et cingit muro triste Palacium^{a, 4}.
 5915 Romani viso tam multo intrinsecus hoste
 Turbantur subiti de novitate mali:

1083.
(Erm.)

a) nunc e. b) num c. c) Nunquid e. d) id est Lucam in marg. man. 2. c. e) cives c., emend. Hofm. f) oculos-
 que c. g) palacionum c., emendavit Overmann, 'N. Archiv' XXI, 425, n. 5. S.

1) Cf. Lucan. I, 586: *Arruns (vates) incoluit desertae moenia Lucae.* 2) Cf. Vergil. Aen. I, 150; X, 218; XI, 71. 3) Id est Pompei, cui Lucanus poeta Magni cognomen semper dat. 4) Cf. Sander, 'Der Kampf Heinrichs IV. und Gregors VII.' (Berlin 1898), p. 134. S. Meyer von Knorau III, 475 seq., n. 12 (p. 477). Palatiolus est collis quidam in Urbe.

- Stant tamen et variis hostem congressibus argent^a
 Et vires eius undique debilitant.
 Cernunt occisos matres in sanguine natos
 5920 Et nati patres, nec modus est lacrimis.
 Barbara gens tali de prosperitate levata
 Non parcit iugulis fortibus et teneris.
 Quos capiunt, truncant, gemino vel lumine privant^b,
 Aut perimunt gravius carcereis crucibus.
 5925 Haec quoque parva puta maiori coelitus ira,
 Ipsa domus Petri diripienda datur¹.
 Rex gaudet, quasi Gregorium iam caeperit atque
 Victus sub gladio pendeat ille suo.
 Pontifices illum per tam funesta secuti
 5930 Conveniunt², ut agant, ne vacet aula Petri.
 Accelerant, sed precelerat Dionisius audax³
 Et pransus sacra se locat in cathedra^c.
 'Si propter cathedram^d debemus credere papam,
 Non mihi maior', ait, 'aut prior alter erit.
 5935 Denique, si nostras voces expectat, habeto,
 Possumus ut pransi vota precesque dare'.
 Sic alias alii quaerunt confingere causas,
 Et, quem sublimant, laedere non trepidant.
 Rex etiam cernit, quia se quoque concio spernit,
 5940 Et iam perfidiae poenitet et furiae;
 Sed, qui mos pressis tanta caligine, perstat
 Et, quasi cuncta videns seria, dissimulat.
 Guibertus lacrimas et ter componit et illum
 Se non sponte sua fingit adire gradum⁴.
 5945 Denique per lacrimas, quod dicitur, optat haberi,
 Quas mimi specie format et ire facit.
 Quid tum Gregorio visum est potuitve videri,
 Cum sacram sedem ludibrio fieri
 Cerneret et statuam Caldeo more levatam,
 5950 Quam cum grege suo turba caduca colat!
 Quare, summe Deus, haec tanta licencia pravis,
 Aut ubi tam promptus in mala castra furor?
 Sennacherib legimus multa de gente superbum
 Atque urbem sanctam perdere pollicitum
 5955 Nudatum subito legionibus et rediisse
 Turpiter et gladio decubuisse domi.
 Assirii cum Samariam pessumdare vellent,
 Et devastasset spem quoque longa fames,
 Iam iam cum populo sese et sua rege datur
 5960 Noctu insperatam vix habuere fugam.
 Quis numeret strages gentis et milia tanta
 Gentis barbaricae caesa minore manu?
 Quis nescit Iudam, Samsonem cum Gedeone
 Et Iudith viduam Deboreamque manum?
 5965 Et quis non trepidet, quis denique non moveatur, f. 87.
 Cum videat pressum depositumque pium,

a) angunt *corrigendum esse videtur*. b) privatur e., *emendavit LAF.* c) cathedra e. d) cathedram e.

1) Hoc nusquam alibi traditur. 2) Haec in aliis Placentinus. S. 4) Cf. Anselmi epist. ad Guibertum
 fontibus aliter narrantur, sed certum est novam Wiberti l. l. (SS. XII, 5; Libelli de lite I, 527): *Quod autem*
 electionem Romae tunc factam esse. Cf. Meyer von *dictis: 'sed quia universalis ecclesiae curam suscepimus,*
 Knonau III, 530, n. 12 (p. 531 sq.). 3) Episcopus *licet inviti* . . . Cf. Köhneke l. l. p. 66. S.

Contra perversos laetis successibus usos
 Et perversorem, quod cupit, efficere?
 Heccine, iuste Deus, sententia iusta vel ira?
 5970 Et quid dicet homo sic faciente Deo?
 Gregorius mitis^a, paciens expellitur; ille
 Durus et impaciens et canis heligitur.
 Sed non heligitur, ymmo magis impietati
 In capud et caudam bestia saeva datur.
 5975 Sic est, sic fiat, coeli decreta videmus,
 Iam de iudicio non moveatur homo.
 Gregorius cum Gregorio¹ Petroque decenter
 Sublimatur adhuc in meliore domo.
 Servit ei pravus; an non servire videtur,
 5980 Cum polit et format, urit et ygne probat?
 Quid valet argentum, si non formatur in usum?
 Tum vero formas, si prius ygne probas.
 Quid psalmista canit, cur exprobrat impietati,
 Dum consolatur, tristitia qui patitur?
 5985 'Vidi perversum Libani super alta levatum,
 Et pertransivi, si locus esset ei,
 Et iam nullus erat. Coepi perquirere, sed non
 Inveniebatur: iam pacienter age'.
 Atque^b audi melius, quid significare videtur
 5990 Haec tam veridici clausula misterii.
 Non est ergo locus perversis, quando futurus
 Ignis eos uret, qui neque deficiet,
 Et sine spe finis carnes torrebit iniquis
 Et faciet funus flebile spiritibus;
 5995 Absit, sed pravi locus est quaecumque piorum
 Causa latens hominem, sed manifesta Deo,
 Quae vel purgari vel debeat accumulari^c,
 Si quid habet pravum vel minus ad bravium,
 Quod fit per reprobos, ideo conceditur illis
 6000 Vita, potentatus, gloria, divitiae.
 Dumque superbitur vehemens, accenditur ignis,
 Ut pauper turpem perdat in igne cutem;
 Aut datur, ut niteat praelarius; ergo peracto
 Purgatoque pio non habet ille locum;
 6005 Et sic clementer agitur, quia regula iusta
 Exigit in pravum deterius fieri,
 At iustum nitido purgari purius auro,
 Ut nequeas rugam cernere vel maculam.
 Hoc de consilio pariter bonitatis et irae
 6010 Guibertus sordet Gregoriusque nitet.
 Gregorius patitur, ut purior efficiatur
 Et dignus solio distribuyente Deo;
 Guibertus licitum sibi credit perdere iustum,
 Nec sentit penas perditus ipse suas.
 6015 Numquid Iob Sathanas non expugnare petivit,
 Et suscepit eum? Numquid et ipse Deum
 Non est adgressus? Quis Iudae traditionem
 Consuluit? Sed iam sic eat, opprobriis

Ps. 38, 35 sq.

Ephe. 5, 27.

Iob c. 1.

a) mittis c. b) abhinc iterum pergit mon. 2. c. c) accumulari c.

1) Gregorio I.

- Mitis homo crescat; nemo turbetur: agonem
 1020 Istum mirari concedet atque sequi.
 Interea nostris per tot mala debilitatis
 Gregorius semper fortior efficitur.
 Et qui Gregorium Christo ductore secuntur,
 Quod possunt, faciunt, sicut et ille facit.
 6025 Vulnere, capturas, natorum vulnere seva
 Postponunt fidei iudicioque Dei.
 Sed crescente malo de prosperitate malorum
 Mollescunt aliqui suffugiuntque pati;
 Et iam iam trepidant, iam regis munera captant,
 6030 Quaerunt privatis tempora colloquiis.
 Compositis rebus statuunt aut vendere patrem
 Aut suadere suo credere consilio:
 Consilio sane tanquam serpentis et Evae,
 Ut cecus pomum tangeret illicitum;
 6035 Et faceret pacem contra ius et pietatem,
 Solvens perjurum nemine teste suum^a.
 'Ecce vides', aiunt, 'quo te sententia traxit, 1. 68^a.
 Nos tamen hunc hominem subdimus ecce tibi.
 Sed veniat, ne quis videat faciatque ruborem,
 6040 Ut^a, quicumque favent, dissipuisse^b putent,
 Et iam nemo suum dignetur dicere regem,
 Si quasi periurus denuo peniteat'.
 Ille dolos sentit et perversoris et horum,
 Et negat illicito credere consilio.
 6045 'Si mihi corpus', ait, 'longo squallore liquescat
 Aut gladio tollat perfidus ille caput,
 Non moveat nec iudicium pervertere cogat,
 Ut solvam subitus, quem ligat ipse Deus,
 At si peniteat, si vere confiteatur,
 6050 Inveniet promptam solvere vincla manum.
 Dum iacet et saxo premitur nec Christus aperta
 Voce levat vinctum nec iubet implicitum
 Solvere, non solvam. Vocet ergo Martha Mariam,
 Occurrat Domino non procul a tumulo.
 6055 Adsint Iudei, lacrimas mirentur amici,
 Tollatur moles, surgat, et ire sino,
 Si tamen ille iubet, qui clamans erigit illum,
 Sicut discipulis praecipit in Lazaro.
 Non mihi iuravit? Non hac ratione vocavi²
 6060 Pontifices Gallos egregiosque viros,
 Ut vel consiliis sese mutaret eorum,
 Quos sciret vacuos omnibus his odiis?
 Quid fecit? Non^o cepit³ eos ferroque ligavit
 Corruptaque fide clausit eis reditum^d?
 6065 Nunc credam verbis? Quia scilicet ille nepotes
 Cepit habetque meos et male vexat eos?
 Sic faciat; si sunt, quales desidero, vivant;
 Si cedunt gladio, non vehementer amo^o.

a) Et vel Nea (= Neve) legendum vel intelligendum esse videtur.

b) i. e. dissipuasse.

c) Num c.

d) redditum c.

1) Cf. Bonizonis ad amicum lib. IX, MG. Libelli I, 614. S. Meyer von Knonau III, 498 sqq., 500, n. 42. 2) Vide Gregorii epistolam archiepiscopis, episcopis, abbatibus in Gallia constitutis directam (J.-L. n. 5259; Cod. Udalr. n. 58, Jaffé, Bibl. V, 128), qua dicit fideles suos a maiori-

bus curiae Heinrici iuramento securitatem recepisse. S. 3) Inter Gallorum episcopos unus Hugo Diensis archiepiscopus Lugdunensis interceptus esse traditur. S. Cf. Meyer von Knonau III, 495 sq., qui tamen epistola in 55 nota praecedente memorata hic (p. 491 sqq.) non usus est.

Sic illi visa tanta patris integritate

6070 Auro, non gladiis sustinueré capi.

Mox, ubi privato nequeunt advertere mentem,

Consilio vulgus sollicitare student

f. 89. iam fessum, iam vulneribus dampnisque remissum,
iam cupidum pacis et novitatis amans.

6075 Maximus¹, in rerum cura pro nomine maior

Et plus antiqua nobilitate potens,

In Capitolini collem conscendit et illuc

Cum populo papam convocat et medius

Ante senatores equitum peditumque catervis^a

6080 Ad papam lacrimans subdola verba facit:

‘Quanti te faciat et fecerit haec tua Roma,

Testatur longi saeva ruina mali.

Non ago de rerum summa, de pontificatu,

Qui tamen haut modici muneris instar habet.

6085 Et quamvis honus est et non honor haec animarum

Cura, tamen sequitur hanc quoque magnus honor,

Sed qui praecipuus honor est et clarior omni

Regno Romanae copia militiae.

Nolo iam verbis incumbere, quae vetus illa

6090 Gloria, cum Romae subdita cuncta forent.

Sed nunc quis dubitet magnae virtutis habendum

Gentem tam saevam sustinuisse diu

Et regem fregisse crebris congressibus istum,

Quem neque Saxonicis sustinueré viri.

6095 Ergo puta, quo Gregorii teneatur amore,

Quae tibi sic sese contulit atque sua.

Et nunc igitur^b enses in corda paratos

Aspice vel captam, quam regis, aecclesiam.

Et iam pone modum tandem rationibus istis,

6100 Ut populus veteri pace quietus agat.

Si pater es, debes et viscera patris habere;

Si pastor, lacerum flere et amare pecus.

Petrus pro populo fidei pacique vocando

Sustinuit mortem fortiter atque crucem.

6105 Sic quoque iunctus ei per tot discrimina Paulus

Crimine sordentes sanguine lavit oves.

Sic Clemens², sic Cornelius³, sic cetera sacra

Pontificum series se neci^c prima dedit.

f. 89^v. Solus^d ab his nomen non solum pontificantis,

6110 Verum regnantis et dominantis habes.

En morimur, miscet senio sua fata iuventus,

Et mater prolem laeta perire sinit.

Et maiora iubes, sed quae maiora feramus,

Dum Petrus et Paulus regnet in urbe sua?

6115 At iam nemo Petrum, nemo vult tollere Paulum,

Nec mihi Gregorium tollere quaerit homo.

1084,
Gau.—Mart.)

a) catervas emendandum esse videtur. b) in voce igitur versus mendosus est. c) mihi c., emendavi. d) abhinc iterum pergit man. 2. c.

1) Sine dubio persona ficticia. Maximus quidam vel Leo Maximus obiit a. 1012. Apr. 23, ut ex inscriptione monasterii S. Bonifacii et Alexii elucet; cf. Forcella, 'Iscrizioni delle chiese e d'altri edifici di Roma del secolo XI fino ai giorni nostri' VII, 358. S. Sed versus 6263—66 certa de Maximi morte tradere videntur, quae ficta esse vix possunt. 2) I. papa. S. 3) Papa. S.

- Victores vinci cupiunt et iungere dextras,
Et faciente Deo rex quoque iussa subit.
Certe, quae tribuit bello victoria finem,
Rebus in afflictis laetior esse solet.
6120 Si fidei causa Petrus mihi contulit arma,
Quis pugnabit ei, cum satis est fidei?
Si vero mortes et eorum fata sitinus,
Non hoc de Petri tradizione puto.
Act. ap. 5, 1-10. 6125 Nam quod in uxorem durus fuit atque maritum,
In fraudem potius verba cruenta dedit.
Sed non Herodem percussit se capientem,
Neronem tacitus in cruce sustinuit.
Ib. c. 12. 6130 Parcendum penitus didicit pietate magistra¹
Et nequaquam homini vel maledicta dare.
Te quoque non dubitem, tanquam de dogmate Petri,
Christy mandatum sicut et ille sequi.
1. Reg. 24, 5-7. 6135 David cum Saulem sopitum perdere posset,
In christum Domini ferre manum timuit.
Sic etiam caeco cum deprehendisset^a in antro,
Flevit per clamidem se lacerasse fidem.
Iam cum te dampnatus erat divinitus ille,
Nec tamen ut lapsum sanctus aborret eum,
Sed sacramentum veneratus pectora tundit
6140 Et regis tunicam sentit habere sacrum.
Quid quod et in vigiles deservit signiferumque
Et pro rege malas arguit excubias.
Regem^b funestum fateor dignumque perire,
Atque utinam gladio foderit ista manus!
6145 Sed^c vivit, faciente Deo meliusque vivente^d,
Ne dicant hostem te iugulasse tuum,
Et sit Gregorio iactura cupidine laudis
Ad veniam facilem non habuisse manum.
Discat nunc feritas et barbara corda moveri
6150 Constantes animos plus prece quam gladiis;
Et quod Romani pro te pugnasse videntur,
Non tibi, sed Domino se^e potuisse pati.
Aspice nunc vultus truncatae nobilitatis,
Et populi, quaeso, saucia membra vide.
6155 Denique, si Romam minus est servare, vel orbem
Respice lapsurum, quem tibi Roma dedit'.
Haec dicens animos populi seducere temptat,
Ut, si papa neget, ille dolo teneat.
- Papa videns populum turbari seque doloso
6160 Obcingi laqueo, stat tamen intrepidus
Atque ita: 'Quod Romam laudas, o Maxime', dixit,
'Nos quoque laudamus et bene suscipimus.
Et quis non laudet tantum pietatis amorem?
Quis non magnificet tela secuta fidem?
6165 Laudamus veteres armis victricibus orbem
Subiecisse suis legibus et patriam

^a) ita c.; doprendisset Zwölfer.^b) Regnum c., emendavit S.^c) abhinc iterum pergit man. I. c.^d) vivo vivo corruptum^e) se an te legendum sit, in codice incertum est, sed se (= eos) sensum respondet.1) Cf. Statius Achill. I, 105: *pietate magistra*.

Illustrasse sua virtute, sed illa^a

Gloria terrestris atque caduca fuit.

Haec autem vere laus est, ubi vita perhennis

6170 De fidei titulo militiaeque venit.

Sed quis ego? Si Roma mihi sua vulnera pensat,

Irritus est talis et sine messe labor.

At si pugnavit pro Christi nomine, Christus

Rex est et dominus et diadema dabit.

6175 Sed si legitime certavit, viderit unde,

Obsecro, quae lex sit ista, videto parum.

Hostis habet muros, altaria possidet hostis,

Cernitis et statuam, quam Babilon statuit.

Quae pax ergo potest nobis et civibus esse,

6180 Si non illa Deo servit et ecclesiae?

15 f. 90^r. Sed morimur. Dolor iste magis mea viscera torquet;

Nemo potest vulnus hoc magis imprimere.

Atque utinam moriar, ne tantis mortibus vivus

Inteream, tantum vivat amica fides.

6185 Sed Christum non destituo, sub imagine pacis

Bella latent, victis scilicet arma damus:

Victis ecclesiam, victis concedimus Urbem,

Quid superest? Et me tradite, et non renuo^l.

Sic habit, et latebras nocturno tempore quaerit,

6190 Non mortem metuens, sed sapienter agens,

Ut neque, quos pascit, sine consolante relinquat

Et miseris parcat, quos videt inde mori.

Clauditur in turri¹ magnus summusque sacerdos

Et sumptu tenui seque suosque regit;

6195 Quae plano fundata loco, sed marmore grandi

Et quadro triplici surgit in astra situ.

Ambitus inferior solida compage ligatur,

Quem penetras una difficilique^b via.

Mensuraque pari distinguitur ordine quadro,

6200 Ut nullus superet angulus a medio.

Lata superficies campum facit atque patenti

Vallo munimen praebet in omne latus.

Ex hac planitie lata multumque patente,

Quam Tiberis praeterlabitur atque rigat,

6205 Forma dissimili, simili sed marmore, moles

Surgit et emenso circus ut orbe coit.

Hanc etiam superat turrita mole cacumen

Arcius hoc medio, sed magis alta petens.

Prima loci series iaculis et turribus apta

6210 Militiae rebus officiisque vacat:

Ex hoc pugnatur per propugnacula longe

Tormentisque abeunt saxa sudesque manu.

In medio requies et tuta silentia nullo

Ad belli strepitum^c concipiente metum,

6215 Sed^d tamen hinc etiam pugnandi copia multa,

Et gaudent superis inferiora locis.

2. Tim. 2, 5.

Dan. c. 5.

1084.

a) versus uno pede eget. b) difficilique c. c) ita LAF.; strepitu c. d) versus 6215/16 in fine quaternionis 9. scripti incuria scriptoris in 10. quaternione repetuntur c.

1) In sepulcro Hadriani dicto 'die Engelsburg'. Cf. Meyer von Knorau III, 541 sq.

1084.

Arcem, quae superest, celi custodia munit
Et facit excelsas angelus excubias.

quest. 10.
f. 91.

Temporis^a haec inter longi bellique ruinas

6220 Incolomis tempus vicit et excidium.

Magnifice turres et lata palacia regum

Cesserunt saevis gentibus atque suis.

Et sicut Troyam legimus post bella 'fuisse'¹,

Sic quoque quis dubitet dicere: 'Roma fuit'.

6225 Sed Crescentis opus² superest custodia pontis.

Et Roma veteris nunc quoque servat opus.

Hanc tamen hostilis demencia vincere temptat

Et putat obductum carcere Gregorium.

Obsidione locum vallat crebrisque fatigat

6230 Ictibus et saxis rumpere saxa iubet.

Et ne quando fuge pateat via neve piorum

Quilibet afflictis rebus opem tribuat,

Pontem per medium transverso tramite vastum

Ducit opus, ferro et robore saxa ligans³.

6235 Disponit vigiles, explorat tempora noctis

Iamque fatigatos cogit in arma suos.

Et quamvis tutus et inexpugnabilis esse

Ex ipsa constat condicione locus.

Mens tamen ardenti magis et magis acta furore

6240 Iam tenet in manibus, quicquid habere cupit.

Caeca fames nescit veteres Babilonis iatus

Nec recolit laetas esurisse feras.

Nulla tamen prodest odiis penuria rerum

Et, quae tuta solet vincere, longa fames.

6245 Petra fluens et manna pluens potabit aletque

Et feret inclusis omnia laeta suis.

Et nisi mox fugiat fera bestia, scuta videbit,

Et sceleri^b captos obsidione suos;

Et qui nunc rident et de pastore triumphant,

6250 Placatus et lacrimas hoc fugiente dabunt.

Cencius insultat velut alter Curio⁴, verum

Mox disperdendus deteriore modo

Quondam Gregorii sicarius insidiator,

f. 91'.

Cum sacra solventem munera coepit⁵ eum

6255 Adstantem altari Christo nascente profanus,

At nunc pastoris venditor et patriae,

Sed lingua facili penas iam iamque daturus,

Ut Iudas patris proditor et domini.

Ille sibi guttur laqueo confregit, at iste

6260 Venalem linguam mordicus inminuit

Et ferus ultorem sceleris se prebuit ipsum

Nec patria dignus, quam laniavit, humo⁶.

1075.
(Dev. 24 25)

Matth. 27, 5.

a) abhinc iterum pergît mon. l. c.

b) id est celari, cf. supra p. 1266, n. b ad v. 4773.

1) Cf. Vergil. Aen. II, 325: *Fuimus Troes, fuit Ilium*. S.

2) I. e. castellum sive turris Crescentii, ubi papa testibus Vita Anselmi c. 22, Hugone Flaviniacensi et Widone Ferrariensi, aliis inclusus erat. Cf. Watterich, Vitae pontificum I, 460 sq. S. Meyer von Knonau I, l. p. 540, n. 23.

3) Petri Pisani Vita Gregorii VII. ed. Duchesne II, 290: *Romani vero malam, quam habuerant a**principio, consuetudinem perficere ut prius coeperunt, castrum undique muris observaverunt, ita quod nulli fas erat introeundi vel exeundi*. S. 4) Cf. Lucan. 60 I, v. 268 sqq.

5) Cf. Meyer von Knonau II, 586—590.

6) A. 1077. Papiae mortuus est. Meyer von Knonau III, 13 sq.

Maior eo non flagiciis, non impietate.

Maximus¹ exemplo deperit simili.

6265 Auctoremque mali loca per tam multa secutus

Dum sitit argentum, mortis honore caret.

Horum saevitiam populus patresque secuti

Patrem destituunt, sed cito facta luunt.

Nobilium pars magna tamen non frangitur istis,

6270 Cum patre, si iubeat, prompta subire crucem.

Cencius exultat et cum ductore triumphat,

Et pietas litem cum pietate facit.

Cum videt ancipitem tenerum pendere Iohannem²,

Et dentes frangit rege iubente truci.

6275 Sic plures gnatos plorant, sed gaudia rursus

Maxima nunc capiunt contuitu fidei.

At³ vero cum iam rursus producere vellet

Herodes Petrum, Christus adest et eum,

Sed non in tenebris, plus quam de carcere ferri

6280 Liberat et regem cogit inire fugam.

Guiscardus dux magnificus Petroque fidelis

Advolat et Romam vincit et ygne domat.

Educit papam feliciter usque Salernum

f. 92. Atque ministrat ei promptus honorifice.

6285 Faelix perpetua, felix, dux inclite, fama

Et maior forti Caesare, qui geminos

Reges⁴ exuperas et Romam vincis utramque,

Ad cuius nomen barbara pugna fugit.

Qua te laude feram, quo carmine magnificabo,

6290 Quem sic glorificat Christus et eius amor?

Non te cura tenet belli⁴, non filius ipse⁵,

Non metus hostilis in tua terga fremens,

Non maris Adriaci dubiae iugisque procellae,

Quas non turrita classe per alta secas;

6295 Tam tibi securus quam Christo velificante,

Tam metuens patri quam cruce iam posita.

Tu mare, tu terram superas, sine milite vincis

Iordanemque⁶ doces inferiora loqui,

Quem defensorem prefixerat hostis Aquino,

6300 Ut tibi montanas clauderet ille vias,

Fortis homo, vir magnanimus, sed cedere novit

Iordanis retro nec tenet ille pios;

Si timeat camposque vagus decurrat in omnes,

Adventum Iosue non tamen impedit.

6305 Sic pugnat pietas, sic obviat impietati:

Auro rupta fides non bene tela quatit.

Caetera facta quidem satis et super alta fuere

Et ducibus claris haud imitanda satis.

At nunc ipse tuos superas, dux magne, triumphos,

6310 Quantum magnificis maior eras ducibus.

Sit tibi longa quies et gloria perpetualis,

Qui funtium patrem tam cito subsequeris,

cf. Act. ap. 12, 4

1084.
(Mat. 28.)

cf. Ios. c. 3.

1085.
(Mat. 17.)

a) non inter v. 6276 et 6277, sed inter v. 6280 et 6281 distinguit c.; emend. LAF.

1) Cf. supra v. 6075, p. 1283, n. 1. 2) Filius quidam Cencii dictus esse videtur, de quo alibi nihil invenio.
3) Alexium I. imperatorem Constantinopolitanum et Heinricum IV. regem Germaniae. 4) Cf. Lupus Protospath. 1082—1084, SS. V, 61. S. 5) Boe-mundus. S. 6) Principem Capuae. S. Cf. Meyer von Knorau III, 564, cum n. 46.

- Et pro quo tantos potuisti ferre labores,
 Servet inoffensum Gregorius famulum.
- 6315 Explicitus curis saevaeque tumultibus Urbis
 Non vacat a verbis dulcibus atque sacris.
 Nec dolet exilium nec se gemit expoliatum
 Gaudens cum sanctis asperiora pati.
- 'Si patimur, si detrahimur, si pellimur', inquit, 1.92.
 6320 'Haec sunt magnanimis semper amica viris.
 Flos mundi fletus generat longosque dolores,
 Et qui nunc florent, arida cuncta metent.
 Quo graviora pati pro Christo quisque videtur,
 Hoc maiora feret praemia dante Deo.
- 6325 Sed nos quod^a patimur, qui tristia nulla videmus,
 Et quibus arridet et favet omnis homo?
 Unde magis timor est de prosperitate dolosa
 Quam spes de duro continuoque malo.
- Nec iam de meritis praesumimus atque labore,
 6330 Qui non est, ymmo de bonitate patris,
 Qui nobis tribuit tot munera tam preciosa,
 Et mox plura pius et meliora dabit.
- Tantum doctrinae non concedamus inani,
 Sed teneat stabilem spesque fidesque pedem,
 6335 Et maior reliquis amor indivisus; ubi haec sunt,
 Quae super edificas, inviolata manent'.
- Sic ait, et fratres confirmat nocte dieque,
 Dissolvi cupiens atque quiete frui.
- Iamque aderat^b suprema dies multumque cupita;
 6340 Ut sibi felicem cerneret ille diem,
 Arripitur langore gravi, iam iamque vocandus
 Confortat socios et benedicit eos;
- Et successorem sibi nominat^c atque remittit
 Exceptis ducibus signiferisque mali.
- 6345 Attamen hos recipi, si confiteantur, adortans,
 Designat, per quos hii^c quoque peniteant.
 De testamento non est discussio^d longa.
 Vestimenta suis dividit atque mitram
- 6350 Anselmo tribuit^e et curam mandat habere
 Aecclesiae, tota qua vacat Italia³.
 Atque item viduam⁴ dat custodire magisque
 Flentem, quo pocior ipse maritus erat.
- Et sic ad celum lacrimancia lumina tollens 1.93.
 Migrat et ad patriam carne solutus abit.
- 6355 Petri discipulum sepelit domus⁵ alta Mathaei
 Et socio longum commodat^e hospitium.
 O quantae lacrimae lamentaque quanta per orbem,
 Audito patris funere Gregorii!

Phil. 1, 28.

V. Anselm. c. 32.

1085.
(Met. 23.)

a) legendum videtur quid. b) adherat c. c) hi proponit Zwölfer. d) discussio e. e) comodat e.

1) Tres episcopos papam proposuisse, Lucensem, Ostiensem, Lugdunensem Urbanus II. postea in epistola ab Hugone Flaviniacensi (SS. VIII, 466) tradita testatus est. Cf. Cod. Udalrici n. 71 ed. Jaffé V, 148. S. Meyer von Knorau IV, 59 sqq. 2) Ex Vita Anselmi c. 32 Paulus Bernriedensis in Vita Gregorii VII. c. 111 (Wat-

terich, Vitae pontificum I, 540) haec exscripsit. S. 3) Cf. V. Anselmi c. 24: *Nam potestatem ei et vicem suam dominus papa commisit per omnem Langobardiam, ubi catholici non haberentur episcopi.* Cf. infra v. 6589sq. S. 4) Mathildim. 5) Salernitana.

Et quis non fleret, si non pietate careret,
 6360 In tanto sane naufragio fidei?
 Gregorius, lumen fidei, reparacio legum,
 Integritas vitae, iustitiae speculum,
 Pontificum rector, et vox et lingua piorum,
 Normaque formandae tradicionis, obit.
 6365 Ymmo nunc primum vivit feliciter atque
 Vivificum lumen absque rubore videt;
 Cernit dilectam semper cum prole Mariam
 Et mediator adest nunc magis ante Deum.
 Ut Christo populum commendet^a ubique fidelem
 6370 Et precibus praestet auxilium fidei.
 Ergo laborantem mortali carne timendum
 Credidimus saevis regibus et populis:
 Et nunc non poterit multo magis illaqueare
 Et vexare malos et relevare bonos?
 6375 Qui mirabilibus a primo flore nitescens
 Internis hominum mentibus intererat,
 Et Sathanae fraudes varias deprehendere^b doctus
 Cessandas docuit illius insidias,
 Et iam non faciet divino clarus honore.
 6380 Sicut pollicitus antea sepe fuit,
 Et modo plorantes blande solatus alumpos
 Multo maiorem saepe spondit opem?
 Ergo si pietas sublato plorat amante,
 Gaudet in caelo iam residente patre.
 6385 Ultraque se pietas effundere debet amico,
 Ut, sibi qui plorat, gaudia ducat ei.
 Cessit Gregorius, sed eodem subveniente
 Christus adest viduae sedulus ecclesiae.
 1.98'. Christo rege suis non possunt laeta deesse,
 6390 Et pastor dabitur, qui pecus omne regat.
 Non gaudebit homo mendax cum Symone Nero,
 Et sciet in seclum vivere Gregorium,
 Sentiet ethereas vires et sulphuris ygnem,
 Et partem calicis sulphur ab ygne bibet.
 6395 Et faex illius non evacuabitur unquam,
 Donec peccator pronus uterque¹ bibat.
 At gaudent, quia sicut homo mortalia solvit,
 Tanquam non vivat, interiisse rati.
 Sed vivit vitamque bibit de fonte perhennem
 6400 Atque triumphales cernit agitque choros.
 Inde flagellat eos et eis dominatur et iram
 Exerit et plagas incutit et geminat.
 Et non cessabit, donec solvatur uterque,
 Lapsi precipites ad Stigis usque lacum.
 6405 At comitissa potens tanto percussa dolore
 Non parcit lacrimis flebilibusque modis;
 Quam dum solatur Anselmus, et ipse gravatur,
 Et lacrimas lacrimis dum fugal, ipse facit.
 'Pastor', ait, 'mihi crede, soror, non liquit ovile
 6410 Nec nos deseruit, sed rediturus iit.

Ps. 10, 7
(sec. LXX.)

a) commendat c. b) deprehendere proponit Zwölfer.

1) Henricus et Wibertus. S.

Io. 16, 16—19.

Et sicut Christus, cum sedem Patris adiret,
 Promisit gnatos sepe videre suos.
 Sic Christy famulus et Christo consociatus
 Saepe reviset ovem, quam trahit ad requiem.

6415 Luges Gregorium? Quare, quae tristia¹ vidit?
 Si dolet aut patitur, condoleamus ei.

Si vero gaudet, si regnat, inane videtur,
 Si non congaudet, quisquis amavit eum.

Matth. 26, 58.

Si metuis, non esse putas ibi tot legiones,
 6420 Quot legis et cantas, quas Deus ipse regit.
 Quid Michael? Non miliciam conducit et omnem
 Conatum Sathanae pellit ab arce sua?
 Adde potestates, et milia milibus adde,
 Quanta capi nequeunt quolibet in numero.

6425 Haec tibi Gregorius dabit et mihi celitus arma 1.94.
 Et tradet miseros ocus in laqueos.

Nos post errores, post taedia postque labores
 Evehet ad caeli gaudia cum superis².

Haec illi, sed se non praevalat ille tenere
 6430 Et gemitu crebro viscera maesta quatit.

Et quociens mitram videt, irritamen³ amoris,
 Solvitur in lacrimas et fugit ad tenebras.

Et desiderio tabet Christoque fruendi,
 Et miscere suo praemia Gregorio.

6435 Hunc sitit, hunc orat, hunc omni tempore plorat
 Et post Gregorium non nisi funus amat.

Henricus fugiens Rothertum turpiter ibat,
 Iam saevire videns in sua facta Deum.

Tusci non curant fugientem pro duce regem,
 6440 Teutonici metuunt omnia, quae fugiunt.

Sed per pontifices faedae rationis amicos
 Tutus abit, quamvis tutus abire nequit.

1084
(Jun. in.)

Ut venit Lucam, Morianum perdere temptat²
 Insistente Petro, patribus et populo;

6445 Sed convenit eo clarorum turba virorum,
 Ut pacem potius quaereret ipse prior.

Cumque seges castris incumberet, illa superbi
 Caeca manus populi tangere grana timet.

Religiosa fames viret esuriente caballo,
 6450 Et ridet in culmen luxuriosus ager.

Sic Robertus adhuc presens occurrit ubique,
 Et nichil est, quod non rex fugiens metuat.

Sic habit et Petrum sub cultro pene reliquit
 Et redit ad fines, sed sine laude, suos.

6455 Sed ne confusus redeat, solacia quaerit,
 Rothbertus peccat³ et comitissa luit.

Ut vero didicit papam migrasse⁴, triumphat
 Atque Deum pro se bella movere putat.

a) ita emendavit LAF. pro irritamur c.

1) Cf. v. 6325. 2) Vide supra v. 4905sq.; Overmann I. l. p. 438. S. 3) De expeditione anni 1084. apud Morianum et Sorbariam ante Gregorii mortem gestae Rangerii errore narratae sunt, acsi postea factae essent; in Graeciam facta hoc dictum esse videtur. 4) Res cf. Overmann I. l. p. 416. Meyer von Knonau III, 565 sq.

Inde furore gravi convertitur in comitissam,
 6460 Quam cum Gregorio credit obisse suo.
 f. 94^r. Italicis mandat populis ducibusque superbam
 Frangere, commixtis^a agminibus premere.
 Pontífices addit, quibus est violencia maior,
 Ex odio veteri a duce Gregorio.
 6465 Ipse velut victor pro funere pontificali
 Evolat et laetus in sua regna redit,
 Maiores facturus opes et milite multo
 Consummaturus^b, quod superest operis.
 Sic putat, at Domino non haec sententia constat,
 6470 Qui supportat^c eum, dum cadat in laqueum.
 I, bone, iamque redi, ludos risumque daturus,
 Ut, cum finieris, tum magis incipias.
 Nos tibi iam finem facimus^d, non proficis ultra,
 Vicit Gregorius et tua colla ligat.
 6475 Interea comites et ineptia pontificalis
 Italiae populos in mala fata trahunt.
 'Rex', aiunt, 'fortis et longo tempore victor,
 Exactis rebus innumerabilibus
 Infectum quiddam nobis ubique reliquit,
 6480 Quod nisi complemus, ludibrium facimus.
 Haec mulier, quae non metuit regalia iussa,
 Perdidit auctorem, quo male tuta fuit.
 Aut redeat regique suo sua debita solvat,
 Aut nostros^e animos senciāt et gladios.
 6485 Vera fides domino novit debere cruorem,
 Vera fides domino militat et moritur.
 Subdolos et duplex illo presente minatur,
 Ast, ubi non paret, mussitat^f atque fugit.
 Offendit regem mulier nec nostra veretur
 6490 Agmina, maiorem se facit Italia.
 Maiorem ducibus et culmine pontificali,
 Maiorem magnis regibus et populis.
 Turpe quidem tantis tantillam vincere, turpe
 f. 95. Magnanimis ducibus cum muliere manum
 6495 Et vidua conferre; tamen, quia nos quoque spernit
 Et, quod eam patimur, imputat ipsa sibi
 Et iam magnificat sese, vincatur, et arces
 Omnes in cinerem comminuantur^g ei'.
 Sic aiunt, nec respiciunt, quid desuper illis
 6500 Immineat, nescit perfida turba Deum.
 At comitissa dolens et longo consita luctu
 Plangit cum socio de patre Gregorio².
 Cum subito didicit, vix fama preveniente,
 Undique collectis viribus irruere.
 6505 Quid faciat? Quos commoneat^h? Sic omnia turbat
 Tempus, ut una dies non bene restet ei.
 Pauci, quos secum retinet, tamen arma capescunt,
 Occurrunt illis spem faciente fide.

V. Ans. c. 28.

a) comixtis c. b) consummaturus c. c) suportat c. d) vestros a. e) mussitat c. f) comineantur c. g) comoneat c.

1) Haec circa annos 1096/97. scripta esse patet, cum circa Venetias morabatur. 2) Cf. Overmann l. I. Heinricus IV. sine viribus et copiis in Italia superiori p. 416. S.

1. Macch. 5, 19.

Iud. 15, 16.

1. Reg. 14, 14.

cf. Matth. 17, 19.

cf. Ephes. 6, 17.

1084.
(Iul. 2.)
V. Ans. c. 24.

Anselmus de Gregorii munimine fretus
 6510 Consolatur eos optime per socios¹:
 'Non est in gladiis, fratres, fiducia nostra:
 Gregorius vobis militat ante Deum.
 Militat et pietas, constancior omnibus armis.
 Signa gerit ferro forcior alma fides.
 6515 Non est in numero semper victoria belli.
 Iudas cum paucis saepe trophea tulit.
 Samson mandibula prostravit^a milia multa,
 Quid Ionatas solo septus ab armigero?
 Deficiet tempus, si pergo cuncta refferre.
 6520 Et Iudeorum forcia facta^a loqui.
 An^b Iudeorum Deus est, et non magis horum,
 Qui sunt Iudei praesidio fidei?
 Sed magis istorum, quia circumcisio carnis
 Et signum fidei non valet absque fide.
 6525 At vero sincera fides et praelia vincit
 Et mare consolidat et nova signa facit.
 Nunc igitur numerum ne formidetis eorum.
 Qui non est numerus deficiente fide.
 Ergo fides fundat, et quicquam stare valebit,
 6530 Si fundamentum solvitur, ipsa fides?
 Sana fides plenam desiderat integritatem, f. 95'
 Ut Christum credens credat et aecclesiam.
 Hoc^c qui non faciunt, frustra de nomine Christi
 Gaudent; Christus eos reprobat et refugit.
 6535 Christus amat sponsam, Christum qui dicit amare,
 Menlitur, si non diligit aecclesiam.
 Sic et qui credit Christum, nisi credit et illam
 Quam sibi coniunxit, fallitur, aecclesiam^e.
 Et sicut Deitas non gaudet credulitate,
 6540 Quae Christum solvit, sic quoque Christus eam
 Non amat aut curat, immo^d fugit atque refutat
 Condempnatque fidem, quae negat aecclesiam.
 An vero credunt, qui regi subdere querunt
 Et libertatem tollere non metuunt?
 6545 Hos contra nobis Christus sua tela ministrat
 Et scutum tribuit catholicae fidei.
 Spiritus est gladius, in quo pugnate, fideles,
 Et verbum vitae cordibus accipite.
 Et Deus omnipotens vos dirigat et benedicat
 6550 Et reddat nobis ocius incolumes^f.

Haec ubi sunt illis perlata et dicta, sub ipso

Articulo pugnae clamor ad astra subit.

Haste franguntur, solvuntur scuta, venit

Ad gladios, pugnant^g fortiter; at miseri

6555 Quos Sathanas ducit, subito terrore soluti

Turbantur, caecos efficit ipse timor.

a) prostravit c. b) abhinc iterum pergit man. 2. c. c) versus 6538—6539 in edit. desunt. d) imo c.

1) Per Vitae Anselmi auctorem, qui hoc in c. 23 ipse est. 2) Vergil. Aen. 1, 641: fortia facta patrum. 3) Apud Sorbariam.

- Diffugiunt^a, capitur Parmensis episcopus¹, atque
 Maiores alii magnificique viri,
 Regis fautores in-centoresque^a malorum
 6560 De grege, quam multos nec numerare queas.
 Innumeri vero pereunt passimque per agros
 Expositi canibus alitibusque iacent.
 De fidei numero tria sunt data corpora leto,
 Cetera turba Deo praeside laeta redit.
 6565 Sic agit Anselmus, sic pugnat, dumque precatur,
 Prosternit, superat, impedit atque ligat.
 Quin et Gregorius caelum movet et sociatis
 Agminibus caro consulit et famulae.
 1. 98. Ex hoc ergo patet tam virtus Gregoriana
 6570 Quam patris Anselmi; iamque timent miseri,
 Qui modo turbabant et flammās^b ore vomebant;
 Iamque incandescit fumus et ira Dei
 In gentem saevam Christumque fidemque perosam,
 Et servit fidei gloria Gregorii.
 6575 Iamque patet, quantus celi clarescat in arce,
 Qui sic militiam protegit inde suam.
 Quod videt Anselmus, et adhuc constantior esse
 Incipit et penitus se dare Gregorio.
 Gregorius sedem conscendit pontificalem,
 6580 Anselmus pugnat et grave portat honus.
 Sed portat finemque suum considerat ante
 Et cor suspendit ad bona Gregorii.
 'Quando perveniam? Quando cum rege videbo
 Pontificem, carnis pondere deposito?
 5585 O celum celi que domus! Quae curia tantis
 Exornata bonis! Terra caduca, vale!
 Sed quid agam viduae? Quid agam tibi maxima matrum?
 Cui te servandam per mala tanta dabo?
 Denique tot sedes, quas optimus ille reliquit
 6590 Et mihi commisit^c, cum moriturus erat³.
 Sed moriar. Quid enim? Quis non sibi proximus esse
 Debeat et causam pluris habere suam.
 Christe, vides desiderium, discerne, quid esse
 Debeat, ut nimium non mea vota sequar^d.
 6595 Sic ait et sese tanto patientius angit,
 Quo magis extremam captat^d adesse diem.
 Quo studio fervente cadit pars impietatis
 Et conventiculis abstinet ipsa suis.
 Iam metuunt, iam se sine luce et tramite cernunt,
 6600 Sed sicut cecus^e, qui cadit in foveam,
 Celum miratur, sed non habet, unde trahatur,
 Et iacet in fundo turpiter atque luto,
 Sic sapiunt, quia desipiunt et inaniter errant,
 Sed non conantur surgere sive trahi.
 6605 Cernunt catholicae fidei venerabile lumen,
 Et sese^f confusos et sine luce vident.

a) diffuigi corr. est diffugiunt a., pro diffugiunt.

b) flamas c.

c) commissit c.

d) captat extremam c.

e) caecum c.

f) se pro sese versui melius respondet.

1) Eberhardus. Vide Donizonem II, v. 360. S. supra v. 6349 sq. S.

2) 2. Maech. 4, 1: *incentor malorum*. 3) Cf.

Sed pudor est revocare gradum verumque fateri
Et sese gremio reddere catholico.

Quales Iudei, qui, cum miranda viderent

f. 96^r.

6610 Et, quae non faceret plurima solus homo,
Christum non poterant hominemque Deumque negare,
Sed pudor obstabat tam manifesta loqui.
Sed iam tabescant, iam bello et sanguine discant,
Quam sit bellipotens, cum velit alma fides.

V.

1.

6615 At Matilda valens successibus exilarata
Proficit inque fidem promptior efficitur.

Et domus Anselmo dispensatore fideli

Intus et exterius utiliora capit,

Augetur, floret, fidei de lumine gaudet

6620 Et crescit gemino multiplicata bono.

Multi praeterea, quorum sententia longe

A ratione fuit, ad rationis iter

Et lumen redeunt; Anselmo praeside vitam

Emendare libet atque heresim fugere;

6625 Et quia pro Christo propria secessit ab urbe,

Christus cum multis praeficit aeclesiis.

Conveniunt ad eum non tantum religiosi,

Sed plures soliti debilitare fidem.

Ille quibusque suum dispensat pontificatum,

6630 Et se conformat atque coaptat eis.

Catholicos firmat et sacramenta ministrat,

Chrisma dat et sacris provehit ordinibus¹.

Sic ubicumque videt terram pastoris egere,

Exequitur proprii munia pontificis,

6635 Sicut papa vicem terram commisit^a in omnem,

Qua Symon similes contulit artifices.

At vero lapsis et ab impietate reversis

Collirium dictat atque oculos recreat.

6640 Curat languentes et cordis febre dolentes,

Aufert terribili vascula spiritui;

Et^b tanto melius mirabilisque fatigat,

Quam miserabilis mentis in arce cubat.

Res dubias solvit, prebet solacia maestis,

Et certi redeunt, qui dubitanda ferunt.

6645 Et quid eum lateat, cui spiritus omnia dictat,

Quem non letificet tristitia nulla ferens?

Qui cum laetitiam vultu pretendat et ore,

f. 97.

Non tamen abscedit a gravitate sua.

Iustitiae vero tantum largitur honorem,

6650 Ut, quamvis egeat, munera non capiat.

Et cum temptetur: 'Non est', ait, 'hoc faciendum,

Iusticiam debet vendere nemo bonus.

Iuste causanti gratis debemus adesse,

Iniuste vero nec prece nec precio^c.

V. Anst. c. 24

Ib. c. 25.

a) comisit c. b) abhinc iterum pergit man. 1. c.

1) V. Anselmi c. 24: *ibi chrisma, ibi sacros ordines exquirunt*. S

- 6655 In causa fidei tam promptus garrulitatem
Frangere, quaesitis congrua verba dare,
Ut faciat mutos omnes perversa locutos,
Dummodo sustineant et pacienter agant.
6660 Facundus, sapiens et tanto dogmate pollens,
Ut mel in hore sacrum deferat atque favum.
Priscos auctores ita novit et expositores,
Ut, quociens libeat, quod velit, exhibeat;
Ut, qui divicias habet et magis optat habere,
Profert ex aditis^a mixta vetusta novis.
6665 Plures et varios scripsit fecitque libellos,
Et de fonte sacro flumina larga fluunt.
In Iheremiam scripsit dulcissima quaedam
Et de lamentis dulce peregit opus.
15 Psalterium quoque, sed breviter satis atque decenter
6670 Exposuit, sed opus claudere mors vetuit.
Ex dictis veterum contraxit plurima patrum
Ad confundendos perfidiae socios¹.
Et dedit eternum fidei munimen, ut illis
Armatus nullos extimeat gladios.
20 6675 In ieiunandi virtute probacior illis,
Quos aiunt superos obtinuisse cibos,
Pisces, delicias et cetera mollia fugit,
Perraro vinum sumpsit et ad modicum.
33 In tali mensa, tam divite tamque referta
6680 Plus aliquit Paulo mirer et Antonio,
1. 97. Qui procul a magnis domibus nil tale videbant
Et poterant levius asperiora pati.
Iste inter partas quaesitis artibus escas
Multo^b plus visis esuriebat eis.
30 6685 Inter mellitos calices et gaudia festa
Sepe etiam nulla dormiit usus aqua.
Quamvis somnus ei rarissimus et prope nullus,
Quem magis omnino vellet abesse sibi,
35 Nocte vigil prima scribensve legensve laborat,
6690 Quando remittit opus, excubat in praecibus.
Si vero cessit nimium quandoque sopori,
Et latus et venter et gula prima^c luit.
Sepe reluctantem nisus superare soporem
Incumbit genibus aut iacet in cubitis.
40 6695 At lectum nescit, nisi cum pudor aut dolor angit,
Et — quid tanta sequar — iam fere victus erat.
Attamen instantes ita victus vicerat omnes.
Iamque potest nemo per mala tanta sequi.
Vicit naturam, vim prelibando futuram,
5 6700 Et iam vivifici vivit hodore boni,
Ut possis corpus non hoc animale putare,
Sicut habes corpus spirituale fore,
Quem neque militiae labor aut via longa subegit,
0 Ut ventri multum parceret aut lateri.
6705 Cenavit sane sollempniter et speciose,
Cum preter panem fructus et herba fuit.

V. ABH. c. 25.

Ib. c. 26.

Ib. c. 27.

Ib. c. 28.

Ib. c. 29.

a) id est adytis. b) multa c. c) fortasse primo legendum est.

1) Quod opus in Vita Anselmi c. 26: *Apologeticum* appellatur. S.

V. Ans. c. 29.

Ib. c. 30.

Ib. c. 31.

- Omnia, quae potuit, quasi sub velamine fecit,
 Hinc etiam lectum non tulit esse palam,
 Ut solus legeret et humi sine teste iaceret,
 Et sciret nemo, quid pateretur homo.
 6710 Conantes¹ contraque fidem pacemque libellos
 Ore legens sordes, quas videt, ire sinit;
 Sicque legit pomum, mediis in sentibus herens,
 Ut spinam caveat, ne manibus noceat.
 6715 In sacros apices tam pervigil assiduusque,
 Ut plerumque bonos laeserit ygne libros,
 Dum nec lux satis est operi, longumque laborem
 Et curas vigiles non capiunt oculi¹.
 A medio noctis laudes et debita solvens
 6720 Cum summo studio non sinit ante diem,
 Si non Matildi fessae quandoque pepercit,
 Ut rebus magnis sic repararet eam.
 O bene provisum viduae! Cui talia Christus,
 Ut non deficeret, praeiit obsequia.
 6725 Anselmo custode quid est, quod defuit illi?
 Cum dedit Anselmum, quae bona non tribuit?
 Anselmus dictat famulis et sacra ministrat
 Et servat dominam providus atque casam.
 Miliciam curat, foris intus omnia lustrat,
 6730 Et tamen internis non vacat a studiis.
 Mundanas inter curas coelestia quaerit
 Et contemplatur tum quoque, cum premitur.
 Nec mentem perdit vel luminis integritatem,
 Cum circumseptus dat sua militibus.
 6735 Hinc omnes illum formidant et venerantur,
 Quem norunt etiam plurima prospicere
 Atque Deum semper in claustro cordis habere,
 Cuius consiliis omnia proveniant.
 Errantes etiam sic accipit alloquiturque,
 6740 Ut plures nimio tangat amore sui.
 Estimat aetatem cum sexu, condicionem
 Et causas hominum cogitat atque modum.
 Inde per aeclesias omnes sub iure potentis
 Matronae clerum corrigit ad canonem.
 6745 Monachicos ritus contendit multiplicare,
 Hypocrisin vero destruit et reprobat.
 Prorsus in officiis missalibus atque diurnis
 Affectus vehemens assiduusque stetit.
 Sicut cantatur ex ordine pontificali
 6750 Et sicut legitur, fecit et edocuit.
 Apocryphas voces papa proibente Leone
 Prorsus in aeclesiae non tulit officio;
 Privatim vero velut experiendo videre
 Aut in colloquiis aut comedendo tulit.
 6755 Psalmos distincte nisi protulit et sapienter
 Quisquis^a, erubuit, noluit hoc facere,
 Et qui defecit, ut in illum lumina duxit,
 Tanquam divino fonte refectus iit;

f. 98.

f. 98^a.

a) Erubuit, quisquis c.; *fortasse* Psalmos distincte nisi protulit et sapienter, Erubuit, quisquis noluit hoc facere *distinguendum* est. Hofm.

1) Versus 6711—6718 Rangerius ipse addidit, in V. Anselmi nihil tale invenitur.

	Ac velut oblitus propriae stationis et usus	V. Ans. c. 31.
6760	Angelicum lumen comperit et speciem.	
	Inter missarum sollemnia raro sedebat,	
	Quas incompunctus nec semel explicuit.	
5	Ad summam sic Gregorium fuit usque secutus,	
	Ut sese similem prorsus haberet ei.	
6765	Illius meritis, doctrinae, religioni	
	Attribuit, quicquid fecit et docuit ^a .	
10	Id quoque, quod flebat claustralem deseruisse	ib. c. 32.
	Miliciam, laetus propter eum doluit.	
	Et tantum dampni tanto pensabat amore,	
6770	Ex tam magnifico consilio medici.	
	Si placet, addamus et adhuc maiora notemus	
	Inter sublimes egregiosque viros.	
15	Gregorius, fons iustitiae de fonte salutis,	
	Doctrinae species de bonitate ducis,	
6775	In tenebris lumen, in lumine solis acumen,	
	Ecclesiae virtus omnibus esse decus;	
	Anselmus, de fonte sacro quasi rivus habundans,	
20	Quod facit, aut etiam, quod docet, inde bibit.	
	Hoc ut constaret mitram dedit ille ministro,	
6780	Per quam plus posset et melius saperet,	
	Sicut Heliseo pallam dimisit Helias	3. Reg. 19, 19.
	Et dedit in duplum spirituale bonum.	
25	De palla patris Iordanem ^b dividit ille,	4. Reg. 2, 14.
	Iste per acceptam fert bona multa mitram.	
1. 99. 6785	Ac primum multis ac duris curat Hubaldum	V. Ans. c. 32.
	Ulcibus, longo tempore splenicium,	
	Quem ^c sibi pontificem laetissima Mantua fecit,	
30	Non dubitans per eum posse videre Deum.	
	Qui cum langueret et vix iam stare valeret,	
6790	Cruribus obsessis ulceribus variis,	
	Post ^d medicas vires, post curas atque labores	
	Et post impensas pene supervacuas	
35	Ad tactum mitrae curatur ^e et incipit ire,	
	Mox valet et pleno robore firmus abit.	
6795	Sic etiam multos hoc ipso munere curat	ib. c. 33.
	Et dat opem vivus, sicut et ille dabat.	
40	Quin etiam plures sanat doctore minister,	
	Sed tamen haec eadem doctor et ipse facit.	
	Sicut erat Christus faciens et plurima Petrus,	
6800	Et tamen in Petro non nisi Christus erat.	
	Sic et Gregorius fecit miracula vivus,	
	Post obitum vero plura minister agit.	
45	Sed de mirandis non pendet gloria laudis,	
	Cum multi faciant ¹ , quos mala multa premunt,	
6805	Et multi nequeunt, quorum bona premia vivunt,	
	Anselmus vivit iamque stupenda facit.	
	Teuto, patri carus, cum iam fere luce careret	ib. c. 34
50	Et manibus lapsam post sacra sumpsit aquam,	

a) edocuit (ut in v. 6750) vel simile quidquam verius melius responderet. b) Iordanem proposuit LAF.; Iordanis c.
c) Quae c. d) abhinc iterum pergit man. 2. c. e) curat c.

1) Cf. Gregorii M. Homilia XXIX. in evangelia (Migne, habere et mali possunt. Quae sententia a multis mediis
PL. LXXVI, 1216): Nam corporalia illa miracula... aevi scriptoribus affertur.

V. Ans. c. 84.		Lavit et invenit Ihesu cum pulvere sputum, Et lotis oculis vidit et invaluit.	
	6810	Guido capellanus vehementi febre calebat, Presbiter, et patris exul amore sui.	
		Hausit aquam similem, similisque medela secuta est, Nec tulit admissam noxius ygnis aquam.	3
ib. c. 85.	6815	Cum Mediolani premeret validus Iohannem, Postulat absentis vota precesque patris.	
		Prevenit missum benedictio missa remissum. Nec fecit longas passio dura moras.	10
	6820	Ipsa patri commissam pio comitissa laborans Hanc medicinalem saepe probavit opem;	
		Et cum febreret aut quid pateretur, ab illo Virtutem sensit tactaque convaleuit.	
		Et quid non posset, cum Christo totus inesset, Et virtus fidei, Christus, inesset ei?	f. 99 ^r . 15
ib. c. 86.	6825	Ex quo etiam sensit plerumque latentia multa, Et cordis vitium raro fefellit eum.	
		Hinc etiam cum detegeret se monachus ¹ illi Et fleret plagam pectoris ipse suam:	20
	6830	'Recte', ait 'in missa talis temptatio, frater, Mentem confundit et per inane rapit'.	
		Hoc illi lumen cum saepe diuque maneret, Inter missarum sacra magis vigit,	
		Quae tanto studio semper celebrare solebat, Ut si non posset, in lacrimas flueret.	25
	6835	Hic labor, hoc studium sic clarificaverat illum. Ut terrenus adhuc celica perspiceret.	
ib. c. 37		Virgineo flori sine patris semine matri Sanctificans aram vidit adesse palam.	30
	6840	Et quia pectus ei castum iam saepe sacrarat, Contemplanda foris, dum sacrat, illa stetit.	
Lac. 2, 22 38.		Qua votiva die ² laudem canit Anna Mariae Et portat puerum Symeon ille Deum,	
		In matutinis progressus serior horis Occurrit Domino Syon ut illa suo.	35
	6845	Rursus cum fluere lacrimis et diceret: 'Aurem Inclina, Domine', visibili specie	
Pa. 5, 7.		Christus adest, aurem tribuit, solatur amantem, Et desiderio vinculus et alloquio.	40
	6850	Plura quidem fecit et plurima talia vidit. Sed, quantum poterat, nescius omnis erat.	
		Haec autem scimus et nulli scire negamus, Ut iam iam videat hostis et invideat.	
V. Ans. c. 38.		Ut venit suprema dies nullique cavenda, Qua desolatos linqueret ille suos,	45
	6855	Et sibi felicem mutaret morte quietem Iungendus superis civibus angelicis,	
		Adsunt pontifices et cleri concio magna Et de monachico plurima turba grege.	50
	6860	Ille videns illos non cessat multa monere, Praecipue sacram non violare fidem.	

a: comissa c.

1) Ipse auctor anonymus Vitae Anselmi hoc, quod
sequitur, ibi c. 86 de semet ipso refert. 2) V. Anselmi
l. l.: in purificatione eiusdem gloriosae virginis Mariae
(Febr. 2).

f. 100.	Orat, Gregorii formaamque fidemque sequantur, Nec dubitent vitam pro pietate dare. Hos inter monitus dulces, lacrimantibus illis, Emicuit carnis carcere sancta anima.	V. Ans. c. 88.
9865	A Christi thalamo da ^{a.1} denis IIII annos, Et centum facies et semel et decies, Cum vir magnificus et nostro maximus orbe Anselmus migrat et super astra volat, Mense sub Aprili quinto decimoque kalendas,	ib. c. 48. 1086.
6870	Cum foret a reditu septimus annus ei ² , Post obitum vero magni clarique magistri Pone novem menses bis deca tresque dies. Intervrat lacrimis et, cum benediceret illis, Orabat tangi languida Berta caput,	18. Mart. V. Ans. c. 89.
6875	Berta potens et nupta viro non inferiori ³ , Sed propter Christum terrea despiciens; Passa diu capitis glaciem frigusque nivale, Ut neque vi nimia solis abesset hyemps.	
6880	Ad tactum calor est post frigora longa secutus, Ut functum melius vivere sciret eum. Audita patris Anselmi transicione Mantua tota ruit et lacrimosa gemit. Exequias illi faciunt non ^b exequiales, Immo triumphali laude secuntur eum.	
6885	Lis oritur de sede viri carnisque locello ⁴ , Sed componit eam Bonito, vir sapiens, Et iam multa ferens Sutriorum pulsus ab urbe, Proque fide longo squalidus exilio Sed necdum lingua mutilus necdum sine luce Et necdum gemina pare vel aure carens ⁵ :	ib. c. 40.
6890	'Si volumus tantam medio celare lucernam, Recto iudicio corripimur', ait, 'Et quid, si voluit pro religionis amore Inter consimiles membra sacrata tegi? Nos autem magis officio faciamus honorem Et fidei, ne iam rideat hostis homo. Debuerant in sede sua pia membra locari; Quod fera Luca negat ⁶ , Mantua praestet ei'. Sic ait, et reliquis eadem sententia visa est,	
6900	Et Petrus ⁷ ipse pias colligit exuvias. O nimium felix! O glorificanda per evum Mantua, Lucano ⁸ nobilitata malo!	
f. 100'		

a) da, sed a super lineam scriptum est priore apice atramento sive consulto sive fortuito deleta, c. b) nec in linea scriptum, non super lineam eadem manu additum est c.

1) Id est: sume quatuordecim annos ante Christum natum et adde mille centum annos, et habebis annum 1086. 2) Falsum est. Sed cum V. Anselmi c. 42 dicat Anselmum finitis iam annis septem excommunicationis Heinrici mortuum esse, Rangerius hoc sine dubio non recte interpretatus est. S. Sed equidem vix crediderim Rangerium in tanta re de Anselmo falsi quiddam retulisse; fortasse dicere voluit: septimus annus a reditu ex Luca, id est ab expulsiōe. 3) Uxor Bernardi comitis. S. 4) Primo enim secundum suam voluntatem in capitulo, ut auctor V. Anselmi c. 40 contendit, monasterii sancti Benedicti, quod est

in ripa fluminis Eridani, id est Polirone, tumulare eum volebant. Sed errorem anonymi auctoris illius interesse necesse est; cf. supra v. 1004 cum nota. 5) Cf. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 420. S. Sed cf. etiam A. Hofmeister, 'Hist. Zeitschr.' 122, p. 115. 6) Hinc Rangerium non ignorasse patet Anselmum in exilio diem supremum obisse, quod contra v. 6870 certe repugnat. S. Sed cf. notam meam ad v. 6870, et supra v. 5647 cum nota. 7) Quia in ecclesia s. Petri Mantuana tumulatus est. S. 8) Versus 6901—6956 a Rangerio ipso confecti et ad Vitam prosaicae additi sunt.

Ier. 9, 1.

Anselmo viduata tuo, saevissima Luca,
 Quo compensabis munere tanta mala?
 6906 Quae capies unquam tanti solacia luctus,
 Cui neque cura fuit vel sepelire patrem?
 Infelix plora! Sed quis tibi det lacrimarum
 Fontes, ut valeas plangere dampna tua?
 Sed neque plangendum sentis, durissima gaudes
 6910 Et neque defunctum iam veneraris eum.
 At vivit moresque tuos condemnat et odit
 Et de sevitia vindicat acta tua.
 Non potes ad pacem post iurgia tanta reverti,
 Si non paccatus ille cruor fuerit.
 6915 Iam saltem miranda vides: compescere furorem,
 Et noli fissam semper habere fidem.
 Si caro tanta potest vel mortua, spiritus ille
 Quam mirabilis praevallet ante Deum!
 Tempus erit, cum non poteris placare furorem
 6920 Et, nisi praecaveas, ibis et ipsa foras.
 Ergo videns solam sese comitissa relictam
 Plangit et in lacrimas tristitia corda trahit:
 'Heu me desertam! Quanam haec sententia, Christe,
 Tollere spes et opes et bona tanta simul!
 6925 Gregorium tuleras, patrem mihi, gaudia Romae,
 Ecclesiae lumen, praesidium patriae.
 Anselmo vivente tamen fideique gerente
 Curam Gregorius non mihi functus erat.
 Vivebam melius, cum celum tolleret ille,
 6930 Hic terram sacris subderet obsequiis.
 Et mihi iam celum supra sedisse videbar,
 Quamvis in trepido cernebat ire solo.
 At nunc Anselmum fideique mihi tui, tui,
 Et simul amissum sentio Gregorium.
 6935 Per quem respiciet? Per quem celestia dicet?
 Per quem dictabit commodiora mihi?
 Et cui plorabo? Quem pro me stare rogabo?
 Quis terget lacrimas? Quis dabit eulogias?
 6940 Quis^a reget hos omnes? Quis confirmabit in hostes?
 Denique quis laceram sarciet aecclesiam?
 At me debueras miserari, me lacrimosam
 Oppressamque^b malis tollere de medio.
 Et tu, qui fessam tam dulciter excipiebas
 Et compellebas vivere posse diu,
 6945 Nec iam Gregorium vel plangere vel memorari,
 Et servare locum praesidio fidei,
 Quid mihi fecisti? Cur tam cito deseruisti?
 Haecine sunt tanto frivola digna viro?
 6950 Ilarius natam prenisisit et inde sororem
 Coniunctam sacri federe coniugii¹.
 Pastor ovem curat, hic nulla insignia cari
 Foederis expositam durior hoste fugit.

a) abhinc iterum pergit man. 1. c.

b) oppressamque c.

1) Hilarius Pictaviensis, qui uxorem ante se misit ad coelum, teste Vita s. Hilarii I, 3, AA. SS. Ian. I, 792 sq. S.

Nunc sine me gaudes, ego te sine vivere nolo,
 Te sine nulla mihi gaudia laeta peto'.
 6955 Sic flentem excipiunt et patri debita solvunt
 Et se commendant^a iam per eum Domino.
 5 Iam quis non videat, quanto sit dignus honore,
 Ad quem tam clari sic coire viri?
 Insignem meritis et episcopo Godofredum,
 6960 Praeclarum fama, dat Magalona suum,
 Urbs antiqua¹ quidem, sed bellis attenuata^b,
 10 At nunc magnificis urbibus edior,
 Sic illam clara patris² illustrante corona,
 De cuius radio Francia tota nitet³.
 6965 A Mutina Benedictus adest, facundia cuius
 Utilis aeclesiae per loca multa fuit.
 15 Quid mihi nunc eius mala post ventura⁴ notare,
 Cum non est hominis scire futura sua?
 Inter pontifices, tam re quam nomine clarus
 6970 Et studio pollens et racione bonus,
 Aribertus⁵ adest, de cuius lacte fluenti
 Nutritur Regium⁶, dum rogat atque sitit.
 20 f. 101'. Hos inter medius titulo gravitatis Hubaldus,
 Sacris muneribus amplificatus homo,
 6975 Quem pater Anselmus solita curaverat arte⁸,
 Pro quo gratificas Mantua dat lacrimas.
 25 Nec Damianus abest de cardine presbiteratus,
 Clarus caenobii sede Neantuli⁷.
 Sutrius exierat⁸, sed mox redit: omnibus una
 6980 Causa fuit sacro fonte levare sitim.
 Sed Deus ygnaros ad luctum traxerat illos,
 30 Ut facerent caro vota suprema suo,
 Et testes essent horum, quaecumque viderent,
 Ad confundendos perfidiae socios.
 6985 Quis desolatam non crederet et perituram
 Solvendamque fidem, nec superesse diem,
 35 Sed totum tenebras erroribus implicaturas,
 Solibus ablatis tam cito, tam nitidis?
 Sed Christus regnat, Christo faciente dolebit
 6990 Et flebit functum tam cito Gregorium,
 Anselmique videns miracula sentiet illum
 40 Perfidus eternum participare diem.
 Tertia nox aderat, cum femina strata, solutis
 Renibus, et sola pro pede functa manu,
 6995 Nota diuque cibo nutrita nepotis Hubaldi
 Praesulis erigitur et pede utroque redit.
 45 Inde sequente die, cum tertia surgeret hora,
 Caeca nec a primis fletibus usa die,
 Nata sibi mundoque iterum videt accola⁹ Brixiae,
 7000 Ut de vicino gaudeat illa bono.

V. Ans. c. 41.

cf. Ecol. 9, 7 (8).

V. Ans. c. 43.

a) comendant c. b) attenuata c. c) regnum c. d) acola c.

50 1) Cf. Vergil. Aen. I, 12: *Urbs antiqua fuit*; II, 363: *Urbs antiqua ruit*. 2) Urbani II. papae, qui a. 1096. die 28. mensis Iunii Magalonem pervenit et insulam consecravit; Jaffé, Reg. pontif. ed. 2, p. 688. 3) A mense Iunio anni 1095. ad mensem Augustum a. 1096. Urbanus II. in Francia versatus est. 4) Quae sint, nescitur. Cf. de Benedicto G. Schwartz, 'Bistümer Reichs-italiens' p. 184. 5) Regiensis episcopus. S. 6) Cf. supra v. 6785—6794. 7) Cf. SS. XII, 25, n. 46. S. 8) Bonizo, cf. v. 6886 sqq. S.

V. Ans. c. 43.

Ib. c. 44.

Ib. c. 45.

Ib. c. 46.

Ib. c. 47.

Ib. c. 48.

7005

7010

7015

7020

7025

7030

7035

7040

7045

7050

Ad sextam pauper de praeculis ipsius aede
 Et cum pauperibus illius altus ope,
 Ad renes curvus, dum supplicat ante sepulcrum,
 Surgit et ad coelum lumina liber agit.
 De Campitello mulier sine luminis usu
 Maesta virum rogitat ad loca sancta vehi.
 Ille negat, frater deducit, et inter eundum
 Laeta videt, sancto se vocet atque redit.
 Ex^a ipso castro muliercula, curibus atque
 Renibus attractis, ut neque strata sua
 Linqueret, in plaustrum cuiusdam civis ad urbem
 Venit et ad tumultum ducta soluta redit.
 De castro Gradii¹ his denis mensibus orba
 Lumine, cum biduo flebilis absque cibo
 Orasset iuxta sancti venerabile corpus,
 Amissum lumen fletibus obtinuit.
 Incola Laxassae², morbo vexata caduco,
 Desolata manu, debilitata pede,
 Deformis, torto nimis infeliciter ore,
 Venit et ad modicum passa recepit opem.
 In parascue, Matilda prospiciente,
 Quaedam ceca, loco nata Coloniole^b,
 Post venias fletusque graves devota tapeto
 Sarcophagi faciem tersit et auxit^c opem.
 Dente dolens et visceribus geminoque dolore
 Excruciata diu femina nota loco
 Ad tumultum venit, lacrimarum flumina fudit
 Et curata redit prorsus utroque malo.
 De Castellucule quaedam dum plangeret egra,
 Ut neque se lecto debilis erigeret,
 Auditis mirabilibus se devovet, ire
 Mox valet, octavo fert sua vota die.
 Perdiderat civis albugine lumen ocelli
 Et dederat multos plurima per medicos;
 Ad tumultum venit, medicinam postulat et se
 Mox gaudet gemino lumine posse frui.
 Quaedam villa Vadum ferratum dicitur, inde
 Allatus puer est, cui gravis arthetica
 Utraque funereis damnat brachia nodis;
 Hic quoque clementem sensit adesse patrem.
 Et de Burbasio^d venit puer, admonitum se
 Per somnum referens, cecus et ydropicus;
 Invenit celerem tanto sub patre salutem,
 Ut clare videat nec nimium sitiāt.
 De Gostelengo^e Brixanus lumine ceco
 Ob morbum, quem fert rustica turba 'bonum',
 Audita fama venit, fert vota, revertens,
 Dum fricat, evadit, vota reversus agit.
 Incola Maraticae^f mulier vicina Veronae,
 Clausa manum levam peste paralitica,

f. 108.

f. 108^r.

a) obhunc iterum pergit man. 2. c.

b) Conoliele c., emendavit LAF.

c) i. e. hausit.

d) Burbasio V. Ans. cod. A₁.Burbasio A₁^v. s.e) Gostelengo V. Anselmi cod. A₁; Gostelengo reliqui.f) Maratica V. Anselmi cod. A₁; Maratica A₁^v.

1) V. Anselmi c. 44: Goudium. S.

2) Ib. c. 45: Lazete. S.

Semisepulta sibi, dum supplicat ante sepulcrum

Effusus lacrimis cum prece, sana redit.

A Mediolano quidam de plebe Rosade^a

Limina sanctorum plurima contigerat;

7055 Sed non inventa loca per tam multa salute

Contractus venit, sed resolutus abit.

In letaniis, quas dicunt Gregorianas,

Mantua vicinis dum petitur populis,

Cervam conspiciunt, Anselmum vociferantur;

7060 Illa stetit, ducunt et tumulo statuunt.

Dum redeunt, navis aberat, ieiunia, fervor

Reddiderant fessos et via longa viros.

Rursus ad Anselmum voces et pectora vertunt,

Navis adest, nulla prorsus adacta manu.

7065 Utraque res^b proprium geminat novitate stuporem,

Cerva salutiferos prebuit illa cibos.

De ligno navis plures meruere salutem,

Sic firmat primam causa secuta^c fidem.

Quidam Teutonicus cum saxo in vertice laesus

7070 De gravitate mali vertitur in frenesim;

Anthus Anselmi curavit lotus et hausta

Supplicat^d Anselmo moxque quiescit aqua.

Affuit et mulier, quam villula nomine Canser^e

Miserat^f ex uno lumine pauca videns^g,

7075 Ex alio prorsus sine lucis cognitione,

Sed post merorem sensit utroque diem.

Brixenses aderant, et sub velamine quidam,

Sed confudit eos cordis aperta videns.

Ergo senex miles Manfredi de Pimelao¹

7080 Claudus utroque pede, sanus utroque redit.

Infelix mulier deducitur a Capriana,

Curva ferens sese quadrupedum specie.

Sed, qui non potuit natura, sepultus adauxit,

Ut teneant proprios haec quoque membra modos.

7085 Insula Parmensis, ne quid minus esse putemus,

Miratur similem debilitatis opem

Quadrupedemque virum bipedem gavisa recepit,

Utentem manibus fortiter et pedibus.

Contracto puero manus altera pesque rigebat,

7090 Et portabat honus casus ab officio.

Venit et oravit modicum, sine munere sensit

Iam pede cum gemino functus utraque manu.

Astitit et sancto mulier miseranda sepulcro,

7095 Cui manus ad nullum sicca valebat opus;

Redditur officio, simul^h est admota sepulcro,

Utilis ad fusum denuo sive colum.

Etⁱ de Ripalta venit puer orbus utroque

Lumine, sed fidei lumine perspicuus.

Qui sciret sanctum lumen dare posse sepulcrum,

7100 Mox fuis^k lacrimis lumen utrumque tulit.

V. Ans. c. 49

Ib. c. 50.

Ib. c. 51.

Ib. c. 53.

Ib. c. 54.

a) Rosave, corr. Rosade, c. b) Rex c. c) causam secutam c. d) supplicat c. e) Canser V. Anselmi, Canser eiusdem cod. A.1. f) Misserat c. g) vivens, corr. videns, c. h) simul = simulac. i) ordo versuum in apographo est 7095/96, deinde 7101—08, tum 7097—7100, demum 7109 sqq. Sed versus 7108 et 7109 inter se cohaerere patet, et si haec omnia cum V. Anselmi c. 54 contuleris, versus 7097—7100 nonnisi incuria scriptoris falso loco positos esse intelliges. S. k) fuisis c.

1) V. Anselmi c. 53: *Pigognata*. S.

V. Ans. c. 54.

Rursus ad ingratam redeunt miranda Veronam,
Et mulier dampnat pecora^a ceca videns.
Quae cum ploraret nec adhuc loca sacra teneret,
Detersit tenebras lux nova Tartareas.

7105

De Plovezano^b quidam, cui talus uterque
Natibus^c haerebat terribili specie,
Solvitur, et nervis in pristina iura remissis,
Articulis fruitur et leviter graditur.

7110

Hunc Ludduniensis^d Hugo vir religiosus
Et fidei purae fortis et egregius
Assertor sacrae novitatis, Gregoriano
Fonte satus, vidit multaque turba simul,
Quae tunc a Brixia^e confluerat atque Verona

7115

Ac de diversis partibus ad tumultum,
Qui tanta mirabilium novitate stupentes
Promittunt fidei vivere sive mori.

1088.
Mai 18.

Luce secutura^f, qua scandit ad ethera Christus,
Praesul Hubaldus ait haec quoque facta palam

7120

Et quam plura refert non inferiora latere,
Quae putat et scribit mox manifesta fore.

V. Ans. c. 55.

De Gonduliole^g castello femina quaedam
Incurvata genu nec satis usa pede,

7125

Ferre graves artus baculis molita^h duobus
Sana redit nullo prorsus egens baculo.

f. 108ⁱ.

Naribus e geminis biduo stillante cruore
Desperabatur dives Atecheriusⁱ.

Ib. c. 56.

In medicis spes nulla, dolens dum se novet illi,
Anselmi praecibus stat cruor immodicus.

7130

Brixani sacro remeabant a monumento,
Qua supra Godium pergitur ad fluvium;

Ib. c. 57.

Navis abest, languebat equus in parte remota,
Anselmi merito se levat obsequio.

7135

Miserat^k et puerum vicina Cremona medendum,
Cui^l manus in proprio non erat officio.

Ib. c. 58.

Qui missi fuerant, verbis et fletibus instant,
Et merito fidei redditur usus ei.

7140

Est locus Anserii Casa prisco nomine dictus,
Quem sub episcopii iure Cremona tenet;

Hinc quaedam mulier octo iam caeca per annos
Post longam noctem sensit adesse diem.

Ib. c. 59.

7145

Ex abbazia mulier miseranda Leonis,
Cui manus argerat, cum pede curva genu,

Ad patrem venit et opem lacrimosa petivit,
Mox remeat sospes prorsus utroque malo.

Admonitus sompno vir quidam de Citiano^m,
Renibus incurvis et manibus tremulis,

Ib. c. 60.

7150

Ut novet ad tumultum se, si valisset, iturum,
Renibus erigitur et manibus fruitur.

De villa quadam, cui Fossa Capraeriaⁿ nomen,
Curva diuque pedum debilis officio

Et baculis tanquam funus miserabile portans,
Sole sub occiduo sospes abit tumulto.

a) peccora c. b) Plonezano c. c) natibus c. d) Ludduniensis, corr. Luddun., c. e) ab rixa c., emendavit L.A.F.
f) secura c. g) Gudiciele V. Ans. l. l. h) molita c. i) at Etherius c., emendavit S. ex V. Anselmi, ubi Adecherius.
k) miserat c. l) qui, superscripta littera c corr. cui, c. m) Ciliano V. Anselmi. n) Fossa Capraeria V. Ans.

- Dum matrona cavet pseudo sacra presbiterorum¹
 Patris ob Anselmi dulce magisterium,
 7155 Subridens quidam sanctum sibi poscit ad iram,
 Illa rogat, fatuus claudicat et patitur.
 Illa videns illum subito sic esse solutum^a
 In precibus perstat et facit, ut iaceat
 f. 104. Et^b desperetur, multis documenta daturus,
 7160 Ut, qui mortificat, vivificare queat.
 Ex Guibertiis homo lesae credulitatis
 Ferre profectus aquam perdidit et situlam.
 Sed memor Anselmi sompta face supplicat illi,
 Et mox funiculo vas redit a fluvio.
 7165 Monacha vix uno lumen capiebat oculo,
 Alterius visu iam viduata diu.
 Dum rogat et plangit Anselmo dante medelam,
 Ex utroque Deus clarificavit^c eam.
 Voverat et puerum duodennem^d mater ab ortu
 7170 Perfunctum nulla commoditate^e pedum.
 Occurrit Regia² miseratio patris, et arte
 Curatum celeri laeta Cremona tulit.
 Et de Guarstalla quaedam affuit utris ad instar,
 Ydropico corpus excruciente malo;
 7175 Haec erat in somnis prius invitata venire,
 At vero iussis credula sana redit.
 Venerat attractus et erat langore solutus,
 Accurrunt multi cernere solliciti.
 Albericus adest incredulus, ergo videre
 7180 Bis conando nequit cumque pudore redit.
 Interea casco veteri squallore soluto
 Caecior ille pius solvitur in lacrimas.
 Ut vero flevit, fidei cum luce reversus
 Ad tumulum, meruit cernere, quod voluit.
 7185 A Cumis³ etiam vir debilis et baculorum
 Infirmis pedibus premeditatus opem,
 Insuper et terram dampnatus cernere, venit
 Brixanis mixtus moxque recepit opem.
 Surdus erat mutusque puer, sed patre sepulto
 7190 Auditus meruit nec tamen hoc paluit.
 Post abeunte die solvuntur vincula linguae,
 Et iuxta Dominum fecit utrumque bonum.
 f. 104'. Dum plangit natam gressu verboque carentem,
 Mater ad Anselmum vertitur et: 'Vel', ait,
 7195 'Hanc mihi fac sanam vel tolle tibi morituram'.
 Versa videt gemino iam caruisse malo.
 Intereat multis equitantibus ante Cremonam
 7200 Vir levis et dure talia facta negans,
 Arguit attractus temeraria verba caballus
 Et febris in longum, dum fugit ad tumulum.
 Gutta superveniens matri turbarat ocellum,
 Ut neque ferret ei lumen adusque solum.

V. Ans. c. 61.

Ib. c. 68.

Ib. c. 68.

Ib. c. 64.

Marc. 7, 37.

V. Ans. c. 65.

Ib. c. 66.

Ib. c. 67.

a) si legeris ligatum pro solutum in v. 7157 et in v. 7160: vivificat, mortificare... pro mortificat, vivificare... sensum habere poteris, ut mihi quidem videtur. b) abhinc iterum pergit mon. l. c. c) clarificabit e. d) duodennem e. e) commoditate e. f) Accanis(?) vel A cumis e., emendatis LAF.

1) Id est: sacra pseudo-presbyterorum. 2) Sic scribendum videtur, cum V. Anselmi c. 62 exhibeat: cum accederet ad Marcham Regiam. Hofm. 3) V. Anselmi c. 64: de episcopatu Cumano, de Valtelina.

		Protinus admoto faciem deterosa tapeto Sana redit, medico ^a gratificata suo.	
V. Ans. c. 66.	7205	Languebat febribus virguncula ^b filia fratris ^{a,1} , Insuper et iugis ibat ab aure lues. Ut de navicula fuit illi portio lota, Anselmi merito curat utrunque liquor.	
Ib. c. 69.	7210	Et de pulvino, quo saepius ille cubarat, Azonis magni filia convaluit ² , Quae cum clamaret ventris moritura dolore, Hoc superimposito ^d sopes ut ante fuit.	
Ib. c. 70.		Perdiderat vocem puer armiger et, neque presens Audiri poterat, sicubi fors aberat.	
	7215	Signa dabat cornu, domino veniente secutus, Ad tumulum vocis reperit officium.	
Ib. c. 71.		Raserat et sacro sibi cinerem de monumento Speque fideque bona religiosus homo. Vi febrium multa mulieri debilitatae	
	7220	Infusum tribuit, et mala flamma ruit. Odo Martini tanta anxietate calebat, Ut corpus nimia contegeretur aqua.	
		At mox sudorem procul expulit aique dolorem De pulvinari verticis orta salus.	
Ib. c. 72.	7225	Aruerat misero manus herebatque lacerto, Curatus laudat, at Petrus illaqueat ^e , Dum pudet audiri vulgo praeconia sancti,	f. 166, 25
		Sed metuens populum denuo solvit eum.	
Ib. c. 73.	7230	Dum ^f puteus foditur et nulla fluente secuntur, Spes superest tanta de bonitate patris; Ut vero precibus comes est helemosina iuncta, Anselmus silicem ferre iubet laticem.	30
Ib. c. 74.		Lanzo Trivisinus gutta fleoque laborans Nec pede nec cubito languida membra levans	
	7235	Nec nisi funiculo se retro vel antea volvens Post lacrimas morbo surgit utroque carens.	
Ib. c. 75.		Auditur iuvenis et verbo nec semel usus Venerat et multis iam bene notus erat;	35
		Hic quater in somnis, sancto curante rogantem, Praemonitus plenam flendo recepit opem.	
Ib. c. 76.	7240	Femina luce carens et mente, sed hoc veteranum, Haec nova pestis erat, sistitur ad tumulum, Opidone manum quodam ³ stipemque ferente, Et subito mentem suscipit atque diem.	40
	7245	Femina turgentem nimium sanieque fluentem Horrebat nasum flebilis ipsa suum; Sed mitis medicus lacrimarum flumine motus Siocavit saniem, reddidit et speciem.	45
Ib. c. 77.	7250	Venerat ad tumulum puer et post paulo reversus Perdiderat visum, dum redit ad medicum, Offensus lapidum crebris occursibus erat Moxque illum media sensit adesse via.	50

a) id est filio in marg. man. 2. c.; in V. Anselmi c. 67 *Ugo presbyter testatur hoc de sua ipsius matre factum esse.* b) virguncula c. o) scilicet ipsius Anselmi in marg. manu 2. c. d) insuper pro super. c. e) A Balutone (lege: ab Allucione secundum Vitam Anselmi) viro bono et fidei relatum est, qui etiam facto illi interfuisse se refert in marg. man. 2. c. f) abhinc iterum pergit man. 2. c.

1) Arialdi, s. Anselmi fratris. S. 2) Athelasia, tatu et adiutorio Opisonis de Gonzaga. 3) V. Ans. c. 76: hor-

	Luce ^a Trivisnus quidam nec eccus egebat, Sed laxare sibi lumina non poterat;	
7255	Venit et invenit medicum curare valentem, Tam sine muneribus quam medicaminibus.	
5	Vairana ¹ in villa languebat muta puella, Cui iam sola suam dextra ferebat opem;	V. Ans. c. 78.
7260	Mater discipulo, sicut Cananea magistro, Supplicat, occurrit ante capita salus.	Math. 15, 22—28.
10	Ad tumultum sancti venientibus undique multis Querere debilibus commoda corporibus, Quaedam attracta manu, simul exsiccata lacertum, Spem firmat ^b reliquis sospes utrisque malis.	
1. 108 ¹ 7265	Missa caneatur, aderat Matilda, laborans Et vitio capitis et febribus nimis;	V. Ans. c. 79.
15	Stare volens collapsa ruit facie ante tabellam ^c , Qua ^d lotus iacuit ^e , absque dolore redit.	
7270	Inde gravis scabies corpus sibi vindicat omne, Iamque manus proprios utraque vastat agros ^f .	ib. c. 80.
20	Anulus Anselmi plagae medicatur et igni, Et reddit ^g sanam cum prece discipulam.	
7275	Mox etiam visus adeo quasi nube gravatur, Ut noctu lumen non ferat atque apicem;	
25	Sed reparat vires oratio, quam dedit illi Iugiter utendam provida cura patris.	
	Presbitero cuidam, quem Francia misit ^h , Ebrardo,	ib. c. 81.
	Gutta gravis rigidos reddiderat digitos Et partem palmi mediam nodumque lacerti,	
7280	Panis ob Anselmum pars data curat eum.	
30	Lanfrancus miles sine causa carcere clausus In somnis sanctum cernit et orat eum.	ib. c. 82.
	Spondet opem, limam mittit, custode vidente, Ruptis compedibus solvit et ire iubet.	
7285	Filiolam matri raptam lupus ore ferebat, Auditio sancti nomine ponit eam.	ib. c. 83.
35	Mater adest natamque rapit; lupus ergo trahentem Dum stupet, Anselmus tutor utramque tegit.	
	Cruribus intortis sub se muliercula quaedam Gestabat corpus renibus et manibus.	ib. c. 84.
7290	Auxilio sancti longo post tempore surgit, Et quia mira videt, Mantua vota refert.	
40	Archipresbiteri cuiusdam filius ista Non credens morbo tangitur, atque dolens	
7295	Supplicat Anselmo, promittit credere sanctis, Astitit in somnis atque medetur ei.	
45	Femina de Gothi ³ non paucis nota, per annum Ceca, patris dono clarificata fuit,	
	Qua ^h Patris ad dextram deilas caro facta resedit	1087. Mai 6.
7300	Et nobis redditum ⁱ fecit ad astra die.	

a) Lucæ c. b) firmam c. c) faciente tabella c., emendavit S. ex sensu secundum V. s. Anselmi. d) Quo c. e) vocem
50 agros vis intelligo, nisi forte sensu translato pro corpore (membris) comitissæ usurpata sit. f) redit c. g) misit c.
h) Quia c., quod versui et sensui repugnat. i) redditum c.

1) V. Ans. c. 78: *Mairana, a civitate Brivia non* ut ex V. Anselmi c. 79 intelligitur. S. 3) *Godi multum remota*. S. 2) Scilicet Anselmus mortuus, V. Anselmi c. 84.

RELATIO AEDIFICATIONIS ECCLESIAE CATHEDRA- LIS MUTINENSIS ET TRANS- LATIONIS SANCTI GEMINIANI.

EDIDIT H. BRESSLAU B. M.

Relatio sequens, qua de aedificatione (a. 1099—1106) ecclesiae cathedralis magnificae¹, quam Mutinae etiam hodie admiramur, de translato in hanc novam ecclesiam corpore sancti Geminiani, patroni civitatis et ecclesiae Mutinensis. et de consecrato a papa Paschali II. altari supra sarcophagum sancti constructo narratur, inter monumenta historica Italica aevi Salici singularem locum obtinet nec collectioni nostrae supplementorum ad scriptores illius aevi deesse debet. Scripsit eam non multo post annum 1106, certo ante mortem Mathildis magnae Tusciae comitissae, quae d. 24. m. Iulii a. 1115. obiit, clericus quidam, quem canonicum in ecclesia Mutinensi fuisse verisimillimum est. Nomen vero eius ignoramus; Aimonem enim, magistrum scholarum Mutinensium, qui in chartis quibusdam Mutinensibus annorum 1106—1110. occurrit, auctorem relationis nostrae esse, scriptores complures Mutinenses² aevi recentioris non recte coniecisse mihi videntur, cum versus, quos Aimo de aedificatione ecclesiae composuit³, relationi nostrae certo additi essent, si Aimo eam scripsisset. Auctor relationis sermone culto et florido usus est; Vitam secundam sancti Geminiani diligenter legit eamque non solum ad tempus, quo sanctus mortuus est, determinandum⁴ adhibuit, verum etiam illius Vitae elocutionem passim imitatus est.

Relatio integra in primo quinq.ue codicis archivi capitularis Mutinensis O. II. 11 20 membr., formae maioris, servata est (= A). Codex collectionem privilegiorum ecclesiae Mutinensis continet post medium saeculum XIII. conscriptam, cui postea quinq.ue ille et post eum quaternio quidam saeculo XIV. scriptus antepositus est. Relationem Nicolaus Bonnellus notarius Mutinensis scripsit, qui etiam magnam partem privilegiorum codicis exaravit⁵. Folia primum et ultimum quinq.ue, qui relationem continet, binis picturis splendidis ornata sunt, quorum duae in primo folio depictae Lanfrancum⁶ architectum, cui Mutinenses opus magnum ecclesiae aedificandae mandaverunt, eiusque operarios in aedificatione occupatos, duae in ultimo folio depictae translationem corporis sancti Geminiani et consecrationem altaris ei dedicati effingunt.

1) De qua cf. A. Venturi, 'Storia dell' arte italiana' III, 118 sqq.; 150 sq., ubi p. 151, n. 1 alii libri, quibus de hoc ecclesia agitur, quos inspicere non potuimus, laudantur. 2) Cf. Bertoni in editione relationis infra nominanda p. XI.

3) Vide eos infra p. 1811 n. 3. 4) Cf. infra p. 1810 n. 1. 5) Hoc recte statuit Bertoni p. X, ubi subscriptionem Nicolai Bonnellus a. 1271. collectioni privilegiorum insertam edidit (l. 4 pro *Oso* legendum est *Ego*).

6) De Lanfranco architecto nihil certi

nisi ex relatione nostra novimus. In codice autographo Chronicae Alexandri Tassoni, cui excerptum relationis nostrae insertum est, nomini Lanfranci alio atramento (num et alia manu, dubito) addita sunt verba *de Facio dictus Romengardus*, quae quid valeant nescio. Cf. Bertoni l. l. p. XVII et p. XVIII, n. 1, qui haec verba a Tassono ex Chronica monasterii s. Caesarii, quam 35 inspicere non potui, desumpta esse credit.

Quae picturae accurate descriptae a C. Cavedoni, 'Cenni storici intorno allu vita, ai miracoli ed al culto del glorioso san Geminiano' (Modena 1856) p. 127sq. in editionibus infra memorandis relationis nostrae, quae a P. Bortolotti et ab I. Bertoni paratae sunt, sed in hac melius quam in illa arte phototypica redditae sunt. Codicem a nobis littera A signatum cum Mutinae diligenter contulisse, postea v. cl. A. Sorbelli, praefectus bibliothecae Bononiensis, in usum nostrum denuo inspexit, qui de paucis locis, de quibus dubitaveram, certiore me fecit.

Posteriorem tantum partem relationis, scilicet historiam translationis, revelationis et consecrationis sancti Geminiani, omissis etiam in hac parte aliquot verbis et sententiis, continet B = codex bibliothecae Mutinensis quae Estensis dicitur lat. 28 (a. F. 2, 4; olim X. H. 22, antea V. A. 28) saec. XIV. ex. sive XV. in., formae minoris, de quo vide Bethmann, 'Archiv' XII, 696 et MG. SS. XII, 350; Holder-Egger, 'Neues Archiv' X, 228, n. 1; XVII, 473; XXXIII, 117; cf. etiam supra p. 973. Contulit cum socius quondam noster O. Holder-Egger; postea a. 1925. diligenter nostrum in usum inspexit W. Holtzmann.

Integram relationem cognovit Alexander Tassonus (mortuus a. 1562), qui eam, ut iam dictum est¹, in Chronica Mutinensi, quam scripsit, nobis servata in codice autographo bibliothecae Estensis lat. 388 (a. F. 3, 4; antea VI. F. 3) excerptit². Textum relationis, imprimis prioris eius partis, non solum valde abbreviavit, sed etiam suo arbitrio mutavit et hic illic depravit. Edita est chronica Tassoniana in 'Cronache modenesi' (= 'Monumenti di storia patria delle provincie modenesi' XV), Modena 1888. Textum Tassonianum relationis denuo, sed male, edidit Bertonii; codicem Mutinae ipse denuo inspexit (= T)³.

Ceteri codices aeo recentiore inde a saec. XVII. conscripti, qui in editionibus Bortolotti et Bertoni enumerati sunt, omnes ex codice A descripti ideoque nullius pretii sunt. Quod cum certo certius sit, uberius de eis hoc loco agere et longum et inutile est. Sed quomodo A, B et excerptum Tassonianum (T) inter se cohaereant, breviter quaerendum est. Paucis enim locis B et T, quorum neuter altero usus esse potest, inter se consentientes a codice A discrepant. Vide e. g.

1. p. 1312 l. 16 ad adiacentes BT; ad iacentes A.
2. p. 1312 l. 38 venturam esse in Italiam BT; venturo, corr. manu multo posteriore venturam, A.
3. p. 1312 l. 43 sq. episcoporum cardinalium, abbatum BT; episcoporum cardinaliumque abbatum A.
4. p. 1318 l. 24 quem ipsa die consecrare disposuerat A; altare quod ipsa die consecrare disposuerat B; altare quod ipsa die consecrare decreverat T.
5. p. 1313 l. 32 sq. consecrat sanctum corpus et altare beatissimi Geminiani A; sanctum corpus et deest BT.
6. p. 1318 l. 38 sq. a rev. sancte Romane sedis apostolice Paschali A; apostolice BT, pontifice add. T.

Quae cum ita sint, B et T non codice A, sed alio quodam nobis ignoto usos esse crediderim. At hic codez, ut ex lectionibus sub nr. 4. 5 notatis clare apparet, non autographus erat, sed textum recentiorem codice A continebat, ubi consecratio corporis sancti ipsius, quae in A narratur, bis a librario eliminata fuit. Quare cum lectionibus variis BT diligenter consideratis etiam fontem codicum BT ab A dependere veri non dissimile sit, nullam earum excepta prima et tertia, quae bonae coniecturae esse videntur, in textum novae editionis recipere ausus sum, sed

1) Supra p. 1308, n. 6. 2) Cf. etiam supra p. 973. 3) Nugas Bertonii, qui excerptum Tassonianum genuinam et primitivam relationem, textum autem plenum codicis A recensionem posteriorem auctam et retractatam esse putat, iam v. cl. b. m. O. Holder-Egger 'Neues Archiv' XXXIII, 561 nr. 195 et v. cl. F. Patetta, 'Studi storici sopra alcune iscrizioni medievali' (= 'Memorie della R. accademia di scienze, lettere ed arti in Modena, serie III, vol. VIII'), Modena 1907, p. 122, n. 1 refutaverunt, neque necesse est, ut de singulis argumentis a Bertonio prolatis uberius hoc loco disseramus. Nam quomodo textus plenus et excerptum inter se cohaereant, id iam ex dicendi genere facile cognosci potest. Cum enim maior pars relationis eo dicendi genere, quod nos 'Reimprosa' vocamus, composita sit, nonnumquam factum est, ut, ubi textus plenus duo cola ultimis verbis consonantia praebat, excerptor

alterum colon sive duo depraverit. Cf. exempli causa infra p. 1311, l. 26 sq., ubi textus plenus habet: *dum tantum ac tale opus in longum protenditur, || multorum mentibus timor incutitur*; excerptor vero scribit: *Dum tantum et tale opus in longum protenditur, populus timere cepit*; sive p. 1312, l. 26 sq. textus plenus: *Pergunt itaque pontifices, pergit et populus || ad divine propinationis pocula suscipiendum devotissimus*; excerptum: *Pergunt itaque omnes ad divina pocula*; sive p. 1312, l. 41 sq. textus plenus: *Cuius quidem adventus dum inter nos vere innotuit, | ó, ó quantè letitiè quantique gaudiì motum nostris cordibus imposuit*; excerptum: *Cuius quidem adventus dum inter nos vere innotuit, o quantè leticie quantique gaudiì (sic!) nostris cordibus supervenerunt*.

lectiones varias codicis B omnes praeter orthographicas, lectiones Tassoni ibi, ubi cum B conveniunt, annotavi; lectiones vero, quas T solus habet, omnino neglexi.

Relationem nostram primus edidit L. A. Muratori, *Rer. Ital. SS. VI*, 85sq. 'ex duobus codicibus Estensis bibliothecae', scilicet nostris T et B; codicem A novit, sed non adhibuit. Illo primum usus est P. Bortolotti, 'Antiche vite di S. Geminiano' (= 'Monumenti di storia patria delle prov. modenese' XIV), Modena 1886, p. 111sq., qui lectiones cod. T et duorum codicum recentiorum addidit, de relatione nostra prudenter egit et multa ad eam explicandam utilia attulit, codicem B vero non novit. Hunc etiam I. Bertoni neglexit, qui ultimus ante nos a. 1908. relationem ex cod. A, excerptis Tassonianis iuxta textum plenum positus, in novae editionis Muratorianae fasciculo 49 (tom. VI p. 1) sub titulo 'Relatio translationis corporis sancti Geminiani' edidit. De cuius meritis et erroribus supra satis dictum est.

H. Bresslau (†).

INCIPIT RELATIO SIVE DESCRIPTIO DE INNOVATIONE
ECCLESIE SANCTI GEMINIANI MUTINENSIS PRESVLIS AC DE TRANSLATIONE
VEL REVELATIONE SEV ETIAM CONSECRATIONE EIVS BEATISSIMI CORPORA A 15
DOMNO PASCHALI SANCTE ROMANE SEDIS SVMMO PONTIFICE
DILIGENTER CELEBRATA.

1^a. Quia, fratres karissimi, de vita et moribus, de transitu et miraculis sanctissimi ac semper venerandi patris nostri gloriosique confessoris Christi Geminiani, Mutinensis ecclesie presulis, iam multa audivimus et antiquorum relatione atque librorum testifica- 20
tione experta cognovimus, satis dignum duximus, ut, que nostris temporibus de eius beneficiis vidimus, ad presentium et futurorum memoriam semper veneranda, prout superna dictaverit clementia, litteris intexeremus, ne, si forte silentio tegerentur, inde gravius iudicaretur.

Iam vero, quia teste scriptura¹ septingentorum quinquaginta et eo amplius annorum 25
transierunt curricula, quod ipse predictus pater noster Geminianus de hac presenti vita gloriosus migravit ad Dominum, ecclesia siquidem, in qua venerandum corpus eius a beatissimo Severo, undecimo sancte Ravennatis ecclesie archiepiscopo, honorifice et decenter reconditum est, licet quibusdam videretur aucta et innovata clementis, tamen, longo annorum situ et multorum etate confecta virorum, crebris scissuris multisque rimis a 30
fundamentis quodammodo videbatur non solum insistentibus, verum etiam intrantibus seu exeuntibus inferre ruinam. Quo terrore permoti non tantum ordo clericorum, sed et universus quoque eiusdem ecclesie populus inter se vicissim conferre ceperunt, quid consulendum quidve sit inde agendum. Tandem divina disponente providentia, unito consilio 35
non modo clericorum, quia tunc temporis prefata^b quidem ecclesia sine pastoralis cura agebatur², sed et civium³ universarumque plebium prelatorum seu etiam cunctorum eiusdem ecclesie militum una vox eademque voluntas, unus clamor idemque amor totius turbe personuit: iam renovari, iam rehedificari, iam sublimari debere tanti talisque patris nostri

a) capitula in codicibus non numerantur; numeros adieciimus. H. b) bis scriptum, prius deletum A.

1) Auctor hic usus est secunda Vita sancti Geminiani (ed. P. Bortolotti, 'Antiche Vite di S. Geminiano', Modena 1886 [= 'Monumenti di storia patria delle provincie Modenesi' XIV] p. 96), ubi fabula de sancto Severo archiepiscopo, qui sepulturae sancti Geminiani interfuisse dicitur, ex Agnelli Libro pontificali eccl. Ravennatis (o. 14, SS. rer. Langobard. et Italic. p. 284; Muratori, SS. rer. Ital., nova ed. II, 8, 1924, p. 45) ad verbum descripta est. Annos 'septingentos quinquaginta et eo amplius' inde a concilio Sardicensi (344), cui Severum interfuisse Agnellus et Vita Geminiani narrant, computatos esse, iam Bortolotti p. 30 quamquam dubitans recte coniecit. Ceterum re vera Geminianum multo post Severum obiisse v. cl. b. m. O. Holder-

Egger ad editionem Agnelli p. 284 n. 1 annotavit. 40
2) Benedictus a. 1085. Mathilda comitissa favente episcopus Mutinensis creatus usque ad a. 1097. dominium ecclesiae tenuit. Postea cum ad partes imperatoris transisset, sive expulsus esse sive fugisse videtur. Successor eius Dodo episcopus, qui adversariis imperatoris 15
adhaerebat, ante a. 1100. non occurrit. Cf. G. Schwartz. 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 184.
3) Cum neque hoc loco neque aliis similibus relationis nostrae consulum sive alii magistratus Mutinensis mentio fiat, concludendum est civitatis regimen annis 1099— 50
1106 nondum in eam formam redactum fuisse, quam Italici 'comune' vocabant. Quod iam v. cl. F. Patetta l. I. p. 122sq. (vide supra p. 1309, n. 8) recte annotavit.

ecclesiam. Quod quidem consilium ubi ad^a aures Mathildis Dei gratia egregie comitissee pervenit, quis fari possit, quanto qualique gaudio exilarata^b, quanta in laude firmata, quantis amminiculis sit obstinata. Tibi, Christe, omnium cordium intus perscrutator, omnium bonorum primus inventor, omnium gaudiorum summus largitor, tibi quam profundi cordis maiores possumus grates laudesque referimus^c, qui tanti, ut credimus et vere confidimus, sepe prefati patris nostri precibus exoratus huius operis precipuus extas^d auctor et inventor. Non enim ulla mortalium scientia, nulla illius, quod a te solo factum est, posset providere astutia. Totum ergo, quod actum est, totum, quod est venturum, tue ammirabili maiestati referimus^e, tue gratie imputamus.

2. Quid plura? Anno itaque dominice incarnationis millesimo nonagesimo nono ab incolis prefate urbis quesitum est, ubi tanti operis designator, ubi talis structure edificator inveniri possit. Donante quippe Dei misericordia inventus est vir quidam nomine Lanfrancus^f, mirabilis artifex, mirificus edificator. Eius denique consilio^o et auctoritate ceperunt Mutinenses cives et omnis populus eiusdem basilice ad laudem et gloriam Dei patris omnipotentis et unigeniti filii eius domini nostri Iesu Christi et Spiritus sancti seu etiam ad honorem beate Marie semper virginis necnon et sancti patris nostri Geminiani fundamentum ponere maius¹ in latitudine et longitudine sub die decimo kalendarum Iunii, per indictionem septimam, epacta autem vigesima sexta, luna quoque vigesima nona², feria secunda post ascensionem domini nostri Iesu Christi ad celos. Quod quidem fundamentum cementari ceptum est eodem anno eodemque mense, sicut supra dictum est, quinto³ idus Iunii, octavo decimo videlicet die post inchoationem fossionis, in sollempnitate siquidem sanctorum Primi et Feliciani, cum laudibus, ymnis et cantibus, cum cereis et lampadibus, cum evangeliorum textibus^h et crucibus, cum multitudine virorum et mulierum, cum omni honore et laude reverende processionis⁴.

Sic, sic itaque divina subvehente dextera fundamentorum fabrica iam usque ad superiora propecta, dum tantum ac tale opus in longum protenditur, multorum mentibus timor incutitur, ne defectu lapidum, quia modicus erat apparatus, remaneret in vacuum. Quis, Deus immense, tua queat enumerare beneficia? Cuius redundans facundia, cuius exuberans eloquentia tua possit narrare magnalia? Ecce, ubi nunquam visum, nunquam cogitatum, nunquam ab aliquo auditum fuerat, mentes hominum persuadens terram facis effodere; miras lapidum marmorumque congeries ex multitudine misericordiarum tuarum dignaris ostendere, que quidem ad perficiendum ceptum opus videantur satis posse sufficere. Quod certe, pater sanctissime, non nostris adscribimus meritis, non enim tantis sumus digni beneficiis, sed illius te credimus excitatum precibus, cuius ex intimo corde servitium semper

85 a) i ante ad delet. A. b) exilarata A. c) referimus A. d) estas A. e) consilio A. f) manus, corr. maius, A. g) ita T; quinta A secundum Bertoni. h) testibus A.

1) De Lanfranco cf. supra p. 1308. 2) Notae chronologicae concurrunt praeter lunam, quae die 23. m. Maii a. 1099. vigesima octava erat. 3) Supra priorem imaginem, quae in codice nostro historiam translationis praecedat, scriptum est: Anno dominice incarnationis domini nostri Iesu Christi millesimo XCVIII, indictione VII, sub die decimo kal. Iun. incepta est fossio fundamenti huius nostre ecclesie Mutinensis. Et infra super imaginem secundam: Eodem anno V. idus Iunii ceptum est cementari fundamentum prefate ecclesie Mutinensis. — Apud portam principalem ecclesiae cathedralis inscriptio sculpta est, quam post alios Bertoni p. 13 edidit:

50 Dum gemini cancer cursum cons[e]c[re]nt ovantes
Idibus in quintis Iunii sup tempore mensis
Mille Dei carnis monos centum minus annis
Ista domus clari fundatur Geminiani.
Inter sculptores quanto sis dignus honore,
55 Claret scultura nunc, Wilgelme, tua.

Et in muro exteriore occidentem versus haec habetur inscriptio (Bertoni l. I.):

Marmoribus sculptis domus haec micat undique pulchris,
Qua corpus sancti requiescit Geminiani,
Quem plenum laudis terrarum celebrat orbis,
Nosque magis, quos pascit, alit vestitque, ministri.
Qui petit hic veram membris animaeque medellam,
Consequitur, recta redit hin[c]que salute recepta.
Ingenio clarus Lanfrancus doctus et ap[osto]lus
Est operis princeps huius rectorque magister,
Quo fieri coepit, demonstrat littera praesens:
Ante dies quintus Iunii tunc fulserat idus
Anni post mille Domini nonaginta novemque.
Hos utiles facto versus composuit Aimo.
Bosatinus massarius Ieminiani hoc opus fieri fecit.

adimplere nitimur. Erigitur itaque diversi operis machina, effodiuntur marmora insignia, sculpuntur ac puliuntur^a arte mirifica, sublevantur et construuntur magno cum labore et artificum astutia. Crescunt ergo parietes, crescit edifitium; laudatur et extollitur, summe Deus, tuum ineffabile beneficium. Iam iamque tua, Criste, favente clementia ad hoc perlatum est opus summo cum studio ac vigilantia, ut primus et maximus tanti operis artifex hoc proponat et asserat se nichil amplius facturum, nisi sanctissimum gloriosi patris nostri Geminiani corpus de loco, in quo tunc aderat, transferretur^b ad alia. Oritur denique multis maxima mestitia; diversa quorundam in commune profertur sententia. Alii quidem clamant hoc non esse temere faciendum, alii vero affirmant non in posterum esse differendum. Tandem illius vincit sententia, quem ad hoc proposuerat divina providentia.

1106. 3. Anno^c igitur^d dominice incarnationis iam millesimo centesimo sexto, gubernante domno Dodone Dei gratia venerabili episcopo Mutinensium ecclesiam, datur huius^e translationis certissimus kalendarum Maiarum terminus, omnium cordibus gratissimus^f. Mittitur itaque circumquaque, et per totam parochiam fit apparatus maximus, fit inextimabile^g gaudium. Mittitur autem non solum ad comprovinciales civitates, sed etiam ad^h adiacentes. Congeritur namque maximum episcoporum concilium, clericorum, abbatum et monachorumⁱ (Apr. 29.) fitque congregatio militum, fit et conventus populorum utriusque sexus, qualis nostris temporibus antea visus est, nec alicuius memorie prius habetur insertum. Nullus enim locus, nulla platea, nulla domus, nulla porticus, nullum atrium saltem vel modicum a conventu populorum poterat inveniri vacuum. Adest etiam ad hoc spectaculum princeps Mathildis cum suo exercitu, omnes unanimiter prestolantes tanti patris translationem et revelationem cum gaudio. Sed quia, ut diximus, infinita populorum undique turba confluerat, visum est difficile et omnino impossibile, tanto operi manum imponere. Queritur ergo spaciosus camporum locus, ubi turba conveniat, qualenus tantorum presulum movitis^k et doctrinis refecta, inde unusquisque cum gaudio et letitia redeat. Pergunt itaque pontifices, pergit et populus ad divine propinationis^l pocula suscipiendum devotissimus. Dissemnatur denique inter astantes episcoporum predicatio, fitque ad laudem et honorem tanti patris nostri Geminiani peccatorum remissio, fit et criminum absolutio; sic quidem inde redeunt maximo cum tripudio. Iam vero quia diei^m horaⁿ excreverat et tantarum barbarum affluentia eos circumsederat, differtur in posterum prefati patris nostri translatio, que quidem gloriosissime facta est pridie kalendarum Maiarum, amministrante^o Domino^p. (Apr. 30.)

De altaris quoque prelibati sanctissimi corporis consecratione inter episcopos siquidem et Mutinensium cives non modica fit altercatio, quia presules eius reliquias revelare cupiunt, cives autem et omnis populus hoc ex toto renunt. Queritur ergo principis Mathildis sententia, que quidem, sicut decuit et ut predestinatum^q fuerat, ipso^r quoque, ut credimus, iam disponente, sedem prenotavit expectandam apostolicam, denuntians hoc in anno venturam^s esse in Italiam^t. Hoc itaque suscepto consilio et populorum quievi seditio, presulum quoque et civium sedata est altercatio.

4. Interea divina operante misericordia sancte Romane sedis presul iamiam gradatim et obstinate properat ad Italiam. Cuius quidem adventus dum inter nos vere innotuit, o^u, o^v, quante^u letitie quantique gaudii motum nostris cordibus imposuit. Preparatur denique apparatus copiosus, expectatur pastor gloriosus. Adest itaque cum episcoporum cardinaliumque^v, abbatum, monachorum ceterorumque clericorum^w seu laicorum venerabilis sancte Romane sedis Pascalis episcopus magno exercitu; adest et princeps Mathildis summa

a) ita A. b) transferretur A. c) incipit B. d) deest B. e) corporis beatissimi confessoris Christi Geminiani add. B. f) ita ABT. g) ita BT; deest A. h) propitiationis B. i) dei B. k) hora superscript. A. l) amm. Dom. deest B. m) prestinatum, de superscript. A. n) ita BT; venturo, corr. venturam manu multo posteriore, A. o) o quante BT. p) que deest BT.

1) Supra priorem imaginem, quae in codice nostro post historiam translationis depicta est, scriptum est: *Anno dominice incarnationis millesimo C VI. pridie kal. Maii facta est translatio patroni nostri beatissimi Geminiani.* 2) Sancto Geminiano. 3) Paschalis II. papa mense Ianuario a. 1106. in Italiam inferiorem profectus mense Maio Roman rediit. Inde mense Septembri 50 in Tusciam iter fecit, mense Octobri concilium Warstallis (Guastallae) celebraturus, quo Mathildis comitissa eum Mutina comitata est. Auctor noster regnum Italicum sive Langohardicum Italiam nominat.

cum reverentia huic tante talique rei adhibens diligentiam. Conferitur ergo ante apostolicum 1106.
inter episcopos, cardinales et clericos seu populum de altaris dedicatione; conferitur et de
sancti corporis revelatione. Quorum^a quidem sententia, prout voluntas est hominum,
dividitur in plurima. Tandem reperto consilio de ordine militum sive civium iureiurando
poscunt plures affirmare, custodire et salvare, ne in revelatione aliquis temerarius tanti
patris reliquias^b presumat violare. Iurant ergo de ordine militum sex viri, iurant et de
civibus bis seni. Levatur ergo lapis et mensa superposita magna cum reverentia; invenitur
et alia superposita multa cum diligentia. Sic itaque^c multorum una fuit sententia, non
amplius esse perscrutandas reliquias^b. Sed ne alicui infido aut cordis cecitate obscurato
aliqua remaneret dubitatio, divina quidem, ut credimus operante clementia, quorum prius
adverse fuerant voluntates, iam in unum conveniunt amore, ad unum redeunt favorem.

Quid multa^d? Faciente^d domno apostolico sermonem ad populum ac propinante (Oct. 7.)
divina mysteria cordibus omnium remissionemque faciente peccatorum ac se benivolum
reddente mentibus cunctorum, orantibus atque psallentibus episcopis, cardinalibus, clericis
et laicis, mira cum reverentia et^e iuratorum custodia detegitur^f, revelatur et intuetur
beatissimum corpus sanctissimi patris nostri Geminiani per manus Bonisenioris Regini
episcopi¹ atque Lanfranchi architectoris multis cum lacrimis et precibus. O quanta exul-
tatio, quantus suavitatis odor, quanta fragrantia inde emanavit! Omnes enim manus pro-
tendunt ad celum, omnes gratias referunt Salvatori et sanctorum omnium conditori, qui
tanti patris nostri reliquias^b usque ad nostrum tempus servare dignatus est conditas et
inviolatas.

Expleto itaque sermone pontificis venit ad tumulum, sanctum corpus integrum et
illibatum aspicitur. Summus pontifex ut videt, letus et gaudens efficitur. Cuius quidem
visionis gratia exilaratus¹, quem^{2,2} ipsa die consecrare disposuerat, causa videndi a populo
usque ad alium diem detectum, sed et diligenter custoditum, offitiis diurnis et noctur-
nalibus frequentatum servare collaudat. Frequentatur itaque ab innumerabili populo,
videtur, laudatur, benedicitur et^h, ut pro^h ipsis apud Dominum¹ intercedat, deprecatur.
Accessit autem et princeps Mathilda dona ferens ingentia, aurum, argentum, pallia³ insignia.
Sed et domnus¹ Dodo venerabilis pontifex^m calicem argenteum cum pathena ei obtulit
optimum, aureis signisⁿ intus forisque mirabiliter decoratum, hoc precipiens et dicens, ut
nec sibi nec alicui unquam liceat aliqua occasione ipsum ab eius offitio remove. Trans-
acta denique iam die nocteque concessa visionis dedicatur atque consecratur sanctum^o
corpus et^o altare beatissimi Geminiani a reverentissimo sancte Romane sedis apostolico^p
Paschali cum frequentia cardinalium, episcoporum, clericorum, abbatum, monachorum,
laicorum et feminarum, cum omni honore et reverentia, summa offitiorum diligentia octava
idus Octubris^{q,3}. Fit preterea magna peccatorum remissio, dilatatur et extenditur aposto- Oct. 8.
lica benedictio⁴.

a) Quorum — Quid multa *infra* l. 12 *deest* B. b) reliquias A. c) que *superscript* A. d) *pergit* B. e) et — *detegitur*
deest B. f) exilaratus A. g) altare quod *BT*. h) et ut *pro script*. in *loco raso manus eadem* A. i) deum B.
k) et pallia B. l) dominus, *corr.* domnus, A. m) Mutinensis *add.* B. n) insignis B; insignibus T. o) sanctum
corpus et *deest* BT; *cf.* *supra* l. 24. p) apostolice *BT*; pontifice *add.* T. q) 1106 (*numerus Arabicis*) *add.* B, ubi
fit — benedictio *deest*.

1) Cf. de eo, qui antea Mathildis comitissae capellanus scriptum est: *Eodem anno* (scil. 1106.) *VIII. Idus*
fuerat, G. Schwartz l. I. p. 198 sq. 2) Scil. s. Gemi- *Octubris dedicatur et consecratur corpus et altare*
nianum. 3) Supra secundam imaginem, quae in *ipsius confessoris* (scil. s. Geminiani).

VITAE PRIMA ET SECUNDA S. BERNARDI EPISCOPI PARMENSIS.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

*Vitam sancti Bernardi episcopi Parmensis a. 1133. mortui, qui cum Mathilda comitissa amicitia 5
coniunctus diu fortiterque contra paparum et ecclesiae hostes certavit, tres auctores anonymi
descripserunt, ex quorum operibus hic non nisi Vitae illius episcopi primam et secundam pro-
feremus.*

*S. Bernardi Vita prima a quodam monacho non multis annis post episcopi mortem com-
posita est, cum auctor ipse in prologo se ab abbate monasterii S. Salvii (diocesis Florentinae) 10
aliisque fratribus, ut sancti viri gesta perscriberet, impulsus esse confiteatur. De tempore
autem, quod Bernardus in supradicto monasterio egit, fere nihil narratur, sed praecipue res
gestae et miracula in urbe Parma facta ab eo collata sunt; ideoque Vitam primam in hac civi-
tate conscriptam esse verisimile est. In controversiis igitur, quibus cives Parmenses, qui non
multo ante Bernardi regimen ad praedecessorem eius Kadalum, i. e. Honorium II. antipapam 15
(† 1071), inclinaverant, usque ad sancti episcopi tempora dividebantur, auctor semper cum
Bernardo et papa et Lothario imperatore consentit, ut ex laudibus eis dictis, ex querelis de
ipsorum inimicis prolatis facile cognoscitur. In operis fine passim se miracula ipse aut vidisse
aut ex Lanfranci Bernardi successoris ore audisse narrat. Cum autem sancti corporis levan-
tationem a. 1139. factam non commemoret, Vita prima iam ante illum diem vel ad illum diem 20
celebrandum composita esse videtur.*

*In s. Bernardi Vita secunda gesta adolescentiae et iuventutis, de quibus in Vita prima
brevius agitur, ab alio auctore anonymo collecta et descripta sunt. Qui cum in eis, quae Bernardus
in monasterio S. Salvii egit, maxime versetur, fortasse in hoc loco vixit, cuius abbate iubente 25
Vita prima confecta est; nam, quin ille monachus fuerit, non dubitabimus, quia regula s. Benedicti 25
in Vita conscribenda usus est. Opus suum conficiens semper Vitam primam ante oculos habuit,
quam partim verbum pro verbo partim animo secutus est. Quae de Bernardi episcopatus actate
gestis in Vita prima invenit, nihil fere addens, multa omittens suo scribendi modo repetivit.
Quod opus non multo post sancti mortem confecit, ut ex Vita tertia apparet.*

*S. Bernardi Vitae tertiae auctor anonymus praedecessorum opera nonnullis, quae ex alio- 30
rum ore cognovit, insertis in unum congescit, ut ipse in prologo confessus est; narrat enim se ex
his, quae de ipso [sancto Bernardo] a sapientibus honestisque viris descripta sunt, hausisse.
Erravisse autem virum cl. R. Davidsohn¹, qui in Vita II. Vitam III. adhibitam esse putavit, praeter
alia inde elucet, quod s. Bernardi enumerationem virtutum, quae in Vita II. nonnullis secundum
s. Benedicti regulam mutatis ex Vita I. repetita est, auctor Vitae III. utrumque opus secutus bis 35
inseruit². Bernardus autem ab eo pater noster dictus est, quia de causa monachus Parmensis*

1) 'Forsch. z. älteren Gesch. v. Florenz' I (Berol. 1896),
66 sq.

2) Vita I. c. 1: . . . in asperitate cilicii,
in vigiliis et orationibus carnem macerans in abs-

et in reliquis sancti exercitii virtutibus Deo assidue
devotus placere studuit.

Vita II. c. 6: . . . supra regulam abstinence, patientie,
orationis, vestium civilitatis, silentio, cure infirmorum', 40

aut verisimilius Vallisumbrosae congregationis fuisse videtur. In hac igitur Vita de illius cardinalatus tempore (1099—1106) narratur: multi longo post eius obitum tempore testes viri religiosissimi extiterunt, quo apparere videtur etiam Vitam tertiam iam saec. XII. conscriptam esse¹. Diudicari autem non potest, utrum illa opinio posterorum, qui Attonem Pistoriensem auctorem fuisse putabant, recta sit necne. Hic abbas praeclarus Vallisumbrosae congregationis a. 1134 (1133) episcopus Pistoriensis electus et a. 1157. mortuus est. Praeter alia enim opera ex Vita prima s. Iohannis Gualberti novam Vitam simili modo, atque Vita III. s. Bernardi ex aliis duabus Vitis collata est, confectū².

Ex Vitae I. miraculis nonnulla in Vita II. brevissime duobus novis additis narrantur; in Vita III. decem prima miracula (c. 12—21) iterum aliis additis repetita sunt. Sed duo ultima (c. 22—23), quorum primum multis annorum curriculis revolutis factum est, et in Vita II. et in Vita III. omissa sunt, unde illa postea addita esse demonstrantur, quod etiam Affò perspicit.

Vitam I (= Bibl. hag. Lat. nr. 1246—47) servavit Codex Florentinus Laurentianus Strozianus 4 (= A), saec. XIV, membr., fol. 135^r—137^r, quem descripsit A. M. Bandini, Bibl. Leopold. Laur. seu Catal. Manusc. Suppl. II (Flor. 1792), 285—304 (p. 295 nr. 74: Vita I). Hanc Vitam primus publici iuris fecit a. 1609. Barnabas Parmensis, 'Vita S. Bernardi episcopi Parmensis' (Romae 1609), p. 5—20, cuius editionem nunc rarissimam secuti sunt I. Affò, 'Vita di S. Bernardo degli Uberti' (Parmae 1788) p. 207—217 et codice A etiam collato Monumenta historica ad provincias Parmensem et Placentinam pertinentia IIIb: Chronica Parmensis saec. XI—XIV (Parmae 1858) p. 491—6. Quibus editionibus inter se comparatis clare apparet Barnabam non codice Laurentiano usum esse, sed alio quodam nunc deperdito aut nondum reperto, qui hic illic meliorem textum praebuit et prologum in codice Laurentiano omissum solus servavit. Propterea ad multos locos, qui in codice nostro depravati sunt, restituendos Barnabae edidit (= B) valde utilis est, cuius lectiones notabiliores secundum editionem a. 1788. factam, a nobis et a v. d. Th. Zwölfer collatam, adnotavimus et saepe secuti sumus, prologum etiam ex ea adiciens. Sed quia scriptor codicis A, cuius imagines lucis ope factae, a v. d. Th. Zwölfer iterum cum plagulis collatae, nobis praesto erant, multum in litterarum usu Italicorum more variat neque inter s, ss, sc, x neque inter c et ct et t distinguit, semper usum communem restituvimus. Praeterea capitula nos ipsi distinguimus numerosque eis opposuimus. Nonnulla ultimorum miraculorum in codice saec. XV³, qui Florentiae in regio archivio ('Reale Archivio di Stato') in 'Sala della mostra' nuncupata conservatur, f. 85—86⁴ inserta (quae in Bibl. hag. Lat. nr. 1250h enarrata esse videntur) non adhibuimus.

Vitam II (= Bibl. hag. Lat. nr. 1248) continet Codex Florentinus Laurentianus Plut. XX, 6 (= C), membr., saec. XIV. in., fol. 13^r—16^r, quem descripsit A. M. Bandini, Cat. cod. lat. bibl. Medic. Laurent. I (Flor. 1774), 615—8 (p. 616: Vita II.). In hoc codice a Blasio monacho Florentino conscripto collectio vitarum quorundam sanctorum inserta est, inter alias Vita quaedam s. Iohannis Gualberti⁵ et Vita II. s. Bernardi, quae primo in lucem edita est a. 1858. in Monum. Parm. l. c. p. 512—15. Quia ille Blasius inter litteras ti et ci non distinguit, nos usum rectum Latinum secuti sumus, imaginibus codicis lucis ope factis, a v. d. Th. Zwölfer iterum cum plagulis collatis, usi. Capitulis secundum codicem plerumque distinctis numeros adiecimus.

Vitae III (= Bibl. hag. Lat. nr. 1249—50), quae in supradicto regii archivi Florentini codice fol. 72 sqq. una cum miraculis et hymnis in s. Bernardi honorem compositis

elymosinarum largitioni, 'sollicitudini hospitum', aliis virtutibus omnibus sic vacare cepit... (inter signa⁶ ea, quae ex regula s. Benedicti desumpta sunt, posuimus).

Vita III (Mon. Parm. IIIb p. 500) secundum Vitam I: vestiebatur cilicio, vigiliis et orationibus carnem domans, in cibo parcissimus, in silentio studiosus, diurnis officiis et nocturnis assiduus, humilitatis erat et castitatis amicus, patientiae et obedientiae virtute repletus; multa illi circa socios charitas, multa benignitas.

ib. (p. 501) secundum Vitam II: ... abundantioris abstinentiae, humilitatis et patientiae itinera sectabatur;

in elemosinis largus, in suscipiendis hospitibus alacer, in rebus temporalibus providus, circa insignia⁷ firmorum provisionem sollicitus, ergo inobedientibus terribilis et severus, obedientibus autem erat affabilis et suavis.

1) Recte in Vita III (p. 506) Bernardus una cum Heinricho V. imperatore in urbe Roma fuisse narratur (cf. p. 1319 n. 6), quod in aliis Vitis non refertur. 2) Cf. supra p. 1077. 3) Cf. supra p. 1078. Quem codicem socius noster A. Hofmeister a. 1918. evoluit. 4) Cf. supra p. 1078 et Davidsohn l. c. p. 54, Bibl. hag. Lat. nr. 4401.

servata est, editionem principem, opinione Bollandianorum mututam et fraudulenter interpolatam, instituit A. Cyprarius, 'Vita S. Bernardi Parmensis ep. etc.' (Romae 1602). Post eum Thesaurus [Velius], 'Vita S. Bernardi monachi et abbatis monasterii S. Salvii et Vallisumbrosae generalis, S. R. E. cardinalis, et Parmensis episcopi' (Romae 1612) hanc Vitam III. edidit. Vita I. iam a. 1609, ut dicimus, edita Vitae III. versio in linguam Italianam translata a. 1618. in urbe Parma proposita est. Praeterea in editorum numero nominandi sunt supradictus b. m. Affò, qui cautissime de s. Bernardi curriculo vitae egit, et editores Monum. Parm. I. c. p. 497—511¹.

P. E. Schramm.

VITA PRIMA BERNARDI EPISCOPI PARMENSIS.

Prologus^a vite et miraculorum beati Bernardi episcopi et confessoris.

Verbum regis celare bonum est, opera Dei enarrare gloriosum est²; mirabilis enim Deus in sanctis suis, quibus iugiter in cunctis rectis actionibus adiutor et cooperator existit, et ideo in eorum laudibus magis divina misericordia et auctoritas quam ipsorum gloria commendatur. Unde quidam ex illis ait: 'Non ego autem, sed gratia Dei mecum'³. Hoc idem etiam ipsa veritas attestatur dicens: 'Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis, et sine me nihil potestis facere'⁴. Salubre igitur est et idoneum, ut mirabilem Deum in sanctis suis, id est in eorum operibus profiteri, predicare, laudare et honorare studeamus. Hoc etiam, ut fiat, per psalmistam clamat: 'Sacrificium laudis honorificabit me et illic iter, quo ostendam illi salutare Dei'⁵. Ad hec quoque agenda quidam sapiens nos hortatur dicens: 'Laudemus viros gloriosos'⁶, qui vicerunt regna mundi, et nos laudemus viros, qui ob amorem Christi et fidei eius devotionem terrena predia et carnales affectus et vanos honores ac mundi gaudia vinculo charitatis⁷ Christi compediti ab ipsa adolescentia viriliter perseverando contempserunt. E quibus venerabilis Bernardi Parmensis episcopi sanctitas in vita et post obitum coruscando miraculis divina gratia commendatur; quod homo minus idoneus et imperitiae nota circumfusus significare aggrediens non presumptione animi, sed venerabilis abbatis Sancti Salvii⁸ et aliorum fratrum precibus postulatus, qualibuscumque litteris nobis Dominus vires prestiterit, hoc facere spondi. Rogamus itaque patres et confratres et socios nostros, ut venerabilis viri memorie laudem tribuant et non detrahant, cuius sanctitatem pro miraculis divina virtute exhibitis populus civitatis et pene universi episcopii Parmensis digna veneratione collaudando extollit. Liquet itaque, quia, quicumque eius actionibus detrahit, notam sibi confusionis et periculum detractionis adducit.

Pridie^b idus Decembris. De sancto Bernardo episcopo confessore^b.

1. Igitur venerabilis episcopus Bernardus Florentia civitate nobili genere Ubertorum^c ortus, litterarum studiis a pueritia traditus, contemptis carnalibus affectibus ab ipso sue adolescentie primo tempore in Vallimbrosiana^d congregatione apud Sanctum Salvium^e monachicum^e suscepit habitum, in quo multorum^f sanctorum more commendabilem vitam gereus in asperitate cilicii, in^g vigiliis et orationibus carnem macerans in abstinence et patientia, in humilitate et compassione et in reliquis^h sancti exercitii virtutibus Deo assidue

a) prologus non nisi in B traditus est.

b) ita A, ubi prologus deest; Incipit vita sancti Bernardi episcopi Parmensis B. c) de Ubertis B. d) Vallimbrosiana A; Vallumbrosiana B. e) monachicum A; monasticum B. f) multo A. g) in om. B. h) in hum. et pat. et compass. et reliquis B.

1) Cf. etiam Nestore Pellicelli, 'Vita di San Bernardo degli Uberti Abate Generale di Vallombrosa, Cardinale di Santa Chiesa e Vescovo di Parma' (Parma 1923).

2) Prov. 25, 2: Gloria Dei est celare verbum et gloria regum investigare sermonem; Eccli. 18, 2: Quis sufficit enarrare opera illius? 3) 1. Cor. 15, 10: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. 4) Ioh. 15, 4: Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis; ib. 15, 5: ... quia sine me nihil potestis facere.

5) Ps. 49, 23: Sacrificium laudis honorificabit me: et illic iter, quo ostendam illi salutare Dei. 6) Eccli. 45, 1: Laudemus viros gloriosos. 7) Osee 11, 4: in vinculis charitatis; Coloss. 3, 14: ... caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. 8) Ecclesia prope civitatem Florentinam sita et a. 1048, b. Iohanni Gualberti concessa, qui ibidem monasterium postea in 50 congregatione Vallumbrosanorum praeclarissimum erexit, cf. P. F. Kehr, Ital. pontif. III, 39 sq. et Vitam s. Iohannis Gualberti c. 25, supra p. 1086.

devotus^a placere studuit. Unde factum est divina dispensante gratia, ut post maiorum suorum dormitionem in eorum loco prius apud Sanctum Salvium in abbatem promoveretur¹, *post 1091.* deinde in Vallimbrosiano^b monasterio ad retinendas et conservandas^c monastici ordinis *c. 1098.* disciplinas in observatione regule beati^d Benedicti cunctis preficeretur^e. Quod per multa annorum curricula, Deo auxiliante, honorifice et laudabiliter manante^f ex eadem congregatione virtutum odore^g viriliter tenuit, cuius quoque opinio usque ad summi pontificis Urbani^h,³ notitiam prolataⁱ gratissime suscepta est. Cognitoque^k honestatis ac religiositatis eius studio ad perferendos Romane ecclesie labores inter varios huius seculi fluctus et pericula in suum adsumpsit^l adiutorium cardinalemque presbiterum^m,⁴ instituit. Quod *1099.* quam iuste, quam religiose officium inreprehensibiliterⁿ observaverit, Romane urbis sanctorum multitudo adhuc testis existit.

2. Cumque^o eo tempore pro ecclesiasticis responsis sub Paschale^p pontifice^q per diversa loca mitteretur^r, contigit^s eum per Parmensem civitatem habere transitum. Que civitas eo tempore simoniacae heresis polluta scismate et divisa circumsedentibus locis et civitatibus asperitatis et feditatis horrorem^t et fastidium exhibebat. Quo cum pervenisset, a saniori^u parte plebis honorifice susceptum rogare ceperunt, ut salutis unitatem sibi predicaret eosque expulsa sorde polluti scismatis in splendore concordie catholice fidei divina auxiliante misericordia reduceret. In quo opere quantis iniuriis exasperatus quantisque conviciis sit laceratus, quomodo vel quanta contumelia ab insano^v populo sit ab altari abstractus, referre paulo diligentius curamus, quia est opus patientie^w laude dignissime^x. Cumque^y, ut iam dictum est, pro concordia facienda a maioribus civibus catholice fidei unitatem diligentibus reverenter fuisset susceptus, fit continuo totius pene episcopi^z omnium procerum ad audienda^{aa}, que tractanda erant, in maiori ecclesia sollempniter concursus; ubi cum exortatione ille etiam benedicere eis disponderet, quatinus ad pacis unitatem eos perduceret, cunctis catholice fidei cultoribus illic circumsedentibus et observantibus se reverenter preparavit ad sacri altaris ministerium. Iam vero perfectis orationibus, quibus divina maiestas pro peccatis populi exoratur, ecce repente insani populi rumor cum strepitu quasi cominus^{ab} pugnantis intus et extra ecclesiam vehemens et terribilis cepit audiri atque videri. Quo commoti terrore, qui convenerant^{ac}, per loca occulta fugientes solum prope altare reliquerunt^{ad}. Illis vero fugientibus adversarii rugiendo circumsteterunt seve^{ae} minando, ut morituros ab altari secederet. Qui sanctam continuo crucem manibus^{af} apprehendens divinam maiestatem rogare cepit, ut a tanto scelere eorum manus innoxie fierent. Cumque vero ita suppliciter Deo preces et lacrimas funderet, ecce unus ceteris nequior et malitia^{ag} audacior inter sacerdotem et altare subintrans in eorum manus fremendo eum impie expulit. At illi eum tenentes et ab ecclesia vociferando trahentes et eduentes verbis et factis illudum in cuiusdam turris claustrum arctaverunt. Ecce in carne huius completum est, quod per beatissimum^{ah} dicitur Paulum^{ai}: 'Suppleo ea, que desunt passionum Christi, in carne mea'. Nam iste, ut scismaticos et hereticos concordaret, talia passus est.

3. Altera^{aj} vero^{ak} die compuncti et prostrati ad pedes eius, postulantes veniam, unanimit^{al} acciderunt, dicentes diaboli instinctu impiam temeritatem se perpetrasse. Quorum

a) devote A. b) vallimbrosiano A; Vallimbrosiano B. c) confirmandas B. d) S. B. e) proficeretur A. f) manente A. g) odorem A. h) sequi II B. i) perlata B. k) praecedit signum ¶ A. l) ascivit B. m) et presb. A. n) inreprehensibiliter A. o) nulla cop. distinctio AB. p) contingit A. q) horrores A. r) seniori A. s) insano A. t) ita A; patientia laudisque dignissimum B. u) praecedit signum ¶ A. v) Epi A. w) audienda A. x) cominus A; quominus B. y) cum venerant A. z) relinquerunt A. aa) se A. ab) in man. B. ac) in mal. B. ad) bestum Paulum dicitur B. ae) praecedit signum ¶ A; nulla cop. dist. B. af) autem B.

1) Praedecessor Bernardi ultimum in chartis reperitur a. 1091. Dec. 7; cf. R. Davidsohn, 'Forsch. z. älteren Gesch. v. Florenz' I (Berol. 1896), 67. 2) De tempore vide ib. p. 67 et l. Affö, 'Vita di S. Bern.' p. 110sq. 3) Urbanus II (1088—99). 4) Tituli S. Chrysogoni, ut ex chartis Paschalis II. papae inter 14. Apr. 1100. et 20. Mart. 1105. datis necnon ex Vita s. Iohannis Gualberti auct. Andrea Strumensi c. 95 et s. Bernardi Vita secunda et tertia apparet; cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung d. Bistümer Reichsitaliens' (1918) p. 187sq.;

supra p. 1104; infra p. 1325; Mon. Parm. l. c. p. 502. Primo in Guidonis comitis senioris charta a. 1099. Aug. 80. data honore cardinalatus ornatus occurrit. 5) Paschalis II (1099—1118). 6) Erat enim vicarius apostolicus in Lombardia, cf. Donizo II c. 14 (SS. XII, 398), Landulfus iunior c. 8 (ib. XX, 23), Davidsohn l. c. p. 67, A. Overmann, 'Gräfin Mathilde von Tuscien' (Innsbr. 1895) p. 168 nr. 67a. 7) Coloss. 1, 24: adimpleo ea, quae desunt passionum Christi, in carne mea ...

- ut vidit humilitatem, tam facile ignovit, ac si nichil offense actum fuerit. Sed quia raro humani generis inimicus ex antiqua possessione eicitur nisi gravi contumelia aut morte sanctorum, factum est in membro, quod gestum videmus in capite. Etenim Dei filium Iudei^a exprobraverunt¹ et contumeliis^b affectum occiderunt², ut eius patientie benignitas in salutis exemplo notaretur et iustitia predicaretur, quod contumelia ab imperitis et impiis credebatur. Ita quoque et^c huic Parmensi populo contigit, ut, cui ignoranter gravis scandalum contumeliam irrogaverat^d, illi postea devotis obsequiis deserviret^e; et quem^f prius blasphemando et illudendo in carcere retinuit^g, ab ecclesie^h symoniace sordis contagione et suorum vinculis peccatorum frequenti eius benedictione usus, Christi gratia auxiliante, postea mundatusⁱ et liberatus est. Nam postea ab ipsis civibus a domino papa^j Pascale expetitus, ut vir tanta sanctitate opinatissimus sibi concederetur in episcopum, eorum cupienti saluti providere^k prebuit assensum, si tamen eius vellent iussionibus parere, ne ulterius contra apostolicam ecclesie^l sententiam^m deservirentⁿ iniquis regibus^o. Veniens 1106. igitur dominus papa in Longobardie partes, ut synodum ageret^p, deductus [est]^q Parmam cum multis Deum timentibus et nobilibus secularibus; adsunt continuo cives supradicte petitioni instantes, promittentes se cum apostolica sede semper velle permanere et suis omnino decretis fideliter obedire, si votum suum de venerabili sacerdote completeretur^r; quod opitulante divina misericordia, ipso tamen multum reluctantante, cunctis gauditis completum est, atque ab eodem domino papa ad honorem Dei et totius populi salutem in ipsa civitate est episcopus^s consecratus^t.
4. Dehinc^u, que in tempore eius sacerdotii^v ad honorem Dei et plebis terre commodum gesta sunt, breviter enarrentur^w; nam pene omnia, que suo populo ventura erant, per prophetie spiritum predicabat^x.
1108. Eo^y siquidem tempore^z, quo in episcopum^{aa} electus est, maiores cum minoribus subiectioni matricis^{ab} ecclesie obviarent^{ac} de Burgo sancti Donini, unde civitas contra eos^{ad} furens indignabatur, et sepe vocati [sunt]^{ae} per sacerdotem eiusque legatos, ut ad pacis concordieque^{af} gratiam remearent. Et [cum]^{ag} nulla ratione sue persuasionis a sue obstinationis malitia revocare eos posset, suis civibus de eis sententiam protulit eorum vesaniam^{ah} proprie superbie iudicio fore plane humiliandam, quod continuo facili civitatis impetu vidimus paratum^{ai}. Quos precipue cavere monuit ab homicidiis et effusione sanguinis.^{aj} Sed sepe ex gravi vicinarum urbium impetu^{ak} merito sanctitatis eius et orationum, que se unanimiter ad destruenda eius civitatis menia preparaverant^{al}, vidimus eius cives non solum 1121 (1120). liberatos, verum etiam mirabiliter victores exitisse. Denique^{am} Placentini cum Cremonensibus et infinito exercitu undique conducto in tempore eius sacerdotii aggressi sunt expugnare Parmensem^{an} urbem^{ao}. Et per totam diem iuxta civitatem preliando, in sequenti^{ap} nocte divino nutu territi cum damno et confusione sui exercitus inopinabiliter recesserunt.
- 1181 (1180). 5. Sub^{aq} eodem^{ar} vero tempore^{as}, cum ipsi Cremonenses copiosa armata manu et cum^{at} mirabili^{au} multitudine militum et peditum super eosdem Parmenses venissent^{av}, merito sancti episcopi, divina propitiante clementia, pene omnes ceperunt et captos in suam urbem aduxerunt^{aw}. Itemque^{ax} in sue malitie pertinacia perdurantes, invidentes et persequentes^{ay}

a) iudei A. b) contumelia A. c) ut A. d) irrogaverit B. e) deservirent A; deservivit B. f) que A. g) reclusit, ab eodem B. h) mundatus A. i) prestare B. k) ecclesiam, om. sententiam, B. l) deservirent A. m) uncis [ ] inclusa om. AB. n) completeret B. o) consec. episc. B. p) nulla cap. dist. AB. q) sacerdotis corr. sacerdotii A. r) enararentur A. s) predicabat A. t) praecedat signum A; nulla dist. B. u) episcopatum B. v) matris B. w) obviabant B. x) et concordie B. y) vs sania A. z) patratum B. aa) ipse ta A. ab) prep. 45 et convenerant B. ac) urb. Parm. B. ad) frequenti B. ae) nulla cap. distinctio AB. af) idem vero tempus B. ag) innumerabili B. ah) ita A; adduxerunt B. ai) item quia A.

1) Ps. 88, 52: *Quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem christi tui.*

2) Matth. 22, 6: *Reliqui vero tenuerunt servos eius et contumeliis affectos occiderunt.* 3) Sap. 14, 21: *Et haec fuit vitae humanae deceptio: quoniam aut affectui aut regibus deservientes homines...* 4) Concilium mense Oct. 1106. apud Guardastallum celebratum.

5) Praesente Mathilda comitissa, cf. Donizo II v. 1098sq. (SS. XII, 401) et Landulfus iunior c. 8 (ib. XX, 24); de

die consecrationis vide Chron. Parmense ed. G. Bonazzi (Muratori, Rer. Ital. SS., n. ed., IX, 9) p. 3 n. 4. Dignitate episcopali ornatus in chartis primum occurrit 9. Iun. 50 1109, cf. Overmann, l. c. p. 181 nr. 116. 6) Cf. Chron. Parm. ad a. 1108, l. c. p. 4 cum n. 3. 7) Chron. Parm. ad a. 1121, l. c. p. 4; Sicardus ad a. 1120 (SS. XXXI, 163); Ann. Crem. ad a. 1120 (ib. p. 4 et n. 1). 8) Chron. Parm. ad a. 1181, l. c. p. 4; Ann. Crem. ad a. 1180, l. c. p. 4.

episcopum eiusque civitatem fraude pretii corruerunt quosdam viros, qui eis tradiderunt locum munitissimum^a adversus eius civitatem, Bersilum¹ scilicet, ubi ponentes militum multitudinem terrere^b et vexare dure ceperunt episcopum et civitatis populum. Cumque sanctus episcopus in terrore et tremore suum videret populum constitutum, de spe divine protectionis et adiutorii cepit suos dulciter refovere, ut in nullo dubitarent se super eorum superbiam victores existere, amonens eos semper et deprecans in his malis, ut cor et manus suas ab homicidiis et sanguinis effusione custodirent.

Talia^c eo predicante, congressis^d tantam Deus eis^e civibus^o victoriam contulit, ut velut apes fumo, sic territi et stupefacti sunt ad eorum impetum; et multos ex eis ceperunt et castrum illis violenter abstulerunt ac fugere ultra Padum compulerunt. Et sic tandem humiliati, eorum persecutio a suo^f episcopo desistere cepit. Hec omnia suo populo ante rei eventum semper contingebant^g, sic eo predicante: Ecce vere^h sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo et inventus est iustus, et in tempore iracundie factus est reconciliatio^{i,2}, quia, ut eius sanctitatis meritum patesceret, talia permessa sunt evenire, que illum dignum divina protectione ostenderent. O beatum virum, qui semper in Domino confidens³ inimicos humiliavit⁴ et suo populo victoriam contulit! Unde benescriptum est: 'Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius'⁵.

6. Etiam^k hanc¹ quoque gratiam sibi Dominus contulerat, ut iniquis esset terribilis, sanctis et Deum timentibus affabilis et suavis. Aliquando nempe regrediens de Tuscie partibus incidit in adversarios, qui cupientes eum et secum gradientes propriis facultatibus expoliare, ita blandimento verborum et mansuetudinis dulcedine eorum elationem et audaciam mitigavit, ut^m suavitate predicationis detenti animiⁿ malitiam obliviscerentur et cum eo pariter plurimum itineris^o spatium pergerent; ac demum relinquentes sanctitati eius se^p suppliciter commendavere.

7. Fuit^q quoque vir iste sepe in multis et magnis periculis pro honore et gratia apostolice sedis^q; et ipsa cum auctoritatem constituisset sibi super Regii civitate^r, mox contra suorum civium voluntatem cum legato Romane ecclesie Reginam^s civitatem publice festinavit excommunicare. Quo cum pergeret, ab ipsius militibus in medio itineris^t cum suis captus est. Sed propitiante divina clementia mirabiliter liberatus est, patrocinio nobilis viri Arduini^u subveniente. Oh^v hoc¹ post hec per multos dies suorum civium iram et persecutionem sustinens de loco in locum per episcopium^v fugiens latuit. Illos vero principes, qui gratiam apostolice sedis et pacem communicabant, diligebat permaxime^w. Nam cum gloriosus Lotharius^x ab ecclesia et ab principibus fuisset electus^y, adeo gavisus est, ut adveniente in Italiam^z etiam corporis infirmitate gravatus Veronam^z sibi festinaret occurrere^z. Ita semper profectui concordie favens ecclesie et defectui atque merori condolens et in hoc etiam adversarii temptationem graviter pertulit^b, quia cum ipsis, qui secum erant, expoliatus^c de manu latronum vix evasit.

8. Quodam^a etiam tempore de Brixianis partibus veniens devenit ad monasterium Aquae nigre^a ibique honorifice susceptus est. Erat autem ibi quidam frater proximus

a) inimitissimum A. b) terrore A. c) praecedit signum ¶ A; nulla dist. B. d) congressui B. e) civibus eis B. f) sancto B. g) ita B; contingebat A. h) vere om. B. i) primum c ex l correctum esse videtur A. k) nulla cap. distinctio AB; Nam B. l) hac A. m) et cum A. n) iniqui animi B. o) itineris A. p) sic A. q) nulla cap. distinctio AB. r) nam cum Mediolanenses tunc temporis regem Conradum contra Romanæ sedis auctoritatem constituerent regnare (quod a. 1128. factum est) pro et ipsa — civitate B. s) regiam B. t) itinere B. u) Ob hoc om. B. v) episcopatum; B. w) quam maxime B. x) Lotharius A. y) ductus A. z) Italia A. a) fest. occ. sibi Ver. B. b) pretulit A. c) expoliati A. d) nulla cap. distinctio AB.

1) I. e. Brescello. 2) Eccl. 44, 17: *Noe inventus est perfectus, iustus, et in tempore iracundiae factus est reconciliatio.* 3) Ps. 2, 18: *beati omnes, qui confidunt in eo.* 4) 1. Par. 17, 10: *humiliavi universos inimicos tuos.* 5) Ierem. 17, 7: *Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius.* 6) Quid a. 1111. in controversiis inter papam et imperatorem habitis egerit, vide I. Affo, 'Storia della città di Parma' II (Parma 1793), 138; id., 'Vita

di S. Bern.' p. 59; MG. Const. I, 148 et SS. XII, 403; cf. etiam supra p. 1315 n. 1. 7) Arduinus comes de Palude (Pali), de quo Overmann l. c. passim et Affo, 'Storia di Parma' passim. 8) Ob civium Veronensium hostilitatem Lotharius civitatem non intravit; cf. W. Bernharti, 'Jahrb. d. deutschen Reiches, Lothar v. Supplinburg' p. 443 f. In Lotharii coronatione Romana Bernardus praesens fuit, cf. Const. I, 167, nr. 114, l. 32. 9) Monasterium s. Thomae de Aqua nigra

morti in agone consistens. Rogatus itaque ab abbate et fratribus, ut eius animam venerandus episcopus Domino commendaret, ad horam distulit preces petentium, detentus in aliis necessariis^a sermonibus. Iussit vero sibi nuntiantibus, quatenus ei per obedientiam ex parte Dei precipere^b, ne anima corpus dereliqueret, quoadusque sibi licuisset occurrere; quod ita factum est. Ecce vir mirabiliter fortis, qui vite imperavit, ut staret, morti, ne accederet, ne fidelis anima sine sacerdotalis benedictionis consolatione de seculo recederet.

9. Nec illud nobis reticendum est, quod fertur in ecclesia Mediolanensi posito sibi accessisse^c miraculum. Cum enim pro pace et communi salute populi totius Italici regni rogatus foret, ut Mediolanum pergeret et ibi per dies aliquot cum archiepiscopo moraretur, rogavit^d archiepiscopum^e, ut reliquias beati Ambrosii privatim^f cum paucis sibi inspicere permitteret. Sed cum per diem pro populi frequentatione id agere non valeret, sustinuit noctis secretum, ut^g sine rumore vel suspitione perficeret. Eunte vero illo cum paucis noctis medio, precipiente archiepiscopo, ferente lumen sacerdote in manibus accidit, ut^h in illo loco satis obscuro candela illis extingueretur. Facta igitur difficultate inspiciendi reliquias pro defectioneⁱ luminis, ingemiscens sibi improperebat dicens: 'Iure tibi contigit, quia tue^k minime indignitati^l congruebat videre reliquias piissimi confessoris'. Cumque secum talia volveret, repente lumen in extincta candela ex improvviso inopinabiliter^m apparuit, et suum votum cum augmento letitiae auxiliante Deoⁿ complevit.

10. Erat^o interea fide firmus, spe patientissimus, caritate diffusus, corpore castissimus, in sermone verax, in iudicio iustus, in consilio providus, in universa^p morum honestate preclarus, se ipsum cotidie in memoria dominice passionis exhibens holocaustum Deo et maxime, cum^q ad id opus adstaret, id est, cum sacram hostiam Deo libaret; et ut eius predicatio suos auditores ad mundi contemptum adduceret, clamabat dicens: 'Nolite diligere mundum neque ea, que in mundo sunt'; preterit enim figura huius^r mundi^s. Si quando vero egrum visitare pergeret^t, pondus egritudinis videbatur egrotol discedere.

11. Sunt^u denique multa, que meritum sanctitatis eius et fidei predicare et attollere debeant^v, sed ea sapientioribus honestioribusque viris relinquamus ad^w eius^x obitum et miracula post obitum breviter insinuanda adiuvante Domino veniamus. Ipse enim ante^y 30 plures dies sui corporis futuram dissolutionem previdens^z suos spirituales filios, religiosos viros, se visitare fecit. Attente^{aa} se ipsum Deo commendans, per meritum sanctitatis ac fidei eorum^{ab} commonens eos de pace et unitate concordie sive^{ac} gubernatione ecclesie Dei inter eorum manus migravit pridie idus^{ad} Decembris sepultusque est in maiori ecclesia in monimento reverenter iuxta tanti pontificis honorem, ubi^{ae} divina prestante gratia ad^{af} 35 honorem^{ag} Dei ob meritum sancti episcopi fiunt cotidiana miracula, dum languentium multitudo, diversorum languorum gravamine oppressi, recepta sospitate, ad sua redeunt cum letitia. Ibi etenim^{ah} ceci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, mutorum lingua aperitur, ferrei nexus ad eius invocationem franguntur, morti proximi sanitati redduntur^{ai}, demoniaci curantur, febribus vexati concita^{aj} sanitate letantur. Amen.

a) necessariis A. b) precipere A. c) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. d) accidisse B. e) rog. archiep. om. A. f) privato A. g) et A. h) ut om. A. i) defectu B. k) tua A. l) indignati A. m) inopinabiliter om. B. n) Domino B. o) nulla cap. dist. AB. p) eum A. q) contingeret B. r) debebant B. s) praecedit signum ¶ A. t) eius bis scriptum A. u) pro corr. pre-A; praedicens, per B. v) attende A. w) eorum; et B. x) sine vel sine A; sive B. y) ubi — honorem om. A. z) enim B. aa) redeunt A. b) ita B; cuncta A. 45

(Acquanegra sul Chiese) a. 1055, fundatum, olim ad Brixiansem, nunc Mantuanum episcopatum pertinens; cf. P. F. Kehr, Ital. pont. VI, 1, 354 sq.

cf. p. 1827. In Vita III. dicitur, quod eius obitus celebratur pridie nonas Decembris; cf. Mon. Parm. I, c. p. 508. A. 1139, Dec. 3. corpus s. Bernardi a Lanfranco successore elevatum est; cf. I. Affò, 'Storia della città di Parma' II (Parma 1798), 178; id., 'Vita di S. Bern.' 50 p. 169, ubi inscriptio arcae plumbeae contemporanea adnotatur. Diem autem Dec. 4, non 12, celebravit ecclesia Parmensis.

1) 1. Ioh. 2, 15: Nolite diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt. 2) 1. Cor. 7, 31: praeterit enim figura huius mundi. 3) Ita etiam in Vita I. superscriptione; secundum Vitam II. c. 14: celsa pertravit MCXXIII. II° nonas Decembris, i. e. Dec. 4;

12. Quedam^a mulier de Burgo sancti Donini unicam habens filiam, de cuius^b solummodo^c funeris obsequio iam tractabatur, anxia mater beati episcopi sanctitatem^d recordata ymaginem cere ad instar corpusculi infantule compositam eius sepulcro cum fide et veneratione obtulit; hec^e statim sine^f mora filia penam mortis evasit.

13. Sed^g et alia gravi et diutino langore fatigata, poplite^h scilicet contracto calcaneum in natibus figens, ad eius tumulum fideliterⁱ lacrimas fundens, divina miserante pietate, teste populo incolumis rediit^j ad propria.

14. Sed^k nichilominus illud^l non est obliviscendum miraculum. Mulier de castro Regnani^{m.1} lumine indigens oculorum fatigata ad eius pervenit tumulum, postulans sancti viri meritis adiuvari suas Domino preces offerendo; ad suum absque ductore locum remeavit incolumis.

15. Aliudⁿ quoque eque^o miraculum non est memorie defraudandum, in quo sancti viri meritum celitus divina misericordia commendavit^p. Quidam^q cum^r sua uxore ceca egrediens sanctorum loca vel sepulcra ab Illirico usque ad oceanum peragrans^s sanctorum suffragia super corporis debilitate invocando et revertendo Mantum ingrediens^t, audita miraculorum fama sancti viri, ad eius pervenit reliquias. Ibi a tenebroso sanata langore solempniter reddidit Deo^u gratiarum actiones.

16. Sed^v nec illud pariter^w est pretereundum miraculum, quod factum est in partibus nostris notissimum. Mulier nimia^x egritudine^y lassata^z aurium auditum ac lingue perdidit officium. Cognitis virtutibus, que fiebant propter eius sanctitatis meritum, fideliter credendo impetravit, quod devotione mentis medicamentum salutis^{aa} poposcit. Nam a^{ab} langore curata^{ac} continuo^{ad} sospes rediit ad propria. Sed hec omnipotens Deus idcirco mirabiliter operatur in creatura, ut ad^{ae} nostram intelligentiam sensificet^{af} eos, qui in hac vita sibi fideliter adherent, etiam post mortem nobis optinere medicamentum salutis^{ag} posse^{ah}. Unde scriptum est: 'Filii hominum, scitote, quoniam mirificavit^{ai} Dominus sanctum suum^{aj}'.

17. Ferrea^f quoque vincula merito sanctitatis eius per Christi^g gratiam^h novimus esse disrupta, que ad eius dependent sepulcrum obⁱ beati viri memoriam. Denique venerandus episcopus Lanfranchus eius successor^j in quadam arce pro sua superbia quandam^k in carcere vel catenis religaverat. Ibi inter custodes circumsedentes dolendo, flendo^l die noctuque^m permanebat. Ubi autem parentum, propinquorum, amicorum vicinorumque sibi deesse solatium vidit, ad Dei omnipotentis misericordiam et sancti sacerdotis suffragium, quem in vita sua dilexerat, se contulit et mox exinde mirabiliter ruptis catenarum vinculis merito sancti viri et nominis Domini invocatione a predictaⁿ pena liberatus est^o veniensque ante sepulcrum eius prostratus gratias Deo retulit.

18. Nec^p illud etiam, quod intra eandem urbem contigit^q, est silentio^r pretereundum^s. Quidam^t enim clericus a quodam cive captus et latrocinii crimine inculpatus infra dies quadraginta duris ferri nexibus acerrime^u religatus est. Cumque ad sacros dominice passionis dies ventum fuisset, in quibus fideles christiani ecclesiam solempnius frequentant, et ille nulla miseratione pietatis a vinculis solveretur, tristis intra semetipsum cepit genere, quod communi letitie sanctorum in^v sacris diebus^w minime adesset. Invocata igitur Christi maiestate^x et auxilio sancti Bernardi episcopi, repente confractis vinculis exilivit et ad maiorem ecclesiam confugit et in turba populorum ante sepulcrum eius prostratus ea, que acciderant^y, populo astanti cum lacrimis indicavit. Qui continuo

45 a) praecedit signum ¶ A; praecedit incipiunt miracula B. b) eius B. c) modo om. B. d) sanctitate B. e) nec B. ubi statim sine om. f) nulla cap. dist. AB. g) poplite A. h) fidenter B. i) redimit A; rediit B (ita etiam l. 22). k) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. l) aliud B. m) Regnani A. n) eque om. B. o) commendatur B. p) Quidam A. q) cum his scriptum A. r) peragrans A. s) ingrediens A. t) Deo om. B. u) nulla cap. dist. AB. v) pariter om. B. w) nimia egr. lassata om. B. x) salutis om. B. y) a om. B. z) sanata B. aa) continuo om. B. ab) ad omi. A. ac) significet B. ad) possint A. ae) mirificet A. af) nulla cap. dist. AB. ag) merita Christi B. ah) O A. ai) et flendo B. aj) notuque A. l) dicta B. m) nulla cap. dist. AB. n) contingit A. o) silendum B. p) praecedit signum ¶ A. q) acerrime A; om. B. r) his pro in --- diebus B. s) misericordia B. t) acciderent A.

1) Regnano apud Fivizzano (prov. Massa e Carrara) mirificavit Dominus sanctum suum ... 3) Episcopus Parmensis, † ante a. 1162.

55 2) Ps. 4, 3 et 4: Filii hominum ... et scitote, quoniam

manibus in altum extensis Deum collaudare cepit, cui^a per meritum beati viri talia operari placuit^a. Multimoda gratia assidue implet^b fidelis populi corda, ut exterius mira in creatura operando fidem, spem et caritatem diffundat atque dilatet in corde credentium. Bonarum^{c,d} sane fidelium narratione nuper comperimus per meritum sancti Bernardi episcopi insignia patrata miracula, que mentes infirmantium ad Christi devotionem pertrahant.

19. Et^e aliud audite^f miraculum, quod^g est^h mirabile dictuⁱ. Vidimus quendam^j iuvenem effebum ad memoriam preciosissimi^k Bernardi^l episcopi et confessoris paucis diebus revolutis cum matre flebili de Mantua venientem, cuius maxillam^k dextram vidimus totam corrosam et consumptam^m in tantum, quod os marcidum totum adesset et dentesⁿ minime adfuissent^o. Hunc enim^p vidimus cum matre iam vetula vociferantem et reclama^q mantem misericordiam domini nostri^r Ihesu^s Christi^t cum precibus beate virginis Marie et beati Bernardi confessoris^u. Qui cum vigilis et orationibus instarent, tertio superveniente die perspeximus ossum in terra iacens et quendam sacerdotem ipsum idem^v ossum in manibus tenentem^w, qui cum lacrimis clamabat dicens: 'Videte ossum putridum, quod cecidit ab ore huius infantis'. Cum maxima vero multitudo virorum et mulierum, iuvenum^x 15 et puerorum, que convenerat^y ad tam praeclarum et manifestum miraculum, orationibus et genibus flexis instaret, subito^z vidimus in loco putrido^{aa} preclarum et album ossum cum carne et cute superveniens et dentes pululare et ab osso^{ab} exire. Hunc postea vidimus bene loquentem et comedentem, tamen semper habuit os tortum, quod credimus non fore sine causa.

20. Alius^{ac} nichilominus de propria civitate iuvenis, qui linguae officia^{ad} per septem annorum^{ae} curricula^{af} amiserat, per visum nocte^{ag} vidit, ut ad eius sepulcri^{ah} reliquias^{ai} excubaret et intento corde salutis medicamentum expeteret, nec moram passus festinus adiit^{aj}. Cooperante Christi gratia per fidem ac meritum beati Bernardi^{ak} episcopi usum loquendi, exultante populo Deumque super his laudante, recepit. Hoc^{al} equidem miraculum^{am} 25 narrante venerabili viro Lanfranco episcopo^{an} successore suo cognovimus.

21. Quedam^{ao} autem mulier de burgo sancti Pauli^{ap} sex mensium infirmitate gravata ad eius monumentum cum devotione perrexit, nec eam divina distulit misericordia sanitati restituere. Altera^{aq} vero paralis egritudine graviter dissoluta in domo Petri Bonifilii ivit ad tumulum eius ad orationem et liberata est.

22. Multis^{ar} annorum curriculis revolutis accidit^{as} quendam puerulum duodennem^{at} exire, ut pasceret porcos. Qui cum esset prope flumen, quod vocatur Parma, vocatus a diabolo proprio suo nomine sub voce cuiusdam noti militis respondit: 'Domine', inquit^{au} puer^{av}, 'quid vultis?' Cui diabolus voce^{aw} illius^{ax} militis^{ay} ait: 'Veni huc et accipe lambruscas et comede'. Quibus acceptis comedit, et tunc introierunt in eum duo demones, 35 quorum unus dicebatur Nascelus^{az}, alter vero Pulnerus^{ba}. Qui statim ceperunt eum vexare. Pueri vero tenentes eum; ne se precipitaret in flumen^{bb}, clamaverunt maiores, manu ducentes^{bc} ad ecclesiam. Ceperunt demones clamare et eorum nomina et, quomodo introierunt, notificare; tamen^{bd} coacti coniurationibus dederunt responsum se non exituros, donec adessent in presentia Bernardelli Parmensis episcopi, quia^{be} iam videmus eum coram^{bf} 40 Mariola iacentem et flentem. Habito^{bg} consilio ducitur puer ad mausoleum sanctissimi Bernardi episcopi et confessoris^{bh}. Quo audito ceperunt demones iurare et vociferari se non exituros pro emulo^{bi} episcopo isto. Tamen orationibus et ieiuniis^{bj} habitis coacti

a) qui ... dignatus est B. b) implevit B. c) nulla dist. AB. d) Bonorum B. e) praecedit signum ¶ A; Est B, ubi capita non distinguuntur. f) audite et quod est om. B. g) dictum A. h) quendam om. B. i) preciosissimi 45 Bernar A; sancti viri pro prece. — confessa. B. k) maxilla dextera erat tota corrota et consumpta B. l) dentes om. A. m) adfuisset A. n) enim om. B. o) nostri Ihesu Christi om. B. p) conf. om. B. q) idem om. B. r) tenente A. s) cum venerant A. t) subito om. B. u) putridi A. v) ita A; osse B. w) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. x) officium B. y) annos B. z) e rad. ex t corr. A. aa) sepulcrum B. ab) adiit et B. ac) Bernardi om. B. ad) nulla dist. AB. ae) miraculo AB. af) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. ag) praecedit signum ¶ A. 50 ah) accidit per A. ai) duodenum A. aj) inquit puer om. B. ak) vis B. al) voce illius militis om. B. am) Nasellus B. an) Pulverellus B. ao) flumine A. ap) duxerunt B. ar) et B. as) quia — confessoris (L 42) om. B. at) Abito A. au) malo B. av) ieiuniis, s in loco raso scriptum A.

1) Vide supra p. 1321 n. 3. 2) De variis locis grafico dell' Italia' ed. A. Amati VII, 2 (Mediol. 1878), nomine 'S. Paolo' aut 'S. Polo' vide 'Dizionario coro- 1878 sq.

sunt suum^a exitum demonstrare^b. Tertia superveniente die iuxta horam tertiam ceperunt terribiliter puerum vexare; puer vero volutabatur^c spumans. Demones vero clamabant dicentes: 'Sancte Bernarde, miserere nostri, quia vidimus te duci a beata virgine Maria!' Demones iterum atque iterum clamantes^d dicebant^e: 'O beate Bernarde, cur fles? Cito exituri sumus et propter tuas lacrimas hic stare non possumus, quia lacrimae tue nos incendunt et torquent'. Sacerdotibus vero illis precipientibus, ut in nomine Domini exirent et neminem^f lederent, demones vero^g cum adfirmatione^h dicebant se exituros: 'sed non possumus, quia licentia non datur nobisⁱ extendi^j a Yhesu Christo', et asserebant voce tetra beatam Mariam cum sancto Bernardo iuxta pedes domini^k nostri^l Yhesu Christi stentem. Iuxta horam nonam ceperunt clamare et cum magno ululatu exierunt, et puer factus est quasi^m mortuus. Quo interrogato, quomodo se haberet, ait: 'Deoⁿ gratias^o! Liberatus^p sum!' Quod cum audivimus, dedimus cum lacrimis gratias beate virgini Marie et beato Bernardo confessori^q precioso^r necnon domino Yhesu Christo, qui semper exaudit preces servorum suorum.

23. Cum^s multa et innumerabilia^t sint miracula, quae dominus noster^u Yhesus Christus^v meritis beatissimi Bernardi episcopi^w operatus sit^x, tamen ea, quae vidimus et audivimus, ne oblivioni tradantur, stilo commendare curavimus^y.

Contigit^z beatissimum Christi confessorem nature concessisse, cuius corpus ante altare preciosissimi martiris Ciriaci indecenter^{aa} deponitur^{ab} et uni soli juveni, tamen^{ac} cereis circumseptum, ad custodiendum commendatur a diacono quodam. Qui^{ad} Albertus diaconus ait puero: 'Habeto custodiam, quoadusque^{ae} veniam ad te, quia videre volo palatii expoliatores'. Qui diu morans, tenebris supervenientibus, nox advenit, tamen rediens ait juveni: 'O puer, ubi es?' Quo respondente: 'Presto sum!' ait^{af} diaconus^{ag}: 'Cito perge, juvenis, et ignem offer^{ah}! Ecce canonici iam lapidabunt^{ai} me'. Qui accepta candela a diacono ad coquinam canonicorum tendebat; qui, cum pervenisset ad meridianam portam templi, nimio splendore preoccupatus obstupuit, tamen in se rediens candelam, quam a diacono susceperat, vidit accensam. Quo facto ait: 'Domine, miserere mei!' Videns diaconus juvenem venientem cum candela accensa ait: 'Quomodo tam cito invenire potuisti, fili mi?' 'Voluntas', inquit, 'Dei fuit, ut cito michi occurreret, quod volebam'.

Auxiliante domino nostro Yhesu Christo, qui vivit et regnat per^{aj} omnia^{ak} secula seculorum. Amen.

VITA SECUNDA BERNARDI EPISCOPI PARMENSIS.

Incipit vita sancti Bernardi monaci sancti Iohannis Gualberti abbatis episcopi et confessoris^b.

1. Bernardus ex Uberti nobilissimis viris civitatis Florentie linea paterna traxit originem. Vita I. c. 1.

Hic ab ipsis puerilibus annis cor gerens senile Christifere¹ summa devotione inhesit et post suum natum totam spem suam posuit in eam ipsique summe puritatis^k servire statu^l apud semetipsum sub seculari habitu, quo^m adviveretⁿ, ordinavit. A patre^o imbutus litteris traditur, quibus brevi tempore miro modo profecit, sicut processu temporis omnibus experientia notum fuit. Quo in tempore viam universe carnis pater ingreditur, cum matre^p unicaque sorore^q ab ipso divitiis magnis dimittitur, ob quarum pregravatus molestiam studere dimisit et circa temporalia equis, damicellis et servitoribus secundum sui status condentiam^r, servata honestate omnimoda^s, de cetero procuravit. Erat enim aspectu formosus, animo robustus, distribuendo largus, armis edoctus, conversatione

a) suorum A. b) demonstrare A. c) colluctabatur B. d) clamabant B. e) nemini A. f) vero om. B. g) adfirmationem A. h) a nobis A. i) exaudi B. k) domini nostri om. B. ubi Christi Iesu. l) velut B. m) Dei gratia liberatus sum B. n) conf. prec. om. B. o) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. p) innumerabilia A. q) noster Yhesus Christus om. B. r) episcopi om. B. s) est B. t) curamus B. u) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. v) decenter B. w) reponitur B. x) tantum B. y) dictus B. z) usque om. B. aa) ait. Cui A. b) diac. om. B. c) juvenis om. B. d) defer A. e) lapidaverunt A. f) in B. g) omnia om. B. h) confessoris, sequi iterum Incipit c. i) ita (iPe) c. k) sequi. statu alia manu in marg. add. c. l) statu alia manu mut. statū (= statuit) c. m) quadiueret c. n) condentiam c. o) modo alia manu in loco raso et in marg. add. c.

1) [Id est sanctae Mariae. Hofm.] 2) [Brunone filio b. m. Corbizi. Hofm.] 3) [Cui Ligardae nomen fuisse ex charta a. 1089. Apr. 28. data, infra p. 1325 n. 2, Affo, 'Vita di S. Bern.' p. 100 recte conclusit. Hofm.] 4) [Contissa; perperam Bernardum plures sorores habuisse R. Davidsohn, 'Forsch. z. älteren Gesch. v. Florenz' I, 67 et 'Gesch. v. Florenz' I, 289 putavit. Hofm.]

iocundus, genitrici sue subiectus, honore avidus, et licet hiis deditus, ab illis tamen vitis, quibus illud adolescentium genus implicari solet, evitacione modo^a ineffabili^b circumspetus^c et ideo cunctis eum agnoscentibus gratus et^d carus^d.

2. Quadam^e igitur nocte, dum dormitioni vacaret, quidam in pontificalibus miro candore lucentibus preparatus in quadam basilica sibi visu apparuit, qui eum quadam cuculla, quam de altari tulerat, induere voluit; ante collocationem matris et sororis, quas precunctis huius vite diligebat, recipere nolle dixit, sed eis locatis sue^f satisfacere voluntati sibi omnino pura fide promisit. Visione cessante ad se rediit et ad ea servanda, que promiserat — etsi visione nocturna —, se teneri omnimode cogitavit et eas secundum decentiam sui status ponere et promissum implere omni preservata cautela, ne sciretur a quoquam, toto conamine procuravit.

3. Cepit^g interea pius adolescens a consanguineis, amicis et caris ad sollempnissimum matrimonium^h puellule mire pulcritudinis, nobilitatis magne^h, magnis consanguineis, amicis et dotibusⁱ incitari et in tantum, quod de se timens proposuit non factis^k matris et sororis prius velle vacare^k, ut decreverat, sed^l seculo renunciare, referens incitantibus se fore paratum tempore decenti eorum satisfacere voluntati, locata prius predilecta sorore^l, quod displicere non debet, cum sue domus competat dignitati. Gratirose assentiunt, adolescentis prudentiam diligenter commendantes aspiciunt et ipsum futurum meliorem hominem, qui fuerit unquam in sua progenie, vere asserunt et vere hoc propheticum non intuentes dictum^m admirati de tanta ipsius prudentia retulerunt.

1085. Confestumⁿ ad monasterium sancti Salvi, sanctitate famosum, ad spatium unius miliarii prope Florentiam versus partes orientales situatum, accessit, dompnum Dominicum, abbatem monasterii, magne sanctitatis virum, expetiit et eius pedibus inclinatus, ut eum in suum monacum reciperet, affectione mirabili exoravit. Qui cum sic delicatum, formosum adolescentulum, nobilem, divitem et potentem [videret^o], non eum posse austeritatem^p regule [tenere^q], sibi exposuit et presertim suorum timens potentiam, ne verteretur in periculum monasterii, cum sui premortui patris sit unicus, et ideo, sibi honore multo exhibito, prelibatis causis ei, quod eum non admitteret, patefecit. Non frangitur spe; sepius eadem repetens illuc progreditur, et in tantum Dei clementia eo abbas et conventus capitur, quod, si deberet comburi locus, ut dicunt, ipsius petitioni assentiunt et gaudiosa suavitate in fratrem eorum et monacum communi concordia, discrepante nemine, receperunt. Domum dum redire nollet, ad portam secundum statuta regule^r ponitur et, ut de factis suis ordinet temporalibus ante assumptionem habitus, confortatur et, quod sic eum facere oporteat, sibi efficacibus rationibus demonstratur.

4. Hoc^s tempore Bernardus inter consanguineos et notos requiritur per plures dies. Immenso dolore cum suis eius^t mater^u affligitur; et tandem, ubi sit, a perquirentibus invenitur. Solutis^v crinibus et usque ad cingulum laceratis vestibus mater et soror cum consanguineis et amicis fletu dolorosissimo illuc pergunt videre solatium suum, spem suam, cor corporis sui, virum, filium, fratrem et totum bonum suum; dilectissimum Bernardum validissimis clamoribus poscunt, quo viso brachiis ad se stringunt et eius brachiis ceu exanimis in terram magno spatio perstiterunt. Ex pietate Bernardus lacrimas nullo retinere modo poterat, ex quo tum ex fletu, tum ex vi, quam sibi facere conabatur nec poterat, conventum et omnes utriusque sexus astantes ad fletum piissimum compellunt^w. Ad^x se genitrix cum filia ipsius germana rediit, velut amens filium cor-

a) modo eadem manu in marg. add. c. b) li eadem manu superscr. c. c) sequi fuit alia manu in marg. add. c. d) et 45 carus alia manu in marg. add. c. e) praecedit signum ¶ c. f) s^a c. g) mabi c. h) magne in loco raso alia manu scriptum c. i) predite fortasse addendum. k) factis in loco raso alia manu corr. matris — vacare hac manu in marg. add. c. l) sed superscr. c. m) dictum alia manu in marg. add. c. n) praecedit signum ¶ c. o) videret om. c. p) austeritate c. q) timuit c., quod in tenere emendandum esse videtur f. nisi gravior quaedam corruptela latet. Hofm. j. r) nulla cap. distinctio c. s) eius mater alia manu in marg. add. c. t) praecedit signum ¶ c. 50 u) in margine inferiore columnae eadem manu add., sed postea eras., haec verba hic referenda: quod nullus aliquid loqui quibat(?) c. v) praecedit signum ¶ c.

1) [Contissa, quae Alberico filio Gerardi Visdomini nupsit; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 67. Hofm.] 2) Regula s. Benedicti c. 58 (ed. C. Butler p. 100) de disciplina suscipiendorum fratrum: ... si veniens ... difficultatem

ingressus post quattuor aut quinque dies visus fuerit patienter portare et persistere petitioni suae, annuatur ei ingressus, et sit in cella hospitum parvis diebus.

spicit, a qua cum astantibus Bernardus audiri silentio petiit, labore multo habuit. Tunc Deus sic ore ipsius locutus fuit, quod matrem, sororem et astantes consanguineos et amicos ad consolationem deduxit et in tantum, quod pia genitrix sua benedictione ipsum dimisit et ad propria, patenti merore deposito, repatriavit.

5 5. Post^a earum secessum prudens adolescens sua bona trifarie divisit, unam partem ad statum honorificum matris et sororis instituit, secundam suis servitoribus et pauperibus dedit et tertiam monasterio sancti Salvi, quo Deo servire decreverat, dereliquit¹. Cui^b tertie sancti Iacobi ecclesiam inter Foveas cum multis anniversariis^c usque ad medietatem Arni fluvii copulavit^b. Hiis peractis habitum sancte religionis sumens, ceu esset mortuus, ulterius
10 de mundialibus non curavit. Quod cum quidam^a ex ipsius consortibus agnovisset, quandam possessionem, quam tulerat monasterio, ingreditur et vi tenere, quod de iure nequit, omnimode procuravit. Quod ut sensit Bernardus^d, orationi se dedit et querimoniam Deo de homine ponit, qui festinam ei facere iustitiam non neglexit. Nam in instanti gravatus infirmitate linguam perdidit. Signis Bernardum querit eiusque pedibus provolutus nutibus miseri-

15 cordiam petit, orationi se dedit; concito, ut prius, lingue beneficium recepit, sublatum restituit et de cetero defensor monasterii in omnibus et contra omnes fidelissimus semper fuit.

6. Sumpto^e igitur sancte religionis habitu vir Dei sic observationi regule sancti Benedicti, Vita I. c. 1. secundum quam vivere perpetuo promisit, ad litteram se dedit, quod^f nullo statu sive dignitate, qua eum divina providentia elevaverit, per se aliquid transgredi^g, quo^h advixerit^h,
20 passus fuit. Processuⁱ temporis abbas suus, Dominicus nomine, viam carnis universe ingreditur³, et frater Bernardus communi assensu in abbatem eligitur et — velit, nolit — pre-
cibus suorum monachorum eius pedibus flentium assensum prebuit. Ita confirmatus se
totum in virum alterum transformavit; nam supra regulam^d abstinentie, patientie, orationi, vestium vilitati, silentio, cure infirmorum, elemosinarum largitioni, sollicitudini hospitum,
25 aliis virtutibus omnibus sic vacare cepit, quod angelum effigie humana ipsum fore, non hominem nullus de congregatione affirmare libiliter dubitavit. Quo in statu parvo tempore stetit eo, quod pater abbas monasterii Vallisumbrose¹ moritur, ad cuius officium sumitur;
et devictus precibus abbatum et monachorum ordinis assentire de se facte electioni compellitur; quo in immensum^k affligitur, quia contemplationis, quam semper optavit, de cetero
spe privatum^l [se] inspexit^l. c. a. 1098.

7. Fama^m sanctitatis ad summum pontificem Urbanum secundum devenit; pro ipso misit, ib.
honorifice recepit et plura in eo signis, verbis et factis, quam audierit, inveniens ipsum
inⁿ cardinalem episcopum^o sancti Grisoconi^q, renitentem quamvis plurimum, consecravit. 1099.
Ipse^m vero sic dignificatus, pro quibusdam sui ordinis magne vite viris direxit et cum eis,
35 velut fecerat in monasterio, semper circa regule observationem vacare in omnibus procuravit, inhibens omnibus, ne vocaretur nisi frater Bernardus, nec casu aliquo potuit induci a quoquam, quod se pateretur aliter acclamari, penitus^o quo advixit^o.

A^p Pascasio^r successore Urbani secundi pro legato in partes Ytalie mittitur, quo
a Florentinis officio inextimabiliter honoratur nec immerito; vir siquidem sanctus ad con-
40 cordiam omnes indifferenter ducebat, hereticos confundebat, delinquentes omni dulcedine recipiebat, rehedificationi, reformationi, consecrationi ecclesiarum, predicationi sollicitate attendebat^q; et, quidquid poterat, nil sibi reservans, in usus pauperum mora omnino semota publice^r et occulte dari affectione maxima faciebat.

a) nulla cap. distinctio c. b) Cui — copulavit in marg. alia manu add. a. c) anniversariis c. d) B. postea adscr. c.
45 e) praecedit signum ¶ c. f) quo c. g) in marg. verbum aliquod erasum c. h) advixerit c. i) umbrose in marg. ead. manu add. a. k) in superer. c. l) — tam e. corr., inspexit ab alio scribere in marg. add., qui se inserere neglexit, a. m) praecedit signum ¶ c. n) in superer. c. o) penitus quo advixit in marg. ead. manu add. c. p) praecedit signum ¶ c. q) actendebat c. r) publice c.

1) [A. 1085. lul. 1; cf. chartas apud Affo p. 102 sqq. et
50 Davidsohn, 'Forsch.' I, 67 allatas. Hofm.] 2) Iohannes filius b. m. Gottifredi iudicis [et Adelasiae amicae s. Bernardi], qui in charta a. 1089. Apr. 26. data et ab Affo, 'Vita di S. Bern.' p. 107 sq. edita nominatur; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 67. 3) Ultimo in chartis nominatus est a. 1091.
55 Dec. 7; cf. Davidsohn l. c. 4) Regula s. Benedicti c. 49: ... abstinentiae operam damus ...; c. 7: ... omni vilitate vel extremitate contentus ...; c. 42: Omni tempore silentium debent studere monachi, cf. ib. passim; c. 36: Infirmorum cura ante omnia ... adhibenda est; c. 31: ... hospitum pauperumque cum omni sollicitudine curam gerat ... (ed. C. Butler p. 87, 35, 76, 69, 62). 5) Immo presbiterum, ut recte in Vita prima narratur. 6) I. e. S. Chrysogoni. 7) I. e. Paschalis II. papa (1099—1118).

cf. Vita I. c. 2.

8. Ad^a Parmensem civitatem pro sedanda discordia inter fideles et hereticos ire compellitur, et in cathedra ecclesiae ad predicationem suam populus acclamatur. Convocato populo, in pontificalibus sancto presule celebrante, inter catholicos et infideles lis^a oritur; fideles pelluntur ab infidelibus, antistes ab altari crucem tenendo in manibus sic ornatus episcopalis eicitur et sic crudeliter ductus obscurissimo carceri mancipatur, quo die tota et nocte sequenti persistente pro eorum conversione orare non desinit, nec verbo sive signo perpendi potuit, quod ipsius animus de tanto sacrilegio et scelere motus fuit, sed semper facie letissima Dei ad agnitionem ipsos reducere procuravit. Cuius affectioni Altissimus parens, sequenti mane totus populus, corrigiis ad collum positus, misericordiam petens ad carcerem accessit, eum honorifice ad episcopatum deduxit. Benigne ipsos absolvit; et infidelibus deductis ad orthodoxam fidem de commisso scelerato flagitio memoria nulla fuit, sed eos speciali^o prerogativa dilectionis in posterum adamavit.

9. Interea^d Parmensis episcopus moriturⁱ, et a cuncto clero et populo a summo pontifice sibi dari sanctus Bernardus, ambasciatoribus sollempnibus directis^a, multis precationibus postulatur. Quorum affectioni de gratia speciali assensu collegii cardinalium pie satisfecit et ipsum ad regimen Parmensis ecclesiae translavit. Recepta^a igitur ecclesiae Parmensis cura, cum suis monachis sic fuit pastor, quod de hiis, quae ad verum pertinent monachum, nil omisit, et sic presul, quod a sanctorum pontificum tramite non secessit, prout manifestis miraculis omnibus Dei clementia patefecit.

10. Die^a quadam crescente Pado fluvio², totam civitatem propter domorum et locorum destructionem commovit; quod sanctus attendens, illuc currente populi multitudine, post eum^f accessit; ad lectum suum ut rediret, facto signo crucis super eo, ne ultra sine sui licentia egredi audeat, sibi precepit; qui statim sibi obedivit et usque ad hec tempora ei²⁰ obedire signis patentibus demonstravit.

cf. ib. c. 8.

11. Una^a dierum, cum esset in monasterio Aque nigre, abbas loci ei reverenter supplicavit, ut ad quandam suum monachum laborantem in extremis accederet et sibi beneficium recommendationis anime misericorditer exhiberet. Ipse vero propter festinantiam itineris humiliter se excusans³ uni monachorum, ut ad predictum infirmum accederet, imposuit et, quod eum usque ad suum reditum expectaret, suo sibi nomine imponeret, imperavit⁴. 25 Ivi, precepit; plures dies sine ulla mutatione ipsum expectavit; rediit, omni mora postposita egrum visitavit, officium sibi fecit, et confestim facto sibi signo crucis ad^a celica^h illa anima evolavit.

cf. ib. c. 8.

12. Cum^a nocte quadam videre corpus beati Ambrosii ab archiepiscopo Mediolanensi ad sui petitionem de speciali gratia ductus esset ad tumbam loco multum obscuro subitoque omnia luminaria extinctaⁱ fuissent, orationi se suis attribuens^a evenire culpis devotione magna dedit, et omni mora semota divina providentia cuncta 30 extincta lumina accendit; et, quod optabat, affectione vidit permaxima etⁱ manibus contractavit.

cf. ib. c. 8.

1131 (1130).

13. Cum^a Placentini et Cremonenses contra Parmam hostiliter convenissent, vir sanctus populum advocavit, ad defensionem civitatis eos animavit, capitaneum dando sibi vexillum suis sacratis manibus super eos vocavit et eis benedixit, plus se abstinentia macerans assidua ipse oratione Dei postulare subsidium non cessavit. Noctem vero, qua sequenti die certamen extiterat ordinatum, totam lacrimis Deum orando occupavit et²⁰, ut suo Deus succurrat populo, fletu inextimabili exoravit. Cuius precamina Altissimus sic audivit², quod, ut debellati^a recesserunt, omnia dimiserunt et nullam molestiam recipientes vel facientes confusi sic ad propria redierunt. Quod attendens^o populus, ad suum sanctum presulem redierunt et Deo suis attribuendo^o meritis immenso gaudio gratias retulerunt, et diebus plurimis tota civitas ex more suum gaudium signis localibus demonstravit.

cf. ib. c. 11.

14. Vir^a Dei obitum suum imminere prenoscens fratribus astantibus et quibusdam aliis suis sanctis litteris¹⁰ nuntiavit omnibusque aliis curis omissis devotioni, orationi, elemosinarum affluentiori largitioni vacare curavit. Et ne commissi sibi ecclesia pateretur in aliquo lesionem, capitulum suum cathedralis ecclesiae vocavit et eis, ut decebat, omnia resignavit et post se ipsis statum dignitatis episcopalis affectione maxima commendavit. Hiis^a factis stratum vili decubans inextimabili devotione sancte matris ecclesiae omnia et singula sacramenta recepit, astanti capitulo et suis consociis monachis se devotissime commendavit et signo crucis se muniens, manibus¹⁵ clausis, in celum erectis oculis, in manus amicorum astantium pioque^a fletu psallentium anima sanctissima illa.

a) *procedit signum* c. b) *lix* c. c) *spūali* (= spirituali) corr. *spūli* (= speciali) c. d) *nulla cap. dist.* c.
e) *directis alia manu in marg. add. c.* f) *eum superscr.* c. g) *imperavit alia manu in loco raso c.* h) *ad celica in marg. alia manu add. c.* i) *stinta* c. k) *attribuens* c. l) *et superscr.* c. m) *et — audivit alia manu in marg. add. c.* n) *eti alia manu corr.* c. o) *actendens* c. p) *attribuendo* c. q) *que superscr.* c.

1) Wido nomine, cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung d. illum *detentum* in aliis necessariis sermonibus Vita
Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 187. 2) De hoc prima narrat.
miraculo vide Affò, 'Vita' p. 159sq. 3) Hoc loco

carne dimissa, celica penetravit MCXXXIII, II°. nonas¹ Decembris. Cuius corpus vi maxima clerus et populus de
manibus pauperum irremediabiliter clamore maximo traxerunt et conditum aromatibus in ecclesia, cui prefuerat,
honore ineffabili tumularunt.

11-33.
Dec. 1.

15. Mulier^a quedam suam filiam ei^b laborantem in extremis commendavit, et confestim liberata fuit. *cf. Vita I. c. 12.*

5 16. Quedam^a mulier diu lumine oculorum privata ad ipsius tumulum perrexit et concito peroptime liberata *cf. Ib. c. 14.*
domum^c rediit^e.

17. Clericus^a quidam diro traditus carceri eum advocavit et mora deposita fractis compedibus e^a carcere *cf. Ib. c. 18.*
gaudiose repatriavit.

18. Quidam^a Parmensis septennio lingue privatus officio premonitus in sompniis^e ad tumulum eius per- *cf. Ib. c. 20.*
10 vexit et confestim curatus optime rediit.

19. Quidam^a privatus dextra^f maxilla cancri morbo cum dentibus ad eius corpus accessit, et confestim *cf. Ib. c. 19.*
astantibus multis novum eius meritis os, maxillam et dentes auctor nature misericorditer recreavit.

20. Cum^a quedam mulier ydropica diu stetisset et nullo medicorum auxilio curari
potuisset, ad tumulum eius omni reverentia perrexit et curata confestim ad domum suam,
15 quomodo sibi acciderat, publicavit.

21. Quedam^a mulier contracta per tempora multa permanens, per terram corpus manibus trahens labore *cf. Ib. c. 18.*
permaximo ad locum, ubi iacebat, accessit, orationi se devote dedit et concito ad domum sanissima reversa fuit.

Si vis plura ex eo mira, perge ad integram; hec autem ad presens sufficient.

Explicit de sancto Bernardo episcopo et confessore.

20 e) *praecedit signum* d e. b) *ei superscr.* c. c) *rediit domum signis superpositis corr.* domum rediit c. d) *et c.*
v) *sompniis c.* f) *destra c.*

1) De die, quo Bernardus defunctus est, *cf. supra p. 1320 n. 3.*

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

AVSPICIIS
SOCIETATIS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI

S C R I P T O R V M

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS III.

L I P S I A E
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXXIV

MONUMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS III.

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

AVSPICIIS
SOCIETATIS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS III.

CONTINENS SVPPLEMENTA FASCICVLORVM I. ET II.
ET INDICES TOTIVS TOMI XXX.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

LIPŚIAE
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCCXXXIV

295 f.
Dec. 34

ANNALIVM PATHERBRVNNENSIVM FRAGMENTA.

EDIDIT HEINRICVS KAVFFMANN.

⁵ *Fragmenta hoc loco edita ad compilationem quandam referenda sunt, quae maxima ex parte ex recensione E Chronicorum Ekkehardi Uraugiensis¹ conflata est. Quae fragmenta ad annos 1112—1115, 1116—1117. pertinentia M. Perlbach in bibliotheca rei publicae Borussicae Berolinensi inventa in 'Neues Archiv' tom. 43 (1920), p. 224—234 edidit (= P.).*

Codex bibliothecae rei publicae Boruss. Berolinensis Lat. Quart. 836 (= C.), manu saec. XII. in scriptis, duo folia membranacea, quibus tegumentum libri impressi, qui inscribitur 'Io. Paul. Lancelottus, Institutionum ad ius pontificium sive canonicum libri IV. Basileae 1566 Ising.', circumdatum erat, et duas parvulas particulas membranaceas olim tergo tegumenti agglutinas continet. Notitia quaedam in interiore parte anterioris tegumenti inventa illum librum Caspari Christophori de Blumenthal, viri de re publica Brandenburgensi administranda optime meriti, fuisse docet². Ut breviter potiora de vita illius complectar, Blumenthal, discipulus Benedicti Carpzovii, iuris peritissimi Wittenbergensis³, legatus electoris Brandenburgensis per multas aulas Germaniae et Europae, imprimis Francogalliae, pervagatus, a. 1652. ordini S. Iohannis adscriptus, ab a. 1661. unus ex consiliariis secretis electoris Brandenburgensis fuit et a. 1689. diem supremum obiit⁴.

²⁰ *Iam restat, ut ad ipsius codicis descriptionem transgrediamur: Folia codicis, 26 cm alta, 23 cm lata, 29 lineas in unaquaque pagina continent⁵. Duarum, quas supra commemoravimus, parvularum particularum, quae 3,5 cm altitudine, 6 cm latitudine habent⁶, lectionem Perlbach enotavit, sed earum, quae codici a nobis consulto adiunctae sunt, particularum altera quædam scriptura plena, altera vero vacua est, unde alteram Perlbachii particulam confusione quadam²⁵ interim perditam esse apparet. Quae in deperdita particula scripta erant, Perlbachium secuti afferimus. Utramque particulam ex superiore margine folii primi desectam esse Perlbach demonstravit⁷. Codex textum in se cohaerentem non praebebat; nam inter f. 1 et f. 2 alia duo folia perierunt, ita ut ea, quae ad annos 1115. et 1116. pertinent, maxima ex parte desint⁸. In particula servata legi possunt verba Ekkehardi p. 246, l. 19—22: [l]egit hanc script[uram]*

³⁰ ... [pravile]gium pro liberatione ... hoc sancto concilio, et in tergo Ekk. p. 247, l. 14—19: [r]elictis per p[re]sidia ... [s]epedictus Sigefrid[us] ... [oc]cubuit Wigbertus; particulam deperditam autem continuisse verba Ekk. p. 246, l. 18—21: [G]erhardus Engolismen[sis] ... [con]cili coram omnibus [l]egit ... dici pravile[gium], et in tergo Ekk. p. 247, l. 13—18: post castellum adprime [munitum] ... fidelibus suis [con]flectores ... [Sigefrid]us palatinus comes, Perlbach docet. Fol. 1 incipit ab verbis Ekk. p. 246, l. 26: [con]tra spiritum sanctum et desinit in verbis Ekk. p. 247, l. 13: bona eorum diripi pos[sessiones]; f. 1^a incipit ab verbis Ekk. p. 247, l. 27: [muni]tionem in qua maxime et finit in verbis Ekk. 248, l. 39: sibi voluntarios invenerat [castra non modica instituit]; f. 2 incipit a verbis Ekk.

¹ Ed. G. Waitz, MG. SS. VI, 1—267.

² Cf. Perl-

von Brandenburg' IX, 567 sq.

⁴ Cf. 'Allg. Deutsche

bach p. 224.

⁵ Th. Hirsch, 'Urkunden und Akten-

Biogr.' II, 753 sq.; Perlbach p. 227.

⁵ Perlbach

stücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm

p. 224.

⁶ L. c.

⁷ L. c.

⁸ L. c. p. 225.

p. 252, l. 15: [per omnia victis reliqui facere sata]gebant. Longum est et desinit in verbis *Annalium Patherbrunnensium*: Coloniensis, Traiectensis, Halver[staden]sis, quod infra plenius videbis; f. 2° incipit a verbis *Ann. Patherbrunn.*: [amis]so revertuntur, maxime et finit in verbis *Ekk.* p. 253, l. 9: quinta decima dehinc die ex [vicino quodam eiusdem episcope]i monte].

Post singulos annorum *Ekkehardi* locos quaedam, quae orationis, ut ita dicam, siccitate aliunde exorta esse luce clarius est, in fine uniuscuiusque anni (1112, 1113, 1114, 1116) subiuncta sunt. Quod librarius codicis ipse crucibus in margine adscriptis significavisse videtur. Sed loco illo, quo primum tale additamentum insertum invenimus, crux sive postea desecta sive viridi colore tegumento perlato velata sive incuria librarii ipsius omissa hodie non apparet. Codicem Gryphiam benigne transmissum a v. cl. A. Hofmeister adiutus diligenter perscrutatus sententiam extremo loco prolatam verisimillimam puto.

Librum illum, quem librarius in textu *Ekkehardi* ampliando secutus est, *Perlbach*¹ non sine causa *Annales Patherbrunnenses* a v. cl. Scheffer-Boichorst restitutas² fuisse coniecit. Quattuor additamenta textus *Ekkehardi* in foliis nostris conservata etiam in aliis derivationibus *Annalium Patherbrunnensium* inveniuntur, scilicet ad a. 1112. in *Chronica regia Coloniensi* (= C)³, brevius et contractius apud *Annalistam Saxonem* (= S)⁴ et in *Ann. Hildesheimensibus* (= H)⁵, ad a. 1113. in iisdem *Chronici* (rectius sub a. 1114. posita), ad a. 1114. apud S, ad a. 1116. eodem loco atque verba: Magna aeris inequalitas facta est etiam in C et H. Sed in tertio additamento (a. 1114, infra p. 1331, l. 10 sq.) verba: Sicque demum cum suis omnibus illesus abire permittitur, Liudigerus vero magnifica misericordia Dei comitatus victor repatriat, et in quarto (a. 1116, infra p. 1331, l. 21): dampno amissorum, non nisi in codice nostro leguntur; etiam in primo additamento (a. 1112, infra p. 1330, l. 31) verba primores Goslarum convocant in libellis usque adhuc ad *Annales Patherbrunnenses* relatis ita non inveniuntur. Cum *Perlbach* universa, quae in codicis reliquiis servata sunt, id est et *Ekkehardi* et *Annalium Patherbrunnensium* fragmenta, ad verbum typis expresserit, hic *Ekkehardianis* omissis ea tantum, quae ad *Annales Patherbrunnenses* cum *Perlbachio* referimus, denuo proponuntur.

H. Kauffmann.

[1112.] Imperator^{a, b} natalem Domini Goslariae celebrat. Eistatiensis episcopus Everhardus Quidelingeburg obiit^c. Dissensio ducis Liutgeri^d et marchionis Rüdolfi^e cum imperatore. Inde imperator commotus primores^f Goslarum convocat^g. Principum sententia utrique dampnantur. Ducatus Ottoni de Ballenstad^h committitur, marchio Helpricoⁱ.

a) praecedunt [Ger]hardus Egelismen[is] episcopus) ... [con]cili coram omnibus legit hanc scrip[turam] ... dici privilegium pro liberatione ... hoc sacro concilio ... [con]tra spiritum sanctum et canonicam institutionem — pacato regno suscitant ex *Ekk.* p. 246 l. 18 — p. 247 l. 4. c. b) primores regni G. convocat P; primores — convocant desunt apud Scheffer-Boichorst p. 125. c) Ballenstad CSH. d) ita etiam CS: Elprico H.

1) *Perlbach* p. 226. 2) P. Scheffer-Boichorst, 'Annales Patherbrunnenses. Eine verlorene Quellenschrift des 12. Jahrhunderts', Innsbruck 1870. 3) Ed. G. Waitz, SS. rer. Germ., Hannover 1880. 4) Ed. G. Waitz, MG. SS. VI, 542—777. 5) Ed. G. Waitz, SS. rer. Germ., Hannover 1878. 6) Proxime accedit Chron. reg. Colon. p. 52: Imperator natalem Domini Goslariae celebrat. Eistatiensis episcopus Evirhardus (Everhardus A₂) Quintilinburg (Quidelinburg A₂) obiit. Dissensio ducis Liutgeri (Lotharii A₁) et marchionis Rüdolfi cum imperatore. Inde imperator commotus, principum sententia utrique dampnantur. Ducatus Ottoni de Ballenstad committitur, marchio Helprico. Imperator Saltquidele obsidet; ipsi vero non longe, cum imperatore pugnaturo, cum exercitu manent. Sed misericordia Dei omnis illa bellorum rabies dissipatur. Predicti principes gratiam imperatoris obtinent, honoribus suis restituantur. Cf. Scheffer-Boichorst p. 125 sq. 7) Haec Ann. Saxo sine mentione loci in fine a. 1112. habet, qui antea in initio eiusdem anni (p. 749, l. 46) post celebravit ita pergit: Commotio adversus imperatorem concitata est a duce Liudero et Rodolfo marchione propter Fridericum comitem de Stadhen, quem illi captum vinculis mancipaverant, quod imperator graviter accepit. Pro qua dissensio imperator principes Goslarum convocat, quorum sententia utrique dampnantur. Quae cum usque ad accepit ex Ann. Rosenfeldensibus petita esse Scheffer-Boichorst p. 125 n. 5 perspexisset, sequentia ex iis, quae in Chron. reg. Col. in fine anni 1111. leguntur per confusionem quandam orta esse putavit. Sed cf. iam G. Meyer von Knorau, 'Jahrb. Heinr. IV. u. Heinr. V.' t. VI, p. 251 sq. 8) Saxoniae. 9) Septentrionalis, com. Stadensis. 10) de Ploetze add. Ann. Saxo.

stituantur. Cf. Scheffer-Boichorst p. 125 sq. 7) Haec Ann. Saxo sine mentione loci in fine a. 1112. habet, qui antea in initio eiusdem anni (p. 749, l. 46) post celebravit ita pergit: Commotio adversus imperatorem concitata est a duce Liudero et Rodolfo marchione propter Fridericum comitem de Stadhen, quem illi captum vinculis mancipaverant, quod imperator graviter accepit. Pro qua dissensio imperator principes Goslarum convocat, quorum sententia utrique dampnantur. Quae cum usque ad accepit ex Ann. Rosenfeldensibus petita esse Scheffer-Boichorst p. 125 n. 5 perspexisset, sequentia ex iis, quae in Chron. reg. Col. in fine anni 1111. leguntur per confusionem quandam orta esse putavit. Sed cf. iam G. Meyer von Knorau, 'Jahrb. Heinr. IV. u. Heinr. V.' t. VI, p. 251 sq. 8) Saxoniae. 9) Septentrionalis, com. Stadensis. 10) de Ploetze add. Ann. Saxo.

Imperator Saltquidele^a obsidet. Ipsi non longe cum imperatore pugnaturi cum exercitu^b 1112.
manent. Sed misericordia Dei omnis illa bellica^c rabies dissipatur. Predicti principes (ann.)
gratiam imperatoris optinent^d, honoribus suis restituuntur.

[1113.] Ibi^e Luthowicus^a, qui se putabat bene in gratia regis esse, iussu eius com- 1114.
prehenditur et^f custodiae mancipatur. Quae res multos principum contra regem exacuit. (lan.)

[1114.] Liudgerus^a dux Saxonum expeditionem movet super Dumarum Sclavum eius- 1114.
que filium et eos ad deditionem coegit. Principem quoque Ruianorum ad se in bellum
venientem sagaci agilitate circumvenit. Is, ut circumventum se vidit, pacem colloquium-
que ducis deposcit, germanum fratrem obsidem dat, pecuniam copiosam spondet, fidem
sacramento confirmat. Sicque^e demum cum suis omnibus illesus abire permittitur, Liudi-
gerus vero magnifica misericordia Dei comitatus victor repatriat.

[1116.] Dux^b Liudigerus Bintheim^c urbem egregiam et firmam obsidet captamque 1116.
concremat. Heinricus cum Capite de Misnae a filiis Lōthowici et Wigberti comitum
capitur. Circa festum sancti Petri apostoli principes sepedicti ab imperatore dissidentes Aug. 1.

15 facta acie in campis Wormaciae considunt. In urbe vero Fridericus dux Sueviae, consobrinus imperatoris, Godefridus comes palatinus pluresque ex amicis imperatoris proceres
cum turba non parva consistunt. Cumque mutuae partis principes ea, quae pacis sunt,
tractaturi convenissent, urbani cum hostibus pugnaturi inconsultis ducibus temere erumpunt;
cum subito adversarii irruunt, plures ex eis fugant, vulnerant, trucidant, sicque
20 hostes pluribus amissis vix in urbem devicti confugiunt. Postera die amici imperatoris
dampno^d amissorum^e tristiores effecti pacem, quae pridie eis rennuentibus offerebatur, Aug. 2.
expetunt, colloquium in Franconefurt unanimiter in festo sancti Michaelis collaudant.
Predicti principes ad colloquium conductum vadunt, principes vero Bawariae machinatione
Friderici ducis Sveviae detenti non veniunt, quia, ne quicquam regi contrarium in hoc
35 colloquio statueretur, omni modo satagebat. Quin ipse abbatiam quandam Lindburg oc-

a) ita etiam C; Saltwidele S; Saltwidele H. b) cu ..., sequ. circa 6—8 litterae detractae a.; cum exercitu P. c) ita etiam SH; bellorum C. d) obtinent PC; obtinentes S. e) praecedunt Anno Domini millesimo CXIII^o H. imperator natalem Domini — bona eorum diripi possessiones] ... post castellum adprime [munitum] ... [re]lictis per p[re]sidia fidelibus suis con[tem]ptores] ... [se]pedictus Sigefridus palatinus comes [vir nobilissimus] ... [occ]ubuit Wigbertus [capitur]
30 ... [mun]itionem in qua maximo — lite cito directa cus[todia] traditur ex Ekke. p. 247 l. 5—30 c. f) et absensum c. g) praecedunt Anno Domini millesimo CXIII^o Dominus imperator natalem Domini — ab armis disceditur ex Ekke. p. 247 l. 31 — p. 248 l. 35 a.; Liudgerus — repatriat non habet Scheffer-Boichorst. h) praecedunt Anno Domini millesimo CXV^o Considerans imperator Saxoniam — sibi voluntarios invenerat ... [per omnia victis reliqui facere sat]agebant. Longum est — inopiam victis etiam necessarij ex Ekke. p. 248 l. 36 — p. 252 l. 29 c. i) dampno amissorum om. S neque leguntur apud Scheffer-Boichorst p. 132.

1) [Hoc perperam sub a. 1113. insertum est. Locus, ad quem vox Ibi respicit, non indicatur, nisi de expeditione contra Reginoldum comitem Burgundiae, quam Ekkehardus exscribens praemisit, compiler cogitavit.
40 Neque Ann. Patherbrunnenses Moguntiam, ubi hoc factum est (cf. G. Meyer von Knonau, 'Jahrb. Heinr. IV. u. Heinr. V.' t. VI, p. 287) nominasse videntur, qui quidem recte in nuptiis imperatoris Ludewicum captum esse tradiderunt, quod compiler noster turbavit. Hofm.]

45 Ad verbum convenit Chron. reg. Colon. ad a. 1114. p. 58; item Ann. Hild. p. 63 et Ann. Saxo p. 750 ad a. 1114, qui imperatoris pro regis, Ann. Saxo etiam imperatorem pro regem habent. Cf. Scheffer-Boichorst p. 127. 2) comes Thuringie add. Ann. Saxo.

50 3) Eadem habet unus Ann. Saxo p. 750sq.: Liudgerus dux Saxonie expeditionem movet super Dumarum Slavum eiusque filium et eos ad deditionem coegit. Principem quoque Rugianorum ad se in bellum venientem sagaci agilitate circumvenit. Qui ut circumventum se vidit, pacem colloquiumque ducis deposcit, germanum fratrem suum obsidem dedit, pecuniam copiosam spondit, fidem sacramento

confirmavit. Quae Scheffer-Boichorst p. 128 n. 6 ex Ann. Rosenfeld. antiquis hausta esse putavit, sed ad Ann. Patherbrunn. potius pertinere Perlbach perspexit.
4) Ea, quae sequuntur (Sicque — repatriat), desunt apud Ann. Saxonem. 5) Ann. Saxo p. 753: Dux Liudgerus Bintheim urbem egregiam et firmam obsidet captamque concremat. Heinricus cum Capite de Misna a filiis comitum Lodowici et Wigberti, qui capti ab imperatore detinebantur, capitur. Circa festum sancti Petri apostoli principes sepedicti ab imperatore dissidentes facta acie in campis Wormacie considunt. In urbe vero Fridericus dux Suevorum, consobrinus imperatoris, Godefridus comes palatinus pluresque ex amicis imperatoris proceres cum turba non parva consistunt. Cumque mutuae partis principes ea, quae pacis sunt, tractaturi convenissent, urbani cum hostibus pugnaturi inconsultis ducibus temere erumpunt; cum subito adversarii irruunt, plures ex eis fugant, vulnerant, trucidant, sicque urbani pluribus amissis vix in urbe devicti confugiunt. Postera die amici imperatoris tristiores effecti pacem, quae pridie eis offerebatur

1116. cupat et loca finitima diripit. Cumque predicti principes Franconfort convenissent et ibi aliquot dies manendo consumpsissent, episcopus Parthinopolitanus, palatinus comes Fridericus, marchio Rûdolfus revertuntur. Episcopus^a vero Mogontinus, Coloniensis, Traiectensis, Halver[siadensis]^b et Paderbrunnensis episcopi, abbas Corbeiensis, dux Liutgerus, comes Herimannus Rhenum transeunt. Ordinatur Mogontiae in monasterio Sancti Albani consilio episcoporum, qui aderant, ab archiepiscopo Coloniensi Friderico Thietmarus Verdensibus episcopus. Quo facto episcopus Paderbrunnensis remeat. Alii vero principes amicos imperatoris in predicta abbatia Lintburch parva manu obsident. Contra quos Fridericus dux Suevie, omnibus Alsatie populis excitis, immensa manu pugnaturus vadit. Cumque hostes numero plures adfore cernerent, hi, qui Lintburch per tres iam ebdomadas vallabant, versis armis discedunt et Rhenum transeunt, quibus hec sola gloria fuit, quod nullo suorum leso vel amisso^c revertuntur, maxime cum eis ita hostes imminerent, nunc fugiendo nunc subsequendo, [ut et] tiam colloquerentur^d. Mogontini vero^e abbati Corbeiensi omnia sua auferunt, ipse vero vix cum^f suis abit^g. Archiepiscopus^h Mogontini expellunt, sed non diu hoc facto gaudentesⁱ penas dant¹. Amici enim archiepiscopi non longe post inconsultos aggreduuntur, meliores quosque trucidant, ceteros capiunt. Quo facto iterum archiepiscopus urbi dominatur. Magna aeris inequalitas facta est^{k.1}.

a) episcopus om. S. b) hic finit f. 2r; sequentia usque ad [amis]so revertuntur (Ann. Saxo p. 758 l. 46 54) superiore parte folii desecta perierunt c., quae ex Ann. Saxone iam P. restituit. c) hic incipit f. 2° c. d) ... tiam colloquerentur, priores litteras linea ineunte desectas, c.; ut etiam colloquerentur P. cum S. e) vero om. P. f) cum desectum c. g) ita c.; abiit P. cum S. h) Archiepiscopus — gaudentes litteris detritis fore evanida, facto gau[dentes], dentes non iam legi potest, c.; archiepiscopum Adalbertum P. cum S, quibus tamen spatium in c. non suppetit. i) dant detrimentum c. k) sequ. Anno Domini millesimo CXVII°. Dum cuncta per circuitum — quinta decima dehinc die ex [vicino quodam] ex Ekk. p. 262 l. 80 — p. 263 l. 9 c.

renuentibus, ultro expetunt, colloquium in Franconforti unanimiter in festo sancti Michaelis collaudant. Et predicti quidem principes ad colloquium conditum vadunt, principes vero Bavarie machinatione Friderici ducis Suevie detenti non veniunt, quia ne aliquid inperatori contrarium in hoc colloquio statueretur, omnimodo satagebat. Quin ipse abbaciam quandam Lintburch occupat et loca finitima diripit. Cumque predicti principes Franconfort convenissent et ibi aliquot dies manendo consumpsissent, Adelgotus Magedaburgensis archiepiscopus, palatinus comes Fridericus, marchio Rodolfus revertuntur. Mogontinus vero et Coloniensis, Traiectensis, Halberstadensis et Paderbrunnensis episcopi, abbas Corbeiensis, dux Liuderus, comes Herimannus Rhenum transeunt. Ordinatur Mogontiae in monasterio sancti Albani consilio episcoporum, qui aderant, ab archiepiscopo Coloniensi Friderico Thietmarus Verdensibus episcopus. Quo facto episcopus Paderbrunnensis remeat. Alii vero principes amicos imperatoris in predicta abbatia Lint-

burch parva manu obsident. Contra quos Fridericus dux Suevie, omnibus Alsatie populis excitis, immensa manu pugnaturus vadit. Cumque hostes numero plures adfore cernerent, hi, qui Lintburch per tres iam ebdomadas vallabant, versis armis discedunt et Rhenum transeunt, quibus hec sola gloria fuit, quod nullo suorum leso vel amisso revertuntur, maxime cum eis ita hostes imminerent, nunc fugiendo, nunc subsequendo, ut etiam colloquerentur. Mogontini abbati Corbeiensi omnia sua vi auferunt; ipse vero cum suis viz abit. Idem Mogontini archiepiscopum Adalbertum expellunt, sed non diu hoc facto gaudentes penas dant. Amici enim archiepiscopi non longe post inconsultos aggreduuntur, meliores quosque trucidant, ceteros capiunt. Quo facto iterum archiepiscopus urbi dominatur. Magna aeris inequalitas facta est. Cf. Scheffer-Boichorst p. 132sq.

1) Magna aeris inequalitas facta est etiam in Ann. Hild. p. 64 et Chron. reg. Colon. p. 57.

CHRONICAE S. MARII LAUSANNENSIS FRAGMENTVM.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

¹ In archivo cantonalis Friburgensi in Helvetia servatur exemplar quoddam chartaceum, ex duobus foliis constans, signatum 'Payerne Nr. 1^b', in cuius paginis 1—3 saeculo XVI. Io. de Bona chartam foundationis monasterii Paterniacensis a Bertha regina Burgundiae anno 961. datam¹ non sua, sed 'aliena manu' exemplatam authenticavit². In pag. 4 alia manus saeculi XVI. ex Chronica quadam in Sancto Mario Lausannae scripta pauca, sed non parvi momenti transcripsit, quae a v. d. Ios. Schneuwely archivario Friburgensi inventa primus edidit G. v. W(yss), 'Das Treffen bei Peterlingen im Jahr 1133', in 'Anzeiger für schweiz. Alterthumskunde' 12, nr. 3 (Sept. 1866), p. 41sq. Repetitum est hoc fragmentum valde memorabile in collectione quae inscribitur 'Fontes rerum Bernensium' I (Bern 1883), p. 406, nr. 10. Neque nostrae Monumentorum Germaniae historicorum editioni desse debuit. Hanc Chronicam S. Marii Lausannensis, de qua etiam nos nihil amplius indagare potuimus, unicam particulam superesse valde dolemus³. Exemplar Friburgense (= c.) ipse Friburgi denuo contuli a. 1928⁴.

A. H.

Anno incarnationis dominice M^cC^oXXVII^o occisus est comes Willelmus^{a, b} in villa Pa- 1127. terniaca et P.^{b, c} de Glana.

²⁰ a) VII° c. b) ita (p.) c.

1) Cf. A. Hofmeister, 'Die Gründungsurkunde von Peterlingen', in 'Zeitschrift für die Gesch. des Oberrheins', 'N.F.' 25 (1910), p. 217sq. Exemplar 'Payerne Nr. 1^b' textum Friburgensem interpolatum praebet. Cf. etiam
²⁵ H. Hirsch, 'Zur Entstehungszeit der Fälschungen des Klosters Peterlingen', in 'Festschrift Albert Brackmann dargebracht' (Weimar 1931) p. 394sq. 2) Pag. 3: *Datum pro copia a suo proprio originali de verbo ad verbum extracta et licet aliena manu scripta*
³⁰ Io. de Bona. 3) De ecclesia collegiata S. Marii ('St. Maire de Lausanne') cf. A. Brackmann, Germ. pont. II, 2 (1927), p. 175sq. H. Hüfner, 'Die Territorialmacht der Bischöfe von Lausanne (—1218)', in 'Zeitschr. f. Schweiz. Gesch.' IV (1924), p. 381sq. 4) Notitiam de occisione Petri et Guillelmi fratris eius (quod Schöurer in dubium vocavit) de Glana et Guillelmi comitis Viennensis cum multis aliis nobilibus apud Paterniacum a. M^cC^oXXVI, quinto Idus Februarii, quam ex titulo sepulchrali Guillelmi de Glana, fundatoris domus
⁴⁰ Altaeripae, a. 1142, tertio Idus Februarii mortui, editam habes in Font. rer. Bern. I, p. 398sq. nr. 3 ('Angebliche Grabschrift in der Kirche des Klosters Altenry'; 'Liber

antiq. donat. Alteripe im St.-Archiv Friburg' saeculi XV, etc.), cf. I. Gumy, 'Regeste de l'abbaye de Hauteville' (Friburg 1923) p. 2 nr. 3, propterea hic non addidimus, quia, quo tempore conscripta sit, non constat. Nam in editione libri donationum, quam I. Gremaud, 'Livre des anciennes donations faites à l'abbaye de Hauteville', in 'Arch. de la Soc. d'hist. du canton de Fribourg' VI (1896), ex apographo a. 1478, confecto curavit, et in vetere libro traditionum saec. XII—XIII (hodie in Bibliotheca rei publicae Borussicae Berolinensi sub nr. 'Mss. lat. oct. 222' asservato), ex quo codex Friburgensis a. 1478. transcriptus est, referente socia nostra L. Hültebräuker deest. 5) Puer, comes Burgundiae. Cf. Bernhardi, 'Lothar von Supplinburg' p. 133, n. 38; E. Heyck, 'Gesch. der Herzoge von Zähringen' (Friburg i. B. 1891) p. 269, n. 798; G. Schnürer, 'Das Necrologium des Cluniacenser-Priorates Münchenwiler (Villars-les-Moines)', Friburg (Schweiz) 1909, p. 11sq., n. 3. 6) Petrus. Cf. Schnürer l. c.; M. Reymond, 'Les sires de Glâne et leurs possessions', in 'Archives de la Soc. d'hist. du canton de Fribourg' XII (1926), p. 172sq.

1133. Sexto deinceps anno factum est prelium magnum in eadem villa Paterniaca pro occisione predicti comitis inter ducem Gonradum^{a,1} et Theothonicos suos et comitem Amedeum Gebenensem et Romanos, et fugatus est comes et sui, et ceciderunt multi, et capti fuerunt multi nobiles, et ceteri fugerunt et dispersi sunt². Et ex illa die Theothonici^b invaluerunt contra Romanos³.

^{*)} Hec est copia cronice scripte in Sancto Mario Laus.^o sequ. c.

a) Gonrradum c.   b) theoci c.   c) laus (= Lausannensi vel Lausonensi vel Lausanne) c.; Lausanne edd.

1) Zaringiae, qui frater matris Willelmi occisi erat.

2) Ad idem proelium referunt ea, quae Amedeus episcopus Lausannensis (1144 - 1159) ad ecclesiam Lausannensem scribit, 'Mémorial de Fribourg' I (1854), p. 185, Migne, Patr. Lat. 188, col. 1301, Fontes rerum Bernensium I, 407: *Volumus tradere memoriae posterorum, quod Amedeus comes Gebennensis castrum quod vocatur Locens, in alodio Lausannensis ecclesiae situm, inique evertit, alio in potestate praefatae ecclesiae iniuste contra eandem ecclesiam erecto...* Unde miro Dei iudicio actum credimus, ut emerso (leg. emenso) brevi spatio, [eum] cum nobili duce Conrado confugeret, veritus faciem eius terga daret non sine multo damno nec sine plurima nece suorum. Cf. Heyck p. 285.

NOTAE HISTORICAE AVGIENSES.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

In codice Augiensi nr. CCXXIX, membranaceo, saec. IX. in., (= c.) laterculo regum et gentium, quem iam saepius typis expressum postremus edidit et saeculo demum 7. vel 8. priore p. Chr. n., non iam c. a. 520, compositum esse acutissime demonstravit Bruno Krusch v. cl. in 'Neues Archiv' 47 (1923), p. 65 sqq.¹, in f. 184. notae duae de rebus quibusdam a Francis a. 801. et 806. bello gestis eadem manu eodemque viro cl. K. Preisendanz testante, atramento subiunctae sunt, quae, licet iam ante octoginta et duos annos typis datae, omnes, qui de his rebus modernis temporibus egerunt, fugerunt². Quas notas rebus quas narrant coevas et ea quae tradunt aut accuratiora, quam alibi inveniuntur, aut aliunde omnino non nota tradentes primus edidit F. I. Mone in 'Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins' II (1851), p. 256, deinde A. Holder, 'Die Reichenauer Handschriften' I (Leipzig 1906; 'Die Handschriften der Großherzoglich Badischen Hof- und Landesbibliothek in Karlsruhe' V), p. 525³, et A. Chroust, 'Monumenta Palaeographica, 'Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters', part. I, ser. II, tom. II, fasc. X (München 1912), tab. 10 (340) n. 1; post quos nos eas cum codicis imagine lucis ope facta et postea cum codice ipso a bibliotheca Karlsruhensi nobis petentibus humanissime Gryphiam transmisso demum collatas hic emendatas proponimus. De nonnullis locis accuratius nos iam edocuit K. Preisendanz Karlsruhensis.

Codicem, quem iam in catalogo librorum monasterii Augiensis a. 822. conscripto⁴ indicari Chroust et Lehmann putant, a duobus scribis Italicis ante a. 822, et eam partem, in qua notae nostrae inveniuntur, post a. 806, exaratum esse A. Chroust v. cl. existimat⁵. Quod si litterarum formas perpenderit, licet ita fieri potuisse prorsus non neget, tamen ita factum esse oportere minime concedes. Nam cum formae litterarum modusque scribendi ad chartas Sangallenses, quarum imagines apud Arndt-Tangl, 'Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie' III (Berlin 1903; ed. 3, ib. 1929) tab. 72a (d. a. 764, d. 24. Apr.), tab. 71b (d. a. 764, m. Sept.), tab. 72b (d. a. 769, d. 16. Oct.) habentur, quam proxime accedant, codicis nostri eam partem, de qua agitur, etiam in Alamannia saeculo IX. inveniunt a scriba quodam provecioris fortasse aetatis exarari potuisse apud me quidem constat; cf. etiam exemplum 'scripturae Germanicae', quod F. Ehrle et P. Lebaert, 'Specimina codicum Latinorum Vaticanorum' (Bonnae 1912; ed. 2, Berol. et Lips. 1927) tab. 27. ex codice Vat. Pal. nr. 212. post saeculum VIII.

1) Textum laterculi ib. p. 70sq. habes. Inter finem laterculi et notas nostras in codice una linea vacua intercedit, in qua nihil nisi signum interpunctionis huius modi ,,, extat.

2) Indicavit eas B. Krusch l. c. p. 69.

3) Cf. descriptionem totius codicis ib. p. 521sq. et II (1914; 'Die Handschriften' etc. VI), p. 657. 673; III, 2 (curante Karolo Preisendanz, 1918; 'Die Handschriften' etc. VII), p. 155. 163.

4) G. Bekker, Catalogi bibliothecarum antiqui (Bonnae 1885) p. 10 (nr. 830); A. Holder, 'Die Reichenauer Handschriften' III, 1 (Leipzig, Berlin 1916), p. 77; P. Leh-

mann, 'Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz' I (München 1913), p. 249, cf. p. 248.

Certo saeculo XII. Augiae erat, teste inscriptione f. 1: *Liber Augie maioris*.

5) De Lombardo quodam scriba iam Mone cogitavit, qui minus recte tempus, quo codex exararetur, inter a. 780. et 806. definivit. Notae nostrae ad nationem scribae vel regionem, ubi codex scriptus sit, investigandam vix ullius momenti sunt, cf. infra p. 1336 n. 5. — Primam codicis partem (usque ad f. 69) Chroust a. 821 (propter f. 58^r) exaratam esse putat.

medium exarato divulgaverunt. Porro cum neque de nota catalogi Augiensis modo allati, utrum ad codicem nostrum iure referatur necne, satis constet, immo haec opinio a viro cl. A. Holder, qui eam primo ipse probaverat, non sine causa reiecta esse videatur¹, neque tempus exactum, quo catalogus iste conscriptus sit, ab H. Wibel socio olim nostro² in dubium vocatum certo certius omnibus exploratum et perspectum esse videatur, tam accurate certum annum, ante quem³ codex noster exaratus sit, definire supersedemus. Notas quoque historicas, quas Augienses propterea diximus, quia in codice in Augiensi bibliotheca sane per longa tempora asservato inveniuntur, Augiae primitus conscriptas esse neque affirmare nec penitus negare ausim.

A. H.

801. Sept. 21. XI.^a kl. Octub.^b, III. feria, indictio Xm^c, anni Domini DCCCII³, epacta XIII. urbs 10
Teatina a Franci^d combusta est. In eo anno et cætera castella gremata sunt igni⁴.
806. Iul. 13. III.º idus Iulii^f, II. feria, indicti^g XIII, anni Domini DCCCVI, epacta^h XXVIII. Uuci-
tanaⁱ uruem^{k,5} a Franci^d disrupta est, et ibidem multi interfecti sunt¹.

a) praecedit in margine $\frac{1}{2}$ c. b) octub. a. c) ita recte c.; XIII. perperam legerunt Mone, Holder, Chroust.
d) ita c. e) distinctio nulla c. f) Iulii c. g) Indicti. c. h) ita etiam hoc loco c. i) ita c., Mone, Holder, 15
Chroust; Uucitana Krusch l. c. 69; Bucitana (cf. sequens uruem pro urbem) proponit Preisdanz, k) ita c. l) post
sunt, quae vox est prima novae lineae, sequuntur in codice quaedam voces erasae, quas a Mone, Holder, Chroust non com-
memoratas, sed etiam a v. cl. K. Preisdanz per epistolam indicatas auxilio imaginis lucis ope factae et codici typo in semi-
nario historico Gryphensi humini ultraviolaceo e lucerna quarea emananti subiecto ita recognoscere me posse existimo: Anno
ab incarnatione dñi nri ihu xpi, ex quibus litteris eas, quae typis crassioribus impressae sunt, non iam dubie sunt. 20

1) Potius ad codicem S. Pauli 25. 1. 35 (antea XXVa 9) notam catalogi Holder l. c. refert, priorem sententiam a se ipso in 'Die Reichenauer Handschriften' I, 527 prolatam immutans; cf. etiam K. Preisdanz, 'Zeugnisse zur Bibliotheksgeschichte', in 'Die Reichenauer Handschriften' III, 2 (Leipzig, Berlin 1918), p. 110 sq. 2) H. Wibel, 'Beiträge zur Kritik der Annales regni Francorum und der Annales q. d. Einhard' (Straßburg 1902) p. 220 sqq. Contra quem vide, quae P. Lehmann l. c. p. 242 sq. diligenter disseruit. 3) Teatinam civitatem (Chieti) a. 801, quem etiam feria tertia, indictio X, epacta XIII. indicant, captam et incensam esse ex annalibus Francorum constat, quas S. Abel et B. Simson, 'Jahrb. des Fränkischen Reiches unter Karl dem Großen' II (1883), p. 251 n. 1 collegerunt; cf. etiam E. Mühlbacher in Reg. imp. I² nr. 874 e et 518 h, qui (sicut etiam Poupardin l. infra cit. p. 56 n. 1) Pippinum regem, cum mense Augusto a. 801. in finibus Spoletinis iudicio adesset, iam in reditu ab expeditione Beneventana fuisse putat, quod, si diem non nisi in Notis historicis Augiensibus traditum ideoque ab omnibus lucusque neglectum perpensis, stare non potest; A. Hofmeister, 'Markgrafen und Markgrafschaften im Italischen Königreich', in 'Mitt. d. Inst. d. österr. Geschichtsforschung', 'Erg.-Bd.' VII (1906), p. 803; R. Poupardin, 'Études sur l'histoire des principautés lombardes de l'Italie méridionale et de leurs rapports avec l'empire franc' (Paris [1907]) p. 55 sq. (= 'Le Moyen Âge', '2e sér.' X, 1906, p. 271 sq.); L. M. Hartmann, 'Gesch. Italiens im Mittelalter' III, 1 (Gotha 1908), p. 54 sq. 4) Cf. Ann. regni Franc. a. 801 (ed. Kurze p. 116, inter

Barcionam civitatem ipsa aestate captam et Isaacium Iudeum mense Octobrio de Africa cum elefanto regressum); Et in Italia Teate civitas similiter capta et incensa est eiusque praefectus Roselmus comprehensus; castella, quae ad ipsam civitatem pertinebant, in dedicationem accepta sunt. 5) Quorsus haec spectent, plane ignotum est. A. 806. expeditiones contra Sorabos, in Bohemiam, in Corsicam insulam, contra Navaros et Pamplionenses factae sunt. Cf. Abel. Simson II, 355 sq. 357. 361 sq. 362; Reg. imp. I² 30 nr. 419 b. 422 b. Cum expeditioni Bohemicae praeter Baicarios et Burgundios etiam Alamanni interfuisse expressis verbis tradantur, fortasse haec, si notae nostrae Augiae conscriptae sint, ad hanc potissimum expeditionem referenda esse videri possunt; cf. Ann. regni 35 Franc. a. 806 (ed. Kurze p. 122): Missa est manus de Baioaria et Alamannia atque Burgundia sicut anno superiore in terram Beeheim vastataque terrae non minima portione absque ullo gravi incommodo regressa; Abel-Simson II, 357, n. 5. Sed si forte Uucitanam urbem cum loco Bucitani apud Thietm. III, 1 fin. (p. 49. ed. Kurze) conferre liceat (cf. supra l. 16 n. i), etiam magis hic de bello Sorabico agi credas. Quodsi Fucitana intelligendum esset, id fortasse idem quod Fucitana, id est Foix civitatem Aquitaniae ad 45 Garumnam superiorem sitam, significare potuit. Sed quomodo haec urbs in bello contra Navaros et Pamplionenses suscepto 'disrupti' potuerit, non video. Si quis vero Uucitanam urbem in Italia quaerere velit, non nisi de expeditione Corsicana cogitari posse videtur, 50

DEDICATIO ECCLESIAE IN VDMODSARD.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Notitia dedicationis ecclesiae in Udmodsard in his codicibus exstat:

- ⁵ 1) 'Cartul. B 52' [21], nunc signatus 'Stablo-Malmedy, Rep. et Hs. Nr. 2', archivi rei publicae Borussiae Dusseldorpensis, saec. XIII, f. 39 nr. 82 (= A);
- 2) 'Cartul. de Stavelot nr. 1' [664] archivi regii Belgici Leodiensis, saec. XV, f. 57' (= A¹);
- 3) 'Cartul. Walts' fratrum Walts Hanoviae ad Moenum fl., saec. XVI¹, f. 31° (= A²);
- ¹⁰ 4) 'Cartul. de Stavelot nr. 6^a' [685] archivi regii Belgici Leodiensis, saec. XVIII incunatis, p. 44 nr. 81 (= A³).

A¹ et A² ex A, A³ ex A² transcripti sunt.

Ediderunt hanc notitiam I. Halkin et C.-G. Roland, 'Recueil des chartes de l'abbaye de Stavelot-Malmedy' I (Bruxellis 1909), 191 nr. 86 (perperam ad d. 28. Dec. 980) ex A, adhibitis etiam A¹, A², A³; antea W. Ritz, 'Urkunden und Abhandlungen zur Gesch. des Niederrheins und der Niederraas' I, 1 (Aachen 1824) p. 50 nr. 36 ex A. Cf. etiam A. Wauters, 'Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique' I (Bruxellis 1866), 401 (ad d. 28. Nov. 980); A. Goerz, 'Mittelrheinische Regesten' I (1876), 308 nr. 1071. Nobis codicem A denuo contulit Archivum Borussiae Berolinense; de reliquis

²⁰ codicibus Halkin et Roland secuti sumus.

De situ villae 'Udmodsard' nobiscum communicavit Archivum Borussiae Confluentinum.

A. H.

Anno ab incarnatione Domini DCCCCLXXX. dedicata est ecclesia in villa Udmodsard^a 980. a venerabili Ekberto Trevirensi archiepiscopo in honore sancti Petri apostoli V. kal. Dec.,^{Nov. 27.} que etiam subiecta est matri ecclesie in Clotona^{a, b}, sub Herengario corepiscopo, Ravengero^b abbate⁴, Ruodone preposito⁵ necnon Frondone decano et Tietbaldo monacho et Bonone presbitero.

^a) Dotona corr. Clotona A; Dotona, in marg. Clotona A¹; Clotona A², A³. ^b) ita (Ravengero) A; Rauengario Halkin et Roland.

- 1) Cf. etiam MG. Dipl. VIII, 241.
  - 2) Incognita, Kr. Kochem, proponuntur. Uerzig (Rb. Trier, Kr. Wittlich) nimis longe a Clotona abest.
  - 3) Clotten vel Klotten ad Mosellam fl. (Kr. Kochem). Cf. Nota dedicationis in Clotona a. 1004, MG. SS. XV, 2 p. 1281, quae in A immediate huic notitiae subiuncta est (plenius edita ex A, A¹, A², A³ ab Halkin-Roland nr. 92 p. 200 sq., antea ab Ritz p. 50 nr. 36; cf. Wauters I, 444; Goerz I, 329 nr. 1161).
  - 4) Ravengerus abbas Stabulensis inde ab a. 980. Iun. 4 (DO. II. 219) usque ad a. 1004 (Halkin-Roland nr. 98 p. 202) occurrit; a. 1011, iam mortuus erat, cf. DH. II. 238.
  - 5) Qui etiam a. 1004, d. 14. Maii occurrit, SS. XV, 2 p. 1281 (ubi n. 2. perperam cum Rudolfo postea abbate Hersfeldensi et episcopo Patherbrunnensi confunditur).
- ⁸⁰ fortasse iam ante longa tempora diruta. Si hodie adhuc exstaret, de Urschmitt (*Ursmadia* a. 1190, 'Mittelrhein. Ub.' II nr. 112 p. 155) prope Lutzerath (Rb. Koblenz, Kr. Kochem) vel de Auderath (*Uderath* a. 1569, Ph. de Lorenzi, 'Beiträge z. Gesch. sämtlicher Pfarreien der Diöcese Trier' II, Trier 1887, p. 244, cf. 253, 180; Rb. Koblenz, Kr. Kochem) potissimum cogitari posse videtur, quamquam in neutro loco de ecclesia S. Petri quicquam traditur. Cf. W. Fabricius, 'Erläuterungen zum Geschichtl. Atlas der Rheinprovinz' II (1898), 171, V, 2 (1913), 180. 198. 204 sq.; V, 9 (1913), 381; A. Goerz, 'Regesten d. Erzb. zu Trier' (Trier 1861) p. 6; id., 'Mittelrheinische Regesten' I (Coblenz 1876), 308, nr. 1071 (ubi Auderath vel Urschmitt vel Wollmerath,

DEDICATIO ALTARIS S. CRVCIS IN ECCLESIA PRVMIENSI.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Hanc notitiam Iohannes Friedericus Schannat († a. 1739) in libro, qui 'Eifflia illustrata' inscribitur, quem iussu Iohannis Mauriti comitis de Manderscheid-Blankenheim, archiepiscopi Pragensis (a. 1733—1763), aggressus est, 'ex veteri membrana desumptam in capitulo sexto, cui titulus est 'Eifflia borealis sacra', posuit. Quod capitulum 'Eifflia borealis sacra' editioni 'Eiffliae illustratae', quam G. Bärsch a. 1824. Coloniae ex codice quodam Darmstadensi curavit, deest, sed extat in tribus codicibus Archivi historici civitatis Coloniensis signatis 'Chroniken und Darstellungen 301' (f. 285^b), 'Chron. 299' (f. 330), 'Chron. 300' (f. 242^b) et in codice quodam numero carente hodie Praeae in archivo Musei Nationalis ('Archiv narodního Musea v Praze'), quo a. 1851. devenit, cum aliis documentis, quae ad archivum Sternberg-Manderscheid spectant, asservato (f. 582). Codicum Coloniensium duo posteriores apographa sunt ('Chron. 299' saec. XVIII/XIX, 'Chron. 300' ab Alftero a. 1801. scriptus), primus ('Chron. 301') ab ipso Schannatio scriptus esse putatur¹. Ex codice Pragensi, quem Hermannus Iosephus ab Hartsheim († a. 1763) a. 1754sq. ex autographo Schannatii descripsit vel describendum curavit et additamentis auxit, hanc dedicationem primus edidit docto commentario illustratam Henricus Neu, 'Eine Prümer Weihinschrift vom Jahre 1063', in 'Rheinische Vierteljahrsblätter' II (1932), p. 228—231, postquam priore anno de eodem codice pluribus egit ibidem I (1931), p. 404—414 ('Zur Geschichte der Eifflia illustrata').

De codicibus Coloniensibus nobis benigne rettulit E. Kuphal Coloniensis; codicem Pragensem denuo inspezit v. cl. H. Zatschek socius noster.

A. H.

1063.
Nov. 1.

Anno dom(inicae) incar(nationis) MLXIII. die kalend(arum) Novembris dedicatum est altare hoc cum aedificio a reverentissimo Treverorum^a archiepiscopo Eberhardo² in honorem victoriosissimae sanctae crucis, de cuius praetiosissimo ligno hic habetur, agente hoc venerabili loci huius abbate Ruoperto, qui monasterium Sancti Salvatoris³, mediocri antiquitus constructum fundamine, adauxit, ut cernitur, in longitudine.

a) ita tres codices Colonienses; Tr. om. Neu cum cod. Prag.

1) De codicibus Coloniensibus aliisque 'Eiffliae illustratae' codicibus cf. A. v. Domaszewski, 'Zur handschriftlichen Überlieferung der niederrheinischen Inschriften', in 'Westdeutsche Zeitschrift für Gesch. u. Kunst' XXIII (1904), p. 161. 170sq. Idem codicem Bonnensem signatum 'S 416', cuius etiam H. Neu in 'Rheinische Vierteljahrsblätter' I (1931), p. 414 mentionem facit, aequae ac duos Colonienses 'Chron. 299' et 'Chron. 300' ex Schannatii autographo Coloniensi 'Chron. 301' excerptum esse putat. 2) Treverensi (a. 1047—1066), qui huius dedicationis in charta monasterio Prumiensi super iis, quae kal. Nov. a. 1063. acta erant, a. 1065.

Oct. 23. data ita mentionem fecit: *Pergentes porro ad ipsum tandem cenobium iam dicti abbat is ductu et rogatu venimus, ubi parte monasterii, quam ipse (sc. Ruopertus abbas) veteri apponens a fundamento construxerat, dedicata altare (altari Beyer) quoque in medio situm a nobis pariter consecratum est, conditisque in eo reliquiis supra nominatas (nominatus Beyer) cum decimationibus suis ecclesias ea conditione tradimus . . .*; H. Beyer, 'Mittelrhein. Ub.' I, 413 sq. nr. 356; A. Goerz, 'Reg. d. Erzb. zu Trier' (Trier 1861) p. 10 sq.; A. Goerz, 'Mittelrhein. Regesten' I nr. 1387. 40 1402. 3) Prumiense.

DEDICATIO CAPELLAE IN CASTRO WIRTENBERG, VT VIDETVR.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

- ⁵ *Antiquissimum, quod putant, montis Wirtenbergensis super villam Rothenberg inter Esslingen et Cannstatt monumentum in lapide a. 1790. supra portam stabuli equorum in interiore area veteris arcis Wirtenberg reperto, qui a. 1824. in sacristia capellae sepulchralis Katharinae reginae Wirtenbergensis ibidem a. 1820—24. institutae, a. 1927. in capella ipsa positus est, servatur. Cuius specimen saeculo XIX. ineunte delineavit aerique incidit F. A. Seyffer¹, quod non vidimus.*
- ¹⁰ *Lapidis imaginem nunc habes in 'Die Kunst- und Altertums-Denkmale im Königreich Württemberg... bearb. von Dr. Ed. Paulus. Inventar'. 'Neckarkreis' (1889, 'Neudruck', Esslingen 1906) p. 159, cf. p. 162. et 599, et, formae minoris, apud Eug. Schneider, 'Bilderatlas zur Württembergischen Geschichte' (Esslingen a. N. 1913) p. 42. Textum ediderunt inter alios² v. Memminger, 'Beschreibung des Oberamts Cannstatt' (Stuttgart et Tübingen 1832) p. 196; Chr.*
- ¹⁵ *F. Stälin, 'Württembergische Geschichte' II (1847), p. 477, n. 5; Hartmann in 'Beschreibung des Königreichs Württemberg nach Oberamtsbezirken', ed. sec., 'herausgeg. von dem K. Statistischen Landesamt', 'Beschreibung des Oberamts Cannstatt' (Stuttgart 1895) p. 620; Eug. Schneider l. c. et 'Der älteste Herr von Württemberg', in 'Württembergische Vergangenheit' (Stuttgart 1932) p. 130 sq., quem et imaginem lapidis secuti sumus. Uncis quadratis inclusa in lapide non iam*
- ²⁰ *leguntur, uncis lunatis inclusa abbreviata sunt.*

A. H.

Anno dominice [i]ncarn(ationis) mill(esimo) LXXXIII. indic(tione) V[I]. VII. idus Fe-
b(ruarii) ded(ica)tur^a hec cap(ella) ab A[d]elb(erto) Worm(at)ens(is) ec(clesi)e ep(iscop)o^a
in h(onorem) s(ancti) [Nicolai]^b.

²⁵ a) DED lapis; dedicata Schneider, alii; an potius ded(icata) [est] legendum? b) ita Schneider; nomen sancti abbreviatum esse videtur, nam, si imagini lapidis credis, non nisi 8 vel 4 litterae evanuerunt; [Nicolai?] v. Memminger [ubi ()], Stälin, Hartmann [ubi ()].

1) V. Eug. Schneider in 'Württembergische Vergangenheit' p. 130 sq.; cf. etiam 'Die Kunst- und Altertums-Denkmale im Königreich Württemberg... Inventar', 'Neckarkreis' p. 599, ubi 'Mscr. hist. Q 296 d. K. Landesbibliothek' indicatur. 2) Cf. etiam K. Weller, 'Die Grafschaft Wirtenberg und das Reich bis zum Ende des 14.' (legendumne '13.'?) 'Jahrhunderts', in 'Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte' XXXVIII (1932), p. 115 n. 6. 3) A. 1070—1107. Qui, Heinrich IV. regi infestus, tunc in monasterio Hirsau-giensi exulasse dicitur. Cf. K. Weller, in 'Württ. Vierteljahrshefte' XXXVIII (1932), p. 114 sq.

TRANSLATIO SERGII ET BACCHI MARTYRVM WEISSENBVRGENSIS.

EDIDIT W. LEVISON.

*Sergii et Bacchi martyrum cultus, quorum basilica in Busafa sive 'Sergiopoli' castello Syriae orientalis ab Euphrate fluvio in meridiem versus sita celeberrima erat¹, etiam in partibus occidentali-
bus latius propagatus est². Ecclesiam beati Sergii in Classe civitate constructam post tempora Gothorum Agnellus episcopus Ravennas (557—570) fidei orthodoxae reconciliavit³.
Burdigalae Euphron negotiator Syrus anno 585, reliquias eiusdem martyris oratorio domestico intulerat adeo exoptatas, ut particulas earum vel per vim confractas auferrent⁴, neque solum
ecclesiae eius sepulchralis fama ad Gregorium episcopum Turonensem pervenerat⁵, sed etiam in baptisterio basilicae S. Martini Turonensi reliquias Iohannis Baptistae et Sergii martyris coniunctas ipse reposuit⁶, neque minus in suburbio Andegavensi propinquo, si non antea, at Chlodoveo II. regnante (639—657) in honorem sancti Sergii monasterium surrexit⁷. Romae inde
ab aevo Gregorii III. e pontificibus originis Syriacae (a. 685—701, 708—715, 731—741) ultimi
quattuor diaconiae ecclesiaeve Sergio et Baccho dicatae commemorantur⁸. Ex urbe Roma reliquiae eorum in Germaniam ab Otgario archiepiscopo Moguntinensi (826—847) allatae sunt, qui ut corpus sanctum quoddam Romae sibi inquireretur Gregorium IV. papam (827—844) rogaverat⁹, eumque voti huius compotem factum esse disticha testantur:*

Martyribus sanctis honor extat maximus orbe,
Nomine pro Christi qui meruere mori.
Excellens inter quos gaudet Sergius almus,
Qui cum fratre Baccho supplicia arcta luit.
Romulea ex urbe hos praesul Otgarius ambos
Advexit, tantum Sergium et hic posuit.

Versus Hrabanus Maurus successor eius in tumultu sancti Sergii scribendos composuit, qui et alios super confessionem ipsius sepulchri in eadem ecclesia, scilicet Weissenburgensi, apponendos fecit¹⁰. Reliquiae enim cum aliis ecclesiis illatae sunt, velut anno 850. S. Wigberti Hersfeldensi¹¹, tum coenobio illi Weissenburgensi famosissimo, cuius monachus Otgarius fuerat¹²,

1) Cf. V. Chapot, 'La frontière de l'Euphrate de Pompée à la conquête arabe' ('Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome' 99), 1907, p. 231, 328 sqq.; Fr. Sarre et E. Herzfeld, 'Archäologische Reise im Euphrat- und Tigris-Gebiet' I, Berlin 1911, p. 136—141; II, 1920, p. 1—45 (auctore S. Guyer); III, 1911, tab. 53—62; IV, 1920, tab. 121/22; H. Spanner et S. Guyer, 'Rusafa, die Wallfahrtsstadt des Heiligen Sergios', Berlin 1926. 2) De martyribus cf. C. Bysses, *Acta sanctorum Octobris III* (1770), 883—888; H. Delehaye, 'Les origines du culte des martyrs', Bruxelles 1912, p. 242 sqq. et *Acta sanctorum Novembris II*, 2 (1931), p. 545 n. 20. 3) Agnelli *Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis* c. 86 (SS. rer. Langob. p. 334; ed. A. Testi-

Rasponi, *Rer. Ital. SS.* 2 II, 3, p. 217). 4) Gregorii 80 Turon. *Hist.* VII, 31 (SS. rer. Merov. I, 311 sq.). 5) Greg., *In gloria martyrum* c. 96 (ib. p. 553). 6) Greg. *Hist.* X, 81 (ib. p. 449). 7) *Diploma Childeberti III.* ed. Pertz, *Dipl. Merov.* p. 65 nr. 74. 8) *Testimonia Libri pontificalis aliaque collegerunt* P. Kehr, *Italia pontificia* I, p. 34, 102, 149, et Chr. Huelsen, 'Le chiese di Roma nel medio evo', *Florentiae* 1927, p. 461 sqq. nr. 50—53. 9) *MG. Epist.* V, 72 nr. 13. 10) Hrabani *carm.* 55, 1—4 (*MG. Poetae II*, 219 sq.). 11) Hrabani *carm.* 77, 7, v. 5 (ib. p. 230). Etiam ecclesiae S. Saturnini in Dreisen vico Palatinatus sitae (de loco ib. p. 700) reliquiae eorumdem martyrum datae sunt; cf. *carm.* 80, 7, v. 4 (ib. p. 233). 12) *MG. Libri con-*

reliquiarum cultor studiosus¹. Quod e hymno concludi potest, quem Walahfridus Strabo poeta Augiensis sui aevi clarissimus († 849) in honorem utriusque martyris conscripsit (incipit Pangite caeli, reboemus odas), precans²:

(8). Inde vos saeculi precium sequentes,
quaesumus, nobis meritis favete,
nosos ut vestris nequeal nocere
civibus istis.

(9). Hic topus vester vocitatur Alba
Civitas, sacris decorata gazis,
quem sacrosancti cineres adornant,
somata sancta.

His versibus nomen Albae Civitatis (= Weissenburg) proprium inesse G. M. Dreves perspexisse videtur; congruit, quod reliquiae martyrum illorum Weissenburgi et a. 1284. in quatuor altaribus reconditae sunt³ et 'corpora' eorum inter reliquias summi altaris saeculo XV. inventa⁴, postquam Karolus IV. rex a. 1353. partes dinidias inde Pragam detulit⁵.

De Weissenburgo autem coenobio re vera agi brevis relatio translationis testis extat, quae Passioni martyrum satis fabulosa e Graeco sermone in Latinum versae⁶ subiuncta in codice Epternucensi, iam Parisiensi nr. 9740 (Suppl. lat. 243. 3) saeculo XII. exarato legitur⁷ (= c.), qui fol. 212^v—217^r Passionem continet, praecedente hymno (fol. 212, incipit Adsunt nobis exoptata), fol. 217^v—218 Translatione subsequente. Relatio haud ita multo ante aetatem codicis litteris mandata est, siquidem coenobium a Dagoberto rege constructum esse ibi narratum est. Atque monasterium anno 682/83. commemoratur⁸ ut saeculo VII. originem debuit, ita a Dragobodone episcopo Spirensi constructum est, id quod in charta eidem a. 700. inscripta legitur⁹, neque in diplomalibus regum et imperatorum coenobio ab anno 967. ad annum 1067. concessis privilegiorum anteriorum mentio fit nisi Pippini 'imperatoris'¹⁰, donec in privilegio Heinrici IV. anno 1102. dato Dagobertus rex 'fundator' occurrat¹¹, deinceps iterum iterumque celebratus¹², ipsumque diploma nomine eius finierunt¹³, sive ante annum 1102. compositum¹⁴ sive potius inter annos 1111. et

fraternitatum p. 71 (Sangallensis 210, 6): Otger episcopus et 210 (Augiensis 177, 12, a. 826): Otgerus inter fratres Weissenburgensis monasterii commemoratur.

1) Cf. A. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' II² (1912), p. 773. 2) Walahfridi carm. 88 (MG. Poetae II, 418 sq.; cf. p. 264 n. 1); G. M. Dreves, Analecta hymnica mediaevi 50 (1907), p. 178 sq. 3) C. Zeuß, Traditiones possessionesque Wizenburgenses, Spira 1842, p. 335 sq. 4) lb. p. 337. 5) Epistola Karoli IV. a. 1354 (lan. 2) ed. Boh. Balbinus, Miscellanea historica regni Bohemiae, Decadis I. liber VI, Pragae 1684, p. 61. Cf. Byeum I. l. p. 861 sq.; Böhm-Huber, Regesta imperii VIII, nr. 1710. 6) De Passionibus martyrum Graecis, e quibus primigenia in Analectis Bollandianis XIV (1895), 873—895 publici iuris facta est, cf. Bibliotheca hagiographica Graecae² (1909) nr. 1624/25. 7) De Syriacis et Armeniacis Bibl. hagiogr. Orientalem (1910) nr. 1052/55; de versionibus Latinis, quarum unam post Mombrinium Byeus I. l. p. 868—869 edidit, cf. Bibl. hagiogr. Latinae II (1901) nr. 7599—7606. De genere Passionis cf. H. Delehaye, 'Les Passions des martyrs et les genres littéraires', Bruxellis 1921, p. 255, 270 sq., 284, 295, qui eam Passionibus quas dicit 'epicas' adnumeravit. 7) De codice cf. Bollandianorum Catalogum codicum hagiographicorum Latinorum qui asservantur in bibl. Nationali Parisiensi II (1890), 579 sqq.; SS. rer. Merov. VII, 644; de alia parte codicis infra p. 1368. 8) Zeuß I. l.

p. 204 nr. 218; Pardessus, Diplomata II, p. 454. De anno 10. Theoderici III. regis neque eius nominis IV. (a. 780/81) agi perspexit A. Halbedel, 'Fränkische Studien' ('Historische Studien' ed. Ebering 132), Berolini 1915, p. 17 n. 13. 9) Zeuß p. 194 nr. 203; Pardessus II, p. 430. 10) Diploma Ottonis II. nr. 15, Ottonis III. nr. 125, Heinrici II. nr. 35, Conradi II. nr. 148, Heinrici III. nr. 58 (MG. Dipl. II, p. 23, 537. III, p. 39. IV, p. 200. V, p. 76); Zeuß p. 319 (Stumpf, 'Reichskanzler' nr. 2708). Chartam Ottonis II. genuinam neque interpolatam esse statuit E. Stengel, 'Die Immunität in Deutschland' I (1910), p. 164 (n. 2), 207 (n. 4), 317 (n. 2), 340 (n. 1), 355 (n. 2), 585 (n. 1), 591 (n. 4), qui eam a diplomate Pippini regis deperdito re vera pendere asseruit, cf. etiam Tye (v. p. 1342 n. 1) p. 15 sqq. 11) Zeuß p. 320; Stumpf nr. 2956. 12) Cf. privilegia Heinrici V. a. 1111 (Zeuß p. 325 sq.; Stumpf nr. 3068), Alexandri III. a. 1179 (Zeuß p. 321 sq.; Jaffé, Reg.² II, nr. 13 366), Friderici I. a. 1187 (Zeuß p. 326 sq.; Stumpf nr. 4479); martyrologium Weissenburgense saec. XII (ed. E. F. Mooyer, 'Archiv des historischen Vereines von Unterfranken und Aschaffenburg' XIII, 1855, fasc. 3, p. 52; A. Hofmeister, 'Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins N.F.' 34, 1919, p. 401 n. 2); diploma Heinrici I. spurium Klingenbergster coenobio datum nr. 42 (MG. Dipl. I, p. 77). Posteriores mitto. 13) Zeuß p. 323 sqq.; Pertz, Dipl. Merov. p. 149 nr. 31. Cf. etiam diplomata Dagoberti spuria

1187. confectum¹. Unde relationem translationis saeculo XI. vergente vel XII. Weissenburgi Passionem additam esse consentaneum est, neque sermo abhorret, partibus sententiarum in iisdem syllabis desinentibus, id quod Germanice 'Reimprosa' vocamus.

Translationem e codice Parisiensi publici iuris fecerunt socii Bollandiani in Catalogo codicum hagiographicorum bibliothecae Nationalis II, Bruxellis 1890, p. 583—584². Ipse imaginem phototypicam intercedente v. c. Henrico Omont expressam adhibuit.

W. Levison.

Deinde venerabiles eorum exuvias illa urbium nobilissima et mundi domina³ obtinuit Roma, quae postmodum, per venerabilem Olgarium Mogontinum episcopum⁴ ad Gallias translatae, in civitate Leucopolitana quae et Wizenburch⁵ vocatur honestissimae sepulturae sunt commendatae. Hic nimirum fratrum suorum completionem et magnae resurrectionis expectant diem, quando illorum gaudii perfectio corporum in quibus triumphaverunt glorifica erit resurrectio. Civitas haec, quasi quidam paradysus Dei rore caeli⁶ irrigata, a nobilissimo Francorum rege Dagoberto exaltata⁷ beatoque Petro est donata⁸, in qua ab eodem principe in honore eiusdem caelestis clavigeri⁹ nobilissima, ut nunc usque apparet, basilica cum claustrum est edificata. Quo nimirum in claustrum electorum monachorum instituit numerum, ut operarentur et custodirent hortum¹⁰ hunc deliciarum. Ex eorum sacro collegio electus iste vir processit Olgarius¹¹, qui primum ibidem abbas, post Mogontinus effectus est archiepiscopus¹². Unde primum exaltationis suae locum caeteris familiarius diligens, eum duorum istorum martyrum preclaro lumine irradiavit. Quorum meritis apud omnipotentis Dei clementiam peccatorum hic optineamus veniam, ibi post exutam huius carnis trabeam aeterni regni laticiam, qui in substantia simplex et in personis triplex vivit et regnat unus per omnia secula seculorum Deus. Amen¹³.

a) ortum c. b) Explicit passio Sergii litteris minutis m. al. in marg. add. c.

Blidenveldense (ib. p. 171 nr. 58) et Erfurtense S. Petri (ib. p. 198 nr. 83; A. Overmann, 'Urkundenbuch der Erfurter Stifter und Klöster' I = 'Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, Neue Reihe' V, 1926, p. I nr. 1). — Monachi Weissenburgenses, ut Dagoberto I. regi celeberrimo originem monasterii attribuerent, fortasse eo adducti sunt, quod Dagobertus rex ei donationem fecerat (Zeuß p. 266 nr. 278; Pertz p. 41 nr. 44), scilicet a. 712 rex huius nominis tertius (cf. Stumpf, 'Historische Zeitschrift' 29, 1873, p. 385; Krusch, SS. rer. Merov. V, 90 n. 11). 14) Hans Hirsch, 'Neues Archiv' 84, p. 269.

1) E. Herr, 'Bemerkenswerte mittelalterliche Schenkungen im Elsaß' ('Beiträge zur Landes- und Volkskunde von Elsaß-Lothringen, Heft 84'), Stratoburgi 1908, p. 1—39; Th. Tye, 'L'immunité de l'abbaye de Wissembourg' ('Collection d'études sur l'histoire du droit et des institutions de l'Alsace I'), ib. 1927, p. 8 sq., 12, 26 sqq. 2) Cf. etiam Bibl. hag. Lat. nr. 7608. 3) Cf. e. gr. carmen clarissimum, quod incipit: *O Roma nobilis, orbis et domina, cunctarum urbium excellentissima* (ed. Traube, 'Abhandlungen der philos.-philol.

Classe der Münchener Akademie' XIX, 1891, p. 300). 4) 826—847; cf. supra p. 1340. 5) Cf. Annales Monasterienses S. Gregorii a. 631 (SS. III, 158): *Initium Leucopolis coenobii, quod Latine Wizenburch dicitur*. 6) Ita e. gr. Gen. 27, 28. 7) Cf. supra p. 1841. 8) Alexander III. (l. l.) a. 1187 coenobium Weissenburgense iis ecclesiis ac venerabilibus locis adnumerat, quae ad speciale ius per singularem proprietatem sanctae Romanae — spectant ecclesiae; cf. praefationem codicis Edelinii abbatis (1262—1293), Zeuß p. 269: *abbas monasterii sancti Petri Wizenburgensis ad Romanam ecclesiam Romanumque imperium nullo medio pertinentis*. Cf. Tye l. l. p. 18 sq. 9) Ita e. gr. hymnus n. 3 allatus: *Petre tu prepotens caelorum claviger*. 10) Cf. supra p. 1340 n. 12. 11) Olgarius, qui anno 826. ecclesiam Moguntinam regendam suscepit, monasterio Weissenburgensi non nisi annis 887/40—846. praefuit. Cf. Zeuß p. 851; E. Dümmler, 'Geschichte des Ostfränkischen Reiches' I², p. 129. *Otgerus episcopus et abbas vel Othgerus abbas et episcopus Magontinus* etiam in catalogis abbatum coenobii commemoratur (SS. XIII, 320).

MIRACVLA SANCTI APOLLINARIS EPISCOPI VALENTINENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

⁵ *Vitae beatissimi Apollinaris episcopi ecclesiae Valentinae super fluvium Rodani magnum*¹, quam B. Krusch v. cl. in SS. rerum Meroving. t. III (1896), p. 194—203 (cf. IV, 768. VII, 814) edidit² (cf. BHL. nr. 634), in codice Parisiensi bibl. nat. Lat. nr. 5315 (olim Colb. 1746, deinde Reg. C. 3363. 8), saec. XII³, membranaceo (— c.), f. 26^v—27^v eiusdem miracula post mortem (— BHL. nr. 636) facta⁴ subiuncta sunt, quae, cum saeculo X. conscripta esse posse videantur et locum valde insignem de Hugonis marchionis Provinciae, comitis Viennensis et Arelatensis, postea (a. 926—945, † a. 947) regis Italiae, expeditione Italica priore (c. 3) nonnullaque de regni Burgundiae sive Provinciae saeculo X. ineunte conditione, de Agarenis et desolatione ecclesiae Valentinenensis notatu haud plane indigna tradant, in tanta auctorum, qui de rebus Burgundiciis eius aetatis scripserint, penuria nostrae collectioni inserta iis, qui in res Burgundiae et Provinciae etiam illis temporibus historiam Germaniae artius attingentes investigabunt, haud ingrata fore speramus. De codice, qui in editione Vitae Apollinaris non adhibitus neque indicatus est, accuratissime egerunt socii Bollandiani in Catalogo codicum hagiographicorum Latinorum antiquiorum saeculo XVI, qui asservantur in bibliotheca nationali Parisiensi II (Bruxellis 1890), p. 87—89, qui ibidem p. 93 sq. 'Miracula S. Apollinaris' primi typis impresserunt. Deinde ex eodem codice, quem satis mendose ex alio iusto saeculo antiquiore transcriptum esse putat, a rev. canonico Ul. Chevalier, 'Vies de saints dauphinois', in 'Bulletin d'histoire ecclésiastique et d'archéologie religieuse des diocèses de Valence, Gap, Grenoble et Viviers' XV (1895), 'tiraison supplémentaire', p. 38—40, paulo emendatiora edita sunt, qui locos sacrae scripturae complures notavit⁵. Nobis imagines codicis lucis ope factas mediantibus iis, qui Bibliothecae Nationalis Parisiensis curam gerunt, suppeditavit Societas amicorum Bibliothecae Nationalis.

In re orthographica codicem plerumque presso pede seculi tamen in clausulis vocum primae declinationis semper ae pro e posuimus. Capitulum numeros, quos Chevalier cum codice omisit, iam Bollandiani addiderunt.

A. H.

¹⁰ 1. Si ea recitata sunt, que largiente Domino in vita sua⁶ peracta noscuntur, illa non oportet tacere, que nostris temporibus pro ipso propitio elucidata sunt. Anno igitur in-

1) Qui saeculo VI. ineunte floruit. 2) Qui Vitam saeculo IX. in. Valentinae compositam esse exposuit. 3) Ita Bollandiani loco infra citato et iam Catalogus codicum manuseriptorum Bibliothecae regiae P. III, T. IV (Paris 1744), p. 89. Cf. etiam notam sequentem. 4) Cf. etiam A. Molinier, 'Les sources de l'histoire de France' I (Paris 1901), p. 278 nr. 910, qui codicem, Ulixon Chevalier (p. 33, v. infra l. 21) secutus, saeculo XI. vel XII. attribuit; Ul. Chevalier, 'Regeste Dauphinois' I (Valence 1913), p. 172 nr. 1012 ad a. 911. Inscriptio Vitae Apollinaris in codice Parisiensi nr. 5315 ad verbum convenit cum codice Carnotensi nr. 115 (68) (olim monasterii S. Petri Carnotensis), saec. XI. in. (= 1a apud Krusch), SS. rer. Mer. III, 197 l. 37 n. a (omissa tantum voce *magnum*); de quo codice cf. 'Catalogue général des manuscrits des Bibliothèques Publiques de France, Départements' XI (Paris 1890), p. 62 sq.; MG. SS. rer. Merov. VII, 175. 5) In quibus supplendis W. Levison et F. Herberhold v. d. me adiuverunt. 6) Scil. Apollinaris episcopi Valentinenensis, qui secundum Vitam

911. carnationis dominicae DCCCC^{mo}XI^{mo}, defuncto sanctae Valentinensis ecclesiae episcopo¹, Remegarius, natione Francus, in eadem ecclesia rogatur episcopus². Hic dum in iam dictam ecclesiam adveniret, [invenit^a ibi puellam³], que multis annis contracta^b iacebat nec omnino ambulare^c poterat. Necessitate autem^d Agarrenorum^e instante, prefata basilica, in qua beatus pontifex iacebat, plena erat vasculis, in quibus vinum atque annona^f recondebatur. Eliminata autem omni spurcicia ex ea a prefato presule, statim predicta puella laudans Deum erecta est et sic incolumis facta est, quasi nunquam renum ac crurium dolores^g sentisset^h.

2. Eodem namque tempore puella quedam, nomineⁱ Ermengardis^j, ex patre Ragamberto^k, male a demonio vexabatur^l. Hanc¹ ecclesiam intrare spiritus malignus nullatenus sinebat, sed invita^m aⁿ parentibus intus inlata, huc illucque ab ipso agitabatur et nunquam in olfactu^o odorem incensi sufferre^p poterat. Quod ut compererunt^q parentes eius, miserunt eam ad domum excimii confessoris Christi et voverunt^r se daturos ex rebus suis atque eam inibi servitutam, si illam Dominus per interventum servi sui a proprio labore liberasset. Veniens autem ad prelibatam^s ecclesiam^t, clerici loci illius facta letania, oratione peracta, statim spiritus malignus cum grandi fetore et ingenti strepitu discessit, dans honorem Deo vivo et vero^u, qui sibi talem elegit famulum. Porro omnibus, qui ibidem aderant, Deo gratias referentibus, puella iam dicta sospitate^v recepta reversa est ad propria. Frater namque ipsius iniquissimus, nomine Ricardus, qui se voverat Deo sanctoque Apollinari [ex]^w rebus^x propriis donaturum, cupiditate ductus^y, Ananiae et Saphirae⁷ exemplum⁸ retinens, non solum suam promissionem fraudavit, verum etiam partem suae sorori ex rebus a patre sibi dimissis minime dedit, quatenus votum suum adimplere posset. Transactis igitur fere octo diebus, iterum leo rugiens^z, qui circuit^z, quaerens quem devoret⁸,

a) inv. ibi puellam om. c.; suppl. Boll. (ibi om. Chevalier). b) contracta c.; corr. Boll. c) ambulare c. d) ita c., Chen.; [sed et.] necessitate aut Agarrenorum [incursione] instante *proponerunt* Boll. e) annona c. f) dolore c., 28 corr. Boll., Chen. g) ita c.; sensisset corr. Boll. h) nomine corr. nomine c. i) ermengardis c. j) ita Chen.; Ragamberto Boll.; ragabto c. l) ad add. manu saec. XV. c. m) invicta corr. ex invicta c. n) ita Boll., Chen.; de c. o) olfactu c.; corr. Boll., Chevalier. p) ita Boll.; sufferre c. q) cōper, postea add. ut, c. r) voverunt fortasse corr. (ex vocauerunt?) c. s) p̄libatā corr. p̄libatā c. t) -ita- superscr. c. u) ex om. c., suppl. Chen. (cf. l. 21 sq.); de suppl. Boll. v) r- corr. ex s- c. w) datus c.; corr. Boll., Chevalier. x) rugiens e corr., ut videtur, in marg. 80 adscr. iterum rugiens, c. y) circu idqrens corr. circuid qrens c.; circuit quaerens Boll.

c. 7 (SS. rer. mer. III, 199) *pontificalis officii cursum tricesimo et quarto anno venerabilis vitae complevit*, post a. 517. Cf. etiam Chron. episc. Valent. recentioris aetatis, cuius primam partem L. Duchesne, 'Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule' I² (Paris 1907), p. 222 saeculo XII. ineunte sub Eustachio episcopo compositam esse autumat, quod tamquam nimis incertum in medio relinquimus, apud Duchesne l. c. I², 217, cf. 223.

1) Aimericus, non ante a. 899 (quo anno d. 28. Ian. Isaac episcopus Valentinensis occurrit, Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 159 nr. 930) episcopus factus, qui quo anno obierit, aliunde non constat. Cf. Duchesne l. c. I², 225; Gallia Christiana XVI (1865), col. 298. Chron. ep. Val. (Duchesne I², 218) confuse procedens inter Aymericum et Remegarium Addonem, Brocardum, Archimburtum, Aginnum, Robertum, alterum Isaacium, quos Nicolai papae II. temporibus floruisse nugatur, inserit. 2) Remegarium, cuius natio alibi non traditur, iam a. 907. vel 908 (vel etiam paulo ante a. 907) in cathedram episcopalem ascendisse R. Poupardin, 'Le royaume de Provence sous les Carolingiens' (Paris 1901) p. 261 n. 2 probare conatus est. Sed mihi potius in charta monasterii S. Bernardi Romanensis ('Cartulaire de Saint-Barnard de Romans', 'nouv. éd.', curante Ul. Chevalier, I, fase. 1, Paris 1898, nr. 7 p. 14 sq.; Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 170 nr. 1000), in qua n̄ditur, si obstat (cf. 'Cartul.' etc. nr. 6 p. 10—14, 'Reg. Dauph.' I, 169 sq. nr. 998) pro anno VIII. Ludovici imperatoris (= a. 908—909, m. Febr.) annus XIII (= a. 913—914, m. Febr.) substituendus esse videtur, nisi forte alibi error quidam latet, quam cum viro doctissimo modo nominato in Miraculis nostris annus DCCCCXI. ex anno DCCCCVI. corruptus esse putandus. Annum 912. tuetur G. de Manteyer, 'La Provence du premier au douzième siècle' (Paris 1908) p. 119 n. 2 ad p. 118. Chron. ep. Valent. 40 (Duchesne I², 218) nihil ad rem affert, cum haec tantum de Remegario narret: ... *successit Remegarius vitae venerabilis, qui inter sua praeclara gesta translationem ss. martyrum Felicis, Fortunati et Achillei ab eorum sepultura in ecclesia b. Stephani celebravit*. 45 Remegarius episcopus sedit etiam a. 923, d. 12. Iun., Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 178 sq. nr. 1051. Successor eius Odilbertus anno demum decimo regnante rege Conrado d. 8. Mai. occurrit, quem annum Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 200 nr. 1184 annum 947. esse statuit (sed 50 cf. etiam quae adnotavi 'Deutschland und Burgund im früheren Mittelalter', Leipzig 1914, p. 95). 3) Quod tuetur Poupardin l. c. p. 262 n. 2, cf. p. 261 n. 4. 4) Cf. Matth. 15, 22: *filia mea male a demonio vexatur*. 5) B. Stephani Valentinensem, cf. infra c. 3, p. 1346, l. 11, 55. 6) 1. Thess. 1, 9: *servire Deo vivo et vero*. 7) Act. 5, 1 sqq. 8) 1. Petr. 5, 8: *quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret*.

reversus est in puellam, et factus est novissimus dolor peior priore¹. A^a domesticis autem patris sui^b comprehensa^a, ducta est mox ad lectum gloriosi pontificis, et vincientes eam cathena, sicut mos est demoniacis facere, coepit^d daemon rabidus^a in ea clamare^d, dicens: 'O Apollinaris, orationes tuae me hodie eiciunt ex hoc corpore.' Et circa horam^a nonam, dum reficeretur memoratus^h episcopus, ipsius urbis solvens ieiunium, annuenteⁱ Deo sanctoque Apollinare^k interveniente soluta est; factusque est repente talis sonus, ut omnes, qui cum episcopo commessuri erant, sperarent ecclesiam et mansionem pariter cecidisse^l. Sicque episcopus, et qui cum eo erant, agentes Deo gratias, puellam incolumem reddiderunt parentibus.

cf. Matth.
27, 64.

3. Sed^m nec illud arbitror tacendum reiⁿ gestae miraculum, quod per servum suum Dominus eodem anno ostendere voluit. Anno itaque revolvente ordinationis ipsius pre-
sulis, Ugo inclitus marchio, qui tunc rem publicam sub Ludovico imperatore² regebat, Italiam provehebatur^{o, 3}. Hic namque in suo auxilio episcopos atque comites habebat, inter quos prefatus episcopus⁴ fidelitate necnon et servicio² assiduus habebatur. Pro-

912.

fisciscens igitur iam dictus episcopus Viennam⁵, ut cum^q predicto^r duce deduceretur atque

- a) hic distinctio c. b) sui postea add. c. c) cōpēda c. d) caput c. e) rapidus c., Chev.; corr. Boll.
f) ma- superser. c. g) h- manu posteriore add., praecedit spatium circiter 2 litterarum capax vacuum c. h) minoratus, m postea add. c. i) annuente c. k) ita c.; Apollinari Boll. l) cecidisse c.; corr. Boll. m) nulla distinctio c.
n) rey, sed y manu recentiore in loco raso, c. o) -uehe- e corr. c.; provehebatur corr. ex proficiscatur ? Boll.
p) -ui- e corr. manu recentiore c. q) cū superser. manu recentiore c. r) -dic- in loco raso, ubi prius c. 5 litterae fuisse videntur c.

1) Cf. Matth. 27, 64: *et erit novissimus error peior priore*.

2) Ludovico III, a Berengario I. a. 905. excaecato, qui a. 890. in regem Provinciae promotus,

3) a. 901, m. Febr. Romae in imperatorem coronatus, inter d. 25. Dec. a. 927. et d. 28. Apr. a. 932., fortasse

ipso die 5. Iun. a. 928, mortuus est; cf. Poupardin, 'Le royaume de Provence' p. 226 n. 5; A. Hofmeister, 'Deutschland und Burgund im früheren Mittelalter'

(Leipzig 1914) p. 89. 51 n. 2. 8) Haec ad priorem expeditionem Hugonis Italicam, quae valde infelicitate cessit, quamque Liudprandus Crem. Ant. III, 12 (*Berengarii iam nominati regis tempore*) et Constantinus Porph.,

De admin. imp. c. 26 p. 116sq. ed. Bonn. (qui hoc confuse eo tempore, quo Rudolfus rex Burgundiae cum

Berengario I. confingeret, factum esse dicit) commemoraverunt, spectare R. Poupardin, 'Le royaume de Provence' p. 219 n. 1 (qui Hugonis iter, cuius Mirac.

s. Apoll. meminerunt, fortasse plane pacificum fuisse putavit), et L. Schiaparelli, 'I diplomi del Rè d'Italia. Ricerche storico-diplomatiche. Parte V. I diplomi di Ugo e di

Lotario', in 'Bull. dell' Ist. Stor. Italiano' 84 (1914), p. 9sq. n. 5, negaverunt. Sed ego facere non possum, quin Georgio de Manteyer, 'La Provence' p. 118sq.

assentiar, qui recte ea, quae apud Liudprandum et Constantinum Porph. et in Miraculis s. Apollinaris leguntur, coniunxisse videtur. Nam in eo, quod expeditionem

Hugonis Italicam priorem, sententiam ab Ernesto Dümmler v. cl. ante multos annos prolatam (Gesta Berengarii, Halle 1871, p. 46 n. 1) secuti, in a. circ. 923. posuerunt, R. Poupardin ('peut-être en 923', 'Le roy. de Prov.' p. 219; 'entre la bataille de Fiorenzuola et la mort de Bérenger' cum Constantino Porph., sed 'sous toutes réserves', Poupardin, 'Le royaume de Bourgogne', Paris 1907, p. 47 n. 3, quod iam L. M. Hartmann, 'Gesch. Italiens im Mittelalter' III, 2, Gotha 1911, p. 196 et 207 respuit) et L. Schiaparelli (a. 923, inter m. Aug. et Dec., l. c. p. 8sq., qui etiam iter in Miraculis nostris commemorat fortasse ab Hugone inchoatum quidem sed

non perfectum esse putavit), viri aliquin doctissimi et acutissimi, erravisse mihi videntur, quoniam Constantinum valde rerum ordinem turbasse, immo hoc, si Liudprandi verba supra allata diligenter consideraveris, ante m. Dec. a. 915, ubi Berengarius I. imperiale nomen accepit (non paulo post mortem Adalberti I. marchionis Tusciae, l. e. post diem 17. Aug. a., ut vulgo creditur, 915, quod Poupardin, 'Le royaume de Bourgogne' l. c. voluit), factum esse patet. Itaque Hugonem a. 912/13. (ante diem 19. Sept. a. 913) primo Italiam cum bellica manu petiisse et ex Miraculis nostris et ex diplomate Berengarii I (d. Papiae a. 913, d. 19. Sept., L. Schiaparelli, 'I diplomi di Berengario I', 'Fonti per la storia d'Italia', Roma 1903, nr. 91 p. 244: *... Adelardus et suus homo Ingelbertus qui etiam Plantardus dicitur un[us] cum infideli nostro Bosone de nostra infidelitate tracentes inventi sunt*; cf. E. Dümmler, Gesta Berengarii p. 48 n. 2) huc ni fallor referendo iam pridem conclusi, 'Hist. Zeitschr.' 117 (1916—17), p. 164.

4) Remegarius Valentinensis. 5) Huc spectare puto iudicium, quo Ludovicus III. imperator apud Viennam in palatio beati Andreae apostoli residens Remegario episcopo proclamante ecclesiae Valentinensi Villam Novam ab Hugone duce et marchione, qui eam malo ordine tenebat, resignatam a. 912. reddidit (R. Poupardin, 'Recueil des actes des rois de Provence', Paris 1920, in 'Chartes et Diplômes relatifs à l'histoire de France', nr. 52; Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 173 nr. 1018 ['avant 15. févr.], quod nimis incertum esse Poupardin monuit), quod, antequam Hugo iter in Italiam aggrediretur, si id recte anno 912/13. attribuiamus, factum esse patet. Etiam donatio eiusdem imperatoris ad *deprecationem inlyti ducis ac marchionis nostri Hugonis* ecclesiae Valentinensi et Remegario episcopo facta, quae notis temporis et loci caret, fortasse eodem fere tempore data est (Poupardin, 'Actes' nr. 65; Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 173sq. nr. 1019 ['vers 912'] = VII, 4 nr. 68 ['912']).

912. sic ad Valenciam remearet, contingit^a, ut mutus, qui^b ab illo¹ per triennium pascabatur et vulgo Pasturellus vocitabatur, ante ipsum veniret, et faciens signum^c, quod solitus erat, coepit^d flere, timens ne in absentia^e eius fame et nuditate periret. Quod ut vidit inclitus dux, tacitus pietate reminiscens sententiam Domini et salvatoris nostri in evangelio dicentis: 'Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur', postulavit, ut ipse episcopus ad domum sancti Apollinaris illum deduceret, confidens, quod meritis sancti pontificis os eius Dominus aperiret. Erat enim octo annorum habens, et nunquam sermo ex ore eius egressus fuerat. Benedictione autem accepta prefatus dux ab episcopo, discessit ab eo. Prelibatusque presul reversus est miserante^f Deo Valentiam, deducens secum, quod postulatum fuerat a principe. Mox enim ut episcopus ingressus est aeclesiam^g beati Stephani protomartiris, in qua beatus pontifex Apollinaris quiescebat, a sacerdote loci illius vespertinae laudes inchoatae^h sunt. Ut autem responderunt omnes: 'Domine, ad adiuvandum me festina', et subsecuti sunt: 'Alleluia', mutus, qui nunquam locutus fuerat, tribuente Deo cum eisⁱ persecutus est: 'Alleluia.' Et quia 'Alleluia' vox est angelorum multorum laudantium Deum^j, teste beato Iohanne^k, nos cum illis semper Deum laudemus, qui regnat in cplis et mirabilia per servum suum Apollinarem operatur in terris, qui os mutorum aperit^l et linguas infantium disertas^m facitⁿ. Sic^o enim, Deo volente, reseratum est os Pasturelli muti, ut revertente domino principe ab Arelatense^p, ipse ei per^q mediam civitatem occurreret ac diceret, quia 'quicquid volo, gratias Deo, loqui possum'. Unde^r ut nomen Domini pro his semper laudetur, tintinnabulum, quod collo^s eius appensum fuerat, ante sepulchrum beati Apollinaris dependit, ut sit nomen Domini benedictum^t in secula seculorum. Amen.

a) ita c.; contigit corr. Boll., Chev. b) -i superscr. c. c) -i superscr. c. d) caepit, a postea delet., c. e) abstinentia c.; corr. Boll., Chevalier. f) miserante e corr. c. g) a- postea delet. c. h) inquato c.; inchoatae Boll. i) eis superscr. c. k) aperit c. l) disertae c. m) -c e corr. c. n) enim e corr. c. o) -la- superscr. c. 25 p) per superscr. c. q) -nde e corr., sequentibus c. 2 litteris erasis, c.

1) Id est Hugone duce et marchione Provinciae, comite Viennensi et Arelatensi. 2) Cf. Luc. 2, 18: multitudo militiae caelestis laudantium Deum. 3) Cf. Apoc. 19, 1: Post haec audiui quasi vocem turbarum multarum in caelo dicentium: Alleluia: Salus et gloria et virtus Deo nostro est; 6: Et audiui quasi vocem turbae magnae et sicut vocem aquarum multarum

et sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluia: quoniam regnavit dominus Deus noster omnipotens. 4) Sap. 10, 20, 21: et decantaverunt tuam laudaverunt pariter: quoniam sapientia aperuit os mutorum et linguas infantium fecit disertae. 5) Ps. 71, 17: Sit nomen eius benedictum in saecula.

TRANSLATIO SANCTORVM GEMINORVM ELLWANGENSIS ET RATISBONENSIS.

EDIDIT W. LEVISON.

*Cultus sanctorum, quorum Translatio brevissima hoc loco edenda est, spatia longissima per-
meavit. In Passione eorum Graeca satis fabulosa itemque in versione eius Latina primigenia
sanctos 'Geminos' Speusippum, Elasippum, Melesippum in Cappadocia passos esse relatum est.
Reliquiae eorum in Galliam translatae esse videntur, ubi prope Lingonas iam circa annum 600.
basilica eorum surrexerat, quae loco nomen dedit Sanctorum Geminorum (hodie Saint-Geosmes,
dép. Haute-Marne, arr. et cant. Langres); in qua Ceolfridus abbas Gyrovensis et Wiremuthensis
anno 716. in itinere Romano defunctus sepulturam nactus est, eique ecclesiae eo tempore Gang-
vulfus 'regionum illarum dominus' monasterium adiunxerat, quod episcopi Lingonenses postea
sibi vindicare conati sunt. Neque solum cultus martyrum Cappadocum in Gallia radices egit,
sed etiam ipsum locum martyrii ex Asia minore illuc transposuerunt, illos a sancto Benigno
martyre Divionensi ad fidem Christianam conversos atque in secundo miliario ab urbe Lingonica
martyrium passos esse fraudulentè fingentes, id quod Warnacharius presbyter in altera Passione
eorum fusius enarravit Ceraunio episcopo Parisiensi dedicata, qui anno 614. concilio Parisiensi
interfuit¹. Cultus eorum fines Lingonenses transgressus in Suebiam pervenit, ubi postea monachi
Ellwangenses reliquias eorum ab Hariolfo episcopo Lingonensi monasterii conditore aevo Pippini
regis ad se translatae esse assercbant². Neque vero Ermenricus monachus Ellwangensis in Vita
Hariolfi inter annos 842. et 855. composita translationis mentionem fecit³ neque in Annalibus
Ellwangensibus commemorata est⁴. Corpora sanctorum illorum a duce quodam Alamannorum et
Burgundionum Divione in cellam S. Viti Suebicum translata esse, cumque postea locus Ellwangen-
sium factus esset, sarcophagos sub pavimento ab iis inventos atque e numero martyrum corpus
sancti Benigni ab Reingero abbate (1061—1076) Annoni archiepiscopo Coloniensi concessum
ab eoque anno 1073. in coenobium Sigebergense translatum esse auctor Vitae Annonis retulit⁵.
Anno 1100. monasterium Ellwangense incendio destructum, deinde restitutum et anno 1124. con-
secratum est⁶, atque tum*

80 1) De his rebus cf. ea quae dixi in praefatione Vitae Gangulfi martyris Varenensis, SS. r. Merov. VII, 143 sq., testimoniis allatis. Cf. L. Duchesne, 'Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule' I², 1907, p. 58 sqq.; H. Günter, 'Legenden-Studien', Coloniae 1906, p. 86 sqq. et iterum, 85 'Die christliche Legende des Abendlandes', Heidelbergae 1910, p. 140 sqq. 2) De coenobio Ellwangensi cf. A. Brackmann, Germania pontificia II, 1 (1923), p. 107 sqq. et ea quae ibi allata sunt, imprimis J. A. Giefel, 'Die Ellwanger und Neresheimer Geschichtsquellen' (= 'Württembergische Geschichtsquellen' II, appendix annuum 'Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte' XI), Stuttgart 1888. De initio coenobii egit G. Bossert, 'Die Gründung des Klosters Ellwangen' ('Ellwanger Jahrbuch' [I], 1910, p. 15—36. [II], 1911, p. 10—26.

[III], 1912/13, p. 30—49; antea 'Blätter für württembergische Kirchengeschichte' III, 1888, p. 67—98). 3) SS. X, 11—15; Giefel l. l. p. 8—12. De Ermenrico cf. Dümmler, 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XIII (1878), 473 sqq. (cf. XIV, 403 sq.); Wattenbach, 'Geschichtsquellen' I⁷, p. 280 sqq.; Manitius, 'Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters' I, p. 493 sqq. 4) SS. X, 17; Giefel p. 12. 5) Vita Annonis I, 38 (SS. XI, 482). Inter capsas reliquiarum coenobii Sigebergensis celeberrimas hodie in ecclesia parochiali asservatas capsula S. Benigni etiam nunc conspicitur. Cella S. Viti hodie est Jagstzell locus ab Ellwangen in septentriones situs, teste Bossert l. l. 1912/13, p. 89. 6) Ann. Ellwang., SS. X, 17; Giefel p. 12.

in principali ambitu condita sunt corpora sanctorum martirum Sulpicii et Serviliani¹, Eufrosine et Theodore sponsorum eorum de Roma; sanctorum Geminorum Speosippi, Eleosippi, Meleosippi, Neonis² (Leonis *codex*), Turbonis³ (Thuronis *codex*), Leonille⁴, Iunille⁵, Domitille⁶ (Domicille *codex*), Bonifacii martirum, Romani civis, Benigni martiris, de Lingonica civitate beato Hariolfo eiusdem ecclesie episcopo, huius loci fundatore et procuratore, huc deferente,

velut in nota de restitutione et consecratione Ellwangensi ex parte cum Annalibus conveniente legitur⁷.

Sanctos Geminos ab Hariolfo episcopo illo Lingonensi ad limina Ellwangensia translatos esse reliquiasque eorum a Wimuthario abbate Ramvoldo abbati S. Emmerammi Ratisbonensi primo (974-1001) transmissas esse, in brevi relatione litteris mandatum est, quae in codice quodam Bavarico Passioni sanctorum Geminorum alteri subiuncta est. Est *codex bibliothecae principis de Oettingen-Wallerstein Maihingensis* I. 2. 4°. 6, olim monasterii, cuius nomen erasum est. fortasse Benedictoburani aut Tegernseensis, cui post alia haec insunt saeculo XII. incunte e libro nisi fallor Ellwangensi descripta⁸ (- c.):

fol. 154—164. Passio II. sanctorum Geminorum auctore Warnachario (Acta sanctorum Ianuarii II, 76—80), epistula huius (MG. Epist. III, 456 sq.) ommissa atque relatione illa fol. 164 sine titulo, sed incipiente versu post doxologiam subsequente;

fol. 164—166^a. Incipit passio Domitillae et Eufrosine (sic) et Theodora virginum et Sulpicii et Serviliani sponsorum (sponsarum pr. m.) ipsarum, scilicet ultima pars Passionis 20 Nerei et Achillei (Bibl. hagiogr. Lat. nr. 2257 et 6066); fol. 164 saeculo XV. in margine adnotatum est: Habetur etiam in passionali magno folio 111;

fol. 166^a. Incipit passio sancti Cesarii diaconi, scilicet quattuor versus initium Passionis (Bibl. hag. Lat. nr. 1515) complectentes perscripti sunt, parte paginae maxima vacua relicta; saeculo XV. adnotatum est: Legenda de s. Cesario diacono habetur in magno passionali 03 25 folio 220.

Narratunculam ex hoc libro publici iuris fecit W. Wattenbach, 'Neues Archiv' VII (1882), p. 620—621 (cf. VIII, 369). Eundem codicem ante multos annos benevole transmissum et ipse evolvi.

W. Levison.

Isti martyres sancti, quorum Passio inpraesens retinetur, tempore regis Pipini^{a, 7} a beato Hariolfo antistite urbis Lingonicae⁸ per totum translati sunt ad limen Elewangensium^{a, 9}

a) m. al. corr. Pipini c. b) m. al. corr. Elewang. c.

1) Quae Erlolfus episcopus Lingonensis, frater Hariolfi, ab Hadriano I. papa Romano nactus esse dicitur, teste Ermenrico in Vita Hariolfi c. 5. Cf. infra l. 20. 2) E sociis Geminorum; cf. Passionem eorum alteram. 3) Aviae Geminorum. 4) Cf. infra l. 19. 5) 'Wirttembergisches Urkundenbuch' I (1849), p. 357 nr. 281. Cf. ea quae de cultu sanctorum e codice saeculi XVI. ineuntis Vogelmann rettulit, 'Lateinische Hymnen, Antiphonen usw. aus Ellwangen' ('Theologische Quartalschrift' 72, 1890, p. 93 sq., 105, 119, 277); Acta sanctorum Ianuarii II, 74. 6) De codice cf. Wattenbach, 'Neues Archiv' VII (1882), 171 sq.; Levison, SS. rer. Merov. VII, 611 (cf. p. 583). 7) 751/52—768. Initia coenobii Ellwangensis anno 764. attribuenda sunt, si notae a. 1124 ('Wirttemberg. Urkundenbuch' I, p. 357) et Annalibus Ellwangensibus (SS. X, 17 sq.; Giefel l. I. p. 12) fides habenda est; cf. chartam Sonharii a. 764. spuriam ('Wirtemb. Urkundenbuch' I, p. 8). At annum ab initio monasterii Laureshamensis in Ellwangense translatum esse statuit Bossert l. I. 1910, p. 24. 8) Langres.

De Hariolfo episcopo cf. Vitam eius ab Ermenrico compositam (v. supra p. 1347, n. 8). In privilegio 35 Hludowici imperatoris a. 814. dato ('Wirttembergisches Urkundenbuch' I, p. 79; cf. Mühlbacher, Reg. I², nr. 521) vir venerabilis Hariolfus episcopus et abbas commemoratur praeceptum Karoli Magni offerens, quo teste Elehenwang monasterium ille construxit in honore Domini ac Salvatoris nostri et sanctae Dei genitricis semperque virginis Mariae et sanctorum martyrum Sulpicii et Serviliani; de quo privilegio incerto cf. M. Tangl, 'Archiv für Urkundenforschung' I (1908), 185 sq. Erlolfum episcopum Lingonensem ab Hariolfo fratre non 45 distinguendum esse Bossert l. I. 1911, p. 10 sqq. coniecit contra Vitam Hariolfi et necrologium Ellwangense, in quo et Hariolfus (Aug. 13) et Erlolfus (Nov. 29) commemorantur (MG. Necrolog. I, 77 sq.; Giefel p. 63, 67; de die Hariolfi cf. epitaphium eius, SS. X, 14, Giefel p. 12). At re vera de duobus viris agitur; ut enim Erlolfus episcopus Lingonicensis concilio Romano a. 769. interfuit (MG. Concil. II, 75, 12, 80, 11; cf.

ex praelibata civitate. Cumque demum post tempus longum venerabilissimus Radisponensium abbas Ramvoldus¹ novam construxisset ecclesiam², flagitabat Winidharium supradicti loci abbatem³ sanctorum reliquias⁴ transmittere. Qui non audens mandatum petitionemque tanti patroni abnuere, cum consensu fratrum⁵ transmisit devotissime, ut laus eorum celebraretur in Noricorum regione⁶.

a) sibi m. al. add. c. b) eas m. al. add. c. c) per omnia saecula. Amen m. al. add. c.

MG. Epist. V, 20, 3), ita *Hariolfus episcopus et congregatio ipsius* a. 784. in libro confraternitatum S. Petri Salisburgensis ordinis episcoporum vivorum illati sunt (col. 29, 27, MG. Necrolog. II, 12; cf. librum Augiensem col. 424, 1, MG. Libri confraternit. p. 276). Unus Eclulfus, nisi fallor, dioecesium Lingonensem rexit, Hariolfus episcopus Ellwangensium monasterialis fuit (e numero episcoporum eorum, de quibus nuperime H. Frank egit, 'Die Klosterbischöfe des Frankenreiches' [= 'Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinerordens' ed. Herwegen 17], 1932, p. 82 sqq.); cf. etiam seriem episcoporum Lingonensium, SS. XIII, 380, 20, 750, et L. Duchesne, 'Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule' II², 1910, p. 184, cf. 188 sq. 10 Ellwangen in Württemberg ad Jagst fluvium situm est.

1) Cum antea episcopi Ratisbonenses etiam monasterium S. Emmerammi gubernassent, Wolfkangus episcopus anno 974. ei aliquatenus ab episcopatu separato Ramvoldum abbatem praefecit e coenobio S. Maxi-

mini evocatum, qui illud usque ad annum quo obiit 1001. rexit. Cf. e. gr. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' III² (1906), p. 378 sqq.; R. Budde, 'Die rechtliche Stellung des Klosters S. Emmeram' ('Archiv für Urkundenforschung' V, 1914, p. 163 sqq.) 2) De crypta post annum 976. a Ramvoldo apud S. Emmerammum aedificata Arnoldus narrat, De memoria S. Emmerammi II, 40 (SS. IV, 568); cf. notas S. Emmerammi de consecratione anni 980 (ib. XV, 1094 sq., 1099). Cf. Fr. Schwäbl, 'Die vorkarolingische Basilika S. Emmeram in Regensburg' ('Zeitschrift für Bauwesen' 69, 1919, col. 229 sqq.). 3) Winithario abbati Ellwangensi annis 979. et 987. a Benedicto VII. papa ('Wirtemberg. Urkundenbuch' I, p. 224; cf. Jaffé, Reg. I², nr. 3799; Brackmann l. l. II, 1, p. 109 nr. 1) et Otone III. rege (MG. Dipl. II, p. 487 nr. 38) privilegia concessa sunt. Obiit die 2. Maii (MG. Necrolog. I, 77; Giefel p. 60). 4) Inter reliquias S. Emmerammi (SS. XV, 1094 sqq.) hi martyres alias non commemorantur.

VITA ET PASSIO SANCTI BRUNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS QUERFORDENSIS.

EDITIT HEINRICVS KAVFFMANN.

Vita s. Brunonis Querfordensis, qui a. 1009. in Prutenis ad fidem Christi convertendis, ut Adalbertus Pragensis, interfectus est, per diu ignota erat. Sed vitam et passionem eius olim diligenter descriptam esse constabat, cum auctor Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium 'libro gestorum eius' se usum esse profiteretur eundemque 'veraci relatione conscriptum' esse efferret¹. Id, quod de apostolo altero in Prussiam profecto sciebamus, singulis brevibusque dictis comprehensum erat, quae Thietmarus Merseburgensis², aequalis eius, complures annales et chronicae Saxoniae orientalis³, Vita Romualdi Petri Damiani⁴, notitia brevis Wiperti cuiusdam clerici, qui se socium postremi itineris dicit, in Cod. lat. Monac. 18 897 (Tegerns. 897) manu saec. XI scripta⁵ protulerunt. Qua in postrema relatione magnam fidem iam non habuimus⁶. Accedit plenior sermo passionis eius in Breviario Halberstadensi a. 1515. impresso, quem A. Kolberg in 'Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands' VIII, 1 (1884), p. 106—108 denuo edidit⁷.

Eandem passionem, et praeterea Vitam Brunonis omnia, quae iter Prussicum praecesserunt, tractantem codex manuscriptus praebet, secundum quem in tabulario civitatis Querfordensis inventum H. G. Voigt doctissima et locupletissima dissertatione (p. 87 sqq.) praemissa in 'Sachsen und Anhalt' III (1927), p. 125—134 utramque edidit (= Vo.).

Codex tabularii civitatis Querfordensis A 45 (- A), chartaceus, saeculo XVI. scriptus, charta densata recentioris aetatis, quae tergum scorteum et angulos scorteos habet, inclusus, 20 1/2 cm latus, 32 1/2 cm altus, inscriptus est: Memorabilia Qverfurtensia. Grentz vnd memorial die grentz vnd andere des Ambts Querfurd gerechtikeit belangend, Auch andere Antiquiteten, meistens im Vierzehenden Seculo ergangen⁸, qui 138 folia, prima 21 non numerata, deinde 86 numeris 1—86 notata, postrema 31 numeris 90—120 notata continet.

1) Gesta archiep. Magdeburg. c. 10 rec. B, ed. Guil. Schum, MG. SS. XIV, 383 l. 26: *sicut indicat liber gestorum eius*; c. 15, p. 395 l. 2: *sicut indicat liber gestorum eius veraci relatione conscriptus*. Passionem Brunonis praeterea afferunt Fundacio ecclesie collegiate in castro Querfurdit, ed. Holstein, 'Zur Geschichte des Collegiatstifts B. Mariae Virginis et S. Brunonis zu Querfurt', 'Zeitschrift des Harzvereins' IV (1871) p. 83: *sicut passionis eius refert historia*, et codices B 4 et B 4a (saeculo XV. post medium scripti) Gestorum archiep. Magdeh., SS. XIV, 383 n. d.: *cuius vita patet in prima parte (huius B 4a) passionalis*. 2) Thietmari ep. Merseburg. Chron. (ed. F. Kurze, SS. rer. Germ.) VII (VI), 84, 85 (58) p. 188 sq. 3) Ann. Quedlinb., SS. III, 80. Gesta archiep. Magdeburg., MG. SS. XIV, 383. 389. 894 sq. Ann. Magdeburg., SS. XVI, 164. Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 89 sq. 4) Petri Da-

miiani Vita s. Romualdi c. 19, SS. IV, 850 sq. 5) MG. SS. IV, 579 sq.; A. Kolberg in 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands' VIII, 1 (1884), 105 sq.; H. G. Voigt, 'Brun von Querfurt, Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer' (Stuttgart 1907) p. 297 sq.; in linguam Teutonicam notitia translata est a Voigt, l. c. p. 458 sqq. Cf. Bibl. hagiogr. Lat. Tom. I (Bruxellis 1898/99) p. 220 nr. 1471, Suppl.² (Bruxellis 1911) p. 62. 6) Cf. W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter' I⁷, 389. 7) Cf. Bibl. hagiogr. Lat. I, 220 nr. 1472. 8) De codice manuscripto accurate egit H. G. Voigt, 'Historisches Denkmahl der Haupt-Stadt des Hochlöblichen Fürstenthums Sachsen-Querfurth . . . von Christian Webel' ('Querfurter Geschichtsdenkmäler' 'Heft' 2—6), Querfurt 1928, p. LXXII—LXXIV n. 31; p. 212 sq.

Qui codex maxima in parte apographa pactorum, litterarum beneficiarum, indices bonorum etc. comprehendit, quae ad dominos Querfordenses et saeculum XV. pertinent. Initio XVII. saeculi Christianus Schultheiss iunior, scriba praefecturae (c. a. 1604–1608) et postea civitatis Querfordensis¹, primis et extremis foliis usus est, ut aliquid litteris consignaret. In fol. 11 sq. autem

⁵ Vita sancti Brunonis episcopi et martyris legitur, cui in fol. 13 sq. Passio eiusdem adiuncta est.

Cum permultae manus diversae codicem scripserint, difficile est exacte definire, quo tempore codex exaratus sit. Voigt², postquam signa chartarum, quae nostra lingua 'Wasserzeichen' appellantur, spectavit, codicem ex chartis quoque diversis compositum esse animadvertit. Tria signa Voigt invenit; erat maxima in parte codicis stella in urna posita, quod signum non ante a. 1538.

¹⁰ invenitur³, et scutum imagine cervi ornatum, quod signum non ante a. 1562. nobis notum est⁴, praeterea arma, in quibus lilia depicta sunt, in fol. 104. inveniuntur⁵, quod signum ad rem nostram minus pertinet. Quibus rebus commotus Voigt⁶ apographum nostrum non ante a. 1568 sqq. exaratum esse putavit. Qua in causa offerendum est codicem quoque, ut videtur, ex chartis diversis compositum paulatim ita exortum esse, ut chartae, quae stella in urna posita signatae

¹⁵ sunt, inscriptae essent, priusquam illae imagine cervi signatae adiungerentur. Qua ratione inducti iam a. 1538. pro termino vetustissimo habemus. Sed apographum Vitae et Passionis s. Brunonis in charta scriptum esse inveni, quae nullum illorum signorum, sed aliud praebet, quod caput bovis oculis onissis depingere videtur. Quod signum maxime cum signo chartarum in Ravensburgensi civitate saec. XV. in fabricatarum consentit⁷. Tamen Vitam et Passionem non multo ante

²⁰ a. 1538. exaratam esse verisimile est, cum eandem manum, quae textum nostrum scripsit, etiam alterum libellum fol. 1—4⁸ scripsisse appareat, eumque in charta, quae stella in urna posita signata est. Qui libellus est Fundatio ecclesiae in castro Querforde in lingua Teutonicam translata et Die Geburth der Herschafft von Quernffurd inscripta. Quibus omnibus causis permotus apographum nostrum circa a. 1525—1550. exortum esse verisimilimum putaverim.

²⁵ Passioni emendandae Breviarium illud Halberstadense subsidio fuit, quod Albertus archiepiscopus Magdeburgensis a. 1515. his verbis fol. 121 inscriptum colligi iussit: Canonicarum horarum liber secundum ordinem Rubricae Ecclesie Halberstadensis ordinatus, studiosissime reuissus, correctus et emendatus et ad instar correctissimorum exemplarium collatus, Ac per Georgium Stüchs Nurnberge impressus Anno virginei partus Millesimo quingentesimo

³⁰ quinto decimo, Idibus Nouembris feliciter finit (= B). Breviarium 69 quaterniones, qui ordinati numerantur, et 26 folia, quae extra ordinem vel omnino non numerantur, continet, in quibus Passio s. Brunonis in fol. 193 sq. legitur⁹. Textum B ex alio exemplari desumptum esse apparet quam textum A aut retractatum, cum lectiones illius plerumque politiores videantur.

Quomodo Vita et Passio exorta sit, H. G. Voigt, 'Eine neuerdings wiederentdeckte mittel-

³⁵ alterliche Lebensbeschreibung des Preußenmissionars Brun von Querfurt', 'Sachsen und Anhalt' III (1927) p. 87—124, pluribus explicare conatur. Primum causas maiorem aetatem Vitae et Passionis dissuadentes contulit, maxime quod auctor noster opera Brunonis et epistolam eiusdem ad Heinricum II. regem missam plane ignorat⁹, quod Brunonem scholam Halberstadensem neque Magdeburgensem frequentasse narrat¹⁰, quod Brunonem ad archiepiscopatum

⁴⁰ 1) Qui scultetus civitatis Querfordensis factus a. 1614, d. 8. Febr. obiit. De scribis civitatis Querfordensis cf. Kolberg in 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands' VIII, 1 (1884) p. 90; Voigt, 'Webel' p. LXXI, LXXIII et in indice. 2) 'Sachsen und Anhalt' III, 89; 'Webel' p. LXXIII sq.

⁴⁵ 3) Ch. M. Briquet, 'Les Filigranes' II (Paris 1907) Nr. 6434. Invenitur in civitatibus Gotha a. 1538, Dresden 1547, Dresden a. 1543—1580, Brandenburg, Grubenhausen, Weissenfels etc. Chartae hoc signo signatae in officina Penig in civitate Chemnitz confectae sunt.

⁵⁰ 4) Chartam quoque color in badium mutatus inde exortam esse indicat, cf. E. Kirchner, 'Die Papierfabrikation in Chemnitz. Festschrift zum 750 jährigen Jubiläum der Stadt Chemnitz', Chemnitz 1898, p. 80. 4) Briquet I Nr. 2247. Invenitur in civitatibus Dresden a. 1562,

⁵⁵ Hannover a. 1564, Dresden a. 1564—1573, Brandenburg, Berlin, Halle etc. Ubi charta orta sit, in dubio

est. E. Jacobs, 'Alter und früheste Erzeugnisse der Papierfabrikation in Wernigerode', 'Zeitschr. d. Harz-Ver.' 15 (1882), p. 148 propter impressa arma comitum Wernigerodae eam confectam esse dixit. Briquet I, 166 autem in Obergurig villa prope Baulzen sita chartam confectam esse censebat. 5) Nescio an non in Francia haec charta exorta sit. Cf. Briquet I, 128 sqq. 6) Voigt, 'Webel' p. LXXIII, ubi Christianum Schultheiss sen. scribam praefecturae in castro Querfordensi (c. a. 1554—1604), qui in folio ultimo ad a. 1596, se nominat, codicem composuisse conicit, cuius initia antea ecclesiae collegatae ibidem c. a. 1500 ascripserat ('Sachsen und Anhalt' III, 90 sq.). 7) Briquet IV, 762 sq. 778. 8) Passio Breviarii a Kolberg in 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands' VIII, 1 (1884), p. 106 sqq. repetita est. 9) 'Sachsen und Anhalt' III, 91. 10) lb. p. 98. Cf. Vita c. 1 p. 1360 l. 13.

Treverensem elatum esse asserit¹, quod Leonem quendam papam nominat, qui Brunonem archiepiscopum consecratum ad paganos in fidem Christi convertendos miserit², quod iam ante iter Italicum Bruno postremo Querfordiae moratus esse dicitur³, quod denique ea, quae inter Boleslaum I. ducem Poloniae et Brunonem gesta sunt, plane ignorat, cum ducem Poloniae principem Prutenorum ad fidem Christi conversum reddat⁴. Quibus a dictis indicia quaedam maioris aetatis discrepant, cum fabula Querfordensis, quae ad asinum Brunonis pertinet, formam antiquiorem praebet⁵, cum, quam pie Bruno scholaris vixerit, Vita accuratius narrans ea, quae Thietmarus Merseburgensis refert, confirmet⁶, cum res secundum rectum fere ordinem ordinentur⁷. Voigt, postquam quaestione instituta, quae ratio inter ceteros fontes, qui ad Brunonem pertinent, et Vitam intercederet, codices B 3 et B 3 a Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium et subscriptiones imaginum, quae olim in capella ecclesiae castri Querfordensis sepulcrum Gebhardi XIV. domini Querfordensis a. 1383. mortui includente inveniebantur⁸, maxime ad Vitam et Passionem accedere cognovit, ad nomina praecipue in Passione nominata animum suum rethulit⁹. Cum ea, quae in tempore, quo Vita et Passio exorta sit, terminando discrepant, coniungere conabatur, occurrit, quod W. Levison v. cl. Vitam Brunonis in initio valde Vitam Landiberti episcopi Traiectensis veterem¹⁰ attingere animadvertit, quae res Vitam et Passionem Querfordiae exortam esse evidenter significare videbatur¹¹. Vitam et Passionem codicis Querfurtensis Voigt ex antiquiore libro gestorum Brunonis petitam esse putat, quem tamen librum gestorum non valde dissimilem Vitae et Passionis nostrae fuisse coniecit. Quae autem in Vita et Passione ex libro gestorum petita contra historiae fidem scripta esse inveniuntur, plus minusve ab iis, qui librum antiquiorem postea rescripserunt, inserta esse censet¹². Cum ecclesia Querfordiae civitatis primaria sancto Lamperto consecrata esset, hoc loco Vitam eiusdem viri sancti haud ignotam fuisse atque Vitam et Passionem nostram Vitam s. Landiberti adhibentem certe in ecclesia collegiata Querfordensi, quae tamen ipsa in honorem s. Mariae et s. Brunonis erecta est, exortam esse putavit¹³.

De quaestione, quomodo Vita et Passio nostra exorta sit, primum disserentes deinde quae remus, quomodo Vita et Passio et liber gestorum Brunonis antiquas inter se cohaereant.

Plane cum iis, quae haec Vita et Passio narrat, primo duo codices posteriores Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium, Codex Hannoveranus (olim Ierichowiensis, inter annos 1445. et 1464. scriptus) et Codex Serbestensis, saeculo XVI. exeunte vel XVII. ineunte ex Hannoverano transcriptus, consentiunt¹⁴. Errores Vitae et Passionis omnes repetentem librarium codicis Hannoverani duobus locis operam dedisse apparet, ut id, quod Passio praebuit, corrigeret; sed denuo duos graves errores inseruit. Primo enim Prago civitatem Pragam metropolim Bohemiae esse credidit, quamquam Prago illud in finibus Ungaricarum gentium quaerendum esse auctor Passionis vix dubium reliquerat¹⁵. Deinde mortem Brunonis in Ungaria collocavit, fortasse iis, quae Passio

1) 'Sachsen und Anhalt' III, 94. Cf. Vita c. 4 p. 1361 l. 12 sqq. 2) lb. p. 95. Cf. Vita c. 9 p. 1363 l. 9; Passio c. 1 p. 1363 l. 26. 3) lb. p. 96. Cf. Vita c. 6—8 p. 1362 sq. 4) lb. p. 96. Cf. Passio c. 4 p. 1364 l. 24. 5) lb. p. 99 sq. Cf. Vita c. 8 p. 1362 sq. 6) lb. p. 100. Cf. Vita c. 1 p. 1360 l. 8 sqq. 7) lb. p. 101 sq. 8) Subscriptiones imaginum in fol. 80^v eiusdem codicis Querfordensis, qui Vitam et Passionem nostram praebet, hoc modo descriptae sunt: *An einer vorgulden Taffeln abgeschrieben: Hie predigt S. Bruno zu Praga In Ungern und die In toden wollen, stunden unbeweglich und begerten von Ihme die taufe. Hie suchet Zebbede, konnigs Bostaii bruder, S. Bruno zu toden. Hie wirdt S. Bruno In der messe seine handt vnd sein heupt abgehauen vnd von dem altar gestossen, do die handt gleichwol das Amt vollzog. Sanct Bruno Im Feuer gestanden tag vnd Nacht vnd umvorsehret geblibenn;* Voigt, 'Weibel' p. 324. 9) Cf. 'Sachsen und Anhalt' III, 108 sq. 10) MG. SS. rer. Meroving. VI, 354 sqq. 11) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 117 sq. lb. p. 119 Vitam Landiberti non in antiquiore libro gestorum, sed tantum postea in Vita et Passione nostra rescribenda adhibitam esse putavit, quod A. Hof-

meister in 'Jahresberichte für deutsche Geschichte' III 35 (1929) p. 740 sq. in dubium vocavit. 12) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 122. 13) lb. p. 118. 14) B 3 et B 3 a apud Schum, SS. XIV p. 391 n. **: *Hoc etiam tempore sanctus Bruno, nobilis de Quernforde oriundus, in Magdeburg sacris litteris eruditus et a rege et populo in archiepiscopum Treverensem ordinatus, causa devotionis limina sanctorum . . . a Leone papa Ungariam predicando fidem mittitur, ubi feliciter itinere Prage civitatem Bohemiae divertens, per byemium Christum evangelizans ibidem in ignem intrans pro vera fide stetit integrum diem et noctem; secundo die primo mane corpore et vestimentis illesus quasi de rore flante progreditur, et populus multus ad Christum convertitur. Post hoc in Ungaria veniens et multos convertens, missam celebrans, miles barbarorum ei manum, quo sacrificium benedixit, abscedit, quae mox pendens in aere ut divinitus ultra signa faciens super sancta, 16. Kal. Martii capite truncatur et sic martirio coronatur.* Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 192. 15) Cf. Passio c. 1 p. 1363 sq.: *in terram Ungariorum . . . dirigebat, . . . ad opidum, quod dicitur Prago, pervenit.*

de Brunone Ungaros in fidem Christi convertente uberius exposuit, commotus¹. Cum codex B 3 intra annos 1445. et 1464. scriptus sit², eodem tempore Vita et Passio nostra iam existisse videtur, quod quodammodo eo confirmatur, quod Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium codices B 4 (Berolinensis Ms. Bor. F 866) et B 4 a (Magdeburgensis ex B 4 transcriptus) alibi Vitae expressis verbis mentionem faciunt³. Qui codices saeculo XV. post medium (B 4 a circa a. 1450/63) scripti sunt⁴.

Deinde argumentum quoque subscriptiones imaginum supradictae, quae olim in capella Querfordensi inveniebantur⁵, praebent, cum res afferant, ex quibus narrationi Passionis plane congruentibus imagines secundum Passionem pictas esse nobis concludendum est. Gebhardus XIV, qui primus in hac capella sepultus est, a. 1383. mortuus est⁶. Sed utrum imagines statim, postquam capella aedificata est, an postea factae sint, nobis notum non est. Ne minimum quidem argumentum adest, quo illas imagines et Vitam et Passionem nostram eodem tempore exortas esse probetur, id quod Voigt suspicatus est⁷. Hoc tantum pro certo habemus, quod saeculo XV. redactio nostra Querfordiae nota erat.

Alius vero libellus Querfordensis, qui Fundacio ecclesiae collegiate in castro Querfurdtt inscribitur, ad nos peruenit, qui ad Passionem Brunonis lectorem remittit⁸. Neque tamen ulla earum rerum gestarum, pro quibus Fundatio Passionis testimonium invocatur, in Vita et Passione nostra invenitur⁹, cum Fundatio narret, quomodo ecclesia Querfordensi fundata Bruno praedia, ut quatuor sacerdotibus victum praeretur, donaverit¹⁰. Vitam igitur, qua auctor Fundationis usus est, si idem descripserit, pleniorum Vita et Passione nostra fuisse apertum est. Voigt¹¹ ea, quae ad Brunonem Magdeburgae viventem et Querfordiam relinquentem narrantur, in libello nostro maxime contracta esse videt, fortasse in rebus in fonte plenius narratis in breve contrahendis Boleslaum, ducem Poloniae, de quo Passio antiqua certe rectius tradebat, cum duce Prutenorum confusum esse exposuit. Uno loco ea, quae in Fundatione ad Vitam et Passionem pertinent, paulo accuratius cognosci posse putaverim. Conferatur, quaeso, locus Fundationis, qui parentes Brunonis affert, cum initio Vitae¹²:

Fundatio.

... fuit vir quidam Brota nomine, genere ac nobilitate sublimis, de prefato castro oriundus, qui non terrenis tantum honoribus, verum etiam celestibus virtutibus multos, quos secundum seculum principes vocamus preibat et claritatem sui generis atque bonitatis ubique diffundebat. Hic quandam matronam nobilissimam Idam nomine suo copulavit consorcio, quae non minus eo virtutum decore atque seculi dignitate pollebat.

Vita.

Sanctus ac gloriosus vir Bruno epido, quod dicitur Quernforde, oriundus fuit secundum seculi dignitatem.

Qui loci aliquo modo inter se cohaerere mihi videntur, cum auctor Fundationis in his verbis scribendis Passione Brunonis a se infra allata usus sit atque Vita et Passio nostra indicia eiusdem fontis praebeant. Fundationem saeculo XIII, sed potius ineunte quam exeunte, exortam esse in suspitione est¹³.

1) Miraculum de Brunone illaeso ignem intrante in Praga collocatum esse, quod Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 102 adnotavit, ea ratione expediri potest, quod auctor codicis B 3 omnia, quae de s. Brunone in fonte sua invenit, breviter contraxit. 2) Cf. Schum, SS. XIV, 372. 3) SS. XIV, 383 n. d ad c. 10: cuius vita patet in prima parte (huius B 4 a) passionalis. Cf. Voigt 'Sachsen und Anhalt' III, 88; 'Brun von Querfurt' p. 461 n. 2. 4) Cf. Schum, SS. XIV, 378 sq. 5) Cf. supra p. 1352 n. 8. C. Spangenberg, 'Quernfurtsche Chronica' (Erfurt 1590) p. 129: Denn das er zu Trier solle Erzbischoff gewesen sein (wie ein Gemalde von ihm weist), ist unabweislich und der Historien der Trierischen Bischöffe zu wider. Quod Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 120, recte ita interpretatum esse puto, ut aliae quoque imagines in capella adfuerint, quae res in Vita relatas praebuerunt. Cf. Voigt, 'Christian Webel' p. 324. 6) Voigt, 'Christian Webel' p. 323. Idem

in 'Sachsen und Anhalt' III, 98 sq. 7) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 99. 8) V. supra p. 1350 n. 1. Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 87 sq. 9) Voigt, ib. p. 92. 10) Holstein p. 88: Beatus Bruno... sicut passionis eius refert historia, ecclesie in Quernvorde primus fundator extitit eamque de prediis suis, quibus temporaliter uti noluit, adeo locupletavit, ut quatuor sacerdotibus Deo imbi servantibus necessaria nulla deficerent. 11) 'Sachsen und Anhalt' III, 109 sqq. 12) Holstein p. 78 (de parentibus s. Brunonis), cf. Vita c. 1 p. 1360 l. 7 sq. 13) Holstein p. 77 eam ante a. 1198, exortam esse putavit, cum Conradus Querfordensis episcopus Hildensemensis, non iam Herbipolensis nominaretur. Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 189 sq., 467 sqq. eam saeculo XIII, sed potius ineunte quam exeunte, scriptam esse censuit, quod adhuc verisimile esse credit. Cf. 'Sachsen und Anhalt' III, 87 sq.; 'Christian Webel' p. 387 n.* ('13. Jahrh.').

Nunc ad Gesta episcoporum Halberstadensium saeculo XIII. ineunte exorta progrediamur. Gesta Halberstadensia, quae cum Fundatione non cohaerent, cum auctor ea, quae ad parentes Brunonis et ecclesiae Qverfordensis fundationem pertinent, paucis verbis reddiderit¹, locum quandam ex Ekkehardi Chronica compilasse videmus². Nuper omnino Gesta episcoporum Halberstadensium (vel potius Chronicon Halberstadense saeculi XI. prioris deperditum) librum gestorum Brunonis exscripsisse ad incertum revocatum est³.

Conferantur, quaeso, ea, quae Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium ex libro gestorum Brunonis se explasse ipsa dicunt⁴, cum iis, quae Gesta episcoporum Halberstadensium narrant⁵:

Gesta archiep. Magdeburg.

Hic (scil. Tageno)...consecraverat episcopos...sanctum quoque Brunonem cognomento Bonifacium, prius quidem Sancti Mauricii Magdeburg canonicum, postea vero in palatio regio assumptum, sed fugientem cum deliciis suis seculum, ut sibi loci faceret Christum, sicque apud Italie eremum cum beatis sociis Benedicto atque Iohanne in monachica religione perfectissime conversatum, deinde a Romano pontifice ad regem Heinricum et eundem archiepiscopum directum consecraverat archipresulem gentium eiusque, quod ab apostolico dedit, circumposuerat pallium; qui post hec signis clarus pro Deo ab ipsis gentibus cum suis est martirisatus, sicut indicat liber gestorum eius veraci relatione conscriptus. Iste beatus, sicuti premisimus, de castro Qverenvorde fuit oriundus, pater eius Bruno dicebatur, mater Ida, frater Gevehardus.

Gesta ep. Halberstad.

Hic etiam imperator (scil. Otto) sanctum Brunonem, Magdeburgensis ecclesie canonicum, de castro Qvernevorde natum, nobilis viri domni Brunonis filium, specialiter dilexit et imperialis aule capellanum fecit. Qui tandem secularis conversationis tumultuationem non sustinens, in Italiam proficiscens, habitum religionis induit et monachum se fecit. Exiit cum duobus confratribus sui cenobii, Benedicto et Iohanne, heremi solitudinem inhabitavit; tandemque eosdem confratres suos de consilio domni Ottonis imperatoris in Poloniam misit, ipseque Romam proficiscitur a domno papa licentiam accepturus cum eisdem suis confratribus in augmentum corone sue paganis gentibus Christi evangelium predicare. Presedit tunc temporis Romane ecclesie Silvester papa. ... Qui beati Brunonis agnoscent causam adventus, licentiam ei cum suis sociis tribuit prediandi, pallio quoque sibi dato, remisit eum ad Magdeburgensem episcopum in gentium presulem consecrandum. Compos igitur volu sui factus in terram nativitatis sue rediit, in qua aliquamdiu moram faciens, post consecrationem suam mira perfectione claruit, ita quod pedestri super aquas incessit. Illo quoque egrediente de Saxonia, sub pedibus aselli eius in saxo mollebantur vestigia, quae apparent usque in hodiernum diem. Tandem de patrimonio suo facto et ditato satis decenter monachorum collegio, ipse cum 18 sociis profectus est in Pruciam et pro fide Christi quam predicabat in eadem provincia a gentibus beluine feritatis Prucie multis suppliciis afflictus, manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus, stipante illum collegio 18 sociorum, illic cum ipso pariter decollatorum, palmam martirii est adeptus, anno videlicet Domini 1008. 16. Kal. Martii.

Etsi ad verbum minime congruunt, tamen, quomodo narratio progrediatur, quomodo res gestae ordinentur, quod spatium eis detur, ita convenire putamus, ut nobis non dubium sit, quin etiam Gesta episcoporum Halberstadensium libro gestorum Brunonis usa sint⁶. Quamquam Vitam et Passionem nostram cum Gestis episcoporum Halberstadensium comparantes non nisi unum locum invenimus, quo loco alter auctor cum altero verbotenus convenire videtur, in fabula scilicet, quae ad asinum Brunonis pertinet⁷, tamen res gestas a Gestis episcoporum Halberstadensium narratas

1) Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 89 sq.: de castro Qvernevorde natum, nobilis viri domni Brunonis filium ... Tandem de patrimonio suo facto et ditato satis decenter monachorum collegio. 2) Cf. E. Kessel, 'Zur Entstehung der verlorenen ältesten Halberstädter Bistumschronik', in 'Festschrift für Albert Brackmann' (Weimar 1931) p. 173. Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 90: a gentibus beluine feritatis Prucie multis suppliciis afflictus manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus stipante illum collegio 18 sociorum, illic cum ipso pariter decollatorum, palmam martirii est adeptus, anno videlicet Domini 1008. 16. Kal. Martii. Cf. Ekkehard Chron., SS. VI, 193 ad a. 1008: multis

suppliciis afflictus, et manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus, caelos petit. Quae Ekkehardus ex Chron. Wirzburg., SS. VI, 29, repetivit. 3) E. Kessel, 'Halberstädter Bistumschronik' p. 173 n. 4. Idem, 'Die Magdeburger Geschichtschreibung im Mittelalter bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts', 'Sachsen und Anhalt' VII (1931) p. 156 n. 211. 4) SS. XIV, 894 sq. 5) SS. XXIII, 89 sq. 6) Quod iam L. Giesebrecht 'Wendische Geschichten aus den Jahren 780 bis 1182' (Berlin 1843) III, 303 n. 5 putavit. Item Schum, SS. XIV, 395 n. 1. 7) Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 90: Illo quoque egrediente de Saxonia, sub pedibus aselli eius in saxo mollebantur vestigia,

iis, quae Vita nostra refert, respondere apparet¹. Quod complura non ad verbum congruunt, facile accipi potest, cum auctorem Gestorum episcoporum Halberstadensium librum gestorum Brunonis maxime abbreviasse videamus².

Etiam amplius auctorem Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium ea, quae liber gestorum Brunonis narrabat, contraxisse apertum est. Tamen etiam in hoc fonte unum locum esse censemus, qui verba Vitae nostrae sapiat, ubi auctor rebus a Brunone gestis brevem notitiam de origine eius subiungit³:

Iste beatus, sicuti premisimus, de castro Querenvorde fuit oriundus, pater eius Bruno dicebatur mater Ida, frater Gevehardus.

Vix dubito, quin auctor haec verba ex initio libri gestorum, qui ei sub manibus erat, adiecerit. Cum recensio Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium nobis translata non multum post a. 1142. scripta sit⁴, antiquior autem recensio circa a. 1025. exorta⁵ librum gestorum Brunonis plane ignorasse videatur⁶, ante medium saeculum XII. liber gestorum Brunonis expressis verbis nusquam nominatur⁷.

Iam ad antiquissimos fontes vitae Brunonis, ad Thietmarum et Annales Quedlinburgenses, transeo, ut, utrum Thietmarus, quod prius quidam, etsi dubitantes, suspicati sunt⁸, ex eodem, quo et liber gestorum, fonte hauserit an Thietmari libro liber gestorum usus sit, quaeratur. Thietmarus, cum ipsum patrem Brunonis se cognovisse ac Magdeburgae ipsius Brunonis conscholasticum se fuisse afferat⁹, de vita eiusdem per colloquia ita certiores factum esse constat, ut ea, quae refert, etiam nullo libro scripto adhibito conflare poterit. Re vera, cum maxime res ante conversionem paganorum susceptam a Brunone gestas narret, nullum librum scriptum, nisi quod mortem Brunonis narrans Annales Quedlinburgenses, quibus saepius usus est, sequitur¹⁰, adhibuisse se significat. Sed Annales Quedlinburgenses exscribens in errorem gravissimum incidit, cum diem obitus Brunonis cum die mortis Brunonis episcopi Verdensis confudisse videatur¹¹, quem errorem praeter permultos alios etiam Vita et Passio nostra repetiverunt. Ergo librum ipsum gestorum Brunonis antiquum, quippe qui diem emortualem perperam e Thietmaro desumpsisse videatur, Thietmarum exscripsisse verisimile est¹².

que apparent usque in hodiernum diem. Vita c. 8 p. 1363 l. 1 sqq.: Saxa, super quae animal gradiebatur, in mollitibus conversa sunt, ita ut usque in hodiernum diem vestigia animalis in eisdem lapidibus non dubia demonstrarentur.

1) Quod Bruno in Magdeburgensi civitate vixit, habet Vita c. 8 p. 1361 l. 5 sqq.; quod amicus Ottonis III. imperatoris fuit, Vita c. 4 p. 1361 l. 18 sqq., quamquam nomen regis in Vita non affertur; quod monachus factus est, Vita c. 5 p. 1362 l. 5 sqq.; quod Romam profectus papa iubente consecratus est, Vita c. 9 p. 1363 l. 9 sqq., cf. Passio c. 1 p. 1363 l. 26 sqq.; quod Querfordiae moratus est, Vita c. 7 p. 1362 l. 21 sqq.; quod asini pedes saxa moliverunt, Vita c. 8 p. 1363 l. 1 sqq. 2) Cf. supra p. 1354 n. 1 et n. 7. 3) Gesta archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 395, cf. c. 14 p. 389. Quae recensio B c. 10 p. 383 narrat ex iis, quae rec. A c. 15 p. 395 refert, praesumpta sunt. 4) Kessel, 'Sachsen und Anhalt' VII, 152. 5) Kessel, ib. p. 120. 6) Kessel, ib. p. 124 sqq., p. 156 n. 211. 7) Annalista Saxo, SS. VI, 658, us, quae de Brunone secundum Thietmarum refert, haec verba inserit: Pater huius Bruno dicebatur, mater Ida, frater vero eius Gevehardus dicebatur. Gevehardus genuit Burchardum et Idam, Burchardus genuit Gevehardum, patrem Conradi archiepiscopi Magdeburgensis, Ida peperit Gevehardum, patrem Lotharii imperatoris. Eum librum gestorum Brunonis non cognovisse certum puto; nam alioquin libro gestorum adhibito ea, quae Bruno fecit, narrasset. Hunc locum ex genealogia dominorum Querfordensium desumptum esse verisimile est. Cf. etiam

Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. 8) Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' I⁷, 390; L. Giesebrecht, 'Wendische Geschichten' III, 303 n. 6. 9) Thietm. Chron. VII (VI), 84 (58) p. 188: Brun, contemporalis et conscholasticus meus; c. 85 (58) p. 189: Pater autem predicti antistitis . . . ut ipse mihi narravit . . . 10) Ann. Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80: 11. suae conversionis anno in confinio Rusciae et Lituae a paganis capite plezus, cum suis 18, 7. Id. Martii petiit coelos. Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 188 sq.: In duodecimo conversionis suae anno . . . in confinio predictae regionis (scil. Prucia) et Rusciae . . . XVI. Kal. Martii nitis ut agnus decollatur cum sociis suis XVI. 11) Cf. infra Passio c. 6 p. 1366 n. 2. 12) Quem diem in Vita et Passione nostra postea demum additum esse facile putes, cum A hoc modo illum afferat, cf. Passio c. 6 p. 1366 l. 3 sqq.: Martirizatus est beatus Bruno anno Domini millesimo nono XVI. [kal.] Martii temporibus secundi Henrici imperatoris, qui sepultus est in Bamberg. Sed cum B paulo post inserat: decimo sexto kalendas Martii, Passio c. 6 p. 1366 n. **, etiam id manuscriptorum, ad quod B redit, diem mortis dedisse constat. Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: XVI. Kal. Martii . . . Facta sunt autem haec in tempore serenissimi regis Heinrichi . . . Omnia, quae in Vita et Passione aliter habentur, a libro gestorum antiquo (qui sepultus est in Bamberg) vel ab aliquo, qui postea Vitam et Passionem recepit (secundi . . . imperatoris, cf. Thietm. VII [VI], 84 [58]: regnante hunc secundo Dei gratia Heinricho), addita aut mutata esse suspicio.

Quibus omnibus argumentis commoti librum gestorum antiquum post a. 1016 (verisimiliter post a. 1025) et ante a. 1142. conscriptum esse credimus.

Cum omnes fontes hucusque allati res in conversione paganorum gestas omnino fere neglegant¹, ea, quae de his rebus scimus, aliunde, ex Vita scilicet s. Romualdi a Petro Damiano² conscripta et notitia Wiperti³, qui se socium Brunonis fuisse dicit, proveniunt. Vitam et Passionem Brunonis, Vitam Romualdi, Wipertum in iis, quae de Brunone ex flammis illaeso egrediente⁴ et a fratre ducis Prutenorum ad fidem conversi trucidato afferunt, consentire valde notabile esse mihi videtur. Deinde Vita et Passio et Petrus Damianus in iis, quae de paganis obtorpescitibus narrant, congruunt, quamquam parulum differt, quod Damianus hoc miraculum post mortem Brunonis, Vita et Passio in Ungaria collocat⁵. Dubitari non potest, quin omnes illae narrationes ex fonte communi fluxerunt⁶. Passio autem nostra ea, quae olim de Brunone narrabantur, perfectissime conservasse videtur, cum nomina quaedam ab aliis relationibus omitta praebat⁷. Non ita multo post mortem Brunonis famam, quomodo diem supremum obisset, quam apud Wipertum legimus, etiam in Italia vulgatam et ad Petrum Damianum delatam esse apertum est⁸. Praeterea Voigt⁹ ea, quae extrema pars Vitae s. Adalberti Romanae non multo ante a. 1039. retractata refert, cum extrema parte Passionis nostrae consentire putavit; quae redactio Vitae Adalberti in codice Casinensi nr. 145 circa a. 1080. scripto ad nos devenit. Vita Adalberti super corpus Adalberti in mare eiectionem columnam igneam, quae locum, quo corpus esset, indicaret, apparuisse narrat. Deinde Voigt¹⁰ in c. 27 codicis

1) Epistola etiam Brunonis ad Heinricum II. regem missa, cf. W. Giesebrecht, 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' II³ (Leipzig 1885) p. 702 sqq., quam H. Zeißberg, 'Die Kriege Kaiser Heinrichs II. mit Herzog Boleslaw I. von Polen', 'SB. der Kaiserl. Akad. d. Wiss. Wien Phil.-Hist. Kl.' 57 (1867) p. 346 sqq., primum interpretatus est, nusquam commemoratur. 2) SS. IV, 846 sqq. 3) SS. IV, 579 sq.; Kolberg p. 105, 106; Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 297 sq. 4) Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. Wiperti Historia Brunonis, SS. IV, 579 sq., Kolberg p. 105: statim ante regem ducti fuimus. Episcopus vero cum suis capellanis preparatis celebravit missam predicando evangelica atque apostolorum dicta. Que omnia ut rex Nethimer nomine audivit, dixit: 'Nos deos habemus, in quibus adoramus et confidimus. Verbis autem tuis obedire nolumus.' Episcopus hoc audiens illius regis adportare iussit simulacra et illo presente in igne proiecit cum virtute maxima. Ignis vero accepit et devoravit illa denique simulacra. Rex autem turbatus dixit indignatione maxima: 'Accipite episcopum citissime et in ignem coram me projicite. Si illum ignis comburit et devorat, cognoscite, quia illius est predicatio vanissima; denique si est aliter, in illum deum credamus velociter.' Tunc iussit rex ignem accendi validissimum et in illum proci episcopum. Episcopus autem indutus vestimento episcopali suam sedem in ignem fecit portare et in igne supra eandem tam diu sedit, quousque a capellanis septem psalmi fuerunt decantati. Rex vero hoc videns factum mirabile cum trecentis viris credidit Deo velociter et accepit baptismum penitentis. Dux postea illius terre ad episcopum equitavit virtute repletus diabolica et illum episcopum cum capellanis fecit martirizare absque ulla querimonia. Episcopi caput iussit abscondi et capellanos omnes iussit suspendi et meos oculos erueri fecit. Postea vero operante Christo visa sunt ibi signa sine numero et prodigia, nunc vero supra illorum corpora constructa sunt monasteria. Cf. Passio c. 4-6 p. 1364-1366. 5) Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. Cf. Passio c. 3 p. 1364

l. 15 sqq. 6) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 112, 124. 7) Passio c. 1 p. 1364 l. 2: Prago; c. 6 p. 1365 l. 21 et 1366 l. 3: Zebedem et Alstra. Wiperti tantum Historia Brunonis praeterea affert, SS. IV, 579, Kolberg p. 105: Nethimer, pro quo in Passione nostra Boslaus (i. e. Boleslaus dux Poloniae) nominatur. Cf. id, quod Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 112 de codice Casinensi 145 exposuit, in quo eadem confusio invenitur; cf. infra n. 10. 8) Verba Petri Damiani, V. Rom. c. 27 SS. IV, 851: Dum igitur Bonifatii virtus proprio indigeat stilo, idcirco tamen illum cum aliis Romualdi discipulis summoletus hic memorare curamus, ut ex eorum laude, quam magnus vir gloriosus magister eorum fuerit, demonstremus, talem interpretationem postulare, ut nullum scriptum Vitam Brunonis tractans adfuerit, ut Kessel, 'Sachsen und Anhalt' VII, 155 n. 211 putat, nego. 9) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 97. Cf. V. Adalb. Rom. c. 80, codex 4 b apud Pertz, SS. IV, 595 n. n.; Kolberg, 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Erml.' XVI, 2, p. 608 sq.: Et dum complexisset orationem, amputatum est caput eius, sique nobile corpus felici lapsu occupat terram... Sed ubi cadaver sanctissimi martiris et pontificis Adalberti corruit, concurrunt undique armis munita dira barbaries, et nondum expleto furore caput sanctissimi martiris palo fixerunt, corpus vero dilacerandum bestiis loco ipso dimiserunt... Sed ut ostenderet omnipotens Deus, cuius meriti esset tantus martyr et pontifex, per triginta dies iussu divino ab aquila corpus eius sanctissimum custoditur... Post vero infidelis turba necdum humano sanguine satiata, tollentes corpus eius miserrime dilaceratum in mare demerserunt. Inde vero indicio fulgidae columnae super corpus eius in coelum usque porrectae manifestatum est corpus eius discipulis; et venientes cum multis Christianis abstulerunt corpus eius et coniungentes caput corpori honorifice sepelierunt, et dignam ecclesiam nomine eius construxerunt, ubi merita et virtutes eius exuberant usque in hodiernum diem. 10) L. c. p. 98 n. 18 ad p. 97. V. Adalb. Rom. c. 27, ed. A. Kolberg, 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Erml.' XVI, 2 (1907), p. 598; in SS. IV, 595 l. 51 n. d. solum B. legitur.

Casinensis 145 etiam ducem quendam Prussiae Uoliscavum nominari attulit, quod cum Bo(le)slao duce (Poloniae) in Passionis nostrae c. 4 confuse posito convenit. Quibus rebus commotus ex iis, quae de Brunone relata essent, redactionem Vitae Adalberti in codice Casinensi nobis traditam sua deprompsisse putavit; quae si ita essent, Passio quaedam Brunonis ante a. 1039. conscripta esset. Sed in dubio manet, an non econtra ea, quae codex Casinensis 145 de Adalberto narrat, postea ad Brunonem deducta sint¹ an prorsus nulla inter has duas legendas necessitudo immediata intercedat.

Antiquiores fontes Saxonici ad vitam Brunonis pertinentes et librum gestorum Brunonis exscribentes, omnibus rebus gestis, quae Passio uberius refert, omissis, nihil nisi diem, quo Bruno vita decessit, praebent. Quo ex genere Bruno exortus esset, et eum Magdeburgae scolarem (Vita c. 1. 2) et canonicum fuisse (Vita c. 3), amicum regis fuisse (Vita c. 4), monachum factum esse (Vita c. 5), Querfordiam deinde visitavisse (Vita c. 6. 7), pedes asini eius saza emolliuisse (Vita c. 8), archiepiscopum eum consecratum esse (Vita c. 9), narraverunt. Sed archiepiscopum Treverensem factum eum esse (Vita c. 4), quod posteriorem quendam addidisse apparet, atque famam, quae ad mortem matris spectat (Vita c. 9), quae item posterius fortasse adiuncta est², non narrant. Non dubito, quin liber gestorum antiquus Passionem nostram non continuerit. In Brunone archiepiscopo consecrato, qui Querfordiam reliquit, paucis verbis de morte eius additis desisse videtur.

Quae Passio nostra refert, ea postea demum ex rumoribus, quos iam ante saeculum XI. medium in Italia vulgatos fuisse ex iis, quae Damianus refert, videmus, qui etiam a Wiperto adhibiti sunt, composita posterioribus temporibus cum iis, quae liber gestorum attulit atque Vita nostra reddit, coniuncta sunt. Librum gestorum iam ante a. 1039. in Italia notum fuisse et a Damiano fortasse adhibitum esse, quod Voigt verisimile esse dicit³, nego. Qua in Passione inveniri potuit, quomodo Bruno a papa ad paganos convertendos missus esset⁴, quod inimici eius obtorpuissent⁵, quod illaesus ex flammis exivisset⁶, quod per fratrem ducis ad fidem Christi conversi trucidatus esset⁷, quod caput eius postea inventum esset⁸. Vitam et Passionem genere scribendi inter se differre iam Voigt⁹ adnotavit. Quod mirari non possumus, quia Vita Brunonis in Saxonia, qua in terra plurimum tempus vitae egit, componi potuit, quomodo autem pagani conversis mortem subisset, ii viri maxime cognoverunt, quos socios in itinere secum adduxerat, et monachi s. Romualdi regulam secuti, qui etiam id, quod socii, si qui superstitibus erant, Brunonis narrabant, audiverant.

Iam restat explorare, quo loco et quo tempore ea, quae liber gestorum antiquus narrabat, cum iis, quae in Passione hodie leguntur, coniuncta sint. Eo, quod Vita Landiberti vetus in Vita nostra adhibita sit, Querfordiam indicari Voigt¹⁰ animadvertit, cum ecclesia parochialis civitatis Querfordensis S. Lamperto consecrata, Magdeburgae autem nulla, Halberstadensi in civitate non nisi capella quaedam in arce, ut dicebatur, i. e. in vico episcopi, sita¹¹ inveniat. Quam S. Lamperti ecclesiam Querfordensem saeculo XII. circa a. 1155—1198. aedificatam esse Voigt existimat¹².

Si Vitam Landiberti demum post hoc tempus Querfordiae cognitam esse conicimus, historia Brunonis, in qua Vita adhibita est, non nisi postea conscribi potuit. Quae si ita sint, in libro gesto-

1) Cf. Passio c. 7—9 p. 1366 sq. 2) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 111.

3) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 124. 4) Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851.

5) Passio c. 1. 6) Cf. supra p. 1356 l. 8. Passio c. 3.

7) Cf. supra p. 1356 l. 5 sq. Passio c. 6. 8) Cf. supra p. 1356 n. 9. Passio c. 7—9.

9) 'Sachsen und Anhalt' III, 110. 10) 'Sachsen und Anhalt' III, 117 sqq.

11) Cf. O. Doering, 'Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler der Kreise Halberstadt Land und Stadt' (Halle a. S. 1902) p. 219; W. Möllenberg apud Voigt, 'Sachsen u. Anhalt' III, 118 et n. 44.

12) H. G. Voigt, 'Christian Webel' p. 236. 399 sq. Idem, 'Burg Querfurt, ihre Anlage und Entwicklungsgeschichte' (Querfurt 1915) p. 60 sqq. Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 118.

Querfordiae tunc temporis etiam propterea in s. Lampertum vel maximum studium directum esse, quod pater Mathildae, uxoris Burchardi III. domini Querfordensis,

burggravi Magdeburgensis, comes quidam Lambertus erat, putavit. [Quodsi quis hac de causa ecclesiam parochialem s. Lamperti dedicatam esse putaverit, id

valde incertum, quin immo vix credibile existimo. Hofm.] Secundum Voigt ecclesia quoque tum demum aedificari coepta est, postquam Burchardus III. dominus Querfordiae factus est (ca. a. 1155). Deinde privilegium Gardolfi episcopi Halberstadensis, quod circa a. 1198. ecclesiae collegialae Querfordensi datum est (Holstein p. 86; G. Schmidt, 'Ub. d. Hochstifts Halberstadt' I, Leipzig 1888, p. 355 nr. 394) in Querenvorde XIII mansi, ... et pratum in fine ville Querenvorde confirmat. Ex quo privilegio illis temporibus civitatem iam muris cinctam atque ecclesiam S. Lamperti aedificatam fuisse, cum et civitas Querfordia et villa Querfordia, quae ad partem Querfordiae extra muros sitam pertinuisse videatur, nominetur, intelligi posse potat Voigt, 'Christian Webel' p. 258 sq., cf. etiam p. 108. Comes ille Lambertus, pater Mathildae, comes de Gleichen fuisse dicitur, quod etiam certum habet H. Tümmeler, 'Die Geschichte der Grafen von Gleichen von ihrem Ursprung bis zum Verkauf des Eichsfeldes, ca. 1100—1294' (Neustadt a. O. 1929) p. 11 sq.

rum antiquo conscribendo, quem iam paulo post a. 1142. citatum vidimus¹, nondum Vita Landiberti adhiberi potuit. Quod autem de Vita Landiberti post ecclesiam aedificatam demum Querfordiae cognita coniecimus, iam in controversiam vocandum est, cum iam saeculo XI. Leodivm atque S. Landibertus orientales partes maxime attingant, quod A. Hofmeister v. cl. me docuit. Sed quoquomodo res se habet, librum gestorum antiquum Querfordiae conscriptum esse suspicari possumus, cum Gesta episcoporum Halberstadensium in eo historiam ad asinum Brunonis spectantem iam invenerint, quam Querfordiae per colloquia hominum traditam esse pro certo habemus².

Sed utrum iam in libro gestorum Brunonis antiquo an demum in eo rescribendo Vita Landiberti adhibita sit, non diiudicamus³. Fundationi Querfordensi saeculi XIII. Vitam et Passionem nostram praesto non fuisse supra ostendimus⁴. In locis Fundationis et Vitae nostrae, quos supra comparavimus⁵, verba Vitae secundum seculi dignitatem et similia Fundationis ab utroque auctore viz immediate ex Vita Landiberti desumpta esse possunt. Quod haec verba Vitae et Fundationis consentiunt, iam in passione, quam Fundatio affert, fortasse iam in libro gestorum, Vitam Landiberti adhibitam esse potius indicare putamus. Sed in primo tantum et secundo capite Vitae Brunonis Vita Landiberti adhibita est. Si demum in Vita et Passione nobis obvia Vita Landiberti adhibita esset, haec etiam pluribus locis expilata fuisset.

Itaque cum Vita Landiberti adhibita de tempore, quo Liber gestorum cum Passione coniuncta sit, nihil nos doceat, alio modo rem explicare conabimur. Fundatio Querfordensis fontem suum passionem, non librum gestorum appellat. Quem haud facile passionem nominare potuit, quia de passione et morte Brunonis nihil nisi paucis verbis tradit⁶. Itaque Passionem quandam illo tempore cum libro gestorum adhibita Vita Landiberti retractato iam coniunctam fuisse fortasse putare possumus.

Accedit, ut Querfordia, quod etiam ecclesia S. Lamperti tum emergens indicat, saeculo XII. exeunte ad ampliorem gradum procect sit, quae villa sub castro sita tunc ius civitatis adeptae est⁷. Dignitas etiam ac fama dominorum Querfordensium illis temporibus ampliata est, cum Conradus et Gebhardus IV. fratres longe extra patriam noti essent. Conradus, episcopus Hildensemensis (a. 1194—1198), postea Herbipolensis (a. 1198—1202), in rebus, quae ad imperium Romanum pertinebant, maxima negotia exsecutus est. Hoc tempore, ut aliquis ea, quae clarissimus fundator ecclesiae collegiatae et agnatus generis Querfordensis egisset, diligenter describeret, facillime fieri potuit. Fieri etiam potuit, ut Conradus vel Gebhardus IV. ea, quae de Brunone paganos ad fidem Christi convertente in Italia narrabantur, domum referrent, nisi potius haec iam antea ibi nota fuisset credamus. Nec minus fieri potuit, ut alteruter eorum librum gestorum cum Passionis historia quadam coniungi iuberet et tunc clericus quidam Querfordensis Vitam Landiberti et alios libros sibi notos⁸ adhibens Querfordiae, ut puto, quo loco Vitam Landiberti praesto fuisse a verisimili non abhorret, componeret. Neque enim propterea, quod Brunonem Halberstadensem scholam initio frequentasse Vita nostra refert⁹, libellum nostrum in Halberstadensi civitate conscribi oportuit, quia id etiam Querfordensis quidam, cum Halberstadensi episcopatu Querfordia subiecta esset, inserere potuit, nisi forte id potius ab auctore Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium antiquum librum gestorum compilante e consilio omissum esse credamus¹¹. Sed utcumque res se habet, Vitam et Passionem coniunctam semel vel identidem rescriptam et retractatam esse constat. Quae in retractanda nonnullis, quae prius posita erant, omissis fabulae pie immixtae sunt, quae, ut ea, 40

1) Cf. supra p. 1355 l. 12. 2) G. ep. Halb., SS. XXIII, 90. Cf. supra p. 1354 l. 45 sq. 3) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 119 ('erst gegen 1400'). Vita Landiberti etiam saeculo XV. in Germania media lecta est, quod codex Halberstadensis ecclesiae maioris nr. 126 (1361), qui prius in monasterio monialium Hadmerslebensi fuisse videtur, docet; cf. B. Krusch, SS. rer. Merov. VI, 317; A. Hofmeister, 'Jahresberichte für deutsche Geschichte' III (1929) p. 741, qui Vitam Landiberti potius in libro gestorum antiquo quam in recensione Vitae posteriore medio aevo facta adhibitam esse censet. 4) Supra p. 1353 l. 15 sqq. 5) Supra p. 1353 l. 27 sqq. 6) Cf. supra p. 1357 l. 8. 7) Quod Voigt 'Christian Webel' p. 254. 399 ex privilegio Gardolfi ep. Halberstadensis a. 1198. dato (supra p. 1357 n. 12) conclusit. 8) Gebhardus IV. Querfordensis a. 1207. a rege Phi-

lippo legatus ad Innocentium III. papam missus est, apud quem iam a. 1205.6. fuerat. Innoc. III. Ep. IX, 22, Migne, Patrol. Lat. 215 col. 822. Burch. Ursperg. Chron. (ed. O. Holder-Egger et B. de Simson, SS. rer. Germ.) p. 88. Cf. E. Winkelmann, 'Philipp von Schwaben' (Leipzig 1873; 'Jahrbücher der Deutschen Geschichte') p. 378. 433; Reg. imp. V in indice; Voigt, 'Christian Webel' p. 319, 398. 9) Sulpicii Severi Vitam Martini, Epistolae, Dialogos, cf. Vita c. 2. 5, Passio c. 3 p. 1360, 1362, 1364, et Gregorii Magni Dialogos, cf. Vita c. 2 p. 1360 l. 22. 10) Vita c. 1: studio Halberstadt traditus. 11) Notandum quidem est etiam Thietmarum VII (VI), 84 (58) de schola Halberstadensi tacere. Quod tamen Vitae Brunonis Querf. non omnino repugnare recte Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 98 n. 12, animadvertit.

quae de Brunone archiepiscopo Treverensi facto narrantur¹, docent, a veritate quam maxime abhorrent. Ultimam redactionem, quae saeculo XV. nota erat, quamque etiam Voigt non ante a. fere 1400. composuit esse putat, habemus, quam ut et ipsam Querfordiae exortam esse putemus, subscriptiones imaginum, quae olim in capella ecclesiae castri Querfordensis inveniebantur², nobis suadere videntur.

Apographum posterioris partis huius ultimae redactionis ad canonicos Halberstadenses devenisse Passio in Breviario Halberstadensi a. 1515. typis data demonstrat³.

Ut breviter, quod exposui, complectar, ita rem se habere puto: In Saxonia, scilicet Querfordiae, inter a. 1016. et 1142⁴, paulo post mortem Brunonis quidam, ut videtur, liber gestorum Brunonis conscriptus est, qui praeter Thietmari Chronica, qui ipse pauca verba ex Annalibus Quedlinburgensibus desumpsit⁵ maximam partem ea, quae per colloquia Querfordiae de Brunone narrabantur, in usum suum asscivit. Quo in libro multa de vita Brunonis relata erant, quae supra pluribus verbis exposuimus⁶, et breviter etiam mortis et sepulturae sancti mentio facta erat. Qui liber gestorum saeculo XII. in ecclesiis Magdeburgensi et Halberstadensi notus erat⁷.

Eodem tempore — fortasse ante a. 1039 — in Italia, sed etiam alibi, ut Wiperti historia nos docet, variae relationes res a Brunone in paganis ad fidem Christi convertendis gestas⁸ tractantes pervagatae sunt, nam ii, qui cum s. Romualdo erant, socios Brunonis noverant atque negotia cum Polonis habebant⁹. Quibus in relationibus inveniebatur, quod Bruno in Ungaria versatus esset, quod pagani obtorpuissent, quod sanctus vir illaesus ex flammis egressus per fratrem ducis Prutenorum in fidem Christi conversi detruncatus esset, fortasse etiam, quod caput Brunonis postea inventum esset¹⁰. Quae relationes saeculo XI. in Italia et Germania meridionali notae erant¹¹.

Liber gestorum et relationes antiquae passionem Brunonis tractantes Querfordiae non ante saeculum XII. posteriorem, fortasse tum demum, nisi iam antea, Vita Landiberti aliisque libris adhibitis, coniuncta esse videntur. Quibus in coniungendis notitia brevis, quam liber gestorum de die emortuali et sepulchro Brunonis attulit, in eo capitulo Passionis, quod ad eandem rem pertinebat, inserta est¹². Nescio an Fundatio Querfordensis iam libris coniunctis usa sit¹³. In Vita et Passione coniuncta recentiore aetate semel vel identidem nonnullis omissis res quaedam insertae et in ordine mutatae sunt, ita ut narratio a veritate interdum abhorreat¹⁴. Vita et Passio nostra, quam eandem Querfordiae exortam esse puto, hoc modo in formam, quam legimus, redacta saeculo XV. Querfordensibus, Magdeburgensibus, Halberstadensibus nota erat¹⁵.

Codicem Querfordensem non semper facilem lectu a magistratu illius civitatis et Breviarium Halberstadense a. 1515. impressum a bibliotheca rei publicae Borussiae Berolinensi humanissime Gryphiam transmissa ipse conluli. Itaque, quamvis Voigt, cuius commentarius nobis non semel utilis fuit, a Roberto Holtzmann v. cl. adiutus, textum in universum satis diligenter constituerit erroresque codicis saepius non sine acumine correxerit, textum nostrum non paucis locis etiam emendatiorem prodire speramus. In re orthographica codicis vel Breviarii impressi lectiones, quae nimis a solito abhorrebant et saeculum XVI. aperte sapiebant, negleximus¹⁶. Capita in codice (A) non numerantur; nume-

1) Vita c. 4 p. 1861 l. 12 sqq. 2) Cf. supra p. 1852 n. 8. 3) Cf. Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 116.

4) Cf. supra p. 1855 sq. 5) Cf. supra p. 1855 l. 21.

6) Cf. supra p. 1857 l. 7 sq. 7) Libro gestorum Gesta archiep. Magdeburg. et Gesta ep. Halberstad. usa sunt.

Cf. supra p. 1854. 8) Cf. supra p. 1857 l. 17 sqq.

9) Petri Damiani Vita Romualdi c. 26, SS. IV, 846.

10) Cf. supra p. 1857 l. 21 sqq. 11) Quae relationes

12) in Petri Damiani Vita Romualdi et in Wiperti historia Brunonis occurrunt. Cf. supra p. 1856 l. 5 sqq. 12) Verba

Passionis c. 6 p. 1866 l. 8 sqq.: Martirizatus est beatus Bruno anno Domini millesimo nono XVI. kal.

Martii temporibus secundi Henrici imperatoris, qui

13) sepultus est in Bamberg. Viri autem timorati accipientes corpus sancti Bonifatii sepelierunt illud in eodem loco, ubi Dominus multa miracula operatur per servum suum Bonifatium usque in hodiernum diem in Passionem antiquam postea inserta esse putem.

14) Si c. 6 et 7 Passionis diligenter legeris, c. 7 ea, quae de capite in Alstra flumen proiecto refert, immediate

continuatione intelleges; verba supra allata, quae miracula usque in hodiernum diem facta asserunt, finem libri gestorum prae-buisse suspicor. 13) Cf. supra p. 1858 l. 8 sqq.

14) Quod Bruno archiepiscopus Treverensis factus esset (Vita c. 4), fortasse quod matrem suam ante mortem vidisset (Vita c. 9), quod ante, non post consecrationem Querfordiae versatus esset (Vita c. 6—9), quod Leo papa eum consecravisset (Vita c. 9, Passio c. 1), fortasse etiam quod dux Prutenorum Boleslaus nominaretur (Passio c. 4). Cf. supra p. 1858 sq. 15) Qua ex forma pendent subscriptiones imaginum, quae olim in capella castri Querfordensis inveniebantur, ea, quae codices posteriores (B 3, 3a) Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium de Brunone afferunt, Passio Breviarii Halberstadensis a. 1515, impressi. Cf. supra p. 1852 sqq. Codices alii posteriores (B 4 et 4a) Gestorum archiep. Magdeb. passionale ita afferunt, SS. XIV, 338 n. d: cuius vita patet in prima parte (huius B 4a) passionalis, quod non iam exstare dolemus. 16) Littera t interdum duplicata est: Vita c. 1 p. 1860 l. 7:

ros, et in maiore quidem parte Passionis secundum lectiones, in quas Breviarium (B) illam dividit, iam Voigt adiecit. Omnibus, qui nos in hac editione adjuverunt, maxime Adolfo Hofmeister v. cl., qui cum in aliis, tum in codice evolvendo semper nobis adfuit, Wilhelmo Levison v. cl., Erwino Aßmann v. d. maximas gratias ago.

H. Kauffmann.

INCIPIT VITA SANCTI BRVNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS.

- V. Land. vet. 2. 1.^a Sanctus ac gloriosus¹ vir Bruno opido, quod dicitur Quernforde, oriundus fuit, secundum seculi dignitatem ex illustri prosapia ortus². Sed puer gratia divina dispensante cunctis formosior vultuque elegantior apparuit, benignus etiam et benevolus inter notos et proximos crevit. Pater vero³ eius, cui Bruno vocabulum erat, necnon et mater eius Yda nomine⁴ tanta⁵ industria⁶ 10 tanti filii videntes congratulabantur, gratias agentes Deo gaudia replebantur pro eo, quod tam decoratam prolem a supernis sedibus accepisse videbantur. Sed cum fere transacta prima etate sicuti⁷ plerique studio Halberstadt⁸ traditus esset virisque sapientibus et autenticis committeretur literis imbuedus, assiduis studiis adherens crebrisque vigilis semetipsum exercens nimio desiderio superne patrie affectus corpore pene consumptus fuit.
2. Quadam vero die, dum adhuc puer naturalibus proficiens incrementis primus⁹ 15 virtutum floribus inciperet redolere, more solito pedibus¹⁰ superius calcatis, plantis vero de-subtus penitus denudatis in secreciori loco theatri stabat. Oculis ac manibus in celum fideliter inten-debat¹¹, circumstrepentes et ignicis¹² ludisque theatricis occupatos proximos ac sodales minime reputans nec attendens¹³. Venit itaque servus¹⁴ missus a parentibus nimisque¹⁵ frigore¹⁶ 20 trementi¹⁷ assistens verba parentum, uti iussus fuerat, loquebatur. Sed Dei videns servus¹⁸ algentem geluque rigentem locum, quem tenebat, tenere praecepit. Mira res et stupenda¹⁹! Servus cum eundem locum subiret, tanto calore perfusus est, quantum quis in hie-

a) capita non numerantur nec ubique distinguuntur A; numeros -- in maiore parte Passionis (infra p. 1363 sqq.) secundum lectiones, in quas B illam dividit -- adiecit Vo. b) uero alia manu et alio atramento A. c) nomie vel nonne A. d) ita 25 A, Vo. e) secuti A; sicuti corr. Vo. f) ita A; primis corr. Vo. g) ita A, Vo.; fortasse emendandum in locis Hofm., vel agoniciis Levison. h) suis A; secans corr. Vo. i) tremantibus A. k) servum A; servus corr. Vo.

dicitur, c. 4 p. 1361 l. 24: fecit, p. 1367 l. 23: Oratio. Litteras ac in e, u litteram consonantis vim habentem in v mutavi.

1) Cf. Vita Landib. ep. Traiect. vet. c. 2, MG. SS. rer. Meroving. VI, 354 sq.: Gloriosus vir Landilbertus pontifex oppido Treiectinse oriundus fuit et alius ex parentibus locupletis secundum dignitatem seculi, inter presidis venerandis et longa prosapia christianis. Ipsi vero erat in pueritia formosus et nobilis, electus in gente et in progeniem suam, crescebat benignus. Inter famulos et cognatus suos vultum fulgentem, in omne affectu pollebat aeminentem aetatem. Cum vidisset pater eius tanta filii industria et a cunctis dilectum, exultabat et gratias agebat Deo; lactabat in gaudio, pro eo quod decoratum videbat prolem. A prima fere aetate tradidit eum ad viros sapientes et sthioricos sacris litteris aedocendum; ille vero cum magno studio officio usu assiduo adhesit et velociter ipsum consummavit. Cum autem inbutus fuisset a prudentissimis viris, reversus est ad domum patris suae. 2) Cf. ad haec et ea, quae sequuntur, Thietm. Chron. VII (VI) 34 (58) p. 188: Fuit quidam Brun nomine, contemporaneus et conscolasticus meus, ex genere clarissimo editus, sed divina miseratione pre caeteris parentibus inter filios Dei electus. Hic ab Ida venerabili matre sua unice dilectus magisterio Geddonis philosophi traditur... Huius pater erat Brun... Gesta archiep. Magdeburg. c. 15, SS. XIV, 395: Iste beatus... de castro Que-

renvorde fuit oriundus, pater eius Bruno dicebatur, mater Ida, frater Gevehardus. Cf. rec. B c. 10, SS. XIV, 388. Ann. Magd., SS. XVI, 164. Gesta ep. Halberstadt, SS. XXIII, 89: de castro Quernevorde natum, nobilis viri domni Brunonis filium. Fundacio eccl. collegiatae in castro Quernfurdt, ed. Holstein, 'Zur Geschichte des Collegiatstifts B. Mariae Virginis et S. Brunonis zu Querfurt', 'Zeitschrift des Harzvereins' IV (1871), 35 78: Idem... copulavit consorcio, quae... seculi dignitate pollebat. 3) Immo Magdeburgensi scholae traditus est. Cf. Thietm. Chron. VII (VI), 34 (58) p. 188; Geddo magister scholae Magdeburgensis erat. Brunonis Vita S. Adalberti c. 4, SS. IV, 596. 4) Vita Landib. 40 vet. c. 6, p. 359: nudisque plantis, discalciatis pedibus. 5) Sulpicii Severi Ep. III, 14, rec. C. Halm, Vindobonae 1866 (Corpus script. eccl. Lat. I) p. 149: Oculis tamen ac manibus in caelum semper intentis invictum ab oratione spiritum non relaxabat. 6) Cf. Thietm. 45 Chron. VII (VI) 34 (58) p. 188: ludentibus nobis in oratione fuit. Ocio negotium preposuit et sic fructificans ad maturitatem pervenit. 7) Cf. Vita Landib. vet. c. 6, l. c.: Erat autem media hyeme nimio frigore, vehementissimusque algor brumalis circulus ingruerit, 50 ita ut glacies congelaverat, et nix raro fundebat. Ad ubi Dei famulus immobilis persistens... Nec Dominus... laborantem serro suo distissime propicius respexit. 8) Gregorii Magni Dial. I, 10, Migne, Patrol. Lat. 77, col. 208; ed. U. Moricca (Roma 55 1924. 'Fonti per la storia d'Italia' p. 64: Res mira et vehementer stupenda!

mali¹ zeta vix caleferi¹ potuisset. Sic beati viri vestigia per orationis virtutem tantum caloris commodum attulerunt, quantum vestigia eius, quem prediximus, sufferre nullo modo potuerunt. Sic exhibitum est, quantum valeat² deprecatio iusti assidua.

Iac. 5, 16.

3. Beatus itaque Bruno, cui^a adaucto nomine vocabulum est Bonifatius^{b,3}, cum iam puerilis etatis modulum excrevisset, nobilis nobiliori vite semitam arripere cepit. Post ablactionem vero scolasticorum rudimentorum a priorum recedens ferula magistrorum Magdeburg⁴ venit, cum parentibus suis morem ibidem sequens iterum sub magistrali cura dispositioneque⁵ vitam suam exercuit. Sed Dominus ac rerum dispositor rutilantem lucem nequaquam voluit sub modio⁶ diutius latere, sed super candelabrum poni disposuit, ut omnibus domum ingredientibus lucem praeberet. Aderat nunquam^d tabescens mora nec aggravabat praecipitem suum cursum.

Matth. 5, 15.

4. Eodem vero tempore, dum fama vaga pene omnium finitumorum^e populorum ora impleret, episcopus Treverorum^f annuente divina clementia vitam^g finivit. Mox omnibus rebus postpositis fit concursus clericorum, aderat strepitus laicorum, omnes unanimes unanimiter felicem Brunonem, qui aucto nomine Bonifatius^h, id est bona faciens, vocatus, sibi episcopum dari flagitabant. Vagantes etiam pueri per plateas lusibus suis suspensis audito nomine beati viri Deum celi magnificabant, implentes illud psalmisteⁱ: 'Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem tibi, Deus'. Sed^j rex satisfaciens populo ac petitioni clericorum annuit. At vero sanctus Bonifatius accersitus ad regem adducitur, trahitur^k et, quamvis invitus multumque reclamans se tanto honore indignum, tamen clamore omnium prevalente dignitatem regiminis^l suscepit. O quanta^m exultatio, quantum tripudium in die desponsationis boni pastoris Treveriros adit, tanta deinde tristitia tantusque luctus post amissum pastorem ibidem eos, proh dolor! oppressit. Itaque sedit, docuit, monuit, opus evangeliste fecit et implevitⁿ.

Ps. 8, 3.

V. Land. vet. 7.

cf. 2. Tim. 4, 5.

85 a) cum A.; cui corr. Vo. b) ita hoc loco etiam Vo., alibi semper Bonifatius. c) ita Vo.; dispositionē A. d) ita Vo.; nāque A. e) frumentorum perperam A.; frumentorum (?) Vo. f) vitam, u corr., A. g) Bonifatius semper Vo.; qui a. n. Bon. — vocatus ex glossa marginali in textum intrusus putat Affmann. h) Sex A.; Sed corr. Vo. i) ita Vo.; potius legimus A.

1) Cf. Vita Landib. vet. c. 6 p. 359 l. 4: *media hyeme*;

2) Iac. 5, 16: *multum enim valet deprecatio iusti assidua*.

3) Cf. infra Vita c. 4; Passio c. 4. 5. 6. 7; Brunonis

Vitae quinque fratrum inscriptio, SS. XV, 2 p. 716;

Petri Damiani Vita Romualdi c. 26 sq., SS. IV, 850 sq.

35 (cf. Leonis Ost. Chron. mon. Casin. II, 18, SS. VII, 640);

Gesta archiep. Magd. c. 10, 15, SS. XIV, 883, 894; Ann.

Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80 (cf. Ann. Saxo ad a. 1009,

1106, SS. VI, 658, 745; Ann. Magd. ad a. 1009, SS.

XVI, 164); Vita Stephani regis Ungar. maior c. 7, SS.

40 XI, 232; AA. SS. lun. 19, tom. VI, p. 219; H. G. Voigt,

'Brun von Querfurt' (Stuttgart 1907) p. 170, 204; Loh-

meyer, 'Allg. Deutsche Biogr.' III, 433.

4) Bruno

canonicus Magdeburgensis fuit, Cf. G. arch. Magd. c. 15,

MG. SS. XIV, 394; Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI,

45 164; G. ep. Halb., SS. XXIII, 89. Voigt, 'Brun von Quer-

furt' p. 81. Kolberg p. 22.

5) Matth. 5, 15: *neque*

accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed

super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo

sunt.

6) Minime. In iis, quae sequuntur, auctor

50 Vitae s. Brunonem Querfordensem cum Brunone archi-

episcopo Treverensi (a. 1102—1124) confudit. Cf. Kol-

berg p. 9 n. 20. Eundem errorem iam codices Han-

noveranus et Serbestensis Gestorum arch. Magdeburg.

praebent, quorum prior circa a. 1450 scriptus est, cf.

55 Gesta arch. Magdeburg. c. 14, SS. XIV, 391; etiam

Hermann Corneri Chron., apud Eccardum, Corp. Hist.

Medii Aevi II (Lipsiae 1728) p. 564: *Bruno archiepi-*

scopus Treverensis, vir sanctus et nobilis, secundum

Egghardum, de Querfurt oriundus, passus est mortem

a Prutenis, qui ex Henrici de Hervordia Chronicis

errorem non excerpit, cum hic de Brunone verba tantum

Ekkehardi repetivisset (ed. A. Potthast, Gottingae 1859,

p. 96). Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 94, cum ecclesia

Magdeburgensis aliquam necessitudinem cum S. Maximini

monasterio Treverensi haberet, Brunonem re vera Tre-

veris aliquem locum officialem — fortasse coadiutoris

temporibus Ecberti archiepiscopi (a. 977—993) — te-

nuisse putavit. Sed ne hoc quidem credere possum.

Bruno apud Ottonem III, imperatorem multum auctori-

tate valuit; cf. Thietm. Chron. VII (VI), 34, 58) p. 188;

G. ep. Halb., SS. XXIII, 89: *imperialis aule capellanum*

fecit; G. arch. Magd. c. 15, SS. XIV, 394. Praeterea

Bruno etiam pallium suscepit et archiepiscopus gentium,

quas convertere voluit, consecratus est. Cf. infra p. 1363.

Alibi Bruno noster perperam cum Brunone episcopo

Augustensi, fratre Heinrich II. imperatoris, confunditur,

v. Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 298 sq. Cf. iam Wipert.,

SS. IV, 579: *Brunus, dimisso episcopatu una cum*

grege sibi credito . . .

7) Ps. 8, 3: *Ex ore in-*

fantium et lactentium perfecisti laudem propter in-

imicos tuos, quem versum Sulpic. Severus, Vita Martini

c. IX, 6 p. 119 attulit. Cf. Matth. 21, 16: Utrique num-

quam legis: Quia ex ore infantium et lactentium

perfecisti laudem? 8) Cf. V. Ansberti c. 15, SS.

rer. Mer. V, 629: *eligitur, trahitur atque . . . conse-*

cratur. Levison. 9) Vita Landib. vet. c. 7, SS. rer.

Mer. VI, 361 l. 9: *Et iam longum est aenarrare,*

quanta exultatio in universo populo adfuit, quante

laudes et hymni in adventum eius tripudianti salle-

bant sacerdotes. 10) Cf. 2. Tim. 4, 5: *Tu vero*

5. Sed post dies nemine^a sciente iterum quasi ovis argumentata^{b,1} ad propria stabula, scilicet Magdenburgk, rediit. Sed quid novus tiro ageret^c, audiamus. Miles Christi de immenso certamine fatigatus rediit et ad maiora certamina tetendit^d. Oculis^e ac manibus in celum semper intentus^f, invictus ab oratione^g psalmodiis diebus ac noctibus vacabat necnon et oblectationibus huius mundi spretis a colloquiis divinis non cessabat^h. Qui cum pro nomine Christi sponte pauper factus esset, intendens semper illud evangelicumⁱ: 'Qui non renuntiaverit omnibus, que possidet, non potest meus esse discipulus', poliens pollebat virtutibus et, quanto tempore pauperior fieri cupiebat, tanto clarior ut sol et luna per partes mundi fulgebat. Beatus vero Bonifatius, cum preclaram famam sue virtutis undique a vicinis cerneret spargi, estimans spem eternae beatitudinis sibi populari laude minui, intendens illud evangelicum^j: 'Quia vos recepistis mercedem', eo artius se tenuit, inedia et algore verberibusque corpus strinxit, pernox^k etiam in orationibus, in cinere et cilicio recubabat^l, cupiens se ibidem avelli a fervore^m eiusdem populiⁿ.

6. Aptum tempus aderat. Magdenburgk cum suis reliquit, Quernforde adiit^o. Venerunt parentes, fit concursus clientium, agitatatur strepitus amicorum, amore charitatis vulnerati existimabant^p felicem^q filium secum conversari^r velle. At longe alia mens^s, alius animus pium pectus sancti viri exercebat^t. Nam tempus illud, quod minus videbatur parvum^u, quam quis credere voluisset, nil de domesticis rebus accipere volens, illud apostolicum intendens^v: 'Qui non laborat, non manducet', victum^w ceteraque corporis necessaria labore manuum cum sudore queritabat.

7. Spatio autem eiusdem temporis peremseno rogavit vir sanctus convenire universam plebem prenominatam villule^x, missam piam intentione omnibus celebravit et velut iturus divini corporis et sanguinis viaticum venerabiliter sumpsit. Post expletionem vero missae eis penitus indulgentiam sponte offerens ac verbo salutis eos muniens licentiam abeundi petiit ab ipsis. Qua accepta pacem^y omnibus illis fletibus tribuit et sic cum gaudio discessit. Hic itaque cum stipatam^z turbam precederet^{aa}, quantos eiulatus^{ab}, quantos stridores dentium^{ac} audires, non quasi eodem die unius, sed ut terrarum tumultus abscondi deberet.

8. 'Magnus Dominus noster et magna virtus eius!'^{ad} Est via prope urbem sita^{ae} nimis lapidosa. Quam cum vir Dei ascendisset^{af}, asinus, super quem sedebat, pigrius solito more ire cepit. Quem cum famulus Dei calcaribus urgeret et, ut celerius solito more

a) minime A; nemine corr. Vo. b) ita A, Vo. (avis arg.). c) aget A; corr. Aßmann collato Pass. c. 2 p. 1364 l. 4; agat Vo. d) tetendit vel retendit A; retendit Vo. e) ita A; intentus Sulpic. Sen. f) recubebat A; corr. Vo. g) favore vel fervore A; favore forsitan fervore legit Vo. h) existimabantur A; vulnerantes existimabant scribere mavult Vo. i) felicem bis A. k) conversari A; conversari corr. Vo. l) meus A; corr. Vo. m) exercebatur A; per pium pectus — exercebatur vel pium p. — exercebat corr. Vo. n) parvum A. o) victu A; corr. Vo. p) pace A; pacem corr. Holzmänn, Vo. q) ita Vo.; stipatam A. r) ita A; percederet Vo., qui autem ipse scripturas compendium in A forsitan interpretandum esse praecederet adnotavit. s) quantis eiulatis A. t) sitam A; sita corr. Vo. u) descenderet secundum naturam loci fortasse corrigendum esse putat Vo.; sed verba asinus pigrius solito more ire cepit intellegens non dubito, quin auctor natura loci neglecta per cum — ascendisset causam pigritiae asini indicare voluerit.

vigila, in omnibus labora, opus fac evangelistae, ministerium tuum imple. Levison.

1) Ad quod exemplum auctor hic elocutionem formaverit, nescio. 2) Cf. supra p. 1360 n. 5. 3) Hoc ioco auctor meminisse videtur Brunonem in Italia socium s. Romualdi et monachum fuisse. Cf. G. archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 394: in palatio regio assumptum, sed fugientem cum deliciis suis seculum, ut sibi lucri faceret Christum. Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. G. ep. Halb., SS. XXIII, 89. 4) Luc. 14, 83: Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus. 5) Luc. 16, 25: recordare, quia recepisti bona in vita tua; Matth. 6, 2: Amen, dico vobis, receperunt mercedem suam; cf. Matth. 6, 5, 16. 6) Sulp. Sev. Ep. III, 14 p. 149: pernoctans in ora-

tionibus et vigiliis fatiscientes artus spiritui servire coquebat, nobili illo strato suo in cinere et cilicio recubans. 7) Cf. Thietm. Chron. VII (VI), 84 (58) p. 188: Ob lucrum animae laborem subito diversae ac grandis viae, castigans corpus inedia et crucians vigilia. 8) G. archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 394: ut sibi lucri faceret Christum. 9) G. ep. Halb., SS. XXIII, 89 sq.: in terram nativitatis suae rediit, in qua aliquandiu moram faciens, post consecrationem suam mira perfectione claruit. Perperam igitur auctor Vitae Brunonis Quernfordiam postremum visitantem ante iter Romanum eiusdem inducit. 10) 2. Thessal. 3, 10: quoniam si quis non vult operari, nec manducet. 11) Matth. 8, 12: ibi erit fletus et stridor dentium; Luc. 13, 28. 12) Ps. 146, 5: Magnus Dominus noster, et magna virtus eius, et sapientiae eius non est numerus.

ambulet, moneret, saxa¹, super que animal gradiebatur^a, in mollitias conversa^b sunt, ita ut usque in hodiernum diem vestigia animalis in eisdem lapidibus non dubia demonstrarentur. O quam² magnifica sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia³ fecisti. Sol in verbo Iosue⁴, ne solitam viam iret in Gabaon, refrenabatur. Saxa in morem nivis resoluta sunt ac liquefacta, dum vir sanctus et fidelis servus ire cupiebat, mensuram tritici⁵ illis ministrare in cibum, qui necdum salutis perceperant verbum. Iosue inimicos persecutus est gladio⁶, vir iste fidelis infideles vivificavit verbo salutis, ille gladio percutiendo⁶, iste verbo fidei sanando^c.

Ps. 91, 6.
Ier. 10, 12.

Luc. 12, 42.

9. Peremenso^d vero spatio^d Romam prospero cursu transadiit. Leoni⁷ apostolico, (1003?) quid animi haberet, insinuavit. Qui mox spiritu sancto repletus benigne suscepit eum ac per^e pios^e amplexus, pia oscula in invicem tradita, instruens eum verbo divino, in vicem cardinalium ordinavit illum^f. At cum famulus Dei consueto more missam celebraret, divina revelante clementia post peracta officia sedit, quasi membris lassiss suis quietem tribuere vellet. Sed mox ad invincibilia arma, scilicet orationum, confugerat. Eius namque ori nunquam salutiferum nomen Christi aberat vel, quidquid ad veram eternamque vitam apertinuerat. Post duarum autem vel trium horarum spatium eo permanente quidam et circumstantibus clericis accessit, humili precatu pium patrem monens, ut surgeret missamque defunctorum celebraret. Qui rennu^git^g et subiunxit se prius surgere nolle, donec pie matris nuntius de Quernforde adveniret. Mox verba pii verba vera^h probantur. 10. Nuntius sancti Petri oraculum intravit, incurvatis genibus Deum supplicibus votis adoravit ac deinde missam cartulam pontifici tradidit. Qui post perceptam cartulam nimio tremore ac pavore circumdatusⁱ et quasi de longo itinere fatigatus surrexit et in^b memoriam pie matris et ceterorum fidelium defunctorum devote missam celebravit.

1004.
(Nov.)

EXPLICIT VITA SANCTI BRVNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS.

INCIPIT PASSIO EIVSDEM.

1. Sanctus¹ ac gloriosus papa Leo⁹, videns constantiam sancti Brunonis^k desiderio animi eius satisfacere cupiebat dataque benedictione in terram Ungarorum^{l,10} in opus pre-

a) gradiebatur A; gradiebatur corr. Vo. b) ita Vo.; coveras A. c) post sanando nonnulla (paganos superavit) deesse putat Vo. d) Peremensum vero spatium A, quod tuerent Vo., Levison; cf. supra c. 7 in., p. 1362 l. 21. e) peripos A, Vo. f) remittit A; remonuit Vo. g) ita A. h) in supplevi, om. A, Vo. i) ea quae sequuntur usque ad miracula operatur per servum suum Bonifatium usque in hodiernum diem (c. 6, p. 1366 l. 8) extant etiam in Brev. Halberstad. (= B) fol. CXCIII^r - CXCIII^v, ubi oratio, quam A in fine praebet (infra p. 1367 l. 23 sqq.) praecedat. k) qui adhaucto nomine Bonifatius, id est bona faciens, vocatus est add. B ex Vitae c. 3, cf. supra p. 1361 l. 4. l) Hungarorum B.

1) G. ep. Halb., SS. XXIII, 90: *Illo quoque egrediente de Saxonia, sub pedibus aselli eius in saxo mollebantur vestigia, quae apparent usque in hodiernum diem.* 2) Ps. 91, 6: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine!* 3) Ier. 10, 12: *Qui facit terram in fortitudine sua, praeparat orbem in sapientia sua et prudentia sua extendit caelos;* cf. Ier. 51, 15. Prov. 3, 19: *Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit caelos prudentia.* 4) Cf. Ios. 10, 12 sq. 5) Luc. 12, 42: *Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?* 6) Ios. 10, 10, 11. 7) Immo a Silvestro II (999-1008) pallium suscepit, sed a Tagenone archiepiscopo Magdeburgensi Merseburgae, postquam in Saxoniam rediit, consecratus est. Cf. G. ep. Halb., SS. XXIII, 89: *Roman proficiscitur a domno papa licenciam accepturus... Presedit tunc temporis Romano ecclesie Silvester papa... Qui... pallio quoque sibi dato, remisit eum ad Magdeburgensem episcopum in gentium presulem consecrandum.* Thietm. Chron. VII (VI), 34 (58) p. 188: *benediccione cum licencia domni papae episcopalem ab eo (scil.*

Heinrico II. rege) petiit et eius iussione ab archiepiscopo Tagenone consecrationem et, quod ipse detulit huc, pallium ibidem suscepit. G. archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 394 sq.: *Hic (scil. Tageno)... Brunonem... a Romano pontifice ad regem Heinricum et eundem archiepiscopum directum consecraverat archipresulem gentium eique, quod ab apostolico detulit, circumposuerat pallium.* Cf. rec. B c. 10, SS. XIV, 383. Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 850. Cf. Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 78 sq., 258 sqq.; idem, 'Sachsen und Anhalt' III, 96. Leonem quendam papam Brunonem in Ungariam misisse legitur etiam in cod. Hannov. (B 3) et Serbestensi (B 3 a) Gestorum archiep. Magd. c. 14, SS. XIV, 391. Vide etiam praefationem n. 1352 n. 14. Etiam in Mariani Scotti Chron., SS. V, 555, glossa in margine postea addita Leonem V. papam apud mortem Brunonis affert, Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 95, Leonem IX. papam, qui antea Brun appellatus, huius erroris causam fuisse putat. Vide etiam Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 193. 8) Cf. 2. Reg. 8, 28: *verba tua erunt vera.* 9) V. supra n. 7. 10) Cf. infra

dicationis eum dirigebat. Vir autem Dei devote suscipiebat evangelium predicationis ac
1005? felici itinere ad opidum^a, quod dicitur Prago¹, pervenit, non paulos^b socios secum habens
itineris.

1. Cor. 3, 6 sq.

cf. Matth.
22, 27—39.

2. Bonus agricola quid ageret, audiamus! Plantavit², rigavit, zizaniam eruit, triticum
semen, id est geminam dilectionem³, Dei videlicet et proximi, per agros sparsit⁴ multum-
que fructum Deo adiuvante⁵ ac incrementum ministrante sacre fidei ibidem accumulavit⁶.
Ordinavit autem clericos, ecclesias fabricavit et per totum biennium ibi permanens eccle-
sias firmavit. Egregius vir Dei Bonifatius, dum quadam die missam^d devotissime^d cele-
braret et post perlectum evangelium divina inspiratione inspiratus, pulpitem cum ascen-
disset, misterium^e sacre fidei populo traderet, accidit primos civitatis fanaticos^f interesse
sue salubri^g doctrine. Quidam autem ex eis adhererunt, confitentes Iesum^h Christum^h, et
gratiamⁱ baptismi perceperunt. Quidam^k ex eis zelo malo repleti unanimiter impetum
fecerunt in eum, volentes eum fustibus cedere. Mox protector Deus tribulato cordi affuit
et humilem spiritu velociter salvavit.

3. Tanta vero immobilitate concitata persteterat turba^a, ut nec pedem terre affixum¹ 15
nec erectam^m manum ultra vel sursum autⁿ movere visumⁿ potuissent^{a, d}. Sic itaque divina
Ps. 21, 16. virtute administrante^o virtus^o eorum tamquam testa exaruit et lingue eorum faucibus
adheserunt. Dominus vero quasi in pulverem mortis deduxit eos⁷. Ad quod^d mirabile
visu spectaculum cum fere tertia pars paganorum eiusdem oppidi inmixtis fidelibus con-
flueret^t, omnes unanimiter, mira gestiarum rerum aspicientes, Deum, qui omnes homines 20
1. Tim. 2, 4. vult salvos fieri⁸, glorificaverunt. Ad ultimum vero⁸ hi⁸ penitentia ducti gratiam baptismi
flagitarunt. Et sic sanitati^u restituebantur. Eo⁹ namque die magna pars barbarorum
conversa est ad fidem.

4. His itaque peractis preclara fama beati viri Bonifatii⁹ pervenit ad aures Boslai^{x, 9}

a) opp. B. b) paucos B. c) annuente et adiuvante B. d) dev. m. B. e) ministerium B. f) ita B; 25
fovantes A. g) ita B; labubri A. h) Christum Iesum B. i) ita B; gratiam om. A. k) autem add. B.
l) ita B; affixu A. m) erectum A. B; corr. Vo. n) ac visum movere B. o) potuisset B. p) ministrante B.
q) ita B; quodam(?) A; eiusdem vel(?) ydem legit Vo. r) confluerent B. s) quoque B. t) ita B; hii A.
u) sanitate B. v) ea B. w) Bonifatii semper B. x) Boslai B.

p. 1364 n. 1; epist. Brunonis ad Heinricum regem
a. 1008. missa, W. Giesebrecht, 'Gesch. d. deutschen
Kaiserzeit' II⁵, 702; Vita Stephani regis Ung. maior
c. 7, SS. XI, 232; Addit. ad Ademari Hist. III, 31, SS. IV,
129 n. 2*, ed. I. Chavanon (Paris 1897) p. 153.

1) Cf. G. archiep. Magd. cod. B 3 c. 14, SS. XIV, 391
n. **. *Prage civitatem Bohemie divertens*. Brasso,
Teutonice Kronstadt (Siebenbürgen), illam civitatem esse
Voigt, 'Brun von Querfurt' (Stuttgart 1907) p. 277,
'Brun von Querfurt als Missionar des römischen Ostens'
(Sitzungsberichte der Kön. Böhmischen Gesellschaft der
Wissenschaften. Klasse für Philos., Gesch. u. Philol.,
'Jahrg.' 1908, Prag 1909) p. 4 sqq., 12 sqq., 'Sachsen
und Anhalt' III, 103 putat; Kolberg p. 51 n. 83, 56, 106 n. 2 aucto-
rem Vitae rapidiorum aquarum cursuum Dajepir fluminis
Slavice 'Porogi' vel 'Progi' nominatorum vel Brailae civi-
tatis, quae ad Danubium fl. in Romania sita est, vel Bako
(Bakou prope Tatrosch ad Sereth fl. [?]) civitatis meminisse
censebat. 2) 1. Cor. 3, 6 sq.: *Ego plantavi, Apollo
rigavit: sed Deus incrementum dedit. Itaque neque
qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed, qui
incrementum dat, Deus*. Cf. Matth. 13, 24 sq.: *Simile
factum est regnum caelorum homini, qui seminavit
bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent ho-
mines, venit inimicus eius, et superseminavit zizania
in medio tritici, et abiit*. 3) Matth. 22, 37—39:
Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et

*in tota anima tua et in tota mente tua. Hoc est 30
maximum et primum mandatum. Secundum autem
simile est huic: Diliges proximum tuum, sicut te
ipsum*. 4) Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 188:
steriles hos agros semine divino studuit fecundare.
Cf. Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. 5) Sulp. 35
Sev. Vita Martini 12, 3 p. 122: *hic vero mirum in
modum videres miseros primum velut saxa riguisse*.
Sulp. Sev. Dial. I (II) 3, 6: *quae cum omnia solo fixa
ac si aenea signa riguissent; I (II) 3, 7: uno adque
eodem in loco stabant fixa simulacra; I (II) 3, 9: 40
ipsi potius amissis sensibus in immobilem saeculorum
naturam rigescere debuissent, sicut adfixa petri quibus
steterant iumenta vidissent*. 6) Cf. Petri Damiani
Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. 7) Ps. 21, 16: *Aruit
tamquam testa virtus mea, et lingua mea adhaesi 45
faucibus meis: et in pulverem mortis deduxisti me*.
8) 1. Tim. 2, 4: *Deo, qui omnes homines vult salvos
fieri et ad agnitionem veritatis venire*. 9) I. e.
Boleslaus I. dux Polonorum, qui Brunonem in Prussiam
vocavit. Quem auctor cum duce Prussiae, quem Bruno 50
primum baptizavit, confudit. De iis, quae inter Boles-
laum et Brunonem gesta sunt, cf. Stanisł. Zakrzewski,
'Bolesław Chrobry Wielki' (Lwów-Warszawa-Kraków
1925) p. 209 sqq., quem librum A. Lattermann, 'Bo-
leslaus der Kühne und Große', 'Deutsche Wissenschaft- 55
liche Zeitschrift für Polen', fasc. 23 (1931) p. 91 sqq.,
in linguam Teutonicam translatus abbreviavit. De

ducis. Qui mox precepit sibi presentari episcopum. Adletha^{a,1} vero Dei sentiens sibi imminere diem requieionis², gaudio repletus alacri vultu cum missis satellitibus venit in^{cf. Hebr. 4, 8sq.; Exod. 31, 13} presentiam ducis. Requirebatur, quisnam esset vel unde aut cur venisset. Respondit^b se causa sue salutis suorumque omnium advenisse. At pontifices templorum invidia diaboli in iram excitati, universam plebem concitaverunt et omnes magistratus ac satrapas in eum, ut vivus incenderetur, qui templa deorum destrueret omnemque populum magicis artibus subverteret. Data est optio elegendi^c, ut aut invictissimis^d diis immolaret aut exitus rei veritatis testimonio^e comprobaretur.

5. Posita est strues lignorum^a ac in medio linquitur meatus unius incedentis. Cum-
que omni flagore flamma ignis per cava loca undique prorumperet et subtus incendia nimia aridorum^f lignorum pabula essent subministrata, ut acrior arderet, sanctus vir Dei^g Bonifatius non clipeo aut galea protectus, sed signo sancte crucis munitus intrepidus ignium flammam intravit, stetit ac immobilis permansit diem integrum et noctem totam, quasi in loco frigido, ita ut nec pars saltim^h vestimentorum, eius ardoris signo lassaretur.
16. At vero cum secunda die primo mane de flamma quasi de rore flante illesus progrediretur, illud Daviticum psallens⁴: 'Probasti cor meum', Domine, 'et visitasti nocte^k, igne me
examinasti et non est inventa in me iniquitas', omnes, qui inenarrabili rei intererant, flexis genibus mundi salvatorem in eo glorificaverunt simulque salutare baptismum ab eo devotissime postulavere. Sed et rex et omnes primates sui se sacre fidei commendantes
20. abluionem sacri fontis leti perceperunt.

6. Zebedem¹ vero frater eius² audiens conversionem fratris, gravi ira commotus misit milites, qui ut sanctum virum raperent suique^m presentie presentarent. Hiⁿ milites, cum armati venirent, invenerunt beatum^o Bonifatium missam^p devote celebrantem. At unus ex eis improbe cum maxima audacia sanctum virum incurrit, manum, cum qua sacrificium
25. benedixit, ferro absceidit^q et^r deinde eum^s ab altare^t pepulit^u. Mox, ut idem vidit manum pendentem signa supra^v sancta facientem, commotus obstupuit, ad pedes eius cecidit et penitentiam egit. Is vero, postmodum in suo laureato sanguine baptizatus⁵, evasit. Cetera

a) ita A; athleta B. b) responsum est B. c) eligendi B. d) ita B; invictissime A. e) eius add. B.
f) ita B; aridorum A. g) Dei om. B. h) saltim B. i) ita B; psallans A. k) nocte om. B. l) ita A;
30. Zebeden B, Fo. m) ita A; sueque B. n) ita B; hii A. o) beatum bis A. p) missus B. q) et om. B. r) ei ab altare pepulit A; vi ab altari eum pepulit B. s) super B. t) ita B; baptizatus A.

Brunone hoc loco p. 112sq. Cf. ad hunc locum Wipert., SS. IV, 579, Kolberg p. 105: *statim ante regem ducti fuimus. Episcopus vero cum suis capellanis preparatis celebravit missam predicando euangelica atque apostolorum dicta. Que omnia ut rex Nethimer nomine audivit, dixit . . . Regem Prutenorum Wipertus Nethimer nominat, quod nomen Slavicum esse E. Kunik apud Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' 17, 390 n. 1 dixit. Ita etiam Zakrzewski p. 225. Cf. supra in praef. p. 1356sq.*

citer.' Tunc iussit rex ignem accendi validissimum et in illum proci episcopum. Episcopus autem indutus vestimento episcopali suam sedem in ignem fecit portare et in igne supra eandem tam diu sedit, quousque a capellanis septem psalmi fuerunt decantati. Rex vero hoc videns factum mirabile cum trecentis viris credidit Deo velociter et accepit baptismum penitentiae. 4) Ps. 16, 8: Probasti cor meum, et visitasti nocte: igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. 5) Cf. Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. Wipert., SS. IV, 580, Kolberg p. 105: *Dux autem illius terre ad episcopum equitavit virtute repletus diabolica et illum episcopum cum capellanis fecit martirizare absque ulla quaerimonia. De nomine Zebedem cf. Kolberg p. 103; Voigt, 'Brun v. Querfurt' (1907) p. 293; 'Brun v. Querfurt als Missionar' ('Sitzungsber. d. Kön. Böhm. Ges. d. Wiss.' etc., a. 1908) p. 24, 30; 'Sachsen u. Anhalt' III, 103sq. 6) Cf. Ekkehard Chron. ad a. 1008, SS. VI, 193: *Brun episcopus ex monacho, a Prucis multis suppliciis afflicto et manibus pedibusque absceis postremo capite plexus caelos petit, quae Ekkehardus ex Chron. Wirzburg., SS. VI, 29, desumpsit; G. ep. Halb., SS. XXIII, 90; Ann. S. Pauli Virdun. ad a. 1002, SS. XVI, 500: Brun episcopus a Brucis manibus et pedibus absceis passus est.**

1) Cf. Vita Landib. auctore Stephano § 22, AA. SS. 17. Sept. V. (Venetiis 1770) p. 584: *At Lanbertus Christi athleta*, p. 585: *patientissimus Dei athleta*. 2) Cf. Hebr. 4, 8sq.: *Nam si cis Iesus requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur, posthac, die. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei*; Exod. 31, 15: *Sex diebus facietis opus: in die septimo sabbatum est, requies sancta Domino*. 3) Cf. ad sequentia Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851; Wiperti Historia Brunois, SS. IV, 579sq., Kolberg p. 105: *Rex autem turbatus dixit indignatione maxima: 'Accipite episcopum citissime et in ignem coram me prociite. Si illum ignis comburet et devorat, cognoscite, quia illius est predicatio vanissima; denique si est aliter, in illum deum credamus velo-*

multitudo dum irrumperet, unus ex eis exempto gladio amputavit caput eius, alii effugabantur^a, alii cedebantur. Sed gens effera, necdum in morte eius satiata, caput sanctissimi viri in flumen, quod dicitur Alstra¹, proiecerunt. Martirizatus* est beatus Bruno anno 1009. Domini millesimo nono XVI. kal.^b Martii² temporibus secundi Henrici³ imperatoris, qui sepultus est in Bamberg^a.

1009.
Febr. 14.
(März 97)

Viri autem timorati accipientes corpus sancti Bonifatii sepelierunt illud^{c,4} in eodem loco^{**}, ubi Dominus multa miracula operatur per servum suum Bonifatium usque in hodiernum diem⁴.

7. At cum Dominus vellet virtutum ostendere, quanti meriti esset apud eum, cuius caput tam inhoneste loco demersum fuisset, quadam nocte accidit, ut piscatores cuiusdam 10

*) martirizatus — Bamberg^a om. B.

**) decimo sexto kalendas Marcii add. B.

a) ita B; effugabantur A. b) kal. suppl. Vo.; kal. om. A; sed cf. decimo sexto kalendas Marcii B n. **. c) illud om. B. d) hic finit B.

1) Alstrae nomine Lyvam (hodie Liebe, Kr. Rosenberg et Marienwerder, Westpr.) fluvium significari Kolberg p. 103 putavit, cum Slavice Lyva, Leba, Laba verbo Alstra, Aller, Alra etc. ('Elster'), in Teutonicam sermonem vertetur. Cf. J. Bender, 'Über die vorgeschichtliche Zeit und den Namen Ermlands', 'Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands' I (1860) p. 21 n. 2. [Econtra de Pissek (Pissa) aut de Narew fluvio aut de quodam minore fluvio, qui in alterutrum meridiem versus influit, Voigt ('Sachsen u. Anhalt' III, 107, cf. 97 sq.) cogitat, qui in libello 'Brun von Querfurt und seine Zeit' ('Neujahrsblätter. Herausgeg. v. d. Hist. Komm. für die Prov. Sachsen' 33, Halle a. S. 1909) p. 37 et 42 vocem 'Alstra' Slavice 'Grenzfluß' significare coniecerat. Sed quae de loco Cholinum, ubi sanctum Adalbertum passum esse quaedam Passio Adalb. ep. Prag., saeculo XI. conscripta, c. 2 (SS. XV, 706) narrat, quem locum Kolno (Koljno) Poloniae inter Lomiza et Iohannisburg a Pissa fluvio ad orientem situm esse posse putavit, potius ad legendam et, confusione quadam intercedente, ad martyrium Brunonis nostri referendo proposuit (cf. postremo 'Sachsen und Anhalt' III, 98 n. 19), valde dubia nec facile recipienda esse videntur. De loco, quo fortasse Brunonem occisum esse putat, quem locum circa Iohannisburg situm fuisse credit, Voigt pluribus disseruit in libro 'Brun von Querfurt' (1907) p. 126 sqq. et in 'Brun von Querfurt als Missionar', in 'Sitzungsber. d. Kön. Böhm. Ges. d. Wiss.' etc., a. 1908, p. 22 sqq. Hofm.] Locum, in quo Bruno trucidatus est, ita describitur: Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: *in confinio predictae regionis* (scil. Prussiae) *et Rusciae*; Ann. Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80: *in confinio Rusciae et Lituae*; ita etiam Gesta archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 383 et Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. 2) Necrol. Magdeburg., ed. E. Dümmler, 'Neue Mittheilungen aus dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen' X, 2 (1864) p. 261: *VII. Idus Mart. Bruno archiepiscopus obiit*. Necrol. Weissenburg., ed. E. F. Mooyer, 'Archiv des hist. Ver. von Unterfranken und Aschaffenburg' XIII, 3 (1855) p. 8: *VII. id. (Mart.) Brun episcopus* (il. p. 31: *XII. Kl. [Sept.] Brun episcopus obiit*, quod ad Brunonem II. episcopum Verdensensem, † 1049, spectat; cf. Hauck, 'KG.' III⁴, 991). Quem diem etiam Necrol. Merseburg., ed. E. Dümmler, 'Neue Mittheilungen aus

dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen' XI, 2 (1867) p. 289: *Brun episcopus et martyr* praebet. Thietmari Chron. VII (VI), 35 (58) p. 188 sq.: *Tunc in confinio predictae regionis et Rusciae cum predicaret, primo ab incolis prohibetur et plus evangelizans capitur deindeque amore Christi, qui ecclesiae caput est, XVI. Kal. Martii mitis ut agnus decollatur cum sociis suis XVII. G. ep. Halb., SS. XXIII, 90: postremo capite plexus, stipante illum collegio 18 sociorum illic cum ipso pariter decollatorum palam martyrii est adeptus, anno videlicet Domini 25 1008, 16. Kal. Marcii*. Econtra Ann. Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80: *in confinio Rusciae et Lituae a paganis capite plexus, cum suis 18, 7. Id. Martii petiit coelos*. Eundem diem praebet Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. Kurze perperam etiam Gesta 30 ep. Halb. d. 9. Mart. diem mortis praebere dicit. Quamquam necrologia non consentiunt, Necrologium Magdeburgense cum Annalibus Quedlinburgensibus comparans Kurzum recte statuissse credo, Brunonem re vera die 9. Mart. mortuum esse, quod etiam A. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' III⁴ (Leipzig 1906) p. 681 n. 1 accepit. Sed si Kurze Thietmarum diem 14. Febr., diem mortis Brunonis I. episcopi Verdensis (a. 962—976), ex deperdita Necrologii Merseburgensis parte desumptum perperam pro Brunonis Querfordensis die emortuali 40 habuisse (cf. Thietm. Chron. III, 6 [4] p. 51) putat, obstat, quod Chron. ep. Verd. c. 16, Leibniz, Script. rer. Brunsv. II, 215, Brunonem I. episcopum Verdensensem die 27. Apr. mortuum esse refert, quod Hauck III, 990 sq. probat. Quomodo Thietmarus — si ita res se habet — 45 dies confuderit, in dubio restat. 3) Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: *Facta sunt autem haec in tempore serenissimi regis Henrici*. Ex quibus verbis Thietmari postea per auctorem libri gestorum, et eum, qui vitam et Passionem coniunxit, et eos, qui illas 50 deinde rescribebant, paulatim verba nostra facta esse puto. Cf. Thietm. VII (VI), 34 (58) p. 188: *... post mortem gloriosissimi imperatoris* (sc. Ottonis III), *regnante tunc secundo Dei gratia Heinrico* ..., et in praefatione p. 1855 n. 12. 4) Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: *Corpora tot martirum insepulta iacuerunt, quoad Bolislavus id comperiens eadem mercatur ac domui suae futurum acquisivit solatium*.

principis per undas solivagas irent quaerere squamosam turbam piscium, lumina incensa natate viderent, ubi diu cesum caput sancti viri iacebat. Qui cum tumidas aquas valido remigio pulsarent, sic navis immobilis permansit, quasi ab aliquo esset retenta. Stupor¹ autem circumdederat precordia virorum, adhuc etiam metus eos invasit. Mirabantur, quidnam esset, quod eis acciderat. Recordati autem nominis Ihesu^a invocabant illud, et subito apparuit eis beatus Bonifatius ambulans^a super profunditatem aquae. Hi^b vero magis timere coeperunt, existimantes fantasma esse^a. Sed vir sanctus, ut eos vidit perterritos, miti pectore eos consolari cepit, ne expavescerent^a, se esse eundem virum, quem pagani morti tradiderant, caputque eius iacere, ubi ardentia lumina Dei nutu natarent. Piscatores autem, postquam in se ipsos redierunt, Deum glorificaverunt locumque illum vigilant studio notaverunt.

Luc. 5, 9.

cf. Marc.
6, 48—50;
Math.
14, 23—27.

8. Mane autem facto venerunt ad prenotatum locum, invenerunt caput eius. Et accipientes illud, convocato clero et plebe eiusdem opidi posuerunt illud venerabiliter iuxta corpus viri Dei, confitentes Christum Ihesum fide chatholica recepta.

9. Eo die ad sacrum eius tumultum^a multa signa per virtutem Domini facta sunt. Cecis^a visus redditus^a est et claudis et debilibus gressus restituebatur, infirmis sanitas procurante Deo restituebatur.

Math. 11, 5.

FINIT^d PASSIO SANCTI BRVNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS^d.

Bruno vir electus	papa mittente profectus
Ungaricas gentes ^a	adiit simulacra colentes.
Effera mens gentis	dum perfurit in documentis,
Est athletha Dei ^a	submissus pernicii.

Oratio.

Origo^a et consumatio totius bonitatis, Deus, qui beati Brunonis pontificis et martyris tui nobilitatem in meliorem mutasti dignitatem et eum tam fortiter in tuo^d amore^f inflammasti, ut non solum per^a te terrenam^b substantiamⁱ, verum etiam carnem contempneret, concede, ut, cuius in terris^c sacri sanguinis effusionem celebramus, in celo collocari patrocina^l sentiamus per dominum nostrum^m Ihesum Christum. Amen^m.

a) Ihesum A; corr. Vo. b) hii A; hi corr. Vo. c) reditus A; corr. Vo. d) Finit — Martyris maioribus litteris scriptum A. e) Origo — Dominum (l. 28) habet B f. CXCLIII^v. Ad Vesperas sub collecta ante Passionem praecedentem, c. supra p. 1363 n. i ad c. l. f) am. tuo B. g) pro B. h) terrena B. i) substantiam om. B. k) terra B. l) eius patrocina B. m) nostrum — Amen om. B.

1) Cf. Luc. 5, 9: Stupor enim circumdederat eum et omnes, qui cum illo erant, in captura piscium, quam coperant. — Ad c. 7—9 cf. supra p. 1356 sq. 2) Cf. Marc. 6, 48—50: ... venit ad eos ambulans supra mare: et volebat praeterire eos. At illi ut viderunt eum ambulante supra mare, putaverunt phantasma esse et exclamaverunt. Omnes enim viderunt eum et conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis et dixit eis: Confidite, ego sum, nolite timere; Matth. 14, 25—27: ... venit ad eos ambulans super mare etc. Levison. 3) Cf. V. Landib. auct. Stephano Lect. IX., SS. rer. Merov. VI, 392: dum conderetur tumulo; V. Landib. auct. Sigeberto, ib. p. 405: ad tumultum sancti oraturus; V. Landib. auct. Nicolao, ib. p. 428: signato martyris tumulo. 4) Matth. 11, 5: caeci vident, claudi ambulant. Cf. V. Landib. vet. c. 28 p. 385: Ibi cecum lumen recepti, claudi restaurati. 5) Cf. Passio c. 1 p. 1363 l. 27. 6) Cf. Vita Landib. auctore Stephano § 22, AA. SS. 17. Sept. V, 584 sq.; cf. supra Passio c. 4 p. 1365 l. 1.

MIRACVLA SANCTI WILLIBRORDI EPTERNACENSIA.

EDIDIT W. LEVISON.

Vitae Willibrordi Fresionum archiepiscopi et Epternacensis monasterii gubernatoris primi, quam Alcuinus composuit¹, in codice Parisiensi nr. 9740 (Suppl. Lat. 243. 3), saec. XII/XIII, olim ipsius coenobii Epternacensis (= c.), fol. 162—164. post caput 31, homilia (c. 32) praetermissa², Miracula nonnulla subiuncta sunt, quae altera parte saeculi XI. monachus quidam congregationis illius composuit. E capitulis sex, quae litteris initialibus et maioribus et ornatioribus distincta sunt, tria ex ipso Alcuino (c. 27. 29. 30) pendunt, et rebus et verbis aliquatenus immutatis et auctis; 10 quartum in Vita Amalbergae virginis Tamisiensis fabulosa nititur. At in capite quinto et sexto auctor de translatione Willibrordi a. 1031. facta et de bello, quo incolae Walichrensis insulae contra Robertum I. comitem Flandriae victores extiterunt, utilia quaedam fusius enarravit, atque Epternacenses etiam de rebus in regione maritima gestis instructi esse poterant, quippe qui ob possessiones monasterii in insula sulas commercio cum partibus 'inferioribus' fruerentur³. Miraculis iisdem 15 Thiofridus abbas Epternacensis (1083—1110) inter a. 1102. et 1106. in Vita Willibrordi nova cum furo verborum amplissimo conscribenda ita usus est (c. 25—27, 30, 34, 35)⁴, ut verba praedecessoris partim mutuatus sit partim additamentis pluribus auzerit, cumque et Vitam Amalbergae et Vitam Hilarionis Hieronymianam, quas prior auctor exscripsit neque vero laudavit (c. 4. 5), posterior iisdem locis iterum adhibuerit, nescio an A. Poncelet recte comiecerit etiam Miracula antea a Thio- 20 frido composita esse fontium e quibus hauserat conscio⁵. Idem studium clausularum consonantium in utroque deprehenditur, utque sermo operum aliorum Thiofridi ornatior est⁶, ita etiam decessor verbis minus usitatis potius est (c. 1 lych(i)nus, c. 2 ephebus, c. 4 paranympus, c. 5 sarabara, c. 6 phalanx, pyxis), atque differentiae quae extant sermonis fortasse ad spatia annorum referri possunt, si Miracula aliquanto tempore ante Vitam Willibrordi a Thiofrido conscripta esse statuere licet⁷. 25

Miracula e codice illo unico Bollandistae in Catalogo codicum hagiographicorum Latinorum bibliothecae Nationalis Parisiensis II, Bruzellis 1890, p. 581—583, publici iuris fecerunt; iterum A. Poncelet socius eorum eadem in Actis sanctorum Novembris III, Bruzellis 1910, p. 458—459, edidit, codice iterum collato⁸. Ipse imaginem eius adhibuit arte photographica depictam, quam intercedente v. c. Henrico Omont qua est officiositate nactus sum. Neque rationem codicis orthographi- 30 cam immutavi, nisi quod in clausulis declinationis primae ubique -ae restitui, cum librarius aliquotiens -e, saepius -e scripserit.

W. Levison.

1) Vitae Willibrordi Alcuiniana librum priorem eundemque prosaicum nuper ediderunt A. Poncelet, Acta sanctorum Novembris III (1910), 485—451, et ego ipse, SS. r. Merov. VII, 1 (1919), 113—141. 2) De ratione codicis cf. Poncelet l. l. p. 419 sq. (cod. 1 h) et Levison l. l. p. 108 (cod. 9; cf. p. 644). 3) Cf. infra p. 1870 n. 13. 4) Opus Thiofridi Poncelet edidit l. l. p. 459—500 (cf. p. 423 sqq.); non nisi partes selectas L. Weiland, MG. SS. XXIII, 23—30 (cf. p. 12 sqq.), publici iuris fecerat. Cf. Levison l. l. p. 110 sq.; W. Lampen, 'Thiofrid von Echternach' ('Kirchengeschichtliche Abhandlungen' XI), Vratislaviae 1920, p. 12 sqq.;

C. Wampach, 'Geschichte der Grundherrschaft Echternach im Frühmittelalter' I, 1, Luxemburgi 1929, p. 241 sqq. 35 5) A. Poncelet, 'Les miracles de S. Willibrord' (Analecta Bollandiana XXVI, 1907, p. 73—77). Cf. L. Van der Essen, 'Étude critique et littéraire sur les Vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique', Lovanii 1907, p. 438 sq.; Levison, 'Neues Archiv' 32 (1907). p. 761. 40 6) Cf. Lampen l. l. p. 61 sqq. 7) Etiam sermo Vitae Irminae a Thiofrido compositae simplicior est; cf. ib. p. 5. 8) Cf. etiam Bibl. hag. Lat. nr. 8948 (suppl. ed. alt. p. 815).

- (1).^a In lichinis dependentibus¹ ante viri Dei Willibrordi sepulcrum oleum lucere solebat², quod nullae tenebrae obfuscare, nulla nox interpolare valebat. In die quoque ipsius³ inter missarum sollempnia usque ad effusionem excrevit ac efferebuit et exceptum in ampullulis et datum et missum infirmis unctione² salubri⁴ restituit.
- (2). In ipso etatis flore ephebus⁵ quidam tanti languoris pregravatus fuit pondere, ut horrendo et incessabili tremore tota concuteretur artuum compagine^{b, 6}. Hic ad tumbam viri Dei a suis adductus et positus est necessariis, et in momento horae redintegrata et solidata compage^b corporis⁷, in conspectu astantium convaluit et exilivit incolomis.
- (3). In tam nobili et celebri viri Dei cenobio⁸ quidam nomine, non merito diaconatus functus officio sacro, infando se involvit sacrilegio. Nam involans^d crucem auream, quam Clemens⁹ Willibrordus in itinere gestare consueverat, obstinato corde cum aliis ecclesiasticis donariis subripuit, et quia ad manum comminuendi et distrahendi copiam non habuit, in abdito et nulli cognito loco recondidit. Pro qua re unanimi fratrum merencium consilio sacrilegus adductus est banno, quin etiam sancta communio et omnis cibi et potus per summam obedienciam ei interdicta est perceptio, nisi infecti dampni restitutio ac pura eum refocillaret confessio. Quod contempnens, cecidit in medio quem presumpserat inobediencie poculo, et in subitaneae et improvisae mortis articulo, non pro penitencie remedio, sed divinae ulcionis coactus incendio, prodidit, ubi reconditus^e esset thesaurus suo ablatus sacrilegio; sicque exspiravit, lugubre, detestabile et abominabile exemplum omni ordini monastico.
- (4). Hoc quoque non estimetur incongruum hic inserere¹⁰, quod beatus Willibrordus sanctam Amalbergam, adhuc degens in carne, premissa hac benedictionis dulcedine: 'Floreas cum Tecla, valeas cum Agne, et cum Maria optima sit pars tua', sacro crismate consecravit; post obitum vero suum cum consanguinea sua¹¹ gloriosa virgine Gertrude apparens ei in visione et de triennali spacio vitae presentis edocens, sacro eam velamine velavit. O paranympum verae karitatis dote preditum, qui sponsam Dei preelectam etiam post suum non deseruit transitum, donec introduceret eam in desiderantissimi sponsi sui amplexus et thalamum.
- (5). Anno vero progeniti Verbi MXXXI¹, a transitu eiusdem patris CC^{XXC}II¹², reparatora oratorii fabrica¹³, abbati Humberto¹⁴ totique congregacioni una sedit sententia¹⁵, ut, invitato domno Poppone Trevirorum archiepiscopo¹⁶ et Henrico duce Boariae¹, nostro autem defensore¹⁷, XIII¹⁸ kalendas Novenbris inter missarum¹⁸ sollempnia eius ossa

Vita Amalbergae c. 4.

ib. c. 39. 40.

1031.

Oct. 19.

^a numeros capitulum adiecerunt Boll.^b ita hoc loco c. cum Thiofrido c. 26.^c involans hoc loco add., sed eras, c.^d ita Thiofridus c. 27, hoc loco om. c.; cf. n. c.^e corr. ut videtur et reconciliatus c.^f ita c. et Thiofridus c. 34.

1) Cf. Vergili Aen. I, 726: *dependent lychni laquearibus aureis incensi*. 2) Ex Alevini Vita Willibrordi c. 27 (l. l. p. 186): *Per unctionem quoque olei, quod supra corpus sancti viri lucere solebat, multi infirmi... curati sunt*. 3) Diem 7. Novembris Epternacenses celebrabant; cf. SS. r. Merov. VII, 184 n. 2. 4) *salutem et incolomitatem mentis et corporis* supplet Thiofridus c. 25 (ed. Poncelet p. 475). 5) *Adolescens* Alevinus c. 29 (p. 186), unde haec narratio deprompta est, verbis mutatis. 6) Ita Hieronymus, epist. 100, 9 (ed. Hilberg, Corpus script. eccl. Lat. LV, 222): *omnis compago nervorum atque artuum solvebatur*. 7) Ita Orosius, Hist. IV, 8, 11: *compagem totius corporis*; Eugippius, Vita Severini c. 44, 6: *integram corporis compagem*. 8) Epternaco, hodie Echternach. 9) Nomen Clementis Willibrordo in consecratione archiepiscopali a. 695, a Sergio pontifice Romano impositum est; cf. SS. r. Merov. VII, 84 sq. 10) *quod ab accioris ingenii et limatioris linguae scriptore urbanus est editum* (scilicet ab auctore Vitae Amalbergae, Acta sanctorum Iulii III, 90—102), addit Thiofridus c. 30 (p. 477), qui miraculum supra editum, fonte eius iterum adhibito, ex ipsa Vita Amal-

bergae fabulosa hic illic supplevit. De qua cf. L. Van der Essen, 'Étude critique et littéraire sur les Vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique', Lovanii 1907, p. 179 sqq. 11) *ipsius* (i. e. Amalbergae neque Willibrordi) pro sua recte Thiofridus, siquidem Amalbergam et Gertrudem consanguineas fuisse auctor Vitae Amalbergae c. 1 (p. 91) finxerat. 12) Willibrordus anno 739. obiit. 13) Monasterium Epternacense anno 1016. incendio destructum et, novo fundamento posito, restauratum atque anno 1031. dedicatum est; cf. Catalogos abbatum Epternacensium (SS. XIII, 739 sqq., XXIII, 32 sqq.), Chronicon Epternacense breve (ib. XV, 1807); infra n. 18. 14) Annis 1028—1031. monasterium Epternacense rexit. Cf. Wampach l. l. I, 1, p. 229 sqq. 15) Ita Thiofridus etiam c. 31 (p. 478): *una omnium mentibus sedit sententia*. 16) 1016—1047. 17) L. e. advocato. Agitur de Henrico comite Luxemburgensi, qui annis 1042—1047. ducatus Baiuariae praefuit, in ordine ducum Henricus VII. vocatus. 18) *dedicationis* pro missarum Thiofridus c. 34 (p. 480). De die dedicationis et translationis convenit codex martyrologii Flori Epternacensis, nunc Parisiensis n. 10158 (H. Quentin, 'Les martyrologes historiques du moyen

transferrentur in locum, ubi modo recondita cum debita honorantur reverencia. Sed unus ex cenobitis, Thitmarus, inter eos, qui delecti erant pavementum infringere, ignorans vel oblitus nocturno se delusum fantasmate, dum bipennem reducta arduus dextera libraret¹ in aere, exerta brachia nullo modo potuit deponere. Tunc a preposito Huperto est commonitus, ut confessione purgaret, si cuius criminis esset conscius. Discutiens itaque se, nichil in consciencia sua novi admissi invenit; adtamen² abiens et sarabara sua inspiciens lavit³ et rediens sacro labori sollicitus instituit. Egesta autem humo et effractis duabus criptis, in tertia sacrum invenerunt sarcophagum⁴ et sericum desuper pallium; quod, mirum dictu, incorruptum et adhuc integrum ad aecclesiae suspenditur ornatum. Abbas vero Humbertus, ut pro reliquiis distribuendis⁵ aliquantulum reconderet de corporis eius tesauro⁶, elevato paulisper operculo, videre meruit dilectissimum dominum suum, illesa cuculla et cilicio et pene toto corpore integro⁷. Et effuso statim quasi ex acerra aromatum fumo, obtusa visus sui acie⁸, nichil virium in eius exsanguis⁹ remansit corpore¹⁰. Attamen inserens manum vir fidei non modicae, de costis eius unam extraxit cum summa formidine. Quidam vero ex cenobitis Fridelo nomine, qui⁷, deposito cingulo militari et oblatis ante se duobus filiis, iugo se subdiderat, servitutis dominicae, intestinis suis prolapsis et dependentibus⁸, tota debilitatus erat membrorum compagine⁹. Hic iniegit nescius in salutiferam Dei viri tumbam et absque mora¹⁰ sanitatem adeptus est integram. Itaque non tam⁶ ex vicina⁷ quam de tota provincia populorum convenerunt examina et, quasi presentem viventemque in carne communem patronum suum cernerent ac susceperent, laudes concreparunt⁸ voce altisona⁹, et mistica archa¹¹ Domini translata et deducta in iubilo, in individuae Trinitatis¹² altaris propiciatorio est posita¹³; ubi numeri estimacionem excedencia innovantur signa et immutantur mirabilia.

cf. Recd.
36, 8.

(6). Valicrensem autem insulam¹³, ubi sanguis¹ eius effusus est pro Cristi² confessione et gloria¹⁴, frequentius illustrat miraculis spiritus sui presencia, quia, cum non fidelium,

a) ita c. b) sarcophagum corr. c. c) ita c. d) exsangui, ras. ut videtur c. e) superior. c. f) ita c.; vicina Thiofridus. g) concreparent voce altisona c. h) ita Thiofridus; Trin. deest c. i) san:guis, ras. c. a. k) ita c.

age', Parisiis 1908, p. 286; Lampen, 'Thiofrid', l. l. p. 86 de die erravit) atque imprimis notitia dedicationis, quam edidit N. de Werke, supra p. 771. Thiofridus et in Floribus epitaphii sanctorum I, 6 (Migne, Patr. Lat. 157, col. 334) et in Vita Willibrordi de translatione retulit.

1) Vergili Aen. V, 478—480: *reducta libravit dextra media inter cornua caestus arduus*. 2) Thiofridus l. l.: *iussus est ad lavatorium divertere et sarabara sua diligenti intuitu perspicere. Abiit, inspexit, lavit, rediit*. 3) De reliquiis Willibrordi postea distributis cf. Poncelet, Acta sanctorum Novembris III, 494 n. 1. 4) Thiofridus addidit: *tantisque flagrant odoribus, acsi delibutum esset unguentis omnibus*, exscripto eodem fonte, e quo auctor Miraculorum hauserat, scilicet Hieronymi Vita Hilarionis c. 46 (Migne, Patr. Lat. XXIII, 52): *Quod (corpus) . . . in antiquo monasterio condidit, illaesa tunica, cuculla et palliolo et toto corpore, quasi adhuc viveret, integro tantisque fragrant odoribus, ut delibutum unguentis putares*. 5) Cf. Plini Natur. hist. XXII, 142: *aciem quidem oculorum obtundit*. 6) *ut Danihel queritur de se visionum attonito enigmate*, addit Thiofridus; cf. Dan. 10, 16: *nihil in me remansit virium*. 7) *nobilis ortus prosapia* addit Thiofridus. 8) *in secessus confinio et margine* idem addit. 9) Ita Augustinus, De civit. Dei XIX, 12, 3: *compago membrorum manet*; XXI, 3, 1: *com-*

pago membrorum atque vitalium. 10) *visceribus in sedem reortis pristinae* Thiofridus addit. 11) *testamenti Thiofridus addidit iuxta 2. Reg. 6, 15: ducebant archam testamenti Domini in iubilo*. 12) Notitia dedicationis, supra p. 771: *Facta est etiam eodem die translatio lucidissimi corporis prefati sancti Wyllibrordi ac positum est sub altare sancte Trinitatis, cuius dedicatio eodem die facta est*. Erat altare principale. 13) Walcheren insula Zeelandiae, ubi possessiones Epternacensis monasterii sitae erant. Cf. chartas Eugenii III, Victoris IV, Godefridi abbatis Epternacensis (Wampach I, l. I, 2, p. 341, 348, 359), epistolam Heinrico VI. imperatori inscriptam (ib. p. 367; SS. XXIII, 67), descriptionem possessionum, quam ediderunt et J. H. Gallée et K. Lamprecht ('Grundbesitz der Abtei Echternach in Zeeland' in 'Westdeutsche Zeitschrift' VIII, 1889, p. 211—220 et R. Fruin ('Grondbezittingen der abdij van Echternach op Walcheren', in 'Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde', 3. series, VI, 1892, p. 291—306). Thiofridus abbas (1083—1110), ut bella civilia Walchensium sedaret, in insulam profectus est, id quod in Vita Willibrordi c. 36 (ed. Poncelet p. 481 sq.; SS. XXIII, 28 sqq.) enarravit. Cf. etiam W. Lampen, 'Uit de oudste kerkelijke geschiedenis van Walcheren' ('Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem' 39, 1920, p. 18—33). 14) Cf. Alevini Vitam Willibrordi c. 14 (SS. rer. Merov. VII, 128), quo teste Willibrordus gladio percussus neque vero laesus est. Cf. Lampen l. l. (v. n. 13) p. 19 sqq.

sed infidelium signa sint, aliter efferae gentis¹ non emollitur duricia^a. De quibus in calce voluminis libet inserere pauca de plurimis. Presidis² Flandriae Baltwini^b iunior filius Rupertus bellum intulit implacabile Mithilburgensibus³. Ter denas enim legiones⁴, taxatas mille militibus, adversus tria non integra⁵ in hostilia littora⁶ traiecit naves. At^d Walicenses, coadunato suo agmine, convenerunt in basilicam⁷ terque quaterque beati⁸ Willibrordi consecratam sanguine¹⁻⁶ et ante participationem salutaris hostiae voto se obstrinxerunt quotannis censum illi persolvere, si eius interventu clemenciae potirentur palma victoriae. Nec mora, succensi ardentissimae fidei calore, pixidem, in qua illius continentur reliquiae, in vexilli suspenderunt cacumine et processerunt his freti, quasi domino Deo gradiente ante eos in fortitudinis suae multitudine. Conserto tandem prelio, pugnatum est ab eis tanta virtute, ut hinc viros inde pecudes putares et, ut canitur⁷, persequi unum mille et duos decem milia effugare existimares. Victi vero hostes cum ad naves refugerent, alii in suis occidere precepti rationes et obducti sunt epumante et concreto cruore fluctuum⁸, et iuxta illud nobilissimi vatis disticon

Verg. Aen.
I, 84.

cf. Isai. 63, 1.

Dout. 32, 30.
Iacobi Phas.
III, 371-373.

ib. v. 516-577

'Semianimes alii vastum subire profundum

Hauseruntque suo permixtum sanguine⁹ pontum'.

Dominus, in umbra alarum suarum sperantes in se protegens, presentem se per innocuae alitis praesentiam demonstravit. Nam nivei coloris columba, ut probatae fidei viris visum est, usque ad consummacionem¹ victoriae eos circumvolavit. Neque victrix phalanx, ut nobis qui eidem bello interfuit et postmodum⁸ monachum induit refutit, quemquam nisi tres ex suis perdidit; quod ex ipsorum inconsulta temeritate evenisse liquido constitit. Itaque post tanti triumphi gloriam debitae laudis triumphatori omnium solvit victimam, et votum quod voverat confirmans, ob gloriosae victoriae memoriam duo devicti principis vexilla ad Epternacensem transmisit aecclesiam⁸.

cf. Pa. 16, 8, 7.

25 a) corr. ut videtur e duritia c. b) Baltwini⁹ superser, littera erasa) c. c) littera c. d) Ad c. e) ita Thiofridus; beati deest c. f) san:guine, ras. c. c. g) fluctus Thiofridus cum Lucano. h) san:guine, ras. c. c. i) consummac. c.

1) Walichenses efferae gens a Thiofrido etiam in Vita Willibrordi metrica II, 215 vocantur (Poncelet p. 489).
2) Divae memoriae presidis Flandriae Thiofridus. Robertus I. vocatus Friso, comes Flandriae (1071-1093), filius Balduini V. comitis (1085-1067) erat atque post obitum Balduini VI. fratris senioris (1067-1070), Arnulfo filio eiusdem superato, comitatu Flandrensi politus est.
3) Cum supra Balduinus V. neque vero Robertus 'praeses Flandriae' vocatus sit ('principes' infra l. 24), nescio an bellum Walichrense ante a. 1067, contigerit, quo tempore Robertus Gertrudem Florentii l. comitis Hollandiae († 1061) viduam a. 1063, in matrimonium duxerat atque comitatum eiusdem regebat. De anno 1063/64, cogitavit Lampen, 'Bijdragen' 99, p. 31 (cf. Ann. Blandin. a. 1068, SS. V, 26; Balduini Ninov. Chron. a. 1064, ib. XXV, 523; Lamperti Hersfeld. Ann. a. 1071, ed. Holder-Egger p. 122 l. 29). Econtra Ch. Verlinden, 'Flandre et Zelande sous Robert le Frison' ('Revue belge de philologie et d'histoire' X, 1981, p. 1086-1093), Vita Willibrordi Thiofridiana neque vero Miraculis nostris usus, expeditionem Roberti Walichrensem pugnarum civilium sedandarum causa paulo ante a. 1083, factam esse voluit; at mihi non persuasit, cum Thiofridus c. 86 'externa bella' Roberti a bellis civilibus Walichrensiis ab ipso Thiofrido sedatis (cf. supra p. 1370 n. 18) clare distinxerit. Narrationem nostram Balduino V. vivo ante a. 1067, litteris mandatum esse, e silentio auctoris toris verbis Thiofridi opposito concludere vix licet. Cf. etiam E. Schmiele, 'Robert der Frieser' I, diss. Götting. 1872, et ea quae G. Meyer, von Knonau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' passim de Roberto enarravit (I, 378 sq., 572 sq., II, 36 sqq., 57 sqq., etc.). — Robertus tempore Reginberti abbatis (1051-1081) ecclesias Epternacenses in Frisia sitas 'tyrannica dominatione invaserat' (Wampach l. I, I, 2, p. 321 nr. 196; cf. I, I, p. 239 sq.). 3) Middelburg oppidum in media Walichrensi insula situm est. Thiofridus c. 85 addit: cum extremis hominum Morinis inivit consilium et tantum de Francigenis et Theutonibus collegit exercitum, ut vix denis suorum satellitum singuli evenire aestimarentur hostium. 4) singulas addit Thiofridus. 5) per Schalde marmur (i. e. aequor; mermur codices, correxit Schmitz) idem addit (in Vita metrica IV, 155, Poncelet p. 498: per Scaldae fluminis undas). 6) Cf. supra p. 1370 n. 14. Basilica in Westkapelle oppido partis insulae occidentalis sita erat, teste Thiofrido c. 13 (ed. Poncelet p. 469). 7) in Deuteronomii carmine Thiofridus addit. 8) abiectis militibus armis idem supplavit. Weiland, SS. XXIII, 28 n. 54, et Lampen, 'Bijdragen' 39, p. 28 coniecerunt agi de Ekehardo, cuius Thiofridus c. 36 (SS. XXIII, 29; Poncelet p. 482) mentionem fecit: Accessit . . . interpretis domini ygueni (Thiofridi abbas) Ekehardus, conobita egregius, ante conversionem inter principes eiusdem insulae (Walichrensis) nominalissimus.

TRANSLATIO TRIVM VIRGINVM COLONIENSIVM WALCIODORENSIS.

EDIDIT W. LEVISON.

Cum Heinricus V. contra patrem insurrexisset, cives Colonienses imperatori fidem servaverunt, unde, obsidione regis iunioris a. 1106. imminente, munimenta civitatis roboraverunt longiusque produxerunt. Quo in opere perficiendo e regione murorum septentrionalis prope ecclesias S. Cuniberti et Sanctarum Virginum sepulchra Romana inventa atque ad agmina XI milium virginum relata sunt, quae inventio commercii reliquiarum Coloniensium per saecula propagati ansam fomitemque dedit¹. Agmen ecclesiarum, quae reliquias eiusmodi nactae sunt, Walciodorum monasterium (hodie Waulsort) ducit ad Mosam fluvium supra Namurcum situm². Monachus enim eiusdem coenobii, cuius nomen ab A littera incipiebat, ut propositum regulare strictius assequeretur, Coloniam in monasterium S. Pantaleonis se contulerat, quod Herimannus I. abbas (1082—1121) tunc gubernabat, eique congregationi die XI milium virginum (Octobris 21) adscriptus erat, quarum monasterium et ipsum eo tempore Herimanno regendum commissum erat³. Qui monachus cum tria corpora virginum illarum acquisisset, congregationis cuius socius ante fuerat memor, eadem fratribus Walciodorensibus dono dedit et attulit. Cum Walciodorenses primi post Colonienses talia nacti esse dicantur⁴, translatio fortasse ante a. 1113. contigit, quo monachi Weissenburgenses reliquiis eiusdem generis potiti esse feruntur⁵.

De adventu corporum relatio brevis extat, quae, ut occasiones inventionis translationisque in ea narratur, alicuius momenti est ad tempora Heinrici IV. imperatoris extrema et res Colonienses saeculi XII. ineuntis cognoscendas. Monachus Walciodorensis (c. 1), qui translationi interfuit (c. 15. 16) et de rebus Coloniensibus etiam a presbytero quodam monasterii Sanctarum Virginum certior factus est (c. 7), auctore translationis A. illo adhortante (c. 1) opusculum in usum fratrum Walciodorensium (c. 1. 2. 12. 13. 15. 16) composuit, ut apud eos memoria translationis et adventus virginum in sollemnitate eis dicata (c. 2. 3. 4. 12) celebraretur. Auctor circa annum 1130. vel brevi

1) Cf. ea quae dixi, 'Das Werden der Ursula-Legende', Coloniae 1928 (= 'Bonner Jahrbücher' 182), p. 107 sqq.

2) De Walciodoro monasterio cf. L. Lahaye, 'Étude sur l'abbaye de Waulsort' ('Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège' V, 1889, p. 211—501); E. Sackur, 'Der Rechtsstreit der Klöster Waulsort und Hastière' ('Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft' II, 1889, p. 341—389), et ea quae contra Lahaye disseruit ib. V, 1891, 156—158; U. Berlière, 'Monasticon Belge' I, 1890/97, p. 39 sqq., 166 sqq. De chartis Walciodorensibus spuris aut interpolatis cf. etiam O. Oppermann, 'Rheinische Urkundenstudien' I ('Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde' 39), 1922, p. 209 sqq.; E. v. Ottenhal et H. Hirsch, MG. Dipl. VIII, p. 224. Cf. infra n. 3 et p. 1373 n. 10. 3) Infra c. 12. et 13. Inter documenta Walciodorensia spuria privilegium Benedicti VII. papae a. 976 (Jaffé, Reg. 1²,

nr. 3789) extat confectum ad exemplum privilegii pro monasterio S. Pantaleonis eodem die dati, quod et ipsum interpolatum est (ib. nr. 3788; ed. E. Weise, 'Urkundenwesen und Geschichtsschreibung des Klosters St. Pantaleon zu Köln im 12. Jahrhundert', 'Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins' XI, 1929, p. 96 sqq., cf. p. 48 sqq., 81). Haec ratio chartarum, quam iam E. Sackur l. l. II, p. 362 ad consuetudinem quandam coenobiorum referre conatus est, e vita A. monachi illius potissimum explicari potest. 4) Infra c. 2: Nos ergo, dilectissimi, qui primi post . . . sanctam Agrippinam Coloniā meruimus potiri gloriosae illius XI milium virginum et martyrum legionis portione; c. 3: nos cum primis post praenominatam Agrippinam aearum sanguine decoratam sanctas potuisse reliquias adipisci. 5) 'Das Werden der Ursula-Legende' p. 110.

post scripsit, siquidem Suevia totius scismatis recentis et regni status reique publicae divortii auctrix ab eo vocatur (c. 11); quae verba potissimum in bellum Lotharii III. regis et imperatoris contra Fridericum ducem Sueviae et Conradum fratrem eius gestum (a. 1126—1135) quadrare videntur, Conrado a. 1127. contra Lotharium ab asseclis rege constituto.

⁵ Continuator, qui paulo ante saeculum XIII. medium Historiam monasterii Walciodorensis ad a. 1230. perducit, et hanc relationem et narrationem translationis alterius, scilicet Candidi et Victoris martyrum, qui a. 1143. Walciodorum translati sunt¹, Richero auctori attribuit, qui aequae atque Wibaldus abbas Stabulensis et Corbeiensis famosissimus sub Wlrico abbate (1101—1129) Walciodori monachus factus est² ibique tempore Lotharii imperatoris magister floruit³; Extant, ¹⁰ inquit (c. 2)⁴, magistri Richeri penes nos preclari monumenta ingenii in opusculis, quae de translatione corporum martyrum Candidi et Victoris et sanctarum virginum Coloniensium edidit; qui . . . hic Deo se vocante beato fine quievit. Utramque sane narrationem unius auctoris esse simillimum veri est, quippe quae eundem sermonem exhibeant, 'turgidum videlicet, contortum intricatumque'⁵. Tamen qui e sociis Bollandianis primus Translationes easdem publici ¹⁵ iuris fecit, nescio an recte de Richero auctore dubitaverit, opuscula potius Roberto monacho item Walciodorensi vindicans⁶, qui ante a. 1150. Vitam Forannani composuit⁷, a. 1143. translationi illi Candidi et Victoris interfuit⁸, annis 1147.⁹ et 1152. et 1157. inter testes chartarum occurrit⁹ atque etiam documentorum coenobii spuriorum partem scripsisse videtur¹⁰. Continuator ille Historiae Walciodorensis saeculo integro post translationes res gestas enarravit, ita ut testimonium eius vel ²⁰ inde minus certum sit. Utramque translationem per manus Theoderici II. abbatis (1129—1152) factam esse statuit (c. 8)¹¹, utque translatio Candidi et Victoris re vera a. 1143. ab eo peracta est, ita in altera relatione ne nomen quidem Theoderici commemoratur, translatioque virginum Coloniensium ut exposui facta esse videtur, antequam Theodericus officio abbatis ornatus est. Continuator ut Theoderico utramque attribueret, nisi fallor, eo adductus est, quod narrationes duae coniunctae ²⁵ in codicibus transmissae erant. Si autem de tempore erravit, etiam de auctore errasse potest, cuius nomen fortasse e littera R. initiali alicubi inventa coniecit, quo modo eo aeo nomina saepe scribebantur, eaque et in Richerum magistrum et in Robertum auctorem Vitae Forannani quadrabat. Atque, monumentibus Bollandianis¹², sermo huius Vitae idem est atque Translationum. Imprimis Vita (a. 1137/50) cum Translatione Candidi et Victoris (paulo post a. 1143) et in genere dicendi ³⁰ universo congruere mihi videtur et in usu vocum quarundam rariorum vel enucleare, ducamen, lipsanum, quietio, ita ut de uno eodemque auctore et ipse vix dubitaverim. Sermo Translationis virginum Coloniensium, ut compluribus annis ante orta est, cum Vita Forannani aliquanto minus convenit. Tamen etiam in illa de eodem Roberto auctore agi exempla suadent e pluribus haec eandem narrandi rationem exhibentia (contuli codicem Namurcensem, cf. p. 1375):

Vita Forannani

³⁵ c. 16. ipseque quid acciderit, confessorem erga memoratum qualia protulerit, qualiterve quam diutina praestolatione poposcera sanitatem obtinuerit, suis investigatoribus evidenter patefecit.

Translatio virginum

c. 3. His non minus subnectendum arbitror, qualiter virgo praefata — a filio cuiusdam regis — concupita, ut ab ipsius patre expetita ac divina revelatione spes frustandae copulae sit illi concessa. Qualiter etiam —

⁴⁰ 1) Translationem ediderunt Bollandiani, Analecta Bollandiana XI (1892), 115—125. 2) Wibaldus habitum coenobialem ibi a. 1117. induit. 3) Vita Forannani c. 18 (Mabillon, Acta sanctorum ordinis S. Benedicti V, 593); a praeceptore et magistro suo Richero; Historia Walciodorensis c. 52 (SS. XIV, 527): noster didascalus reverendus Richerus. 4) MG. SS. XIV, 534. 5) Anal. Bolland. XI, 114. 6) Vitam edidit Papebrochius, Acta sanctorum Aprilis III, 807—814, unde eam, nonnullis omissis, iteravit Mabillon l. l. p. 586—596. 7) Sackur l. l. II, p. 351, n. 5 Vitam a. 1137—1150. attribuit. 8) Translatio Candidi et Victoris c. 4. 6. 10. 11. 14 (p. 117 sqq.). Et Robertus et auctor itineri translationis interfuerunt (cf. c. gr. c. 7: in ipsius itineris incoatione nobis . . . data est serenitas; nostrae peregrinationis; Ascendentibus itaque nobis, etc.) tali- ⁵⁵ que modo Robertus commemoratur, ut iudicio Bollandianorum (p. 114) 'vix intellegi queat tam copiosum fuisse

scriptorem in enarranda Roberti agendi ratione, nisi ipsemet Robertus fuerit'. 8) J. Barbier, 'Documents concernant les monastères de Waulsort et d'Hastière' ('Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique' XVI, 1879, p. 17, nr. 9): Robertus huius rationis scriptor. 9) Martene et Durand, Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio I (1724), 823, 849 sq. 10) De Roberto chartarum scriptore cf. Hans Schubert, 'Eine Lütticher Schriftprovinz nachgewiesen an Urkunden des 11. und 12. Jahrhunderts', Marburg 1908, p. 26 sq., 100 sqq., et apud H. Pirenne, 'Album belge de diplomatique' (1909) ad tabulam XVI. 11) SS. XIV, 535: Eodem tempore contigit per manus domni abbatis Theoderici beatorum martyrum Candidi et Victoris et sanctarum virginum Coloniensium corpora ad hanc transferri beate semper virginis Marie basilicam.

virgines et forma et genere lectissimae perquisitae et tam sibi quam singulis harum — — mille nobilia prosapiae virgines subscriptae fuerint, meum erat retexere.

c. 5. 'Deus in sanctis suis mirabilis' ore cunctorum acclamatur, laudum carmine benedicitur, harum patrocinia sanctarum ab imminente obsidionis periculo suis precibus ut subveniant obsecrantur, ipse Deus ut earum meritis faveat exoratur.

c. 19. cuncta quae ei acciderant fratribus enarravit, gaudium gaudio cumulavit, votum persolvit, sospes permansit, Deum in omnibus et super omnia magnifice operantem benedixit [asyndeta assonantia].

Neque vocabula rariora desunt tribus relationibus communia velut quietio¹. Opusculum igitur, quod solum ex illis nobis edendum est, ante alia dua a Roberto monacho c. a. 1130. compositum esse crediderim². Tamen fortasse Robertus doctrina Richeri illius usus est, ita ut similitudo sermonis in tribus narrationibus deprehensa non solum ad eundem auctorem, sed etiam ad consuetudinem scholae coenobialis eiusdem referri possit, unde testimonium illud saeculi XIII. de Richero auctore, ut subleatae fidei est, ita non omnino reiecisse velim³.

Auctor Passionem Ursulae sive XI milium virginum alteram saeculo fere XI. compositam⁴ 15 et exscripsit et laudavit (c. 2. 3). Regulae S. Benedicti sententias ei familiares fuisse (c. 2. 14. 15) consentaneum est; sed opera plura legerat, unde sermoni eius artificiosiori flosculi immixti sunt velut Macrobi (c. 1) et Boethii (c. 5), atque Horatium ipse attulit (c. 15). Hic illic partes sententiarum si non in iisdem syllabis, at in iisdem vocalibus desinunt, assonatione quadam effecta.

Compendium utriusque translationis Gallico sermone scriptum H. Mirwart Athis a. 1615. publici iuris fecit in libello 'Abrégé de la Vie et Miracles de Saint Foredein et de S. Eloque confesseurs, et de la translation des deux corps des glorieux Martyrs S. Victor et Candide soldats Thebeens; Aussey des trois corps d'aucunes des onze mille Vierges; en l'ancien et celebre Monastere de Walsor' p. 61—83⁵. Deinde Arnoldus de Raisse, cum Petrus Poilvache abbas (1611—1629)⁶ ei Walci- 25 dori commoranti 'ex pervetusto manuscripto codice eiusdem coenobii originem continente' Translationes exhibuisset, item non nisi compendia breviter Latine composita edidit, Ad natales sanctorum Belgii Ioannis Molani auctarium, Duaci 1626, fol. 5^a—6 (Candidi et Victoris) et 223^a—224^a (virginum Coloniaensium). Translationis virginum textum uberiores, sed et ipsum in breve coactum atque uno loco e Translatione Candidi et Victoris interpolatum⁷ ex exemplari, quod die 24. Decembris 30 a. 1612. in coenobio Hasteriensi Walciodorensi finitimo absolutum et postea a Iohanne Gamansio ad socios Bollandianos transmissum erat⁸, Victor de Buck in lucem protulit, Acta sanctorum Octobris IX, Bruzellis 1858, p. 239—240 (Bibl. hag. Lat. nr. 8445). Denique cum a. 1889. L. Lahaye in rebus Walciodorensibus enarrandis (l. l. p. 299—303) ambas translationes e codice Namurcensi, qui unicus textum utriusque integrum servasse videtur, breviter retrulisset, Bollandiani narrationes ex eodem codice in tomo XI. Analectorum Bollandianorum (Bruzellis 1892) 35 ediderunt, post Translationem Candidi et Victoris (p. 115—125) p. 125—135. Translationem virginum Coloniaensium exhibentes, p. 113—115. praefatione praemissa (= Bibl. hag. Lat. nr. 8444, cf. suppl. ed. alt. p. 300).

Codex iam est seminarii episcopalis Namurcensis nr. 6 (= c.), chartaceus, foliorum 143, 40 formae mediae (0,28 × 0,19 m.), olim coenobii Walciodorensis atque saeculo XVI. ineunte scriptus, siquidem librarius fol. 35' post Translationem virginum a. 1625. adnotavit: Scriptum anno (XV° m. al. add.) XXV. die decima mensis Iunii per dominum Arnoldum Trudonensem. Laus Deo. Originem libri notae fol. 1 compluribus manibus inscriptae produnt, controversias inter coenobia Walciodorensis et Hasteriense olim agitatae aliquatenus sapientes: Iste liber pertinet 45

1) Infra p. 1376, n. 7. Cf. etiam ib. n. 2, p. 1380 (n. 2. 4), p. 1382 (n. 1. 2).

2) Etiam partem priorem Historiae Walciodorensis (SS. XIV, 505—533) a Roberto compositam esse Lahaye l. l. p. 314 sqq. et Bollandiani l. l. p. 114 coniecerunt, sed haec opinio magis incerta stilique diversitas quaedam adesse mihi videtur.

3) U. Bertiere, qui in libro 'Monasticon belge' I, 43 testimonia de Roberto monacho composuit, pro Richero auctore Translationum Bollandianis se opposuit, 'Le moine Richer de Waulsort' ('Revue Bénédictine' IX, 1892, p. 380 sq.).

4) De Passione II.

Ursulae, quam inter alios de Buck edidit (Acta sanctorum Octobris IX, 157—163), cf. ea quae disserui, 'Das Werden der Ursula-Legende' p. 90 sqq.

5) Libellum non vidi; de quo cf. Lahaye l. l. p. 299, n. 6, et Bollandianos l. l. p. 113.

6) De quo cf. Lahaye l. l. p. 376 sqq.

7) Cf. infra p. 1383, n. 5.

8) Exemplar inter collectanea Bollandiana asservatur in codice Bruzelliensi nr. 8917, fol. 23—27; cf. J. Van den Gheyn, 'Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique' V (1905), 496; cf. de Buck l. l. p. 238.

ecclesie beate Marie virginis Walciodorensis, deinde: Liber Monasteriorum Walsiod, tum (deleta sunt): Liber monasterii duorum monasteriorum Hasteriensis et, denique: Hic libellus est monast. Walciodorensis et Hasteriensis, conspectu codicis addito. Econtra fol. 3 in margine superiore nota legitur: Biblioteca sti. Gerardi (scilicet Broniensis). Folia 1', 2, 2', 36—37', 102—116', 117', 137', 142' vacant. Codici insunt

fol. 3—15'. Vita Forannani auctore Roberto (cf. supra p. 1373, n. 6) una cum indice capitulum (edidit Lahaye l. l. p. 306) et epistolis auctoris et Wibaldi abbatis (edidit etiam Jaffé, Bibliotheca rerum Germanicarum I, 99sq.); locos a me allatos contuli;

fol. 16—26. Translatio Candidi et Victoris (cf. p. 1373, n. 1);

10 fol. 26'—35'. Translatio virginum Coloniensium;

fol. 38—101'. Historia Walciodorensis monasterii cum continuatione (SS. XIV, 505—541; cf. p. 504), praecedente praefatione auctoris (fol. 38—39: Spectat ad communem utilitatem... fidei ratione terminare), quam editores Historiae praetermiserunt, ne mentione quidem facta, unde eam infra p. 1383—1384 supplavi;

15 fol. 117. diploma, quod Ludovicus II. rex Franciae occidentalis Evroino die 10. Aprilis (III. idus Aprilis) a. 879. Compendii dedit (Galliot, 'Histoire générale, ecclésiastique et civile de la ville et province de Namur' V, Leodii 1790, p. 274sq.), manu alia additum;

fol. 118—142. exemplaria chartarum (partim spuriarum aut interpolatarum) et epistolarum, scilicet

- 20 fol. 118—119. Friderici I. imperatoris a. 1152 (Stumpf nr. 3624),
fol. 119'—120'. Hadriani IV. papae a. 1155 (Jaffé, Reg. II³, nr. 10057),
fol. 121—122. Innocentii III. a. 1204 (ed. Barbier l. l. XVI, 48—52),
fol. 123—124. Roberti comitis a. 946 (Miraeus-Poppens, Opera diplomatica III, 293sq.; Galliot l. l. p. 288—290),
fol. 124'—125. Ottonis I. a. 946 (MG. Dipl. I, 160, nr. 81),
25 fol. 125'—126. eiusdem a. 909 (ib. p. 522, nr. 381),
fol. 126'—127. Heinrici IV. a. 1108 (Stumpf nr. 2964),
fol. 127'—128'. Lotharii III. a. 1136 (MG. Dipl. VIII, 224, nr. 131),
fol. 129—129'. Conradii III. a. 1146 (Stumpf nr. 3509),
fol. 130—131. Benedicti VII. a. 976 (Jaffé I², nr. 3789; Galliot l. l. p. 288—288),
30 fol. 131'—132. Widerici comitis a. 656 (Pardessus, Dipl. II, 103, nr. 323),
fol. 132'—134'. defensionis libertatis Hasteriensis monasterii (MG. SS. XIV, 541sq.),
fol. 135—136. Bertrami episcopi Mettensis (Martene et Durand l. l. I, 1065/67),
fol. 136'—137. eiusdem (ib. col. 1063/64),
fol. 138—138'. Adaltheronis I. episcopi Leodiensis a. 1125 (Lahaye l. l. p. 458, nr. 3),
35 fol. 138'—140'. Conradii III. a. 1151 (Stumpf nr. 3581),
fol. 140'—142. Eugenii III. a. 1152 (Jaffé II³, nr. 9531).

Denique fol. 143 et 143' documenta duo recentiora manu alia addita sunt.

Codicem a viro reverendissimo E. Voosen professore et bibliothecario Namurcensi officiosissime transmissum ipse Bonnae contuli. Rationem scribendi in universum servavi; sed in clausulis
40 casuum declinationis primae et in haec et prae-, ubi librarius modo -e modo -e exhibet (velut due, que, vite), semper -ae scripsi, neque feliciter, mille, federe, meniorum, prelii pro feliciter, mille, foedere, moeniorum, proclii retinui.

W. Levison.

(1). 'Omni' tempore diligit qui amicus est'. Omnimoda tua, frater, dilectio unanimis
45 me cogit usque eo, ut, dum non ignorem corrui^b ab intellectus altitudine, quicquid promptula verbositate compositum fuerit a quocumque, veluti parietem ab imperito constructum artificem, tam deformitatis pati calumniam quam ruinae. Id mecum revolvens, etsi, curis familiaribus impeditus, vix satis studio ocium subpeditare^c queam et id ipsum quod datur oculi libentius meis excessibus curandis insumere mallet, tamen etiam
50 cum mei pudoris detrimento, victus tuo rogatu importuno^d, meimet arbitrio dignus obiurgatione, cum subsannatoribus displicuerit incultus sermo, materiam disertis auctoribus reservandam illucubrato et impolito impudens occupavi stilo, satis ducens tolerabile, si ob hoc amore tui absens reprober a^e quocumque, dum me huius, cuius post largitorem Deum translationis operator es, scriptorem caveas prodere. Igitur

51 a) littera initialis O deest, spatium relicto. b) corrui corr. c) subpeditante c. d) importurno c. e) a supplavi; om. c.; cf. l. 40.

propter devotionem, quam erga te et reliquos fratres meos Walchiodorenses¹ habeo, qui me in sodalicium suum ob hoc merito asciscunt, quia crepitanti sub disciplinae suae ferula² aetatulam meam domuerunt et fundamentum, si quid in me aedificii est, posuerunt, inefficaci sermone penes illos liberalissimos meos magistros non sine rubore confusionis os aperire audeo. Attamen priusquam narrandi ponam exordium, pauca³ subiungere duxi necessarium, si quis vestrum ab omni serio feriat⁴ aures ut audiat vel his, quae iuxta linguae meae ariditatem et ingenioli tarditatem referre disposui, oculos adhibere velit ut perlegat, tamquam fabulosis aut frivolis fidem adhibere non ambigat. Vera quippe et fidelis mea erit relatio.

(2). Quoniam⁵ ex Agripinensium collegio Undecim milium virginum adventus ad nos 10 solemnitate et dilectam nobis atque iocundam exceptionem hodierna die debitae devotionis officio celebramus, summopere studeamus nobis ad plurimam imaginare aedificationem quod colimus, ut, sicut illae spiritualis proelii bellatrices eximiae, sexum et mundum cum suo flore⁶ triumphantes, Christum crucis baiulatione secutae sunt et castitatis⁷ usque ad sanguinis effusionem in posterum suis sequacibus semet ipsas formam prae-¹⁵ buerunt et exemplum, ita et nos transitoria postponentes, caduca respuentes, nosmet ipsos 'cum vitis et concupiscentiis' crucifigentes, cum beato apostolo Petro constanter Domino dicamus: 'Ecce! nos reliquimus omnia et secuti sumus te'. Quod non solum in ipso apostolo et in eius condiscipulis, sed et in istis beatissimis, quarum solatii et visitationis consolationem hodie nobis venisse in gratiarum actione divinis laudibus invigilantes²⁰ gratulamur, perfectissime completum credimus. Derelictis enim omnibus domibus, agris rebusque patriis, seculi gloriam, nobilem pompam, utpote regum proles, principum progenies²⁵, semper virentis paradisi agrum et 'domum non manufactam in caelis' affectarunt. Dereliquerunt et coniuges et amplexus coniugum delectabiles et qui exinde creantur filios, non quos unquam expertae fuissent, sed quos habiturae³⁰ essent, si seculo fidem servare³⁵ praepotassent, castitatis amore contempserunt, malentes ad 'illa centum quadraginta quatuor milia' electorum numerari pertingere, 'qui cum mulieribus non coinquinati, sequentes agnum quocumque ierit', cantant⁴⁰ 'canticum novum ante sedem' Dei et agni, quod nemo potest dicere nisi illi. Nos ergo, dilectissimi, qui primi post praenominatam, quae earum meruit decorari sanguine, sanctam Agrippinam Coloniam meruimus potiri gloriosae illius XI⁴⁵ milium virginum et martyrum legionis portione, ipsarum post ad christiani cultus conversionem habitam intuentes conversationem, initemur et fidem, non ab re considerantes⁵⁰ nobis a Deo provenisse, quod pluribus negatum evidentique miraculo constat prohibitum. Siquidem cum facta oportunitate harum inveniendarum, quam sequenti narratione replicabimus, multi raptis earum reliquiis in sua quisque transferre desiderarent⁵⁵, clarescentibus⁶⁰ correctionibus correpti, quod quisque tulerat confiteri et ad templum quietionis⁶⁵ earum referre sunt coacti. Unde cum nobis tam longe remotis haec misericordiaeifula cesserit, nulli dubium pium Iesum huic desolatae et priori gloria destitutae conventiculae⁷⁰, interveniente sancta genitrice sua — domina scilicet et specialis protectrix nostra⁷⁵ —, hoc gratiae

a) Adventus trium corporum ex collegio Agripinensium et cetera m. al. praeser. c., ubi littera initialis Q non suppleta est 40
b) hibiturae c. c) cantat a. d) consyder. c. e) desyderaret c.

1) Walchiodorum monasterium, cuius locus hodie Waulsort audit, in ripa sinistra Mosae fluvii inter Dinant et Givet oppida in provincia Namurensi situm erat. 2) Prudentius, praefatio carminum v. 7 (ed. Bergman, Corpus script. eccles. Lat. 61, p. 8): *Aetas prima crepitanti- bus flevit sub ferulis*; Vita Forannani c. 15 (Mabillon l. i. p. 592): *dum sub ferula subiacerem prae- ceptoris*. 3) Macrobius Comment. in somnium Scipionis I, 20, 13: *si quis unquam tam otiosus tanque ab omni erit serio feriat, ut haec quoque in manusumat*. 4) Cf. Gregorii M. Dialog. II, prol.: *desperit iam quasi aridum mundum cum flora*. 5) In Passione II. Ursulae sociarumque (cf. supra

p. 1374 n. 4) Ursulam filiam regis Britanniae (c. 1), Pinnosam 'inter innumeras nobilissimae prosapiae puellas' cuiusdam ducis filiam fuisse (c. 8) legitur. 6) Regula S. Benedicti c. 1: *servantes saeculo fidem*. 45 7) Cf. Translat. Candidi et Victoris c. 7 (p. 119): *noctis- que quietione transacta*, c. 9 (p. 120): *quietionisque eorum sanctificationem*, ib.: *locum quietionis eorum*; Vita Forannani c. 9 (Mabillon l. i. p. 590): *quietionis somno . . . in quietionis pace*, c. 11 (p. 591): *locum* 50 *quietionis*. 8) De monasterio Walchiodorensi illo nevo ad inopiam delapso cf. Lahaye l. i. p. 267. 9) Coeno- bium Walchiodorensis Mariae virgini dicatum erat.

munus contulisse, ut et ipsa obsequio sui sequacium in praesenti suae dominationis loco stiparetur et utriusque vitae nostrae subsidio earum meritis amminicularetur.

(3)^a. Propositi mei videtur autem postulare ratio, quatenus praesenti intextur opusculo, qualiter Deus deorum dominus, virginis virginum filius, a cuius calore fidei nec ^{P. II. Ur. c. 1.} angulus abscondere se valuit oceani, sanctam huius legionis principem, Britannorum regis filiam. in ^{b. c. 2.} baptismo praesago omine dictam Ursulam, utpote exemplo David futuri regis immanem ursum, diabolum scilicet, superatura, ad suum thalamum corde et animo suspirantem allexerit. His non minus subnec-tendum arbitror, qualiter virgo praefata pro fama mirae pulchritudinis, qua nimium gratiosa ^{b. c. 3.} vulgabatur oculis, a filio cuiusdam regis latius regnantis feritate barbarica concupita, ut ab ipsius ^{b. c. 5.} patre expetita ac divina revelatione spes frustrandae copulae sit illi concessa. Qualiter etiam sub conditione coniugii et dotis ^{X^{em}} primvae aetatis virgines et forma et genere lectissimae perquisitae et tam ^{b. c. 6. 7.} sibi quam singulis harum, ipsorum concordii duorum studio regum, mille ^b nobilis ^b prosepiae virgines subscriptae fuerint, meum erat relexere. Id quoque nihilominus praetermittendum fuerat, qua videlicet ^{b. c. 8.} divina operatione, conducto nuptiarum die, navali invectione, undenis scilicet trieribus in mare confugis ^{b. c. 10. 6. 9.} ludum fingentes et pro servanda tam sua quam reginae suae integritate Deum exorantes, flabris ^{b. c. 10. 11.} ventorum impulsa classe, sub parvo temporis spatio ad insignem illam Germaniae metropolim Coloniam appli-cuerint, indeque pedestri itinere progressae Romam et regressae apud eandem urbem, depositis corrup- ^{b. c. 12.} tibilibus corporum sarchinis, ad caelestem thalamum cum gloria martyrii pervenerint ibique feliciter ^{b. c. 10. 11.} tumulari meruerint. Haec igitur omnia describenda quoniam in gestis earum¹ ad liquidum ^{b. c. 12.} veniuntur, id quod praemisimus², nos cum primis post praenominatam Agrippinam earum sanguine decoralam sanctas potuisse reliquias adipisci, vel cuius industria et studio am-miniculante ex eis duarum³ corpora inde huc delata sint, quibus se illustratam haec aecclisia hodierna celebritate recolit, prosequamur.

Textus rei^d gestae.

(4). Anno^a dominicae incarnationis millesimo centesimo quinto princeps H(einricus)^f, 1105. ^{cf. Pa. 1. 1.} huius nominis in catalogo Cesarum Romanorum rex quintus, alias sane bonus, consiliis impiorum in via peccatorum stantium et in cathedris pestilentiae sedentium, anno regni sui quarto⁴, depravatus, in augustum piissimum genitorem suum in vigilia natalis Domini ^{Dec. 24.} manus iniecit⁵, arma commovit, regno pellere omni conamine temptavit, quem adeo ^{1106.} seva persecutione artavit, ut in nullis huius imperii urbibus et opidis, vicis et castellis ^{Mart. 25.} sedem vel quietis diverticulum ei concederet. Quem profugum pia miseratione urbis Agripinensium sicut et Leodiensium cives excipientes, collato foedere, coniurata con-spiratione, usque ad sanguinem in sui⁶ auxilium, filio rebellaturos, se ei ultro pari ^{Mart. 22.} voto dedere⁶. Ob quam praesumptionem rex filius primo Leodienses armis, apud quos ^{1106.} pater delitescens hiemabat, ad confusionem eius pasca Domini inibi civibus invitis et ob ^{Mart. 25.} amorem patris renitentibus celebrare contendens⁷, vim inferens expetiit in caena Domini⁸; a quibus, duce Heinrico⁹ huius conspiratae compassionis signifero, caesus, non sine magno ^{Mart. 22.} sui exercitus detrimento terga vertit. Resumptis deinde viribus, coadunato exercitu, utram-que urbem subversione exterminaturus, Coloniam versus aciem primitus dirigit. Pri- ^{1106.} mores^h urbis¹⁰, fama venientis regiae expeditionis perculsi, id quod futurum erat, scilicet

a) caput ipse distinxit. b) mille nobiles c. c) felic. c. d) Textus res (sic) gesto postea ut videtur suppl. c.; Textus. Res gestae interjunctis Aßmann. e) littera A initialis non suppleta est c. f) N. (littera ex H. orta) pro Heinricus c. g) suis c. h) Primo res c.

1) Auctor Passionem II. Ursulae legerat. 2) Supra (cf. n. 9) et Colonienses cum Leodiensibus, quod super ^{cf. n. 9)} se rex exercitum ducere vellet, ... ad resistendum ^{cf. n. 9)} pari voto studioque se accingebant. 7) Ita et alii et Vita Heinrichi IV. c. 11 (ib. p. 36): Itaque Leodii ^{cf. n. 9)} ... pascha sibi celebrandum statuit. Cf. Meyer von Knouau l. l. p. 296, n. 31. 8) De pugna hac in cena ^{cf. n. 9)} Domini (ita testes complures) apud Visetum ad pontem ^{cf. n. 9)} Mosae facta cf. ib. p. 298 et 359 sqq. 9) Heinrichus de Limburg a. 1101 1106. dux Lotharingiae inferioris erat. 10) 'Primores' etiam in seditione Coloniensi a. 1074. a Lamperto Hersfeldensi commemoratur (ed. Holder-Egger p. 187 l. 29); cf. post alios H. v. Loesch, 'Zeitschr. d. Sav.-St. f. Rechtsgesch.' 53 (1933), 'Germ. Abt.' p. 138 sqq.

obsidionem, formidantes, insimul et praecavescentes, ad tuitionem urbis turritas portas muniunt, muros exaltant, parietes oppositis per girum propugnaculis obfirmant, aggeres comportant, vallum priori vallo adiciunt¹. Sed haec et sequentia huius seditionis in suo loco abeant et cronicorum vel annalium historiographis narranda remaneant. Nos tantum inventionem harum sanctissimarum virginum et martyrum hac occasione declaratam, quarum inde ad nos translationem hodierno solemniori tripudio ostantes percolimus, ut invidorum facies obnubilentur, fidelibus et amicis auditoribus retexamus.

Inventio^a et revelatio.

1106. (5). Cum^b vallum, ut diximus, per girum fodientes ambitum muri per orbem moeniorum vallarent, ubi e regione fines atrii, qui sparsim pyramides illos^c tumulorum expriment, in quibus agmina illa pausant, attigerant, sole cedente, nox singulis laborem relevare^d in posterum dedit. Succedente crastino, operi se praesentarent maturius solito; sed rustica manus, utpote conducti vulgi indocta reverentia, non parcentes rastis^e, ad insistendum cepto hortabatur mutuo, cum extemplo venusti ornatus incredibilis speciei duae muliebris habitus quibusdam ex ipsis supersedere vallo inopinato apparere, dulci^f affatu cautius fodere, decentius glebas illas ammonentes summovere. A quibus, quatenam tam imperiosae auctoritatis feminae essent^g, sciscitatae: 'Nos ex collegio', inquirunt, 'Undecim milium sumus circumcirca quiescentium virginum nostrumque ductorem et episcopum in medio nostri tumultum vobis nuntiamus inveniendum post modicum'. Nec huius tam iocundae visionis falso rumor increbuerit, quippe quem iuxta revelationem^h sanctarum mulierum 'rei eventus approbavit'. Quae mox ut et tam vultus gravitateⁱ quam et alia terribili habitudine, veris sanctitatis indicis, terrorem attonitis^j incussere, dicto citius disparuere. Secus se stanti indicat hoc alter alteri, turbam gregatim fodientium perculit rumor huiusmodi, per operum magistros divulgabatur verbi tanti^k fama miraculi, sanctas scilicet virgines in quibus non sperabantur locis repertas sui generis spiritus^l apparitione suos tumulos suaeque membra sui alloqui attestante revelasse. Certatim ab omnibus utriusque sexus et ordinis et aetatis ad tantae rei novitatem concurrunt. 'Deus in sanctis suis mirabilis' ore cunctorum acclamatur, laudum carmine benedicunt, harum patrocinia sanctarum ab imminente obsidionis periculo suis precibus ut subveniant obsecrantur, ipse Deus ut earum meritis faveat exoratur. Quin etiam tunc liberatam^m ab excidio absque suae partis sanguine urbem, non ingrati beneficii usque hodie frequenti in gratiarum actione retractationeⁿ praedicant et posteris ad laudem Dei et harum sanctarum recolendum inculcant.

(6)¹. Fides etiam in miraculorum ostensione adhibetur. Nam edituus ecclesiae beati Cuniberti, quae erat contigua operi, nomine Christianus⁴, commendabilis vitae presbiter, dum quasi spaciatur vespertina hora illuc pergeret, officiosa sedulitate collaborantibus se ingressit, et quod occurrebat, quamvis modicum, de pignoribus sanctarum humili devotione sibi suisque profuturum domi detulit. Sed cum difficultas receptaculum condignum sub brevi illo spacio deponendi delatum negaret, divina, ut postmodum patuit, dispositione

a) Inv. et revel. postea ut videtur suppl. c. b) littera C initialis non supplata est c. c) ita c. d) corr. e. reuelare c. 40 e) ita potius quam rostris c. f) attonitus c. g) corr. e. tanta c. h) retractatione c. i) capita 6—11. in codice non distincta sunt.

1) De munitionibus civitatis Coloniensis ante obsidionem Heinrici V. mense Iulio a. 1106. factam auctis atque longius productis cf. H. Keussen, 'Köln im Mittelalter, Topographie und Verfassung', Bonn 1918 (→ 'Topographie der Stadt Köln' I, 1910, p. 4*, 41* sqq., 182* sqq.; J. Hansen, 'Mitteilungen des Rheinischen Vereins für Denkmalpflege und Heimatschutz' V (1911), 15 sqq.; R. Koebner, 'Die Anfänge des Gemeinwesens der Stadt Köln', Bonn 1922, p. 86 sqq., 261; H. Vogts apud P. Clemen, 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' VII, 4 ('Stadt Köln' II, 4), 1930, p. 65 sqq.; Meyer von Knonau l. l. p. 301, n. 41. Cf. e. gr. Vitam Heinrici IV. c. 13 (p. 41): *Igitur primo Coloniā, quae primum impetum* *latura fuerat, vallo turribusque muniēbant.* 2) Boethius, Consolatio philosophiae I, 1 (ed. Peiper p. 5): *quatenam haec esset mulier tam imperiosae auctoritatis.* 3) Boethius l. l. IV, 1 (p. 88): *dignitate vultus et oris gravitate servata.* 4) Idem ut videtur atque Christianus decanus S. Cuniberti a. 1122 (Knipping, 'Die Regesten der Erzbischöfe von Köln' II, nr. 204, de charta spuria) et praepositus eiusdem ecclesiae a. 1124—1129 (ib. nr. 213, 232, 237; H. Foerster, 'Annalen des Histor. Vereins für den Niederrhein' 121, 1932, p. 134; MG. Dipl. VIII, p. 20, Lotharii III. nr. 16). De ecclesia cf. 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' ed. P. Clemen VI, 4 ('Stadt Köln' I, 4), 1916, p. 231 sqq. 50

secus scrinium beati Cuniberti ibidem quiescentis¹ posuit, ut die futuro locare congruentius debuisset. Amotus inde domesticis serviis² properabat parere, cum subito lumen miratur divinitus succensum, quod certum habebat per manus suas ilico fuisse extinctum. Qui pernici se revocans cursu, secundo exlinxit, ignorans elementum mutum sanctis spontaneum praestare obsequium. Et discessum est³. Expeditus denique curis⁴, quibus ad breve exierat deservire, ecclesiam repetiit, lumen iterum ardens repiens expavit, sanctarumque reputans hoc meritis, omnibus semper memorandum pie vulgavit. Deo igitur cooperante, sanctos suos mirificante, tam certi proventu miraculi fratres Sancti Cuniberti prius devoti, nunc devotiores effecti, parochiae suae filios convocaverunt et ad retinendum tam preciosarum reliquiarum thesaurum precibus et condignis hortationibus auxilium et consilium eorum sibi allexerunt. Erat enim inter eos et sanctimoniales Sanctarum Virginum⁵ non parva pro reliquiis eisdem contentio. Hae⁶ quidem sanctarum reliquias sibi reddendas acclamabant, quoniam coagonistarum⁷ suarum corpora in ecclesia sua continebantur; hii sibi eas vendicabant, quoniam infra⁸ ecclesiae suae terminos reperiebantur. In hoc autem tam devoto litigio, cuius causae veritas magis accesserit⁹, malui reticere, quam ea quae parum comperta habeo quasi bene comperta asserens, falsitatis maculam mihi contrahere. Scio tamen Sancti Cuniberti canonicos in vendicandis sibi reliquiis praevaluisse.

(7). Nec interim id quoque praetermittendum, sed ad laudem Dei suorumque fidelium memoriae fideli censeo commendandum, quod didici relatu cuiusdam religiosi presbyteri, ibidem, in ecclesia scilicet Sanctarum Virginum, praebendarii¹⁰, quia dum fossores, fodiendi ad horam intermisso studio, refectionis causa suum quisque petisset diversorium, gaudii non parvi nuntius rumor venit sanctimonialibus, in quadam videlicet fovea summitatem eminere cuiusdam ex lateribus honeste compacti sarcophagi et inde reliquias sine difficultatis molestia extrahi posse. Tam leto sanctimoniales excitae nuntio, praefato presbitero praecedente cum cruce et cereis et aliis quae tam sanctis congruunt exequiis eo festine venerunt, et diligenter fracto sarcophago, quod erat interius litum gypso¹¹ cum corpore, quod adhuc tam recenti rubeat sanguine, reppererunt. Sanctas igitur cognoscentes esse reliquias, nec immerito, ad ecclesiam Sanctarum Virginum eas deportaverunt, sanctimonialibus devote subsequentibus cum hymnis et canticis. Quibus in condigno loco reconditis, cum ipse praefatus presbiter manus suas, quippe qui eas locaverat, ablueret, cunctis qui aderant videntibus, de manibus eius defluebat velut unda sanguinis.

(8). Miraculum succedens miraculo gaudium continuabat gaudio. Quaedam enim femina, diuturnae imbecillitatis anxietate fatigata, forte dum effoderentur transiens, de eisdem tulerat reliquiis, sperans vel sic se adepturam diu negatae subsidium sospitatis¹². Has vero dum pro simplicitatis suae incuria collocasset in loco non congruo, puellam quandam in somnis sibi astare conspexit, monentem et minantem, quia, nisi reliquias apud se indigne reconditas amoveret, optatae salutis gaudia minus adeptura foret. Excitata somno mulier, visioni non tardavit obedire, quae et diu amissam sanitatem illico se gaudebat recepisse.

(9). In tam populosa urbe, variis referta commertiis, diversarum nationum advenarum et proselitarum causa¹³ questus, sed et necessitate tuendae urbis conductorum multitudo

a) scriui c. (lineola et littera a coniunctis).

b) Hae c.

c) ita epitome apud de Buck; in c.

d) accesserit c.

e) corr. e gypsum c.

f) soepi | pitatis c.

1) Scriptorium, cuius fragmenta supersunt, saeculo demum XIII. confectum est; cf. ib. p. 300 sqq.

2) Ita Dialogi Sulpicii Severi (ed. Halm p. 216) desinunt: *discessum est*.

3) Horati Carm. I, 22, 11: *curis vagor expeditis* (ex-peditus codices nonnulli).

4) Monasterii cui aervo recentiore S. Ursulae nomen erat; cf. ea quae dixi, 'Das Werden der Ursula-Legende' p. 27 sqq. Ecclesiae S. Cuniberti et Sanctarum Virginum finitima in agro sepulchrali nevi Romani partem civitatis septentrionalem circum-

dante sitae¹⁴ erant; cf. I. Klinkenberg, 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' VI, 1/2 ('Stadt Köln' I, 1/2), 1906, p. 269 sqq. et tab. XI. Cuius agri sepulchra medio aervo ad XI milia virginum referebant.

5) Passio II. Ursulae c. 5: *de coagonistarum suarum numero*.

6) De 'fratribus' vel canonicis coenobii Sanctarum Virginum cf. Ioh. Zündorf, 'Zusammensetzung und Verfassung des Kölner St. Ursulastiftes' (dissertatio Bonnensis a. 1911) p. 30 sqq.

tunc confluerat; unde nimirum portiones cinerum et ossium harum sanctarum quidam custodum absentiam percipientes mutilaverunt, sicque in sua nil preciosius delaturi manicare¹ gestiebant. Horum^a quidam Alamanniae gentis Sueviam natale solum repetens^b, cum spacia stadiorum plurima per silvam inclinato ad occasum die gauderet transexisse, retrogrado fessum itinere qua intraverat parte frustrato se repperit labore. Cumque se delusum ignoto semitarum orbe crederet^c, iterato conamine, diluculi crepusculo alia notiori via maturat repatriare^d, ignorans sibi itineris fieri obstaculum ob reliquias indigne praesumptas sanctarum. Sed dum viatorem illum oneris virtus impediret, in tantum ut triduo cassato itinere, vergente singulis diebus iam vespere, mereret se redditum quo nollet, in se tandem reversus, non sine sui confusione causam expertus, templum Sanctarum Virginum, sui spiritus angore victus, ingreditur, reatum aperit, furtum delegit, ultro sublata reddit, liber abiit, nulla ulterius obviante itineris vii gressuum difficultate.

cf. Luc. 19, 17.

cf. Ion. 1, 3.

ib. v. 4

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

cf. ib. v. 13.

a) Harum c. b) repetentes c. c) ita epitome apud de Buck; cred. om. c. d) corr. e remigrare a. e) ita a. f) littera I initialis non suppleta est c.

1) I. e. proficisci, festinare. Cf. Du Cange. 2) Cf. Vitam Forannani c. 17 (Mahillon p. 593): *dum repatriata fuit.* 3) Cf. Rom. 10, 7: *Aut quis descendet in abyssum?* 4) Similiter Vita Forannani c. 20 (p. 594): *Hic ... mercandi gratia mare Anglicum cum aliis est ingressus, cum repente mare conturbatur, et navis conteri periclitatur. At illi in ... angustia mortis quae imminet constituti, clamare coeperunt ... et unusquisque peccata quae fecerant confiteri.* 5) Valerii Flacci Argonautica II, 86: *horrendum chaos ostendens poenamque barathri.* 6) I. e. periculum ceti marini (exemplo Ioniae), maris ipsius. 7) Auctor alludit ad bellum Lotharii III. cum Friderico duce Sueviae et Conrado fratre eius 90 a. 1126—1135, gestum, Conrado a. 1127. contra Lotharium rege constituto. 8) Cf. supra c. 3 (p. 1377). 9) Sulpicii Severi Vita Martini c. 26, 1 (ed. Halm p. 136): *victi materiae mole succumbimus.*

adepti sumus tria ex integro corpora ipsarum, quarum ad nos voluntario adventu haec sacra solemnitas diei spiritualibus feriata gaudiis prosequitur a nobis. Voluntario, inquam, dicimus secundum eventum et redargutionem eorum, quos sua virtute, eo quo praefati sumus more, cum sui nimia fatigatione constat asportatis privatos esse. Nisi enim ad nos transire voluissent, nisi, quod semper fatendum est, gratuita sanctae Dei genitricis mediante opulatione, locum hunc in suae deinceps habitationis domum delegissent, eadem procul dubio nobis obviasset penaliter exactio, eadem maneret 'faciei confusio'. Etsi nos 'servi inutiles', etsi 'in domo' Domini 'vasa fictilia in contumeliam' sumus, fuerunt tamen in vasis irae nostris quaedam vasa misericordiae, quae summus faber ille, 'confians et emundans argentum', aurea fecit et huic ecclesiae in honorem fieri tribuit; ex quibus unum memoratus frater noster A. nuncupatus¹, a praesentibus et futuris huius ecclesiae fidelibus filiis memoria eterna non immerito memorandus, vas in honorem domus nutritiae matris praedicabitur.

(13)². Hic enim veluti Ioseph, quem praescius futurorum Dominus ad sublevamen³ futurae fratrum transmigracionis famelicae in Egyptum praemisera⁴, eodem domino Deo inspirante, qui per prophetam loquitur: 'Voco virum voluntatis meae de longinquo', ob hanc quam oculis cernimus huius loci multam et magnam spiritualis commodi utilitatem, adhuc primevae etatis adolescens, cum amore theoreticae vitae ad artioris institutionis et propositi, videlicet beati Pantaleonis, in sepe dicta Agrippinensi urbe multa sanctitate⁵ pollens cenobium⁶ se a nobis extens contulisset, claustralis disciplinae fideli executione eiusdem monasterii patri domino Herimanno⁷, nulli modernorum omni morum probitate et religiosa honestate nostra etate comparabili, adeo acceptus extitit, ut in omni bene morigerata subiectionis obtemperantia Maurum⁸, in omni paternae condensationis affectu ipsum patrem cerneret Benedictum⁹. Notandum igitur nec iniuria, gratia praedestinationis divinae futurum aliquid, ut credimus, in hoc portendente, sanctarum virginum martyrii die corpori eiusdem ecclesiae incorporatum eum fuisse. Hinc vicissim concordante in alterutrum tam sincera paternitate quam debita filiatione, eiusdem piissimi abbatis consensu et permissione, benivolentia et liberali benedictione — ipse enim tunc temporis, ut alter Equitius¹⁰, illam puellarum congregationem regebat — tria ex integro corpora ex collegio Undecim milium virginum et martyrum, ea qua praemisimus¹¹ revelatione reperiuntur, a custodibus et editis quoquo pacto emendicata et acquisita emeruit. Qui exinde pie memor suorum, pie recordatus matris et nostri collactaneorum et concretorum¹², huc delatis hiis mansuris et seculis eternis profuturis margaritis, 'super aurum et thopasium' preciosos, templum hoc decoravit et extulit. Unde ab ymidicis angelorum et omnium celitum choris sit laus et gloria nomini domini Dei omnipotentis et sanctissimae suae genitricis, huius ediculae gubernatricis, omnis misericordiae matris, quod ex nostris et ex nostrae et institutorum nostrorum disciplinae alumnis et coevis talis processit educatus, cuius probitate hoc domicilium est auctum in tantum decorem et sanctitatis cacumen.

(14). Appropinquante cum his deificis xeniis memorato fratre loco Walchiodorensi, quo ea deponere statuerat, sero a duobus miliaris hospitio susceptus pernoctavit. Attamen, quamquam diurno fatigatus itinere, noctis instantis spacium iners non passus est praeterire; sed velut Martha circa Dei frequens ministerium, fratribus ad claustrum suum, immo tam preciosi thesauri adventum nuntiari procuravit, et eorum voluntatis atque

45 a) capita deinceps in codice non distincta sunt.

1) E numero fratrum S. Pantaleonis (v. infra c. 13) inter a. 1106. et 1121. Aecelini custodis nomen a littera A orditur; cf. B. Hilliger, 'Die Urbare von S. Pantaleon in Köln' ('Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde' XX, 1), 1902, p. 87, 40. 2) De ecclesia et monasterio S. Pantaleonis Coloniensi cf. H. Rahlgens, 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' VII, 2 ('Stadt Köln' II, 2), 1929, p. 42 sqq. 3) Herimannus I. abbas a. 1082 — 1121. coenobio S. Pantaleonis

praeiit. Cf. Chronicae regiae Coloniensis recensionem alteram ed. Waitz p. 39 et 59; Rahlgens l. l. p. 57, 146, 152. 4) Cf. Gregorii M. Dialog. II, 7 (ed. U. Moricca, 1924, p. 90). 5) Ib. I, 4 (ib. p. 28): ut viris ante praecerat, ita coepit postmodum etiam feminis praeesse. 6) Supra c. 5 (p. 1378). 7) Cf. Arnoldi prologum in libros de S. Emmeranno (SS. IV, 546 l. 19): quendam e fratribus concretum et conscolasticum meum.

cf. 2. Cor. 5, 1.

Ps. 13, 16.

Luc. 17, 10.

2. Tim. 3, 20.

cf. Rom.

9, 23, 23.

Mal. 3, 3.

cf. Rom. 9, 21.

2. Tim. 2, 31.

cf. Gen.

2, 37 sqq.

cf. Is. 46, 11.

Octobr. 21.

Ps. 118, 127.

cf. Luc. 10, 40.

dispositionis responsum inibi praestolans, nusquam declinavit. Indefessa igitur legatorum devotio, tam brevis itineris actutum emenso spatio, pervenit quo mittebatur. Fratres, servitutis Dei penso¹ rite completo, soporati reperiuntur, exceptis quos rerum claustralium neglecta cura tardius sollicitabat. Nuntiatos hospites caritate, qua ceteris praestare praedicantur, suscipiunt, dataque fandi copia², gratiam adventus ex ordine discent. In-
sperato bono ex hilarati, continuo absentem patrem³ Hasteriae⁴ tunc positum adeunt, quid factum opus sit super hoc consulunt eumque matutino tempore reducunt. Communi igitur habito consilio et ordinatis decenter quae oportebant, solemniter processerunt, atque in monte qui vulgari vocabulo Solotanus vel Solitarius dicitur⁵ subsistentes, e vicino sanctarum reliquiarum expectant adventum.

(15). Plebs etiam plurima, volucris famae⁶ nuntio excita, sancto timore ac pio praeceteris tardius occurrerunt, qui prae ceteris minus amaverunt. Nam quidam Leffli⁷, qui iuxta idioma sui nominis barbara interpretatione expressi coclear⁸ dicuntur, quod est instrumentum purgatorium cocorum, quorum princeps, ut ait propheta, destruxit⁹ muros Ierusalem⁹, invitati et expectati, non occurrerunt. Sed tam pio pigritantes interesse officio, benedictionem nolentes, Flaccicum illud promoverunt¹⁰: 'Occupet^a extremum scabies'. Ex eodem tamen castrensi opido, a deo Nam¹¹ antiquitus nuncupato, cetus fratrum, qui bonus odor est Deo in omni loco, de monasterio beati Perpetui¹², solenni cultu, solenni ordinata processione, longius, quam expetiti expectabantur, obviam exierunt, id est usque ad praefati montis viculum Solotanus. Ibi statione pro expectatione catervatim circumfluentis populi¹³ disposita, exorsi sermocinare ad turbam, nostrae augmentationi¹⁴ rectae^b vicinitatis debito, affectu congaudentes, rumorem de tanta huius regionis et totius patriae ex adventu harum sanctarum virginum illustratione auxerunt, sique his comitati, cum

a) corr. ex Occubet c. b) ita correxi, ut saepius; recte c.

1) Regula S. Benedicti c. 49: *augemus nobis aliquid solito penso servitutis nostrae*, c. 50: *servitutis pensum non neglegant reddere*; Vita Forannani c. 12 (Mabillon p. 591): *dum debita servitutis solitum redderent fratres pensum*, c. 16 (p. 592): *fratres . . . mutuo ad peragendum se cohortantes solitum pensum se paravere* . . ., ib.: *sacramque postponens debita servitutis sollicitudinem*; Translatio Candidi et Victoris c. 7 (p. 119): *quousque . . . debitum sacrae pensum famulationis Christo solveret*, c. 16 (p. 124): *expleta diei servitutis sollicitudine*. 2) Passio II. Ursulae c. 4: *emensoque grandi itinere . . . pervenerunt* (cf. supra l. 2), *dataque fandi copia* . . . Ita etiam Translatio Candidi et Victoris c. 5 (Analecta Bolland. XI, 118, 3): *dataque fandi copia*; cf. Vergili Aen. I, 520. XI, 248: *et coram data copia fandi*. 3) Abbatem Walciodorensensem, Widricum (1101–1129) ut videtur. 4) Hodie Haslère par-delà locus in ripa dextera Mosae fluvii supra Waulsort situs. Coenobium Hasteriense Walciodorensi subiectum erat. Cf. supra p. 1374 l. 45. 5) Potius Solania (Sollana, Sologne) vicus qui non iam extat, olim prope Meuz villam (comm. Bouvignes) in collibus Dinant oppidum supereminentibus in ripa sinistra Mosae fluvii ad viam Romanam situs, quam Solonne vel Solanne locus prope Purnode a Dinant in septemtriones versus in partibus Mosae dextris longius a Waulsort remotus. Cf. I. Halkin et C. G. Roland, 'Recueil des chartes de l'abbaye de Stavelot-Malmédy' I (1909), p. 109; C. G. Roland, 'Toponymie namuroise' ('Annales de la Société archéologique de Namur' XXIII, 1899, p. 514 sqq.). Nescio an verba *vel Solitarius* e coniectura superscripta in textum irrepserint, etsi minoris momenti est, quod ab epitoma a de Bock

edita absunt. 6) Ovidi Epist. XVI, 207: *volucris praeconia famae*. 7) Hodie Leffe, suburbium Dinanti, ad dexteram Mosae ripam. Bollandiani, *Eccliam Sanctae Mariae que est in Leffia* saeculo XI, comes Namurensis sibi vindicabat (Stan. Bormans, 'Car-tulaire de la commune de Dinant' I, 2, Namurci 1880, p. 2). Cf. Bormans ib. p. 32, n. 3; Roland I. l. p. 349; Berlière, 'Monasticon Belge' I, 124 sqq. 8) Germ. 'Löffel'. 9) Gregorii Magni Regula pastoralis III, 19 (Migne, Patr. Lat. 77, 81): *Quia gulae deditus luxuria sequitur, propheta testatur . . . dicens: 'Princeps co-
quorum destruxit muros Ierusalem'* (4. Reg. 25, 10 iuxta LXX). 10) Horati Ars poetica v. 417. 11) Ca-
streense oppidum Dinant est, cuius nominis formam anteriorem 'Deonantum' (cf. A. Holder, 'Alt-Celtischer Sprachschatz' I, 1896, col. 1285; Roland I. l. p. 247 sqq.) auctor, qui huius rei testimonium antiquissimum exhibet, a Nam. deo ficto repetit. De fabulis inde exortis cf. F. Rousseau, 'La légende de saint Materne et du dieu Nam à Namur' ('Annales de la Soc. archéol. de Namur' 45, 1922, p. 181–221). 12) Postea ecclesia col-
legiata S. Mariae Deonantensis. *Payercula Sanctae Mariae Sanctique Perpetui confessoris ecclesia in Dyonant* in charta Otberti episcopi Leodiensis a. 1096. commemo-
ratur (Bormans I. l. I, 2, p. 18). Nomen S. Perpetui (episcopi Tungrensis Deonanti sepulti; cf. Gesta episc. Leod. Herigeri I, 28 et Aegidii I, 35, MG. SS. VII, 176. XXV, 29) etiam a. 1152. et 1196. Sanctae Mariae adiunctum legitur (Bormans I. l. p. 15. 21), postea omissum. De ecclesia cf. Bormans, ib. p. 65, n. 1. 13) 18) Apulei Metamorph. IV, 20: *populi circumfluentis turbis immisceor*. 14) Regula S. Benedicti c. 2: *in augmentatione boni gregis gaudeat*.

lanta exultationis tripudio in perteso pedestri itinere ad hunc^a usque, ita ut erant infulati, locum processerunt, repositam sibi a Deo gratiam et a nobis siuere dilectionis de cetero habituri vicissitudinem meritam.

cf. 2. Mach.
19, 45.

(16). Et nobis, Iesu bone, corpore virgineo edite, quid letitiae, quid gaudii spiritualis tunc fuerit, cum pro modulo nostro, quibus impensis, quo sacri cultus ornatu, qua diligentia valuimus, hoc tuae largitatis donum, tam delatorem quam delatum, exceptimus; et excipiendo, qua reverentia has tuas virgineas sponas et tuae passionis^b conformes¹ in iubilo laudis tripudiantes amplexati sumus, tu respicias, tu acceptum habeas, tu nobis profuturum concedas. Beata vere haec mater ecclesia, quam sic honor divinae dignationis gratuita pietate his luminariis eadem die illuminavit, quam^a ipsarum victoriosarum martyrum gloriosus sanguis exornavit, quam earundem inviolatae confessionis candida induit virginitas! Floribus eius nec rosae vernantes ex passionis sanguine nec desunt lilia ex virginitatis honore candentia. Laudem et gloriam ex hoc reginae^c, quae harum, quas huc inscrutabili suae miserationis archano^d delegavit, media hoc in loco praesidet, cuius etiam stipendiis nostra servitus Deo vegetata ministrat, dicere nullus sermo praevallet. Hic namque ipsa

mater^a virgineis letatur virgo choreis;

e regione

virgineae sponsae gaudent de virgine matre.

²⁰ His gaudiis nos interesse quia gloriamur, secundum apostolicam institutionem in Domino 1. Cor. 1, 31. gloriamur.

(17). Sciendum non uno eodemque die harum adventus exceptionem extitisse. Enimvero VI° kal. Iunii^e unius totum ex integro corpus meruimus; octavo kal. Octobris^d alterius cum media portione terti corporis, ac non post multum temporis reliquam dimidiam partem^{**}. Amen^{***}.

Mal. 27.
Sept. 24.

APPENDIX.

HISTORIAE WALCIODORENSIS MONASTERII PROLOGUS.

Partes Historiae Walciodorensis monasterii ad Foramanum abbatem spectantes editurus, Daniel Papebrochius, Acta sanctorum Aprilis III, Antverpiae 1675, p. 814—815. etiam prologum praemisit, qui in codice Namurcensi (= c.) supra adhibito fol. 38—39. legitur. Econtra qui Historiam integram publici iuris facere sibi proposuerant, cum Lucas d'Achery (Spicilegium VII, Parisiis 1666, p. 513; ed. de la Barre II, Parisiis 1723, p. 709, e codice Gemblacensi) tum Georgius Waits (MG. SS. XIV, 505), qui ipso codice Namurcensi usus est, prologum praetermiserunt, ne mentione quidem eius facta. Unde occasione data, ne quicquam editioni Monumentorum deesse videatur utque ratio auctoris plenius cognoscatur, ³⁵ prologum hoc loco textui Waitsiano addidi. Orthographiam librariorum recentiorum eodem modo atque supra correxi atque lectiones varias Papebrochii (= Pap.) subiunxi, cui exemplar sub anno 1631. a Thoma Luytens, postea abbate Letiensi, transcriptum et codex 'ante ducentos annos' exaratus praesto fuerunt.

W. Levison.

^{*}) misericordiae mater caelorumque regina piissima semper Maria pro mater epitome a de Buck edita.

⁴⁰ ^{**}) Temporibus domini Theoderici II.⁵ has excipere meruimus reliquias neonon sanctorum martyrum Candidi et Victoris, ut superius liquet, addit epitome a de Buck edita.

^{***}) Scriptum anno (XV° m. al. add.) XXV. die decima mensis Iunii per dominum Arnoldum Trudonensem. Laus Deo addit librariorum codicis.

a) huc c. b) passionis c. c) Iulii de Haise (non de Buck). d) Novembris de Buck.

⁴⁵ 1) Chromatius, De octo beatitudinibus c. 9 (Migne, Patrol. Lat. XX, 327): *passionum Christi conformes*. 2) I.e. ecclesiam Walciodorensis, nisi fallor, neque diem.

3) Mariae virgini. 4) Cf. Horatii Epist. I, 18, 37:

Arcanum neque tu scrutaberis illius unquam.

⁵⁰ 5) Abbatiss Walciodorensis (a. 1129—1152). Auctori epitomae sine dubio codex praesto erat, in quo aequae,

atque Namurcensi narrationes de translationibus virginum Coloniensium atque Candidi et Victoris sese subsequebantur. At ut haec (a. 1143) cum temporibus Theoderici convenit, ita auctor nomen eius haud recte ad translationem virginum rettulit aliquot annis ante factam. Cf. supra p. 1373.

Spectat^a ad communem utilitatem et futurorum temporum firmam stabilitatem succedenti progeniei fideliter scribere praeteritarum atque praesentium rerum certitudinem eique virorum illustrium intimare prudentis discretionis moderationem^b et eorundem dignam inclytamque sagacis virtutis operationem. Etenim^c talis descriptionis studio^d atque huius dignae recordationis revolutione fit incendium ipsius diuturnae meditationis, quo succedens propago indesinenter inflammatur et generalis etiam omnium^e proborum successio ipsa meditatione et sapientium^f actuum digna^g recordatione solidatur^h. Deliberamus futurae posteritatiⁱ intimare haec, quae antiqui et virorum proborum industrii verissima certaque^k relatione nobis^l reliquerunt et, auctoritatibus prudentis descriptionis ea confirmantes, plurima in nostris archivis recondiderunt. Sed quoniam^m non uniformi materia simul compaginata continentur, generat quoque taedium circuitus et revolutio diversarum auctoritatum investigatoribus suis, utⁿ quibusque simplicibus haec pateant manifestius, quamquam sermone^o et opere me segniter mei interioris spiraminis^p tarditas incedere coartet, in unius compaginationis serie ea rescribere et fideliter succedentibus composita censuimus relinquere. Nec quis hoc in opere luculentae verbositatis^{q-r} curiosa meditatione investiget ornatum^s, sed potius respiciens compositoris ambitionem, reperturus futurae posteritati^t utilitatem, meditando nobiscum ponat supercilium, si nostrae partis recognoscit^u se esse utrumque filium. Non enim opinionationi^v meae facile aurem accommodans credendo obaudiui, sed ceu praefatus sum^w maiorum deliberavi parere dignis^x dictis, revolvens opiniones eorum, et sic titubationis obstaculum a nobis ablatum et anceps sententia remota est a nostro pectore eorundem maiorum sermocinatione et scripturarum auctoritate.

Et ne inanis et infructuosus noster labor videatur, nitimur ostendere successoribus nostris, qualiter in loco Walciodori miro pulchritudinis aedificio basilica venerabilis genitricis^y Christi a nobili comite Eilberto sit constructa^z, qualiterque ex proprio hereditatis^{aa} iure eandem basilicam^{ab} fideliter dotaverit^{ac} et qualiter concessa^{ad} apostolicis^{ae} et regalibus testamentis^{af} iuri eiusdem basilicae et dominationi^{ag} subiecerit. Nitimur etiam ostendere posteris, quid quisque in eadem ecclesia praelatus secundum sui temporis cursum operatus fuerit, atque per hanc^{ah} longaevae^{ai} vetustatis successionem ecclesia in cuius abbatis tempore augmentum amplificationis habuerit et cuius praelationis tempore detrimentum diminutionis sustinuerit. Disposuimus etiam revelare et fideli relatione comprehendere, quid a quibusque industriis et nobilibus viris ecclesia^{aj} post donum et largitionem venera^{ak} bilis comitis Eilberti consecuta^{al} fuerit, et sub cuius abbatis tempore commutationem, elemosinam, donum vel emptionem aut egerit aut adquisierit, a quibus etiam personis, loca designantes et nomina, praefatae confirmationes auctorizatae^{am} sint.

Sed quia ariditas nostri pectoris sine irrigatione almi Flaminis^{an} in hoc opere quod expedit^{ao} per se^{ap} nequit comprehendere, ipsam advocatricem nostram^{aq}, beatam videlicet Mariam, in cuius honore^{ar} haec adorsi sumus, imploramus, ut ex superni fontis rore interventu suae adminiculationis stillicidium super nos dignetur^{as} dimittere spiritualis innovationis, quatinus, caelestis flatus repletus spiramine, fideliter succedentibus queam fidelem rationem relinquere. Auxilientur nobis orationibus suis deprecationes nostrorum^{at} fidelium, quorum^{au} fretus intercessionem, subsidium una sentiamus genitricis Christi et levamen^{av}, ut exordium praesentis operis ducatu almi Flatus^{aw} succincte et fideliter transeundo ad certum finem valeam adducere et inchoata^{ax} fideli ratione terminare^{ay}.

Cum^{az} igitur summae nobilitatis sublimis magnificentia aeterni regis — — — — —

a) Incipit prefatio in librum fundationis monasterii Wauls. m. al. praescr. c., ubi littera S initialis plumbo delineata neque vero depicta est. b) rationem Pap. c) cum add. Pap. d) studio c. e) prob. om. Pap. f) sapientum Pap. g) om. Pap. h) Propterea add. Pap. i) corr. e potestertotati c. k) certissimaque Pap. l) corr. e reliqu. nobis c. m) cum Pap. n) suis. Ut igitur quibusque Pap. o) op. et serm. Pap. p) spiritus Pap. q) corr. e verbositatu c. r) ornamentum Pap. s) posteri ritatis c. t) se recogn. Pap. u) opinioni Pap. v) dignis del. c. w) Christi genitr. (Christi m. al. iterum superscr.) c.; cf. infra l. 84. x) hereditatis c. y) ecclesiam Pap. z) (hanc om.) longae vet. Pap. aa) om. Pap. ab) consecuta c. ac) corr. e flaminis c.; fluminis et add. minus Pap. ad) expetit Pap. ae) superscr. c. f) honorem haec adorti sumus, imploramus Pap. g) m. al. superscr. c. h) suorum Pap. i) quorum—levamen om. Pap. k) inchoatum fid. relatione Pap. l) Explicit 46 prefatio m. al. subscr. c. m) littera initialis C non suppleta est c.

1) Ita translatio Candidi et Victoris c. 2 (l. l. p. 115):

luculentae postposita verbositatis venustate.

2) Ita ibidem: ceu praefatus sum. 3) Historia Walci-

dorensis monasterii c. 12-14 (SS. XIV, 510). 4) lb.

c. 15 (p. 510 sq.). 5) Cf. ib. c. 22 (p. 514). 6) lb.

c. 15 (p. 511, 18): omnia sub regalibus testamentis

designavit; c. 20 (p. 513): sub regalibus testamen-

tis auctorizata. 7) lb. c. 19 (p. 513): Hastertia

iuri et dominationi Walciodorensis ecclesiae fa-

mulatura. 8) Cf. ib. c. 19 (p. 513): Constitutio autem

haec quomodo auctorizata fuerit; c. 22 (p. 514):

testamentum tantis testimonis auctorizatum; cf. 50

n. 6. 9) Cf. supra p. 1376 l. 89. 10) Ita Trans-

latio Candidi et Victoris c. 2 (p. 116): cum almi

Flatus subsidio. 11) Sequitur Historia Walciodo-

rens monasterii c. 1 (SS. XIV, 505).

ANNALES CASINENSES EX ANNALIBVS MONTIS CASINI ANTIQVIS ET CONTINVATIS EXCERPTI

INDE AB A. 1000 (999) VSQVE AD A. 1098.

EDIDIT GVILELMVS SMIDT.

*Imperialis abbatae celeberrimae Montis Casini annales duo distinguuntur: alteri paucas notas ab a. 914. usque ad a. 1042. continentes, quos Ann. Casinates appellatos G. H. Pertz supra in Scriptorum tomo III (1839), p. 171 sq. edidit¹, alteri 'Anonymi monachi Cassinensis . . . breve chronicon',
10 etiam 'Chronologia auctore domno Alberico monacho . . . monasterii Casinensis' olim a viris doctis inscripti, quorum duas recensiones annos 1000 (999) — 1212. complexas idem Pertz sub Annalium Casinensium nomine supra in SS. tomo XIX (1866), p. 303—320 typis mandavit², quibus priores numeros I et II³, nos autem litteras B et C attribuvimus. Quod alterum opusculum hoc loco recensione tertia (A) adhuc inedita (a. 1000—1098), quam in bibliothecae Mazarinae codice
15 nr. 364 Parisiis (hic A 1⁴) contineri primus G. Waitz cognoverat⁵, paucisque lectionibus codicis ab Onufrio Panvino adhibiti — nunc incerti, ubi sit — supplevi (C 1 d¹), quas a. 1925. Romae degens in codice bibl. Vaticanae Reginensi lat. nr. 378 reppereram. Quos annales cum primitus usque ad a. 1098. tantum pertinuisse e codice Parisino appareat, hanc partem nomine supra scripto ab Ann. Casinensibus posterioribus, i. e. continuatione a. 1099—1212, discerni
20 placuit.*

*Una cum recensione A ceteras duas iam pridem editas, quae illam intima necessitudine attin-
gunt, annotationibus ad res pertinentibus, quae adhuc omnino fere deerant, adiunctis codicibusque
accuratius descriptis denuo — excepta continuatione, cuius alia quaequam recensio⁶ ut invenire-
tur nondum contigit — propterea edidi, quod Pertz, qui editionem suam adolescens iam a. 1822.
25 praeparaverat⁷ senexque demum a. 1865.⁸ finivit, in textu recensione B (prius I) statuendo exemplar
codicis a L. Behmann mendose confectum pro fundamento posuit et porro, unde haec recensio B
atque recensio C (prius II) ortae essent, non recte intellexit. Gravissimo in errore versabatur con-*

1) Hos, quos primo E. Gattola, Ad historiam abbatae Cassinensis accessiones (Venetiis 1734) II, 888 sq., postremo Bibliotheca Casinensis (Montis Casini 1874—94) I, 92 sq. edidit, E. A. Lowe, Scriptura Beneventana (Oxf. 1929) tab. XXIV 'Ann. Casinenses', nostros G. H. Pertz SS. XVII, 81 n. 1 et W. Arndt ib. XIX, 393 'Ann. Casinates' minus accurate nominaverunt. 2) Biblioth. Casin. I p. XXVII. H. Bresslau, 'Geschichte der Monumenta Germaniae Historica', 'N. Archiv' XLII (1921), 453 sq., infra p. 1405. P. Sander, 'Der Kampf Heinrichs IV. und Gregors VII. . .', diss. Straßburg (Berlin 1898),

p. 200 Ann. Casinensium recensiones sex diversas litteris servatas esse non recte dixit. 3) Ferd. Hirsch, 'Über die Annalen von Monte Cassino', 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII (1867), 105. 106. O. Holder-Egger et K. Zeumer, Indices Monum. Germ. hist. (1890) p. 170. 4) Tabula affiliationis codicum infra proponetur p. 1404. 5) 'N. Archiv' VI (1881), 495. 6) Cf. infra p. 1388. 7) Pertz, 'Archiv' V (1824), 11 sqq. 105. 111 sq. 8) Cuius die XV. Kalendas Novembris praefationem tomi SS. XIX dedit.

tendens auctoritatem horum annalium propriam saeculo XI . . . . quasi nullam esse¹, quia duodecimo demum, eodem quo Annales Ceccanenses² modo, ex Annalibus Cavensibus³, qui cum duobus recensionibus Casinensium magnam quidem partem ad verbum congruunt, nonnullis autem locis ubiores sunt⁴, et Ann. Casinatibus supra nominatis excerpti cumque additamentis ex alijs Casini fontibus haustis coniuncti essent⁵. Tali sententia a multis probata⁶ commotus, quas annales nostri sub saeculo XI. — partim etiam saeculi XII. — annis praebent, notitias plurimas litteris minimis excudendas curavit; qua re factum est, ut viri docti usque ad hunc diem identidem Annales Cavenses, etiamsi nihil aliud praeter quod Ann. Casin. B vel C narrant, aut solos⁷ aut priore loco citarent et praeterea, quae ab alijs fontibus relata cum illis consentiunt, ad Ann. Cavenses referrent⁸. Nam hos omnes fugit⁹ Pertzium libello a Ferd. Hirsch paulo ante conscripto, quo Ann. 10 Casinensium recensionem C (prius II) solam tum notam, Annales Cavenses, Ceccanenses aliosque ab annalibus monasterii S. Benedicti deperditis repetierat¹⁰, uti nondum potuisse, neque Hirschium ipsam statim sententiam suam — et quod ad rec. B attinet — contra Pertzium tam egregie defendisse cognoverunt¹¹, ut ex eis, qui medij aevi fontes optime perscrutati sunt, W. v. Giesebrecht¹², W. Wattenbach¹³, E. Steindorff¹⁴, H. Bresslau¹⁵, O. Holder-Egger¹⁶ universi Hirschio assensu essent. 15

Atqui is, quod neque illi viderunt neque alius quisquam adhuc dixit, de opinione quadam iam diu ante Ann. Casinenses editos a Pertzio concepta¹⁷ in utroque libello disserere neglexerat, eandem scilicet tabulam paschalem vetustiore¹⁸ in monasterio Cavensi exaratam nuncque deperditam, de qua istius annalium librarius quae annum millesimum tricesimum et quartum praecedunt, i. e., quoniam ab a. 977. usque ad a. 1033. nihil refertur, annum 976, deprompsisset, notas 20 quoque ab a. 1000 (999) — 1031. in Ann. Casinensibus et Ann. brevibus (1000 [999] 1085), perperam Ann. Cavensibus brevibus appellatis¹⁹, exstantes continuisse hisque omissis illum auctorem Cavensem ab a. 1034.²⁰ eventibus plerumque aequalem scripsisse. Hanc sententiam, quam complures secuti sunt²¹, tamen sustinendam non esse infra videbimus²²; hic satis habes codicem annalium monasterii Cavensis, quod ante a. 1025. iam exstitisse probari non potest²³, saeculo XI. demum. 25

1) SS. XIX, 305 et 'Göttingische gelehrte Anzeigen' 1866, p. 334; cf. 'b' in 'Hist. Zeitschr.' XV (1866), 401; F. Chalandon, 'Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile' (Paris 1907) I, p. XXXI; Gius. Pochettino, 'I Langobardi nell' Italia meridionale (570—1080)', Caserta 1930, p. 512. 2) Pertz

SS. XIX, 275. 281. 3) Hos ediderunt G. H. Pertz — una cum Ann. Cavensibus brevibus qui dicuntur (de quibus vide infra p. 1402) — SS. III, 185—197 atque titulo *Beda de temporibus* significatos B. Gaetani d'Aragona O.S.B., Codex dipl. Cavensis V (1879), App. p. 23 sqq. 4) Quod neque W. v. Giesebrecht, 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' III⁵ (1890), 1069 neque Ferd. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 108 concesserunt, posterior autem ipse p. 111 iamque in dissertatione infra n. 10 citata p. 52 sq. exemplis probavit. 5) SS. XIX, 303. 305. 6) I. Gay, 'L'Italie méridionale et l'empire byzantin' (Paris 1904) p. 406 n. 1, Chalandon l. c. et alijs; vide notas sequentes. 7) Ex. gr. G. Meyer v. Knonau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.', III (1900), 389 n. 74, p. 87 n. 130, passim, quamquam I (1890), 545 n. 98 Pertzio nondum assensus erat; deinde A. Pliche, 'Le pontificat de Victor III', 'Revue d'hist. ecclésiastique' XX (1924), 403 n. 1. 8) Meyer v. Knonau III, 444 n.; V. Federici, 'Chronicon Vultur-nense' (Roma 1925; 'Ponti per la storia d'Italia' 58) I, 97 n. 3. 6. 11 passim. G. Weinreich, 'De conditione Italiae inferioris Gregorio septimo pontifice' (diss. Regimonti 1864) p. 85 etiam dubitavit, num annales nostri a monacho Casinensi scripti essent. 9) B. Capasso et E. O. Mastrojanni, 'Le fonti della storia delle provincie napoletane' (Napoli 1902) p. 68 sq.; Chalandon I, p. XXX.

10) De Italiae inferioris annalibus saeculi decimi et undecimi (diss. Berolini 1864) p. 49—60. 64; cf. Hirsch, 'Gött. gel. Anz.' 1865 p. 508. 11) 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 103—112 (cf. supra p. 1385 n. 3). 12) L. c. II⁵ (1885), 567. III² (1869), 1063 n. 1 (⁵ 1069). 30

13) 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter' II⁶ (1894), 288 n. 3. 4. M. Manitius, 'Gesch. d. lat. Liter. d. MA.' II. III (Muench. 1923, 1931) Ann. Casinenses non memorat. 14) 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich III.' I (1874), 465 n. 1. 15) 'Jahr- 35

bücher des Deutschen Reiches unter Konrad II.' II (1884), 309 n. 4. 16) SS. XXIV (1879), 142. 121; 'Einiges zur Quellenkritik der Chronik Sicards', 'N. Archiv' XXVI (1901), 541 n. 6. 17) SS. III, 185. 18) Aut fortasse fontem similem ac regum principumque cata- 40

logos. Pertz, 'Über das Chronicon Cavense', 'Archiv' IX (1847), 2 sq.; 'Götting. gel. Anz.' 1840 p. 21 sq. 19) Ita Pertz in eorum editione SS. III, 188 sqq. (cf. p. 119. 185), vide infra p. 1402 n. 12. 20) Cuius loco Pertz, 'Archiv' IX, 3 annum 1086, posuit; idem econ- 45

tra prius ('Archiv' V, 111): a saeculo XI. medio. 21) R. Köpke, 'Die Quellen des Chronicon Cavense . .', 'Archiv' IX, 187. 179; Gaetani d'Aragona, Cod. dipl. Cav. V, App. p. [III]; Capasso-Mastrojanni p. 20; Chalandon I, p. XXXI; Giesebrecht II² (1860), 559, qui 50

sane III², 1063 n. 1 opinionem suam revocavit, cf. etiam U. Balzani, 'Le cronache italiane nel medio evo' 3 (Milano 1909) p. 224. 179. 22) P. 1388. 23) Non iam ab a. 1011 (Pochettino, 'Il monastero di Cava', in: 'I Langobardi nell' Italia meridionale' p. 487), cf. 55

E. Sackur, 'Die Anfänge von La Cava', in: 'Die Clunia-censer in ihrer kirchlichen und allgemainsgeschichtlichen Wirksamkeit' II (Halle a. S. 1894), 472 sqq. 474.

exerente coeptum¹ fontemque eorum, quae cum Ann. Casinensibus et Ann. brevis usque ad a. 1107² (vel 1085) communia habent, non Cavae scriptum esse.

Ne propterea hunc fontem annales Montis Casini veteres fuisse Hirschio assentiar, denuo incidit aliquid, quod impedire videtur: illi annales a L. Bethmann supra SS. XVII (1861), 31 sq. sub nomine absono 'Seligenstadenses' typis mandati (1067 [1066]—1174)³, quos viri docti modo ex Ann. Romanis hodie deperditis hausisse⁴, modo ipsos Ann. Romanos⁵, modo cuiusdam catalogi pontificum Romanorum et imperatorum Casinensis partem esse dixerunt⁶. Necessitudinem enim propinquam, qua isti annales Casinenses et Cavenses attingunt⁷, P. Scheffer-Boichorst⁸ ex aliquo fonte deperdito non solum his tribus, sed etiam Libro pontificali communi et primum quidem Romano, cui ab a. 1075—1140 (1139) omnia vel plurima Romae eiusque pontifices spectantia deberent, postea quibusdam aliis additamentis amplificato repetiverat, quae loco Italiae inferioris⁹ ignoto — Salernum opinatus est, cum Montem Casinum omnino non memoraverit¹⁰ — de rebus in hac regione gestis (ex. gr. sub a. 1076. 1081. 1140 [1139]) facta essent¹¹. Quamquam igitur annalium nostrorum originem Casinensem, quam F. Hirsch contenderat, Scheffer-Boichorst non refellit et is postea eminentissimus in hoc opusculo adhuc adolescens ceteroquin in fundamento infirmissimo aedificavit¹², tamen origo Romana accepta est¹³. Si contra opus ineditum, cuius illi annales, qui dicuntur Romani, pars parva sunt, ita, ut in codice Guelferbytano 'Histor. Handschriften' VII B. 100 vol. VII. fol. 236 sqq. (s. XVII) ab Adolfo Overham ex libro manuscripto Epistularum s. Pauli Seligenstadensi nunc incerto, ubi sit¹⁴, atque fortasse ne accurate quidem descriptum est¹⁵, denique totum adhibetur, graviter et severe secerni necesse est:

1) Quamdam pontificum Romanorum et imperatorum cronicam a Petro¹⁶ usque ad a. 1185. pertinentem (f. 236'—242'¹⁷), quam antecedens catalogus regum Francorum, Teutonicorum atque Italicorum (f. 236) in codice Seligenstadensi priv. a manu usque ad Lotharium III. — annis regiminis eius nondum indicatis — deductus erat¹⁸. Quae Catalogo pontificum Casinensi¹⁹ quidem usa ut, quod Holder-Egger voluit²⁰, etiam in monasterio s. Benedicti scripta sit, fieri non potest, cum auctor, quae catalogus de privilegio a Zacharia papa Monti Casino dato refert²¹, ipse omiserit, econtra sub a. 968. et — hic certo eventum aequalis — a. 1156. alias notitias addiderit, quae s. Bartholomaei partim translationem Romam, partim elevationem in Tiberis insula factam referunt quarumque saltem secundum ibidem annotatam esse non solum Pertz²², sed etiam Holder-Egger²³ concessit. Eo apparet istud opus Romae a quodam clerico ecclesiae S. Bartholomaei scriptum esse, quod, cum prius quam alia eiusdem cronica Scriptorum tomo XXXI, 189 sqq. edita ortum sit, 'Cronica pontificum et imperatorum S. Bartholomaei in Insula Romani prior' ('Barth.') appellandum est.

1) E. A. Loew, 'The Beneventan Script' (Oxford 1914) p. 337. Lor. Spiotta, 'La storia letteraria della badia di Cava', 'Estratto dalla Cronaca scolastica del Liceo Ginnasio Pareggiato di Badia di Cava dell' anno 1917—18' (Valle di Pompei 1919), Ann. Cavensium rationem non duxit. 2) Cf. infra p. 1402 n. 3. 3) Wattenbach, 'Geschichtsq.' II⁶, 221 n. 3. Bresslau, 'N. Archiv' XLII, 375. 4) Giesebrecht III⁶, 1068. IV², 404. VI, 804. P. Scheffer-Boichorst in dissertatione infra n. 8 citata. 5) Wattenbach l. c., primum ib. 2 (1866), p. 391 n. 4; A. Potthast, Bibl. hist. I², 91; G. Waitz, SS. XXII, 353; Holder-Egger, SS. XXIV, 142 et Indices Monum. Germ. hist. p. 39. 222. 229. 6) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 541 sq.; 'Über eine römische Papst- und Kaiser-Chronik', ib. XXVIII (1903), 197 n. 5. 222; SS. XXXI (1903), 227. 7) Ita iam Pertz, SS. XVII, 81 n. 1 (cf. supra p. 1385 n. 1), qui saepe necessitudinem SS. XIX, 803 sqq. praetermisit. 8) 'Über die sogenannten Annalen von Seligenstadt und verwandte Quellen', 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX (1869), 383—396. 9) Quam illud ib. p. 390. 393 'Sicilian' intellexisse Wattenbach II⁶, 221 n. 3 neglexit. 10) Hoc fugit Holder-Egger SS. XXIV, 142. 11) L. c. p. 386. 388 sqq.; cf. Giesebrecht VI, 804. 12) Summario enim a Bethmann edito solo nusus ac forma Ann. Casinensium eorumque notitiis monasterium ipsum spectantibus neglectis, vide infra p. 1388 sq. 13) Giesebrecht III², 1068 n. 1. Vide supra n. 5. 3. Unus Holder-Egger Ann. Casinensibus fontem Romanum subesse — quod SS. XXIV, 142 ipse concesserat — 'N. Archiv' XXVI, 541 n. 1 non verisimile dixit. 14) Cf. Bethmann SS. XVII, 81. 15) Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 394. 393 n. 3. Giesebrecht VI, 805. Overham ipse f. 236 dicit haec excerpti. 16) Non a Christo (ita Bethmann l. c., vide n. seq.). A Petro autem usque ad Hadrianum I. vitas vel nomina atque spatia regiminis pontificum solum continet. 17) Aliam cronicam ab a. 1. incipientem, sane brevior, habes in f. 243—243', ubi Overham a. 492. nactus dicit reliqua non valet describere. 18) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 542. Secunda manus usque ad Heinrichum VI, tertia ad Guilelmum regem scripsit (Overham f. 236). 19) Neque eius recensionibus n. 21 citatis ipsis, sed catalogo quodam, ex quo hae fluxerunt. 20) L. c. p. 541 sq. 21) 'N. Archiv' XXVI, 551. 'Röm. Quartalschr.' XV (1901), 109 sq. 22) SS. XVII, 81 n. 1. 23) 'N. Archiv' XXVIII, 197 n. 5. Iniuria Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 392 n. 1 id dubitavit.

2) Omissis eis notitiis, quae postea cronicae codici in Germaniam asportato ex *Annalibus Herbipolensibus*¹ atque in hoc itinere fortasse in Lombardia additae sunt², alias in codice Seligenstadensi itidem prima manu exaratas, quas auctor non ab a. 1067 (1066) demum³, sed iam ad a. 1014.⁴ et usque ad a. 1140 (1139) ex codice recensionis C *Ann. Casinensium* archetypo deperditio (C 1)⁵ sumpsit. Ubi cum notitias sane posteriores (a. 1111—1140), quibus hoc loco nihil utimur, saepe uberiores, quam quas hodie in codicibus ex C 1 a derivatis legimus, reppererit, C 1, si praeterea *Chronicae monasterii Casinensis Continuatio, Annales Ceccanenses, Ann. Herbipolenses* (a. 1127—40), porro *Cronicae pont. et imp. Basileenses* et quae dicitur *Tiburtina* adhibentur, fere, quod attinet ad annos 1111—1139, restitui potest⁶. Econtra C 1 notitias priores, i. e. annorum 1014. 1067 (1066)—1098 (1099) iam eodem modo amputatas, quo in codicibus ex C 1 a derivatis habemus⁷, continebat⁸, ita ut Barth., praesertim cum istas modo ultra amputaverit, modo mutaverit, hic, quod Holder-Egger cognovit⁹, pretium proprium non habeat. Porro de origine quae dicitur Romana illius fontis, qui S. Benedicti annalibus et Cavensibus subfuit, et cum, cuius rei Scheffer-Boichorst rationem non duxit, iam ante et post notas historiarum Romae pontificumque Romanorum spectantes (ad a. 1075. 1081. sqq.) primo sub a. 1010, constanter ab a. 1022. mortem et electionem abbatum Casinensium aliaque multa ad abbatiam S. Benedicti pertinentia (vide ex. gr. sub a. 1005. 1045. 1066. 1071) referant, monasteria autem vel ecclesias Salerni¹⁰, Cavae¹¹ aut alibi sitas usque ad a. 1098. nunquam memorent, nemini dubium est, quin, quibus uti sunt, *Ann. antiquos*, in Monte Casino scriptos fuisse F. Hirsch re vera recte dixerit; pauca exempla a Scheffer-Boichorst allata¹² necessitudinem inter tres fontes supradictos Librumque Pontificalem vel alios auctores Romanos omnino non de verbis, sed de rebus tantum exstare clarissime demonstrant, atque fontem illorum, *Ann. Casin. antiquos*, nonnulla quoque, quae ultima parte saeculi Romae acciderant quorumque fama magna erat, annotasse mirum non est, quoniam abbatiae imperiali cum urbe aeterna duorum tantum dierum itinere distante illo tempore tale commercium erat¹³, ut res hic gestae nusquam Italiae inferioris, Benevento pontificali solo excepto, tam bene notae esse possent quam in Montis Casini monasterio.

Nam quae nunc in tribus annalium recensionibus, quarum nulla ex duabus aliis pendet¹⁴, ab a. 1000 (999) legimus, non modo non ab Alberico II. Casinensi¹⁵ neque a Petro Diacono¹⁶ neque a Guidone Casinensi composita¹⁷, sed ne saeculo XII. quidem, ut Pertz contendit, compilata¹⁸ neque etiam ex Amati Historia Normannorum¹⁹, Leonis Ostiensis *Chronica monasterii Casinensis eiusque continuatione* hausta²⁰, sed, ut acciderant, statim²¹ annotata fuisse²² et, quod notas sub a. 1002. 1005. 1031. exstantes spectat, B. Croce splendide cognovit²³ et inde apparet, quod nonnullae de imperatore, pontifice Romano aut abbate S. Benedicti narrantes 'domini', quem aequalis horum quemque appellaverant²⁴, titulum servaverunt (sub a. 1025. 1058. 1066) atque aliae (ex. gr. ad a. 1037. 1076, porro — rec. A — ad a. 1086. 1098) interdum non solum quo die, sed etiam qua hora quidquam factum esset, indicaverunt²⁵. Illud vero non valet in notitiis sub a. 1001. 1005. 1007. 1010. et 1042. scriptis, quas ex supradictis *Ann. Casinatibus*²⁶ sumptas esse²⁷ Pertzio consentiendum est²⁸. Horum

1) SS. XVI (1859), 1 sqq.; cf. Scheffer-Boichorst l. c. p. 393 sqq.; Giesebrecht VI, 304 sq.

2) Scheffer-Boichorst p. 391 sqq., tamen vide supra p. 1387 n. 23.

3) Ita Bethmann l. c. et Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 541; errore Scheffer-Boichorst p. 386: ab a. 1068.

4) Cf. infra p. 1411 n. f.

5) Infra p. 1397.

6) Cf. F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 109 sqq.; Holder-Egger, SS. XXIV, 142 sq. 142 n. 9; 'N. Archiv' XXVI, 542 sqq.;

7) Waitz, SS. XXII, 858; infra p. 1401 sq. 1404.

8) Infra p. 1390.

9) Vide tamen infra p. 1408 n. 6.

10) 'N. Archiv' XXVI, 540 sq.

11) Cf. p. 1386.

12) 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 389.

13) Vide infra p. 1391.

14) Infra p. 1400.

15) Infra p. 1397.

16) Pertz, SS. XIX, 305.

17) W. Smidt, 'Guido von Monte Cassino und die „Fortsetzung“ der Chronik Leos durch Petrus Diaconus', in 'Festschrift A. Brackmann dargebr.' (Weimar 1931) p. 300.

18) Cf. supra p. 1385 sq.

19) Vide infra p. 1408 n. 3.

20) C. Peregrinus, *Series abbatum Cassinensium* (Neapoli 1643) p. 100. 101. passim; Capasso-Mastrojanni p. 68; Balzani,

'Cron. ital.' p. 224, quorum sententiam idem refellit, quod

W. Wattenbach, SS. VII, 560 n. 82; p. 573 n. 43 — Peregri-

grinio sane non memorato — attulit. Cf. etiam infra p. 1389. 1401.

21) Sive in primo exemplari ipso, sive in quibusdam schedulis postea descriptis, cf. R. Pauli, 'Ein

Regulativ des 13. Jahrs. zur Führung von Jahrbüchern', 'N. Archiv' III (1876), 214 sq.

22) Hoc F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111, solum occasione data atque

sine argumentatione dixit. 23) 'Teoria e storia della storiografia' (Bari 1927; 'Filosofia dello spirito' IV) p. 11.

Sane non animadvertit notam a. 1005. primitus non in

Ann. Casinensibus (antiquis), sed iam in Ann. Casinatibus scriptam fuisse.

24) Cf. Necrologium Casinense infra p. 1417 n. ***, ****, *****.

25) Vide tamen infra p. 1390.

26) Vide p. 1385.

27) A quo, infra et p. 1390 dicam.

28) Vide infra p. 1409 et ib. n. 6.

Econtra fieri non potest, ut, quod Hirsch, *De Ital. infer.* ann. p. 50 sq. 54. 56 contendit et Giesebrecht II⁵, 65

587 iteravit, sed iam R. Poupartin, 'Études sur l'histoire des principautés lombardes de l'Italie méridionale' (Paris

annalium, qui de rebus saeculo XI. gestis nihil aliud nisi, quae quinque annis modo nominatis acciderunt, verbatenus fere, sed uberius narrant, exemplum primum hodie iam habemus¹, in quo hae notitiae in marginibus tabulae paschalis² ab aequali eventuum ascriptae sunt. Quam autem formam *Ann. Casinenses antiqui* habuerunt? Cum Scheffer-Boichorst, quamobrem numeri annorum

⁵ *Ann. Casinensium, Cavensium, Cronicae S. Bartholomaei* prioris tam saepe inter se different, causam inquirens³ propterea tantum, quod huius cronicae paginas in quattuor columnas — singulas annorum, indictionum, nominum pontificum et imperatorum — divisas ducebat⁴, triam fontis rationem eandem putaverit⁵, annalium nostrorum libri manuscripti ab eo neglecti hoc longe aliter se habere ostendunt: notitias codicum infra⁶ nominatorum A 1, B 1 a, C 1 a, C 1 β¹, C 1 γ universas tabulis paschalibus inscriptas vides⁷, ubi porro illae codicis C 1 β deperditae legebantur. Inde manifestum est iam fontem quoque, i. e. *Annales Casin. antiquos*, ut *Annales Cavae, Beneventi, Bari*⁸ scriptos, iidem alicui tabulae paschali ac simili modo, quo *Casinates*, in marginibus eius ascriptos fuisse⁹.

Quod et *annales nostri et, ubi insunt, ipsi cycli decennovennales a. 1000.*¹⁰ vel, cuius loco is exstat, 999, i. e. non primo talis, qui plerumque tabularum paschalium initium sumeret¹¹, incipiunt, causam huius rei, quam *Peregrinus* invenire non potuit¹², *Chronica Leonis Ostiensis Casinensi*¹³ adhibita cognoscimus. Cuius autographum¹⁴ non solum in primo textu ('cod. I') inde ab a. 1000 (999) multos locos — a Leone ipso scriptos — *Annalium Casinensium*¹⁵, sed etiam inter codicis additamenta ('cod. I^b, I^c'), adhuc Leonis quoque attributa, sed secundum H.-W. Klewitz¹⁶ potius a Petro Diacono confecta, partim notitias, quae illas Leonis commutantes vel suppletes ex *Ann. Casin. antiquis* fluxisse videntur¹⁷, partim autem alias de naturae miraculis annorum 957. 968. 998. et ca. 1020.¹⁸ continet, quae opusculo nostro desunt¹⁹. Quae cum modo *Ann. Casinensium* compositae sint aequae a. 968. et 998. verae approbentur²⁰, a Petro non quidem confictas, sed ex *Ann. Casin. antiquis* — tabula paschali fortasse eadem, quam ipse 'calculi ordinem' appellans citat²¹ — desumptas, horum igitur partem priorem fuisse puto²². Hoc eo magis liquet, quod *Ann. Casinates*

[1906] p. 7 n. 7 inverisimile esse dixit, hi quoque loci ex *Ann. Casinensibus antiquis* fluxerint, ubi uberius, sicut in *Ann. Casinatus*, scripti fuissent, vide infra p. 1390.

¹⁰ 1) Cod. Casinas 3, s. IX (Loew [Lowe], 'Beneventan Script' p. 341; Script. Benev. tab. XXIV: a. 874—892) — XI. Codicum Casinensium manuscriptorum catalogus I, 1 (Montis Casini 1915) p. 6 sqq. 2) E. A. Loew, 'Die ältesten Kalendarien aus Monte Cassino' (München 1908; 'Quellen u. Unters. zur lat. Phil. d. M. A.' ed. L. Traube III, 3) p. 8. 9. 3) 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 385 sq. 387. 388. De hac re infra p. 1391 sq. disserui. 4) L. c. p. 388. Ita quoque Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI 541. Accedunt tamen duae columnae annorum ⁴⁰ regiminis pontificum et imperatorum. 5) L. c. p. 390. Similiter Holder-Egger, SS. XXIV, 142 sq. 142 n. 6 *Ann. Casinenses antiquos* catalogi cuiusdam pontificum et imperatorum formam habentes ab a. 1. iam coepisse non recte contendit, cf. infra et p. 1394 n. 11. 6) P. 1392 sqq. ⁴⁵ 7) Quod Pertz, SS. XIX, 803 sqq., de cod. C 1 β¹ solo dixisse neque F. Hirsch ullatenus meminisse mirum est. 8) Cf. supra p. 1386. O. Bertolini, 'Gli Annales Beneventani', 'Bullett. istit. stor. ital.' 42 (1923), 61 sqq.; Pertz SS. V (1844), 51. 9) *Annales ad antiquissimos exemplaris oram* exaratos fuisse *Peregrinus* quoque, Series abb. Cassin. p. 101. 99, dixit (cf. infra p. 1413 n. 1), sed cyclos decennovennales ipsos non memoravit. 10) Vide supra n. 5. 11) Loew, 'Kalendarien aus Monte Cassino' p. 3; 'Benev. Script' ⁵⁰ p. 318 sq. 12) L. c. p. 98: *Hoc . . . chronicon . . . ab anno Christi millesimo nulla satis congrua, quam cognoverim, occasione deductum.* 13) SS. VII (1846), 551 sqq. Hanc Leonis esse A. Lanciotti, 'I falsari celebri

ossia il monachismo italiano durante il medio evo'²³ (Città di Castello 1914) p. 142 petulantissime negavit, de quo cf. G. Buzzi, 'Arch. soc. rom.' XXXVIII (1915), 722—733. 14) De hoc vide Leidinger, 'Der Codex Lat. Monac. 4623.', in: *Casinensia* (Montecass. 1929) II, 367 et Lowe, Script. Benev. tab. LXXVIII. In codicibus aliarum trium recensentium, quas Petrus Diaconus interpolavit (Smidt, 'Über d. Verfasser d. drei letzten Redaktionen der Chronik Leos v. Monte Cassino', in: 'Papsttum u. Kaisertum', 'Hrsg. v. A. Brackmann', Münch. 1926, p. 269 sqq. 285 sq.; 'Brackmann-Festschr.' p. 294 n. 1; Manitius, 'Gesch. d. lat. Liter.' III, 549), multi loci ex *Ann. Casin. antiquis* vel deperditis desumpti desunt, cf. Smidt in 'Papsttum u. Kaisertum' p. 281 n. 6, p. 285 n. 7. 15) F. Hirsch, *Annales* p. 54. 58 sq. 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 105 sq.; cf. supra p. 1388 et infra p. 1401. 16) Cf. hunc in 'Quellen u. Forsch. a. ital. Arch.' XXIV (1932—33), 290 sq. 17) Vide e. gr. apparatus sub a. 1027 (B). 1034 (A) et numeros annorum falsos cum nostris consentientes sub a. 1025. 1047. 18) II, 5. 9, SS. VII, p. 631 l. 33 sq., p. 635 l. 32. Alias habes infra p. 1408 n. *. 1410 n. **. 19) Tamen vide n. seq. 20) Cf. infra p. 1409 n. 8, p. 1411 n. 14 et de solis defectu anni 968. a Petro, Chron. II, 9 p. 635 l. 32 uberius quam ab *Ann. Casinathibus* (SS. III, 172) relato F. K. Ginzel in dissertatione infra p. 1413 n. 12 citata p. 680. 681. 21) Infra p. 1410 n. *. 22) Notandum est anno 951. novum cyclum decennovennalem coepisse et inde ab a. ca. 950. Aligerum abbatem monasterium s. Benedicti tum paene desolatum restituisse (Leo, Chron. Casin. II, 1 ['c. 1']. SS. VII, 628; Gay, 'L'Italie méridionale' p. 236 sq.). Cf. etiam infra p. 1401 n. 5.

quoque, quorum tabula paschalis ab a. 874, i. e. initio cycli, usque ad a. 1063, i. e. finem circuli Dionysii primi, pertinet¹, non, ut quinque notitiae supradictae, quae ex eis in Ann. Casinenses fluxerunt, a. demum 1001, sed iam a. 914. inchoant. Itaque dubium non est, quin is monachus, qui Ann. Casinatium notitias cum Casinensibus antiquis coniungens omnes illorum s. X. scriptas omisit, idem fuerit, qui hos alios describens, quae isti de rebus eiusdem saeculi gestis narrabant, itidem omisit². Haec compilatio, quam Ann. Casinenses deperditos appellamus, ab anno igitur 1000 (999) incipiens, a qua non solum tres nostrorum recensiones, sed etiam fontium derivatorum, e quibus sane Petrus Diaconus, archivarius et bibliothecarius monasterii S. Benedicti, Ann. Casin. antiquos pleniores ad manum habebat, plurimi repetunt, a. 1064. confecta fuisse tribus rebus probatur: primum tabula Ann. Casinatium paschalis, cum a. 1063. circumactio inutilis facta esset, pro cyclis sequentibus alia expleri debuit; deinde eo, quod in Ann. Casinensium codice A 1 tabula paschalis usque ad eundem a. 1139, ubi etiam deperditus C 1 in Cron. S. Bartholomaei I adhibitus finem habuit³, est producta⁴, quodque, si ab hoc anno quatuor cyclis decennovenalibus retro numeras, ad eundem a. 1064. pervenies⁵, sub quo Ann. Casinenses A circulum Dionysii primum desinisse notarunt, intelligitur annalium antiquorum tabulam paschalem et ipsam usque ad a. 1063. descendisse explendamque fuisse; ad extremum inter ea, quae annales nostri, praecipue rec. A et B, usque ad hunc, eoque, quae inde ab a. 1067. narrant⁶, diversitas duplex neganda non est, cum parte prima, quo mense, die aut vero hora quidquam acciderit, raro, secunda (ita sub a. 1071—1078. etc.) saepissime indicent et porro illic res admodum breviter atque tenuiter⁷, hic aliquanto uberius efferant⁸, ita ut interdum etiam causarum rerum certiores fiamus. Neque licet nobis putare auctores Annalium Casin. ant. ipsos breviter, eos autem Ann. Casin. deperditorum illos continuantes uberius notasse, sed duabus notitiis a Petro Diacono ex Ann. Casin. antiquis haustis et autographo Chronicae Casinensis adiunctis, quarum utraque diei tempora accurate indicat⁹, apparet iam horum notas pleniores fuisse ac ab Ann. Casin. deperditorum compilatore eodem modo, quo supradictos quinque locos ex Ann. Casinatibus haustos, in compendium redactos esse¹⁰. Quo quoque evenit, ut non solum sub a. 1025. et 1027, quamdiu urbes obsessae vel occupatae essent, ab compilatore praeciperetur, sed etiam illarum notitiarum una tota omitteretur¹¹.

Hos autem — vel Ann. Casin. deperditos — ab a. 1000 (999) multo plus continuisse quam nostros contendens Ferd. Hirsch¹² prorsus erravit. Eorum enim, quae modo ab Leone, modo¹³ ab Ann. Ceccanensibus et Ann. brevibus solis tradita ex illis duxit, alia — ac diversa quidem — hos tres alunde sumpsisse patet¹⁴, alia in Ann. Casinatibus tantum legimus, quos, cum a nostris, ex. gr. sub a. 1010. 1042, narratione verbosa ex toto abhorreant, ex Ann. Casin. antiquis hausisse omnino refutandum est¹⁵. Quod attinet ad continuationem Ann. Casin. deperditis ab a. 1064. usque ad 1098. ab auctoribus contemporaneis per annos singulos additam, earum notarum, quas Hirsch Chron. Casinensi Annalibusque Cavensibus uberius servatas credebatur¹⁶, verba quidem in rec. C ab isto desiderata in rec. A hic pleniore inveniuntur. Tamen supersunt pauci loci, quibus omnes tres ab illis vel aliis fontibus ex Ann. Casin. deperditis derivatis¹⁷ integritate momento parvo anteceduntur¹⁸.

Redeuntibus nunc ad initium nobis opus est, ut contra Pertizium aliosque¹⁹ contendamus: annales nostri iam ad res saeculo XI. gestas cognoscendas magni pretii sunt, quorum auctores notas a monachis S. Benedicti eventibus aequalibus factas ab a. 1000 (999)—1063. interdum solum

1) Loew, 'Kalendarien' p. 8. 9. 2) Exceptis iis, quae in exemplari antiquiore sub a. 999. relata errore ad a. 1000. revocavit. — Simillime librarius codicis C 1 γ (infra p. 1899), quae in exemplari ab eo descripto ante a. 1128 (29) exstabant, tota omisit. 3) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, p. 540 n. 7, p. 541. 542. 4) Vide infra p. 1893. 5) Aliam tabulam Casinensem quatuor tantum cyclos decennovenales continentem (a. 969—1044) habes in cod. Cas. 230 s. X—XI (Bibl. Cas. IV, 241). 6) Sub a. 1064. 1065. 1068—70. notitiae historicae non exstant. 7) Hirsch, Annal. p. 50. 8) Ex. gr. sub a. 1067. 81. 96. 98, quantus exercitus fuerit, dicunt, quod nunquam antea (cf. a. 1002. 17. etc. 1045. etc.) factum est. 9) Cf. infra p. 1410 n. **, 1412 n. l. 10) De recensionibus postea, ut videtur, a. 1078. et 1098. con-

fectis vide infra p. 1396 sq., 1398 sq. Ea divisio, quam Weinreich, De conditione Ital. inf. p. 84. 85, Peregrinii verba (Ser. abb. Cassin. p. 98) non recte intelligens, proposuit (a. 1000—1033. 34—88. 89—1152), est plane inutilis. Quando recensiones annalium nobis traditae singulae ortae sint, infra p. 1400 sq. dicam. 11) Vide infra p. 1410 n. **. 12) Annal. p. 56 sq. 51; 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 110. 13) Scilicet tales notitiae, quales infra p. 1402 n. 12 memoravi. 14) Leonem scilicet ex fonte deperdito, quem 'Papst. u. Kaisert.' p. 279 sq. erui, duos alios ex Catalogo pontificum Romanorum atque imperatorum Italo infra p. 1402 sq. citato. 15) Vide supra p. 1388 n. 28. 16) Annales p. 52 sq.; 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111. 17) Cf. infra p. 1403. 18) Infra sub a. 1075. 1090. 95—97. 19) Cf. supra p. 1385 sq.

paulo amputatas¹, ab a. 1064—1098, certe quod attinet ad novam rec. A², ita, ut primitus legabantur, semper fere nobis tradiderint. Iam in priore parte saeculi testis gravis historiae Italiae inferioris, ex. gr. adventus Normannorum, qui primi ibi apparuerunt (v. sub a. 1000), et expeditionum imperatorum Germaniae (v. sub a. 1038. 1047 etc.), quippe qui plerumque aut monasterii Casinensis ipsius aut, in quo situm erat, principatus Capuani gratia accesserint, in posteriore pluris etiam faciendi sunt, ubi non solum de progressu expugnationis Normannicae³, sed etiam de pontificibus Romanis atque pugna, quae Gregorio VII. papae cum Heinrico IV. rege de Roma orta esset, rettulerint. Notum est de hac re Desiderio abbati Montis Casini eminentissimo (1058—87), qui in omni actione atque administratione rei publicae florebat⁴, Gregorium ipsum scripsisse⁵ ac deinde ecclesiam S. Mariae de Pallaria Romanam una cum deversorio quodam illo tempore abbatis conventusque Casinensis fuisse⁶. Quid mirum, quod noster res Romae gestas, praecipue Heinrici IV. expeditiones, bene noverat ac tempora quidem accurate indicavit (sub a. 1075. 1081—84) simulque, cum abbas eius tum papae stuleret⁷, regi et Clementi III. antipapae non amicum se ostendit? Porro dies vitae supremi abbatum S. Benedicti pontificumque Romanorum, imperatorum atque principum in annalibus nulla alia causa scilicet desunt⁸, nisi quod in Necrologio, interdum in Calendario quoque et in Martyrologio Casinensi, quorum quidque simul cum Ann. Casinensibus literis custoditum est⁹, iam notati erant. Quot denique auctores historiarum Italiae medio aevo annales nostros vel deperditos pro fundamento posuerint, infra p. 1401sq. dicendum erit.

Nunc pervenimus ad aliquam rem, quae viris doctis negotium diu facessabat¹⁰, primum quod, quae certo anno acciderant, libri manuscripti annalium complures — nonnullis locis etiam quidam fontes ex Ann. Casin. deperditis derivati — saepissime, partim ut fere fit, cum praecedentis numero convenerunt¹¹, deinde alii itidemque fontes quidam derivati interdum sequenti denum¹² tribuerunt. Id modo, ut illud L. A. Muratori¹³, ex calculo Pisano, quo auctor ipse nonnunquam usus esset¹⁴, modo ex errore eius ducerunt¹⁵. Contra dico: Secundum stilum Pisanum hic nullus numerus computatur propterea, quod primum octo numerorum annorum uno maiorum quatuor, sc. annorum 1000. 1011. 1067, illo explicari non possunt, deinde ii, qui ceteros, sc. annorum 1022.¹⁶ 25. 34. 62, excipiunt, itidem stilo Pisano reputati non sunt, ita ut de his quatuor solis, rarissime igitur, adhibitis esse debuerit.¹⁷ Re vera autem reliquam habemus tantum, quam praepropere Ferd. Hirsch Casinensibus solam attribuit¹⁸, vulgarem rationem nostram atque eam, quae annum a die festo nati Christi incipit quamque se semel quidem adhibuisse Ann. Casinenses ipsi sub a. 1075. verbis attestantur¹⁹: MLXXV. [ind.] XIII. Terminum huius anni, id est ipsa nocte natalis Domini . . . Itaque nisi, quae in vetustissimo exemplo exstabant, iam non recte notata fuisse vis²⁰, uterque modus supputandi maxima in parte quibusdam librorum mendis explicari oportet, utpote quae in tabulis paschalis frequenter inveniantur²¹. Quod attinet ad secundum hicque ad notitias sub a. 1000. 1011. 1025. 1067. perperam

¹ Eos notitias antiquas ex libidine additamentis auxisse Pe-regrius I. c. p. 100 (cf. etiam Capasso-Mastrojanni I. c. p. 68) — excepto eo, quod sub a. 1084 recensio C de Gregorio VII. addidit (infra p. 1428 n. 8) — non recte putavit.

² De auctoritate diversa singularum recensionum cf. infra p. 1400 sq. ³ Notitias a. 1078 (rec. B) et 1097 (rec. A) nemo iam usus est. ⁴ G. Schwartz supra p. 1112; M. Manitius, 'Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters' III (Münch. 1931) p. 75. 76 sq. ⁵ Cf. infra p. 1419 n. 7, 1421 n. 8. ⁶ Vide postremo D. A. Wil-

⁷ mart, 'La Trinité des Scots à Rome et les notes du Vat. Lat. 378', 'Revue Bénédictine' XLI (1929), 223 sqq. ⁸ Desiderio eiusque amico Richardo principe Capuano solis exceptis, cf. sub a. 1087. 1078. ⁹ Vide infra p. 1398 sqq., 1396 sqq. ¹⁰ Ex. gr. Scheffer-Boichorst,

¹¹ 'Forsch. z. dt. Gesch. IX, 385 sq. 387. 388, de cuius errore cf. supra p. 1389. ¹² Exempla multa apud A. di Meo, 'Annali critico-diplomatici del regno di Napoli della mezzana età' (Napoli 1795—1819) IX, 35. ¹³ Vide infra, Im-

¹⁴ merito di Meo VI, 311 — secum (VI, 325) pugnant — dixit in questo codice (sc. C 1 β) vi è costante la pos-

¹⁵ sizione di un anno, vide tamen infra p. 1392 n. 6. ¹⁶ Rer. Italic. Scriptores V, 187. ¹⁷ Di Meo VII,

46, 80, 101 et de Ann. Casinensibus (a. 1016) et de Leonis Chronicae Casin. locis cum illis consentientibus (a. 1022. 1025), porro 'Apparato cronologico agli annali del regno di Napoli' (Nap. 1785) p. 8 atque Pertz, SS. III, 186 de Ann. Cavensium notis sub a. 1084. 1067. ex Ann. Casin. deperditis haustis. ¹⁸ Hirsch, Annales p. 58 sq. de Leonis Chron. Casin. (a. 1025). H. Hirsch, 'Die Datierung in d. Geschichtsschreibung des 11. Jahrh.', 'M. L. Ö. G.' VII. 'Erg.-Bd.' (1907), 613 sqq. 633. 636 nos hic plane destituit. ¹⁹ De hoc vide infra p. 1411 n. 12.

²⁰ 16) Etiam in chartis, quae ab abbatibus Casinensibus, praecipue in monasterio ipso, datae sunt, stilum Pisanum non inveni, vide ex. gr. Gattola, Hist. I, 325 (1005 Dec.), 74 (1062 Jul.), 135 et Access. I, 233 (1115 Aug.). ²¹ L. c. p. 59. ²² Idem Pertz I. c. de Ann. Cavensi-

²³ bus dixit, qui verba supra sequentia ex Casinensibus deperditis mutuati sunt. Ceteroquin inferior quoque Italia hoc stilo usa est (H. Grottefeld, 'Taschenbuch d. Zeitrechnung d. dt. MA. . .', Hann. 1928, p. 13). ²⁴ Hoc — quod re vera Weinreich, De conditione Ital. inf.

²⁵ p. 85 opinatus est (cf. Hirsch I. c. p. 60) — inopia loci in Ann. Casinensibus, Cod. Casin. nr. 3 p. 137, accidit, vide infra sub a. 1001. ²⁶ Wattenbach, 'G. Q.' I 7, 155 sq.;

²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

positas, est notabile spatium marginis tabulae antiquissimae, quod his in veritate sub a. 999. 1010. 1024. et — in parte — 1066. tribuendum erat, iam alias, aut sub isdem annis (1010. 1066) aut antea praecedentes (sub a. 998.¹ 1022) atque suum spatium ipsum multo egredientes, occupare debuissent, ita ut scribe, sive signum non vidit, sive auctor id non fecerat, annos sequentes, sub quibus illas propterea positas animadverteret, facile veros habere posset. De ceteris numeris annorum supradictis, quorum duos alio modo explicari licet², satis habeas librariorum codicum vetustissimorum, i. e. A 1, B 1 a, C 1 a, ut infra videbimus, primum notitias supra, secundum iuxta schema, tertium sub schemate tabulae paschalis posuisse, duos ergo ordinem in fonte servatum permutasse, qua in re errores vitari non potuerunt. Quod magis licebit, si nunc illum primum modum sup-
pendendi perpenderit.

Huius sane rei est alia ratio. Ecce enim ex monachis, quibus exempla annalium medi aevi debemus, unus, quod rarum est, indicavit, quid esset, quapropter ipse aliqui librarii res gestas tam saepe anno praecedenti ascripissent. Liber manuscriptus s. XII. ex. — XIII. infra p. 1399 C 1 γ significatus, Ann. Casinenses posteriores ab a. 1128 (1129) — 1212. eo modo excerptos continet, ut librarius in utraque columna primo numeros — non accuratius significatos — annorum incarnationis, indictionum, epactarum ceterorumque, quae in tabula paschali ab eo adhibita exstabant, minio, deinde in linea cuiuslibet anni sub his numeris exarata notas atramento nigro scriberet. Annum 1187 (88), usque ad quem numeri annorum semper veris uno minores sunt, nactus dicit in p. 530: Usque modo anni dominice incarnationis et indictiones et cetera, quae debuerunt nigre scripture preponi, fuerunt postposita. Dehinc vero recte (sic!) tramite preponuntur anni Domini et cetera³. Quae verba in exemplis a librario descriptis usque ad a. 1188. aliter, atque in eorum apographo (C 1 γ), primo res narratas, deinde demum tempora definita fuisse significant, quo primum intelligitur illum, cum ipse permutato ordine scribere coepisset, res a. 1129. gestas perperam anno 1128. omnesque notitias usque ad a. 1188. semper anno praecedenti attribuisse, porro eadem causa effectum fuisse, ut scribae codicum B 1 a et C 1 a anna-
lium nostrorum ut fere fit, alter enim de a. 1005. 14 22. 30. 37—47. 52. 62. 76—78.⁴ 81—84, alter de a. 1005. 30. 35—1154. et praeterea Iohannes Berardus, Chronico suo Casauriensi excerpta ex illis inserens⁵, eodem modo laberentur⁶ utque etiam fontium aliorum ex Ann. Casinensibus deperditis haustorum — praecipue de rebus a. 1097—99. gestis — unus et item alter tempora male ordinaret⁷.

Ann. Casinensium, qui textum annalium deperditorum posteris tradiderunt, sex codicibus, quos Pertz adhibuit vel citavit, alios sex — ac tres quidem incertos, ubi sint — addere potuimus, ita ut in universum duodecim, quorum unus recensionem A, duo recensionem B (antea I), novem recensionem C (antea II) continent aut continebant, nunc enumerare debeamus⁸:

Recensio A.

A 1 = Codex Parisiensis bibliothecae Mazarinae 364 (olim 759) membran., 332 fol. min., totus fere ab una manu scriptura Beneventana s. XI. ex. vel XII. in.⁹ pulcherrime exaratus et magnificentissime exornatus¹⁰ (in apparatu critico infra p. 1408 sqq. = 'c.'), Psalterium liturgicum¹¹

H. Schmertzmann, 'Die Glaubwürdigkeit von Ostertafeln im Lichte der sogen. Annales Corbeienenses' (diss. Münster i. W. 1915) p. 11. 26. 27; Bertolini, 'Bull. ist. stor. ital.' 42, p. 62 sq.

1) Cf. infra p. 1408 n. *. 2) Cf. p. 1411 n. 12, p. 1417 n. 10. 3) Quae minus accurate palam fecerunt Peregrinus l. c. p. 48. 99, Gattola, Accessiones II, 822; cf. etiam di Meo, 'Annali' VI, 325. IX, 85 et Weinreich l. c. p. 84. Pertz autem, SS. XIX, 304. 309 n. b, de hac re nihil nisi scribam apud a. 1188. errorem suum correxisse dicit. 4) Sc. de notitia sola nunc sub a. 1077. neque de ea sub a. 1078. ipso exstante. 5) Vide infra p. 1402. 6) Etiam scriba codicis C 1 β hodie deperditū primitus itidem de annis errasse videtur, cf. infra p. 1398. 7) Vide apparatus ad annos supradictos et Hirsch, Annales p. 59 sq. 8) Quorum notae novae quomodo prioribus respondeant, infra

p. 1400 dicam. 9) Loew (Lowe), 'Benev. Script' p. 357; Script. Benev. tab. LXXIX. 10) A. Molinier, 40 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque Mazarine' I (Par. 1885), 182 sq.; Lowe, Script. Benev. l. c., qui ibi et initio operis p. [II] specimina scripturae picturarumque dedit. A. Boeckler, 'Abendländische Miniaturen bis z. Ausgang d. roman. Zeit' (Berl.-Leipz. 1930, Tabulae 45 in usum scholarum ed. ab Joh. Lietzmann) p. 75. 104 sane codicis picturam iis, qui sub Desiderio abbate confecti sunt, multo inferiorem esse contendit. 11) Ita A. Wilmart, 'Les prières de saint Pierre Damien pour l'adoration de la croix', 'Revue des sciences religieuses' 50 IX (1929), 514 et n. 4 rectius quam Molinier l. c., P. Batifol, 'Note sur un bréviaire cassinésien du XIe siècle', 'Mélanges Julien Havet' (Par. 1895) p. 201—209 et 'Histoire du bréviaire romain' 3 (ib. 1911) p. 236 n. 3 et p. 210 n. 3 atque P. Suijb. Bâumer, 'Geschichte des 55 Breviers' (Freib. i. B. 1895) p. 601 n. 2; J. Mearns,

servavit, quod sequentia antecedunt: f. 1—3' Isidori Chronica minora, quorum initium Bedae 'De temporibus libri' principium ducit¹, amputata et continuata Catalogo imperatorum orientis usque ad Alexium I (1081—1118) — annis regiminis eius nondum indicatis — pertinente²; f. 4—6 Catalogus pontificum Casinensis usque ad Paschalem II. scriptus, cuius antecessorumque annos pontificatus ab Gregorio VII. omisit³; f. 6' Catalogus abbatum Casinensium⁴ usque ad Ode-
⁵ risium I (1087—1105) pertendens, quem oratio quoque quaedam f. 136' sq. memorat⁵ et pro quo ipso codex fortasse scriptus est⁶, annis regiminum non nisi usque ad Desiderium eius antecessorem indicatis⁷; f. 7—8' Annales nostri, de quibus statim latius dicendum est, ab a. 1000 (999). usque ad a. 1098. pertinentes⁸, numeris annorum usque ad a. 1139. productis⁹; f. 9—14 Kalendarium
¹⁰ Casinense⁹. Librum post Paschalem II. electum (1099, Aug. 13) et ante Oderisium I. abbatem mortuum (1105, Dec. 2) confectum esse inter omnes constat¹⁰, sed eo, quod dedicatio Casinensis ecclesiae S. Stephani die 5. Novembris a. 1103. facta¹¹ in Kalendario, aliter atque in eo codicum B 1 a et C 1 β¹², nondum occurrit¹³, codicem iam ante hunc diem scriptum esse apparet. Cuius porro in
¹⁵ textu annalium cum, ut de liniae defectu d. 5. Iunii a. 1099. facto et Urbano II. papa d. 29. Iulii huius anni mortuo notitiae in recensione C traditae, ita ea de Paschale II. electo nondum legantur, easdem in exemplari a librario codicis A 1 expilato (X) nondum existisse statuendum est. Itaque hoc paulo post ignem caelestem d. 27. Septembris a. 1098. visum, quod postremum factum ille anno-
²⁰ taverit, inceptum circiterque exeuntem a. 1099, postquam Paschalis proxime electus in Catalogo pontificum additus fuit, finitum esse videtur.
²⁵ Quod attinet ad institutionem generalem notitiarum annalium singularum, anni quini tricen-
 (ex. gr. 1000—1034) totidem lineas uniuscuiusque paginae occupant. Illas apud annos 1030. 1034. a dextra, apud a. 1064. a sinistra iuxta schema tabulae paschalis Bedanae¹⁴, ceteris locis super hoc
 positas vel coeptas vides, ita ut — tribus annis exceptis — inter lineas stent aut saltem incipiant. Schema autem, propter formam foliorum parvam de quatuor columnis deminutum, numeros anno-
³⁰ rum, indictionum, concurrentium, epactarum tantum continet. Notitias usque ad a. 1071. totumque schema unus librarius, illas ab a. 1073, unde atramenti color mutatur — a. 1072. vacat —, aliis exarasse videtur¹⁵. Quos igitur res statim, ut acciderant, primos litteris custodivisse¹⁶ nego, quia
 usque ad a. 1071. et rursus ab a. 1073. notitiae singulae uno tenore scriptae atque non solum usque
 ad a. 1063. ex Ann. Casin. deperditis excerptae (supra p. 1390), sed etiam postea nonnullis locis de-
³⁵ curatae sunt¹⁷. Quin etiam cum, quae annales (rec. A. C.) fontesque alii ex illis derivati sub a. 1075.
 ac praecipue a. 1095. inter se plerumque congruentes referunt, Chronica Casinensis continuatione
 isdem verbis, sed uberius tradita, itaque hic ab continuatione Annalium Casinensium deperditorum
 ipsa descripta esse atque ad extremum, ab quo et codex noster et omnino tres annalium recensione
 et fontes supradicti — Chronica Casinensis continuatione excepta — recedunt, exemplar sub a. 1087.
⁴⁰ interpunctione quadam falsa contaminatum esse debuisse videas (infra p. 1424 rec. B, n. c), fieri

¹ The Canticles of the Christian Church Eastern and Western in Early and Medieval Times' (Cambr. 1914) p. 52. 85. Partes psalterii aliquas Edm. Martène, De antiquis monachorum ritibus libri quinque I (Lugd. 1690)
⁴⁰ 49 sq., passim (cf. praefatio p. [IV]), M. Prou, 'Manuel de paléographie latine et française' 4 (Par. 1924) p. 76 sq., Wilmart l. c. p. 518 sq. 'Prières pour la communion en deux psaumes du Mont-Cassin', Ephemerides liturgicae XLIII (n. ser. III, 1929), 322—325 luc;
⁴⁵ dederunt.

1) Cf. P. Lejay, 'Notes latines' V, 'Revue de philol.' n. s. XVIII (1894), 48 n. 4. 2) Batiffol, 'Mélanges Havel' p. 208. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526.
⁵⁰ Vide infra p. 1420 (A) n. *. 3) Holder-Egger l. c., qui catalogum ib. p. 547—555 — hoc codice numero 1 significato — edidit. 4) Cf. infra p. 1394 n. 9. 5) Lowe tab. LXXIX. 6) Wilmart, 'Revue des sciences religieuses' IX, 514 sq.; Ephemerides liturgicae
⁵⁵ XLIII, 322. 7) Errore G. Waitz, 'N. Archiv' VI (1881), 495: ab a. 759, Molinier, 'Catalogue' p. 132: ad a. 1097. itidemque Lowe l. c. Etiam cf. Batiffol

l. c. p. 208 sq.; K. Hampe, 'N. Archiv' XXIII (1898), 878 sq. 649; Holder-Egger ib. XXVI, 526; Bresslau ib. XLII (1921), 453 sq. 8) Causam vidisti supra p. 1390. 9) Molinier l. c. Batiffol p. 201 sq. Edidit Lejay, 'Rev. de philol.' n. s. XVIII, 44—50 (cod. M), cf. etiam Loew 'Kalendarien' p. 77. 10) Cf. postremo Loew (Lowe), 'Benev. Scripti' p. 357; Script. Benev. l. c. 11) Vide infra p. 1395. 12) Ib. Biblioth. Casin. IV, 131. 13) Vide 'Rev. de philol.' n. s. XVIII, 50. 14) De quo apud viros doctos supra citatos nihil inveniri mirum est. 15) Hoc v. d. J. Ramackers, cum v. d. C. Erdmann summam consentiens, mihi rettulit, cum Batiffol l. c. p. 208 sq. codicem totum, notitias annalium igitur omnes ab eodem librario scriptas esse contendisset. Immo sententiae nostrae porro adiumento est — quod itidem Ramackers animadvertit — librarium has, si spatio carebat, ante a. 1073 (sub a. 1022. 38. 67) iuxta numeros anni, indictionis etc., e contra post (sub a. 1075. 81. 88 etc.) semper supra in linea anni praecedentis continuasse. 16) Ut Batiffol l. c. p. 208 putavit. 17) Supra p. 1390 et infra.

non potuit, quin hoc non continuationis *Annalium Casinensium* deperditorum exemplum primum, sed istius apographum tantum¹ (*X*) idque non tam schema, quam notitias iam paululum per se amputans fuerit, quod, postquam ad a. 1098. pervenisset, librarii codicis *A 1* paulo plus, e contra ii codicis *B 1a* — annum 1084, deinde 1087, denique 1104. nacti (v. infra) — multo plus amputantes expilaverint.

Recensio B.

B 1a = Codex Romanus Vaticanus Urbinas Lat. 585, membran. 262 fol. min., scriptura Beneventana a compluribus scribis² s. XII.³ magnifice exaratus et exornatus⁴ (in apparatu critico infra p. 1408 sqq. = 'c.'). psalterium liturgicum iam codice *A 1* traditum continet⁵ et antea ibidem: f. 3 (1) *Isidori Chronica* minora et decurtata et interpolata⁶, quae f. 5' (3')¹⁰ *Catalogus* imperatorum Graecorum usque ad Alexium I. — annis regiminis huius nondum indicatis — pertinens⁷ continuavit; f. 6' (4') *Catalogum pontificum Casinensem* usque ad Paschalem II. uno tenore scriptum⁸; f. 8' *Catalogum* abbatum monasterii s. Benedicti⁹; f. 14 (12) *Kalendarium* istius¹⁰ et antea f. 9' (7') 12' (16') *annales* nostros ab a. 1000 (999).¹¹ usque ad a. 1167. pertinentes, numeris solis usque ad a. 1244. productis¹². Non solum scriptura ac pictura, mensuris¹³ foliorum atque institutione generalis eorum, quae continent¹⁴, sed etiam modo, quo *Ann. Casinenses* ipsi transcripti sunt, codici *A 1* paululo anteriori¹⁵ noster simillimus est, qui etiam in unaquaque pagina triginta quinque lineas ad totidem annos (1000—1034, 1035—1069. etc.) spectantes et schema tabulae paschalis Bedanae decurtatum habeat, tantum quod ipse — foliorum forma paululo maiore¹⁶ — columnam quintam (initium paschae, i. e. dies dominicae festivitatis¹⁷) retinuerit. At²⁰ negligendum non est in codice nostro numeros annorum saepissime uno minores¹⁷ etque uno maioribus, indicationum interdum ex uno minoribus correctos et notitias ipsas in lineis singulis a dextra iuxta illos positas inveniri. Schema, saltem usque ad a. 1104, duabus manibus, quarum secunda dies paschae inde ab a. 1085. exaravit, e contra notitias ipsas ab aliis scriptas esse v. cl. P. Kehr, qui codicem ante me evolvi, primus animadvertit. Istae quattuor distingui possunt, quarum prima — ac librarii quidem, qui parum diligenter legemque grammaticam negligens verba descripsit — ab a. 1000, secunda sub a. 1087, tertia ab a. 1097. usque ad a. 1104. res, denique quarta, ut mihi persuasum est, ab a. 1105.¹⁸ usque ad a. 1110, ubi notitiae desinunt, schema solum, post, ab a. 1111¹⁹, res quoque scripsit²⁰.

Cum *Catalogus pontificum Paschalem II.* (el. 1099. Aug. 13) atque *Catalogus abbatum Ode-* 30

1) Praeter *Ann. Casinenses* ipsos — et quos F. Hirsch deperditos esse demonstraverat (cf. supra p. 1386) — alia eorum exemplaria prius exstitisse iam Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 539 sq. cognoverat, cf. etiam Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111. 2) Non uno (Bethmann, 'Archiv' XII, 264), vide infra. 3) Ita Pertz SS. XIX, 303; 'Gött. gel. Anz.' 1866 p. 333; G. Stornajolo, Biblioth. apostol. Vatic. codices manuscripti ... Codd. Urbinae lat. II (Romae 1912), 88. Minus recte Th. Mommsen, MG. Auct. ant. XI, 413 (saec. XI) et Bethmann l. c. (s. XI. ex.). Etiam vide infra. 4) Bethmann, 'Archiv' XII, 265. Lowe, Script. Benev. tab. LXXX, etiam LXXIX. Tamen vide A. Boeckler, 'Abendländische Miniaturen bis z. Ausgang d. romanischen Zeit' p. 103. 5) H. Ehrensberger, Libri liturgici biblioth. apostol. Vat. manuscripti (Friburg. Brig. 1897) p. 310 sq. B. Albers, 'Ein Papskatalog d. XI. Jahrh.', 'Röm. Quartalschr.' XV (1901), 103 sqq. Mearns, 'The Canticles' p. 52. 86. Wilmart, Ephemerides liturgicae XLIII, 322 n. 1—3 et 'Rev. des sciences religieuses' IX, p. 515 n. 2, p. 516 n. 2, qui hic p. 518 sq. parvam partem Psalterii edidit. Ca. a. 1500 in f. 1 psalterium longobardum scriptum est (Lowe l. c. tab. LXXX). 6) F. Arevalo, S. Isidori Hispalensis ... opera omnia II (Romae 1797), 390; cf. supra p. 1393. 7) lb. Hanc catalogi recensionem, cuius finem infra p. 1420 (B) n. * dabimus, vel aliam expilavi Chronicon

Vulturense (ed. V. Federici) I, 60 sqq. 8) Ed. Albers, 'Röm. Quartalschr.' XV, 105—114. 9) Diversus ab alio in MG. SS. rer. Langob. (1878) p. 489 edito (cf. infra p. 1401 n. 5, 1410 n. 2) et ab eo, quem Leo Chronicarum Casinensi praeposuit (SS. VII, 576 sq. cod. 1), ita ut eundem catalogi nostri auctorem esse Albers l. c. p. 105 immerito statuerit. 10) Albers l. c. p. 103. 104. Lowe l. c. 11) Ab anno 1 perperam Stornajolo l. c. 12) Folium sequens excisum est. 13) Lowe, Script. Benev. tab. LXXIX. 14) Vide infra p. 1400 sq. 15) 212×148 mm., contra 208×137 mm. in codice A 1. Lowe l. c. tab. LXXIX sq. 16) Vide infra p. 1410 rec. A. n. *. 17) Cf. supra p. 1392. 18) Inde non solum atramentum clarius apparet, sed etiam lineas paulo plus distantes innotuit, ut in omni pagina etiam deinceps res gestae annorum XXXV continerentur, scripturam paene usque ad eius marginem inferiorem ductam habes, ceterum vide n. seq. 19) Et litteris quidem maioribus minusque latis quam sub a. 1097, 1098, 1100 (de a. 1104 vide infra p. 1395 n. 7) et notis, quae in uniuscuiusque anni fine interpergendis causis sunt factae (de hoc signo cf. Loew, 'Benev. Script' p. 228 sqq. 233 sq.), tenuioribus. 20) Aliter Bethmann, 'Archiv' XII, 264 sq., Pertz l. c., quem ipsum codicem non perscrutatum Capasso-Mastroianni, 'Fonti' p. 68 et Chalandon, 'Hist. de la domin. norm.' I, p. XXX secuti sunt, Stornajolo l. c.

siu I. (f. 1105. Dec. 2) nondum, ut apud Desiderium huius antecessorem, indicantes, quot annis gubernaverint, postremos commemorant, codicem inter a. 1099. et 1105. exaratum esse omnium est opinio¹. Sed Kalendarium, quod Loew eidem tempori attribuit², librarius post diem 5. Novembris a. demum 1103. scripsit, quo die dedicationem ecclesiae S. Stephani Casinensis, quae in illo notata invenitur³, factam esse constat⁴. Cui rei optime convenit, quod manus recentior, quarta scilicet, quae annales usque ad a. 1167. continuavit, ab a. 1105. demum coepit et notitia anni 1104 pertinens ad S. Dominici Sorani ecclesiae dedicationem⁵, quae d. 22. Augusti huius anni evenerat⁶, iam a tertia manu scripta esse videtur⁷. Ideo non dubito, quin pars annalium prior (usque ad a. 1104) in codice nostro inter dies 22. Augusti a. 1104. et 2. Decembris 1105. confecta sit atque in monasterio quidem s. Benedicti, quod scripturam et ornamenta quaeque continet, indicare constat⁸, tamen, ut Lowe (Loew) opinatur, non pro hoc ipso, sed pro alio monasterio ord. s. Benedicti, ubi s. Lucia, cuius nomen librarius eminentius fecit, coleretur⁹. Re vera ita intelligimus primum, quamobrem is solus verba Ann. Casinensium deperditorum hunc montem (sub a. 1005) sive Catalogi abbatum huius cenobii Casinensis¹⁰ in Mons Casinus (sub a. 1004) sive Casinensis cenobii (f. 8') com-
mutaverit¹¹, deinde, quamobrem Annalium continuatio ab a. 1111. usque ad a. 1167, ac sine anticipazione quidem unius anni consueta, pertinens, quod nemo adhuc cognovit, ex alio quodam fonte sumpta sit.

Quae notitiae ex hac parte Ann. Casinensium recensionis C continuatae — unicae, quae praeterea hanc partem tradidit — aut omnino desunt¹² aut ab ista verbis longe discrepant, illinc omnes semper fere — etiam in errore¹³ consonae, modo, praecipue quod attinet ad descriptiones temporum, uberores in Annalibus Ceccanensibus reperiuntur¹⁴, qui ipsi partim ex Ann. Casinensibus deperditis¹⁵, partim — iam ab a. 1088. — ex Annalibus Casae Marii vicinae deperditis hauserunt¹⁶. Si igitur apud nostrum monasterii s. Benedicti nullam protinus mentionem facientem contra ecclesiam Cisterciensem Casae Marii, cuius de rebus gestis recensio C continuata nihil refert, a. 1151. dedicatam esse legis¹⁷, fieri non potuit, quin is, quod Hirsch hanc notitiam negligens iniuria negavit¹⁸, Ann. Casinensium continuationem ex Ann. Ceccanensibus hic quoque idem diemque dedicationis tradentibus exciperet¹⁹, quippe qui extra Montem Casinum in monasterio supradicto s. Luciae dedicato, quo codicem interim venisse oportet, post a. 1167, quin etiam post a. 1217.²⁰ scripsisse existimandus sit.

Denique de exemplis, quibus auctor partis prioris (usque ad a. 1104) usus est, haec dicenda sunt:
Cum Catalogus pontificum ab eo usque ad Paschalem II. productus apud Alexandrum II. postremum annos quidem universos regiminis indicet, sed apud Gregorium VII. ipsum, qui annis XII mense I diebus III sederal, a(nn)is V m(ensibus) — d(iebus) — notet²¹, id a catalogo quodam post finem quinti anni Gregorii, sc. post d. 23. Aprilis anni 1078, exarato descriptum esse apparet, cuius librarius exemplo anteriore et ad Alexandrum II. solum pertinentem²² usus, quamdiu successor quoque vivens adhuc ecclesiam gubernasset, ita significare voluit²³. Non solum haec nota, sed etiam altera in Annalibus sub eodem anno 1078. posita et in codicibus A 1. C 1^β eadem duo opuscula continentibus et in omnibus fontibus simul ex Catalogo pontificum Annalibusque Casin. deperditis

1) Albers l. c. p. 105. Loew (Lowe) l. c. p. 367; Script. Benev. l. c. 2) 'Kalendarium aus Monte Cassino' p. 88. 3) fol. 19: 'Nonis Novembris. Dedicatio ecclesiarum sancti Stephani et sancte Agathe. 4) Chron. Casin. contin. IV, 23, SS. VII, 772. 5) SS. XIX, 806. 6) Annales Ceccanenses, ib. p. 281 — et ipsi Annalibus Casinensibus deperditis usi, cf. n. 12 — 7) Jaffé-L. I, p. 717. 8) Hodie pars eius maxima deleta est. 9) Albers l. c. p. 103. Lowe, Script. Benev. l. c., ubi sane Ferdinandum Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 105, ignoravit, qui originem codicis Casinensem negaverat, vide statim in textu. 10) L. c. 11) Cod. 5 f. 9' apud S. Benedictum. 12) Nota quoque codicem B 1 a in eiusdem Catalogi titulo Incipit catalogus abbatum monasterii Casinensis ante postque verbum monasterii spatium nimis magnum habere, unde librarius rursus huius omisisse appareat. 13) Sane supradicta quoque anni 1104, quam tamen ex Ann. Casin. deperditis pendere patet, vide textum sub a. 1081.

13) Pertz SS. XIX, 276 n. 3. 14) Cf. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 109. 15) Cf. supra n. 6. 12; infra p. 1408. 1402 n. 3. 16) Pertz SS. XIX, 275; 'Götting. Anz.' 1866 p. 331; Hirsch l. c. p. 111. 17) SS. XIX, 807. 18) L. c. p. 110. 19) Non vice versa, ut Pertz SS. XIX, 276 n. 3 et p. 285 ad a. 1162, 1167. opinatus est; vide Hirsch l. c. p. 109sq. 20) Albers, 'Röm. Quartalschr.' XV, 114. Hoc Ludowicum Duchesne, 'Serge III et Jean XI', in 'Mélanges d'archéol. et d'hist.' XXXIII (1913), 81. 44 effugit. In dissertatione 'Le Liber Pontificalis aux mains des Guibertistes et des Pierléonistes', ib. XXXVIII (1920), 172 n. 1 nostram catalogi recensionem non memoravit. 21) Duchesne, 'Mél. d'archéol.' XXXIII, 81. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 547. 22) Modo simili Catalogus pontificum Pomposanus de Gregorio VII. scripsit sedit annos IX (ed. Duchesne l. c. p. 64), unde Duchesne hoc a. 1082. notatum esse recte collegit (l. c. p. 56; ib. XXXVIII, 172 n. 1).

haustis¹ deest². Qua de re exemplum Annalium nostrum itidem a quodam apud a. 1077 (= 1078). desinente, i. e. Ann. Casinensibus deperditis hunc demum annum nactis, per aliud (B 1), cuius librarius³ tum notas ambas per se addiderit, simulque a continuatione Annalium deperditorum in codice X usque ad a. 1104. producta⁴ repeti videtur.

B 1a = Codex Romanus Vaticanus Reginensis Lat. 378, chart., Laurentii Alex. Zaccagnii, ⁵ custodis bibliothecae apostolicae primarii († 1712)⁵ studio, opera et manu collectus atque depictus⁶, deinde Ios. Sim. Assemano custodi bibliothecae secundo legatus, qui librum a. 1734. bibliothecae Vaticanae donavit, a. 1711, ut videtur, inceptus⁷, post a. 1724.⁸ finitus est. Continet inter Annales Barenses aliaque multa⁹ f. 338—339 dextra textum recensionis C Annalium Casinensium — duntaxat usque ad a. 1098 (1099) —, ex Muratorii editione¹⁰ haustum, a quodam Assemani ¹⁰ librario¹¹, sinistra textum recensionis B 1a usque ad a. 1167. quidem, sed non prorsus Zaccagnio ipso auctore¹² descriptum. Tamen hoc apographum et, cum in B 1a nota sub a. 1033. exarata hodie omnino fere deleta sit, et eo pretium habet, quod cuiusdam codicis incerti, ubi sit, de quo infra p. 1400 sub C 1d dicendum est, reliquias parvas nobis conservavit¹².

Recensio C.

C 1a = Codex Casinas 47, olim 62 (intus 1020), membr., 640 paginarum in folio, scriptura Beneventana s. XII. pulchre exaratus atque exornatus¹³, cuius secunda parte primitus ad aliud librum pertinente p. 57—550 Martyrologium Casinense¹⁴ et p. 551—621 Annalium Casinense¹⁵ conservata sunt¹⁶, prima praeter alia idem monasterium spectantia p. 22—36 Annales nostros ab a. 1000 (999) 1152 (53) una manu scriptos¹⁷ atque inde ab a. 1035. perperam cum anno praecedente (1034. etc.) semper coniunctos¹⁸ continet. Quibus insunt, tabulae paschales cum octo columnis — anni Domini, indictiones, concurrentes, epacte, terminus septuagesime, initium septuagesime, terminus pasche, initium pasche inscriptis¹⁹ — foliorum latitudinem totam occupant, librarius annales ipsos semper in ea linea ponebat, quae numeros annorum, indictionum etc. ad illos pertinentes sequebatur²⁰. Opus nunc apud a. 1152 (53) mediis in verbis desinit, non quo amanuensis ²⁵ . . . inchoatum . . . imperfectum reliquit²¹, sed quod cetera et nota a. 1153 (54), ut etiam ex cod. C 1a²² ab hoc descripto colligi potest, folio proximo amisso perisse videntur²².

Quod apud plurimos invenitur, spatium temporis a. 1159 73²³, inter quos codex exaratus esse dicunt, non valet nisi in scriptura Martyrologii, Necrologii ceterorumque primo ab Annalibus separatorum²⁴. Poëro a cod. B 1a, unde textus Annalium noster haustus esse putabatur²⁵, iste omnino ³⁰

1) Vide infra p. 1401 sq. 2) Infra sub a. 1078 (rec. B).

3) Iam hunc ordinem in Ann. Casin. deperditis verisimiliter exstantem, sc. notas historicas aut super aut ante suos annorum, indictionum etc. numeros scriptas (v. supra p. 1398), male intellexisse ideoque res gestas, ut aliquin (v. supra p. 1392), ita anni quoque 1078 antecedenti, i. e. 1077, ascripsisse, econtra *prelium de Cappelli* a se adiunctum sub a. 1078. recte annotasse puto. 4) Supra p. 1394.

5) De hoc vide Ios. Cozza-Luzi, Novae patrum bibliothecae ab Ang. card. Maio collectae X, 1 (Romae 1905) App. II, 401. 6) Cf. etiam B. Dudík, O. S. B., Iter Romanum (Wien 1855) I, 169. 7) F. 389': Zaccagnii iussu collegit haec instrumenta et compingi fecit et scripsit Ios. Sim. Assemanus . . . anno domini 1711 mense Maio. 8) Vide infra et n. 10. 9) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 278. 10) Rer. Ital. SS. V (1724), 55 sqq. 11) Ita v. cl. Giov. Mercati bibliothecae Vaticanae praefectus benigne me edocuit. 12) Annotationum criticarum, quas Zaccagnius editionem Annalium novam, ut patet, praeparans ad notitias annorum 1001.

25. 78. 87. protulit, utpote levium, nullam rationem haberi licuit. 13) Bethmann, 'Archiv' XII, 499. Biblioth. Casin. II, 18 sqq. Codicum Casin. catal. I, 1 p. 61. Lowe, Script. Benev. tab. LXXXVIII. Immerito Gattola (Gattula), Accessiones II, 823. 824 et Historia abbatiae Cassin. (Venetiis 1733) II, 915 hunc codicem inusu Desiderii abbatis (1058 - 87) confectum esse voluit,

cum Pertz, 'Archiv' V, 112. et SS. XIX, 303, quem Capasso-Mastrojanni, 'Fonti' p. 69 n. 1 secuti sunt, eum saec. XIII. in. vel XII. ex. attribuerit. 14) Cuius partem Muratori, SS. rer. Ital. VII, 935 sqq. luci dedit. 15) Ed. Gattola, Access. II, 850 sqq. Eae ³⁵ Necrologii notae, quas infra sub textu Annalium dabimus, non inveniuntur in fragmentis cuiusdam vetustioris necrologii, quae D. M. Inganuez, 'Frammenti di un Necrologio Cassinese del secolo XI', 'Miscellanea Cassinese' 11 (1932), 19—24 edidit. 16) Lowe i. c., cum ⁴⁰ Biblioth. Casin. II 18 Necrologium parti primae attribuerit. 17) Bethmann i. c. 18) Quae Pertz i. c. de hac re protulit — SS. XIX, 306 nota m librarium numerum uno maiorem posuisse errore dixit —, Capasso-Mastrojanni i. c. textui ab a. 1080—1154. lacunam ⁴⁵ inesse male intellexerunt. 19) Cf. Gattola i. c. p. 822. 20) Pertz, 'Archiv' V, 112. 21) Biblioth. Casin. II, 20; cf. F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 112. 22) Pertz i. c. et SS. XIX, 303, qui tamen p. 805 textum primo usque ad a. 1152. pertinuisse perperam dixit, et Bethmann i. c. 23) Regulae s. Benedicti traditio . . . cura et studio monachorum in archicoenobio Casinensi degentium (Montiscas. 1900) p. XVII. Loew (Lowe), 'Benev. Script' p. 342; Script. Benev. i. c. Codicum Casin. catal. I. c. Vide infra p. 1398 n. 18. 24) Vide ⁵⁰ supra et n. 16. 25) Pertz, 'Gött. gel. Anz.' 1866 p. 333. 384; SS. XIX, 303. Capasso-Mastrojanni i. c.

abest¹. Immo vero ex alio quodam codice (C 1a) fluxit, quem nunc deperditum et a recensionis C² archetypo. iidem deperdito (C 1), quodque annos 1067 (1066)—1098. spectat, iam amputato², descriptum primitus usque ad a. 1139. pertinuisse et ex cod. X⁴ usque ad a. 1154. continuato supplementum fuisse oportet. Ex nostro, qui illius codicis C 1a notas saltem usque ad a. 1098. pertinentes omnes fere totque, quot codex C 1β (et C 1β¹), servavit, pendet:

C 1a¹ = Textus, quem Chronologiam auctore Alberico Casinensi appellatum primus Muratorius a. 1724 ex schedis manuscriptis Constantini Caietani abbatis olim Benedictini (1560 1650)³ luci dedit⁴. Apographum partim mendosum Caietani⁵ a. 1601. et 1602. Montis Casini commorati⁶, cum in bibliotheca Alexandrina Romana inter libros manuscriptos multos ab eo relictos reperiri non potuerit⁷, deperditum habendum est¹⁰. Ubi Ann. Casinenses ab a. 1000 (999)—1154. legebantur, usque ad a. 1089 (90) a textu codicis C 1a minime discrepantes¹¹ numeris annorum ab a. 1035. usque ad a. 1150 (51). iidem uno minoribus (1034. etc.). Econtra quidam inde ab a. 1090 (91). usque ad a. 1145 (46). verbis annalium complura additamenta inseruit, quae quidem — ceterum a nonnullis in suspicionem vocata¹² — supra in SS. tomo XIX. 307—309. 304 litteris obliquis excusa sunt, sed propterea, quod nihil eorum ab aliis Ann. Casinensium codicibus vel ullis fontibus ex Ann. Casinensibus deperditis mutuatis susceptum legis¹³, nunquam ex istis fluxisse possunt¹⁴ ideoque editionem nostram non contingunt. In errore igitur versabantur Pertz¹⁵ et alii¹⁶ Ann. Casinensium recensionem C totam aut partem eius ab eodem Alberico II.¹⁷ monacho Casinensi scriptam esse volentes, quem Caietanus illius textus auctorem significatum invenit¹⁸. Vero Albericum a. 1100. aut 1101. demum natum¹⁹ nihil aliud nisi additamenta supradicta ultimumque ca. a. 1125. componere potuisse patet.

Ceterum quod Caietanus textum se ex codice manu exarato literis Langobardicis et signato in bibliotheca Casinensi num. 82, alias 1020, sumpsisse contendit¹⁹, Gattola indice librorum manuscriptorum Casinensium a. 1605. confecto nusus optime obiecit hanc signaturam iam tum codicis nunc 47 (i. e. nostri C 1a) fuisse²⁰ istumque semper eadem, nihil igitur illorum additamentorum continuisse²¹, quae quin aliunde hausta, nisi Caietanus²², alius quidam apographo eius inseruerit, mihi non dubium est.

C 1β = Codex Casinas 199 (int. 960)²³, membr., s. XII, ut videtur, scriptura Beneventana exaratus²⁴, post a. 1282²⁵ continuatus²⁶, aut in sex primis huius (sc. XIX) saeculi lustris²⁷ aut iam in Gallorum direptione mense Maii 1779 male deperditus est²⁸, cuius tamen descriptione pretiosissima forte fortuna ab I. Baptista Friderico Casinensi († a. 1800.)²⁹ relicta et in Biblioth. Casin.

1) Cf. infra p. 1400. 2) Quam nisi iam ca. a. 1125, at ca. a. 1139. saltem exstitisse necesse est (vide infra p. 1401, supra p. 1388. 1390). De istius codicum affiliatione iam Peregrinus, Ser. abbat. Cassin. p. 99, sed minus clare opinatus est, cf. etiam supra p. 1389 n. 9. 3) Vide supra p. 1388. 1390. 4) Supra p. 1398. 5) D. M. Armellini, Bibliotheca Benedictino-Casinensis (Assisii 1731—32) I, 123. 124. 6) SS. rer. Ital. V, 137 —148, quam editionem Gius. del Re, 'Cronisti e scrittori napoletani. Storia della monarchia' I (Nap. 1845), [565] —569 repetivit, alio codice, quod Potthast, Bibl. I, 58 indicat, omnino non usus, cf. p. 459 sq. 7) Pertz, SS. XIX, 304. 8) Cf. Gattola, Access. II 823 sq. et infra p. 1399. 9) Codices 91, 99, 102 v. d. C. Erdmann me petente a. 1926. frustra perscrutatus est; de aliis vide H. Narducci, Catalogus codd. mss. praeter orientales, qui in bibliotheca Alexandrina Romae adservantur (Romae 1877) p. 136 sq. 160. 10) De Caietani libris manuscriptis vide praeterea Armellini l. c. I, 129 sqq. et Additiones et correctiones biblioth. Bened.-Casin. (Fulginei 1785) p. 31 sqq.; Gelasio Caetani, Domus Caietana I, I (Sancasciano Val di Pesa 1927) p. 34 sq. 11) Cf. Weinreich, De conditione Ital. inf. p. 84 n. 2. 12) Gattola l. c. II, 824. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 589 n. 4. 13) Gattola II, 823. 14) Quod F. Hirsch, Annales p. 53 non cognovit. 15) SS. XIX, 305. 'Gött. gel. Anz.' 1866 p. 384. 16) Ex. gr. G. Mazzuchelli, 'Gli scrittori d'Italia' I, I (Brescia 1753), p. 290 sq.; Biblioth. Casin. I, p. XXVII. 17) Non I., 'Breviarii de dictamine' auctore, ut Potthast l. c. dixit. De utroque vide A. Lauri, 'Dei due Alberici da Settefrati monaci di Montecassino', 'Riv. stor. Bened.' VI (1911), 208—220, de secundo praeterea Ant. Mirra, 'La visione di Alberico', 'Miscellanea Cassinese' 11 (1932), 84 sqq. 18) Muratori, Script. V, 140 sub a. 1100. Pertz, SS. XIX, 304. 19) Muratori l. c. p. 137; vide etiam infra p. 1399. 20) Cf. supra p. 1396. 21) Gattola II, 823 sq., quem Pertz l. c. non recte intellexit. 22) Gattola II, 824. 23) Codd. Casin. catal. I, 2 (1928), p. 287. 24) Biblioth. Casin. IV, 123. Loew, 'Benev. Script' p. 346. Codd. Casin. catal. l. c. 25) Vide infra p. 1398. 26) Econtra Gattola, Access. II, 823 (cf. etiam Hist. II, 526), quem Pertz, SS. XIX, 304 et A. M. Caplet, Regesti Bernardi I. abbatis Casin. fragmenta . . . (Romae 1890) p. CXIV n. 114 secuti sunt, codicem totum non prius confectum esse voluit, vide infra p. 1398 n. 15. 27) Caplet l. c. Etiam Bethmann codicem, quem Pertz a. 1822. in Montis Casini monasterio reperire non potuerat ('Archiv' V, 112), D. Rafaeli Sagarriga commodatum neque ab hoc redditum esse indicat (ib. XII, 501). 28) Ita Biblioth. Casin. l. c. I, p. XXVII; Loew l. c. 29) Biblioth. Casin. I, p. XLVIII. XI.

IV, 123—134 laudata¹ aliisque supplenda nisi possumus. Qua teste eadem continuit ac codices A I et B 1 a, Psalterium scilicet liturgicum² et antea f. 87 Isidori Chronica minora, subiecto Catalogo imperatorum Graecorum usque ad Alexium I. pertinente³, f. 91 Catalogum pontificum Casinensem, f. 95⁴ Catalogum abbatum monasterii S. Benedicti⁵, f. 110 Kalendarium istius⁶, quod ab f. 97 Annales nostri⁷ inde ab a. 1000⁷ (999)—1195. producti antecederant. Hi quoque tabulae paschali Bedanae, octo columnis, ut in C 1a, constanti inerant⁸ ac eodem quidem modo, quo illic et in C 1β⁹ ex nostro derivato, sub numeris cuiuslibet anni, indictionis etc. positi fuisse videntur. Prava unius anni anticipatione codicis C 1a hic textus carebat, quippe qui recentius nec inepte fuerit ut plurimum castigatus, sicut frequentes in eo rasurae locisque, quibus oportuit, nova superinducta scriptura demonstrant¹⁰.

Ex eo, quod f. 133 Psalterio incipiente famulum tuum abbatem nostrum Raynaldum quaesumus legebatur¹¹ et in Catalogo abbatum usque ad Bernardum I (1263 82)¹² producto — postea usque ad Ismarum (ca. a. 1314)¹³ continuato¹⁴ — atramentum scripturae usque ad Raynaldum II (1137—66) aequabile inde ab huius successore mutatum est¹⁵, auctores Bibliothecae Casinensis Fridericum secuti codicem Raynaldo II. abbate exaratum esse coegerunt¹⁶, qua cum sententia Catalogus quoque pontificum, cuius Eugenius III (1145—53) postremus — annis regiminis non indicatis¹⁷ — fuit, et Kalendarium tardissime a. 1173. finitum re vera¹⁸ bene conveniunt. Sed qui usque ad a. 1195. pertinent, Annalium librum num idem inter illos annos alius subierit, nemo dixit; si aliter res se habet atque codex deperditus Annales uno tenore scriptos continebat, fieri non potuit, quin primum eius partes etiam vetustiores s. XII. denum exerunt, e contra liber itidem deperditus (C 1a), ex quo noster una cum C 1a penderet, Raynaldo abbate a Sigenuilfo confectus¹⁹, deinde, cum C 1a usque ad a. 1154 tantum pertineret²⁰, noster alio (X) interim usque ad a. 1195. continuato suppletus sit. Textum enim nostrum ex C 1a plurimum cum eo congruente, etsi parvulum pleniore, non ipso pendere eo apparet, quod sub a. 1000. et 1001 (= 1031) res in illo non exstantes refert.

Ab codice C 1β pendet²¹:

C 1β¹ = Codex Berolinensis Lat. in quarto 296, membr., 24 tantum foliorum, s. XV. exaratus²², qui a. 1859. Londini ex Comitibus Guilelmi Libri bibliotheca acquisitus est²³. Quo partes Psalterii liturgici Casinensis solum profanae²⁴ servatae eademque manu, ut videtur, Italica²⁵ exaratatae sunt, quae sequuntur, scilicet f. 1—4¹ Isidori Chronica minora, Catalogo imperatorum Graecorum²⁶, f. 5 9 Catalogus pontificum Casinensis²⁷ usque ad Eugenium III. pertendens, annis ponti-

1) Hoc neque Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 527 n. 3, neque Loew, 'Kalendarien' p. 83 n. 3 animadvertunt.

2) Ed. in parte Gattola, Hist. II, 525—532.

3) Vide infra p. 1421 n. **. 4) Huius catalogi, quo iam Peregrinus, Ser. abbat. Cassin. p. 69, passim usus erat, apographum recentius habes in codice quodam Casinate, quem secutus nuper D. M. Inguanez, 'Chronologia degli abati Cassinesi del secolo XIII.', in Casinensia (1929) II, 412. 410 partem luci dedit.

5) Ed. Biblioth. Casin. IV, 129—131. 6) Qui titulo exteriori (ib. p. 123) itidemque apud B. de Montfaucon, Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova I (Parisii 1739), 228 Chronica Casinensis significati sunt.

7) 1006 non recte Holder-Egger l. c.

8) Gattola, Access. II, 822. 9) Vide supra p. 1396; infra p. 1399. 10) Peregrinus l. c. p. 98, cf. ib. p. 99. 48 et Gattola II, 822, qui haec verba non impugnans iteravit.

11) Biblioth. Casin. IV, 132.

12) Inguanez in Casinensia II, 438 sqq. 13) Pertz SS. XIX, 304, cuius calculum (cf. ib. p. 305 n. 5) etiam, si seriei abbatum saeculi XIII. ab Inguanez (Casinensia II, 449) correctae rationem habuisti, affirmatum invenies. Lugano, 'L'Ital. bened.' p. 66 tempus regiminis Ismardi non indicat.

14) Minus recte Holder-Egger, cf. infra n. 21. 15) Biblioth. Casin. IV, 123. Gattola autem nihil aliud viderat, nisi Catalogum usque ad Bernardum I. minio, deinde atramento signatum fuisse (cf. supra

p. 1397 n. 26). 16) Biblioth. Casin. l. c. 17) Vide infra sub codice C 1β¹.

18) Ut in Martyrologio codicis C 1a (supra p. 1396), ita etiam in hoc Kalendario sub d. 29. Decembris recentissima manus nomen Thomae Cantuariensis archiepiscopi addiderat (Biblioth. Casin. IV, 131), qui a. 1173. sanctus factus est.

19) Oratione Psalterii quadam teste, Biblioth. Casin. IV, 123. 132. 20) Cf. supra p. 1397. 21) Sane non per alium quendam, ut Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526 n. 6 collegisse debet, qui Catalogum abbatum in C 1β usque ad a. c. 1270 tantum productum fuisse putavit (ib. p. 527 n. 3).

22) Holder-Egger ib. p. 485 n. 4, p. 526 n. 6. E contra 'Catalogue of the extraordinary collection of splendid manuscripts . . . 45 formed by M. Guglielmo Libri' (Lond. 1859) p. 220 nr. 984 saeculo XIV. et Pertz l. c. annis 1314—1315 codicem errore attribuerunt.

23) 'Catalogue of the collection Libri' l. c. Pertz, SS. XIX, 303. 24) Vide supra, Pertz l. c. p. 304 sq. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526 sq.

25) 'Catalogue of the collection Libri' l. c. 26) Ibid. utrumque opus Temporum descriptio a creatione mundi inedita appellatum est, cf. ib. p. XXIX une chronique du Mont Cassin en partie inédite.

27) Hunc (ibid. Chronica pontificum) ed. Holder-Egger l. c. p. 547—555, ubi hunc codicem numero 2 signavit.

ficatus tamen ab Gregorio VII. praetermissis, f. 9'—10 Catalogus abbatum monasterii s. Benedicti, cui ab Raynaldo I (1137) usque ad Dominicum (1171—74) anni regiminum desunt, usque ad Ismarum (ca. a. 1314)¹ continuatus², denique f. 10'—24 Annales Casinenses ab a. 1000 (999) —1195, qui semper, ut in C 1a, in lineis sub numeris annorum etc. octo columnis tabulae paschalis Bedanae usque ad a. 1189. inscriptis annotati sunt³. Librarius codicis ordinem verborum codicis C 1b saepius invertit alioque modo, sane solum, quod spectat ad scribendi genus legemque grammaticam, textum commutavit, praeterea de indictionis numero atque die paschae semel per errorem lapsus est, qui per annos multos continuabatur⁴.

C 1γ = Cod. Casinas 450 (olim 851), membr., 536 paginarum in folio, scriptura Beneventana s. XII. ex. vel XIII. in. exaratus⁵, cuius verborum littera prima similime atque in codice C 1a est exornata⁶, primum Leonis Ostiensis Chronicae Casinensis recensionem II., ut dicitur, cum continuatione, quam Petrus Diaconus sibi adscripsit⁷, ac deinde p. 521 535 earum manuum, quibus Chronica scripta est, prima scriptos Annales Casinenses⁸ ab a. 1128 (29). usque ad 1212. continet, cuius finis folio evulso amissus est⁹. Qui in duabus columnis ita annotati sunt, ut in lineis super notitias ductis numeros non solum annorum, sed etiam — certe ab a. 1128. usque ad a. 1133. indictionum, concurrentium ceterorumque legas¹⁰, quae omnia in octo columnis tabularum paschalium inveniuntur¹¹. Notitias ipsas, quod attinet ad a. 1128 (29)—1153 (54), ita, ut eas codicis C 1b, non a codice C 1a¹², sed a perditio C 1a descriptas esse varietate verborum quorundam (ex. gr. sub a. 1139. 40. 42. 43) apparet; sequentes usque ad a. 1182. itidem ex codicis X continuatione haustae esse videntur, cum reliqua (usque ad a. 1212.) alius confecerit¹³. Codicem minus Annalium textu, quippe qui a saeculo demum duodecimo incipiat, non alienum ab editione nostra puto, quam annotatione quadam a librario sub a. 1188. facta, qua intelligimus, quamobrem is quoque res adhuc semper sub anno praecedente retrulerit¹⁰.

C 1γ¹ = Codex Romanus S. Gregorio C 4 (olim 727), membr., fol. min., s. XV., qui Venetiis in monasterio S. Michaelis Muriani fuerat¹⁴, nunc incertus, ubi sit¹⁵. Quas continebat, notae breves Casinenses a G. Schwartz appellatae¹⁶ et adhuc a Gattola solo luci datae¹⁷ nihil aliud sunt nisi paucae ab a. 1138 (39) usque ad a. 1186 (87) excerpta ex Ann. Casinensibus, quos auctor codicis C 1γ, ut patet, usus numeris annorum plerumque uno veris minoribus valde amputavit et commutavit.

Porro ab eodem C 1γ pendet:

C 1γ² = Codex 1059¹⁸ bibl. universitatis Paduanae, qui ex monasterio S. Georgii maioris Veneto illuc translatus est, chart., in folio min., manibus duabus s. XVII. in. scriptus. Quo inter textus Chronicae Leonis Casinensis duos, quorum primum etiam pars continuationis (l. IV, c. 1—67) sequitur¹⁹, in f. 173—178²⁰ Ann. Casinenses ab a. 1153 (54). usque ad a. 1212. conservati sunt. Initium sumunt haec verba Const. Caietani²⁰, qui f. 178²¹ textum se Montis Casini mense Octobris a. 1602. confecisse dicit: In fine manuscripti longae²¹ Chronicae Leonis Ostiensis et Petri Diaconi . . . habetur Chronologia quaedam Longobardicis²² literis manuscripta ab a. 1128. ad a. 1212 (i. e. Ann. codicis C 1γ), sed cum sit eadem cum nostra (i. e. cod. C 1a²), quam exscripsimus ex bibliotheca Casinensi (i. e. ex cod. C 1a), mutuati sumus ab ea, quae desunt (sc. in nostra) post a. 1153.

1) usque ad obitum Simardi . . . 1287 perperam 'Catalogue Libri' l. c. 2) Novem seriei postremos habes SS. XIX, 305 n. 5. 3) Hoc in 'Catalogue Libri' p. 221 verbis a perpetual chronological series of events, arranged in a peculiar manner significatum est. 4) Cf. infra p. 1409 n. m. 5) Lowe (Loew), Script. Benev. tab. C; 'Benev. Script' p. 351. Smidt in: 'Papsttum u. Kaisertum' p. 264 n. 9. 6) Lowe, Script. Benev. l. c. 7) Wattenbach, SS. VII, 556 sq. 844 nota a. Bethmann, 'Archiv' XII, 509. Smidt in: 'Brackmann-Festschr.' p. 806 et infra p. 1401. 8) Wattenbach SS. VII, 844 nota a. 9) Gattola II, 822. Pertz, 'Archiv' V, 112; SS. XIX, 320. 10) Vide supra p. 1392. 11) Supra p. 1396. 12) Ita di Meo, 'Annali' VI, 325. 13) Quod Pertz SS. XIX, 304 (cf. 'Göt. gel. Anz.' 1866 p. 388) dixit res ab a. 1183 alium 'scriptorem' annotasse (cf. Cha-

landon, 'Domin. norm.' I. p. XXX sq.), non de scriptura, quam commutatam se videre non posse D. M. Inguauez benigne ad me scripserit, sed de verborum tenore intelligendum est, vide Gattola, Access. II, 823. 14) Bethmann, 'Archiv' XII, 400 sq.; G. Schwartz supra p. 1115 sq. 15) Smidt in 'Papst. u. Kaisert.' p. 266. Schwartz supra p. 1116. 16) Ib. 17) Hist. II, 881 in epistola, quam Franciscus, praefector coenobii S. Michaelis Muriani, ad eum miserat, cf. ib. p. 879, etiam Bethmann, 'Archiv' XII, 401, cum I. B. Mittarelli, Biblioth. codd. mss. monasterii S. Michaelis Venetiarum prope Murianum (Venetiis 1779) p. 42 sqq. notas non memoraverit. 18) Bethmann l. c. p. 669 sub numero 1049. 19) Smidt in 'Papst. u. Kaisert.' p. 265 et in 'Brackmann-Festschr.' p. 806. 20) Cf. supra p. 1397. 21) lög cod., cf. n. sq. 22) Logobardicis cod.

C 1δ. δ¹: Codex quidam, quem Z appellamus, tardissime s. XVI. exaratus, utpote iam ab Onufrio Panvino (1530—1568) adhibitus, ipse deperditus esse videtur. Cuius apographum vel excerpta, quae ille vir doctissimus¹ confecerat² (C 1δ), ego a. 1925. Romae moratus atque volumina multa³ perscrutatus in schedis ab eo relictis, inde ab a. 1592. partim in Bibliotheca, partim in Archivio Vaticano asseratis⁴ ibidem frustra pro! quaesivi⁵. Quamobrem nihil codicis novimus nisi lectiones variantes textus Ann. Casinensium ad a. 1025. 42. 84. 90. 91. 95. 99 attinentes, quas a L. Bethmann⁶ non memoratas in supradicto codice B 1a, i. e. Romano Vaticano Reginensi Lat. 378 (s. XVIII. in.)⁷ f. 338—339 inveni. Ibi tres primas apographo codicis B 1a, e contra quattuor postremas, sine dubio propterea solum, quod notitiae, quas spectant, in hoc desunt, textui recensionis C Muratoriano a Laur. Zaccagnio insertas⁸ (C 1δ¹) vides, quas se in Panvini schedis legisse ait⁹. Et quod notitia anni 1099, quae in recensionum A et B codicibus desideratur, in cod. C 1δ exstabat, et lectiones ipsae — praecipue sub a. 1084. 95. atque corruptela a. 1042 — hunc in neutra, sed in rec. C ducendum esse demonstrant, quacum eum etiam, cum Zaccagnius illas sub numeris annorum falsis amborum textuum supradictorum posuerit¹⁰ neque fontem suum annos recte significasse dixerit, istam pravam unius anni¹¹ anticipationem commune habuisse persuasum habeo. Immo ille codex, ut ex lectionibus notitiarum annorum 1091. 99, fortasse et a. 1095, apparet, tenorem recensionis C non totum, sed nonnullis verbis omissis suscepit; coepit, ut videtur, ab a. 1000⁹. Significationes codicum supradictorum¹² eis, quae in SS. tomo XIX. occurrunt, ita respondent:

Apud nos:	Apud Pertizium:	Apud nos:	Apud Pertizium:	Apud nos:	Apud Pertizium:
A 1	—	C 1a ¹	2 ^b	C 1y ¹	—
B 1a	1	C 1β	4	C 1y ²	—
B 1a	—	C 1β ¹	5	C 1δ	—
C 1a	2	C 1y	3	C 1δ ¹	—

Trium recensionum, quarum quaque notitias conservavit, quae in duabus aliis non reperiuntur, plenissima, quod attinet ad numerum illarum tabulaeque schema paschalis, tertia est, minime plena et iusta secunda. Quam successiones abbatum Casinensium atque — Alexandro solo excepto — pontificum Romanorum nulla alia causa omisisse patet, nisi quod catalogi abbatum et pontificum in eodem codice annales Casinenses antecedunt. In annalium parte priore (— a. 1063), ubi eodem modo, quo fontes derivati, a compilatione a. 1064. confecta recedunt¹³, tenor eorum, quae tres omnes continent, plane fere congruit¹⁴; posterior (a. 1064—98) textus duos diversos ostendit¹⁵: alterum saepe — interdum valde — amputatum etiamque mutatum, quem recensione C, alterum uberius, cuius adhuc partem minorem notis quibusdam recensionis B¹⁵, maiorem Ann. Casinensibus aliisque fontibus ex Ann. Casinensibus deperditis derivatis noveramus quemque recensio A primum hic edita tradidit¹⁶, et hunc uberius, ut fere fit, eundem atque annalium antiquorum fuisse, sane locis paucis et ipsum paulo amputatum esse fontes derivati¹⁷ demonstrant, quorum unus et item alter tum illorum verba ita, ut notata erant, conservaverit¹⁸. Magni porro recensionem A aestimamus propterea, quod codex, quo solo istam accepimus, notitias nonnullas vel lectiones adhuc ignotas continet (v. sub a. 1097. 98. 95), quod anticipationem unius anni continua recensionis B partimque C inherente caret (v. supra p. 1392) quodque, cum, ut verisimile est, a. 1098—99. orta sit, trium est

1) Cf. postremo O. Hartig, 'Des Onuphrius Panvinius Sammlung von Papstbildnissen . . .', 'Hist. Jahrb.' XXXVIII (1917), 284 sqq. 2) Fortasse mense Septembris a. 1568, quando in monasterio Montis Casini degebat, vide P. D. A. Perini, 'Onufrio Panvino e le sue opere' (Roma 1899) p. 26 sq. 3) Quorum codices Vat. lat. 6788 f. 205, Arch. Vat. lat. 12117 (Misc. arm. XI, 34) f. 8 et nr. 12585 (Misc. arm. XV, 128) f. 146', passim non pauca ex Leonis Ostiensis Chron. Casinensi eiusque continuatione excerpta continent. 4) P. Kehr, 'Diplomatische Miscellen IV. Die Scheden des Panvinius', 'Gött. Nachr.' 1901 p. 1 sqq. 5) Ibidem in Catal. cod. lat. bibl. regiae Monacensis² III, 1 (Mon. 1892), 83 sqq., 85 sq. Apud L.-G. Pelissier, 'Catalogue des manuscrits de Panvini', 'Revue des bibliothèques' I (1891), 193 legitur: 48. Cassinensis de viris illustribus. 6) 'Archiv' XII, 278. 7) Cf. supra p. 1396. 8) Cf.

ib. n. 11. 9) F. 338 ad a. 1001: In Panvini schedis refertur ad annum MII, ut apud Caraciotum, quae postea expunxit; f. 399 ad a. 1089 (1090): Panvini schede ad annum MLXXXVIII referunt. 10) Sc. sub a. 1041. 88. 89 etc. 11) Vel etiam duorum, vide supra n. 9. 12) Cod. Borr. ad Ann. Casinensium a. 1210 a Pratiello, Historia principum Langobardorum IV (Neap. 1758), 129 n. * citatum, de quo neque apud hunc falsarium neque apud alios quidquam inveni, eum ipsum confinxisse patet, vide infra p. 1410 n. 5. 7. 13) Cf. supra p. 1390. 14) Inter se magis non discrepant quam codex recensionis C, alius ab alio. 15) Quarum Hirsch 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 107. 104 sq. non satis rationem duxit. 16) Sane notitias de bello sacro prorsus omissas, vide sub a. 1096—98. 17) Habes infra p. 1401 sq. 18) Ex. gr. sub a. 1075. 90. 95. 55

vetustissima, aetate paulo superior recensione B, cuius codicem (B 1 a) librarius inter a. 1104. et 1105. confecit, non mediocriter recensione C, quae non prius quam a. 1154. ad tempus finita est¹.

Auctores mediæ aevi multi, imprimis in ipso monasterio S. Benedicti, cuius in tabulis paschalibus annales a monachis legerentur, alter antiquos, alter deperditos, alter nostrorum textus deperditos adhibuerunt², primus Amatus in Historia Normannorum inter a. ca. 1075. et 1080. conscriptus³, quo anno aut quo die nonnullae res factae essent, eos secutus indicavit⁴, eisdemque, qui Catalogum abbatum a. 1087. Desiderio mortuo ad tempus finivit⁵, et Leo Ostiensis (f. 1115) primum, ut mihi videtur, inter a. 1094. et ca. 1098.⁶ in Narratione celeberrimae consecrationis et dedicationis ecclesiae Casinensis⁷, deinde, quod adhuc iterum incomptum, sed non dubium est, in Kalendario suo⁸ nondum edito⁹, inter a. 1094. et 1105. exarato¹⁰, cuius numeri annorum diebus mortis multis Casinensium abbatum aliorumque aut dedicationis ecclesiarum ab a. 1010. usque ad a. 1094. ascripti¹¹ cum Ann. Casinensibus plane conveniant¹². Praeterea in Leonis Chronica monasterii Casinensis, imprimis eius autographo¹³, inter a. ca. 1098 — ca. 1101. conscripto¹⁴ (infra in apparatu 'Leo c. 1'), multi loci annalium nostrorum occurrunt, qui ibi sane — duobus exceptis¹⁵ — cum horum tenore ad verbum nusquam consentiunt, sed interdum paulo uberius referunt¹⁶, ut non satis mihi constet, auctore textum Ann. Casinensium deperditorum breviorum amplificaverit an iam ipse pleniore antiquorum usus sit¹⁷. Quod extremum fecisse Petrus Diaconus habendus est, qui in chronica autographo ('c. 1°. c. 1°.') annalium excerptis Leonis correctis et, praecipue de annorum numeris, suppletis¹⁸ etiam, quod gravissimum est, inde ab a. 957. notitias Ann. Casinensium antiquorum¹⁹ a nostris omissas, tenorem retinens, posteritati tradidit²⁰. Idem in Chronicae continuatione²¹ ('Chr. Cas. cont.'), quam omnino non totam Petrum Diaconum, ut is audacter contendit²², sed usque ad ca. res a. 1125. gestas Guidonem presbyterum Casinensem composuisse illiusque inter a. ca. 1137. et 1144. modo male interpolasse nuper demonstravi²³, loci non pauci²⁴ partim ex Annalibus deperditis ipsis²⁵, partim (ex. gr. ad a. 1098) ex nostrorum recensione C excerpti²⁶ inveniantur.

Extra quoque Montem Casinum multi saeculo XII. et XIII. Annalibus uti sunt, sane ab a. 1189. demum, qui eos continuavit²⁷, Ryccardus de S. Germano²⁸, contra iam prima eorum

1) Silentio hic praetereo recensione deperditas annorum 1078 (supra p. 1395 sq.), 1098 (ib. p. 1393 sq.), ca. 1125 et ca. 1139 (supra p. 1397 n. 2). 2) F. Hirsch, 50 Annal. p. 54. 3) Cf. Smidt in 'Papsttum u. Kaiserthum' p. 277 n. 8; contra Manitius III, 449. 452. 4) Aliter Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII (1868), 229 sq.; G. Baist, ib. XXIV (1884), 280; vide ex. gr. infra p. 1408 n. 3, p. 1415 n. 11. 5) SS. rer. 55 Langob. p. 489 (cf. supra p. 1494 n. 9; infra p. 1411 n. 2). Hic annorum 950, 986, 996 numeros fortasse ex Ann. Casinensibus antiquis mutuatus est, vide supra p. 1389 et ib. n. 22. Catalogi recensione supra apud codices A 1, B 1 a, C 1 β, C 1 β¹ memoratae annorum 40 numeris carent. 6) Ita spatium a. 1094 — 1103. (Wattenbach, SS. VII, 555 et n. 48; Smidt, 'Brackmann-Festschr.' p. 314 n. 2) coartari licet, quod Leo hoc opusculum prius quam Chronicam Casinensem (v. infra) confecit. 7) Ed. Muratori, Script. V, 76 sqq. Manitius III, 549 eam De consecratione ecclesiarum a 45 Desiderio et Oderisio in Monte Casino aedificatarum appellans verba solum Wattenbachii (SS. VII, 556) iteravit. 8) Cod. Vat. Borgianus Lat. 211, f. 1'—13, cuius apographum exstat in cod. Vat. Borg. Lat. 182, vide P. Fedele, 'Un codice autografo di Leone Ostiense...' 'Bull. Istit. stor. It.' XXXI (1910), 11 sqq. 14. Lowe I. c. tab. LXXVII. 9) Sed quae sub mensibus Septembris ac Decembris leguntur, eorum partem apud Fedele I. c. inter paginas 26 et 27 apudque Lowe I. c. depicta habes. Alias notas nuper Inguanez, 'Miscellanea Casinense' 11 (1932) in annotationibus ad p. 19—24 luci dedit, cf. supra p. 1396 n. 15. 10) Fedele I. c. p. 16. Lowe I. c. 11) Id Kalendarium autem Casinense,

quod in annalium codicibus A 1, B 1 a, C 1 β animadvertimus, ut libri huius generis plurimi annorum numeros non continet. 12) Excepto a. 1094 (cf. infra p. 1426 n. 1), e contra mortem Heinrichi II. imperatoris uterque etiam perperam anno 1025. assignavit. 13) Vide supra p. 1389 et n. 14. 14) Cf. Wattenbach, SS. VII, 558. Lowe tab. LXXVIII. Leidinger in Casinensia II, 367. Smidt, 'Brackmann-Festschr.' p. 320 sq. 320 n. 4. 15) Vide infra p. 1411 n. 9. 16) Ib. in apparatu rec. A sub a. 1016. 30. 34. 36. 42. 17) Id lectio varians sub a. 1025. fere indicare videtur. 18) Non solum locis infra p. 1410 n. *, 1412 n. 6, 1415 n. 11 citatis, sed etiam de rebus, quas nostri sub a. 1038. 58. 55. 57. referunt. 19) Vide supra p. 1389. Etiam qui in codice B 1 a Catalogum pontificum Casinensem descripsit, Annalibus Casinensibus deperditis semel usus esse videtur, cf. infra p. 1426. 20) III, 35 sqq., SS. VII, 723 sqq.; vide Smidt, 'Brackmann-Festschr.' p. 316 n. 7. 21) Ib. p. 294 sq. Manitius III 547. 549 sq. 22) L. c. p. 306 sqq. 310 sq. 320 sq.; cf. P. Kehr, 'N. Archiv' XLIX (1932), 688 nr. 169. 23) Qui in SS. tomi VII. editione diu ante editionem Annalium Casinensium facta neque plene neque omnes litteris minoribus significati sunt, ex. gr. III, 49. 50. 73. IV, 11. p. 788. 789. 758. 765. 24) Cf. supra p. 1388. Wattenbach, SS. VII, 578. Hirsch, Annal. p. 54. 59 sq.; 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111. 112. 25) Quod Hirsch, Annal. p. 54 omnino, 'Forsch.' VII, 111 de rebus s. XI. gestis immerito negavit. 26) A. Winkelmann, 'MÖG.' XV (1894), 601. 27) Ed. G. H. Pertz, SS. XIX, 321. 324 sqq.

parte Romualdus Salernitanus (1153—81) in Annalibus chronicae mundi subiectis¹ ('Rom.'), ex qua notae nonnullae illorum in chronicam quandam Bononiensem fluxerunt², in primis autem in aliis S. Benedicti monasteriis, scilicet auctor Annalium Cavensium³ ('Cav.'), Iohannes monachus in Chronico Vulturvensi⁴ ('Vult.') — is in catalogis quoque imperatorum Graecorum et pontificum Romanorum, quos operi praemisit⁵ — atque Iohannes Berardus in Chronico Casauriensis⁶ ('Casaur.'), sed etiam apud Italiae inferioris et mediae Cistercienses, ut S. Mariae de Ferraria Chronica⁷ ('Ferrar.') et Annales Ceccanenses⁸ ('Ceccan.'), quorum cum parte a. 1029 83. amplexa locos etiam plures ex Ann. Casinensibus deperditis haustos deperisse patet⁹, demonstrant. His accedunt Annales breves ('Brev.'), errore Ann. Cavenses breves appellati¹⁰, i. e. notitiae ab a. 1000 (999). usque ad a. 1085¹¹ paucae¹² ex Ann. Casinensibus deperditis excerptae¹³, exemplari usque ad a. 1217. continuato¹⁴ cuiusdam Catalogi pontificum Romanorum atque imperatorum Itali¹⁵ insertae, quas a monasterio Cavensi omnino abesse Hirsch perspicue demonstravit¹⁶ quarumque codicem — s. XIII. Pragae apportatum, nunc Babenbergensem Patr. 64 (BIV 6) — quamvis manu non Beneventana¹⁷, tamen certe in Italia exaratum esse putare licet¹⁸. Denique annales nostros adhibitos videmus in Chronicis pontificum et imperatorum regionis Romanae compluribus: in supradicta¹⁹ S. Bartholomaei in Insula Romani priore ('Barth.'), partim demum nomine Ann. Seligenstadensium fallente edita, per quam illi ab a. 1127 39. etiam ab Ann. Heribipolensibus²⁰ suscepti sunt²¹, porro in Tiburtina²² ('Tib.') — tamen Viterbi, ut videtur, excerpta²³ et in Basileensi²⁴ ('Basil.') quae feruntur. Ut harum duarum auctores notitias Casinenses ex Cronica deperdita Tiburtina deprompserunt²⁵, ita non solum Sicardus Cremonensis²⁶, 20 Gilbertus²⁷, Martinus Oppoviensis²⁸, sed etiam Burchardus Urspergensis²⁹ quique Chronicam universalem Mettensem conscripsit³⁰.

1) SS. XIX, 402sq. et proxime C. A. Garuffi, Muratori, Scriptores, n. ed., VII, P. I, ad huc fasc. 1—8 (1914 sq.), p. 172 sq.; Hirsch, Annal. p. 58. 64; 'Forsch.' VII, 112. Arndt, SS. XIX, 393 (vide supra p. 1385 n. 1). Chalandon, 'Domin. norm.' I, p. LI. Manilius III, 831 sq. 2) Cf. infra p. 1414 (A) n. e. 3) Cod. diplomat. Cavensis V App. p. 32 sq., vide supra p. 1386 sq. Non usque ad a. 1139 (ita Scheffer-Boichorst, 'Forsch.' IX, 385 sq.), sed usque ad a. 1107. tantum Ann. Cavenses Casinensibus uti esse videntur; cf. etiam Hirsch, Annal. p. 53 sq. 4) Muratori, Scriptores I, 2 p. 494 sq. 508. 512 sq., partim etiam Federici ('Fonti per la storia d'Italia' 58) I, 101 sq. Hirsch, Annal. p. 57 sq.; 'Forsch.' VII, 105 sq., cuius finis Poupardin, 'Études sur l'hist. des principautés lombardes' p. 12 rationem non habuit. De Federici ipso vide supra p. 1386 et n. 8. 5) Federici I, 65. 97 sq.; cf. infra p. 1420 n. o. 1426 n. e (B). 6) Muratori, Scriptores II, 2 p. 836 sq. Hirsch, Annal. p. 58; 'Forsch.' VII, 108 sq. Cf. supra p. 1392. 7) Ignoti monachi Cisterciensis S. Mariae de Ferraria chronica ed. A. Gaudenzi ('Società Napoletana di storia patria. Monumenti stor., serie I, Chronache', Neap. 1888) p. 13 sq. B. Schneider, 'Über die Quellen und die Entstehungszeit der Cronica S. Mariae de Ferraria', 'N. Archiv' XXXI (1906), 27. 29 sq. Cf. infra p. 1410 n. 9. 8) SS. XIX, 281 sq. Pertz ib. p. 275. Hirsch, Annal. I. c.; 'Forsch.' VII, 109 sq. (cf. tamen supra p. 1395). Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 527. 539. 543. Capasso-Mastroianni p. 72. Chalandon I, p. XXXI. 9) Vide autem infra p. 1420 (A) n. e. 10) Pertz SS. III, 188 sq. XIX, 275. Holder-Egger, Ind. M. G. H. p. 13. 170. Wattenbach, 'G. Q.' II°, 202. Capasso-Mastroianni p. 23 n. 2. Cf. supra p. 1386. 11) Cf. infra p. 1422 (A) n. p. 12) Exceptis illis annorum 999. 1028. 48. 73, quas Pertz eodem modo, quo alias priores et posteriores initia imperii aut pontificatus spectantes adque catalogum

supra statim memorandum pertinentes non recte cum Ann. brevibus — horum indicationum numeris praeterca omissis — coniunxit (vide Waitz, 'N. Archiv' III, 1878, 194; 25 SS. XXIV, 89 et infra n. 15), quare etiam Hirsch ('Forsch.' VII, 110) in errorem induxit, Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 505 n. 4. 13) Ita ib. 541 n. 6 recte, minus econtra p. 505 'annales Italiae inferioris'. 14) Haec continuatio (ab a. 1130.) a Waitz, SS. XXIV, 97 sq. 30 sub nomine Hugonis (sc. de S. Victore Chronicae) continuatio Italia est edita, cf. n. seq. 15) Non, qui eundem expilavit (Holder-Egger I. c. p. 506), Hugonis de S. Victore chronicae ipsi eiusque continuationi Italiae, ut Waitz 'N. A.' III, 194 et SS. XXIV, 89 putaverat, 35 vide Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 504 sq. XXVIII, 209 et infra p. 1408 n. 13. 16) 'Forsch.' VII, 107; Annal. p. 50 n. 34. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 541 n. 6. XXVIII, 209, qui sane ib. p. 220 n. 1 et XXVI, 548 catalogum nostrum perperam 'Cavensem' appellavit. 40 17) Waitz, SS. XXIV, 89 n. 4 contra Pertz, ib. III, 119. 186; etiam apud Loew, 'Benev. Script' p. [371] codex deest. 18) Waitz I. c. F. Leitschuh et H. Fischer, 'Katal. d. Hss. d. Kgl. Biblioth. z. Bamberg' I, 1 (Bamb. 1895—1906) p. 433. 435 sq. 19) P. 1387 sq. 20) SS. XVI 45 (1859), 2. 21) Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 393 sq. Wattenbach, 'G. Q.' II°, 221 n. 8. Giesebrecht, 'Kaiserz.' VI (1895), 304 sq. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 542 sq. 22) SS. XXXI, 257 sq. 23) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVIII, 202 50 n. 1. 24) SS. XXXI, 289 sq. 25) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 485 sq. 539 sq. 26) Cronica, SS. XXXI, 159 sq. Holder-Egger I. c. 27) Chron. pont. et imp. Rom., SS. XXIV, 132 n. 2. 28) Vide Holder-Egger I. c. p. 498. 540 n. 2. 29) Ib. p. 488 55 et n. 7, p. 540. 'Die Chronik des Propstes Burchard von Ursberg' ed. O. Holder-Egger et B. de Simson (SS. rer. Germ., 1916), praef. p. XXIV. 30) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVIII, 221 sq. Econtra quod

Illi fontes derivati Petro Diacono excepto omnes, cum earum notitiarum, quas iste usque ad a. 998. ex *Ann. Casinensibus antiquis* servavit¹, nullam contineant, ex tali libro solo pendent, in quali hi, ut exemplaria nobis tradita, ab a. 1000 (999). demum inciperent, atque, quod ad tenorem partis excerptorum prioris (— a. 1063²) attinet, cum recensionibus annalium tribus, si commutationes leves ab auctoribus³ factas praetermittis, plane congruunt⁴. Partis autem posterioris (a. 1064—98.) textus, quem Barth. atque, quia haec cum *Cronica Tiburtina* deperdita ex fonte communi hauserat⁵, etiam Tib. et Basil. habent, idem est ac decurtatus recensionis C⁶; econtra in *Chr. Cas. cont.*, Cav., Ceccan. et Brev. uberius quidam occurrit⁷, qui quidem fere cum textu *Ann. Casinensium* plenissimo, i. e. codice recensionis A unico — partim etiam cum recensione B con-
¹⁰ venit⁸, locis vero nonnullis, quibus huius quoque librarius decurtavit, ea, quae in *Ann. Casinensibus* deperditis legebantur, melius servavit, ita ut hic unus et item alter quatuor fontium illum optato suppleat⁹. Quos sane aut alios supradictos ab *Annalibus* deperditis ipsis, i. e. compilatione anni 1064. paulo amputata, deinde usque ad a. 1098. continuata¹⁰, recedere¹¹ non nisi de Leone eiusque *Chronicae* continuatoribus contendere potest, quae praeterea ex recensione C hauserunt¹²; ceterorum
¹⁵ catalogus quidam imp. et pont. Romanorum (— a. 1217), ex quo catalogus cum Brev. coniunctus et Ceccan. ambo fluverunt¹³, Cav.¹⁴ atque Rom.¹⁵ exemplari quodam alio, simillimo eidem, quo librarii codicum recensionum A et B auctoreque archetypi recensionis C deperdit, usi esse videntur, apographo scilicet compilationis illius continuatae, cuius scriptor, quae hic de rebus inde ab a. 1064—98. gestis relata essent, eandem paululo amputasset¹⁶. Econtra a quibus exemplaribus Vult. et Ferrar. —
²⁰ Casaur., quod attinet ad partem annalium posteriorem, nullo numero putatur — notitias suas quasque a *Chronica* solum *Casinensi* huiusque continuatione mutuati sint, affirmari non potest.¹⁷

R. Usinger, 'Eine Sibylle des Mittelalters', 'Forsch. z. dt. Gesch.' X (1870), 628 interrogavit, eane, quae Sibylla Tiburtina, SS. XXII, 375 sq. edita, prophetasset *Postea insurgent Agarreni* [i. e. Saraceni, non Normanni, ut Waitz ib. p. 376 n. 71 * dixit] et captivabunt Tarentum et Barin [et Apuliam et Pulsi-
²⁵ riam] interpolavit Sibylla Cumaea, vide C. Erdmann, 'Endkaiser Glaube und Kreuzzugsgedanke im 11. Jahrh.', 'Zschr. f. Kirchengesch.' LI, 1932, p. 397 et cupient venire Romam . . ., ex *Annalibus* aut Bari aut Montis Casini deperditis hausta essent, non nisi de illis admitti licet, cf. Lupus Protospatharius ad. a. 987. 988. 991, SS. V, 56, Fr. Gerß, 'Die Sibylle Gottfrieds von Viterbo in anderer Gestalt', 'Forsch. z. dt. Gesch.' XIX (1879), 382 sq., 391 sq., Gay, 'L'Italie méridionale' p. 368.

1) Cf. supra p. 1389. 2) Supra p. 1390. 3) *Ann.* quoque *Ceccanensium*, quod etiam Holder-Egger l. c. XXVI, 539 n. 5 perpendit. 4) Leonis locis quibusdam iterum exceptis, vide supra p. 1401. 5) Holder-Egger l. c. p. 542 sqq. 6) Ib. p. 539. 540 sq., supra p. 1388. Excipio, quod attinet ad Basil., notitiam, quam habes infra p. 1416 (A) n. l. 7) Hirsch, 45 *Annal.* p. 52 sq.; 'Forsch.' VII, 111. Holder-Egger l. c.

p. 539. 541 n. 6. 8) Quod Holder-Egger l. c. p. 526. 539 econtra recensionem A plerumque cum recensione C congruere, ab Ceccan. autem abhorre-
 dixit, id non valet nisi de notitiarum numero ideo-
 que de genere rerum gestarum nonnullarum, quas referunt, neque de tenore verborum partis annalium poste-
 rioris. 9) Vide supra p. 1400. 10) Supra p. 1390. 11) Ita Hirsch, *Annal.* p. 51 sqq.; 'Forsch.' VII, 105. 108 sq. 12) Supra p. 1401. 13) Hirsch, 'Forsch.' VII, 110 et Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVIII, 209, qui
 sane notitias, quae ex *Ann. Casinensibus* deperditis haustae in Ceccan. et Brev. legerentur, a diversis auc-
 toribus excerptas esse non recte putavit. 14) Hirsch, *Annal.* p. 58. 15) Is fortasse per compilationem *An-*
 nales quoque *Beneventanos* continentem (Arndt, SS. XIX, 393; Hirsch, 'Forsch.' VII, 112). Garufi, *Muratori*
Scriptores VII P. I, 1 p. 172 sqq., ubi Rom. ex *Ann.* *Casinensibus* deperditis pendent, nunquam dicit (cf. ib. p. 197 n. 3, 200 n. 8). 16) Vide supra p. 1398 sq. 17) Hirsch, *Annal.* p. 57 sq. Federici, *Chron. Vultum.* II, 238 n. 1—6. Schmeidler, 'N. Archiv' XXXI, 27. 29 sqq. de notitiis, quas Ferrar. cum *Ann. Casinensibus* posterioribus (scilicet ab a. 1099.) communes habet; quod spectat ad nostros, ea de verbis rarissime congruit, vide infra sub a. 1017. 84. 98.

Posteriorum, qui Ann. Casinenses descripserunt, Panvinium (ca. a. 1563), Casetanum (a. 1601-02), Zaccagnium (a. 1711) supra cognovimus¹. Editionem primam², sane recensio-
 nis C (codd. C 1a, β) solius, confecit Ant. Caracciolus, *Antiqui chronologi quatuor* . . .
 (Neapoli 1826) p. 128sqg., cuius vitia plurima Cam. Peregrinus, *Castigationes in Chronicon*
 5 *anonymi monachi Cassinensis* = *Series abbatum Cassinensium* . . . (Neap. 1643) p. 98sqg.,
 etiam codice C 1γ adhibito, emendavit cuiusque textum his castigationibus subiectis J. B. Carusius,
Bibliotheca historica regni Siciliae I (Panormi 1723), 505-520. 524-542, L. A. Muratorius,
Rerum Italicarum scriptores V (Mediol. 1724), 55-74, F. M. Pratillus, *Historia principum Lango-*
bardorum IV (Neap. 1753), 69-129, [Alex. Aurel. Pelliccia], *'Raccolta di varie croniche* . . .
 10 appartenenti alla storia del regno di Napoli' II (Nap. 1781), 137sqg. iteraverunt. Quorum Mura-
 torius praeterea C 1a¹ opere citato, sed separatim (p. 137sqg.) luci dedit. Alium codicem hodie
 deperditum, C 1β, simul cum C 1a et γ paulo post E. Gattola (Gathula), postquam in Historia
 abbatiae Cassinensis (Venetiis 1733) II, 881 pauca, quae C 1γ¹ habet, publici iuris fecit, opere,
 cui titulus est *Ad historiam abbatiae Cassinensis accessiones*, II (Venetiis 1734), 827-36 denovo
 15 ac melius excudis iussit³. Hunc, quodque spectat codicem C 1a¹, Muratorius secuti sunt Gius.
del Re, *'Cronisti e scrittori napoletani* . . . I (Nap. 1845), [461] 480. [565] 569⁴ et G. H. Pertz,
SS. XIX (1866), 303-320, qui tamen non solum codices C 1a et γ ipse evoluit, sed etiam C 1β¹
 et, ubi recensio B textum continetur, B 1a⁵, ambos adhuc incognitos, addidit⁶. Paulo post, a.
 scilicet 1867, Salvatore Grande, *'I Normanni. Poema storico di Guglielmo Pugliese, cronache*
 20 *e diplomi del secolo XI e XII* (Lecce; = *'Collana di opere scelte, edite e inedite di scrittori di*
Terra d'Otranto vol. I) p. 157-201 (cf. p. XIX) Caraccioli sive Muratorii textum codicum C 1a, β
 cum translatione Italica, notis propriis non multis p. 241-253 adiectis, iterum luci dedit.

In editione nostra paranda Pertziana cum codicibus B 1a — quem iam P. Kehr v. cl.
 inspezerat —, C 1a, C 1β¹ de integro collata indicationum numeros, quos omnes decessores
 25 prorsus omiserant, resumpsit⁷ atque lectiones variantes codicis C 1δ¹ pauca descripsi, cum apo-
 graphum textus codicis A 1 Carolo Hampe v. cl. simul cum O. Holder-Egger et O. Cartellieri, v.
 cl. b. m., supplementa quaedam v. dd. I. Ramackers et C. Erdmann⁸ debeantur. Ad textum codicis
 C 1β deperditū accuratius statuendum praeter Gattolae editionem (= 'G.') illam quoque Caraccioli
 (= 'Car.', ambo = 'ed.') necnon Peregrini castigationes (= 'P.') adhibui, deinde in apparatu
 30 fontium ex Ann. Casinensibus ipsis vel deperditis derivatorum⁹ lectiones eas, quae aut, sive ex
 illis oriundae esse videntur sive etiam, quod sententia talis aperte refutanda est, a nostris discrepant,
 aut potius congruentes tenorem unius istorum codicis vel recensiois comprobant¹⁰, saepe libris manu-
 scriptis usus, suscepti, ita ut non paucae editiones tomis Scriptorum prioribus luci datae, ut hic
 35 de origine vel necessitudine fontium, ita ibi in apparatu nostro de textu quoque simul corrigan-
 tur aut suppleantur¹¹.

Porro inter textum apparatusque habes notitias et nonnullas Leonis Chronica Casinensis
 (c. 1°, 1°) tantum traditas, quas Petrus Diaconus ex Ann. Casinensibus antiquis desumpsisse
 videtur¹², et multas, adhuc ex editionibus antiquis solum notas, quas S. Benedicti monachi de isdem
 rebus atque a nostris relatis Necrologio suo¹³, pauca etiam Kalendario¹⁴ atque Martyrologio¹⁵,
 40 annis scilicet omissis, inscripserunt¹⁶, denique in notis eas, quas illis simillimas Leo Kalendario
 suo inedito inseruit¹⁷.

1) Supra p. 1400. 1397. 1399sq. 2) Sequentibus ea,
 quae Pertz SS. XIX, 803, Polthast I² 58, Capasso-Mastro-
 janni p. 69 n. 1 protulerunt, modo corriguntur, modo sup-
 45 plentur. 3) Vide tamen infra p. 1409 n. b. d. 4) Cf.
 supra p. 1397 n. 6. 5) Quem iam Zaccagnius edere
 voluerat, cf. supra p. 1396 n. 12. 6) Supra p. 1385 sq.
 Errores eius in universum non adnotavi. 7) Hos
 eosque annorum tamen tum, cum in nulla trium recen-
 sionum res gestae relatae erant, omittere licebat.
 8) Vide etiam supra p. 1393 n. 15. 9) Quibus sub
 annis, semper indicare nimirum nequibam. 10) Sed
 Leonis solius verborum ordinem commutatum significavi.
 11) Scilicet editiones tomorum III (Breves, Casinate,
 50 Cav.), VII (Leonis Chron. Casinensis eiusque continu-
 atio), XVI (Herb.), XVII (Ann. Seligenstadiensis qui

dienntur = Barth.), XIX (Ceccan., Rom.), XXII (Catal.
 pont. et imp. Rom. Tiburtinus, v. supra p. 1387 n. 5),
 XXIV (Chronica quae dicitur Hugonis de Sancto Vic-
 tore, v. supra p. 1402 n. 14. 15, Chronicon pont. et imp.
 Basileense, v. supra p. 1387 n. 10. 13, 1389 n. 5), XXXI
 (Basil., Tib., Cron. pont. et imp. S. Bartholomaei in
 Insula Romani [posterior], v. supra p. 1387), SS. rer.
 Langob. (Catal. abb. Casin.), Indices M. G. H. (v. supra
 p. 1387 n. 5, 1402 n. 10). De plurimis horum fontium
 v. infra p. 1407. 12) Cf. supra p. 1389. 13) Illarum
 editionem Don M. Inguanez cum codice C 1a contulit.
 14) Quas quoad secundum codicem afferro, C. Erd-
 mann ex eodem descripsit. 15) Vide supra p. 1391.
 Sed codicum eiusmodi plurimorum (Loew, 'Kalendarien'
 p. 83 et n. 8) eorum solum rationem duxi, in quibus

Textus recensionis C, unicae compluribus codicibus conservatae, tenorem codicis C 1a, qui codice C 1 β deperdito atque per se solo nunquam edito alios adhuc exstantes vetustate atque bonitate superet, pro fundamento posui¹, ceterorum lectiones solum variantes notavi. Quod ad rem orthographicam attinet, in omnibus recensionibus verbum coepi, cuius loco cepi praebent, semper posui, lectionum textuum recentiorum coelum, coena pro celum, cena, porro Graecis, praedictus, ecclesiae pro Grecis, predictus, ecclesie, quae in codicibus antiquissimis inveniuntur, rationem non duxi. Itidem modum illorum recentiorum discrepantem scribendi nomina propria (litterae ph et th pro f et tt, Henricus pro Heinrichus, Ioannes pro Iohannes, Ricchardus, Richerius pro Richardus, Richerius, Robertus pro Robbertus) omisi.

Quam editionem parandam adiuverunt mirum in modum praefecti bibliothecarum olim regiae Hannoveranae et universitatis Gottingensis, societatis historicae Prussianae Romae exstantis et bibliothecae Apostolicae Vaticanae, deinde Babenbergensis, Berolinensis, Casinensis, Monacensis, Neapolitanae, Paduensis, Parisiensis Mazarinae atque archivorum Hannoverani, Berolinensis, Cavensis, Guelferbytani, Vaticani, porro, qui de codicibus vel libris diversis saepius ac benigne certiores me fecerunt, C. Erdmann tunc Romanus, Marchese A. Genoino Cavensis, Don M. Inguanez Casinensis, W. Levison Bonnenensis, J. Ramackers, Ed. Sthamer Berolinensis itidemque H.W. Kiewitz Romanus, qui praeterea, quae ipse exquisiverat, sed nondum foras dederat, libenti animo ad me perscripsit. His omnibus maximas gratias ago, imprimis autem Adolfo Hofmeister v. cl., qui non solum de ratione edendi me edocuit omnesque plagulas legit, sed etiam ceteroquin benigne me adiuvens de opusculo optime meritus est, et Paulo Kehr v. cl., qui codicem B 1 a ante me et pro me perscrutatus etiam, ut rei, quam ipse Holder-Egger difficile appellaverat², finem afferrem, me adhortatus est.

Dabam Hannoverae, m. Junio a. 1933.

Guilelmus Smidt.

etiam annales nostri sunt descripti (C 1 a, A 1, B 1 a, C 1 β), ita ut illi libri hos de rerum gestarum diebus suppleant. 16) Supra p. 1401.

1) Exceptis notitiis duabus, quae in eo desunt (a. 1000. 81), 25 annorum numeris ab a. 1085 positis (vide infra p. 1418 n. o) et paucis locis, ubi alii codices meliores lectiones praebent. 2) 'N. Archiv' XXVI, 540.

Abbreviationes, quibus editio nostra in fontibus atque editionibus citandis utitur:

- Amatus* = *Amati Casinensis Historia Normannorum*, vide supra p. 1401.
Ann. Cas. = *Annales Casinenses ex Annalibus Montis Casini antiquis et continuatis excerpti*, vide supra p. 1385.
Ann. Cas. ant. = *Annales Casinenses antiqui*, vide supra p. 1388 sq.
Ann. Cas. dep. = *Annales Casinenses deperditi*, vide supra p. 1390.
Barth. = *Cronica pontificum et imperatorum S. Bartholomaei in Insula Romani prior, perperam 'Annales Seligenstadenses' appellata*, vide supra p. 1387 sq. 1402.
Barth. c. Gueif. = eadem, cod. Guelpherbytanus, vide supra p. 1387.
Barth. c. Selig. = eadem, cod. Seligenstadensis deperditus, vide supra p. 1387 sq.
Basil. = *Cronica pontificum et imperatorum Basiliensis*, vide supra p. 1402; infra p. 1421 n. f, 1427 n. b.
Breves = *Annales breves ex Annalibus Casinensibus deperditis excerpti*, vide supra p. 1386. 1402; infra A p. 1416 n. b, 1418 n. a, 1422 n. p.
Car. = *Caraccioli editio princeps recensionis C separatim citata*¹, vide supra p. 1405.
Casaur. = *Johannes Berardus, Chronicon Casauriense*, vide supra p. 1402.
Casinates = *Annales Casinates*, vide supra p. 1386. 1389 sq.; infra p. 1409 n. 6.
Cat. abb. Cas. = *Catalogus abbatum monasterii Casinensis*, vide supra p. 1394 n. 9. p. 1401; infra p. 1410 n. 2.
Cav. = *Annales Cavenses*, vide supra p. 1386 sq. 1402; infra p. 1418 n. i. m; 1426 n. n; 1427 n. p.
Ceccan. = *Annales Ceccanenses*, vide supra p. 1395. 1402; infra A p. 1408 n. a, 1412 n. f, 1420 n. e, 1422 n. f, 1424 n. a, f, i; (B) n. c; 1426 n. h; (B) n. f; 1427 n. p, 1428 n. f.
Chron. Casin. cont. = *Leonis Ostiensis Chronicae monasterii Casinensis continuatio a Guidone Casinensi confecta et a Petro Diacono interpolata ac producta*, vide supra p. 1393. 1401. 1403; infra A p. 1418 n. q, 1420 n. i, 1426 n. e, f, h.
Cr. Tib. dep. = *Cronica pontificum et imperatorum Tiburtina deperdita*, vide supra p. 1402.
ed. = *editiones recensionis C a Caracciolo et Gattola curatae, quando de tenore codicis C 1 β deperditi congruunt*, vide supra p. 1405.
Ferrar. = *Ignoti monachi Oisterciensis S. Mariae de Ferraria chronica*, vide supra p. 1402. 1403.
G. = *Gattolae editio recensionis C separatim citata*¹, vide supra p. 1405.
Herb. = *Annales Herbipolenses*, vide supra p. 1388. 1402.
Kalend. = *Kalendarium Casinense in codicibus A 1, B 1 a, C 1 β traditum*, vide supra p. 1398. 1394 sq. 1398.
Leo c. 1 = *Leonis Ostiensis Chronicae codex autographus (rec. I, ut dicitur)*, vide supra p. 1389. 1390. 1401.
Leo c. 1^b o (add. Petr. Diac.) = *Leo Ost., Chron. Casin. codicis autographi (rec. I, ut dicitur) loci correcti vel mutati*, vide supra p. 1389. 1390. 1401; infra A p. 1408 n. *, 1410 n. *, **, 1412 n. 1; (B) n. g.
Leo et Petr. Diac. = *Leo Ost., Chron. Casin., alii codices atque interpolati quidem (rec. II, III, IV, qui dicuntur)*, vide supra p. 1389 n. 14.
Leo, Consecr. = *Leonis Ostiensis Narratio consecrationis ecclesiae Casinensis*, vide supra p. 1401.
Leo, Kal. = *Leonis Ostiensis Kalendarium ineditum*, vide supra p. 1401.
Martyrol. = *Martyrologium Casinense*,
Necrol. = *Necrologium Casinense*,
P. = *Camilli Peregrini 'Castigationes'*, vide supra p. 1405.
Pertz = *editio recensionum B et C, SS. XLIX, 303 sqq.*, vide supra p. 1386 sq. 1405.
Rom. = *Romualdi Salernitani Chronicon vel Annales*, vide supra p. 1401 sq. 1403; infra p. 1426 (A) n. f, h, n; (B) n. e.
Tib. = *Cronica pontificum et imperatorum Tiburtina*, vide supra p. 1402.
Vult. = *Johannis Chronicon Vulturense*, vide supra p. 1402. 1403.

1) Vide sub 'ed.'.

Recensio A.

f. z. M.^a [ind.] XIII. Otto imperator puer Beneventum venit^{* 1}.

MI. [ind.] XIII.

MII. [ind.] XV.

MV. [ind.] III. Terremotus⁶ ingens per XV^b et eo amplius dies hunc montem exagitavit, ita ut in nonnullis locis ecclesiam scinderet.

Recensio B.

M. [ind.] XIII. Otto imperator puer Beneventum venit¹.

MI.⁴ [ind.] XIII. Obiit Otto tertius imperator Sutri, et Heinrichus, filius patris sui, fit rex, et

MII.² [ind.] XV. hoc anno venerunt Sarra-ceni super Capuam².

MIII. [ind.] II. Terremotus⁶ ingens per XV et eo amplius dies Montem Casinum^b exagitavit, ita ut in nonnullis locis ecclesiam scinderet.

De cyclis paschalis, quibus annales in A 1. B 1a. C 1a. β. β¹. γ coniuncti sunt vel erant, supra p. 1393. 1394. 1396. 1398. 1399. dixi.

^{*} quam notam in Ann. Casin. antiquis antecessisse videntur, quae Leonis c. 1^b (add. Petri Diac.) II, 19, SS. VII, 641 l. 40 levi errore ad regimen Iohannis II. abbatis (a. 996—997⁷) loco Iohannis III (a. 997—1010) notat: ... luna conversa est media in sanguinem et media in nigredinem⁸ (vide Ann. 15 Casin. sub a. 1016).

a) sic Breves, Leo c. 1 II, 24; sub a. 999. Casaur., quod autem annorum numeros semper uno minores habet, et Ceccan., etiam horum codd. Neap. Brancacc. IV F. 8, Paduanus 1059; itidem Vaticanus Barb. Lat. 2378 (s. XVII) librarius notam, quam postea Leonem, alibi ab eo citatum, ut videtur, secutus ad a. 1000. adiunxit, antea ad a. 999. ponere coeperat. b) XII perperam Breves.

a) Pertis ad a. 1001, sed sequentia, ut iam verba patris — et, in linea anni 1002. posita sunt. b) Mons Casinus c.; in Campania factus est Rom.

1) Immo vero a. 999, cuius d. 11. Martii Otto chartam fieri Beneventi iussit (DO. III. 310), unde ad Montem Garganum peregrinatus est, cf. Ann. Beneventani 2 et 1 ad a. 999, 'Bullett. Istit. stor. Ital.' 42 p. 128. Obsidionem, qua a. 1001. Beneventum pressit (Ann. Benev. 2 ad a. 1001, l. c. p. 129), auctorem, si dixisset (ita M. Schipa, 'Storia del principato di Salerno', 'Arch. stor. per le prov. Napol.' XII, 1887, 266 n. 1, et alii), aliter locutum fuisse et eius verba sub a. 1002. 1022. 1025. facta (cf. contra sub a. 1014. et 1047) et exemplum Chronicæ Leonis Casin. c. 1 II, 24, SS. VII, 642, demonstrant, quæ utrumque Ottonis iter narrans, hunc annalium locum — falso anno 1000. accepto — ad illius peregrinationem rettulit. 2) Amato teste (Aimé, 'Ystoire de li Normant' I, 17, ed. O. Delarc, Rouen 1892, p. 18) quadraginta milites, cum Ordericus Vitalis, Historia ecclesiastica III, 2, SS. XXVI, 12, centum a quodam Drogone ductos memoret. 3) Haec verba, testimonium de Italiae inferioris Normannis vetustissimum, iniuria alii propterea tantum, quod in ceteris et antiquioribus codicibus — sed non eandem recensioem continentibus! — et in operibus ex Annalibus Casin. antiquis vel deperditis derivatis non reperiuntur (ex gr. Ferd. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII, 1868, 288 n. 1, et C. A. Garufi apud Muratori, Rer. Ital. Script. VII, 1, 1914 sqq., p. 171 n. 7), quamvis non suspecta, tamen interpolata, alii (ita I. Gay, 'L'Italie méridionale et l'empire byzantin' . . ., Paris 1904, p. 406 n. 1) ex Amati Historia Normannorum deperdita hausta volunt, cum contra ego hunc Ann. Casin. antiquorum auctore et deperditorum compilatore posteriorem id, quod illi *avan mille* interpretis eius (l. c.) subfuerit, ex his annalibus monasterii sui Casinensis, quibus etiam alibi usus est (cf. infra p. 1415 n. 11, p. 1420 n. 2. 3), deprompsisse et relationi ab Normannis quibusdam acceptæ (Hirsch l. c. p. 238 sq.) adiunxisse pro certo habeam. Amatuse vero, prout sive iam in Ann. Casin. antiquis sive in deperditis demum rem sub a. 999, ut Ann. Ceccanenses et Chron. Casauriense iter Ottonis III. Beneventanum (cf. supra rec. A n. a), aut, ut ceteri textus, sub a. 1000. legit (cf. supra p. 1391 sq.), *ante annum millesimum* an, si *avan* truncatum habes ex *en l'an* (H. Bresslau, 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich II.', t. III, 1875, 323 n. 2), *anno millesimo* —, quem potius annum additamentum spectare videtur, quod ex Amato sumptum Petrus Diaconus Chronicæ Casin. II, 37, SS. VII, 651, inseruit (cf. W. Smidt, in 'Papettum und Kaisertum' p. 280 sqq.): Salernum *ante hos*, i. e. circa a. 1017, *circa XVI annos* a Normannis liberatum esse — scripserit, non satis mihi constat. Sed cum secundum annales nostros Salernum ipso anno illius peregrinationis liberatum et ista sine dubio a. 999 facta sit, inde Normanni non intra a. 1000. et 1001, ut L. M. Hartmann, 'Eine Episode aus der Geschichte von Amalfi', 'Vierteljahrschrift f. Social- und Wirtschaftsgesch.' VII (1909), 490, et Pochettino, 'I Langobardi nell'Italia merid.' p. 406. 407, Schipa l. c. p. 256 n. 1 secuti (cf. supra n. 1) putaverunt, sed a. 999. facinus mirabile patrasse videntur idque non

Recensio C.

22. M. ind.^a XIII.^b Otto imperator puer Beneventum^c venit^{a1}. Quidam^d Nortmanni^{a2}, Hiero-
 23. solymis^e venientes, Salernum a Sarracenis^f liberarunt^g.
 24. 65.

999.
 999?
 (infra m. Aug.
 et Dec.)
 1002.
 A. Casmates. *

ML⁴ ind. XIII.^g Obiit^h Otto tertius imperator^h Sutri^l *⁴, et Heinrichus, filius patris^k sui, fit rex^l.

5 MII. ind. XV.^m Hoc anno venerunt Sarraceni^a super Capuam^g.

MV.^o ind. II. Terremotus^g ingens per XV et eo amplius dies hunc montem exagitavit, ita^p ut in nonnullis
 loca ecclesiarum scinderet. 1005.
 A. Casmates.

*) C1a Necrol. Casin. p. 556: XII. kalendas Februarii⁴ obierunt . . . Otto imperator . . .

1002.
 lac. 21 (23).

a) indictiones om. ed. b) sequentia G., tamquam in C1β non exsisterent (cf. ibid. II, 822), perperam typis obliquis ex-
 10 cussit. c) v. B. C1β. d) haec in C1a desse — om. ea etiam C1a¹ — G., quod non dicit, crucis signo Caraccioli
 auctoritate hic apposito significare voluit. e) Normanni C1β. f) ab Hierosolymis v. Sal. Sarraceni C1β. g) sub
 hoc anno etiam Coccin., Leo c. 1 II, 24, Rom., Vult. h) Otto t. i. o. C1β. i) Sutri om. C1β, ut — P. teste —
 C1β. k) patri C1β, ubi Otto — sui in loco ruso. l) in C1β, ed. per librarii cuiusdam errorem (vide infra p. 1418
 n. i) nota de S. Dominici obtu sequitur, quam inventes sub a. 1061. m) in C1β ind. XIII hic perperam iterata non solum
 15 omnes reliqui indictionum numeri uno minores sunt veris, sed etiam multis annis dies paschae anni praecedentis ascriptae
 sunt. n) Sarraceni C1a; Sarrac. v. C1β. Breves, Coccin. o) sub a. 1004. C1a. p) c. Ita C1a.

ante mensem Augusti, intra quem et mensem Octobris Guaimarius IV, quem in civitate obsessa regnantem
 Amatus l. c. p. 19 et Ordericus Vit. l. c. memorant, ipse principatum suscepit (Schipa p. 254 sq.). Cui termino
 quaedam charta Grimaldi, a. 994—1009. archiepiscopi Salernitani, iussu facta (Cod. dipl. Cav. VI, 1884, p. 40 sqq.
 20 nr. DCCXCXVIII), quam editoris errore ad a. 1035. tractam (ita etiam Schipa p. 256 n. 1) ad anni potius 1005. No-
 vembrem spectare diu A. di Meo, 'Annali critico-diplomatici del regno di Napoli' VI (Nap. 1801), 372. 350
 viderat, bene convenit dicens: quoniam Iannaci . . . abuit ecclesia constructa in rebus sua de locum Beteri (i. e.
 Vietri, prope apud Salernum) in onore sancti . . . Marie et . . . sancti Iohanni (ita charta ipsa in tabulario
 Cavensi asservata) baptista (sic!) et ecclesia ipsa a Sarraceni destructa est et postmodum . . . Iannaci
 25 ecclesia ipsa iterum fabricabit . . . Ubi impetus Sarracenorum memoratus sine dubio idem fuit, quem Ann. Casinenses
 referunt, cum alium, quem illi hoc tempore in Salernum fecissent, non noverimus atque haec civitatis obsidio longe
 alia sit atque ea, quam Lupi Protospatrii Annales (SS. V, 57) et Anonymi Barensis Chronicon (Muratori, Script. V, 145)
 Normannorum mentione non facta sub a. 1016. praebent. De narratione Amati sibi ipsi repugnante (l. 17—21
 p. 18—25), cuius primam partem — anni numero 1000 reprobato — adhuc omnes fere viri docti una cum illa
 30 Orderici Vitalis l. c. sententisque Chronica Casin. atque adeo annalium nostrorum iniuria ad hanc secun-
 dam obsidionem anni 1016 traxerunt (praeter F. Hirsch, Bresslau, Gay supra citatos ex. gr. Chalandon, 'Hist.
 de la domination normande' I, 49 et ib. n. 5 et 'The Conquest of South Italy and Sicily by the Normans' in
 'The Cambridge Medieval History' V, 1926, p. 168; C. Carucci, 'La provincia di Salerno dai tempi più remoti
 al tramonto della fortuna normanna' . . . , Salerno 1923, p. 273 sq.; A. Genoino, 'Vicende medioevali del mezzo-
 35 giorno da un discorso araldico del secolo XVII' ², Cava dei Tirreni 1931, p. 7. 8; A. Cartellieri, 'Die Weltstellung
 des Deutschen Reiches 911—1047', München-Berlin 1932, p. 315; cf. etiam Ad. Hofmeister, 'Aus Capri und
 Amalfi', in: 'Münchener Museum f. Philologie d. Mittelalters' IV, 1923, 242, qui in Amato edendo in hanc rem
 amplius inquirat, alio loco plenius disseram. 4) Immo vero Paterni a. 1002 ac mensis Ianuarii neque
 d. 21. neque 24 (ita, quamquam ipse dubitans, A. Cartellieri, 'Weltstellung d. Dt. Reiches' p. 260), sed 23
 40 (die Veneris . . . decimo Kal. Februarius [sic!], Cat. reg. Ital. Osel. II, SS. rer. Langob. p. 520); vide etiam
 R. Holtzmann, 'Die Quedlinburger Annalen', in 'Sachsen und Anhalt' I (1925), 88. 5) Cf. Ann. Benevent. I,
 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 129. 6) Ad a. 1004. perperam Caraccioli et Pertz editiones atque Holder-Egger,
 SS. XXXI, 257. 289. M. Baratta quoque, 'I terremoti d'Italia' ('Biblioteca di scienze moderne' 9, Torino 1901)
 p. 19 nr. 93 ad annum 1004 spectat, sed non recte, ut fons annalium nostrorum, Ann. Casinates, demonstrat:
 45 MV. ind. III. Hoc anno hunc montem agitavit (Cod. Casin. nr. 3 p. 137: d. vii, quae, ut alii — cf. supra
 p. 1885 n. 1 —, Pertz, SS. III, 172 a vi intellexit) terremotus per XV^m dies et eo amplius. Ita (Pertz amplius
 ita) exagitatus est, ut hanc ecclesiam in quibusdam locis scinderet et omnes hunc montem subruere ex[is]timaremus.
 7) Pl. Lugano, Ab. O. S. B., 'L'Italia benedettina' (Roma 1929) p. 64. 8) Defectus lunae extitit a. 998, d. 6. No-
 vembri, I. Fr. Schroeter, 'Spezieller Kanon der zentralen Sonnen- und Mondfinsternisse' (Kristiania 1923) p. 216 nr. 287.

Recensio A.

MVII. [ind.] V.
 MX. [ind.] VIII.
 MXI. [ind.] VIII.
 MXIII.* [ind.] XII. Heinricus rex venit Romam⁴ et coronatus est a papa Benedicto⁵.
 MXVI. [ind.] XIII. Luna versa^b est in sanguinem^{c,7}.
 MXVII. [ind.] XV. Normanni Melo⁸ duce coeperunt expugnare Apuliam⁹.
 MXXI. [ind.] IIII. Dattus¹¹ captus est a Grecis^d in turre de Gariliano.
 MXXII. [ind.] V. Heinricus imperator venit Italiam^{e,12} et super Troian^{f,13}. Theobaldum

Recensio B.

MVII. [ind.] V. Obiit Landulfus princeps Capuanus¹.
 MX. [ind.] VIII.
 MXI. [ind.] VIII.
 MXIII.^a [ind.] XI. Heinricus rex venit Romam⁴ et coronatus⁵ est a papa Benedicto⁵.
 MXV. [ind.] XIII. Luna versa est in sanguinem^{c,7}.
 MXVI. [ind.] XIII. Normanni Melo⁸ duce coeperunt expugnare Italiam^{9,10}.
 MXX. [ind.] III. Dattus¹¹ est captus a Grecis in turre de Gariliano.
 MXXI. [ind.] IIII.^d Heinricus imperator venit Italiam¹²,
 Theobaldum^e

*) hic B 1a. C 1a — sub a. 1015. *perperam* C 1β¹ — initium pasche VII. kalendas Maii, secundum quam notam in *Ann. Casin. ant. scriptam in verbis codicis* 1^b Leonis II, 81 anno . . MXIII, quo tempore paschalis festivitas ipso die sancti Marci (= 25. Aprilis) iuxta calculi ordinem exstitit, Heinricus rex etc. Petrum Diaconum diem computasse patet (v. supra p. 1389).

**) inter hanc notam et sequentem in *Ann. Casin. antiquorum exemplo primo exstitisse videtur, quod Leo c. 1^b (add. Petri Diacon.) II, 38 p. 658 l. 41 sq. praebet*: Eo tempore (sc. intra a. 1019. et 1021) 20 mense Maio mare Neapolitanum dulce factum est¹⁴ a media nocte usque in mediam diem.

a) beño c. b) l. tota conversa Leo c. 1 II, 37. c) sanj c.
 d) ggc c. e) haec sub a. 1022. etiam Ceccan., Leo c. 1 II, 39. f) obsidionem a Rom., Vult. relatum om. Ceccan.

a) hinc usque ad a. 1021. numeri annorum uno minores, ab a. 1012—1018. idem ex numeris uno maioribus (MXIII etc.) correcti sunt c. b) corona in fine lineae et super hanc mendose nat' c. c) sanguis c. d) hinc usque ad a. 1035 25 indictionum numeri ex uno minoribus (III etc.) correcti sunt c. e) Theobald' c.

1) V. sui nominis. 2) I. e. ortus Beneventi, Montis Casini abbas, cf. Ann. Casinates ad a. 996, Bibliotheca Casinensis I, 92. Annum 1010 (ita Lugano, 'L'Ital. bened.' p. 64) ab his traditum, cuius loco W. Wattenbach, SS. VII, 646. 641 n. 97 et Schwartz supra p. 1127 n. 4 annum 1011. posuerunt, Catalogus abbatum monast. 30 Casin. s. XI, SS. rer. Langob. p. 489 (etiam cod. VIII. C. 4. s. XI—XII. Neapoli in bibliotheca nationali assertus f. 91; cf. Smidt, 'Brackmann-Festschrift' p. 309 n. 1) et Leonis Ost. quoque Kalendarium, cod. Vat. Borg. jat. 211 f. 4 (XV. kalendas Aprilis. Iohannes Beneventanus sacerdos et abbas. Anno Domini MX) habent eundemque ad annum regiminis Iohannis spatium in Catalogo l. c. notatum ducit. 3) Sol non a. 1011., sed d. 18. Martii 1010 deficit (I. Fr. Schroeter, 'Spezieller Kanon der zentralen Sonnen- und Mondfinsternisse' . . , 35 Kristiania 1928, p. 38 nr. 95). Illum annum Leo, Chron. Casiu. c. 1 II, 81, SS. VII, 647 l. 48, hunc Petrus Diaconus, decessorem primo ibidem (c. 1^b), deinde II, 29 p. 646 l. 43 corrigens, intellexisse videtur. De errore annalistae vide supra p. 1391 sq. Ad a. 1010. igitur fames quoque, fortasse ista, quae Sergio IV. papa (1009—1012) fuisse fertur (Liber pontificalis ed. L. Duchesne II, 287), pertinet, cum tamen, quod V. Federici non animadvertit, fames ab Chronico Vulturmensi (vol II, 'Ponti per la storia d'Italia' [59], 1925, p. 325 cf. ib. n. 2) 40 tradita posterior sit. Cf. etiam Chronici Amalphitani fragmenta c. 23, Muratori, Ant. Ital. I, 211: Anno . . MXI. fames valida Italiam invasit. 4) Ubi Atenulfus abbas Casinensis ipse praesens fuit, cf. DH. II, 287. 5) F. M. Pratillus, falsarius famosus (vide n. 7), ad hoc ait: *Alio in exemplari legitur: '1015. Idem papa Romae concilium celebravit'* (Historia principum Langobardorum IV, 71 n. 3), quod autem in nullo Ann. Casinensium codice invenitur, cf. etiam supra p. 1400 n. 12. 6) Sc. Beneventi atque Capuae, II. sui nominis, vide 46 Ann. Benev. 1. et 2, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 181. 7) Istud ad lunae defectum 17. Novembris huius anni factum (Schroeter l. c. p. 218 nr. 247) pertinere videtur. Unde Sicardus Cremonensis, qui Cronica Tiburtinam deperditam ex Ann. Casin. dependentem secutus . . *Heurici temporibus luna III diebus* (sic!) *sanguinea facta est* habet (Cron. SS. XXXI, 160), additamentum hausit, nescio, cf. Holder-Egger, 'Neues Archiv' XXVI (1901), 486 n. 2. Mirabiliter etiam in Chronico Cavensi a Pratillo confecto sub a. 1015. legitimus *Luna conversa est in sanguinem per dies tres a IV. Jul.* (ed. Pratillus l. c. IV, 430). 8) Givo Barenisi, iterum contra Graecos rebellante (de Leone vide n. sq.). 9) Unde Chronica S. Mariae de Ferrara ed. Gaudenzi

Recensio C.

- MVII.^a ind. IIII. Obiit Landulfus princeps Capuanus¹. A. Cusinato.
 MX. ind. VIII.^b Obiit Iohannes abbas Beneventanus^{c. 1. 2.}. ib.
 MXI. ind. VIII. Sol^d defecit, et fames valida^e fuit³. 1010.
⁵ MXIII. ind. XII. Henricus rex venit Romam⁴ et coronatus est a papa Benedicto^{4. 5}. 1014.
 Obiit⁵ Pandulfus⁵ princeps⁶. (Febr. 18)
^{23.} MXVI. ind. XIII. Luna versa est in sanguinem^{h. 7}.
 MXVII. ind. XV. Normanniⁱ Melo⁸ duce coeperunt expugnare Apuliam⁹. 1017.
 (Malo)
 MXXI. ind. IIII. Dattus^{k. 11} captus est a Grecis in turre de Gariliano¹.

¹⁰ MXXII. ind. V. Henricus imperator venit Italiam^{m. 12} et super Troiam^{n. 13}. Theobaldum 1021.
 XIX, 1022.
 906.

*) C 1a Necrol. p. 569: XV. kalendas Aprilis obiit dominus Iohannes sacerdos et abbas huius loci ... 1010.
 Mart. 18.

a) haec nota in loco raso C 1a. b) sequentia testibus G. P. om. C 1β, stidem C 1β. c) sic C 1a¹; Benv C 1a; obiit Beneventi male Cecaen. d) ita P. p. 102, ed., C 1β¹, hic autem corr. ex sal, quod C 1a — P. mendose sol —, Leo c. 1 II, 31, Cecaen. ad a. 1013 (c. 1 salis defectus, c. 2 solis d.), Basil. ad a. 1009. habent; cf. O. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 15 485 n. 4. e) maxima C 1β¹. f) iam haec — Henricus . . . hic Roman v. etc. — ex Ann. Cusin. mutata est Barth. (cod. Guelf. f. 241). g) u C 1a. β (P.); obiit P. p. Cecaen.; et Pandolphus (sic C 1β¹) p. ed., deinde lacunae signo perperam appposito. h) sanguine C 1a. i) Nortmanni Car., qui haec, tanquam in C 1a deessent, errore signo crucis notavit. k) Dotatus C 1β¹. l) i. turri Gariliani Car. m) v. in lt. C 1β¹. n) e. s. T. om. C 1β¹ et, quod P. non animadvertit, C 1β (G.).

- 20 p. 14 l. 1, ceterum Ann. Beneventanos secuta, indiligenter sumpsit . . . Normani (sic!) Apuliam expugnant . . . anno M^o XV° . . . Cf. Bertolini, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 77. Rem porro rettulerunt Lupi Ann., SS. V, 57; Anon. Barensis, Chron., Muratori, Script. V, 148; Guil. Apul., Gesta Roberti Wiscardi I v. 41 sqq., SS. IX, 242; Amatus I, 21 p. 25; Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 87, SS. VII, 651 (nostrum ad verbum secutus). 652 sq., de cuius narratione in codicibus 2, 8, 4 a Petro Diacono interpolata vide Smidt, 'Kehr-Festschrift', 'Papsttum und
 25 Kaisertum' (1926) p. 281 sqq. Cf. porro Chalandon, 'Hist. de la domin. norm.' I, 54 sq. et M. Schipa, 'Il mezzogiorno d'Italia anteriormente alla monarchia . . .' (Bari 1928) p. 181. 10) Ad hanc sententiam cf. n. 12. 11) Meli uxoris frater, de quo fontes in n. 9 citati plurimi referunt. 12) Henricus Troiani quidem in Apulia stam a. 1022. vere aggressus est, cum regionem Italiae septentrionalem iam a. 1021. exeunte intrasset (DH. II. 461 sqq.; Bresslau, 'Jahrb. Heinrichs II.' t. III, 195). Tamen auctorem vel scribam de anno errasse — rec. B enim
 30 annum 1021. solum calculo suo falso praebet — propterea conici necesse non est, quod regionis inferioris incolae Italiam saepe tum suam tantum peninsulae partem intellexerunt. P. de Grazia, 'L'uso del nome Italia nel Medio Evo (VI—XII. secolo)', in: 'Bollett. della R. società geografica ital.' ser. V, vol. VIII, a. LIII, vol. LVI (1919), 342 sqq. 13) Quam civitatem obsidens d. 31. Maii, quod Chalandon I, 68 n. 7 iniuria negavit, chartam fieri iussit (DH. II. 472). Nota nostrum, ut alios Italiae inferioris fontes (vide Ann.
 35 Benev. 2, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 132 et Chalandon I, 64) Troiani expugnatam esse, quod Bresslau Teutonico et Farfenses ('Il Chronicon Farfense di Gregorio di Calino a cura di U. Balzani', Roma 1903, 'Fonti p. l. storia d'Italia' 33, p. 255; Querimoniam Hugonis abbatis ad imperatorem ibid. p. 77) secutus postremo 'Wiponis opera' (SS. rer. Germ., 3. ed. 1915) p. 57 n. 3 contendit, non rettulisse. Amatus porro duobus locis, I, 27 p. 35 et IV, 8 p. 158, imperatorem urbem non cepisse tam aperte dicit, ut, quod contrarium I, 24 p. 33 antecedit, dictum breve et la (sc. Troie) prist ab Amati interprete male traditum habendum sit (ita F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII, 248 n. 5; cf. ib. XXIV, 1884, p. 292 G. Baist contra Bresslau, 'Jahrb. Heinrichs II.' t. III, 338 et n. 1). Itaque facere non possum, quin cum G. Romano, 'Le dominazioni barbariche in Italia (395—1024)', Milano [1909] ('Storia politica d'Italia' p. 777 et Pochettino, 'I Langobardi' p. 420 colligam Henricum abscessisse urbe non expugnata, sed sponte Troianis deditionem sui facientibus, Leonis Chron. Casin. c. 1 II, 41,
 45 SS. VII, 655; vide etiam Romualdi Chron., Muratori, Script.² VII, 1, p. 175 et ad hoc Garufi ib. n. 6. 14) Cf. Ann. Casin. (posteriores) ad a. 1144, SS. XIX, 310: Mare dulce factum est a Gaeta usque Neapolim et supra p. 1389.

Recensio A.

ordinavit abbatem¹. Pandulfum^a fecit principem, qui fuit comes Teanensis^{b,2}. Pandulfum^a principem^c vinctum secum asportavit³.

MXXV. [ind.] VIII. Obiit Heinricus imperator^{d,5}, et Pandulfus^a princeps solutus a vinculis^{e,6} anno^f uno^f obsedit Capuam^g cum Grecis⁷ et tandem vi recepit eam.

MXXVII. [ind.] X.

MXXX. [ind.] XIII. Luna XV^h obscurata est¹⁰.

MXXXI. [ind.] XIII.

MXXXIII. [ind.] II. Solis pars maxima obscurata est in ipsa festivitate sancti^k Petri^{1,12}.

f. 7. MXXXV. [ind.] III.

Recensio B.

ordinavit abbatem¹

et

Pandulfum principem^a vinctum secum asportavit³.

MXXV. [ind.] VIII. [Obiit]^b Heinricus imperator⁵. Pandulfus^a princeps solutus a vinculis^e anno^c I obsedit Capuam et vi^d recepit eam.

MXXVII. [ind.] X. Idem princeps Pandolfus^a ingressus est Neapolim⁸ et obtinuit eam anno^c I et mensibus^f V.^{g,8}

MXXVIII. [ind.] XII. Luna XV^a obscurata est¹⁰.

MXXXI. [ind.] XIII.*

MXXXIII. [ind.] I. Solis pars maxima obscurata est in ipsa festivitate sancti Petri^{1,12}.

MXXXIII. [ind.] II.

1031.
Jan. 22.

*) B 1a Kalend. Cas. f. 14 (12): XI kalendas Februarii. Dominici sacerdotis et monachi confessoris.

a) Pandt c. b) Teanens c.; mendose creavit princ. Theobaldum, qui f. c. Teani Ceccan. c) he c. d) ad eundem annum — etsi aliis verbis uti — Leonis c. 1^b (add. Petri Diac., vide n. 6) et Kalend. (vide n. 5), Rom. etiamque Ferrar., fortasse tamen Ann. Benev. 1 et 2, 'Bull. Ist. stor. Ital.' 42, p. 133 secuta. e) vinc c. f) anno om. Ceccanensium editio SS. XIX, 281, sed uno anno cod. Barb. 2378 f. 5'. g) Capuam per annum integrum atque dimidium obsessam Leo c. 1 II, 56 p. 665, fortasse ex Ann. Casin. ant. h) luna cum esset plenissima, idest quintadecima, omnino Leo c. 1 II, 59. i) ita etiam Cav., Rom.; quadriennio... post defectum lunae ab eo quoque sub a. 1030, relatum Leo c. 1, l. c. k) s c. l) in i. die festivitatis a. Petri apostoli solis p. m. offuscata est Leo c. 1, l. c., cuius verba in c. 1^b Petrus Diaconus ita mutavit et, haud dubie secundum Ann. Casin. ant., supplent: ap. sol obscuratus est ab hora quinta usque in horam nonam.

a) Pandulfus princeps c. b) om. c. c) añ c. d) vim c. 20 e) Pandol c. f) msib' c. g) idem spatium ap. Ceccan. ad a. 1022 et Leonem quoque c. 1 II, 56, quem corrigens (c. 1^b) Petrus Diac. Ann. Casin. ant. ut videtur, secutus per annos ferme tres scripsit (tres SS. VII, 665 l. 53 errore om.). h) ita B 1a f. 338 et Petris; nunc in c. (B 1a) scripturam huius 25 notae literis [obscura]ta ē exceptis deletam videt.

1) Tamen demum post sequentia, etenim, si additamento a Petro Diacono Chronicae Leonis Casinensi (c. 1^b) II, 42 p. 665 adiecto fides habenda est, d. 29. Iunii Montis Casini moratus, cf. chartam Heinrici d. 4. Ianuarii 1023 factam, DH. II. 482. 2) Charta imperialis d. 5. Ianuarii 1023 (DH. II. 483) pro Pandulfo V. eiusque 40 filio Iohanne facta. 3) Sc. Pandulfum IV. principatu in castris Troianis ei adempto, Leonis Chron. Casin., c. 1 II, 40 p. 654; Amatus I, 24 p. 33; charta Heinrici 'secundum veterem traditionem Casinensem' ficta (Bresslau l. c. p. 204 n. 1), DH. II. 580, cf. P. Fedele, 'Ancora delle relazioni fra i conti del Tuscolo ed i principi di Salerno', 'Arch. della soc. rom.' XXIX (1906), 244sq. 4) Leo Ost., Kalend. f. 4: III. kalendas Aprilis. Atenulfus sacerdos et abbas. Anno Domini MXXII. Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 39 p. 654, 46 Catal. abb. Casin., SS. rer. Langob. p. 489. 5) Leonis Kalend. f. 7: III. Idus Iulii Heinricus maior imperator. Anno Domini MXXV. 6) Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 56 p. 665 n. y: Defuncto... Heinrico (anno Domini M^cXXV^m) magnatum add. Petrus Diaconus ib. c. 1^b) eiusdem (eius corr. Petr. Diac.) iudicio tandem solutus a... vinculis... Pandulfus revertitur..., unde huic regno vacante libertatem concessam esse Bresslau, 'Jahrb. d. Deutschen Reichs unter Konrad II.' I, 171 et n. 1 recte collegerat. Chalandon autem 50 I, 69sq. et Schipa, 'Il mezzogiorno' p. 134 Chronicae Casinensis recensione posteriori sequuntur, quae l. c. Chuonrado... in regem levato precatu Guaimarii, sc. IV, principis Salernitani, id factum narrat. Sed horum verborum duo postrema ex Amato I, 33 p. 41 sumpta (Wattenbach, SS. VII, 665 n. 30) Petrum Diaconum addidisse patet (cf. Smidt, 'Kehr-Festschrift' p. 280sq. 285sq.) ideoque, praesertim cum Leo c. 1 Conradi initia loco satis posteriore (p. 665 n. c l. 46sq.) rettulerit, de verbis Chuonrado — levato rem eodem modo se habere 55 puto. 7) Sc. Apuliae cumque Normannis, a Guaimario IV. ductis. Amatus l. c. Leo, Chron. Casin. c. 1,

Reccensio C.

ordinavit abbatem¹. Pandulfum fecit principem, qui fuit comes Teanensis^{2, 3}. Pandulfum principem vinctum secum asportavit^{4, 5}. Obiit Atenulfus abbas^{6, 7, 8}.

MXV. ind. VIII. Obiit dominus⁹ Heinricus imperator^{10, 11}, et Pandulfus princeps solutus vinculis¹² anno uno obsedit Capuam cum Grecis¹³ et tandem vi¹⁴ recepit¹⁵ eam. 1024. (Iul. 13.)

XXXVII. ind. X. Idem Pandulfus princeps¹⁶ ingressus est Neapolim¹⁷ et obtinuit¹⁸ eam anno I et mensibus V.¹⁹

24. MXXX. ind. XII. Luna XV obscurata est²⁰. 1030. (Febr. 29.)

MXXXI. ind. XIII.²¹ Beatus Dominicus migravit ad Christum^{22, 23, 24}.

MXXXIII. ind. I. Solis pars maxima²⁵ obscurata est in ipsa²⁶ festivitate²⁷ sancti²⁸ Petri²⁹. 1033. (Iul. 29.)

10 MXXXV.³⁰ ind. II. Obiit Theobaldus abbas^{31, 32, 33, 34}.

*) C 1a Necrol. p. 572: III. kalendas Aprilis. Obiit dominus Atenulfus sacerdos et abbas huius loci ... 1022. Mart. 3.

**) ib. p. 592: III. idus Iulii. Obierunt ... et Heinricus imperator. 1024. Iul. 17.

***) ib. Martyrol. p. 72: XI. kalendas Februarii. Apud Campaniam transitus sancti Dominici venerabilis sacerdotis et monachi. 1031. Jan. 22.

13 ****) ib. Necrol. p. 586: III. nonas Iunii. Obiit dominus Theobaldus sacerdos et abbas huius loci ... 1035. Iul. 3.

a) Tiaensis C 1a; Theanensis Car.; Pand. comitem Theani fec. princ. C 1β¹. b) asportavit Car. c) o. A. a.

tantum C 1a. a¹ et Ceccan. (Atinulfus). d) dn C 1β¹; dominus G. e) vi om. Car., sed habebat — praeter C 1a.

β¹, β¹ — C 1β (P). f) cepit C 1β¹. g) princeps om. C 1β¹. 1β (G.) h) optinuit C 1a. i) sub a. 1029. C 1a.

k) sequentia, quae om. C 1a, in C 1β¹ et ad. exstant sub a. 1001, eandem indicationem habente, librarii cuiusdam errore, quoniam

20 notam in margine interiore exemplaris annalium vetustioris scriptam ad paginam contrariam, ubi a. 1001. invenerit, transisse P.

p. 101 conset. l) m. p. C 1β¹. m) ipsa om. C 1β¹. n) festiuit C 1a. o) u C 1a. p) hinc notae semper

anno praecedenti (1034 etc.) ascriptae C 1a, Car. (vide supra p. 1392); itaque numeros annorum veros secundum C 1β¹ —

numeros a. 1034—1037. falsos (MXXIII etc.) corrigens — et G. possi; indicationes vero ad illos pertinentes, utpote quas C 1β¹

falsas (cf. p. 1409 n. m) atque G. omnino non praebent, ex C 1a, ubi suis cum annis consentiunt, haurire potui.

25 l. c. Pandulfo IV. Capuae iam mense Maii a. 1026. denuo regnante (Cod. dipl. Cajetanus, Tabularium Casinense

t. I, Montis Casini 1887—91, P. I, 293 nr. 151) obsidionem, si calculi Leonis (vide supra rec. A. n. g) rationem

habet, a. 1024. exeunte inceptam esse oportet, cf. Chalandon I, 71, qui Bresslau I, 176 n. 1 dubitantem refellit.

8) Cf. Ann. Benev. 2 ad a. 1028. 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 133. Neapolim, perflugium Pandulfi V. Capua

expulsi, Pandulfus IV. intra menses Sept. a. 1027. et Mart. a. 1028. intrasse videtur, cf. B. Capasso, Monumenta

30 ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia I (Napoli 1881, 'Società Napoletana di storia patria, Monumenti

storici, ser. I^a, cronache) p. 131 et Chalandon I, 74 n. 3, 75 n. 1. 9) Peregrinius, Series abb. Cass. p. 102,

de cuius sententia sane vide supra p. 1888 n. 20, et Capasso l. c. I, 131 sq., Leonis Chronica Casin. c. 1^a. (add.

Petri Diaconi; cf. Rec. B n. g) nisi, in exemplo annalium primo ann. II et mens. V. scriptum fuisse censuerunt,

quod nota numeri II secunda iam exoleta — potius fere exoleta, quia Petrus hanc legere potuit — librarius

35 quidam ann. I. intellexisset. Neapolim mense Aprilis a. 1029. adhuc a Pandulfo IV. obtentam (cf. Adenulfi

comitis chartam apud Gattola, Ad hist. abb. Cass. access. I, 132) alii eodem anno (ex. gr. L. v. Heinemann,

'Gesch. d. Norm.' p. 349 sq.), alii anno 1029. vel 1030. (ita Bresslau II, 300) a Sergio IV. duce recuperatam

esse volunt. 10) Schroeter I, c. p. 220 nr. 253. Annalium calculus ad 21. Februarii pertinet. 11) Cf. supra p. 1395

et Iohannis Vita et obitus beati Dominici c. 35, Anal. Boll. I (1882), 298 et n. 1: XI. kal. Febr. anno .. 1031

40 (cod. 1 male ad a. 1101). Haec ex isto opere inter alia hauserunt et Albericus I. Casinensis, Vita sancti Dominici

IV, 22, Acta SS. Ian. II (1643), 445 (vide Anal. Boll. I, 281) et — die praetermisso — Leonis Chron. Casin.

c. 1^a (add. Petri Diaconi) II, 59, SS. VII, 668. 12) Cf. Ann. Benev. 1 ad a. 1033. 34. et 2 ad a. 1033.,

'Bull. Istit. stor. Ital.' 42 p. 134. De hora diei a Petro Diacono indicata (supra A n. 1) res recte se habet, vide

F. K. Ginzler, 'Astronomische Untersuchungen über Finsternisse' II, 'Sitzungsber. d. math.-naturwiss. Cl. d. kaiserl.

45 Akad. d. Wissensch.' LXXXVIII, II (Wien 1884), p. 682 sqq. 686 sq., qui annales nostros ignoravit, et Schroeter

p. 35 nr. 101. 13) Leo Ost., Kalend. f. 6': III. nonas Iunii. Theobaldus sacerdos et abbas. Anno

Recensio A. *

Recensio B.

MXXXVI.^a [ind.] III. Sexto kalendas Februarii^b Mons Vesubius eructavit^c incendium^d ita, ut^e usque ad mare discurreret^f.
 MXXXVIII. [ind.] VI. Chuonradus imperator^g ingressus est Capuam vigilia^h pentecostes et in dieⁱ.^h coronatus^j. Adenulfus^k episcopus^l reconciliatur^m. Pandulfusⁿ princeps exiliatur. Guaimarius^o fit princeps^p et Richerius abbas^q.

MXXXVIII. [ind.] VII.

MXLII. [ind.] X. Luna XV.^a obscurata est per V horas VI^a idus Ianuarii^g, cum nulla^p nubes apparet in celo.

MXLV. [ind.] XIII. Richerius abbas eiecit Normannos^q de terra sancti Benedicti^r.¹⁰

MXLVII. [ind.] XV. Heinricus imperator venit Capuam¹¹ et reddidit eam Pandulfo principi iuniori¹².

MXXXV. [ind.] III.

MXXXVI. [ind.] III.^a

Mons Vesubius eructavit^b incendium ita, ut usque ad mare discurreret^f.⁵

MXXXVII. [ind.] V.

MXXXVIII. [ind.] VI.

MXLI.^c [ind.] VIII. Luna XIII. obscurata est per V horas^d V. idus Ianuarii^g, cum nulla nubes apparet in celo^e.

MXLIII. [ind.] XII. Richerius abbas eiecit Normannos de terra sancti Benedicti^f.¹⁰

MXLVI. [ind.] XIII. Heinricus imperator venit Capuam¹¹ et reddidit eam Pandulfo¹² principi iuniori¹³.

a) at sub a. 1087. Breves, Cav., Rom.; etiam Leo c. 1 II, 62, ubi eruptionem eodem . . quo ordinatus est (sc. Basilus abbas) anno (= 1088 ca. mensem Iunii 1087, cf. Peregrinus p. 48 sq.) inseruit. b) k f c. c) eruct c. d) incendium adeo maximum et insolitum, ut Leo c. 1, l. c. e) ut quasi flumen add. Rom., cuius ex Chronico l. c., quo alius quoque locis usa est, Cronacu Varignana Bononiensis ad a. 1086 — non ex Ann. Casin. ipsis aut Cav. solis hic ab editoribus adhibitis — suum incendio che pareva uno fiume de fuoco mutata est (Corpus chroniconum Bononiensium, Muratori, Script. XVIII², p. I, 1906—09, p. 456). f) imperator c. g) vig c. h) die Breves; alia d. Cav.; altera d. Leo c. 1 II, 63. i) coron c. k) adent c. l) ita etiam Cav. m) Pandt c. n) l. cum esset tertiadecima Casinates, Leo c. 1 II, 65. o) V Casinates, Leo l. c., Cav., Rom. p) nulla prorsus Leo l. c. q) Norma c. r) Bea c. s) sic etiam Cav.

a) hinc usque ad a. 1040 — excepto a. 1088 — etiam Concurrentium numeri ex aliis correcti sunt c. . . b) eruct c. c) ab a. 1040. usque ad a. 1081. rursus numeri annorum ex numeris uno maioribus (MXLI etc.) corr. c. d) hof c. e) clo c. f) Bea c. g) panduf c.

Domini MXXXV. Hunc non a. 1086 (Wattenbach, SS. VII, 669 et n. 48), sed re vera a. 1085 (ita Lugano, 'L'Ital. bened.' p. 64) obisse calculus et, ut iam Bresslau II, 298 n. 6 vidit, Leonis Chronica Casin. c. 1, II, 61. 62 p. 669, et Catalogi abb. Casin., SS. rer. Langob. p. 489, comprobant.

1) I. e. monachis a Pandulfo IV. principe per vim impositus, Leo l. c. Quod ne cum Wattenbach l. c. et p. 670 n. 50 Registro Petri Diaconi infidissimi niso iam a. 1034. factum esse pro certo habes, fontes in notae praecedentis fine citati obstant; cf. etiam notam sequentem. 2) Sub anno 1036. hoc apud K. Sapper, 'Katalog der geschichtlichen Vulkanausbrüche' (Straßb. 1917, 'Schriften d. wiss. Gesellsch. i. Straßb.' 27) p. 11 indicatur. Vesuvium tamen a. 1037. erupisse et fontes derivati (vide rec. A n. a) suadent, et quod rec. C anno post Basilii electionem a. 1036. factam rem ascripsit. L. Palmieri, 'Il Vesuvio e la sua storia' (Milano 1880) p. 10 duas eruptiones discernere voluit, quarum altera 27. Feb. (sic!) a. 1036, altera a. 1037. evenisset, sed Petri Damiani verba (De abdicatione episcopatus c. 9, Opera ed. Const. Cajetanus III, Parisiis 1743, 219, opusc. XIX), quae ille revocavit, ad multo priorem a. 981. factam spectant, cf. Peregrinus l. c. p. 104. 3) A Monte Casinensi veniens. Desiderius, Dial. de mirac. s. Benedicti I, 9, supra p. 1128. 4) Quo die teste Leone, Chronica Casin. c. 1 II, 63, 50 SS. VII, 671 l. 50, apud Capuam veterem (S. Maria Capua vetere) tentoria figit, ubi d. 30. Maii chartam fieri iussit (D. Conr. II, 268). 5) I. e. coronatus processit, ut dierum sollemnis mos erat. Giesebrecht, 'Kaiserzeit' II⁵, 649. 6) Immo vero archiepiscopus Capuanus, v. Amatus II, 6 p. 57, qui antea cum a Pandulfo IV. Hildebrandi, illius filii, gratia munere, cui Henricus II. imperator, ut videtur, cum praefecerat (Bresslau II, 299), spoliatum fuisse narrat, I, 37 p. 45; cf. F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII, 254. 6a) Cf. supra p. 1412 n. 6. 7) Pandulfi exilium noster — 55

Recensio C.

MXXXVI. ind. III. Basilus fit abbas¹.

MXXXVII. ind. IIII. Sexto kalendas Februarii Mons Vesuvius^a eructavit incendium ita, ^{1037.}
ut usque ad mare discurreret². ^{Jan. 27.}

5 MXXXVIII. ind. VI. Chonradus^b imperator³ ingressus est Capuam vigilia^c pentecostes et in ¹⁰³⁸
pentecoste^{d,4} coronatus est⁵. Adenulfus episcopus reconciliatur⁶. Pandulfus princeps ^{Mai 13. 14.}
exiliatur. Guaimarius^{6a} fit^e princeps^{6,7} et Richerius abbas⁸.

MXXXVIII.^f ind. VII. Obiit^g Chonradus^b imperator^{8,9,2}, Heinrichus^h filius eius imperat¹.

MXLII. ind. X. Luna XIII⁸ obscurata est per quinque horas V¹ idus Ianuarii⁹, cum nulla nubes appareret in celo. ^{1039.}
^(Iun. 4.) ^{1042.}
^{Ian. 9.}
^{A. CASHMATES.}

^{25.}
¹⁰ MXLV. ind. XIII. Richerius abbas eiecit Normannos de terra sancti Benedicti¹⁰.

MXLVII. ind. XV. Heinrichus imperator venit Capuam¹¹ et reddidit eam Pandulfo principi iuniori¹².

15 *) C1a Necrol. l. c.: II. nonas Iunii obiit ... et^m Cunradus imperator ...

1039.
Iun. 4.

a) Uessuuius C1a. b) Conradus C1β, ed. c) vig¹ C1a; in vigilia C1β¹. d) pentecostes C1a; i. p. etiam
Casuar. e) p. f. C1β¹. f) quod 'Catalogue Libri' (cf. supra p. 1398 n. 22) p. 221 libros annalium manuscriptorum bibliothecae
(archivi) Casinensis omnes hic annum 1038. praebere contendit, non nisi de C1a valet, cum C1β teste G. rem recte sub
a. 1039. retulerit. g) Conr. i. c. Vult. h) i. Et Heinrichus C1β¹, Vult. i) a. fit rex Vult. k) depravatam ad
20 XIV C1δ¹. l) VII C1δ¹. m) quae hic ad aliam notam (cf. Gattola II, 855) pertinentia praeceunt die tertia mensis
Iunii, indictione tertia saeculo demum XIV. addita sunt.

exceptis fontibus ex eo derivatis — solus memoriae tradidit, cf. etiam Desiderius, Dial. l. c. et ad hunc P. Fedele, 'Di
alcune relazioni fra i conti del Tuscolo ed i principi di Salerno', 'Arch. d. soc. rom.' XXVIII (1908), 15 sq.
Nuper M. Schipa, 'Il mezzogiorno d'Italia' p. 149 sq. 135, et 'Sull' origine del primo nucleo della Monarchia sici-
liana', 'Atti d. R. accad. di archeol., lettere e belle arti' (n. s.) vol. VIII (Nap. 1924), 168 sqq., quam rationem
Conradum in itinere a. 1027. facto adversus Graecorum versutias iniisse Wipo, Gesta Chuonradi II. imp. c. 17
(Opera³, SS. rer. Germ., p. 37) retulerit (v. Gay l. c. p. 448), ut puto, iure ad secundum a. 1038. iter revocavit.
8) Cf. D. Conr. II, 270. Ann. Alt. mai. (SS. rer. Germ., 2. ed. 1891) p. 22. Richerius prius monachus Alta-
hensis, deinde abbas Lenonensis fuerat. Cuius praedecessoris Basilii electionem (supra p. 1414 n. 1) irritam
30 indicatam esse patet (Bresslau II, 811 sq.). 9) Schroeter, 'Spezieller Kanon' p. 220 nr. 259. Die 8. mensis
Ianuarii a. 1042. luna non XV, sed XII, et 7. Ianuarii a. 1041. luna non XIV, sed XI. erat. 10) Ad hunc
finem a Richerio in Germania maiori satis exercitu congregato (Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 70. 69, SS. VII,
678, cf. G. B. Borino, 'Per la storia della chiesa nel sec. XI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXVIII, 1915, p. 468 sq.),
attamen Guaimarii V. principis auctoritate iam ante impetum dimisso, v. Leo l. c. et de Normannorum expulsionem
35 c. 71 sq., p. 679 sq., ubi recensiones posteriores mense Maio ind. XIII. addiderunt, Desider., Dial. II, 22, supra
p. 1138 sq., et Amat. II, 42 p. 97 sq. 11) Ubi d. 3. Februarii Richerio abbati tabulam fieri iussit (DH. III. 184).
Amatum III, 1 p. 105 ac Petrum Diaconum Leonis Chron. Casinensem II, 77 p. 682 numero anni supplementem
(c. 1°), quorum Heinrichum a. 1047. Romam venisse uterque ex se ipso male dicit, nostri fontem non
recte intellexisse patet; cf. Wattenbach, SS. VII, 682 n. 10; E. Steindorff, 'Jahrb. d. Deutsch. Reiches unter
40 Heinrich III.' I, 465. 466. 12) I. e. VI. nominis sui, filio illius Pandulfi IV, quem principatum deponere
iam his coactum (v. supra p. 1412 n. 3, 1414 n. 7) imperator nunc praetermisit. (Cf. Pochettino p. 447,
qui sane p. 446 patrem iam a. 1047. mortuum esse non recte dixit). Nam quod duae Adenulfi archiepiscopi
Capuani chartae d. 19. Martii et d. 17. Octobris 1047. datae, quibus nusus L. v. Heinemann, 'Gesch. der Nor-
mannen' p. 362 n. 15 Annales Casinenses errasse voluit, Pandulfum IV., Pandulfum VI. et Landulfum VI.
45 istius filium, regnantes vocant (Michael Monachus, Sanctuarium Capuanum, Neapoli 1630, p. 581 sqq. et
CCCCCLXXXIII sqq. — inter paginas 580 et 581 —), nihil aliud — praesertim cum Adenulfus ab eodem Pan-
dulfo IV. iam semel munere privatus esset (cf. supra p. 1414 n. 6) — nisi hunc imperatore loco profecto
potestatem Capuae rursus habuisse probant. Qua re auctores posteriores, Amatus III, 3 p. 105 sq. et Leo, Chron.

Recensio A.

Recensio B.

MXLVIII. [ind.] II.^a Hoc anno Leo papa ordinatus est.

MLII. [ind.] V. Guaimarius princeps interficitur^b et Bonifatius marchio¹.

MLIII. [ind.] VI. Leo papa cum Normannis dimicavit in Apulia^{a,2}.

MLIII. [ind.] VII. Leo papa obiit^{a,*,3}.

MLV. [ind.] VIII. Victor papa fit. Richerius abbas defungitur⁴, et Petrus abbas ordinatur⁵.

MLVII. [ind.] X. Fredericus fit abbas⁶, qui et postmodum Stephanus papa.

MLVIII. [ind.] XI. Hoc anno defuncto Stephano papa et huius loci abbate⁷ domnus Desiderius omnium fratrum unanimitate⁸ abbas est ordinatus⁹.

MLVIII. [ind.] XII. Nicolaus papa ordinatur⁴.

MLXI. [ind.] XIII. Nicolaus papa obiit⁹.

MLXII.⁸ [ind.] XV. Alexander papa ordinatur^{h,10}. Richardus¹¹ introivit Capuam¹² et factus est princeps^{1,18} XII. kalendas Iunii.

MLXIII. [ind.] I. Luna XV. eclipsim^h passa est V. idus Novembris¹⁴.

MLXIII. [ind.] II. Primus Dionisii circulus¹.

ML.^a [ind.] III. Leo papa hoc anno ordinatus est.

MLI. [ind.] IIII. Guaimarius princeps interficitur et Bonifatius marchio¹.

MLIII. [ind.] VI. Leo papa cum Normannis in Apulia dimicavit² et alio anno obiit³.

MLV. [ind.] VIII.

MLVII. [ind.] X.

MLVIII. [ind.] XI.

MLVIII. [ind.] XII.

MLX. [ind.] XIII.

MLXI. [ind.] XIII. Alexander papa ordinatur. Riccardus¹¹ introivit Capuam¹² et factus est princeps^{b,13}.

MLXIII. [ind.] I. Luna XV. eclipsin passa est V. idus Novembris¹⁴.

MLXIII. [ind.] II.

1054.
Apr. 19.

*) A 1 Kalend.¹⁵: XIII. kalendas Maii. Leonis pape noni.

a) sub anno sequente 1050. post indictionis numerum III locus rarus c., ita ut ille ex IIII mutatus esse videatur. b) post septennium occisus est (sc. Guaimarus) perperam sub a. 1037. Breves. c) in A. d. sub a. 1054. Cav. d) L. p. o. et Victor .. sub a. 1055. Cav. e) unanimi c. f) N. p. fit sub a. 1058. Cav. g) ita Cav., Rom.; MLXXI perperam Vult. h) ordinatus est Cav. i) Robertus male add. Vult. k) eolyp c. l) haec pontificatus Alexandri II. ascripsit Basil. SS. XXXI, 290; primi D. circuli in margine a.

a) sic Cav., istumque annum falsum Leonem c. 1 II, 79 --- Ann. Casin. deperditos secutum — verbis eodem anno ordinatus est (sc. Leo IX) significasse contra Steindorff, 'Jahrb.' II, 452. 456 mihi persuasum habeo. b) princeps c.

Casin., c. 1 II, 78 p. 683, quos omnes recentiores secuti sunt, animum induxisse videntur ea, quae Ann. Casin. deperditū rettulerant, tali modo commutare, ut Heinricum ille Pandulfo IV. ipsi (ita postremo A. Cartellieri, 'Weltstellung d. Dt. Reiches' p. 480), hic isti filioque eius (ita Schipa, 'Il Mezzogiorno' p. 163) principatum reddidisse scriberent. At in Ann. Casinensium sententia persistendum est. Etiam cf. Borino, 'L'elezione e la deposizione di Gregorio VI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXIX (1916), 340 sqq.

1) I. e. Tusciae, cum Guaimario foedere iunctus. Amatus II, 34 p. 91. Borino l. c. p. 341 sqq. 2) Apud urbem 'Civitate' nuncupatam, cf. Chalandon I, 186 sq. 3) Leo Ost., Kalend. f. b: XIII. kalendas Maii. Leonis pape noni. Anno Domini MLIIII. 4) Leo Ost. l. c. f. 12': III. idus Decembris. Richerius sacerdos et abbas. Anno Domini MLV. Non recte sub idibus Decembris Necrol. monasterii Altabae inferioris, MG. Necrol. Germ. IV, 70. Annum Catal. abb. Casin. quoque praebet (SS. rer. Langob. p. 489).

5) Post electionem absque illius (sc. papae) consilio ac voluntate imperatoris factam (Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 91, SS. VII, 690), qua de causa a. 1057. Victor II. Petrum abbatem dignitatem deponere coegit, cf. G. Meyer von Knonau, 'Jahrb. d. Deutsch. Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.', t. I, 26 sq. 6) Vide notam praecedentem. 7) Leo Ost., Kalend. f. 4: IIII. kalendas Aprilis. Stephanus papa qui et Fridericus abbas. Anno Domini MLVIII. Catal. abb. Casin. l. c. 8) Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 9, SS. VII, 702 sqq., ubi Desiderius iam mense Decembris a. 1057. Stephano X. aegrotante electus esse narratur; cf. G. Baist, 'Forsch.

Recensio C.

ML. ind. III. Hoc anno Leo papa ordinatus est. 1049.

MLII. ind. V. Guaimarius princeps interficitur* et Bonifatius^a marchio¹.

MLIII. ind. VI. Leo papa cum Normannis in Apulia dimicavit².

5 MLIII. ind. VII. Leo papa obiit***.³

MLV. ind. VIII. Victor papa fit. Richerius abbas defungitur****.⁴ et Petrus abbas ordinatur⁵.

p. 26. MLVII. ind. X. Fredericus fit abbas⁶, qui et^b postmodum Stephanus papa⁶.

1057.
(Mal. 23.)
(Aug. 2.)

MLVIII. ind. XI. Hoc anno defuncto Stephano papa et huius monasterii abbate****.⁷ domnus^d Desiderius omnium fratrum unanimitate^e abbas est^f ordinatus^{f, 8}.

10 MLVIII. ind. XII. Nicolaus^g papa ordinatur.

MLXI. ind. XIII. Obiit Nicolaus^g papa****.⁹

MLXII. ind. XV. Alexander^h papa ordinatusⁱ est^{1, 10}. Richardus¹¹ introivit^k Capuam¹² et factus est princeps¹³ XII kalendas Iunii.

1061.
(Oct. 1.)
1062.
Mal. 21.

MLXIII. ind. I. Luna XV. eclipsin^l passa est V. idus¹⁴ Novembris.

1063.
Nov. 9.

15 MLXIII. ind. II.

*) C 1a Neerol. l. c.: II. nonas Iunii obiit . . . Guaimarius princeps¹⁶ . .

1052.
Iun. 4 (p. 25).

**) ib. Martyrol. p. 114: XIII. kalendas Maii Rome depositio sancti Leonis noni pape, qui sedit in pontificatu annis quinque.

1054.
Apr. 19.

***) ib. Neerol. p. 618: III. idus Decembris. Obiit domnus Richerius sacerdos et abbas huius loci . . .

1055.
Dec. 11.

20 ****) ib. p. 572: III. kalendas Aprilis. Obiit domnus Stephanus papa, qui et Fredericus abbas huius loci . . .

1058.
Mart. 29.

*****) ib. p. 593: XIII. kalendas Augusti. Obiit domnus Nicolaus papa . . .⁹

1061.
Iul. 19. (20.)

a) Bonifacius C 1^β1. ed. b) et om. C 1^β1. c) p. extitit C 1^β1. G.; p. dictus est Vult. d) doñus C 1a. ^β1. e) unanimi consensu C 1^β1. f) o. e. C 1^β1. g) Nicholaus C 1^β1; domnus N. Vult. h) domnus A. Casaur., Vult. i) ita Casaur., ordinatur Car.; constitutus e. Vult. k) intravit C 1^β1. ed. l) eclipsi C 1^β1; eclipsim ed.

z. dt. Gesch. XXIV (1884), 318.

9) Leo Ost., Kalend. f. 8: XIII. kalendas Augusti. Nicolaus papa

25 (verba 'IV. p.' in codice exoleta ex apographo cod. Vat. Borgiano lat. 182 f. 53 supplivi). Anno Domini MLXI.

At neque hoc die — ita Meyer v. Knonau, 'Jahrb.' I, 216 et n. 31 — neque 'VI. kalendas Augusti', quam Bernoldi Chronici notam (SS. V, 427) Jaffé-L. I p. 566 quidem rectam censuit atque etiam R. L. Poole, 'Papal Chronology in the Eleventh Century', 'English Hist. Review' XXXII (1917), 212 sq. in 'XI. Kalendas Augusti' emendari voluit, sed XIII. Kal. Aug. (= 20. Iulii) papam obiisse et, quod R. Davidsohn, 'Forschungen zur älteren Geschichte

30 von Florenz' I (Berlin 1896), 46 citavit, ex Neurologio monasterii S. Mariae de Cuneo in Valle Eltsae siti (cf. A. M. Bandini, Catalogus cod. lat. biblioth. Mediceae-Laurentianae, Florentiae 1774—78, IV, 551 sq.) et ex Kalendario S. Sophiae Beneventano (v. Bertolini, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 141 n. 8, qui sane diem 19. Iulii perperam indicat) apparet.

10) Immo vero a. 1061. Oct. 1, sane indictione XV, ita ut annales antiqui vel deperditi notam suam in tabula paschali non ad annorum, sed indictionum columnam accommodasse videantur. Idem

35 Ann. Benev. 1 et 2 ad a. 1062, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42 p. 141.

11) I. Aversae comes.

12) I. e.

Capuani, qui frustra auxilium Heinrich IV. regis petiverant, Richardo portas quoque ac turres urbis huic iam a. 1058. concessae tradiderunt. Cf. Amat. IV, 28 p. 174 sqq.; Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 15, SS. VII, 707 sq.; Ann. Benev. 1 et 2, l. c. Meyer v. Knonau I, 288 sq.; Chalandon I, 216.

13) Cuius nomen Richardus ipse ab a. 1058. gerebat, v. not. praeced. 14) Schroeter, 'Kanón' p. 224 nr. 273: '1063

40 Novbr. 8/9'. 15) 'Revue de philol.' XVIII, 46. 16) Tamen testibus Amato III, 28 p. 127 Iun. 8, Ann. Benev. 2, ad a., 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 138, Iun. 2; v. Fedele, 'Arch. d. soc. rom.' XXIX, 241 sqq.

Recensio A.

Recensio B.

- MLXVI. [ind.] IIII. Hoc anno domnus Desiderius coepit edificare^a ecclesiam sancti Benedicti^b in hoc monasterio^c Casinensi^d. MLXVI. [ind.] IIII.
- MLXVII.^e [ind.] V. Stella cometes apparuit^f. Guotfridus dux^g cum valido^h exercitu inⁱ Campaniam venit^j usque Aquinum^k. Richardus Maritimam^l intrat^{m,n}. MLXVII. [ind.] V.
- f. 5. MLXXI. [ind.] VIII. Ecclesia nova sancti Benedicti dedicata est a papa^o Alexandro die kalendarum Octobrium^{p,q} cum altariis^r suis^s. MLXXI. [ind.] VIII*.
- MLXXIII. [ind.] XI. Alexander^t papa defungitur et Hildeprandus^u archidiaconus in papam Gregorium ordinatur mense Aprili^v. MLXXIII. [ind.] XI.
- MLXXV. [ind.] XIII. Terminum^w huius anni, id^x est^y ipsa nocte natalis^z Domini^{aa}, captus est predictus^{ab} papa supra sanctum altare^{ac}.^{ad} a quibusdam Romanis infidelibus^{ae}, sed vi^{af} et constancia omnium Romanorum eadem^{ag} die receptus est. MLXXV. [ind.] XIII.
- MLXXVI. [ind.] XIII. Hoc anno venit Rob- MLXXV. [ind.] XIII. Hoc anno venit Ro-

Oct. 1. *) A 1¹⁰. B 1 a (f. 18). C 1 β¹¹ Kalend.: Kalendis Octobris. Dedicatio ecclesie sancti Benedicti.

a) edific e. b) Ben a. c) mon c. d) ita ind. V Cav.; etiam Leo - Petr. Diac. III, 23 cometam post Godefridi iter a. 1067. factum memorant. e) etiam Cav. f) terram Marsorum introivit Cav.; intrat non clare legitur e. g) d[omno] p. Cav.; domno A. . . p. Leo - Petr. Diac. III, 29 (cf. rec. C n. ¹⁰). h) K. oct a. i) etiam Cav., vide Gaetani d' Aragona, Cod. dipl. Cav. V, App. p. 35 n. ⁸. k) hinc manus altera c.; cf. supra p. 1393. l) ita Cav. m) ita Cav., qui notam totam ad verbum receperunt; in fine Breves sub a. 1074. n) in Breves. o) nat d c. p) Gregorius Breves. q) dum in nativitate dominice sollempnitate in ecclesia sanctae Mariae cognomento Maioris praedictus papa missarum sollempnia ageret, captus e. supra s. a. Chron. Casin. cont. III, 36, ut videtur, iam verba in — Maioris, quibus omnis nostri minus clare referant, ex Ann. Casin. deperditis mutuata. r) etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont. l. c. s) ita Ann. Brevium editio SS. III, 189, sed vi om. cod. (cf. supra p. 1409) fol. 165. t) ita etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont.

1) Mense Martio Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 26 p. 717 sq.; Leo, Narratio consecrationis ecclesiae Casinensis, Muratori, Script. V, 76; cf. [A. M. Amelli], 'La basilica di Montecassino e la Lateranese nel secolo XI', 45 'Miscellanea Cassinese' I (1897), P. I, 16 sq.; A. Hofmeister, 'Der Übersetzer Johannes und das Geschlecht Comitiss Mauros in Amalfi', in 'Hist. Vierteljahrschrift' XXVII (1932), p. 250. 2) V. Meyer v. Knonau I, 522 sq. et Bertolini, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 74 n. 1; de nostri errore supra p. 1391 sq. 3) Sc. Lotharingiae inferioris, de cuius itinere voluntario E. Dupréel, 'Hist. crit. de Godefroid le Barbu' (Uccle 1904) p. 115—123 disseruit. Litterae Annonis archiepiscopi Coloniensis ab H. J. Floss, 'Die Papstwahl unter den Ottonen' (Freiburg i. B. 1858) 50 p. 137 sq. editae non ad hanc rem, ut Dom H. Leclercq (C. J. Hefele, 'Histoire des conciles, nouv. trad. française' IV, 2, Paris 1911, p. 1258 sq.) opinatur, sed ad a. 1065. pertinent, cf. Meyer v. Knonau I, 401 n. 14. 4) Ubi Richardum I, Capuae principem, obsedit. Ann. Altah. mai. (SS. rer. Germ., 2. ed.) p. 72 sq. Amat. VI, 9 sq.

Recensio C.

MLXVI. ind. III. Hoc anno domnus Desiderius abbas coepit edificare ecclesiam sancti Benedicti in hoc monte^a Casinensi^{b, c}.

MLXVII.° ind. V. Stella cometes apparuit^d.

⁵ Gotfridus dux^e cum exercitu venit Campaniam^d usque Aquinum^d.
Richardus princeps terram Marsorum intravit^f.

1066.
(Apr. - Mai.)
1067.
1066?

^{p. 27.} MLXXI. ind. VIII. Ecclesia nova sancti Benedicti dedicata est ab Alexandro papa die
^{307.} kalendarum Octobrium* cum quinque altaribus^e suis^{e, f}.

1071
Oct. 1.

¹⁰ MLXXXIII. ind. XI. Alexander papa defungitur** et Ildeprandus^f archidiaconus in papam
Gregorium ordinatur mense Aprili^{e, g}.

1073.
Apr. (21. 22)

MLXXV. ind. XIII.

Nocte^h natalis Dominiⁱ captus est predictus

papa supra^k sanctum^l altare^s a quibusdam Romanis^o,
sed vi et constantia omnium Romanorum eodem die receptus est.

1075.
Dec. 24, 25.

¹⁵ MLXXXVI. ind. XIII.

Hoc^m anno^m venit^m Rob-

*) C 1a Martrol. p. 216: Kalendis Octobris. Hic in Casino dedicatio ecclesie beati patris nostri Benedicti
(de C 1β vide rec. A n.*).

1071.
Oct. 1.

**) C 1a Necrol. p. 577: XI. kalendas Maii. Obiit domnus Alexander secundus papa ...

1073.
Apr. 21.

a) monasterio C 1β¹. b) Cassinensi ed. c) ita Barth. d) Camp. om. C 1β¹, etiam C 1β testibus G., P.; v. in
20 Italiam et (sequentia Basil. quoque) insecutus est Normannos a Roma usque Tib. sub a. 1046. e) alt^r ss C 1a;
altariis C 1β¹; a. sanctis Car. f) Ildeprandus C 1β¹. g) April C 1β¹; Aprilis G. h) ita hanc notam incipiunt
etiam Barth. et Basil. (iste n.); in n. C 1β¹. i) dñi C 1a. β¹. k) sup C 1a; super ed. l) scm C 1a; sacrum C 1a.
m) v. h. a. Car.

p. 244 sq. Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 28 p. 714. Pontibus irruptionis a Richardo in Campaniam
25 factae, quos Meyer v. Knouau I, 546 n. 94 collegit, significatio quaedam epistolae a Petro Damiano ad Hein-
ricum IV. missae (Epp. I. VII, 8, Opera ed. Cajetanus I, 120 C) addenda est, v. H. v. Schubert, 'Petrus Damiani
als Kirchenpolitiker', in: 'Festgabe ... Karl Müller dargebracht' (Tüb. 1922) p. 97. 5) Oderisium comitem
Marsorum, contra Berardum, eius fratrem, defendens, cf. Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. I. c. p. 714 sq.,
ubi hoc bellum itidem post Godefridi iter demum narratur, cum ex contrario Amatus VI, 8 p. 241 sq. illud
30 ante istud referat. Bellum autem Marsorum, quod postremo Herm. Müller, 'Topographische u. genealogische
Untersuchungen z. Gesch. d. Herzogtums Spoleto u. der Sabina ...' (Diss. Greifsw. 1930) p. 64 sq. anno 1067.
attribuit, iam a. 1066. fuisse (ita Meyer v. Knouau I, 545; Chalandon I, 220) pro re comperta non habeo.
6) Cf. Leo Ost., Kalend. f. 10': Kalendis Octobris. Dedicatio ecclesie sancti Benedicti. Anno Domini MLXXI,
eiusque Narrat. consecr. eccl. Casin., Muratori Script. V, 77, et Chron. Casin. III, 29, SS. VII, 719 sq.; Meyer
35 v. Knouau II (1894), 110 sq. 7) Haec Gregorius ipso die 28. Aprilis Desiderio scripsit, (Gregorii VII. Registrum
I, 1, MG. Epist. selectae II, fasc. I, 1920, 8 sq.). Cf. etiam A. Fliche, 'L'élection de Grégoire VII.' 'Moyen Age'
'2. sér.' t. XXVI (XXXV, 1924), 71 sqq. 8) Vita Gregorii VII, ap. Duchesne, Lib. Pontif. II, 282, cf. Jos. M.
March, Liber Pontificalis, prout exstat in codice ms. Derlusensi, Barcinonae 1925, p. 128). De huius notae et
sequentium origine vide contra P. Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX (1869), 389 sq., supra p. 1387 sq.
40 Ad fontes ab Meyer v. Knouau II, 587 n. 178 et V (1904), 389 memoratos Chron. Casin. continuatio (cf. A n. q)
et Cron. apost. et imp. Basil., SS. XXXI, 290, utraque ex parte Ann. Casinenses secuta, accedunt. 9) Cencio,
Stephani praefecti filio, duce. Vita Gregorii I. c., cf. etiam A. Fliche, 'La réforme Grégorienne' (Louvain-Paris
1924 - 25, Spicilegium sacrum Lovaniense. 'Études et documents' fasc. 6) II, 277 n. 2. 10) 'Revue de philol.'
XVIII, 49. 11) Biblioth. Casin. IV, 131, sed perperam sub 'Oct. 4'.

Recensio A.

bertus dux super Salernum¹ pridie nonas Maii² et obsedit eam terra marique. Et³ cepit eam die idus Decembris^{4,5}.

MLXXVII. [ind.] XV. Hoc anno Richardus princeps coepit obsidere Neapolim principio mensis Maii⁴.

MLXXVIII. [ind.] I. Richardus princeps obiit Capue ipsa quinta feria cene Domini^{6,5}, et Neapolis obsidione soluta est, et Iordanus^{8,6} fit princeps⁹.

MLXXXI. [ind.] III. Heinricus rex cum¹ magno² exercitu³ venit Romam⁴, sed obsistentibus Romanis cum papa Gregorio⁵ sine effectu reversus est¹⁰. Robbertus dux transito⁶ mari⁷ Romaniam debellaturus ingreditur^{1,11}.

*) A 1 *Catalogus imperatorum Graecorum* f. 3': Alexius nepos Ysaky^h Cumeano^h, qui pugnavit cum Robberto Guiscardo, a quo turpiter victus est^{1,12}.

Recensio B.

bertus^a dux super Salernum II.¹ nonas^b Maii^{b,2} et obsedit eam terra marique et cepit eam die idus^c Decembris^{c,3}.

Hoc^d anno Riccardus⁵ princeps coepit obsidere Neapolim principio mensis Madii⁴.

MLXXVII. [ind.] XV. Riccardus princeps^e obiit Capue ipsa V. feria^f cene Domini^{e,5}, et Neapolis obsidione soluta^h est, et Iordanus⁸ fit princeps.

MLXXVIII. [ind.] I. Hoc anno fuit proeliumⁱ de Cappelli^{7,7}.

MLXXX. [ind.] III. Heinricus rex cum magno exercitu venit Romam⁴, sed obsistentibus Romanis cum papa Gregorio^{m,5} sine effectu reversus est¹⁰. Robbertus dux transito mari Romaniam debellaturus ingreditur^{1,11}.

*) B 1a *Catalogus imperatorum Graecorum* f. 5' 20 (3'): Alexius nepos^a Ysaky Kumeano, qui⁹ pugnavit cum Rubberto Uiscardo¹², annis^p . . .

a) ita (. Et) c. b) deō c. c) d c. d) l. eius filius Cas. e) I. f. p. sola verba partis Ann. Coccon. deperditas (1090—1093) falso loco — inter a. 1085. notas — permanserunt. f) ita Breves, Cav.; congregato exercitu Chron. Casin. cont. III, 49, cf. tamen infra p. 1422 n. 1. g) ita etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont. h) Ysaky yumeano c. i) a quo idem imperator devictus est Chron. Casin. cont. III, 49, quas etiam plura refert.

a) Roō c. b) ā mī c. c) id' deō c.; ubi super — Decembris et statim sequentia Hoc — Madii e transverso in 25 lineis vacuus annorum 1074—1070. — hoc ordine — et ultra usque ad marginem superiorem folii scripta sunt. d) Ho c.; cf. etiam notam praeced. e) sequentia e transverso in lineis a. 1076—1070. et ultra c., cf. n. c. f) ff c. g) dūi c. h) solut c. i) plū c. k) haec om. fontes quoque omnes 30 ex Ann. Casin. deperditas derivati. l) hinc e transverso in lineis a. 1081—1086. c., cf. n. c. m) GG c. n) nepos om. c. o) Hic Vult. et codex Hugonis de S. Victore Parisinus 4891, qui eandem notam descripserunt (I, 64 sq., 'Fonti per la storia d'Italia' 58, 'Archiv' XI, 1853, p. 306 sq.). p) anū c., 35 ubi numerus desideratur, quem supplens Vult. (XI); annis om. cod. Hugonis de S. Victore in nota o citatus.

1) Ann. Benev. 1 a. 1075 ('Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 144), Chron. Amalph. fragm. (Muratori, Ant. It. I, 214), Romualdi Chronici, ad cuius lectionem W. Arndt, SS. XIX, 407 sq., se applicavit, codex C a. 1077, tamen codices A et B a. 1076. praebent (Muratori Script² VII, 1 p. 189), qui nunc a plurimis admissus (ex. gr. Chalandon I, 40 243—246) re vera et — si finis obsidionis intellegitur — ex Lupi Annalium calculo Graeco (ad a. 1077, SS. V, 60) et e chartis Salernitanis cogitur, cf. C. A. Garufi, 'Sullo strumento notarile nel Salernitano nello scorcio del secolo XI', 'Arch. stor. Ital.', '5. serie', t. XLVI (1910), 78 sqq. Rem porro narraverunt Amatus VIII, 13 sqq. p. 333 sqq., Guill. Apul. III v. 424 sqq. 465, SS. IX, 274 sq. Gaufr. Malaterra, De rebus gestis Rogerii . . comitis III, 4, Muratori, Script² V, 1 (1928), p. 58 sq., Chron. Casin. cont. III, 45, SS. VII, 735. 2) Apud Amatium 45 p. 384 mendo, ut videtur, cuiusdam librarii legis *en lo mois de jung* (Baist, 'Forsch. z. dt. Gesch.' XXIV, 336). 3) Amatus VIII, 23 p. 346: *gdo de decembre, c'est lo XVI jor*, quod ex numero 'XIII' itidem corruptum esse patet (Baist l. c.). Arx Salernitana a. demum 1077. Roberto a Gisulfo principe tradita est, cf. Schipa, 'Il mezzogiorno' p. 186 sqq. 4) Amatus VIII, 24. 31 p. 348 sq. 354. Lupus ad a. 1078. l. c. Chron. Casin. cont. l. c. Romualdi Chron., SS. XIX, 408. Contra sententiam de annalibus nostris hic a Meyer v. Knoenau III 50 (1900), 87 n. 130 prolatam vide supra p. 1886 n. 7. 5) Amatus VIII, 24 p. 356: *Richard . . fu mort et enterré en cellui jor que Iesu* (sic!) — *Crist cena avec ses disciples*, i. e. 5. Aprilis. At non hoc die, ut Meyer v. Knoenau III, 157 n. 98 dicit, sed 6. Aprilis principem obiisse Necrologium Casin., quocum Leonis Ost. Kalendarium (f. 4': *VIII. idus Aprilis. Richardus princeps. Anno Domini MLXXVIII*) consentit, rettulit (supra rec. C. n. *). 6) Sui nominis I. 7) Quam notam, numquam adhuc adhibitam, sine dubio revocari 55 oportet ad *proelium Capellinum, quod apud Ortonam* (sc. Ortona al mare) *factum est* (Breve Chronicon

Recensio C.

bertus dux super Salernum¹ pridie nonas^a Maii^{a,2} et obsedit eam terra marique et cepit eam die^{a,3} idus^{a,4} Decembris⁵.

1076.
Mai. 6.
Dec. 13.

MLXXVII.^{a,3} ind. XV. Hoc anno Richardus princeps coepit obsidere Neapolim principio^b mensis Maii^c.

1077.
Mai. in.

MLXXVIII. ind. I. Ricchardus princeps obiit Capue quinta^c feria^c cene Domini^{d,*,5}, et Neapolis obsidione soluta est, et^e Iordanus⁶ fit princeps.

1078.
Apr. 5 (6).

MLXXXI. ind. IIII. Heinricus rex valida manu^f venit Romam^g, sed obsistentibus Romanis cum papa Gregorio^h sine effecto^g reversus^h est¹⁰.

1078?

1081.

Robbertus dux Romaniamⁱ debellaturus ingreditur^{*,11}.

*) C1a Necrol. p. 574: VIII. idus Aprilis. Obierunt . . . Richardus princeps.

1078.

**) C1β^k β¹ (f. 4^v) *Catalogus imperatorum Graecorum*: Alexius nepos Isachi^l Cumeano, qui pugnauit cum Roberto Vuiscardo^{m,12}.

Apr. 6.

1081.

- 15 a) nō m̄ C1a. a¹) idibus C1β. a²) 1066 Car. b) principium C1a; in p. C1β. c) fr C1a; feria quinta C1β. d) dñi C1a. β¹. e) et om. C1β. f) sic Barth. et Basul, quae notas a. 1081. et 1083. amputatas contrazit. g) ex effectus corr. C1β. h) regressus ed. i) transitio mari om. etiam Barth., cuius corruptelas sub a. 1079. exstantes Rob. ven. Romam debell., sed obsist. — Gregorio iam Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 384 sq., emendant. h) cf. Biblioth. Casin. IV, 129. l) Böhl. Casin. cod. C1β excerpta secuta Alcxium nepotem Isachi Cumeani appellat; 20 Yasbei C1β. m) Wiscardo C1β.

seu potius Epistola encyclica in tabulario ecclesiae Pennensis, 'Archiv' IV, 1822, p. 132, quod plurimos viros doctos adhuc effugisse mirum est; v. infra p. 1461 sqq.), quo Robertum Loritelli comitem cum paucis Normannis Marchiam Firmanam aggressum magnas copias comitum Teatensium, Pennensium, aliorum vicisse Amatus VII, 31 p. 804 sqq. narrat (cf. Ces. Rivera, 'Le conquiste dei primi Normanni in Teate, Penne, Apruzzo e Valva', 25 'Estratto dal Bollett. d. R. Deputaz. Abruzzese di storia patria' ser. III, a. XVI, Aquila 1925, p. 27 sqq.; etiam Herm. Müller, in libro supra p. 1419 n. 5 citato, p. 89). Haec pugna neque a. 1075 (Giesebrecht, 'Kaiserzeit' III⁵, 348 sq.) neque a. 1076 (Meyer v. Knonau II, 689, 690 n. 108) neque vero a. 1077 (Rivera p. 58, 27) orta est, nam anno a nostro hic, ut videtur, recte tradito (vide supra p. 1396 n. 3) optime convenit, quod Gregorius VII. in conventu a. 1078 (Febr. 27—Mart. 3) Romae habito excommunicavit omnes Normannos, qui 30 invadere terram sancti Petri laborant, videlicet marchiam Firmanam, ducatum Spoletanum . . . (Reg. V, 14a. Epp. sel. II fasc. 2, 1923, p. 371). Chartae post pugnam datae et supradicto Chronico Pennensi adinetae (l. c. p. 133; infra p. 1466 sq.), quae . . . Ab incarnatione Domini . . . sunt anni millesia (sic) septuagesimo tertio et die mense Iunii (non indicato!) post (sic!) ind. V. (currebat a. 1067) incipit, fides, quod terminum spectat, non habenda est; cf. etiam quae A. Hofmeister infra p. 1486 n. i exposuit. 8) Haud dubie 35 d. 21. Maii. W. M. Peitz, 'Das Originalregister Gregors VII.', 'Wiener Sitzungsber., philos.-hist. Kl.' 165, 5 (1911) p. 234. Non neglegendum est nostrum cum multis fontibus consentientem (vide Meyer v. Knonau III, 377 n. 54) ita dixisse, quamquam Gregorius ipsi abbati Casinensi scripserat Heinricum tum Ravennae morantem 'parvam manum habere' et certe exercitum maiorem, ut rex putaret, non confecturum esse (Reg. IX, 11, Epp. sel. II, 2, p. 588). Qua de causa Meyer v. Knonau l. c. Gregorii verbis minime quidquam probantibus et 40 Frutolfo (Ekkehardi Chronicon universale SS. VI, 204: parva manu) solis nism Ann. Casinensium aliorumque testimonium inmerito reiecit patet. Quod Heinricus in edicto a. 1082. Romanis propositio, cui P. Sander, 'Der Kampf Heinrichs IV. und Gregors VII.' p. 63 n. 4 et ipse contra Ann. Casinenses confidit, anno praecedente ad eorum urbem cum 'paucissimis militibus' se venisse contendit (Epist. Bamberg. nr. 9, ed. Ph. Jaffé, Bibl. rer. Germ. V, 1869, p. 499), nimirum non obstat. Nam rex, si exercitum suum in impetu primo et irritum quidem 45 magnum fuisse concessisset, sibi ipsi detrimentum attulisset. 9) Ut Frutolfus l. c.: resistente sibi (sc. Heinricho) Hiltibrando papa cum Romanis. 10) Similiter alii a regis partibus alieni. Meyer v. Knonau III, 393 et n. 81. 11) Sc. regnum Graecum, quo dux mense Maio ex Idronti portu provectus est; Chalandon I, 268. 12) Apud Dyrrhachium d. 18. Octobris (Chalandon I, 270 sq.); cf. supra A n. i.

Recensio A.

MLXXXIII. [ind.] VI. Henricus rex^a iterum Roman veniens^a porticum Sancti Petri per^b vim cepit et ex magna^b parte destruxit^a, archiepiscopum Ravennensem^c invasorem apostolice^d sedis^d absque consilio et voluntate^e totius^d Romane ecclesie constituit^f.

MLXXXIII. [ind.] VII. Henricus^a Romam a Romanis intromissus^a XII kalendas Aprilis stetit ibi^a usque ad^a XII kalendas Iunii^g. Post hec^k venit Robbertus dux cum ingentiⁱ exercitu^m, et tradita est [eiⁿ] Roma aⁱ quibusdamⁱ Romanis^{l,7}, et multa mala ibi committens accepto papa^o Gregorio^o egressus est^{l,9}.

MLXXXV. [ind.] VIII. Fames et mortalitas maxima fuit¹⁰. Gregorius⁷ papa apud Salernum moritur^{p,q,11}. Obiit^a Robbertus dux^{9,12}.

MLXXXVI. [ind.] IX. Tertiodecimo kalendas Martii incipiente^r nocte^r stella clarissima in circulum^s lune prime ingressa est. Desiderius abbas Rome^t in Victorem papam^u invitus eligitur ab episcopis et cardinalibus Romanis ipso die pentecostes^{v,13}.

Recensio B.

MLXXXII. [ind.] V. Henricus iterum Roman veniens^a porticum Sancti^a Petri per vim cepit^b et ex parte magna destruxit^a, archiepiscopum Ravennensem^c invasorem apostolice sedis^d absque consilio et voluntate totius Romane ecclesie constituit.

MLXXXIII. [ind.] VI. Henricus rex Roman a^c Romanis intromissus^a XII kalendas Aprilis stetit ibi usque ad XII kalendas Iunii^g. Post haec^d venit Robertus dux cum exercitu, et tradita est ei Roma⁷ et multa mala ibi committens accepto^o papa^o Gregorio^o egressus⁷ est⁹.

MLXXXIII. [ind.] VII.

MLXXXV. [ind.] VIII.

a) ita Breves, Cav. b) per - magna Breves, Cav., Chron. Casin. cont. c) Rauē c. d) apostolice totius etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont. e) voluit c. f) a papam const. Cav.; in papam Clementem const. Ceccan. (vide P. Sander in opere p. 1421 n. 8 citato p. 131 n. 9), quorum verba sub hoc anno praecedentia deperdita sunt (cf. supra p. 1420 n. e, rec. A). g) H. rex Breves, Cav., Ceccan. h) ibi om. Ceccan. i) ad om. Cav., Ceccan. k) ita c. l) ita Breves, Cav., Ceccan. m) exer c.; cum magno e. Roman intravit Ferrar. n) ita Breves, Cav., Ceccan.; ei om. c. o) pp G. c. p) haec in Ann. Brevium editione SS. III, 190 in fine anni 1083. post constituit posita sunt itidemque in codice (cf. supra p. 1402) f. 165, sed hic in linea anni 1085, et signo notam anni 1084. ante Gregorius includente apparuit librarium illa verba recte anno 1085. attribuisse, cf. Waite, SS. XXIV, 89 n. 3. q) m. R. d. in Romania Cav. r) ita Cav.; i. n. om. Rom.; prima hora noctis Ceccan. s) i. circultu Rom. t) Romi c. u) sequentia etiam Cav. v) pentecost c.

a) hinc e transverso in lineis a. 1082-1088. c. b) e. eam c. c) hinc e transverso in lineis a. 1083-1088. c. d) hec c. e) accep pp Gūs c. f) egressu c.

1) I. e., cum annales expeditionem Romanam a. 1082. ab Heinrico susceptam retinuerint, a. 1083. secundum 45 errorem calculi, quem cod. B 1a (et C 1a), sed non 'quattuor recensiones antiquissimae' continent, ut Sander l. c. p. 200 dixit. Cuius sententia alia, Petrum Diaconum - rectius: Guidonem Casinensem, cf. Smidt, 'Brackmann-Festschrift' p. 312 sqq. —, Chron. Casin. cont. III, 50, SS. VII, 738 sq., Ann. Casin. deperditos saeculum rem ibi sub a. 1082. legisse huncque suo alio anno significare voluisse, in primis propterea verisimilis non est, quod praeter auctores recensiois A etiamque C fontes quoque ex illis derivati — Breves, Cavenses, Barth. —, ut 50 plerumque, verum annum (1083) praebent. Ceterum ipsas a. 1081. et 1088. notas in Chron. Casin. cont. III, 49 sq., l. c., insertas in huius uno codice folio nunc deficiente deesse solumque in editionibus interpolatis legi respiciendum est (Wattenbach ibid. p. 737 n. a). 2) Quod mense Ianuario aut Februario Meyer v. Knouau III, 470, post sollempnitatem Paschae (d. 9. Aprilis) factum esse Peitz, 'Das Originalregister Gregors VII.' p. 238 censet. 3) Se. civitatis Leoninae muros, cf. Meyer v. Knouau III, 441 n. 11. 479 n. 14, ubi fonti- 55 bus collectis adde Gregorii Reg. IX, 35a p. 628: Porticus muros surripuit (sc. Henricus). 4) Guibertus, quem Anselmi quoque Vita heresiarcham . . sedis Romanae invasorem appellat (c. 21, SS. XII, 20),

Recensio C.

28. MLXXXIII. ind. VI. Heinricus rex iterum Romam veniens^{a, 2} porticum Sancti Petri vi captam 1083.
ex parte destruxit^{b, 3}.

Archiepiscopum Ravennensem^c invasorem^d

- 5 Romane^d ecclesie^d constituit.

MLXXXIII. ind. VII. Idem rex Romam^e a quibusdam^f Romanis intromissus post duos 1084.
menses a Robberto duce fugatus est. Mart. 21.
Mal. 21.

Idem dux papam^g Gregorium^g de urbe erutum^h Salernum perduxit^{i, 6}.

Mal. 28.

MLXXXV. ind. VIII. Fames et mortalitas maxima fuit¹⁰.

- 10 Gregorius papa apud Salernum moritur^{*. 11}. Obiit^k Robbertus dux^{**. 12}.

MLXXXVI. ind. VIII. Tertiodecimo kalendas Martii noctis initio stella clarissima in circulum 1086.
prime lune ingressa est. Febr. 17.

Desiderius¹ abbas Rome in papam Victorem eligitur die pentecostes¹³.

Mal. 24.

*) C 1a Necrol. p. 584: VIII. kalendas Iunii. Obiit dominus Gregorius VII. papa ...

1085.

- 15 **) ib. p. 593: XVI. kalendas Augusti. Obierunt ... Robbertus dux ...

Mal. 25.

Jul. 17.

a) venit C 1^a. b) d. et ed. c) raven¹ C 1a; Ravennatem C 1a¹. d) ecclesiae Romanae ed. e) Romam
om. Car. f) sic C 1^a et Barth., cuius auctor id igitur non ipse addiderit, ut Meyer v. Knochau, 'Jahrb.' III, 527 n. 9
putavit. g) ita Car.; pp 66 C 1a; papa Gregorio C 1^a. G. h) eruto C 1a. ¹. G. i) similiter Ferrar. (cf.
rec. A. n. m) et eripiens eum duxit secum in S. b) moritur et o. Car., ut ed. sub a. 1014 (cf. ibid. n. g.), abbreviations
20 pro obiit posita quasi et intellecta. l) donus D. C 1^a.

d. 28. Iunii huius anni in ecclesiam S. Petri quidem introductus (Meyer v. Knochau III, 488 sq.), sed demum
d. 24. Martii a. 1084. Clemens antipapa inthronizatus est (ib. p. 529). At nequaquam cardinales deerant,
qui ei faverent, vide contra W. Martens, 'Gregor VII' (Leipz. 1894) I, 285 nunc P. Kehr, 'Zur Geschichte
Wiberts von Ravenna (Clemens III.)', 'Sitzungsberichte d. Preuß. Akad. d. Wiss.', Berlin 1921, p. 976 sqq.
25 f) Sc. in partem urbis sinistram; Meyer v. Knochau III, 526 sq. 6) Heinrichi protectionis diem noster unus
indicavit, exceptis fontibus ex eo derivatis, ut Ann. Cavensibus, quos solos Meyer v. Knochau III, 549 n. 33
memorat. De commercio, quod illis diebus monasterium Casinense cum Roma habebat, vide ibid. p. 548.
7) L. c. p. 551 sqq. Chalandon I, 277 sq. Non recte Garufi apud Muratorium, Script.² VII, 1 p. 195 n. 7,
Araditium (SS. XIX, 410 n. 18) secutus, diem 29. Maii indicavit, cf. Meyer v. Knochau III, 554 n. 37. Narrationem
30 optimam Gaufr. Malaterrae, De reb. gestis Rogerii III, 37, nunc in Muratorii Script.² V, 1 (1928), p. 79 sq. habes.
8) Hoc auctor recensiois C ex eo cogisse videtur, quod papam Salerni mortuum esse in proxima Ann. Casin.
deperditorum nota legit. 9) J. Gay, 'Les papes du XIe siècle' (Paris 1926) p. 284. 281 n. 1 et E. Voosen,
'Papauté et pouvoir civil à l'époque de Grégoire VII ...' (Universitas catholica Lovaniensis, diss. theol. ser. II, t. 20,
Gembloux 1927) p. 83 sq., quam — consentiente Borino, 'Arch. d. soc. rom.' XL (1917), 298 — Peitz p. 229 sq.,
25 239 n. 2, 242 protulerat, sententiam probantes Gregorium de integro Romam rediisse atque die 20. Novembris
concilium Lateranense habuisse volunt, etsi E. Caspar hoc sub a. 1088, collocavit (Greg. Reg. IX, 35 a p. 627).
Sed, quod omnes effugit, illi sententiae — a Peitz ipso iam dudum revocatae ('Das Register Gregors I. . .', 'Er-
gänzungshefte zu d. Stimmen der Zeit', II, 2, Freib. i. B. 1917, p. 169 n. 1) — tabula die 4. Novembris a. 1084.
in palatio Lateranensi a Clemente III. antipapa data (Kehr, Italia pontificia I 76 nr. 16) obstat. 10) Quod
40 etiam fontes regionis Romanae complures referunt, cf. SS. XXXI, 259 et n. 4; Lib. Pontif. ed. Duchesne II, 290
(ad a. 1084). 11) Leo Ost., Kalend. f. 6: VIII. kalendas Iunii. Gregorius VII. papa. Anno Domini
MLXXXV. 12) Ib. f. 8: XVI. kalendas Augusti. Robbertus dux. Anno Domini MLXXXV. Necro-
logium ecclesiae S. Matthaei Salernitani ed. C. A. Garufi (Roma 1922, 'Fonti per la storia d'Italia') p. 98.
13) Cf. Chron. Casin. cont. III, 66, SS. VII, 748 sq. Quid sit, quapropter Desiderius electionem suam a. demum

Recensio A.

Recensio B.

MLXXXVII. [ind.] X. Desiderius abbas in papam Victorem ordinatur VII. idus Maii^{a,1}, quo die corpus sancti Nicolai apud^b Varim devenit². Idem Victor papa in hoc monasterio, omnium fratrum consensu ordinato abbate Oderisio, post tertium diem defungitur XVI.^c kalendas^c Octobris^{c,*,3}. Pisani apud Africam debellaverunt^d et^d vicerunt Saracenos⁴.

[MLXXXVII. ind. X.]^a

VII. idus Madii
corpus sancti Nicolai^b Varim

venit².XVI.^c kalendas^c Octobris^c.

Pisani apud Africam debellaverunt et
vicerunt Saracenos⁴.

MLXXXVIII. [ind.] XI. Otto Ostiensis episcopus in papam Urbanum eligitur III. idus Martii^{c,5}.

MLXXXVIII. [ind.] XI.

MLXXXX. [ind.] XIII. Ecclesia Sancti Martini⁶ dedicata est a Iohanne Tusculanensi episcopo^d die octavarum eiusdem beati Martini^{**}. Obiit^e Iordanus princeps⁷.

MXC. [ind.] XIII^{**}.

MLXXXXI. [ind.] XIII. Castrum Fracte⁸ a Normannis furatum et a nostris⁹ duodecima est die cum magna Dei virtute receptum^h. Capuaniⁱ rebellaverunt^{1,10}.

MXCI. [ind.] XIII.

*) *A1 Kalend.*¹¹: XVI. kalendas Octobris. Obiit^k Victor papa, qui et Desiderius^l abbas.

**) *A1*¹². *B1a* (f.19). *C1*¹³ *Kalend.*: XIII. kalendas Decembris. Dedicatio S. Martini et octava eius^m.

a) hoc tempore omissio indiligenter Hic fuit Des. a. s. Benedicti, eodem die corpus etc. Ceccan. b) apud om. Cav.; venit V. Ceccan. c) ante XVI mendose interpunctis c. (vide rec. B n. c.), praeterea recte post Oct. d) sic Cav., Ceccan. e) Maf c.; mai. Cav. f) ubi interfuerunt episcopi VI numero hic add. Ceccan. g) haec sub a. 1091. Cav. h) haec om. Cav., Ceccan. i) itidem sub hoc anno Cav.; debellaverunt perperam Ceccan. ad a. 1090. k) obiit om. Lejay, 'Revue d. philol.' XVIII, 49. l) Lejay l. c. perperam et n. abb. m) Octava s. M. et (et om. B1a) dedic. ecclesie ipsius B1a. C1¹³.

n) sequentia alius librarius, qui ea sola exaravit, cum linea anni 1087, ut illa quoque a. 1086, nullum spatium iam praebet, e transverso in lineis a. 1088—1093. sine aliquo signo scripsit, ita ut ignoretur, quem annum intellexerit c. b) Nicolay c. c) librarius (cf. n. a.) hunc finem eius notas, qua Ann. Casin. deperdit sane perperam interpergentes diem papae supremum indicaverant (cf. rec. A n. c.), eodem modo, quo Ceccan. et ipsi illius mortem omittentes, errore ad bellum Africanum transtulit c.

1087. receperit, A. Fliche, 'Le pontificat de Victor III (1086—1087)', 'Revue d'hist. ecclésiastique' XX (1924), 35 397 sqq., inquisivit, sed neglecta sententia, quam R. Palmarocchi, 'L'abbazia di Monte Cassino e la conquista normanna' (Roma 1913) p. 129 sqq. et ego 'Hist. Zeitschrift' CXV (1916), 652 sq. deprompsimus.

1) Chron. Casin. cont. III, 68 p. 749 sq. 2) Cf. G. Anrich, 'Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche.' (Leipz.-Berl. 1917) I, 435 sqq. II, 519 sq. 3) Leo Ost., Kalend. f. 10: XVI. kalendas Octobris. Victor papa qui et Desiderius abbas. Anno Domini MLXXXVII. Chron. Casin. cont. III, 40 73 p. 753. Catal. abb. Casin., SS. rer. Langob. p. 489. 4) Sed Genuenses quoque et Romani, a Pantaleone consule Amalfitano, de quo cf. A. Hofmeister, 'Der Übersetzer Johannes und das Geschlecht Comitiss Mauronis in Amalfi' in 'Hist. Vierteljahrsschrift' XXVII (1932), p. 239 sqq. 244 sqq. 258 sqq. (de expeditione a. 1087. p. 269 sqq.), ducti, expeditionem contra Mehdiam susceperunt, vide inter alios Annales Pisanos — urbis suae calculo usos — ad a. 1088, SS. XIX, 239, eorundem cod. Cremonensem ap. F. Novati, 'Un nuovo testo degli 'Annales Pisani antiquissimi', in: 'Centenario della nascita di M. Amari' II (Palermo 1910), 13, et Carmen in victoriam Pisanorum apud Fedorum Schneider, 'Texte z. Kulturgesch. d. M. A.' I (Rom 1925), p. 34—42. Auctoritatem Chronicae Casin. cont. III, 71 p. 751, expeditionis auctorem Victorem III. fuisse, Fliche, 'Rev.

Recensio C.

MLXXXVII. ind. X. Desiderius abbas papa ordinatur VII. idus Maii¹,1087.
Mai. 9.

qui postea in hoc monasterio ordinato abbate Oderisio

post tertium diem moritur².

Sept. 19.

5 Pisani apud Africam certantes Saracenos³ vicerunt⁴.MLXXXVIII. ind. XI. Otto Hostiensis⁵ episcopus in papam Urbanum eligitur⁶ III. idus Martii⁵.1088.
Mart. 12.MXC.⁴ ind. XIII. Ecclesia⁵ Sancti Martini⁶ dedicata est a Iohanne Tusculanensi episcopo die octavarum eiusdem beati⁷ Martini⁸. Obiit Iordanus princeps⁹.1090.
Nov. 18.10 MXCI. ind. XIII. Castrum Fracte¹⁰ a Normannis¹¹ furatum¹² et a¹³ nostris¹⁴ duodecimo die magna¹⁵ Dei¹⁶ virtute¹⁷ receptum est¹⁸. Capuani rebellaverunt¹⁹.*) C 1 a. Necrol. p. 603: XVI. kalendas Octobris. Obiit venerande memorie domnus Victor papa qui et Desiderius abbas et renovator huius loci ... 1087
Sept. 16.**) ib. Martyrol. p. 242: XIV. kalendas Decembris. Hic in Casino dedicatio ecclesie Sancti Martini et octave ipsius. (De C 1 β vide rec. A n. **). 1090.
Nov. 18.***) ib. Necrol. p. 614: XII. kalendas Decembris. Obierunt ... et Iordanis princeps⁷. Nov. 20.a) Saracenos ed. b) Ostiensis ed. c) ex his Urbanus .. qui fuit Otto H. e. Barth. d) sub a. 1088. C 1 a¹ (cf. supra p. 1400 n. 9), contra — calculo suo solito — sub a. 1089. C 1 a. e) e. nova C 1 β¹. f) b. M. om. C 1 β¹, ed. et C 1 β (P. p. 101). g) Frattae ed. h) hic, quae tradidit C 1 a¹, additamenta Alberici II. Casinensis incipiunt, cf. 20 supra p. 1397. i) furatur C 1 β¹. Car. k) om. C 1 β¹. l) recapitur C 1 β¹. m) rebellaver C 1 a; rebellant C 1 β¹.

d'hist. eccl'sa. XX, 409sq., ubi hanc perperam in a. 1088. collocavit, in dubio posuit, cui vero A. Hofmeister, 'Hist. Zeitschr.' CXXXIII (1926), 145 oblocutus est. 5) Cf. Chron. Casin. cont. IV, 2 p. 760 sq., cuius narrationis censuram egit Fliche, 'L'élection d'Urbain II', 'Moyen Age' 2. sér. XIX (1915), 384sq.

25 6) In Monte Casino sita, cuius dedicationem, de qua etiam v. Leo Ost., Kalend. f. 12 (XIII. kalendas Decembris. Octava sancti Martini et dedicatio ecclesie ipsius. Anno Domini MXC), eiusdem Narr. consecr. eccl. Casin., Muratori, Script. V, 78 (et MG. SS. VII, 726) atque Chron. Casin. cont. IV, 8 p. 763, D. G. Morin, 'Revue Bénédictine' XXV (1908), 289 n. 2, 295. errore a. 1099. inseruit. 7) Quod Arndt, SS. XIX, 412 n. 31 dubitavit, in Necrologio Iordanem I, principem Capuae, et non secundum, d. 19. Decembris 30 a. demum 1127. mortuum, intelligendum esse atque Romoaldum, Chron. SS. XIX, 412 (Muratori, Script. 2 VII, 1 p. 199) illius obitum ad mensem Februarii perperam a. 1091. rettulisse Leonis Ost. Kalend., ante a. 1116. exaratum probat f. 12: XII. kalendas Decembris. Iordanus princeps. 8) Cuius loco nunc 'Fratta' nuncupati (apud Trajetto, prov. Neapolis, v. Bodo Ebbardt, 'Die Burgen Italiens' VI, Berlin 1927, p. 26) Montem Casinum ipsum tum — a Rainaldo Ridello duce Caietano — oppugnatum esse Chalandon I, 297 35 non recte dixit. 9) Ab Adenulfo Aquinensi comite ductis. Chron. Casin. cont. IV, 9, SS. VII, 763.

10) Se. ubi mortem principis (vide sub a. 1090) agnoscere, contra Richardum (II) filium eiusque matrem conspirantes ... Normannos omnes urbe depellunt (l. c. c. 10 p. 764, cf. Gaufr. Malaterra IV, 26, Muratori, Script. 2 V, 1 p. 104). Quam seditionem a. iam 1090. Urbano papa praesente Meyer v. Knouau IV (1903), 283, econtra Chalandon I, 297 mensis Ianuarii fine a. 1091, cum ille abiisset — quem annum et Bernoldi Chron. 40 SS. V, 451 praelat — factam esse censet. 11) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526 n. 4. 12) 'Revue de philol.' n. s. XVIII, 50. 13) Bibl. Casin. IV, 181.

Recensio A.

Recensio B.

MLXXXIII.^{a,1} [ind.] II. Ecclesia Sancti Andree apostoli dedicata est a Rainaldo episcopo Caietano III. kalendas Februarii*.

MXCIII. [ind.] II.*

MLXXXV.^b [ind.] III. Stelle^c de celo innumerabiles^d cadere et^e quasi^e plueret^e vise sunt per integram horam^f mense Aprili^g post pascha^h prope^f diem^f versusⁱ occidentalem plagam celi^k ubique terrarum^{l,2}.

MXCV. [ind.] III.

MLXXXVI. [ind.] IIII.

(Ex Catalogo pontificum Casinensi^a.

Urbanus ... Huius temporibus^b ammonitione^c et exhortatione^d ipsius innumera Christianorum multitudo^e contra paganos mare transiit².)

MLXXXVII. [ind.] V.¹ Fundana civitas a Normannis capta est⁵.

MXCVII. [ind.] V. Circumdata est Antiochia^f.

MLXXXVIII.^m [ind.] VI. Dux Rogeriusⁿ cum^o comite^p Rogerio^p Capuam^a cum^r magno^r exercitu^r per^o XL^s dies^s obsidentes re-

MXCVIII. [ind.] VI. Antiochia capta est².

) A 1°. B 1a (f. 14 [12]). C 1° 7: III. kalendas Februarii. Dedicatio ecclesie Sancti Andree.

a) non MXCIII, ut Fedele, 'Bull. Ist. stor. Ital.' 81, p. 16 n. 2 dicit. b) sequentia — sane verbis commutatis — sub a. 1094. Rom. c) stella c. d) inn. om. Ceccan. e) e. q. p. om. Ceccan. et etiam Chron. Casin. cont. IV, 11, ubi tamen de reliquo, quae Ann. Casin. deperditi scripserant, hoc loco plenissime idque alio ordine servata sunt. f) a quarta ferme vigilia noctis usque in crepusculum Chron. Casin. cont. I, c., et quibus verbis — a Ceccan. omisiss — a medie noctis tempore usque mane Rom. g) ap c. h) pridie Nonas Aprilis quarta feria — unde, quod fugit Arnöt SS. XIX, 412, et Garusi Muratori, Script. VII, 1 p. 200, mendose mense Aprilis ... et IV. Nonas eiusdem . . . Rom. — post octavas paschas Chr. Cas. cont.; pridie N. A. f. q. Ceccan., ante quae verba Pertz SS. XIX, 281 errore interpunxit. i) versus — terrarum om. Ceccan. k) epli om. Chr. Cas. cont. l) sequentia om. etiam omnes fontes derivati. m) sequentia brevissime, aliter atque sub a. 1099. Ceccan. n) rog c.; Rogerius d. Cav., qui haec quoque alio ordine — sub a. 1097, ut videtur (v. Gaetani d'Aragona, Cod. dipl. Cav. V. App. p. 38 n. *) — praebent, et Rom., non illos (cf. Arnöt SS. XIX, 413 n. 37, et Garusi apud Muratori, Script. VII, 1 p. 201 n. 3), sed Ann. Casin. deperditos secutus. o) una cum Cav., Rom. p) rog c.; Rogerio Sicilie comite Rom.; Rogg. comes Sic. Cav. q) sic Cav.; urbem Cap. Rom. r) ita Cav.; c. m. e. om. Rom. s) p. XL d. om. Cav.; obsedit et quadragesimo die eius obsidionis acquisitam Rom.

a) cuius verba in B 1a (f. 6' [8']) — sed non in A 1. C 1° 20 (cf. 'N. Archiv.' XXVI, 555) — astantia hic inserui, cum auctor Ann. Casin. deperditis usque esse videatur et ista Catalogi nota haud dubie effecerit, ut libraribus postea in eodem codice annalium recensionem B describens, quamquam ceteras notas de bello sacro referentes suscipiebat (v. a. 1097. 1098 et 25 p. 1427 rec. C n. p.), tamen primam nobis sub a. 1096 traditam omitteret. b) tpb c. c) ammonicione B. Albers, 'Römische Quartalschrift' XV, 114. d) exhortatione ib. e) itidem ex parte Rom. sub a. 1095: tunc multitudo Christianorum innumera exortatione Urbani pape commota est; 30 Vid.: Iste suis monitis innumeras gentes Christianorum coegit transire maria (ad Federici I, 98); Ferrar.: congregavit innumeram multitudinem armorum. f) A. mense Octobri iam die medius add. Ceccan. die ipso non indicato. g) ita Cav. sub a. 1096; eadem manus in- 35 super notas annorum 1100 (vide rec. C n. p) et 1104 (n. supra p. 1395) scripsit c.

1) Sub a. 1093. sane et Leo Ost., Kalend. (Fedele — cf. n. a — p. 16, sed apographum Cod. Vat. Borg. 182 p. 10 'MXCIII') rem refert et Chron. Casin. cont. IV, 9 p. 764, cuius tamen calculum ad a. 1094 pertinere Peregrius, Ser. abb. Cassin. p. 61 probavit eundem annum, quod gravissimum est, Leo ipse in Narrat. consecr. eocl. Casin. (Muratori, Script. V, 78) praebet. 2) Cf. Holder-Egger, 'N. Archiv.' XXVI, 543 n. 4; alia testi- 40 monia apud R. Röhrich, 'Geschichte des ersten Kreuzzuges' (Innsbr. 1901) p. 23 et n. 5. Porro vide Ann.

Recensio C.

MXCIII. ind. I.^a Ecclesia Sancti Andree apostoli dedicata est a Raynaldo episcopo Caietano
III^a kalendas Februarii^a. 1094.
Jan. 30.

p. 29. MXCV. ind. III. Stelle de celo innumerabiles quasi pluer^b vise^{a, d} sunt^c
mense Aprili^d prope diem versus occidentalem plagam celi ubique
terrarum^a. 1095.
Apr.

MXCVI. ind. IIII.^a Innumera Francorum et ultramontanorum multitudo^f mare transiuit^{a, g}.

MXCVII. ind. V. Stella cometes^b apparuit^{d, e}. Hoc^k annoⁱ urbs Antiochena^m aⁿ Christianisⁿ
capta est III^a nonas Iunii, V^a feria^a. 1096.
Jun. 3.

10 MXCVIII. ind. VI.^p Dux Rogerius^q cum comite Rogerio^q Capuam per quadraginta dies ob- 1098.

^a) C1a *Martyrol.*⁸: III. kalendas Februarii. Hic in Casino dedicatio ecclesie Sancti Andree apostoli (*de* 1094.
C1b *vide rec. A n. **). Jan. 30.

^a) sic calculo suo falso C1a; sequentia om. C1bⁱ et C1bⁱⁱ testibus P. l. c. et G. b) ita C1bⁱ et Barth., Basil., quae
ambo in sequentibus quoque cum rec. C conveniunt; pulvere C1a. c) uiser C1a; v. a. om. Car., sed exstabat etiam

15 C1bⁱ (P. p. 110). d) vise — Aprili etiam C1bⁱ. e) indictionem II, iam ad a. 1095. male positam, hic iteravit C1bⁱ
quod mendum sub a. 1097. compensavit. f) u. aliarumque gentium m. ad expugnandum Sarracenos Ceccan.
(cf. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 539 et n. 5); gens multa Normannorum atque Italarum Cav. g) transierunt
Ceccan., Cav. h) c. hoc anno C1bⁱ. i) hoc ad a. 1098. Barth., Ceccan., ad a. 1098. Chron. Casin. cont. IV, 16.
k) apparuit, quo et urbs C1bⁱ. l) ad a. 1098. Chr. Cas. cont., ad a. 1098. Barth. (Basil.), Ceccan. et, sane aliis verbis
20 usa, Ferrar. m) sic Chr. Cas. cont.; u. Antiochia C1bⁱ; Antiochia Ceccan. n) ita Chr. Cas. cont., Barth., Basil.;
a Chr. om. Ceccan. o) ff C1a; feria V C1bⁱ. Ceccan. p) hic, quod ad a. potius 1099. pertinet, sequitur C1a. q) ad.
Civitas Ierusalem (Hier. C1bⁱ, ed.) capta est a Christianis (adhuc etiam Cav.) idibus Iulii (VI^a feria add. Ferrar.); hoc
amputatum perperam sub a. 1100. B1a. Ceccan. q) rog C1a, bⁱ.

Benev. 1 et 2 ad a. 1094, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 149. 3) Cf. Ann. Benev. 1, 2, 3, l. c. 4) Cf. Lupus

25 ad a. 1098 (secundum calculum Graecum), SS. V, 63, et Röbriht, 'Beiträge zur Geschichte der Kreuzzüge'

II (Berl. 1878), 16 sq. 5) Qua de re nihil certi compertum habui, ne apud B. Amante et R. Bianchi quidem,

'Memorie storiche e statutarie del ducato, della contea e dell' episcopato di Fondi in Campania' (Roma 1903)

p. 90, passim. Leo comes Fundanae civitatis chartam fieri iussit d. 5. Octobris a. 1093 (Cod. dipl. Caietanum

II, 152 sq. nr. CCLXVII) atque postea a. demum 1105. occurrit illius belli particeps, quod inter Robertum I.

30 Capuanum et Richardum I. de Aquila, consulem duemque Caietanum — Normannum, ut videtur —,

exortum erat (l. c. p. 174 sq. nr. CCLXXX; cf. M. Merore, 'Gaeta im frühen Mittelalter', Gotha 1911, p. 51 sq.).

Hunc etiam Fundos expugnasse Const. Caietanum, Vita Gelasii II, Muratori, Script. III, 389 n. 21 et 378 n. 11,

quem Gelasium Caietani, Domus Caietana I, 1 (Sancaasciano Val di Pesa 1927, 'Documenti dell'archivio Caietani')

p. 97 secutum esse patet, et D. Girolamo Gattola in libro, quem impetrare nequivi, 'Ragionamento su la nobile

35 famiglia Gattola di Gaeta' (Nap. 1788) p. 200 (cf. G. B. Federici, 'Degli antichi duchi e consoli o ipati della città

di Gaeta', Nap. 1791 p. 449) guidem affirmaverunt, neque vero fontem ullum perhibuerunt, ut iam Federici l. c.

p. 57 sq. 58. 461 Gattolae oblocutus sit. Postremo illum Richardum, ut a. ca. 1155, Richardum II. de Aquila,

comitem Fundanum fuisse in Chronicae Casin. cont. III, 89, SS. VII, 781 — Chalandon II, 62 n. 2 perperam

'IV, 86 p. 731' citavit — minime invenitur. 6) Rev. d. philol. l. c. p. 45, ubi sane dies omissus est.

40 7) Bibl. Casin. IV, 130. 8) Bibl. Casin. II, 18.

Recensio A.

Recensio B.

ceperunt^{a.1} eamque^b Richardo^c, Iordani^d
filio^e, restituerunt^{a.2}. Eo anno via ignea
in celo^f apparuit V. kalendas Octobris a
prima noctis^g vigilia^h usque circa matuti-
numⁱ.

a) obsederunt... et ceperunt Cas.; obsedit Rom. b) eam
et Cas.; eam Rom. c) richard. d) iordan. e) iordanis
Cas.; R. principi Rom. f) reddiderunt Cas.; reddidit
Rom. g) hanc notam in duo solum verba coelum igneum
contraxerunt Coccen. h) nocte vig. c. i) matutin. c.,
qui hic finem habet.

1) Obsidio urbis seditiosa (vide sub a. 1091), cum Urbanus papa illius tempore Capuae, ubi pacem componere frustra conatus est (Meyer v. Knonau V, 41), chartam, cuius incorruptam integritatem ab editore P. Kehr, 'Göttinger Nachrichten, phil.-hist. Cl.' 1899 p. 810 in medio relictam E. Caspar, 'Roger II (1101—1154) . . .' (Innsbr. 1904) p. 629 n. 4 affirmavit, d. 9. Iunii fecerit, ergo ante mensem Maii coepta esse non potest. Consentiant Gaufr. Malaterra IV, 26 (Muratori, Script. T. V, 1 p. 104 sq.) et Chron. Casin. cont. IV, 10 (SS. VII, 764, cf. Chalandon I, 306 n.), ita ut sententias et urbem m. Maii captam esse (Lupus I. c.) vel vero Rogerium comitem in obsidione Capue Kalendis Martii fuisse (charta istius, ut fertur, a. 1098

*

*

Eorum, quae in textu Ann. Casin. posteriorum Scriptorum tomo XIX dato sequuntur, expun-
gendi sunt loci:

codicis 1 (= B 1a), p. 306 sq. inde ab a. 1111. usque ad a. 1167 (vide supra p. 1395).

codicis 2^b (= C 1a¹), p. 307 sqq. inde ab a. 1098. usque ad a. 1141, quoad litteris obliquis excusi sunt (vide supra p. 1397).

Praeterea cuiusdam recensiois Annalium uberioris, ipsius quidem deperditae, sed nonnullis fontibus 25 derivatis traditae, ratio ducenda est (vide supra p. 1388).

*Recensio C.*CIX.
38.sidentes receperunt^{a,1} et Richardo^b, Iordani^c filio^d, restituerunt^e.Eo^f anno via ignea per^g totam^h noctemⁱ in celo apparuit V kalendas Octobris^k.1098.
Sept. 27.

- a) receper C1a. b) Rich C1a. c) ita ed.; Iordania C1a. β¹. d) f. principi in die sanoti Petri ingredientes
 5 Capuam add. Albericus II. secundum C1a¹ (vide infra n. 1). e) restituef C1a. f) eodem C1β¹. g) tñdem
 Chron. Casin. cont. IV, 16, tamen perperam ante a. 1098, Barth., Basil. h) sequitur nota defectus lunae d. 5. Iunij a. 1099.
 facti C1a. β¹, ed., cf. etiam supra p. 1427 n. p.

facta ed. Regii Neapolitani archivi monum. V, Neapoli 1857, p. 249) falsas esse pateat; cf. Meyer v. Knonau
 V, 41 n. 28; Chalandon l. c. Porro cum comes urbe capta iam d. 4. Iulij Salerni fuerit (Gaufr. Malaterra IV, 29,
 10 l. c. p. 106 sqq.), additamentum Alberici II. Casinensis (vide rec. C n. d) illum sociosque eius die 29. Iunii Capuam
 intrasse recte retulisse potest. 2) Charta, quam iussu Richardi II. primam rursus Capuae factam habemus,
 huius anni mense Augusti data est (A. Gallo, 'Codice diplomatico Normanno di Aversa', 'Società Napoletana di
 stor. patr. Documenti per la stor. dell' Italia meridionale', Nap. 1927, p. 408 sqq. nr. LVI).

*

CATALOGVS REGVM LANGOBARDORVM ET IMPERA- TORVM ARETINVS AVCTORE GERARDO PRIMICERIO.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Gerardus primicerius ecclesiae Aretinae, qui in hac dignitate ab a. 1025. usque ad a. 1064. occurrit¹, mense Novembri a. 1070 non iam supervixit², sex vel septem vetustissima ecclesiae suae de lite cum ecclesia Senensi per longa tempora super aliquot plebibus habita³ documenta⁴ per manus Gezonis notarii in rotulo ex quinque membranis consuto describere fecit⁵, qui rotulus hodie in archivo capituli Aretini fasc. 1 num. 3 signatus exstat (= c.). In cuius rotuli, de quo Pasqui I, 3 accuratissime 10 egit, tergo post Seriem episcoporum Aretinorum⁶, quae tergum tertiae membranae occupat, in quarta et quinta membrana manus, quam ipsius Gerardi Pasqui putat esse⁷, Catalogum regum Langobardorum et imperatorum Romanorum ab Albuino usque ad Heinrici III. mortem, quae perperam in mense Septembri a. 1056. ponitur⁸, deductum scripsit; quem primus edidit propriis sumptibus 15 Ubaldu Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' IV: 'Croniche (sec. XIV—XV)', Arezzo, 'Coi tipi di U. Bellotti' 1904, p. 3—9 sub titulo: 'Cronologia di re longobardi e d'imperatori, da Alboino ad Arrigo III, scritta verso il 1060 da Gerardo primicero della

1) U. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' I (Florentiae 1899; 'Documenti di storia italiana pubbl. a cura della Regia deputazione Toscana sugli studi di storia patria' XI) nr. 120 (a. 1025, d. 2. Oct.), 193 (a. 1064). Quem aliquamdiu sub Teodaldo et Immonne episcopis etiam officio cancellarii functum esse (cf. ib. nr. 127, a. 1027, m. Aug.; 153, a. 1033, d. 20. Mai.; imprimis nr. 156, a. 1037: *per manum Gerardi primicerii et cancellarii nostri*) et postea sub Immonne etiam archipresbyterum fuisse (ib. nr. 166, a. 1044, d. 8. Apr.) adnotavit Pasqui IV, 3 sq. 2) Pasqui I nr. 203 (a. 1070, m. Nov.): *Pagani filius quondam Gerardi primicerii*; cf. nr. 205 (a. 1071, m. Mart.). 210 (a. 1073, m. Aug.). 211 (a. 1073, m. Oct.). 213 (a. 1074, m. Mai.). Filii eius erant Paganus, Gerardus item primicerius (a. 1074—1089), Ugo. 3) De qua cf. dissertationes, quas P. F. Kehr, Italia pontificia III, 145 attulit; F. Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I (Romae 1914), 86 sqq. 4) Pasqui I nr. 9 (in prima membrana, quae fortasse postea adiuncta est). 1. 3. 4. 6. 7. 11; ex quibus nr. 1. 3. 6 denuo edidit L. Schiaparelli, 'Codice Diplomatico Longobardo' I (Romae 1929; 'Fonti per la storia d'Italia' 62) nr. 4. 17. 20. 5) Vide, quae Gerardus ipse in secunda rotuli membrana scripsit (Pasqui I p. 3 ad nr. 1; Schiaparelli p. 9 ad nr. 4): *Haec sunt exemplaria de privilegiis apostolicorum et preceptis regum et imperatorum a veteribus tomis*

transcripta super contentione Aretinensis ecclesiae atque Senensis, quae ego Gerardus Sancti Donati primicerius (G. S. D. pr. partim rescripta, partim in 20 loco raso fideliter denotavi, Deo et domino nostro Iesu Christo teste et omnibus sanctis, si damnatione cum Iuda traditore in die extremi examinis non confundar, de quantum legere potui, iuxta meam conscientiam, nihil plus aut minus describens per 25 manus Gezonis eiusdem sanctae Aretinae ecclesiae notarii. — Secundum Pasqui IV, 4 etiam alius rotulus signatus num. 188, quem 10 praecepta imperatorum et regum et 4 privilegia episcoporum Aretinorum continentem descripsit I, 79 ad nr. 56, Gerardo nostro debetur. 30 — Pasqui IV, 12 fieri potuisse credit, ut Gerardus etiam lectiones in translatione sancti Donati episcopi et martyris (cf. Bibl. hag. Lat. nr. 2295 sq.), quas sub Immonne episcopo compositas esse putat, conscriberet. Quod si temporum ordinem in lectione 1 valde turbatum, qui 36 recentiorum aetatem sapit, spectaveris, vix tibi persuadebis. 6) Quam prima manu usque ad Teodaldum (a. 1023—1036), deinde diversis manibus usque ad Guillelmum (Guglielmino Ubertini a. 1248—1289) productam v. infra p. 1438 sqq. 7) Quod imagine lucis 40 ope facta confirmari videtur. 8) Infra p. 1437. Catalogum nostrum excipit donatio fiola Zenobii tribuni alia saeculi XI. manu scripta, Pasqui I, 531—534 n. 1 ad nr. 389, cf. p. 3 ad nr. 1.

Chiesa Aretina. Pauca (Aripertus filius eius — disciplinam consecravit, *infra* p. 1433 l. 7 — p. 1434 l. 9) habes etiam apud Pasqui I (1899), 23 sq. n. 2 ad nr. 7. Eandem fere particulam una comprehensione in fine ampliorem inde ab Aripertus filius eius (*infra* p. 1433 l. 7) usque ad disciplinam consecravit. Obiit autem praedictus Aripertus Rex Anno Dominicae

⁵ Incarnationis DCCXII (*infra* p. 1434 l. 10) sub nomine Gerardi primicerii Aretini iam multo ante attulerat L. A. Muratori, 'Annali d'Italia' IV (Mediolani 1744), 224 sq. (ed. sec. VI, ib. 1753, p. 80 sq.) ad a. 712 (ex c.)¹, ex quo idem excerptum iteraverunt Fil. Brunetti, 'Codice diplomatico Toscano' I (Florentiae 1806), 424 sq. nr. V, et Car. Troya, 'Codice Diplomatico Longobardo' III (Napoli 1853), 118—121 nr. 389².

¹⁰ Huic catalogo, quem inter a. 1056. et 1064/70. compositum esse patet, Gerardus auctor plura de lite Aretinensis et Senensis ecclesiarum iam dicta inseruit, quae partim, ut ipse innuit³, ex privilegiis, quae transcribere fecerat⁴, et aliis⁵, partim, ut videtur, ex communi Aretinensium fama, quae ex parte fortasse et ipsa ex chartis nobis adhuc obvis in breve contractis aut interdum suo Morte auctis vel explanatis exorta est, desumpsit. Praeterea 'Langobardorum historiam', id est librum

¹⁵ Pauli diaconi notissimum, legit, quam semel expressis verbis affert⁶. Neque tamen, quod Pasqui IV, 3 opinatus est, sua ex Pauli amplissima narratione abbreviando compilavit; sed catalogum quendam pro fundamento posuit; qui Catalogo regum Langobardorum et Italicorum Lombardo a Georgio Waitz edito⁷, et precipue recensionibus C et D, ac plerumque etiam magis recensionibus D, simillimus fuit⁸. Praeterea Gerardus libello, qui 'Origo gentis Langobardorum' inscribitur⁹, usus est, ²⁰ nisi ei recensionem aliquam Catalogi Lombardi, cuius initium iam ex 'Origine' auctum erat, praesto fuisse credere mavis.

Gerardi opusculum, quod omnes Catalogi Lombardi codices — exceptis recensionibus A et B — aetate superat, cum Catalogo Lombardo in universum non ultra Ottonum tempora convenit. Hinc, sicut iam annos imperii et annum mortis Ottonis I. aliter indicavi¹⁰, in supputatione annorum ²⁵ regni vel imperii et annorum incarnationis Domini ex nulla, quotquot nobis innotuerunt, continuationum Catalogi Lombardi recensione immediate pendere, immo in universum per se procedere videtur, etiamsi in Ottonis II. annis supputandis idem, qui in continuatione codicis C 3, error occur-

1) Qui Gerardum a. 1057 hunc libellum composuisse putavit ('Ne rapporterò il principio [scil. litis inter

³⁰ episcopos Aretinum et Senensem) colle parole stesse di Gerardo, vecchio Primicerio della Chiesa Aretina, che ne lasciò nell' Anno 1057 una Memoria tuttavia esistente manoscritta nell' Archivio di que' Canonici, e da me tempo fa copiata). 2) 'Branco Storico

³⁵ di Gerardo, Primicerio Aretino, intorno all' uccisione di Godeperto, Gastaldo Sanese, nell' undecimo anno d' Ariberto II.⁹, cioè nell' Anno 711.' Cf. L. Bethmann et O. Holder-Egger, 'Langobardische Regesten', in 'N. Archiv' III (1878), 244 ad a. 712 ('Narr. Gerardi

⁴⁰ Aretini'). 3) *Infra* p. 1433 l. 14 sqq.: Unde autem haec temeraria presumptio et prima usurpatio initium sumpsit, ut in vetustissimis thomis ego Gerardus antiquus, sancte Aritine ecclesie primicerius, qui et haec omnia Deo teste veraciter ordinavi, legi, paucis

⁴⁵ absolvam. Ad vocem thomis cf. supra p. 1430 n. 5 (a veteribus thomis transscripta) et id, quod Gerardus noster in secunda rotuli praedicti membrana chartae, quam apud Pasqui I nr. 1 (Schiaparelli I nr. 4) habes, subiunxit (Pasqui p. 3, Schiaparelli p. 9): Notandum

⁵⁰ loca ideo hic vacua, quia a veteribus thomis vetustate consumptis nihil plus capere potui. 4) Scil.

notitiis iudicati Ambrosii maioris domus a. 714, d. 5. Iul., et iudicati episcoporum complurium a. 715, d. 5. Iul., praecipitis Liutprandi regis a. 715, d. 6. Mart. et d.

⁵⁵ 14. Oct., Pasqui I nr. 3. 6 (= Schiaparelli I nr. 17. 20). 4. 7. *Infra* p. 1433 sq. 1435. 5) Notitia iudicati Karoli III. imperatoris a. 881, m. Mart., Pasqui I nr. 48 (Reg. imp. I² nr. 1612; *infra* p. 1435). Cf. etiam praecipitum

eiusdem a. 882, d. 15. Febr., ib. nr. 49 (Reg. imp. I² nr. 1633; *infra* p. 1435 n. 9. 20); praecipitum Heinrici III. imperatoris a. 1052, d. 17. Jun., ib. nr. 177 (DH. III. 292, MG. Dipl. V, 395 sqq.; *infra* p. 1436 n. 13).

6) *Infra* p. 1432 l. 23: ut Langobardorum narrat historia (de Gregorio Magno papa et Theudelinda regina). V. etiam p. 1432 n. 5. 10. 12, p. 1432 l. 19. 29. 7) MG. SS. rer. Lang. p. 504 sqq. 8) Codices recensionis C

a Waitzio adhibiti sunt: Florent. S. Marci nr. 587 saec. XII. ex. (C 1), Romanus coll. prop. fidei (olim conventus S. Dominici de Perusia) saec. XV (C 2), Vatic. Urb. nr. 100 saec. XV (C 3), Vindobon. nr. 2213

(olim monasterii b. Mariae Magdalene in Frankentall) saec. XII/XIII (C 4); codices recensionis D: Vatic. nr. 1848 (olim S. Mariae de Angelis de Florentia) saec. XII (D 1), Pisanus seminarii archiep. (olim S. Caterinae) saec. XI. ex. vel XII. inc. (D 2), Pistoriensis capituli I, 104 (D 3; saeculi XII. prioris, temporibus Calixti II.

papae scriptus secundum F. A. Zachariam, Bibl. Pistor., Aug. Taur. 1752, p. 18 sq., cuius librum etiam inspexit L. Hüttenbräcker). At codicem, quem Gerardus adhibuit, ab omnibus omnium Catalogi Lombardi recensionum

codicibus diversum fuisse luce clarius est. — Membranam bibliothecae Hamburgensis recensionis A (1) et B (1) exhibentem, quae Waitzii tempore inveniri non potuit, hodie 'Scrin(ium) caps. 10' signatam et c. a. 1000.

scriptam esse v. cl. R. Salomon me petente eruit. 9) Ed. G. Waitz, SS. rer. Lang. p. 1 sqq. Gerardus ad textum codicis 1b (Cavensis saec. XI. inc.) propius

accedit; v. *infra* p. 1432 n. 3; cf. etiam ib. n. 22. 10) *Infra* p. 1436 l. 20.

rens antiquiorem quendam fontem sapit¹, ex quo fortasse etiam annus mortis Ottonis III. 1001. desumptus est². Quae cum ita sint, ut ea, quae ad 'Originem gentis Langobardorum' redeunt, ita usque ad Ottonem I. etiam eas voces, quae in Gerardi libello cum Catalogi Lombardi recensitionibus C vel D conveniunt, typis minoribus expressimus, sed inter has duas recensiones, nisi speciali quadam causa suadente, non distinguimus. Textum, quantum fieri potuit, ad codicis normam moderati sumus, quem ex editione Pasquii et imagine lucis ope facta, quam viro humanissimo Paulo Kehr mediante nancisci licuit, cognovimus.

A. Hofmeister.

- Or. c. 6. Alboinus rex Langobardorum, invitatus a Nars o patricio³ Italicorum volentium a se excutere iugum Grecorum, adduxit Langobardos de Pannonia per Aquileias fauces¹ in Italiam; factusque est rex et do-
Paul. H. L. II, 86. minus Italic, expulsis Grecis, devictisque omnibus eorum civitatibus absque Roma et Ravenna⁵; mutavit autem nomen regni et gentis Italic, vocans Italiam Langobardiam. Italicos vero nominavit Langobardos de nomine suae gentis. Regnavit autem Alboinus rex Langobardorum annis tribus⁶ et mensibus sex. Obiit anno dominice incarnationis⁷ DLXXXII⁸.
- Or. c. 6. Cleffo filius eius⁹ regnavit annos duos.
Cat. Lomb. et. Vval. Post¹⁰ cuius obitum Langobardi¹⁰ dividerunt regnum per duces III¹¹, et iudicaverunt duces annos¹² decem¹³.
Or. c. 6; cf. Paul. Tunc¹⁴ statuerunt sibi Langobardi regem nomine Auteri¹⁵ filium Cleffonis, qui regnavit annos VII¹⁶. Obiit vero anno dominice incarnationis DLXXXVIII¹⁷.
- Or. c. 6. Post hunc Aginulfus rex regnavit annos XXV. Huius siquidem tempore fuit sanctissimus¹⁸ et doctissimus papa Gregorius, qui multa scripsit ad Teudelindam christianissimam uxorem Aginulfi¹⁹ regis, ut ipsa inpetraret apud virum suum et apud Langobardos pacem et quietem Romani populi. Quod et factum est. Nam Langobardorum feroces inpetus et devastaciones contra Romanos ipsa sepe compescuit, ut Langobardorum narrat historia²⁰. Obiit autem Aginulfus rex anno dominice incarnationis DCXIII²¹.
- Or. c. 6. Adroald²² rex, filius Aginulfi regis, regnavit annos X cum Teudelinda²³ matre sua. Quando obiit²⁴, erant 25 anni Domini DCXXIII.
- Cat. Lomb. et. Or. Arioald²⁵ rex Langobardorum in eius locum constitutus est et regnavit annos XIII. Obiit anno dominice incarnationis DCXXXVI.
- Or. c. 6. Post²⁶ haec Langobardi levaverunt²⁷ sibi regem nomine Rothari de genere Aginulfi regis²⁸, qui commisit bellum cum Romanis iuxta fluvium Scultinam, et ceciderunt Romani octo milia numero²⁹. Regnavit 30 autem Rothari rex Langobardorum annos X et VII³⁰, et decessit anno dominice incarnationis DCLII³¹.

*) et menses IIII²⁴ eadem manu supra lineam add. c.

- a) distinctio nulla c. b) -o- e corr. c. c) -e- vel -a- incorp. c.; Auteri Pa. d) ita c.; esse debuit DLXXXVIII vel DLXXX Pa. p. 8. e) ita c.; esse debuit Adroald Pa. p. 8. f) Teodelinda c. g) ita c.; Arioald perperam Pa. h) nulla distinctio c. i) leverunt corr. levaverunt c.

- 1) Cf. codices 3. 4. 5 (Florent. Laur. inter Montaninos nr. 3 saec. XI; Pisan. sem. archiep., olim S. Caterinae, saec. XII; Wratislav. bibl. civ. Rehd. S. IV, 4 p. 16, nunc signalus R 298, saec. XII) 'Catalogi regum Tusci', ubi eundem numerum erroneum VII habes (SS. rer. Lang. p. 518 l. 49 n. n.). V. etiam infra p. 1436 n. 16. 2) Cf. 'Catalogi regum Tusci' codices 1 (Vatic. nr. 629 saec. XI) et 2 (Pistor. cap. I, 104), SS. rer. Lang. p. 518 l. 89 (codices 3-5 vacant). 3) Ita cod. 1 b (Cavensis saec. XI. inc.) Originis (SS. rer. Lang. p. 4 l. 43 n. g.). 4) Cf. Pauli Hist. Lang. II, 9 in., cuius verba Andr. Berg. Hist. c. 1, SS. rer. Lang. p. 222 l. 22, abbreviavit. 5) Cf. Pauli H. L. II, 26, SS. rer. Lang. p. 86 l. 24 sq. (Andr. Berg. c. 1 p. 222 l. 25). 6) Ita Cat. Lomb. B et C (D et F: ann. 4 et mens. 6). 7) Ita semper fere Cat. Lomb. D; anno Domini plerumque C. 8) 568 Cat. Lomb. C; 566 D. Quorum errorem corrigens Gerardus rectum annum restituit. 9) Quod ex de Beles (Orig. c. 6 in.) corruptum esse videtur. 10) Cf. etiam Pauli H. L. II, 82 in. (Andr. Berg. c. 1 p. 222 l. 81): Post cuius mortem Langobardi etc. 11) Paulus l. c. 35 duces commemorat. 12) Ita Paulus l. c. et III, 16 in.; duodecim Or. 13) Ita Or. c. 6 p. 5 l. 18; 6 Cat. Lomb. cum Pauli H. L. III, 95 in. 14) 589 Cat. Lomb. C et D (584 C 1; 40 639 C 4). 15) Cf. Pauli H. L. IV, 8 fin.: cum eodem viro sanctissimo papa Gregorio. 16) Cf. Pauli H. L. IV, 6. 17) Ita Cat. Lomb. C; 616 rectius D. 18) Ita Or. codices 1 b (Cav.) et 2 (Mutin.), SS. rer. Lang. p. 5 l. 45 et 46, n. u et w; Adroaldus Cat. Lomb. 19) electus est de regno Cat. Lomb. cum Pauli H. L. IV, 41. 20) Arioaldus Cat. Lomb. C; Arioaldus D; Arioald Pauli H. L. IV, 41. 21) Quod ex genere Aroldus (Or. c. 6 p. 5 l. 23 sq.; Pauli H. L. IV, 42 in.) corruptum esse videtur, 22) numerus Or. c. 6 fin. (sed in codice 2 omiss.). 23) Ita Cat. Lomb. D et C 4; 600 ceteri codices C. 24) Cf. Pauli H. L. IV, 47 in. et Cat. Lomb. C, D, F, ubi Rothari regi anni 16 (13 B) et menses 4 (3 C) attribuantur, cum rec. A annos 17 cum Origine praef. 30 beat. Quae noster contaminasse videtur.

CATALOGVS REGVM LANGOBARDORVM ET IMPERATORVM ARETINVS. 1433

Cat. Lomb.

Rodoaldus rex, eius filius, regnavit annos^a V.

Godolbertus^b, eius^c filius, regnavit anno uno et mensibus III.

Griomualdus^d rex Longobardorum magnus et pacificus^e regnavit annis^f VIII.

Garipaldus^g, eius filius, regnavit mensibus III.

Pertari^h rex Langobardorum regnavit annis X. Obiit anno dominicę incarnationis DCXCVIⁱ.

Liutpertus^j regnavit annis II. Nichilque virile gessit.

Aripertus^k, filius eius^l, regnavit annis XII.

Cuius^m regni anno undecimoⁿ Senensis civitatis episcopus^o contra Deum^p suique^q 711.12. ordinis periculum, sanctorum patrum^r firmissima iura, sug^s aeclesię terminos^t transgressus, 10 invasit quandam sanctę Aretinę aeclesię^u parrochiam Senensi territorio positam; atque per integrum annum enormiter, ut ipse^v postea ante Liuprandum gloriosissimum regem confessus est, usurpativę ordinavit in ea aliquanta oracula et duos presbiteros^w. Statim-
que^x sinodali^y timore perterritus cessavit.

cf. Praef.
Liutpr.
715.

Unde autem haec temeraria presumptio et prima usurpatio initium sumpsit, ut in 15 vetustissimis thomis^z ego Gerardus antiquus^{aa}, sanctę Aritinę ecclesię primicerius, qui et haec omnia Deo teste veraciter^{ab} ordinavi, legi, paucis absolvam.

Lupertianus Aretinensis episcopus cum suis^{ac} domesticis habitabat apud plebem Sanctę Marię in Pacina^{ad}, pacificę et quieto ordine, exercens ea, quae ad episcopum pertinent in sua diocesi^{ae}. Illo autem tempore Senensis civitas erat dominicata ad manus Ariberti regis 20 Langobardorum; habitabatque in ea iudex regis Ariberti nomine Godipertus^{af}. Qui veniens simul cum Taiberto castaldio^{ag} regis Ariberti ad plebem Sanctę Marię in Pacina, ubi epi-

^a) episcopus eadem manu supra lineam adscript. c.

a) ita c.; menses corr. Pa. b) distinctio nulla c. c) Griomualdus, eadem manu super m superscr. v, c. d) añ c.,
et sic deinceps semper, nisi alia lectio enotatur. e) praecedit spatium vacuum, quo distinctio indicator c. f) ita Pa.;
23 fortasse Liutpertus, sed -i- perspicui non potest, c. g) ita Pa. IV, 5; [sue] Pa. I, 28 n. 2; sanctaeque Muratori; in imagine
phototypica vic aegre s. . . perspicitur c. h) ita hoc loco c. i) Statimque c. k) corr. ex antiquis c. l) ueracit c.
m) sui corr. c. n) diocesi c.

1) Scilicet Ariperti I, quem noster per negligentiam omisit. 2) Haec quin ex titulo Karoli Magni imperatoris
30 (cf. G. Waitz, 'Deutsche Verfassungsgeschichte' III², 1888, p. 240 sq., 244; cf. etiam VI², 1896, p. 154 de Ottonibus et Heinrico II) ad Grimaldum regem traducta sint, non dubito; sed quomodo id fieri potuerit, cum nullum ecclesiae Aretinae sub hoc titulo datum prae-
35 ceptum extet, non video. Cf. etiam E. Mühlbacher, 'Die Urkunden Karls III.' in 'Sitzungsberichte der Philos.-hist. Klasse der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften' 92, 'Jahrgang' 1878 (Wien 1879), p. 407 sq. n. 7 de titulo Ludowici Pii in chartis Lucensibus ad instar tituli
40 Karoli Magni imperatoris usurpato. Infra p. 1436 n. 13. 3) Garipaldus Cat. Lomb. B et E; Garibaldus C et D. 4) Qui annus in Cat. Lomb. C et D ad Cunipertum, filium Perctarit, pertinet; qui Cunipertus a nostro per errorem omisus est. Mors Perctarit in Cat. Lomb.
45 (C et D) anno 685 assignata est. 5) Immo Raginiperti, ut Cat. Lomb. habet. 6) Qui annus a Gerardo fortasse ex verbis Lupertiani episcopi Aretini in iudicato episcoporum Fesulani ceterorumque a. 715, d. 5. Iul. (Pasqui I nr. 6 p. 19; Schiaparelli I nr. 20 p. 81):
50 usque ad tertio et quarto anno retro tempus collectus est. Undecimus Ariperti II. annus currebat a. 711—712. 7) Quem iam Adeodatus, qui a. 714 et 715 sedit, fuisse putant; cf. F. Schneider, Regestum Senense I (Romae 1911; Regesta Chartarum Italiae 8) p. LXXXIV. Sed ipse Adeodatus a. 715 ante Liutprandum regem apertis
55 verbis, quae tamen iam Gerardus noster (p. 1438 l. 11, 12 et p. 1434 l. 6—8) non recte intellexerat, contrarium testatus est, v. infra n. 10. 8) Cf. infra n. 10.

9) Cf. iudicatum episcoporum (Pasqui I nr. 6 p. 20; Schiaparelli I nr. 20 p. 82): placuit, ut, sicut sanctis patris Nicei et Affessani adque Calcedonensis conciliis statuerunt, ut nemo in aliena docea non invitatus ingredi presumat aut qualemcumque ordinationem faciat; sed in suis diocesis se contineatur nec statuta patrum termina transcendat. 10) V. verba Adeodati episcopi Senensis in praecepto Liutprandi regis d. Papias a. 715, d. 14. Oct., Pasqui I nr. 7 p. 23 sq.: ad Senensem ecclesiam nichil debent nisi contra Deum et canonicam institutionem. Dum inter Aretinę civitatis habitatores et Senensem populum inimitias de morte Godebert iudicis consobrii mei tempore gloriosissimi Ariperti regis fuisset, sic dolose ibidem ab antecessoribus meis unum tantummodo annum per aliquanta oracula intra ipsas dioceses inormiter sacratio provenit; sed et anno isto, dum incaute contra iustitiam causam promoverem, ex iussu bone memorie apostolici Constantini et per me, extra ordinem et rationem, ibidem in presbiteros duos et unum oraculum sacratio facta est. Cf. etiam infra p. 1434 l. 3—9. 11) Cf. supra n. 9. 12) V. supra p. 1431 n. 3; cf. etiam p. 1430 n. 5 et p. 1431 n. 5. 13) Qui, cum haec scribebat, ad minus annos circiter 60 filiumque eiusdem nominis iam adultum habebat; cf. supra p. 1430 l. 6 sq. 14) 'S. Maria in Pacina, in val d'Arbia' (Schiaparelli). Quae erat una ex iis ecclesiis, de quibus episcopi Senensis et Aretinus contendeabant. Ea quae sequuntur (usque ad p. 1434 l. 5) alibi ita non habentur. 15) V. supra n. 10. 16) Taipert castaldio Senensis civitatis — sed non una cum Godiperto iudice —

- scopus Lupertianus Aretinensis erat, nullamque reverentiam episcopo exhibens, coepit homines ipsius episcopi iniuriose atque contumeliose distringere atque per placita fatigare. Quod factum Aretini, qui cum episcopo erant, non valentes^a pacificare, tandem irruentes, ipsum Godipertum iudicem Senensis civitatis occiderunt¹. Qua de causa universus Senensis populus² commotus est adversus Lupertianum episcopum, eumque inde fugaverunt; illamque parochiam Adeodatum Seriensis episcopum, qui erat consobrinus^b predicti Godoperti iudicis, quem Aretini interfecerunt³, volentem nolentemque per unum annum⁴ tenere fecerunt. Ibi quoque^c tria⁵ cracula et duos presbiteros enormiter⁶ et contra aeclesiasticam^d disciplinam consecravit.
715. Praec. Liutpr. Obiit autem predictus Aripertus rex anno dominicę incarnationis DCCCXII⁵.
10
Ansiprandus^{e,6} rex regnavit mensibus III.
- Liuprandus vero, eius filius, iustissimus et sapientissimus rex Langobardorum, regnavit annis XXXI.
- Ind. Ambr. Qui⁷ inter cętera sue Christianitatis opera prius per quendam Ambrosium virum illustrem
Ind. 714. sueque domus maiorem⁷, postea autem per episcopos, scilicet Teodaldum Vesolanum episcopum, Maxi-
Ind. 715. mum Pisanum episcopum, Spetiosum Florentinum episcopum, Talasperianum Lucensem episcopum, una cum
Praec. Liutpr. misso regis nomine Gunteram notario⁸, novissime vero per semetipsum, intentionem de parocchia, quę
715. tunc temporis erat inter Lupertianum Aretinensem episcopum et Adeodatum Senensem episcopum, sapienter
atque prudenter definivit, atque nullo umquam in tempore removendam, sicut in suis continetur scriptis⁹, in perpetuum constituit. Obiit¹⁰ autem prefatus Liuprandus rex Langobardorum
anno dominicę incarnationis DCCCLVII¹¹.
20
Cat. Lomb.
- Astulfus regnavit annis VIII.
- Desiderius¹² cum¹³ Adelchis filio suo regnavit annis X et VII¹².
- Tunc¹⁴ vero Karolus¹⁵ rex Francorum, invitatus a Langobardis, eiecit eos de regno. Factus est autem Karolus¹⁶ magnus imperator Romanorum, qui Leonem Romanum pontificem in suam sancti Petri revocavit sedem eosque, qui imperium suum turbabant, aut trucidabat¹⁷ aut proci¹⁸ a regno pellebat¹⁸. Regnavit autem Karolus imperator in Francia¹⁴ annis XXXIII¹⁵, in Italia XXVIII¹⁶. Obiit anno dominicę incarnationis DCCCVI¹⁷.
20
Cat. Lomb.
- Pipinus, eius filius¹⁹, regnavit in Francia annis XXVI, in Langobardia annis VII. Obiit anno dominicę incarnationis DCCCLXIII.
- Lodovicus²⁰, filius eiusdem Karoli, regnavit in Langobardia annis VIII. Obiit anno dominicę incarnationis DCCCLXX et III¹⁸.

* una cum patre suo eadem manu supra lineam add. c.

a) volentes continuo corr. valentes c. b) consobrinus c. c) distinctio nova linea incipiente aperte indicatur c.
d) aecclę astiana, a paucissima delet., c; aeclesiasticam Pa. e) distinctio nulla c. f) ita c; esse debuit DCCCLXIII
vel DCCCLXIII Pa. p. 9. g) KAROLVS litteris maiusculis script. c. h) ita c.

commemoratur a. 714, m. Aug., a. 715, d. 6. Mart., a. 715, d. 5. Mart., Pasqui I nr. 4. 8) Ex indicato episcoporum Fesulani et ceterorum a. 715, d. 5. Iul., Pasqui I nr. 6 (Schiaparelli I nr. 20). 9) A. 715, d. 14. Oct.; Pasqui I nr. 7. 10) 748 Cat. Lomb. D, ubi non solum Hildeprandus, sed etiam Ratchis rex, 40 quem hic annus spectat, sicut a Gerardo nostro omissi sunt; 743 Cat. Lomb. C et E. 11) Ita Cat. Lomb. B, C, F; et D (omissis verbis filio suo). 12) Ita Cat. Lomb. B, D, E; 14 C; 18 F. 13) Haec unde auctor addiderit, nescio. 14) in Longobardia 45 (Lang. A) Cat. Lomb. A, C, D, E. 15) Ita Cat. Lomb. D et E; 34 C; 40 A, B, F. 16) Nam antea in Francia regnaverat ann. 7 Cat. Lomb. C (6 C 1. 3) et D (similiter F; 5 A et E). Nota anno XXXIII et XXVIII regni nostri Karolom Magnum 50 ecclesias eas, quas episcopus Senensis invaserat, confirmasse, DKar. nr. 196, MG. Dipl. Karol. I, 263sq., Pasqui I nr. 18 (a. 801, d. 4. Mart.). 17) 807 Cat. Lomb. C (810 C 1. 3) et D. 18) 822 Cat. Lomb. D; 842 C.

1) Mortis Godiperti consobrini sui breviter mentionem fecit Adeodatus episcopus Senensis, supra p. 1433 n. 10. 2) Cf. supra p. 1433 l. 11sq.; sed ib. n. 10 hoc ad antecessores suos ab Adeodato ipso relatum invenis. 3) Unum Adeodatus episcopus in praecepto Liutprandi regis a. 715, d. 14. Oct. (supra p. 1433 n. 10), quo haec redeunt. 4) Ita paulo ante de antecessoribus suis Adeodatus episcopus, v. supra p. 1433 n. 10. 5) Ita Cat. Lomb. E (quae recensio secundum Wilhelmum Smidt nonnisi per errorem Guidoni Casinensi attributa est); 711 C et D. 6) Ita Cat. Lomb. B. 7) Ex notitia indicati Ambrosii a. 714, m. Aug., Pasqui I nr. 3 (Schiaparelli I nr. 7); cf. praeceptum Liutprandi regis

CATALOGVS REGVM LANGOBARDORVM ET IMPERATORVM ARETINVS. 1435

Lotharius¹, filius¹ Lodoici, regnavit annis XX et VIII. Obiit anno dominicę incarnationis DCCCLII².

Cat. Lomb.

Lodoicus³, filius Lotharii, regnavit annis XXVI. Obiit anno dominicę incarnationis DCCCLXXVII⁴.

Inter Karulum Calvum⁵ de Francia, filium Lodoici, et Karulumnum regnaverunt annis III. Obiit⁶ anno dominicę incarnationis DCCCLXXX⁶.

5 Karolus⁷ divina favente clementia⁷, antequam Romę coronatus fuisset, regnavit in Francia annis II. Postea vero regnavit in Italia annis VII. Huius siquidem tempore fuit Iohannes Aretinensis episcopus, qui optulit intus in civitate Senensi⁸ ante conspectum serenissimi⁹ imperatoris Karoli¹⁰ redeuntis a limine apostolorum Petri et Pauli scripta atque precepta domni Liuprandi regis¹⁰, qualiter idem Liuprandus rex iuste et legaliter diffinivit intentionem de parochia, quae erat inter
10 Lupertianum Aretinensem episcopum et Adeodatum Senensem episcopum. Quę cum videret prestantissimus Karolus¹¹ imperator et diligentissime ante suum conspectum legi fecisset, convenire fecit ante suam presentiam¹¹ comites¹² et procures¹² atque maiores natu Senensis civitatis et territorii, quorum nomina in notitia et precepto eiusdem Karoli¹³ prudentissimi imperatoris scripta sunt¹⁴. Qui, factis sacramentis supra sancta Dei evangelia¹⁵, adiurati ab ipso augusto
15 imperatore¹⁴, omnes tamquam uno ore dixerunt¹⁵: Scimus, quoniam ipsa parochia cum suis baptisteriis et oraculis, de quibus tunc temporis ante domnum Liuprandum regem ventilatum est et iuste atque canonice definitum, et de quibus nunc ante vestrum conspectum sermo est, ad episcopatum Aretinensem pertinent¹⁶, et nichil ad episcopatum Senensem debentur¹⁷. Quo audito, Carolus¹⁸ magnus¹⁸ imperator per precepti sui seriem confirmavit, quod pars Senensis episcopi
20 scopii omni tempore tacitis et contemptis¹⁸ essent¹⁸; pars vero episcopi Aretinensis¹⁹ in perpetuum eas habeat¹⁹ et detineat, omnium hominum molestatione, contradictione penitus remota. Et si quispiam hominum ire, molestare, intentionare contra episcopum Aretinensem temptaverit, XXX libras auri obriz se compositurum sciat²⁰. Obiit autem prefatus Karolus²¹ imperator anno dominicę incarnationis DCCCLXXX et VIII²¹.

cf. Plac. Kar. III. 881.

cf. Cat. Lomb.

25 a) distinctio nulla c. b) ita c.; esse debuit DCCCLV Pa. p. 9. c) KAROLI litteris maiuscula script. c. d) KARLUS, o superscripto, c. e) euangelica, prior n corr. (ea u?), c. f) ita c. g) ita c. (compemti corr. cont.); tacita et contempta esset corr. Pa. h) artinensis corr. aret. c. i) KAROLVS litteris maiusculis script. c.

1) Ita Cat. Lomb. B (frater B 1) et D (mut. frater D 1); frater C. 2) 850 Cat. Lomb. C (860 C 1—3) 30 et D. Abhinc noster annos incarnationis, quos in fonte invenit, consulto immutasse videtur. 3) 876 Cat. Lomb. C et D. 4) Ita non nisi Cat. Lomb. B (Calvus) et C (Calvo). 5) Ita Cat. Lomb. C. 6) 879 Cat. Lomb. C et D. 7) Ita Cat. Lomb. 35 A, B, C (d. f. cl. om. C 1—8); E; divina clementia D. 8) Cf. placitum Karoli III. imperatoris a. 881, m. Mart. (Pasqui I nr. 48; Reg. imp. I² nr. 1612): Dum in Dei nomine civitate Sena in domum episcopi ipsius civitatis, intus caminata, ubi domnus Karolus piissimus
40 imperator in iudicio residebat, adessent cum eo . . . ibique veniens Iohannes venerabilis episcopus sancte Aretinensis ecclesie etc. De Iohanne episcopo Aretinensi cf. infra p. 1439 n. 14 ad Seriem episcoporum Aretinorum. 9) Cf. Signum domni Karoli serenissimi imp. aug., 45 Pasqui I nr. 49, Reg. imp. I² nr. 1638 (a. 882, d. 15. Febr.). 10) Pasqui I nr. 4. 7; cf. supra p. 1433. 1434. In placito Karoli III, ubi testes tantum audiuntur, Liuprandi praecepta non nominantur. 11) Pasqui I nr. 48 p. 69: Cum ipse Iohannes presul et predicti
50 advocatores taliter ipse augustus postularent . . . fecit homines ipsius civitati Aretinensis et Senensis, quos dicebant inde veritatem, fieri sui venire presentia. Ita sunt etc. 12) Cf. ib. in principio placiti p. 69 et p. 70. 13) Ib. p. 69sq.: fecimus aduci
55 sancta Dei evangelia, et unus ad unus ad ipsa sancta Dei evangelia iurati dixerunt . . . 14) Ib. p. 70: Winigisus comes, Raginerius abba et Furulfus . . . dixerunt sicut suprascriptus Dionisius

adiurati ab ipso augusto. 15) In sequentibus Gerardus testimonium Offonis de Aricio et professionem Lupi Senensis episcopi abbreviando contaminavit. 16) Hucusque ex testimonio Offonis, ib. p. 70: Sic predictas ecclesias cum oraculis et casis seu rebus ad eas pertinentibus, unde contencio est . . ., adie per quadraginta annos abente et possidente ad proprietatem pars ecclesie sancti (Donati) Aretinensis. 17) Haec sunt verba Lupi Senensis episcopi, ib.: Vere de predictas plebes cum oraculis vel decimis . . ., quia in omnia sic est veritas, quomodo ipsi dixerunt, et pars nostri episcopi Senensis nihil pertinet ad habendum. 18) Cf. ex. gr. initium chartae Aretinae cuiusdam Ursi a. 885, d. 8. Febr., Pasqui I nr. 50: In Dei nomine, Carolus magnus imperator. Anno imperio eius quarto etc. 19) Ita in fine placiti Karoli III, l. c. p. 70: rectum eorum omnibus paruit esse et iudicaverunt, ut . . . plebes illas predictas . . . pars ipsius episcopi Aretinensis ecclesie haberet; et ipse Lupus Senensis episcopus cum suo avvocatore Gaidaldo pars episcopi Senensi amodo et in antea manerent inde taciti et contenti, et finita est causa. 20) Placitum Karoli III. modo allatum sanctione caret, neque in ceteris eiusdem imperatoris privilegiis ecclesiae Aretinensi datis talia leguntur (Pasqui I nr. 47, Reg. imp. I² nr. 1589, a. 879, d. 15. Nov.: tres auri optimi libras . . . persolvat; Pasqui I nr. 49, Reg. imp. I² nr. 1633, a. 882, d. 15. Febr.: centum libras auri se compositorum agnoscat). Sed cf. praeceptum, quo Ludowicus III. imperator Grignonem de comitatu Aretino, quondam Luponi filium, sub suo mundburd re-

Cat. Lomb.

Berengarius^a rex post mortem Karoli regnum sortitus est Italicum; qui dum uno anno regnasset, intentio exorta¹ est inter Quidonem et iam dictum Berengarium. Cumque inter se pugnarent, effugatus est Berengarius a Quidone, et optinuit Quido regnum annis III et mortuus est.

Lambertus^a filius eius, factus est rex Langobardorum; regnavitque in eo feliciter annis VIII². Obiit autem anno dominice incarnationis DCCCL^{b,3}.

Tunc^a iterum Berengarius introivit in regnum Langobardorum; optinuitque⁴ regnum annis XXVIII. Postea vero coronam imperii suscipiens, imperator Romanorum effectus est, imperavitque annis VIII⁵.

Octavo^{a,6} autem imperii sui anno Rodulfus rex Burgundiorum introivit in regnum. Mox ortum est bellum inter Rodulfum et Berengarium. Berengarius fuga lapsus est Veronam. Rodulfus vero tenuit regnum annis II. Tunc in⁷ illis diebus Rodulfus per Alpes Apenninas Burgundiam remeavit⁷, Veronenses vero Berengarium interfecerunt 10 anno dominice incarnationis DCCCLXXXVII⁸.

Ugo^a rex, antequam filius eius Lotharius nasceretur, regnavit annis V. Postea cum filio suo Lothario regnavit annis XXII.

Lotharius^a autem duxit uxorem de Burgundia filiam Rodulfi regis nomine Adelasiam^c. Obiit Lotharius rex anno dominice incarnationis DCCCLXXXVII^{d,9}.

Berengarius^a vero¹⁰ rex simul cum Adalberto filio suo regnavit annis XI.

Tunc^a Octo rex Teutonicorum accepta Adelasia^a, quæ fuit uxor Lotharii regis¹¹, cum consilio Langobardorum introivit in regnum, eiecitque de regno Berengarium et Adalbertum filium eius. Factusque est^a Romanorum imperator¹² augustus et magnus triumphator¹³; optinuitque (973) imperium annis XXVIII¹⁴. Obiit anno dominice incarnationis DCCCXXXIII^{e,15}.

Cui^a successit alius Octo, et regnavit annis^a VII^{b,16}.

*) Otto alia, ut videtur, manu superscr. c.

a) distinctio nulla c. b) D.CCC.L.I in loco raso, ante D altera littera D apparente, c. c) Adelasiam corr. Adelasiam c. d) .L.XXXX. in loco raso c.; D.CCCC.XXXXVII. proponit Pa. e) Adelsia, super priorem i non deletam superscr. a, c. f) ita c.; DCCCC(L)XXXIII Pa. g) anni c. h) ita c.; (X et) VII Pa.

cepit c. a. 901 (Pasqui I nr. 55; L. Schiaparelli, 'I diplomi italiani di Lodovico III e di Rodolfo II', Romae 1910, 'Fonti per la storia d'Italia', nr. 8 p. 26): XXX libras auri se composituros agnoscat; sciat passim habes in privilegiis Aretinis ab imperatoribus et regibus Lamberto, Berengario I, Hugone et Lothario, Adalberto, Ottone I, Ottone III, Heinrico II, Conrado II, Heinrico III concessis. 21) Cat. Lomb. C et D non nisi ind. 6 (= a. 888) praebebat. Annum incarnationis noster ipse supputando collegit.

1) Ita Cat. Lomb. C; horta B, D; orta F. 2) Ita Cat. Lomb. C 1. 2; 9 B, C 3, D, F. 3) DCCCL. Gerardum scribere voluit. Post Lambertum cum Cat. Lomb. Ludovicus III. praetermissus est. 4) et obtinuit simul cum illo partem Cat. Lomb. D; et tenuit simul cum illis partibus B et C (partibusque); et regnavit cum illo partim F. 5) 9 Cat. Lomb. C et D; 4 B; sed F cum nostro 8 praebebat. 6) Eodem denique (Eodemque B; denique om. F) Cat. Lomb. B, C, D, F. 7) Ita Cat. Lomb. B et C; in om. et petiit (pro remeavit) D (petiit etiam F). 8) DCCCXXXVII. Gerardum scribere voluisse puto; anno Domini (dominicae incarnationis F) 926 Cat. Lomb. C, D, F, ubi iste annus ad fugam Rodulfi, non ad mortem Berengarii pertinet. 9) 950 recte Cat. Lomb. C, D, F, qui antea Hugonis mortem anno 948 (C; 949 D, F) assignavit. 10) Ita Cat. Lomb. C; vero om. B, D, F. 11) Hoc quoque Gerardum in catalogo, quem exscripsit, invenisse puto; cf. Cat. Lomb. cont. cod. C 3, SS. rer. Lang. p. 516 l. 30: Octo maior regnavit cum coniuge

sua Cunimunda, quæ fuit uxor Lotharii regis, etc. 12) Dehinc predictus Otto Roman ingressus atque imperator ibidem effectus, omnem Italianum suo subiugavit imperio Cat. Lomb. D, F. 13) Hunc titulum in privilegio Heinrici III. imperatoris a. 1052, d. 30 17. Iun. Turegi dato (DH. III. 292, MG. Dipl. V, 396; Pasqui I nr. 177) Gerardus legit, nisi potius ipsum, qui tunc cum episcopo suo Arnaldo in curia imperatoris versari potuit, dictatorem huius aliorumque diplomatum a viro cl. Paulo Kehr cuidam clerico natione Italo, 35 quem signo OA notavit (MG. Dipl. V, p. 394, cf. p. XXXV, LIX), attributorum putare mavis: Heinrichus secundus divina favente clementia magnus ac triumphator Romanorum imperator augustus (item DH. III. 296. 298). Litteratur tamen formae et ductus in 40 DH. III. 292 Paulo Kehr a Gerardi manu aliena esse videntur. Prima huius diplomatis verba, quotquot litteris elongatis scripta primam lineam occupant, in autographi capite, teste imagine phototypica in apparatu Mon. Germ. exstante, litteris minutis praescripta sunt 45 (ubi habes henricus, hac). 14) regnavitque ann. 11 et mens. 3 Cat. Lomb. cont. D (cf. cont. E, F); ann. 7, postea cum filio suo Otto ann. 3 cont. cod. C 3; [regn. ann.] 26 Cat. regum Tuscorum, SS. rer. Lang. p. 518. 15) Obiit vero ann. Domini 972 Cat. 50 Lomb. D et F (vero om. D 2. 3, F; cf. E). 16) Ita Cat. Lomb. cont. cod. C 3: Postea regnavit filius eius Otto ann. 7; 7 annos etiam Catalogi regum Tusci codices 3, 4, 5 habent (SS. rer. Lang. p. 518 l. 49, n. n); Otto filius Ottonis regn. ann. 11 Cat. Lomb. 55 cont. D et F.

CATALOGVS REGVM LANGOBARDORVM ET IMPERATORVM ARETINVS. 1437

Tertius^{a,1} vero Octo similiter regnavit annis^b VII^{a,2}. Obit anno dominice incarnationis MI³. (1002).

Cui^a successit^d Heuricus et regnavit annis^b XXIII⁴.

Chuonradus^a vero successor eius regnavit annis^b XV⁵.

⁵ Heuricus^a filius Chuonradi regnavit annis^b XVIII⁶. Obit anno dominice incarnationis MLVI⁷, mense Seiebris^{a,8}. 1056. (Oct. 5.)

a) distinctio nulla c. b) anni c. c) ita c.; (X et) VII Pa. d) Cuius corr. Cui sus et cesit superscr. c.; succe(s)it Pa. e) setbr c.

- 1) Ita ex. gr. Cat. Lomb. cont. E. 2) *Otto, filius* p. 519; cf. Cat. Lomb. cont. D p. 516. 5) Ita Cat.
¹⁰ *Ottonis et nepos Ottonis, post mortem patris sui* regum Tuscus p. 519; cf. Cat. Lomb. cont. cod. C 3
regnavit in Sazonia ann. 12 et postea in Italia p. 516. 6) Cf. Cat. reg. Tusci codices 1. 2 p. 519:
ann. 5 Cat. Lomb. cont. D et F; [regn. ann.] 6 Cat. a 4. anno Ocloni imperatoris usque ad 18. *Henrici*
regum Tuscus p. 518. 3) *Quando obiit, erant anni* *tertii imperatoris sunt ann. 92.* 7) 1055 perperam
Dom. 1002 Cat. Lomb. cont. D (cf. cont. F et cont. Cat. Lomb. cont. cod. C 3. 8) Immo d. 5. Octobris;
¹⁵ *cod. C 8); post verba in n. 2 allata Cat. reg. Tusci* v. E. Steindorff, 'Jahrb. des Deutschen Reichs unter
codices 1 et 2 pergunt: A Christi nativitate usque Heinrich III.' t. II (1881), 356 n. 4.
huc sunt anni 1001. 4) Ita Cat. regum Tuscus

SERIES EPISCOPORVM ARETINORVM.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

In rotulo archivi capituli Aretini fasc. I num. 3 signato (— c.), ex quinque membranis consuto, quem Gerardus primicerius ecclesiae Aretinae inter a. 1056. et 1064/70. per manus Gezonis eiusdem sanctae Aretinae ecclesiae notarii describendum curavit, in tergo tertiae membranae manu quadam saeculi XI, quae, si Pasquium¹ sequimur, non est manus Gerardi neque Gezonis esse videtur, nomina episcoporum Aretinorum usque ad Teodaldum (qui a. 1023—1036. sedit et a. 1036. d. 12. Iunii obiit)² scripta sunt. Quibus alia manu saeculi XI. nomen Wilhelmi episcopi, suo loco inter Helmpertum et Albertum omissum, et deinceps variis saeculi XI/XII. et XII. manibus nomina episcoporum ab Imnone, antea diacono Wormatiensi, Teodaldi successore, usque ad Heliottum (c. a. 1176—1186)³, deinde saeculo XII/XIII. et XIII. Amedei (a. 1188—1203) et Gregorii (a. 1203—1212), postremum rursus aliis tribus manibus nomina Martini, Marcellini, Guillelmi II (qui sedit a. 1248—1289, a. 1289. d. 11. Iun. in proelio apud Campaldinum commisso occisus) subiuncta sunt.⁴

Haec series episcoporum usque ad Teodaldum ad verbum fere cum nominibus episcoporum Aretinorum convenit, quae Ser Tommaso Romani libro suo inedito⁵, qui 'Formularium Curiae Aretinae' inscribitur, c. 43 a. 1542, ut videtur, inseruit, quorum pars fuit reperta in quodam asserculo, dum reficebatur tectum ecclesiae abbatae sancti Clementis, iuxta et intra portam sancti Clementis de Aretio⁶. Quam S. Clementis seriem aequae ac seriem nostram, Gerardi primicerii, ut Pasqui recte suspicari videtur, iussu confectam, ex diptycho antiquo ecclesiae maioris, cui nomina episcoporum defunctorum illata esse conici licet, descriptam esse Pasqui (IV, 260. 261) putat⁷. Seriem nostram sub nomine Gerardi de Episcopis Aretinis usque ad an. 1060 laudavit Franciscus Marucelli in libri sui 'Mare magnum' intitolati, inediti, vol. 19, art. 6 ('De Aretio'), qui continuationem ab a. 1060. usque ad a. 1229. cuidam Uberto Aretino attribuit⁸.

1) Ub. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' I (Florentiae 1899; 'Documenti di storia italiana pubblicati a cura della Regia deputazione Toscana sugli studi di storia patria' XI), p. 8 ad nr. 1; idem, 'Doc.' etc. IV (Aretii 1904), 259. 2) V. infra ad c. 2. Historiae custodum Aretinorum, p. 1474 n. 2. 3) Perperam Pasqui IV, 261 haec nomina omnia saeculo demum XIII (Wilhelmi saec. XII) adiecta esse dicit. 4) Sequitur in tergo quartae et quintae membranae Catalogus regum Langobardorum et imperatorum usque ad a. 1056, supra p. 1430 sqq. editus. 5) 'Arch. Capit. d'Arezzo' nr. 1023 secundum Pasqui IV, 261 sqq. Pro Alpari Romani habet Alparius, pro Aribertus: Alipertus, pro Lampertus: Alampertus, et ad Cunimundus, Alipertus, Alampertus addit: gotti et longobardi; pro Helmpertus habet Hyliptus (Pasqui IV, 264). Alteram seriem episcoporum usque ad Angelum de Ricasulis (a. 1391—1403) non paucis locis turbatam idem Romani a. 1560, in 'Libro Collectaneo' inedito (Pasqui IV, 262, 264) 'ex diversis antiquis et modernis monumentis' collegit. Quae cum serie a Scipione Ammirato, 'Vescovi di Fiesole, di Volterra e d'Arezzo', Florentiae 1637, qui librum suum

iam a. 1592 scripserat) p. 196 sq. (usque ad Petrum Usimbardum, a. 1589—1611, producta) edita, quam Gius. Cappelletti, 'Le chiese d'Italia' XVIII (Venetis 1864) p. 58 sq. iteravit, non semel convenit neque tamen, quod Pasqui IV, 262 n. 2 contendit, ex Romaniana simpliciter descripta esse potest. 6) Quam ecclesiam a. 1081, m. April. Teodaldus episcopus monasterio S. Mariae de Pratalia et Sigizoni abbatii concesserat, eo videlicet modo, ut praefatus Sigiso denominatam ecclesiam sancti Clementis a fundamentis reaedificare faciat atque ipse vel sui successores per personas quas providerint regere studcant (Pasqui I nr. 148). 7) Qui propter formam nominis Hyliptus exemplar S. Clementis de mum saeculo XIII. aut non multo ante ortum esse censet. 8) Ubertus Aretinus, de Episcopis Aretinis ab anno 1060. usque ad annum 1229, Pasqui IV, 261, qui, quis fuerit iste Ubertus, non diiudicat, sed a. 1190. Ubertum quandam presbyterum (II, Florentiae 1916 [in tegumento 1920], nr. 404, sed in Civitate Castellii) et c. a. 1230. Ubertum notarium Aretinum (cf. II nr. 511, a. 1231, d. 26. Oct.: Dominus Ubertus iudex comitatus Aritii et Castellii pro domino Gevehardo de Aritiem legato domini

Seriem hanc antiquissimam, quae rectum primorum episcoporum ordinem a recentioris aevi auctoribus turbatum servavit, primus edidit luculentissimo commentario instructam Ub. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' IV (Aretii 1904), 259 sqq.; cuius editionem, quia nostros omnes fere fugit¹ neque in Germaniae bibliothecis publicis suppetit, hoc loco retractare ex re esse existimavimus, textu ad codicis imaginem lucis ope factam, quam viro cl. Paulo Kehr debemus, quantum fieri potuit emendato annisque episcoporum, qui certo constare videbantur, maxime, sed non sine censura, secundum Ubaldum Pasqui et Gerhardum Schwartz², qui Pasqui chronologiam episcoporum non noverat, adscriptis.

A. Hofmeister.

	Sathirus episcopus ³ .	Innocentius episcopus.
10	Donatus episcopus ⁴ .	Maiurianus episcopus.
	Gelasius episcopus ⁵ .	Servandus episcopus ⁶ .
	Domitianus episcopus.	Ciprianus episcopus ⁷ .
	Severinus episcopus.	Bonushomo episcopus.
	Florentius episcopus.	Vitalianus episcopus.
15	Maximianus episcopus.	Alpari ⁸ episcopus.
	Eusebius episcopus.	Lupartianus episcopus ^{9,10} .
	Gaudentius episcopus.	Deodatus episcopus.
	Dicentius episcopus.	Aliseus episcopus.
	Laurentius episcopus.	Stabilis episcopus ⁹ .
20	Gallius episcopus.	Cunimundus episcopus.
	Benedictus episcopus.	Aribertus episcopus ^{10,11} .
	Olibrius episcopus.	Lampertus episcopus ¹¹ .
	Vindicianus episcopus.	Petrus episcopus ¹² .
	Cassianus episcopus.	Item Petrus episcopus ¹² .
25	Dativus episcopus.	Iohannes episcopus ¹⁴ .
	Dulcitus episcopus.	Petrus episcopus ¹⁵ .

a) ita c.; Alparius Romani, Ammirato; Alpan Pa. b) praecedit $\frac{1}{2}$ c. c) praecedit $\frac{1}{2}$ c.

imperatoris in Italia?) occurrere adnotavit. Etiam Iac. Burali, 'Vite de' vescovi Aretini' (Arezzo 1638) p. 10 seriem nostram sub Gerardi primicerii nomine laudavit, quem c. a. 1050. scripsisse continuatione postea ab altero sacerdote usque ad a. 'MCCCIII' (ita per errorem, qui typothetae esse videtur, pro 1248) subiuncta putavit.

53 1) Pasqui volumen IV. citavit P. F. Kehr, Italia pontificia III (Berolini 1908), 145. Pasquium secutus priores 20 episcopos usque ad Maiurianum recensuit F. Lanzoni, 'Le diocesi d'Italia dalle origini al principio del secolo VII' ('Studi e testi' 35) I (Faenza 1927), 569—573. 2) G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens unter den sächsischen und salischen Kaisern, mit den Listen der Bischöfe 951—1122' (Leipzig, Berlin 1913) p. 199 sqq. Cf. etiam H. Pahnke, 'Geschichte der Bischöfe Italiens deutscher Nation' I (951—1004), Berlin 1913, p. 88 sq. 3) Apud Ammiratum (supra p. 1438 n. 5) praecedunt: Anno Christi 352 Liberio Pont. Max. Constantino et Tuliano Imperatoribus Sengilo et Nigriniano Consulibus fuit primus Episcopus Aretinus et post eum sequuti sunt etc. 4) Qui a. 362, d. 7. Aug. obiisse videtur. Cf. etiam F. Lanzoni, 'Le diocesi d'Italia' I, 569 sq. 5) Cf. infra Hist. cust. Aret. c. 6 p. 1477 l. 1 sq. 6) Cf. Pasqui I nr. 1. 7) Qui concilio Romano sub Agathone papa a. 680 habito interfuit; Mansi, Conciliorum nova et amplissima collectio XI (Florentiae 1765), 810. 8) Qui sedit a. 714

et 715; Pasqui I nr. 3—7. Cf. supra p. 1438 sq. 9) Qui sedit a. 752; Pasqui I nr. 11; Jaffé-Ewald, Reg. pont. I nr. 2807; Kehr, It. pont. III, 147 nr. 5. 10) Qui sedit a. 783 et 801; DKar. nr. 150. 196, MG. Dipl. Kar. I, 204, 264; cf. etiam M. Kössler, 'Karl des Großen erste Urkunde aus der Kaiserzeit' ('Veröffentlichungen des Historischen Seminars der Universität Graz' VIII, Graz, Wien, Leipzig 1981); P. Kehr, in 'N. Archiv' 49 (1932), 702 sq. nr. 288. 11) Qui sedit a. c. 819, 826, 828; Pasqui I nr. 22 (Reg. imp. I² nr. 701); MG. Cap. I nr. 130 p. 370; J. Ficker, 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgesch. Italiens' IV (1874) nr. 11 p. 15. 12) Qui sedit a. 893, 895, 843; Pasqui I nr. 27. 28. 29. 33. 34 (Reg. imp. I² nr. 1038. 1052. 1107. 1108). Cf. Hist. cust. Aret. c. I, infra p. 1471 et n. 6. 13) Qui sedit a. 850, 855, 865; Pasqui I nr. 37 (ad a. 858; sed v. Reg. imp. I² nr. 1179 a; Kehr, It. pont. III, 148 nr. 10). 39; Flod. Hist. Rem. eccl. III, 10, MG. SS. XIII, 483 et n. 9. 14) Qui ab a. 872 usque ad a. 898 occurrit; Pasqui I nr. 41 (perperam ad a. 871). 52; Kehr, It. pont. III, 148 nr. 11 (= V, 124 nr. 1); L. Schiaparelli, 'I diplomi di Guido e di Lamberto' (Roma 1906; 'Fonti per la storia d'Italia'), DLamb. nr. 10 p. 95. Certe idem est, quem Libellus de imperatoria potestate in urbe Roma (MG. SS. III, 721; ed. Gius. Zucchetti, 'Il Chronicon di Benedetto monaco di S. Andrea del Soratte', Roma 1920, 'Fonti per la storia d'Italia', p. 208 et n. 3)

Theodicius episcopus ¹ .	1062 63—1095/99. Constantinus episcopus ⁸ .
Everardus episcopus ² .	Sigifredus electus ⁹
986 87—1010. Helmpertus episcopus ³ .	natione ⁹ Teutonicus ^{c, 10} .
1014—1021/23. Albertus episcopus ⁴ .	1104/5—1114. Gualterius episcopus ¹¹ .
1023—1036. Teodaldus episcopus ⁵ .	1129—1136? Buianus episcopus ¹² .
—	1114/15—1128/29. [Guido episcopus ^{d, 13} .]
c. 1011 13. Wilhelmus ^e episcopus ⁶ .	c. 1136—1140/42. Maurus episcopus ¹⁴ .
—	1142—1175? Ieronimus episcopus ¹⁵ .
1096 97—1048 52. Immo ^b episcopus ⁷ .	1176?—1186. Heliotus episcopus ^{a, 16} .
1051 52—1050 62. Arnaldus episcopus.	—

a) Wil. ep. postea manu saeculi XI. add. c. b) nomina quae sequuntur usque ad Hel. saeculo XI XII. et XII. add. (Immo—Const. certo, fortasse etiam Sig. et Gualt. una eademque manu) c. c) nat. Teut. eadem manu saec. XII. script. c. d) Guido ep. saeculo XII XIII. intra lineas add. c. e) Hel. ep. alia manu saec. XII. script. c.

Iohannem diaconum et archicancellarium suumque (sc. Ludowici II. imperatoris, qui Iohannes inde ab a. 864, m. Febr. usque ad a. 865, m. April. occurrit, H. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre'² I, Leipzig 1912, p. 401) *secretarium, qui postea Reatinus* (cum Zuchetti intellegendum est *Aretinus*) *episcopus effectus est, unde iam electus erat, nominat, quique in Passione SS. Florae et Lucillae Petro Damiani (perperam, si Fedorum Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I, Rom 1914, p. 288 n. 4 sequeris) adscripta c. 8 (Migne, Patr. Lat. 144, col. 1080) religiosus pater Ioannes episcopus Aretinus, cancellarius palatinus audit, Iohannem a. 900 inter m. Mai. et Oct. diem obiisse Schneider l. c. coniecit. 15) Qui sedit a. 900 (d. 12. Oct.), 901, 916; L. Schiaparelli, 'I diplomi italiani di Lodovico III e di Rodolfo II' (Roma 1910; 'Fonti per la storia d'Italia'), DLud. III. nr. 2. 6. 7, p. 6. 19. 23; id., 'I diplomi di Berengario I' (Roma 1903) nr. 109. 111.*

1) Inter Theodicium et Everardum omissum esse Hugonem putant Pasqui IV, 260. 275 sq. et Schwartz p. 199. At eundem, quin in synodo Augustana a. 952, MG. Const. I nr. 9 p. 18 l. 27 *Aritiensis* (pro quo iam Pertz haud ita male *Brixienensis* proposuerat) corruptum sit, nullus dubito. Aufredus a. 958 (Pasqui I nr. 68) potius Verulanus quam Aretinus episcopus fuit. 2) Qui occurrit ab a. 963. usque ad a. 979. 3) Qui ecclesiam a. 986/87—1010. rexit. Qua de causa cum de Alemania ortum esse Pasqui IV, 276 dixerit, nescio. Cf. Hist. cust. Aret. c. 1. 2. 9, infra p. 1472 et n. 2, p. 1474, 1481. Post Helmpertum omissus est Wilhelmus, v. infra l. 7 et n. 6. 4) Qui rexit ecclesiam Aretinam a. 1014—1021/23. Cf. Hist. cust. Aret. c. 6, infra p. 1477 et n. 2. 5) Bonifacii marchionis Tusciae frater, Tedaldi marchionis filius; rexit ecclesiam a. 1023—1036; cf. supra p. 1438; infra Hist. cust. Aret. c. 2. 6 p. 1474 et n. 2, p. 1477. 6) Qui inter Helmpertum et Albertum, non post Teodaldum inserendus erat, primitus consulto, si Pasquo credis, omissus; sedit a. 1011. et 1013; Pasqui IV, 276 sq.; Schwartz p. 200. 7) Nazione Teutonicus. Cf. etiam Hist. cust. Aret. c. 2, infra p. 1474 et n. 4. Ammirato, qui etiam continuo post Teodaldum posuerat *Honfridus Monachus, Arnaldus* (postea omissus), *Vilermus*, habet: *Imnio Francus*; Romani I (ubi *Arnaldus* praecedat): *Franciscus*, Romani II (ubi post Teodaldum sequebantur *Honfridus* qui et *Immo*

dictus est, Arnaldus, Uuilielmus): *Franci(sus)*, quod ex Franci cognomine Immoni indito depravatum esse patet. 8) Cf. etiam Hist. cust. Aret. c. 8, infra 15 p. 1479 et n. 4. Ammirato habet: *Constantinus Grecus*. 9) *Sigifredus Aretinus electus* etiam Pasqui I nr. 389 (a. 1177—1180) p. 523; cf. Romani I apud Pasqui IV, 264: *Sigifredus electus; hic fuit teutonicus*. Qui subscripsit a. 1099, m. Aug. chartae, quam monasterio 20 S. Mariae in Pratalla dedit (Pasqui I nr. 291, cf. tab. ad IV, 278): *Ego Seyfridus episcopus et comes manu mea ss.* 10) Ita etiam Romani I, v. notam praecedentem; Ammirato: *Sigifredus Teutonicus*. Quod Schwartzium p. 202 fugit. Sed. cf. Pahncke p. 83: 25 *Seyfridus Teutonicus*, qui I. B. Mittarelli, Ann. Camald. III (1778) p. 65 citavit, ubi legimus: *In locum Constantini arbitramur electum Seyfridum seu Seyfridum, natione Teutonicum*. 11) Quem Pasqui IV, 280 et Schwartz p. 202 etiam Gregorium dictum esse 30 contendunt. Rexit a. 1104/5—1114, qui *primus fuit Aretii per dominum pagani et non per imperatorem* episcopus constitutus (Pasqui I nr. 389 p. 556, 589) idemque postea ab ipso papa depositus. Ammirato: *Gualterius Elemosinarius*, ubi sequitur *Regius Vice-* 35 *dominus*, sine dubio ex charta quadam male intellecta per errorem effectus (cf. Cappelletti XVIII, 107 sq.). 12) In concilio Pisano a. 1138, ab Innocentio II. papa depositus; Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. I, p. 865. Cf. Pasqui IV, 281 et Kehr, It. pont. III, 155, ad nr. 41, 40 qui — qua causa suadente nescio — Buianum nihilominus usque ad mortem a. 1136. ecclesiam Aretinam obtinuisse dicunt. Ammirato: *Buianus Ubertinus*. 13) Qui ante Buianum post Gualterium inserendus erat, ut recte habent Romani II et Ammirato; rexit a. 1114/15 45 *Guido Monachus*. 14) Qui occurrit ab a. 1136 (Jaffé-Loewenfeld I nr. 7768) usque ad a. 1140 (Pasqui I nr. 846, 'Regesto di Camaldoli' II [Roma 1909] nr. 985 et 989, quae chartae propter indicationes tertiam 50 et quartam potius ad a. 1140. m. April., et m. Oct., quam 1141 pertinent). Ammirato: *Marcus Monachus*. 15) Electus a. 1142. m. Nov. et a. 1143. ineunte Febr. consecratus Kehr, It. pont. III, 155 nr. 49 sq.; 428 nr. 76 sq. Occurrit adhuc a. 1178. m. Aug., Pasqui I 53 nr. 379. 16) Mortuus a. 1186, d. 4. vel 5. Dec., secundum Pasqui IV, 282. Cf. Stumpf, 'Reichskanzler' II nr. 4583. 4586; H. Kauffmann, 'Die italienische Politik Kaiser Friedrichs I. nach dem Frieden von Con-

SERIES EPISCOPORVM ARETINORVM.

1441

1188—1203. Amedeus^a episcopus¹.

1236—1248. Marcellinus episcopus².

1203—1212. Gregorius^b episcopus.

1248—1289. Guillelmus episcopus.

1218—1235. Martinus^c episcopus.

^a) Amad. ep. alia manu saec. XII, XIII. c.

^b) Greg. ep. manu saeculi XIII, fortasse eadem qua Amed. ep., script. c.

^c) hinc rursus tribus diversis manibus saeculi XIII. c.

stanz' (Greifswald 1933; 'Greifswalder Abhandlungen zur Geschichte des Mittelalters' 3) p. 121 n. 37. Post quem Gualandus electus post annum renuntiavit.

F. Liebermann, SS. XXVIII, 305 n. 2 et 5 (quibus- cum Elisabeth von Westenholz, 'Kardinal Rainer von Viterbo', Heidelberg 1912, p. 154 sqq. ['Heidelberger Ab- handlungen zur mittleren und neueren Geschichte' 34]

1) Post quem alterum Constantinum intrudunt Romani II
10 et Ammirato. 2) Iussu Friderici II. imperatoris a. 1248.
suspensus in patibulo in prima dominica instantis
quadragesime (Raineri Viterb. card. epist. apud Math.
Par., Cron. mai., MG. SS. XXVIII, 305), quem diem
dominicum Invocavit, id est d. 8. Martii, intellegunt
15 I. Ficker et E. Winkelmann, Reg. imp. V, 1 (Innsbruck
1881—82), nr. 3666 a, V, 2 (1892—94) nr. 13 657, et

consentit), cum L.-L.-A. Huillard-Bréholles, Hist. dipl.
Friderici secundi VI, 2 (Paris. 1861) p. 605 n. 2, quem
Pasqui IV, 283 secutus est, de dominica Septuagesimae
vel Circumdederunt, i. e. d. 16. Febr., cogitaverit (ita
etiam R. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' II, 1, Berlin
1908, p. 386 sq.). E. Kantorowicz, 'Kaiser Friedrich der
Zweite' (Berlin 1923) p. 597 et 'Ergänzungsband' (ib.
1931) p. 242 de die tacet.

NOTAE DE BEATRICE DVCISSA TVSCIAE ET GISLA.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Ex codice musei Nicolai de Iankovich Pestinensis, nunc Pestinensis bibliothecae musei nationalis Ungarici ('Széchényi-Landesbibliothek')¹ codice Iankovichiano nr. 246 fol. Lat., hodie cod. lat. med. aevi 6 (= c.), membranaceo in folio, foliorum 97, qui excerpta ex Pauli Orosii Historiis adversum paganos saeculo X. vel circa scripta et in principio (f. 1 7') manu saeculi XII. vel XIII (vel XIV?) suppleta continet, duas notitias annorum 1076. et 1078. de morte Beatricis ductricis Tusciae et de morte cuiusdam Gislae uxoris Wilhelmi, quae in folio quodam in fine codicis adiecto (fol. 97'), quod prius cum tegumento codicis posteriore non iam exstante quodam modo 10 coniunctum esse videtur, manu saeculi XI. posterioris scriptae leguntur, edidit G. H. Pertz in 'Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde' VI, fasc. 1—4 (1831), p. 141. De codice cf. praeter Pertzium l. c. p. 140 et C. Zangemeister in praefatione editionis Orosii, Vindobonae 1882, (Corp. script. eccl. Lat. 5), p. XXII. imprimis dissertationem viri doct. Michael Ring Ungarice scriptam, 'A nemzeti múzeum Orosius-codexéről' ('Vom Orosius-Codex des Nationalmuseums'), 15 in 'Nyelvtudományi Közlemények' XII (1876)², p. 45—69 (cf. 'Revue de Philologie', n. s. I, 1877, 'Revue des revues' p. 166), de qua viri clarissimi de Farkas, Instituti Ungarici universitatis Bero-linensis director, et E. Iacobovich, bibliothecae Pestinensis iam nominatae praefectus, benignissime nos edocuerunt. Secundum Ringium notae nostrae, quas denuo typis expressit (l. c. p. 47), non eadem, quod Pertzius voluit, sed diversis manibus rebus coaevis in Tuscia scriptae sunt³. Quod 20 codex humanissime Gryphum transmissus denuoque a nobis collatus probat; ex quo hinc has notitias proponimus.

A. H.

1) In quam a. 1838. cum collectione Iankovichiana coemptus demum post circiter 15 annos illatus est, quod v. cl. E. Iacobovich, bibliothecae Pestinensis, quae 'Széchényi-Landesbibliothek' appellatur ('Magyar Nemzeti Múzeum orsz. Széchényi-Könyvtára'), gratiose nobis-
eum communicavit. 2) Fasciculus primus, qui hanc dissertationem continet, iam a. 1875. prodit. 3) P. 47: 'Ein besonderes Pergamentblatt ist noch dem Kodex angefügt, mit nekrologischen Notizen aus der gleichen Zeit, auf deren Grund man den Zeitpunkt des geographischen Beiblattes' (i. e. f. 96—96', quod est ultimum ultimi quinionis folium, quod excerpta de regionibus Italiae ex Pauli diac. Hist. Lang. l. II, 9—24: *Omnis Italiae quae versus meridiem vel potius in eo extenditur — Dicitur etiam Latium ipsa Italia pro eo, quod Saturnus Iovem filium fugiens intra eam latebram invenisset*, desumpta praebere iam Pertz p. 140. vidit) 'mit Sicherheit, den der älteren Bestandteile wenigstens annähernd feststellen kann. Die erste Notiz lautet: . . . Darauf folgt von anderer Hand mit feinerer Feder und dunklerer Tinte, überhaupt Schriftzügen anderen Charakters: . . . Hier sind ungefähr 12 Buchstaben ausradiert, und in der folgenden Zeile schrieb dieselbe Hand, die das geographische Beiblatt schrieb, folgende

drei Worte: *rebus excessit humanis*. Die Gleichzeitigkeit und Glaubwürdigkeit dieser Aufzeichnungen ist nicht 25 zu bezweifeln. Die genaue Detaillierung der Zeitangaben, der Umstand, daß die zweite Notiz von einer anderen Hand herrührt, sowie eine gewisse loyale Schwülstigkeit im Stil der ersten Notiz (deren nüchterne, nur formale Nachahmung wir in der zweiten sehen) — alles das 30 deutet darauf hin, daß diese Notizen nicht lange nach den aufgezeichneten Ereignissen, innerhalb der Grenzen des toskanischen Herzogtums und durch Untertanen dieses Herrscherhauses geschrieben wurden'. — Post notas nostras in eodem folio (97') sparsim complures notulae 35 hodie erasae vel evanidae scriptae erant, quae saltem ex parte ex Pauli diac. descriptione provinciarum Italiae excerptae sunt (cf. ex. gr. Hist. Lang. II, 20 de Samnio etc., II, 28 de Liguria et vino a Gallis degustato). Inter quas codice luci ex luerna quarzea emananti subiecto 40 interdum voces *de(?) Flo(renti?)a* (quae apud Paulum diac. non inveniuntur) apparere videntur, quae tamen certo certius, ita ut affirmando de eis dicere liceat, perspicui non possunt. Etiam in fol. 97' nonnullae notulae hodie evanidae, sed manu, quae multo recentior fuisse 45 videtur, scriptae occurrunt.

Anno dominice incarnationis MLXXVII^{mo} 1, XIII. kl. Mai., inditione XIII^{ma}, Tuscie 1076.
ductrix Italieque honor inoppumque^a nutrix, vere dicta Beatrix², splendidissima^b lucerna Apr. 18.
in domo Domini^c fulsura, diem clausit extremum.

Anno^d post incarnatum Dominum MLXX nono², octavo^e idus Augusti, inditione^f prima, 1078.
8 Gisla Wilhelmi^g uxor ad extremitatem vite deducta^h rebus excessit humanisⁱ. Aug. 6.

a) ita c. b) l eadem manu eodemque atramento superser. c. c) ita (āni, sed altera hasta litterae n et i et signum abbreviandi detrit.) c; dei Peris. d) abhinc alia manus calamo tenuiore et atramento fuscior c.; prior littera n eadem manu eodemque atramento superser. c. e) sequ. 4 (? = vero?) eras. a. f) indictione radendo corr. inditione c.; inditione Peris. g) uilhelmi c. h) sequentibus c. 19–15 (c. 12 Ring) litteris erasis, quarum media fere u esse videtur, 10 tria postrema verba rebus excessit humanis eadem fortasse manu, quae notam de Beatrice scripserat (alter Ring, cf. supra p. 1442 n. 3), et clariore atramento scripta sunt c. i) in medio proximae lineae sequ. Anno dominice incarnationis millesimo (sic!) atramento etiam clariore et calamo crassiore script. c.

1) Annus 1077. secundum calculum Pisanum die 25. Martii a. 1076. incipiens hic est annus 1076. secundum usum nostrum communem, quo indictio 14. currebat. 2) Filia Friderici II. ducis Lotharingiae superioris (qui iam a. 1026/27, non a. 1033, obierat, cf. A. Hofmeister in 'Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsf.' XXXVIII, 1919, p. 503 sqq.), uxor Bonifacii marchionis Tusciae et Gotfridi Barbatii ducis Lotharingiae inferioris, mater Mathildis comitissae. De morte Beatricis, quae Pisis obiit, cf. G. Meyer von Knonau, 'Jahrb. Heinrichs IV.' t. II, p. 692, L. Simeoni ad Donizonis V. Mathildis v. 1140. et 1860, Muratori, SS. rer. Ital., ed. n., V, 2 (1880) p. 44. et 52 sq. 3) Secundum calculum Pisanum, id est annus 1078. secundum usum nostrum, quo indictio prima currebat.

INSTITVTA REGALIA ET MINISTERIA CAMERAE REGVM LONGOBARDORVM ET HONORANTIAE CIVITATIS PAPIAE.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Libellus, quem hic primi in Germania edimus, pretiosissimus et paene unicus nostrae Monumentorum Germaniae historicorum collectioni deesse non debuisset, qui ad cognoscendum dispositionem regni Italici et praecipue iura et administrationem fisci, id est camerae regiae Papiensis, necnon et ordinationem commercii et ministeriorum artium civitatis Papiensis saeculo X. et saeculo XI. ineunte sub Ottonibus nostris regibus et imperatoribus permultum faciat. Codex unicus, chartaceus, foliorum 50¹, in 4°, compluribus manibus saec. XIV, XV, XVI. scriptus et ex diversis partibus saeculo, ut videtur, XVI. vel XVII. hodierno involucri e charta densata grisei coloris facto² comprehensus, in archivo comitum dal Verme Mediolani (prius in loco Torre d'Albera dicto) servatur (— C.), ubi eum a. 1929. benignissime mediante v. cl. Arrigo Solmi et liberalissime cedente illustri comite Ing. Ludovico dal Verme³, filio clarissimi quondam generalis comitis Luchini dal Verme, examinare et conferre mihi licuit⁴. Codex miscellanea maxime ad historiam civitatis et ecclesiae Papiensis spectantia continet⁵. Inter quae nono loco f. 23—26 in singulari binione, cuius tamen charta eadem est quae charta sequentis folii 27 hodie cum binione praecedente coniuncti et foliorum 28—34, quae quinonem in tribus postremis foliis mancum efficiunt⁶, leguntur (f. 23—25')⁷ 20 Instituta Regalia et ministeria Camere Regum Lombardorum⁸ [et] honorantie Civitatis papie, manu, quae saeculi XIV. exeuntis vel XV. ineuntis esse videtur, fortasse non multo post a. 1395, exarata, quibus alia manus coeva vel forsitan paululo posterior Catalogum imperatorum et regum infra p. 1459, n. * editum subiecit⁹ (f. 25'—26), ultima pagina (f. 26') huius binionis vacua relicta.

1) Quae in codice numeris insignita non sunt.

2) Cum dorso membranaceo subfusco.

3) Qui Mediolani in via 'S. Giovanni sul muro' nr. 14 habitabat. Archivum haud procul in via 'Foro Bonaparte' collocatum erat.

4) De gente nobili dal Verme, quae Verona oriunda saeculo XIV. post medium in dominium Mediolani transiit, v. P. Litta, 'Famiglie celebri italiane' fasc. XIX (Milano 1831).

5) Cf. G. Boni et R. Maiocchi, 'Il catalogo Rodobaldino dei corpi santi di Pavia' (Pavia 1901) p. 7 sqq., qui schedis Petri Moiraghi (de quo vide infra p. 1447 sq.) iam vita defuncti usi sunt, codice ipso non inspecto; A. Solmi, 'L' Amministrazione finanziaria del Regno Italico nell' alto medio evo' (Pavia 1932), p. 6 sqq. De codice etiam ipse alio loco pluribus agam.

6) F. 27—28: *Arenga sive oratio dicenda in die, qua illustrissimus dominus noster dominus Iohannes Galeas Comes Virtutum etc. ducalia sumet*

insignia (a. 1395); f. 28'—30: *Littera describens du-*

calis sollemnitate tituli, quo nostrum illustrissimum principem Iohannem Galeas Maiestas cesaria insignire dignata est, d. Mediolani decimo Septembris MCCCLXXXV.; f. 31—33: *De Secundo philosopho et de eius scilento*; f. 33'—34': *Capitulum de ponti-*

ficibus et de constitutionibus eorum tam in misa quam in aliis ordinibus ecclesie. Quae etiam eadem manu qua 'Instituta regalia et ministeria camere regum Lombardorum' scripta esse posse negari omnino nequit.

7) Hic finit prima linea. 8) Ante a. 1412, v. infra 35 p. 1445, l. 1 sqq. — Ultimus codicis Vermiani libellus (nr. XX apud Boni et Maiocchi p. 10), *Registrum corporum sanctorum et indulgentiarum ecclesiarum Papie* (f. 47—50'; ed. Boni et Maiocchi p. 11—34), in charta alia manu posteriore (eadem qua f. 35 sqq.) neque ante 40 a. 1407, cum sanctum Briceum iam in ecclesia S. Mariae

Libellum nostrum iam a. 1412. mense Octobri Papiae dictator mandati, quod 'in executione litterarum' 'illustrissimi domini nostri' ducis Mediolani et comitis Papiae ad 'potestates, capitaneos, rectores, officiales (sc. civitatum et terrarum) et subditos prefati domini (sc. ducis Mediolani et comitis Papiae) et etiam non subditos suos' de studio Papiensi, postquam fluxus pluribus annis, 5 in valentibus bellorum dissidiis, quibus hec patria Lombardie, proh dolor! diu premebatur et vexabatur, vacavit, reformato et 'ad proximum sancti Luce festum' inchoando missum est, in usum suum convertit, scribens: . . . Etiam revolutis pluribus annis studium generale floruit in dicta civitate, incipiendo a Berengario primo, qui imperavit anno Domini DCCCCXIII etc. solus in Italia², usque ad Octonem tertium, Octonis secundi filium, anno Domini DCCCCXXII³, 10 prout in Institutis Regalibus et Ministeriis Regum Logombardorum et honorantiis civitatis sepedicte⁴ lacius continetur.

Centum fere annis elapsis Iacobus Gualla libro suo a. 1505. Papiae typis dato, qui 'Papiae Sanctuarium' inscribitur⁵, f. 7 (lib. I cap. 3) ex pervetusto Papie Pontificum codice bibliotece Pontificalis delubri, in quo eorum sacre hystorie leguntur, quaedam inseruit, quae quin ad 15 c. 3 Institutorum regalium (infra p. 1452 l. 13 sqq.) vel eius fontem redeant, non dubio⁶. Et quamquam in verbis modo allatis est, quod forsitan codicem ecclesiae cathedralis Papiensis a Gualla adhibuit magis compilationem quandam, quae libellum 'Institutorum regalium' vel notitias quasdam in eum receptas exscripserit, quam ipsa 'Instituta regalia' continuisse indicare videri possit, tamen fieri potuisse, ut Gualla vel ipso codice Vermiano vel eius simili usus sit, non omnino 20 negaverim, praesertim cum codex Vermianus hodie superstes et primo loco brevem episcoporum Papiensium historiam a beato Syro usque ad Guidonem de Languscho comitem de Aula comitum palatinorum de Lomello⁷, quae Cronica episcoporum Papiensium inscribitur⁸, et ultimo loco Registrum corporum sanctorum et indulgentiarum ecclesiarum Papie iussu Robaldi episcopi a. 1236. compositum⁹, quod et aliunde notum est, ad quod Gualla in praefatione f. 1¹⁰ et lib. I c. 7 25 (De sancto Rhedubaldo Papie Episcopo . . .) f. 13 sq.¹¹ respexit, exhibeat.

de la Capella iacentem adnotet, quo hoc anno translatus est (Boni et Maiocchi l. c. p. 18), scriptus est ('scritto nel primo quarto del secolo XV; pochi anni dopo il trasporto . . . del corpo di S. Brizio a S. M. Cap- 30 pella avvenuto nel 1407', Boni et Maiocchi p. 10).

1) 'Cod. dipl. dell'Università di Pavia' II, 1 (Pavia 1913) nr. 195, p. 124. Cf. A. Solmi, 'Sulla persistenza della scuola di Pavia nel medioevo fino alla fondazione dello studio generale', in 'R. Ist. Lomb. di scienze e lettere. Rendiconti' ser. II, vol. LVIII (1925), p. 218 sq. 2) Infra p. 1459 l. 11. 3) Infra p. 1460 l. 9. 4) Infra p. 1460 sq. 5) Iacobi Guallae Iuriconsulti Papie Sanctuarium. In fine libri legitur: Finis Sanctuarij: Papie antiquitatum: Reliquiarum sanctorum 40 que erant in Arce Papie: Indulgentiarum quarumlibet ecclesiarum intra et extra civitatem: ac ubi iacet corpus. b. Bernardini de Felbro. Impressum Papie per magistrum Iacob de Burgofranco Anno domini 1505. MCCCCCV. die .x. mensis Nouembris. Guallae liber denuo prodit a. 1587: Iacobi Guallae I. C. Patri- tique Ticinens. historiae suae patriae, Sanctuarij Papiae appellatae, Libri Sex . . . Papiae, Ex Officina Hieronymi Bartoli .M.D.LXXXVII. Guallae 50 verba Stefanum Breventano ('Historia della antichità, nobilità, et delle cose notabili della città di Pavia', 'In Pavia Appresso Hieronimo Bartholi, nelle Case di S. Pietro in Ciel' Aureo 1570') Italice vertisse Gius. Robolini, 'Notizie appartenenti alla storia della sua patria' II (Pavia 1826), p. 287. animadvertit, Breventano l. III c. 1, f. 51—51': Questa era ancora una special preminenza, che (come era notato nel libro de gli onnali di questa Città, et nelle Istorie dei Vescovi d'essa, il quale era nel la libra-

ria della Chiesa Catedrale) i maggiori Principi d'Italia nominatamente notati, et anco fuori d'Italia sollevano ogni tre anni (mentre durò il Real seggio) portare al Palagio commune una certa quantità di pecunia come per tributo, o censo. 6) Gualla l. c. f. 7 (ed. a. 1587, p. 10), de regibus Longobardorum, qui Papiam exaltaverunt, inter cetera sic habet: Papiam etiam exaltarunt: quod in pervetusto Papie Pontificum codice bibliotece Pontificalis delubri: in quo eorum sacre hystorie leguntur: habetur: quemadmodum maiores ibidem ad verbum nominatim inscripti Italiae Principes: atque etiam extra Italian: omni triennio regia regnante sede: in eiusdem urbis palatio certam pecuniarum: et rerum quantitatem persoluebant. 7) Qui sedit a. 1295—1311, anno DCCCCXIII¹² in codice perperam adscriptus, de quo errore cf. Fed. Savio, 'La leggenda di S. Siro primo vescovo di Pavia', in 'Giornale Ligustico' 19 (1892), p. 401 sqq., imprimis p. 416 sqq., qui codicem nostrum non adhibuit. 8) Hec ex cronica episcoporum Papiensium compendiose et succinte colliguntur ut infra, f. 1. 1'. 4—6. 9) Anno Domini MCCXXXVI. dominus Rubaldus Dei gratia episcopus fecit inquirere corpora sanctorum, que erant in civitate Papie et in burgis et ecclesiis, in quibus sunt recondita, in quodam libro per ordinem narrante. Et sunt numero CXXXI (manu posteriore corr. CXXXVIIII), et exceptis hiis, que non sunt in hoc folio, quorum nomina ignorantur, et aliis reliquis etc., f. 49. 49'. 47—48'. 50. 50'. Quod ex apographo Moiraghiano (v. infra p. 1447 et 1448 n. 1) ediderunt G. Boni et R. Maiocchi, 'Il Catalogo Rodobaldino dei Corpi Santi di Pavia' (Pavia 1901). 10) Rhodubaldi autem presulis ticinensis cronica: edita anno salutis Millesimo ducentesimo

Multis annis post, saeculo XVI. posteriore, comes Alphonsus Beccaria¹ ex antiquissimo libro manuscripto penes ipsum existente, monachorum Cassianensium Divi Salvatoris Papiae² tractante de institutis, et Regalibus legum longobardorum affini suo Alexandro Raudensi (da Rho), iurisconsulto athenaei Papiensis, quaedam retrulit, quae ille in indice tractatus sui 'de Analogis, Univocis et Aequivocis' Venetiis a. 1586—1587. prelo subiecto posuit³. Qui codex S. Salvatoris Papiensis a. 1586. idem qui codex a. 1412. Papiae adhibitus aut eius gemellus fuisse videtur. Num etiam idem qui Vermianus noster fuerit, neque affirmare neque prorsus negare audeo. Neque magis certi quicquam de eo codice diffiniri posse videtur, in quo post centum annos et amplius P. Romualdus (Ghisoni) a S. Maria ord. Erem. Excalceatorum S. Augustini librum Institutorum Regalium Regum Longobardorum⁴, perlegere potuit⁵. Unde tribus locis ea, quae de ecclesiis Papiensibus, 10 scilicet monasterio S. Martini q. d. foris portam (infra c. 5) et ecclesiis S. Syri et S. Michaelis maioris (infra c. 16) ibi habentur, in libro suo, qui inscriptus 'Flavia Papia Sacra' post mortem demum auctoris Ticini Regii a. 1699.⁶ in lucem prodit, cum lectoribus communicavit, magis tamen

sesto: et trigesimo stupendum continet numerum inferius anotatum: sanctorum corporum: sacrorumque etiam templorum: quae et ab quibus regibus sint erecta. 11) Preterea animadvertens Ticinensem urbem Sanctorum reliquis quam maxime illustratam. Pastor ipse optimus: ut rei divinae precipuam curam gereret, per singula totius urbis templa: venerandas Sanctorum reliquias: quae erant in obscuro: solertissime perquisivit: scriptoque mandavit. Et Cronicon perbreuem de eis condidit quae reverendo tanti Praeulii nomine communita: eiusdem sacri thesauri patefactam veritatem veris litteris dilucide continet: atque fidem: longue etiam maiorem prestat venerationem. cui etiam adiecit delubra Regum impensa erecta: ubi nominatim ipsi Reges tumulantur. Quae omnia cum eiusdem urbis celesti origine: ac ingenti antiquitate in medium effertur.

1) Ex gente Papiensi celeberrima, de qua cf. Robolini, 'Notizie' IV, 2 (Pavia 1832), p. 189 sqq., V, 1 (Pavia 1834), p. 161 sqq., V, 2 (Pavia 1836), p. 13 sqq., VI, 1 (Pavia 1838), p. 48 sqq. De Alphonsus comite ex ramo 'Beccaria di S. Alessio' oriundo v. Robolini V, 1, p. 189 sq. 2) De monasterio S. Salvatoris Maioris Papiae ab Adalheida imperatricis instituto cf. P. Kehr, Italia pontificia (Reg. pont. Rom.) VI, 1, p. 208. 3) Qui liber (intitulus *Tractatus de Analogis, Univocis et Aequivocis Iuris utriusque, Decisiones Ampliss. Sena. Mediol. et aliorum supremorum Magistratum includens: Celeberrimi I. C. D. Alexandri Raudensis Patritij Mediol. ex Dominis Burgheti, in Ticinensique Gymnasio in vespertis iuris civilis professoris . . .*) Venetiis, Ex Officina Ioannis Baptistae Somaschi. 1587. in lucem prodit. In fine libri I (quem solum typis expressum vidi) c. 40 p. 522. legitur: *Hic impono finem huic primo libro sperans Dei benignitate, alia meliora me in sequenti dicturum, vel fortè etiam aliquando hæc eadem, refrigerato inventionis amore, novum quasi lectorem maturius examinaturum atque correcturum; Ticini die ultima februarij. MDLXXXVI.* Inter contextum libri et indicem qui sequitur (*Index locupletissimus in librum primum tractatus de iuris civilis analogis Alexandri Raudensis iuricon. Mediolan. et in Florantissimo Gymnasio Ticinensi ius civile in sede Vespertina docentis*) legitur nota: *Venetis, Apud Ioannem Baptistam Somaschum. MDLXXXVI.* In indice s. v. *Gymnasium Ticinense legum imperialium, quo anno fuit erectum* haec verba habes: *adde quod*

secundum Cassan. in consuet. 10. parte. consid. 32. col. 3. anno a partu Virginis 740. tempore Caroli 15 magni erectum fuit Gymnasium Ticinense, quo tempore in eo explicabantur leges consuetudines ac constitutiones longobardorum, ut retulit mihi Illu. et Clariss. Iurisconsultus affinis meus D. Co. Alphonsus Beccaria constare ex antiquissimo libro manu scripto 20 penes ipsum existente, monachorum Cassianensium Divi Salvatoris papiae, tractante de institutis, et Regalibus legum longobardorum. Secundum Robolinum l. c. II (Pavia 1826), p. 200: '... il Professore di Giurisprudenza in Pavia Alessandro Rho detto Raudense 25 che nel 1585.' (sic) 'stampò in Venezia un Trattato de Analogis Univocis et Aequivocis' etc. usque ad 'tractante de Institutis et Regalibus Legum (ossia Regum) Longobardorum'. Cum verbis modo allatis cf. ea, quae in mandato a. 1412. verba supra p. 1445 l. 7 sqq. 30 allata immediate praecedunt: *Studium enim generale floruit in dicta regia civitate temporibus regum Liutprandi filii regis Asprandi, qui obiit in Papia anno Domini DCCXLI et iacet in ecclesia sancti Augustini, quam sub vocabulo Sancti Petri in celo aureo 35 fabricavit, et Desiderii, ultimi regis Logobardorum, qui regnavit in Papia annis XXVI, anno Domini DCCLIII. Qui quidem reges Logobardorum iacent pro maiori parte in ecclesiis hic per eos constructis. Etiam reolutis pluribus annis etc.* Quae in libello 40 nostro ipso vel ullo modo cum eo coniuncta in codice Vermiano non leguntur, ubi tamen f. 18' et 21' de regibus Longobardorum, qui iacent in Papia in ecclesiis infrascriptis, et de regibus Longobardorum ab Alboino usque ad Desiderium complura inveniuntur. 45 — Cf. etiam Renato Söriga, 'Per una nuova edizione delle „Honorantie civitatis Papie"', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' XIV (1914), p. 91. Alexander Rhaudensis (Rho), qui Papiae iura inde ab a. 1580. usque ad a. 1600. docuit, a. 1600. in senatore electus a. 1627. Mediolani obiit; v. C. Dell'Acqua, 'I Sepolcri dei Re Longobardi in Pavia', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' I (1901), p. 444, qui ibi, et p. 445 n. 2 Tractatum de analogis, univocis et aequivocis a. 1587. in lucem prodisse dicit. 4) Quem sub 55 antiquorum Longobardorum regno a. 774. a Francis expugnato conscriptum esse putavit (cf. Flavia Papia Sacra I, p. 87). 5) Söriga p. 91, quem Solmi secutus est, P. Romualdum (Ghisoni) codice Vermiano usum esse coniecit. 6) Non 1609. 60

sensu quam verbis seruat. Qui loci in *Flaviae Papiæ Sacrae parte I.* pag. 28, 32, 87 inveniuntur; quos cum ipso 'Institutorum regaliū' textu comparatos hic inserendos esse e re iudicavimus:

1) *Flav. Pap. Sacr. I.*, p. 32¹:

'Si quidem in libro Institutorum Regalium eorumdem Regum, ubi de spectantibus ad Ecclesias agitur, habetur, quod, quotquot ex Venetorum Urbe, Ticinum, negotiaturi adveniebant, dimidium pro unoquoque centenario, de negotiatione sua, Ecclesiae D. Martini extra Portam persolvere tenebantur. *Instit. Regal. Reg. Longob.*'

2) *Flav. Pap. Sacr. I.*, p. 87²:

'In Ecclesia scilicet D. Syri lampadem ex auricalco fuisse, quae iugiter, ex Regis praescripto, collucere inibi debebat, pro Anima ipsius Regis, ob quod, ter in anno, Domini scilicet Nativitate, et Festis Paschatis Resurrectionis, et Pentecostes, Regius Cubicularius libram unam, denariorum Papiensium, pro manutenendo lampadis oleo solvere iubebatur: ac insuper Mansionarii duodecim, singulis Caligas, et calceamenta Canevacia, cum paludamento³, in Pascha, praeberet, quatenus accensam custodirent Lampadem, Lumen Imperatoris appellatam: Quod item paludamentum⁴, cum calceamentis, et caligis, obtinebant, quando Rex processionaliter illam ingrediebatur Ecclesiam. *lib. instit. Regal. Reg. Longob.*'

3) *Flav. Pap. Sacr. I.*, p. 28:

'Insuper, et hoc consueverunt Regum aliqui, quod, quotiescumque ingredi contingeret Basilicam hanc (sc. S. Michaelis Maioris), Processionaliter, Regem, eius Mansionarii novis Caligis, et Calceamentis Canevacis, ac paludamento, singuli donarentur, quatenus, pro eiusdem Regis Anima, devotas ad Deum preces effunderent. *Instit. Regal. Reg. Longob.*'

Inst. reg. c. 5:

'Solebant venire multi divites negotiatores Venetorum in Papiam cum eorum negotio. Et dabant ad monasterium Sancti Martini, qui dicitur foris portam, quadragessimum soldum de omni negotio.'

Inst. reg. c. 16:

'Est autem in ecclesia Sancti Syri rete unum de auricalcho, ubi debet magister camere per tres vices in anno, in natale Domini, in pascha et in pentecoste, per unumquodque ipsorum festorum, dare libram unam denariorum Papiensium in oleo, ita ut illud rete possit complere et illuminare pro anima regis. Et duodecim mansionarii... debent recipere per singulos vestimenta de lana et par unum caligarum et in pascha paludamenta per singulos et caligas canevacias, eo quod custodiant bene lumen imperatoris; et quot vicibus rex intrat cum processione in ecclesia Sancti Syri, sic debet donare ipsis duodecim mansionariis per singulos annos pro anima regis, ut preces eorum exaudiat Deus.'

Inst. reg. c. 16:

(*Cf. supra sub 2.*)

'Et duo mansionarii Sancti Michaelis maioris debent recipere vestimenta, sicut faciunt mansionarii Sancti Syri.'

(*Cf. supra sub 2.*)

40 *Ex P. Romualdi (Ghisoni) libro notitia libelli nostri ad recentiores viros doctos, inter quos Iosephus Robolini praecipuus fuit, devenit, qui codicem frustra quaesitum perditum deplorabant⁵. Quo a. 1890. exeunte in archivio comitum dal Verme (tunc in Torre d'Albera existente⁶) reperto textus 'Institutorum regaliū' a rev. dom. Petro Moiraghi transcriptus primum editus est Papiæ*

1) Ubi P. Romualdus haec praemisit: *Vermi, antequam construeretur illud Gynaecium Monialium* (sc. S. Martini iuxta Portam Aurelianam), *Ecclesia D. Martini, iam usque a temporibus Regum Longobardorum, exstissee claret.*

2) Ubi de ecclesia SS. Gervasii et Protasii agens P. Romualdus haec praemisit: *Non levis aut [leg. autem] hic nobis occurrit dubitatio super eo, quod in regalibus institutis Longobardorum Regum perlegere contigit.*

3) paludamento Rom. 4) plau-

damentum Rom. 5) Robolini, 'Notizie appartenenti alla storia della sua patria' II (1826), p. 200 sq., qui hunc libellum saeculo XII. antiquiorem non esse putavit, quae sententia stare non potest. Etiam C. Prelini, 'San Siro primo vescovo e patrono della città e diocesi di Pavia' II (Pavia 1890), p. 82 n. 1 libellum periissee credidit. Cf. Vidari, 'Frammenti cronistorici dell' agro Ticinese' II (1891), p. 318 sq.; Söriga l. c. p. 81. 6) Cf. G. Boni et R. Maiocchi, 'Il Catalogo Rodobaldino' p. 7.

a. 1891. in secunda editione libri Iohannis Vidari, qui inscribitur 'Frammenti cronistorici dell' agro Ticinese', II, p. 399—405⁴. Secundam editionem, cum codicem ipsum in archivio Vermiano in Torre d'Albera (degli Alberi) invenire non iam potuisset, ex eodem apographo Moiraghiano emendatam paravit Renatus Sòriga, in 'Bollettino della Società Pavese di storia patria' XIV (1914), p. 95—101⁵. Tertiam et quartam editionem a. 1920. et 1932. debemus viro clarissimo et inter rei publicae administratores litterarum studio excellentissimo Arrigo Solmi⁶, qui codice archivi Vermiani iam Mediolanum translato denuo adhibito et de textu difficili non semel lectu, difficillimo intellectu et constituendo et explicando⁷ optime meritus est et nos etiam summa, qua est, liberalitate et humanitate semper et in omnibus adiuvit. Quod et ex hac quinta nostra editione, quam infra proponimus, diligenti lectori satis patebit. Quam etiam emendatiorem, etsi non, quod in tali re viz unquam fieri posse harum litterarum periti consentient, omnino perfectam, tamen et in textu recensendo et in rebus explicandis non semel utilia contribuentem viris doctis et Germaniae et Italiae gratam fore speramus.

Restat, ut, quo tempore quove consilio libellus noster conscriptus sit, paucis explicemus⁸. Quem saeculo XI, non XII. vel posteriori, attribuendum esse recte iam Vidari perspexit⁹. Sòriga 15 cum intra tria priora saeculi XI. decennia, fortasse paulo ante palatinum regium a. 1024. a Papiensibus destructum compositum, sed hic illic postea, postremo saeculo XIV. post medium, interpolatum esse putavit. Primus Solmi suo iure duas partes distinxit⁷, alteram, quae partem longe maximam complectitur (c. 1—21), saeculo XI. priore compositam, alteram, id est prologum et epilogum, cui etiam postea ab tertio quodam auctore catalogus imperatorum et regum subiunctus 20 est⁸, saeculo XIV. adiectam. Quam secundam partem saeculo XIV. exeunti attribuit, cum in prologo (infra p. 1451, l. 7 sq.) ad studium generale Papiensibus a. 1361. a Karolo IV. imperatore concessum respectum haberi putaret. Sed ego his magis assentior, qui quidem vocabulum 'studium generale' ante saeculum XIII. usurpari non posse concedunt, sed locum, de quo agitur, potius ad scholam iuris Papiæ saeculo XI. celeberrimam quam ad studium generale a. 1361. noviter institutum referunt, 25 et prologum et epilogum non post a. 1361, sed saeculo XIV. priore, Heinrici VII. vel potius Ludovici Bavari imperatorum temporibus ab aliquo homine Papiensi gloriae patriae flagrantissimo adiectum esse puto, qui non Librum de descriptione Papiæ ab Opicino de Canistris a. 1330. absolutum⁹ exscripsit, sed eodem animo incensus iisdemque fere temporibus interdum similia scripsit¹⁰. Primam,

1) Cf. ib. p. 818—823. P. Moiraghi, 'Curiosità Pavese' I (Pavia 1896), p. 125. Cf. C. Dell'Acqua, 'I Sepolcri dei Re Longobardi in Pavia', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' I (1901), p. 445: 'Ma il vanto di averlo fatto conoscere è dovuto al conte Luchino Dal Verme, il quale in un contone di cose pavesi da lui posseduto, trovò riprodotto quel libro in una copia dal sec. XV... Trasmissione da Roma al nostro concittadino comm. avv. Giovanni Vidari, e da lui esaminato in concorso del chiaro ab. Don Pietro Moiraghi' etc. Apographum Moiraghianum in bibliotheca Seminarii Papiensis servari dicit Sòriga l. c. p. 92. 2) Cf. ib. p. 90 sqq. 3) A. Solmi, 'Il testo delle „Honorantie civitatis Papie“', in 'Arch. stor. Lombardo', 'Serie quinta', XLVII (1920), p. 187—192; cf. p. 177 sqq. — A. Solmi, 'L'Amministrazione finanziaria del Regno Italico nell' alto medio evo' (Pavia 1932) p. 20—27. 4) A. Solmi, 'Le „Honorantie civitatis Papie“ e le stazioni doganali del regno italico', in 'R. Ist. Lomb. di scienze e lettere. Rendiconti', ser. II, vol. LIII (1920), p. 577—585; 'La distruzione del Palazzo regio in Pavia nell' anno 1024', ib. LVII (1924), p. 851—864; 'Sui rapporti commerciali tra Pavia e le città bizantine dell' Italia Meridionale nell' alto medioevo', in 'Studi Bizantini a cura dell' Istituto per l'Europa orientale' I (1924), p. 311—315. Quae commentationes retractatae in librum 'L'Amministrazione finanziaria' supra allatum receptae sunt, ubi et aliae aliorumque virorum doctorum dissertationes afferuntur. 5) Quae alibi pluribus prosequar. Cf. praeter Solmum etiam Sòriga l. c. et F. Landogna, 'La genesi delle

'Honorantie civitatis Papie*', in 'Arch. stor. Lombardo', 30 'Serie quinta', XLIX (1922), p. 295—331. 6) Vidari p. 819. Etiam Petrus Moiraghi, postquam quandam elocutionis similitudinem cum Liudprandi postea episcopi Cremonensis operibus animadvertisse sibi visus est, ita ut etiam, quod a recto quam maxime abhorret, de Liudprando ipso quasi libelli nostri auctore cogitari posse crederet, tamen 'Instituta regalia' 'primis saeculi XI. annis' ascribere maluit ('Curiosità Pavese' I, 125 sq.). 7) Quod Landogna frustra infirmare conatus est. Solmum secutus est A. Schulte, 'Pavia und Regensburg', 'Hist. Jahrb.' 52 (1932), p. 469. 8) E contra Landogna p. 329. catalogum imperatorum et regum, excepta clausula ultima de principibus electoribus, quam non ante saeculum XIII. exeuntem ita scribi potuisse nemo est quin videat, primitivi libelli partem esse posse putavit. Quod a vero quam maxime abhorre ex ratione, quae inter hunc catalogum et Martini Poloni Chronicam aliosve recentiorum temporum catalogos vel chronicas intercedat (infra p. 1459 sq.), luce clarius patet. 9) Quem sub titulo 'Anonymi Ticinensis Liber de laudibus civitatis Ticinensis' ediderunt 50 R. Maiocchi et F. Quintavalle apud Muratori, SS. rer. Ital., nov. ed., XI, 1 (1908); denuo impressit F. Gianani, 'Opicino de Canistris' I, 'Anonimo Ticinese' (Cod. Vaticano Palatino latino 1998), Pavia 1927, p. 73 sq. De Opicino de Canistris cf. etiam R. Salomon, 'Das Weltbild eines avignonischen Klerikers', in 'Vorträge der Bibliothek Warburg' VI (1930), p. 145 sqq. 10) Neque tamen cum Landogna l. c. p. 298 libellum nostrum ante librum Opicini de Canistris scriptum esse oportere affirmaverim,

id est mediam et longe maximam partem textus nobis obvi Solmi, ut ante eum iam Sòriga fecerat, saeculo XI. priore ante a. 1024, vivo adhuc Heinrico II. imperatore, id est circiter a. 1010—1020, conscriptam esse putat. Cui Landogna oblocutus libellum de 'Institutis regalibus' potius post mortem Heinrici II. Conrado II. imperante compositum esse statuit. Cui quin et ego assentiar, facere non possum. Nam etiamsi ea quae in c. 21 leguntur: Et imperatori Henricus multa ministeria vendidit, ea, quod, qui non habebat filium, in regalem honorem camera hereditasset, de Heinrico II. imperatore sine liberis mortuo dicta esse Landognae vix concesserim et in hoc loco sane difficillimo explicando magis opinioni a Solmio acutissime prolatae (v. infra p. 1458 n. 6) accedam, tamen haec eadem verba et ea quae sequuntur: Et si fuisset prudens imperator et honorabilis, sicut decet imperium etc. Heinrico vivo et in libello ad ipsum vel ad consiliarios suos ita scribi potuisse nullo modo mihi persuadere possum. Praeterea, quod Landogna statuit, pactum cum rege Anglicorum et Saxorum in c. 3 memoratum ut idem sit, quod Kanutus rex Anglorum et Donorum a. 1027. fecit, cum tempore paschali (d. 26. Mart.) Romae una cum Rudolfo III. rege Burgundiae coronationi Conradi II. imperatoris interesset, quamvis sagaciter Solmi repugnaverit¹, fieri potuisse vix negarim. Nec mirum videtur, quod Kanutus rex in epistola, quam continuo ad suos in patriam direxit, ea tantum, quae ab imperatore et rege Burgundiae impetraverat, nec simul ea, quae ipse pro his se daturum esse promiserat, posuit. Quae si probaveris, antiquam libelli nostri partem, qui c. 1—21 complectitur cuiusque tenor, exceptis fortasse interdum nonnullis vocibus, vix ullo loco posteriore tempore e consilio immutatus esse videtur², post Heinrici II. imperatoris mortem palatium-que regium a Papiensibus a. 1024. destructum Conrado II. imperante circiter a. 1027. vel paulo post ab auctore quodam Papiensi, qui camerae regiae ascriptus vel erat vel fuerat³, eo consilio ad imperatorem eiusve consiliarios dirigendam compositam esse pro certo habebis, ut eos ad iura camerae regiae incuria praedecessorum regum vel imperatorum Ottonis III. eiusque matris Theophaniae, cuius consiliarius erat ille diabolus, qui nominabatur Iohannes Grecus⁴ etc. (c. 21); et Heinrici II. subversa recuperanda accenderet. Prologus et epilogus saeculo XIV. priore, fortasse Heinrico VII. vel Ludovico Bavaro imperante a Papiensi quodam, qui gloriam patriae commendare et fortasse contra Mediolanum civitatem iam quam maxime in omnibus progressum defendere nitabatur, additus est, qui etiam titulum moderno tempore communiter usitatum adiecit. Honorancie civitatis Papie⁵, cum sincerus saeculi XI. prioris titulus esset: Instituta regalia et ministeria camere regum Longobardorum⁶.

Auctorem principalis libelli saeculi XI. prioris in conscribendo registris camerae regiae aliisve scriptis authenticis vel etiam chartis usum esse patet. In quibus singulis indagandis summum studium Landogna posuit; qui quamvis sagacissime et doctissime singula scrutaretur, tamen plurima non ita evicit, ut hic allata in edendo textu nobis vel lectoribus usui esse posse viderentur. Itaque his omissis eos, quibus haec cordi erunt, ad ipsam viri doctissimi dissertationem⁷ delegamus.

In recensendo textu ita versati sumus, ut secundum usum nostrum, quoad fieri potuit, presso pede codicem, etiamsi non autographum et non semel evidenter corruptum, sequeremur, non nisi vis locis, ubi corruptela non dubia et emendatio, etsi non in verbis, tamen in sensu certa erat, emendatis, non negantes etiam pluribus locis coniecturae locum esse. Etiam rem orthographicam, paucis quae posteriorem aetatem evidentius sapere videbantur exceptis, secundum codicem unicum moderati sumus, cuius lectionem semper, etiam levissimam, ab ea recedentes adnotavimus. Propter singularem textus et potestatem et obscuritatem saepius etiam ex editionibus prioribus, quamquam omnes non nisi ad eundem codicem, quem et nos habuimus, redeunt, praesertim ex duobus, quas

1) Item P. S. Leicht, qui libellum temporibus Conradi II. regis, nondum imperatoris, inter a. 1024 et 1031 (?) tribuit ('Riv. di St. del Diritto ital.' V, 1932, 223 sq.), cui F. Borlandi ('Riv. stor. ital.' 49, 1932, ser. IV, 2, p. 383 n. 2) contradixit, Solmium secutus. — V. p. 1452 n. 6.
2) Aliter, nec tamen recte, Landogna p. 300. Qui etiam compluribus locis textum ab auctore saeculi XIV. male lectum et propterea depravatum opinatus emendationes non paucas proposuit, quas omnes minus probatas negleximus: c. 7 negociatorum pa(latii) pro n. Papie, c. 8 monete pa(latii) pro m. Papie, c. 13 camerarii palatii pro cam. Papie, c. 14 facere debent in palatio pro f. d. in Papia, c. 17 negociatores palatii pro neg. Papienses.

3) Cf. Sòriga l. c. p. 94. De (A)gisulfo, filio Airaldis quondam magistri camerae (c. 20, infra p. 1458 l. 1 sq.) — qui Airaldis fortasse a. 988/90. vel 91. decessit —, cogitat Solmi, 'L'Amm. fin.' p. 201. Quod neque negari neque affirmari potest. Ad scholam iuris Papiensem saeculi XI. ineuntis respexit Moiraghi, 'Cur. Pav.' I, 126. 4) Iohannes Philagathus.

5) Cf. etiam initium prologi: Hec instituta regum Longobardorum, hii regii fasces, hec honorancie huius antiquae urbis Ticinensis...

6) Cf. etiam c. 1: ... audite ... qualiter omnia ministeria, que pertine[n]t ad came[rum] regis et palacium, et omnia iura regalia Longobardorum... instituta fuerunt! 7) Supra p. 1448 n. 5 allatam.

Solmio debemus, quia ipse ipsum codicem Vermianum uberius examinandi facultatem habuit, ne quid huic editioni deesse videri posset, variam lectionem adscripsimus. In sententis et circumscriptionibus distinguendis usum nobis consuetum secuti sumus, varia lectione non nisi gravi quadam et singulari causa monente adscripta.

In libris impressis evolvendis v. d. H. Karuffmann me sedulo adiuvit, qui etiam aequae ac v. d. E. Aßmann et v. cl. W. Smidt plagulas mecum correxit. Nec minus P. Kehr, R. Heuberger, C. Erdmann utilia mecum humanissime communicaverunt.

Dabam Gryphiae, m. Septembri a. 1932.

A. Hofmeister.

INSTITVTVA REGALIA ET MINISTERIA CAMERE REGVM LONGOBARDORVM^a
[ET^b] HONORANCIE CIVITATIS PAPIE.

In¹ nomine domini nostri Iesu Christi dei semper eterni. Hec instituta regum Longobardorum^c, hii regii fascēs^d, hec honorancie huius antiquae urbis Ticinensis in solido et niveo marmore^e deberent affigi, ne usquam longinqua vetustas valeat abolere. Hanc civitatem primam^f hii in oris Christicolam et ob hoc^g benedictam^h apudⁱ Dominum inter alias civitates sanctus Syrus in ingressus sui exordio benedixit et inquit^j: 'O alma urbs, lectare^k! non minima, sed ingens et copiosa^l vocaberis in finitimis civitatibus inter alias urbes, veniet tibi ab extremis montibus exultatio^m'. Roma nominat Papiam et appellat filiamⁿ suam^o. Et sicut Roma coronat imperatorem in ecclesia Sancti Petri cum papa suo, ita Papia cum episcopo suo^p coronat regem in ecclesia^q Sancti Michaelis maioris, ubi est lapis unus rotundus^r cum quatuor aliis lapidibus rotundis. Est regale palatium in hac civitate Papie^s, ad quod et ad presentiam regis venire tenentur et debent omnes principes Italiae, de factis Ausonie, sicut agitata fortuna, deliberacione matura celebratur consilium

a) ita c.; Langob. Vid.; Longobardorum Sor., Solmi. b) charta lacera, perpusilla vestigia scripturae c.; sive Vid., Sor.; 25 seu Solmi; et legitur in mandato ad officiales ducis Mediolanensis et alios de studio Papiensi restaurato proxime inchoando (Papiae, m. Octobr. a. 1412), 'Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' II, 1 (Pavia 1913) nr. 195 p. 124, cf. supra p. 1445, infra p. 1459 l. 8 c) ita hoc loco c., Solmi²; Longob. Vid., Sor., Solmi¹. d) fastes Vid., Sor., Solmi. e) ita c. f) ita c. g) ita c.; intelligendum est delectare. h) primum o corr. c. i) filiam in marg. suppl. c. k) ecclia c.

1) Hic prologus saec. XIV. adiectus est. 2) Cf. ex gr. marmor ille musei historici civitatis Papiae, cui versus infra n. 5 allati insculpti sunt. 3) Cf. Opicini de Canistris Libellus de descriptione Papie, c. I, ed. R. Maiocchi et F. Quintavalle, Muratori, SS. rer. Ital., ed. nova, XI, 1 (1903), p. 1, F. Gianani, 'Opicino de Canistris I', 'Anonimo Ticinese' (Cod. Vaticano Palatino latino 1993) (Pavia 1927) p. 78: *In principio quidem sue conversionis ad Christum, cuius fidem prima in partibus illis accepit...* 4) Vita s. Syri c. 3, Sursius, De probatis sanctorum historiis VII (Col. Agr. 1581), 696, Mombrilius, Sanctuarium, nova ed. 1910, II, 543, Prelini, 'San Siro' I (1880), p. 188 sq.: *Ingressusque urbem futurae prosperitatis eius annuncians deprompsit praesagium: 'Delectare gaudiis, urbs gloriosa (gl. om. M.) Papia, quia veniet tibi ab aeternis (externis M.) montibus exultatio, nec vocaberis minima, sed copiosa in finitimis civitatibus...'*; Liudpr. Antap. III, 6, ed. I. Becker, MG. SS. rer. Germ., p. 76 (ubi gloriosa deest, externis pro extremis, Non pro nec legitur); Lib. de descr. Papie c. 1, Muratori l. c. p. 2, Gianani p. 74: *'Delectare gaudiis, gloriosa urbs Papia, qu. v. t. ab extremis m. ex. Non v. m., set c. in f. c.', quibuscum ad verbum convenit Officium s. Syri § 42, quod ex antiphonario Modoetiensis saec. XII. et ex codice Papiensi saec. XV. edidit C. Prelini, 'San Siro primo vescovo e patrono... di Pavia' I (Pavia 1880), p. 68. 5) Cf. cod. Val. Pal. 1993 (Opicini de Canistris) f. 15, ubi ad prophetiam s. Syri adiecta est figura feminae et 30 adscriptum: *Papia filia pape*, Gianani p. 74, n. 1; *Roma secunda* in versibus in Lib. de descr. Pap. c. 13, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 25, Gianani p. 99, ad Papiam, ab aliis ad Mediolanum relatis, de quibus cf. Robolini, 'Notizie appartenenti alla storia della sua patria' III (1828), p. 288 — 296, Moiraghi, 'Curiosità Pavesi' I, 58 — 130. 6) Talis lapis nostris adhuc temporibus in medio ecclesiae monstrabatur. Ultimus regum Fridericus I, postea imperator, a. 1155, d. 24. April. in ecclesia S. Michaelis, ubi antiquum regum Longobardorum palatium fuit, coronatus est; Ott. Fris. G. Frid. II, 27; A. Hofmeister, 'Eine neue Quelle zur Geschichte Friedrich Barbarossas. De Ruina civitatis Terdonae', in 'Neues Archiv' 43 (1922), p. 141. Saeculo XIV. Heinricus VII. rex a. 1311. bis, tempore 45 paschali (ubi humillime in domo Predicatorum tenuit curiam suam, Nic. de Butr. ed. E. Heyck p. 20) et mense Octobri, et Ludowicus Bawarus imperator a. 1329. a d. 19. Iun. usque ad d. 4. Oct. (A. Chroust, 'Beitr. z. Gesch. Ludwigs d. Bayers', Gotha 1887, p. 227. 237 50 n. 6) Papiae morati sunt. 7) De situ veteris palatii a. 1024. a Papiensibus destructi, inter plateas hodie 'Piazza Municipio' et 'Corso Garibaldi' dictas, v. A. Solmi, 'L'Amministrazione finanziaria del Regno italico nell' alto medio evo' (Pavia 1932) p. 39. 190sq. 55 Inde ab saeculo XII. novum palatium imperatoris extra portas civitatis Papiensis apud S. Salvatorem nominatur.*

et ad beneplacitum regis observaturi, quicquid^a in dicto consilio deliberatum fuisset¹. Debet enim habere Papia comites palatii, qui debent per totam Italiam in omni loco adhuc ante imperatorem tenere palatium sive placitum iuris² et ius unicuique tribuere, et habere missum^{b,3} regis, et secundum preceptum controversie per totam Italiam ducebantur. Papia debet habere regem, advocatum⁴ et iudices palatinos. Omnes insuper iudices Italie debent questiones per sententiam iudicare. Quia ex omnibus civitatibus Italie veniebant ad generale studium huius alme civitatis Papie⁵ studere in iure civili et leges adiscere⁶, et maiores magisque honorati fuere iudices Papie. Ex omnibus civitatibus Ytalie^d extiterunt episcopi Papie⁹. Ex omnibus ordinariis ecclesie^e Sancti Syri, ex omnibus clericis, qui fuerunt huius civitatis Ticinensis, plures divina gracia et misericordia sancti sunt⁷.

1.^f Vos⁸ omnes, quibus est insitus amor, utilitas et honor regni Lombardie, audite letis et equis animis, qualiter omnia ministeria, que^g pertine[nt] ad came[ram] regis et palacium, et omnia^h [iura]^h regaliaⁱ Longobardorumⁱ vetustis temporibus instituta fuere!

2. Intrantes negotiatores in regnum solvebant decimam de omni negotio ad clusas et ad vias, que sunt hee¹ regi pertinentes, videlicet²: prima est Secusia^{3,10}, secunda Bardo¹¹, tertia Belinzona¹², quarta Clavenna¹³, quinta Balzano¹⁴, sexta Volerno¹⁵, septima Trevile¹⁶,

a) ita c. b) ita c., edd. c) ita c. d) ita hoc loco c. e) Ecce c. f) numeri desunt in codice, ubi haec sine ulla distinctione praecedentibus subiunguntur neque etiam in sequentibus usquam capita numerantur nec semper distinguuntur; in capitulis distinguendis cum v. cl. Solmi convenimus. g) que — iura in marg. suppl., ita, quae unciis quadratis inclusimus, iam abscissis, c. h) omnia u. n. — non iam facile lecta, c.; omnia, omisso iura, Vid., Sor.; cetera enim Solmi. i) i) superser. c. k) ita hoc loco c.; Longob. Solmi. l) ita c.; hec edd. m) ita Solmi; seculia c., Vid., Sor.

1) Tale concilium Papiae a. 1311. mense Octobri Heinrich VII. rex cum civitatibus Lombardiae habuit;

2) G. Sommerfeldt, 'König Heinrich VII. und die lombardischen Städte in den Jahren 1310—1312', in 'Deutsche Zeitschrift für Geschichtswiss.' II (1889), 2, p. 134 sqq.

3) A. 1014 (d. 7. Mai., DH. II. 299) postremo comitem palatii iudicio curiae in praesentia imperatoris praesidentem invenit I. Ficker, 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' I (1868), 315; idem p. 819 comitem palatii etiam absente rege iurisdictionem per totum regnum habuisse negat.

4) De iudicibus Papiensibus missis regis v. Ficker, 'Forsch. z. Reichs- und Rechtsgesch. Italiens' II (1869), 43 sq., 45, 49; III (1870—72), 422 sq.

5) De advocato d. imperatoris (regis) et regni Papiae saec. X. et XI. v. I. Ficker, 'Forsch. z. Reichs- und Rechtsgesch. Italiens' III, p. 25.

6) Hoc non ad generale studium utriusque iuris, videlicet tam canonici quam civilis, necnon philosophiae, medicinae et artium liberalium, quod Karolus IV. imperator civitati Papiae a. 1361, d. 13. April. concessit (Reg. imp. VIII nr. 8631; 'Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' I, Pavia 1905, nr. 1 p. 1; A. Solmi,

7) 'Sulla persistenza della scuola di Pavia nel medioevo fino alla fondazione dello studio generale', Milano 1925, in 'Rendiconti del R. Ist. Lomb. di scienze e lettere' vol. 58, p. 216 sqq., sed ad antiquam scholam iuris Papiae saec. XI. celeberrimam spectare puto, de qua cf. Ficker

8) I. c. III, p. 42 sqq., A. Solmi, 'La scuola di Pavia nell' alto medioevo', in 'Nuova Antologia' 1925.

9) Cf. Lib. de descr. Papie c. I, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 3, Gianani p. 76: Temporalibus Longobardorum, sicut fertur, illic omnes partium illarum episcopi congregabantur

10) ad synodum, unde et adhuc sunt ibi capelle quam plures vocatae multarum civitatum Lombardie nominibus etc. Cf. Solmi, 'L'Amm. fin.' p. 53 sq.; Schulte, 'Hist. Jb.' 52, p. 465 sqq.

11) Lib. de descr. Papie c. I, Muratori l. c., Gianani p. 75 sq., non nisi de episcopis

nonnullis Papiensibus catalogo sanctorum adscriptis refert.

8) Hinc quin vetus libellus saec. XI. priore compositus incipiat, non dubito (Solmi¹: a. c. 2, Solmi²: a. c. 1 vel 2).

9) Ad ea quae sequuntur cf. Solmi, 'L'Amm. fin.' c. III: 'Le stazioni doganali del Regno italico' p. 55 sqq. (iam antea idem, 'Le „Honorantie civitatis Papie“ e le stazioni doganali del Regno Italico', in 'Rendiconti del R. Ist. Lomb. di scienze e lettere' ser. II, vol. LIII, 1920, p. 577—585).

10) Susa ad Doram Ripariam.

11) Hodie Fort Bard ad Doram Balteum inter Augustam Praetoriam et Eporediam.

12) Bellinzona ad Ticinum fl. supra Lacum Maiorem.

13) Chiavenna ad Meram fl. supra Lacum Comanum.

14) De Bauzano (Bozen ad Isarcum fl.), quod proposuit Solmi, approbante Landogna ('Arch. stor. Lomb.' XLIX, 805), vix ullo modo cogitari posse videtur. Cf. etiam M. Völser, 'War Bozen im 10. Jahrhundert Zollstätte des Königreichs Italien?', in 'Tiroler Heimat' 9 (1927), p. 53 sqq.

Si ordinem, quem in enumerandis locis auctor sequitur, respicias, hic locus quidam inter Adduam (Chiavenna) et Athesim (Volargne) positus expectatur. Quod optime ad Valzana (? = Volciano in sinistra ripa fluvii Chiese) prope Salò situm quadrat, ut F. Landogna in 'Studi Trentini' VIII (1927), p. 73 animadvertit (Landogna 'Valzana' scribit, quod nomen in tabulis geographicis nobis suppetentibus non invenimus). Sed etiam alia alii viri docti loca in medium produxerunt, ut Bolzano ad Tesinam fl. a Vicentia civitate ad orientem et septentrionem situm (quod dubitando magis quam affirmando G. Suster in 'Studi Trentini' VII, 1926, p. 85 proposuit). Habes etiam praeter Bolzano prope Vicentiam Bolzano prope Bellunum, Bolzano prope Sanctum Vitum in provincia Uinensi, Bolzano prope Cividale, cf. K. v. Ettmayer, 'Der Ortsname Bozen', in 'Festschrift zu Ehren Emil von Ottenhals' ('Schlernschriften' 9, Innsbruck 1925), p. 41—52, imprimis p. 47; O. Stolz, 'Die Ausbreitung des Deutschthums in Südtirol' III, 1 (München, 1838

octava Sanctus Petrus de Iulio¹ via de Monte Cruce², nona prope Aquilegiam³, decima Forum Iulii⁴. Omnes gentes, que veniunt de ultra montes in Lombardiam, debent esse adecimate^a de caballis, servis, ancillis, pannis laneis et lineis, canevaciis, stagno et spatibus, et debent de omnibus negociis decimam dare ibi ad portam misso camararii^b. Sed omnia sine ulla adecimatione debent dimittere Romipetis sancti Petri, que ducuntur pro impensis eorum. Nullus homo debet ipsos Romipetas adecimare nec eis ullam contrarietatem facere; et si quis fecerit, sub anatama^c sit^d.

3. Gens vero Anglicorum et Saxorum^d venerunt et veniebant cum eorum negociis et mercadanciis, et videntes ad clusas evacuari males et bulges, ira commoti, sese cum ministris cameræ altercationibus imiscebant^e et verbis iniuriis et sepius cultro^f mutuis vulneribus percuciebat^g. Rex vero Anglicorum et Saxorum pro secundis tantis et malis et tolendis^h periculis et rex Longobardorumⁱ hoc insimul modo convenerunt^a: Gens Anglicorum et Saxorum non umquam^k deberent adecimari, et ob hanc causam rex Anglicorum et Saxorum^l et eorum gentes tenentur et debent mittere ad palatium in Papia et ad cameram^m regis omni tercio anno quinquaginta libras cocti argenti et duos magnos canesⁿ veltrices mirabiles, pilosos seu velutos, in catenis cum collaribus copertis laminis deauratis et bolatis^o sive smallatis ad arma regis, et duo scuta optima bocelata^p et duas optimas lanceas et duas optimas spatulas operatas et probatas, et magistro cameræ debent dare duas magnas cottas de vario minuto et duas libras cocti argenti et recipere sigillum a magistro cameræ, quod in eundo et redeundo^q nullam molestacionem recipiant.

4. Dux^r vero Venetorum cum suis Venetis debent^s dare omni anno de denariis Venetis, qui denarii sint^t de uncia una, tam boni de pondere et argento sicut Papienses^u,

a) ita c., semper. b) ita hoc loco c. c) ita c.; anatagma Solmi. d) ita c. e) ita c. f) ita c.; ultro Solmi¹; ultra Solmi². g) ita edd.; percuciebat c. h) ita c. i) ita c., Sor., Solmi; longeb. Vid. k) ita c. l) Sap. hoc loco c. m) ita c., Vid.; camaram Sor., Solmi. n) ita c. o) ita c. p) redeundo c. q) praecedit signum 25 distinctionis postea insertum c. r) ita c., Vid.; debet Sor., Solmi. s) ita c.; aut edd.

Berlin 1932), 7 sqq. (11 n. 1), 18 sqq. 15) Volargne ad Athesim fl. supra Veronam. 16) Curiam quandam Trevire prope Castelfranco inter Brentam et Plavim fluvios sagaciter indagavit P. S. Leicht, 'Le stazioni doganali del Regno d'Italia in Friuli', in 'Mem. Stor. Forogiuliesi' XVII (1921), p. 117 sq., cui Solmi, qui prius de Tarvisio (Treviso) cogitaverat ('Rendiconti' etc. LIII, p. 581 sq.), assensus est. Attamen dubitandi rationes manent.

1) (S. Pietro di) Zuglio. 2) Monte Croce, 'Plecken-Paß' in Alpiibus Carnicis. 3) Haec ante Aquilegiam civitatem per Popponem patriarcham (a. 1019—1042) restauratam scripta esse videri animadvertit P. S. Leicht, in 'Mem. Stor. Forogiul.' XVII (1921), p. 119, quem F. Landogna, in 'Arch. stor. Lombardo' ser. 5, XLIX (1922), p. 307, et A. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 67 secuti sunt. Teloreum hic memoratum Leicht in ponte Isonthii ad Farra, Solmi, qui prius ('Rendiconti del R. Ist. Lomb. di scienze e lettere' ser. II, vol. LIII, 1920, p. 582) de Cervignano cogitaverat, ibidem aut in antiquo 'Ponte Sontii' apud Gradiscam posuerunt. 4) Cividale del Friuli ad Natisonem fl. 5) Cf. ex. gr. ex regno Francorum Pipini regis Concil. Vern. a. 755, d. 11. Iul., c. 23, MG. Capit. I nr. 14, p. 87: *De peregrinis, qui propter Deum vadunt, ut eis tollones non tollant*; eiusdem capitulare incerti anni (cf. Reg. imp. I² nr. 79) c. 4, MG. Capit. I nr. 13, p. 82. 6) A. 1027, cum Kanutus rex una cum Rudolfo III. rege Burgundiae coronationi Conradi II. imperatoris Romae (d. 26. Mart.) intererat, pactum inter eos factum est, de quo ipse Kanutus epistolam in Angliam destinavit, quam Florentius Wigoriensis Chronicis suis (MG. SS. XIII, 126 sq.) sub a. 1031,

cui perperam per communem rerum Anglosaxoniarum scriptorum errorem Kanuti iter Romanum assignavit, et Wilhelmus Malmesburiensis Gestis regum Anglorum II § 183 (cf. § 182, ed. W. Stubbs I, 1887, p. 221 sq.) inseruerunt: *Locutus sum igitur cum ipso imperatore et domino prope et principibus qui ibi erant de necessitatibus totius populi universi regni mei tam Anglorum quam Danorum, ut eis concederetur lex aequior et pax securior in via Romanam adeundi, et ne tot clausuris per viam artentur et propter theloni inivium fatigentur. Annuitque postulatis imperator et Rodolphus rex, qui maxime ipsarum clausurarum dominatur; cunctique principes edictis firmauerunt, ut homines mei tam mercatores quam alii orandi causa viatores absque omni angaria clausurarum et theloneariorum firma pace et iusta lege securi Romanam eant et redeant*; Reg. dipl. hist. Dan. I nr. 70 et ser. sec. I, p. 9. 7) Ad c. 4—6 cf. W. Lenel, 'Zur älteren Geschichte Venedigs', in 'Hist. Zeitschr.' 99 (1907), p. 490 sqq. (hoc libello 45 'Institutum regium' non adhibito); Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 91 sqq.: 'I mercanti di Venezia, di Amalfi, di Gaeta e di Salerno e la Camera regia di Pavia'; cf. etiam F. L. Ganshof, 'Note sur un passage de la vie de saint Gérard d'Aurillac', in 'Mélanges Jorga' (Paris 1933) 50 p. 295 sqq., qui libelli nostri mentionem non facit. De tributo Venetorum cf. H. Bresslau, 'Venezianische Studien', in 'Festgabe für Gerold Meyer von Knonau' (Zürich 1913), p. 69 sqq., imprimis p. 88 sqq., qui 'Instituta regalia' non adhibuit. 8) Quod, etiamsi forte magis ita esse debuit quam fuit, repugnare videtur opinioni, quam ultimus, quod sciam, sane acutissime, H. Bresslau I. c. p. 71 n. 4 et p. 90 defendit, quod in pacto Ottonis II.

libras quinquaginta in palacio Papie et magistro camere palium^a unum optimum^{b,1}, propter hoc, quod ad regem^c Longobardorum^d pertinet^e. Et illa gens non arat, non seminat, non vindemiat. Istud censum^e appellat^f pactum, eo quod gens Venetorum potest emere in omni portu granum et vinum^g et illorum dispendia in Papia facere et nullam molestiam recipere debent.

5. Solebant^g venire multi divites negociatores Venetorum in Papiam cum eorum negotio. Et dabant ad monasterium Sancti Martini, qui dicitur foris portam^h, quadragesimum soldumⁱ de omni negotio. Et magistro camere debent dare omni anno per unumquemque Veneti, cum venerint Papiam, maiorem^j unam libram piperis et unam cinamomi^k et unam galengri^l et libram unam zinzebris et uxori magistri^m camere pectinemⁿ unum eboris et speculum unum et paraturam unam aut soldos viginti Papienses bonorum^o.

6. Solebantⁿ venire similiter Salaterni^o, Gaytani et Malfitani^{p,7} in Papiam cum magno negotio et donabant camere in palacio regis quadragesimum soldum^g et uxori camerarii, sicut Veneti, per singula pigmata parature.

15 7. Ministri^a autem negotiatorum Papie, magni et honorabiles et multum divites, receperunt semper de manu imperatoris preceptum^b cum omni honore, ubicumque fuissent ad mercatum aut per aquam aut per terram¹⁰, ut^c nullum damnum nec molestiam debeant^d

a) ita c. b) optimum c. c) nun regnum emendandum? d) ita c., Sor., Solmi; longob. Vid. e) censum c. f) ita c., Vid., Sor.; appellatur Solmi. g) praecedit signum distinctionis postea insertum c. h) ita c., Vid., Sor.; maiores Solmi; cf. infra c. 12, p. 1456, l. 13. i) cinamomi c. k) galengri vel, quod minus verisimile videtur, galeuga c.; galengri edd. l) ita c., Vid., Sor.; magistro Solmi. m) ita a.; pectine edd. n) praecedit signum distinctionis postea insertum c. o) ita c.; intelligendum est Salernitani. p) Malficitani corr., ut videtur, Malfitani (vel Malfitani) c.; Malfitani edd. q) praecedit signum distinctionis postea insertum c. r) ita Solmi; aut c., Vid., Sor. s) debeat c.; debeat Vid., Sor.; debeatur Solmi.

25 a. 988. tributum antiquitus consuetum 25 librarum denariorum Papiensium auctum non sit, cum duo denarii Veneti idem quod unus denarius Papiensis valerent. At potuine fieri, ut auctor Papiensis hic magis, quod in pactis esse credidit aut voluit, quam quod in iis positum
30 erat, proponeret?

1) Cf. pactum Ottonis II. imperatoris a. 988, d. 7. Iun., c. 22, MG. Dipl. II, 355 sq., Const. I, nr. 18, p. 43, R. Cessi, *Pacta Veneta*, in 'Arch. Veneto' 59, 5. ser.,
35 nr. 9—10 (1929), p. 75 (cf. p. 36 n. 2), c. 20: *Et promisi nobis cunctus ducatus Veneticorum et successoribus nostris pro huius pactionis foedere annualiter omni mense Marcio (marcii Cessi) persolvere libras suorum denariorum quinquaginta et*
40 *pallium unum*. Eadem leguntur etiam in pacto Ottonis I. a. 967, d. 2. Dec., c. 23, MG. Dipl. I, p. 483, Const. I, nr. 14, p. 35, sed post Waltherum Lenel ('Die Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria', Straßburg 1897, p. 1 sq. n. 1) Bresslau et Cessi (p. 26 sqq.)
45 hunc locum ex pacto Ottonis II. interpolatum esse ostenderant. *Pallium et quae camerarii nostri sibi annuatim pro censu exigebant ... exceptis quinquaginta libris* Otto III. imperator a. 1001. duci Veneticorum suisque successoribus perdonavit, DO. III. 397, MG. Dipl. II, p. 830; Ioh. diac. Chron. Ven., SS. VII, 84, l. 21 sqq., ed. Ioh. Monticolo, 'Cron. Venez. antich.' I ('Fonti per la storia d'Italia', 1693. Sed in pactis saec. XII et XIII, inde ab a. 1111, pallium denuo invenitur.
50 2) Cf. B. Schneider, 'Venedig und das deutsche Reich von 983—1024', in 'MIOG.' XXV, 1904, p. 545 sqq., cui W. Lenel, in 'Hist. Zeitschr.' 99 (1907), p. 495 sqq., contradixit, et W. Lenel l. c. p. 508 n. 1 de praeepto Karoli III. a. 888. dato. Neuter tamen hoc 'Institutorum

regalium' loco usus est. 3) Cf. Liudpr. Leg. c. 55 (Opera ed. I. Becker p. 205): *A Veneticis et Amelfitanis institoribus . . . qui nostris ex victualibus haec ferendo nobis vitam nutrimus suam*. 4) Monasterium monialium B. Mariae et S. Martini situm non longe a Ticinensi civitate prope portam q. d. Aureliana atque Palatina; P. Kehr, *Ital. pont. VI*, 1, p. 221 nr. 1. 5) Quem monasterio S. Martini, prope quod mercatus Venetorum Papiae fuisse videtur, non camerae regiae persolvendum esse hinc elucere puto. Cf. pactum Ottonis I. a. 967, d. 2. Dec., c. 11; pactum Ottonis II. a. 988, d. 7. Iun., c. 10: *De ripatico vero placuit, ut secundum antiquam consuetudinem pars parti obsecraret omnem quadragesimum . . .* — Otto III. imperator a. 988, d. 6. Oct., DO. III. 804, MG. Dipl. II, p. 781, monasterio S. Martini q. d. foras portam inter alia dimidium quoque portum super fluvium Ticinum in loco qui vocatur Sclauaria cum alia divisione portus in alia eiusdem Ticini fluminis parte confirmavit. 6) Haec ea esse videntur, quae camerarii nostri sibi annuatim pro censu exigebant, quae Otto III. imp. a. 1001. Venetis condonavit, v. supra n. 1. 7) Cf. supra n. 3. 8) Cf. pactum Ottonis I. c. 11, Ottonis II. c. 10, supra n. 5. 9) Cuius exemplar nullum exstat. Cf. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 79 sqq. 10) Cf. diploma Friderici I. imp. d. a. 1164, d. 8. Aug., Stumpf. nr. 4024, Böhmer, *Acta imp. nr. 121*, p. 118 (= Solmi, 'L'Ammin. fin.' app. nr. XV, p. 270): *Concedimus quoque fidelibus nostris Papiensibus, ut eorum mercatoribus per totam Italiam per aquam et terram libere et secure ire liceat nec cogantur dare maiorem viam vel tennam vel pedagium nisi secundum bonum veterem usum et iustum*.

eis facere aliquo modo. Et qui contra hoc fecerit, componere debet mille mancosos^a aureos in camera regis¹.

8. Ministerium^{b,c} autem monete Papie debet habere novem magistros^a nobiles et divites super omnes alios monetarios, qui debent custodire et precipere omnibus aliis monetariis cum magistro camere, ut numquam faciant peiores denarios, quam semper fecerunt, de pondere et argento de duodecim in decem. Et debent illi novem magistri donare fictum de moneta omni anno ad cameram regis duodecim libras denariorum Papiensium et comiti Papie^{d,4} libras^a quatuor similiter. Eo modo^f, quod, si magister monete invenerit aliquem falsarium, cum comite Papie^d et cum magistro camere debent manum dextram^g illius falsarii facere amputari^h et ad cameram regis omnem suam substantiam perveniriⁱ. Et ipsi novem magistri, quando aliquis eorum intrat magistratum, debet dare ad cameram regis boni auri optimi unzas^b tres.

9. Monetarii¹ vero Mediolanenses debent habere magistros⁷ quatuor nobiles^k et divites, et cum consilio camerarii Papie debent denarios Mediolanenses facere tam bonos de argento et pondere, sicut denarii Papie, et cambiare eos per unum denarium solidos^l. Et debent dare fictum magistro camere Papie omni anno libras duodecim denariorum bonorum Mediolanensium. Et si invenerint aliquem falsarium, debent illi suam manum dextram^m amputareⁿ et omnem suam substantiam ad cameram regis applicari^o.

10. Sunt^p etiam omnes auri levatores^{o,8}, qui mittunt rationem ad cameram Papie et nunquam debent alicui aurum venundare per sacramentum et debent ad illum⁹ consignare²⁰

a) MANCOSOS c. b) praecedit signum distinctionis, fortasse postea insertum, c. c) ita emend. Solmi²; Minister c. d) ita c., edd.; Palatii proponit Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 112. 114. e) li-in loco raro c. f) ea quae sequuntur artius cum ita, quae supra l. 4—6 leguntur (qui debent custodire — de duodecim in decem), quam cum immediate praecedentibus cohaerere videntur, neque vero ita, ut in c. existant, ab auctore scripta esse prorsus negari possunt. g) ita c. h) ita c., Vid., Sor.; unzas Solmi. i) praecedit signum distinctionis c. k) ita Solmi; nobiliss c. l) ita c., Vid., Solmi; lacunam 25 post solidos habet Sor. et Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 112, qui p. 118 duos supplere videtur; solidos (pro solido?) Landogna p. 321. m) ita c. n) praecedit signum distinctionis c. o) ita c.; levatores Solmi². Nihil immutandum esse docent D'Ar. 5, MG. Dipl. III, 705 l. 38, et charta Papiensis d. a. 1135, d. 27. Sept., apud Solmi, 'L'Ammin. fin.' append. nr. X, p. 261.

1) Hanc formulam in diplomatibus regum saec. IX. et X. usitatam non monuerunt F. Landogna ('Arch. stor. Lombardo' XLIX, 1922, p. 314), A. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 79sq. Diploma Frederici I. modo allatum habet: Si quis vero huius nostre auctoritatis edictum violare presumpserit, M libras auri se compositurum cognoscere, dimidium camere nostre et dimidium predictis Papie consulibus. 2) Ad c. 8 et 9 cf. A. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 111sq., 142sq., 158sq., 159sq. 3) Gundefredus qui et Aso magister monete, filius b. m. Petri, qui professus est ex natione sua lege vivere Longobardorum, Papiae occurrit a. 989, d. 8. Ian. in commutatione de rebus monasterii Nonantulani cum Iohanne abbate et archiepiscopo Placentino facta (Muratori, Ant. It. I, 805sq.). Antea Heldebrannus quidam, magister monetariorum Papiensis provinciae manens et vulpinae dolositatis minas praecavens, subditis praemonstrabat vias rectitudinis, quas depravant nimium, qui in illud insulant caliditatis officium, qui per Maiolum abbatem Cluniacensem a gravissima infirmitate sanatus est; Anon. Silv. Vita s. Maioli c. 20, Bibl. Cluniac. (Paris. 1614) p. 1776. 4) Quamquam comitatus Papiensis pertinentia comitiva palatii non erat (I. Ficker, 'Forsch. z. Reichs- u. Rechtsgesch. Italiens' I, 317), tamen ineunte saeculo XI. Otto, qui alibi comes comitatus Lomellensis (a. 1018, d. 4. Dec., MG. LL. IV, 651) vel comes Laumellensis (Chron. Novalic. III, 82) audit, idem et comes palatii et comes comitatus Ticinensis occurrit, DO. III. 411 (a. 1001, d. 14. Oct.), DH. II. 299 (a. 1014, d. 7. Mai), Muratori, Ant. Ital. I, p. 887 (a. 1018, d. 28. Aug.), G. Biscaro, 'I Conti di

Lomello', in 'Arch. stor. Lombardo', ser. 4, vol. VI, a. XXXIII (1906), p. 351sq., imprimis 361sq. 5) Poena adulteris nummorum consueta. Edict. Roth. c. 242, MG. LL. IV, 60. 860; cap. Hlud. Pii (a. 819), MG. Cap. I, nr. 189, c. 19, p. 285, — Lib. Pap. Lud. P. c. 25, LL. IV, 534. 6) Statuta posteriora (Genuens., Parm.) conferunt F. Landogna ('Arch. stor. Lombardo' XLIX, 1922, p. 320sq.) et Solmi. 7) Mediolani Gedeon qui et Ateo magister monete civitati Mediolani a. 923, m. Maio, Benedictus qui et Rotzo magister monete a. 941, m. Febr. occurrunt; Cod. dipl. Langob. (Mon. hist. patr. XIII) nr. 502. 558. Lotharius rex 40 monetam Mediolanensem Manassi archiepiscopo successoribusque suis concessit (a. 947/50); L. Schiaparelli, 'I Diplomi di Ugo e di Lotario' etc. ('Fonti per la storia d'Italia') p. 377, nr. 6 (deperd.). Quod iis, quae hic in c. 9 leguntur, repugnare non videtur. 8) Ad c. 10 45 cf. F. Landogna, in 'Arch. stor. Lomb.' XLIX (1922), p. 314sq., et idem 'Su alcuni fiumi auriferi nell'alto medio evo', in 'Rivista geografica italiana' XXXI (1924), p. 77—86; Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 129sq.: 'La raccolta dell'oro nei fiumi dell'Italia superiore'. Definitio 50 regalium in curia Roncallae a. 1158, facta (MG. Const. I, nr. 175, p. 244sq.) enumerat flumina navigabilia, et ex quibus sunt navigabilia. 9) Magistrum monetale, supra c. 8 et 9 memoratum, intelligere vult Solmi p. 182; sed valde dubio. Malim, si liceat, interpretari 55 ad illum = per sacramentum. Sörige, 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' XV (1915), 79 omittit ad ante illum.

et camerario. Et debent omne illud aurum comparare, gradinam¹ solidos^a duos, idest octlava pars unzie, idest denariorum^b duorum cum dimidio, soldi^c sedecim, alias^d undecim unzie, in fluminibus, ubi aurum levant^e, que sunt hec: Padus², Ticinus², Dorica³, Scida⁴, Stura⁵, Misturla⁶, flumen^h Octo⁶, Amalone⁷ et Amalona⁸, Celo¹⁰, Duria¹⁰, Blavum¹¹,
⁹ Urba¹², Salvus¹³, Sesedia¹⁴, Bormia¹⁵, Agonia¹⁶, Ticinus a Lacu Maiori ubi intrat in Padum.

a) ⁹ c.; s (solidos?) Vid.; s... Sor.; solidorum Solmi. b) dnaz, du in loco raso, c. c) sta c. d) aliax c., Vid., Sor.; aliarum Solmi. e) leuāt c.; levatur Solmi¹; lavatur Solmi². f) parum plane scriptum c.; scicida Sor. g) misturla c.; minor Sturla (vel Sturia) intelligit Solmi; idem iam proposuit Landogna, qui aliquin etiam sivo Staria pro misturla emendari posse putavit (Arch. stor. Lomb. XLIX, 317; Riv. geogr. ital. XXXI, 80). h) flumen octo amalona¹⁰ et amalona c. i) celo c., quod Landogna et Solmi corruptum putant pro fluvio hodie dicto Elvo; aliquin vel Amalone-celo pro et Amalona, Celo proposuerat, quod pro alio nomine fluminis Malone (Malloncello) habuit, Landogna (Arch. stor. Lomb. XLIX, 317, quod tamen revocavit in Riv. geogr. ital. XXXI, 82). k) blavum vel alavum, parum clare scriptum, c.

- 1) Quam vocem a 'crates' vel 'eratina' — 'scodella' deriva-
¹⁵ tam esse putat Landogna (Arch. stor. Lomb. XLIX, 314); 'piccola scodella' intelligit etiam Solmi p. 138.
- 2) Cf. Lib. de descr. Pap. c. 12, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 28, Gianani p. 98: *In predictorum fluminum glareis reperitur aurum per artifices in hac arte peritos.*
- ²⁰ 3) Heinrich II. imperator a. 1014. ecclesiae Novariensi confirmavit ripam et alveum Ticini ab eo loco qui dicitur Camariascio usque ad locum qui vocatur Petra Mauria cum omnibus... etiam aurificiis... ut nulli inibi aurum liceat laborare preter licentiam episcopi qui
²⁵ pro tempore fuerit, DH. II. nr. 306, MG. Dipl. III, 383. De Pado cf. etiam infra n. 4; de Ticino Solmi, 'L'Ammin. fin.' append. nr. X (a. 1135, d. 27. Sept.), p. 261: *de locis et glareis posita in Ticinum, ubi Asis percurrere debet, ad aurum levandum.* 8) Dora
³⁰ Baltea. Cf. etiam n. 4. 4) Sesia. A. 1000, d. 1. Nov. Otto III. imperator ecclesiae Vercellensi dedit et confirmavit omnem aquam de Scida a fine inter Gatinarium et Romanianum usque dum ipsa aqua Scida intrat in Padum... cum omnibus, que in
³⁵ ipso flumine supra et infra ex omni parte fieri possunt, et totam aquam de Saruo de Andornī usque dum intrat in Padum, et totum aurum, quod invenitur et elaboratur infra Vercellensem episcopatum et Vercellensem comitatum et infra comitatum Sancte
⁴⁰ Agathe et infra iura et infra pertinenas Sancti Michaelis in Lauccio et infra alias terras ad episcopatum Vercellensem et ad comitatum pertinentes, hoc adiecto: ut, sicut in nostram cameram aurum solitum redierat, ita deinceps in eternum in kameram Sancti
⁴⁵ Eusebii deferatur; MG. Dipl. II 818sq. (DO. III. 384). Iam a. 999, d. 7. Mai. idem imperator Sancto Eusebio confirmaverat aquam de Scida, aquam de Saruo, aquam de Eleuo cum utrisque ripis a loco ubi nascuntur usque in Padum, aquam de Pado cum
⁵⁰ duabus rippis a Lionna usque plobem Martori, aquam de Duria cum utrisque rippis a Petra Grossa usque Verucham; MG. Dipl. II, 749 (DO. III. 323, de cuius diplomatis fide ab aliquibus dubitatur, cf. 'NA.' 46, 1926, p. 643, nr. 1055); cf. DK. II. nr. 84 (a. 1027, d. 7. Apr.), 147, MG. Dipl. IV, 115. 199; DH. III. nr. 828 (a. 1054, d. 17. Nov.), MG. Dipl. V, 450. 5) Alterum flumen 'Stura', ea quae Cuneum civitatem praeterlapsa in Tanarum influit ('Stura di Demonte'), alterum 'Stura di Lanzo', quae infra Taurinum a sinistra parte in
⁶⁰ Padum effunditur, esse potest. Sed etiam alii fluvii eiusdem nominis exstant, qui sine diligentiore inquisitione prorsus excludi non possunt. 6) Orco fl., qui paulo supra Clavasio (Chivasso) in Padum a sinistra parte influit, inter Doram Balteam et Sturam di Lanzo. Cf. Petr. Azar., De statu Canapici (De bello Canepiciano), Muratori, SS. rer. Ital., ed. nov. XVI, 4, p. 184: *Orcus, procedens ex Valle Soana et a partibus Provinciae descendens et multum in longum protendens, in quo magna quantitas auri colligitur et grana tam grossa reperiuntur, quod vidi granum esse valoris florinorum XVI...* 7) Malone fl., qui a sinistra parte influit in Padum fl. (immediatamente a monte dello sbocco dell' Orco, Landogna in Riv. geogr. ital. XXXI, 80). 8) De brachio aliquo minore fluvii Malone, quod fortasse sub nomine *Lama vetula* in DH. II. nr. 805 (a. 1014, d. 14. Mai), MG. Dipl. IV, 424, latere putat, cogitat Solmi. Aliter Landogna, v. n. i. 9) De Elvo fl. (indicato a Balbo, 'Mémoire sur le sable aurifère de l'Orco et des environs', in 'Mémoires de l'Académie Royale des Sciences', Taurini 1786, part. II, p. 415), qui in Sesiam (vel potius Cervum) a dextra parte effunditur, cogitant Landogna ('Riv. geogr. ital.' XXXI, 82), qui prius tamen aliter iudicaverat (v. n. i), et Solmi. Sed res nimis dubia videtur, v. infra n. 11, supra n. 4. 10) Dora Riparia. 11) Belbo fl., qui in Tanarum a dextra parte influit, secundum Landogna et Solmi. Sed si forte in codice *elanum* pro *blavum* legendum est, quod certo diiudicari nequit, facile hic de Elvo fl. (supra n. 9), qui *Eleus* vel *Helcus* audit (supra n. 4), agi putari potest. 12) Orba fl., qui in Bormidam a dextra parte influit. 13) Cervo (Sarvus) fl., qui in Sesiam a dextra parte se effundit. Cf. supra n. 4. 14) Hic Solmi ad Ezze fl., quem in Bormidam (a dextra parte, Landogna, Riv. geogr. ital. XXXI, 84) effundi et inter fluvios auriferos occurrere dicit, respiciere quam, quod Landogna (Arch. stor. Lomb. XLIX, 317 et dubitando Riv. geogr. ital. XXXI, 83) consideravit, Sesiam iterum positam credere maluit. Neque tamen parvi faciendum esse videtur, quod vallis Sesiae in autographo Conradi II. imperatoris ecclesiae Novariensi datae a. 1025, d. 10. Iun. (DK. II. 38, MG. Dipl. IV, 42) vallis *Sesedana* audit, cf. etiam DK. II. 118. Equidem non nisi 'Erro' fluvium in Bormidam influentem in tabulis geographicis nobis suppetentibus inveni, in cuius vicinia locum Sezzadio v. cl. P. Kehr nobis indicavit. 15) Bormida fl., qui infra Alessandriam civitatem in Tanarum a dextra parte effunditur. 16) Agogna fl., qui inter Ticinum et Sesiam in Padum a sinistra parte influit.

Sunt etiam ista flumina: Abdua¹, Oglius², Mentius³, Sarno⁴, Adexe^{a,5}, Brenta, Trebia. Et per omnia alia flumina predicta^b debent aurum levare^c.

11. Sunt^{a,6} autem piscatores⁷ in Papia, qui ex omnibus bonis debent habere unum magistrum⁸ et debent habere sexaginta naves et pro unaquaque navi debent dare duos denarios per omnes kalendas; qui denarii kalendarum debent dari eorum magistro, et debent illos salvos facere, ut, quando rex est in⁹ Papia⁹, debent^d de ipsis denariis pisses^e comparare aut^h suo cum honore semel in ebdomada^f eos adducere et magistro camere pisses^g dare omni die Veneris.

12. Sunt^k etiam duodecim corarii^l confectores corium^m cum duodecim iunioribus eorum in Papia et debent confectare XII coria eorumⁿ de bobus optimis in omni anno¹⁰ et ad cameram regis et^o dare, eo quod nulli homini liceat coria confectare. Et qui contra hoc fecerit, componat in camera regis sodos^p centum Papienses. Et quando primum intrat aliquis unus ex istis coriariis^{q,r}, maiores debent dare libras quatuor, medietatem ad cameram regis et aliam medietatem ad alios coriarios^s.

13. Sunt^t etiam alia ministeria. Omnes naute et nauterii debent habere^u duos bonos¹⁵ homines magistros^v sub potestate camararii^w Papie. Quando^x rex est in Papia, debent ipsi ire cum navigio^{y,z}, et debent illi duo magistri duas magnas naves aptare, unam pro rege et aliam pro regina, et hedificium⁷ facere cum tabulis et bene coperire. Gubernatores⁸ unam navem habeant, ut salvi fiant per aquam, et debent recipere cum eorum iunioribus quotidie^a dispendia de curia regis.

14. Et^b fuere ministrales^c saponarii in^d Papia, qui faciebant^e saponum et qui dabant fictum^f omni anno in camera regis libras a statera centum saponi et libras decem saponi camarario^g, eo quod nullus alius saponum facere debet^h in Papia.

15. Estⁱ etiam consuetudo feminarum illarum, que sunt divites, que non habent tutorem nec mundium et que volunt^k maritum accipere, quod debent venire et deprecari^l magistrum^m camere¹⁰, ut ille faciat pro Deo et pro anima regis, ut ille donet eis tutorem et mundium

a) ita Solmi; Alexe c., Vid., Sor. b) ita c., Vid., Sor.; predicta om. Solmi. c) ita c., seuper, et hoc loco etiam Solmi².
d) praecedit signum distinctionis c. e) in Papia superscr. c. f) ita c., edd. g) ita c., edd. h) ita c., edd. i) b superscr. c.
k) praecedit signum distinctionis c. l) corarii corr. corarii c.; coriarii Solmi². m) ita c., Solmi. n) ita edd.; eod (vel cop?) c. o) ita c., Vid., Solmi²; et om. Sor.; et dare — componat in camera regis (l. 12) om. Solmi¹. p) ita c., Solmi. 80
q) ita hoc loco c. r) virgulum non hoc loco, sed antea inter aliquis et unus ponit Solmi. s) praecedit signum distinctionis c. t) dare c., edd.; cf. c. 8, 9, 11. u) ita Solmi; magistro c., Vid., Sor. v) ita hoc loco c. w) praecedit signum ~ c. x) nauig in loco raso c. y) hedificium c.; hedificium edd. z) praecedit signum ~ c. a) ita c.
b) praecedit signum distinctionis c. c) ministrales c. d) im c. e) ita c., Vid.; facebant Sor., Solmi. f) ita c., Vid., Sor.; fictum om. Solmi. g) ita hoc loco c. h) ita c.; debet(ur) Solmi². i) praecedit signum distinctionis c. 35
k) ita Vid., Sor., Solmi²; nolunt c., Solmi². l) ita c., Vid.; deprecare Solmi.

1) Adda. A. 1002. Arduinus rex episcopatu Laudensi concessit omnem redditum auri, quod [in ripis fluminis Adue levatur] in toto confinio castellorum Camenaci et Galignani, qui redditus pertinere videtur camere nostre, Dârd. 5, MG. Dipl. III, 705. Cf. etiam diploma Ludowici II. imperatoris (spurium, Reg. imp. I² nr. 1256, quod ope diplomatis Heinrich IV. regis a. 1061, d. 31. Oct., Stumpf nr. 2596 a, confictum esse v. cl. P. Kehr me docuit) monasterio S. Sixti Placentino datum, Ficker, 'Forsch. z. Reichs- u. Rechtsgesch. Italiens' IV, nr. 14, p. 19: *excepta auri lavatione, quam camere reservavimus nostra*. — De auro in fluminibus quae sequuntur invento alibi notitia certa nulla habetur.
2) Oglio. 3) Mincio. 4) Ad quem fluvium 'Sarno' Landogna ('Riv. geogr. ital.' XXXI, 85) et Solmi respiciant, non video. Nam de Sarno fluvio Campaniae hic agi non potest. Itaque 'Sorne' rivulum, qui inter Mori et Ala a dextra parte in Athesim influit, proponere velim. Cf. etiam K. Miller, *Itineraria Romana* (Stuttgart 1916) p. 278. 5) Etseh. 6) Ad c. 11—14 et 17—19 cf. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 189sqq.

7) *Piscationum redditus* inter regalia enumerat definitio regalium in curia Roncaliae a. 1158. facta, MG. Const. I, nr. 175, p. 245. 8) Ex Convenientia inter abbatem de Morimundo et piscatores Papiae a. 1179/1180, 40 facta (Solmi, 'L'Ammin. fin.' app. nr. XVI, p. 271sqq., editionem a R. Söriga, 'Sulle corporazioni artigiane di Pavia nella età comunale', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' XV, 1915, p. 89—91, secutus, cuius textum P. Kehr v. cl. me petente humanissime cum co- 45 dice Mediolanensi bibliothecae Brerae AE XV 36, qui continet 'Bononi Morimundensis sanctae Mariae coenobii tabularii quotquot supersunt', p. 509—512 nr. 207 contulit) Solmi p. 158sq. tunc duos magistros piscatorum insimul officium gessisse ostendit. 9) Cf. definitio re- 50 galium Roncaliae a. 1158. facta, p. 245: *navium prestationes*. 10) Cf. Edict. Roth. c. 182: *De vidua qualem habeat licentiam ... Et si parentes non fuerint legitimi, tunc mundius illo ad curtem regis perteneat* etc. (etiam de muliere, quae maritum non 55 vultit aut non possit habere); c. 385: *Si mundius de puella libera, parentes mortuos, ad curtem regis*

et licentiam accipere maritum, quem velint, secundum suam legem; et ibi debet illa femina unum scutum optimum et unam lanceam optimam offerre, dare magistro camere.

16. Est^a autem in ecclesia^b Sancti Syri rete unum de auricalcho, ubi debet magister camere per tres vices in anno, in natale Domini, in pascha^c et in pentecoste, per unum-
quodque ipsorum festorum, dare libram unam denariorum^d Papiensium^e in oleo, ita ut illud rete possit complere et illuminare pro anima regis^f. Et duodecim mansionarii, qui sunt custodes^g in ecclesia^h Sancti Syri, debent recipere per singulos vestimenta de lana et par unum caligarum et in pascha paludamenta per singulos et caligas canevas, eo quod custodiant bene lumen imperatoris; et quot vicibus rex intrat cum processione in ecclesiaⁱ
10 Sancti Syri, sic debet donare ipsis duodecim mansionariis^j per singulos annos pro anima regis, ut preces eorum exaudiat Deus^k. Et duo mansionarii Sancti Michaelis maioris debent recipere vestimenta, sicut faciunt mansionarii Sancti Syri.

17. Hoc^k sciatis, quod de omnibus istis ministeriis nullus homo debet illorum ministerium facere, nisi illi, qui ministri sunt. Et si alius homo fecerit, debet bannum com-
15 ponere in camera regis et iurare, quod amplius non faciet. Nec ullus negociator in aliquo mercato, nisi negociatores Papienses fuerint, non debent^l dissolvere^m illorumⁿ negocium antequam Papienses negociatores^o. Et qui hec contra fecerit, componat bannum.

18. Et^o suprascripti homines, qui sunt de ministeriis istis, que supra leguntur, non debent constituere aut facere ullum placitum, nisi ante regem aut magistrum camere.

20 19. Et^o de omnibus ministeriis istis, que supra leguntur, decima pars ad cameram^p regis pertinet^q, in beneficio nota^r, aliquando beneficium regi decimam, et de omnibus ministeriis istis, que ad regem pertinent, debet uxor eius regina terciam partem habere.

20. Hec^r sciatis, quia omnia ista ministeria recipit Gisulfus magister camere, qui fuit nobilis et dives, in tempore Ugonis regis^s et filii eius Lotharii regis^t, virum Adelee^u, et
25 in tempore primi Ottonis imperatoris^v cum omni honore. Illo defuncto^w Ottone^x imperatore ille Gisulfus tenuit [et post eum]^y filius^z eius Ayraldus^{aa} magistratum^{ab} cum omni honore, sicut pater eius fecit, usque in secundo^{ac} et

- a) *præcedit signum distinctionis c.* b) *ecclia c.* c) *pascha Solmi².* d) *dnar c.* e) *papn c.* f) *ita Vid.; ecclia c.; ecclesiam Sor., Solmi.* g) *ecclia c.* h) *ita Vid., Sor.; mansionarii c., Solmi.* i) *deus, simul eccurrite*
30 *linea et pagina, in marg. suppl. a.* k) *præcedit signum/ ~ c.* l) *ita c., Vid., Solmi; nec debet Sor.* m) *dissolvere c.* n) *ita c., Vid.; eorum Sor., Solmi.* o) *distinctio nulla c.* p) *ita c.; camerarium corr. Solmi².* q) *ita distinguit Solmi; pertinet in beneficio, nota Sor.; signum ~ post pertinet ponit a.* r) *præcedit signum ~ c.* s) *defuncto c., Sor., Solmi; defuncto Vid.* t) *ita c., Vid., Sor.; Ottone om. Solmi.* u) *et post eum om. c., Vid., Sor.; et suppl. Solmi (omissis post eum).* v) *ita Solmi; filium eius Ayraldum c., Vid., Sor.* w) *ita Solmi; magrum c.; magistrum Vid., Sor.*

35 *ceciderit . . .*, cf. c. 204. Cf. etiam ea, quae A. Solmi, 'La condizione privata della donna e la giurisprudenza longobarda nell'Italia meridionale', in 'Arch. Giuridico', Filippo Serafini⁴¹ 68 (n. s. 9, 1902), p. 295, n. 4 ex Blasio da Morcone affert: *Item nota, quod mundia viduarum, pupillorum et pauperum vel divitum orpha-*
40 *norum non spectat ad curas comitum vel baronum seu baiulorum, sed ad curtem regis . . .; licet comites, barones ac baiuli locorum hoc ius usurpent, sicut et multa alia.* De turiboribus cf. etiam Ficker, 'Forsch. z.
45 Reichs- u. Rechtsgesch. Italiens' I, 284. II, 56 sq., 67 sq., ubi tamen non specialiter de Papia nec de magistro camerae, sed magis communiter de misso regis agitur. De comitibus palatinis, qui simul comites Papiae vel Lomelli erant, v. etiam Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 237.
50 Fridericus I. imperator a. 1164, d. 8. Aug., Böhmer, Acta nr. 121, p. 118, Papiensibus inter alia etiam potestatem tutores et procuratores dandi concessit.

pendentes, quarum oleum dare tenetur ex annuo censu civitas Aquensis Lombardie; cf. G. Prelini, 'San Siro primo vescovo e patrono della città e diocesi di Pavia' I (Pavia 1880), p. 542 sq., II (Pavia 1890), p. 148.
2) Cf. Lib. de descr. Pap. c. 18, Muratori I. c. p. 46, Gianani p. 114: *Mansionarii autem sive custodes, pre-*
sertim ecclesie cathedralis, redditus habent perpetuos in ecclesia; c. 20, Muratori I. c. p. 48, Gianani p. 117.
3) Nullum alium mercatorem in ullum negotium a mercatore Papiensi inchoatum se intromittere debere interpretatur et statuta posterioris aevi comparat Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 81 (cf. 142, 152), ubi tamen de Papiensibus nihil.
4) A. 926--946. 5) Qui iam a. 931. a patre rex constitutus a. 950. obiit. 6) Adelheidis de Burgundia, quae a. 951. in secundis nuptiis Ottoni I. regi, postea imperatori, nupsit et a. 999. vidua obiit.
7) Immo secundi Berengarii, qui fuit marchio Eporegiae et inde ab a. 950. una cum Adalberto filio regnavit.
8) Qui a. 951. rex Italiae constitutus et post decem annos Berengario et Adalberto expulsus a. 962. Romae in imperatorem coronatus a. 978. obiit. 9) Otto II. a. 967. in imperatorem coronatus post patrem solus imperavit a. 973--988.

1) Nescio, num ad idem rete pertineat, quod in Lib. de descr. Pap. c. 16, Muratori, SS. r. It., c. n., XI, 1, p. 39, Gianani p. 110, legitur: *In medio ipsius ecclesie solent ardere, presertim ipsa die et nocte (sc. in vigilia depositionis b. Syri), lampades multe parve in magna orate ferrea*

tercio¹ Ottone imperatore. Defuncto^a Ayraldo^b magistro^c camere debuit tenere et Agisulfus filius eius, sicut pater eius tenuit, magistratum camere regis.

988 91.

21. Tunc^e venit ille diabolus, qui nominabatur Iohannes Grecus, qui fuit verus apostata, episcopus Placentinus², et hereticus, et fuit consiliarius imperatricis Grece³ et filii eius Ottonis tercii, qui erat parvulus, et rex contulit⁴ omnia ista ministeria [eidem^d Iohanni Greco, et ille omnia ista ministeria⁴], que ad cameram regis pertinebant, voluit ad suam manum tenere. Et tulit duos servos de imperatrice^e Greca, unus eorum nominabatur Siccus et alius Nanus, et dedit eis omnia ministeria, que supra leguntur. Et tunc ille interdictus Grecus Iohannes cum suis camarariis^f nesciebat de omnibus honoribus camere et de^g proficuo camere regum. Et tunc cepit ille Iohannes et alii mali consiliarii illius¹⁰ imperatricis Grece cum filio suo Ottone, qui erat parvulus et iuvenis rex, facere ministeria regalia venundari^h et in perpetuum donare et omnia ista ministeria dispergere, quod nunquam fuerunt illa ministeria postea in honore. Et imperator Henricus^{i,j} multa ministeria venundedit, ea^k, quod, qui non habebat filium, in regalem honorem camera hereditasset⁶. Et si fuisset prudens imperator et honorabilis, sicut decet imperium^l, omnia illa precepta, ¹⁵ quod facta sunt de illis ministeriis camere, omnia fecisset incidere et cameram regalem in suo statu et in suo robore permanere, sicut fuerunt ab antiquis temporibus^m.

Istaⁿ omnia ministeria honorabilia et alia plura decet esse in Papia cum Dei misericordia et sancte Marie et sancti Syri, qui mittit^o cum episcopis suis in Roma^p, ut de manu pape deberent recipere unctionem et benedictionem et consecrationem^q. ²⁰ Sicut in Roma est apostulus^q, qui mortuos suscitavit^q, ita est^r in Papia^r sanctus Syrus, qui tres mortuos suscitavit¹⁰ et cecum illuminavit¹¹, quod nunquam audivimus, quod aliquis de apostolis^s fecisset, et alia^t pulchra mirabilia miracula fecit. In Roma est unus de³ quatuor doctoribus sanctus Gregorius. In Papia est alius doctor sanctus

a) defuncto, nullo signo interpunctionis praecedente, c., edd.; signum; inter Ottone et imperatore ponit Solmi. b) Ayraldus 25 magister c., edd. c) praecedit signum ~ c. d) Italia vel similia supplenda esse puto; unciis quadratis inclusa om. c., edd. e) -rice in loco raso, pro -ore ut videtur, c. f) ita c. g) de superer. c. h) ita c.; venundare Solmi. i) Henricus c.; Henricus Vid. k) ita c., Vid., Sor.; eo Solmi, qui ('L'Ammin. fin.' p. 178) in hoc circuius fortasse aliquid excidisse putat; Et imp. H. m. min. venundedit, eo quod non habebat filium, qui regalem honorem in camera hereditasset Leicht (supra p. 1449 n. 1). l) sequ. Et delet. c.; sequ. et edd., quod unciis inclusit Solmi¹. m) Evanuerunt manu multo 30 posteriore, saec. fortasse XVI. vel XVII, in marg. adscript. c. n) distinctio nulla c. o) ita c., Vid., Sor.; reges add. Solmi, sed de episcopis Papiensibus immediate a Romano pontifice consecrandis, non de imperatoribus coronandis hic agi oportet; fortasse in textu aliquae voces exciderunt. p) ita c., Vid., Sor.; Romam Solmi. q) ita c. r) ita c., Vid., Sor.; in Papia est Solmi. s) aplys c. t) ita Solmi; alia c., Vid., Sor. u) sanctis add. Sor., Solmi, om. c., Vid.

1) Otto III. a. 983—1002. Ea quae in sequentibus de Iohanne Philagatho narrantur, antequam Otto III. a. 996. in imperatorem coronatus est, viva adhuc Theophano imperatrice, quae a. 991, d. 15. lun. obiit, facta esse patet. 2) Iohannes Philagathus Graecus ex Calabria, abbatiam Nonantulanam a. 982, episcopatum Placentinum dignitate archiepiscopali insignitus a. 988. accepit; a. 997. m. Maio antipapa Iohannes XVI. constitutus, a. 998, m. Mart. contumeliose depositus est. Cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (Leipzig, Berlin 1913) p. 189; P. E. Schramm, 'Kaiser, Basileus und Papst in der Zeit der Ottonen', in 'Hist. Zeitschr.' 129 (1924), p. 443 sqq., 464 sqq., qui 'Honorentias' non noverunt. 3) Theophano, cuius capellanus Iohannes Philagathus erat, qui etiam a. 980—982. et 991—992. officio cancellarii in Italia fungebatur. A. 989/990. imperatrix in Italia morabatur. Cf. Th. v. Sicking, 'Erläuterungen zu den Diplomen Otto III.', in 'Mitt. d. Inst. f. oesterr. Geschichtsf.' XII (1891), p. 225 sqq., 231 sqq. 4) Quod ex. gr. fortasse per imperatricem in Italia a. 989/990. res regni disponentem aut per regem puerum, cum Iohanne Graecus a. 990, m. Iun. et a. 991, m. April. in Germania morabatur, fieri potuit. 5) Henricus II. (a. 1002—1024), a. 1004, d. 14. m. Mai. Papiae in regem Italiae, a. 1014,

d. 14. m. Febr. Romae in imperatorem coronatus. 55 6) Cf. Edict. Roth. c. 223 de bonis eorum, qui sine heredibus moriuntur, ad regem spectantibus; Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 178 sq. De Henrico II. sine filiis mortuo hic agi putavit Landogna ('Arch. stor. lomb.' XLIX, 324), quod minus probabile videtur. Sed haec et 40 ea quae sequuntur, quomodo Henrico imperatore vivo ita dici potuerint, non video. 7) Epilogus qui sequitur una cum prologo saec. XIV. adiectus est. 8) Lib. de descr. Pap. c. 18, Muratori, SS. r. It., ed. nova, XI, 1, p. 43, Gianani p. 113: *Electus* (sc. episcopus) *autem ad appro-* 45 *bationem, confirmationem et consecrationem Romani pontificis destinatur.* Quod iam temporibus Constantini papae (a. 708—715) a *praecis temporibus* in usu erat, Lib. pont. c. 90, MG. Gest. pont. Rom. I, 225. Cf. P. Kehr, Ital. pont. VI, 1, p. 171 sq.; F. Lanzoni, 'Le diocesi d'Italia 50 dalle origini al principio del sec. VII II' (Faenza 1927), 'Studi e Testi' 35, p. 983 sq. 9) Act. 9, 36—42. 10) Hoc alibi non inveni. Cf. Vita s. Syri c. 2, Prelini, 'San Siro' I, p. 184, et Cron. brevis de sanctis episcopis Ticinensibus, Muratori, SS. r. It., n. e., XI, 1, p. 60, ubi tamen unus 55 tantum mortuus a beato Syro Veronae suscitatus esse legitur. 11) Quod in Laudensium oppido factum esse tradit Vita s. Syri c. 13, Prelini, 'San Siro' I, p. 214.

Augustinus¹. Eciam Dei misericordia episcopus fuit de Papia, qui fuit apostolicus sancti Petri in Roma, qui Petrus nomine vocabatur². O gloriosa urbs Papia, centum viginti septem ecclesiis³ et sedecim monasteriis⁴ doctata⁵, que sunt nocte et die bene vigilata^{6,7} et ad Dominum deprecata, ut semper sis salva cum masculis et feminis, que in te sunt, et cum bestiis et omni substantia!⁸

^{*)} *Alia manu fortasse paululo recentiore add. in c. Catalogus imperatorum et regum Italiae et Alamanniae a Berengario I. usque ad Ottonem tertium in hunc modum:*

Suprascripta instituta regalia et ministeria camere regum Logombarorum⁹ ac honorancie regie et alme civitatis Papie fuere temporibus prenominatorum et infrascriptorum serenissimorum et invictissimorum imperatorum et regum ut supra et infra, videlicet primo:

Berengarius primus¹⁰ anno Domini DCCCC¹¹XLIII¹² et¹³ 4¹⁴. Imperavit annis sex¹⁵ solum¹⁶ in Italia. Unde Cf. Mart. Pol. non habetur augustus nec alii septem subsecuentes usque ad Ottonem¹⁷ primum. Iste prudens in armis fuit et bellavit cum Romanis¹⁸.

Berengarius secundus. Imperavit apud¹⁹ Romanos annis septem²⁰, anno Domini DCCCC²¹XLIII²² et²³ h. 14. Henricus filius Octonis ducis²⁴ Sansonie²⁵ anno Domini DCCCC²⁶XX. Imperavit annis XVIII in Alamania apud Teutonicos. Hic nec fuit coronatus nec in Ytalia²⁷ imperavit.

Ugo primus anno Domini DCCCC²⁸XXI²⁹. Imperavit annis sex in Italia apud Romanos.

Berengarius tercius anno Domini DCCCC³⁰XXXI. Imperavit annis septem in Italia. Huius tempore in Ytalia³¹ fuit magnum sciama.

Lotarius secundus anno Domini DCCCC³²XXXVII³³ 14. Imperavit apud Romanos annis duobus. Huius tempore sol factus est sanguineus, mox post paucos dies lues in homines est secuta.

a) ita c., edd. b) ita c., edd. c) ita c., Solmi¹; longobardorum Vid.; longobardorum Sor., Solmi². d) ita c., Vid., Sor., mand. a. 1412 (Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' II, 1 nr. 195, p. 194); DCCCCVIII. Solmi. e) ita c., Solmi; solus, fortasse recte, mand. a. 1412 (Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' II, 1 nr. 195, p. 194). f) ita c., edd., etiam in sequentibus. g) ita c., etiam in sequentibus. h) ita c., edd. i) ita c., Vid., Sor.; Saxonie Solmi. k) ita hoc loco c.

- 1) Qui iacet in ecclesia S. Petri in coelo aureo. Cf. Cron. de corporibus sanctis Pap., Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 56; Lib. de descr. Pap. c. 4. 16, ib., p. 12. 39, Gianani p. 85. 109. 2) Petrus episcopus Papiensis, archicancellarius Italiae a. 980—983, qui a. 983. per Ottonem II. imperatorem papa Iohannes XIV. factus a. 984, d. 20. Aug. in carcere obit. Cf. Cron. de corporibus sanctis Pap., Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 55; Lib. de descr. Pap. c. 3, ib., p. 10, Gianani p. 83.
- 3) *Ecclesia Sancti Iohannis in burgo ... cum capella Sancti Raphaelis archangeli contigua, in qua iacent corpora Petri episcopi Papiensis, qui fuit per annum in sede Romano, quamvis ex certa causa non fuerit catholico pontificum Romanorum ascriptus* ...
- 4) Nugas tradit Cron. brevis de sanctis episc. Ticin., Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 68. 3) Cf. Lib. de descr. Pap. c. 1, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 3 sq., Gianani p. 76: *Hec quidem civitas ... intra tres murorum ambitus plerumque quam centum triginta ecclesiarum numero noscitur radiare*; c. 10, Muratori l. c. p. 17, Gianani p. 91: *Intra urbem centum triginta tres ecclesias numeravi, exceptis aliquibus capellis* ... In catalogo iussu Rodobaldi episcopi Papiensis a. 1236. confecto secundum P. Romualdum a S. Maria [Ghisoni].
- 5) Flavia Papia Sacra (Ticini Regii 1699) I, p. 11, qui 'fragmentum, a Paulo Parata ... transumptum, inter Miscellaneas scripturas Hieronymi Bossii' perlegit et transcripsit, 'prout etiam ea, quae habentur in Episcopali Archiuio', CXXXVII corpora sanctorum in civitate Papia numerabantur. Sed G. Boni et R. Maiocchi, 'Il Catalogo Rodobaldino dei Corpi Santi di Pavia' (Pavia 1901) p. 11 cum codice nostro Vermiano f. 49 CXXXI (Gomi, Beretta: CXXXI) praebent. 4) Immo *Hospitalia vero intus et in circuitu prope numero XVI*
- 6) Lib. de descr. Pap. c. 10, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 17, Gianani p. 91, qui pergit: *Ex quibus omnibus ecclesiis, tam intus quam in circuitu prope, sunt monasteria et prioratus monachorum ac domus religiosorum vel oratoria moderno tempore tantum XXVII. Monialium vero et Humiliatarum XXI etc. Canonice XV, quae sunt intra muros* ... Cf. Gianani p. 53—57 ex Opicini de Canistris cod. Vat. Pal. lat. nr. 1993, f. 4', ubi ecclesiarum summa est CXXXV. Religiosae domus XLVIII (p. 57). 5) Cf. ex. gr. Lib. de descr. Pap. c. 20, Muratori l. c. p. 48, Gianani p. 117: *Quid plura? non solum ecclesie, sed etiam tota civitas valde bene ordinata est*. 6) Hic catalogus regum proxime, quantum video, ad Martinum Pol. accedit. Nec tamen immediate Martini Chronicam auctor exscripsisse aut praeter illam etiam alium vel alios compilasse videtur. 7) Nota numeros annorum hic et in sequentibus valde corruptos Berengariosque duos more posterioribus usitato in quatuor divisos esse. A. 908. Mart. Pol., MG. SS. XXII, 464 habet, cuius numeros et ipsos plerumque a veris abhorre patet. 8) Ita Cron. pont. et imp. Tiburt., Sicardi Crem. Cron., Chron. ex cod. Veneto, SS. XXXI, 255. 157; XXIV, 118; Galv. Flamma, Chron. maius (ed. A. Ceruti, in 'Miscell. di storia italiana' VII, 1869) p. 572; 4 Mart. 9) Sequitur *Conradus Alemannus* apud Mart. 10) Ita Cron. Tiburt.; 4 Chron. ex cod. Ven.; 9 Mart.; VI Sic. Crem. (SS. XXXI, 157), Galv. Flamma p. 577. 11) 916. Mart. 12) Cf. ex. gr. Gotif. Vit. Panth. XXIII, 28, SS. XXII, 232 sq.; Galv. Flamma p. 577. 13) Ita Cron. apost. et imp. Basil., SS. XXXI, 288; DCCCCXX. Sic. Crem., ib. p. 157; 922. Mart. 14) Ita Galv. Flamma p. 582; 938. Mart.; DCCCCXLIII. Sic. Crem., SS. XXXI, 157; 945. Cat. Cenc., SS. XXIV, 105; 946. Chron. ex cod. Ven., SS. XXIV, 118; DCCCCXLVII. Cron. pont. et imp. S. Barth. in insula Rom., SS. XXXI, 213.

cf. Mart. Pol.

Berengarius quartus anno Domini DCCC^oXXXVIII^{a-1}. Imperavit^b cum Alberto annis XI in Ytalia^c. Hic oppressit Ytaliā^d et Danildam^e uxorem Lotarii inclusam servavit, quam Octo primus imperator liberavit et in uxorem accepit.

Octo primus Henrici primi filius² anno Domini DCCCCLXI^{a-3}. Imperavit annis XI⁴. Primus ex genere Teutonicorum imperium occidentis solus obtinuit. Hoc imperante desiderunt Ytalici⁵ imperare⁶. Imperavitque tam apud Ytalicos⁷ quam Teutonicos annis XII.

Octo secundus superioris filius⁸ anno Domini DCCCC^oLXIII^{a-9} successit Octoni primo⁹. Imperavit annis X⁹, Rome defunctus⁹.

Octo tercius Octonis secundi filius anno Domini DCCCC^oLXXII^{a-10}. Hic ob sui strenuitatem dicebatur Mirabilia mundi¹¹. Hic veneno periit¹².

Isto tempore ecclesia¹³ ordinavit septem electores imperii, et sunt hi¹⁴, videlicet¹⁵:

Archiepiscopus Maguntinus cancellarius Germanie, Archiepiscopus Treverensis¹⁶ cancellarius Galliarum, Archiepiscopus Coloniensis¹⁷ cancellarius Ytalie¹⁸, Marchio Brandeburgensis¹⁹ camararius²⁰, Pallatinus²¹ dapifer²², Dux Saxonie²³ portitor²⁴ ensis²⁵. Rex vero Boemie pincerna.

a) ita Solmi; dccc^oxxxviii^{a-1} c., Vid. b) sequ. apud Romanos delet. c. c) ita hoc loco c. d) danildam vel dauil- 15
dam c.; dauildam Vid., Sor.; dauildam Solmi²; dauildam Solmi¹. e) ita c., Vid., Solmi; DCCCCLXI Sor. f) ita c.
g) ita c., Vid.; DCCCCLXIII. Sor.; D.CCCC.Lxxij. Solmi. h) ita c., Vid., Sor., mand. a. 1412 (Cod. dipl. dell' Univ.
di Pavia II, 1 nr. 195, p. 124); D.CCCC.Lxxij. Solmi. i) ita c., Vid., Sor.; mundi Solmi. k) ita c., Vid.; hii Sor.,
Solmi. l) v3 c. m) ita c., Vid., Sor.; Treverensis Solmi. n) ita c. o) ita c. p) ita c., Solmi; Brandeburg.
Vid., Sor. q) ita c. r) ita c. s) ita c. t) ita hoc loco c. u) ita c.; portitor add. 20

1) Ita Galv. Flamma p. 588 (sed annis XII); 940. Mart.; paulo longius recedit. Galv. Flamma p. 592 hoc cognomen
DCCCCXLVII. Sic. Crem. p. 158; 948. Cat. Cenc.; Ottoni II. tribuit. 12) Cf. ex. gr. Ekkehl. Uraug. D. E
949. Chron. ex cod. Ven. 2) Cf. ex. gr. Gotifr. Vit. Panth. a. 1000, MG. SS. VI, 192, ex Sigeb. Gembl. a. 1002,
XXIII, 29, SS. XXII, 283. 8) Ita Chron. ex cod. Ven., ib. p. 854; Chron. reg. Colon. a. 1001, ed. G. Waitz p. 32,
Sic. Crem.; 955. Mart.; 962. Cat. Cenc. 4) 12. Mart.; R. Wilms, 'Jahrb. Otto's III.' (Berlin 1840) p. 243 sqq. 25
6. Cron. Tib., Cat. Cenc., Chron. ex cod. Ven., Sic. Determinatio com-
Crem., Gilb. etc. 5) Hic fuit primus imperator pendiosa de iurisdictione imperii c. 18 (ed. M. Krammer
Theotonicorum. Exempto enim imperio ab Ytaliciis, p. 29): per ordinationem ecclesie, et in continuatione
soli Theotonici imperaverunt usque ad presens tempus libri s. Thomae de Aquino De regimine principum III, 19
Mart., ex Gilb., SS. XXIV, 181; cf. Cat. Casin., (Divi Thomae Aquinatis Opera, ed. altera Veneta, XIX, 30
SS. XXII, 365. 6) Cf. Gotifr. Vit. Panth. XXIII, 30, 1787, p. 542, = De regno III, 19, S. Thomae Aquina-
SS. XXII, 236; Sic. Crem. p. 158; Galv. Flamma p. 592. tis Opuscula omnia ed. P. Mandonnet I, Paris 1927,
7) DCCCCXLVI. Galv. Flamma p. 159; 968. Mart.; p. 420; cf. Hist. eccl. XVIII, 2, Muratori SS. rer. Ital. XI,
DCCCCXLIX. Galv. Flamma p. 592; 975. Gotifr. 1047 sq.). Multa congesti M. Buchner, 'Die Entstehung
8) Ita Cat. Casin. p. 365; 20 (10 in rasura A) Mart., und Ausbildung der Kurfürstenfabel' (Freiburg i. B. 1912) ss
Galv. Flamma p. 592; 3 Cat. Cenc.; 8 Cron. Tib., Cat. p. 34—65. Apud Mart. p. 466 tantum habemus: Et licet
ex cod. Ven. 9) Cf. Gotifr. l. c., p. 237. 10) 988. isti tres Ottones per successionem generis regnaverint,
Mart.; DCCCCXXXIX. Galv. Flamma p. 597; 996. post tamen institutum fuit, ut per officiales imperii
Cat. Cenc.; 984. Gotifr. Vit. Panth. XXIII, 81, p. 238; imperator eligeretur. Qui sunt 7, videlicet 3 cam-
DCCCCXCIII. Sic. Crem. p. 159. 11) Cf. Gotifr. cellarii, scilicet etc. 14) Ita Mart. (et Thol. Luc. 40
l. c. et Gilb., SS. XXIV, 182, ex Ottonis Fris. Chron. VI, 26, Hist. eccl. XVIII, 3, p. 1048) in versibus immediate sub-
ed. A. Hofmeister p. 290. lac. de Var., Leg. aurea, ed. iunctis; in textu pedestri ense[m] portans (Thol. Luc.
Graesse p. 839, quem Alb. Mil., SS. XXXI, 424, exscripsit, Hist. eccl. l. c.: qui portat ense[m] habet.

De tempore, quo 'Instituta regalia' conscripta sunt, priusquam editionem penitus absolvam, ad ea, quae supra p. 1449 l. 11 sqq., 20 sq. (cf. p. 1452 n. 6) dicta sunt, haec addere ass placet. Nam re iterum iterumque considerata facere vix possum, quin Landognae opinione in hoc quidem reiecta illud pactum, cuius in c. 3 mentio fit, magis cum Solmio et Leichtigio ad antiquum quoddam pactum — saeculo fortasse X. priore, si non prius, inter reges Anglorum et Italiae conventum —, quod Conradus II. et Canutus a. 1027 renovaverunt, quam ad ipsum Conradi et Canuti pactum referam. Quae si recte posita sunt, tamen libellum non ad Heinricum II, sed ad successorem eius successorisque consiliarios directum esse apud me constat (cf. supra p. 1449 l. 3 sqq.), etiamsi non iam demum post coronam imperialem a. 1027, d. 26. Mart. a Conrado II. acceptam eum ortum esse oportet, immo etiam antea primis Conradi II. regis annis (c. a. 1024/27), et maxime, cum rex a. 1026 Italiam ingressus usque ad principium anni sequentis ita omnes Ticinenses afflixit, donec omnia, quae praecepit, . . . compleverant (Wipo c. 12), ss compositus esse potest.

LIBELLVS QVERVLVS DE MISERIIS ECCLESIAE PENNENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

⁵ *Libellum querulum de iniuriis ecclesiae Pennensi a Trasmundo et Bernardo, fratribus Berardi quondam episcopi, temporibus Iohannis episcopi, qui sedit a. 1057/58—1079/90¹, illatis non ante a. 1078/79.² ad papam, qui Gregorius VII. fuisse videtur, directum sub titulo 'Breve Chronicon, seu potius Epistola Encyclica, in tabulario Ecclesiae Pennensis, ex Bibliotheca D. Cyri Minervini Neapoli' reverendissimus dom. episcopus Münster Havniensis (= Mü.) in 'Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde' IV (1822), p. 128—135 (adiectis annotationibus p. 136—138) edidit. Quem, quamquam nec de codice Minervini neque, unde transcriptus esset, quamvis summa cum humanitate a Wilhelmo Smidt, Annalium Casinensium editore³, aliisque viris doctissimis adiuti, velut Eduardo Sthamer Berolinensi, Heinricho Carusi Romano Vaticano⁴, Gino Masi Florentino, quicquam indagare potuimus⁵, tamen, utpote ab omnibus fere viris doctis praetermissum⁶,
¹⁰ huic nostrae collectioni inserendum esse iudicavimus, quia de Friderico de Lotharingia, qui Stephanus papa IX. appellatus est, et Trasmundo comite Teutensi et Berardo episcopo Pennensi quaedam notatu digna tradit et, quomodo ecclesia Pennensis ab omni alio vinculo absoluta, iustitiae suae, cum monasterio Casauriense conderet⁷, si credi potest, renuntiantem Ludovico II. imperatore, cum ecclesia Romana coniuncta fuerit, fusius exponit nec de Normannis tacet. Fortasse inter alia etiam
²⁰ ad querimonias Pennensis ecclesiae in hoc libello prolatae Gregorius VII. papa in litteris circa initium mensis Februarii a. 1081. ad Desiderium abbatem Casinensem datis rescribit⁸, mandans inter alia abbati de Roberto de Loristello terrarum sedis apostolicae invasore⁹, ut ad Roberti (Guisardi) duois memoriam revocaret, qualiter de illo nobis promisit, videlicet quod idem comes se terras apostolicae sedis, praeter quas habebat, ulterius non invasurum spopondit; quas*

²⁵ 1) V. infra p. 1464 n. 6. 2) V. infra c. 4 p. 1465 et n. 4.

3) Qui etiam plagulas nobiscum correxit. 4) Cui nos a. 1930. Romae constituti textum 'Chronici Pennensis' commodavimus. Cuius dissertationem 'Notizie su Codici della Biblioteca Capitolare di Chieti e sulla

³⁰ Collezione Canonica Teatina del Cod. Vatic. Reg. 1997', in 'Bull. d. R. Dep. Abruzzese di Storia Patria', ser. III, an. IV (1913), ipsi non vidimus. 5) De Minervino (Ciro Saverio Minervini), clerico, iuriconsulto, historico, Reg. Academiis Neapolitanae inde ab a. 1779. socio,

³⁵ v. Francescant. Soria, 'Memorie storico-critiche degli storici napolitani' II (Neapel 1782), p. 426 sqq., qui librum ab eo conscriptum, non iam prelo subiectum, 'Memorie della Chiesa, e Vescovi di Cività di Penne' laudavit. Cuius libri manuscripti mentio non fit apud

⁴⁰ P. F. Kehr, Italia pont. IV (1909), p. 283 sq. Itaque quo deveniret, constare non videtur, quod valde dolendum est. Cf. etiam quae P. Kehr in 'Nachrichten v. d. Kön. Gesellschaft der Wissenschaften. Göttingen. Philol.-hist. Klasse' 1898 p. 300 sq. ex relatione Ludowici Schiappa-

relli de archivis Pennensibus exposuit. — Münsterum a. 1785. Neapoli a Minervino textum nostrum accepisse F. Blume, Iter Italicum IV (1836), p. 87 sq. dicit. 6) Eo usus est W. Smidt, supra p. 1420 n. 7, quem etiam Ul. Robert, 'Le Pape Étienne X', 'Revue des Questions historiques' XX ('Onzième année', 1876), p. 49—76, ubi libellus noster p. 59 obiter allegatur, non fugit. Etiam Herm. Müller, 'Topographische und genealogische Untersuchungen zur Geschichte des Herzogtums Spoleto und der Sabina von 800—1100', diss. Greifswald 1900, p. 88 sq. nonnulla ex libello Pennensi desumpsit. 7) Chronica Casauriensis auctore Iohanne Berardi praeposito, apud Muratori SS. rer. Ital. II, 2, p. 775 sqq., centum annis posterior est. Libellus noster praeter chartas aliquas non iam superstitas (v. infra p. 1462 n. 2 et 1463 n. 3) etiam aliquibus, quas Chronicae Casauriensis insertas legimus, usus esse videtur (v. infra p. 1462 n. 5 et 1463 n. 4). 8) Greg. VII. Reg. IX, 4, ed. E. Caspar (MG. Epist. sel. II, 2) p. 578. 9) V. infra c. 4 p. 1465 et n. 6.

tamen, *pergit papa*, pro posse suo invadere, sicut audivimus, adhuc non desistit. Suadens igitur admoneas eum, ut memorati nepotis sui sacrilegam compescat audaciam atque hortetur illum et preterita corrigendo et in futuro se abstinendo beatum Petrum propitium sibi facere, in cuius irratione ruinam et in gratia vitam et felicitatem possit obtinere perpetuam. *Quae si recte cum iis, quae infra in libello querulo de miseriis ecclesiae Pennensis leguntur, collata sint, inde hic libellus a. 1079. vel 1080. compositus esse colligitur. Quod etsi forte certo certius affirmare non audeas, tamen quin circa hoc tempus, nec multo post, libellus noster conscriptus sit, dubitari non potest.*

Textum mendis scatentem iam Münter nonnullis locis intra uncus lunatos et in annotationibus subiunctis emendare conatus est, ex quibus quaedam in textu retinuimus, ceteris in apparatus criticum reiectis. Plura haud spernenda G. H. Pertz, 'Vermuthungen über einige verdorbene Stellen des Chronicon Pinnense', in 'Archiv' V (1824), p. 531 sq., adnotavit.

Dabam Gryphiae mense Octobri a. 1932.

A. H.

1.^a Notum sit primitus Romanae ecclesiae dominoque papae[. . .]^b caeterisque successoribus suis omnibusque aliis Christianis, quod Pinnensis ecclesia cum tota civitate sua et cum aliis castellis semper absoluta fuit et nullum vinculum super se habuit, nisi beati Petri, excepto quod Pinnensis episcopus per praeceptum apostolicae sedis² ad fidelitatem episcopi Lodoico imperatori unam partiunculam octorizavit, scilicet pertinenciam Fare cum silvis et cum molendinis et unam partiunculam in Blanziano^c et in Ponziano^d, eo tenore, ut illi homines, qui in illis partibus haberent haereditatem, tenerent^e ad fidelitatem . . . .^f 20
866/72. imperatoris vivente imperatore et moriente imperatore ecclesia reciperet sua. Accidit autem illis temporibus, ut imperator⁵ divino compunctus afflamine per consilium Romani pontificis⁶ vellet ecclesiam in honorem Sancti Clementis, si posset in finibus Italiae insulam invenire, quae utilis esset ad horatorium construendum, aedificare. Tunc a magnatibus suis recepto consilio unam insulam invenire infra comitatus Teatensem⁷ et Pinnensem, 25 quae undique circumdata erat Piscaria⁷. Statim ut imperator hoc audivit, cum toto exercitu suo ad has partes pervenit. Ingressusque insulam invenit⁸ ibi horatorium constructum in honorem Sanctae Trinitatis⁸, quae Casa aurea nuncupabatur. Laetus effectus circumdata

a) capita non numerantur Mā. b) (N.) pro [. . .] Mā. c) ita Mā.; fortasse Kantiano legendum, v. n. 3. d) ita Mā.; tenerentur proposuit Pertz. e) ita Mā.; domini suppl. Pertz. f) Teanensem Mā. 30

1) Qui Gregorius VII. (a. 1073—1085) fuisse videtur. V. praef.; Münter p. 138. 2) Quod non exstat, — A. 837, d. 13. Ian. Lotharius I. imperator ecclesiae Pennensi immunitatem concessit (Reg. imp. I² nr. 1054), quam Otto I. imperator a. 968, d. 4. Mai. confirmavit (DO. I. 357).

3) In charta, quam Grimboldus episcopus Pinnensis a. 873, d. 25. m. Martii de cambio cum Ludovico imperatore facto dedit, legitur (Chron. Casaur., Muratori, SS. rer. Ital. II, 2 p. 937): *Et cambium recepi . . . a te domno Ludovico piissimo imperatore terram tuam loco, ubi dicitur Kantianum, petias duas etc.* Hodie locus quidam Canzano nominatus a fluvio Vomo e septentrione et a civitate Teramensi ad orientem exstat, qui tamen a Pennensi civitate longius distat.

4) In eadem charta, in nota praecedente laudata, pergit episcopus: *Et recepimus a te in ipso cambio terram tuam et molinum unum et saletum in loco, ubi dicitur Punterianum, in unum se tenentes iuxta fluvium Tabae etc.* iuxta fluvium hodie Tavo appellatum, qui a meridie civitatis Pennensis fluit, in tabulis geographicis locum similis nominis non invenit.

5) Ludovicus II, imperator a. 850—875. Cf. Reg. imp. I² nr. 1233 a et 1272 (dipl. monasterio Casauriensi datum a. 874, d. 1. Nov.; Chron. Casaur. I. III, Muratori, SS. rer. It. II, 2 p. 812): . . . cum omnipotentis iuvamine

frati Beneventum progredieremur, in ipso positi itinere devenimus ad Piscariam, ubi quandam invenimus insulam undique aquis cinctam, quam divina inspiratione circumeuntes et ea omni considerantes parte perspeximus ipsam usibus esse monachorum aptam 35 temporibus profuturis; qua de re Dei omnipotentis inspiratione tacti iussimus ibi aedificari basilicam in honore Sanctae et individuae Trinitatis, ubi etiam collocare fecimus corpus b. Clementis martyris et pontificis Christi, ubi etiam ad cumulum mercedis 40 nostrae coadunavimus coetum monachorum etc. Cf. Chron. Casaur. I. I. p. 777. 6) Hadriani II (867—872). Cf. Chron. Casaur. I. I. p. 778—782, ubi (p. 782) diem translationis s. Clementis in Casauriam in d. VI. kal. Iunii (fortasse potius d. 26. Iun. quam d. 43 27. Mai.) a. 872. positum habes. 7) Cf. diploma Ludovici supra n. 5 allatum. Quae insula hodie non iam insula est. Ecclesia quondam abbatiae S. Clemente a Casauria prope Torre de Passeri hodie in ripa sinistra Piscariae fl. sita est. 8) Aliter et rectius Chron. 50 Casaur. I. I. p. 778: *Ludovicus . . . in ea* (sc. insula, cui nomen est Casa aurea, p. 777) *monasterium in honore Sanctae et individuae Trinitatis aedificari praecepit*; v. chartae n. 5 et p. 1463 n. 4 laudatae et diploma Ludovici II. imperatoris d. 26. Mai. a. 873, Reg. imp. I² 55

undique insula invenit maiorem partem insulae esse Pinnensis ecclesiae, scilicet unam ecclesiam Sancti Quirici cum CL^a modii¹ de silvis et terris. Mittensque optimos nuncios^b fecit venire episcopum nomine Garibaldum². Prostratus ad pedes eius postulavit, ut illam terram sibi concederet et cambium reciperet, aut in maritimis aut in montanis. Episcopus omnino hoc renuit. Tunc imperator, accepto alio consilio, reddidit omnia quae hab^c eo^c Math. 23, 12. tenebat in civitate Pinnensi per cartulam et per praeceptum regium³ firmavit; dominoque Garimbaldo⁴ episcopo reddidit eo tenore, ut deinde inantea nullus dux, nullus marchio, nullus comes, nullus vicecomes infra^d totam terram episcopatus intraret nisi causa amoris, et cartulam cambiationis ab episcopo recepit^e. Ab illa hora sana illibataque ecclesia ad

10 fidem beati Petri remansit.

2. Accidit^f autem, ut legatus Romanae ecclesiae Fridericus^g [de]^h Constantinopolinⁱ 1054. revertens^j, dilatus magnis muneribus ab imperatore^k, maritima tempestate ad has partes proiceretur^l. Quo audito crudelissimus comes Trasmundus^m^{1,7} et tenere eum cum suis sociis fecit. Quid plura? Omnia bona, quae habebat, abstulit et etiam vestimenta. Ipse vero cancellarius cum sociis suis tristis et moerens Romam regressus est. Placente Altissimo ad praesens sanctissimus papaⁿ⁸ defunctus est. Volente et concedente Romana ecclesia ab omni populo ipse Fridericus episcopus Romanus electus est, qui postea Stephanus est appellatus^o. Hic modico residente tempore reminiscens dedecoris et iniuriae, quod 1057—1058. sibi comes Trasmundus fecit, congregato exercitu ad has partes pervenit, ut comitem 1058? Trasmundum cum sua progenie deleteret de terra, et in campo sacro hospitatus est¹⁰. Ille ut audivit adventum Romani pontificis, timor et tremor irruit super eum¹¹, pro timore coepit stridere dentibus suis¹² et volutare¹ se per^m terram¹³ sicuti homo, qui esset possessus a daemone. Tandem boni homines eius sibi consilium dederunt, ut mitteret se unam funem in collo sicuti latro, qui est deprehensus in latrocinio, ante praesentiam domini

25 a) 150 Mā. b) (n)uncios Mā. c) ita Perte; habet, quae Mā. d) infra (infra?) Mā. e) nulla exp. distinctio Mā. f) de vel a suppl. Perte; e Constantinopoli propo. Mā. g) ru... tens (revertens?) Mā. h) proiecit Mā. i) (deest verbum forsitan: prehendere) add. Mā. k) (alia recentiori manu additum legitur nomen, Victor) add. Mā. l) ita Perte; voluptate Mā. m) ita Perte; ptra (penetrare?) Mā.

nr. 1257 (Chron. Casaur. l. III. p. 802): *In qua (sc. insula, cui nomen est Casa aurea) ecclesiam ab antiquo beati martyris Quirici constructam invenientes, alteram non longe ab ea ecclesiam in honorem Sanctae et individuae Trinitatis aedificari praecepimus.*

35 1) Ita charta Grimaldi episcopi p. 1462 n. 3 laudata, l. c. p. 936: . . . *concombiavi tibi domno Ludovico piissimo imperatori in insula Piscariae loco, ubi dicitur Casauria, terram per mensuram modiorum centum quinquaginta, quae pertinent ad partem supra-*

40 *scripti episcopi Sancti Maximi; et habetur super ipsa terra ecclesia una, quae aedificata est in honore Sancti Quirici, et duae casae etc.* 2) Grimaldus in charta p. 1462 n. 3 laudata; cf. Chron. Casaur. l. III. p. 800. 3) Quod non exstat. 4) Charta com-
45 mutationis, quam Chron. Casaur. p. 936 servavit, demum a. 873, d. 25. Mart. in Pinne data est, v. p. 1462 n. 3 et 4; ubi circa finem episcopus dicit: *Omnes suprascriptae res nobis pertinent de ipsa curte vestra de civitate de Pinne.* In Chron. Casaur. l. III. p. 800 C
50 textum mancum esse patet. Cf. etiam Reg. imp. l.² nr. 1257 (Chron. Casaur. l. III. p. 802, a. 873, d. 26. Mai.).

5) Filius Gozelonis I. ducis Lotharingiae inferioris et superioris, frater Godfridi Barbatii ducis Lotharingiae superioris, postea marchionis Tusciae et ducis Lotharingiae inferioris; cancellarius et bibliothecarius ecclesiae Romanae inde ab a. 1051, cardinalis diaconus, postea monachus (a. 1055) et abbas monasterii Casinensis

(a. 1057). 6) Constantinopolitano, Constantino IX. Monomacho, Leon. Ost. Chron. mon. Casin. II, 85, SS. VII, p. 686; Lampert. Hersf. a. 1054, ed. O. Holder-Egger p. 65; Ann. Rom., SS. V, p. 470, l. 32 sq. 7) Trasmundus III. comes Teatinus (Chieti), de quo cf. Herrn. Müller, 'Topogr. u. genealog. Untersuchungen z. Gesch. d. Herzogt. Spoleto u. d. Sabina' p. 87 sqq.; C. Rivera, 'Le conquiste dei primi Normanni in Teale, Penne, Apruzzo e Valva', in 'Bull. d. R. Dep. Abruzzese di storia patria', ser. III, a. XVI, 1925 (Aquila 1926), p. 8 sqq., qui libellum nostrum non novit. Idem facinus brevis narrat Leo Ost. Chron. mon. Cas. II, 85 fln.: *Quos prospere revertentes Trasmundus Teatinus comes per terram suam transeuntes cepit, et universa quae ferebant cum magna iniuria auferens, tandem dimisit. Atque ita Fridericus Romam reversus est.* 8) Victor II, qui a. 1057, d. 28. Iul. Areti obiit. 9) Stephanus IX. (X.), qui a. 1057, d. 2. Aug. electus et sequenti die consecratus iam a. 1058, d. 29. Mart. Florentiae mortuus est. 10) Quae expeditio fortasse a. 1057. exeunte vel a. 1058. ineunte (ante finem mensis Martii) facta est, quia Desiderius non ante mensem Decembrem a. 1057. futurus abbas Casinensis designatus est; cf. infra c. 3, p. 1464, l. 10, Leo Ost. Chron. mon. Cas. III, 9, p. 702 sq.; Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. Rom. I, p. 554 sq. 11) Cf. ex gr. Psalm. 54, 6: *Timor et tremor venerunt super me.* 12) Cf. Marc. 9, 17 (de puero lunatico): (spiritus mutus) *stridet dentibus.* 13) Cf. Marc. 9, 19: *et elisus in terram volutabatur spumans.*

papae veniret et, quaequae^a abstulerat, per novem¹ redderet, et de omnibus aliis suis rebus, quantum sibi placeret. Quod et factum est. Papa misericordia motus est, omnia alia perdonavit.

1058?

3. Yllis temporibus etiam^b erat episcopus nomine Berardus³, qui omicidia commissa habebat, et manus eius sanguine plenae erant²; amplius non debebat accedere ad altare. Ut audivit adventum papae, timore percussus, accepto consilio⁴ ab amicis suis, antequam Romana legatio veniret, iter aggressus est et in pedibus domni papae prostratus, virgam et annulum proiecit et indulgentiam postulavit. Qui⁶ nimia⁶ misericordia motus iussit eum a terra surgere et ante suam praesentiam in canopeo sedere. Tunc papa, accepto consilio⁴ cum cardinalibus et cum abbate Sancti Benedicti⁵ et cum praeposito Sancti 10 Liberatoris et cum canonacis aliisque bonis viris clericis istius episcopatus, elegerunt episcopum nomine Iohannem Felertanum et monachum Sancti Liberatoris⁶. Tunc dominus papa pro eo, quod episcopus Iohannes erat simplex et Berardus erat belligerator et magis valebat in armis quam in divinis, et etiam^d hortus⁶ erat nobili genere, vocavit eum papa ante suam praesentiam et dixit ei: 'Frater Berarde, modo remotus es a ministerio altaris; sed 15 pro eo, quod citius ad nos venisti et indulgentiam postulasti, indulgentiam consequeris. Veni ante nostram praesentiam et coram omni multitudine huic nostro confratri hominum^f fac! Et nos praecipimus ei, ut omnia castella quaerat, civitatem scilicet et unum feudum infra⁶ civitatem, quodcumque ipse voluerit, sibi conservet. Hoc iusiurandum adimple per veram fidem sine malo ingenio, ut, quamdiu^b vixeris, terram perfecte regas et illam¹, quae perdita 20 est, ob fidelitatem ecclesiae et tui domini episcopi te intromittas acquirere.' Quod et factum est, et per sacramentum firmavit⁷. Nullus affuit illuc, sanctissime papa⁴, qui dicere ausus esset vel balbutiri cum lingua, quod civitas esset sua haereditas nec aliqua terra ecclesiae. In pace remansit episcopus cum omnibus beneficiis ecclesiae.

4. Tunc¹ memoratus^m Berardus acriter coepit dimicare contra illos, qui terram ecclesiae 25 tenebant, sicut ei fuerat imperatum. Accidit autem, ut quodam die, quo acriter pugnaret

a) quaeque Mā. b) ita vel 'noch besser' enim proposuit Pertz; et Mā. c) ita Pertz; Quin imo Mā. d) ita Pertz; et Mā. e) (ortus) add. Mā. f) ita Pertz; bonum Mā. g) ita Mā.; fortasse iatra emendandum. h) ita Pertz; quam Mā. i) illu(m) Mā. k) (N) add. Mā. l) nulla exp. distinctio Mā. m) memoris (memoratus?) Mā.

1) Cf. Edict. Roth. c. 246, 250, 348; Aregis princ. c. 11; Pact. de Leburis c. 7; Pertz, in 'Archiv' V, p. 532.

2) Pennensis, quem Ughelli, Italia sacra² I (1717), p. 1115 ad a. 1055. habet, Berardum a. 1057. exeunte vel a. 1058. ineunte (ante finem mensis Martii) episcopatum resignasse ex sequentibus patet. 3) Isai. 1, 15: manus enim vestrae sanguine plenae sunt. 4) Cf. Matth. 28, 12: consilio accepto. 5) Quod ad monasterium S. Benedicti Casinense Münster rettulit; quod stare non potest, nisi Desiderium circiter mensem Decembrem a. 1057. in abbate Montis Casini a fratribus electum quidem, sed demum Stephano IX. papa mortuo, qui regimen abbatiae etiam papa non dimisit, dominica paschali (d. 19. Apr.) a. 1058. in abbate ordinatum hic indicatum intelligas. 6) De monasterio destructo 'S. Liberatore della Majella', olim monasterio Casinensi subiecto, in episcopatu Teatino ad fluvium Alento inter Serramonacesca et Pretoro in territorio Manupellensi ad radices montis Maiellae sito v. P. F. Kehr, Italia pont. IV, p. 278 sq. Iohannes inde ab a. 1057/58. usque ad a. 1079/90. episcopatu Pennensi functus esse videtur; cf. etiam infra p. 1465 n. 8. Neque enim G. Schwartz ('Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 238 sq.) post Iohannem cum Ughello iam ad a. 1070. Pamponem episcopum in catalogo posuisset, si libellum nostrum novisset. Charta Pamponis pro monasterio S. Bartholomaei de Carpineto (Ughelli, Italia sacra² I, p. 1116 sq.)

d. 6. April. non anni 1070, sed anni 1090, quo in- 30 dictio 13. currebat, data esse videtur. Nam sub anno Dom. 1070. 6. mens. April. Ind. 13. hoc 'chirographum' datum esse legitur apud Ughell. l. c., cum idem X², Anecd. p. 888 indicat. VIII. habeat, quod quomodo stare possit, prorsus non video. Cf. etiam C. Rivera, in 'Bull. 35 d. R. Dep. Abruzzese di storia patria', ser. III, a. XVI, 1925 (Aquila 1926), p. 44, n. 1, qui Pamponem a. 1085, m. April. bona S. Bartholomaei de Carpineto confirmasse dicit. Sed nescio an apud Ughellum (ll. sacra² I, 1116), quem sequitur, confusio quaedam intercesserit. 7) Huc 40 spectare videntur ea, quae apud Petrum Damiani, Epist. I, 9 (ad Nicolaum II. Romanum pontificem, = Opusc. 19, De abdicatione episcopatus c. 7). Opera ed. C. Caetani (Romae 1606) I, p. 15, Migne, Patr. Lat. 145, col. 497, leguntur: Nostris quoque temporibus Pennensis episcopus ponti- 45 ficalem cathedram sponte deseruit seseque illi, qui sibi successit, sincera admodum devotione substravit. Nam et ipse mihi successor eius retulit tanta illum sibi met obedientia et humilitate subiectum, ac si se nunquam meminisset super aliquos obtinuisse prima- 50 tum. Quod non de Iohanne eiusque successore, sed de Iohannis praedecessore et Iohanne dictum esse etiam G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 238, et C. Rivera, in 'Bull. d. R. Dep. Abruzz. di stor. patr.', ser. III, a. XVI, 1925, p. 29, n. 8, per- 55 speperunt.

adversus collem Farinulae^{a,1}, superveniente suo compatre, qui iniuste tenebat terram ecclesiae, propria ipsius lancea vulneratus est et ad mortem deductus. Sed volente Domino poenitentiam egit et omnia episcopo reddidit^b, sicut ei fuerat imperatum a domino papa, et spiritum reddidit. Cumque hoc audientes consanguinei eius, venerunt, ut lugerent eum cum dolo, et locuti sunt verba pacifica^c episcopo et hominibus civitatis cum fraude; absque audientia et voluntate episcopi diviserunt, quod Berardus tenuit, per binas partes. Una pars vocata est Trasmundina . . . . .^d Et omnia castella, quae de foris erant, abstulerunt. Volente Altissimo, qui sine iustitia nullum facinus dimittit, Trasmundus et Bernardus^e in proelium Capellinum^{d,4}, quod apud Ortonam⁵ factum est, ceciderunt et in 1078? captione comitis Roberti⁶ et Taxionis^{a,7} missi^f sunt^g; obsidem dederunt et fidelitatis sponsos similiter, usque dum darent pecuniam, quam sibi irrogaverant. Revertentibus domi cum omni mala famulatione ad episcopum⁸ pervenerunt, ita allocuti^g sunt^g: 'Peccavimus, sanctissime pater. Parce poenitentibus pro eo, quod ausi fuimus invadere terram sanctae ecclesiae; accipe cartulam abrenunciationis et excommunicationis, sicut tu feceris cum 15 tuis canonicis, quod neque nos, neque nostri haeredes ausi simus^a sine tua tuorumque

a) Collem Farinulae (vel Farinulae) Mā. b) reddidit Mā. c) ita Mā.; altera Bernardina vel similia supplenda esse ex sequentibus patet. d) ita Mā. e) Faxionis Mā. f) missis, nullo signo interpunctionis sequente, Mā. g) allocutis Mā. h) ita Pertz; siscun (sic) Mā.

1) Nescio an de vico Farindola, a civitate Pennensi ad occidentem in ripa sinistra fluminis Tavo sito, agatur.
2) Cf. 1. Mac. 1, 31: *Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo*. 3) Fratres Berardi quondam episcopi occisi, v. infra c. 5, p. 1466, l. 19. Amat. VII, 31 p. 306: *Li fill de Bernard, avec lo neveu de Trasmunde, furent pris*. 4) Quod ad a. 1078. referunt Ann. Casin. rec. B, supra p. 1420 (cf. SS. XIX, p. 306): *Hoc anno fuit proelium de Cappelli*. Cf. quae W. Smidt, supra p. 1420 sq. n. 7 annotavit, qui annum 1078, recte in Annalium Casinensium recensione B positum esse existimat. Sed fortasse etiam ea, quae Gregorius VII, papa circa initium mensis Februarii a. 1081. Desiderio abbati Casinensi mandavit de . . . Roberto de Loritello, qui terras apostolicas sedis . . . pro posse suo invadere, sicut audivimus, adhuc non desistit (Greg. VII, Reg. IX, 4, ed. Caspar p. 578), cum libello nostro Pennensi cohaerere possunt.
5) Ortona a Mare, a civitate Teatina ad orientem? Cf. Amat. VII, 31 (ed. O. Delare, 'Ystoire de li Normant. Par Aimé', Rouen 1892, p. 304 sqq.), qui hanc pugnam pluribus prosequitur.
6) Robertus de Loritello, qui invasor bonorum sancti Petri iam in synodo Romana a. 1075, m. Febr. exeunte excommunicatus erat (Greg. VII, Reg. II, 52a p. 197; cf. excommunicationem contra omnes Normannos, qui invadere terram sancti Petri laborant etc. in synodo Romana a. 1078, d. 27. Febr. — d. 3. Mart., prolata, Reg. V, 14a p. 871, quam C. Rivera, in 'Bull. d. R. Dep. Abruzz. di st. p.', ser. III, a. XVI, 1925, p. 31, post hanc pugnam factam esse putat, quod minime affirmaverim, et supra n. 4.
7) Tascione, frater Roberti de Loritello, Amat. VII, 80 p. 303. Cf. L. von Heinemann, 'Gesch. der Normannen in Unteritalien und Sicilien' I (Leipzig 1894), p. 281; F. Chalandon, 'Hist. de la domination normande en Italie et en Sicile' I (Paris 1907), p. 249, 309. Qui quomodo contra monasterium S. Bartholomaei de Carpineto se gesserit, Chron. S. Barthol. de Carpineto I, III (Ughelli, lt. a. 2^a X, Anecd. p. 359) tradit, ubi Drogo . . . qui et Tascio, . . . comes Lamberti, vir magnificus et potentissimus audit, sed perperam cum Drogone Roberti Guiscardi fratre confunditur. Cf. etiam Drogo, qui alio

nomine vocatur Tasso, frater quidem comitis Roberti in charta Randulphi episcopi Teatini, Ughelli, lt. sac. 2 VI, p. 701; diploma Paschalis II, papae, quo a. 1115, d. 18. Iul. ecclesiae Teatinae possessiones a Roberto et Tascione comitibus et a Roberto predicti Roberti comitis filio et a Guillelmo Tascionis filio restitutas vel donatas confirmavit, Ant. Balducci, 'Regesto delle pergamene della curia arcivescovile di Chieti' I (Casalbordino 1926), p. 6 nr. 18 et 'App. IV' p. 97 sq., Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. I nr. 6461, P. F. Kehr, lt. pont. IV, 269 nr. 5: *Ex predecessoris nostri sanctae memoriae Urbani secundi papae scripto comperimus, quod nobilis memoriae comites Robertus, cui de Loritello agnomen fuit, et frater eius Tascio possessiones quasdam vel ecclesias Teatina episcopo contulerint sive reddiderint*, etc.; in diplomate Urbani II, papae a Paschali II, papa allato, a. 1097. vel 1098, d. 19. April. (XIII. kal. Mad.) dato, P. Kehr in 'Nachr. v. d. Kön. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen, Phil.-hist. Kl.' 1905 p. 329 et 330, Jaffé-Loewenfeld I nr. 5687, Kehr, lt. pont. IV, 268 nr. 3. *Cum disponente Domino ad Theatinam accessissemus ecc[lesi]am, venerabilis confrater noster Raynulfus ipsius ecclesiae episcopus in conspectum nostrum Roberti comitis et Tascionis [fratris] eius donationem obtulit, quam iidem comites Theatine ecclesie scriptis propriis co[n]cesserunt*. . . . Tascio quoque qui et Drogo comes, qui sub dictione sua ad Theatinam ecclesiam pertinebat, etc. legitur; consilio et suffragatione . . . et Wilelmi filii Tassonis etiam a. 1101, m. Mai. in charta Roberti comitis filii comitis Roberti, Balducci I. c. 'App. III' p. 94. Cf. etiam C. Rivera, in 'Bull. d. R. Dep. Abruzz. di st. patr.', ser. III, a. XVI, 1925, p. 49 sqq., qui etiam p. 16 sq. donationem Taxionis Normandi Teatini comitis ecclesiae S. Iuvenalis in Loreto di Penne a. 1066, d. 13. Febr. datam, quam editam esse dicit in 'Rivista Abruzzese' m. Mai. 1896, p. 239, affert. 8) Iohannes episcopus Pennensis supradictus, quem aequae in pugna apud Ortonam facta captum, sed propter sanctam et reverendam personam dimissum esse Amat. VII, 31 p. 306 narrat.

successorum voluntate aliquam partem de hoc, quod abrenunciamus, demandare. Solummodo, sanctissime pater, adiuva nos, ut exeamus de captione malorum Normannorum'. Et per cartulam recepit excommunicationem^a, sicut ipsi dixerant, et ad thesauros ecclesiae manum misit et LX^b libras inter aurum et argentum et pallium et alia hornamenta et equos Bernardum et Transmundum dedit. Ingressi^b autem ante praesentiam episcopi, sathanas, qui in corde Iudae traditoris per acceptam buccellam ingressus^c est, corda illorum invasit, ut pactionem facerent cum Normagnis^{c,2}, maxime cum Nebulonem^d nobilissimo Normagno^e, ad cuius sortem eorum devenerat terra, ut civitatem Pinnensem et Speculum et Collem altum et alia castella, quae de foris erant et ecclesiae et episcopo pertinebant, Nabulon^f darent et alia eorum essent salva et secunda absque ulla molestatione Normannorum. Quid plura? 10 Sicut superius, ita fecerunt. Civitatem et alia castella tradiderunt. Tali modo, sanctissime papa, vestra ecclesia desolata est omnibus bonis.

5. *Chartula^a abrenunciationis, quae textum excipit^a.*

1079?
Iun.

In Dei nomine. Ab incarnatione Domini nostri Iesu^b Christi^a sunt¹ anni millesia¹ septuagesimo¹ tertio¹, et¹ die mense Iunii, per^k ind. V.¹ Ego Bernardus et Trasmundus, 13 filii alterius Bernardi, cogitavimus diem aeterni iudicii, quando emp¹ et iusti sententiam debent recipere a Domino nostro. Propter hoc bona et spontanea nostra voluntate cartulam facimus donationis de nostris proprietatibus et de omnibus nostris rebus, quas in civitate Pinnensi cepimus ad mortem nostri fratris Berardi episcopi, sancto episcopatus^m, qui aedificatus est in honorem sanctae Mariae et sancti Maximi, et tibi domino Iohanni 20 episcopo caeterisque successoribus tuis et omnem abrenunciationem, quae neque nostri haeredes aliquo tempore requirere debeamus. Et quia^a domnus imperator Karolus praecepit³, ut Longobardi potestatem haberent cartulam donationis et venditionis faciendi [de]^o omnibus suis rebus, propter hoc reddimus tibi Iohanni episcopo omnibusque tuis canonicis, quaecumque tenemus in ista civitate intus et foris, mobilia et immobilia, et adiutorium 25 desideramus habere per vestram mercedem ab isto sancto episcopo et vobis, quia in captione Normannorum sumus.

....^p ego Iohannes episcopus una cum meis canonicis et aliis bonis hominibus ....^q adiutorii faciendi accepi et LX libras dedi ambobus tam inter aurum et argentum et pallia et equos et alia mobilia, et per iussionem subscripti Bernardi et Trasmundi cum meis 30 canonicis excommunicationem feci ex parte omnipotentis Dei et virginis Mariae et apostolorum Petri et Pauli et omnium electorum Dei⁴ et auctoritate ordinis mei et meorum confratrum, ut, si aliquis aliquo tempore hanc cartulam frangere voluerit, [iram]^r omnipotentis Dei et beatae Mariae et sanctorum apostolorum Petri et Pauli et omnium electorum Dei⁴ incurrat et sit dampnatus, sicut fuit Iudas, qui Salvatorem obscuro⁸ tradidit, et sicut^t fuit Pilatus et Cayphas, qui de morte Domini consilium dederunt, nisi emendaverint et civitatem sanctae ecclesiae et episcopo reddiderint et poenitentiam acceperint. Fiat! Fiat!

a) excomm. Mā. s¹) 80 Mā. b) ita Mā.; fortasse Egressi vel Rogressi emendandum. c) Conormagnis Mā., quod nescio num comitibus Normagnis intelligendum sit. d) nebulonem (sic) Mā. e) Conormagno Mā.; quod nescio num comite Normagno intelligendum sit. f) (sic) add. Mā. g) hanc inscriptionem, quam Mā. litteris non cursivis exhibet, ab ipso Münster vel alio recentiorum temporum viro docto additum esse puto. h) I. C. Mā. i) ita Mā., quae valde corrupta esse patet; fortasse intelligendum est annus 1079 (n. p. 1465 n. 4), quo indicitio secunda ('II'. pro 'U'.?) currebat; quod si recte coniecimus, textum in hunc fere modum emendare oportet: sunt anni millesimo septuagesimo nono, tertio etiam die mense Iunii, vel similiter; cf. notam sequentem. k) post Mā.; cf. charta quaedam (actum in Pinnae) apud F. Savini, 'Il cartulario della chiesa Teramana' (Roma 1910) p. 99 nr. LV, quae incipit: In Dei nomine ab incarnatione Domini nostri Ihesu Christi sunt anni millesimo quinquagesimo octavo, et regnante domnus Henricus gratia Dei per indictionem tertiam, quam chartam W. Smidt mihi indicavit. l) ita Mā. m) ita (Episcopatus) Mā.; num episcopatus legendum? n) qui Mā. o) de supplent, om. Mā. p) ita Mā. q) ita Mā. r) iram suppl. Pertz; ..... Mā. s) ita Mā.; intelligendum est osculo. t) sicut Mā.

1) Ioh. 13, 26 sq.: Et cum intinxisset panem, dedit Iudae Simonis Iscariotae. Et post buccellam introivit in eum sathanas. 2) Cf. Amat. VII, 82 p. 306 sq.: Et li autre Transmunde, fill de Bernard et lo neveu partirent li chastel et furent ses chevaliers de Robert, més Robert et sa part de li chastel.

3) Karoli M. Capit. Ital. a. 801, c. 1, MG. Cap. I, 205 (= Lib. Pap. Kar. M. 78, MG. LL. IV, 501 sq.): Si quis Langobardus ... pro salute animae suae de rebus suis cartam donationis cuilibet facere voluerit, etc. 4) Cf. ex. gr. Col. 3, 12: sicut electi Dei; Tit. 1, 1: secundum fidem electorum Dei.

Ego Petrus iudex et notarius hanc cartulam per iussionem amborum Bernardi et Trasmundi scripsi ad honorem Sanctae Mariae et Sancti Maximi levitae in civitate Pennensi, feliciter^a. †^a Ego Bernardus signum crucis feci. Ego Albertus fil. Gosberti cum filio meo Pastore signum crucis feci^b. †^b Ego Trasmundus signum crucis feci^c. †^c Ego Abellus cum filio meo Cono signum crucis [feci]^d. †^d Ego Adamus cum cunctis meis filiis signum crucis feci. Ego Iohannes episcopus omnes istos homines et alios per hominum et sacramentum recepi ad fidelitatem sanctae ecclesiae^e.

a) Feliciter †. *Ma*. b) feci †. *Ma*. c) feci †. *Ma*. d) feci *om. Ma*. e) †. *Ma*. f) Finis Chronici *add. Ma*.

HISTORIA CVSTODVM ARETINORVM.

EDITIT A. HOFMEISTER.

Historiam sane curiosissimam, quam infra proponimus, etsi plus semel iam editam, tamen nostrae collectioni deesse nolimus, quia non solum diversa regum et imperatorum, Hludowici Pii¹, Hugonis et Lotharii eius filii, Ottonis III, praecepta vel constitutiones adhibuit (c. 1), sed etiam de episcopis Aretinis, inter quos Immo (a. 1036/37—1048/52, c. 2 p. 1474 sq., c. 7 ex. p. 1478) certo in Germania natus erat² alique (ut Petrus I, sub Hludowico Pio et Hlothario I, c. 1, Hel(m)pertus³, a. 986/87—1010, c. 1. 2. 9, Adalbertus, a. 1014—1021/23, c. 6, Teodaldus, frater Bonifacii marchionis Tusciae, a. 1023—1036, c. 2. 6, Constantinus, a. 1062/63—1095/99, c. 8) varia cum imperatoribus commercia colebant, agens, quamquam res ad regnum vel imperium proprie spectantes non tractavit, tamen ad cognoscendum, quomodo ante disciplinam ecclesiasticam Hildebrandi sociorumque et successorum eius opera saeculo XI. posteriore reformatam clerici interdum se ipsos ecclesiasque sibi commissas rezerint, vel maximi momenti est. Neque enim ea, quae hic de canonicis et custodibus ecclesiae Aretinae leguntur, Aretii tantum ita fieri potuisse quisquam sibi persuadere debet, cum similia etiam Romae in ecclesia S. Petri evenisse Bonizo Sutrinus episcopus in Libro ad amicum testetur⁴. Sed quae Bonizo a mansionarii beati apostolorum principis pessime facta et a Gregorio VII. papa funditus extirpata non nisi paucis, sed contumeliosis verbis strinxit, ea auctor noster Aretinus, quomodo Aretii per longa tempora gesta essent, luculenter et accuratissime per singula enarravit, in epologo testem Deum, secretorum agnitorem, invocans, nichil a se esse ad(d)unctum studiose, sed et compendiose descripsimus veritatem⁵ (c. 10 ex.).

Historia nostra a synodo Aquisgranensi a. 816. celebrata, ubi praecepta vitae regularis canonicorum uberrima promulgata sunt, incipiens (c. 1) res, postquam a Petro I. episcopo Aretino sub Hlothario I. imperatore congregatio canonica in ecclesia Aretina instituta et ab Hel(m)perto episcopo reaedificata est (a. 1009), inter canonicos et custodes ecclesiae S. Stephani et ecclesiae S. Donati⁶

1) Hlotharii I. praeceptum d. a. 843, d. 29. Aug., ad quod Grazzini (v. infra p. 1469 n. 9) remisit, auctor noster Aretinus expressis verbis non laudavit. 2) Sicut postea Sigifredus, Constantini successor (a. 1095/99—c. 1105); v. Ser. episc. Aret. apud Pasqui, 'Doc. per la storia della città di Arezzo nel medio evo' IV, 261 (cf. 279 sq.), et supra p. 1440 et n. 7. 10. 3) Qui et ipse, si Pasqui (l. c. p. 276) credis, ex Alemannia originem traxit. 4) L. VII, MG. Lib. de lite I, 608: *Erant praeterea Romae multi pestilentes, iusticiam odientes, ut concubinatorum sacerdotum filii et propinqui . . . Erat praeterea Romae antiqua et pessima consuetudo, quam beatus papa suo tempore funditus ab eadem ecclesia extirpavit. Nam in beati apostolorum principis ecclesia erant sexaginta et eo amplius mansionarii, laici coniugati et plerique concubinati, qui eandem ecclesiam per vices suas die noctuque custodiebant; [in] quorum potestate omnia preter maius erant altaria, quae orationibus cotidie vendebant etc. Quod primus adnotavit H. Bresslau, 'N. Archiv' V (1880), 451. 5) Quocum viri docti ii, qui de fide libelli*

indiciam tulerunt, prorsus consentiunt; cf. Bresslau l. c. p. 442; W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter' II (1894), 243 ('merkwürdig durch die ungeschminkte Darstellung tief zerrütteter kirchlicher Zustände unmittelbar vor der Reformbewegung'); 30 U. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' I (Florentiae 1899, 'Documenti di st. ital. pubbl. a cura della R. dep. Toscana sugli studi di st. patria' XI), p. X ('narrazione assai veridica'); ib. IV (Aretii 1904), 19 ('veridica e preziosa'); Grazzini p. 73 (v. infra p. 1470 l. 24 sqq.); A. Dresdner, 'Kultur- u. Sittengesch. d. ital. Geistlichkeit im 10. u. 11. Jh.' (Bresl. 1890) p. 110 (cf. passim). Econtra [D. A. Dragoni], 'Monumenti e notizie storiche riguardanti la chiesa primitiva vescovile d'Arezzo' (Lucca 1755) p. 64 sqq. in Historiam nostram tamquam splendori ecclesiae Aretinae adversam vehementer invecus eam eo animo compositam esse putavit, ut prima sedes episcopatus Aretii in ecclesia S. Stefani fuisse probaretur. 6) Quibus tercia S. Mariae ecclesia ab Hel(m)perto reaedificata accessit, ecclesiae S. Stephani et S. Donati attigua. 45 Cf. P. F. Kehr, Italia pontificia III (Berolini 1908), 157.

gestas ad minimum usque ad concordiam inter canonicos et Reginaldum et Berardum clericum filium eius a. 1082, d. 7. Ianuarii factam (c. 8) proseguatur.¹ In qua omnia pacta et conventa necnon et donationes, quibus canonici omnes deinceps oblationes ecclesiae S. Stephani et S. Mariae ecclesiamque S. Donati et altaria, quae in ea ecclesia erant, atque confessionem, quae est sub altare S. Mariae, acquisiverunt, diligentissime enotata sunt, ita ut auctorem re vera id egisse, ut, quomodo canonici haec in suam potestatem redigerent², demonstraret, facile eluceat.

Auctor, quem aut ipsum canonicum Aretinum aut canonicis familiarissimum fuisse vix ququam negabit, demum Constantino episcopo mortuo³, cui inter d. 16. Maii a. 1095, et m. Augustum a. 1099. Sigifredus successit⁴, fortasse Iocundo quoque archidiacono et praeposito iam vita⁵ aut certe officii defuncto⁶ libellum nostrum composuisse videtur. Neque tamen multo post, cum auctor usque ad Immonem episcopum ea, quae in scriptis invenimus et quae ab idoneis testibus didicimus et quae ex parte vidimus⁷, brevi stilo se tradidisse, nunc vero mala, quae ecclesia inde cotidie paliebatur, scribenda se curaturum esse aperte declarat (c. 8 in.). Unde cum circiter a. 1050. iam adultum fuisse ideoque vix multo post a. circiter 1100. libellum suum conscribere potuisse patet.

In quo conscribendo praeter acta concilii Aquisgranensis a. 816. et fortasse Hlotharii I. capitulare Olonnense primum a. 825.⁸ multas chartas, inter quas etiam praecepta regum et imperatorum supra nominatorum et episcoporum Aretinorum Petri, Hel(m)erti, Immonis, Constantini, quarum permutatae, et omnes fere autographae, adhuc in archivio capituli Aretini extant, adhibuit, quas infra suis locis adnotavimus⁹. Praeter ea, quae proprie de custodiis, 'qualiter se agebant', exponuntur,

etiam ea, quae de ecclesiis Aretinis S. Mariae a Romano pontifice, quem Iohannem XV. papam fuisse crediderim¹⁰, et S. Donati a Teodaldo episcopo¹¹ consecratis et de Teuzonis presbyteri itinere Hierosolymitano¹² hic inveniuntur, aliunde nota non sunt.

Pergamena, quam autographam, quamvis mendis non liberam, putare licet¹³, quae Historiam custodum Aretinorum servavit, extat in archivio capituli Aretini ('Archivio Capitolare di Arezzo'), signata 'Cassa III, perg. n. 362' (= C.); est folium unicum¹⁴, 62,2 cm longum, 75,4 cm longum¹⁵, cuius pagina recta (f. 1^r) in duabus columnis, quarum unaquaeque 78 lineas continet, manu, quae saeculi XI. exeuntis¹⁶ esse videtur, textum nostrum usque ad Henrici filii Uguizonis mariti sui (c. 9 ex., p. 1482 l. 7) praebet, eadem manu in columna prima paginae versae (f. 1^v) usque ad lineam septimam (linea sexta vacua relicta) ad finem perductum. In medio dorso (f. 1^v) litteris

30 1) Fortasse aliquae pactiones, quae in c. 3. 4. 5. 8 ex. leguntur, de quibus aliunde nobis non constat, etiam post a. 1082. factae sunt. At commutatio cum Bosone fratre Iocundi archidiaconi et praepositi (c. 9 ex.) iam multo ante mortem Iocundi, qui non ante d. 16. Mai. a. 1095 (fortasse ante m. lun. a. 1098, cf. infra p. 1482 n. 2) obiit, evenisse videtur, cf. infra p. 1481 n. 8. 2) Cf. infra p. 1470 l. 2sq. 3) Ita Pasqui IV, 20 ('circa l'anno 1100' p. 19); Grazzini (v. infra) p. 73. Nam c. 8, infra p. 1479 l. 11sq., ita de Constantino episcopo habetur: 35 a. 1077/78) Aretine ecclesie residebat... Muratori (v. infra) historiam 'circa annu 1092.' scriptam esse dixit. Econtra anno 1100. pergamenam, qua servatur, in archivio capituli Aretini ascripta est. Ante 40 discordias gravissimas saeculo XII. ineunte inter clerum et populum Aretii exortas eam conscriptam esse Pasqui p. 20 et Grazzini p. 74 fortasse recte statuere videntur. Sed quod Pasqui de Heinrico praeposito, qui iam m. Iunii a. 1098. Iocundi locum tenebat (Pasqui I nr. 286) et ipse inter d. 8. Sept. a. 1105, et d. 18. Oct. a. 1106. Iohannem successorem habuit (ib. nr. 296, 297; P. F. Kehr, Italia pont. III, 158 nr. 5), tamquam auctore libelli nostri cogitavit, certis rationibus probari non potest. 4) G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens... 951-1122' (Leipzig, Berlin 1913) p. 202; Pasqui IV, 279. 5) Ita Pasqui IV, 20. 6) Cf. c. 9 ex., p. 1482 l. 4: Iocundo, qui fuit archidiaconus et prepositus. Cui in archidiaconatu inter

m. Oct. a. 1091. et d. 16. Mai. a. 1095, in praepositura inter d. 16. Mai. a. 1095. et m. lun. a. 1098. alii successerunt; v. infra p. 1482 n. 2. 7) Cf. etiam c. 7 p. 1478 l. 13sq.: sicut et adhuc nostris oculis cernimus; c. 10 in. p. 1482: Ne fallaces compositores iudicemur, qualiter ponas oblationis ecclesie Sancti Stephani et Sancte Marie ante nostros oculos multotiens divisi fuerint, breviter dicamus, ubi tempus ante a. 1077/78, nec ultra aut non multo ultra saeculum XI. medium retrorsum, indicari videtur. 8) Infra p. 1471 n. 4. 9) P. 1471 n. 8. 9. 10; p. 1472 n. 1. 3. 6. 7. 8; p. 1473 n. 1; p. 1474 n. 8; p. 1476 n. 6; p. 1477 n. 11; p. 1478 n. 5. 6; p. 1479 n. 5-9. 12. 13; p. 1480 n. 2 (cf. 3); p. 1481 n. 1. 7. — Cf. Grazzini p. 73, qui in n. 1 undecim chartas archivi capituli enumeravit, sed praecepta Hugonis et Lotharii regum (infra c. 1 p. 1471 n. 10) omisit et perperam Ottonis III. privilegium d. a. 998, d. 2. Maii (DO. III, 290) pro eiusdem privilegio d. a. 996, d. 12. Iul. (DO. III, 217) citavit. V. etiam supra p. 1468 n. 1. 10) Infra c. 1 et p. 1472 n. 4. 11) Infra c. 6 et p. 1477 n. 5. 12) Infra c. 2 p. 1474. 13) Ita Grazzini p. 71. Sed Pasqui IV, 19 et 20 id pro certo affirmare non audent. 14) Perperam complura folia esse H. Bresslau, 'N. Archiv' V, 442 dixit. 15) Ita Grazzini p. 74; 630 x 740 mm Pasqui IV, 19. 16) 'Von einer Hand der zweiten Hälfte des 11. Jahrh.' Bresslau I, c.; 'da mano resa un po' malferma per l'età, ma di persona che esercitava la professione di scrivere codici, cioè d'uno scriptor' Pasqui I, c.

maiusculis eiusdem aetatis, quae a scriba textus scriptae esse videntur, inscriptio adiecta est talis: Scriptum de ecclesia Sancti Stephani et de ecclesia Sancti Donati, qualiter se custodes agebant, et quomodo canonici eas adquisierunt¹.

Quam inscriptionem secutus primus Historiam, quam 'multiplici consideratione dignam' iudicavit, edidit L. A. Muratori, *Antiquitates Italicae medii aevi V* (Mediolani 1741), col. 217—224² (in dissertatione De Canonicis), sub titulo Enarratio eorum, quae perverse gesta sunt a Custodibus Ecclesiarum Sancti Stephani et Sancti Donati, in Civitate Arretina, et quomodo Canonici tandem eas Ecclesias adquisierunt³. Quae editio satis mendosa denuo prodit in editione Arretina *Antiquitatum Italicarum* (*Antiquitates Italicae medii aevi* . . . Auctore L. A. Muratorio . . . Arretino Seminario et Collegio Ecclesiasticorum Castilionensi Episcopatibus alteram hanc⁴ 10 editionem curantibus tom. XII, Arretii 1778, Typis Michaelis Bellotti, col. 675—694), cui varia lectio, nec tamen integra, ex pergamena autographa adiecta est⁵.

Tertius Historiam usque tunc omnino fere ita neglectam, ut eam vir longe doctissimus et in scriptis huius temporis plus aliis volutatus ineditam putaret, edidit H. Bresslau in 'N. Archiv' V (1880), 443—451 (praef. p. 442sq.; cf. p. 651), sub titulo 'Chronik des Capitels zu Arezzo'⁶, 15 qui eam a. 1879, m. Octobri Arretii viderat, ex exemplo sibi a rev. patre Ludovico Paci archipresbytero et archivario humanissime transmissio, quod, etsi textui Muratoriano in universum superius, tamen non omnibus modis absolutum erat.

Quartam editionem ex autographo, quod accuratius quam antecessores expressit, curavit Ubaldu Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel Medio Evo' IV: 'Croniche (sec. XIV—XV)', (Arezzo, 'Coi tipi di U. Bellotti' 1904)⁷, p. 19—30 sub titulo 'Relazione storica sulla origine della Chiesa Arretina e sulla perversa amministrazione tenuta dai custodi e mercenari della chiesa stessa'. Qui etiam imaginem prioris pergamene partis⁸ lucis ope factam editioni suae adiunxit.

Post quem quintus editor Giovanni Grazzini, qui libellum nostrum 'Cronica dei Custodi' inscripsit, in nova editione *Scriptorum rerum Italicarum Ludovici Antonii Muratorii* ('Raccolta 25 degli Storici Italiani dal cinquecento al millesimocento ordinata da L. A. Muratori. Nuova edizione riveduta ampliata e corretta con la direzione di Giosuè Carducci e Vittorio Fiorini'), tom. XXIV, part. I, fasc. 1. 2 (Città di Castello 1909), p. 75—82 (praef. p. 69—74), omnes priores superans et ipse autographum quam accuratissime exscribendum suscepit. Nec tamen capita distincta nec commentario textum, exceptis iis, quae sagaciter in praefatione praemisit, elucidare conatus est. 30

Quibus editionibus omnibus, et praecipue Grazziniana, cum debita gratiarum actione adhibitis nos hic textum ad imaginem pergamene Arretinae lucis ope factam, quam v. cl. Paulo Kehr intercedente nacti sumus, et ad alteram prioris partis eiusdem (v. supra l. 23 et n. 6), quam Pasqui editioni suae addidit, excussum, quantum fieri potuit, atque exactum aliasque pro viribus cognitum et in capita, quae lectoribus opportuna fore speramus, divisum atque notis, quae ad fontes ab auctore 35 adhibitos cognoscendos tempusque rerum gestarum definiendum facere posse videbantur, instructum emendatiorem et politiore denuo proponimus. Lectionem priorum editionum, quam Grazzini plerumque, etsi non omnino plenam, enotavit, paucis locis exceptis omisimus. In re orthographica moderanda pergamenam autographam, quantum ex imaginibus lucis ope factis perspicere potui, presso pede secutus etiam litteras e, e, ae ita, ut in autographo inveniuntur, retinui, litteris tamen 40 maiusculis non nisi in initis nominum propriorum et singularum comprehensionum secundum usum nostrum positus. Verborum conformationem regulis grammaticae non semel repugnantem, ubi non nisi lapsu quem dicunt calami auctor peccasse videbatur, emendavi⁹; alia, quae, etsi minus recte, tamen ita ab auctore consulto scripta esse posse ita, quibus illius aetatis chartae aliaque dicta-

1) Sequuntur notae recentioris aetatis: N. XII, et alia manu: 154, 34, 25. Pergamenam accuratissime descripsit Grazzini p. 74 et passim in varia lectione; cf. Pasqui IV, 19. 2) Muratorium, quamquam: Monumentum autem, quod nunc editurus sum, multiplici consideratione dignum, ego olim ex antiqua pergamena descripti adservata in Archivio Canonicorum Arretii dicat, pergamenam autographam ipsum transcripsisse propter multa menda gravissima Grazzini p. 71 sq. non credit. Muratorii editionem iteravit non sine mendis Io. La mi, S. Ecl. Florentinae Monumenta I (Flor. 1758),

281—286. 3) Cf. col. 675/76 n. a. 4) Cf. 45 A. Potthast, Bibl. hist. medii aevi² I (1896), 252: *Chronicon Arretinum*. 5) Quem fasciculum editor propriis sumptibus typis imprimi fecit. 6) Usque ad in malam consuetudinem. Tunc (infra c. 2, p. 1474 l. 18). 7) Infra p. 1478 n. c; p. 1475 n. a; p. 1478 n. i. l; p. 1479 n. c; p. 1482 n. g. k. Neque vero p. 1472 n. d nec p. 1476 n. g, p. 1479 n. b. f, p. 1481 n. a. e quicquam in textu mutavi, quia, quam vocem auctor scribere voluerit, certo certius constare non puto.

mina trita, sunt facile concedent, servavi, in plagulis corrigendis ab H. Karffmann, qui etiam in libris parandis et inspiciendis indefessam operam navavit, et E. Aßmann v. v. d. d. et W. Smidt v. cl. adiutus.

Dabam Gryphiae, mense Maio a. 1933.

A. II.

SCRIPTVM* DE ECCLESIA SANCTI STEPHANI
ET DE ECCLESIA SANCTI DONATI, QVALITER SE CVSTODES AGEbant,
ET QVOMODO^b CANONICI EAS ADQVISIERVNT*.

f. 1^r,
col. a. 1.º In^a nomine sancte et individuae Trinitatis^d. Regnante Lodoico, filio prioris
10 Caroli, factus est conventus synodi eo precipiente in loco qui dicitur Aquisgrani, multis- 816.
que preceptis ab eo rite compositis¹, preceptum pre omnibus hoc salutiferum statuit, pre-
cipiens cunctis congregatis episcopis, ut unusquisque eorum daret studium canonicam
construendi². Filius autem eius Lotharius post mortem illius³ patrem^e secutus, per regnum 840.
transiens non invenit aecclesias episcopales ordinatas cum canonica congregatione, sicut
15 ipse et pater eius preceperat, condoluit⁴. Veniensque Aritium et causa orationis ad
Sanctum Donatum⁵, non repertis quod preceperat, contra episcopum ipsius ecclesiae
nomine Petrum⁶ est indignatus quam plurimum. Iterum premonuit episcopos⁷, precipue
et ipsum Petrum antistitem Aretinum, per se et per suos optimates, ut preceptis suis et patris
oboedirent. Ipse autem Dei famulus Petrus oboedivit et eam construxit. Congregatione ab eo
20 facta, aliquanta⁷ bona ibi concessit, insuper et quattuor manuales personas ad serviendum dedit, 885/843.
scilicet pistorem, cocum, lavandarium et bifalcum, sicut in suo scripto continetur⁸. Deinde tanta
fama illius congregationis communiter viventis per multa loca terrarum cognita, a bonis
hominibus ibi bona mundi plurima sunt concessa⁹. Denique Ugo rex cum Lothario filio suo
ob devotionem ad corpus sancti^f Donati^f veniens, talibus auditis, magna predia contulit ipsis canonicis,
25 sicut in preceptis eius scripta sunt¹⁰, quo inopia procul ab eis remota in Dei et sancti^f Donati^f 933 et 938
(vel 939).

a) SCRIPTVM — ADQVISIERVNT litteris maiusculis in dorso pergamene scripta a. b) QMO a. c) capita non numerantur nec ubique distinguuntur a.; distinctius numerosque adiciuntur. d) In — Trinitatis litteris maiusculis scripta a. e) re corr. c. f) Sci Donati litteris maiusculis scripti, c.

1) Cf. acta concilii Aquisgran. a. 816. celebrati, MG. LL. Concil. II, 307 sqq., nr. 39, imprimis sub A p. 308 sqq. (Institutio canonicorum Aquisgranensis). 2) Cf. ib. c. 117 p. 398, et Hludowici imperatoris epistolae ad archiepiscopos missae, ib. nr. 39 sub C p. 456 sqq.; vide etiam concilium Aquisgranense a. 819. m. Ianuario 85 habitum, ib. gr. 41 p. 467 sq., MG. LL. Cap. I nr. 138 c. 3. 14, p. 276. 277 sq. 3) Hludowicus I, imperator a. 840, d. 20. m. lun. mortuus est. Sed Hlotharius I. iam patre vivente nomen imperatoris acceperat et Italiani administrare coeperat. 4) V. infra n. 8. 40 Cf. etiam Hlotharii I. capitulare ecclesiasticum a. 825, m. Maio Olonnae constitutum, MG. LL. Cap. I nr. 163 c. 7, p. 327, Reg. imp. I² nr. 1024: Volumus, ut singuli episcopi conversationem canonicorum eorumque habitationes Kalendas Octobris futuri anni absque ulla negligentia, sicut disposuimus, habeant praeparatas. 5) Qua de re aliunde non constat. Hlotharius I. post a. 840. Aretii moratum esse vix crediderim. 6) Qui inde ab a. 828, 833. ecclesiae Aretinae praeerat. Cf. U. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel Medio Evo' IV, 278. Petrus I. episcopus Aretinus a. 833, 835, 843. ab Hlothario I. privilegia accepit, Reg. imp. I² nr. 1038. 1052. 1107, cf. p. 841 dep. nr. 40. 7) Cf. titulus chartae Petri episcopi (quam vide infra n. 8) manu saeculi XI. in dorso ad- 55 lectus: Privilegium Petri episcopi de aliquantis terris. 8) Quod notis diei et anni caret, sed inter a. 835 (post diploma Hlotharii I. d. a. 835, d. 6. Oct.) et 843, datum esse manifestum est (v. n. 6 et 9); Pasqui I nr. 30 ('840 circa'): . . . quia domino et perpetuo Hlothario semper augusto sepe nos admonuit cum cunctis obmatibus atque doctores et sapientibus in eiusque imperio consistentibus, ut unusquisque episcopus suae aecclesiae canonica constituit, sicuti in Dei nomine ipsius piissimi augusti obaudientes precepta, nostrae aecclesiae predicta canonica construximus. Pro quibus utilissimum prospeximus . . . confirmare providimus ad eadem canonica de rebus episcopatus nostro, quatenus ipsi canonici et sacerdotes . . . absque indigentia vivere possint et delectabiliter exorare valeant pro stabilitate regni et imperii domnorum nostrorum atque sancta aecclesia et cuncto populo Christiano eorundem a Domino regendum concessum . . . De vero personis hominum dedimus ibidem personas quattuor manuales, pistores quoque et cocum atque lavandarium et bifalcum . . . 9) Cf. ex. gr. confirmatio Hlotharii I. imp., a. 843, d. 29. Aug., Reg. imp. I² nr. 1108; Pasqui I nr. 34; confirmatio Hugonis et Lotharii regum a. 938, d. 17. Ian., quam in nota sequente attulimus. 10) Dipl. Hugonis et Lotharii regum, a. 933 (936), d. 17. Ian. (Actum in domo Sancti Donati); Pasqui I nr. 61; L. Schiaparelli, 'I Diplomi di Ugo e di Lotario' etc. (Roma 1924, 'Fonti per la storia d'Italia' 38) nr. 33: . . . ideoque venientibus nobis ad domum Sancti Donati . . . pro timore Dei

talīs congregatio maneret semper servitio constituta, et ut perpetuum regem exorarent cotidie pro incolomitate regni et pro eorum salute. Plurima post tempora evoluta¹, exardescēte diaboli nequitia, canonicorum talis congregatio et ecclesie officia diu fuerunt dispersa. Et hoc evenit pro episcoporum desidia et pro rectorum negligentia² ac pro pravorum hominum cupiditate, qui eis abstulerant, unde tunc usque vixerant. Sicque permansit pene mortua³ usque ad Helperti digni pastoris religiosam providentiam⁴. Eo quidem presidente⁵, in predicta⁶ ecclesia^a cum maximo labore reedificavit ecclesiam^b Sancte^b Marię^b, et veniente ibi Romano pontifice⁴ cum maximo honore ac desiderio consecrare eam^c ab eo fecit⁵; insuper etiam canonicam reedificavit et clericos, quantos potuit⁶, ad communem vitam congregavit, aliquando precibus, aliquando minis⁷, et quasi bonus pater ad fraternam societatem constituit. 10 Qui etiam, quę erant sue utilitatis, plurima bona eis concessit, inter hæc et quartam partem ecclesie, quę⁸ antecessores sui sibi reservaverant⁹, sine refractione donavit, sicut in privilegio suo invenitur⁸. Insuper etiam cum Otto⁹ imperator transiret per Tusciam, deveniens ad corpus sancti¹ Donati¹ causa orationis, conduxit suos canonicos, quos ordinaverat¹⁰,

a) ecclesia predicta, sed signis superscriptis transposita c.

b) ecclesiam S. Marię linea exente et proxima ineunte eadem 15

manu in marg. suppl., sed S. in imaginibus luce factis non iam legibile, c. c) eam eadem manu superscr. c. d) ita c. edd. e) ita c.; reservaverunt male Grazz. f) Sci Donati litteris manusculis script. c.

omnipotentis et ipsius sanctissimi locis veneratione... Statuimus quoque, ut sit ipsa canonica cum canonicis ipsius loci sub magisterio et regimine Leonis huius presentis archidiaconi et Dadonis archipresbiteri eorum successoribus, facientes pari voto communique consensu de frugibus et redditibus, quod in ipsa canonica annualiter Dominus dederit, seu de elemosinis absolute et libere, quod canonici facere debent, absque alicuius contradictione vel molestatione... Pro maiori quoque illorum securitate recipimus illos cum omnibus illorum mobilibus et immobilibus rebus illis iuste et legaliter pertinentibus sub nostrae tuitionis munditudo, quatinus securae vivere Deoque servire et pro nobis stat[ut]u[re] regni nostri remedioque animarum nostrarum et fratrum [nostr]orum [orare] illos iugiter delectet. Cf. etiam dipl. Hugonis et Lotharii regum, a. 988. vel 989, d. 18. Mart. (Actum Aritii); Pasqui I nr. 63; Schiapparelli, 'I Dipl. di Ugo e di Lotario' etc. nr. 48.

ductor et providus extiteret dispensator. 4) Quem Iohannem XV. fuisse putaverim, qui a. 995, m. Aprili ineunte a Crescentio Roma depulsus in Tuscia morabatur 20 (cf. Fed. Schneider, 'Papst Johann XV. und Ottos III. Romfahrt', in 'Mitt. d. Österr. Inst. f. Geschichtsforschung' XXXIX, 1923, p. 198 sq.; A. Hofmeister, 'Hist. Zeitschr.' 129, 1924, p. 165). De Iohanne XVIII. cogitaverunt Pasqui IV, 28 (qui per errorem XIX. nominavit) et P. 23 F. Kehr, Italia pontificia III (1908), 157 nr. 1: '(1003—1009) april'. Dedicationem huius ecclesie primis mensis Aprilis diebus celebratam esse Pasqui l. c. ex recentioribus notitiis eruit. 5) Quod fortasse a. 994. exeunte vel a. 995. ineunte factum est. Aliunde nihil 30 constat. 6) Cf. charta Helperti episcopi (v. infra n. 8), in qua tamen ecclesia S. Marię non nominatur: Huius quoque decus ecclesie modo in suis moenibus ad melius reedificandis, modo in suis alumnis diversis artibus erudiendis, prout attentius potui, continuo labore adauxi. 7) V. charta Helperti episcopi a. 1009 (infra n. 8): ... ex quo istud adeptus sum ad episcopium, canonica dogmata observari predicavi et eos, qui se eidem salubriter obtemperarent, modo precibus, modo exortationibus, 40 aliquando etiam minis ad comam in omnibus commorari feci... Igitur quoniam domum pro necessitatibus qualitate cum suo clauistro fieri precepi et fratres in ea ad statuta canonica observanda clegi... Quamobrem domo reedificata et in ea fratribus ordi-

1) V. charta Helperti episcopi a. 1009 (infra n. 8): Ipsa (sc. regula canonica) autem quondam hic rite fuerat instituta, sed post permulta annorum spatia rectorum negligentia decidit ab ordine, disidiq[ue] tempore confusa; predecessores enim mei coepiscopi non solum illam in pristinum statum non ordinarunt, verum etiam hoc, quo sub silentio diu damnata maneret, egerunt. Diplomata, quibus Adalbertus rex a. 961, d. 28. Febr. (Actum Aretii; Pasqui I, nr. 69; Schiapparelli, 'I Diplomi di Ugo e di Lotario, di Berengario II e di Adalberto' p. 342—345 nr. 2) et Otto I imperator a. 963, d. 10. Mai. (Actum Monte Feretrano ad Sanctum Leonem; DO. I. 253, MG. Dipl. I. 361 sq.; Pasqui I, nr. 71; Reg. imp. II, I nr. 341) canonicis in ecclesia S. Donati Deo servientibus possessiones et iustitias confirmaverunt, auctor pratermisit. 2) Helpertus episcopus Aretinus sedit a. 986, 87—1010; G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 200; Pasqui IV, 276. 3) Cf. charta Helperti episcopi a. 1009 (infra n. 8) in initio: dignum fore omnino duci, ut et sedis, cui presideo, idoneus rector et auctor et supra gregem mihi commissum vigilis

natis... 8) A. 1009, d. 12. Febr.; Pasqui I nr. 94: ... In primis quidem concedo atque confirmo omnem decimationem humano usui competentem ex illa terra, quę ad usum canonicorum ab imperatoribus et regibus seu ab aliis hominibus preceptaria institutio vel aliquo modo actenus est attribut[us], et illius pariter, quę ad idem declarabitur in posterum aliquo modo adquisita... et post longam bonorum et ecclesiarum seriem demum subiunctum est: quartam portionem ecclesiarum istius episcopii nostri. Ea, 55 quę Helpertus episcopus canonicis concesserat, Heinrichus II. imperator a. 1020. confirmavit, DH. II. 436. 9) Otto III. 10) Vuillelmum scilicet archidiaconum et Berahardum presbiterum et primicerium, Martinum

ante imperatorem, et preceptum ab eo acceperunt de omnibus, quæ ad illos pertinebant vel 990. quæcumque adquisituri erant, sicut legitur in ipso precepto¹. Et plurima, quæ fuerunt perdita priscis^a temporibus ex antiqua canonica, cum adiutorio suo et imperatoris receperunt.

2. Sed^b ut retro redeamus, ne episcopi antecessores predicti Helperti presulis ex toto viderentur esse gregum suorum dispersores, quartam partem omnium oblationum ecclesiæ propria manu retinuerunt, tres partes^c alias presbiteris et clericis, quos^c constituerant in ipsa ecclesia, cum aliis beneficiis dederant. De tribus ipsis partibus quattuor partes faciæ sunt. Tali pacto et tenore illis clericis hoc beneficium ab episcopis fuit concessum, ut ecclesiæ pavimenta mundarent ac lampadas accenderent et studerent et campanas horis 10 competentibus sonarent atque ecclesiæ ianuas cum omni eius thesauro vicissim custodirent et pro ecclesiæ custodia cum suspenso somno noctibus singulis requiescerent. Ita factum est, ut, pro tali beneficio ipsis concessio divites effecti, mulieres conduxerunt^d filiosque ex eis generaverunt^d, et dehinc ecclesiam inter se diviserunt, sicut inante^e dicitur. Sed quoniam solitum est, ut divitiæ homines in superbiam elevent^f, per quod bene- 15 ficiū habuerant, dedignabantur studere. Illis autem curam ecclesiæ male tractantibus contra eos clamor populi^g exarsit. Tunc illi pro povere eius ecclesiæ tunc episcopi^g atque populi, inito consilio, quendam monachum^g adquisiverunt, ut eorum^g vice ecclesiæ deserviret et omnia, quæ necessaria ibi erant, studeret. Et hoc constituerunt, ut pro beneficio tempore messis et vindemiæ darent ei sedecim sextaria de grano, similiter et 20 de vino pro unaquaque quarta parte et de offeratione, sicut tunc videretur. Diebus vero festis vel letaniis^g, vel si aliquo modo oblatio adherat^g, mittebat unusquisque illorum servum vel mercennarium aut ipse per se ad eam requirendam. Tunc fiebant furta, rapinæ, rixæ, garritiones et divisiones, ita ut multoties unum panem per quattuor partes dividerent et candelam similiter cum altercatione. Predicto custode post parvum tempus 25 mortuo, vice illius intromiserunt presbiterum Ursum, qui Torellus vocabatur, cum supradicto beneficio. Ille autem presbiter inscius nec campanas novaret sonare horis matutinalibus nec per horas constitutas diei neque hoc facere in ecclesia, quod decebat. Inter hæc

a) ita c.; priscis edd. b) nulla distinctio a. c) ita Mur., Br.; quas c., Pa., Grass. d) ita c., edd.; cf. infra c. 7 p. 1478 l. 8. e) præcedit una fere littera erasa a. f) ita c.; cf. ex. gr. adherant in charta Constantini episcopi 30 Aretini d. a. 1077, m. Aug., Pasqui I, nr. 225 p. 315 l. 6, infra p. 1479 n. 6 citata.

clericum et custodem Sancti Donati, Sigizonem scolae cantorem, Michahel presbiterum, Ato presbiterum, Uuini- zonem presbiterum, Iohannem presbiterum, Girardum presbiterum, Berto presbiterum, Iudonem presbiterum, 35 Leonem presbiterum et reliquos secundum DO. III. 217 (v. notam sequentem). Ex quibus quinque chartæ Helperti episcopi sæpius allatae (supra p. 1472 n. 8) subscripserunt (exceptis Berahardo, Sigizone, Michahel, Atone, Iohanne, Iudone, Leone), ubi præterea leguntur 40 Boso diaconus et vicedominus, Ingizo presbiter, Bonizo, Wolferius, Petrus presbiteri et canonici. Cf. etiam infra c. 9 p. 1481 et n. 11; præterea supra p. 1472 n. 7 in fine.

45 1) A. 996, d. 12. Iul. (actum in ecclesia Sancti Donati); DO. III. 217, MG. Dipl. II, 628sq.; Pasqui I nr. 82: quâter nos consulti ac interventu Helmperti venerabilis episcopi nostrique fidelis etc. — In DO. III. 290 (MG. Dipl. II, 715; Pasqui I, 119 nr. 85), quo imperator 50 Romæ a. 998, d. 2. Maii, canonicos sanctæ Aretinensis ecclesiæ, Berardum videlicet archipresbiterum, Willelmum archidiaconum, Martinum clericum et custodem, Sigizonem scolae cantorem omnesque alios maiores et minores presentes et sequentes cum iam dictæ Sancti Donati ecclesiæ canonici et cum omnibus, quæ in eorum preceptis leguntur, rebus mobilibus et immobilibus et cum omnibus, quæ ipsi

ex sua parte habent vel habere poterint, sub mundi- burdio suo et defensione recepit, Helmperti episcopi mentio non fit. 2) Cf. charta Arnaldi episcopi longe posterior, d. a. 1060, m. Martio (Pasqui I nr. 189), qua, consideratis . . . [scriptis fratrum canonicorum nostro- rum atque perfectis, quæ sibi constituta fuere ab] antecessoribus nostris, iisdem confratribus . . . inte- grajs tres partes totius frumenti et leguminis atque omnium annonarum seu denariorum et ferri totius nostri episcopii, sicut solita sunt deferri a populo pro redemptione decimarum, tam in granario quam in aliquo alio loco vel fin bojnjs nostrorum ministrorum, concessit, quartam vero portionem supradictarum rerum pro restauratione ecclesiæ relinuit. 3) Id est infra, v. c. 8—5, p. 1475, 1476. 4) Cf. Deut. 17, 20: Nec elevetur cor eius in superbiam super fratres suos; lob 21, 7: Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt confortatiq; divitijs? 5) Cf. ex. gr. 2. Esdr. 5, 1: Et factus est clamor populi et uxorum eius magnus adversus fratres suos Iudæos. 6) Quis fuerit, quamquam diffiniri non potest, tamen hic de rebus sæculo X. exeunte aut XI. ineunte gestis agi videtur. 7) De Mauricio presbytero et monacho, qui a. 1015, m. Martio chartæ Adalberti episcopi canonici S. Stefani et Donati concessæ subscripsit (Pasqui I nr. 106), cogitavit Pasqui IV, 28. Quod certis rationibus non nititur. 8) Cf. infra c. 8 in. p. 1478 et n. 7.

fames in comitatu Castellano¹ maxima orta est. Quidam presbiter nomine Teuzo inde veniens, electo supradicto custode Torello, a presbiteris et clericis^a qui custodes esse per se debuerant, in ecclesia custos factus est. Hic namque p[re]sbyter^b cum esset^c honestus, bonus et studiosus in [toto] officio erat. Inspirante autem Deo, quam plures homines ex Aritio Hierosolimam perreperunt^d, et ipse^d presbiter Teuzo cum eis perrexit. Tunc ipsi custodes non habentes alium, remiserunt eundem Ursus presbiterum. Reverso itaque Teuzone presbitero ex Hierosolimis, propter suam bonam conversationem canonicus factus est. Igitur supradictus Ursus nichil sciebat facere, sicuti prius. Hinc omnis populus per custodum submissionem episcopum Teodaldum, qui tunc temporis erat^e, imploraverunt, ut eundem Teuzonem^e ad custodiam ecclesie reverti iuberet. Quia canonicus factus erat, canonicis^f talia facere non consentiebant. Ad ultimum tamen propter episcopi iussionem et populi obsecrationem consenserunt. Sed et hoc toto animo contradixerunt, ne cum eis commederet, ne deveniret in malam consuetudinem. Tunc predicti custodes super canonicam se vindicabant in prediis, et que facere poterant. Inde etiam post per obsecrationem eiusdem episcopi et populi statutum est, ut ipse Teuzo presbiter in ecclesia ebdomad^g missarum sicut canonici^h presbiteri faceret et ebdomad^g coquinae similiter, et canonici et custodis officia impleret. Sicⁱ permissum est ei tantum comedere. Adquisito autem cibo, abstulerunt supradicti custodes medietatem de grano, quod soliti erant dare. Quo mortuo intronizaverunt Iohannem Turphum, nepotem illius, quem secum duxerat et nutrierat. Dehinc maxima concertatio inter canonicos et ipsos custodes iterum exorta est de victu ipsius. Custodes sicut avunculum illum facere volebant, sed omni nisu canonici^k repugnabant. Hoc autem canonici^k opponebant, quod quartam partem tunc haberent de ecclesie oblatione. Canonici econtra^m talia respondebant: 'Quando Helpertus episcopus suiue antecessores quartam partem manu sua habebant, quam postea ipsi nobis concesserunt^a, custodes victum ab eis non requirebant. Insuper beneficium aliud vobis est concessum pro ecclesie custodia'. Denique predictus Iohannes Turphus, eo quod victum non habebat ab aliqua parte, nec campanas sonabat sepius per tres dies vel quattuor vel plures. Illi interim causam canonicorum, ubicumque poterant, male tractabant. Interea episcopus Immo, qui tunc temporis fuerat^l, parit

1096/97
1045/52.

a) ita Pa., Grass.; pergamena lacera, perspicui possunt extrema hasta superior litterae l, particula infima litterae q, suprema pars prioris litterae s vocis custodes c.; [canonicis qui custodes Br.; cf. supra c. 2 in. p. 1473 l. 6: presbiteris et clericis. b) ita Grass.; pergamena lacera, perspicui possunt littera b cum signo compendii, litteram p continuans, et infima hasta litterae r c.; p[re]sbyter honestus Pa., quibus litteris spatium non expletur; p[re]sbyter Teuzo honestus Kaufmann. c) ita Pa., Grass.; pergamena lacera, perspicui potest particula superior prioris litterae t c.; suo Br. d) pergamena lacera, perspicui possunt extrema hasta sinistra inferior litterae x, hasta tercia litterae r in perreperunt, parva particula corporis litterae p vocis ipso e. e) ita hoc loco c. f) canonici eadem manu corr. canonici c. g) ebdomad^g corr. ebdomad^g c. h) ita hoc loco c.; canonici edd.; sed in chartis Aretinis saeculi XI. non semel etiam canonas vocatur legitur, ex gr. Pasqui I, nr. 161 p. 233 l. 18 (a. 1041, d. 5. Mart.: canonacis), nr. 231 p. 323 (a. 1079, m. Aug.: Ego Bonicus canonacis et subdiaconus ssi), nr. 238 (a. 1080, d. 1. Febr.: Ego Bonicus subdiaconus et canonacis ssi). i) Sicut radendo corr. Sic c. k) canonici eadem manu corr. canonici c. l) ita c.; canonici edd. praeter Pa. m) ita edd. (contra Pa.; e contra Grass.); 40 econtra c.

1) Città di Castello. Cf. Fed. Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I, 99 sqq., imprimis p. 101. 2) Te(o)daldus episcopus Aretinus, filius Tedaldi marchionis Tusciae, sedit a. 1023 — 1036; Schwartz p. 200 sq.; H. Bresslau, 'N. Archiv' V (1880), 442 sq.; Pasqui IV, 277 sq. Quem a. 1036, d. 12. Iunii mortuum esse docet Transl. s. Donati Lect. 9, apud Pasqui IV, 14 (antea ex. gr. impressa apud Iac. Burali, 'Vite de' vescovi Aretini' (Arezzo 1898) p. 37 — 39 (Lect. 8, p. 89) et G. Cappelletti, 'Le chiese d'Italia' XVIII, Venetiis 1864, p. 93 — 96 (Lect. 8, p. 95 sq.), cf. Bibl. hag. Lat. nr. 2295 sq.: Superioris vero post dedicationem altaris et (et om. Burali, Cappelletti) ecclesie annis tribus mensibus septem (annis tribus supra decem mensibus septem Burali, Cappelletti) ... His igitur et aliis pluribus bonis exornatus, tertio decimo presulatus sui anno a beato Donato pridie

idus Iunii Christo presentatus inter sanctorum agmina feliciter est assumptus. Editionem principem apud P. Buonamici, 'Discorso sopra la vita di s. Donato' (Florentiae 1607) p. 88 — 41, quae fortasse cum Pasquio 45 convenit, nancisci non potuimus. Codicem Aretinum Bibliothecae Fraternalitatis Laicorum a Pasquio adhibitum re vera signatum esse 'Ms. Nr. 27' ('Memorie storiche areline' fol. 172) P. Kehr v. cl. nobis rettulit. 3) V. chartam Helperti episcopi, a. 1009, d. 12. Febr., supra 50 p. 1472 n. 8 allatam. 4) Immo vel Irmenfredus, Irmenfredus, antea diaconus Wormatiensis, episcopatum Aretinum a. 1036/37 — 1048/52. obtinuit; Schwartz p. 201; Pasqui IV, 278; H. Bresslau, 'Jahrb. Konrad II.' t. II, 584 — 586; W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' I* (1904), 419. 438. II* (1894), 18; C. Pijnacker Hordijk, 'Alpertus Mettensis De diversitate tempo-

clamor[e]^a populi, partim mala voluntate atque virtute, et quia ecclesie iniuriarum non valens sustinere, in claustrum veniens cum populo, post maximam altercationem hoc inter canonicos et custodes diffinitum est, ut per cotidianos dies unam coppam de vino et unum panem canonici custodi illi darent ad fenestram coquinae, dominicis et festivis diebus ad tertiam cum eis pranderet. Revertente tempore messis et vindemiae, custodes supradicti vicario suo, quod soliti erant dare de vino et grano¹, aut non dabant, vel si eorum aliquis dabat, alius non dabat, vel si forte dabant, cum maxima inopportunitate prebebant. Quando autem non accipiebat, nec campanas sonabat nec, quae erant in ecclesia facienda, faciebat. Talia passa est ecclesia, usque dum ad canonicos devenerat, et cetera alia mala, quae Deo iuvante dicentur ob memoriam.

3. Superius^b diximus², quia custodes illi filios generaverunt; nunc dicendum est, qui fuerint, et quomodo ecclesiam inter se dividerint. Fuit quidam presbiter Petrus³, qui a loco de Nuce vocabatur, qui plures filios habuit, sicut alii custodes; sed nolumus dicere nisi de illis, qui ecclesias⁴ habuerunt. De Petro presbitero geniti sunt presbiter Salomon⁵ et Andreas clericus⁶. Qui presbiter Salomon habuit quartam partem ex quattuor supradictis partibus⁷, quam dividerunt inter se filii sui et nepotes. De Salomone illo geniti sunt Leo laicus⁸ et Sizo clericus⁹. De Leone genitus est Bonicus. Bonicus in senectute sua factus est canonicus⁸, partem suam ipsis canonicis concessit. Ex Sigizone genitus est Ungarinus laicus⁹. De Ungarino geniti sunt Teuzo clericus et Raginerius¹⁰ et Salomon¹¹ laici; qui simul partes suas dederunt canonicis pro uno modiore de terra in Agaze¹² in concambio, quod dedit Paganus, filius Suppi de Montercle¹³, pro anima filii sui Guiberti¹⁴. Andreas clericus, frater Salomonis presbiteri, habuit quartam partem, quam dividerunt filii eius et nepotes. De Andrea geniti sunt Blancus clericus et Mannulus laicus. De Blanco geniti sunt Ucellittus¹⁵ et Guidolus laici¹⁶. Ucellittus iudicavit medietatem¹⁷ suae partis canonicis pro anima sua et accepit decem solidos pro altera medietate. Widolus accepit viginti solidos pro sua parte. De Mannulo geniti sunt Briccus et Pincus¹⁸. De Bricco geniti sunt Widolus clericus¹⁹ et Bertus et Mincius. Widolus accepit pretium quattuor sol(idorum) pro sua parte. Bertus et Mincius vendiderunt partem suam Piccio medico. Moriente Piccio medico iudicavit canonicis XX solidos. Post mortem eius filius²⁰ eius Helias non habens unde daret, dedit suam partem ecclesiae. De Pincio geniti sunt Iafus et Guidolus laici et Bonattus²¹ clericus²². Iafus pro parte sua accepit quattuor solidos a canonicis. Partem Guidonis et Bonatti presbiteri habuerunt pro anima ipsius Bonatti presbiteri.

a) ita corr. Br.; clamor c., Mur. b) S- littera initialis solito maior c.; hic distinguunt Mur., Pa. c) laicos corr. laicus c. d) Giberti eadem manu corr. Gviberti c. e) prius t eadem manu superscr. c. f) prius t eadem manu superscr. c.

85 rum und De Theoderico I, episcopo Mettensi. Codex Hannoveranus 712 A in phototypischer Reproduktion, Leiden 1908, p. XVII (Codices Graeci et Latini photographice depicti duce Scatone de Vries. Suppl. V). Eius interventu Conradus II. imperator canonicis ecclesiae
40 Aretinae privilegium concessit, a. 1038, d. 15. Mart. (DK. II. 263, MG. Dipl. IV, 363—365; Pasqui I nr. 158), quod auctor noster aequae ac DH. II. 436 (a. 1020), 464 (a. 1021, d. 31. Dec.), DK. II. 74 (a. 1027, d. 31. Mart.), DH. III. 183 (a. 1047, d. 7. Ian.), MG. Dipl. III, 557—
45 559, 589—591. IV, 94 sq. V, 226 sq., praetermisit. De Tedaldo et Immonne episcopis Aretinis v. etiam DH. III. 180 (a. 1047, d. 3. Ian.), MG. Dipl. V, 223 sq.; de Immonne etiam Pasqui I nr. 166 (a. 1044, d. 3. Apr.). Cf. etiam infra c. 7. fin., p. 1478 et n. 5. 6.
50 1) Supra p. 1473 l. 19 sq. 2) Supra c. 2 p. 1473 l. 13 sq. 3) Inter canonicos occurrunt a. 983, Petrus presbiter, qui fuit vicedominus, et alius Petrus presbiter (DHug. et Loth. 33, Schiaparelli l. c. p. 108). Sed num
55 alteruter huc pertineat, incertum est. — Noce (fraz. del com. di Subbiano, pr. di Arezzo). 4) Scil. S. Stephani; cf. infra c. 6 in.; c. 4 ex. 5) Quidam Andreas cleri-
cus et diaconus subscripsit a. 1009, m. Iun. (Pasqui I, nr. 95). 6) Supra c. 2 p. 1478. 7) V. etiam infra c. 10. Cf. n. 9. 8) Bonicus canonacus et subdiaconus subscripsit a. 1079, m. Aug., a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I, nr. 231. 236). Bonico canonicus iamdudum prepositi a. 1086, m. Febr. (ib. nr. 264); domnus Bonicus canonicus a. 1095, d. 16. Mai. (ib. nr. 284). V. etiam infra c. 10. 9) Ungarinus filius quondam Sigizonis occurrit Aritii a. 1078, m. Febr. et d. 11. Nov.; Pasqui I, nr. 227. 228. 10) Signum manus Raginerii filii cuiusdam Ungarini occurrit in charta, quam Constantinus episcopus a. 1084, d. 28. Mai. monasterio SS. Florae et Lucillae dedit (Pasqui I, nr. 257). 11) Agazzi (com. Arezzo; cf. etiam Fed. Schneider, 'Reichsverwaltung in Toscana' I, 284 n. 1); de quo loco cf. etiam DH. II. 464 (a. 1021, d. 31. Dec.), DK. II. 74 (a. 1027, d. 31. Mart.). 12) Monterchi (pr. e. circ. di Arezzo, mand. di S. Sepolcro). 13) V. etiam infra c. 10. 14) Quidam Wido clericus subscripsit ex. gr. a. 1078, d. 11. Nov., et a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I, nr. 228. 236), a. 1078, d. 11. Nov. praeter eum alius Wido subdiaconus laudans. 15) Bonatto presbiter occurrit a. 1077, m. Aug. (Pasqui I, nr. 225).

4. Leo^a quidam presbiter¹ fuit, qui habuit filios^b Pecionem^{c,2} et^o Iohannem presbiterum, Canem dictum propter iracundiam, qui habuit quartam partem de ecclesia. Qui presbiter Iohannes genuit filium^d Iohannem Blancum^{e,3} laicum^f. Iohannes Blancus non habuit filium, sed filias. Una^g ex illis, quæ Cara vocabatur, dedit suam partem de ecclesia Sanctæ Mariæ, et dedit eam in coniugium Signorello filio Aritii⁴. Ex qua natus est Ugo-
linus, quem pater et mater fecerunt canonicum⁵, et pro ipso in canonicam dederunt ipsam ecclesiam. De Pecione geniti sunt Martinus et Iohannes laici. De Martino genitus est Cunizellus clericus. De Cunizello genitus est Brittolus et Bosolus laici. De Brittolo geniti sunt Guinigildolus et Guiducius laici. De Iohanne Peci geniti sunt Iohannes clericus et Rodulfus et Boso laici. Suprascriptus Iohannes Blancus dedit suam partem de altario Sancti Stephani nepotibus suis suprascriptis, scilicet Cunizoni clerico et Iohanni clerico et Rodulfo et Bosoni laicis fratribus. Predicto Iohanne clerico^h moriente, iudicavit cano-
nicis¹ XX solidos. Fratres eius Boso et Rodulfus pro ipsis solidis dederunt partes suas de altario Sancti Stephani canonicis⁶. Cunizellus clericus iudicavit canonicis medietatem suæ partis eiusdem altaris; pro alia medietate filius eius Bosolus et nepotes sui, filii Brittoli, acceperunt XII solidos ab ipsis.

c. n. 961/932
c. n. 996/1009?

5. Iohannes^k presbiter, filius Ati⁷, genuit filium Gerardum presbiterum⁸, qui habuit aliam quartam partem. Idem Gerardus genuit Mascarum clericum. De Mascaro genitus est Gerardus⁹ laicus, qui Gerardus habuit filios et filias. Unam quidem ex eis nomine Antilia dedit in coniugium¹ Ubaldulo^m, filio Gerardi Fuski de Montepupe¹⁰. Postea ipse Ubaldulus dedit socero suo unum modicorem de terra in loco qui dicitur Ropone et in Scarniceto pro ipsa parte ecclesiæ et misit fratrem suum Ugolinum⁵ cum ipsa in canonicamⁿ.

6. Hactenusⁿ, quæ mala in ecclesia Sancti Stephani sunt perpetrata, et qualiter ad canonicos devenierit, sub brevitate memoravimus. Nunc, iuvante Deo nostro, quid^o in ecclesia Sancti^p Donati^p gestum fuerit, antequam ad canonicos deveniret, ad memoriam 25

a) nulla distinctio c. b) filii corr. filios c. c) Pecionem et eadem manu superscr. c. d) filios corr. filii c. e) ita add.; blanci, blanc in loco raso, sequentibus verbis et pecionem linea perducta deletis, c. f) laicos corr. laici c. g) ita c. add.; intelligendum est uni, cuius vocis loco auctor fortasse contra regulam grammaticæ scribere voluit unæ. h) cto (= clericus) eadem manu superscr. c. i) -a corr. ex -ic c. k) I littera initialis solito maior c. l) coniugio corr. coniugiv c. m) Ubaldulo corr. Ubaldulo c. n) post canonicam sequitur spatium magnum vacuum, post quod in eadem linea 30 pergit Hactenus (littera H initialis solito maior) etc. c. o) ita c. Mur.; quod Br. (qui postea fuerat habet), Pa., Graz. p) S. Donati litteris matusculis script. c.

1) Inter canonicos occurrit Leo presbiter a. 993 (DHug. et Loth. 33) et a. 961 (DAdalb. 2) et alius Leo presbiter a. 996 (DO. III. 217), quorum tamen neuter, num huc referendus sit, affirmari potest. 2) V. infra n. 6 fin. 3) V. etiam infra c. 10 p. 1482; p. 1476 n. 6. 4) Segnorellus filius quondam Aritii occurrit a. 1078, d. 11. Nov., et, omisso quondam, a. 1079, d. 29. Ianuar. (Pasqui I nr. 228. 229). 5) Alteruter fortasse est Ugo sudiacomus et canonicus, qui subscripsit a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I nr. 238), qui nescio num idem sit qui Ugo canonicus et primicerius a. 1180 (ib. nr. 327. 328) et Ugo Aretine ecclesiæ prepositus et primicerius a. 1187, m. Sept. (ib. nr. 348). 6) A. 1081, d. 28. Oct. (Pasqui I nr. 248): Manifesti sumus nos Boso et Rodulfo fratres et sumus filii quondam Iohannis, qualiter pro mercede et remedio animæ Iohannis clerico fratri nostro et nostræ... spondimus et promittimus... et obligamus nos et nostros filios et heredes... idest de tota et integra nostra portione de ecclesia et altario beati protomartiris Stephani Aretini episcopi, cum omni introitu et oblatione, que ibi Deo offertur pro salute vivorum et moriturorum, ex integro, sicut predicto patri nostro, Iohanni clerico et nobis obvenit ex parte Iohannis Blanco, seu qualecumque

modo... In dorso istius chartæ manu aequali scriptum est: Carta que fecerunt Boso et Rodulfo filii Iohannis Pecci etc. 7) Inter canonicos ecclesiæ S. Donati occurrit Iohannes clericus et custos a. 963 (DO. I. 253, ubi præter eum alius Iohannes presbyter et Iohannes diaconus nominantur), Iohannes clericus et sacrista a. 961 (DAdalb. 2, Schiaparelli I. c. p. 344, præter alium Iohannem presbiterum). Ato quidam presbiter inter canonicos occurrit a. 933 (DHug. et Loth. 33, Schiaparelli I. c. p. 103), alius Ato presbiter certo huc non referendus a. 996 (DO. III. 217). — Cf. infra c. 9 p. 1481. 8) Inter canonicos ecclesiæ S. Donati occurrit a. 996. Girardus presbiter (DO. III. 217), a. 1009. m. Iun. (Pasqui I nr. 95) Gerardo presbiter custos et canonicus. 9) Gerardus filius Mascari testis occurrit Aritii a. 1082, d. 7. Ian. (Pasqui I nr. 249); idem residebat cum Constantino episcopo a. 1077, m. Aug. (ib. nr. 225); enumeratur 50 etiam inter invasores bonorum monasterii SS. Floræ et Lucillæ, cui quondam terram in loco Rosamo contendit (ib. nr. 201 in fine, quam pergamenam Pasqui a. circ. 1070. attribuit). V. etiam infra c. 10 p. 1482. 10) Quidam Ubaldulus filius (quondam a. 1082) Gerardi testis 55 subscripsit a. 1081, d. 28. Oct., et a. 1082, d. 7. Ianuar. (Pasqui I nr. 248. 249).

nostris posteris relinquimus. Ex eo tempore, quo Gelasius¹ presul, qui oratorium Sancti^a Donati^a parvum aedificavit, sic autem permansit per plurimum tempus usque ad Albertum huius ecclesie episcopum^a. Denique ipse secutus antecessorem suum Helpertum, qui ecclesiam Sancte Marie a fundamentis renovaverat³, sic et iste a fundamentis ecclesiam construxit⁵ Sancti^a Donati^a eamque ad medietatem deduxit, sed preventus morte, successor quidem Teodaldus⁴ perfectit. Usque ad horum tempora ordinarii clerici celebrabant omnia sacra mysteria^b in ecclesia Sancti Stephani, ubi manet sedes^c episcopii. Consecrata vero ecclesia ipsa⁵ a Teodaldo presule cum maximo honore, ab eo constitutum est, ut canonici in predicta canonica manentes a die consecrationis usque in Cena Domini maiora officia^{1032?} (1032?) ibidem peragerent propter honorem sancti^d corporis, minora queque^e in ecclesia, ubi est sedes episcopalis^f; a Cena Domini usque ad consecrationis anniversarium^{4,7} propter honorem episcopii ibi⁸ faciant maiora et minora in ecclesia Sancti Donati.

7. Sed⁹ quia superius diximus⁹, quomodo presules posuerunt custodes in ecclesia Sancti Stephani, et quomodo suam custodiam ad desidiam et ad suam utilitatem conduxerunt, nunc conscribendum similiter est de Sancti Donati custodibus. Fuit^h quidam presbiter monachus nomine Petrus¹⁰, cui date sunt a presulibus tres partes oblationis ecclesie cum alio beneficio propter illius ecclesie custodiam. Quartam vero sic de ipsa ecclesia, quomodo et de alia, retinuerunt propria manu; quam etiam superscriptus Helpertus episcopus dedit canonicis¹¹. De Petro monacho genitus est Martinus clericus¹², qui vice sua adhibuit vicarium. Eo defuncto singillatim constituit alios, ut facerent ecclesie necessaria, adiuncto beneficio de ipsa tantum oblatione, sicut et inter eos complacuit. Igitur propter abundantiam oblationis unus ex servis ipsius semper morabatur cum ipsis. De Martino genitus est Cucius¹³. Cuius temporibus quia translatus est sanctum corpus beati Donati¹ et ecclesia ipsius consecrata¹⁴, factaque ibi sunt plurima miracula¹⁵ meritis beati Donati¹, que nec valent cuiusquam lingua enumerari, propterea concurret tota Tuscia¹⁶ cum infinitis

a) S. Donati litteris maiusculis script. c. b) -y- corr. ex -i- c. c) sedet corr. sedes c. d) S. c. e) ita (qq) c.; quoque add. f) anniversario corr. -a c. g) nulla distinctio c. h) F littera initialis solito maior c. i) Donati litteris maiusculis script. c.

1) Gelasius, successor s. Donati, tertius episcopus Aretinus, cui annos fere 362—371 assignant; cf. Pasqui IV, 259. 269 ('—370 circ.). 2) Adalbertus, antea archiepiscopus Ravennas, Areti sedit a. 1014—1021/23, ubi Willielmo, successor Helmperti, successit; Schwartz p. 200, cf. 154; Pasqui IV, 277. Qui Adalbertus canonicis ea, quae Helmpertus episcopus concesserat, confirmavit et auxit, a. 1015, m. Mart. et m. Nov.; Pasqui I nr. 106, 107. 3) Supra c. 1 p. 1472. 4) De quo v. supra p. 1474 n. 2. Cf. charta d. a. 1026, m. Dec. (Pasqui I nr. 125), qua Theodaldus ea, quae Maginardo prudenti viro atque arte architectonica optime erudit ab Helmperto et Alberto episcopis ob institutionem ecclesiae attributa erant, confirmavit et auxit, inter alia quandam quoque terram, quam pie recordationis Albertus episcopus predicto magistro 45 Maginardo concessit, pro eo quod ipse architectus Ravennam ivit et exemplar ecclesiae Sancti Vitalis inde adduxit atque solers fundamina in aula beati Donati instaur ecclesiae Sancti Vitalis primus intecit. De hoc aedificio a. 1561. destructo cf. Pasqui I, p. VI sq.; 50 IV, 28—30. 5) Scil. S. Donati. Annus 1032. colligitur ex Transl. s. Donati lect. 9 (8) (supra p. 1474 n. 2) et versibus in antiqua ecclesia S. Donati a. 1561. destructa exstantibus a Pasqui IV, 14 et 16 (I, p. VI per errorem 1033). Sed si eum sequimur, in initio Transl. 55 lect. 1 (Pasqui IV, 12) temporum ordinem turbatum esse oportet, quippe quo loco tempore Henrici imperatoris nova ecclesia completa et Rainerio Tusciae praeside praesente, qui a. 1027. vel 1028 (ante m. Iulii) aut

depositus aut mortuus est (cf. A. Falce, 'Bonifacio di Canossa' II, Reggio nell' Emilia [1927], p. 14—21; H. Bresslau, 'Jahrb. d. Deutschen Reichs unter Konrad II.' I, 187 sq. 451. II, 190), dedicata dicatur. Neque tacendum est annos, quibus Theodaldus episcopus dedicationem supervixit, in prioribus editionibus interdum aliter atque apud Pasquium (quocum [D. A. Dragoni], 'Monumenti e notizie storiche riguardanti la chiesa d'Arezzo', Lucca 1755, p. 75 consentii) legi (v. supra p. 1474 n. 2). 6) Scil. S. Stephani. 7) D. 12. Nov.; Pasqui I, p. VI n. 7; IV, 15 (5). 16 (14). 8) In ecclesia S. Stephani. 9) Supra c. 2—5. 10) Petrus monachus, presbiter et sacrista inter canonicos occurrit a. 988 (DHug. et Loth. 33, Schiaparelli I. c. p. 103). 11) A. 1009, d. 12. Febr.; supra c. 1, p. 1472 n. 8. 12) Martinus clericus et custos S. Donati inter canonicos occurrit a. 996. 998, DO. III. 217. 290 (cf. supra p. 1472 n. 10, p. 1478 n. 1). 13) Donatus qui Cucius vocatur, clericus et custos a. 1041, d. 5. Mart. integram quartam portionem de omni oblatione et introitu de altario et ecclesia Sancti Donati relutavit, quam Immo episcopus canonicis concessit (v. infra p. 1478 n. 5); Donatus clericus et custos testis occurrit a 1025, d. 2. Oct., a. 1027, m. Aug., a. 1028, d. 4. Mart., a. 1030, m. Sept., a. 1031, m. Maio et m. Oct. (Pasqui I, nr. 120. 127. 129. 141. 149. 150). 14) Supra c. 6 l. 7 sq. et n. 5. 15) Cf. quae Transl. s. Donati lect. 8, Pasqui IV, 14, de muliere tradit, quae per triennium caeca ipso dedicationis die visum recepit. 16) Cf. Transl. s. Donati lect. 1, Pasqui IV, 12: totaque quasi Tuscia ad cele-

oblationibus ad eius impetranda suffragia. Tunc quasi pro custodia omnes servi et mercennarii predicti Cucii altare circumdabant, nec cessabant furare et rapere, quæque^a poterant. Similique modo servi vel mercennarii aliorum custodum in altera ecclesia¹ faciebant. Demum cupiditas insatiabilis², quæ nec in quoquam expleri valet, talia facere pene totum populum circa ecclesiam stantem commovit. In tantum quippe talis malitia rapine crevit, ut multoties illis trahentibus aliquid cum intentione, altare totum discoperiretur. Sic consuetudo mala aucta est adeo, ut rustici et femine ob devotionem³ ibi venientes depredabantur⁴, et volentes se adiuvere cedebantur et, quod nequius est, vulnerabantur, et sanguis ante altare effundebatur. Ministri vero ecclesie circa altare opponebant artificium lignorum cum firmis trabibus⁵, sed semper a raptoribus fuerat exterminatum. Eu, eu, quanta¹⁰ mala non solum ante altare, sed per totam ecclesiam et per totum mercatum fuerant tunc temporis perpetrata! Insuper etiam rustici⁶, qui in suis saccis frumentum cuiuslibet generis deferebant, si non poterant auferri, saccos eorum cultellis scindebant, sicut et adhuc nostris oculis cernimus. Unde etiam et bella sepius orta sunt. Episcopi, qui tunc erant, venientes in ecclesiam, si quos poterant invenire raptiores, flagellis cedebant,¹⁵ illisque recedentibus, peiora fiebant. Nec hoc solum autem, sed qui videbatur adiuvere, ut melius rapere posset ac furare, pro sacco retinendo ad oblationem annualiter tortam cum gallinis et tres vel quattuor solidos, sicut adquisitum sibi videbatur, deferebat suo domino custodi. Cetera altaria, que erant infra ecclesiam, supradictus Cucius quedam vendidit et quedam donavit laicis. Altare scilicet Sancti Iohannis Baptistæ dedit Brigulo Aquaticio et Ildibrando, filio Petri⁷; Sancti Petri altare dedit filiis Bricki⁸. Altare Sancte Lucie dedit Gizoni Teuzi et letanias de Gropina⁹. Canonici⁶ autem videntes predicta mala, et quia pars eorum quarta ad nichilum devenerat, consilio cum Cucio facto, dederunt sibi unum mansum et quandam modicam de terra iuxta civitatem pro una quarta^h parte. Aliamⁱ etenim quartam antiquitus habebant ab episcopo Helperto concessam⁵. Convento cum canonicis²⁵ facto, spontaneus^k in manu episcopi Immonis ipsam tantum quartam partem refutavit. Idem episcopus Immo acceptis XX libris^l denariorum Lucensium a canonicis, facto privilegio⁴, concessit eam ipsis.

1041. 8. Hucusque^m, quæⁿ in scriptis invenimus, et quæ ab idoneis testibus didicimus, et quæ ex parte vidimus, brevi stilo tradidimus. Nunc mala, quæ ecclesia inde cotidie patiebatur, so scribebamus. Mos erat ut quandocumque letanie⁷ veniebant⁷ ad Sanctum Donatum⁹ causa orationis, audiebant missam ad altare Sancti Stephani, et omnes candelas accensas Cucius habere solitus erat. De ipsis candelis regebat ecclesiam per omnes matutinas horas a festivitate sancti⁸ Donati⁸ usque ad festivitatem sancti Stephani⁹. Mensura cotidiane candelæ erat a cubito usque ad pollicis summitatem, et accendebatur matutino³⁵

a) ita (quæ) c.; intelligendum est quæquæ. b) devotionem corr. devotionem c. c) ita c., ead.; cf. supra c. 2 p. 1473 l. 12/13. d) trahibus corr. trabibus c. e) præcedit una fere littera erasa c. f) inter c et k una fere littera erasa c. g) hic distinguit Mur. h) ita Br., Pa., Grass.; unaquæque parte Mur.; pergamena lacera, perspicui potest extrema hasta inferior litteræ r (in quarta) c. i) ita ead.; alia c. k) spontaneus corr. spontaneus c. l) ita ead.; libras c. m) nulla distinctio c.; hic distinguit etiam Pa. n) quæ eadem manu superser. c. o) Donatum litteris maioribus script. c. p) S. Do- 40 nati litteris maioribus script. c.

branda tante solemnitatis misteria cum hostiis et muneribus copiosius apparatu convenit.

1) S. Mariae et S. Stefani. 2) Cf. Eccli. 14, 9: *Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis; non satiabitur, donec consumat arefaciens animam suam.* 3) V. infra c. 8 ex. 4) Fraz. del com. di Loco Ciufenna, pr. e circ. di Arezzo, mand. di S. Giovanni di Valdarno. V. infra c. 8 ex. 5) V. charta Immonis episcopi d. Aretii a. 1041, d. 5. Martii, Pasqui I nr. 161: *Dedimus itaque ac libenter tradidimus domno Venerando preposito ceterisque confratribus ibidem pro tempore, Deo largiente, servientibus integram quartam portionem de omni oblatione et introitu de altario et ecclesia Sancti Donati, quam Donatus qui Cucius vocatur, clericus et custos, de se in nobis manu propria refutavit spontaneus; unde sibi mansum unum simul cum modio uno de terra restitimus; imitati videlicet ac secuti Helpertum pie recordationis antecessorem nostrum, qui alteram quartam partem altarium contulit denominatis fratribus, quando eos regulariter providus instituit vivere etc.* De Helperto episcopo v. supra c. 1 p. 1472 et n. 2. 8. Cf. etiam Pasqui I nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov.). 6) A. 1041, d. 5. Martii, v. not. præced. De Immonne episcopo cf. supra c. 2 p. 1474 sq. et n. 4. 7) Cf. 50 charta d. a. 1077, m. Aug. (Pasqui I nr. 225), infra p. 1479 n. 5. 12: *... et omnes illas candelas, que accense ad missam similiter offeruntur a letaniis, que veniunt de toto episcopatu in isto episcopio a die Pentecoste usque ad kalendas Setembris.* Cf. supra c. 2 55 p. 1473 l. 21. 8) D. 7. Augusti. 9) D. 26. Decembris.

inchoante. In festivis diebus augebatur mensura. In festivitate^a sancti Stephani^{1,2} non est solum in civitate missa^b cantari, donec finiatur euangelium in episcopali ecclesia Sancti Stephani, et huc^c ad maiorem missam³ omnes cives sunt soliti venire, et propter honorem et devotionem, ac magnas candelas ibi offerre. Similiter et in Domini Resurrectione⁴. De predictis candelis Sancti Stephani regebatur ecclesia usque ad Resurrectionem Domini; cum candelis etiam de Resurrectione usque ad festivitatem sancti Donati⁵. Mortuo vero supradicto Cuccio, filius eius Raginaldus paternum suscepit dominium⁶. Oblatione prefate ecclesie parumper deficiente moreque rapinarum nec decrescente, Raginaldus, Cucci filius, quod beneficium paternum, ut consuetudo erat, non haberet, multoties candelas et corrigias linguas campanarum non dabat nec funes, et quicquid ecclesie competebatur⁷, nec faciebat nec suis subiectis custodibus facere iubebat. Episcopus igitur Constantinus⁸, qui eo tempore Aretine ecclesie residebat⁹, cum omni conventu clericorum et laicorum¹⁰, ex predicta causa Raginaldum in presentiarum iussit adstare. Interrogatum¹¹ illico est, cum ipse Raginaldus ecclesie beneficium haberet, cur eam non studiose et, ut solum erat, regeret¹². Responsum ab eo est: 'Custodes Sancti Stephani et alii homines, que mea et que ecclesie sunt, tollunt; regere eam ideo non possum¹³'. Tunc Raginaldus¹⁴ consilio accepto¹⁵ a suis fidelibus et amicis, et quia ingeniosus erat, reputans, qualiter sibi prodesset et ecclesie dedecus¹⁶ auferret, hoc visum sibi melius est, ut candelas predictas in manu episcopi refutaret¹⁷, exceptis XII¹⁸ optimis candelis sibi retentis in festivitate sancti Stephani et similiter XII in Resurrectione Domini¹⁹. Sicque completum est. Post idem Raginaldus acceptis XX solidis canonicis tradidit eas²⁰. Videns²¹ interea Raginaldus oblationem ecclesie deficere cotidie, timens in orrendum Dei iudicium incidere²², et quod sibi parum prodesset, et quia verecundiam inde multoties passus

a) festivitatem corr. -te c. b) ita c.; missam Br. c) ita corr. Br.; hoc c., Mur., Pa., Grazz. d) S Donati litteris maioribus script. c. e) ita c.; competebat Mur., Br. f) ita c.; presidebat Br., fortasse recte, nisi ante residerebatur quoad dam verba acciderent, velut preerat et in atrio ecclesie (residebat) vel similis, cf. n. 5. g) virgulas ante cum o. conv. cl. et l. possit Br.; cum o. conv. cl. et l. intra virgulas inclusarunt Mur., Grazz., qui etiam post ex pred. causa virgulas posuerunt; virgulas ante cum o. conv. et post ex pred. causa habet Pa. h) ita c. i) littera initialis solito maior a.; hic distinguit Mur.

1) D. 26. Decembris. 2) Cf. charta d. a. 1077, m. Aug., modo allata: . . . hoc est omnes candelas, que in festivitate sancti Stephani et in die resurrectionis Domini accense offeruntur ad maiorem missam tam de civitate quam de domo . . . 3) Raginaldus custos subscripsit a. 1057, d. 6. Nov. (Pasqui I nr. 182), a. 1064 (ib. nr. 190. 192). Raginaldus a. 1078, d. 11. Nov. et a. 1082, d. 7. Ianuar. (ib. nr. 228. 249); v. infra; a. 1074, m. Maio (ib. nr. 213) Raginaldus filius quondam Cucci Aretii cum Constantino episcopo in iudicio resedit. Itaque Cuccius inter d. 5. Mart. a. 1041. et d. 6. Nov. a. 1057. (diem obiisse videtur. 4) Constantinus, qui partes regias vel imperatorias tuebatur, a. 1062. vel 1063, episcopus factus sedit adhuc a. 1095, d. 16. Maii, sed a. 1099, m. Augusto iam Sigifredus successerat; Schwartz p. 201 sq. (inde ab a. 1063, m. Ian.); Pasqui IV, 279 (inde ab a. 1062, m. Ian.). 5) Cf. initium 'brevis recordationis', d. a. 1077, m. Aug. (Pasqui I nr. 225), ad quod sequens narratio usque ad l. 19 redit: . . . qualiter factum est in comitatu Arilino, in domo Sancti Donati, in atrio ecclesie beate Marie virginis residebat dominus Constantinus sancte Arilino sedis episcopus et comes, residentibus cum eo . . . sed cf. etiam diploma Constantini episcopi, d. a. 1078, d. 11. Nov. (ib. nr. 228 p. 318): . . . sancte Aretine ecclesie, cui Dei gratia presidemus. 6) Cf. in charta nr. 225 modo laudata: . . . Unde episcopus cum suis fidelibus clerici et laici, qui adherant, ignito consilio, laudaverunt, ut Raginaldus deinceps studeret, ne ecclesia tale dedecus haberet; cf. etiam 'brevis recordationis' Constantini episcopi de custodia a Raginaldo refutata et ab episcopo canonicis commissis, a. 1078, m. Febr. (Pasqui I, 316 sq. nr. 227): . . . accessiri iussit Raginaldum . . . Predictus Raginaldus in presentia multorum hominum clericorum et laicorum qui ibi adherant . . . (similiter ib. nr. 228 p. 318, a. 1078, d. 11. Nov.). 7) Cf. in charta a. 1077 m. Aug., supra citata: In suprascriptorum presentia venit locundus archidiaconus et prepositus et conquestus est ex parte canonicorum, quod Raginaldus custos non daret candelas ad legendas matutinales lectiones, sicut ex debito solitus erat dare. Tunc episcopus inquisivit Raginaldum, cur non daret candelas. 8) Ib.: Ad hoc Raginaldus respondit: 'Dare debeo, sed non possum, quia ceteri custodes furto et rapina tulerunt mihi illas candelas, quas ego ad istum usum dare debeo'. 9) Ib.: Tunc Raginaldus bona et spontanea voluntate, et ne ulterius exinde causaretur, venit et refutavit in manu episcopi omnes illas candelas . . . hoc est omnes candelas etc. (v. supra p. 1478 n. 7 et p. 1479 n. 2). 10) Cf. Matth. 28, 12: Et congregati cum senioribus consilio accepto; cf. etiam supra n. 6. 11) Cf. supra n. 6. 12) V. charta nr. 225 modo laudata in fine: Ex ista tamen candelis debet habere Raginaldus duodecim candelas optimas etc. 13) Cf. charta a. 1077, m. Aug. iam saepius laudata: Tunc episcopus, consensu et laudatione Raginaldi custodis et supradictorum hominum qui aderant, investivit . . . Locundum prepositum . . . Pretium a canonicis Raginaldo solum in charta non indicatur. 14) Cf. Hebr. 10, 80. 81: Quia iudicabit Dominus populum suum.

esset, accepto et invento salubri consilio¹, suam custodiam et partem ecclesie coram^a clero et populo in manu episcopi refutavit², acceptis inde a canonicis libris XLV ex Lucensibus^b denariis. Tunc^c prefatus episcopus privilegio facto³ eam canonicis concessit⁴ eo tenore⁵, ut canonici semper in Cena Domini oleum pro christa et oleum pro exorcismis et oleum pro infirmis darent et lampadem ardentem omni nocte ante altare Sancti^d Donati¹ et corrigias linguas campanarum et funes ad campanas minores sonandas et ceras XX libras similiter, quam^e Raginaldus sibi consueverat dare⁶. Postea episcopus acceptis a canonicis III^{or} libris denariorum Lucensium per scriptum predictam ceram illis concessit⁷, quatuor libris pretermisiss, quas ipse episcopus Gerardo primicerio dederat⁸. Deinde canonicis X solidos primicerio dantibus, illis concessit suam partem cere⁹. Revertente¹ autem Berardo clerico, filio ipsius Raginaldi, de scolis⁹, coepit ex hoc indignari, et infringere factum patris voluit. Dicebat se ab episcopo investitum de eadem ecclesia¹⁰, quando est factus clericus. Canonici autem videntes astutiam Berardi et calliditatem

a) præcedit una fere littera erasa c. b) sic. corr. lvc. c. c) hic distinguit Msr. d) S Donati litteris manusculis script. e. e) ita c., edd. f) R littera initialis solito maior a.

Horrendum est incidere in manus Dei viventis. Hæc chartam aliquam sapiunt, quæ tamen præsto non est neque eadem est, qua (secundum Pasqui I, 317 n. 1) Constantinus episcopus a. 1078, d. 10. Febr. canonicis custodiam a Raginaldo refutam et omnes portiones ecclesie S. Mariæ et S. Stephani ab iis iam acquisitas vel in futuro acquirendas confirmavit (cf. Pasqui I, 317 n. 1), quam chartam, etsi in universum, tamen non ubique ad verbum, cum alia charta eiusdem episcopi, d. a. 1078, d. 11. Nov. (Pasqui I nr. 228), convenientem v. cl. P. Kehr nobis conferendam curavit.

1) Cf. p. 1479 n. 10. 2) Cf. Pasqui I, nr. 227 p. 317 (a. 1078, m. Febr.): *Raginaldus . . . predictam ecclesiam (sc. Beati Donati) cum omni oblatione et custodia ex integro manu propria manibus prefati episcopi refutavit . . .*; nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov., quæcum convenit charta d. a. 1078, d. 10. Febr. inedita, de qua cf. supra p. 1479 n. 14): *Raginaldus manibus nostris sponte ex integro refutavit ipsum officium ecclesiasticæ custodiæ cum omni oblatione ecclesie Sancti Donati sive omnium ipsius ecclesie altarium nec non et omnibus, quæ de ecclesia Sancte virginis Mariæ et Sancti protomartiris Stephani ob ipsam custodiam habere consueverat sive aliquis per eum.* Pretium in his chartis non indicatur. 3) Ea quæ sequuntur non in 'brevis recordationis' d. a. 1078, m. Febr. (Pasqui I nr. 227), sed in diplomate Constantini episcopi d. a. 1078, d. 11. Nov. (ib. nr. 228) ex parte saltem leguntur, ad quod tamen auctor respicere non potuit, quia a. 1078, d. 11. Nov. episcopus etiam ceram, quam m. Febr. sibi reservaverat, canonicis concessit. Extant etiam in charta d. a. 1078, d. 10. Febr. (de qua v. supra p. 1479 n. 14), quæ de cera, aliter ac diploma d. a. 1078, d. 11. Nov. nihil continet, quod Pasqui non annotavit. 4) Cf. Pasqui I, nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov.; cf. charta inedita d. a. 1078, d. 10. Febr.): *per hanc nostri privilegii paginam obsecratu eiusdem Raginaldi concessimus domino Iocundo nostre ecclesie preposito ceterisque confratribus in canonica Beati Donati in communi vita pro tempore Deo servientibus integram medietatem (quam a Raginaldo recepimus sequi. 10. Febr.) ecclesie Sancti Donati, quam Raginaldus nobis sponsonis refutavit (quam R. n. sp. ref. deest 10. Febr., ubi sequi: atque ipsius ecclesie altarium cum omni oblatione, pro*

cum o. alt., quæ ibi ded. s. et obl. eorum) cum omnibus altaribus, quæ ibi dedicata sunt, et oblatione eorum . . . 5) Ad ea, quæ sequuntur, quæ, etsi non ex diplomate d. a. 1078, d. 11. Nov. (vel priore d. 10. Febr.) desumpta sunt, certe cum eo ad communem fontem redeunt, cf. ib.: *Ordinantes atque constituentes, ut . . . oleum lucerne altaris Sancti Donati (S. D. deest 10. Febr.), corrigias etiam appendendis campanarum linguas nec non et funes ipsius campanis sonandis, exceptis maioribus, prebeant, sextarium quoque olei ad crismam faciendum annualiter tribuant (sext. 25 qu. o. ad cr. conf. a. tribuant desunt hoc loco 10. Febr., sed in fine suppleta erant).* 6) Cf. Pasqui I, nr. 227 ex., p. 317 (a. 1078, m. Febr.): *et ipsi fratres ad prenominationem episcopum et suis successoribus episcopis per omnem annum in mense Augusto ceram, quam suprascriptus Raginaldus solitus dare erat eo tempore, quando prefatam ecclesiam refutavit, ipsis persolverent.* V. supra n. 3, infra n. 7. 7) Cf. Pasqui I, nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov.): *Insuper etiam totum debitum cere, quod Raginaldus annualiter nobis dabat, concessimus (quod in charta Constantini episcopi a. 1078, d. 10. Febr., inedita, in Archivo capituli Aretini sub nr. 260 servata, de qua P. Kehr v. cl. nos petentes certiores fecit, deest). Pretium alibi non indicatur.* 8) Quod a. 1078 inter m. Febr. et d. 11. Nov. factum esse oportet. In chartis Aretinis prelo subiectis, quas vidimus, de hac re nihil invenitur. Gerardus primicerius usque ad a. 1089, m. Apr. (Pasqui I, nr. 275) sæpe occurrit (ex. gr. nr. 225, a. 1077, m. Aug.; nr. 228, a. 1078, d. 11. Nov.). 9) V. charta Berardi et patris sui Rainaldi, d. a. 1082, d. 7. Januar. (Pasqui I, nr. 249): *Ego Berardus reversus a scolis, considerans refutationem, quam pater meus Raginaldus fecit, me absente, . . . de ecclesia et custodia Beati Donati episcopi et martiris et Sancte Mariæ et protomartiris 50 Stephani cum omni oblatione earum, quam ipse michi sua prece a predicto episcopo adquisierat sua vice custodiendam, pleniter laudavi et confirmare disposui . . .* 10) Cf. etiam subscriptionem Berardi diplomati Constantini episcopi, d. a. 1078, d. 11. Nov. (Pasqui I, nr. 228 p. 319), postea, ut mihi videtur, adiectam: *Ego Berardus clericus filius predicti Rainaldi, qui ex predicta ecclesie custodia a Constantino episcopo investitus fueram, laudans confirmansque subscripsi.*

Raginaldi pro pace adiunxerunt eis X libras Lucensium denariorum¹. Iterumque ab patre et ipso filio receperunt scriptum² cum omni definitione ecclesie et de aliis causis, quibus contra eos agere videbantur, sicut in eorum scripto legitur³. Sed et ipsi canonici omnia cum pace habere volentes, adquisierunt altaria, que erant in ea ecclesia, a nepotibus Briguli et Ildibrandi, quorum avibus⁴ Cucus dederat⁵, et a Guinigildo, filio Gizi Teuzi⁶. Ildibrando, filio Cani⁷, nepoti Ildibrandi, pro sua parte altaris Sancti Iohannis dederunt octo solidos. Filius Rusticelli⁸, consobrinus illius, suam partem eiusdem altaris dedit ipsis⁹. et Vivento clerico, filio Iohannis Ati¹⁰. Gebizo presbiter non habens filium sed filias, una¹¹ ex illis, Teuza nomine, Griffoni notario¹² in domo sua in coniugium dedit cum sua¹³ parte illius altaris et cum omnibus terris suis. Ex qua natus est Ildibrando¹⁴, qui accipiens quindecim solidos, dedit eam canonicis. De Bosone geniti sunt Guidolus et Carellus.

9. Nunc¹⁵ de confessione, quam pretermisimus, que est sub altare Sancte Marie, prout Dominus donaverit, veritatem dicamus¹⁶. Denique, sicut prefati sumus¹⁷, predicti pontifices tres partes de altare confessionis similiter clericis dederunt, id est Gebizoni presbitero, filio Peci, et Bosoni clerico, filio Ropulti, quem secum Elpertus¹⁸ episcopus¹⁹ conduxit²⁰, et Vivento clerico, filio Iohannis Ati²¹. Gebizo presbiter non habens filium sed filias, una²² ex illis, Teuza nomine, Griffoni notario²³ in domo sua in coniugium dedit cum sua²⁴ parte illius altaris et cum omnibus terris suis. Ex qua natus est Ildibrando²⁵, qui accipiens quindecim solidos, dedit eam canonicis. De Bosone geniti sunt Guidolus et Carellus.

a) ita c.; avis corr. Grass. b) sequ. spatium vacuum 55 mm (secundum Grazzini) complectens c. c) N littera initialis solito maior c.; hic etiam distinguunt Br., Pa. d) ita (clp¹) c.; Hupertus edd e) ita c.; unam edd.

1) Pasqui I nr. 249 (a. 1082, d. 7. Ianuar.): spondimus, promittimus ego suprascriptus Berardus et ego iamdictus Raginaldus et obligamus (nos) et nostros filios et nepotes seu heredes . . . tam de suprascriptis ecclesiasticis rebus et causis quam etiam de ipsa terra, que est posita prope fluvium Castro, que fuit data predicte canonice pro anima patris mei seu de sponsione filii vel nepotis mei, quam michi fecisti ad ordinem canonicum recipiendi, vel de denariis ante refutationem nobis pactis, quos camerarium querabamur nobis quouomodo retenuisse, quod ab hac hora in antea de omnibus suprascriptis rebus et causis non presumamus contra vos et predictam canonicam agere, causare, tollere, contendere, intrinittere seu intentionare vel aliquo modo fatigare . . . et ibidem in fine: Pro suprascripta autem sponsione et obligatione et refutatione confirmanda recipimus meritum argentum et alias mobiles res a te domno Iocundo preposito pro libras centum, quia taliter inter nos convenit. 2) Cf. p. 1480 n. 9. 3) Supra c. 7 p. 1478. 4) Supra c. 7 p. 1478. 5) V. n. 7. 6) Gerardus, v. n. 7. 7) A. 1079, d. 29. Ian., Pasqui I nr. 229: Gerardus filius quondam Rustici et Ildibrandus filius cuiusdam Cani . . . pro Dei amore et timore et anime eorum mercede et Rustici patris suprascripti Gerardi refutaverunt et investierunt suprascriptum prepositum (sc. Iocundum) ad usum et sumptum canonicorum fratrum in canonica Sancti Donati Deo servientium, idest integram eorum portionem de uno altario de intus ecclesia Santi Donati, qui est dedicatus ad honorem sancti Iohannis Baptiste atque in honore aliorum sanctorum . . . 8) Iam a. 1079, n. Aug. (Pasqui I nr. 231) Iocundus sancte Aretine sedis archidiaconus et prepositus canonice eius Petro presbytero filio quondam Bonizonis suisque heredibus libellario nomine integram confessionem cum altario que ibi consecratum est ad honorem Dei et beatorum martyrum Marcellini et Avgu-

stini, et est subter ecclesia genitricis Dei virginis Marie, dedit. Unde ea, que in c. 9. exponuntur, omnia ante hoc tempus facta esse videntur. Cf. etiam chartam d. m. Febr. a. 1078 (Pasqui I, nr. 227), qua charta Constantinus episcopus canonicis ecclesiam Sancti Donati cum omni sua custodia et cum omni oblatione ex integro dedit et similiter cum ea Sancte genitricis Dei et virginis Marie Sanctique protomartiris Stephani cum omnibus altariis, qui ibi Deo dicati sunt, quam suprascripti fratres a mansionariis ipsius ecclesie acquisitum habebant. Unde tamen certus terminus ante quem non efficitur, quia a. 1078, d. 10. Febr. (in charta inedita) et d. 11. Nov. (Pasqui I, nr. 228 p. 818 sq.) idem Constantinus episcopus iisdem canonicis confirmavit omnes illas portiones reliquarum partium ecclesie Sancte Marie et Sancti Stephani (superiores et inferiores add. 11. Nov.), quas adquisitas habent (vel adquisituri erunt add. 11. Nov.), ab ipsius ecclesie mansionariis (vel ab aliquibus aliis add. 11. Nov.). 9) Supra c. 2 in. p. 1478. 10) Qui sedit a. 986/87—1010, supra p. 1472 n. 2. 11) Cf. supra c. 1 ex. p. 1472 l. 14: conduxit suos canonicos, quos ordinaverat, ante imperatorem. Sed Boso neque in DO. III. 217 neque in DO. III. 290 inter canonicos Aretinos nominatur (supra p. 1472 n. 10, p. 1473 n. 1). 12) Cf. supra c. 5. — A. 1027, et 1038. inter canonicos occurrit Viventius quidam archidiaconus, a. 1038. praeter eum alius Viventius diaconus (DK. II. 74. 263). 13) Qui occurrit ab a. 1041—1066, Pasqui I nr. 161. 14) Ildibrando filio quondam Boniei iudex. A. 1077, m. Aug. non iam superstes erat, v. n. 14. 15) Ildibrando filio quondam Griffi qui fuit notarius occurrit a. 1077, m. Aug., Pasqui I nr. 225: Ildibrandus filius quondam Griffi a. 1086, m. Febr., ib. nr. 265; idem a. 1084, d. 28. Mai., a. 1086, d. 9. Iul., a. 1087, d. 9. Aug., ib. nr. 257. 266. 271.

Guidolus adquisivit partem fratris et post utrasque dedit canonicis pro anima sua, tamen recepit inde vestimentum bambacinum^a. Viventius clericus et Signorellus¹ fratres non habentes filios, reliquerunt^b partem illius altaris et omnia sua nepotibus suis, filiis fratris sui Teozonis¹, scilicet Bosoni² et Iocundo, qui fuit archidiaconus et prepositus³, qui et reliquit^c omnia sua Bosoni² fratri suo cum predicta parte altaris. Boso autem dedit illam canonicis et accepit pro ea terram de Vilalba^{d,4}, quam dedit Sophia comitissa⁵ pro anima Henrici, filii Uguizonis, mariti sui^{e,6}.

10. *Ne^f fallaces compositores iudicemur, qualiter panes^a oblationis ecclesie Sancti Stephani et Sancte Marie ante nostros oculos multotiens divisi^h fuerint, breviter dicamus. Si essent LXIII panes¹ aut quilibet², in primis canonici tollebant ex eis XVI, quæ erat quarta pars. Relinquebantur^h XLVIII, et fiebant ex eis quattuor partes. Tunc ex ipsis Gerardus Mascari⁸ tollebat XII, et XII Iohannes Blancus⁹. Duodecim erant inter Sizonem¹⁰ et Bonicum¹¹. Alii XII, qui remanebant, taliterⁱ divisi erant: Ucellittus et Widolus, filii Blanki¹², habebant VI. Alios VI, qui remanserant, habebant Pincus et Briccus fratres¹³. Alter eorum habebat tres filios et tres panes, et alius similiter^m.

Omnia, quæ a nobis hic scripta sunt, testem Deum secretorum agnitorem¹⁴ habemus, nichil esse aiunctumⁿ studiose, sed et compendiose descripsimus veritatem.

a) ita c.; bambacinum Mur., Pa., Graze.; bombacinum Br. b) reliquit c. c) ita c. d) ita c., Br., Pa.; Villalba Mur.; Vitalba Graze. e) sequ. signum interpunctionis ;., reliqua parte lineæ vacua, c. f) N littera initialis solito maior c. g) ita emendavi, v. l. 10 sqq.; partes c., edd. h) ita c.; divis(a)e edd., sed v. notam præcedentem. i) pan c. 20 k) ita edd.; Relinquebantur c. l) sequ. spatium breve (an erant eras.?) c. m) reliqua pars lineæ (spatium c. 6-7 litterarum) et sequens linea vacua c. n) ita c. (pro adiunctum, quod habet Mur.).

1) Ipsas decimas, quas Teuso et Signorellus filii Iohannis annualiter reddunt, magistro Maginardo architecto ab Helmperto episcopo attributas Theodaldus episcopus a. 1026, m. Dec. confirmavit; Pasqui I nr. 125 p. 177. 2) locundus occurrit archidiaconus a. 1057-1091 m. Oct. (non iam a. 1095, d. 16. Mai.), praepositus (canonicae Sancti Donati) a. 1064 (nondum a. 1060)-1095, d. 16. Mai. (non iam a. 1098, m. Iun.), Pasqui I nr. 182. 281 (cf. 284). 192 (cf. 190). 284 (cf. 286). 3) Boso filius Teuzonis subscripsit a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I nr. 236), Boso filius quondam Teuzonis a. 1082, d. 7. Ian. chartae Berardi et Raginaldi (cf. supra p. 1480, n. 9). 4) Locum quendam Villalba non longe ab Aretio situm commemorat Pasqui I, 186 n. 1. Villalba (fraz. del com. di Arezzo); est etiam alter locus Villalba (fraz. del com. di Pieve Santo Stefano, prov. di Arezzo).

De tempore cf. supra p. 1481 n. 8. 5) Filia Berardi comitis, quae iam ante m. Aprilen anni 1079. altera vice Alberto comiti filio quondam Alberti comitis nupserat et adhuc a. 1098, m. Dec. occurrit; H. Bresslau, Jahrb. Konrad II. t. I (1879), 448, 450; N. A. V, 443; Pasqui I, nr. 280, 290. 6) Henricus, filius Ugonis (Ugizonis, Pasqui I, nr. 290) qui fuit marchio (Spoleti et Camerini), post m. Oct. a. 1066. et ante m. Apr. a. 1079. mortuus est; Bresslau l. c.; cf. n. 5. 7) 'Soll wohl heißen "64 Brode oder wie viel immer"; die Zahl 64 ist also nur beispielsweise genannt' Bresslau. 8) Supra c. 5 p. 1476. 9) Supra c. 4 p. 1476. 10) Supra c. 3 p. 1475 l. 17. 11) Supra c. 3 p. 1475 l. 17 sq. 12) Supra c. 3 p. 1475 l. 24. 13) Supra c. 3 p. 1475 l. 26 sqq. 14) Cf. Eccli. 7, 5: Non te iustifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est.

SUPPLEMENTA.

NOTAE BROTSELDENSES.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

I. In archivo ecclesiae parochialis villae Brotselden (Prodselten, Niederbrotselden, Altenbrotselden, hodie Dorfprozelten) inter Wertheim et Miltenberg ad Moenum fluvium sitae, quae, prius ad diocesim Moguntinam, nunc ad diocesim Wirzburgensem spectans, olim Ordini fratrum Teutonicorum (inde ab a. 1319 usque ad a. 1483)¹, deinde archiepiscopatus Moguntino, postremo inde ab a. 1816 regno, nunc rei publicae Bavariae ascripta est, servatur membrana 37 cm longitudine, 28 cm latitudine habens (= c.), in qua una manu saeculi XV. notae de dedicatione ecclesiae a. 1009 et de dedicatione altaris S. Mariae ibidem a. 1258 facta et de indulgentiis a multis pontificibus Romanis et aliis concessis² satis ornate, licet non sine mendis foedissimis, conscriptae sunt. In cuius membranae tergo itidem saeculo XV. haec inscripta sunt: Hec Cetela est sancti Viti patroni ecclesie in Dorffprotselden.

Dedicationes annorum 1009³ et 1258⁴ leguntur etiam manu, quae Matthaei Götz parochi Prozelten (a. 1803—1809) esse videtur, scriptae in folio quodam, quod in principio libri manuscriptorum apud eandem ecclesiam asservatur, qui inscribitur 'Liber Baptizatorum in Ecclesia parochiali Dorfprozelten de aō Dni 1790 usque ad Annum 1[861]⁵', adiunctum est, hoc titulo praemisso: 'Copia descripta ex epistola antiqua a. R. D. Severo paracho in Wallthürn aō 1772'; quod exemplum (—c.¹), tamquam nullius pretii, praetermisimus. Eodem exemplo satis mendoso, ex quo c.¹ pendet, usus est [I. C.] Dahl apud [I.] von Fink. 'Die geöffnerten Archive für die Geschichte des Königreichs Baiern' II (Bamberg 1822/23), fasc. 6, p. 135 sq., qui dedicationes a. 1009 (perperam ad a. 1109, d. 20. Nov.) et a. 1258 (perperam sub d. 7. Oct.) ex 'Copia descripta ex autographo antiquo a R. D. Severo, paracho in Wallthürn anno 1772' edidit. Dahl notitiam anni 1009 non genuinam, sed saeculo demum XV. a falsario quodam fictam esse putavit, maxime quia numerum anni corruptum 1109 cum Willigiso archiepiscopo non convenire et nomina episcoporum Wormatiensis et Halberstadensis non recte indicata esse vidit atque etiam modus, quo diem significatum esse putavit, tunc temporis in usu non fuisse sibi videbatur. Quod iudicium, quantum ad rem a. 1009 actam attinet, stare non potest, etiamsi nonnulla nomina iam culpa librarii membranae (c.), qui archetypi literas non recte intellexisse videtur, evidenter corrupta sunt nec verba, quae legimus, omnia iam in archetypo ita posita, sed potius saltem ex parte a librario saeculi XV. concinnata esse facile concedes⁶.

1) V. infra p. 1485 n. 8.

2) Scilicet Ordini fratrum

translata est — Michaelis (infra p. 1485 l. 16) desunt.

Teutonicorum generaliter, non ecclesiae Brotseldensi specialiter.

5) Cf. etiam Amrhein in libro infra p. 1484 l. 1 sqq. citato p. 525 sub nr. 7.

3) Perperam ad a. 1109: Anno Domini Millesimo Centesimo nono 20mo Novembris.

6) Cf. etiam, quae de indulgentiarum usu N. Paulus loco infra p. 1485 n. 6 citato exposuit.

4) Perperam Anno Domini 1258 Septima 8^{bris}, Verba Et

Notae nostrae ex c. a v. rev. Augusto Amrhein, qui membranam perperam saeculo XIII. scriptam esse putavit ('Abschrift aus dem 13. Jahrhundert'), non accurate indicatae ('Archivinventare der katholischen Pfarreien in der Diözese Würzburg', Würzburg 1914, p. 524, 'Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte. 5. Reihe: Inventarien fränkischer Archive I')¹⁾, postquam ipse in villa Dorfprozelten positus, viro rev. Casparo Trapp, paroco loci, gratiose facultatem scribandi praebente, eas ex c. transcripsi, hic primum integrae typis dantur.

II. In eiusdem ecclesiae Brotseldensis (Dorfprozelten) archivo exstant litterae indulgentiarum a Guillelmo Antibirensi archiepiscopo et undecim episcopis ecclesiae parochiali in Brotselden a. 1337, d. 28. Martii, Avinione concessae²⁾, quae in membrana quadam formae maximae scriptae³⁾ et ab Heinrico archiepiscopo Moguntino a. 1338, d. 4. Maii (Datum Asch[affenburg])⁴⁾ per cedulam transfixam⁵⁾ confirmatae sunt⁶⁾. In tergo membranae (c.) manu saeculi XV. enumeratae sunt Reliquie in ecclesia ville Prodselden, quam notitiam a viro rev. A. Amrhein, qui has litteras indulgentiarum enotavit⁶⁾, non indicatam ipse transcripsi.

A. Hofmeister.

1) Ex cuius libro dedicationem a. 1009, quam pro inedita habuisse videtur, breviter enotavit M. Stimming, 'Mainzer Urkundenbuch' I (Darmstadt 1932), 152 nr. 249 ('Arbeiten der Historischen Kommission für den Volksstaat Hessen'). Amrhein tacite nomina episcoporum a. 1009 emendavit, falsorum nomen in c. traditorum mentione omnino non habita. 2) Quorum tenor talis est: Universis sancte matris ecclesie filiis, ad quos presentes littere pervenerint, nos miseratione divina Guillelmus Antibirensis archiepiscopus, Paulus Fulgencis, Andreas Coronensis, Alamannus Suanensis, Franciscus Bisciciensis, Nicholaus Nasariensis, Benedictus Cardicensis, Iacobus de Valona, Petrus Calliciensis, Raymundus Cathiniensis, Dominicus Perensis et Iohannes Bregerensis episcopi salutem in Domino sempiternam. Pia mater ecclesia de animarum salute sollicita devotionem fidelium per quaedam munera spiritualia, remissiones videlicet et indulgentias, involare consuevit ad debitum famulus honorum Deo et sacris edibus impendendum, ut, quanto crebrius et devocius illuc confluit populus Christianus assiduus Salvatoris gratiam precibus implorando, tanto delictorum suorum veniam et gloriam regni celestis consequi mereatur eternam. Cupientes igitur, ut ecclesia parochialis in Brotselden et altaria in eadem consecrata in honore beate Marie virginis, sancti Iohannis baptiste, sancti Viti et sancte Katherine, Mogunt(ine) dioc(es)is, congruis honoribus frequentetur¹⁾ et a Christi fidelibus iugiter veneretur²⁾, omnibus vere penitentibus et confessis, qui ad dict(am) ecclesiam et altar(ia) in omnibus festis suorum patronorum vel in dedicatione eiusdem ac in aliis festis infrascriptis, videlicet Natalis Domini, Circumcisionis, Epiphaniae, Parasceues, Pasche, Ascensionis, Pentecostes, Trinitatis, Corporis Christi, Inventionis et Exaltationis sancte crucis, in omnibus festis beate Marie virginis ac sancti Iohannis baptiste, Petri et Pauli et omnium apostolorum et evangelistarum sanctorumque Stephani, Laurentii, Martini, Nicolai, Gregorii, Augustini, Ambrosii, Ieronimi, Benedicti, sanctarum Marie Magdalene, Katherine, Margarete, Ceciliæ, Lucie, Agathe, Agnetis, Barbare, in commemoratione omnium sanctorum et animarum et per octavas dictarum festivitatum octavas habentium singulisque diebus dominicis et sabbatis causa devocio-

nis, orationis aut peregrinationis accesserint, seu qui missis, predicationibus, matutinis, vespers aut aliis quibuscumque divinis officiis ibidem interfuerint aut corpus Christi vel oleum sacrum, cum infirmis portentur, secuti fuerint seu in serotina pulsatione campanæ secundum modum curie Romane genibus flexis ter 'Ave Maria dixerint, necnon qui ad fabricam, luminaria, ornamenta aut quavis alia dict(is) ecclesie et altare¹⁾ necessaria manus porrexerint adiutores, vel qui in eorum testamentis aut extra aurum, argentum, vestimentum aut aliquid (ter¹⁾) aliud caritativum subsidium dict(is) ecclesie et altare¹⁾ donaverint, legaverint aut procuraverint, et qui cimiterium dicte ecclesie pro animabus corporum inibi iocencium et omnium fidelium defunctorum exorando circueverint¹⁾ et sepulturam ibidem suam elegerint, quocienscumque, 20 quandocumque et ubicumque premissa vel aliquid premissorum devote fecerint, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi singuli nostrum quadraginta dies indulgentiarum de iniunctis eis penitentis miser¹⁾ corditer in Domino relaxamus, dummodo dict(esani) voluntas ad id accesserit [et consensus]. In cuius rei testimonium presentes litteras sigillorum nostrorum iussimus appensione muniri. Dat(um) Avinioni¹⁾ XXVIII. die mensis Martii, anno Domini¹⁾ 10 M^oCCC^oXXXVII. et pontificalis domini Benedicti pape XII. anno tertio. Quae litterae in indulo indulgentiarum collectivarum locupletissimo apud H. Delehay, 'Les lettres d'indulgence collectives', in Anal. Boll. 45 (1927), p. 336 sq., cf. 46 (1928) p. 800 sqq., 45 non indicantur. 3) In qua adhuc vestigia ad minus 11 sigillorum apparent, quae exceptis filiis 7 sigillorum et frustis quarti et undecimi sigilli perierunt. Amrhein l. c. p. 524 sub nr. 2, ubi nomen archiepiscopi corruptum est, minus accurate 6 fila sigillorum et duo sigilla 50 laesa indicavit. 4) Cuius sigillum, remanente loro membranaceo, perit. 5) Adiectis 40 dierum indulgentiis in forma simili et hac conditione addita (de qua cf. H. Delehay, Anal. Boll. 46, 1928, p. 842 sq.): Nolentes tamen, quod hee indulgentiarum littere extra dictam ecclesiam per modum questus aliquatenus deferantur. Aliquis huiusmodi indulgentias volumus esse nullas. 6) L. c.

I.

Anno Domini millesimo^a nono^b, kl. Novembris dedicata^c est ecclesia sancti Viti in Brotselden a venerabilibus dominis domino Willegiso archiepiscopo Maguntino^{d,1}, domino Bernhardo^{a,2} Wormaciensi episcopo, domino Walthero Spirensi episcopo³, domino Benigno^{4,4} Halberstatensi episcopo, domino Henrico^{5,5} Patirprunnensi^h episcopo in honore sancte et individue Trinitatis necnon et victoriosissime crucis et in commemoratione sancte Dei genitricis Marie et sancti Iohannis baptiste et sanctorum apostolorum Petri et Andree et sanctorum martyrumⁱ Stephani, Viti, Laurentii, Georii et sanctorum confessorum Benedicti et Severi et sanctorum virginum Felicitatis, Margarete, Brigide, Undecim milium virginum. Et translata est dedicacio in proximam dominicam ante festum beati Michaelis archangeli. Unde in die dedicacionis habentur quinque indulgentie a quinque supradictis episcopis⁶.

Anno Domini M^o CCLVIII, septimo kl. Octobris^k dedicatum est altare novum Domine nostre a venerabili domino episcopo Veronensi^{l,7} Theodrico in honore sancte Dei genitricis Marie. Ibi est enim de capillis et de lacte eius et sancti Nicolai episcopi, de oleo sancte Katharine et sanctorum martyrum Panthaleonis, Herculei et sancti Anthonii confessorum. Et translata est dedicacio in proximam^m dominicam ante festum sancti Michaelis, et datum est a domino Walthero pincerna⁸.

Itemⁿ hec sunt indulgentie⁹. Primo Celestinus III^{us}¹⁰ confirmavit, Honorius III^{us}, Gregorius nonus, Innocentius III^{us}¹¹, Alexander^o III^{us}, Clemens III^{us}, Bonifacius VIII^{us}¹²: Wer dez ordes

2. a) sequi. C delet. c. b) uno c. c) Dedicata c. d) magunt c. e) ita c.; legendum est Burchardo. f) ita (benigno. littera b linea rubra ornata) c.; v. n. 4. g) ita c.; Meinwerco emendandum, non, si infra l. II recte de quinque episcopis agitur, quicquam incuria scriptoris omissum; v. n. 5. h) priprunnensi c. i) nrā c. k) vel potius otto-bris c. l) ita (veronensi) c. m) x eadem manu superscr. c. n) precedit un linea vacua, Item — indulgentie non illustrata, c. o) ita c.

27. 1) Qui sedit a. 975—1011. 2) Burchardus episcopus Wormatiensis sedit a. 1000, m. Febr. — 1025. 3) Qui sedit a. 1004—1027. 4) Immo Arnolfus episcopus Halberstadensis, qui sedit a. 996—1023. 5) Nomen corruptum esse patet. Ecclesiam Patherbrunnensem ab a. 1009, d. 13. Mart., usque ad a. 1036, Meinwerco obtinuit, qui Reihario (a. 988—1009) successit. Nam de Heinricho episcopo, qui a. 995/96—1018. Herbipoli praeerat, propter numerum quinque episcoporum (infra l. II) cogitari non potest. 6) Cf. N. Paulus, 'Geschichte des Ablasses im Mittelalter vom Ursprunge bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts' I (Paderborn 1922), 132 sqq. ('Die ältesten Ablässe für Almosen und Kirchenbesuch'), qui talium indulgentiarum ante saeculum XI. exempla non inveniri neque ullum in Germania testimonium anno 1044. antiquius, indulgentia quadam Mindensi anni 1044. tamquam non genuina sprete, sa indagare potuisse exposuit (p. 147); H. Delehaye, 'Les lettres d'indulgence collectives', Anal. Boll. 44 (1926), p. 342 sqq.; 45 (1927), p. 97 sqq. 7) I. e. Vironensi (Wierland Estoniae). De Theoderico O. Min., episcopo Vironensi, a. 1247/71. in dioecesis Colonien-sis, Maguntina, Treverensis occurrente v. C. Eubel, Hierarchia catholica medii aevi I² (1913), 531. 552, 554, 555; Böhm-Will, Reg. archiep. Magunt. II (1886) in indice p. 465. 8) De Klingenberg et Prozelten (et Reichen-ek). Cf. [l. C.] Dahl, apud v. Fink, 'Die geöffneten Archive für die Geschichte des Königreichs Baiern' II (1822/23), fasc. 4, p. 354 sqq.; fasc. 6, p. 186 n. *; A. Feulner in 'Die Kunstdenkmäler des Königreichs Bayern' III 'Rb. Unterfranken und Aschaffenburg', fasc. 7 'BA. Marktheidenfeld' (München 1913) p. 115; W. Möller, 'Stamntafeln westdeutscher Adels-Geschlechter im Mittel- alter' (Darmstadt 1922) p. 43 sq. Waltheri filii paulo post (non post a. 1275) castrum Prozelten (Bratshelden, hodie 'Stadtprozelten') cum pertinentiis suis comitibus de Wertheim et dominis de Hanau vendiderunt, a quorum heredibus a. 1319. ad ordinem S. Mariae Teutonicorum, postea a. 1488. per commutationem ad archiepiscopum Moguntinum devenit; Dahl, apud v. Fink l. c. II, fasc. 4, p. 368 sqq.; 'Die Kunstdenkmäler des Königreichs Bayern' I. c. p. 118, cf. ib. (in introductione auctore Iohanne Ring) p. 4 sq. 9) Indulgentiae, quae sequuntur, non ecclesiae Brotseldensi singulariter, sed Ordini Teutonico, sub cuius dominio haec ecclesia inde ab a. 1319 usque ad a. 1488 erat, generaliter concessae ex summario quodam, in quo omnes fratrum Teutonicorum indulgentiae tam genuinae quam fictae abbreviate erant, excerptae esse videntur. Tale est summarium sub Gregorio XI. papa confectum et a. 1375, d. 1. Iul. in domo Ordinis Teutonici Treverensis vidinatum ('Summ. Trev.'; v. etiam infra n. 12), de quo rettulerunt B. Dudik, 'Über Ablastafeln' (in 'Sitzungsberichte der Philos. hist. Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften' 58, Wien 1868) p. 174 sq. et secundum librum quendam Hartmanni Grisar ineditum N. Paulus, 'Gesch. d. Ablasses im Mittelalter' III (1923), 235 sq. Similia habes, ex simili fonte hausta, partim fusius exposita, in tabulis indulgentiarum Vindobonensibus a. 1466. et a. 1513 (Dudik p. 156 sqq. et 160 sqq.) et in libello saeculi XV. qui inscribitur *Gnad und Ablasse des Teutschen ordens* (SS. rer. Pruss. III, 713 sqq.). 10) Qui sedit a. 1191—1198. et indulgentias fratrum Hospitalis S. Iohannis et Templariorum confirmavit; cf. Paulus I (1922), 173 sq. 11) Cf. etiam infra p. 1486, n. 9. 12) De Bonifacio IX (a. 1389—1404), qui hic per errorem pro Boni-

kirchen gibt ierlich zins ader gulte von syme gude, daz yme Got geben hot, oder sich gesellet zu uns brudern oder zu unser bruderschaft, dem wirt vergeben daz VII. teil sener^a gesaczten buß. Item Honorius III^{us}¹: Parasceue, Dedicacio, Exaltacio sancte crucis XLII jar und XLII karre². Item Honorius III^{us}¹: Dedicacio, Nativitatis Christi, Epiphanie et per octavas CCCCC^b LVIII³ iar und XL karen. Item Honorius III^{us}¹ et Urbanus⁴: Cottidie quilibet CV^e⁵ dag. Item Gregorius IX^{us}, Innocencius III^{us}, Alexander⁶ III^{us}, Clemens III^{us}, Paschasius^c⁶ III^{us} et Bonifacius IX^{us}⁷: Daz dritteil siner gesaczten buß.⁴

Item^f Urbanus III^{us}⁸, Innocencius III^{us}: Zu Weyhennachten, Cena Domini, Pasche, Ascensio, Pentecosten, Assumpcio et Purificacio, Omnium sanctorum wirt vergeben XL tag ir gesaczten buß⁸. Item Honorius III^{us}⁹: Zu Weyhennachten, Pasce, Ascensio, Pentecosten, vir Frawen⁶ tag, aller apostellen dag ielicher besunder, Maria^b Madalene¹, Laurencii, Nicolai, Stephani⁹ und Elizabeth XL dag und XLII karen. Item Honorius III^{us}¹⁰: 10 et^k in anno, scilicet Parasceue, Dedicacio, Exaltacio sancte crucis, et per XL^{am} secundis, quartis, sextis feriis XL annos et XL karenas. Item Iohannes XXII^{us}¹¹: Uff alle vor geschriben hoczeit XXIII iar und XXIII karen. Item XXII¹ erzbischoff¹² und von yedlichem XL dag und I^m karen. Item auch haben die kirchen, die in den orten gehören, von Honorio III°, Gregorio nono, Alexander^o III° gnade und freyhet, die Iohanser hern orden hatt und die Tempelherren haben¹³, an die vor geschriben gnade und applas.

Item^o summa totaliter tenet funfthundert trew und aczig iar¹⁴ applas und LXV karen¹⁴ ab Honorio, Alexander^o III° et Iohanne XXII° necnon ab aliis pontificibus^o.

II.

Reliquie in ecclesia ville Prodselden.

Item reliquie XI milium virginum.

Item reliquie sanctorum Viti et sociorum eius.

Item de sancto Bartholomeo apostolo^o.

^a) sequitur manu alia, cursiva saeculi c. XV: Noch dem als ein festivit uber daz ander ist mit applas c.

a) ita hoc loco c. b) ita c. c) ita (C. v.) c. d) Allender c. e) ita (vel Paschasius) c., corrupte; intellegendum est Paschasius, ut Summ. Trev. et SS. rer. Pruss. III, 716 habent. f) praecedit f. minio scriptum c. g) linea minio 35 subducta insignitum c. h) altera littera a minio superscr. c. i) ita c. k) emend. vel suppl. ter, v. n. 10. l) ita c. m) J. c. n) ita c. o) praecedit una linea vacua c. p) ita c. q) III° c. r) ita c^o.

facio VIII (a. 1294—1303) positus esse videtur, cf. Paulus III, 152 sqq. Bonifacius VIII. nominatur in Summ. Trev., SS. rer. Pruss. III, 717, Dudik p. 159 (a. 1466), cf. p. 171 (a. 1513). Iam in Summ. Trev. praeterea Gregorium XL invenis in indiculo Brotseldensi omisum. Quare nescio an notitia Brotseldensis ad summarii formam quandam antiquiorem redeat.

1) Haec iam in Summ. Trev. posita inter fictas Ordinis Teutonici indulgentias recenset Paulus III, 235 sq. (cf. II, 3). 2) Ad hanc vocem cf. Paulus II, 80 sqq., qui eam ad Germanicum 'chara' ('Trauer', 'Klage') refert, quod valde dubium videtur. 3) Ita SS. rer. Pruss. III, 714; CCCCC^b LVIII³ Dudik p. 169 (a. 1513); 550 Summ. Trev. 4) Urbanus IV. in Summ. Trev. nominatur. Plura de eo leguntur SS. rer. Pruss. III, 716; Dudik p. 170 sq. (a. 1513); v. infra I. 7. 5) 50 Summ. Trev., XXV tago SS. rer. Pruss. III, 714, Dudik p. 158 (a. 1466). 169 (a. 1513), de Honorio III. Proxime accedit SS. rer. Pruss. III, 718: Item dy gnanten bruder haben teglich hundert und V tag ablass, ubi tamen nullus pontifex indicatur. 6) Intellegendus est Paschalis III, qui a. 1164, d. 3. Maii omnibus fratrum Hospitalis S. Iohannis Ierosolimitani benefactoribus septimam partem iniunctae poenitentiae remisit; I. Delaville le Roux, 'Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem' I (Paris 1894), 284 nr. 332; cf. Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. II nr. 14485;

Paulus III, 235 n. 6. 7) Cf. p. 1485 n. 12. 8) Cf. SS. rer. Pruss. III, 716 (omissa Nativitate Domini). 9) Haec de Honorio IV. leguntur, omisso tamen festo s. Stephani et adiecto festo Omnium sanctorum, SS. rer. Pruss. III, 716 et apud Dudik p. 171 (a. 1513). De festo s. Stephani v. supra p. 1484 n. 2 et, in privilegiis ordinis S. Iohannis, Paulus III, 234. 10) Haec habes SS. rer. Pruss. III, 718 (drey male ym jare etc.); 33 cf. '42 iar . . auch 42 Karreit' (supra I. 3) Dudik p. 158 (a. 1466). 169 (a. 1513). 11) Qui sedit a. 1316—1384. Eadem habes in Summ. Trev. et SS. rer. Pruss. III, 717; cf. Dudik p. 171 (a. 1513): XXXIII jar und so vil karen. V. etiam supra n. 1. 40 12) XXII ertsbischofe und bischofe SS. rer. Pruss. III, 718; item Dudik p. 158 (a. 1466), 171 (a. 1513). Has litteras a 4 archiepiscopis et 8 episcopis ecclesiis et capellis Ordinis Teutonici in dioecesi Maguntinensi sitis a. 1289, d. 23. Martii datas habes apud A. Wyß, 'Urb. des Deutschordens-Ballei Hessen' I, 877 sq. nr. 501 (in 'Hess. Urb.' I. 'Abt.', Leipzig 1879), quas enotavit H. Delehaye, Anal. Boll. 45 (1927), p. 112 (sub a. 1288) et 113 (sub a. 1289). 13) Ita etiam SS. rer. Pruss. III, 718; Dudik p. 157 (a. 1466), cf. 161 (a. 1513); p. 169 sq. 50 Alexander III. nominatur. 14) Ita SS. rer. Pruss. III, 718 (cf. 719 n. 1); Dudik p. 157 (a. 1466), cf. p. 172 (a. 1513). 500 annos et 65 carenas, ubi mendum latere videtur, habet Summ. Trev. (Paulus III, 236).

Item reliquie sancti Stephani prothomart^(yris).Item reliquie sancti Andree apostoli^a.Item reliquie sancti . . . .^b . . . .^bItem de sancto Laurencio m^(artyre).

Item Symonis et Iude.

Item reliquie beate virginis Marie.

Item de virga Moysis.

Item de sancto Cristoforo m^(artyre).

Item de sancta Katherina.

Item de sancto Vale . . . .^cItem de sancta Ursula v^(irgine).

Item de sancta Maria Magdalena.

Item de sepultura Christi^d.

Item de sancto Nicolao.

Item de lapide, ubi Christus ascendit in celum.

a) ita c*. b) nomen sancti et ea quae sequuntur legi non iam potuerunt c*. c) Vale^{(ri)? n?} . . . c*. d) k non iam valde perspicuum c*.

ANONYMI RATISPONENSIS CHRONICAE FRAGMENTA.

EDIDIT GEORGIUS LEIDINGER.

Chronicae quae sequuntur reliquiae quamvis multa ex fontibus iam notis hausta tradant, tamen nonnulla cum nova tum memoratu digna praebent. Quamobrem v. cl. Adolfus Hofmeister huius tomī editor monuit, ut textum, quem iam in 'Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Abteilung, Jahrgang 1933, Heft 1', p. 65—72 in lucem protuleram, hoc in volumine denuo ederem. Cum iam illic (p. 3 sqq.), unde originem duxerint quaeque in eis contineantur, accuratius disseruerim, lector benevolus haec evolvat. Codicis deperditi fragmenta, scilicet 8 folia membranacea circa finem saeculi XII. scripta, quae chronicae nostrae in monasterio S. Emmerami Ratiponensi post a. 1168, ut videtur¹, compositae textum exhibent, nunc in bibliotheca reipublicae Bavariae Monacensi (Cod. lat. 29 090^a) asservantur (— c.), cui eas de tegumento libri alicuius impressi solutas v. cl. Adalbertus Ipfelkofer dono dedit.

Georgius Leidinger.

Francorum regem Pipinum et duos filios eius Carolum et Carlomannum^a. Sed et Berthradam indutam^b cycladibus regis gratia Spiritus sancti septiformis consignavit^c in Dei nomine atque Francorum procures apostolica benedictione sancti ficans [auctoritate^d] sancti Petri sibi a Christo tradita^e obligavit et obtestatus est, ut nunquam de altera stirpe per succedentium temporum curricula ipsi vel quique ex eorum progenie orti regem super se presumant accipere nisi de eorum progenie; quos et divina providentia ad sedem apostolicam tuendam eligere et per eum, videlicet sancti Petri vicarium, immo Domini nostri Iesu Christi, in potestatem regiam dignata est sublimare et unctione sacratissima [consecrare].

40 a) Caromannum c. b) induta c. c) cognovit corr. consignavit c. d) om. c. e) traditi c. f) om. c.

1) Quo anno, d. 7. Maii, corpus Hemmae reginae in ipsa ecclesia inventum est; Leidinger l. c. p. 38 sqq., 58; infra p. 1489 l. 42.

A. F. 754.
R. 753; H 751.

[E]iis^a itaque gestis rex papam nobili legatione mittens Romam ad sedem suam gloriosae redexit¹. Quo videlicet papa ad sua reverso ipse apostolicus ob memoriam beati Dyonisii ecclesiam construxit Rome illicque conventum Grecorum collocavit, eius compatriotas, qui eum a languore curavit². [E]xinde^b, ut fertur, pontifices Romani postmodum decreverunt instituere annuatim in vigilia sancte^c pasche bis senas lectiones, sex Grecas primum, sex Latinas alteras ante baptismum legere, quod usque hodie ab hoc Greco conventu fieri licet indubitanter nos credere et post hec ad chronicam nos convertere.

R 756.

748^d

[N]am^d ubi decessit dux Vdilo Pipini regis sororius, dux Tessilo in Boiaria tunc potenter regnavit; qui tamen avunculo suo fidem modicam conservavit³.

R. 768.

[P]ost hoc Pipinus hoc nomine primus rex unctus Francorum moritur atque Parisius ad Sanctum Dyonisium honorifice sepelitur.

[H]unc^e nimirum Pipinum regem nonnulli⁴ fabulose arbitrantur exstitisse genitorem beate Gerdrudis ipsamque sororem fuisse Caroli Magni; quod chronice probant sane esse falsitatis errorem, [c]um^f a Dagoberto rege usque ad Carolum Magnum pene constant centum viginti anni. Cuius videlicet Dagoberti quondam regis^h Francorum beateⁱ Gerdrudis genitor Pipinus dux Austrasiorum exstitit maior domus. Hoc utique evidenter edocetur in gestis eiusdem beate Gerdrudis⁵, in quibus sic continetur:

Vita s. Gerdr.

[D]um^g beate Gerdrudis genitor Pipinus regem Dagobertum domum suam invitaret ad nobile convivium, advenit cuiusdam ducis Austrasiorum filius quidam postulans a rege, ut sibi Gerdrudem virginem sive^k parentibus concederet in matrimonio secundum mores seculi pro terrena ambitione et amicitia mutua. [P]lauit^l ergo regi Dagoberto patrique puella Pipino et suavit, ut ad presentiam cum matre ipsa puella evocata fuisset, ignorantibus eis, ob quam causam rex vocaret infantem. Interrogata autem inter epulas^m a patre, si illum juvenem auro fabricatum et sericis vestibus indutum habere voluisset sponsum, atⁿ illa quasi furore repleta respuit illum cum iuramento dicens nec^o illum nec ullam terrenum sponsum nisi Christum habere voluisset, ita ut et ipse rex et procures eius valde mirarentur super hiis, quae a puella parva iussione Dei dicta erant. [P]uer^p vero ille confusus recessit et iracundia plenus; 25 puella autem sancta convertit se ad genitricem suam, et ex ea die cognoverunt parentes eius, a quo fuerat rege admatam.

H. 646.

Ipsa quoque virgo permansit defuncto patre suo Pipino non rege, sed tantum duce Austrasiorum.

[Q]ua^q de re minime est dubitandum precipue exstitisse ante Carolum Magnum tres Pipinos, de quibus est sic enucleandum:

[P]rimus^r Pipinus fuerat dux Austrasiorum.

[I]stiusque^s nepos iunior princeps erat alter

Pipinus Francorum necnon Austrasiorum.

[I]amque^t nepos huius Pipinus tercius unctus

[F]rancorum^u fuit in regnum, quo tunc dominatus

[R]egni^v totius erat, post ubi deficiebat.

[I]taque^w ne quem repetens litera legentem tediō afficiat^x, pro laborantibus rudi ingenio rem aliter^y enodare planius liceat.

H. 644, 646.

[I]gitur^z primus ac senior Pipinus dux erat Austrofrancie regisque Dagoberti maior domus⁶. Qui tres soboles genuit, filium videlicet nomine Grimoaldum postea in Austrasie^a ducatu^b iure hereditario succedentem^c, huius quoque germanam, scilicet beatam Gerdrudem virginem permanentem, ipsius utique sororem nomine Gebam⁷ legitime nubentem.

a) h in margine c. b) e in margine c. c) sancto c. d) N in margine c. e) p in margine c. f) t (sic) in margine c. g) c om. c. h) reges corr. regis c. i) D om. c. k) ita (sive) c.; cf. Leidinger p. 13, qui verba sive parentibus antea post a rege collocanda esse demonstravit. l) P om. c. m) puella c. n) t c. o) eo c. p) P om. c. q) Q in margine c. r) P om. c. s) I om. c. t) I om. c. u) F om. c. v) R in margine c. w) I in margine c. x) officiat c. y) alter c. z) I in margine c. a) Austrasia c. b) ducatum c. c) succedente c.

1) Reginonis Chron. (= R.) a. 753, rec. F. Kurze p. 44; cf. Ann. Fuld. (= A. F.) a. 754, rec. F. Kurze p. 6sq.; Herimanni Aug. Chron. (= H.), MG. SS. V, 99. 2) Cf. Regino rec. Kurze p. 45. 3) Cf. Ann. Fuld. et Herimannum Augiensem ad a. 788, Reginonem ad a. 768. et 781; infra p. 1489 l. 33sq. 4) Hoc contra Passionem secundam Kiliani c. 19 (ed. Fr. Emmerich, 'Der heilige Kilian', Würzburg 1896, p. 22; MG. SS. rer. Merov. V, 728 n. 2, cf. 719 et n. 4) dictum esse animadvertit W. Levison. 5) Ad cuius textum B 8 (cod. Lat. 501 Monac. 14031, olim S. Emmerami Ratispon. A 81, saec. XI, cf. MG. SS. rer. Mer. VII, 792sq.) ea quae sequuntur proxime accedunt; Leidinger l. c. p. 9sq. 6) Cf. Reg. 546—571 et 605—611. 7) Her.: Begga.

tem nobili viro Ansgiso, filio sancti Arnolfi postea prelati Metensi episcopo. [Q]ui^a vide. H. 646.
 licet Angieus^b ex Geba senioris Pipini filia sancteque Gerdrudis germana iuniorum
 Pipinum genuit, cuius avus Pipinus senior fuit. [I]taque^c Pipinus iunior, sororius beate
 Gerdrudis, genuit primum Carolum non regem unctum, sed principem^d tantum totius
 5 regni Francorum. [I]ste^d vero Karolus princeps^e magnus genuit^e Carolomannum post
 seculo renuntiato^a in Monte Cassino monachum factum^a genuitque fratrem eius
 unctum regem Francorum tertium Pipinum, qui genuit magnum Karolum, e
 cuius nobili prosapia scilicet filiis ac nepotibus cronicis regum concorditer attestanti-
 bus Romanum imperium de partibus Gallie totaliter transiit ad terras Teutoniae.

10 [H]uius^f itaque nobilis viri Deo hominibusque vitam laudabilem non immerito
 congruit fore brevissime explicabilem, pro cuius adhuc probitate morum iudiciali
 sententia leges exequitur regnum Romanorum.

[P]ostquam^g ergo frater eius Carlomannus spiritum exalavit, cuius invidiam lenis- 771.
 sime tribus annis tolerans secum regnavit, solus vero XLIII annos nutu divino pru-
 15 denter ac felicissime regnum totius Europe gubernavit. [N]am^h legentes eius inclita
 gesta minime latent, que in eis viriliter Deo faulore patravit.

[I]giturⁱ Desiderii regis Longobardorum filiam consultu matris sue Bertradiæ matrimonio copu- H. 770.
 lavit; quam postea, nescio qua causa, prohibente matre per annum repudiavit duxit-
 que uxorem nomine Hildigardem^j de stirpe Suevorum nobilissimam.

20 [D]e qua tres filios genuit, quos secum regnum tenentes Carolum maiorem domus,
 regem Italiae Pipinum ac post se imperatorem Lfdewicum constituit; e quibus eo
 vivente filiis duobus mortuis, Carlo atque Pipino, ipso vero decedente solus Lfdewicus 814.
 filius eius superfuit, qui etiam post eum regnum paternum tenuit.

[H]unc Ludewicum Galliae populi pro nimia lenitate appellant Pium, Teutones
 25 vero hoc nomine cognominant eius filium^k.

[D]uxit utique Karolus Magnus Fastradam reginam de stirpe Francorum ac Germanorum, R. et H. 789.
 nobilem feminam, et alias cum concubinis claras uxores, de quibus genuit soboles
 quam plures, quorum actus nunc reticendo preterimus, quia Caroli Magni gesta
 adhuc breviter hic inserimus.

30 [I]gitur rege Carolo Magno in Gallia regnum gubernante ac Tessilone duce Baio-
 arie, sue videlicet filio amite, illo secum commorante, fidem regno servandam iura-
 mento firmante, hoc vero proposito se furtim a regno abalienante, fidem temerando
 violavit, quam Pippino regi, avunculo suo, patri videlicet Caroli Magni, antea raro
 conservavit^l; ipse quoque ad tuendum se quasi securus in Baioariam repedavit. [H]oc
 35 rege^k Carolo Magno audito^k, in Gallia negotio regni disposito, eum persequi ac-
 celeravit ipsique ad flumen, quod dicitur Lech, potenter obviavit, ibi quoque 787.
 quatuor militaribus scharis coercens circumvallavit. [Q]uo viso dux Tessilo territus,
 dum se desperaret evadere, dolose, ut creditur, ultro se offerens regie potestati ...

... [Ludewicus] vero frater eius precibus populi annuit ac de Galliis, ne eas vastaret, in Germaniam A. F. et H.
 40 ut vir pacificus revertitur. 876.

[E]o tempore uxor eius Hemma regina II. kal. Febr(uarii) est defuncta et in Ratispona in Isa. 31.
 ecclesia sancti Emmerami martyris et episcopi in abside partis aquilonaris debito honore est sepulta^m.

[I]pse quoque Ludewicus vir eius, rex Germaniae, vir fortis et religioſus, apud Franchenfurt V^o kal. Sep- A. F., R., H.
 tembris moritur et apud Lorscheim cenobium honorifice sepelitur. [T]resque filii eius, qui ex Hemma regina R. et H. 876.
 45 geniti fuerant, paternum regnum, scilicet Germaniam, inter se partim dividerunt. [N]am Carolo

a) Q in margine c. b) sic c. c) I in margine c. d) I om. c. e) iſorum sequitur genuit c. f) h in margine c.
 g) P in margine c. h) n in margine c. i) cum sequentis partis margo exterior abscissa sit, initialium signa, quas illic
 extitisse cerisimile est, perditæ sunt c. k) sic c.

1) Cf. Reg. 655—718. 2) Reg. 745: *seculum* Brem., Gest. Hammaburg. eccl. pont. I, 24 (26) in.,
 50 *relinquere*. 8) Reg. 746: *in Cassinum usque per-* 38 (40) in. Cf. Leidinger l. c. p. 54 sq. 6) Cf. supra
venit et ibi monachus effectus est. 4) Cf. A. F., p. 1488 l. 9 et Reg. 781: *non diu ... promissa con-*
 Reg. et Her. 783. 5) V. infra p. 1490, l. 33; Adami *servavit.* 7) Cf. Leidinger l. c. p. 16—53.

R. et H. 876. concidit^a cum suis adiacentibus universa Alemannia, fratri vero eius Ludewico cum proximis finibus venit omnis orientalis Francia, Carlomanno autem cum suis comparibus sorte contigit omnis Baioaria.

Qui in Otingen regalem posuit sedem.

R. 880. [N]am ipse cum propter infecunditatem sue coniugis postea desperaret heredem, ex quadam nobili femina quamvis non regina genuit filium elegantissime forme, quem Arnolmum nomine nuncupavit ob recordationem episcopi Metensis ecclesie beati Arnolphi, de cuius sancta progenie ante postque magnum Carolum processit stirps regalis Carolorum; quod utique licet credi minime factum humana deliberatione, ea videlicet causa, ut, si quando forte reges huius generis immatura preventi morte liberorum spe exheredati deficerent, principes regni ex memoria nominis hunc solum superstitem super se regem constituerent. Que res postmodum non immerito in prosperum accidit; nam hereditario iure regnum Baioarie post se tenendum pater ei tradidit.

A. F., R., H. 876. [I]gitur rex Carolus cognomento Calvus, rex Gallie, audiens obisse fratrem suum Ludewicum regem Germanie ipsum regnum non animo leni, sed manu valida invadens occupat usque ad fluvium Rehni. [H]oc Ludewico fratris sui filio fit ubi cognitum, qui fuerat ad patris obitum tunc ad palatium curie regalis positus, egre ferens, minime tamen est territus. [L]egatione premonet dati federis fratris sui, videlicet patris Ludewici senioris, esse obitum firmumque pactum fuisse irritum, precibus eum ab incepto revocans.

A. F., R., H. 876. Interea vero clam^b adversus eum validum exercitum circumduxit, cum quo Colonie transitio Rehni⁵⁰ flumine. Nec [defuit^d] aliquis [qui^d] hoc^e inferret Caroli auribus. Ipseque Carolus videns per internuntia Ludwici sui fratruelis se fore delusum, factus amaro animo, mox ad bellum se convertit usum, hoc bello Ludewicum opprimere toto conamine est nisus, cum L milibus et eo amplius, in quibus tamen inaniter confisus, superba elatione patruelem bello aggreditur. Deinde certamen acerrime committitur. [V]erum^f quia rex per multam virtutem non salvabitur¹, inito certamine Regnahrius²⁵ comes signifer Karoli extinguitur; confertissimum quoque agmen a sociis Ludewici viriliter ceditur et, sicut ignis in stipula missus furens incenditur ac ab eo in momento totum consumitur, ita vis adversariorum ferro contrita terre prosternitur et exercitus Caroli graviter cesus terga vertendo corrui et Ludewici victoria fuit. [C]arolus³⁰ vero cum suis fugientibus^b in Galliam rediit celeritate, qua valuit.

A. F., R., H. 876. [P]ost hoc predicti fratres, Carolus, Carlomannus, Ludewicus, convenerunt in loco, qui dicitur Swalfelch, ibique regnum paternum inter se dividerunt.

[N]am⁴ isti fuerunt filii ex Hemma regina aput Teotones vocabulo Ludewici Pii⁴, regis totius Germaniae, fratris Caroli cognomento Calvi.

A. F., R., H. 877. Tunc quoque regius Galliae secundo Romam est profectus; ibi dudum nomen imperatoris ingenti pretio³⁵ a Iohanne apostolico adeptus, regnum Italiae videns in transeundo magis potitus est quam perfrundo. A Roma quidem reversus in Barcham¹, in matrimonium iungit Irmingardam Bosoni germano regine Richildis, filiam defuncti Ludewici Italiae imperatoris; in quo, dum filium non haberet succedentem heredem, regnum Ytalicum orbatum fuerat.

[H]uius^m itaque Ludewici filii Lotharii imperatoris Carolus Calvus patruus fuerat. 40 [I]taqueⁿ . . .

A. F., R., H. 876 et 880. . . [Ludewicus frater Carlo]manni cognita morte patruelis sui Ludewici Balbi regnum eius [invadere^p] disponens Mosam fluvium transvadavit finesque imperii vastando occupavit. [C]ui² duo fratres adolescentes cum valida manu occurrentes legatione vicissim interiecta nequaquam pugna committitur, sed firma pax inter eos indicitur factoque federe tota Lothoringia Ludewico ab eis conceditur, Attra⁴⁵ batia quoque abbatia insuper ei additur.

a) ita c. b) clamabat; abbat delevit c. c) sic c. d) om. c. e) hoc aliquis c. f) v in margine c. g) c in margine c. h) fugientibus c. i) P in margine c. l) N in margine c. l) sic ut Regnonis cod. B 2 pro Lango-
bardiam c. m) H in margine c. n) I in margine c. o) finit folium c. p) om. c. q) ii c.

1) Ps. 32, 16: Non salvatur rex per multam virtutem; Regino: in multa virtute. Auctor bibliae textum bene novit. 2) V. supra p. 1489, l. 24 sq. 50

[I]ndeque^a revertens Northmannorum multitudinem cum preda ad classem repedantem obviam habuit, cum
qua inito certamine dimicans maxima pars ex eis corruit. Ubi Hugo ex pellice regis filius morte occu-
buit, quem ad Lorsheim monasterium^b tumulari constituit. A. F. et R. 880.

[T]unc^c frater eius Carlomannus rex Baioariae morbo paralisi^d dissolutus usum loquendi dimisit^e. Inde A. F. et H. 879.
Ludewicus a quibusdam in Baioariam vocatus est et, quae videbantur, ut sua^f ibi disposuit, fratrem quoque
Carlomannum egrotantem, scripto ei [res suas^g], quia lingua non potuit, commendantem invisit eique
principes ministraturos deputavit^h. Ipse vero Carlomannus post hec spiritum emisit XI° kal. Aprilis et A. F., R., H. 880.
in Otingen debito honore sepelitur. [N]empesⁱ princeps iste, cuius memoria hic agitur, litteris fuerat R. 880.
sagaciter eruditus, Christiane religioni deditus omnique virtute redimitus; semper triumpho^b
peroptime est potitus.

[P]ostⁱ cuius obitum frater eius Ludewicus iunior ad optinendum regnum eius Baioariam est ingressus. R. 880 et 882.

[C]umque^k Ratispone moraretur, unicus filius eius nomine Ludewicus, quem ei Liutgardis regina legitime
generat, adhuc etate puerulus de fenestra solarii cadens fractis cervicibus mox exspiravit. Quem pater
ibi in ecclesia sancti Emm(eram) terre commendavit^l ipseque rex post breve tempus in A. F., R., H. 880.

15 Franchenfurt XIII° kal. Septembris moritur et in Lorsheim cenobio iuxta patrem suum tumulatur.

[I]gitur^m duobus fratribus iam defunctis, Carlomanno rege Baioariae ac Ludewico rege
Austrasiae, ex tribus filiis Ludewici senioris, regis Germaniae, fratris videlicet Caroli
Calvi, regis Galliae, quos Hemma regina Ludewico genuit, solus Carolus cognomento
Iunior superfuit. Qui egressus Alemanniam ingressus est Italian illamque totam per. R. 881.

20 domuit veniensque Romam nomen imperatoris arripuit, eique totum Romanum imperium
fortuito succubuit. [A]rnolfumⁿ itaque suum fratrualem in regno Baioariae stabiliens
firmiter constituit, quem^o tamen insperate post se, ut creditur, successorem Romani
imperii habuit. [E]o^p quoque tempore Ludewicus rex Galliae, filius Ludewici Balbi, nepos vero R. et H. 883.

Caroli Calvi, Parisius apud sanctum Dyonisium morte occubuit ibique sepultus est. Frater quoque
25 eius Carlomannus regnum obtinuit. Sub quo gens Northmannorum, quae ab Aschon^q recesserat, Sompnam R. 884.
fluvium intravit ibique residens se tute collocavit. [Q]uod^r cum Carlomannus male sustineret, pecu-
niam ei pollicetur, si a regno recederet. [Q]uod^s gens pro hac re centum^t milia pondera argenti puri atque
probatu ab eo exegit totidemque annos pacem promisit acceptaque pecunia funes a litore solvunt, navea
conscendunt et marina loca repetunt.

30 [I]nterea^u Carlomannus pergens ad venatum, contigit eum ab apro graviter vulnervatum vitam ex-
cedere post modicum tempus, sepultusque est apud Sanctum Dyonisium civitate Parisius. [A]liant^v autem,
quod a quodam satellite arma ferenti fuerit inprovidae sauciatus, sed quia non sponte, sed [invitus^w] com-
miserat hoc facinus, ob hoc rex illud tacitus, ne traderetur morti^x servus innoxius, rogavit, ut
celaretur.

35 [M]ortuis^y itaque duobus fratribus filiis Ludewici Balbi, Caroli vero Calvi nepo-
tibus, ad . . . . .^z

a) I om. c. b) monasterio c. c) T om. c. d) parisi c. e) om. c. f) deputans c. g) N om. c. h) est
add. c. i) P om. c. k) C om. c. l) I in margine c. m) a in margine c. n) que c. o) e in margine c.
p) Q in margine c. q) Q in margine c. r) I in margine c. s) A in margine c. t) om. c. u) morte c.
40 v) M in margine c. w) cetera desunt c.

1) Hinc chronicam nostram ex Herimanni codice Ra-
tispontensi (cod. Lat. Monac. nr. 14613, olim S. Emme-
rami) pendere elucet; Leidinger p. 57. 2) Cf. A. F. 876

(Kurze p. 89): dispositis . . . his, quae ad se pertinere
videbantur. 3) Quod alibi non traditur. 4) Haslon
(Elsloo) Reg. 5) XII Reg.

ADDENDA ET EMENDANDA.

A SOCIJS ADIVTVS COLLEGIT A. HOFMEISTER.

AD PARTEM I.

Et, quae in fine partis I. p. 725 habes, hic repetita non sunt.

- P. 262, l. 39 (in *Iacobi de Guisia Annalibus Hanoniae*) emendandum est sepedicto pro se pro dicto. 5
- P. 335 sqq.: *Cronica S. Petri Erfordensis* moderna cum appendicibus, aliis libellis additis, denuo edita est ab ipso Oswaldo Holder-Egger b. m. in libro qui inscribitur: *Monumenta Erphesfurtensia saec. XII. XIII. XIV. Hanoverae et Lipsiae 1899* (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicae separatim editi), p. 117 sqq., ubi Appendices VI ('*Notae dedicationum Montis S. Petri Erfordensis*'), p. 417—440, et VII ('*Series abbatum monasterii S. Petri Erfordensis*': '1. *Series codicis Helwici*'; '2. *Series Nicolai de Siegen*'), p. 440—442, integiores et emendatiores prodierunt. Quas hic repetere nolumus, ad librum modo allatum lectorem delegantes.
- P. 508, l. 27 sqq.: *Plures particulas Cronicae Reinhardtsbrunnensis in Catalogo sanctorum ordinis s. Benedicti Andreae Lang indicavit Jos. Füssbinder, 'Der Catalogus sanctorum ordinis sancti Benedicti', diss. Bonn. 1910, p. 82, 88 sq. 93, 108 sq. 114 (nr. 582, 555, 556, 715, 886, 1044), cf. p. 121. W. Leisner.* 15
- P. 668, n. k, l. 49 sq. (ad *Cronicam ecclesiae Wimpinensis*) lege: [Cui successe]ssit [in dec]lana[tu] d. H. [de Cim]jeren, quae post electus (p. 688, l. 30, cf. n. *) ponenda sunt; cf. prefatus H. decanus, p. 669, l. 16. K. Hampe, in '*Hist. Vierteljahrsschrift*' I (1898), p. 251.
- P. 679, l. 4 (ad *Cronicam domus Sarensis*) lege: 1267. pro 1268. Aßmann.
- P. 695, l. 6 (in *Cronica domus Sarensis* v. 646): illae pro illa coniecit Aßmann. 20
- P. 702, l. 40 sq. (ibidem ad v. 992 sq.): His versibus numeros alterius anni, quo monasterium reliquit (1267), et alterius, quo revertit (1294), *Heinricus Heimburgensis* intexuit; id quomodo concludamus liceat, alio loco viris doctis explicabitur. Aßmann.
- P. 712, l. 39 sq. (in *Continuatione pontificum Romanae brevis*) lege: vivandam pro in dandam. M. Tangl (cf. K. Hampe l. c. p. 252).
- P. 717, l. 44 et n. 13 (ad *Continuationem pontificum Anglicam*): ma. ru. est *Matthaeus Rubeus* card. diac.; 25 pro aa. colum. lege in. colum., id est *Iacobus Colonna* card. diac. K. Hampe l. c. p. 252, cf. etiam p. 252 sq. ad p. 717, n. 12.
- P. 719 sqq.: *Cronicae Minoris Continuatio VII.* denuo edita est ab O. Holder-Egger, *Monumenta Erphesfurtensia* p. 702—704, cf. p. 503 sqq.

Ad Annales Montis S. Georgii.

- P. 791, l. 16 sq.: In *Valle S. Mariae* ('*Marienthal*') hos annales ortos esse non posse animadvertit K. Hampe l. c. p. 252. 30
- P. 722, l. 7 lege: prepositus pro propositus. K. Hampe l. c.
- l. 18 lege: C[un]radam pro C[un]radus. K. Hampe l. c.

AD PARTIS II. FASCICVLVM I.

- P. 755: *Notitiam de conventu Hattonis archiepiscopi Moguntini et Herivei archiepiscopi Remensis* edidit etiam M. Stimming, '*Mainzer Urkundenbuch*' I (Darmstadt 1932), p. 109 sq. nr. 176. 35
- P. 766, l. 16 sq. (ad *Notas Prumienses*): *Dedicationem cryptae Prumiensis* a. 1098 factam habes etiam apud F. X. Kraus, '*Die christlichen Inschriften der Rheinlande*' II nr. 441.
- P. 774, l. 36: *Dedicatio Isnensis* etiam edita est ab J. A. Giefel in '*Württembergische Geschichtsquellen*' IV (Stuttgart 1891), 86.
- P. 779, l. 29 sqq.: *Dedicationem Moguntinam*, quam ineditam p[er]dasse videtur ipsoque anno 1070, scriptam 40 esse iudicavit, minus recte edidit M. Andrieu, '*Les Ordines Romani du haut moyen âge*'. I '*Les Manuscrits*', Lovanii 1931 (Spicilegium sacrum Lovaniense. Études et documents 11), p. 387 sq., qui p. 373 sqq. de codice Vindobonensi nr. 701 pluribus agit.
- P. 783, l. 11 sq. (ad *Notas dedicationum Treverenses*): *Dedicatio oratorii ss. Philippi et Iacobi* a. 1124. facta etiam edita est apud Kraus II nr. 340 et locis ab eo indicatis.
- P. 789 sqq.: *Ad Vitam Lebuini antiquam* cf. etiam M. Lintzel in '*Sachsen und Anhalt*' 7 (1931), 76—108 et 45 A. Hofmeister in '*N. Archiv*' 49 (1932), 653—656.
- P. 789 l. 35: Pro: *Ian M. Coëns*, *Anal. Boll.* 45 (1927), p. 408 n. 1 proponit: *iam*.
- Ad Translationem et Inventionem sancti Dionysii Ratisponensem antiquiorem.*
- P. 823, l. 17 sqq.: De codice Lat. Monac. 1805 cf. etiam G. Leidinger, '*Der Codex Aureus der Bayerischen Staatsbibliothek in München*' VI, '*Text*' (München [1925]), p. 31 n. 1. 50
- P. 824, l. 8 sqq.: De *Andrea Ratisponensi* et *Vito Arspeck* cf. etiam Leidinger l. c. p. 52 et 55 n. 4.
- l. 12: *Iam* a. 1060, d. 30. Nov. *Eberhardum* abbatem successorem *Reginwardi* occurrere (SS. XVII, 572 sq.) movit B. Bischoff, in '*Stud. u. Mitt. z. Gesch. d. Bened.-Ordens*' 51 (1933), p. 134, cf. etiam p. 128 sqq.
- P. 827, n. 1: Cf. etiam Leidinger l. c. p. 28 sqq., qui (p. 35) auctorem libelli nostri *Arnoldi de S. Emmeranno* libro usum esse contendit. 65

P. 840, l. 1 sqq.: De codice *Havniensi Vitae Lietherti episcopi Cameracensis* n. nunc E. Irgensen, *Catalogus codicum Latinorum mediæ ævi Bibliothecae Regiae Hafniensis* (Hafniae 1926) p. 395–397, quae partem II. saeculo XII, partem III. saeculo IX. vel X. attribuit; cf. etiam E. Irgensen, 'De middelalderlige latinske Manuskripter i det Kgl. Bibliotek', 'Festskrift til Kristian Erslev' (København 1927) p. 211–226, imprimis p. 221.

5 P. 866, n. ** et n. 3: *Epitaphium Alvisi episcopi Atrebatensis* exstat etiam in *Hist. mon. Aquicind.* c. 5, SS. XIV, 588, l. 25 sqq.; cf. H. Sproemberg, 'Beiträge zur französisch-flandrischen Geschichte' I: 'Alnois, Abt von Anchin (1111–1131)', Berlin 1931, p. 22 n. 8 ('Histor. Studien' fasc. 202).

Ad Vitam Bennonis II. episcopi Osnabrugensis auctore Norberto.

P. 872, l. 37: Cf. *Ecclod.* 23, 15: non apparebis in conspectu meo vacuus. W. Levison.

10 P. 874, l. 3: Cf. *Phil.* 3, 13: ad ea vero, quae sunt priora, extendens me ipsum. W. Levison.

l. 6: Cf. *Luc.* 12, 42: fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut del illis in tempore tritici mensuram. W. Levison.

P. 877, l. 31: Cf. *Sulp. Sev. V. Mart.* c. 6, 4: Cedeudum itaque tempori arbitratu ad insulam, cui Gallinaria nomen est, recessit. W. Levison.

15 P. 879, l. 12: vallo pro valle legendum esse videtur. De hoc loco cf. H. Rothert in 'Zeitschrift des Hist. Vereins für Niedersachsen' 85 (1920), 133–135. W. Levison.

P. 880, l. 5 sq. et p. 883, l. 12: Cf. *Sulp. Sev. V. Mart.* c. 6, 4: Ibi quoque eum Auxentius ... gravissime insectatus est multisque adfectum iniuriis de civitate exturbavit. W. Levison.

P. 881, n. 7: Cf. etiam B. Krusch in 'Göttingische gelehrte Anzeigen' 189 (1927), p. 114 sqq.

20 P. 882, l. 31 et n. f.: contra omnes irruptionum (tribulationes) (cf. p. 875, l. 20; 887, l. 38) propositus B. Krusch l. c. p. 112 sq.

P. 884, l. 27: Cf. *Luc.* 9, 12: Dies autem coeperat declinare. W. Levison.

P. 886, l. 20 sqq.: Cf. l. Cor. 12, 26: ... compatiuntur omnia membra; ... congaudent omnia membra. W. Levison

25 l. 30: Cf. *Ioh.* 19, 35: Et qui vidit, testimonium perhibuit. W. Levison.

l. 33 sq.: Cf. *Sulp. Sev. V. Mart.* c. 1, 8: Simul et legentibus consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium. W. Levison.

P. 887, l. 10: Cf. *Reg. s. Benedicti* c. 4: Ecce haec sunt instrumenta artis spiritalis. W. Levison.

P. 889, l. 27: induto cum Gelenio et omnibus codicibus Vitae interpolatae legendum esse (pro indutus) censet Krusch l. c. p. 113.

30 l. 35 et n. q.: aetatem post autem supplat Krusch l. c. p. 113.

P. 890, l. 8 et n. b: lectionem Gelenii ei (pro sic) tuetur Krusch l. c. p. 113.

Ad Fundationem ecclesiae Hildensemensis.

P. 943, l. 5 sqq., p. 944, l. 2 sqq., p. 945, l. 17 sqq., p. 946, l. 5 sqq.: Cf. nunc etiam W. Eßmann, 'Zur Baugeschichte des Hildesheimer Doms vom 9. bis zum 12. Jahrhundert. Aus dem Nachlaß des Verfassers herausgegeben und mit einem Anhang über die ursprüngliche Gestalt der Westanlage von St. Michael in Hildesheim versehen von Alois Fuchs', Hildesheim et Leipzig 1938 ('Der Hildesheimer Dom, seine Geschichte und seine Kunstschatze. Herausgegeben vom Domkapitel' I).

35 P. 954 sqq.: *Ad Translationem s. Alexandri in monasterium Hallense Novi Operis et tractatum qui intitulatur Denotatio reliquiarum* etc. cf. etiam Ina Friedlaender, 'Die Bedeutung eines Magdeburger Reliquienkultes für die Geschichte Ottos I', in 'Sachsen und Anhalt' 8 (1932), p. 190 sqq.

AD PARTIS II. FASCICULUM 2.

Ad Translationem et Miracula sanctorum Senesii et Theopontii.

Varia lectio e codice B₁ (Vindob. pal. lat. 748) notata hoc modo emendanda vel supplenda est, adiunctis nonnullis lectionibus ex C secundum apographum per Lotharium de Heinemann confectum:

P. 985, l. 26 d:	desecta equoniam ducta B ₁ .	P. 985, l. 32 d:	miliaribus B ₁ (etiam C).
29 a, b:	igitur incarnationis xpyeti B ₂ .	32 a:	Nonantala (non corr.) B ₁ .
P. 987, l. 3:	contuli linea perducta delet, et in marg. trudere stuidit suppl. B ₁ .	34 v:	opitulante gratia clementia, gratia del, B ₁ (non C).
6:	cansano corr. caniano B ₁ .	42:	Nonantulesium B ₁ , C.
7 s:	martyrum om. B ₁ (etiam B ₂).	42 a:	patebatur (non patebatur) B ₁ .
10 i:	Hunorum B ₁ (etiam B ₂ , C).	P. 989, l. 10:	Nonantulesium B ₁ , C.
17 v:	Rödolfum (non Rudolfum) B ₁ .	14 i:	ibant corr. adibant, ad versu ineunte in margina suppl., B ₁ (cf. C).
23 v:	Rödolfus pro monachus (non Rudolfus monachus) B ₁ .	23 v:	Teuzo (non Teubo) B ₁ .
24:	tristitia pro tres dies B ₁ .	27 v:	venerantur B ₁ (etiam B ₂ , C).
38 v:	sancta B ₁ (etiam C).	35:	ut de corr. unde B ₁ .
38 c:	optatum (non oblatum) B ₂ .	36 s:	populo B ₂ (etiam B ₁).
P. 988, l. 1 s:	erat exstat B ₁ .	36 s:	Otricus (non Otricus) B ₁ .
5:	in om. B ₁ , C.	40:	fecit sup. lineam suppl. B ₁ .
7 d:	Deo exstat B ₁ .	43 v:	exoritur omnium B ₁ (etiam B ₂ , C).
7 i:	fuit i minis B ₁ .	P. 990, l. 1:	notum (pro notum) B ₁ , C (etiam Ughelli V ³ , 494: votum), quod in textu collocandum erat.
9 v:	Rödolfus (non Rudolfus) B ₁ (etiam B ₂).		
16:	reverentissima B ₁ .		

- P. 990, l. 54: ea, e ex a corr. B_1 .
 88: Pontianum B_1 (etiam B_2 ; cf. C).
 33 u: summa cum devotione B_1 , B_2 .
 P. 991, l. 54: Rôdolf (non Rudolf) B_1 (etiam B_2).
 111: terram (non terra) B_1 .
 194: atque (non et) B_1 .

- P. 991, l. 24 x: Rôdolfo (non Rudolf) B_1 .
 36 y: Nonantulensis, -o. corr. ex -a-, B_1 .
 P. 992, l. 19 a: Rôdolfus (non Rudolfus) B_1 .
 43 p: celebratur corr. celebrantur B_1 (etiam C).
 45 x: regente B_1 (etiam B_2).

H. KAUFFMANN.

P. 992, l. 31: laeti pro beati proposuit G. Lachr b. m.

Ad Vitam et Miracula sancti Bononii abbatis Locediensis.

P. 1023, l. 26 sqq.: Codicem Rom. Vat. Barb. 586 etiam A. Testi Rasponi ('Note marginali al L. P. di Agnello: Le 10 Leggende del Monastero di Santo Stefano di Bologna', in 'Atti e Memorie della R. Dep. di storia patria per le provincie di Romagna', ser. IV, vol. I, Bologna 1911, p. 397-464, v. ib. p. 400 sq.), cuius dissertationem indicavit B. de Gaisflier, Anal. Boll. 48, 1930, p. 411 sq., saeculo XI-XII (sed magis XII) attribuit. Codicem ex monasterio quodam provinciae Ravennatis provenire Testi Rasponi existimat.

P. 1024, l. 3-7: De codice Bononiensi Lat. 1478 v. etiam Testi Rasponi l. c. p. 402 et 481 sqq. et ib. vol. II (1912), 15 p. 206-223; A. Ponclet, Anal. Boll. 49, 1924, p. 333-338.

l. 18 et n. 4 et l. 28 et n. 5: Testi Rasponi p. 402 et 436 codices Vercellenses XLV (51) et XXXIV (196) saeculo XIV. attribuit.

post l. 30 adde: Epigraphum textus codicum 4 et 5 saec. XVIII confectum servatur inter collectanea Prosperi Lambertini (cf. p. 1025, l. 2) in codice Bononiensi bibl. univ. Lat. 1071 (vol. X fasc. 53); cf. A. Ponclet, Anal. Boll. 43, 20 p. 331 sq.

6) Codex Paduanus bibliothecae universitatis 1632, chartaceus, fol. 323 in 4to univ., saec. XV. em., quem a B. de Gaisflier l. c. p. 412 indicatum nobis patetibus contulit P. Kehr v. c. Qui codex, Passiones Sanctorum signatus, totus una eademque manu scriptus, in fronte his hunc titulum praebet: Aliqua pars sanctuarium Dni Ioannis Beletx ex liberaria sanctorum apostolorum Petri et Pauli (Romae add. altero loco). Insunt f. 86^v: Prologus in vitam sancti Bononii abbatis (Augusti 30); 85 f. 86^r-87^r: Incipit vita eiusdem sancti Bononii abbatis; f. 86^v: Prologus in miraculis supradicti sancti Bononii; f. 87^r-89^r: Miracula eiusdem, speciali titulo non praemisso. Cuius codicis variam lectionem, quia solus omnium codicum, quotquot innoverunt, omnes textus partes, et Vitam cum Prologo et Miracula itidem cum prologo, continet neque ex alio codice nobis noto descriptus est, quamquam in universum non magni pretii, uno tamen loco (p. 1033, l. 18 v) certo ceteris praestantem, hic notatimus, orthographicis semper fere praeremissis:

- P. 1026, l. 1/2 a: om.
 2 b: Prologus in vitam sancti Bononii abbatis (Augusti 30) minio.
 6: quanto corr. in quantum. — ac om.
 8: scripturas om.
 9: pfectos. — misteril.
 12: a pro ac.
 15: Bononii.
 16: ab om.
 20: de om. — scribendo.
 22: precantium.
 23 a: Incipit vita eiusdem sancti Bononii abbatis.
 24: sub monastico se praetextu.
 26 a: quod.
 27: sapientes.
 31: vir om.
 35: hominibus adhuc.
 P. 1027, l. 10: diraptarum.
 11 p: condidit om.
 13 r: transibat.
 15: sicut pducebat.
 17: inenarrabili. wiam om.
 22: commoto maris.
 23 c: egressi.
 24 d: miserante.
 25: eius om.
 25/26: Dominus ibi.
 26 f: novo pro usvo.
 27: priscam pro pristinam.
 28: ministravit pro monstravit.
 31: inventionia pro inventionis. — populis.
 35: ab pro ad. — o super.

- P. 1028, l. 1: superposito.
 5 b: Babilionorum.
 8 s: quos om.
 9 b: diuna pro divae.
 11/12: et incessanter — suspirabat om.
 16/17: et in patriam terram — redirent om.
 30: grassiores.
 35: quos sibi.
 27 a: Ierosolimam.
 28 b: montem.
 30: Constantinopolin.

- P. 1028, l. 31: pascentes. — exceptionibus.
 33 f: demonstrante.
 34: opera.
 34/35: et in patriam — reverterentur om.
 36: dictatos imperii.
 P. 1029, l. 1: sunt om.
 3 b: montem.
 4: sacro (om. sanctae).
 14: et om.
 15 a: regulam om.
 18 r: Locediensi.
 20: anglicus. — illum.
 24/25 b: consumato.
 25 c: fratribus om. — 4 III° kalendaris septembris videlicet die XXX^a Augusti add. post 45 reddidit.
 26 a: et qualis om.
 29: qualibet pro qualibuscunque.
 P. 1030, l. 1: Ardebericus.
 3: eius sacratissimum. — corpus om.
 5 b: choibentia.
 11 p: acquisivit (saepius).
 15 a: om.
 16/17 a: Prologus in miraculis supradicti sancti Bononii.
 18: nostri om.
 19: ac pro et.
 30: testante pro cum, testante.
 34: om.
 35: Miraculum minio et in margine itidem 60 minio 1 praemissum (et sic deinceps).
 38: Lutitofredus.

- P. 1031, l. 2: sinu om.
 3 b: Miraculum minio et in margine 3 pro Aliud mir.
 6: servus om.
 8 i: dum pro cum.
 9 r: fermentum. — vel pro ut.
 10: vel pro ac. — etiam pro esset.
 11 r: fieri om.
 15 c: Miraculum et in margine 6 pro Aliud.
 16: orationibus ac.
 22 v: Miraculum post mortem et in margine 9.

- P. 1031, l. 86: per om.
89: audita.
91: et cuncta.
94b: gradu vel gressu.
95: eandem pro eadem.
97d: Miraculum et in margine 10.
98/99: dolore dentium.
41: ut medicum.
43: ad oculandum.

- 10 P. 1032, l. 9: tempore vite sue.
34: Miraculum et in margine 11. — copulata coniugio.
12a: exanata.
13: ad tempus ante peperit add.
15 16b: Miraculum et in margine 12.
17: confuserunt.
19f: Miraculum et in margine 16. — actum esse.
23a: mos om.
31: evidenter om.
20 32: quibuscumque.
34: profectio pro protectio.
35d: Miraculum et in margine 17.
36a: Qui pene.

- P. 1032, l. 37: sed om. — 'scānellis.
38: videllect pro incederet.
39a: crepidinis.
39/40: quod optaverat. — Cui hora om.
44a: Miraculum et in margine 18.
46: diuina pro diutina.
46c: scapella.

- P. 1033, l. 44: Miraculum et in margine 19. — Villiemi.
5f: beati om.
6: adessent.
7: filium suum.
8a: vero om.
9: discedere. — ingulcent.
10f: istius.
11: ut om.
18a: omnium, ut iam supra emendandum esse conieci.
19a: curritur.
20a: prefacta.
22: miraculo.
24w: Amen om. Sequi: Laudes deo celsicolae da etc. uique ad plando nos facinore.

P. 1025, l. 10: Prologum Vitae antea typis expresserat Testi Rasponi l. c. vol. I (1911), p. 400—401 ex codice I, cuius 25 editio cum nostra convenit exceptis tribus locis (p. 1026, l. 4 explanationem materiarum, l. 5 astra perperam, l. 12 sordantes perperam).

l. 25 sq.: Dissertationem nostram non iam in lucem emissam proximè prodituram esse speramus. Fraudem sub 30 Ralberti nomine etiam Testi Rasponi l. c. vol. I (1911), p. 399 eqq. (cf. idem, 'Intorno a P. Grandi e a S. Bononio discepolo di S. Romualdo', in 'Rivista Camaldolense' 1936 p. 17—21. 95) tuendam suscepit, qui Vitam Bononii anonymam postea Bononiae et rursus postea ab alio auctore saeculo demum XII posteriore Miracula Vercellis composuisse contendit. Qui, licet vir doctissimus, a recto tramite quam maxime aberravit.

P. 1031, l. 27 sq.: Eadem in Miraculis s. Mariae Magdaleneae et aliis legi monuit Testi Rasponi l. c. vol. I, p. 433. 437, qui p. 434 miraculum 12 a nobis praetermissum ex Miraculis s. Bertini petiitum esse putat.

P. 1056, l. 29 (ad Vitam sancti Arialdi) adde notam ad vocem coniugatorum: Cf. Greg. M. hom. in Ezech. l. II, 36 hom. 4 (Migne P. L. 76, 976); Moral. I, 14. XX XII, 20 (ibid. 75, 535; 76, 657). Zwölfer.

Ad Vitas sancti Iohannis Gualberti.

P. 1078, l. 30 sq.: Tres alios codices Vitae sancti Iohannis Gualberti auctore Haitone episcopo Pistoriensi indicavit B. de Gaiffier, Anal. Boll. 48 (1930), p. 412, quorum duos recentiores (Rom. Vallicell. H. 12¹ et Corsin. 792¹) amplius non curamus, tertius (Rom. Vatic. Chis. P. VIII, 210 = cf.) omnium longe antiquissimus, saeculo XII vel XIII¹ scriptus, 40 si eius copia nobis tempore opportuno data fuisset, in edendis excerptis ex libro Hattone praecipuo loco adhibendus erat. Cuius varias lectiones saepe cum c^o. convenientem a v. d. Goldfriedrich nobis transmissam hic enotamus:

- P. 1080, l. 6: Nicholaitarum heresis (i. corr. atramento pallidior ex -o).
8: patria Florentinus om.
10b: conversatione ut l.
13c: prudentum (cf. l.).
14d: propinquaverat ut 2. c^o.
16: armigero suo.
19: terra.

- expressis, -as- in loco raso.
22f: concite ut c^o.
24b: sancti Miniatis om., inter ad et venit spatium rasum non amplius 4 litterarum copaz, in quo reliquiae litterarum evanidae legi non iam possunt.

- 55 29/30: Eadem — servat manu cursive (saec. XIII, ex. 7) in marg. suppl.
32f: melius posset ut c^o.
32f: sopus volvens (cf. c^o.).
30a: prius ponere ut c^o.
38/39: suo armigero (ita c^o.) corr. suis armigeris.
39a: pergit in loco raso, ubi prius vade (ut c^o.) scriptum erat.

- 40a: concitus (ita l. c^o.) corr. conciti.
40v: prepara (ita c^o.) corr. preparata.
65 40w: socius (ita c^o.) corr. socii.

- P. 1080, l. 40a: ei ut l. c^o.
40v: est exsecutus (ita c^o.) corr. sunt exsecuti (sunt manu recentiore saec. XIII, ex. in loco raso).

- 41a: recedente eo (ita c^o.) corr. recedentibus illis.

- 43b: postulat ut c^o.
43c: producere ut l. c^o.

- P. 1081, l. 39/40: famulus quem corr. famulos quos.

- 40: considerans corr. considerantes.

- reclit corr. relierunt.

- 41f: innotuit corr. innotuerunt.

- 43a: idem ut c^o.

- P. 1083, l. 30f: Rodulfus ut c^o.

- 34: passio, -in in loco raso, pro Passiniano.

- 40a: dabant ut l. 2.

- P. 1084, l. 38: Teuzonia.

- 38m: et om. ut c^o.

- 39: Ylari pro Hyllari.

- 39a: confessoris om. ut c^o.

- P. 1086, l. 39: Teuzonia.

- 40: in honore.

- 41: Umbertus.

- 43: altaris.

- extitit.

1) 'Saec. XVI extr. — XVII in', A. Poncelet, Catal. cod. hagiograph. Lat. bibliothecarum Romanarum praeter quam Vaticanae (Bruxellis 1909) p. 431.

2) 'Saec. XVI. post medium', Poncelet l. c. p. 280.

3) 'Membranensis in 4^a, circ. an. 1300', Poncelet l. c. p. 275; 'saec. XII' novus Bibliotheca Chisinae catalogus.

Ad Desiderii Dialogos de Miraculis Sancti Benedicti.

P. 1114, n. 18, l. 40 sqq.: De tertia catalogi Casinensis recensione v. B. Albers, 'Roem. Quartalschr.' XV (1901), 103 sqq. (cf. infra p. 1394, n. 8). W. Smidt.

P. 1115, l. 80 sq.: Cf. etiam Mich. Monachus, *Recognitio Sanctuarii Capuani* (Nap. 1637) p. 15: in Dialogis, quae(?) manuscripta habentur in monasterio Casinensi; ubi p. 15 sqq. locus de Offa abbatisa offertur (cf. Dial. III, 9 sq.). W. Smidt. 5

P. 1127, l. 47, n. 4: De annis Iohannis abbatis cf. infra p. 1410, n. 2. W. Smidt.

Ad Rangerii Vitam Anselmi Lucensis episcopi.

P. 1152 sqq.: Cf. etiam E. Küttel, 'Der Kampf um die Reform des Domkapitels in Lucca im 11. Jahrhundert', in 'Festschrift, Albert Brackmann dargebracht' (Weimar 1931) p. 207—247.

P. 1154, l. 56, n. 38 adde: 'v. 4706. 6431' (cf. infra l. 15 et 17). 10

P. 1192, l. 22: Ad v. 1680 cf. Küttel l. c. p. 232, n. 5 ad p. 231.

P. 1195, l. 8 et n. 1 (ad v. 1803): *Contra* Küttel l. c. p. 228 n. 3 locum S. Genesii hodie Vico Wallari dictum esse a Fedoro Schneider et Petro Guidi evictum esse iudicat.

P. 1206, l. 54, n. 1 (ad v. 2316) adde: Cf. Lucan. Phars. III, 108.

P. 1255, l. 18: Ad v. 4706 cf. Ovid. Ars amat. I, 99. Aßmann. 15

P. 1284, l. 29 (v. 6145) et n. d: iuvante (cf. v. 1634) proponit Aßmann.

P. 1290, l. 21: Ad v. 6431 (irritamen amoris) cf. Ovid. Met. IX, 133. Aßmann.

Ad Vitas s. Bernardi episcopi Parmensis.

P. 1315, l. 13—16 adde: Ex codice A descriptus est, omisso prologo, codex bibl. reg. Bruzell. 8964 (Collect. Ballard), f. 110—113. Cf. B. de Gaiffier, *Anal. Boll.* 43, p. 414. 20

P. 1315, l. 42 sqq.: Cf. B. de Gaiffier, *Anal. Boll.* 43, p. 414.

AD PARTIS II. FASCICVLVM 3.

P. 1335, l. 24 sqq. (ad *Notas historicas Augienses*): Cf. nunc etiam A. Bruckner, 'Palaeographische Studien zu den älteren St. Galler Urkunden. I. Zum Problem der rätischen Schrift. II. Die alemannischen Schrifttypen und ihre Ausdehnung', in 'Studi medievali', 'N. S.' 4 (1931), p. 119 sqq., 360 sqq. 25

P. 1341, n. 13 (ad *Translationem Sergii et Bacchi Weissenburgensem*) adde: De diplomate Dagoberti Weissenburgensi spurio iam cf. Th. Mayer, 'Die älteren Urkunden des Klosters Klängenmünster', 'Mitt. d. Ost. Inst. f. Geschichtsforschung' 47 (1933), p. 140 sqq., 334. W. Levison.

P. 1364, l. 48, n. 1 (ad *Passionem s. Brunonis episcopi et martyris Querfordensis*): De Badiu civitate Romaniae ad Bistritiam fl. sita Kolberg confuse cogitasse videtur. 30

Ad Miracula s. Willibrordi Epternacensia.

P. 1369, n. 18 adde: W. I. A. Visser, 'Geschiedenis der relikven van den H. Willibrordus, die in 1901 naar Oudmunster te Utrecht zijn overgebracht', Utrecht 1933 (Bibellus separatim editus est ex annalibus qui dicuntur 'Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht' LVII, p. 187—210), p. 28—61 (184—197), negant tempore dedicationis templi Epternacensis a. 1051. celebratae translationem corporis Willibrordi factam esse, sed hanc a Thiofrido fictam esse voluit. Neque vero mihi 35 persuasit. Nam silentium catalogi abbatum Epternacensium primi (SS. XIII, 740. XXIII, 32) minoris momenti est, atque quod Henricus comes Luxemburgensis 'dux Boariae' (= Baiuvariae) vocatur (p. 1369, l. 30), contra auctorem qui pluribus annis post scriptis non magis valet. Notitiae dedicationis supra p. 771 editae Visser rationem non habuit, quae etsi in codice recentiore tradita est, tamen testimonium haud spernendum exhibere videtur. Narrationem ut flosculis Hieronymianis (p. 1370 n. 4) ita fortasse aliis rebus ab auctore ezornatam esse concesserim, quamquam minus certum sum relationem de Frideloni monachi intestinis prolapsis et restitutis (ib. l. 15—19) fictam esse ad exemplum Trithemii advocat, cuius complicitas Ruokeri a. 1051/59. ultione divina defuncti intestina post mortem effluisse ipse Thiofridus retulit (Vita Willibrordi c. 83, SS. XXIII, 36; ed. Poncelet p. 479). De cryptis Epternacensibus (supra p. 1370 l. 8) Visser p. 53 (189) sqq., de propitiatorio altaris (l. 23) p. 55 (192) sq. egit. Cf. etiam C. Wauspach, 'Rheinische Vierteljahrsblätter' III (1933), p. 369 sqq. W. Levison. 40

Ad Annales Casinenses.

P. 1397, l. 30: Annum 1799 — vel, addimus, 1797 — loco 1779 'Bibliothecam Casin.' indicare debuisse D. M. Inguanes, 'Inni inediti di Alberico e il codice Cassinese 199', 'Bullett. Ist. stor. Ital.' 47 (1932) p. 193 n. 1 recte dixit, qui sane codicem C iß illo anno, quo D. Henricus Gattola eo usus puer fuisset, amitti nondum potuisse l. c. p. 193 censuit. Sed Inguanes contendens Gius. del Re Annales Casinenses a. 1845 edentem codicem adhibuisse erravit, cf. supra p. 1405; ceterum vide ib. p. 1397 n. 27. W. Smidt. 45

P. 1400, l. 38 adde post (v. sub a. 1097. 98. 95: 64. 75), quarum una Amalium modum supputandi annos indicat (sub a. 1075). W. Smidt. 50

P. 1416, l. 35, n. 1 (A) in fine adde: (vide supra p. 1390, l. 14 sq.). W. Smidt.

P. 1451, l. 16 et p. 1452, l. 1 (ad *Instituta regalia regum Longobardorum*) adde notam: Ad Bardo ('Fort Bard') et ad riam de Monte Cruco ('Ploken-Paß') nunc P. Kehr refert id, quod in diplomate Heinrichi III. imperatoris nr. 199 55 (MG. Dipl. V, 256 sq.), dato a. 1047, d. 1. Maii, legitur: largiti sumus omnibus hominibus in Monte Senli habitantibus

facultatem et largitionem negociandi et eorum ferrum vel quicquid voluerint per vastitudinem nostri imperii vendendi usque Montem Cruciam et Montem Bardonem etc. — *De libro Solmii* (p. 1444, n. 5, passim) cf. nunc etiam W. Lenz, 'Über die „Honorantiae civitatis Papias“ und das „Regno Italico“ im Hochmittelalter', 'Hist. Zeitschr.' 149, fasc. 1 (1933), p. 75 sqq.

5 P. 1488, n. 4 (ad Anonymi Ratisponensis Chronicam) adde: Cf. etiam Anal. Boll. XVII (1898) p. 166 (de s. Gertrude ex Magno Legendario Austriaco).

CORRIGENDA.

AD PARTEM I.

Ea, quae in fine partis I. p. 735 habes, hic reposita non sunt.

10 P. 92, l. 38 lege: inducias. — P. 206, l. 16 lege: pactionem. — P. 212, l. 10 lege: pauperiei. — P. 401, l. 26 lege: honorifice. — P. 484, l. 40 lege: Cristofori martiris, de legione Thebeorum. — P. 698, l. 16 lege: fratres.

AD PARTIS II. FASCICVLVM 1.

P. 758, l. 43 lege: 1882 pro 1876. — P. 775, l. 28 lege: est. — P. 781, l. 44 sq. lege: infra p. 860, l. 37 sq. (pro supra ... j. — P. 782, l. 33 lege: Th. (pro A.) Ilgen. — P. 796, l. 11 lege: quoniam pro quippe qui. — P. 799, l. 31 lege: galea
15 pro galaa. — P. 816, l. 49 lege: 1687 pro 1587. — P. 817, l. 48 lege: capsis pro capis. — P. 887, l. 90 lege: matheram pro Matheram. — P. 887, l. 91 lege: foro pro Foro. — P. 904, l. 7 lege: Metensium pro Metensidum. — P. 905, l. 23 lege: gerere. Qua pro gerere. Qua. — P. 907, l. 13 lege: multiplicitate pro multiplicata.

AD PARTIS II. FASCICVLVM 2.

P. 968, l. 48 (n. 2) dele in post pax. — P. 986, l. 49 (n. 1) dele signum puncti post sed. — P. 987, l. 54 (n. 2) lege:
20 Sile pro Sila; l. 55 (n. 6) lege: Sile pro Sila. — P. 1025, l. 40 lege: signatae pro signata. — P. 1026, l. 40 lege: e) pro c). — P. 1028, l. 21 lege: ad invicem consentientes supplicea. — P. 1033, l. 18 pone in textu: omnium pro omnem, v. p. 1495, l. 16 sq. — P. 1139, l. 47 (n. 10 ad p. 1138) lege: 1085. pro 1086. — P. 1179, l. 14 in margine lege: (Mai. — Dec.) intra lunulas inclus. — P. 1243, l. 48 lege: d) pro c).

AD PARTIS II. FASCICVLVM 3.

25 P. 1336, l. 16, n. c lege: sequens (litteris q. d. cursivis expressum). — P. 1385, l. 19 lege: continuationibus (pro: continuatione). — P. 1395, l. 50, n. 10 lege: C 13^a pro 5. — P. 1432, l. 10 adde notam a' ad Pannonia: pannonia corr. pannonia c. — P. 1444, l. 16 lege: filio fratris pro filio. — P. 1450, l. 20 lege: ecclesia^k. — P. 1452, l. 22 adde notam t ad tam: tan c. — P. 1454, l. 14 adde notam k' ad tam: tan c. — P. 1454, l. 18 adde notam m' ad omnem: omen c. — P. 1454, l. 33 (n. 1) lege: violare; l. 34/35 lege: cognov-|verit. — P. 1454, l. 86 (n. 7) lege: Mediolani (litteris rectis, non cursivis ex-
30 pressum). — P. 1457, l. 3 lege: Siri pro Syri. — P. 1457, l. 30 (n. g) lege: signum; pro signum ~. — P. 1459, l. 21 lege: dies paucos pro paucos dies. — P. 1460, l. 48 lege: pactum. — P. 1471, l. 1 lege: trita sunt, facile concedent.

INDEX NOMINVM.

SCRIPTIT H. KAUFFMANN.

Maior numerus paginam, minor lineas quinque indicat.)

A.

Aa (*immo ia*), *id est Ia* (cobus de) Colun(na) card. diac. (S. Marine in via lata) 717, 40.

Aachen v. Aquisgranum.

Aadolaun v. Hadolaun.

Aalst v. Alout.

Aardenburg v. Andembourch.

Aarón subdiac. dioc. Frang. 701, 25.

Aath v. Ath.

(Abagha Chan) imp. Tart. (fil. Hulagu Chan) 407, 30. 627, 40.

Abalachus v. Albumasar.

Abarkhida vidua 792, 15.

Abbasia v. Abechies.

Abchirrot (locus), *Mönchengirra prope Finsterbergen* (Wür. Gb. Götta, Kr. Götta) 519, 15.

s. Abdon mart. 767, 20. 770, 5. 771, 25—778, 5. 775, 30. 972, 20.

Abdua B., *Adda* 1456, 1.

Abechies villa parroch., *Aubechies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath. cant. Quenecamps) 234, 40; *Obechies* 237, 20; *fortasse etiam* Abbassie eccl. et planities 168, 35.

Abel dux Sleswic, rex Dan., 29. 33, 30; uxori: Mechtildis; liberi: Erichus (I. dux), Abel, Sophia.

Abel fil. Abel regis Dan. 29, 10.

Abelardi: Petrus.

Abelinus (ep. Aldenburg.) 35, 15.

Abellus quidam 1467, 5; fil.: Cono.

de Abinberg, Abinbero, Abenberg (bayr. Rb. Mittelfranken, Ba. Schwabach), oom.: Rabodo, Fridericus.

Ablatonas, Ablata, Blaton villa, civ., *Blaton* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Perwez) 95, 5. 100, 25. 110, 20. 118, 10. 123. 126, 40. 131. 146, 35. 167, 25—169, 1. 193, 1. 235, 10; Albatio villa 137, 20. Ab

latonenses 168: cf. etiam Carina civ., Mercurialis civ.

Ablebertus v. Adelbertus ep. Camerae.

Abodritae, Apodriti 7, 40. 8; reges 8, 20; rex: (Kanusus); dux: Mistoy; princeps: Nicolaus.

(Aborayda), *fortasse Abu-Sakarid*, rex Marroch. (fil. Abu-Hafa) 280.

Abraham (patr.) 615, 15; mensa 972, 10.

Abraham caganus *id est* rex (Avar.) 736, 5. 739, 5.

Abeslon abbas S. Amandi monast. Elnon. 784, 30. 785, 5.

Abisinarus: (Tiberius III. imp. Constantinopol.).

Abu Ali al Hasan v. Alhasen.

Abu Ali el-Hossein v. Avicenna.

Abu Bekr v. Rasia.

Abu'l- v. Albu-.

s. Abundantii mart. reliquiae 972, 25.

s. Abundi reliquiae 758, 15. 972, 25 (-dii).

Accon, Acon, Akon, Accaron, Acharon,

Acra, Aconensis civ., *hodie Akko*

(Palest.) 36, 10. 239, 25. 244, 20. 355,

30. 377, 25. 386. 401, 15. 421.

425. 545. 547. 556, 35. 557. 564, 25.

584, 20. 590, 55—592, 1. 623, 25. 634,

60. 635. 642, 15. 713, 25. 714, 10. 715,

15. 717. 718, 20. 719, 25. 720, 15; muri

635; portus 386, 30. 592, 15; domus

Templ. 424, 25. 636, 20; conv. fru-

trum Predicat. 425, 1. 635, 25; ep.:

Iacobus. — Aconitae 557, 40.

Accla nobilis mulier 889.

Acelinus frater ord. Pred. 303, 1.

Achab (rex Isr.) 474, 20.

(Achardus) ep. Cabilon. 1044, 25.

Acharon v. Acon.

(Achilles), Acilles, fil. Tetidis 92, 35.

s. Achillei mart. reliquiae 197, 20. 758.

775, 25.

de Achin: Heidinnicus mag.

Ackerscholle: Tyle.

Acon v. Acon.

Acqu- v. Aqu-.

Acra v. Acon.

Acrene villa parroch., *Deuz-Acren* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 234, 20. 323, 10.

Ada v. Adelheidis.

Adabaldus, Adaboldus v. Adalbaldus.

Adal-, Adel-, Adil-, Alb-, Alh-.

Adala, Adela v. Adelheidis.

Adelarius v. Adelhardus.

Adalascia, Adelasia v. Adelheidis.

Adalbaldu, Adabaldus, Adaboldus

Adoaldus, Aldebaldus dux Duac.

de p. 20. Anserhent., Francigena 110,

10. 127, 20. 134. 136, 25. 137, 15. 138,

45. 140, 45. 142, 20; uxori: Rietru-

dis; liberi: Maurontus, Clothendus,

Eusebia; fr.: Erchanoaldus, Signi-

ridus comes Pontiv.

Adelberchtus v. Adelbertus.

Adelbero II. archiep. Brem. 11, 55.

Adalbero, Adelbero ep. Herbipol. 357.

524, 15 (*perperam* Adilbertus). 526,

15. 527, 1 (*perperam* Adalbertus).

Adelbero I. ep. Met. 183, 25.

Adalbertus, Adalperht, Adelbertus,

Adelberchtus, Adilbertus, Aldeber-

tus, Albertus, Alberhtus, Albrecht.

S. Adalberti eccl. Aug. 775.

S. (Adalberti), Aldeberti Mons tuno Alberici mons dictus, *Mont-St.-Aubert* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 121, 5.

s. Albertus, Adalbertus, Adelbertus, Adelberchtus ep. Prag. et martyr

9, 10. 38. 693, 1. 749, 15. 767, 15.

775, 25; corpus 38, 25; reliquiae 484,

40. 767, 15. 771. 772, 15. 780, 15. 972,

20; fr.: Gaudencius.

s. Aldebertus 149, 35.

Albertus, Alberhtus I. rex Rom., dux

Austr. et Stir., fil. Rudolphi I. regis

423. 431, 15. 434, 25. 437, 5. 441, 1.

443. 634, 10. 641. 642. 646, 20. 650, 20.

670, 40—674, 5. 708, 20. 716, 20. 719,

40. 720, 1. 724, 10; *perperam* Adolpus

642, 10; familiares 440; nepotes 716,

40; litterae 440, 10; uxori: Elisabeth;

filii: Rudolpus rex Bohem., Frideri-

cus rex Rom., Lupoldus VII. dux,

Albertus II. dux, Heinricus dux,

Otto dux; avunculus: Albertus

comes de Heyrho.

Adalbertus, Albertus rex Langobard.,

fil. Berengarii II. regis 1436, 15.

1460, 1.

Adalbertus I. archiep. Brem. 778, 15;

ep. 522, 15.

Adalbertus, Adilbertus I. archiep.

Magdeburg. 9, 40. 749, 20.

Albertus, Adilbertus, Adilbertus comes

de Keverberg, summus praepos.

Magdeburg, II. archiep. Magdeburg.,

fil. Guntheri IV. (II.) com. 33. 379, 25.

380, 5. 382, 25. 559, 15. 570, 15. 571,

576, 20. 587, 20. 604, 20. 613, 20.

Adalbertus, Adelbertus, Adilbertus I.

archiep. Mogunt., cancell. 359, 25.

360, 10. 362, 20. 365, 15. 483, 10. 488, 25.

533, 20. 534, 20. 536, 10. 935. 936, 15.

923, 1 (*immo* Ruthardus). 1332; fr.: Bruno ep. Spir.; patruellus: Adel-

bertus II. archiep.

Adelbertus praepos. (S. Marine eccl.)

Erford., II. archiep. Magunt., pa-

truellus Adalberti I. archiep. 365, 15.

366, 1. 534, 25.

Albertus (archiep. Ravenn.), ep. Arc-

tin. 1440, 1. 1477, 1.

Adolbertus III. (archiep. Salzburg.

(fil. Wladislai II. regis Bohem.) 372,

15. 374, 15.

(Aldebertus), Ablebertus, Emebertus

ep. Camerae. et Attrebat., nob. ex

pago Brabettensi 155, 30.

Albertus II. ep. Halberstad. (fil. Al-

berti II. ducis Brunswick.) 652, 20.

Albertus II. ep. Herbipol. 464, 20.

Adalbertus, Adilbertus ep. Herbipol.

v. Adalbero.

Albertus de Bichelingen, ep. Ypos.

464, 25. 472, 1. 484 (*perperam* Ypon).

Adelbertus I. ep. Leodic. (fil. Gode-

fridi VII. ducis Lotharing. inf.)

377, 5.

¹⁾ Ad loca Thuringiae plerumque et territoria omni existentia et districtus moderni, in quibus sita sunt, afferuntur. In locis Belgiae et Franciae explicandis F. L. Ganshof v. cl. nummopere nos adiuvit.

- (Albertus I.) ep. Livon. 391, 1.
 Albertus II. ep. Min. 403, 35.
 (Albertus I. *aut* II.) ep. Ratispon. 723, 5.
 (Albertus) ep. Sleswic. 364, 20. 533, 45.
 Adelbertus, Adalbertus ep. Wormac. 524, 15. 1338, 20.
 Adalbertus abbas Hornbac. 803, 35—805, 25.
 Aldebertus abbas 133, 1.
 Albertus frater Minor, fil. Heinrici I. com. de Anhalt 31, 25.
 Adalperht dia. dio. Frising. 761, 20.
 Albertus episcopus, subdia. dio. Frising. 761, 20.
 Albertus (de Glihen) praepos. electus Magdeburg. 933. 617.
 Albertus dia. Parm. 1323, 15.
 Adalbertus presb. Patrobran. 809, 15.
 Albertus, Albrecht mon. Sar. 692. 694, 25. 695, 1.
 Albertus cellerar. monast. Vallumbros. 1063, 5.
 Albertus II. dux Austr. et Stir., fil. Alberti I. regis Rom. 674, 40.
 Albertus I. (dux Bavar., comes Holland.), comes Hanon., fil. Ludewici IV. imp. Rom. 84, 40. 85, 15. 86. 114, 25.
 Albertus I. dux Brunswic., fil. Ottonis I. ducis 26. 27, 20. 31. 33, 40. 400. 1. 401, 20—403, 5. 410, 20. 465. 622. 1. 624, 45. 631; uxores: Elisabeth, Adelheidis; liberi: Henricus, Albertus, Wilhelmus, Otto, Conradus, Loderus, Mechildis.
 Albertus II. dux Brunswic., fil. Alberti I. ducis 26, 40. 27, 10. 421, 15. 624, 15. 631. 633, 25; uxore: (Riken-28).
 Albertus, Adalbertus, Adalheidis I. Ursus dux Sax., marchio Septentr. et Brandeburg. et Orient., comes de Ballenstede, fil. Ottonis com., mater-29 nus avus Hadevwigis comit. de Brenon 13, 10—15, 30. 18. 19. 23, 45. 31. 32. 33, 20. 362, 2. 363, 15. 365, 20. 367, 20. 371. 631. 633, 1. 635, 5. 636. 25. 639, 1. 933, 1; uxore: Sophia; liberi: Hadevwigis, Otto I. marchio, Hermannus I. comes de Orlamunde, Sigefridus archiep. Boem., Albertus comes de Anhalt, Bernardus dux Sax.
 Albertus I. dux Sax., fil. Bernardi ducis 27, 5. 30. 10. 31. 33, 5. 327, 20. 604, 40; uxores: Agnes, Agnes, Helena; liberi: Jutta, Elisabeth, Jutta, Johannes, Albertus.
 Albertus II. dux Sax., marchio (Mar-30 rav.), fil. Alberti I. ducis, avunculus Adolphi V. com. Holsat. 27, 5. 29, 15. 31, 25. 406, 40. 415, 20. 421. 431, 15. 626, 45. 633, 40. 641, 10. 671, 10. 700, 20; uxore: (Agnes), *perperam* (Inge-31 burgis).
 (Adalbertus), Aldebertus I. *vel* II. dux et marchio Tusc. 978, 30—980, 20. 982.
 Adalbertus palat. comes Sax. (fil. Fri-32 derici VI. com. palat.) 372, 20.
 Adalbertus, Albertus, Albrecht I. lan-33 trgr., fil. Heinrici I. lantrgr. et march. patrus Frederici Tutois march. Miss. 27, 10. 32, 1. 401, 15. 402, 10. 403, 1. 411, 20. 418. 420, 25. 421, 15. 422, 20. 423, 20. 426, 5. 427, 10. 428, 1. 437. 438. 441, 20. 446, 20. 465, 20. 473. 527, 10. 563, 20. 620, 45. 623, 35—625, 20. 627, 10. 629, 20—636, 15. 639. 644, 30—647, 35. 649, 30. 651, 35. 658; uxores: Margareta, Conegunda, Elisabeth; liberi: Heinricus II. lantrgr. Thur.,
 Fridericus I. lantrgr., Theodericus lantrgr., Agnes, Albertus; marschal-34 cus: (Hermannus Goldacker).
 Albertus fil. (illegitim.) Alberti I. lantrgr. Thur. 636. 639, 50.
 Albertus II. marchio Brandenburg., comes de Arneborch, fil. Ottonis I. march. 32. 33; uxore: Mechildis; liberi: Iohannes I. marchio, Mech-35 tildis, Otto III. marchio.
 Albertus III. marchio Brandenburg., fil. Ottonis III. march. 34, 5.
 Albertus, fil. Iohannis I. march. Bran-36 denburg. 33, 50.
 Albertus, Adalbertus, Adilbertus I. marchio Misn., fil. Ottonis march. 32, 5. 550, 25. 551, 15—554, 25; uxore: (Sophia).
 Adalbertus fil. Liupoldi III. march.37 Orient. 786, 35.
 (Albertus) burgr. de Norenburg, (fil.38 Frederici IV. burgr.,) gener (Iut-39 tao) com. de Hennenburg 464, 10. 471, 25; uxore: (Sophia).
 Albertus comes de Anhalt, fil. Alberti I. Ursi march. Brandenburg. 32, 1.
 Albertus II. comes de (Anhalt) Kothin,39 fil. (Agnetis) sororis Waldemari march. Brandenburg. 443, 5. 651, 10; uxore (*perperam*): Elisabeth.
 Albertus comes de Glihen 410, 20.40 423, 10. 624, 45.
 Albertus I. comes de Glihenstein (fil.39 Heinrici com.) 403, 30. 418, 20. 625, 10. 632, 15.
 (Albertus II.) comes de Gorz, fil. (Mun-40 hardi III.) com., nepos Alberti I. com. de Tyrol 414, 5. 722, 20.
 Albertus comes de Heyrlo (fil. Bur-41 chardi III. com.), avunculus Al-42 bertus I. regis Rom. 431, 25. 641, 20.
 Adalbertus comes (Mett.) 740, 25.
 Albertus fil. Godefridi com. Namure.43 205, 5.
 Albertus II. comes de Orlamunde et44 Holsat. (*perperam* Alsac.), fil. Sig-45 efri III. com. 390, 10. 564, 1. 587. 600, 25. 657, 30; uxore: Hedwigis; fr.: Hermannus II. comes; socer: Hermannus I. lantrgr. Thur.
 Albertus (*potius* Hermannus III.) com-45 es de Orlamunde, fil. Hermannii II. com. 418, 20. 632, 15; fr.: Otto.
 Adalbertus comes de Pingen 787, 1;46 fr.: Gebhardus.
 Albertus I. comes de Rabinswald et47 de Wic, fil. Gundrich V. (III.) com. de Kevernberg, patruus Guntheri V. de Kevernberg 391, 15. 559, 15. 613, 15.
 (Albertus II.) comes (de Rabenswald)48 410, 20.
 Albertus I. comes de Tyrol, (fil. Hein-49 ricus com.) 722, 20; nepotes: (Mein-50 hardus II. comes, Albertus II. com-51 es de Gorz).
 Albertus de Briaco 908, 15.
 Adalbertus, Adilbertus de Grumbach52 375, 30. 376, 15. 543, 15.
 Adalbertus, Adilbertus de Hildebure53 375, 25. 543, 15. 547, 20.
 (Albertus) Knut miles (de Marktwen-54 fen) 447, 5. 651, 55.
 Albrecht I. dom. de Lodebure et Luch-55 tenberg, (fil. Hartmanni IV. dom.) 475, 30; fr.: Hermannus VI.
 Adalbertus princ. Lodrun oestri 13, 5.56 18, 25. 363, 40. 533, 25.
 Adalbertus nob. de Perge 787, 5; fr.:57 Adalramus.
 Albertus de Thuringin nob. 416, 35.
 Adalbertus avunculus Sigefridi I. archi-58 ep. Mogont. 759, 15.
 Adalbertus, Adilbertus miles 362, 35.59 532, 1; fr.: Eribo.
 Albertus, fil. Gosberti 1467, 1; fil.:60 Pastor.
 Albrecht von Imene mag. cons. Erford.61 477, 5.
 Adalbertus ep. Gultraiset. 185, 25.
 Adelchius v. Adalgisus.
 Adeldagus ep. Hamaborg. 955, 20.62 956, 25.
 Adelenus discip. s. Landelini 127, 25.
 (Adalgisus), Adelchis rex Langobard.,63 fil. Desiderii regis 1434, 20.
 (Adalgisus), Algisus quidam Mediolan.1070, 1.
 Adelgotus archiep. Magdeburg. 949.64 950. 955, 20. 1332, 1.
 Adelgundis v. Aldegundis.
 s. (Adelhardus), Adalaris, Adalharis65 367, 35; reliquie 482, 25.
 (s.) Adalhardus abbas Corbeyae anti-66 quo in Francia 7, 45.
 Adelheidis, Adela, Adelheid, Adel-67 heydis, Adelheyda, Adelhet, Aley-68 dis, Alheidis, Alheyda, Adhelegida, Adala, Adela, Adelea, Adelenis, Ada, Adyla, Ala, Alla, Aella, Aelidis, Adalascia, Adelasia, Athelasia.
 Adelheidis, Adelheid, Adhelegida, Al-69 heyda imp., filia Rudolphi II. regis Burg., uxore Lotharii II. regis Ital. et Ottonis I. imp. Rom. 8. 9. 515, 30. 516, 35. 989, 15. 1436 (Adelasia), 1457, 20 (Adelea); Danilda 1460, 1.
 Adela, Adelenis, Ala, Alla filia (*perperam*70 soror) Roberti regis Franc., uxore Bal-71 duni V. com. Flandr. 151, 5 (regina72 totius nobilitatis), 190. 191, 15. 193, 20.
 (Adelheidis) filia (Wawolod I.) regis73 Russ. (princ. Kijow.), uxore Hein-74 ricus IV. regis, imp. Rom. 627, 5.
 Adelhet uxore Wratislai II. ducis75 Boem. 39.
 Adelheydis uxore Zobenlay I. ducis76 Boem. 40, 50.
 Adelheydis filia Ottonis I. (*perperam*77 Alberti) duc. Brunswic., uxore Hein-78 ricus I. lantrgr. Haas. 27, 5. 31, 10. 410, 15. 465, 10. 622, 1.
 Aella ducissa Met., filia Petri ducis,79 mater Hervoi ducis 146, 10.
 Adelheida, Adalheidis, Adelheyda, Ad-80 heydis, filia Utonis II. march. (Sept.), uxore Frederici com. palat. Sax. et Ludewici II. com. Thur. 522. 523. 525, 20. 527, 10. 528, 25. 529.
 Adelheidis filia Ludewici I. lantrgr.81 Thur., abbat. S. Nicolai monast. Ienac. 532, 20.
 (Athelasia) filia Azonis II. march. (de82 Este) 1306, 5.
 Adyla filia Ottonis march. Misn., uxore83 (Ottoari I.) Primiz regis Boem. 41, 10. 523, 5.
 Adelheidis, Aleydis filia (Bonifacii II.)84 march. Montis-ferrati, uxore Alberti I. ducis Brunswic. et Gerhardi I. com. Holsat. 26, 20. 29, 20. 31, 5.
 Adala palatina (filia Ottonis march. de85 Orlamunde, uxore Alberti com. de Ballenstedt et Heinrici II. com. palat. Rheni) 355, 10.
 Adelheidis uxore Ottonis Ytaliis (com.86 Sabaud., march. Sogus.) 524, 1.
 (Adelheidis) filia Tietpaldi II. march.87 (de Vohburg), uxore Frederici I. imp. regis Rom. 15, 10.

- Adela comit. Mont. (filia Hugonis com. de Kgsheim et Dachsburg) uxor Raginri III. com. 183.
- Aelidis filia Balduini II. com. Hanon., uxor (Nicolaï II.) *perperam* Hugonis dom. de Rumigny 185, 20, 189 (*perperam* Richildis 199, 40, 199, 45).
- Ala filia (Florentii III.) com. Holland., uxor Ottonis II. march. Brandenburg. 32.
- Aelis (filia Florentii IV. com. Holland.), uxor Iohannis I. de Avennis 305, 316, 5; fr.: Wilhelmus rex Rom.
- Ada neptis Richeldis com. Mont. 861.
- Aelis, Aelidis, Aleidis, Aleydis, quae Hermengardis appellata est, Sunnitis dicta, filia Godefridi com. Namur., uxor Balduini IV. com. Hanon. 204, 205, 209, 210, 213, 1 - 215, 20, 216, 222, 225, 27.
- (Adelheidis) uxor Dithmari com. (de Selboldes) 529, 20.
- Adelheidis, Adelheydis filia Lodewici Cum-barba, I. com. Thur., uxor (Cunonis) dom. in Wippa 519, 30, 520, 20.
- Adelheidis, Alheidis filia Lodewici II. com. Thur., uxor Udalrici II. com. de Wimar 523, 20, 536, 15.
- Aelidis filia (Nicolaï II.) *perperam* Hugonis de Rumigny, uxor dom. de Ciry et dom. de Doucey 199, 45.
- Aelidis filia Gossumi III. de Montibus, uxor Rogeri de Condato 199, 25.
- Aelidis filia Eustacii I. du Ruels, monialis S. Foliani monast. iuxta Rues 198, 30.
- Ada filia Eustacii I. du Ruels, uxor Nicolaï de Boulers et Walteri de Bonzies et Gossumi de Winter 188, 22, 15.
- Aelidis filia Philippi de Senoburgo, uxor Walteri de Bonzies 226, 45.
- Alheidis bigina, filia Ratonis 093, 40, 096, 35.
- Alheidis inclusa in Sar 096, 35.
- Adalacia matrona nobil. 1103, 15.
- Adallicus diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Adalmâr diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Adelogus, Adelhogus, Adellogus praepos. Goslar, ep. Hildenesheim. 371, 15, 376, 15, 764, 45.
- Adeloldus praepos. Hildesheim. 886; epistola 886.
- Adalovinus v. Adelinus.
- Adalperht v. Adalbertus.
- s. (Adalrammi), Adigrammi conf. reliquiae 482, 25.
- Adalrammus archiep. Bawar. (Salzburg) 740.
- Adalrammus de Eppingerge nob. 787, 5; fr.: Waltherus de S. Andrea, Hericus de Rûdniche, Ernestus de Treisme.
- Adalrammus de Perge nob. 787, 5; fr.: Adalbertus.
- Adelstanus rex Angl. S. 1; soror (*perperam* neptis): Edidis.
- (Adelwaldus), Adulwaldus, Adroald rex Langobard., fil. Aginulfi regis 1011, 20, 1432, 25; privilegium 1011, 20.
- Adelinus, Adwinus, Adalovinus, archiep. Salisburg. 741, 15, 742; archiep. Boiorum 744, 10.
- Adalwinus ep. (Ratisbon.) 734, 30.
- Adam (primus homo) 404, 30.
- (Adam) ep. Morin. 260, 281.
- Adam abbas Aquicin. 197.
- Adam abbas Cistere. 265.
- Adam de Zedlitz, abbas Sar. 701.
- Adam mon. et custos eccl. Casin. 1140.
- Adam magister 217, 30; domus ante fores eccl. S. Iohannis bapt. Valencen. 217, 30.
- (Adam) vicecomes de Melun 268.
- Adam de Wallincort 206, 35.
- Adam adolescens quidam 1032, 35.
- Adamus quidam 1467, 5; filii 1467, 5.
- Adda v. Abdus.
- (Ademarus) (archiep. Lugdun., prior Cluniac. 408, 20).
- Ademarus abbas Cluniac. 178, 15.
- (Ademarus vice)comes Lemovic. 1044, 10.
- Adenulfus v. Atenulfus.
- Adoatus, Deodatus.**
- Deodatus papa 133, 10.
- (Adcoatus), Deodatus ep. Aretin. 1439, 15.
- Adcoatus I. ep. Sen. 1433, 5—1435, 10.
- Deodatus custos superior S. Dionisi eccl. 178, 45.
- Adcoatus v. etiam Trutmannus inclusus.
- Adexe fl., Etsch 1456, 1.
- Adhelegida v. Adelheidis.
- Adigrammus v. Adalrammus.
- Adlwinus v. Adelinus.
- Ad maris periculum v. maris periculum.
- Adoaldus v. Adalbaldu.
- Adoldus diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Adolfus, Adolfus, Adolphus, Adulfus.**
- Adolfus, Adolphus comes de Nassowe, rex Rom. 426, 427, 35, 428, 1, 432, 15, 437, 20, 443, 473, 474, 630, 639, 641, 10, 646, 45, 659, 671, 672, 703, 30, 719, 35, 720, 1, 724, 10; (*immo* Albertus I.) 642, 10; fil.: Rupertus.
- Adolfus I. archiep. Colon. (fil. Eberhardi com. de Altena) 36, 37, 1, 377, 5, 378, 5, 379, 25, 560, 40, 568, 569.
- Adolfus, Adolfus, Adolphus II. archiep. Mogunt. 488, 487, 15; vicarius in pontificalibus: Iohannes ep. Syron.
- Adolfus abbas Herveld. 371, 45, 373, 15.
- (Adolfus) dux de Monte 573, 30.
- Adolfus I. comes Holsat. et de Scoenenburch 20; filii: Hartungus, Adolfus II. comes.
- Adolfus II. comes Holsat., fil. Adolphi I. com. 29, 35; fil. (*immo* nepos): Adolfus.
- Adolfus III. comes Holsat. et de Scoenenborch. fil. Adolphi II. 35, 30, 36, 30.
- Adulfus IV. Iohannes comes Holsat. (fil. Adolphi III. com.), nepos (*perperam* fil.) Adolphi II. com., frater ord. Minorum 29; uxor: Heilwigis; liberi: Mechthildis, Iohannes I., Gerhardus I.
- Adulfus V. comes Holsat., fil. Iohannis I. com. 29, 15; uxor: Eufemia; avunculus: (Albertus II.) dux Sax.
- Adolfus V. comes (de Monte) 386, 10, 592, 15; fr.: (Engelbertus).
- Ad-pontem campus *prope Bobbio* (*Prov. Pavia*) situs 1003, 15.
- Adraldus prior Paterniaci, II. abbas Brenet. monast. 1041.
- Adriacopoleos v. Adrianopolis.
- Adriacum v. Adriaticum.
- (Adrianopolis), Adriacopoleos, Andronopolis civ., *Adrianopol* 244, 30, 245, 10, 286, 5, 300, 35, 544, 35.
- Adrianus v. Hadrianus.
- Adriaticum, Adriacum mare 558, 40, 975, 1, 1287, 30.
- Adroald v. Adolwaldus.
- Adson, Asce: Iohannes.
- Adulfus v. Adolfus.
- Adulwaldus v. Adolwaldus.
- Ad-Urman S. Columbanus locus *prope Bobbio* (*Prov. Pavia*) situs 998, 25.
- Advertus, Atvertus abbas Lisathii et S. Michaelis Clus. monast. 967, 968, 969.
- Adyla v. Adelheidis.
- Aedelwaldus v. Ethelwoldus.
- Aeg. v. Eg-.
- Aeilika v. Eylika.
- Aelis, Aelidus v. Adelheidis.
- (Aeneas), Eneas nob. Rom. 658, 30.
- Aengilhardus v. Engelhardus.
- Aenor v. Alienora.
- Aenus fl., Inn 742, 15; Oenus 744, 30.
- Aethiops, Aethyops v. Ethiopios.
- Aetius, Etius patricius Rom. 110, 20, 114, 20.
- s. Affii (Affini?) reliquiae 771, 10.
- S. Afrae eccl. August. 063, 30.
- S. (Afrae), Afrae altare in infirmitorio S. Petri monast. Erford. 485, 1.
- s. Afra. Afra mart. 485, 5, 662, 15, 663, 25; reliquiae 482, 30, 484, 10, 788, 10.
- Africa, Africa 80, 90, 94, 25, 95, 103, 25, 122, 25, 124, 25, 112, 30, 364, 45, 394, 10, 534, 5, 617, 20, 713, 15, 1424, 1, 1425, 20, Africanae, Africanac partes 144, 15, 983, 1.
- Aganiprus I. archidruyndus id est princ. sacerdot. Belg. *fabul.* 113, 1.
- Aganiprus II. archidruyndus id est princ. sacerdot. Belg. *fabul.* 113, 1.
- s. Agapitus mart. (Praenest.) 767, 30; reliquiae 482, 20, 758, 25.
- s. Avapii (diac. Rom.) mart. reliquiae 771.
- Agapitus II. papa 178, 30.
- Agapitus papa (*perperam*) 173, 15, 185, 40.
- Agareni, Agarreni s. e. Sarrazeni 1018, 25, 1020, 25, 1118, 1344, 1.
- S. Agathae mart. mons *prope Capuam, Sant'Agata de Goti* (*ital. Prov. Benevento, circ. Cerreto Sannita*) 1123, 1150, 1.
- s. Azatha virgo 192, 30, 483, 35, 774, 1, 784, 10; reliquiae 758, 10, 764, 25, 769, 30, 771, 25, 774, 777, 1, 787, 25, 818, 15, 972; capilli 786, 10; festum 1184, 15; nox 887, 20, 693, 15; s. Atyae dies 692, 1.
- s. Agatho papa 139, 5, 749, 30.
- Agaze (villa), Agazzi (*Tosc. Prov. et circ. et del. Arezzo*) 1175, 20.
- Agennensis (*Agensis pagus, frz. dép. Lot-et-Garonne*); Clemens V. papa.
- Agenor rex Lib. 90, 5; filia: Europa.
- s. Agericus ep. (Viroduan.) 783, 35.
- Agilulfus, Agnulfus, Anulfus rex Langobard. 998, 5, 1011, 40, 1432; genus 1432, 25; privilegium 1011, 25; uxor: Teudilinda; fil.: Adroald rex.
- Agilulfus abbas Bob. 998, 10.
- Agnulfus magister camerac Pap., fil. Ayraldi mag. 1458, 1.
- s. Agnae reliquiae 774, 15, 786, 15.
- Agnania v. Anagnia.

s. Agnes v. r. o et mart. 484, 10, 770, 10, 1369, 20; reliquiae 764, 25, 768, 25, 771, 2, 776, 2, 786, 10, 787, 2, 972, 16, caput 712, 20; tunica 818, 13; festum 1184, 20; octava 566, 10.

Agnes v. etiam Hedwigis filia Heinrich I. regis.

Agnes filia Heinrich IV. regis et imp. Rom. uxor Frederici I. ducis Swev. et Liupoldi III. march. Orient. 29, 40, 539, 20, 658, 1, 786, 22.

(Agnes) filia Rudolphi I. regis Rom., uxor Alberti II. (*perperam* Iohannis) ducis Sax. 31, 35, 421, 633, 671, 10.

Agnes filia Ottocari I. Primiz regis Bohem., sanctimon. 41, 25, 607; sponsa Heinrich (VII.) regis Rom. 607.

Agnes (filia Wenzelai I. regis Bohem.), uxor (Heinrici Illustris) march. Misn. 404, 50.

(Agnes) filia (*perperam* soror) Ottocari I. regis Bohem., uxor Rudolphi II. (*perperam* Hartmudi) ducis Austr. 42, 20, 671, 6, 703.

Agnes filia Wilhelm V. (ducis Aquit.), com. Pictav. uxor Heinrich III. regis et imp. Rom. 10, 30, 356, 10, 520, 33, 521, 524, 5, 753, 10, 858, 25, 1200, 20—1203, 30.

Agnes filia Leopoldi VI. (*perperam* Frederici) ducis Austr., uxor Alberti I. ducis Sax. 31, 30.

Agnes filia Ottonis I. ducis Brunswic., uxor Wizlai II. princ. Rug., canonici in Quideleingeburch 27, 10, 31, 15.

Agnes Maria filia (Bertholdi IV.) ducis de Merant, uxor illegit. Philippi II. regis Franc. 243, 30, 259, 30.

(Agnes) filia (Meinhardi III.) ducis de Tirol, uxor Frederici I. march. Misn. 631, 30.

(Agnes) filia (Conradi) com. palat. Rheni, uxor Heinrich Brunswic., V. com. palat. Rheni 26, 5, 36, 7.

(Agnes) filia Heinrich Brunswic., V. com. palat. (Rheni), uxor Ottonis II. ducis Bavar. 20, 722, 25.

Agnes filia Hermann I. lantr. Thur., uxor (Heinrici) ducis Austr. et Alberti I. ducis Sax. 31, 35, 564, 10, 603, 607, 15.

Agnes filia Alberti lantr. Thur., uxor Heinrich I. ducis de Brunswic 27, 10, 624, 15, 631, 632, 55.

Agnes filia Iohannis I. march. Brandenburg., uxor (Erici VI.) regis Dac. 34, 1.

(Agnes) filia Conradi march. Brandenburg., uxor (Alberti I. princ. de Anhalt-) Kotin 445, 5, 651, 10; fr.: Walde-marus.

Agnes filia Conradi march. de Landes-berch, uxor Heinrich Brunswic., V. com. palat. Rheni 26, 10.

Agnes filia Botsehonis com. de Bernek, uxor Ratonis et Witzons de Swabuz 682, 35, 691, 3, 693, 35, 696, 30, 697, 35, 703, 707, 1.

Agnes filia Balduini IV. com. Hanon., uxor Radulphi de Couchiac 203.

Agnes uxor Iohannis Adseon mil. Thur. 620.

Agnes begina, filia Hellini de Alneto mil. 264, 25.

Agnes uxor Dietheri de Dithensheim 665, 40.

Agnes filia Gossuini III. de Montibus, uxor Simonis d'Espinoz et d'Antoing 199, 30.

Agnes filia Gerhardi de Obrany (uxor Irenesi de Schonberg) 699, 25, 703, 50, 707, 15.

Agonia fl., *Agogna fl., qui in Padum influit* 1455, 5.

Agram v. Sagramensia ep.

s. Agriculus ep. Trevir. 778, 25.

Agrippa v. Herodes.

Agrippina. Agrippina, Azippium, Agrippensis, Azippus v. Colonia.

Agnola reliquias quaedam iuxta h. Mariac eccl. in (S. Germani) arv. 1130, 5.

Ahalcolay v. Hadolaun.

Ahquicenisia v. Aquicenisia.

s. Aia. Aya uxor Hildulphi ducis Austriac. inf. com. Hanon. 113, 43, 123, 132, 182, 40; nepos ex sorore: Brunulphus.

Aibes villa parroch., *Aibes (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre li Chateau)* 234, 35.

s. Alcaudus. Alcaudus abbas monast. (Cenotic), cont. 139, 140, 169, 171, 7, 868, 20, parentes 139, 3, 140; magister 139; Vita 139, 10; translati 161, 10; corpus 166, 15, 169, 170; brachi in 171; mater: (Ermina).

Albus prior monast. S. Michaelis Clus. 969, 970.

Aiguemortes v. Aquae-mortuae.

Ail. v. Al.

Aimenicus v. Haimericus

Aimeres. Aymeries villa parroch., *Aymeries (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont)* 234, 35, 312, 20; Emmeries 235, 3.

(Almo I.) archiep. Tarantas. (*perperam* Tarentinus) 50, 1, 378, 5.

Aymon prior (S. Salvii) eccl. Valencen. 225, 30.

(Aimpo), Haimo comes Fan-Martus et Ardennae 163, 164; quattuor filii 163, 16, 164, 1.

Ainghion, Angchien, Anghia, Engchien villa. castrum, *Engchien (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies)* 221, 229, 30, 234, 30, 235, 10, 330, 15, 332, 10; terra 320, 30; territorium 331; de A. dom.: Bonifacius, Gossuinus, Hugo, Sigorus, Walterus.

Ainghien le Petit villa parroch., *Petit-Engchien (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Engchien)* 234, 35.

Ainières v. Anieres.

Ainulfus v. Agilulfus.

Aytaldus magister camerac Pap., fil. Glaufr 1457, 5, 1458, 1; fil. Agilulfus.

Arbertus v. Hairbertus.

Aire. Arca, Aria villa, fortalicium, *Aire-sur-Lys (fr. dep. Pas de Calois)* 229, 3, 240, 1, 260, 5, 268, 1, 269, 1, 287, 2; dom. Baldunus, Iohannes, Ferricus; Arensis prepos.; Robertus; Arensis eccl.; S. Petri.

Aia villa, *Aiz-les-Fampoux (fr. dep. Pas de Calois, arr. et cant. Arras, com. Fampoux)* 155, 45.

Aisevaing v. Auvaing.

Aisin villa, *Aisain prope Valenciennes (fr. dep. Nord)* 234, 15.

Aisme v. Ausona.

Aistulfus v. Astulfus.

Ayta v. Agatha.

Aix v. Aquensis urbs.

Aix-les-Fampoux v. Ais.

Akon v. Accon.

Al-, All-.

Ala, Alla v. Adelheidis.

Alach v. Alich.

Alain v. Alanus.

Alain territor. *Allain vicus hodie in suburbio Tournai civ. (belg. Prov. Hennegau)* situs 304, 15.

(Alamanni), Alemanni, Almanni, *id est Teutonici* 329, 30, 604; cf. Teutonici Alamannia, Almannia, Almannia, Almannia, Almannia, Almannia, Almannia, *id est Teutonia* 93, 3, 147, 10, 182, 15, 200, 10, 204, 1, 221, 10, 233, 5, 302, 303, 1, 313, 5, 314, 3, 330, 3, 383, 10, 385, 11, 386, 2, 391, 2, 392, 394, 2, 399, 25, 403, 2, 432, 3, 433, 40, 434, 25, 441, 15, 446, 3, 463, 471, 1, 548, 2, 550, 3, 554, 3, 555, 4, 556, 4, 558, 559, 25, 561, 371, 1, 576, 1, 579, 10, 588, 1, 590, 2, 591, 1, 595, 30, 603, 49, 605, 606, 2, 607, 613, 3, 616, 20, 617, 20, 621, 2, 636, 30, 641, 3, 642, 651, 10, 655, 10, 671, 673, 35, 674, 713, 1, 722, 1459, 1; regnum 403, 3, 671, 25; civitates 555, 3, 674, 10, gens 559, 2; episcopi 591, 3, principes 394, 25, 399, 2, 441, 2, 446, 3, 517, 2, 555, 3, 559, 1, 564, 1, 588, 1, 607, 621, 25, 651, 40, 655, 40, 713, 1, 722; barones 671; nobiles 441, 2; reges, legati v. Teutonia. — Alemannia Inferior (Hanonia) 109, 15.

(Alamanni), Alamani, Alemanni, Almanni, Almanni, *id est Suevi* 10, 9, 116, 35, 142, 75, 155, 5, 327, 1, 558, 20, 662, 1; cf. Suevi. — Alamannia, Alemannia, Almannia, *id est Suevia* 11, 3, 115, 10, 319, 1, 515, 2, 724, 25, 1380, 1, 1490, 1, 1491, 15; principes 10, 20; nobiles 658, 20; duces. Lant, ravii. v. Suevia.

Alemanni fratres v. Teutonica domus.

Alamannus ep. Suan. 1484, 25.

Alamindarus (prince. Sarraeen.) 124, 25.

Aland v. Preckina.

Alani 180, 2, 182, 1, — Alania, quae ad Meotides paludes attingit 90, 1.

Alanus (de Insulis scriptor), *Alain de Lille* 79, 25; Anticladian liber 79, 25.

Alardus ep. Camerac. 157, 30, 228, 30.

Alardus, Allardus abbas Aquicini. 196, 10.

Alardus dom. de Chimaco cognom. Poitiere, par Mont. castr. 199, 5; uxor: Yda; fil.: Egidius.

Alardus de Stropi miles, dom. de Audregmes 226, 1, 263, 1, 282, 7; uxor: Yda; filia 226, 30.

Allardus Maqueriel 242, 30.

Alaricus I. rex Wisigoth. 116, 20, 117.

Alaricus II. rex Goth. (Wisigoth.) 122, 25.

Al Aschraf v. Malik el-Aschraf.

Alax archiep. et diae. Benevent. 1127, 1128, 5.

Alba fl., *Aube, qui in Seine fl. influit* 158, 2.

Alba fl., *Dendre Orientalis. olim Riviere d'Arbre (belg. Prov. Hennegau, qui in loco Aik cum Petite Dendre fl. confluit)* 100, 30, 117, 10.

Albaciensis monast. ignotum Hanon. 183, 10.

Albani, Albanenses 85, 10, 91, 93, 35, 100, 30, 109, 35; territorium 100, 30; historiae 91, 25; acta 85, 10; v. etiam Rutheni, Scotti, Britones. — Albania, Albana 93, 1, 109, 15; v. etiam Brabantia, Scythia.

Albani, Albanenses, Albanenses (*Albano-Laziale*) card. ep.: Petrus III., Walterius, Iohannes, Heinricus, Pelagius.

S. Albani monast. Mogunt. 7, 30, 521, 20, 779, 3, 864, 25, 1332, 3; abb.: Arnoldus, Godescalcus.

s. Albanus mart. 780, 1; reliquiae 764, 2, 772, 25, 780, 1; dies 387, 5.

(Albanus, *Alba, Piem., Prov. Cuneo*)
ep.: Benzo.

Albarum dominarum monast. Erford.
v. S. Ursulae monast.

Albatino-villa v. Ablatonas.

Albea v. Albia.

Albegunda uxor Gevardi com. (Tarvis.)
987, 1.

Alberga uxor Ildebrandi ep. Florent.
1105, 30.

Alberthus v. Adalbertus.

Albericus, Ailbericus, Albricus.

Alberici Coma seu Huppa v. Albertmont.

Alberici castrum iuxta Marcisium trans
Saadi fl. in silva Visconii 121, 10.

Alberici mons v. Albertmont, S. Alde-
berti Mons.

Albericus, Ailbericus rex Franc., fil.
Chiliterici I. (*perperam* Clodii regis
113, 3. 119, 3. 122, 35; uxor 121, 15;
fili 121, 15; fil.: Waubertus.

Albericus ep. Camerac. et Attreb. 156, 1.

Albericus abbas Traiect., nepos Gregorii
abb. 794, 39; 795, 1.

Albericus diacon. Casin. v. Theophilus.

Albericus, Albricus Orphanus com.
Hanon. et Mont., fil. Brunulphi com.
114, 1. 123, 30. 131, 141, 40. 145, 35;
uxor 131, 35; Ebert 131, 35; fil.: Wal-
terus.

Albericus consul Rom. (fil. Gregorii
com.) 971, 35. 1141, 80; fil.: (Theo-
phyllactus f. c.) Benedictus IX. papa.

Albericus nob. de Nonantula 974, 15.

Albericus (de Palmia) 1305, 25.

Albertmont, li houppé d', mons *antea*
Alberici mons prope Montem S. Alde-
berti 121, 15; Alberici Coma seu Huppa
121, 20.

Albertus v. Adalbertus.

Albia, Albea, Albus, Albe fl., *Elbe*
7, 10. 20, 28, 30. 32, 25. 411, 5. 536.
651, 30. 738, 5. 739, 1.

Albiana v. Albenia.

Albigenses 283, 5; terra 246, 5. 264, 10.

s. Albini reliquiae 818, 15. — *Cf. etiam*
in *ind. rer. et verb.*

Albion v. Britannia.

Albo, Albon com. Hanon. et Mont.
114, 1. 158. 169, 1. 162. 163. 169, 30;
uxor 162, 25. 163, 40. 169, 30; fil.:
Mancherius.

Albomus rex Langobard. 1432, fil. *per-*
peram: Olfro.

Albolt (*fortasse* canon. Aschaffenburg.)
759, 40.

Albraensis v. Elbraensis.

Albrecht v. Adalbertus.

Albricus v. Albericus.

Albrucium, *Abu 'l-Kasim Chalaf ben*
Abbas et Zahrawi med. 82, 15; libri
cyrrigol et phisicales 82, 20.

(Albunazar), Albunasar, (Abelachus)
astronom. 82, 15. 94, 25. 95; libri
astronomici et mathematicales 82, 15;
introductionum (in astronom.) 94, 25;
de magnis conjunctionibus 94, 25.

Albus: Ewaldus, Hugo.

Albus-lacus urbs v. Wizenae.

Alcazia, Alkazia castrum, *Alcaer do*
Sul (dist. Lisbon) 386. 591, 50.

Alch v. Alieh.

Alchuinus v. Aleuinus.

Aleimus 1162, 80 (= Cadolus).

Alcoranus liber legis Sarrac. 388. 593.

Aleuinus, Alchuinus, Alwinius (abbas
Turon.) 169, 15. 738, 1. 739, 1.

Alda uxor Hugonis regis Langobard.
996, 15. 1001, 25. 1006. 1007, 25.

Aldahensis v. Altahensis.

Aldebaldus v. Adalbaldis.

Aldebertus v. Adalbertus.

Aldetrudis v. Aldetrudis.

S. Aldegundis monast. Melbod. 129, 35.
131, 50. 172, 10. 182, 45. 199, 10.

s. Aldegundis, Aldegunda fil. Wauberti
ducis, monialis 123, 5. 124, 10. 128, 20.
— 130, 15. 132, 5. 182, 40. 183, 10.
868, 30; reliquiae 769, 20. 773, 10.
788, 10; sponsus: (Rado).

Alden, Aldin, Alten-

Aldenardum, Aldenardum, Audenardo
(civ.), *Audenarde (belg. Prop. Ost-*
flandern) 100, 25. 117, 30. 320, 10;
curia Palmensis iuxta A. 320, 10. —
Aldenardenses, Aldenenses, Auden-
ardenses dom.: Ervoldus, Roan-
tis, Iohannes; balius: Iohannes.

Aldenberg, Aldinberg, Aldinberge mons,
villa, *Altenbergen prope Friedricroda*
(*thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha*) 518.
519. 526, 25. 608.

Aldenburg, Aldenbure, Aldenburch,
Aldenberg, Aldinburg, civ. regni,
civ., castr. imp., *Altenburg (Thür.)*
380, 40. 423, 20. 441, 5. 445, 20. 552,
25. 634, 55. 649, 20. 651, 20.

(Aldenburg), Aldenborch (civ.), *Olden-*
burg (pr. Rh. Kvel. Kr. Cismar) 15,
25. — Aldenburgenses, Altenburgen-
ses episcopus 30, 2; v. Ervoldus,
Wago, Ezico, Volvardus, Heimb-
ertus, Benno, Meynerus, Abelinus,
Ezo vel Ernfridus, Wizelinus, Gerol-
dus, Conradus, Henricus.

Aldenburg, *Altenberg (pr. Rh. Wies-*
baden, antea Coblenz, Kr. Wetzlar),
monast. monial. Premonstrat. ord.
609, 35.

(Aldenburg), Altenburgk monast. S.
Petri, *Altenburg in septentrionali*
parte Mersburg. civ. 927, 15.

(Aldenburg), Aldinburg castrum, *Alte-*
burg in saltu Thuringico olim situm
inter rivos Alte Gera et Wilde Gera
prope Dörberg et Arlesberg 461, 15.
467, 5.

Aldendorf municipio, *Aldendorf (pr. Rh.*
Cassel, Kr. Witzhausen) 624, 10.

Aldendorpensis eocl., *altes Dorf, locus*
desertus prope Hildesheim ante Al-
menor situs 942, 25.

de Aldingutern, *Aldingutern (pr. Rh.*
Erfurt, Kr. Lengena): Heinrichus
Slune; cf. Outeren.

de Aldenhusen, *Altenhausen (pr. Rh.*
Magdeburg, Kr. Neuholdensleben),
comes: Sifridus (de Osterburg).

zu dem Aldinsteyne castrum, *Alten-*
stein prope Salzwungen (thür. Gb. Mei-
nigen) 464, 25.

Aldernensis v. Aldenardensis.

s. Aldetrudis, Aldetrudis filia s. Vin-
centii 120, 15. 568; brachium 786, 15.

Aldo miles Valencian. 153, 10. 154; fr.:
Gothuinus (advoc.) Tornac.

s. Aldricus ep. Cenoman. 807, 10—809,
10. 812, 20; coep.: David.

Aldricus dinc. Patrobrun. 809.

Allee v. Conradus.

Aleidia, Aleidia v. Adelheidis.

Allelinus, Allelinus abbas Bonae-spei
et Calvimontis monast. 219, 25.

Allelmus abbas Aquicin. 196, 15.

Alemanni, Alemannis v. Alam.

Alenconia civ., *Alençon (fr. dép. Orne)*
101, 30; comes 329, 1.

Alendord v. Aldendorf.

de Alenvelt, *Alfeld (bad. Kr. et Ab.*
Mosbach): Wertherus.

Aleppo v. Halab.

Aller v. Halera.

Alreheim v. Alreheim.

Allesleyben, *fortasse etiam* Asloyben
prope Reinherborn, *hodie pars civi-*
tatis Gotha 630, 80. 653, 20.

Aletaque v. Odilla.

Alexander, Alexander.

s. Alexander martyr, fil. s. Felicitatis
955, 13—957, 5; reliquiae 769, 80. 955,
15—957, 5. 972, 20.

Alexander v. Paris.

Alexander, Alexander Magnus rex
Maced. fil. Philippus II. regis 10, 25.
80, 45. 102, 10. 414, 30. 1241, 40.

Alexander imp. Constantinopol. 752.

s. Alexander I. papa, martyr 165, 20;
rel. 482, 10. 758, 15. 769, 80. 776, 10.

Alexander II. papa, ep. Luc., patruus
Anselmi ep. Luc. 39, 20. 188, 25.
356, 5. 860, 35. 1037. 1059, 30. 1063,
25. 1072. 1085, 25—1099, 40. 1106.
1107, 1. 1120. 1146, 25. 1157, 5—1159,
40. 1165, 15. 1166, 25. 1169, 40. 1171.
1190. 1200, 1. 1205. 1226, 10. 1251, 15.
1416, 20. 1417, 10. 1418, 10. 1419.

Alexander, Alexander III. papa, qui
et Rolandus, Rulandus 15. 217. 218,
20. 219, 15. 225, 35. 368. 370. 371, 10.
372, 10. 373, 35. 538, 5. 540, 10; pri-
vilegium 217.

Alexander, Alexander IV. papa 201, 5.
398, 15. 399, 30. 401, 30. 621, 40. 623.
696, 1. 1453, 15. 1456.

Alexander abbas Aquicin. 197, 25.

Alexandria urbs (Aegypti) 94, 35. 116, 5.
124, 25. 834, 20. 1020, 1027, 30.
Alexandri ep. (patriarch.):
Dionysius, Theophilus, Dioscorus,
Iohannes V.

s. Alexii conf. dies 458, 1 (All.). 485, 1.

Alexius, Alexis I. imp. Constantinopol.
196, 1. 202, 30. 975, 10. 1287, 25. 1420,
20. 1421, 10; nepos Isaacii Comneni
I. imp. 1420, 20. 1421, 10.

Alexius III. imp. Constantinopol. 243,
5. 244, 5.

Alexius ep. Brandenburg. 377, 1.

(Alfauus II.) archiep. Benevent. 1128, 1.
Alfeld v. Alenvelt.

Alferius abbas S. Trinitatis monast.
(Cav.) 1149.

(Alfonsus), Alfonsius, Alfunsus.

(Alfonsus VIII.) rex Castellae 288, 1.
Alfonsus rex Rom., X. rex Castellae
30, 10. 33, 40. 413, 5; filia: Blanca.

(Alfonsus I.) rex Portugal. 230, 20.
243, 25; filia (*perperam* soror): Me-
haldis.

(Alfonsus II.) rex Portugal. 286. 287,
10. 288, 1; fil.: Petrus.

(Alfonsus) dux Aquitan. 329, 20.

Alfonsius comes de Bayona, *postea*
frater Iacobus Sportrinus 242, 20.
288, 5. 293, 30; duo filii 242, 20.

(Alfredus Magnus) rex Angl. 816, 10;
filia: Elfridus; cf. *etiam* Ansel-
mus.

Alfonsus v. Alfonsus.

(Algardus, *Olgerd*) rex Tartar. et princ.
Russ. (*immo Lithuan.*) 469, 30; fr.:
(Narimunt).

Algius v. Adalgisus.

Alhasen, *Abu Alí al Hasan ben al-*
Hasen 32, 20; libri perspectivei et
aristhematicales 82, 20.

Alheidis, Alheyda v. Adelheidis.

Aihmona, Aihmonis fl., *Almonik, qui*
in Danubium fl. influit 736, 5. 737, 5.

Alhwinus v. Aleuinus.

Alch, Alch, Alach villa (*pr. Rh. Erfurt,*
Kr. Erfurt) 427, 5. 477, 5. 486, 40;
de Alch: Hermannus mag. cons. Erford.

(Alienora), Aenor.

(Alienora filia Ferdinandi III. regis Cast.), uxor Edwardi I. regis Angl. 713, 30.
(Alienora) uxor (Ludowici VII.) regis Franc. 14, 40, 15, 1.

Aenor filia Radulphi I. com. Viromand., uxor Godfridi, filii Balduni IV. com. Hanon., comitissa Bellimontis 205, 30, 232, 1.
Alivens vassus Samsonis com. 1008, 15.
Aliseus ep. Aretin. 1439, 15.
Alkayza v. Alcazia.

Alkersleyben, Alkirsleyby (villa), *Alkersleben* (thür. Ob. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Arnstadt) 461, 25, 467, 30.

All. v. Al.

Almaberga v. Amalberga.

Alman v. Alaman.

Almanni decani mansio 217, 35.

Almaricus, Almericus v. Amalricus.

Alensis eccl. v. Aineum.

Alnetum, Aulnet eccl., *Aulnoy* (fr. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 217, 35, 234, 40, 264, 25; miles: Hellinus.

Alneum cenob., *Aulne ad Sambre fl.* (belg. Prov. Hennegou, arr. et cant. Thiat, com. Goele) 121, 35; Alensis eccl. 312, 30.

Alot, *Aldt* inter *Bruxellam* et *Gandavum* (belg. Prov. Ostfandern) 117, 30, 186, 30; Alotensis comitatus 314, 25, 321, 10; ballivus 206, 1; terra 334, 1; comes: Theodericus.

Alpari ep. Aretin. 1439, 15.

Alpes 18, 35, 37, 15, 102, 1, 164, 25, 370, 35, 382, 1, 338, 15, 542, 10, 576, 35, 611, 15, 674, 15, 905, 5, 974, 30, 1041, 30, 1063, 35, 1091, 5, 1178, 1, 1202, 35; montes 1462, 1; Alpium fauces 14, 10, 534, 55; Alpes Yvæ, nunc S. Godesciti 182, 35. — Alpinae undae Reni 1204, 40.

Alpes, *id* est *Appenninus mons* 961, 1; Alpes Appenninae 1436, 10.

Alphens 404, 30; v. Jacobus.

a. Alpini sp. Cathalun. (*perperam* Cathalun.) reliquiae 785, 40, 786, 1.

Alprandus rex Comanus 416, 35.

Alreheim, Alrehyrn castrum, *Alerheim* (bayr. Rb. Schwaben und Neuburg, Ba. Nordlingen) 392, 35, 616, 35.

Alsatia, Alsacia, Alsasia, Alsassin 102, 1, 107, 15, 169, 15, 1332, 1; Alsatiae populi 1332, 5. Alsatii 168, 15; Alsatensis ducatus 131, 5, 158, 5; barones 672, 15; ducis filia 131, 30.
Alscanus pagus 156, 30; ducres: Walterus, Waltherus; com.: Waltericus, Theodericus, Fredericus II. dux Suev., *perperam* Albertus.

Alstra fl., *fortasse Liebe fl.* (Westpreußen, Kr. Rosenberg et Marienwerder) vel *Pisack* vel *Narew fl.* 1366, 1.

(Alshensis), Aldahensis (Nieder-Altsick, bayr. Rb. Niederbayern, Ba. Deggenhof) abbas: Godehardus.

Althunzlau v. Bolezlai urbs.

Altena v. Althena.

Alsen v. Alden.

Altfridus ep. Hildens. 943, 944, 946, 1, de Althena, Alzena, *Alzena* (fr. Bb. Arnberg), comes: (Fredericus II.).

Altisiod., Altissiod. v. Autissiod.

(Altmannus) abbas Swarcze cellae 924.

Altmühl v. Alhmona.

Altovandense monast., *Hohenfurth* (böhm. G. Budweis, Pol.-B. Kladsko) 749, 35.

Altrumons monast., *Hautmont* prope *Melbodium* (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 120, 136, 35, 183, 10, 807, 35, 808, 1; Omont villa

paroch. 237, 45; v. *etiam* S. Petri monast. Erford.

Altozia civ., *Alzey* (hess. Prov. Rheinhessen) 672, 10.

Aluinus v. s. Bavo conf.

Alutharius v. Halitgarius.

Alvensleve castrum et comitis, *Alvensleben* (pr. Bb. Magdeburg, Kr. Neuhaldensleben) 33, 30.

Alvernas Mons, *La Verna mons* inter *Arno* et *Tiberi fl.* (Tosc., Prov. et circ. Arezzo) 252, 40, 255, 2, 256, 10.

Alvius ep. Attrebat., abbas Ajuenot. 93, 40, 107, 866; epythium 866, 35.

Alzena v. Altena.

Alzey v. Alcazia.

Amadeus v. Amedeus.

Amadriades 38, 1.

a. Amalberga 1360, 30; b. Almabergae corpus 820, 35; consanguinea: s. Gertrudis.

Amalfia, Amalfitana, Amalfitanorum urbs, civ., *Amalfi* (Campan., Prov. et circ. Salerno) 1019, 30, 1021, 35, 1149, 5. — Amalfitani 1017, 10; Malitiani 1453, 10; Amalfitanus populus 1017, 35; dux: (Manno I.).

Amalfridus nob. 135, 35; filia: Aurina.
Amalona fl., *Malone fl.*, qui in *Padum* infuit 1455, 1. — Amalona fl., *fortasse brachium minus Malone fl.* 1455, 1.

Amalricus, Almaricus, Almericus.

Almericus V. rex Ierosol. 389, 40, 594, 30.

Amalricus rex (Wingoth.) 122, 40; uxor: Rothilda; filia: Rothilda.
Almaricus (de Bona) hereticus 272, 30; doctrina 272, 30.

Almericus, Almericus, *fortasse Valenciensis*, historiographus 81, 30, 106, 15, 110, 40, 111, 30, 112, 1, 115, 15, 117, 30—119, 10, 120, 10, 131, 1, 141, 10, 142, 10, 162, 190, 198, 10; historia 107, 35, 108, 35, 115, 35, 116, 35, 122, 35, 132, 25, 183, 25, 205, 35; conuicia 110, 1, 122, 10; historiae in vulgari 180, 35; historia communis 204, 40.
(Amalricus IV.) comes Montisfortis 199, 6; uxor: Richilda.

Amanaburg castellum, *Amöneburg* (pr. Rb. Cassel, Kr. Kirchhain) 370, 5.

S. Amandi cenob. Elmon., Heinon., Elno, Helno, Elmonensis abbatia in *Pabula*, *Saint-Amant-les-Eaux* (fr. dép. Nord, arr. Valenciennes) 94, 110, 10, 124, 35, 132, 1, 134, 35, 138, 30, 142, 5, 159, 35, 163, 15, 164, 15, 165, 35, 166, 15, 172, 10, 183, 40, 784, 785, 30, altare 784; fundacio 110, 10; dedicacio 132, 40; historia 164, 15; Elmonenses fratres 134, 30; eccl.: SS. Petri et Pauli, S. Stephanus; abb.: Gothinus, Gillebertus, Guillelmus, Absalon; prior: Hellinus; custos: Waltherus de Corda.

S. Amandi pratum (*prope Tornacum*) 304, 5.

s. Amandus ep. Traiect., fil. Sereni 94, 10, 124, 35, 125, 127, 129, 130, 10, 131, 35, 136, 40, 162, 15, 166, 35, 707, 30; corpus 139, 162, 15, 166, 15; reliquiae 764, 25, 769, 30; sepulcrum 138, 30; vita a Philippo de Elemosina abb. scripta 94, 5.

Amantia uxor Sereni, genetrix s. Amantii 124, 30.

s. Amarie (*corrupte*) patricii Rom. dignus 782, 15.

Amatildus dom. de Pons 265.

a. Amatoris ep. (Autissiod.) et conf. reliquiae 786, 1, 818, 15.

S. Amati eccl. Duac. v. S. Mariae eccl. Duac.

s. Amatus archiep. Senon. 133, 35, 137.

140, 40, 141, 5; Edm. 138 (*immo* ep. Sedun.); corpus 166; reliquiae 782, 16; Vita 137.

Amazonium genus 1234, 30; regina: Penthiesilea.

de Ambennay, *Ambenay* (fr. dép. Eure, arr. Evreux, cant. Rugles); Henricus.

Ambianum, Ambianis, Amiens, Ambianensis civ., *Amiens* (fr. dép. Somme) 87, 91, 30, 101, 35, 116, 40, 233, 1, 240, 10; d'A: Petrus. — Ambianense 87, 30; ep.: Ewardus, Bernardus I.

S. Ambrosii oratorium et solarium Epternac. 774, 5.

S. Ambrosii eccl. Mediolan. 716, 25, 1071, 15, 1073, 3.

S. Ambrosii monast. Mediolan. 1060, 15; abbas: Aripandus.

S. Ambrosii eccl. ad Nenus, *Sant' Ambrogio ad Nenus eccl.* *hodie in parte septentrionali Mediolani urbis sita* 1061.

s. Ambrosius ep. Mediolan. 115, 3, 116, 10, 335, 1, 482, 30, 771, 3, 784, 35, 1056, 10, 1062, 1004, 1202, 35; reliquiae 487, 35, 765, 10, 769, 30, 776, 15, 972, 10, 1320, 10, vestis 786, 1; corpus 1062, 15, 1066, 30, festum 587, 3, 765, 35, 1484, 30; Ambrosianus 903, 30; Ambrosianus versutus 903, 10.

Ambrosius comes de Melaspina 242, 30, 288, 5.

Ambrosius maior domus Liuprandi regis Langobard. 1434, 10.

Ambrosius v. *etiam* Aurelius rex Brit.

Amedeus ep. Aretin. 1441, 1.

Amedeus comes Geben. 1334, 1.

(Amedeus IV.) comes Sabaud. 298, 30, 306, 1; fr.: Thomas.

Amelungesborne claustrum, *Amelungsborn* (braunschw. Kr. Holsmünden) 31, 1.

Amfropret v. Anfroipret.

s. Amiani (Miniani) cf. reliquiae 482, 35.

Amiens v. Ambianum.

Amizo ep. Taurin. 962, 45, 963, 965, 30, 967, 15.

Amiensleve monast. b. apostolorum (Petri et Pauli) ord. S. Benedicti, *Groß-Ammenleben* (pr. Bb. Magdeburg, Kr. Wolmirstedt) 995, 10.

Ammonitarum regnum 91, 1.

Amöneburg v. Amansburg.

Amulger dia. dioc. Frising. 761, 35.

Anacletus II. papa, qui et Petrus (card. presb. S. Calixti) 362, 35, 363, 35.

Anagnia, Agnania, Anania civ., *Anagni* (P. or. Frosinone) 218, 15, 400, 10, 621, 10, 715, 30, 716, 10, 717, 1; civ. Apulianae 368, 2, de A.: Bonifacius VIII. papa.

Anahalt v. Anhalt.

Analdi gens v. Treveris subacta, *fortasse circa Anhalt* (pr. Rb. Münster, Kr. Borken) 102, 5.

Anania v. Anagnia.

Ananias 1344, 30; uxor: Saphira.

s. Anastasiae virg. et mart. reliquiae 482, 10, 769, 25, 771, 10, 774, 10, 818, 15, corpus 771, 3.

(Anastasia) fil. Barnimi I. (ducis Pomm.) 34, 30.

Anastasius, Anastacius, Anastascius. (S. Anastasii monast. Rom.), *Abbatia della Tre Fontane prope Romam*, (abbas: Bernhardus, qui et Eugenius III. papa.

s. Anastasii mart. reliquiae 768, 10, 776, 30, 972, 15.

Anastasius, Anastacius I. imp. (Constantinopol.) 122, 30, 1221, 30.

s. Anastasius I. papa 116, 1; Anastasius conf. 770, 1; reliquiae 782, 1.
 Anastasius II. papa 122, 10; Anastasius 1221, 30.
 Anastasius III. papa 176, 10.
 Anastasius IV., papa, qui et Cunradus I. ep. Sabini, Romanus, fil. Benedicti 220, 307.
 s. Anatholiae virg. reliquiae 758, 10.
 s. Anathonis, qui fuit de septuaginta duobus discipulis, caput 771, 45.
 Anchin v. Aquicinctus.
 Ancona, Anconitana civ. *Ancona (Marche)* 253, 1, 370, 10, 537, 1.
 Anconitana, Anconitana marchia 381, 20, 714, 20, 717, 20; Anconitana marchia 398, 1; civ. v. Camerina, Assculum, Nuch.
 Andegavia, Anjou 175, 1; Andegaven- ses. Andegavenses. Andegaventes com.: Fulco IV., Carthus I.
 Andelaci insula, *Les Andelys* (fr. dep. Eure) 243, 10.
 Andembourch villa, *Aardenburg* (niederl. Prov. Zeeland), *perperam* pro *Middelburg* 266, 30.
 (Andenna), Ardenna, Ardennes (belg. Prov. et arr. Namur) 233, 10; S. Beggaee cenob. Andemense 172, 11.
 Anderlecht v. Auverlech.
 Anderlues v. Andreives.
 Andernascenses, gens circa *Andernach* (pr. Rh. Coblenz, Kr. Mayen) 102, 1.
 Andisleibin, Andisleibin municipio, *Andesleben* (pr. Rh. Erfurt, Kr. Weissen- see) 441, 30, 640, 30.
 de S. Andrea, *S. Andrea* (Nederöster- reich, Rh. Tyrol), Waltherus.
 S. Andreae insula in porta *Brundisio- rula* 611, 20.
 S. Andreae cenob. Cameracensis, novi castelli (Camerac. 188, 20, 556, 20, 558, 1, 562, 20).
 S. Andreae arx (prope monast. Casin.) 1130, 10.
 S. Andreae apost. eccl. Casin. 1426, 1127.
 S. Andreae eccl. Colon. 768.
 S. Andreae eccl. Erford. 391, 1, 472, 15.
 S. Andreae valva Erford. 472, 1.
 S. Andreae altare S. Petri monast. Erford. 483, 15.
 S. Andreae apost. campana S. Petri monast. Erford. 396, 20, 464, 1.
 S. Andreae eccl. in Vitpeche 429, 640.
 S. Andreae et Bartholomei apost. altare in capella S. Mariae monast. Reinersborn. 638, 40.
 S. Andreae campana monast. Reiners- born. 638, 50.
 s. Andreae apost. 483, 767, 1, 782, 20, 842, 10, 856—859, 1, 1485, 1; reliquiae 482, 10, 484, 10, 487, 10, 764, 769, 15, 774, 30, 775, 30, 776, 10, 777, 1, 782, 785, 10, 787, 20, 817, 2, 842, 10, 856, 20, 972, 30, 1487, 1; rux 485; sandalia 767, 10; vigilia 487, 30, 592, 30, 722, 20, festum 642, 30.
 (Andreas I.) rex Ungar. 854.
 Andreas II. rex Ungar. 41, 10, 385, 20, 386, 10, 372, 577, 1, 590, 50, 591, 590, 10, 597, 20, 600, 10, 607, 1, 722, 1; ux.: Gertrudis; liberi: Elisabeth, Bela, Colomanus; soror: Constancia.
 Andreas de S. Paulo ep. Camerac. 157, 10, fr. (Walramus III.) comes S. Pauli.
 Andreas ep. Coron. 1484, 20.
 Andreas abbas, cellerarius S. Petri monast. Erford. 769, 30, 418, 10, 426, 434, 40, 489, 1, 629, 40, 632, 1.

Andreas abbas S. Fidelis monast. Strum. 1047, 40, 1075, 20, 1077, 1.
 Andreas clericus (Aretin.), fil. Petri 1476; filii: Blancus, Mannulus.
 Andreas praepos. S. Benedicti monast. Capuani 1132, 20.
 Andreas clericus Donon. 152.
 Andreas (prior monast.) Narchan., historiographus 107, 30, 108, 1, 120, 122, 123, 20, 127, 1, 141, 1, 142, 1, 164, 10, 166, 1, 172, 1, 173, 20, 175, 10, 183, 40, 185, 1, 190, 1; historiogra- phus 107, 30, 108, 10, 111, 20; cronicae 111, 10.
 Andreas mon. et custos Sar. 692, 695, 1, 702, 10.
 Andreas von Roehhusen, consul Erford. 477, 10.
 Andreas fil. Martini rustici 1013, 1014.
 Andreas adulescens (Ticin.) 1007, 10.
 Andreae Petrus IV. ep. Camerac.
 Andreas v. Ludewig consul Erford.
 Andreones v. Andreognes.
 Andrevles villa parroch., *Anderlues* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 234, 30.
 Andromadas rex Belg. *fabul.* 113, 1.
 Andronopolis v. Adrianopolis.
 Antwerpia v. Antwerpia.
 Antroipret villa parroch., *Antroipret* (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavi) 234, 20.
 S. Angeli castellum, *S. Angelo in Teo- dice* (ital. Prov. Frosinone, circ. Sora, fraz. di Cervino) 1135, 1; basilica: S. Nicola.
 S. Angeli monast. iuxta Pistoriam, *S. Michaelis monast. de Furdis* (in suburbio Pistoriae civ.) 1102, 10.
 S. Angeli v. Crescencii castellum Rom.
 Angelus mon. Casin. 1129.
 Angera v. Statio.
 Anglia, Anglien v. Ainghien.
 Angicourt v. Anglour.
 Angisus, Angius v. Ansegius.
 Angli 7, 40, 8, 10, 108, 40, 271, 30, 360, 30, 518, 15, 530, 10, 761, 20; terra 94, 1; patria 791, 20; regnum 282, 10, Ang- lus 1380; Anglorum historia eccl. v. Beda, apost.: Augustinus; pres- biter: Beda. — Anglia 11, 30, 36, 92, 10, 93, 102, 1, 168, 10, 171, 1, 174, 175, 3, 197, 15, 242, 1, 260, 264, 30, 266, 268, 271, 10, 272, 1, 274, 1, 284, 30, 300, 1, 302, 1, 302, 15, 374, 1, 384, 30, 387, 30, 389, 30, 400, 20, 402, 30, 403, 30, 405, 30, 406, 15, 435, 459, 513, 10, 531, 30, 544, 1, 547, 10, 588, 30, 592, 1, 621, 10, 623, 30, 625, 15, 626, 1, 644, 653, 10, 656, 1, 713, 20, 714, 1, 715, 30, 717, 718, 723, 1, 790, 3, 791, 3, 792, 1; Anglia 3, 10; terra 159, 30; regnum 271, 1, 714, 30; transmarinae insulae 794, 5, b. Petri patrimonium 273; nobiles 241, 30, 260, 40; barones 271, 1, 272, 30, 274, 20, 291, 1; nautae 718.
 Anglicana insula 93, 1; Anglicanum regnum 260, 10, Anglicum volgare 102, 15; Angli 202, 3, 718, 3, 1432; Anglus 216, 1; v. etiam Bartholomeus, Iohannes; Anglus: Philippus; Anglica regina v. Mathildis, reges: Edilbertus, Anselmus, Alfredus, Eduardus I., Adelstanus, (Canutus), Guillelmus I. (Heinricus I.), Heinricus II., Richardus I., Iohannes, Heinricus III., Edwardus I. (Eduar- dus II.), Eduardus III.; (Centuar.): Enduadus; de A.: Wilhelmus comes Flandri; v. etiam Britannia.
 Anglourt, Anglicus cella et villa, *Angicourt* (fr. dep. Oise, arr. Cler- mont) 170, 171.
 Angoulême v. Engolima.

Angré villa parroch., *Angré* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 226, 20, 234, 30; terra 226, 35.
 Angriel, *Angreau* (belg. Prov. Henne- gau, arr. Mons, cant. Dour) 234, 20.
 de Anhalt, Anhalt, Ansbalt, Hanhalt, Hanalt com.: Albertus, Bernhardus, Heinricus I., Heinricus II., Bernar- dus I., Sifridus I., Otto I., Heinri- cus II. archiep. Magd.; de (Anhalt-) Kothin com.: Albertus II.
 s. Anianus corpus 785, 35.
 Anich villa parroch., *Aniche* (fr. dep. Nord, arr. et cant. Douai) 234, 15.
 Anieres villa parroch., *Anieres* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Fines- nes, com. Arc-Ambures) 234, 35.
 Aniliud fiscus in Tella pag. 161, 30.
 Anjou v. Andegavia.
 S. Annae altare S. Petri monast. Erford. 183, 15.
 b. Anna, mater s. Mariae Dei genitricis 404, 30, 496, 10.
 Anna 911, 6, 1298, 30; altera (Torulla) 810, 1.
 (Anna, etiam Constantia nominata) filia Frederici II. imp. Rom., uxor (Iohannis III. Ducae Vatastia) Baccari regis scismatici (pro Constantinop.) 395, 1, 618, 30.
 Anna uxor Rudolfi I. regis Rom. 411, 20, 623, 30, 724, 30.
 (Anna) filia (Iohannis) regis Bohem., uxor (Ottonis) ducis Austriae 458, 10, 655, 30.
 (Anna) filia (Isacel I.) regis Ruso- uxor Heinrici I. regis Franc. 842, 860.
 Anna (filia Belae IV. regis Ung.), uxor Bostizii ducis Bulgar. (immo Ro- stislai princeps de Halicz et de Tscherni- gow) 42, 3.
 Anna filia Ulrici dom. de Nova-domo, uxor Zenonis (de Obsray) 707, 1.
 (Anna) filia Iencanoni dom. (de Polna), uxor Zuilonis, (filii Botschonis de Obsray) 697, 30.
 Anno de Heynborch v. Anno de Lapide.
 Anno, Hanno II. archiep. Colon. 356, 10, 524, 15, 776, 778, 15, 878, 20, 887, 1, 905, 1, 1163, 10; ep. 877.
 Anno (Hanno) ep. (Wormat.) 750, 10.
 Anno de Lapide raptor 420, 20; Hanno de L. ministerialis 633, 10; etiam Anno de Heynborch appellatus 27, 1.
 Anore villa parroch., *Anor* (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Trilon) 234, 20.
 s. Ansberti archiep. Rothomag. reli- quiae 815, 10—820, 30; tumulus 815, 10; Ansberti predium: Bladulvi villa.
 Ansegius rex Colon. 146.
 (Ansegius), Ansegius abbas Lobien. 164, 10.
 Ansegius, Ansegius, Ansegius, Angi- sus, Angius, ansegius, fil. Ar- nulphei ep. Mett. 123, 1, 140, 10, 657, 10, 1489, 1; uxor: Begga; fil.: Pip- pinus.
 Anselmus, Anselmus, Ansellus, Anse- linus.
 Anselmus rex Angl. *corrupte* (fortasse Alfredus Magnus) 171, 35, 174, 175.
 Anselmus archiep. Cantuar. 204, 20.
 Anselmus IV. de Buis, archiep. Medi- olan. 1072.
 Anselmus archiep. Rayenn., ep. Havel- berg. 13, 20, 19, 10, 483, 1.
 Anselmus (Walthelmus) ep. Carnot. 176.
 s. Anselmus II. ep. Linc. 1156, 30—1307, 40; fr.: Alexander; patruus: Alexander II. papa.
 (Anselmus) ep. de Prucia (Varm.) 42, 10.

Ansellus abbas Aquicin. 198, 5.

Anselmus canon. eccl. Soneg. dom. de Perona, fil. dom. de Trazegnus 220, 25.

Ansellus procur. et propinquus Hugonis castellan. Camerac. 843, 15. 853. 859.

Anselmus de Keu, cruce signatus 242, 15.

Anselmus de Sunthusin 530, 20; fr.: Hug.

Anserada mulier 987. 988.

Anseri Casa (prope Cremonam) 1304, 30.

Anserot villa parroch. Anserot (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 234, 25; cf. Osenroet.

s. (Ansgarius), Anskarius conf., (archiep. Hamburg.) 770, 10.

(Ansgarius) pater s. Aycadi 139, 20. 140.

Ansigius v. Ansegisus.

Anselmus v. Anselmus.

Ansigius v. Ansegisus.

Ansprandus rex Langobard. 1434, 10; fil.: Liuprandus rex.

Anskarius v. Ansgarius.

Anstrudis filia (Wanstonis maioris domus) perperam Tassilonis duci Bav., uxor (Drogonis) perperam Karoli Magni 160, 1.

Antakja v. Antiochia.

Anthonoria, Anthonorides v. Ath.

Anth. v. Ant.

Antibrenasia (Antivari, Jugoslavia, olim Montenegrus) archiep.: Guillelmus.

Anticlaudian liber v. Alanus.

Antilia filia Gerardi laici Aretin., uxor Ubaldini de Montepupe 1476, 20.

Antiochia, Anthochia, Antyoehia civ., hodie Antakja (Syr., Wil. Haleh) 202, 45. 378, 20. 400, 15. 405. 545. 625. 1426; Antiochena urbs 1427, 5.

Antiochus 1231, 30.

Antivari v. Antibrenasia.

Antoing villa parroch., Antoing (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai) 234, 25; Antogienensis eccl. 143, 15. 144, 40; collegium 234, 25; eccl.: S. Mariae; d'A. dom.: Simon, (Hugo).

(Antoninus), Anthoninus princ., (imp. Rom.) 957, 5. — V. etiam Marcus.

Antonius, Anthonius.

SS. Anthoni et Gangolfi eccl. Erford. 464, 10. 471, 30; cf. S. Gangolfi mon.

s. Anthoni reliquiae 482, 23. 771, 20; s. Anthonii mon. reliquiae 773, 45.

s. Antonius, Anthonius mon. et abbas in Tebaida 354, 35. 1295, 25; reliquiae 775, 45; ordo 354, 35; Antonii 1041, 35.

s. Anthonius in Padua conf., mon. ord. Minor. fr., qui et Fernandus dicitur 281, 20. 282. 606. 15. 413, 45; magnus pater 485, 30; reliquiae 1455, 15.

Antonius mon. et presb. Casin. 1131.

Antonius invenia (mon. ord. Praemonstrat.) 207, 10.

Antonius predicator 252, 25.

(M.) Antonius 105, 10.

Antreppe villa parroch., Autreppe (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 234, 45.

Antwerpia, Andwerpia (civ.), Antwerpen 325.

Antyoehia v. Antiochia.

Anverlech (villa), Andarlech (belg. Prov. Brabant, suburb. Brussel civ.) 867, 20; altare eccl. S. Mariae Camerac. datum 867, 25.

Anvaing v. Auvaing.

Anzin v. Aisin.

Ap., App.

Apenninae Alpes, Appenninus mons v. Alpes.

Aper vir illuster, pater s. Lamberti 127, 25.

Appia (via) 1118, 25.

Apodriti v. Abodritae.

Apolda villa, Apolda (thür. Ob. Weimar) 401, 45.

s. Apollinaris mons prope Remagen (pr. Rh. Coblenz Kr. Ahrweiler), 782, 25.

s. Apollinaris, Apollinaris ep. (Valentin.), cf. Christi, mart. 1343, 30—1346, 15; reliquiae 785, 15. 972, 20 (Apollenaris); corpus 776, 10; sepulchrum in b. Stephani protomart. eccl. Valentin. 1346, 20; dies 468, 10.

Apollinaris abbas Casin. 1118.

s. Appollonia virgo 486, 35.

Appolonius pater 1061, 25.

b. apostolorum monast. in Ammens-leva v. Ammonaleve.

apostolorum eccl. Cenoman. 807.

apostolorum Actus 643, 25. 834.

App. v. Ap.

Apulia, Apulya, Appulia, Apulea 3, 35. 4. 3. 5. 29, 35. 41. 252, 15. 307, 20. 354, 20. 395. 398, 23. 376, 20. 378, 20. 390, 20. 392, 10. 398, 20. 401, 2. 403. 405. 413, 5. 427, 30. 521, 10. 525, 5. 534. 544, 20. 545, 30. 550. 554, 20. 555. 557, 10. 558, 15. 559, 30. 603, 20. 607, 10. 608, 20. 612, 30. 616, 40. 623. 15—625, 30. 629, 20. 630, 20. 671, 10. 716, 35. 1122, 5. 1410, 10. 1411, 5. 1416, 5. 1417, 1; principes 975, 10; civ.: Barum, Beneventum, Otrant, perperam Anagnina, Cremona; duces: Boamundus, Manfredus; reges: v. Sicilia. — Apulia expedicio 376, 25.

Apuliaeum fiscus in pago Rothomago 161, 30.

Aquae v. Aquesgranum.

Aquae-mortuae iuxta Marsiliam, Aiguesmortes (fr. dep. Gard) 405, 35.

Aquae nigrae monast., Aquesnagra sul Chiese (Lombard., Prov. Brescia, circ. Castiglione) 1819, 35. 1826, 20.

Aquapendente (civ.), Aequapendente (Prov. et circ. Viterbo) 718, 1.

Aquaticulus: Brigrulus.

Aquensis urbs, Aiz (fr. dep. Bouches-du-Rhône) 143, 15; cf. etiam Aquisgranum.

Aquicinctus, Aquicinctus, Anchin insula, cenobium S. Salvatoris, Anchin (fr. dep. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes, comm. Pecquencourt) 196. 197. 234, 25; Aquicinctus eccl. 197; ecclesiola 196, 10; congregatio 196; eccl. historia fundationis 136, 5; Aquicinctus, Aquicinctus, Aquicinctus cenobium 196, 55. 197, 1. 853, 40; monasterium 197, 25. — Aquicinctus, Aquicinctus, Aquicinctus, Aquicinctus monachi 197, 30; abb.: Alardus, Allelmus, Halmericus, Gelduinus, Robertus, Arisus, Gossuinus, Alexander, Simon L., Adam, Guillelmus I., Simon II., Guillelmus II., Iacobus, Willermus III., Anselmus.

Aquila (civ.), Aquila degli Abruzzi 427, 25. 639, 25. 718, 10.

Aquilaia, Aquilegia civ., Aquileia 415, 25. 462, 30. 1452, 1; Aquileia fauces 1432, 10; Aquilegensis, Aquilegiensis, Aquileienses, Aquileienses patr.: (Poppo), (Godeboldus), (Wolfgangus), (Bertholdus), Philippus, (Ludewicus II.).

Aquium, Aquino (Campan., Prov. Frasinensis, circ. Sora) 1121, 5. 1287, 35. 1418, 5. 1419, 5. — Aquinensis comes 1188.

Aquisgranum, Aquae, Aqueusia civ., Aachen 9, 20. 10. 37, 1. 136, 30. 159, 40. 162. 177, 20. 180, 5. 187, 5. 211, 55. 355, 10. 361, 15. 367, 15. 378, 5. 399, 10. 406, 40. 417, 20. 432, 30. 441, 15. 531, 10. 535. 536, 25. 549, 20. 560. 607, 25. 621, 15. 627, 1. 629. 638, 1. 641, 30. 670, 1. 672, 25. 720, 1. 737, 20. 738, 5. 740, 20. 780. 843, 25. 1471, 10; palatium 736; Aqueus thronus Karoli Magni 406, 40. 584, 1. 627, 1; eccl.: S. Mariae; capella: S. Lamberti; cives 417, 30. 629, 25; villa Ende iuxta A. 165, 25. — Aqueus concilium 211, 55. 355, 10. 738, 15; concilium 162, 25. 163, 15; conventus 187, 5; synodus examinationis 736. 737, 20.

Aquitania, Acquitania II, 25. 117. 134. 144, 5. 159, 20. 242, 20. 285, 5. 329, 20. 355, 10; civ.: Burdegala, Tholosae; legatus in A.: Gerhardus II. ep. Engolisma; de A. comes: Alfonsus de Bayona. — Aquitani, Acquitani, Aquitanici 124, 35. 127, 20. 968, 25; provincia 124, 35; rex: Aibertus (Charibertus II.); duces: Eudo, (Guafirus), Wilhelmus I., (Alfonus), Ebalus; Aquitanus: s. Emmemrammus.

Ara fl. v. Ora fl.

Arabes 103, 15. 126, 30. — Arabia 95, 1. 389, 5. 400, 15. 594, 15; castra: Cracum, Mons-regalis. — Arabes 388, 15. 407, 20. 595, 30. 627, 40.

Aragones 712, 1. — Arragonia, Aragonia 403, 40. 405, 40. 413, 5. 625, 15. 629, 1. 714; regnum 413, 5. 712, 1. 714, 15; reges: (Iacobus I.), Petrus III., (Karolus comes de Valesio).

Araus, qui et Saona, Saona 164, 25.

Arbra, Arbre villa parroch., Arbre-lez-Ath (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châteaux) 234, 45. 321, 30—323, 1; castellum 322, 25; dom.: Osto.

Archadius, Archadius imp. (Constantinop.) 116. 1221, 20.

Aro-Anières v. Aroha.

Archadia 103, 15. 412, 40; fons 412, 40.

Archadius v. Archadius.

Archenaudus, Archenaudus v. Archenaudus.

Archa, Arc-Ainires (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes) 234, 40.

Arctoi fines 905, 5.

Arachnensis eccl., Aradger (Nieder-Ostereich, Bh. Amstettin) 778.

Ardanus rex Gepid. 110. 120, 25.

Ardenna v. Ardenna.

Ardenna silva 102, 25. 121, 1; cf. etiam Hericina silva. — Ardenna, Ardenna, Ardennensis pagus 131, 5. 186, 5. 169, 15. 203. 315, 25; com.: Haimo, Hidulphus, (Godfridus).

Ardericus ep. Verceil. 1030.

(Ardericus), Hardericus pater Fro-mundi princ. Brudegal. 147, 15.

Ardro fortalicium 110, 30.

(Arduinus), Hardoinus V. marchio Taurin. 966. 967, 40; curia 966, 30.

Arduynus (comes de Palude) 1319, 30. (Arduinus), Harduinus Met. quidam 897. 898, 10.

Area v. Aire.

Areium, Aretium, Aretina civ., Arezzo Tusciae 412, 30. 639, 1. 974, 20. 1103, 10. 1438, 20. 1471, 15 (Aritium), 1474, 5 (Aritium), 1478, 20. 1479, 1; sepulchrum Gregorii X. papae 412, 30. 629, 1; Aretina, Aritina eccl. 1433.

Arragonia v. Aragon.

Arras v. Attrebatum.

Arrus 106, 80. 1156, 5. 1208, 45. 1215, 25. 1233, 45.

Arrogonia v. Aragon.

Arrone (vates Rom.) 1279, 5.

Arrouais, Arroaisiensis ordo, Arroentes fratres v. Arewasia.

s. Arsenius mon. 798, 15; reliquiae 972, 15; dens 786, 5.

Arsenius ep. (Ort.) 745, 20.

Arsenius mon. in Gallo insula 1018. 1021.

Aruf v. Azotum.

Artaxerxes I. rex Persarum et Medorum 81, 10.

Arteride (villa), *Ertselde* (belg. Prov. Ostflandern, arr. Eekloo, cant. Assenede) 814, 25.

s. Arthemii mart. reliquiae 764, 20. 765, 10; festivitatis 765, 35.

Arthesienium librar, Artois v. Attrebatensium comitatus.

Arte villa, *Artes* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 232, 35. 234, 25.

Arturus rex Brit. *Jabul*, princ. Hanon, fil. Uperpandragonis regis 94, 15. 107, 5. 118. 120, 35.

(Arturus) *confuse* Arturus dux Britann. Minoris 270, 35; patruius: Iohannes rex Angl.

Ascafabure, Aschaffabure (civ.), *Aschaffenburg* (bayr. Rb. Unterfranken) 757, 35—759, 35; forestus 759, 35.

Ascafaburgensis eocl. 758. 759; Ascafaburgensis eocl. 758, 45; Ascafaburgensis eocl. 366, 1; basilica 758, 50; altaria 758; reliquiae sanctorum 758; thesaurus 758, 45; libri 758, 45; fratres (congreg. can.) 759; advocatus: Eberhardus; praepos. (versimiliter): Arcofius, Marcofius.

Asce, Adace: Iohannes.

Asche, *Asche* (belg. Prov. Brabant, arr. Brüssel) 330. 334, 10; planities 330. 334, 10.

Aschaffenburg v. Ascafabure.

Ascharia (civ.), *Ascherleben* (pr. Rb. Magdeburg) 28, 50. 31; com.: Otto, Henricus II.

Aschfeld v. Askefeld.

Aschon, *Elisloo ad Mosam fl. (niederl. Prov. Limburg, prope Maastricht)* 1491, 25.

Ascolles villa parroch., *Asquilles* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Fâturages) 234, 40.

Asculanum, Esculium, Esculana civ., opp. in marchia Anconitana, *Ascoli (Piceno)* 714, 25. 716, 5. 717, 10. 1123, 30; monast.: (S. Benedicti).—Asculanus: Nicolaus IV. papa.

Asia, Asya 89. 90, 10. 387, 35. 517, 10. 592, 45; usurpator regnorum Asiae: Saphadinus.

Asisni, *Assassini, gens, quae in Libano monte septentrionali inter Antiochiam et Tripolim edebat* 398.

Askfeldt villa, *Aschfeld* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Karlstadt) 526, 35.

Asleyben v. Allesleyben.

(Asuidense monast.), *Essen* (pr. Rb. Dusseldorf), abbat.: Mathilda.

Asowches Meer v. Meotidae paludes.

Aspertus ep. Ratiapon 746, 10.

Asquilles v. Ascolles.

Assassini v. Asisini.

Assatili montes a parte meridiei Austrasiarum regni siti 119, 30. 121, 1.

Assch. v. Asch.

Asschburch, Asschborch castrum, *Asschburg* (brunsv. Kr. Wolfenbüttel) 26, 40. 31, 1.

Assenm terra 95, 10.

en Assenois, *Assenois*: Dampierre.

Assirii 80, 20. 381, 35. 1280, 40; imperium 381, 35; regnum 91, 3; rex: Balcon.

Assisium, Assizium civ., *Assisi* (Prov. Perugia, circ. Foligno) 246, 30. 249, 257, 45. 282, 40. 390, 35; S. Maria de Porciuncula iuxta A. 282, 30. 295, 10; S. Damiani eocl. prope Assisium 247, 30. 248; tugurium 249, 1; immo Psiom 30, 1; Assisinas ep.: (Guido II.).—Assusii 609, 15.

(Asso) ep. Attrebat. 298, 15.

Assur v. Azotum.

Astulfus, Aistulfus rex Langobard., (fil. Pemmonis ducis Porciol.) 1011, 30. 1434, 30; privilegium 1011, 20.

Aswerus rex (Pers.) 431, 10. 641, 5.

Asya v. Asia.

Atecherius dives quidam 1304, 25.

(Atenulfus), Adenulfus II. (archiep. Capuan. 1414, 5. 1415, 5).

Atenulfus abbas Casin. 1130, 15. 1138. 1412, 45. 1413.

Ath, Aath, Anthenoria, Athenis villa, castrum, *Ath* (belg. Prov. Hennegau) 93, 10. 100, 50. 198, 30. 200, 15. 205, 45. 206, 234, 45. 303, 30. 320, 35. 322, 40. 331, 5; turris 209, 15. 206; forum 320, 35; portae 321, 15; castellania 205, 45. 206, 15. 320, 35; castellanus 321, 11. 322; monast.: (S. Mariae) Religiosus; Vica Ath, id est Ath Velus 117, 10; de A.: Waltherus.—Anthenorides 93, 10. 100, 30.

Athalaricus (rex Ostrogoth.) 123, 20.

Athelasia v. Adelheidis.

Athelwitia, Athelsuit v. Ethelwida.

Athenae 834; locus apud A. Ariopagus.—Athenienses 824, 1. 834. 835, 10. 980, 15; Athenienses 82, 5; rex 980, 15; eocl. 834, 30; rex: (Codrus); Atheniensis: Dyonisius; ep.: Dyonisius Anopagita.

Athila, Atho, Athrebat. v. Att.

Attlt v. Castrum-Filli-Dei.

Atrebat. v. Attrebat.

Atritus v. Arturus.

s. Attala (abbas Bob.) 998, 5.

Atteniensis v. Athen.

Atthila v. Attila.

Attica lingua 1169, 35.

Attila, Athila, Atthila, Attila rex Hun. 110. 117. 120. 429, 1. 474. 640, 1; fil.: Hernas, Dinzlich; fr.: Bleda.

Atto, Atho, Hatto, Hacta.

Atho (Hatto) I. archiep. Mogont. 755. 756.

Hatto II. archiep. Mogunt. 515, 40. 516, 1.

(Atto) ep. Florent. 1081, 25. 1082.

Atto (Hatto) ep. (Frising.) 735, 5.

Hacta abbas b. Vedasti cenob. 138.

Atto comes (*fortasse* Teatinus) 1140, 10; fil.: Atto.

Atto comes (*fortasse* Teatinus), fil. Attonis com., gener Oderisii 1140, 5.

Attre villa parroch., *Attre* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châtelineau) 234, 35.

Attrebatum, Attrebatas, Attrebatas, Attrebatum castrum, civ., urbs, *Arreis* (frz. dép. Pas-de-Calais) 87, 35. 91, 35. 110. 116, 45. 135, 5. 155. 170, 15. 171. 177, 35. 183, 10. 187, 10. 204, 30. 229, 5. 240, 10. 208, 40. 285. 290, 1. 1490, 45 (Attrabatis): eocl. et mo-

nast.: S. Mariae, S. Vedasti, S. Vincenci iuxta A.—Attrebatenses 171, 30.—Attrebatensis, Attrebatensis, Attrebatensis episcopatus 155, 25. 202, 1. 226, 5. 294, 35. pagus 155, 30; ecclesia 157. 843, 10. 863, 29. 867, 20; Attrebatensis episcopatus 156, 25; castrum 155, 10. 157; territorium 155, 40; Attrebatenses episcopi 156, 30; canonici 157, 15; ep.: Vedastus, Robertus, Alysius, Petrus I., (Radulfus), (Fortius), (Assy); immo Camerac.: Bertholdus, Aldebertus, Autbertus I., Vindicianus, Albericus, Haultgarius, Stephanus, Autbertus II., Gerardus I., Liethbertus; decanus: Iohannes; archidiaconi: Honoratus; vicecom.: Robertus de Bethunia; advocatus: Iohannes; cf. etiam Cameracum.

Attrebatensium, Attrebatensium comitatus, *Artois* 863, 30; comes: (Robertus II.); princeps: Froimundus.—Arthesienium hbrae 223, 5.

Attila v. Attila.

Atus quidam Aretin. 1476, 15. 1481, 15; fil.: Iohannes.

Atverius v. Advertus.

Aub v. Augia.

Aubain, Saint, villa parroch., *Saint-Aubin* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 233, 25.

Aube v. Alba.

Aubechies v. Abecchies.

Aubigny le Bok villa parroch., *Aubigny-au-Bac* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 234, 35; *fortasse* etiam Aubigny 234, 35.

Auberchicourt v. Aubrechicourt.

Aubertus v. Autbertus.

Aubigny v. Aubigny.

Aubrechicourt villa parroch., *Auberchicourt* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 234, 15.

Aucteri rex Langobard., fil. Cleofonis regis 1432, 15; (uxor): Theodolinda.

a. Auctor, Auctor archiep. Trever. 12, 45. 36, 30; corpus 36, 30.

Audacer pater Balduini I. com. Flandr. 147, 10.

Audebertus v. Autbertus.

Audenarde v. Aldenardum.

Audengerius archidruyndus, id est princeps sacerdotum Belg. *Jabul*. 113, 1.

Audenove v. Odenone.

Auderath v. Udmoilsard.

s. Audenus conf., qui et Dado, ep. Rothomag. 119, 10. 131, 35; reliquiae 785, 40. 818, 10.

S. Audomari opp., fortalitium, villa, *Saint-Omer* (frz. dép. Pas-de-Calais) 185, 15. 229, 5. 240, 1. 260, 5. 268, 30; eocl.: S. Bertini; castellanus: (Wilhelmus V.).

s. Audomar ep. Morin. 132, 5. 155, 35.

Audovera, qui et Othebrin, uxor Chilperici I. regis Franc., sanctimon., *perperam* de Hispania 480; soror (*perperam*): Brunhilda.

Audoxia (Eudoxia) (uxor Theodosii II. imp. Constantinop.) 118, 30.

Andregries, Andregries villa, *Andregries* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 234, 30. 282; Daudregries 235, 30; eocl.: fratrum de Trinitate; dom.: Alardus de Stropi miles.

Augia civ., *Aub* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Ochsenfurt) 461, 1.

- Augia (monast.), *Reichenau* (bad. Kr. *Constanz*, Ab. *Überlingen*) 746, 40, 774, 40, 775, 1; eocl.: S. Adalberti; abbas: Udalricus; Augenses mon.: Hermannus Contractus, Othwinus.
- Augusta urbs, civ., *Augsburg* (bayr. *Rb. Schwaben und Neuburg*) 37, 15, 356, 30, 363, 25, 527, 5, 533, 5, 605, 706, 30, 928, 1; Augustana urbs, civ. 12, 30; Augustensis urbs, civ. 663, 20, 664, 5; cives 12, 30, 363, 25, 533, 5; eocl. 662, 5; eocl.: S. Afrae; Augustenses e.p.: Udalricus, Bruno, Eberhardus, Sigifridus II.; de A.: Iohannes scriba.
- Augusta Viromandorum v. S. Quintini eocl. Vermand.
- S. Augustini ordo 226, 45, 277, 40, 303, 27, 311, 30, 312, 355, 1, 637, 5; regula 182, 40, 196, 30, 207, 15, 217, 30, 609, 35, 949; canonici regulares 192, 5, 196, 30, 207, 15, 355, 1, 460, 15, 629, 15; canonici seculares 182, 1; Augustinenses fratres 406, 35, 446, 15, 626, 45, 661, 35; monast.: Omnium Sanctorum iuxta Cathalanum, domus Erford., in Grimnis in Nova-civitate, S. Victoria Paris, in Quarecto, in Redenboch, S. Vincenoti Senog., de le Thure, S. Martini Tornac., S. Iohannis Valencen. — Crucem gestantes, *fratres cruciferi domini sepulchri ord. S. Augustini* 684, 15; v. Cruciferi.
- S. Augustini monast., Augustinensium frat. domus Erford. 363, 40, 406, 35, 424, 1, 460, 15, 626, 45, 629, 45, 635, 10; Augustinensis fr. quidam 430, 30; praepos.: Zigeler, (Theodericus).
- S. Augustini valva Erford. 460, 30, 464, 10, 471; pons 460, 30.
- Augustinensium eocl. in Grimnis 446, 15, 651, 35.
- S. Augustini fratrum monast. in Nova-civitate 637, 5.
- a. Augustinus ep. Ypon., conf., doctor 91, 1, 96, 30, 116, 15, 355, 1, 394, 10, 464, 30, 617, 15, 770, 10, 784, 35, 1190, 5, 1459, 1; reliquiae 459, 30, 454, 40, 467, 25, 764, 30, 787, 25; festum 1484, 30; vigilia 629, 35; octava 402, 30, 624, 1; de Civitate Dei liber 96, 15; sermo S. Laurentii (*pseudonag.*) 96, 30.
- b. Augustinus apost. Angl. (archiep. Canbur.) 125, 30, 271, 35.
- Augustinus mon. S. Silvestri monast. Nonantul. 989, 30.
- Augustinus minister fratrum Minorum in Terra Laboris 257, 40.
- (Augustadunum), Edua civ., *Autun* (fr. *dép. Saône-et-Loire*) 144, 20; e.p.: Leodegarius; Augustadunensis mart.: S. Livianus.
- Augustus v. Octavianus.
- (Aulae regiae) claustrum Clister. ord., *Königsaal* (böhm. G. Prag, Pol.-B. *Smichow*) 431, 5, 641, 15.
- Aulica villa, *Elas* (pr. *Rb. Hildesheim*, Kr. *Gronau*) 941, 942; s. Aulienensis eocl. 941, 942; sacerdotes 942, 2; eocl.: (S. Petri); de A. miles: Sigifridus.
- Aulne v. Alneum.
- Aulnoit, Aulnoy v. Alnetum.
- Aulnoye v. Ausnoit.
- a. Annari ep. Autissiod. capilli 785, 35.
- Aura v. Uragiensis abbas.
- s. Aureae capilli 818, 15.
- Aurelian (civ.), *Orléans* (fr. *dép. Loiret*) 290, 618, 40; Aurelianensis urbs 127, 20; e.p.: (Manasses); Aurelianensis. Paganus.
- Aurelius Ambrosius rex Brit. *fabul.* 118, 30; fil.: Uterpandragon.
- a. Aurei mart. reliquiae 482, 30, 758, 30; ss. A. et Iustinae festum 482, 45.
- Aurina abbat. monast. in Houleicurve, filia Amalfridi nob. 135, 35.
- Ausbertus senator Rom., fil. Wauberti princ. Hanon. *fabul.* 113, 45, 122, 123, 1, 126, 134, 20; uxor: Blithilda; fil.: Arnouldus.
- Ausbertus quidam ignotus 126, 25; uxor: Blithilda.
- Auseris v. Sarculus fl.
- Ausiacum, Ausiacum (villa), *Oisy* (fr. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Arras*, cant. *Marquion*) 843, 1, 861, 40, 862; municipium 861, 40, 862, 15.
- Ausona fl., *Aisne* 95, 35, 101, 20.
- Ausonia, id est Italia 1450, 30.
- Ausnoit villa parroch., *Aulnoye* (fr. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Bellainmont*) 234, 40.
- Austerbatences v. Ostrevantum.
- Australes v. Austria.
- Austrasia 115, 40, 132, 35, 146, 10, 167, 15, 178, 15, 1488, 40, 1491, 15; Austria 118, 15, 119, 515, 10; reges atque duces, qui postmodum Lotharingae dicti sunt 158, 45; Germaniae inferioris regnum, quae Austria dicebatur 164, 35. — Austrasii 7, 10, 113, 45, 119, 120, 10, 121, 15, 126, 127, 131, 132, 40, 137, 1488; Austrasii 110, 5 (sive Ostrogoti), 119, 10, 121, 1; Austrii 119, 20; Franci, qui Austrasii dicebantur 122; Francorum regnum, quod Austrasiorum dicitur 122, 40; regnum 118, 15—120, 10, 121, 126, 30, 131; dominium 126, 45; civitates 126, 40; reges 84, 35, 110, 127, 10; reginae 110, 15; principes 126; leges et consuetudines 127, 10. — Austrasiacum cartae 85, 10; historiae 91, 30, 127, 5; reges: (Bisinus) rex Thor., Sigebertus I., Lotharius II., Dagobertus I., *perperam* Harbertus, Sigebertus III., Hildricus II., Lodewicus III. rex Franc. (Orient.); dux 1488, 15; duces: Arnulphus, Pippinus, Brunulphus, Guntelandus, Ydolphus. — Austrasia, Austrasia inferior ducatus, qui inter riparias Mosae, Senni, Oesani continebatur 109, 15, 110, 30, 126, 131.
- Austrebatensis, Austrevanensis v. Ostrevant.
- Austria, *Österreich* 3, 4, 29, 30, 30, 15, 40, 35, 42, 35, 383, 30, 385, 30, 387, 20, 396, 20, 413, 415, 416, 1, 421, 15, 423, 1, 431, 433, 439, 1, 440, 444, 1, 448, 10, 450, 40, 458, 10, 462, 15, 469, 1, 539, 35, 543, 35, 562, 30, 604, 10, 571, 35, 572, 582, 1, 590, 35, 592, 602, 40, 603, 607, 633, 40, 634, 636, 30, 638, 1, 641, 642, 647, 649, 650, 35, 651, 15, 652, 654, 30, 655, 25, 670, 5, 672, 5, 674, 685, 25, 703, 30, 719, 40, 722, 10, 724, 10, 735, 35; marchionatus 3, 10, 723, 25, 724, 5; ducatus 3, 10, 41, 70, 670, 5, 672, 5, 723, 25; provincia 415, 1; dux 539, 25; nobiles 642, 25. — Austrasii 379, 10; Australes 42, 35, 43, 1, 415, 10; march.: v. Orientalis marchia; Austrasiae, Australes duces: Heinrichus II., Leopoldus V., Fridericus I., Leopoldus VI. *corrupte* Icanus, Fridericus II., Heinrichus, Ottocarus, Albertus I., Rudolphus II., Johannes, Rudolphus III., Fridericus I., Leopoldus I., Albertus II., Hemricus, Otto; duces: Iohanna; de A. nob.: (Wernhardus de Wolfenstorf); milites: Woltherus de Volckweyde; mulier: Brigida; de A.: b. Colomanus; civ. princip.: Vienna.
- Austria superior, *Francia Rhenana* 560, 20.
- Austria cf. etiam Austrasia.
- Austrofrancia 1488, 35.
- s. Austrudis reliquiae 786, 15.
- (S. Auberti), Auberti, Oberi castrum, *Saint-Aubert* (fr. *dép. Nord*, arr. *Cambrai*, cant. *Carnières*) 200, 10, 204, 225, 10, 231, 20; de S. Auberto, Oberio: Egidius I., Guillermus, Gerardus, Egidius II.
- S. Auberti eocl. Camerac. 165, 40—157, 10, 862, 20; cler. regulares 862, 20.
- s. Aubertus, Aubertus, Ausbertus, Oberius I. ep. Camerac. et Attrebat. 127, 25—129, 20, 132, 5, 135, 138, 30, 155, 35, 868, 30; corpus 128, 1, 166, 5; Vita 111, 15.
- Aubertus II. ep. Camerac. et Attrebat., mon. (S. Vedasti) cenobii Attrebat. 156, 45.
- (Aubertus), Aubertus fil. Wauberti regis Austras. 121, 35.
- (Attissiodorum), Attissiodorum civ., *Auxerre* (fr. *dép. Yonne*) 116, 40; Attissiodorenses, Attissiodorenses, Attissiodorenses e.p.: Amator, Germanus, Annarius, (Guillemus); com.: Petrus, (Mathildis).
- Autor v. Auctor.
- Autreppe v. Antreppe.
- Autun v. Augustudunum.
- auvaing villa parroch., *auvaing* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Frasnes*) 234, 40; *forasse etiam Aisevaing* 234, 40.
- Auxerre v. Autissiodorum.
- de Auxonio, *Auxonne* (fr. *dép. Côte-d'Or*); Guillermus II. ep. Camerac.
- s. Aya abb. Donon. 153, 35.
- Avers 162, 10; eaganus: Abraham; cf. etiam Huni.
- Avellani v. Fons.
- Avenn., Aven. v. Avesn.
- Avennes villa parroch., *Avennes* (fr. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*) 234, 25.
- (Avernica) ep. 168, 10; comes: Blandinus. Avernicum bellum 156, 10.
- Averranum opp., *Avesa* (Campan., *Prov. Neapel*) 1139, 30.
- Avennae, Avesnas, Avennae, Avenae villa, castrum, *Avennas* (fr. *dép. Nord*) 195, 35, 197, 10, 227, 228, 230, 25—234, 25, 260, 261, 20—263, 40, 303, 35—307, 5, 309, 313, 45—318, 1, 328, 355, 30, 386, 20, 547, 40, 591; turris 195, 35. Avennense territorium 187, 1; Avennensis decanatus 234, 25—238, 20; Avennensis Haga 228, 20, 306, 20, 307, 5; Avennense vinagium 306; Avennensium proles 186, 40; dom.: Iacobus, Burchardus, Walterus, Guido, Iohannes, Baldwinus, Iohannes, Florencius, Willermus, Bouchardus, Guido, Iohannes.
- Avenos les Secques villa parroch., *Avenos-le-Sec* (fr. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Bouchain*) 234, 35.
- Avienna, *Abu Ali el-Hosein ben Abdallah ben Ali el Scheich* 82, 15; libri cyrurgici et phisicales 82, 20.
- Avillanum castrum, *Avigliana* (Piem., *Prov. Torino*, circ. *Susa*) 963, 20, 966, 30.
- Avinona, Avino, Avinio (civ.), *Avignon* (fr. *dép. Vaucluse*) 455, 674, 25, 719, 1, 1484, 35; Avignoniensis captio 302, 25.
- Avennensium proles v. Avesnes.
- de Axella, *Azel* (niederl. *Prov. Zeeland*, *prope Hulst*); Livinus.
- Ay. v. Ai.
- Azelinus v. Aetinus, Ezelinus.
- Azincourt v. Hazecourt.
- Azo abbas monast. S. Reparatae (de Marradio) 1089, 5.

Azo (praep.) monast. b. Michaelis in valle Regis, mon. Casin. 1130.
Azo II. marchio (de Este) 1306, s; filia: (Athelasia).
Azo Mediolanensis 1058, 1.
Azotensis (*Edadd Palaest.*) ep.: Hupertus.
Azotum castrum dom. Hospital., quod alio nomine Assur voc., *Arsâj (Palaest., prope Akko)* 402, s. 403, 1. 624, s.

B.

Baatdo presb. et mon. Coll. 804, s.
Babenberg, Babenberg, Babenberch, Babenberg, Bamberch, Bavenberch civ., *Bamberg (bayr. Rh.Oberfranken)* 4, 10, 15, s. 19, s. 37, s. 356, s. 360, 1. 364, s. 365, s. 367. 375, 1. 378. 380, s. 381, s. 393, s. 400, s. 515, s. (Babinberga) 516, s. 517, s. 530, 10. 534, 1.—536, s. 564. 574, s. (Babinbergensis civ.). 575, 1. 576, 15. 612, 43. 616, s. 721, s. 750, s. 1366 (Bamberga); episcopium 516, s.; pons 460, s.; Babinbergensis metropolis 565, s.; eccl. 378, s. 521, s. (Bambergensis), 889, s. 945; eccl. maior 18, s. 516, 40; monast. 356, 20. 375, 1. 393, s. — Bamberghensis *fortasse perperam pro* Brandenburghensis ep. 42, s.; Babinbergensis, Bamberghensis, Babinberghensis, Bavenberghensis, Bavenburghensis ep.: Eberhardus I. (Suldegerus), Hermannus I. (Babinburghensis), Otto I. Egilbertus, Otto II. Thimo, Ecbertus, (Heinricus I.), (Bertholdus), (Arnoldus); praepos.: Heinricus; canon.: Norbertus; Babinburghensis, Babinburghensis, Bavenburghensis eccl. constructor: Heinricus H. rex, imp.
Babilon, Babilonia 94, s. 95, 1 (Babilonia). 1252, 6 (Babylon). 1285, 10. 1286, s.; Babilonis transmigratione 81, s.; Babilonus (rex): (Nabuchodonosor); Babilonica turris 182, 20; Berthil id est Babilonia 95, 1.
Babilon, Babilonia, Babylon, Babilonia, id est Cairo, cf. *Babilijon hodie suburbium Cairo civ.* 251, 15. 388, s. 389, s. 396, 1. 400. 401, s. 405, 10. 424. 594. 618, s. 623, 20. 624, s. 625. 627. 634, s. 635, 15. 724, 10. 1027. 1028, 15; partes 388, s. 594, s.; regnum 389, s. 594, 15; mon. (S. Benedicti) 1027, 10. — Babilonia Nova 400, 20. — Babiloni, id est Aegyptii 387. 388, 45. 592, s. 593. 855, 30. 1028, s; castra 388, 15. 593, s.; sold.: (El-'Aziz Nizâr Abû Mansûr), (El-Mustansar), Saladinus, Corindanus (Malik el-Kamil), (Malik el-Muazzam Gajabb ed-dîn Turanschah), (Malik Moazz), (Kuruz), Melchisar (Bibars), (Malik el-Mansur Kelawun), (Nâsir), (Malik el-Aschraf); cf. *etiam* Egypti.
de Babilonia immo Balonia: Guido III. ep. Camerac.
Babinberg, Babinburg v. Babenberg.
Babstadi v. Bagestat.
Babilj. v. Babil.
Bacarius rex v. Iohannes III. imp. Constantinopol.
Bacchus mart. 1342; s. Bachi mart. reliquiae 482, 30. 771, 40; s. Bacci mart. osea 785, 80; ss. Bacchi et Sergij exuviae 1342, 5.
Baconis villa v. Novale S. Mariae.
Bacous, Bacus v. Bacchus.
Bacharach civ., *Bacharach ad Rhenum fl. (pr. Rb. Coblenz, Rh. St. Gaur)* 419, s.
Bach: Iohannes.
de Baden, Bada, Baden, march.: Hermannus VI. (Rudolfus I.), Henricus immo Fridericus; marchionissa: (Irmengardis).

Baderatus, Patratus ep. Patrobrun. 807. 809, 812, 80; Paratus 809, 1; missi nobiles 807, 10. 808, 15.
Badewasser v. Loufa.
a. Badilo, Baidolo conf., abbas Lutos. 135, s. 143. 144.
Bärenbach v. Berbach.
Baffe villa parroch., *Bauffe (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens)* 235, s.
Bagdad v. Baldach.
Bagestat villa, *Babstadt (bad. Kr. Heidelberg, Ab. Sinsheim)* 673, s; marchia 673, 0.
Bagoaria v. Bawaria.
Bai-, Bay-.
Baidolo v. Badilo.
Baierum praedium, *Boiry-Sainte-Rictrude (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Beaumetz-les-Loges)* 135, s.
Bayoux v. Baiocenses.
Baillolum, Bailloom, Balcolum in Flandria, *Bailled (frz. dép. Nord, arr. Hazebrouck)* 195. 203, s; de B. dominus 195.
Bailloul villa parroch., *Baloil (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps)* 235, s.
Baioar, Bayoar v. Bawar.
Baiocenses, incolae Baiocensis agri, *hodie Bessin nominati, circa Bayeux (frz. dép. Calvados) sit'* 718, 1. — Baiocensis (immo Baiocensis, Bayeux) ep.: (Robertus).
de Baiona, Bayona, *Bayonne (frz. dép. Basses-Pyrénées)*, comes: Alphoncus.
Baiovar-, Baiowar v. Bawar.
Baisienx v. Baizui.
Baissilly villa parroch., *Basilly (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien)* 235, s.
Baives v. Baures.
Baizuel villa parroch., *Basuel (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Le Cateau)* 235, 30.
Baizui villa parroch., *Baizieux (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour)* 234, s.
Balas ariolus 572, s.; Balaan 103, 45.
s. Balactiae (Balladise) mart. reliquiae 482, 30.
Balanber rex Hun. 115, 1.
Baleon rex Assir. 381, s.
de Baldach regnum, *Bagdad* 400, 15; kalifa: (Mustassin).
Baldewini: Wernherus.
Baldewinus v. Balduinus.
Baldricus archiep. Brit., (ep. Dolensis) 160; Vita s. Hugonis 160, 1.
Baldricus dom. de Roisin 199, s; filii et filiae 199, 30; uxores: Beatrix.
Baldwinus, Baldewinus, Balduinus, Baldwinus, Baltwinus, Waldevinus.
Balduinus I. imp. Constantinop., IX. comes Flandr., VI. comes Hanon., fil. Balduini VIII. com. Flandr. 114. 15. 197, s. 225. 227. 228, s. 231, 15. 239, s. 245, s. 258, s. 261, 40. 272, s. 285, 15. 286. 289. 290. 296, 10. 297, s. 300, 10.—302, 20. 305, s. 594, s. (Waldevinus); ordinationes 241; Historiae 240, s.; Gesta imp. Balduini atque Henrici a Venetis confecta 259, 10; uxores: Maria; filiae: Iohanna, Margareta. — Balduinus I. imp. fictus v. Bertrandus de Raina.
Baldewinus, Balduinus II. imp. Constantinop., comes Namurc., fil. Petri com. Altisod. 305. 315, s. 406. 407, 1. 626, 40. 627.

Baldwinus I. rex Iherosol. 358, 10; fr.: Godefridus.
Baldevinus I. (archiep. Prem. (Brem.) 371, 16.
Baldewinus archiep. Trever., defensor ac provisor eccl. Mogunt. 452, s. 457. 458. 653, 40. 654, s. 655. 674, s; ep. 457, 15. 655, 1; litteras patentes 458, 25. 655, s.
(Balduinus) ep. Brandenburg. 571, 10.
Balduinus Perceus, Costa-ferrea I. comes Flandr. et Halbat, immo verisim. Harlebeo, fil. Odoardi, avus Arnulphi I. march. Flandr. 147, 10. 165, s. 166, 30. 816, 30; uxores: Iudith; filii: Balduinus II. comes.
Balduinus II. comes Flandr., fil. Balduini I. com. 172, 40. 173, 30. 176, 10. 816, 10; uxores: Elfridus; filii: Arnulphus.
Balduinus IV. comes Flandr. *corrupte pro* Flandr. 187, s.
Balduinus Insm. V. comes Flandr. 108, 20. 114, s. 187. 188. 190. 191. 193. 198. 842, 1. 848, 30. 853. 858, s. 1371, 1 (Baltwinus); quasi interrex France 188, s; uxores: Adele; filii: Balduinus, Robertus I. comes.
Balduinus (*perperam* Barbatas) VI. comes Flandr., I. comes Hanon., fil. Balduini V. com. Flandr. 108, 30. 111, s. 114. 188. 190. 191. 193. 194. 198. 588, 30. 862, s.; maritus 193, s; genealogia 198; uxores: Richildis; filii: Arnulphus, Balduinus. — Balduinus quidam comes Hanon. atque Flandr. 143, 30.
Balduinus VII. com. Flandr., fil. Roberti II. com. 204, 20.
Balduinus Aunomus I. marcio Namurc., VIII. comes Flandr., V. comes Hanon., fil. Balduini IV. com. Hanon. 110, s. 114, 15. 197. 205, 15. 221, s. 222, s.—234, 1. 239. 303; ambo filii (*perperam*) 230, 10; uxores: Margareta; liberi: Balduinus, Henricus, Philippus, Elizabeth immo Ysabella, Yolendis; fr.: Balduinus, Godefridus, Henricus; sor.: Yolendis, Agnes, Laurencia; avunc.: Henricus comes Namurc.
Balduinus II. comes Hanon., de Montis, Montibus, fil. Balduini VI. com. Flandr. 111, 10. 114, 10. 194, 1.—196, 1. 198. 199. 202. 203; litterae donationis 111, 10. 202, 10; sigillum 111, 10. 202, 15; uxores: Ida; liberi: Balduinus, Arnouldus, Yda, Richildis, Aelidis.
Balduinus III. comes Hanon., fil. Balduini II. com. 114, 10. 195, s. 198, 15. 203. 204, s; duae filiae 198; uxores: Yolendis; filii: Balduinus IV., Gerardus.
Balduinus Edificator IV. com. Hanon., fil. Balduini III. com. 114, 15. 186, s. 200, 15. 203, 20. 207, 15. 209, s. 216, 15. 218. 221, 15. 223, 10. 225. 226, 1; uxores: Achdis; liberi: Balduinus, Godefridus, Balduinus, Henricus, Yolendis, Agnes, Laurencia; semifr.: Godefridus castellan. Valencen.
Balduinus fil. Balduini IV. com. Hanon. in pueritia mortuus 205.
Balduinus d'Aire 268, 10.
Balduinus de Avennis, fil. Bouchardi, historiographus 81, 40. 107, s. 118, s. 119. 122. 126, s. 127, 10. 136, 30. 141, 10. 142. 147, s. 158. 163, 20. 166, s. 169, s. 190. 192, s. 193, 1. 198, 10. 204, s. 205, s. 209, s. 225, 20. 233, s. 234, s. 263. 806. 307. 309. 313. 315, s.—319, 15. 328. 329, 10; historiae 107, s. 118, s. 122, s. 126, s. 127, 10. 167, 10. 205, s. 209, s. 225, 20; ex cronica 122, 1; Belgensis urtica proles 103, s.

- Baldunus de Avesnes, fil. Iohannis 305, 15.
 Baldunus de Biauvoir 241, 30.
 Baldunus II Carons 199, 22; filii et filiae 199, 25; uxor: Yda.
 Baldunus de Germaines miles 331, 30.
 Baldunus de Henin 226, 40; uxor: Elizabeth; liberi: Baldunus, Basilia.
 Baldunus de Henin, fil. Balduini 226, 40.
 Baldunus de Nigella 244, 40.
 Baldunus de Nova-villa nob. 241, 23, 287, 35.
 Baldunus, fil. Henrici de Senoburgo, tempore iuventutis defunctus 226, 35.
 Baldunus de Toemg vexillarius, fil. (Rogerii) 203, 22, 216 (Tomius); fr.: Radulphus, Rogerus, Godefridus.
 Baldunus de Walencurte 231, 30; gens 231, 20.
 de Baleham terra in Regitensi comitatu, fortasse Balham (fr. dep. Ardennes, arr. Rethel, cant. Asfeld) 199, 10, 241, 25, 287, 35, 331, 30; dom.: Godefridus, Joselinus, Guido.
 Balcolum v. Baliholum.
 Balerna castr., Palermo 392, 40, 616, 40.
 Balham v. Baleham.
 de Ballenstede, Ballenstide, Balenstet, *Ballenstet* (Ld. Anhalt), com.: Otto, Albertus I.
 Balliolum v. Balliolum.
 Balocensis v. Baloc.
 Balonia v. Babilonia.
 Balthasarus, fil. Ottonis I. langr. Hass. (immo Frederici II. langr. Thur. march. Misn.) 657, 45.
 Balthicum mare 35, 10.
 s. Balthida, Balthidis uxor Clodovei II. regis Franc. 137, 5; reliquiae 818, 20.
 Balwinus v. Balduinus.
 Balzano, fortasse l'olcino ad Chiese fil. (Lombard., Prov. Brescia, circ. et mand. Salò) 1451, 15.
 Bamberg, Bamberg, Bamberg, Bambergensis, Bambergensis, Bamburgensis v. Babenberg.
 s. Banthi cessa 783, 35.
 Bapalmis, Bapaumes (civ.), Bapaume (fr. dep. Pas-de-Calais, arr. Arras) 223, 5, 229, 5; Palma 240, 10; wignagium 223, 5.
 Barbata corticella s. Columban, *Barbata* (Prov. Bergamo, circ. Treviglio) 1013, 20.
 S. Barbarae altare S. Petri mon. Erford. 484, 5.
 s. Barbara virg. et mart. 484, 10; reliquiae 482, 30, 484, 40, 764, 25, 769, 20, 771, 25, 780, 35, 783, 20; corpus 771, 5; festum 1484, 35.
 Barbati, id est Marrochii 412, 1, 628, 35.
 Barbaria, Sitia inferior, quae a Meotidis paludibus incipiens inter Danubium et oceanum septentrionale usque ad Germaniam porrigitur 90, 1.
 Barbasso v. Burhasium.
 Barbata v. Barbada.
 Barbatius: Baldunus VI. comes Flandr.
 Barbatius ignotus qui fuerit 721, 20.
 de Barbenchon, *Barbençon* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Beaumont), dom.: Yasao, Nicolaus, Egidius.
 Barcha v. Langobardia.
 Bardewic, Bardewich civ., *Bardewick* (fr. Rh. Lüneburg, Kr. Lüneburg) 30, 32, 10, 36, 602, 25 (Bartenwig).
 Bardi, comestores hominum, ora carum portantes 103, 30.
 Bardo, *Bard* (Piem., Prov. Torino, circ. Asta, mand. Donnaz) 1451, 15.
 s. Bardo archiep. Mogunt., archicancell., abbas Hensfeld. 518, 25, 519, 25, 521, 10; ep. 518, 20, 519, 35; B. ep. baculum et dalmatica 482, 30.
 Bardowick v. Bardewic.
 Bardus (primicerius) eccl. Luc. 1268, 2, —1274, 15.
 Bare, Bari v. Barum.
 Bar-Jo-Duc v. Barum.
 Barluta (civ.), *Barletta* (Apul., Prov. Bari) 611, 20.
 Barma v. Parma.
 s. Barnabae apost. reliquiae 482, 20, 486, 10, 782, 10.
 Barnim, Barnum, Barnem I. dom. (dux Pomer.) 32, 15, 34; duae filiae 34, 40; uxor: Mechtildis; liberi: (Otto), (Barnim), Bolizlaus, (Anastasia).
 (Barnim II. dux Pomer.), fil. Barnimi I. (ducis) 34, 10.
 Baro terra, *Barnim* regio Brandenburg. marchionatus inter Oderam, Habelam, Spremam sita 33, 15; dom.: Barnem I. dux Pomer.
 Barnum v. Barnim.
 Barrea vallis v. Regis vallis.
 Barri pagus super Albam, circa *Bar-sur-Aube* (fr. dep. Aube) 158, 25; (comes): Walericus dux Alsas.
 Barrum v. Barum.
 Barry villa parroch., *Barry* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze) 234, 45.
 Bar-sur-Aube v. Barri pagus.
 Bartenwig v. Bardewic.
 Bartholdus v. Bertoldus.
 S. Bartholomei eccl. Erford. 424, 5, 635, 10.
 b. Bartholomei apost. altaris in insula Gallo 1018, 10, 1021, 35.
 bb. Bartholomei et Andreae apost. altare in capella b. Mariae virg. mon. Reinersborn. 638, 40.
 SS. Bartholomei et Mariae Magdalene eccl. Minorum fr. iuxta Valencenas 283, 15, 284, 288, 5, 289, 10, 291, 20, 292, 20, 294, 25, —298, 5; conventus 284, 5, 294, 25, 298, 209, 5; conventus 284, 1; fratres 289, 10, 292, 20, 294, 25, 298, 5; guardianus 292, 25, 294, 25; decanus: Iohannes Sauvages.
 s. Bartholomeus apost. 486, 15, reliquiae 482, 483, 30, 486, 10, 764, 15 (Bartholomeus), 771, 20, 774, 20, 775, 25, 776, 10, 778, 20, 780, 782, 25, 783, 20 (Bartholomaeus), 972, 15, 1486, 20; Bartholomei caput 32, 3; dens 782, 10; vestimentum 771, 1; festum 387, 1, 642, 25, 632, 5, 719, 20, 818, 20; dies 387, 25, 445, 20, 450, 15, 592, 25, 651, 25; vigilia 677, 1, 716, 35.
 (Bartholomeus) ep. Laudun. 207.
 Bartholomeus (Anglicus) 87, 30, 90, 93, 111, 30; de proprietatibus rerum liber 87, 30, 90, 111, 30; de proprietatibus provinciarum liber 92, 40, 93, 25.
 Bartholomeus mon. Sar. 702, 5.
 Bartholomeus de Bethunia nob. 241, 20, 287, 20; fr.: Guillelmus, Quennon.
 Bertoldus v. Bertoldus.
 Barum, Baro civ. Apuliae, *Bar* 14, 1, 365, 15, 534, 25, 611, 20, 1424, 1 (Vari); monast. S. Nicolai.
 Barum, Barrum, *Bar-le-Duc* (fr. dep. Meuse) 187, 25, 325, 326; com.: Godefridus immo Theobaldus II.
 Baruntius frater (eremita, canon. eccl. Velitr.) 1046, 20.
 Basècles v. Bazecle.
 Basilia, Basileensis civ., *Basel* (Schweiz) 116, 40, 671, 15; Basiliensis episcopatus 418, 20, 632, 25, eccl.: S. Marini; Basilienses ep.: Rudolphus III., Heinricus IV., Petrus I., Petrus II.
 Basilia fil. Balduini de Henin, uxor Walteri de Brena 226, 40.
 s. Basilius pater, (ep. Caesar.) Capadoc. 115, 25, 483, 30; os 786, 1; norma 1106, 10.
 Basilius (papa non annumeratus) 173, 40.
 Basilius I. imp. Constantinop. 752, 15, (Basilius II.) imp. Constantinop., fil. Romani II. imp. 752, 30.
 Basilius abbas Casin. 1138, 45, 1415, 1.
 (Basina) fil. immo uxor (Bisini) regis Thoring. et Austr., uxor Clodii immo Childerici I. regis Franc. 118, 15, 119.
 Bassacius abbas Casin. 1118.
 Bassens villa, *Basseux* (fr. dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Beaumetz-lez-Loges) 155, 15.
 Basilly v. Baissilly.
 Bateburn, Bateborn v. Patrobrunensis locus.
 Batenbach rivulus, qui a dextra parsi in *Badevasser* rivum prope *Friedrichroda* infuit (thir. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 519, 10.
 Bathildis v. Balthilda.
 Bathanii, populus regionis hodie *Be-tuws* dictae, inter *Vahalem* et *Lacum* (holl. Prov. Gelderland) 102, 5.
 Baturicus ep. (Ratispon.) 739, 20.
 Bauari v. Navari.
 Bavaria v. Bavari.
 Baudour villa parroch., *Baudour* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 235, 25.
 Bauffe v. Baffe.
 Baumburg v. Paumburch.
 Baures villa parroch., *Baives* (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 235, 15.
 Baugegnies villa parroch., *Boutignies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbas-le-Château, com. Grand-Reng) 235, 10.
 Bantzen v. Budisium.
 Barwegnes villa parroch. in decanatu Chierviae, *Boutignies* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 235, 5.
 Bavacens, Bavacensis villa, urbs, civ., quae Octavia nuper dicebatur, olim Belgis Armata, *Bavai* (fr. dep. Nord, arr. Avesnes) 83, 40, 87, 10 (Bavachus), 88, 40, 90, 94, 25, 95, 25, 100, 45, 110, 20, 115, 30, 116, 25, 118, 1, 234, 25 (Bavey), 811, 35 (Bavaca civitatula); Bavonia 117, 1; cives 811, 35; basilica 811, 35; Bavacensis decanatus 234, 25, —238, 25; villulae iuxta R. Hugonis, Hon. Surhon.
 Bavacensis 115, 30; v. etiam Belgis Armata, Octovia.
 Bavar. v. Bawar.
 Bavenberch, Bavenbergenais, Baven-burgensis v. Babenberg.
 S. Bavisni cenob., eccl. Gandav. 172, 15, 784; canonici 784, 15.
 s. Bavo conf., antea Alluinus 125, 20, 126, 25, 767, 20; reliquiae 482, 20; vita 125, 30, gesta 125, 30.
 Bavo Priscus I. rex Belg., rex Frigiae fabul., conatus Priami regis Troiae 88, 94, 20, 96, 25, 112; fil.: Bavo Belgicus.
 Bavo Belgicus archidruyndus, id est princ. sacerdot. Belg., fil. Bavisni I. regis Belg. 112, 30.

Bavo Brunus archidruyndus, id est princeps sacerdot. Belg. 113, 1.

Bavo Leoninus archidruyndus, id est princ. sacerdot. Belg. 113, 1.

Bavo Lupinus, Luppinus archidruyndus, id est princ. sacerdot., summus sacerdos Belg. 96, 113, 1.

Bavonia v. Bavacus.

Bawari, Bawarii, Bawari, Baioarii, Baioarii, Norici 8, 12, 25, 14, 30 (Bawari), 23 (Bovari), 36, 40, 265, 30, 369, 5, 373, 25, 374, 15, 378, 1, 379, 10, 383, 30, 384, 1, 535, 5, 537, 1, 540, 15, 541, 10, 543, 25, 580, 30, 584, 5, 662, 670, 10, 732, 5 (Bawarii), 733, 5, 734, 30 (Bawarii), 734, 25, 735, 5, 740, 742, 743, 744 (Boli), 745, 30, 746, 1, 746, 25 (Bawarii), 843, 25, 949, 20, 1349, 5. — Bavaria, Bavaria, Baioaria, Baioaria 3, 4, 5, 8, 10, 10, 10, 30, 15, 20, 18, 30, 19, 1, 23 (Bovaria), 24, 15 (Bovaria), 26, 5, 28, 30, 30, 30, 32, 30, 37, 10, 39, 30, 41, 45, 42, 25, 114, 30, 158, 15, 160, 1 (Bavaria), 178, 30, 388, 30, 370, 35, 372, 5, 373, 1, 374, 10, 391, 10, 398, 30, 400, 5, 403, 41, 25, 414, 5, 415, 30, 421, 15, 431, 30, 434, 15, 439, 5, 446, 10, 449, 450, 40, 462, 20, 516, 624, 535, 538, 15, 563, 20, 564, 5, 589, 15, 596, 15, 605, 611, 15, 613, 10, 621, 30, 625, 10, 638, 5, 634, 45, 641, 20, 642, 35, 647, 15, 651, 15, 652, 657, 658, 30, 671, 10, 672, 25, 673, 30, 674, 30, 722, 732, 1 (Bavaria), 732, 5, 733, 30, 735, 736, 30 (Bavaria, Bagoaria), 738, 25, 740, 741, 10, 745, 743, 30 (Boaria), 746, 747, 824, 30, 825, 828, 15, 882, 15, 1218, 30, 1331, 20, 1369, 30 (Boaria), 1488, 5 (Boaria), 1489, 30, — 1491, 25, regnum 8, 30, 743, 5, 1490, 10, 1491, 30, ducatus 10, 30, 15, 30, 23, 45, 24, 15, 29, 40, 30, 30, 373, 20, 524, 733, 10, 743, 30, provincia 431, 30, 641, 30, Noricum regio 10, 1, 670, 15, 1349, 5; Fredericus dux Bav. dicitur, fortasse comes de Bogen 40, 25; principes 37, 10, 1331, 20; Bawari servi 22, 30; Bawariensis mos 23, 1; Bawaria (immo Austria) 607, 30; civ.: Ratissona; urbs metropol.: Ratissona; reges: Ludewicus, Carlomanus; duces: Tassilo I., Griffo, Tassilo II., Hlotharius, Arnulfus rex Franc., Arnolfus, Eppardus, Peritoldus, Heinrich I., Heinrich II., Otto, Heinrich III., Heinrich IV., Heinrich V., Heinrich VII., Otto de Nordheim, Heinrich Pinguis, Welfo I., Welfo II., Heinrich IX., Heinrich X., Heinrich XI., Heinrich XII., Otto I., Ludewicus I., Otto II., Ludewicus II., Heinrich I., Otto III., Stephanus I., Ludewicus III., Rudolfus I., Ludewicus IV., Stephanus II., Albertus I.; com. pal.: Rabodo, Otto VI., Otto VII., Otto VIII.; com.: Keroldus, Cadalco; duces: Maria, (Agnes); archiep.: Adalramus, Adalwinus archiep.: Salsburg; de B.: Lucard, Ludewicus; Bawarus: Ludewicus IV. imp.

Bay v. Bai.

Bazecole villa parroch., *Basicles* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 235, 1.

Bazuel v. Baizuel.

Beatrix I. (comitissa) de Burgundia, uxor Friderici I. imp. Rom. 15, 10, 30, 1, 375, 5.

Beatrix fil. Philippus regis, uxor Ottonis IV. imp. Rom. 24, 30, 25, 1, 37, 15, 383, 580.

Beatrix marchionissa, filia (Wenzesl. I.) regis Boem., uxor Ottonis III. march. Brandenburg. 33, 10, 34, 42, 10; camerarius 34, 30.

(Beatrix) filia (Heinrici II.) ducis Brabant., uxor Guillelmi III. de Dompnapetra 319, 35.

Beatrix duxtrix Tusc., comitissa de terra Theonica et regia stirpe, (filia) Friderici II. ducis Lothar. super., uxor Bonifacii march. Tusc. et com. in Longobardia 974, 30, 1088, 30, 1197, 5, 1219, 15, 1332, 10, 1443, 1.

Beatrix seu Belidia, uxor Hervei ducis Met. 146, 40.

Beatrix II. abbat. in Quidingenburch, (fil. Hermann I. de Winzenburg, lanigr. Thur.) 19, 30; soror: Sophia.

Beatrix filia Ottonis V. Magni (march. Brandenburg.), uxor Polonis I. ducis Sles. (-Schweidnitz) 31, 30.

(Beatrix) filia (Guidonis) com. Flandr., uxor Florencii V. com. Holland. 31, 15.

(Beatrix) comitissa, uxor (Arnoldi II.) com. de Ghines, comita Fernandi com. Flandr. 268, 40.

(Beatrix) filia Godefridi com. Namur., uxor Manecherii immo Guntheri com. Regist. 205, 1.

Beatrix immo Berta filia Rasonis I. dom. de Gures, uxor Eustacii II. li. Valles dom. du Rues 198, 25, 200, 30.

Beatrix de Lens ord. Cist. in Spinoeloci mon. iuxta Montes, ex nobili stirpe 275, 30, 276, 1.

Beatrix filia Gossuini III. de Montibus, uxor Baldrici de Rosin 199, 30.

Beatrix filia Eustacii I. du Ruels, uxor Walteri de Lendio 198, 25.

Beatrix filia Walteri du Ruels (Ath), uxor Ernouldi fil. Balduini II. com. Hanon. 198, 30.

Beatrix filia Eustacii II. li. Valles dom. du Ruels 198, 40.

Beatrix filia Hugonis (immo Nicolai II.) de Rumigny, uxor Gossuini III. de Montibus 199; *perperam* Richildis 199, 30.

Beaudignies v. Biauadignies.

Beaufort, Beaufort, Beaumont v. Bellifortis, Bellofortis, Bello-ioco, Bellimons, Bellonous.

Beaunay v. Belvacus.

Beaupaire villa parroch., *Beaupaire* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Avesnes-Sud*, ad *Rivière* fl.) 235, 15.

Beaurim, Belreim eocl., *Beaurains-les-Arras* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Arras*, cant. *Arras-Sud*) 157, 15, 862, 30.

Beauvais v. Belvacus.

de Bebers, *Bibra*: Hermannus dec. S. Mariae Erf.

de Behinburc, *fortasse Behenburg* (bayr. *Rh. Oberpfalz*, *Ba. Ob.-Viechtach*): (Lupoldus).

Bechelingen v. Bichelingen.

Bechem v. Bohemia.

Bechstete villa, *Bechstet-Wagd* (pr. *Rb. et Kr. Erfurt*) 376, 25, 477, 548, 10; de B.: Heinemann, Heinrich.

Beclers, Bequerian, Bequignies v. Biequellers, Bieckeviel.

Beda venerabilis presb. Angl., historiogr. 81, 30, 93, 5, 107, 1, 141, 25, 751, 30, 823, 25, 836, 10, 837; scripta 823, 25; cronica 837, 1; actus Britann. 81, 30; liber de gestis Angl. 93, 5; explanatio Act. apost. 836, 40.

Bedom, Bedon villa in diocesi Monast., *Bedum* (nidl. Prov. *Groningen*) 885, 10, 589, 15.

Beelis v. Belgis.

S. Beggae cenob. Anden. v. Andenna.

(S.) Begga filia Pippini I. maioris domus Austras., uxor Ansegisi maioris domus 140, 45; *perperam* Geba 1488, 40, 1489, 1.

Beginarum ordo 446, 30, 651, 40; cf. in *ind. rer. et verb.*

Bego fil. Hervei ducis Met. 145, 40, 147, 10; sorores 145, 40.

Beichlingen v. Bichelingen.

de Beke, Beke: Iohannes.

(Bela II.) rex Ungar. 364, 45, 534, 15; nuntii 364, 45, 534, 15.

(Bela III.) rex Ungar. 375, 5, 543, 30; filius 375, 5.

Bela IV. rex Ungar., fil. Andreae II. regis 4, 34, 35, 41, 25, 42, 400, 40, 401, 10, 404, 1, 405, 25, 622, 625, 30, 722, 10; rex Hun. 695, 30; uxori: (Maria); liberi: Stephanus, Anna, Elizabeth, Bela: soror: Elizabeth; fr.: Colomanus; matertera: Hedwigis.

Bela, fil. Belae IV. regis Ungar. 34, 35, 42; uxor: Conegundis.

Belbo v. Blavum.

Belgines v. Belgines.

Belgi, Belgii, Belgenses 81, 30, 85, 25, 87 (Belgenses), 87, 10, 88, 35, 94, 1, 96, 97, 15, 99, 25, 101, 30, 103, 45, 104, 30 (Belgenses), 104, 30, 109, 112, 113; Belgenses Galli 108, 10; gentes: Lucii, Hugonis, Nicholai, Clarenbaldi 81, 30; Belgi v. *etiam* Portus Belgorum. — Belgica 98, 104, 1; Belgica Gallia 87, 89, 30, 90, 116, 45, 752, 10; provincia Galliae 90, 15; Belgica Remensis 94, 10; Belgorum, Belgense regnum 55, 90, 30, 91, 1, 96, 45, 98, 98, 10 (Belgica regna), 99, 25, 100, 10, 104, 113, 30; territorium 109, 10, 112, 45, 113, 5; principatus 109, 25, 113, 114, 5; leges 85, 30; insignia 96, 5; Belgensis loci 95, 5; Belgensis populus 105, 2; Belgica gens 98, 30; principum catalogus 112, 45.

— Belgorum, Belgicae historiae 85, 87, 98, 30, 90, 91, 96, 5; libri 85, 30; Belgorum aut Octavianorum dominum, quod nunc die. Belvacium 109, 25; Belgici v. *etiam* Huynenses; reges *fabul.*: Bavo Priscus, Ursus.

Ursus, Gurgundus, Silius, Priscumbaldus I., Friscumbaldus II., Waringerus, Leoninus, Leopardus I., Leopardus II., Leopardinus, Camber, Melbrandus, Blandinus, Siardus, Leo I., Leo II., Leo III., Leo IV., Leo V., Gomerus, Tynardus, Ursus, Andromadas; archidruyndi, id est summi sacerdotes *fabul.*: Bavo Belgicus, Bavo Leoninus, Bavo Lupinus, Bavo Brunus, Brunchildis, Bruno, Aganippus I., Aganippus II., Audengerius, Heribrandus; duces: Walacrinus, Misenus; Belgensis unicus pater: Iohannes et Balduinus de Avenis.

Belgias v. Belgines.

Belgineus: Bavo.

Belgioso v. Pedunculoseus portus.

Belgis, Belgis Armata, Belgensis, Belgorum civ., urbs antiqua in Hanon. territ. situta, quam Beelis, deinde Belgis, postmodum Octovium contigit nominari 84, 35, 87, 88, 89, 30, 91, 30, 94, 1, 95, 30, 96, 35, 97, 1, 98, 100, 5, 102, 5, 104, 109, 113, 10; Belgense palacium 88, 10; septem viae generales 97, 1; historiae 95, 30; sacerdotes: Belia; v. *etiam* Bavacus.

Belgis Comata civ., quae et Treveris 91, 101.

Belgis Gallica seu Belva, quae et Belvacus 91, 101, 25.

Belgus dux Trever. *fabul.*, fil. Belis sacerdot. 87, 25, 91.

Béliant v. Bethleem.

Belignes, Belgines, Gallie Belgies vocata, villa parroch., *Belignies* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Bavai*) 88, 40, 111, 45, 234, 30.

Belinzona, *Belinzona* (schweis. *Kt. Tessin*) 1451, 15.

Belis sacerdos in Belgensi civ. 91, 10; fil.: Belgus dux Trev.

Bella monialis quaedam S. Petri mon. Benevent. 1149, 35—1150, 1.

Bellaing v. Biellain.

Bellecourt v. Breillecourt.

Bellifortis turris v. Bellofortis villa.

Belignies v. Belignies.

Bellimons, Bellomons. Bellomontense castrum. *Beaumont* (belg. *Prov. Henegru*, *arr. Thuin*) 192, 199, 30, 331, 3; Bellmont prepositura 320, 30; ca pella: S. Venandi; par: Gossuinus.

Bellimontha. *Beaumont-sur-Oise* (*frz. dép. Seine-et-Oise*), comit.: Acnor.

Belinzona v. Belinzona.

Bellofortis, Biaufort villa, *Beaufort* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 227, 30, 235, 30; Bellifortis turris 231, 15.

de Bello-ico, *Beaujeu* (*frz. dép. Rhône, arr. Villefranche*): Ymbertus.

Bellomons v. Bellomons.

Belloil v. Bailloil.

Belheim v. Beaurin.

Beltidis v. Beatrix, uxor Hervei ducis Met.

Belvacus fiscus in Tallau pago, *Beaune* (*frz. dép. Seine-Inf., arr. Dieppe, cant. Yvetot*) 161, 30.

Belvacus, Belva, Belvacensis civ., *Beauvais* (*frz. dép. Oise*) 87, 88, 90, 91, 101, 116, 40 (Belvacum); episcopium 170, 30, 171, 25; territorium 264, 15; Belvacinum domini 109, 25. Belvacii 170, 40, 171, 30; ep.: Vedastus, Warrnus, Drogo; v. etiam Belgus.

Belyal 578, 10.

Benanium (civ.), *Bevagna* (*Prov. Parvuria, circ. Foligno*) 254, 35 (leg. Benanium?).

de Bendeleyben, *Bendeleben* (*thür. Gb. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Sondershausen*): Egilolfus.

S. Benedictae eod. 192, 35.

v. Benedicta virgo 769, 35, 770, 1; reliquiae 786, 10.

(S. Benedicti) cella in Asculano opp. 717, 20, 1122, 30.

S. Benedicti mon. Capuan. 1131, 40, 1132, 25; praepos.: Andreas; mon.: Paulus.

S. Benedicti monast., terra, abbas Casin. v. Casinum.

S. Benedicti eod. nova Casin. 1418, 1419; altaria 1418, 10; dedicatio 1418, 20.

S. Benedicti alt. Epternac. 772, 5.

S. Benedicti altare S. Petri eod. Erford. 482, 35, 485, 25.

S. Benedicti campana in S. Petri monast. Erford. 431, 1.

S. Benedicti mon. Frising. 762, 1.

S. Benedicti mon. v. S. Mariae domus Ymen.

S. Benedicti alt. (in M. Amiat) 972, 25.

S. Benedicti mon. in Padolirone insula 975, 20; sepulchrum Mathildae comit. Tusc. 975, 15.

S. Benedicti alt. cellae Paulinae 936, 30.

S. Benedicti ordo 191, 15, 194, 355, 365, 45, 400, 405, 25, 459, 25, 613, 30, 625, 30, 639, 30, 636, 30, 716, 10, 718, 10, 905, 15; ordo niger 459, 30; habitus 1108; habitus de nigro in rusetum commutatus 718, 10; monachi 168, 20, 177, 40; cenobitae 169, 35; abbatas 459, 25; capitulum 459, 20; constitutio-

ciones per Benedictum XII. papam editae 459, 15; mon.: Celestinus V. papa, Conradus de Gata; monast.: (S. Petri et Pauli) in Ammenleve, (S. Mariae) in Arunne, in Babilona, S. Petri Erford., S. Georgii Prag. (SS. Michaelis et Stephani) Frising. — S. Benedicti regula 23, 25, 134, 3, 161, 30, 163, 201, 35, 355, 450, 5, 459, 25, 526, 20, 529, 15, 552, 20, 556, 5, 805, 10, 969, 1011, 15, 1027, 10, 1029, 15, 1082, 30, 1083, 35, 1084, 1, 1085, 1105, 1108, 15, 1317, 1, 1325, 15; regulare preceptum 1042, 15.

S. Benedictus abbas (Casin.), conf., nigr. monach. pater 122, 30, 124, 279, 30, 355, 5, 482, 15, 485, 514, 10, 515, 1, 766, 25, 770, 10, 774, 1, 777, 1, 785, 40, 1062, 1, 1091, 1, 1106, 10, 1111, 1, 1151, 5, 1381, 30, 1485, 3; reliquiae 482, 25, 487, 764, 20, 765, 15, 775, 20, 776, 15, 777, 15, 972, 25; barba 772, 1; spinae 485, 5; lapis specus 485, 5; dies 470, 10; festum 765, 20, 1184, 50; legenda a s. Gregorio papa scripta 124, 40; v. Casinum: cf. p. 1618.

Benedictus I. papa 124, 35.

Benedictus II. papa 140, 40.

Benedictus III. papa 165, 5.

Benedictus IV. papa 175, 35.

Benedictus V. papa 515, 35.

Benedictus VIII. papa 9, 40, 186, 15, 1105, 40, 1410, 5, 1411, 5.

Benedictus IX. papa, fil. Alberici 971, 25, 1141, 20.

Benedictus XI. papa, antea (Nicolaus) ep. Host., mon. Predicat. ord. 435, 643, 40, 715, 716, 15, 718, 30; Romanus 715, 25; Italicus de Tervisia civ. 716, 10.

Benedictus XII. papa, antea Iacobus de Ferrerio card. 455, 35, 456, 458, 35, 460, 30, 654, 655, 35, 656, 1494, 40; constitutiones S. Benedicti ord. per B. editae 459, 15.

Benedictus (Caetanensis card.) v. Bonifacius VIII. papa.

Benedictus ep. Aretin. 1439, 20.

Benedictus ep. Cardic. 1484, 25.

Benedictus ep. Mutin. 1301, 10.

Benedictus abbas S. Michaelis mon. Clus. 968, 20—969, 25.

Benedictus, pater Anastasii IV. papae 220, 5.

Beneventum, Beneventana urbs, civ. Apuliae, *Benevento* 13, 20, 14, 1, 398, 50, 734, 30, 735, 15, 1022, 25, 1121, 40, 1122, 1, 1127, 1128, 1, 1140, 15, 1149, 35, 1150, 1408, 1, 1409, 1; civitas 1128, 1; nobilis vir 1150; nobilis et dives habitator 1022, 35; ecclesia 1127, 10; pontificum 1127, 15; monast.: S. Petri, S. Sophiae: archiep.: (Lan- dulfus), Alax, (Alfanus II.); archidiacon.: Iohannes; diac.: Alax; sacerdos: Iohannes; Beneventanus: Sikenoltus; Beneventanus abbas v. Casinum.

S. Benigni conf. reliquiae 769, 5, 818, 15.

Benignus (immo Arnolfus) ep. Halberst. 1485, 1.

Benno (ep. Aldenburgh) 35, 15.

Benno I., qui et Berengarius, ep. Osnabrug. 778, 30, 877, 35, 879, 30, 880.

Benno II. ep. Osnabrug. 871, 30, 892, 40; vicedom. episcopat. Colon. 877, 20; praepos. eod. Hildesheim. 874, 45, 877; administrator regiae domus 875, 1; magister solar. Hildesheim. 874, 10; parentes 872, 873, fundator Iburg. mon. 871, 30; internuncius inter regem (Heinricum IV.) et papam (Gregorium VII.) 887, 25.

(Benno) fil. Sifridi com. de Bymenburgh 23, 20.

Benthem v. Binitheim.

(Bentivenga) card., ep. Tudert., fr. Minor. ord. 713, 40.

(Benzo ep. Alb.) 1159, 15.

Benzo unus ex nobilibus (militibus) Ubaldi de castro Figlinensi 1092.

Benzo nobilis, nepos Teberti monachi Passinian. 1104.

Berahtam v. Bertrandus.

Berardus ep. Penn., fil. Bernardi 1464, 1.

—1466, 15; consanguinei 1465, 1.

Berardus clericus Aretin., fil. Raginaldi cust. S. Donati eod. 1480, 10, 1481, 1.

Berbach rivalus, *Baerenbach* *prope Paulinzella* (*thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt*) 923, 1.

Bercha, Bercha v. Berka.

Bercht v. Bert.

Berchtsgaden v. Perchtsgaden.

Berelle villa parroch., *Berelles* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château*) 235, 25.

Berengarius, Berengarius, Beringerus, Beryngerus, Peringerus.

Berengarius imp. Rom., I. rex Langobard. 1000, 25, 1436, 1459, 10; privilegium 1011, 20; *perperam* II. 1459, 10.

Berengarius, Beringerus II. rex Langobard., (fil. Adalberti march. Eporeg.) 8, 35, 9, 25, 515, 40, 1436, 15, 1457, 25; *perperam* III. et IV. 1459, 15, 1460, 1; rex Ital. 180, 15; uxori: (Willi); fil.: Adalbertus rex.

Berengarius ep. Camerac. 158, 35.

Berengarius v. Benno I. ep. Osnabrug.

Beringerus comes de Lara 530, 35; fil.: Ludewicus.

Beringerus fil. Lodewici com. de Lare 535, 20.

Beringerus comes de Linderheke, fil. Theoderici com. 520, 15; fil.: Lodewicus, Didericus.

Pemgerus comes de Sultzpach 535, 35.

Berengerus comes Thur., fil. Lodewici Cum-barba I. com. 519, 30, 521, 20, 529, 15; uxor: Bertrada; fil.: Conradus.

Berengerus de Meldingen 542, 10.

Berengerus, Beryngerus de Schidingen 448, 652, 15.

Beretudis uxor Lotharii II. regis Franc. 126, 134, 20.

Berewardus v. Bernwardus.

Berevius, Berevius praepos. mon. Redenboch 950.

Berg v. Mons.

Berga castrum, *Bergues-S-Winnoc* (*frz. dép. Nord, arr. Dunkirchen*) 820, 5; eod.: S. Winnoc.

Bertha, Berhttradis v. Bertha.

Bertharius, Beringerus v. Berengarius.

Bertharius v. etiam Benno I. ep. Osnabr.

Berizo abbas S. Salvii mon. 1088, 5.

Berka, Bercha castrum, *Berka* (*thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar*) 424, 5, 520, 15, 526, 15, 629, 20, 631, 25.

632, 635, 10; sanctorum 632, 5, 635, 10; comes: Didericus.

Berlainmont, Bierlainmonte villa parroch., *Berlainmont* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes*) 200, 10, 206, 5, 235, 15; dom.: Mehaldis.

Berle, *Berles-en-Bois* (*frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Beaumetz-les-Loges*) 157, 15.

Berlin, Berlyn, *Berlin* civ. *Marchiae Brandenburg*. 31, 30, 33, 15, 653, 15; Predicatorum (S. Pauli) 653, 15.

- de Berlsteede, *Berlstedt* (thür. *Gb. Weimar, Kr. Weimar*): Ludolphus.
- Bernerein villa parroch., *Bernerein* (fr. *dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes*): Bernerein Sancte Marie, *Bernerein-S. Marie* 235, 20; Bernerein Sancti Martini, *Saint Martin Bernerein*, *Bernerein-S. Martin* 235, 20, 238, 45; Bernerein 217, 25.
- Bern v. Berno.
- Bernadellus, Bernardus, Bernars v. Bernhardus.
- de Bernek comes: Botsco.
- Bernhardus, Bernardus, Bernhard, Bernadellus, Bernars, Pernhardus, Pernhardus.
- S. Bernardi, Bernardi ordo, monachi, sanctimonialia v. Cisterciensis ordo.
- Bernhardi-cella locus *prope Saar* (*Machren*) 683, 15, 684.
- s. Bernhardus, Bernardus abbas (Larevall. 14, 25, 19, 5, 204, 25, 219, 15, 220, 40, 221, 486, 25, 530, 25, 703, 40, 956, 0; legenda 220, 25).
- Bernhardus, Bernhard, Pernhardus (rex Ital., fil. Pippini regis) 738, 739, 743, 30.
- (Bernhardus card. presb. tit. S. Clementis, apost. sedis legatus 16, 10, 367, 25, 536, 20).
- (Bernhardus archiep. Magdeburg, 417, 3, 630, 5).
- Bernardus ep. Ambian. 198, 1.
- Bernardus ep. Halberstad. 9, 30.
- Bernardus I. ep. Hildensheim. 946, 15, 948, 10; fr.: Lambertus.
- s. Bernardus ep. Parm., abbas S. Salvii, card. presb. S. Grisogoni Rom., fil. Brunonis 1104, 1316—1327, 15, 1322, 40 (Bernadellus), legatus apost. sedis 1325, 35; soror: Contissa.
- Bernardus I. ep. Patherbrunn. 12, 40. (Bernhardus) ep. Secov. 415, 20.
- Bernhardus (*inimo* Burchardus) ep. Wormat. 1455, 1.
- Pernhardus dia. dioc. Frising. 761, 25.
- Bernhardus de Monte-Policiano, fr. (Predic.) 445, 25; cf. 444, 20, 651, 1.
- Bernhardus v. etiam Eugenius III. papa. (Bernhardus II.) dux Karint. 722, 30; fil.: Philippus.
- Bernardus I., qui et Benno, dux Sax., fil. Hermann ducis 28; fil.: Bernardus.
- Bernardus II. dux Sax., fil. Bernhardi I. ducis 28; fil.: Ordolfus, Hermannus.
- Bernhardus, Bernardus dux Sax., comes de Anhalt, fil. Adelberti I. march. Brandenburg. 23, 25, 30, 25, 32, 1, 36, 5, 374, 5, 378, 1, 532, 25, 540, 25, 552, 25, 553, 25, 556, 25, 567, 25; uxor: Iutta; filii: Magnus, Heinricus, Albertus.
- Bernardus (*fortasse* II. marchio Septimania) 154, 35.
- Bernardus I. comes de Anhalt, fil. Henrici I. com. 29, 10, 31, 20; uxor: (Sophia).
- Bernardus I. comes de Haldeleve 23, 20; fil.: Bernardus II. comes.
- Bernardus II. comes de Haldeleve, fil. Bernardi I. com. 23, 20.
- Bernardus (comes Penn.), fil. Bernardi 1465, 5—1467, 1.
- Bernhardus, Bernardus comes (de Plozeke) 19, 10; de Sax. 366, 40.
- Bernardus I. comes de Raeburch 35, 40, 36, 0; fil.: Volradus.
- Bernardus (comes) de Welpia 36, 1.
- Bernardus comes 1299, 15; uxor: Bertha.
- Bernardus immo Hermannus II. de Lippia 29, 5; fil.: Heilwigis.
- Bernars d'Orbas 199, 5; uxor: Yda; fil.: Ingherrant.
- Bernhardus ministerialis imp. 553.
- Bernardus miles, adversarius apostol. sedis 1145, 40.
- Bernardus quidam 1466, 15; filii: Bernardus (comes Penn.), Trasmundus (comes Penn.), Berardus ep. Penn.
- Berniasart villa parroch., *Berniasart* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quenacamps*) 235, 5.
- Berno, Bern.
- Berno ep. Hildensheim, decanus maioris eccl. 376, 25, 377, 10.
- Berno ep. Magnopol. 15, 25, 377, 5.
- Bern Iatus 750, 25.
- (Bero), Pero.
- Pero subdiac. et acol. dioc. Frising. 761, 20.
- Pero subdiac. et acol. dioc. Frising. 761, 20.
- Pero subdiac. et acol. dioc. Frising. 761.
- Pero acolitus dioc. Frising. 761, 20.
- Bernuinus ep. Carnot. 810, 30.
- s. Bernardus, Berewardus ep. Hildensem. 10, 10, 765, 944, 15; trans-lacio 377, 10.
- Bersilles l'Abbaye v. Bierchilles.
- Bersilum civ., *Brescello* (Emil., *Prov. Reggio nell'Emilia, circ. Guastalla*) 1319, 1.
- Berta v. Bertha.
- Bertaimont, *suburbium antiquum cis Mons* (belg. *Prov. Hennegau*) 235, 25.
- Bertarius v. Bertharius.
- Bertha, Berta, Berchta, Bertha.
- s. Bertha uxor Sigifridi com. Pontiv. 134, 25.
- (Bertha) filia imp. Constantinop., uxor Gerardi de Roussillone, soror uxoris Karoli Martelli 143, 15.
- Bertha uxor Pippini regis Franc. 732, 25; Berthrada 1487, 20; Berchrada 1489, 10.
- (Bertha) filia Florencii I. com. Fris., uxor Philippi I. regis Franc. 191, 25.
- Bertha, Berchta filia Ottonis (com. Sabaud.), uxor Heinrici IV. imp. Rom. 367, 5, 524, 1, 525, 10, 527, 5.
- Berta uxor Bernardi com. 1299.
- Bertha relicta Egilolfi de Bendeleyhen 577, 25.
- Berta filia Godefridi de Bouchain, uxor com. de Duratio et Egidii de Sancto Oberto 203, 40, 204, 1.
- Bertha uxor Eustacii II. du Rues v. Beatrix.
- Bertha (uxor nob.) de Sebeche 617.
- (Bertharius), Bertarius rex Thoring. 124, 5; soror: Berthila.
- Bertharius (maior domus Franc.) 141, 5.
- Berthi, Bertho- v. Berti-, Berto-.
- Berchrada v. Bertha.
- s. Bertilla, Berthilla, soror Bertarii regis Thuring., uxor s. Wauberti ducis 123, 5, 124, 128, 129, 132, 5.
- S. Bertini eccl. Audomar. 185, 15; monachi 185, 15.
- s. Bertinus abbas (Sith.) 133, 1, 141, 20; reliquiae 818, 10; digitus pedis 786, 1.
- Bertoldus, Bertholdus, Bartoldus, Bartholdus, Bertolfus, Bertolt, Berchtoldus, Bertous, Bertholdus, Perchtoldus, Perhtoldus, Pertholdus.
- (Bertoldus) patr. Aquileg. 392, 25, 616, 10.
- Berchtoldus ep. Mett., archiep. electus Brom. 373, 1.
- (Bertoldus archiep.) (Coloa.) 387, 20.
- (Bertoldus) ep. Babenberg. 415, 15.
- Bertholdus ep. Camerae. et Attrebat. 155, 20.
- Berchtoldus I. ep. Cic. 369, 5.
- Berchtoldus II. ep. Cic. 375, 10.
- Bertoldus, Bertholdus (comes) de Henneberg. I. ep. Heribipol. 355, 25, 403, 20, 410, 15, 472, 25, 485, 20, 564, 1, 625, 5; fr.: Hermannus.
- Bertoldus, Bertholdus de Sternberg, decanus, II. ep. Heribipol. 355, 25, 410, 15, 414, 5, 415, 15, 419, 21, 472, 25.
- Bartholdus I. ep. Hildensheim. 946, 15.
- Bertoldus, Bertholdus II. ep. Nuernberg. 377, 20, 378, 10, 380, 1.
- Bertoldus Kolner abbas mon. de Brüheim 447, 20.
- Bartoldus abbas S. Petri mon. Erford. 458, 1.
- Bertous abb. Fuld. 406, 10, 625, 55.
- Perchtoldus, Pertholdus abbas in Pomuk 688, 40, 692, 1.
- Perchtoldus mon. Sar. 702, 10.
- Bertoldus capellanus 15, 1.
- Bertoldus sacerdos et capellanus 611, 10.
- Perchtoldus, Pertholdus dux Noric. (Bavar.) 743, 15, 746, 25.
- (Bertoldus IV.) dux Moran. 4, 10, 243, 20, 404, 5; perperum Carinth. 572, 20; fil.: Agnes Maria, Gertrudis, Hedwigis.
- Bertholdus dux Turing. immo Conradus dux Zaring.
- Bertoldus, Berchtoldus IV. dux (de Zeringen) 368, 25, 537, 5; fr.: Rudolfus.
- (Bertoldus V.) dux de Ceringen 383, 20, 552, 1.
- Bertoldus I. comes de Henneberg, fil. Godeboldi com. 530, 10; fil.: Boppo.
- Bertoldus II. comes de Haunenberg, fil. Bopponis VI. com. 530, 10.
- Bertoldus III. comes de Henneberg 563, 25; *perperum* Bertoldus comes de Kevernberg 396, 15, 559, 15, 618, 45; patruus: Boppo VII. comes.
- Bertoldus VII. comes de Henneberg 453, 454, 1, 631, 25, 632, 10, 654; soror: Iutta.
- Bertoldus, Bertholdus I. comes de Kevernberg, fil. Guntheri VI. (IV.) com. 397, 5, 619, 20; immo Bertoldus III. comes de Henneberg 396, 15, 559, 15, 618, 45.
- Bertholdus de Grünbüch 676, 25.
- Bertoldus de Heylingen miles 611, 5.
- Bertoldus de Kindehusen 537, 20.
- Bertoldus de Milla miles 611, 5.
- (Bertoldus) de Somerde, castrensis in Wizzense 436; fil.: Conradus.
- Bertolfus auctor (versuum Epternac.) 773, 5.
- Bertolt von Gota, cons. Erford. 477, 20.
- Bertolt von Guttin, mag. cons. Erford. 477, 5.
- Bertolt von Melchindorf, cons. Erford. 477, 20.
- Bertolt von Salvelt, cons. Erford. 477, 10.
- Bertolt Smet, cons. Erford. 477, 25.
- Bertoldus de Tutlissete, cons. Erford. 472, 5.

- Bertrad monialis, filia Odalrici et s. Pauline 915. 916; maritus 915.
- Bertrad filia Morchonis 922, 22.
- Bertrada uxor Beringeri com. (de Sangerhausen) 629, 15.
- (Bertrandus II.) archiep. Burdegal. v. Clemens V. papa.
- Bertrandus de Rains heremita, reclusus apud Tornacum, Balduinus I. imp. Constantinop. fectus 289. 290. 300, 5 — 302, 20. 594, 35 (Bertramus).
- (Bertrandus), Berastram sacerdos Wormat. 754, 10.
- Bertus, fil. Erici 1475, 23; cf. 1478, 20. 1482, 15.
- Beryngerus v. Berengarius.
- Besançon v. Bisancium.
- Beselcei 890, 5.
- Bessin v. Baiocenses.
- Bessingerode v. Novale S. Mariae.
- Bethania (Palest.), hodie *El-Azarije* prope Ierusalem 404, 40.
- Bethil v. Babilon.
- Bethleem (Palest.), hodie *Bt-Lahm* prope Ierusalem 404, 40. — Bethlehemitani, Bethleemincenses ep.: Petrus I. (Kainerus).
- de Bethleem abbatia sanctimoniali iuxta Montes, *Béiant* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons, com. Mevin) 311. 312, 1; prior.: Elizabeth.
- Bethsaida, Bethsaida prope Genesareth lacum, hodie *El-Tell* (agr. Wil. Damascus) 385, 35. 591, 5.
- Bethunia opp., *Béthune* (frz. dép. Pas-de-Calais) 157, 80. 197, 45. 241, 30. 242, 30. 266. 268. 277, 5. 287, 35. 325, 13; advoc.: Robertus III., Guillelmus II., Quanno, Bartholomaeus, Iohannes III. ep. Camerac., Robertus VII., Mathilda, Iacobus abbas Aquicini.
- Betignies v. Bietognies.
- de Bettingen, Bettingen (bad. Kr. Moosbach, Ab. Wertheim): Geriacus decanus Wimpin.
- Betrechies v. Bietrechies.
- Betuwe v. Bathuani.
- Beugen v. Piugens.
- Beuvrages v. Buvreges.
- Bevagna v. Benanium.
- Bevene le Hapert, *Biennes-les-Hapert* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. *Merve-le-Château*) 234, 35.
- Beza, uxor Bezonis, mater s. Arialdi 1050. 1051.
- Bezo nob. Cutiae. 1060, 15; uxor: Beza; fil.: s. Ariadus.
- Bezzo (fortasse canon. Aschaff.) 759, 35.
- Bianello v. Bibianellum.
- Biaudignies villa parroch., *Beaudignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. *Le Quesnoy*) 235, 25.
- Biaufort v. Bellefortis.
- de Biauvor: Balduinus, Herveus.
- Bibars v. Melchazar.
- Bibianellum (villa), *Bianello* (Emil., Prov. et circ. Reggio) 974, 25.
- Bibra v. Bebera.
- Bichelingen, Bichilingen, Bichelgingen, Bicheldingen castrum, castellum, *Beichlingen* (pr. Rh. Mosbach, Kr. Ecksartberg) 358. 360. 368. 374, 5. 376, 5. 383, 5. 403. 409. 439. 464, 5. 472, 1. 524, 5. 529, 1 (Bechelingen). 538. 554, 25. 551, 10. 567, 40. 579, 25. 581, 15. 585, 1. 629, 10 (Bychelingen). 645, 10; conterminum Albuslacus civ. 551, 10; com.: Cuno *perperam* Thymo, Fridericus I., Rein-
- boto, Fridericus II., Fridericus III., Fridericus IV., (Heinricus), Albertus ep. Ypos.
- Bi-der kerchin: Theodericus de Tenstete.
- Bieckeviel, viz *Bequignies prope Buisign* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. *Clary*) 217, 35. Fortasse *Bequignies* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est, com. *Marij*) secundum F. L. Ganshof.
- Biequelers villa parroch., *Beclers* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. *Leuze*) 234, 45.
- Biellain villa parroch., *Bellaing* (frz. Valenciennes-Nord) 234, 45.
- Bienne v. Bevene.
- Bierchillies, *Bersillies-T'Abbaye* (belg. Prov. Hennegau, arr. *Thuin*, cant. *Merve-le-Château*) 235, 35.
- Berlaimonte v. Berlainmont.
- Biermeran v. Bernerain.
- Biervelt (villa), *Bierdtel* (niederl. Prov. Zealand) 314, 25.
- Biese v. Byna.
- Bietognies villa parroch., *Bettignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. *Maubeuge*) 235, 30.
- Bietrechies villa parroch., *Bietrechies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. *Bavai*) 234, 30.
- Bieverne villa parroch., *Bifèvre* (belg. Prov. Hennegau, arr. *Soignies*, cant. *Lessines*) 235, 40.
- Bigavia v. Pigavia.
- Bigerius v. Birgerius.
- Bilingi villa, *Billinghausen* (pr. Rh. Hildesheim, Kr. Göttingen) 28, 10.
- Bilingus (comes) Sax. 28; uxor 28, 15; fil.: Hermannus. — Bilingi semen 28. 29, 35.
- de Biltersleben, Biltersleibin, *Bindersleben* (pr. Bb. et Kr. Erfurt): Ludewig, Heinricus.
- Bymeneburch v. Bomeneburg.
- Binchium villa, *Binche* (belg. Prov. Hennegau, arr. *Thuin*) 205, 80 (Bincium). 205, 40. 231. 233, 10. 234, 35 (Binch). 309, 25. 331, 5; decanatus 234. 235, 5. 238, 80; Binchensis prepositura 320, 30.
- Binch Sancte Crucis villa parroch. in Binchii decanatu 234, 35.
- Binch Sancte Elizabeth villa parroch. in Binchii decanatu 234, 35.
- Bindersleben v. Biltersleibin.
- Bingen, Bingv, Bingle, Pingula, Pingwia civ., castellum, *Bingen* (hess. Prov. Rheinhessen) 19, 15. 370, 5. 387, 20. 433. 435. 434, 20. 619, 80. 642; mons s. Ruperti iuxta B. 19, 15.
- Bintheim urbs, *Benthaim* (pr. Rh. Osnabrück) 18, 15. 1331, 10.
- Birchenevelt, Birlara locus in *Spessart* silva situs 759.
- (Birgerius), Bigerius Costa-ferrea dux et rector Dan., fil. regis Dan. 171, 40.
- Byea fl., *Biese* (Altmark) 33, 20.
- Bisancium, Bisancia (civ.), *Beaunçon* (frz. dép. Doubs) 15, 40. 116, 40; curia 15, 40; Bisuntini, Bysuntini archi ep.: (Hugo I.), (Theobaldus).
- Bischofrode v. Roda.
- Bischofsheym civ., *Tauberbischofsheim* (bad. Kr. Mosbach) 461, 1.
- Biscienensis (Bisignano, Prov. et circ. Cosenza) ep.: Franciscus.
- (Bisnus) rex Thoring. et Austr. 118, 15. 119, 10; uxor *perperam* filia: (Basina).
- Byso comes de Glychen 518, 35.
- s. Bisucii reliquiae 482, 20.
- Bisuncia, Bisuntinus, Bysuntinus v. Bisancium.
- Biterbium, Byternium, Bitervium v. Viterbium.
- Bithorofus nob., cantilenarum conductor 571, 40.
- Bithusen (prope Götting) 630, 30.
- Bituris, Bituricas civ., *Bourges* (frz. dép. Cher) 162, 80. 396, 10. 618, 40.
- Blactae v. Blattae.
- Bladulfi villa, predium SS. Wandregisili et Anaberti, *Bléville* (frz. dép. Seine-Inferieure, arr. *Havre*) 815, 20.
- (Blanca) filia Alfonsi X. regis Castellae, sponsa Iohannis II. march. Brandenburg. 33, 40.
- Blanca uxor Ludovici VIII. regis Franc. 300, 1. 618, 40.
- (Blanca) filia (Philippi III.) regis Franc., uxor Rodolphi III. ducis Austr. 433, 35. 434. 642.
- (Blancardus) archidiacon. Luc. 1268, 5.
- de Blankenhain, Blankenhain (thür. Ob. Weimar, Kr. Weimar), dom.: (Henricus).
- Blancus clericus (Aretin.), fil. Andreas clericus 1475, 20; filii: Ucellitus, Guidulus.
- Blancus: Iohannes laicus Aretin.
- Blandinii, Blandinius, Blandincensis mons iuxta Gandavum (belg. Prov. Oflandern) 117, 1. 125, 25. 138, 25. 178, 25. 816, 5. 818. 819, 15. 820; monast.: S. Petri. — Blandinii opidum antiquum 101, 15.
- Blamidi opp. v. *etiam* Tornacum.
- Blandinus rex Belg. *fabul.* 113, 10.
- Blandinus comes civ. Avern. 153, 10.
- Blangiacensis villa, *Blangy-sur-Ternoise* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. *Saint-Pol*, cant. *Le Parcq*) 134, 25.
- Blankenberg, Blankenborg castrum, *Blankenburg ad H.* (Brunschweig) 362, 45. 532, 35.
- Blankenhain v. Blankenhein.
- Blanciano villa ignota in *Pennensi* diocesi 1462, 15.
- Blaregnies villa parroch., *Blaregnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. *Mons*, cant. *Pâturages*) 235, 35.
- S. Blasii cella, *St. Blasien* (bad. Kr. Waldshut) 917, 30; abbas: (Udo).
- S. Blasii cella, *Zella-Mehlis* (antea thür. Gb. Götting) 520, 1; eccl. 520, 5.
- S. Blasii eccl., mon. Brunswic. 11, 45. 19, 80. 27, 1. 31, 5. 35, 35. 770; principale altare 769, 35; septentrionale altare 770, 1; australe altare 770, 1; altare in media eccl. 770, 5; altare in septentrionali parte monast. 770, 10; altare in australi parte monast. 770, 15; oratorium in turri in australi parte 770, 20; oratorium in septentrionali parte turris 770, 20.
- S. Blasii alt. Brunwil. 775, 25.
- S. Blasii eccl. iuxta Erfordiam 472, 25. 480, 5.
- s. Blasius ep. et mart. 482, 10. 766, 30. 769, 30. 770, 10. 784, 10; reliquiae 482, 20. 764, 20. 767, 15. 775, 25. 776, 35. 780, 20. 787, 25. 788, 10.
- de Blassenbero: Heinrich.
- Blaton v. Abletonas.
- Blattae, Blattae, *populus Sarrazen.* 245. 286, 5. 290, 30.
- Blaugies v. Blaugies.

- Blavum fl., *Belbo fl.*, qui in *Tanaro fl.*, vel *Elvo fl.*, qui in *Cervo fl.* influit 1455, 1; cf. *Colo.*
- Blechede (villa), *Blechede* (p. *Rb. Lancburg*) 602, 25.
- Bleda rex Hun. 117, 35. 118, 20. 119, 40. 120, 5; fr.: *Attila*; avunc.: *Rugila*.
- Bleichfel (villa), *Ober-, Unter-Pleichfeld* (bagn. *Rb. Unterfranken, Kr. Würzburg*) 357, 5.
- Blekedo v. Blechede.
- Blequi v. Bliki.
- Blesium, *Blois* (frz. *dép. Loir-et-Cher*) 306, 70; *Blesensis* patria 242, 10; *Blesensis* com.: *Odo I.*, *Ludovicus*, *Hugo*; comitissa: *Maria*; *Blesensis*: *Petrus*. — *Blesensis* 175, 20.
- Bléville v. Bladulfi villa.
- Blangies villa parroch., *Blangies* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour*) 58, 40. 234, 30.
- Bliki, Blequi villa parroch., *Blicquy* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châtreaux*) 206, 235, 10.
- Blindenburg v. Etzberg.
- Blesensis pagus, *Blisacum* (circa *Blies fl.*, prope *Zweibrücken*) 805, 3.
- Blithilde, *Blithildis* filia *Ciotarii I.* aut *II.* regis Francorum, uxori *Ausberti* senatoris Rom. 122, 10. 126, 134, 20.
- Blithildis secunda, filia *Ciotarii II.* regis Franc., uxori *Ausberti* cuiusdam ignota 126, 25.
- Blithildis uxor *Hilridii II.* regis Franc. 137, 25.
- Blois v. Blesium.
- Ual der Blolebyen v. Loibin silva.
- Boalim dux (Sarraceni) 1018, 10. 1021.
- Boamundus v. Boemundus.
- Boaria v. Bavaria.
- Bobio, Bobium, Bobienes, Ebohienses comon., monast., *Bobbio* (ital. *Prov. Pavia*) 996, 1. 997, 15—1016, 3; eccl. 996, 15. 997, 30. 998, 1. 1001, 25. 1003, 15; abbatia 1001; eccl. maior 1002; Ebohiensis locus 998, 1; possessiones 1011, 25. 1012, 5; possessiones: *Sartinianum*; curtice: *Barbada*; curtis: *Memoriola*; campus prope *B.*: *Ad-pontem*; eccl.: *S. Mariae*, *S. Martini*, *S. Crucis*; altare: *S. Petri*, presbyteri 1003, 10; abb.: *Attila*, *Agilulfus*, *Silveradus*; presb.: *Rainoerus*; sacerdos: *Teoderulfus*; magister: *Christianus*.
- Bobrau v. Kappelboborow.
- Bocarius rex v. *Iohannes III.* imp. Constantinopol.
- Bochardus v. Burchardus.
- Boda civ. Ung., castrum, *Buda, Ofen* 572, 35. 573, 15.
- s. Bodagielii coss. 773, 10.
- de Bodenburch, *Bodenburg* (braunschw. *Kr. Ganderakeim*), comes: *Heinricus*.
- de Bodensteine, *Bodenstein* (braunschw. *Kr. Ganderakeim*); Conradus canonicus.
- in Bodiken monast. canon. regul. *S. Manuili, Boddeken* (p. *Rb. Minden, Kr. Bielefeld*) 791, 5.
- Bodilo Francus 137, 20.
- Boecia, *Boetia*, prov. *Græc.* 414, 25.
- Boecius (Anicius Torquatus Severinus), philos. 79, 82, 20. 122, 30. 124. 226, 3; libri informatarii et epistolares 82, 25; De consolatione (philos.) 79, 20. 226, 5.
- Boddeken v. Bodiken.
- Boegnies villa, *Gognies-Chaussée* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Moulouge*) 185, 5.
- Boelare v. Boulers.
- Boele villa, *Boyllies* (frz. *dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Croisilles*) 155, 15.
- Boemi, Boemia, Boemus v. Bohem- (Boemundus I. archiep.) Trever. 425, 40. 636, 10.
- (Boemundus), Boamundus I. dux Apul., fil. (Roberti) *Guiscardi* ducis Nordmann. 202, 25. 1287, 25.
- Boetia v. Boecia.
- de Bogen, *Bogen* (bayr. *Rb. Niederbayern, prope Straubing*), comes: *Fredericus I.*
- Boggo v. Burchardus.
- Bogislaus v. Bolizlaus.
- Bohemii, Boemi 4, 20. 8, 30 (Bohemii). 18, 15. 36, 45. 37, 45—45, 5. 355, 20. 362. 364, 30. 365, 40. 379. 384. 415. 416. 421, 30. 438. 458, 10. 464, 40. 516, 10. 531. 534, 5. 535, 10. 560. 566. 584. 633, 15. 634. 641. 647. 650, 10. 653, 20. 670, 20. 677, 10. 689, 3. 690, 1. 700. 701, 20. 708, 25. 719, 20; Boemus 37, 40; Bohemus: *Wratislaus II.* rex, *Ottacarus I.* rex, *Ottacarus II.* rex, *Kohan*. — Bohemia, Boemia 3, 10. 4, 10. 10, 12, 15. 14, 40. 29, 5. 34. 36, 30. 37, 10. 42, 20. 178, 15. 362, 5. 364, 15. 371, 35. 379. 382, 40. 383, 20. 400, 40. 410, 25. 417. 421, 15. 437, 5. 439, 1. 449. 454, 10. 458, 10. 516. 520, 30. 531, 15. 532, 20. 534, 10. 552, 35. 560, 25. 566. 572, 20. 578, 5. 581, 25. 606, 40. 607. 622. 625, 10. 628, 20. 629, 5. 633, 5. 646. 647. 652. 653, 10. 654, 30. 655. 658, 20. 670. 671. 673. 674. 650, 10. 722, 30. 724, 5. 738, 3 (Bechem). 746, 20. 747, 1; regnum 3, 10. 40, 25. 41, 40. 42, 45. 566, 30. 670, 35. 723, 25; ducatus 3, 10. 10, 35. 38. 39, 35. 41, 10. 362, 1. 531, 15. 723, 25; ducatus medietas 40, 25; principatus 40, 15; provincia 532, 20; rex 1460, 10; duces 43, 5; nobiles 39, 25. 42, 20; potiores 416, 30; meliores suppani 4, 20; gens 38, 10; cronica 37, 30; metropolis: *Praga*. — Bohemi, Bohemii, Boemi, Boemii reges: *Wratislaus II.*, *Wladislaus II.*, *Ottacarus I.*, *Wenceslaus I.*, *Ottacarus II.*, *Wenceslaus II.*, *Wenceslaus III.*, *perperam* *Boleslaus*, *Rudolfus*, (Heinricus), *Iohannes*, *Wenceslaus IV.*, *Sigmundus*; duces: *Prmisl.*, *Lubossa*, *Nezamis*, *Mnata*, *Wogen*, *Watozav*, *Crezomis*, *Neclev*, *Gostivi*, *Borivoy I.*, *Zpitigneus I.*, *Wratislaus I.*, *Wenceslaus I.*, *Bohizlaus I.*, *Bohizlaus II.*, *Bohizlaus III.*, *Wladivoy*, *Iaromir*, *Odelricus*, *Bracizlaus I.*, *Zpitigneus II.*, *Conradus*, *Bracizlaus II.*, *Borivoy II.*, *Zuatozav*, *Wladislaus I.*, *Zobezlaus I.*, *Udalricus*, *Zobezlaus II.*, *Odalricus*, *Fridericus*, *Wenceslaus II.*, *Heinricus*; regina: (*Iutta*); ducissa: *Ludmila*; (Boemus): *Crocco*; iudex: *Kstibor*.
- Bohnte v. Bonvide.
- Bohucho, Bohuslaus 682, 20; uxor: *Sybilis*.
- Boiaris, Boii v. Bawar-.
- Boiry-Sainte-Rictrude v. Baierum.
- Bois-de-Lessines v. Bos de Lessines.
- Boleen v. Bouchain.
- Bohengria (vicius *Cameras* civ.) 867, 30. (Bolezlai), *Bolizlay* urbs, opp., *Altbunzlau* (Bohmen, *Fol.-B. Brandeis a. Elbe*) 38. 39, 1; monast. 39, 1.
- Bolezlaus, Boleslaus, Bolizlaus, Boslaus. Bolezlaus, Bolizlaus I. Sevus dux Bohem., fil. *Wratislai I.* ducis 38.
- 43, 20; rex 8; Irberi: *Straguas*, *Bohizlaus II.*, *Mlada*.
- Bolezlaus, Bolizlaus II. dux Boem., fil. *Bolezlai I.* ducis 38. 43, 20; uxor: *Hemma*; filii: *Wenceslaus*, *Bolezlaus*; filii (*perperam* nepotes): *Iaromir*, *Odelricus*.
- Bolezlaus, Bolizlaus III. dux Boem., fil. *Bolizlai II.* ducis 38. 43, 20; fr. (*perperam* filii): *Iaromir*, *Odelricus*.
- Boleslaus (immo *Wenceslaus III.*) rex Bohem., fil. *Wenceslai II.* regis 437. 646.
- Bolezlaus dux de *Olmucv* v. *Bracizlaus II.* dux Boem.
- Bolezlaus, Boslaus I. dux Polon. 1367, 1; *perperam* *Mesko* 38, 45; (immo *Nethimor* rex *Pruten*) 1364, 20. 1365.
- Bolezlaus II. dux Polon., fil. *Kazimiri I.* ducis 38, 25. 39, 15.
- Bolezlaus III. dux Polon. 40. 364. (Bolezlaus IV.) dux Polon. 368, 5.
- Bolizlaus (Bogislaus) II. princ. Slav. (dux *Pomerani*) 32, 40.
- Bolzlaus (Bogislaus) IV. (dux *Pomerani*), fil. *Barnimi I.* ducis 34; uxor: *Mechildis*.
- Bolizlaus II. dux Sles. 31, 20; uxor: *Heydewigis*; filii: *Henricus*, *Polon*.
- Bolleteste, Bolistede villa, *Bolstedt* (p. *Rb. Erfurt, Kr. Muhlhausen*) 400, 1. 621, 20.
- Bologna, Bolonia v. Bononia.
- Bolonia, Bononia, Bononiensis civ., *Bouligne-sur-Mer* (frz. *dép. Pas-de-Calais*) 212, 25. 264, 15. 266. 274, 10. 307, 1. 315, 35. 317, 35. 318, 5. 319, 20; *Bolonienses* *vinagium* 306, 15. 307, 1; populus 319, 20; *Bononiense* territorium 315, 317, 5; eccl.: *S. Vulmari*; ep.: *Wicfridus*; *Boloniensis* comes 147, 10; *Bolonienses* com.: *Erkengerus*, *Stephanus*, *Matheus*, *Reginaldus*; comitissa: (*Ida*).
- Bolonus v. Bononius.
- de Bonensburgh, *Rymensburch, Bayneburg*, cuius rudera extant (p. *Rb. Cassel, Kr. Eschwège*), comes: *Sugefridus*.
- Bona spes monast., *Bonne-Espérance* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche, com. Vellereille-les-Brayes*) 218. 219; abb.: *Odo*, *Philippus*, *Godescaldus*, *Iohannes*, *Allelinus*, *Robertus*.
- Bonatus clericus *Arctin*, fil. *Pinci* 1475, 20. 1482, 15.
- Bonaventura generalis ord. Minorum fr., *cardin.* 258, 5. 313, 5.
- Bondenum de *Discono*, *Bondeno di Roncora* (*Emul.*, *Prov. et circ. Ferrara*) 474, 20; eccl.: *S. Iacobi*.
- Bondocharetus id est de *Nogareto*.
- Boniens canon. (*Arctin*), fil. *Leonis laici* 1475, 15. 1482, 10.
- Bonifacius, Bonefacius, Bonifatius. S. Bonifacii eccl. *Fuld.* 593, 10.
- s. Bonifacius, Bonefacius, Bonifatius, *antes* *Winfridus* mart. et conf. archiep. *Mogunt.* 7, 15. 355, 10. 385, 15. 472, 30. 515. 528. 589, 20. 732, 15. 733, 10. 751, 25. 758, 15. 764, 20. 767, 15. 770, 1. 772. 775, 35. 785, 35. 791, 35. 792; legatus apost. sedis in *Germania* 855, 10; socii 787, 1; reliquiae 482. 487, 20; caput 487, 25; dies 618, 40. 633, 5. 723, 10; discipulus: *Gregorius* sacerdos.
- Bonifatius v. etiam s. Bruno ep. et mart.
- Bonifacius (I. papa) 116, 30.
- Bonifacius (II. papa) 123, 25.

Bonifacius III. papa 125.
 Bonifacius, Bonifacius IV. papa 125, 25, 133, 35.
 Bonifacius (V. papa) 125, 40.
 Bonifacius (VI. papa) 173, 30.
 Bonifacius, Bonifacius VIII. papa, *ante* Benedictus (Caietanus) presb. card. (SS. Silvestri et Martini), Campanus de Anagninis civ. 427, 45, 434, 639, 80, 642, 80, 643, 40, 715, 718, 10, 717, 10, 718, 80, 720; *perperam* IX. 1485, 15, 1486, 1.
 Bonifacius IX. (*immo* VIII.) papa 1485, 15, 1486, 5.
 Bonifacius II. marchus, marchio de Monte-ferrato 26, 40, 29, 80, 241, 35, 243, 10, 244, 1, 245, 1; filia: Adelheidis.
 Bonifatius marchio Tusc. et comes in Longobardia 974, 35, 1197, 1, 1416, 5, 1417, 1; uxor: Beatriz; filia: Mathildis.
 (Bonifacius) comes Sabaard 329, 1.
 Bonifacius d'Enguien, fil. Hugonis dom. 221, 15.
 Bonito (ep.) Sutrinus 1299, 25, 1301, 25.
 Bonka mon. filia Ratonis 693, 696, 35.
 Bonn v. Bonna.
 Bonne-Espérance v. Bona spes.
 Bono presb. (Stabul.) 1337, 20.
 Bononia, Bononia civ., *Bologna* 394, 10, 604, 609, 15, 617, 80, 1028; portae 604, 80; burgenses 604; Bononiensis populus 901, 15; monast.: S. Stephanus.
 Bononia v. *etiam* Bolonia.
 s. Bononius, Bononius abbas Loed. 1026, 1—1033, 20.
 Bononivinus famulus s. Aialdi 1049, 45, 1074, 1.
 Bonrode v. Burrode.
 Bonus papa v. Donus.
 Bonus: Wernerus.
 Bonus-conventus, *Buenconvento* (Toec., *Prov. et circ. Siena*) 716, 45.
 Bonusfilius: Petrus.
 Bonushomo ep. Aretin. 1439, 10.
 Bonussensor ep. Regin. 1313, 15.
 Bonvide (villa), *Bohmte* (pr. *Rb. Osnabrück*, *Kr. Wittlage*) 885, 15.
 Boppo v. Poppo.
 Borbonium (comitatus), *Bourbonnais* (frz. *dép. Allier*) 329, 1; comes: (Rudo).
 Borch civ., *Burg* (pr. *Rb. Magdeburg*, *Kr. Jericho I*) 33, 1.
 Borchardus v. Burchardus.
 Bordeaux v. Burdegala.
 Borgo v. Burgum.
 Borgrato-Mormorola v. Memoriola.
 Borivoy I. dux Boem., fil. Gostivit filius 38, 43, 15; uxor: Lyudymila; filii: Zpitiogerus, Wratizlaus.
 Borivoy II. dux Boem., fil. Wratizlai II. regis Boem. 39, 40, 43, 10; uxor: Garberga *corrupte* Helbrik.
 Bornida v. Burnia.
 Bosau v. Bozowe.
 Boscho v. Botscho.
 Bos de Lessines villa parroch., *Bois-de-Lessines* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *Lessines*) 235, 10.
 Bosel (comes in Sace) 40, 1.
 Boslaus v. Boleslaus.
 Bosu (rex Burgund.) 1490, 45; uxor: Irmingardis.

Boso cler. Aretin., fil. Ropulti 1481; filii: Guidolus, Carellus.
 Boso(Aretin.), nepos Briguli 1481, 5, cf. 1.
 Boso laicus Aretin., fil. Iohannis Feci 1476, 10.
 Boso, fil. Teozonis Aretin. 1482, 1, 3.
 Boso capitaneus Wandal. 168, 50.
 Bosolus laicus Aretin., fil. Canizelli clerici 1476.
 Bosseuot, *fortasse Rödichen villa, olim Bosserode nominata* (thür. *Gb. Gotha*, nunc *Kr. Gotha*) 519, 10.
 Bossut v. Buxutum.
 Bostizlaus v. Rostizlaus.
 de Botelstein, Botilstein: Iohannes.
 Boto comes de Rabinsberg 565, 35; fr.: Heinrichus.
 Botscho, Botsco, Bothaco, Boscho, Bothacho comes de Berna, castellanus in Znoyme 682, 35, 686, 35, 691, 30, 693, 697, 706, 45, 707; uxor: Eufemia; filii: Zmilo, Gerhardus, Agnes; fr.: Zmilo, Cono, Nicolaus.
 Botscho (de Cunstadt) fil. Cunonis 690, 30.
 Botscho, Botos (de Obrany), fil. Gerhards 689, 20, 703, 1, 707.
 Botscho de Swabitz, fil. Witgonis 697, 35.
 Botsesse villa, *Puschwitz* (pr. *Rb. Merseburg*, *Kr. Torgau*) 536, 5.
 Bottenbach villa, *Bottenbach-Buschgothardsküllten* (pr. *Rb. Arnberg*, *Kr. Siegen*) 725, 40; *perperam* Gottenbach 487, 30.
 Bottenigo v. Canianus.
 Bouchain, Boken castrum, *Bouchain* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*) 203, 3, 205, 45, 231, 15, 233, 10, 235, 15; de B.: Godefrideus.
 Bouchardus v. Burchardus.
 Bougnies v. Buignies.
 Bouillon v. Bullione.
 de Boulers terra, *Nederboelare* (belg. *Prov. Ostflandern*, arr. *Aalst*, cant. *Geernaardsbergen* [Grammont]) 198; dom.: Nicolaus.
 Boulogne-sur-Mer v. Bononia.
 Bouloingne villa parroch., *Boulogne* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Avesnes-Sud*) 235, 30.
 Bourbonnais v. Borbonium.
 Bourges v. Bituris.
 de Bourghella, Bourgiselles, Bourgielles, *Bourghelles* (frz. *dép. Nord*, arr. *Lille*, cant. *Cysoing*); Gilbertus, Bousardus.
 Bouis v. Bouizies.
 Boussardus de Bourgiselles 267, 15.
 Boussieres villa parroch., *Laluisvire* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Merbes-le-Château*) 235, 35.
 Boussoit villa parroch., *Boussoit* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *Roculz*) 234, 40.
 Boussut villa parroch., *Boussut-les-Mons* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*) 234, 80; Buxutum 232, 45.
 Boutignies v. Bauteignies.
 Bouvignies villa parroch., *Bouvignies* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. et cant. *Ath*) 235, 10.
 Bouvignies villa parroch., *verisimil. Louvignies-Bavai* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Bavai*) 234, 30.
 Bouvignies v. *etiam* Bauwignies.
 Bouvines v. Bovinense bellum.
 Bouzies, Bouis (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Landrecies*) 198, 45, 226, 45, 235, 25; de B.: Walterus.

de Bove, Boves, *Boves* (frz. *dép. Somme*, arr. *Amiens*); Enghelranus, Hugo, Robertus.
 Bovinense bellum (*Bovinense*, frz. *dép. Nord*, arr. *Lille*, cant. *Cysoing*) 269, 20.
 Bow v. Baw.
 Boyelles v. Boele.
 Boyneburg v. Bomeneburg.
 Boven v. Pozanum.
 Bozena filia Krezinae, concubina Odelrici ducis Boem. 38, 50, 39, 1.
 Bozowe monast., *Boasus* (pr. *Rb. Merseburg*, *Kr. Zeitz*) 531, 1.
 Brabantia, Brabantia, Brabantense territorium 24, 85, 26, 40, 27, 30, 31, 5, 90, 25, 108, 80, 136, 145, 45 (Brabantia); 117, 15, 165 (Brabantia); 167, 35, 184 (Brabantia); 195, 3 (Brabantia); 232, 10, 233, 260, 40, 282, 30, 319, 320, 85, 325, 30, 327, 5, 362, 25, 401, 35, 415, 30 (Brabantia); 435, 531, 10, 619, 25, 620, 35, 621, 35, 644, 657, 45, 889, 1 (Brabantia); Brabantensis comitatus 109, 143, 186, 45 (qui et comitatus Nerviensis); *etiam* Albania, Servia Carbonaria, Brabantensis comitatus *dicta* 109, 35; Brabantensis, Brabettensis, Brachetensis pagus 155, 80, 188, 80, 204, 35; provincia 165, 20, 844, 5; duces 184; Retia, Recia, quae nunc Brabantia dicitur, v. Retia; Brabantensis: Rothomum villa. — Brabantini 84, 10, 168, 15, 221, 230, 40, 233, 30; Nervii, qui et Brabantenses, immo potius Brabantenses, dicti Tarquinii Burbanci 94, 1; Brabantiorum provinciae 119, 35; (Wilhelmi) abb. S. Prudonis historiae 81, 85, 108, 80; regstra 85, 16; duces: Pippinus, Godefridus I., (Walramus III.) Paginus, Godefridus III., Henricus I., (Henricus II.), (Henricus III.), (Iohannes I.), (Iohannes II.); ducis: Sophia; maior totus B.: Egidius de Keu; Brabantinus, Brabantus: Godefridus III. dux, Henricus I. dux, Iohannes mon. Sat.; Brabantius: Tarquinus; nob. ex pago Brabettensis: Aldebertus ep. Camerac.
 Braccata Gallia, Braccati Galli v. Gallia.
 Brachium S. Georgii, *Hellespont* 14, 40, 36, 80, 244, 15, 376, 5, 544, 30.
 de Brachuel, *fortasse Bracvuz* (frz. *dép. Louv-et-Oher*, arr. *Blons*); Petrus.
 Bracizlaus, Braczelus, Bracilau, Bratizlaus I. dux Boem., fil. Odelrici ducis 38, 39, 43, 5; Fratislaus 520, 30; uxor: Iuditha; filii: Zpitiogerus, Wratizlaus, Chordus, Jaromir, Otto.
 (Bracizlaus) Braczelus, Bracilau, Bratizlaus *perperam* Bolizlaus II. dux Boem. et de Olomucz, fil. Wratizlai II. regis Boem. 39, 40, 1, 43, 10; uxor: Lucarda.
 Bracle (villa), *Oprbrakel et Nederbrakel* (belg. *Prov. Ostflandern*, arr. *Oudenarde*, cant. *Nederbrakel*) 323, 15.
 Braffe, *Bruffe* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Tournai*, cant. *Peruwelz*) 234, 45.
 Braine v. Brena.
 (Branda Castiglion ep.) Placent., card. (presb. tit. S. Clementis) 573, 80.
 Brandant 780, 5.
 Brandeburch, Brandeborch urbs, civ. castrum, *Brandenburg ad Habulam* fl. S. 10, 15, 80, 31, 33, 34, 40; antiqua civ. 33, 85; nova civ. 33, 40; *fortasse perperam* Bambariensis ep. 43, 25; Brandenburgenses, Brandeburgenses, Brandenborgenses, Brandenburgenses ep. Ezilo, Polchwardus, Willmarus, Syfridus I., Alexius, Norbertus, (Baldwinus), Heinrich I. — Brandeburch, Brandeburch, Brandeburg marchio, Marchia 26, 30, 29, 15, 31, 40, 32, 35, 33, 5.

- 403, 5. 404, 45. 406, 40 (Brandenburg). 421, 15. 423, 10 (Brandenburg). 451, 30. 452, 20 (Brandenburgensis marchia). 469, 624, 45. 633, 35. 634, 30 (Brandenburg). 663, 13. 674, 30. 700, 40 (Brandenburg); marchia infra Albeam 32, 25; principatus 31, 40, 32, 25; terra 31, 45; barones 33, 9; Brandenburgensis marchio 1460, 10; marchionum genslogia 31, 40; regio Brandenburg. marchionatus Bano terra; Brandenburgenses, Brandenburgenses march.: Albertus I., Otto I., Otto II., Albertus II., Iohannes I., Otto III., Iohannes II., Otto IV., Conradus, Iohannes III., Otto V., Otto VI., Albertus III., Albertus IV., Hermannus Longus, Waldemarus, Ludewicus I.
- Brandeburch castrum, *Brandenburg* (pr. *Rb. Königseberg, Kr. Heiligenbeil*) 34, 40.
- Brandenburg castrum, fortasse *Brandenburg* (thür. *Gb. Weimar, Kr. Eisenach*) 611, 1. 635, 45; comes: Borchardus.
- Brandenvola, Brandenvola castrum, *Brandenfels, cuius rudera prope Markershausen* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Eiche*) exstant 461, 15. 635, 45. 653, 5.
- Brandusium v. Brundisium.
- Brandenburgensis v. Brandenburg.
- Bran-, Bras- v. Bren-, Bres-.
- Bratizlaus v. Bracizlaus.
- Brau- v. Bru-.
- Bravancia v. Brabancia.
- Bray villa parroch., *Bray* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roculx*) 231, 30. 234, 40.
- Breaugies v. Bräugies.
- Breizlaus v. Bracizlaus.
- Breduan villa, *Brétenwang* (Tirol, *Rh. Rautia*) 14, 10.
- Bregerensis ep.: Iohannes.
- Brehna v. Bren.
- Breisach v. Brisach.
- Breitenau v. Bretenowa.
- Breitenwang v. Breduan.
- Brellecourt villa parroch., *Bellecourt* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque*) 234, 40.
- Brema (civ.), *Bremen* 19, 1. 31, 10. 32, 10; Bremensis, Premensis eccl. 11. 28, 25. 373, 1; provincia 386, 55. 592, 1; prepositura maior 31, 16; Bremenses, Premenses archiep.: Willihodus, Adalbertus I., Adelbero II., Hartwigus I., Baldwinus I., Sigefridus, Hartwigus II., (Gerhardus II.); electus: Berchtoldus ep. Mett.; praepos.: Conradus.
- Bremotensis abbatia regalis, *Breme* (Lombard., *Prov. Pavia, circ. Mortara*) 1041, 5; abbas: Adraldus.
- Bremunfret, locus in *Spessart silva* 759, 15.
- de Bren, Brenea, Brehna (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Bitterfeld*), com.: Thy mo, (Otto III.); comitissa: Hade-wich.
- Brena, Brena le Whote, Braine le Comte, *Braine-le-Comte* (belg. *Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies*) 206, 25. 233, 10. 235, 30; fortasse de B.: Walterus.
- Brena, Brenia, Brania, *Braine-sur-Vale* (frz. *dép. Aisne, arr. Soissons*) 228, 5; comes 329, 30.
- Brendolin: Burcardus miles.
- Brennus rex (Brit.) *fabul.* 113, 20; fr.: Brennus.
- Brenno dux Gall. Senon. 369, 15.
- Brenta fl., *Brenta* 1456, 1.
- Brenus rex (Brit.) *fabul.* 113, 20; fr.: Brennus.
- Bresellum v. Bensilum.
- Brescia v. Brixia.
- Breslau v. Wratislawia.
- Brespurg, Braslavespurch v. Presburg.
- Bresse v. Brixiae comes.
- Brest v. Brissa.
- Bretagne v. Britannia.
- Bretenowa monast., *Breitenau* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Melsungen*) 587, 5.
- Breteuil-sur-Noye v. Bretoeil.
- Bretinbach, Breytenbach castrum *Hausbreitenbach* (thür. *Gb. Weimar, Kr. Eisenach*) 445, 5. 635, 45. 651, 10.
- Bretoeil (villa), *Breteuil-sur-Noye* (frz. *dép. Oise, arr. Clermont*) 233, 1.
- Breuberg v. Bruberg.
- Breytenbach v. Bretinbach.
- Breytingen abbacia, *Herrenbreitungen* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Schmalkalden*) 524, 30.
- Brezalaspure v. Presburg.
- de Briaco: Albertus.
- Briaugies villula, *Briaugies vicus* comm. *Belligies* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bains*) 88, 40.
- Bricius, fil. Mannuli laici Aretin. 1475, 25. 1482; filii: Widolus, Bertus, Min-cius: filii Bricki 1478, 20.
- Brietius, Briccius, Brichus ep. (Turon.), mart., cf. 770, 15. 1192, 25; reliquiae 482, 30. 487, 5. 775, 30; festi-vitas 979, 1 (Britici).
- Briffoll, *Wannes-Audemae-Briffoll* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Péruwelz*) 234, 45; cf. Wanes.
- Brigida virgo 1485, 5; reliquiae 764, 25. 774, 15. 776, 30. 787, 25.
- Brigida mulier quaedam de Austria, de opido Moutharn 638, 1.
- Brigulus Aquaticus Aretin. 1478, 30. 1481; nepotes: Tudericus, Boso.
- Brindisi v. Brundisium.
- Brisach civ., *Breisach* (bad. *Kr. Freiburg i. B.*) 672, 10.
- Brissia civ., *Brest* (frz. *dép. Finistère*) 101, 80.
- Britanni 96, 1. 118, 30. 160, 5. 1377, 5; Bedae Venerabilis actus B. 81, 10; gesta 85, 10; historiae 91, 25. 118; rex 1377, 5; rex: Leir; cf. Britones.
- Britannia insula 90, 1 (Britannica insula), 92, 40—94, 30. 95, 10 (Britannica insula), 103, 15. 108, 40. 115, 15. 162, 10; Albion insula 93, 1. 108, 40; Bruti insula 169, 5. 173, 30; Britannia Ang-liae insula 790, 45; provincia 92, 40. 93, 25; v. etiam Anglia.
- Britannia, Britannia, *Bretagne* 7, 30. 115, 15. 118, 30. 329, 30; Britannia Minor 270, 25; Armorici, quae Britanni Superior dicuntur 101, 30; regnum 118, 30; reges v. Britones: duces: Arturus I. confusus Atritus, (Iohannes I.).
- Britannicus oceanus, *Nordsee* 87, 30.
- Britius v. Briticus.
- Britones 91, 30. 93, 35. 113, 35. 160, 1. 166, 5 (Britones), 231, 10. 242, 10; historiae 94, 15. 106, 15; historia (Gal-fridi Monumt.) 115, 10. 118; qui et Rutheni, Albani, Northunth-Com-brii 83, 25; reges *fabul.*: Gurgun-gus, Brennius, Brenus, Maximianus, Ottavius, Aurelius Ambrosius, Uter-pandragon, Arturus, Numenius; archiep.: Baldricus (Dolensis); cf. Britanni.
- Brittolus laicus Aretin., fil. Cunizelli clerici 1476; filii: Guinildolus, Guidicius.
- Brixon v. Prix.
- Brixia, Brixia, Brixienis civ., *Brixia* 363, 10. 444, 1. 533, 25. 650, 674. 1301, 3. 1304, 10; *perperum* Titium 884, 1; murus 674, 20; vallum 674, 20; eccl. altare, quod retro concavum foramen habet 884; Brixienis pagus 746, 1; Brvinniae partes 1319, 20; clusae 363, 10. Brixiani, Brixani, Brixenses 444, 10. 650, 45. 1303, 25. 1304, 25. 1305, 30; Brixianus 1302, 45.
- Brixiae, *La Bresse* circa Bourg (frz. *dép. Ain*), comes 242, 20.
- S. Brixii decanatus (*Saint-Brice* eccl. in dextra ripa *Scaldia* fl., hodie intra civ. Tornacensem sita) 234, 35—238, 40.
- Broilum, Broilense monast. v. Meuri-villa.
- Broilense, Broynense cenob. (S. Gerardi), *Saint-Gérard* (belg. *Prov. Namur, arr. Namur, cant. Passé*) 174, 45. 180, 30.
- de Brot, *Deutsch-Brod* (böhm. *Gau Prag*): Zmulo.
- Brotaelden, Prodselden villa, *Dorfpro-zellen* (bayr. *Rb. Unterfranken, Ba. Marktheidenfeld*) 1484, 35. 1485, 1. 1486, 15; eccl.: S. Viti.
- Bronensis vicus, *Bronci ad Arno fl.* (Tosc., *Ital. Prov. et circ. Firenze*) 1103, 15; presb.: Zenobius.
- de Bruberg, Brubere, *Brueberg* (hess. *Prov. Starkenburg, Kr. Erbach*), miles: Gerlaus.
- Bucken, *Brücken* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Sangerhausen*) 639, 10.
- Brudegalensis v. Brugae.
- Brū- v. Bru-.
- Brūx v. Pons.
- Brugae, Brugis villa, *Brügge* (belg. *Prov. Westflandria*) 175, 1. 232, 10. 239, 35. 260, 20. 261, 15. 266, 271, 5. 274, 35. 314, 35. 320, 10 (Brugensis villa), 320, 30 (Brugiae); basilica: S. Donaciani. — Brugenses, Brudegalenses 147, 15. 266, 30. 314, 35; Brudegalensis princ. *fabul.*: Fromundus; Brugenses castellani: Thomas, Iohannes de Nole; Brugensis: s. Donacianus.
- Brugelletes villa parroch., *Brugellette* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châteves*) 235, 15.
- Bruheim, Bruheym, Brunheim (villa) *Brüheim* (thür. *Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha*) 147, 30. 464, 20. 489, 5; de Br. abb.: Iohannes, Bertoldus Kolner, Theodericus.
- Brulle vila parroch., *Brulle les Marchiennes* (frz. *dép. Nord, pays Douai*) 235, 40.
- Brul, der Brühl, pars Erford. civ. olim extra muros sita 442, 15. 649, 35.
- Brulense cenob., *Karthaus-Prüll* (bayr. *Rb. Oberpfalz-Regensburg, Kr. Regensburg*) 829, 40; abbas: Wisilfus.
- Brun v. Bruno.
- Brundusium, Brundisium (civ.), *Brindisi* (Prov. Lecce) 545, 30. 611; protus 611, 25; S. Andree insula (in portu B.) 611, 25.
- Brunchildis v. Brunichilde.
- de Brunecke, *Bravneck*, cant. dirut. prope *Creglingen* (nunt. *Jagstkr., O.A. Mergentheim*): (Godefridus).
- Brunehildis vicus iuxta villulam Hel-legnies nunc voc. 115, 15. 167, 35.
- Brunchulus archidryundus, princ. Belg. 96, 35. 97, 113, 1.
- Bruneswic, Brunewik, Brunewich v. Brunswic.
- Brunheim v. Bruheim.

Brunichildis, Brunihildis, Brunecildis de Hispania, uxor Sigiberti I. regis Franc. 125, 30, 480, 15, 998, 1; soror: *perperam* Audovera.

Bruninbero v. Gruninbere.

Brunna civ. Morav., *Brünn* (*Mähr.*) 42, 50, 587, 1, 698, 25, 695, 40, 703, 30; monast.: Minorum fr.

Brunnendrut (civ.), *Pruntrut*, *franco-gall. Porrentruy* (*Schweiz, K. Bern*) 724, 30.

Bruno, Brun, Pruno.

s. Bruno ep. et mart., cui adaueto nomine vocabulum est Bonifatius, fil. Brunonis dom. Querford. 1360, 3—1367, 30; *perperam* ep. Trev. 1361, 15; caput eius 1368, 1367; corpus 1366, 5, 1367, 10; tumultus 1367, 15.

Bruno, Brun I. archiep. Colon. 8 (ep.). 84, 35, 132, 144, 45, 178, 180, 15—183, 40; historia, quae B. ascribitur 132, 183, 25; gesta B. Rogeri 180, 20; fr.: Otto.

Bruno, Brun II. archiep. Colon. 13, 25 (cp.). 365, 10, 534, 45.

Bruno III. archiep. Colon. 376, 25, 377.

Bruno IV. archiep. Colon., prepos., *Bunn*. 37, 1, 376, 380, 50, 569, 571, 35; ep. 380, 20, 569, 40.

Bruno archiep. Trev. 11, 5, 783.

Bruno ep. August. 10, 25.

(Bruno) ep. Prix. (Brix.) 415, 30.

Bruno ep. Mind. 770.

Bruno ep. Nuwenburg. 420, 20, 421, 10, 633.

Bruno, Pruno ep. Olmuc. 42, 414, 5, 689, 10, 700, 25.

Bruno ep. Segn. 528, 25.

Bruno ep. Spir., Nemet. 361, 5, 782, 25; fr.: Adalbertus I. archiep. Mogunt.

Bruno ep. Tull. v. Leo IX. papa.

(Bruno) abbas Hirsau. 929, 15.

Bruno presb. et celerat. Hildesh. 764, 45.

Bruno electus prepos. Magdeburg. 393, 20, 617, 5.

Bruno (dux Sax.) fil. Liutolfi ducis 7, 35.

Bruno I. comes Brunswic. 10, 35, 26; uxor: Gisela; fil.: Ludolphus.

Bruno II. (comes Brunswic.) 22, 30; fr.: Eobertus.

Bruno archidruyndus, princ. Belg. 113, 1.

(Bruno) Uberti Florentinus 1323, 25; uxor: (Ligarda); liberi: Bernardus ep. Parm., (Contessa).

Bruno dom. Querford. 1360, 1361, 5, 1362, 15; uxor: Yda; fil.: s. Bruno ep. et mart.

Bruno de Weberstete *corrupte* Eekirstete 457, 15, 656, 5.

(Brunrics), Prunrics famulus Liupoldi III. march. Austr. 786, 40.

Brunswic, Brunswig, Brunswik, Brunswic, Brunswik, Brunswich 10, 40 (Brunswik), 11, 46, 12, 45 (Brunswich), 14, 30 (Brunswik), 18, 10, 19, 30, 23, 25, 24, 1, 25, 1—27, 1, 29, 2, 31, 32, 40, 33, 35, 35—37, 10, 385, 20, 390, 15, 400, 1, 401, 30, 410, 25, 421, 15, 438, 10, 465, 335, 10 (Brunswick), 541, 15, 561, 20, 589, 12, 621, 622, 1, 623, 35, 624, 631, 50, 632, 5, 633, 45, 647, 10; donatus 26, 20; principes 26, 10;

Brunswicenses ducis 32, 1; Lutheri nata B. 13, 40; Brunswicensis monast.: S. Blasii, S. Cyriaci, S. Egidii; Brunswicenses, Brunswicenses ducis: Heinricus Leo, Otto IV. imp., Otto I., Albertus I., Heinricus I.,

Albertus II., Wilhelmus; ducissa: Mechtildis; com.: Bruno I., (Ludolphus), Bruno II.

Brunniphilus dux Austras. Infer., princ., comes Hanon., fil. Hiedulphi aut com. Templat., nepos ex sorore s. Aye 113, 50, 114, 1, 123, 126, 131, 132, 10, 145, 35; uxor 131, 15, 145, 35; quattuor filii 126, 12, 145, 35; una filia 123, 15; duae filiae 131, 20; filii: Albericus, Hiedulphus, Glomericus.

Brunus: Bavo.

Brunwardisrot (villa), *Brunwardsrode* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Schmalkalden*) 519, 15.

Brunwillarensis monast., *Brauweiler* (pr. *Rb. Köln, Kr. Köln*) 778; ecol. 776, 80; capella 775, 30, 777, 1; abbacia 775, 40; altaria 775, 10, 777, 2; capella: S. Maximini; abb.: Tegno, Geldolphus.

Bruocul villa parroch. in decanatu Ostrevan. 235, 45.

Brusselle, Bruxella villa, *Brüssel* 789, 35, 868, 30.

Bruti insula v. Britannia.

Brutus primus consul (Rom.) 90, 10.

Bruzella v. Brusselle.

Bruzziae v. Brugae.

Bry villa parroch., *Bry* (fr. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est*) 235, 30.

Bucalio sive Buscalus miles *perperam* historiograph. rriematizatus in volgari 100, 1.

Bucco v. Burchardus.

ex Buchaugiensis (Buchan, württ. *Donau-Kreis, O. A. Riedlingen*) familia: Gerungus.

Buchebruns, locus ignotus *Thur. inter Götta et Schmalkalden* 519, 15.

de Buchenowe, Buchonowe, *forlasse Buchenau* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Hünfeld*): Weelo.

Buchinedal, locus in *Spessart silva situs* 759, 10.

Buchonia (prov.) circa *Fuldham fl., inter Hassiam et Franciam Orient.* 441, 12, 645, 5; Buchoniae partes 430, 30.

Buchonowe v. Buchenowe.

Buchy v. Buxenm.

Bucitana v. Uccitana urbs.

Bucko v. Burchardus.

Buda v. Boda.

Budisium castrum, *Bautzen* (*sächs. Lausitz*) 40, 35.

Büdingen v. Butingen.

Buggo v. Burchardus.

Buanus ep. Aretin. 1440, 5.

Buignicourt villa parroch., *Buignicourt* (fr. *dép. Nord, arr. Douai, cant. Aveluy*) 235, 40.

Buignia villa parroch., *Bougnies* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages*), 235, 30.

de Buis: Anselmus archiep. Mediolan.

Buissenu, Buizenau territor. Carbonariae silvae, circa *Buissenal* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frumes*) 167. — Buzenau villa 235, 1.

Buissière v. Boussieres.

de Bulcingosleyben *Bilzingsleben* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga*): Rudolphus.

Bulgar, Bulgarellus (Guillelmus) comes 1088, 1, 1089, 1, 1100.

Bulgari 42, 5, 740, 15; Bulgares 142, 20; reges: Therbellis, (Omortag), Iohannes; dux: *perperam* Bostizlaus. Bulgarna 854, 30.

de Bullione, *Bouillon* (belg. *Prov. Luxemburg, arr. Neufchâteau*): Godefrideus. — Bulliacensis dux: Henricus III. ep. Leodien.

Bunna, Bunne (civ.), *Bonn* (pr. *Rb. Köln*) 452, 25, 458, 20, 569, 20, 653, 40, 655, 30; Bunnenses praepos.: Bruno IV. archiep. Colon., Heinricus (comes) de Vernbero. — Bunnenses 457, 10, 655, 1.

Bunrode (monast.), *Bonrode* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Weißensee*) 636.

Buobo, *forlasse canon. Aschaffenburg*. 759, 40.

Buonconvento v. Bonus-conventus.

Burbancia, Burbantius, Burbatenses, Burbatensis v. Brabancia.

Burbasium, Barbasso (fr. *del com. Roncoferaro, Prov. el circ. Mantua*) 1302, 40.

Burchardestual, locus in *Spessart silva situs* 759, 5.

Burchardus, Burchardus, Borchardus, Bocharus, Bouchardus, Burcardus, Burkarus, Burgardus, Burkart, Bucco, Bucko, Buggo, Boggo, Busse.

S. (Burchardi), Borchardi monast. Halberstad. 25, 10; abbatissa 25.

Burchardi famuli 474, 10.

Burchardus I. archiep. (Magdeburg.), prepos. Hildensem. 576, 30, 613, 52.

(Burchardus II.) archiep. Magdeburg. 431, 10, 641, 5.

Burchardus de Schraplow, III. archiep. Magdeburg. 447, 648, 50, 652, 5, 653, 30; fr.: (Burchardus).

Burchardus, Burgardus, ep. Camerae. 157, 20, 201, 219, 35.

b. Burchardus, Bucco, Bucko, Buggo II. ep. Halberstad. 357, 10, 527; corpus 36, 2.

s. Burchardus, Burchardus I. ep. Wirceburg. (Heriboli) 515, 10; reliquiae 482, 25, 764, 40.

Burchardus III. ep. Lothann. 357, 15, 527, 10.

Bouchardus II. ep. Mett., fil. Iohannis de Avenis 305, 30.

Burchardus ep. Traiect. 358, 5.

Burchardus I. ep. Wormac. 186, 5; *perperam* Bernhardus 1485, 1.

Bucco, Buggo, Boggo II. ep. Wormac. 361, 5, 367, 5, 487, 787, 40, 788, 10.

Burchardus abbas S. Petri monast. Erford. 358, 20, 360, 15, 361, 30, 480, 10, 488; cf. Burchard famuli 474, 10.

Burchardus abbas Fuld., II. abbas Herveid. 371, 10, 372, 5.

Burcardus Ertrich, prebendarius ad aram S. Crucis Wimpin. 676, 20.

Burcardus, Burcardus, Burcardus, Burchart de Hailis, decanus, sacerdos prebendarius S. Petri ecol. Wimpin. 661, 668, 40, 670, 671, 25, 673, 10, 674, 1, 675, 1, 677, 80; mater 669, 15.

Burchardus I. dux Alamann. 8, 30.

Borchardus comes de Brandenburg 611, 1.

Burchardus comes Luchenheim. de Saxonia 362, 40, 532.

Burcardus comes de Wartberg 374, 35, 542, 10.

Burchardus IV. borchgrav. Magdeburg. 545, 20.

Bouchardus de Avenis 259, 25, 263, 40, 269, 270, 272, 275, 30, 306, 1, 308, 40, 309, 313, 316, 317, 35; cantor Landun., thesaurarius Tornac., subdiaconus 272; uxor: Margareta, filii: Iohannes, Baldinus.

C, Ka-, Ku-, Ko-, Ku-.

- Bouchardus V. de Monmorenci 205, 30, 228, 10; ux or: Laurencia; fil.: Matheus.
- (Burchardus II.) nob. de Schraplow 447, 10; fr.: Burchardus III. archiep. Magdeburg.
- Burchardus Brendelin miles 669, 30.
- Bochardus Colon. quidam 905, 1.
- Busse von Glinde (Erford.) 477, 25.
- Buro San Donini v. Burgum S. Donini.
- Burdegala in Aquitania, *Bordeaux* 117, 20; Burdegalensis archiep.: (Betrandus II.).
- Burg v. Borch.
- Burgardus v. Burchardus.
- Burggrumbach v. Grumbach.
- Burghausen v. Purchusin.
- Burgscheidungen v. Schidingen.
- Burgstall v. Purchstalle.
- Burgtonna v. Ostirntunna.
- Burgum S. Donini, Burgum-Domini, Buro San Donini, *Borgo S. Dominici* (Prov. Parma) 605, 1318, 25, 1321, 1.
- Burgundia provincia 15, 10, 30, 1, 93, 25, 119, 50, 126, 40, 132, 40, 135, 40, 143, 15, 144, 30, 146, 10, 147, 1, 164, 20, 175, 5 (Burgundia), 176, 5, 186, 1, 226, 261, 30, 329, 355, 15, 515, 10, 516, 35, 518, 671, 15, 1436, 20; Celtica provincia 93, 25; regnum 147, 1; ducatus 180, 1. — Burgundiones 143, 15, 167, 15, 180, 10, 187, 20, 518, 15; Burgundii 1436, 1; reges: Rudolfus II., Rudolphus III.; duces: Gerardus, (Richardus), Gilbertus, Otto, Heinrichus, Henricus immo Hugo III., (Hugo IV.); com.: Willhelmus III., Otto II., (Otto V.); comitissa: Beatrice I.; Burgundus: Innocentius V. papa.
- Buricellum villa, *Bourcheuil* (fr. dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, cant. Carvin, comm. Douvrès) 862, 1; eccl. 862, 1.
- Burius dux Dan. 173; fr.: Rollo.
- Burnis fl., *Bormida* fl., qui in Tanaro fl. influit 1465, 5.
- Bursfeldensis, Bursveldensis (Bursfelde, pr. Bb. Hildesheim, Kr. Münden) abbas: Volmarus; mon.: Hermanus.
- Bury villa parroch., *Bury* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Peruwelz) 235, 1.
- Buscalus v. Bucalio.
- Buzigny v. Buzegnica.
- Busse v. Burchardus.
- de Butingen, Būdingen (heas. Prov. Oberhessen), nob.: Geriacus.
- Buto concionator quidam Sax. 794, 15.
- de Butstete, *Buttstädt* (thür. Gb. Weimar, Kr. Apolda): Sifridus civis Erford.
- Buvreges villa parroch., *Beverages* (fr. dép. Nord, arr. Valenciennes) 235, 15.
- Buvrines villa parroch., *Buvrines* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 234, 40.
- Buxem villa, *Bucky* (Lothringen, prop. Vervay) 907, 20.
- Buxitum v. Bousut.
- Buzegnies, Buzignies castrum, *Busigny* (fr. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Clary) 204, 1, 231, 20.
- Buzenau v. Buisenau.
- Buzo (de Lomnitz) 686, 30; fr.: Iesco, Thobias.
- By- v. Br.
- Cabilonensis civ., *Chalon-sur-Saône* (fr. dép. Saône-et-Loire) 1041, 30; eccl. 1044; sinodus 1044, 25 - 1046, 1; Cabilonenses, Cabilonenses e.p.: (Archadius), immo Chatalaun.: Alpinus.
- Cacabi. Kakabi porta Gand., *Ketel-poorte in meridionali parte Gand.* civ. 291, 297, 5.
- Kacennelleboin v. Catzenellinbogin.
- Cadaloe (comes Bawar.) 737, 20.
- Kadaloua, Cadolus, Cadulus v. Honorius (II.) antipapa.
- Kadikoi v. Calcedonia.
- Cadiz v. Gades.
- b. Kadroe 894.
- Cae- v. Ce-.
- Käfernbürg v. Kevernberg.
- Kärnten v. Carinthia.
- Cagli v. Calliensis ep.
- Cagnano v. Canianus.
- Kahl v. Kalds.
- Kahla v. Kale.
- Caletana urbs, Caletanus v. Galeta.
- Kain v. Kayn.
- Cairo v. Babilon.
- Kaisarie, Kaisarje v. Cesarea, Cesar-ensis.
- Kaiserslautern v. Luttera.
- Kaiserswerth v. Werdas.
- Kakabi v. Cacabi.
- Calabria 8, 50, 30, 1, 364, 40, 534, 10, 555, 15, 1021, 20; reges: v. Sicilia.
- Kalbe v. Calve, Calvo.
- Calcedonia, hodie Kadikoi ad Propon-tem (prope Constantinop.) 1206, 10; Calcedonenses concilium 762, 5.
- Calceya b. Marie villa parroch., *Chaus-sée Notre-Dame-Louwigues* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lene) 236, 55; parrochia 310.
- Calcinum v. Cauchia.
- Kalda rivus, *Kahl* fl., qui in Moenum fl. influit (bayr. Bb. Unterfranken, Ba. Alzenau) 769, 40.
- Kalden v. Calentin.
- Kaldinborn, Kaldenbornensis, Calde-bornensis eccl. prope Sangerhusin, Kaldinborn (pr. Bb. Merseburg, Kr. Sangerhausen) 525, 20, 531, 1, 655, 15; conventus 655, 15; prepos.: (Conradus).
- Kale civ., opp., castellum, *Kahla* (thür. Gb. Altenburg, Kr. Stadroda) 461, 25, 467.
- Callemelle villa parroch., *Callenelle* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Peruwelz) 235, 10.
- Calenberg v. Kalnberg.
- de Calentin, Kalentyu, Kalden, cuius rudera prope Nonken (bayr. Bb. Schwaben und Neuburg, Ba. Donau-wörth) ezant, marschalcus 356, 30; fil.: Walterus de Glissbergk; marschalcus: Heinrichus.
- Caletensis pagus v. Canchia.
- s. Calmeri (archiep. Mediol.) reliquae 771, 15.
- Calinberg, Kalinberg mons iuxta Wis-pach et villam Settnstetete, inter villam *Büttelstedi* et *Iscenacum*, in quo hodie villa *Kahlenberg* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Eisenach) sita est 619, 10, 622.
- Calisia, Kalisia, *Kalitz* ad Proena fl. (Polen) 438, 1, 647, 1; dux: (Primis-laus II.).
- Calixtus, Kalixtus, Calistus.
- s. Calixtus, Kalixtus, Calistus I. papa 767, 1; reliqui 771, 15, 777, 3, 783, 15.
- Calistus, Calistus II. papa, antea (Gui-do archiep. Vienn. II. 12, v. 360, 361).
- Calixtus, Calistus III. (antipapa, po-sterior Iohannes ep. card.) Alban. 371, 10, 372, 10, 540, 10.
- Calixtus quidam papa *fabul., fortasse* Gregorius VI. papa 193, 5.
- Kalkenruth castrum, *Kalkreud* (pr. Bb. Merseburg, Kr. Liebenwerda) 606, 40.
- Callenelle v. Callemelle.
- Kallentium progenies v. Karolorum genus.
- Calliensis (Cagli, Ital., Prov. Pesaro e Urbino, circ. Urbino) ep.: Petrus.
- s. Caloceri m. reliquiae 769, 20.
- Kalocsa v. Colocensis.
- Kalonije v. Emmaus.
- Calops: Theodericus.
- Kaltenborn v. Kaldinborn.
- Calvariae, Calvarius mons, *Golgatha* 404, 15; reliquiae 485, 10, 487, 5, 771, 1, 773, 317, 15; *Golgata* 404; *Golgatha* 817, 20; *Golgathana* eccl. 863, 1.
- Calve civ., castrum, *Kalbe ad Milde* fl. (pr. Bb. Magdeburg, Kr. Salzwedel) 33, 25.
- Calvimons (monast.), *Chaumont-Porcien* (fr. dép. Ardennes, arr. Rethel) 219, 25; abbas: Allelinus.
- Calvo urbs, *Kalbe ad Saale* fl. (pr. Bb. Magdeburg) 8, 60; monast.: S. Lau-rencii.
- Camaldulae (monast.), *Camaldoli* (Tosc. Prov. et circ. Arezzo, del. Poppi) 1082, 20.
- Camber rex Belg. *fabul.,* dux Hun. 100, 30, 113, 10; Cambri civ. v. Cameracensi.
- Cambises rex Pers. 100, 10.
- Cambrai, Cambrenses v. Cameracum.
- Cambresis, Cambriana v. Cameracensi comitatus.
- Cambridge v. Cantabrigia.
- Cambro, Cambron, Cambronensis eccl., Cambronensis cenob. (Clat.), *Cambro dñm in com. Cambron-Casteau* 220, 235, 50.
- Cambron: Chastel Cambron, *Cambron-Casteau* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lene) 235, 55.
- Cambron Sancti Vincentii, *Cambron-Saint-Vincent* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lene) 235, 50.
- Cambronaria v. Carbonaria.
- Camburg urbs, castrum, *Camburg* (thür. Gb. Meiningen, Kr. Saalfeld) 551, 20, 553, 20.
- Kameno castrum, *Kamenz* (pr. Bb. Breslau, Kr. Frankenstein) 39, 50.
- Cameracensi, Cameracensi comitatus, *Cambresis* 88, 30, 109, 25, 122, 15, 141, 35, 142, 10, 146, 147, 5, 167, 25, 194, 25, 206, 25, 231, 20; Cambriana et Cameracium, a civitate Cambri sic dicta, nunc Cameracium appellata 101, 5; reges: Raucharus, Reginaldus; comes: Hugo.
- Cameracisium castellum, civ., *Cateu-Cambresis* (fr. dép. Nord, arr. Cambrai) 188, 20, 194, 30; monast.: S. Andrae. — Castrum Novum in pago Cameracensi 136, 30; novum castellum 831, 10, 842, 1, 846, 30, 848, 30, 866, 35, 858, 35, 862, 25; cf. etiam Cameracensi comitatus. — Fortasse etiam Castellense cenob. 868.
- Cameracisii porta Valencen. 332, 5.
- Cameracum, Cameracus, Cameracensis, Cameraca urbs, civ., *Cambrai* (fr.

dép. Nord) 110, 118, s. 119, 131, 137, 40, 141, 10, 147, s. 155, 10, 157, 10, 178, 30, 187, 35, 188, s. 104, 30, 204, 10, 207, 10, 239, 15, 265, s. 303, 781, 842, 30, 867, 30, 868, 30; Cambri civ. 101, s; (Cameracensis patria 853, 30; pagus 142, 156, s. 861, 30; in pago Camerac.: Castrum Novum, cf. etiam Cameracium; monia 860, 30; ambitus civ. 860, 40, 861, 30; castellani; Walterus, Hugo; procurator: Anselmus, Erleboldus; iudex: Erleboldus. — Cameracensis eccl. 135—157, 165, 35, 204, 10, 276, s. 841, 10, 842, 10, 843, 846, 10, 847, 850, 855, 30, 863, 866, 35, 867, 30; episcopatus 157, 35, 234, 10, 290, 10, 868, 30; episcopium 843, 35, 850, 30; aula pontificalis 842, 1, 848, 25; urbs propria episcopi 842, 10; episcopus 310, 312, 30; archidiaconi 847, 1; diocesis 317, 3, 868, 1; parochia 165, 30, 861, 10; ecclesiae 859; monasteria 862, 10; oratoria 859, 35; cimiterium 859; eccl. cathedralis 203, 10; claustra canoniconum 853, 10; custodia ord. Minor. 405, 35, 626, 30; officialis 318, 1; historia 188, 194, 30; episcoporum catalogus 154, 40, 156; Cameracense capitulum 307, 308; eccl. et monast.: S. Auberti, S. Crucis, S. Gaugerii, S. Marci, S. Nicolai, S. Sepulchri, S. Vedasti; vicus: Bolengria, de Paschiertrau; forum 867, 30. Cameracensis 115, 35 (Cambricenses). 136, 30, 288, 35, 347, 10, 859, 861, 35, 862, 15; primates 156, 15; episcopi 154, 40, 137; cives meliores et ditiores 859; cives 848, 35, 862, 30; Cameracensium portae 119, 10; Cameracenses ep.: s. Gaugerius, Bartholdus, Aldebertus, Aubertus I., Vindicianus, Hildebertus, Hunoldus, Hadolphus, Tragnardus, Gonfridus, Albicus, Hildwardus, Haligarnus, Theodericus, Gumbertus, Theobaldus, Hilduinus, s. Iohannes I., Rotardus I., Didilo, Stephanus, Fulbertus, Berengarius, Engelramnus I., Aubertus II., Willbalduus, Thiedo, Rosardus II., Herluinus, Gerardus I., Liethbertus, Gerardus II., Walterus, Manasses, Odo, Burchardus, Listerdus, Nicolaus I., Petrus I., Robertus, Alardus, Rogerius, Iohannes II., Nicolaus II., Hugo, Petrus II. de Corbollo, Iohannes III. de Bethuna, Godefridus de Condato, Guiardus, Nicolaus III., Ingerannus, Guillelmus I., Guido II., Philippus, Petrus III., Guido III. de Balonia, Guillelmus II. de Auxonio, Guido IV., Petrus IV., Robertus II., Gerardus III., Iohannes IV., Andreas de Sancto Paulo; *potius* Attrebatenses: s. Vedastus, Dominicus, Vedolphus; prepos.: Petrus, Wiboldus; prepos. curiae: Walcherus; archidiaconi: Guo, Walcherus; decanus: Rogerus; capellanus: Hugo; cantor: s. Iohannes. Camerina civ. in Anconit. marchia, *Camerino* (Marche, Prov. Macerata) 381. — Camerina marchia 975, 1. Camillus, M. Furius 1229, 30. Campani 228. Campania, Campagna Franco., *Champagne* 173, s. 188, 30, 226, 10, 233, 40, 242, 243, 10, 305, 30, 329, 1, 394, s. 617, 15; Campanienses com.: Theobaldus I., (Heinricus I.), Theobaldus III., (Theobaldus V.); senescallus: Ioffredus de Genville. Campania, *Campagna di Roma* 13, 30, 355, s. 412, 40, 525, s. 1021, 30, 1413, 10, 1418, s. 1419, s; Campanus: Bonifacius VIII. papa. Camp en Haut villa parroch. in dec. S. Brixii 235, 10. Campitellum castr., *Campitello ad Oglio* fl. (Prov. Mantua) 1302, 3. Campuli: Eustacius III. du Rues.

Canal de Calais v. Neuna fl. Cananeus: Heinricus IV. imp. Rom. Cananea mulier 1307, 5. a. Cancani, Cantiani mart. reliquiae 482, 10, 764, 30, 972, 10. ss. Cancianorum mart. reliquiae 764, 30, 765, 10; festivitas 765, 35. a. Cancuillae, Cantianillae virg. reliquiae 482, 10, 764, 25, 972, 10. s. Cancii, Cantii mart. reliquiae 482, 10, 764, 35, 972, 10. s. Candidi reliquiae 488, 15, 877, 30, 1383, 30. Canevino v. Cannavini pagus. Canianus fl., *Cagnano* fl., *hodie Bottonigo appellatus, qui in Sila fl. infuit* (Prov. Treviso) 987, 5. Canis I. (de Scala) dom. Veron., advocatus imp. 444, 35, 452, s. 650, 31, 653, 21. Canis: Iohannes presb. Aretin. Cannavini pagus, *Canevino* (Prov. Pavia) 1003, 30; eccl. 1004, 5. Canossa v. Canusium. Canser villula in episc. Cremon., *Cantero* (Lombard., Prov. et circ. Cremona, mand. Pescarolo) 1303, 30. Cantabrigia, *Cambridge* (immo *Canterbury*) 268, 10. de Cantleu, *Cantleu* (fr. dép. Seine-Inférieure, arr. Rouen): Eustacia. Cantebury, Cantuar. s. Cantuaria. Cantiani, Cantianillae, Cantii v. Cancin. Cantin villa parroch., *Cantin* (fr. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arras) 233, 1. (Cantium, Kent) rex: v. Anglia. Cantuaria, Cantuariensis civ., *Canterbury* (Kent) 268, 15, 273, 882, 30; *perperam* Cantabrigia 268, 10; eccl.: S. Trinitatis; archiep.: b. Augustinus, Anselmus, s. Thomas, Iohannes de Peche. Canturienses (Canti, Prov. Como) fratres 1066, 35. Canus (Aretin.), fl. Idibrandi 1481, s. fl.; Idibrandus. Canusium, *Canossa* (Prov. Reggio) 1223, 10. Kanutus, Knut. (Kanutus rex Abodrit., dux Slesw.), fl. Erichi II. regis Dan. 363, 364. Knut I. rex Angl. (et Dan.) 520, 30, 1452, 10. Kanutus VI. rex Dan., fl. Woldemari I. regis 35; uxor: Gertrudis. Knut miles, consiliarius Frederici I. march. Misn. 447, s. 651, 55. Capadocensis: Basilus. Kapelboborow, *Bobrau* (Mähren, Pol. B. Neustadt) 698, 1. Capellani: Gerhardus. Capelle, Kapellendorf v. Cappielle, Cappelfendorf. Capellinum proclium v. Cappelli. Capet: Hugo. de Capia, Cappy (fr. dép. Somme, arr. Péronne, cant. Bray): Guido, Clarambalus. Capitolum arx Romae, Capitolini collis 516, 30, 1283, 5. de Cappelli, *Cappelle sul Tavo inter Penne et Castellamare Adriaticum* *vel Cappelle inter Aversa et Magliano de' Marci situm*; proclium 1420, 10; Capellinum proclium, quod apud Ortonam factum est 1465, 5. Cappelfendorf castrum, *Kapellendorf* (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar) 469, 35.

Cappielle villa parroch., *Copelle* (fr. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 235, 15. Cappielle villa parroch., *Chapelle-à-Wattines* (belg. Prov. Hennequis, arr. Tournai, cant. Leuze) 235, 5. Cappy v. Capis. Caprasius mons, *Monte Caprasio* *prope Chiasso ad San Michele* (Piem., Prov. Torino, circ. Susa, mand. Aostigiana) 961, 35. Caprea, Capriana, Capris insula, *Capri* (Prov. Neapel) 1018, 10—1021, 35, 1022; e.p.: Constantinus. — Capritani peregrini 1018, 30; eccl.: S. Constantini; princ.: Ebalus. Capreus, in Caprea ins. potens 1020, 5. Capriana locus, *Capriano* del Colle (Lombard., Prov. et circ. Brescia, mand. Bagnolo Mella) ut videtur 1303, 30. Caprimons, *Chèvremont* (belg. Prov. et arr. Liéthich, cant. Fléron, com. Vieux-voys-Chèvremont) 99, 1, 178, 30; C., quae nunc Leodium dicitur 101, 40; comitatus 146, 30. Capriana, Capritani v. Caprea insula. Capua, Capuana urbs, *Capua* (Camp., Prov. Neapel, circ. Caserta) 13, 30, 14, 1, 123, 1124, s. 1126, 1131, 40, 1132, 1150, 1, 1403, s. 1409, s. 1412, s. 1413, 1, 1416, 30, 1417, 10, 1420, s. 1421, s. 1426, 15, 1427, 10, 1429, 1, 1429, 35; eccl. et monast.: S. Benedicti, s. Laurentii, s. Stephani; (archi)ep.: Adenulfus II.; Capuani prince: Landolfus, Pandulfus II., Pandulfus IV., Pandulfus V., Guaimarius IV., Pandulfus VI., Richardus, Iordanus. — Capuani 1424, 20, 1425, 10; Capuanus: Pandulfus. Kapuze: Dieterich. Cara filia Iohannis Blanci laici Aretin., uxor Signorelli 1476, 1. Karabant v. Carusbannus. Caradiviagus, Caridiadigius (Malik el-Muazzam Scheref ed-din) sold. (Damasc.), fl. Sephadini sold. Babylon. 388, s. 389, 593, 35. Caradocus, Karadocus (dux Cornub.) 106, 10, 116, 5. Carulus v. Carolus. S. Carani abbacia Carnot. 810, 40, 815, 30. Carbonaria silva, *Kohlenwald* (Ardennen) inter Sambram, Mosam, Thilium fl. 100, 102, 10, 108, 40, 109, 20, 111, 35, 115, 35—118, 40, 121, 142, 30, 147, s. (Carbonaria silva), 166, 35—168, 40, 169, 35, 231, 30; territorium 111, s; Carbonariae silvae partes: Buissencu, Hugnia aut Huyna; v. etiam Brabantia. in Carcere Tulliano: S. Nicolai eccl. Rom. Carectum v. Quarectum. Cardicensis (Cardica, *Gardhikion Theosaltae, Graec.*) e.p.: Benedictus. Cardonis porta Valencen. 332, 10. Carellus fl. Bosonis cler. Aretin. 1481, 15. Carentani v. Carinthia. Caridiadigius v. Caradiviagus. Caridig v. Carybdig. Carignan v. Evodum. Carina, Carinice, Karina, Karinea, Karintia, Kartia, Clarinea civ., aut iuxta Compendium in Francia supra montem Carini, aut iuxta mare Ruthenorum, *postea Gandensis villa, aut Mercurius civ. postea Ablatons* civ. 95, 100, 25. Karineus, Clarineus dux, prothofondator Karineae civ. 95.

Carinthia, Karinthia, Karintia provin-
cia, *Kärnten* 4, 30. (Carinthia). 42, 30.
413, 30, 415. (Christia). 421, 1, 1. 131,
12, 438, 458, 10, 634, 10. (Chaintia).
641, 10, 647, 655, 9, 658, 30, 670, 43
671, 1, 672, 10, 723, 9, 723, 1; *immo*
Merania 572, 30. — Cariniani, Caren-
tani, Charenti 42, 30, 732, 30, 733, 30;
duces: Otto I., Cuno I., Cuno II.,
(Bernhardus II.), (Ulricus III.), Em-
hardus, Heinricus VI. rex Bohem. *immo*
Moran.: (Berthold IV.); comes:
Fabo.

Karintia, Karitia i. etiam Carina.

Carinacum (villa), *Queszy ad Oise fl.*
(fr. *dép. Aisne*, arr. *Laon*, cant.
Vaucy-lez-Mâlain), 735, 739, 1.

Karlesnes, Karlentes v. Carolorum
genus.

Carloimannus, Karloimannus, Carolo-
mannus, Karolomannus, Karoloma-
nus, Karulusmannus, Karlemannus,
Karlmannus.

Carloimannus, Karloimannus, Carolo-
mannus, Karolomannus princ. Franc.,
fil. Karoli Martelli 147, 20, 315, 15,
732, 5, 733, 5, 751, 792, 1, 1189, 15;
perpetuus Carolus 1291, 40, 1222, 1;
mon. Casin. 1489, 5.

Carloimannus, Karloimannus, Carolo-
mannus, Karolomannus rex Franc.,
fil. Pippini regis 150, 20, 732, 733, 23,
745, 30, 753, 1, 1487, 30, 1489, 10.

Karloimannus, Karloimannus, Carolo-
mannus, Karolomannus rex Bavar.
(et Ital.), marchio Orient., fil. Ludo-
wici II. regis Franc. (Orient.) 721, 30,
742, 5, 744, 745, 30, 825, 1435, 1 (Ka-
rloimannus). 1490, 1491; privilegium
1011, 30; uxor: Ludowici 1490, 5; fil.: Arnolfus
imp. Rom.

Carloimannus, Karloimannus rex Franc.,
fil. Ludowici Balbi II. regis 172, 10,
1490, 10, 1491.

Karlstein v. Lapis Karoli.

Karlus v. Carolus.

Carveli de monte, *Carmel*, *adie Dehe-*
bel Mâr Elîds prope Hasâ (Palast),
fr. ord. b. Martini domus iuxta Tra-
pionam 713, 10, 718, 30.

Carnieres villa parroch., *Carnières (belg.*
Prov. Hennegau, arr. *Thuin*, cant.
Bénche) 224, 235, 5.

Carniola, Carriola, *Krain* 413, 35, 415,
431, 15, 641, 10.

Carnotum, Carnotena, Carnotensis urbs,
civ., *Chartres* (fr. *dép. Eure-et-Loir*)
101, 10, 172, 35, 175, 180, 5, 810,
815: confines 173, 35; patria 242, 10;
rusticus 226, 30; clerici 810, 811;
studium 810, 30; monast.: S. Car-
nati; Carnotenses, Carnothenses
ep.: Bernuinus, Anselmus *immo*
Waltheinus, Fabricius *immo* Fulbertus,
comes: Ludovicus comes Bles.;
Carnotensis: (Iohannes Sarisber-
gus). — Carnotensium 101, 10.

Carolomannus, Karloimannus, Carolo-
mannus, Karulusmannus v. Carolo-
mannus.

Carolorum, Karolorum, Karulorum ge-
nus, *Carolingi* 517, 30, 657, 30, 658,
30; Karlentes, Karlenses 184, 10;
843, 30; Karolentium, Karolentium pro-
genies 119, 30, 1205; Karolotida pro-
genies regia 134, 30; Carolorum stirpis
regalis 1490, 5.

Carolus, Karolus, Carulus, Karulus,
Caralus, Carlus, Karlus.

Carolus, Karolus, Karlus Martellus
princ., (maior domus) Franc., fil.
Pippini (maioris dom.) 114, 1, 123, 1,
136, 35, 143, 138, 145, 35, 147, 30,
179, 30, 515, 5, 657, 13. (Marcellus).
732, 1, 745, 15, 751, 30, 792, 1, 941,
10, 1489; Karolus Titides 131, 30.

143, 30; uxor filia imp. Constantinop.
et soror Bertae, uxoris Gerardi ducis
Burgund. 143, 16; filii: Carloman-
nus, Pippinus, Grifo.

Carolus, Karolus, Carulus, Caralus
Magnus, I. imp. Rom. christianissi-
mus, rex Franc., fil. Pippini regis 7,
8, 1, 20, 1, 24, 1, 114, 1, 123, 1, 132, 10,
136, 30, 142, 147, 35 (rex Rom.).
149, 1, 156, 1, 158, 1, 161, 50, 162,
355, 10, 408, 450, 30, 515, 517, 576,
10, 628, 657, 10, 732, 1—734, 15, 745,
30, 749, 752, 785, 30, 794, 10, 798, 15,
879, 941, 943, 5, 986, 5, 987, 1, 1162,
30, 1202, 30, 1212, 1434, 1466, 30,
1471, 10, 1487, 30, 1490, 1; *immo* La-
devicus I. 164, 30; edicta 381, 5,
576, 15; privilegium 147, 1011, 20,
progenies 185, 10, 515, 20; genus 657,
20, 658, 15; proles 753, 15; thronus
Aquigrani 406, 40, 637, 1; vexillum
755, 30; palatium: Ingelheim; uxo-
res: filia Desiderii, Hildegarda, Lu-
kart, Festrada, *perpetua* Anstrudis;
filii: Pippinus, Carolus, Pippinus
rex Ital., Ludewicus I. imp., *perpe-*
tuam Hugo archiep. Rothomag.

Carolus, Karolus, Carlus iunior, maior-
domus Franc., fil. Caroli Magni imp.
Rom. 738, 730, 10, 743, 30, 1489, 20.

Carolus, Karolus II. Calvus rex Franc.,
imp. Rom., fil. Ludewici I. imp. Rom.
114, 5, 123, 1, 144, 154, 164, 30—166,
657, 1, 740, 35, 752, 10, 812, 35, 815, 15,
816, 10, 1435, 1 (Karulus). 1460, 1491;
carta de restauratis eod. Donon.
154, 30; privilegium 1011, 20; liberi:
Ludewicus II. rex Franc., Iudith,
Pippinus, Drogo; fratruelis: Iudith-
wicus III. rex Franc. (Orient.).

Carolus, Karolus, Carlus iunior, III.
imp. Rom., rex Franc. et Ital., fil.
Ludewici II. regis 169, 173, 175, 20,
657, 15, 746, 1435, 1436, 1, 1489, 20,
1490, 30, 1491, 15; preceptum 1435,
10; fratruelis: Arnolfus imp.

Carolus, Karolus III. Simplex, Pius,
minor, rex Franc., fil. Ludewici II.
Balbi regis 123, 15, 156, 30, 160, 30,
172, 30, 173, 175, 15, 178, 30, 179,
283, 10, 752, 15; *perpetuus* Ludewicus
175, 40; tumba 283, 10; liberi: Gilla,
Ludowicus.

Karolus IV. (imp.), rex Rom. 464, 40.

Carolus V. imp. (Rom.) 784, 30.
(Carolus I. comes de Valesio) rex Arra-
gon., fil. (Philippi III.) regis Franc.
714, 16.

Carolus, Karolus, Carulus Gallicus,
I. rex Sicil., comes Andegav., senator
Urbs (Rom.), vicarius Tusc. 41, 30,
325, 328, 30—334, 30, 403, 404, 40—
406, 30, 413, 624, 10—626, 40, 629, 5,
712, 1—714, 10, 715, 5, 718, 30; vica-
rius et prores imperii Rom. 413, 5;
comes Hanon. 333, 30; fr.: Ludo-
wicus IX. rex Franc.

(Karolus II.) rex Sicil. 671, 10; fil.:
(Karolus I. rex Ung.).

(Karolus I. rex Ung.), fil. (Karoli II.)
regis Sicil. 671, 10; uxor: (Clemen-
cia).

Karolus dux Lotharing., fil. Ludowici
IV. regis Franc. 123, 5, 180, 1, 184,
152, 516, 15; rex Franc. 184, 30;
liberi: Otto, Geborga.

Carolus, Karolus comes Flandr. 201, 30,
362, 10, 531, 30.

s. Caronni mart. reliquiae 815, 5.

li Carons: Balduinus.

Carriola v. Carniola.

Cartaginæ, Kartaginæ mare angustum
386, 2, 591, 15; (Cartaginenses) ep.:
Cyprianus, Eugenius.

Karthus-Prüll v. Brulense coenob.

Cartignies villa parroch., *Cartignies*

(fr. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant.
Avesnes-Sud) 235, 1.

Kartusiensis ordo 706, 30.

Carul., Karul. v. Carol.

Carushannus, *Karabant pagus inter*
Lille (fr. *dép. Nord*) et *Béthune* (fr.
dép. Pas-de-Calais) 110, 30.

Carybdys, Caribdis 558, 35, 1046, 40.

Casa aurea insula, *Casauria ad Pescara*
fl. (ital. Prov. Pescara) 1462, 25.

Casellum v. Cassetum.

Caseus: Heinricus IV. ep. Herbipol.

Casinum, Casinus Mons, Casinus, Ca-
sini, Casinensis mons, Casinense
monast. S. Benedicti, *Montecassino*
(*Campan., ital. Prov. Frosinone*) 514,
15, 513, 1, 718, 10, 1116, 35—1151,
1408, 5, 1409, 5, 1411, 10, 1413, 1416,
15—1418, 1, 1419, 1424, 5, 1425, 1427,
10, 1489, 5; eod. 1408, 10, 1409, 5,
S. Benedicti terra 1414, 15, 1415, 10;
abbas 1464, 10; villae 1139, 1; villulae
1139, 10. eod.: S. Andreas, S. Bene-
dicti nova, S. Martini; a. b. b.: S. Bene-
dictus, Apollinaris, Bassacus, Iohan-
nes (*confuse* Benaventanus), Theo-
baldus, Atenulfus, Basilus, Riche-
mus, Petrus, Fridericus, Deusdeditus,
Odericus I.; decanus: Iohannes;
mon.: Antonius, Azo, Angelus, Caro-
lomannus, Felix, Georgius, castel-
lum: Conca.

Casselen opp., *Cassil* (pr. *Prov. Hessen-*
Nassau) 454, 2, 654, 30; eod. extra
muros 454, 25, 654, 30.

Casellum, Casellum castrum, *Cassel*
(fr. *dép. Nord*, arr. *Dunkirk*)
268, 5, 862, 40.

S. Cassiani monast. de Monte Sculario
1086, 35, 1092, 20.

s. Cassiani mart. reliquiae 764, 20.

Cassianus ep. Aretin. 1439, 20.

Cassianus (presb., scriptor) 118, 15.

Cassinus mons v. Casinum.

Cassiodorus (Senator) 123, 25.

s. Cassius ep. Narn. 977, 30—983, 20;
uxor: Fausta.

s. Cassius mart. (Theb.) 770, 15.

Castel iuxta Thuniz, *Castan prope*
Thieuvies (belg. *Prov. Hennegau*,
arr. *Soignies*, cant. *Roculx*) 235, 55.

Castella regnum, *Castilen* 30, 10, 33, 40,
282, 10, 412, 413, 5, 628; reges: Al-
fonsus VIII., Alfonsus X., (Ferdin-
andus III.).

Castellamare di Stabia v. Stabi.

Castellanus (Città di Castello, *Prov. et*
circ. Perugia) comitatus 1474, 1.

Castellaria Vallene v. Valencenae.

Castellense coenob. v. Cameracisium.

Castelli-monasterium, *Château-l'Abbaye*
(fr. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*,
cant. *Saint-Amand*) 227, 20.

de Castello, *Château-neuf-en-Thimerais*
(fr. *dép. Eure-et-Loir*, arr. *Dreux*):
Gervasius, Hervens.

Castello v. etiam Giro.

Castelluculus (opp.), *Castelluccio* (Lom-
bard., *Prov. Cremona*, circ. *Casal-*
maggiore, mand. *Marcaria*) 1302, 25.

Castellum monast., *Kastl* (bayr. *Rh.*
Oberpfalz-Regensburg, *Ba. Neumarkt*)
535, 10.

castellum novum v. Cameracisium.

Castelvetro v. Castrum vetus.

Castilien v. Castella.

Kastl archiep. Mediol. 716, 30.

Casto archiep. Mediol. 716, 30.

s. Castoris mart. reliquiae 778, 20.

s. Castoris conf. reliquiae 783, 20.

Castri locus v. Mons.

Castri Vienne v. Viane.

Castrum Cesaria, cuius rudera hodie apud Vaulx-les-Tournai (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) essent 110, 30, 116; castrorum Cesaris mons 88, 35.

Castrum Fili-Dei, postea Castrum Peregrinorum. (castrum Peregrini in diocesi Cesar. inter Cayphas et Coesarem castrum, hodie Ault (Palaeol., distr. Akko) 386, 424, 10, 425, 10, 591, 40, 592, 5, 634, 40, 635, 30, 717, 30.

Castrum, castellum Novum v. Cameracisium.

Castrum Palladis v. Magdeburg.

Castrum Peregrinorum v. Castrum Fili-Dei.

(Castrum vetus) locus, *Castelvetto prope Novumtulum* (Emil., Prov. et circ. Modena) 991, 25; eod. 88. Senesii et Theopontii.

s. Castuli mart. reliquiae 765, 10; festivitatis 765, 35.

s. Catha.

Catania v. Cathiniensis ep.

Katzenellenbogen v. Katzenellenbogen.

Cateau-Cambrésis v. Cameracisium

Katerina v. Katherina.

Cathalanum, Catalaunum, Cathalanensis civ., *Châlons-sur-Marne* (fr. dép. Marne) 116, 40, 126, 40, 192, 519, 20; eod. 192, 1; ep. cronicae 192, 15; eod. et monast.: Omnium Sanctorum reg. S. Augustini, S. Petri, S. Stephani; Cathalanenses, Cathalanenses ep. v. Alpinum *perperam* Cabilon., Hildegrinus, Rogerus I., Rogerus II., Rogerus III., Petrus. — Catalaunenses 7, 25. — Cathalanum bellum 110, 20.

Cathalonis, Catalonien 715, 45.

Katherberg mons, ubi hodie *Catterfeld villa* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) sita est 518, 30.

Katherina, Katerina, Katharina.

S. Katherinae altare in eod. parroch. in Brotseldon 1484, 40.

S. Katherinae altare S. Petri eod. Erford. 483, 20.

S. Katherinae eod. Isenac. 384, 40, 393, 30, 491, 10, 586, 5, 617, 5, 619, 5, 633, 1.

b. Katherinae espella Reinersb. 637, 5.

S. Katherinae virg. capella in Wimpin. eod. 672, 5, 673, 1.

a. Katherina, Katerina virgo et martyr 483, 25; reliquiae 1487, 5; s. Katherinae oleum 1485, 15; dies 486, 15, 711, 15; festum 712, 10, 1484, 30.

(Katherina) filia Rudolphi I. regis Rom., uxor Ontonis III. duc. Bav. 671, 10.

Katherina filia (Birgeri princ., *perperam*) regis Swe., uxor Sifridi I. com. de Anhalt 31, 20.

Katherina filia Ratonis 693, 40, 698, 30; maritus 693, 40.

Cathiniensis (Catania, Sicil.) ep.: Raymundus.

Cato (Uticensis) 82, 5.

Catterfeld v. Katherberg.

Catuli saltus v. Welpesholte.

de Katzenellenbogen, Katzenellenbogen, Katzenellenboin, Kazzinellebo, Kazzinelleboin, *Katzenellenbogen* (pr. Eb. Wiesbaden, Unterlahn Kreis), com.: (Eberhardus I.), (Iohannes I.).

Cauchia, Pays de Caux (fr. dép. Seine-Inférieure) 101, 30; Calcinum territorium 101, 30; Calciensis pagus 820.

le Cauche prope Melbodium v. S. Remi, Villers.

Cauffours, les, villa, *Les Chauffours olim prope civitatem Tornacum, nunc in civitate sita* 304; *Estauffours* 235, 1; *Saint Jehan d'Escauffours* 238, 10.

Caux v. Cauchia.

(Cavense) monast. v. S. Trinitatis monast.

Cavillonensis v. Cabilonensis.

Kayn villa parroch., *Kain* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 236, 25.

Cayphas civ. in diocesi Cesar., *Haïfa* (Palaeol., vil. Akko) 386, 20, 403, 1, 591, 40, 624, 25.

Cayphas (anc. Iud.) 1198, 30, 1406, 35.

Cayphas: Iohannes II. abbas Sar.

Kazi filia Croconis 37, 45; tumultus super Msem fl. 38, 1.

Kazimir I. dux Polon. 39; immo Mesko II. 38, 35; liberi: Bolizlaus, Wadizlaus, Zuatava.

Kazimarius II. princ. Selav. (Pomeran.) 32, 30.

Kazzinellebo, Kazzinelleboin v. Katzenellenbogen.

S. Ceciliae alt. Epternac. 771, 25.

S. Ceciliae eod. episcop. Hildensem. 943, 10.

S. Ceciliae tituli (Rom.) card. *perperam* 281.

s. Cecilia virgo et mart. 483, 35, 769, 55, 770, 1, 784; reliquiae 482, 30, 484, 10, 764, 765, 10, 768, 35 (Cecilia), 769, 5 (Cecilia), 771, 25, 774, 30, 776, 25, 777, 10, 778, 30, 780, 35, 784, 5, 818, 15, 972, 10; lapis, super quem interfecta est 785, 10; festivitatis 765, 40; festum 1484, 35; vigilia 764, 30.

Cecilia de Sangrhusen, uxor Lodowici I. cum barba com. Thur. 513, 30.

Cecilia filia Lodewici II. com. Thur., uxor Gerlaci com. de Weldenae 523, 20, 535, 15, 537, 15.

Cecilia v. etiam Sicilia.

Cedes v. Oedes.

Cedron torrens, *Kidron* 404, 40.

de Cegenhain, Cegenhayn, *Ziegenhain* (pr. Eb. Cassel), com.: Gozmarus, Fredericus.

s. Cehilmiae (leg. Cehilinae) virg. et mart. reliquiae 482, 30.

Celanum (civ.), *Celano* (Prov. Aquila, circ. Avezzano, prope lacum Fucinum) 253, 40.

Celata Gallia v. Gallia.

a. Celestinus I. papa et mart. 118, 10; corpus 221, 25; caput 221, 30.

Celestinus II. papa, qui et (vado (card. presb. tit. S. Marci) 366, 15, 936.

Celestinus III. papa, qui et Iacinctus 4, 20, 239, 10, 376, 377, 30, 547, 10, 550, 554, 25, 555, 25, 1485, 15.

Celestinus IV. papa, antea Gamfredus ep. (card.) Sabien. 394, 617, 30; fortasse etiam 295, 20.

Celestinus V. *perperam* IV. papa, antea Petrus de Moron heremita, mon. S. Benedicti ord., de Sicil. regno, prov. Terre Laboris 427, 639, 30, 715, 15, 716, 10, 718.

s. Celestis ep. Met. conf. reliquiae 782, 15.

Celius, Celyus mons (Rom.) 265, 5, 377, 15, 554, 35; eod. S. Stephani.

Cella monast., *Zell iuxta Pfirnm rivum* (bayr. Kb. Pfalz, Ba. Kirchheimbolanden) 788, 800, 10—804, 35; monachi 802, 1; diaconi 802, 1; clerici 802, 1, 804, 10; villa 803, 30; incolae 798, 5, 800, 10, 804, eod. S. Salvatoris: orator: S. Mylachs; presb. a. Philippus, Wacarius, Baudo; Cella Philippi 798, 10; Cellensis eod. 809, 45.

Cella monast. prope Friberg civ., *Zelle* (sachs. Kh. Dresden, Ab. Meissen) 162.

Cella S. Martini, eod. praepos., *Probstei-Zella ad Werram fl.* (thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach, prope Trefurt) 395, 30, 486.

Cella. Cellense monast. v. etiam S. Blasii, S. Gisleini Cella.

Cellae Veteres, *Celle vecchie* (Tosc., Prov. et circ. Florenz, mand. Borgo San Lorenzo, com. Vicchio) 1091, 40.

Celles v. Chielle.

Celmanea v. Cenomannica civ.

Celo fl., fortasse Elvo fl., qui in Cervo fl. influit 1455, 1; cf. Blavum.

S. Celsi monast. Mediol. 1060, 15, 1071, 15, 1072, 30; abbas 1060, 10; abbas: Laufraucus.

s. Celsi ep. (Trev.) et conf. reliquiae 482, 763, 25.

Celcus: Iulius.

Celtica v. Burgundia, Gallia, Ungaria.

Celticorum agenda 85, 10.

Celyus v. Celius.

Cencius (consul) Rom. 1278, 30, 1286, 45, 1287, 5; fil.: Iohannes.

Cenomannica, Celmanea civ., urbs, *Le Mans* (fr. dép. Sarthe) 807, 10—810, 1, 812, 35, 813; populus 808, 15, 809; nobiles 807, 30; suburbium 807, 25; femina 810, 15; eod. 813, 40; sacerdotes 807, 25—809, 3; diaconus 808; eod. 88. Apostolorum, S. Salvatoris, S. Vincentii, ep.: s. Iulianus, s. Pavacius, s. Liborius, b. Victorius II., s. Aldricus; coop.: David; diaconus: Gunduldas.

Cerberus (capis) 1187, 10.

s. Cerboni conf. reliquiae 786, 5.

Cerfontaines v. Serfontaines.

Cerfingen v. Zaringia.

Cerlianense castellum, *Cerlano* (Tosc., Prov. et circ. Florenz, mand. et com. Scarperia) 1090, 5.

Cervo v. Salvus fl.

Cesaris Castrum v. Castrum.

Cesar, Cezar, Caesar v. Iulius, Octavianus Augustus, Heinricus V. imp., Fridericus I. imp., Fridericus II. imp.

(Cesaraugustanus) (*Zaragoza Aragon.*), ep.: Valerius; archidiacon.: Vincentius.

Cesarea civ., castrum Palaest., hodie *Kaisariya* (distr. Akko) 386, 403, 1, 591, 624, 25, 845, 30; basilica: S. Petri; Caesaris: Cornelius; Caesaris: diocesis 386, 20, 691, 40; ep.: Eusebius; cf. Castrum-Fili-Dei, Cayphas.

(Cesariensis) Capadoc. (hodie *Kaisarie, Türkei*, vil. Angora) ep.: Basilus.

s. Cesarii reliquiae 777, 10.

(Cesaria), Caesaris, miles de Halverstat 952, 30.

Cezar v. Cesar.

Chacenay v. Parcenay.

Chalcedon v. Calcedonia.

Châlons-sur-Marne v. Cathalanum.

Chalon-sur-Saône v. Cabilonensis civ.

Cham fil. Noe 89, 40.

Champagne v. Campania.

Chapelle-à-Watines v. Cappelie.

Charibertus v. Hairbertus.

Char. v. Car.

Chastel Cambron v. Cambron.

Château-l'Abbaye v. Castelli monast.

Chaumont-Porcien v. Calvimons.

Chaussee-Notre-Dame-Louvignies v. Calceya Bestae Mariae.
 Chelheim (adv.), *Kelheim* (bayr. Rh. *Niederbayern*) 782, 1.
 Chemnitz v. Kemelitz.
 Cherubin 615, 10.
 Cherv. v. Chirv.
 Chester v. Zestriae comes
 Chèvremont v. Caprimons.
 Chiavenna v. Clavenna.
 Chielle villa paroch., *Celles* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Tournai*) 235, 10.
 Chiemsee v. Chimensis ep.
 Chieres: Thomas.
 Chiervia, Chièvres v. Chirvia.
 Chieti v. Teatina urbs.
Childbertus, Hildebertus.
 Childbertus, Hildebertus I. rex Franc. fil. Clodovei I. 123, 20, 124, 20, 480, 30.
 Childbertus II. (rex Franc.) 125, 5.
 Childbertus, Hildebertus III. rex Franc. fil. Theoderici III. regis 138, 10, 141, 12, 179, 35; *confuse* Chilpericus 179, 3; fil.: Dagobertus.
 Hildebertus rex Franc. fil. Grimoaldi maioris domus 137, 1.
 Hildebertus ep. Camer. et Attr. 155, 50.
(Childericus, Hildericus, Hildricus.
 Hildericus, Hildricus I. rex Franc. 122, 480, 35; *perperam* Clodius 118, 15, 119; *perperam* Chilpericus 480, 10; uxor: Basina; fil.: Clodoveus, *fabulosi*: Albericus, Reginaldus, Raurcharius.
 Hildricus II. rex Franc., Austras., (fil. Clodovei II. regis) 130, 35, 133, 1, 137; uxor: Blithidia.
 Hildericus, Hildricus III. rex Franc., *perperam* fil. Tageberti I. regis 143, 10, 147, 25, 480, 30.
Chilpericus, Chilperius.
 Chilpericus I. rex Franc. fil. (Chlothar I.) *perperam* Clodovei I. regis 124, 125, 480; uxores: Audovera, Fredegundis; filii: Clodoveus, Lotharius.
 Chilperius II. rex Franc. 142.
 Chilpericus, Chilperius v. *etiam* Childericus I. rex Franc., Childobertus III. rex Franc.
 Chimaicum, Chimai, *Chimay* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Thaïn*) terra 190, 5, 206; dom.: Alardus, (Egidius).
 Chimensis (*Chiemsee, Oberbayern*) ep.: Iohannes.
 de Chin, Cignaco, Cigny, *Chiny* (belg. Prov. *Luxemburg*, arr. *Virton*, cant. *Florenville*) com.: Egidius, (Arnulfus), Arnoldus V.
 de Chiri, *Stry* (frz. dép. *Ardenne*, arr. *Rethel*), dom.: Cundo; de Ciry dom. 199, 20; uxor: Aelidis.
 Chirvia, Chiervia, Chirvenses castrum.
 Chirvensis villa, *Chirvica* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Ath*) 186, 187, 1, 190, 3, 201, 25, 204, 1, 206, 5, 230, 5 (Chervia). 235, 5, 320, 21, 322, 10; cf. *Servia* civ.: collegio 235, 30; de canatus 234, 10, 235, 10; Chirvenses eccl.: S. Iohannis Crucifer., b. Mariae, S. Martini. — Chirvenses domini 321, 25; dom.: Rasso, Wido; dominus: Dammison.
 de Chisonio, *Cysoing* (frz. dép. *Nord*, arr. *Lille*), dom.: Iohannes.
 Chusa San Michele v. Clusa.
 Chlodesindis v. Glodesindis.
 Chlodoveus etc. v. Clodoveus etc.
 Chlotharicus v. Lotharius.
 Choisy v. Couai.

Choke villa paroch., *Choques* (frz. dép. *Pas-de-Calais*, arr. et cant. *Béthune*) 212, 25.
 Chonradus, Choradus, Chounradus v. Conradus.
 Chorinensis abbatia Cister. ord., *Coryn, Chorin* (pr. Rh. *Potsdam*, *Kr. Angermünde*) 33, 45, 34, 1.
 Chozivinus comes 742, 1.
 Chri. v. Cri.
 Chrodechildis uxor Clodovei I. regis Franc. v. Rothildis.
 (Chrudimensis, *Chrudim, Böhmén, G. Pardubitz*) dux: Theobaldus II.
 Chruitho princ. Slav. (*Wagr.*) 23, 15.
 Chrysostomus: Iohannes.
 Chunegundis, Chunigundis v. Conegundis.
 Chunibertus v. Cunibertus.
 Chumrad, Chumradus, Chonradus, Choonrat v. Conradus.
 Chusola, *Kusel* (bayr. Rh. *Pfalz*) 755, 25; altare: S. Remigii.
 Chur v. Curienensis eccl.
 Chuzim v. Cuchon.
 Cioensis, Ciozanis, Cyconus, Cziensis, Zeiczensis (*Zeitz*, pr. Rh. *Mersburg*), eccl. 651, 20; ep. *potius* Nuwenburg: Teodericus I., Richwinus, Uto I., Wimanus, Berchtoldus I., Uto II., Berchtoldus II., Engelhardus.
 Cioero, (M.) Tullius 1172, 20, 1182, 20; Tulliana facundia 964, 25.
 Ciciellae lacus r. Cyzius.
 Cizensis v. Cicensis.
 Cigniacum, Cigny v. Chin.
 Cignus, id est swane, equus Ludewici II. com. *Thur.* 524, 25.
 Cihano v. Cifianum.
 Cilpericus v. Chilpericus.
 Cimmir, Cymmern v. Zeimmin.
 Cincius: Honorius III. papa.
 Cipy villa paroch., *Ciply* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. et cant. *Mons*) 235, 20, 2.
 Cypriani conf. reliquiae 769, 5.
 Cyprianus, Ciprianus ep. (Carthagin.) et mart. 767, 15; reliquiae 486, 10, 487, 25, 764, 20, 769, 20, 774, 15, 776, 10, 777, 5.
 Ciprianus ep. Aretin. 1439, 10.
 Cyprianus magus 525, 15.
 Cypus, Cyprus, Cypri insula 103, 15, 188, 25, 385, 25, 390, 10, 425, 546, 25, 590, 55, 591, 635, 20, 855, 15; princeps, quem katapan, hoc est secundum dominum, vocant 858, 15; rex: (Hugo I.).
 S. Ciriaci eccl. Brunswic. 10, 40.
 S. Ciriaci mons Erford. 457, 20.
 S. Ciriacimons. Gerinrod. 915, abbatissa 915, 15; abbas 915, 20.
 S. Ciriaci altare eccl. Parm. 1323, 15.
 S. Ciriacus, Cyriacus mart. 484, 20, 486, 15, 769, 25, 772, 10, 773, 5; reliquiae 482, 484, 487, 1, 764, 21, 768, 25, 771, 775, 20, 776, 10 (Niriaci). 777, 20, 778, 20, 780, 20, 782, 10, 972, 20; dices 486, 10.
 S. Ciriacus, Cyriacus mart. 784, 25; reliquiae 785, 15.
 Cirus, Cyrus rex Pers. et Med. 80, 25, 81, 10, 100, 10.
 Ciry v. Chiri.
 Cysong r. de Chisonio.
 Cistercium, Cisterciensis abbatia, *Cîteaux* (frz. dép. *Côte-d'Or*, arr. *Beaune*, cant. *Nuits*, com. *Saint-Nicolas-Cîteaux*) 203, 15, 265, 45, 706; Cisterci heremus 203, 10; a b b.: Rubertus,

Stephanus, Adam. — Cisterciensis, Cystericiensis ordo 82, 15, 83, 20, 34, 1, 203, 220, 25, 265, 206, 1, 275, 276, 1, 277, 15, 280, 5, 353, 15, 396, 5, 398, 45, 431, 25, 570, 580, 1, 618, 25, 621, 15, 706, 35, 723, 21; S. Bernardi ordo 275, 1, 686, 10; Cistercienses, Cystericienses monachi 220, 25, 276, 1, 365, 15, 398, 45, 471, 10, 644, 723, 5; (Cistercienses), 946, 15; servi Bernardi monachi 474, 10; S. Bernardi sanctimoniales 303, 20; Cisterciense capitulum 411, 10; Cistercienses abbates 264, 570, 20; claustra 570, 5; monast.: (Aulae regiae), Cambrou, Chorin, Lenyn, Novale S. Mariae, Ad Portem etc.; monast. monialium: Fontinella, Refugium S. Mariae; Cisterciensis: Beatrix de Lens.
 Citanum (villa), *Citiano* (*Tosc.*, Prov. *Siena*) 1304, 15.
 Cividade del Friuli v. Forum Iulii.
 Civitas Nova, prope Mutinam, *Cittanova* (Emil., Prov. *Modena*) 975, 15.
 de Civitate Dei, liber b. Augustini 96, 15.
 Cyziici *perperam* Cielie (*Kyzikos ad meridionalem plagam Propontidis, hodie prope Pandemara ruinata*) lacus 412, 25; ep.: Eunomius.
 Cladobium, *Kladrau* (Böhmen, G. *Pilsen*, *Pol. Bz. Mtes*) 40, 25; monast.: S. Mariae.
 Clairvaux v. Clarevallis.
 S. Clarae monast. Wratislav. 34, 45.
 S. Clara virgo 580, 1. — S. Clarae ordo 355, 20, 580, 1; sorores 713, 5, 715, 5; v. *etiam* Sueliz.
 Claraevall. v. Clarevall.
 Clarenbaldus historiogr. 81, 30, 87, 15, 88, 15, 96, 10, 104; gesta Belg. 81, 30.
 Clarenbaldus de Capis 212, 5, fr.: Guido.
 Clarevallis cenob., *Clairvaux* (frz. dép. *Aube*, arr. et cant. *Bar-sur-Aube*, com. *Ville-sous-la-Ferté*) 204, 25, 265, 20, 268, 1; Clarevalenses, Clarevalenses a b b.: S. Bernardus, Radulphus. — Clarevallia ord. abbates 15, 45.
 S. Clarii (leg. *Elarii*) reliquiae 482, 25.
 Clarinea, Clarineus v. Carina, Karineus, de Claromonte, *Clermont-en-Beauvoisis* (frz. dép. *Oise*), comes: Radulphus; fortasse *etiam* Clarini mons iuxta Compendium in Francia, supra quem Karina civ. sita erat 95, 10.
 Claudius (Tiberius) imp., cesar 188, 15, 834, 835.
 Clavenna, Chiavenna (Lombard., Prov. et coc. *Sondrio*) 1451, 10.
 Cleffo rex Langobard., *perperam* fil. Althoin regis 1432, 15; fil.: Aucteri. (Clemencia) filia (Rudolfi I. regis Rom.), uxor (Karoli I. regis Ung.), filii (Karoli II.) regis Sicil. 671, 10.
 Clemencia filia Conradus dux de Ze ringe, uxor Heinrich Leonis dux Sax. et Bavar. 15, 1, 24, 20, 30, 15, 35, 25.
 (Clemencia) filia Godofridi com. Namure., uxor Bertoldi (immo Conrad) duxis Tur. (immo Zaring.) 205, 5.
 Clemencia filia Nicholai de Dammison, uxor Gerardi de Halut 200, 25.
 S. Clementis eccl. Aret. 1438.
 S. Clementis altare (Iburg.) monast. 878, 880, 881, 1.
 S. Clementis eccl., monast. Met. 894, 895, 899, 20, 904, 25; abbas: Hagano.
 ad S. Clementem Predicat. domus in Praga 41, 10.

S. Clementis eocl. Rom. 955, 20. 956, 25; proeb. card.: Bernhardus (Branca).
 s. Clemens ep. Met. 894. 895, s. 896
 908; calciamenta 776, 20; feretrum
 901; liber gestorum 896, 30; lipsanum
 908, 9-10; monumentum 901, 1. trans-
 latio 898, 45.

s. Clemens I. papa et mart. 770, 15. 813,
 35. 834. 835, 35-387. 878, s. 890, 40.
 1161, 1. 1283, 25. 1462, 20; reliquiae
 197, 2. 764, 21. 769, 20. 774, 15. 775,
 20. 776, 10. 777, 25. 782, 25. 817, 25.
 972, 25; dies 878, 3; festivitas 955, 20.
 956, 25; discipulus s. Petri apostoli
 834, 20. 836.

Clemens II. papa, *antes* (Suidgerus)
 Pavimburg. ep. 521. 1143, 5.

Clemens III. antipapa, qui et Wiber-
 tus, Wigbertus, Wyperus, Gubertus
 archiep. Ravenn. 358, 10. 525. 884.
 1158, 20. 1196. 1226. 1227. 1242. 1245.
 1246, 35. 1247, 25. 1257, 35. 1262, 15.
 1269, 35. 1279, 25. 1280, 25. 1281, 10.
 1289, 25. 1422. 1423, 1; monistaria
 1242, 25. Gubertinum servitium 1246,
 20; demonium 1231, 20; malum 1236,
 20; Gubertina scismata 1245, 40;
 statua 1245, 35; Gubertinae minae
 1237, 10. — Gubertini 1305, 5.

Clemens III. papa 375, 25. 376, 25.
 542, 25. 547, 10.

Clemens IV. papa, *antes* Wido archiep.
 Narbon., card. (ep. Salin.) 402, 10.
 404, 1. 405, 10. 406, 25. 413, 1. 624.
 625, 20. 626, 35. 629, 5. 717, 15. 1485,
 15. 1486, 5; uxori 402, 10; filia 402, 10.

Clemens V. papa, *antes* (Bertrandus II.)
 archiep. Burdigal., natione Guasco,
 Agencus 436, 1. 436, 35. 444, 30.
 446, 30. 643, 40. 644, 25. 645, 20. 650,
 65. 651. 674, 25. 715. 716. 718, 30;
 cv Clementinus 643, 10; sententiae
 716, 35.

Clemens VI. papa 460, 20. 463, 30. 464,
 470, 15.

(Clemens VII. papa) *antes* Robertus II.
 ep. Camerac., (comes) de Gebennis
 157, 20.

(Clemens II.) ep. Haurien. 573, 25.

Clemens r. *etiam* s. Willibrordus.

Clementia v. Clemencia.

Clermont en Beauvoisis v. de Claro-
 monte comes.

de Cleven, *Cleve* (pr. Rh. Düsseldorf),
 comes: (Theodericus VII.).

Clignancensis v. Cluniac.

(Cliont) *prope* Schlettstadt (Unter-
 elsaß), fortasse mons in silva Vo-
 gensi, in quo castrum in memoriam
 Clodii regis Franc. constructum est
 121, 1.

Clinchz, Clincez v. Linza.

Clingeshore, Clingishore nobilis de
 Septem-castra terra, magister, vir
 philosophus, nigromantiae et astro-
 nom. scientiis rud. 572. 573, 1. 574, 10.

Clitorius lacus v. Ditorie lacus.

Clochilayes (rex Dan.) 122, 30.

Clodius Crinitus rex Franc., fl. Phara-
 mundi regis 108, 40. 113, 40. 118.
 120. 121. 472, 20; immo Childericus I.
 118, 15. 119. 122, 35; progenies 122,
 20. castrum in memoriam Clodi
 regis constructum 121, 1; filii: Mero-
 veus; Clodii filii 121, 20; v. *etiam*
 Franci.

s. Clodoaldi conf. reliquiae 764, 25.

Clodomirus, Clodomirus rex Franc.,
 fl. Clodovei I. regis 123, 30. 480, 10.

Clodovenus I. rex Franc., *etiam* Ludo-
 vicus vocatus, fil. Childerici I. *per-
 perum* Chilperici regis 122. 133. 15
 155. 480, 10; uxori: Rothildis; filii:
 Cadomerus, Hildebertus, Lotharius,
perperum Chilperici, Guntramnus.

Clodovenus II. rex Franc., fil. Dago-
 berici I. regis 132, 25. 133, 5. 134, 20.
 136, 10. 137. 179 (Ludovicus), 480, 20;
 uxori: Bathildis; filii: Lotharius,
 Hildericus, Theodericus; maiordom-
 us et patrius: Heroinoldus
 (Erchanoldus).

Clodovenus III. rex Franc., (fil. Theo-
 derici III. regis) 141. 142 (*perperum*
 secundus 141, 20. 143); immo Da-
 gobertus III. 142, 20; fr.: Child-
 bertus.

Clodoveus fil. Chilperici I. regis Franc.
 125, 5.

Cloniac v. Cluniac.

Clotarius v. Lotharius.

Clothendis filia Adabaldi ducis Duac.
 134, 20. 138, 5.

Clotona eocl., Klotten (pr. Rh. Coblenz,
 Kr. Cochem) 1337, 25.

Cluniacum, Clunium, Cluniacense mon-
 ast., cenob., *Cluny* (fr. *oép. Saône-
 et-Loire*, arr. Mâcon) 197, 5. 408, 20
 (Cluniacensis), 516, 35. 706, 35. 828,
 10. 1035, 30. 1036. 1041. 1043. 1044.
 25. 1045, 20. 1178, 40. 1223, 15; eocl.
 194, 5. 1043, 1; eocl.: S. Maioli. —
 Cluniacenses, Cluniacenses 526, 30.
 630, 10; ordo 526, 30. 706, 35. 1044, 5;
 congregatio 1036, 10. 1041, 35. 1042;
 consuetudines 197, 5. 630, 10; Clunia-
 censis, Cluniacensis abbas 158, 2.
 1042, 20; Cluniacensis abb.: Adema-
 rus, Odilo. Hugo; prior: (Adema-
 rus).

Clus locus, angustiae *prope* Lodrone
 castrum a Garda lacu versus occiden-
 tem *etiam* 13, 1.

Clusa monasterium, *Chiusa San Mi-
 chele* (Piem., Prov. Torino) 960, 1—
 970, 20; basilica: b. Michaelis.
 Clusinus grex 970, 20; Clusarum Mons
 965, 45; cf. *etiam* Frohthiana mons;
 s. b. b. Adversus, Benedictus; prior:
 Aicius. — Clusa villula 967, 15.

Clyo, (Klio musa) 841, 20.

Knesen, Knoesene v. Gnosene.

Knut v. Kanutus.

Cobenstein, Kobenstein, *Cobelsdt* (thür.
Ob. Gotha, Kr. Gotha) 461, 25. 619, 15;
 de K. ministeriales 619, 15.

Coblenz v. Confluentia.

Kochendorf villa, *Kochendorf* (würtl.
Ob. Gotha, Kr. Gotha) 461, 25. 619, 15;
 de K. marchia 675, 25.

(Codrus) rex (Athen.) 82, 5.

Koelbigk v. Kolebeke.

Köln v. Colonia.

Königsaal v. Aulac-regiae claustrum.

Königssee v. Königsee, Konungsee.

Königsfelden v. Königsevelt.

Königsutter v. Luttere.

Körn., Coth. v. Corn., Koth.

Kohan (Bohemus ex gente Wrisovic.)
 38, 50.

Kohlenwald v. Carbonaria silva, Servia
 Carbonaria.

Coisi (villa), Choisy-au-Bac (fr. *dép.*
Oise, arr. et cant. Compiègne) 233, 1.

Coldiz castrum, *Colditz* (sachs. Kh.
Leipzig, Ah. Grimma) 87, 10.

Kolebeke villa, *Koelbigk* (Anhalt) 17,
 20.

s. Colenciae virg. reliquiae 764, 40.

Colerech villa parroch., *Colletet* (fr.
dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Mau-
 beuge) 235, 15.

Colevide villa, *Colongne* (fr. *dép. Pas-
 de-Calais*, arr. Boulogne, cant. Calais)
 268, 30.

Collaciones patrum 586, 15.

Collalto v. Collis altus.

Collectiones annorum mundi sive Re-
 volutions annorum mundi, liber
 Egidii de Lessines fratris 166, 25.
 175, 20.

Colletet v. Colerech.

Collis altus castellum, *Collalto* (Prov.
Teramo, circ. et mand. *Penne*, fraz.
del com. Penne) 1466, 5.

de Collo-medio: Guido II. ep. Camerac.

Colmenis v. Culmenis.

Kolner: Bertoldus.

(Colocensis) (*Kalocsa*, ung. *Kom. Pest-
 Pilis-Solt-Kl. Kumanien*) (archi-
 ep.: (Bertoldus).

Colognola v. Colonia.

b. Colomanus 724, 5.

Colomannus (rex Halic., fil. Andreae
 II. regis Ung.) 41, 25; fr.: (Bela).

s. Colonnati reliquiae 782, 10.

Colonia, Colonia Agrippina, Colonia
 Agrippinensis, Agrippina, Agrippina
 Agrippinum, Agrippinensis, Agrippia
 urbs, civ., *Köln ad Rhenum* 10, 45.
 12, 15. 27, 20. 36, 37, 1. 102, 1. 115, 45.
 116, 30. 146, 20. 156. 162, 20. 169, 20.
 188, 20. 207, 10. 231, 1. 233, 20. 274, 5.
 314, 10. 369, 1. 360. 378, 20. 380, 1.
 404, 5. 420, 15. 488. 378, 20. 537, 25.
 568, 10. 570, 1. 600, 25. 632, 25. 663, 1.
 708, 25. 773, 10. 847, 5. 877, 5. 878, 20.
 889. 905, 1. 948, 15. 949, 1. 1163, 5.
 1376, 30—1378, 1. 1379, 40. 1381, 15.
 1460, 10. 1490, 20; Coloniensis civ.
 405, 1; burgenses 569; primores urbis
 1377, 25; metropolis civ. 906, 1. 1377,
 15. 1379, 10; palatium imperiale 848;
 muri 1378; vallum 1378; portae
 turritae 1378, 1; Coloniensis eocl.
 180, 20. 181, 25. 371, 5. 372, 25. 603, 5.
 778, 15; provincia 356. 351, 45. 592, 1;
 ministeriales 603, 45; archiepiscopus
 775, 25. 1460, 10; archiepiscopus
 37, 1. 178, 20; episcopus 8, 40. 877,
 20; eocl. et monast.: S. Andreae,
 S. Cumberti, S. Gereonis, S. Pantaleo-
 nis, S. Petri, S. Severini, S. Ste-
 phani; orator.: S. Crucis. — Colo-
 nienses 8, 40. 37, 1. 178, 20 (Colonen-
 ses), 221, 10. 379. 380, 1. 384. 390, 10.
 404, 10. 420, 15. 569. 570, 1. 584; ad-
 vocat 384, 10. 584, 20; rex: Ansgisus;
 Colonienses archiep.: Chun-
 bertus, Hiltpaldis, Guntharius, Wig-
 fridus, Bruno I. Gero, Herbertus,
 Hermannus II., Anno II., Hilolfus,
 Siegmundus, Hermannus III., Fride-
 ricus I., Bruno II. (Arnoldus I.),
 Reinoldus, Philippus I., Bruno III.,
 Adolfus I., Bruno IV., Engelbertus I.,
 Heinricus I., Conradus, Engelbertus
 II., *confusus* Engelhardus, Sifridus,
 (Wiboldus); vicedominus epis:
 Colon: Benno II. ep. Osnabrug.; ca-
 non.: Eriehus, Lambertus; prefe-
 ctus: Hermannus; Colonienses: Bo-
 charius; Agrippinenses: Undeint
 milia virginum. — Agrippinenses 1877,
 30.

Coloniola, *Colognola* (Tosc., Prov. et
 circ. *Lucca*, mand. *Capannori*) 1302,
 20.

Colonna v. Columppna.

S. Columbae virg. eocl. Senon. 176, 10.

s. Columbae virg. et mart. reliquiae

482, 10. 767, 25. 774, 10. 776, 20. 786,
 10. 818, 20.

S. Columbandi Ad-Urnem v. Ad-Urnem.

s. Columbanus 125, 20. 997, 15—1015, 2;

reliquiae 482, 25. 972, 10; cf. Bobo

monast.; Columba 1000, 1.

de Columppna, Columppnenses, *Colonna*,
 cardinales 715, 35. 717, 20; de C.:
 Iacobus card. diacon.

Coma v. Alberici Coma.

Comani v. Cumani.

Comata Belgis, Gallia v. Belgis, Gallia.
Combrici v. Northwint-Combril.
Comitissa hospitale (Insul.) 275, 5.
Commodus imp. (Rom.) 106.
Commenus v. Cumeanus.
Como v. Cuma.

Compendium (div.), *Compiègne* (frz. *dép.*
Oise) 95, 35, 185, 5, 232, 239, 30, 240.
329, 25; eccl.: S. Corneli; iuxta C.:
Karina civ., Clarini mons.
Conca castellum S. Benedicti monast.
Casu., *Conca* (fl. *Prov. Campobasso*,
circ. Venafra, com. *Cutrale*) 1124.

Concordii mart. reliquiae 771, 5.
Condatum, Condense castrum, *Condé-
sur-l'Escaut* (frz. *dép. Nord*, arr.
Valenciennes) 121, 10, 157, 30, 168, 30,
171, 35, 174, 35, 193, 1, 199, 30, 227,
228, 232, 1, 235, 35 (Conde), 263, 1;
cf. *Vies Condi*; Condenses pre-
bendae 232, 30; eccl. et monast.:
S. Mariae, S. Wanulphi; de C. dom.:
Rogerus, Nicolaus; de C.: Gode-
fridus ep. Camerac.

de Condato supra Matronem, *Condé-
sur-Marne* (frz. *dép. Marne*, arr. *est.*
cant. Châlons-sur-Marne); Walterus.

Condro (dux Istr.) 99, 30.
Condronica, Condronici v. Hagnia.

Condrathum vicus canonicus, *Connért*
(frz. *dép. Sarthe*, arr. *Le Mans*, cant.
Montfort) 810, 10; basilica: S. Sim-
phoriani.

Conegunda, Konegunda, Conegundis,
Konegundis, Cunigunda, Cane-
gundis, Kunegundis, Cungundis, Kunin-
gund, Chuegundis, Chunigundis,
Cunnegund.

s. Konegunda, Konegundis, Conegun-
dis, Kunegundis, Kunigundis, Chu-
negundis, Cune Gund, Christi virgo,
uxor Heinrich II. imp. (Rom.) 517,
520, 25, 564, 30, 723, 30, 746, 35, 750,
25; transiitio 378, 35; reliquiae 565,
25, 765, 1, 1; natalis dies 765, 25; filia
sororis 517, 1; fr.: Heinricus.

(Conegunda) regina, ux. Heinrich III.
1086.

Conegundis, Chunigundis filia Philippi
regis (Rom.), ux. Wenzeslai I. regis
Boem. 41, 43, 30, 682, 15.

(Conegunda) filia Ottacari II. regis
Bohem., sponsa (Hartmanni) filii
Rudolfi I. regis, sanctimon. 42, 414.

Conegundis, Cungundis filia Bostizlai
ducis Bulgar. (immo Rostizlai prince
de Hales) uxor Ottacari II. regis
Bohem. 42, 6, 43, 30, 415, 30, 605, 25.

Conegunda, Konegunda de Ysenberg,
uxor Alberti lantgr. Thur. 625, 30,
635, 45.

Conegundis filia Ottonis III. march.
Brandenburg, uxor Belae, filii Belae
IV. regis Ung., et Walerami IV.
ducis de Limburg) *perperam* Lunc-
burgh 34, 42.

Conegundis, Cungunda filia Ludovici
II. com. Thur., ux. Wichmanni
com. de Sax. 523, 531, 1.

Cononum cenob. (S. Mariae), *Conco*
(*Tosc.*, *Prov. et circ. Siena*, mand.
Colle di Val d'Elsa) 1102, 5.

Confluencia opp., *Coblentz* 18, 30, 365,
25, 535. — Confluentium 102, 1.

Configia, *Ober-Kaufungen* (pr. *Rb. et*
Kr. Cassel) 517, 1.

de Kongise: Cunther cons. Erford;
v. Konungesse.

Konia v. Iconium.

Connért v. Condrathum.

Conon (papa) 140, 45.

Conradinus v. Conradus.

Conradus, Conradus, Cōnradus, Con-
radus, Corradus, Choradus, Chon-
radus, Chōnradus, Conradus, Cān-
radus, Cuonradus, Cuonrat, Cunrat,
Chunradus, Chūonradus, Choun-
radus, Chuonradus, Chuōnrat, Cono,
Cūno, Cuno, Gonradus, Curradus.

Conradus, Conradus, Cunradus, Cūn-
radus, Chunradus I. rex (Franc.
Orient.) 176, 1, 515, 25, 627, 30, 742,
744, 20, 746, 749, 5; fr.: Eberhardus
dux Franc.

Conradus, Cunradus, Cūnradus, Chon-
radus, Chuonradus Salicus, Francus,
Spirensis II. rex, I. imp. Rom., com-
es 10, 26, 30, 187, 408, 5, 517, 10—
520, 30, 627, 30, 657, 25, 658, 747, 1,
749, 25, 752, 25, 753, 15, 771, 30, 821,
971, 25 (Curradus), 1123, 1124, 1,
1414, 5, 1415, 1437; dux 517, 30;
nepos Cunonis I. ducis (Carint.) 517,
30, uxor: Gisela; liberi: Heinri-
cus III. rex, Mahchit.

Conradus, Conradus rex (Rom.), fil.
Heinrici IV. regis et imp. 10, 357, 30,
975, 5.

Conradus, Cōnradus, Cunradus, Choun-
radus Suevus, III. rex (Rom.), fil.
Frederici I. ducis Suev. 13, 25—15, 5,
18, 40, 19, 5, 29, 30, 32, 15, 361, 5,
362, 364, 25, 367, 15, 530, 20, 536,
20, 658, 1, 747, 15, 753, 30, 956, 6,
1319, 10 (Conradus), impensor 636,
10; filius sororis Heinrici V. regis 530,
25; uxor: Gerdrudis; filii: Heinri-
cus, Fridericus.

Conradus, Cunradus, Chunradus IV.
rex (Rom.), fil. Frederici II. imp.
3, 30, 30, 5, 396, 30, 398, 35, 535, 619,
669, 40, 722; immo Heinricus (VII.)
rex 3, 25; uxor: Elizabeth; fil.: Con-
radinus.

Conradus, Cunradus, Chunradus, Chūn-
radus rex (Sicil. et) Terrae Sanctae,
dux Suev., fil. Conradus IV. regis
(Rom.), 3, 35 (regulus), 408, 45, 404,
15, 405, 625; Conradinus 41, 30, 535,
40, 625, 30.

Cūno card. ep. Preneis. 360, 25.

Cūnradus I. (card.) ep. Sabin. v. Ane-
stasius IV. papa.

(Conradus) archiep. Colon. 30, 10, 327;
cancellarius imp. 327, 25.

(Conradus I. archiep.) Magdeb. 13, 85.

Conradus, Cunradus de Sterenbero, II.
archiep. Magdeburg, canon. 34, 45,
406, 35.

Conradus, Cunradus, Cōnradus I. archi-
ep. Mogunt., III. archiep. Salzburg.
36, 40, 369, 370, 372, 15, 373, 25—
375, 15, 377, 378, 537, 541, 542, 25,
548, 40, 550, 40, 555, 5, 558, 40, 561,
25; Moguntinae sedis legatus 370,
537, 3; apostolicae sedis legatus 574,
15; fr.: Otto I. dux Bavar.

Conradus, Chunradus I. archiep. Salze-
burg, luvav. 786, 787, 949, 950.

Conradus (IV. archiep. Salzburg.), I.
ep. Lavent. 421, 10, 422, 633, 20, 634.

(Conradus II.) ep. Argentin. 561, 40.

(Conradus III.) ep. Argentin. 672, 15.

Conradus, Cunradus I. ep. Constanc.
24, 20, 516, 5.

Cunradus I. (ep.) Frising. 722, 25.

(Conradus II.) ep. Frisien. 415, 20.

Conradus, Cōnradus ep. Halberstad.,
mon. de Sychem 378, 35, 389, 35,
571, 20.

Conradus, Cunradus, Cunradus de
Quernforde, I. ep. Heribopol., I. ep.
Hildesheim. 377, 20, 378, 10, 379, 1,
555, 10, 558, 40, 562, 593, 565, 566, 15;
fortasse 763, 10; imperialis aulae can-
377, 30, 555, 10, 558, 40, 562, 30;
uterini fr.: Gebhardus, Gerhardus.

(Conradus) de Trimpero, II. ep. Herbi-
pol, prepos. Heribopol. 403, 20, 625, 5.

Conradus II. ep. Hildesheim., magi-
ster 389, 393, 35, 597, 20, 600, 30;
fortasse 763, 10.

Conradus I. (ep. Lubic, Aldenburg.)
35, 15.

Cunradus I. ep. Spir. 759, 1.

(Conradus III.) ep. Spir. 383, 45, 581,
25, 583.

Cūnradus ep. Traiect. 358, 5.

Conradus I. ep. Verd., praepos. Brem.,
fil. Ottonis I. ducis Brunswic. 26, 25,
27, 1, 31, 5, 421, 10, 633, 35.

Cūnradus II. ep. Wormac. 376, 30.

Conradus, Cunradus, Cūnradus magi-
ster ord. domus Theut., quondam
lantgr. Thur., fil. Hermannus I. lantgr.
5, 15, 391, 25, 394, 30, 564, 5, 606, 30,
613, 614, 616, 40, 617, 20.

(Conradus) abbas Corbeyensis 36, 10.

Conradus, Cunradus II. abbas Fuld.
36, 10, 377, 5.

Cūnradus abb. S. Viti monast. in Oldes-
leibin 391, 1.

Chunradus de Pomuk abbas Sar.
692, 30, 693, 5.

Conradus canon., presb. de Boden-
stadius 763, 764; anniversarius 763,
1, 764.

Conradus miles ord. Craciv. (S. Johan-
nis?), fil. Alberti I. ducis Brunswic.
26, 10, 27, 10.

Conradus de Gata, mon. S. Benedicti
ord. Erford. 355, 20, 464, 5.

Cunradus prepos. S. Mariae monast.
Erford. 393, 10.

Cunradus cantor in Monte S. Petri
monast. Erford. 393, 1.

Chunradus, Chūonrat subdiac. et acol.
dioc. Frising. 761.

Conradus scriptor et notarius Heribopol.
611, 10.

Conradus cantor eccl. Hildesheim.
765, 5.

(Conradus) prepos. in Kaldinborn 655,
10.

Conradus, Cunradus, Cūnradus de Mar-
burch magister, predicator 5, 5, 384,
20, 389, 40, 391, 597, 25, 606, 25, 613,
4, 616, 15.

(Conradus) de Spiegelebere prothonot.
Heinrici III. archiep. Mogunt. 459,
10.

Cunradus prepos. in Pih . . . 722, 5,
20.

Conradus cellarius Reynersborn. 655,
20.

Conradus, Chunradus prior Sar. 697,
20, 702, 5.

Conradus, Cunradus prior Allee de
Wellrad, mon. Sar. 692.

Cunradus Suevus, mon. Sar. 702, 5.

Cunradus mon. Sar. 702, 5.

Cunradus mon. Sar. 702, 10.

Cunradus mon. Sar. 695, 1.

Chunrad novic. Sar. 694, 30.

Conradus, Cunradus de Heilprunn, de-
canus eccl. Wimpin. 669, 10, 671, 35.

Conradus Keller, prebendarius eccl.
Wimp. 675, 35.

Conradus Zophritter, prebendarius eccl.
Wimp. 675.

Conradus Lank scriptor 676, 20.

Conradus dux Bohem. et Morav. 41.

Cūno I. dux (Carint.) 517, 30; nepos:

Conradus II. imp. (Rom.).

Cono II. (dux Carint.) 187, 5.

Connardus dux (Lotharing.) 178, 30, 180.

- Conradus I. (dux Masov.) 41, 10; fr.: Lescho.
- Conradus. Chodrus I. dux Morav., fil. Bracezlai I. ducis Bohem. 38, 30; 40, 1. 43, 10; uxor: Wirprik. fil. Odalricus, Lutoldus.
- Conradus, Conradus, Cünradus dux Swev., fil. Friderici I. imp. (Rom.) 20, 1; immo Fridericus V. dux Swev. 3, 15, 374.
- Conradus dux Zaring. 24, 25, 30, 15, 1334, 1 (Conradus); *perperam* Bertoldus dux Tur. 205, 5; uxor: (Clemencia); filia: Clemencia.
- Conradus, Conradus, Cünradus pal. comes Rheni, fil. Friderici II. ducis Suev. 36, 30, 233, 30, 386, 35, 535, 45, 537, 10; filia: Agnes.
- Conradus marchio Brandeburg., fil. Ioannis I. march. 33, 45, 421, 1; 633, 15, 634, 30; uxor: Constancia; filia: Agnes.
- Conradus marchio de Landesberch 26, 10, 32, 1, 533, 1; 559, 1; filia: Michildis, Agnes.
- Conradus, Cünradus, Cünradus marchio Minn., comes (de Wotin), fil. Tilmannus com. de Bren 361, 20, 367, 1, 368, 1, 523, 1, 527, 10, 530, 20, 531, 10, 536, 1; uxor: Lagharda; fil.: Otto.
- Conradus marchio de Monte-ferra 373, 15; de Munferran 545, 30.
- Conradus de Plozeke, marchio Septentr. 13, 1, 18, 1, *perperam* Heinrichus marchio Stad. 363, 30.
- Cuno, Cūno comes de Bichelingin 358, 30, 529, 45.
- Conradus comes de Eberstein 31, 1, 400, 1, 402, 15, 621, 1, 623, 45.
- Conradus comes de Honsteyn, fil. Beringeri com. de Sangirhausen 521, 20, 522, 1, 529, 15.
- Chünradus I. comes de Pilsteine 787, 1. (Conradus) comes de Plagen 723, 3; fr.: (Otto).
- Conradus comes de Swartzburg v. Heinrichus II. comes.
- Conradus *fortasse confusus pro* Heinrichus I. (com. Thur.), fil. Ludewici com. 529, 10.
- Cunradus comes de Wazzerburgh in Styria 723, 35.
- Cuno fil. Abelli 1467, 5.
- Cuno, Cuno (de Constadt) 690; filiae 690, 35; fil.: Botscho; fr.: Botscho, Zmilo, Nicolaus.
- Conradus, Cunrat de Eichstete 362, 35, 532, 1.
- (Conradus) de Hesseburg 636, 25; fr.: Ludewicus.
- Cunradus Hohenvelsarius (minister.) 722, 15.
- Cunradus de oppido Warberch 405, 45.
- (Cuno) de Wippa *fortasse* 520, 30; uxor: Adclheudis; fil.: Lodewicus.
- Cunradus (Bonus) de Wizzense, fil. (Bertoldi de Somerde) 435.
- Cunrat von Ekehartberge, cons. Erford. 477, 10.
- Cunrat von Franckinhusen, cons. Erford. 477, 20.
- Cunrat von Gota, cons. Erford. 477, 5.
- Cunrat von Holzhausen, cons. Erford. 477, 10.
- Cunrat von Smire, civis Erford. 477, 45.
- Cünradus civis Erford. 309, 10.
- de consolatione philosophiae. Liber (Torquati Severini) Boetii 79, 20, 226, 1.
- Consores v. Curtissora.
- Constancia (civ.), *Konstanz (Baden)* 24, 20; Constanciensis eccl. 24, 20; Constancienses, Constancienenses ep.: Conradus I., Eberhardus I., Gebhardus III., Udalricus II., (Rudolfus I.).
- Constancia filia Rogeri II. regis Sicil., uxor Heinrich VI. regis, imp. Rom. 30, 1, 375, 10, 376, 25, 550, 10, 557, 555, 2, 559, 10.
- (Constancia) uxor Friderici II. regis et imp. Rom. 389, 25, 594, 35.
- Constancia uxor Ottocari Primizl I. regis Bohem. 41, 43, 15, 607, 1; fr.: (Andreas II.) rex Ung.
- (Constancia) filia (Luitpoldi VII.) ducis Austr., uxor Henrici langr. Thur., march. Misn. 32, 5.
- Constancia filia Primizl I. ducis (Polon.), uxor Conrad I. march. Brandenburg. 33, 45.
- Constancia v. etiam Anna.
- Constantinopolis, Constantinopolitana, Constantinopolis, civ. 7, 35, 14, 30, 15, 1, 124, 2, 156, 1, 159, 30, 227, 1, 243, 3, 245, 1, 246, 366, 371, 20, 376, 5, 544, 1, 561, 20 (Constantinopolim); 751, 15, 1028, 30, 1109, 30, 1209, 3, 1212, 1, 1221, 2 (Urbis); 1463, 10; imperium. 161, 3, 244, 239, 289, 35; fines 280, 2; palatium 1028, 30; synodus octava 1210, 2; eccl.: S. Sophia. Constantinopolitani, Constantinopoli 143, 1, 408, 626, 6, 628, 5; imperator 143, 15, 162, 1; Constantinopolitani imp.: Acreas, (Theodosius II.), Anastasius I., Eracius I., Constantinus IV., Constantinus V., Constantinus VI., Nicophorus I., Stauratus, Michael I., Leo V., Michael II., Theophilus, Michael III., Basilus I., Leo VI., Alexander, Constantinus VII., Romanus, Nicophorus II., Johannes I., (Basilus II.), (Constantinus VIII.), Alexius I., Johannes II. rex, (Manuel I.), Alexius III., Balduinus I., Henricus, Balduinus II., cf. p. 161; ep. (patriarch): Macedonius, Iohannes (Chrysostomus).
- a. Constantini reliquiae 482, 35.
- Constantinus II. papa 158, 35.
- Constantinus I. Magnus imp. Rom. 7, 30, 106, 30, 1160, 1202, 30, 1208, 1212, 40, 1221, 25.
- Constantinus (IV. imp. Constantinop.) 133.
- Constantinus V. imp. (Constantinop.) 142, 20, 143, 1, 158, 25, 159, 474, 20, 751, 20.
- Constantinus VI. imp. Constantinop. 159, 40, 161, 30, 751, 20.
- Constantinus VII. imp. Constantinop., fil. Leonis VI. imp. 752, 20; fil.: Romanus.
- (Constantinus VIII.) imp. Constantinop., fil. Romani II. imp. 752, 30, 1480.
- Constantinus bechardus Erford., hereticus 463, 30, 471, 1.
- Constantinus v. Fridericus II. imp.
- S. Constantii eccl. in insula Caprea 1019, 1022.
- S. Constantii templ. in Maiore ins. 1019, 25.
- a. Constantius ep. (Capr.) 1018, 25, 1022, 30; tumba 1020, 30; tumulus 1022, 30; reliquiae 771, 3; festivitas 1019, 10, 1020, 30.
- Konstanz v. Constancia.
- (Constanza filia Brunonis Uberti, uxor Alberici Visdomini) 1323, 40, 1324, 1; fr.: s. Bernardus ep. Parm.
- Konungesse (villa), *Königsee (thür. Kr. Rudolstadt)* 648, 3; cf. Kongisse.
- Coradus v. Conradus.
- Koran v. Alcoranus.
- Corbeil v. de Corbollo.
- Corbeia antiqua, Corbiense cenob. in Francia, *Corbie (frz. dép. Somme, arr. Amiens)* 7, 45, 156, 40; abb.: Adclhardus, Erkenbertus; mon.: Engelramnus I. ep. Camerac.
- Corbeia, Corbeia nova, Corbeyense, Corbeense monast. in Saxonia, *Korvey (gr. Rb. Minden, Kr. Hoxter)* 7, 515, 15, 882, 30; Corbeyenses, Corbeyenses abb.: Wertherus, Echertus (*patius Erchenbertus*), (Conradus); mon.: Wiltindus.
- a. Corbinianus ep. (Frising.), conf. 769, 15.
- de Corbollo, *Corbeil (frz. dép. Seine-et-Oise)*: Petrus II. ep. Camerac.
- de Corda: Waltherus.
- Cordes villa parroch., *Cordes (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes)* 235, 10.
- Corfacine corrupte ex quod scit minus 141, 35.
- Corfe v. Corph.
- Coriaca fl., qui in Trebbian fl. influit 998, 15.
- Corindanus (Malikel-Kamil) sold. Bab. 367, 1, 389, 1, 398, 25, 594, 10; fr.: Carsdivagius.
- Corinthus 854, 25; sepulcrum s. Demetrii 855, 25; Corinthiensis ep.: Dionysius. — Chionthij 53.
- Cormeray v. Tourmeroi.
- Cornberg mons, *Körnberg prope Friedrichroda (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha)* 518, 30.
- Cornelia v. Winpina.
- S. Cornelii eccl. Compend. 185, 3.
- (S. Cornelii) monast. End. v. Ende.
- a. Cornelius papa et martyr 767, 1, 769, 3, 1228, 3, 1283, 35; reliquiae 482, 30, 486, 10, 764, 20, 772, 10, 774, 15, 785, 25.
- Cornelius Caesarensis 845, 30, 1033, 30.
- Cornetum, *Cornato Tarquinia (Prov. Roma, circ. Civitavecchia)* 386, 30, 591, 10.
- Cornubia, *Cornwallis* 30, 10, 713, 20; rex: Dyonocus; dux: Caradocus; comes: Rychardus.
- a. Coronae virg. et mart. reliquiae 775, 30, 776, 20, 780.
- Coronensis (Koröni Messenias, Graec.) ep.: Andreas.
- Corph castellum, *Corfe Castle (engl. Ct. Dorset)* 274, 5.
- (Cornuli), *Correggio (Emil., Prov. Reggio nell' Emilia)*, dom.: Frogerius.
- Kortky v. Curtraum.
- Korvey v. Corbeia.
- Coryn v. Chorinensis abbacia.
- Cosdroe, Cosdroes II. rex Pers. 125, 40, 126, 1, 751, 30.
- SS. Cosmae et Damiani eccl. (prope Casinum montem) 1135, 15.
- SS. Cosmae et Damiani altare S. Petri eccl. Erford. 484, 20.
- a. Cosmas martyr 484, 30, 767, 15, 769, 2, 770, 5, reliquiae 482, 30, 484, 30, 764, 765, 15, 768, 25, 769, 30, 774, 15, 775, 2, 776, 15, 783, 20, 772, 1, Cosmac et Damiani dies 474, 30; festivitas 765, 25.
- Cosmas ep. Prag. 39.
- Coswig v. Kozwie.
- de Kothin, Kotin, Köthen (*Anhalt*), prince: Albertus II.

de Conchiaco, Couchiaco, *Coucy-le-Château* (frz. dép. Aisne, arr. Laon), dom.: Radulphus I.; castellanus: Guido.

Coulogne v. Colewido.

Courçon v. Cruchon.

Courneuve v. Curtis-nova.

Couslore v. Curtissora.

Cowari 742, 10.

Cozianum, *hodie Crevallcore* (Emil., Prov. et circ. Bologna) v. S. Martini eccl. in Coziano.

Kozwie (civ.), *Coswig* (Anhalt, Kr. Zerbst) 31, 2; mon. sanctimon. ord. Praedicti. 31, 25.

Craum castrum in Arabia, *prope El-Kerak* (Transjordan, Moabitis) 389, 5, 594, 12.

Crak castrum domus Hospit., *Hesul al Akrad* (Syr., distr. Tarabulus) 406, 20.

Crakovia civ., *Krakau* 38.

Cramphintore v. Kramphentor.

Crana (civ.), *Kronach* (bagr. Rh. Oberfranken) 615, 35.

Credoboldus, Credobaldus praepos. monast. Marchian. 134, 10, 135, 30.

Creinberg, *cuius rudera exstant in monte Kratenberg prope Kieselbach* (thür. Kr. Eisenach) 628, 30.

Crema (civ.), *Crema* (Prov. Cremona) 508, 10; Grimine 19, 20.

Cremona, Cremonensis civ. (Lomb.), *Cremona* 603, 10, 604, 13, 605, 40, 608, 20, 1304, 1305; *perpetua* in Apulia 603, 40; *Cremonensis curia* (s. 1226) 603, 40, 605, 606, 1. — Cremonensis 1094, 25, 1318, 1326, 30.

Cremsayr, *Kremsier* (mähr. G. Olmütze) 689, 10.

Crescentii castellum, Crescentii opus *Romeae, saepius S. Angeli castellum appellatum* 525, 5, 1286, 3.

Crescentius, Crescena (de Theodora) patricius Rom. 9, 15, 616, 15; uxor 9, 20.

Crescens comes s. Pauli apost. 834, 30.

s. Crescentiani conf. reliquiae 482, 30.

s. Crescentini conf. reliquiae 482, 27.

Crespin v. Crispiniensis eccl.

Crespin-en-Chale v. Crispini eccl.

Cresus (Croesus rex Lyd.) 931, 20.

Cresus (Socrus historiogr.) 81, 30, 102, 10, 25; *historia* Alban. sive Scot. 81, 30, 102, 109, 20.

Creta 90, 5; Cretes 103, 15.

Creuzburg v. Cruceburg.

Crevallcore v. Cozianum.

Crezomil dux Bohem. 38, 10, 43, 10.

Cri-, Chri-.

Criencio fl., *Crinchon*, *qui in Scarpe fl. infuit* (frz. dép. Pas-de-Calais) 156, 25.

Crinisi locus (Thur.) 760, 1.

Crinitus: Clodius.

Crisanus, *Krisanus* (Mähren, G. Iglau, Pol.-B. Kr. Mährisch) 684, 20; (de C.); *Prubianus*, *Rufinica*.

Crisanti, Crisaneti mart. reliquiae 758, 10, 767, 30, 769, 1. v. 785, 25.

S. (Crisogoni), Crisogoni, Crisoceni eccl. Rom. trans Tiberim 1105, 20, 1325, 30; ead. ep. *inno* presb.: Bernardus.

S. Crisogonus mart. 770, 10; reliquiae 182, 0, 769, 30, 775, 30, 778, 20.

S. Crispiniani, Crispiniani mart. reliquiae 484, 10, 758, 30, 785, 25, 817, 30; Crispini et Crispiniani festivitates 888, 19.

Crispiniensis eccl., Crispiniense, Crispinense, Crispini cenob., Crispinium, *Crespin*, *Crespin* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé-sur-Escaut) 127, 15, 156, 10, 194, 235, 1, 265, 868, 25; annales 194, 12, eccl.: S. Landelini, S. Petri, Crispinensis abbas: Landelinus.

SS. Crispini et Crispiniani eccl. extra muros Suesionie, civ., *St. Crespin-en-Chate* (frz. d. p. Aisne, arr. Soissons) 205, 1; abbas: Rogerus; fr.: Gilbertus.

s. Crispini mart. reliquiae 484, 40, 758, 20, 776, 30, 785, 25, 817, 25; Crispini et Crispiniani festivitates 888, 10.

Cristanus, Christianus, Cristianus, Crisannus.

Cristanus I. archiep. Mogunt., prepos. Mersb. 363, 30, 369, 5 - 374, 15, 537, 538, 10, 540, 511, 30; ep. 368, 10, 537, 10; electus 537; superelectus 369, 1.

Cristanus, Cristianus, Cristianus II. archiep. Mogunt. 397, 398, 1, 460, 25, 488, 3, 619, 35; ep. 397, 398, 1.

(Cristanus) ep. (Lithuan.) ord. domus Teuton. 398, 10.

Cristanus, Christianus, Cristianus ep. Samn., ord. domus Theuton. 418, 1, 422, 10, 423, 10, 630, 40, 631, 15, 634, 5, 637, 2, 638, 35.

Christianus abbas S. Petri monast. Erford. 489, 15.

Christianus abbas Zedlitz monast. 694, 15.

Christianus magister monast. Bob. 1002.

Christunus (*fortasse* decan. S. Cuniberti eccl. Colon.) 1378, 35.

Christburg v. Cristisburgh.

Cristoforus v. Cristophorus.

Christifera: s. Maria.

S. Cristinae castrum, *prope lacum S. Christini, hodie Lago di Bolsena* (Prov. Viterbo) 718, 1.

s. Cristinae, Cristinae virg. reliquiae 771, 21, 774, 10, 972, 10.

Cristisburgh civ., *Cruciburg* (frz. Rh. Mariental, Kr. Rhodun) 696, 15.

Cristophorus, Cristoforus, Cristophorus, Christoforus, Cristoforus.

SS. Cristofori et Mauricii monast. in Homborg 534, 40.

s. Christophorus, Christoforus, Cristophorus, Cristoforus mart. 485, 20, 767, 15, 770, 15, 777, 1, reliquiae 184, 10, 187, 27, 764, 765, 11, 768, 25, 771, 10, 773, 777, 5, 779, 15, 785, 20, 818, 1, 1187, 2; festivitates 765, 35.

Christoforus I. rex Dan. 29, 15; filia: Margareta.

Christophorus comes de Kesselstatt 995, 15.

Christi corporis capella Montis S. Petri Erford. 488, 1.

Cristus, Christus v. Iesus Christus.

Croco (Boemus) 37, 40; filiae: Kazi, Techka, Lubosca.

Crocus v. Croesus.

Crod-, Croe- v. Cred-, Cre-.

Crois villa parroch., *Croix-Caluyau* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies) 235, 15.

Croix villa parroch., *Croix les-Bouvoiry* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 235, 5; de Cruce mil.: Hugo, Renaldus, Guillelmus.

s. Cromaticus 785, 30; fil.: Tiburtius.

Crocus *potius* Crocus rex Vandal. 116, 117.

de Cruce, *Heiligenkreuz* (Nieder-Oster-

reich, Bb. Baden prope Wien); Sal mou mon.

de S. Cruce ep. 611, 30.

de Cruce v. etiam Croix.

Cruceburg, (Cruceburg, Cruceburg, Cruceburg, Cruceburg castrum, urbs, *Cruceburg ad Werram fl.* (thür. Gb. Weimar, Kr. Bismarck) 14, 25, 395, 1, 430, 15, 465, 20, 537, 35, 609, 40, 617, 5; 640; castrenses 640, 35.

de Cruchon, Chuzim, Curzum, Cusi, *fortasse Courçon* (frz. dép. Charente-Inférieure, arr. la Rochelle); Robertus presb. card.

Cruceiferorum ordo v. S. Augustini, Hospital., Templ., Teuton. ordo; cf. Moritus, S. Iohannis eccl. Chirv.

S. Crucis eccl. Bob. 1000, 1.

S. Crucis eccl. Camerae. 156, 20, 853, 15, 882, 20.

S. Crucis orator. Colon. 781, 1.

S. Crucis alt. Eperture. 773, 30.

S. Crucis altare S. Petri eccl. Erf. 482.

S. Crucis eccl. Leodie. 822, 10.

S. Crucis orator. Met. 895, 5; provisor: Hazo.

S. Crucis altare (in M. Amiata) 972, 25.

S. Crucis v. S. Mariae eccl. Nonantul.

S. Crucis eccl. Northus. 392, 20, 616, 25.

S. Crucis altare in S. Salvatoris monast. Prum. 1388, 25.

S. Crucis eccl. Reynirsborn. 645, 10.

S. Crucis altare Reinnersborn. 539, 20.

S. Crucis in Jerusalem eccl. Rom. 380, 10, 571, 25; *fortasse perperam* ep. 611, 30; presb. card.: Leo.

S. Crucis eccl. in Verde 732, 10.

S. Crucis alt. Wimp. eccl. 673, 1, 674, 676, 20; *prehendarius*: Burckardus.

S. Crucis v. etiam Bunch.

Cruceberg, Cruceburg v. Cruceburg.

Crudolfus, Crudolf ep. Wormac. *fabul.* 665, 666, 20, 677, 30.

Cucciago v. Cuciucum.

Kuchen: Sifrit.

Cucius custos S. Donati eccl. Aretin. II. Marini cust. 1477, 10, 1479, 5, 1481, 5; fil.: Raginaldus.

s. Cucufati, Cucufati reliquiae 482.

Kuhnhansen v. Kindehusen.

Cuesmes v. Quennies.

Culmensis, Colnensis (*Culm, Westpreußen*) ep.: Heydericus, (Wernherus).

Culmite locus *ignotus marchiae Orient.* 742, 10.

Cuma, Cumum, Cumae, Cumana urbs, civ., *Como* (Lombard.) 372, 5, 1050, 1074, 15, 1305, 30; eccl. 1074, 45; Cumanus ep.; Reinaldus.

Cumani, Comani, *Kumänen* 43, 1, 245, 286, 2, 290, 20, 400, 10, 416, 417, 10, 622, 25; Comanus rex: Alprandus.

Cumeanus, Kumeanus, *Comnenus*: Ysaak I. imp. Constantinopol.

Cumum v. Cuma.

Cune-, Kunegundis v. Coneg.

Küngevelt cenob. sanctimon., *Königsfelden* (schaez. Kt. Aargau) 674, 1.

Cungundis v. Conegunda.

S. Cuniberti monast. Colon. 488, 15, 1378, 35; fratres 1379, 5; canonici 1379, 15.

s. Cunibertus, Chunibertus ep. Colon., conf. 127, 30, 1378, 15; reliquiae 182, 25, 773, 5; scutum 1379, 1.

(Cunibertas), Cunibortus rex Langobard. 1011, 25; privilegium 1011, 20.

Conimundus ep. Aretin. 1439, 20.

Kuningund, Kuningundis, Cunnegrund
v. Conegunda.

Cunza vidua nob. 885, 15.

Cunzelius, (unizo cler. Aretin., fil. Martini laici 1476; filii: Brittolus, Bosolus.

Cuno, Cuno, Cunradus, Cunrat, Cuonradus, Cuonrat v. Conradus.
(de Canstadt, Mähren, G. Braun, Pol.-Bz. Boskowitz): Cuno, Botscho.

Cūphese castrum, olim in Kyffhäuser monte (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Sondershausen) situm 360, 25.

Curatus de Zomerghem 242, 1.

Curgies villa parroch., Curgues (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 235, 20.

Curienis eccl., Chur (Gravbünden) 622, 10; e.p.: Harpertus, (Thietmarus), (Folcardus).

Curio (Scribonius iunior) 1266, 55.

Curonia, Kurland 5, 1.

Curtis-nova, La Courneuve (frz. dép. Seine, arr. et cant. St.-Denis) 239, 30.

Curtisora, Curtissorra, Curtisorra, Consoire, Coudselle (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Soire-le-Château) 124, 15, 128, 30—130, 20, 235, 15; eccl.: S. Manes.

(M. Curtius) miles Rom. 82, 5.

Curtraem, Curtriacum, Curtracensis civ., villa, Kortryk (belg. Prov. Westflandern) 173, 10, 266, 485, 25, 644.

Curzum v. Cruchon.

Cusa rex Ungar. 744, 15.

Kusel v. Chuola.

Cusii v. Cruchon.

Cuthax terra 95, 5.

s. Cuthberti ep. (Lindisfarn.) reliquiae 773, 30.

Cutiacum, Cucciaq (Lombard., Pron. et circ. Como, mand. Cantù) 1050, 15, 1055, 5; eccl. 1055, 5; eccl. extra vicum 1055, 10; Cutiacensis nob.: Bezo.

Kuttinis montes, Kuttenberg (Böhmen, G. Prag) 646, 30; Kuthin montes 487, 10.

(Kutus) sold. Babyl. 400.

Cy. v. Cl.

Czendebehus rex Franc. (Lothar., fil. Arnulf imp. Rom.) 657, 20.

Cziensis v. Cioensis.

Czimern, Czimmern v. Zeim.

D. — Cf. T.

Daasdorf v. Tasdorf.

Daca bipennis 664, 10.

Daci, Dacia v. Dani.

Dachberg v. Grimberg.

Dado v. Andoenus.

Dagewin quidam 803, 30.

Dagobertus I. rex Franc., fil. (Ch)lotarii II. regis 94, 10, 110, 10, 118, 50, 123, 124, 3, 126, 127, 128, 15, 129, 15, 130, 15, 132, 5, 134, 135, 35, 141, 142, 1, 155, 179, 867, 25, 1488; Tagobertus 480, 20; uxores: Ragnetrudis, Nanthildis; filii: Sigibertus, Clodoveus, *perperam* Hlodericus; fr.: Hairbertus; soror: Blithildis.

Dagobertus II. rex Franc., fil. Sigiberti III. regis 132, 5, 137, 1, 1312.

Dagobertus III. rex Franc. 179, 472, 515, 5; Tagobertus 480; *perperam* Clodoveus 142, 20; fil.: Theodericus.

Dairbertus v. Daybertus, Taibertus.

Dailles (et Lapis) communitas, Dailly (belg. Prov. Namur, arr. Philippeville, cant. Couvin) 167, 30.

de Dainvilla, Dainville (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. et cant. Arras): Gerardus III. ep. Camerac.

Dalmatia 855, 25.

s. Dalmatii reliquiae 972, 5.

Le Dam, Damme (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Brugge) 266, 25.

Damascus (Syr.) 14, 125, 40, 389, 5, 642, 720, 10, 851, 30; regnum 594, 15. Damasceni 557; rex: *perperam* Zenki.

s. Damasus I. papa conf. 115, 25, 355, 1; reliquiae 482, 10.

Damasus II. papa, antea Poppo (ep. Brix.) 10, 20, 187, 35, 1143, 5.

Dame Ydon v. Dammon.

S. Damiani eccl. (prope Assisium) 247, 30, 215.

SS. Damiani et Cosmae altare S. Petri eccl. Erford. 484, 30.

s. Damianus mart. 481, 30; reliquiae 482, 30, 484, 30, 764, 765, 767, 15, 768, 25—770, 5, 774, 15, 775, 30, 776, 10, 783, 30, 972, 20; ss. Cosmae et Damiani dies 474, 30; cf. etiam Cosmas.

Damianus v. etiam Petrus Damianus.

Damiata civ., urbs, Damielte (Aegypti, ad ostium Nil fl.) 300, 1 (Damiata). 386, 40—389, 30, 596, 582, 5—594, 30, 618; civis 593, 5.

Dammartin v. Dompni Martini.

Damme v. Dam.

Dammon, Damiso, Dammyson, Dommon, Dame Ydon, filia Widonis de Chirvia, uxor Egidii de Chin et Rasonis de Gaires et Nicholai III. de Rumigny 198, 30, 200, 201, 35, 204, 5, 205, 40.

Damonies, Damousies (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maxeuge) 235, 40 de Dampierre, Dompierre en Aseinois, Dompna-petra, Dampierre-le-Château (frz. dép. Marne, arr. Châlons-sur-Marne, cant. Dommartin-sur-Yèvre) com.: Reginaldus, Guillelmus I., Guillelmus II., Guido, Iohannes.

Dango (de Hanonia?): Henricus imp. Const.

Dani, Daci 8, 20, 11, 12, 30, 13, 30, 18, 30, 26, 15, 35, 10, 36, 10, 81, 35, 141, 5, 166, 5, 165, 20, 167, 5, 169, 5, 172, 40, 173, 35, 175, 10, 178, 180, 182, 15, 196, 15, 363, 15, 364, 1, 367, 15, 533, 30, 536, 25, 573, 25, 749, 15; Toni 746, 25. Dania, Dacia 18, 30, 29, 5, 33, 30, 90, 1, 103, 25, 173, 363, 390, 5, 400, 5, 402, 40, 404, 15, 532, 533, 30, 535, 30, 598, 15, 621, 35; populus 532, 30; Dancia gens 815, 15; regnum 29, 5, 173, 35; Danorum termini 740, 10; rex 173; reges: Clochlayca, Haroldus I., Swein I. Otto, Magnus, Erichus II. Egothe, Nicolaus, Erichus III. Emman. Sueno III., Waldemarus II., Ericus VI., Waldemarus II., Ericus VI., Ploghpenning, Abel, Christoforus I., Ericus VI., (Erichus de Pomerania), rector: Bigerius Costaferra; duces: Hastings, Godefridus, Rolfo, Butius.

Daniel (proph.) 1126, 40; cf. Add.

s. Danielis reliquiae 618, 1.

Daniel fr. ord. Pred. Erf. 391, 5, 613, 35.

Daniel fil. Guillelmi II. advoc. Bethuniensis 269, 40.

Daniel de Markelies 266, 45.

Danilda v. Adelheidis imperatrix.

Danquoroderde (castellum civ. Brunswic) 19, 30.

Danubius fl., Donau 7, 30, 42, 43, 1, 90, 1, 381, 10, 415, 576, 20, 662, 15, 670, 15, 672, 10, 740, 35, 854, 5.

Dares Frigus (historiogr.) 81, 25, 92, 35; histor. a 92, 35.

s. Darius 787, 20.

Darius I. rex Pers. et Med. 81, 10.

Darius III. rex Pers. 578, 5, 1241, 40.

Dasanek locus olim prope Gijhorn (pr. Rh. Lüneburg) situs 20, 5.

Datenberg v. Totenberg.

Dativus ep. Aretin. 1439, 25.

Dattus 1410, 10, 1411, 5.

Daudregnies v. Audregnies.

David turris Ierosol. 388, 5, 593, 25.

David rex (Hebr.) 525, 10, 586, 30, 609, 15, 1377, 5; Davitum illud 1028, 1, 1365, 15; fil.: Absalom, Salomo; cf. Add.

David rex (Tartar.), fil. Iohannis presb., imperatoris Ind. 244.

David coep. Aldrici ep. Cenoman. 807, 30, 809, 15.

David fil. (Ragnhildis) sororis Erichi (Emune regis Dan.) 364, 533, 40.

Davions: Wistasses.

Davo amicus s. Lebuni 793, 20.

Davbertus ep. Pis. 528, 25.

Decem millia martirum 485, 2; reliquiae 485, 5; dies 484.

Dechy v. Diehy.

Dedo, Telo comes, marchio (de Landes-herc) 375, 544, 25; fr.: Theodericus.

Deidesheim v. Ditesheim.

Degeis v. Gelingon.

s. Demetrius 387, 25, 767, 15, 855, 25; sepulchrum 855, 25; festum 592, 30; dux Thessalon. 767, 30; fr.: Dionisius.

Demetrius 772, 30; fr.: Georgius.

Demetrius nob. (Narn.) 979.

Denain, Denning v. Dononum.

Dendenghen villa parroch., Oudeghien (belg. Prov. Hennegau, arr. Saingies, cant. Lessines) 235, 35; cf. Oudighien.

Dender, Dendermonde v. Tenara, Tengermonde.

Dendre Orientale v. Alba fl.

St. Denis v. S. Dyonisii monast. Paris.

s. Denilus, Denclinius quidam Hanon., fil. s. Vincentii 123, 5, 868, 40.

Deodatus v. Adeodatus.

Deodericus v. Theodericus.

Dergneau v. Dierngnau.

Deregnau, Ieregnau castrum, olim suburbium civ. Insul. 267, 10.

s. Desiderii conf. reliquiae 482, 25, 818, 5.

Desiderius rex Langobard. 7, 20, 159, 45, 732, 25, 734, 5, 1202, 45, 1434, 20, 1489, 15; privilegium 1011, 30; liber: Adalchis rex, filia uxor Karoli Magni I. imp. Rom. 1489, 15.

Desiderius abbas Casin. v. Victor III. papa.

Despiennes, Spiennes (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons) 235, 45.

Deurintrub, Dürnkru (Nieder-Oesterreich, prope Wien) 416, 15.

Deusdedit papa 125, 30.

Deusdedit card. presb. 628, 25.

Deutsch-Brod v. Brot.

Deutunce v. Tonton.

(Deventer) locus ad Yslam fl., eccl. Nord, arr. et cant. Douay) 235, 25.

Deynze v. Donse.

Dhan v. Dana.

(s.) Dicontius ep. Aretin. 1439, 15.

Diechy villa parroch., Diechy (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douay) 235, 25.

Dicman v. Theodericus.

s. Didacus ep. (Oxonien.) 264, 10.

Didiericus v. Theodericus.

Didilo, Didolis ep. Camerac. 127.

- Dido ep. Pietav. 137, 1.
 Diedenhofen v. Theodonia villa.
 Diengniau villa paroch., *Dergneau* (belg. Prov. Henegau, arr. Alb. cant. *Francois*) 235, 35; Ergniau 235, 5.
 Dietenborn v. Dytenborn
 Dietericus, Dietricus v. Theodericus.
 Diethardus ep. Hildensem. 944, 15.
Dietherus, Dieterus, Ditherus, Dytherus.
 Ditherus II. archiep. Mogunt. 486, 35.
 (Dietherus) archiep. Trev. 434. 642. 673, 35.
 Dietherus, Dieterus, Dytherus de Helmesstap, praepos. et archidia. eocl. Wirapin. 661, 15. 668, 20. 669, 35. 670. 672, 35.
 Dietherus de Yaesschen, prebendaris S. Nicolai altus eocl. Wimpin. 667, 10. 676, 25.
 (Dietherus) comes de Honsteyn 468, 15.
 Dietherus de Dithensheim 665, 35: uxor: Agnes; fil.: Richardus.
 Dietmarus v. Thietmarus.
 Dyezto v. Theodericus.
 s. Digne virg. et mart. reliquiae 482, 30.
 s. Digni reliquiae 773, 10.
 Dimechel villa paroch., *Dimechaux* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. *Solre-le-Château*) 235, 40.
 Dimont villa paroch., *Dimont* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. *Solre-le-Château*) 235, 35.
 Dinantum (niv.), *Dinant* (belg. Prov. *Namur*) 178, 1. 1382, 10; eocl.: S. Perpetui.
 Dinstirberg villa, viculus, *Finstirbergen* (thür. *Gh. Rotha*, prop. *Friedrichroda*) 518, 35. 526, 25.
 Dintzich (rex Hun., fl. Attilae) 120, 35; Guindizio 110, 15.
 Diocletianus, Dyoclecianus imp. (Rom.) 474, 20. 745, 15. 855, 25.
 Diodhard v. Thietmarus.
 Diodmarus v. Thietmarus.
 s. Diogenes 780, 35.
 Diomedes deus Graec. 96, 10.
 S. Dyonisii canob. in Brokerya 195, 15.
 S. Dionisii basilica Mediol. 1072, 30.
 S. Dyonisii, Dionisii monast., eocl. Parisiensis, in Francia, *Saint-Denis* 132, 35. 137, 15. 141. 142, 10. 178, 35. 179. 180, 5. 220, 10. 811, 20. 825, 25. 827, 25. 1488, 10. 1491; abbas 825, 35. 828, 30; presbyteri 811, 25; diaconi 811, 25; cronica 176, 1; abb.: Eubulo. Hildewinus; custos: Deodatus; de S. Dionisio: Galterus.
 S. Dyonisii eocl. Rom. 1488, 1.
 Dyonisii 834. 835, 35. 836, 1.
 s. Dyonisius, Dionisius Anapagita mart. 179, 10. 239, 30. 387, 25. 824, 30. 837, 25; primus ep. Athen. 824, 25. 834, 25; *perperam* ep. Corinth. 836, 20. 837, 25; apost. Gall. provinc. 824, 25; liber 831, 15; epist. ad Polycarpum 835, 15; reliquiae 758, 15. 764, 20. 767, 20. 772, 1. 774, 20. 776, 20. 785, 20. 817, 25. 972, 15; sepulchrum 486, 1; dies 469, 5. 529, 30; festum 387, 1. 592, 20. 644, 1. 764, 30; uterinus fr.: Demetrius; socii: Rusticus, Eleutherius.
 Dyonisius, Dionisius papa 155, 30. 834, 25.
 Dyonisius ep. Alexandr. 834, 25.
 Dyonisius ep. Choroith. 834. 835, 5. 836, 1.
 Dionisius ep. Piacent. 1280, 15.
 Dyonisius abbas (Rom.) 834, 25.
 Dionisius (Exiguus) 114. — Dionisii circulus 1416, 25.
 Dyonisius fr. Paradisi 76, 5.
 Dionocus rex Cornub. 115, 15.
 Diocorus, Diocorus patriarcha Alexandr. 1209, 10. 1210, 5.
 Diotmarus v. Thietmarus.
 Dypoldus v. Theobaldus.
 Dyrachium, *Durazzo* (Alban.) 274, 25.
 s. Disibodi conf. reliquiae 482, 10.
 Diema, *Dissen* (pr. Rb. Osnabrück, Kr. *Iburg*) 879, 30. 880, 15. 885, 15; ad vocatus: Moginbaldus.
 Disparum cast. Thuring. dictum, *fortasse Dausburg* (belg. Prov. *Brabant*, arr. et cant. *Léven*) 119, 10.
 Dyspodi: Stephanus (Lazarevitch), dux Serb.
 Dytenborn locus, eocl., *Dietenborn* (pr. Rb. *Erfurt*, Kr. *Nordhausen*) 529.
 Dithensheim, Dithensheim villa. *Deidensheim sub monte Hardt* (bayr. Rb. *Palz*) 665; de D.: Richardus.
 Duterich, Ditericus, Dithericus, Dythericus v. Theodericus.
 Dithensheim v. Dithensheim.
 Dirherus, Dytherus v. Dietherus.
 Dithmarus, Dithmarus v. Thietmarus.
 Ditorie (Clitorius) lacus Italiae 412, 35.
 Dittelstedt v. Tutilstete.
 Ditvinus de Heimbürg index 692, 40; fil.: Heinricus.
 Ditzo v. Theodericus
 Divort, *Tiefurt* (thür. *Gb. Weimar*) 461, 25.
 de Dixmuda, Dixemude, *Diksmuide* (belg. Prov. *Westflandern*): Theodericus.
 Dobelin castrum, *Döbeln ad fl. Freiberger Mulde* 598, 30.
 Dobiche villa circa plagam orientalem in dyocesi Halberstatisensis episcopii, *fortasse Dobschen* (pr. Rb. *Merseburg*, Kr. *Weissenfels*) 590.
 Dobrowitz v. Drowowicz.
 Doda abbat. Mont. 163, 15.
 Dodo ep. Camerac. et Attrebat. 156.
 Dodo ep. Mutin. 1312, 10. 1313, 25.
 Dodo presb., capellanus regius (Ottonis I. imp. Rom.) 955. 956, 15.
 Dodo interfector s. Lamberti 142, 30.
 Dobeln v. Dobelin.
 Dobrutschen v. Dubersacan.
 Dollstädt v. Tulstete.
 Dörberg v. Turinberg.
 Dognonium v. Dononium.
 Dokinde, Dokinge villa, *Dokkum* (niederl. Prov. *Friesland*) 385, 15. 589, 20.
 Domicianus v. Domitianus.
 Domini templum (Ierosol.) 388, 5. 398, 25. 593, 25.
 s., b. Domnicus 245, 10. 246. 274, 25. 355, 25. 389, 15. 430, 25. 583, 30. 609, 15; dux, Jr. Predicatorum 389, 45. 609, 15. Legenda 245, 45. 246, 1. 358, 35; dies 619, 5; ordo 245, 45; v. *etiam* Predicatores.
 s. Dominicus (abbas Sotian.), sacerdos et mon., cf. 1412, 15. 1413.
 Dominicus ep. Camerac. et Attrebat. 156, 20.
 Dominicus ep. Peren. 1484, 25.
 Dominicus abbas S. Salvii monast. 1095. 1324, 20. 1325, 20.
 Dominus v. Iesus Christus et in ind. res. et verb.
 Domitianus, Domicianus.
 Domitianus imp. Rom. 835, 40. 836, 1. (s.) Domitianus ep. Aretin. 1439, 10.
 s. Domitiani ep. (Traiect.) reliquiae 786, 1.
 Domicianus discip. s. Landelini 127, 35.
 Domizon v. Dammison.
 Dompierre villa paroch., *Dompierre* (frz. *dép. Nord*, arr. et cant. *Avesnes*) 235, 25. 865, 25.
 Dompni-Martini, *Dammartin-en-Goële* (frz. *dép. Seine-et-Marne*, arr. et cant. *Meaux*), comes 329, 25; de Dompno-Martino: Reginaldus comes Bolon.
 Don v. Tanay.
 S. Donaciani basilica Brug. 326, 25. 820; decanus: Robertus II.
 S. Donati eocl. Aretin. 1471, 5. 1476, 25. 1478, 15. 1481, 15; S. Donatus 1471, 15. 1478, 30; oratorium parvum 1477, 1; altaria 1481, 1; altaria: S. Donati, S. Luciae, S. Iohannis Baptistae, S. Petri; custodes 1477, 15. 1479, 10; custodes: Petrus, Martinus, Cucus, Reginaldus.
 S. Donati altare in eocl. S. Donati Aretin. 1480, 5.
 s. Donatus ep. Aretin. 1439, 10. 1471, 25. 1477, 20; corpus 1471, 20. 1472, 10. 1477, 20; reliquiae 482, 35. 770, 1. 778, 5. 782, 15; festivitas 1475, 30. 1479, 5.
 Donatus (Aelius, grammat.) 82, 15.
 Donax v. Danubius.
 Donauwörth v. Werda.
 de Doncery, *Denchery* (frz. *dép. Ardennes*, arr. *Meixieres*, cant. *Sedan*), dom. 199, 35, de D.: Reginaldus.
 Dononium, Dogonium, Denaing villa, *Denaïn* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*) 119, 10. 154, 30. 173, 35. 199, 35. 235, 45; Dononensis eocl.; Dononense canob., monast. 148, 15. 149. 151, 1. 184, 30. 186, 15; Denaing colleg. 235, 15; destructionis historia 171, 25; eocl.: S. Manas; abbat.: s. Ava. Ermentrudis, Fredessendis; sanctimon.: Emma; presb.: Gerardus, clerici: Andreas, Heildanus; de D.: Stephanus. Dononenses 148, 15; Dononensis: s. Regina.
 Donse villula, *Deinze ad Lys fl.* (belg. Prov. *Ostflandern*, arr. *Gent*) 266, 15.
 Donus v. Bonus.
 Dora Baltea, Dora Riparia v. Dorica, Duria.
 Dordrecht v. Doudrachi.
 Dorfprozelten v. Brotseldau.
 Dorgowe (niv.), *Torgau* (pr. Rb. *Merseburg*) 446, 15.
 Dorica fl., *Dora Baltea fl.*, qui in Padum influit 1455, 1.
 Dorinburg v. Doraburg.
 Doringen v. Thuringia.
 dormientes septem v. septem dormientes.
 Dornburg, Dorinburg, Dornburg castrum, opp., *Dornburg ad Saale flum.* (thür. *Gb. Weimar*, nunc Kr. *Stadtroda*) 484, 10. 468. 471, 30.
 Dortmund v. Trütmundi villa.
 Douai v. Duacum.
 Doucy villa paroch., *Douchy* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Denaïn*) 235, 35.
 Dour villa paroch., *Dour* (belg. Prov. *Henegau*, arr. *Mons*) 235, 30.
 Doudrachi villa, *Dordrecht* (niederl. Prov. *Südholland*) 84, 20.
 Doure riparia, *Droue fl.* in *Eure fl.* influens 175, 10.

Dourleers villa parroch., *Doulers* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Avesnes-Nord*) 235, 30.
 Douzies v. Dozies.
 Dovia (riv.), *Dover* 271, 40.
 Dozies villa parroch., *Douzies* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Bacai*, com. *Feignies*) 235, 40.
 Dragomir de gente Latic., uxor Wratizil ducis Boem. 38, 27.
 Dresden, *Dresden*, *Dresden* 460, 30, 399, 20; pons 460, 30.
 Drexingun opp., *Drossing ad March fl.* (*Niederöster.*) 416, 15, 417, 1.
 Driades 38, 1.
 Drivels, Dryfels v. Trifels.
 Drvilit alveus, quod nos Latine Trinum-fluentem possumus dicere 820, 13.
 Drivordia, Drivorte, Drivurte, Trifordia, *Treffurt ad Werra fl.* (pr. *Rb. Erfurt*, Kr. *Mühlhausen*) 391, 25, 452, 5, 489, 10, 611, 5, 614, 20, 653; de D. *Fridericus II.*, *Fridericus X.*, *Hermannus VIII.*, *Hartungus abbas* S. Petri monast. Erford.
 Droco, *Drogo*.
 a. Droco, *Drogo* de Sebours 239, 1.
 Drogo (ep. Belvac.) 171, 25.
 Droco ep. Matisc. 1036, 1041, 1044, 30, 1045.
 Drogo fil. Pippini II. 142, 30; *perperam* Karolus Magnus 160; uxor: Anstrudis; fil.: Hugo archiep. Rotomag.
 Drogo fil. Caroli II. Calvi regis Franc. 165, 35.
 Droeschkau v. Treseggowe.
 Drossing v. Drexingun.
 Drouzorp, Drunzdorph, *Droendorf* (ad *Thaya fl.*) 42, 35, 43, 1.
 Drowowicz, Drowowitz, *Dobronitz* (*Bohemen*, G. *Prag*, Pol. *Bo. Cieszyn*) 684, 15, 686.
 Drudwinus subdiac. Patrobrun. 809, 15.
 Druchtesbeke rivus, *Drüffelsbeck*, qui in *Hehlenriede fl.* (pr. *Rb. Lüneburg*, Kr. *Gifhorn*) infuit 20, 5.
 Drunzdorph v. Drouzorp.
 Dryfels v. Drivels.
 Duacum, Duacense castrum, Duacensis villa, *Douai* (frz. *dép. Nord*) 127, 30, 134, 25, 140, 45, 141, 5, 156, 30, 166, 183, 40, 194, 85, 195, 35, 204, 30, 223, 5, 268, 1, 268, 35, 285, 35, 334, 1; territorium 133, 35; decanatus 234, 25, 236, 45; Tuder nunc Duacum 110, 35; eccl.: S. Mariae. — Duacenses 134; Duacensis dux: Adalbaldis; de D.: Petrus.
 Duberscan ecclesiola, *fortasse Döbritschen prope Ienam* opp. 917, 40.
 Duderstadt v. Tutersteten.
 Dumkirat v. Daurintrhut.
 Dulcitus ep. Aretin. 1439, 25.
 Dumarus Sclavus 18, 5, 1331, 5; fil. 18, 10, 1331, 5.
 de Dunas *Dhaun* (prope *Kirn ad Nahe fl.*): *Heinricus* prepos. Wormac.
 de Duratio, *Duras* (belg. *Prov. Limburg*, arr. *Hasselt*, cant. *Saint-Trond*), comes 204, 1.
 Durazzo v. Dyrrachium.
 Durbeium, *Durbuy* (belg. *Prov. Luxemburg*, arr. *Marcho*) 99, 25, 131, 5, 183, 15; Durbeicene territorium a gente Durbeica sic appellatum 101, 30; Ob durbiensis comitatus 146, 30; Durbiensis com.: Glomerius, *Henricus*.
 Duris fl., *Dora Riparia fl.*, qui in *Padum fl.* infuit 1455, 1.
 Duringen v. Thuringia.

Duttenburg villa, *Duttenberg* (würth. *Neckarkr.*, Oa. *Neckarsulm*) 673, 5.
 Dvysburg v. Dispargum.
 Dy- v. Di.

E.

Eadualdus rex Angl. immo Cantuar. 123, 40.
 Ebalus (dux Aquitan.), comes Pictav. 475, 5.
 Ebalus, princ. Capreae insulae, fil. Telonas 1020, 10.
 Ebeko, Ebazo, praepos. S. Mauritii eccl. Hall., sacerdos b. Petri eccl. in Sereno Monte 951, 45, 952, 1; mater 951, 45, 952, 10.
 Ebbelin (fortasse canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
 Ebbo v. Ebo.
 de Ebelein, Ebeleybin, *Ebeleben* (thür. *Gb. Schwarzburg-Sondershausen*, Kr. *Sondershausen*), commendator Hospitalorum Erford. 650, 30; ministerialis: *Heinricus*.
 Ebirhardiabruckon, *dis Ebertswiese prope Tambach* (thür. *Gb. et Kr. Gotha*) 519, 10.
 Eberhardus, Eberhardus, Eberhart, Ebirhardus, Ebrardus, Eparhardus, Euerhardus, Evardus, Ewardus, Erardus.
 (Eberhardus II.) archiep. Salzburg. 380, 10, 671, 30; ep. 392, 35, 616, 40.
 Eberhardus archiep. Trev. 772, 1338, 20.
 Ewardus ep. Ambian. 197, 40.
 Everardus ep. Aret., (fil. Bonifatii march. Spolet.) 1440, 1.
 Eberhardus ep. August. 769, 10.
 Eberhardus I. ep. Babenberg. 516, 40.
 Eberhardus I. ep. Constant. 774, 40.
 Euerhardus I. ep. Eistat. 1330, 25.
 Eberhardus ep. Meraburg. 371, 25, 378.
 Eberhardus ep. Parm. 1293, 1.
 Eberhardus (ep. Ratiobon.) 747, 15.
 Eborhart (fortasse canon. Aschaffenburg.) 739, 40.
 Ebrardus presb. Francus 1307, 25.
 (Eberhardus) prepos. de Paumburch 722, 10.
 Ebrardus scriptor, 107, 25.
 Eparhardus dux Baioar., (rex) Longobard., fil. Arnolfi ducis Baioar. 743.
 Eberhardus (dux Franc.) 8, 30, 178, 25, 744, 30; fr.: *Conradus I. rex* (Franc. Orient.).
 Eberhardus, Ebirhardus immo Ulricus II. comes immo dom. de Hayno 433, 642.
 (Eberhardus I.) comes de Katzenellenbogen 415, 20, 421, 25, 633, 40; fil.: (Philippus aut Otto).
 Ewardus, Ewardus Radoulz princ. Mauritan., castellanus Tornac. 203, 25, 227, 25.
 Eberhardus advocatus eccl. Aschaffenburg. 760, 10.
 Eberhardus, Eberhaardus, Ebirhardus de Masbach, Franco 449, 652, 45.
 (Eberhardus de Nellenburg) misus *Heinrici IV. imp.* (Rom.) 1213, 30, 1214, 1, 1216, 5; legatus Sathanas 1214, 1.
 Erardus de Parcenay baro 302.
 Everardus laicus 948, 1; fr.: b. Lambertus praepos. Novi operis.
 Ebermo mon. de Suevia (Gatersted.) 921.
 de Ebersberg, *Ebersburg castrum*, cuius

rudera prope Stolberg (pr. *Rb. Merseburg*, Kr. *Sangerhausen*) exstant, marschaleus: *Heinricus*.
 Eberstat villa, *marchia*, *Eberstadt* (würth. *Neckarkreis*, Oa. *Weinsberg*) 675, 15.
 de Eberslein, Ebristeyn, Eversteyn, castrum olim prope *Holzminden situm*, comes: *Conradus*.
 Ebizzo v. Ebeko.
 Ebir- v. Eber.
 Ebo, Ebbo, Elbo archiep. Rem., ep. Hildesheim. 156, 740, 10, 943.
 Ebobienis locus, Ebobiense monast. v. Bobio.
 Ebrach v. Elbracensis abbas.
 Ebrardus v. Eberhardus.
 (Ebrudunensis) civ., *Embrun* (frz. *dép. Hautes-Alpes*) 1148; (archi)ep.: Hugo.
 Ebroinus, Ebrunus maior domus (Franc.) 133, 25, 137, 139, 5, 140, 45, 141, 165, 40.
 Ebron (Hebron), (Pal.) 381, 35, 404, 20.
 Eburiones, gens Gallica, quae circa Mosam fl. inter Rhenum et Sabem prope *Leodium habitabat* 102, 5.
 Eca- v. Eaca.
 Écaussines v. Stassines.
 Ecbertus, Egbertus, Eckbertus, Egbertus, Ekbertus, Ekkibertus, Echebertus.
 s. Eckbertus conf. 772, 30.
 Eckbertus archiep. Trevir. 1337, 25.
 Ecbertus ep. Babenberg. 385, 25, 386, 15, 392, 35, 591, 612, 45, 613, 616, 40; soror: (Gertrudis).
 Ecbertus abbas Corb. v. Ercembertus.
 Ecbertus I. marchio Saxon. (Mism.), (fil. Ludolphi com. Brunswic.) 14, 50, 22, 26, 30; liberi: Ecbertus, Gertrudis; fr.: Bruno.
 Ecbertus, Egbertus, Ekebertus, Egbertus, Eklabertus, Ekbertus II. marchio (Mism.), fil. Ecberti I. march. 10, 22, 36, 30, 357, 527, 885, 40, 886; soror (perperam uxor): Gertrudis.
 Echebertus II. comes de Pütin 787, 40.
 Echeate v. Hekate.
 Echebnach v. Effermacum.
 Echzell v. Ezcol.
 Eckarsperge, Eckartsberga v. Eckersberg.
 Ekehardus, Ekkhardus, Egghehardus, Ekehardus.
 (Ekehardus) ep. Merseburg. 393, 30, 616, 35.
 Ekehardus, Ekehardus abbas monast. Reinersborn. 384, 40, 586, 30, 588, 1, 608, 45, 613, 30, 614.
 Egghehardus abbas Urag. 19, 30; cronica 19, 30.
 (Ekehardus) mon. Epternac. 1371, 25.
 Ekehardus praepos. S. Petri eccl. in Monte Sereno 951, 952, 1.
 Ekehardus I. marchio (Mism.) 23, 30.
 Ekehardus II. marchio (Mism.) 911, 30.
 Eckersberg, Eckersberge, Eckersperge, Ekeirsberg, Eckarsperge, Eckhartberge castrum, *Eckartsberga* (pr. *Rb. Meisburg*) 448, 477, 523, 10, 652; de E.: Cunrat cons. Erford., Ruprecht civ. Erford.
 Ekeirstete v. Weberstete.
 (Eckwardus), Eowardus (ep. Aldenburg.) 35, 15.
 Ekwardus, Ekwardus (de Heimburg) lapideis 694, 705, 10; fil.: *Heinricus*.
 Eclaibes v. Escheblies.

Eczo villa, *Echzell* (hess. Pr. Oberhessen, Kr. Nidda) 461, 15.
 Edelgerus, Eylgerus II. comes de Il. f. et de Monsteyn 376, 5. 544, 30.
 Eddis, quae ab aliis Otis nominatur, uxor Ottonis I. imp. Rom. 8, 15; fr. *perperam* patris: Adelanus rex Angl.
 Edilbertus (rex Angl.) 125, 30.
 Edissa civ., quae et Roas dicitur, *Urfa* (türk. Mesopot.) 14, 10.
 (Edmundus) fil. (Richardi regis Rom.) 402, 20. 623, 50.
 Edus civ. v. Augustudunum.
 Edunensis v. Sedunensis.
 Edwardus, Eduardus.
 S. Edwardi regis et conf. eod. London. 713, 30.
 (Eduardus I.) rex Angl. 177, 30.
 (Edwardus II. rex Angl.) 8, 15; fr.: Adelanus; soror *perperam* filia: Eddis.
 Edwardus I. rex Angl., fil. Heinrici III. regis 402, 20. 435. 625, 15. 626, 1. 644. 713. 714. 715, 30. 716, 15; (Alienora); fil.: (Eduardus II. rex).
 (Eduardus II. rex Angl.), fil. Edwardi I. regis 435; sponsa: Philippa.
 Eduardus III. Magnus rex Angl., fil. (Eduardus I.) regis 102, 15. 459. 644, 10. 655, 40; uxor: Philippa.
 Eename v. Eiamensis eod.
 Efernacum, Epternacum, Ethernaca, Epternacensis, S. Willibrordi eod., monast., *Echternach* (luxemb. B. Grevenmacher) 770, 40—774. 1369, 5. 1371, 30; eod. paroch. 774, 5; domus infirm. 772, 10; oratori fabrica 1369, 2; brevis monis 774, 5; solarium S. Ambrosii 774, 5; congregatio 1369, 2; diec. 1369, 5; canonici 771, 30; monachi 771, 30; eod.: S. Gregorii, S. Petri et Pauli, S. Trinitatis; orator: S. Ambrosii, S. Michaelis, S. Pancratii, S. Salvatoris, S. Symphoriani, S. Trinitatis; capella: S. Gregorii, altaria 770, 40—774. 1370, 30; abb.: Udo (Uroldus), Humbertus; praepos.: Hupertus; mon.: (Eckehardus), Fridelo, Thitmarus.
 Egbertus v. Ecbertus.
 Egelbertus v. Egilbertus.
 Eger v. Egra.
 Egehardus v. Eckehardus.
 Egelbertus v. Egilbertus.
 Egidius sedos, *St. Gilles* prope ostium *Rhodani* (fr. dep. Gard) 1178, 15.
 S. Egidii monast. Brunawic. 11, 45. 14, 30. 35, 15. 36, 50; abbas: Heinricus *perperam* Egidius.
 S. Egidii capella Erphord. 426, 25.
 S. Egidius abbas (Gill.) 7, 15. 484, 10. 515, 15. 1178, 35. S. Egidii, Aegidii conf. reliquiae 787, 35. 788, 10; dies 600, 40; testum 469, 15.
 Egidius (dux Rom. rex Franc.) 120, 35. 122, 1.
 Egidius immo Heinricus I. (ep. Lubic.), abbas S. Egidii monast. (Brunawic.) 35, 15.
 Egidius II. vel Iohannes II.) abbas Sancti Sepulcri monast. Camerac. 317, 1.
 Egidius de Lessines frater (historiogr.) 166, 25. 175, 30; Collectiones annorum mundi 166, 25; Revolutiones annorum mundi 175, 30.
 Egidius de Barbencho 263, 1.
 Egidius de Chinaco, fil. Alardi 199, 5.
 Egidius dom. de Chin 200, 5. 204, 5; uxor: Dammion; filia: Mehadis.

Egidius de Kous, maior totius Brabanc, fil. Iohannis 199, 15.
 Egidius I. de Sancto Oberto, senescaldus 300, 10. 204. 226, 10. 228, 1. uxor: Berta, Mehadis; filii: Gervardus, Egidius II.
 Egidius II. de Sancto Oberto, fil. Egidii I. 204, 1.
 Egidius Minave prepos. Valencen. villae 332, 25.
 Egilbertus, Egelbertus, Egilbertus, Egilbertus, Eilbertus.
 Egelbertus, Egilbertus, Egilbertus, Egilbertus archiep. Trev. 10, 25. 39, 30. 767, 5. 780, 30.
 Egilbertus ep. Babenberg. 365, 40.
 Egilbertus ep. Frising. 761. 769, 15.
 Egilbertus, Eilbertus ep. Mind. 776, 5. 778. 878, 25.
 Eilbertus comes (Florn.), fundator Walclodur. monast. 1384.
 Egilolfus archiep. Salisburg. 743, 10.
 Egilolfus de Bendeleyben 577, 25; relict: Bertha.
 Eginhardus v. Emmehardus.
 Eginstate villa, *Egstadt* (pr. Bb. Erfurt, Kr. Erfurt) 466, 20.
 Egipti 386, 30. 387, 50. 388, 1. 562, 30. 568; Egipti 387, 15; Egipti 386, 30; Aegypti 1028, 5; urbs Alexandria: Egiptus, Egiptus draco: (Mahk el Mansur Kelawun) sold. Babul.: i. *etiam* Babilonii. Egiptus, Egiptus, Aegyptus 30, 95, 10. 98, 15. 239, 25. 258, 30. 386, 35. 388, 55. 389, 1. 396, 1. 403, 1. 592, 1. 594. 618, 25. 624, 25. 625, 15. 630, 15. 951, 35. 1027, 1. 1028. 1036. 1042, 10. 1249, 30. 1381, 15; principes 1027, 1; amena 388, 35. 594, 5; sold.: cf. Babilon: v. *etiam* Babilon: Egiptiaca: Maria.
 Egisippus v. Hagesippus.
 Egra civ., *Eger* (Böhm.) 405, 45; marchia 413, 35. 415, 30; eod.: Minorum fr.
 Egsted v. Eginstate.
 Egipt. v. Egipt.
 Eiamensis, Eiamensis eod., *Eename* (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Oudenaarde) 221, 30; monast.: S. Salvatoris.
 Egilbertus, Eilbertus v. Egilbertus.
 de Eichelborn, Eychilborn, *Eichelborn* (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar), dom.: Hermannus.
 de Eichstete, Eystede, *Eichstett* (pr. Bb. Merseburg, Kr. Querfurt): Conradus.
 Eichstetenses, Eistatenses, Eistatenses, Eihstetenses, Eychstetenses, Eychstetenses, Eystatenses, Eystatenses (*Eichstätt*, bayr. Bb. Mittelfranken) ep.: Heribertus, Gebehardus I., Eberhardus I., Gebehardus II., Hartwicus, (Heinricus III.), Reimboto.
 Egilbertus, Eilbertus v. Egilbertus.
 Eilbrechtigehoven, Eilbrechtigehoven, Eilbrechtigehoven prope Erfordiam, *Ullersphofen* hodie *andurium septentrionale Erfordiae* civ. 463, 15. 470, 30. 477, 30; de K.: Sifit consul Erford.
 Eildagensis eod., *Eildagen* (pr. Bb. Hannover, Kr. Springe) 942, 25.
 Eilika, Eyllica, Eyleka, Elica, Aelika, Eyllica, Eyleka, Elica filia Magni ducis Sax., uxor Ottonis com. de Ballenstede 23, 28. 30. 31. 32, 10; soror: Wilphidis.
 Eyllica, *etiam* *Hadrigo* dicta, filia Iohannis I. com. Holst., uxor Ottonis IV. march. Brandenburg. 29, 15. 33, 45.

Aelika quosedam 750, 1.
 Eingilhardus v. Engelhardus.
 Einhardus 800.
 Eiscenberg (villa), *Eichenbergen* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 640, 30.
 Eisenach v. Ysenacum.
 Eisenberg, Eisleben v. Ya-.
 Eiscibin, Eislebyin, Eysleybin villa, *Eischleben* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Arnstadt) 428, 5. 429, 15. 639, 40. 640, 15.
 Eistatensis, Eistatensis v. Eichstetensis.
 Eythberg, Eythburg castrum olim in *Ellersberg monte* (thür. Gb. Weimar, prope Weimar) altum 390, 30. 418, 25. 610, 10. 612, 30; cenobium 610, 10.
 Ekbertus, Ekkibertus v. Ecbertus.
 Ekehardus, Ekkohardus v. Ekehardus.
 Ekleib ep. Merseburg. 366, 10.
 Ekkergem v. Heckerghem.
 Ekwardus v. Eckwardus.
 (El-Aziz Nizār Abū Manūr) rex Babylon. 1028; uxor: (Maria).
 Elbe v. Albia.
 Elibertus mon. Novi Operis 952, 15.
 Elbo v. Ebo.
 Elbracensis, Albracensis (*Elbruch*, bayr. Bb. Oberfranken, Ea. Bamberg) abbas: Wnnicus.
 Elbrechtigehoven v. Eilbrechtigehoven.
 Eldagen v. Eildagensis eod.
 Eldebrandus v. Hildebrandus archidiaconus.
 s. Electas virg. reliquiae 775, 30. 777, 10.
 Elenosina (monast.), *L'Aumône* (fr. dep. Eure-et-Loire, arr. Dreux, cant. Nogent-le-Roi) 94, 5; a b b a s: Philippus.
 Elenosinarius: s. Iohannes ep. Alexandrinus.
 Elena v. Helena.
 Elenore v. Alienora.
 Elera v. Halera.
 Elasmus v. Ellemmes.
 s. Eleutheri conf. reliquiae 775, 25.
 s. Eleutherius mart., socius S. Dionisii 824, 30; reliquiae 758. 764, 20. 769, 20. 772, 1. 776, 30. 785, 30. 817, 30. 972, 15.
 Elvangelium lumen, *Elvangelium* (suitt. Jägerskyris) 1348, 10. 1349, 1; abbas: Windharus.
 Elfridus filia (Alfredi) regis Angl., uxor Balduini II. com. Flandr. 816, 10.
 (Elias), Helias (proph.) 249, 30. 770, 40; 1200, 45. 1297, 20; Testibus 1261, 1.
 Elias, Helias fr., generalis minister ord. Minor. fr. 294, 40. 295, 15.
 (Elias), Helyas de Waltschen monachus Sar. 692. 694, 45.
 (Elias), Helias fil. Pionii medici (Aret.) 1475, 30.
 Elica v. Eilicha.
 Eylgerus v. Edelgerus.
 S. Eligii Mons, *Mont-St. Eloi* (fr. dep. Puy de Calais, arr. Arras, cant. Vimy) 155, 30. 156, 1. 802, 30.
 s. Eligius ep. Noviom. et Tornac. 131, 30. 139, 1. 785, 20; reliquiae 818, 15.
 Elnaudus (Helinandus) ep. Laudun. 858, 30. — Cf. Helinandus.
 Elipandus (archiep. Toletan.) 736, 5.
 s. (Elicus), Helicus, Helysus proph. 1056, 10. 1134, 1. 1240, 1. 1297, 30; reliquiae 972, 15.
 Elizabeth, Elisabeth, Elizabet, Elisabeth, Elysabet, Elyzabet, Elyzabeth.
 S. Elizabet Binch v. Binch.

- S. Elisabeth altare S. Petri eccl. Erford. 484. 20.
- S. Elisabeth eccl. Marburg. 5.
- S. Elisabeth hospitale Martburg. 614, 20.
- S. Elisabeth hospitale Valenc. 310, 15.
- S. Elisabeth campana Reynersborn. 638, 11.
- s. Elisabeth. Elisabeth. Elzabet, Elisabeth, Elysabet, Elyzabeth de Marburch, filia Andreae II. regis Ung., uxor Ludewici IV. langr. Thur. 3, 10, 27, 3, 31, 10, 24, 82, 11, 20, 302, 30, 391, 15, 395, 1, 401, 3, 401, 1, 405, 23, 410, 15, 465, 48, 25, 485, 3, 563, 2, 572, 573, 577, 582, 5, 590, 595, 3, 598, 1, 600, 602, 1, 603, 606, 609, 610, 612, 613, 615, 3, 616, 15, 617, 3, 619, 620, 625, 2, 636, 3, 638, 637, 4, 722, 1, 724, 1, 771, 15; translatio 393, 1, 616, 40; sepulchrum 40, 20; festum 470, 5, 1486, 10; Vita 612, 30; fr.: Bela IV. rex Ung.
- Elizabet prioresse Bethlehem. eccl. iuxta Montes 312, 1.
- Elizabet mon. in Seonaugia 10, 15.
- Elizabet de Haverstein, conversa eccl. Wimp. 676; fr.: Ditzo de Steinfurt.
- (Elisabeth) filia Wenczeslai II. regis Bohem., uxor Iohannis regis Bohem. 674, 10.
- Elizabet, Elisabeth uxor Philippi II. regis Franc. v. Ysabella.
- Elizabet regina Ung., filia Belae IV. regis Ung., uxor Heinrich I. ducis Bawar. infor. 4, 1.
- Elizabet filia Ottonis II. ducis Bavar., uxor Conradi IV. regis (Rom.) 636, 30.
- Elyzabet filia (Henrici II.) ducis Brabant., uxor Alberti I. ducis Brunswic. 26, 1, 31, 1.
- Elisabeth, Elyzabeth filia Ottonis I. ducis Brunswic., uxor Wilhelmi regis Rom. II. com. Holland. 27, 3, 31, 10, 399, 621, 20; *immo* (Adelheidis) uxor Henrici I. langr. Hass. 464, 15, 622, 1; *perperam* Helena 31, 10.
- (Elisabeth) filia (Pribislai II.) ducis Calis., uxor Wenczeslai II. regis Bohem., et Rudolfi III. ducis Austr. 438, 1, 647, 1.
- Elisabeth filia Emhardi ducis Karint., uxor Alberti I. regis (Rom.) 440, 30, 649, 15, 671, 1, 674, 1.
- Elyzabet filia Alberti I. ducis Sax., uxor Iohannis I. com. Holstat. 29, 31, 32; fr.: Albertus.
- Elizabet, Elysabet filia Friderici II. march. Mon., uxor Henrici II. march. Hass. 447, 10, 454, 33, 617, 1, 648, 15, 652, 1, 654; uxor Alberti II. de Kothin *dicta* 445, 3, 651, 10; fr.: Fridericus.
- (Elisabeth) filia Nicolai de Slavica (*immo* Iohannis I. de Meckiburg), uxor Gerhardi I. com. Holstat. 29, 15.
- Elisabeth, Elizabeth filia Ottonis (com.) de Arnswae, uxor Friderici I. march. Misn. 438, 15, 446, 35, 449, 1, 451, 25—453, 454, 458, 5, 642, 55, 647, 10, 618, 5, 652, 1, 655, 15; filia Alberti langr. 647, 10.
- (Elisabeth) filia Godefridi com. Namur., uxor Rogeri de Rosoy 205, 1.
- (Elisabeth) filia Hermannii III. com. de Orlamondo, uxor Alberti langr. Thur. 438, 15, 642, 55, 647, 10; *noverca* Friderici I. march. Misn. 642, 5.
- Elizabet filia (Radulphi) com. Viromand., uxor Philippi com. Flandr. 205, 20, 218, 20, 229.
- (Elisabeth) uxor Nicolai de Barbenchon 312.
- Elizabet, Elyzabeth filia Pribislai (de Krzizanow), uxor Zmilonis de Luchtenburg et Rewisschi (de Upa) 682, 698, 5, 703, 20; sorores: Stislawa, Eufemia.
- Elizabeth de Materna 285, 10; fr.: Iudocus.
- Elyzabeth Sarenis 696, 45; soror: Leucardis.
- Elizabeth filia Philippi de Senoburgo, uxor Balduini de Henin et Ernouldi de Audenarde 226, 40.
- Ellemmes, Elzemes (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Maubeuge*) 235, 10.
- Ellende, Elnde, Oberellen (thür. *Gb. Meiningen*, nunc *Kr. Eisenach*) 447, 1, 614, 20; praepos.: Henricus de Myla; de E.: Gerardus.
- Ellenhardus ep. Frising. 774, 15.
- Ellignies villa parroch., *Ellignies-St. Anne* (belg. *Prov. Henneau*, arr. *Ath*, cant. *Quevaucamps*) 235, 5; Hellognies 167, 35.
- Elino, Ello v. S. Amandi cenob.
- Elwangen v. Elevangesiam linen.
- Elmbertus v. Helmbertus.
- Elmoradac (rex *Jabul*) 82, 5.
- (El-Mustansir) rex Babilon. 855, 20.
- Elnde v. Ellende.
- Elno, Elnonenses, Elnonensis v. S. Amandi cenob.
- Elouges v. Elouges.
- Elperts v. Helmbertus.
- Elaloo v. Aschon.
- Elster v. Olstra.
- Elstirberg castr., *Elsterberg* (sachs. *Kh. Zwickau*, *Ah. Plauen*) 464, 40.
- Elvo v. Blavum. Celo.
- Elyzabet, Elyzabeth v. Elizabeth.
- Elywib quaedam 803, 25.
- Fize v. Audica.
- Embricho, Embrico ep. Wirzburg., prepos. Epheford. 362, 15, 631, 35.
- (Embricho, Emicho) de Spanheim, canon., scolast. eccl. Mogunt. 436, 645.
- Embrun v. Ebreundenis civ.
- Emebertus v. Aldebertus.
- Emerammi v. Emm.
- Emerchieourt v. Ermendicourt.
- s. Emerenciana virgo 770, 20; s. Emerentiae virg. et mart. reliquiae 482, 30.
- (Emericus de Schonecke) electus Mogunt. 420, 30.
- s. Emetorii reliquiae 818, 1.
- Emhardus v. Meinhardus.
- Emicho v. Embricho.
- Emma, Hemma, Hemma.
- (Emma), Hemma regina, uxor Ludewici II. regis German. 1489, 40, 1490, 30, 1491, 15.
- Hemma uxor Bolizlai II. ducis Bohem. 38, 40.
- Hemma abbat. 750, 25.
- Emma sanctimon. quaedam Donon. 151, 30—153, 1.
- Emmaus cast. (Palest.). *lodis Kalfonij*, prope *Hierosolimam* 414, 30, 833, 30.
- Emmehardus ep. Mikilimborg. 35, 30.
- Emmechardus *immo* Reinhardus ep. Wirzburg. 857, 1.
- S. Emmerammi, Emmeram. Emmerami monast. eccl. Ratibon. 34, 746, 15, 747, 824, 30, 825, 827, 10, 830, 35, 832, 35, 833, 1, 1489, 40, 1491, 10; ciborium 827, 30; libri 829, 30; locus sepulturae Arnulfi imp. 827, 30; Hemmae reginae 1489, 40; abb.: (Tuto), Ramvoldus, Richofus; cellerarius: Wisilbus; mon.: Straquaz.
- s. Emmerammi, Heymerammi Aquitanus ep. et mart. 830, 30, 831, 30; s. Hemerammi reliquiae 758, 20; sanguis 776, 20; tumulus 830, 30; miracula 825, 1.
- Emmeries v. Aimeries.
- Ende, Enda villa iuxta Aquisgranum, Endense cenob., *Kornelimünster* (pr. *Rb. Aachen*, *Kr. Aachen*) 136, 165; monast.: (S. Corneli). — Endenses 165, 25.
- Endenghen, Endignien v. Oudeghien.
- Ennas v. Aenas.
- Engel, Angel.
- Engilbaldus subdiae. et acol. Frising. 761.
- Engelbertus, Engilbertus, Englebertus. Engilbertus, Engilbertus I. archiep. Colon. 386, 15, 394, 10, 592, 1, 600, 25, 603; fr.: Adolffus V. comes de Monte.
- Engilbertus, Engilbertus II. archiep. Colon. 404, 405, 1, 406, 411, 1, 626, 15.
- perperam* Engilhardus 627, 1; fr.: Theodericus I. comes de Valkenburg.
- Engelbertus fl. Hugonis dom. d'Engghien 221, 15.
- Engelhardeseih, locus in *Spessart silva* 759, 5.
- Engelhardus, Engilhardus, Aengilhardus, Eingilhardus.
- Engilhardus, Aengilhardus archiep. (Magdeburg.) 617, 50, 749, 25, 750, 20.
- Engilhardus, Engilhardus, Engilhardus ep. Nuwenberg. 380, 1, 381, 5, 388, 3, 395, 10, 571, 10, 613, 35, 616, 20, 618, 1; ep. Crc. 385, 1, 386, 15, 591, 35.
- Engelhardus de Winsperg, prepos. Wimp. 675, 35.
- Engelhardus v. etiam Engilbertus II. ep. Colon. et Zeelinus ep. Scaru.
- Engilleshach v. Engelsbach.
- Engilpero diae. Frising. 761, 25.
- Engelrannus, Enghelranus, Ingheirandus, Ingerrannus, Ingherrant.
- Engelrannus I. ep. Camerac., mon. Corb. 156, 40.
- Ingerrannus II. ep. Camerac. 157, 30.
- Ingelhrandus (comes) 176, 30.
- (Ingelrannus), Enghelranus II. de (Concy) et Boves, fl. Thomas dom. de (Concy) et Merlo 242, 15.
- Ingherrant d'Orbais, fl. Bernars 199, 5.
- Engelsbach, Engilleshach villa, viculus, *Engelsbach* (thür. *Gb. Gotha*, nunc *Kr. Gotha*) 518, 35, 526, 25.
- Engilaint filia Odalrici et S. Paulinae 915.
- Engilsvint caeca 803, 25.
- Engghien v. Aingghien.
- Engil. v. Engel.
- Ingelbertus v. Engilbertus.
- Englie Fontaine villa parroch., *Engliefontaine* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Le Quevaucamp*) 235, 15.
- Engolisma (elv.), *Angoulême* (frz. *dép. Charente*) 158, 10; Engolismenses ep.: s. Salvus, Gerhardus II.
- Enisa fl., *Enns* 735, 5.
- s. Eobanus 367, 35.
- Eorcius (Eurich, rex Visigoth.) 121, 25.
- Epyrhardus v. Eberhardus.
- Epheus 1209, 10; Epheus concilium 1213, 10. — Epheusi 83, 5.
- Epicurus v. Epycurus.

Epicus, *Epirus* 412, 15.

Epinal v. Spinalium.

Epiniac v. Spinosi-loci abbassia.

a Epiphanius, Epphanus (ep. Thon.) conf. 769, 30; corpus 886, 30; reliquiae 764, 765, 10; festivitas 765, 33.

Eppe Sauvage v. Eppe.

de Erpenstein, Eppensteyn, Eppinsteyn, Oppenstein, *Eppstein* (pr. Rh. Wiesbaden, Oberlausitzkreis): Sifridus II. archiep. Mogunt., Gerhardus II. archiep. Mogunt., Godefridus V.

Erphenheim villa prope Wormaciam, *Erphenheim* (hess. Prov. Sturkenburg) 872, 30.

de Eppinger nob.: Adelrammus.

Eppinsteyn, Eppstein v. Eppe.

Eppe villa paroch., *Eppe-Sauvage* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 235, 30.

Epternacensis eocl., Epternacum v. Epternacum.

Epycurus (philos.) 1142, 13.

Epyphanus v. Epiphanius.

Equitus 1381, 30.

Eracleus, Eracius v. Heracleus.

Erardus r. Eberhardus.

Erarus (rex Ostrogoth.) 123, 35.

Erbaute villa paroch., *Erbaute* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 235, 5; Verbaute 236, 10.

Erbsfordia v. Erfordia.

Ereanardus II. ep. Paris. 811, 5.

Erechanaldus, Erechenaldus, Archenalus, Archinaldus, Heroinoldus, Herenoldus maior domus Franc. et patric. Clodov. II. regis 127, 30, 134, 127; prince. palatii 137, 11; Len desius; fr.: Adalbaldis dux.

(Erechembertus), Ecebertus abbas Corb. 10, 30, 1332.

Erechin villa paroch., *Erechin* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 235, 30.

Eresburg, Erespure (castrum), *hadia Mayburg* (pr. Rh. Arnsberg, Kr. Bielefeld) 732, 30, 733, 30; Heresburg 870, 15.

Erfordia, Erphordia, Erphurdia, Erphesfordia, Erphesford, Erphesfurd, Erphesfurt, Erfordia, Erford, Erford, Erhsfordia, Erfordensis, Erphordensis, Erphesfurdensis civ. opp. *Erfurt* 36, 10, 355, 30, 356, 358, 20, 359, 1, 361, 2, (Erphesfurt) 366, 5, 368, 35, 370, 3, 374, 30, 376, 2, 378, 10, 383, 355, 20, 380, 9, 400, 35, 405, 10, 406, 411, 40, 414, 2, 418, 10, 420, 35, 421, 423, 424, 1, 426, 427, 1, 430, 431, 1, 434, 40, 435, 3, 438, 40, 439, 30, 440, 1, 441, 446, 30, 450, 13, 452, 1, 453, 5, 457, 5, 461, 30, 463, 1, 472, 25, 474, 25, 478, 33, 480, 1, 481, 30, 482, 1, 487, 30, 488, 515, 525, 1, 533, 2, 535, 8, 537, 538, 35, 539, 13, 542, 1, 548, 30, 549, 35, 556, 1, 557, 1, 561, 10, 563, 30, 565, 1, 568, 582, 5, 597, 30, 598, 600, 10, 608, 1, 613, 614, 1, 616, 2, 621, 30, 622, 1, 625, 1, 626, 629, 630, 1, 632, 633, 30, 635, 10, 644, 1, 647, 30, 648, 1, 652, 1, 653, 1, 654, 1, 655, 1, 660, 1, 661, 1, 668, 1, 669, 1, 670, 1, 671, 1, 672, 1, 673, 1, 674, 1, 675, 1, 676, 1, 677, 1, 678, 1, 679, 1, 680, 1, 681, 1, 682, 1, 683, 1, 684, 1, 685, 1, 686, 1, 687, 1, 688, 1, 689, 1, 690, 1, 691, 1, 692, 1, 693, 1, 694, 1, 695, 1, 696, 1, 697, 1, 698, 1, 699, 1, 700, 1, 701, 1, 702, 1, 703, 1, 704, 1, 705, 1, 706, 1, 707, 1, 708, 1, 709, 1, 710, 1, 711, 1, 712, 1, 713, 1, 714, 1, 715, 1, 716, 1, 717, 1, 718, 1, 719, 1, 720, 1, 721, 1, 722, 1, 723, 1, 724, 1, 725, 1, 726, 1, 727, 1, 728, 1, 729, 1, 730, 1, 731, 1, 732, 1, 733, 1, 734, 1, 735, 1, 736, 1, 737, 1, 738, 1, 739, 1, 740, 1, 741, 1, 742, 1, 743, 1, 744, 1, 745, 1, 746, 1, 747, 1, 748, 1, 749, 1, 750, 1, 751, 1, 752, 1, 753, 1, 754, 1, 755, 1, 756, 1, 757, 1, 758, 1, 759, 1, 760, 1, 761, 1, 762, 1, 763, 1, 764, 1, 765, 1, 766, 1, 767, 1, 768, 1, 769, 1, 770, 1, 771, 1, 772, 1, 773, 1, 774, 1, 775, 1, 776, 1, 777, 1, 778, 1, 779, 1, 780, 1, 781, 1, 782, 1, 783, 1, 784, 1, 785, 1, 786, 1, 787, 1, 788, 1, 789, 1, 790, 1, 791, 1, 792, 1, 793, 1, 794, 1, 795, 1, 796, 1, 797, 1, 798, 1, 799, 1, 800, 1, 801, 1, 802, 1, 803, 1, 804, 1, 805, 1, 806, 1, 807, 1, 808, 1, 809, 1, 810, 1, 811, 1, 812, 1, 813, 1, 814, 1, 815, 1, 816, 1, 817, 1, 818, 1, 819, 1, 820, 1, 821, 1, 822, 1, 823, 1, 824, 1, 825, 1, 826, 1, 827, 1, 828, 1, 829, 1, 830, 1, 831, 1, 832, 1, 833, 1, 834, 1, 835, 1, 836, 1, 837, 1, 838, 1, 839, 1, 840, 1, 841, 1, 842, 1, 843, 1, 844, 1, 845, 1, 846, 1, 847, 1, 848, 1, 849, 1, 850, 1, 851, 1, 852, 1, 853, 1, 854, 1, 855, 1, 856, 1, 857, 1, 858, 1, 859, 1, 860, 1, 861, 1, 862, 1, 863, 1, 864, 1, 865, 1, 866, 1, 867, 1, 868, 1, 869, 1, 870, 1, 871, 1, 872, 1, 873, 1, 874, 1, 875, 1, 876, 1, 877, 1, 878, 1, 879, 1, 880, 1, 881, 1, 882, 1, 883, 1, 884, 1, 885, 1, 886, 1, 887, 1, 888, 1, 889, 1, 890, 1, 891, 1, 892, 1, 893, 1, 894, 1, 895, 1, 896, 1, 897, 1, 898, 1, 899, 1, 900, 1, 901, 1, 902, 1, 903, 1, 904, 1, 905, 1, 906, 1, 907, 1, 908, 1, 909, 1, 910, 1, 911, 1, 912, 1, 913, 1, 914, 1, 915, 1, 916, 1, 917, 1, 918, 1, 919, 1, 920, 1, 921, 1, 922, 1, 923, 1, 924, 1, 925, 1, 926, 1, 927, 1, 928, 1, 929, 1, 930, 1, 931, 1, 932, 1, 933, 1, 934, 1, 935, 1, 936, 1, 937, 1, 938, 1, 939, 1, 940, 1, 941, 1, 942, 1, 943, 1, 944, 1, 945, 1, 946, 1, 947, 1, 948, 1, 949, 1, 950, 1, 951, 1, 952, 1, 953, 1, 954, 1, 955, 1, 956, 1, 957, 1, 958, 1, 959, 1, 960, 1, 961, 1, 962, 1, 963, 1, 964, 1, 965, 1, 966, 1, 967, 1, 968, 1, 969, 1, 970, 1, 971, 1, 972, 1, 973, 1, 974, 1, 975, 1, 976, 1, 977, 1, 978, 1, 979, 1, 980, 1, 981, 1, 982, 1, 983, 1, 984, 1, 985, 1, 986, 1, 987, 1, 988, 1, 989, 1, 990, 1, 991, 1, 992, 1, 993, 1, 994, 1, 995, 1, 996, 1, 997, 1, 998, 1, 999, 1, 1000, 1.

Erchenaldus, Erechenaldus, Archenalus, Archinaldus, Heroinoldus, Herenoldus maior domus Franc. et patric. Clodov. II. regis 127, 30, 134, 127; prince. palatii 137, 11; Len desius; fr.: Adalbaldis dux.

(Erechembertus), Ecebertus abbas Corb. 10, 30, 1332.

Erechin villa paroch., *Erechin* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 235, 30.

Eresburg, Erespure (castrum), *hadia Mayburg* (pr. Rh. Arnsberg, Kr. Bielefeld) 732, 30, 733, 30; Heresburg 870, 15.

Erfordia, Erphordia, Erphurdia, Erphesfordia, Erphesford, Erphesfurd, Erphesfurt, Erfordia, Erford, Erford, Erhsfordia, Erfordensis, Erphordensis, Erphesfurdensis civ. opp. *Erfurt* 36, 10, 355, 30, 356, 358, 20, 359, 1, 361, 2, (Erphesfurt) 366, 5, 368, 35, 370, 3, 374, 30, 376, 2, 378, 10, 383, 355, 20, 380, 9, 400, 35, 405, 10, 406, 411, 40, 414, 2, 418, 10, 420, 35, 421, 423, 424, 1, 426, 427, 1, 430, 431, 1, 434, 40, 435, 3, 438, 40, 439, 30, 440, 1, 441, 446, 30, 450, 13, 452, 1, 453, 5, 457, 5, 461, 30, 463, 1, 472, 25, 474, 25, 478, 33, 480, 1, 481, 30, 482, 1, 487, 30, 488, 515, 525, 1, 533, 2, 535, 8, 537, 538, 35, 539, 13, 542, 1, 548, 30, 549, 35, 556, 1, 557, 1, 561, 10, 563, 30, 565, 1, 568, 582, 5, 597, 30, 598, 600, 10, 608, 1, 613, 614, 1, 616, 2, 621, 30, 622, 1, 625, 1, 626, 629, 630, 1, 632, 633, 30, 635, 10, 644, 1, 647, 30, 648, 1, 652, 1, 653, 1, 654, 1, 655, 1, 660, 1, 661, 1, 668, 1, 669, 1, 670, 1, 671, 1, 672, 1, 673, 1, 674, 1, 675, 1, 676, 1, 677, 1, 678, 1, 679, 1, 680, 1, 681, 1, 682, 1, 683, 1, 684, 1, 685, 1, 686, 1, 687, 1, 688, 1, 689, 1, 690, 1, 691, 1, 692, 1, 693, 1, 694, 1, 695, 1, 696, 1, 697, 1, 698, 1, 699, 1, 700, 1, 701, 1, 702, 1, 703, 1, 704, 1, 705, 1, 706, 1, 707, 1, 708, 1, 709, 1, 710, 1, 711, 1, 712, 1, 713, 1, 714, 1, 715, 1, 716, 1, 717, 1, 718, 1, 719, 1, 720, 1, 721, 1, 722, 1, 723, 1, 724, 1, 725, 1, 726, 1, 727, 1, 728, 1, 729, 1, 730, 1, 731, 1, 732, 1, 733, 1, 734, 1, 735, 1, 736, 1, 737, 1, 738, 1, 739, 1, 740, 1, 741, 1, 742, 1, 743, 1, 744, 1, 745, 1, 746, 1, 747, 1, 748, 1, 749, 1, 750, 1, 751, 1, 752, 1, 753, 1, 754, 1, 755, 1, 756, 1, 757, 1, 758, 1, 759, 1, 760, 1, 761, 1, 762, 1, 763, 1, 764, 1, 765, 1, 766, 1, 767, 1, 768, 1, 769, 1, 770, 1, 771, 1, 772, 1, 773, 1, 774, 1, 775, 1, 776, 1, 777, 1, 778, 1, 779, 1, 780, 1, 781, 1, 782, 1, 783, 1, 784, 1, 785, 1, 786, 1, 787, 1, 788, 1, 789, 1, 790, 1, 791, 1, 792, 1, 793, 1, 794, 1, 795, 1, 796, 1, 797, 1, 798, 1, 799, 1, 800, 1, 801, 1, 802, 1, 803, 1, 804, 1, 805, 1, 806, 1, 807, 1, 808, 1, 809, 1, 810, 1, 811, 1, 812, 1, 813, 1, 814, 1, 815, 1, 816, 1, 817, 1, 818, 1, 819, 1, 820, 1, 821, 1, 822, 1, 823, 1, 824, 1, 825, 1, 826, 1, 827, 1, 828, 1, 829, 1, 830, 1, 831, 1, 832, 1, 833, 1, 834, 1, 835, 1, 836, 1, 837, 1, 838, 1, 839, 1, 840, 1, 841, 1, 842, 1, 843, 1, 844, 1, 845, 1, 846, 1, 847, 1, 848, 1, 849, 1, 850, 1, 851, 1, 852, 1, 853, 1, 854, 1, 855, 1, 856, 1, 857, 1, 858, 1, 859, 1, 860, 1, 861, 1, 862, 1, 863, 1, 864, 1, 865, 1, 866, 1, 867, 1, 868, 1, 869, 1, 870, 1, 871, 1, 872, 1, 873, 1, 874, 1, 875, 1, 876, 1, 877, 1, 878, 1, 879, 1, 880, 1, 881, 1, 882, 1, 883, 1, 884, 1, 885, 1, 886, 1, 887, 1, 888, 1, 889, 1, 890, 1, 891, 1, 892, 1, 893, 1, 894, 1, 895, 1, 896, 1, 897, 1, 898, 1, 899, 1, 900, 1, 901, 1, 902, 1, 903, 1, 904, 1, 905, 1, 906, 1, 907, 1, 908, 1, 909, 1, 910, 1, 911, 1, 912, 1, 913, 1, 914, 1, 915, 1, 916, 1, 917, 1, 918, 1, 919, 1, 920, 1, 921, 1, 922, 1, 923, 1, 924, 1, 925, 1, 926, 1, 927, 1, 928, 1, 929, 1, 930, 1, 931, 1, 932, 1, 933, 1, 934, 1, 935, 1, 936, 1, 937, 1, 938, 1, 939, 1, 940, 1, 941, 1, 942, 1, 943, 1, 944, 1, 945, 1, 946, 1, 947, 1, 948, 1, 949, 1, 950, 1, 951, 1, 952, 1, 953, 1, 954, 1, 955, 1, 956, 1, 957, 1, 958, 1, 959, 1, 960, 1, 961, 1, 962, 1, 963, 1, 964, 1, 965, 1, 966, 1, 967, 1, 968, 1, 969, 1, 970, 1, 971, 1, 972, 1, 973, 1, 974, 1, 975, 1, 976, 1, 977, 1, 978, 1, 979, 1, 980, 1, 981, 1, 982, 1, 983, 1, 984, 1, 985, 1, 986, 1, 987, 1, 988, 1, 989, 1, 990, 1, 991, 1, 992, 1, 993, 1, 994, 1, 995, 1, 996, 1, 997, 1, 998, 1, 999, 1, 1000, 1.

Erchenaldus, Erechenaldus, Archenalus, Archinaldus, Heroinoldus, Herenoldus maior domus Franc. et patric. Clodov. II. regis 127, 30, 134, 127; prince. palatii 137, 11; Len desius; fr.: Adalbaldis dux.

(Erechembertus), Ecebertus abbas Corb. 10, 30, 1332.

Erechin villa paroch., *Erechin* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 235, 30.

Eresburg, Erespure (castrum), *hadia Mayburg* (pr. Rh. Arnsberg, Kr. Bielefeld) 732, 30, 733, 30; Heresburg 870, 15.

Erfordia, Erphordia, Erphurdia, Erphesfordia, Erphesford, Erphesfurd, Erphesfurt, Erfordia, Erford, Erford, Erhsfordia, Erfordensis, Erphordensis, Erphesfurdensis civ. opp. *Erfurt* 36, 10, 355, 30, 356, 358, 20, 359, 1, 361, 2, (Erphesfurt) 366, 5, 368, 35, 370, 3, 374, 30, 376, 2, 378, 10, 383, 355, 20, 380, 9, 400, 35, 405, 10, 406, 411, 40, 414, 2, 418, 10, 420, 35, 421, 423, 424, 1, 426, 427, 1, 430, 431, 1, 434, 40, 435, 3, 438, 40, 439, 30, 440, 1, 441, 446, 30, 450, 13, 452, 1, 453, 5, 457, 5, 461, 30, 463, 1, 472, 25, 474, 25, 478, 33, 480, 1, 481, 30, 482, 1, 487, 30, 488, 515, 525, 1, 533, 2, 535, 8, 537, 538, 35, 539, 13, 542, 1, 548, 30, 549, 35, 556, 1, 557, 1, 561, 10, 563, 30, 565, 1, 568, 582, 5, 597, 30, 598, 600, 10, 608, 1, 613, 614, 1, 616, 2, 621, 30, 622, 1, 625, 1, 626, 629, 630, 1, 632, 633, 30, 635, 10, 644, 1, 647, 30, 648, 1, 652, 1, 653, 1, 654, 1, 655, 1, 660, 1, 661, 1, 668, 1, 669, 1, 670, 1, 671, 1, 672, 1, 673, 1, 674, 1, 675, 1, 676, 1, 677, 1, 678, 1, 679, 1, 680, 1, 681, 1, 682, 1, 683, 1, 684, 1, 685, 1, 686, 1, 687, 1, 688, 1, 689, 1, 690, 1, 691, 1, 692, 1, 693, 1, 694, 1, 695, 1, 696, 1, 697, 1, 698, 1, 699, 1, 700, 1, 701, 1, 702, 1, 703, 1, 704, 1, 705, 1, 706, 1, 707, 1, 708, 1, 709, 1, 710, 1, 711, 1, 712, 1, 713, 1, 714, 1, 715, 1, 716, 1, 717, 1, 718, 1, 719, 1, 720, 1, 721, 1, 722, 1, 723, 1, 724, 1, 725, 1, 726, 1, 727, 1, 728, 1, 729, 1, 730, 1, 731, 1, 732, 1, 733, 1, 734, 1, 735, 1, 736, 1, 737, 1, 738, 1, 739, 1, 740, 1, 741, 1, 742, 1, 743, 1, 744, 1, 745, 1, 746, 1, 747, 1, 748, 1, 749, 1, 750, 1, 751, 1, 752, 1, 753, 1, 754, 1, 755, 1, 756, 1, 757, 1, 758, 1, 759, 1, 760, 1, 761, 1, 762, 1, 763, 1, 764, 1, 765, 1, 766, 1, 767, 1, 768, 1, 769, 1, 770, 1, 771, 1, 772, 1, 773, 1, 774, 1, 775, 1, 776, 1, 777, 1, 778, 1, 779, 1, 780, 1, 781, 1, 782, 1, 783, 1, 784, 1, 785, 1, 786, 1, 787, 1, 788, 1, 789, 1, 790, 1, 791, 1, 792, 1, 793, 1, 794, 1, 795, 1, 796, 1, 797, 1, 798, 1, 799, 1, 800, 1, 801, 1, 802, 1, 803, 1, 804, 1, 805, 1, 806, 1, 807, 1, 808, 1, 809, 1, 810, 1, 811, 1, 812, 1, 813, 1, 814, 1, 815, 1, 816, 1, 817, 1, 818, 1, 819, 1, 820, 1, 821, 1, 822, 1, 823, 1, 824, 1, 825, 1, 826, 1, 827, 1, 828, 1, 829, 1, 830, 1, 831, 1, 832, 1, 833, 1, 834, 1, 835, 1, 836, 1, 837, 1, 838, 1, 839, 1, 840, 1, 841, 1, 842, 1, 843, 1, 844, 1, 845, 1, 846, 1, 847, 1, 848, 1, 849, 1, 850, 1, 851, 1, 852, 1, 853, 1, 854, 1, 855, 1, 856, 1, 857, 1, 858, 1, 859, 1, 860, 1, 861, 1, 862, 1, 863, 1, 864, 1, 865, 1, 866, 1, 867, 1, 868, 1, 869, 1, 870, 1, 871, 1, 872, 1, 873, 1, 874, 1, 875, 1, 876, 1, 877, 1, 878, 1, 879, 1, 880, 1, 881, 1, 882, 1, 883, 1, 884, 1, 885, 1, 886, 1, 887, 1, 888, 1, 889, 1, 890, 1, 891, 1, 892, 1, 893, 1, 894, 1, 895, 1, 896, 1, 897, 1, 898, 1, 899, 1, 900, 1, 901, 1, 902, 1, 903, 1, 904, 1, 905, 1, 906, 1, 907, 1, 908, 1, 909, 1, 910, 1, 911, 1, 912, 1, 913, 1, 914, 1, 915, 1, 916, 1, 917, 1, 918, 1, 919, 1, 920, 1, 921, 1, 922, 1, 923, 1, 924, 1, 925, 1, 926, 1, 927, 1, 928, 1, 929, 1, 930, 1, 931, 1, 932, 1, 933, 1, 934, 1, 935, 1, 936, 1, 937, 1, 938, 1, 939, 1, 940, 1, 941, 1, 942, 1, 943,

- (Ernestus I.) dux Suev. 26, 30; uxor: Gisela: fil.: Hermannus.
- Ernest I. comes de Thuringia (de Glihen) 367, 10.
- Ernestus II. comes (de Gleichen) 371, 20, 338, 25.
- Hernestus III. comes de Glichin 397, 30; fr.: Heinricus, Lampertus.
- Ernestus de Troisme 787, 5; fr.: Waltherus de S. Andrea, Adelrammus de Eppingerge.
- Ernfridus v. Ezo.
- Ernoldus, Ernolphus v. Arnoldus.
- Ernstroda v. Erpherode.
- Erodeus, Erododus v. Herodotus.
- Erpesfurt v. Erfordia.
- Erfpfi molitor quidam 472, 20.
- Erfpvar, lumen recepit 803, 20.
- Erpherode, Erphisrot villa, *Ernstroda* (Hür. Gb. *Gotha*, nunc *Kr. Gotha*) 519, 15, 635, 20.
- Erphesford, Erphesfurd, Erphesfurt, Erphord, Erphaud v. Erfordia.
- Erfhus miles 480, 20.
- Erquelines villa parroch., *Erquelines ad Sambre fl.* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 235, 20.
- Erqui v. etiam Erk.
- Errandus v. Stephanus.
- Errfort v. Erfordia.
- Erro v. Sesedia.
- Erserbe v. Erichsberg.
- Erstein villa, *perperam super ripam Mogoni flum., Erstein* (Unterelsaß) 360, 35.
- Erthuch: Burcardus.
- Ertvelde v. Artevelde.
- Erwinus I. comes de Glihen 530; uxor: Heleburga.
- Erwinus II. comes (de Glihen) 540, 10.
- Erwinus III. comes de Glichin 403, 30.
- Erleben v. Irkesleve.
- Erbinnberg, Erbinningingerun, locus in *Spessart silva* 759.
- Escailon villa parroch., *Escailon* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douai, *prope Auberchicourt*) 235, 25.
- Escanaffles v. Estanaffles.
- Escarmain v. Esquarmaing.
- Escaudaing villa parroch., *Escadain* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain) 235, 25.
- Escaufours v. Cauffours.
- Escauppens villa parroch., *Escauptont* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé) 235, 25.
- Escaussines villa parroch., *Escaussines Lalain ad Sennette fl.* (belg. Prov. Henne-gau, arr. et cant. Soignies) 224, 1.
- Eschenbergei. v. Eischenberg.
- de Eschinbach, *Eschenbach* (bayr. Rb. Mittelfranken, Ba. Gunzenhausen): Wolframus.
- Esciebles villa parroch., *Eclabes* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 235, 25.
- Esclervang villa parroch. in decanatu Ostrevaucens 235, 25.
- Esculium v. Asculanum opp.
- (Esiun), *Iesi* (Marche, Prov. Ancona) *perperam* Assisium 30, 1.
- Esouges villa parroch., *Blouges* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Mons, cant. Dour) 235, 25.
- Espas villa parroch., *l'Espaiz* (frz. dép. Nord, arr., cant., com. Valenciennes) 235, 30; Spas 238, 30.
- Espenvelt, Espinevelt villa, viculus olim inter *Ernstroda et Rodichen* (Hür. Gb., nunc *Kr. Gotha*) sita 518, 35, 519, 10, 526, 25.
- Esipich locus quidam in Erfordia 458, 3.
- d'Espincy, *Epinois* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Thuin, cant. Binche) et d'Antoing dom.: Simon, (Hugo).
- Esquarmaing villa parroch., *Escarmain* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 235, 15.
- Essen v. Asidense monast.
- Estambruges villa parroch., *Stambruges ad Dendre fl.* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 235, 5.
- Estanaffles villa parroch., *Escanaffles ad Scheide fl.* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Tournai, cant. Celles) 206, 1, 235, 1; Scanaflles 186, 30.
- Estanfours v. Cauffours.
- (de Este), *Este* (Venet., Prov. Padua), marchio: Azo II.
- Estenkerke villa parroch., *Stenkerques-Enghtien* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Soignies, cant. Enghtien) 235, 10.
- Estibor index Boem. 41, 45; fil.: Ianos.
- Estimes v. Lestines.
- Estrees villa parroch., *Estrées* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bevaumont, com. Bachon) 235, 25.
- Estrepi v. Strepi.
- Estroen, Estruen villa, *Etroeuigt ad Helpe fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud) 217, 35, 235, 20, 255, 306, 307, 5; terra 263.
- Estruen villa parroch., *Estreux* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 202, 1, 235, 20.
- Étampes v. Stampis.
- Eth villa parroch., *Eth* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 235, 20.
- (s. Ethelwida), Athelswitha, Athelsuit (regina) 749, 30.
- s. (Ethelwoldi), Aedelwaldi ep. (Winton.) reliquiae 713, 35.
- Ethico Cum-cura-aureo princeps 23, 15, 24; liberi: Henricus, Inditta (*confuse*).
- Ethimoliarum, Ethymoliarum liber Ysidori (ep. Hispal.) 402, 30, 414, 10, 624, 1.
- Ethiopes, Ethyopes 103, 15, 575, 35, 1018, 5, 1021, 30; Aethiops 1134, 15; Aethyops 913, 5. — Ethiopia 94, 35, 95, 10.
- Ethy. v. Eth.
- Etus v. Aetius.
- Etroeuigt v. Estroen.
- Etrudis v. Gertrudis.
- Etsch v. Adexe fl.
- Et Tell v. Bethesda.
- Ettersberg v. Eyrtirberg.
- s. Ettonis reliquiae 908, 30.
- Etzeberg castrum, *Blindenburg* (*Alt. Hen*) 572, 30; monasterium 572, 30.
- Eubulo abbas S. Dionysii monast. Paris. 832, 1.
- S. Eucharis ecd. Trever. 12, 20; altare: S. Iohannis bapt.
- S. Eucharis ara Wimpin. 675, 45.
- s. Eucharinus archiep. Trev., conf. 767, 20, 784, 5; reliquiae 482, 776, 14, 782, 15.
- Euclides 82, 1; libri astronomici et mathematicae 82, 15.
- Eucufatus v. Cucufatus.
- Eudo dux (Aquitani) 143, 1.
- (Eudo) comes Borbon. 329, 1.
- (Eudo) nob., aponus s. Aldegundia 128, 40, 129.
- Eudoxia v. Audoxia.
- Euerhardus v. Eberhardus.
- s. Eufeniae reliquiae 774, 10.
- Eufemia filia Zamburi II. (ducis Pomereii), uxor Adolphi V. com. Holstat. 29, 15.
- Eufemia filia Pribelei (de Krizanow), uxor Botschons com. de Bernek 682, 691, 693, 695, 699, 701, 707; soror: Stalawa, Elyzabeth.
- Eufemia filia Gerhardi de Obersen, (uxor Tassonis de Tassau) 699, 20, 703, 25, 707, 15; fr.: Botscho, Zmilo: soror: Agnes.
- s. Eufemias reliquiae 758, 10, 774, 10, tunica 818, 15.
- Eugenius (imp. Rom.) 116, 5.
- Eugenius II. papa 164, 10, 740.
- Eugenius III. papa, qui et Bernhardus (card., abbas S. Anastasi monast. Rom.) 220, 366, 30, 367, 20, 956, 5.
- Eugenius ep. (Carthagini) 121, 40, 122, 1.
- s. Eulalias reliquiae 774, 15, 776, 35.
- Eumenides 1187, 10.
- Eunomius ep. Cyzie. 1209, 5.
- Eurich v. Bormus.
- Europa 37, 40, 88, 15, 90, 10, 92, 40, 93; Europae totius regnum 1489, 15.
- Europa filia Agenoria regis Lib. 90, 5.
- s. Eusebia abbat. Marsian., filia Adalbadi ducis Duac. 133, 20, 134, 30, 136, 15, 188, 30; reliquiae 786, 15; fr.: Mauruntus.
- s. Eusebii reliquiae 774, 20.
- Eusebus ep. Aretin. 1439, 15.
- Eusebus (Caesariensis) 81, 30, 91, 45, 113, 15, 334, 5, 835, 15, 837, 20, ecclesiastica hystoria 834, 836, 20; genealogia ecclesiasticorum 81, 30; cronica 91, 15.
- Eustachia v. Wistassia.
- s. Eustachus mart. 484, 25; reliquiae 772, 1, 775, 30, 776, 10.
- Eustacius de Cantelu 242, 15.
- Eustacius dom. de Lendio, fil. Waltern dom. 198, 30, 312, 25.
- Eustacius I. du Rues, par Mont. castré, fil. Ernouldi, fin Balduni II. com. Hanon. 198, 231, 232; uxor: Maria; liberi: Nicholas, Eustacius, Beatrix, Aelidis, Ada.
- Eustacius II. du Rues, dictus le Va.les, fil. Eustaci I. 198, 200, 2, 231, 20; uxor: Beatrix immo Bertha; liberi: Eustacius, Beatrix.
- Eustacius III. du Rues Campuli, fil. Eustaci II. 198, 30.
- Eustacius IV. dou Rues 263, 1, 281, 5; uxor: Maria.
- Eustacius cf. etiam Wistassas.
- (Eustorgius) archiep. Nicosa. 385, 25, 386, 25, 591, 1, 592, 5.
- S. Eustorii ecd. Mediol. 537, 25.
- Eutices (heretici), *Eutyches* 1209, 10.
- s. Eutropiae reliquiae 786, 10.
- Eva (uxor Adam) 966, 20, 1214, 30, 1282, 15.
- Eva quemdam (Segus) 966, 20.
- s. Eventii, Evexii reliquiae 758, 10, 769, 20, 776, 10.
- Everardus v. Eberhardus.
- Everhelmus canon. S. Petri ecd. Colon. 949, 1.
- Everhelmus decanus ecd. in Redenboch 960, 25.

Evermodus ep. Racieborg. 15, v.

Eversteyn v. Eberstom.

Eveza filia Operi, uxor Henrici com. de Bodenburch 952, 10.

Evodium, Evosium. *Iwois hodie Carignan* (frz. *dép. Ardennes*, arr. *Mézières*) 169, 15. 858, 25.

Evardus. Ewardus v. Eberhardus.

Ev. Ewaldorum duorum reliquiae 482, 25. 777, 10. 782, 10. s. Albi Ewaldi mart. reliquiae 769, 5.

Exculana civ. r. Asculanum opp.

s. Exuperii. signiferi s. Mauricii reliquiae 482, 20. 711, 15. 782, 15. 817, 30. Ey. v. Ei.

Ezelinus, Ezelo, Ezilo, Ezo, Ezzo, A(celinus), Azelinus, Hezelinus, Hezelo, Hezilo.

Ezelo ep. Partinopol. 918, 25; v. Heinrichus I. archiep. Magdeburg.

Ezo, Ezzo, etiam Ernfridus appellatus ep. Altenburg. 55, 15. 779.

Ezilo ep. Brandenburg. abbas Ilincburg. 9, 30.

Ezelinus, Azelinus, Hezelinus, Hezelo, Hezilo ep. Hildesheim. 704, 15. 770, 5. 874. 877. 945. 946.

Ezelinus ep. Searn. 775, 40; Lingelhardus 775, 30.

A(celinus) ? mon. S. Pantaleonis ecd. Colon. 1381, 10.

Hezelinus mon. S. Clementis monast. Mett. 905, 35.

Hezelinus comes palat. Lothar. 750, 20. 760, 1. 775, 20; uxori: (Mathildis), filia: Richeza.

Hezelinus de Tervis 400.

Exico (ep. Aldenburg.) 35, 15.

F. V germanicum. — Cf. Ph.

F. Gyze venator, miles 633, 20.

Fabae planum, *hodie Mardach Ibn 'Amir* (Palast.) 385, 30. 591, 5.

s. Fabianus, Fabyanus ep. (Rom.) et mart. 1193, 10. reliquiae 482, 20. 486, 5. 758, 20. 764. 769, 20. 771, 10. 782, 10. 787, 30.

Fabianus comes (in *Wiesegrad urbe profectus*) 40, 15.

Fabrics (immo Fulbertus) ep. Caroth. 516, 30.

Faenza v. Vegenze.

Fait v. Fayt.

Falestis v. Palestina.

de (Valkenburg). Walkenberg, Valkenburg ad Geule fl. (suiderl. Prov. Limburg), comes: Theodericus I.

Valkensteyn castrum, Falkenstein (pr. Rb. *Münchberg*, *Münchfelder Gebirgskreis*, prope *Ballenstedt*) 18, 15.

Famars v. Fanum-Martis.

Familleux Rues villa parroch., *Familleux* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Charleroi*, cant. *Seneffe*) 236, 5.

Fampola villa, *Fampouz* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Arras*, cant. *Arras-Sud*) 155, 45.

de Vanre, *Großfahner* (thür. Gb. et Kr. *Gotha*): Heinrichus camerarius.

Fanum-Martis, nunc Fanmars, *Famars* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Valenciennes-Sud*) 88. 101, 10. 110, 20. 110, 20. 118. 141. 163, 40. 164, 1. 167, 25. 236, 20. (Fanmars): Fani-Martis, Fanmartensis, Martiensis comitatus 100, 25. (Phan-Martis). 141. 142. 168. 169, 30; patria

179, 1; castellanus 232; *fortasse etiam*

Marcisium 121, 10; comes Haimo.

— Fanimartenses, Fanismartenses

115, 30. 116.

Fara v. Fare.

Faramundus v. Pharamundus.

Varch: Reynardus; cf. Porcus.

Fardensis v. Verd.

Fare pertinencia, ?? *Fara Filiorum Petra* (Prov. et civ. *Chieti*, mand. *Bucchantoo*) 1462, 15.

de Vargila, Varila, *Vargula ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Erfurt*, Kr. *Langensalza*): Waltherus miles, Rudolfus pincerna, Petrus abbas S. Petri monast. Erford.

Farinulae collis, *Farindola ad Tavo fl.* (Prov. *Teramo*, circ. et mand. *Penne*) 1465, 1.

Vasanus: Heinrichus militaris vir.

Fastrada, Fastrat regina, filia Ratolfi com., uxor Caroli Magni imp. Rom.

7. 736, 10. 737, 5. 1489, 25.

Fastrudus advocatus 197, 10; uxori: Yda.

Faubourg-de Lefse v. Lefli.

Faulz Roes, Fauroeux v. Roes.

Fauril villa parroch., *Fauril* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Landreies*)

235, 30; *fortasse etiam* Faveroles 235, 45.

Fausta nob., uxor s. Cassii ep. Narr.

979. 980, 15—982, 1.

s. Faustini reliquiae 783, 35.

Faustus (ep. Regen.) 122, 40.

Faveroles, Favril v. Fauril.

(Fayt), Fait Castrum villa parroch.,

Grand-Fayt ad Petite Helpe fl. (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Avesnes-Sud*) 235, 45.

Fayt villa parroch., *Fayt-le-Franc* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Dour*) 226, 35. 226, 1.

Fayt villa parroch., *Fayt-lez-Manage* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Charleroi*, cant. *Seneffe*) 236, 1.

Fayt, Fait Villa villa parroch., *Petit-Fayt ad Petite Helpe fl.* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Avesnes-Sud*) 176, 25. 235, 45.

Fécain villa parroch., *Féchain* (frz. *dép. Nord*, arr. *Douai*, cant. *Arleux*)

235, 40.

Federicus v. Fridericus.

Vegenze civ., *Faenza* (Emil., Prov. *Ravenna*) 604, 5; portae 604, 5; civitas 604, 6.

Vehra v. Vere.

Feignues v. Fignies.

de Veldeaport; depiler 697, 40. 699, 20;

de Velsperg nob.: Tuta.

Felleris villa parroch., *Felleris* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Avesnes-Nord*) 235, 55.

Felertanus: Iohannes II. ep. Penn.

s. Felicianus mart. 770, 10; reliquiae

487, 5. 760. 776, 10. 777, 25. 778.

s. Felicissimus mart. reliquiae 768, 15.

771.

s. Felicitas virgo et martyr 957, 5.

1485, 5; reliquiae 482, 30. 484, 1. 769,

20. 776, 15. 930, 15. 957, 1; concubum

786, 10; septem filii 769, 20. 955. 957;

filii: s. Alexander, s. Felix.

Felimes villa parroch., *Felines-lez-Mor-*

tagne ad Schelde fl. (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Saint Amand*)

235, 45.

b. Felicie altare in Teatina urbe 1129, 5.

s. Felicio ep. reliquiae 772, 5; de corpore 771, 10.

s. Felicia mart., filii s. Felicitatis, reli-

quiae 758, 25. 771, 15. 972; corpus

955, 25. 957; digitus 783, 30.

s. Felcis conf. reliquiae 776, 20. 778, 30.

s. Felicia I. papae et mart. reliquiae

487, 5. 769, 20. 780; dies 439, 35.

Felix (III. papa) 122, 1.

Felix IV. papa 1211, 35.

Felix ep. de Hispania (Urgell.), hereticus

736. 737, 1. Felicianus heresis 159.

Felix mon. Casin. 1128. 1129.

Felleris v. Feleries.

Velseche castrum, *hodie non iam exstat*,

olim in Eichsfeld pago prope Gleichen-

stein castrum situm 392, 10. 616, 20.

Felsenburg v. Selsenburg.

de Velspech civis Ysenac. 623, 5.

Velsperg v. Veldesperg.

Fehys villa parroch., *Fehy* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Charleroi*, cant. *Seneffe*) 236, 15.

Fenaing villa parroch., *Fenain* (frz. *dép. Nord*, arr. *Douai*, cant. *Mar-*

chiennes) 236, 20.

de Fera in Tardenois, *Fère-en-Tardenois*

(frz. *dép. Aisne*, arr. *Château-Thierry*), dom.: Iohannes.

Verdenses (Verden, pr. Rb. *Stade*)

1332, 5; Verdenses, Fardenses, Wer-

dunenses ep.: Thietmarus II., Hugo,

Tammo, Rudolfus, Conradus I.

Ferdinandus v. Fernandus.

Vere curia, *Vehra ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Erfurt*, Kr. *Weissenfels*) 471, 30.

Fère v. Fera.

Ferin villa parroch., *Ferin* (frz. *dép. Nord*, arr. *Douai*, cant. *Douai-Sud*)

235, 40.

de Veringen, *Veringenstadt* (Hohenzel-

lern, Ob. *Gammertingen*), comes:

Wolfradus.

Feris v. Persia.

Fernandus, Ferrandus, (Ferdinandus).

s. Fernandus v. s. Anthonius in Padua.

(Ferdinandus III.) rex Castellae 412, 5.

428, 20; filia: (Alenora).

Fernandus, Ferrandus comes Flandr.

et Raron., fil. (Sancii I.) regis

Portugal. 114, 50. 259, 30. 263, 35.

266, 5. 270, 10. 271. 275, 1. 276. 281.

282. 291. 292. 296, 10. 299, 15. 301, 1.

304, 30. 305, 25. 307, 20. 308, 15. 309, 1;

uxor: Iohanna.

de Vornberg, Vornberg, Vornberg, Virn-

bore, *Virnberg* (pr. *Rb. Coblenz*, Kr. *Adenau*): Heinrichus III. archiep.

Mogunt., Robertus.

Feron villa parroch., *Féron* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Tredon*)

235, 55.

Ferrandus v. Fernandus.

Ferricus v. Fridericus.

Ferrière v. Fyeres.

s. Ferrutii reliquiae 482, 25.

Ferté-Milon v. Milonis Firmitas.

de Ferreiro: Iacobus (Benedictus XII. papa).

Vesolanus (Fiesole, Tusc., prope *Flo-*

rentiam) ep.: Teodaldus.

Ficiclo (civ.), *Fucecchio ad Arnum fl.*

(Tusc., Prov. *Florenz*, circ. *San Miniato*) 1083, 30. Ficiense monast.

1100, 5; monast.: S. Salvatoris.

S. Fidelis monast. in Strumis 1102, 10;

abbas: Andreas.

Videlnhusen, Fidlhusen castrum, *Vip-*

pech-Edelhausen (thür. Gb. et Kr. *Wri-*

mar, prope *Nemmark*) 461, 25. 467, 5.

s. Fides virgo 486, 35; reliquiae 818, 20.

Fiesole v. Vesolantus ep.

Figlinense castrum, *Figlini di Val d'Arno* (Tusc., Prov. et circ. Florent.) 1092, 10; (no b.): Ubaldu.

Fignies villa parroch., *Feignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 236, 10.

Fili-Dei-Castrum v. Castrum.

Finsterbergen v. Dinstrberg.

Fioletum, incertum ?? num Villach (Kärnten) ?? 42, 50.

Vippach-Edelhausen v. Videlnhusen.

s. Firmini ep. et mart. reliquiae 785 25.

Firmus mon. Casin. 1140, 40.

Virnbore (Virneburg) v. Vernberg.

Fischaha, Fiskaha, *Fischa fl.*, qui inter Viennam et Preßburg in Danubium fertur 739, 5. 744, 15.

Fischbach v. Wispach.

Vitpeche, Wipeche villa, *Mark V'pach* (thür. Gb. et Kr. Weimar) 129, 15. 640, 10; eod. s. S. Andrae.

de (Vitpeche), Wypsch, *Schloß-V'pach* (thür. Gb. et Kr. Weimar): Thydrius.

Furstad locus, olim ad Reinhardtsberg montem prope Friedrichroda (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) situs, hodie non iam extat 519, 10.

Flaccium illud v. Horacius.

Fladeheim, Fladicheim in Thuringia, *Flarckheim* (fr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza) 356, 15. 549, 40; fortasse etiam Fladebeche 549, 25.

Flamengrie villa parroch., *La Flamen-grie* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 236, 1.

Flamengrie villa parroch., *La Flamen-grie* (frz. dép. Aiene, arr. Vervins, cant. La Capelle) 233, 50.

Flammene v. Melbodus rivulus.

Flamingi, Flandrenses, Flandrances, Flandrini 84, 40. 85, 15. 108, 20. 156, 40. 165, 35. 166. 198, 1. 173, 11. 185, 15. 193, 25. 196, 25. 201, 50. 204. 205, 25. 230, 40. 231, 10. 240. 243, 30. 244, 20. 250, 10—261, 35. 266. 267, 20. 271, 15. 289, 30. 291, 1. 300, 55. 302. 314. 319. 320 (Flamingi). 325. 326 (Flamen). 362, 15. 435. 436. 531, 30. 644. 645, 1. 833, 30. 862; factio maioris partis 862, 45; populus 631, 30, historia 81, 35, 108, 25; registra 85, 15; Rutheni, qui et Flandrenses, ymo verius Flammenses a flammeis cervicibus 94, 1; Flamingus: Robertus de Bethunia.

Flandria, Flandriae, Flandern 14, 40. 31, 15 (Flandrya). 88, 25. 90. 91, 15. 108. 110, 5. 114. 125, 1. 134, 25. 140, 25. 147, 15. 151, 5. 166. 167, 20. 169, 1. 175, 1. 176, 10. 180, 35. 181, 30. 185. 187 (Frandia). 188. 191. 193, 30. 195, 25. 197, 30. 200. 201, 25. 205. 218, 30. 223. 227, 5. 228, 25—230, 25. 232. 239, 15. 244, 25. 258, 15—263, 10. 266. 267, 15. 269, 15. 272, 1. 274. 276, 10. 282, 35. 284, 5. 286, 15. 287, 35. 289, 1. 292, 1. 294. 295. 297, 15. 310, 10. 313, 10—315, 35. 318, 35. 325, 30. 330, 5. 334, 15. 435. 529, 1. 547, 35. 594, 15. 621, 10. 644. 813, 10. 816, 1. 820, 5. 842, 1. 848, 30. 862. 864. 1371, 1; Ruthenia, quae nunc Flandria dicitur 101, 15; comitatus 114, 10. 146, 25. 166, 25. 191, 30. 193, 30. 196, 25. 196, 5. 225, 35. 239, 20. 240, 5. 276, 10. 289, 15. 300, 5. 306, 1. 309. 328, 20. 334, 15; feodum 290, 40; provincia 644, 40; civitates 435, 30. 644, 45; bonae villae 259, 30. 261. 262, 5; communitates 240. 259, 5. 260, 15. 261, 1; arma 240, 15. 313; scutum 240, 20; comites 134, 5. 307, 35. 308, 1. 327, 30; barones saepe; nobiles saepe; natio 285, 15; vassalli

320. 322. 323, 25. 324, 5; Flandrenses com.: Balduinus I., Balduinus II., Arnulphus I., Arnulphus II., Balduinus IV., Balduinus V., Balduinus VI., Arnulfus III., Robertus I. Friso, Robertus II., Balduinus VII., Karolus, Wilhelmus I., Theodericus, Philippus, Balduinus VIII., Balduinus IX., Ferdinandus, Thomas, Guillelmus II., Guido, (Robertus III.); comitis-sae: Adela, Mehaldis, Margareta I., Iohanna, Margareta II.; marcio: Balduinus VI.; marchis com.: Balduinus I., Arnulfus I.; *perperam* rex: Robertus II.; gubernator: (Arnulphus de Gavera) dom. de Matrene; senescallus: Hellinus. — Flandriense idioma 260, 20; in Fl.: Balliolium.

(Flandrina) filia Godefridi com. Namurc., uxor domini d'Espinoz et d'Antoing 205, 1.

Flarckheim v. Fladeheim.

Flauwis v. Zantwie.

s. Flavii conf. os 786, 5.

Flekières villa parroch., *Le Flékrière* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes, com. Fenain) 235, 40.

Flensinges villa, *Flensungen* (hess. Prov. Oberhessen, Kr. Alsfeld) ? 447, 1.

Flerdesfelt, Flörsbach (pr. Rb. Cassel, Kr. Gelnhausen) 759, 45.

Fleury v. Floriacensis.

Flines v. Felines.

Flobecq, Florberch, Florebert villa parroch., *Flobecq* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Ath) 186, 30. 206, 1. 235, 35.

Flörsbach v. Floredesfelt.

Florencius, Florentius.

s. Florentius, Florencius mart., ep. Perusin. immo Pisaur. 750, 30. 770, 15; reliquiae 769, 20.

Florentius ep. Aretin. 1439, 10.

Florentius I. comes Pris. 191, 25; uxor: Gertrudis; filia: Berta.

(Florentius III.) comes Holland. 32, 20; filia: Ala.

Florentius V. comes Holland., fil. Wilhelmus regis Rom. 27, 10. 31, 15; uxor: Beatrix.

Florentius, Florentius proles Holland. 325. 334, 25; fr.: Wilhelmus rex Rom., comes Holland.

Florentius princ. de la Mouree, fil. Iohannis de Avenis 305, 15.

Florennes v. Florine.

Florentia, Florentina. Forensis civ., *Florens* 444, 30. 445, 25. 650, 25. 651, 25. 711, 35. 974, 30. 1080, 15. 1082, 5. 1086. 1088, 30. 1089, 5. 1095, 50. 1096. 1105. 1106, 30. 1146, 20. 1195, 15. 1316, 35. 1323, 30. 1324, 20; Florentina eod. 1096, 5. 1105, 35; Florentinus episcopus 1106, 10; Florentinus diocesis 1146, 15; forum publicum 1062, 5; eod. et monast.: S. Minasi, Predicatorum, S. Reparatæ; orator: S. Petri in caelo aureo. — Florentini 1084, 35. 1089, 10. 1106, 30. 1325, 25; Florentinus populus 1096, 10; Florentina plebs 1096, 15; Florentinus clerus 1095, 40. 1096, 10; Florentinus clericus 1106, 40; Florentini ep.: Speticus, Petrus Papiensis, Ildebrandus, Atto I., Petrus Mezzabarbas; archiepisc.: Rozo; dux: Gottfriedus; genus nobile: Ubertorum; Florentii: (Fusco), (Bruno) pater s. Bernardi episcopi Parmensis; Florentinus: Gualbertus.

Florentius v. Florencius.

Flouzece villa parroch., *Floursies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 235, 55.

Floriacensis (*Fleury*, frz. dép. Loiret, arr. Gien, cant. Ouzouer-sur-Loire): Hugo.

s. Florianus mart. 784, 5; reliquiae 764, 10.

Florine, Florines, Florinnes villa, *Florennes* (belg. Prov. Namur, arr. Philippville) 186, 10. 206, 5; terra 199, 10. 200, 25; Florinorum cenob. 843, 40; comes: Eilbertus.

s. Florini conf. reliquiae 758, 15.

Floursies v. Flozece.

Floyon villa parroch., *Floyon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud) 235, 50.

Focas v. Phocas.

de Vogilweyde: Woltherus.

Fogia, Foya (civ.), *Foggia* (Apul., *Capitanala*) 398, 5. 619, 35.

(de Vohburg), *Vohburg* (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Pfaffenhofen), marchio: Theipaldus 15.

Follanus, Follianus v. Follianus.

(Folcardus) ep. Cur. 393, 40.

Folcbertus, Folcbrant nobilis Saxo 792, 20. 793; fil.: Haleo.

Folchwardus v. Volwardus.

Volmarus v. Volmarus.

de Volcasteto, *Volkestet* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Rudolstadt): Heinricus.

Voldensis v. Fulda.

S. Follani, Folliani, Fulliani eod., ab-lacia iuxta villam du Rues, *Saint-Feuillan* prope *Rosulz* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Soignies) 198, 30. 219; monialis: Aelidus.

s. (Follanus), Follanus, Follianus (abbas) Foss., ep. et mart. 127, 35. 132, 5. 219, 35. 583, 10; reliquiae 780, 20.

Folie villa parroch., *La Folie* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. et comm. Landrevies) 236, 10.

de Folieto, Fouilly (frz. dép. Somme, arr. Amiens, cant. Corbie): *perperam* Hugo Paris. de S. Victore.

Foligno v. Fulginensis ep.

de Volkolderode, Volkolrode, *Volken-roda* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Sondershausen), monachi 400, 1. 621, 20. Volkstedt v. Volcasteto.

Volmarus, Vulmarus, Wolmarus, Wilmarus, Wolmarus, Wolgmarus.

S. Vulmari eod. (Boncn.) 816, 25; praepos.: Nolgerus; editus: Hergerus.

s. Wilmars 868, 30; s. Vulmari abb. corpus 816.

(Volmarus) ep. Mind. 892, 1.

Volmarus, Wolgmarus I. abbas S. Petri monast. Erford., abbas Bursfeld. 397, 35. 399, 30. 401, 25. 488, 40.

Volmarus, Wolmarus II. abbas S. Petri monast. Erford. 459, 20. 489, 1.

Volcmarus cantor Sar. 702, 10.

Folodacus advoc. (Petrobrun.) 809.

(Volradus) ep. Halberstad. 421, 10. 633, 35.

Volradus comes de Raceburch, fil. Bernardi I. com. 36, 5.

Volradus de Gota, civis Erphord. 418, 20.

Volwardus, Wolwardus ep. Aldenburg. 35, 15.

(Volwardus), Folchwardus ep. Brandeburg. 770, 20.

Fondi v. Fundana urbs.

Fons Avellani, *Fonte Avellana* (Marche, Prov. Pesaro e Urbino, circ. Pesaro, mand. Pergola, com. Serra Sant'Abbondio) 1046, 40.

Fons S. Mariae v. Fontinella.

Fontaines, de l. Fontaine, villa parroch., *fontaine Fontaine* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge, com. Lénont-Fontaine) 235, 40, 236, 15.

Fontaines villa parroch., *fontaine Fontaine-au-Bois* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrevies) 235, 10.

Fontaines, Fontanis villa parroch., *Fontaine-l'Évêque* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi) 199, 15, 236, 9, 263, 1; de P. dom.: Nicholaus, Walterus.

de Fontanis, Fontaines (frz. dép. Saône-et-Loire): Nicholaus III. ep. Camerac.

Fontenella, Fontenelles v. Fontinella.

Fontenelles villa parroch., *Fontenelle la Capelle* (frz. dép. Aisne, arr. Verma, cant. La Capelle) 235, 50.

Fontenoit villa parroch., *Fontenoy* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Antoing) 235, 35.

Fontine (villa), *Fontenoy-en-Puisaye* (frz. dép. Yonne, arr. Auxerre, cant. Saint-Sauveur) 740, 35; pugna (s. 841) 740, 35.

Fontinella, Fontenella, Fontinellae, Fons b. Marie, de Font. ecol. monast. monialium ord. Ciste. iuxta, prope Valenciennes v. Fontinella.

Fontinella, Fontenelles (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes, com. Manzy) 264, 265, 277, 278, a b b t.: Havidis.

Fontinelle, Fontinellense monast., *Saint-Wandrielle* (frz. dép. Seine-Inférieure, arr. Yvetot, cant. Caudebec) 816, 9, 817; mon.: Einarodus.

S. Fontis capella Erford. 450.

Forchies villa parroch., *Forchies-la-Marche* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 236, 5.

Forchheim (civ.), *Forchheim ad Regnis fl.* (bayr. Rb. Oberfranken) 256, 10.

Forest villa parroch., *Forest-lez-Frasnes* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes) 235, 35.

Forest villa parroch., *Forest* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrevies) 236, 5.

Forti (civ.), *Forti (Emil.)* 804, 3; Livienis episcopus 816, 30.

Formosus papa, ep. Portuen. 173, 30, 175, 35, 746, 10, 785.

e. Fortunati mart. et conf. corpus 972, 25; reliquiae 482, 25, 758, 777, 10, 787, 25, 972, 10; dens 783, 30.

Forum, immo forum, v. Cameracum.

Forum-Iulii, Furgali, Fryol, Friaul 42, 30, 573, 30, 735, 25; de Fryol patriarcha: cf. Aquileia.

Forum Iulii (civ.), *Civitate del Friuli ad Natissone fl.* (Venet., Prov. Udine) 1452, 1.

Fossa Capraria villa, *Fossa Caprara* (Lombard, Prov. Cremona, circ. et mand. Casalmaggiore) 1304, 15.

Fossart, terra de Mortru qua dicitur F., *Fossart, hodie para Valencen*, civ. cf. Rue du Grand Fossart, Rue du Petit Fossart, Rue du Fossart (saec. XVI, postea saec. XIX, Rue Abel de Pajol) in meridionali parte civ. 217, 35.

Fossense cenob., *Fosse-la-Ville* (belg. Prov. Namur, arr. Namur) 868, 10; abbas: Poillanus.

Fouillou v. de Folieto.

Foulent villa parroch., *Fouलग* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chivres) 235, 40.

Fournies villa parroch., *Fournies* (frz.

dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 235, 40.

inter Fovous: S. Iacobi ecol. Florent.

Foya v. Fogia.

Fracte castrum, *Fratta apud Triveto* (Compon., Ital. Prov. Nepes, circ. Gaeta) 1424, 15, 1425, 10.

Fraterius villa parroch., *Fraterius* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 236, 15.

Frankfordia, Francfort, Franchenfurt, Franchono vada v. Frankenvurt.

Franci. Franken 7, 15, 8, 1, 81, 30, 84, 35, 85, 10, 92, 1, 93, 10, 94, 15, 104, 1, 108, 110, 1, 112, 1, 116, 40, 118, 35, 123, 30, 126, 127, 131, 30, 132, 40, 133, 35, 137, 1, 141, 4—143, 10, 145, 50, 147, 148, 5, 149, 15, 155, 156, 15, 158, 163, 10, 165, 167, 168, 170, 30, 171, 176, 178, 179, 184, 30, 185, 1, 221, 30, 472, 515, 5, 517, 657, 732, 5, 734, 751, 15, 755, 30, 773, 791, 792, 1, 798, 1, 799, 20, 811, 815, 15, 867, 2, 879, 30, 1212, 35, 1222, 3, 1222, 10 (Franchi), 1536, 10, 1342, 10, 1434, 20, 1487, 30—1489, 25; genus 657, 30; reges 8, 1, 84, 3, 112, 131, 30, 142, 1, 147, 25, 170, 40, 176, 179, 20; reges primitivi 158, 40; stirps regalis 123, 30; duces 126, 35, proceres 1487, 30; regnum 7, 15, 115, 1, 119, 122, 136, 127, 10, 137, 10, 141, 146, 30, 149, 163, 1, 171, 792, 1, 798, 15, 948, 10, 1488, 35, 1489, 5; imperium 163, 165, 15; cronicae 81, 30; historiae 85, 10, 92, 1, 108, 3, 118, 40, 122, 3, 127, 3, 179; communis historia 120, 5; Franci Germanici 90, 80; Franci, qui Austrasii dicuntur 122; Francorum regnum, quod Austrasorum dicitur 122.

Franci Merovingi 122; Francus, Bodilo, Clotaricus, Remigarius ep. Valentin; Francigena: Adalbaldu dux Duac; Francorum vadium v. Frankenvurt. — Francia, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

Franci, Frantia 7, 93.

rones 241, 35, 326, 15, nobilitas 850, 3; reatum 123, 5, 183, 106, 25, 233, 40, 264, 15, 282, 25, 396, 1, 101, 15, 618, 30, 623, 10, 711, 30, 850, 5, 858, 20; Francigenum opus 666, 30; Francigena quidam 999, 1000, 1175, 15 — Francia 7, 46, 15, 15, 90, 94, 35, 95, 35, 109, 10, 114, 35, 126, 30, 141, 30, 149, 150, 30, 154, 45, 163, 5, 166, 172, 173, 30, 175, 178, 35, 180, 5, 184, 20, 188, 193, 199, 5, 200, 10, 204, 1, 223, 10, 224, 1, 226, 1, 228, 15, 230, 30, 232, 233, 239, 25, 240, 30—243, 10, 250, 10, 258, 35, 259, 261, 15, 264, 15, 266, 45, 268, 5, 283, 1, 291, 10, 299, 30, 301, 3, 304, 10, 305, 25, 309, 310, 1, 325, 25, 326, 329, 15, 332, 10, 334, 10, 374, 30, 383, 1, 394, 3, 396, 401, 15, 406, 15, 412, 433, 25, 435, 9, 459, 470, 1, 547, 581, 30, 584, 10, 594, 30, 617, 15, 618, 623, 10, 624, 15, 626, 5, 628, 642, 644, 653, 5, 656, 1, 666, 35, 713, 15 — 715, 2, 718, 828, 5, 862, 35; in F.: Compendium reges: Carolus II. Calvus, Ludovicus II. Balbus, Ludovicus III., Carolomanus, Odo, Carolus III. Simplex, Radulphus, Carolus IV., Ultramarinus, Lotharius III., Ludovicus V., germanus Carolus dux Lothar, Hugo Capet, Robertus I., Heinrichus I., Philippus I., Ludovicus VI., Ludovicus VII., Philippus II., Ludovicus VIII., Ludovicus IX., Philippus III., (Philippus IV.), (Philippus VI.); reginae: (Alienora), Elizabeth; dux: Hugo Capet; quasi interrex: Baldwinus V. comes Flandr.; marescallus: Heinrichus; cf. Galli.

Franci, Franci orientales 177, 40, 746, 1; Ostrofranci 373, 15 — Francia Orientalis 11, 5, 163, 30, 358, 30, 328, 1490, 1; Francia id est Lotharingia 177, 40; reges: Carolus III. imp., Arnulfus imp., Conradus I., Heinrichus I., cf. Germania; Francia Rhena; cf. Austria superior.

Franci, Francos, Frankones, incolae ducentis Francias in Germania 17, 36, 4, 357, 35, 517, 35, 595; Francus: Conradus II. rex; Francum, Franko: Eberhardus de Masbach, Gundelcar; Francigena: Conradus I. rex. — Francia, Franconia, Frankonia, Frankonia 10, 5, 37, 10, 358, 25, 406, 20, 415, 30, 432, 25, 433, 10, 466, 10, 517, 35, 518, 30, 540, 40, 606, 5, 611, 15, 615, 15, 641, 35, 658, 20; Orientalis Franciae ducentis 530, 20; principes 37, 10; de F. miles 540, 20.

S. Francis monast. pauper. dominarum Prag. 41, 42, 45.

b. Francis ecol. Valencian, v. Minorum fr. conventus Valencen.

a. b. Francis fr. 97, 245, 10—247, 25, 249, 10—258, 30, 274, 35, 282, 30, 284, 30, 294, 297, 30, 353, 30, 390, 580, 1, 602, 35, 603, 30, 609, 15; primum Iohannes vocatus 246, 30; fundator Minorum fr. ord. 97, 390, 15; Legenda 245, 15, 258, 35; Vita 246, 25. — S. Francis ordo p. Minores fratres.

Franciscus ep. Biscie 1484, 25.

Frank- v. Frank.

(Franco) archiep. Rothomag. 175, 15.

Franco ep. Leod. et Tugur, abbas Lobien. ecol. 149, 40, 172.

Frankenfort, Franconfurt, Franconevort, Franconvort, Francon vada v. Frankenvurt.

Francones, Franconia, Francus v. Franci.

s. Francon v. reliquiae 818, 15.

Francia v. Flindria.

Frankfordia, Frankfort, Frankenvurt, Frankenvort, Frankfordia, Frankenvurt, Frankenvurt v. Frankenvurt.

Fredericus, Fredericus III. langr. Thur., marchio Misn., fil. Frederici II. langr. grav. 471, ss. 658, 13.

Fredericus, Fredericus Tuto dictus, marchio de Landsberg, marchio Misn., fil. Theoderici march. 420, ss. 421, 10, 129, 1, 633, 636, 13, patruius: Albertus langr. Thur.

(Fredericus III.) burggrav. de Norinberg 421, ss. 633, 15.

Fredericus IV. burggrav. de Norinberg, nob. 443, 1, 449, 630, 10, 652, 13.

Fredericus, Fredericus comes de Abinberg 374, ss. 512, 3.

Fredericus II. comes de Althema 390, 10, 603, 1.

Fredericus I. comes de Bichelingin 368, ss.

Fredericus, Fredericus II. comes de Bichelingin 376, ss. 636, ss. 644, ss.

Fredericus, Fredericus III. comes de Bichelingin 383, ss. 557, 40, 579, ss. 581, ss. 585, 1.

Fredericus IV. comes de Bichelingin 403, ss. 625, 10.

Fredericus dux Bavar., fortasse I. comes de Bogen 40, ss. uxori: Zuntava.

Fredericus (comes) de Cogenhagen 536, 1, fr.: Ludewicus, Heinrichus, Hermannus.

Fredericus comes de Ysenberg 600, ss.

Fredericus comes de Kirchberg 374, ss. 542, 3.

(Fredericus) comes (de Rabenswald et Wiese) 410, 80.

Fredericus fil. Ludewic II. com. Thur. 359.

(Fredericus VI. comes) de Trumingen 415, 20.

Fredericus III. comes de Wimar 453, 37, ss. 461, 20, fr.: Hermannus.

Fernus d'Aire 241, ss. 244, ss. 287, 30, fr.: Iohannes.

Fredericus II. de Drivorte 391, ss. 611, ss. 614, 80.

Fredericus, Fredericus X. de Drivordia 452, 653, fr.: Hermannus.

Friedrich von Yschiristete, advoc. Erford. 476, 40.

(Fredericus) de Holloch 421, ss. 633, 40.

(Fredericus) fil. Odalrici et s. Paulinae 920, 25.

Fredericus de Trunden nob. 603, 15.

Fredericus, Fredericus de Wangeheim 452, 653, ss.

Fredericus de Werterde nob. 461, 30 (Heinricus), 468, 15.

Fridianus v. Frigianus.

Friedrichroda v. Fredericherode.

Friga, Frigus v. Phrig.

S. Frigianus ep. eccl. Luc. 982, 1.

s. Frigianus ep. Luc. 1248, 1258, 40, 1272, 30; s. Fridiani reliquiae 972, ss. Cf. Frigianus.

de Frinstete, Frinstedt (pr. Rb. et Kr. Erfurt); Hartungus cons. Erford.

Frisaio v. Frisiae.

Frisembaldus II. rex Belg. fabul., (fil. Gurguncii regis) 113, 10.

Frisembaldi II. rex Belg. fabul., (fil. Frisembaldi I. regis) 113, 10.

Frisia, Fresta 84, ss. 114, ss. 143, ss. 174, 185, ss. 186, 1, (Frisonia), 188, ss. 191, ss. (Frisia), 206, ss. 305, 314, 30, 368, 1, 385, 1, 387, ss. 390, ss. 419, 35, 465, ss. (Frisia), 580, ss. 592, ss. 633, ss. 658, ss. 792, ss. 941, ss. marchia 358, ss. Frisones 30, ss. 143, ss. 147, 148, 1, 174, 5 (Frisones), 174, 30 (Frisones), 266, 368, 20, 386, 387, 389, 30,

399 (Fresones), 405, 40, 592, 593, 5, 597, 20, 621, 626, 10, 732, 15 (Fresii, 794, 30 (Fresones). Friso quidam 386, 10, 387, 15, 592, 621, 1, 1: Frisicus negotiator 358, 5; duces: (Popo), Radbodus etiam porporum rex dictus, marchio: Heinrichus Pinguis; com.: Florencius I., Willermus I., Willermus II., Iohannes II.; apostolus: s. Vulfmannus; Friso: Robertus I. comes Flandr.; cf. etiam Hollandia.

Frisenruth villa, Fresnicourt (fr. dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, cant. Houdain) 155, 15.

Frisingensis sedes, Frising (bayer. Rb. Oberbayern) 781, 15; alt. princip. 760; eccl. et monast.: S. Benedicti, S. Mariae, S. Petri, S. Stephani; Frisingenses, Frisingenses ep.: Corbinianus, Arpeo, Atto, Egilbertus, Ellenhardus, Conradus I., (Conradus II.). Frising. dioc. archidiaconus quidam 761, 30; diaconi: Adalbéus, Adalmar, Adalperht, Adolus, Amulger, Enclipero, Gérolaud, Helmerus, Isangrin, Peranhardus, Richfrédus, Walaxapo, Walterius; subdiaconi et acoliti: Aaron, Adalperht, Chunoradus, Engelbaldus, Friedpertus, Hartwic, Hiligrin, Hugbaldus, Hito, Irmannardus, Pero, Pero, Pero, Richart, Warmundus, Werinperht, Willibaldus, Willihalm; subdiaconi: Aaron, Hartwich, Isangrin, Lantperht, Trutmann; acoliti: Pero, Westmundus.

Friso, Frisones, Frissonia, Frissones, Friza v. Frisia.

Frithecus (dux Visigoth.) 115, 21.

Fritzlar, Fritziana, Vitzlar, Fritzlar, Fritzelaria, Fritzelari, Vitzlarovis urbs, civ., opp., Fritzel (pr. Rb. Cassel) 368, ss. 360, ss. 301, 25, 393, 20, 405, 45, 614, 10, 618, 30, 626, 15;

menia nurocum 614, 10; summum 614, 25; cives 614, 20; praepos.: Gumbertus.

Frogerius dives (dom. Corrigit) 991, ss.

Frohse v. Vrose.

Fromundus princ. Brudegal et Arthes., fil. Harderici 146, ss. 147.

Frondo decanus (Stabul.) 1337, 30.

s. Frontiani reliquiae 482, 25.

Vrose (villa), Frohes ad Albem fl. (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Kalbe) 33, 15.

Fronenburg castrum, Frauenburg olim prope Eisenach situm 622, 5.

Froves villa paroch., Froville-la-Grande et Froville-la-Petite (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 236, 10.

Fryol v. Forum-Iulii.

Fucechio v. Ficiclo.

Fulbertus ep. Camerac. 156, 35, 165, 80; fortasse etiam 170, 5.

Fulbertus v. Fabricus ep. Carnoth.

Fulbertus abbas S. Sepulchri monast. Camerac. 867, 35.

Fulcherus dom. Camerac. 855, 1, 858, 10; fil.: Fulcherus.

Fulcherus mon., fil. Fulcheri dom. Camerac. 859, 1.

Fulco archiep. (Rem.) 156, 25.

Fulco (de Neuilli) sacerdos 243, 15.

(Fulco IV.) comes Andegav. 188, 30.

Fulda, Vulda, Fuldense, Fuldense monast., Fulda (pr. Rb. Cassel), ss. 2, 11, ss. 361, 1, 393, 5, 406, 15, 433, 15, 457, 1, 459, 20, 515, 541, 15, 593, 10, 616, 1, 623, ss. 642, 10, 646, 10; muni 616, 10; provinciale capitulum s. Benedicti ord. 459, 30; Iudei 616, ss.; eccl.: S. Bonifacii. — Fuldensis monachi 897, 20; Vuldensis ordo 9, 30;

Fuldenses, Vuldenses, Voldenses abb.: Rabanus, (Richardus), Sifridus, Hermannus, Burchardus, Rugerus, Conradus II., Heinrichus III., Heinrichus IV., Bertoldus II., (Heinricus V.).

(Fulgentius) ep. Rusp. 122, 5.

Fulgenses (Foligno, Umbria) ep.: Paulus.

S. Fulliani eccl. v. S. Foliani abb.

Vulmarus v. Volmarus.

Fultense canob. v. Fulda.

Fundana urbs, civ., Fondi (ital. Prov. Neapel, circ. Gaeta) 1118, ss. 1426, 10.

Furgali v. Forum-Iulii.

S. Fursei, Fursei eccl. canon. Peron. 176, 10, 283, 5.

s. Furseus, Furseus (abbas Latiniae) 131, 35, 137, 35; dignus 786, 1; capilli et cuticulis 786, 5; fr.: I. Iuanus.

Furster civ. Northus. 478, 25.

S. Fuscae eccl. v. SS. Mariae et Fuscae eccl. prope Tervisium civ.

(Fusco) Florentinus quidam 1090, 30.

Fuskus v. Gerardus.

G.

Gabala v. Gabulensis ep.

Gabaon (Gibeon Palaestinae) 1363, 1.

Gabriel, Gabriel archang. 388, 10, 593, ss. 770, 30.

Gabulensis (Gabala hodie Djebele, Syr., prope Laddikej) ep.: Dithmarus.

Gadebusch v. Godebus.

Gades, Cadix (Hispan.) 89, 45.

Gages v. Ghages.

Gaieta, Gayetum, Caietana urbs. Gaeta (Naples, ital. Prov. Neapel) 254, 15.

346, 21, 591, 55, 1138, 30, eccl.: S. Scholasticae; Caietanus, Caietanus ep.: Rainaldus. — Gaytani 1453, 10;

Gaietani, Gayetani, Caietani: Iohannes id est Gelasius II. papa, Iohannes id est Nicolaus III. papa.

s. Gaii mart. reliquiae 777, 10.

Gallars villa paroch., Gaillard (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Colles, com. Anseroux) 236, 30.

de (Gainesburg), Gaynesburg, Gainsborough (angl. et Lincoln) Willimus fr. ep. Wigorn.

Galicus v. Galli.

Galienus cesar 834, 25.

Galenus (med.) 82, 15; libri cyrrurgici atque physici 82, 15.

Galliae, Galliae mare, Genezareth lacus (hodie Bahr Tabarijeh, Palest.) 386, 1, 591, 10.

Galli 93, 25, 102, 2, 106, ss.; Gallicanus populi 119, 25, historae 91, ss. —

Gallia, Galiae 7, 1, 9, ss. 87, 25, 91, 15, 103, 30, 104, 108, 1, 110, 2, 115, 15, 117, ss. 118, 120, ss. 121, 30, 124, ss. 127, ss. 133, ss. 145, 146, 1, 149, ss. 165, ss. 166, ss. 167, 170, 1, 172, ss. 175, 187, 30, 193, 10, 535, 30, 661, 663, 1, 708, 1, 824, 825, ss. 826, ss. 827, ss. 830, 25, 831, 10, 834, 1, ss. 836, 837, 897, 1, 925, ss. 1312, 1, inferior 106, 10, 109, 5, 115, 15, 117, 118, 5, 167, 1, 172, ss. 180, 25, 181, ss.; cf. Hannam; superior 106, 25, 110, ss. 118, ss. 172, 1, 2; occidentalia regna 825, 15; Galica regna 825, 30; principatus 116, 1; Gallicae provinciae 824, 10; Gallicae eccl. 106, 15;

Gallia cum 904, 1; civitates 87, 15, 110, 1, 113, 118, ss.; Galliae portus 93, 30; gentes 836, 30, 837, 20; bella 87, 15; cancellarias Galliarum (archiep. Trev.) 1460, 10; opp.: Con-

- fluencia. — Gallie 88, ss. — Galli Belgenses 106, 10; Gallia Belgica 85. 87, 89, 90, 90, 116, 45, 752, 10; Gallie Belgæ v. Belvacum; cf. Belg. — Galli Braccati (quo nomine primo in provincia Narbonensis a Romanis appellabatur) 109; Gallia Braccata 87, 25. — Gallia Comata (quo nomine primo Gallia, quæ non ad provinciam Narbonensem pertinebat, a Romanis appellabatur), Gallia Celtica, Gallia Celata 87, 25, 90, 10. — Gallia Germanica 85, 40. — Galli Senones, Senonientes 94, s. 369, 15; duo duces 94, 5; Gallia Senonensis 90, u. 93, 2; dux: Brenno. — Gallia Togata, id est Gallia Cisalpina 87, 25.
- Galli, Franzosen 185, ss. 326, 1, 1039, 5, 1160, 10, 1178, 40, 1279, 3; Gallici 243, 10; pontifices 1282, 40; Gallus 1307, 1; Gallie, Galli: Martinus IV. papa, Karolus I. rex Sicil., Heinricus mon. Sar. (Gallia, Gallie 15, 35, 158, s. 270, s. 274, s. 301, 10, 360, 362, s. 366, 30, 395, 35, 402, 30, 470, 1, 536, 15, 618, 15, 663, s. 785, 40, 831, 35, 968, 25, 998, 1, 1097, 10, 1099, 30, 1041, 10, 1132, 1, 1143, 30, 1144, 1148, b. 1489, s. 1491, 20; regnum 270, 20; reges 1277, 15; primates 671, 35; ep. quidam 1132, 1, 1144; Galliana eccl. 369, 25; reges: cf. Franci. — Gallia lingua, Gaucum, Gallicum volgare, gallice 87, 45, 88, s. 101, 102, 15, 110, 30, 117, 10, 121, 10, 126, 15, 142, 5, 164, 15, 167, 30, 168, 232, s. 248, 1, 260, 30, 357, u. 393, 30; in vulgari Galia o transire 102, 15; Gallia: num. idioma 240, 30; Galtheum grossum 87, s. Gallia frena 1162, 35; Gallia profectio 1035, 20, 1037, 15; Gallie iter 1039, 25; Gallia signa 1202, 45, 1209, 40, cf. Franci, Francia.
- Gallia, id est terra Galatarum in Asia minore 834, 20.
- Gallus ep. Aret. 1439, 20.
- Gallus insula, Gallo lingo, La Proja prope Posidoniam 1018, s. 1021, 25; altare: b. Bartholomæi; mon.: Arsenius.
- (S. Galli monast.), St. Gallen (Schweiz), capella: S. Maurici.
- s. Gallus conf. 758, 25, 784, 15; reliquie 758, 15; dies 516, 35; festum 628, 45, 647, 1.
- Gallus de Iablon (sive de Lemberg) 682, 20; uxori: Stislawa; liberi: Galus, Iacobi, Margaretha.
- Gallus de Iablon, fil. Galli 682, 30.
- Galterus v. Walterus.
- Gamfredus (card.) ep. Sabien. v. Celestinus IV. papa.
- Ganalo 159, 10.
- Ganda, Gandavum, Gandensis villa, Gent (belg. Prov. Ostlandens) 95, 40, 97, 5, 107, 35, 117 (Wanda), 126, 25, 175, 1, 240, 10, 263, 35, 266, 3, 268, 1, 269, 1, 271, 3 (Gandæ), 271, 10, 274, s. 276, 25, 288, s. 291, 292, 25, 297, 3, 314, 30, 320, 1, 324, 5, 784, 15, 816, 1, 819, 15; cf. Canicea; muni 125, 25; portus 97, 5; Gandense territor. 117, 10; eccl. et monast.: s. Amandi, s. Bavonis, s. Iohannis, s. Petri in monte Blandini; parrochiae: Heekreghem, s. Nicolai; portus: Cabu, monas. Blandini; (castellanus); Nigicus II. de Gandavo: Iacobi. Gandensium 240, 10, 243, s. 266, 30, 314, 21, 817, 3; canonici 764, 15; Minores fr. 291, 3.
- de Gandonville: Galterus.
- Gandulfus pinner. (nob. Ital.) 1013, 25.
- Gangloff-Sommer v. Summering.
- S. Gangolfi monast. Erford. 480, u; v. etiam SS. Anthonii et Gangolfi eccl. Erford.
- S. (Gangolfi), Gingolfi eccl. Magunt. 677, 3.
- S. Gangolfi eccl. et cimiterium in Summeringen 508, 10.
- s. Gangolfus, Gangulphus, Gengulfus, Gengulphus, Gingolfus mart. 482, 10, 760, 10; reliquie 768, 15, 764, 20, 771, 10, 772, 1, 775, 30, 776, 35; corpus 771, 5; sanguis 776, 30; dies 484, 15.
- Garamanti 412, 45.
- de Gardiz, Groß-Garz (pr. Rh. Magdeburg, Kr. Osterburg, prope Seehausen), miles: Petrus.
- Gardolfus ep. Halberstat. 377, 15, 378.
- Garganus, Gargani mons, Monte Gargano (ital. Pr. Foggia) 254, 45, 961, 30, 964, 1132, 1; eccl.: s. Michaelis.
- Garibaldus, Garimbaldus ep. Pinn. (Pann.) 1463.
- de Gariliano, Garigliano fl., turris 1410, 10, 1411, 5; Liris fl. 1118, 1119.
- Garinus, Garinus, Guarinus, Warinus. Warinus ep. Belvac. 170, 40.
- (Garinus) ep. Silvanect. 290, 301, 20.
- Guarinus abbas coenob. Septim. 1105.
- Garinus, Garinus gubernator Lothar., fil. Hervei ducis Met. 145, 10, 146, 30, 147, 167, 168.
- Garipalpus rex Longobard., fil. Gromaldi regis 1433, 1.
- Garnerus, Garnerius v. Wernherus.
- Garrinus v. Garinus.
- Gartach Maior, Groß-Gartach (württ. Neckar-Kreis, prope Heilbrunn) 673, b. 675, 3.
- Gasconia, Gasconia v. Wasconia.
- Gastine, de la, Waesten (belg. Prov. Westlandens, arr. et cant. Ieper [Ypern]): Philippus.
- Gata, Catha v. Gotha.
- Gatersteden (villa), Gatterstedt (pr. Rh. Merseburg, prope Querfordam) 920, 15, 921; monast. 921, 922; mon.: Eberno, Sigeboto.
- s. Gatiani dens 786, 5.
- Gaufredus v. Godefridus.
- s. Gaudencii mart. reliquie 758, 20.
- Gaudencii archiep. Gnezd., fr. s. Adelberti, corpus 38, 60.
- Gaudentius ep. Aretin. 1439, 15.
- Gaudrada v. Waldrada.
- Gaufridus, Gaufridus, Gaufridus v. Godefridus.
- S. Gaugerici monast. Camerac. 156, 862, 25, s. (S. Gaugerici) mons prope Cameracum 155, 30.
- S. Gaugerici eccl. cath. Magdeburg. 178, 30.
- S. Gaugerici monast. Valencen. extra muros 141, 158, 30, 183, 25, 220, 288, 1; prioratus 220, 1; prior: Ubertus.
- s. Gaugericus conf., ep. Camerac. 125, 135, 30; corpus 178, 30; reliquie 868, 30; festivitas 761, 25.
- Gaura, Gaura (villa), Gavera (belg. Prov. Ostlandens, arr. Gent, cant. Oostzele) 198, 35, 200, 15, 205, 45, 206, s. 242, 1, 268, 10, 287, 30, 321, 2; de G.: Rasso, Rogerus, Arnulfus, Russus.
- Gaurring villa parroch., Gaurin-Ramecolt (belg. Prov. Henegawa, arr. Tournai, cant. Leuze) 236, 30; Ramecolt 237, 30.
- Gay. v. Gai.
- Gazan rex Tartar. 460, 1, 642, 656, 6, 720, 10, 724, 10; nunti. ad papam 460, 1, 720, 15.
- Geba v. Begga.
- Gebarhardus v. Gebehardus.
- Gebalona villa ignota prope Rhenum fl. 811, 25.
- Gebechenstein, Gebechensteyn, Gebichensteyn, Gevekenstein castrum, Gebichenstein ad Saale fl. (pr. Rh. Merseburg, prope, hodie intra Halle etc.) 521, 1, 524, 949, 950.
- Gebehardus, Gebardus, Gebahardus, Gevehardus, Gevardus.
- Gebehardus (archiep.) Salzeburg. 524, 15.
- Gebehardus, Gevehardus III. ep. Constant. 11, 5, 358, 10.
- Gebehardus I. ep. Eystad. v. Victor II. papa.
- Gebehardus II. ep. Eichstet. 367, 1, 482, 1.
- Gebehardus de Henneberg, ep. Wirzburg., fil. Godeboldi com. 367, s. 368, 20, 520, 10; electus 361, 5, 362, 15, 531, 35.
- Gebehardus ep. Merseburg. 454, 10, 654, 20.
- Gevehardus, Gerardus, ep. Prag., antea Iaromir, fil. Bracezai I. ducis Bohem. 38, 30, 39.
- Gebehardus I. ep. Ratispon. 829, 25.
- Gebehardus III. ep. Ratispon. 521, 30, 830.
- Geblhardus abbas monast. in Pomuk 695, 45.
- Gebehardus comes de Piugen 787, 1; fil.: Herimannus; fr.: Adolbertus.
- Gebehardus comes de Purchsin 787, 5.
- (Gevehardus comes de Suppelingeburch 23, 20; fil.: Lotharius imp.
- Gevardus comes (Tarvis) 987, 1; dux 986, 30; uxor: Albegunda.
- Gebehardus de Nordeke, fil. Thymonis 520, 1.
- Gebehardus de Quernforde 559, 1; fr.: Gerhardus, Conradus.
- Gebolini, Gebeligh, Ghebollini 456, 30, 518, 30, 711, 35.
- de Gebennis, Genf: Robertus II. ep. Camerac.; Gebennis comes: Amdeus.
- Gebra (filia Henrici I. regis Germ.), uxor Ludewici IV. regis Franc. 180, 1.
- Gebra (filia Karoli ducis Lothar. (infer.), uxor Lamberti com. Lovan. et (Henrici) com. Durb. 184, 185, 10.
- (Gebra), Helbrik filia (Liutpoldi II.) march. Orient., uxor Borivoy II. ducis Boem. 39, 30.
- Geberta mater Adalbaldi ducis Duac. 133, 30, 136, 1.
- Gebertus v. Silvester II. papa.
- Gebhardus v. Gebehardus.
- Gebichensteyn v. Gebechenstein.
- Gebizo presb. Aretin., fil. Peci 1481; filiae 1481, 1; filia: Teusa.
- Gebrenni, daz, locus in Spessart silva 769, 5.
- Gece: Theodericus.
- Gedeon v. Gideon.
- Geernaardsbergen v. Gerardi-mons.
- Geete v. Getus.
- Geilenhusen, Geylenhusen, Geylnhusen, Gehenhusen villa regia, Gehehusen ad Kinsig fl. (pr. Rh. Cassel) 30, 30, 32, 1, 377, 15, 554, 30.
- Gelasius (I. papa) 122, 10.
- Gelasius II. papa, antea Iohannes (Gastanus) 11, 45, 12, 1, 360.
- Gelasius ep. Aretin. 1439, 10, 1477, 1.

1476, 15; filia: Antilia.

- (Gerardus Aretin.), fil. Rusticelli 1481, s.; consobrinus: Ildibrandus.
 Gerardus Capellani 611, s.
 Gerardus Rotundi carnifex (Chierv. 320, ss. 322, ss.).
 Gerardus de Elnde 611, s.
 Gerardus de Halut 200, s.; uxor: Clemencia.
 Gerardus de Iacea, Iacea miles 198, 1. 263, 321, ss. 324, ss.
 Gerardus dom. de Lendio 321, ss.
 Gerardus Fuskus de Monteppe 1476, s.; filii: Ubalduus, Ugolinus canon. Aret.
 Gerardus quidam ex Ponienis territ. 1092, 10.
 Gerardus de Quernforde 559, 1; fr.: Gebhardus. Conradus.
 Gerardus dom. de Sancto Oberto, fil. Egidii 204, 1. 228, 1. 231, ss. 263, 1.
 Gerardus dom. de Sothenghen 273, ss. 288, 10; fr.: Walterus.
 Gerardus de Vienna 143, ss.
 Gerharodus 749, s.
 Gerinrode v. Gerenrode.
 Gerlaeus de Nazowe, archiep. Mogunt. 464.
 Gerlaeus de Bettingen, decan. Wimp. 676, 1.
 Gerlaeus comes de Weldense 523, 20. (335, s.; uxor: Cecilia; fil.: Udo II. ep. Cio.
 (Gerlaeus) de Bruber miles 423, ss. 430, ss. 634, ss. 640, ss. 641, 1.
 Gerlaeus de Butingen nob. 603.
 Gerlannus nob., abbas Bob., cancell. Hugonis regis Langobard. 996, 15. 1001, 1. 1003, 15. 1005, 10. 1007, 1013, 20. 1015, 1.
 Gerlo 154, ss.
 de Germanes miles: Balduinus.
 Germani 98, ss. 102, ss. 106, ss. 115, 15. 119, ss. 167, 168, 15. 180, ss. 534, ss. 1189, s.; Germanicus populus 748, 1; regna 85, 1; Germanicum regnum 94, 1; reges 658, 15; coloni 905, 1. — Germania 7, 18, 8, 40, 11, 40, 15, 45. 27, ss. 90, 93, 91, ss. 106, 115, 116, 40. 117, ss. 134, 30. 145, 10. 146, 10. 167, ss. 175, ss. 177, s.; 335, 10. 362, s.; 363, ss. 365, 15. 366, s. 373, ss. 420, 30. 533, s. 543, 1. 615, 1. 655, ss. 673, ss. 818, ss. 825, s. 828, 830, ss. 897, ss. 924, s. 925, ss. 1127, ss. 1142, 1. 1143, ss. 1145, ss. 1377, 15. 1490, 10. 1489, ss. 1491, 1; Germanice partes 183, ss.; nationes 106, 1; civitates 116, ss. 543, 1. 673, ss.; principes 11, 1. 841, ss.; cancellarius 1460, 10; episcopi 302, s.; aquilanus plaga 37, ss.; Austrasi reges Germanice 110, 10; Germania, quae et Alemania 93, s.; Germania Renensis 93, 20; metropolis: Colonia, Maguncia, reges: Ludewicus II., Heinrich I.; legatus sedis apost. s. Bonifacius: cf. Alamanni, Austrasi — Germaniae interioris regnum, quae Austria dicebatur 164, 20; Germanici Gallia 85, ss.; Germanici Franci 90, ss.
 (S. Germani) civ. circa radicem Casini montis, *San-Germano, hodie Cassino* (Prov. Neapel, circ. Sorag) 1180, ss. 1130, s.; monast.: b. Mariae.
 S. Germanus in Laya, *Saint-Germain-en-Laye* (frz. dep. Seine-et-Oise, arr. Versailles) 328, 30.
 S. Germani eccl. Mont. 132, 183; canonici 131, ss.
 S. Germani (eccl.) Spir. 676, 30; scolasticus: Marcius magister.
 a. Germanus cf., ep. Autisiodor. 118, s.; 767, ss.; reliquiae 785, 818, 10; ossa 773, ss.
 s. Germanus (ep.) Paris. 124, 40.
 s. Germanus martyr 770, 10.
 Gerinrode v. Gerenrode.
 Gero archiep. Colon. 763, ss.
 Gero archiep. Magdeburg. 749, ss. 750, ss.
 (Gero ep. Halberstad., decan. 36, 368, ss. 369, 372, 537.
 Geroldus v. Gerhardus.
 Geroboam (Ierobeam I. rex Israel.) 474, s.; Ieroboam 1161, 40. 1231, 1; 1h. 80, ss. 1219, ss.
 Geroldus ep. Aldenburg. et Lub. 15, ss. 35, 15.
 Gerolt (fortasse canon. Aschaff.) 759, 40.
 Geroldus diac. Frising. dioc. 761, 20.
 Geroldus de Hawenstein, decan. Wimp. eccl. 674, 1. 675, 5.
 (Geroldus), Keroldus (comes a Carolo Magno Bavariae prefectus) 737, 1.
 Geron v. Gerunda.
 Gerontius mart. atque pontif. (Cerv.) 750, 10.
 Gertrudis, Gerthrudis, Guertudis, Gerdrudis, Gerdruda, Gerdrud, Gertrut, Etrudis.
 S. Guertudis cenob. Nivell. 162, ss. 172, 15; abbatisa 162, ss.
 S. Gertrudis eccl. Osnabrug. 878, 40.
 s. Gertrudis, Gerthrudis, Guertudis, Gerdrudis, Gerdruda, Etrudis virgo et mart., abbat. Nivell., filia Pipini senioris 129, 15. 132, s. 133, 136, 229, ss. 770, 20. 780, 15. 1369, ss. 1486, 1489, 1; reliquiae 482, ss. 767, ss. 776, 1. 778, ss. 780, 1. 787, ss.; gesta 1488, 1; consanguineae: Amalberga, sororinus: Pippinus maior domus.
 Gertrudis, Gerthrudis duicissa, filia Lotharii III. imp. Rom., uxor Henrici (Superbi) ducis Bavar. et Sax. et Heinrich II. ducis Austr. (XI. ducis Bavar. II. ss. 12, ss. 14, 18, 30. 19, s. 23, 26, ss. 29.
 Gertrudis filia Heinrich ducis Austr., uxor Wladislai (march. Morav.) et (Hermann) march. de Baden et (Romani) ducis (perperam regis) Rusc. immo Halic., sanctimon. in Suselz 41.
 (Gertrudis) filia Heinrich Leons ducis Baw. et Sax., uxor (Friedrich IV. ducis Suor. et Kanuti VI. regis Dan.) 24, ss. 30, 15.
 Gertrudis (filia Theoderici II. ducis Lotharing. super., uxor Florentii II. com. Holland.) 11, ss.; fr. germanus: Lotharius III. imp.
 Gertrudis regina Ung., filia (Bertholdi IV.) ducis Meran., uxor Andreas II. regis Ung. 4, 15. 41, 15. 572, 30. 577, 40. 582, s. 612, ss.
 (Gertrudis) comitissa (filia Bernhardi II. ducis Sax.), uxor Florentii I. com. Fris. et Roberti I. com. Flandr. 191, ss.
 Gertrudis (perperam Sophia) filia Ludewici III. lanter. Thur., abbat. Altenburg. (perperam in Kitzingen) 608, 15.
 Gerthrudis, Gerdrudis marchionissa Sax., filia Eberti I. march. Misn., uxor Henrici Pinguis march. Fris. com. de Nordheym et Heinrich I. march. Misn. 11, 22, 23, 26, ss. 36, ss. 368, ss. 369, ss. 529, s.; perperam uxor Egberti II. march. Misn. 36, ss.; perperam soror Lotharii III. imp. 11, ss.
 Gerdrudis filia Perengeri I. com. de Sultzpach, uxor Conrad III. regis Rom. 535, ss.
 Gertrudis abbat. Hammatic., quondam uxor Ingomari 137, 138.
 Gertrudis uxor Leonardi, mater Rodolfi canon. Goslar 764.
 Gerdrudis reatrix hospital. Sar. 696, 30.
 a. Gerulsi reliquiae 482, ss.
 Gerunda, *Gerona* (Catalon.) 715, 10; perperam Gerunda fl. 914, 915.
 Gerungus ep. Misn. 371, 20.
 Gerungus abbas S. Paulinae cellae 924, 925, s. 927, ss. 934, 1; ortus natalibus Buchaugiensis familiae 928, 1.
 Gerungus laicus 764.
 a. Gervasius mart. 770, s. 774, s. 808; reliquiae 772, 10. 774, 972, s. canon. 369, ss. 537, ss.; vestimentum 776, ss.; ss. Gervasi et Prothasii dies 483, 1.
 Gervasius archiep. Rem. 861.
 Gervasius de Castello 242, s. fil.: Herveus.
 Gervasius de Provinio 270, ss.
 Gervicus pleban. S. Pauli eccl. Erford. 335, 30.
 Getae v. Gothi.
 Gethsemani petra 487, s.
 Cetus fl., *Gete, quæ in Dyle fl. influit* 302, 30. 531, 40.
 Gev- v. Geb-.
 Geylenhusen v. Geilenhusen.
 Ghages villa parroch., *Gages* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châtreaux) 236, 35.
 Ghelin villa parroch., *Ghlin* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Mons) 236, 30; cf. Genlaing??
 Gheiria v. Gelria.
 Gherardus v. Gerhardus.
 Ghibelini v. Ghiblini.
 Ghilenghen villa, *Ghilenghen* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châtreaux) 236, s. 320, s.; Ghilenghenensis, Ghilenghenensis, Ghilenghenensis eccl. 200, ss. 301.
 Ghibbertus v. Gilbertus.
 Ghislage v. Gilles.
 Ghisleni, Ghislenus v. Gisl-.
 Ghines villa, castrum, *Guines* (frz. dep. Pas-de-Calais, arr. Boulogne-sur-Mer) 268, 325. 326. 334, ss.; comitatus 268, 35; terra 268; com.: Arnulfus II., Theobaldus immo Arnulfus III.
 Ghlin v. Ghelin.
 Ghoy v. Goy.
 Ghibbertus presb. (Gall.) 1144.
 Gibeon v. Gabson.
 Gibleque villa parroch., *Gibecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châtreaux) 236, 40.
 (s.) Gibrarianus 124, ss.
 (Gideon), Gedeon (iudex Israel.) 388, 30. 593, ss. 1039, 1280, ss.
 (Gideon), Gedeon prebend. 253, 30.
 Gieichenstein v. Gebechenstein.
 Giecheburo, Giecheburg propositura, *Lechburg* (thür. Gb. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Sondershausen) 391, 10. 613, ss.
 Giesen v. Gisson.
 (Gignacensis (cella), *Gigny ad Suran fl* (frz. dep. Jura, arr. Lons-le-Saunier, cant. Saint-Julien) 173, ss.
 Gilbertus, Gillebertus, Gislebertus, Giselbertus, Gislbertus, Gislbertus, Gillebertus ep. Noviom., abbas S. Amandi eccl. Elmon. 159, 30.
 Gislbertus abbas S. Petri eccl. Erford. 358, 15.

- Hersfeld, abbas Aldah. 10. 363. 30.
517. 1. 520. 25. 533. 1. 769. 35. 770. 1.
788. 1. 944. 30. 946. 30. reliquiae 764.
10. 765. 15. 787. 20. corpus 12. 30.
tumba 764. 35. 765. 1. translatio 750.
5. 765. 20.
- Godescalvus, Godescaldus v. Godescaldus.
Godfridus v. Godefridus.
Godi v. Gothi.
Godilidis mulier 800. 15.
Godina uxor Osberti 207. 20.
Godinus Bob., ex Francis ortus 1000.
30.
Godipertus, Godopertus iudex Ariberti
II. regis Langobard. in civ. Senensi
1433. 30. 1434.
Godolbertus rex Langobard., fil. (Ari-
perti I. regis) 1433. 1.
Godinn v. Gothi.
Gogues, Boenice villa, *Gognies-
Chaussée* (fr. dép. Nord, arr. Avesnes,
cant. Maubeuge) 195. 5. 236. 45.
Gök-Su v. Saleph.
Göllingen v. Gelingen.
Görz v. Gorz.
Goito v. Gradii castrum.
Goldacker: Hermannus.
Goldbach v. Golphach.
Goldichen: Hartung consul Erford.
Golga, Golgatha, Golgotana ecel.
v. Calvariae mons.
Golis curia *ignota prope Erjordiam*
469. 15.
Golphach (villa), *Goldbach* (thür. Ob.
Gotha, Kr. Gotha) 620. 40. 637. 25. (de
G.) Helvicus marchialis.
Gommegnies, Gommegnies villa parro-
ch., *Gommegnies* (fr. dép. Nord,
arr. Avesnes, cant. Lequesnoy-Ouest)
217. 10. 236. 5.
Gondregien villa parroch., *Gondregnies*
(belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant.
Châteaux) 236. 10.
Gondutole castellum, *fortasse Gonnici-
cella* (Lombard., Prov. Pavis, circ.
Voghera, mand. Godiasco) 1304. 30.
Confridus ep. Camerac. et Attrebat.
156. 1.
Gommegnies v. Gommegnies.
Gonardus v. Conradus.
Gonterus, Gontharus v. Guntherus.
Goomerus rex Belg. *fabul.* 113. 20.
s. Gordiani reliquiae 197. 30. 780. 20.
s. Gorgonius martyr 10. 20. reliquiae
764. 30. 769. 20. Gorgonius corpus 732.
15.
de Gorz (Goricia), *Görz ad Isontium fl.*,
com.: (Meinhardus III.), (Albertus
II.).
Gosbertus 1467. 1. fil.: Albertus.
Goseck v. Gozie.
Goslaris civ., villa regia, *Goslar* (pr.
Rb. Hildesheim) 10. 17. 35. 18. 23. 15.
36. 35. 357. 10. 360. 10. 373. 5. 519. 25.
527. 3. 541. 10. 874. 5. 875. 1. 876. 35.
877. 30. 920. 30. 1330. Goslariensis
aula 11. 1. palacium 535. 30. lacus
17. 20. conventus curiae reg. 920. 30.
Goslariensis monast.: Novi-operis.
— Goslarienses 567. 5. erarium 567. 5.
praepos.: Adelphi; canon.: Rodol-
phus.
- Gossuinus, Gossuinus, Gossuinus, Go-
thuinus, Gozwinus.
Gothuinus ep. Tornae 153. 40. 154.
260. 270. 10. 281. fr.: Aldo miles Va-
lencen.
Gossuinus abbas Aquicini. 197. 20.
Gozwinus praepos. (S. Borchardi mo-
nast. prope Halberstat) 25.
- Gossuinus dom. d'Enghien, fil. Hugo-
nis dom. 221. 15. 229. 20.
Gossuinus de Hova 321. 25.
Gossuinus, Gossuinus III. de Monti-
bus, par Mont. castri et Valencen.
et Bellomont. 199. uxor: Beatrix;
liberi: Gossuinus, Yda, Mehaldis,
Aeldis, Rosa, Beatrix, Agnes.
Gossuinus, Gossuinus IV. de Montibus,
fil. Gossuini 199.
Gossuinus dom. de Oysi, nob. 195
Gossuinus de Winterin (*immo Wavrin*)
232. 30. uxor: Ada; fr.: Hellinus.
Gostelengum, *Gottolengo* (Lombard.,
Prov. Brescia, circ. Verolanuova,
mand. Leno) 1302. 15.
Gostivit dux Bohem. 38. 10. 43. 15.
fil.: Bořivoj.
Goswinus v. Gossuinus.
Gota v. Gotha.
Gotafridus, Gotefridus v. Godefridus.
Goteignies, *Gottignies* (belg. Prov. Henne-
gau, arr. Soignies, cant. Roelux)
236. 1. Gottigniacum op. 117. 20.
Gotehardus v. Godehardus.
Gotehrannus (comes Bawar.) 737. 25.
Gotfridus v. Godefridus.
Gotha, Gota civ., opp., villa, *Gotha*
384. 40. 118. 20. 441. 10. 444. 452.
15. 453. 20. 454. 462. 10. 470. 5. 477.
595. 10. 635. 35. 636. 1. 639. 5. 642. 35.
643. 10. 649. 35. 653. 30. 654. valva,
quae villam Sunderhausen respicit
585. 10. — Gothernes, Gotesnes civis
452. 10. 638. 40. 641. 1. 653. 25. con-
sules 638. 40. mag. cons. 638. 40. Go-
thernes civis: Gisclerus militor,
Heinricus de Uthausen; de G.: Bertolt
cons. Erford., Cunrat cons. Erford.,
Volradus civis Erford.; de Gata,
Gatha: Conradus mon.
Gothardus v. Godehardus.
Gothelo I. (dux Lotharing. infer. et
superior.) 187. 30. fil.: Godefridus.
Gothi, *Wisigothi* 84. 35. 107. 35. 112.
117. 20. 119. 25. 122. 25. 182. 15. re-
gnum 112. 35. (v. cae. 134. Gothia
90. 1. Cf. Wisigothi, Ostrogoti.)
Gothi, Godium, *Godi* (Lombard., Prov.
et circ. Brescia, mand. Bagnolo Mella)
1304. 30. 1307. 45.
de Gothis dom.: Iohannes.
Gotho 1138. 40.
Gothuinus v. Gossuinus.
Gotifredus v. Godefridus.
Gotigniacum v. Goteignies.
Gotlinus, Goelinus abbas S. Amandi
monast. Helnon. 172. 35. 173.
Gotscalcus, (Godescaldus), Godescaldus,
Gotschalcus, Gotsalk.
Godescaldus abbas ecel. Buicil., abbas
Bonae-spei ecel. 219.
(Godescaldus) abbas S. Albani monast.
Mogunt. 884. 45.
Gotescaulus Magister-fori, consul Er-
ford. 427. 5.
Gotsalk, Gotescaulus de Lubelin, consul
Erford. 427. 5. 477.
Gotsalk von Tyfental, consul Erford.
477. 30.
Gotschalvus civis Yennae. 574. 5.
Gottenbach (*immo Bottenbach*) villa,
Bottenbach-Buechgotthardshütten (pr.
Rb. Arnberg, Kr. Siegen) 487. 30.
Gottorn v. Guterren.
Gottignies v. Goteignies.
Gottolengo v. Gostelengum.
Gouzdes castrum prope urbem Mianae,
quod olim prope Constappel (sächs.
- Kh. Dresden, Ah. Meissen), *fortasse*
in Gohlberge monte situm erat 39. 25.
Goy villa parroch., *Ghoy* (belg. Prov.
Hennegau, arr. Soignies, cant. Lesvi-
nes) 236. 25.
Goy villa parroch., *Ghoy* (belg. Prov.
Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-
le-Château, com. Labuissière) 236. 30.
Gozie conob., *Goseck* (pr. Rb. Merse-
burg, Kr. Querfurt) 522. 15.
Gozmar (*fortasse* praepos. Aschaffen-
burg) 759. 30.
Gozmarus comes de Cogenhain 542. 5.
comes Hassi 374. 35.
Gozwinus v. Gossuinus.
Goze v. Godefridus.
Gozein (villa), *sive Gross sive Klein-
gorschen* (pr. Rb. et Kr. Merseburg,
prope Lützen) 598. 15.
Gracianus, Gratianus.
s. Gratiani reliquiae 482. 10.
Gracianus imp. Rom. 113. 114. 25.
115. 1.
Gracianus (mon. S. Polide monast.
Bolton.) 82. 30. 92. 5. libri canonici
et legales 82. 20. compilatio canonis
92. 5.
Gracianus subdiac. et notar. ecel. Rom.
218. 10.
Gradii castrum, *fortasse Goito* (Lom-
bard., Prov. Brescia, circ. Castiglione
delle Stivere, mand. Volta) 1302. 10.
Grae v. Gre.
Grammene v. Gerardi-manus.
Grau v. Groti fl.
Grandeglie villa parroch., *Grandglise*
(belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant.
Quenecamps) 236. 40.
Grand-Payt v. Payt Castrum.
Grandipratum, *Grandpré* (fr. dép. Ar-
denne, arr. Vouziers) 329. 25. 331. 25.
comes: (Heinricus VI.).
Grand-Reng v. Gran Raing.
Grandrieu v. Grant Rieu.
Grannes villa parroch., *Grandmets*
(belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai,
cant. Leuze) 236. 50.
Granopolitani (Grenoble, fr. dép.
Isère) ep.: Hugo.
Gran Raing villa parroch., *Grand-Reng*
(belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin,
cant. Merbes-le-Château) 236. 45.
Grant Rieu, *Grandrieu* (belg. Prov.
Hennegau, arr. Thuin, cant. Beau-
mont) 236. 50.
Grant Wargny v. Warigni.
Gratianus v. Gracianus.
Gravelinghes (villa), *Gravelines* (fr.
dép. Nord, arr. Dunkirchen) 268. 30.
Gravines villa parroch. in decanatu
S. Brixii *ignota* 236. 35.
Greccio v. Greci heremit.
- Greci, Graeci 7. 35. 8. 50. 13. 30. 14. 40.
40. 10. 80. 15. 92. 40. 96. 231. 40. 243. 40.
— 245. 40. 282. 30. 288. 30. 366. 376. 5.
368. 30. 407. 408. 414. 35. 517. 15.
525. 5. 544. 30. 573. 15. 594. 30. 627.
628. 1. 713. 1. — 715. 1. 1191. 20. 1192. 1.
1209. 25. 1212. 30. 1410. 10. 1411. 5.
1412. 5. 1413. 1. 1432. 10. 1488. 1. im-
peratores 7. 35. regnum 80. 45. civi-
tates 1432. 10. consuetudines 408. 10.
imp.: (Iohannes I.), (Michael VIII.),
(Manuel II.), *perperam* reges: (Io-
hannes II. Comnenus), (Manuel I.),
(Isaac II.), cf. Constantinopolis; Gre-
cus: Iohannes (XVI. antipapa); Gre-
cia: (Theophaania) imp.: Oeculus:
(Isaac II. imp.); nazione Greca: (Ma-
ri) uxor Beile IV. regis Ung. —
Grecia, Graecia terre 19. 15. 30. 5.
92. 30. 106. 30. 364. 376. 5. 470. 1.

- 516, 1. 534. 543, 40. 1178, 40; provincia 92, 30; rex 92, 80; de G.: Theophania. *Grecum*, *Grecia* lingua 115, 20. 143, 10. 402, 20. 408, 10. 624, 5. 627, 35. 1188, 5. 1191, 1. *Grecum* purum 111, 60; *Graeca* levitas 8, 50; *Graeca* enigmata 1191, 80; *Grecum* nomen 1191, 20; *Graeca* nota 1191, 30; *Graeca* via 1191, 20; *Graeco* ignis 386, 35. 387. 592. 603, 1; *Grecus* conventus 1488, 3; *Graecae* lectiones 1488, 5.
- Grecu* heremitorium, *Grecio* (in Umbria, circ. et mand. Rieti) 254, 20.
- de Gredis, *Münchengräts* ad Isar fl. (bühm. G. Jung-Buntlau): *Heinreich* mon. Sar.
- Gräfenonna v. Ostrintunna.
- s. *Gregoriae* reliquiae 774, 15.
- s. *Gregorii* eocl. et capella Epternac. 773, 40.
- s. *Gregorii* mart. Spoliet. corpus 783, 35.
- s. b. *Gregorius* I. papa, conf. doctor 124, 20. 125. 355, 5. 184, 30. 485. 773, 40. 774, 3. 791, 20. 836. 837. 1056. 1084, 30. 1098, 15. 1101, 10. 1171, 15. 1174, 3. 1180, 35. 1187, 3. 1221, 35. 1222, 3. 1281, 10. 1332, 30. 1458, 30; *Dyalogi* 124, 10; privilegium 1009, 1; reliquiae 482, 25. 483, 30. 487, 25. 764, 20. 772, 30. 773, 25. 774, 3. 775, 20. 783, 30. 784, 25. 785, 25. 787, 25. 818, 5. 872, 20; corpus 714, 5; cingulum 771, 20; dies 486, 1; festum 724, 80. 1484, 3; *Gregorianae* letaniae 1303, 5.
- Gregorius* II. papa 7, 15. 142, 35. 143, 1. 528, 1.
- Gregorius* III. papa 143, 1. 1221, 35.
- Gregorius* IV. papa 164. 465, 20. 740.
- Gregorius* VI. papa, antea *Iohannes* archiepisc. (S. Iohannis ad Portam Latinam) 408, 5. 627, 50. 1142; *fortasse* etiam 193, 5; cf. *Calixtus* quidam papa.
- Gregorius* VII. papa, antea *Hildebrandus* mon., archidia. Rom. eocl. 10, 35. 356, 3. 367, 1. 524, 15. 525, 5. 806, 3. 882, 30.—884, 35. 887. 925, 35. 926, 3. 975, 3. 1092. 1095, 35. 1102, 35. 1107, 15. 1143, 35. 1144, 15. 1148, 1. 1156. 1159, 30. 1160, 1. 1163, 15. 1171. 1172, 25. 1174. 1184. 1186. 1187. 1193, 30. 1195, 3. 1196, 20. 1200, 1. 1203, 25. 1209, 30. 1212. 1213, 10. 1214, 3. 1216, 5. 1217. 1219. 1223. 1225, 5. 1229. 1241, 30. 1243, 20. 1245. 1246, 15. 1257. 1262, 15. 1266, 30. 1273. 1277. 1279, 5. 1286, 3. 1288, 1. 1292, 1. 1293. 1297. 1299, 1. 1301, 35. 1418, 15.—1420, 15. 1421, 10. 1422, 15. 1423. 1466, 10; *fortasse* 1462, 10. 1464, 30; *Vitalianus* 1209, 10; decretum generale a. 1075; 1174, 20; epistola 1186, 5. 1219; preceptum 1193, 35; testamentum 1288, 35, legati 1174, 20; *Gregoriana* prudentia 1225, 3; *Gregorianus* odor 1227, 30. 1273, 10; *Gregoriana* virtus 1293, 10; *Gregorianus* fons 1304, 10.
- (*Gregorius* VIII. antipapa) 11, 45.
- Gregorius* VIII. papa 36, 15. 375, 80. 542, 35.
- Gregorius* IX. papa, antea *Hugo*, *Hugolius* II. card. ep. Ost. 4, 15. 37. 201, 5. 268, 35. 282, 10. 302. 303, 1. 313. 380, 10. 390. 392. 393, 20. 394. 398. 371, 20. 609. 613, 35. 616. 617. 1485, 15. 1486; *fortasse* etiam 295, 20; cf. *Celestinus* IV., *Innocentius* IV. papa; *Gregoriana* constitutio 716, 30. 718, 10.
- Gregorius* X. papa, antea *Theobaldus* archidia. Leod. 30, 10. 354, 35. 355. 406, 30.—412, 30. 413, 3. 472, 35. 629, 35. 629, 1. 670, 1. 698, 20. 711. 712. 35. 714. 717, 15. 718, 10. 719, 35. 723, 20; sepulchrum in Arcio 412, 30. 629, 1.
- Gregorius* (S. Angeli card. diac.) v. *Innocentius* II. papa.
- Gregorius* (S. Angeli) card. (diac.), apostolica sedis legatus 15, 10. 367, 20. 368, 3. 536, 30. 537, 5.
- Gregorius* ep. Aretin. 1441, 1.
- s. *Gregorius* ep. Lingon. 124, 35.
- Gregorius* (ep. Nazianz.) 116, 5.
- (*Gregorius*) archiep. (*potius* ep.) Prag. 431, 10. 641, 5.
- s. *Gregorius* abbas Traiect. 791, 80. 792. 794, 30; nepos: *Albrius*.
- Gregorius* mon. Casin. 1129.
- (*Gregorius*) logotheta, nuntius (Michael VIII. Palaeol.) imp. Greco. (Constantinop.) 407, 35. 627, 45.
- Gröfenberg* v. *Grifonenberch*.
- Grenoble* v. *Granopolitanus* ep.
- Grie. v. Gri.
- Grifenberg*, *Griffenberg*, *Gryffenberg*, *Grifinbero* castrum olim in *Hauseberg* monte prope *Jena* (thür. Gb. *Weimar*) situm 486, 40. 487, 1. 475. 645, 10.
- Grifenberg* castrum, *fortasse* *Gröfenberg* (bayr. Rb. *Oberbayern*, Bz. *Landshut*) 722, 20.
- Grifo*, *Krifo*, *Griffo* (fil. Caroli Martelli maioris domus Franc.) 732. 733.
- Griffo* notarius (Aret.) 1431, 15; uxor: *Teuza*; fil.: *Hidibrandus*.
- Grifo* v. etiam *Griprio*.
- Grifate* curia, *Griefstedt* (gr. Rb. *Erfurt*, Kr. *Weissenau*) 614, 30.
- Grimaldus* v. *Griomaldus*.
- Grimberg* mona, *fortasse* *Dachenberg* prope *Ernstroda* (thür. Gb. *Gotha*, Kr. *Waltershausen*, nunc Kr. *Gotha*) 519, 15.
- Grimoaldus* presb., custos S. Martini eocl. Bob. 1002. 1003.
- Grimoaldus* dux Austrofranc. (maior domus Franc.), fil. Pippini I. maioris dom. 132. 137. 1488, 40; fil.: *Hildebertus*.
- Grimoaldus* v. etiam *Griomaldus*.
- Grimme*, *Grymme*, *Grimma* (sachs. Kh. *Leipzig*) 446, 10. 651; diuvium a. 1316; 446, 15. 651, 35; eocl.: *Augustinensis*.
- Grimme* v. *Crema*.
- de *Grimstete*: *Iohannes* consul Erford.
- Griomaldus* rex Longobard. 1433, 1; *Grimaldi* regis privilegium 1011, 30; fil.: *Garipaldus* rex.
- Griprio* prefectus S. Petri monast. in monte *Blandini* iuxta *Gandavum* 819, 40. — Cf. etiam *Grifo*.
- Grisheim*, *Gryshheim* curia, *Griesheim* ad *Im fl.* (thür. Gb. *Schwarzburg-Rudolstadt*, Kr. *Arnstadt*) 462, 10. 463, 30.
- Griscoun*, *Grisogon* v. *Chrisogon*.
- de *Gritsansteine*, *Kreuzenstein* (*Niederösterreich*, prope *Korneuburg*): *Dietricus*.
- Groitzsch* v. *Groytz*.
- Gronbach* v. *Grünbüch*.
- Groningen*, *Groningen* (*Niederlande*) 788, 5; domus confess. sororum ant. conv. 789, 5.
- Grop*: *Theodericus* nob.
- de *Gropina*, *Gropina* (Toec., Prov. et circ. *Arezzo*, mand. S. *Giovanni Valdarno*, com. *Loco Ciofenna*), letaniae 1478, 30. 1481, 3.
- Groppio* Altum, *fortasse* *Gruppo* di *Carana* mons prope *Bobbio* (Prov. *Pavia*) 998, 20.
- Grossae* v. *Grouzage*.
- Groß-Ammensleben* v. *Ammensleve*.
- Großenhain* v. *Hagen-Elbe*.
- Großfahner* v. *Vanre*.
- Groß-Gartach* v. *Gartach*.
- Groß-Garz* v. *Gardiz*.
- Großgörschen* v. *Gozzin*.
- Groß-Liebringen* v. *Lyseberga*.
- Groß-Lupnitz* v. *Luppenze*.
- Großmonra* v. *Munre*.
- Groti fl.*, *Gran*, *qui* in *Danubium fl.* infuit 38, 10.
- Grouzage* villa parroch., *Grosage* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Châtreaux*) 286, 40.
- Groytz*, *Groytz* castrum, *Groitzsch* (sachs. Kh. *Leipzig*, Ah. *Borna*) 359.
- Grünberg* v. *Gruninbere*.
- de *Grumbach*, *Grunbach*, *Burggrumbach* (bayr. Rb. *Unterfranken*, Bz. *Würzburg*): *Adelbertus*.
- de *Grünbüch*, *Grombach* (bad. Kr. *Heidelberg*, Ah. *Simshausen*): *Henricus* decan. *Wimp.*, *Bertholdus*.
- Grüne*, *fossus* iuxta, *der Sackengraben* prope *Wallhausen* ad *Helm* fl. 20, 5.
- Gruninbere*, *Grunenberg*, *Gruninberg*, *Brunnhers* civ., castrum, *Grünberg* (hess. Prov. *Oberhessen*, Kr. *Gießen*) 375, 15. 542. 553, 10.
- Gruppo* di *Carana* v. *Groppio* Altum.
- Gry. v. Gri.
- Gryssen* v. *Gissen*.
- Guairfus* dux Aquitan. 143, 5. 158.
- Guaimarius* (*Waimarius*) V., (secundum alios IV.), princeps Capuan. 1123, 40. 1414, 10. 1415, 5. 1416, 1. 1417.
- Gual* v. etiam *Wal*.
- Guala* 1126, 10; fil.: *Randulfus*.
- Guandia* v. *Wormatia*.
- Guarinus* v. *Garinus*.
- Guarratho* (*Waratto* maior domus Franc.) 141, 3; *perperam* *Tassilo* dux *Bayar.* 160, 1; filia: *Anastudis*.
- Guastalla*, *Gvastalla* (Prov. *Reggio nell' Emilia*) 1305, 20.
- Guasco* v. *Wasconia*.
- Gudeboldus* v. *Godeboldus*.
- s. *Gudila* virgo 868, 35.
- Guel*, *Guen* v. *Wel*, *Wen*.
- Günstedt* v. *Gunnstete*.
- Günzburg* v. *Guntionis* castellum.
- Guerricus* Le Sor nob. baro 186. 187, 1.
- Guertudis* v. *Gertrudis*.
- Guesnain* villa parroch., *Guesnain* (frz. dép. *Nord*, arr. *Douai*, cant. *Douai-Sud*) 236, 45.
- Guinardus* (Guido I.) ep. Camerac. 157, 3. 275, 5. 281, 5. 312, 15; *fortasse* 295, sed cf. *Nicolaus* III. ep. Camerac.; *perperam* *Gerardus* 220, 30.
- Guibertus* v. *Wibertus*.
- (*Guichardus*) prior S. Salvii eocl. *Valencen.* 292.
- Guido, Gwido, Gydo, Wido, Wydo, Guido, Guidolus, Widolus.**
- S. *Gwidonis* (eocl. Spir.) 407, 5. 627, 20; prepos.: *Otto*.
- de S. *Gwidone*: *Ogerus*.
- Quido* (imp. Rom.), rex Ital. 1436, 1; fil.: *Lambertus*.
- (*Guido*) rex *Ierosol.* 36, 15. 375, 25. 542, 20.
- Guido* I. card. ep. *Prenest.* 378, 40. 380, 20. 564, 30.
- Gwido*, *Wido* card. (ep. *Sabin.*), archiep. *Narbon.* v. *Clemens* IV. papa.

Gwido (card. presb. tit. S. Calixti) v. Paschalis III. (anti)papa.
 Wido, Wydo card. (presb. S. Laurentii in Lucina), legatus apost. sedis 404, 1. 625, 20.
 Guido (card. presb. tit. S. Marci) v. Celestinus II. papa.
 Guido, Wido archiep. Mediol. 1067, 1. 1068, 20—1068, 21. 1067. 1069. 1073, 40; neptis: Oliva.
 Guido I. archiep. Rem. 188, 3. 842, 2. 848, 40—850, 1.
 (Guido archiep. Vienn. v. Calixtus II. papa.
 Guido ep. Aretin. 1440, 5.
 (Guido II.) ep. Assis. 247, 45. 257.
 (Guido I.) ep. Camerac. v. Guirardus.
 Guido II. de Collo-medio ep. Camerac. 157, 35.
 Guido III. de Babilonia ep. Camerac. 157, 35.
 Guido IV. de Venthadorio ep. Camerac. 157, 35.
 Wido ep. Parm. 1326, 10.
 Wido ep. Placent. 996, 15. 1001, 20. 1007, 30; fr.: Rainerius.
 Guido ep. Traiect., fil. Iohannis de Avenis 305, 20.
 Widolus clericus Aretin., fil. Brice 1475, 25; cf. 1478, 20. 1482, 15.
 Guido capellanus 1298, 1.
 Guido comes Flandr., fil. Guillelmi de Dompna petra et Margaretae comitissae Flandr. 31, 15. 313. 314. 20—317, 20. 325, 1. 328, 10. 330, 7. 334. 435. 436, 15. 644. 645, 2; uxor: Mathilda; liberi: Robertus, Willermus, Philippus, (Beatrix), (Philippa).
 (Guido) comes Nivern. 226.
 Guidolus, Widolus laicus Aretin., fil. Blanci clerici 1475. 1482, 10.
 Guidolus (Aretin.), fil. Bosonis clerici 1481, 15. 1482, 1.
 Guido, Guidolus laicus Aretin., fil. Pinci 1475, 30. 1482, 15.
 Guido dom. de Avenis 260. 306, 20. 307, 5. 309, 1; fr.: Walterus, Boucharus.
 Guido dom. de Baleham 331, 30.
 Guido de Capis 242, 2; fr.: Clarenbaldus.
 Wido dom. Chier. 200, 1. 201, 25; uxor: Yda; filia: Damisson.
 Guido dom. de Chiri 230, 40.
 Guido castellanus de Coudeac 242, 10.
 Gydo de Monte-forti 713, 20.
 Guidolus laicus Aretin., fil. Brittol laici 1476.
 Guil. v. Wil.
 Gundhac v. Dintzio.
 Guines v. Ghines.
 Guinigidolus laicus Aretin., fil. Brittol laici 1476.
 Guinigidolus, Guinigidus (Aretin.), fil. Gial Teuzi 1481, 5.
 Guinitus abb. (in M. Amiat.) 971, 25.
 Guiscardus, Viscardus: Robertus dux Normann.
 Guisla, de Guisla castrum, Guise (fr. dep. Aisne, arr. Veruins) 227, 45. 228; wmagium 306, 15.
 de Guisla, Gysila: Iacobus.
 Guislain, Guislenus v. Gial.
 Guilfoaldus (Wulfoaldus) maior domus Franc. 140, 45; Vulfoaldus 137, 15.
 Guiractensis eccl. v. Traiectum.
 Gumbertus ep. Camer. et Attr. 156, 15.
 Gumbertus prepos. Wormac. 391, 25.

(Gumbertus), Gumbertus de Weseborch 32, 40.
 Gumizo mon. 1120. 1121.
 Gumpoldus v. Gundpoto.
Guncelinus, Gunczelinus, Gunczelinus.
 Guncelinus I. comes de Zwerin 36, 1. (Guncelinus III.) comes de Zwerin 402, 15. 623, 35.
 Gunczelinus, Gunczelinus V. comes de Zwerin 421, 15. 633, 40.
 Guncelinus (de Wolfenbüttel) dapifer Ottonis IV. imp. Rom. 36, 22. 382, 45. 383, 1. 579.
 Gundaldus summus diac. Cenoman. 809, 15.
 s. Gundanisolus cf. 809, 15.
 Gundarus v. Guntherus.
 Gundekarl, Gundelkarl Franco 10, 1. 17, 25.
 Gundelandus v. Guntelandus.
 de Gundelsheim, Gundelsheim (würt. Neckarkreis, On. Neckersulm): Heinrichus magister.
 Gundpoto (Gumpoldus) ep. (Patav.) 743, 1.
 Gunneteto, Gunsteto villa, Günstedt (pr. Bb. Erfurt, Kr. Weissenau) 453, 15. 470, 20.
 Guntamundus rex Wandal. 122, 1.
 Guntelandus, Gundelandus dux (Austrias, maior domus Franc.), tutor Hairberti II. regis Franc. 126. 131, 3; filii 126, 45.
 Guntelmus mon. monast. Septim. 1105, 40.
 Gunteram v. Guntram.
 Gunthart (fortasse canon. Aschaffenburg.) 769, 40.
Guntherus, Gunther, Guntharius, Gunterus, Gontharius, Gundarus.
 Guntherus rex Rom. electus, XXI. comes de Swarczburc et Arnstete 460, 35. 461, 20. 462, 15. 466. 468. 470, 1.
 Guntharius, Gontharius archiep. Colon. 165, 35. 745, 20.
 Guntherus archiep. Magdeburg. 573, 15.
 Guntharius ep. Hildensem. 942, 15. 943.
 Guntherus de Hennenberg, ep. Spir., fil. Godeboldi com. 520, 10.
 Guntherus abbas S. Petri monast. Erford. 456. 437. 438, 10. 439, 15.
 (Guntherus) decan. S. Mariae monast. Erford. 393, 12.
 Guntherus prepos. Wormac. 614, 20.
 Guntherus comes de Kevernberg, fil. Guntheri VI. (IV.) com., fr. ord. Minor. 559, 15.
 Gundarus comes (de Kevernberg) 559, 1; fil.: Zigerus.
 Guntherus comes de Kevernberg 518, 20.
 Guntherus III. (I.) comes de Kevernberg, fil. Sizonis 559, 5; fil.: Sizco.
 Guntherus comes de Kevernberg, fil. Sizonis, pater Guntheri IV. (II.) et Heinrichi I. confus. 559, 10.
 Guntherus IV. (II.) comes de Kevernberg, fil. Guntheri (pater Sizonis) com. 559; filii: Gunthrus, Heinrichus I. comes, Albertus II. archiep. Magd., Willibrandus archiep. Magd.
 Guntherus V. (III.) comes de Kevernberg, fil. Guntheri IV. (II.) com. 559, 10; comes de Swarczburc 379; filii: Guntherus, Albertus I. (com.) de Rabinswald, *perperam* Albertus archiep. Magd. (*immo* frater).
 Guntherus VI. (IV.) comes de Kevernberg, fil. Guntheri V. (III.) com. 397, 5.

559. 619, 20; filii: Guntherus ord. Min., Bertholdus, Guntherus; patruelis: Heinrichus III., Guntherus VII. com. de Swarczburc.
 Guntherus V. comes de Kevernberg, fil. Guntheri VI. (IV.) com. 559, 15; patruus: Albertus I. comes de Rabinswald.
 (Guntherus VI. vel VII.) comes de Kevernberg 410, 20. 418, 5. 630, 40. 631; cognata: Iutha uxor Bertoldi com. de Hennenberg.
 (Guntherus) *perperam* Manecherius com. Regitast. 205, 5; uxor: Beatrix.
 Guntherus I. comes de Rupin 31, 25; filia: (Sophia).
 Guntherus IV. comes de Swarczburc v. Guntherus V. (III.) comes de Kevernberg.
 Guntherus VII. (V.) comes de Swarczburc 397, 5. 559, 15. 619, 20; fr.: Heinrichus; patruelis: Guntherus VI. (IV.) comes de Kevernberg.
 Guntherus IX. (VII.) comes de Swarczburc 419, 40. 420, 40. 631, 20. 632, 10; fr.: Heinrichus; soror: (Sophia).
 (Guntherus XVIII.) comes de Swarczburc 467, 15.
 Gunther von Kongssé, consul Erford. 477, 5.
 Gunther von Ihneme, consul Erford. 477, 10.
 Gunther von Someringen, consul Erford. 477, 20.
 Genterus de Patheo 217, 20.
 Guntionis castellum, Günstburg (bayr. Bb. Schwaben) 737, 20.
 (Guntram), Guntram notarius, missus Luprandi regis Langobard. 1434, 15.
 Guntrannus rex Franc., fil. Chlotharii I. *perperam* Clodovei I. regis 125, 20. 480, 10.
 Gunczelinus v. Guncelinus.
 Guo archidia. Camerac. 841, 40. 847, 20. 848, 20.
 Guormacensis pagus v. Wormacia.
 Gutfridus v. Godfridus.
 Gurguncius rex Belg. *fabul.* 113, 5; uxor: Ura; (filii): Sisillus, Frisembaldus.
 Gurzenes, Goarcones (*Gurk, Kärnten, Bb. St. Veit*) ep.: Romanus I., (Theodericus II.).
 Gussignies villa parroch., Gussignies ad Honelle fl. (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Bauxi) 236, 20.
 Guta v. Iutta.
 Guteren, Gutern, Gutirn (villa), *Gutern ad Unstrut fl. (pr. Bb. Erfurt, Kr. Langensalza)* 392, 15. 442, 1. 477. 616, 22. 619, 5; de G.: Bertolt mag. cons. Erford., Diterich cons. Erford., Ludewicus capitaneus Erford.
 Gysila v. Guisla.
 Gwido, Gydo v. Guido.
 Gyscla, Gysila, Gysla, Gyzela v. Cisela.
 Gyzze: F. venator.

H.

Habesborch, Habeschborg, Habichsburch, Hobichsburg, Haveschesburch, Havesburg, Havesburg (castr.), Habsburg (*Schweiz, Kt. Argow, B. Bruck*) 30, 10. 406, 40. 410, 20. 627, 1. 649, 1. 719; de H. comes: Rudolfus I. rex Rom.
 Haematiensis cenob. v. Hammatium.
 Haecquegnies villa parroch., *Haecquegnies (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frumes-lez-Buissena)* 236, 25.

Hacta v. Atto.
 Hadewich, Hadewigis v. Hedwigis.
 (Hadrianus), Adrianus.
 S. Adriani Geraldinont. cenob. 172, 15.
 s. Adrianus mart. 769, 15. 868: reliquiae 764, 30; corpus 143, 30.
 Adrianus imp. Rom. 837.
 Adrianus I. papa 7, 20, s. 159. 732, 25. 733, 30. 736. 737, 5.
 Adrianus II. papa 165, 45. 1462, 30.
 Adrianus (III. papa) 173, 15.
 Adrianus IV. papa 15. 19, 10. 210, 15. 367, 30. 868; immo Adrianus V. papa 711, 5.
 Adrianus V. papa 413, 10. 629, 10. 711, 30. 712. 719, 25; Ianuensis 711, 30; *perperam* Adrianus quartus 711, 5.
 Hadulphus ep. Camerac. et Attrebat., fil. b. Rannulphi mart. 155, 60. 156, 1.
 Hadwiga v. Hedwigis.
 Hagano abbas S. Clementis monast. Met. 902, 30.
 Hagano quidam 908, 1.
 Hage, of dem, locus in marchia Steinfurt villae (Steinfurt, bad. Kr. Heideberg, Ab. Sinsheim) 676, 5.
 Hagen-Elbe v. Hain ober Elbe.
 Hagenota, Haginonentes, Hagnou v. Hanonia.
 Hagmagiense cenob. v. Hammaticum.
 Haholdus canon. eod. maioris Hildenseim. 952, 35.
 Haifa v. Cayphas.
 Haigerloch v. Heyrlo.
 (Haimericus, Aimericus) ep. Valentin. 1344, 1.
 Haimericus, Haymericus abbas Aquicin. 196. 197.
 Haimo v. Aimo.
 Haina, Haynia, Hayna, Haine fl., *Haine*, qui in *Schelde* fl. infuit 108, 35. 111, 5. 118, 1. 141, 10. 320, 25; Haina paludes 160, 35. 172, 5. 171, 30.
 Hainaudi, Haynau, Hainaucum, Haynaucum, Hainici v. Hanonia.
 (Hainburg) *perperam* Neuburch (civ.), *Hainburg* ad Danubium fl. (Niederösterreich, Bh. Bruck ad Leitha fl.) 41, 30; (de Heimburg): Heinricus subdia. bar.
 (Haine), Hayne Sancti Pauli, *Haine-Saint-Paul* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. La Louvière) 236, 20.
 (Haine), Hayne Sancti Petri, *Haine-Saint-Pierre* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 236, 30.
 (Hainuicum), Haynuicum idioma, Haynau v. Hanonia.
 (Hainin), Haynin villa parroch., *Hainin* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 236, 15.
 (Haino), Hayno castrum, *Hanax* 433, 642; comes: Eberhardus (potius Ulrichus I. dom.).
 Hain ober Elbe, Hayn ower Elbe, Hagen-Elbe civ., *Großenhain* (sächs. Kh. Dresden) 444, 35. 446, 15. 651.
 (Hainoense), Haynoense, Haynoensis, Haynoeniensis v. Hanonia.
 Hainricus v. Heinricus.
 Hairbertus, Airbertus (Charibertus) II. rex Franc., Aquitan., (fil. Clothacharii II. regis) 126. 127.
 (Haltho II.) rex Armen. 720, 10.
 Hal villa parroch., *Hal* (belg. Prov. Brabant, arr. Brüssel) 236, 3; decanatus 234, 30. 235, 10. 236, 5.

de Halap regnum, *Aleppo*, *hodie Halebes-Schabba* (Syr.) 400, 15.

Halberstat, Halberstadt, Halverstat, Halverstad urbs, *Halberstadt* (pr. Rb. Magdeburg) 13, 15. 18, 30. 20, 5. 25, 10. 36, 1. 37, 10. 363, 15. 369. 372, 35. 516, 30. 533, 5. 537, 25. 552, 30. 1360, 10 (Halberstadt); ep. 952, 30; eod. 9. 357, 10. 363, 15. 527, 25. 532, 35; episcopatus 7, 25. 362, 35; episcopi dyocesis 590, 45; eod. termini 26, 5; ep. dyocesis 32, 30; eod. et monast.: S. Borchardi prope H., S. Stephani.
 Halbiratenses 527, 30; Halberstadenses, Halberstatenses, Halberstadenses, Halverstatenses, Halverstatenses op.; a. Hildegrimus I., Sigismundus I., Bernardus, Hildewardus, Arnolfus (*perperam* Benignus), Burchardus II., Stephanus, (Fridericus I.), Reinhardus, Otto, Udalricus, Gero, Theodericus, (radolfus), Conradus, Fridericus II., Meynardus, Ludolfus II., Folradus, Albertus II.; praepos.: Hermannus de Anhalt: canon.: Erichus; miles (Caesarius).

Haldeleve, Haldeleben. Haltisleben castr., *Haldensleben* (pr. Rb. Magdeburg) 23, 30. 30, 25. 33, 30. 373, 5. 540, 40; de H. nobiles 23, 30; com.: Bernardus I., Bernardus II.

Hale v. Halla.

Haleb-es-Schabba v. Halap.

Halera (fl.), *Alber* fl. 941, 15; Elera 20, 5.

Halguisid v. Hedwigis.

Hali (ben Rodan, astronom.) 82, 15.

(Halicensis, Halica, Galiz., prope Stanislav) princ.: Bostizlaus.

(Halticharius), Alutharius ep. Camerac. 162.

Halla, Hallae, Hallis, Hallo, Hallum, Hale civ. villa, *Halle ad Salm* fl. (pr. Rb. Merseburg) 36, 30. 362. 375, 1. 399, 30. 532, 1. 542, 25. 571, 15. 621, 30. 649, 35. 951, 45; eod. et monast.: S. Mariae, S. Mauriti, Noviope, muna prope civ., s. G. Georg. — Halenses 950; Halenses civis: Hazecho.

de Hallia, *Schwäbisch-Hall* (vtrt. Jagstkreis): Burcardus. — Halenses librae 666, 5. 667, 35. 669. 673. 674, 5. — 675, 30; soldi 673, 30.

de Halremunt, *Hallermund* (pr. Rb. Hannover, prope Springe), com.: Wilbrandus, Ludolfus I.

Haltisleben v. Haldeleve.

de Hault, *Arles-en-Gohelle* (frs. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy): Gerardus.

Halv. v. Halb.

de Ham, *Ham* (frs. dép. Somme, arr. Péronne): Cedus (potius Oedes).

Ham v. Cham.

Hamaburgensis v. Hammab.

Hamage v. Hammaticum.

Hamaide villa parroch., *Lahamaide* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes) 236, 35.

de Hamalan, *Hamaland* pago, in *dextra ripa Yssel* fl. usque ad *Deventer* civ. aido: Theodericus I. ep. Met.

Hamburg v. Hammaborch.

de Hamelencourt, *Hamelencourt* (frs. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Croisilles): Hugo.

Hammerstein castr., *Hammerstein* (pr. Rb. Coblenz, Kr. Neuwied) 359, 40. 523, 15. 530, 1.

Hammaborch, *Hammenburch* civ., urbs, *Hamburg* 8, 60. 29, 1; Hamaborgenses, *Hammenburgenses* archiep.: Anskarus, Unni, Adeldagus; cf. Bremen.

Hammaticum, Hammaticense, Hammagienne, Haggmagienne, Hammaticense monast., *Hammage* (frs. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes, com. Wandignies-Hamage) 132. 136, 1. 138, 30; Hammagiense sinus 133, 30; eod.: S. Marci, S. Petri; abbat.: s. Gertrudis, s. Eusebia.

Hammerstein v. Hamerstein.

Hanal, Hanalt v. Anhalt.

Hanau v. Hayno.

Hangiest (villa), *Hangest-en-Santerre* (frs. dép. Somme, arr. Montdidier, cant. Moreuil) 233, 1.

Hangmagiense sinus v. Hammaticum.

Hania paludes v. Haynia.

Hannibal, Annibal 1307, 5. 1277, 10. 1279.

Hanno v. Anno.

Hanonica, Hanonia, Hainaucum, Haynaucum, Annonia, Agnonia, Huniacum, Hunyaucum, *Hennegau* 83, 30. 86. 88. 89, 30—91, 30. 97. 100. 101, 1. 102. 108, 10. 111, 30. 117, 30. 118, 1. (Hunonia): 131. 141. 142, 30. 143, 30. 145, 30—147, 5. 157, 35. 158, 1. 160, 5. 162, 25. 164, 30. 166, 30. 167, 169. 175, 1. 178. 180, 30. 181, 5. 182, 10. 184, 5. 188, 10. 191, 30. 194. 195. 197, 10. 198, 25. 200. 201, 25. 203. 204. 206. 211, 30. 220, 25. 222. 223. 225, 1. 226, 50. 227. 229, 10. 231, 30. 232, 30. 239. 240, 5. 243, 2. 244, 50. 258, 35—260, 10. 261, 1. 262, 35. 263, 10. 267, 15. 269, 35. 272, 1. 274. 276, 30. 282. 283, 1. 284, 35. 285. 289. 290, 5. 291. 295. 298, 15. 299, 15—307, 35. 313, 5. 314. 315, 25. 317, 35. 319, 1. 320, 35. 321, 30. 323. 324. 327, 40. 330, 15. 334. Hagnou 108, 35; Hanonia a Hainica sic dicta 111, 30; Haynau quasi 'Hait nom', id est editum nomen 108, 30; Huniacum, Hunyaucum territ.: 111; Haynauca ducatus 131, 25; Haynoensis territ.: 111; Haynoensis pagus 177, 30; cf. Gallia inferior, Alemania inferior, Austrasia inferior, Belgense territ., Lotharinga inferior, Picardia inferior, Servia Cambromania, Treverense territ.: patria 75, 10. 84, 5. 86. 89. 90, 20. 91, 40. 97, 20. 107, 30—109, 1. 111, 50. 112. 118, 1. 132, 10. 180, 30—182, 35. 189, 35. 195, 5. 199. 206, 40. 227, 20. 240, 10—242, 5. 262, 15. 300, 50. 302, 25. 324. 325. 331, 10. 332. 333, 5. 334; comitatus 108, 20. 110, 5. 143, 30. 145, 10. 146, 25. 176, 15. 188, 40. 187. 190, 15. 192. 195, 15. 202, 30—204, 35. 206. 226, 25. 234, 30. 239, 30. 240, 50. 241. 276, 10. 280, 15. 298, 10. 300, 5. 305, 5. 306, 1. 313, 40. 314, 1. 319, 10. 320. 328, 35. 330, 10. 331, 5. 333, 15. 334, 15; ducatus 123; pagus 162, 25. 164, 15. 218, 30; regio 95, 25; principatus 83, 15—86, 10. 105, 30. 109, 2. 112. 115, 2. 116, 1. 158, 15. 159, 15; Hanoniense, Haynoense, Hanonionicum territorium 78, 40. 87. 89, 20. 90, 50. 106. 107. 109. 111. 112, 45. 114, 35. 119, 5. 128, 10. 183, 30. 227, 5. 239, 15; eod. l. b. l., clerus 233; comes 132, 30. 143. 203, 5. 298, 15; principes 75. 76, 15. 86. 105. 106, 25. 107. 112, 80. 113, 35. 118, 25. 119, 5. 148, 5. 157, 40. 158, 1. 167, 1. 189, principes primarii 85, 15; comites 185, 1. 195, 30. 198, 15. 203, 5. 205, 1. 223. 232, 30. 265, 15. 307, 35. 308, 1. 324; nobiles 241. 262, 15; curia 241, princ. lunales 78, 5. 82, 15. 94, 50. 96, 2. 107. 119, 5. 128, 5; princ. genealogia 91, 5. 114, 5. 124, 15; princ. catholici 113, 5; historiae 85. 86, 35. 91, 35. 169, 25; historia communis 192, 25. 195, 15; historia in vulgari 198, 10; idioma 111, 15; Haynuicum idioma 111, 5; domini 82, 80; magnus ballivus 319, 40. 320, 30. 322, 35. 323, 15. 324; populus 105, 25; leges et consuetudines

241; communitates, bonae villae 259.
260, 13, 261 331, 1, 333, 35; arma 240.
313, 2; officium camerarie 200, 10;
feodum camerarie summe 227, 33;
cameraria 204, 2; moneta 320, 10;
pax 220, 50, 227, 1; metropolis,
civ.: Mons; opp.: Hericinium. —
Hanonienses, Hannonienses, Hano-
nienses, Hanonientes 81, 35, 84, 23,
91, 20, 106, 10, 107, 20, 119, 35, 146, 1,
117, 1, 168, 35 (Hainancl). 168, 13,
172, 181, 5, 187, 30, 193, 25, 205, 35,
206, 5, 221, 228, 230, 233, 15, 243, 30,
244, 24, 245, 15, 259, 260, 1, 261, 15,
266, 1, 269, 269, 30, 300, 25, 302, 1,
319, 320, 323, 324, 325, 5; Hagino-
nientes 178; Hainici 111, 40; Pro-
pandii, qui et Hanonienses 94, 1; Ha-
nonienses: Rotundi; Gilberti Hano-
niensium facta 81, 35; Hanoniensis
85, 55, 112, 5, 260, 15, 274, 10, 299, 10;
dux: Dencelinus; princeps: Jolobosi.
Priamus, Marconius, Pharamundus,
Clodius, Albericus, Merovingus, Wau-
bertus, Waubertus Senator, s. Vin-
centius, v. Waldestrudus, Hidulphus
s. Aya, Brunolphus, Albericus, Wal-
terus, Waltericus, Albo, Manicherus,
Maximianus, Arturus rex Brit.;
com.: Manasses, Raginerus Longi-
colli, Raginerus III., Raginerus IV.,
Raginerus V., Hermannus, Baldui-
nus I., Ermulphus, Balduinus II.,
Balduinus III., Balduinus IV., Bal-
duinus V. Animosus, Balduinus VI.
imp. Constantinop. (L.), Fernandus,
Thomas, Johannes I., Johannes II.,
Guillelmus I., Guillelmus II., Guil-
lermus III., Albertus I.; comitis-
sa: Yolendis, Aelidis, Richidis,
Margareta, Iohanna, Margareta; epi-
scopator: Arnulphus de Gavena;
de H.: Guillelmus II. ep. Camerac.;
cf. etiam Hugnia.

Hapers v. Herpers.

Harpertus v. Harpertus.

Harburg v. Horburg.

Harchies villa parroch., *Harchies* (belg.
Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Que-
vaucamps) 236, 35.

Harchonwez v. Ierchonwez.

Harcourt v. Harcuria.

Harce v. Harz.

Hardenberg v. Hartenberg.

Hardarius v. Ardericus.

Hardewicus v. Hartwicus.

Hardisleben (villa), *Hardisleben* (thür.
Ob. Weimar, Kr. Weimar) 461, 25.

Hardoinus v. Arduinus.

Hardt v. Hart.

Harduin: Walterus canon.

Harduinus v. Arduinus.

Hargny villa parroch., *Hargnies* (frz.
dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont) 236, 15.

Haricuria civ., *Harcourt* (frz. dép. Eure,
arr. Bernay) 101, 30.

Harolfus antistes (ep.) Lingon. 1348,
30.

Harlebeca, Harlebecense opp., *Harle-
beke* (belg. Prov. Westflandria, arr.
Kortrijk) 101, 15, 156, 20; Harlebe-
kens eccl.: S. Petri.

Harlingberge castrum, *Harlingberg*
olim prope Goslarium civ. (pr. Rb.
Hildesheim) situm 36, 52.

Harmabarus ep. Traiect. 148, 1.

Harmegnny villa parroch., *Harmignies*
(belg. Prov. Hennegau, arr. Mons,
cant. Pâturages) 236, 20.

Harmenteyn castrum *Hasiae ignotum*
622, 15.

Haroldus I. rex Dan. 35, 15; fil.: Svein
Otto.

Harothselve silva (Hanon.) 217, 40.

Harpertus ep. Cur. 662, 10.

(Harpertus), Harbertus ep. Hildensem.
765, 5.

Harwefeld v. Rosenvelde.

de Harstalt minister: Hildemar,us,
Hermannus.

Hart, dy, *Hardt saltus* 461, 15.

Hart v. etiam Harz.

Hartestig locus forest. prope Allen-
bergen (thür. Ob. Göttha, wanc Kr.
Gotha) 519, 15.

de Hartenberg, Hartinberg, *Harden-
berg* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Nort-
heim), miles 452, 10, 653, 25.

Harteburg, Hartesburg, Hartisboroh
v. Hartzburg.

Hartmannus prepos. monast. Niuwen-
burg. 786, 45.

Hartmannus lantgrav. Aleman., fil.
Rudolfi I. regis Rom. 42, 40, 414,
724, 25; *perperam pro* (Rudolfus dux
Suev.) 671, 5, 673, 10; *perperam*
Hartmudus dictus 671, 6; sponsa:
Kunegundis.

Hartmannus de Heldrunen nob. 611, 5.

Hartmudus v. Hartmannus lantgrav.
Aleman., Harttrudus IV. nob. de Merin-
berg.

Hartmandus mon. 801, 15.

Harto v. Harz.

Harto v. Harz.

Harttrudus IV. *perperam* Hartmudus
nob. de Merinberg 591, 30.

Hartrat (comes Franc. Orient.) 734, 20,
735.

Hartungus, Hartunghus, Hartung.

Hartungus I. de Trifordia, abbas S. Petri
monast. Erford. 489, 10.

Hartungus II. abbas S. Petri monast.
Erford. 489, 10.

Hartunghus fil. Adolphi I. com. Holsat.
20, 5.

Hartunghus de Frinstete, consul Erford.
427, 5.

Hartung Goldiechen, consul Erford.
477, 5.

Hartwicus, Hartuicus, Hartwic, Hart-
wich, Hartwigus, Hardeuicus, Hert-
wicus.

Hartwigus I. (arch)ep. Prem. (Brem.)
35, 20, 371, 15.

Hartwicus II. archiep. Brem. 36, 35.

Hardeuicus archiep. Magdeburg. 529,
33.

Hartwicus ep. Eistat. 378, 1.

Hartwic subdiae. Frising. 761, 20.

Hartwic subdiae. et acol. dioc. Fri-
sing. 761, 20.

Hertwicus de Horzelgeu militaris vir
619, 10; v. Lodewicus.

Hartuicus nob. de Rechperch 787, 5;
fr.: Otto de Lengenbach, Heiden-
ricus de Purchstalle.

Hertwicus de Rüdniche 787, 5; fr.:
Waltherus de S. Andrea, Adelram-
nus de Eppingerge, Ernestus de
Treisme.

Hartz v. Harz.

Hartzburg, Hartesburg, Hartesburg.
Hartisboroh castrum, *Hartzburg*
(braunsche. Kr. Wolfenbüttel) 356, 5,
385, 20, 540, 35, 589, 15.

Harvaing, Harveng villa parroch., *Har-
veng* (belg. Prov. Hennegau, arr.
Mons, cant. Pâturages) 219, 15, 236,
2; de H.: Philippus.

Härz, Harce, Hart, Hartz, Harto silva
20, 5, 33, 15, 461, 30, 468, 15, 521, 55;
uf dem Harce, Harze: Ersberg
castrum.

Hasbanium, Hassebagnium, Hasba-
niensis patria, *Haspengau* (prope
Lüttich civ.) 9, 5, 176, 1, 199, 15,
200, 25; Hasbatensis comitatus 146,
20; Hasbanensis monast.: S. Tru-
donis; vicedom.: Henricus.

Hasenberg locus, *Hasenbühl prope*
Güllheim (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Kirch-
heim-Bolanden) 672, 20.

Hasnonium, Hasen, Hasnonie, Has-
nonii, Hasnoniensis monast., *Hasnon*
(frz. dép. Nord, arr. Valenciennes,
cant. Saint-Amand) 105, 20, 111, 25,
138, 10, 172, 5, 188, 40, 194, 195, 15,
202, 5, 236, 5, 862, 25; eccl.: S. Petri.

Haspengau v. Hasbanium.

Haspraes, Haspra, Haspre (villa), *Has-
pres* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes,
cant. Bouchain) 139, 10, 140, 15, 141,
15, 160, 5, 161, 15, 169, 170, 236, 10,
330, 10, 334, 1; Hasprensis cella 141,
170; Hasprensis cenob. 868; de-
canatus 234, 25—238, 15; eccl.: S.
Petri et Pauli; praepos.: Iohannes.

Hassebagnium v. Hasbanium.

Hassi, Hessi, Hessones 7, 15, 791, 20,
879, 15. — Hassya, Hassya, Hassonia
27, 5, 371, 40, 375, 15, 391, 25, 395, 1,
396, 25, 401, 15, 405, 15, 410, 15, 414, 5,
421, 15, 436, 442, 35, 447, 10, 451,
454, 15, 465, 10, 553, 15, 542, 35, 591,
50, 597, 10, 611, 15, 613, 614, 617, 35,
619, 10, 621, 35, 622, 1, 624, 10, 626,
10, 627, 15, 638, 55, 645, 650, 10, 652, 5,
653, 30, 634, 657, 20; lantgravi 515,
20; dux immo lantgr.: Heinrich I.;
lantgr.: Hermannus II., Heinrich I.,
Iohannes, Otto I., Heinrich II.;
princeps: Ludewicus IV. lantgr. Thuri-
cia; lantgravia: Adelheidis; comes:
Gozmarus de Ziegenhain; immo
lantgr.: Heinrich I.

Hasteria, Hasterense monast., *Has-
tive-par-dell* (belg. Prov. Namur,
arr. Dinant, cant. Beauraing) 1375, 1,
1382, 5.

Haslingus dux Dan. 172, 173, 35; con-
suevitulatus principalis 171, 40.

Hasungin, Hasungensis eccl., *Hasungen*
(pr. Rh. Cassel, Kr. Wolfhagen)
357, 1, 458, 2; abbas: Theodericus.

Hat, der, locus vallis Wimp. 676, 10.

Hatto v. Atto.

Hauchin villa parroch., *Haulchin* (belg.
Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant.
Binche) 236, 20.

Hauchin villa parroch., *Haulchin* (frz.
dép. Nord, arr. Valenciennes, cant.
Valenciennes-Sud) 236, 10.

Hauenstein v. Hawenstein.

Hauge, Stift *Haug prope* (hodie intra)
Würzburg civ. 464, 30.

Hauerech villa parroch., *Havré* (belg.
Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons)
236, 50.

Haurensis v. Iaurincensis.

Hausbreitenbach v. Bretinbach.

Hausen v. Huseu.

Haussy, Hausi villa, *Haussy-sur-Selle*
(frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant.
Selençy) 195, 5, 231, 20, 236, 10,
330, 10.

Hausilly villa parroch., *En-Haut* (belg.
Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant.
Enghein, cant. Sully) 236, 30.

Hautmont v. Altus-mons, Omont.

Hautrege villa parroch., *Hautrage* (belg.
Prov. Hennegau, arr. Mons, cant.
Boussu) 236, 35.

Havai villa parroch., *Havay* (belg. Prov.
Hennegau, arr. Mons, cant. Pâtura-
ges) 236, 1.

Havedesburch v. Habesborch.

Havel v. Obula.

Havelberc (civ.). *Havelberg* (pr. *Rb. Potsdam, Kr. Westprignitz*) 376, 20; Havelbergenses, Havelburgenses, Havelbergenses p.p.; Anselmus, Hubertus, Helmbrecht, Wilhelmus, Henricus I., Hermannus.

Haveluy villa parroch., *Haveluy* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain*) 236, 5.

Havesburo, Havesburg v. Havesborch. Havinus villa parroch., *Havinus* (belp. *Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai*) 236, 30.

Havrè v. Hareoch.

de Hawenstein, *Hawenstein* (boyr. *Rb. Pfalz, Ba. Pirmasens*)? Geroldus decanus Wimp, Elizabeth conversa.

Hawidia v. Hedwigis.

Haßteige vineae in marchia Offenheini (*Offenau*, *arr. et cant. Neckarkreis, Oa. Neckaralbm*) 676, 5.

Hay- v. Hai.

Hazecho civis dives Hall. 949, 950.

Hazeocourt villa parroch., *Asincourt* (frz. *dép. Nord, arr. et cant. Douai, com. Aniche*) 236, 45.

Hazo sacerdos, provisor oratorii S. Crucis Met. 808, 5.

Hebrei 83, 10, 398, 5; Hebraeus 471, 80; Hebraica veritas 107, 1; cf. Iudei.

Hebron, v. Ebron.

Heceelinus, Heceilo, Hezilo v. Ezelinus.

Heckerghem, Heckerghem parrochia, *Ekkerghem regio civilitatis Gent* 291.

Hedwigs, Hedewigs, Hedewig, Hade-wigs, Hadwiga, Hade-wich, Hade-wis, Haldigis, Algidis, Heydewigs.

Hawida abbat. Pontnell. 265, 45, 277, 15, 278, 10.

(Hedewig) *perperam* Agnes filia Heinrici I. regis Germ., uxor Hugonis Magni duc. Franc. 180, 5.

(Hedwigs) filia Rudolphi I. regis Rom., uxor (Ottonis IV.) march. de Brandenburg, *perperam* ducis de Luneburg 671, 10.

Haldigis, Algidis filia Hugonis I. regis Franc., uxor Ragneri IV. com. Mont. 194, 25, 193, 5.

Hade-wich comitissa de Brenen (filia Disopaldi ducis de Iamnia), uxor (FridERICI I.) com. 953, 1; maternus avus: Albertus I. Ursus.

s. Hedwiga ducessa Polon. (Siles.), filia (Bertholdi IV.) ducis Meran. (uxor Heinrici I. ducis Siles. infer.) 403, 15, 404, 625, 30; fil. Heinricus.

(Hedwigs) filia (Heinrici III.) ducis Polon. (Wratislaw), uxor Heinrici, filii Alberti lantgrav. Thur. 631.

Hedwigs, Hedewig uxor Ludewici I. lantgrav. Thur. 532, 15, 536, 20.

Hedwigs filia Hermannii I. lantgr. Thur., uxor Alberti com. Aiscn. (*immo* Holsat.) 664, 1, 657, 30.

Hade-wigs filia Alberti I. Ursi march. Brandenburg, uxor Ottonis march. Myn. 32, 5.

Heydewigs filia Heinrici I. com. de Anhalt, uxor Bolzai II. ducis Siles. (de Liegnitz) 31, 25.

Hedewigs filia Nicolai I. dom. de Werle, uxor Iohannis II. march. Brandenburg. 33.

Hebertus v. Herbert is.

(Hegesippus), Egesippus *histor.* 86, 40.

Heidelberc, Heydelberg civ., castrum, *Heidelberg ad Neckar fl.* 392, 3, 411, 20, 462, 30, 616, 3; 665, 10; de H. duces: Rudolphi II., Rupertus III.

(Heidenricus de Eppitz) archiep. electus Magdeburg. 451, 15, 452, 25, 663, 5.

(Heidenricus), Heydericus ep. Culm. fr. ord. Predicat. 33, 30.

Heidenricus de Puchstalle 787, 3; fr.: Otto de Lengenbach, Hartuicus de Rechenroch.

Heidenricus mag. de Achin, fusor campan. 396.

Heidingsfeld v. Heytingsvelt.

Heigne v. Hugnia.

Heilbronn v. Heilprunn.

Heiligenbero, Heiliginbero, Heilinginbero, Heylinginbero mona. cast., *Heiligenberg ad Roder fl. prope Gensungen villam* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Melanungen*) 375, 15, 391, 5, 512, 25, 613, 30.

Heiligenkreuz v. de Cruce.

Heiligenstadt, Heiligenstat. v. Hilgenst.

de Heilingin, Heylingin, Heilingen (vel *Bothenheilingen*, vel *Isereheilingen*, vel *Kirchheilingen*, vel *Neuenheilingen*, pr. *Rb. Erfurt, Kr. Langensalza*)? Bertoldus, Heinricus consul Erford.

de Heilprunn, *Heilbronn* (würdt. *Neckarkreis*): Curadus.

Heilram quidam 740, 15.

(Heilwig) Heylwigis filia Bernardi (immo Hermannii II.) de Lippia, uxor Adolphi IV. com. Holsat. 29.

Heimburg v. Hainburg.

Heimeburch, *Heimbürg* (*braunsch. Kr. Blankenburg*) 18, 10; — de Heyn-borch: Henricus, Anneko.

Heineman von Bechtete, consul Erford. 477, 10.

Heineman von Salveth, cons. Erf. 477, 10.

Heino, Heyno de Lapide minister. 420, 30, 633, 10.

(Heinrichesdorf) villa, *Krummen-Hennersdorf* (sachs. *Kh. Dresden, Ah. Freyberg*) 534, 10.

Heinricus, Henricus, Hinricus, Heinrich, Heinricus. — Cf. Heineman, Heino.

Henricus, Henricus, Hinricus I. Saxo rex Franc., Teuton., fil. Ottonis ducis Sax. 7, 25, 8, 31, 65, 38, 25, 177, 178, 15, 657, 1, 743, 1, 746, 749, 10, 750, 15, 753, 10, 1459, 15, 1460, 1; imp. Rom. 702, 20; uxori: Mathildis: 11b.; Otto, Geberga, Henricus, Bruno.

s. Henricus, Henricus, Hinricus cf. II. rex, I. imp. Rom., IV. dux Bavar., Pius, Claudus, Babenbergenses, fil. Henrici II. ducis Bavar. 9, 10, 17, 28, 84, 40, 167, 10, 186, 187, 5, 515, 20, 617, 20, 657, 20, 746, 747, 1, 749, 25, 752, 35, 753, 15, 841, 3, 843, 844, 945, 5, 1366, 1, 1408, 1, 1409, 1, 1413, 10, 1437, 1, 1468, 10; renuncie 487, 10, 766, 15; festivitatis 763, 20; uxori: Konegunda; neptis: Gisela imp.; attavus (*perperam*): Ludewicus II. imp.

Henricus, Henricus, Hinricus III. rex, II. imp. Rom., VI. dux Bavar., Niger, fil. Conradus II. imp. 10, 26, 3, 187, 188, 190, 20, 191, 5, 202, 15, 517, 35, 520, 521, 658, 717, 5, 752, 30, 753, 15, 775, 1, 830, 10, 841, 40, 847, 848, 853, 858, 25, 874, 1086, 1105, 15, 1142, 1143, 1169, 10, 1203, 1, 1205, 35, 1206, 1414, 25, 1415, 1437, 2; ux.: (Conegunda) 1086, Agnes; fil.: Henricus IV.

Henricus, Henricus, Hinricus IV. rex, III. imp. Rom., Cesar, augustus, fil. Heinrici III. regis, imp. 10, 11, 20, 26, 3, 28, 39, 193, 1, 202, 1, 204, 356, 5, 359, 25, 521, 522, 1, 523, 10, 525, 10, 527, 529, 10, 558, 1, 752, 30, 753, 15, 757, 5, 775, 10, 780, 5, 858, 5, 876, 35—878, 5, 880, 3—884, 10, 886, 887, 896, 10, 897, 15, 911, 920, 25, 923, 10, 925, 10, 927, 5, 974, 15, 975, 5, 1083, 5, 1156, 10, 1159, 5, 1160, 5, 1161, 10, 1163, 1170, 15, 1172, 5.

1199, 10, 1200, 1204, 1—1207, 1211, 10, 1213, 30, 1216, 1217, 1219, 1222, 20, 1223, 1231, 25, 1236, 30, 1237, 15, 1240, 1257, 1, 1259, 25, 1274, 15, 1278, 15—1280, 10, 1289, 3, 1290, 25, 1291, 15, 1377, 1420, 1, 1421, 5, 1423, 5; anniversarium 11, 20; fautores 880, 20; Teutonus 1232, 45; Cananeus 1239; uxores: Bertha, (Adelheid); liberi: Conradus, Henricus V. rex, imp., Agnes; dapifer: Morcho.

Henricus, Henricus, Hinricus V. rex, IV. imp. Rom., Augustus, Cesar, fil. Heinrici IV. regis, imp. 10, 1, 12, 15, 15, 23, 4, 26, 10, 28, 40, 204, 205, 14, 206, 10, 358, 5, 358, 20, 361, 5, 529, 1, 531, 3, 535, 658, 1, 752, 30, 753, 15, 922, 15, 919, 950, 30, 974, 1330, 25—1332, 5, 1377; uxori: Mathildis; fil. (*perperam*): Fridericus I. dux Suev.; sorori, filii sororis: Fridericus II. dux Suev., Conradus III. rex Rom.

Henricus, Henricus rex (Rom.), fil. Conradus III. regis 29, 15, 535, 35.

Henricus, Henricus, Hinricus VI. rex Alemann., V. imp. Rom., Augustus, rex Sicil. fil. Friderici I. imp. 3, 15, 4, 24, 4, 30, 1, 36, 41, 5, 230, 10, 233, 239, 15, 355, 20, 374, 20, 377, 35, 382, 5, 384, 1, 535, 10, 541, 5, 542, 544, 547, 15, 549, 590, 552, 553, 25, 558, 15, 560, 10, 561, 30, 564, 15, 578, 20, 584, 5, 589, 658, 5, 721, 25 (Henricus); fil. avunculi Hermannii I. lantgr. Thur. 550, 20; immo Fridericus I. imp. 36, 20; uxori: Constanca; fil.: Fridericus.

Henricus, Henricus, Hinricus VII. rex, imp. Rom., V. comes de Lunenburg 441, 15, 442, 35—446, 20, 649, 30, 651, 80, 674, 716; fil.: (Iohannes); fr.: Waltabin.

Henricus, Henricus, Hinricus (VII.) rex Rom., fil. Friderici II. imp. 3, 20, 30, 1, 41, 10, 391, 35, 392, 25, 395, 5, 395, 10, 602, 603, 605, 607, 614, 35, 616, 618, 1, 669, 40, 722, 5, 724, 1; *perperam* Chunradus 3, 20; uxori: Margareta.

Henricus, Henricus Raspo, rex Rom., Alemann., lantgrav. Thur., fil. Hermannii I. lantgr. 30, 5, 31, 5, 302, 1, 390, 20, 392, 393, 30, 396, 398, 40, 564, 5, 606, 610, 10, 612, 613, 30, 614, 5, 616, 20—618, 45, 619, 645, 30, 722, 15; in imperatore electus 313, 5; *fortasse* 32, 5, 33, 40.

Henricus, Henricus fil. Richardi regis Rom. *perperam* Angl., com. Cornub. 406, 10, 713, 30.

Henricus imp. Constantinop., Danglo, fil. Balduini V. com. Hanon. 231, 15, 241, 10, 245, 35, 259, 274, 10, 286; *Gesta* 259, 10.

(Henricus I.) rex Angl. 11, 80, 29, 20, 300, 3; filia: Mathilda.

Henricus II. rex Angl. 24, 3, 35, 25, 229, 1, 374, 10; liber: Richardus, Mechtildis.

Henricus III. rex Angl. 30, 10, 400, 3, 402, 621, 45, 713, 718; filii: Edwardus, (Henricus); fr.: Richardus rex Rom.

(Henricus) fil. (Heinrici III.) regis Angl. 402, 20.

Henricus rex Bohem., VI. dux Carinth., 431, 10, 438, 458, 10, 647, 655, 20; filia: (Margareta).

Henricus, Henricus I. rex Franc., (fil. Roberti II. regis) 114, 5, 170, 40, 188, 828, 842, 850, 858, 25, 861, 5; familiares 825, 10; uxores: (Anna), Mathildis; filii: Philippus, (Hugo).

Henricus card. ep. Alban., apost. sedis legatus 375, 10, 513.

(Henricus I.) archiep. Colon. 393, 1, 616, 10.

- Hinricus I. archiep. Magdeburg. 11, 5.
 Hinricus de Anhalt, II. archiep. Magdeburg. 646, 35.
 Hinricus (*immo* Guntherus I.) de Swalenberge, archiep. Magdeburg. 629, 35.
 Heinrich I. archiep. Mogont., praepos. maioris eccl. Mogont. 366, 10. 367. 482. 536, 30.
 Heinrich II. archiep. Mogont., IV. ep. Basil. fr. ord. Minorum 416, 10. 418, 30. 420, 10. 632. 724, 35.
 Heinrich III. archiep. Mogunt., praepos. Bunn., (comes) de Verneburg 452, 25. 458. 459, 10. 462, 20. 464, 15. 653. 655.
 (Heinricus IV.) archiep. Trever. 406, 40. 626, 45.
 Heinrich I. ep. Argent. 375, 30. 543, 15.
 (Heinricus I.) ep. Bamberg. 396. 618, 45.
 Heinrich I. ep. Brandenburg. 42.
 (Heinricus) *perperam* Hundolfus ep. (Constant. in Cypr. insula) 469, 35.
 (Heinricus III.) ep. Eistat. 393, 20. 616, 30.
 Heinrich I. ep. Havelburg. 34, 30.
 Heinrich II. ep. (Herbipol.), Wirzburg. 370, 5.
 Heinrich III. ep. (Herbipol.), Wirzburg., praep. Babenberg. 376, 30. 377.
 Heinrich IV. ep. (Herbipol.), Wirzburg., Casesus, scolast. eccl. maioris 379, 1. 380, 5. 565, 15.
 Heinrich I. ep. Hildenesheim. 398, 1.
 Heinrich I. ep. Leod. 780, 10.
 Heinrich III. ep. Leod., dux Bulliac. 313, 40. 314. 320, 30. 324.
 (Heinricus I.) *perperam* Egidius ep. Lubic., abbas S. Egidii 35, 15.
 (Heinricus II.) ep. Merseburg. 420, 30. 421, 10. 633.
 Heinrich III. ep. Merseburg. 643, 30.
 (Heinricus II.) ep. Paderbrunn. 1332.
 Heinrich (*immo* Meinwerkus) ep. Patirprun. 1485, 5.
 Heinrich ep. Prag., dux Boem. 41.
 (Heinricus Iohannes) ep. Quingue-eccl. 573, 25.
 Henricus ep. Rutescon. 488, 1.
 Heinrich, Henricus I. ep. Spir. 779, 15.
 (Heinricus II.) archiep. (*immo* ep.) Spir. 326. 327, 30.
 Heinrich I. ep. Verdun. 783, 25.
 Heinrich I. ep. Wormac. 376, 30. 377, 1; capellanus regis 376, 30.
 (Heinricus II.) ep. Wormac. 391, 25. 614, 30.
 Heinrich de Duna, (III. ep. Wormac.), praepos. maioris eccl. Wormac., praepos. eccl. Wimp. 673, 10.
 Heinrich, Henricus abbas S. Petri monast. Erford., camerarius 389, 45. 397, 35. 398, 5. 488, 35.
 Heinrich III. abbas Fuld. 377, 5. 378, 1.
 Heinrich IV. abbas Fuld. 397, 25.
 (Heinricus V.) abbas Fuld. 421, 10. 438, 30. 439, 30. 444, 15. 445, 5. 633, 35. 647, 15. 651.
 (Heinricus V.) abbas Hersveld. 421, 10. 625, 35. 633, 35.
 Heinrich abbas in Pomuk, abbas Sar. 694. 695.
 Heinrich abbas monast. Reinersborn. 653. 654, 15. 655, 15.
 Heinrich de Myla, praepos. in Ellendo 447, 1.
 (Heinricus) commendator Hospitalar. Erford. 443, 30.
 (Heinricus) de Malsleibin canon. Erford. 442, 5. 649, 50.
 Heinrich Minnikinus, praepos. Novi operis monast. Goslar. 389, 40. 597, 25.
 Heinrich praepos. Hellegenstat. 391, 35. 614, 20.
 Heinrich Gallicus, mon. Sar. 692. 695, 1.
 Heinrich de Grediz, mon. Sar. 702, 5.
 Heinrichs (de Heimburg scriptor) subdiacon., mon. Sar. 681. 694, 30. 696. 702. 705; lapidaria 705, 10; sculptor 705, 15.
 Heinrichs de Luban, subcellerar. Sar. 702, 10.
 Heinrichs Sweivicus, mon. Sar. 645, 30.
 Heinrich mon. de Welhrad et Sar. 692, 10.
 Heinrich mon. Sar. 702, 5.
 Heinrich mon. Sar. 702, 10.
 Heinrich (canon. S. Mariae eccl. Tornac., scriptor) 105.
 Heinrichs de Cimeren, decan. Wimp. 668, 45. 669, 15; cf. 1402, 15.
 Heinrichs de Gränbösch, decan. Wimp. 675, 10.
 Heinrichs de Gundelsheim magister, rector scolae. Wimp. 667, 30.
 Heinrich clericus quidam 151, 40. 152.
 Heinrich, Hinricus (II. marchio, dux Austr.), XI. dux Bavar. 14, 25. 19, 30. 29, 40. 30, 20, uxor: Gertrudis; fr.: Conradus III. rex Rom.
 Heinrich dux Austr., fil. (Liutpoldi VI.) ducis 41, 35. 603. 607, 10; uxor: (Agnes); filia: Gertrudis.
 Heinrich dux Austr. et Stir. 674, 40; fr.: Fridericus rex Rom., Liupoldus, Albertus, Otto.
 Heinrich *immo* Fridericus (dux Austr.), fil. Hermann VI. march. de Baden 41, 30.
 Heinrich, Henricus, Hunricus I. dux Bavar., fil. Heinrich I. regis (Germ.) S. 178. 180, 15. 743. 746. 662, 5.
 Heinrich, Henricus II. dux Bavar. 184, 1. 516. 740, 25. 746, 30. 843, 25. 1408, 1. 1409, 1; patruus Ottonis III. imp. 1408, 1. 1409, 1; fil.: Heinrich II. rex, imp. Rom.
 Heinrich V. dux Bavar. 746, 30. 747, 1; soror. Cunigundis.
 Henricus VII. dux Boar. 1369, 30.
 Heinrich, Henricus Niger, IX. dux Bavar. 23, 40. 24, 15. 28, 30. 29, 30. 535, 45; uxor: Wilphuldis; liberi: Iutta, Henricus, Welf; fr.: Welf.
 Heinrichus, Henricus, Hinricus Superbus, Casulus, X. dux Bavar. et Sax., fil. Heinrich Nigri ducis 12, 35. 14. 18. 19. 23. 24, 15. 29. 30, 30. 32, 10. 365. 534, 5. 535; avunculus Friderici I. imp. 30, 30; uxor: Gertrudis; fil.: Henricus.
 Heinrich, Henricus, Hinricus Leo XII. dux Bavar. et Saxon., fil. Heinrich Superbi ducis 15. 16. 19. 23, 40. 25, 1. 26, 30. 29, 40. 31, 15. 32, 1. 35. 36. 365, 40. 367, 20. 368. 370, 30. 374, 25. 378, 5. 536, 25. 537, 5. 541, 15. 544, 15. 559. 590. 599, 5. 599, 15; dux Brunswic. 589, 1; dux magnus 550; uxores: Clemencia, Mechthildis; liberi: Gertrudis, Heinrich, Otto, Wilhelmus, Luderus, Ricca, Mathildis.
 Heinrich, Hainricus I. dux Bavar. (inf.), palat. comes Rheni, fil. Ottonis II. ducis 3. 4, 1. 414, 5. 115, 20. 671, 10. 722. 723, 5; uxor: Elizabeth; filii: Otto, Ludewicus, Stephanus.
 Henricus fil. Zuatopluk ducis Boem. 40, 5.
 Henricus I. dux Brabant., fil. Godfried III. ducis Lovan. (Lotharing. inf.) 231, 10. 233, 10. 282, 30. 384, 10; filia: Maria.
 (Heinricus II.) dux Brabant. 24, 35. 313, 35. 621, 35; liberi: (Maria), Henricus langr. Hass., (Beatrix).
 (Heinricus III.) dux Brabant. 26, 40. 319, 25. 325, 30. 327, 5; filia: Elizabeth.
 Heinrich, Henricus I. dux Brunswic., fil. Alberti I. ducis 26, 40. 27, 10. 421, 15. 438, 10. 631. 632, 45. 633, 35. 647, 10; uxor: Agnes.
 Henricus dux Burgund. (fil. Hugonis Magni ducis Franc.) 180.
 Henricus (*immo* Hugo III.) dux Burgund. 226.
 (Heinricus III.) dux Glogov. 27, 15; uxor: Mechthildis.
 Henricus V. dux de Tawere (Siles.), fil. Bolizlai II. ducis Siles. 31, 40.
 Henricus III. dux Lemburg. 227, 10. 233, 30.
 Henricus dux Lotharing., fil. Giselberti ducis 184, 30.
 Heinrichs (I. de Limburg) dux (Lotharing. inf., fil. Walrami II. com. de Limburg) 1377, 35; (fil.): Paginus (Walramus III.).
 Henricus (*immo* Godofridus I.) dux Lotharing. (infer.) 186, 10.
 Heinrich, Henricus II. dux Polon. (f. e. Siles.) 41, 25. 404, 1. 626, 20; mater: s. Hedwigis.
 Heinrichs III. dux Polon. (f. e. Wratislaw.) 631; filia: (Hedwigis).
 Heinrich IV. dux Polon. (f. e. Wratislaw.) 420, 5.
 Heinrichs (*immo* Ericus I.) dux Sax. (Lauenburg) 453, 10. 654, 1.
 (Heinricus IV.) dux Slesewic. 573, 20.
 Heinrich *perperam* fil. Friderici I. ducis Suev. 29.
 (Heinricus Dandulus) dux Venet. 242. 243, 5. 246, 10.
 Heinrich II. palat. comes Rheni 357, 35. 528, 35; uxor: Adala.
 Henricus V. dux, comes palat. Rheni, fil. Heinrich Leonis XII. ducis Bavar. et Sax. 21, 30. 25, 1. 26. 30, 35. 36; Saxoniae dux iunior 550, 15; uxores: Agnes, Agnes; filiae: Agnes, Irmenegardis.
 Heinrichus, Henricus, Hinricus I. langr. Hass., fil. (Heinricus II.) ducis Brabant. 27, 5. 31, 10. 401, 15. 405, 15. 414, 5. 415, 30. 421, 15. 436, 25. 619, 25. 620, 35. 621, 35. 622, 1. 623, 5. 624, 10. 626, 10. 627. 633, 5. 643, 15. 657, 35; *perperam* Hermannus 622, 35; *perperam* dux 405, 45. 639, 10. 627, 1; comes 401, 45; uxor: Adelheidis; fil.: Otto.
 Heinrich, Henricus II. langr. Hass., fil. Ottomus I. langr. 447, 10. 451, 20. 452, 20. 463, 10. 464. 652, 5. 654, 30. 657, 1; *perperam* Hermannus 621, 35; uxor: Elizabeth.
 Heinrich, Henricus, Hinricus (Illustris) I. langr. Thur., marchio Misn., fil. Theoderici I. march. 32, 5. 33. 395, 10. 397, 1. 420, 30. 527, 10. 563, 30. 564, 1. 596. 597. 599, 5. 618. 620, 15. 622. 623, 1. 624. 633, 10. 658, 10; uxor: (Constantia); filii: Albertus, Theodericus.
 Heinrich, Henricus, Hinricus II. langr. Thur., fil. Alberti langr. 32, 5. 625, 30. 631. 658; uxor: (Hedwigis).
 Heinrich (*immo* Hermannus I.) langr. Thur. 385, 40.
 Hainricus I. margrav. Austr. 724, 5.
 Heinrich, Henricus, Hinricus Pinguis, comes de Nordheim, marchio Fris.,

- fil. Ottonis ducis Bavar. 14, 23, 358, 3; uxor: Gertrudis; liberi: Otto, Rikenza.
- Heinricus margrav. Landsberg., fil. Ioannis I. march. Brandenburg. 34, 1, 446, 651; patrus Woldemar march. 446, 651.
- Heinricus I. marchio (Mien. et Orient.) 360, 20; uxor: Gertrudis.
- Heinricus II. marchio Mien. et Orient. 361, 20, 531, 5.
- Heinricus comes (marchio Morav.), fil. (Wladislai II.) regis Bohem. 532, 30.
- Heinricus III. marchio Orient., comes (de Grotzsch), fil. Wigberti com. 533, 15, 533, 1, 1331, 10.
- Henricus fil. Uguizonis (marchionis Spolet.) 1482, 5; uxor: Sophia.
- Henricus II. marchio de Staden (Septentr.) 362, 30, 531, 40; immo Conradus marchio Septentr. 363, 30, 533, 10.
- Henricus dictus Pribeklaus rex (princo. Slav. Brandenburg.) 31; uxor: Potrasa.
- Heinricus, Henricus I. comes de Anhalt, fil. Bernardi ducis Sax. 39, 10, 31, 30, 33, 15, 364, 10; uxor: Irmingardis vel Sophia dicta; liberi: Bernardus, Sifridus, Henricus, Albertus, Hermannus, Magonus, Otto, Iutta, Sophia, Heydewigis.
- Heinricus, Henricus II. Pincus, comes de Anhalt, Ascharicus, fil. Henrici I. com. 27, 5, 31, 402, 15, 465, 30, 623, 35; uxor: Mechtildis; fil.: Otto.
- (Henricus) comes de Bichelging 439, 30.
- Henricus comes de Bodenburch 952; uxor: Eveza.
- Henricus I. comes Campan. 229, 233, 40.
- (Henricus) comes de Durbeio 185, 10; uxor: (Gerberga).
- Henricus marchio (potius comes) de Tangermunde (Gardelegen), fil. Ottonis I. march. Brandenburg. 32.
- Heinricus I. comes de Gliechen 392, 10, 395, 23, 397, 30, 400, 35, 616, 20, 621, 45; fr.: Ernestus III. comes, Lampertus.
- Henricus II. comes de Gliechen 401, 15, 623, 1.
- Henricus (immo Hermannus) comes de Gliechen 468, 5.
- (Heinricus VI.) comes Grandi-prati 329, 25.
- (Heinricus VIII.) comes de Hennenberg 468, 5.
- Heinricus III. comes de Honstein 439, 25.
- Heinricus (IV. comes) de Honsteyn 464, 645, 655, 1; advocatus Karoli IV. imp. Rom. 464, 40.
- (Heinricus V.) comes de Honstein 457, 468, 15, 655, 1.
- Heinricus I. comes (de Kevernberg) v. Henricus I. comes de Swartzburg.
- Heinricus II. comes (de Kevernberg) v. Henricus II. comes de Swartzburg.
- (Heinricus III.) dom. (comes) de Luxembourg 315.
- (Heinricus IV. comes) de Lutzellenburch 27, 30; fr.: Walramus.
- Henricus Cecus, I. comes Namurc. et Luxemburg., fil. Godefridi com. 205, 223, 30—225, 15, 227, 229, 233.
- Henricus comes de Rabinsberg 565, 35; germ. fr. Boto.
- (Heinricus) El. (Wilhelmi) com. Salisbur. 261, 35.
- (Heinricus II.) comes de Seine 391, 30, 614, 35.
- Heinricus I. comes de Stalberg 581, 15, 597, 30, 611, 1.
- Heinricus (comes) de Stalberg 468; *perperam* Hermannus 461, 9.
- Heinricus I. comes de Swartzburg, fil. Guntheri (immo Siczonia) com. (de Kevernberg) 374, 35 (com. Thuring.). 540, 10, 542, 5, 559, 10.
- Heinricus II. comes de Swartzburg, fil. Guntheri IV. (II.) com. (de Kevernberg) 379, 559, 597, 30; *perperam* Conradus 604, 30.
- Heinricus III. comes de Swartzburg, patruelis Guntheri VI. (IV.) com. de Kevernberg 397, 5, 559, 15, 619, 30; fr.: Guntherus VII. comes.
- Heinricus, Henricus V. comes de Swartzburg 418, 30, 631, 25, 632; fr.: Guntherus IX. (VII.) comes; soror: (Sophia).
- Heinricus VII. comes de Swartzburg 449, 1, 451, 30, 652, 30, 633, 15.
- Heinricus IX. comes de Swartzburg 466, 30, 467, 15.
- Heinricus X. comes de Swartzburg 459, 15.
- Henricus XII. iunior comes de Swartzburg 466, 25.
- Henricus XXII. vel XXIV. comes de Swartzburg 573, 25.
- Heinricus I. comes de Swerin 390, 5, 598, 15.
- Heinricus Raspen I., fil. Lodewici II. com. Thur. 361, 35, 362, 35, 523, 15, 530, 35, 631, 45.
- Henricus II. Raspen (comes Hass.) 532, 15; fr.: Lodewicus II. langr. Thur., Ludewicus.
- Heinricus III. Raspen comes, fil. Ludewici II. langr. Thur. 373, 30, 539, 15, 540, 35 (Raspe).
- (Heinricus) comes Vian. 305, 30; uxor: Margareta.
- Henricus (comes Cum-curru-aureo), fil. Ethiconis 24.
- (Heinricus Borwinus I.) princo. Slav. (de Mecklburg) 24, 25; uxor: (Mathildis).
- (Heinricus II.) dux (potius dominus) de Mecklburg 431, 30, 633, 40.
- Henricus I. dom. de Werle 27, 10, 31, 25; uxor: Rikza; filia: (Rikenza).
- Henricus Cum-Capite, (burggrav.) de Misnae 530, 35, 1331, 10.
- Henricus dom. d'Ambennay miles 331, 30.
- Henricus d'Argillieres 242, 5.
- (Heinricus) de Calentin marscalcus 351; marscalcus de Papenheim 721, 20.
- Henricus de Ebelcibin miles, minister. 442, 5, 649, 20.
- Heinricus marsch. de Ebersberg 611, 5.
- Heinricus de Eroldeshusin miles 460, 55, 466, 25.
- Henricus vicedom. de Hassebagno 200, 25; uxor: Yolendis.
- Henricus de Heynborch 27, 15.
- Heinricus de Meydeburg miles 611, 5.
- Henricus de Mila advocatus, miles 633, 635, 35, 636, 5, 645, 30; fil. 636, 5; filia 636, 5.
- Henricus de Monstroel 242, 5.
- Henricus de Nigella 242, 1, 237, 30.
- Heinricus de Otfirdingen, magister in cantilenis 571, 40, 572.
- (Heinricus II. Russe) nob. de Plauwe 452, 1, 653, 15.
- Henricus dom. de Senoburgo, fil. Balduini IV. com. Hanon. 205, 20, 226; filii: Philippus, Balduinus.
- Henricus de Simmaningen 787, 5.
- Henricus de Sitavia 688; uxor: Sibila; fil.: Zmilo de Luchtenburg.
- Heinricus Slane de Aldinguttern 464, 35.
- Heinricus camerarius de Vanre 611, 5.
- Heinricus Vasanus militaris vir 640, 35.
- Henricus de Volostete 462, 5.
- (Heinricus IV.) de Wyda 604, 30.
- (Heinricus V.) de Wyda 604, 30.
- (Heinricus) de Wilnowe nob. 438, 647.
- Heinricus de Wirterde 461, 35; cf. 468, 15.
- Henricus marescallus Franc. 266, 35.
- Heinricus fratulus s. Paulinae 937, 938.
- Henricus scriptor virtuosus, magister in cantilenis 571, 40.
- Heinrich von Bechetele, consul Erford. 477, 29.
- Heinricus, Heinrich de Biltersleben, magister cons. Erford., consul Erford. 427, 5, 477, 29.
- Heinrich von Blasenburg, civis Erford. 477, 45.
- Heinrich von Gisperleben, consul Erford. 477, 10.
- Heinricus de Hellingin, consul Erford. 427, 5.
- Heinrich von Hemeleben, consul Erford. 477, 10.
- Heinrich Hotterman, consul Erford. 477, 30.
- Heinrich Lierlip, civis Erford. 478, 1.
- Heinrich von Mudenbrecher, consul Erford. 477, 30.
- Heinrich von Stalbero, civis Erford. 478, 5.
- Heinrich von Tennenstete, consul Erford. 477, 10.
- Heinricus de Ufhusen, civis Goth. 645.
- Heintzelinus mon. Sar. 702, 10.
- Heizil (fort. canon. Aschaffenh.) 759, 40.
- Heizo (fortasse canon. Aschaffenh.) 759, 40.
- (Hekate), Echate 847, 25.
- Helbric v. Goberga.
- Helco Saxo, fil. Folcberiti 793.
- Heldinus clericus Donon. 152.
- de Heldrunge, *Heldrunge* (pr. Rh. Merseburg, Kr. Eckartsberga), dom. 410, 30; nob.: Hartmannus.
- Heleburga uxor Erwini com. de Gliechen 530, 25.
- Helennus (villa), *Helennus-Lille* (frs. dep. Nord, arr. Lille, cant. Lille-Nord-Est) 217, 30.
- S. Helenae capella Ierosol. 404, 25.
- s. Helena regina 7, 30; reliquias 760, 30, 771, 25, 772, 25, 774, 15, 783, 30, 786, 10; fil.: Constantinus Magnus imp.
- Helena filia Waldemari I. regis Dan., uxor Wilhelmi de Luneburg 26, 30, 35.
- Helena filia Ottonis I. ducis Brunawic, uxor Hermanni II. langr. Hass. et Alberti I. ducis Sax. 27, 5, 31.
- Helena filia Iohannis I. march. Brandenburg., uxor Theoderici march. de Landesberg 32, 5, 33, 30.
- Helesmes v. Hellemmes.
- Hel quidam 1032, 40.
- Helias v. Elias.
- Helinandus mon. S. Mariae monast. Prigndi-Montis (scriptor) 81, 30, 82, 5, 87, 15, 92, 35, 103, 1, 164, 25, 204, 25 (Helinardus) 220, 35, 204, 15.
- Helinandus v. etiam Elinandus.
- Helinginberg v. Hellegenberg.

- Heliottus ep. Aretin. 1440, 5.
 Helipont villa parroch. in decanatu Chier. 236, 40.
 Heliseus v. Eliseus.
 Hellesbecque, *Hellebecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath.) 236, 40.
 Helleguicis v. Helliguicis.
 Hellegrove civis Isenac. 572.
 Hellemmes villa parroch., *Helmesmes* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain) 236, 5.
 Hellemmes v. *cliam* Helommes.
 Hellinus prior S. Amandi monast. 784, 30.
 Hellinus de Alneto 264, 25, 205; uxor: Maria; filiae: Iohanna, Agnes.
 Hellinus senescaldus Flandr. 230, 35, 232, 10; fr.: Gossuinus.
 (Helmbertus), *Helmperius*, *Helpertus* ep. Aretin. 1103, 1104, 1. 1440, 1. 1472, 5, 1473, 1. 1474, 30, 1477, 1478, 22, 1481, 10 (Elpertus); privilegium 1472, 10.
 Helmbertus, *Elmbertus* ep. Havelberg., praepos. 376, 30, 380, 1. 561, 30.
 (Helmertus), *Helmperius* diac. Frising. 761, 25.
 Helmsat castrum, *Helmstadt* (bad. Kr. Heidelberg, Ab. Sinheim) 661, 15, 608, 20, 670, 672, 673, 1; de H.: Dieterus; armiger: Wolfardus.
 Helmistat, *Helmistete*, *Helmstete* civ., *Helmstadi* (Braunschweig) 27, 15, 420, 30, 633, 5.
 Helmpertus v. *Helmbertus*.
 Helno, *Helnonensis* v. S. Amandi eccl. Elnon.
 Helno B., *Elnon B.*, qui in *Scheide fl. infuit* (frz. dép. Nord, prope Saint-Amand) 94, 15.
 Helpe v. *Helprac*.
 Helpericus, *Helpricus* marchio (Septentr.), comes de Plozeke 18, 2. 1330, 30.
 (Helpericus), *Helpricus* compotista 748.
 Helpertus v. *Helmbertus*.
 Helprae duae (fl.), *Helpe grande et petite fluvii* (frz. dép. Nord), qui in *Sambre fl. infuit* 187, 1.
 Helso monast. circa Argentinam, *Sels* (Unterelsaß) 515, 30; v. *Selsenburg*.
 Helvicius (de Goltbach) marschaleus 620, 40.
 Helyas, *Helyeus* v. *Elias*, *Eliseus*.
 Hem v. *Helno*.
 Hembie villa parroch., *Hembise* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens, com. Cambrai-Saint-Vincent) 236, 15.
 de Hemeleben, *Hemleben* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Ebersberg): Heinrich consul. Erford.
 Hemelgoten: Irmigardis.
 Hemerannus v. *Emmerannus*.
 Hemezo presb. (Magd. T.) 750, 1.
 Hemleben v. *Hemeleben*.
 Hemma, *Hemma* v. *Emma*.
 Hengesbere locus in *Spasart silva* 759, 5.
 Hengilbach, *Hengilbach* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Stadt-ilm) 919, 30.
 de Henin, *Hénin-Litard* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, cant. Carvin): Balduinus.
 Hennegau v. *Hanonnia*.
 Hennenberg, *Henneberg*, *Hennenberc*, *Henninberg*, *Hennenberch*, *Henneberc* castrum, *Henneberg* (thür. Gb. Meiningen, Kr. Meiningen) 355, 22, 375, 30, 376, 15, 403, 20, 410, 15, 453, 10, 464, 10, 468, 5, 471, 22, 472, 35, 485, 20, 519, 20, 513, 12, 545, 20, 563, 35, 564, 1. 596, 15, 598, 20, 600, 1. 606, 1. 622, 15, 624, 30, 625, 5, 631, 25, 632, 10, 651; genealogia 620, 5; com.: Boppo I., Poppo VI., Boppo VII., Hermannus I., Bertholdus I. ep. Heribol., Bertoldus III., Boppo VIII., Bertoldus VII., (Heinricus VIII.); comitissa: Iutta.
 Henricus v. *Heinricus*.
 Henripont v. *Helipont*.
 Hensies villa parroch., *Hensies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Bousu) 236, 15.
 Heraclius, *Heraclius*, *Eracleus*, *Eraclius* imp. Rom. (Const.) 125, 30, 127, 1. 751, 30.
 Heraclonius imp. Rom. (Const.) 127, 30.
 Herbatiliacus pagus, *Herbauge*, regio (frz. dép. Loire-Inf. et Vendée) 124, 31.
 Herbertus, *Heribertus*, *Herbertus*, *Herembertus*, *Herbert*. — Cf. *Airbertus*, *Aribertus*, *Herimbertus*.
 a. Herbertus, *Herbertus*, *Herembertus* archiep. Colon. 18, 1. 769, 1; reliquiae 777, 10, 818, 10.
 Heribertus ep. Eihstat. 769, 10.
 Herbert mon. Sar. 702, 5.
 (Herbertus IV.) comes de Sancto Quintino 850, 20.
 Herbertus II. comes Viromand. 175, 40, 176, 5, 177, 40 (Hegbertus *perperam*).
 Herbertus de Huchtenhagen 34, 25.
 Heribopolis, *Wirzburg*, *Wirzburg*, *Wirzburh*, *Heribopolensis* civ., *Wirzburg* 15, 10, 37, 362, 15, 385, 15, 369, 30, 380, 1. 403, 25, 419, 20, 433, 459, 30, 460, 30, 464, 30, 466, 10 (Heribopolensis civ.), 515, 10 (Wyrczburg), 526, 15 (Wirzburg), 527, 1 (Werceburg), 531 (Wirzburg), 534, 35 (Wirtzburg), 537 (Wirtzpur), 540, 20, 541, 15, 556, 15, 562, 595, 25 (Wirtzburg), 596, 15, 641, 40; Werceburg 433, 40; Wirzburgensis eccl. 357; pons cum magna turri 460, 30; eccl. 362, 363, 5; episcopatus 355, 25, 410, 15, curia 556, 15, eccl.: S. Kiliani; Heribopolenses, Wirzburgenses, Wirzburgenses, Wirtzburgenses, Wirtzburgenses ep.: s. Burcharius I., Arnolfus, Otto (immo Poppo I.), Adelbero *perperam* Adalbertus, Meynhardus II., Emmehardus, Erlungus, Ruggerus, Gebhardus, Embricho, Sigefridus, Gebhardus, Heinricus II., Heroldus, Reinhardus, Godefridus I., Heinricus III., Godefridus II., Conradus I., Heinricus Casus IV., Otto I., Hermannus I., Iringus, Bertoldus I., Bertoldus II., Manegoldus, Wolframus, Hermannus II., Otto II. Wolfskele, Albertus II.; electus: Boppo; praepos.: (Boppo) de Trimberg, Godefridus; decanus: Bertholdus; scolast.: Heinricus Casus. Heribopolenses cives 403, 625, 5; de H.: Conradus scriptor et notarius.
 Herbisleyben, *Herbisleybin* (villa), *Herlesleben* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 463, 1. 470, 5.
 Herbolt mon. Sar. 692, 30.
 Herchies v. *Hericinium*.
 Hercinoldus, *Hercenaldus* v. *Erchanaldus*.
 s. *Herculei* mart. reliquiae 1485, 15.
 Herebertus, *Herembertus* v. *Herbertus*.
 Heregarius corp. (Trev.) 1397, 25.
 Heresburg v. *Eresburg*.
 Herfordense monast., *Herford* (pr. Rb. Minden) 882, 20; abbatissa 882, 20.
 Hergerus edituus S. Valmar eccl. Bonon. 816, 22.
 Herignies v. *Herignies*.
 Heribertus v. *Aribertus*, *Herbertus*, *Herimbertus*.
 Heribrandus v. *Hildebrandus* abbas Coll.
 Herichia silva 192; *Herichia* ultra Mosam, quae nunc Ardenna 101, 40. — Hericini 100, 35, 102, 30.
 Hericinium, *Herchies* castr., opp., *Herchies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 100, 35, 236, 35; opp. iuxta villam Serviae in Hanonia 102, 30.
 Héricy v. *Herici* monast.
 Herigerus abbas Lob. 185, 55.
 Herignies villa parroch., *Herignies* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé) 195, 10, 236, 40.
 Herihilt quaedam 803, 20.
 Herimannus v. *Hermannus*.
 (Herimannus) abbas S. Remigii monast. Rem. 1143, 30.
 Herimbertus quidam 1072, 15.
 Herimont villa parroch., *Henripont* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies, prope Braine-le-Comte) 236, 1.
 Herin v. *Erin*.
 Herines villa parroch., *Hérinnes* (les-Prez) ad *Scheide fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 236, 30.
 Herisbrandus archidruyndus, princ. Belg. *Jabul*. 113, 1.
 Heriveus archiep. Rem. 755, 756, 5.
 Herizo quidam prior Vallisumbros. 1083, 5.
 Herkinghem v. *Erkinghehem*.
 Herkusies villa parroch., *Herquegies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Franes-les-Buisson) 236, 30; fortasse etiam *Erlicies* 235, 1; *Yerkies* 236, 10.
 Herlebaecense opp. v. *Harlebeca*.
 Herlembaldus v. *Erlenbaldus*.
 Herlinus ep. Camerac. et Attrebat. archidia. eccl. Leod. 157, 5, 843, 35.
 s. *Hermagoras* ep. et mart. 770, 5; reliquiae 787, 25 (Hermachorae). 972, 10.
 Hermanni-villa civ., *Hermannstadt* (Stiebelingen) 395, 5; cenob.: Predicatorum.
 Hermannus, *Herimannus*, *Herman*.
 Hermannus rex Rom. (comes de Lucelburg et de Salzm) 356, 22, 367, 5, 525, 1. 885, 25, 886, 1. 897, 15.
 Hermannus II. archiep. Colon. 775, 30.
 Hermannus III. archiep. Colon., *Dives* 781, 5; ep. 397, 15, 368, 5.
 Hermannus I. ep. Babinburg. 524, 15.
 Hermannus (de Havelberg.), fil. Iohannis I. march. Brandenburg. 34, 1.
 Hermannus I. ep. Heribol. 393, 397, 30, 398, 60, 616, 30.
 Hermannus Hummel, II. ep. Heribol., cancell. Ludovici IV. imp. Rom. 460, 10.
 Hermannus ep. Hildensheim. 371, 15.
 Herimannus ep. Met. 896, 40—899, 35.
 Hermannus II. ep. Monast. 375, 30, 543, 15.
 Hermannus ep. Prag. 39, 30, 40, 15.
 Herimannus ep. Volutern. 1093, 1094.
 Hermannus (de Salza) fr. (magister ord.) de domo Theonitica 604, 1.
 Hermannus, *Herimannus* abbas S. Pantaleonis monast. Colon. 781, 1381.

- Hermannus de Eichelborn, abbas S. Petri monast. Erford. 158, 20, 460, 15, 464, 20, 480, 5.
- Hermannus I. abbas Fulda. 371, 5.
- Hermannus abbas Reynersborn. 542, 560, 5.
- Hermannus de Caximern, abbas Reynersborn. 643, 645, 647, 650, 20, 653; prior 643, 15.
- Hermannus Contractus (Aug.) 873; opuscula egregia 873, 25.
- Hermannus mon. Bursfeld. 489, 10.
- Hermannus de Bebera dec. S. Marie eccl. Erford. 457, 458, 654, 20, 655.
- Hermannus praepos. Halberstad., fil. Heinrici I. com. de Anhalt 31, 25.
- Hermannus subdiac. eccl. maioris Hil desheim. 763, 15.
- Hermannus diac. Sar. 692, 10.
- Hermannus dux Sax. 23, 40, 28; fil. Bernardus.
- Hermannus, fil. Bernardi II. ducis Sax. 28, 40.
- Hermannus IV. dux Suev., fil. (Ernesti I. ducis et) Giselae imp. 26, 20, 520, 25.
- Hermannus II. comes palat. (Rheni) 357, 5.
- Hermannus III. comes palat. (Rheni) 367, 5, 368, 1.
- Hermannus (Immo Heinricus II.) lantgrav. Hass. 621, 20.
- Hermannus, Hermannus I. comes de Winzinburg, lantgr. Thur. 19, 10, 362, 367, 10, 532, 536, 20, 952, 10.
- Hermannus, Hermannus II. comes de Winzinburg, lantgr. Thur. 19, 10, 362, 367, 10, 532, 536, 20, 952, 10.
- Hermannus I. lantgr. Thur., comes palat. Sax. fil. Ludewici II. lantgr. 36, 373, 374, 1, 377, 10, 379, 5, 382, 30, 385, 40, 523, 30, 536, 15, 540, 30, 541, 10, 544, 25, 548, 1, 550, 40, 554, 45, 556, 557, 1, 558, 40, 560, 1, 563, 30, 571, 35, 573, 1, 577, 25, 587, 35, 589, 25, 591, 25, 593, 10, 594, 40, 596, 1, 597, 35, 600, 35, 609, 45, 610, 10, 612, 10, 615, 10, 637, 30, 658, 10; *perperam* Henricus 385, 40; uxores: Sophia, Sophia; liberi: Iutta, Hedwigis, Irmgardis, Ludewicus, Hermannus, Heinricus Raspo rex Rom., Conradus, Agnes; nepos: Hermannus.
- Hermannus II. lantgr. Thur., dom. Hass. fil. Ludewici IV. lantgr. 27, 5, 31, 20, 395, 1, 465, 30, 507, 25, 617, 657, 35; uxor: Helena.
- Hermannus fil. Ludewici II. com. Thur. 359, 523, 15, 529, 630; fr. uterinus: Fredericus IV. comes palat. Sax.
- Hermannus fil. Hermann I. lantgr. Thur. 564, 5.
- Hermannus VI. marchio de Bade 41, 90; uxor: Gertrudis; fil. Fredericus (*perperam* Henricus).
- (Hermannus) Longus marchio (Brandenburg.) 431, 15, 641, 10.
- Hermannus comes de Glichen 461, 20; *perperam* Henricus 468, 5.
- Hermannus, Hermannus comes Hanon., com. Mont., fil. Thuringiae ducis nominatus 114, 5, 187, 10, 190, 5, 192, 20, 193, 15; filia 190, 191, 35; uxor: Richildis; fil. Rogerus.
- Hermannus I. comes de Hennebero 403, 564, 1, 622, 15, 624, 30, 625, 5; filii: Boppo VIII., *perperam* Bertoldus; fr.: Bertholdus I. ep. Herbipol., Henricus (Illustris) I. lantgr. Thur.
- Hermannus I. comes de Orlamunde, fil. Adelberti I. march. Brandenburg. 324, 1, 372, 1.
- Hermannus II. comes de Orlamunde 396, 40, 587, 598, 10, 619, 15; (filii): Otto III., Albertus III.; fr.: Albertus.
- (Hermannus III.) *perperam* Albertus comes de Orlamunde 418, 20.
- Herimannus, fil. Gebehardi coh. de Pugen 787, 1.
- Hermannus (*perperam* pro Heinricus comes) de Stolbere 461, 35.
- Hermannus IV. comes de Wimar 441, 30, 444, 35.
- Hermannus, Herman V. comes de Wimar 453, 39, 40, 461, 30, 649, 650, 35, greve von Orlamunde 475, 30; fr.: Fredericus.
- Hermannus praefectus Colon. 537, 35.
- Hermannus VIII. de Drivordia 452, 653; fr.: Fredericus.
- (Hermannus Goldacker) marschalco Alberti I. lantgr. Thur. 475, 30.
- Hermannus de Harstalt minist. 633, 10.
- Herman edeler herr von Lodeburg unde Luchtenbero 475, 30; fr.: Albrecht.
- Hermannus de Northusen 615, 35.
- (Hermannus) puer in Prabsda (de Pribslaw) 656, 25; fr.: (Sennko).
- Hermannus de Slatheym, dapifer Ludewici IV. lantgr. Thur. 602, 40, 611, 5, 620, 40.
- Hermannus Stranze (de Tultete) 619, 15.
- Hermannus, Herman de Alch mag. cons. Erford. 427, 5, 477, 0.
- Hermannstadt v. Hermann-villa.
- Hermengardis v. Adelheidis.
- Hermesens, (Ermesindia filia Conradi II. com. Luxemburg.), uxor Godefridi com. Namurc. 204, 40, 205, 1.
- s. Hermen mart. 136, 35, 165, 868, 10; corpus 741, 15; reliquiae 497, 5, 764, 20, 758, 20 (Ermes). 776, 10.
- Hornac (rex Hun.), fil. Attilae 110, 120.
- Hernestus v. Ernestus.
- Hermoldus Nobilis, praedicatoris in gente Gotarum 134, 15; uxor 134, 15; filia: Richtrudis.
- Herodas (I. rex Iud.) 474, 30, 774, 10, 1202, 10, 1272, 5.
- Herodas Agrippa (I. rex Iud.) 404, 30, 1284, 10, 1287, 10; Agrippa 474, 20.
- Herodias 1069, 5.
- (Herodotus), Erodocus, Erodotos, Orodocus 87, 25, 93, 35, 112, 1.
- Heroldus archiep. Salisburg. 743.
- Heroldus ep. Wirzburg. 370, 5.
- Herpers castr., *Hapers* (fr. *dép. Nord*, arr. Valenciennes) 405, 55, 626, 20.
- Herpipoensis civ. v. Herbipolis.
- Herquesies v. Herkiesies.
- Hertrandus, Errandus, etiam Stephanus nominatus, ep. Halberstad., (abbas et) mon. Ilzenburg. 525, 35, 527, 528; apostolicus legatus 527, 25.
- Herrenbreitungen v. Breytingen.
- Herrici monast., *Heric* (fr. *dép. Seine-et-Marne*, arr. Meulan) 755, 15; basilica: S. Salvatoris.
- Hersfelde, Hersfeldia, Herveldia, Hersvelt, Hersfeldense monast., *Hersfeld* (fr. *Rb. Cassel*) 363, 30, 510, 517, 1, 520, 25, 535, 5; Herveldensis abbacia 371, 10, 373, 15; abbas 725, 15; Herveldenses, Herveldenses a b h s. a. Gotthardus, Bardo, Willibaldus, Burcharius II., Adolfus, Sigefridus, Ioannes I., (Heinricus V.), (Simoni); Hirsfeldensis (Immo Bursfeldensis) abbas: Wolfgarus.
- Hertingus de Meldingen 642, 40.
- Hertwicus v. Hartwicus.
- Hertzebrock monast. sanctimon., *Hertzebrock* (fr. *Rb. Minden*, Kr. *Wietzenbrück*) 878, 35.
- Herveldensis, Herveldia v. Hersfelde.
- Herveus dux Met., dux Lotharing., fil. Aelidis duc. Met. 145, 40, 146; uxor: Beatrix; liberi: Garinus, Bego.
- Herveus de Biauvor 242, 10.
- Herveus de Castello, fil. Gervasii 242, 5.
- Herzebrock v. Hertzebrock.
- Hesdin v. Hisdinium.
- Heseler castrum, *Burg-Heseler* (fr. *Rb. Merseburg*, Kr. *Eckartsberga*) 491, 20, 467, 15.
- de Hesseburg, *Hessberg ad Werria fl.* (thür. *Ob. Meiningen*, Kr. *Hildburghausen*); Ludewicus.
- Hessi, Hessoncs v. Hassia.
- Hester (Esther) liber 82, 30.
- Hestrut villa parroch., *Hestrud ad Thure fl.* (fr. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Salvatic-Château*) 236, 50.
- Hetingen v. Ottinga.
- Hetschburg v. Heytinsburg.
- dy beyde, loca solitaria, *die Lüneburger Heide* 541, 1.
- Heydelberg v. Heidelberg.
- Heydericus v. Heidenricus.
- Heydewigis v. Hedwigis.
- Heyersum v. Hoegersen.
- Heylingen v. Heilingin.
- Heylinginberg v. Heiligenbero.
- Heylwigis v. Heilwigis.
- Heyman fil. Zemilions Luchtenburg. 703, 20.
- Heymmerannus v. Emmerannus.
- Heynborch v. Heineburch.
- Heyno v. Heino.
- de Heyro, *Haigerloch* (Hohenzollern, fr. *Rb. Sigmaringen*), comes: Albertus.
- Heytingsvelt villa, *Heidingsfeld* (bayr. *Rb. Unterfranken*, Ba. *Würzburg*) 460, 10.
- Heytinsburg (villa), *Hetschburg* (thür. *Ob. et Kr. Weimar*) 629, 35.
- Hezio v. Ezelinus.
- Hiacinthus v. Iacinctus.
- Hibernia 998, 1; gens 999, 20; Hibernicus miles: Tundalus. — Hybernici 718, 5.
- (Hidda) uxor Zuatopluk ducis Bohem. 40, 5.
- s. Hidulphus, Hidulphus, Ydulphus princ. Hanon. *fabul.* 113, 45, 123, 10, 132, 5; dux Austras. inf. 123, 10; s. Ydulphi legenda 123, 10; uxor: Aya; fil. Brunulphus.
- Hidulphus comes Ardenn., fil. Brunulphi 131.
- Hier. v. Ier.
- S. (Hilari), Hyllari, Ylarii, Ylari monast., *Sant' Eilero in Alfano* (Tusc., Prov. et circ. *Florenz*, mand. *Fighine*) 1083, 15, 1084, 35, 1105, 45; abbatisa: Itta.
- s. Hilarius, Ilarius ep. Pictav. 770, 10, 773, 45, 1300, 45; reliquiae 482, 25, 764, 20, 786, 5, 972, 20 (Hylarici).
- Hilarius papa 121, 20.
- (Hildebaldus), Hildipaldus (archiep. Colon. 739, 25.
- Hildebalt quidam 808, 20.
- Hildebertus v. Childbertus.
- Hildebrandus, Ildebrandus, Hildibrandus.
- (Hildebrandus), Ildeprandus ep. Florent. 1105, 30; coniux: Alberga.
- Hildebrandus, *perperam* Heribrandus, abbas Cell. monast. 187.
- Hildebrandus, Hildeprandus, Ildeprandus, Hildebrandus archidiaconus v. Gregorius VII. papa.

Hilibrandus (Aretin.), fil. Griffonis notarii 1481, 15.

Hilibrandus, fil. Petri (Aretin.) 1478, 20. 1481, 5; fil.: Canus.

Hilibrandus (Aretin.), fil. Cani 1481, 5.

Hildeburc v. Hildenburo.

Hildegardis, Hildegarda, Hildegardis, Hiltigart.

Hildegarda, Hildegardis, Hiltigart uxor Caroli Magni imp. 7, 25. 734, 15. 735, 5. 1489, 15; de stirpe Suevorum nobilissima 1489, 15.

s. Hildegardis virgo, monialis in S. Ruperti monte iuxta Bingiam 10, 15. 221.

Hildegardis filia Lodewici I. Com-barba com. Thur., uxor Bonponis I. com. de Hennenberg et Thymonis de Nordke 619. 520, 1.

Hildegeshurch castrum, olim prope Wolmirstedt (pr. Rb. Magdeburg) situm, hodie non tam extat 32, 15.

s. Hildegimus ep. Catalaun. I. ep. Halberstad. 7, 25. 20, 5; germanus: s. Liutgerus.

s. Hildemargae reliquiae 818, 20.

Hildemarus advoc. Irkesaleve 27, 15. 420, 20.

Hildemarus de Harstalt minister. 633, 10.

de Hildenburo, Hildinburg, Hildeburo, cuius rudera prope Oelsheim (Hilt. Gb. Weimar, Kr. Eisenach, nunc Kr. Meiningen) exstant. Adelbertus.

Hildebrandus v. Hildebrandus.

Hilderath quidam 803, 20.

Hildericus v. Childericus.

Hildesheim, Hildesheim, Hildesheim, Hildesheim, Hildesheimensis civ. Hildesheim (pr. Prov. Hannover) 263, 20. 289, 10. 333, 15. 597, 25. 877, 30. 886, 10. 944, 12. 946, 20; nova civ. episc. 763; nova av. praepos. 763, 30. 764, 20; eccl. 27, 5. 515, 5 (Hyldeheim). 533, 1. 576, 35. 763. 874. 941, 25—946, 20. 952, 25; episcopatus 517, 1; structura 877, 1; templum I. eccl. maior 764, 15; princ. eccl. 945, 15; monasteria 946, 15; capella 946, 10; abbatia in orientali parte civ. 946, 20; capitulum 763, 30; ep. 764, 1; clericus 944, 20; eccl. et monast.: S. Caeciliae, S. Godehardi, S. Mariae, S. Michaelis; hospitalis: S. Iohannis; altaria: S. Iohannis bapt., S. Stephani; Hildesheimenses, Hildesheimenses, Hildesheimenses, Hildesheimenses ep.: Guntharus, Reimbertus, Ebo, Alfridus, Marwardus, Wiopertus, Walpertus, Sehardus, Diethardus, Othwinus, Osdagus, Gerdagus, S. Bernwardus, s. Godehardus, Thiemarus, Azelinus, Hecolinus, Udo, Bertholdus, Bernhardus I., Hermanus, Adelhogus, Berno, Conradus I., Harbertus, Sifridus I., Conradus II., Heinrichus I., Otto I., (Sifridus II.), praepos.: Adeloldus, Burchardus I. archiep. Magd.), Werno; subdiae.: Hermannus; cano.: Baholdus; mag. solar.: Benno II. ep. Osnabrug.; cantor: Conradus; laicus: Iohannes.

Hildewardus v. Hildwardus, Hiltiwart.

Hildi v. Hilde.

Hildolfus archiep. Colon. 356.

Hildricus v. Childericus.

Hildwardus ep. Camerac. et Attrebat. 156.

Hildwardus, Hildewardus ep. Halberstad. 9. 516, 30. — V. etiam Hiltiwart.

Hilduinus ep. Camerac. et Attrebat. 156, 15.

Hildwinus abbas S. Dionysii monast. 834, 5. 835.

Hilgenstad (civ.), Heiligenstadt (pr. Rb. Erfurt) 614, 20; Heiligenatensis praepos.: Heinrichus.

S. Hyllari monast. v. s. Hilarii monast. (Hilinus) (archiep. Trevor., legatus apost. 368, 40.

Hiltigart v. Hildegardis.

Hiltigim subdiae. et accl. dioc. Frising. 761.

Hiltipalpus v. Hildebaldus.

Hiltiwart quidam 803, 20. — V. etiam Hildwardus.

Hiltruda, uxor Wolfradi com. de Veringen 774, 40.

s. Hiltrudis v. 868, 35.

(Hiltrudis filia Caroli Martelli, uxor Odilonis ducis Bavar.), amita Caroli Magni 1489, 20; fil.: Tessilo II. dux.

Hilzenburg v. Iseneborch.

Himmesteine, Himmestein, Himmestein, locus in Spessart sita situs 759.

(Hinomarus), Igmarius archiep. Rem. 156, 15.

Himicus v. Heinrichus.

(Hob), Job 82, 25. 130, 15. 586, 20. 587, 1. 1229, 1. 1236, 25. 1281, 40.

Hion villa paroch. Hyon (belg. Prov. Hainaut, arr. et cant. Mons) 236, 1.

(Hippocrates), Ypacras (med.) 82, 15; cf. in ind. rerum et verborum.

s. (Hippolyti), Hypoliti, Ypoliti, Yppoliti mart. caput 771, 15. 772, 1; reliquiae 764. 775, 20. 777, 25. 778, 40. 780. 818, 1.

(Hipponensis), Yponensis eccl., Yppo regius, hodie Bone (Alger.), ep.: b. Augustinus.

(Hippocensis), Yposensis, Ypusensis parvam Yponensis (Hippo, Galil.) ep.: Albertus de Bichelingen.

Hircanae tygres 555, 10.

(Hircanus), Hyrcanus II. rex (Iud.) 104, 5.

Hirena, Hirene v. Irena.

Hirsau, Hirsauense cenob., Hirsau (schl. Schwarzwaldkreis, Oa. Calw) 526, 20. 917, 40. 918, 1. 923, 25. 924. 930, 20. 931, 20. 932. Hirsaua plantatio 932, 5; abbas 935, 10. 936; abbas: Bruno; prior: Ernestus; mon.: Wernherus. — Hirsauenses 924, 1. 935. 936; conventus 935, 40; ordo 526, 20; consuetudo 630, 10.

Hirsfeldensis v. Hersfeld. (immo Bursfeld.)

Hixinium, Hixia (fr. dep. Pas-de-Calais, arr. Montreuil) 220, 5.

Hisdulphus v. Hildulphus.

Hysidorus v. Isidorus.

Hismahelatae v. Sarraceni.

Hispani 282, 1; Hispana manus 1209, 15; Hispanus, Hispanus Iohannes XXI. papa: Hispanensis: s. Ysidorus ep. — Hispania, Hispania 89, 10. 90, 1. 103, 15. 143, 1. 246, 1. 282, 10. 288, 1. 307, 20. 355. 370, 1. 412, 1. 480, 10. 570, 5. 583, 20. 628, 35. 614, 20; Hispania 736, 1; maris. 740, 20; reges: cf. Arragonia, Castella; de H.: Brunnhila et Fridegundis sorores. Hispana ceterior 914, 25; ulterior 1120, 15; Hispaniarum populi 968, 25.

Hl. v. L.

Hobichesburg v. Habesborch.

Hocheim, Hocheym villa, Hochheim (pr. Rb., Kr. Erfurt) 442, 15. 649, 55.

Hoch-Lieben v. Luban.

Hogersen villa, Heyersum (pr. Rb. et Kr. Hildesheim) 942, 20.

Horselgau v. Hørselgeu.

Hoensaken v. Lawanaquo.

Hoxter v. Hucaria.

Hogerus, Hogeri, Hoyger (comes de Mansfeld) 359, 25. 360, 1. 530.

Hohenfels v. Hohenvelarius.

Hohenfurth v. Altvadense monast.

Hohenloch, Hohenlohe v. Holloch.

Hohen-Trüdingen v. Trunningen.

Hohenvelarius (Hohenfels prope Albheim villam ad Pirmin fl., bayr. Rb. Pfulz. Ba. Kirchheim-Bolanden) marschalus: (Philippus II.); Hohenvelarius: Conradus.

Hohnstein v. Honsen.

de Hoio, Hoyoy: Waltherus fr. ord. Minor.

Holandrini v. Hollandia.

Holdelebin v. Oeldelebin.

Holdinus rex Ruth. 94, 15.

Hollandia 27, 10 (Hollandia) 30, 5. 32, 2. 84, 15. 88, 25. 90. 114, 20. 185, 20. 266, 15. 305, 10. 314. 316. 324, 15—328, 20. 330, 1. 334, 2. 386, 20. 399, 1. 591, 20. 621, 1; comitatus 327, 35; patria 84, 10. 328, 10; historia 148, 1. 325, 20. 334, 5; com.: Florencus III., Willermus I., Wilhelmus II., Florencus V., Iohannes II., Guillelmus III., Guillelmus IV., Guillelmus V., Albertus I.; comitissa: Margareta. Hollandrini 266. 319, 20; Holandrionum facta Iohannis de Beka 81, 40.

de Holloch, Hollo, Hohenloch, Hohenlohe, quod castrum olim prope Offenheim (bayr. Rb. Mittelfranken) exstabat, duo fratres 421, 40. 633, 40; de H.: Gotfridus, Fridericus.

Holsacia 29, 1. 31, 25. 33, 45. 415, 25; Holtzacia 31, 1; com.: Godefridus, Adolus I., Adolus II., Adolus III., Albertus, Adolus IV., Iohannes I., Gerhardus I., Adolus V., Iohannes II. — Holzati 36, 25.

Holzhausen villa, Holzhausen (pr. Rb. Cassel, Kr. Fritlarj 405, 40. 626, 10. de Holzhausen, Windisch-Holzhausen vel Monchen-Holzhausen (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Cunat consul Erford.

Homburg, Homburg ad Unstrut fl. prope Thamsbrück (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza) 534, 40; monast.: SS. Mauricii et Cristofori.

Hon Sancti Petri, Hon villa paroch., Hon-Hergies (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavi) 118, 1. 236, 20.

Honacourt, Houlscurtia, Hunocourtense monast., Honnacourt ad Schelde fl. (fr. dep. Nord, arr. Cambrai, cant. Maroing) 135, 25. 155, 50. 868, 5.

de Hondescoten, Hondeschote (fr. dep. Nord, arr. Dunkirchen): Winocus.

Hones v. Hoves.

s. Honestae virg. reliquiae 764, 25. 765, 10; festivitas 765, 20.

Honestus ep. (potius coadiutor) Trev. 772, 15.

Honneau v. Hunella.

Honsecourt v. Honacourt.

Honoratus archidiae. Attrebat. dioc. 135, 20.

Honoricus (rex Wandal.) 121, 45.

s. Honoriana reliquiae 818, 20.

Honorius imp. Rom. 108. 113, 20. 116. 117.

Honorius I. papa 126, 1. 1009, 1.

Honorius (II.) antipapa, Cadulus, Cadulus, Kadalos, Kadulus ep. Parm. 1038. 1039, 1. 1145, 1. 1162, 20; Kadalos furor 1038, 1; satellites 1039, 1.

Honorius II. papa 12, 20. 361, 45. 363, 10. 532, 25.

Honorius III. papa 197, 10. 245, 3. 274, 20. 276, 3. 281. 282, 10. 283, 20. 291. 295, 302, 30. 385, 1. 389, 10. 390, 20. 589, 10. 594, 10. 602, 20. 607, 10. 609, 15. 1485, 15. 1486; qui (incius dictus fuerat 274, 30.

Honorius IV. papa, pontifex Romanus, de Sabellis 418, 10. 420, 10. 630, 45. 632. 635, 40. 714, 20. 716, 40. 719, 15. 1485, 15; *perperam* Honorius V. papa 714, 15.

de Honstein, Honsteyn. Hoynsten, Hoynsteyn, *Hohnstern*, cuius rudera in *Hutz saltu* (pr. *Rb. Hildesheim*, *Kr. Hildy* extant, com.: Conradus, (Diethericus), Eylgerus II., Henricus III., Henricus IV., (Henricus V.).

Hopfgarten, Hopfgartin, Hopfgartin, Hopfgartin castrum, *Hopfgarten* (inter *Weimar* et *Erfurt*, *thür. Gb.* et *Kr. Weimar*) 435, 1. 475, 5. 644, 30; villanus 637, 30.

(Horatius), Oratius (Flaccus) 1104, 30; Flaccium illud 1382, 15.

Horburg castellum, *Harburg* (pr. *Rb. Erfurt*, *Kr. Nordhausen*) 370, 5.

Hornbala, Ormbala (papa) 122, 30. 155, 20.

Hornaing castrum, *Hornaing* (fr. *dép. Nord*, arr. *Donn.*, cant. *Marchiennes*) 110, 30. 120, 9; *Hornaing* Sancti Iohannis 236, 5; *Hornaing* Sancti Kalixti 236, 5.

Hornbaensis eccl., *Hornbach* (bayr. *Rb. Pfalz*, *Bz. Zweibrücken*) 805, 30; monast. S. Primiini 805, 10; Hornbachenses 803, 35; abbas: Adalbertus, de Hornecke, *Horneck prope Gundelsheim* (württ. *Neckarkreis*, *Oa. Neckarsulm*); Wernherus.

Hornes, *Hornus* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. et cant. *Soignies*) 236, 40.

Hornut, *Horna* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Boussu*) 236, 30; *Hornutensis* quercus 240, 35. *Hornutensis* 184, 20.

Horoeculfus socius s. Philippi presb. Cell. 798, 800.

Hornus v. Hornes.

de Horsaigo, *Horselgau*, *Hörselgau* ad fl. *Hörsel* (*thür. Gb. Gotha*, nunc *Kr. Gotha*); *Hertvicus*, *Lodevicus*.

Hoslin v. Oslin.

Hospitalarii fratres, Hospitalenses S. Iohannis, Hospitalii, Hospitalis domus fr., milites, ordo 35, 30. 373, 25. 386. 389, 10. 403, 1. 406, 30. 512, 30. 513, 10. 591, 35. 592. 594, 20. 624, 20. 642, 30. 650, 30. 720, 15; capitulum generale 443, 30; Johanne hunc ordem 1486, 10; Cruciferorum ordo 27, 10. 201, 15; Hospitaliarum domus: *Crak* castrum, v. Conradus; cf. S. Iohannis eccl. *Chiev*.

Hospitalarii fr. Erfordenses 443, 30; commendator: Heinricus.

Hospitaliarum domus Prag. ad S. Petrum 41, 40.

Hostia (civ.), *Ostia* (ad *castrum Tiberis* fl.) 1132, 35; Hostienses, Ostienses card. ep.: Petrus Damianus, Gerasius, Otto I., Hubertus, Octavianus, Hugo II., Petrus V., Latinus, Nicolaus.

Hostich villa, *Houdain* (fr. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Bavai*) 195, 5.

Hostilis, Hostilio civ., Hostilenses v. Tornacum.

Hostrevann- v. Ostrevann-.

Hotterman: Heinrich consul Erford.

Houdain villa parroch., *Houdain-Aincres* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *La Louvière*) 236, 35.

Houdain, villa de H., *Houdain* (fr. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Béthune*) 269, 1.

Houdain v. etiam Hostich.

Houffalize v. Hufalze.

Houlscurtus v. Honacourt.

Houtain, Houtaing villa parroch., *Houtaing* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. et cant. *Ath*) 236, 25; eccl. 143, 30.

Houx v. Hulinia Retiana.

Hoves, Hova, Hones villa parroch., *Hoves-le-Borghien* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *Englignies*) 236, 40. 241, 35. 287, 35. 321, 35; de H.: Iohannes, Gossuinus.

Hoyer v. Hogerus.

Hoynsten, Hoynsteyn v. Honstein.

Hoyo v. Hoio.

Hoym, *Huy ad Mosam* fl. (belg. *Prov. Lüttich*) 101, 40. 117, 30.

Hrodpert. v. Robertus.

Hub-, Ub-.

Ubalduus, fil. Gerardi Fuskii de Montepupe 1476, 30; uxori: Antilia.

Hubaldus (card.) ep. Sabyn. 528, 35.

Hubaldus ep. Mantuan. 1297, 25. 1301. 1304, 15.

Ubalduus nob. de Eglignies castro 1092; uxori 1092, 15.

Hubertus, Humbertus, Hupertus, Ubertus, Opertus.

S. Huberti, Humberti eccl. v. Mariccolae.

Hubertus (card.) ep. Ost. v. Lucius III. papa.

(Hubertus card.) ep. (Praenest.) 1200, 20. 1203, 15. 1204, 5.

Ubertus card. ep. S. Rufinae 1085, 40.

Hupertus ep. Azot. 766, 5.

Hubertus ep. Havelberg. 376, 20. 483, 30. 485, 35.

(Humbertus) abbas b. Pantaleonis monast. Colon. 885, 25.

Humbertus abbas S. Willibrordi monast. Epternac. 771. 772, 10. 1369, 25. 1370, 10.

Ubertus abbas S. Miniatis monast. Florent. 1081, 30. 1082. 1105, 5.

S. Hubertus, Humbertus, Hupertus (abbas Mariccol.) conf. 94, 10. 142, 20. 176, 25. 177. 568, 25; reliquiae 771, 5; legenda 108, 25. 111, 10.

Hupertus praepos. (Epternac.) 1370, 5.

Ubertus prior S. Gaugerici eccl. Valencen. 220, 5.

Opertus laicus 948, 15. 952, 10, filia: Eveza; fr.: Lambertus prepos. Novi-Operti.

Uberti, genus nobile Florent. 1316, 35. 1323, 30.

Huc, Hug. — Cf. Hugo.

Hug de Sunthusin 530, 25; fr.: Anshelmus.

Huc der Lange, mag. cons. Erf. 477, 15.

Huebaldus mon. Elnon. 165, 40.

de Huchtenhagen, *Uchtenhagen* (pr. *Rb. Magdeburg*, *Kr. Osterburg*): *Herbertus*.

Hucacia civ. Westval., *Höster* (pr. *Rb. Minden*) 555, 5.

de Hufalze, Hufalze, Houffalze (belg. *Prov. Luxemburg*, arr. *Basogne*): *Thomas*.

Hugbertus abbas (et dux) 163, 35.

Hugibaldus, Hugipolt subdiae. et acol. dioc. Frising. 761, 20.

Hugibalt quidam 803, 20.

Hugicio v. Hugo.

Hugnia, Huyna, Huynia, *para Carbonariae silvae* 111, 35. 112, 5; Huynia Condronica 101, 40. — Propancii ab

ydolo Pan, qui et Hanconienses, ymo verius Huynienses v. Huny 94, 1; Huynienses Belgii 100; Huynienses Condronici 100, 15; Huynienses Recliani 100, 15.

Hagnia castrum, *fortasse Heigne* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Charleroi*, cant. et com. *Jametz*) 117, 30.

Hugiacum, *fortasse Les Rigneux* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Thulin*, cant. *Merbas-le-Château*, com. *Rouaverry*) ?? 117, 30.

Hugnies villula, *fortasse Bougnies* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Pâturages*) ?? 88, 40. 118, 1.

Hugo, Ugo, Hugolinus, Ugolinus, Hugiclo, Uguizo. — Cf. Huc.

(Hugo I.) rex Cypr. 385, 25. 386, 10.

Hugo fil. Ludewici III. regis Franc. (Orient.) ex pelice 1491, 1.

Hugo Capet, Capucius rex Franc., comes Paris., fil. Hugonis Magni com. 114, 5. 123, 5. 176, 5. 180, 10. 184, 30. 185. 190, 25; liberi: Robertus, Halguidis.

Hugo, Ugo rex Langobard., dux, marchio (Province) 996, 10. 997, 35. 1001. 1003, 20. 1007, 30. 1008, 5. 1009, 1. 1011, 30. 1013, 15. 1345. 1346. 1430. 10. 1457, 20. 1459, 15. 1473, 30; principes 1006, 15. 1008, 5; optimates 1006, 15. 1008, 5; uxori: Alda; fil.: Lotharius II. rex.

Hugo fil. Lotharii II. regis Lotharing. 173, 15.

Hugo, Hugolinus II. card. ep. Ost. et Velletr. v. Gregorius IX. papa.

Hago Albus (card. ep. Praenest.) 1243, 20.

Hugo (card. presb. tit. S. Sabinae) apostolicus sedis legatus 399, 15. 621, 15.

(Hugo I.) archiep. Bismut. 1044, 30.

(Hugo archiep. (Erbredun.) 1148.

Hugo archiep. Lugdun. 1304, 5.

S. Hugo archiep. Rothomag., fil. Drogonis *perperam* Caroli Magni imp., mon. Gemmetici. 160. 161. 169. 171. 30. 868, 25; corpus 160, 5. 161, 45. 166, 15. 169, 40. 170; brachium 171.

Hugo ep. Camerac. 157, 30.

Hugo ep. Granopol. 220, 30.

Hugo ep. Fard. (Verd.) 373, 15.

Hugo, Ugo abbas Cluniac. 1036, 25. 1041, 25. 1043, 15. 1045, 35. 1046. 1108. 1223, 20.

Hugo abbas S. Petri monast. Erford. 378, 40. 484, 35.

Hugo abbas Less. 317.

Ugo abbas Septimen. monast. 1106, 15.

Ugolinus canon. Aretin., fil. Gerardi Fuskii de Montepupe 1476, 20.

Ugolinus canon. Aretin., fil. Signorelli 1476, 5.

Hugo capellanus Camerac. 853, 40.

Hugo (Flavinian.) 81, 35; historiae Lotharing. 81, 30.

Hugo Floriac. (scriptor) 121, 40.

Ugo plebanus S. Iohannis Maioris eccl. 1091, 30. 1103, 1.

Hugo Tollensis 88. 89, 15. 98, 35. 99. 105, 1. 106, 30. 107, 35. 108. 111, 30. 112. 115, 10. 118. 119, 10. 121, 35. 126. 127, 10. 131. 145, 35. 147, 10. 158. 159; gesta Belg. atque Trev. 81, 30; historia Belg. 87, 30. 116, 30. 129, 35; historiae 104.

Hugo Paris. dictus de Sancto Victore vel (*perperam*) de Folieto 220, 30.

Hugo clericus quidam 151, 40. 152, 1.

(Hugo III.) *perperam* Henricus dux Burgund. 226.

(Hugo IV.) dux Burgund. 329.
 Uguizo (marchio Spolet.) 1482, 5; fil.: Henricus.
 Hugo comes Camerac. 145, 40—147, 3; uxor 145; fr.: Walterus comes Hainauc.
 Hugo Magnus comes Paris. 176, 5; 180; uxor: Hedwigs; filii: Hugo Capet rex Franc., Otto, Henricus.
 Hugo IV. comes de Sancto Paulo 205, 25, 242, 15; uxor: Yolendis; filiae: Ysabella, Eustachia — Wistassia.
 Hugo V. comes de Sancto Paulo et de Blesio 306, 25; uxor: Maria.
 Hugio (comes Tusc.) 1257, 10.
 Hugo comes 515, 25, 517, 518, 45; filii: Wichmannus; fr.: Ludevicus Cunbarba comes; proavus: *perperam* Ludevicus II. imp.
 Hugo (cognomine Dissutus), de comitatu Arvern. 964, 45—968; uxor: Isengarda; fil.: Mauricus.
 Hugo de Boves 268, 25, 271, 45, 272, 5.
 Hugo de Brachuel 242, 10; fr.: Petrus.
 Hugo castell. Camerac. nepos Gualteri castell. 853, 859, 5—862, 30; pro-pinquus: Ansellus.
 Hugo de Cruce, par Montensis 215, 10.
 Hugo dom. d'Enghein 221, filii: Gosuinus, Englebertus, Sigerus, Bonifacius.
 (Hugo) dom. d'Espigny et d'Antoing 205, 15; uxor: (Flandrina).
 Hugo de Florines, fil. Nicholai III. de Rumigny 200, 30.
 Hugo de Hamelencourt 240, 25.
 Hugo dom. d'Oizi 194, 105, 10.
 Hugo (*potius* Nicolaus II.) de Rumigny 199, 200, 20; uxor: Aelidis; liberi: Nicolaus III., Richidis, Beatrice, Aelidis; quinta et sexta filiae 199.
 Hugo fil. Nicholai IV. de Rumigny 200, 30.
 Hugo de Tourmeroi 242, 10.
 Hugo de Cimmir, cons. Erf. 427, 5.
 Hugo v. *etiam* Hue, Hug.
 Huina Rotiana, (regio Belg.), quae ex altera parte fluminis Mosae situabatur, fortasse circa Houz ad Mosam fl. (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant) 101, 40.
 Huissignies v. Hussegnies.
 Hulst, *Hulst* (nied. Pr. Zeeland) 314, 25.
 Hulstelo v. Hustrulo.
 Humbertus v. Hubertus.
 Humbrecht quidam 803, 25.
 Hummel: Hermannus II. ep. Heribopol.
 Humulse, locus in *Spessart silva* 759, 35.
 Hundesdal, Vallis Canum, *Hundsgrund locus in Spessart silva circa fontes Kahl fl.* 759.
 Hundsburg v. Hunoldsburch.
 Hundolfus (*immo* Henricus) ep. (Constant.) in Cypro insula 469, 35.
 Huncella fl., *Honneau vel Rhonelle rievul, qui in Haine fl. influunt* 118, 1.
 Hunessneids, locus in *Spessart silva* 759, 5.
 Hunfridus archiep. Magdeburg. 749, 25.
 Hungari, Hungaria v. Ungari.
 Huni, Hunni 84, 35, 85, 20, 94, 1, 97, 15, 99, 25, 100, 107, 5, 108, 110, 1, 113, 35, 117, 35—120, 30, 124, 30, 126, 1, 146, 10, 147, 5, 167, 5, 169, 5, 180, 25, 182, 15, 474, 15; historiae 88, 30; regnum 93, 10, 112, 115, 1, 118, 20; gens 987, 10; rescripta 85, 15; reges: Attila, Bleda, Rigula, Hernac, Dintzich; duces: Odro, Cambus. — Hunia 93, 15.

Huni, *Avari* 162, 5—169, 5, 734, 10, 737, 10.
 Hunia 734, 30, 735, 25.
 Huni, Hunni, *Ungari* 180, 10, 181, 10, 661, 20, 664, 35, 677, 20, 695, 30, 854, 5, 874; princ. 664, 20; Huni quandoque dicti Hungari 111, 30; Huni, qui postmodum dicti sunt Hungari 108, 10; rex: Bela IV.; cf. Ungari.
 Huniacum, Hunyacu v. Hanonia.
 Hunissart villa paroch. *Rainsars (frz. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon)* 235, 15.
 Hunni v. Huni.
 Hunocurtense cenob. v. Honacourt.
 Hunoldsburch castrum, *Hundsburg (pr. Bb. Magdeburg, Kr. Neuholdensleben)* 33, 45.
 Hunoldus ep. Cam. et Attr. 155, 50.
 Hunoldus ep. Merseburg. 770, 1.
 Hunonia castrum (Hanon.?) 117, 50.
 Hunonia v. *etiam* Hanonia.
 Hunsagnies v. Hussegnies.
 Hupertus v. Hubertus.
 Huppa v. Alberici Coma seu Huppa.
 de Husen, *Husen ad Nesse fl. (thür. Gb. Gotha): Ludewicus, Rudolfus.*
 Husplemonde, Husplemunde castrum, *Rupelmonde (belg. Prov. Ostflandern, arr. Sint Niklaus, cant. Teneche)* 314, 25, 315, 20.
 Hussegnies, fortasse *etiam* Hunsagnies, Ugies villa paroch. *Huissignies (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châteaux)* 236, 45.
 Hustrulo, *Hulstelo (niederl. Prov. Zeeland)* 314, 25.
 Huy v. Hoyum.
 Huyna, Huymia, Huyniensis v. Hugna.
 Huzmannus ep. Spir. 357, 15.
 Hvaldburga v. Walpurga.
 Hy. v. Hi.

I. Y.

de Iablon, fortasse *Iablunkau (Mähren, G. Ostrau, Pol.-B. Westin): Gallus.*
 Iacca, Iancia, Ianche (villa), *Jauche (belg. Prov. Brabant, arr. Nivelles, cant. Jodoigne)* 198, 1, 203, 1, 321, 20; de I.: Ragnerus, Gerardus.
 s. Iacinctus, Iacinctus, Iacinctus mart. 787, 20, 1140; reliquiae 758, 25, 771, 10, 777, 10.
 Iacinctus v. Celestinus III. papa.
 S. Iacobus, *Santiago de Compostela Hispaniae* 914, 20.
 S. Iacobi eocl. in loco, qui vocatur Bordenum de Diacono 974, 20.
 S. Iacobi monast. Sootorum Erford. 356, 392, 25, 427, 10, 629, 45; abbas: Erhardus.
 S. Iacobi eocl. inter Foveas Florent. 1325, 5.
 S. Iacobi monast. in Monte Specioso Mogunt. 19, 30, 368, 25, 522, 1, 537, 1.
 S. Iacobi monast. Pegav. 439, 10, 530, 5, 647, 45.
 S. Iacobi altare Sar. 689, 15, 697, 5.
 S. Iacobi eocl. in Struzeberch 34.
 s. Iacobus Alpei 404, 30; reliquiae 771, 772, 15, 773, 40, 774, 30, 787, 25; S. Iacobi et Philippi festum 190, 20, 627, 30, 671, 25, 716, 40, 719, 25; v. *Add*.
 s. Iacobus Zehedei apost. 404, 30; reliquiae 482, 487, 764, 40, 769, 5, 771, 1, 774, 25, 776, 10, 778, 20, 782, 10, 787, 20, 972; festum 468, 10, 471, 15, 540, 10, 628, 30, 642, 10, 654, 30, 655, 20, 719, 20, 889, 25; vigilia 619, 25; v. *Add*.
 (Iacobus I.) rex Arragon. 403, 45, 405, 40, 625, 15, 626, 1.

(Iacobus card. ep. Port.), I. ep. Avin. v. Iohannes XXII. papa.
 Iacobus card. ep. Prencst. 398, 10, 566, 30, 571, 35.
 Iacobus de Ferreiro card. (presb. tit. S. Prisca) v. Benedictus XII. papa.
 Iacobus de) Colum(na card. diac. S. Mariae in via lata) 717, 40 (*perperam aa*); cf. 1492, 20.
 Iacobus patr. Ierosol. v. Urbanus IV. papa.
 (Iacobus) ep. Acon. 386, 591, 592, 5.
 Iacobus ep. de Valona 1484, 25.
 Iacobus de Bethunia, abbas Aquicin. 107, 45, 198, 1.
 Iacobus capit. pastorum, apostata ord. Cisterc. 396, 618, 55.
 Iacobus Sportarius frater v. Alfonsius comes de Bayona.
 Iacobus de Guisia fr. ord. Min. Valencen., mag., *plenarie* Actor denominatus 47, 53, 30, 84, 25, 86, 107, 10; Actor 93, 10—234, 20 *scapulis*; fr.: Iohannes.
 Iacobus de Avenis 225, 10, 227, 228, 230, 25, 233, 25, 241, 30, 260, 547, 15; filii: Walterus II., Guido, Bouchardus.
 Iacobus de Gandavo 107, 25; fr.: Iohannes de Loc.
 Iacobus de Rumigny, fil. Nicholai IV. 200, 30.
 Iacobus de Scry 331, 20.
 Iacob Mezzuresmet, civis Erf. 477, 45.
 Iacobus de Molhusen, mag. (qui campanas Erford. fudit) 635, 30.
 Iacoe (de Copnik) dux (*potius* princ.) Polon. 31, 45.
 Iadara, Iadara urbs Ungar., *Zara vecchia (Dalmat.)* 244.
 Iafus laicus Aret., fil. Pinci 1475, 30, 1482, 15.
 Ianna, Ianuensis civ., *Genoa* 405, 444, 625, 10, 650, 674, 20, — Ianuensis, Genuensis civis 388, 35, 405, 20, 593, 35, 625, 15, 641, 60, 650, 30, 720, 20; Ianuensis: Adriani V. papa.
 s. Ianuarii reliquiae 972, 25.
 Ianuarius mon. S. Vincentii monast. ad Vulturum 1206.
 Ianus (deus) 1189, 40, 1261, 5.
 Iaphet fil. Noae 89, 40.
 Iaromarus II. (perperam Ieronimus) princ. Rugian. 29, 10; filia: Margareta.
 Iaromir dux Bohem., fil. Bolislai III. (*immo* II.) ducis 38, 43, 20.
 Iaromir fil. Borivoi II. ducis Bohem. 40, 45.
 Iaromir v. *etiam* Gebehardus ep. Prag.
 Iaros fil. Estibor iud. Bohem. 41, 45.
 Iaroslus fil. Galli de Iablon 682, 25.
 (Iaroslus I.) rex Russ. 860; filia: Anna.
 Ianche, Iancia v. Iacca.
 (Iaurienses) *perperam* Iaurienses (*Ruth. Ungari*) ep. (Petrus II.), (Clement II.).
 de Iavere, *Jauer* (pr. Bb. Liegnitz), dux: Henricus.
 Ivenhain v. Iwenhayn.
 Ybor princ. Silesiambr. 115, 40.
 Iburg urbs, Iburgense castrum, *Iberg (pr. Bb. Osnabrück)* 879, 5—881, 10, 886, 5—892, 40; Iburgense monast. 871, 872, 880, 5, 884, 885; abbas 885, 25, 887, 35, 888, 15; bona eocl. 887, 35; praedium 887, 15; capella 885, 15; oratorium S. Mariae; alt.: S. Clementis; abb.: Nortbertus.

Icherstede castrum, *Iaserstedt* (thür. Gb. Weimar, nunc Kr. Stadtrda) 603, 40; de Yschiriste: Friderich advoc. Erford.

Ichtershausen v. Uchterichusen.

Yoonium, *hadie Konia (Turkei)* 545, 1; gentiles 845, 1; Yooniensis heremi vastas 550, 1; soldani: (Kilidisch Arslan), Melik.

Ida (filia Hermann I. ducis Suev.), uxor Ludolfi ducis Suev. 758, 5.

(Ida) comitissa Bolon. 274, 5; filia: Mathildis.

Ida, Yda comitissa, uxor Balduini II. com. Hanon. 195, 198, 15, 202, 203, 5.

Yda filia Balduini II. com. Hanon., uxor Thomae dom. de Merio 195, 30, 199, 1.

Yda uxor Widonis dom. Chierv. 201, 30.

Yda nobilis matrona, comitissa Fastredi advoc. 197, 10.

Yda filia Walteri de Lendio 198, 30.

Yda filia Thomae de Merlo, uxor Alardi de Chimaco et Bernardi d'Orbaia 199, 5.

Yda filia Cosuini I. de Montibus, uxor Sigeri d'Almighen et Rignardi de Iauche et Balduini II. Caroni 199.

Yda (uxor Isaac de Montibus) 201, 30; filii: Nicholaus.

Yda uxor Brunonis dom. Querford. 1360, 1361, 5, 1362, 15, 1363.

Yda uxor Alardi de Strepi 282, 15.

Ydon v. Dammison.

Ydulphus v. Hiedulphus.

Iechaburg v. Giechebure.

Iehan, Saint, d'Escaufours v. Cauffours.

Iemappes v. Iumappes.

Jena, Jene v. Gene.

Ienzo, Ientzo v. Iohannes.

Ienlain v. Genlaing.

Yerbaut v. Erbaunt.

Ierchowicz villa parroch., *Irchonwetz* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chateaux 236, 15; *forresse etiam* Harchowicz 236, 30).

Ieregnau v. Deregnau.

Ieremias (prop.) 82, 30, 662, 30, 927, 30, 1065, 40; Iher. 80, 25, 1295, 10; Hier. 1247, 1.

Ierichowe, *Jerichow* (pr. Rh. Magdeburg) 35, 30; eocl. 35, 20.

Yerkenne v. Erkenne.

Yerkisies v. Erkisies.

Ierobeam v. Gerobeam.

s. Ieronimus, Hieronimus, Hieronimus, Yeronimus of, doctor 80, 30, 81, 30, 91, 1, 106, 40, 115, 20, 116, 35, 1, 484, 30, 770, 10, 778, 784, 30, 835, 25, 836, 5, 837, 1, 1190, 3; psalterium 80, 30; genealogia eodemestorum 81, 30; liber illustr. vir. 37, 1; cronica 106, 40; reliquiae 761, 20, 776, 30, 786, 5, 818, 10; festum 1494, 50.

Ieronimus card. ep. Prenest., minister generalis ord. fr. Minorum v. Nicholaus IV. papa.

Ieronimus ep. Aretin. 1440, 5.

Ieronimus v. Iaronarus II. princ. Rugun.

Ierosolima, Hierosolima, Hierosolimas, Ierusalem, Hierusalem, Hierosolima, Ier. sancta, *Ierusalem* (*hadie El Kude*) 3, 15, 10, 40, 14, 19, 15, 32, 15, 36, 15, 80, 125, 40, 126, 5, 194, 10, 196, 1, 201, 5, 263, 15, 273, 15, 296, 45, 299, 40, 357, 25, 358, 30, 365, 25, 367, 5 (Ierosolimas), 371, 15, 375, 25, 385, 25, 388, 389, 5, 400, 15, 401, 40, 404, 616, 30, 528, 542, 30, 544, 45, 557, 30, 571, 25, 590, 35, 594, 15, 623, 35, 662, 665,

15, 751, 30 (Ierosolimas), 777, 5, 841, 5 (superna), 853, 5—858, 30, 867, 30, 873, 25 (Hierosolyma), 896, 40 (sup.), 948, 1028, 35, 1029, 1, 1037, 1059, 30 (Ierosolima), 1067, 1 (Ierosolima), 1128, 10, 1261, 40 (Hierusalem), 1271, 30, 1382, 15, 1409, 1 (Hierosolimas), 1474, 1 (Hierosolimas); metropolis 80, 5; regina av. 388, 5, 593, 25; nova civ. 296, 45; muri 593, 25, 1382, 15; *loca sancta* 404; templum Domini 593, 25, 618, 20, 665, 15; basilica princ. apost. 591, 40; sepulchrum Domini gloriosum 593, 25, 948, 20; turris David 593, 25; eocl.: S. Sepulchri; capella: S. Helenae; cf. Tentonia domus. S. Iohannis eocl. Chierv., Hospitalitati: Ierosolimorum principatus 14, 35; Ierosolimitanum, Ierosolimitanum regnum 389, 5, 400, 15, 594, 15; pri mum concilium 106; Ierosolimitana terra sancta 35, 30; Ierosolimitani, Ierosolimitani p. a. t. r.: Zacharia, (Radulfus), (Iohannes), Iacobus, (Nicolaus); Hierosolimitani patriarchae 736, 35; reges: Almericus, Wido, Iohannes; Hierosolimitani monachi 736, 30; Hierosolimitani muni 736, 35. — Ierosolimitana, Ierosolimitana professio 366, 40, 549, 35, 557, 1, 558, 15, 646, 15; Ierosolimitanus prociacius 520, 10, 561, 35; Ierosolimitanum iter 859, 40; Ierosolimitana expeditio 377, 20; Ierosolimitana peregrinatio 459, 15.

Ierusalem v. S. Crucis in Ierusalem (eocl. Kom.).

de Ierrignau castrum, *des Reigneaux olim suburbium Insulensis civ.* 268, 1.

Iesco v. Iohannes.

Iesi v. Esium.

Iesus Christus, Cristus 474, 25, 481, 30, 483, 10, 484, 30, 486, 487, 515, 1, 516, 5, 517, 10, 520, 25, 524, 1, 525, 30, 528, 529, 531, 5, 533, 15, 536, 30, 540, 20, 542, 30, 546, 25, 555, 30, 566, 10 (Ihesus), 570, 572, 30, 582, 583, 5, 585, 25, 587, 5, 591, 593, 594, 596, 600, 20, 602, 35, 603, 609, 25—614, 45, 615, 30, 616, 45, 619, 35, 625, 40, 627, 628, 633, 1, 635, 30, 638, 10, 643, 644, 651, 30, 661, 662, 15, 664, 10, 669, 30, 681, 40, 683, 5—691, 35, 693, 30, 695, 30, 697, 45, 698, 40, 699, 701, 35, 703, 3, 704, 30—706, 45, 707, 5, 714, 40, 972, 5, 1344, 10, 1362, 1, 1364, 10, 1367, 1376, 1377, 1, 1383, 1, 1384, 1413, 5, 1450, 10, 1466, 10, 1487, 35, 1488, 20; nungentus in Iordane baptizatus 612, 1; rex 644; iudex 644; Salvator 769, 15, 1466, 35, 1484, 35; corpus 404, 20, 473, 35, 549, 622, 30, 639, 35, 642, 5, 651, 30, 669, 35, 1484, 15; corporis vitiolum 611, 30; corporis octava 723, 10; sanguis 404, 15, 548, 25, 549, 1, 651, 30; sanguis Domini thesaurus 750, 10; stigmata 383, 5, 602, 35; scripturae 712, 10; umbilicus 712, 25; circumcissio carne 712, 25; crux 722, 10; Domini lignum 32, 30, 26, 15; sepulchrum v. S. Sepulchri templ.; sepultura 1487, 10; lapis, ubi ascendit in celum 1487, 15; nativitas festivas 486, 20, 639, 30; corporis festivas 486, 20, 1484, 45. — Christi signum 555, 5, 556, 3; signum passionis 584, 30; nomen 1362, 5, 1363, 15. — Christi milites 388, 30, 391, 10, 593, 45, fideles 845, 35, 1484, 40; confessor 586, 40, 586, 35, 587, 1; Christi confessio 1370, 25; thyrocinium 583, 15; virginum Christi collegium 586, 35, miles; s. Bruno ep. et mart.; Christicola; Papa; av. v. christicola imperator: Luvovicus (Pius); Christi; fera: s. Maria. — Christianus v. in ind. rerum et verb. Cf. Add.

Ieumont villa parroch., *Ieumont d' Sambre fl.* (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 236, 30.

Iezabel 1069; Zozabel 1105, 35; cf. Oliva.

Ilgmarus v. Hinenarus.

s. Ignacius, Ignacius ep. (Antioch.) 87, 1, 1222, 3; epist. ad Iohannem evang. 87, 1, reliquiae 777, 5.

Ihe- v. Ie-.

Ihomiz: Theodericus.

Ihy villa parroch., *Ihy* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages, com. Havy) 236, 30.

Iitto subdiac. et acol. dioc. Frising. 761.

Ila-, Yla-, Ild- v. Hila-, Hild-.

Ilfelt, Ylefeld cenob., *Ilfeld* (pr. Rh. Hildesheim) in saltu Harz altum 376, 5, 544, 25; de I. comes: Edigerus II.

Ilgv v. Egidius.

Ylleyben villa, *Uleben* (thür. Gb. et Kr. Gotha, prope Tonna) vel *Uleben* (thür. Gb. et Kr. Gotha, prope Gotha) 583, 30.

Yllicium 1321, 10.

Ylmena, Ylmena, Ylmin, Ylmina opp. ante nemus, *Ylmena* (thür. Gb. Weimar, nunc Kr. Arnstadt) 379, 30, 392, 1, 420, 40, 464, 10, 471, 30, 633, 35.

Ylmene, Ylmene, *Stadtilm ad Im fl.* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, Kr. Arnstadt) 419, 40, 420, 10, 462, 10, 470, 5, 477; cenob.: S. Mariae sanctimon: de I.: Albrecht mag. consui. Erford., Gunther consui. Erford., Lutolf consui. Erford.

Ylmenborch, Ylmenborch castrum, *Ylmenburg* (pr. Rh. Magdeburg, Kr. Wernigerode) 9; monast. 9, 10; Hilzenburg 523, 35; abb.: Errandus, Ezilo.

Ymbertus de Bello-ico 302, 35.

Ynggramus de Viztriez 690, 35; uxor 690, 35.

Ymad ed-din Zenki v. Zenki.

Ymadus ep. Paterbrum. 20.

Ymmo ep. Aretin. 1440, 5, 1474, 35, 1478, 35; privilegium 1478, 25.

Ymula op., *Ymola* (Emil., Prov. Bologna) 604, 10.

Yndi 103, 15. — India 103, 35, 244, 40, 400, 15; regnum 400, 15; imp.: Iohannes presb.

Yngeburgis regina (Franc., uxor Philippi II. regis Franc.) 266, 5.

(Yngeburgis) filia (Eriol ducis de Smaaland) *perparau* regis Sued., uxor (Iohannis I.) *perparau* Alveris ducis Sax. 31, 30.

Yngelheim, Yngelheym v. Yngilheim.

s. Yngennini mart. reliquiae 758, 10, 760, 20.

de Yngelaleibin, *Yngelaleben* (thür. Gb. et Kr. Gotha): Gozzo civis Erford. 477, 5.

Yngerramus, Yngelrandus, Yngerrant v. Yngelramus.

Yngilheim, Yngelheym, *Yngelheim* (hees. Prov. Rheinhesen, Kr. Bingen) 521, 1, 734, 35, 743, 1.

Yngilistad (civ.), *Yngelstadi* (bayr. Rh. Oberbayern) 573, 30; dux: Lodovicus VII.

Ingram mon. Erford. 487.

Inn v. Aenus fl.

sa. Innocentium reliquiae 197, 30, 482, 20, 817, 20; festivas 486, 30; de brachio unius Innocentis 782, 15.

s. Innocentius I. papa 116, 10, 1221, 30; s. Innocentius, Innocencius mart. 770, 30; reliquiae 482, 10, 765, 10, 777, 20, 817, 30; s. Innocentii festivas 765, 40.

Innocencius, Innocentius II. papa, antea Gregorius (card. dia. tit. S. Angeli) 12, 13, 1, 14, 1, 18, 2, 362, 35, 363, 365, 35, 366, 15, 332, 533, 535, 5, 786, 787.

- Innocentius, Innocentius III. papa 4, 10, 36, 40, 37, 246, 5, 248, 249, 1, 263, 264, 1, 269, 10—274, 10, 282, 283, 20, 295, 1, 377, 30—379, 20, 380, 382, 383, 10—386, 30, 561, 25, 563, 564, 569, 570, 1, 571, 574, 15, 581, 23, 585, 15, 589, 592, 1, 721, 25, 723, 20.
- Innocentius, Innocentius IV. papa 201, 5, 313, 5, 316, 30—318, 5, 395, 15, 398, 45, 618, 619, 20, 632, 30, 711, 30, 1485, 15, 1486, 5; *forlasse* 295, 30; *cf.* Gregorius IX. et Celestinus V. papa.
- Innocentius, Innocentius V. papa, *antea* (Petrus V.) card. ep. Ost., (II.) archiep. Lugdun., fr. ord. Predicat., theologiae mag. et doctor, Burgundus de Tarantasia 408, 20, 412, 413, 629, 711, 25, 719, 25.
- Innocentius VI. papa 464, 5.
- Innocentius ep. Aretin. 1439, 5.
- s. Inocinde virg. et mart. reliquiae 783, 25.
- Insula, Insulae castrum, Insulensis villa, *Lille* (fr. *dép. Nord*) 110, 25, 188, 30, 266, 30—268, 1, 276, 292, 10, 295, 218, 5, 302, 20; *et* s. S. Petri; Insulensis; Balduinus I. com. Hanon.
- de Insula, Insula, *forlasse* *Iales-sur-Servain* (fr. *dép. Yonne, prop. Avalon*); Manichaeus.
- de Insula: Ouiricus.
- Ioachim (abbas de Floris, hereticus) 272, 30.
- Ioannes v. Iohannes.
- Iob v. Hiob.
- Iocundus praepos. et archidia. Aret., fil. Tezonis 1482, 1.
- Ioffredus de Genville, senescald. Campana. 242, 5.
- Iohanna comitissa Flandr. et Hanon., filia Balduini VI. com., I. imp. Constantinopol., uxor Fernandi Portug., com. Flandr. et Hanon., et Thomas com. Sabaud., com. Flandr. et Hanon. 114, 243, 259, 5, 262, 15, 283, 269, 270, 274, 25—276, 35, 281, 284, 289, 290, 292, 1, 299, 45, 301, 1—310, 45, 333, 40, 394, 45.
- (Iohanna) ducissa de Austria, (uxor Alberti II. ducis) 462, 15, 469, 1.
- Iohanna filia Hellini de Alneto 284, 25.
- Iohanna sanctimon., filia Philippi de Senoburgo 226, 45.
- Iohannes, Iohan, Iohannes, Ientzo, Ienisch, Ienczo, Iesco. — *Cf.* Iehan.
- S. Iohannis Hospitalenses v. Hospitalarii fratres.
- S. Iohannis Maioris eccl., *San Giovanni Maggiore prop. Borgo S. Lorenzo* (Tosc., *Prov. di circ. Florenz*) 1091, 35; piebanus: Ugo.
- S. Iohannes Anglicus, *Saint-Jean-d'Angély* (fr. *dép. Charente-inférieure*) 300, 5; abbas, burgenses, villa 300, 5.
- S. Iohannis bapt. altare in S. Donati eccl. Aret. 1478, 20, 1481, 5.
- S. Iohannis bapt. altare in eccl. parroch. in Brotschden 1484, 40.
- S. Iohannis de Iherusalem Cruciferorum fratrum eccl. Chiv. 201, 10; capella 201, 15.
- S. Iohannis altare in eccl. parroch. Epternac. 774.
- S. Iohannis parrochia Erford. 468, 25.
- S. (Iohannis) Irochnia bapt. capella in S. Petri eccl. Erford. 484, 11.
- S. Iohannis altare eccl. S. Petri Erford. 483, 5.
- S. Iohannis bapt. valva interior Erford. 375, 30, 419, 40, 426, 5, 460, 30.
- S. Iohannis cenob. Florin. 843, 40.
- S. Iohannis, Ioannis eccl. Gand. 274, 30, 784, 20.
- S. Iohannis hospitale Hildesheim. 763, 20.
- S. Iohannis bapt. altare Hildesheim, 765 (et evang.). 944, 5.
- S. Iohannis evang. capella Mersburg. 916, 25.
- S. Iohannis evang. altare in S. Walde-trudis eccl. Mont. 222, 5.
- S. Iohannis bapt. v. S. Marie et Ioh. alt. (in M. Amiatia).
- S. Iohannis bapt. templum Nuenheim. 788, 10.
- S. Iohannis porta Pap. 1005.
- S. Iohannis evang. altare Reinersborn. v. SS. Mariae et Iohannis ev. monast., altare Reinersborn.
- S. Iohannis bapt. eccl. Rom. Lateranus, in Letherano 12, 40, 533, 15, 654, 45; S. Iohannes evang. 368, 30; eccl. S. Iohannis Later. 10, 25.
- S. Iohannis (altare Sar.) 689, 15.
- S. Iohannis atrium Tornac. 304, 5.
- S. Iohannis bapt. altare in S. Eucharis eccl. Trev. 12, 20.
- S. Iohannis castrum Valencen. 295, 40, 299, 35.
- S. Iohannis bapt. eccl. Valencen. 141, 158, 20, 207, 15, 210, 30, 212, 10, 214, 20, 217, 218, 20, 333, 40; abbas: Gilbertus.
- S. Iohannis altare in fr. Minorum eccl. Valencen. 297, 45.
- S. Iohannis altare in eccl. Wimp. 676, 25.
- s. Iohannes, Iohannes bapt. mart. 482, 10, 483, 5, 1298, 5, 1485, 5; reliquiae 482, 30, 483, 10, 484, 487, 30, 764, 15, 765, 769, 15, 771, 15, 772, 15, 773, 25, 774, 1, 780, 1, 785, 10, 787, 20, 817, 30, 933, 15, 972, 20; festum 592, 15, 594, 0, 611, 1, 627, 25, 636, 637, 35, 638, 30, 648, 30, 1484, 30; vigilia 605, 20, 623, 40; dies natalivitas 538, 25; in decollatione 519, 10, 593, 20, 649, 55; v. *Add.*
- s. Iohannes apost. et evang. 87, 1, 471, 5, 483, 10, 484, 5, 626, 628, 35, 529, 645, 30, 653, 10, 1346, 15, reliquiae 764, 15, 765, 771, 15, 774, 25, 779, 782, 10, 785, 10, 817, 25, 972; vestimenta 483; festivitas 486, 20; festum ante portum Latinum 519, 40, 636, 15, 765, 20; dies 519, 40, 531, 5, 636, 15, — a. Iohannis (ev.) amorem bibere 462, 15, 469, 5. — *V. Add.*
- ss. Iohannis et Pauli reliquiae 771, 10, 776, 15, 777, 787, 25.
- Iohannes v. etiam s. Franciscus.
- Iohannes I. imp. Constantinop. 762, 30, (Iohannes II. Comnenus) rex (imp.) Grec. 13, 30, 364, 35, 531, 5.
- (Iohannes III. Vattacius imp. Constantinopol.), Bacarius, Bocarius rex scietat. 398, 25, 618, 30; uxor: (Anna Constantia).
- Iohannes presb., imp. Indiae 244, 40; fil.: David.
- Iohannes rex Angl. 243, 10, 259, 264, 20, 268, 5, 274, 35, 384, 30, 387, 20, 592, 40; *potius* Heinrich III. rex 282, 40; fil.: Oliverus.
- Iohannes rex Bohem., fil. Heinrich VII. regis, imp. Rom. 149, 15, 451, 15, 458, 459, 4, 650, 35, 652, 653, 5, 655, 674; uxor: (Elisabeth); liberi: Anna, (Iutta), Iohannes Heinrichus.
- Iohannes I. rex Blac. et Bulgar. 244, 5, 385, 25, 386, 389, 5, 590, 35, 592, 1, 594, 15.
- Iohannes I. papa 122, 30.
- Iohannes III. papa 124, 30.
- Iohannes V. papa 140, 15, 155, 15.
- Iohannes VI. papa 142, 20, 515, 5.
- Iohannes VII. papa 142, 20.
- Iohannes VIII. papa 166, 785, 40, 1490, 30.
- Iohannes IX. papa 515, 10.
- Iohannes X. papa 177.
- Iohannes XI. papa 178, 15.
- Iohannes XII. papa, *antea* Ottavianus 8, 30, 9, 30, 28, 30, 180, 15, 181, 20, 182, 30, 183, 20, 186, 1, 515, 954, 30, 955, 20—957, 1.
- Iohannes XIII. papa 38, 40, 183.
- (Iohannes XIV.) papa, *antea* Petrus III. ep. Pap. 1127, 40, 1459, 1.
- (Iohannes XV.) papa 1472, 5.
- Iohannes Greucus (XVI. antipapa), ep. Placent., abbas Greucus (Nonant.) 516, 900, 1, 1458; pseudopapa 616, 15.
- Iohannes XIX. papa 187, 5, 618, 15, 1030.
- Iohannes XXI. papa, *antea* (Iohannes Petrus Iuliani) card. ep. Tusculan., Hiespanus, Portugaliensis 413, 10, 417, 30, 629, 711, 712, 717, 3, 719, 35.
- Iohannes X XII. papa, *antea* (Iacobus card. ep. Port., I.) ep. Avin. 146, 20, 459, 1, 451, 20, 452, 25, 455, 457, 1, 643, 40, 651, 70, 653, 15, 654, 40, 715, 40, 719, 1, 1486.
- Iohannes (immo Celestinus V.) papa 639, 30, 720, 5.
- Iohannes (cancell. Rom. eccl.) v. Gelasius II. papa.
- Iohannes (card.) ep. Alban. v. Calistus III. papa.
- Iohannes IV. (card.) ep. Sabin. v. Silvester III. papa.
- Iohannes I. (card.) ep. Tuscul. 1424, 15, 1425, 5.
- Iohannes II. (card.) ep. Tuscul. 528, 25.
- Iohannes III. (card. ep.) Tuscul., legatus apost. 419.
- (Iohannes) Cholet, card. presb. tit. S. Caecilius) 717, 10.
- Iohannes archiep. (S. Iohannis ad Portam Latinam) v. Gregorius VI. papa.
- Iohannes card. presb. tit. S. Stephani de monte Celio, legatus apost. 377, 15, 554, 35, 555.
- Iohannes Gaetanus card. diae. tit. S. Nicolai in Carcere Tulliano v. Nicolaus III. papa.
- Iohannes Crisostomus (patr. Constantinopol.) 110, 15, 1221; corpus 118, 20.
- (Iohannes) patr. Ierosolim. 611, 30.
- Iohannes de Pecha, archiep. Cantuar., minister provinc. Angl. fr. Minorum 714, 1, 717; doctor theologiae 714, 1.
- Iohannes I. archiep. Trev. 36, 40, 378, 5, 783, 15.
- Iohannes II. archiep. Trev. 766, 30.
- s. Iohannes Elemosinarius V. ep. Alexandr. 125, 25.
- Iohannes ep. Aretin. 1435, 5, 1439, 25.
- s. Iohannes I. ep. Camerac. et Attrebat., cantor Camerac. eccl. 156.
- Iohannes II. ep. Camer. 157, 30, 239, 15.
- Iohannes de Bethunia, III. ep. Camerac. 157, 30, 269, 20, 276, 3, 277, 1, 281, 303, 10.
- Iohannes IV. Cherclaus ep. Camerac. 157, 30.
- (Iohannes) Saresber., ep.) Carnot. 79, 5; Policratius 79, 5.
- (Iohannes) ep. Chim. 415, 20.

- Iohannes ep. Lavac. 485, 10.
 (Iohannes) IV. ep. Leod., (II. ep. Met.), fil. Guidonis de Dompna-Petra, com. Flandr. 325, 15.
 (Iohannes VI.) ep. Lubec. 573, 20.
 Iohannes I. ep. Marseburg. 371, 25.
 Iohannes de Meldingen, I. ep. Nunburg. 464, 1, 471, 20.
 (Iohannes I.) ep. Penn. 955, 2—967, 3.
 Iohannes Feletanus, II. ep. Pinn. (Penn.), mon. S. Liberatoris 1464, 10—1467, 5.
 (Iohannes II.) ep. Prag. 391, 1.
 Iohannes III. ep. Prag. 42.
 Iohannes Vincentius, ep. Ravenn. *nominiatus*, heremita in Pirchiriana monte 961, 25—964, 5. 967. 968. 20.
 (Iohannes IV.) ep. Sagram. 573, 20.
 Iohannes I. ep. Spir. 357, 15.
 Iohannes, Ioannes ep. Syron. 484, 25. 485, 1—487, 10; vicarius seu suffraganeus Adolphi II. et Ditherici II. archiep. Magunt. in pontificalibus 486.
 Iohannes de Valenciano, abbas Bonopetri monast. 219, 25.
 (Iohannes II. vel Egidius II.) abbas S. Sepulchri monast. Camerac. 317.
 Iohannes abbas (monast. cuiusdam Camerac.) 133, 1.
 Iohannes II. abbas Casin., archidiacon. Benevent. 1127. 1128. 1410, 30. 1411.
 Iohannes de Brabein, abbas S. Petri mon. Erf. 434, 40. 447, 30. 489, 1.
 Ioannes de Segon, abbas S. Petri monast. Erford. 489, 15.
 Iohannes I. abbas Herveld. 378, 30.
 (Iohannes) abbas in Pomuk 701.
 Iohannes, Iohan I. abbas Sar., prior et subprior et mon. Sar., *postea* abbas Pomec. 692. 694. 697, 20. 699; Brabantinus 692, 15.
 Iohannes II. Cayphas, abbas Sar., prior in Wetherard 699, 25. 701, 1.
 Iohannes III. abbas Sar. 700; hospitalem in Pomuk 700, 20.
 Iohannes IV. abbas Sar., Saxo, de Pomuk 701, 10.
 s. Iohannes Gualbertus, Walberti, abbas Vallumbros. monast. 1049, 45. 1050, 25. 1077, 1—1110, 10. 1147, 1. 1323, 20.
 Iohannes abbas S. Vincentii monast. ad Vulturum 1121, 1.
 Iohannes scriptor Anglicus v. Thomas comes de Noranthon.
 Iohannes Turphus custos S. Stephani eccl. Aretin., nepos Teuzonis custos 1474.
 Iohannes presb. Aretin., fil. Ati 1476, 15. 1481, 15; filii: Gerardus presb., Viventius clericus, Signorellus, Teozo.
 Iohannes Canis presb. Aretin., fil. Leonis presb. 1476, 1; filii: Iohannes Blancus laicus.
 Iohannes clericus Aretin., fil. Iohannes Peci 1476.
 Iohannes Sauvages fr. Minor, decan. Atrebat. 283, 10. 284, 10.
 Iohannes de Augusta (scriba) 706, 20.
 Iohannes Back presb. (in Zonia) 789, 40.
 Iohannes sacerdos Benevent. 1140, 15.
 Iohannes mon. S. Laurentii monast. Capuani 1132.
 Iohannes presb., praepos. S. Georgii monast. Luc., decanus S. Benedicti monast. Casin. 1119. 1120.
 Iohannes Veneticus, mon., heremita in silva prope monast. Casin. 1121, 25. 1131. 1132, 15. 1135.
 Iohannes mon. Cysterc., litteratus 570.
 Iohannes praepos. S. Mariae, canon. S. Severi eccl. Erford. 459, 10.
 Iohannes civis in Syghen, confr. S. Petri monast. Erford. 487.
 Iohannes de Los, cler. dioc. Tornac., mag. artium, fr. Iacobi de Gandavo 107, 25.
 Iohannes de Media villa, mag. prepos. de Haspris 140, 45.
 Iohannes diac. Anselmi ep. Luc. 1298, 2.
 Iohannes mon. S. Liberatoris monast. iuxta radicem Magellici montis 1137. 1138.
 fr. Iohannes li Nattiers, qui prius Iudocus de Materna vocabatur 242, 1. 284, 20. 286, 20. 287, 40. 289, 40. 294, 1.
 Iohannes archypresb. S. Michaelis monast. Nonantuli. 874, 10.
 Iohannes prior S. Silvestri monast. Nonantuli. 874, 10.
 Iohannes mon. Passinian. monast. 1102.
 Iohannes mon. et rector scholarum S. Salvatoris eccl. Rom. 707, 2.
 Iohannes mon. Sar. 692, 15. 694.
 Iohannes. Iohan mon. Sar. 692, 15. 702, 10.
 Iohannes mon. Sar. 702, 10.
 Iohannes novicius Sar. 702, 10.
 Iohannes de Beke (canon. Ultraiect.) 81, 40. 145, 1; iusticia Holland. 145, 1; facta Holandiarum 81, 40.
 Iohannes de Prisco, fr. ord. Min. de conventu Valencian. 405, 20. 626, 20.
 Iohannes fr. Vallumbros. monast. 1091, 10.
 Iesko prepos. (Wyssegrad.) 703, 25, fr. (Wenceslaus II.) rex Bohem.
 Iohannes dux Austr., fil. (Rudolf II.) *perperam* Hartmudi ducis Swev. (*potius* Austr.) 440. 649. 671, 5. 673, 25.
 Iohannes I. dux Brabant. 27, 20. 109, 15.
 (Iohannes II.) dux Brabant. 435. 644.
 (Iohannes I.) dux Britann. 329, 20.
 Iohannes dux in Lunenburg, fil. Ottonis I. ducis Brunswic. et Lunenburg. 26, 23. 27, 1. 29, 20. 31; liberi 31, 2; uxor: Liutgardis; filii: Otto.
 Iohannes I. dux Sax., fil. Alberti I. ducis 27, 6. 29, 15. 31, 25; uxor: Ingeburgis.
 Iohannes lantgrav. Hass. 442, 25. 443, 1. 650, 10.
 Iohannes I. marchio Brandenburg., fil. Alberti II. march. 29, 15. 31, 20. 32, 20. 33, 34, 1; uxores: Sophia, Iutta; liberi: Iohannes, Otto, Helena, Conradus, Erichus, Albertus, Hermanus, Henricus, Mechthidis, Agnes; VII filii et tres filiae 34, 1.
 Iohannes II. marchio Brandenburg., fil. Iohannis I. march. 33. 406, 40. 626, 45; uxor: Hedewigis; sponas: (Blanca).
 Iohannes III. marchio Brandenburg., de Praga, fil. Ottonis III. march. 34. 404, 15. 625, 20.
 Iohannes Hainricus (marchio Morav., comes de Tirol), fil. Iohannis regis Bohem. 458, 10. 655, 20; uxor: Margareta.
 (Iohannes II.) comes de Catzenellinbogh 457, 15. 655, 1.
 Iohannes I. comes Hanon. et Holland., fil. Iohannis de Avenais 84, 10. 97. 114. 305, 15; filii: Guillelmus.
 Iohannes I. comes Holac., fil. Adolphi IV. Iohannis com. 22. 31, 25; uxor: Elisabetha; liberi: Adulfus V., Iohannes, Eiliche.
 Iohannes II. comes Holac., fil. Iohannis I. com. 29, 15; uxor: Margareta.
 Iohannes v. *etiam* Adulfus IV. com. Holac.
 (Iohannes III.) comes de Roussi 329, 20.
 (Iohannes II.) comes Sussion. 329, 25.
 Iohannes comes (Vales.), fil. Ludewici IX. regis Franc. 403, 45. 405. 623, 15. 626.
 Iohannes I. dom. de Meckilbure v. Nicolaus de Slavina.
 Iohannes I. dom. de Werle, fil. Nicolai I. 31, 25; uxor: Sophia.
 Iohannes Adacen, Asce, militaris vir 619, 10. 620, 3, filia 620; ux.: Agnes.
 Iohannes d'Aire 241, 25. 244, 25. 287, 2; fr.: Ferricus.
 Iohannes Blancus laicus Aretin., fil. Iohannis Canis presb. 1476. 1482, 10; filiae 1476, 1; filia: Cara.
 Iohannes Peci laicus Aretin., fil. Pecionis 1475, 5; filii: Iohannes clericus, Rodulfus laicus, Bosa laicus.
 Iohannes advoc. Atrebat. 841, 25. 842, 1. 846. 847, 25. 848. 853; factio 847, 25. 848; uxor: Ermentrudis.
 Iohannes de Audenarde 226, 40; filii: Ernouldus.
 Iohannes de Avenais, fil. Bouchardi 103, 45. 114, 20. 263. 304, 25. 307, 5. 309. 313, 2. 320, 2. 324, 25. 328. 329, 10. 333, 10. 334; domicellus Hanon. 320, 20; comes Hanon. 324; viccomes 103, 2; primogenitus Margaretae comitissae Flandr. 304; uxor: Aelidis; filii: Iohannes I. comes Hanon., Baldinus, Florencius princeps de la Moure, Guido, Willermus, Bouchardus, Iohannes.
 Iohannes (junior), fil. Iohannis de Avenais 305, 20.
 Iohannes de Botelstein 437, 20. 646, 40.
 Iohannes de le Brongnardrie 321, 25.
 Iohannes de Nole, castell. Brug. 242, 1.
 Iohannes castell. Camerac. 188, 2.
 Iohannes *forlans* fil. Cencii 1287, 10.
 Iohannes de Chispio 226, 25.
 Iohannes de Dompna-Petra, fil. Guillelmi 313, 15. 317, 15. 326, 1—328, 40. 334, 20.
 Iohannes, fr. Wistassii Davions 244, 40.
 Iohannes de Fera in Tardensis 331, 20.
 Iohannes de Friaise 242. 244, 25.
 Iohannes de Gandavo 208, 25.
 Iohannes de Gothia 331, 20.
 (Iohannes) fr. germanus Iacobi de Gulsia 86, 15.
 Iohannes de Hoves 241, 25. 287, 25.
 Iohannes quidam apud Irlendam 256, 25.
 Iohannes dom. de Keus 189, 15; uxor: Richidis; filii: Egidius.
 Iohannes de Lens 312, 20.
 Iohannes dom., (par Montensis castri, de Mochan) 198, 20; filia: Maria.
 Iohannes dom. Nighell. 263, 1.
 Iohannes de Paluel 321, 25.
 (Iohannes, fil. Goufredi iudic. Parm.) 1325, 10.
 Iohannes, Ientzo, Ienczo, Ienisch de Polna nob. 633, 1. 666, 15. 697, 20; filia: (Anna).
 Iohannes de Ronsoy, dom. Aldenard. 323.
 Iohannes de Sanctis 242, 10.
 Iohannes de Trit 241, 25. 287, 25, fr.: Rinerus.

- Iohannes miles Valenchen. 202, 30.
 Iohannes de Virzon 242, 5.
 Iohannes Curatus de Zoemerghem 287, 30, 288, 10.
 Iohanes von Grimstelo, consul. Erford. 477, 10.
 Iohannes von Jene, consul Erf. 477, 10.
 Iohannes Unsöte, consul Erf. 477, 10.
 Iohannes laicus (Hildesheim.) 763, 25.
 Iohanser herm v. Hospitalarii fr.
 Joinville v. Genville.
 Yolenda, Yolendis comitissa Hanon., filia (Gerardi II.) com. (perperam ducis) Geir, uxor Balduini III. com. Hanon. et Godefridi de Bouchain 114, 15, 203, 204, 35, 206.
 Yolenda, Yolendis filia Balduini IV. com. Hanon., uxor Yvonis com. Suesion. et Hugonis IV. com. S. Pauli 205, 228.
 Yolendis (filia Balduini V. com. Hanon.), uxor Petri imp. Constantinop. 274, 15, 305, 35; fr.: Balduinus I. imp. Const., Henricus imp. Const.
 Yolendis filia Nicolai III. de Rumeni, uxor Henrici vicedom. de Hassobagnio 200, 25.
 Ionas propheta 80, 35, 1230, 35, 1240, 5, 1380, 30; reliquiae 197, 30.
 Ionas (biograph. s. Columbanii) 997, 15.
 s. Jonatus, Ionathus abbas Marsian. 134, 10, 135, 786, 5.
 Ionkoit pratum iuxta villam Mont. Tonquois (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles, com. Escanaffles) 276, 15; capella: S. Mariae.
 Iordanes fl., Jordan, hodie Schierat el-Kebir 258, 30, 385, 35, 591, 10, 612, 1, 817.
 Iordanus, Iordanes I. princ. Capuan. 1287, 1420, 10, 1421, 5, 1424, 15, 1425, 5, 1428, 1, 1429, 1; Iordanis 1425, 15; fil.: Richardus II. princ.
 Iordanus (Nemorianus, scriptor) 82, 30.
 Iosaphat vallis (Palaeστ., prope Ierusalem) 358, 15, 404, 40, 528, 40; se pulchrum Marine 404, 40.
 Iosellinus, Iosellinus de Baleham 241, 30, 287, 35.
 Ioseph (fil. Iacob) 82, 10, 83, 404, 30, 586, 30, 590, 25, 929, 1169, 30, 1275, 25, 1381, 10.
 Ioseph (de Arimathia) 404, 30.
 Iosephus (historiograph.) 19, 35, 81, 25.
 Iosue (dux Hebr.) 81, 25, 82, 30, 416, 25, 1240, 5, 1287, 40, 1363.
 Iovianae Alpes, Großer St. Bernhard 1037; Ioviana pericula 1039, 5.
 Iovia vicus Belg. civ. 97, 10.
 s. Iovittae reliquiae 972, 10.
 Ypo-, Ypo-, Yppo- v. Hippo-.
 Ypre, Yprensis villa, Ypern (Leper, belg. Prov. Westlandern) 266, 50—268, 30, 271, 5 (Ypris), 274, 35, 314, 35. — Yprenses 314, 30.
 Irchonwelz v. Irchonwez.
 de Irkesleve, Irzeleben (pr. Rh. Magdeburg, Kr. Neuhalldensleben) vel Irzeleben (pr. Rh. Magdeburg, Kr. Walsleben), advoc.: Hildemarus.
 (Irens), Hirenna, Hiren imperatrix, uxor Leonis IV. imp. Constantinop. 161, 30, 162, 5, 751, 25, 752; fil.: Constantinus.
 Iringus, Irinc ep. Herbiopol., canon. S. Kiliani eccl. 398, 30, 403, 30; Eringus 625, 5.
 Irlanda, fort. Lerida (Catalon.) 256, 25.
 Irmanhardus, Irmanhart subdiac. et uxor dioc. Frising. 761.
 Irmselhausen v. Irminoldeshusin.
 (Irminfridus) rex Thur. 22, 5; filii 22, 5.
 (Irmingarda) coniunx Lotharii I. imp. Rom. 766, 35.
 Irmingarda filia Ludewici II. imp. Rom., uxor Bosonis (regis Provinc. et Burgund.) 1490, 35.
 Irmingardis, etiam Sophia vocata, filia Hermann I. langr. Thur., uxor Heinrich I. com. de Anhalt 31, 30, 564, 10.
 (Irmingardis) marchionissa, filia Heinrich Brunswic., com. palat. Rheni, uxor (Hermann V.) march. de Baden 26.
 Irmingardis Hemelgoten vidua 648.
 de Irminoldeshusin, Irmselhausen (bayr. Rh. Unterfranken, Ba. Königshofen): Boppo.
 Irminseul (idolum Sax.) 732, 30, 733, 30, Irzeleben v. Irkesleve.
 Isa, Ysa, Ysara fl., Oise, qui in Seine fl. influit 149, 35, 161, 15.
 Ysaac, Ysachar, Ysak, Isachus.
 Ysak, Isachus Cumesanus (Comnenus I. imp. Constantinopol.) 1420, 30, 1421, 10; nepos: Alexius I. imp.
 (Isaac II.), Ysachar imp. Romaniae (Constantinop.), rex Grec. 376, 5, 543, 30 (Greculus). 544, 30.
 Ysaac dom. de Barbenchon 199, 40; fil.: Nicolaus.
 Ysaac domus apud Cameracum 781, 25; factio 781, 30.
 (Isabella) imperatrix, (uxor) Frederici II. imp. Rom.) 611, 25.
 Ysabella, Yzabella, etiam Elizabeth nominata, filia Balduini V. com. Hanon., uxor Philippi II. regis Franc. 225, 30, 329.
 Ysabella filia Hugonis IV. com. S. Pauli 205, 35.
 Ysachar, Isachus, Ysak v. Ysaac.
 Isangrim diac. dioc. Frising. 761, 25.
 Isanhart subdiac. dioc. Frising. 761, 30.
 Isara, Isar fl., qui in Danubium fertur 740, 25.
 Ysara v. Isar fl.
 Isauria (regio Asiae minoris) 854, 25.
 Yscarp v. Scarp.
 Ischia v. Maior insula.
 Yschirstede v. Icherstede.
 Iso v. Isumna.
 (Isen) fl., Isen, qui in Inn fl. influit 449, 15.
 Yainnachirbure, Ysenachenburg, Etsenacher Burg castrum olim prope Etsenach civ. situm 438, 30, 622, 5, 647, 30.
 Ysenacum, Isenacum, Ysenachum, Ysenache, Ysenach, Ysemnach, Isenach, Ysenacensis civ., Etsenach 384, 45, 393, 30, 396, 25, 418, 5, 440, 10, 449, 30, 451, 10, 462, 40, 470, 5, 523, 25, 532, 30, 564, 5, 572, 20, 581, 30, 612, 30, 617, 5, 619, 620, 35, 623, 5, 630, 40, 646, 40, 648, 40, 652, 30, 653, 1; Ysenachense castrum 402, 40, Ysenacense forum 546, 10; hortus ferarum 448, 30; eccl. et monast.: S. Katherinae, S. Nicolai, Predicatorum; capella: S. Katherinae. — Ysenacenses, Ysacenses civis 437, 30, 438, 440, 10, 441, 1, 621, 5, 622, 5, 646, 40—648, 40, 649, 20; Ysenacensis civis: Gotschaleus.
 de Ysenberg, Isenberg ad Ruhr fl. (pr. Rh. Arnberg, Kr. Hattungen), comes: Fridericus.
 de Ysenberg, Eysenberg (thür. Gb. Altenburg, Kr. Stettroda): Conegunda, uxor Alberti langr. Thur.
 Isengarda uxor Hugonis Arvern. 966.
 Ysengrim ep. Ratisbon. 746, 30.
 Ysenmach v. Ysenacum.
 Isensheim Inferior, Yeeszheim (villa), Unter-Eisenheim (württ. Neckarreis, Da. Heilbronn) 667, 40, 669, 30, 676, 35; plebanus sacerdos: Siboto; prebendarius: Dietherus.
 Ysia civ. (antiqua) in Picardia 101, 35.
 s. Isidori mart. reliquiae 776, 35, 972, 20 (Hysidori).
 s. Isidorus, Ysidorus, Ysydorus Hispal. 37, 15, 89, 90, 92, 30, 93; Ethimoliarum liber 402, 30, 414, 30, 624, 1.
 Isidros v. Yzer.
 Ysin: v. Yeen.
 Ysius insula maris (quodam, de qua Paristius civ. nomen accepit) 811, 5.
 Ysla fl., Ysael 791, 30, 792, 15.
 Yselchen villa, Eysleben (pr. Rh. Merseburg, Kr. Mansfeld) 390, 30.
 Isles v. Insula.
 Ismir v. Smirnei.
 (Ysenensis monast.) eccl., Isny (württ. Donaukreis, Da. Wangen) 774.
 Isanik v. Nicosa.
 Ispania v. Hispania.
 Israel, Israeliticus populus 693, 55, 617, 1, 627, 5, 665, 15, 777, 5; Israelitae 640, 1; v. Add.; cf. Iudei.
 Issa 209, 40; v. Aelidis comitissa Hanon.
 Yssel v. Ysla.
 Iscerstedt v. Icherstede.
 Isumna, Isae fl., qui in Alleram influit 20, 5.
 Ysydorus v. Ysidorus.
 Italia, Ytalia 8, 30—10, 30, 12, 40, 13, 35, 18, 35, 28, 30, 29, 35, 35, 30, 90, 5, 110, 112, 30, 120, 30, 123, 30, 124, 30, 125, 10, 159, 25, 162, 30, 163, 35, 164, 25, 172, 35, 180, 15, 185, 30, 254, 30, 356, 30, 357, 360, 363, 25, 365, 367, 30, 368, 1, 372, 30, 373, 15, 375, 389, 10, 392, 30, 400, 10, 404, 45, 412, 35, 443, 35, 444, 452, 1, 518, 45, 520, 25, 521, 5, 525, 10, 527, 15, 530, 30, 531, 10, 534, 30, 537, 538, 15, 540, 15, 541, 30, 556, 30, 576, 10, 594, 30, 611, 15, 616, 30, 625, 25, 650, 653, 30, 732, 35, 734, 735, 1, 743, 5, 746, 35, 747, 750, 10, 752, 5, 758, 5, 884, 1, 887, 25, 897, 45, 956, 10, 964, 45, 969, 1, 974, 975, 987, 10, 996, 998, 1001, 15, 1080, 5, 1118, 30, 1119, 10, 1123, 15, 1127, 35, 1139, 40, 1141, 5, 1142, 1183, 35, 1202, 45, 1213, 30, 1219, 5, 1231, 40, 1232, 45, 1288, 35, 1291, 30, 1312, 10, 1319, 30, 1325, 35, 1345, 10, 1410, 10, 1411, 10, 1432, 10, 1434, 25, 1435, 5, 1443, 1, 1450, 20, 1451, 1459, 1460, 1462, 30, 1489, 30, 1490, 35, 1491, 15; populi 1291, 15; fines 961, 5; civitates 576, 40, 1451, 5; principes 1450, 30; capitanei 389, 10, 594, 30; iudices 1451, 5; Italia gens 1432, 10; Italicum, Ytalicum regnum 121, 40, 363, 30, 533, 5, 1320, 5, 1432, 10, 1436, 1, 1490, 35; cancellarius 1460, 10; Itala corda 1239, 1; reges: Theodoricus, Alboinus, Pipinus, Bernhardus, Ludewicus II. imp., Karolus III. imp., Berengarius I., Guido, Hugo, Berengarius II., cf. Longobardi; patricius: Narses. — Itali 382, 5; Italic, Ytalici 39, 10, 370, 30, 1432, 1460, 5; populi 1291, 1; duces 1291, 1; Italicus exercitus 369, 5; Ytalicus: Benedictus XI. papa, Otto (comes Sabaud.). — Ytalica profectio 30, 15; expeditio 35, 25; cf. etiam Ansona.
 (Iteris) ep. Lemovic. 1044, 10.
 Itta (uxor) Pipplini I. maior. domus Franc.) 131, 35.
 Ita abbatissa S. Ylarii monast. 1083, 15, 1084, 1105, 40.

s. Iudas apost. 81, 10. 83, 1 (I. Thadeus). 485, 10; reliquiae 758, 10. 772, 30. 787, 25. 1487, 5; dies 563, 35, ss. Iudae et Symonis vigilia 623, 35. 655, 10; v. Thadeus.

Iudas traditor 533, 45. 1012, 1. 1013. 1466; v. Add.

Iudas Quiriacus (ep. Ierosol.) 804, 30.

Iudici 10. 19, 35. 80. 81, 1. 89, 15. 106, 3. 357, 25. 358, 1. 359, 30. 393, 3—395, 1. 419. 432. 433. 435. 442. 445, 30. 461. 462, 10. 463. 465, 1. 468, 35. 470. 571, 15. 585, 30. 597, 30. 616. 617. 632, 30. 633, 1. 641. 35. 642, 1. 643, 30. 644. 649, 30. 651, 30. 834, 12. 860, 10. 1292, 10. 1294, 1. 1318, 1; Iudaicus populus 960, 30; Iudaica plebs 1117, 30; ep. 617, 35; Iudeus 1161, 5. 1279, 15; Iudeus 1117, 30; Iudeus quidam Frankford. 394, 30. 617, 30; Iudeus: Petrus. — Iudea 80. 106, 5. 960, 30.

Iudith, Iudith, Iuditha, Iuditha v. Iutha.

s. Iudocus 127, 35.

Iudocus de Materna v. fr. Iohannes li Nattiers.

Iuellus de Mediana 264, 10.

Iuliacum, *Julich* (pr. *Bb. Aachen*) 404, 10. 417; Iuliacenses, Iuliaci com.: (Wilhelmus II.), Wilhelmus IV.

s. Iuliana virgo et mart. 770, 1; reliquiae 492, 30. 769, 30. 771, 30. 774, 10. 777, 10; festum 688, 20; dies 619, 5. Iuliana abbat. Quarec. 303, 25.

Iuliana filia Nicolai III. de Rumegny, uxore Reginaldi de Ronsot 200, 35.

s. Iulianus ep. (Cenoman.) 808, 30. 813, 30; reliquiae 482, 25. 769, 30. 771, 15. 772, 10. 782, 10.

(Iulianus) apostata (imp. Rom.) 1263, 35.

s. Iulitha 784, 35.

Iulius Celsus, Romanus (historiogr.) 81, 30. 87, 15. 102. 105, 1.

Iulius Cesar 12, 10. 85, 35. 88, 35. 95, 35. 100, 40. 101, 1. 104. 105. 107, 5. 111, 45. 113. 114, 30. 931, 25. 1206, 5. 1207, 10. 1287, 30; Cesaris bella 105, 15.

Iurnappes, *Jennappes* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons) 236, 30.

Iurnigues v. Gemengense monast.

Iuno 120, 40.

Iupilia civ., *Jupille* (belg. Prov. Lüttich, arr. Lüttich, cant. Grivegnée) 99, 25.

Iupiter 90, 5.

Yura v. Alpes Yurae.

Iurbise villa parroch., *Jurbise* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 236, 15.

Iurgen terra 95, 10.

s. Iustina mart. 525, 15; reliquiae 482, 30. 972, 10; Iustiniae et Aurei festum 482, 45.

Iustina mater Valentiniiani II. imp. 1271, 40.

Iustinianus I. cesar, imp. Constantinop. 82, 30. 123, 35. 124. 334, 25.

Iustinianus II. imp. Constantinop. 140, 45. 141, 30. 142, 30; *perperam* Iustinus 1221, 25.

s. Iustini presb. et mart. corpus 740, 30; reliquiae 758, 30. 764, 30. 769, 30.

(Iustinus II. imp. Constantinop.) *perperam* Iustinianus 124, 35.

s. Iusti mart. reliquiae 484, 40. 764, 30. 765, 10. 771, 10; festum 765, 35.

Iutha, Iutha, Iutha, Iutha, Iutha, Iutha, Iutha, Iutha.

Guta Deo devota in Reynersborn, pe-disequa v. Elizabeth 620.

Iuditha filia Ethiconis (immo Welfonis) prince. Cum-cum-aureo, uxor Lude-

wici I. imp. Rom. 24. 812, 35; ortho-doxa imperatrix 812, 35; proles 812, 35; fr. (*perperam*): Henricus.

Iudith filia Caroli Calvi II. imp. Rom., uxor Balduini I. com. Flandr. 165, 35. 166, 25. 816, 10.

Iutta, Guta filia Rudolfi I. regis Rom., uxor Wenceslai II. regis Bohem. 42, 40. 414. 421, 30. 422, 10. 431. 437, 15. 438, 5. 633, 45. 634, 5. 641. 646, 25. 647, 1. 670, 35. 671, 10. 700, 40. 703, 30.

Iuditha filia Wrtizlail II. regis Bohem., uxor Wladislai I. ducis Polon. 39, 10.

Iutta filia Iohannis regis Boem., sponsa Frederici II. march. Misn. 449, 5. 451, 15. 652, 35. 653, 5.

Iutta, Iutha filia Henrici IX. Nigri ducis Bavar. (*perperam* Henrici X. Superbi) uxor Frederici II. ducis Suev. 24, 15. 29. 535, 45; *perperam* Uta 535, 45.

Iutta filia Mesechonis III. ducis Polon., uxor Bernardi ducis Saxon. 31, 30.

Iutta filia Alberti I. ducis Sax., uxor Erichi V. regis Dan. 31, 30.

Iutta filia Alberti I. ducis Sax., uxor Iohannis I. march. Brandenburg. 31, 25. 33, 50. 34, 1.

Iutta, Iutha, Iutha lantgravia, filia Frederici II. ducis Swec. uxor Ludewici II. lantgr. Thur. 535. 536, 10. 538, 25. 548, 1. 645. 646. 657, 25. 658, 1.

Iutta filia Lodewici I. lantgr. Thur., uxor Wladislai II. regis Bohem. 379, 5. 632, 30.

Iutta comitissa, filia Ludewici II. lantgr. Thur., uxor Hermannii III. (com.) de Rabinberg 536, 15.

Iutta filia Hermannii I. lantgr. Thur., uxor Theoderici march. Misn. et Bopponis VII. com. de Henneberg 32, 5. 551, 10. 563, 30. 596, 40—600, 1. 657, 30. 658, 10.

(Iutta) filia Alberti II. march. Brandeburg, *fortasse* sponsa (Heinrici Raponis) lantgr. Thur. (regis) 32, 10.

(Iutta) domina de Henneberg, filia Hermannii march. Brandenburg, uxor Heinrici VIII. com. de Henneberg) 464, 10. 471, 25.

Iuditha filia Heinrici (*perperam* Ottonis) comitis (immo march. de Swinford), uxor Bracelae I. ducis Bohem. et Petri regis Ung. 38. 39, 5.

Iutta filia Heinrici I. com. de Anhalt, uxor Nicolai I. dom. de Werle 31, 35.

Iutha, Iutta (filia Bertoldi V. com. de Henneberg), uxor Theoderici lantgr. Thur. 631, 25. 632, 10; fr.: Bertoldus VII. comes de Henneberg.

Iuta filia piferi de Veldeperg, uxor Gerhardi de Obrany 697, 40. 699, 30. 703. 705, 30.

Iuvavum, Iuvavensis v. Salzbure.

s. Iuvenalis ep. Naru. 977, 30—983; s. Iuvenalis mart. reliquiae 789, 1.

(Iuvenalis) poeta, 874, 15.

s. Iuvini reliquiae 785, 40; b. Iuvini presentis corpore insignis locus, *Saint-Jovin-de-Marnes* (fra. dép. Deux-Sèvres, arr. Parthenay, cant. Airvaux) 139, 45. 140, 1.

Iwenhain villa, *Ibenhain* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 648, 20.

Yvo comes Suession., dom. de Nigella 205, 25. 228; uxore: Yolendis.

Ivois v. Evodum.

Yzabella v. Ysabella.

Yzer villa parroch., *Isières* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 236, 10.

Izo (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 769, 40.

Kø-, Ki-, Kl-, Kr-, Ky-.

Cf. C.

Keiser: Ludewig.

Kelawun v. Malik el- Mansur.

Kelbra (villa), *Kelbra* (pr. *Bb. Merseburg, Kr. Sangerhausen*) 639, 10.

Kelheim v. Chelheim.

Keller: Conradus.

Kello quidam 803, 25.

Kelremeister (*qui Otocorum II. regem Bohem. interfecit iussu*) 417, 1.

Kemelcz, Kemeltz, Kemmenicz civ. regni, *Chemnitz* (*Sachsen*) 441, 5. 446, 1. 640, 30. 651, 30.

Kennaucamp villa parroch., *Quevaucamps* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath) 236, 10.

Kent v. Cantium.

Kerchberg v. Kirchbero.

Keroldus v. Geroldus.

Kertzadensis (*confuse pro Sarstedensis*) eccl., *Sarstedt ad Landerfeld* (pr. *Bb. Hildesheim, Kr. Hildesheim*) 943, 1.

Kesnoit v. Quaracum.

de Kesselsteit, *Kesselstadt* (pr. *Bb. Cassel, prope Hanau*), comes: Christophorus.

Keteiporte v. Cacabi porta Gand.

de Ken, Keus, *Queux* (fra. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Auxi-le-Château): Anselmus, Iohannes.

de Kevernberg, Kevernbergo, Kevernberch, Kevernberg, Kevernberge castrum, *Käfernburg, cuius rudera prope Arnstadt* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudershausen, Kr. Arnstadt) *exstant* 396, 15. 418, 5. 518, 30. 537, 10. 559. 570, 45. 618, 45. 619, 30. 630, 40—632, 10; comes 632, 10; com.: Gundarus, Zugerus, Sizzo, Guntherus III. (I.), Guntherus, Sizzo IV., Guntherus IV. (II.), Guntherus V. (III.), Guntherus VI. (IV.), Guntherus Jr. ord. Min., Bertoldus I., Guntherus V., (Guntherus VI. vel VII.), Adelbertus II. archiep. Magdeburg; cf. Swarczberg.

Kiezigen v. Kitzingen.

Kidron v. Cedron.

Kievraim, Kievraing villa parroch., *Quievraim* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 232, 35. 236, 25.

Kievrechin villa parroch., *Quievrechain* (fra. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 236, 25.

Kievry villa parroch., *Quévry-la-Grand* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Péruwergues) 236, 30.

Kyffhäuser v. Cöphese.

S. Kiliani eccl. Würzburg. 379, 1. 398, 30. 460, 5; eocl.: Heinrichus Casaus; canon.: Irino, Otto Wolfiskele.

S. Kyliani capella eccl. Wimpin. 673, 20.

S. Kyliani altare Wimpin. eccl. 676, 35.

s. Killanus, Kylianus ep. et mart. 515, 1; translacio 515, 15; reliquiae 403, 35. 487, 30. 768, 30. 776, 10. 782, 10. 818, 1; vocillum 403, 35; socii 515, 1. 768, 30.

de Kindehusen, *Kuhnhausen ad Gera fl.* (pr. *Bb. et Kr. Erfurt*): Bertoldus.

de Kirchberg, Kerchberg, Kirchberg (*boyr. Bb. Niederbayern, Ba. Rottenburg*), comes: Fridericus.

Kirchbero, Kerchberg, Kirchberch, Kirchberg castrum, *cuius rudera in monte Hausberg prope Jena* (thür. Gb. Weimar) *exstant* 104, 30. 436, 10. 437, 1. 475. 687, 35. 625, 25. 645, 25;

burggravi: Theodericus, Theodericus, (Otto I.).
 de Kirchberg (*olim inter Sondershausen et Lohra*): Fredericus II. ep. Halberstadt.
 Kyssa v. Gisela.
 Kitzingen, Kiezingen, Kyzzingen, Kitzingen ad Moenum fl. (*bayr. Rh. Unterfranken*) 403, 25. 461, 10. 608, 15.
 Kladrau v. Cladobum.
 Klein-Lichringen v. Lyeburga.
 (de Klingenberg), Klingenberg (*bayr. Rh. Unterfranken, Ba. Schweinfurt*): Waltherus pincerna.
 Klio v. Olyo.
 Klosterlausnitz v. Lusenitz.
 Klosterneuburg v. Nuenburch.
 Kraienberg v. Creinberg.
 Krein v. Craniola.
 Krakau v. Crakovia.
 Kramphentor, Kramphentor, Kramphintore valva Erford., *Krempfjort* 460, 30. 464, 5. 471, 20. 472, 1. 635, 10; *Kramphintore* 424, 1.
 de Kranichfeld, *Kranichfeld ad Ilm fl.* (*thür. Gb. Meiningen, nunc Kr. Weimar*), domini 466, 3.
 Kremser v. Cremeyr.
 Kreutzenstein v. Gritzensteine.
 Krezina 38, 60; filia: Bozena.
 Kribo v. Grifo.
 Kronach v. Crana.
 Krizana v. Crisana.
 Ky- v. Ki.

L.

La civ., *Laa ad Thaya fl.* (*Niederösterreich, Bb. Mistelbach*) 416, 10.
 Laboris Terra v. Terra Laboris.
 Lacedemonii 11, 15; Lacedemones 231, 40.
 Lacey (villa), *Lassigny* (*frz. dép. Oise, arr. Compiègne*) 233, 1.
 Lacium v. Latium.
 Lactencius (Lactantius Firmianus) 106, 30.
 Lacus aqua prope civ. Lubec., *Poetnitzer Wiek fluminis Trave* 420, 25.
 Lacus Maior, *Lago Maggiore* 1067, 30. 1069. 1070, 5. 1455, 5.
 Ladeuze v. Landerise.
 Ladislaus II. rex Bohem. v. Wladizlaus.
 s. Ladislaus I. rex Pannon. (Ung.) 528, 30.
 (Ladislaus IV.) rex Ung. 413, 35. 416, 5.
 Lago Maggiore v. Lacus Maior.
 Laighesain, *Languesaint* (*belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath*) 236, 30.
 Laina, *Leine fl.*, qui in *Alleram* infuit 941. 942, 30.
 Lallaing castrum, *Lallaing* (*frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Nord*) 231, 15. 237, 5.
 Lambeca v. Lembecca.
 Lambertus, Lampertus, Lantbertus, Lantperit.
 S. Lamberti capella Aquensis 780, 30.
 s. Lambertus mart. ep. Leodi., fil. Apr. 127, 20. 132, 5. 142, 15. 155, 30. 780, 5; parentes 142, 15; reliquiae 482, 2 (Lampertus). 758, 30. 764, 30. 767, 1. 771. 778, 35. 776, 30. 778, 30. 780, 30. 787, 35. 818, 5; v. Lambertus feodum 232, 25.
 Lambertus (imp. Rom.), rex Langobard., fil. Quidonis (imp. et) regis 1436, 1.
 (Lambertus) card. (ep. Ost.) 361, 10.

Lampertus archiep. Mediolan. 1007. 1008, 1.
 Lampertus ep. Aretin. 1439, 21.
 (Lambertus) abbas Arrevas. 212, 30.
 Lantbertus abbas Crispin. 194, 30.
 Lambertus heremita prope S. Benedicti monast. in Monte Casino 1135, 15.
 Lampertus praepos. S. Mariae eccl. Erford. 397, 30; fr.: Ernestus III., Heinricus I. com. de Glichin.
 Lantperit subdia. dioc. Frising. 761, 20.
 (Lambertus) archiep. Luc. 1268, 5.
 b. Lambertus praepos. Novi-Operis monast. 917, 1. 953, 5; canon. S. Petri eccl. Colon. 948. 949, 1; anniversarius 952; fr.: Bernhardus ep. Hildensem, Swidhardus, Opertus, Everardus.
 Lambertus propinquus s. Paulinae, mon. Paulinacellae monast. 934, 30. 935.
 Lampertus I. comes (de Glichen) 367, 5.
 Lampertus II. comes de Glichen 379, 15. 565, 1.
 Lambertus I. comes Lovan., fil. Ragneri III. com. Hanon. 153, 45—185, 10. 186, 10. 195, 30; uxor: Gerberga; liberi: Yda, Lambertus.
 Lambertus II. comes Lovan., fil. Lamberti I. com. 184, 30. 195, 30; *perperam* dux 198, 15.
 Lambrae, Lambria villa, *Lambres* (*frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Ouest*) 156. 166, 30.
 Lancelot v. Lancelinus.
 Lancelus pontellus, *olim verisimiliter in Grand-Fail villa* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes Sud*) situs 176, 30.
 Lancwici v. Lengwicz.
 de Landas, *Landoas* (*frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Orchies*): Ernouldus.
 Landalus (civ.), *Landau* (*bayr. Rh. Niederbayern*) 732, 5.
 S. Landolini cenob. Cell. 172, 10.
 S. Landolini eccl. Crispin. 194. 265; eccl.: S. Petri et Landolini.
 s. Landelinus cf. 127, 35. 132, 5. 569, 25; qui et Maurosus 127, 35; corpus 174, 25.
 Landerise villa parroch., *fortasse Ladeuze* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres*) 237, 1.
 Landesrone, Landisrone urbs regia, *cuius rudera ad Rhenum fl. prope Remagen* (*fr. Rh. Coblenz, Kr. Ahrweiler*) *stant* 384, 15. 584, 25.
 Landsbere, Landisberg, Landesberch, Lannisbere marchia, *Landesberg* (*fr. Rh. Merseburg, Kr. Delitzsch*) 32. 40. 375, 15. 418, 15. 420, 20. 446, 15. 559, 1. 624, 10. 632, 15. 633, 10; march.: Thidericus, Conradus II., Theodericus II., Fridericus Tuto, Heinricus.
 s. Landoldus 127, 25.
 Landrechies, Landreicaum villa parroch., *Landrechies ad Sambre fl.* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes*) 176, 25. 231, 10 (fortalic.). 237, 5. 306, 15. 307, 1.
 s. Landricus ep. Met., fil. s. Vincentii 123, 5. 130, 25. 132, 5. 868, 40.
 Landricus miles Hanon. 210, 35.
 Landsberg v. Landsbere.
 Landsbut v. Lantsbüt.
 (Ludolfus) archiep. Benevent. 1127, 15.
 Landulfus cler. Mediolan. 1053. 1054. 1055, 25. 1059, 30; fr.: Eriembaldus.
 Landulfus V. princ. Capuan. 1410, 1. 1411, 1.

Langfrancus, Lanfranchus ep. Parm. 1321, 25. 1322, 25.
 Lanfrancus clericus 1060, 16.
 Lanfrancus miles 1307, 25.
 Lanfrancus architectus Mutin. 1308. 1311, 10. 1313, 15.
 Langensalza v. Salza.
 Langewice v. Lengwicz.
 Langobardi, Langobardia v. Longobard.
 Langres v. Lingonica urbs.
 Lannisbere v. Landisbere.
 Lanquesaint v. Laighesain.
 Lancelinus de Lancellino (Lancelot) du Lac historia 118, 30.
 Lantbertus, Lantperit v. Lambertus.
 Lantsbüt (civ.), *Landsbüt* (*bayr. Rh. Niederbayern*) 5, 30.
 Lanzo Trivisium 1306, 30.
 Laodicia, Laoditia Siriac, *Ladikiyek* (*ad Casium montem*) 855, 30. 857, 30. 858; eccl. dom. sepulchri 855, 30; portus 858, 1; Laodiciensis ep. 858, 30.
 Laon v. Laudunum.
 de Lapide, *Stein*, minist.: Anno, Heinricus, Wedlo.
 Lapis (et Dailies) communis Carbonariae silvae, *77 Saint-Roch* (*belg. Prov. Namur, arr. Philippeville, cant. et com. Gouvin*) 167, 30.
 Lapis Caroli, *der Karlsstein prope Dellingen* (*bayr. Rh. Unterfranken, Ba. Alzenau*) 759.
 Laplaigne v. Le Plaigne.
 Lara, *Lohr ad Moenum fl.* (*bayr. Rh. Unterfranken*) 759, 10.
 de Lara, *Lare, Lohra* (*pr. Rh. Erfurt, Kr. Nordhausen*), com.: Beringerus, Lodevicus I., Lodevicus II.
 Larahobedun (villa), *Lohrhaupten* (*pr. Rh. Landoas, Kr. Gelnhausen*) 759; eccl. 759.
 Lassebona, *Lissabon* 388, 35. 591, 45; Ulixbona, Ulixbone civ. 281, 30. 287. 288, 1.
 Lassigny v. Lacory.
 Lata-platea Erford. 389, 40. 597, 30.
 Lateranum, Lateranis 12, 40. 18, 25. 147, 40. 220, 30. 272, 30. 363, 30. 384, 25. 457, 5. 558, 30. 654, 45 (Lathernum); Lateranense palacium Rom. 521, 5. 712. 956; Lateranensis basilica 249, 1; eccl. 716, 30; curia 1045, 30; Laterana domus 1221, 30. 1242, 40; eccl.: S. Iohannis bapt., S. Iohannis evang.; palat.: S. Petri; Lateranense concilium (a. 1112) 11, 20; (a. 1215) 272, 40. 398, 35. 409, 15. 592, 1.
 Latini 91, 30. 96. — Latium, Lacum 211, 25. 1020, 10. 1192, 1. — Latina lingua 29, 5. 925, 30; Latium sermo 549, 30; Latium 29, 5. 87, 45. 89, 5. 600; Latine 115, 25. 402, 35. 624, 5. 602, 30. 677, 25. 820, 15. 925, 20; cf. latinizare in ind. rer. et verb. — Latium miliare 641, 35. 720, 30. — Latina eccl. 408, 5. 927, 30; Latinae lectiones 1488, 5; Latini 399, 30. 594, 30; cf. Romana eccl.
 Latina porta Reinersborn. 631, 5.
 Latina porta (Rom.) v. s. Iohannes ewang.
 Latinus Ma(l)abrancia fr., (card.) ep. Ost. (de Ursinis), nepos Nicolai III. papae 711, 35. 717, 40.
 Laubiense cenob. s. Lobes.
 Laucha v. Louchaha.
 Laucosis silva, *forêt de Livry* (*prope Paris, civ.*) 137, 25.

Lauda urbs, civ., *Lodi* (*Lombard.*, *Prov. Maslana*) 369, 1. 537, 15. 974, 23.

s. *Lauderici reliquiae* 771.

Laudunum, *Laon* (*fr. dép. Aisne*) 116, 45. 119, 80. 124, 30. 147. 176 (*Lugdunum*). 223, 45 (*Laudunustum*). 232, 25. 842, 10. 849, 3. 850, 30; eod. 850, 29; *Laudunus* 846, 10; eod. 1. S. Mariae; *Laudunenses* ep.; s. Genehaudus, Elinandus, Bartholomeus, Rogerus; cantor: Bouchardus de Avenis.

Lauenburg v. Louenburch.

in *Laufen*, *Lauffen* (*württ. Neckarkreis*, *Oa. Besigheim*), advocatus 666, 40; v. Reinhardus.

Laurentia filia Balduini IV. com. Hanon., uxor Theoderici com. de Alost et Bouchardi de Momorenchi 205.

S. Laurentii mart. monast. in Calvo urbe 8, 60.

b. Laurentii monast. Capuan. 1132, 30; mon.: Iohannes.

S. Laurentii eod. Erford. 464, 1. 471, 30. 529, 35; mon. 529, 25.

a. Laurentii capella super novum ambitum in eod. S. Petri Erford. 486; S. Laurentii altare ibi 486, 25.

S. Laurentii eod. Met. 594, 45. 595, 1. 908, 3.

S. Laurentii Templar. (domus) Prag. 41, 40.

S. Laurentii eod. Viterb. 711, 10.

a. Laurentius, Laurencius ep. et mart. 480, 30. 774, 10. 779, 15. 784, 30. 788, 1. 1485, 1; reliquiae 482, 484, 10. 487, 5. 758. 764. 765, 15. 767, 15. 768, 20. 769, 30. 772, 1. 774, 15. 775, 30. 778, 30. 779, 30. 782. 785. 787, 3. 817, 30. 972, 1487, 1; dies 408, 15; festivas, festum 765, 20. 1484, 50. 1486, 10; vigilia 471, 20. 764, 30; s. Laurentii sermo (b. Augustino adscriptus) 96, 30.

Laurentius ep. Aretin. 1439, 15.

Lauritani (*Laurito* prope *Positano* in *paeninsula Amalfitana*) homines 1018, 1.

Lausanna, Lausanensis v. Losanna.

Lausitz v. Lusacia.

Laventinas, Laventini, Lavatinenses, Lavacenses (*Lavant Carinthias*) ep.; Gerhardus, Conradus I., Iohannes.

Lavanagius, s. e. la *Wanake*, *fortasse* *Hoennack* (*belg. Prov. Brabant*, arr. Brussel, cant. Hal, com. Bellingen) 233, 5.

Laxassa (castrum), *Lazzate* (*Lombard.*, *Prov. Maslana*, circ. Monza, mand. *Barlassina*) 1302, 15.

Laya v. S. Germanus in Laya.

s. Lazarus 404, 30; corpus 144; reliquiae 770, 40. 776, 35. 780, 35; v. *Add.*

Lazzate v. Laxassa.

s. Lebuinus 789. 790, 45. 791, 30. 795; Wini, Wine 793.

Lebus v. Lubus.

Lecoc v. Leucum.

Lech, Leb, Lemannus, Licus fl., *Lech*, qui in *Danubium* infuit 663, 30. 734, 30. 735, 30. 743, 25. 1489, 35.

Lechfeld, das *Lechfeld* (*prope Augsburg* com.) 746, 30.

Lécluse v. Schlusa.

Leduinus abbas S. Vedasti 170, 25.

Leeden villa, *Leiden* (*niederl. Prov. Sudholland*) 84, 15.

Leernes v. Lierne.

Lees Fontaines villa paroch., *Luc. Fontaine* (*fr. dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Soire-le-Château*) 236, 35.

Leffli, incolas *Faubourg-de-Lesse* suburbii *Dinant* civ. (*belg. Prov. Namur*) 1382, 10.

Legatus civis Erford. 393, 15. 616, 50.

Legia v. Leodium.

Leh v. Lech.

Lehesten v. Leisten.

Lehnin v. Lenyn.

Leicester v. Leycestria.

Leina v. Linugon.

Leine v. Laina.

Leipzig v. Liptak.

Leir rex Briann. 96, 1.

Leimig v. Lania.

Leiston, Leysten, Leiston castrum, *Lehesten* (*thür. Gb. Weimar*, prope *Jena*) 437, 1. 475, 15. 645, 35.

Leitmeritz v. Luterice.

Lemannus fl. v. Lech.

Le Mans v. Cenomannica urbs.

Lembecca, Lembece, Lambeca, de Lembeque villa, *Lembece-lez-Hal* (*belg. Prov. Brabant*, arr. *Brüssel*, cant. *Hal*) 229, 30. 230, 35. 233; *Lambesche* terra 229, 30.

Lemburgensis ducatus, *Limburch* (*belg. Prov. Lüttich*, arr. *Verviers*) 227; *perperam* *Luneburch* 34, 35; oratorium 777, 40; *Lemburgenses*, *Lentburgenses* duces: Henricus III., (*Walmans* IV.). — *Lipurgenses* 102, 5.

Lemovicensis civ., *Limoges* (*fr. dép. Haute-Fenne*) 1043, 1044; monast.: S. Martialis; ep.: Itericus; comes: (Ademarus); *Lemovicensis*: s. *Leonardus*. — *Lemovicina* regio, *Limoges* 147, 25.

Lendium, Lens, Lendensis villa, *Lens-sur-Dendre* (*belg. Prov. Hennegru*, arr. *Mons*) 198, 25. 229, 30. 236, 50. 269, 1. 275, 30. 276, 30. 312. 321, 30. 323, 1; *Lendentes* (?) dom. 312, 30; de L. dom.: Walterus, Eustadius, Iohannes, Gerardus; domicella: Beatrix.

de *Langenbach*, *Neu-Lengbach* (*Nieder Österreich. Gb. Heitzing*): Otto.

Lengevelt (villa), *Lengefeld* (*pr. Rb. Erfurt*, Kr. *Mühlhausen*) 638, 10.

Lengwice, Lancwicz, Langewice pagus *Thur.* inter *Westergosse* et *Huslin* pagos et limitum, qui *hodie* *Rennsteg* nuncupatur, situs 379, 30. 918, 30. 923, 1; capella: S. Mariae Magdalene.

Leno v. Leonis abbatia.

Lens v. Lendium.

Lentburgensis v. Lemburgensis.

Lenyn, Lehnin (*pr. Rb. Potsdam*, Kr. *Zauch-Belzig*) 32. 33, 10; *Lenynense* cenob. ord. Cisterc. 32, 15. 33, 5. 34, 30.

Leonis abbatia, *Leno* (*Lombard.*, *Prov. Brescia*, circ. *Verolanovene*) 1304, 40.

S. Leonis mons, *San Leo* (*Marche*, *Prov. Pesaro e Urbino*) 956, 1.

Leo I. imp. Constantinop. 108, 40. 118, 40. 121, 25.

Leo (Leontius) imp. (Constantinop.) 141, 40.

Leo III. imp. Constantinop. 142, 1. 143, 10. 147, 1. 751, 30. 1221, 52; fil.: *Constantinus* V.

Leo IV. imp. (Const.) 159, 30. 751, 20.

Leo V. imp. Constantinop. 752, 1.

Leo VI. imp. Constantinop. 752.

Leo rex Belg. *fabul.* 113, 15.

Leo I. rex Belg. *fabul.*, fl. *Müsen* ducis 113, 20.

Leo II. rex Belg. *fabul.* 113, 20.

Leo III. rex Belg. *fabul.* 113, 20.

Leo IV. rex Belg. *fabul.* 113, 20.

Leo V. rex Belg. *fabul.* 113.

a. Leo I. papa 118, 20. 120, 10. 767, 20. 1210, 10. 1296, 45; reliquiae 758, 15. 772, 20. 773, 25. 817, 30.

Leo II. papa 139, 10.

Leo III. papa 7. 159, 45. 161, 50. 162, 10. 736, 10. 739, 20. 1434, 20.

Leo IV. papa 165, 1.

Leo V. papa 175, 40.

(Leo VI.) papa 177, 30.

Leo (VII. papa) 178, 15.

Leo (VIII. papa) 183, 30.

Leo (immo *Silvester* II.) papa 1363. 1367, 15.

Leo (*fortasse* *Sorgius* IV. papa) 186, 10.

Leo IX. papa, *antes* *Bruno* ep. Tull. 10, 30. 187, 30. 188. 190. 191, 30. 183, 30. 521, 15. 767, 1. 775, 1. 823, 35. 1087. 1089. 1090, 1. 1143, 10. 1146, 15. 1153, 10. 1165, 40. 1189, 10. 1190, 3. 1192. 1252, 45. 1416. 1417; scriptum 1165, 40; legati 1069. 1090, 1.

Leo card. presb. (tit.) S. *Crucis* in *Ierusalem* 37. 380, 10. 571, 35; *perperam* ep. *Sabin.* 37, 15.

(Leo) ep. *Ratispon.* 416, 20.

Leo abbas S. *Trinitatis* Cav. 1149.

Leo II. abbas *Nonantuli*, *coen. (postea* *archiep.* *Raven.*) 990, 30.

Leo abbas S. *Pauli* monast. apud *Roman.* 1140, 30.

Leo presb. *Aretin.* 1476, 1; filii: *Pecio*, *Iohannes* *Canis*.

Leo mon. *Casin.* 1128, 5.

Leo presb., *avunculus* *Smaragdi* mon. *Casin.* 1131, 15.

Leo laicus *Aretin.*, fil. *Salomonis* presb. 1475, 10; fil.: *Dionisius* canon.

S. *Leodegarii* silva, le bois de *Lucheux* (*fr. dép. Somme*, arr. *Doullens*) 155, 20.

s. *Leodegarius* ep. *Augustadun.* 137. 139, 1. 140. 155, 40. 778, 40; reliquiae 758, 10 (*Leodegarii*). 785, 25. 818, 1.

Leodium, Leodiensis, Leodicensis urbs, civ., *Lüttich* 11, 10. 12, 30. 131, 10 (*Legia*). 200. 204, 10 (*Legia*). 233, 30. 290, 1 (*Lendium*). 314, 30. 358, 30. 359. 363, 10. 532, 35. 780, 10. 821. 822. 1877, 35; *Caprimons*, quo nunc *Leodium* dicitur 101, 40; eod. 157, 5. 314, 5. 371, 15. 406, 30. 821, 25. 822; episcopatus 176, 1. 278, 30. 320, 1. 322, 35. 324; *diocesis* 238, 35. 592, 35; *diocesis* miles quidam 387, 15; *parochia* 142, 25; eod. *cathedr.* 203, 10; ep. 223, 15. 232, 30. 324; *clericus* 821, 20; eod. et monast.: S. *Crucis*, S. *Nicholai*; *Leodiensis* *comitatus* 146, 25; *patria* 199, 45; *Leodiensis* *studium* 945, 10; ep.: s. *Lambertus*, *Walcandus*, *Francus*, *Reginardus*, *Heinricus* I., *Rudolfus*, *Albertus* I., *Robertus* I., *Heinricus* III., *Iohannes* IV.; *archidiacon.* *Herluinus* ep. *Canerac.*, *Theobaldus* *postea* *Gregorius* X. papa; comes: *Gerardus*. — *Leodiensis*, *Leodicensis* 85, 10. 155, 10 (*Leodiensis*). 168, 15. 172. 206, 5. 232, 25. 325, 5. 821, 10. 822. 1377, 30; *dices* 1377; *Leodiensium* *libri* 85, 10; *communitas* 172, 25; *confinia* 325, 5.

S. *Leonardi*, *Leonardi* eod. *Erford.* 431, 1. 485, 35; altare: S. *Leonardi*.

S. *Leonardi* altare in eod. S. *Leonardi* *Erford.* 485.

S. *Leonardi* altare in monast. S. *Petri* *Erford.* 422, 15.

- (a.) Leonardus Lemovicensis, (abbas monast. Nobiliac.) 124, 30.
 Leonardus 764; uxor: Gertrudis; fil.: Rodolfus canon. Goslar.
 Leoninus rex Belg. *fabul.* 113, 10.
 Leoninus v. etiam Bavo.
 Leopoldus rex Belg. *fabul.* 113, 10.
 Leopoldus I. rex Belg. *fabul.* 113, 10.
 Leopoldus II. rex Belg. *fabul.* 113, 10.
 Leopoldus v. Lupoldus.
 Le Plaigne villa parroch., *Laplaigne* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Antoing) 236, 30.
 Le Queenoy v. Quaracetum.
 Lerida v. Irlanda.
 Lernei lacus 1175, 30.
 Les-Andelys v. Andeliaci insula.
 Lescho dux (Cracov.) 41, 10; fr.: Conradus I. dux (Masov.).
 Lespays, Lespays villa parroch., *fortasse L'Espriz* (frz. dép. Nord, arr. et com. Valenciennes) 237, 10.
 Lesquielles v. Scurae.
 Lessines villa parroch., *Lessines ad Dendre fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies) 100, 30, 186, 30, 206, 1, 236, 30; Saxonia civ., nunc Lessines 100, 30; de L.: Egdinus.
 Lestines, Lietscini, Lestines in Valle villa parroch., *Estinnes-au-Val* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 231, 30, 236, 45, 867, 30.
 Lestines in Monte villa parroch., *Estinnes-au-Mont* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 236, 45.
 Letiensis, Lessiensis, Lesiensis cenob., Letiensis eod., *Letiesis* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château) 172, 10, 194, 5, 197, 10, 868, 30; Lessiensis, Lessiensis abbas: Hugo. — *Letiesis* 236, 30.
 Letus abbas S. Michaelis monast. Passanum 1083, 30, 1100, 30, 1101, 30.
 Leucardis v. Liutgardia.
 Leuchtenburg, Leuchtenberg v. Leuchtenberg, Leuchtenburg.
 Leucopolitana civ. v. Wizenburch.
 Leucorum opp. v. Tullum.
 Leucum castrum, *Lecco ad lacum Cumesana* (Lombard., Prov. Como) 1063, 5.
 Leudegarius v. Leodegarius.
 Leudesus, Lendesis, fil. Archenoldi maioris domus Franc., princ. palac. 137.
 Leudiam v. Leodium.
 Leukart v. Liutgardis.
 Leumum v. Lugodunum.
 Leupold, Leupoldus v. Lupoldus.
 s. Leuthrudis virgo 769, 35.
 Leuze v. Lutosa.
 Le Val villa parroch., *Leval* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont) 236, 35; cf. Vaulx.
 Le Val villa parroch., *Leval-Trahegnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 236, 40; cf. Vaulx.
 Levatan 259, 1, 1194, 30.
 Leyba v. Loyba.
 Leycestria, *Leicester ad Soar fl.* (England) 713, 30; comes: Symon de Monte-forti.
 Leyden v. Leeden.
 Leysten v. Leisten.
 Lézat v. Lisathium.
 Lez-Fontaines v. Lees Fontaines.
 Linburga uxor Thiatgrimi 20, 5.
 s. Lianae virg. reliquiae 771, 25.
 crum Libenchrode villa, *Libenrode* (pr. Rh. Erfurt, Kr. Nordhausen) 414, 35.
 de Libenstete, *Liebstedt* (thür. Gb. et Kr. Weimar): Peter, consul Erford.
 S. Liberatoris monast. iuxta radicem Magellici montis 1137; praepos. 1464, 10; mon.: Iohannes, Iohannes II. ep. Penn.
 Lieberlip: Heinrich, civis Erford.
 Libertus v. Lietbertus.
 Libia 103, 30.
 Libista filia Pribislai 682, 35.
 s. Liborius ep. Cenoman. 807, 5, 813, 40; scriinium 20, 30.
 Lubuschn v. Lubossa.
 Lichtenburg v. Luchtenburg.
 Lycurgus v. Ligurgus.
 Licus v. Lech.
 Liebenrode v. Libenchrode.
 Liebenwalde v. Livenwalde.
 Lyeborga (villa), *Groß- vel Klein-Lieb- ringen* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Stadtilm) 919, 30.
 Liebertus v. Lietbertus.
 Liebstedt v. Liebenstete.
 Lienardus v. Lietardus.
 Lierne villa parroch., *Leernes* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 236, 45.
 Liessies v. Letiensis cenob.
 Liectardus, Lienardus ep. Camerac. 157, 30, 219, 5.
 Liebertus, Liebertus, Libertus ep. Camerac. 157, 187, 30, 188, 190, 30, 193, 30, 195, 10, 781, 840, 30—868, 1; praepos. 815, 847, 30; archidia. 841, 1, 845, 846, 10, 847, 5; capellanus Henrici III. imp. 847, 13; parentes 844; sepulcrum in S. Sepulcri monast. Camerac. 866, 1; descriptor gestorum eius 868, 1; propinquus: Gerardus I. ep. Camerac.
 Liectulfus, Liectulphus v. Ludolphus.
 Lietscini v. Lestines.
 Lieu Sancti Amant villa parroch., *Lieu-Saint-Amand* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain) 237, 5.
 s. Lifardus archiep. et mart. 868, 3.
 Ligarda v. Liutgardis.
 Ligeria fl., *Loire* 101, 80, 122, 10, 149, 30.
 Ligne villa parroch., *Ligne* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze) 199, 25, 237, 1; de L.: Walterus.
 Ligurgus (Lycurgus) 82, 5.
 Liguria, Lyguria 444, 30, 650, 30.
 Lileau v. Loe.
 Lille v. Insula.
 Limburch, Limburg v. Lemburgensis ducatus.
 Limburg v. Lindburg.
 Limoges v. Lemovicensis civ.
 Limons villa parroch., *Limont-Fontaine* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 236, 35.
 Lindburg, Linthurch abbatia, *Limburg monast.*, cuius rudera prope *Dürkheim* (bayr. Rh. Pfalz) eastant 1331, 30, 1332.
 de Linderbeke, *Linderbach* (thür. Gb. et Kr. Weimar), com.: Theodericus, Beringerus.
 Lingonica urbs, civ., *Langres* (frz. dép. Haute-Marne) 1348, 30, 1349, 1; Langoniae 116, 40; Lingonienses ep.: s. Gregorius, Hariolfus.
 Link: Conradus.
 Linungen, Lynungen (villa), *fortasse Leino* (thür. Gb. et Kr. Gotha)? 619, 15, 530, 25.
 Linthurch v. Lindburg.
 Linus 834, 20; s. Lini papae reliquiae 482, 30.
 Linza, Linzha civ., *Linz* (*Oberoster reich*) 415, 5, 744, 15; Clinchz, Clinchez 42, 35.
 s. Lyoba virgo 767, 35.
 Lyon v. Lugdunum.
 de Lippia, *Lippe*, comes: Bernardus II.
 Lippoldus, Lyppoldus v. Lupoldus.
 Liptak, Lipczagh, Lipoz, Lypoz civ., opp., *Leipzig* 395, 30, 439, 30, 446, 15, 554, 5, 598, 599, 1, 631, 35, 648, 1, 651, 30; civis 598, 35; fr. Predicatores 648, 1; eod.: Predicatorum, S. Thomas.
 Lipurgenses v. Lemburgensis ducatus.
 de Lira: Nicolaus mag.
 Liriope (nympha) 102, 10.
 Liris fl. v. Gariliano.
 Lisa, Liza fl. *Lys, qui in Schelde fl. inluit* 117, 5, 172, 5, 183, 45, 266, 40, 267, 10, 291, 35, 297, 5.
 Lisathium, *Lézat* (frz. dép. Ariege, arr. Pamiers) 967, 30; abbas: Adversus.
 Liscie castrum, *Leisnig* (sachs. Kh. Leipzig, Ah. Deebeln) 37, 10.
 Lissabon v. Lassebona.
 Litopramus v. Liudrammus.
 s. Liudgerus, Liutgerus, Ludgerus, Lutgerus cf. ep. Monast., fil. Thiatgrimi 7, 20, 5, 730, 5, 794, 30, 795; reliquiae 764, 25.
 Liudgerus, Liudgerus, dux Sax. v. Lotharius III. imp.
 Liudolphus, Liudolphus v. Ludolphus.
 Liudrammus, Lioprammus archiep. Salisburg. 740, 30, 741, 15, 744, 10.
 Liudwit, Ludowitus (dux Pannoniae infer.) 739, 25, 740, 10, 741, 1 (Hliudwitus). 743, 30.
 Lyudymila v. Ludmila.
 Lupoldus, Lutbaldus v. Lupoldus.
 Liutprandus v. Liutprandus.
 Lutefredus fr. monast. Loed. 1030, 1031, 1.
 Liutgardis, Liutgardis, Liukart, Lucarda, Lugharda, (Ligarda), Leucardis, Leukart.
 Liutgardis, Liukart, uxor Caroli Magni imp. Rom. 736, 30, 737, 15.
 (Ligarda) mater s. Bernardi ep. Parm. 1323, 40.
 Lucarda de Bavaria (*fortasse* de Bogen), uxor Bracisai II. ducis Bohem. 39, 50; fr.: Albertus comes.
 Liutgardis *perperam* Mattilda filia Liutolfi (com. Sax.), uxor Ludewici III. regis Franc. (Orient.) 7, 65, 1491, 10.
 Lugharda uxor Conradi I. march. Mism. 536, 1.
 (Liutgardis) filia Gerardi I. com. Holst., uxor Iohannis ducis Luneburg. 27, 1, 29, 35, 31, 8.
 Leucardis, Leukart ancilla Eufoniae, uxoris Botschonis (de Znain), operatrix atque magistra, procuratrix dominarum Sar. 693, 25, 696, 697, 1; soror: Elyzabeth.
 Liutger v. Liudgerus.
 Liutgerus v. Lotharius.
 Lyuthici barbari (gens Slav.) 31, 50; Pomerani, qui Liuthici dicuntur 18, 30; Lutizi 368, 10; Luticiensis gens 38, 25; (prince): Dragomir.

Liutoldus (comes) de Plegen 787, 5; fil.: Liutoldus.

Liutoldus (comes) de Plegen, fil. Liutoldi (com.) 787, 5.

Liutolfus v. Ludolphus.

(Liutpertus), Lutpertus rex Langobard. 1433, 3; fil. (*perperam*): Aripertus II. rex.

Liutpoldus v. Lupoldus.

Liutprandus, Liuprandus rex Langobard., fil. Anspirandi regis 1433, 10—1435, 15; scripta et precepta 1435, 5; privilegium 1011, 20; maiordomus: Ambrosius.

Lizman (*fortasse* canon. Aachenf.-burg.) 759, 88.

Livenwalde (civ.), *Liebenwalde* (pr. Rb. Paderb., Kr. Nieder-Barnim) 33, 13. s. Liviani mart. Augustidun. reliquiae 785, 50.

Livienis ep. v. Forli.

Livinus de Axella 242, 1. 287, 30.

Livius, Titus (scriptor) 81, 20. 99, 10.

Livonia, *Lieland* 5, 1; Livoniensis (Rigenas) ep.: Albertus I.

Livry v. Lauconis silva.

Liza v. Lisa.

Lobes villa parroch., *Lobbes ad Sambre fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. *Thuin*) 236, 10. Lobienae, Laubense monast. 123, 10. 127, 35. 156, 20. 172, 12. 177, 35. 183, 10. 149, 40. 868, 80; Lobienae abb.: Franco, Ansigius, Herigerus; mon.: Ratherius. Lo bientes 123, 10.

Loccum v. Luchenheimensis comes.

Locedum, Locediense monast., *Lucedio* (Lombard., Prov. Novara, circ. *Verelli*, com. Ronsecco) 1029, 5. -1033, 13; abbas 1029, 3; abbas: S. Bononius; mon.: Luitfredus.

de Lodebure, *Lodebure*, *civitas vudera super Lobeda ad Saale fl. extant*, dom. Herman, Albrecht.

Lodevicus, Lodewicus, Lodewigus, Lódewigus, Lodoicus v. Ludewicus.

Lodi v. Lauda.

Lodmarus frater Gnaufredi de Vienna 230, 45.

Lodovicus, Lodwicus v. Ludewicus.

Lodrum, Lodrum urbs, castrum, *Lodrone ad Chiese fl. (Trentino, prope Conadino)* 13, 5. 18, 25. 363, 40. 533, 25; dom.: (Adelbertus).

Loe, Le, villula, *fortasse Lileau vicus, quondam in territorio urbis Ath* (belg. Prov. Hennegau) 321.

de Loe: Iohannes.

Löhningen v. Luninge.

Löwen v. Lovanium.

Logombardi v. Longobardi.

Lohr, Lobra v. Lara.

Lohrhaupten v. Larahobedun.

Loisin v. Loyba.

Loire v. Ligeris.

Lombardia, Lombardus, Lombardus, Lombardi, Lombardi, Lombardia v. Longobard.

Lombize villa parroch., *Lombise* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. *Lens*) 237, 1.

Londinium, Londonia, *London* 274, 1. 713, 30. eod. l. S. Edwardi regis apud Westmonasterium.

s. Longini mil. reliquiae 482, 23. 487, 23.

Longobardi, Langobardi, Longbardi, Longbardi, Lombardi 7, 20. 9, 20. 179, 15. 392, 1. 394, 10. 515, 1. 540, 20. 576, 20. 594, 617, 20. 716, 20 (Lon-

bardi). 734, 1. 743, 1. 968, 20. 974, 15. 996, 10. 998, 3. 1088, 15. 1212, 20. 1432, 3.—1434, 20. 1436. 1450, 10. 1451, 10. 1452, 10. 1453, 1. 1459, 5 (Logombardi). 1489, 15; regum 122, 1. 1069, 1. 1433, 6. 1434, 20. 1436. 1451; rex 1451, 15. 1452, 10. 1453, 1; regaha 1451, 10; regum instituta 1450, 10; regum camerae ministeria 1450, 10; Langobardorum hystoria 1432, 20; Longobardi 1162, 25; reges: Alboinus, Cleffo, Aucter, Agilulfus, Adroald, Amold, Rothari, Rodolaidus, (Aripertus I.), Godolbertus, Gismulduus, Gumpalduus, Portari, Lutpertus, Aribertus II., Anspirandus, Liutprandus, Astulfus, Desiderius, Adelchis, Karulus Magnus, Pipinus, Bernhardus, Lodoicus I., Lotharius, Lodoicus II., Karolus II., Karulus-mannus, Karolus III., Berengarius I., Quido, Lambertus, Hugo, Lotharius II., Berengerus II., Adalbertus: Lombardus, Lombardus, Petrus. — Longobardia, Longobardia, Longbardia, Lombardia 12, 20. 23, 10. 37, 15 (Longbordia), 242, 15. 255, 1. 282, 12. 288, 5. 291, 1. 302, 5 (Lumbardia). 357, 20. 359, 20. 368, 5. 444, 20. 462, 1. 515, 5. 603, 20. 611, 15. 634, 20. 653, 20. 674, 1 (Lombardia). 711, 10. 716. 741, 5. 974, 20. 975. 1218, 10. 1432, 10. 1434. 1451, 10. 1452, 1; Barcha 1406, 20; ep. 884, 1; Lumbardie nob. 241, 20; marchio et comes: Bonifatius; de L.: Machthilt (marchion. Tass.).

Longueville villa parroch., *La Longueville* (frz. dép. Nord, arr. *Avesnes*, cant. *Bavai*) 236, 40.

Longus pons in cir. Brunawic. 12, 60.

Loreasam v. Lorscheim.

a. Lori senatoris reliquiae 818, 5.

Lorko venator Bohem. 39, 50.

Lorscheim cenob., *Lorsch* (hess. Prov. *Storzenberg*, Kr. *Bensheim*) 1489, 40. 1491; Loreasam 361, 30; *fortasse* familia 801, 20. 802, 30; mon.: ? Tassilo.

Losanna civ. *Lavanone* (*Schweis*, *Kl. Waadt*) 357, 1. 111, 25. 327, 1. 628, 30; (eod. l.): S. Marii; ep.: Burchardus.

Lota- v. Lutha.

Lotha-Karlense 846, 50; Lotharienses atque Karlenses parentes 843, 85.

Lotharingi, Lothoringi 84, 25. 85, 10 (Lotharienses). 98, 40. 145, 45. 147. 163, 20. 166, 30.—168, 15. 180, 25. 185, 10 (Lotharienses). 843, 20 (Lotharienses). 858, 20 (Lotharienses); progenies 119, 35; historiae 81, 35. 91, 20; geologia 87, 50. — Lotharingia, Lotharingia, Lotaringia 11, 20. 12, 20. 90. 123, 1. 146. 147, 10. 163. 165. 167, 1. 177, 10. 179. 180. 184. 185, 20.—187, 20. 193, 20. 203, 1. 272, 1. 329. 411, 1. 628, 35. 658, 20. 905, 5 (Lotharia). 1218, 20. Lotharingia, 1489, 45; regnum 165, 10. 176, 1. 179, 40. 180, 1. 896, 20; ducatus 146. 184, 5. 185, 10; Lotharius ducatus 184, 25; dominium 185, 25; rex: Lotharius (II.); duces: Hervey, Gisbertus, Conradus, Karolus (L. inf.), Otto (L. inf.), Henricus I. comes Lovan. (L. inf.), Gothelo II., Godefridus II., Godefridus IV. (L. inf.), Matheus I. (L. sup.), (Fridericus III. L. sup.); gubernatori: Garinus. — Lotharingia Inferior 109, 15; reges et duces Austrasie, qui postmodum Lotharingie dicti sunt 158, 25; Mosellana, quae nunc Lotharingia dicitur 102, 1. — Lotharingia Superior 146, 15.

Lotharius, Lotarius, Lótharius, Lotarius, Lútharius, Clotarius, Luderus, Luderus, Lhudarius.

Lotharii, Clotarii reges Franc. 179.

Lotharius, Clotarius I. rex Franc., Me-

robing, fil. Clodovei I. regis 122, 10. 124. 126, 10. 480, 10; liberi: Sigebertus, Bithildis.

Lotharius, Clotarius Magnus, II. rex Franc. et Austras., fil. Chilperici I. regis 125, 5.—127, 1. 128, 15. 133, 20. 134, 20. 480; uxores: Beretrada, Shchilais; liberi: Dagobertus, Hairbertus, Bithildis.

Lotharius (Chlotacharius) III. rex Franc., fil. Ludovici (Clodovei) II. regis 133, 10. 137, 5. 179.

Lotharius (Chlotacharius) IV. rex Franc. *perperam* fil. Dagoberti II. regis 142, 40. 179.

Lotharius, Lotarius I. imp. Rom., rex Franc., fil. Ludewici I. imp. 166. 163, 25. 165, 20. 515, 20. 657, 15. 740. 741, 5 (Hudharas). 749, 1. 752. 766. 1435, 1. 1471. 1490, 20; Lotharius, qui et Ludovicus 752, 15; uxor: (Irmingarda); filii: Ludewicus II. imp., Lotharius II. rex.

Lotharius, Lotarius, Lotorius (II) rex Lotharing., rex Franc., fil. Lotharii I. imp. Rom. 165. 178. 179. 745, 20. 746, 1. 1222, 5; *perperam* imp. 657, 15; uxor: Theoberga; concubina: Waldrada.

Lotharius, Lotarius II. rex Langobard., fil. Hugonis regis 1005. 1006. 1436. 1459, 20. 1460, 1. 1471, 20; uxor: Adelsia.

Lotharius rex Franc. (Occid.), fil. Ludovici IV. regis 123, 5. 179. 180. 183, 10. 181, fil.: Ludovicus V. rex.

Lotharius, Lotarius, Lótharius, Lútharius, Ludgerus, Luitgerus, Luderus III. imp., rex Rom., dux Sax., comes (de Supplenberg), fil. Gebhardi com. 11, 10.—14, 50. 18 (Luitgerus). 19. 23. 24, 1. 28, 20. 29. 32, 10. 40 (Lotharius), 361, 20.—365, 5. 329, 10. 531, 10. 534, 10. 752, 20. 753, 20. 1222, 5. 1319, 30. 1380, 30. 1332, 1; uxor: Rikenza; filia: Gertrudis; *perperam* soror: Gertrudis marchionissa.

Luderus Cruxifer (mag. ord. Teuton.), fil. Alberti I. ducis Brunawic. 26, 40. 27, 10.

Lotharius abbas ecol. Elnon. 162, 15.

Lotharius, Luderus fil. Heinrich Leonis, ducis Bavar. et Saxon. 24, 30. 30, 35. 36, 20. 550, 20.

Lotharing- v. Lotharing.

Lóthowicus v. Ludewicus.

Louchaha rivulus, *Laucha, qui in Hórsel fl. infuit* (thür. Gb. *Gotha*) 619, 15.

Louenburch castrum, *Lauenburg super Albini fl. (Holstein)* 36, 20; *perperam* Luneburg 671, 10; dux: (Iohannes I.).

Louffa fluviolus, *das Badeswasser rivulus, qui prope Hórselgau in Hórsel fl. infuit* (thür. Gb. *Gotha*) 619.

Lourch villa parroch., *Lourches* (frz. dép. Nord, arr. *Vallenciennes*, cant. *Dénam*) 237, 10.

Louvignies villa parroch., *Louvignies Quennoy* (frz. dép. Nord, arr. *Avesnes*, cant. *Le Quennoy-Rst*) 237, 1.

Louvignies-Bavai v. Bouvignies.

Louvre v. Lupara.

Lovanium, Lovania, Loeven (belg. Prov. *Brabant*) 131, 10. 180, 25. 181, 20. 184, 35. 223, 20. 224. 229, 15.—231, 20. 232, 10. 365, 20; Lovanensis comitatus 146, 25; pagus 131, 5; dux 131, 10. 163, 20; comes 184, 20, comes 180, 25. 181, 20; Lovanenses duces: Godefridus I., Godefridus VII.; Lovanenses, Lovagnenses com.: Lambertus I., Henricus I., Lambertus II. — Lovanenses, Lovanenses 221.

Ludewicus I. lantrg. Hass., fil. Ottonis lantrg. 454, 15.

Ludewicus, Ludewicus, Ludewicus Cum barba, I. comes Thur. 515, 20, 517, 20 — 520, 20, 521, 15, 537, 20; uxori: Cecilia; liberi: Ludewicus II., Reinhardus, Hildgardis, Uta, Adelheidis; fr.: Hugo, proavus (*perperam*): Ludewicus II. imp. Rom.

Ludewicus, Ludewicus, Lōthowicus, Ludowicus, Ludewicus, Ludewicus, Ludowicus, Luthowicus II. comes Thur. fil. Ludewici I. com. 359, 30, 361, 30, 510, 521, 20, 520, 30, 528, 25, 531, 30, 532, 635, 30, 537, 25, 534, 335, 1, 1331; advoc. Reinersborn, 530; advoc. Paulinae cellae 934, 935, 1; mon. Reinersborn, 391, 30; filii: 1331, 10; uxori: Adelheidis; liberi: Ludewicus I. lantrg., Heinrichus, Hermannus, Fridericus, Conradus, Udo, Cunigunda, Cecilia, Adelheidis.

Ludewicus, Ludewicus, Ludewicus I. lantrg. Thur. fil. Ludewici II. com. 362, 365, 10, 366, 1, 517, 20, 523, 15, 529, 10, 530, 35, 532, 535, 657, 25, 936, 4; immo Ludewicus II. lantrg. 535, 10; uxori: Hedwigis, liberi: Ludewicus II., Heinrichus, Ludewicus, Adelheidis.

Ludewicus, Ludewicus, Ludowicus, Ludowicus, Ludewicus II. lantrg. Thur. fil. Ludewici I. lantrg. 366, 1, 368, 35, 370 (Ludwigus), 371, 30 (Lodewicus), 373, 532, 15, 535, 15, 539, 35, 548, 5, 545, 10, 557, 25, 558, 3; *perperam* Ludewicus I. lantrg. 535, 15; uxori: Lutta; filii: Ludewicus III., Hermannus I., Heinrichus, Fridericus.

Ludewicus, Ludewicus, Ludowicus, Ludowicus, Ludewicus, Ludowicus, Ludowicus, Ludowicus, Ludewicus Plus, III. lantrg. Thur. comes palat. Sax. fil. Ludewici II. lantrg. 30, 35, 36, 3, 371, 30, 373, 1—376, 15, 536, 10, 539, 25—543, 15, 545, 25, 547, 1, 548, 1, 550, 40, 557, 1, 563, 25, 564, 5, 545, 546, 15, 548, 657, 30; sepulchrum 649; corporae manubiae 547, 1.

Ludewicus, Ludewicus, Ludowicus IV. lantrg. Thur. fil. Hermannus I. lantrg. 31, 30, 379, 20, 390, 30, 391, 563, 564, 5, 573, 1, 589, 25—591, 30, 593, 30—617, 40, 619, 636, 35, 639, 15, 657, 30, 658, 10, 722, 1; *fortasse etiam* 32, 5; uxori: Elisabeth; liberi: Hermannus II., Sophia, Agnes.

Ludowicus comes Bles. et Carnot. 241, 242, 244, 35.

Ludewicus, Ludewicus, Ludewicus I. comes de Lare, fil. Beringari com. 362, 5, 520, 15, 530, 35, 531, 25.

Ludewicus II. comes de Lare 583, 20; fil.: Beringerus.

Ludewicus comes de Tummbrucke, fil. Ludewici I. lantrg. Thur. 532, 15, 544, 25.

Ludewicus de Frankensteyn, fil. Boppo- nius II. com. de Henneburg 520, 5.

Ludowicus de Fraxino 227, 40.

Ludewicus de Guttrn, capit. Erford. 442, 1, 649, 45.

Ludewicus de Hesseburg 636, 25; fr. 636, 25.

Ludowicus de Holzogen, militaris vir 619, 45; v. Hertwicus.

Ludewicus de Husen 611, 5; fr.: Rudol- phus.

Ludewig inn Andreas, consul Erford. 477, 20.

Ludewig von Biltersleiben, mag. cons. Erford. 477, 15.

Ludewig Keiser, consul Erford. 477, 10.

Ludgerus v. Liudgerus.

s. Ludmila, Lyudymila filia Zlamboris com. de Paov castello, uxor Borivoi I. ducis Bohem. 38, 20, 750, 25.

Ludmila filia Wratislai II. ducis Bo- hem. 39, 10.

Ludowicus v. Ludewicus.

Ludolphus, Ludolfus, Liutolfus, Lietaufus, Liedulphus, Liudolphus, Liudulphus, Lutolfus, Lutolf.

Ludolphus, Ludolfus, Lutolfus archiep. Magdeburg. 377, 1, 378, 1, 379, 25, 551, 10, 570, 10.

(Ludolfus II. ep.) electus Halberstad. 35, 35.

Liutolfus (comes Sax.) 7, 55; liberi: Bruno, Otto, Livgardis (*perperam* Matilda).

Liutolfus, Liutolfus, Lietaulphus, Liu- dulfus dux Alemann. (Suev.), fil. Ottonis Magni imp. Rom. 178, 30, 180, 15, 662, 740, 25, 768, 1.

Ludolphus dux (immo comes) Brun- swic, fil. Brunonis I. com. 26, 30; filii: Bruno, Eobertus.

Ludolfus I. comes de Halmreunt 36, 1.

Ludolphus, Lutolfus de Berstede 597, 30, 611, 5.

Liudolfus, Liutolfus, Bennois II. ep. Osnabr. 890, 891.

Lutolf von Innene, consul Erf. 477, 20.

Ludowicus, Ludowicus, Ludwicus etc. v. Ludewicus.

Ludowitus v. Lindwit.

s. Ludrada virg. reliquiae 764, 25.

Lub-, Lūn- v. Lub-, Lun-.

Lüttich v. Leodium.

Lutzen Sömmern v. Sumeringin.

Lugdunum, Lugdunium, Ludduniensis civ., Lyon 317, 395, 35, 407, 308, 35, 618, 627, 716, 55, 719, 25 (Leu- num), 723, 30, 1304, 35; Lugdunon- ses archiep.: Hugo, Petrus II., Ade- marus. — Lugdunense concil. (a. 1245) 398, 20; (a. 1274) 354, 25, 355, 25, 410, 711, 1, 719, 25; (a. 1277) 714, 3; (a. 1281) 713, 35, 714, 10, (a. 1392) 472, 35; decretum 398, 10.

Lugdunum v. etiam Lardunum.

Lugharda v. Livgardis.

Lagy v. Lusta.

Liubboldus, Lupaldus v. Lupoldus.

Lukenheimensis v. Luchenheimensis.

s. Lulli cf. reliquiae 482, 20.

Lumbard v. Longobard.

Lunae vicus Belgensis civ. 97, 10.

Lundina civ., Lund (schwed. Prov. Schonen) 364, 538.

Luneburch, Luneburg, Lunenburg, Lu- neborg, Luneborch civ., castrum, *Laneburg ad Imenau fl. (Hannover)* 26, 28, 30, 29, 30, 32, 10, 36, 10, 421, 15, 541, 15; (immo Lunenburg) 671, 10; (immo Limburch) 34, 35; mons 28, 20; principatus 27, 1, 31, 5; monast.: S. Michaelis; duces: Wil- helmus, Otto I., Johannes, Otto II. — Lunenburgenses 36, 10, cf. etiam dy heyde.

Lunings (villa), *Löhningen (schweiz. Kl. Schaffhausen aut bad. Kr. Waldshut, A. Bonndorf)* 872, 25; viculus prope L. 872, 25.

Lupare, *Leuvre (palat. Paris.)* 292, 1.

Lupartianus, Lupertianus ep. Aret. 1433, 15, 1435, 10, 1439, 15.

Lupinus: Bavo.

Lapize v. Luppenze.

Luppinus: Bavo.

Lupoldus, Lupoldus, Leupoldus, Leo- poldus, Liupoldus, Liutbaldus, Leu- pold, Liutpoldus, Lypoldus, Lippol- dus, Liubboldus, Luipaldus.

Lupoldus, Liubboldus archiep. Mogunt. 522, 1, 759.

Lupoldus archiep. Mog., ep. Wormac. 378, 379, 5, 380, 563, 1, 565, 576.

Leupold mon. Sar. 702, 10.

Lupoldus, Lupoldus II. marchio (Orient.) 357, 25, 528, 20; (liberi): Lupoldus, Helricus (Gerberga).

Lupoldus, Liupoldus, Lūpoldus, Lyp- poldus III. marchio Orient., (fil. Lu- poldi II. march.) 30, 55, 365, 10, 534, 30, 758, 45, 757, 1, uxori: Agnes, filii: Lupolcus, Adelbertus; liberi 766, 45; famuli: Sigefridus, Frān- ricus.

Liupoldus (IV. marchio Orient.), fil. Lupoldi III. march. 786, 10.

Liupoldus, Leup. V. dux Austr. 3, 15, 4, 1; filii: Fridericus I., Lupoldus VI.

Lupoldus, Leupoldus, Lippoldus VI. dux Austr., fil. Lupoldi V. ducis 3, 20, 1, 15, 32, 5, 41, 56, 383, 50, 385, 25—387, 25, 572, 588, 1, 590, 35—592, 40, 602, 40, 603, 607, 723, 30; *perperam* Fridericus 31, 30; liberi: Margareta, Agnes, (Heinricus), Fridericus II., (Constantia).

Lupoldus, Liupoldus, Lupoldus I. dux Austr., fil. Alberti I. regis Rom. 444, 1, 449, 20, 450, 20, 650, 55, 652, 853, 1; dux Swev. 674, 35.

Luipaldus fil. Wolfadi com. de Verin- gen 774, 40.

Luppoldus comes *fabul.* 517, 30; uxor, filius sponus filiae Conradus II. regis 517, 30.

(Lupoldus) de Bebinbure 459, 10.

Lupoldus (duxatus Austriae filius, scriptor) 94, 95.

Liutbaldus custos oratorii S. Philippi Cell. laicus 800, 20.

Lupoldus carpentarius Sar. 693, 45.

Luppenze, Lapize villa, *Größ. d. Weni- gen-Lupnitz (thür. Kr. Eisenach) ad Nesse fl., ut videtur* 619, 15, 638; illi de L. (ministeriales) 619, 15.

s. Lupus (ep. Senon.) 125, 35, 767, 20; reliquiae 786, 5.

Luscia, Lusitz, *Lausitz* 596, 30, 605, 10.

Lusenitz locus, *Klosterlausnitz (thür. Gr. Allenburg, nunc Kr. Stadtroda)* 620, 20, 630, 30.

Lusitana regio 103, 20.

Lusta villa, *f. Lagy (frz. dep. Pas-de- Calais, arr. Montreuil, cant. Fruges)* 155, 45.

Lutera v. Luttera.

Lutgerus v. Lutigerus.

Lūtharius v. Lotharius.

Luthesia, Luthotia v. Parisius.

Luthowicus v. Ludewicus.

Luticenis gens, Lutizi v. Lyuthici.

Lutmerice, *Leimeritz (Bohmen)* 40, 1.

Lutoldus ep. Mynd. 485, 15.

Lutoldus fil. Conradi I. ducis Bohem. 40, 1.

Lutolfus v. Ludolphus.

Lutosa, Lutoz, Leuze villa parroch., *Leuze (belg. Prov. Hennegar, arr. Tournai)* 143, 25, 186, 195, 231, 30, 236, 45; castrum 231, 10; de Lutosa dominus 195; Lutosensis terra 320, 25. Avenencium atque Lutoscium proles nobilis 186, 40; Lutoscensis secl. 143, 25, 144, 20; ecel.: S. Petri; abbas: A. Badilo.

Lutpertus v. Lintpertus.

Luttena, *Kaiserslautern* (bayr. *RS. Pfalz*) 802, 10; *Lutera* 802, 40.

Lutere, Luteron, Lutrede, Lütrede, Lutero, *Königsalter* (*brunschw. Kr. Helmstedt*) 14, 10, 15, 5, 18, 40, 23, 28, 40, 367, 20, 534, 40, 536, 20; *Lutrensis* abbacia, monast. 365, 20, 534, 40; conventus canon. 14, 10, 23, 20; monast. ord. S. Benedicti 14, 10.

Lutzelborch, Lutzelburg, Luxembour, Luczelburg, Luzelburg, Luceburg, *Luzelburg* (*Luizelburg*) 27, 20, 315, 30, 441, 15, 649, 30, 674, 10, 716, 22; *Luxiburgens* castrum 229, 20; comitatus 205, 2; *Luxemburgenses* com.: Godefridus, Henricus, Henricus (III. dux Lomburg.), Walram IV., Henricus III., Henricus IV., Henricus V. (VII. imp. Rom.). *Lucemburgenses* 102, 2.

Luxovium, Luxuvium monast., *Luxeuil* (frz. *dép. Haute-Saône, arr. Lure*) 137, 141, 1, 145, 10.

Ly. v. Li.

M.

Maas v. Mosa.

Maasricht v. Traiectum Superius.

Macedonius exercitus 19, 35.

Macedonius ep. (patr.) Constantinop. 1209, 2.

ad Macerias eccl. extra muros Met. civ. (*cf. hodie Rue Mazelle, Porte Mazelle*) 900.

Machabeus 432, 25, 540, 30, 641, 40; de s. Machabeo (rel.) 818, 5; s. Machabeorum reliquiae 489, 5; v. *Add.*

Machametius v. Machometus.

s. Macharii mon. ex 786, 5.

Macharius de Sancta Manehulde 241, 35, 245, 10, 287, 35.

de Machland, *Machland* regio (*prope Zweifl. Niederösterreich*); Otto, (*Waltchün*).

Machometus, Machametius, Macometus princ. Saracen. 126, 22, 127, 10 (*Muhammad*). 388, 15, 398, 593, 35, 618, 80.

Machthilda, Machthilt v. Mathildis.

Macon v. Matisiensis eccl.

Macourt scenodoxia, hospitale, *Macou* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. ex com. Condé*) 193.

Madalhilt 803, 25.

de Madela, *Magdala* (thür. *Gb. et Kr. Weimar*); Sifrit consil Erford.

s. Madelberta, Madelberta, Mathalberta, Machelberta filia s. Vincentii 129, 45, 750, 80, 770, 30, 868.

Madelbertus homo quidam (Lombard.) 1007, 2.

Madelgarius v. Vincentius.

Madelstein v. Methensteyn.

Mahren v. Moravia.

Maeter v. Matrone.

Mafle villa parroch., *Maffle* (belg. *Prov. Henegau, arr. Ath, cant. Châtreaux*) 237, 20.

Magadaburg, Magadaburgum, Magatuburch, Magdaburgensis v. Magdeburch.

Magalona urbs, *Maguelonne* (frz. *dép. Hérault, arr. Montpellier, cant. Frontignan*) 1301, 5.

Magdala v. Madela.

Magdalena v. Maria Magdalena.

Magdeburch, Magdeborch, Magdeburg, Magdeburgk, Meideburg, Meydeburg, Magdeburgensis civ., *Magdeburg* U.

12, 33, 12, 40, 50, 178, 80 (*Magatuburch*). 393, 20, 396, 20 (*Meigdeburch*). 447, 451, 12, 516, 2 (*Meideburg*) 545, 20, 617, 10, 619, 1, 632, 750 (*Magatuburch*). 955, 25 (*Magdeburch*). 956, 15, 1361, 5, 1362 (*Magdeburch*). Parthenopolis 9, 20; Castrum Palladis 447, 15, 652, 5; muri 617, 10; eccl. 29, 15, 32, 22, 570, 15 (*Parthenopolitana* eccl.). 949, 10, 956, 5; eccl. metropolitana 955, 30; diocesis 949, 10, 955, 15; episcopatus 516, 10; eccl. terra 33, 15; electus 570, 15; eccl. ministeriales 33, 15; magistri cons. 447, 2, 652, 2; archiep. cronica 521, 22; eccl.: S. Gaugerici, S. Mauricii; Magdeburchenses, Magdeburchenses, Magdaburgenses, Magdaburgenses, Partinopolitani archiep.: Adelbertus I., Giselherus, Tagino, Walthardus, Gero, Hunfridus, Angilhardus, Hardewicus, Henricus I., Adolgotus (Partinopolitanus), Rudigerus, s. Northbertus, Conradus I., Fridencus I., Wichmannus, Ludolfus, Albertus II., Willebrandus, Rudolfus, Rupertus, Conradus II., Bernhardus, Erichus, (Burchardus II.), Burchardus III., Heidenricus de Erpitz, Otto de Hassia, Guntherus II.; prepos. Albertus, Bruno, canon.: Magonus de Anhalt, Erichus archiep., Otto de Anhalt; burchgrav.: Burchardus IV.; ministeriales: Guntherus, Richardus, de M. Heinricus. — Magdeburchenses 29, 15, 33, 380, 5, 571, 2; Meideburgenses 451, 20, cives 652, 5; termini 29, 15.

Magellius mons, *La Majella* (Abruzz., *Prov. Chieti*) 1137, 20; monast.: S. Liberatoris.

Magister-fori: Gotacalus consul Erford.

s. Maglionis reliquiae 818, 15.

Magni locus, qui nunc dicitur, *Magnicourt-en-Comté* (frz. *dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Aubigny*), ut videtur 115, 15.

Magnopolis, Magnopolitanus v. Meckilburch.

Magnus, Magonus.

s. Magnus mart. 17, 30, 767, 20; reliquiae 776, 15; vigilia 649, 10 (*Magnus*) rex Dan. (et Norveg.) 28, 10; filia: (Wilphildis).

Magnus rex Dan., fil. Nicolai regis Dan. 13, 18, 30, 363, 364, 533.

Magonus canon. Magdeburg., fil. Heinrich I. com. de Anhalt 31, 25.

Magnus, Magonus dux Sax., fil. Ordolfi ducis 11, 10, 23, 28, 29, 30, 31, 40; filiae: Wilphildis, Elica.

Magnus, Magonus fil. Bernhards ducis Sax. 31, 20, 556, 25.

Magnus nobilis Hass. 597, 10; fil.: Theodericus Grop.

Magnelonne v. Magalona.

Magunc, Magunt. v. Mogunc.

Mahaldis, Mahthilt v. Mathildis.

Mahlerten v. Malerthen.

Maidland v. Mediolanum.

de Mailli, Malli, Mailly-Maillet (frz. *dép. Somme, arr. Doullens, cant. Acheux*); Theodericus, Nicholaus.

Main v. Mogus fil.

Main villa parroch., *Maing* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud*) 237, 10.

Mainardus v. Meinhardus.

Mainri villa parroch., *Mairieux* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 237, 15.

Mainsil v. Vies Mainmil.

Mainulfus archidia. Patrobrun. 809.

Mainwault, *Mainwault* (belg. *Prov. Henegau, arr. et cant. Ath*) 237, 50.

Mainz v. Moguncia.

S. Maioli eccl. (Cluniac.) 1036, 20.

b. Maiolus cf. (abbas Cluniac.) 1044, 20.

Maiores insula, *Iechia insula inter sinum Neapolitanum et sinum Caietanum* 1018, 20, 1020, 20, 1021, 40; eccl.: S. Constantii.

Maiores fratres v. Predicatores.

Maiores v. Reginniculae.

Mairano v. Vairana.

Mairieux v. Mairiux.

Maisires v. Maizieres.

Mairianus ep. Aretin. 1439, 10.

Mais Sumerde v. Sumerde Mais.

Maizieres, *Maizieres* (belg. *Prov. Henegau, arr. et cant. Mons*) 237, 20.

Mala-domus v. Maude.

de Malaspina comes: Ambrosius.

Malbodiense cenob. v. Melbodium.

Malchus 404, 45.

Maldeberta v. Madelberta.

Maldegarius v. Vincentius.

Maldegem (villa), *Maldegem* (belg. *Prov. Ostflandern, arr. et cant. Eekloo*) 266, 10; castellanus: Philippus; fortasse etiam Mandeghem 271, 1.

Malek al-Adel v. Saphadinus.

(Malekschah fil. Kilidisch Arslan sold. Icon, gener.) *perperam* fil. Saladin 86, 20.

Malerthen (villa), *Mahlerthen* (gr. *Rh. Hildesheim, Kr. Gronau*) 942, 30.

Malitani v. Amalf.

(Malik el-Aschraf) sold. Babil., fil. (Kelawun) sold. 424, 425, 5, 635.

Malik el-Kamil v. Cornadanus.

(Malik el-Mansur, Kelawun) sold. Babil., draco Egipcius, tyrannus 424, 634, 55, 635, 1; fil.: Al Aschraf.

Malik el-Muazzam v. Caradivagius.

Malitum, fortasse Marito prope Maiori in paeninsula Amalfitana 1017, 20.

Malli v. Mailli.

Malmesberiensis (Malmesbury, engl. *et. Wilts*); Guillelmus.

de Malo-leone: Savericus.

Malone v. Amalone.

de Malslebin, Manaleybin, Molschleben (thür. *Gb. et Kr. Gotha*); Henricus canon.

s. Mamee mart. reliquiae 769, 20.

s. Mamertus, Mammertus ep. Vienn. 121, 20, 155, 15.

s. Mammertis reliquiae 482, 20.

Mammula castellum, *S. Ginese di Mammoli* (Tosc., *Prov. et circ. Lucca, cant. Capannori*) 1250, 1; cf. S. Genesii locus.

de S. Manahulde v. Manehulde.

Manasses (rex Iud.) 525, 10.

(Manasses) ep. Aurelian. 264, 10.

Manasses ep. Camerac. 157, 25, 195, 10.

Manasses v. etiam Manichierus.

Manchicourt villa parroch., *Monchecourt* (frz. *dép. Nord, arr. Douai, cant. Aulnoy*) 237, 1.

Manicus regio 95, 5.

Mancus mon. Casin. 1122, 1.

Mandeghem v. Maldegem.

Manecherius v. Manichierus.

Manegoldus ep. Herbp. 421, 10, 633, 30.

de S. Manehulde, Mannhulde, *Sainte-Menehould* ad Aisne fl. (frz. *dép. Marne*); Macharius.

- Manfredus, Menfredus, Menfridus, Meinfridus rex Sicil., princ. Apul., fil. Friderici II. imp. Rom. 30, 3. 401, 29—403, 15. 623, 15. 624, 71, 10.
- Manfredus miles de Pimelao 1303, 35.
- Manicheorum secta 394, 10. 617, 15.
- Manicheus, Manicherius comes Hanon. et Mont., dom. Regitest., fil. Albonis com. 114, 1. 162, 20. 163; Manasses 162, 30. 164. 169. 186, 20; uxor 164, 35; fil.: Raginerus I. Longo-collis.
- Manicerius, Mancherius I. comes Regitest. 230, 40; (immo Guntherus) 205, 5.
- Manicherius, Mancherius de Insula 242, 5. 245, 1.
- Manigfaltbach, fortasse *Schilfuasser rivulus, qui in Hörsel fl. infuit, prope Friedrichroda (thür. Gb. et Kr. Gotha)* 619, 10.
- Mannulus laicus Aretin., fil. Andreae clerici 1475; filii: Brircus, Pincus.
- de Mansfeld, Mansfeld (pr. Rh. Merseburg); Hogerus.
- Mansybin v. Malselthin.
- (Manso I.) dux Amalfit. 1017.
- s. Mansuetus ep. (Toll.) 767, 20. 780, 13; reliquiae 772, 5. 782, 10.
- Mantua (civ.), *Mantua ad Minicium fl.* 1072, 25. 1297, 35. 1299. 1301, 20. 1303, 5. 1307, 40. 1321, 10. 1322, 5; ep.: Hubaldus.
- (Manuel I. Comnenus) imp. Constantinop. rex Greec. 35, 30. 366.
- (Manuel II.) imp. Greec. 573, 15.
- S. Manuli monast. r. Bodiken.
- Maqueriol: Allardus.
- Mara fl., *March, qui in Danubium fl. infuit* 401, 1. 622. 723, 5; Morava 43, 1.
- Marage villa parroch., *Maurage (belg. Prov. Henegou, arr. Soignies, cant. Roulez)* 237, 25.
- Maratica (villa iuxta Legnago portum), fortasse *Marega (Venet., Prov. Verona, civ. Legnago, com. Besilacqua)* 1302, 15.
- Maraviva v. Morav.
- (Marbancense, *Marbach, Oberelsaß, prope Colmar*) altare: Omnium sanctorum.
- Marboix villa parroch., *Marboiz (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud)* 237, 25.
- Marburo, Marburch, Mareburo, Mareburch, Marburg, Margbure, Marpurg, Marpurg, Marchpurch, Martburg, Martburg, *Marburg (pr. Rh. Cassel)* 5. 334, 20. 390, 1. 391. 393, 1. 404, 1. 410, 20. 465, 10. 597, 25. 598, 1. 606, 25. 611, 10. 613. 614. 616, 40. 617, 40. 625, 30. 722, 1; burgenses 598, 1; eccl.: S. Elizabethae: eccl. maior 598, 1; sacerdos et capellanus: Wernerus; de M., Martpurgensis: Conradus magister, s. Elizabeth.
- Marcaria v. Regia.
- a. Marcelliani reliquiae 765, 20. 771, 10; festum 765, 20.
- a. Marcellini (Marcelli) papae reliquiae 777, 25; cf. Marcellus.
- s. Marcellinus probst. et mart. 193, 40. 767, 20. 770, 10; reliquiae 482, 20. 764, 20. 776, 20. 777, 25. 972; corpus 740, 20.
- Marcellinus ep. Aretin. 1441, 1.
- s. Marcellus papa 868, 5; cf. etiam Marcellinus.
- s. Marcellus diac. et mart. 770, 15. 772, 20. 773, 5; reliquiae 780, 20. 785, 25. 818; corpus 164. 867, 20.
- Marcellus v. Karolus.
- Marcenae v. Marchianense cenob.
- March v. Mara di.
- Marchegg v. March.
- Marche-lez-Ecaussines v. Marke.
- Marchelmus discipulus s. Willibrordi 792, 10.
- Marchia, marchia v. Brandenburgensis, Misensis, Septentrionalis marchia.
- Marchianus: Nicolaus IV. papa.
- Marchianense, Marsianense, Marsienne cenob., monast., *Marchionnes (frz. dép. Nord, arr. Douai)* 125, 25. 133, 20. 136, 10. 138. 166, 15; Marcheniarum monast. 135, 20; eccl. historia 133, 20; litus 133, 20; Marcus 137, 15; Marchianensis villa 135, 10; Marsianensis locus 134, 5; eccl.: SS. Mauruntii et Rictudis, SS. Petri et Pauli; abbas: Ionatus; (prior): Andreas.
- Marchio germanus s. Arialdi 1049, 15.
- Marchipont v. Morchumpont.
- Marchpurch v. Marburo.
- s. Marciani, Martiani reliquiae 771, 15. 818, 5.
- Marcianus imp. 120.
- Marcisium v. Fanum-Martia.
- Marcus mag., scolast. S. Germani eccl. Spir., canon. Wimp. 676, 30.
- Marcolfus archiep. Mogont., prepos. Ascanburg. 366.
- Marcomirus rex Franc. *fabul.*, fil. Priami regis 113, 40.
- Maroq v. Marke.
- S. Marci alt. (in M. Amiat.) 972, 20.
- s. Marcus ep. 82, 20 (Marchus). 471, 5. 667, 20; corpus 972, 20; rel. 484, 25. 765. 777, 10. 785, 10. 787, 25; dies 1410, 10.
- s. Marci papae reliquiae 972, 25.
- Marcus (Aurelius) Antoninus (imp. Rom.) 835. 836, 1. 837.
- Mardburg v. Marburo.
- March civ., *Marchegg (Niederösterreich, Bb. Groß-Enzersdorf)* 416, 10.
- March villa parroch., *Marches (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Laquesnoy-Ouest)* 237, 10.
- Marega v. Maratica.
- Marcolae v. Meurvilla.
- Marcolum villa, *Marcoeil (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Arras-Nord)* 165, 45.
- Mare Salitum, fortasse *Marsal ad Meurthe fl. (Lotharing., prope Châteaun Salins)* 120, 45.
- Marches v. Marech.
- du Marchesii fons in memoribus de Andregies 282, 20.
- Margareta, Margaretha, Margarita.
- S. Margaretae alt. S. Petri Erf. 482, 15.
- s. Margareta, Margaretha virgo et mart. 483, 1. 484, 25. 796, 30. 770, 1. 1485, 5; reliquiae 197, 20. 482. 484, 20. 794. 765, 15. 767. 777. 778, 30. 782, 15. 787, 25. 788, 10. 818, 20; festum 626, 15. 628, 20. 1484, 5; dies 487, 1. 723, 5; dominica post M. 486, 20; vig. 458, 1.
- Margareta filia Friderici II. imp., uxor Alberti latig. Thur. 30, 5. 32, 5. 405. 625, 50. 626, 10. 631. 632, 25. 658, 5.
- (Margareta) filia Petri imp. Constantinop., uxor (Heinrici I.) com. de Viana 305, 30.
- Margareta filia Heinrici ducis Carinth., regis Bohem., uxor (Iohannis Henrici march. Morav.) filii Iohannis regis Bohem. 458, 1. 655, 30.
- Margareta filia, Christofori I. regis Dan., uxor Iohannis II. com. Holbat. 29, 15.
- Margareta, Margaretha, Margarita filia
- Ieupoldi VI. ducis Austr., uxor Heinrici (VII.) regis Rom. et Ottakari II. regis Bohem. 4, 15. 41, 20—43, 30. 603. 607. 695, 20.
- Margareta I. comitissa Flandr. et Hanon, filia Theodorici II. com. Flandr., uxor Balduini V. com. Hanon. 197, 20. 223, 5. 224, 10. 225. 228, 25. 230. 239. 303.
- Margareta II. comitissa Flandr. et Hanon, filia Balduini I. imp. Constantinop., uxor Bouchardi de Avesnis et Wilhelmi de Dompna-petrus 97. 114, 20. 243. 250. 260. 262, 5. 264, 1. 269. 270. 272, 20. 273, 1. 275. 295. 303, 20. 305, 1. 308, 10. 311, 15. 313, 20—322, 25. 324, 5. 334, 20. 399, 5. 621, 10; Belgensis una 98, 5; nepos: Iohannes II. comes Hanon.
- Margareta comitissa Hanon. et Holland., filia Guillelmi III. com., uxor Ludewici IV. imp. Rom. 114, 25.
- (Margareta filia Eberhardi I. com. de Kyburg) uxor (Theoderici VII.) com. de Cleven, consanguineus Rudolphi regis Rom. 422, 25. 634, 10.
- (Margareta) filia Ieronimi (potius Ieroni II.) princ. Rugian., uxor Erici I. ducis Sleswic. 29, 10.
- Margaretha filia (Calli de Iablon (uxor Aegidii de Upa) 682, 35.
- Margbure v. Marburo.
- de Marcury, ? *Marigny-en-Orsois (frz. dép. Aisne, arr. et cant. Châlons-Thierry) ?* Philippus ep. Camerac.
- b. Mariae eccl. Antogn. 136, 35. 143, 25.
- S. Mariae sacellum in S. Apollinari monte (prope Remagen) 783, 1.
- S. Mariae eccl. Aqueus. 417, 20. 780; altaria 780.
- S. Mariae eccl. Aretin. 1472, 5. 1476, 5. 1477, 1. 1478, 1. 1482, 5.
- S. Mariae altare in S. Donati eccl. Aretin. 1481. 1482, 1.
- (S. Mariae) monast. in monte Armato v. Armatus mons.
- S. Mariae eccl., mon. Attrebb. 155. 187, 10; canonici 155, 40; congregatio 862, 25.
- S. Mariae eccl. maior Basil. 724, 25.
- S. Mariae v. Bermerain.
- S. Mariae eccl. Bob. 995, 5. 999.
- S. Mariae virg. altare in eccl. parroch. in Brotseldon 1484, 40. 1485, 10.
- S. Mariae capella Brunwil. 777.
- S. Mariae eccl. Camerac. 127, 15. 137, 10. 156. 157, 5. 188, 5. 194, 5. 842, 1. 848, 25. 862. 865, 25. 867, 25; clerici 848, 25; thesauri 848, 25; terra 863, 20.
- b. Mariae ordo de monte Carmoli 713, 15.
- b. (Mariae) virg. capella Chirv. 201, 15.
- S. Mariae abbatia Cladoburi 40, 25.
- S. Mariae eccl., mon. Condat. 136, 25. 143, 25. 173, 40. 174, 25. 183, 20. 195.
- S. Mariae Dei genitricis eccl. Curtis-solr. 128. 129, 10.
- S. Mariae eccl. (in Deventer) 792, 25. cf. 15.
- S. Mariae eccl. Donon. 148, 10. 150, 33. 154, 5.
- S. Mariae eccl. Duac., quae nunc S. Amati dic. 127, 30. 134, 25. 141, 5. 166.
- b. Mariae alt. Epiternac. 773, 25; altare scriptae 771, 40.
- S. Mariae virg. eccl. Erford. 376, 30. 388, 25. 390. 391. 393. 394, 1. 397, 30. 399, 1. 411, 15. 420, 30. 438, 20. 439. 446, 20. 457, 5. 458, 20. 463, 30. 465, 25. 470, 35. 478, 30. 539, 15. 598, 15. 613, 10. 617, 10. 620, 20. 629, 15. 633, 25. 651, 15. 654, 25. 655, 25; monast. 367, 30. 398, 15. 471, 40. 472, 30. 647, 10; novus chorus 163, 30. 470, 30; canonici 427, 10. 620, 20. 629, 15; prepositurae 391, 10. 613, 25; prepos.: 198

Adelbertus II. archiep. Magunt., Conradus, Arnoldus, Iohannes; decani: Guntherus, Hermannus de Bebera; eccl.: Ludewicus. — S. Mariae mon. Erford. 398, 3. 614, 6.
 S. Mariae basilica (in ambitu Montis S. Petri) Erford. 483.
 S. Mariae capella in eccl. S. Petri Erford. 422, 15. 431, 30. — S. Mariae virg. altare in eccl. S. Petri Erford. 422, 40. 634, 30.
 ad S. Mariam Novam altare in dormitorio eccl. S. Petri Erford. 484.
 S. Mariae monast. Floront., *Badia* 1081, 25; mon.: Teuzo.
 S. Mariae eccl. Pontinell v. Pontinella
 S. Mariae domus Frising. 762, 1.
 S. Mariae monast. in (S. Germani) civ. 1130, 30.
 S. Mariae eccl. in Gneuden 38, 55.
 S. Mariae eccl. forensis in Halle 951, 35.
 S. Mariae eccl. Hammatic. 138.
 S. Mariae eccl. Hildensem. 886, 942, 10. — 946, 30; altare 946, 5; predica 886, 20; reliquiae 886, 25.
 S. Mariae alt. mai. Hildeh. 764, 765.
 S. Mariae oratorium Iburg. 881, 1.
 b. Mariae Iherosol. ordo v. Teutonica domus.
 SS. Mariae, Nicolai, Benedicti domus sanctim. in Ylmene 419, 30. 430, 40.
 S. (Mariae) virg. eccl. Landun. 260, 30.
 S. Mariae et SS. Petri et Pauli monast. Maricoll. 177, 10.
 (S. Mariae Canonice) eccl. Mediolan. 1066.
 S. Mariae Secretae eccl. Mediolan. 1039.
 S. Mariae eccl. Melbod. 120, 30.
 S. Mariae orator. Met. 906, 5.
 SS. Mariae et Andreae orator. Moguntin. 782, 20.
 SS. Mariae et Albani orator. (in Moguntina diocesi situm) 779, 55.
 S. Mariae altare in S. Godehardi capella Mogunt. 787, 40.
 S. Mariae v. S. Waldetrudis eccl. Mont. S. Mariae capella du Loukoit iuxta Mont. villam 275, 15.
 b. Mariae v. S. Salvatoris et b. Mariae templ. (in M. Amiatæ).
 SS. Mariae et Iohannis bapt. altare (in M. Amiatæ) 972, 10.
 S. Mariae virg. eccl. in Nazareth, ubi salutata fuit ab ang. 401, 35. 623, 20.
 S. Mariae in Nerana cenob., *postea Badia di Tagliatuni, inter Fugine et Incisa in Valdarno (Tosc., Prov. et circ. Florent.) situm* 1102, 10.
 S. Mariae monast. Niuwenburg. (*Klosterneuburg*) 780, 787; familia 786, 10; possessiones 786, 30; privilegium apost. 787, 1; prepos.: Hartmannus, famuli: Sigefridus, Prunarius.
 S. Mariae Novale i. Novale S. Mariae.
 S. Mariae eccl. Novi-Operia (prope Hal-lam) 960, 45—953, 10; altare 950, 5. 961, 1; tumba b. Lamberti 963; hospitale pauperum 962, 15; magistri 962, 20; isolates 962, 30; canon. et sacerdos: Werno; mon.: Elbertus.
 S. Mariae principale altare in monasterio Novi-Operis 950, 5.
 S. Mariae monast. in Oselle 1102, 10.
 S. Mariae in Pacna plebs, *S. Maria in Pacna in val d'Arbia (Tosc., Prov., circ., mand. Siena, com. Castelnuovo Berardenga)* 1438.
 S. Mariae eccl. Paris. 392, 25. 616, 30.
 S. Mariae eccl. de Portunculæ Assis 248. 252, 35. 257, 15. 282, 30. 296, 10.

S. Mariae monast. Ratisbon. 747.
 SS. Mariae et Iohannis ev. monast. Reinersborn. 447, 1; S. Mariae eccl. Reinersborn. 637, 40. 638, 35. 643, 30; S. Mariae capella Reinersborn. 636, 30. 638, 40; S. Mariae sanctique Iohannis ev. altare 631, 5; altare: SS. Andreae et Bartholomei.
 SS. Mariae et Nicolai capella Reinersborn. 531, 20; capella b. virg. 526, 10.
 S. Mariae campana Reinersb. 638, 30.
 S. Mariae ac S. Remigii eccl. Rem. 755, 15. 756, 5.
 S. Mariae Dei genitricis ad Gradus eccl. Rom. 370, 15. 538, 1.
 S. Mariae Maioris eccl. Rom. 521, 5. 714, 15. 715, 10. 716, 5. 717, 30. 1418, 35; altare 1418, 15. 1419, 10.
 S. Mariae Novae eccl. Rom. 628, 30.
 S. Mariae ad Presepe eccl. Rom. 609, 15.
 S. Mariae capella Sar. 605, 5.
 SS. Mariae et Andreae orator. Tervin. 145, 30.
 SS. Mariae et crucis et Fuscae eccl. in insula Canano et Sylo fluminibus circumdata (prope Tevisium civ.) 986, 30. 987, 5.
 S. Mariae eccl. Tornac. 124, 35. 125, 1. 154. 196, 40; altare S. Mariae 154.
 SS. Mariae et Michaelis orator. Trever. 780, 30.
 SS. Mariae et Helensae reginae altare eccl. maioris Trever. 783.
 S. Mariae eccl. Tungr. 661, 40.
 S. Mariae eccl. Valencen. 111, 10. 202, 207, 1; litterae donationis 111, 10.
 S. Mariae ad Aulam eccl. Valencen. 239; canonici 275, 15.
 S. Mariae Vallis v. Vallis S. Mariae.
 S. Mariae alt. maius Vallumbros 1086, 30.
 S. Mariae virg. eccl. Walciodor. 1375, 1. 1384.
 S. Mariae altare eccl. Wimp. 667; missa perpetua in eccl. Wimp. ad beatam virginem 670, 30.
 a. Maria Dei genitrix semperque virgo 47, 15. 404, 35. 482—488. 625, 15. 526. 529. 563, 1. 550, 1. 593, 30. 614, 35. 638. 643. 644. 645, 3. 649, 3. 652, 30. 653, 30. 667, 1. 669. 677, 30. 682, 5. 684. 685. 687, 30. 689, 30. 692, 1. 775. 40. 1369, 30. 1376, 35. 1377, 1. 1381, 35. 1383. 1384, 30. 1458, 15. 1466. 1467, 1. 1485. Christifera 1323, 20; reliquiae 764. 765. 767. 770, 10. 771. 773. 776. 779, 25. 780, 1. 782. 785, 30. 787, 30. 817, 30. 972. 1485, 10. 1487, 5; reliquiae (reginae capellae Ludovici FI) 643; caput 198, 1; capilli, crines 484. 485, 10. 488, 10. 712, 20; lac 484, 25; oleum 484, 1; vestimenta 482. 483, 30. 485, 15; sepulchrum 404. 40. 483, 15. locus, ubi de seculo migravit 488, 30; ymago in Bunde 636. 35; imago (Patherbr.) 20, 20, festum 1484, 30; nativitas 169, 40. 564, 20. 611, 20. 636, 30. 641, 30. 649. 720, 15. 722, 30; visitatio 605, 1; annunciatio 655, 30; purificatio 470, 1. 471, 15. 535, 10. 565, 30. 649, 30; assumptio 446, 20. 463, 2. 528, 3. 530, 5. 611, 30. 634, 10. 638, 10. 643, 30. 651, 25. 712, 30; missa Mariae 697, 30; S. Maria (et S. Maximus lev.) patrona episcopatus Pennensis 1466, 20. 1467, 1; mater: Anna; cf. *Add.*
 Maria, soror Marthae 144, 15. 845, 35. 857, 30. 866, 20. 1185. 1234, 35. 1282, 35; rel. 774, 10; unguentum 457, 3; fr.: Lazarus.
 S. Mariae Egyptiacae reliquiae 767, 30.
 S. Mariae Magdalensae ordo sanctimon. penitencium 390, 25. 609, 15.

(S. Mariae Magdalensae) albarum dominarum monast. Erford. 424, 5. 635, 10.
 S. Mariae Magdalensae capella in S. Petri eccl. Erford. 391, 1.
 S. (Mariae) Magdalensae altare S. Petri eccl. Erford. 483, 30.
 S. Mariae Magdalensae capella in Thuringia pago Lengvitz 918. 919, 1.
 S. Mariae Magdalensae capella Reinersborn. 637, 5.
 SS. Mariae Magdalensae et Bartholomei eccl. Valencen. 284, 1.
 s. Maria Magdalena virgo, mart. 144. 483, 30. 486, 15. 603, 25. 773, 20; reliquiae 144, 35. 482. 485, 30. 487, 10. 488, 10. 572, 30. 764. 765. 767, 20. 772, 30. 782, 15. 786, 10. 787, 15. 1104. 45. 1487, 30; corpus 135, 35. 143, 10. 144; festum 624, 1. 765, 25. 1484, 55. 1486, 10 (Madalena); vigilia 647, 45.
 s. Maria de Gignaco matrona 280, 15.
 Maria imperatrix, uxor Balduini I. imp. Constantinopol. 241, 30. 243, 20. 244.
 (Maria) uxor (El-'Aziz Nizar Abô Man-aur) regis Aegypti 1028, 30.
 Maria (*immo* Agnes) uxor illegitima Philippi II. (Augusti) regis Franc. 259, 20.
 (Maria) filia Philippi II. regis Franc., uxor Philippi II. com. Naurum. 243, 30. 259, 30.
 (Maria) naciens Greca, uxor Belas IV. regis Ungar. 405.
 Maria filia (Heinrici I.) ducis Brabant., uxor Ottonis IV. imp. Rom. 24, 30. 384, 10.
 Maria filia (Heinrici II.) ducis Brabant., uxor (Ludewici II.) ducis Bawar. 400, 5. 621, 35. 722, 30.
 Maria uxor Hellini de Alneto 265, 1.
 Maria comitissa Bles, et de S. Paulo, (filia Walteri de Avennis), uxor Hugonis V. com. 306, 25.
 Maria filia Walteri de Lendio 199, 30.
 Maria filia Iohannis dom. de (Morlan), uxor Eustacii I. du Ruels 198. 281, 5.
 Maria v. *etiam* Mlada.
 Mariathal v. Vallis S. Mariae.
 Maricolae, Maricolense cenob., S. Huberti, Humberti eccl., *Marolles (fr. d'p. Nord, arr. Avesnes, cant. Landre-cies)* 94, 10. 172, 10. 176. 177. 183, 10. 203. 862, 25. 868, 25; monast.: S. Mariae et SS. Petri et Pauli apost.; abb.: b. Humbertus, Winedus. — Marolles villa parroch. 237, 25.
 Marienrode v. Novale S. Mariae.
 Marinus I. papa 173, 15.
 Marinus II. papa 178, 25; Martinus III. 816, 40. 818, 40.
 Marinus papa *perperam* 185, 5.
 Ad maris periculum locus, *Mont-Saint-Michel (fr. d'p. Manche, arr. Avranches)* 961, 1.
 Maritima v. Marsorum terra.
 Maritima regio, Zealand 820, 35; cf. Zealandia.
 Marito v. Malitum.
 S. Marii eccl. Lausann. 1334, 1.
 S. Marii reliquiae 767, 1.
 Marke villa parroch., *Marq-en-Ostre-vent (fr. d'p. Nord, arr. Douai, cant. Arleux)* 237, 1.
 Marke villa parroch., *Marche-les-Écaussinnes (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roulez)* 237, 30.
 de Markelles: Daniel.
 de Markotis, Markettes abbatia, cenob., *Marquette-les-Lille (fr. d'p. Nord, arr. et cant. Lille)* 275, 1. 298. 299, 10. 304, 30. 308, 15.

Marquette villa parroch., *Marquette-en-Ostrevent* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Bouchain*) 237, 5.
 Mariko locus iuxta Wisuram fl. 793, 1; Marico 793, 30.
 Mark-Vippach v. Vitpecho.
 Marle v. Merlo.
 Marlis, *Marly* (frz. *dép. Nord*, arr. *et cant. Valenciennes*) 237, 10.
 Marne v. Materna fl.
 Marshow v. Arnswow.
 Maro v. Virgilius.
 Maroeuil v. Mareolum.
 Maroules v. Maricolae.
 Marpent villa parroch., *Marpent ad Sambre fl.* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Mauvages*) 237, 15.
 Marporz, Marpur v. Marbure.
 (Marquardus), Marwardus ep. Hildesheim. 944, 15.
 Marquardus abbas Reimersborn. 630, 633, 15, 636, 5, 637, 20, 639, 1, 642, 30, 643, 15.
 Marquette v. de Markotis abbatia.
 Marradi v. S. Reparatae monast.
 Marrochium 287. Marrochii 286; regnum 286; rex: (Aborayda; cf. *etiam* Barbari.
 Marro 1039, 5 (v. n. 1).
 Martis vicus Belg. civ. 97, 10.
 Mars 101, 10, 120, 40, 428, 10, 432, 45, 639, 15, 663, 15, 1020, 5, 1196, 30, 1197, 20; Martis impressiones 185, 15; Mars fannicus: Mathildis com. Tusc.
 Marsal v. Mare Saltum.
 Marsburg v. Merseburg.
 Marselle v. Maraila.
 Marsorum terra, *Marsi, regio Italica medius* 1418, 30, 1419, 5; provincia 1185, 1; de Marsi comes 955, 5, 956, 30; Martima 1418, 5.
 s. Marsi presb. reliquiae 786.
 Marsianense, Marsianense cenob. v. Marchian.
 Marsilia (cliv.), *Marseille* 405, 35, 628, 5.
 Marsipolis, Marsipolis v. Merseburg.
 Martburg v. Marbure.
 Martellus: Carolus maior domus Franc.
 s. Martha, Marta 144, 15, 404, 10, 815, 35, 857, 35, 866, 30, 912, 5, 1053, 30, 1185, 30, 1186, 1, 1223, 30, 1234, 30, 1282, 15, 1291, 40; rel. 144, 15, 774, 10; unguentum 487, 5; sor.: Maria: fr.: Lazarus.
 s. Marthae mart. reliquiae 767, 1.
 S. Martialis monast. Lemov. 1043, 1044.
 s. Martialis reliquiae 972, 10.
 s. Martinianus v. Marcianus.
 Martin, Saint v. Bermerain.
 s. Martineae virg. et mart. rel. 775, 30.
 s. Martiniani reliquiae 482, 2. Ss. Martiniani et Processi dies 432, 15, 641, 672, 20 (Martiniani), 719, 30.
 s. Martini eocl. *S. Martino di Carlone in valle Bobiensis* 1002, 30; custos: Crimoldus presb.
 S. Martini eocl. Casin. 1424, 1425.
 S. Martini eocl. prepos. in Cella v. Cella.
 S. Martini eocl. parroch. Chirv. 201, 10.
 S. Martini eocl. in Coziano. *S. Martino in Coziano prope Nonantulum* 988, 30.
 S. Martini alt. Epterna. 771, 10.
 S. Martini eocl. Erford. 397, 22; parrochia 465, 23.
 S. Martini altare in turri dextra eocl. S. Petri Erford. 482, 40.
 S. Martini alt. mat. Hildensem. 764, 30.

S. Martini eocl. Luc. 1254, 5, 1259, 15; bona 1254, 3.
 S. Martini eocl. Met. 132, 40, 137, 1, 900, 30.
 S. Martini eocl. maior Mogont. 400, 35, 411, 1, 452, 35, 583, 45, 653, 40; monast. Mogont. 356, 35, 365, 15, 534, 35; altare S. Martini 767, 35; canonici 382, 452, 35, 653, 40; praepos.: Arnoldus, Wernherus, Sifridus.
 S. Martini ad Palmas villa, *San Martino alla Palma* (frz. *Prov. et circ. Florina*, com. *Cassellina e Torri*) 1107, 85.
 S. Martini foris portam monast. Pap. 1453, 5.
 S. Martini tit. card. presb.: Galterus.
 S. Martini eocl. Terren. 145, 15.
 S. Martini monast. Tornac. 172, 15, 196, 157, 204, 10, 267, 40; pauperi clerici 196; monachi 196, 30; ecc. restauracionis historia 197, 10; *perperam* S. Maximi cenob. 196, 5; abbas: Odo.
 S. Martini eocl. Valencen. 183, 25.
 s. Martinus I. papa 127, 35, 131, 35, 132, 40, 897, 30; reliquiae 483, 1; privilegium 1009, 1.
 Martinus III. v. Marinus II. papa.
 Martinus IV. papa, natione Gallicus de Turonis, *antea* Symon card. presb. (tit. S. Caeciliae) 355, 30, 418, 10, 630, 15, 711, 40, 712, 1, 713, 10, 715, 2, 716, 1, 717, 15, 719, 25; privilegium "Martinus Dei gratia" 714, 10; *perperam* Martinus V. Tuscus 714, 5.
 Martinus ep. Aretin. 1441, 1.
 Martinus ep. Mian. 371, 30, 375, 30, 376, 15, 643, 15, 645, 10.
 s. Martinus cf. ep. Turon. 116, 10, 123, 30, 183, 35, 189, 5, 482, 10, 486, 40, 646, 25, 766, 35, 767, 30, 769, 30, 770, 1, 774, 10, 783, 1, 788, 1, 807, 30, 813, 848, 2, 854, 10, 1183, 10. archiep. Turon. 807, 30, 813; reliquiae 482, 484, 10, 758, 10, 764, 769, 30, 771, 774, 15, 775, 20, 776, 30, 778, 30, 785, 35, 818, 15, 972; festum 641, 10, 576, 15, 598, 15, 607, 25, 628, 30, 641, 30, 711, 15, 1484, 30; vigilia 591, 10; octava 594, 30, 649, 30, 1424, 20, 1425, 15; dies octavarum 1424, 15, 1425, 2.
 (Martinus) abbas Gemeg. 170, 5.
 Martinus clericus, custos eocl. S. Donati Aretin., fil. Petri custodis 1477; fil.: Cucius.
 Martinus presb. Luc. 1265, 30.
 Martinus (Oppav.) 81, 30, 220, 1, gesta pontif. et imp. 81, 30.
 Martinus presb. 1067, 40.
 Martinus laicus Aretin., fil. Pecionis 1476, 1, fil.: Cunizellus clericus.
 Martinus rusticus 1013, 1014; fil.: Andreas.
 Martis Phanum, Martis Fannum, Martisensis comitatus v. Fanum-Martis.
 Martpur, Martpurgensis v. Marbure.
 Marvis intra civ. *Tournai* (belg. *Prov. Hennegau*) 304.
 Marwardus v. Marquardus.
 de Masbach, Maspach: Eberhardus Franco.
 Mascardium v. Mastain.
 Mascus clericus Aretin., fil. Gerardi presb. 1476, 15, 1482, 10; fil.: Gerardus laicus.
 Masmy v. Mauvy.
 Maspach v. Masbach.
 Massenbach (villa), *Massenbach* (vult. *Neckarkreis*, *Oa. Bruckenheim*) 675, 3.
 Mastain villa parroch., *Mastain* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant.

Bouchain) 237, 5; *Mascardium* 164, 35, 169, 10; de M.: Guillelmus.
 Materna fl., *Marne* 101, 30, 192, 20, Matronis 331, 30.
 Materna v. Matrone.
 s. Maternus cf. 767, 30; reliquiae 482, 30, 772, 5.
 Mathaeus v. Matheus.
 Mathalberta, Mathelberta v. Madelberta.
 Mathera v. mathera (frz. *indice rerum et verborum*).
 S. Mathei altare S. Petri eocl. Erford. 485, 15.
 S. Mathaei eocl. Salerni. 1289, 40; sepulcrum Gregorii VII. papae 1289, 40.
 s. Matheus, Matthous, Matthaeus apost. et evangel. 82, 30, 484, 5, 485, 15, 759, 1, 920, 30, 1195, 1; reliquiae 487, 25, 768, 30, 771, 1, 774, 30, 778, 20, 785, 10, 817, 35, 972, 80; dies 648, 30; nov. 636; vigilia 638, 30.
 (Matheus) Rubicus (de Ursinis, card. diac.) 717, 40, cf. 1492, 30.
 (Matheus I.) dux Loharing. 14, 10.
 Matheus comes Bolon., fil. Theoderici com. Flandr. 223, 5, 228, 30.
 Matheus de Mommorenchi, fil. Bouchardi 205, 30, 242, 10.
 (Matheus Rufus de Ursinis) Romanus senator 394, 30, 617, 20.
 Matheus de Walaicourt 241, 30, 244, 40.
 Mathildis, Matildis, Matildis, Mathilda, Mathilda, Machthilda, Matilda, Matilda, Mathilt, Mathilt, Machthilt, Mechtildis, Mechtilda, Mechtilda, Mettildis, Miltidis, Mahaldis, Mehaldis. Mettildis uxori Henrici I. regis (Germ.) 8, 15.
 Matildis filia Ottonis I. imp. Rom., abbatissa de Quidlingborch 9, 1.
 (Mathilda filia Ottonis II. imp. Rom., uxor Ekzonis com. palat.) 759, 30, 760, 1, 775, 30; fundatrix Brunwil. monast. 775, 20.
 Mathilt regina Franc., filia Conradi II. imp. Rom., uxor (inimico sponsa) Henrici I. regis Franc. 185, 10, 828.
 (Mathilda filia Rudolphi I. regis Rom., uxor Ludowici II. ducis Bavar. 671, 10, 673, 30.
 Mechtildis, Mechtilda, Mechtilda marchionissa, filia Ludewici IV. imp. regis Rom., uxor Friderici II. march. Mien. 451, 15, 452, 15, 453, 5, 454, 10, 462, 10, 633, 658, 35; marchionissa Thuring. 469, 10.
 Machthilda, Matilda, Mechtildis, Mechtilda filia (Henrici I.) regis Angl. uxor Henrici V. imp. Rom. II, 30, 29, 20, 360, 5, 530, 10.
 Mechtildis filia (Henrici II.) regis Angl., uxor Henrici Leonis, ducis Bavar. et Sax. 24, 25, 25, 1, 30, 35, 35, 36, 15.
 Mahaldis, Mehaldis regina, comitissa Flandr., filia (Alfonsi I.) regis Portugal., uxor Philippi com. Flandr. 230, 20, 243, 25, 259, 35, 263, 20, 268, 30, 269, 25, 286, 15.
 (Machtildis) filia Henrici Leonis, ducis Bavar. et Sax., uxor (Henrici Borwini I.) primo Slav. (Abodrit.) 24, 25.
 Mechtildis filia Ottonis I. ducis Brunswic. et Luneburg., uxor Henrici Pinguis, II. com. de Anhalt, abbatissa Gerend. 27, 5, 31.
 Mechtildis filia Alberti I. ducis Brunswic., uxor Henrici III. ducis Glagog. (Siles.) 26, 10, 27, 15, 31, 5.
 198*

- Matilda filia Liutolfi (com. Sax.) v. Liutgardis.
- Machtilda, Mathilda abbatissa Asnid. (filia Liudolfi ducis Suev.) 757. 30. 758. 5; fr.: Otto.
- Mechtildis filia Lodewici I. lantgr. Thur., uxor Theoderici com. de Werben 532. 20.
- Mechtildis filia Alberti II. march. Brandeburg., uxor Ottonis I. ducis Brunswic. et Lüneburg. 26. 30. 30. 40. 31. 15. 32. 40. 33. 5. 37. 1.
- Mechtildis filia Iohannis I. march. Brandeburg., uxor Bolizlai IV. ducis Pomeran. 34. 1.
- Mechtildis filia Ottonis III. march. Brandeburg., uxor Barnimi I. ducis Pomeran. 34.
- Mechtildis filia Conradi march. de Landesherch, uxor Alberti II. march. Brandeburg. 32. 40. 33.
- (Mathildis filia Thimonis II. march. Misn., uxor Geronis com. de Seburg) 367. 5; fil.: Wicmannus archiep. Magdeburg.; fr.: Conradus I. marchio.
- Mathildis, Mathilde, Matilda, Matildis, Matildis comitissa Tusc. (filia Bonifacii march. Tusc.) 973—975. 1153. 1. 1177. 15. 1185. 35. 1192. 15. 1194. 10. 1197. 5. 1199. 1219. 1223. 30. 1232. 1. 1234. 1241. 1245. 1. 1257. 30. 1259. 1305. 15. 1275. 1. 1278. 15. 1288. 45. 1289. 45. 1290. 45. 1291. 1. 1294. 5. 1296. 1298. 10. 1300. 15. 1302. 20. 1307. 10. 1311. 1. 1313. 25; comitissa Mutin. 974. 15; Machthilt de Longobardia 357. 20; Mars femineus 1269. 30.
- (Mathildis filia Idae comit. Bolon., uxor Philippi (Hurepel), filii Philippi II. regis Franc. 274. 10.
- Mehaldis uxor Guillelmi advocacati de Bethunia 268. 30.
- (Mathildis) advocata Bethun., uxor Guidonis de Dompierre, com. Flandr. 325. 15.
- Mechtildis filia Adolvi IV. com. Holsat., uxor Abel regis Dan. 29.
- Mehaldis filia Gossumi III. com. Mont., uxor Walteri de Ligne et Nicolai de Fontanis 199. 22.
- (Mathildis) comitissa Nivern., uxor Petri, fr. Philippi com. Flandr. 227. 45.
- Mechtilda uxor Lodewici (com.) de Wipperna 520. 20.
- Mehaldis filia Iacobi de Avenis, uxor Nicolai IV. de Rumegny 200. 30.
- Mehaldis de Berlamont, filia Egidii de Chin, uxor Egidii de Sancto Oberto 200. 10. 204. 5.
- Maththild 803. 20.
- s. Mathias, Matthias apost. reliquiae 483. 45. 485. 5. 777. 5. 782. 10; corpus 12. 20; vigilia 673. 1; octava 765. 25.
- Mathias, Mathyas archiep. Mogunt. 450. 1. 452. 5. 478. 652. 653; custos in Murbach 450. 1. 652. 20. mon. 652. 20.
- Matiscensis eccl., Mâcon (fr. dep. Saône-et-Loire) 1036. 15; ep.: Droco.
- de Matrone, Materna, Mater (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Oude-naarde): Arnulphus, Iudocus.
- Matronis v. Materna fl.
- Matt v. Mat.
- Maubeuge v. Melbodium.
- Maubray villa parroch., Maubray (belg. Prov. Henne-gau, arr. Tournai, cant. Antoing) 237. 10.
- Maude villa parroch., Maulde (belg. Prov. Henne-gau, arr. Tournai, cant. Louze) 237. 10; fortasse etiam Maladomus 168. 30.
- Mauer v. Muer.
- (Maugerius) archiep. Rotomag. 171. 15.
- Maugret, Maugré (fr. dep. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud, com. l'abbaye-Maugré) 237. 1.
- Maulde v. Maude.
- Maules ep. Suession. 242. 10.
- Maurage v. Marages.
- s. Maurcliani reliquiae 818. 5.
- s. Maurentini cf. reliquiae 482. 30.
- S. Mauriti alt. Eptern. 772. 1.
- S. Mauricii capella (Sangall.) 784. 10.
- S. Mauriti eccl. Hall. 951. 45; praepos.: Ebbeko.
- SS. Mauricii et Cristofori monast. Homberg. 634. 40.
- S. Mauricii kath. eccl. Magdeburg. 380. 19. 447. 25. 571. 25.
- (S. Maurici) monast. Mind. 855. 30.
- S. Maurici valva Erford. 463. 5. 470. 15.
- Mauricius (imp. Constantinop.) 125. 20.
- s. Mauricius, Maurus mart. 297. 45. 766. 30. 767. 15. 770. 771. 15. 780. 35. 784; reliquiae 487. 25. 758. 10. 764. 30. 769. 30. 772. 774. 15. 775. 30. 776. 25. 787. 30. 817. 30; socii 767. 15. 776. 25. 780. 35. 784. 15; corpus 9. 25; capilli 785. 25; festum 639. 40; signifer: s. Eupentius.
- Mauricius fil. Hugonis Arvern. 968. 5.
- Mauritania, Mauritania opp., castrum, Montagne (fr. dep. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand) 227. 22. 300; prince: Evardus Radoulz.
- Mauritania (regio Africae) 116. 30.
- Mauritanici portus Morinici portus 93. 45.
- Mauritus v. Mauricius.
- (Mauroceus) patr. Constantinopol. 244. 25.
- S. Mauronti fundus Duac. 166. 10.
- Mauroas v. Landelinus.
- Maurunti villa v. Meurvilla.
- SS. Maurunti atque Rietrudis eccl. Marsanensis Fundatio 110. 10.
- s. Mauruntus, Maurontus abbas. fil. Adalbaldi ducis Duac. 132. 5. 134. 30. 136. 1. 138. 50. 140. 15. 142. 20; corpus 166. 15; brachium 786. 5; putius 138. 30.
- s. Maurus abbas (Glannafol.), discipulus s. Benedicti 124. 1135. 30. 1351. 20; reliquiae 785. 40.
- ss. Mauri et Crisanti reliquiae 769. 20.
- Maurus ep. Aretin. 1440. 5.
- Mautern v. Moutbern.
- Maury S. Iohannis villa parroch., Masny-St. Jean (belg. Prov. Henne-gau, arr. Mons, cant. Lens) 237. 50.
- Maury S. Petri villa parroch., Masny-St. Pierre (belg. Prov. Henne-gau, arr. Mons, cant. Lens) 237. 50.
- s. Maxelendis virgo et mart. 868. 30.
- s. Maxenci reliquiae 818. 15.
- Maximianus Herculeus imp. Rom. 474. 20. 745. 10.
- Maximianus v. Maximus.
- Maximilianus ep. Aretin. 1439. 15.
- S. Maximini capella monast. Brunwil. 775. 30. 776. 35.
- s. Maximus archiep. Trev. 767. 30. 776. 35; reliquiae 482. 25. 771. 10. 775. 20. 776.
- S. Maximi cenob. Tornac. v. S. Martini.
- s. Maximus ep. Reg. 145; corpus 143. 25. 144. 40; legenda 144. 40. 145. 1.
- (s.) Maximus (Taurin.) 79. 20.
- s. Maximus levita (et s. Maria) patronus episcopatus Penn. 1466. 20. 1467. 1.
- Maximus, Maximianus tyrannus (imp. Rom. in Gallia), rex Britann. et princ. Haun. 106. 115. 116. 1.
- Maximus (Petronius, imp. Rom.) 120. 25.
- Maximus ep. Pis. 1434. 10.
- Maximus nob. Rom. 1283. 5. 1284. 45. 1287. 1.
- Maximus ill. vir, civis Rom. 1145. 40.
- Mayenne v. Mediana.
- Meaux v. Meldae.
- Mecheriniense cenob. v. Messines.
- Mechterade (villa), Mechterstadt ad Haisel fl. (thür. Gb. et Kr. Gotha) 615. 5.
- Mechtildis, Mechtilda, Mechthilda v. Mathildis.
- Meckilburc, Mekelinborg, Magnopolis, Mikulinburch, Mecklenburg 15. 25. 35. 30. 421. 20. 633. 40; Magnopolitani ep.: Emmehardus, Berno; dux (potius dominus): (Heiricus II.); cf. Henricus Borwinus I., Nicolaus (immo Iohannes I.).
- Mequegnies, Merquignies (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Bava) 237. 30.
- S. Medardi capella Brunwil. 775. 45. cf. 40.
- S. Medardi cenob. (Suession.) 146. 1.
- S. Medardi oraculum (prope Le Mans) 810. 5.
- s. Medardus ep. (Noviom.) 124. 15. 775. 30. 776. 15; reliquiae 482. 25. 776. 777. 15.
- Medelrichstadt (civ.), Melrichstadt (bayr. Rh. Unterfranken) 856. 15.
- Medi (gens) 80. 20. 81. 10. 103. 20; reges: Cyrus, Darius I., Artaxerxes I.
- de Mediana, Mayenne (fr. dep. Mayenne): Iuellus.
- de Media-villa, Moyenneville (fr. dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Croisilles): Iohannes prepos. Haspr.
- Medicina, Medici villa, Medicina (Emil., Prov. Bologna, circ. Imola) 12. 40. 604. 10.
- Mediolanum, Mediolanensis urbs, civ., Mediolan 15. 25. 30. 30. 40. 50. 368. 5. 370. 40. 371. 5. 375. 10. 394. 10. 444. 537. 25. 617. 20. 650. 35. 674. 15. 716. 25. 974. 25. 1007. 45. 1047. 1075. 1100. 1153. 5. 1298. 5. 1303. 1. 1320. 10; Mediolanum 337. 20. 538. 15; Mediolanensis civ. 337; muri 537. 25; basilica 1054. 25; eccl. maior 1062. 1064. 1074. 5; libertas propria eccl. 1064. 35; aula pontific. 1064. 45; habiteculum canon. 1058. 10; eccl. 1057. 1058. 1320. 5; archiep. quidam 1326. 25; clerici suburban. 1055. 1; eccl. et monast.: S. Ambrosii, S. Dionisi, S. Eustorgii, (S. Mariae Canonice), S. Mariae Secretae, S. Sepulchri, S. Victoria ad Corpus, S. Victoria ad Ulnum; archiep.: s. Calmerus, s. Ambrosius, (Aribert), Wido, Anselmus de Buis, Casto; clerici: Landulfus; monetarius: Nazarius; Mediolanensis martir: s. Araldus. Mediolanenses 16. 25. 30. 40. 40. 363. 30. 368. 389. 5. 370. 30. 372. 1. 411. 10. 444. 533. 10. 538. 10 (Mediolanenses); 550. 974. 25. 1007. 5. 1094. 25. 1319. 20; circ. 411. 10. 617. 20; milites 1057; monetarii 1454. 10; v. Algisus, Arnulfus, Azo, Siro. — Mediolanenses denarii 1454.
- Mediomatricum v. Metensis civ.
- Mediterraneum mare 392. 25. 402. 45. 405. 15. 616. 30. 625. 40.
- Medyol. v. Mediol.

Meesen v. Meessines

Meginbaldus advocat. Osnabrug. 860.

Meginrudr. 803, 80.

Meginerus v. Meinherus.

Meginfrid(h) praepos. (forlasse Magdeburg.) 760, 80.

Meginhardus v. Meinhardus.

s. Meginradus mart. 784, 10.

Mehaldis v. Mathildis.

Meidebure etc., Meigdebure v. Magdeburch.

Meinfridus v. Manfredus.

Meingoz ep. Merseburg. 365, 80.

Meinhardus, Meynhardus, Meynardus, Mainardus, Meginhardus.

Meynardus ep. Halberstad. 33.

Meynhardus, Meinhardus ep. Wirceburg. 357, 526, 10.

Mainardus mon. Fontinell. 816, 15.

Meinhardus dux Carint. II. comes de Tirol, fil. (Meinhard III.) com. de Gorz 414, 5. 415, 421, 25. 423, 1. 681, 80. 694, 45. 722, 30; Emhardus 870, 9. 871, 17; dux de Tirol 631, 30; filiae: (Agnes), (Elisabeth).

(Meinhardus III.) comes de Gorz 722, 80; filii: Meinhardus, Albertus.

Meynhardus I. (comes) de Muleberg 559, 25.

Meinhardus, Meynhardus, Meynardus II. comes de Mulberg 393, 15. 577, 22. 604, 30. 611, 1. 616, 60.

Meinherus, Meginerus.

Meginerus archiep. Trev. 784, 1.

(Meinherus) *perperam* Meynbertus ep. Aldenbur. 35, 15.

(Meinherus?) canon. S. Gereonis eccl. Colon. 949, 1.

(Meinherus) *perperam* Henricus ep. Patrimunn. 1485, 4.

Meinzeuall, locus in *Spessart silva* 759, 10.

Meissen v. Misna.

Meiskelborg v. Meckilbure.

Melbodium, Melbodiense opp., castrum, villa, *Melbuge* (frs. dep. Nord, arr. Avesnes) 83, 2. 153, 30. 162, 40. 172, 10. 182, 14. 183, 5. 231, 20. 237, 15. 270, 10. 231, 2; Melbodus locus 129; Malbodiense cenob. 568, 30; decanatus 234, 35. 238, 10; eccl. et monast.: S. Aldegundis, S. Mariae, S. Petri, S. Quintini.

Melbodus rivalus, fortasse la Flamenne, qui in *Sambre* fl. influit 129, 15.

Melborn v. Melborm.

Melbrandus rex Belg. *fabul.* 113, 10.

Melchasaar (Bibars) sold. Babil., rex Egypt. Turcus 401. 402, 45. 403, 5. 405, 625, 718.

von Melchendorf, *Melchendorf* (fr. Rh. et Kr. Erfurt): Bertolt consul Erford.

Meldae (civ.), *Meaus* (frs. dep. Seine-et-Marne) 126, 30; ep.: s. Pharo.

de Meldingen (gotus de Militia, *siebs. Kh. Dresden, Ah. Meissen*): Iohannes I. ep. Nuenburg

de Meldingen, Mellingen (thür. Gh. et Kr. Weimar): Beringerus, Wernher mag. consul. Erford., Diterich cons. Erford.

Melfi v. Melfia.

Meln v. Mellin.

Melle villa parroch., *Melles* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 237, 40.

Melleborn (villa), Melborn (thür. Gh. Weimar, Kr. Eisenach) 637, 5.

Mellin villa parroch., *Mellin-F-Érèpus* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 237, 40; Melin, Mellin 322.

Mellingen v. Meldingen.

Mellrichstadt v. Mederichstat.

Melnik v. Prov.

Melfia (civ.), *Melf* (Apul., Prov. Potenza) 611, 40.

Melsungen v. Milsungen.

de Melun, *Melun* (frs. dep. Seine-et-Marne), vicecomes: Adam.

Melus (civis Bar.) 1410, 5. 1411, 5.

Memoriola curia monast. Ebob., *Borgerotto-Mormoro* (Lombard., Prov. Pavia, circ. Voghera, mand. Montalto-Pavese) 1013.

Memphis (urbs Aegypt.) 98, 15.

Menapii (gens Belg.) 94, 10. 100, 15. 109, 30. 116, 30. 173, 10; Menapii, deinde Tarquieneses, nunc Tornacenses 83, 40; Menapiorum legenda 85, 10.

Menapus dux Morin. 93, 40.

Mence v. Moguncia.

Mendicantium, mendicantium ordines 274, 408, 40. 409, 456, 25; ordines mendicantium et non mendicantium 354, 25.

Menfredus, Menfridus v. Manfredus.

Menilunbac, locus in *Spessart silva* 759, 35.

s. Mennae mart. reliquiae 764, 40. 771, 35.

Mentius fl., *Mincio* fl., qui in *Padum* influit 1456, 1.

Menz v. Moguncia.

Meotidae, Meotides paludes, hodie *Assowches Meer* 89, 90, 1.

Meralcius (fl. Saladin) sold. Aegypt.) 239, 5.

Meran, Merania (ducatu), *Meran* 4, 15. 31, 25. 243, 30 (Merant). 385, 25. 404, 5. 590, 35. 600, 1. 628, 20; duces: Bertholdus IV., (Otto VII.).

Merberch (Merenberg) mons, id est mons epus 24.

Merbes-le-Château v. Merkes Castrum.

Merbes Ste-Marie v. Mierkes.

Merbodo, Merboto officialis aulae apost. 384, 1. 584, 5.

Merchern v. Moravia.

Mercurialis, Mercurii civ., quae nunc Ablatonas dicitur 95, 40. 100, 25; cf. Ablatonas.

Mercurialis, Mercurii vicus Belg. civ. 97.

Mercurii ara, quae nunc castrum Sansonis appellatur, *Sanson* (belg. Prov. et arr. Namur, cant. Andenne, com. Thon) 121, 1.

Mercurii ydolum 95, 45.

s. Mercurius 767, 15. 1151, 10; rel. 482, 25.

Merdsch Ibn 'Amir v. Fabae planum.

Merewig v. Merwigus.

Merhern v. Moravia.

de Merinberg, *Merenberg* (fr. Rh. Wiesbaden, Oberlahnkreis), nob.: Hartmudus (immo Harttrudus IV.).

Merkes Castrum villa parroch., *Merbes-le-Château ad Sambre* fl. (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin) 237, 35.

Merlenses, fortasse incolae Moers comitatibus 102, 5.

Merlinus (magicus) 103, 1.

de Merlo, *Marle* (frs. dep. Aisne, arr. Laon): Thomas.

Merobingi, Merovingi 120, 122, 15; Merobingi Franci 122, 15; Meronei Riu 121, 30; cf. etiam Muvin.

Merseborch, Merseburg, Merseburh,

Merseburg, Marsburg, Marsipolis,

Marsinopolis civ., urbs, *Merseburg*

8, 10. 12, 25. 13, 30. 18, 30. 34, 60.

362, 3. 364, 30. 367, 12. 384, 5. 402, 15.

404, 15. 531, 20. 534, 1. 536, 25. 584, 10. 608, 5. 615. 625, 25. 643, 20 (Merse-

burg). 911, 45. 916. 920, 25. 926, 25;

Merseburg 916, 25; Merseburg 516,

25; dyocesis 629, 45; eccl. 568, 35.

928, 27; Merseburgensis eccl. 926;

monast. 916, 25; domus elemosin.

916, 35; hospitalia edificia 917, 5; capella: S. Iohannis evang.; Merse-

burgenses, Merseburgenses, Merse-

burgenses, Merseburgenses ep.: Gise-

kerus, Thietmarus, Hunoldus, Weren-

herus, Meingoz, Ekeleib (Ezzelinus)

II., Iohannes I., Eberhardus, Theo-

doricus, (Eccardus), Rudolphus, (Hein-

ricus II.), Heinrichus III., Gebhard-

us: praepos.: Cristannus I. archiep.

Mogunt.

Merville v. Meurvilla.

Merwigi urbs, olim in loco *Eriodius*

ista 472, 25. 480, 5; Merwigiborch,

Merwigiburg mons, castrum 472,

515, 5.

Merwigo, Merwigo, Merwigo, Mero-

veus, Merovingus, Merovingus, Mero-

veus, Meroveus rex Franc. 113, 15.

119, 120. 472. 480, 515, 5; fil. aut af-

finis Clodii aut de genere Troian. 130;

magister miliciae 119; fil. Merwigi

regis Thur. 472, 25. 480, 1; tritarius

Ingoberti cuiusdam regis Franc.

472, 25. 515, 5; Meronei filii cf. Mero-

vingi.

Merwigus rex Thur. 472, 25. 480, 1;

fil.: Merwigus rex Franc.

Merzeburk v. Merseborch.

Mescho, Mesicho, Mesich, Mesko v.

Misico.

Meirich, *Groß-Meeritsch* (maehr. G.

Iglau) 688, 5; de M., Iohannes.

Meslin v. Mellin.

Mesnil v. Vies Mainsnil.

Messia (Mossia) 90, 5.

Messin, *Messina* (Sicil.) 558, 25.

Meessines, Mechiniana monast., *Meessen*

(*Meessines*, belg. Prov. Westflandern,

arr. Ypern, Ieper) 151, 5. 191, 15;

abbatissa: Fredensindis.

Meern v. Moerwin.

Metensis civ., urbs, *Metis*, *Metz* S. 48

(*Metensis* urbs). 116, 40. 120, 15.

126, 10. 132, 40. 146. 183, 45. 225, 15.

661, 35. 663. 894, 25. 896, 30. 898.

899, 15. 902, 15—904, 35. 905, 30.

906, 1. 907, 1. 908, 10; Mosellana civ.,

quae Mediomatrici et nunc Metis

102, 1; Mosellana civ. 95, 25; Metense

episcopium 1489, 1; Metensis eccl.

7, 5. 373, 5 (Metensis eccl.). 898, 15.

1490, 1; cenob. 898, 25; abbatess 898,

25; Metense suburbium 905, 30; xenod-

ochium 905, 30; pagus in vicinia 904,

5; vallis 146, 30; eccl. et monast.:

S. Clementis, S. Laurentii, ad Mace-

ras extra muros, S. Martini, S. Petri,

S. Stephani; orat.: S. Mariae, S. Ste-

phani (Metenses); iuxta M.: S. Vin-

centii abb.; Metenses ep.: s. Clemens,

s. Celestis, s. Arnulphus, s. Landri-

cus, Adalbero I., Theodericus I., He-

rimannus, (Bertrannus) *perperam*

Berchtoldus, Bouchardus II.; du-

ces: Herveus, Petrus; ducissa:

Aelis; comes: Adalbertus; Metensis:

s. Glodesindis, — Metenses S. 47 (Met-

enses), 115, 5. 146, 30. 183, 1. 661,

35. 663, 3. 896, 10. 902, 10. 904, 3;

cives 663, 5. 899, 15. 903, 15; mercator

902.

Methensteyn castrum, *Madelstein* ca-

strum olim prope Eisenach situm

622, 5. 623, 5.

- Mettildis v. Mathildis.
Metudius ep. Morav. 38, 10.
Metz v. Metensis civ.
Meurvilla, Broilum, Broilense monast., *Mervilla* (fr. *dép. Nord, arr. Hazebrouck*) 137, 138, 141, 5, 166, 10; cf. Broilense cenob.; Meurvilla quasi Mauranti villa 137, 20; Marcolae 166, 30; Mexivilla 166, 10; Minorvilla 166, 15.
Mevregien villa parroch., *Mévergnies* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Châteaux*) 237, 15.
Meydeburg v. Magdeburg.
Meymbertus v. Meinherus ep. Aldenburg.
Meynardus, Meynhardus v. Meinhardus.
Mezzermet: Jacob, civis Erford.
S. Michaelis archang. cenob., *Saint-Michel* (fr. *dép. Meuse, arr. Commercy*) 137, 15.
S. (Michaelis), Mychaelis orator. Cell. 798, 20, 800, 20, 801; custos: Liutbaldus.
S. Michaelis monast. in monte Pirchiana Clus. 960, 1 970, 20; abb.: Benedictus, Adventus prior: Aicus.
S. Michaelis orator. Epternac. 772, 15, 774, 1.
S. Michaelis altare in S. Petri eccl. Erford. 455, 20.
S. Michaelis monast. de Furculis v. S. Angeli monast.
S. Michaelis eccl. in Gargano monte 1132, 1.
S. Michaelis claustrum Hildesheim. 377, 10, 944, 945; abbas: Theodericus.
S. Michaelis eccl. Luneburg. 28, 20.
S. Michaelis eccl. Nonantol. 974, 10.
S. Michaelis maioris eccl. Pap. 1450, 30, 1457, 10; mansionarii 1457, 10; eccl. regia 1005, 1006; lapis rotundus 1450, 20.
S. Michaelis monast. Passinian. v. Passinianum.
S. Michaelis eccl. in valle, quae dicitur Regis 1130, 10; v. Azo.
S. Michaelis or. Trever. v. S. Mariae.
S. Michaelis archangeli capella extra muros Valencenae. 193, 10.
S. Michaelis alt. eccl. Wimp. 876, 20.
a. Michael, Michael archangelus 9, 40, 485, 767, 6, 778, 20, 980, 962, 963, 1, 964, 966—70, 1130, 1219, 1, 1290, 10; princ. angelorum, caelestis exercitus 966, 5, 968, 10; tria pecularia loca in occidentis finibus orbis 960, 961; rol. 773, 5; imago 970, 1; festum 256, 1, 534, 30, 377, 5, 638, 30, 652, 35, 635, 30, 670, 1, 674, 30, 713, 20, 722, 5, 1331, 30, 1485; vigilia 652, 20. — S. Michaelis oratorii terra 17, 20.
Michael I. imp. Constantinop. 752, 20.
Michael II. imp. Constantin. 752, 10.
Michael, Michael III. Porphyrogenitus imp. Constantinop. 752, 10, 1222, 5.
(Michael VIII.) imp. Grec. (Constantinop.) 407, 20, 408, 627, 15, 628, 1.
Michael ep. Ratispon. 38, 20.
(Michael de Cesena, minister) generalis ord. Min. 456, 20, 457, 1.
Michsna v. Misna.
Middelburg v. Mildebourg.
Middenwalde (civ.), *Mittenwalde* (v. *Rb. Potsdam, Kr. Teltow*) 33, 20.
de Mieli, fortasse *Milly* (fr. *dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy, com. Avion*): Villanus.
Mierkes Beate Mario villa parroch., *Merbes-St.-Marie* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château*) 237, 25.
Mies v. Msa.
Mignault v. Mingnau.
Mikilimborch v. Meckilbure.
de Mila, Myla, *Mikla* (*thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach*): Bertoldus, Heinrichus advocatus.
de Milapi, *Mirepoix* (fr. *dép. Ariège, arr. Pamiers*): Petrus III. ep. Camerac.
Mildebourg villa, *Middelburg* (*niederl. Prov. Zealand*) 84, 20. — Mithilburgenses 1371, 1; cf. Andembourch.
Miles v. Milo.
de Millingstorf, *Millingstorf* (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga*): Dietrich consul Erford.
Milla fl., *Mulde* 20, 10.
Mili, *Milly* (fr. *dép. Oise, arr. Beauvais, cant. Marais-le-Petit*) 233, 1.
Milly v. etiam Mieli.
Milo, Miles II Braibans 242, 245, 10.
Milonis Firmatus, *La Ferté-Milon* (fr. *dép. Aisne, arr. Châteaux-Thierry, cant. Neuilly-Saint-Front*) 218, 25.
Milsungen civ., *Melsungen* (*pr. Rb. Cassel*) 652, 40.
Mimigardevordensis v. Monasteriensis.
Minave: Egidius praepos. Valenc. villas.
Mincio v. Mentius.
Minus (Aretin.), fl. Bricol 1475, 25, 1182, 1; cf. 1478, 20.
Mindensien eccl., *Minden* 770, 10; monast.: (S. Maurici); oratoria: S. Trinitatis etc., S. Crucis etc.; altaria 778; Mindenses, Myndenses ep.: Bruno, Eilbertus, Folcomarus, Lutoldus.
Minerva 94, 1, 101, 10; Minervae ara supra montem, qui nunc Mons Sancti Aldiberti dicitur 121, 5.
Mingnau villa parroch., *Mignault* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roulez*) 237, 20.
S. Miniatis monast., *San Miniato Tusciae apud Florentiam* 1080, 1081, 1083, 10, 1105; abbas: Ubertus.
s. Miniatus, s. Minatis reliquiae 764, 40, 779.
Minnikinus, Mundikinus: Heinrichus praepos. Goslar.
Minorea fratres, Minorum fr. ordo.
S. Francisci orator. 29, 10, 33, 20, 41, 20, 83, 20, 97, 20, 107, 10, 245, 15, 248, 249, 30, 275, 20, 281, 20, 283, 1, 284, 40, 286, 287, 15, 289, 1, 292, 40, 294, 296, 10, 298, 301, 302, 303, 1, 313, 5, 365, 381, 10, 390, 391, 395, 35, 398, 1, 400, 401, 20, 403, 404, 35, 405, 411, 10, 418, 20, 420, 10, 456, 30, 457, 1, 474, 10, 484, 10, 559, 15, 570, 576, 20, 598, 15, 609, 15, 613, 614, 20, 625, 632, 20, 706, 40, 711, 713, 1, 716, 5, 717, 719, 1, 723, 25; unus gardianus 405, 20, 625, 10; religio 245, 45, 248, 20, 289, 5, 717, 20; regula 248, 249, 5, 589, 10, 714, 1; fundator: s. Franciscus; ministri generales: Elias, Bonaventura, Nicolaus IV. papa, Ieronimus, (Michael de Cesena); minister provinc. Angl.: Iohannes de Pecha; fr.: Albertus ep. Ypoen, Albertus fil. Heinrici I. com. de Anhalt, Adolphus IV. comes Holst., s. Anthonius, (Bentivegna), Ferdinandus, Gerhardus, Guntherus de Kevernberg, Heinrichus II. archiep. Mogunt., Iacobus de Guisla, s. Lodovicus, Wilhelmus de Gaysenbourg; conventus (eccl., cenob., domus): Acon. 425, 5, 635, 20; Bunn. 657, 1, 688, 25, 695, 40; Erford. 390, 5, 391, 20, 400, 35, 419, 40, 424, 1, 598, 15, 613, 5, 621, 10, 622, 10, 635, 10; Gand. 297, 5; Mont. 275, 25, 304, 10; Norim. 392, 20, 616, 25; Paris. 282, 1; Prag. ad S. Iacobum 41; Rip. 33, 20; Stendal. 34, 1; conventus Valencen. S. Bartholomei, b. Francisci eccl. Valencian. 97, 275, 15, 291, 35 (sacerdota). 294, 295, 20, 296, 10, 299, 40, 304, 20, 305, 15 (alt. mai.) 307, 20; 297, 20 (altare S. Iohannis); Viterb. 711, 30.
Minori v. Reginniculae.
Minorvilla v. Meurvilla.
Mirepoix v. Milapi.
Miravant paludes iuxta Condatum 121, 10.
Mirmagardevordensis v. Monasteriensis.
Misene, Misensien v. Misna.
Misico, Mesko, Mesicho, Mesecho, Meshich, Mysika.
Mesko, Mysiko I. dux Polon. (*immo Boleslaus I.*) 38, 516, 16.
(Misico II.) rex Polon. 776, 1; *perperam* Kazimir 38, 15; uxori: Richeza.
Misico, Mesicho, Mesecho, Meshich III. dux Polon. 31, 20, 371, 30, 539; filia: Iutta.
Mesko II. dux Polon. (*immo Opol.*) 41, 30.
Misna urbs, castrum, *Meissen super Albion fl. (sacha. Kh. Dresden)* 4, 2 (Mischana). 86, 20, 39, 25, 404, 20, 453, 2 (Misenen), 465, 10, 466, 25 (Misnia), 477, 25 (Misene), 517, 1 (Mysna), 523, 2 (Misnen), 553, 25 (Misnii), 653, 20 (Mysnen), 1331, 10; Misnense territor. 643, 25; Misnensis terra 465, 2, 620, 40, 631, 649, 20; Misnenensis, Myssenensis provincia 447, 10, 652, 1; Misnenses partes 596, 20; Misnensis, Misnensis, Myssensis marchia 411, 5, 451, 20 (Marchia), 696, 30, 697, 10, 695, 10, 628, 25; Zribia, quae nunc marchia Misnenensis dicitur 39, 25, episcopatus 517, 1; Misnenses, Misnenses, Misnenses ep.: Gerungus, Martinus, Albertus II., Wittepo I., Misnenses, Misnenses, Myssenses, Myssenses, Misnenses, Misnenses Misnenses march.: Eckehardus I., Eckehardus II., Eberbertus I., Ekbertus II., Heinrichus I., Heinrichus II., Hermannus II. de Winziburg, Conradus I. de Wettin, Otto, Albertus I., Theodericus I., Heinrichus I., Albertus II., Theodericus II., Fridericus Tutor, Fredericus II., Fredericus II.; marchionenses a: Gertrudis, Agnes; (burggr.) Heinrichus Cum-Capite. — Myssenses 696, 10.
Misenus princ. Belg. *fabul.* 113; fil.: Leo.
Mistoy dux Apodrit. 8, 60.
Misturla v. Stura fl.
Mithilburgenses v. Mildebourg.
Mitidus v. Mathildis.
Mittelhusin, Mittelhusin, Mittelhussen villa, *Mittelhusen ad Schmale Oera fl. (thür. Gb. et Kr. Weimar)* 397, 40, 429, 15, 569, 20, 640, 10.
Mittenwalde v. Middenwalde.
Mizner: Ulrich mon.
Mlada (Maria) abbatissa S. Georgii monast. *filia Bolizai II. ducis Bohem.* 38.
Mnata dux Bohem. 38, 10, 43, 10.
Mochonova (villa), *quae olim inter Rödichen et Cumbach (thür. Gb. et Kr. Gotha) sita nunc iam exstat* 519, 10.
Modena v. Mutina.
s. Modesti mart. reliquiae 484, 40.

Modiciensis rura (*Monza, Lombard.*, *Prov. Mantua*) 1064, 1; Modiciensis clerici 1068, 1064
(s.) Mododulus (archiep. Trev.) 131, 30, sutor: Italia.

Mönchengraben v. Abchirost.

Mönchen-Holzhausen v. Holz' sin.

Mors v. Merlensis.

Moesia v. Messia.

Moevis villa parroch., *Mesvin (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons)* 237, 20

Mogontia, Moguntia, Mogontia, Mogontia, Maguncia, Maguntia, Mogonze civ., *Münz* 3, 15, 7, 8, 35, 10, 10, 12, 10, 19, 26, 20, 36, 30, 39, 20, 40, 35, 110, 10, 180, 45, 230, 310, 10, 356, 357, 25, 359, 35, 361, 20, 365, 15, 369, 30, 374, 20, 375, 10, 377, 378, 381, 1, 391, 20, 393, 10, 394, 15, 397, 2, 401, 10, 411, 1, 419, 1, 458, 20, 478 (Menz) 517, 10, 520, 10, 521, 20, 522, 1, 526, 10, 529, 1, 530, 10, 531, 10, 534, 537, 1 (Moguntina civ.) 541, 10, 543, 1, 550, 5, 560, 10, 613, 35, 614, 35, 616, 35, 619, 30, 623, 1, 632, 20, 653, 10, 655, 25, 719, 10, 720, 1, 740, 30, 745, 755, 30 (Mogontia urbs) 752, 1, 804, 3, 854, 10, 1204, 1205, 5, 1392; Mogontiacensis civ. 360, 25; Maguntia metropolis Germaniae 7, 15; Moguntina, Mogontia, Maguntina eccl. 374, 15, 378, 392, 400, 40, 452, 30, 563, 1, 576, 20, 581, 1, 583, 20, 591, 25, 595, 20, 614, 40, 620, 30 (Mogontiacensis) 645, 20, 655, 655, 10, 755, 10, 757, 35; Maguntinus, Mogontiacensis, Moguntiacensis, Moguntiacensis archiepiscopatus 367, 35, 418, 35, 420, 30, 536, 30, 614, 10, 632, 35, 923, 1; Moguntina, Mogontia, Maguntina diocesis 392, 10, 452, 561, 30, 562, 25, 563, 1, 616, 35, 633, 10, 1484, 40; Moguntinus clericus 397, 30, 619, 35; Moguntina, Mogontia, Maguntina sedes 391, 3, 392, 1, 486, 487, 15, 517, 10, 527, 30, 537, 35, 555, 1, 561, 1, 563, 15, 564, 30, 585, 1, 757, 20, 759, 1, 779, 35, 792, 1; Moguntia sedes 457, 30; archiepiscopus 478, 15, 756, 1; Maguntinus archiep. 1460, 10; prepositi 758, 1; Moguntinum, Mogontinum capitulum 452, 10, 458, 645, 20, 663, 15, 695, 10; iura 458, 30; constitutiones 458, 30; concilium (a. 1104) 529, 1; clericorum congregatio 758, 1; populus 792, 3; eccl. et monast.: S. Albani, S. Gingoii, S. Iacobi, S. Martini; capella: S. Godehardi; oratorium: S. Mariae et S. Andreae; Moguntini, Mogontini, Maguntini, Magontini, Moguntiacenses, Mogontiacenses, Mogontiacenses, Mogontiacenses, Mogontiacenses archiep.: Rigbertus, s. Bonifacius, Otgarus, Rabanus, Atho I., Fredericus, Wilhelmus, Hatto II., Rupertus, Willigisus, Atho Barilo, Lupoldus I., Siegfriedus I., Wecl, Ruthardus, Adelbertus I., Adelbertus II., Marcolff, Heinrich I., Arnoldus, Christianus I., Conradus I., Lupoldus II., Siegfriedus II., Sifridus III., Christianus II., Gerhardus I., Wernherus, Heinrich II., Gerhardus II., Petrus, Mathias, Heinrich III., Gerardus de Xazove, Ditherus II., Adolfus II.; cunctus: Rüdolfus, canon. et scol. last.: Emicho de Spalheim. Moguntini 368, 30, 371, 10, 1332, 10, Maguntini 11, 35; Mogontiacenses 537, 3, 541, 25, 576, 25; Mogontiacenses 368, 25; Mogontiacenses 115, 30; Mogontiacenses 379, 10, Mogontiacenses 419, 1; meliores 1332, 15, cives 360, 25, 541, 25; Mogus, Mogonus, Moyn fl., *Main* 30, 40, 403, 10, 625, 5, 759, 1204, 40. Moien (villa) 777, 30.

(Moinir) fil. Zuatopluk regis Morav. 38, 20.

Moinsart, Muinsart, olim inter Epinitiu et Ninny (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons) eium 276, 30.

Molburg, Molbure v. Mulbure.

Moldau v. Woltom.

Molhusen, Mulehusen, Mulehusin, Mulhusen, Mulhusin, Mülhusin regia villa, opp., *Mülhausen (Thuringen, pr. Bb. Erfurt)* 13, 25, 364, 50, 373, 5 (Mülhusen), 378, 25, 382, 50, 383, 1, 397, 35, 398, 20, 429, 25, 441, 30, 463, 10, 475, 477, 534, 20, 579, 620, 1 (Molhusin), 638, 20, 640, 20, 649, 35; menia 620, 1; portae 620, 1; torra 620, 1; cives 461, 35, 475, 579, 10, 620, 1, 640, 20, 649, 30, 654; de M.: Iacobus magister, Sifert consul Erford. Di. tenech couall Erford. — Molhusenses 443, 20, 453, 25, 454, 1, 461, 35, 464, 15, 468, 15, 475, 40, 650, 25.

Molismenses monachi (*Molisme, frz. dép. Côte-d'Or, arr. Châtillon, cant. Lavigny*) 203, 10.

Molschleben v. Malsleibun.

Mommegies villa parroch., *Momignies (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay)* 237, 25.

Mommelenus ep. Tornac. et Noviom. 183, 1.

Monachis v. Monacum.

Ad monachos cella v. Cella S. Martini.

Monacum, Monachis civ., *München* 462, 15, 469, 15.

Monasteriacensis civ., *Monaster Westfalica* 13, 15; eccl. 7, 2; diocesis 585, 10, 589, 15; Monasteriacensis, Mimigard-vordenses, Mirmigarddevudenses ep.: s. Ludgerus, Rotbertus, Fredericus I., Lodewicus I., Hermannus II., Otto I.

Monasterium cast., *Montreuil (frz. dép. Pas de Calais)* 183, 20.

Monasterium super Sambram, *Monastier-sur-Sambre (belg. Prov., arr. cant. Namur)* 278, 20, 279, 20.

Moncheccourt v. Manchoiourt.

Monchiaux, Montiniaucum villa parroch., *Moncau-St-Waast (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlamont)* 176, 20, 237, 20.

Monchiaux villa parroch., *Moncaux ad L'Écaillon fl. (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud)* 237, 1.

s. Mongundis, Monegundis 189.

de Monmorenchi, *Montmorency (frz. dép. Seine-et-Oise, arr. Pontoise)*: Bouchardus, Matheus.

Monopola (civ.), *Monopoli (Apul., Prov. et circ. Bari)* 611, 20.

de Monte (*Berg regio ad Rhenum fl.*) dux: Adolfus; comes: Adolfus V.; illi de Monte 27, 20.

Mons, Montes, Montensis civ., villa, Montense castellum, castrum, *Mons (belg. Prov. Hennegau)* 83, 97, 111, 1, 132, 158, 4, 162, 30, 174, 30, 181, 1, 182, 10, 183, 1, 188, 15, 190, 20, 192, 10, 194, 35, 198, 20, 199, 202, 10, 203, 30, 205, 206, 25, 215, 10, 221, 20, 222, 225, 229, 25, 230, 20, 231, 233, 234, 237, 15, 240, 35, 262, 20, 263, 3, 275, 307, 15, 311, 312, 314, 321, 10, 322, 40, 331, 508, 40; Castrilocus, Castriloci castrum 121, 128, 131, 10, 132, 175, 1, Mons Castriloci 121, 25, 184, 1, 204, 30; Montense territorium 101, 1, 111, 1; Montensis comitatus 109, 40, 111, 1, 123, 30, 146, 30, 147, 10, 158, 164, 40, 172, 30, 181, 184, 1, 191, 35; curia 222, 45; comes 129, 20, 187, 20, 168, 15; comites 181, 45, 190, 10; balivus 323, 10; eccl. 191, 6; eccl. maior 311,

30; decanatus 234, 10—238, 40; prepositura 320, 30; Montenses leges 308, 3; Montensis lex 226, 20; idioma 111, 15; eccl. et monast.: S. Germani, Minorum fr., S. Petri, S. Waltrudis antea S. Mariae; iuxta M.: Bethleem monast.; abbatisae: Doda; canon.: Walterus; com.: Albion, Albericus, Waltericus Orphanus, Mannasses, Raginerus I. dux Lothar., Raginerus III. comes Hanon., Raginerus IV. comes Hanon., Raginerus V. comes Hanon., Hermannus, Balduinus II. comes Hanon.; comitis-sae: Adela, Richildis; pares: Hugo de Cruce, Eustacius du Ruels, Alardus de Chimaco, Gossuinus III., Walterus de Lens, Eustacius de Lens, Iohannes de Lens; unus de maioribus: Iohannes de Morlan. — Montenses 111, 15, 184, 5; Montences 190, 10.

Montensia, porta Valencen., *Porte de Mons* 330, 20, 332, 333.

Mons villa parroch., *fortasse Les Monts (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. et com. Francas-lez-Buissin)* 237, 45.

(in Monte Amiat), *Monte Amiata (Prov. Siena)*, eccl.: S. Salvatoria.

Mons S. Audeberti villa parroch., *Mont-St-Aubert (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles)* 237, 45.

Mons-capelle domus Minor. fr. Valencen. 283, 284, 10.

Mons Casinus, Casinus r. Casinus mons.

Mons Castriloci r. Mons.

Mons Clusarum v. Pirchirianus mons.

de Monte Cruce via, *Ploeken (Plecken) paß, in Alpbach Carnies* 1452, 1.

in Montefalconis palatium, *Montefalcone (ital. Prov. et circ. Viterbo)* 711, 40.

Montis-ferrati, de Monteferrata, Monteferra, Munfarra arch. (s. Willielm. III.), Conradus, Bonelacius II.

Montis-fortis, *Montfort-l'Amaury (frz. dép. Seine-et-Oise, arr. Rambouillet)*, com.: (Amalricus IV.), Simon IV., Simon; de Monte-forti: Gydo.

Mons S. Georgii v. S. Georgii Vallis.

Mons-Gerardi v. Gerardi-mons.

Mons, qui vocatur Longus, *Monte longo prope Euno (Lombard., Prov. Parvia)* 1004, 1.

Mons Martyrum, *Montmartre (apud Parisinam civ.)* 811, 20.

Mons S. Petri v. S. Petri monast. Erf. de Monte-Policiano: Bernhardus fr. de Montepupe, ? fortasse Poppi (Tosc., Prov. et circ. Arezzo); Gerardus Fucus. — Cf. Strumis.

Mons-regalia castrum in Arabia, *hodie Schobek (Transjordan.)* 389, 5, 594, 15.

Mons S. Walpurgis v. Wassenbure.

Monstroel villa parroch., *Montreuil-au-Bois (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze)* 237, 45.

de Monstroel: Henricus.

Monstroel, *Montreuil-sur-Haine (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Bousin)* 237, 30.

Mont v. Mons.

Montecassino v. Casinum.

Monte Gargano v. Garganus mons.

Montelongo v. Mons, qui voc. Longus.

de Monteler, *Montechi (Tosc., Prov. et circ. Arezzo, mand. S. Sepolcro)*: Suppus.

Monte Sant' Angelo v. Garganus mons.

Monte Sant' Oreste v. Sarapiti mons.

Monte Scalari v. Scalarius mons.

- Montigny, *Montigny-en-Ostrevent* (frz. *dép. Nord*, arr. et cant. *Douai*) 237, 10.
 Montigny villa parroch., *Montignies-les-Lens* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Lens*) 237, 55.
 Montigny villa parroch., *Montignies-sur-Ros* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Dour*) 237, 30.
 Montiniacum v. Monchaulk.
 de Montinail, *Montinail* (frz. *dép. Sarthe*, arr. *Mamers*): *Reginaldus*.
 Montmorency v. Monmorenchi.
 Montrécourt v. Moustroelcourt.
 Montreuil, Montreuil v. Monstrol.
 Mont-Saint-Guibert v. S. Wiberti Mons.
 Mont-Saint-Michel v. maris, *Ad periculum*.
 Monza v. Modica.
 Morava v. Mara.
 Moravia, Moravia, *Mahren* 4, 25, 38, 10 11, 25, 42, 36, 454, 10, 606, 15, 654, 20, 658, 30, 689, 3; *Merchem* 302, 1; *Merchem* 531; *regnum* 38, 29; *prindipatus* 42, 4; *nobiles* 42, 20; *civ.*: *Olmutz*; ep.: *Metudius*; reges: *Zuatopluk*, *Moimir*, *Zuatopluk*; ducos: *Conradus I.*, *Otto I.*, *Odalricus*, *Zuatopluk*, *Otto II.*, *Bolizlaus*, *Witidlaus*, *Conradus Otto dux Bohem.*, *Wladizlaus Henricus*, *Otakarus II. rex Bohem.*; (*marchio*): *Albertus II. dux Sax.* (Iohannes *Heinricus*); princeps: *Rostislau*. — *Mors* 41, 15, 42, 25, 689, 35, 744, 10; *Moragii* 437, 20; *Maravii* 640, 40.
 Murbach, *Murbach* (*Oberelsaß*, *prope Gebweiler*) 450, 5, 652, 30; *custos*: *Mathias archiep.* *Mogunt.*
 Morchimpont villa parroch., *Marchipont* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Dour*) 237, 35.
 Morchipons, *Marchipont* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Valenciennes-Est*) 116, 45.
 Morcho 911, 912, 30, 913, 30, 914, 30, 917, 40, 918; *dapifer* *Heinric IV. imp.* 911, 30; *liberi* 918, 1; *uxor*: *Oda*; *liberi*: *Odalricus*, *Poppo*, s. *Paulina*; fr.: *Werchenus* ep. *Mersb.*
 Morea v. Mouree.
 Moriana civ. v. Morinum.
 de Moriano, Moron, *Morrone mons super Sulmona civ.* (*Prov. Aquila*): *Petrus heremita*.
 Morianum castellum, *Moriano* (*Tusc.*, *Prov. Luca*, circ. et com. *Luca*) 1258, 1259, 2; 1290, 30; *Morianenses campi* 1260, 15; *Moriana probitas* 1264, 45; *Moriana bella* 1258, 45.
 Moriani 1258, 30.
 Morienus prothofundator *Morianae civ.* 101, 10.
 Mornhi (gens Belg.) 93, 40, 115, 30, 155, 3; *historiae* 81, 35, 91, 25; *cartae* 85, 10; *dux*: *Menapius*. — *Morini* v. *Mauritanici porus*.
 Morinum, Moriana, *Morinensis*, *Montis civ.*, *Morinorum*, *Morinenses* ep. v. *Terravana*.
 Moritus religiosus de ord. *Crucefer.* 249.
 Morlanwez, *Morlanwez* castrum, *Morlanvela* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Binche*) 198, 25, 231, 30, 237, 40; de (*Morian*) dom.: *Iohannes*.
 de Mormal silva, *Forêt de Mormal* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Le Quesnoy-Est*) 307, 15.
 Moron v. Moriano.
 Mortagne v. Mauritagnia.
 Morteruels locus, *Morteruels silva* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Le Ques-*
- noy Ouest*, com. *Villereau*, *prope Harbignies*) 222, 3.
 de Mortui terra, quae dicitur *Fossart* 217, 35; cf. *Fossart*.
 Mortuum-maro (civ.), *Mortemer* (frz. *dép. Seine-Inférieure*, arr. et cant. *Neufchâtel*) 231, 30.
 Mosa fl., *Mosa* 101, 40, 102, 1, 131, 30, 137, 15, 164, 25, 169, 15, 172, 5, 315, 25, 1490, 40.
 Moscheta v. Muscetanum cenob.
 Mosella fl., *Mosel* 36, 41, 88, 30, 167, 30, 169, 10; *Mozella* 163, 20.
 Mosellana, quae nunc *Lotharingia* 101, 40; *Mosellani* 101, 25; *historiae* 91, 25.
 Mosellana civ. v. *Metensis civ.*
 Moses v. *Moyses*.
 (Mostasem) papa, kalifa de *Baldach* 400, 15.
 Moulensis villa parroch., *Moulbaix* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Châteaux*) 237, 55.
 Mourcourt villa parroch., *Mourcourt* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Tournai*, cant. *Colles*) 237, 45.
 de la Mouree, *Morea*, princeps: *Florentius*.
 Moustier v. Monasterium.
 Moustiers villa parroch., *Moustier* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Erasmes*) 237, 45.
 Moustroelcourt villa parroch., *Montrécourt ad Sille fl.* (frz. *dép. Nord*, arr. *Cambrai*, cant. *Solemes*) 237, 1.
 Moutharn op., *Moutharn ad Danubium fl.* (*Niederösterreich*, *Bk. Krems*) 638, 1.
 Moyenneville v. Media-villa.
 Moyses (Moses) 767, 10; de virga *Moyse* 758, 15, 771, 1, 1487, 5 (*Moyseus*); v. *Add.*
 Mozella v. *Mosella*.
 Msa fl., *Mies*, qui in *Beraun fl.* influit 38, 1.
 Mudena, *Muiden* (*niederl. Prov. Nord-holland*, *prope Weesp*) 789, 20; *scrores* S. *Katharinae* 789, 20.
 de Mudenbrecher: *Heinrich* consul *Erford*.
 Mühldorf v. *Müldorf*.
 Mühlhausen v. *Molhusen*.
 München v. *Monacum*.
 Münchengrätz v. *Greditz*.
 Munster v. *Monasteriensis civ.*
 Münster-schwarzach v. *Swarza cella*.
 de Muer, *Mauer* (*bad. Kr. et Ab. Heideberg*): *Petrus decan.* *Wimpin*.
 Muevin paludes, id est *Merobingi* (*prope Montensem civ.*) 121, 10.
 Muhammad v. *Machometus*.
 Muiden v. *Muden*.
 Muinsart v. *Moinsart*.
 Mulburg, *Mulburg*, *Muleberg*, *Mulburg*, *Mülburg*, *Mulburgh* castrum, *Mühlberg*, *cuius rudera super Mühlberg villam* (*prope Erfordiam*) *exstant* 391, 15, 393, 15, 477, 30, 534, 25, 577, 25, 604, 30, 611, 1, 613, 10, 616, 30, com.: *Meinhardus I.*, *Meinhardus II.*
 Muldo v. *Milla fl.*
 Müldorf, *Müldorf*, *Müldorf* (*bayr. Rb. Oberbayern*) 8, 35, 732, 30, 743, 25.
 Mulehusen etc. v. *Molhusen*.
 Mundikinus v. *Minnikinus*.
 Munfarran v. *Montis-ferrati*.
 Munro (villa), *fortasse Großmunra* (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga*) 639, 10.
 Murbach v. *Morbach*.
- Murer: *Theodericus* consul *Erford*.
 Muscetanum cenob. S. *Petri*, *Moschela* (*Tosc.*, *Prov. et circ. Florentia*, com. *Pirenzuola*) 1083, 30, 1086, 25, 1089, 1090, 1108, 5; *Muscetanus* eod. 1107; *alpis* 1107, 20; abb.: *Rodolphus*.
 Musio mon. *Sar.* 702, 10.
 s. *Mustiolae reliquiae* 972, 10.
 Muthardus quidam 669, 30.
 Mutina, *Muthina*, *Mutunum* civ., *Modena* (*Emil.*) 604, 974, 15, 1301, 10, 1308—1313; *Mutunensis* comitatus 974; *populus* 991, 15; eod. 1312, 10; *concilium maximum* 1312, 15; eod. 13; *Geminianus*; ep.: s. *Geminianus*, *Dodo*; comitissa: *Mathilda*, architectus: *Laufrancus*. — *Mutunensis* (cives) 989, 10, 1311, 10, 1312, 30.
 Mutina (comes *Bohem.*) 40, 1.
 My. v. *Mi*.

N.

- Nast v. *Naste*.
 Nabewinden (villa), *Nahwinden* (*thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt*, *prope Stadt-ilm*) 919, 30.
 s. *Naboris reliquiae* 764, 30, 972, 3; corpus 732, 15; *sanguis* 771, 15.
 Nabuchodonosor (*Nebucadnezar*) 415, 40, 429, 1, 640, 1; *Nabugod* 1202, 5; *Babylonius* 1170, 40.
 Nabulon v. *Nebulon*.
 Nägelstedt v. *Neystete*.
 Nahgowe pagus, *Nahgaw* 798, 15.
 Nahwinden v. *Nabewinden*.
 Nam deus 1382, 15.
 Nanthildis v. *Nanthildis*.
 Namurum, *Namureum* (civ.), *Namur* (*Belg.*) 131, 10, 205, 5, 225, 15, 227, 20, 233, 239, 15, 240, 25, 259, 15, 315, 25; *Namurum* castrum 121, 1; *prebende*: S. *Petri*, *Namurensis*, *Namurici* comitatus 146, 30, 205, 223, 30, 229, 233, 20, 299, 10, 305, 30, 306, 1, 315, 35; *Namureus* comitatus 101, 25; *Namurici* patria 227, 15; *Namurensis* marchio: *Baldwinus V.*, comes *Hannon*; *Namurenses* com.: *Godefridus*, *Henricus I.*, *Philippus I.* (*potius marchio*), *Baldwinus II. imp.* *Constantinopol.* — *Namurenses* 168, 15, *Namurensium* progenies 119, 35.
 Nannetum civ., *Nantes* (frz. *dép. Loire-Inférieure*) 101, 20.
 Nanthildis, *Nanthildis* uxor *Dagoberti*, l. reg. *Franc.* 132, 35, 134, 35, 135, 35.
 Nannus servus (*Theophanes*) imp. *Gracae* (*Rom.*) et *Iohannis* (*Philagathi*) 1408, 5.
 Narbonensis (*Narbonne*, *Languedoc*, frz. *dép. Aude*) archiep.: *Wido*, id est *Clemens IV. papa*.
 (Narimunt princeps *Lithuan.*) 469, 30; fr.: (*Algardus*) rex *Tartar.* et princeps. (*immo Lithuan.*)
 Narnia, *Narniensis*, *Narnensis* urbs, civ., *Narni* (*Prov. et circ. Terni*) 978, 30—981; *provincia* 980, 25; *patria* 980, 20; nob.: *Demetrius*; eod. 978, 30; ep.: s. *Cassius*, s. *Iuvenalis*.
 Narnienses 979, 5, 982, 30, 983, 1; *Narniensium* populi 981, 25.
 Narses, *Narsus* patricius *Italic.* 124, 30, 1432, 5.
 Nasculus demon quidam 1322, 35.
 (Nasir) rex *Babil.*, *soldanus*, (*fil. Kelawum sold.*) 724, 10.
 Nassaukanne (cognomen cuiusdam violatoris pacis in *Hassia*) 697, 10.
 de Nassow, *Nassowe*, *Nassawe*, *Nazhowe*, *Nazowe*, *Nassaw* (*pr. Rb. Wiesbaden, Kr. Diels*), com.: *Adolfus* rex *Rom.*, *Gerlacus* archiep. *Mogunt.*, *Philippus I.* (*de Weilburg*).

Naste villa parroch., *Naast* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 237, 35.

Naum-, Naun-, v. Nuwen-.

Navarra 298, 1. 302, 35; Navaria 405, 10; Nawaria 403, 45; Nawarria 625, 15; Naverra 713, 15; reges: (Sancio VII.), (Theobaldus I.), (Theobaldus II.). — Navari 626, 1; *perperam* Bauari 626, 35.

Nazaret, Nazareth, *hodie En-Nazira* (*Palæst.*), eod., ubi nostra virgo gloriosa salutata fuit ab angelo 401, 35, 623, 30; Nazariensis ep.: Nicholaus.

S. Nazarii eod. Mediolan. 1071, 45.
s. Nazarii mart. corpus 732, 15; reliquiae 482, 30, 764, 20, 771, 40, 772, 25, 774, 972, 30 (Nazaril).

Nazarius clericus Mediol. 1050, 5.

Nazarus monetarius Mediol. 1063.

Nazhowe, Nazowe v. Nassow.

Neantulum cenob. v. Nonantula.

Neapolis urbs, *Neapel* 550, 716, 718, 30, 1018, 15. 1020, 1021, 40, 1026, 15, 1412, 10, 1413, 5, 1420, 1421; Neapolitana urbs 1125, 35; Neapolitanum mare 1410, 30; mag. militum (duces) (Sergius III.), Sergius V. — Neapolitani 1018, 20.

Neber, Nebere opp., castrum, *Nebra ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Querfurt*) 460, 25, 462, 40, 464, 10, 466, 15, 470, 5.

Nebulon, Nubulon nobilissimus Normann. 1466, 5.

Neckarus fl., *Neckar* 411, 30, 670, 15.

Neclav, Neclan dux Boem. 38, 43, 10.

Neindorf v. Nendorp.

Neipperg v. Niperg.

Neisse v. Nizam fl.

de Nele v. Nigella.

Nemetensis v. Spiroensis.

Nemus v. S. Ambrosii eod. ad Nemus.

Nendorp castrum, *Neindorf* (pr. *Rb. Magdeburg, Kr. Ocherdeleben*) 30, 35.

Neomagus civ., *Nimwegen* (*niederl. Prov. Geldern*) 99, 35, 115, 35. — Neomagi 102, 5.

Nepomuk v. Pomuk.

Nerana v. S. Mariae monast. in Nerana.

s. Nerci mart. reliquiae 197, 20, 758, 775, 35.

Nero imp. Rom. 471, 20, 1099, 25, 1158, 5, 1162, 35, 1173, 30, 1174, 10, 1205, 10, 1211, 30, 1273, 20, 1277, 35, 1284, 10, 1289, 3.

Nerva imp. Rom. 836, 1.

Nervii, Nervii, Nerviensis (gens Belg.) 87, 25, 94, 10, 101, 10, 105, 5, 109, 30, 115, 30; Nervii, qui et Bracbatenses ymo potius Burbatenses 94, 1; rex: Turnus. Nerviensis comitatus 109, 40, 143; Nerviensis seu Bracbatensis comitatus, quod idem est 143, 30, 186, 25, 187, 1; comes 167, 25, 168, 45; Nervius territorium 121, 30. Nervia civ., quae et Tornacus 99, 40, 101, 10, 105, 5, 109, 30; metropolis civ. 109, 40; Nerviorum civ. 87, 25.

Nesle v. Nigella.

Nestorius (patr. Constantinopol.) 118, 15, 120, 10, 1200, 10.

(Nethimer) rex (Pruten.), *perperam* Boslaus I. dux (Polon.) 1364, 20, 1365, fr. z. Dubedem.

Neubrandenburg v. Nowin-Brandeburch.

Neuburch v. Hainburg.

Neuburg v. Nuwenburg.

Neuching v. Nuchinga.

Neuenheim v. Nuenheimensis eod.

Neufchatel v. Novum-Castrum.

Neufmaison v. Nieves-maisons.

Neuf-Mesnil v. Noef-Mesnil.

Neufvilles v. Nova-villa.

Neuhaus v. de Nova-domo.

Neu-Lengbach v. Lengenbach.

Neumagen v. Numeia civ.

Neumark v. Novum-forum.

Neuna fl., *Canal-de-Caldes, olim La Nieuay fl.* (fr. *dép. Pas-de-Calais*) 818, 30, 820, 5.

Neusus v. Nuessen.

Neusitz v. Nuisaza.

Neuss v. Nus.

Neustadt v. Nova-civitas.

Neustria 126, 40, 132, 40, 139, 10, 141, 5, 158, 15, 160, 20, 169, 170, 1. 171, 15, 175, 315, 10; Neustria Superior, quae durabat a Belvaco usque ad Lagerin et Arniorius et oceanum 101, 25; Neustria Inferior, quae situatur inter Secanam et Sommam et oceanum 101, 30.

Neuville v. Noefville, Nova-villa.

Neuville-en-Bourjival v. Porgivalis municipium.

Neuwerk v. Novi operis monast.

Nevers v. Nivenensius com.

Neylstete prope Unstrut, *Nägelsedt* (pr. *Rb. Erfurt, Kr. Langensalza*) 356, 35.

Nezamiz dux Bohem. 38, 10, 43, 5.

Nic-, Nich-.

s. Nicasius, Nicobius archiep. Rem. 120, 15, 784; reliquiae 765, 15.

Nicæa, *Nicaea, hodie İznik in Asia minore* 1208, 40, 1212, 40; Nicæna synodus 1061, 25.

s. Nicetius, Nicetius archiep. Trev. 787, 20; reliquiae 775, 35, 776.

Nicephorus, Nichephorus I. imp. Constantinop. 162, 5, 762, 5.

Nicephorus II. imp. Const. 752, 30.

Nicodemus 404, 20.

Nicolaitae, Nicolaitae, *heretici* 1050, 35, 1080, 5.

Nicolaus, Nicholaus, Nycolaus.

S. Nicolai basilica in S. Angeli castello 1135, 10.

S. Nicolai monast. Bar. 14, 5.

S. Nicholai eod. Camerac. 188, 1. 861, 5; monast. iuxta eod. S. Nicolai 860, 40.

S. Nicolai eod. Erford. 467, 1.

S. Nicolai altare in dextra parte basilicae S. Mariae in eod. S. Petri Erford. 483, 35.

S. Nicholai parrochia Gand. 297, 5.

SS. Nicolai et Mariae domus sanctimon. Ylmen. v. S. Mariae domus.

S. Nicolai cenob. in Ysenache 532, 30; abbat.: Adelheidis.

S. Nicholai basilica Leodic. 822, 10.

S. Nicolai eod. in Nyscow 684, 1.

S. Nicolai altare Paulinaeod. 934, 10.

SS. Nicolai et Mariae capella Reinshersborn. v. S. Mariae capella.

S. Nicholai in Carcere Tulliano tit. diac. card.: Iohannes Gaetanus postea Nicholaus III. papa.

S. Nicholai, Nicholai capella in eod. S. Petri Rom. 711, 40, 712; S. Nicholai altare in eod. S. Petri Rom. 714, 5.

S. Nicolai eod. Stendal. 32; chorus 32, 35.

S. Nicolai altare in eod. cathedr. Trev. 788, 10.

S. Nicholai parrochia Valencen. 310, 16.

S. Nicolai, Nycolai altare in eod. Wimp. 667, 669, 30, 676, 35; prebendarii: Dietherus, Waleo.

S. Nicolai (?) capella (in Wirtenbergo castro) 1339, 20.

s. Nicolaus, Nicholaus, Nycolaus ep. (Myr.), cf. 483, 30, 486, 45, 685, 688, 5, 771, 15, 776, 5, 783, 784, 25; corpus 1424, 1; reliquiae 482, 25, 764, 765, 20, 771, 772, 30, 776, 15, 777, 10, 778, 787, 25, 788, 10, 821, 822, 972, 35, 1485, 10, 1487, 10; festum 624, 15, 653, 30, 765, 30, 934, 5, 1484, 30, 1486, 10; nox 581, 15.

Nicolaus rex Dan. 363, 364, 15, 533; fil.: Magnus; fr.: Erichus II. Egothe rex.

Nicolaus, Nicholaus I. papa 165, 741, 15, 745, 30, 1222, 1.

Nicolaus, Nicholaus II. papa, *antea* Gerardus (ep. Florent.) 188, 30, 968, 5, 1158, 15, 1416, 15, 1417.

Nicolaus, Nicholaus III. papa, *antea* Iohannes Gaetanus card. diac. tit. S. Nicholai in Carcere Tulliano, Romanus de domo Ursin. 258, 5, 381, 35, 417, 35, 418, 10, 629, 30, 630, 15, 711, 10, 715, 5, 717, 719, 25; constitutio 713, 5.

Nicolaus, Nicholaus IV. papa, *antea* Ieronimus card. ep. Penestr., min. gen. ord. Min., Asculanus de marchia Anconitana 420, 425, 10, 426, 5, 636, 15, 713, 35—716, 5, 717, 718, 30, 719, 30; doctor theol. 715, 15; *perperam* Romanus 715, 10.

Nicolaus fr. (Predicat., card.) ep. Ost. 716, 30.

(Nicholaus) patr. Ierocol. 424, 25, 635, 15, 717, 25.

Nicholaus I. ep. Camerac., fil. (*fimmo* fr.) Gossuini III. de Montibus 157, 201, 30, 212, 220, 1. 221, 25.

Nicholaus II. ep. Camerac., fil. Eustacii I. du Ruelis 157, 30, 198, 25.

Nicholaus III. de Fontanis, ep. Camerac. 157, 30, 303, 25, 317, 318; *fortasse* 295, cf. Guido I. ep.

Nicholaus ep. Nazar. 1484, 25.

Nicolaus ep. Prag. 41, 45.

(Nicholaus III.) ep. Wacensis 573, 25.

Nicholaus (Ambian.), eius historiae Morin. atque Fleming. 81, 35.

Nicholaus de Lira magister 81, 10.

Nicholaus Ruederi (scriptor) 81, 30, 87, 45, 88, 1. 98, 1. 102, 35, 104; gesta Belg. 81, 30; poetarium 98, 1.

Nicholaus, Nyc. mon. Sar. 692, 30, 702, 5.

Nicholaus mon. Sar. 702, 10.

Nicholaus (Nicolatus I.) princ. Slav. (Abodrit.) 19, 20.

Nicholaus de Scavia (*fimmo* Iohannes I. de Meckilburg) 29, 15; filia: (Elisabeth).

Nicholaus I. dom. de Werle 31, 25, 33, 40; uxori: Iutta; liberi: Hede wigia, Henricus, Iohannes.

Nicholaus, Nicholaus de Barbenchon, fil. Ysaac 199, 40, 204, 1. 312; uxori: Elisabeth.

Nicholaus, Nicholaus de Boulers 198, 232, 35; uxori: Ada.

Nicholaus de Condato 263, 1.

Nicholaus, Nycolaus (de Drnowitz) 690; fr.: Botscho, Zmio, Cono.

Nicholaus de Fontanis 199, 25; uxori: Mechidis.

Nicholaus de Mall 242, 15.

Nicolaus II. de Rumigny v. Hugo.
 Nicolaus, Nicolaus III. de Rumigny, fil. Hugonis 199, 200; uxor: Damison; liberi: Nicolaus IV., Hugo, Juliana, Clemencia, Yolendis.
 Nicolaus IV. de Rumigny, fil. Nicolai III. 200, 230, s.; uxor: Mehdidis; filii: Nicolaus V., Hugo, Iacobus.
 Nicolaus V. de Rumigny, fil. Nicolai IV. 200, 30, 321, 30, 324, 45.
 Nicolaus von Salza, consul Erford. 477, 80.
 Nicolaus truphator (puerorum in Terram Sanctam proficisc.) 721, 25.
 a. Nicomedia reliquiae 482, 20.
 Nicossienia (*Nicosia in Cypro insula*) archiep.: (Eustorgius).
 Nidecke castrum, *Nideggen ad Roer fl.* (pr. *Rb. Aachen, Kr. Düren*) 404, 10.
 Nieder-Alteich v. Althahense monast.
 Niedermarsberg v. Eresburg.
 Niederschlettenbach v. Slettenbach.
 Niederstpfadt v. Topstedt.
 Niederrimmern v. Zeimmirn.
 Niefernheim v. Nyuera.
 Niernburg v. Nuimbero.
 Nieulay v. Neuna.
 Nieuwenhove v. Nuenhova.
 Nieuwpoort v. Novus-portus.
 Nigella, Nigella (villa), *Nesle* (fr. *dép. Somme, arr. Péronne*) 228, 212, 1, 244, 40, 263, 1, 257, 30; dom.: Yvo comes Susselon, Iohannes, Henricus. Baldiunus de Nele: Iohannes castellanus Brug.
 Nigri monachi, niger ordo v. S. Benedicti ordo.
 Nigrella v. Nigella.
 Nigra Silva, *Schwarzwald* 663, 30, 917, 35.
 Nilus fl., *Nil* 386, 387, 389, 1. 592, 594, 10.
 Nymy villa parroch., *Nimy* (belg. *Prov. Henne-gau, arr. et cant. Mons*) 237, 25.
 Ninwegen v. Neomagum.
 Ninive regnum 400, 15. — Ninivitee 525, 10.
 de Niperg, Nyperg, *Neiperg* (württ. *Neckarkreis, Oa. Brackenheim*): Rembodo decanus Wimp.
 Nyscow (villa), *Nieschau* (böhm. *G. Prag, Pol.-B. Deutsch-Brod*) 684, 1; ecel.: S. Nicola.
 Nuchinga v. Nuchinga.
 Nyuera villa, *Niefernheim* (bayr. *Rb. Pfalz, Ba. Kirchheim-Bolanden*) 805, 35.
 Niuenburgensis basilica v. Nuenburch.
 Nivella, Nivigella (civ.), *Nivelle* (belg. *Prov. Brabant*) 162, 35, 163, 5, 198, 30, 207, 10; monast.: S. Gortrudis; abbatissa 162, 35; Nivellensis: s. Gertrudis.
 Nivernenses (*Nevers, fr. dép. Nièvre*) com.: Guido, Mathildis.
 Nizam fl., *Glatzer Neisse* 39, 50.
 Noe 89, 10; filii: Sem, Cham, Iaphet.
 Norbertus v. Norbertus.
 de Nohiliaco (*pars urbis Attrebat.*) ecel.: S. Vedasti.
 Noce v. Nucce.
 Noera Umbra v. Nuchir.
 Noef-Mansuil villa parroch., *Neuf-Mesnil* (fr. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Duvy*) 237, 25.
 Noefville villa parroch. in decanatu Valencenensi 237, 30.

Noeves-maisons villa parroch., *Neuf-maison* (belg. *Prov. Henne-gau, arr. Mons, cant. Lens*) 237, 15.
 de Nogareto (*perperum Bodocharatus*): Willelmus miles.
 Noielle v. Noyelle.
 Noirchain v. Norchia.
 Noireantone v. Noranthone.
 Nola campana S. Petri mon. Erf. 457, 30.
 Nonantula, Nonantulanum, S. Silvestri mon., *Nonantola* (Emil., *Prov. et circ. Modena*) 974, 10, 986—991, 5, 992, 30; Nonantulana patria 989, 3; Nonantulensis populus 991, 3; nobiles: Albricus, Tebertus; Nonantulana ecel. 991, 30; Nonantulense cenob. 986, 20, 991, 15; Nonantulum cenob. 1301, 25; Nonantulanæ mon. 988, 45; ecel.: S. Michaelis; abb.: Petrus III., Iohannes Grecus, Leo II., Rodulfus I. et II.; praepos.: Ottericus; prior: Iohannes; mon.: Augustinus, Rodulfus. Nonantulenses 988, 40, 989, 10, 992; Nonantulanus: Teuzo pr. Nonceastro castellum, *Rochester* (engl. *Ct. Kent*) 272, 15.
 de Noranthone, Noireantone, *Northampton* (Angl.), comes 242, 15; comes: Thomas.
 Norbertus, Norbertus, Nortpertus.
 s. Norbertus, Nortbertus, Nobertus, Nortpertus archiep. Magdeburg. 12, 30, 206, 207, 355, 15, 362, 1, 531, 30; primus fundator religionis Premonstrat. 206, 40. — Nortbertini canonici 355, 15; cf. Premonstratenses.
 Norbertus ep. Brandenburg. 377, 1.
 Norbertus abbas Iburg. 871, 35, 872, 889, 890, 892.
 Norchin, *Noirchain* (belg. *Prov. Henne-gau, arr. Mons, cant. Pâturages*) 237, 32.
 Nordabingorum (Nordalbingorum) terra 28, 32, 10; comes: Godefridus.
 de Nordeke, *Nordek* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Marburg*): Thymo, Gebhardus.
 Nordgowe, *Nordgau* (Oberpfalz) 743, 15.
 Nordh. v. North.
 Nordmanni v. Normanni.
 Nordsee v. Britannicus oceanus.
 Norenberg, Norinberg, Nurenberg, Nurnberg civ. imperialis, opp. regium, *Nürnberg* (bayr. *Rb. Mittel-franken*) 12, 25 (Nurnberch), 355, 30, 362, 5 (Nurnberg), 362, 1, 410, 20 (Nurnberg), 414, 15, 421, 5 (Nurnberc), 432, 31, 439, 5 (Norenberc), 443, 1, 452, 15 (Norenberc), 461, 35 (Nornberc), 464, 10, 471, 25, 531, 30, 573, 25 (Norenberga), 578, 30 (Norenbergh), 603, 5, 607, 30, 628, 10, 633, 45, 641, 60, 647, 45, 650, 10 (Nurenberg), 652, 15, 653, 30; castrum 12, 25, 362, 5, 531, 20, 603, 5; burggr.: (Fridericus III.), (Fridericus IV.), Albertus; hosp.: S. Spiritus.
 Norici v. Bawari.
 Normanni, Nortmanni, Northmanni, Nordmanni 8, 30, 84, 10, 127, 15, 149, 150, 20, 156, 10, 164, 10, 107, 5, 169, 5, 173, 20, 175, 178, 180, 25—182, 15, 185, 15, 196, 15 (Normani), 794, 20, 1491; gens quaedam aquilonis, quam plerique Northwingham, alii usitaco Northmannos vocant 149, 15; Normannica destructio 134, 35; reges 8, 30; rex: Godefridus (*polsus Dan.*); dux: Rollo; cf. etiam Dani, Norwegan. — Normanni, *inellas Normanniae ducatus Franc.* 186, 718, 5, 816, 40; com.: Ricardus I. (Richardus II.). — Normannia, Nortmannia, Nordmannia 101, 35, 175, 329, 15, 718, 5; Normannia Superior 101, 30; nautae 718, 5. — Normanni, Northmanni in *Sicilia regno sedentes* 1124, 25, 1138,

10, 1139, 1409, 1, 1410, 5, 1411, 5, 1414, 15, 1415, 10, 1416, 5, 1417, 1, 1424, 15, 1425, 10, 1426, 1, 1466 (Normagni); Nordmannigenae 1259, 25; Normannica colores 1139; Nordmannus rex 1209, 15; Normannus quidam 1124; duxes: Robertus Guiscardus, Rogerius (Apul.); Normagnus: Nebulo.
 Norbertus v. Norbertus.
 Northampton v. de Noranthone.
 Northwingham, Northmanni v. Normanni.
 de Northeym, Nordheym, *Northem* (pr. *Rb. Hildesheim*), com.: Otto dux Baw., Heinrichus Pinguis marchio Fris.
 Northem, Northem villa, *Nordheim ad Neckar fl.* (württ. *Neckarkreis, Oa. Brackenheim*) 675, 1; de N.: Ludewicus sacerdos Wimp.
 Northusen, Northusin villa regia, opp. regale, *Nordhausen* (pr. *Rb. Erfurt*) 373, 5, 378, 382, 30, 383, 30, 389, 30, 392, 15, 414, 35, 426, 10, 441, 30, 475, 10, 478, 552, 500, 35, 579, 5, 580, 10, 597, 30, 615, 30, 616, 25, 649, 35; ecel.: S. Crucis, Minorum fr.; Northusensis praepos.: Witigo I. ep. Mian.; clivis: Furster; de N.: Rüdolf decan. S. Mariae ecel. Erford., Godefridus consul Erford. — Northusenses 448, 30, 450, 1, 464, 35, 650, 25; cives 450, 1, 475, 20, 649, 35.
 Northwint-Combril (gens Brit.) 93, 35; cf. Rutheni.
 Northmanni, Northmannia v. Normanni.
 Nortpertus v. Norbertus.
 Norwegan (gens), *Norweger* 11, 30, de Norvis, *Norwich* (engl. *Ct. Norfolk*), comes 242, 15.
 Nostridenvegi confusae pro Scridevingi (gens septentr.) 11, 30.
 Notgerus prepos. S. Valmari (ecl. Bonon.) 816, 25.
 Nouvelles v. Novelles.
 Nova-civitas, *Neustadt ad Orlam fl.* (wür. *Gb. Weimar, nunc Kr. Gera*) 464, 10, 471, 30, 637, 5; claustrum S. Augustini ord. 637, 5.
 de Nova-domo, *Neuhauz* (böhm. *G. Budweis*): Uricus.
 Novale S. Mariae, cella canon. regularum, *Marievrede* (pr. *Rb. et Kr. Hildesheim*) 946, 15; Baconis villa, Bessingerode, a Cisterciensibus Nova S. Mariae vocatus 946, 15.
 Novaria civ. v. *Novara* (Lombard.) 974, 15.
 Nova Troya v. Troia.
 Novatus (Novatianus hereticus) 1228, 5.
 Nova-villa villa parroch., *Neufvilles* (belg. *Prov. Henne-gau, arr. Mons, cant. Lens*) 237, 15.
 Nova villa in Busco villa parroch., *Neuville* (fr. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est*) 237, 30.
 Nova villa supra Scaldam villa parroch., *Neuville-sur-l'Escaut* (fr. *dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Arras-Sud*): Baldiunus.
 Novelles villa parroch., *Novelles* (belg. *Prov. Henne-gau, arr. et cant. Mons*) 237, 25.
 Noviommum, Noviomum (civ.), *Noyon* (fr. *dép. Oise, arr. Compiègne*) 131, 30, 196, 30; Noviomensis ecel. 156, 3; ep.: s. Medardus, s. Elgus, Mommelenus, Gillebertus, Transmarus, Rabboldus, Simon (de Vermandois). — Noviomenses 784.

- Novum castellum v. Cameracianum.
- Novum-Castrum, *Neufchâtel ad Aznam fl.* (frz. *dép. Aisne, arr. Laon*) 150, 20—152, 30; eocl. 151, 20—153, 1.
- Novum-forum op., *castr., Neumark (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar)* 418, 10, 464, 40.
- Novi-opsia claustrum monial. Erford., *Neuwerkloster* 424, 1. 442, 5. 635, 30, 649, 50.
- Novi-opsis monast. Goslar, *Neuwerk, etiam Mariengarten nominatum* 389, 40. 597, 25; praepos.: Heinricus Minnikius.
- Novi operis monast. Hall., *Neuwerk (prope Hallam ad Salam fl.)* 949, 15—952, 30. 955, 30. 957, 10; eocl.: S. Mariae; altare principale: b. Mariae; praepos.: b. Lambertus.
- Novis-portus, *Nieuwpoort (belg. Prov. Westflandria, arr. Veurne)* 286, 10.
- Novenburg v. Nuwenburg.
- Novin-Brandeburch (civ.), *Neubrandenburg (Mecklenburg)* 33, 15.
- Novin-Tangomunde (civ.), *Angermünde (pr. Bb. Potsdam)* 33, 15.
- Noyelle villa parroch., *Noyelles-sur-Selle (frz. dép. Nori, arr. Valenciennes, cant. Bouchaux)* 237, 30.
- Noielle villa parroch., *Noyelles ad Grande-Helpe fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont*) 237, 15.
- Noyon v. Noviomum.
- Notaster (*confuse pro Audacher*) notarius Caroli Calvi II. imp. Rom. 154, 20.
- de Nuce, Nuce (*Tosc., Prov., circ., mand. Arezzo, com. Subbiano*); Petrus preb. Aretin.
- Nuchinga, Nuchinga (villa), *Neuching (bayr. Rb. Oberbayern, Bz. Erding)* 742, 15. 744, 15.
- Nuchir civ., *Nocera-Umbra (ital. Prov. Perugia, circ. Foligno)* 381; ep.: Philippus Odesius.
- Nuenberg, Nuenborg, Nuenburg v. Nuwenburg.
- Nuenburch (villa), *Klosterneuburg (Nid. austerr., prope Wienam)* 29, 30; Nuwenburgensis basilica (S. Mariae) 788, 30. 787, 15.
- Nuenheimensis (Nuenheim, Baden, hodie pars Heidelberg. civ.) eocl.: S. Iohannis bapt. 788.
- Nuenhove villa, *Nieuwenhove (belg. Prov. Ostflandria, arr. Alost, cant. Geraardsbergen)* 165, 15.
- Nürnberg v. Norenberg.
- Nuimberg (monast.), *Nienburg ad Saale fl. (Anhalt, Kr. Bernburg)* 373, 20; abbas: Sigefridus.
- Nuisaza (villa), *Neusitz (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Rudolstadt)* 919, 20.
- Numedia, quae est pars Africae 95, 5.
- Nurncia civ., *fortasse Neumagen ad Mosellam fl.* (pr. Rb. Trier, Kr. Berncastel-Cues) 99, 20.
- Nurnbergensis (rex Brit.) 165, 10.
- Nurnbergensis v. Nuwenburg.
- Nurnbero etc., Nurnbero, Nurnberg v. Norenberg.
- Nus, Nusia, Nussia civ., *Neuß (pr. Rb. Düsseldorf)* 27, 20. 419, 5. 632.
- Nusessen, Nüzessio villa prope Erfordiam, *Neussess villa, quae olim ad Erfordiam civ. septentrionem versus sita non iam existit* 403, 40. 471, 15.
- Nuuenburg, Nuuenburg urbs, *Naumburg ad Salam fl.* (pr. Rb. Merseburg) 404, 20. 523, 5. 625, 2—; diocesis 623, 40; Nuuenburgensis eocl. 559, 5; de Nuuenburg custos 611, 10; Nuuenburgenses, Nuuenburgenses, Nuuenburgenses, Nuuenburgenses ep.: Didericus I., Bertholdus II., Engelhardus, Theodericus II., Bruno, (Iohannes I.), Rudolphi; cf. (icenses ep.
- Nuuenburg, Nuuenbure, Nuuenburg castrum, *Neuburg ad Unstrut fl. super Freyburg civ.* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt) 454. 538, 25 (Nuuenburg). 639, 5. 698. 599, 15. 600. 606, 15. 654; id est Friburg 698. 599, 15; castrenses 654, 20; Friburg 454, 45, cf. 10.
- Nuuenhof castrum, *Naunhof ad Parthe fl. (sachs. Kh. Leipzig, Ah. Grimma)* 590, 20.
- Nuzesse v. Nusessen.
- Ny. v. Ni.
- (.)
- Obdubiensis comitatus v. Durbeium.
- Obechies v. Abechies.
- Oberellen v. Ellende.
- Ober-Kaufungen v. Confugia.
- Obernburg v. Oborunbure.
- Obernperg (villa), *Obernperg ad Oenam fl. (Österreich, Bh. Ried i. Innkr.)* 3, 1.
- Obersen, Obersez castrum, *Obren (Mähren, G. et Pol.-B. Brünn)* 690, 20.
- Ober-Topstedt v. Topstede.
- S. Oberti castrum v. S. Autherti castrum.
- Obertus v. Authertus.
- Obersez v. Obersen.
- Obernies villa parroch. in decanatu Chierviensis 237, 35.
- Obizies villa parroch., *Obigies (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles)* 237, 15.
- Oborunbure (civ.), *Obernburg ad Moenum fl.* (bayr. Rb. Unterfranken) 758, 20.
- Obourg v. Obureq.
- Oburan v. Oborsen.
- Obrechies villa parroch., *Obrechies ad La Solre fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 237, 15.
- Obterbatensis, Obterbantum v. Ostrevantum.
- Obula (fl.), *Havel, qui in Albim influit* 33, 25.
- Obureq villa parroch., *Obourg (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Mons)* 237, 20.
- Ocker v. Ovaca.
- Octacker v. Odackarus.
- Octavia v. Octovia.
- Octavianus, Octovianus, Ottavianus. — Cf. Ottoman.
- Octavianus, Octovianus Caesar Augustus, imp. Rom. 7, 35. 8. 12, 10. 88. 521, 25. 580, 25. 745, 15; Octavianus rex pacificus 980, 5; Octavianus imp. sententiae atque decreta 85, 25.
- Octovianus (card. ep. Ost.) 243, 45.
- Octavianus (card. presb. tit. S. Caeciliae) v. Victor IV. papa.
- Ottavianus v. Iohannes XII. papa.
- (Octavius, Ottavius rex Brit. fabul. 115, 10.
- Octo fl., *Oreo fl., qui in Padum fl. influit* 1455, 1.
- Octo v. Otto.
- Octovia civ. (antiqua Belg., *postea Bavacum*) 84, 30. 88, 40. 118, 25; Ba-
- vacum, quae Octavia nuper dicebatur 115, 20; Octovium 88, 15; cf. Bavacus.
- Octovianus v. Octavianus.
- a. Oda 142, 25.
- Oda v. Uta.
- Odackarus, Odakerus, Otakarus, Otakerus, Otagerus, Otakarus, Otacarus, Otakarus, Otthakar, Otthacarus, Otakar, Otakar, Otthacar, Otacker, Octacker.
- Odackarus, Otakarus, Otakerus Primiz I. dux *postea rex Bohem.*, fil. Vladislai II. ducis, regia 36. 41. 43, 15. 382, 35. 383, 10. 532, 20. 552, 20. 560. 582, 20. 585, 20. 586. 588. 574, 25. 581, 25. 606. 607; uxores Adyla, Constantia; liberi: Heinricus, Agnes, Wenzlaus I. rex. Vladislai.
- Odackarus, Odakerus, Odoackar, Otakar, Ottaker, Otakerus, Otakar, Otakar, Otakar, Otthakar Primiz II. rex Bohem., marchio Morav., dux Austr., fil. Wenzelai I. regis 3. 4. 30, 15. 34, 35. 41, 40. 43, 20. 365, 30. (Otthokarus). 379. (Otthacar). 400. 401. 403, 35. 410, 20. (Otthokarus). 413, 1—417, 5. 431, 5. 622. 623, 10. 628, 25. 629, 5. 641, 1. 670. 671. (Otacker). 690, 1. 695. 699, 10. 700, 2. 703, 25. 719, 20. (Otacker). 722, 30. 723, 1. (Otakar). 724, 2. (Otacherus); uxores: Margareta, Kunegundis; liberi: Wenzeslaus II. rex, Agnes, Kunigundia; soror (immo filia). (Agnes).
- Othacharus V. marchio Stir. 787, 1.
- Odalicus, Odalricus v. Udalricus.
- Oddo v. Otto.
- Odecar (*fortasse canon. Aschaffenburg.*) 759, 40.
- Odelricus v. Udalricus.
- Odenone, Odenonne, Odenove (villa), *Sint-Gorics-Oudenhove et Sint-Maria-Oudenhove (belg. Prov. Ostflandria, arr. Alost, cant. Zottegem)* 242, 1. 287, 20. 323, 10; de O. Petrus.
- Odeta fl., *Oder* 28, 30. 33, 1. 38, 15. 39, 15.
- Oderbergen super Oderam fl., *Oderberg (pr. Rb. Potsdam, Kr. Angermünde)* 33, 1.
- Oderisius I. abbas Casin. 1424, 5. 1425, 1.
- Oderisius vir quidam potens (Teatin.) 1140; gener: Atto comes.
- Odwardus v. Eduardus.
- Odik conversus Sar. 692, 5.
- Odilla Aletaque: domine Odille Aleta-que vicus in Tornac. civ. 267, 30.
- b. Odilonis altare Silvan. 1044, 25.
- s. Odilio, Odilio abbas Cluniae. 185... 516, 35. 1044.
- (Odilo), *Vdilo (dux Boiar.)* 1488, 5; sororius Pipini regis Franc. 1488, 5, fil.: Tessilo II. dux.
- Odo v. Otto.
- Odoacer, Odoackar v. Odackarus.
- Odolfus comes (Bavar.) 739, 25.
- s. Odulfus presb., *perperam* ep. (Staur.) 750, 15; reliquiae 482, 10.
- Oebisfelde v. Oevelde.
- Oedes (*perperam Oedes*) de Ham 241, 30.
- Oelberg v. Oliveti mons.
- Oenus v. Aenus.
- Oese v. Oaede.
- Oesterreich v. Austria, Orientalis marchia.
- Ottingen, Otting v. Ottinga.
- Oudeghien v. Oudeghien.
- Ofen v. Boda.
- Ofia abbat. mon. S. Petri Benev. 1150.

- Offenau v. Offenhein.
 Offenberch (villa), *fortasse Oppenberg* (Steiermark, *Bh. Liesen*) 722, 25.
 Offenhein marchia, *Offenau* (scritt. *Neckarsreis*, *On. Neckarsulm*) 676, 1.
 de Oftringen, Oftringinge: Heinricus magister in cantilenis.
 Ogerus de Sancto Guidone 242, 5.
 Ogi villa paroch., *Ogy* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Sougnies*, cant. *Lessines*) 237, 25; *Ogia* villa 820, 5.
 Ogi villa v. Oizi.
 de Oginaco, *Oignies* (belg. *Prov. Namur*, arr. *Philippeville*, cant. *Couvin*): s. Maria.
 (Ogiva), Ogiva comitissa (filia Frederici com. Luxemburg, uxor Balduini IV. com. Flandr.) 187, 10.
 Ogus fl., *Ogio fl.*, qui in Padum influit 1456, 1.
 Ogy v. Ogi.
 Ohrdruf v. Ordorf.
 Ohre v. Ora.
 Oicoe villa, *Ourton* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Béthune*, cant. *Houdain*) 165, 15.
 Oignies v. de Oginaco.
 Oise v. Isa.
 Oisy v. Ausiacum, Oizi.
 Oizi, Oizy, Oysy, Ogii villa, *Oisy* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Valenciennes-Sud*) 194, 195, 237, 25, 867, 30; castrum 194; d'O.: Gossuinus, Hugo.
 Okerus (Otgarus) ep. (Spir.) 966, 20.
 Olbertus abbas Genblac. 85, 30.
 Oldenburg v. Aldenburg.
 Oldesleiben, Oldesleibin, Oldesleyben, Oldsleyben, Oltesleibon, Holdeleibon locus, *Oldisleben* (thür. *Kr. Sonnerhausen*) 365, 1, 391, 1, 394, 15, 395, 2, 323, 3, 534, 25; monast.: S. Viti.
 Olbrius ep. Aretin. 1439, 30.
 Oliferus v. Oliverus.
 Oliva abbatia, *Olives* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Binche*, com. *Morlanwelz*) 277, 278, 35, 280, 5, 281, 10; abbas: s. Wilhelmus.
 (Oliva) neptis Widois archiep. Mediol. 1065, 1; Jezabel et Herodias nuncupata 1069, 5; Jezabel 1069, 25.
 Oliverus, Oliferus fil. (Iohannis) regis Angl. 387, 20, 692, 45.
 Oliverus primo. (Franc.) 159, 10.
 Oliverus de Rochefort 242, 5.
 Oliveti mons, *Oelberg* (prope Jerusalem) 404, 45, 771, 1, 853, 10, 97, 5; de monte Oliveti reliquiae 817, 15.
 Ollignies v. Oulignien.
 Olmuntz, Olmunz civ. Marav., *Olmütz* (Mähren) 437, 20, 646, 40; Olomuc urbs 39, 30; Olmuenses, Olomuncenses, Olmuncenses ep.: Bruno, (Theodericus); dux: Bolzlans.
 Olstra fl., *Weisse Elster*, qui in Salam fl. influit 356, 20.
 Oltesleibon v. Oldesleiben.
 Olzenitz v. Ossenciz.
 Omnium sanctorum monast. iuxta Cathalanum 192.
 Omnium sanctorum capella in S. Petri eccl. Erford. 425, 30.
 Omnium sanctorum altare Marbac. 782, 10.
 Omnium sanctorum festum 588, 20, 594, 30; festivas 785, 35.
 Omont v. Altus mons.
 (Omortag) rex Bulgar. 740, 15.
 Omuntesdorf (villa) in Pannonia 734, 30.
 Onenocentauri 414, 20.
 Onnaling, Onneng villa paroch., *Onning* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Valenciennes-Est*) 237, 1, 307, 308, 5.
 Onnezies villa paroch., *Onnezies* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Dour*) 237, 1.
 (Onuphrius de Cornu) abbas (Moron.) 427, 25, 639, 25.
 Openheim v. Oppenheim.
 Opertus v. Hubertus.
 Ophtirdinge v. Oftringen.
 Opido (Opizo de Gonzaga) 1306, 40.
 Oportanus abbas (Lunaclac.) 735, 10.
 Oppenberg v. Offenberch.
 Oppenheim, Oppenheym, Oppenheim opp., *Oppenheim ad Rhenum fl.* (hess. *Prov. Rheinhessen*) 380, 25, 432, 10, 641, 30, 724, 25.
 de Oppenstein v. Eppenstein.
 Ora (fl.), *Ohre*, qui in Alhim fl. influit 33, 1; Ara 20.
 Oratus v. Horatius.
 Orba v. Urba.
 d'Orbaix: Bernars.
 Orcades insulae, *Orkney* 90, 1.
 Orco v. Octo.
 Orcos v. Oicos.
 Ordolfus, qui et Othto dicebatur, dux Sax., fil. Bernardi II. ducis 28; uxore: Wilphildis; fil.: Magnus.
 Ordorf (villa), *Ohrdruf* (thür. *Gb. et Kr. Gotha*) 636, 40.
 Orllall capella sita inter Alioh et Totelstet, locus *hodie desertus prope Tiesel* (pr. *Rb. et Kr. Erfurt*) 486, 40, 487, 1.
 Orghignies villa paroch. in decanatu Melodiensi 237, 60.
 Orkney v. Orcades.
 Orientalis marchia, *Osterrich* 744, 1; Orientalis regio 787, 1; orientales plagae 744, 1; comites 787, 1; nobiles 787, 1; march.: Lupoldus II., Lupoaldus III.; comites: Rantopet, Carolomannus; v. Austria.
 Orientalis provincia, *Osterland* 423, 20, 445, 3, 447, 35, 578, 10, 634, 35, 651, 10, 652; terra 429, 30, 438, 439, 1, 440, 1, 441, 1, 445, 10, 600, 5, 606, 620, 15, 623, 30, 624, 40, 631, 640, 25, 647, 648, 30, 649, 20, 651; marchia 375, 5; Orientales partes 402, 10, 598, 5, 599, 20, 623, 30; nuncios 651, 20; Orientis partes 523, 3; Orientis provincia 551, 5; Orientis principes 523, 10; march.: Adelbertus (Irsus), Heinricus, Theodericus, Deo, Heinricus (III.), Theodericus, (Fridricus I. marchio Mian.), Orientales 402, 5, 445, 15, 551, 15, 552, 3, 553, 20, 568, 20, 601, 1, 651, 15; mites 402, 5; spolia 552, 5.
 Orientalis v. Francia, Saxonia, Teutonici; cf. etiam in ind. ver. et verb.
 de Origni, *Origny* (frz. *dép. Aisne*, arr. *Saint-Quentin*, cant. *Ribemont*), dom.: Godefridus de Bouchain.
 Orlamunde, Orlemunde castrum, *Orlamunde ad Saale fl.* (thür. *Gb. Altenburg*) 32, 1, 372, 1 (Orlamunde) 378, 1, 390, 15, 396, 10 (Horlamunde), 418, 20, 464, 10, 467, 1, 471, 30, 475, 30, 571, 20, 587, 594, 10, 600, 20, 619, 15, 632, 15; comites 467, 10; de O. com.: Hermannus I., S. c. f. idus III., Albertus, Hermannus II., Hermannus III.
 (perperam Albertus), Otto II. (III.), Herman V.
 Orhan fines, *territorium imp. inter Saale et Orla fl. situm* 378, 25, 379, 15.
 Orléans v. Aureliania.
 Orlemunde v. Orlamunde.
 Ormeignies villa paroch., *Ormeignies* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Châteves*) 237, 10.
 Ormuda v. Hormida.
 Ordoceus v. Herodotus.
 Orosius 81, 30, 87, 15, 89, 90, 93, 15, 105, 1, 112, 1, 116, 25.
 Ora villa paroch., *Ore* (frz. *dép. Nord*, arr. *Cambrai*, cant. *Le Cateau*) 237, 45.
 Orsini v. Ursina domus.
 Orsineval villa paroch., *Orsineval* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Le Quesnoy-Ouest*) 237, 35; Seneval 238, 15; Ursina vallis 217, 40.
 Ortona (civ.), *Ortona a Mare* (Prov. *Chieti*, circ. *Lanciano*) vel *Ortona de Mari* (Prov. *Aquila*, circ. *Avezzano*, mand. *Pescina*) 1465, 3.
 Ortrant civ., *Ortranto* (Apyl.) 390, 20, 609, 10, 611, 25, 613, 30.
 Ortwinus abbas monast. S. Petri Erford. 489, 10.
 Orvieti v. Urbs vetus.
 Osbertus 207, 20; uxore: Godina; fil.: Gilbertus abbas S. Iohannis monast. Valencen.
 Oschatz v. Ossenciz.
 Osdagus ep. Hildesheim. 944, 15.
 Osede (villa), *fortasse Oese villa*, quae olim prope Elze (pr. *Rb. Hildesheim*, *Kr. Gronau*) sita non iam exstat 763, 30.
 Oselle, *Osella* (ital. *Prov. Perugia*, prope *Città Castello*) 1102, 15; monast.: S. Maris.
 Osenbruge v. Osnabrugge.
 Oslm mons iuxta flumen Primma (bayr. *Rb. Pfalz*, *Ba. Kirchheim-Bolandern*) 796, 30, 803, 30; Hoslm 803, 30.
 Osnabrugge (civ.), *Osnabrück* 878, 30, 880, 5, 887, 30, 889, 15, 890, 5; Osenbruge 36, 1; paludes inviae 879, 1; monast. 878, 30; eccl.: S. Gertrudis; Osnabrugenses eccl. 878, 879, 30, 882, 892, 5 (Osnabrugensis); episcopus 883, 5, decimatio 883, 5; Osnabrugenses, Osnabrugenses ep.: Benno I., Benno II., Widekindus; advoc.: Megimbaldus, Ludolphus.
 Os-pordi v. Sergius II. papa.
 Osseg v. Ozzec.
 Ossencroet villa paroch. in decanatu S. Brixli, quae, quia eadem quae *Ossendroet* (belg. *Prov. Ostflandern*, arr. et cant. *Alost*, com. *Oordegen*) sit, valde dubio 237, 35; cf. Anseret?
 Ossenciz, Olzenitz municio, *Oschatz* (sachs. *Kh. Leipzig*) 446, 15, 651, 50.
 Osterburch opp., castrum, *Osterburg* ad Biese fl. (pr. *Rb. Magdeburg*) 33, 1.
 Osterfeld v. Osterwisen.
 Osterland v. Orientalis provincia.
 Osterroth, Ostiroth villa, *Osteroie* (pr. *Rb. Hildesheim*, 367, 20, 536, 30.
 Osterwick, antea Salingenstede, *Osterwick* (pr. *Rb. Magdeburg*, *Kr. Halberstadt*) 20; episcopus Halberstadt transmutatus 20, 5; eccl.: S. Stephani.
 Osterwisen, Osterfeld inter *Ernstroda* et *Schönan* vor dem Wald (thür. *Gb. et Kr. Gotha*) 519, 15.
 Otheim v. Ozenheim.
 Ostia v. Hostia.

Ostich villa parroch., *Ostiches* (Belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 237, 40.

Ostirintuna villa, *Gräfontonna* vel *Burgtonna* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 637, 45.

Ostiroth v. Osterroth.

Osto de Arbra 321, 30.

Ostreventum, Osterbentum (pagus), *Ostrevent regio* (frs. dép. Nord, *prope Cambrai*) 110, 30, 204, 10, 205, 35; *Ostrebentensis*, *Ostreventensis*, *Ostreventanus* pagus, comitatus 108, 45, 110, 111, 1, 133, 35; *Austrebentensis* pagus 134, 35; *Austrebentium* comitatus 206, 30; *Ostrogotensis* pagus 133, 15; *Ostrogotensis* ducatus 133, 35; *Hostrevanum* terra 206, 30; *Ostreventensis* decanatus 234, 40 — 238, 45; *Hostrevanensis* gasta 81, 30; *Obtrebentium* eccl. destructionis historia 173, 35; dux: Adalbaldu; com.: Aldebertus, Godefridus; dom.: Godefridus de Bouchain; *Ostreventensis*, *Austrevanensis* archidiaconus: Robertus.

Ostrofranci v. Franci.

Ostrogoti, Ostrogothi 84, 35, 108, 45, 110, 112, 113, 115, 1, 116, 1, 118, 40, 119, 35, 121, 30, 123, 30, 180, 35, regnum 115, 1; Austrii sive Ostrogoti 110, 5; reges: Wigmarius, Walamerus, Thudemerus, Theodericus, Athalaricus, Evarius, Totila. — *Ostrogotia* (pars Hamonia) 112, 30; *Ostrogotia inferior* 120, 30; *Ostrogotia deinde Ostrevannus* 110, 35; *Ostrogotia seu Ostrevannus* 108, 45; *Ostrogotensis* pagus v. *Ostreventum*.

Oswalde (div.), *Osbjfelde* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Gardelegen) 33, 45.

s. Oswaldus rex (Northumb.), mart. 185, 10, 174, 5; reliquie 482, 30, 486, 5, 764, 30, 765, 15, 787, 35; festum 765, 30.

Otacker, Otacherus, Otagerius, Otakarus, Otakurus v. Odaekarus.

Otericus prepos. Nonantul. 989, 35.

Otgarius, Otkarius archiep. Mogunt. 515, 1342.

Otgarus v. Okorus.

Otgis v. Edidis.

Othacarr v. Odaekarus.

Othebirt v. Audovera.

Othelricus, Othelricus v. Udalricus.

Otho, Othto v. Otto.

Othwinus ep. Hildensem., mon. Aug. 944, 15.

Otingen v. Ottinga.

Otkarius v. Otgarus.

Otkarus v. Odaekarus.

s. Otmarus, Otmarius cf. 784, 15; reliquie 482.

Otocharus v. Odaekarus.

Otranto v. Ortrant.

Otkarus, Otkaricus v. Odaekarus.

Ottav, v. Octav.

Ottenhausen v. Utenhusin.

Othzo v. Otto.

Othocar, Oththokarus v. Odaekarus.

Ottik v. Otto II. dux Moraw.

Ottinga, Otingen, Otingen (villa), *Alt-otting* (bayr. Rb. Oberbayern) 721, 30, 825, 5, 1490, 1, 1491, 5; Hetingen 722, 35.

Otmatus v. Otmarus.

Otto, Oththo, Othto, Othto, Otto, Oddo, Oddo.

Otto, Othto, Othto, Otto, Oddo Magnus, I. rex, imp. Rom., fil. Henrici I. regis Teuton. 8, 9, 23, 40, 28, 34, 35, 128.

156, 169, 30, 170, 10, 178, 180, 182, 15, 183, 515, 657, 30, 662, 1, 664, 5, 743, 746, 25, 749, 750, 752, 30, 753, 10, 964, 30, 967, 1, 1436, 1457, 35, 1459, 10, 1460; *immo* Otto II. imp. 516, 1; familia 28, 15; uxores: Edidis vel Otgis, Adelheidis; liberi: Ludolfus, Otto II., Wilhelmus, Matildis.

Otto, Othto, Oeto II. rex, imp. Rom., fil. Ottonis I. imp. 8, 9, 183, 45, 184, 516, 657, 30, 740, 25, 749, 30, 752, 758, 5, 803, 35, 1028, 5, 1127, 1128, 1, 1436, 30, 1457, 25, 1460, 5; *perperam* Otto I. imp. 516, 1; uxori: Theophanu; filii: Otto III. imp.

Otto, Oeto III. rex, imp. Rom., cesar, fil. Ottonis II. imp. 9, 20, 15, 28, 30, 38, 45, 107, 6, 186, 1, 516, 657, 30, 746, 35, 749, 35, 752, 35, 753, 10, 841, 30, 843, 964, 45, 967, 40, 1361, 15, 1408, 1, 1409, 1437, 1, 1458, 1460, 5, 1472, 10, 1473, 1; *Mirabilia mundi* 1460, 10; *perperam* uxor 516, 30; filii: patrui: Henricus II. imp.

Otto, Otho, Othto de Brunswick, IV. rex, imp. Rom., fil. Henrici Leonis, ducis Bavar. et Sax. 4, 12, 45, 24, 30, 36, 5, 30, 33, 1, 36, 37, 41, 10, 264, 1, 269, 270, 1, 372, 30, 274, 30, 282, 35, 372, 370, 1, 385, 30, 535, 10, 560, 561, 25, 562, 564, 30, 565, 30, 566, 35, 567, 10, 568, 30, 569, 571, 10, 575, 15, 576, 578, 5—581, 30, 583, 584, 587, 35, 589, 15; dux d. Brunswig 560, 1, 561, 25; uxores: Beatrice, Maria; dapifer: Guncelinus (de Wolfenbüttel).

Odo rex Gall. (Franc. Occid.) 173, 176, 1, 831; fr.: Robertus I. rex

Otto I. (card.) ep. Ost. v. Urbanus II. papa.

Otto card. ep. Port. 398, 10.

Odo card. ep. Tuscul., apostolicæ sedis legatus 309, 313, 315, 328, 5.

Otto archiep. Magdeburg., fil. Ottonis I. langr. Hass. 451, 20, 469, 35, 653, 30.

(Odo Rigoldus) archiep. Rothomag. 403, 45, 625, 15.

s. Otto I. ep. Babenberg. 11, 5, 18, 20, 365, 40; reliquie 765, 15; natale 765, 30.

Otto II. ep. Babenberg. 36, 10, 377, 30.

Odo ep. Camerac. 157, 35, 196, 197, 204, 10; abbas S. Martini monast. Tornac. 197, 204, 10; magister scoliarum rector 196.

Otto ep. Halberstad. 361, 15, 362, 30, 363, 10, 532, 30, 936, 30.

Otto I. ep. Herbipol., maior prepos. Herbipol. 380, 5.

Otto Wolfskele, II. ep. Herbipol., canon. S. Kiliani eccl. maioris Herbipol. 460.

Otto (*immo* Poppo II.) ep. Herbipol. 516, 10.

Otto I. ep. Hildensem., fil. Ottonis I. ducis Brunsw. et Luneburg. 26, 25, 27, 1, 31, 10.

(Otto I.) ep. Monast. 385, 25, 386, 501.

(Otto) ep. Paderborn. 421, 10, 638, 35.

(Otto) ep. Patav. 42, 10.

Otto ep. Ratispon. 357, 15.

(Otto II.) ep. Traiect. 385, 25, 386, 15, 591.

Odo abbas cenob. Bone-spei 218, 35, 219.

Otto canon. Magdeburg., fil. Henrici I. com. de Anhalt 31, 25.

Otto mon. Sar. 694, 25.

Otto prepos. S. Gwidonis (Spir.), can. cell. Rudolphi regis Rom. 407, 5, 627, 30.

Othto miles ord. Crucif. (Templar.), fil. Alberti I. ducis Brunswic. 26, 40, 27, 10.

Otto dux Austr. et Stir., fil. Alberti I. regis Rom. 468, 10, 656, 35, 674, 40; uxori: Anna.

Otto dux (Bavar. et Suev.), fil. Ludolphi ducis Suev. 516, 1, 740, 25, 757, 30, 758.

Otto dux Bavar., comes de Nordheim 23, 15, 524; filii: Heinricus marchio Fris., Thymo (*immo* Cuno) comes de Bechelingen.

Otto I. dux Bavar., VI. comes palat. Bavar. 3, 15, 368, 10, 369, 5, 373, 20, 374, 10, 637, 15, 663, 30, 564, 5, 657, 30; liberi: Ldewig, Sophia; fr.: Conradus I. archiep. Mogunt., Otto VII. comes palat.

Otto II. dux Bavar. 3, 535, 35, 722, 5, 747, 30; uxori: Agnes; filii: Ldewicus, Henricus.

Otto III. dux Bavar. (infer.), fil. Henrici I. ducis 3, 35 (Oeto), 431, 35, 641, 30, 671, 10, 672, 25; uxori: (Catharina).

Otto, Othto I. dux Brunswic. et Luneburg., fil. Wilhelmi ducis Luneburg. 26, 27, 1, 30, 40, 32, 10, 399, 15, 621; uxori: Mechthidis; liberi: Mechthildis, Helena, Otto, Elisabeth, Albrecht, Johannes, Otto, Conradus, Adelheidis, Agnes.

Otto fil. primogenitus Ottonis I. ducis Brunswic. et Luneburg. 30, 40.

Otto dux Burgund., fil. Hugonis Magni ducis Franc. 180; uxori: (Lantgardis).

Otto dux (Carinth.), fil. Conradi ducis (Lotharing.) 804, 1.

Otto dux Lotharing. (infer.), fil. Karoli ducis 178, 30, 184, 186, 5, 516, 15.

Otto II. dux Luneburg., fil. Iohannis ducis 27, 1, 421, 15.

(Otto I.) dux Morav. 31, 25, 385, 25, 600, 15; uxori: Sophia.

Otto I. dux Moraw., fil. Bracezeli I. ducis Bohem. 35, 35, 89; filii: Zuatoplak, Otkik.

Otto II. dux Moraw., fil. Ottonis I. ducis 39, 30 (Otkik), 40, 361, 35, 362, 5, 531.

Otto, Oeto Magnus, dux Sax., fil. (Ludolf) com. 7, 55, 8, 5, 1459, 15; filii: Henricus I. rex.

Othto dux Sax. v. Ordolfus.

(Otto II.) dux Stetin. (Pomer.) 573, 20.

Otto comes (*potius* marchio) de Swinford, III. dux Swev. 38, 50, 521, 35; soror (*perperam* filia): Iuditha.

Otto VII. comes palat. Bavar. 373, 25, 374, 10; filii: Otto VIII. comes palat.; fr.: Otto I. dux Bavar., Conradus I. archiep. Mogunt.

Otto VIII. de Witelesbach, comes palat. (Bavar.), fil. Ottonis VII. com. palat. 4, 10, 24, 30, 37, 5, 41, 10, 261, 5, 380, 381, 10, 574, 15 — 576, 15, 721, 20.

Otto (II. comes palat. Burgund.), Argalardo, fil. Frederici I. imp. 3, 15, 30, 1.

(Otto V.) comes Burgund. 671, 15.

Otto I. langrav. Hass. 447, 10, 451, 20, 652, 5, 657; filii: Henricus II. langr., Otto archiep. Magdeburg., Ldewicus I. langr.; *perperam*: Balthasar, Ludovicus, Wilhelmus.

Otto I. marchio Brandenburg., fil. Alberti I. march. 31, 30, 32, 36, 3; filii: Otto II., Albertus II., Henricus.

Otto Largus, II. marchio Brandenburg., fil. Ottonis I. march. 32, 33, 5, 377, 20; uxori: Ala.

Otto, Othto III. marchio Brandenburg., fil. Alberti II. march. 30, 32, 1, 31, 35, 42, 401, 1, 403, 5, 622, 5, 624, 45; filii: 403, 5, 624, 45; heri

33, 5; notarius 34, 25; uxor: Beatrix: liberi: Iohannes III., Otto Magnus V., Congundis, Mechthildis, Albertus III., Otto VI.

Otto Cum-telo, IV. marchio Brandenburg., fil. Iohannis I. march. 29, 18, 33, 42, 421, 10, 431, 10, 639, 26, 641, 19; uxor: Kiliha.

Otto Longus, Magnus, V. marchio Brandenburg., fil. Ottonis III. march. 31, 30, 34, 414, 10, 415, 25, 421, 15, 423, 10, 633, 35; filia: Beatrix.

Otto VI. marchio Brandenburg., fil. Ottonis III. march., mon. Lenin. 34, 5.

Otto marchio Misn., fil. Conradi march. 32, 5, 36, 10, 376, 5, 623, 1, 627, 10, 641, 646, 46, 644, 89; uxor: Hadewigis: liberi: Albertus, Theodericus, Adyla.

Otto marchio (Septentrion.) v. Udo III. marchio.

Otto I. comes de Anhalt, fil. Heinrich II. com. 27, 5, 31, 421, 80, 633, 40.

(Otto) comes de Arnswowe 642, 55; filia: Elizabeth.

Otto, Ortho comes Ascharias, de Balenstede 18, 5, 23, 35, 28, 10, 31, 40, 1330, 80; dux Sax. 1330, 30; uxor: Ellica; fil.: Albertus I. marchio.

Odo (I. comes Bles.) 175, 30.

Otto, Odo (II. comes Bles. et Campan.) 187, 80, 518, 30.

(Odo de Burgundia, comes Nivern.) comes Borboni 329, 1.

(Otto III.) comes de Bren 421, 20, 633, 40.

(Otto II.) dux (immo comes) Gheir. 327, 20.

(Otto) comes (de Hardekke) 723, 5; fr.: (Conradus) comes Pagen.

Otto comes de Northeim, fil. Heinrichi Pinguis com. 14, 30.

Otto II. (III.) comes de Orlamunde 410, 30, 419, 20, 632, 15; fr.: Albertus (vel potius Hermannus III.).

Otto comes (de Rineck) 387, 5.

Otto Yalicus (comes Sabaud.) 624, 1; uxor: Adelheidis; filia: Berchta.

(Otto) comes (de Wolfrathshusen) 13, 45.

(Otto I., non IV.) burggrav. de Kerchberg 437, 1, 645, 25.

Otto nob. de Lengenbach 787, 5; fr.: Hartuicus de Rechperch, Heidenricus de Purchstalle.

Otto de Machlande 787, 5; fr.: Walchun.

Otto de Stuternheim (miles) 461, 15, 653, 5.

(Otto I.) dom. de Trasnigues 234, 5.

(Otto II.) dom. de Trasnigues 318, 35.

Ottocarus v. Oadacarus.

Ottovianorum dominum, quod nunc dicitur Belvacinum 109, 25.

Oudeghien villa parroch., Oudeghien (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 237, 5; fortasse etiam Endenghien, Endignien 236, 10; Dendenghien 235, 35.

Oudenhove v. Odenone.

Oullignien, Ollignies (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 237, 40.

Ourricus v. Udalcicus.

Ourcamp v. Ursicampi cenob.

Oversch (fil.), Ocker, qui in Aller fl. influit 20, 5.

Ovo (Samuel Aha) rex Ung. 520, 45.

Oysi v. Oizi.

Ozenheim eccl., Ostheim (thür. Gb. Weimar, prope Meiningen) 788, 50.

Ozisa villa parroch., fortasse Offies (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château, com. Dimont) 237, 45.

Ozsec (monast.), Ossegg (böhm. G. Lavan, Pol.-B. Dux) 683, 10, 689, 15, 693, 15; mon.: (Zlavko), Rudgerus.

P.

Pabia v. Papiä.

Pabo comes (Carantan.) 744, 35.

Pabula (terra), Pevelle regio inter Lille, Douai, Tournai civ. sila 110, 165, 35; Pabulosa terra 108.

Pacificus minister ord. Min. in Francia 250, 283, 1.

Pacina v. S. Mariae in Pacina.

Padebornensis, Padeburgensis, Padebornensis v. Patrobrunensis locus.

Padolirone insula, Polirone (Lombard., Prov. Mantua, circ. Gonzaga) 976, 30; monast.: S. Benedicti.

Padua (civ.), Padua (Venet.) 282, 10, 404, 45, 613, 45.

Padus fl., Po 255, 5, 975, 80, 1004, 1066, 25, 1230, 45, 1319, 10, 1326, 15, 1455.

Paganus presb. eccl. in Sexto 1265, 1, 1266, 10.

Paganus Aurelianensis (miles, qui crucem assumptit) 242, 10.

Paganus, fil. Suppi de Monterle 1475, 30; fil.: Gilbertus.

Paginus v. Walramus III. dux Brabanc.

Palacii principatus v. Renuis.

Palacioli collis in Urbe Rom. 1279, 45.

Palamedes 92, 40.

Palatinus mons Rom. 525, 5.

Palborn v. Patrobrunensis locus.

Palermo v. Balerna castrum.

Palestina 106, 5, 336, 15, 501, 35; Palestis id est Palestina 95, 1.

Palestrina v. Pretestina civ.

Palma v. Bapalmis.

s. Palmacii reliquias 777, 10.

Palme (villa), Pamel (belg. Prov. Ostflandern, arr. cant. com. Oudenarde) 322; Palmensis curia 320, 10; Palmensis iusticia 321, 35.

Palma, Polna rivus (mähr. G. Brünn, Pol. Bz. Neustadt) 689, 5.

de Paluel, Palluel-près-d'Oisy (fr. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Marquion): Iohannes.

Pamel v. Palme.

Pan ydolum 94, 1, 109, 40; Pan phanum in medio Carbonariae silvae 100, 40, 101, 1.

S. Pancratii alt. Eptern. 771, 40, 772, 1.

S. Pancratii orator. Eptern. 772, 5.

S. Pancracius, Pancrati mart. 765, 15, 766, 20, 770, 772, 5, 779, 784, 5; corpus 776, 10; reliquiae 197, 5, 482, 20, 758, 15, 764, 769, 20, 771, 10, 772, 774, 15, 775, 777, 10, 779, 20, 780, 35, 782, 25, 972, 20; festum 765, 20.

Pandulfus, Pandolfus.

Pandulfus II. princ. Capuan. 1411, 5.

Pandulfus, Pandolfus IV. princ. Capuan. 1123, 1124, 1, 1125, 35, 1412, 1—1414, 5, 1415, 5; (fil.): Pandulfus.

Pandulfus V. princ. (Capuan.), comes Tean. 1412, 1, 1413, 1.

Pandulfus VI. princ. Capuan., (fil. Pandulfus IV. princ.) 1414, 15, 1415, 10.

Pandulfus nob. Capuan. 1124.

Pandulfus fil. Gualae 1126.

Pannonia, Panonia 90, 5, 93, 111, 30, 375, 5, 518, 15, 520, 20, 521, 1, 528, 30, 658, 20, 734, 20, 735, 25, 737, 10, 854, 1142, 10, 1432, 10; Pannoniae sive Ungariae partes 39, 80; Pannonia vel Tropaeus 101, 1; reges (Ungar.): Stephanus I., Andreas I., Ladislaus (Bela III.); cf. Ungari; dux: Ludowitus (Pannon. inf.); comes: Rikheri. — Pannonii 97, 15, 101, 1, 108, 10, 854, 20; historiae 85, 30.

S. Pantaleonis, Panthaleonis monast. Colon. 8, 40, 488, 10, 781, 885, 25, 1381, a.b.b.: Herimannus, Humbertus; mon.: Aecolius?

s. Pantaleon, Panthaleon mart. 766, 30, 769, 35, 775, 30; reliquiae 483, 5, 764, 40, 771, 15, 787, 20, 972, 5, 1485, 15; festum 450, 30.

Panthcon (Rom.) 125, 25.

Pantianum castrum, Panzano (Emil., Prov. et circ. Bologna, com. Castelfranco dell' Emilia) 990, 5.

de Papenheim, Pappenheim ad Altmühl fl. (bayr. Rb. Mittelfranken), marsch.: (Heinricus).

Papia urbs, civ., Pavia (Lombard.) 8, 40, 9, 1, 13, 20, 15, 30, 180, 15, 368, 20, 372, 1, 734 (Pabia), 735, 1, 989, 996, 10, 1002, 1, 1005, 1, 1007, 10, 1015, 5, 1066, 1106, 30, 1450, 10, 1454, 15, 1456, 1458, 1459; Tinnensis urbs 1018, 20, 1450, 10, 1451, 10; Tinnum (immo Brixia) civ. 884, 1; Christiola 1450, 15; ep. 1450, 20; comes 1454, 5; comites palatii 1451, 1; ep.: Petrus III.; camera regis Langob. 1451, 10—1459, 3; camerarius 1452, 1, 1453, 10, 1454, 10, 1455, 1, 1456, 1458, 5; camerarius magister 1452, 15, 1453, 1454, 1456, 1457, 1458, 1; magistri camerae: Gualtus, Ayras, Agilius; negotiatores 1457, 15; magistri urbariae 1454, 1; monetarii 1454; piscatores 1456, 1; magister piscatorum 1456, 1, nautae et nauteri 1456, 15; duo magistri nautarum 1456, 15; coram 1456, 1; saponarii 1456, 20; honorariae 1450, 10, 1459, 5; Papienses denarii 1452, 10, 1454, 1457, 1; soldi 1453, 10, 1456, 10; palatium 1005, 20, 1006, 1450, 20, 1452, 10, 1453; eccl.: S. Martini, S. Michaelis maioris, S. Petri, qui dicitur Leprosorum, S. Syri; porta: S. Iohannis. — Ticienses 989, 1; Papienses cives: Andreas, Madalbertus; Papiensis: Petrus ep. Florent.

Papignien, Pappignien villa parroch., Pappignies ad Dendre fl. (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 237, 10, 323, 10.

Papenheim v. Papenheim.

Pappicelle villa parroch., Popuilles (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 237, 5.

Paratus v. Baderatus ep. Patrobrun.

de Paraceny silva, Chacrenay (fr. dép. Aube, arr. Bar-sur-Seine, cant. Essoy) 302; de P. baro: Evardus.

Paris Alexander 115, 45.

Parisiacum (immo Pontiliacum) palacium reg., Pontilieu-sur-Saône (fr. dép. Côte-d'Or) 154, 35.

Parisius, Parisiensis urbs, civ., Paris 112, 5, 116, 10, 122, 30, 137, 1, 112, 173, 175, 180, 5, 188, 15, 230, 45, 243, 30, 260, 264, 5, 291, 292, 1, 302, 25, 313, 30, 328, 30, 392, 25, 401, 25, 405, 616, 20, 618, 623, 10, 628, 666, 25 (villa), 717, 5, 811, 824, 20, 825, 15, 828, 10, 834, 1, 1488, 10, 1491; Lutetia, quae Parisius nunc dicitur 101, 35; Lutetia 115, 45; Parisienses theologi magistri 400, 621, 35; scolares 302; arx 616, 20; templa 811; proloquor 383, 5; denarius 412, 35, 628, 55; soldi 304, 10; eccl. 811, 10; eccl.

et monast.: S. Dyonisi. S. Mariae virg., Minorum fr., S. Victoris, Parisiensis ep.: a Germanus, Ercanradus II.; com.: Odo, Robertus, Hugo Magnus, Hugo Capet. — Parmei 115, 10; Parisiensis aves 618, 10; Parisiensis: Hugo de S. Victore.

Parma civ., *Parma* (Emil.) 989, 10, 1158, 20, 1162, 35, 1314 — 1327; Barma 604, 1; Parmensis civ., urbs 1316, 30, 1318, 3; capitaneus 1326, 30; burgenses 605, 1; aves 603, 3; populus 1318, 3; pallacium 605, 3; eccl. 1326, 10; eccl. maior 1321, 40; cathedralis eccl. 1326; ep.: Kadulus, Eberhardus, Wido, a. Bernardus, Lanfranchus, diaconus: Albertus; clericus: Rolandus; Parmensis insula 1303, 35. — Parmenses 1918, 30; (Parmensis): Petrus Bonifili.

Parrona v. Perona.

s. Partheni mon. reliquiae 769, 20. Parthenopolis, Parthenopolitanus, Parthenopolis v. Magdeburg.

Paschalis, Paschalis, Pascualis I. papa 162, 20, 164, 10, 738, 20, 739, 20.

Paschalis, Paschalis II. papa antea Raynerius card. presb. (tit. S. Clementis) 11, 12, 1, 29, 30, 204, 10, 359, 300, 20, 528, 25, 917, 5, 922, 974, 20, 1310, 15, 1312, 1313, 1317, 10, 1318; Pascasius 1325, 35; Paschasius 204, 35, 206, 10; litterae 917, 35.

Paschalis III. (anti) papa, antea Gwido (Cremensis card.) 369, 35, 370, 20, 371, 10, 538, 5, Paschasius 1486, 5. de Paschiertrau vicus Camerac. civ. 367, 20.

Passinanum, Passianum, Passiniane, Passiniane, Passinienae, Passinienae, Passiniana (Pisc., *Prin. et circ. Florent. del. S. Casciano, com. Barberino d. Val d'Elisa*) 1083, 30, 1086, 25, 1087, 5, 1088, 40, 1092, 1100, 35, 1101, 30, 1102, 35, 1103, 30; monast.: S. Michaelis; abbas: Letus; prior: Petrus; mon.: Gerardus, Iohannes, Teobertus; patronus: Benzo.

Pastor, fil. Alberti 1467, 1.

Pastorellus vicus (Valentine sanatus) 1346.

Patavis civ., *Patus* ad Danubium fl. (bayr. Rb. Niederbayern) 42, 35, 948; Patavienae eccl. 787, 20; Patavienae ep.: Gundoto, (Udalricus I.), Reimarus, Otto, (Petrus).

Paterbrunnens, v. Paterbrunnensis civ. Patereni 146, 10.

Patericium villa, *Peterlingen* (Payerne, schweiz. Kt. Waad) 1333, 10, 1334, 1; Paternicum monast. 1041, 1; prior: Adraldis.

s. Paterni reliquiae 818, 5.

Patratu v. Baderatus ep. Patrobrun.

Paterbrunnensis civ., locus, *Paderborn* (pr. Rb. Minden) 13, 15 (Patherbrunnensis civ.), 807, 10, 808, 512; Batebrun, Batebrun 515, 15; Paborn 521, 10; Paterbrunnensis incen dium 20, 15; sacerdotes 812; sacerdotes nobiles 807; levitae 807, 15; diocesi 812, 15; congregatio sancta 809; basilica 812; templum principale 13, 10; monast. 807, 15; Paderbrunnensis, Paderbrunnensis diocesis 797, 15, 995, 15, Paderbrunnenses, Paderbrunnenses, Paderbrunnenses, Patherbrunnenses, Patirbrunnenses, Paderbrunnenses ep.: Badonatus, Meinwerus (*perperam* Heinricus), Rodharus sive Rodolphus, Tamadus, (Heinricus II.), Bernardus I., Simon I. (Otto); archidiaconi: Mahudus; diaconus: Adricus; subdiaconus: Drudwinus; presb.: Adalbertus; advocatus: Folodacus.

(s.) Paula (Bethleem.) 115, 45.

Paula cf. Paulina.

S. Paulinae cella, *Paulinzelle* (thür. Gb. Schwarzburg - Rudolstadt, Kr. Rudolstadt) 395, 30, 922, 15 — 925, 10, 936, 1, 938, 45; altare princ. 936, 50; altaria: S. Benedicti, S. Crucis, S. Nicolai; abbas 922, 30, 936, 45; Gerungus, Odalricus; mon.: Lambertus, Suarzo; advocati: Sizo comes, Ludewicus; cf. S. Mariae cella.

s. Paulina filia Morchonis, uxor Odalrici 910, 35 — 938, 40; maritus primus 912, 10, 913, 10; filii 936, 20; Paula 912; Paulina, non Paula dicta 912, 25; translatio 936; reliquiae 936, 20; fratruelis: Heinricus.

s. Paulini reliquiae 972, 20.

Paulinus ep. Nolan. 1199, 5.

S. Pauli, de S. Paulo com. v. Sancti Pauli com.

S. Pauli burgus (Emil.) 1322, 25.

S. Pauli eccl., monast. etc. v. SS. Petri et Pauli eccl., monast. etc. Einon., Epternac., Erford., Hesper., Marchen., (in M. Amiat.), Rothnac.

S. Pauli eccl. Erford. 385, 20; plebanus: Gerwicus.

S. Pauli campana eccl. S. Petri Erford. 396, 25.

S. Pauli monast. Pis., *San Paolo all' Arno* 1102, 10.

S. Pauli monast. Ratisbon. 747.

S. Pauli monast. de Razolo v. Razolum.

S. Pauli monast. Rom., *San Paolo fuori le mura* 1118, 25, 1140, 20; abbas: Leo.

S. Pauli monast. dictum Rubecallis in Zonia iuxta Bruxellam 789, 35.

s. Paulus apost. 482, 483, 40, 486, 487, 20, 578, 25, 615, 25, 663, 5, 773, 40, 787, 3, 1466, 30, 1484, 20; reliquiae 482, 15, 483, 1, 484, 3, 488, 5, 764, 10, 765, 769, 5, 771, 773, 3, 774, 20, 775, 20, 777, 20, 790, 20, 782, 785, 10, 787, 20, 817, 20; festum 639, 15, 716, 20; conversio 489, 35; commemoratio 626, 5; v. etiam Petrus. Cf. Add.

s. Paulus primus heremita 354, 35, 798, 15; reliquiae 774, 15, 786, 1; Pauli 1041, 35.

Paulus (I. papa) 158, 30.

Paulus ep. Fulgin. 1484, 20.

Paulus mon. S. Benedicti monast. Capuan. 1131, 1132.

Paulus mon. Septim. 1105, 45.

Paulus Lucensis quidam 1268, 25.

Paumburch, Poamburch monast., *Baumburg* ad Als fl. (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Traunstein, prope Trostberg) 722, 10, 723, 1; domestici 722, 1; praepos.: Eberhardus.

Paustano (opp.), *Positano* in *paeninsula Amalfitana* 1018, 1.

Pauzana v. Pozanum.

s. Pavacius (ep. Cenoman.) 809, 15.

Pavia v. Papia.

Pavimbergensis v. Bambergensis.

de Pecha: Iohannes archiep. Canterbur. Pecio, fil. Leonis presb. Aretin. 1476, filii: Martinus laicus, Iohannes laicus.

Pecius Aretin. 1481, 10; fil.: Gebizo pr. Pecquencourt v. Peakencourt.

Reduculosus portus (ad Padum fl.), *Belgioioso* (Prin. et circ. Pavia) 1004, 10.

Pegau v. Pigavia.

Peilstein v. Pilsteine.

Peissant villa paroch., *Peissant* (belg.

Prov. Hannover, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 237, 10.

de Pekahe: Rüdolfus.

s. Pelagiae virg. reliquiae 484, 40.

s. Pelagii mart. reliquiae 482, 20, 764, 10.

Pelagius (I. papa) 124, 20.

Pelagius (II. papa) 125, 1.

Pelagius card. ep. Alban., apostol. sedis legatus 387, 20, 388, 1, 389, 10, 592, 15.

Penestrinus v. Pretestina civ.

Penna, Pennensis, Pimenensis civ., *Penne* ad Taro fl. (Prov. Parma) 955, 956, 30, 957, 1, 1462, 15, 1463, 5, 1467, 1; eccl.: SS. Mariae et Maximi; eccl. 955, 10, 956, 30, 1462, 15, 1463, 1, 1465, 1, 1467, 5; comitatus 1462, 25; eccl. thesauri 1466, 1; episcopatum 955, 10, 956, 30; episcopatus 1464, 10; ep. 1462, 10, 1466, 35; canonici 1464, 10, 1465, 15, 1466; clerici 1464, 10; ep.: Garibaldus, (Iohannes I.), Berardus, Iohannes II.; (com.): Bernardus, Transmundus.

Penthesiles 1234, 20.

Peranhardus v. Bernhardus.

Perche v. Pertica.

Perchtsgaden monast., *Berchtsgaden* (bayr. Rb. Oberbayern) 535, 25.

Perchtoldus v. Bertoldus.

Peregrinus, Piligrinus, Pilgrinus, Pilgerinus.

s. Peregrini mart. reliquiae 482, 764, 20, 765, 10; festivitas 765, 35.

Pilgrimus I. archiep. Salisburg. 742.

Peregrinus, Pilgrinus, Pilgrinus abbas monast. S. Petri Erford. 371, 35, 377, 5, 488, 35.

Perensis ep.: Dominicus.

de Perge, *Perg* (Oberösterreich, ad Naarn fl.): Adalramus, Adelbertus.

Pertholdus v. Bertoldus.

Périgneux, Périgord v. Petragoricensis eccl.

Peringerus v. Berongarius.

Pernhardus v. Bernhardus.

Pero v. Bero.

Perona (civ.), *Péronne* (fr. dép. Somme) 137, 35, 173, 30 (Parrona), 176, 220, 25, 240, 10, 280, 283, 5, 290, 291, 1, 300, 45, 302, 1, 309, 20; monast. 137, 35; Peronensis abbas: Ultanus; eccl.: S. Furseii; de P. dom.: Anselmus.

Péronnes v. Pieronne.

s. Perpetuae reliquiae 774, 15, 818, 15.

b. Perpetui monast. (in Dinant opp.) 1382, 15.

Perpignium (civ.), *Perpignan* (fr. dép. Pyrénées-orientales) 715, 45.

Perreumont v. Petrosus-mons.

Persae 7, 20, 80, 81, 10, 126, 1, 751, 30; Perses 103, 20; Persarum pretor 126, 1; reges: Cyrus, Cambises, Darius I., Xerxes, Artaxerxes I., Darius III., Cosdros II.

Persia 126, 1; Fens id est Persis 95, 1.

Pertari rex Langobard. 1433, 5.

Pertholdus v. Bertoldus.

de Pertica, de la Perche, Perticensis, *Le Perche* regio (fr. dép. Eure-et-Loir et Orne), com.: Godofredus, Stephanus.

Perusium, Perusia, Perusina civ., *Perugia Umbria* 274, 15, 589, 617, 13, 713, 1, 715, 716, 750, 25; palatium 712, 1; ep. (*perperam*, inno Pisaurensis): s. Florentinus. — Perusini 716, 20.

Peruwelz v. Pieruwes.

Pesaro v. Pisarenensis ep.

Pescara v. Piscaria.

Peskenourt villa parroch., *Peskenourt* (fr. dep. Nord, arr. Douai, cant. *Marchiennes*) 237, v.

Pessen v. Presburg.

Peterlingen v. Paterniacum monast.

Petersberg v. S. Petri Mons Erford., *Serenus Mons*.

Petit-Englien v. Ainghien le Petit.

Petit-Fayt v. Fait Villa.

Petit Roes villa parroch., *Petit Roelzles-Braine* (belg. Prov. Hennegar, arr. *Soiignies*, cant. *Enguien*) 237, 20.

Petit Wargny villa parroch., *Wargnies-le-Petit* (fr. dep. Nord, arr. *Avesnes*, cant. *Le Quesnoy*) 237, 25.

Petowa (civ.), *Pettau ad Drav fl.* (Südtirol, hodie Jugoslavia) 742, 1; eod. 742, 1.

Petrugoricensis eod., *Périgueux* (fr. dep. Dordogne) 134, 45; *Petrugoricum solum*, *Périgord regio* 134, 40.

de Petraponte, *Pierrefort* (fr. dep. Aisne, arr. *Laon*, cant. *Marle*), dom.: *Robertus*.

Petrissa ux. Pribelaz reg. Slav. 31, 40.

S. Petronellae schella in S. Petri monast. Erford. 437, 5.

S. Petronella, *Petronilla virgo* 486, 35; reliquiae 716, 35, 74, 15.

Petrus-mons, *Prémont* (fr. dep. Aisne, arr. *Saint-Quentin*, cant. *Bokain*) 231, 20; *Perrumont villa parroch.* 206, 35.

(S. Petri) monast. Altenburg. 927, 13.

S. Petri cenob. Altinont. 172, 10.

S. Petri altare in eod. S. Donati Aret. 1478, 20.

S. Petri eod. Arionisa 191, 10.

(S. Petri) princ. apost. eod. (Assis.) 248.

(S. Petri) princ. apost. eod. Aulic 941.

942; altare 942, 1.

S. Petri monast. Benevent. 1149, 35.

1160; abbatisa: *Offa*.

S. Petri altare in maiori eod. Bob. 1002, 30, 1003, 1, 1014, 5.

S. Petri alt. Brunw. 776, 30.

S. Petri eod. (Camerac.) 868, 20.

S. Petri abbatia Cathalan. 192, 30.

S. Petri eod. *inter Cenoman. et Carnat. civ. sta* 510, 25.

S. Petri maior eod. Colon. 360, 10, 530, 20, 537, 20, 548, 20, 550, 1, 548, 10, 549; canon.: *Everhelmus*, b. *Lambertus*.

SS. Petri et Landelini eod. Crispin. 194, 10; abb.: *Raynerus*, *Lantbertus*.

SS. Petri et Pauli apost. eod. Elnon. 133, 138, 50, 139, 1, 159, 30, 165, 35.

SS. Petri et Pauli eod. Epternac. 774.

SS. Petri et Pauli apost. in Monte monast. s. *Benedicti* eod. Erford.

S. Petri Mons Erford. 356, 20, 358, 22, 362, 45, 365, 35, 366, 10, 367, 1, 377, 3, 385, 20, 389, 20, 394, 15, 395, 30, 396, 20, 401, 20, 410, 35, 411, 1, 418, 10, 419, 35, 422, 423, 426, 30, 428, 35, 431, 434, 40, 437, 5, 438, 10, 440, 1, 441, 10, 442, 10, 455, 5, 457, 20, 460, 461, 10, 463, 30, 465, 10, 466, 468, 471, 1, 472, 480, 2, 481, 20, 482, 40, 487, 40, 488, 515, 5, 525, 1, 530, 20, 614, 1, 618, 25, 629, 632, 1, 633, 45, 634, 647, 40, 648, 35, 649, 25, 650; conventus 395, 20, 397, 10, 398, 1, 427, 10, 430; congregatio 634, 20; monachi 629, 45; dedicatio 419, 35; ambitus 461, 30; chorus 634, 5; pomerium 638, 45; esp.: S. *Mariae*, S. *Mariae Magdalene*, *Omnium Sanctorum*; alt.: S. *Andreas*, S. *Annae*,

S. *Barbarae*, S. *Mariae*, S. *Michaelis*, S. *Leonhardi*; campanae: S. *Andreas*, S. *Benedicti*, S. *Pauli*, S. *Petri*, *Nola*.

SS. *Trinitatis* et *Petri*: abb.: *Cisibertus*, *Burchardus*, *Ripertus*, *Wernherus* I., *Rudigerus*, *Wernherus* II., *Geirfridus*, *Pilgrinus*, *Ditmarus*, *Hugo*, *Witelo*, *Heinricus*, *Volmarus* I., *Andreas*, *Iohannes* I., *Volmarus* II., *Hermannus* de *Eichelborn*, *Theodericus* de *Bruleym*, *Petrus* de *Varila*; cantores: *Cönnradus*, *Hermannus* de *Eichelborn*.

S. Petri princ. apost. campana in S. Petri eod. Erford. 396, 40, 397, 10, 430, 35, 431, 1, 437, 5; (SS. Petri) princ. apost. et *Trinitatis* campana in S. Petri eod. Erford. 399, 35.

S. Petri orator. Florent. (in coelo aureo), *San Pietro Celoro* 1096, 10.

S. Petri eod. (Frising.) 762, 1.

S. Petri monast. Gand. in *Blandinio monte* 125, 20, 135, 35, 172, 15, 178, 20, 289, 1, 291, 15, 816, 817, 35, 818, 45, 820, 35; abb.: *Gerardus*, *Arnoldus*.

S. Petri monast. Gemetio. 171.

S. Petri cenob., eod. *Haematio*. 133. 138; abbatissae: b. *Eusebia*, *Gertrudis*.

S. Petri eod. *Harlebek*. 191, 10.

S. Petri cenob. *Hamon*. 172, 10, 202; monachi 111, 10, 202; *Fundacio* 110, 10.

SS. Petri et Pauli cella *Haspr*. 169.

S. Petri altare eod. maioris *Hildesheim*. 763, 25, 765, 1.

S. Petri eod. *Insul*. 188, 40, 191, 10, 193, 20.

S. Petrus de *Iulio*, (S. *Pietro di*) *Zuglio* (*Venet.*, Prov. *Udine*, circ. *Tolmezzo*) 1452, 1.

S. Petri princ. apost. basilica in *Luppenze* 638, 20.

S. Petri eod. *Lutos*. 136, 35.

SS. Petri et Pauli apost. monast. *Marchen*. 135.

S. Petri eod. principalis *Meibod*. 172, 10, 183, 5.

b. Petri bas. (Met.) 896, 40.

S. Petri eod. *Mont*. 131, 20, 183, 1; monachi 131, 45.

SS. Petri et Pauli alt. (in M. *Amiata*) 972, 15, cf. 80.

S. Petri monast. v. *Muscetan*. cenob.

S. Petri prebenda *Namurc*. 239, 15.

S. Petri eod., quas dicitur *Leprosorum*, *Pap.*, *San Pietro in Versolo* 1005.

ad S. Petrum domus *Hospital*. *Prag*. 41, 40.

S. Petri eod. vicina *Quentavico portui* 815, 20.

S. Petri apost. princ. campana *Reimersborn*. 638, 50.

S. Petri princ. apost. eod. *Rom*. (in Vaticano) 9, 1, 10, 25, 363, 367, 30, 370, 15, 382, 10, 117, 35, 521, 5, 525, 5, 538, 1, 577, 5, 629, 30, 711, 40, 712, 714, 5, 715, 20, 716, 955, 956, 965, 974, 30, 1118, 30, 1143, 1, 1145, 1363, 30 (oraculum), 1450, 20; S. Petri porticus 1422, 1, 1423, 1; altare 712, 30, 922, 955, 1; altaris ministri 965, 10; capella: S. *Nicolai*; altare: S. *Nicolai*.

SS. Petri et Pauli eod. colleg. *Rothnac*. 133, 136, 143, 30, 151, 35.

S. Petri eod. *Salsburg*. 741, 10.

S. Petri monast. in *Salvett* 378, 15.

S. Petri altare *Sar*. 694, 20.

S. Petri eod. in *Sereno Monte* (*prope Hallam*) 951, 952; praepos.: *Ekkehardus*; sacerdos: *Ebbeke*.

S. Petri eod. iuxta *Stationem vicum* 1068, 15.

S. Petri eod. *Tornac*. 197, 10.

S. Petri vicus *Tornac*. civ. 267, 30.

S. Petri eod. in *Udmoodard* 1337, 20.

S. Petri eod. in foro *Valencien*. 207, 1, 217, 20.

S. Petri eod. *Wimp*. 661, 15.

b. Petri basilica cum claustris (*Wizenburg*) 1342, 15; collegium 1342, 15; monachi 1342, 15; abbas: *Olgarius* archiep. *Mogunt*.

S. Petri basilica *Wormat*. 754, 10.

a. Petrus papa, princeps apost., mart. 178, 30, 273, 396, 10, 482, 1, 486, 487, 515, 35, 525, 15, 527, 528, 5, 538, 5, 578, 25, 591, 40, 609, 15, 618, 45, 624, 20, 626, 20, 638, 30, 643, 35, 661, 663, 3, 677, 35, 689, 15, 776, 45, 1342, 10, 1466, 30, 1184, 30, 1185, 5; vicarius *Dei* 538, 5; claviger celli 649, 30, 677, 35, 941, 20, 1342, 15, 1376, 15; reliquiae 482, 483, 10, 484, 55, 488, 740, 20, 764, 765, 30, 767, 769, 771, 773, 30, 775, 30, 779, 780, 30, 782, 785, 10, 787, 20, 817, 30; vestimenta 483, 35, 484, 5, 485; crux 484, 30, 485, 20; tumulus 661, 25; clavus 488, 15; clavus 1204, 20; translatio 164, 5; festa 133, 15; ad *Vincula* 241, 10, 483, 40, 534, 1, 601, 45, 634, 15, 646, 30, 1331, 10; cathedrae dies 716, 1, 717; SS. Petri et Pauli festum 484, 5, 545, 30, 591, 55, 639, 15, 716, 30, 802, 1, 1412, 15, 1413, 5, 1439, 1, 1484, 30; SS. Petri et Pauli *hymne* 202, 470, 15, 964, 5, 1435, 5, — S. Petri sedes 588, 10, 714, 25, 1434, 25; cathedra 713, 10, 715, 5, 1158, 10; auctoritas 1010, 20, 1011, 1487, 35; *hymen* 1208, 35; duplicata 1397, 1; manuscripto 965, 15; navicula 1036, 35; tutela 1105, 40; defensio et tuicio 1009, 25; pars 1069, 35; hostes 1099, 30; sagena 588, 20; gladius 156, 40, — S. Petrus 5, 5, *Romane* eod. 147, 25, 734, 20, 735, 20, 922, 30, 1459, 1, 1462, 15, 1463, 10; patrimonium 273, 30, 402, 15, 550, 624, 24, 25; vicarius 1487, 35, — S. Petri palacium 457, 5, 654, 45; palacium papale apud S. Petrum 711, 20, 712, 15 (palacia); ortus 711, 20; gardinus conuenerum iuxta palacia 712, 15.

S. Petri Rompetas 1452, 5. Cf. *Add.* 288, 1.

a. Petri levitas reliquiae 772, 1.

Petrus imp. *Constantinop.*, comes *Antioch.* 274, 15, 305; uxor: *Yolendis*; lib.: *Baldunus II. imp.* (*Margareta*).

(Petrus II.) rex *Hispan.* (*Aragon*) 288, 1.

Petrus III. rex *Aragon*. 712, 1, 714.

Petrus infans, fil. (*Alfonsi II.*) regis *Portugal*. 286, 287, 1, 288, 10.

Petrus rex *Ungar*. 39, 5, 520, 30, 521; uxor: *Indibia*.

Petrus card. ep. *Alban.*, ante prior S. *Michaelis* monast. *Passinian.* et abbas S. *Salvatoris* monast. in *Ficilio* 197, 50, 1083, 30, 1098, 1099, 1100, 5, 1102, 40, 1147, 20, 1195; legatus in *Alemannia* 197, 50.

Petrus *Damianus* card. ep. *Ost*. 1034, 1046, 1106, 45, 1132, 35, 1301, 20; presb. card. 1301, 25; liber contra *Kadaloun* 1038, 1; versus 1038.

Petrus V. card. ep. *Ost*. II. archiep. *Lugdun.*, fr. ord. *Predicat.* v. *Innocentius V.* papa.

Petrus (card. presb. S. *Calixti*) v. *Anacletus II.* papa.

Petrus (Capuanus, diac. card.) 240, 25, (Petrus de) *Columna* (na, diac. card.) 717, 40.

Petrus archiep. *Mogunt.*, II. ep. *Basil.* 436, 35, 438, 40, 440, 30, 441, 446, 10, 450, 1, 645, 20, 647, 35, 649, 651, 40, 652, 30, 674, 30.

Petrus I. ep. Aretin. 1439, 20. 1471, 15.
 Petrus II. ep. Aretin. 1439, 20.
 Petrus III. ep. Aretin. 1439, 20.
 (Petrus I.) ep. Attrebat. 233.
 (Petrus I.) ep. Basil., electus Mogont. 418.
 Petrus ep. Bethlem. 244, 33.
 Petrus ep. Callien. 1484, 23.
 Petrus I. ep. Camerac., fil. Theoderici com. Flandr. 157, 30. 223, 6. 227, 33. 228, 35; uxor: Mathildis.
 Petrus II. de Corbolio ep. Camerac. 157, 30.
 Petrus de Milapi, III. ep. Camerac. 157, 35.
 Petrus Andreae, IV. ep. Camerac. 157, 35.
 Petrus ep. Cathalan. 317.
 Petrus Papiensis, ep. Florent. 1094, 33. 1099, 45. 1106. 1146. 1147.
 (Petrus II.) ep. (Iaurin.) 387, 23. 592, 40.
 Petrus ep. Luc. 1253, 35. 1257. 1276.
 (Petrus) ep. Morin. 298, 15.
 Petrus magister in studio positus, electus ep. Nuwenburg. 395. 618.
 Petrus III. ep. Pap. v. Iohannes XIV. papa.
 (Petrus) ep. Patav. 415, 20.
 Petrus ep. Vercell. 1028. 1029.
 Petrus abbas Casin. 1416, 10. 1417, 5.
 Petrus de Varila, abbas monast. S. Petri Erford. 489, 5.
 Petrus III. abbas S. Silvestri monast. Nonantuli. 987. 988. 992, 20.
 Petrus Abelardi 220, 30.
 Petrus presb., mon., custos S. Donati eccl. Aretin. 1477, 13; fil.: Martinus custos.
 Petrus de Nuce presb. Aretin. 1475, 10; filii: Salomon presb., Andreas clericus.
 Petrus Blossensis (scriptor) 82, 20.
 Petrus prepos. Camerac. 307, 30.
 (Petrus) mon. Casin. 1130, 15.
 Petrus Comestor magister 221.
 Petrus Lombardus magister 82, 20. 92, 5. 159, 25. 221; Sententiae 92, 7.
 Petrus subdiac. Luc. 1246.
 Petrus de Moron heremita v. Celestinus V. papa.
 Petrus capellanus Quarocet. 303, 5.
 Petrus mon. Sar. 697, 20. 702, 5.
 Petrus de Muer, decan. Wimp. 675, 30.
 Petrus de Met. 146, 10; filia: Aelia.
 (Petrus Polanus) dux Venec. 364, 33. 534, 5.
 (Petrus comes Alencon.), fil. Ludewici I. regis Franc. 403, 45. 625, 15.
 Petrus Alphonsus, Alfonsus, quondam Iudeus 203, 15.
 Petrus d'Amiens 242, 15.
 Petrus Aretin. 1478, 20; fil.: Ildibrandus.
 (Petrus Bernardone) 246, 30. 247; fil.: s. Franciscus.
 Petrus ferrarius Bob. 1000.
 Petrus de Brachuel 242, 10.
 Petrus de Duaco 263, 1.
 (Petrus dom.) de Glana 1333, 15.
 Petrus de Gardiz miles 34, 10; curia 34, 10.
 Petrus (Koning) capitaneus Flandr. 435, 20. 614, 45.
 Petrus fil. Pribislai (de Krizanow) 682, 20.

Petrus de Odenone 242, 1. 287, 30.
 Petrus Bonifilii, Parmensis 1322, 25.
 Petrus iudex et notarius (Penn.) 1467, 1.
 Peter von Libenstein, consul Erford. 477, 5.
 Pettau v. Petowa.
 Petvèle v. Pabula.
 Pforzheim v. Forzeini.
 Pfrimm v. Primmna.
 Ph. cf. etiam F.
 Phanum-Martia v. Fanum-Martia.
 Phanum-Solis v. Solemnes
 Phani-solis comitatus, *Solesmes* (fr. *dép. Nord*, arr. *Cambray*) 109, 25.
 s. Phara virgo 126, 30; fr.: s. Pharo.
 s. Pharahildis virgo 868, 35; reliquiae 786, 15; soror: s. Reineldis.
 Pharamundus, Faramundus (rex Franc. *Jabul*) 113, 40. 480, 1; Sarmundus 480, 20; fil.: Clodius.
 Pharaon 148, 5. 214. 845, 40. 923, 15. 925, 30. 1036. 1099, 30. 1123, 20. 1213, 5. 1230, 30. 1231, 40. 1219, 25; Pharaon rex Egypti id est soldanus Babilonie 396. 400. 618, 25. 635, 5.
 Pharisei ritus 474, 1.
 s. Pharo (ep. Meld.) 126, 30; soror: s. Phara.
 Phebus (Apollo) 849, 35. 900, 20. 902, 1; Phebeia lampas 847, 25; Phoebigena lampas 755, 35.
 s. Philibertus abbas Gemmetio. 131, 35. 160, 35; reliquiae 786, 1.
 (Philippa) filia (Guidonis) com. Flandr., sponsa (Edwardi III.) regis Angl. 435. 436, 15. 644, 40. 645, 5.
 Philippa regina, filia Guillelmi III. com. Hanon., uxor Edwardi III. regis Angl. 102, 15.
 Philippus, Philippus, Philippus, Philippus.
 SS. Philippi et Iacobi orator. Trev., *hodie S. Banthi capella* 783.
 s. Philippi apost. reliquiae 482, 15. 772, 15. 774. 776. 782, 25. 787, 20. 972, 15 (Philippi); Philippi et Iacobi festum 196, 20. 627, 30. 671, 25. 716, 40. 719, 25.
 s. Philippus presb. Cell. 798—805.
 Philippus (II. rex Macedon.) 1241, 40; fil.: Alexander.
 Philippus, Philippus, Philippus rex (Teut.), dux Suev., fil. Fridrici I. imp. 4, 10. 12, 45. 24. 30, 1. 36. 37. 41. 240. 377, 35. 381, 20. 383, 20. 384, 15. 535. 560, 1. 570, 1. 571. 574. 575, 1. 576. 580, 10. 584, 25. 682, 15. 721, 20; imp. 41, 5. 576, 45; filiae: Beatrice, Chunigundis, Beatrix.
 Philippus, Philippus I rex Franc., fil. Henrici I. regis 188. 191, 20. 192, 10. 196, 2. 861, 5. 862, 35; uxor: Berta.
 Philippus, Philippus II. (Augustus), rex Franc., fil. Ludovici VII. regis 221, 10. 223, 10. 226, 1. 228, 15—233, 30. 239, 15. 241, 25. 243. 250, 5. 262, 30. 264. 266, 20. 271, 3. 273. 274. 276, 5. 281. 282, 20. 299. 301, 10. 374, 20. 383, 15. 384, 5. 547. 581, 20. 584, 15. 594, 25; immo Ludovicus VIII. 290, 1; Conquistator 282, 20; Gesta a *Rigord* mon. *S. Dionysii scripta* 115, 40; uxores: Elisabetha sive Ysabella, Ingeburgis, Agnes (*perperam* Maria); liberi: Ludovicus VIII. rex, Philippus, Maria.
 Philippus III. rex Franc., fil. Ludewici IX. regis 403, 45. 405, 45. 406, 15. 412. 413, 5. 625, 15. 626, 5. 628. 713, 15. 714, 15. 715, 40; liberi: Philippus IV. rex, (Blanca), (Carolus).
 Philippus IV. rex Franc., fil. Philippi

III. regis 433, 35. 436, 15. 642. 644. 645. 716. 718, 5.
 (Philippus VI.) rex Franc. 459. 655, 40. 656, 1.
 Philippus patr. Aquileg., archiep. Salzpurg., fil. (Bernhardi II.) ducis Karint. 416, 25. 728, 20.
 Philippus I. archiep. Colon. 30, 30. 35. 36, 5. 231, 4—233, 40. 371, 5. 372. 374. 376. 540. 550, 20. 775, 85. 777, 1; cancellarius 371, 5.
 Philippus de Margny, ep. Camerac. 157, 35.
 (Philippus Odericus) ep. (Nucer.) 381, 20.
 Philippus de Harveng abbas Bone-spei monast. 219.
 Philippus abbas Elemosinae monast. 94, 5; tractans vitam b. Amandi ep. 94, 5.
 Philippus (Hurepel) comes Bolon., fil. Philippi II. regis Franc. 274, 10; uxor: Mathildis.
 Philippus, Philippus comes Flandr., fil. Theoderici com. 197, 30. 200, 15. 205. 206, 5. 218, 20. 223. 227, 30—233, 40. 243, 25. 259, 25. 261, 1. 303, 20. 547, 25; uxores: Elisabeth, Mathildis.
 Philippus, fil. Guidonis de Dompnapetra, com. Flandr. 325, 15.
 (Philippus) fil. (Eberhardi I.) com. de Katzenellenbogen 421, 20. 633, 40.
 Philippus comes Namure, fil. Baldini V. com. Hanon. 231, 15. 240. 243. 259. 261. 262, 20. 263, 1; uxor: Maria.
 Philippus I. comes de Nassow 573, 23.
 Philippus de la Gastine 266.
 (Philippus II.) marschalcus Hohenvellersius 721, 20.
 Philippus castellanus de Maldeghem 266.
 Philippus dom. de Senoburgo, fil. Heinrich dom. 226; filiae: Elizabeth, Aelidis, lohanna.
 Philistorum regnum 91, 5; Philistaei 982, 35.
 (Phocas), Phocas cesar (imp. Constantinop.) 133, 35.
 Phoebeus, Phoebigena v. Phebus.
 Photius (patr. Constantinop.) 1210, 15.
 (Phrigia), Frigia 88, 15. 92, 30. 112, 45; rex: Bavo; Frigius: Dares.
 Phylippus v. Philippus.
 Piacenza v. Placentia.
 Picardia (regio), *Picardie* 87, 20. 91, 20. 109, 30. 325, 9 (Pikardia). 405, 55. 626, 20; Piconia, quae nunc Picardia 101, 35; custodia ord. Minorum 405, 55. 626, 20; Picardia inferior, *id est Hanonia* 90, 20. 91. 109, 15; Picardia superior 91. — Picardorum historiae 91, 20; cf. Picomni.
 Pichon v. Ponticum opp.
 Piconia, quae nunc Picardia 101, 35. Picomni 101, 35. 109, 30; cf. Picardin.
 Pionium civ., *Piquigny* (fr. *dép. Somme*, arr. *Amiens*) 101, 35.
 Pictava civ., *Poitiers* (fr. *dép. Vienne*) 773, 45; Pictavenses ep.: s. Hilarius, Dido. — Pictavenses 300, 1.
 Pictavia, *Poitou* 36, 40. 175, 5. 270, 20. 325, 25—329, 15; comes: Ebaldus; prince: Wilhelmus; Pictavienses: Otto IV. imp. Rom.
 Piceus medicus Aretin. 1475, 25; fil. Helias.
 Pierre v. Saint Pierre.
 Pieronne villa paroch., *Péronnes-lez-Binche* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Saïntes*, cant. *Roclez*) 287, 15.

Pierrepont v. de Petraponte.

Pieruwes villa paroch., *Péruwels (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai)* 237, 10.

Pieton (rivulus), *Le Pétion, qui in Sambre fl. infuit* 224, 35.

Le Pieton villa, *Pétion (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque)* 231, 35.

Plavia, Pyavia, Bavia civ., *Pegau (sachs. Kh. Leipzig, Ab. Borna)* 439, 10 453, 15, 530, 5, 647, 654, 5; monast.: S. Iacobi.

Pignei 414, 21; cf. ind. rer. et verb.

Pih . . . (eccl. vel monast.) 722, 5; prepos.: Cunradus.

Pikardia v. Picardia.

Platus 1466, 35.

Pilgorinus, Pilgrimus, Pilgrinus v. Peregrinus.

de Pilsteine, *Peilstein ad Kleine Mühl fl. (Oberösterreich, Bh. Rohrbach)*: Chunradus I.

de Fimelao (*potius* Figognata): Manfredus miles.

Pincus, fil. Mannuli laici Aretin. 1475, 1482; filii: Iafus laicus, Guidolus laicus, Bonatus clericus.

Pingua v. Bingen.

Pinnensis v. Penna civ.

Pimmeroel villa paroch., *Pommerœul (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps)* 237, 15.

Piovezano v. Piovezanum.

Pippais villa paroch., *Pépaiz (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Loues)* 237, 3.

Pippinus, Pipinus.

Pippinus, Pipinus senior, fil. Karlemani. I. maior domus Franc., dux Austras. 126, 131, 30, 1488, 1489, 1; uxor: s. Itha; liberi: Grimoaldus, Begga, s. Gertrudis.

Pippinus, Pipinus junior, II. maior domus, dux Franc., prince Franc. et Austras., fil. Ansegisli 114, 1, 123, 1, 141, 142, 25, 169, 480, 30, 657, 15, 741, 5, 751, 20, 773, 10, 1189, 30, 1489, 1; Grossus 657, 15; sororius s. Gerdrudis 1489, 1; filii: Karolus Martellus, Drogo.

Pippinus, Pipinus rex, maior domus Franc., fil. Caroli Martelli 7, 35, 114, 1, 123, 1, 145, 35, 148, 3, 158, 490, 20, 515, 10, 657, 15, 732, 733, 743, 30, 745, 80, 751, 752, 792, 1, 798, 1, 799, 941, 10, 1221, 40, 1222, 1, 1348, 30, 1487, 30—1489, 30; Natus 657, 15; uxor: Bertha; filii: Karolus Magnus, Karlomannus; sororius: Vadio dux Bavar.

Pippinus, Pipinus rex Ital., fil. Caroli Magni imp. 159, 40, 162, 15, 736, 737, 10, 738, 15, 739, 10, 1434, 25, 1489, 30; fil.: Bernhardus rex.

Pippinus (I. rex Aquitan., fil. Ludowici Pi imp.) 738, 25.

Pippinus fil. Caroli Calvi regis et imp. 165, 35.

Pirchiriana, Pyrchiriana, Pyrchiriana mons, *Monte Pirchiriano (Piemont, Prov. Turin, circ. Susa)* 900, 1—966, 10, 967, 1, 969; Pyrchirianus mons 961, 1; basilica: S. Michaelis.

Pireni montes, *Pyrenæen* 715, 45.

S. Pirminii monast. v. Hornbacensis eccl.

Pirrus, Pyrrus rex (Epir.) 1207, 5, 1241, 40, 1270, 1.

Pisa, Pyssna civ. Tusc., *Pisa ad Arno fl.* 446, 1, 651, 30, 674, 25, 976, 1; Pisana eccl. 716, 35, Pyssensis synodus (a.

1135) 786, 45; monast.: S. Pauli; Pyssanus ep.: Maximus, Daybertus. Pisanus, Pyssanus comes: Gertrudus. Pisani, Pyssani 388, 55, 593, 55, 1124, 5, 1425, 5.

Pisaurensis (*perperam* Perusinus; *Pesaro in Marchia Anconitana*) ep.: s. Florentius.

Piscaria fl., *Pescara fl.* 1462, 95.

Pissote porta Valencen. 253, 15.

Pistoria, Pistorium (civ.), *Pistoya Tusciae* 1102, 10, 1109, 20; monast.: S. Angeli.

Pythagoras puer Sergii magistri mil. Neapol. 1125, 1126.

Pythion, Saint, v. Sainpiton.

Pitigiana vinea, *Pitiana (Tusc., Prov. Florenz)* 1084, 10.

de Piugen, *Beugen vel de Regan (prope Vöcklabruck, Oberösterreich)*, comes: Gebehardus.

Placentia, Placentina urbs, civ., *Placenza* 466, 25, 959, 10, 1001, 30, 1054, 1; eccl. 1010, 10; ep. 1008, 30, 1009, 5, 1010, 10; ep.: Iohannes IV., Wido, (Branda Castiglioni). — Placentini 1094, 25, 1318, 30, 1326, 30.

de Plagen, Plegen, Plain, *cuius rudera inter Reichenhall et Salzburg (Salzburg) exstant*, com.: Liutoldus, (Otto), (Conradus).

Plaigno villa paroch., *Laplaigne (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Antoing)* 237, 10.

Plana fl., *Plane, qui in Havel fl. infuit* 33, 30.

Plato (philos.) 79, 15, 82, 15, 1104, 30; opera: Thimeus, Politica.

(Plautus) comicus 372, 10.

de Plawa, Plauwe, *Plawen im Vogtland*, nob.: (Heinricus II. Ruzze).

Plawe (civ.), *Plawe (pr. Rb. Potsdam, Kr. Westhavelland)* 32, 40, 33, 25; de P. ministerialis: Richardus.

Plagen v. Plagen.

Plleichfeld v. Bleichfel.

Plinius (maior) 89, 40.

Pilsenensis, Pilsenensis, Pilsensynensis, Pilsenensis terra, *Plößnerland (circa Pleiße fl.)* 37, 10, 445, 10, 631, 631; Pilsenensis, Pilsensis, Pilsensis provincia 447, 657; comes: Rabodo.

Pläckenpaß v. Monte Cruce.

Plön v. Plone.

Plötzkau v. Plozece.

Plombières v. Plumbaria balnea.

Plone civ., *Plon (Schlesw.-Holst.)* 31, 1.

Plovezanum (villa), *Piovezano (Venet., Prov. et circ. Verona, com. Pastrengo)* 1304, 5.

de Plozece, Plozeke, *Plötzkau ad Saale fl. (Anhalt, Kr. Bernburg)*, march.: Helpertus, Conradus; comes: Bernhardus.

Plumbaria balnea, *Plombières (fr. dép. Vosges, arr. Remiremont)* 121, 1.

Plutonius mensis, *Februarius* 40, 15.

Pilsenensis v. Pilsenensis.

Po s. Padus fl.

Pohde v. Poledo.

Poetenitzer Wieck v. Lacus aqua.

Poetria (opus Aristotelis) 80, 45.

Pogna v. Ponienso territor.

Poilevake castrum, *Poileache (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant, com. Houz)* 299, 10, 308, 15.

Pois (villa), *Poiz (fr. dép. Somme, arr. Amiens)* 233, 1.

Pois villa paroch., *Poiz du Nord (fr.*

dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est) 237, 30.

Poitiers, Poitou v. Pietavia.

Polco v. Polko.

Poledo (villa), *Pöhlde (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Osterode)* 23, 15.

Poleni v. Poloni.

s. Policarpus ep. Smirn. 835, 1; reliquiae 773, 30, 786, 1.

de Policiano Monte: Bernhardus fr.

Poliere v. Alardus de Chinaco.

Polrone v. Padolirone.

Politica (Aristotelis) 79, 15, 81, 15, 85, 5. Polko, Polco I. dux de Polon. (de Schweidnitz), fil. Bolizlaus II. ducis Sles. 31, 80, 431, 15, 641, 10.

Polna (civ.), *Polna (bohem. G. Prag, Pol.-B. Deutsch Brod)* 683, 686, 30; de P.: Iohannes; v. etiam Palma rivus.

s. Polocronii reliquiae 777, 10.

Polona. Poleni 38, 20—40, 10, 41, 80, 42, 35, 364, 30, 366, 30, 371, 30, 534, 539, 35, 601, 35; immo Bohemi 40, 35, (Poloni) fratres 760, 35. — Polonia 31, 36, 15—41, 40, 42, 30, 364, 40, 368, 5, 374, 375, 1, 454, 10, 534, 15, 539, 1, 512, 25, 601, 602, 654, 26, 724, 1; (Silesia) 403, 15, 404, 1, 420, 5, 431, 15, 625, 21, 631, 641, 10; civitates 39, 35; duces 42, legati 375, 1; duces: Mesko I., Boleslaus I. (*perperam* Mesko), Kazimir (*immo* Mesko II.), Wratislaus II. rex Bohem., Kazimir I., Boleslaus II., Wladislaus I., Boleslaus III., Mescho III., Boleslaus IV. Crispus, Lescho, Zbislavus (Wladislaus II.), Primislaus I., (Primislaus II. rex); (*Masov.*): Conradus I.; (*Opol.*): Mesko II.; (*Siles.*): Heinrich II., Heinrich IV., Polko I.; (*de Copie*): Iuane; ducissa (*Siles.*): Hedwigis; Poloniae pars 38, 15; Poloniae partis dux: Wratislaus.

Pomerani, *Pommern* 18, 30; duces: Cazimarus II., Barnim I., Bolizlaus IV.; cf. Lyuthici, Stetin.

Pommerœul v. Pimmerœul.

Pompeyus Magnus 578, 5, 1279, 35.

Pomuk, Pomuck monast., *Nepomuk (bohem. G. Pilsen, Pol. B. Přestitz)* 688, 694, 15, 695, 45, 699, 35, 701, 30, 701, 30; Porchtoldus, Gebhardus, Heinrichus Iohannes; mon.: Heinrichus, Iohannes Saxo, Wernherus; hospitalensis: Iohannes.

Pontianus v. Pontianus.

Pontienso territor., *Pogna (Tusc., Prov. Florenz, prope Certaldo)* 1092, 10, v. Gerardus.

Pons civ., *Brux ad Biela fl. (bohem. G. Lavn)* 41, 35.

Pons, *Pont-sur-Sambre (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaumont)* 237, 5.

de Pons: Hellinus, Amatildus.

Pontellier, Pontiliacum v. Parisiacum.

Ponthieu v. Pontiviensis comes.

s. (Pontiani) Pontiani papae rel. 777, 3. a. Pontiani mart. corpus 972, 35; reliquiae 760, 5, 778, 40.

Pontium opp., quod nunc Pichon dicitur, *Pichon (fr. dép. Somme)* 87, 30.

Pontileuva (villa), *Pontlieue (fr. dép. Sarthe, prope Le Mans)* 810.

Pontinicum civ., *Pontigny (fr. dép. Yonne, arr. Auxerre)* 101, 35.

Pontisara (civ.), *Pontoise (fr. dép. Seine-et-Oise)* 229, 45.

(Pontius) ep. Attrebat. 284, 5.

Pontiviensis (*Ponthieu regio ad Somme fl.*) comes: Sigifridus; Pontivenas: s. Richarius.

Pontoise v. Pontisara.

Ponzianum (villa), ?? Ponzano *prope Teramo an Ponzano prope Civitella del Tronto* (Prov. Teramo) 1462, 15.

Poppi v. Montepupe, Strumis.

Poppo, Popo, Boppo.

(Poppo) patr. Aquile, 971, 80.

Poppo, Popo archiep. Trever. 771, 80—773, 1. 1369, 80.

Poppo (ep. Brix.) v. Damasus II. papa.

(Popo) dux Fris. 143, 5.

Boppo I. comes de Henneberg 519, 40, 520; uxori: Hildegardis; filii: Boppo, Godeboldus.

Poppo, Boppo II. comes de Henneberg, fil. Bopponis I. com. 519, 40, 520, 530, 55; filii: Boppo, Ludewicus, Godeboldus.

Boppo comes de Henneberg, fil. Godeboldi com. 520, 10.

Poppo, Boppo VI. comes de Henneberg, fil. Bertoldi I. com. 375, 30, 376, 15, 520, 10, 543, 10, 545, 30; filii: Bertoldus, Boppo.

Poppo, Boppo VII. comes de Henneberg, fil. Bopponis VI. com., patruus Bertoldi III. com. 563, 30, 596, 45, 598, 30, 599, 1, 600, 1, 600, 10; uxori: Iulia; filii: Hermannus.

Boppo VIII. comes de Henneberg 564, 1.

Boppo de Irminoldeshusin, fil. Bopponis II. com. de Henneberg 520, 5.

Poppo de Waungen 559, 25.

Poppo fil. Morchona 522, 25.

Populles v. Pappioelle.

Porcianum, Sanctum (civ.), *Château-Porcien* (fr. dép. Ardennes, arr. Reims) 208, 40; Porcianensis comes 329, 25; comes: Godofridus de Bouchain.

Porciuncula v. S. Mariae eod. de Porciuncula.

Porcus: Reynhardus; cf. Varch.

Pordenone v. Portus Iunonis.

Porcivallis municipium, *Neuville-en-Bourjois* (fr. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Bertincourt) 861, 30.

Porphyrogenitus v. Michael III. imp.

de la Porquerie, Porkerie: Guillermus.

Porrentruy v. Brunnendrut.

Porta claustrum, *Schulzporta* (pr. Bb. Mersburg, prope Naumburg) 363, 45, 465, 35, 471, 30.

Portiuncula v. S. Mariae eod. de P

Fortuenses (Porto) card. ep.: Fortunus, Theodewinus, Otto.

Portugalia 114, 15 (Portugalia), 230, 30, 243, 30, 259, 30, 281, 35, 282, 26, 10, 287, 291, 299, 15, 591, 30; regum 259, 30, 281, 35; reges: Alfonsus I., (sanctus I.), Alfonsus II. de P.; Fernandus comes Blandr. — Portugallenses 252, 1; Portugallensis: Iohannes XXI. papa.

Portus Belgorum v. Silva-portus.

Portus-Iunonis, Portenau, Pordenone (ital. Prov. Udine) 415, 35; Petrus Naonis 42, 30; Portuensis dominum 413, 30.

Porximi op., *Pforzheim* (bad. Kr. Karlsruhe) 924, 1.

Positano v. Paisitano.

Posonium v. Presburg.

Potentia civ. Apul., *Potenza* (Lucan.) 256, 30.

Potentiana, Potentiana virg. reliquiae 454, 40, 487, 15; dies 719, 15; a. Potentianae vigilia 635.

Potielles villa parroch., *Potelle* (fr. dép.

Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est) 237, 30.

Pottes villa parroch., *Pottes ad Schelde* fl. (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 237, 10.

Poumburch v. Paimburch.

Pozanum, Fauzana (civ.), *Bozen ad Eisack* fl. 734, 15, 735, 10.

Præ- v. Pre-.

Praga urbs, civ., *Prag (Böhmen)* 8, 10, 9, 10, 34, 5, 38, 5, 42, 45, 422, 10, 431, 5, 606, 40, 634, 5, 641, 1; Boemiae metropolis 38, 10; castrum 41, 45; Pragenae ius 689, 10; episcopatus 38, 40, 41, 5; eod. 41, 20, 42, 10; eod. maior 41, 40; eod. et monast.: S. Adalberti, S. Francisci, S. Georgii, Hospitalium ad S. Petrum, Minorum Tr. ad S. Iacobum, Predicatorum ad S. Clementem, S. Wenceslai, Wisegradensis; Pragenae ep.: S. Adalbertus, Iacobi sine Gerardus (immo Gebhardus), Cosmas, Hermannus, Henricus dux Boem., Iohannes II., Nicolaus, Iohannes III., (Gregorius); de P.: Iohannes III. marchio Brandeburg. — Pragenae 416, 1.

Præ- v. opp. Ungar. 1364; primi civ. 1364, 10.

a. Prædix virgo 766, 30; reliquiae 775, 80, 776, 15; dies 467, 1.

Preckina (fl.), *der Aland, qui in Albim fl. infuit* (Altmark) 20, 10.

Precianus (Priscianus grammaticus) 82, 15.

Predestinatorum (heresia) 116, 25.

Predicatore fratres 33, 30, 34, 41, 30, 246, 10, 301, 10, 302, 35, 303, 1, 355, 25, 389, 40, 395, 35, 400, 30, 401, 30, 403, 45, 358, 35, 609, 15, 621, 10, 625, 1, 714, 10, 716, 15; Predicatorum ordo 33, 30, 34, 246, 35, 385, 30, 391, 5, 401, 42, 30, 435, 35, 583, 30, 588, 35, 613, 35, 623, 10, 629, 1, 706, 30, 711, 35, 715, 25, 716, 15, 723, 25; fratres Maiores 474, 10; Predicator quidam 444, 30, 651, 1; dux: S. Dominicus; fr.: Acelinus, Benedictus XI. papa, Bernhardus, Daniel, Heydenricus, Innocentius V. papa, Theodericus; conventus (eod. cenob., domus): Accon. 425, 1, 635, 25; in Berlyn 653, 15; Erford. 391, 5, 395, 5, 613, 35; Florent. 445, 25, 651, 25; in Hermann villa civ. 393, 5; Ysenac. 447, 5, 448, 30, 620, 35, 652; sanctimon. in Kozwie 31, 25; in Lipce 439, 30, 848, 1, Prag. ad S. Clementem 41; in Struzeeberch 34; Valencen. 275, 10, 297, 30, 299, 15.

Premensis v. Brema.

Prèmesques v. Primiacum.

Premonstratum, Premonstratensis locua, *Prémontré* (fr. dép. Aisne, arr. Laon, cant. Coney-le-Château) 207; Premonstratenses 218, 35, 219, 30, 644, 1; Premonstratensis religio 206, 40; ordo 218, 30, 220, 25, 227, 35, 419, 30, 706, 40; eod. 218, 30; monasteria 609, 30; mon.: Anthonius

Prémont v. Petrosus-mons.

Preneština civ., *Palestrina* 360, 25; Preneštini card. ep.: Hubertus, Cuno, Guido I., Iacobus, (Hieronymus Pe-nestrinus).

Presburg, Bressburg, Brezalauspurc, Bras.avespurch castrum, *Freeseburg ad Donau* fl. 529, 5, 577, 30, 742, 10, 744, 15; Pessen castellum Ungar. 42, 30; Posonium 42, 15.

Prussen v. Pruscia.

Preux villa parroch., *Preux-au-Bois* (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landreles) 237, 30.

Preux villa parroch., *Preux-au-Sart*

(fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 237, 30.

Prezel, Preziol villa par., *Priseau* (fr. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 217, 30, 237, 30.

Priamus rex Troyae 88, 668, 80.

Prianus rex, primus dux Franc. *abul.* 113, 40, 115, 1, 185, 1; filii: Marcomirus.

Pribezlaus Henricus dictus rex Slav. (Brandenburg.) 31, 40; uxori: Petrisa.

Pribislaus, Pribislaus, Prabislaus, Prabislaus, Prabislaus (de Krizianow, castellanus de Wewery, *postea* de Bruna civ.) 682, 684, 685, 5, 688, 25, 706, 45, 707; uxori: Sibilla; liberi: Petrus, Eufemia.

Pribislaus v. Prezla (opp.).

Priches villa parroch., *Prisches ad Rivière* fl. (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landreles) 237, 1.

a. Primati reliquiae 482, 25.

Prime porta Tornac. 267, 25.

Primiacum (villa), *Prémescus* (fr. dép. Nord, arr. Lille, cant. Arménitres) 303.

Primizlaus, Primizl.

Primizlaus, Primizl rusticus, dux Bohem. 38, 43, 5; uxori: Lubessa.

Primizl I. rex Boem. v. Odacharus I.

Primizl II. rex Boh. v. Odacharus II.

Primizlaus I. dux (Polon.) 33, 45; liberi: (Primizlaus II.), Constantia.

(Primizlaus II.) dux Cals. (rex Polon.), fil. Primizlai I. ducis 647, 1; filia: (Elisabeth).

Primma fl., *Pfirmen, qui in Rhenum infuit* 796, 25, 803.

a. Primus mart. 770, 10; a. Primi et Feliciani reliquiae 487, 5, 769, 30, 776, 10, 777, 35, 778, 30; fest. 1311, 20.

a. Priscæ virg. dies 722.

Prisches v. Priches.

Priscianus v. Precianus

de Prisco: Iohannes fr. ord. Minor.

Prisibislaus, Prabislaus v. Pribislaus.

a. Privati reliquiae 774, 15.

Prizenis (*Brizen ad Eisack* fl.) ep.: Bruno, v. etiam Damasus II. papa.

Probatia piscina (Ierosol.), *Bethsaida prope S. Annae eod.* 404, 30

s. Probi reliquiae 779, 20.

ss. Processi et Martiniani dies 432, 15, 641, 672, 25 (Martiriani). 719, 35.

Procopius (abbas Sazav.) 750, 15.

a. Proculi mart. reliquiae 769, 20, 972, 15.

Prodselden v. Brotselden.

Propanci, qui et Hanonienses 93, 40, 94, 109, 30; Propantii 94, 10. — Propancia vel Pannonia 101, 1; Propancium territorium 109, 40.

Prosper (Aquitanus scriptor) 81, 30, 106, 35, 107, 1, 116, 10.

Prothasius, Protasius 770, 20, 806; ss. Prothasii et Gervasii reliquiae 772, 10, 774, 979, 5; ossa 399, 25, 537, 25; dies 485, 10.

Prothus, Protus mart. 767, 20, 1140; reliquiae 764, 20, 771, 10, 777, 10, 780, 1, 818, 1, 972, 10; cf. Iacinctus.

Prouvy v. Provy.

Provincia. *Provence* 135, 40, 164, 25, 264, 515, 10; dux et marchio: Ugo rex Ital.; comes: Godfredus.

de Provinio, Provin (fr. dép. Nord, arr. Lille, cant. Seclin); Gervasius.

Provinum, Provincia civ., *Provins* (fr. dép. Seine-et-Marne) 116, 40, 394, 5.

Raginerus, Raynerus V. comes Hanon., Mont., fil. Ragneri IV. com. 85, 40. 114, 3. 186. 187. 190. 193, 3; filia: Richildis.

Regnährus comes, signifer Karoli Calvi 1490, 3.

Raginerus laicus Aretin., fil. Ungarini laici 1475, 15.

Rignerius dom. de Iauche 199; uxor: Yda.

Rainerius fr. Widonis ep. Placent. 996, 16. 1001, 80.

Renerus, Rincrus, Rinerius de Trt nob. baro, castellanus Valencen. 207, 35. 208, 5. 209, 25. 210, 10. 241 35. 245. 287, 55.

Reynherus lutifigulus 526.

Reginfredus (maior domus Franc.) 142. 143, 1. — Cf. Reynfridus.

Ragnetrudis uxor Dagoberti I. regis Franc. 127, 30.

(Ragmihildis filia Erioi I. regis Dan.) 364, 10; fil.: David; fr.: Erichus II. rex. — Cf. Reineldis.

Ral., Ray.

Raynes villa parroch., *Raismes* (fr. dep. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand) 205, 15. 238, 15, Ramorum turris 231, 15.

Raymundus ep. Cathin. 1484, 25.

Raymundus VI. comes Tholos. 264, 20.

Rainaldus, Raynaldus, Reginaldus, Reinoldus, Renaldus. — Cf. Regnardus.

Reginaldus rex Cameracensis, fil. Clodii regis Franc. 119, 45. 122, 15.

Reinoldus archiep. Colon. 368, 10. 370. 371, 5.

Rainaldus archiep. Rem. 196, 25.

Rainaldus ep. Cum. 1107.

Rainaldus, Raynaldus ep. Galetan. 1426, 1. 1427, 1.

(Rainaldus) abbas (S. Benedicti monast. Casin.) 13, 50.

Raginaldus custos S. Donati eccl. Aretin., fil. Cuius custodie 1479, 5 - 1481, 1; fil.: Berardus clericus.

Reginaldus de Dompno-Martino, comes Bolon. 264. 266. 268, 25.

Reginaldus comes de Dampiere en Assensens 242, 5.

Reginaldus propinquus Manicherii com. Hanon. 163, 45.

Reinoldus miles de Cruce 218, 30; fil.: Guillelmus.

Reginaldus de Dencery 230, 40.

Rainaldus nob. 84, 35. 181, 80. 183; fr.: Garnerius.

Reginaldus de Montmiral 242, 10. 244, 35.

Reginaldus de Ronsoit 200, 25. 230, 40; uxor: Iuliana.

Rainerius, Raynerius, Raynerus v. Raginerus.

Raines, Raynes villa parroch. in decanatu Avesnensi 237.

Rains villa, *fortasse La Orange-au-Bas* (fr. dep. Aube, arr. et cant. Troyes, com. Montgoux et Macey) 302, 10; de R.: Bertrandus.

Rainsara v. Hunisart.

Raismes v. Raymes.

Ralboldus ep. Noviom. et Tornac. 196. 197, 1.

Rama (civ.), *hodie Beit Rima* (Palest., parroch. Lydda) 662, 35.

Ramberto ep. Virdun. 772, 35. 773, 1.

Ramcrois v. Gaurraing.

Ramegny v. Rumegny.

de Ramellies allodium, *Ramegnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château. com. Merbes-Sainte-Marie) 218, 30.

Rammensberch, Rammesberch mons, *Rammelsberg* prope Goslar (gr. Rb. Hildesheim) 10, 1. 17, 25.

Ramorum turris v. Raymes.

Ramouzie villa parroch., *Ramousses ad Helpe fl.* (fr. dep. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 237, 45.

Ramburgis abbatissa Spinoloci monast. 276, 15.

Ramvoldus abbas (S. Emmerammi monast.) Radispon. 824, 40. 1349, 1.

Rangerius v. Raginerus.

Rani v. Rugia.

Ranis castrum, *Ranis* (gr. Rb. Merseburg, Kr. Ziegenrück, prope Pößneck) 378, 25.

Rantopot v. Radbodus.

b. Ranulphus mart. 155, 50; fil.: Hadulphus ep. Camerac.

Raoulcourt v. Roucourt.

Rais (medicus), *Abu Bekr Muhammed ben Zakarija er-Râsi* 82, 15.

de le Raspaille silva, *Raspaille* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes-les-Buisson, com. Saint-Sauveur) 323, 10.

Raspe, Raspo: Heinricus rex Rom., hantgr. Thaur., Heinricus I., Heinricus II., Heinricus III. com. Thaur.

Raspenbero, Raspenberg, Raspenberg, Rassinberg castrum, cuius rudera exstant prope Rastenberg (thür. Gb. Weimar, Kr. Apolda) 429, 10. 448. 640, 10. 652, 15.

Rasso I. de Gaires, dom. de Chirvia 186, 35. 188, 35. 200. 205; uxor: Dammison; lib.: Rasso II., Beatrix.

Rasso II. de Gaires, fil. Rassonis I. 204. 206. 235, 10. 230, 5.

Rasso III. de Gaires 242, 1. 268, 5. 287, 30; fr.: Rogerus.

Rasso VI. de Gaura 321.

Rastat (civ.), *Radstadt ad Enns fl.* (Salzburg, Bh. St. Johann) 723, 1.

Rastenberg v. Raspenbero.

Rastizlao, Rastizlao, Ratizlao (prince Morav.) 744.

Ratbodus v. Radbodus.

Rathicus rex Langobard. 1011, 20; privilegium 1011, 80.

Ratgart contractus 803, 20.

Rathbodus v. Radbodus.

Ratherius, Ratherus ep. Veron., mon. Lob. 177. 180.

Ratizlao v. Rastizlao.

Ratispona, Ratisbona, Radespona, Radaspona, Regensburg civ. Bavar., *Regensburg* (bayr. Rb. Oberpfalz) 3, 90, 25. 10, 20. 15, 30. 38, 25. 42, 25. 358, 3. 376, 1. 403, 40. 460, 30. 521, 15. 535, 20. 538, 20. 543. 625, 1. 664, 20. 722, 15. 734, 2. 736, 1. 737, 1.

(Regansburc, Reganespuro), 740, 25. 741, 10. 742, 15. 743, 20. 744. 746. 747. 824, 30. 825, 1. 827, 20. 828. 829, 1. 882, 15 (Radispona). 1458, 40. 1481, 10; Regine civitates 746, 20. Ratisponensia urbs 827, 20; Hyataspolis Imbripolis 746, 30; monasteria 747, 15; monasteria urbana 832, 5; ep. 829, 21; pons 460, 30; synodus (a. 791) 721, 1; (a. 792) 736, 1; eccl. et monast.: S. Emmerammi, S. Mariae, S. Pauli; Ratisponenses ep.: Adalwinus, Baturicus, Aspertus, Tuto, Michahel. s. Wolfgangus I., Gebhardus I., Gebhardus III., Otto, Eberhardus, (Albertus I. aut II.),

Leo; abbas: Reginwardus. — Radisponenses 1349, 1.

Rato, Ruth, maritus Agnetis de Bernek 693; filiae: Alheidis, Bonka, Katharina.

Ratolfus comes 7, 25; filia: Fastrada, uxor Karoli Magni imp.

Ratri contractus 803, 20.

Ratymarus (princ. Slav. inter Drau et Save fl. sedentium) 740, 30.

Ratzburg v. Raczburg.

Raucharius, Raucarius rex Camerac., fil. Clodii regis Franc. 119, 45. 122, 15.

Raucourt v. Regalis-curtis mons.

Ravengerus abbas (Stabul.) 1337, 25.

Ravenna civ., *Ravenna* 603, 45. 975, 1. 1227. 1432, 10. exaratus 713, 1; Ravennas eccl. 1310, 25; Ravennates, Ravennenses archiep.: s. Severus, Iohannes Vincentius, Leo II., Wibertus, Anselmus.

Ravensberg v. Rabinsberg.

Ray- v. Rai-.

Razman (fortasse canon. Aschaffenburg-) 759, 40.

Razo (fortasse canon. Aschaffenburg-) 759, 40.

Razo laicus conversus de ecclesia Redenboch 948.

Rasolm (villa), *Razvolto* (Tusc., Prov. et circ. Florent., del. Borgo S. Lorenzo) 1086, 35. 1087, 15; Razolense cenob. 1091; monast.: S. Pauli; abbas: Teuzo.

Raste (civ.), *Rieti Umbriae* 253, 20; Rastina provincia 256, 15.

Rebais villa parroch., *Rebais* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Ath) 258, 1.

de Rechperch, *Rehberg* prope Ried (Traungau, Oberösterreich): Hartuincus, Otto.

Recia, Recii, Reciani v. Ret.

Reciovarus 474, 20.

Reclusorium: Alpes que Reclusorium dicuntur, *ditâ Klausen* (prope Lodrone castrum) 18, 25; cf. Lodrun.

Recondana (domus Templ.), *quae olim ad Belum fl. (hodie Nahr Na'men) prope Accon civ. sita erat* 385, 30. 591, 5.

Recoignies v. Rekegnies.

Redenboch eccl., *Redtenbuch* (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Schongau) 948. 949, 5. 950, 25; praepos: Berewig; decan.: Everhelmus; laicus conversus: Razo.

Redomis v. Rothomagus.

Redulfus v. Rudolfus abbas Vallumbros.

Refugium (S. Mariae) virg., abbatia de Ath 303, 30.

Regalis-curtis mons, *Raucourt* (fr. dep. Ardennes, arr. Sedan) 167, 55. 168.

Reganesburc, Reganespuro, Regensburg, Regenspur v. Ratispona.

Regenses (Ria ad Colostre fl., fr. dep. Bases Alpes, arr. Digne) ep.: s. Maximus, Faustus; subdiacon.: Rusticus.

Regenstein (castrum), *Regenstauf* ad Regen fl. (bayr. Rb. Oberpfalz, Ba. Stadt am Hof) 3, 55.

de Regensteyn, *Regenstein* castrum, cuius rudera prope Blankenburg ad Harz saltum exstant, comes: Sifridus III.

Reggio v. Regium.

Reghegates v. Rekegnies.

Regia (Marcha Regia), fortasse *Marchia* (Lomb., Prov. Cremona, circ. Cassinaggiore) 1305, 15.

Regia v. Regium.

Regicourtensis, Regienrtis eocl., *Roucourt* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Tournai*, cant. *Péruwelz*) 136, 35, 143, 30; Roucourt villa parroch. 237, 35.

S. Reginae cenob. Donon. 172, 5.

s. Regina Donon. 149, 149, 153, 35; corpus 118, 149, 166, 16; Vita 110, 10, 131, 10; historia 119, 35; filia s. Ragenfredis.

Regina civ. v. Ratispona, Regium.

Reginaldus v. Rainaldus.

Reinardus v. Reinhardus.

Reinbertus v. Reinbertus.

Reinboldus v. Reinboldus.

Reinboto v. Reinboto.

Reinigerus v. Ragnerus.

Reingarius (famulus monast. Lauris?) 801.

Reinger 803, 30.

Reinhardus r. Reinhardus.

Reinmarus v. Reimerus.

Reiniculae (Majori et Minori oppida in paeninsula Analfiana) 1017, 30, 1018, 1. — Regina maior, Majori 1017, 30. — Reiniculae minores (Minori) 1017, 30.

Reginum v. Regium.

Reinwardus abbas (S. Emmer.) monast. Ratispon. 830.

Regis vallis, *Darres vallis* (Prov. *Aquila*, circ. *Sulmona*) 1130, 10; eocl.: S. Michaelis; abbas: Atenufus.

Regitensis comitatus (Bethel, frz. *dép. Ardennes*) 199, 40, 226, 30; Regitensis dominatus 183, 40; Regitensis comites 169, 15; com.: Manasse, Mancherus (immo Guntherus), Manicrus I.

Regium, Regia civ., *Reggio nell'Emilia* 989, 10, 1301, 30, 1319, 30; Regium 1813, 15; Regia 604, 35, 1310, 45; burgenses 604, 35; ep.: Bonussenior.

Regualrus v. Ragnerus.

Regnani castrum, *Begnano* (Prov. et circ. *Massa e Carrara*, mand. *Fivizzano*, com. *Casola in Lunigiana*) aut *Regnano* (Prov. et circ. *Perugia*, mand. *Città di Castello*) 1321, 5.

Rehberg v. Rechperch.

Rehnus v. Renus.

Rei-, Rey-.

Reichenbach monast., *Reichenbach ad Regen fl.* (bayr. *Erz. Oberpfalz*, *Be. Roding*) 534, 40.

Reichenbach r. etiam *Reichenbahe*, *Reichenbach*.

Reichenhall v. Salina.

Reidling v. Rüdnicke.

Reignesux v. Ierrignau.

Reimarus ep. Patav. 786, 40, 787.

Reymbertus ep. Aldenburg. 35, 15.

Reimbortus ep. Hildesheim. 943, 10.

Reimboltus canon. Trever. 783, 35.

Reimensis, Reims v. Remis.

Reinardus v. Reinhardus.

(Reinboto) ep. Eichstet. 421, 10, 633, 35.

(Reinboto), Rembodo de Niperg. decan. Wimp. 675.

Reinboto comes de Bachelingh 374, 5.

s. Reinoldus 868, 35; s. xori: s. Pharahildus. — Cf. Ragnhildis.

Reynfridus nob. (de Ditenborn) 529; xori: Wilhela. Cf. Ragnfredus.

Reinhardus, Reynhardus, Reinardus, Reynardus, Reginardus, Reginhardus.

Reinhardus, Reynhardus ep. Halberstad. 11, 25, 18, 10, 361, 15, 929, 15, 1332, 1.

Reinardus ep. Leod. 821, 15, 822, 10.

Reinhardus ep. Wirzburg. 375, 10.

Reinhardus abbas Sigeborg. 887.

Reinardus castos Prum. 767, 30.

Reinhardus pastor parroch. in Stetin 666, 40, 667, 1; fr. 666, 40.

Reynhardus, Reynardus Varch vel Porcus (miles Thur.) 597, 30, 611, 5.

Reynardus de Zwethrin mag. in cantilenis 571, 40.

Reinherborn, Reinherburn, Reynersborn, Reynarsborn, Reynirsborn, Reinherbornense, Reynersbornense, Reynarsbornense, Reinhartpor nense, Reynirsbornense, Reynersbornense monast. Thur., *Reinhardtbrunn* (thür. *Gr. Gotha*, *Kr. Gotha*, *prope Friedrichsd.*) 395, 426, 2; 447, 1, 453, 10, 454, 5, 455, 30, 459, 10 (Reinhardtborn), 514, 35 (Reinhartborn), 518, 35, 519, 40, 521, 30, 623, 30 (Reynersbornense eocl.).

525, 10 (Reynardisponense cenob.).

526 (Reynhardtborn), villula 526, 10.

527, 10 — 532, 535 537, 15, 539, 540, 15, 542, 544, 25, 545, 25, 547, 10, 548, 1, 566, 5, 582, 585, 586, 30 (Reinhartpor nense mon.).

588, 595, 606, 609, 612, 10, 615, 617, 40, 620, 5, 622, 15, 624, 627, 10, 630, 635, 639, 5, 643, 645, 40 — 648, 30, 650, 10, 653, 35, 655, 10, 657; Reinherbornense possessu 519, 1; allodia 650, 30; infirmarius 653, 35; sepulchrum Ludewici II. com. Thur. 648; monast.: SS. Mariae et Iohannis; basilica: S. Mariae; capellae: S. Katharinae, S. Mariae, S. Mariae Magdalene, S. Nicolai; altare: S. Crucis; Reynersbornense, Reinherbornense abbas: Gisbertus, Ernestus, Hermannus I., Wichardus, Ekehardus, Ludewicus, Marquardus, Hermannus II., Heinricus; prior: Hermannus; cellerarius: Conradus; fundator: (Ludewicus II. comes Thur.); Reynersbornense, Reynirsbornense monachi 585, 10, 595, 613, 30, 620, 622, 15, 630, 30, 636, 5, 639, 1; Reynersbornense confrater 586, 1.

588, 595, 606, 609, 612, 10, 615, 617, 40, 620, 5, 622, 15, 624, 627, 10, 630, 635, 639, 5, 643, 645, 40 — 648, 30, 650, 10, 653, 35, 655, 10, 657; Reinherbornense possessu 519, 1; allodia 650, 30; infirmarius 653, 35; sepulchrum Ludewici II. com. Thur. 648; monast.: SS. Mariae et Iohannis; basilica: S. Mariae; capellae: S. Katharinae, S. Mariae, S. Mariae Magdalene, S. Nicolai; altare: S. Crucis; Reynersbornense, Reinherbornense abbas: Gisbertus, Ernestus, Hermannus I., Wichardus, Ekehardus, Ludewicus, Marquardus, Hermannus II., Heinricus; prior: Hermannus; cellerarius: Conradus; fundator: (Ludewicus II. comes Thur.); Reynersbornense, Reynirsbornense monachi 585, 10, 595, 613, 30, 620, 622, 15, 630, 30, 636, 5, 639, 1; Reynersbornense confrater 586, 1.

Reynherus v. Ragnerus.

Reinoldus v. Rainaldus.

(Reinulfus) comes Zestr. 389, 5, 594, 15.

Rekegnies villa parroch., *Requignies* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Mauhèsque*) 238, 5; Reghgnies 238, 5.

s. Remachus ep. et cf. 780, 15.

Rembodo v. Reinboto.

s. Remedii conf. reliquiae 764, 25; festum 765, 20.

Remegarius ep. Valentini, natione Francus 1344, 1 — 1346, 10.

Remis, Remorum, Remensium urbs, civ. *Reims* (frz. *dép. Marne*) 87, 20, 98, 35, 116, 40, 119, 30, 126, 40, 151, 15, 180, 10, 183, 40, 185, 15, 193, 10, 317, 10, 360, 35, 738, 30, 739, 30, 784, 35, 801, 5. Remensia civ. 849, 10; metropolis 848, 35; Remensia civ. 101, 30; eocl.: S. Mariae, S. Remigii; Remensia eocl. 239, 10, 276, 5, 755, 756, 943, 20; provincia 272, 35; ep. provinciales 849, 1; Remica regmina 755, 20; Remense territorium 101, 30; Remensis Belgica et Belgica: ep.: Remigius; Remenses, Remenses archiep.: s. Reolus, s. Nicholas, s. Vincentius, s. Xistus, Fulco, Igarus (Hincmarus), Ebo, Valfridus, Guido I., Turpinus, Herivus, Cervasius, Rainaldus, Sanso, Willermus I., Guillelmus II. — Remi 87, 20, 98, 35, 101, 20, 120, 35, 126, 40, 207, 30; Re-

menses 151, 15, 360, 35; Remorum provincia 208, 1.

Remi, Saint, en le Cauchie villa parroch., *Saint-Rémy-Chaussée* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Berlaimont*) 233, 30.

S. Remigii eocl. monast. Rem. 180, 10, 755, 10, 756, 5, 1143, 30, 1144, 5, res S. Mariae ac S. Remigii Remensis eocl. in pago Guomacensi 755, 15; abbas: Herimannus.

S. Remigii altare Chuoslar. 755, 35.

s. Remigius cf., ep. Rem. 120, 15, 121, 25, 123, 25, 124, 155, 480, 10, 483, 30, 756, 5, 767, 30; corpus 758, 35; reliquiae 482, 10, 764, 35, 765, 15, 772, 15, pallium 818, 30; dies 626, 15.

Remistammus fr. Eudonis ducis Aquitan. 147, 25.

Remus fr. Romuli 101, 30, 369, 15.

Renaix v. Rothnacum.

Remenses, Remensis v. Renus.

Remerius 122, 20; fr.: Raucarius rex Camerac., Richeius.

Remerus r. Ragnerus.

Renaldus v. Rainaldus.

Renus, Rheus, Rethus fl., *Rhein* 3, 30, 4, 1, 7, 25, 25, 1, 26, 5, 30, 35, 36, 40, 88, 89, 45, 99, 30, 100, 45, 102, 115, 30, 116, 30, 118, 119, 40, 149, 25, 155, 5, 164, 25, 169, 15, 233, 40, 358, 30, 362, 30, 367, 15, 391, 25, 392, 40, 396, 30, 406, 20, 414, 415, 15, 419, 429, 10, 431, 30, 432, 1, 434, 30, 440, 10, 515, 516, 1, 517, 35, 518, 25, 531, 40, 535, 25, 562, 35, 560, 569, 1, 571, 30, 579, 1, 613, 45, 626, 15, 640, 10, 642, 10, 648, 665, 1, 672, 724, 25, 681, 512, 1, 873, 30, 886, 40, 904, 40, 905, 5, 948, 15, 1204, 40, 1219, 25, 1332, 1490 (Rehnes); Alpinae undae Reni 1204, 40; Reni partes 379, 10, 380, 15, 423, 35, 663, 1; fines 383, 10; Rethnotid portus 93, 35; Germania Remensis 93, 30; Palaici principatus 26, 3; pallatius dapifer, elector 1460, 10; com. palat.: Hermannus II., Heinrich II., Sigifridus, Godefridus, Wilhelhelmus, Hermannus III., Conradus, Heinrichus V., Heinrichus I., dux Bavar., Ludowicus II., Rudolfus I., (Rudolfus II.), Rupertus III.; cf. in ind. rerum et verb. sub verbo palatius. — Remenses 43, 1; Remi provinciales 384, 6, 584, 10; Rhemens principes 569.

Renus fl., qui fluit inter Bononiam et Muthinam, Reno 604, 30.

s. Reolus archiep. Rem. 133, 1.

S. Reparatae monast., *S. Reparata di Marradi* (Tusc., Prov. et circ. *Florentina*) 1086, 25; abbas: Azzo.

Ressars villa parroch., *Ressatz* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Binche*) 237, 45.

Ressons v. Risson.

Retesconensis v. Rodescoth.

Rethel v. Regitensis comitatus.

Rethia, *Rethia* prov. Rom. 392, 35, 616, 35.

(Rethia), Rotia, Roctia, quae nunc Brabantia dicitur 91, 15, 99, 25, 101, 40.

— Rethi 101, 25, 109, 30; Recicium legenda 85, 10; Hyunienens Reciani 100, 15; Huinia Retiana 101, 40; Rethi, quiet nunc Brebrentinenses 94, 5, 115, 15; Retorum historiae 91, 25; rex: Rethius; v. Brabantia.

Rethius quidam rex Reth. 94, 5.

Rethnotid, Rethnus v. Renus.

Reuss v. Ruzze.

Revigliano v. Rubiliana.

Revisschus, Rewissch (de Upa) 698, 5, 703; uxor: Elizabet; fr.: Witko.

204, 30.

- Rupertus, Rubertus subdyac. Sar. 694, 30, 696, 23.
- Rubertus grammaticus, mag. 974, 15.
- Robertus, Robbertus, Rotbertus, Rubertus, Guiscardus dux (Apul. et Calabr.) 521, 10, 1290, 1418, 20, 1419, 15—1421, 10, 1422, 1423.
- Robertus Rollo, post vocatus Robertus, dux Dan. (Normann.) 173, 20—175, 25; fr.: Buris.
- Robertus (dax Normann.), fil. Ricardi II. com. Normann. (ducis) 170, 40.
- Rodpertus (comes Franc.) 735, 10.
- (Robertus I. comes Attrebat.) 396, 1, 618, 25; fr.: Ludewicus IX. rex Franc.
- (Robertus II.) comes Attrebat. 329, 25.
- Robertus, Robertus Friso, I. comes Flandr., fil. Balduni V. com. 84, 10, 111, 10, 188, 25, 191, 193, 15, 196, 25, 198, 15, 562, 25, 564, 5, 1371; filia 195, ux: Gertrudis; libent: Robertus II. comes, (Adela), (Gertrudis).
- Robertus II. comes Flandr., fil. Roberti I. com. 196, 25, 204; Rupertus rex Flandr. 529, 1; fil.: Baldunus VII. comes.
- (Robertus III. comes Flandr.), fil. (Guionis) com. Flandr. 325, 15, 435, 15, 436, 15, 644, 40, 645, 5.
- Robertus I. comes (de Lotella, fil. Godefridi de Hauteville) 1465, 10; (fr.): Tasio.
- (Rupertus comes de Nassowe), fil. Adolphi regis Rom. 432, 25, 641, 5.
- Robertus de Bethunia, vicedom. Attrebat. civ. 203, 25.
- Robertus VII. de Bethunia (fil. Wilhelm II.) 266, 268.
- Robertus de Boves 242, 15; fr.: Enghelranus.
- Robertus de Petraport 230, 40.
- Robertus de Romnisor 242, 10.
- Robertus de Roussoi 241, 30, 244, 35, 287, 20.
- (Robertus) de Vernure 459, 10; fr.: Henricus III. archiep. Mogunt.
- Robertus de Ville 242, 5; fr.: Ioffredus de Genville.
- Ruprecht von Eckarsperge, civis Erford. 477, 45.
- Robiersart villa parroch., *Robersart* (frz. *dép. Nord. arr. Avesnes, cant. Landrecies*) 238, 1.
- Rocca d'Arona v. Arona.
- Roch, Saint, v. Lapis.
- de Rochefort: Oliverus.
- Rochelize, Rogelitz (div.), *Rochlitz* (sachs. *Kh. Leipzig*) 453, 1, 653, 15.
- Rochelizesberg castrum, *Rochlitzer Berg* ad *Zwickauer Mulde* fl. *prope Rochlitz* (sachs. *Kh. Leipzig*) 599, 25, 600, 5.
- Rochester v. Noncesstre castellum.
- de Roohusen, *Roohausen* (thür. *Gb. Schwarzburg-Sondershausen, nunc Kr. Arnstadt*); Andreas consul Erford.
- Roeq v. Roques.
- Rodanus fl., *Rhône* 118, 15, 147, 1, 164, 25, 1178, 15.
- Rode (villa), *Bischofroda* (thür. *Kr. Eisenach*) 487.
- Rodesoth fortalicium, *Rodosto* ad *Prospiden* (turk. *Thrac.*) 245, 10; *Rescesconensis* ep.: Henricus.
- Rodostus portus, *Rostock* (Mecklenburg) 404, 10.
- Rodharius ep. Paterbrunn. 20, 15.
- Rodingus v. Rodulfus abbas Muscit.
- Rodoaldus rex Longobard., fil. Rothari regis 1433, 1.
- Rodolfstadt v. Rudolfstat.
- Rodolfus, Rodolphus v. Rudolfus.
- Rodomi, Rodomum, Rodomensis v. Rothomagus.
- Rodosto v. Rodeseoth.
- Rodperetus v. Robertus.
- Rodulfus, Rodolphus v. Rudolfus.
- Rödicheu v. Bessenrot.
- Roes v. Ruels, Pettit Roes.
- Roes, Faulz, villa parroch., *Faurculz* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château*) 236, 25.
- Rosene villa parroch., *Ruesnes* (frz. *dép. Nord, arr. Arras, cant. Le Quesnoy-Est*) 238, 5.
- Röttingen v. Rotingen.
- Roenlx v. Ruex, Ruet.
- Rogelitz v. Rochelize.
- Rogerus, Rogerius, Rogerius, Rokkerus, Rozerus, Ruggerus, Rüggerus, Rudigerus, Rudigerus.
- Rogerus, Rogerius, Rogerius, Ruggerus, Rudigerus II. dux, comes Normann., *postea* rex Sicil., (Calabr., Apul. 13, 25 (Rokkerus). 19, 10 (Rozerus). 29, 25, 30, 1, 364, 35 (Rüggerus). 365, 15, 534, 1426, 15, 1427, 10; filia: Constanca.
- Ruggerus, Rudigerus (archiep. Magdeburg. 362, 1, 955, 25.
- Rogerus ep. Camerac. 157, 30, 233.
- Rogerus I. ep. Cathalan. 192.
- Rogerus II. ep. Catalaun. 192, 842, 5, 849.
- Rogerus III. ep. Cathalan., fil. Hermann com. Hanon. 190, 25—192, 25.
- Rogerus I. ep. Laudun. 228, 230, 40.
- Ruggerus ep. Wireoburg. 361, 5.
- Rudigerus abbas S. Petri monast. Erford. 365, 25, 366, 10, 488, 30.
- Ruggerus abbas Fuld. 372, 10.
- Rogerus abbas SS. Crispini et Crispiniani monast. Suesion. 208.
- R(ogerus) deannus Camerac. 307, 30.
- Rudigerus scolaris S. Petri monast. Erford. 431, 20.
- Rudgerus mon. Ozzec. 693, 15.
- Rogerus clericus Potent. 256, 25.
- Rogerus (Ruotgerus Colon. scriptor) 132, 25, 180, 20, 183, 25; *Gesta Brunonis* 180, 20; *historia* 183, 25.
- Rogerus dux Normann. (Apul.) 1426, 15, 1427, 10.
- Rogerus dom. de Condato 199, 20; ux: Aethis.
- Rogerus de Caures 242, 1, 287, 30; fr.: Rasso III.
- Rogerus de Rosoy 205, 1; ux: (Eli-sabeth).
- (Rogerus) dom. de Toegni 203, 20; filii: Radulfus, Rogerus, Balduinus, Godefridus.
- Rogerus fil. (Rogeri) de Toegni 203, 25.
- Rognas villa v. Rothnacensis eccl.
- Roisin, Roizin, *Roisin* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour*) 199, 30, 237, 20; de R.: Baldricus.
- Rokkerus v. Rogerus.
- Rolandus, Rulandus cancell. eccl. Rom. v. Alexander III. papa.
- Rolandus ep. Tarvis., clericus Parm. 1213, 40.
- Rolandus abb. (in M. Amiat) 972, 30.
- Rolandus, Rollandus (princ. Franc.) 159.
- Rolandus (qui versus in SS. Senesium et Theopontum composuit) 992, 30.
- Rollo v. Robertus dux Dan.
- Roma, Urbs, Romana civ. urbs, *Rom* 5, 45, 12, 40, 15, 20, 29, 25, 38, 40, 40, 92, 25, 99, 101, 20, 102, 107, 1, 115, 45—117, 15, 121, 40, 122, 10, 124, 30, 133, 148, 1, 160, 161, 10, 165, 185, 5, 187, 30, 188, 40, 193, 202, 30, 219, 25, 246, 10, 263, 10, 264, 1, 270, 30, 355, 5, 356, 358, 10, 359, 25, 360, 30, 362, 20—364, 10, 365, 25, 367, 10, 370, 15, 380, 20—382, 5, 385, 386, 35, 394, 398, 10, 400, 40, 406, 413, 5, 414, 2, 418, 30, 420, 30, 434, 444, 452, 2, 462, 30, 463, 25, 470, 15, 488, 25, 515, 30, 517, 25, 518, 15, 524, 3—526, 10, 528, 329, 25, 532, 25, 533, 535, 1, 538, 1, 550, 1, 560, 25, 561, 25, 571, 576, 10, 578, 5, 588, 10, 589, 11, 592, 1, 595, 30, 609, 15, 611, 40, 617, 626, 40, 629, 632, 20, 642, 30, 650, 653, 25, 661, 25, 666, 1, 674, 25, 711, 10—718, 20, 721, 25, 723, 30, 732, 5, 733, 5, 734, 20, 735, 15, 737, 15, 740, 741, 15, 746, 10, 773, 785, 25, 792, 5, 798, 15, 817, 20, 824, 843, 25, 850, 25, 872, 883, 887, 914, 915, 916, 10, 917, 922, 964, 30, 955, 20—957, 5, 960, 964, 965, 3, 967, 10, 968, 25, 974, 30, 975, 1, 978, 30, 979, 1, 982, 15, 983, 988, 993, 1090, 10, 1093, 10, 1045, 20, 1051, 1059, 1064, 1066, 25, 1069, 20, 1086, 40, 1095, 25, 1106, 40, 1107, 1117, 1123, 1124, 1, 1127, 40, 1140, 1141—1146, 1157, 5, 1158—1163, 1171, 45, 1172, 1, 1174, 1182, 1196, 1197, 15, 1200, 1, 1202, 35, 1203, 40, 1207, 1, 1208, 1209, 25, 1212, 1213, 40, 1214, 1, 1219, 5, 1220, 15, 1227, 40, 1228, 1, 1229, 1231, 45, 1237, 15, 1242, 1, 1251, 15, 1257, 25, 1266, 40, 1268, 2, 1276, 40, 1277, 10, 1278, 40—1280, 10, 1283, 10—1287, 25, 1288, 1, 1300, 20, 1317, 10, 1342, 5, 1363, 5, 1377, 15, 1410, 5, 1411, 5, 1417, 15, 1420, 15, 1421, 5, 1423, 10, 1432, 20, 1436, 5, 1450, 15, 1458, 1459, 1, 1460, 5, 1463, 15, 1488, 1, 1490, 35, 1491, 30; caput mundi 364, 10, 533, 10, 1146, 20; caput superstitionis 960, 25; summus locus 1204; mater civitatum 964, 40; urbis maxima 960, 25; orbis domina 960, 30; clarissima apex religionis 960, 40; muri 529, 25; aeres 1159, 10; turris Crescentia, i. e. *Engelsburg* 1284, 25, 1286, 25; ecclesiae 955, 20, 956, 20; eccl. et monast.: S. Clementis, S. Dyonisii, S. Iohannes evang. et bapt. in Laterano, S. Mariae ad Gradus, S. Mariae Maioris vel ad Prosepe, S. Mariae Novae, S. Petri in Vaticano, S. Sabinae; arx: Capitolium; palacium: Lateranum. — Romana eccl. 11, 83, 10, 125, 133, 15, 139, 10, 158, 218, 15, 244, 10, 272, 283, 30, 360, 378, 10, 382, 40, 398, 407, 5, 408, 10, 450, 515, 25, 517, 15, 530, 20, 535, 25, 564, 20, 578, 20, 627, 713, 35, 777, 5, 813, 25, 834, 20, 922, 20, 956, 30, 975, 5, 1045, 1060, 25, 1064, 20, 1063, 30, 1086, 40, 1105, 40, 1107, 15, 1120, 30, 1145, 5, 1197, 5, 1202, 40, 1236, 40, 1317, 5, 1319, 25, 1462, 10, 1463; sedes 24, 10, 28, 15, 155, 25, 452, 40, 550, 25, 565, 25, 571, 5, 954, 30, 956, 15, 1009, 1011, 25, 1044, 1099, 10, 1146, 1, 1168, 1165, 25, 1169, 45, 1171, 40, 1202, 25, 1205, 5, 1312, 1313, 30, 1319, 1422, 5, 1423, 5, 1462, 15; pontificalis cathedra 717, 5, 922, 30, 926, 15, 1141, 30, 1168, 30, 1227, 15; curia 294, 375, 20, 427, 10, 436, 30, 456, 5, 561, 25, 569, 5, 575, 25, 589, 5, 602, 10, 607, 10, 642, 30, 645, 25, 714, 720, 15, 717, 20, 1484, 30; Romanus pontifex 1243, 15, 1245, 5; episcopatus 288, 40; Romanum patrimonium 456, 25; Romani summi pontifices 5, 1, 617, 15, 717, 15, 1141, 5, 1488, 1; episcopi 982, 40; cardinales 368, 20, 1422, 30; Romanus pontifex 271, 25, 394, 20, 515, 25, 617, 25, 965, 25, 982, 25.

1035, 33. 1041, 30. 1045. 1105, 40.
1145, 35. 1146, 35. 1193, 1. 1203, 3.
1221, 20; papa 1450, 30. 1458, 20.
clerus 1143, 5; Romana apostolica
auctoritas 446, 35. 883, 1. 1043, 30.
1045, 5; dignitas 960, 40; appellacio
ad curiam 456, 10; Romana privile-
gia 1045, 30; Romana traditio 1170,
10; pietas 965, 20; discussio 1044, 35;
Romanæ eccl. tutela 965, 35; aposto-
lorum limina 37, 40. 462, 35. 978, 30.
982, 35; musculus curie 456, 5; Ro-
manus synodus 1108, 40; Romanum
concilium 1045, 30. 1210, 35; Romana
legatio 1464, 3; Romani papæ:
(*cf. Add.*) s. Petrus, Clemens I., Alex-
ander I., s. Calixtus I., s. Poncia-
nus, s. Fabianus, Deniasus I., s. bri-
cius, Anastasius I., Innocentius I.,
Zosimus, Bonifacius I., Celestinus I.,
Sixtus III., Leo I., Hilarius, Simplic-
ius, Felix III., Gelasius I., Anastasi-
us II., Symmachus, Hormisdas, Io-
hannes I., Bonifacius II., Agapitus I.,
Silverius, Vigilius, Pelagius I., Io-
hannes III., Benedictus I., Grego-
rius I., Sabinius, Bonifacius III.,
Bonifacius IV., Theodedit, Bonifa-
cius V., Honorius I., Severinus, Theo-
dorus I., Martinus I., Vitalianus, Deco-
datus, Donus, Agatho, Leo II., Bene-
dictus II., Iohannes V., Sergius I.,
Iohannes VI., Iohannes VII., Sime-
on, Gregorius II., Gregorius III.,
Zacharias, Stephanus II., Paulus I.,
Constantinus II., Stephanus III.,
Adrianus I., Leo III., Stephanus IV.,
Paschalis I., Eugenius II., Valentinus
V., Stephanus IV., Sergius II., Leo
IV., Benedictus III., Nicolaus I.,
Hadrianus II., Iohannes VIII., Ma-
rinius I., Adrianus III., Basilius, The-
ophanus V., Formosus, Bonifacius
V., Stephanus VI., Romanus, Theo-
dorus II., Benedictus IV., Leo V.,
Sergius III., Anastasius III., Iohan-
nes X., Stephanus VII., Iohannes
XI., Leo VII., Marinus II. (Martinus
III.), Agapitus II., Iohannes XII.,
Leo VIII., Iohannes XIII., (Iohan-
nes XIV.), Iohannes XVII., Silvester
II., Benedictus VIII., Iohannes XIX.,
Benedictus IX., Gregorius VI., Da-
masus II., Leo IX., Victor II., Ste-
phanus III., Nicolaus II., Alexander
II., Gregorius VII., Clemens III.
(antipapa), Victor III., Urbanus II.,
Paschalis II., Gelasius II., Calixtus
II., Honorius II., Innocentius II.,
Anacletus II., Celestinus II., Lucius
II., Eugenius III., Anastasius IV.,
Adrianus IV., Alexander III., Victor
IV. (antipapa), Paschalis III. (anti-
papa), Calixtus III. (antipapa), Lu-
cius III., Urbanus III., Gregorius
VIII., Clemens III., Celestinus III.,
Innocentius III., Honorius III., Gre-
gorius IX., Celestinus IV., Innocen-
tius IV., Alexander IV., Urbanus IV.,
Clemens IV., Gregorius X., Innocen-
tius V., Adrianus V., Iohannes XXI.,
Nicholaus III., Martinus IV., Hono-
rius IV., Nicolaus IV., Benedictus
XI., *z. Add.*; *subd.*: Gracianus
Romani 7—10, 55. 11, 45. 15, 15.
30, 3. 31, 35. 36, 10. 42, 30. 81, 85, 3.
87, 80. 89, 15. 91, 93, 5—97, 15. 98, 40.
99, 104, 10. 105, 108. 110, 111. 113.
116, 1—118, 127, 15. 139, 5. 142, 30. 147,
35. 148, 1. 161, 30. 162, 1. 191, 3. 204,
35. 210, 15. 220, 1. 230, 15. 231, 30.
283, 35. 308, 309, 15. 316, 325, 329.
329, 355, 360, 30. 370, 370, 383,
45. 387, 30. 392, 30. 399, 35. 400, 30.
406, 10. 431, 30. 432, 30. 434, 30.
440, 5. 443, 3. 516, 20. 518, 519, 3.
521, 5. 535, 40. 537, 35. 538, 542, 35.
549, 35. 552, 3. 557, 10. 559, 35. 563,
12. 564, 5. 572, 35. 574, 10. 581, 30.
584, 592, 45. 602, 10. 603, 1. 604, 10.
605, 607, 614, 5. 616, 45. 621, 626, 10.
629, 5. 632, 30. 633, 2. 634, 636.
641, 642, 646, 30—654, 40. 658, 667,

30. 671, 1. 677, 712, 20. 713, 20. 716.
719, 721, 2. 724, 30. 736, 15. 752.
782, 15. 843, 20. 858, 25. 896, 35. 926, 35.
981, 35. 983, 1. 1028, 3. 1150, 1. 1162.
30. 1182, 3. 1243, 2. 1257, 35. 1276,
10. 1279, 1284, 35. 1418. 1419, 10.
1430, 15. 1421, 30. 1422, 10. 1423, 30.
1432. 1434, 2. 1436. 1459. 1480, 10;
Romani veteres 1155, 35; Romani i.
e. *Welsche*, *Romanen* 1334; Roma-
nus 1117. 1279, 30; principatus 843,
20; patricatus 9, 15; Romana pro-
vincia 93; terra 94, 35; regio 85, 10.
fines 981, 30; Romanum solum 1212,
15; Romani principes 107, 3. 605, 30;
nobiles 527, 10. 658, 30. cives 887, 30;
populus 712, 2. 1111, 35. 1143, 5.
1160, 10. 1164, 1. 1211, 1. 1432, 30;
consul 896, 30; senatus 713, 5. 715, 5.
1187, 30; legio 95, 15; militia 1283, 30;
Romanæ copiae 3, 30; Romanus nu-
lus 1234, 1. belligrator 1044, 10; gla-
dius 1279, 1; Romanus ius 1163, 10;
Romana virtus 1279, 20; nobilitas
1172, 1; fraus 1205, 15; pericula 1245,
45; Romanum nomen 1160, 30; Ro-
manæ historiae 81, 30. 87, 30. 91, 99;
Romanorum facta 85, 3; idioma 111,
15; reges (antiqui) Romulus, Tar-
quinius Priscus, Servius Tullius,
Tarquinius Superbus; patricii: s.
Amaris, Actius, Karolus Martellus,
Crescentius; consules: Albericus,
Cencius; senatores: (Mathieu Rufus
de Ursinus), Karolus I. rex Sicil.;
procurator Rom. in Brit.; Lucius;
miles: M. Curtius civis; Maximus;
(Romana) virgo: s. Lucia; Roma-
ni: s. Celasus, Anastasius IV. papa,
Innocentius III. papa, Nicolaus III.
papa, Honorius IV. papa, Nicolaus
IV. papa (immo ex Romanis), Bene-
dictus XI. papa. — Romanum im-
perium 4, 40. 7, 30. 10, 30. 94, 10.
115, 1. 127, 15. 158, 45. 161, 50. 181.
204, 45. 282, 25. 364, 40. 413, 417, 30.
444, 35. 534, 10. 543, 30. 574, 10. 578,
45. 609, 10. 629, 5. 671, 1. 674, 5. 718,
3. 736, 20. 948, 10. 1117, 30. 1377, 30.
1458, 20. 1489, 5. 1491, 30; regnum
306, 35. 406, 45. 431, 20. 434, 10. 437,
35. 627, 5. 641, 10. 642, 30. 646, 45.
658, 15. 670, 10. 677, 1. 720, 1. 1200.
1206, 15. 1377, 35. 1489, 10; regnum
1203, 45; Romani imperatores 84, 35.
114, 30. 717, 10; imperator 399, 35.
560, 20. 576, 30. 621, 25; reges 30, 3;
rex 559, 35. 1028, 3; Romanus orbis
923, 10; Romana res publica 204, 35.
568, 40; monarchia 549, 35. 581, 30.
588, 15; expedicio 363, 45. 533, 30;
Romanum iter 13, 10; Romanorum
Cesarum catalogus 1377, 25; Romani
imp. et reges: *z. Add.*, Karolus I.
Magnus, Ludewicus I. Pius, Lotha-
rius I., Ludewicus II., Karolus II.
Calvus, Karolus III., Guido, Lam-
bertus, Arnolfus, Ludowicus III.,
Berengarius, Conradus I., Heinrich
I., Otto I., Otto II., Otto III., Hein-
ricus II., Conradus II., Heinrich
III., Heinrich IV., Rudolfus, Hein-
ricus V., Lotharius II., Conradus III.,
Friedricus I., Heinrich VI., Philip-
pus, Otto IV., Friedricus II., Hein-
ricus (VII.), Conradus IV., Heinrich
Raspe, Wilhelmus, Richardus, Ru-
dolfus I., Adolfus, Albertus I., Hein-
ricus VII., Ludewicus IV., Friedricus
dux Austr., Carolus IV., Wencze-
laus, Rupertus, Sigismundus; im-
peratrix: (Constantia); regina: Anna.
— Romipetæ s. Petri 1462, 5. —
Cf. romanizare in ind. rer. et verb.
Roma strageus, i. e. Roma et Constanti-
nopolis 1287, 20.
Roma secunda, id est Tornacum 100, 1.
Romania, *Romagna* 1068, 25; Roma-
niola 282, 15. 713, 1; Romandolia 71,
35; Romanus: Nicholaus IV. papa.
Romania, i. e. *Romandolia Florentina*
1082, 10.

Romania, i. e. *imperium Byzantinum*
544. 1420, 15. 1421, 10; imp.: Ysa-
char II.
s. Romani mart. reliquiae 779, 20. 780, 1.
s. Romani mon., alumni s. Benedicti
reliquiae 785, 40.
Romanus I. (Leopandus) imp. Constanti-
nopol. 176, 10. 752, 20.
Romanus II. imp. Constantinopol., fil.
Constantini VII. imp. 752; filii:
(Basilus II.), (Constantinus VIII.).
Romanus (papa) 175, 35.
Romanus I. op. Guzz. 786, 40. 787.
Romanus (dux Wladimir. et Halic.)
rex Rusci. 41, 30; *perperan* rex Prae-
cen. 41, 10.
Romblies villa parroch., *Rombies* (*frz.*
dép. Nord, arr. *Valenciennes*, cant.
Valenciennes *Est*, com. *Rombies-et-*
Marchipont) 238, 20.
Rommeries villa parroch., *Romerics*
(*frz. dép. Nord*, arr. *Cambrai*, cant.
Solemes) 238, 5.
Rommersdorf v. Rumarstorf.
de Romnisor: Robertus.
Romulus rex Rom. 88, 30. 98, 40. 101,
20. 369, 15; *fr.*: *Romus*.
Ronchiavalese bellum, *Ronchivelles in*
Pyrenæis montibus (*Navarra*, *prope*
Val Carlos) 159, 10.
Ronkieres villa parroch., *Ronquiers*
(*belg. Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*,
cant. *Soignies*) 238, 10.
Ronnascensis vicus v. Rothnacum.
Ronsse v. Rothnacum.
Ronsot, Ronsoit, Ronsoy v. Rosoy.
Ronta curia, *Ronta* (*Tusc.*, *Prov. et*
circ. Florenz, com. *Borgo San Lorenzo*)
1091, 25.
Roos v. Edissa civ.
Ropertus v. Robertus.
Ropone locus (*prope Arezzo*) 1476, 20.
Ropultus (Aret.) 1481, 10; fil.: Boso
clericus.
Roques villa parroch., *Rocq* (*frz. dép.*
Nord, arr. *Avesnes*, cant. *Maubeuge*,
com. *Requignies*) 238, 10.
Rosa filius Gossuili III. de Montibus,
uxor Stephani de Denaing 199, 30.
Rosade plebs, *Rosete* (*Lombard.*, *Prov.*
Mailand., circ. *Abbiategrosso*, mand.
Binasco) 1303, 1.
Rosan civ., *Rossano Calabrine* 8, 35.
Roselet (villa), *fortasse Rosult* (*frz. dép.*
Nord, arr. *Valenciennes*, cant. *Saint-*
Amand) 217, 35.
Roselinus mon. Gemetic. 171.
Rosental cenob. sanctimon., *Rosenthal*
(*bayr. Rh. Pfalz*, Ba. *Kirchheim-*
Bolanden) 672, 25.
Rosenvelde (monast.), *hodie Harsfeld*
(*gr. Rh. et Kr. Saxe*) 36, 20.
de Rosoy, Rousson, Ronsoit, Ronsot,
Ronsoy, *Rozzy sur-Serre* (*frz. dép.*
Aisne, arr. *Laon*), dom.: Reginaldus,
Rogerus, Robertus, Galterus,
Iohannes.
Rossano v. Rosan.
Rostialis (*perp.* *Bostizlaw*) dux Bul-
gar. (immo de Tschernigow et Halicz)
42, 3; *z. s. v.*: Anna; filia: Cungundis.
Rostock v. Rodesio.
Rostock v. Rodesio.
Rostult v. Roeslet.
Rotardus v. Ruthardus.
Rotbertus v. Robertus.
Rotenbech fl., *Rottenbach* (*thür. Gb.*
Schwarzburg-Rudolstadt, *prope Kö-*
nigsee) 923, 1.

- Rotenschirmbach v. Scirimbieh.
 Rothardus v. Ruthardus.
 Rothari rex Langobard. 1432. 1433, 1; *perperam* de genere Aginulfi regis 1432, 30; fil.: Rodoaldus.
 Rothenburg v. Rotinbure.
 Rothildis uxor Amalrici regis Visigot. 122, 10; fr.: Clotarius I. rex Franc.
 Rothilda filia Amalrici regis Visigot., uxor Wausberti ducis 122, 1.
 Rothildis (Chrodechildis) uxor Clodovei I. regis Franc. 122, 10. 123, 30. 124, 22.
 Rothnacum, Rothnacia, Ronnachis, Rothnaci, Rothnacensis, Ronnacensis vicus, villa, *Ronac, Renax (belg. Prov. Ostflandern, arr. Oudenarde)* 136. 165. 221. 35; *fortasse etiam* Rognas villa 888, 10; Rothnacensis eccl. 136. 165; monast. canon. 165; cronica 221, 2; Rothnacensis canonici 165. 221, 30; eccl.: SS. Petri et Pauli.
 Rothomagus civ., *Ronen (frz. dép. Seine-Inférieure)* 131, 35. 160, 15. 161, 1. 229, 10. 816, 15; Rodomum 101, 30. 171; Redomis, Rodomis civ. 170; Rothomagus pagus 161, 30; com.: Ricardus II., Wilhelmus (dux Normann.); Rothomagensis eccl. 160, 35; Rodomensis diocesis 169, 40; Rothomagenses, Rodomenses archiep.: s. Ansbertus, s. Audenus, (Francus), Maucenus, Robertus, s. Hugo, (Odo Ragidus), — Rothomagi 175, 30; Rodomi 171, 30.
 Rotinberg castrum, *Rotenburg ad Fulda fl. (pr. Rh. Cassel)* 445, 5. 651, 10.
 Rotinbure, Rotinburch, Rotinbore civ., *Rotenburg ad Tauber fl. (bayr. Rh. Mittelfranken)* 433. 461, 1. 641, 35.
 Rotingen civ., *Rottingen ad Tauber fl. (bayr. Rh. Unterfranken, Ba. Ochsensfurt)* 461.
 Rottenbach v. Rotenbech.
 Rottenbuch v. Redenbech.
 Rotundorum, Rotondorum Hanon. societas 319. 320. 322. 324; Rotundi socii 324. 325, 5. 331, 30; *societatis* libellus 331, 1; Historia 334, 33; Rotundi: Gerardus.
 Roucourt villa parroch., *Roucourt (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Sud)* 238, 15; Raoulcourt turris in pago Ostrevann. 205.
 Roucourt v. Regicourtensis eccl.
 Roucy v. Roussi.
 Rouen v. Rothomagus.
 Rougemont v. Rubeus-mons.
 Roussis v. Rozies.
 de Roussi, *Roucy (frz. dép. Aisne, arr. Laon, cant. Neufchatel)*, comes: Iohannes III.
 de Roussillon, Roussellione, *Roussillon (frz. dép. Pyrenées-Orientales)*, comes: Gerardus.
 Roussoi v. Rosoy.
 Rouvroit villa parroch., *Rouvroly (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbais-le-Château)* 237, 45.
 Roysa (civ.), *Roye (frz. dép. Somme, arr. Montdidier)* 233, 1. 240, 10.
 Rozerus v. Rogerus.
 Rozies, *Rousies (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Mauberge)* 238, 10.
 Rozoni, Rozonis eccl. r. S. Sepulchri eccl. Mediol.
 Rozo archipresb. Florent. 1095, 40. 1096, 20.
 Rozy v. Rosoy.
 Ruadheit 803, 30.
 Rubbertus v. Robertus.
 Rubcevallis v. S. Pauli monast.
 Rubcolus fl. v. Sebethus.
 Rubertus v. Robertus.
 Rubens-mons, *fortasse Rougemont (frz. dép. Côte-d'Or, arr. Semur, cant. Montbard)* 226, 15.
 Rubens: Erleboldus.
 Rubiliana insula, *Revgliano insula in sinu Neapolitano sita* 1018, 15. 1021, 40; monast. 1018, 15. 1021, 40.
 Rueni, Rucia v. Rusci.
 Ruclerii: Nicholaus.
 Rudbertus, Rutpertus v. Robertus.
 Rudgerus, Rudigerus v. Rogerus.
 de Rüdnicke, *Reidling (Niederösterreich, Bb. Tulln)*: Hertwicus.
 Rudolfstat, Rodolfstadt civ., opp., castrum, *Rudolstadt (thür. Gb. Schwarzburg)* 461, 35. 467, 15. 598, 10.
 Rudolfus, Rudolfus, Rudolphus, Rüdolfus, Ruodolfus, Rüdolfus, Rodolfus, Rodolfus, Radolfus, Radolphus, Rudolf, Radolf, Ruedolf.
 Rudolfus, Rodolfus, Rudolphus rex Rom., dux Sacy. 10. 396. 521, 35. 525, 1. 884, 40 (Rodolphus). 897, 45. 1218, 20. 1219, 5. 1225.
 Rudolfus, Rudolphus, Rüdolfus, Rodolfus, Rodolphus, Rodulfus I. rex Rom., comes de Habesborch 4, 5. 30, 10. 31, 30. 42, 43, 1. 355. 406. 467, 5. 410. 411. 413, 1. 423, 40. 425, 40. 431. 440. 473. 627, 1. 629, 30. 632, 30. 635, 45. 636, 10. 640, 30. 641. 667, 30. 669, 55. 671, 30. 698, 30. 700, 30. 712, 40 (Radulfus). 719. 724; imp. 42, 30; Augustus 607, 30; uxor: Anna; liberi: Albertus I. rex, Rudolfus II. dux Austr., Hartmannus, (Mathildis), (Catherina), (Hedewigis), (Clementia), Agnes, Gata vel Lutta.
 Rudolfus, Rodolphus rex Bohem., III. dux Austr., fil. Alberti I. regis Rom. 433, 35. 434. 438. 642. 647. 673, 35; uxores: (Blanca), Elizabeth.
 Rudolfus (I. rex Burgund.) 8, 10.
 Rodolfus, Rodulfus II. rex Burgund. 8, 30. 1436; filia: Adelheidis.
 Radolfus, Rodolphus III. rex Burgund. 187, 5. 518, 15.
 Radolphus rex Franc., fil. Richardi ducis Burgund. 176.
 (Radulfus) patr. Ierosol. 385, 30. 387, 10. 389, 10. 591. 592. 594, 15.
 Rodolfus archiep. (Magdeburg.) 619, 55.
 Rodolfus archiep. Salzburg. 421, 10. 422. 633, 30. 634.
 (Radulfus) ep. Attrebat. 283.
 Radolfus III. ep. Basil. 782, 10.
 (Radulfus I.) ep. Constanc. 421, 10. 422, 25. 633, 35. 634, 10.
 Radolfus I. ep. Fard. (Verd.) 377, 30.
 Radolfus, Rudolfus, Rodolphus ep. Leod., electus archiep. Mogunt. 232, 30. 233, 30 (Radulfus). 368, 30. 369, 5. 371, 10. 375, 30. 537. 543, 15 (Rodolfus); fr.: Bertoldus IV. dux (Zaring.).
 Rodolfus ep. Merseburg. 395, 20.
 (Radulfus) ep. Morin. 326.
 Rodolfus pincerna, ep. Nunburg. 355, 40. 464, 1.
 (Rodulfus) ep. (Patherbrunn.) 1086.
 Rodulfus ep. Tudert. 1100, 25; episcopatum Florentinum vacantem regens 1100, 20.
 Rodulphus (abbas Cison), fil. Eberhardi march. Forciul. *fortasse* 154, 30.
 Radulphus abbas Clare-vallis monast. 265, 40. 266, 1.
 Rodulfus, Rodingus abbas Muscet. monast. 1083, 30. 1089. 1090. 1092, 30. 1106, 45. 1110, 1; v. Rodulfus abb. Vallumbr.
 Rodulfus I. abbas Nonantul. 991.
 Rodulfus II. abbas Nonantul. 991, 30.
 Rodulfus, Rodulfus abbas Vallumbros. 1049. 1072, 15 (Rodulfus). 1101, 2. 1102, 3; v. Rodulfus abb. Muscet.
 Rudolf (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
 Rodulfus mon. S. Sepulchri monast. Camerac. 866, 10; Radulfus 840, 30. 866, 25.
 Rüdolf von Northusen, decanus S. Mariae eccl. Erford. 478, 30.
 Rodolfus subdia. Goelar. 764.
 Rodulfus mon. S. Silvestri monast. Nonantul. 987, 15. 988. 992, 15.
 Rodulfus mon. Sar. 692, 30.
 Radulphus III. prior S. Salvii monast. Valencen. 275, 5. 295. 310, 10.
 Rodulfus II. dux Austr., fil. Rudolfi I. regis Rom. 421, 15. 422, 10. 440, 30. 633, 10. 634. 649, 10; fil.: Iohannes.
 Rodulfus I. dux Bavar., comes palat. Rheni 421, 15. 423, 1. 434, 15. 634, 45. 642, 30 (Rodolphus). 672, 25. 673, 30.
 (Radulfus II. comes palat. Rheni) dux de Heidelbero 462, 30.
 (Radulfus I.) dux Saxon. 469, 55.
 (Radulfus I.) marchio de Baden 670, 10.
 Rodolphus, Rodolfus, Rüdolfus, Rüdolfus marchio (Septentr., de Stade) 11. 18. 366, 15. 529, 30. 1330, 30. — 1332, 1.
 Rodulphus comes Camerac. 173.
 Radulphus com. de Claramonte 228, 10.
 Radulphus I. comes Viromand. 205, 20; filiae: Elisabeth, Aenor.
 Rodulfus laicus Aretin., fil. Iohannis Pent laici 1476, 10.
 Rodulfus de Bulcingoleyben 611, 5.
 Radulphus de Couchaco 205, 35. 228, 10. 230, 45; uxor: Agnes.
 Rodulfus de Hasen 611, 5; fr.: Ludewicus.
 Rodolfus de Pekah 787, 5.
 Radulphus de Toesni, fil. Rogerii 203, 20.
 Radulphus de Turno 230, 40.
 Radulfus, Rodulphus pincerna de Valria 397. 559, 30. 597, 30. 602, 40. 610, 50. 611, 5. 617, 45 (Rodolphus). 619. 623, 40.
 Rudolf von Stusforte, cons. Erf. 477, 10.
 Rugen v. Rugia.
 Ruels, Ruess, Roess villa parroch., *Roeluz (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies)* 198. 200, 30. 219. 231. 237, 50. 283, 1; eccl.: S. Folliani; de R. dom.: Eustacius I., Walterus, Eustacius II., Eustacius III.
 Ruessens v. Roessne.
 Rust, *Roedis (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain)* 238, 15.
 S. Rufinas (card.) ep.: Ubertus.
 s. Rufina virgo 770, 10.
 Rufinus v. in ind. rer. et verb.
 Rufus v. Matheus de Urinis senator Rom., Sifridus de Spatenberg.
 Rugia (insula), *Rugen* 27, 10. 36, 25. — *Rugi* civ. Rugiani 29, 10; Rugiani 18, 10. 1331, 15; principes 18, 10. 1331, 5; princ.: Iaromarus II., Wizlaus III.
 Ruggerus, Röggerus v. Rogerus.
 Ruhr v. Rura.
 Rulandus v. Rolandus cancell.

Rulhusen, Rulhusin curia, *Rulhausen*, quae olim prope Grünningen (pr. Rh. Erfurt, Kr. Weissenau) sita non iam existit 612, 55. 630, 30. 647, 25.

Rumarlort Premonstrat. ord. monast., *Rommersdorf* (pr. Rh. Koblenz, Kr. Neuwied) 600, 35.

Rumegies villa parroch., *Rumillies* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 287, 55.

de Rumigny, Rumigni, Rumigny, Rimagni terra, *Rumigny* (frz. dép. Ardennes, arr. Rocroy) 199 200, 206, 5. 230, 5. 321, 30; fortasse Ramegni 219, 25; d. om.: Hugo (immo Nicolaus II.), Nicolaus III., Nicolaus IV., Nicolaus V., fortasse Robertus abbas Bone-spet.

de Runkel, Runchel, *Runkel* (pr. Rh. Wiesbaden, Oberlahnkreis): Sifridus archiep. Colon.

Ruobertus, Ruodbertus v. Robertus.

Ruodgerus v. Rogerus.

Ruodhart v. Ruthardus.

Ruodo praepos. Stabul. 1337, 25.

Ruodolf, Ruodolfus v. Rudolfus.

Ruopertus v. Robertus.

Ruozelin (fortasse canon. Aschaffenburg.) 769, 35.

Rupella (civ.), *La Rochelle* (frz. dép. Charente-inférieure) 300, 5.

Rupelmonde v. Huseplemonde.

Rupertus, Ruprecht v. Robertus.

de Rupin, *Ruppin* (pr. Rh. Potsdam), comes: Guntherus I.

Rura fl., *Ruhr* fl., qui in Rhenum influit 879, 15.

Ruscia, Rucia 40, 45. 41, 30. 469, 30. 703, 30; rex 703, 30; reges: (Iaroclaus I. dux Kijow.), (Waswold I. dux Kijow.), Romanus (dux Wladimir), principes: (Narmant dux Lithuania), Rusci 527, 5; Rusci 850, 5; Ruteni 13, 30. 400, 40; Ruccini 622, 35.

Ruspensis (Ruspe in Africa prov. Rom.) ep.: Fulgentius.

Rusai (qui olim sub dicione Treverorum permanserunt) 102, 5.

Ersäuberg castellum, *Rustenberg* (pr. Rh. Erfurt, Kr. Heiligenstadt) 370, 5.

Rusticellus (Aret.) 1431, 5; fil.: (Gerardus).

s. Rusticus mart. s24, 20; reliquiae 758, 15. 764, 30. 769, 20. 772, 1. 776, 30. 785, 30. 972, 15; socius s. Dyonisi 824, 30.

Rusticus abbas, magnus prior, antea procurator mon. Vallumbros. 1083. 1089, 1. 1100, 35. 1102. 1103.

Rusticus subdia. Regensis 145, 10.

Ruteni v. Rusci, Rutheni.

Ruth v. Rato.

Ruthardus, Rūthardus, Rotardus, Rothardus, Ruodhart.

Rutheni, qui et Flandrenses ymo verius Flannenses 84. 109, 30. 115, 15; Rutheni, qui et Albani, Northwint-Combr., Britones antiquitus fuerunt 93, 35; territorium 101, 15; mare 96, 40; Ruthenorum historiae 91, 20; rex: Holdinus; dux: Ruthenus; Ruthenia,

id est territorium Ruthenorum, nunc Flandria 101, 15.

Ruthenus dux Ruthen. 93, 30. 101, 15.

Ruzzo fl., *Ruß fl.*, qui in Aara fl. influit 440, 30. 649, 1.

Ry- v. Ri-.

S.

Saa- v. Sa-.

Saa v. Sace.

Sabaudia, Sabaudia, *Savoyen* 114, 30. 242, 30. 269, 30. 307, 15. 329, 1; com.: (Thomas I.), (Amadeus IV.), Thomas II. comes Hanon., (Bonifacius).

de Sabellis, *Savelli* (gens Rom.): Honorius IV. papa.

S. Sabinae eod. Rom. 716, 5.

Sabinenses, Sabyenses card. ep.: Iohannes IV., Hubaldus, Cünradus I., Gamfredus (Sabiensis, Sabyensis); perperam Leo card. prob.

Sabinianus (papa) 125, 20.

s. Sabini ep. reliquiae 771, 5.

Sabyensis, Sabyensis v. Sabinensis.

Saccellitae (Erford.) 424, 40.

Sacciste aut de Saccis fratres, congregatio monach., quae regulam s. Augustini observabat (Augustiner-eremiten) 275, 10.

Saccitarum eod. Erford. 424, 5. 635, 10.

Sace civ., *Sanz* (böhm. G. Laun) 40; provincia 40, 20.

de Sachsa, *Sachsa* (pr. Rh. Erfurt, Kr. Nordhausen): Tyjo mag. cons. Erford., Diterich consul Erford.

Sachsenberg (villa), *Sachsenburg ad Wipper* fl. (pr. Rh. Merseburg, Kr. Eckartelsberg) 534, 30.

Sättelestedt v. Setenstete.

Safed v. Saphat.

Sagramenus (Agram, Jugoslav.) ep.: (Iohannes IV.).

Sailly v. Salicium.

Sainpton, Samputon villa parroch., *Saint-Python* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 231, 25. 238, 50.

Saint-Amand-les-Eaux v. S. Amandi cenob. Elmon.

Saint-Aubin v. Aubain.

Saint-Brice v. S. Brixii decanatus.

Saint-Fevillan v. S. Foliani eod.

Saint-Gérard v. Broniense cenob.

Saint-Ghislain v. S. Gisleini monast. Cell.

Saint-Jean d'Angely v. S. Iohannes Anglieus.

Saint-Jouin-le-Marnes v. s. Iuvini reliquiae.

Sainte-Menehould v. de S. Manehulde.

Saint-Mihiel v. S. Michaelis cenob.

Saint Omer v. S. Audomari opp.

Saint Pierre iuxta Valenchenas villa parroch. olim prope Valencienens sita (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes) 238, 10.

Saint-Python v. Sainpton.

Saint-Rémy-Chaussée v. Remi.

Saint-Riquier v. S. Richarii monach.

Saint-Roch v. Lapis.

Saint-Sauve v. Saave.

Saint-Sauveur v. Sanveur.

Saint-Symphorien v. Simphorien.

Saint-Vaast v. Vedastus.

Saint-Valéry-sur-Somme v. S. Walerci monach.

Saint-Waast-la-Haute v. Vedastus.

Saint-Wandrille v. Fontinelle.

Saint-Waust-les-Baval v. Vedastus.

Sala, Sale fl., *Saale* fl., qui in Albim fl. influit 20, 5. 355, 30. 401, 45. 404, 20. 464, 5. 475, 10. 523, 5. cf. s. 524, 25. 551, 30. 553, 15. 625, 9; Sala Slavica 523, 5.

Sala fl., *Saale* fl., qui in Leine fl. influit 941, 15.

Saladinus soldanus, rex Saracen. (Aegypt.), *Salah-ed-din Iussuf Ibn-Ayyub* 36. 239 (Saladinus). 375, 15. 376, 10. 389, 5. 542, 30. 544, 30. 545, 10. 546, 15. 554, 30. 594, 15; filii 354, 30; fil.: Meralcius; fil. (immo genor): (Malek).

Salaturni v. Salernum.

(Salborn), Saalborn v. Sarborn.

Salcz- v. Salz-.

de Saldere, *Saldern* (braunsch. Kr. Wolfenbüttel), miles 27, 15.

Sale v. Sala.

Saloberia, Saleberia (civ.), *Solisbury* (engl. Ct. Wiltshire) 266, 265, 2; Salobergensis, Saliberiensis comes: (Wilhelmus III.).

Saloph fl., *hodie Gök Su* (Ciliciei) 36, 20.

Salernum, Salernitana civ., *Salerno* Campanella 887, 30. 1149. 1287, 30. 1409, 1. 1420, 1. 1421, 1. 1422, 15. 1423; eod.: S. Mathaei. — Salaterni 1453, 10.

Salers villa parroch., *Salles* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay) 238, 25.

Saloberia v. Saleberia.

Salesches v. Senleches.

Salvelt, (Saalfeld), Saalfeldensis eod. v. Salvelt.

Salhadinus v. Saladinus.

Salicium (villa), *Sailly-au-Bois* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Pae) 135, 5.

Salheriensis v. Saleberia.

de Salice, Salici vicus Valencen. civ. 310.

Salicorum genus 687, 25; (Salici) imp. 873, 30; Salicus, Salicius: Conradus II. imp.

Salina (opp.), *Reichenhall* (bayr. Rh. Oberbayern, Ba. Berchtesgaden) 743, 5. — Salinari 743, 5.

Salingenstede v. Osterwik.

Salis, Salisburgum v. Saizbure.

Salisbury v. Saleberia.

Salles v. Salcs.

Sallicus i. Salicus.

(Salustius) sapiens huius saec. 951, 30.

Salmon v. Salomon.

Salmona (civ.), *Salmona* (ital. Prov. Aquila) 718, 10.

Salomo, Salomon rex Iud., fil. David 98. 606, 35. 609, 45. 614, 5. 663, 15; Salomonis templum Ierocol. 688, 10; 1. Add.

Salomon presb. Aretin, fil. Petri de Nuce presb. 1475; filii: Leo laicus, Sizo clericus.

Salomon, Salmon de Cruce, mon. Sar. 692. 694, 15.

Salomon laicus Aretin, fil. Ungarici laici 1475, 1.

de Salonne, fortasse *Salonnes ad Sailla fl.* (Lothringen, prope Chateau-Salins); Thomas.

Salquidele, Saltquidele (civ.), *Salzwedel* (pr. Rh. Magdeburg) 18, 5. 1331, 1; Soltwedele 33, 5.

Salsburgensis v. Salzburc.

Saltim v. Sautain.

Saltquidele v. Salquidele.

Salza v. Salza.

Salzbach rivalus, *Sälzer, qui in kleine Leina fl. infuit* (thür. Gb. Gotha.) 519, 15.

Salzburgensis v. Salzburc.

S. Salvatoris cenob. v. Aquicinctum.

S. Salvatoris eccl. Cell. 802. 804. 805, 1; custos 802, 15—804, 35.

S. Salvatoris eccl. Cononiam. 808. 809.

S. Salvatoris orator. Epternac. 773, 40.

S. Salvatoris monast. Eym. 221; abbas: Arnulphus.

(S. Salvatoris) monast. in Ficiolo 1053, 30; abbas: Petrus.

(S. Salvatoris) monast. de Fontana Taonis, *cuius rudera prope Pistola (Tusc., Prov. Florenz) cstant* 1102, 5.

S. Salvatoris bas. in Herici mon. 755, 10.

SS. Salvatoris et Mariae templ., eccl. (in M. Amata) 971. 972; altaria 972: Rolandus.

S. Salvatoris monast. v. Prumia.

S. Salvatoris alt. Ratipon. 824, 40.

S. Salvatoris monast. in Septimo,

Septimense monast. cenob., Septimensis eccl. *Settimo (Tusc., Prov. Florenz)* 1088, 1. 1095, 10. 1097. 1100. 1105. 1106, 15. 1108, 45. 1109; abb.: Guarinus, Hugo; mon.: Guntelmus, Paulus.

S. Salvatoris monast. in Sofona (Tusc., Prov. Arrezzo, *prope Fignus del Arno*) 1102, 10.

(S. Salvatoris) monast. de Vaiano, *Vajano (Tusc., Prov. de circ. Florenz, com. Prato)* 1102, 5.

Salvator v. Iesus Christus.

Salvelt villa regia, civ., opp., *Saalfeld ad Saale fl. (thür. Gb. Meiningen)* 378. 379, 15. 477, 10. 521 (Salevelt); Salfeldensis eccl. 935, 10; abbas: Waltherus; de S.: Bertelt consul Erford., Henemann consil Erford.; monast.: S. Petri.

S. Salvii, Salvi monast. extra Florentinam urbem 1086, 23. 1088, 15. 1089, 5. 1095. 1103, 10. 1316. 1317, 1. 1324, 10. 1325, 5; abbas: S. Bernardus, Bezzo, Dominicus.

S. Salvii (eccl.) prope Maricolas 176, 23.

S. Salvii eccl. Valencen. 225, 30. 274, 10. 284, 1. 292, 5. 295. 297, 45. 298. 310. 311. 368, 10; priores: Aymon, Guichardus, Rudolphus III. S. Salvii parochia Valencen. 311, 1.

a. Salvius ep. (Engolism.) et mart. 162, 1. 183, 25. 868, 10; elev. 159, 1; rel. 785, 20.

Salvus fl., *Cervo fl., qui in Sesiam fl. infuit* 1465, 5.

Salza, Salza. Salza civ., opp., castrum, *Langensolen ad Saale fl. (pr. Rh. Erfurt)* 383, 15. 457, 15. 461, 10. 462, 1. 468, 30. 477, 30. 580, 5. 608, 20. 655, 3; muri 580, 1; nob. 608, 20; de S.: Hermannus fr. de domo Theut., Nicolaus consil Erford.

Salzbare, Salzbare, Salzbare, Salis, Salzburum, Salzburc, Invaum, Salzburgensis, Salzburgensis, Juva vcnus civ., *Salzburg* 422, 10. 634. 734. 736, 30. 737, 25. 741. 742, 15. 743, 15; monast. 737, 25; eccl. 374, 1; sedes 736, 30; Salzburgenses canonic 930, 30; eccl. ministeriales 723, 1; eccl.: S. Petri, S. Rudberti. ep.: Virgilius; Salzburgenses, Salzburgenses, Salzburgenes, Salzpurgenes archiep.: Arn., Adalrammus, Ludrammus, Adelwinus, Diodorus, Pilgrinus I., Egi-

olfus, Heroldus, Gebhardus, Conradus I., Adelbertus III., Cönnradus III., (Eberhardus II.), Philippus, Fridericus II., (Rudolfus).

Salzungen civ., *Salzungen ad Werra fl. (thür. Gb. Meiningen)* 462, 10.

Salzwedel v. Salquidele.

Sambiensis, Samnenses (Samland, Ostpreußen) ep.: (Henricus), Christianus.

Sambra, Sambre fl., *Sambre fl., qui in Mosam fl. infuit* 129, 15. 177, 10. 238, 1. 278, 2.

Sambucetum villa, *Sauchy-Laetie (fr. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Marquion)* 155, 10.

Samniensis v. Sambiensis.

Sampton v. Sainpton.

Samson v. Sanson.

Samuel abbas Wizenburg. 779.

ad Sancta sanctorum basilica Rom. 712, 20.

Sancta Terra v. Terra Sancta.

Sancti Pauli, de Sancto Paulo, *Saint-Pol-sur-Ternoise (fr. dép. Pas-de-Calais), com.: Hugo IV., Galterus III. de Castillon, Hugo V., (Walramus III.), Andreas ep. Camerac.*

de Sanctis: Iohannes.

(Sanctus VII.) rex Navarr. 288, 1.

(Sanctus I.) rex Portugal. 259. 261. 281, 35. 286, 15; fil.: Fernandus comes Flandr.

Sanctius II. archiep. Tolet. 412, 1. 628, 55.

Sandwich v. Zantwic.

Sangerhusen, Sangerhusen, Sangirhusen civ., opp., villa, *Sangerhausen (pr. Rh. Merseburg)* 519, 30. 521, 20. 522, 1. 524, 30. 528, 15. 567. 600, 1. 628, 25. 655, 15; moniales 628, 15; eccl.: S. Udalrici; de S.: Cecilia.

San Germano v. S. Germani civ.

San Gines v. S. Genesii locus.

San Giovanni Maggiore v. S. Iohannis Maioria eccl. Rom.

San Leo v. S. Leonis mons.

San Martino alla Palma v. S. Martini ad Palmas.

San Miniato v. S. Miniatis monast.

San Severino v. S. Severini castrum.

Sanson castrum, *ante ara Mercurii, Sanson (belg. Prov. Namur, arr. Namur, cant. Audenne, com. Thon)* 121, 1.

s. Sansonis reliquiae 818, 10.

Sanson archiep. Rem. 207, 30. 208, 3. 209, 25.

(Sanson), Sanson comes (Langobard.) 1008, 10; vassus: Alneus.

Sansonia v. Saxonia.

Santberg (collis), *fortasse Querberg prope Engelsbäch (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha)* 519, 15.

Sant' Elvero v. S. Hilarii monast.

Santiago de Compostela v. S. Iacobus.

Sanzo (*fortasse* decanus Aschaffen burg.) 759, 25.

Saona v. Araris.

Saphadinus, Saphadynus, Malik al-Adil, soldanus (Babilon.) 385, 35. 387. 388, 5. 592, 45. 593, 1. 1111; Cara divagius, Corindanus (Kamil).

Saphat castr. in Templar., *hodie Safed Galilee* 403, 15. 625.

Saphira, uxor Ananias 1191, 45. 1261, 30. 1344, 30.

Sar monast., Sarcensis eccl., *Saar ad Saaruca fl. (nahr. G. Brünn, Pol.-B. Neustadt)* 681. 682, 20. 685, 45. 686.

688, 25. 707, 20; conventus 689, 40. 701. 702; monachi 681, 5. 707, 10; prelati 681, 10; fundacio 707; presbiterium 707, 3; fundatores 706, 45; campanile novum 701, 30; coquina 701, 25; cronica 681, 1; capellae: S. Mariae. SS. Undenorum millium virginum; altare: SS. (Iohannis) Baptistae et Iacobi; abb.: Adam, Arnoldus, Chunradus, Heinrichus, Iohannes I., Iohannes II., Iohannes III., Iohannes IV., Walthelmus, Winricus; prior: Conradus; mon.: Albertus, Andreas, Arnoldus, Bartolomeus, Chunradus, Cunradus Svevus, Cunradus, Gofridus, Iohannes, Iohannes, Iohannes, Heinrich, Heinrich, Heinrich, Heintzelinus, Herbert, Leupoldus, Muslo, Nicolaus, Nicolaus, Perchtoldus, Petrus, Symon, Ulrich, Wigandus; cellerarius: Fridericus; subcellerarius: Heinrichus; cantor: Volmarus; novici: Nydio, Iohannes; inclusa: Alheidis; fundatores: Botso (de Znam), Fraibzlaus (de Krizanov).

Saraceni v. Saraceni.

In Sarapi, Zirapti monte, *Soracte, hodie Monte Sord' Oreste prope Romam*, monast.: S. Silvestri.

de Sarborn, *Saarlörchen (thür. Gb. et Kr. Weimar): Sifrit consil Erford.*

de Sarburg, *Saarbrücken (pr. Rh. Trier), comites* 535, 15.

Sarculus, Auseris fl., *Serchio fl. (Tusc., Prov. Lucca et Pisa)* 1268. 1269, 30.

Sardinia (insula) 412, 45. 1018, 30. 1021, 25; Sardiniae iudices 975, 10. — Sardi 103, 30.

s. Sarius conf. 868, 25.

Sarmundus v. Pharamundus.

Sarno fl., *fortasse Sorne rivus, qui in Athesin fl. infuit* 1456, 1.

Sarraceni, Saraceni 14. 36, 13. 127. 139, 5. 142. 143. 145, 40—147, 1. 158, 25. 164, 35. 165, 40. 171, 35. 174. 188, 25. 259, 1. 277, 1. 282, 30. 286. 287, 30. 288, 30. 375, 25. 376, 10. 384, 20—389, 1. 396, 5. 398, 25. 400, 15. 401. 403. 404, 15. 405. 407. 408. 412. 424. 425. 542, 30. 544, 30. 546. 555, 15. 556, 30. 557. 584, 30. 590, 30. 594, 15. 618. 623. 625. 626, 15. 629, 5. 635. 717, 20—719, 35. 758, 5. 854, 30. 1017, 15. 1019, 20. 1022. 1130, 10. 1408, 5. 1409. 1421, 10. 1425, 5; Sarraacenicus populus 424, 10. 634, 30; Himabelliae 1021, 20; rex 386, 40; Sarraacenicus, Sarraacenicorum mons 119, 30. 121, 15. 854, 30; gens 143, 5; Sarraacenicus quidam 386, 40. 521, 10. 592, 5. 722, 1; rex: Alamindus; soldanus: Saladinus; princeps: Macometus; dux: Boalim; cf. etiam Agareni.

Sarraceni, pagani 5, 1. 34, 30. 566, 20. 855, 5.

Sars villa paroch., *Sars-Poteres (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château)* 238, 25.

Sarsiedt v. Ketzstadenensis eccl.

Sarta villa, *Sart-Richevin (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche, com. Vellerille-le-Brayez)* 219, 1.

Sartae, Sarte fl., *Sarthe, qui in Maine fl. infuit* 807, 35. 813, 35.

Sarturarium (villa), *Sarturano (Prov. d' civ. Piacenza, com. Agazzano)* 1003, 25; eccl. 1003, 25.

Sassegnies villa, paroch., *Sassegnies ad Sambre fl. (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlamont)* 238, 30; Saxnacio 176, 25; Sassiagnac villa 177, 10.

Sathirus ep. Aretin. 1439, 6.

Satis v. Scarp.

s. Saturnini reliquiae 774, 80. 813, 1.
 Saturni vicus Belg. civ. 97, 6.
 Saturnium seculum 615, 15.
 Sauch villa parroch., *Saulz* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes, cant. Bouchain, com. Lourches) 238, 3.
 Sauer v. Sure.
 Sautain v. Sautain.
 Sautoir v. Sautoir.
 Sausedilte v. Sulzi.
 Sausoit v. Sautoir.
 Sautain, Sautain villa parroch., *Sautain* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 217, 40 (Saltim). 238, 15; eod. 217, 25; de Saltim feodati: Stephanus, Willermus, alii.
 Sauvages: Iohannes.
 Saueve, Saint, villa parroch., *Saint-Sauve* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Nord) 238, 10.
 Saurever, Saint, villa par., *Saint-Sauveur* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. Ath, cant. Fromes-lez-Duissel) 238, 40.
 Sarvrohen v. Wavrechain.
 Sausoit villa parroch., *Sautoir ad Selle fl.* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. Solennes) 238, 30; Sausoit 330, 19.
 Savell v. Sabelle.
 Savericus de Malo-leone 388, 80. 594, 5.
 s. Savini reliquiae 972, 20.
 Savoyen v. Sabaudia.
 Saxiniaco v. Sassegnes.
 (Saxo) card. (presb. tit. S. Stephani) 361, 10.
 Saxones 7, 8, 1, 10, 30, 11, 36, 14, 15, 10, 17, 30, 18, 5—20, 1, 22, 29, 31, 30, 36, 40, 37, 10, 39, 20, 40, 35, 43, 1, 91, 30, 97, 10, 100, 25, 104, 119, 30, 121, 10, 127, 30, 142, 10, 148, 10, 158, 40, 159, 356, 357, 35, 358, 10, 359, 1, 361, 35, 365, 30, 366, 5, 367, 25, 368, 1, 370, 35, 375, 1, 379, 10, 382, 15, 383, 40, 1, 405, 1, 402, 5, 523, 1, 527, 1, 530, 15, 531, 10, 534, 5, 536, 25, 538, 15, 541, 10, 568, 30, 579, 610, 30, 622, 5, 657, 30, 734, 10, 738, 1, 739, 1, 753, 30, 791, 30, 793, 794, 811, 879, 30, 880, 884, 40, 886, 5, 926, 30, 1202, 15, 1218, 25, 1331, 5, Saxoni 733, 30; Saxoni 91, 20; Saxorum gens 1452.
 Saxones transmarini 791, 20; Saxones Transalbanii 7, 30; Saxones antiqui 791, 30, 793, 1; Saxorum dei 799; reges 880, 40; principes 10, 18, 10, 26, 10, 29, 20, 365, 370, 35, 371, 20, 534, 40, 535, 5, 538, 35, 539, 1, 540, 10, 541; satrapae 793, 1, 794, 3; nobiles 792, 30, 793, 1; historia 91, 20; Saxonicum scripta 85, 10; Saxonica gens 811, 40; Saxonicus viri 1283, 20; Saxonicigena 746, 20; Saxorum tumultuatio 885, 35; idolum: Irminus; Saxonicus: Heinricus Leo dux; Saxo: Heinricus I. rex, Iohannes IV. abbas Sar., Heinricus III. marchio Orient.
 Saxonia 7, 45—12, 15, 13, 10, 14, 16, 30, 19, 15, 23, 26, 10, 27, 5, 30, 35, 31, 17, 33, 30, 93, 5, 147, 5, 327, 30, 355, 45, 358, 30, 361, 5—363, 10, 365, 366, 40, 371, 1, 374, 5, 380, 10, 384, 5, 398, 30, 399, 15, 400, 30, 402, 35, 406, 40, 415, 30, 420, 30, 421, 431, 10, 453, 10, 469, 25, 515, 516, 40, 517, 40, 519, 30, 522, 5, 523, 527, 529, 531, 532, 10, 536, 15, 538, 20, 540, 541, 544, 10, 550, 558, 10, 560, 10, 563, 10, 564, 5, 568, 30, 571, 30, 573, 30, 584, 10, 589, 15, 595, 20, 601, 1, 604, 40, 611, 15, 619, 10, 620, 621, 10, 624, 15, 626, 5, 633, 641, 10, 654, 1, 657, 10, 658, 20, 671, 10, 700, 30, 732, 30, 733, 30, 734, 5, 738, 1, 739, 1, 745, 15, 749, 793, 15, 794, 10, 807, 809, 811, 10, 812, 5, 874, 876, 45, 877, 80, 879, 880, 30, 884, 40,

920, 921, 10, 926, 10, 928, 30—930, 30, 934, 25, 941, 942, 955, 5, 1206, 5, 1216, 10, 1218, 15, 1219, 15, 1278, 15, 1460, 10; Saxonia 1459, 15; partes 148, 13; terra 30, 35; pagi 793, 1; ducatus 11, 30, 14, 20, 16, 30, 18, 23, 23, 28, 29, 35, 31, 15, 32, 365, 374, 5, 535, 3, 540, 25, 1330, 30, episcopales sedes 941, 10, ecclesiae 941, 25, 942, 20; capellae 942, 20; opida 540, 15; castella 876, 45; comites 398, 35, 619, 40; optimates 516, 35, 874, 10; gens 809, 35; Saxonia occidentalis 32, 40; Saxonia Orientalis 351, 25, 532, 22, 543, 15, 553, 5; Saxonia media 793, 1; rex: Ariovistus; dux portitor ensis, elector 1460, 10; duces 30, 20; duces: Otto, Hermannus, Bernardus I., Bernardus II., Magnus, Lotharius (Luderus), Heinricus (Superbus), Albertus (Ursus), Heinricus Leo, Bernhardus, Albertus I., Albertus II., Rudolphus I., Iohannes I., Ericus I. (*pergeram* Heinricus), Heinricus I., Wilhelmus III., *pergeram*: Heinricus (V. comes palat. Rheni), Udalricus (II. comes de Wimar); ducissa: Agnes; marchio: Ebertus (Mian), Adelbertus (Septentrio); marchionissa: Gertrudis; com. palat.: Fridericus III., Fridericus IV., Adalbertus, Hermannus, Ludewicus; Saxonicus com.: Adalbertus (de Ballenstein), Bernardus (de Pitzkan), Conradus (de Wettin), Thymo (II. de Wettin), Uto (IV. de Stade), Wichmannus; prince: Otto dux de Brunswig; nobilis: Bulo. — Saxonica historia (Widukind) 9, 35; (Thietmari) 9, 45; Saxonicum idioma 111, 45; (II.) Saxonicum purum 111, 40; bellum 876, 45, 878, 30; Saxonicus cruor 1222, 30; sanguis 1220, 10.
 Saxonis civ. v. Lessines.
 Sayn v. de Seine.
 Sazawa v. Zasa fl.
 Scalaris mons, *Monte-Scalari* (Tusc., *Prov. Florentina*, prope *Figline*) 1086, 20; monast.: S. Cassiani.
 Scaldus, Scaldus, Scaldi, Scadi fl., *Schelde* 100, 30, 109, 30, 116, 30, 117, 121, 10, 131, 30, 149, 150, 5, 154, 25, 163, 30, 164, 25, 166, 10, 172, 5—174, 10, 179, 5, 186, 15, 205, 15, 227, 10, 237, 10 (Scaldus), 264, 5, 265, 1, 291, 15, 304, 5 (Scaldus).
 Scanaffles v. Estanaffles.
 de Scanemach castrum, *Staninaka* (Bulgarici, *Okr. Philippopol*) 245.
 Scarnensis (Skara, *schwed. Prov. Westgothland*) ep.: Ezelinus.
 Scarnicetum (prope *Arezzo*?) 1476, 20.
 Scarp, Scarpus fl., *Scarpe* fl., qui in *Schelde* fl. influunt 94, 16, 173; *Yscarpe* 133, 166, 15; Satis 156, 25.
 Scarre, de Scarris castrum, *Lesquelles-Saint-Germans* (frz. *dép. Aisne*, arr. *Vervins*, cant. *Guise*) 227, 15, 228.
 Scharvelde castrum, *Scharzfeld* (pr. *Rh. Hildesheim*, *Kr. Herzberg*) 23, 10.
 Seasonowe (castrum), ? *Stanau* (*thür. Gb. Altenburg*, *Kr. Roda*, prope *Walterdorf*) ? 619, 15.
 Scaudi insula v. Walcaria.
 Scaldus v. Scaldus.
 Scenko v. Zenoo.
 Seeringe v. Zaringia.
 Schad: Wolftramus.
 Schächerhausen v. Schecherhusen.
 Schaltin v. Saltim.
 Scharffenberg, Scharfinberg castrum, cuius rudera in *Scharenberg monte prope Thal villam* (*thür. Gb. Gotha*, wane *Kr. Eisenach*) exstant 468, 5, 619, 15.

de Scharffenstein, *Scharfenstein castrum* (pr. *Rb. Erfurt*, *Kr. Worbis*, prope *Beuren*), illi 591, 30.
 Scharzfeld v. Schartholde.
 Schau- v. Schow-, Seow-
 Schecherhusen (villa), *Schächerhausen villa olim prope Nordheim* (*würt. Neckarreis*, *Ost. Brackenheim*) sita 676, 1.
 Schelde v. Scaldus.
 Schidingen, Schydingen castellum, *Burg-Scheidungun ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Merseburg*, *Kr. Querfurt*) 448, 5, 524, 5, 652, 15, de S.: Beringerus.
 Schildenrode villa, *sita olim ubi nunc Erjordia* 472, 15.
 Schilfwasser v. Manigfaltbach.
 Schiplitz, Schypelitz, Schyplitz castrum, *Zecheplitz ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Merseburg*, *Kr. Querfurt*) 522; monast. 522, 35, 636, 35 (Schyplitz); eod. 629, 20; moniales 585, 1.
 Schladebach v. Slatbach.
 Schlos, Schlet- v. Sles, Slet-
 Schlesingen v. Slesingen.
 Schloß-Tonnendorf v. Tundorf castrum.
 Schloß-Vippach v. Vitpeche.
 Schlotheim v. Slatheim.
 Schm- v. Sm-
 Schobek v. Mons-regalis.
 Schönau v. Seonagria.
 Schönwalde v. Seonewalde.
 S. Scholasticae eccl. Caiet. 1133, 30.
 S. (Scholastica), Scholasticae schella in S. Petri monast. Erford. 437, 5.
 s. (Scholastica), Scholastica virgo 484, 15, 486, 35, 767, 15, 770, 20; reliquiae 482, 30; festum 542, 30.
 Schone, Schonen (*Danicae, hodie Sueciae* prov.) 404, 10.
 Schowinberg prope Fridericherode, (castrum), *Schauenburg*, cuius rudera prope *Friedrichroda* (*thür. Gb. Gotha*, *Kr. Gotha*) exstant 530, 10; *Sowenburgh* castrum 519, 1, 622, 10, 624, 5. Cf. *Sowenborch*.
 de Schraplow, Zaphola, *Schraplau* (pr. *Rb. Merseburg*, *Seckreis Mansfeld*) Burchardus archiep. Magdeburg.
 Schulenborch castrum, *Schulenburg castrum, quod olim ad Vechte fl. prope Veldhausen* (pr. *Rb. Osnabrück*, *Kr. Bentheim*) situm erat 12, 15.
 Schwabentz v. Swabnis.
 Schwäbisch-Hall v. Hallis.
 Schwal- v. Swal-
 Schwarzburz, Schwarzburg v. Swarczburg.
 Schwarzau v. Svariza.
 Schwarzwald v. Nigra silva.
 Schweinfurt v. Swinforde.
 Schwerin v. Swerin.
 Schydingen v. Schidingen.
 Schyplitz, Schyplitz v. Schiplitz.
 Scilva v. Sicilia.
 Scilla 538, 35, 1046, 40; *Soylle* canes 970, 10.
 Scirimbich fundum, *Rotenschirmbach* (pr. *Rb. Merseburg*, *Seckreis Mansfeld*) 929, 930, 25, 931, 15.
 Scitica gens 854, 25; Sitarum regnum 91, 5. Sithia, Sitia inferior 89, 50, 175, 25.
 Selavi, Siavi 8, 12, 30, 15, 30, 18, 35, 19, 25, 24, 5, 28, 29, 1, 32, 10, 53, 1, 515, 25, 794, 20, 925, 20; Slavorum, Slavica gens 29, 40, 548, 15, 925, 20; Slavorum, Slavorum terra 18, 35;

- populi 35, 10; cronica 35, 10; Slavus 8, 1; Slavorum castrum: Werla; prince: Chruoto, Nicolaus (Nicolai I.), (Heinricus Borwinus I. dux Obotrit.), Boizlaus (II. dux Pomeran.), Kazimirus (II. dux Pomeran.); Slavus: Dumarus. — Slavica, Slavia 19, 28, 40, 29, 15, 35, 35; Slavonia 15, 2; Slavonia 254, 30; Slavica Sala 523, 3; de S.: Nicolaus (anno Iohannes I. de Meckiburo). — Slavica, Slavica lingua 29, 5, 551, 30; Slavonica lingua 925, 30; Slavice 690, 30; Slavicum 690. — Cf. Windi.
- Sclaus municio, *Lécluse* (fr. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 204, 10.
- Sclaus (civ.), *Slaus* (niederl. Prov. Zeeland, distr. Middelburg) 288, 10.
- Secodia v. Secoti.
- Secolastica v. Scholastica.
- Secolenna v. Scoltenna.
- Secoaugia monast., *Schönau* (pr. Rb. Trier) 18, 15; in S.: Elzabeth.
- Secoenvalde villa, *Schönvalde* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Stendal) 32, 25.
- Secoti, qui et Albani 102, 10; Scotorum gentes 93, 1; historia 81, 30. — Socia 93, 1, 124, 30, 137, 10.
- Scotorum monast. Erford. v. S. Iacobi monast.
- de Soewenborch, Soewenburch, *Schauenburg ad Weser fl.* (pr. Rb. Münster, Kr. Minden, inter Rinteln et Oldendorf), comites 29, 1; com.: Adolfus I., Adolfus II., Adolfus III., Adolfus IV., Iohannes I., Gerhardus I. — Cf. Schowinberg.
- Seowinorst mons, castrum, *Schauenfort, cuius rudera prope Rudolstadt* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Rudolstadt) exstant 698, 10.
- Scordevingi v. Nostridenvogi.
- Sory v. Iacobus.
- Scoltina fl., *Scoltenna fl.*, qui in Parnaro fl. influit (Emil.) 1432, 20.
- Seylle canes v. Scilla.
- Sebach v. Subach.
- Sebasta civ., hodie *Sebastie, olim Samaria* (Galilaeae) 773, 35, 774, 30.
- s. Sebastianus mart. 484, 486, 770, 3, 784, 25; corpus 785, 20; reliquiae 482, 484, 30, 487, 5, 764, 769, 30, 772, 40, 775, 30, 776, 10, 778, 30, 780, 782, 10, 787, 25, 972, 10; caput 956, 30; ossa 740, 12.
- de Sebeche, *Sebach* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza): Bertha.
- Sebeleyn (villa), *Siebleben* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 630, 30.
- Sebethus, Rubeculus fl., *Sebeto fl.*, qui in orientali parte Neapolitanae civ. in mare influit 1020, 10.
- Sebourch, Sebourg villa parroch., *Sébourg* (fr. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 238, 15.
- Senoburgum 226, 45; Senoburgi terra 226; de S.: Droco, Philippus.
- Secana v. Sequana.
- Secanistarium (Sequanorum) historiae 91, 25.
- Secchia v. Sicula.
- Secoviensis (Seckau, Stetermark, Bb. Judenburg) ep.: Bernhardus.
- s. Secundus mart. 770, 5.
- Secusia (civ.), *Susa ad Dora Riparia fl.* (Piem., Prov. Turin) 1451, 10; Segusiana vallis 964, 5.
- Sedletz v. Zedlitz.
- Sedunensis (Sitten, schweiz. Kt. Wallis; perperam Senonensis) ep.: a. Amatus.
- See v. So.
- Seeland v. Zelandia.
- Segen v. Syghen.
- Segia fiscus in Calvino territorio, fortasse *Sigy ad Andelle fl.* (fr. dép. Seine-Inférieure, arr. Neufchâtel, cant. Argueil) 161, 30.
- Segnensis (Segni, Prov. Rom, circ. Velletri) card. ep.: Bruno.
- Segona v. Sequana.
- Segusiana vallis v. Secusia.
- Scharbus ep. Hildesheim. 944, 15.
- Schusen civ., *Seehausen* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Osterburg) 34; monast.: Predicatorum fr.
- de Seins, Seyne, *Sayn* (pr. Rb. et Kr. Koblenz), comes: (Heinricus).
- Seine v. Sequana.
- Selicha aqua, *Selke fl.*, qui in Bode fl. influit 357, 15.
- Selsenburg monast., *Selz* (Unterelsaß), ut videtur 472, 35; Felsenburg 472, 30.
- Selz v. Helso, Selsenburg.
- Sem fl. Noe 89, 40.
- Semeris villa parroch., *Sepmeries* (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 217, 30, 238, 15.
- Semousies villa parroch., *Semousies* (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes) 238, 35.
- Senator presb. (abbas Rom.) 1222, 10.
- Seneca (philos.) 82, 20.
- Senefte villa parroch., *Senefte* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi) 238, 30; Senephia, Senophia 219, 30, 220, 1.
- Senensis civ., *Siena* (Tusc.) 1433, 1434, 1. 1435; Senense territorium 1433, 10; Senensis populus 1434, 1; maiores natu 1435, 10; iudex: Godipertus; Senensis episcopatus 1435, 1; episcopatus 1435, 15; diocesis 716, 40; ep. 1433, 5; ep.: Adeodatus.
- Senes v. Senes.
- SS. Senesi et Theoponti eod. in loco, qui dicitur Castrum votus 901, 30.
- s. Senesii, Synesii corpus 986—992.
- Seneval v. Orsineval.
- Senior v. Vetusius de Montanis.
- ss. seniores, viginti quatuor 767, 5.
- Senleches villa parroch., *Salesches* (fr. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 238, 30.
- Senlis v. Silvanectae.
- Sennacerib (rex Assyri) 80, 25, 1202, 5 (Senn.). 1280, 35 (Sennach.).
- s. Sennes mart. 767, 20, 770, 5, 772, 30, 773, 4; reliquiae 774, 20, 772, 10, 775, 30, 972, 20 (Senes).
- Senoburgum v. Sebourch.
- Senogis villa, *Soignies* (belg. Prov. Hennegau) 331; Senogies 135, 35, 868, 30; Songies 238, 45; Senogiensis eod. 220, 3; Senogiensis decanus 234, 1; Senogienae cenob.: S. Maldegari (Vincentii); canon.: Anselmus.
- Senonae (civ.), *Sens* (fr. dép. Yonne) 116, 10, 176, 10; eod.: S. Columba; archiep.: a. Vulfranus, s. Amatus (inmo Sedunensis). — Senonences 137, 10.
- Senonensis Gallia 90, 30, 93, 20. Senonenses, Senonences 35, 10, 91, 30, 101, 30; Senonientes Galli 94, 5; Senones Galli 369, 15; registra 85, 10; Senoniorum historiae 91, 25; dux: Brenno.
- Sepmeries v. Semeries.
- Septem-castrorum terra Ung., *Siebenburgen* 395, 5, 572, 20.
- de ss. septem dormientibus reliquiae 771, 20, 818, 1.
- septentrionalis marchia, *Nordmark, hodie Altmarch* (pr. Rb. Magdeburg) 11, 30, 13, 10, 18, 1330, 30; marchia citra Albem 32, 30; septentrionalis march.: Thidericus, Udo III., Rodolfus, Helpricus, Conradus, Adelbertus.
- Septimense, in Septimo cenob. v. S. Salvatoris monast. in Septimo.
- septuaginta duo discipuli 771, 45; v. Anathon.
- Septuaginta 107, 1.
- S. Sepulchri, Sepulcri eod., monast. Camerac. 167, 15, 188, 781, 859, 860, 866, 867, 30, 868, 1, 317, 5; sepulchrum Domini in medio basilice 867, 30; oratorium, eod. parva 869, 1; abbas 866, 1; abb.: Waltherus, Fulbertus, (Iohannes II.); mon.: Rodulfus.
- S. Sepulchri templum Ierosol. 400; sepulchrum Domini 867, 30; v. Add.
- S. Sepulchri eod., quae dicitur Rozoni, (Mediol.) 1064, 50, 1065.
- Sequana, Secana fl., annis, *Seine* 93, 20, 101, 30, 141, 30, 149, 175, 1, 740, 25 (Segona). 811, 815, 15.
- Sequani v. Secanistarium historiar.
- Seraphin 602, 35; Seraph 255, 30.
- Serchio v. Sarculus.
- Serenis Tribus Serenia, *Isolette delle Sirenuse, hodie Is Galli prope Amalfam* 1018, 5.
- Sernus Mons, *Petersberg* (prope Halle) 951, 35; eod.: S. Petri.
- Serenus 124, 35; uxor: Amantia: fil.: a. Amandus.
- Seres v. Serre.
- Serfontaines villa parroch., *Serfontaines* (fr. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Moulins) 238, 1.
- s. Sergius mart. 758, 30, 1342, reliquiae 482, 30, 771, 10, 785, 30; brachium 865, 35; ss. Sergii et Bacchi mart. exuviae 1342, 5.
- Sergius I. papa 141, 1, 773.
- Sergius II. papa, Os-porci 164, 25, 466, 30; privilegium 1009, 1.
- Sergius (III. papa) 175, 40.
- Sergius IV. papa v. Leo.
- Sergius mon., hereticus (Nestorianus) 888, 15, 693, 35 (Sergis).
- Sergius, discipulus s. Constantii 1022.
- (Sergius III.) mag. mil. (dux Neapol.) 1018, 15, 1021, 35.
- Sergius mag. mil. (V. dux) Neapol. 1125, 1126.
- Serovallis castellum, *Serravalle* (Umb., Prov. Perugia, circ. Foligno) 381, 30.
- Serre fortalicium, *Seres* (griech. Macedonia) 244, 40.
- Servandus ep. Arelat. 1439, 10.
- s. Servatius, Servacius ep. Tungr. 453, 30, 661, 362, 1, 663, 1; reliquiae 775, 30, 776, 15.
- Servia Carbonaria, Cambonaria aut Silva Carbonaria, *der Kohlwald ad Sambre fl.* (belg. Prov. Hennegau et Brabant) 109. — Silvanorum historiae 91, 30.
- Servia, Servie, Servienis civ., villa, *Châlons* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath) 100, 102, 25, 105, 10, 110, 20; cf. Chirvia.
- s. Servilliani reliquiae 482, 25.
- Servius (Tullius) rex Rom. 99, 100, 108, 10, 111, 35, 118, 5.
- s. Servulus cf. 485, 5.
- Sevedia fl., ? *Sesia fl.*, qui in Padum fl. influit, vel *Erro fl.*, qui in Bormida fl. influit 1455, 5; cf. Sicida fl.

Sesto v. Sextus.

Setenstete, Settinastete villa, *Sättelstedt ad Rosel fl. (thür. Gb. Gotha)* 608, 1. 622, 23; de S. ministerialis: Waltmannus.

Settimo v. S. Salvatoris monast. in Septimo.

Sensalitz v. Suselz.

Seva fl., *Sieve, quæ in Arno fl. influit* 1089, 29.

s. Severae virg. et mart. reliquiae 432, 80, 783, 25.

Severiana eccl. v. S. Severi mon. Erf.

S. Severini eccl. Colon. 156; praepos.: Thiedo.

S. Severini castrum, *San Severino-Marche (Prov. et circ. Macerata)* 250, 1.

Severinus (papa) 127, 13.

Severinus ep. Aretin. 1439, 10.

S. Severi monast. Erford. 356, 27, 366, 10, 427, 11. 459, 10. 525, 1. 535, 2. 629, 13; Severiana eccl. 452, 33; canonici 629, 13; prepositura 427, 10; canon.: Iohannes praepos. S. Marinae Erford.

s. Severus archiep. Ravenn. 1210, 33. 1485, 3; osea in Erfordiam translata 115, 15; reliquiae 972; dies 624, 35.

Sevilla v. Sibilila.

Sextus (vicus), *Sesto (Tusc., Prov. circ., com. Lucca)* 1264, 45; presb.: Paganus.

Seyne v. Seine.

Shichilds v. Schildis.

Si-, Sy-.

Sibilila civ. (Hispan.), *Sevilla* 412, 5. 628, 20.

Sibilila austri regina (proph.) 98; Sibilila diversa 98, 1. 102, 25.

(Sibilla) uxor Godefridi com. Namure. 205, 1.

Sibilla, Sibila, Sybilla uxor Pribislai (de Kriziaonov) et Heinrici de Sitavia 682, 684, 80, 689, 691, 80. 693, 15. 695, 30. 703, 30. 707, 5.

Sibodo, Siboto v. Siegboto.

Sicambria 115, 40.

Sicouta fl., *Secchia fl., qui in Padum fl. influit* 991, 15.

Sicnus servus (Theophanis) imp. et Iohannis (Philagath) 1459, 5.

Sychem cenob., *Sittichenbach (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt)* 380, 25. 390, 30; mon.: Cūnradus ep. Halbersted.

(Sichildis), Shichildis uxor Lotharii II. regis Franc. 126; fr.: Brunolphus dux Austras. Inf.

Sicida fl., *Sesia fl., qui in Padum fl. influit* 1455, 1; cf. Saesida fl.

Sicilia, Scicilia, Syclia, Cecilia 13, 27. 30, 1. 41, 30. 364, 30. 375, 10. 377, 10. 393, 10. 401, 25. 402, 20. 403. 405. 412, 40. 427, 25. 534, 3. 535, 30. 555, 13. 611, 13. 613, 30. 623, 15. 625. 626. 60. 629, 3. 639, 25. 656, 1. 671, 10. 712, 1. 713, 10. 714. 716. 718, 30. 1021. 1119, 10; regnum 401, 15. 402, 25. 405, 5. 427, 25. 625, 30. 639, 30. 714. 716, 10; reges: Rūggers II. Henricus comes, Wilhelmus I. Henricus, Manfredus, Karolus I. (Karolus II.), Robertus. — Siculi, Syculi 365, 10. 534, 30; Siculus: Wilhelmus I. rex.

Sicioni v. Sitionii.

Siczo, Sycoz v. Sizco.

Sydo novicius Sar. 702, 10.

Sydon, Sydonis, Sidonia castrum, *Sidon (Phoenic.)* 84, 10. 386, 10. 424, 10.

425, 10. 591, 20. 634, 55. 635, 10. 1261, 11; burgum cum castro 717, 10; Sydonia facies 1264, 15.

de Sydon pincerni duo 573, 25.

Siebenbürgen v. Septem-castrorum terra.

Siebleben v. Seheleyben.

Sieg- v. Sig-.

Siena v. Senensis civ.

Sieve v. Seva.

Sifridus etc. v. Sigefridus.

Syghardus, Syghart v. Sizco III. comes de Kevernberg; cf. Sigehardus.

Sigeborgen, Sieburg, Siebergense monast., *Sieburg ad Sieg fl. (pr. Rb. Köln)* 879, 15. 887, 1. 889; abbas: Reginhardus. — Sigiburch civ. 734, 3.

Sigebertus v. Sigibertus.

Sigeboto mon. (Gatersted.) de Suevia 921.

(Siegboto), Siboto, Sibodo prebendarius Wigorn. 323; plebanus de Inferiore Isenachheim 666. 671, 25.

Sieburg v. Sigeborgen.

Sigefridus, Sigifridus, Sigifredus, Sifridus, Siffridus, Syfridus, Syfridus, Sifrit.

Sigefridus, Sifridus archiep. Brem., I. ep. Brandenburg., fil. Adalberti I. march. Brandeburg. 32, 6 (Syfridus). 36, 15. 371, 40. 373, 1. 374, 5. 375, 5.

Sifridus dictus Runchel, archiep. Colon. maior praepos. Magunt. 27, 30 (Syfridus). 404, 5. 411, 1. 417, 25. 419. 420. 425, 40. 629 (Siffridus). 636, 10.

Sigefridus, Sifridus I. archiep. Mogunt., abbas Fuld. 356, 10. 357, 1. 522, 1. 524, 15. 769, 15. 778, 15. 779, 30 (Sigifridus).

Sigefridus, Sifridus, Siffridus de Eppenstein, II. archiep. Mogunt., praepos. S. Petri eccl. Mogunt. 41, 21. 378. 380. 381, 5. 382, 25. 389, 45. 391, 5. 563, 15. 564. 570, 1. 571, 25. 576, 20. 591. 593, 10. 595, 25. 598, 10. 600, 10. 613, 5. 614, 40; patrueis: Sieghildus III. archiep.

Sifridus III. archiep. Mogunt., patrueis Sifridi II. 391, 5—395, 25. 397. 613. 614. 616. 617, 25. 619, 30.

Sigifredus (ep.) electus Aretin., natione Teutonicus 1440, 1.

Sigifridus II. ep. August. 527, 3.

Sifridus I. ep. Hildens. 763, 30. 765, 3. (Sifridus II.) ep. Hildensem. 421, 10. 633, 25.

Sigefridus, Siffridus ep. Wireburg. 367. 482.

Sigefridus abbas Herveld. et Nümberg. 36. 10. 373, 15. 378, 20.

Sifridus eremita, praepos. sanctimon. in Monte S. Walpurgis 582, 5. 585. 586, 20. 587, 0.

Sigefridus, Sifridus palat. comes (Rheni) 359, 45. 529, 30. 530, 5.

Syfridus comes de Aldenhuzen 33, 1.

Sifridus I. comes de Anhalt, fil. Heinrici I. com. 31, 20; uxor: Katherina; filiae duae 31, 25.

Sigefridus, Sifridus comes de Bāmeneburg 23, 15. 366, 15; filii: (Benno), (Sifridus).

(Sifridus) fil. Sifridi com. de Bymeneburg 23, 20.

Sigefridus, Sifridus I. comes de Orlamunde 378, 1. 671, 20.

Sigifridus comes Pontiv. 134, 80; uxor: s. Berta; fr.: Adalabudus dux Duac.

Sifridus III. comes de Regensteyn 31, 23; uxor: Sophia.

Sifridus comes de Wallebike 14, 1.

Sifridus miles (de Aulica) 763, 25. 765, 5.

Sifridus Rufus (de Spatenberg) 611, 5.

Sigefridus famulus (Lūpoldi III. march. Austr.) 786, 40.

Siffridus de Butstede, magister cons. Erford. 423.

Sifrit von Eibrechtshoven, consul Erford. 477, 20.

Sifrit Kuchen, consul Erford. 477, 20.

Sifrit von Madela, consul Erford. 477, 20.

Sifrit von Mulhusin, consul Erford. 477, 20.

Sifrit von Sarborn, consul Erford. 477, 10.

Sigehardus comes de Purchusin 787, 5.

Sigelin (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.

Sigelsbach villa, *Sigelsbach (bad. Kr. Heidelberg, Ab. Sinsheim)* 669, 35.

(Sigerus), Zigerus comes de Kevernberg 659, 5; fil.: Sico.

Sigerus dom. d'Ainghien, fil. Hugonis dom. 199, 25. 221, 15. 380, 40—332, 25; uxor: Yda.

Sigerus (II. castellan.) de Gandavo 269, 1.

Sigerus de Silly 241, 35. 287, 35.

Sigerus nob. (fundator Aquicini cenob.) 196, 5.

Sigewinus archiep. Colon. 356, 15. 357, 15. 883, 25.

Syghen, Syghen, Segen (civ.), *Stegen ad Sieg fl. (pr. Rb. Arnberg)* 487, 30. 489, 15. 725, 40; civis: Iohannes; de S.: Iohannes abbas S. Petri monast. Erford.

Sigibertus, Sigebertus I. rex Franc., Austras., fil. Chlotachari I. regis 124, 30. 141, 40. 480, 15; uxor: Brunildis; filii: Childebertus II. (immo nepotes); Theodericus II., Theobertus II.

Sigibertus III. rex Franc., Austras., fil. Dagoberti I. regis 110, 10. 114, 1. 127. 131. 132. 137, 1. 480, 20 (Sigebertus); fil.: Dagobertus II. rex.

Sigibertus mon. Gemblac. (historiogr.) 81, 30. 93. 106, 15. 108, 15. 110, 15. 111, 30. 112. 114, 25. 116, 25. 118. 119, 40. 127, 20. 131, 30. 133, 10. 136. 45. 138, 30. 141, 25. 142, 10. 143, 12. 147. 158, 25. 159. 162, 25. 166, 30. 168, 30. 173, 1. 180, 15. 183, 25. 184, 3. 185, 30. 186, 15. 188, 30. 190, 25. 194, 15. 198, 5. 202, 25. 204.

Sigiburch v. Sigeborgen.

Sigifredus, Sigifridus v. Sigefridus.

Sigismundus imp., rex Rom., rex Ungar. et Bohem. 572, 25. 573, 20.

s. Sigismundus I. ep. Halberstad. 8, 3.

Sigizo v. Sizco.

Sigonellus, fil. Aritii 1476, 5; uxor: Cara; fil.: Ugolinus can.

Sigonellus (Aretin.), fil. Iohannis Ati 1482, 1.

Sigy v. Segia.

Sikenofus mon. S. Sophiae Benevent. 1151, 15.

s. Silanus 767, 20.

Sile r. Sylum.

Silesia v. Slesia.

Silly, Silli, Siliacum villa parroch., *Silly (belg. Prov. Hennegau, arr. Salignes, cant. Engghien)* 238, 45. 241, 35. 287, 25. 331, 25; de S.: Sigerus.

- Sylca, (Silo locus Palest.), *hodie Seldā* 772, 15 (de S. reliquiae).
- Sylum, Sylus fl., *Sile fl. (Venetiae)* 987.
- Silva Carbonaria, Silvani v. Servia Carbonaria.
- Silvanecta (civ.), *Sentis (frz. dép. Oise)* 152; *Silvanectensis* ep.: Guarinus.
- Silva portus Belg. iuxta Aldenardum; Portus Belgorum, quae nunc Silvaportus dicitur 100, 25.
- Silveradus abbas Bob. 1001.
- Silverius (papa) 123, 25.
- S. Silvestri monast. v. Nonantul.
- (S. Silvestri) monast. in Sarapti monte 732, 5, 733, 3.
- S. Silvestri eccl. Viterb. 713, 30.
- S. Silvester I. papa, cf. 769, 35, 773, 40, 1160, 30, 1209, 1, 1212, 15, 1213, 1; corpus 972, 2; 987, 10; reliquiae 482, 25, 764, 30, 780, 1, 972, 5.
- Silvester II. papa, anteo Gebertus 185, 965, 967, 10; *pergram* Leo 1363, 1307, 13.
- (Silvester III.) papa, *anteo* Iohannes IV. (card.) ep. Sabini 1141, 30.
- Silvester sacerdos Assia. 249, 45.
- Silvinacum, Silviniacus locus, *Soucy-en-Bourbonnais ad Quema fl. (frz. dép. Allier, arr. Moulins)* 1044; monast. 1044, 20; altare: S. Odilon.
- s. Silvini ep. et mart. reliquiae 818, 1; caesula 818, 10.
- Simachus papa 122, 10.
- Simachus patricius 122, 35, 124, 30; gener: Boecius.
- s. Symeon apost. v. Simon.
- s. Symeonis, Symeonis patr. et mart. reliquiae 774, 1, 818, 1.
- de Simmaningen. *Simmering, hodie suburbium Viennae civ. Austr. Henricus*
- s. Simmetri reliquiae 482, 35.
- s. Simonis apost. reliquiae 758, 10, 771, 1, 772, 20, 774, 25, 787, 32, 817, 35, 972, 20 (Symonis), 1187, 3; ss. Symonis et Iudae ap. dies 593, 30; vigilia 466, 30, 623, 35, 665; s. Symeon apost. 485, 10.
- Simon ep. Noviom. et Tornac. 784.
- Simon, Symon I. ep. Paderburn. 404, 5, 405, 40, 626, 10.
- (Simon ep. Wormat.), diocesanus eccl. Wimp. 669, 15.
- Simon I. abbas Aquicin. 197.
- Simon II. abbas Aquicin. 197.
- Simon I. abbas Hersveld. 445, 5, 651.
- Simon fr. Predicat. (de S. Quintino) 303, 1; historia (Tartar.) 303, 1.
- Symon mon. Sar. 692, 5.
- Symon (Turonensis) v. Martinus IV. papa.
- Simon presb. 750, 25.
- Simon IV. comes Montis-fortis 242, 10.
- Symon comes de Monte-forti et Ley-centr. 713, 25.
- Simon dom. d'Espinoz et d'Antoing 199, 30; uxor: Agnes.
- S. Simphoriani basilica in Conedralio vico 810.
- S. Symphoriani orator. Epternac. 772, 10.
- s. Simphoriani, Symphoriani mart. reliquiae 768, 10, 772, 10, 774, 15, 818, 1.
- Simphorien, Saint, villa parroch., *Saint-Symphorien (belg. Prov. Henne-gau, arr. et cant. Mons)* 238, 30.
- s. Simplicii mart. reliquiae 482, 25, 777, 10.
- Simplicius papa 121, 30.
- Sinay, Synay mons 262, 15, 461, 30, 1028, 25, 1029, 1; Syna mons 767, 10, 963, 25, 1128, 10.
- a. Sindulfi costa 786, 1.
- Synesius v. Seneasus.
- Sinna fl., *Sinn fl., qui in Fränkische Saale fl. influit* 759, 50.
- Sion mons (Ierosol.) 404, 30; populus Syon 472, 1; v. Add.
- Sypnitz v. Schiplitz.
- Sirenuse v. Serenis.
- Siria, Syria v. Stiria.
- Siriaceum, id est Siraut, Sirault villa parroch., *Sirault (belg. Prov. Henne-gau, arr. Mons, cant. Lens)* 164, 238, 45; Siriaci terra 112, 5.
- s. Siriacus v. Ciriaceus.
- Siricius (papa) 115, 45.
- Syronensis (*Syros una ex Cyclad. insulis*) ep.: Iohannes.
- S. Syri eccl. Pap. 1451, 10, 1457; mansionarii 1157.
- a. Syrus ep. Pap. 1106, 1450, 15, 1458.
- Syrus, Sirus presb., socius s. Arialdi 1066, 20, 1072, 10—1075, 10.
- Sisillius rex Belg. (fl. Gurgundii regis) 113, 5; fr.: Friscembaldus.
- s. Sysinnu mart. reliquiae 764, 20.
- Sisinnius (papa) 142, 35.
- Sitarum regnum, Sithia, Sitia v. Scit.
- de Sitavia, ? *Zucitav (mähr. G. Brunn, Pol. B. Mähr. Trübau)*: Heinrichus.
- Sitionii, (Sicionii) 381, 30; rex: Tur-marchus.
- Sitten v. Sedun.
- Sittichenbach v. Sychem.
- a. Stwaldi brachium 783, 35.
- s. Sixtus, Syxtus, Xistus, Xistus I. papa et mart. 770, 1, 772, 30, 773, 5; reliquiae 482, 30, 488, 5, 758, 764, 20, 771, 772, 15, 775, 30, 776, 20, 780, 20, 782, 25, 787, 35, 972, 10; dies 698, 35.
- Sixtus III. papa 118, 20.
- a. (Sixti), Xisti ep. (Rem.) reliquiae 765, 10.
- Sizo, Sigizo clericus Aretin., fl. Salomonis presb. 1475, 15, 1482, 10; fil.: Ungaricus laicus.
- Sizo, Sizoz, Syezo, *Sizzo, etiam Syz-hardus, Syzhardi vocatus*, comes de Kevernberg (Schwarzburg), fortasse advocatus Paulinae cellae 559, 5, 923, 1, 930, 30, 931, 936, 40; fil.: Guntherus.
- Sizo, Sizoz IV., comes de Kevernberg 369, 1 (comes de Thuringia), 537, 10, 669; fil.: Guntherus.
- Skara v. Scarcensis ep.
- Slathheim, Slatheym castrum, *Schlathheim (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Sondershausen)* 418, 5, 611, 5, 620, 40, 630, 40, 631, 15; de Sl.: Hermannus dapifer.
- Slaukwicz (villa), *Slaukwicz (mähr. G. Brunn, Pol.-B. Neustadt)* 698, 1.
- Slavi, Slavia, Slavica, Slavonia, Slavus v. Slav.
- Slesewig, Sleswie civ., *Schleswig* 364, 20, 533, 45; eccl. 364, 20, 533, 45; ep.: (Albertus); Sleswicensis duces: Abel, Erichus I., (Heinricus IV.).
- Slesia, *Schlesien* 31, 30; dux: Boliz-laus II. (Siles. Infer.); cf. Polonia, Glogovia, Iawere.
- Slettenbach (villa), *Nieder-Schlettenbach (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Berg-zabern)* 779, 15; eccl. 779, 10.
- Sluis v. Sculsa.
- Slune v. Heinrichus Slune de Aldin-gutern.
- Slusungen post nemus, Sluzungen (civ.), *Schleusingen (fr. Rb. Erfurt, inter Hildburghausen et Suhl)* 464, 10, 471, 30.
- Smalcaldin, Smalkalde, Smalkalden civ., op., *Schmalkalden (fr. Rb. Cassel, inter Meiningen et Gotha)* 567, 1, 610, 5, 611, 1.
- Smalkalden fluvius, *Schmalkalde fl., qui in Werram fl. influit* 519, 15.
- Smaragdus mon. Casin. 1131, 15; avunculus: Leo presb.
- Smedesteto (villa), *Schmidstaedt villa olim prope Erfordiam sita, hodie non tam exstant* 446, 30.
- Smet: Bertolt consul Erford.
- de Smire, *Schmira (fr. Rb. et Kr. Erfurt)*: Gunnat civis Erford.
- Smirnei (*Smyna, hodie Ismir civ. Asiae minoris*) 835, 1; ep.: Policarpus.
- Soana v. Suanensis ep.
- Sobezlaus I. et II. v. Udalricus.
- Socrates philosoph. 82, 5, 1182, 10.
- Sommerda v. Sumerde Malus.
- in Sofena: S. Salvatoris monast.
- Sognies v. Senogis.
- Soissons v. Suessionas.
- Sol: Solis vicus Belg. civ. 97, 10.
- a. Solatoris mart. reliquiae 818, 1.
- Solennes, Solempnes villa parroch., *Solesmes (frz. dép. Nord, arr. Cambrai)* 141, 231, 35, 238, 30; Sollenpna 141, 10; Solis-Phaenum civ., nunc Solempnes 101, 5; de Sollemmes terra 142, 10; territorium 141, 30; cf. Phani-Solis comitatus.
- Solon philosoph. 98, 1.
- Solutanus viculus, *olim prope Mees villam (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant, comm. Boverignes)* situs, *ad videtur* 1382, 30; Solutanus vel Solitarus mons 1382, 5.
- Solre, Solrinnes v. Sorre, Sorrines.
- Soltvedele v. Solleideale.
- Somer- v. Sumer-.
- Somma, Summa (fl.), *Somme* 101, 172, 5; Sompna 173, 5, 1491, 25.
- Sommaing villa parroch., *Somain (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes)* 238, 10.
- Sommaing villa parroch., *Sommaing ad Eendlon fl. (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes)* 238, 10.
- Sommeringia v. Sumeringien.
- (de Sommerschenburg), *Sommerschen-burg (fr. Rb. Magdeburg, Kr. New-haldensleben)*, comicia 33, 35.
- Sompna v. Somma.
- Sondershausen v. Sundershusin.
- Sonegia, Sonegiensis eccl., Songnies v. Senogis.
- Sonephia v. Seneffe.
- Sonneberg v. Suninberg.
- Sonneborn v. Sunneborn.
- S. Sophiae monast. Benevent. 1150, 40, 1151, 15; mon.: Sikenolfus.
- S. Sophiae eccl. Constantinop. 244, 245.
- s. Sophia virgo 770, 10.
- (Sophia) filia Waldemari I. regis Dan. 35, 30.
- Sophia filia Waldemari II. regis Dan., uxor Iohannis I. march. Branden-burg. 33.
- Sophia filia Abel regis Dan., uxor Bernardi I. com. de Anhalt 29, 10, 31, 20,

- Sophia lantgravina, filia Ottonis I. ducis Bavar., uxor Hermann I. lantgr. Thur. 384, 40. 393, 30. 563, 22. 564, 5. 588, 5. 600, 15. 606. 610. 612, 15. 613, 25. 657, 30.
- (Sophia filia Friderici ducis Bohem., uxor Alberti I. march. Misn. 553, 30.)
- Sophia palatina, uxor Hermann I. lantgr. Thur. 544, 25. 563, 30. 657, 30.
- Sophia (potius Irmingardis) filia Hermann I. lantgr. Thur., uxor Heinrich I. com. de Anhalt 31, 30. 564, 10.
- Sophia ducissa Brabant., filia Ludewici IV. lantgr. Thur., uxor Heinrich II. ducis Brabant. 27, 5. 31, 10. 401, 15. 600, 20. 602, 30. 617, 5. 619, 25. 623, 5. 657, 35; (immo Gertrudis filia Ludewici IV. lantgr.) 608, 15.
- Sophia uxor Adelberti I. march. Brandenburg. 19, 20; soror: Beatrix.
- Sophia filia Heinrich I. com. de Anhalt, uxor Ottonis I. ducis Meran. et Siffridi III. com. de Regenstein 31, 25.
- Sophia comitissa (uxor Lamprti I. com. de Gleichen) 395, 25.
- (Sophia) filia Guntheri I. com. de Rupin, uxor Iohannis I. dom. de Werle 31, 25.
- (Sophia) filia (Guntheri VII. [V.] com. de Schwarzburg, uxor (Heinrici III.) com. de Henneberg 631, 25. 632, 10.
- Sophia comitissa, uxor Heinrichi, filii Ugozonsis (march.) 1482, 5.
- Sophia matrona nob. 953, 5.
- Sorabii 379, 10.
- Soracte v. Sarapti mons.
- Sorbaria (castrum), *Sorbara* (ital. Prov. et circ. Modena, mand. Nonantola, com. Bomporto) 991, 5.
- Soriano v. Surianum.
- Sorne v. Sarno.
- Sorre le Chastel villa parroch., *Sorre-le-Château ad Solre fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes) 238, 1.
- Sorre sur Sambe villa parroch., *Sorre-sur-Sambre* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thain, cant. Merbes-le-Château) 238, 1; castrum 231, 15.
- Sorlines villa parroch., *Sorlines ad Solre fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château) 238, 5.
- Sorus presb. 1109.
- de Sotenghien, Sotenghien, *Zottegem* (belg. Prov. Ostflandern, arr. Aalst); Gerardus. Walterus.
- Souchet villa, *Souches* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy) 283, 46.
- Souigny-en-Bourbonnais v. Silviniacum.
- Sowenburg v. Schowinberg.
- Spairwalt v. Spierwalt.
- Spandowe (civ.), *Spandau* (pr. Rb. Potsdam, Kr. Osthavelland) 31, 30.
- de Spanheim, Spanheim, *Spanheim* (pr. Rb. Coblenz, Kr. Kreuznach); (Emicho).
- Spars v. Espas.
- Spariatino 81, 20.
- Spartarii (ordo mil.) 386, 30. 591, 50.
- (de Spantenberg), *Spantenburg* castrum olim prope Bondershausen ad Wipper fl. situm; Stridus Rufus.
- a. Speciosae virg. reliquiae 764, 25.
- Speciosus mons (extra murum Mogunt. civ.) 522, 1.
- (Speciosus), Spetiosus ep. Florent. 1434, 15.
- Speculua castellum prope Penn. civ. (Abruzz., Prov. Pescara) 1466, 5.
- a. Spei ep. (Spoletan.) reliquiae 780, 15.
- Sperwalt, Spairwalt quidam homo Dei (conversus S. Petri monast. Erford.) 487.
- Spetiosus v. Speciosus.
- Speyer v. Spira.
- de Spiegelebero, *Spieberg* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Naumburg); Conradus.
- Spientes v. Despienses.
- Spinalum (civ.), *Spinal* (frz. dép. Vosges) 120, 15. 121, 1.
- Spinosi loci abbassa iuxta Montes, Spine locus, *Spinlitte* (belg. Prov. Hennegau, arr. cant., com. Mons) 275, 276; abbat. Ramuburgis.
- Spira, Spyra, Spirensis urbs, civ., *Speyer* (bayr. Rb. Pfalz) 11. 12. 19, 5. 359, 10. 362, 365, 1. 375, 5. 428, 1. 440, 30. 443, 25. 520, 30. 527, 5. 531. 536, 25. 576, 15. 636, 15. 649, 1. 650. 671, 20. 674, 1. 873, 30. 886, 15; Spirensis diocesis 411, 30. 665, 40; eocl. 520, 25. 558, 35. 779, 15. 886, 15; eocl. maior 967, 10; sacra regum 671, 2; eocl.: S. Germani. S. Gwidonis; Spirenses. Spyranses ep.: Okerus. Waltherus. Arnoldus I. Conradus I. Heinrichus I. Huzmannus. Iohannes I. Bruno. Gontherus. Conradus III. Heinrichus II.; praepos.: Wernherus; Spirensis: Conradus II. imp.
- S. Spiritus hospitale Norenb. 573, 30.
- S. Spiritus alt. Epternac. 773, 30.
- (Spitigneus), Zpitigneus I. dux Bohem., fil. Borivoy I. ducis 38, 20. 43, 15.
- Sptigneus, Zpitigneus II. dux Bohem., fil. Bracelzy I. ducis 38, 20. 39, 43, 3.
- (Spitigneus), Zpitigneus dux Bohem. (fil. Borivoy II. ducis) 41, 5.
- Spoletum (civ.), *Spoleto* 576, 20; Spoleti marchia 975, 1; Spoletanus ducatus 398, 30; Spoleana vallis 246, 30. 249, 10. 254, 35. 355, 30. 715, 15; ep.: S. Spicus; Spoleitanus: s. Gregorius mart.
- Sponheim v. Spanheim.
- de Spreten, *Spretau* (thür. Ob. et Kr. Weimar, prope Groß-Rudestedt); civis quidam Erford. 647, 25.
- Spyra, Spyransis v. Spira.
- Stabi (civ.), *Castellamare di Stabia* (Campan., Prov. Neapel) 1021, 30; Staum 1018, 15.
- Stabilis ep. Aretin. 1439, 15.
- (Stablo) monast., *Stablo, Siavelot* (belg. Prov. Liégeois, arr. Verviers) 1387; abbas: Ravengereus; praepos.: Ruodo; decan.: Prando; mon.: Tietbaldus; presb.: Bono.
- Staditz v. Zeaditi.
- Stadium, Staden, Stadin, Stadi, civ., *Stade* (Hannover, iuxta Albin fl.) 36. 362, 30. 363, 30. 368, 15. 523, 1. 527, 10. 631, 40. 533, 10; march. (potius com.): Udo II., Udo III., Heinrichus II., Uto IV., Rudolfus.
- Stadtberge v. Eresburg.
- Stadtlin v. Ilmens.
- de Stalbach (immo Slatebach), *Schladebach* (pr. Rb. et Kr. Merseburg); Theodericus nob.
- de Stalberg, Stolberg, *Stolberg in saltu Harz* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Sangerhausen), com.: Heinrichus I., Hermannus (potius Heinrichus); (de St.) comites 410, 30; de S. Heinrich civis Erford.
- Stambruges v. Estambruges.
- de Stamford villa, *Stenwoods* (frz. dép. Nord, arr. Dunkirchen) 268, 20.
- Stampis civ., *Étampes* (frz. dép. Seine-et-Oise) 101, 30; Stamparum comes 320, 1.
- Stanau v. Seasonowe.
- Stanimaka v. Seaneinach.
- Stargart (civ.), *Burg-Stargard* (Mecklenburg) 33, 15.
- Staritz villa, *Stamitz* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Torgau) 536, 5.
- Starkenberg, Starkinbero castrum, *Starckenburg* grope *Heppendstein* (hess. Prov. Starkenburg) 417, 30. 629, 35.
- Stassines Sainte Audégonde villa parroch., *Écaussines-Lalaing* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 238, 35; Stassines 238, 35.
- Stassines Saint Remy villa parroch., *Écaussines-d'Enghien* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 238, 35; Stassines 238, 35.
- Statis (villa), *Awera olim Statiens nominata* (Lombard., Prov. Como, circ. Varese) 1067, 35. 1068, 30.
- Stauda v. Studowe.
- de Stauffen: Fridericus I. dux Suov.
- Staum v. Stabi.
- Stauratus imp. Constantinop. 752, 5.
- Steenkerque v. Estenkerke.
- Steenvoorde v. Slamford.
- Steffanus v. Stephanus.
- Steiermark v. Stiria.
- Stein v. de Lapide.
- Steinfirst, Steynfirst mons, castrum, *Steinfürst*, quod olim prope Friedruchrode (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) situm erat 619, 10. 622.
- Steinfurt villa, *Steinsfurt* (bad. Kr. Heideberg, Ab. Sinshelm) 676, 5; marchia 676, 5; de St. Ditto.
- Stendal, Stendalensis civ., *Stendal* (pr. Rb. Magdeburg) 32. 34, 1; eocl.: S. Nicolai.
- a. Stephanae virg. reliquiae 767, 25.
- Stephanus, Stephanus, Sthepphanus, Steffanus, Stefanus.
- N. Stephani eocl. Aret. 1471, 5. 1474, 15.—1478, 1. 1479. 1482, 5; altarium 1476, 10; caetodes 1474, 1.—1477, 10. 1478, 1. 1479, 15; custodes: Ursus Torellus, Teozo, Iohannes Turphus.
- S. Stephani altare in S. Donati eocl. Aretin. 1478, 20.
- S. Stephani monast. Bonon. 1026, 35.
- S. Stephani eocl. Capuan. 1132, 1.
- S. Stephani cella (iuxta Casin. monast.) 1119, 5.
- S. Stephani eocl. cathedral. Catalaun. 192, 15. 849, 30.
- S. Stephani templum Colon. 769, 1.
- S. Stephani eocl. Elnon. 139, 1.
- S. Stephani alt. Epternac. 771, 10.
- S. Stephani alt. eocl. S. Petri Erf. 483, 1.
- S. Stephani titulus Frising., *Weihenstephan* (bayr. Rb. Oberbayern, prope Freising) 762, 1.
- S. Stephani mon. Halberst. 910. 516, 30.
- S. Stephani protom. altare Hildesheim. 765. 944, 5.
- S. Stephani eocl. Met. 894, 5. 899, 15. 906, 5; archidia. 894; primicerius: Wigoricus.
- S. Stephani eocl. in Osterwik 20, 1.
- S. Stephani alt. Prum. 766, 30.
- S. Stephani in Celio monte tit. Rom. presb. card.: (Saxo), Iohannes, Robertus de Curson.
- S. Stephani eocl. in Tangermunde 32, 30.
- b. Stephani protomart. eocl. Valentin. 1344. 1346, 10; sepulchrum s. Apollinaris 1343, 20; clerici 1344, 15.
- S. Stephani capella Wormat. 777.

- s. Stephanus prothom. 80, s. 404, s. 483, 1. 486, 15. 633, 820, 40. 1276, 30. 1485, 21. corp. 116, 25. 972, 25. reliqu. 36, 1. 482, 20. 483, 1. 487, 1 (Stephanus). 601, 3. (Stephanus). 758, 10. 764 — 767, 1. 769. 771. 773, 3. 774, 15. 777, 30. 778, 40. 780, 30. 783, 15. 787, 35. 817, 2. 972, 2. 1487, 1. caput 198, 1; festiuitas 186, 20 (Stephanus). 1478, 30. 1479, festum 712, 10. 1484, 30. 1486, 10; inuencio 471, 5. 611, 15; vigilia inuencionis 441, 10; 7 dies 468, 10 (Stephanus); vigilia 649, 25.
- Stephanus, Stephanus I. rex Ungar. 518, 15. 520, 23.
- Stephanus II. rex Ungar. 40, 40.
- Stephanus V. rex Ungar. 4, 1. 723, 3.
- s. Stephanus I. papa 784, 3; reliquiae 787, 35. 818, 15. 972, 29—30; dies 468, 15 cf. 30 n. o (Stephanus).
- Stephanus II. papa 147, 20. 732, 10. 733, 15. 1487. 1488, 1.
- Stephanus III. papa 158, 35. 159, 30. 1821, 40.
- Stephanus IV. papa 162, 20. 355, 10. 735, 20. 739, 30.
- Stephanus V. papa 173, 3.
- Stephanus VI. papa 175, 35.
- Stephanus VII. papa 177, 30.
- Stephanus papa *fabul.* 183, 46; *alter* 184, 10.
- Stephanus IX. (X.) papa, *antea* Fridericus (de Lotharinga) abbas Casin. 188, 30. 1054, 5. 1416. 1417. 1468—1465, 1.
- Stephanus (de Fossa-Nova, card.) 246, 15.
- Stephanus ep. Camerac. et Attrebat. 156. 177, 40.
- Stephanus ep. Halberstad. v. Herrandus.
- Stephanus abb. Cister. 203, 15. 204, 15.
- Stephanus, Stefanus Veneticus mon. Casin. 1130. 1131.
- Stephanus I. dux Bavar. (infer.) 4, 1. 439, 5. 462, 30. 647, 40.
- Stephanus (Lazarewitsch) Dyspoti, dux (Serb.) 672, 35.
- Stephanus comes Bolon. 232, 20.
- Stephanus comes Pertic. 241, 35. 242, 15. 244, 35; fr.: Godefredus.
- Stephanus de Denaing 199, 30; uxor: Rosa.
- Stephanus feudatus de Saltin 217, 40.
- de Sternberc, *Sternberg prope Asmis-aeu (Lippe)*. Cunradus II. archiep. Magdeburg.
- de Sternberc, *Sternberg (bayr. Rb. Unterfranken, Bz. Königshofen)*: Bertoldus II. ep. Herthol.
- Stetyn (ciuit.), *Stettin ad Oderam fl. (Pomeran.)* 34, 40; eod. canon. 34, 10; Stetinensis dux: (Otto II.), v. Pomeran.
- Stetin (villa), *Stetten (würt. Neckar-kreis, Oa. Brackenheim)* 666, 40.
- Steynfrit v. Steinfrit.
- Sthepphanus, Sthephanus v. Stephanus.
- Stigius locus 1187, 10.
- Stilfrid castrum, *Stilfried ad March fl. (Niederösterreich, Bz. Gänserndorf)* 416, 15.
- Stiria, Styria, *Steiermark* 3, 15. 30, 15. 42, 30. 418, 35. 419, 25. 670, 40. 672, 10. 674, 10. 722, 35; *pergrina* Stira, Syria. 405, 5. 625, 35; dicitur 3, 15; marchionatus 3, 15; ducis: Fridericus de Baden, Albertus I. dux Austr., Albertus II. dux Austr., Henricus dux Austr., Otto dux Austr.; Stirensis marchio: Otacharus V. — Styrienses 43, 1.
- Stizlawa, Stizlawa filia Pribislai (de Krizanow), uxor Galli de Lablon 682, 10.
- Stizlawa conuersus Sar. 692, 3.
- Stolbero v. Stalberg.
- Stolp (villa), *Stolp ad Oderam fl. (pr. Rb. Potsdam, Kr. Angermünde)* 33, 15.
- Stormaria, *Stormarn (Holstein, circa Alster, Biller, Trave fl.)* 29, 1. — Stormarii 36, 22.
- Stotor provincia, *fortasse terra Stoderanorum (Huellorum), qui inter Albim et Oderam fl. sederunt* 38, 35.
- Stotternheim v. Stuternheim.
- Stoyei 402, 35. 624, 5.
- Stragow claustrum (ord. Praemonstrat.), *Strahow (Bohem., prope Pragam)* 40, 60; Stragoviensis eod. 40, 55.
- Strantfrisones v. Transfrisones.
- Stranze: Hermannus de Tulstete.
- Straquaz fil. Bolizlai I. ducis Bohem., mon. S. Emmerami monast. Ratipon. 38.
- Strasburg, Strasburgensis civ., Strassoburgium v. Argentina civ.
- Strausberg v. Struzberch.
- Straussfurt v. Stusforte.
- Stielitz v. Strailicz.
- Strepi, Strepy villa parroch., *Strépy-Bracquignies (belg. Prov. Henasgau, arr. Soignies, cant. Roculx)* 226, 40 (Vatop.). 238, 30. 282, 10; de St.: Alardus.
- Strigonium urbs, *Gran ad Danubium fl. (Ungar.)* 38, 30. 39, 30; Strigoniensis archiep.: (Georgius).
- Strouni, Strove fl., *Streu fl., qui in Fränkische Saale fl. infuit* 356, 15. 520, 1.
- de Strailicz, *Strélitz (mähr. G. et Pol. B. Brienn)*: Zmilio.
- in Strumis, *hodie Poppi (Tusc., Prov. et circ. Arezzo)*, monast.: S. Fidelis. — Cf. Monteppe.
- Strazberch, Struzeberch, Struzeberch castrum, castellum, *Strausberg (pr. Rb. Potsdam, Kr. Oberbarnim)* 33, 15. 34; eod.: S. Iacobi, Predicatorum fr.
- Studowe villa, *Stauda (sächs. Kh. Dresden, Ah. Großhain)* 601, 1.
- Stura fl., *Stura fl. (e. gr. Stura di Demonte fl., qui in Tanaro influit, et Stura di Lanzo fl., qui in Padum influit)* 1455, 1; Misturla 1455, 1.
- Stusforte, Stusfürte villa, *Straußfurt ad Unstrut fl. (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissenau)* 469, 20. 477, 10; de St.: Rudolf consul Erford.
- Stuternheim, Stutirnheim, Stutirnheim castrum, *Stotternheim (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar)* 405, 10. 461, 15. 625, 35. 653, 5; de St.: Otto.
- Styria v. Stira.
- Suanensis (Soana Tusc., Prov. et circ. Grosseto, mand. Pitigiano, com. Sorano) ep.: Alamannus.
- Suardus rex Belg. *fabul.* 113, 15.
- Suarzo familiaris s. Paulinas 930; fil.: Werenherus.
- de Subach, *Seebach (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza)*: Theodericus.
- Subhugniacum castrum (Hanon.?) 117, 30.
- Sublacus locus, *Subiaco ad Teverone fl. (Prov. Roma)* 514, 40.
- Sudergo pagus (Saxon.) 792, 20.
- Suderhusen, Sunderhusen villa, *Suirhusum (niederl. Prov. Friesland)* 385, 15. 689, 20.
- Sueci v. Sweicia.
- Sulze v. Saltzbach.
- Suessonas, Suessionis, Suessione, Suecio, Suecona, Suessionica, Suessionensis civ., *Soussons (frz. dép. Aisne)* 119, 1. 122, 20. 145, 35. 146, 1. 176, 5. 207, 35. 208, 10. 225. 230, 15. 243, 10. 266, 5. 740, 15; Suessionensis comitatus 228, 40; ep.: Gildardus, Maulles; com.: Yvo. Iohannes II.
- Suetonius 81, 30. 87, 15. 105, 1.
- Suevi, Swevi 15, 50. 29, 40. 36, 40. 43, 1. 116, 35. 173, 10. 364, 30. 365, 20. 367, 10. 376, 1. 377, 35. 378, 1. 379, 10. 383, 30. 384, 1. 403, 15. 405, 20. 439, 35. 521, 35. 527, 5. 534, 1. 536, 25. 566, 20. 580, 5. 584, 5. 647, 30. 753, 30. 923, 15. 1489, 15; Suevus 1380, 30.
- Suevi, Swevi: Conradus III. rex Rom., Welfo IV. dux Bavar., Gerungus abbas Hirsang., Conradus mon. Sar., Swevicus: Heinricus mon. Sar. — Suevia, Swevia, Svevia 3, 15. 13, 25. 19, 10. 23, 30. 26, 30. 29, 30, 1. 38, 20. 37, 10. 63, 20. 240. 360, 30. 361, 5. 364, 23. 374, 30. 396, 35. 405, 5. 415, 30. 431, 5. 432, 1. 516, 10. 530, 20. 531, 55. 533, 5. 535, 15. 541, 40. 543, 15. 547, 30. 560, 10. 562, 25. 568, 30. 611, 10. 625, 5. 641, 20. 658. 671. 673, 10. 674, 5. 872, 35. 917, 35. 921, 5. 923. 927, 30. 932, 4. 1219, 30. 1331. 1332, 5. 1380; principes 37, 15; ducis: Otto I., (Ernestus I.), Hermannus IV., Otto III., Rudolphus, Fridericus I., Fridericus II., Fridericus III., Fridericus IV., Fridericus V., Chunradus II., Philippus, Cunradus IV. (Conradinus), Hartmudus (Immo Hartmannus), Leopoldus (I. dux Austr.); ducissa: Agnes; de S.: Siegboto mon. (Gaterstedt).
- Suhl v. Sule.
- (Suidgers) ep. Bamberg, v. Clemens II. papa.
- Suirhusum v. Sunderhusen.
- Sule villa, *Suhl (pr. Rb. Erfurt, Kr. Schleusingen)* 393, 35. 617, 1.
- s. Sulfae reliquiae 774, 10.
- Sulmona v. Salmona.
- S. Sulpicii domus (prope Cenomann. civ.) 810, 30.
- S. Sulpicii ep. oratorum Trev. 784, 1.
- s. Sulpicius, Sulpitius cf. 888, 10; reliquiae 774, 15. 776, 25. 818, 10; discipulus s. Salvi 868, 10.
- de Sultzpach, *Sulzbach (bayr. Rb. Oberpfalz)*, comes: Perengerus.
- Sulzi castrum, *Sauweditz (pr. Rb. Merseburg, Kr. Delitzsch)* 606, 40.
- Sumerde Mainis (ciuit.), *Sömmerda (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissenau)* 457, 10; Somerde 435, 3; de S.: (Bertoldus).
- Sumeringin, Summeringen, Somerihgen, Sommeringin villa, *Lützen- et Gangloff-Sömmerda (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissenau)* 443, 5. 477, 20. 650, 10; emiterium et eod. 568, 10; de S.: Günther consul Erford.
- Summa v. Somma.
- Sunanitis (Acilis uxor Balduni IV. com. Hanon.) 215, 5. 216, 5.
- Sunderhusen v. Sunderhusen.
- Sunderhusan villa, *Sonderhusen (thür. Gb. Schweinfurt-Sunderhusen, nunc Kr. Sonderhausen)* 595, 10.
- Sundhausen v. Sunthusen.
- Suinberg (ciuit.), *Sonneberg (thür. Gb. Meiningen, nunc Kr. Sonneberg)* 615, 35.

- Sunneborn, Sonnenborn (villa), *Sonneborn* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 462, v. 653, 80.
- Sunno (dux Franc.) 116, 30.
- Sunthusen (villa), *Sundhausen* (thür. Gb. et Kr. Gotha, prope Gotha) 630, 30.
- de Supplingeburch, *Supplinburg* (braunschw. Kr. Helmstedt, A. K. B. sigelstett), com.: Gevehardus, Lotharius.
- Suppus de Montereale 1475, 20; fil.: Faganus.
- Surackon villa, *Suratka* (mähr. G. Brünn, Pol. B. Neustadt) 701, 22.
- Sure, *Sauer fl.*, qui in Mosellam fl. influit 773, 15.
- Surhon villula, *Sur-Hon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavaï, com. Taisnières-sur-Hon) 118, 1.
- Suriani 404, 25.
- Surianum castrum, *Soriano nel Cimino* (Rom. et circ. Viterbo) 258, 30. 711, 10. 712, 714, 5. 715, 1.
- Susa v. Secusia.
8. Suanneus reliquiae 774, 15. 788, 10. 818, 30.
- in Suelitz, *Saußlitz* (sächs. Kh. Dresden, A. H. Meissen), (comb.) peup. domin. (S. Clara) 41, 30.
- Sutrium, Sutrina, Sutriorum, Sutr urbs, *Sutri* (Prov. et circ. Viterbo) 975, 1. 1142. 1299, 25. 1408, 1. 1409, 1: Sutrini: Bonito.
- Suevia v. Suevia.
- Svebinga (villa), *Schwabing* (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. München I) 3, 20.
- de Swabniz, Swabitz, *Schwabenitz* (mähr. G. Brünn, Pol.-B. Wichau): Wiligo.
- Swafelsi locus, *Schwaldfeld pagus* Bavar. circ. Altmühl fluvium superiorem 1490, 30.
- Swariza fl., *fortasse Schwarzw. fl.*, qui in Leitha fl. influit (Niederösterreich) 744, 5.
- de Swalenberge, *Schwalenberg* (Lippe): Hinricus.
- Swarcze cella, *Münsterschwärzach* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Kitzingen) 924, 20.
- Swarczburg, Swarzburg, Swarczberg, Swartzburg, Swartzburg, Swarczborch, *Schwartzburg ad Schwarza fl.* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, name Kr. Rudolstadt) 379. 397, 1. 418, 20. 419, 10. 449, 1. 460. 468. 470, 1. 542, 5. 559. 373, 25. 597, 20. 604, 20. 619, 25. 631, 20. 632. 652, 1. 653, 15: de S. comitatus 923, 1: comites 467, 15; com.: Sizo III., Heinricus I., Guntherus IV., Heinricus III., Guntherus VII. (V.), Guntherus IX. (VII.), Heinricus V., Heinricus VII., Heinricus IX., (Guntherus XVIII.), Heinricus X., Guntherus XXI., Heinricus XII., Heinricus XXII. vel XXIV: cf. Kevernberg.
- Swtuka v. Surakon.
- Swtatopluk v. Zwtatopluk.
- Swavey ins 26, 5; filiae Henrici V. com. palat. Rheni sub conditione Swavey iuris 26, 5.
- Swecia, *Schweden* 31; reges: (Birgerius immo princ.), (*perperam* Ericus dux de Smaland), — Succi 11, 30. 12, 1.
- Swein I. Otto rex Dan., fil. Haroldi I. regis 35, 15.
- (Swein III.) rex Dan., (fil. Erici III. Emune regis) 367, 15. 336, 20.
- Swerin, Zwerin, Zwtin, *Schwerin* (Mecklenburg) 36, 1. 390, 5. 402, 1. 421, 1. 508, 15. 623, 5. 633, 10; de S. com.: Gunzelinus I., Heinricus I., Gunzelinus III., Gunzelinus V.: Swerincensis, Zuerincensis episcopatus 15, 2. 30, 25; ep.: Berno.
- Swevi, Swevia, Swevus r. Suevi.
- Swidhardus laicus fr. b. Lamberti prae-posit. (Novi-Operis prope Hallam) 948, 15.
- Swinforde, Swinford civ., *Schweinfurt* (bayr. Rb. Unterfranken) 621, 35. 606, 5; de S. comes (*potius* marchio): Otto III. dux Suev.
- Sy r. Si.

T. Cf. D.

- Tabanae v. Tubanae fons.
- Tabaristan v. Trabarsthen.
- s. Tadasii senatoris reliquiae 818, 1.
- Taddeus v. Thadeus.
- Tadus Lucensis 1266, 25. 1267. 1272, 20.
- Tagebertus v. Dagobertus.
- Tagino archiep. Magdeburg. 749, 2.
- (Tagno), Tegno abbas Brunwiler. 775, 15. 776, 1.
- Talbertus castaldo Ariberti regis Langobard. 1433, 20.
- Tainnieres villa parroch., *Taisnières-sur-Hon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavaï) 238, 25.
- Taisnières-en-Thiérache v. Tainnieres.
- Talesperianus ep. Luc. 1434, 15.
- Talia (musa) 47, 10.
- Tallau pagus (Normann.), *inter Bithune fl. et Brasle fl.* (frz. dép. Seine-Inférieure) situs 161, 80; in Tallau p. fisci: Anilidum, Belvacus.
- (Talmud), *Thalmud* 81, 5.
- Tambach v. Thambach.
- Tammo ep. Fard. (Verd.) 373, 15.
- Tanays fl., *Don* 89, 45.
- Tangermunde civ., *Tangermünde ad Albim fl.* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Stendal) 32: ecol.: S. Stephani, de T. comes: Heinricus (comes de Gardelegen); cf. Nowin-Tangermunde.
- Taonis Fontana v. S. Salvatoris monast. de Fontana Taonis.
- Tarabolus v. Tripolis.
- Tarant castrum, *Tharand* (sächs. Kh. et A. H. Dresden) 599, 20.
- Tarantasia (civ.), *Montiers-en-Tarentaise* (frz. dép. Savoie) 711, 25; Tarentasiensis (*perperam* Tarentinus, at chiep.: Aim I.; de T.: Innocentius V. papa (Petrus).
- Tardenois v. Fera in T.
- Tarpeyus mons Rom. 516, 15.
- Tarquicenses, nunc Tornacenses 93, 20.
- Tarquinus, Tarquinius Priscus rex Rom. 99.
- Tarquinus, Tarquinius Burbantius aut Superbus rex Rom. 93, 20. 94, 1. 99. 109, 25.
- (Tarsus), Tharsus (Cilio.) 1230, 45.
- Tartari, Tarthari, Thartari 3, 25. 41, 25 (Tartari), 244. 303, 1. 395, 5. 400. 401. 404, 5. 405. 407. 417, 5. 420, 1. 460. 623. 625. 627. 633, 5. 642. 656, 1. 700. 713, 1. 715, 1. 720, 1. 722, 1. 724: Tartarorum rex 401, 1. 405. 407, 30. 623, 1. 635; nobiles 401, 15. 623, 15; im p. (Abaghis Chan); reges: D. yrd. Gazan. — Tartari, *Likwan* 402, 10. 469, 20; rex (*potius* princ.): (Al-gardus).
- de Tasdorf, *Daasdorf* (thür. Gb. et Kr. Weimar, prope Buttelsdorf): Ticzil, consul Erford.
- Tassilo I. (dux Bavar.) 125, 20.
- Tassilo, Tassillo, Tasilo, Tessilo, Thesilo II. dux Baicar., fil. Udlonis ducis 158. 159, 25. 160, 5. 732, 1 — 735, 2. 743, 20 (Thessilo). 1488, 5. 1489; *fortasse etiam* Tassilo mon. 801, 20; filia 159, 15; liberi: Theodo, *perperam* Austrudis; avunculus: Pippinus rex Franc.
- Tattari v. Tartari.
- Tauber v. Tubera.
- Tauberbischofsheim v. Bischofsheim.
- Taurinensis civ., *Turin ad Padam fl.* 963, 15; parrochia 965, 45; ep.: Amizo. Taurinenses 970, 10.
- Taxio (fil. Godofridi de Hanteville) 1465, 10; fr.: Robertus I. comes (de Loritello).
- Taxis rex Ung. 8, 25.
- Taynardus rex Belg. *fabul.* 113, 25.
- Taynieres villa parroch., *Taisnières-en-Thiérache ad Grande Helpe fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 238, 20.
- Teapensis (Teano, ital. Prov. Neapel, circ. Caserta) comes: Pandulfus V. prince Capuan.
- Testina urbs, *Chieti* (Abruzzi) 1128, 15. 1339, 10; Testanus episcopatus 1137, 15; ep. 1129; altare: S. Felicia; Testinum territorium 1140, 1: Teatensis comitatus 1462, 25; com.: Attio. Testamundus III.
- Tebaida, *Thebais* prov. Aegypti 354, 25; in T. mon. et abbas: S. Antonius. — Cf. Thebei.
- Tebertus mon. Passinian. coen. 1104; nepos: Benzo.
- Tebertus nob. de Nonantula 974, 15.
- s. Tecla (Thecla) virgo 769, 25. 1369, 20; reliquiae 774, 10.
- Teclika, Theca filia Crocoomis Bohemi 37, 45. 38, 1.
- Tegino v. Tageno.
- Telephone v. Telephone.
- Tekhyh castrum, *Tetin* (böhm. G. Prag, Pol.-B. Hofowitz, prope Beraun) 38, 1.
- Tellectum mons (apud Cortiacum fl., qui in Trebiam fl. influit, Prov. Patina, prope Bobbio), certe cum Tellectus loco in cartis Bob. monast. *superius nominato cohaeret* 998, 20.
- Teloma, (Tabo) fil. Martii (princ. Capri ina.) 1020, 5; fil.: Ebalus.
- Teltow terra, *Tellow* (pr. Rb. Potsdam) 38, 15.
- Templari, Templariorum ordo, Templi milicia 35, 25. 355, 15. 375, 25. 386 — 389, 10. 403, 15. 424. 446, 20. 512, 20. 543, 10. 591, 10. 594, 20. 625, 1. 635. 642, 60. 651, 45. 715, 20. 720, 15; Templi domus fr. militis 403, 1. 624, 25; Tempelherren 1486, 1; Templariorum heresis 715, 20, marscalcus 388, 15. 593, 20; mag.: (Wilhelmus Car notensis), (Wilhelmus de Belloico); domus: Acon, 424, 25. 653, 20; Prag. ad S. Laurencium 41, 20; Cruciferi 27, 10; v. Otto.
- Templutenus (pagi, qui olim in confinio Franciae et Belgiae circa Landrecis, Avesnes, Chimay civ. situs erat) comes 128, 15; fil.: Brunellus comes Hanon.
- Tenneberg castrum, *Schloß Tenneberg* (thür. Gb., nunc Kr. Gotha) 454, 5 (Tenneberg civ.). 619, 10. 627, 10. 633, 15 (Theneberg). 635. 636, 5. 648, 15. 654, 20 (civ.); scultetus 619, 10; mons 519, 20. 545, 25 (Thenenberg).
- Tenera (fil.), *Dender, qui in Schelde fl. influit* 117, 30; Thenor 100, 20. 117, 10; Tenor 100, 20.
- Tener-munda v. Tenremunde.

- Theodericus I. rex Franc., fil. Clodovei I. regis 22. 480, 10.
- Theodericus II. rex Franc., fil. Childeberti II. (*perperam* Sigiberti I.) regis 125. 480, 10. 998, 1.
- Theodericus, Theodoricus III. rex Franc. (fil. Clodovei II. regis) 133. 137, 10—139, 8. 140, 40. 141. 155. 179, 30; filii: Clodoveus III. rex, Childebertus III. rex.
- Theodericus IV. rex Franc. 142. 143, 10.
- Theodericus, Theodoricus rex Ostrogoth., Ytal. 118, 15. 121, 20. 123, 20; nepos: Athalaricus.
- Theodericus (II. rex Visigoth.) 121, 25.
- Theodericus, Theodericus card. presb. 360, 10. 530, 15.
- Theodericus II. archiep. Trev. 395, 10. 618, 1.
- Theodericus ep. Camerac. et Attrebat. 154, 45. 156, 5.
- (Theodericus II.) ep. Goarc. (Gurc.) 415, 20.
- Theodericus ep. Halberstat. 373, 15.
- Theodericus ep. Merseburg. 378, 85.
- Theodericus, Deodericus I. de Hamalan, ep. Met. 8. 183. 894. 895.
- Theodericus, Ditericus I. ep. Cio. (Nunenburg.) 361, 15. 531, 1.
- Theodericus, Ditericus II. ep. Nuwenburg. 365, 1. 396, 40. 397, 15. 398, 10. 618, fr.: Heinricus I. marchio Misn. (Theodericus) archiep. (*immo* ep.) Olmuc. 431, 10. 641, 5.
- Theodericus, Ditericus ep. Veron. (Wiron.), fr. ord. Min. 398, 45. 483, 20. 1485, 10.
- s. Theodericus abbas (in monte Orprope Remos), discipulus s. Remigii 124, 40.
- Theodericus de Bruheim, I. abbas monast. S. Petri Erford. 464. 489, 5.
- Theodericus de Cirmen, II. abbas monast. S. Petri Erford. 489, 5.
- Theodericus abbas Gemetic. 170. 171, 1.
- (Theodericus) abbas Hasung. 458, 20.
- Theodericus abbas S. Michaelis monast. Hildensheim. 377, 10.
- Ditericus I. abbas, antea hospitalarius S. Viti monast. in Oldesleben 391, 1. 394, 15.
- Ditericus II. abbas, antea capellanus S. Viti monast. in Oldesleben 394. 1383, 40.
- Theodericus II. (abbas Walchdorf.) 1383, 40.
- Theodericus abbas Werden., prior S. Petri monast. Erford. 488.
- Theodericus mon. et sacerdos Casin. 1135.
- (Theodericus) praepos. S. Augustini monast. Erford. 629, 45.
- Theodericus Ithoniz mag. (Erford.) 464, 30.
- Theodericus fr. ord. Predicat. Erford. 401, 20.
- Theodericus decanus Prum. 767, 30.
- Theodericus (de Eilenburg) marchio (Orient.) de Lannishere 376; fr.: Teto marchio.
- Theodericus, Thidericus, Ditericus I. marchio Misn., comes (de Weissenfels), fil. Ottonis march. 32, 5. 378, 1. 379, 10. 382, 20. 383, 2, 523, 1. 527, 10. 531, 3. 553. 554, 25. 558, 10. 563, 30. 596. 619, 3. 657, 30. 658, 10; uxori: Iutta; filii: Heinricus I. langgr. Thur.
- Theodericus, Thedericus, Thidericus, Thidericus, Dythericus II. marchio Misn., (Orient.), de Landesberch, fil. Heinrici I. marchionis, langgr. Thur. 26, 35. 31, 1. 32, 5. 33, 50. 402, 10. 411, 80. 415, 15. 417, 35. 418, 15. 420, 25. 465, 30. 544, 80. 563, 30. 620, 15. 623. 624. 628, 4. 629, 8. 630, 3—633, 10. 658, 10; uxori: Helena; filii: Fridericus Tuto.
- Theodericus, Theodoricus, Thidericus, Thydericus, Tidericus, Dythericus, Tiedemann, Tycemannus, Tycemann, Tyczenne, Diczenmann langgr. Thur., fil. Alberti langgr. 32, 5. 418. 420, 25. 421, 15. 428, 1. 429, 5. 437, 25. 440, 15. 475. 625, 50. 630, 35. 633, 35. 635, 45. 639, 35—641, 1. 646, 45. 648, 40. 658; uxori: Iutha.
- Thidericus marchio (Orient.) 28, 80.
- Theodericus comes de Alost et de Waise 205, 80; uxori: Laurencia.
- Didericus comes de Berka, fil. Beringeri com. de Linderbeke 520, 15.
- (Theodericus VII.) comes de Cleven 422, 25. 634, 10; uxori: Margareta.
- Theodericus de Alascia, comes Flandr. 14, 40. 204, 40. 205. 223, s. (Theodericus) 362, 15. 531, 30; liberi: Margareta, Philippus, Matheus comes Bolon., Petrus ep. Camerac.
- Theodericus nob. (comes) de Glichen 530, 40.
- Dietricus comes de Gritenstein 787, 1.
- Theodericus comes de Linderbeke 520, 15; uxori: Uta; filii: Beringerus.
- (Theodericus) comes de Valkenberg (Valkenburg) 405, 1; fr.: Engelbertus II. archiep. Colon.
- Theodericus comes de Werben, fil. Alberti Urai, I. march. Brandenburg. 532, 30; uxori: Mechtildis.
- (Theodericus) burgr. de Kerschberg 587, 25.
- Theodericus praefectus de Kirchberg 404, 50. 625, 25.
- Theodericus dom. Aven. 194, 10. 197, 10; soror: Yda.
- Theodericus Calops (*Pseudo-Fridericus*) 632, 30.
- Theodericus, Theodoricus de Dixmuda 242, 1. 287, 30.
- Theodericus Geoz 469, 20.
- Theodericus Grop nob. in Hassia, fil. Magni 597, 10.
- Diterich Kapuze (advoc. Mulburg.) 477, 30.
- Theodericus de Mailli 331, 30.
- Theodericus de Stalbach (*immo* Slatobach) nob. 598, 30.
- Theodericus de Subach 611, 5.
- Theodericus Bi-der korchin de Tensete nob. 460, 35. 466, 25.
- Thydericus de Wypech 587, 20.
- Diterich von Guttern, consul Erford. 477, 15.
- Diterich von Meldingen, consul Erford. 477, 20.
- Diterich von Millingstorf, consul Erford. 477, 5.
- Diterich von Mülhusin, consul Erford. 477, 20.
- Theodericus Murer, consul Erford. 427, 2.
- Diterich von der Sachsa, consul Erford. 477, 5.
- Ditericus civis Erford. 389, 40.
- Theodewinus card. ep. Port., Romanac. eocl. legatus 535, 25.
- Theodgaudus v. Thietgaudus.
- Theodicius ep. Artin. 1140, 1.
- Theodo fil. Tassillon II. ducis (Bavari.) 734, 20. 735, 20.
- s. Theodoli mart. reliqu. 769, 80. 776, 10.
- Theodomarus v. Thietmarus.
- Theodonis villa, *Diedenhofen* (Lothring.) 738, 10. 739, 5.
- Theodoricus v. Theodericus.
- s. Theodorus mart. 767, 15. 770, 15; reliquiae 482, 25. 764, 20. 778, 80. 780, 20.
- Theodorus (I. Lascaris imp. Graec. de Nicea) 274, 25.
- Theodorus (I. papa) 127, 25; Theodori papae privilegium 1009, 1.
- Theodorus (II. papa) 175, 35.
- Theodosius, Teodosius I. imp. Rom. 115. 116, 5. 414, 80. 1202, 40. 1217, 30.
- Theodosius, Teodosius II. imp. Rom. 108, 40. 116, 80. 118, 10. 120. 394, 10. 617, 13; uxori: Eudoxia.
- Theodosius III. imp. Rom. 142, 25. 751, 15.
- Theodricus v. Theodericus.
- Theopanu imperatrix, de Grecia, Greca, uxor Ottonis II. (*perperam* I.) imp. Rom. 8, 25. 9, 5. 516 (Theophania, Theophanii). 1458.
- Theophilus imp. Constantinop. 752, 10.
- Theophilus patr. Alexandr. 115, 25. 1221, 20.
- Theophilus (ep. Antioch.) 525, 10. 857, 10.
- Theophilus levita, interlocutor Desiderii abb. (*fortasse* Albericus diac. Cassin.) 1117. 1119, 30. 1121. 1122. 1124, 1. 1125, 20. 1126, 30. 1129. 1130, 1. 1134. 1137. 1144. 1145, 40. 1148. 1149, 35.
- s. Theopompi, Theopontii corpus 986—992.
- Theoton. v. Teuton.
- Thérain v. Terremus.
- Therbellis (Tervel) rex Bulgar. 142, 80.
- Théroutanne v. Terravana.
- Thessalia 412, 40; Thessala monstra 103, 20.
- Thessalonicensis (*Salomiki, griech Macedon.*) d u x: s. Demetrius; cf. Add.
- Thessilo, Thessolo v. Tussilo.
- Theti v. Dedo.
- Thetis v. Tetis.
- Thetmarus v. Thietmarus.
- Thet- v. Teu-.
- Thiatgrimus 20, 5; uxori: Liaburga; filii: Lüdgerus ep. Mimig., Hildegrimus ep. Halberst.
- Thiaus villa paroch., *Thiant* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud*) 238, 40.
- Thidericus v. Theodericus.
- Thiedo, Tietdo ep. Camerac. et Attrebat., praepos. S. Severini eccl. Colon. 156, 15. 178, 5.
- Thiemarus v. Thietmarus.
- Thier, *Thieu* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roulez*) 238, 25.
- Thiérache v. Terasse.
- Thietgaudus, Theodgaudus archiep. Trev. 165, 40. 745, 15.
- Thietmarus, Thetmarus, Thiemarus, Themarus, Thitmarus, Theodomarus, Dithmarus, Dithmarus, Dietmarus, Diotmarus, Diotmarus.
- Theodomarus I. archiep. Salisburg. 744, 10; Diotmarus, Diotmarus 742, 1. (Thietmarus) ep. Cur. 1145, 10.
- Thietmarus, Dithmarus, Dithmarus II. ep. Verd. 367, 1. 482. 1332, 5.
- Thietmarus ep. Gabul. 485, 25.
- Thietmarus, Thiemarus, Themarus ep. Hildesheim. 942, 20—944, 20.

- Thietmarus ep. Merseburg. 9, 13.
 Dietmarus ep. Wormac. 357, 3.
 Dithmarus, Dithmarus abbas monast.
 S. Petri Erford. 377, 3. 488, 36.
 Thietmarus cenobita (Epternac.) 1370, 1.
 Dithmarus comes (de Solbold, *Lan-
 genselbold*, *pr. Bb. Cassel, Kr. Hanau*)
 529, 20; uxor: Adelheidis.
 Thieu v. Thier.
 Thieulain villa parroch., *Thieulain*
(belg. Prov. Henneq., arr. Tournai,
cant. Leuze) 238, 30.
 Thieusies v. Thiuizies.
 Thievenelles villa parroch., *Thieven-*
nelles (frz. dép. Nord, arr. Valen-
cennes, cant. Condé) 238, 30.
 Thieclin (*forlasse*: canon. Aschaff-
 burg.) 759, 30.
 Thim v. Tim.
 Thiorboh (*forlasse*: canon. Aschaff-
 burg.) 759, 40.
 Thirol v. Throl.
 Thietmarus v. Thietmarus.
 Thiuizies villa parroch., *Thieusies (belg.*
Prov. Henneq., arr. Soignies, cant.
Roeulx) 235, 35. 238, 40.
 Thievenelles v. Thievenelles.
 Thobias v. Tobias.
 Tholetum v. Tullum.
 Tholomus (Ptolemaeus scriptor) 82, 1.
 Tholosa civ. regia Aquitan., *Toulouse*
(frz. dép. Haute-Garonne) 112, 35.
 117, 30. 125, 35; Tholosanus comes:
 Raymundus VI.
 S. Thomae altare eccl. Brunwilar. 775,
 20.
 S. Thomae altare in S. Petri eccl. Er-
 ford. 485, 3.
 S. Thomae apost. eccl. in Lipitzk 598,
 20.
 S. Thomae apost. 485, 1. 486, 13. 529, 1.
 reliquiae 771, 1. 774, 20. 775, 29. 777, 5.
 972, 13; festum 324, 3. 723, 3. 724, 25;
 vigilia 167, 5. 563, 13. 633, 29. 707, 1.
 S. Thomae archiep. Cantuar., mart. 212.
 221, 10; translatio 389, 25, dies 486,
 20.
 (Thomas II. Zarembo) ep. Wratislav.
 420, 3.
 (Thomas) mag. theologus et doctor
 bonus 386, 30. 591, 40.
 Thomas comes Flandr. et Hanon., (II.
 comes) Sabaud. 114, 20. 275, 2. 276,
 30. 298. 299, 5. 306, 3—308, 10; uxor:
 Johanna comit.; fr.: (Amadeus IV.)
 comes Sabaud.
 Thomas comes de Noranthonne, *postea*
fr. Johannes scriptor Anglicus 288, 5.
 293, 20.
 Thomas (*immo* Cuno comes Suesseion.),
 castellanus Brug. 228, 40.
 Thomas dictus Chieres (miles) 266, 10.
 Thomas dom. de (Concy et) Merlo
 199, 1; uxor: Yda: liberi: Enghel-
 ranus II. de (Concy et) Boves, Ro-
 bertus de Boves, Yda.
 Thomas (dom.) de Hufalise 263.
 Thomas de Salonne 217, 3.
 Thomellus, Tomellus (hi-toriogr. mon.
 S. Amandi) 81, 33. 107, 30. 108, 30.
 110, 15. 112, 1. 120, 30. 190, 1. 193,
 185, 30.
 Thoricourt v. Troicourt.
 Thoringi, Thoringia v. Thuringi.
 Thourotte v. Tourtoe.
 Thr v. Tr.
 Thuechre, Tucher castellum, *Teuchern*
(pr. Bb. Merseburg, Kr. Weißenfels)
 359, 33. 330, 1.
 Thüringer Wald v. Loyba silva.
 Thuidemeris, Thudemeris, Tuidemer
 rex Ostrogot. 110. 121; fr.: Wala-
 merus.
 Thuin, Thuinum, Tuinum, Tuini villa,
Thuin (belg. Prov. Henneq.) 231,
 10. 322, 30. 323, 5. 324, 15.
 Thuillin villa parroch., *Thuin (belg.*
Prov. Henneq., arr. Mons, cant.
Boussu) 238, 25; Tuin villa 185, 1.
 Thollum v. Tullum.
 Thumaide v. Tumaides.
 Thura, de le Thure cenob. ord. S. Au-
 gustini, *Thure ad Sambre fl. (belg.*
Prov. Henneq., arr. Thuin, cant.
Marbas-le-Château, com. Solre-sur-
Sambre) 312.
 Thurci v. Turci.
 Thuringi, Turingi 7, 13. 22, 12. 357, 35.
 359, 1. 361, 20. 401, 30. 402, 1. 421, 2.
 426, 1. 428, 30. 429, 1. 439, 25. 538, 20.
 552. 553. 557, 1. 562, 1. 590. 596, 30.
 601, 35. 608, 10. 609, 3—611, 15. 612,
 1. 633, 2. 636, 15. 638, 3. 640, 1.
 645, 3. 633, 35. 792, 1. 911, 30. 932, 10.
 934, 30. 936, 30; Thuringu 37, 13; Thu-
 ringorum provincia 590, 20; terra
 401, 30. 402, 1. 610, 40; populus 421,
 20; gens 911, 25; Thoringi 118, 15.
 124, 3; Thoringorum regnum 119, 20;
 reges: Byssinus, Bertarius. — Thu-
 ringia, Turingia 10, 30. 27, 10. 30, 5
 (Turingia), 31. 36. 93. 125, 20. 190,
 15. 355, 10. 357. 359, 1. 362, 30. 364, 30.
 366, 3. 367, 10. 368, 25. 369, 1. 371,
 373, 3. 375, 30. 377, 35. 379, 30. 383,
 385, 30. 390, 15. 391, 15. 392. 394, 15.
 396, 1. 398, 30. 400, 30. 401, 35. 403,
 30. 405, 35. 411, 30. 417, 30. 418, 15.
 420, 40. 421, 35. 427. 428, 1. 430, 25.
 437, 20—441, 30. 448, 1. 451, 15. 453,
 10. 457. 459, 10. 460, 25. 462. 463.
 465. 466. 470. 471, 10—473, 30. 480, 1.
 514, 15. 515. 517, 2. 519, 10. 523.
 527, 1. 539, 10. 532. 534. 535. 537, 1.
 539, 5. 540, 30. 541, 30. 542, 25. 543,
 10. 548, 10. 549, 30. 550, 10. 551. 556,
 30. 558, 10. 560, 1—562, 30. 564. 566,
 25. 567. 572. 577. 579. 581, 30. 587, 35.
 590. 591. 594, 30—598, 1. 601, 1. 603,
 20. 608, 30. 610, 15. 611, 30. 612, 10.
 613. 617, 30. 618, 15. 620, 3. 622, 3.
 626, 10. 627, 10. 629, 20—634, 10. 638,
 20. 640, 15. 646, 10—649, 30. 651, 30.
 652, 15. 653, 3. 655, 3. 657, 25. 658,
 10. 722 (Turingia), 918, 30. 920, 15.
 922, 15. 927, 30. 928, 30. 930, 20. 931, 1;
 Thoringia 118, 15. 119; Dunningen 475;
 prelati 439, 13; dux 190, 15; langravii
 514, 30. 515, 30; principes primi 936,
 30; principes 365, 30. 366, 1. 634, 40.
 535, 13; comites 397. 398, 30. 403, 30.
 448, 1. 453, 10. 567, 15. 619; nobiles
 417, 35. 418, 10. 440. 441, 5. 448, 1.
 458, 1. 629, 30. 630, 3. 653, 3; advocati
 440. 451, 15. 452, 10. 453, 3; barones
 383. 440, 15. 453, 10. 579. 581, 5.
 654, 1; domini 466; ministeriales 440,
 10. 453, 10. 625, 10. 629, 30. 654, 1;
 milites 462, 3. 623, 3; civitates
 460, 25; civitates 466. 470, 25; opida
 470, 25. 579, 40; villae 470, 25; villae
 optima 402, 1; castra 579, 40; pro-
 vincia 532, 5. 609, 45; praepositurae
 427, 10; pagus: Lengvize; Thuringiae
 Cronica 661, 80; Thuringiae,
 Thuringorum reges: Bissinus, Ber-
 tarius, Merwicus *fabul.*; langr.:
 Hermannus II. de Wineburg; Lu-
 dewicus I., Ludewicus II., Lude-
 wicus III., Hermannus I., Lude-
 wicus IV., Heinrich Raspe rex Rom.,
 Conradus, Hermannus II., Heinri-
 cus I. (Illustris), Albertus, Albertus
 fil. Alberti, Theodericus, Fridericus
 I., Wilhelmus III. dux Sax.; langtraviae: Elizabeth,
 Margareta; com.: Ludewicus I., Lu-
 dewicus II., Heinrich III. Raspe,
 Sizzo (de Kevernberg), Heinrichus

(I. de Schwarzburg); de Thuringin.
 Albertus nobilis.

Thuronensis, Thuronia v. Taroni.

Thuscac fines v. Tusci.

Thydericus v. Theodericus.

Thymo, Thimo, Timo ep. Babenberg.
 377, 20. 378. 564, 32.

Thymo (*immo* Cuno) comes de Beche-
 lingen, (fil. Otonis com. de Nord-
 heym, ducis Baw.) 529, 1.

Thymo II. comes Sax. (de Wettin)
 523, 1; uxor: Uta; fil.: Conradus
 marchio Misen.

Thymo de Nordeke, ingenus 520, 1;
 uxor: Hildegardis; fil.: Gebehardus.

Thyrus v. Tyrus.

Tiberis fl., Tiber 1104, 20. 1285, 35.

(Tiberius), Tyberius Cesar, I. imp. Rom.
 835, 25. 988, 20.

Tiberius II. imp. Constantinop. 125, 5.

(Tiberius III. imp. Constantinop.), Ab-
 sinarius 141, 2.

Tiburci, Tiburti mart. reliquiae 482,
 25. 486, 3; fl. Cromatii 785, 20.

Tiburcius, Tiburtius, Tybureus mart.
 709, 3; reliquiae 764. 765, 20; ss. Ty-
 buren et Valeriani festivitatis 765, 20;
 vigilia 635, 5.

Tiecmannus, Tyecmannus v. Theodercus.

Ticinum etc. v. Papia, Brixia civ.

Ticinus fl., Tessin 1071, 1. 1455.

Ticizl v. Tizil.

Tidericus v. Theodericus.

Tiefthal v. Tyfental.

Tiefart v. Divort.

Tietbaldus, Tietpaldus v. Theobaldus.

Tietdo v. Thiedo.

(Tile), Tyle Ackerschoile, consul Er-
 ford. 477, 20.

(Tilo), Tyleo de Sachsa, mag. cons. Er-
 ford. 427, 5.

(Timeus), Thimeus (liber Platonis) 79,
 15.

Timo v. Thymo.

Timothei, Thimotei mart. discipuli
 Pauli reliquiae 482, 10. 758, 25. 778,
 20. 818, 3; Thimoteus 83, 40; Thimo-
 theus 911, 15.

Tiphei montes, *Riphei montes septen-*
trionales fabul. 89, 45.

Tirboun (Dierbounum) locus *prope* *Cat-*
terfeld (thul. Gb. Gotha, nunc Kr.
Gotha) 519, 15.

de Tirol, Tyrol, Tyrolia com.: Alber-
 tus I., Meinhardus II.

Tirus v. Tyrus.

Tischnowitz v. Tuschnawitz.

Titus Livius v. Livius.

(Tizil), Ticizl von Tasdorf, consul Er-
 ford. 477, 10.

Tizil Vicztum, civis Erford. 478, 1.

Tobias 596, 30. 1000, 20; Thobias 82, 30.

(Tobias), Thobias (de Tassan) 680, 30;
 fr.: Iesco, Buzo.

Todi v. Tudertini ep.

de Toegni, *Toeny ad Seine fl. (frz. dép.*
Eure, arr. Louviers, cant. Gaillyen),
 dom.: (Rogerus), Rogerius, Baldui-
 nus (Toinus).

Totestädt v. Totelstett.

Togata Belgis 91, 10; Togata Gallia 87,
 20. 90, 10.

Toletanus (*Toledo*) archiep.: Elipan-
 dus. Sanctius II.

Tomellus v. Thomellus.

Tongres Nostre Dame villa paroch., *Tongre-Nostre-Dame* (belg. *Prov. Henegau*, arr. Ath, cant. Châteves) 238, 35.

Tongres Saint Martin villa paroch., *Tongre-Saint-Martin* (belg. *Prov. Henegau*, arr. Ath, cant. Châteves) 238, 35.

Tongris, Tongres, Tongrensis v. Tun-gues civ.

Tonnehaut villa paroch. in decanatu Chievrie, *pars Thoricourt villae* (belg. *Prov. Henegau*, arr. Soignies, cant. Enghein) 238, 35; cf. Troicourt.

Topstedt, Topstede praedium, *Nieder-vel Ober-Topstedt* (pr. Bb. Erfurt, Kr. Weissenau) 545, 35, 630, 30.

Torellus: Uraus.

Torgow praedium super ripam Albem, *Torgau* (pr. Eb. Merseburg) 536, 1, 651, 30.

Tornacum, Tornacus. Tornacensis urbs, civ., villa, *Doornik, Tournai* (belg. *Prov. Henegau*) 87, 35, 91, 30, 99, 100, 1, 101, 10, 109, 110, 30, 116, 1, 119, 30, 154, 15, 168, 175, 1, 186, 30, 188, 30, 196, 167, 267, 289, 5, 299, 30, 300, 302, 15, 304, 15, 594, 35; Blandin opp. 109, 35; Hostili civ. 90; Hostilio 100, 1; Nervia 99, 100, 1, 101, 10, 109; secunda Roma 100, 1; portae 119, 10; Tornacensis castellum 209, 25; castellanus: Evaradus Radoul; officiales 318, 1; ecel. et monast.: S. Mariae, S. Martini, S. Maximi, S. Petri. Tornacensis diocesis 107, 35; episcopatus 226, 35; ecel. 154, 280, 35; ecel. cathedr. 203, 1; provincia 196; vic: Odille Alataque, S. Petri, Tara; Tornacensis ep.: Mammelenus, s. Eligius, Raboldus, Simon de Vermandois, Gothinus, Walterus; thesaurarius: Bouchardus de Avesnes; Tornacensis historia 99. — Tornacensis 115, 30, 119, 10, 139, 1, 186, 30, 196, 30, 303, 784; Menapii, deinde Tarquenses, et nunc Tornacenses 93, 40; Tornacensis: Gothinus; Hostiliensium dicta 85, 10.

Tortona v. Terdonensis ecel.

Torvina matrona Bonon. 816, 20.

Tosny v. Toegni.

Totelsstet villa, *Tötelstätt* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 486, 40.

Totenberg mons, *Datenberg prope Kaben* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 519, 15.

Totila (rex Ostrogothi) 124, 20, 1182, 10, 1231, 30.

Tuto v. Tuto ep. Ratisbon.

Toul v. Tullum.

Toulouse v. Tholosa.

de Tourmery, *Cormery* (fr. dép. Loir-et-Cher, arr. Blois, cant. Contres); Hugo, Godefridus.

Tournai v. Tornacum.

de Tournheim, Tournehen, Tornehem castrum, *Tournhem ad Hem fl.* (fr. dép. Pas-de-Calais, arr. Saint-Omer, cant. Arras) 268.

Tourtoe (villa), *Thourotte* (fr. dép. Oise, arr. Compiègne, cant. Ribécourt) 233, 1.

Tourp villa paroch., *Tourpes* (belg. *Prov. Henegau*, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 238, 35.

Tours v. Turoni.

Trabrasthen (terra), *fortasse Tabaridun terra in orientali litore maris Caspici* 95, 10.

Tracia, Trachia, Thracia 90, b, 103, 20.

Tragnardus ep. Camerac. et Atrebat. 156, 1.

Tragoditae v. Trogodici.

Traianus (imp. Rom.) 836, 1.

Traiectum castrum, *Utrecht* 11, 50, 29, 25, 791, 30; Wiltenburch 791, 30; ecel. 789, 10; Gultraentensis ecel. 185, 1; Traiectensis diocesis 385, 15, 389, 30; Traiectenses ep.: s. Willibrordus, Harnabrus, Radobodus, Adelbodus, Conradus, Eurchardus, (Godbaldus), Otto II., Guido; abb.: Gregorius, Albricus.

Traiectum Superius urbs, opp., *Maasricht* 411, 30, 628, 30, 662, 1; pons publici aggeris 662, 1. Traiectensis 135, 30, 662, 1; ep.: s. Amandus.

Traisen v. Treisme.

Transfrisones, *Stranfrisonen* 29, 5.

Transalbanii Saxones 7, 30.

Transmarus ep. Noviom. 818, 40.

Transmundus v. Trasmundus.

Trapona in Sicilia, *Trapani* 713, 15; portus 713, 15; domus fr. ord. b. Mariae de monte Carmeli 713, 15.

Trasamundus (rex Wandal.) 124, 25.

Trasignies v. Trazegnies.

Trasmundus, Transmundus III. comes (Frat.), fil. Bernardi 1463, 1465, — 1467, 1; Trasmundina pars 1465, 3.

Tranngau v. Trungowe.

Transuiz v. Truwessit.

Travalla arx, *quae olim certe in Val-Trasgalla ad Locum Maiorem* (Prov. Como, circ. Varese) sita erat 1073, 10.

Trazegnies villa, *Trazegnies* (belg. *Prov. Henegau*, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 205, 1, 220, 35, 224, 15, 234, 15 (Trasignies), 309, 10, 318; de Tr. dom.: Gillenus, (Otto I.), Otto II.

Trebis fl., *Treibis fl.*, qui in Padum fl. infuit 1456, 1; Trevis 998, 15.

Treberi, Treberis etc. v. Treveris.

Treces, Trecaum civ., *Troyes* (fr. dép. Aube) 116, 40, 146, 204, 10; Trecesis ep.: Garnerus.

de Treisme, *Traisen* (Niederösterreich, Bb. Lichenfeld): Ernestus.

Trelon villa paroch., *Trelon* (fr. dép. Nord, arr. Avesnes) 238, 20.

SS. Trium altare ecel. S. Petri Erford. 484, 15.

SS. Trium regum altare in paradyso Wimpin. 676, 25.

Tressegowe (villa), *Droeschkau* (pr. Bb. Merseburg, Kr. Torgau) 536, 5.

Treteburg, Treteburg locus, collis olim ad Unstrut fl. supra Gebese situs 361, 25, 609, 6.

Treveris, Treverensis, Treverorum civ., *Trier* 12, 31, 15, 15, 87, 30, 88, 90, 91, 116, 30; Treverina civ. 98, 30; Treberis civ. 87, 25; Treverorum civ. 120, 15; Treverensis, Treverorum provincia 232, 35, 386, 35, 592, 1; ecel. 633, 40; archiep. 1490, 10; ep. 1361, 1; deici 1361: domus, i. e. ecel. cathedr. 783, 10; ecel.: S. Eucharit, S. Matthiae orator.; SS. Mariae et Michaelis, SS. Philippi et Iacobi; Treverenses, Treverenses archiep.: s. Eucharis, s. Agricus, b. Maximinus, b. Auctor, s. Celanus, s. Nicocus, s. Mododius, Thietgaudus, Ekbertus, perperam s. Bruno ep. et mart., Poppe, Eberhardus, Egbertus, Bruno (Godefridus), Megnerus, Hilinus, Iohannes I., Theodericus II., Arnoldus II., Heinricus II., Boemundus I., (Diethericus), Baldwinus, Iohannes II.; Treverensium septem ep. reliqui, 484, 40; Treverensis corp.: Herongarius; maior praep.: Arnoldus; can.: Reimbodus. — Treberense

territorium, i. e. *Hannonia* 109, 10; Treueris, i. e. *Belgia Comata* 109, 10; Treverorum dominium 88. — Trever: 88, 102, 30, 115, 30, 771, 30, 1338, 30, 1361, 10, Treveri 767, 30, 776, 780, 30, 783, 15, 784, 1, 1369, 30; Treverii 1361, 2; Treberenses 109, 10; Treberi 87, 35; Treverorum, Treberorum historia 87, 25, 91, 92, 30, 115, 30, 116, 30, 118, 5, 120, 15, 121, 30; gesta 81, 30; libri 85, 5; dux: Belgus.

Trevis v. Trebia.

Trevile, *forlasse Trevis curia, quae prope Castellfranco* (Venet., Prov. Treviso) sita erat 1451, 15.

Trevrensis, Trevir v. Treveris.

Trevisio v. Tervisium.

Triburia (civ.), *Tribur* (hess. Prov. Starkenburg, Kr. Großgerau) 524, 1.

Tribus Serenis v. Serenis.

Trient v. Tergentina civ.

Tric v. Treveris.

Trifels, Drivels, Dryfels urbs, castrum regium, *Trifels, cuius rudera prope Annweiler* (bayr. Bb. Pfalz, Ba. Bergzabern) exstant 379, 35, 384, 15, 570, 1, 584, 25.

Trifordia v. Drivordia.

de Trimperg, Trimperg, *Trimberg* (bayr. Bb. Unterfranken, Ba. Euerdorf); Boppo, praepos. et ep. Heriboli.

S. Trinitatis ordo (de redemptione captivorum) 706, 40; fratres 312, 35; ecel. (domus): in monte villae d'Audregies 282, 20; in Lendio 312, 25.

S. Trinitatis altare Aquens. 780, 15.

S. Trinitatis ecel. metropol. Cantuar. 273, 35.

S. Trinitatis horatorium in Casa-aurea 1462, 30.

S. Trinitatis monast. (Cav.), *Cava dei Turreni* (prope Salernum) 1149, 1; abb.: Alferius, Leo.

S. Trinitatis ecel. Mternac. 773; v. Eternacensis.

S. Trinitatis alt. (Eptern.) 771, 15, 1370, 20.

S. Trinitatis ecel. orat. Eptern. 772, 25.

S. Trinitatis orat. et altare Mind 778, 30.

S. Trinitatis crypta Prum. 767, 5.

Trinum-fuentum v. Drivilt.

Tripolis castrum, civ., *hodie Tarabulus-esch-Schâm ad Kadicha fl.* (Syri.) 386, 10, 400, 15, 557, 30, 591, 30, 714, 10, 717, 20.

Triu villa paroch., *Triith Saint-Léger* (fr. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes Sud) 238, 45, de Tr.: Rmcus, Iohannes.

Trivissinus v. Tervisium.

Trockenlina rivulus, *die Trockene Leina, qui in Leina fl. infuit* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 519, 15.

Trogodici, Trocoditae (Troglodyti) 103, 20, 412, 15.

Troia, Troas civ. (Asiae min.) 88, 15, 92, 112, 30, 1286, 1; Troiana, Trojana provincia 92, 30; Troianum bellum 92, 30. Troiani, Troiani 96, 5, 115, 10, 184, 10, 658, 20; Troianorum gens 120, 1; bella 81, 25; historiae 87, 30; Troica gens 184, 35, 186, 1; Troianus rex: Priamus.

Troia, Nova Troja, Troja nova civ., *Troja* (Aquil., Prov. Foggia, circ. Bovino) 186, 15, 517, 10, 611, 15, 1410, 10, 1411, 10.

Troicourt villa paroch., *Thoricourt* (belg. *Prov. Henegau*, arr. Soignies, cant. Enghein) 238, 35; cf. Tonnehaut.

Tronchiennes v. Tranchium.

Trothmunde r. Trätmundi villa.

Trouille v. Trulle.

Troya v. Troia.

Troyes v. Treceae.

S. Trudonia, *Sint-Truiden, Saint-Trond* (belg. Prov. Limburg, arr. Hasselt), abbas: Wilhelmus II.; Trudonensis (mon.): Arnoldus.

Trulle cipriaria, *Trouille fl., qui in Haine fl. infuit* 275, 20.

de Truningen, *Hohen-Tründingen* (bayr. Rh. Mittelfranken, Ba. Gunzenhausen), comes: (Fridericus VI.) 415, 23; de Trunden nob.: Fredericus.

Trunchinum, *Drongen, Tronchiennes* ad Lys fl. (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Gent) 266, 40.

Trungowe, *Traungau* (Oberösterreich, circa Traun fl.) 743, 15.

Trutmanus, Adeodatus inclusus Erford. 472, 25. 480, 5. 515, 5.

Trutmundi, *Thrutmundi villa, Dortmund* (pr. Rh. Arnberg) 359, 40. 530, 5; Trothmunde 18, 10.

Trutnant subdiaconus, dioc. Frising. 761, 10.

Truwasnit castrum, *Truwnitz* (bayr. Rh. Oberpfalz, Ba. Nabburg) 674, 55.

Tubaniae, *Tabaniae fons Palacinae* 383, 30. 691, 5.

Tabera fl., *Tauber fl., qui in Main fl. infuit* 459, 30.

Tubisia, Tubise, *Tubizia villa, Tubeke, Tubize* (belg. Prov. Brabant, arr. et cant. Nivelles) 230, 30. 233, 5.

Tueher v. Thuchure.

Tucia v. Tuscia.

Tuder v. Duacum.

Tudertini (*Todi*, Prov. et circ. Perugia) ep.: Rodulfus, (Bentivenga).

Tungeda v. Tungeda.

Turnau v. Tyrna.

Tutleben v. Tyteleyben.

Tui v. Thui.

Tui v. Thullin.

Tullianus v. Carcer.

Tullius Hostilio rex Rom. 88, 33.

Tullius v. Cicero.

Tullum, Tholetum, Tullensis civ., *Toul* (fr. dép. Meurthe-et-Moselle) 120, 10. 124, 1. 126, 40. 155, 5. 192, 35 (Thulium). 433, 35. 434, 1. 642; *Iscocorum* opp. 153, 5; ep.: Bruno; Tullense territorium 7, 45. — Tullenses 115, 30; Tullensis: Hugo.

Tulstete, Tulstede, Tullestete (villa), *Dollstadt* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 457, 10. 619. 630, 30. 655, 1; de T. III 619, 10; de T.: Hermannus Stranze.

Tunaida villa paroch., *Thanaide* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quenacamps) 168, 30. 238, 30.

Tummesbrucken, *Tummesbrücken, Tummesbrücken, Tumesbrücken, Thomsbrück* ad Unstrut fl. (pr. Rh. Erfurt, Kr. Langensalza) 463, 1. 470, 5. 532, 15. 544, 25; de T. comes: Ludewicus.

Tundalus miles Hibern. 220, 30.

Tundorf castrum, *Schloß-Tonnard* (thür. Gb. Weimar, nunc Kr. Weimar) 461, 30. 467, 25.

Tungeda villa, *Tüngeda* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 444, 10.

Tungesbrucken v. Tummesbrucken.

Tungriae, Tungri, Tungros, Tongris, Tungrensis urbs civ. principalis, opp., *Tongeren* (belg. Prov. Limburg) 95, 30. 101, 40. 102. 115, 25. 116, 40. 661. 662, 1. 663; Tungrenses op.: s. Scrvatius, Franco (*potius* Leod.); cf. Leod.; Tungrensis, Tongrensis: Lu-

cus. — Tungri 66, 1; Tungrorum historiae 91, 25; Tungrinorum terrae 85, 10.

Tunis, *Tunis Africae* 405, 30; Tunicum 713, 30.

Tura vicus (*in meridie parte civ. antiquae Tornacae*, cf. *hodie Rue de la Ture*) 267, 30.

(Turanschah) sold. Babil. 396, 1. 618, 23. Turci, Turchi, Thurei 202. 244. 245. 282, 30. 288, 30. 375, 25. 376, 10. 542. 51. 544, 3. 545, 5. 557; Tureus: Melchazar (Bibars) rex Egypti.

Turcopoli 14, 45.

Turin v. Taurinensis civ.

Turinberg mons, *Dörberg* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha, prope Ernstroda) 519, 15.

Turingi etc. v. Thuringi.

Turmarchus rex Sition. 331, 35.

de Turno: Radulphus.

Turnus rex Nerv. 94, 1. 105, 5.

Turon, Turonis (civ.), *Tours* (fr. dép. Indre-et-Loire) 716, 1. 1183, 45; monast. 1184, 1; Turonensis, Thuronensis ep.: s. Martinus, s. Brictius; abbas (S. Martini): Alcuinus; de T.: Martinus IV. papa. — Turonenses 813, 10.

(Turonis), Thuronis, *Touraine* 175, 5.

Turpbus: Iohannes.

Turpinus (archiep. Rem. fabul.) 81, 30. 153, 15.

Tuschnawitz (monast.), *Tischnowitz* (Mähren, G. Brünn) 690, 35.

Tusci 332, 1. 576, 30. 716, 33. 1196, 25. 1276, 35. 1290, 30; Tusceus: *perperam* Martinus IV. papa. — Tuscia, Tuscia 282, 15 (Tucna). 398, 30. 403, 10. 444, 30. 541, 30. 611, 15. 624, 30. 650, 30. 674. 711, 30. 713, 5. 715, 5. 716, 35. 974, 20. 975, 1. 978, 30. 982, 1. 1029, 10. 1080, 5. 1087. 1088, 35. 1089, 10. 1105, 25. 1146, 20. 1172, 10. 1192, 5. 1197, 15. 1248, 15. 1319, 15. 1443, 1. 1472, 10. 1477, 25; Tuscae fines 1257, 5; *vicaria* 713, 5. 715, 5; Tuscae eccl. 1172, 5; Tuscae, Tusciae urbes 1197, 20. 1248, 15; castella 711, 35; Tuscha arva 1245, 1; comites 1257, 5; Tusceus grex 1276, 40; Tusci vicini 1278, 45; dux et marchio: Bonifatius; ductrix: Beatrix; march: Adalbertus I. vel II., Godefridus III. dux Lothar; comitissae: Beatrix, Mathildis; vicarius: Karolus I. rex Sicil.

Tusculanenses, Tusculani (*Tusculum, hodie Praenest*) card. ep.: Iohannes I., Odo, Iohannes III., Petrus V.; de Tusculana natus: Benedictus IX. papa.

Tuta, Tutina de Velaperg, uxor Gerhardi de Obrany 704, 35. 707.

Tuteleyben v. Tyteleyben.

Tutersteten marcha, *Duderstadt* (pr. Rh. Hildesheim, Kr. Osterode) 361, 25. de Tutistete, *Ditteldet* (pr. Rh. et Kr. Erfurt): Bertoldus consul Erford.

Tutina v. Tuta.

Tuto, Tuto ep. Ratisbon. 743, 1. 746. 832, 30.

(Tuto) abbas S. Emeraumi monast. Ratisbon. 38, 25.

Tuto v. etiam Fridericus marchio Misn.

Ty v. etiam Ti.

Tycion (Typhon) *gigas* 414, 20.

Tyzemann, Tydericus v. Theodericus. de Tyfental, *Tiefthal* (pr. Rh. et Kr. Erfurt): Gotsalk consul Erford.

Typhon v. Tycion.

de Tyrna, *Türnaa* (Mähren, G. Brünn, Pol.-B. Mährisch-Träbau): Wichardus, (Woltherus), (Wolfhardus).

s. Tyrsus mart. et socii eius 767, 15.

Tyrus, Thyrsus, Tyri civ., castrum, *Tyrus, hodie Sür* (Phönice) 35, 15. 264, 10 (Tirus). 386, 10. 424, 10. 425, 5. 545. 555, 30. 557, 30. 584, 30. 591, 30. 634, 55. 635, 25. 717, 30.

Tyteleyben, Tuteleyben predium, *Teutleben* ad Hüssel fl. vel *Tättleben* (thür. Gb., nunc Kr. Gotha) 529, 5. 545, 25. 630, 30.

Tyzemann v. Theodericus.

Tzeverlingeborch (locus, olim, ubi nunc Walde, Rh. Celle, Kr. Gifhorn situs) 23, 5.

U.

Ub. v. Hub.

Ucellitus Iacius Aretina, fil. Bianci clerici 1475, 20. 1482, 10.

Uchtenhagen v. Huchtenhagen.

Uchterhusen, Uchterhusen cenob., *Uchterhausen* ad Gera fl. (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Arnstadt) 377, 25. 379, 30.

Uckernark v. Ukara terra.

Udempertus archiep. Salisburg. 742, 30. 745.

Udalricus, Udalricus, Utricus, Ulrich, Odalricus, Odelricus, Odalricus, Othelricus, Othelricus, Ourricus.

S. Udalric eccl. in Sangerhusin 524, 30; S. Odalrici parochia 628, 30.

s. Udalricus, Udalricus, Utricus, Othelricus, (Othelricus I. ep. August., cf. 516, 5. 524. 661, 30. 664, 40. 749, 15. 770, 5; reliquiae 487, 10. 771, 40. 778, 20. 787, 25; dies 634, 10.

Udalricus II. ep. Constant. 784, 10.

Udalricus, Udalricus, Odelricus ep. Halberstad. 19, 15. 36, 1. 368, 30. 372. 373, 15. 537, 1.

(Udalricus I.) ep. Patav. 948. 949.

Udalricus abbas Aug. 775, 1.

Udalricus abbas Paulinae cellae 932. 933, 40—935, 35.

Udalricus abbas Paulinae cellae 932. 933, 40—935, 35.

(Udalricus I.) abbas S. Emmer. monast. Ratisbon. 829, 30.

Ulrich Mizner, mon. Sar. 697, 30.

Udalricus cancellarius Conrad II. imp. Rom. 519, 20.

Odelricus dux Bohem., fil. Bolizlai III. (immo II.) ducis 38. 43, 25; uxor 38, 30; concubina: Bozema; fil.: Bracelauus I. dux.

Udalricus, Udalricus, Sobezlaus, Zobezlaus (Sobezlaus) I. dux Bohem., fil. Wratizlai regis 39, 15. 40, 43, 15. 362. 364. 365, 50. 531. 534, 5. 535, 10; fil. 362, 5. 531, 20; uxor: Adelheidis; filii: Zobezlaus II., Wenczelus II., Odalricus.

Udalricus, Zobezlaus (Sobezlaus) II. dux Bohem., fil. Zobezlai I. ducis 40. 41, 1. 371, 20.

Odalricus dux Bohem., fil. Zobezlai I. ducis 40. 532, 15; uxor: Cecidia.

(Udalricus III.) dux Karint. 4, 20. 723, 1.

Odalricus, Odelricus dux Morav., fil. Conradi I. ducis 40; fil.: Wratizlaus.

Udalricus II. comes de Wymar 523, 30; princeps de Saxonia 529; *perperam* dux Saxon. 522, 3; uxor: Adelheidis.

Utricus comes de Wirtenberg (fil. Eberhard III. com.) 676, 40.

Utricus II. dom. (*perperam* Eberhardus comes) de Hayno 433. 642.

Ourricus de Insula 242, 10.

Ulricus de Nova-domo 707, 20; filia: Anna.

Udalricus 913 914 916 917, s. 918, s.; uxor: s. Paulina; liberi: Wernherus, Fydrichus, Enzilint, Gyzela, Bortrad.

Udalricus fil. Morethonia 922, 22.

Ulricus Rabenoldi consul Erford. 427...

Udestadt v. Ustete.

Udmorsad vill. incognita, *Urschmitt vel Auderath* (fr. Rb. Koblenz, Kr. Kochen) ? 1337, 20; eod. : S. Petri.

Udo v. Uto.

Ulleben v. Ulleyben, Ylleyben.

de Ulfhusen, Ufhausen (fr. Rb. Cassel, Kr. Hünfeld) : Heinrichus civis Goth.

Ugies v. Hussesgnes.

Ugo, Ugoilinus, Guizo v. Hugo.

Ukara terra, *Uckermark* 33, 15.

Ulxbona v. Lassebona.

Ulleben (villa), *Ulleben* (thür. Gb. Gotha, nunc *Stadtkr. Gotha*) 653, 20; cf. Ylleyben.

Uma opp., villa, *Um ad Donau fl.* (thür. *Donaukreis*) 13, 25. 364, 25. 533, 20.

Ulmuncensis opp. v. Olmuntz.

Ulmun, Ulrich v. Udalricus.

Ulsenheim v. Ussinkheim.

Ultanus abbas Peron. 137, 35; fr.: s. Fursicus.

s. Ulonis ossa 773, 10.

Umbra, *Umbria* 414, 20.

SS. Undecim milium virg. cenob. Colon. v. S. Ursulae cenob.

SS. Undenorum milium virginum capella in monast. Sar. 700.

ss. Undecim milia virginum et mart. Agrippin. 482, 20. 483, 1. 1376, 10-1379, s. 1380. 1381, s. 1382, s. 1383. 1485, s. 1486, 20; reliquiae 482, 15. 487, s. 767. 769, s. 777, 10. 783, 25. 787, 25. 1376. 1377, s. 1379. 1380. 1387, 10. 1388, 40; duarum corpora 1387, 20; tria corpora 1381. 1383, 20; tumulus 1380, 25; martirii dies 1381, 25; gesta 1377, 15; prin. c. s. Ursula.

Ungari, Ungari, Ungri, Hungari s. 13, 30. 38. 39, s. 41. 42, 1. 43, 1. 108, s. 111, 30. 175. 177. 178. 401, s. 416. 417, 10. 437, 1. 449, 15. 515, 20. 520. 521. 534, 15. 543, 30. 622, 30. 646, 10. 652, 10. 662, 15. 723, 1. 724, s. 742, 10-744, 20. 746. 749. 1303, 25; Ungarica gentes 1367, 20; principes 744, 10; gentis ritus 42, 20; historiae 88, 40; legenda 85, 10; Ungarus (Bela IV. rex); cf. Hunni. Ungaria, Hungaria s. 2, 4. 34, 1. 38. 10, 15. 42, 20. 111, 1. 112, 1. 187, 30. 366, 25. 385, 25. 396, 10. 397, 30. 395, s. 400, 40. 404, 1. 405, 25. 413, s. 420, 1. 431, 10. 437, 15. 529, 1. 543, 40. 568, 20. 572. 573, 20. 577. 582, s. 590, s. 592, 40. 596. 597. 606, 10. 607, 1. 612, 40. 622. 625, 20. 633, s. 611, s. 646, 10. 668, 10. 700, 10. 722. 746, 25; Celtica prov. id est Ungaria 543, 40. 568, 25; Ungariorum terra 1363, 25; episcopi 857, 20. 592, 10; Ungarica rex 975, 10; Ungariae, Ungarorum, Ungariensis reges: Cusa, Taxis, Stephanus I., Petrus, Oyo, Andreas I., Stephanus II., Bela II., (Bela III.), Andreas II., Bela IV., Stephanus V., (Ladislaus IV.), Boleslaus (immo Wenczelus III.), Sigismundus imp. Rom.; reginae: Gerdrudis, Elisabeth uxor Heinrich I. ducis Bavar. ep.: Bertholdus Colerus; (Petrus II. Iauria); cf. Pannonia.

Ungaricus laicus Aretin., fl. Sigiziona clerici 1475, 15; filii: Teuzo clericus, Raginerius laicus, Salomon laicus. Unni (immo Unwanus) archiep. Hammenburg. 28, 25. Unsöte: Iohannes consul Erford. Unstrut fl., *Unstrut, qui in Saale fl. influit* 20, s (Unstrada). 366. 463, s. 523, 5. Unter-Einsheim v. Isensheim. Unwanus v. Unni archiep. Hammenb. Uragiensis (*Aura, bays. Rb. Unterfranken, Ba. Hammelburg, prope Kissingen*) abbas: Egghehardus. Urba fl., *Orba fl., qui in Bormida fl. influit* 1465, 5. S. Urbani heremus, *fortasse S. Urbano* (Prov. et circ. Terni, com. Narni) 254, 1. s. Urbanus I. papa et mart. 1263, 20. 1299, 20, reliquiae 482, 20. 758, 20. 769, 20. 776, 20. 777, 20; dies 623, 15. Urbanus II. papa, qui et Otto (card.) ep. Ost. 196, 25. 202. 358, s. 525, 25. 527, 25. 528. 1237, 15. 1238, 20. 1317, s. 1325. 1324, 10. 1425, s. 1426, 10. Urbanus III. papa 375. Urbanus IV. papa, ante Iacobus patr. Ierosol. 401. 402. 623, 15. 624, 15. 1486. Urbs v. Roma. Urbs vetus civ., *Orieito* (ital. Prov. Terni) 413, 10. 629. 711, 40; palatium 711, 40. — Urbevretani 718, 1. Uroldus v. Uto. (Urraca) regina Portugal., (uxor Alfonsi II. regis) 386, 20. Uraa regina Belg. *fabul.* (filia Heribrandi princ. sacerdot., uxor Gurguncii regis) 113, s. Ursarius rex Belg. *fabul.* 113, 25. Urschmitt v. Udmorsard. s. Ursianae virg. reliquiae 774, 10. Ursicampi cenob., *Ursicamp* (frz. *dép. Oise, arr. Compiègne, cant. Ribécourt, com. Chiry-Ursicamp*) 220. Ursina, Ursinorum domus, Ursini, *Orsini gens Rom.* 711. 712, 10. 716, 30. 717, 25; de U.: Nicholas III. papa, Matheus Rubens. Ursina vallis v. Orsineval. s. Ursmarus 141, 25. 142, 25. (S. Ursulae) et SS. (Undecim milium) virginum eod., cenob. Colon. 1379. 1380; templum 1380, 10; congregatio 1381, 25; sanctimonialia 1379; praebendarius 1379. (S. Ursulae) albarum domin. monast. Erford. 424, s. 635, 10. s. Ursula regina, filia regis Britann., princ. Undecim milium virg. 1377; reliquiae 764, 40. 1487, 10. s. Ursi Thebei sanguis 782, 10. Ursus rex Belg. *fabul.* 98, 30. 113, s. Ursus, qui Torellus vocabatur, custos S. Stephani eod. Aret. 1478, 25. 1474. Ussinkheim, Ussenkoyim villa (Francon.), ? Ulsenheim (bays. Rb. *Mittel-franken, Ba. Uffenheim*) ? 461; de U. miles 461, 1.

clerici 1475, 15; filii: Teuzo clericus, Raginerius laicus, Salomon laicus.

Unni (immo Unwanus) archiep. Hammenburg. 28, 25.

Unsöte: Iohannes consul Erford.

Unstrut fl., *Unstrut, qui in Saale fl. influit* 20, s (Unstrada). 366. 463, s. 523, 5.

Unter-Einsheim v. Isensheim.

Unwanus v. Unni archiep. Hammenb.

Uragiensis (*Aura, bays. Rb. Unterfranken, Ba. Hammelburg, prope Kissingen*) abbas: Egghehardus.

Urba fl., *Orba fl., qui in Bormida fl. influit* 1465, 5.

S. Urbani heremus, *fortasse S. Urbano* (Prov. et circ. Terni, com. Narni) 254, 1.

s. Urbanus I. papa et mart. 1263, 20. 1299, 20, reliquiae 482, 20. 758, 20. 769, 20. 776, 20. 777, 20; dies 623, 15.

Urbanus II. papa, qui et Otto (card.) ep. Ost. 196, 25. 202. 358, s. 525, 25. 527, 25. 528. 1237, 15. 1238, 20. 1317, s. 1325. 1324, 10. 1425, s. 1426, 10.

Urbanus III. papa 375.

Urbanus IV. papa, ante Iacobus patr. Ierosol. 401. 402. 623, 15. 624, 15. 1486.

Urbs v. Roma.

Urbs vetus civ., *Orieito* (ital. Prov. Terni) 413, 10. 629. 711, 40; palatium 711, 40. — Urbevretani 718, 1.

Uroldus v. Uto.

(Urraca) regina Portugal., (uxor Alfonsi II. regis) 386, 20.

Uraa regina Belg. *fabul.* (filia Heribrandi princ. sacerdot., uxor Gurguncii regis) 113, s.

Ursarius rex Belg. *fabul.* 113, 25.

Urschmitt v. Udmorsard.

s. Ursianae virg. reliquiae 774, 10.

Ursicampi cenob., *Ursicamp* (frz. *dép. Oise, arr. Compiègne, cant. Ribécourt, com. Chiry-Ursicamp*) 220.

Ursina, Ursinorum domus, Ursini, *Orsini gens Rom.* 711. 712, 10. 716, 30. 717, 25; de U.: Nicholas III. papa, Matheus Rubens.

Ursina vallis v. Orsineval.

s. Ursmarus 141, 25. 142, 25.

(S. Ursulae) et SS. (Undecim milium) virginum eod., cenob. Colon. 1379. 1380; templum 1380, 10; congregatio 1381, 25; sanctimonialia 1379; praebendarius 1379.

(S. Ursulae) albarum domin. monast. Erford. 424, s. 635, 10.

s. Ursula regina, filia regis Britann., princ. Undecim milium virg. 1377; reliquiae 764, 40. 1487, 10.

s. Ursi Thebei sanguis 782, 10.

Ursus rex Belg. *fabul.* 98, 30. 113, s.

Ursus, qui Torellus vocabatur, custos S. Stephani eod. Aret. 1478, 25. 1474.

Ussinkheim, Ussenkoyim villa (Francon.), ? Ulsenheim (bays. Rb. *Mittel-franken, Ba. Uffenheim*) ? 461; de U. miles 461, 1.

Uta, Uda.

Uta filia Heinrichi Nigri ducis Bavar. v. Iutta.

Uta filia (Ottonis de Nordheim, ducis Sax.) *perperam* Udonis II. march. de Staden (Septentr.), uxor Thymonis II. com. Sax. (march. Misen.) 523, 1. 527, 10.

(Uta) uxor Utonis II. march. de Staden (Septentr.), *perperam* filia regis Rusc., uxor (Heinrici IV.) imp. 627, s.

Uta filia Lodewici Cum-barba. I. com. Thür., uxor Theoderici com. de Linderbeke 519, 30. 520, 15.

Uda uxor Morethonis, mater s. Paulinae 911, 40. 913, 30. 914, 30. 917, 40. 918.

Utenhusin villa, *Uthenhausen* (fr. Rb. Erfurt, Kr. Weisungen) 530, 30.

Uterpandragon rex Britann., fl. Aurelii Ambrosii regis 118, 20; fil.: Arturus.

Uto, Udo.

Uto, Udo I. ep. Cic., fl. Lodewici II. com. Thür. 361, 20. 367, s. 369, s. 523, 15. 531, 20. 936, 20. 938, 20.

Uto, Udo II. ep. Crc., fl. Gerlaci com. de Weidense 375, 10. 523, 20. 537, 15.

Udo ep. Hildesheim. 885. 886. 946, 15.

(Udo) abbas S. Blasii cellae in Nigra silva 917, 25.

Udo (immo Uroldus) abb. Epternac. 773, 25.

Uto, Udo II. marchio de Staden (Septentr.) 523, 1. 527, s; filiae: Adelhaidis, *perperam* Uta.

Udo III. marchio (Septentr.) 31, 20; *perperam* Otto 358, 10.

Uto comes de Saxonia (de Frekenleve) 362, 20. 631, 40.

Utrecht v. Traiectum.

Ustete, Uthstete municio, *Udestedt* (thür. Gb. et Kr. Weimar) 441, 20. 649, 40.

Uucitana (Bucitana?) urbs 1336, 10.

Uuiscardus v. Guiscardus.

V. Cf. F.

Vaast v. Vedastus.

Vadium ferratum villa, *Vadoferrato* (Tusc., Prov. et circ. Lucca, com. Camatore) 1302, 35.

Vadium mons sive Vadi mons, *in quo olim castrum Vadium prope Crépy-en-Val* (frz. *dép. Oise, arr. Senlis*) situm erat 175, 10.

Vaiannum monast. v. S. Salvatoris cenob.

Vairana villa, *Mairano* (Lombard., Prov. et circ. Brescia, mand. *Bugnolo Mella*) 1307, s.

Valcelle, Valcellense cenob., *Valcelles* (frz. *dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Marcoing, com. Crèvecœur*) 220, 25. 867, s. 868, 15; prior: Wilhelmus.

Valencenae, Valencianae, Valencianae, Valenchinae, Valenchianae, Valenchinae, Valenchonense, Valenchianense opp. imperiale, villa, *Valencienae* (frz. *dép. Nord*) 84, 1. 97. 110. 141, 10. 154. 158. 159, 1. 178, 25. 179. 181, 25. 182, 10. 185, 31. 186 (Valencenae), 183, 15. 203, s. 205, 15-208. 211, 35. 212, 20. 213, 1. 217. 220, s. 221, 35. 224, 10. 226, s. 231, 15. 232, 20. 238. 244. 269, 10. 274, s. 275. 277, s. 282, 25-284, 30. 288, s. 292. 294, 25-300, 20. 302, 15. 305. 310. 330, 15-334, 25; Valencenense, Valencianense, Valenchonense castrum 158, 20. 186, s. 199, 20. 208, s. 210. 217, 35; par castr. V.: Gossulius III. de Montibus; regius locus 217, 20; mansiones et domus 217; cf. Fosar: Valentini conventus (ord. Minor.) 405, 25. 625, 20; fr.: Iohannes de Prisco, Waltherus de Hoyo; Valenchonenses eod. et monast.: S. Bartholomei Minorum fr. S. Francisci, S. Gaugerici, S. Iohannis baptistae, S. Mariae, S. Martini, S. Petri in foro, S. Salvi, S. Vedasti; capell.: S. Michaelis; portae: Cameracensis, Cardonis, Montensis; Valencenensis comitatus 191, 1; castellania 206, 20. 209, 30; Castellaria Valencensis 109, 25; donog 291, 40. 292.

298, 35. 299. 307, 20. Valencenensis. Valencenensis aula 215, 20. 216, 3. 221, 1. 230. ecd. 86, 15. decanatus 234, 15. 238, 1. Valencianensis fuscus 182, 15. olivaceo 332, 15. phalae confraternitas 193, 30. moneta 265, 30. Valencensium alborum librae 263, 35. — Valencenses. Valencenses 141, 10. 314, 10. 330, 30. 332, 5. — 334, 25. Minores fr. 291, 35. 292, 20. 296, 30. — 299, 45. 304, 30. Valencianenses. Valencenenses mil.: Aldo, Iohannes; Valencenensis comes: Arnulphus; castellani: Godofridus de Bonchain, Rencus de Triv; Valencenensis: Fredelendis.

Valencia, Valentia urbs, civ., *Valencia* (frz. *dép. Drôme*) 1345, 5. 1346; Valentinensis ecd. 1344, 1. 1345, 5; ep.: Apollinaris, (Aimenicus), Remeagnus.

Valens imp. Rom. 106, 40. 107. 114, 35. 115, 1.

Valentianense cenob., Valentini conventus ord. Minor. v. Valencenae.

Valentinus v. Valentinianus.

Valentinianus I. imp. Rom. 106, 40. 107, 5.

Valentinianus II. imp. Rom. 113 (Valentinianus). 114, 35. — 116, 5. 1271, 40; mater: Iustina.

Valentinianus III. imp. Rom. 120. 121, 30.

s. Valentinus mart. 770, 10; reliquiae 758, 10. 772, 20. 775, 30. 777, 10. 783, 30. 972; dies 450, 20.

Valentinus (papa) 164, 10. 740, 20.

Valentinus fiscalis Valencen. 179, 5.

s. Valeriae virg. et mart. rel. 777, 10.

s. Valerianus mart. 769, 45; reliquiae 764, 765, 30. 818, 1; ss. Valeriani et Tyburcii festivitatis 765, 30; vigilia 635, 3.

Valerianus (imp. Rom.) 471, 20.

s. Valerius mart., conf. 767, 30; reliquiae 482, 20. 758, 25. 764, 40. 777, 10; s. Vale(r)i? reliquiae 1487, 10.

Valerius ep. (Caesaraugust.) 1159, 35.

Valerius diac. Reg. 145, 10.

Valeriana insula v. Walacria.

Valimbros., Vallimbros. r. Vallis Umbrosa.

Vallenchenae, Vallenencensis v. Valencenae.

Vallis Canum v. Hundesdal.

Vallis S. Georgii v. S. Georgii Vallis.

Vallisumbrosa, Vallisumbrosanus v. Vallis Umbrosa.

Vallis S. Mariae (monast.), *Mariathal* (Tirol, Bh. Kufstein, *grope Rutenberg*), ut videtur 723, 1.

Vallis Regis v. Regis vallis.

Vallis Umbrosa, Vallisumbrosa, Vallisumbrosa, Vallisumbrosae, Vallisumbrosianus mon., *Vallombrosa* (Tusc., Prov. et circ. Florent. mand. *Figline, com. Regello*) 1049. 1072, 35. 1073. 1086. 1108. 1104, 35. 1109, 45. 1147, 1. 1264, 30. 1317, 1. 1325, 35; Vallisumbrosianus locus 1082, 35. Vallisumbrosa, Vallisumbrosiana congregatio 1102, 15. 1316, 35; Vallisumbrosanus ordo 1050, 35; abbas 1102, 20; mon. quidam 1264; abb.: Iohannes, s. Iohannes Gualbertus. Rodulfus: priores: Herizo, s. Iohannes Gualbertus. Rusticus: dispensator: Godofredus; procurator: Rusticus; cellerarius: Albertus; fr.: Girardus; mon.: Andreas; alt.: S. Mariae.

de Valona, *Valona* (Alban.) ep.: Iacobus.

Vandali v. Wandali.

Varenensis plebs, *Varese* (Lombard., Prov. Como) 1073.

Vari v. Barum.

(Varmiensis, *Birland, Ostpreußen*) ep.: (Anselmus).

Varro (P. Terentius V., scriptor) 92, 30. 93, 1. 96, 15.

Vasconia v. Wasconia.

Vast v. Vedastus.

Vaucelles v. Valcelle.

Vaulz villa parroch. in decanatu Avesnensi, *fortasse Vaulz (les-Chimay)* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay) 238, 1; cf. Le Val (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Bertaimont)?

Vaulz villa parroch. in decanatu Binschi 238, 10; cf. Le Val (-*Trakegnies*)?

Vaulz villa parroch. in decanatu S. Braxii, *Vaulz les-Tournais* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 238, 15.

Vedastus, Vaast, Vast, Waast.

Vast, Saint, villa parroch., *Saint-Waast-la-Vallée* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Bavai) 238, 30.

Vaast, Saint, villa parroch., *Saint-Waast* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. La Louvière) 238, 30.

S. Vedasti ecd., monast. Attrebat., *Saint-Waast* 129, 30. 135, 30. 141, 20. 156, 1. 170. 204, 30; abb.: Haeta, Leduinus; mon.: Authbertus II. ep.

S. Vedasti ecd. Camerac. 862, 25.

S. Vedasti ecd. de Nobiliaco 155, 40.

S. Vedasti altare Prom. 767, 1.

S. Vedasti ecd. parroch. Valencen. 283, 40; parrochia 283, 15; Saint Vast iuxta Valencenas 238, 15.

s. Vedastus ep. Attrebat. et Camerac. 123, 25. 124. 155. 170. 171. 767, 20. 867, 20; corpus 155, 35. 156, 10.

Vedulphus ep. Camerac. et Attrebat. 155.

Vegecius 81, 20; de re militari 81, 20.

Velaine villa parroch., *Velaines-les-Tournai* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 238, 15.

Vellerella (villa), *Vellerelle-le-Brayeux* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Binche) 218, 30; cf. Villerelle le Secque.

Velletrensia, Welletrensia (*Valletri, Prov. Roma*) card. ep.: Hugo II.; cf. Ostiensens card. ep.; canon.: Baruntius.

Vellis v. Vielis.

de Veltem, *Veltheim* (braunschw. Kr. *Bravenschweig*), comes: Wernerus IV.

S. Venancii capella Bellimont. 192, 40. s. Venanti abbas reliquiae 482, 20. 776, 35.

Vencezlaus v. Wencezlaus.

Vendegies ou Boz villa parroch., *Vendegies-au-Bois* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est) 238, 30.

Vendegies sur Escault villa parroch., *Vendegies-sur-Escailion* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 238, 35.

Venetia, Venecca, Venetiae. Veneisae civ., *Venedig* 212. 243, 1. 245, 1. 285, 45. 286, 1. 364, 35. 372. 392, 25. 470, 1. 534, 5. 540, 11. 546, 35. 547, 10. 616, 20. 611, 35. 720, 30. 975, 1. 1130, 30; dux 1452, 30; duces: (Petrus Polanus), (Heinricus Dandulus), — Veneclani, Veneisani, Venecii, Vene-

tici, Veneti 242, 25. — 244, 15. 250, 10. 361, 35. 388, 35. 534, 10. 593, 35. 611. 720. 1452, 20. 1453; negotiatores 1453, 5; Venetici: Stefanus, Iohannes. — Veneti denarii 1452, 30.

de Venthadorio: Guido IV. ep. Camerac.

Veneris vicus Belg. civ. 97, 10.

Venus 412, 35; dies Veneris 629, 10.

s. Verani conf. reliquiae 818, 10.

Vercellensis (*Vercelli, ital. Prov. Novara*) diocesis 1029, 5; ep.: Petrus, Ardorius.

Verschain-Maugret v. Werchin.

Vercillacum v. Versillacum.

Verdunum, Viridunum civ., *Verdun* (frz. *dép. Meuse*) 126, 40. 773, 1; Verdunensis parrochia 137, 15. — Verdunenses 783, 25; Viridunenses ep.: s. Agericus, Rambertus, Heinricus I.: (comes): Godofridus. Verdunensis v. Verdensis ep.

s. Verena virgo et mart. 770, 1; reliquiae 764, 25. 771.

Vermandia civ., nunc Vermans, *Vermans ad Omignon fl.* (frz. *dép. Aisne*, arr. *Saint-Quentin*) 101, 15. 116, 45. 172, 10; Vermendunum civ. 87, 30. ecd.: S. Quintini.

Vermandia, Viromandiae comitatus, Viromandia, *Vermandois* (frz. *dép. Aisne et Somme*) 175, 40. 176, 5. 216, 20. 227, 15 (Verm.). 240, 10. 294, 20. 297, 15; Vermandensis pagus 137, 35; Viromandenses, Vermandenses com.: Herbertus II., Radulphus; comitissae: Elizabeth.

Vermendio dux (Gall.) 101, 15.

Verna v. Alvernae Mons.

Vernacoe (*confusus* pro Theodorus Branas) 245, 30.

Vernalis pauper 1109, 10.

Verno (civ.), *Vernon* (frz. *dép. Eure*, arr. *Evreux*) 243, 45.

Verona (civ.), *Verona ad Athesim fl.* 8, 65. 177, 25. 211. 367, 30. 444. 542. 10. 650, 60. 1302, 45. 1304. 1319, 35. 1430, 5; ep.: Radmerus; Veronensis advocatus imp.: Canus I. — Veronenses 368, 30. 444, 25. 533, 10. 650, 30. 1436, 10.

Veronensis (Wironensis, *Wierland in Estland*) ep.: Theodricus.

s. Veronia 988.

s. Veronic corpus 132, 10; legenda 85, 40. 111, 10.

Versillacum, Vercillacum, Versiliacense cenob., *Vézelay* (frz. *dép. Yonne*, arr. *Avallon*) 135, 45. 143, 15. 144, 1; Vice-lacensis locus 144, 15.

Vertaing villa parroch., *Vertain* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. *Solesmes*) 238, 15.

Vertignoe villa parroch., *Vertigneul* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. *com. Solesmes*) 238, 35.

Vestapellae (villa), *Westkapelle in Walcheren insula* (niederl. Prov. *Zeland*) 325, 35.

Vesuvius, Vesubius Mons, *Vesuv* (prope *Neapolim*) 1414, 1. 1415, 1.

Veteres Cellae v. Cellae Veteres.

Vetustus de Montanis rex barbar. 398, 35; Senior dictus rex gentilis 391, 15. 613, 40.

Vexunia (torra), *Vexin regio inter Seine et Oise circa Ephe fl.* (frz. *dép. Seine-et-Oise, Eure, Oise*) circa 101, 35.

Vézelay v. Versillacum cenob.

Vezou villa parroch., *Vezon* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. *Péruwelz*) 238, 15.

(Viane), Vienne, Castri, *Viane* (belg. Prov. Ostflandern, arr. Aalst, cant. Geraardsbergen) 143, 30; de Vienna: Gaurdus; *fortasse etiam* Viane villa in decanatu Chievre. 238, 37.

Viane villa parroch. in decanatu Mont. 238, 45.

de Vianna, Vianden (luxemburg. distr. Diekirch), comes: (Henricus I. marchio Namure.).

Viceliacensis locus v. Versiliacum. (Vielinus), Wixelinus ep. Aldeburg. 35.

Vicentius: Iohannes.

Vicenza v. Vincentina civ.

Viconiensis abbatia, *Vicoigne* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand, com. Raimon) 218, 35, Anales 218, 35. Viscomar, Visconii silva 121, 10.

Vieq v. Vy.

S. Victoris (ad Corpus) monast. Mediolan. 1069, 10; abbas 1069, 10.

S. Victoris ad Ulum eccl. Mediolan. 1006, 25.

S. Victoris cenob. Paris. 220, 3. 311, 30; de S. V.: Hugo, Ricardus.

S. Victor mart. 770 771, 5; reliquiae 758, 25. 772, 10. 774. 817, 30. 972, 30. 1363, 40.

ss. Victoris et Ursi mart. Theb. sanguis 782, 15.

Victor II. papa, antea Gebhardus I. ep. Bistad. 10, 30. 188. 521, 30. 858, 25. 1145. 1148, 5. 1416, 3. 1417, 3. 1463, 15.

Victor III. papa, antea Desiderius abbas Casin. 1117, 10. 1119, 35. 1121. 1122, 35. 1123, 1. 1124, 3. 1125, 30. 1126, 25. 1129. 1130, 3. 1134. 1137. 1144, 15. 1145. 1148, 1. 1149. 1237, 10. 1116, 10. 1417, 5. 1418, 1. 1419, 1. 1422, 20. 1423, 10—1425, 10; *fortasse* 1464, 10.

Victor IV. (anti)papa, qui et Octavianus (card. presb. tit. S. Caeciliae) 15. 210. 368. 369. 537, 10.

S. Victorini mart. reliquiae 764, 30. 782, 10; ossa 297, 35. 779, 10.

S. Victorini, Victorius cf. II. ep. Ceno man. 807, 25. 813.

Victrum: Tial civis Erford.

Viels, Vellis (villa), *Viesly* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 231, 25. 241, 35. 287, 35; de V.: Galterus.

Vienna (civ.), *Vienne* ad Rhodanum fl. (frz. dép. Isère) 12, 1. 143, 30. 155, 15. 404, 45. 1345, 15; Viennensis eccl. 121, 25; Viennensis ep.: s. Mamertus, Guido; Viennense concilium (a. 1311, 12) 715; de V.: Gerardus.

Vienne v. etiam Viane.

Vierzon v. Virzon.

Vies Ach v. Ach.

Vies Condet villa parroch., *Vieux-Condé* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé) 238, 30.

Viesly v. Viels.

Vies Mainnil villa parroch., *Vieux-Mesnil* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont) 238, 3; Mainnil 237, 30.

Viesrain villa parroch., *Vieux-Reng* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 238, 10.

Vigilancius: Gregorius VII. papa.

S. Vigilii mart. cf. reliquiae 482, 25. 765, 15. 972, 30; festum 765, 30.

Vigilius (papa) 123, 25. 124, 30.

Vignole castrum, *Vignola sul Panaro* (Ital. Prov. et circ. Modena) 974, 10.

de Vilalba, *Villalba* (Tusc., Prov. et circ. et com. Arezzo) vel *Villalba* (ib., com. Pieve Santo Stefano), terra 1482, 5.

Vilaria eccl., *Villers-Pol* ad Rhonelle fl. (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 217, 30; Villaris castrum 231, 15; Villers Sirpol villa parroch. 238, 30.

Vilerot v. Villerel.

Vilimares dorsuli, locus in *Speesart silva* 759, 40.

Villa-Harduin v. Villeharduin.

Villanus de Miel 242, 3.

Villalba v. Vilaiba.

Villaria v. Vilaris.

Ville villa parroch., *Ville-sur-Haine* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roulez) 238, 35.

de Ville: Robertus.

de Villeharduin, Villa-Harduin, *Villeharduin* (frz. dép. Aube, arr. Troyes, cant. Piney): Gaudefridus.

Villerel, Vilerot villa parroch., *Villereau* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 238, 30.

Villerelle le Secque villa parroch., *Villerelle-le-Sec* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Rogulz) 238, 10; cf. Vellerella.

Villeret villa parroch., *Villerot* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 238, 30.

Villers villa parroch., *Villers-Sire-Nicole* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 238, 40.

Villers Saint Amand villa parroch., *Villers-Saint-Amand* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 238, 25.

Villers ou Bois villa parroch., *Villers-ou-Bois* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy) 238, 30.

Villers en le Cauchie villa parroch., *Villers-en-Cauchie* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Carnières) 238, 30.

Villers Saint Guislain villa parroch., *Villers-Saint-Guislain* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roulez) 238, 10.

Villers-Pol, Villers-Sirpol v. Vilaris.

Villers iuxta Quercetum villa parroch. in decanatu Valenciensis 238, 30.

Villers Sire-Nicole v. Villers.

Villers en Terrasse villa parroch., *Villers la Tour* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay) 238, 1.

Villers ou Tertre villa parroch., *Villerau-Tertre* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Sud) 238, 30.

Vima (villa), *Vimy* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras) 145, 25; eccl.: SS. Mariae et Andreae.

Vincelaus v. Wenczelus.

Vincentina civ., *Vicenza* (Venet.) 393, 20.

S. (Vincentii), Vincencii fratres iuxta Attrebatibus 285, 3.

S. Vincentii basilica Cenoman. 809.

S. Vincentii abbatia iuxta Methim 183, 15.

S. (Vincentii), Vincencii, Maldegarni abbatia Senog. 172, 10. 182, 40.

S. Vincentii monast. ad Vulturum, *San Vincenzo a Vulturum* (Prov. Campobasso, circ. Isernia, mont. Castellone) 1121, 1; abbas: Iohannes; mon.: Ianuarius.

S. Vincentii papae reliquiae 482, 20.

S. Vincentius, Vincencius archidiacon.

(CesarAugust.) et mart. 767, 30. 770, 10. 784, 25. 1169, 85; reliquiae 482, 20. 764, 15. 771. 772, 30. 773, 15. 776, 10. 777, 3. 780, 20. 782, 35. 785, 15. 817, 30, dies 471, 30.

S. Vincentius, Vincencius cf. Senog., antea Madelgarius 123, 5. 128, 10. 129, 30. 130, 25. 131, 10. 132, 3. 135, 35. 155, 35. 182, 40. 331, 15. 867, 25. 868; pater: Hanon, 113, 35; corpus 174, 25; uxor: Waldeudis; liberi Aldetrudis, Denclinus, Landricus, Madelberta.

(Vincentius) archiep. Gnezn. 601. 602, 1.

Vincentius, Vincencius (Bellovac.) 81, 30. 92, 5. 118, 40. 121, 45. 124. 220, 35. 226, 15. 239, 30; Speculum (historiale) 92, 5.

S. Vindiciani monast. apud montem S. Eligii 862, 30.

Vindicianus ep. Arcin. 1439, 30.

S. Vindicianus ep. Camerac. et Attrebat. 133, 1. 135, 30. 158. 154, 15. 155.

Vinea begniagium Brug. 274, 35.

Vinricus v. Winricus.

Virdunum, Viridunensis v. Verdunum.

Virgilius ep. Salisburg. 734, 15. 735.

Virgilius Maro (poeta) 950, 1. 1020, 10. 1172, 30. 1182, 15; carmen: Georgica.

SS. Virgines v. Undecim milia virg.

Viromandia, Viromandiaci comitatus v. Vermand.

de Virzon, *Vierzon* (frz. dép. Cher, arr. Bourges) v. Iohannes.

Viceniase, Visconii silva v. Viconiensis abbatia.

Visigothi v. Wisigothi.

Vitalianus (papa) 132, 45.

Vitalianus ep. Aretin. 1439, 10.

S. Vitalis mart. reliquiae 482, 20. 777, 10. 972, 20; dies 643, 15.

Vitas patrum 536, 15.

Vitello v. Vitulo.

Viterbium, Vitervum, Biterbium, Bitervum (civ.), *Viterbo* (Ital., Latio) 37, 15. 401. 405, 10. 406. 823, 15 (Byternium); 713, 30—713, 30. 715, 3. 716, 1; officiales 712, 35; eccl. maior 711, 30; Viterbense palac 711; eccl.: S. Laurencii, Minorum fr., S. Silvestri; ep.: Guido.

Vittenbere, Vittenbure v. Wittenbure.

Vitulo (Vitello scriptor) 82, 20.

S. Viti eccl. in Brotselden 1485, 1; S. Viti altare in eccl. parroch. in Brotselden 1484, 40.

S. Viti monast. in Oldesleben 391, 1. 394, 15. 395, 30; abb.: Cincradus, Ditericus I., Ditericus II.; hospitalarius: Ditericus.

S. Viti mart. eccl. cathedr. Prag. 38, 30. 40, 10.

S. Vitus mart. 8, 10. 766, 30. 1485, 5; reliquiae 482, 20. 758, 15. 764, 30. 765, 10. 776, 10. 777, 30. 782, 10. 1486, 20; translatio 750, 1; festivitas 765, 30; dies 470, 3.

S. Vincentii ep. Rem. reliquiae 785, 25.

Viventius clemens Aretin., fil. Iohannis Ati 1481, 1. 1482, 1.

de Viztrici: Ymgramus.

Vdlo r. Odilo.

Vogienasis silva, *Vogeser* 121, 1; Vogia 169, 1; Vogis ep. principalis 162, 1; Vosagus saltus 755, 25.

Volciano v. Balzano.

Volerio, *Volargus ad Athesin fl.* (prope Veronam, com. Dolci) 1451, 15.

(Volterrannus, *Volterra, Tusc., Prov. Pisa*) ep.: Herimannus.
 Volturmo v. Vulturmus.
 Vosagus saltus v. Vogienensis silva.
 v. Voti mart. reliquiae 764, 40.
 Vranchenvürt. Vranckefurt. Vranckenfurt. Vranckenvurde. Vranckenvorde. Vranckenvurt v. Frankenvurt.
 Vratisslaus v. Wratizlaus.
 Vucitana v. Uucitana urbs.
 Vuiscardus v. Guiscardus.
 Vulfaidus v. Gulfoaldus.
 Vulfarius archiep. Rem. 156, 3.
 s. Vulfrannus, Vulfrannus, Wlfrannus (ep. Senon.), apost. Fris. 147: reliquiae 817.
 s. (Vulgani) Wiganii corpus 786, 3.
 Vulpes insula, *Vulpes insula in ostio Nisichide fl. olim sita, hodie cum terra solida cohaerens* 266, 2.
 Vultur, *der Geier*, militaris vir Adolphi regis Rom. 640, 55.
 Vulturmus fl. Volturmo 1121, 1.
 Vulverus presb. (Hildesheim.) 764, 30.
 Vy villa paroch., *Vicz (fr. ddp. Nord, arr. Valenciennes, cant. Conde)* 238, 30.
 W.
 Waas v. Was.
 Wacarius mon. et presb. Cell. 801.
 Wacensis (Waizen ad Danubium fl., *ung. Com. Pest-Pilis-Solt*) ep.: (Nicolaus III).
 Wacozlaus v. Wencozlaus.
 Wachenheim v. Wahrenheim.
 Wachsenburg v. Wassenburg.
 Wadelincourt v. Wandelincourt.
 Wadizlaus v. Wadizlaus.
 Wago ep. Aldenberg. 35, 15.
 Wahrenheim villa, *Wachenheim ad Pfirrm rivum (hess. Prov. Rheinhessen, Kr. Worms)* 805, 35.
 Walbingen v. Webelinga.
 Waines villa paroch., *Wasmes-en-Borinage (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu)* 238, 35.
 de Waikes, Weez (belg. Prov., arr. cant. Namur, com. Wierde), comes: Theodericus.
 Waitzen s. Wacensis ep.
 Wala v. Guala. Walh.
 Wallacria, Wallacria, Gualacra, Valicreus insula, *Walcheren (niederl. Prov. Zeeland)* 174, 186, 5, 266, 325, 327, 1370, 35: *fortasse etiam Scandi insula* 173, 45. — *Walacritae* 174, 15; *Walicenses* 1371.
 Walacrinus dux Belg. *fabul.* 113, 15.
 Walaincourt v. Walencourt.
 Walamer, Walameris, Walamerus rex Ostrogot. 110, 120; *Walameris* prata 110, 30; fr.: Thuidemers.
 Walarapo dia. dioc. Frising. 761, 23.
 Walbeck r. Wallebike.
 Walbertus v. Waubertus.
 Walburga, Walburgis v. Walpurga.
 Walcandus ep. Leod. 162, 163.
 Walcheren v. Walacria.
 Walcherus archidac. et praepos. Camerac. 853, 40, 854, 1, 859, 46, 860, 5.
 Walciodorensis, Walchiodorensis, Walciodiort, Walsiod monast., *Waulsort ad Moenm fl. (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant)* 1375, 1, 1377, 20, 1381, 1383, 1384: conventiculum

1376, 55; templum 1391, 30; abbas 1384: Walchiodorenses fratres 1376, 1, 1381, 40, 1382, 1; eccl.: b. Mariae virg.; abb.: (Widricus?), Theodericus II.
 Walckenrede claustrum, *Walckenried (braunschw. Kr. Blankenburg ad Wieda fl.)* 531, 30.
 Walcourt v. Walencourt.
 Waldburga v. Walpurga.
 Waldeмарus v. Woldemarus.
 s. Walderadae virg. reliquiae 771, 25.
 (Walderada), Waldrada, Gaudrada pellex Lotharii II. (regis Lotharing.) 745, 20, 1222, 3.
 S. Waldeudis eccl. Mont. 131, 132, 162, 30, 183, 35, 186, 20, 203, 35, 204, 20, 205, 30, 206, 25, 222, 3, 223, 270, 10, 275, 20; eccl. b. Mariae, quae nunc S. Waldeudis nuncupatur 182, 45; abbatissa 162, 30; sanctimonialis 164, 3, canonici sacerdotes 164, 3; capitulum 275, 30.
 s. Waldeudis principissa Hanon., filia Wauberti ducis Hanon., uxor s. Vincentii 113, 45, 123, 194, 10, 128, 129, 45, 131, 30, 132, 3, 135, 35, 182, 40, 868, 40; reliquiae 174, 30; vita 128, 13.
 Waldeuinus v. Balduinus.
 Waldinborg mons, *Wallenburg prope Auecllenburg (pr. Rh. Cassel, Kr. Schmalkalden)* 619, 15.
 Waldrada v. Walderada.
 Waldeassen v. Waltsachsen.
 Walencourt (villa), *Walcourt (belg. Prov. Namur, arr. Philippeville)* 241, 30; *Walencurtis* 231, 30; *Walencurtis* 908, 15; *Walaincourt* 244, 35; *Walaincourt* 206, 35; de W.: Adam. Balduinus, Widricus, Matheus.
 Walenhusensis eccl., *Wallensen (pr. Rh. Hannover, Kr. Hameln)* 942, 25.
 S. Walericus eccl., *Saint-Valéry-sur-Somme (fr. ddp. Somme, arr. Abbeville)* 185; monachi 185, 10.
 s. Walericus, Walricus 185; s. Walericus et Rikarii gesta 185, 15.
 Walers v. Wallera.
 Walh (*fortasse Wala fil. Bernhardi*) 738, 25.
 Walherenses v. Walacria.
 Walkenberg v. Valkenburg.
 Walkenried v. Walckenrede.
 Wallacria v. Walacria.
 Wallaincourt v. Walencourt.
 de Wallebike, *Walbeck (pr. Rh. Magdeburg, Kr. Gardelegen)*, comes: Siffridus.
 Wallenberg v. Waldinborg.
 Wallenhusen castrum, *Wallhausen (pr. Rh. Merseburg, Kr. Sangerhausen)* 18, 15.
 Wallensen r. Walenhusensis eccl.
 Walters, Walers villa paroch., *Walters-Trillon (fr. ddp. Nord, arr. Avesnes, cant. Trillon)* 110, 2, 120, 30, 238, 1; *Walsare* cenob. 127, 15.
 (Walters), Walers villa paroch., *Walters (fr. ddp. Nord, arr. et cant. Valenciennes)* 238, 50.
 Walpertus v. Waubertus.
 S. Walpurgis Mons v. Wassenburg.
 s. Walpurga, Walpurgis, Walburga, Walburga 750, 5, 759, 5, 770, 25; reliquiae 467, 25, 758, 10 (Walburga), 767, 25, 769, 20 (Hvalburga), 771, 780, 1 (Walpurga), 787, 30; festum 467, 25, 608, 5, 655, 10, vigilia 475, 10.

(Walramus III.) Paginus dux Babanc. (Lotharing. inf. fl. Heinrich I. ducis) 362, 531, 40.
 (Walramus IV.) dux de Limburch (*perperam de Luneburch*) 34, 35; uxor: Conegunda.
 (Walramus comes) de Lutzelzenborch (I. de Ligny) 27, 20; fr.: (Heinricus IV. comes).
 (Walramus), Walrabn (de Lutzelzenborch) fr. Heinrich VII. imp. Rom. 444, 5, 650.
 Walricus v. Walericus.
 Walsandus mon. S. Petri monast. Hanon. 202, 15.
 Walsind r. Walciodorensis monast.
 Walsint 803, 20.
 Walburga v. Walpurga.
 (Waltheofa) de Machlande 757, 5; fr.: Otto.
 Waltherhusen (opp.), *Waltershausen (thür. Gb. et Kr. Götting)* 636, 3, 637, 10.
 Walthericus v. Walterus Orphanus dux Alsac. (pater et filius).
 Waltherus, Walterius, Waltherus, Woltherus, Gualterus, Gualterius, Galterus.
 Waltherius (card.) ep. Alban. 628, 25.
 Galterus card. presb. tit. S. Martini, legatus universalis 273.
 Gualterius ep. Aretin. 1440, 1.
 Waltherus ep. Camerac. 157, 25.
 Waltherus (I. ep. Laudun.) 221, 5.
 Waltherus ep. Spir. 1485, 1.
 (Walterus) ep. Tornac. 275, 5, 293, 15, 326.
 Waltherus abbas monast. iuxta eccl. S. Nicolai Camerac. 860, 3, 861, 1.
 Waltherus abbas Salfeld. 935, 10.
 Waltherus de Corda, custos eccl. S. Amandi 785, 5.
 Waltherius dia. dioc. Frising. 761, 35.
 Waltherus Harduin, canon. eccl. maioris Mont. 311, 312, 1.
 Waltherus de Hoio, fr. ord. Minorum de conventu Valent. 405, 55, 626, 30.
 Waltherus, Waltericus Orphanus, dux Alsac., comes Hanon. et Mont., fil. Alberici princ. Mont. 110, 1, 114, 1, 131, 25, 141, 10, 142, 145, 30, 147, 5, 155, 5; uxor 145, 40; filii 142, 35; filii: Waltherus (Waltericus).
 Waltherus, Waltericus Orphanus dux Alsac., comes Hanon. et Mont. et Barri pagi, fil. Walteri ducis Alsac. 114, 1, 157, 40, 158, 162, 25, 163, 10, 169, 20; uxor 158; filiae tres 158, 162, 25, 163, 40, 169, 20.
 Waltherus, Galterus comes de Brena, fil. Walteri d'Alinghien 226, 30, 242, 3; uxor: Basilia.
 Galterus de Castillon, comes Sancti Pauli 266, 35.
 Waltherus d'Alinghien 226, 40; fil.: Waltherus comes de Brena.
 Waltherus de S. Andrea 787, 5; fr.: Adolrammus de Eppingerge, Herticus de Rüdniche, Ernestus de Treisme.
 Waltherus, Waltherus, Galterus II. nob. de Avennis, fil. Iacobi dom. 260, 261, 40, 262, 303, 304, 306, 307, 5, 309, 1, 385, 30, 386, 30, 591; filia: Maria.
 Waltherus, Galterus de Bonzies 198, 37, 226, 45, 241, 30; uxores: Ada, Aculidis.
 Galterus, Gualterus, Waltherus castellan. Camerac. 157, 5, 841, 35, 846.

- 853, 19, 859, 3; filius 846; uxor: Ermentrudis; nepos: Hugo.
- Walterus de Condato supra Matronem 331, 30.
- Galterus de Sancto Dionisio 242, 15.
- Walterus de Fontanis 263, 1.
- Galterus de Gandonville 242.
- Walterus, Waltherus de (Hlsberg, fil. marschalci de Kalentyn 356.
- Waltherus pincerna (de Klingenberg) 1485, 15.
- Walterus de Lendio 198, 29, 229, 20, 276, 30, 312, 25; uxor: Beatrix; liberi: Eustacius, Yda, Maria.
- Walterus de Ligne 199, 30; uxor: Mehadis.
- Galterus de Rosoy 241, 30, 287, 30; fr.: Robertus.
- Walterus du Ruels, Aath, Nivella 198, 30; filia: Beatrix.
- Walterus de Sothenghien 223, 40; fr.: Gerardus.
- (Walterus) de Tyra 680, 20; fr.: (Wolfhardus).
- Waltherus de Vargila, nob. Thur. 577, 25, 590, 25, 596.
- Galterus de Viels 241, 35, 244, 35, 287, 35.
- Woltherus de Vogliweyde, mag. in cantibus 371, 40; miles Austrie 571, 3.
- Walterus (fundator Aquicin. monast.) 196, 3.
- Waltherdus archiep. Magdeburg. 749, 20.
- (Walthermus ep. Carnot. v. Anselmus. Walthermus abbas in Zedlitz et in Sar 693, 694, 705, 23.
- Waltherus v. Walterus.
- Waltmannus de Setenstete, ministratus Ludewico IV. lantgr. Thur. 608, 1.
- Waltpurga v. Walpurga.
- Waltaschen (monast.), *Waldoussen ad Wandreb riuem* (bayr. Rb. Oberpfalz, *Bay. Kirchenrecht*) 692, 30, 696, 1; de W. mon.: Holyas, Winricus.
- Wanda v. Gandavum.
- Wandali (Vandali) 84, 75, 85, 40, 96, 1, 107, 5, 110, 112, 113, 116, 20, 118, 10, 122, 1, 145, 10, 147, 5, 167, 1—169, 5, 180, 25, 182, 1; Wandalarum rescripta 85, 10; reges: (Irosus *Jabul*, Gensericus, Honorius, Guntamundus, Trasemundus; capitaneus: Boso.
- Wandelaincourt villa parroch., *Wadelincourt* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 168, 15, 238, 25; Wandalarum curia 168, 15, s. Wandonis reliquia 815, 15.
- s. Wandregisilus, Wandregisilus 141, 30, 147, 35, 815, 15, 820, 10; s. Wandregisila legende 124, 10; predium: Bladifila villa, avus: s. Arnulphus.
- Wanes villa parroch., *forlasse Wasnes-Audemex-Briffœil* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Péruwelz) 238, 20; cf. Briffœil.
- Wanezebieke villa parroch., *Wannebecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 238, 17.
- Wangeheim, Wangelym, *Wangenheim* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 439, 619, 10, 653, 25; de W. illi 619, 10; de W.: Fridericus.
- Wanicho 803, 20.
- Wannbruckan, *l. locus prope Catterfeld* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 619, 17.
- Wannebecq v. Wanezebieke.
- Wanrat 803, 30.
- S. Wanulphi ecol. Condat. 174, 32.
- Waratto v. Guaratho.
- Warberg v. Wartberg.
- Warberch opp., *Warburg ad Dional fl.* (pr. Rb. Minden) 405, 40; civitas: Cönnarus.
- Warchin v. Werchin.
- Wargnies-le-Petit v. Petit Wargny.
- Wargni villa parroch., *Wargnies-le-Grand* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 238, 45; Grant Wargny 236, 5.
- Waringerus rex Belg. *Jabul* 113, 10.
- Warinbarius v. Wernherus.
- Warrnus v. Garinus.
- Warmundus ecol. et subdia. dioc. Frising. 761.
- Warta (fl.), *Warthe fl., qui in Oderam fl. infuit* 33, 50.
- Wartberg, Wartberg, Warthere, Warpere castrum Ysenach., *Warburg* (thür. Kr. Eisenach, prope Eisenach) 359, 45, 374, 35, 418, 5 (Wartperch) 438, 447, 149, 3, 451, 454, 1, 462, 40, 521, 30, 523, 25 (Warberg), 530, 538, 20, 541, 35, 542, 10, 572, 10, 573, 1, 579, 35, 600, 30, 602, 30, 606, 611, 1, 612, 619, 630, 623, 5, 625, 35, 630, 631, 635, 55, 647, 648, 10, 652, 1—654, 15; mons 621, 20; turris maior 147, 5, 652, 1; estuarium 147, 10, 652, 1; de W. comes: Lodewicus; de W.: Burchardus.
- de Was terra, *Was regio* (belg. Prov. Ostflandern, circa St. Vithians et Lokren civ.) 314, 30; ballivatus 206, 1.
- Wasconia, *Gasconia* 134, 40, 733, 20, 738, 25; Vasconia 732; Gasconia 718, 3; dux: Pippinus I. — Wascones 134, 15; Guaseo: Clemens V. papa.
- Wasellienses (*Wesal*, pr. Rb. Dusseldorf, Kr. Rees) 102, 5.
- Waslare v. Wallers.
- Wasmes v. Waines, Wanes, Briffœil.
- (Wasenberg) castellum, *Wasenberg* (pr. Rb. Aachen, Kr. Heinsberg) 379, 35, 569, 40.
- Wassenburo. Wassenburg castrum, *Wassenburg* (thür. Kr. Arnstadt, prope Haarhausen) 391, 15, 613, 40, S. Walpurgis Mons 552, 3, 586, 25; praepos.: Sifrudus.
- Wasserburg v. Wazzerburch.
- de Wasungen, *Wasungen* (thür. Gb. et Kr. Meiningen); Godeboldus, Poppo.
- Watignies villa parroch., *Wattignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 238, 45.
- Watozav v. Witozav.
- Wattripont v. Waudripont.
- Watzlaw v. Wenczlaus.
- Waubertus, Wausbertus, Walbertus, Walpertus, Gualbertus.
- Waubertus rex Austras. prince Hanon. *Jabul*, fl. Alberici regis Franc. 113, 35, 121, 192, 45; uxor: 121, 35, 122, 30; filii: Aubertus senator, Wausbertus senator.
- Waubertus, Wausbertus senator, prince Hanon. *Jabul*, fl. Wauberti prince. regis Austras. 113, 45, 121, 35, 123, 5, 124; uxor: Rothilda; filii: Waubertus dux Hanon, Brunolphus.
- s. Waubertus, Walbertus dux Hanon, fl. Wauberti senatoris 123, 124, 10, 129, 132, 1; uxor: s. Bertila: filiae: s. Waldetrudis, s. Aldegundis.
- Waubertus tertius 124.
- Walpertus ep. Hildesheim. 944, 15.
- Walbertus, Gualbertus nob. Florent.
- 1080, 1081, 1104, 1105; filii: s. Ioannes Gualbertus, Ugo.
- Waudeke villa parroch., *Wodecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Flobecq) 238, 20.
- Waudret villa parroch., *Waudrez* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 238, 10.
- Waudripont villa parroch., *Wattripont* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 238, 20.
- Waulsort v. Walciodorensis monast.
- Wausbertus v. Waubertus.
- Wavrechin villa parroch., *Wavrechinsous-Denain* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain) 238, 50; *fortasse etiam Sauvrechin* 238, 10.
- Wavrin v. Winterin.
- Waza, uxor Willelmi III. march. (de Montferrat) 1033, 1.
- de Wazzerburch in Styria, *Wasserburg* (Steiermark, Bh. Judenburg), comes: Cunradus.
- Webeliga villa. *Waiblingen ad Rems fl.* (swit. Neckarkreis, Ga. Waiblingen) 517, 20.
- de Weberstete (*perperam* Eokirstete), *Weberstet* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza): Bruno.
- Wecelo, Wecil, Wecio, Weczel, Weczelo, *Wicelo*. — Cf. Wernherus.
- Wecil archiep. Mogont. 357.
- Wavrin ep. Witem. 787, 5.
- Wecelo abbas S. Petri monast. Erford. v. Witelo.
- Wecelo (de Gemmingen), prebendarius ad aram S. Nicolai ecol. Wimpin. 609, 20.
- Wecelo, Wicelo de Buchenowe 451, 15, 653, 5.
- Wecilo de Lapide miles 460, 35, 466, 25.
- Weczel cocus Ludewici IV. lantgr. Thur. 615, 35.
- Wedelungsbach v. Witelesbach.
- Wederavia, *Wetterau* 461, 15.
- Weesp, *Wesep* (niederl. Prov. Noordholland) 789, 40.
- Weez v. Wawes.
- Weheries villa parroch., *Wihries* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Donrj) 234, 3.
- Weia: Iohannes I. abbas Sar.
- Weida v. Wyda.
- Weihenstephan v. S. Stephani titulus Frising.
- Weil. Weim., Wein. v. Wil. Wim. Win.
- Weissenburg v. Wizenburch.
- Weissenfels v. Wisenwels.
- Weissensee v. Wizensee.
- de Weldense comes: Gerlacus.
- Welhrad v. Welherad.
- Welfesholt, Welfesholz, Welfisholz, Welfonis silva v. Welfesholto.
- (Welfi), Guelphi 716, 35; Gelpi 711, 30; Guelphini 456, 20; Gelpini 518, 20.
- Welfo, Welfh, Guelpho.
- Welfo, Guelpho (IV.) Svevus, I. dux Bavar. 524, 10, 1218, 20.
- Welfo, Welfh (V.) II. dux Bawar. 29, 30, 381, 5.
- Welfo, Welfh VI., dux Bawar. (*potius* Spolet.), fl. Heinrichi Nigri (*perperam* Superbi) ducis Bawar. 29, 30, 747, 13; fil.: (Welfo).
- (Welfo VII.) fl. Welfonis VI. ducis (Spolet.) 747, 15.

- Welherad, Welhrad (monast.), *Welherad* (mähr. G. et Pol.-B. Ungar.-Hradisch) 602. 700. 701, 1; prior: (Iohannes); de W.: Conradus, Heinricus.
- Welletrensis v. Velletrensis.
- Welpesholz, Welpesholcz, Welfesholt, Welfesholz, Welfisholz, Welfonis Silva, *Welfsholz* (pr. Rb. Merseburg, *Munsfelder Seelweis, prope Gerbstädt*) 12, 1; 29. 357. 360, 5. 530, 15; Catuli saltus 29, 25.
- Welf v. Welfo.
- de Welpia, Wölpe (pr. Rb. Hannover, Kr. Nienburg), comes: Bernardus.
- Welse v. Wolsene.
- Wenczelus, Wenczelus, Wentzelus, Wenzelaus, Wentzelaus, Wenczlaus, Wenzlaus, Guencezlaus, Wenczlaus, Vincelaus, Wacezlaus, Watzlaw.
- Wenczelus rex Rom., IV. rex Boem. 677, 1.
- s. Wenczelus, Wenczlaus, Wenzelaus, Wenzlaus, Wenczlaus, Guencezlaus, Wenczlaus, Vincelaus, Wacezlaus, Watzlaw.
- Wenczelus II. dux Bohem., (fl. Zobeisl I. ducis) 41, 5.
- Wenczelus, Wentzelaus, Watzlaw I. rex Bohem., fl. Odakar Primiz I. regis 4, 25. 34, 5. 41. 42, 1. 43, 2. 682, 15. 690, 1. 692, 1; uxor: Conegundis: Iheri, Primiz Otakar II. rex, Wladizlaus (marchio Morav.), Beatrix.
- Wenczelus, Wenczlaus, Wenzelaus, Wentzelaus II. rex Bohem., fl. Otakar II. regis 42, 10. 43, 25. 414. 421, 15. 422, 1. 423, 1. 431. 437. 438, 5. 633, 1. 634. 641. 646. 647, 1. 670, 35. 671, 10. 673, 30. (Wenzlaus), 674, 10. 681. 700, 40. 701, 20. 703 (Wentzlaus); uxores: Iutta, Elisabeth; Iheri: Wenczelus III. (pergram Boleslaus), (Elisabeth).
- (Wenczelus III.) rex Bohem. et Ungar., *pergram* Boleslaus, fl. Wenczel II. regis 437. 646.
- Wenczelus, Wenczlaus fl. Bolizlai II. ducis Bohem. 38, 40.
- (Wenczelus) *pergram* Wlatizlaus, fl. Zuostphuk (ducis Bohem.) 40, 40.
- Wendelstein, der, castrum, *Wendelstein ad Unstrut* fl. (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt) 43, 35.
- Wenia v. Vienna.
- Wenigen-Lupnitz v. Luppenze.
- Wentzelus, Wentzelaus, Wenzlaus ad Lahn fl. 419, 10. 632, 30. — Wethlarisches 102, 5.
- de Werben, Werben (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Osterburg), comes: Theodericus.
- Werchin villa parroch., *Verchain-Maugré* (fr. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 238, 15.
- Werchin villa parroch., *Warchin* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 238, 15; Werchin 304, 15.
- Werchinell, Werchinell villa parroch. in decanatu Haspr. 238.
- Werchusen v. Werichusen.
- Werzeburg, Werzenborg v. Herzipolis.
- Werda (civ.), *Kaiserwerth* (pr. Rb. et Kr. Düsseldorf) 32, 20.
- Werde, Donauwörth (bayr. Rb. Schwaaben) 722, 30; eocl.: S. Crucis.
- Werdenense monast., *Werden* (pr. Rb. Düsseldorf, Kr. Essen) 488, 10; Werdenensis abbas: Theodericus.
- Werdmundus acolitus dioc. Frising. 761, 20.
- Werdunensis v. Verdensis ep.
- Werchin v. Werchin.
- Werchenus v. Wernherus.
- Weretha villa, *Frithus* (fr. dép. Pas-de-Calais, arr. Boulogne, cant. Calais) 819, 30.
- Werichusen, Werchusen castrum Thür., *Werninghausen* (Thür. Ob. Goth., nunc Kr. Weimar) 461, 30. 407, 30. 468, 95.
- Weringerht acol. et subdia. dioc. Frising. 761, 20.
- Weriza (fl.), *Wornitz fl., qui in Danubium fl. infuit* 740, 55.
- Werla, Werle castrum Slav., *Werle ad Warnow fl. (Mecklenburg, inter Bützow et Schwann)* 19, 25. 27, 10. 31, 25; de W. dom.: Nicolaus I., Henricus I. Iohannes I.
- de Werle, *Werl* (pr. Rb. Arnberg, Kr. Saax.), *Gisla* imperatrix.
- Wermundus fidelis Lothari II. regis Lotharing. 178, 45.
- Wernherus, Wernerus, Wernherus, Wernher, Wernhardus, Wernharus, Garnerus, Garnerius. — Cf. Weceolo.
- Wernherus, Wernerus archiep. Mogunt., praepos S. Martini eocl. Mogunt. 42, 10. 400. 401, 10. 406, 10. 410, 20. 411. 414, 5. 415, 15. 417, 30. 418. 622, 1. 623, 1. 626, 15. 629. 630, 1. 632.
- Wernherus II. ep. Argentin. 924, 1. (Wernherus) ep. Coin. (fortasse Culm.) 421, 10. 633, 15.
- Werenherus ep. Merseburg. 911, 35. 925, 10. 927, 35; fr.: Morcho.
- Garnerus ep. Treu. 242, 5.
- (Wernherus) abbas (Corbeien) 882.
- Wernherus I. abbas monast. S. Petri Erford., mon. Hirsau. 862. 365, 25. 488, 1.
- Wernherus II. abbas et mon. monast. S. Petri Erford. 366, 10. 367, 1. 488, 1.
- Wernerus sacerdos et capellanus de Martpur 611, 10.
- Wernherus, Werenherus mon. Paulinae cellae, fl. Odalric et s. Paulinae 920, 15—922, 25. 924. 925, 5. 931, 30—934, 30.
- Wernherus, Wernher de Pomuk, (subprior et) mon. Sar. 694, 25. 695, 1. 700, 20.
- Wernherus de Hornecke, praepos. maioris eocl. Spir. et eocl. Wimpin. 667, 5.
- Wernherus de Alenvelt, praepos. eocl. Wimp. 668, 15.
- Wernherus Baldewini, utriusque iuris doctor Erford. 487.
- Wernerus IV. comes de Veltem, conobrinus Wichmanni archiep. Magd. 15, 30.
- Garnerius, Garnerus (nob. Hanon.) 84, 35. 181, 30. 183; fr.: Rainaldus. (Wernhardus de Wolfkerstorf) nob. de Austria 415, 10.
- Warinbarius (*unus ex progenitoribus gentis Salicae imperialis*) 801; uxor 801, 5; familia 801, 10; amici 801, 10; ministri 801, 10.
- Werenherus, frater barbarus, fl. Svarzonis 930, 45.
- Wernherus, Wernerus, Wernhardus Bonus servus 419. 633. 701, 15.
- Wernher von Meldingen, mag. cons. Erford. 477, 5.
- Werno praepos. Hildesheim 952, 25.
- Werno canon. et sacerdos S. Mariae eocl. Novi Operis 962, 35.
- Werra fl., *Werra* 358, 10. 365, 35 (Werra). 395, 30. 486, 10. 535, 5. 621, 10; *perperam* Wesera 535, 30.
- Wert, *Werder* locus in flumine Albea (prope Torgau civ.) 536, 5.
- Werterde v. Wirterde.
- Wesdenanstein, locus in Spessart silva 759, 10.
- de Weseborch, Wiesenburg (pr. Rb. Potsdam, Kr. Zauch-Belzig), minist.: Gunbertus.
- Wesel v. Wasellienses.
- Wesera v. Wisara.
- Weslaris v. Wephlaria.
- Westkapelle v. Vestcapellae.
- Westmonasterium in Londonis, *Westminster* 713, 30.
- Westvali, Westfali 36, 1. 405. 626. — Westvalia 30, 30. 36. 555, 30.
- Wethelingsbach v. Witelesbach.
- Wethlarisches v. Wephlaria.
- Wetterau v. Wederavia.
- Wettin v. Wittin.
- Wetzlar v. Wephlaria.
- Wetendorf, *Wetendorf ad Unstrut* fl. (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt) 460, 30; pons 460, 30.
- Whithorn v. Witenensis ep.
- S. Wiberti Mon. Mont-Saint-Gaubert (belg. Prov. Brabant, arr. Nivelles, cant. Perwez) 233, 20.
- a. (Wiberti), Wigberti ep. reliquiae 484, 15.
- s. (Wibertus), Wibertus cf. (abbas Fritzlar) 750, 20; reliquiae 482, 35.
- s. (Wibertus), Guilbertus (fundator monast. Gemblac.) 183, 15.
- Wibertus, Wigbertus, Wypertus, Guilbertus archiep. Ravenn. v. Clemens (III. antipapa).
- (Wibertus), Wicpertus ep. Hildesheim. 944, 15.
- (Wibertus), Wibertus, Wigbertus, Wicpertus marchio (Mise. et Orient.), comes (de Groitzsch) 360, 1. 361. 529, v. 530, 5. 531, 10. 1331, 10; mon. Pegau. 861, 30; fil.: (Heinricus III. marchio Orient.).
- (Wibertus), Guilbertus, fl. Pagani de Monterio 1475, 20.
- Wiboldus praepos. Camerac. 862, 5.
- Wibpin v. Wimpina.
- Wibertus v. Wibertus.
- (Wicboldus) archiep. Colon. 434. 642. 673, 25.
- Wicelo v. Weceolo.
- Wicene v. Wizenso.
- Wicfredus v. Wigfridus.
- Wichardus abbas Reinherborn. 583.
- Wichardus de Tyra 686, 20.
- Wichmannus, Wigmannus, Wichemannes, Wichmannus.
- Wichmannus, Wigmannus archiep. Magdeburg., (antea ep. Clo.), fl. Gerom. com. de Seburg 15, 15. 30. 31, 15 (Wichemmannus). 35, 30. 36. 37, 5 (Wichmannus). 374, 1. 377, 1. 536. 539, 1. 540.
- Wichmannus, Wigmannus comes de Saxonia 523, 20. 531, 1; uxor: Cunigunda.
- Wichmannus comes, fl. Hugonis 517. 518, 1.

Wichmannus nob. de Freckense 940. 1.
950. 25. 951.

Wicpertus v. Wibertus.

Wiczeleyben v. Witzeleyben.

Wiczenburg mons *prope Tunzenhausen*
villam situs (pr. Rb. Erfurt, Kr.
Weissenau) 581, 10.

de Wyda. *Weida* (thür. Gb. Weimar,
Kr. *Neustadt ad Orlam fl.*, nunc Kr.
Geisa; (Heinricus IV.), (Hetricus V.).
de Wyda illi 42, 5.

Widogovo (vasallus Spir. ep.) 779, 10.
Widokindus, Widikindus, Witikindus,
Witikint.

(Widokindus) ep. Omnaburg. 404, 5.

Witikindus mon. Corb. 9. 33; historia
saxonica 9. 35.

Widikindus, Witikint dux Sax. 8. 1.
879, 20 (rex).

Widokindus de Wulferbutle minist-
rius 22, 30, 23; filius 23, 15.

de Widen. Wyden, *Wied* (pr. Rb.
Coblenz, Kr. *Neuwied*), comes: Ge-
orgius.

Wideneol, des *hohe Sohl grope Flors-
bach* (pr. Rb. Cassel, Kr. *Gelnhausen*)
759, 45.

Widokindus v. Widekindus.

Wido, Wydo, Widolus v. Guido.

Widricus abbas Cell. 187, 25.
(Widricus?) abbas Walciodor. monast.
1382, 2.

Widricus de Waleicourte 908, 15.

Wie, Wyo civ., opp., castrum, *Wiede*
ad Unstrut fl. (pr. Rb. *Merseburg*, Kr.
Eckartsberga) 391, 10. 441, 30. 453, 35.
461, 25. 462, 40. 467, 16. 470, 5. 613,
5. 649, 10. de W. comes: Albertus.

Wied v. Widen.

Wienhausen v. Winhusen.

Wienna, Wigena, Winesis civ. Austr.,
fluv. 414, 1. 415, 417, 10. 670; cives
670, 30; *fortasse etiam* Wenin 742, 10.

Wienna villa parroch., *Wiers* (belg.
Prov. Henegou, arr. *Tournai*, cant.
Péruwelz) 238, 20.

Wiesen v. Wisun.

Wiesenburg v. Weseborch.

Wigandus, Wygandus mon. Sar. 692.
694, 40. 695, 1. 702.

Wigandus mon. Sar. 702, 5.

Wigbertus v. Wibertus.

Wigena v. Wienna.

Wigenus primicerius S. Stephani mon-
ast. Met. 895, 5.

Wigfridus archiep. Colon. 8, 40.

(Wigfridus), Wiefredus ep. Bonon. 816.
819, 9.

Wigheries villa parroch., *Wignehies*
(fr. dep. *Nord*, arr. *Avesnes*, cant.
Trélon) 238, 2.

Wigmannus v. Wichmannus.

Wigorniensis (Worcester ad *Severn fl.*,
England) ep.: Willermus de Gaynes-
burg.

Wiheries v. Wetheries.

Willboldus v. Williboldus.

Willbrandus, Willebrandus, Willbran-
dus archiep. Magdeburg, comes de
Kevernburg, fil. Guntheri IV. (II.)
com. 53. 569, 10. 619, 40.

Willbrandus comes de Halremunt 36, 1.

Wildeck v. Witke.

Wulfildis v. Wulfildis.

Wilhelmorum heremitarum ordo 355,
10.

Willhelmus, Willhelms, Willelmus,
Willermus, Willehelmus, Willihalm,
Willmaues, Willelmus, Guillelm
Guillermus, Guilihelmus.

Willhelmus, Willelmus, Willermus, Wil-
lehelmus, Guillermus rex Rom. II.
comes Holland. Zeland. Fris. 27, 10.
30, 5. 31, 10. 305. 309, 15. 314. 316.
318. 320, 20. 324, 10. 331, 10. 334.
399. 465, 35. 621; imp. 316, 35. 320.
20. 326, 35. 328, 15. 330, 5; rex Ala-
mann. 329, 20; leopardus marinus
98, 10; aper. apud ornatum gemmis
auro altum ferens 103, 5; uxor:
Elizabeth; fil.: Florentius V. comes
Holland.; soror: Aelis.

Guillermus I. rex Angl., comes Roto-
mag. 171, 15. 188, 40. 196, 1.

Willhelmus (I. rex) Siculus 15, 20.

Guillelmus archiep. Antibir. 1484, 20.

Willhelmus archiep. Mogunt., fil. Otto-
nis I. Imp. Rom. 8, 40.

Willermus archiep. Rem. 239, 15. 276, 5.
(Guillermus II.) archiep. Rem. 302, 30.

Willhelmus I. ep. Aretin. 1440, 5.

Guillelmus II. ep. Aretin. 1441, 1.

(Guillermus) ep. Autissiod. 264, 10.

Guillermus de Hanonia, I. ep. Came-
rac. 157, 30.

Willermus, Guillermus de Auxonio,
II. ep. Camerac., fil. Iohannis de
Avesnis 157, 35. 305, 20.

Willhelmus, Willehelmus ep. Havel-
berg. 390, 5. 391, 20. 392, 25. 393, 40.
395, 20. 453, 35. 484, 5. 485, 30.

Willhelmus ep. Lubus. 31, 15.

(Willhelmus I.) ep. Strasburg. 873, 25.

Willelmus de Gaynesburg, ep. Wigorn.,
fr. Minor., lector curie 715, 25.

(Willhelmus de Bello-ioco) mag. Templ.
424, 20. 635, 15.

(Willhelmus Carnotensis) mag. Templ.
383, 35. 503, 30.

Guillermus I. abbas Aquicin., abbas
S. Amandi 197, 15.

Guillermus II. abbas Aquicin. 197, 40.

Willermus, Guillermus III. abbas
Aquin. 198.

Willhelmus abbas (Hirsaug.) 928.

Guillermus II. abbas S. Trudonis mon-
ast. Hasban. 81, 35. 108, 20. 184.
185, 1; historiae Brabant. 81, 35.
108, 30.

Willihalm acol., subdiacon. dioc. Frising.
761, 20.

Guillermus Malmesber. (historiogr.)
141, 25.

Guillermus des Mascandio 164, 35. 169;
historia 164, 35. 169, 20; cronica 169,
15.

Guillermus (de Nangiaco) 81, 30; cron-
ica Franc. 81, 30.

a. (Willhelmus) Oliv. 277, 1—281, 10.

Guillermus, Willaumes fr. Minor, cus-
tos S. Quintini eccl. 283.

Willhelmus prior Valcell. cenob. 868, 15.

Willhelmus I. dux Aquitan. 356, 10.

Willhelmus (V. dux Aquitan.) prince.
Pictav. 520, 20; filia: Agnes.

Willhelmus, Willehelmus dux Brun-
swic., fil. Alberti I. duci 26, 1.

Willhelmus de Luneburg. fil. Henrici
Leonis duci Bavar. et Sax. 24, 3.
26, 30. 35. 36, 35; uxor: Helena.

Willhelmus III. dux Sax. et lantgrav.
Thur. 355, 45.

Willhelmus, Willehelmus palat. comes
(Rheni) 365, 45. 535, 10. 636, 10.

Willhelmus fil. Ottonis lantgrav. Hass.
(nunc Frederici II. lantgr. Thur.
march. Mien) 657, 10.

Willhelmus III. marchio (de Montferrat)
1033, 1; uxor: Waza.

Willhelmus marchio (Septentrion.) 521,
30.

Willhelmus III. Puer comes (Burgund.)
1333, 15. 1334, 1.

Willhelmus, Willehelmus de Anglia,
comes Flandr. 362, 15. 531, 30.

Guillermus, Willhelmus de Dompna-
petra 261, 30. 308, 15. 309. 313. 314,
20; uxor: Margareta II. comitissa
Flandr.; filii: Guillermus, Guido.
Iohannes.

Guillermus, Willhelmus de Dompna-
petra, III. comes Flandr.,
fil. Guillermi dom. de Dompna-petra
et Margaretae comitissae Flandr.
309, 15. 313. 314, 20—319, 25. 325,
10. 326, 15; uxor: Beatrix.

Willermus fil. Guidonis com. Flandr.
325, 15. 644, 40. 645, 5.

Guillermus I. Bonus comes Hanon.,
III. comes Holland., fil. Iohannis
com. 114, 25; liber: Guillermus,
Margareta, Philippa.

Guillermus, Guillelmus II. comes Ha-
non., IV. comes Holland., fil. Guil-
lermi I. com. 102, 10. 114, 25.

Guillermus v. comes Hanon. et Hol-
land., fil. Ludovici IV. imp. Rom.
de Bavaria 114, 25.

Willhelmus, Willermus, Willehelmus I.
comes Holland. 266. 386, 30. 591, 50.

Willhelmus II. comes Holland. v. Wil-
helmus rex Rom.

(Willhelmus II.) comes Iuliac. 37, 1.

(Willhelmus IV.) comes Iuliac. 404, 10.
417, 15. 629.

(Willhelmus Longa spata III.) comes
Salisb. 261, 35. 266. 268, 25. 274, 1;
fil.: Henricus; fr.: Iohannes rex
Angl.

Guillelmus comes, qui et Bulgarellus
vocatur v. Bulgarellus.

(Willhelmus V.) castellanus de S. Ando-
maro 273, 15.

Guillermus de Ausnoit 242, 15.

Willermus Avunculus 242, 15.

Guillermus II. fil. Rous advocatus
Bethun. 241, 20. 268, 1; uxor: Me-
chaldus, filii: Robertus, Daniel; fr.:
Bartholomeus.

Willelmus Bondochareus (de Nona-
reto), miles (Philippi IV.) regis
Franc. 715, 20.

Guillermus de (ruce, fil. Renaldi mil.
218, 30.

Guillermus de le Porkerie 241, 25. 287,
32.

Guillermus de Sancto Oberto 225, 10.

Willermus feudatus de Saltin 217, 40.

Willhelmus (nob. Franc.) 164, 30.

Willhelmus (nob. Tusc.?) 1443, 5; uxor:
Gisla.

Willidrud 803, 25.

Willhart 803, 25.

Willaumes v. Willhelmus.

Willaupuch villa parroch., *Willaupuis*
(belg. *Prov. Henegou*, arr. *Tournai*,
cant. *Leuze*) 238, 20.

Willaupuch villa parroch. in decanatu
Avesnensi 238, 5.

Willé, Willé.

Willibertus 801, 1.

Williboldus, Willibaldus, Willboldus.

a. Williboldi conf. reliquiae 779, 25.

- Willboldus ep. Camerac. 156, 45.
 Willboldus, Willboldus abbas Herveld. 371.
 Willihaldus acol., subdiac. dioe. Frising. 761.
 Willebrandus, Willibrandus v. Willibrandus.
 S. Willibordi, Wyllibordi monast. Epternac. v. Epternacum monast.
 S. Willibordi basilica (Walicens.) 1371, 5.
 s. Willibrordus, Wyllibrordus, Wylbrordus Clemens ep. (Traiect.) 141, 2; (Guillebrodus) 767, 30, 772, 30, 774, 3, 777, 5, 792, 1369, 1370; reliquiae 767, 1, 770, 12, 773, 19, 775, 45, 783, 23, 1370, 1371, 5; corpus 1370, 10; ossa 1369, 30, sanctus 1370, 35; sepulchrum 1369, 1; tumba 1369, 2, 1370, 12, translatio 771, 30; hber vitae eius 773, 12; des 1369, 1.
 Willicha, Willecha uxor Reynfridi nob. Thur. 529.
 s. Wyllifridi ep. reliquiae 772, 10.
 Willigius, Willegius archiep. Mogunt. 757, 30, 758, 5, 1485, 1.
 s. Willehadus, Willihadus ep. (Brem.) 750, 30, 770, 10; reliquiae 482, 23, 764, 30.
 Willelmus, Willihalm v. Wilhelmus.
 Willehouit nemus (in Hanonia, prope Chiervensem villam) 322, 5.
 Willekinus (de Holesheim) advocatus Heinrici I. langtr. Hass. in Wissensee 627.
 Willelmus, Willermus v. Wilhelmus.
 Willmarus ep. Brandenburg. 371, 35.
 Willirax (fortasse canon. Aschaffenburg.) 769, 40.
 Willerstede v. Willreute.
 Willi v. Wille.
 Willisint 803, 30.
 de Wilnowe, Willenau (pr. Rb. Wiesbaden, Kr. Usingen), nob.: (Heinricus I.).
 Wilpe eocl., Wilp (niederl. Prov. Overijssel) 792, 12, 794, 795, 1; oratorium 792, 15.
 Wilphildis v. Wulphildis.
 Willrestete castrum, Willerstede (thür. Ob. et Kr. Weimar) 461, 25, 467, 30.
 Wiltbalt 803, 30.
 Wittecke castrum, Witteck, cuius rudera prope Hönseburg (pr. Rb. Cassel, Kr. Rotenburg) exstant 635, 45.
 Wilteneburch v. Traiectum castrum.
 Wilzi v. Winidi.
 Wimar, Wymar, Wimarja civ., villa, castrum, Weimar ad Ilm fl. (Thüringen) 385, 20, 433, 25, 441, 30, 442, 15, 453, 10, 523, 35, 587, 30, 618, 20, 642, 30, 649, 650, 35; de W. com.: Udalricus II., Hermannus IV., Fridricus III., Hermannus V.
 Wimpinensis, Wimppinensis, Wimpfen v. Wimpina.
 Winceburg, Winzenburg, Winzenburg v. Winzenburg.
 Wincestria (clv.), Winchester (engl. Ch. Hampshire) 273, 23; (Wintoniensis) ep.: s. Aedelwaldus (Ethelwoldus).
 Winzenburg, Winzenburg, Winzenburg v. Winzenburg.
 Windisch-Holzhausen v. Holzshäsin.
 Winensis civ. s. Wienna.
 Winfridus v. Bonifatius.
 Winhusen monast., Wienhausen (pr. Rb. Lüneburg, Kr. Celle) 26, 10.
 Wini v. s. Lebuinus.
 Winidarius abbas (Elevang.) 1349, 1.
 Winidi, qui dicuntur Wilzi 734, 30. — Cf. Selavi.
 S. Winnoci eocl. Berg. 820, 10.
 (a.) Winocus 125, 1.
 Winocus de Hondescoten 242, 1, 287, 30.
 Wimpina, Wippen, Wimppinensis urbs, civ., Wimpfen ad Neckar fl. (hess. Prov. Starkenburg) 661, 15, 662, 667, 23, 675, 5, 676, 5, 677, 2; Cornelia urbs, opp. 661, 30, 662, 677, 2; dives 662, 13, 677, 2; Wimppinensis, Wymppinensis eocl. 661, 5, 665, 30, 677, 2; monast. 665, 666, 2, 668, 33, 669, 20, 670, 25; archidiaconatus 673, 10; capitulum 673, 2; summum altare 668, 2; eocl.: S. Petri; capella: S. Katherinae; altaria: S. Crucis, S. Eucharistiae, S. Mariae, S. Nicolai; Wimppinensis praepos.: Wernherus de Hornecke, Wernherus de Alenvelt, Engelhardus de Wimpfen; decani: Conradus, Burkardus, Gerlacus de Bettingen, Richardus de Dittensheim; archidiacon.: Dytherus, Heinrichus; rector scol.: Heinrichus; canon.: Gerhardus. Wymppinensis, Wymppinensis vallis 676, 677, 3; Wymppinensis cronica 677, 30.
 Winricus, Viricus abbas Sar. et Elbrac., mon. de Waitsachsen 692, 45, 693, 30, 696, 1—699, 30, 702, 1, 705.
 Wynseburch v. Winzenburg.
 de Winsperg, Weinsperg (württ. Neckarkreis): Engelhardus praepos. Wimpin.
 Wintbero, Wintberg castrum, olim in monte Haulberg prope Jena situm 436, 30, 475, 645, 35.
 de Winterin, immo Warrin (frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Haubourdin): Gossuinus.
 Winterstein, Wintirstein castrum, Wintenstein ad Emse fl. (thür. Ob. et Kr. Gotha) 438, 23, 647, 20.
 Winzenburg, Winchenburg, Winzenburg, Winzenburg, Winzenburg, Wynseburch castrum, Winzenburg, cuius rudera ad Leine fl. prope Alföld (pr. Rb. Hildesheim) exstant 361, 20, 362, 45, 367, 10, 531, 10, 532, 536, 20, 952, 10; com.: Hermannus I. langtr. Thur., Hermannus II. langtr. Thur.
 Wipeche, Wypech v. Vitpeche.
 Wypertus v. Wibertus.
 Wippa, Wippa ad Wipper fl. (pr. Rb. Merseburg, Mansfelder Bergkreis) 520, 30; de W. dom.: Lodewicus.
 Wirceburg, Wirceburg, Wirzeburg, Wirzburg v. Herbipolis.
 (Wiredus) abbas S. Huberti abbat. (in Maroilles) 203.
 Wiricus mon. Sar. 692.
 Wironensis v. Veronensis.
 s. Wironis conf. reliquiae 769, 5.
 Wirprik uxor Conradi I. ducis Bohem. 39, 35.
 Wirra v. Werra.
 Wirtenberg (castrum), Württemberg olim super villam Rothenberg (württ. Neckarkreis, prope Cannstatt) situm 676, 40; capella: S. Nicolai?; de W. comes: Ulrich.
 de Wirtede, Werterde, Witterda (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Heinrichus (Fridricus).
 Wirtzburg, Wirtaiburg, Wirtzburg, Wirzeburch etc. r. Herbipolis.
 Wisara (fl.), Weser 374, 6; Wisara 793; Wisera 941, 15; Wesera (potius Werra) 535, 50.
 Wyschehrad, Wisegradensis eocl. v. Wisegrad.
 Wisigothi, Wisigoti, Wisigothae 115, 2; (Visigothi) 116, 5, 117; reges: Frithigorus, Alaricus I., Theodericus II., Eoricus, Alaricus II., Amalricus. — Cf. Gothi.
 Wislinus abbas Brül., cellarius S. Emmerammi monast. Ratibon. 829, 40.
 Wisowitz (monast.), Wisowits ad Drzewnika fl. (mähr. G. et Pol.-B. Ung.-Hradisch) 691, 1.
 Wispach (villa), fortasse Fischbach ad Hörsel fl. (thür. Kr. Eisenach, prope Eisenach) 622, 10.
 Wisegrad urbs, opp., Wyschehrad (hodie pars Pragae urbis) 38, 39; Wisegradensis, Wisegradensis eocl. 38, 10, 40, 35; monast. 39; camera ducis 38, 10; (praefectus urbis): Fabianus.
 Wisense r. Wizense.
 Wisenvels civ., castrum, Weissenfels ad Saale fl. (pr. Rb. Merseburg) 453, 25, 454, 2, 551, 16, 598, 25, 654; cf. Wanselch.
 Wistasses Davions 244, 40; fr.: Johannes. Cf. Luscias.
 Wistassia filia (Hagonia IV.) com. S. Pauli 205, 20; Eustachia 228, 40.
 Wisun (villa), Wiesen (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Lohr) 759, 10.
 Wisura v. Wisara.
 Witzenhusin municio, Witzenhausen ad Werra fl. (pr. Rb. Cassel) 602, 30, 624, 10.
 Witgo v. Witigo.
 de Witelesbach, Witelingebach, Witelingesbach, Witlespach, Wedelungesbach, Wethelungesbach, Witelbach (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Aichach), com.: Otto VIII. comes palat. Bavar.
 Witelo abbas S. Petri monast. Erford., praepos. de Gelingen 378, 43, 389, 35, 488, 45, 725, 15; perperam Wecclo 488, 35.
 Witternensis (Whithorn-Galloway, schott. Cl. Wigton) ep.: Wecclo.
 Within v. Witin.
 (Witigo), Witgo ep. Misn., praepos. Northus., canon. Erford. 403, 35, 421, 10, 426, 35, 633, 35.
 Witigo, Witgo, Witko de Swabiz 697, 35, 703, 707, 3; uxor: Agnes; fil.: Botocho; fr.: Rewiasch.
 Witikindus, Witikins v. Witekindus.
 Witielingesbach v. Witelesbach.
 Witiu castrum, Witiin (pr. Rb. Merseburg, Saalfeldkreis) 402, 10, 465, 30 (Witlin), 623, 23; de W. comes: Conradus I. marchio Misn.
 Witko v. Witigo.
 Witlespach v. Witelesbach.
 Witozlav, Watozlaw dux Bohem. 38, 10, 43, 10.
 Witelisbach v. Witelesbach.
 Wittenburg, Vittenburg, Vittenbere (villa), Wittenburg prope Elze (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Gronau) 763, 765, 1.
 Wittenvelt (villa), Wittenfeld (pr. Rb. Osnabrück, Kr. Bersenbrück) 879, 5.
 Witterda v. Wirtede.
 de Witzleyben, Wizeleyben, Witziden (thür. Ob. Sondershausen, Kr. Arnstadt) miles 461, 25, 467, 20.
 Witenhausen v. Witzzenhusin.
 Wizelinus v. Vitzelinus.

Wizenburgh civ., *Weissenburg* (*Unterelsaß*) 1342; *Leucopolitana* civ., quae et Wizenburg 1342, 10.

Wizense, Wizense, Wizensoe, Wissen-
se, Wicene civ., castrum, *Weissen-
se* (pr. *Rb. Erfurt*) 36, 50, 379, 397, 11,
435, 5, 463, 1, 470, 10, 619, 30, 624,
15, 627, 633, 30, 644; *Albus-lacus*,
Lacus urbs, civ., castellum 383,
538, 20, 551, 10, 567, 568, 580, 10,
581.

Wizlaus II. dom. (princeps) Rug. 27,
10, 31, 15; filii et filiae 27, 10; uxori:
Agnes.

Wladivoy dux Bohem. 43, 20.

Wladizlaus, Wadizlaus.

Wladizlaus, Wadizlaus I. dux Bohem.,
fil. Wratislavi II. ducis et regis 39,
15, 40, 43, 10; liberi: Wladizlaus II.
(Theobaldus I.), (Heinricus), Zusa-
tava.

Wladizlaus, Wadizlaus II. dux rex
Bohem., fil. Wladislavi I. ducis 14, 30,
15, 25, 40, 41, 1, 43, 15, 371, 35 (La-
dislaus), 532, 20; uxori: Iutta; filii:
Fridericus dux, Odacarus I. rex,
Wladizlaus Henricus.

Wladizlaus, Wadizlaus (Henricus) dux
(marchio) Morav., fil. Wladislavi II.
ducis Bohem. 41.

Wladizlaus marchio Morav., fil. Odak
kari Primizl I. regis Bohem. 41, 20.
Wladizlaus, Wadizlaus (marchio Mo-
rav.), fil. Wenczelai I. regis Bohem.
41, 30; uxori: Gertrudis.

Wladizlaus, Wadizlaus I. dux Polon.,
fil. Kazimiri I. ducis 38, 35, 39.

(Wladizlaus Laskonogi), Zloslaus dux
Polon. 601, 602.

Wlatizlaus v. Wenczelaus fil. Zuoat-
pluk ducis Bohem.

s. Wlganus, s. Wlmarus v. s. Vulga-
nus, s. Volmarus.

Wodec v. Wandeke.

Wodelbrat (*fortasse* canon. Aschaffen-
burg.) 759, 40.

Wölpe v. Wolpia.

Wönitz v. Werinza.

Woesten v. de la Gastine.

Wogen dux Bohem. 38, 10, 43, 10.

Woldemarus, Waldemar.

Woldemarus I. rex Dan. 15, 26, 15,
35, 36, 10; filia sponsa Friderici V.
ducis Suev. 35, 30; liberi: Kanutus
VI. rex, Woldemarus II. rex, Helena,
(Sophia).

Woldemarus II. rex Dan., fil. Wolde-
mari I. regis 29, 5, 30, 35, 33, 40,
390, 5, 598, 15; liberi: Erichus V.
rex, Abel rex, Sophia.

Woldemarus, Waldemar marchio
Brandenburg. 444, 10, 448, 5, 469,
20, 651, 674, 30; uxori: (Agnes).

Wolfenbüttel v. Wulferbutle.

Wolferamus v. Wolframus.

Wolf- v. Wolf.

s. Wolfgangus, Wolffgangus ep. Ratis-
pon., cf. 486, 45, 521, 15, 824, 40; reli-
quiae 482, 20, 787, 25.

Wolfgangi 803, 25.

(Wolfgangi) patr. Aquilien. 380, 10,
571, 35, 674, 15.

(Wolfhardus) de Tyrna 686, 20; fr.:
(Walterus).

(de Wolfredeshusen), *Wolfredshausen*
(*bayr. Rb. Oberbayern, Sa. München*
II.), comes: Otto.

Wolframus mon. Reinersborn. 630, 15.

Wolfradus archiepiscopus Wirzburg.
615, 10.

Wolfradus comes de Verigen 774, 40;

uxor: Hiltruda; fil.: Luipaldus.

Wolfradus armiger de Helmetat 672, 1.

Wolframus ep. Heribopol. 460, 5.

Wolframus, Wolferamus de Eschin-
bach, mag. in cantilenis 571, 40,
573, 574.

(Wolframus), Wolframus nob. de
Pübenkirchen 786, 45.

(Wolframus), Wolframus Schad 676, 35.

Wolfskele: Otto.

Wolfgangus, Wolmarus v. Folmarus.

Wolmersede castrum, *Wolmsirated* (pr.
Rb. Magdeburg) 33, 15.

Wolsene fl., *Welas*, qui in Oderam infuit
(*prope Schwedt* civ.) 33, 15.

Woltherus v. Walternus.

Woltem fl., *Moldau*, qui in Albim
infuit 38, 10.

Wolwardus v. Volwardus.

Wonesberch mons inter Bononiam et
Wertham 619, 30.

Worcester v. Wigorniensis ep.

Wormacia urbs, *Worms ad Rhenum* fl.
10, 20, 12, 35, 326, 30, 337, 5, 361,
366, 1, 367, 25, 376, 30, 377, 1, 380, 15,
432, 535, 15 (Wormis), 536, 30, 571, 30,
641, 672, 754, 10, 777, 40 (Wormatia),
1331; *Guandis* 1205, 5; campi 1331,
15; *Wormaciensis*, *Wormatiensis* eccl.
378, 30, 664, 40, 673, 10; palatium 777,
15, aula 777, 15; capella palatii 777;
clerus 777, 30; populus 777, 30; ur-
bani 1331, 15; *Quormaciensis* pagus
755, 15, 756; *Wormaciensis* pagus
798, 10; eccl.: S. Petri; *Wormaci-
ciensis*, *Wormatiensis*, *Wurmaciensis*
ep.: *Crudolfus Jabul*, *Dietmar-
us*, Anno, *Burchardus I. perperam*
Bernhardus, *Arnoldus I.*, *Adelbertus*,
Burchardus (Bucco) II., *Cunradus II.*,
Heinricus I., *Lupoldus*, *Heinricus II.*;
praepos.: *Gumbertus*, *Guntherus*,
Heinricus de Duna; sacerdos:
Bertram.

Wratislaus, Vratslaus.

Wratislaus almus, I. dux Bohem., fil.
Borivoy I. ducis 38, 43, 15; uxori:
Dragomir; filii: s. Wenczelus I.,
Bolizlaus I.

Wratislaus, Wratislav, Vratslaus II.
dux rex Bohem. et Polon., fil. Bra-
czslai I. ducis Bohem. 10, 35, 38, 55
—40, 30, 43, 5; uxores: *Adelhayt*,
Zustava; liberi: *Iudita*, *Ludmila*,
Bracezlaus II., *Borivoy II.*, *Wladiz-
laus I.*, *Zobezlaus I.*, *Wratislaus*,
Bolizlaus.

Wratislaus fil. Wratislavi II. ducis,
regis Bohem. 39, 15.

Wratislaus dux partis Polonie (Lu-
czan.) 38, 15.

Wratislaus dux Morav. (Brunn.), fil.
Odelrici ducis 40; uxori 40, 45.

Wratislavia urbs, *Breslau* 34, 15, 38,
15, 39, 35; monast.: S. Clarae; *Wra-
tislaviensis*, *Wradslaviensis* episco-
patus 404, 1, 625, 30; *Wratislaviensis*
ep.: *Thomas II.*

(Wsewolod I.) rex Rusc. (princ. Ki-
jow.) 627, 5; filia: (Adelheidis).

Wurttemberg v. Wirtenberg.

Wurzburg v. Heribopolis.

Wulf vir nob. 37, 5; fil. 37, 5.

de Wulferbutle, *Wolfenbüttel* (*Braun-
schweig*): *Widkindus*.

(Wulfhildis) filia (immo soror Magni)
regis Dan., uxori Ordolfi ducis Sax.
28, 15.

(Wulfhildis), *Wulphildis*, *Wulfdis* filia
Magni ducis Sax., uxori Heinrici
Nigri ducis Bavar. 23, 28, 50, 29, 30,
32, 10.

Wulfoaldus v. Gulfoaldus.

Wulpen v. Vulpes insula.

Wonnenfels castrum *Thur. fortasse*
perperam pro Wissenfels 553.

Wurmaciensis v. Wormacia.

Wy- v. Wi-.

Wylbrordus v. Willibrordus.

X.

Xerxes rex (Pers.) 414, 20; cf. *Asverus*.

Xistus, Xivtus v. Sixtus.

Y v. I.

Z. Cf. S.

Zacharias papa 143, 10, 515, 10, 732,
10; *Zachariae privilegium* 1009, 1.

Zacharias patr. Iherosol. 125, 40.

Zacheus (princ. publicanorum) 517, 1,
525, 15, 767, 10, 817, 30.

Zahringen v. Zaringia.

Zamburus (II. dux Pomerell.) 29, 15;

filia: *Eufemia*.

de Zandern miles 452, 10, 653, 25.

Zantwic portus, *Sandwich ad Stour* fl.
(*engl. Ct. Kent. prope Ramsgate*)
273, 20; *confuse Flauvis* 268, 10.

Zara vecchia v. Iadara.

Zaragoza v. Cesar-Augustanus ep.

de Zaringia, Zeringe, Zeringen, Corin-
gen, Sorringe, *Zähringen* (*bad. Kr.*
et Ab. Freiburg), ducis: *Conradus*
(*perperam Bertholdus dux Thur.*),
Berchtoldus IV., (*Bertoldus V.*).

Zasa, *Sasava fl.*, qui in Moldau fl.
infuit 689, 5.

Zauche v. Zucha.

Zeaditi villa, *Staditz* (*böhm. G. Böhm.*
Leipa, Pol.-B. Aussig) 38, 5.

Zeiczensis v. Cicensis.

(Zeimmirn), Cymmern (villa), *Nieder-
zimmern* (*Übr. Gb., nunc Kr. Weimar*)
418, 25; plebanus 418, 25.

Zeimmirn villa, *Zimmernsupra* (pr. *Rb.*
et Kr. Erfurt) 442, 10; Cymmern 649,
50; Czimerna 471, 35.

de (Zeimmirn), Cimmirn, Czimern:
Hugo consul Erford., *Theodericus II.*
abbas S. Petri monast. Erford.

Zoinke civis Erford. 450, 30.

Zebedem fr. (Nethimer) regis (Pru-
ten.) 1365, 30.

s. Zebedeus: reliquiae 972, 20; *Zebedei*:
Iacobus.

Zedlitz monast., *Siedlitz* (*Böhmen, G.*
Prag, prope Kuttenberg) 693, 694,
701, 1; de Z. abbas: *Cristianus*;

mon.: *Waltheimus*, *Adam*.

Zeeland v. Zelandia.

Zeerichzee villa, *Zierikzee* (*Duiveland*,
niederl. Prov. Zeeland) 84, 20.

Zeit v. Cicensis eccl.

Zelandia, Zollandia, *Zeeland* (*Nieder-
lande*) 84, 88, 35, 115, 271, 1 (*Ze-
landa*), 305, 314, 20, 315, 35, 316, 15,
325; comes: *Iohannes II.*; de Z.:
Willermus rex Rom.; cf. *Maritima*
regio.

Zell, Zelle v. Cella.

Zella-Mehlis v. S. Blasii cella.

(Zencko), *Seenko* (de *Budissin sive* de
Cebowitz) 686, 25.

Zenco dom. in Mesirich 686, 25.

(Zenki) rex Damasc. (*potius* princ. de
Mosul) 14, 30.

s. Zenonis reliquiae 482, 20. 783, 20. 972, 15.
Zeno imp. (Constantinop.) 121. 122; soror 121, 85. 122, 35; nepotes ex sorore *fabul.*: Anabertus, Waubertus.

Zenobius presb. Broz. 1103, 15.
Zeringe, Zeringen v. Zaringia.

Zestriae, *Chester ad Dec fl.* (*Mittel-England*), comes: (Reinulfus).

Ziczo v. Siczio.

Ziegenhain v. Cegenhain.

Zierikzee v. Zeerichzee.

Zigeler praepos. S. Augustini claustrum Erford. 460; concubina 460, 20.

Zigerus v. Sigerus.

Zimmern, Zimmerensupra v. Zimmirn.
Zirapte v. Sarapte mons.

Ziambor comes de Paov castello 38, 20; filia: Lyudymila.

Zlauc abbas in Ozee monast. 683. 684, 30. 689.

Zlolaus v. Wladizlaus.

Zmolnheim v. Wisowitz claustrum.

Zmilo fil. Botschonis com. de Bernek 682, 40. 691, 5. 693, 35. 697. 707; uxor: (Anna); fr.: Gerhardus; soror: Agnes.

Zmilo dom. Luchtenburg. et de Brot 682. 688, 25. 689, 40. 695, 5. 697, 10. 698, 1. 703, 20; uxor: Elizabeth; filii: Zmilo, Heyman. (Heinricus), (Ulricus), (Raimundus).

Zmilo fil. Zmilonis dom. de Luchtenburg 683, 1.

Zmilo (de Obrany), fil. Gerhadi 681, 25. 699, 20. 704. 707; uxor: Anna; fr.: Botscho; sorores: Eufemia, Agnes.

Zmilo de Strailicz 690; fr.: Botscho. Cono, Nicolaus.

Znoym, Znoyme civ., *Znaim ad Thaya fl.* (*Mähren*) 606. 687, 20; de Z. castellanus: Botscho.

Zober mons, *Zobor mons* (*Tschecho-Slovakia*, G. *Neutra*, prope *Neutra* civ.) 38, 20; heremitae 38, 20.

Zobezlaus, Zobeslaus I., II. dux Boem. v. Udalricus I., II. dux Bohem.

(Zobeslaus) fil. Dypoldi II. ducis Bohem. 566, 30.

Zobor v. Zober.

de Zomerreghem, Zoemerghem, *Zomergem* (belg. Prov. *Ostflandern*, arr. *Gent*): Iohannes Curatus.

in Zonia iuxta Bruxellam monast.: S. Pauli dicti Rubecvallis.

Zophritter: Conradus prebendarius Wimp.

Zosimus v. Zozimus.

Zotan (princ. Avar.) 736, 10. 737, 10. s. Zotici mart. reliquiae 783, 20.

Zottegem v. Sotenghien.

Zozimus (Zosimus papa) 116, 2.

Zpitieneus v. Spitieneus.

Zraphela v. Scrappehowe.

Zribia, quae nunc marchia Misnensis dicitur 39, 25.

Zscheiplitz v. Schiplitz.

de Zuannburg et de Sarburg comitum genus 535, 45.

Zuatava regina Bohem., filia Kazimiri I. ducis Polon., uxor Wratislavi II. regis Bohem. 39. 40, 30.

Zuatava filia Wladislavi I. ducis Bohem., uxor Frederici (com. *fortasse* de Bogen, *perperam*) ducis Bavar. 40, 25.

Zuatopluk (Swatopluk) rex Morav. 38; filii: (Molimir), (Zuatopluk).

(Zuatopluk) fil. Zuatopluk regis Morav. 38, 30.

Zuatopluk (Swatopluk) dux Bohem., fil. Ottonis I. ducis Morav. (*perperam* Wratislavi regis) 39, 30. 40.

43, 10; uxor: (Hidda); fil.: Henricus.

Zocha, *Zauche* (terra *Brandenburg.*) 31, 40.

Zuerinensis v. Swerin.

Zuglio v. S. Petrus de Iulio.

Zwanine: Petrus.

Zwentibold v. Czendebuldus.

Zwerin, Zwin v. Swerin.

de Zwerthin, *fortasse Zeuthen* (*bad. Sr. Korienske*, Ab. *Bruckel*): Reynardus mag. in cantilenis.

Zwickowe civ. regni, *Zwickau* (*Sachsen*) 441, 5. 649, 20.

Zwittau v. Sitavia.

ADDENDA AD INDICEM NOMINUM.

A.

Aaron 279, 10. 1208, 20. 1211. 1233, 15. 1249, 25; fr.: Moyse.

Abacuc (Habacuc) proph. 80, 25. 964, 20.

Abdias proph. 80, 25.

Abel v. Habel.

Abiathar (sacerd. Iud.) 1208, 20.

Abiron 1230, 25. 1233, 20.

Abraham (patr.) 140, 3. 351, 40; Abraham 81, 1; uxor: Sara.

Absalon fil. David regis (Iud.) 214, 15. 1198, 15. 1269, 5.

Adam (primus homo) 1161, 15. 1214, 20. 1219, 20.

Adonias (fil. David regis Iud.) 1208, 25.

Agabus proph. 1037, 25.

Ageus proph. 80, 25.

Agyon oros, *Athos promontorium Chalcidicae* 1228, 10.

Amalec, gens *Palaeestinae* 1279, 15.

Amos proph. 80, 30.

Ananias 1191, 45. 1261, 20; uxor: Saphira.

Andreas abbas S. Fidelis monast. Strum., *corrigere*: 1049 1050 1072 1075. 1076, 25. 1077, 1. monachus Vallumbros. 1050, 40. 1072, 20; di scipulus Iohannis abb. Vallumbros. 1050, 35.

Aristoteles: Politica 85, 5.

Asaph auctor psalmodum 81, 1.

Aser fil. Iacob 84, 20.

Athan (Ethan) auctor psalmodum 81, 1.

Athos v. Agyon oros.

Aurora uxor Tytoni 849, 10.

B.

Baal (deus) 1240, 30.

Baale, anchilla Rachelis, uxor Iacob (patr.) 84.

Babylon 1252, 1; Babilonis iatus 1286, 20. Babilonicus lacus 964, 20.

Barabas (homicida) 1197, 30.

Baruch (amicus Ieremiae) 82, 15.

Behal 214, 30. 1096, 1. 1057, 20. 1241, 30; Belyal 678, 10.

Belyal v. Belial.

s. Benedictus abbas (Casin.) *lege*: 1118, 40. 1119. 1122, 40—1124, 1. 1127, 35.

1129, 10. 1131. 1133 1139. 1144, 10, et *postea addere*: sepulcrum 1131, 25.

1134. 1136, 40; imago 1138, 20; vigiliae 1132, 30; festivitas 1138, 25.

Beniamin fil. Iacob 83. 1241, 30. 1275, 25.

Boos (Boas, maritus Ruth) 86, 25.

Bootes: Boote signa 1231, 5.

C.

Caldeus (*Chaldaea*) mos 1280, 30.

Capharnaum, *Kapernaum*, *hodie Tel Ham* (*Gallilee*) 354, 30.

Catilina (L. Sergius) 1193, 10.

Cephas v. Petrus.

Chaldaea v. Caldeus mos.

Chore tres filii, auctores psalmodum 81, 1.

Colocensus (*Colossae Asiae min.*) eccl. 83, 5.

Constantinopolis, p. 1626, col. 2, l. 35

sqq., *supplendo corrigere* imp.: Arcadius, Theodosius II., Marcianus, Leo I., Zeno, Anastasius I., Iustinianus I. (Iustinus II.), Tiberius II., Mauricius, Focas, Heraclius, Heraclonas, Constantinus IV., Iustinianus II., Leo (Leontius), (Tiberius III.), Aistmarus, Theodosius III., Leo III., Constantinus V., Leo IV., Constantinus VI., Hirenna, Nicephorus I., Stauratius, Michael I., Leo V., Michael II., Theophilus, Michael III., Basilus I., Leo VI., Alexander, Constantinus VII., Romanus I., Romanus II., Nicephorus II., Iohannes I., (Basilus II.), (Constantinus VIII.), Ysak I., Alexius I., (Iohannes II.), (Manuel I.), (Isaac II.), Alexius III., Balduinus I., Henricus, Petrus, Baldeuinus II., (Michael VIII. Palaeologus), (Manuel II. Palaeologus), imp. Graec. (de Nicea): Theodorus I., (Iohannes III.).

Croix, p. 1627, col. 2, l. 76 *dele* mil. *post* de Cruce.

S. Crucis alt. Epternac.: cf. 771, 15. — Cf. 759, 15 (eccl. in Laranobedun).

D.

Dagon (deus Philist.) 982, 35.

Damaris mulier, uxor Dyonisii Ariopagitae 834, 15.

Dan fil. Iacob 84, 15.

Daniel proph. 80, 30. 82, 25. 960, 25. 964, 30; Daniel 1169, 25. 1261, 15; Daniels (liber) 79, 10. 84, 45.

Dathan 1233, 20; Datan 1230, 25.

David rex (Hebr., Iud.) 80, 50. 81, 1. 97, 35. 845, 10. 851, 30. 933, 40. 1020,

(916, 45), (919, 20), 920, 10, 922, 40, 936, 35, 948, 5, 960, 30, 1037, 1040, 10, 1058, 30, 1061, 20, 1091, 1092, 1101, 5, 1117, 25, 1119, 30, 1126, 40, 1160, 20, 1164, 35, 1177, 5, 1183, 45, 1186, 10, 1191, 1195, 1, 1206, 10, 1208, 20, 1215, 35, 1219, 40, 1220, 1226, 15, 1230, 1235, 20, 1244, 1, 1245, 20, 1250, 40, 1261, 40, 1271, 50, 1272, 10, 1277, 30, 1283, 1296, 35, 1317, 35; dies passionis 902, 1; pallium 817, 25; epistulae 83, 62, 5; s. Pauli hymnus v. Petrus; Saulus 920, 35, 1220, 20, 1276, 30.

s. Petrus papa, princeps apost. 83, 1, 132, 45, 133, 40, 147, 35, 161, 10, 426, 817, 836, 850, 10, 856, 5, 890, 35, 908, 15, 960, 35, 965, 966, 10, 1011, 1053, 30, 1055, 1056, 1059, 35, 1089, 25, 1091, 1, 1093, 45, 1096, 1097, 5, 1099, 1108, 1119, 1141, 20, 1145, 20, 1160, 1161, 1163, 20, 1169, 40, 1171, 45, 1173, 35, 1183, 45, 1184, 45—1186, 5, 1191, 15, 1194, 1206, 10, 1210, 20, 1211, 1213, 40, 1219, 1220, 1223, 25, 1226, 20, 1230, 5, 1232, 5, 1238, 45, 1242, 20, 1244, 1, 1245, 20, 1261, 1271, 10, 1273, 15, 1275, 30, 1276, 1—1279, 25, 1281, 10, 1283, 1284, 5, 1287, 15, 1297, 40, 1299, 10; dies passionis 902, 1; pallium 817, 25; mantellum 777, 5; lectus 817, 30; domus 1280, 10; aula 1219, 30, 1280, 10; sedes 1010, 30, 1212, 30, 1214, 10; limen 798, 10, 965, 1; traditio 1284, 5; potestas 1229, 5; tutela 1096, 35; dogma 1264, 15; nomen 1096, 15, 1099, 20; discipulus 1288, 40; vigilia 1067, 35, s. Petri et Pauli hymnus 1068, 10; Petri et Pauli ap. officium 133, 10; Symon 845, 30, 1099, 30, 1141, 25, 1157, 1177, 30, 1220, 30; Cephas 1220, 20.

Philemon (adiutor Pauli ap.) 83, 10.
Philippenses (*Philippi Macedonias*) 83, 5.

R.

Rachel uxor Iacob 83, 84, 1186.
Raphael (arch)angelus 1000, 25.
Robcam (rex Iud.) 80, 20, 1162, 1, 1201, 15, 1251, 1.
Roma, p. 1593, col. 1, l. 16 *sqq.*, inter papas *add.*: Linus, Sixtus I., Urbanus I., Cornelius, Stephanus I., Felix I., Marcellinus, Marcellus, Sil-

vester I., Marcus, Felix IV., Pelagius II., Conon, Iohannes IX., Leo VI., Benedictus V., (Iohannes XV.), (Silvester III.), Clemens II., (Gregorius VIII. antipapa), Celestinus V., Bonifacius VIII., Clemens V., Iohannes XXII., Benedictus XII., Clemens VI., Innocentius VI., (Clemens VII. *antea*) Robertus de Gebennis ep. Camerae; Romanorum presulum Gesta 1010, 30.

Roma, Romani, p. 1593, col. 2, l. 64, *inter imp. add.*: Octavianus Augustus, Tiberius, Claudius, Nero, Domitianus, Nerva, Traianus, Adrianus, Antoninus, Marcus (Aurelius) Antoninus, Commodus, Valerianus, Gallienus, Diocletianus, Maximianus, Hercules, Constantinus I., (Iulianus), Valentinianus I., Valens, Gratianus, Maximus (Maximianus), Valentinianus II., Theodosius I., Eugenius, Honorius, Valentinianus III., (Petronius) Maximus, *qf.* Constantinopolis.

Ruben fil. Iacob 83, 40.

Ruth liber 82, 30; Moabitia 86, 25.

S.

Sabaoth 982, 35.

Salomon (rex Iud.) 79, 20, 80, 50, 81, 169, 1, 219, 1, 260, 1, 845, 10, 919, 25, 1001, 1040, 15, 1137, 10, 1168, 20, 1201, 15, 1206, 1218, 1, 1235, 1, 1251, 15.

Salomon rabi 81, 1.

Samaria 1240, 5, 1247, 20, 1280, 35.

Samson (Simson) 1280, 45, 1292, 5.

Samuel (proph.) 1161, 1221, 15, 1224, 5; Samuel 81, 25, 1271, 10.

Sara, uxor Abraham patr. 381, 35, 1215, 10.

Saul (rex Iud.) 933, 40, 1161, 1221, 15, 1224, 5, 1284, 15.

Saulus v. Paulus.

Sebulon v. Zabulon.

Sedechias (rex Iud.) 1201, 15.

S. Sepulchri templum Ierosol., sepulchrum Domini, *add.*: 30, 25, 35, 20, 404, 483—485, 1, 487, 5, 488, 1, 758, 767, 10, 770, 40, 771, 15, 772, 15, 773.

776, 5, 777, 5, 780, 35, 782, 10, 784, 35 (altare dedicatum in honore s. sepulchri *etc.* in ecclesia S. Amandi), 785, 30, 853, 10, 867, 30, 1487, 10 (sepultura); de sepulchro Domini coloris albi atque rubri 817, 15.

(s.) Silas (comes s. Pauli ap.) 1117, 25.

Simeon fil. Iacob 83, 50.

Symeon 84, 1, 1298, 30.

Simon, Symon magus 1055, 30, 1056,

1082, 1, 1096, 1097, 5, 1098, 15, 1099,

1141, 25, 1157—1159, 1, 1165, 30,

1170, 1171, 5, 1173, 30, 1174, 35, 1177,

1191, 1195, 15, 1210, 15, 1211, 1213,

30, 1220, 5, 1224, 15, 1244, 10, 1264,

30, 1269, 15, 1271, 5, 1272, 15, 1275,

30, 1276, 1277, 30, 1289, 30, 1294, 30.

Symon v. Petrus.

Syon mons 961, 20, 1298, 30; Syon filia

280, 10, 1254, 40, 1255, 10; Syon adoles-

centulae 275, 30.

Sodoma (urbs) 312, 1, 1210, 35, 1247, 40.

Sophonias proph. 80, 45.

Susanna (iudaea) 1160, 25.

T.

Tabita (mulier) 850, 40.

Tartarus 1244, 25; Tartarus lacus 1241,

10; funis 1243, 1; ygnis 1258, 1; Tar-

tareae tenebrae 1304, 1.

Theophilus (amicus s. Lucae ewang.)

83, 1.

Thessalonicenses 83, 10.

Titus (discip. s. Pauli ap.) 83, 10.

Tytonus maritus Aurorae 849, 10.

U.

Urias 1161, 35, 1275, 5; coniux 1161, 35.

Z.

Zabulon (Sebulon), fil. Iacob (patr.)

84, 10.

Zacharias proph. 80, 15.

Zelophe, ancilla Lie, concubina Iacob

(patr.) 84.

Zezeabel v. Iezeabel.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

COMPOSUIT ERWINVS ASSMANN.

Maior numerus paginam, minor lineas quas indicat.

ab — ad 980, 29; cf. abitare, alungere.
 abba — abbas 173, 5. 1090, 15. 1181, 25.
 1187, 5. 1205, 35. *saepius*; abbas ab-
 batum 1223, 30; avidus auri 826, 1;
 regales 392, 30. 616, 30; seculares
 168, 35; id est pater monasterii 1010,
 5; abbatem ordinare 889, 1; cf. pater.
 abbatia, abbas *saepius*; male empti
 1060, 15; regalis 1041, 5; vivo con-
 ventus 277, 4. 5; abbatia 94, 10; ab-
 bassia 108, 21. 178, 21. 35. 182, 40.
 188, 40. 191, 5. 274, 30. 275, 25; *nomi-
 nantur*. Bethlehem iuxta Montes, Bre-
 metensis (regalis), Breytingen, Brun-
 wilerensis, S. Carani Carnotensis,
 Chorinensis, Cistercium, S. Foliani
 iuxta villam du Rues, Hersveldensis,
 Hildesheim, Leonis, Lindburg, Lu-
 trentia, S. Mariae Cladulbi, Market-
 tes, Oliva, Petri Cathalan., Refugium
 S. Mariae, Spinosi-loci, Viconiensis,
 S. Vincenti; cf. monasterium.
 abbatium nomen usurpare 1060, 20;
 regimen 1065, 40.
 abbatiola 881, 5.
 abbatissa *saepius*; seculares 162, 25.
 abdicatio proprietatis 616, 15.
 abdicare papam 884, 20.
 abdita templi 810, 40.
 ablatio 1361, 5.
 ablutio, baptisma 651, 25. 1365, 20.
 abbreviare v. historia.
 abscondere — abscondere 1022, 30.
 absentatio, absentia 610, 1.
 absentatus, qui abest 249, 20.
 absintum compassionis 247, 15.
 absis — *apsis* 1489, 40.
 absolucio 528, 25; criminum 1312, 25;
 excommunicationis 409, 40. 861, 25.
 35.
 absolvere (ab excommunicatione) 861,
 30; a fidelitate 382, 40. 528, 15.
 absorbere — *absorptus* 515, 15. 613, 5.
 abstrahere — *abstrahere* 1002, 30.
 abundancia, habundancia; frugum 629,
 25, 30; frumenti et vini 370, 5; panum
 630, 30; rerum mundanarum (re-
 spicienda in monasterio) 877, 30.
 accessiones periodicae 900, 1; sperae
 (i. e. sphaerae) octavae 94, 25.
 accidens *subst.* 307, 25.
 accidia — *aedia* 1167, 15.
 accipiter 1051, 15.
 accommodare — *accommodare* 321, 40.
 accephalum genus 1189, 35; achefalorum
heres 121, 40.
 acer: acris — *acribus* 1066, 10.
 acerra aromatum 1370, 10.
 acephali v. aeophal.
 accolitus 260, 30. 761, 15. 30. 762, 1.
 acquitare, *frg.* *acquirer* 324, 35.

actionalis: domus bene actionales ad
 refectionem egrotorum 905, 1.
 activa vita 912, 15. 914, 20.
 actor — *auctor* 83, 15. 88, 45. 92. 100.
 102. 104—108. 112. 114. 115. 117.
 128. 131. 133. 136. 140—144. 147.
 157. 158. 160—162. 164. 167—181.
 183. 186. 192. 202. 220. 225—227.
 233. 245. 313; cf. auctor.
 actor, qui *accusavit* 628, 15.
 aculeus mortis 856, 45; cf. flagellum.
figure punitivus invidencie aculeus
 553, 10.
 addecimare 1452, 1. 10.
 addecimatio 1452, 5; cf. decima.
 adelphus, frater, monachus 992, 15.
 adhereditate 843, 40.
 adiacentia *sing. fem.* 1490, 1.
 adiscere — *addiscere* 1451, 5.
 aditum — *aditum* 1295, 10.
 adiuncti (militum) 226, 5.
 adiurare (aliquem) super (aliquid) 126,
 10.
 adiuvare: adiuvaturi 1044, 40.
 adleth) v. athleta.
 administratio 1384, 30.
 administratio regiae domus 875, 1; sa-
 cramentorum 943, 15.
 admiratus, *baro soldani*, Emir 591, 1;
 admirandus 386, 5; ammiratus 718,
 35. 40; ammiratus 424, 15. 635, 1.
 admonitioncula 892, 35.
 a(d)mortisare, amortizare, *frg.* *amortir*
 201, 15. 209, 30. 275, 30. 298, 30. 308,
 10. 320, 5.
 a(d)mortisare 209, 30. 275, 30.
 adolescens 364, 10. 524, 1. 533, 40. 648, 5.
 873, 20. 991, 35. 1127, 10; adolescens
 1007, 10.
 adolescentia 205, 5. 912, 45. 1127, 10.
 1131, 30; adolescentiae primus gra-
 dus 928, 1; metas attingere 374, 15.
 adolescentulus 386, 10. 591, 35. — ad-
 olescentula 264, 40. 275, 30.
 adopcio cure 713, 45; filii dei, *heres*
 736, 1.
 aducere — *adducere* 1318, 40.
 adulter, adulterium v. presbiter, sacer-
 dos.
 adulterinus: per adulterinos alveos flu-
 men ab opido reicere 560, 35.
 adultus: pueri, iuvenes et adulti 473,
 25.
 adunare, sibi *arripere* 553, 1.
 adunacio 550, 30.
 advhere: advocere — *advocere* 1020, 30.
 adventus v. cappa.
 adversatrix 330, 30. 332, 15.
 advocacia, advocatia 33, 15. 191, 5. 392,
 15. 441, 25. 454, 2. 616, 20. 25. 633, 15.

20. 635, 30. 35. 647, 25. 649, 30. 35. 654,
 20. 763, 15. 20. 30. 765, 5.
 advocaciata 325, 15. — advocaciatus
 241, 30. 268, 40.
 advocacio 409, 1; advocacionis officium
 in causis ecclesiasticis 408, 45.
 advocatrix 148, 10; beata Maria 1384,
 30.
 advocatus 27, 15. 197, 10. 384, 10. 402,
 1. 20. 409, 1. 410, 10. 435, 15. 438, 30.
 439, 20. 25. 440, 1—10. 441, 35. 443, 5.
 444, 25. 445, 10. 15. 448, 35. 449, 1.
 451, 15. 452, 1. 15. 454, 20. 457, 15.
 464, 40. 530, 30. 55, 584, 20. 608, 30.
 609, 1. 619, 10. 622, 5. 623, 40. 46. 627,
 5. 10. 635, 25. 639, 5. 640, 50. 35. 614,
 40. 645, 5. 20. 30. 647, 30. 648. 649, 35.
 650, 10. 30. 651, 15. 652, 21. 35. 653.
 654, 25. 655, 5. 666, 40. 750, 15. 809,
 15. 10. 841, 35. 846, 11. 853, 15. 880, 11.
 1. 923, 1. 930, 30. 931, 1. 934, 1. 1451,
 1. cf. subadvocatus.
 aecclesia v. ecclesia.
 aecclesia 1129, 1.
 aedificare 697, 1. 1199, 15.
 (a)edificatio, *consolidatio*, *Erbaunung* 1073,
 20. 1074, 40. 1109, 45. 1117, 1. 1134, 10.
 1145, 5. 1376, 10.
 (A)edificator: Balduinus IV. comes
 Hanon.
 aedificiolum 967, 30.
 (a)edificium antiquatum 303, 15; hospi-
 tale 917, 5; leprosorium 201, 1; hincum
 in turri, ubi campanae pendunt 396,
 20 (cf. 398, 50); subterraneum 879, 10;
 aedificii bases transvehere 795, 5.
 (a)editus, *ostiarium* 816, 25. 849, 30.
 1378, 30.
 aegrotus: pulmentum, quod egroti (*leg.*
egroti f. convenit) 1092, 35.
 (a)egritudo longeva 901, 20.
 (a)enigmata Graeca, i. e. *etymologiae*
 ex lingua Graeca *petitis* 1191, 20.
 (a)equationis tabula domorum duo-
 decim ab latitudinem villae 95, 35.
 (a)equidum, *solastium* 903, 20.
 (a)equilibratio 150, 15.
 (a)equilibrans (*ex coniectura*) herci-
 scunde hereditatis 551, 20.
 (a)equipar 979, 10.
 (a)equipollere 118, 10. 316, 20
 acris inequalities 1332, 15; interperies
 411, 15. 617, 25. 619, 5; malignitas
 991, 15.
 (a)era, *ordo temporum* 91, 30. 35. 96, 5.
 105, 30.
 (a)erarium 560, 20. 567, 5. 575, 1. 580,
 35. 1028, 5.
 (a)estas sicca 404, 5. 743, 1.
 (a)estivale v. refectorium.
 (a)estuarium, *hypocaustum* 443, 15. 447,
 10. 630, 30. 650, 20. 652, 1.

(a)etas juvenilis 850, 5. 932, 46; juvenis quidem etate, sed sensu maturus 394, 15; etatis gravedo 426, 40; ex omni etate, seniorum, medicorum et juvenum 330, 10, 821, 30; aetas intelligibilis 912, 25; primaeva 1026, 22; aetates spirituales 852, 10; aetas tertia hominum 845, 15; ultimam iam pene aetatem agere 1130, 15; v. decrepitus, grandaevus.

aetula 1376, 1.

afflatus divinum 1462, 40.

afformig, *frg. forage, theloni genus* 306, 5, 40.

afugere — *aufugere* 1008, 10.

agenda mortuorum 405, 5. 625, 30; agenda Celticorum 85, 10.

aggeris publici pons 682, 1.

agiographus, ayographia v. hagiographus.

agit *pro ait* 1170, 10. 1278, 30; r. aens.

agitionis litterariae signa 833, 10.

agnus Dei: sculptura cum vexillo 610, 40.

agon: agones martyrum seu vitae sanctorum 872, 5; legitur in agone Alexandri 782, 15; *agonia* 1092, 15. 1320, 1.

agonia, *etymon nominis Hanoniae* 108, 40, 30.

agonizatio 121, 40.

agonizare 108, 45. 121, 10. 978, 1.

agonistae Christi 388, 30. 585, 35. 594, 3; consoloris 873, 10; id est milites agonizantes 108, 45.

agonizetha triumphator 1027, 1.

aiens 1214, 5; r. agiti.

ayographia v. hagiographus.

aiungere = *adiungere* 1482, 15.

alas dilatare usque ad, i. q. *subicere* 99, 1; alas extendere 266, 22.

alatrix 213, 35.

alba 463, 5. 473, 10. 622, 20. 638, 15. 758, 50. 936, 30. 1009, 5. 1138, 1; cum aurifrigis 640, 30; sine capucio 292, 20; v. circulus.

albae dominae 421, 5. 635, 10; cf. in *ind. nom. s. r. S. Mariae Magd. monast. Erford.*

albat 1138, 1.

Albinus, i. q. *argentum* 933, 20; cf. Rufinus, argentum.

albugo, *morbus oculorum* 1302, 30.

albus, *moneta* 262, 25. 306, 5. 40. 310, 40; cf. libra, solidus.

aleatrix publica 384, 10. 584, 15.

aliquis 89, 30. 95, 35. 108, 5. 110, 5. 227, 30. 246, 45. 290, 15. 487, 20. 649, 1. 655, 10. 676, 20.

aliquotus 111, 25. 172, 40. 259, 10. 281, 35. 290, 30. 309, 20. 314, 30.

altec, *Hering* 25, 15. 463, 5. 563, 30. 669, 1; *altecum* captura 104, 10. 405, 1. 406, 35.

allegoria 573, 10.

alligantia, *foedus, frg. alliance* 231, 5.

allodium 110, 5. 40. 134, 1. 191, 5. 200, 1. 5. 203, 5. 205, 10. 206, 30. 20. 15. 217, 35. 218, 30. 35. 395, 30. 618, 25. 630, 30. 636, 1; liberum 110, 5. 40. 200, 1; alio dis 809, 10.

alnicifus 1032, 20.

aloe 404, 20.

aloquium — *alloquium* 1211, 10.

alphabetum 75, 15. 107, 1. 234, 20.

alpis (Muscitana) 1107, 20.

altare: altario *abl.* 972, 5; aureum 20, 25; Domini 758, 20.

alterato 567, 35.

alterari, *manibus congregati* 604, 40.

alteras 549, 15.

alternari v. chorus.

alvearium 582, 20.

amantissimus = *amatisimus* 139, 35.

amarificare 603, 30.

amasia 322, 30. 45. 324, 10.

ambasciator 1326, 10.

ambitus, *das Umschreiten* 880, 15; ambitus, *Kreuzgang* 461, 80. 468, 10. 486, 25. 50. 614, 0. 636, 30. 665, 25. 775, 30; *Umfang, Ausdehnung* 957, 10.

ambo, *Kanzel* 673, 1. 1001, 1.

amicabilia 35, 30. 271, 35. 281, 10. 324, 25. 30. 330, 25. 601, 25. 1044, 30. 1129, 1.

amiciter 1031, 40.

amiratus, ammirallus cf. admiraldus.

amonere — *admonere* 1319, 1.

amorem s. Iohannis bibere 482, 10. 469, 5.

amortisatio, amortizare i. admortisare.

ampullula 1369, 1.

amputare dextram manum 640, 20; nasum, labia 322, 30.

anachoreta 962, 5. 963, 40; anachorita 1041, 25.

anachoretica disciplina 1121, 30.

anaglifum opus 666, 25.

anapoph 817, 10. 40.

anathema 193, 1. 135, 40. 398, 30. 456, 80. 561, 30. 55. 787, 10. 843, 5. 804, 30. 963, 40. 967, 35. 1012, 1. 1036, 20. 1184, 10. 1190, 10. 1191, 1. 1209, 10. 1221, 25. sub anathema sit 1452, 5.

anathematizare 11, 1. 10. 143, 1. 398, 5. 542, 35. 619, 35. 736, 1. 1043, 40. anathematizare 300, 45.

ancle 386, 0. 592, 5.

angelicus — *angelus* 689, 30; angelici cunei 813, 5; angelica dignitas 133, 25; angelicae domus 1180, 40; angelicus famulatus 900, 35; angelici hymni 808, 35; angelicum ministerium 903, 10; angelicis moribus et canis decoratus 968, 30; angelicum os 773, 15; angelicae pennae 968, 10; angelica revelatio 963, 15; salutatio 459, 30; sedulitas 907, 15; angelicus vir 256, 3.

angelus: angelorum chorus 799, 15; exercitus 589, 1; festum 765, 35.

angere: angent — *angunt* 1280, 1.

angulares lapides 413, 15. 629, 10.

animalia v. intersignium, mortalitas.

animequor 577, 35.

Animosus: Balduinus I. marcio Nannure.

annales 851, 35; pontificatus 1272, 3; temporum 85, 45; annalium historiographi 1378, 1; cf. *ind. nominum s. v. Crispiniensis eod. Hanonia, Vicoensis abbatia.*

annichilare 548, 30. 636, 15. 639, 3. 928, 30; annichilare 419, 25. 426, 1. 444, 30. 448, 5.

annus, *studium* 562, 30. 630, 5. 1209, 10.

anniversarius 905, 35.

anniversarius *subst.* 952, 30; anniversarium *acc.* 11, 20. 1477, 10; anniversario *abl.* 390, 10. 500, 25. 876, 25. 764. 774, 40. 952, 30. 1043, 10; anniversario *abl.* 669, 10. 25. 673, 10. 25. 674, 5. 675, 10. 25; anniversarius *abl.* 781, 30; cecidit cum multis anniversariis 1325, 5; anniversarius dies 646, 20. 759, 15; anniversariae celebrationes 637, 10.

annona 594, 5. 602, 30. 603, 10. 630. 638, 15; de celo 9, 2.

annus carus 696, 15; discretiois 597, 5. 607, 5; iubileus 463, 25. 470, 15. 850, 35; anni legitimi 268, 40; nubiles 551, 10. 556, 35; puellares 912, 25; de anno in annum 665, 30.

annosa silva 928, 35.

annualis census vaccarum 127, 30; cursus 993, 20; zircio 898, 35.

annuus census v. census; dux, id est annuatim renovandus 100, 5. 10. 113, 15. annus exatcio 876, 15; annuum officium 1087, 45; annus pensio 421, 20; annuus puer i. q. *puer unius anni* 1161, 30; annui redditus prediorum 916, 30; annuum tributum 35, 35.

ante: retro ante temporibus 149, 20.

antea: pro antea 108, 40. 281, 15; cf. inantea.

antaege 381, 15. 576, 30.

antemurale civitatis 562, 1.

antidotum, antydotum 249, 45. 584, 25.

antipiscopus 36, 1.

antipater 1228, 10.

antiphona, antifona 165, 45. 836. 1003, 15. 1075, 1.

antiphonarum 836, 5; antiphonaria antiqua 836, 20; antiphonarius 758, 50.

antiquatus: totus antiquatus remansit 181, 1; v. aedificium.

anulus, annulus *abbatis* 197, 10; *epi scopi* 363, 15. 332, 10. 974, 30. 1272, 5. 1278, 5. 1464, 5; *regis* 137, 25. 179, 15. 20. 40. 177, 30. 179, 20. sculpturam habens 610, 30.

annunciare = *adnunciare* 824, 35.

apertim 91, 40.

apertinere — *adpertinere* 1363, 15.

apex: apostolica sedis apicem conscendere 835, 10 (cf. 1210, 40); fidei 1159, 30; tante dignitatis (i. e. *pape*) 588, 40; imperialis 184, 25; imperialis dignitatis 653, 20; literarum 1035, 30; Lucanus i. q. *episcopatus* Lucanus 1171, 40; magnificentia 601, 35; v. monarchia; Ottonis 678, 15; pontificalis 1270, 15; pontificis 564, 30; regni 426, 15. 578, 15. 636, 25. 1159, 5. 30. regna (*acc.*) 382, 35; religiosus 960, 30; sacer 1219, 30. 1296, 3; sanctificationis 250, 35. sum(m)us 1224, 30; theologie gradus 86, 5; triumphalis 1203, 1; i. q. *epistula* 554, 25. 563, 10; proscriptus 384, 20. 588, 15; apices sigillati 565, 35.

apluete 1231, 10.

apocifus 148, 1. 1296, 45.

apocrius 560, 10.

apodiare — *appodiare, ital. appoggiare, inniti* 1064, 15.

ap(p)loplexia 110, 40. 422, 35. 448, 10. 449, 40. 460, 5. 634, 15. 652, 30.

apostasia 1038, 1.

apostata 387, 5. 388, 15. 396, 5. 593, 15. 618, 25. 705, 25. 965, 20. 1253, 35. 1458, 1; r. Iulianus imp.

apostatar 272, 25. 391, 40. 405, 15. 625, 1.

apostaticus 1217, 20.

apostemata foraminosa 568, 15.

apostolatus 384, 30. 588, 10.

apostolicus, apostolus *passim*; apostolus 1458, 30; vices apostolicas agere 816, 10. 818, 40; v. benedictio.

apostolus: omnes apostoli Christi 768, 20 *etc.*; XII apostolorum reliquiae 771, 30. 40. 773, 20. 776, 10; in divitione apostolorum 426, 1. 636, 15; Actus apostolorum 643, 25; Actus apostolorum 834. 836, 40; v. cripta.

apot(h)eca 423, 15. 634, 50; apotecarum pons 426, 25. 634, 30.

apparencia: apparencias allegare 300, 46.

apparitor 804, 10. 1063, 35.

appellacio 163, 5, 10. 317, 20, 30. 456, 10. 571, 5. 572, 10. 588, 10. 629, 15. 633, 15.

appendicia, *sing. fem.* 526, 35. 529, 15.

applas, *vox germ.* 1486, 15.

apoplexia v. apoplexia.

apprimis, *pro apprimis*, i. q. *egregius* 374, 15.

approbacionis littere 265, 30.

appropriare 109, i. 554, 15. 560, 1. 569, 25. 573, 25. 575, 5. 660, 40.

aptare principia nomen 532, 15.

aqua benedicta 629, 20. 630, 1; sanctificata 1098, 10; ducta super (in) montem 362, 45. 365, 10. 457, 30; aqua nimia 991, 15. (20) *morbus* 1306, 20; sacramentalis 548, 25; viva 929, 17; calidam aquam plure 982, 2; aqua per occultos meatus statim sponte diffusi 1043, 5; cf. inundatio.

aquatile vas 750, 15.

aquas liquor 250, 20. 283, 25.

aquila aurigazans 917, 20; aquilae victrices 369, 10; (in insigniis) 97, 15.

aquilonaris 37, 40. 110, 20. 113, 20.

arabilis 311, 10. 928, 35.

arari — *arare* 1092, 1.

aratum, *quantum terrae uno aratro arari potest* 581, i. 583, 35. 627, 10.

arbitr 570, 45. 666, 45.

archangelus v. Gabriel, Michael.

archetypus vel senilis mundus 1104, 20.

archiepiscellanus 515, 10.

archidiaconum 1268, 5.

archidiaconatus 260, 20. 672, 35. 673, 10. 841, 35. 845, 45. 90, 1092, 25.

archidiaconus 135, 30. 157, 5. *saepius*; 1418, 10. 1419, 5. 1482, 1.

archidryndus, id est princeps sacerdotum 112, 50. 113, 1.

archiepiscopalis dignitas 161, 20; ecclesiastica 398, 10.

archiepiscopus 379, 30. 381, i. 418, 35. 420, 30. 614, 10. 632, 25. 773, 10.

archiepiscopus *passim*; vices archiepi scopi gerere 775, 20.

archimandrita 1102, 20.

archimysta, *archiepiscopus* 744, 10.

archipr(a)esul 207, 30. 382, 30. 578, 10. 759, 5. 14—15. 771, 20. 950, 25, 35.

archipresbyterus 875, 1.

Archipresbyter (*vel iter*) 974, 10. 1014, 30. 1094, 5. 1095, 40. 1096, 30. 1142, 10. 1268, 5; filius archipresbyteri 1307, 10.

archiscolus 841, 35. 845, 1.

archisinagogus 1040, 35.

architector 281, 10. 295, 20. 296, 15. 1313, 15.

architectoria ars 666, 25. 886, 10.

architectura 666, 25.

architectus 387, i. 592, 20. 870, 10.

archivum 195, i. 202, 5. 20. 555, 20. 1384, 5.

arcuata ecclesia 1043, 1.

arcus: arcus iuxta altare 159, 35.

arduitas materie 132, 25.

argentea calix 1313, 25; argentea cuppa 817, 45; cupula 933, 20; argenteum (poculum) 1143, 30; v. capella.

argentum *saepius*; coctum 1452, 15;

purum 632, 40; usualis 624, 40; cf. Albinus.

argumentata ovis *corruptum* 1362, 1.

arida *scil. terra* 1380, 15; arida manus 615, 39—40; aridum brachium 1006, 20.

ariditas manuum 906, 10, cf. 1006, 20.

aries, *machina obsidialis* 173, 15; *signum zodiaci* 94, 30. 40. 95, 1.

arimetica ratio 906, 40; arithmetica 907, 35; cubica arithmeticonum duplicatio 907, 10. arismeticales libri 82, 20.

ariolus 572, 20. 594, 30.

arismeticalis v. arimetica.

arma conducticia 1218, 20; impericia 843, 20. 30; invasiva 193, 25; popularia 560, 25; secularia 908, 1; crucis signaculo insignita 247, 5; arma, *frg. emporis*, *Wappen* 240, 15. 30. 313, 20. 25; armis insignitum sigillum 307, 15; cf. scutum; homines armorum, *frg. gens d'armes* 205, 38—40. 231, 30. 323, 10. 324, 10. 331, 20.

armare v. gallica; armati *saepe*.

armarium 391, 25. 614, 20, *armarium loci sacrorum sive sacristiae* (in Monte Amata) 972, 50.

armata, *eubst. fem. gen.*, i. q. *exercitus* 314, 20.

armonica v. harmonica.

aromata *pl.* 364, 45. 404, 20. 534, 15. 558, 35. 808, 40. 809, 45. 1327, i. 1370, 10.

arrestare, *frg. arrêter* 245, 5. 267, i. 269, 1; *alter homo arrestatus*, i. q. *in custodia* 456, 10.

ars architectoria 666, 25. 886, 40; bellica 714, 40; grammatica 1163, 35 (cf. 902, 30); hastillandi 304, 40; inclusoria 906, 1; artes liberales 139, 20. 165, 15. 1041, 5 (cf. *magister in artibus* 107, 35; saporis tripartiti septem rivos exhibens 844, 20); magicae 1365, 5; mathematicae 86, 5; ars militaria 223, 2; artes physicae 86, 5; ars prudentiae profunda 875, 15; signum artis 638, 50; in omnibus artibus adprime eruditus 574, 10.

artatio cardinalium in electione summi pontificis 711, 30.

arthritis, *scil. gutta*, *arthritis* 1302, 25.

articuli fidei 408, 5. 582, i. 588, 25. 627, 50; articulus 609, 20; articuli manuum 5. Kiliani 818, 1.

articus polus 109, 10.

artifex 295, i. 595, 1 (7). 638, 45. 666, 25. 872, 35. 913, 40. 1311, 10. 1312, 1; *versipellis, diabolus* 918, 40.

artificialiter 589, 25.

artificiosus 919, 25. 944, 1.

artificus: artificior *pro artificentior* 927, 1. artus: in arto ponere, *obsidere* 36, 35.

arundo, qua percussus est Dominus 776, 5. 80.

arx 167, 25 (*fubi archem*). 1056, 30. 1252, 30. 1275, 30. 1291, 35. 1321, 25; poli 1275, 30; *figurata saepius; nominatim afferuntur*: in monte s. Agatha, s. Andreae, Arona, ad divum Bavonem, Capitolium, Moriana, in Palacolo, Parisius, Romanae, Roman pontificis, Travalla.

as: spretis ex asse omnibus rebus 189, 1.

ascendere: ascendi, *qui ascenderunt* 906, 25; locus, in quo Dominus ascendit in celum 770, 40; terra, ubi Dominus celos ascendit 778, 25, 25; locus ascensionis Domini 776, 20; v. lapis. asylum 554, 5. 557, 10. 561, 1. 579, 25. 890, 40. 923, 30.

asinaria sella 920, 10.

asinina fatuitas 107, 20; ossa 1008, 15.

asinus: asinos minare 890, 40; asinorum procurator 1083, 30.

asperitas v. hiems.

aspersio aque benedictae 609, 25.

assecurare iuramento 228, 15.

assensus 756, i. 5; (imperatoria) in electione papae 11, 15. assensionium 99, 45.

assiduitas ventorum 371, 40.

assimulari — *assimulare* 504, 25.

assisinus — *assasinus*, *frg. assassin*, *assirius* 713, 25.

astrolabium 94, 25.

astrologus 402, 35. 423, i. 624, 5. 634, 50.

astronomia 95, 20; celestis et terrestis 94, 20; terrestris, scilicet geomania 96, 25. 40; v. scientia.

astronomicus: astronomica disputatio 903, 20; astronomici libri 62, 15.

astrorum scientia 95, 20.

aswefacere 647, 55.

at(h)leta 1031, 25; (in acie) 547, 20; Christi 124, i. Dei 662, 5. 666, 10. 1365, i. 1367, 20; fidei 290, 40; adlet(h)s 547, 30. 662, 5. 1365, 1.

atramentum 253, 1.

atrium 793, 10. 1312, 20; episcopi 10, 45; ecclesiae 19, 20. 154, 20. 219, 5. 304, 5. 1065, 5; *emilegium* 1378, 5.

attediare 92, 10.

attestacio miraculorum 555, 30.

attitencia *eubst. fem. gen.* 487, 50. 530, 10.

attracta manu 1307, 10.

auca 654, 15.

aucator 677, 30.

autenticus v. autenticus.

auctor 1222, 1; antiphonarii 836, 2; auctores pisci 1295, 2; sacrae scripturae 834, 2 (cf. 20); auctor secularis 905, 40; auctorum rubrica 108, 1; cf. actor.

auctoritas apostolica 317, 30. 318, 35. 372, 20. 391, 20. 446, 20. 459, 15. 606, 20. 613, 45. 615, 15. 652, 30. 922, 25. 968, 15. 20. 1030, 20. 1044, 10; apostolicae sedis 1041, 30; canonum 943, 1; ecclesiastica 576, 25; episcopalis 176, 20. 935, 40; imperialis 110, 2. 183, 15. 674, 10; metropolitana 849, 1; papae 882, 30; pontificalis (pontificis) 559, 1. 863, 20. 26. 11; regalis (*reux*) 355, 30. 410, 20. 423, 15; Romana 883, 1; scripturatum 80, 1. 1384, 15; audiendi confessiones et iniungendi penitentias salutaris 355, 25; dandi et suscitandi et confirmandi episcopatus in omni Slavorum terra 30, 25; visitandi clerum 391, 10.

autorizare confirmationes 1384, 25; octorizare 1462, 15.

audactum 1007, 5.

audencia imperatoria, (imperatoris) 11—15. 516, 20. 642, i. 547, 20; (papae) 400, 20; regis 326, 30. 359, 15.

auditum habet, *audire* 1220, 5.

auguria scientia 96, 25.

auguriatrix 917, 25.

augurizare 917, 25.

augustalis benedictio 15, 10.

augustus 7, 20. 8, 80. 107, i. 206, 40. 384, 50. 588, 20. 30. 841, 40. 1123, 30. 1127, 20. 1142, 15 *abbi*.

aula 399, 20. 621, 30. 970, 15 *saepius*; cum camera 275, 1; apostolica 384, 1. 584, 3; emporio 542, 1; imperiali 382, 20. 513, 2. 554, 25. 555, 30. 558, 10. 562, 30. 578, 10. 580, 40; Petri

1219, 30. 1280, 10; pontificalis 844, 30.
847, 5. 848, 25. 1064, 45; regia, regalis,
regis 156, 15. 518, 10. 528, 30. 575, 35.
941, 15. 1006, 15. 1008, 5. 1036, 10;
nominatim afferuntur: s. Constantii,
Goslarensis, Petri, s. Stephani in
Halberstat, Valencensis.
aulici 518, 10. 552, 30. 575, 10. 799, 40.
920, 30. 45; a. canes 923, 10. 926, 7;
aulica sabbata 920, 40.
aune in vulgari, *frg. asinus* 111, 15.
aune in vulgari, *frg. mensura pannii*
111, 20.
aureus: aurea montana spondere 569, 1;
r. altare, bulla, capsa, currus, plani-
narium, poculum, scrinium, scutum.
auriculum sulcare 322, 5.
aurum levare 1455, 1. 1456, 1. auri
levatores 1454, 15; aurum obrizum
1435, 30; optimum 1011, 30; ad deau-
randum 20, 25; v. Rufinus.
aurifex 913, 35.
aurifrigium, *frg. ofroy* 646, 30. 919, 25.
auripiculae (— *haruspiciae*) scienciae
96, 30.
austeritas v. hiems, regula.
austus — *haustus* 1302, 30.
autenticus, autenticus: historia au-
tentica, non autentica. 87, 5. 85, 35;
autenticae historiae 96, 15. 169, 25;
autenticae litterae 1360, 10; autentica
privilegia 426, 35; autentica visio
250, 1; autenticus doctrina (s. Fran-
ciscus) 258, 20.
aure mhd. 668, 20.
auxit — *hausit* 990, 35.
avantgardia 245, 10.
Ave Maria 488, 5.
avena 629, 40. 653, 30.
avidescere 561, 35.
avunculus, *frater matris ex. gr.* 364, 15.
373, 5. 431, 35. 437, 30. 533, 15. 539,
30. 540, 25. 545, 25. 550, 10. 596, 10.
605, 1. 613, 10. 641, 21. 646, 40; avun-
culus, frater patris 285, 30. 45. 288,
35. 289, 10. 15, 45; avunculus, *fratris so-*
roris 438, 1. 646, 30; avunculus, *fratris so-*
roris patris 619, 30. 620, 35; avun-
culi 56, 15; Avunculus, *cognomen*:
Willermus.
avus: avibus *avis* 1481, 5.
axillum — *axilium* 961, 5.
ayographia v. hagiograph.
azimus panis 517, 15.
azurnus, *frg. azurin, caeruleus* 97, 10.
88, 30.
Bachalarius in facultate sacre theologie
88, 30.
bachari — *bachari* 13, 1.
bachatus *subst.* 891, 45.
bachineti, *homines bacinetis, i. e. cas-*
cus in modum bacinorum confectis,
galati (*cf. Du Cange s. v.*) 334, 1.
baculare, baculo cadere 395, 15.
beculus *episcopi* 367, 1. 532, 10. 974,
30. 1187, 30. 35. 1208, 25. 1213, 40.
1270, 1. 1272, 1—40. 1278, 30. 1274, 1.
30. 1278, 5; et pontificatus 1275, 45;
pastoralis 1278, 5; pontificalis 890, 15.
1170, 15; baculus vendore 1256, 15;
baculus s. Bardonis 182, 30; v. Mar-
tum 813, 30; s. Philberti 786, 1; s.
Wyllibordi 773, 10; baculus rubeus
inseguum in scuto 240, 30; bachu-
lus 152, 15.
baillivatus 332, 25. baillivitas, *cf.*
germ. Bailei 206, 1. baillivus, *frg.*
bailli 330, 30. 322, 35. 323, 10. 15, 30.
324.
Balbus v. Ludewicus II. rex Franc.
(occid.).

balbutiri — *balbutire* 1464, 20.
balista 331, 10. 403, 30. 442, 25. 560, 35.
625, 1. 650, 1; speculum de balista
265, 35.
balistarius 386, 35. 461, 1. 592, 30. 662,
2.
ballivitas, ballivus v. baillivatus.
balnearor 23, 1.
balneum 23, 1. 600, 10; balneum Domini
(Ierosol.) 404, 25; balnea Plumbaria
121, 1.
balsamum 963, 35; sacratum 817, 30.
balteus: balteus — *balteis* 1239, 1.
banbacinum (*i. e. bombycinum*) vesti-
mentum 1482, 1.
banir mhd. 475, 35.
ba(n)aire 304, 10. 25. 324, 25. 32.
bannus 949, 15. 1369, 10; ecclesiasticus
934, 35; episcopalis 937, 3; bannum
componere 1457, 10. 15; banno ligare
880, 5.
baptisma *saepae*; baptismatis fons sacer
362, 5; sacramentum baptismatis
1027, 30; baptismus 1080, 15; *cf. ab-*
lutio. — baptismalis ecclesia 942, 30.
25. 1000, 15. 1094, 5.
baptizare *saepae*; campanam 437, 1;
schellas 437, 5; baptizare 972, 5;
baptizare 131, 35. 1365, 25; baptis-
sare 724, 10; *cf. lapis*.
baptisterium 1435, 15.
barba: barbam abscindere 195, 30; Cum
barba v. Ludewicus I. comes Thuring-
ring; barba v. Andouci 818, 10; s.
Bearditi 772, 5; s. Germani ap.
Autias 785, 35; s. Hylarii 786, 5; s.
Pauli 771, 30; s. Petri 776, 9. 10.
785, 10.
barbaricus: barbarica avantia 1139, 5;
feritas 1027, 5. 1377, 5; gens 1280, 45;
barbaricum imperium 128, 1; barba-
rici motus 1277, 1; rapinae 506, 35;
ritus 908, 1; barbaricae tempestates
de acimatibus 1212, 20; barbarica
vastatio 1027, 10.
barbaries 937, 30. 1119, 5.
barbarus 31, 30. 358, 10. 396, 1. 398, 35.
400, 30. 560, 10. 618, 35. 854, 5, 30.
1027, 5. 1119, 1. 1364, 30; barbara
castra *de hereticis* 1212, 30; corda
ciudem 1284, 30; gens 90, 1. 814, 25.
1280, 5; barbarus hostis 664, 25.
1159, 1; barbara interpretatione 1382,
10; lingua 1252, 1; barbarae nationes
400, 10. 405, 30. 622, 25. 626, 15. 855,
10; barbara pugna 1287, 25.
barbati fratres 921, 35; id est conversi
930, 45; Barbatus v. Balduinus VI.
comes Flandr; v. *etiam* capillatus.
barbota, navigium 387, 45. 593, 1.
barza — *barca* 173, 35.
baro 1, 20. 33, 5. 25. 37, 10. 39, 35. 40,
10. 5. 181, 10. 45. 182, 5. 186, 25. 207,
25. 216, 5. 221, 30. 222, 25.
223, 1. 232, 5. 233, 30. 241, 5. 244,
15. 10. 245, 20—30. 260, 30. 261, 30.
266, 20. 40. 268, 15. 271, 20. 35. 272,
15. 10. 274, 30. 288, 5. 289, 5. 291, 1. 5.
292, 30. 300, 10. 319, 1. 320, 30. 323, 25.
326, 15. 35. 390, 10. 393, 10. 382, 10. 10.
383, 1. 10. 405, 30. 410, 30. 411, 10.
414, 15. 415, 30. 45. 421, 5. 423, 1. 431,
5. 434, 1. 440, 15. 440, 40. 462, 30.
463, 10. 464, 10. 465, 10. 527, 1. 597,
5. 10. 569, 1. 577, 5. 578, 25. 579, 15.
30. 581, 5. 30. 580, 15. 609, 15. 610, 40.
626, 5. 632, 10. 633, 30. 634, 40. 635, 1.
641, 10. 642, 25. 649, 1. 654, 1. 664, 30.
670, 30. 671, 5. 30. 672, 15. 25. 674, 15.
690, 10. 15. 698, 20. 703, 25. 714, 10.
719, 30. 724, 20; *cf. admiralus*.
barritorare, clamare 168, 25.
basilica *passim excepto Iacobo de Guisla*;
de lignis constructa 374, 25; cum

clastro 1342, 15; basilice consecratio
786, 35.
basis v. acidificium.
basus, *frg. bas, humilis* 296, 5.
bastrina, *vehiculum* (*cf. Dieffenbach,*
Glossarium, 1857, s. v.) 321, 15.
batellus, *frg. bateus, navigium, scopha*
717, 25.
battismus v. baptismus.
bechardus 471, 1; *cf. pechardus*.
beghina, *virgo Des famulara* 264, 25.
270, 10. 310, 15. 35. 311, 15. 30;
beghinae sorores 275, 5; bigina 696,
35. *cf. in ind. nominum*.
beghinagium 274, 30. 275, 10. 311, 10.
beghinus (frater) 275, 5. 311, 10.
beyaßen mhd., ludus *avium et canum*
604, 45 n. a.
bellicus apparatus 587, 30; furor 863,
35; manus 665, 1; motus 886, 10; v.
ars.
bellum campale 120, 10. 174, 1. 180, 35;
pesumum 742, 10; sanctum 1099, 30;
publice indicere 362, 1; bellum, mani-
pulus, manus *avium* 167, 35.
belloforium, *frg. baffroi, specula, turris*
campalis 284, 45.
bene, ante *numeralia i. q. ultra, germ.*
gut 381, 25. 424, 35. 635, 20.
benedicere 390, 35; aquam 629, 30. 630,
1; cimiterium 187, 5; ecclesias 862, 1;
panem 1135, 15; in regem 861, 3; ve-
lum 135, 5.
benedictio 193, 30. 202, 10. 219, 5. 382, 5.
390, 1. 5. 558, 30. 860, 35. 878, 30;
apostolus 220, 9—10. 317, 1. 10. 318,
5. 922, 35. 1487, 30; angelus 15, 10;
episcopalis 161, 30. 571, 5; imperialis
9, 40. 11, 15. 359, 25. 363, 25. 35. 367,
30. 381, 15. 382, 10. 383, 40. 389, 25.
434, 10. 517, 35. 521, 3. 525, 10. 531,
10. 533, 5. 15. 559, 25. 576, 30. 577,
10. 581, 25. 594, 35. 642, 30; regalis
361, 35. 367, 1. 536, 25. 577, 1; sacer-
dotalis 571, 5; specialis (papae) 193,
10; cerei 116, 35.
beneficiarii 407, 20. 554, 35. 627, 30. 673,
5. 712, 25.
beneficium 10, 5. 12, 5. 24, 5. 177, 10.
180, 10. 220, 15. 275, 15. 276, 30. 310,
25. 35. 373, 35. 378, 20. 420, 30. 466, 5.
517, 10. 35. 518, 1. 5. 25. 606, 35. 30.
612, 10. 613, 40. 618, 15. 621, 10. 713,
35. 714, 30. 718, 25. 861, 30. 911, 35.
993, 30. 1038, 5. 1457, 30. 1464, 30.
1473, 5. 32. 1474, 30. 1477, 15. 30.
1479, 5. 10; confirmacionis 400, 40; et
officium 391, 10. 400, 20. 409, 10. 410,
10. 563, 5.
berbicus grex — *vervecinus grex* 1091,
25.
beschätzen mhd. 475, 5.
bestetunge mhd. 612, 35.
bibere v. amor.
biblia glossta 34, 10; byblia scripta
(per Rudgerum monachum ab Ozzec)
693, 15; biblia scripta manibus b.
pontificis Gregorii (in Monte Ami-
ata recondita) 972, 30.
bibliotheca 1375, 1; opera et exhorta-
tionis 1042, 35.
bifrons fortuna 568, 30.
bifurcus, manualis persona, *i. q. bibul-*
cus, ital. bifolo, Rinderker 1471, 20.
bigami 410, 1.
bigina v. beghina.
binomius, *cui geminum nomen est* 29, 5.
bipennis: bipenni *abl. sing.* 174, 40;
bipennis *abl. pl.* 24, 35.
in birote, *i. q. birote* 981, 20.
byrrum clericale — *birrus* 1060, 20.

- bisextus, *scil.* annus 450, 25.
bitumen 196, 10.
bladare (*ex coniectura*), *agrum severe* 683, 35.
bladum, *frumentum* 254, 25. 299, 20. 672, 15.
blandificare 905, 35.
bocelata scuta, *Buckelschilde* 1452, 15.
bolatus 1452, 15.
bombycinus v. *banbacinus*.
bonarium, *metrum agri* 276, 30. 311, 40. 312, 15.
bonnare, *mensurare* 304, 15.
bonum *saep;* *mane*, *gen.* 179, 1; bona feudalit 451, 35; bonum pontificale 1270, 35; bona publicare 159, 35; bonorum defensor, *advocatus* 931, 5.
borchgravius v. *buregravius*.
boreas 98, 15.
boum finum calidum, *medicamentum* 1091, 15.
brae(h)a 326, 1. 639, 15.
brachium militare 843, 30; brachii os in duas partes dissiluit 922, 10; v. *aridus*.
breve 1106, 25; breves, *notulae in reliquiis sanctorum* 817, 45. 818, 30.
breve (*R. Rosell dubius conicil hanc esse vocem Germanicum Bräu vel Brew*) 694, 5.
breviarium 283, 15.
brevulus, *qui in manibus mortuorum ponitur* 1101, 35.
brife, *pl.*, *mhd.* 612, 50. 55 (bebiatliche, kaiserliche, königliche unde bischofliche).
briga, *ital.* *briga*, *pugna* 572, 15.
brisare = *brisare*, *s. q.* *frangere* 913, 5.
bruletum, *nenus* 472, 20.
brucus = *bruchus* 560, 30.
bulges = *bulgas*, *litterae Sätze* 1452, 5.
bulla 201, 1. 10. 212, 5. 220, 5. 294, 35. 295, 5. 308, 1. 316, 35. 317, 1. 40. 394, 35. 617, 30; *crucis* 487, 25; excommunicationis 1064, 30; aurea 407, 10. 627, 35; falsa 209, 10; imperialis 557, 1 (*cf.* 212, 5); bullae papales 211, 35.
bullatores 712, 35.
buregravius 421, 25. 437, 1; *buregravius* 449, 11. 556, 35. 587, 25. 633, 40. 645, 25; *buregravius* 42, 10. 464, 10. 471, 25; *borchgravius* 545, 20; *borggravius* 566, 10.
burgenses 19, 20. 36, 25. 84, 10. 180, 25. 40. 1. 206, 30. 221, 10. 222, 10. 230, 5. 261, 5. 267, 1. 10. 2. 300, 5. 303, 10. 304, 5. 10. 320, 30. 330, 15. 333, 35. 441, 25. 561, 10. 563, 5. 569, 20. 55. 598, 1. 599, 5. 30. 604, 10. 605, 1. 608, 1. 649, 35; *summi*, quibus cura civitatis commissa fuit 399, 40. 621, 25.
burg(e) *mhd.* 475. 476, 30. 477, 25. 478, 25.
burgus 168, 10. 180, 15. 201, 10. 717, 30. 1043, 20. 1318, 25. 1322, 25; *nominatum afferunt*; in Chirvia. S. Donini, S. Pauli, Sydonia.
bursa 207, 25. 596, 10.
huß, *voz germanica* 1486, 1. 5.
buticularius, *pincerna* 226, 10.
butirum, *Butter* 643, 30.
buxta, *arca* 771, 35.
byblia v. *biblia*.
byrrum v. *birrum*.
- c, k.**
caballinus fons (*Ἰννομήνην*) 1180, 30; caballina ossa 1005, 15.
caballus 154, 5. 801, 25. 1290, 25. 1305, 45. 1452, 1.
cacafaton, *κακώματον* 111, 25.
cae- v. *etiam* ce-.
c(a)ecacio 148, 10.
c(a)ecare 41, 5. 516, 15 (*cf.* 148, 5).
caeci (sanati) 637, 35. 40. 639, 10. 1301, 15. 1302, 1303, 30. 45. 1307, 45. 1321, 5. 10. 1325, 10. 13. 1327, 5.
caelestis exercitus 966, 5; militia 960, 25; caeleste palatium 966, 10; caelestia sacramenta 566, 15; celestes viri 85, 15; virtutes 485, 55. - *celorum patria* 992, 45.
c(a)enolentus: ex *enolenta* carnis indagine migrare 646, 25.
caesar, *cesar* 11, 40. 15, 20. 25. 35. 133, 35 (*de imperatore Constantino*). 234, 10. 543, 25. 722, 1. 740, 10. 803, 45. 825, 20. 826, 40. 827, 1. 832, 40. 834, 10. 15. 25. 837, 5. 10. 841, 40. 876, 30. 911, 40. 931, 35. 956, 25. 1162, 10. 15. 1205, 5. 1209, 10. 1270, 1; in *cesarem* conservare 12, 40; *cesar* augustus 206, 10; *cesares* et *augusti* (*Romanorum*) 107, 1; *Caesarum Romanorum catalogus* 1377, 25. *Cf.* in *ind. nominum*.
caesareus ensis 1279, 35; *caesareus* ius 1162, 10. 1270, 10.
caganus, *Khan* 738, 5; *cagonus* 739, 5.
calcanes natus cohærent 1032, 45; poplite contracto calcaneum in natus figens 1321, 5; calcaneis inclines 575, 35.
calciamenta Clementis ep. Met. 776, 30.
calculus 1410, 15.
calefactorium 638, 35.
kalifa 400, 15.
caligae canevacine 1457, 5; caligarum par 1457, 5; pauperimis caligas auferre 428, 10. 659, 45; caligae s. Wandregisili 817, 10. 40.
caligo oculorum 675, 30. 888, 15.
calix argenteus cum pathena aurea agnis intus forisque decoratus 1313, 20—30.
Calvus v. *Carolus* Li. rex Franc. (occid.), imp.
camba, *officina, in qua cerevisia conficitur* 217, 30. 296, 15. 867, 40.
camberarie (Hanoniensis) officium, *cf.* *frg. chanbrier* 200, 10; *cf.* *cameraria*.
cambiare 1454, 15.
cambiationis cartula 1463, 5.
cambium 132, 5. 1463, 1; *cf.* *concambium*.
camelus 425, 15. 557, 15. 635, 35. 855, 5. 904, 10.
camera 38, 10. 213, 10. 223, 20. 301, 30. 35. 460, 30. 630, 30. 694, 1. 718, 10. 848, 25. 862, 5; *cf.* *aula*; camera regis (Langobardorum) 1011, 30. 1450, 10 (regum L.). 1451, 10. 1452, 10. 30. 1453, 10. 1454, 1. 15. 1459, 10. 30. 1457, 15. 30. 1458, 1. 15. 1459, 35; camerae magister 1452, 15. 20. 1453, 1.—10. 1454, 5. 15. 1456, 5. 25. 1457, 1.—20. 1458, 1; magistratus 1458, 1; ministria 1458, 10. 1459, 5; ministras 1452, 10.
cameraria (Hanoniensis) 204, 5; *summa* 227, 30; *cf.* *camberaria*.
cam(m)erarius 34, 30 (uxoris marchionis de Brandeburch). 194, 30. 301, 30. 389, 35. 454, 20. 611, 5; (imperii) 1460, 10; (regis Langobardorum) 1452, 1. 1453, 10. 1454, 10. 1455, 1. 1456, 15. 20. 1458, 5; camerarii missus 1452, 1; uxor 1453, 10; camerarius 1452, 1. 1456, 15. 20. 1458, 5.
camerula 1083, 5.
caminus paupertatis 299, 5.
camisia, *frg. chemise, ital. camicia* 175,

10. 272, 10. 785, 35. 818, 10. 862, 5. 865, 30. 913, 1.
campalis v. *bellum*.
campana, *tininnobulum* 171, 20. 200, 25. 218, 1. 297, 10. 304, 10. 375, 1. 394, 25. 396, 20. 35. 30. 397, 10. 15. 398, 10. 399, 15. 426, 20. 430, 35. 10. 464, 25. 512, 20. 589, 1. 612, 30. 617, 25. 620, 1. 622, 20. 629, 25. 636, 30. 645, 10. 655, 15. 829, 30. 906, 5. 998, 10. 1097, 15. 1473, 5. 22. 1474, 5. 1475, 5. 1480, 5; *campanae scrotina pulsacio* 1484, 15; *campanarum lingue* 1479, 10. 1480, 5; *campanam baptizare* 437, 1; *fundere* 397, 15. 399, 35. 431, 1. 439, 30. 638, 30; v. *campanum*.
campanator 800, 45.
campanilis turris 219, 5 (*cf.* 396, 30. 398, 50. 998, 10); *campanile* 197, 15. 295, 15. 30. 297, 10. 701, 35.
campanum 907, 5; v. *campana*.
campiductor 567, 40; *campiductor ecclesiasticus* 1040, 5.
campnatum, *Kemmate* 573, 1. 574, 5; *campnata* (?) 638, 35.
campus scuti, *Wappenfeld* 97, 10.
cancellarius 15, 30. 137, 25. 298, 1. 327, 25. 359, 35. 367, 35. 371, 5. 375, 10. 377, 20. 407, 5. 460, 10. 188, 25. 536, 20. 555, 10. 558, 10. 562, 30. 580, 10. 627, 20. 996, 20. 1001, 25 (summus). 1060, 20. 1144, 30. 1460, 10; *vice archicancellarii* 519, 25; *Romanae ecclesiae* 1463, 15.
cancellatis manibus 33, 30. 865, 35.
cancelli in ecclesia 1001, 5. 1007, 25. 1064, 30. 40.
cancer, *morbis* 1327, 10; in *manilla* 130, 15. 20; *signum zodiaci* 94, 30. 95, 5.
candela 450, 15. 460, 20. 473, 35. 622, 20. 764. 1473, 30. 1478, 30. 1479, 1. 5. 15; *cotidianae candelae mensura* 1478, 34—35.
candelabrum 763, 35. 764, 5. 765, 1.
canevacium 1452, 1. — *canevaciae caligae* 1457, 5.
canina rabies 1088, 5.
canis nigerimus super sepulchrum 154, 15; *canes Scyllae* 970, 10; *canes veltrices* 1452, 15; *Canis dictus propter iracundiam* 1476, 1.
canna plumbea 442, 30. 650, 1.
canones (sacri) 80, 30. 81, 5. 82, 30. 156, 15. 316, 25. 561, 10. 712, 30. 925, 35. 1060, 25. 1093, 30. 1169, 25. 1170, 5. 1174, 10. 1175, 25. 1188, 20. 1204, 40. 1206, 15. 1207, 25. 1208, 15. 1213, 20. 1227, 1. 1229, 30. 1231, 30. 1253, 15. 1286, 25. 1269, 1. 1296, 15; *canonici complicitate* Graciani 92, 5; *canonum auctoritas* 943, 1; *censura* 1262, 30; *decreta* 363, 15. 532, 40. 942, 30. 1165, 10; *ius* 480, 15; *lex* 942, 30; *traditio* 1269, 1.
canonica, *habilitio canonicorum* 1471, 10. 1472, 5. 1473, 1. 1474, 10. 1476, 5. 20. 1477, 5.
canonice prebendae v. *praebenda*; *canonialis religio* 943, 10.
canonicus: *canonica causa* 409, 35; *canonica constitutio* 966, 5; *canonice audire vel diiudicare* 368, 30. 337, 1; *canonica decreta* 1142, 1; *canonice definire* 1435, 15; *canonicae ecclesiae* 1100, 10; *canonice ecclesiam regere* 843, 35; *electio canonica* 527, 35; *canonice eligere* 11, 55. 210, 15. 261, 15. 395, 10. 446, 20. 490, 5. 527, 20. 618, 1; *canonica lude* (epistula) 81, 10; *canonicae epistolae* 83, 5; *canonice fieri* 755, 35; *canonica hora* 201, 20. 283, 15. 30. 456, 20. 644, 15. 1137, 45; *canonice incorporare* 280, 5; *canonicum institutum* 927, 15; *inobedientiae vindictam canonice intentare* 1041, 30; *canonica lex*

943, 30; canonici libri 82, 30; moni-
cio canonica 218, 10; canonicus mos
849, 25; canonicus ordinare 408, 44—45;
ordo canonicus 217, 20, 220, 22; ca-
nonium et iudicium ordinem ha-
bere 11, 25; professio canonica 944,
25; regula 666, 5; sanctio canonica
527, 30, 1046, 1; canonicus usus 944,
10; vicus canonicus 810, 10.

canonici *passim*; Norbertini 355, 15;
canonici et canonicæ 355, 10; cano-
nici regulares 192, 5, 207, 15, 355,
362, 25, 946, 15, 949, 10; canonici sa-
cerdotes 164, 25; canonici seculares
182, 10, 207, 25; canonici et canonicæ
seculares 182, 15; sanctimonialis in
canonicis seculares, monachos in ca-
nonicos seculares mutare 183, 1;
chorus canonicorum 404, 20, 25; lau-
stra canonicorum 853, 40; conventus
canonicorum 23, 30; coquina canoni-
corum 1323, 20; curia canonici 381,
25, 397, 25, 484, 30, 465, 25; canoni-
corum familiae 217, 43, 218, 1; ca-
nonicum congregatio 1472, 1; mo-
nasterium 136, 25; canonici officia
1474, 10; canonicorum erroris mores
666, 10; canonicorum, non monacho-
rum officium 1085, 1; translatio cano-
nicorum 1484, 10; cf. conchanicus;
canonacus 784, 10, 1474, 15, 20.

canonicare 24, 1, 41, 1, 104, 1, 609, 15,
625, 30, 719, 1, 1030, 1; canonicare
390, 15.

canonicatio 142, 1, 1.

canoepum — *canoepum*, lectus 1464, 5,
cantica patrum 208, 30; prophetica et
evangelica 812, 40.

cantilena 304, 40; cantilene vulgares
429, 10, 640, 5, 874, 30; confectio
cantilenarum 573, 1; magistri in can-
tilenis 571, 25; cantilenarum con-
fectores 571, 40.

cantor 156, 15, 272, 25, 393, 1, 458, 20,
573, 25 (cantores VI), 608, 35, 702, 10,
712, 30, 761, 15, 765, 5, 928, 1.

cantus 573, 10; ecclesiae 169, 35; (Hue-
baldi) de sancta Trinitate 165, 45;
lugubres 612, 30; cantos *acc. pl.*
1083, 1.

capella *sæpe*; capella argentea deaurata
1046, 10; regia 942, 1; rotunda 946, 10.
capellula 881, 1.

capellania 222, 1, 271, 10, 276, 10,
311, 20.

cap(p)ellanus 15, 1, 157, 10, 193, 5, 273,
10, 303, 5, 310, 20—35, 311, 10, 24, 25,
394, 15, 456, 20, 611, 10, 612, 1, 629, 45,
644, 15, 665, 10, 20, 843, 35, 853, 20,
862, 1, 1298, 1; capellani commensales
293, 1; capellanus summus 601, 30;
regius 376, 30, 955, 15; tam conventu-
ales quam et capellani 395, 25.

capellarius 618, 20, 629, 15, 942, 1.

capellum, capellum capitis (s. Wandre-
isili) 817, 10, 40.

capillatus 300, 25 (barbatus atque c.).

capillus; capilli 785, 25; s. Agathe 786,
10; s. Amandi 162, 1, 1; s. Annarii 785,
10, s. Aureae 818, 10; s. Bonifacii 482,
40, s. Coronae 776, 20; s. Crispini
785, 20, s. Crispiniani 785, 20; s.
Eufemie 786, 10; s. Fursi 786, 1;
s. Genardi 818, 15; s. Genovefæ 786,
1, s. Germani 785, 30; s. Hylarii
786, 1, s. Hildegardis 818, 10, s.
Margarethæ 782, 15; s. Mariæ 184,
15, 35, 712, 1, 764, 1, 773, 25,
776, 1; s. Mauricii 785, 30; s. Pauli
776, 20; s. Petri 776, 30, 785, 10; s.
Quintini 785, 20; s. Radegundis 818,
20; s. Salvii 785, 20; capilli circa ca-
pita ardentis 12, 30.

capisterum, *vas, quo frumenta purgan-*
tur 1144, 15.

capitale plumeum, cervical 1087, 30;
capitula lex 1207, 25; capitalis sen-
tentia 432, 15.

capitaneus 168, 30, 225, 10, 243, 10, 245,
10, 266, 30, 325, 30, 327, 5, 330, 15,
3, 386, 1, 389, 5, 10, 396, 5, 403, 10,
435, 30, 442, 1, 461, 1, 591, 50, 594, 15,
618, 35, 624, 45, 644, 45, 649, 15,
1326, 30.

capitellum 694, 1, 695, 20, 697, 1, 698, 10,
capitolum 614, 5, 951, 20.

capitose, obstatine 302, 1.

capitularis domus 675, 15; capitularia
Actuum apostolorum 834, 15.

capitulum 162, 25, 197, 1, 252, 1, 265,
10, 275, 30, 292, 25, 296, 30, 307, 2,
308, 1, 3, 403, 25, 410, 10, 411, 10,
422, 10, 427, 10, 436, 30, 452, 1, 1,
458, 1, 2, 459, 30, 614, 5, 1, 621,
10, 625, 1, 634, 5, 643, 40, 644, 1, 30,
645, 2, 653, 1, 15, 655, 10, 30—40,
656, 1, 661, 15, 668, 25, 669, 20, 673,
10, 676, 10, 15, 705, 15 (capitulum),
718, 30, 763, 30, 1085, 5, 1123, 1,
1326, 10, 40; capitulum abbatum ordi-
nis s. Benedicti super reformatione
ordinis 400, 1; capitulum generale
266, 1, 282, 1, 143, 10, 639, 10, 696,
25; capitulum provinciale 252, 10,
459, 30; in capitulo residere 1043, 1.

cappa 32, 30, 137, 40, 646, 30, 643, 1,
669, 15, 758, 40, 25, 786, 5; cappis
nigris induti per adventum et sep-
tagesimam ad chorum procedentes
669, 15.

cappati 507, 25.

capellum v. capellum.

caprolla — *capra* 998, 10.

captare, sentire 1293, 10.

captivatio 398, 20.

captivitas crucis 543, 10.

captivus; captivi imperii 556, 10.

capucium 292, 10, 299, 20, 325, 10.

caput; puer cum duobus capitibus 460,
10; capite plectere 371, 20, 649, 20;
capitibus sententialiter truncare 405,
5; capita XII truncata 287, 25; cf.
capitalis; caput et index 389, 45; ca-
put et summus primas 408, 1; capud
128, 25, 129, 30, 134, 45; Cum-Capite
v. Heinricus (burggr.) de Misnae;
caput Domini 972, 1; capita aposto-
lorum 712, 20; etc.

caracter niger (pestis) 370, 25, 538, 10;
signilli 265, 35; regalis vexilli 270, 15;
tam salutiferi quam machademici
characteres 1019, 25.

carbasum, velum 79, 30, 1119, 5, 1231,
10.

carcer 359, 10, 864, 20; magistri carceris
1028, 15.

carceralis custodia 272, 20, 1028, 10,
1031, 25.

carceræ cruce 1280, 5.

cardinalatus 192, 10, 714, 35.

cardinalis 15, 30, 37, 5, 210, 15, 273, 20,
309, 30, 10, 313, 1, 5, 10, 40, 315, 10,
359, 30, 360, 10, 30, 361, 10, 367, 30,
368, 20, 30, 370, 15, 377, 15, 378, 40,
380, 25, 389, 10, 401, 10, 402, 10,
404, 1, 406, 15, 25, 407, 25, 35, 409, 25,
30, 412, 30, 413, 10, 425, 10, 127, 1, 1,
30, 455, 35, 456, 15, 539, 20, 536, 10,
537, 5, 538, 1, 554, 1, 555, 5, 564, 1,
571, 1, 573, 20, 588, 10, 623, 15, 624,
25, 625, 1, 627, 20, 10, 629, 1, 1, 635,
30, 639, 10—25, 674, 25, 711, 1, 1, 712,
30, 713, 20, 35, 714, 10, 715, 1, 1, 15,
717, 35, 40, 718, 1, 10, 971, 30, 974, 25,
1037, 5, 1045, 15, 1059, 20, 1083, 30,
1086, 10, 1312, 10, 1313, 1, 1326, 1,
1422, 30; diaconus cardinalis 712, 10,
717, 10; episcopus cardinalis 187, 30,
527, 40, 535, 25, 543, 5, 1325, 30 (cf.
1086, 40); presbyter cardinalis 265,

5, 270, 10, 273, 5, 380, 10, 529, 25, 554,
15, 555, 30, 5, 571, 1, 710, 1, 1104,
20, 1317, 1; cardinales artare 716, 20
(cf. 711, 30); claudere 409, 2, 1, 628,
15, 30; recludere 394, 30, 617, 25, 30;
sub uno conclave manere 716, 20;
cardinalium cohercio 711, 1; in vicem
cardinalium ordinare 1363, 10; unus
de septem cardinalibus s. Romanæ
eccl. 1086, 40.

cardo litis 882, 10; pontificalis 1225, 1;
presbiteratus 1301, 25.

karena, *indulgentia quadraginta dierum*
488, 5, 1486, 10, karen, karre(n),
vox germanica 1486, 1, 10, 15.

carencia aque 430, 19, 20, 640, 10.

carere v. divina.

caristia. karistia 95, 10, 380, 1, 390, 10,
457, 25, 594, 10, 603, 40, 655, 10.
carnus annus 696, 1, 1.

caritativus 311, 30, 841, 10, 949, 25,
1464, 25.

carmen 681, 30, 704, 1, 10, 705, 10, 836,
20, 25, 977, 30, 1211, 30; carmina pro-
phetica et evangelica 809, 20; magi-
cum carmen 1206, 35; eadem notione
carmina 37, 1.

carminatio, *res magice* 96, 10.

carminum levare, facere, *seditionem ex-*
citare (voz bovaria, cf. Kralik in
"A. I." 32, 1913, p. 42 sup.) 738, 20,
739, 1, 744, 1.

carnifex 321, 15, 322, 15; platea carni-
ficum (Erford) 464, 5, 471, 20.

carnisprivium 440, 1, 453, 15, 461, 15,
462, 10, 470, 5, 599, 15, 648, 35, 654, 1,
693, 45.

carpentarius, faber tignarius 295, 25,
693, 45.

carrata (vini), quantum uno carro vehi
potest 595, 2, 1.

karre(n) v. karenæ.

carta 85, 10, 138, 25, 141, 5, 154, 1, 170,
15, 30, 40, 176, 15, 20, 177, 1, 178,
1, 179, 25, 45, 193, 30, 202, 15, 20, 204,
15, 211, 1, 227, 1, 230, 1, 241, 1, 10, 15,
253, 1, 292, 5, 2, 260, 1, 276, 30,
295, 10, 305, 1, 15, 306, 1, 40, 308, 30,
310, 1, 311, 1, 314, 1, 5, 315, 15, 316,
10, 318, 10, 362, 20, 946, 15, 1089, 30,
35; specialis 291, 25; testam. centaria
519, 15.

cartula 1069, 10, 1212, 1, 1363, 30, 1466,
1, 30, 1467, 1; abrenunciatio 1465,
10, 1466, 10; cambionis 1463, 5; do-
nationis 1466, 15, 20; excommunica-
tionis 1465, 10; venditionis 1466, 25;
aurea litteris cartulam conscribere
882, 25.

carus annus v. caristia.

casale, suburbium, villula 386, 45, 592,
10.

casati (Cameracensis ecclesiae), mini-
steriales, vasalli 847, 5.

castaldus regis 1433, 20.

castaneæ arbores 1065, 10.

castellania 205, 45, 206, 15, 20, 209, 30,
320, 25.

castellanus 157, 5, 203, 20, 1, 207, 25,
217, 10, 227, 1, 228, 1, 232, 10, 242,
1, 10, 273, 15, 320, 1, 321, 10, 322, 25, 40,
330, 1, 10, 386, 5, 129, 1, 591, 1, 640,
5, 687, 10, 841, 25, 842, 5, 846, 5, 853,
15, 858, 1.

castellatura 846, 10, 55, 848, 25, 853, 15,
20, 859, 5, 10, 861, 30.

castellum (in summatæ mall navis
compositum) 396, 45, 692, 10.

castellum *sæpe*, christianorum 375, 25,
542, 20; imperii 1377, 30; super quat-
tor malis 387, 1; *masc. gen.* 188,
15, *nominativ. afferunt*: Albus-
acus (Wienese), Amanaburg, S.
Angeli, Bichelingen, Bingen, Kale,
Cameracium, Cerlianense, Conca,

- chirographum 882, 30. 885, 1.
 cholonus v. colonus.
 chor. v. *etiam cor.*
 chorales sedes 673, 15.
 choras, corae: ch)oras ducere 17, 30.
 464, 1. 590, 5. 617, 1.
 c(h)orizare, *choras ducere* 464, 1.
 chorus *aepe*: angelorum 790, 15; sacer
 1216, 20; militiae caelestis 960, 20;
 chori hymnidici 812, 5; alternantes
 modorum sub alterna modulatione
 138, 40; chorus (*ecclesias*) *aepe*;
 superior 227, 30; chori sedes 197, 35;
 chorus canonicorum, ubi lotum fuit
 corpus Christi 404, 20, 25.
 crisma, crisma 410, 25. 844, 5. 1009, 20.
 1161, 15. 1294, 20. 1369, 20.
 chrismale 785, 35.
 christianissimus: christianissima devo-
 tio 903, 25; christianissimus imperator
 576, 10. 1130, 10; rex 405, 30. 459,
 5. 626, 1. 656, 1; christianissima uxor
 regis 1432, 20.
 christianitas 281, 30. 389, 5. 594, 15;
 christianitas 470, 1; christianitas Atraba-
 tensis 283, 10. 284, 10; christiani-
 tatis consuetudo more 844, 5; christi-
 anitatis cultores 612, 35; desolatio 425,
 10. 635, 30; christianitatem evertere
 717, 25; ad christianitatem (christi-
 anitatis titulum) perducere 791, 20.
 (129, 25); a christianitate recedere
 357, 30; christianitatem recuperare
 714, 45.
 christianus *passim*; cristianus 592, 20.
 635, 40; christiani cruce signati 393,
 5. 616, 45; christianorum castella
 375, 25. 542, 30; christianus cultus 35,
 25. 1376, 20; christianus exercitus 366,
 40. 376, 15. 396, 1. 545, 1. 15. 20. 618,
 25. 664, 5. 80; legio christianorum
 exercitum 816, 5; christianos facere
 8, 20. 31, 40; christiana fides 155, 5.
 175, 15. 20. 286, 30. 394, 35. 617, 30. 652,
 25; christianus imperator 407, 1. 627,
 20; christianorum lex 174, 10. 15. 387,
 10. 593, 15; christiana milicia 386, 35;
 692, 1; christiani milites 662, 35; chris-
 tiani nominis cultores 403, 1. 624, 25;
 hostis 400, 10; ignominia 366, 30; in-
 nomia 441, 10; christianus orbis 844, 1;
 christiani orthodoxi 807, 1; peregrini
 244, 1. 1; christiana pietas 428, 15.
 639, 10; plebs 419, 20; populus 36, 20.
 173, 3. 404, 5. 405, 10. 406, 30. 429, 1.
 623, 20. 625, 25. 15. 640, 1. 662, 20. 663,
 25. 1484, 35; christiani principes 405,
 15. 625, 40; christianorum profectio
 545, 5; christianus puer (a Iudaea
 occisus) 419, 1. 632, 25; christiano-
 rum regnum 80, 5; christiana religio
 28, 35. 897, 30. 1491, 5; christianorum
 rex 543, 10; christianorum sanguinis
 effusio 126, 1; christianorum societas
 176, 35; terra 164, 35; treuga 385, 25.
 590, 30.
 Christicola (Papia) 1450, 15.
 Christifera (Maria) 1323, 25.
 christiformis 256, 45.
 christus Domini 1284, 15.
 chronica, chronicae, cronica, cronicae
 89, 25 (cron.) 658, 15 (cron.). 825, 1.
 831, 35 (chronica). 1378, 1. 1488, 5
 (chronica). 1488, 10 (chronicae); impe-
 ratorum 30, 5; regum 1489, 5; ep.
 Cathalan. 192, 15 (in cronica); cro-
 nica archiep. Magdeburg. 521, 25; eod.
 Rothnac. 136, 20 (cronica). 221, 25
 (ex cronica); cronica domus Saren-
 sis 681, 1; Cronica Thur ingie 651,
 20 (sec. Croniam); cronica eod.
 Wimpin. Burcardi de Halls 660, 25.
 661, 5. 670, 45 (Chronicon). 677, 20;
 Francorum Sigberto, Guillermo, Tur-
 pino auctore 81, 20; cronica Almeriei
 110, 15; cronicae Andreae Marianon-
 sis 111, 25; Balduni et Almeriei
 122, 15 (ex cronichis); cronica Bedae
 837, 1; Egghardi abb. Urag. 19, 30;
 Eusebii 91, 45; cronica Gilberti 239,
 25; cronica Ieronimi 106, 40; cronicae
 Sigberti 108, 15; cronici et historiales
 libri, ut Iosue, Iudicum, Ruth, Re-
 gum, Paralipomena, Esdra, Thobias,
 Iudith, Hester et Machabaeorum 82,
 30; cronicorum historiographi 1378, 1.
 c(h)ronicae passionis, *disuburna infirmi-
 tas* 384, 40. 546, 30. 580, 5. 587, 35.
 c(h)ronographa 98, 40; cronographus
 134, 30. 220, 25. 221, 5.
 ci-, cy-
 ciborium 827, 25.
 cyclos, vestis feminea 1487, 30.
 ciclus lunaris 781, 34—35.
 cidica species numeri 907, 35.
 cicones — *cygni* 98, 20. — *cigneum* ca-
 put, i. q. *cyneum*, de alba coma senis
 1037, 40.
 cif(fus, ciphus v. sciphus.
 cyllias id est millenarius (*χυλιδι*) 568,
 20.
 cilicina vestis 1085, 20.
 cilicium, vestis *pendentialis* 566, 1.
 590, 30. 818, 5. 919, 1. 990, 10. 992, 1.
 1028, 1. 1263, 30. 1316, 25. 1370, 10.
 ciltum 786, 5. 864, 15.
 cimiterum 17, 30. 187, 35. 188, 1. 193,
 1. 5. 298, 20. 311, 1. 441, 40. 463, 10. 45.
 471, 10. 15. 486, 10. 566, 30. 568, 10.
 649, 45. 869, 25. 20. 894, 30. 35. 1032,
 20. 1484, 35; Iudaeorum (*Erf*) 463,
 5. 470, 15; cf. atrium.
 cinamomum, Zimt 1453, 10.
 cingulum (imperatoris) 25, 15. 20. 40. 45;
sacerdotale 758, 50. 55. 771, 5. 777, 5.
 783, 25. 818, 5; cingulo militari depo-
 sito 1370, 15.
 ciphus v. sciphus.
 cippus, *vinculum* 524, 10; *carcer* 859, 15.
 circonferencia v. circumferencia.
 circonligare 86, 25.
 circonvincius v. circumvincius.
 circuitiones Germaniae 897, 45.
 circuitus claustris, i. q. *ambitus*, *peri-
 stylium* 423, 5. 634, 45.
 circularis: circularis signa 558, 20. —
 circulariter 406, 1.
 circulus de alba pelle 1109, 5; aureus
 habens in medio sui signum s. crucis
 888, 15; regalis 39, 20; circuli circa
 solem 13, 10; circulus Dionisii 1416,
 25.
 circumdiacere 134, 5. 171, 35. 289, 5.
 1002, 25.
 circummastare 1145, 25.
 circumcingere: circumcingentes 296,
 35.
 circumcisio Domini. Iesu Christi 765,
 10, 20; in *mensa* clauo circum 695, 35;
festum (*Jam. 1*) 486, 35; de carne
 circumcisionis Iesu Christi 712, 25.
 circumcursatio 411, 45.
 circumcutere: circumcutientes 436, 20.
 circumdatio muri 1058, 10.
 circumferencia sigilli 111, 10. 202, 15;
 circumferencia 90, 45; circumferentia
 47, 15.
 circumferentialiter 243, 1.
 circumiacencia *subst. fem. gen. 52*, 1.
 circumlabere 963, 20.
 circumloquio: post multas circum-
 locutiones, ut mos est clericorum
 151, 1.
 circummanere 861, 1. 880, 1.
 circumornare 198, 5.
 circumrotare 231, 20. 319, 20.
 circumsitus mons undique saxia 1258,
 25.
 circumspectus, *magnificus* (cf. *Theo-
 ling. lat. III 1171, 77 seq.*) 1190, 25
 (circumpectus, cf. 1181, 5). 1238, 20.
 1324, 1.
 circumstare: circumstans 852, 25.
 circumstare 1099, 10.
 circumvincius, *frg. circumvincis* 106, 10.
 111, 15. 115, 5. 117, 35. 167, 1. 170, 5.
 174, 35. 204, 35. 231, 30. 260, 35. 264,
 35. 304, 35. 331, 10; circumvincius 86,
 15; circumvincius 87, 20. 89, 10.
 kyrieleyson 1004, 1; kyrieleyson 1003,
 15; kirie leyson 1098, 10.
 cirot(h)eka, cyrotheca 137, 40. 256, 35.
 408, 35. 620, 40. 621, 1. 628, 10. 960,
 5, 15; ciroteca argentea in scuto nigro
signum 117, 5.
 cyrrigili libri 82, 20.
 cisio v. circumciso.
 cismarinae partes 559, 30; ripae 558, 35.
 cismontanus 966, 30; *intelligendum* vi-
 deatur: *qui ultra montes habitat*, cf.
 citra.
 cit(h)ara 269, 35. 382, 25; cythara 578, 1.
 citardus 1620, 15; chitardus 1224, 5.
 citra — *ciroa* 811, 41; — *ciroder* (?) 521,
 15; — *ultra* 393, 25. 617, 15; cf. cismon-
 tanus. (*Cf. diphonem in 'Glossa' XXI,
 1933, p. 63 seq.*)
 cives *aepe*; maiores 1317, 20; meliores
 et ditiores 559, 15; cives et rureses
 402, 25. 623, 50; civium superiorum
 consorcium 587, 10.
 civis amicus (*oppos. clericus*) 1066, 5;
 civiles clerici 1054, 10; ius civile 402,
 30. 517, 25. 589, 35. 624, 30. 1451, 5;
 civille monasterium 1073, 5; civills in
 moribus 911, 35; plebs civilis atque
 suburbana 845, 45 (cf. 1074, 10); ci-
 viles quermionae 845, 10.
 civitas *aepe*; advocati civitatum 449, 1.
 652, 35; claviger civitatis 809, 20;
 clientes (civitates) 267, 35; civitates
 et episcopos 175, 5; civitates
 compromittentes 1312, 15; consulari
 civitatis 242, 40; cura civitatis 399,
 10; civitas imperialis 603, 8; iudex
 civitatis 869, 40; ius civitatis 763, 15;
 maiores civitatis 565, 5. 1435, 10;
 maritima civitates 541, 20; civitas
 metropolis 101, 40. 109, 40; minister
 civitatis 859, 40; civitas principalis
 102, 1. 415, 1; procurator civitatis
 853, 10; civitas regia 428, 10; civita-
 tum regina (herosolima) 603, 20;
 civitates regni 441, 1. 649, 20; seniores
 civitatis 396, 20; sigillum civitatis
 443, 15; civitates solempnes 101,
 30; civitatem munire 443, 35. 444,
 20. 860, 1; *nominaliter* 5; *referuntur*:
 Ablatonas, Acon, Adriacopoles
 (Adrianopolis), Agrippina (Colonia),
 Albus-lacus (Wizense), Aldenburg,
 (Alenanie), Alenania, Altissiodo-
 rum, Alzeia, Amalia, Ambianensis,
 Anagnia, Ancona, Anisiochia, Aquile-
 ia, Aquisgranum, Arcium, Are-
 late, Argentina, Arnstete, Asculum,
 Augustus, Austrasiorum civitates, Ba-
 denberg, Babionis Nova, Bacharach,
 Bardewic, Barum, Basilia, Bavacus,
 Belgis, Belgis Comata (Treveris),
 Belvacus, Beneventum, Bersilum,
 Bingen, Bochofsheym, Bituris, Bo-
 da, Bononia, Bononia, Borch, Bran-
 deburch, Brisach, Brissia, Brixia,
 Bruna, Brunswic, Cabilonensis, Ca-
 melle, Calve, Cameracensis, Camera-
 corum, Camerina, Cantuaris, Capri-
 mona, Capus, (olive Carbonarie), Ca-
 rina, Carnotesium, Carnotum, Catha-
 lanum, Cayphas, Cenomannica, Ce-
 sacra, Civitas nova, Coloma, Con-
 stantinopolis, Crakovia, Crenona,

Cristiburch, Cumana, Curtacum, in terminis Damascenorum. Damiat, Durbeim, (Ebretonensis), Edissa, Edus, Egra, Engolisma, Efordia, Fanum-Martia, Vegense (Faenza), (Flandrie), Florentia, Frankenvurt, Friberg, Friburg, Fritzlar, Fundana, Gens, (S. Germani), (Germania), Goslaris, Gotba, (Graecorum in Italia), Gruninberg, Hain ober Elbe (Großenhain), Halberstat, Halla, Hammaborch, Harcuria, Heidelberg, Helmistat, Heripolis, Hermann-Villa, Hildeheim, Hoyum, Hostilis, Hucaria, Ianna, Yconium, Ierusalem, Hmona, Yeenacum, Ysia, (Italiae), Iupilia, Iuvavensis (Salzburg), Kennelz, Kitzingen, La, Laodicia, Landa, Lemovicensis, Ledodium, Lessines, Leucopolitana (Wienburch), Lingonica, Linza, Liptzi, (Longobardie), Losanna, Lubcke, Lubus, Lues, Luceove, Lugdunum, Laudina, Lüneburch, Luthesia (Pars), Magdeburg, Marech, Mare Salitum, Martburg, Medolanum, Mediomatricum (Metz), Mercurialis, Merseborch, Metensis, Milunium, (marchiae Munensis), Moynana, Molhusen, Monacum, Monasteriensis, Mons, Morinensis (Théroutanne), Mossellana (Metz), Mutina, Nannetum, Narnia, Neapolis, Neomagus, Nervia (Torreana), Norenberg (impetialis), Nova-civitas, Novaria, Nucbir (Nocera), Nucina, Nus, Octovia, Olmutz, (Orientalium provinciae), Olmunde, Ortrant, (in Pannonia), Papia, Partine, Parma, Patsavia, Patrobrunensis, Penna, Perustum, Phanum-Solis (Solemae), Piconium, Pictava, Pignava, Pisa, Placentia, Plone, Pons (Brux), Pontinicum, Potentia, Praga, Praet, Prentina, Provisina, Quindlingeburch, Ratispona, Ravenna, Regium (Regina), Remis, Rinstete, Rodonis (Rouen), Roma, Rosan, Rothomagus (Rouen), Rotemburg, Rotingen, Rudolfstat, Saec, Saierum, Salvett, Salza, Salzborg, Salzungen, Sangerhusen, Saxonia (Lessines), Sebastia, Sehusen, Senensis, Servia, Sibilla, Sigiburch, Sleewig, Shurgen, Smalckavia, Spira, Stadium, Stampis, Stendal, Straßburg, Suesjonia, Sutrium, Swindorf, Tangernunde, Taurinensis, Tenneberg, (in Terra Sancta), Terravana (Théroutanne), Tervisia, Tholietum (Toul), Tholosa, (Thuringiae), Thienensis, Trautmann, Traiectum, Trevarum, Treveris, Tripolis, Troia, Troia nova, Tullum, Tungis (Tongern), (Tusciae), Tyrus, Ulixbona (Lassalon), Urvetius, Valencia, Vinctia, Verduinum, Vernandia, Vincentina, Vons, Wepharis, Wic, Wienna, Wimar, Winpina, Wirzburg, Wissenfels, Wizenburch, Wizenus (Albus-lacus), Znoym, Zwicower; v. *etiam* metropolis, principales; cf. oppidum, stat, urbs.

civitates 133, 1. 142, 20. 25. 444, 30. 151, 1. 160, 25. 164, 16. 154, 5. 150, 15. 157, 30. 161, 2. 162, 10. 167, 30. 168, 5. 169, 25. 171, 30. 172, 30. 173, 1. 174, 1. 175, 1. civitates regni Romani 677, 1; civitates episcopos 161, 40; fluvius 160, 35.

civitatula 81, 35 (Bavaca).

clades inguinaria 821, 1.

clanare v. quitum clanare.

clanism, *χλάνισ* 670, 25—35. 595, 5. 1284, 20.

clanorosis 644, 10.

claudere manus, *de Hande fallen* 1326, 45.

claudus sanatus 637, 30. 1303, 30;

Claudus v. Heinrichs II. imp.

clausa, *angustia* 533, 5; cf. clusa.

claustra, *sing. fem. gen.* 1085, 5.

claustralis disciplina 874, 20. 928, 10. 30. 932, 35. 934, 5. 1381, 30; militia 1297, 9 10; observantia 934, 15; officina 878, 40; claustrali restrictione clausi 945, 5; claustrale superpellicum 945, 1; claustrarium rerum cura neglecta 1382, 1; claustrensis locutio 1042, 1.

claustrum = *monasterium saepe*; claustra canonicorum 553, 40; *strictioris rei* 182, 15. 187, 35. 200, 10. 255, 30. 296, 30. 297, 15. 378, 20. 422, 1. 423, 1. 5. 860, 20. 924, 20. 944, 10. 15. 1043, 3. 1081, 10. 1475, 1; claustrum maioris ecclesiae 41, 40; monasterii 669, 25. 1090, 30. 1122, 30. 1124, 30. 1141, 3; ambitus claustri 665, 20; censura claustri 945, 10; basilica cum claustrum 1342, 15; claustri custodia 1042, 10; dispositio 921, 40; limes 1085, 40 (cf. 5); claustra relaxare 945, 14—35; ripem claustra molire 945, 10; in claustrum servare 944, 25 (cf. 30), *nominantur*: Amelungesborne, Arnese, Aula-regia, Cameracum, S. Michaelis Hildesheimense, Nova-civitas, Nov-operis, Merseborch, Metensis, Milunium, (marchiae Munensis), Moynana, Molhusen, Monacum, Monasteriensis, Mons, Morinensis (Théroutanne), Mossellana (Metz), Mutina, Nannetum, Narnia, Neapolis, Neomagus, Nervia (Torreana), Norenberg (impetialis), Nova-civitas, Novaria, Nucbir (Nocera), Nucina, Nus, Octovia, Olmutz, (Orientalium provinciae), Olmunde, Ortrant, (in Pannonia), Papia, Partine, Parma, Patsavia, Patrobrunensis, Penna, Perustum, Phanum-Solis (Solemae), Piconium, Pictava, Pignava, Pisa, Placentia, Plone, Pons (Brux), Pontinicum, Potentia, Praga, Praet, Prentina, Provisina, Quindlingeburch, Ratispona, Ravenna, Regium (Regina), Remis, Rinstete, Rodonis (Rouen), Roma, Rosan, Rothomagus (Rouen), Rotemburg, Rotingen, Rudolfstat, Saec, Saierum, Salvett, Salza, Salzborg, Salzungen, Sangerhusen, Saxonia (Lessines), Sebastia, Sehusen, Senensis, Servia, Sibilla, Sigiburch, Sleewig, Shurgen, Smalckavia, Spira, Stadium, Stampis, Stendal, Straßburg, Suesjonia, Sutrium, Swindorf, Tangernunde, Taurinensis, Tenneberg, (in Terra Sancta), Terravana (Théroutanne), Tervisia, Tholietum (Toul), Tholosa, (Thuringiae), Thienensis, Trautmann, Traiectum, Trevarum, Treveris, Tripolis, Troia, Troia nova, Tullum, Tungis (Tongern), (Tusciae), Tyrus, Ulixbona (Lassalon), Urvetius, Valencia, Vinctia, Verduinum, Vernandia, Vincentina, Vons, Wepharis, Wic, Wienna, Wimar, Winpina, Wirzburg, Wissenfels, Wizenburch, Wizenus (Albus-lacus), Znoym, Zwicower; v. *etiam* metropolis, principales; cf. oppidum, stat, urbs.

clausura 135, 40. 265, 30. 312, 1.

claviger civitatis 809, 20; cf. s. Petrus in und nam.

clavis: claves castrorum 330, 35; obediendum 931, 25; pontificales 1220, 10, cf. 1172, 40. 1173, 10; claves et dominium assumere 351, 0.

clavus: clavi de regis clipeo excussi 11, 10; clavum signa (Francisci) 255, 10. 55; de clavo (Domini) 776, 5. s. Petri ap. 780, 30.

clericalis: clericali cessant 11, 40; clericale byrrum 1060, 30; clericalia habitus 196, 30. 410, 1. 606, 2. 794, 1; clericale ius 632, 30; clericali militia 272, 35; clericalis ordo 149, 45. 308, 30. 894, 1; clericale privilegium 410, 1; clericalis status 260, 35.

clericature gradus 227, 35.

clericatus officium 528, 10; signum 1059, 1.

clericus *passim*; interpretatio vocis 1189, 35. 1191, 35 (cf. s. v. clericus); clerici civiles 1054, 10; combinati 1087, 25. 1105, 30; congregatio clericorum 19, 25. 30, 35. 664, 35. 665, 20. 768, 1. 1087, 5; stupra clericorum et concubina 1053, 30; clericorum familiae 1069, 30; clerici familiares 838, 30; clericus iur 829, 15; clerici et laici (vel similes) *passim*; matriclari (clerici 831, 35; minister clericus 1109, 15; clerici ordinati 1477, 5; ordinationes clericorum 945, 20. 35 (cf. 408, 30); clerici non legaliter ordinati 1143, 30; ordo clericorum v. ordo; clerici regulares 862, 30. 80; clericorum et regularium consensio 362, 30; clerici religiosi 976, 5; clerici et religiosi 395, 5. 420, 3; clerici scolares 196, 20. 217, 40; seculares 209, 15. 652, 25; suburbani 1056, 1.

cleronomia Christi 144, 10.

clerus *passim*; interpretatio vocis 1188, 5. 1189, 35. 1191, 25 (cf. *Isid. etym. VII* 12, 1. *Ps. Ruf. in psalm. 67, 14*); compositio inter clerum 489, 10; clerus ecclesiasticus 811, 10; principalis fratrum clerus 943, 5; primi gradus cleri 1253, 40; clerus tam maioris quam minoris ordinis 1063, 30; ordo cleri 1063, 30 (cf. s. v. ordo); clerus et populus (vel similes) 1143, 5. 1169, 45. 1171, 30 *passim*; redi tunc quinta pars a clero 395, 5. 618, 55; clerus cum religiosis 395, 30; vicesimus a clero ex parte 398, 5; clerus visitare 391, 10; clerus dentes mactare 473, 35.

clibanus 551, 5.

clens 225, 15. 227, 40. 267, 30. 306, 10. 15. 307, 1. 320, 1. 15. 596, 1. 857, 2. 1362, 15; clientes equites (in equis) 224, 15. 225, 10, cf. 1145, 30; clientes pedites 242, 40; clientes et pedites 233, 10; clientes templi 473, 25.

clientela 1125, 30.

clientulus 409, 1.

clima: in quatuor climatibus muros edificare 569, 35.

clipearii 431, 5.

clipeus regis 11, 15; cf. fenestra.

cliocha 38, 15. 374, 30. 542, 5.

clusa, *angustia* 363, 20. 367, 30. 1451, 15. 1452, 5; cf. clausa.

coabbas 265, 40.

coadungere 109, 40. 334, 1.

coadiutor 222, 45. 315, 1. 432, 5. 590, 1. 641, 30. 936, 5; regni et imperii 458, 30. 655, 35.

coadiuvare 155, 35. 156, 40. 168, 40. 448, 1.

co(a)lequus 160, 45.

co(a)lecanus 195, 20. 873, 20.

coagonista 1379, 10.

coagustiare 666, 25.

cocones, *genus navium* 386, 30—45. 387, 1. 15. 592, 1. 10. 25. 35; cocones 492, 45.

cochar, quod est instrumentum purgatorium eorum, (Leffili) 1362, 14—15.

coctare panes 669, 10.

cocti lateres 267, 5; coctum argentum 1452, 15.

coctus = *coquus* 605, 1. 5. 615, 35. 634, 25. 1382, 15; quocum 1083, 5; coctus manualis persona 1471, 30. — Cf. coquina.

codex 102, 40. 139, 45. 567, 30. 758, 50. 1002, 35; evangelii (vel similes) 388, 10. 593, 20. 865, 15; codicum evangeliorum aperire 850, 1; codex (Iudaeorum) 571, 15; memoria pro coctibus uti 226, 5.

co(e)libatus 539, 25. 872, 30.

co(e)nobialis consuetudo 1106, 8 10; disciplina 923, 30. 924, 5. 927, 5. 930, 1. 932, 1. 30; coenobialis instrumenta 490, 45; coenobiales officinae 968, 15; coenobialis vita 150, 10.

co(e)nobita 169, 35. 380, 20. 447, 1. 571, 30. 759, 20. 826, 35. 830, 1. 832, 10. 833, 1. 944, 20. 1370, 1. 15. — coe nobita religio 759, 30.

co(e)nobitalis vita 1082, 15.

coenobium, coenobium *passim*; coenobii libertas 966, 40; coenobia locupletissima 887, 20; de constructione coenobii sponsonem facere 965, 45; coenobium sub Romanae ecclesiae defensione stabilire 922, 35; *commemorantur*: 1) secundum nomina sanctorum: SS. Adriani, Amandi, Andreae, Bavonis, Beggae, Crispini, Dyonisi, Gerhardi, Gertrudis, Gisleli, Johannis, Landelin, Maldegarii, Mariae, Medardi, Michaelis, Nicolai, Petri, Reginas, Ursulae et Undecim milium virginum, Victoria; 2) secundum nomina locorum: Alneum, Andenense, Aquinetus, Attrebatum, Bobio, Brokeroys, Bronense, Brulense, Cambronense, Castellense, Cellense, Clervallis, Churicum, Coenun, Corbeys antiqua, Klingsvold, Dononense, Eytrberg, Elmo, Enderfonsen, Fossense, Gemblacense, Gerardi-mona, Gozio, Hamantun, Hasprehiense, Hermannville, Hirsangense, Honacourt, Ifelt, Laubienae, Lenyenne, Lessen-

- se, Lotiense, Lorscheim, Marchianense, Maricolas, Markettes, Melodiense, Methis, Muscetatum, Nerana, Nonantulense, Passinianum, Razolium, Rosental, Senogense, Septimense, Syehom, Thura, Uchterenhusen, Ursicampi, Valcelle, Valencense, Versiliacum, Wallers; *cf.* claustrum, monasterium.
- coepiscopus 807, 80, 809, 15, 935, 30, 1044, 35.
- coesse 555, 1, 581, 30; cossentes 364, 20, 532, 15.
- cogere: cogebuntur 206, 30.
- cogitativus 231, 30, 232, 1, 3, 285, 20, 288, 35.
- cognomentum 86, 40.
- cohercio cardinalium propter electionem summi pontificis 711, 1.
- cohors 173, 35, 215, 5, 694, 45, 1139, 15; (Danorum) in turmis duabus divisae 172, 1.
- cohortare 1064, 20.
- coimperator 8, 45, 9, 15.
- colactaneus 1381, 30.
- collaria 1452, 15; collare aureum leoni argenteo intersignium in armis obtinere 240, 15.
- collateralis legatus (papas) 380, 10, 571, 25; collateralis regis 565, 45.
- collatio ac libertas 232, 30; collatio ordinum 408, 40; collatio prebendarum 232, 30; collatio brevis de contemptu mundi 296, 40; collationem preaudire 554, 15.
- collecta, *vectigal* 232, 30, 398, 15; *oratio ecclesiastica* 411, 45.
- collegialis ecclesia 133, 3, 136, 20, 182, 30—183, 1.
- collegiata ecclesia 660, 25.
- collegium 162, 35, 172, 1, 182, 12, 223, 45, 234, 20 (*cf.* 234—235), 646, 1, 717, 40; collegium vel alia universitas 410, 5; collegium canonicorum et beneficiorum 712, 20; cardinalium 456, 15, 1326, 10; sacerdotum, monachorum atque clericorum 816, 5; collegia monachorum 129, 35; religionum 422, 35, 634, 20; sacrum 1342, 15; collegium virginum Christi 586, 45; Undecim milium virginum 1376, 10, 1378, 15, 1381, 30.
- colliculus 518, 39, 30.
- collihitantia membra 570, 5.
- collihirum — *collyrium* 1295, 30.
- colloquium 743, 1, 874, 25, 886, 1; commune 884, 25; imperatoris et regis Francorum 858, 25; (imperatoris) cum optimatibus 11, 40; principum 361, 1, 380, 25, 952, 30; cum principibus 437, 30; colloquia privata 875, 5; colloquium secretum 948, 35.
- colonia 171, 30.
- colonianus (*ex emendationibus*) 330, 15.
- colonus 383, 10, 579, 30, 905, 1, 1011, 25, cholonus 474, 5.
- color croceus et persicus (solis) 406, 10, 626, 35 (*cf.* persicus); color de *interisgnis* 87, 5, 10.
- columba septemplex, *spiritus sanctus* 845, 30.
- columbinus: columbini oculi 844, 30; columbina simplicitas 249, 15, 251, 15.
- columba, ubi Dominus flagellatus est 404, 20, 769, 15; de columpa, ad quam Dominus (ligatus) flagellatus est, fuit 767, 10, 785, 30.
- coma 614, 10; comam malo usu nutrire 12, 30.
- comata v. cometa et in *ind. nom. sub* Belgis, Gallia.
- combureno hereticos 391, 20, 394, 5, 613, 45, 617, 15.
- comes, *Begleiter* 849, 25, 907, 45, 1258, 15; *Graf, saepe*; comes et marchio 225, 30, 974, 35; comes potius quam marchio 32, 35; civitatis comes et episcopus 175, 5; palatii 1451, 1; v. marchio, palatinus, principalis, provincialis, vicecomes; comes *pro* comes 739, 25. — *omitissa saepe*.
- cometa 781, 35, 30; cometa stella 429, 10; stella comata 724, 10; cometes 185, 40, 402, 30, 35, 624, 1, 5 (*his quattuor locis interpretatio vocis*); cometes stella 402, 25, 623, 25, 640, 10, 1418, 5, 1419, 1, 1427, 5; *cf.* crinita
- comicia — *comitatus, Grafschaft* 29, 1, 33, 35, 518, 25.
- comicus (*Plautus*) 372, 10.
- comitatrix 917, 30.
- comitatus, *Begleiter* 857, 25, 1331, 10; *Begleitung* 855, 1, 971, 30, 1087, 9—10, 1167, 15, 1230, 30, 1258, 5.
- comitiva, i. g. *comitatus, Begleitung, Gefolgschaft* 194, 25, 244, 30, 260, 5, 261, 25, 262, 5, 266, 15, 20, 267, 1, 268, 5, 269, 10, 285, 20, 1, 305, 5, 315, 5, 411, 10.
- commendaia elemosinaria 924, 2; *secularium* 929, 10, 930, 25.
- commarchiones, circummanentes rustici, *Markengrossen* 880, 1.
- commater 620, 25.
- commedere 411, 10.
- commendaticiae litterae 572, 15, 1108, 30.
- commendator, *Komtur* 443, 30, 650, 40.
- commensalis 203, 5, 223, 10.
- commentari 185, 5.
- commeratrix Romanorum barbaries, *berberi Romanorum finibus vicini* 843, 25.
- commercium habere, *adulterina consuetudine* ubi 454, 30; urbs variis re-ferta commertis 1379, 10.
- commilitones 908, 1.
- comminatorius (liber) 80, 5.
- comminister 585, 30, 908, 10.
- commissarius 292, 4, 316, 30, 328, 10.
- communitariae epistolae (apostolicae sedis) 1041, 30.
- communia, *Gemeinde* 304, 1; v. communio, communitas.
- communicare (divinis muneribus) 445, 25, 3, 651, 25, 1, 1085, 15.
- communio corporis et sanguinis 273, 4, 1085, 35, 1135, 10, 1137, 1; ecclesiastica, ecclesiae 923, 35, 924, 1, 925, 5, 926, 1, 45; sacra sanctorum 1227, 10; sancta 1369, 10; communio privata 368, 25, 1122, 20; in communionem recipere 380, 15; communio, *Gemeinde* 274, 5.
- commune bonum 82, 1, 5, 15; communis consuetudo 890, 10, 881, 30, 882, 15; commune dies (apud Saxones in Octobri) 22, 30; communis electio principum 23, 20; historia 309, 5; communes et innotables 181, 15; commune interdictum terre 218, 1; ius 269, 45; communis platea 240, 35; plebs 282, 1; populus 175, 45, 329, 30; commune refugium 880, 35; communis sententia 882, 10; usus 880, 1; utilitas 880, 30; et publica via 1070, 30; commune vulgus 27, 15; communiter vivere 1068, 30.
- communitas, *Gemeinde* 81, 10, 82, 5, 116, 1, 167, 30, 172, 25, 175, 20, 181, 35, 182, 5, 201, 20, 205, 15, 223, 1, 229, 10, 240, 1, 15, 35, 20, 242, 35, 40, 259, 5, 260, 15, 261, 1, 269, 30, 290, 5, 10, 292, 5, 296, 15, 333, 1, 442, 10, 443, 1—15, 430, 11, 15, 433, 5, 463, 1, 649, 1, 650, 15, 67, 677, 5; v. communia, communio.
- compenagacio 387, 1, 592, 25.
- compar: comparere (Carlomani) 1490, 1; compar, *uxor* 897, 15.
- comparative, in *Vergleich* zu 85, 1, 5.
- compartire, *dividere* 119, 40, 163, 25.
- compassio v. abundant.
- compassivus 255, 15, 30.
- compater 40, 10, 1465, 1.
- compatriota 86, 10, 848, 45, 1488, 1.
- compatronus 1092, 15.
- compilacio canonis Graclani 92, 5; (Gregorii IX.) de extravagantibus 609, 20.
- compilator librorum 106, 30.
- compingere 107, 30; compingere 91, 40.
- complacencia, *subst. fem. gen.* 694, 1.
- complementum, *perfectio* 219, 5; effectus complementi 227, 35, 35.
- completorium 283, 20, 609, 55, 673, 5, 675, 21, 764, 10.
- componere: compositorium 1011, 30.
- compositio, *pactum et conventum* 389, 5, 10, 398, 25, 413, 25, 414, 1, 415, 20, 418, 10, 434, 25, 459, 10; pecuniaria 444, 10.
- compositor et poeta 185, 1.
- comprehensor 575, 25.
- compresbiter 1265, 30.
- compromissio 313, 5, 15.
- comprovinciales 15, 30, 931, 15, 936, 10, 950, 30; comprovinciales civitates 1312, 15; comprovinciales episcopi 842, 5, 849, 1, 949, 30.
- compunctive 1102, 35.
- conatus — *cognatus* 86, 40, 288, 20, 321, 1; conata 188, 15, 268, 10.
- conCambium, *permutatio* 885, 15, 936, 15, 942, 30, 1490, 1; *cf.* cambium.
- concanonicus 666, 35, 676, 30, 949, 1.
- concha, ubi Dominus lavit pedes discipulorum 785, 30.
- conciliabulum 1243, 40; conciliabula secreta 576, 1.
- conciliatus caetus 1188, 1.
- concilium, consilium (*ecclesiasticum*) 1210, 25; concilia generalia 517, 1; sancta 1227, 15; apostolicae sedis concilium adire 1036, 30; concilium generale celebrare 425, 15, 635, 20; celebratio concilii 246, 10; sacerdotale concilium 1143, 30; concilia tenere 11, 5; concilium primum theodosianum 106, 5, 10; Nicenum (a. 325) 1208, 10; Ephesium (a. 431) 1213, 10; Calcedonense (a. 451) 762, 5; quatuor concilia (Nicenum, Constanti-nopolitanum a. 381, Ephesium, Chalcedonense) 1101, 35, 1209, 45—50; (Caroli de procectione spiritus sancti (a. 808) 738, 15; Aquisgran (a. 816) 162, 30—163, 15, 355, 10, 1471, 10; Nivel-lense (a. 817) 163, 5; (Sutrinum (a. 1046) 1142, 15, 25; in Gallis (a. 1049) 193, 10; (Ephesumense a. 1656) 1148, 5; sanctum (Romae a. 1063) 1036, 10; (Romae a. 1067) 1106, 45, 1107, 10, 1146, 30; (Wormatiense a. 1076) 1205, 5; (a. 1076) 1219, 15; (Ansa, Claramonte, Divione, Augustodini, Pictavi, Iulio-boni, Avenone a. 1078—1080) 1175, 2; (Romae 1079?) 1189, 25; generale (Lateranense a. 1102) 11, 1; (Mutinae 1106) 1312, 15; Lateranense (a. 1112) 11, 20, 35; Colonie (a. 1118) 369, 20; in Frieslandia (a. 1118) 369, 25; Lateranense (a. 1215) 246, 5, 10, 264, 1, 270, 10, 15, 272, 20, 35, 10, 273, 1, 384, 2, 1, 386, 45, 406, 15, 588, 30, 575, 30, 1, 721, 25, 723, 30; fratrum Mino-rum iuxta Assisium (a. 1221) 292, 40; Erphordie (a. 1223) 390, 1, 598, 10; Maguntie (a. 1233) 392, 1, 595, 30;

(Romae a. 1241) 398, 10; in Vritalaria (a. 1244) 398, 10; 618, 30; Lugdunense (a. 1245) 398, 35; 398, 30; in Mogonia (a. 1261) 401, 10; 623, 1; Lugdunense (a. 1271) 354, 1; 355, 25; 407, 15; 40, 408, 10; 25, 409, 15; 410, 1, 13; 472, 35; 627, 30; 628, 1; 698, 30; 711, 1; 713, 35; 714, 5; 710, 30; generale (Viterbionum (a. 1275) 411, 10; Herbioph (a. 1287) 419, 30, 25; Viennense (a. 1307) 715, 30, 35; cf. synodus. — concilium, concilium (*seculare*): generale 7, 4; curie 230, 1, 10; (Saxonum) 793; (dominorum ville) 330, 25; commune (imperatoris Caroli Magni et optimatum) 879, 35; (imperiale) 211, 1, 212, 30; 327, 30; 557, 10; 843, 20; 847, 30; magistrorum plurimorum 463, 10; nobile, nobilium 241, 1, 1; 242, 30; palatinorum 180, 45; 181, 1; 847, 10; principum 4, 10; 380, 10; 381, 1, 352, 30; 545, 15; 578, 15; consilia privata 875, 5; cum regibus principibus occidentis habita 897, 45; (regalia) 266, 5; 518, 10; 526, 15; 529, 1; 1450, 30; 1451, 1; concilium (regale) congregare 329, 5; cf. curia.

concionator (publicorum negotiorum) 874, 25.

concivis 605, 3; 824, 2; 960, 15.

conclamar 1272, 15.

conclave, *convers* 390, 30, 2; domini sub. Epiterna, 772, 10; conclave (cardinalium) 716, 30; 1067, 1; cf. cardinalis

conclusive 294, 1.

concentrari 267, 1.

concordancia 75, 15; 92, 1; 107, 1.

concreare milites 230, 10.

concretus, *aequalis* 1381, 30.

concubina 40, 30; 480, 10; 666, 10—20; 1086, 15; 1087, 30; 1489, 25.

concubinatus, qui *concubinam* habet 1087, 25; 1105, 30.

concrens, *epacta solis* 781, 30; 782, 5; 783, 15.

concessiones grandisonae circa altare 154, 20.

concutere: conuensiunt 173, 15.

condam — *quondam* 144, 25; 220, 25; 243, 25; 817, 3.

condens 89, 2.

condemntia 1323, 40; 1324, 9—10.

condescendere 207, 30; 209, 35; 210, 30; 229, 3; 255, 15; 271, 15; 590, 35; 1028, 15.

condescensio 1381, 20.

conditio aequalis 879, 25; pacis 371, 1; plebeia 872, 35; rustica 879, 15; scilicet 1195, 30.

condicere 84, 30; 123, 15; 131, 3; 147, 5; 172, 15; 224, 15; 230, 1; 232, 15; 243, 15; 320, 3; 323, 1; 326, 5; 10.

conductus arma 1218, 30.

conductus ripariarum 172, 5; saluus 227, 40; 300, 15; 301, 15.

conductu difficilis 969, 15.

confabulationem habere 1075, 15.

confectare oria 1456, 10.

confectationes radicum 722, 5.

confectores cantilenarum 571, 40.

confessio: confessionem accipere 803, 10; audire 355, 45; 409, 15; confessio (sub altare), confessionis altare 1481, 10. — confessor 393, 35; 617, 10; 637, 2; *passim*.

confestinus nuncius 325, 10.

confirmacio (electi) 111, 1; 286, 5; 418, 30; 420, 30; 632, 35; 662, 30; 668, 30; libertatis (monasterii) 922, 45; preceptorum 1011, 30; confirmationis beneficium 400, 40.

confiscare 180, 10; 576, 10.

configacio, *asketische Übung* 160, 30.

confusa negotiandi commoditas 941, 15.

confuentia aquarum 665, 1.

conformitas 80, 10.

contractus 907, 5.

confraglare 125, 40.

confrater 182, 30; 208, 35; 285, 15; 487, 35; 527, 40; 583, 5; 585, 40; 586, 1; 666, 14—15; 1026, 10; 1316, 25; 1464, 15; 1466, 1.

confraternitas phale Valencenensis 193, 40.

confrater 388, 50; 594, 1.

confusibilis 328, 15.

confusibiliter 141, 15; 147, 20; 209, 15; 406, 1; 627, 5.

congrua manticaria seu tabernaria 920, 10.

coniecturare 776, 10.

coniugalis: coniugale fedus 911, 5; ordo coniugalis 911, 1; 918, 25; 914, 5.

sonnetas 911, 40; thalamus 913, 15.

coniugalia vincula 916, 15; 45; villa laudablis, licet coniugalis 1053, 10.

coniugati adulterique sacerdotes 1053, 25.

conuracio 158, 35; 159, 35; 441, 30; 552, 5; 673, 30; coniaraciones, *Beschuerungen* 594, 50.

coniux episcopi 979, 25; 1105, 30.

conm- v. comm

connestabularius principalis, *frg. conntable* 171, 40.

connotacio 97, 1.

connotare 107, 40; 167, 10; 168, 35; 219, 15.

comp- v. comp.

conquirere (an conqua)erere? *frg. conquirir*: conquesivit 732, 30; 733, 30; terrae conquestae (cf. *frg. conquete*) 119, 15; 248, 35.

conregnare 282, 10.

consacerdos 807, 30.

consanguinea 272, 15; 1074, 25.

consanguinitas 190, 25; 1080, 10; v. dispensatio.

conscondere mare (ex *navem conscondere* et *mare vehi* permixtum) 169, 1; 175, 1.

conscolares 873, 40; 1380, 40; agonistae 873, 10.

conscriptio honorum 670, 25; testamentaria 922, 30.

consecrare s. crisma 410, 35; ecclesiam 918, 35; episcopum 571, 10; 842, 5; in cesarem 12, 40; in imperatorem 515, 35; 561, 25; 589, 10; *alibi*: in papam 547, 15.

consecratio basilice 786, 35; ecclesiarum 12, 40; 934, 40; 25; 963, 1; liberarum consecrationes in ecclesiasticis 11, 45; episcoporum 372, 15; 420, 30; 549, 45; 850, 1; episcoporum et abbatum 370, 20; 538, 5; (imperatoris) 12, 35; papae 713, 10; presbiterorum seu diaconorum 1109, 5; regalis, regis 850, 10; 20; templi 987, 1; consecrationis dies 963, 15 (cf. 687, 10).

consentire: consensientes 40, 15.

consequens: per consequens 179, 40, 15; post consequenter annos parcos 263, 3.

conservatores de diocesi 718, 25.

consignare locum s. Petro 922, 20; sacro velamine 916, 35; ad (— per) sacramentum (f) 1454, 20.

consignare 270, 30.

consiliare, *consilii iurare* 980, 20 (a sans consiliatus est).

consiliarii 453, 10; 620, 40; 621, 5; 635, 50; 654, 1; 660, 15; 680, 10; civitatis 242, 10; comitis, comitissae 229, 5; 261, 1; 262, 10; 289, 35; 315, 5; 322, 5; 329, 20; 327, 15; imperatrices 1458, 2, 10; patriarum 259, 30; 269, 15; 40; regis 801, 10; 30, 35; 315, 5; 329, 1.

consiliatores comitissae 324, 30, 20; patriarum 270, 1.

consilutrix 213, 11.

consilium, *synodus vel curia* v. concilium; consilium monasticae disciplinae 1036, 28—30; ewangelica 293, 1; (aliquo) a consiliis ubi 874, 24.

consistorium imperatoris 211, 40; 552, 3; imperi 556, 3; imperiale 327, 1, 5; 10; papae et cardinalium 425, 10; 456, 1; 23; 635, 30; regis Ung. 854, 10; archiep. Mogunt. 517, 45; 518, 15; libri consistorii imperatoris 327, 1.

consodialis 1380, 30.

consolare 1105, 15.

consororius 228, 10.

conspiracio 28, 10; 39, 1; 382, 10.

conspiratores 1194, 5.

constitutio 964, 1; canonica 666, 5; capituli 458, 30; 658, 30; olimpiadum primaria 98, 35; (papae Urbanus II.) 528, 10; Innocentii (II.) 363, 45; (Honorii III.) 588, 30; Gregoriana (X.) 716, 20; 718, 10 (Ubi maius est periculum, innovata a Celestino V.); (Adriani V.) 715, 5; (Iohannis XXI.) de cohercione cardinalium, de ar tatione cardinalium in electione summi pontificis 711, 1, 30; (Nicholai III.) 713, 5; 715, 5; (Bonifatii VIII.) 434, 20; (Benedicti XII.) 459, 15; 656, 1; constitutiones perpetuae (Flandria) 240, 40; cf. decretalis, decretum.

constringere: constricti — *constrinxi* 1192, 3.

consustantialis 852, 10.

consuetudinarius 256, 10; 892, 30.

consuetudo 240, 10; 279, 2; 885, 30; consuetudines antiquae 158, 25; conobialis monasteriumque 1106, 5; 10; (loniacensium vel Hirsangensium) 630, 10; congregacionis 1077, 15; consuetudo et congregatio 1102, 10; communis 880, 10; 881, 20; 882, 15; ecclesie siastica, ecclesiarum 527, 30; 875, 25; 882, 25; fidelium 872, 40; singulares inter fratres 951, 5; Gregorum 408, 10; ius et consuetudo 314, 15; 882, 25; leges et consuetudines 191, 1; 241, 1, 10, 15; 20; libertates et consuetudines 191, 5; 332, 45; pietatis 22, 20; psalmodiae vel vigiliarum 1039, 5; consuetudinum varietas 885, 30.

consul (Romanus) 99, 10; 35; 898, 30; 1141, 10; 1432, 1; consules (civitates) 399, 40; 406, 35; 418, 15; 443, 10; 450, 10; 453, 5; 457, 1; 463, 1; 465, 1; 470, 10; 25; (476, 1; 621, 30; 626, 15; 632, 1; 634, 20; 654, 10; 66; kumphan an deme rate 477, 15; consul populi 845, 10; (sacri imperii) 327, 30; magister consulum 423, 30; 427, 5; 435, 10; 447, 25; 635, 15; 50; 644, 5; 652, 5; cf. meiste

consultum v. senatus.

contectalis, *uxor* 519, 5; 615, 5; 1380, 40.

contemptibiliter 568, 45.

contemptive 901, 1.

contemptor magistris et disciplinae 859, 10.

contemptus mundi 128, 25.

contemptus — *contemptus* 1020, 10.

contentivus 83, 1.

contortalis, *uxor* 445, 10; 448, 43—449, 1; 572, 5; 631, 10.

contiguatus, cf. *frg. contigu* 296, 20; 299, 35.

continere: continere — *continueatur* 1011, 20.
 contra *cum* abl. (?) 737, 1; cf. pro.
 contraccio crurium 615, 35; enormitas et contraccio membrorum 905, 25.
 contractus 637, 45. 904, 10. 1303, 45. 1321, 5. 1327, 5. 1342, 1.
 contractus, *frq.* *contrat* 229, .
 contradictoria *subst.* *Feldensage* 382, 35. 566, 15. 574, 40. 578, 30. 579, 45.
 contrahere *cum* aliquo, *matrimonium* inire 41, 30. 599, 1. 603, 1. 607, 15. *matrimonium* 598, 30. 607, 15.
 contramandare 229, 40.
 contrariari 89, 25.
 contrarietatem facere 1452, 5.
 contubernaculum 543, 45.
 contutare se, *se abdere* 1022, 5.
 conubium clericorum 1053, 35. cf. 1063, 35. 1087, 30; cf. conux; legitimum 913, 15.
 conus maioris altaris 305, 15.
 convalescere = *convalescere* 394, 5.
 convenio 268, 30. 306, 35. 333, 30. 361, 1.
 conventio monastica 1042, 1.
 convenire aliquem, *einen Dienstvertrag mit jemand schließen* 461, 5. 1054, 15.
 conventicula, *sing. fem. i. q. conventus, monasterium* 1376, 35.
 conventiculum: conventicula populo-
 rum 1065, 40.
 conventualis 355, 10. 395, 25. 464, 5. 618, 20; conventualis ecclesia 182, 30. 392, 30. 55. 612, 40. 616, 25. 85. — *conventualiter* 183, 25. 294, 5. 291, 30. 295, 30. 297, 40; *legendum est* consequenter 488, 40 n. d.
 conventus 275, 30. 284, 1.
 conventus: conventus generales 1209, 35; conventum generale principum condicere 534, 45; conventum principum convocare 18, 40; indicare 14, 15; conventus principum apud Dianum (a. 594) 178, 1; principum episcoporumque 368, 35. 537, 25; conventum regalem et synodalem celebrare (Aquisgranum a. 1022) 187, 5; conventus (apud Tienum, *immo* *Brizine*, a. 1080) 1, q. *synodus* 884, 5; conventus generalis *Legie* (a. 1103) 204, 10; conventus regalis curiae Goslarie (a. 1105?) 920, 30; conventus episcoporum ac principum magnus apud Goslarum (a. 1115) 360, 5; conventus regis ac regni principum apud villam Erstein (a. 1119) 360, 30; conventus principum (Ratispona a. 1156) 16, 30; conventus principum episcoporumque Erfordie (a. 1160) 365, 30. 537, 5; conventus generalis Erfordie (a. 1170) 371, 20; conventus episcoporum et comitum atque clericorum Moguntie (a. 1238) 391, 35. 614, 35. — conventus, *congregatio monachorum, usque*; conventus ecclesiarum 1239, 25; conventum aedificare 288, 35. 294, 25; ampliare 308, 10; construere 204, 30. 35. 295, 10. 80. 45; dotare 297, 15; stabilire 692, 35. 694, 25; cf. *Minores, Predicatores fratres*.
 conversari regulariter 885, 25.
 conversatio 1031, 35. 1130, 35. 1147, 40 *saepius*.
 conversio 246, 35. 288, 10. 656, 5. 1365, 20.
 conversus 630, 10. 635, 30. 639, 1. 676, 1. 691, 45. 692, 5. 712, 15; illiterati, quos conversos vocant 585, 35; laicus conversus 948, 30; cf. *barbatus*; conversus, *immo* *perversus* 531, 1-5.
 convertire 7, 15. 30. 18, 35. 125, 20. 147, 10. 150, 1. 264, 5, *saepius*.

conviator 917, 10. 25. 1086, 35.
 convicianus 900, 5. 905, 15. 20.
 convicius 287, 30.
 cooperatrix 620, 1.
 coopertorium 1109, 35; auro intextum 989, 15; de serico 577, 40.
 coordinacio 157, 30. 198, 15.
 cophinus: cophinos complicare 284, 30; componere de luncis marinis 293, 30.
 copia librorum 197, 45; vini (et) olei 1248, 15; copia, *Kopie, Doppel* 176, 30. 178, 30. 202, 10. 299, 15. 308, 30.
 coppa de vino 1475, 1.
 copula maritalis 580, 10. 912, 40; copula, *nuptiae* 390, 5.
 coquina 634, 25. 636, 30. 638, 35. 699, 5. 701, 35. 1083, 10. 1110, 1. 1129, 10. 1323, 20; quoquina 1109, 30; coquinae hebdomada 1475, 10; fenestra 1475, 1.
 coquus v. coqus.
 cor. v. *etiam* corr.
 corarii confectores corium 1456, 5; coriarii 1456, 10.
 corda: cordae lignorum, *mensura* 299, 20.
 corea v. chorea
 corepiscopus 1337, 45.
 corizare v. chor.
 corniculum sonare 323, 15.
 cornu id est radius solis 661, 20.
 cornuare 634, 25.
 cornupes, *equus* 517, 45.
 corona aurea de celo 17, 5; ferrea 716, 25; imperialis, imperii 550, 30. 555, 560. 716, 45. 717, 15. 738, 30. 739, 15. 740, 5. 827, 25. 954, 25-255, 1. 95. 1142, 15. 1436, 5; iustitiae 756, 10; (regia) 11, 1. 571, 30; spinea 408, 30. 5. 628, 5. 10. 785, 30; vitae 547, 35; coronam deponere 389, 15. 571, 30; sollempnem coronam ferre 1222, 25; indultam coronam gestare 1212, 35; ad coronam ire 716, 35; sponsae coronam auream superponere 42, 20; — *tiara* 1205, 40; — *tonsur* 136, 30; *contio* 1164, 1. 1257, 15.
 coronacio (imperatoris) 12, 1. 37, 15. 20. 256, 5. 716, 30; (regis) 179, 20. 80-10. 300, 1. 302, 25. 974, 10.
 coronare corona ferrea 716, 25; corona imperiali 718, 45; diademata 115, 1; gloria et honore 625, 1; (imperatorum) 244, 10. 974, 20; in imperatorem 674, 25. 1410, 5. 1411, 5. 1414, 5. 1415, 5. 1435, 5; martino 385, 15. 386, 15. 589, 30. 1060, 10 (cf. 978, 15); (pa pau) 427, 35. 639, 25. 712, 10. 716, 5. 25. 718, 10. 30; (regem) 406, 45. 426, 15. 431, 5. 627, 1. 636, 25. 641, 1. 670, 1. 671, 5. 672, 5. 674, 5. 695, 20. 703, 25. 718, 30. 715, 5. 720, 1; (reginam) 229, 10. 431, 30. 641, 15. 842, 1; v. spina.
 corporale, *indumentum altaris* 425, 35.
 corporalis: corporale iuramentum 597, 1.
 corporeae manubiae 547, 1.
 corpus: medio corpore premortuus 1007, 10; corpus mysticum 80, 10; corpus ecclesie in unitatem redigere 15, 25; ab unitate corporis ecclesie prescindere 382, 20.
 corremigare 915, 5.
 co(r)responderet ad premissa 84, 30.
 corrigia, *cingulum* 248, 80. 1326, 1; (campanarum) 1479, 5. 1480, 5.
 corrodere: corrodunt 47, 15.
 cortina, *pallium sericum* 758, 35, 25.
 Costa-ferrea v. Balduinus I. comes Flandr. Bi(r)gerius dux Dan.

cotta, *tunica*: cottae de vario minuto 1452, 15.
 cottidianus: cottidianus diebus 894, 25.
 coturni (Prinzel ducia) subere consuti 38, 2.
 coturnus 624, 30.
 crassari 829, 25. 900, 20.
 credere, *trudere* 925, 30.
 creditores 632, 10.
 cratis: in crate torrere 587, 10.
 crather 549, 5. — crathera 548, 30. 549, 20.
 kremere *mhd.* 478, 1.
 crepare, *krepieren* 800, 10.
 crepundia nuptialia 383, 30. 580, 15.
 crimen 706, 30. 875, 25; calumpnie 552, 25; lese maiestatis 552, 25.
 criminalis: criminalia peccata 971, 30.
 crinale, *acus comatoris* 1255, 25.
 crinis: crines s. Mariae 485, 10. 488, 10. 785, 10; cf. capillus, coma.
 crinita, *cometa* 402, 5. 624, 3; cf. cometa.
 crisma v. chrisma.
 cristallinus: cristallini lapides 425, 35.
 crypta *passim*: cryptae effractae 1370, 5; de crypta, ubi (in qua) apostoli dormierunt (in Monte Oliveti) 771, 1. 40.
 croceus: croceum signum soldani 387, 15. 592, 35.
 crocia, *virgo pastoralis (vel vestis) cf. Du Cange* 817, 10. 10.
 cronica v. chronica.
 crucibulum, *lucerna nocturna* 763, 30.
 crucifer: Cruciferi fratres S. Iohannis de Iherusalem 201, 15; Cruciferorum ordo 27, 10. 249, 35; cf. *in ind. nom.*
 crucifigero 433, 10. 642, 5; carnem suam 1026, 35.
 crucifixio 419, 30. 633, 1.
 crucifixus *saepius*: crucifixus guttae sanguinis distillans 603, 35; crucifixi ymago visa atque yris 392, 30. 616, 30; crucifixi patrimonium 661, 10; de loco, ubi crucifixus fuit (Dominus) 817, 15.
 cruerent 115, 30.
 crumena 1093, 10.
 crumfragium 600, 25.
 crux: crux intorta 1307, 35.
 crux *passim*: crux alba et magna apparuit 385, 15; crux rubeo colore in aere 365, 5; crux signum in celo 14, 20; crux triplex forma apparuit in aere 385, 10. 589, 15; crux et ymago salvatoris apparuit 385, 1. 589, 1; crux cerulei coloris iuxta solem 385, 15; cruceum accipere, capere 375, 25. 30; s. crux signum affigere 270, 30; cruceum assumere 228, 35. 229, 25. 241, 20. 242, 1-15. 243, 10; signo crucis benedicere 254, 1; crucis bulla 487, 25; crucis captivitas 543, 10; carere cruce 1280, 35; crux Domini, dominica 126, 5. 642, 30 (cf. 387, 1); 592, 30; ecclesiae 1080, 25; crucis effigies 913, 35. 963, 30; s. crux exaltacio 389, 1. 594, 10. 644, 1. 765, 30; crux dominice expeditio 376, 1; signum crucis facere super aliquem (aliquo) 253, 35. 1326, 15. 25; crucis dominice figuram facere 405, 5; crucis generalis sermo 196, 40; crucis hostis 545, 10. 547, 25; signum crucis (alioni) indere 854, 25; crucis insigne prefulgidum 936, 25; arma crucis signale insignita 247, 5; s. crux inventio 404, 30 (locus). 707, 1. 719, 35. 765, 35; crucis dominice iter 377, 35; lignum crucis 126, 1. 385, 30. 387, 10. 483, 15. 485, 25. 486, 5. 487, 35. 488, 1. 591, 5. 10. 592, 30. 771, 1. 776, 5. 30. 785, 30.

787, 2. 817, 10, 45; de cruce Domini 972, 1; murena cruce 246, 30; signaculo crucis se mure 1147, 3; passagium s. crucis 287, 30, 592, 15; plectrum rubric crucibus 462, 30; cruceum ponere 999, 30; rucem predicare 213, 5, 385, 1, 392, 15, 400, 10, 401, 10, 403, 3, 407, 30, 408, 1, 412, 30, 589, 15, 618, 3, 627, 30, 722, 1; cruceis predicatio 365, 15, 386, 2, 589, 30, 591, 15, (714, 3); de cruce predica cruceum facere 714, 30; cum signa cruceis profecti 403, 5, 624, 15; cruceum dominicum profecti 543, 15; crux, *insigne regale* 11, 1; cruceum Domini rogare 408, 10, 628, 1; crux secta 385, 3; signum cruce facere, *subserbere* 1467, 1; agnum cruce u perardare 545, 30; cruceis sinifer 256, 30; cruceis sinum 386, 1, 10, 403, 5, 565, 10, 55, 10, 591, 20, 609, 30, 621, 45, 857, 1, 868, 15, 904, 30, 938, 20, 1003, 30; cruce(s)signaculo 206, 5 (puerorum), 283, 285, 30, 288, 1, 390, 10, 2, cruce signare (cruce signata, cruce signata) 14, 1, 19, 3, 32, 20, 167, 10, 202, 20, 5, 241, 30, 243, 15, 253, 20, 264, 1, 271, 30, 272, 30, 300, 25, 301, 10, 375, 30, 376, 1, 377, 15, 391, 5, 403, 10, 405, 30, 411, 45, 462, 10, 469, 30 (ubi et cruce signata) 543, 30, 546, 2, 554, 30, 558, 15, 588, 30, 609, 10, 612, 30, 614, 30, 616, 10, 625, 15, 636, 1, 628, 30, 714, 30; cruceum suscipere 241, 30; velificante cruce 1236, 30; cruce verbum 401, 15; cruceis in vestibus 8, 40 (cf. 734, 15, 735, 10, 15); cruceis et vexilla 812, 30; cruce crucibus et vexillis honorifice suscipere 438, 10; vexillum cruce 174, 10, 175, 10, 247, 5, 249, 35, 1064, 3; vexilla cruce signata 167, 3; crux a. a. Comlombiano alic 999, 30, 55, 1000, 1; cruceum gestante s. Augustini ordo in *ind. nominum*; cf. *etiam* lapis, signum salutis.

cubicularius 847, 30; milites cubicularii 11, 1; regius et sacerdotis cubicularii 850, 15; et villici 859, 15; cubicularium 37, 611, 30, 644, 10, 844, 35, 864, 10; claustrum contiguum 924, 20; cubicus: cubica arithmetorum duplicatio 907, 40.

cuculla 1087, 40, 1324, 5, 1370, 10; vel cucullus 1085, 10; cucullus 1129, 40. cucullus a. Vulfranni 817, 10; cucilli s. Ansberti 817, 10. cultores ydolorum 85, 30. cultus paganorum 89, 10; v. divinus. eunuchipotes 1274, 30. cuppa 1003, 10, 1006, 5, 1007, 30, 1008, 5, 1013, 25. cuprum 10, 5, 17, 25. cupro operie 946, 5.

cura animarum 218, 5, 665, 15; totius congregationis 1083, 30; coquinae 1083, 10; cura rerum claustralium neglecta 1382, 1; cura exterior 1083, 35; hospitalitatis 1083, 30; magistris 1361, 5; pastoralis 137, 45, 794, 30, 813, 25, 844, 30, 925, 30; pontificalis 1159, 1, 1172, 35, 1178, 5 (cf. pontificalia curare 1201, 45); praepositurae 1121, 1; sacrorum 1296, 45; curam episcopatus administrare 874, 15, 875, 1; (praepositurae) ab archiepiscopo suscipere 950, 40; regis curam per baculum tradere 1271, 1.

curatus, *frq.* *curd* 234, 1, 15.

curia = *curtis*, *Gehöft* 183, 5, 206, 1, 298, 5, 393, 25, 423, 40, 426, 5, 442, 5, 450, 10, 461, 20, 462, 10, 468, 30, 572, 15, 614, 30, 617, 1, 630, 5, 649, 15, 30, 650, 30, 652, 30, 676, 30, 688, 10; canonicis, canonicorum 381, 35 (in Nuchir), 397, 35 (Erford.), 464, 30, 55 (in Hauco), 465, 35 (Erford.); cullerarii 426, 20, 636, 30, 638, 30; claustrum

424, 1, 5, 635, 10; monachorum Cisterciensium 471, 30; munia 464, 40, 467, 30, 468, 20; prebendalis 670, 35, 673, 15; *praetores nominatum afferuntur*, curia in Alkirelybin, Vero, Gola, Grifstete, Grisheim, Hardoini marchionis Taurin., Hellegreve civis Isenac., Petri de Gardiz militis, Palmensis, Ronda, Rulhuusen, *Hof*: curia 320, 10 (Palmensis iuxta Aldenardis), 321, 30, 322, 33, 324, 10, 427, 10, 436, 30, 571, 5, 605, 15, 30, 611, 10, 645, 15, 717, 5, 20, 1173, 30, 1184, 30, 1193, 10, 1195, 1, 5, 1212, 25, 1218, 30, 1243, 15, 1293, 30; angelorum 189, 20; caelestis 970, 30, 1240, 1; demoralis 1225, 30; episcopalis 879, 30; imperatoris 15, 10, 40, 45, 632, 15; Lateranensis, 1046, 20; pontificalis 846, 1, 1065, 10; rebus, regia, regis 138, 30, 328, 30, 15, 434, 2, 642, 30, 883, 30, 911, 30, 1456, 30; v. Romana: curiae cancellarius 137, 30; dispensator 609, 1; fuscus 609, 30; lector 715, 20; muralis 456, 30; prepositus 533, 15; *Reichstag, Hoftag*: curia, curia regis (regalis, regia), imperatoris (imperialis) 12, 45, 15, 30, 19, 25, 26, 30, 30, 37, 10, 40, 50, 121, 10, 225, 1, 230, 15, 241, 10, 30, 200, 15, 37, 335, 30, 364, 25, 30, 30, 365, 30, 366, 1, 367, 15, 20, 369, 30, 373, 30, 375, 30, 378, 30, 381, 5, 383, 1, 384, 3, 392, 40, 410, 30, 414, 15, 421, 1, 425, 10, 422, 1, 433, 1, 441, 15, 459, 1, 531, 35, 533, 30, 534, 1, 5, 20, 535, 1, 15, 20, 536, 30, 538, 20, 539, 1, 540, 30, 541, 10, 15, 55, 552, 15, 20, 553, 30, 558, 5, 20, 558, 10, 15, 563, 25, 564, 30, 565, 25, 30, 575, 30, 576, 15, 581, 30, 584, 10, 602, 30, 603, 10, 605, 30, 2, 606, 1, 607, 30, 608, 20, 628, 30, 633, 30, 636, 10, 641, 10, 642, 10, 655, 40, 656, 5, 724, 30, 920, 30, 15, 926, 1; curia, immo sinodus 365, 20; generalis 11, 35, 226, 5, 373, 40, 377, 1, 15, 380, 1.

curialis 591, 15, 936, 40, 1092, 10; curialis factia 945, 1; curiales discipulnae 920, 30.

curialitas 226, 1, 945, 10.

currens moneta 261, 30.

curtus aureus 24, 6, 10; cum curru

aureo, Aureo-curru v. Ethico; unguentum, quo curruum rote solent ungi 428, 15.

cursum, *processio cum hymnis et orationibus* 615, 30.

curticella 1013, 20 (Barbada).

curtis 209, 30, 583, 30; regia 555, 10; cf. *Curtis-nova*, *Memoriola*, *Regalis-curtis* mons.

curvari toto corpore 901, 10; cf. 810, 30, 811, 1, 1304, 40, 30, 1305, 30, 40.

custodia carceralis v. carceralis; publica 556, 10; regia 360, 1; custodiae officium 859, 5; *fratrum Minorum* 283, 5 (S. Quintini), 405, 5 (Picardie), 626, 20 (Picardie); *custodiae* (ecclésiæ) 698, 5, 1474, 10, 85, 1477, 10, 15, 1478, 1, 1480, 1.

custodicio 260, 25.

custos 450, 5, 611, 10, 636, 30, 652, 30, 692, 15, 767, 30, 1002, 35; aulae (s. Constantii) 1022, 40; carceris 587, 30; custodiae (S. Quintini ord. Min.) 283, 5; ecclésiæ 178, 45, 785, 5, 802, 15, 30, 804, 35, 900, 1, 1002, 35, 1138, 10, 15, 20, 1140, 25, 1183, 30, 1381, 30, 1471, 1, 1474, 1479; fratrum 1083, 5, 1084, 30; oratori 800, 30; regulæ 1020, 10; speluncae (*reclusinae*) 1003, 10, 1014, 15; templi 1020, 20. *frq.* custodes (de Saint Quentin et des parties entours) 283, 10.

cuteillus pro cutellus 817, 40.

cy = c. ci.

daemon, demon, demones 137, 10, 189, 15, 252, 15, 385, 5, 445, 30, 574, 1, 651, 30, 901, 5, 902, 10, 40, 904, 30, 919, 30, 1124, 45, 1135, 1136, 30, 10, 1345, 1, 1463, 20; a demone absolvi 587, 5; acies demonum (species ferarum imitantium) 900, 15; laquei demonis aigue doli 1182, 1; demones effugare 258, 1; daemonem expellere 819, 15, (815, 30); familiari demone uti 226, 20; demon furiosissimus 908, 3; daemonum insanum (i. e. insanus) 803, 30; lamentum 857, 1; legio 815, 30; demon malignus 901, 1; daemonum oculatio 978, 1; a demone obsessus 1134, 10; possessus 963, 40, 1135, 10; pugnae demonum horribiles 252, 10; demonum spiritus 856, 35, 857, 10, 865, 15 (repeller); turba 815, 20; a demonibus vexatae 1005, 15; cf. *Nasculus*, *Pellucrus*.

daemonicus a *daemone* obsessus 809, 35, 810, 40, 811, 10, 35, 993, 15, 1129, 30, 1129, 30, 1320, 39—40, 1345, 1.

daemonicus: daemonicus infestatio 1136, 15.

d(a)emonicus: demoniosa sanata 903, 30; demoniosus furor 586, 40.

daemonicum, demonium 638, 1, 5, 689, 30, 904, 30, 1160, 30; demonia (effugare 1029, 35, 1120, 10; (a) daemonicum liberare 811, 15, 1014, 30; a daemonicis sanare 810, 20; a daemonicis vexari 811, 35, 907, 35, 1032, 15, 1344, 10.

d(a)emonicus Guibertinus 1231, 30.

dalmatica 646, 25, 758, 40, 55, 785, 15, 817, 10, 40.

damicellus v. domcellus.

dangerium, *frq.* *danger* 89, 20, 294, 10.

dangerosus 294, 5.

dapifer 36, 55, 382, 45, 679, 1, 581, 5, 13, 602, 40, 611, 5, 697, 40, 699, 30; regalis mensae 911, 35; dapipher (comes palatinus Rheni elector) 1460, 10.

'Datam Suriani' in suis litteris fecit apostolus (Nicholaus III. papa) 712, 35.

datio 595, 15, 1165, 20; regum 1172, 40.

de = *frq.* *de*, *naepius agud Iacobum de Guesio*; de nocte, noctu 301, 30, 415, 10; de prope 50, 40; de vero 301, 35; cf. *a. v.* facili, longe; de ad ipsos 672, 10.

des v. deus.

deaurare (crucem) 20, 25; theca deaurata 785, 5.

debaccacio 174, 45, 180, 35.

debaccare 115, 30, 172, 30; debaccari 110, 30 (f.), 149, 30; debachari 428, 15, 689, 45, 872, 5.

debere *pro infinitivo futuri* 334, 20.

deca 1299, 10.

decalogus 223, 15, 908, 1.

decanatus 234, 238, 668, 45, 669, 15, 675, 30, 676, 1, 1119, 35.

decantatus est = *decantavit* 1068, 30; cf. 1069, 1.

decanus 234, 1, 283, 10, 284, 10, 307, 30, 326, 30, 355, 35, 368, 30, 376, 15, 377, 1, 393, 15, 410, 15, 457, 5, 20, 458, 1, 5, 461, 10, 619, 10, 654, 30, 655, 30, 15, 665, 35, 667, 5, 669, 15, 671, 30, 672, 1, 673, 5, 677, 5, 944, 25, 950, 25, 1337, 25.

decapitare 268, 35, 538, 35.

decas 907, 40.

decima, decimae 157, 15, 195, 10, 197, 30, 25, 201, 5, 217, 30, 25, 218, 1, 310, 40, 311, 20, 614, 30, 673, 5, 759, 5, 783, 25, 30, 862, 35, 943, 1, 1165, 35, 1451, 15, 1452, 1, 1457, 20; de dominicalibus 536, 5; frugum 361, 35; monetæ 867, 30; piscacionum 536, 3; de rebus ad monasterium pertinentibus 1009, 10; decima reddituum et

proventum in subsidium Terre Sancte ab omnibus prelatiis, claustris, beneficiis et religiosis habentibus possessione 407, 21. 9. 627, 35; decimam montis concedere 23, 11.

decimacio 533, 20. 714, 20. 881, 10. 882, 30. 883, 1. 5. 885, 1; cf. addecimacio.

decipere — desipere 1270, 23.
declamatorias libri 82, 30.

declarare archimy-tam 744, 10; declarit pro declaravit 358, 30 (cf. claruit 359, 45).

declaratio ignea 1095, 35; regule b. Francisci 714, 1.

declivus: declivo sole 372, 5.

decollare 41, 30. 155, 10. 392, 1. 403, 15. 411, 30. 421, 1. 597, 10. 616, 30. 621, 25. 625, 10. 628, 10. 633, 30. 713, 25. 722, 30.

decontra 567, 15. 5.

decurtare arbores 1055, 10.

decrepatus: actus senis ad decrepitam venerat 845, 1.

decretalis (Gregorii X.) de electione pape 'Ubi periculum maus' 409, 20. 628, 10. 718, 10; decretales et statuta (Gregorii X.) 410, 15; sextus (liber) decretalium 643, 20. 715, 30; septimus 446, 25; decretalis (Bonifacii VIII.) 'Super cathedram' 456, 30; cf. constitutio, decretum.

decretum 85, 35. 274, 20. 427, 25. 639, 20. 25. 666, 30. 1009, 15. 1010, 20. 1011, 5. 1226, 20. 1231, 30. 1318, 15; abbatum 570, 20; v. canones; decretum generale 1174, 35; imperiale 370, 25; decreta sacri imperii atque consilium eius 327, 30; contra decreta et iuramentum 1226, 5; decreta et leges 384, 3. 588, 35. 715, 25. decreta legum 589, 40; decretum Lugdunense 398, 10. marchii 816, 10; decreta patrum 1206, 45; summi pontificis 316, 35; decretum (Urbani II.) 528, 15; (Innocentii IV.) 398, 30; regale (176, 35). 177, 30; cf. etiam extra de sententia excommunicationis 'Cum medicinalis' (Innocentii IV.) 618, 10; extra de sententia et re iudicata 'Cum eterni tribunal' (Innocentii IV.) 618, 15; extra de homicidio 'Humani' (Innocentii IV.) 618, 15; cf. constitutio, decretalis.

decubare, aegrotare 229, 30. 257, 15. 1171, 5.

decubitio 697, 30.

decurssor et illusor 794, 10.

defectuosus 590, 15.

defensio ecclesie 458, 25. 655, 30. 922, 30. 1009, 25.

defensivus v. defensivus.

defensor ecclesie 458, 25. 655, 30; pium plebium 979, 5; defensor bonorum, advocatus 931, 5.

defervere 1067, 1.

defensivus pons 267, 5.

deforis 243, 10; cf. foris.

degere: deguit 978, 30.

degradacio 745, 15.

delectio (uxoris) 631, 15.

deificus 170, 25. 568, 15. 1381, 40.

deiformis 256, 45.

deiformitas 257, 35.

delegata delegare 786, 45; index delegatus 317, 5.

deliberacio (principum) 382, 30.

deluvium v. diluvium.

delumare aliquem 301, 5. 10.

denarius 175, 15. 306, 30. 390, 30. 620, 15. 701, 40. 712, 40. 763, 10. 764, 10. 875, 40. 1134, 25. 30. 1173, 30; denarii

hale 306, 5. 40; denarii Lucenses 1478, 35. 1480, 1. 5. 1481, 1; Mediolanenses 1454, 10. 15; Papienses 1454, 5. 15. 1455, 1. 1456, 5. 1457, 5; Parisienses 412, 25. 628, 35; denarii Venetus de uncia una 1452, 20; denarii assues 320, 10; denariorum libra 150, 15—45. 758, 1; talenta 654, 45; denarios facere de pondere et argento de duodecim in decem 1454, 5.

denigrare translate 222, 10. 551, 30.

denominatio cognationis 873, 5.

denominativum, i. q. nomen 847, 10.

dens: dentium dolor 1031, 35. 1032, 1. 1302, 25.

dentale, instrumentum rusticorum, quo frumentum seminatam terra obicitur 950, 1. 5. 10. 20.

depauperatio 234, 10.

dependere: dependit — dependet 1346, 20.

deponere pontificem 1264, 1; regem 1221, 10. 1266, 45; depositus (scilicet, rev.) 1216, 5. 1219, 25. 1220, 10.

deposicio (abbatis) 209, 10; papae 736, 10.

depredationes pauperum 908, 1.

depredatrix 330, 20.

derisorie 517, 30.

desertus: deserti ad agros reducere 33, 15; instaurari 744, 1; deserti precipicia 544, 30.

designare: designatus in praesulion 878, 20; designatum habeo — designavi 950, 15.

designator operis 1311, 10.

desolator, qui desolationem efficit 430, 25.

desperatus, qui desperavit 1080, 15.

desponsare in facie ecclesie 298, 30. 308, 30—309, 1. 316, 30.

desponsatio 1361, 20.

desubtus 711, 10.

desuperus 547, 30.

determinacio: contra determinationem sacrosanctae matris ecclesie 88, 50.

dens: paganorum dii 105, 25. 793, 20. 30; dii deaeque 120, 40; dii silvarum 121, 15.

devestire 30, 30.

dextrarius, equus militaris 386, 15. 403, 10. 442, 35. 568, 5. 591, 35. 604, 15. 625, 10. 650, 1.

di-, dy-.

dya, duo 47, 15.

diabolicus: diabolicum commentum 904, 15; diabolicus distinctus 980, 30; diabolicae illusiones 1060, 15; diabolicum incendium 894, 15; insidiae 129, 25. 888, 30; diabolicus instinctus 639, 1; diabolicum instrumentum 383, 20; diabolica lascivia 380, 25; machinamenta 1070, 30; nequitia 1064, 1; per fidia 1064, 1; diabolicus spiritus 418, 2. 1067, 15.

diabolus, dyabolus 249, 15. 252, 10. 380, 30. 388, 15. 450, 30. 573, 5. 593, 35. 621, 1. 634, 5. 652, 30. 761, 10. 810, 30. 854, 10. 887, 5. 894, 5. 15. 907, 30. 918, 25. 978, 5. 1012, 25. 1091, 1. 1265, 1. 1377, 5. 1472, 1; princeps devotus, diabolus 1216, 30.

diacconatus officio functus 1369, 9. 10.

diaconus saepius: diaconus 735, 25; diaconus 820, 30; summus diaconus 809, 15; cf. cardinalis; diaconus 808, 35. 40. 812, 15. 1009, 25.

diadema, dyadema 364, 1. 533, 30. 534, 10. 1171, 5; regni 364, 35. 534, 10. 550, 35. 30. (1162, 30. 1200, 45. 1205, 40. 1206, 15. 1221, 15. 1225, 10); tiara 1160, 30. 1208, 40. 1212, 30. 1206, 40. 1279, 30. 1285, 5; sacrum 1198, 25;

diademate coronare 115, 1; translate 1019, 35; dyadenata 577, 35.

diafonia 132, 25.

dialecticus 1181, 45; dialectici libri 82, 15.

dyamans 497, 30.

diatim, cotidie 894, 25.

dicare se suasse Deo 921, 20.

dicio imperatoria 399, 30. 621, 25; regia 12, 25.

dictamen versuum 534, 30.

dictare libros 1061, 10; verus 640, 50.

dictatores (Rom.) 90, 15.

dicio: dictionum villas 908, 25.

dictum: dicta veterum patrum 1295, 10.

dydascalus 681, 30.

dies anniversarius 759, 15. belli 226, 25; communes (in Octobri apud Saxones) 22, 20; dedicationis 918, 35. 963, 10; dormitionis 934, 1; forenses 459, 5; iociales 393, 30; indulgentiarum 787, 30; pascales 1061, 15. 20. 1063, 1. 5; dies regenerationis 519, 45; sabbati 130, 10; sacrorum dierum violator 876, 30; votiva dies 1298, 30; v. hebdomada; de die in diem 182, 5. 240, 5. 288, 45. 314, 15. 325, 15. 382, 30. 388, 30. 432, 15. 527, 1. 576, 35. 577, 15. 579, 10. 594, 10. 641, 45. 864, 10. 915, 35. 951, 35. 1029, 25. 1122, 10; die inestinata 565, 5; v. unus.

dietia 244, 30. 245, 10. 381, 25. 608, 5.

diffamatio in peiore partem, i. q. infamatio, fph. diffamatio 317, 35. 40.

diffundere, fph. dyades anagen 164, 1. 314, 20. 322, 45.

diffundit, Fehdeassage 224, 25. 35. 260, 10.

diffidentiam mandare, Fehde anagen 226, 25. 361, 35.

diffundicare, idem 231, 1.

diffinitiva sententia 317, 25.

diffugare 163, 45; part. praes. diffugiens (viz derivatum a verbo diffugiendi sensu transitivo ut dicimus nuncupato) 164, 1.

diffugere: diffugit 1103, 10.

digitus: digiti rigidi 1307, 25.

dignanter 257, 30.

dignativus 247, 5. 254, 45.

dignificare 291, 25. 1325, 30.

dignitas 12, 5. 218, 10. 859, 10. 890, 25. 1010, 20; angelica 133, 25; archiepiscopalis 161, 25; ecclesiastica 129, 10. 138, 5. 382, 30. 578, 10. 583, 25. 882, 10; episcopalis 961, 20. 1326, 30; hereditaria 362, 1. 531, 15. 931, 35. 934, 25; imperatoria 269, 10. 373, 45. 573, 35; imperialis 366, 5. 444, 25. 452, 5. 650, 35. 653, 30; metropolitana 9, 25; pontificalis 409, 30. 652, 30. 890, 10; prelationis 1105, 10; regis 10, 30; regia 375, 15. 432, 5; sacerdotalis 911, 1; senatoris 413, 5; prebendae et dignitates 459, 15.

digressari 402, 10. 623, 35.

diducidiatio 107, 25.

diluvium (Noe) 89, 40. 81, 1. 381, 35; generale 125, 10; in Grimmis 446, 15. 651, 30; deluvium 381, 30.

dimissio: dimissionem manu propria facere, quod et vulgo verpire 861, 30.

dimister kennate mhd. 574, 45.

diocesanus episcopus 32, 30. 554, 1. 668, 35. 669, 15. 1484, 30.

diocesis, diocesis saepe; gen. diocesanus 135, 30. 849, 40. 891, 10. 940, 10. 1029, 5; diocesis 1019, 15.

diploma 940, 15.

dirivare — *derivare* 97, 15.

discusiones — *dissenstones* 147, 10, 15.

disciplina anachoretica 171, 30; generalis 923, 30, 924, 3, 927, 30, 930, 1, 932, 1, 931; claustralis 874, 30, 925, 10, 932, 30, 934, 3, 1381, 30; corporalis, *Pragelstra* 391, 30, 613, 40; curiales 920, 30; ecclesiastica 755, 15, 926, 30, 1134, 3; legalis 923, 30; monastica 885, 10, 925, 3, 932, 10, 1036, 25, 1039, 10, 1129, 25, (1317, 1); morum 621, 3; regularis 183, 30, 265, 30, 358, 15, 528, 30, 616, 15, 918, 1, 1122, 3; sc(h)olaris 915, 2, 932, 15, 944, 25; scolastica 605, 45; septem 902, 30; quantitas 505, 15; in omni disciplina educatus 961, 30.

disciplinare 128, 45, 1086, 1.

discipula: discipule Christi 264, 30 — 265, 5.

discipulus: de septuaginta duobus discipulis (Anathon) 771, 45.

discoherens 558, 1.

discoloratus 548, 25.

discontinuo, *disgressio a proposita oratione* 189, 30.

discoporie 1478, 5.

discordia narrationis 837, 15.

discreto, *aetas matura* 597, 5.

discriminosus 586, 44—45.

discurrere: discurrendo 91, 35; discussas 90, 30; discussiendam 315, 15.

dispectus 613, 5.

disparere, *frq. disparare* 255, 30.

dispensare, *administrare, attribuer* 849, 20, — dispensatio 875, 1, 878, 5.

dispensator 606, 15, 609, 1, 669, 10, 692, 5, 931, 25, 1089, 1, — dispensatoria domus 160, 10.

dispensare, *ignoscere, indulgere* 190, 25, 55, 618, 10, 15, — dispensacio 263, 15; consanguinitas 37, 15, 602, 30, 607, 5, 10.

disperio — *dispersio* 80, 30.

disputabiles libri 82, 35.

disrupta est 1336, 10; disrupturunt (*rec. I. disrupturunt*) 115, 45.

dissentoria 405, 30, 562, 30, 626, 5.

discrepans femine elulatu 317, 35.

dissepuisse — *desipuisse* 1242, 20.

dissetuendo 576, 10, 25.

distemperancia 162, 35, 548, 10.

disticon (Lucani) 1371, 10.

distillare — *destillare* 603, 25.

diurnum officium 885, 30, 1234, 40, 1296, 40, 1313, 25; opus 902, 40, 904, 5; senium 859, 35.

diversificare 108, 5, 911, 1.

diversim 869, 5.

diversimode 109, 30, 115, 5, 120, 1, 144, 10, 328, 1, 635, 15.

diversorum 323, 15, 905, 15, 1103, 10, 1379, 20.

divertere — *devertere* 561, 1, 5, 40, 819, 30.

diverticulum 1039, 1, 1044, 1, 1149, 10.

Dives v. Hermannus III. archiep. Colon.

divinus: divina *pl.*, *Gottesdienst* 380, 10, 450, 5; saepius: divinis carere 392, 30, 395, 30, 616, 35; divina resumere 392, 25; suspendere 390, 5, 395, 5, 417, 30, 600, 10, 618, 5; divinus cultus 6, 15, 433, 10, 642, 5, 646, 5, 675, 1, 35, 807, 20; famulatus 955, 30; divina hereditas 827, 30, 35; divinum ius 1209, 45; divina lex 460, 5, 1051, 25, 1206, 15; saepius: divinas litteras 1051, 1, 1062, 40, 1131, 30; divina maiestas 319, 25, 388, 5, 593, 30, 961, 5; divina, hu-

mana medicina 1000, 30; misteria 374, 25, 590, 15, 651, 25, 712, 30, 842, 15, 1054, 3; negotia 528, 15, 954, 30, officia (officium) 355, 1, 35, 360, 15, 399, 1, 405, 25, 409, 10, 435, 1, 540, 1, 582, 15, 643, 10, 646, 35, 660, 5, 873, 1, 955, 20, 956, 25, 1484, 2; philosophia 139, 40; divinum privilegium 961, 10; divina propinatio 1312, 25; scriptura 139, 45, 911, 5, 932, 15; theoria 961, 30; traditio 1244, 10; ulcio 818, 15; volumina 1060, 35.

divisin 1191, 1.

divisio imperii 360, 10, 571, 25; spoliolum 266, 5; personalis trina 1214, 20.

divortium v. acisma.

doctare — *dotare* 1459, 1.

doctor saepius; agiographus 81, 20; bonus 1, 6, *Dens* 1181, 45, 1198, 25; ecclesie 143, 25; gentium mendicium 1117, 30; impietatis 1177, 20; legum 260, 3; theologiae 711, 25, 714, 1, 715, 15; utriusque testamenti 82, 25; (utriusque iuris) 487, 30.

doctrina catholicorum 81, 25; Christi 248, 15; ecclesiastica 1143, 45, 15; evangelica 606, 25; perversa 272, 30; pontificalis 1278, 1; sacra 192, 25.

documentum 532, 5; documenta litteralia 665, 45; ecclesiasticae disciplinae 755, 15.

dogma 139, 35, 925, 35, 1163, 30, 1266, 35, 15, 1279, 15, 1295, 3; dogmata fidei 1272, 45; sacri misterii 1214, 35; philosophorum 139, 45; dogma Petri 1284, 15; dogmata sacra 1253, 30, 45.

dogmatizare 87, 15, 116, 15.

dolor dentium 1032, 1, 1031, 35, 1302, 25; ylorum 1103, 1; podagricus 805, 20; ventris 1306, 5; viscerum 635, 1, 1075, 30, 1160, 35, 1302, 25.

dolorosus v. porta.

doloze — *dolose* 244, 40.

doma: ex proprio domate palacium fabricare 417, 25, 629, 35.

domare: domaverat 104, 30; cf. edomaverunt 99, 25.

domesticus: domestica familia 382, 10, 579, 1; domestici 383, 5, 579, 35, 589, 45, 725, 10, 1028, 20.

domicella, *canonica secularis* 131, 15, 183, 1, 206, 25, 275, 20, 278, 20; *filia principis vel nobilis* 261, 25, 35, 262, 10, 21—23, 270, 5, 275, 30, 607, 5, 20, 608, 10, 693, 40, 699, 20.

domicellus, *princeps, filius principis vel nobilis* 223, 1, 320, 20, 325, 10, 397, 1, 5, 682, 1, 693, 35, 693, 15, 697, 30, 699, 15, 30; damicellus, *fanulus* 1323, 40.

domina hereditaria 383, 30, 580, 35, 625, 35; naturalis (*opponitur* tyrannitrix, cf. 330, 19) 332, 30, 35; abbas dominae 424, 3, 633, 13; pauperes dominae 41, 30, 15, 42, 15, 580, 1; dompa 915, 35.

dominatio proterva advocati 923, 1; terrenae potestatis 922, 30; dominatio vestra, *allocutio* 601, 25.

dominatus 163, 40; saecularis 963, 10; dominatus Cameracensis civitatis imperio preterre imperiali 863, 1.

dominicalia: dominicalium decuratio 533, 30; decimae de dominicalibus 536, 3; dominicalis littera F 723, 10.

domineus: dominica oratio 412, 10, 459, 30, 628, 40, 952, 40; cf. pater noster.

dominium 331, 5, 441, 5, 601, 25, 649, 20, 794, 1, 1479, 5; paternum 440, 30, 649, 15; supremum in territorio 105, 10; temporale 188, 5; domineum 32, 25, 38, 5.

dominus dominancium 293, 10; hereditarius 383, 5, 579, 20; naturalis 163,

30, 181, 10, 296, 30, 299, 30, 290, 5, 291, 30, 330, 40, 331, 5, 332, 30, 33, 333, 3, 20, 331, 20; notabilis 199, 20; principalis 317, 20; temporales domini 321, 30.

domnicare, *fisco addicere* 1433, 15.

domuncula 426, 30, 35; de singulis domunculis sive laribus, quod vulgo *eyn heret* nuncupatur, exactiones extorquere 426, 35.

domus angelica 1180, 40; capitalaria 675, 15; domi duodecim *terminus astrologicus* 95, 25; domi censuales 217, 35; domus dispensatoria 160, 10; elemosinaria (elemosinarum) 162, 10, 916, 30; episcopalis 157, 3; familiaris 966, 1; fortis 167, 35, 330, 30, 1258, 25; hospitium 636, 30, 1134, 15; infirmorum 691, 40, 695, 10, 772, 10, 1129, 45, 1130, 15, 1131, 1, 1135, 1; leprosan 204, 3; pontificalis 1040, 15, 1073, 30—39; regia 554, 45; domus testudinatae 572, 35; domus, *ecclesia cathedratis*, Dom 9, 1, 377, 10, 783, 10, 810, 30, 1119, 10, 1288, 10; tres domus, *ordines Palatinatus* (S. Iohannis, Templi, Teuton.) 386, 45, 892, 5.

donarium 170, 5, 174, 5, 179, 10, 300, 1, 419, 5, 555, 20, 572, 10, 859, 1, 895, 5, 1232, 30.

donatio 607, 15 (= *dos*); regia 581, 35; donationis cartula 1466, 15, 30; litterae 111, 10; ratificatio 306, 35; titulus 614, 30.

dongio, *castellulum* 186, 30, 209, 30, 291, 30, 30, 292, 5, 10, 25, 293, 30, 294, 25, 30, 295, 30, 35, 296, 15, 15, 297, 15, 298, 3, 21, 299, 15, 30, 1, 307, 20.

donum imperiale 117, 30; dona (imperatorii oblati) 364, 5, 534, 10; regia 364, 30, 534, 30; spiritualia 956, 3; *masse* gen. 179, 10.

dormitionis dies, *i. q. dies mortis* 934, 1.

dormitorium 34, 20, 295, 30, 296, 30, 297, 10, 378, 20, 423, 5, 426, 30, 582, 10, 634, 45, 636, 30, 638, 30, 772, 35, 944, 25, 1043, 1, 1085, 10, 1130, 30; puerorum 763, 30.

dorsale, *aulaeum, quod parietibus appenditur* 576, 5, 646, 30.

dos 262, 35, 35, 441, 10, 613, 15, 631, 5, 30, 654, 10; privilegium dotis 883, 10.

dotalicium virtutum 615, 15; dotalicii ius 190, 10.

draco 185, 40, 357, 20, 589, 5, 634, 30, 900, 15, 960, 40, 970, 15 (dracho). 1038, 10, 1219, 1.

dragma — *drachma* 1275, 10.

dricho, tribrachum 383, 15; cf. instrumentum dyabolicum 383, 35.

drameda, *camelus* 557, 15.

dryndus 113, 5.

ducatus, *Herzogtum* 10, 30, 32, 10, 39, 35; saepius; *Führung*: ducatu almi Flatus 1354, 30; *Geleit* 601, 35; saepius.

ducentissimus, *i. e. ducentissimus* 114, 10.

duccisa 11, 40, 15, 1, 26, 5, 25; saepius. Cf. ductrix.

ductilis fons 442, 30, 650, 1.

ductor principalis campi 167, 30.

ductrix, *Führerin*: aquila 917, 30; *Herzogin*: 1443, 1; ductrix seu ducissa 11, 40.

duellum 201, 35, 398, 15, 587, 20; duello se expurgare 956, 10.

dulceffusus 1128, 2.

dulcis: dulces factum mare 1410, 20.

dulcissimus 809, 20, 812, 35.

duplex: in duplicibus *lit.* 771, 45.

duracio, *Dauer* 456, 5.

durare, extensum esse 101, 30.

dux annuus 100, 5, 10, 113, 15; *monachorum* 923, 15, 969, 30 (Benedictus); *predicatorum* 389, 45; *dux, Herzog passim*; *statuere ducem in regem* 746, 1.

dy- v. di.

ebdomada, ebdomadarius, ebdomas v. hebdomas.

ecclēsia, ecclesia passim; apostolica 528, 1; *arta et rotunda* (Pragensis) 39, 5; *archiepiscopalis* 398, 10; *v. baptismalis, cathedralis, catholica*; canonica 1100, 10; *collegiata* 660, 25; *conventualis* 616, 25, 35; *episcopalis* 398, 15, 943, 5, 1471, 10, 1479, 1; *forensis* 951, 45; *generalis* 210, 10; *lapidea* 277, 10; *ex lignis* 998, 5; *mater* 83, 30, 88, 30, 178, 45, 207, 15, 244, 10, 45, 278, 15, 573, 17—574, 1, 808, 844, 1, 845, 30, 846, 15, 848, 15, 853, 40, 907, 1, 942, 25, 943, 1, 945, 15, 1045, 5, 1326, 40, 1337, 25, 1383, 9 (*cf. s. mater* 149, 1); *mater ecclesiae, ecclesiarum* 9, 30, 942, 15, 948, 15; *materialis* 247, 30; *matrix* 218, 5, 369, 15, 392, 5, 571, 10, 15, 581, 1, 595, 30, 614, 10, 1318, 25; *metropolitana* 273, 45, 955, 30; *militans* 80, 5, 83, 30, 245, 40; *occidentalis* 157, 15; *orientalis* 15, 35, 408, 5, 517, 10, 627, 30; *parochialis* 133, 10, 201, 10, 205, 30, 218, 5, 774, 5, 1454, 30; *patria* 1171, 15; *privilegiata* 182, 30; *principalis* 172, 10, 945, 15, *primae omnes* 1166, 10; *v. Romana*; *rutula seu polita* 961, 15; *secularis* 201, 15; *transmarina* 424, 10, 10, 634, 55, 635, 1; *universa* 384, 30, 392, 15; *universalis* 408, 30, 628, 1, 903, 25; *ecclesiae atrium* 1065, 15; *castra et predia* 550, 30; *v. communio, consuetudo, custodia, defensio; effractoires* 581, 20; *v. emunitas; fabrica* 967, 30, 1484, 30; *facies v. desponsare, matrimonium*; *filia* 942, 15; *pax inter imperium et ecclesiam* 398, 10; *ecclesiarum incendia* 908, 1; *instituta* 364, 30; *v. ius*; *(in iure militis)* 1057, 35; *v. libertas; ecclesiae marcescallus* 411, 45; *medicatio* 204, 10; *militis* 1310, 35; *ministeriales* 33, 1, 903, 5, 723, 1; *ministri* 1478, 5; *navis* 883, 30; *officine* 422, 5, 634, 1; *officium* 1296, 45; *ornatus* 391, 30, 614, 30; *ornamenta* 1484, 30; *pax* 926, 15, 15; *prelati* 1107, 10; *provisio* 458, 30; *regia porta (ex cancelli?)* 1006, 15; *restauratio* 664, 40; *summitas* 764, 1; *thesaurus* 1473, 10; *tuicio* 458, 25, *unitas* 244, 10, 45, 714, 5 (*cf. s. 777, 30*); *utilitates procurare* 673, 15; *ecclesiam consecrare et dedicare* 918, 25; *consumere* 962, 40; *emere* 1057, 35; *vendere* 1059, 5, 10.

ecclesiasticus, ecclesiasticus; *ecclesiastica* 369, 1; *ecclesiasticae res* 359, 30, 880, 1; *ecclesiastici* 269, 20; *ecclesiastica auctoritas* 576, 45; *ecclesiasticus banus* 934, 35; *campiductor* 1040, 5; *v. censura*; *clerus* 811, 10; *v. consuetudo, dignitas*; *ecclesiastica disciplina* 756, 15, 926, 30, 1434, 5; *doctrina* 1143, 14—15; *donaria* 1369, 10; *exorcio* 201, 5; *examinatio* 882, 10; *familia* 1054, 10; *fides* 121, 40; *ecclesiasticorum genealogiae* 81, 30; *ecclesiasticus gradus* 13, 1, 762, 3, 1080, 15; *ecclesiastica historia* *cf. Eusebius*; *investitura* 11, 30, 15; *ecclesiasticum iudicium* 925, 30, 35; *lac* 941, 30; *ecclesiastici libri* 283, 15; *ecclesiastica lex* 941, 25; *ecclesiasticus mos* 136, 15, 850, 30; *ecclesiastica negotia* 1142, 1, 1143, 30, 1148, 5; *v. officium*; *ecclesiasticus ordo* 762, 5, 863, 30, 1051, 15, 1081, 30, 1087, 25; *ecclesiastica persona* 133, 1, 138, 15, 392, 3, 407, 5, 576, 25, 595, 30, 614, 10, 627, 25; *ecclesiasticus presul* 939, 25, 943, 25; *ecclesiasticorum princi-*

pum institutio 550, 30; *ecclesiasticae possessiones* 583, 30; *ecclesiastica responsa* 1317, 10; *sacramenta* 310, 30, 548, 15, 927, 10, 943, 15, 30; *sancio* 875, 30; *sepultura* 410, 5; *studia* 1143, 15; *unitas* 517, 15, 925, 40; *utensilia* 919, 25.

ecclesiola, aeclesiola 172, 15, 196, 10, 429, 20, 640, 15, 842, 40, 46, 861, 1, 917, 14, 963, 30, 965, 25.

eclesia — ecclesia 711, 30.

eclypsis, eclipysis *lune* 372, 5, 39, 392, 5, 401, 25, 423, 25, 563, 15, 1416, 30, 1417, 10; *cf. luna*; *eclypsis solis* 3, 34, 18, 30, 357, 20, 363, 10, 366, 15, 376, 25, 448, 25, 518, 30, 722, 5, 723, 10 (*eclypsis*). 724, 1, 738, 10, 15, *generalis* 304, 45, 401, 15, *particularis* 423, 10, 443, 30, 634, 50.

economus, echoromus v. oconomus.

eouleus 664, 30.

edictum 372, 10, 540, 10; (*canonicorum Moguntinae ecclesiae*) 392, 30, 616, 35; *Karoli (Magni)* 381, 5, 576, 15, *generale* 88, 35 (Octavianus imperatoris), 556, 5; *imperiale* 368, 30, 370, 30, 372, 15, 374, 10, 538, 10, 556, 10, 925, 10, 1028, 30, *pacia et concordie* 328, 1; (*pape*) 588, 30; *peremptorium* 532, 15; *regale* 619, 30; *regalis curiae* 926, 45; *regis* 85, 25, 421, 1, 520, 45, 633, 30; *regis et cardinalis* 315, 40.

edimus = haedimus 1041, 10.

edissere = edicere 132, 25.

edomare v. domare.

editus v. aeditus.

effebus v. epephus.

efflagrare 305, 1.

effractoires ecclesie 561, 20.

egloga 789, 10.

eya 610, 30, 620, 55, 979, 20.

eyn hert mhd. v. domuncula.

elaciones maris 713, 15.

elactuarium 1110, 5.

clapsus, subst. 383, 35, 580, 45.

electio passim; canonica 627, 35; *ducum annuorum* 113, 15; *libera* 787, 1; *electionis imperatoriae prerogativa* 848, 15; *electionem cassare* 418, 15, 632, 25.

elector, electores (*regis, regni*) 30, 10, 305, 10, 425, 10, 426, 15, 431, 10, 434, 10, 441, 15, 446, 1, 563, 10, 636, 10, 642, 30, 651, 10, 720, 1; *cf. principes Teutoniae*, ad quos *electio* pertinebat imperii (ad electionem spectantes) 490, 25, 425, 40, 432, 10, 30, 621, 10, 636, 10, 641, 10, 671, 35, *septem electores imperii* 1460, 10.

electuarium 249, 40, 590, 40.

elegus, elegi musarum 578, 5.

elementum: elementa litterarum 844, 10.

elemosina 25, 10, 124, 5, 127, 5, 129, 10, 159, 15, 254, 15, 250, 1, 265, 15, 277, 5, 10, 284, 1, 10, 45, 285, 1, 10, 294, 5, 297, 25, 299, 30, 310, 35, 311, 10, 411, 10, 412, 15, 606, 5, 15, 613, 25, 615, 1, 620, 15, 628, 45, 630, 30, 645, 15, 699, 5, 686, 5, 690, 10, 886, 35, 916, 10, 1042, 30.

elemosinarius 712, 30; *elemosinarie communitas* 924, 25, *domus* 152, 40.

eligere v. canonice, episcopus; *regulariter* 786, 45, 1009, 30; *papam* 159, 25; *pontificem Romanum* 384, 30; *in summi episcopatus sedem* 792, 3; *in regem* 398, 1, 621, 5.

elyos, quod est sol 661, 30.

elogium propheticum 1038, 5.

eloquentia urbana 1090, 30.

eloquium *Grecum* 1188, 5; *sacrum* 606, 20; *Socratici* 1182, 10; *Tullianum* 906, 5.

elucidare 104, 30, 133, 35.

elucidatio 87, 40, 96, 20, 96, 30.

emancipatio titulus 544, 1.

emenda, satisfactio, Geldstrafe 22, 35, 39, 1, 241, 5, 417, 35, 418, 15, 436, 15, 595, 25, 614, 30, 652, 5, 645, 5, 669, 30, 672, 5.

emere ecclesiam 1057, 15.

eminentior in eminentioribus rupis 998, 20.

emollicare 1138, 30—40.

emologare 315, 40.

empcio: empicionis ius 428, 1, 639, 35 — *emptor venditorque sacri* 1059, 8—10.

emphiteosius, praedii sub certis conditionibus locatio perpetua 410, 10.

empius = impius 1466, 15.

emunis 156, 30.

emunitas: emunitates ecclesiae (vel similiter) 560, 30, 561, 10, 562, 10; *imperi* 563, 30; *oratori* 1096, 40; *privilegium emunitatis* 155, 45.

encensare, convivio accipere 456, 25; *condonare* 955, 30; *cf. exonia*.

enim primo loco 140, 5, 932, 25.

ens 706, 5.

ensis apostolicus 384, 25; *imperatoris* 18, 30; *onus portitor elector* 1460, 10; *cf. gladius*.

enutritor trium regum 381, 5, 576, 15.

enxenia v. exenia.

epacta 781, 30, 782, 5, 1311, 15.

ephebus 1369, 5; *effebus* 1322, 5.

Ephoth, vestimentum summi sacerdotis *Iud.* 1208, 25.

epidimalis, epydimalis, epidimalis pestilencia 463, 10, 464, 45, 469, 1, 471, 10.

epientica puella 638, 15.

epilogatio 82, 30, 105, 10, 240, 30, 258, 15.

episcopalis: episcopalia 1326, 1; *episcopali auctoritas* 935, 30; *episcopalem auctoritatem assumere* 176, 35; *banus* 937, 5; *benedictio* 161, 30, 571, 5; *cathedra* 717, 30, 923, 1, 925, 1; *sacpius: dignitas* 961, 25, 1326, 10; *domus* 157, 1; *ecclesia* 398, 15, 943, 5, 1471, 10, 1479, 1; *episcopale fastigium* 1001, 25; *episcopalis investitura* 363, 15, 332, 40; *a iurisdictione episcopali exint* 39, 1; *episcopalis manus* 739, 15; *episcopalia negotia* 925, 15; *officia* 1099, 10; *episcopalis potestas* 759, 15; *principatus* 942, 1; *episcopale privilegium* 196, 20; *episcopales redditus* 392, 15, 616, 20; *episcopalis sedes* 1477, 10; *vicem episcopalem gerere* 561, 30.

episcopalia cathedram accipere 1146, 20; *curam administrare* 874, 45; *in episcopatu collocare* 877, 20; *episcopatum confirmare* 30, 2; *fundare* 873, 30; *regere* 877, 20; *ab onere et honore episcopatus deponere* 407, 25; *episcopatum investitura* 378, 30; *episcopatum resignare* 377, 5, 380, 1; *in summi episcopatus sedem electus* 792, 5; *episcopatus vicedomus* 877, 20.

episcopium 137, 35, 156, 35, 170, 35, 171, 1, 356, 10, 369, 1, 472, 30, 590, 15, 645, 25, 848, 30, 850, 1, 881, 10, 897, 10, 942, 10, 955, 10, 1159, 10, 1169, 10, 1173, 1, 1200, 1, 1213, 15, 1217, 25, 1249, 5, 1272, 5, 1273, 30, 1276, 5, 1301, 5, 1304, 45, 1316, 30, 1317, 25, 1319, 30, 1477, 5, 1489, 1.

- episcopus *pro* archiepiscopus 360, 30.
361, 5, 80, 368, 40, 417, 35, 482, 30.
537, 10, 630, 5, 719, 40, 877, 5, 21, 30.
883, 25, 1148, 9—10; v. cardinalis, catholici, comprovincialis, diocesanus; episcopus (Iudiciorum) 895, 1, 617, 35; simoniacus 1082, 5, 10; suffraganeus 35, 30, 368, 40, 378, 5, 422, 1, 537, 10, 775, 35; vicem gerens municipi 890, 40; episcopium atrium 10, 45; aula 842, 1; coninx 879, 25; v. consecratio; electio 11, 30, 418, 35, 457, 1; ordinatio 372, 15; persecutio 829, 25; potestas 1009, 30; res propria 880, 1; civitatis comes et episcopus 175, 1. episcopum consecrare 878, 20, constituere 877, 40; eligere 361, 15; instituire 877, 40; in vestire 15, 25; laudare 878, 1; ordinare 878, 25; substituere in locum papae 884, 25; in episcopum eligi 451, 15, 878, 5; stabilire in loco episcopi 847, 10.
- epistola 219, 15, 274, 15, 830, 25, 30, 849, 5, 886, 15, 1069, 30, 1096, 5, 1104, 25; epistolae canonicae 83, 5; communitariae (apostolicae sedis) 1041, 30; epistolae aut libros scribere 79, 40, epistolarius assensus 849, 1; liber 82, 40, 45.
- epithaphium 47, 5 (Iacobi de Guysia), 866, 5 (Lietbert ep. Camer.), 892, 15 (Bernonis 11. ep. Osnabr.); epithaphium 866, 25 (Alvisi ep. Atrab.); epithaphum 283, 5 (fr. Guillermi O. Min.).
- epytirus — *epitritus* 904, 5.
- epulae et ludi 22, 10, 30; epulae pontificales 864, 30.
- equester ordo 387, 30, 592, 45; equestris sella 424, 15, 631, 1; tunica 945, 1.
- equitatura, *i. q. eques* 431, 15, 583, 30.
- equitatus, *Ritt. kriegisches Unternehmen* 386, 1—10, 591, 10—20.
- equus: equi de Hispania et Apulia 307, 20; equi detrabi, *poena* 302, 20; equi falcati 411, 40; equarum indomitum greges 40, 45; equi vectamen 899, 5.
- erebus: erebi gurgae 978, 5.
- eremita v. heremita.
- ergastulum carnis 156, 30, 157, 10, 586, 40.
- eroticus 260, 40. — *Cf.* heretic.
- errantes stellae 577, 5.
- escancheia, *traditio bonorum, quae ex delicto vasali cadunt ad dominum* 262, 40; escancia 511, 5.
- exox 941, 10.
- essencia 280, 5.
- essentialis 85, 5.
- estagium 306, 5, 40.
- l'estapie 232, 30.
- estuarium v. aestuarium.
- ethica 844, 80.
- ethiologia 108, 20, 112, 5, 1060, 5.
- eucharistia, eucharista 445, 35, 548, 5, 15, 20, 570, 27.
- eulogia 1300, 35.
- eurus 98, 15.
- evangelicus: evangelica et prophetica carmina 809, 30, 812, 40; conailia 293, 1; doctrina 606, 25; indicio 913, 25; evangelici libri 82, 25; evangelicorum magorum trium corpora 371, 5, 537, 25; evangelica paupertas 251, 1, 253, 15; evangelicus sermo et apostolicus 1188, 25; evangelicus 1029, 10; euangelicus 124, 1.
- euangelista, euangelista 81, 25, 841, 87, 1, 220, 30, 1261, 30, 1484, 20. *Cf.* Iohannes, Lucas, Marcus, Matheus
- evangelum: evangelia tangere (*varandi causa*) 407, 40, 627, 45; ad evangelia
- iurare 290, 25; euangelium 1019, 25, 1124, 15, 1143, 15, 1146, 15, 1147, 5, 1194, 40, 1479, 1; euangelia 1003, 15.
- evangelizare, ewangelizare 261, 10, 792, 5, 834, 30.
- exacerbanter 1033, 5.
- exactio 99, 15, 180, 30, 181, 5, 201, 5, 240, 25, 402, 25, 426, 30, 35, 427, 1, 443, 15, 581, 1, 623, 35, 650, 20, 676, 5, 876, 15.
- exalienare 128, 25, 129, 1.
- exaltacio v. crux.
- exarcatus (Ravennae) 713, 1.
- excellencia, *alocutio* 601, 20; principum 601, 30.
- exercitatio 137, 50.
- exercitus v. exercitus.
- excrebrare mortuum super pavimentum 147, 15.
- excerptum de verbo ad verbum 108, 1.
- excessus 248, 40, 255, 30, 295, 15.
- excolibilib 927, 30.
- excommunicationis cartula 1465, 10; sub excommunicationis verbo exigere 372, 40.
- excoriare 263, 30, 612, 35.
- exactis *exactis* 429, 10, 640, 10 (*exactis*).
- executio: ab executione officii suspendere 618, 10.
- executor: executores publici 299, 15, 25, 45; executor iusticie 332, 20.
- exenia 543, 35, 595, 30, 1089, 1; exenia 1086, 10, 40; *cf.* cencenari.
- exequiae non exequiales (sed triumphales) 1299, 20.
- exercitatus via 759, 45.
- exercitus *saepae*: caelestis 966, 5; v. christianus; Domini 385, 45, 55, 590, 55, 591, 5, 854, 20; Dei 855, 1; radius 429, 10, 430, 30, 640, 5, 40; retro-exercitus 202, 25; signatorum 376, 10, 544, 40; exercitu *pro* exercitu 220, 40, exercitus 304, 5. — *Cf.* exercitatio
- exheredare 1490, 10.
- exhilarativus 576, 5.
- exhine 1059, 10, 1069, 5, 25, 1071, 45, 1083, 30, 1087, 30.
- exiliare 140, 45.
- exire: exiebant 1071, 5.
- exitus — *exitus* 146, 15.
- ex nunc v. nunc.
- exoculare 38, 45.
- exorcismus 907, 35, 1480, 1.
- exorcista 761, 15, 762, 1.
- expeditio 12, 13, 14, 20, 45, 18, 5, 25, 29, 1, 42, 50, 325, 5, 359, 30, 363, 30, 365, 10, 368, 20, 371, 5, 377, 25, 390, 30, 392, 15, 403, 45, 407, 30, 413, 30, 416, 10, 431, 30, 435, 15, 437, 15, 438, 1, 45, 40, 440, 15, 544, 25, 566, 15, 593, 30, 600, 1, 625, 10, 641, 2, 644, 10, 646, 20, 647, 25, 648, 10, 25, 652, 10, 887, 30, 929, 25, 1331, 1; Apulica 376, 25; crucis dominice 376, 1, generalis 373, 20; Iherosolimitana 377, 20; imperialis 874, 25; Ytalica 35, 20; regia 1377, 20; Romana 535, 20.
- expensas 33, 40, 34, 10, 42, 45, *saepius*: expensas mirabiles facere 302, 10.
- experimentaliter 300, 30.
- experimentator 568, 1.
- experire *inf.* 94, 20.
- exposit 10, 30, 11, 30, 30, 12, 20, 25, 15, 10, 40.
- exsiccatu lacertum (*acc. gracc.*) 1307, 10.
- extasis, *exoranic* 269, 30, 285, 20.
- extediare 23, 5.
- exterminabilis 711, 5.
- exterminium 166, 5, 638, 40.
- extimere 1295, 30.
- extimpro = *extemplo* 321, 15, 1378, 10.
- extinctorium 387, 10, 592, 20.
- extiores — *extiores* 215, 5.
- extra: ab extra villam et ab intra 267, 40.
- extravagans 189, 35, 609, 20.
- extune 38, 40, 160, 25, 409, 10, 410, 10, 572, 35, 584, 10, 602, 5, 657, 15, 665, 20, 675, 25, 677, 25, 970, 10, 1020, 25, 1145, 35, ex tunc 247, 10, 263, 15, 296, 30, 334, 10.
- exulare propter Dominum 791, 30.
- exultabilis 982, 5.
- exurare, *ad medicinam spectans* 1131, 20.
- ey- v. ei.
- fabula: fabulae et inanes lectiones 978, 1; populares 874, 30; fabula prisca 1189, 40.
- facialis visio 455, 15.
- factes, *Feld* (*im heraldischen Sinne*) 240, 15; v. desponsare, matrimonium.
- facilis: de facili *adverbiali sensu* 273, 20, 277, 14; *cf.* de. — *faciliter* 220, 20, 228, 20, 714, 30.
- faciterculus, *i. q. facitergium* 758, 30, 55, 811, 5.
- factus = *factus* 997, 30, 999, 25, 1013, 35; praefatus = *praefatus* 997, 20.
- facultas, facultates, *Vernögen* 10, 15, 247, 30, 373, 30, 875, 15, 882, 30, 890, 5, 1319, 30; facultas sacre theologie, *Fakultät* 88, 50.
- (fa)eculentia 846, 25.
- f(a)ex: non iam rex, sed regni fox 430, 35, 640, 15; regum fox 474, 30; ad fecem oblivionis iusticie devolvi 426, 40.
- falans v. phalanx.
- falso, *Falke* 567, 40.
- falera, faleratus, falleratus v. phalera.
- falla v. phala.
- falsari (monetae) manum dextram amputare 1454, 10, 15.
- famelicus 1088, 15, 1091, 20.
- fames 9, 1, 10, 25, 14, 45, 358, 10, 366, 30, 367, 10, 369, 25, 379, 25, 380, 20, 406, 30, 446, 5, 515, 10, 516, 1, 521, 30, 544, 30, 545, 10, 530, 1, 594, 5, 10, 603, 10, 605, 35, 624, 1, 626, 30, 35, 651, 20, 674, 30, 700, 30, 30, 711, 10, 719, 20, 743, 15, 25, 706, 25, 859, 80, 874, 35, 935, 5, 1411, 1, 1422, 15, 1423, 5, 1474, 1; se ipsum fame interficere 400, 15; famia 741, 5.
- familia *comitatus* 223, 10, 225, 10, 227, 15, 288, 5, 422, 1, 423, 15, 571, 30, 577, 25, 604, 40, 611, 1, 10, 25, 632, 25, 634, 1, 15, 50, 644, 5, 654, 35, 858, 45, 914, 1, domestica 382, 15, 579, 1; (monasterii, coelestiae) 635, 5, 801, 20, 802, 35, 928, 1; familiae 756, 5; utriusque sexus 1011, 20; familiae dispensator 1089, 1; familiae canonicorum 217, 45, 218, 1; clericorum 1069, 25; familia Christi 849, 20; ecclesiastica 1054, 10.
- familiaris *saepius*: s. Paulinae 830, 20; familiaris clerici 859, 20; frater familiaris 1072, 20; familiaris (pape) 456, 10.
- familiola 906, 25, 1135, 35, 1136, 40.
- famulatus angelicus 900, 35; divinus 955, 30.
- fanaticus 1364, 10.
- fantasia, fantasma, fantasticus v. phantasia.

fanula, vestis sacra 758, 10.
(fanum), phanum 100, 40—101, 10.
fasque nefasque 459, 10; ins et fas (vel
similiter) 531, 25, 565, 21, 1217, 10.
1227, 16, 1275, 30; contra fas 628, 21;
phas nefasque confundens 640, 20.
fascos 363, 10, 532, 35; regii 1450, 10;
fascibus uti 1222, 10.
fastus regius 874, 10; rethoricus 960, 10
fatigabundus 558, 30.
fatire — fatigare 1087, 40.
fatuitas asinina 107, 2.
fautio: falsis fautionibus inniti 934, 35.
fe- r. etiam fac.
febricitare 153, 1. 1031, 15.
febrile 1298, 10; cf. frigoreticus.
f. b. febres 7, 45, 34, 21, 119, 15, 138,
1, 203, 30, 405, 10, 52, 515, 1. 585, 1,
20, 602, 25, 611, 25, 620, 626, 1, 662, 1,
672, 20, 696, 21, 716, 15, 801, 15, 820,
2, 846, 15, 889, 15, 952, 50, 33, 953, 1,
1095, 20, 1096, 1, 1103, 15, 1130, 30,
1128, 1, 1140, 1, 1174, 10, 1295,
30 (cordis), 1298, 1, 1305, 15, 1306, 1,
13, 1307, 1, 1320, 10.
feminalia 865, 35.
femoralia 247, 50, 251, 3, 255, 50, 800, 25.
femerorum rapacitas 112, 10.
fenestra coquinae 1475, 1; solarii 1491,
10; fenestras ad modum clipeorum,
instrumenta ad castellum invadendum
adhibita 322, 3.
feodalis, feudalis: feudalia (pheedalia)
bona 451, 25, 653, 10; feudale (feu
dale, pheedale) ius, 20, 80, 392, 15,
539, 10, 560, 3, 616, 30, 21; feudalis
terra 271, 21.
feodare 206, 2, 217, 10, 223, 35, 226, 10,
322, 3, 562, 20.
feodum, feudum, pheedum, phenum
24, 1, 30, 30, 191, 3, 204, 5, 206, 25, 21,
221, 20, 227, 15, 228, 1, 229, 30, 230,
10, 232, 21, 241, 15, 251, 10, 262,
25, 10, 290, 3, 306, 20, 30, 307, 20, 327,
5, 399, 1, 434, 20, 518, 2, 536, 3,
560, 20, 597, 15, 621, 2, 642, 10, 671,
80, 1464, 15; feudum seu (et) homa
gium 146, 15, 80; ius feudi (pheedii)
536, 10, 605, 10.
ferculum, Gericht, Gang 409, 25, 628, 1,
634, 25.
feretrum 139, 10, 181, 40, 201, 20, 297,
20, 620, 25, 983, 10.
feriatas dies atque profectus 969, 30.
fermentatus panis 617, 15.
fermentum 1121, 5, 1133, 40; quod
vulgo manantem vocat 1014, 1.
ferrarius 1000, 15; faber 1121, 5, 10.
ferreus rex (Hillocerus II. apud Tartaros
vocatur) 417, 5; Ferreus, Costa-
ferrea v. Balduinus I. comes Flandr.;
Costa-ferrea v. etiam Bi(r)gerius dux
Dan.
ferrum: ferri candentis iudicium 589,
10.
fertilitas magna 459, 15.
ferto, moneta 629, 40, 630, 35.
ferula magistrorum 1361, 5.
fessio, vox a fessus derivata? 970, 20.
festinacia 382, 30.
festinare aliquem (?) 328, 10.
festivare (ex emendatione viz recta)
328, 10, cf. 45.
festivitas (festum) novem lectionum
(Hildesheimensis) 764, 1, 20; festivi-
tates ydolorum aut deorum 106, 25.
feudalis, feudum v. feodalis, feodum.
feuerpfyle germ. 461, 40.
fex c. lucc.

fibulare v. lingua.
ficta circa Bononiam 394, 10, 617, 20.
fictus, rectigal: de moneta 1454, 5, 1;
saponi 1456, 20.
ficus, ulcus (Graciosa arborum) 1306, 30;
quam ipse Dominus plantavit 771,
20.
fideiussor 332, 3, 15, 451, 1, 652, 30, 857,
35.
fideiutus: a fidelitate absolvere 382, 10,
528, 11, 578, 25, 714, 15; fidelitatem
accipere 974, 15; exhibere 300, 3; fa-
cere 274, 1, 861, 35; iurare 206, 30,
267, 30, 597, 1, 861, 35, 886, 1, 10;
fidelitate iuramentum 411, 10; sacra-
mentum 562, 30, 569, 30; sponso-
res 1169, 10; fidelitate coniux 594,
15; salva fidelitate 188, 30.
fides, Gluben v. catholica: ecclesiastica
121, 10, Slavice gentis 548, 10; ortho-
doxa 1326, 5; recta 7, 10; una fides
mentium 841, 5; universa 841, 1; sa-
cras fides articuli 627, 30; fidei athleta
290, 40; fidei inimica fidei caliditate
968, 30; fidei dogmata 1272, 1, in
fide erudire 124, 1; novella in fide
genere 28, 80; fidei hostes 627, 5; per-
suadere (aliquem) super fide Christi
792, 10; Fides iuratoria 392, 5, 395,
30, 614, 40; iurisiurandi 371, 1; male-
fida 568, 35; matrimonialis 911, 40;
fidem dare 382, 10, 1277, 50; sacra-
mento confirmare 1331, 9—10; fide
solvere 1218, 30; fragentem fidem non
est ei fides servanda 327, 10.
fere v. fere.
feri: in feri esse, i. q. nasci, in statu
nascentis esse, cf. germ. 'im Werden'
456, 20.
filiatio, oppos. paternitas 1381, 25.
filii sacerdotum 1062, 15.
fimbria Domini 771, 80, 773, 30.
finum v. bos.
fire germ.: die vires, fere, fire (zu Er-
forte) 479, 1, 25.
fiscalinus 179, 3.
fiscus 156, 30, 158, 30, 161, 30, proprius
264, 10; de fisco palatii eragare 127, 2;
ad facum publicare 181, 1; a fisco
recedere 182, 35; de fisco curie sol-
vere 609, 5; nominatim afferuntur:
Anilidum, Apuliscum, Belvacus, Se-
gia.
flagellacio 34, 3.
flagellatores 3, 2, 401, 10, 463, 15, 20,
470, 20, 25, 622, 35, 724, 3.
flagelliferi 468, 25.
flagellum 101, 15, 413, 15, 463, 15, 566, 1,
585, 20, 622, 25, 629, 15, 695, 2, 908,
10; cum aculeis ferreis 463, 40; quo
granum excuti solet 357, 10, 592, 5.
flagor, flagrantia 1365, 10.
flammivomus 555, 1, 856, 35, 1098, 40.
flammosus 1099, 5.
fleubothomus = phlebotomus 603, 30.
floccipendere, parvi aestimare 176, 5,
920, 45.
florencia, florenus 328, 5.
floreni 16, 25, 456, 15, 457, 1, 487, 15,
654, 48, 675, 35, 10.
floribundus 913, 30, 916, 3, 920, 10, 921,
10, 927, 1, 932, 15.
floricio 818, 21.
floridus v. juvenus.
fluvium 998, 15, 999, 1; fluvius 320,
20, 519, 10—20.
fluvium neutr. 88, 20.
fluxus sanguinis 815, 29—30; reumatis
et sanguinis 645, 20; ventris 716, 35.
fodessorium, ligo, Hacke 813, 15.
fondare, fry, fonder — fundare 101, 1.

fons caballinus, Hippocrene 1180, 55;
ductilis 442, 30, 650, 1; sacer 1295, 10
(pro baptisimo passim); sacerdoti
lis 189, 1.
foraminosus 590, 20.
forefacere, offendere, nocere 142, 5,
224, 1, 227, 30, 327, 30, — forefactum
158, 25, 241, 2, 283, 10, 15, 264, 1, 302,
13, 30, 304, 15, 320, 10, 321, 35.
foreses, exteri 434, 20; a foro: foren-
sis ecclesia 951, 30; lex 541, 15; foren-
ses dies 453, 35; qui non collegii car-
dinalium est 717, 30.
forest germ., foresta(m), torneamenti
genus 608, 5—15.
forestarius, custos saltuum regionum
147, 10.
forestus, silva, saltus 759, 35.
forinsecus adiectivum 1061, 10.
fors: de foris, draußen 1465, 5, 1466, 5;
cf. deforis.
formula, Chorgestül 763, 30.
fortalium, castellum 110, 30, 35, 117,
10, 25, 168, 15, 172, 15, 23, 204, 3, 205,
1, 15, 206, 5, 221, 30, 225, 5, 227, 10,
15, 231, 10, 25, 30, 232, 15, 2, 233, 15,
2, 240, 10, 244, 15, 10, 245, 10, 20, 25,
260, 3, 267, 10, 268, 3, 269, 1, 314, 35,
30, 322, 5, 330, 1, 15; fortalium 229,
30, fortaleum 110, 35; fortalium 221,
15; nominatim afferuntur: Abba-
tonas, Anghien, Ardre, Aris, Ath,
S. Audomari, Avesnis, Buzegnes,
Condati, Duacum (Tuder), Gembla-
cum, Herkingham, Hornatung, Lan-
drecies, Latocae, Obterbentum, Pul-
chra-domus, Rodescot, Serre, Vies
Ath, Wallers, S. Wiberti Mons.
cf. castellum, castrum, municio.
forteria 304, 24, 20.
fortis v. domus, villa.
forum, quod Gallice dicitur l'estaple
232, 30; forum institueret 206, 20;
mercancia fori 201, 15; forum vulgare
constituere 602, 30; forum maso. gen.
183, 2, — foro compentem acquirere
206, 30.
fossatum 110, 45, 168, 40, 228, 25, 30,
229, 3, 267, 5, 268, 35, 382, 2, 387, 30,
388, 30, 39, 389, 15, 425, 15, 435, 40,
579, 3, 592, 35, 593, 1, 59—5, 594, 1,
25, 604, 10, 635, 25, 644, 30, 35, 649, 40,
650, 1, 736, 5, 737, 2.
fossorium 929, 45.
franchisia, fry, franchise, privilegium,
libertas 230, 3.
frater, id est monachus 166, 10; passim,
v. barbatas, beginus, laicus, Augu-
stinenses, Cruciferi (fin ind. ver. et
verb.), Hospitalarii, Minores, Predi-
catores, de Trinitate, domus Templi,
domus Teutonice.
fraternitatem caritatis concathenare
809, 3.
fratrisca 38, 25.
fratruels 1489, 10.
frenesis v. phrenesis.
frequentatio — frequentia 1320, 10.
frigiditas tromor, Schüttelfrost 554, 10.
frigoreticus 189, 45, 1081, 10; cf. febris.
frigus ex pluvia colligere 889, 15; fri-
goris immanitas 361, 30; intemperan-
cia 382, 20, 577, 20.
fruges et vins immatura 411, 15; laesae
a locustis 746, 1.
frustratorie 539, 30.
frustum, Brandenburgensis quaria
para latent 33, 35.
fugas et appellationes religiosorum
468, 10.
fugere: fugerunt 672, 25.
fullones: platea fullonum v. Erfordia.

funda 664, 15.
fundamentaliter 87, 10.
fundibulari 662, 20, 663, 45.
fundus — *fundamentum* 689, 20, 45.
funes, quibus ligatus est Christus 771, 1.
fur clericus 829, 25. furare *furari*,
plündern 1424, 15. 1425, 11; furari
reliquias 899, 25, (900, 10). furtum
sacratissimum 826, 10.
furare, *wüthen*; furasse 1261, 45.
forficor 1069, 15.
furnus 217, 25, 304, 10, 867, 30.
furor limphaticus 904, 25; satellicius
1168, 10.
furtum v. fur.
fustigare 1065, 1.

galea, *Galeere* 386, 15, 5. 591, 3; 592, 1.
611, 25, 641, 25; gallea armata 242, 15.
galea, *galeida*, *parva galea*: cum arma-
tis galeidis 641, 20; galeidas 720, 20.
galegrum (?), *radix aromatica Indica*
1463, 10.
gallinacius: gallinacia ova 1149, 35.
gardinus 283, 1, 5. 290, 1. 292, 20, 15.
293, 5, 21, 1, 15. 294, 1, 20. 405, 20.
625, 17; guardanus 292, 20.
gardinum conversarum 712, 15.
garcito 1473, 20.
gaudiois 847, 20. 1324, 30. 1327, 3;
gaudioisum gaudium 857, 20 (*cf. laeta*
laetitia ibid.).
gavalum, *season*, *gafol*, *census*, *reditus*
867, 20.
gazophilacium, *arca*, in qua reponen-
tur *erganda pauperibus* 86, 25, 189,
25, 586, 30.
gehenna *saepius*; iehenna — *gehenna*
594, 20.
gehenalis (pocna) 213, 20.
gemeubundus 603, 10, 1062, 40, 1089, 10.
gemeinde, gemeynde (Erfordensis)
germ. 477, 10—479, 15.
genealogia 26, 25, 28, 10, 31, 40, 32, 40,
70, 1, 81, 20, 87, 20, 91, 45, 92, 20,
107, 20, 113, 25, 10, 119, 6, 120, 1,
122, 35, 124, 15, 126, 20, 164, 40, 169,
10—25, 175, 40, 195, 20, 198, 10, 15, 20,
199, 35, 208, 25, 205, 5, 25, 226, 15,
240, 20, 520, 5, 525, 20, 556, 5, 706, 15;
genealogy 517, 20, 556, 15, 559, 35.
genet: dat. generi 587, 3, n. 1.
generalis, *rector ordinis fratrum Mino-*
rum 294, 20, 313, 5, 456, 20, 457, 1,
715, 15; generalis minister, *idem* 294,
40, 295, 15, 713, 35, 714, 20; v. capitulum,
concilium, conventus, decre-
tum, studium.
generatio — *gens* 185, 10, 1202, 40.
generatrix 969, 20.
genimen 616, 15.
gens, *Mannschaft* ex. gr. 120, 40, 231, 20;
gentes, *pagani* 836, 20, 837, 20, 960,
25; *gentes* et populi 1217, 15; v. bar-
batus; ius gentium 921, 40; gens
maledictissima 269, 25; silvae gen-
tium 937, 20.
gentiles 10, 20, 15, 1, 20, 547, 20, 559, 1,
562, 20, 609, 25, 642, 15, 56, 720, 5, 10
795, 1, 814, 5, 815, 25, 817, 5, 896, 35,
978, 1, 1198, 1, 1261, 40; gentilis
homo, *i. q.* *saecularis* 1188, 15; gentili-
um ius 979, 20; lex 661, 20; gentiles
Interas 844, 40; gentilis rex 391, 15,
613, 40; gentilius ritus 661, 20.
gentiliss 155, 10, 548, 5.
genuflexio 34, 5, 20.
geomancia 96, 25.
germana 305, 25.

gestatorium 554, 10; lectus gestatorius
843, 5, 863, 15.
gibbosus: gibbosa puella 615, 25.
gigas, *gygas* 174, 40, 414, 20, 553, 20,
369, 20, 610, 40, 690, 20.
gignasium — *gymnasium* 139, 20.
gingivus, *i. q.* *gingivus* 387, 10, 592, 35.
gypsum 1379, 25.
giratio annualis 898, 25.
girovagus 131, 15, 1043, 20.
glacialis: glaciales dies 393, 20; glaci-
ale
vehiculum, *Schlitten* 20, 40.
gladiatorius: gladiatoria milicia 260, 25.
gladius materialis 456, 5, 557, 5; Petri
15, 40; uterque gladius, spiritualis
scilicet et temporalis 452, 20, 663, 15;
gladius iucundus 116, 15, gladium
accipere 358, 20, 339, 15; excurrere
1261, 25; gladius (regis) in acumino
combustus 11, 1; *cf. ens*.
gleba, *cadaver* 165, 20, 620, 25.
globus, *Reichsapfel* 11, 1; globus igneus
962, 15, 20.
glossa super Genesis 89, 40; interlinea-
ris 184, 20. — glossata biblia 34, 10;
glosatum psalterium 92, 1.
gracia v. grata.
gradale, *cantatorium* 758, 20.
gradina, id est octava pars unzae
1455, 1.
gradus *astronomicus* 95, 15; *mathemati-*
cus 94, 20; XV gradus, *graduales*
psalmi 669, 5; consanguinitatis
190, 25, 20, gradus theologie apex
86, 5.
gram(m)atica 226, 5; gramatica ars
1163, 15.
gram(m)aticales libri (Donati et Pre-
ciani, *i. e.* *Prisciani*) 82, 10.
grammaticus 902, 20, 1181, 40; magister
974, 16; gramatici 111, 25.
granarium 193, 25, 669, 5.
grandisonus 154, 20.
grando 254, 25, 20, 1012, 25, 1022, 1.
grangium, *horreum* 411, 10, 576, 25.
grant *frg.*: le grant hro 175, 20.
(gratia), gracia impetitoris 364, 25, 25,
371, 1, 374, 10; regis 358, 1, 20, 359,
10, 20, 363, 45, 380, 20.
gratificatio *passio*, 863, 45.
gratulabundus 863, 10, 1108, 10.
gravedo etatis 426, 20.
gregator 677, 20.
gremare — *cinmare* 1336, 10.
gremium catholicum 1294, 1.
grex catholicus 1263, 40; monachicus
1298, 20; greges equarum indomitae-
rum 40, 45; scismatici 1156, 20; tur-
marum 365, 20.
griffe, *Croifon* 103, 15. — grifo: grifo
nus abl. (in intersignis), *idem* 87, 15.
griseus: grisei monachi, *l'intercessionis*
411, 5; griseus ordo 385, 1, 419, 20,
683, 1, 685, 1; grisorum religio 687,
5; grisei sanctimoniales 419, 40;
grisea tunica 292, 15, 290, 20; pelles
griseae atque mardellinae 364, 45 (*ubi*
griseae), 384, 10.
grossus: grossum Gallicum 87, 20; gross-
sae atque palpabiles scienciae 86, 10;
Grossus v. Pippinus II. maior domus
Franc.
guantus, *frg.* *gant*, *chirotheca*, *Hand-*
schuh 1105, 40, 1262, 20.
guardianus v. gardianus.
gubernacula regni 10, 20, 374, 20, 434,
10.
gubernator, *Regent*, v. Arnulphus domi-

nus de Matrene: gubernatores pa-
triarum 269, 25; pauperum 284, 15;
ville 267, 20, 330, 20, 332, 15.
guerra, *guerra* v. *verra*.
gulae pruritus 1039, 20; gula, *pellis*
rubricata 945, 1.
gulosus: gulosi monachi 1039, 20; gulo-
sus usus 1061, 1.
gurges sacer, *baptisma* 755, 20.
guttur ultra modum tumidum 989, 20,
guerra v. *verra*.
gy - v. gi.

habere ad concilium pergere 793, 15.
habitus a. Benedicti 1108, 10, 40; cleri-
calis 196, 20, 410, 1, 606, 25, 794, 1;
a. conversationalis 1031, 45, 1120, 20;
fratrum Minorum 286, 15; heremiticu-
rum 38, 20; heremiticus 360, 10; lai-
calis 136, 10, 800, 20, 1102, 25; mo-
nachi 141, 1, 1140, 25; nigrosum mo-
nachorum 196, 20; monachalis 582,
20; monachicus 791, 25, 1090, 45,
1137, 20, 40, 1316, 20; monachilis 932,
1, 968, 20; monasticus religionis 1105,
5; ordinis 285, 20; pauperum domi-
norum 41, 25; peregrinus 854, 10; re-
gularis 246, 1, 949, 10, 950, 4, 35,
952, 15; religionis 108, 20, 201, 25,
289, 5, 409, 10 (novae), 1325, 15; reli-
giosis 600, 15; sacer 1127, 20; sanctae
vestis 1041, 1; sanctimoniales 1130,
25, 1149, 35; secularis 832, 5, 1104, 5,
1323, 25; habitum (animunque) mu-
tare, *ad monachos se convertere* 915,
20, 919, 35.
habundancia v. abundantia.
h(a)eresiarcha (Otto IV.) 579, 5, 580, 1,
582, 1.
h(a)ereticus 12, 5, 246, 1, 264, 5, 40, 390, 1,
391, 20, 45, 392, 10, 398, 20, 459, 25,
471, 1, 524, 15, 570, 10, 595, 20,
597, 25, 613, 15, 614, 45, 656, 1, 736, 1,
737, 1, 854, 25, 925, 20, 1019, 25, 1096,
20, 1105, 10, 1156, 20, 20, 1157, 10,
1209, 40, 1213, 5, 1237, 25, 1241, 15;
neophitorum (neophitana) 1056, 20,
1063, 20; Nicolaitarum 1080, 5; sym-
monica 339, 25, 1051, 20, 1056, 20,
1061, 1, 1063, 20, 1080, 5, 1089, 15,
1093, 15, 40, 1094, 1096—1100, 15,
1146, 25, 1148, 5, 1317, 10; Templa-
riorum 715, 20; cremari pro heresi
390, 1.
h(a)ereticus, h(a)eretici 264, 20, 360, 20,
382, 25, 388, 15, 391, 20, 392, 10, 394, 5,
400, 10, 517, 15, 578, 20, 593, 25, 595,
20, 613, 40, 617, 15, 713, 1, 715, 1, 20,
736, 1, 20, 1055, 20, 1056, 20, 1057, 5,
20, 1059, 20, 15, 1062, 20, 1066, 20, 20,
1074, 1, 1094, 15, 1096, 25, 1097, 10,
1100, 20, 1107, 25, 1119, 25, 1317, 25,
1325, 40, 1326, 1, 1458, 1; symoniacus
1094, 15, 1096, 25; symoniacus et he-
reticus 1057, 5, 1094, 40, 1095, 25,
1096, 1; combusti (igne cremati) 391,
20, 392, 10, 394, 25; hereticus captor
venditorque sacri 1059, 20—10; here-
tica pravitas 361, 15, 606, 25.
haga, *sila* 108, 25, 21, 224, 20, 20, 228,
2, 20, 306, 20, 307, 2.
(h)agiographus 81, 25, 82, 25. — (h)ayo-
graphia 582, 20.
hait nom, id est oditum nomen, *etymo-*
logia nominis Hanoniae 108, 20, 112, 5.
halla, *domus*, in qua ius dicitur 304, 20;
domus, in qua merces venales ex-
ponuntur 306, 5, 40.
hallenses, *Heller* 461, 10, 669, 10, 15,
672, 5; hallensibus, ut vulgari ioco
dicitur, excoctis de testiculis 429, 10,
640, 10.
hantwerke (Erfordensis) *germ.* 477, 45,
479, 25.
(h)ariolus v. ariolus.

- (h)armonica dulcedo 903, 30.
 haro, *clamor* (cf. *Du Cange s. v.*) 175, 20; cf. *hro*.
 haruspicius v. auruspicius.
 hastilandi ara 304, 40.
 hastiludium 42, 20, 226, 15, 462, 35; hastiludium 304, 40, 313, 30, 318, 35, 319, 1.
 hastula — *assula* 630, 20, 25.
 he- r. *etiam* hae-.
 (h)ebdomada 42, 40, 154, 10, 229, 10, 269, 5, 277, 30, 323, 5, 379, 35, 410, 35, 615, 35, 617, 25, 638, 10, 648, 45, 654, 5, 714, 15, 1156, 5; (h)ebdomas 290, 45, 557, 10; (h)ebdomas 34, 15; cf. *quindecim dies* 129, 1, 1085, 30; 10; *ebdo mada* coquinae 1474, 15; *missarum* 1474, 15.
 (h)ebdomadarii (sacerdos) 667, 5.
 heyde *mhd.* 541, 1.
 heuclare — *ciulare* 990, 35.
 heptas 906, 35.
 herbae medicinales 1108, 5; herbarum vires 37, 15.
 herbulu — *erubla* 1000, 5.
 hercucundus, *vox* ab *herciacore* *derivata* herciunde hereditatis equalibritas 51, 30.
 hereditarius r. dignitas, domina, dominus; hereditarium ius 29, 10, 32, 35, 123, 10, 158, 15, 247, 30, 276, 1, 306, 40, 317, 1, 597, 1, 15, 922, 25, 1488, 10, 1490, 10; cf. hereditas; hereditaria pars 049, 10; hereditarius principatus 544, 10; reges naturales hereditarii 149, 10; hereditaria successio 458, 1, 519, 30, 521, 30, 549, 35, 558, 10, 655, 30; hereditarius successio 550, 10.
 hereditas 469, 25, 517, 10, 518, 1, 550, 10, 551, 10, 556, 5, 559, 11, 643, 11, 862, 15, 1012, 25, 1464, 30; herciacunde hereditatis equalibritas 551, 30; hereditas divina 827, 30, 35, imperi 560, 10, *innata* 23, 1; hereditatus ius 428, 1, 639, 5, 1384, 20; cf. hereditarius; hereditas paterna 646, 15, 648, 5; proseribende hereditatis titulus 544, 1; hereditatis traditio 809, 35; hereditatus tradere 794, 10.
 heremita 38, 20, 276, 1, 278, 30, 15, 280, 10, 289, 5, 300, 1, 354, 35, 427, 20, 639, 20, 715, 11, 718, 11, 786, 5, 798, 15, 964, 1, 967, 5, 15, 968, 20, 1059, 35, 1128, 10, 30; heremitarum habitus 38, 20; Wilhelmite 355, 10; cf. solitarius.
 heremiticus habitus 300, 10; heremitica vita 300, 10, 1105, 44, 1150, 5.
 heremitorium 131, 10, 254, 25, 256, 15, 290, 40, 300, 10.
 heremus 253, 35, 254, 1, 279, 30, 355, 10, 427, 20, 639, 30, 961, 35; heremus locus 14, 15.
 heres 853, 15, 918, 30, 921, 15; legitimus 9, 5; naturalis 132, 1, 190, 10; linea heredum (descendendum ab aliquo) 20, 35; Christian heredem bonorum suorum facere (efficere) 921, 1, 30.
 heresis, hereticus v. haer.
 hernicosus 934, 1.
 heros, *militis* 1104, 5 — Cf. eroicus.
 hert, *eyn*, *mhd.* 426, 25; v. domuncula.
 heudum, *metrum* *frumentarium* 299, 20, hi-, hy-.
 hyatus 565, 10.
 hibernus = *hiems* 751, 30 (grandis et durus).
 (hydropicus 1254, 10, 1276, 15, 1305, 20, 1327, 10; *ecus* et *dropicus* 1302, 10; *ydropica* avaricia 1276, 25.
 hiems, hiemps, hyems, hyemps (aspera, diuturna, dura vel tale quid) 358, 10, 366, 15, 367, 5, 372, 20, 382, 30, 386, 10, 392, 35, 404, 5, 430, 5, 437, 10, 577, 30, 616, 30, 640, 30, 741, 5, 903, 15, (calida, lenis, tepida) 393, 20, 394, 5, 403, 5, 542, 30, 624, 45, 969, 1; *masc. gen.* 732, 15, 733, 20. — hyemale resectorium 423, 5.
 (h)iera, *gr. legē vōoco*, (cf. *Isid. etym.* IV, 9, 8) 906, 10.
 hymnidicus, ymnidicus; ymnidicae laudes 933, 25; hymnidii chori 812, 5, 1381, 34—35; libri 82, 30.
 (h)ymnisonus 847, 5.
 (h)ymnizare 899, 20, 903, 30.
 himnodia 905, 10.
 hymnus, ymnus *aepi*; „Te deum laudamus“ 804, 30; dominicus cum reponsorio et collecta 411, 35; ymni matutini (matutinales) 849, 40, 962, 5; sacerdotum apostolorum Petri et Pauli 1068, 40.
 (h)ypocraticum, i. q. *medicamentum* 906, 10. Cf. *in ind. nom. sub verbo* Hippocrates.
 hypocrisis 1296, 40.
 hypocrita 1239, 10.
 (h)ipotesis 90, 30.
 hirallus, *Herold* 304, 30, 330, 5; hirallus 319, 1.
 hiedem v. idem.
 histona *passim*: ab historiis inceptus digredi 238, 35; cf. *ind. nom. sub verbis*: Albani, Amalricus, S. Amandi cenob. Klonon, Andreas Marchanus, Angli, Aquicunctus, Argivi, Austrasia, Balduinus I. imp. Constantinop., Balduinus de Avennis, Belgi, Belgis Armata, Brabantia, Britannii, Britones, Bruno I. archiep. Colon., Cresus, Dares, Dononius, Eusebius (Caesariensis), Flamingi, Franci, Galli, Gilbertus (praepos. Mont.), Hanonia, Hollandia, Hugo (Flavinus), Hugo Tullensis, Huni, Iohannes de Beka, Lancelinus, Longobardi, Lotharingi, Lucius Tunzrensis, Marchianense monast., S. Martini monast. Tornaco, Morini, Nicolaus (Ambian.), Ostrevantun, Pannonia, Picardia, s. Regina, Rethia, Rogerus (Colon.), Roma, Rotundorum societates, Rutheni, Saxones, Scoti, Seanasturum historiae, Senonensis Gallia, Simon fr. Predicat., Tornacum, Treveris, Troia, Tungrae, Ungari, Wilhelmus II. abbas S. Trudonis monast.; v. *etiam* autenticus, chimeralis.
 historialis liber 82, 20, 108, 5.
 historiographus, historiografus: historiographi 85, 5, 87, 10, 1, 90, 30, 104, 30, 112, 25, 126, 11, 133, 35, 167, 1; historiographi croniconum vel annalium 1378, 1; historiographi (regnorum) 81, 30; historiographi (Hanon.) 169, 30; historiographi (Almericus, Andreas Marsian., Balduinus, Gilbertus, Hugo Tull., Sigibertus Gemblac., Thomellus, alii) 107, 35; historiographi (Almericus et Hugo Tull.) 117, 45; historiographi approbati (Almericus, Andreas Marsian., Balduinus, Thomellus, alii) 190, 1; historiographus (Balduinus) 136, 35; historiografus (Beda, Prosper, Sigibertus Gemblac., alii) 107, 5; historiographi (Clarembaldus, Lucius Tungr., Nicolaus Ruederi) 88, 1; historiographus (Cresus) 102, 10; historiographus (Guillemus abbas S. Trudonis Hasban.) 185, 1; historiographi (Hugo Tull., Lucius Tungr., alii) 89, 15; historiographi (Lucius Tungr. et alii) 100, 30; historiographus (Lucius Tungr.) 88, 20; historiographus (Nicolaus) 104, 30; historiographus (Sigibertus Gemblac.) 204, 30; historiographus historiarum Tornac. 99, 5, 35; historiographus quidam novellus fictus ricmatizatus (f. e. *historiographi liberi*) in vulgari, cuius nomen Bucalio sive Bucalus inesse videtur 100, 1; historiographorum opinionones 114, 15, 169, 10; sententiae 92, 20; scripta 112, 35; igno rancia 155, 1.
 histriones, hystiones 304, 40, 428, 1, 521, 1, 639, 35.
 hodium — *odium* 979, 15.
 holocaustum 83, 45, 582, 30, 586, 10, 1320, 20.
 homagium 41, 10, 146, 15, 29, 197, 15, 206, 35, 221, 30, 227, 1, 232, 35, 233, 1, 260, 5, 268, 30, 306, 20, 4, 307, 1, 315, 35, 324, 35, 331, 5, 414, 5, 447, 30, 449, 1, 464, 20, 559, 15, 560, 15, 652, 10, 65; homagium et (scu) feodum 146, 15, 20; homagium lignum 262, 45.
 (h)omelia 758, 45, 836, 25, 30.
 hominium 187, 1, 309, 20, 378, 15, 25, 379, 1, 560, 15, 563, 15, 566, 35, 1164, 15, 1167, 5.
 honorancia civitatis Papie 1450, 10, 1169, 5.
 honestus — *onestus* 802, 20.
 hora — *ora* 810, 5; horae occidentales 960, 35.
 horatorium v. oratorium.
 (h)ordeaceus, hordeum v. ordeaceus, ordeum.
 (h)orison: acc. orizonta 94, 30.
 (h)orologium 7, 20.
 (h)oroscopia 86, 20.
 (h)ortalicium, hortus 296, 20.
 (h)ortus 594, 25, 711, 30, 798, 20, 800, 10, 801, 25, 860, 1; ortus ferarum 448, 30, 652, 35; ortus ad olera fratrum S. Iohannis Valencem. infra accepta castris 217, 30; orti delicturum 923, 10.
 hospes *passim*: hospites et monachi 959, 10; hospites, qui domos incolunt *sub censu annuo* 217, 35, 381, 30.
 hospitallare (ex emendatione) 212, 30.
 hospitallarium, hospitale 259, 1, 274, 40; hospitallarium (T.) 275, 10; hospitallaria, *sing. fem. gen.* *idem* 274, 30, 35, 275, 15 (?).
 hospitallarius 391, 1; hospitallaria 270, 15. Cf. *ind. nomenclum*.
 hospitale 193, 5, 200, 30, 201, 10, 249, 35, 269, 25, 274, 25, 275, 1, 10, 303, 10, 310, 1, 311, 25, 312, 25, 35, 390, 30, 398, 20, 424, 30, 573, 10, 606, 1, 614, 30, 635, 15, 690, 35, 696, 30, 699, 5, 763, 20, 917, 5, 952, 15, 1000, 30, 1004, 25, 1087, 25, 30; cf. domus hospitum.
 hospitallarius 700, 30; rector, rectrix 692, 40, 696, 30.
 hospitare 411, 10, 422, 1, 5, 423, 1, 463, 15.
 hospitium, hospitium, hospitale 464, 45, 722, 30, 884, 20; hospitium (monasterium, *oppositum* exteriori cella) 1083, 35; hospicia munita, i. q. *arz* 225, 3 (?). 444, 10; v. *menae*.
 hospitular v. hospitalar.
 (h)ostagius, *frg.* *hostage*, *obres* 282, 40, 266, 30, 267, 25, 35, 315, 25.
 hostarius v. ostarius.
 hostiatum — *ostiatum* 300, 15.
 hostis, *fem. gen.*, *expeditio bellica* 741, 1, 743, 30; hoste pro hostis 741, 1.
 hostium — *ostium* 301, 30, 35, 972, 1.
 hringe, castra Avarorum 737, 10.
 hro: le grant hro 175, 20; cf. haro, ro ro ro.
 humerale, *vestis sacerdot.* 473, 40, 768, 30, 35.
 hurdus vel hurdum 221, 40.

hus, hús (*dat. búse*), *pl.* husero (*dat. huseru, husiru*) *voz germ., Burg 475, 10* *477, 30; nominativum afferuntur:* Kirchberg, Griffenberg, Müllberg, Wintherc.

husones, *placium genus 573, 25.*

hy- v. hi-.

hydra v. idra.

ī, y-.

iactura v. machina.

ycoma, *gr. εβάρ, i. q. imago 666, 25.*

yeonomus v. oeconomus.

idioma, ydioma 90, 20, 106, 15, 111, 40, 15, 60, 117, 30, 240, 30, 260, 30; idcoma, ydeoma 111, 15, 925, 30; iuxta idioma sui nominis barbara interpretatione expressi 1382, 10.

idiota, ydiota 874, 15, 993, 30, 1056, 35, 1087, 35.

yolatra presbyter 273, 40.

yolatras, colere Driadas et Amadrias 38, 1.

idolatra 925, 40.

idolium 1170, 45.

idolum (Immisu) 733, 30; ydolum Mercurii 95, 40; Pan 94, 1, 109, 40; ydolorum cultores 85, 30; ydolorum aut deorum naturae, formae et festivitatis 105, 25.

idra = hydra 668, 15, 1157, 15.

ydropicus v. hydropticus.

iechna v. gehenna.

iera v. hiera.

igneus: ignea aënis in celo 516, 4; civitas vel ignis Domini 961, 10; via in celo 1428, 1, 1429, 1; ignea columna 1130, 41, 1131, 1; ignea declaratio 1095, 25; igneus globus 962, 15, 30; ignea macula 430, 10, 25; ignea linguae 404, 15; ignea pestilencia 198, 40; spicula 745, 25; tela, vulgariter feuerpeyle 461, 40.

ignicus: ignica aut ignici ludī (?) 1360, 15.

ignis, incendium 12, 35, 23, 1, 208, 40, 225, 5, 267, 10—30, 365, 15, 366, 10, 375, 5, 380, 11, 131, 1, 433, 5, 464, 10, 568, 5, 571, 35, 615, 40, 616, 5, 617, 35, 636, 30, 746, 30, 945, 15, 1133, 10, 1336, 10; de celo 404, 35; instar magnae columnae 963, 30; Greco 586, 15, 587, 10, 55, 592, 20, 30, 51, 503, 1; inextingibilis 568, 5; cf. incendium; ignis, poena: igne comburere 613, 45, 30; consumere 394, 40, 630, 5; (con)cremare 410, 10, 597, 5, 632, 30, 635, 15; ignis purgatorius 594, 35; ignis probatio 868, 15; igne probare 1067, 10; cf. ignea declaratio.

ignivomae prunae 1098, 30.

ignobilis: quidam non ignobilium 429, 20.

ylorum dolor 1103, 1.

illapsum, subst. 565, 1.

illarescere — *hilararescere* 1053, 10.

illaudabiliter 562, 35.

illegitimationis nota 316, 15, 25.

illegitimitatis macula 317, 15.

illegitimus: illegitimi filii 263, 10, 316, 25; illegitima avar 269, 30; v. matrimonium.

illio — *illuc* 999, 25.

illuciansci 30, 30.

illiteratus 368, 15, 593, 35; illiterati, quos conversos vocant 565, 35; illiterati homines 942, 30.

illucere, illuminare 808, 35.

illucubratus stilus 1375, 50.

illuminare, oculorum lumina aliovi resti-

tuere 803, 15, 20, 25, 30, 807, 40, 983, 5, 1000, 42, 1029, 2, 1301, 45, cf. 1302, 1303, 20, 45, 1305, 10, 30, 15.

imaginare 1376, 10.

imber: imbres sulfurei 982, 30; cf. inundancia.

imiscere 1452, 10.

imitare 1022, 25.

imm-, imm-.

immediate 102, 30, 112, 1, 121, 45, 131, 50, 157, 20, 176, 15, 186, 20, 196, 10, 285, 1.

imelliorare 808, 15.

immodico adv. 160, 30.

innunis christiani nominis 941, 10.

innuntias: innuntias 407, 10, 627, 25.

ymnidicus, ymnisonus, ymnizare, ymnus v. hymn.

imp-, imp-.

impensae regiae 881, 30.

imperator (Wilhelmus rex Romanorum) 326, 40, 327, 328, 10; in imperatorem eligere 305, 10; v. oratio.

imperatorius v. audientia; imperatoria celebritas 550, 5; dicio 399, 30; v. dignitas; iussio 1123, 25; maiestas 562, 10, 967, 40; v. reliquiae; imperatorie celebritatis usufructarius 550, 5.

imperialitici consiliarius 1458, 3, 10.

impericio, Zuwendung 160, 30.

imperialis: imperiale 1161, 10; imperialis apex 184, 35; imperialibus armis insignire 843, 20; v. auctoritas, aula, benedictio; imperiales bullae 567, 1; v. castrum, civitas, consilium; imperiale consistorium 327, 1, 5, 40, 556, 5; v. corona; imperiales copias stipare 843, 25; imperiale decretum 879, 25; decus 164, 25, 1173, 1, 1199, 20; v. dignitas; imperiali honore privare 398, 5, 619, 35; imperiale imperium 863, 1; imperiale indumentum 517, 5; imperialis iniuria 968, 10; imperialia insignia 11, 1, 37, 10, 245, 40; imperiale ius 458, 10, 655, 25; imperialis iustitia 934, 30; liberalitas 847, 20; imperiales litterae 556, 5; imperialis magister 844, 30; maiestas 562, 15; munificentia 458, 10, 655, 24; imperialia negocia 538, 25; imperiale officium 23, 15; v. oppidum; palatium 848, 30; imperialis persona 1200, 25; potentia 15, 35; potestas 1028, 30, 35; imperialia preconia 558, 10; previlegia 182, 40, 183, 5, 10; imperialis protectio 434, 30, 642, 40; imperiales sectivae 1167, 35; imperialis sententia 560, 15; sessio 847, 30; imperiale solum 843, 25; statutum 581, 1.

imperialis: imperiosae auctoritatis feminiae 1378, 15.

imperi abbas 1044, 5, 1102, 20; imperii advocatus 444, 25, 452, 5, 650, 30, 653, 30; aerarium 1028, 35; imperium barbaricum 153, 1; imperii captivi 556, 10; capud imperii vinu subitam fert 1212, 30; imperii coadiutor 655, 30; consistorium 327, 1; corona 717, 15, 1436, 5; curia totius imperii 377, 15; imperium dare 1212, 30; imperii decreta 327, 35; decus 948, 15, 1212, 35; (Dei) 992, 45; ab imperio deponere 269, 10; imperii divisio 380, 10, 571, 25; electio 400, 25, 621, 45; electores 1460, 10; falerac 1224, 10; fautores 22, 45; imperii fideles 318, 20, 25, imperio gaudere 1206, 30; imperii hereditas 560, 10; imperium imperiale 863, 1; inevitabile 1050, 30; imperium invadere 106, 10, 164, 1; imperii iudicium 609, 10; maiestas 327, 35; metae 181, 15; ministerialis 553, 1, 6; monarchiam imperii manutene- re 225, 9—226, 1; nobiles imperii congregare 318, 15; imperii op-

pida 1377, 30; non contemptus (*i. q. contentus*) patris imperii 1020, 10; pax inter imperium et ecclesiam 398, 10; pax sacerdotii et imperii rescissa 570, 5; imperium perdere 1202, 5; ad imperium pertinere 42, 35; imperium Pharaonis derelinquere 1036, 10; imperium pontificis 846, 20; plus est imperio pontificis honor 1278, 5; imperii praedia 562, 30; principatus 26, 20; principes 318, 25, 398, 35, 618, 30; imperium regale 187, 15; (regis) 170, 40; catholice imperium regere 843, 30; imperii regimen 23, 30; respublica imperii 204, 35; v. Romanum; in imperio sedere 1212, 30; regnum et imperium Christo servit 1221, 3; in imperium succedere 165, 15, 259, 5; imperii successor 425, 40, 636, 10; summo imperio supplicare 1209, 10; imperium suscipere 516, 35; ab imperio tenere (aliquid) 36, 30, 318, 10, 25; terras imperii tenere 413, 1; possessiones imperii a tenentibus revocare 570, 1; terrae sub imperio continere 327, 40; imperium tollere 1203, 10, 1204, 35; imperium totale 210, 15; translatio imperii Constantinopolitani ad imperium Romanum 161, 9, 30; imperii turbacionem moliri 392, 40; imperium usurpare 574, 10; imperium vacat 669, 40; imperium 669, 40, 674, 5, 1089, 20; imperialis 674, 10.

impetuosus 561, 5, 1267, 5.

impignorare, pro pignore tradere 229, 20, impingere: impingunt in Christum Deum 978, 30.

imposicio, tributum 179, 15, 320, 1. — imposicio manus supreme (pontificalis) 581, 25, 849, 30.

imposterum 891, 50.

impraesens 1348, 30; impr(a)esentiarum 863, 25, 867, 30—40, 966, 1, 10, 1031, 30, 1143, 30; in praesentiarum 869, 40.

imprecabiilis 250, 25.

impregnare 634, 24.

impressio sigillatua 255, 40; impressiones Martus, visio calestis miraculosa 185, 40.

improperare, increpare, improbare 112,

improperiose 112, 5.

improperium *i. q. contumelia, opprobrium* 831, 10.

inabilis — *inhabilis* 555, 35.

inactus, rebus infectis 429, 15, 443, 1, 640, 10, 650, 10.

inaequalitas aeris 969, 35.

in(a)estimandum 580, 30.

inancta, postea, infra 670, 30, 1463, 5, 1478, 10.

inaptitudo 261, 40; cf. ineptitudo

inbeneficiare 372, 30, 374, 5.

incaptus 1073, 5.

incarcerare 175, 40, 194, 25, 267, 15, 291, 30, 326, 15, 398, 15, 715, 25, 926, 1.

incarnator 96, 30, 121, 15.

incarnaciones annorum observare 245, 45.

incaustum, atramentum 674, 40.

incendium 13, 15, 20, 15, 178, 5, 287, 30, 271, 5, 372, 1, 20, 35, 383, 50, 385, 30, 389, 40, 392, 30, 396, 25, 30, 399, 20, 35, 413, 30, 424, 1, 5, 426, 5, 20, 430, 35, 464, 1—10, 471, 20, 50, 540, 30, 582, 5, 597, 30, 614, 20, 616, 25, 619, 1, 621, 20, 623, 30, 40, 625, 35, 626, 10, 627, 5, 628, 65, 629, 35, 631, 1, 15, 635, 2, 10, 639, 10, 640, 30, 642, 15, 10, 643, 1, 647, 15, 30, 649, 40, 650, 10, 651, 5, 653, 10, 25, 655, 1, 663, 5—20, 674, 40, 747, 15, 773, 45, 843, 40, 908, 1, 913, 10, 1089, 35; pirale 945, 15; cf. 207

- 356, 20, 29, 357, 29, 395, 1, 405, 45, 516, 70, 520, 25, 747, 5—20; *cf.* ignis; (ex monte Vesuvio) 1414, 1, 1415, 1.
- incentor 579, 25, 581, 15, 849, 45.
- incibatus, *sine cibo* 586, 15.
- incinerare 405, 45, 425, 35.
- incipere: incepti 197, 35.
- incircumcisus 433, 5, 470, 10, 642, 1.
- incisiones panum 1085, 15.
- inclamitare 1008, 30.
- inclusoria ars 956, 1.
- inclusus, *monachus in singulari cella degens* 826, 30, 828, 1, 829, 1; *inclusa* 690, 35.
- incolatus huius seculi 585, 45.
- incumbere — *incumbere* 894, 40, 902, 35, 40, 905, 1.
- incumbustus 1102, 5.
- incommunicatus 646, 5.
- incompunctus 1297, 1.
- inconclusivo 172, 5.
- inconstitutus 930, 5.
- inconstitutio (Christi) 769, 15.
- inconvulsus 882, 40.
- incorporatio 265, 40.
- incorporare 1351, 25; *canonice* 280, 5.
- incorectus 1165, 40.
- incrastinata die 565, 5.
- increduli 273, 15, 274, 10, 388, 30—45, 594, 1, 792, 20.
- increpare: increpavit 1014, 15; *increpati sunt* 623, 45; *increpantur* 1033, 5.
- merminare, *accusare* 163, 30.
- inculpare 1321, 30.
- incuratus 877, 15.
- incurrere, *sich belaufen auf* 429, 1.
- indecorse 899, 40.
- indefectivus 937, 25.
- indeficienter 660, 5.
- indempnatus 550, 15.
- indescriptus 615, 45.
- indesinenter 135, 1, 523, 10, 1384, 5.
- indibilis 194, 25, 245, 20, 25, 255, 1, 260, 10, 270, 5, 301, 35, 316, 20, 319, 13, 577, 45; *cf.* indicibilis.
- indiffinitus 564, 10.
- indilute 233, 30, 316, 35.
- indisruptus 1010, 30.
- indonatus 846, 35.
- indubitanter 1488, 5.
- induciae 327, 5, 604, 10.
- inducere discordiam 454, 1, 458, 15, 459, 10, 654, 15, 655, 30; *expeditionem* 377, 25.
- indulgentia, indulgentia 5, 5, 193, 1, 201, 10, 273, 10, 393, 25, 400, 10, 401, 30, 402, 50, 407, 25, 434, 31, 5, 486, 25, 10, 487, 1, 15, 488, 5, 528, 25, 616, 35, 627, 25, 637, 10, 644, 25, 689, 30, 719, 1, 783, 5, 787, 30, 1362, 20, 1464, 5, 15, 1484, 30, 35, 1485, 10, 15, 1486, 15, 20.
- indicibilis 436, 5 (*varia lectio*). 553, 20, 571, 10, 574, 20, 577, 5, 614, 55, 846, 5; *cf.* indicibilis.
- inefficax, *infectis rebus* 186, 15.
- ineptitudo — *inaptitudo* (*cf.* s. v.) 219, 1, 283, 11—284, 1.
- inesse = *esse* 100, 1.
- inexcolibilis 928, 15.
- inexorbitans 287, 20.
- inextimabilis = *inestimabilis* 1312, 15, 1325, 35, 1326, 35, 40.
- inexustus 1169, 10.
- infallibiliter 330, 1.
- infamia patricialis 544, 1.
- infans: infans et puer, adolescens et juvenis, *sones et mulieres* 991, 25; *infantes, qui ab Herode occisi sunt* 774, 10 (*cf.* ss. Innocentium reliquiae in *ind. nom.*); v. Petrus fil. (Alfonsi II.) regis Portugal.
- infantia 932, 15.
- infeodare, inpheodare 23, 10, 232, 13, 458, 14—15, 575, 35, 655, 25, 670, 10 (a regno Romano infeodatis) 671, 30.
- infirmaria 34, 25, 296, 30, 633, 35; *cf.* domus infirmorum.
- infirmus stomachi 1086, 35.
- infirmus: infirmorum servitor 1031, 40; v. domus.
- infirmatorium 485, 1.
- infit — *inquit* 1006, 25, 1014, 10.
- infixio 385, 10.
- inflacio 637, 10.
- informatorius (liber) 80, 25, 82, 40.
- infortunare 907, 5.
- infra — *in c. acc.* 268, 35; = *intra* 829, 5.
- infractus (*ab infringere*) i. q. *fractus* 443, 20, 650, 35.
- infula (pontificalis) 350, 5, 394, 15, 542, 10, 40, 571, 25, 589, 5, 617, 30, 815, 10, 849, 25, 40, 924, 1.
- infulare (pontificalibus indumentis, in signis) 850, 1, 861, 15, 926, 15, 1383, 1.
- ingenium, *dolus, machina* 267, 5, 1144, 25.
- ingenuissime 547, 25.
- ingeval, *vox germ.* 612, 50.
- inguen: in inguine crepare 1131, 10, *cf.* 20.
- inguinari: inguinaria clades 821, 15, 822, 1; *pestis* 355, 5, 821, 10; *plaga* 785, 35.
- inhabilitas 263, 25.
- inhirent v. *inire*.
- inhumare, *poena* 222, 45.
- inybere — *inhibere* 1223, 15; *cf.* prohibere.
- inimicabiliter 160, 30.
- inire: inientes 142, 35; *inhirent* 980, 25.
- iniuriatus 615, 15.
- integer, *vox germ.* 477, 25.
- imm- v. *imm-*.
- innata hereditas 23, 45.
- innaturaliter 548, 25.
- innobilis = *ignobilis* 181, 15, 300, 25, 80, 40, 302, 1.
- innominosus *ignominiosus* 270, 25.
- innumerosus 559, 40.
- inobedienciae poculum 1369, 15.
- inopinabilis, *incredibilis* 100, 1, 107, 20.
- inordinabilis 546, 1.
- imp- v. *imp-*.
- inpheodare v. *infeodare*.
- inquisicio 804, 20.
- inquisitor 715, 10.
- inrecusabilis 864, 25.
- inresolutus 1251, 45.
- inrotare, *poena* 222, 45.
- insalutatus 610, 10.
- insanabilis sagitta 9, 50.
- insania 1085, 10, — *insanum*, i. q. *insania* 803, 30.
- inseminatus, *nicht besät* 465, 5.
- insentenciare 548, 30.
- insepultus — *sepultus* 312, 25.
- insidiator sciarus 1286, 45.
- insigne crucis 936, 5; v. *imperialis*; *insignia pontificalia* 861, 15; *insignia regalia* 11, 1; *regni* 381, 5, 576, 15; *sacerdotium vestimentorum* 849, 30.
- insignire imperialibus armis 843, 25; *regali consecratione* 850, 10; *signis militaribus* 221, 45.
- insimul, *frg. ensemble* 96, 5, 103, 25, 146, 35, 179, 15, 243, 1, 245, 10, 272, 10, 287, 5, 303, 15, 322, 1, 324, 5, 405, 20, 443, 1, 625, 10, 650, 10, 684, 35, 1189, 35, 1377, 40, 1452, 10.
- insperato: ex insperato 714, 20.
- instabilis rotatus (monachorum) 921, 40.
- instabilitas (monachorum) 921, 35, 930, 5.
- installare (prepositum), *besallen* 393, 15.
- institor, *mercator* 392, 25, 540, 5, 595, 25, 616, 30.
- institutio apostolica 1383, 25; *institutio principum ecclesiasticorum* 550, 30; *simboli* 106, 30.
- institutum canonicum 927, 15; *instituta ecclesiarum* 384, 30, 588, 30, *regalia* 1450, 10, 1459, 5.
- instructivus (liber) 82, 45.
- instrumentum: instrumenta (bellica) 388, 45, 592, 30, 593, 55, 599, 20, 602, 5; *cenobialia* 930, 15; *diabolium v. tribachum: exhibitio* 646, 10; *invasiva* 322, 15 (*cf.* 5); *purgatorium cocorum* 1382, 10; *instrumentum, charta* 675, 25; *publicum sigillatum* 409, 30.
- insufficiencia 718, 15.
- insultum facere 646, 1, 5.
- intacibilis, *qui non tacet* 905, 20.
- intantum, i. q. *tantum* 915, 20; in tantum *saepe apud Iacobum de Guisio*.
- integraliter 157, 45.
- integrare, *componere* 83, 25, 109, 20, 45.
- intelligibilis etas 912, 25, *maturioris intelligentiae anni* 915, 30.
- intemperies aeris 411, 15, 617, 25, 619, 5.
- intenter exercitationis 811, 10.
- interdicere 616, 25; et *excommunicare* 218, 1, 5, 220, 15.
- interdictum 409, 10, 30, 40, 410, 5, 10, 411, 30, 434, 45, 609, 20, 616, 20, 628, 20, 629, 10, 45, 643, 40; *apostolicum* 588, 20; *commune terre* 218, 1; *gene rale* 220, 15.
- interesse *subst.* 409, 40.
- interlinearis glossa 184, 20; *historia* 164, 10.
- interlocutoria deliberatio 557, 1; *dilatio* 556, 10.
- interloqui, interloquium, i. q. *colloqui, colloquium* 325, 30, 654, 15.
- interminatio sempiterni anathematis 963, 40.
- interneseo — *internecio* 112, 20.
- internuntium 1940, 20.
- interpellatrix 980, 15.
- interpretes 408, 15, 623, 10, 627, 35; *visio nis* 913, 5.
- interpretatio barbara 1382, 10.
- interrex 188, 30.
- intersignum, *Wappen* 96, 45, 97, 15, 240, 15, 266, 20, 313, 20, 25, 322, 30, 325, 5, 10; *intersignia* 97, 40.
- interula, *camisia* 1032, 10.
- intimor 256, 1.
- intimatus 86, 35.
- intitulare 956, 10.
- intitulatio, intitulacio 312, 35, 843, 30.
- intoxicare 407, 1, 413, 10, 437, 10, 438,

30. 444. s. 445. 25. 452. 20. 460. 10.
462. 15. 463. 5. 464. 10. 470. 5. 471.
5. 600. 10. 617. 35. 627. 20. 629. 10.
646. 35. 647. 30. 650. 40. 651. 20. 653.
35.

intra v. extra.

intrinsecate, *vox ignota (brevis?)* 177, 40.
intrinsecus, *nomen* 84, 40. 254, 15.
introductionum (in astronomiam) 94, 35.
intronizatio 209, 10. 282, 40. 289, 25.
584, 1.

intronizare 39, 45. 40, 5. 41, 1. 219, 30.
244, 10. 359, 1. 369, 5. 372, 15. 432, 30.
535, 25. 537, 15. 541, 30. 561, 1. 641.
30. 642, 35. 1474, 15; intronizare
1143, 5.

inundatio 14, 45. 390, 15. 465, 1. 744, 5.
810, 45. 820, 1; aque, aquarum 366,
15. 367, 15. 35. 369, 30. 371, 10. 402, 35.
411, 1. 419, 25. 440, 15. 460, 25. 467, 1.
505, 1. 605, 35. 624, 15. 651, 35. 990,
1. 3; nans 270, 40; pluvie, pluvi-
varum 648, 20. 802, 5; inundatio su-
perioris morbi 1056, 15; inundationis
profluvium 399, 15. 621, 15.

inundancia aquarum 443, 25; imbrum
457, 35. 655, 10; pluvie, pluviarum
401, 40. 604, 15.

inungere in regem 176, 10. 535, 30.

invariare, *pro pigmore trudere* 647, 25.
918, 20.

invalere, *studere, operam dare* 140, 3.

invasivus: invasiva arma 193, 25; in-
strumenta 322, 15.

invasores rerum ecclesiasticarum 880, 5.
inventio v. crux.

investire 1174, 40; episcopos 15, 23.

investitura 11, 45. 12, 1. 378, 10; eccle-
siasticus 11, 20; episcopalis, episco-
patus 363, 18. 378, 30. 532, 10; privi-
legium de investitura 12, 5.

invicem: ab invicem — *ab utroque, i. e.*
e matre et filio 921, 15.

invincibilis 1363, 10.

involutio 200, 30.

involuntarius 556, 1, 20.

locale, *res pretiosa* 194, 35. 301, 20. 25, 40.
302, 10; signa localia 1826, 35.

loculator 521, 1.

locus: loco vulgari 429, 10. 640, 10.

ioziticus (*cf.* Iosias p. 1619) 578, 20.

ipepa 662, 20.

ypocritium v. hypocritium.

ipotesis v. hipotesis.

iris 392, 20. 616, 30.

ironice 1089, 1.

irrefrenatus 112, 15.

irregularitas 618, 10; de irregularitati-
bus divites absolvere 714, 20.

irrequisitus 409, 30. 628, 15.

irriguum lacinarum 548, 30.

isdem — *idem* 551, 15. 553, 15. 1054,
3. 1055, 3. 1061, 10. 1066, 10.
1108, 20. 1120, 1. 1153, 35. 1136, 10. 15.
1147, 10; hisdem 1091, 10; eidem loco
150, 45.

isophagus, i. e. *ισοφαγος*, *gula* 575, 20.

iter Appiae 1118, 25; crucis dominice
377, 25; Ierosolimitanum 859, 40; pe-
grinationis ad sepulchrum Domini
948, 20—35; sanctae professionis 556,
40; Romanum 13, 10; sanctum 559,
40; sancti itineris provincium 555, 5.
25. 45. 558, 40; transmarinum 302, 45;
ultramontanum 1035, 20. 1037, 35.

isubens annus 463, 25. 470, 15. 850, 35.
index 386, 45. 406, 35. 577, 16. 626, 45.
692, 40. 853, 40. 854, 1. 858, 20. 859, 40.
875, 30. 975, 10. 1008, 15. 1227, 1.

1451, 5. 1467, 1; indices advocati 623,
45; index delegatus 317, 5. 318, 10;
illius irridicioris 561, 15; ordinarius
618, 10; palatinus 1451, 3; regis 1433,
20. 1434, 1. 5; iudices constituere 793,
20; iudex (*caelestis*) 644, 5. 25; tro-
mendus 1012, 35.

iudicialia: iudicialia leges 845, 10; iudi-
cialis pressura 1218, 10; iudicialia
scriptum 966, 35; iudicialis sedes
1244, 1; sententia 1489, 10.

iudiciarius: iudicium ordinem habere
11, 55; iudiciaria potestas 156, 25;
sententia 517, 40. 600, 25. 934, 15.

iudicium 405, 35. 446, 1. 589, 45. 609, 20.
620, 5. 651, 30; aeternum 1466, 15;
apostolice sedis 964, 1; candelis
ferri 516, 20. 85, 889, 10; Dei, Domini
411, 20. 617, 25. 618, 45. 623, 25. 628,
30. 663, 10. 630, 30. 641, 30. 684, 1.
717, 25. 1479, 30; divinum 640, 15.
650, 30; ecclesiasticum 925, 30. 35;
omnium hominum 666, 30; Romani
imperii 603, 10; par 882, 10; peniten-
cie 156, 5; pontificale 1197, 10; prin-
cipum 362, 1. 373, 20. 374, 1. 531, 15;
tremendum 970, 20; iudicis tribu-
nibus ventilare 934, 40; seculare
390, 1. 398, 15. 410, 1. 597, 20. 639, 5;
spirituale 410, 1; ius et iudicium
1248, 25; coram iudice 668, 45; iudi-
cium postulare 364, 5. 534, 5; iudicio
presidere 603, 5; pro iudicio pacis et
quietudinis visitare 600, 5; stren-
uitas iudiciorum 588, 40.

iuger, iugensis 676, 5.

iuramentum 119, 15. 191, 25. 221, 20.
231, 1. 287, 25. 30, 289, 15. 311, 10. 332,
20. 409, 1. 880, 5; advocati 880, 10;
corporale 597, 1 (*cf.* 312, 15); fidei-
tatis 411, 10; optimatum 745, 20;
iuramento assecurare 228, 35; tutore
pro iuramentum assignare 126, 35;
iuramento se asstringere, constrin-
gere 266, 5. 378, 5. 10; cum iuramen-
tis se excusare 319, 15; iuramenta
facere in manibus prepositi et iura-
torum 333, 45; (cum) iuramento fir-
mare 270, 25. 319, 1; iuramento se
obligare 370, 1. 378, 25. 379, 1. 20. 30;
iuramentum prestare tactis reliquiis
597, 1; contra decreta et iuramentum
1226, 3.

iurare ad s. evangelia Dei 332, 35; more
consueti comitum 331, 5. 15; v. fidei-
tas, propria manu 880, 15; securita-
tem 352, 10. 577, 5; per sanctos 884,
30. iureiurando 285, 40. iurata
(villae) 267, 45. 304, 1. 5. 20. 314, 10.
332, 20. 333, 10. 25—35.

iuratoria fides 392, 5. 595, 30. 614, 40.
iurisdicchio 441, 1. 25. 564, 30. 565, 10.
649, 20—35. 665, 1. 10. 934, 30; iuri-
dictio 32, 20; a iurisdictione episcopali
canti 39, 1; iurisdictionis illius iudi-
ces 561, 15.

ius 166, 10. 206, 30. 689, 10. 690, 15. 759,
11. 848, 15. 861, 5. 864, 35. 934, 25.
970, 15. 1057, 25. 1066, 30; ius advo-
catiae 647, 25; apostolicum 1269, 1;
apostolice sedis 365, 10. 534, 20; cae-
sarum 1162, 10. 1270, 10; capituli
655, 45; catholicum 845, 25; censuale
763, 15; civile 402, 30. 517, 25. 589,
35. 624, 20. 1451, 3; civitatis 763, 15;
clericale 852, 30; a iure communi ex-
communicatis 269, 1; ius divinum
1269, 40; dotalicii 190, 10; ecclesiae
27, 5. 588, 30. 882, 15. 942, 10; ius
et tutela Romanae ecclesiae 965, 35.
ius baptismali ecclesiarum 942, 25;
eligendi papam 119, 20; regem 671,
25; emptionis 428, 1. 639, 35; epi-
scopi 1304, 35. feudale 26, 20. 392, 15.
539, 40. 560, 5. 616, 20. 35; fendi 536,
10. 605, 10; gentium 921, 1; genti-
lium 979, 20; hereditatis 428, 1. 639,
35. 1384, 30; hereditarium 29, 40. 32,
35. 123, 10. 158, 15. 247, 20. 276, 1. 306,
40. 317, 15. 597, 1. 10. 922, 35. 1488,

40. 1490, 10; imperiale 458, 10. 655, 25;
matrimonium 942, 25; matrimoniale
556, 30. 615, 10; metropolitanum 11,
60; monasterii 905, 30; nature 289, 15.
937, 30; naturale 113, 45. 308, 30; an-
tique nobilitatis 426, 30; oblationis
646, 20; ordinarium 845, 10; iuris ordo
618, 10; ius pa(r)ochiale 265, 35. 310,
20. 311, 10; pastorale 926, 20; pater-
nale 328, 20; patronatus 606, 30; iuris
periti 317, 25; iuris placitum 1451, 1;
ius Pragensis 689, 10; iura principa-
tum 556, 25; pristina 1170, 5; ius
privilegiatum 859, 1; propinquitas
123, 15; proprietatis 192, 5. 934, 35;
iura provincialia 450, 1. 662, 30; sui
iuris redditus 862, 15; iura regalia
1278, 1. 1451, 10; ius regni 11, 25. 395,
25. 329, 30; iuris regula 327, 10; ius
Romanum 1162, 15; iura sacerdotum
1161, 45; ius sacrum 1175, 25. 1274,
10; synodale 880, 10; successiones na-
turales 192, 5; quod Swavey vocatur
26, 5; terrenum 589, 35; tuncionis
598, 5; in utroque iure peritus (*per-
fectus*) 273, 5. 274, 15; utriusque iuris
doctor 467, 20; ius et consuetudo 314,
15; iura et constitutiones 458, 30; ius
et fas 1217, 40; non fas, non iura
1227, 15; contra ius fasque 531, 25.
1257, 45; ius et iudicium 1248, 25;
iura et libertates 192, 1. 308, 10; iuri
(ab)renunciare 560, 15. 562, 5. 624,
10; iura concedere 443, 20. 650, 25;
iniuste suo iuri coniungere 1001, 20;
suo iuri mancipare 1194, 10; novum
ius d. meretricio 581, 5; iura resili-
tare 850, 35; cum omni iure suo tra-
dere 759, 15.

iurisurandum 408, 1. 646, 45. 647, 30;
iurisurandi fides 371, 1; sacramen-
tum 381, 5. 382, 35. 550, 35. 576, 15.
578, 15; iure iurando firmare 229, 35.
359, 35; iurare 285, 30; se obligare
370, 1; ius iurandum requirere 602,
15; per iurandum se subdere 437,
25; contra iurandum 438, 45; sub
testificatione iurisurandi 581, 1.

iusso imperatoria 1123, 25; regalis 799,
30. — iussa regalia 1291, 20; sacrata
1227, 15; veterum patrum 1170, 10.

iusta (*ex emendatione*), tormentum,
i. q. *quoque* 602, 20; *cf.* *zocet*.

iusticiabiliter 304, 20.

iusticiarius imperatoria 459, 20.

iustitia imperialia 934, 35; synodalis
882, 10; iusticie equitas 621, 10; co-
rona 756, 10; fautores 934, 40; phae-
rata flexibilitas 112, 10; inimicus 621,
1; prosecutio 621, 5; regula 1148, 15,
violatio 882, 1; iustitiarum secularium
neglectus 881, 35; iusticia
iurisdicchio 304, 1. 10. 307, 40. 321, 3.
iuvendis actas 850, 5. 932, 45; etas et
levitas 453, 3; iuveniles anni 1166,
25; doli 1166, 20; iuvenilis mobilitas
843, 20. — iuvenlitter 875, 40.

iuvensis 195, 30. 305, 20. 394, 15. 399, 40.
421, 20. 431, 15. 35. 460, 15. 473, 25.
474, 10. 792, 5. 859, 5. 991, 25. 1014,
30. 1130, 20. 1166, 25. 1168, 3. 20. 40
alibi; iuvenis effectus 1322, 2; iuvenis
— *iunior* 418, 5.

iuventus 226, 35. 435, 21. 25. 846, 30.
1168, 15; florida 932, 1; primæva
948, 15 (*cf.* 1149, 30. 40); prime iu-
ventutis dies 311, 35.

K • v • c.

labyrinthus 1242, 5; laboratus 1199, 5;
labyrinthi scripturarum 844, 20; labori-
tudinis desperationis 563, 10.

labia amputare 322, 30; (mortui) cum
cultro aperire 630, 30; diversorum
laborum lingua 384, 1. 384, 5.

laborare orando 919, 25; precibus 804,
30.

laborator 180, 25, 182, 5.
laccosere: laccoscerunt 170, 1.
lachus, *germ. läche*, i. q. *signum termini* 519, 10, 20.
laeta laetitia 837, 40; cf. gaudiosus. —
l(a)etabundus 581, 10, 586, 1, 991, 25.
l(a)etania 138, 35, 151, 30, 590, 30, 807,
15, 80, 808, 5, 907, 30, 992, 5, 1002, 30,
1006, 5, 1008, 25, 1061, 30, 1095, 10,
1098, 5, 1344, 15, 1473, 20, 1478, 20,
30, 1481, 6; letaniae Gregorianae
1803, 5; litania 889, 40, 989, 40, 991, 1.
l(a)etifer 1053, 1, 1065, 20, 1067, 45,
1071, 1, 1226, 10.
l(a)etificare 178, 10, 364, 45, 388, 30,
503, 45, 612, 25, 644, 25, 944, 10, 1184,
25, 1294, 10, 1380, 35.
lagenae, *Flasche* 469, 5, langueua 1040,
1, 10.
lacialis habitus 136, 10; ordo 756, 1.
laicus *saepe*; layorum arbitrium 369,
1; laicus in coniugio habens consanguineam
1074, 85; layorum concen-
sus 586, 5; laicus conversus 948, 20;
laicus (frater) 25, 15, 45, 283, 1, 290,
30, 293, 30, 948, 10; laici diversi ordinis
1085, 20; layorum pompa 641,
30; palatini proceres laici 135, 40;
laici potestas 156, 30; laici religiosi
196, 30; laici vestis 1249, 45.
layarii, *clericatus ordinem abicere* 31, 5.
lambrusca — *labrusca uva* 1322, 4, 15.
lampas 1138, 10—30, 1473, 5, 1480, 5;
lampas Phoebigena 755, 30; lampas
tres s. sepulchri (Ierusal.) 404, 35.
lana: vestimenta de lana 1437, 5.
lanae *scil. vestis* 531, 25. lanci et
linei panni 1462, 1.
lanca (Constantini Magni) 177, 20;
regula, regis 8, 10, 25, 10, 35, 11, 1.
527, 15; lanchea 322, 1, 331, 20; lan-
caes duas optimas mittere, *vestigal*
1452, 15; unam lanceam optimam
offere 1457, 1.
landesherren *vox germ.* 479, 20.
lanca v. lana.
lange v. Huc mag. cons. Erford.
langor tenebrosus 1321, 15.
langueua v. lagena.
lantgravia 384, 40, 405, 35, 410, 15, 438,
15, 454, 30, 465, 10, 535, 15, 538, 25, 30,
548, 1, 588, 5, 10, 613, 30, 626, 10, 645,
15, 15, 647, 10, 658, 1; lantgravissa
625, 10, 645, 20.
lantgravius 5, 15, 355, 45, 368, 40, 370,
35—385, 40, 390, 20, 403, 5, 411, 10,
414, 5—427, 10, 437, 20, 443, 5, 446,
20, 447, 10, 451, 20, 454, 465, 30, 532,
567, 371, 574, 577, 25, 578, 16, 20,
587, 15, 589, 658, 722, 1, 724, 20;
landgravius 375, 3, 391, 15, 402, 10,
542, 10, 600, 35; landtgravius 32, 5;
langravius 722, 15; langravius 532,
15. lantgreve *mhd.* 477, 25. *V. sub*
Hassia et Thuringia in indice nomi-
norum.
lapidea 277, 20, 691, 15, 693, 30, 705, 10;
lapidea magister 694, 1. *Cf.* lato-
mus.
lapideus: lapideae litterae 832, 15; la-
pideus ponis 451, 20.
lapis crystallinus 426, 30; onichinus
560, 3; porphyreticus sculptus 232, 5;
lapides (inscripti) 831, 30, 40, 832, 15,
25, 35, 833, 15, 20; secti 668, 25; lapis
de nubibus 365, 1, 534, 35; lapis nati-
vitatibus Domini 485, 10; lapis, super
quem sedit, quando baptizatus est
Dominus 972, 5; lapis, in quo scditi
Dominus, quando misit hinc discipulos
ante faciem suam 770, 45—
771, 1; lapis Domini, super quem
sedit, quando discipulos suos docuit
"Pater noster" 483, 15; lapis, super
quem stabat Dominus, quando dixit

Petro: "Tu es Petrus" 817, 15; lapis,
super quem sedit, quando quinquē
milia hominum aedificavit (Dominus)
972, 5; lapis, super quem cravuit Do-
minus in monte Oliveti 972, 6; la-
pis, unde ascendit Dominus 485, 15;
lapis, ubi Christus ascendit in celum
1487, 15; lapis, ubi stetit, quando
transfiguratus est (Dominus) 972, 5;
lapis, ubi sancta crux posita fuit,
quando Dominus crucifixus est 771,
20; lapis, ubi sancta crux inventa
est 771, 20; lapis specus s. Benedicti
485, 5; lapis, super quem s. Cecilia
interfecta est 786, 10; lapis, super
quem innocentes sunt occisi 770,
40; (unus) lapis, cum quo lapidatus
est (fuit) s. Stephanus 771, 10, 817,
20; lapis, qui iacuerat super sepul-
chrum, super quem scditi angelus
404, 25; lapis, quem angelus revol-
vit ab hostio monumenti 972, 1;
lapis rotundus in ecclesia S. Micha-
elis Papiensi 1450, 30.
laquear superius turris 629, 35.
laquearium = *laqueur* 394, 1, 617, 10,
1138, 15.
lares v. domuncula.
largifluus elemosinarius 712, 20.
largitas oculorum 803, 25.
Largus v. Otto II. marchio Branden-
burg.
lascivia verba perferre 979, 10.
laterales, *familiares* 704, 30.
lateraliter 530, 10.
lateres cocti 267, 3.
lati, *laei, laeti* 793, 1.
latinizare 564, 15; cf. Latin. in *ind.*
nom.
latitudo, *geographische Breite* 94, 20, 21,
95, 20.
latomus, *lapicida* 665, 5, 666, 25.
latrina 148, 45.
laudissimus 586, 1.
laureare (martyrii palma) 254, 20; lau-
reatus sanguis 1365, 20.
laus: laudes 283, 20; (hymn)idice 933,
20; matutinae 808, 30, 1137, 10; cf.
e. v. vesperinae 1346, 10; vesperi-
nales 430, 20; omne festum habens
proprias laudes 390, 1, 598, 15; laudes
cum iubilo 896, 30.
lavandarius, manualis persona, *servus*
pauis eluendis additus 1471, 20.
lavatorium 394, 15.
laxitudo 913, 1.
lectare — *delectare (f)*, *malim* — *lac-*
tare (cf. dictatos — ditatos 1494, 40;
doctata = *doctata* 1489, 1) 1450, 15.
lectio: lectiones (*sacerdotales*) 279, 20,
390, 1, 573, 10, 598, 15; lectio in mensa
359, 1, cf. 1058, 10; lectiones noctur-
narum 996, 10; lectio de veteri testa-
mento 1134, 35; lectiones ad respon-
soria 1096, 35; lectionem legere 456,
30; lectiones sex Graecas primum, sex
Latinas alteras legere 1486, 20; fabulae
et inanes lectiones 978, 1; lectio f. q.
scriptura sacra (an sermo?) 1217, 10;
lectioni (i. q. *legendo*) operam dare
969, 35, cf. 582, 20.
lector 761, 15, 762, 1; curie 715, 20; pro-
vincialis Minorum fratrum 714, 30.
lectualia 577, 40.
lectura 92, 10.
lectus v. gestatorius; lectus Domini, in
quo iacuisse fertur 483, 15; in quo
natus est Dominus 770, 40; s. Petri
779, 20, 25, 817, 20.
legalis: legales disciplinae 923, 20; libri
82, 20; legalis traditio 903, 20; clerici
non legaliter ordinati 1143, 20; sacer-

dotium minime legaliter acquisitum
1147, 5.
legare testamentum 298, 1. — legatum
310, 45.
legatio *saepe*; legacio peregrinorum
202, 30.
legatus *passim*; catholicae fidei 528, 15,
collateralis 380, 10, 571, 25; a latere
summi pontificis 181, 20, 328, 5; ho-
noratus 444, 15; Sathanae (i. e. *im-*
peratoris) 1214, 1.
legenda 92, 20, 960, 1; sanctorum atque
sanctarum 107, 30, 128, 5, 157, 45;
translacionis s. Alciadi 140, 45, s. Ba-
dilonis 143, 20; s. Benedicti 124, 10;
b. Bernardi 220, 30; s. Domini 245,
45; s. Droonis de Sebourch 239, 1;
b. Francisci 245, 45; b. (s.) Gisleini
111, 5, 177, 40; s. Humberti Marico-
tensis 108, 35, 111, 5; s. Ydulpfi 123,
10, b. (s.) Maximi 143, 35, 144, 40,
145, 1; s. Obeiti 111, 5; s. Rietrudis
138, 3; s. Veronis 85, 40, 111, 5; b.
Waldetrudis 128, 10; s. Wandrageselii
124, 10; legende Hungarorum, Re-
ctorum atque Monachorum 85, 10.
legio 1245, 1; (curiae caelestis) 180, 1;
demonum 815, 20; martyrum 1376,
10, 1377, 6; militum 364, 40; Romano-
rum 15, 15; legiones taxatae mille
militibus 1371, 1.
legitimus: legitima scil. *uzor* 402, 10,
473, 25, 624, 20; legitimi anni 268, 20.
legitimum consuetum 913, 15; legiti-
ma contrahalis 445, 10, 651, 10; legiti-
mae filiae 264, 40; legitimum heres 9, 5;
legitima hora 602, 15; legitimus ma-
ritus 263, 25; legitima provocacio
317, 20; legitimum testamentum 135,
20; legitima traditio 922, 20; regu-
la legitimi thori 915, 15.
leo, *signum armorum* 84, 5, 97, 15, 25, 35,
240, 15; Leo v. Heinrich XII. dux
Saxon. et Bavar.
lepra pravitatis 1036, 20; symoniaca
1098, 25.
leprosariorum 207, 1, 274, 20, 333, 25. —
leprosiarum loca 258, 10. — lepro-
sarium (*vel aris*) 274, 15. — lepro-
saria 200, 35, 330, 20; domus 201, 5.
leprosus 169, 15, 193, 15, 257, 1, 258, 1,
388, 10, 560, 25, 593, 30, 600, 15, 637,
10, 722, 35, 864, 1; leprosiarum edi-
ficia 201, 1; locus 332, 15.
(lethargia), lethargia 471, 1. lethargia
infrumtas 274, 20.
leuca, *fig. lineae, gallicae Meile* 176, 25,
269, 1, 331, 20, 407, 45, 627, 10; leuca
156, 25.
leva, rebellio 841, 15.
levare aurum 1455, 1, 1456, 1. leva-
tores auri 1454, 15.
levita 134, 10, 136, 20, 138, 5, 15, 142, 20,
861, 25, 807, 15, 809, 35, 15, 846, 1,
847, 20, 849, 5—25, 1072, 1, 10, 30,
1117, 5, 1467, 1.
lex 381, 5, 593, 20, 715, 25, 846, 10, 1270,
20, 45, 1285, 10; antiqua 267, 35; leges
apostolicae patrumque piorum 1190,
30. — Belensis regni aut Hanoniensis
principatus 85, 20; lex canonica 943,
20; capitalis 1207, 25; christianorum
174, 10, 15, 387, 10, 503, 1, 30; r. decre-
tum: divina 460, 5, 542, 20, 851, 15,
1061, 30, 1206, 15; *saepe*; legum doc-
tor 260, 25; legum dominus (Clemens
IV.) 402, 10, 624, 20; lex ecclesiastica
941, 20; forensis 541, 15; gentilius 661,
20, leges humanae 542, 20; lex Iudeo-
rum 433, 5, 642, 1; leges iudiciales
845, 10; lex iuris civilis 589, 30; Mon-
tensis 308, 5, 331, 5; leges rurales
875, 30; patriae 1174, 15; legum pe-
ricia 588, 35; legum reparacio (Grego-
rius VII.) 1289, 1; leges (Saxoniae)
793, 3; legum utilitates 589, 40; lex
(ab Ottone I. viduis et orphanis

lms 448, 30. 652, 25; in horto ferarum 448, 30. 652, 25; ludi et epula 22, 10—30; theatrici 1360, 15.
 lues mortifera 370, 25. 588, 10. 1459, 25; cf. pestilentia.
 lumen (in dormitorio) 1043, 5. 1085, 10; imperatoris (in ecol. S. Syri Pap.) 1457, 5; lumina laxare non posse 1307, 1.
 luminarium 1883, 10; (ecclesiae) 1484, 30.
 luna (con)versa in sanguinem 4, 10. 360, 15. 746, 30. 1410, 5. 1411, 5; conversa media in sanguinem et media in nigredinem 1408, 15; obscurata 1412, 10. 1413, 5. 1414, 10. 1415, 5; tetro igne sanguinei coloris apparuit 747, 10; cf. eclipsis.
 Impaner 581, 5. 583, 30.
 lupus 1307, 30; lupi in Frankonia 406, 30; puer a lupis educatus 436, 25. 645, 10; deportatus 461, 10.
 lustrum 173, 45; libras nummorum dat septem lustra id est XXXV 216, 30.
 lutifidulus 526, 1.
 lutuosus 928, 15.
 maceraco 566, 1.
 maceria 90, 45; *maurus* 1014, 1. 1087, 20.
 machadenicus character 1019, 25.
 machina per machinam iactare 623, 5.
 machinam stelliferi mundi gubernans 902, 15.
 machinamentum 543, 30; diabolicum 1070, 30.
 maga 1275, 5. V. *magus*.
 magiona 1191, 35; magicae artes 1365, 5; magicum carmen 1206, 35; magicae fraudes (Petri) 1211, 10; magicae prestigiae 672, 30; magicae sordes 1170, 15.
 magister 139. 196, 15. 30. 217, 30. 221, 15. 223, 15. 30. 280, 35. 270, 25. 384, 20. 387, 30. 389, 35. 391, 30. 35. 40. 395, 10. 15. 396, 25. 672, 10. 40. 573, 1. 5. 574, 1. 10. 592, 45. 597, 25. 606, 25. 613, 15. 614, 35. 615, 15. 618, 5. 35. 626, 30. 634, 25. 635, 30. 667, 35. 670, 30. 676, 30. 677, 10. 702, 5. 705, 1. 844, 30. 22. 832, 30. 1002, 1. 1361, 5. 1376, 1; in artibus 107, 35; bestie 690, 10; camerae (regis Langobardorum) 1452, 15. 30. 1453, 1. 30. 1454, 5. 15. 1456, 5. 25. 1457, 1. 15. 20. 1458, 1 (magistri uxor 1453, 10); in cantibus 571, 15; capitaneus peritus in pluribus linguis 396, 5. 618, 35; carceris 1028, 10; consulum 423, 30. 427, 5. 435, 10. 447, 5. 638, 15. 30. 644, 35. 652, 5 (cf. meister); domus Teutonice (ordinis T.) 35, 13. 394, 20. 617, 30; grammaticus 974, 15; imperialis 844, 30; lapidea 694, 1; lapideum 692, 35; literalis 873, 15; milicie 119, 10; militum 1018, 15. 1021, 35. 1125, 25. 30; monetae 1454, 1—10; nautarum 1456, 15; operum 295, 30. 296, 10. 1378, 30; phisicus 463, 40; piscatorum 1456, 1. 5; provincialis 1081, 5. 10; scolarium 874, 10; in studio positus 618, 1; (milicie) Templi 388, 35. 424, 25. 593, 60. 635, 15; theologus 386, 30. 400, 30. 591, 40. 621, 35. 40; theologiae 463, 35. 711, 25; magister et fratres 201, 1. 10.
 magisterium 577, 1; magisterii contemptor 839, 10; regularis disciplinae 1122, 5; scolare 844, 30. 845, 1; principatus sive magisterium 835, 1.
 magistra 693, 25. 696, 40. 941, 25.
 magistratralis cura 1361, 5.
 magistratus camerae regis (Langobardorum) 1457, 35. 1458, 1.
 magnates 12, 45. 318, 30. 355, 30. 410, 30. 621, 35. 658, 10. 559, 15. 628, 30. 1462, 30. — magnati 555, 25. 577, 20.

582, 5. 590, 15. 596, 15. 609, 45. 610, 5. 648, 1. 713, 30.
 magnificencia regalia, regia 380, 25. 421, 30. 422, 20. 426, 1. 431, 10. 434, 1. 436, 15. 633, 30. 634, 15. 641, 5. 645, 5; magnificencie Polonorum apex 601, 35; magnificencie vestra, *allocutio* 601, 25.
 magnificus princeps 614, 5 — magnificus 134, 1.
 magnus: magni in mundo 26, 80; magnus 81, 1. 86, 30. 90, 45. 94, 35. 95, 45; Magnus v. Carolus I. imp., Otto I. imp., Otto dux Saxon., Otto II. marchio Brandenburg.
 magus 396, 10. 525, 15. 618, 30. 1158, 15. 1203, 5. 1211, 15; evangelicorum magorum (tra corpora 371, 5. 537, 25; cf. Simon magus, V. *magus*.
 maestas, *imperator* 372, 40; divina 318, 30. 388, 40. 593, 60. 961, 5; imperii, imperialis, imperatoria 327, 35. 552, 15. 562, 10. 967, 40; lese maestas criminis 552, 45; reus 35, 15. 532, 10. 552, 30; regia 23, 10. 41, 60. 370, 15. 373, 45. 380, 25. 399, 20. 540, 20. 681, 25. 621, 30. 876, 35. 878, 30. 881, 30; maestas vestra 955, 10. 956, 35.
 maiores, *potentes* 388, 40. 559, 45. 593, 30. 879, 35. 1252, 30. 1267, 25; cives, civitatis 565, 5. 1317, 30; maiores natu civitatis 1455, 10; exercitus 604, 30; urbis 1266, 30; maiores et minores 296, 1. 1318, 20; terre 597, 1. 952, 1; maior domus 127, 30. 133, 25. 134, 30. 137, 5. 15. 145, 35. 155, 40. 480, 30. 657, 10. 15. 1494, 10. 1488, 15. 40. 1489, 30; maiores, *pro avi* 613, 35. 963, 10; *aequus*; maiorum linea 921, 15; tituli 920, 1; Maiores fratres v. *Predicatoris in ind. nominum*.
 malactium, gr. *μαλακτικόν*, *medicamentum emolliens* 906, 10.
 maldrum, *Müller* 406, 30. 626, 30. 629, 25. 40. 630, 35. 643, 30. 653, 30. 669, 10. 30. 673, 20.
 maledictissimus 319, 20.
 malefida fides 568, 35.
 maleficus, frg. *mauweis* gré 300, 10.
 males (en malis?), cf. *voz germanica malhe*, frg. *malle*, *perra* 1452, 5.
 malignanter 313, 35.
 malignitas aeris 991, 15.
 mammae amputare 662, 30; succidere mulieribus 677, 25.
 mammon 208, 20; mammona 525, 5.
 managium beghinagii 311, 10.
 manaria, ital. *manroia*, *securis* 1014, 1.
 manipatio cippi 524, 10.
 mancosus, *nummus* 1454, 1.
 mancus, manchos 714, 25. 715, 10.
 mandare aliquem 302, 1.
 manducare 427, 30. 639, 25. 876, 1. 1068, 25. 1149, 25. 1191, 10.
 manere villam, *incolere* 304, 5; esse 872, 25.
 manerium, frg. *manoir*, *habitu*, *villa* 168, 10.
 mangnus, mangnificus v. *magnus*.
 mangonella, *machina iaculatoria* 287, 30.
 mania 517, 40.
 manicare, *proficisci*, *festinare* 1380, 1.
 manipulus — *manipulus*, *sudarium* 603, 25.
 manna 408, 35. 628, 10. 771, 15 (s. Iohannis ev. 777, 5 quod plebs filius Israel de celo et fuit per s. Willybrordum ep. de Iherosolimis translatus). 817, 15 (Domini).
 mansa 1084, 10; cf. *mansus*.
 manscolum v. *mauscolum*.

mansio 9, 15. 216, 30. 356, 1. 395, 25. 792, 15. 849, 5. 929, 10.
 mansionarii 1457, 5. 10.
 mansuola 811, 15. 918, 25.
 manus 177, 10. 179, 5. 10. 217, 35. 296, 30. 310, 5. 33, 40. 311, 20. 643, 5. 30. 760, 1. 763, 25. 765, 1. 777, 30; cf. *manus*.
 mantellum a Petri 777, 5.
 mantecaria congera 920, 10.
 mantile, *Tischuch* 1085, 15.
 manuales personae: pistor, cocus, lavandarius, bifidus 1471, 20.
 manuducere 159, 1. 225, 15.
 manufoles 668, 30.
 manus arida 1006, 20. 1306, 30; manuum ariditas 906, 10; manus morbo acuto impellita 905, 40; numeraria 1098, 35; sicca 1303, 40; tumida 620, 5—15; manum dexteram amputare 429, 25; manibus cancellatis 35, 30; manus claudere 1326, 45; benedictionis manus imponere 382, 5; manus mortuas, *ide Hand* 182, 20.
 manutentia 119, 15. — manutener 206, 40. 226, 1. 232, 10. 268, 30.
 manutergium 425, 35. 758, 35. 1088, 30. 45.
 mappa, *pinnum altaris* 473, 45.
 map(p)ula 646, 5. 30. 758, 55. 1147, 35.
 marca, *nummus* 12, 25. 30. 90, 20. 34, 10. 42, 5. 383—462. 550, 30. 581—698. 919, 30; *marcha* 242, 40. 243, 5. 304, 10. — *marc. mhd.* 478, 40. — Cf. *marcha*.
 margravius 445, 10. 446, 5. 10. 451, 10. 452, 15. 451, 40; *margravius* 622, 1. 5. 15. 30. 624, 5. 30. 625, 10. 642, 35. 651, 10. 40. 45. 653, 1. 40; *margravianus* 446, 1. 451, 15. 453, 25. 620, 15. 624, 30. 653, 5. 654, 10. 724, 1; *margravia* 452, 40.
 marcha, *Landesmark* 361, 25. 673, 1; *marcha* 740, 20. — *marchia* 11, 30. 32, 25. 33, 5. 255, 1. 358, 30. 375, 15. 381, 30. 398, 30. 411, 5. 413, 45. 451, 30. 452, 30. 596, 30. 597, 10. 605, 10. 624, 10. 663, 35. 675, 5. 15. 85, 676, 1. 714, 25. 717, 30. 744, 1. 976, 1. 1330, 20. Cf. *marcha*.
 marchio *supra*; comes et marchio 225, 20. 974, 45; comes potius quam marchio 32, 45; marchio 114, 5; *margio* 19, 1.
 marchionatus 3, 10. 15. 723, 25. 724, 5. 863, 1.
 marchionessa 11, 40. 26, 5. 25. 404, 30. 448, 35. 149, 1. 451, 35—452, 1. 5. 453, 5. 454, 5. 455. 458, 5. 462, 10. 30. 457, 5. 598, 5. 30. 599, 10. 600, 1. 652, 25. 653, 15. 654, 10. 654, 10. 655, 15.
 marchisus 241, 5. 243, 10. 816, 10. 818, 30. 40. 820, 15; *marchisus* comes Flandr. 815, 40. 816, 1; *marchisus* 245, 5.
 mardelinae pelles 364, 45. 534, 15.
 mare dulce factum 1410, 20; funditus eversum, *Sturmfut* 819, 30—40; *maris inundatio* 270, 10; *mare* consensu dero. v. *conscendere*; *transmare* 289, 20.
 mariscalcus v. *mariscalcus*.
 margravia v. *margravius*.
 martialis copula 580, 10. 912, 40; *functio* 872, 25; *thorus* 911, 5.
 marmor 712, 30. 867, 35. 1311, 30. 1450, 10; *marmores sculpti* 1311, 35; *marmora pulve* 1812, 1.
 marmoreus: marmoreae columpae 867, 25; marmoreum templi pavimentum 811, 15.

marscalcus, marschalcus 356, 30. 381, 5. 10. 388, 35. 456, 5. 576, 15. 59. 593, 50. 611, 5. 620, 10. 721, 20. marscal-
lus 266, 35. 411, 15. — marschale
mid. 475, 30.

martyr: martirum catalogus 1072, 2.

martyrizare, martirizare 9, 10. 38, 25.
116, 35. 15. 127, 40. 143, 1. 158, 25.
168, 5. 174, 40. 286, 35. 30. 749, 10.
837, 1. 1366, 1. martirisat 159, 20.
martirizare 120, 15.

martyrologium, martirologium 192, 15.
303, 5. 337, 1. 10.

massarius, ital. massio, i. q. admini-
strator, dispensator 1311, 50.

masticare 387, 40. 592, 65.

mater v. ecclesia; mater, abbatisa 916,
15. materfamilias 532, 30. 914, 15; ce-
nobi 532, 30. — materum ius 942,
25.

materialis ecclesia 247, 30; dominice
causae officii 913, 15; gladius 456, 5.
557, 5.

mathematicae artes 86, 5; scientiae 96,
25. — mathematicales libri 82, 15.

mathera, fermentum cervisiae (f. cf.
Du Cange s. v. mathera et mathera) 862,
25. 867, 30.

matica 301, 40.

matricularii clerici 831, 35.

matrimonialis: matrimoniale conubium
523, 1; matrimonialis fides 911, 40;
matrimoniale ius 556, 30. 615, 10.

matrimonialis 259, 35. 519, 30. 10.
523, 35. 532, 20. 583, 30.

matrimonium, bonum ex successione
materna 915, 20; matrimonii ratifi-
catio 262, 15; matrimonium verum
et laudabile 262, 20; illegitimum
263, 10; matrimonium et fedus per-
petuum pangere et in facie ecclesie,
prout moris est nobilibus, solemp-
nizare 262, 20.

matrix v. ecclesia.

matutinus: matutinae 393, 15. 616, 30.
630, 15. 647, 30. 668, 30. 765, 30. — 764,
10. 808, 35. 810, 15. 888, 30. 1001, 1.
1003, 30. 1478, 30; matutinus 293, 30.
722, 25. 1478, 35. 1484, 15; matutini
hymni 962, 3; matutinae horas can-
tare 698, 40; matutinae laudes 283,
20. 808, 30. 1137, 45; matutinus sacri-
ficium 253, 20; matutina signa 934, 5;
sinaxis 598, 25; matutinus et sinaxis
901, 40; matutinum solemnitas 161,
45; matutina stella 402, 30. 628, 55.
624, 1. 900, 15. 923, 45 (cf. Lucifer
1159, 25); matutinae vigiliae 894, 10.
matutinales hymni 849, 40; horae
1473, 45; matutinale officium 279, 30.
989, 25. 1138, 1; matutinalia solemnia
936, 20; matutinalis aquila 639, 1.

mausoleum 558, 35. 565, 35. 981, 10.
1322, 40; mausoleum 892, 15; man-
seolum 384, 40. 565, 15. 588, 5. 1072,
30.

maxilla corrossa 1322, 3; dextra maxilla
canini morbo privatus 1327, 10.

maxillarii de porta et muri 304, 20.

medicabilis et fidelis riparia 901, 30.

medicamen: medicamina mulierculae
1091, 40.

medicamentum 718, 45. 889, 15. — me-
dicari 902, 40.

medicina 152, 15. 249, 40. 590, 35. 905,
25. 808, 10. 901, 35. 1302, 15; Dei 706,
10; humana et divina 1000, 30; medi-
cinae valentia 922, 5.

medicinalis: medicinale 153, 5; medi-
cinalis herbae 1108, 5; opes 1251, 10.
1298, 10; medicinalis paronymia 583,
10; penitencia 603, 35; potus 900, 5.

medicus 212, 40. 590, 35. 620, 15. 645, 20.
718, 45. 807, 30. 856, 1. 902, 15.

999, 30. 1131, 20. 25. 1475, 45; fidelis
1207, 45; salutis 821, 15; medici ter-
reni 808, 10; medicae vires 1297, 30.
medullulos 546, 35.

meister germ. 476, 30; des rates 477, 5.
cf. magister consulum.

meliores, potentiores 4, 20. 487, 1. 644,
35. 793, 30. 859, 15.

melioracio ecclesie 204, 10.

meliorare 792, 1.

melifluus: melifluum flumen 1187, 20;
nectar 1128, 25; melifluae praeces
1189, 20.

melodia 836, 30; decursa 849, 40.

melota, gr. μηλωτή, pellis ovina 518, 30.

membrana, Pergament 192, 15. — mem-
brum, Haut 1131, 10.

membrum: membrum mutilatio 182,
10; officio destitutus 422, 31. — 35.

truncaciones 13, 15. 20; membra 579,
4. 5. 785, 15. 1049, 30. saepius.

memorandissimus 118, 40.

memoriale 757, 35. 891, 20.

mensa papalis 456, 10. 35; regalis 911,
35; lectio in mensa 355, 1; tumba,
lapia, qui sepulcro inscribitur 1002,
10. 35. 1003, 3; mensa Abraham 972,
10.

mentaliter 82, 1. 15.

mento — mentum: mentonem abscon-
dere 322, 25.

merancolia — melancholia 314, 15.

mercandanciae — merces 1452, 3.

mercantia fori 201, 15; maris 95, 15.

mercari pontificatum 1246, 30.

mercatio: mercatorium frequentia
dives locus 1044, 20; cf. commercium.

mercator quidam 902, 15; mercatores
274, 35. 303, 40; mercatores peregrini
222, 10; mercatorum pons lapideus
(Erf.) 451, 25.

mercatu 1453, 15. 1457, 15. 1478, 10.

mercatur symoniale 1173, 10.

merces nautica 304, 10.

mercen(n)arius 273, 20. 663, 20. 925, 25.
1103, 10. 1473, 25. 1478, 1.

merchimonia: impositiones super mer-
chimonias 320, 1; merchimonie mer-
catorum 274, 35.

meripotus — Ilkhonf 412, 10. 628, 45.

meretricium: de meretricio novum ius
sibi condigere 581, 5.

meretrix 308, 40. 404, 10. 549, 35. 618, 30.

meridionalis plaga 645, 10.

merulae in intersignis 97, 15.

met ipse 474, 35.

metacismus term. gramm. 908, 25.

metafora, methafora 83, 25. 84, 30. —
methaphoricos 83, 15.

metallum: metalla texta 1249, 25; me-
tallorum venae 10, 5.

metanes, gr. μετάνοι 992, 1.

metenes, pro melentes, qui metunt
86, 25.

metreta 696, 30.

metrice 87, 40. 104, 35.

metrificatus liber, libellus 108, 30. 143,
15. 207, 15.

metrista 450, 25.

metropolis 7, 15. 9, 30. 38, 15. 90, 10.
109, 30. 110, 1. 132, 10. 147, 5. 565, 20.
848, 35. 861, 10. 1377, 15; civitas 101,
40. 109, 40; urbs 89, 15. 40; id est
mater ecclesiarum 9, 30; metropolis
38, 10; civitas metropolis 101, 40
(Hoyum); ecclesiastica nominantur:
Babenberg, Colonia, Ierosolima, Mo-
guncia, Nervia, Praga, Remis.

metropola 849, 40. 850, 1.

metropolitani 272, 25. 570, 40. 758, 5.
849, 1. 8, 15. 40. 935, 35; archiepisco-
pus 408, 1. 627, 45; metropolitana
auctoritas 849, 15; dignitas 9, 35; ec-
clesia 273, 20 (Cantuar.). 953, 30
(Magdeburg); metropolitani epis-
copus 842, 5; metropolitani ius
11, 60; metropolitana urbs 824, 30
(Ratispona).

metrum 102, 35. 103, 40. 104, 25. 624,
30. 40. 681, 10. 704, 10.

miles: militis Christi 345, 35. 388, 30.
391, 10. 593, 15. 819, 35. 846, 30. 854,
25. 855, 1. 856, 5. 861, 25. 978, 1. 979,
25; cubiculari 11, 15; emeritus 640,
25; ligus 563, 30; magnus 300, 20;
ministerialis 442, 5. 649, 50; milites
concreare 230, 10; facere 33, 30. 34, 15.
42, 30. 432, 20; milites tam Hanonie
quam Flandrie 301, 30; appellandus:
(Albertus) Knut de Marktwerben,
Adelbertus, Alardus de Strepi, Aldo
Valenciensis, Artho, Balduinus de
Avesni, Baldardus de Gernales,
Benno, Bernardus, Bertoldus de Hey-
lingen, Bertoldus de Mila, Bouchardus
de Avesni, Buccallo, Burcar-
dus Brendelin, Knut, Cascaerus de
Halverstat, Conradus ord. Crucif.,
M. Carlus Romanus, Erphas, F.
Gyze, de Francia, Gerbodo, Gerardus
de Iacea, Gerlacus de Bruberg, Hen-
ricus d'Ambernay, Henricus de Ebe-
lebin, Henricus de Eroldesthusin,
Henricus de Moyldurg, Henricus de
Mila, Hellipus de Alneto, Iohan-
nes de Avesni, Iohannes Valenche-
nensis, Landricus, Lanfrancus, s. Lon-
ginius, Manfredus de Pincolas, Ma-
thens de Monmorenchi, Orientales,
Ortho ord. Templ., Paganus Aure-
lianensis, Petrus de Gardiz, Renaldus
de Cetrac, Reynhardus Varch,
de Saldere, Sifridus de Aulica, Tem-
plarii, Theotonici, Thuringie, Thun-
dinus Hibernicus, de Cuskeim, We-
celio de Lapide, Willemus de Cruce,
de Witzeleyben, Woltherus de Vogil-
weyde, de Zandern; v. notabili.

millia, Mele 854, 1. 861, 20. miliare
42, 40. 386, 45. 572, 25. 573, 25. 592,
15. Latinum 641, 30. — milliarii
9, 10. 145, 15.

miliaris 1381, 40.

militare, militem facere 3, 20. 722, 25;
Christo 129, 20. 385, 30. 871, 35. 1137,
20; Deo 126, 10. 135, 15. 1. 798, 15.
25; Domino 609, 40; r. ecclesie mili-
tans.

militaris: militare brachium 843, 30;
cinctulum 1370, 15; militaria honor
591, 35. 202, 25; militaria sacra-
menta 374, 20. 546, 25; militare seep-
tum 1064, 10; militibus signis in-
signis 221, 15; militaris status 290,
25; militaria trocena 920, 20; mili-
tars viri 518, 30; appellatur: Hert-
wicus de Horzelgeu, Henricus Vasa-
nus, Iohannes Adson (Asce), Lode-
vicus de Horzelgeu, Pullus, Vultur.
militarius: militaria ars 223, 25; virtus
153, 20.

militia caelestis 900, 20; Christi 1232,
25; christiana 386, 15. 592, 1; clas-
tralis 1297, 30. — clericalis 272, 35;
Domini 385, 5. 591, 15; gladiatoria
290, 25; r. inaguratio: militiae officium
663, 25; ordinationes 224, 35; ordo
militie b. Marie Iherosolimitani ho-
spitalis domus Theutonice 4, 40 (cf.
s. v. Teuton.); milicie princeps 403,
10. 602, 5. 15. 30. 824, 15; militis rega-
lis 818, 40; secularis 140, 20. 272, 25;
spiritualis 249, 30; suburbana 569, 25.
25; v. Templum; milicie tyrocinum
541, 40; titulus 153, 40; miliciam ple-
nam indicare 608, 5 (cf. 10).

minare, ducere 474, 5. 890, 10.

minera: minerarum venae 17, 20.

minister altaris 927, 1. 965, 14; apostolicus 965, 23; civitatis 859, 40; clericus 1109, 15; fratrum (Minorum) 257, 40; (fratrum Min. provincialis) 250, 10. 283, 1. 717, 5; (imperatoris) 469, 10; ministri Christi 1052, 46; negotiatorum 1453, 15.

ministerialia lit. 221, 42.

ministerialis 22, 30. 23, 5. 217, 40. 403, 30. 418, 1. 30. 419, 15. 440, 15. 442, 5. 453, 10. 539, 10. 552, 30. 554, 10. 556, 1. 590, 10. 595, 15. 597, 1. 599, 10. 608, 1. 619, 10. 625, 10. 629, 30. 630, 40. 631, 1. 15. 632, 15. 633, 10. 649, 1. 50. 654, 1. 720, 1. 911, 5. 926, 1; ecclesiae 33, 1. 603, 5. 723, 1; imperii 533, 1. 5; regni 382, 10. 578, 25. 670, 1. *appellatur*: Anno de Lapide, Bernhardus, Gunbertus de Weseborch, Heinrichus de Ebeleibin, Hermannus de Harstalt, Hillemarus de Harstalt, de Luppenz, ecclesiae Magdeburgensis, Richardus de Plawe, Salzburgeris ecclesiae, Thuringiae, Waltmannus de Settenstete, Widekindus de Wulferbutte. — ministrals camere 1452, 10; saponarii in Papia 1456, 2.

ministerium altaris 1036, 15. 1317, 23. 1494, 15; angelicum 903, 10; camere regum Langobardorum 1450, 10. 1451, 10. 1456, 15. 1457, 10. — 1458, 8. — 1459, 5; monetarum 1454, 1; ministerii officium (in Francia) 250, 10; ministerium pontificatus 919, 30; ad ministerium (regis) se transferre 23, 10; ministeria regalia venundare 1458, 10.

ministrare 762, 5. 927, 10; sacra 1296, 20; sacramenta 1294, 30; ministrare sub rege 1272, 1.

ministrator 178, 45.

minium 151, 20.

minor populus 1057, 1. 1266, 20; *cf.* maior.

minutum, sexagesima pars gradus 94, 30; parva moneta 586, 20; cottae de vario minuto 1452, 1.

mirra 404, 30. 773, 30 (qua Magdalena unxit corpus Christi).

miserebunda 908, 10.

misericordiae (sev.) opera 34, 15. 914, 20 *saepius*.

missa, missarum sollemnia *passim*; missa animarum 704, 5; in remedium animarum 676, 15; de (pro) defunctis 407, 5. 627, 30. 667, 5. 668, 5. 694, 25. 952, 45. 1363, 15; maior 1001, 1. 1479, 1; missae precium 875, 10; sacramenta 573, 10; de sancta trinitate 34, 40; uxori praeberi 363, 15. 533, 1; rationalis usus in celebracionibus missarum 12, 45; missarum ebdomada 1474, 10; missam cantare 875, 45; iuvare 637, 15.

missale 162, 15. 829, 30; missalis *idem* 758, 45, 50; missale libri 428, 25. 639, 55; missalia officia 1296, 40; ornamenta 808, 40.

mistura — mixtura 1054, 20.

mitra 197, 40. 363, 15. 532, 40. 1105, 40. 1255, 30. 1288, 35. 1290, 30. 1297, 30. 35. — mitrato capite 1136, 20.

mittere per (aliquem) 1067, 5.

mittis — mitis 1170, 15.

moderatrix 968, 30.

modernus: modernis temporibus 85, 1. modus, *mensura agri* 1463, 1; acc. modiorum 1476, 20; *abl.* modiore 1475, 20.

modulacio v. chorus.

modulus puerilis etatis 1361, 5.

moenia, menia: menia murorum 614, 15; *gen. plur.* moeniorum 1378, 1; *abl. plur.* menis 462, 1.

mola fluctuum — mola * 819, 35.

molendinarius 393, 1. 616, 3.

molendinum 232, 30. 312, 35. 442, 10. 649, 50. 1106, 30; molendini rota 615, 10.

molestator 317, 30.

molitor 472, 20.

mollificare 906, 10.

monachalis habitus 582, 1.

monachare 694, 15; monach(h)ari 132, 1. 160, 10. 161, 10.

monachus 161, 35. 1108, 35, 40.

monachelli 683, 20. 696, 25.

monachicus: monachica districtio 944, 25; v. habitus: mos 586, 20; monachic(r)itus 1296, 35; monachica vita 7, 50.

monachilis v. habitus.

monachus: monachi gulosi 1039, 20; *seculares* 1043, 15; v. grisei, nigri; monachorum dux (Beneficius) 969, 20; ordo 23, 2. 150, 1. 355, 3. 1325, 2; monaci 1105, 1. 1325, 2; monachum inducere 1371, 1.

monarchia 544, 15. 579, 40; (Belgensis) 98, 30; Romana 581, 30; Romani ap(ri) eis 549, 35; monarchie (Romane) apex 575, 10. 588, 15 (*cf.* 40); *arx* 575, 20; *evectus* 575, 25; monarchia totius orbis 568, 20; monarchiae quatuor regnorum (Danielis) 80, 30; tra regna in monarchiam suscipere 127, 5; monarchiam imperii manutenere 225, 39. — 226, 1.

monasterialis requies 1199, 1.

monasterium *passim*; canonicorum 136, 25; civile et dissolutum 1073, 3; *regale* 526, 45; *regulare* 626, 1. 20; monasterii libertas 1000, 10; regimen 1132, 15; temporalia 134, 10; *com-memorantur*: 1. *secundum nomina sanctorum*: 583. Albani, Adelegandus, Ambrosii, Anastasii, Angeli, Angustini, Benedicti, Bissii, Burchardi, Cassiani, Celsi, Cyriaci, Clarae, Clementis, Cornelli, Cristofori, Cumberti, Dyonisi, Egidii, Emmerami, Fidelis, Francischi, Galli, Gangolfi, Gaugerici, Georgii, Germani, Gisleini, Hilarii, Iacobi, Laurentii, Liberators, Manuli, Mariae, Martialis, Marini, Mauricii, Michaelis, Miniatii, Nicolai, Omnium Sanctorum, Pantaleonis, Pauli, Perpetui, Petri, Firmi, Remigii, Reparatae, Rikarii, Rictrudis, Salvatoris, Salvii, Sepulchri, Severi, Silvestri, Sripilis, Stephanii, Trinitatis, Trudonis, Vedasti, Victoris, Vincentii, Vindiciani, Viti, Waldeudis, Walerii, Willibordii; 2. *secundum nomina locorum*: Albavense, Aldenburg, Altenburg, Altavadiense, Altus-mons, Amneusleve, Aquae nigrae, Aquicinctus, Armatus mons, Asculanum, Asindense, Ath. Attrebatum, Augia, Babenberg, Barum, Beneventum, Blandinium, Cambrico, Eodiken, Bolitay, Bona spes, Bononia, Bozova, Bretenova, Brunswic, Brunwilarens, Burode, Bursfeld, Kaldinborn, Calvimous, Calvo, Camaluluae, Cameracium, Cameraum, Capua, Castellense, Castellum, Cathalanum, Cella, Cella, (Clatercien-um), Cladobium, Cluniacum, Clusa, Colonia, Condatum, Corbeia nova, Kozwiz, Dononienae, Epierna-cense, Eiamuse, Elemonia, Erford, Etzebor, Ficiense, Florentia, Volkolderode, Fontinella, Fontinelle (Saint Wandrille), Frankenhusen, Frising, Fulda, Ganda, Gatersteden, Gelingen, Gemegene, S. Georgii Vallis, Gerrode, (S. Germani civ.), Goslaria, Halberstat, Halla, Ham-maticum, Hasban, (S. Trudonia), Haunonium, Hasteria, Helse (Sels), Herfordense, Herried, Herfeld, Hertzebrook, Hildeheim, Homburg, Ho-

nacourt, Hornbacense, Iburgense, Juncus, Isenborch, Yencum, Ys-nense, Lemovicense, Leodum, Lo-biense, Loeodium, Luca, Luneburch, Lutrense, Luxovium, Magellieus mons, Marchianense, Maricolas, Me-dolanum, Melbodium, Merseborch, Messina, Metbis, Meurvilla, Minden, Moguncia, Mons, Nivella, Nonantula, Numbere, Oldesleiben, Osello, Osnabrugge, Ozece, Padolirone, Parisius, Passiniamum, Paterniacum, Patro-brun, Paumburch, Perchesgaden, Perona, Pigavia, Pisa, Pistoria, Po-muk, Praga, (Prenonstratensium), Prufelingen, Prumia, Ratispensa, Razorium, Reichenbach, Reimborsen, Roma, Rosenvelde, Rothiacum, Rul-bilana insula, Rumarstorf, Salveth, Salzburc, Sangerhusen, Sar, in Sa-rapti monte, Scalorum mons, Schip-litz, Seonangia, Schusen, Selsenburg, Silvianum, Solena, Stabio, Strumi, Torneum, Tuschanitz, Vaglanum, Valencense, Vallis S. Mariae, Vallis Umbrosa, Walcdorens, Waltschen, Welherd, Werdenense, West-monasterium, Winhusi, Wipina, Wisowitz, Wisegrad, Wratidavia, Zedlitz, Zonia; *cf.* claustrum, coenobium.

monasticus: monastica conventia 1042, 1; cura 888, 45; v. disciplina, institutio, instituta 923, 10. 20; *man* sic 929, 10; monasticum officium 967, 20; monasticus ordo 920, 2. 354, 45. 1043, 1. 1317, 1. 1369, 30; monasti-chus portus 160, 25; praetextus 1026, 24. 25; monastica quies 934, 40; reli-gio 909, 35. 919, 40. 1104, 5. 1105, 5. 1106, 15; monasticum rigor 887, 20; monasticam vestem accipere, susci-pere 1081, 40. 1100, 25; monastica vita 805, 10. 915, 40. 920, 1. 924, 5. 930, 15. 1059, 25.

mondus — mundus 1460, 10; Mirabilia mundi v. Otto III. imp.

moneta currens 361, 20; monetae decimae 897, 30; moneta Hanoniensis 320, 10; Valencensis 265, 30; moneta et theloneum 156, 20. 30; monetae for-mare 1162, 15; fectum de moneta 1454, 5. 15; monetae magister 1454, 1. 20; ministerium 1454, 1.

monetarius 1052, 10. 1454, 1. — 2.

monialis: monialia vestimenta 130, 1; (sanctarum) monialium congregacio 8, 60. 150, 40; moniales 473, 25.

monitoria scribere 1242, 25.

monoceros 370, 35. 538, 15.

monogramma 1094, 5.

monomachia 552, 10. 15.

monos *indecl.*, unus: mille Dei carnis mones centum minus annis i. q. anno 1099, 1311, 50.

monasti(h) libri 82, 35.

mons, *Bergerk*: decima montis 23, 10.

monstrancia 725, 10.

monstrum 414, 80. — 35. 468, 25. 668, 15. 714, 25.

montani 689, 25; montana v. aurea m. monumentum (Domini) 972, 1; v. lapis, pulvis et in *ind. nom.* S. Sepulchrum: v. *cliam* osculari.

moralis philosophia 86, 5. 260, 25; mo-ralis libri 82, 85.

morbus apoplexie 634, 15; paralysis 1491, 1 (*cf.* v. v.); paratilis 1033, 3; podagrae 964, 10; scrocellarum 138, 50; morborum diversa genera 388, 5. 394, 9. — 10; medicina morbo efficax 390, 13; manus morbo acuto impetita 905, 4.

moribundus (?) 1018, 15.

morigeratus 251, 1.

mors repentina, *mortalitas* 989, 1; mortis pestilentia, *idem* 990, 5, 992, 10; poculum 444, 30, 651, 1; diversarum mortium genere perempti 366, 30.

morsellum, *portio* 163, 20.

mortalis: mortale peccatum 279, 1.

mortalitas 187, 35, 358, 5, 377, 30, 418, 13, 517, 10, 632, 15, 711, 10, 738, 13, 738, 10, 746, 5, 747, 15, 822, 5, 990, 30, 991, 35, 1422, 15, 1423, 5; *cf.* mors repentina, mortis pestilentia.

mortuus: mortuorum agenda 405, 5, 625, 30; vesper 675, 30; puella a mortuis suscitata 145, 30; *v.* manus.

motus *v.* terre motus.

movere fecundum de (aliquo) 262, 10.

multare = *multare* 444, 10.

multiformiter 230, 10.

multigenus 525, 20, 550, 5.

multipharie 80, 25.

multiphitas = *multitudo* 907, 10.

munburdum, *nutla* 1011, 20.

mundalia: mundales leges 875, 30; pompae 131, 30; mundalia 877, 15; negotia (praepositi) 878, 1.

mundialis: mundiales amici 1092, 1; tenebrae 246, 30.

mundificare 697, 10.

mundus 1456, 25.

mundus: mundi opera 34, 35; rectores 831, 30; totum mundum irradiare 923, 35.

muneraria manus (*ex conjectura*) 1098, 35.

municipio *saepae*: munitiones lignae 388, 30, 593, 30; navium 557, 20; predonum 671, 30; terrarum 876, 30; *nominatum afferuntur*: Acharontis, Aldendorff, Andisiclin, Boleen, urbs in Bruneswich, Calnberg, Dorgowe, Dronzdorf, Grimme, Hain ober Elbe, in Vainachirburc, Kemeloz, Lypce, orientales (in Osteland), Osenicz, Schlusa, in Tullestete, Ustete, Wio, Wisenwies, Witzenhuis. *Cf.* castellum, castrum, fortalitium.

municipalis pressos 1096, 10.

municipium 842, 50, 843, 1, 858, 35, 861, 30, 862, 15, 1123, 45; *nominatum afferuntur*: municipium apud Ausiacum, apud Porgivallem.

municipiuncula (in Saleza) 580, 1.

munificare 161, 30.

munificentia imperialis 458, 10, 655, 35; regalis, regia 131, 10, 30, 187, 15, 911, 40.

munus benedictionis 219, 5; munera mistica 385, 25, 590, 35; munus nunciale, *Botenbrot* 598, 1; pontificale 1249, 15; munera regia 366, 30, 367, 15; sacra 1301, 20.

murale opus 831, 25.

murator, *confector murorum* 691, 10.

murena, *collare* 1255, 35.

murenula 42, 15.

murmuriosus 1182, 40.

murtritor, *frg. meurtre, Mürder* 322, 45.

mus: a muribus devoratus 515, 30, 516, 1.

musarum elegi 578, 5.

musica 166, 45. — musicus impulsus 904, 1.

musitare = *musitare* 232, 1.

mutatorionum, *Kleid zum Umziehen* 1255, 40.

mutus *sanatus* 902, 1, 5, 1307, 5; surdus mutusque 1305, 35; *cf.* 1306, 10, 1322, 20, 1327, 5, 10, 1346, 1—45.

Naacio *v.* barbara: tota cristianitas ac alie nationes 470, 1; natione 928, 1, 1050, 15, 1053, 1.

naevus *v.* nevus.

nanque = *nanque* 1120, 10, 1128, 10, 1151, 10.

Nanus *v.* Pippinus rex Franc.

nasula, *cf. germ. Nestel, fibula* 818, 10.

nasus sanie fluens 1306, 40; nasum amputare 822, 20.

nata *v.* natta.

natale 316, 15, 317, 30, 40. — natalium 317, 1.

nates calcaneis cohaerentes 1032, 35.

talus uterque natibus haerens 1304, 5.

natio *v.* nacio.

nativa rupes 962, 40.

nativitas: nativitas Domini locus 484, 25; nativitas patria 86, 5.

nata, *matia* 284, 30, 285, 15; nata 284, 15.

naturae ydolorum aut deorum 105, 25; *v.* ius.

naturalis philosophia 86, 5, 290, 25; *v.* domina, dominus, hereditarius, heres, ius.

nautilus 914, 40.

naufragiosus 547, 10.

naufragium 367, 5, 1380, 15.

naulum 546, 25, 1380, 10.

nausea: usque ad nauseam habundare 181, 10.

nautarum magistri 1456, 15.

nauticus 1456, 15.

nautica merces 404, 10.

navalis exercitus 1021, 20; inventio 1877, 10; navalia vasa 713, 15.

navidium, *navigium* 1019, 20.

navis: naves collisae 1119, 15; navis ecclesiae 883, 25; pons super naves magnas (ultra Danubium) 42, 30; *acc.* navim 1380, 10.

necare aqua, *ital. annegare, i. q. submergere* 369, 35.

necessarium, *utrina* 888, 30.

necifex 463, 50, 471, 35.

nectar mellifluidum 1128, 25.

nefas scismaticum 1172, 30; fas nefasque 859, 10; nefas 929, 30.

neglectus *subst.* 543, 30, 550, 5.

negociator 389, 25, 454, 10, 594, 30, 654, 20, 1451, 15, 1453, 5, 1457, 15; negotiatorum ministri 1453, 15.

negotia divina 528, 15, 954, 30; ecclesiastica 1142, 15, 1143, 30, 1148, 5; episcopalia 925, 15; imperialia 538, 25; mundalia (praepositi) 878, 1; publicia 382, 30, 374, 25, 876, 35; regni 368, 30, 382, 30, 537, 5, 541, 5, 542, 10, 565, 10, 577, 35, 579, 1, 606, 1, 875, 5, 887, 35, 1489, 30; secularia 528, 15; negotium synodale 875, 1; negotii (iudicarii) praefectus 875, 30; negotii testimonium 882, 25.

neopitana heresis 1063, 20. — neophiti 702, 35; neophitorum heresis 1056, 20.

nephas *v.* nefas.

nevus (*i. q. naevus*) rumoris 1039, 20.

nichil: pro nichilo reputare 473, 40.

niger *v.* cappa: character (pestis) 370, 25, 538, 10; niger seu terreus color (in scuto) 96, 40; nigri monachi 28, 20, 196, 30; nigrorum monachorum pater (*s. Benedictus*) 122, 30; niger ordo 419, 20, 427, 20, 459, 20; *cf.* 718, 14—15; Niger *v.* Heinrichus III. imp., Heinrichus IX. dux Bavar.; *cf. etiam* S. Benedicti ordo.

nigratus pannus 945, 1.

nigredo (pestis) 387, 40, 592, 65; silvarum nigredo, *Schwarzeld* 923, 10.

nigromancia 419, 5; nigromantie scientia 572, 30.

nigromantibus 450, 20, 451, 1, 652, 20; scholaris 594, 15; nigromantiae scientie 96, 25.

nimum = *nimis* 417, 30, 629, 25, 825, 35.

nimpha 1020, 10.

ninina, *kanonice nenen, i. q. nutrix, Amme (cf. Dies, 'Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen' p. 223)* 162, 30, 40.

nisus, *Palke* 608, 5.

nivei sensus 1169, 35; volucres 932, 5.

nix: nivis profunditas 933, 25.

nobilis *passim*: nobiles et ignobiles (*cel tale quid*) 167, 20, 176, 35, 180, 40, 181, 40, 182, 30, 271, 25, 287, 10, 300, 30, 40, 302, 1, 334, 15, 444, 40, 743, 5, 979, 1, 1007, 30, 1071, 10; in vulgus seu in nobilibus hominibus 308, 1; nobiles castrenses (in Lubus) 801, 30; de Reno 429, 10, 640, 10; sex viri nobiles, cantilenarum confectores summi 571, 39—40; *v.* matrimonium; nobilis mulier 317, 15; ex nobili stirpe clarum ducens originem 275, 30; nobilior civitatis 418, 25; nobilissima gemma Thuringorum 601, 35; *nobiles appellantur*: Acla, Adela, Aldebertus ep. Camer., Adelbertus de Perge, Albertus de Thuringia, Adalasia, Adalrammus de Eppinberge, Adalrammus de Perge, Aeneas Romanus, (Alamanniae), Albricus de Nonantula, Amalfridus, (Angliae), Ardynus (comes de Palude), (Austriae), Baldinus de Nova-villa, Bartholomaeus de Bethuna, Beatrix de Lens, Benzo, Benzo, Bertha de Sebeche, Bezo Cuiacius, Bithorolus, (Bohemiae), Burcharius II. de Schraplow, Cingeshore de Septem-castris, Caniza, Demetrius, Eudo, Fausta, Folcibertus Saxo, (Franciae), Fridericus II. burggrav. de Norinberg, Fredericus de Trunden, Fredericus de Wertenre, Gandulfus, Genardus, Gerlacus de Butingen, Gerlacus, Gossinus de Oysi, Guerrius Le Sor baro, de Hallesleve, (Hannoniae), Hartmannus de Heidenre, Hartmannus de Merinberg, Hartuicus de Reckperch, Heinrichus II. Russe de Plawe, Heinrichus de Wilnowe, Hermann edeler herr von Lodebure unde Luchtenbere, Hubaldus de Fildines castro, Uberti, Ida, Iohannes de Poino, (Lombardiae), Magnus Hassiae, Maximus, (Moraviae), (Orientalis marchiae), Otto de Lengenbach, Pandulfus Capuanus, Rennerus de Trit, Rainaldus, Remaldus de Cruce, Reynfridus de Ditenborn, de Rinberch, (Romani), (Saxones), Sigerus, Sophia, (Tartarorum), Teobertus de Nonantula, Teizo Medisbarba, Theodericus de Thuringia, Theodericus Grop, Theodericus Bi-derkerchin in Tensete, (Thuringia), Tuta de Velsberg, Walterus de Avenius, Walterus de Vargha, Walbertus Florentinus, Wichmannus de Frokense, Wolframus de Pübenchirchen, Wulf; Nobilis cognomento: Heroldus.

nobilitas coelestis 948, 5; generis 584, 5, 649, 15, 683, 25; antiquae nobilitatis ius 426, 30; linea 911, 25, 912, 25; nobilitas terrena 948, 5; nobilitatis universitas 570, 49—50.

noctifuga 847, 25.

nocturnalialia officia 1319, 25.

nocturnus: nocturnarum lectiones 996, 10; nocturnum officium 1095, 5, 1234, 208.

10; nocturna sinaxis 1137, 30; nocturnae vigiliae 934, 5, 1134, 35.
 nocumentum 574, 35.
 nodositas 586, 20.
 nomades 854, 25, 855, 5.
 nomen mutare 792, 5; nominetenus 585, 15.
 nominatissimus inter regni primates 564, 10.
 nona 431, 25.
 noncupare = *nuncupare* 93, 35, 101, 10.
 norma 705, 50; ad normam corrigere 1106, 10; norma regularis 894, 1, 968, 30; regularis vitae 927, 30; religionis 1141, 20; sapientiae 681, 40; vivendi 248, 50; vivere *rite* 609, 25; secundum normam (s. Benedicti) vivere 1086, 30.
 notrates 387, 388.
 nota: missa cum nota cantari debet 667, 20.
 notabilia dominus 199, 25; miles 205, 30, 232, 35; proles 205, 1; notabilis res civitatis, ville 242, 45, 266, 35, 333, 25; notabilissima progenies 205, 25.
 notanter 108, 1.
 notarius 34, 35, 611, 11, 712, 15, 1434, 15, 1467, 1, 1481, 15.
 notorius 563, 1.
 notus *ventus* 98, 15.
 novale, *novus ager* 218, 1, 518, 25, 519, 10; cf. *Novale S. Mariae* 946, 15.
 noverrari 399, 25.
 novicius 702, 10; novicii, id est scolares 422, 5, 694, 30.
 novitas: novitates seu vetustates 90, 45; novitatis studium 963, 15.
 nox sancta 1061, 5; de nocte 301, 30, 415, 10.
 nudulus 877, 40.
 numismata *pl.* 1093, 10.
 nummularius 1147, 5.
 nummus 899, 45, 902, 30, 1106, 35; nummorum modus 8, 35; nummum aureum singulis annis ad altare s. Petri persolvere 922, 30.
 nunc: ex nunc 253, 30; ex nunc et tunc 892, 35; ex nunc pro tunc 222, 45; ex nunc pro tunc et ex tunc pro nunc revoco 98, 15; pro nunc 94, 35, 609, 5.
 nunciāle v. *munus*.
 nuncti sollemnes (Tartarorum) 401, 15, 20, 405, 15, 25, 407, 30.
 nundinae 183, 10—20, 602, 30.
 nondum = *nondum* 136, 30, 146, 30, 153, 20.
 nunquid 1120, 20, 1186, 35; nunquit 1191, 45, 1201, 10, 1203, 10, 1204, 10, 1205, 30, 1226, 10, 1241, 25.
 nusgil, *vox perm.*, i. q. *fibula*, *fem.* et *vestr. gen.* 758, 40.
 nutriticus orphanorum 127, 5.
 obaudire 585, 30; obaedire 979, 5, 11; obaediri ab aliquo 979, 1.
 obingere 1258, 30, 1284, 40.
 obediencia, obediencia exterior 1085, 9—10; sub obediencia vivere 265, 10; v. *regulariter*, *stipendium*.
 obediencia: obediencia statuta 264, 30; obediencia: obediencia 183, 15.
 obediencia: obediencia 763, 30.
 obedituncula 1103, 30.
 ober Selavie quasi gygas 690, 20.
 obmittere 834, 35.
 obitus, officium pro defunctis celebrandum 203, 1, 5.

oblatio 310, 35, 45, 311, 1, 5, 417, 40, 548, 20, 612, 10, 613, 25, 637, 10, 648, 15, 865, 15, 1473, 5, 30, 1474, 30, 1477, 15, 30, 1479, 1, 15, 1479, 5, 30; oblatio: ius 648, 30; ministerium 926, 40; panes 1482, 5, oblationem promittere 952, 35;overe 952, 1, 953, 1.
 oblati: oblatus Deo pueri 439, 15.
 obhivisci *pass.* 85, 20, 1145, 20.
 oboed- v. *obed-*.
 obrizum aurum 1435, 20.
 obsculum v. *osculum*.
 obscuratus v. *sol*.
 observatio mutata in consuetudinem pietatis 22, 20; observationis sacre tempora 371, 1.
 observantia claustralis 934, 15.
 obsequiosus 579, 24, 25.
 obstinatus 887, 30, 890, 20.
 obtabilis = *optabilis* 809, 20.
 obtalmia, *gr. ὀφθαλμία*, morbus oculorum 220, 35.
 obtenperantia 1381, 20.
 obticere 595, 1.
 obturare 1380, 30.
 oceanicus: oceanica littora 93, 15.
 oceanus 11, 30, 87, 30, 89, 40, 45, 92, 40, 93, 30, 97, 3, 99, 30, 101, 30, 102, 1, 109, 30, 118, 35, 119, 30, 131, 30, 164, 25, 175, 25, 1321, 10; oceanus 961, 1, 1377, 5; oceanum mare 815, 15, 1380, 35, — oceanum septentrionale 164, 25.
 occidentalis ecclesia 517, 15; occidentales herae 906, 45; principes (Teutoniae) 18, 10; occidentalis plaga 520, 15, 1426, 5, 1427, 5.
 occiduus: occiduae fines orbis 960, 40.
 occubitus, *mors* 550, 30.
 octogenarius 427, 30, 639, 35.
 octorizare v. *autorizare*.
 oculatus: oculata fide 87, 40, 816, 30.
 oculus: oculi columbini 844, 30; oculorum caligo 888, 45; largitas 803, 25; oculum erudere 322, 25; tortuosus oculis 716, 35; benedicendi ac curandi oculos gratiam habere 390, 25.
 odiose res gestas conscribere 107, 20.
 odisse: odiunt 793, 10; odit 457, 1; odiens 805, 10; oditus, *qui odio est* 108, 20, 169, 25; odiuntur 112, 15. — Cf. *hodium*.
 odor ignis 1099, 5 (*legendumne ardore?*).
 odoriferari 245, 40.
 (o)econonus 1087, 10, 1088, 25, 30; econonus 160, 10, 85; ycononus 606, 15.
 offenda *lit.* 608, 25.
 offerio 1473, 20.
 officina 197, 10, 35, 295, 30, 297, 15, 312, 15, 39, 422, 35, 424, 5, 427, 1, 575, 25, 616, 1, 634, 1, 15, 635, 10, 860, 30, 885, 10, 931, 35, 1043, 5; claustralis 878, 40; intra et extra claustrum 423, 5; officinae coenobiales 968, 10; conventus 296, 30, 35; ecclesie 422, 5; lapideae 1043, 1.
 officialis 181, 45, 318, 1, 575, 35, 661, 10, 712, 35, 1166, 35, 1256, 15; aule apostolice 584, 5.
 officiarus 97, 10, 267, 35, 319, 35, 330, 10, 331, 5; fori 232, 20.
 officii patriam regentes 112, 10.
 officiosissime 849, 15, 854, 10, 858, 15.
 officium abbatium 1055, 10, abbatii 1083, 30, 1084, 25, 1085, 1, 1085, 2, 1074, 15, 1253, 40; apostolicae sedis 549, 1; apostolorum Petri et Pauli 183, 10; archidiaconatus 1092,

25; benedictionis 878, 20; et beneficium 391, 10, 400, 25, 409, 10, 410, 10, 563, 5; camerarie 200, 10; canonicorum, non monachorum 1085, 1, clericatus 628, 10; confessionis audiende 409, 15; coquinae 1083, 10; custodiae 859, 5; decanatus 1119, 25; pro defunctis 697, 10; diaconatus 1369, 5; diei festi 388, 1; dispensationis 878, 45; v. *divinum*, *diurnum*; geodesiae 1296, 15; (ecclesiasticum) 192, 30, 486, 35, 1055, 40, 1213, 35; officia maiora, minora (ecclesiae) 1477, 5, 10; episcopale 1099, 40, 1100, 20—30; excubitorum utriusque sexus 899, 15; imperiale 23, 15; linguae officio destitutus 422, 10; officium linguae amittere 902, 10; (marschalci curie) 456, 5; matutinale 279, 20, 989, 25, 1138, 1; milicie 665, 25; ministerii 250, 10; missale 1296, 40; missae 141, 1; missa et officium 213, 1; monasticum 967, 20; non mortuorum, sed martyrum canere 1071, 1, 15; nocturnale 1318, 20; nocturnum 1095, 5, 1234, 40; annuum et celebre in nocte s. resurrectionis 1087, 45; papale 407, 30, 627, 30, 639, 30, 720, 5; pastorale 219, 30, 1161, 10; patriae 320, 30; pontificis 863, 35; pontificalis 1055, 40, 1270, 3; predicationis 409, 15; praepositurae 1149, 20; presbiterii 849, 15; prioris 1083, 30, 1084, 10; officii proventus 23, 15; officium psalmodiae 894, 25; regni 1221, 40; sacerdotale 666, 5, 1086, 10; sacramenti 1188, 45; sacri officii signa 1278, 5, 10; in officio sollempnibus principum constituti 86, 15; officium vespertinale 1075, 1; vestraui 1109, 25; vigiliarum 894, 20; ab officio depone 319, 40; officii fructum capere 1258, 10; ab officio privare 1257, 30; officio et beneficio privare 563, 5; in officio stabilire 320, 15.
 ogantrre 1168, 30.
 oleum de ossibus 393, 1; olei copia 1248, 15; oleum exsulare 616, 15; oleo resudare 993, 35; oleum rosarium 724, 10; olei sacri unctio 14, 10, 924, 40; sacro perunctus oleo 951, 25; oleum pro chrismo, pro exorcismo, pro infirmis 1480, 1; oleum exceptum in ampullis ad datum et nuncum infirmis unctione salubri restituit 1369, 1; oleum s. Marie 484, 1.
 olfa(ol)torium 1255, 35.
 olimpiades 98, 30, 35, 100, 10, 15, 105, 30, 113, 25, 114, 40; olimpiadum primaria constitutio 98, 35.
 olivetum 392, 25, 616, 30.
 omelia v. *homelia*.
 omnipotencia 231, 20. omnipotentissimus 966, 5.
 onichinus lapis 860, 5.
 operantes, *operarii* 888, 10.
 operarius 1183, 30, 40.
 operatrix 696, 40.
 operculum, *Deckel* 1370, 10.
 opificium humanum 961, 15.
 oppidani 150, 25, 334, 10, 451, 30, 653, 10.
 oppidum *saepe*; opidum 158, 30, 20, 560, 5, 568, 25, 576, 5, 581, 30, 599, 10; *saepe*; *nominativus offeruntur*: Altdenburg (imp.), (Alamaniae), Albuslacus (Wizense), Arnstete, Asculanum, S. Audomari, Aversanum, Balthus, Blandini, Bolzlay, Kale, Caprimont, Casselen, Confuenda, Cornelia (Wingina), Dinantum (eastrense), Dornburg, Drezingun, Durbeim, Erfordia, Frankenvurt, Fritzlar, Giron, Gissen, Glichen, Gotha, Gotipiscum, Hattelsdorf, Harlebeus, Hericinium, Herlebachense, Ilmen (imperii), Ymala, Yemach, Iupidia, Liptzke, Mauritagnia, Melbodium,

Molhusen, Moutharn, Neber, Neomagus, Nonantula, Norenberg (regium), Northusen (regale), Novum-regium, Nunela, Oppenheim, (Orientalis provinciae), Osnabrugge, Osterburch, Pichon, Ponticum, Porzemi, Prago, Quersforde, Rinowa, Rubemmons, Rudolfstat, Salvett, Salza, Sangerhausen, (Saxoniae), Smalcaldin, Tenetete, (Thuringiae), Traiscutum Superius, Tullum Leucorum, Tunniesbrucken, Tugnd, Ulma, Valencianense (imperiale), Vallis Senonientium, Wanda (Gent), Warberch, Wie, Wisegrad, Wizenae (Albus-lacus): cf. 87, 34 33; oppidum castrense v. Dinantum; imperiale v. Aldenburg, Valencianense; regale, regium v. Francfordia, Nurenberg, Northusen; v. *etiam* civitas, stat, urbs, villa.

opprobriosus: opprobriosa productio 608, 33. — opprobriose anos ostendere 36, 25.

optimates 9, 10, 25, 11, 30, 15, 35, 188, 30, 196, 30, 369, 10, 516, 35, 529, 1, 540, 25, 670, 10, 799, 10, 85, 825, 5, 874, 10, 870, 35, 890, 30, 920, 35, 980, 25, 1008, 5, 1471, 15; optimates 1009, 11; optimatum iuramentum 745, 30; v. colloquium, consilium; optimates (abbatis) 804, 15.

opus v. diurnum; manuum 962, 1; misericordine 34, 35, 914, 30; mundi 34, 35; murale 831, 35; pietatis 34, 30, 39, 30; Urbis et orbis 1237, 15; operum magistris 1378, 30.

oraclum 249, 15; oratorum, *capella* 810, v. 1363, 20, 1433, 10, 1434, 5, 1455, 15.

oramen 1030, 35, 1032, 5.

oratio *aeneas*; benedictionis 809, 1, 5, v. dominica; privata, publica 951, 5; sanctorum 886, 35; orationes perlegere 1817, 35; orationes communes in ecclesia pro imperatoris longiturnitate viti constituit 555, 35.

oratorium 859, 30.

oratorium 128, 40, 129, 30, 134, 1, 145, 20, 257, 10, 264, 30, 276, 1, 388, 1, 406, 15, 582, 15, 593, 30, 661, 35, 663, 5, 10, 665, 5, 770, 30, 772, 773, 10, 774, 5, 777, 40, 784, 1, 792, 15, 798, 30, 800, 20, 801, 1, 15, 817, 30, 859, 25, 881, 1, 898, 5, 906, 5, 943, 1, 964, 15, 1000, 20, 1030, 30, 1067, 25, 1083, 30, 1085, 10, 1090, 10, 1096, 35, 1120, 5, 23, 1134, 45, 1135, 20, 1138, 15, 1150, 5, 1369, 55, 1477, 1; oratori ambitus 907, 10; euios 800, 20; cunuitas 1096, 40; horatorium 1462, 20, 25.

orbis 925, 30, 977, 30, 1117, 30; Romanus 923, 10; stellifer 989, 40; Urbis et orbis opus 1237, 15.

ordaeus (hordeaceus) panis 864, 15.

ordeum — hordeum 630, 35.

ordinabiliter 555, 15.

ordinacio 138, 35, 151, 5, 156, 45; cardinalium 711, 15, 712, 30, 715, 1; cardinalium 943, 30, 952; ecclesiasticum graduum 13, 1; (episcopi) 807, 10, 878, 35, 946, 30; milicie 224, 30; (regis) 126, 10; ordinationem facere 714, 20, 35, 717, 10.

ordinare clericos 408, 10; canonicos 408, 14—45; canonicos 1472, 10; catholicos 1100, 30; regulatiter 1306, 10; operative 1433, 10; in vicem cardinalium 1363, 10; ordinandi 849, 35; ordinandae personae 1009, 30; clerici non legaliter ordinati 1143, 30.

ordinarius (clericus) 1073, 40, 1451, 10, 1477, 5; index 618, 10; ordinarium his 845, 10.

ordo alphabeti 75, 15, 107, 40; ordines approbati 354, 9; ordo archiepiscopatus 875, 1; canonicus 217, 30, 220,

25; regularium canonicorum 355, 1; catholicus 771, 30; celi 614, 40; clerici tam maiora quam minora ordinis 1063, 20; (clericali) 149, 45, 398, 20, 894, 1; clericorum 1310, 30; ordinum collocacio 408, 40; coniugal 911, 1, 913, 25, 914, 30; ordines diversi 419, 25, 425, 5; tres ordines in ecclesia 1059, 25, 10; ordo ecclesiasticus 762, 5, 862, 35, 1051, 15, 1081, 30, 1087, 2; ecclesiastice dignitatis 129, 10, 138, 5, 882, 10; v. equester; ordinis gradus et dignitas 1010, 30; ordo impius 1244, 5; ordines post Lateranense concilium instituti 409, 15; ordo iudiciarius 563, 1; habito canonico et iudiciario ordine 11, 55; ordo iuris 618, 10; laicalis 756, 1; laici diversi ordinis 1085, 30; ordo militaris 222, 40; militum sive civium 1313, 1, 5; v. monachi, monasticus, niger; novus 409, 15; politicus 81, 15; presbiteratus 585, 30; presbiteri 849, 30; pontificalis 1218, 30, 1296, 40; ordinis reformacio 409, 35; ordo sacer 260, 30, 534, 35, 761, 15, 1082, 30, 1174, 30, 1193, 10, 1249, 10, 1269, 35, 1294, 25; sacerdotum 29, 10; subdiaconatus 270, 5; ordines tripliciter 390, 11, 35, ordinis celestis 389, 25, 390, 5, 391, 5, 392, 1, 35, 40, 393, 35, 10 *aeneas*; ordinem (monasterii) mutare 927, 25; v. Alemanni fratres, Arroascensis, s. Augustinus, Beginae, s. Benedictus, s. Bernardus, Carmeli fratres b. Mariae, Kartusienis, Cisterciensis, s. Clara, Clarevalis, Cluniacensis, (ruciferi, Dominici, Franciscus, griseus, Hospitalarii, Hirsauensis, b. Mariae milicia, s. Maria Magdalena, Mendicantes (*in ind. nom.*), Minores fratres, niger, pauperes domine, Predicatores, Premonstratensis, Templarii (domus Templi), Teutonici (domus Teutonum), Trinitas, Vallumbrosanus, Willmitiae heremitas.

organum 382, 25, 390, 15, 425, 35, 483, 10, 484, 40, 578, 1.

oriens 274, 15; v. *etiam* ind. nom. s. v. Orientalis provincia.

orientalis ecclesia 15, 35, 408, 5, 517, 10, 627, 30; plaga 662, 1; orientales partes, videlicet regnum Indie, regnum Armenie etc. 400, 15; principes (Teutoniae vel Saxoniae) 36, 5, 380, 40, 560, 5, 567, 1, 568, 20, 40; v. *etiam* ind. nominum.

orison v. horizon.

ornamentum: ornamenta 616, 5, 621, 20, 636, 30; altaris 429, 20, 450, 25, 640, 35; missalia 508, 40; regalia 399, 20, 827, 30.

ornatus 561, 10, 646, 30, 647, 30, 707, 10; ecclesie 391, 40, 614, 10, 675, 10, 1370, 10.

orologium v. horologium.

oroecopia v. horoscopia.

orphaneitas 145, 35.

orphanus: orphanorum nutritus 127, 5.

orridior - horridior 474, 30.

orri - oriri 154, 45.

ortalitium v. hortalicium.

orthodoxus 809, 25, 843, 45; orthodoxi christiani 807, 5; orthodoxa fides 713, 1, 715, 5, 1326, 5; imperatrix 812, 30; orthodoxus 122, 10.

orthogonalis 945, 20.

orthogonium, orthogonium rectangulum 944, n. q. l. 34 35.

ortus: ab ortu matris, i. e. a nativitate 1003, 30; cf. 1007, 10.

ortus v. hortus.

os: ore intacibili repetere 905, 20.

os ossa caballina vel asina 1008, 15; oleum de castibus 393, 1; osium pro os 1322, 10, 15.

osculum pacis 268, 5, 15, 278, 35, 10; osculo pacem firmare 974, 25; osculum 1466, 35. — locum vestigiorum Domini osculari 965, 25; monumentum (s. Clementis) 801, 1.

oscurus = obscurus 1326, 1.

osculum parvulum in pede contractum habere 962, 15.

ossium v. os.

ostagius v. hostagius.

ostensio miraculorum 1378, 30; v. reliquiae.

ostiaris 761, 15, 762, 1; hostiaris 575, 3, 1086, 15.

ovinus v. pallia.

Pactio 306, 35, 685, 30. — pactum 223, 10, 744, 5, 922, 30.

p(a)edagogus 28, 15, 681, 30, 844, 20, 892, 45.

p(a)alex 480, 15, 1491, 1.

p(a)enitencia 263, 15, 30, 317, 40, 566, 1, 614, 5, 25, 622, 35, 623, 1 *aeneas*; penitentialis 603, 35; penitencias salutares mungere 355, 30. — penitentialis psalmi 864, 25. — penitenciosus locus 614, 3.

p(a)enitere pers. constr. 422, 20, 434, 30, 609, 15, 615, 5, 1005, 5, 1165, 40, 1179, 5, 1184, 25, 1204, 10, 1224, 15, 1241, 15, 1267, 45, 1273, 30, 1276, 10, 15, 15, 1276, 10, 30, 1282, 20, 30, 1288, 30; penitentes reconciliare 410, 35.

pagani 22, 30, 85, 30, 123, 30, 124, 1, 364, 30, 366, 35, 30, 403, 5, 406, 15, 412, 1, 449, 15, 459, 5, 515, 5, 534, 10, 536, 30, 555, 15, 559, 5, 30, 562, 30, 624, 15, 628, 35, 652, 40, 656, 1, 791, 25, 817, 35, 855, 40, 858, 15, 20, 1119, 15, 25, 1364, 15, 1367, 5, 1426, 10; paganorum sectas, sciencias, cultus, ritus, sacrificia 59, 10; pagani manibus altaria prophanare 149, 25; pagana vesania 1233, 10. — pagania crudelitates 28, 15, 639, 45; secta 120, 10.

paganismus 425, 15, 879, 15.

pagenses regni 171, 15.

pagina, litteras, charta 265, 35, 304, 25, 318, 20, 455, 15.

paginula 275, 30, 1138, 5.

pagus 134, 5, 791, 1, 30; nominativum affixus: Alacius, Ardianensis, Attrebatensis, Austrebatensis (Ostrebatensis), Barri super Albam, Bilsensis, Brachbatensis, Brixensis, Calatenis, Cameracensis, Cannavini, Guormacensis (Worms), Hainaut, Haynonsensis, Hanonensis, Herbatiliacus, Lengviz Thuringiae, Lovaniensis, Nahgowe, Nordgowe, Ohterbatensis, Ostrogotensis, Ostrevamius, Rothomagus, (Saxoniae), Sudergo, Taltus, Tringowe, Vermandensis.

p(a)estra 873, 40, 875, 40.

palam: in palam 618, 40.

palatina 358, 10, 544, 25, 563, 30, 657, 30, palatinus 361, 5, 368, 35, 373, 25, 374, 1, 11, 35, 381, 10, 406, 10, 414, 5, 10, 522, 3, 10, 523, 1, 524, 10, 528, 30, 529, 40, 537, 10, 541, 10, 571, 15, 25, 576, 15, 626, 15, 637, 30; palatinus 24, 30, 25, 1, 26, 5, 35, 30, 10, 36, 35, 37, 35, 41, 15; palatinus canes 843, 25; palatinus comes 3, 20, 4, 10, 11, 35, 18, 10, 233, 35, 264, 5, 357, 5, 358, 5, 359, 15, 365, 15, 367, 5, 368, 1, 369, 1, 372, 20, 380, 25, 522, 5, 11, 523, 1, 530, 5, 535, 15, 11, 536, 15, 537, 1, 541, 10, 551, 10, 563, 20, 564, 5, 611, 10, 672, 25, 721, 30, 936, 10, 1331, 15, 1332, 1; palatinus comes 30, 35, 36, 35; palatini iudices 1451, 5; princeps 848, 10; proceres 136, 25, 35, 10, 846, 10; palatinorum consilium 160,

15. 181, 80. 847, 10. *Cf. in ind. nom. sub verbo* Renuis.

palatium, palacium, pallatium, pallacium 10, 25. 11, 25. 28, 15. 117, 1. 147, 15. 80. 160, 15. 176, 30. 187, 35. 230, 10. 245, 35. 381, 30. 417, 25. 521, 3. 535, 30. 571, 35. 605, 5. 612, 25. 629, 30. 654, 15. 711, 3. 15. 10. 712, 15. 25. 736, 25. 80. 848, 15. 876, 35. 881, 15. 880, 10. 956, 30. 1005, 20. 1008, 5. 15. 1028, 30. 1089, 20. 1286, 5. 1322, 15. caeleste 966, 15; palatii comites (Papiae) 1451, 1; palatium curiae regalis 1490, 15; palatii fiscus 127, 5; palatium imperiale 848, 30; imperialis aula 554, 35; papale 711, 30; palatii princeps 137, 5; palacium regale 154, 35. 177, 30. 179, 30; palacium (regis Langobardorum Papiae) 1450, 30. 1451, 1. 10. 1452, 10. 1453, 1. 10. aeterni regis 992, 30; regni et ecclesiae 363, 25. 533, 15; palatia scolorum 844, 30; palatium sive placitum iuris *etymologia* 1451, 1; Palatii principatus *v. in ind. nom. s. v. Renuis*.

palestrus 630, 35.

palefredus, *epus phaleratus* 274, 5. 583, 30; palefricus 580, 40.

palium *v. pallium*.

palla (altaris) 473, 40. 646, 30; *sepulchralis* 1014, 5; *s. Mariae Magdaleneae* 786, 15; palla, unde fugata est *plaga inguiniaria* 785, 35.

pallido solis, *pallor* 405, 50.

palliolium 758, 35. 1185, 5.

pallium 11, 55. 380, 3. 394, 35. 418, 35. 420, 30. 450, 3. 452, 25. 460, 15. 522, 15. 527, 30. 528, 15. 535, 35. 569, 25. 571, 3. 25. 572, 5. 617, 35. 632, 35. 652, 30. 653, 10. 736, 15. 737, 15. 740, 15. 30. 741, 15. 776, 35. 783, 25. 785, 35. 786, 15. 802, 3. 818, 10. 829, 30. 862, 10. 900, 10. 1002, 20. 30. 1006, 10. 15. 1046, 10. 1313, 25. 1466, 1. 25; altaris 758, 35. 55; archiepiscopatus 379, 20; pallium sericium 1370, 3; pallium 1453, 1; pallium, in quo Dominus natus involutus est 767, 10; *s. Mariae* 767, 10; *s. Pauli*, *s. Petri* 817, 30.

palmus, *metrum* 1087, 5.

paludamentum 1457, 5.

pantherica crustarum efferta 153, 15.

panis azimus 517, 15; corruptus 388, 35. 591, 5; panis (ecclesiae) 1473, 30. 1475, 1; panes oblationis 1482, 1; panis ordeaceus 864, 15; subcherti cius 914, 5. 1031, 5; de quo (Christus) sanctavit *V. milia* 457, 5; panes quinque, quos benedixit Dominus 771, 1. 817, 30; panis, quem dedit Dominus discipulis 771, 1; panum incisiones 1085, 15; panis et vini species 404, 35; panis cum cervisia coquitur 430, 20. 640, 30.

pannus 884, 10. 15; panni lanei et linei 1452, 1; pannus nigratus 945, 1; sericus 132, 30. 389, 25. 398, 15. 594, 30; pannos consuere 284, 30; panni innocentum 817, 30.

papa 408, 1 *saepes*; papae auctoritas 882, 30; consecratio 713, 10; depositio 736, 10; placatio 571, 5; papam abdicare 884, 35; eligere 159, 30; in papam sublimare 785, 45; papae strepitu tenere 37, 30; vorus papa Romanus 211, 30; papa kalifs 400, 15.

papale munus 456, 10. 25; papale officium 407, 20. 827, 30. 839, 20. 720, 30; palatium 711, 20; papalia privilegia 182, 10; papales sententiae 398, 20.

papatius 15, 30. 427, 25. 30. 626, 35. 639, 25. 80. 712, 40. 713, 3. 715, 1. 716, 10. 718, 10. 80. 858, 25. 1205, 15. 1244, 35.

papilio, *frq. pavillon, tentorium* 96, 40. 299, 20.

par, *convassallus* (*cf. Du Cange s. v.*)

194, 30. 199, 5. 30. 217, 40. 222, 10. 227, 1. 228, 30. 312, 5. 314, 5. 322, 35. XII pares castr Montensis 83, 25. *cf.* 312, 25. 30; *v. paritilis*; *par*: caligarium 1457, 1; boum 802, 25.

paradigma 1208, 10.

paradisiacus 133, 25.

paradisus 408, 40. 628, 10. 978, 10. 1145, 1. 1180, 1. 1183, 25. 1248, 15; paradisi aditus 189, 5; ager 1376, 20; gaudia 706, 10; spiritale unguentum de paradiso 804, 30; paradisus 992, 10; *atrium ecclesiae* 9. 1. 485, 15. 30. 637, 5. 675, 25. 676, 25.

paralipsis 648, 5. 721, 30. 901, 10. 1075, 5. 1322, 25. 1491, 1.

paraliticus 160, 15. 189, 15. 256, 35. 258, 1. 620, 15. 637, 10. 30. 639, 10. 648, 10. 699, 10. 815, 35. 901, 35. 1135, 15; morbus 1033, 3; paralitica pestis 1302, 30.

paramentum altaris 251, 30.

paranymphus 1232, 15. 1369, 25.

paratura, ornatus 922, 30. 1109, 8. 1453, 10; parature pigmata 1453, 10.

parcialiter res gestas conscribere 107, 30.

pardus 904, 15; *in intersignis* 97, 15.

parentela, *cognatio* 948, 10. 1067, 40.

parlamentum, *colloquium* 229, 10. 15. 232, 25. 45. 50. 253, 1. 242, 35. 259, 15. 269, 35.

parochia, parochialis, paroechia *v. par rochia, parochialis*.

paradisus *v. paradisus*.

paritidialis: paritidiale iugulum marchionis 552, 20. *Cf. paritidialis*.

paritilis castr Montensis 206, 25. *Cf. par*.

parochia, parochia 9. 35. 137, 15. 155, 25. 162, 15. 183, 5. 220, 15. 265, 1. 30. 283, 15. 291, 15. 297, 3. 310, 15. 30. 311, 1. 30. 408, 30. 465, 30. 468, 25. 528, 20. 628, 30. 665, 10. 15. 666, 40. 792, 10. 804, 5. 810, 10. 812, 25. 861, 10. 965, 15. 982, 20. 1009, 15. 1019, 5. 1069, 35. 1312, 15. 1379, 1; par(ro)echia 1060, 15. 1433, 10. 1434, 15. 1435, 3. 15; par(ro)echiae per ecclesias baptismales, quas plebes dicunt 1094, 5.

par(ro)echialis 665, 15; consuetudo 310, 20. ecclesia 124, 5. 133, 10. 201, 10. 205, 20. 218, 3. 283, 10. 774, 5. 1484, 35. parochiale ius 265, 30. 310, 20. 311, 10; parochialis presbiter (310, 45). 311, 1. 10. 15. 355, 35; villarum parrochialium Hanonis index 234, 25. 238.

parrochianus 311, 10. 863, 30.

para, *Partei saepe*; partes, *Legend saepe*; orientales 400, 15; transmarinae 230, 25. 271, 15. 301, 10. 378, 10. 398, 25. 462, 30. 516, 30. 555, 20. 556, 30. 562, 30. 571. 584, 1. 611, 1; ultra mare 400, 15; ultramarinae 254, 45; pro parte, *zum Teil* 114, 30.

parscholus, *germ. Barschalk, i. e. homo mediae conditionis inter liberos et servos* 741, 10.

parsymonia medicinalis 583, 10.

participatio *s. altaris* 279, 1; salutaris hostiae 1371, 5.

particularis principes territorii (Hanoniensis) 97, 30.

particulam (terrae) octorizare 1462, 15.

parvicornus: parvicornus igniculus componere 544, 40.

parvificatio animi aut mutabilitas 287, 25.

parvipendere 250, 15. 368, 35. 414, 15. 674, 10. 846, 15. 847, 1. 905, 25. 1038, 1.

1039, 1. 5. 1040, 10. 20. 1044, 10. 1096, 40. 1122, 30. 1126, 25. 1135, 15. 1142, 1. 1150, 25. 45; parvi pendere 1055, 30; *cf. parum pendens* 948, 5.

parvisinus 1088, 30. 1089, 20.

pascalis *v. dies*.

passagium sive transitus, *Furt* 472, 30; *Palat libor Mes* 586, 25. 388, 30. 407, 25. 35. 588, 30. 591, 45. 594, 5. 627, 10; *s. crucis* 387, 30. 592, 10; generale 385, 25. 390, 20. 590, 50. 609, 5. 10; peregrinorum transmarinam 277, 1; vernale 385, 30. 388, 25. 591, 1. 593, 45.

passer solitarius in tecto 160, 25.

passio: passiones cronicae 384, 10. 546, 20. 580, 5. 587, 30; passionis Christi signo signati 584, 35.

passionarium, *liber passionis sanctorum continens* 834, 30.

passus, *Passus* 90, 35. 95, 35. 104, 30. 108, 5. 112, 15. 126, 15. 154, 10. 155, 35. 190, 1.

pastillum, *Pastete* 412, 20. 85. 628, 50.

pastor — *abbas* 924, 15. 935, 15; apostolicus 914, 35; catholicus 528, 10; pastor et rector 397, 30; pastores se nominantes (viri seclerati) 618, 30. 10.

pastoralis baculus 1278, 5; *v. cura*: gradus 1158, 30; pastoralis ius 926, 30; officium 219, 20. 1161, 10; virga 863, 25. 1105, 10. 1128, 30.

pat(h)ena 473, 35. 646, 25. 758, 35. 15.

pater ueneris 223, 15; — *abbas*: pater monachorum, monasterii 989, 1. 1009, 3. 30. 1010, 5. 1029, 6. 1036, 25. 1082, 1. 1100, 35. *saepius*; *v. Benedictus*: *sancti patres saepius*; patrum decreta 1240, 15; vite 197, 1. 264, 35; patrifamilias 857, 20. — *pater nos*: *tercium dominum* 283, 30. 25. 412, 10.

paternalis: paternalis ius 328, 20.

paternitas, officium abbatis 887, 40; *in* *titulatio* 761, 10.

paternus: paternus linea 1323, 30.

patria — *terra passim apud Iacobum da Guis*; patriae circumvicinae 231, 10. 260, 35. 304, 35; patriam novam perquirere 173, 30 (*cf. novam* conquirere *terram ibid.*); communitas patrie nomen regnum exponitur 86, 30. *antiqua notione*: patria nativa 281, 30; propria 172, 20. 181, 15; re: *in* patria 862, 10; patria *i. q. caelum* 612, 5. *saepius*; patria aeterna 1130, 1; caelestis 583, 1. 611, 15. 864, 30; celestis contubernium 385, 35; celorum 992, 15; superna 843, 10; patria ecclesia 1171, 15.

patriarcha 83, 30. 244, 25. 272, 25. 380, 10. 385, 30. 386, 30. 387, 10. 392, 35. 401, 30. 410, 3. 415, 25. 424, 35. 571, 25. 573, 20. 574, 15. 591, 1. 611, 30. 616, 10. 623, 15. 635, 15. 717, 25. 736, 10. 971, 10. 1186, 30; patriarcha 1210, 20.

patriarctus 9, 15.

patriarcha 364, 15.

paritidialis infamia 544, 1. *Cf. paritidialis*.

patriarchus 7, 40. 134, 20. 782, 15. 1162, 30. 1432, 3.

patrimonium 3. 30. 135, 15. 144, 10. 405, 3. 441, 25. 469, 25. 565, 15. 625, 30. 649, 35. 666, 1. 1089, 10; regis 376, 15. 380, 35. 381, 25. 382, 10. 661, 10; Romanae ecclesiae 456, 15; Petrus; principis apostolorum 273, 10.

patrinus, patrina, *Pate* 31, 40. 620, 10. patria 905, 15.

patriare 584, 5.

patrocinator 677, 30.

patrociniū 36, 30. 572, 3. 648, 35. 661, 23. 787, 30. 918, 23. 919, 30. 10. 824, 23. 825, 5. 30. 833, 10. 894, 30. 964, 3. 968, 15. 35. 970, 30. 982, 10. 980, 1. 15. 1041, 30.

patronatus 291, 15. 310, 15; ius 606, 30. patronus 166, 10. 185, 15. 284, 5. 696, 5. 704, 40. 763, 30. 764, 15. 765, 1. 828, 5. 831, 3. 15. 25. 833, 30. 837, 25. 848, 30. 860, 31. 871, 30. 873, 10. 894, 30. 898, 30. 963, 5. 978, 15. 1151, 10. 1349, 1. 1370, 30; monasteriū 644, 5. 10; patrones 981, 1.

paulato incesso 406, 5. 626, 25.

pauper: pauperes Christi 106, 20; pauperum dominarum ordo (s. Clarae) 41, 30. 580, 1; pauperum loca 258, 10. paupertas evangelica 251, 1. 283, 15; (respuenda in monasterio) 887, 20.

pavimentum: pavimenta ecclesiae munda 1473, 5.

pax 371, 1. 381, 3. 419, 15. 420, 35. 425, 1. 423, 15. 743, 3. 744, 5. 753, 30. 794, 20. 84, 3. 844, 3. 879, 25. 887, 23. 925, 35. ecclesiae 926, 15. 15. perpetua 425, 10; v. osculum: pacis reformatio 243, 10; violator 423, 1. 597, 10; sub fidei pace 417, 30. 629, 10.

peccamen: peccaminum nebula 896, 35.

peccatrix conscientia 965, 5. 15.

peccatum: peccata criminalia 971, 10; peccatum mortale 279, 1; originale 615, 30; peccata venialia 972, 1; peccatum remissio 273, 10. 287, 15. 292, 10. 296, 1. 470, 30. 1312, 23. 1313, 10. 25. 1484, 30; peccatum venia plenissima 434, 30.

pechardus 463, 30; cf. beohardus.

pecia. *v. g. pices, fragmentum* 97, 1.

pecierant — *fratervant* 243, 1.

pecten eboris 1433, 10.

pectusculum precodorum 575, 20.

pecualis 1262, 35.

pecunia: per pecuniam regimen (monasterii) acceptis 1081, 25.

pecuniarius: pecuniaria compositio 444, 30; pena 42, 3; satisfactio 392, 30.

433, 30. 616, 23. 642, 10.

pedagogus *v. paedagogus*.

pedes: pedites *v. clientes*.

pediculus: a pediculis consumptus 455, 1. 654, 40.

pedissequa 454, 15. 25. 625, 20. 646, 10. 648, 25. 654, 35. 20.

pedissecus 596, 35. 620, 5; pedissecus 192, 25.

peditare 811, 30.

pedulus: pedulum in sinu gestare 1103, 10.

pelex *v. paellex*.

pelliceus: pelliceum indumentum 1095, 15.

pellicialis *v. lingua*.

pellicanus, *avis* 1085, 40.

pellis: pelles gris(e)ae atque mardelinae 364, 15. 534, 15; circulus de alba pelle 1109, 5; velamentum capitis de ovina pelle 1109, 4—5; pellium auctor 1014, 20.

pena *v. poena*.

penetrare regis 575, 5.

penitentia *v. paenitentia*.

penna, *Schreibfeder* 674, 30.

penniger 1275, 30.

pensio annua 421, 30. 633, 10.

pena 248, 23. 30.

peragatio zodiacta 897, 15.

peramaror 207, 25. — *peramatus* 86, 40.

percelebrare — *celebrare* 1103, 19—20.

percussorium, *Klöppel* 1004, 10. 15.

perdevotissimus 208, 35.

pereffluere in gehenna 389, 30. 594, 29.

— 80.

peregrinari, *ad terram sanctam proficisci* 36, 15. 293, 45. 403, 5. 624, 45.

peregrinatio 194, 10. 228, 1. 242, 25. 15. 243, 10. 264, 10. 358, 15. 405, 30. 30. 406, 25. 543, 35. 562, 20. 55. 609, 15. 610, 5. 612, 5. 10. 25. 616, 10. 626, 15. 701, 25. 858, 30. 859, 10. 914, 25. 1037, 30. *cf.* 866, 30. 872, 35. 873, 30. 914, 30—915, 10. 999, 25.

peregrinus 133, 10. 134, 1. 242, 35. 30. 243, 277, 1. 294, 10. 366, 10. 388, 25. 25. 380, 30. 403, 30. 434, 45. 546, 30. 566, 3. 35. 557, 15. 591, 593, 15. 594, 5. 597, 30. 610, 35. 612, 5. 613, 15. 626, 5. 875, 30. 916, 30. 967, 25. 1012, 10. 1248, 15; *Christi* 376, 10; peregrini christiani 241, 1. 3; episcopi 385, 20. 591, 1; peregrinus habitus 854, 10; peregrini elegantis habitudinis 966, 30; mercatores 223, 10; peregrinae personae 921, 10; peregrina religio 1249, 10; peregrinorum legatio 202, 40; passagium transmarinum 277, 1.

peremetri: peremmeno spatio 1362, 20.

1363, 5.

peremptorius: peremptorium consilium 556, 30; cum peremptoris edictis ut riam prefigere alio 552, 15. — *per emptione* 603, 15.

perextendere 179, 15.

perfidit — *infideles* 388, 1. 593, 23.

perfringere 1231, 35.

perfrure 566, 20.

pergamenum, *Pergament* 430, 35. 674, 40. — *pergamini* (Erford.) 430, 35.

perhempsis, perhennis = *perennis* 213, 15. 750, 20. — *perhempsiter* 178, 40.

pernstanter 574, 10.

periodicus: periodicae accessiones 900, 1.

perre: periebant 740, 25.

periselidae 1255, 35.

peritium 880, 10. 897, 5.

peritius 875, 3. 20. 886, 3.

perisonata 326, 1.

perlatore 1056, 30. 1071, 45.

perlonginquus 440, 10. 648, 15.

permaximus 173, 20. 194, 30. 243, 10. 273, 3. 325, 35. 331, 23. 353, 15. 410, 25. 563, 15. 628, 25. 663, 30. 666, 5. 914, 25. 931, 30. 1084, 10. 1319, 20. 1326, 30. 1327, 15.

permetuere 1264, 40.

permobilis 808, 30.

perminium 991, 15.

peroptare 139, 45.

peroptimus 675, 10. 1327, 5.

perpeti: perperserunt 168, 15.

perplura 373, 20; perplurimus 881, 35.

perprius 309, 24. 25. 328, 35; per prius 90, 30. 120, 15. 146, 10. 285, 30.

perradiare 79, 30.

persecruti 245, 45.

persequi *passiv.* 1053, 45.

persicus color 406, 10. 626, 35.

persona *v. ecclesiastica*; personae eminentiores, sicut episcopi 937, 1; persona imperialis 1200, 25; personae manuales 1471, 20; nobiles 963, 10; ordinandae 1069, 20 (*cf.* 761, 10); peregrinae 921, 40; persona reverenda 1043, 20; secularis 133, 1; personae spirituales 929, 5; subiectae 982, 10; clericus celebris personae et scientiae

825, 30; in (propria) persona 296, 15.

332, 30. 594, 50. 595, 5. 687, 15. personator 33, 10. 230, 25. 231, 1. 629, 1.

633, 35. 712, 25.

personare: personarentur — *personarent* 1003, 10.

personus: persona vociferatio 566, 15.

perspectivus: perspectivi libri 82, 30.

perspicacia 875, 10.

persuadere abusione 912, 30; bonum 930, 15; (aliquem) super fide Christi 792, 15.

pertinencia, *subst. avg. fem.* 315, 25. 358, 10. 522, 1. 536, 1. 5. 675, 5. 1162, 15.

perventus = *quis pervenit* 230, 30. 245, 35. 266, 25. 268, 1. 10. 290, 15. 1067, 15; *cf.* praeventus.

pervetare 1281, 25.

pervigilanter 1187, 45.

pes: per pedes suspendere 31, 1; pes montis 596, 45.

pestilencia 14, 15. 256, 30. 356, 35. 357, 20. 366, 30. 367, 10. 368, 1. 388, 35. 389, 30. 402, 10. 170, 1. 525, 1. 827, 30. 544, 35. 594, 5. 30. 605, 45. 624, 1. 1022, 15; ignea 196, 10; mortis 990, 5. 992, 1.

pestilens ac fetida quedam nebula 370, 30. 538, 9. 10.

poetes 256, 15. 287, 10. 432, 35. 470, 35. 592, 30. 641, 55. 642, 10. 907, 30. bellis 881, 5; *v. epidemiae, inguariae*; paralitica 1302, 30; podagra 805, 20; symoniaca 1141, 10. 1147, 35.

petitorius: petitoriae litterae 440, 1. 648, 35.

petrarium, *Steinwurfmaschine* 267, 20. 386, 20. 592, 20.

phala, phalla, falla, locus, *ubi merces venum exponitur* 193, 30. 332, 20. 333, 1. 34.

phalanx, falanx 15, 30. 161, 25. 663, 40. 1260, 5. 1371, 20.

phalorac, falorac 1221, 10; imperii 1224, 10; verborum 960, 5. fallorac, fallorac 547, 30; falorac equi 411, 10; *cf.* palefredus; phalorac iusticiae flexibilitas 112, 10.

(phantasia), fantasia 300, 15. 612, 1. 794, 10. — *fantasma* 288, 1. 792, 30. 1367, 6. 1370, 1. — *fantasticus* 118, 30; error 897, 10.

phanum *v. fanum*.

phenning, phenninge, phenninge *germ.* 475, 30. 477, 40. 478, 5.

pheodalis, pheodum, pheudum *v. feodalis, feodum*.

philosophia 47, 10. 844, 20. 1181, 30. 1182, 10; divina 139, 40; tam naturalis quam moralis 86, 5. 260, 25; Philosophia (in Boetii libro de consolatione) 79, 20.

philosophus 572, 25. 902, 30; philosophi priores 877, 30; philosophorum dogmata 139, 45; philosophi 1164, 30; philozophus 88, 1.

philozophare 134, 10.

phiscia 844, 25; phisciae artes 86, 5. — *phiscia* 471, 10. 611, 15. 906, 35; phiscorum magistri 463, 10.

phisciales libri 82, 20.

phitonicus spiritus, *i. e. Pythonicus* 38, 1.

(phrenesis), frenesis 471, 1. 815, 30. 1198, 45. 1303, 30.

pi-, py-

pictura ambitus Sancti Petri Erfordie 468, 10; picturae pulcherrimae in superiori parte testitudinis basilicae ad Sancta sanctorum (Rom.) 712, 20.

picturare 712, 15.

pietas pietatis (Maria) 857, 1.
 pigma: pignata parature 1453, 10.
 pigmaeus (— *Pygmaeus*): pigmaeus membra 1205, 20; cf. *ind. nom.*
 pigritare — *pigritari* 99, 33.
 pyl, *mhd.*, v. *lybber*.
 pilosus: pilosi canes veltrices 1452, 13.
 pilus: pili s. Thome ap. 777, 5.
 pincerna 397, 1. 40. 461, 30. 464, 1. 467, 30. 559, 20. 597, 30. 602, 40. 610, 50. 611, 5. 617, 13. 619, 15. 30. 623, 40. 1144, 1. 1185, 1; *elector* 1460, 10; *plur.* pincerni 573, 25.
 Pinguis, Pinguis v. Heinricus comes de Nordheim, marchio Fris.
 piper 1453, 5; talentum piperis 654, 45.
 pirale, *hypocaustum conventuale* 945, 15. — *pirale incendium*, cf. *rip* 945, 15.
 piramis, pyramis: pyramides 609, 15; pyramides tumulorum *maso. gen.* 1378, 5.
 (pirata): pyratum lues 814, 20.
 pirations: piratica crudelitas 814, 23. 815, 15; pyratum *maso.* 557, 13.
 piraticum agere 149, 15; exercere 589, 20. 594, 25. — *pyratice* 550, 30.
 pis legumen — *pisa* (?) 1000, 5; cf. *herbilia*.
 pisa. *Erbes* 326, 1.
 piscacio 519, 20. 530, 30. 536, 1; piscacionum decima 636, 5.
 piscator 266, 15, 20. 1124, 30. 1366, 10. 1367, 10. 1456, 1; piscatorum magister 1456, 1.
 pisciculus: pisciculi de celo 9, 5.
 piscina 404, 30. 689, 20. 33. 691, 10. 693, 10. 696, 10. 701, 25.
 piscis: pisces pluviales (*pro* fluviales) et marini 387, 30. 592, 33; pisces 1456, 5; forma piscium r. *Erfordia*.
 pisces, *signum zodiaci* 94, 35. 95, 10, 25.
 pisces v. *piscis*.
 pistare 669, 10.
 pistar 630, 35. 669, 10; manualis persona 1471, 20.
 pistrium 630, 20, 30.
 Plus v. Ludewicus I. imp., Ludewicus II. rex Germ., Carolus III. rex Franc. (Occid.), Ludewicus III. lantr. Thur.
 pxis 549, 30. 817, 10. 30. 40: hostiarum corporis Christi 428, 30. 689, 55; pxi-dem, in qua illius (s. Willibordi) continentur reliquiae, in vexilli suspendunt cacumine 1371, 5.
 placitare 591, 1. 604, 10. 607, 23.
 placitatio 240, 3. 340, 2. 25. 438, 15. 440, 1. 441, 25. 647, 35. 648, 35. 649, 35.
 placitum 8, 65. 445, 16. 461, 1. 597, 1. 604, 10. 15. 607, 1. 620, 35. 642, 10. 651, 20. 741, 10. 858, 30. 861, 40. 934, 10. 1431, 1. 1457, 15; vulgare 597, 15. 598, 30. 25; palatum sive placitum muris 1451, 1. *Gefallen* 601, 25. 605, 10.
 plaga, i. q. *regio* 370, 1. 538, 10. 662, 1; i. q. *pestis* 746, 1. 900, 15; inguinalis 783, 35.
 planca, tabula, in qua merces venum exponitur 23, 1.
 plancio, genus armorum 322, 1.
 planetia, casula, vestis sacerdotalis 1074, 10.
 plantare reliquias, i. q. *collocare* 773, 33. 774, 10.
 plantatio novella 25, 10. 887, 10. 888, 1; plantare 685, 5.
 platea 85, 10. 20. 368, 30. 519, 15. 537, 1; platea assignata 226, 20, 30; platea

civ. (Iamnen) 405, 20. 625, 40; communis 240, 35; in platea iacens 620, 1; in platea cum vicinia loqui 900, 20; plateam obtinere 245, 5; per medium platearum 406, 30. 626, 40; v. *Erfordia*.
 platta, *Platte* 227, 30.
 plebans, i. q. *presbyter parochialis* 385, 20. 408, 15. 415, 25. 565, 10. 30. 1091, 35. 40. 1103, 1; sacerdotes 669, 30.
 plebeus 636, 40; plebeia conditio 872, 25; rusticitas 559, 45.
 plebscitum 38, 10. 441, 5. 649, 20.
 plebs 387, 25. 791, 30. 850, 30. 1163, 5 *aspirans*; plebs christiana 419, 30; plebs civilis atque suburbana 848, 45; communis 282, 1; diversae conditionis 899, 10; egregia 1181, 10; = *ecclesia parochialis*, *parochia* 1002, 25. 1014, 20. 30. 1433, 15, 20; plebium pium defensor 979, 5; plebium praefati 1310, 35; cf. *parochia*.
 plectrum linguae exprimere 1099, 33.
 plenarium 20, 30; aureum 20, 30.
 plenilunium 903, 25.
 plenitudo 7, 45.
 plumarium, *Feldkirchen* 428, 15. 639, 30. plumbeum capitale, *idem* 1087, 35.
 plumbum 10, 5. 17, 25. — *plumbeae* cannae 442, 30. 650, 1.
 pluries 88, 15. 120, 10. sine pluri 285, 1.
 pluvia: pluviae 125, 10. 434, 5. 590, 20. 624, 15. 1018, 25. 1022, 1; pluviae stilliditia 1032, 5; pluviarum tempestatque diffusio 1088, 40; cf. *inundatio*, *inundancia*.
 pluvialis, *vestis sacerdot.* 1087, 30; v. *piscia*.
 poeulum 785, 35; ligneum (Gregorii VII. papae) 1143, 30. 1144, 1; (pocula) aurea argenteaque 1143, 35.
 podagra 863, 15; pestis 805, 25; podagrae morbus 964, 10.
 podagricus dolor 805, 20.
 poena 263, 10. 15. 364, 1. 609, 25. 662, 30. 667, 35. 875, 30. 35; poenae aeternales 894, 35; poena pecuniaria 42, 5.
 poenitentia v. *paenitentia*.
 poeta 579, 15; et compositor 185, 1; poetarum carmina 977, 30.
 poetalis: poetales libri 52, 30.
 poetarium (Nicholaus Rucleri) 98, 1; cf. *cantilena*.
 poetria 226, 5.
 poliandrum, *coemeterium* 859, 35.
 politicus: politici libri 82, 30; politicus ordo 81, 15; Politica (Aristotilis) 81, 15 (11° Politice XIX°). 85, 5 (V. Politicorum IX).
 pollicitatio munus 875, 10.
 polus 94, 1; articulus 109, 1; zodiaci 94, 33; poli arx 1275, 30; ineffabilis polorum gloria 1031, 35.
 ponarium, *Obstergart* 34, 15. 421, 30. 570, 25. 594, 25. 633, 15. 1028, 15.
 poncellus, pontellus, ponticulus 176, 23. 304, 1.
 pons: pontes 449, 30. 1087, 30; pons lapideus 206, 30. 451, 35; (Octaviani) mirae magnitudinis atque pulchritudinis 980, 5; super naves magnas (ultra Danubium) 42, 20.
 pontifex *passim*: pontificis auctoritas 859, 1; pontificum cetus 583, 25, summi pontificis decreta 316, 3; imperium 846, 25; officium 863, 33; pontifices templorum (pagan) 1365, 1; pontificem deponere 1264, 1; eligere 394, 30.

pontificalis 581, 1. 1324, 1; in pontificalibus celebrare 1326, 1; pontificalia curare 1201, 45; pontificalibus indutus 519, 35. 549, 10; pontificalia vendere 1219, 35. 1241, 30; vicarius in pontificalibus sive suffraganeus 486, 5.
 pontificalis actus 1270, 1; apex 1270, 15. v. *aula*; auctoritas 863, 20, 30; baculus 890, 15. 1170, 15; pontificalis bonum 1270, 35; pontificalis cathedra 1141, 30. 1159, 30. 1171, 10. 1184, 40. 1216, 5. 1217, 15. 1228, 35. 1229, 10. 1244, 5. 1257, 35. 1280, 15; cetero 1225, 1; censura 1265, 40; pontificales claves 1220, 10; pontificale culmen 1189, 5; v. *cura*; pontificalia curia 846, 1; dignitas 409, 30. 652, 30. 890, 40; doctrina 1275, 1; domus 845, 10. 1060, 15. 1073, 30—40; pontificales epulae 864, 20; pontificalia gesta (Cameracae) 853, 25; plus est imperio pontificali honor 1278, 5; pontificalia indumenta 850, 1. 1142, 1; v. *infamia*; insignia 881, 15; pontificalia iudicium 1197, 10; pontificales libri 1266, 35; pontificalis locus 1254, 20; manus impositio 849, 30; pontificalia munus 1161, 15. 1249, 15. 1270, 5; obprobrium 1228, 1; officium 1055, 10. 1270, 30; pontificalis ordo 1218, 40. 1296, 10; pontificalia regimen 1055, 40; pontificalia reverentia 1201, 15; ritus 927, 1; scilicet 864, 30; sedes 1171, 1. 1206, 35. 1293, 20; sella 1112, 1; spiritus 1223, 35; thronus 846, 40; virga 866, 40. 1206, 1. 1464, 5. — pontificaliter 843, 10. 864, 10.
 pontificare 1220, 1. 1228, 30. 1243, 20. 1262, 15. 1283, 15.
 pontificatus, *episcopatus* 373, 5. 1170, 25. 1187, 35. 1264, 5. 1270, 10. 1275, 15. 1294, 30; *archiepiscopatus* 505, 30. 813, 30. 1127, 35; *papatus* 133, 35. 201, 5. 258, 40. 274, 15. 715, 30. 1142, 25. 1163, 40. 1213, 15. 30. 1245, 5. 1283, 15; pontificatus aurati 1248, 35; pontificatus annales 1272, 3; pontificatum mercari 1240, 30; venundare 1217, 15.
 pontificium 20, 30. 860, 15. 1127, 15.
 pontificum: populares 269, 5; fabulae 874, 30; popularia arma 560, 25; popularis laus 1362, 10; turba 876, 35.
 populoseus: populosa urbs 928, 40. 1379, 10.
 populus catholicus 968, 5; v. *christianus*; communis 175, 15. 324, 30; minor 1037, 1. 1266, 20; ruralis 84, 5; vulgaris 326, 1; ventes et populi 1217, 15; populi, *Leute* 981, 35. 982, 35. 988, 35. 990, 30. 991, 25. 1003, 15. 1019, 5. 1107, 30. 1141, 30. 1270, 5. 1303, 5. 1312, 15. 30. 1321, 10; nobiles 978, 25; populorum conventuales 1065, 5.
 porcio: porciones sanctorum, *partes, frusta reliquiae* 9, 25.
 porphiretus lapis sculptus 222, 3; porphiretica fabra 609, 15.
 porta, ubi Dominus intravit in die palmarum (Ierusal.) 404, 25; portae dorosae (Ierusal.) 404, 25; portae turritae 1377, 40.
 porticus 333, 30. 520, 15. 1312, 20. 1422, 1. 1423, 1.
 portitor ensis, *dux Saxoni*. *elector* 1460, 10.
 portus: portum *neutr.* *gen.* 1004, 10; *nom.* *monstr.* Acon, Alexandria, Reundusum, Flauwis, Gallici, Ganda, Laodicia, Mauritanici (Morinici), Novus-portus, Peducolus, Quentavi, Rethnotici, Rodestoc, Silva-portus, Zantwic.
 posse *subd.*: contra posse 585, 5; iuxta posse 103, 189, 10. 263, 30. 302, 10. 321, 35. 329, 1; pro posse 151, 1. 319, 5. 851, 25. 1097, 30. 1100, 15;

pro posso suo 914, 85; pro scire et posse 755, 20; secundum posse 968, 1.
 possessio: possessiones in ius regni attrahere 11, 25; Deo offerre 922, 2; s. Petro et papae offerre 786, 10.
 possessiuncula 931, 1. 1013, 25.
 potens: potentes 356, 10. 357, 9. 431, 15. 799, 3. 879, 45. 1140, 1. 1262, 25.
 potentatus 1281, 30.
 potentia regalis 381, 5. 576, 15; usurpativa 684, 30.
 potestas 769, 20. 876, 9. 881, 20. 1229, 5. 1243, 15. 1271, 25. 1290, 10; claudendi cardinales 409, 30. 628, 2; episcopalis 759, 15; imperialis 15, 35. 1028, 30, 35; investendi episcopos 13, 25; iudicaria 156, 25; laica 156, 35; mundana 923, 30; regis 369, 10. 1487, 30; secularis 966, 35; saeculi 966, 35. 1030, 5. 1271, 20; terrena 922, 30; usurpativa advocati seu subadvocati 923, 1; potestatis honoris sui dignitate carere 218, 10.
 potestative 1001, 30.
 potior pars populi 1027, 6; potiores civitates 418, 15. 632, 5.
 potiri (aliquem) 36, 10.
 potis est 844, 15.
 practica 962, 1.
 pr(a)aelegare 90, 1. 22, 96. 15, 184, 35.
 pr(a)eambulare 92, 15. 253, 10. 595, 25.
 pr(a)ebenda 107, 30. 131, 15. 132, 30. 150, 35. 182, 10. 183, 1. 30, 195. 10. 232, 30. 239, 15. 260, 35. 298, 35. 302, 35. 10, 459. 15. 616, 35. 643, 10. 666, 1—20, 10. 667, 1. 15, 20, 35. 668, 30. 669, 1. 30, 674, 5. 15, 675, 5. 25, 55. 763, 15. 862, 20. 1165, 35; prebendae canonicales 182, 35. 195, 5. 229, 10. 607, 20. 15; canonice deinde 157, 3; publica 915, 30; vacantes episcopatu servientes 397, 5. 619, 30; prebenda sacerdotalis 667, 35; canonialis secularis 182, 35.
 pr(a)ebendialis curia 670, 25. 673, 15.
 pr(a)ebendarius 253, 20. 661, 15. 667, 15. 10, 669. 15. 20, 671, 35. 675, 10. 676, 5. 30, 25; presbiter 1379, 30.
 pr(a)ebendula 665, 30. 669, 35. 676, 5.
 pr(a)ecapitulati aureis litteris libri 827, 25.
 pr(a)eceptor 903, 30.
 pr(a)eceptorius, preceptivi apices, litterae papae 351, 20. 588, 15.
 pr(a)eceptorum apostolicae sedis 1462, 15; regis, regale, regium 968, 20. 1011, 80. 1463, 5. 1473, 1; regulare patris Benedicti 1042, 14. 15.
 praeces v. prece.
 pr(a)ecinctorium, vestis sacerdotalis 646, 30.
 pr(a)ecluius, gloriosus 844, 5.
 praeco: praecurrens quasi praeco 812, 30.
 pr(a)econialis vox 584, 3. — praeconia liter 576, 3.
 praecordialis: precordiales 610, 10. praecordialis contritio 582, 15. praecordialiter 950, 15.
 pr(a)ecordiosus: precordiosum pectuscentum 575, 20.
 pr(a)eda 146, 5. 268, 30. 384, 5. 1474, 10. pr(a)edacio 622, 15.
 pr(a)edicare crucem 384, 30. 628, 1. 629, 1. 722, 10.
 pr(a)edicatio 249, 10. 713, 35. 1074, 10. 1484, 1. 3. crux; predicationis officium 409, 15.
 pr(a)edicator 390, 1. 554, 30. 555, 1. 712, 30; magister 390, 1. 597, 35; Minorum fratrum 714, 30.

pr(a)edilectus 326, 15. 609, 1. 55.
 pr(a)edium: predia et castra ecclesiae 550, 30.
 pr(a)edo 615, 10. 622, 15. 631, 35. 633, 25. 671, 30. 701, 5.
 praedoctus 1169, 25.
 pr(a)educio opprobriosa 608, 15.
 pr(a)edux 388, 1. 593, 30.
 pr(a)electus 672, 35.
 praefactus v. factus.
 pr(a)efertur — praefertur 1019, 25.
 pr(a)efecturae vires committere 28, 15.
 pr(a)efectus 684, 1. 819, 30; negotii (iudicarii) 875, 30; urbis (Romae) 857, 5.
 pr(a)ehabere 111, 25. 234, 1. 245, 5. 261, 20. 290, 10.
 praedictum 444, 15. 610, 10; sine regali praedictio eligere 361, 15.
 pr(a)elationis dimittas 1103, 10; in prelatione constituere 714, 35; praelatio abbas 1384, 30.
 pr(a)elaturae vacantes episcopatu servientes 397, 5. 619, 30.
 pr(a)elatus 11, 5. 36, 10. 272, 25. 327, 1—20. 384, 25. 392, 30. 398, 10. 30. 407, 20. 1. 408, 1. 409, 5. 410, 5. 10. 417, 35. 419, 25. 456, 5. 30. 459, 10. 561, 20. 570, 10. 577, 20. 582, 20. 25. 588, 30. 589, 10. 603, 25. 616, 35. 618, 10. 627, 15. 636, 35. 639, 1. 643, 1. 5. 644, 1. 651, 15. 698, 20. 712, 25. 1107, 10. 1270, 45. 1271, 15; praelati plebium 1310, 35; de abbate 1384, 20.
 pr(a)emaxime 907, 15.
 praemonitor 1267, 15. 1278, 30.
 pr(a)enarratio 595, 20.
 pr(a)enominare 101, 3.
 praenosticare, praedicere 102, 35.
 pr(a)eordinare: praedicta verba 1062, 30.
 pr(a)epedicio 595, 10.
 pr(a)epositura, Propale 31, 10. 320, 30. 332, 25. 391, 10. 397, 30. 427, 10. 486, 10. 613, 25. 665, 15. 669, 35. 725, 20. 841, 35. 845, 25. 30. 877, 30; p. cura; praepositurae officium 1149, 20; praepositura vendere 1256, 45. — praepositus saepe.
 pr(a)epotens: praepotentes in exercitu 870, 25. 538, 10.
 praepropere 1269, 15.
 pr(a)epugna 330, 10.
 pr(a)erogativa electionis imperatoriae 848, 15; meritorum 257, 35; regalis 847, 20; scientia 313, 5. 573, 3; specialis 1326, 10; sublimis virtutum 258, 15.
 pr(a)esencialiter 712, 30.
 pr(a)esentiarum v. impraesentiarum.
 pr(a)eseptum Domini 482, 30. 483, 20. 484, 35. 485, 3. 770, 40. 772, 15. 773, 20. 776, 1. 783, 20. 785, 30. 972, 30.
 pr(a)eservare 250, 30.
 pr(a)eses Flandriae 1371, 1; Romani imperii 418, 5. 629, 5; municipalis 1096, 40.
 pr(a)esidens 272, 30. — pr(a)esidere 943, 10. 944, 15. 80. 945, 10.
 pr(a)esidium v. Trothmunde, libertas.
 praestigium 96, 10. 20.
 pr(a)esulatus 127, 15. 202, 20. 849, 5. 956, 5. 1019, 25.
 pr(a)esumptuose 629, 5.
 pr(a)esupponere 89, 30. 114, 30. 206, 10. 210, 30.
 pr(a)etaxatus 179, 45.
 pr(a)etergradi 1176, 35.

pr(a)eterlegere 849, 5. 854, 5.
 pr(a)etersedere tributum 39, 45.
 pr(a)etor Persarum 126, 1.
 pr(a)etorium, Rathaus 355, 40. 443, 15. 453, 5. 457, 35. 650, 30.
 praeveniri 1198, 10; preventus = qui praevenit 595, 5. 1060, 30; cf. preventus.
 pratellum 613, 10. 712, 40.
 pre- v. etiam prae-, proe-.
 preamen 1326, 35.
 precaria, pensio pecuniaria ('Bede') 627, 10; per precariam acquirere 885, 15.
 precarium — precaria 890, 15.
 precative 1030, 30.
 precatus, subst. 1363, 15.
 prece et (vel) precio (et similibus) 36, 15. 92, 10. 209, 35. 386, 5. 671, 30. 859, 10. 863, 5. 1231, 30; praeces mellifuae 1189, 20.
 presbyter saepe, maxime 1473, 5. 1477, 15. 1481, 15; v. cardinalis, parochialis: presbyter. Attia lingua senes 1169, 25; in adulterio (deprehensi) 1074, 35; presbiter episcopi vice 791, 30; ydolatra 273, 40; praebendarius 1379, 30; presbiteri tam seculares quam spirituales 339, 30; presbiteri uxores missa 363, 1. 533, 1; cf. pseudopresbiter.
 presbiteratus 849, 15; presbiteratus cardo 1301, 25; ordo 585, 15.
 presbiterium 707, 5; presbiterii officium 849, 30; ordo 849, 30.
 pressura 150, 1; iudicialis 1218, 10; pressura undione 382, 25.
 pretiosissima, Schmuckachen 913, 25.
 pretium v. prece.
 privilegiare, privilegium v. privilegiare, privilegium.
 prima, primum officium diei 763, 25. 30.
 primarius: primarii principes 85, 15.
 primas, primates 8, 30. 9, 5. 18, 1. 156, 15. 163, 30. 364, 30. 412, 1. 533, 30. 628, 30. 671, 10. 724, 25. 879, 30; regni 358, 5. 365, 30. 373, 30. 374, 30. 633, 30. 535, 10. 540, 30. 541, 15. 564, 10. 1203, 45. 1365, 15; summus 408, 1. 627, 45.
 primatus 960, 30. 1202, 30.
 primicerius 895, 5. 1433, 10. 1480, 5.
 primores reges occidentis 897, 45; regni 401, 30. 623, 10; urbis 1377, 30. 30.
 princeps (Mathidia) 1312, 30. 35. 15. 1313, 25; apostolorum 273, 10. 386, 15. 431, 1. 577, 5. 591, 40. 638, 25. 30. 712, 15. 1055, 40 (cf. Petrus); caelestis exercitus 966, 5; v. catholicus, christianus; principum contrahito 552, 30; consensus 364, 20—30. 534, 1; v. consilium; principis Romanorum consistorium 562, 5; v. conventus; principes deiectus (i. q. diaboli) 1216, 35; principum ecclesiasticorum institutio 350, 30; v. electores; princeps fortuna 550, 5; principes extimii 541, 30; ingenui 547, 25. v. iudicium, militia; principes monachorum (i. q. abbates) 923, 15; principum more evocatus 372, 40; principum nomen 632, 15; principes occidentales (Tentoniae) 18, 10; v. orientalis; princeps palatii 137, 30; principes palatii 848, 15; particulae territorii 97, 30; principes patris 848, 35; principes primarii 85, 15; primi 632, 4. 936, 35; princeps de principe Christo (i. q. papa) 1202, 30; principum progenies 1376, 30; principes prophetici 616, 10; provincie 536, 35. 551, 10. 30. 561, 10. 30. 564, 30. 565, 10. 567, 30. 568, 20. 30. 678, 5. 10. 579, 30. 580, 25. 681, 20. 30.

- 587, 4; regni 205, 2; 355, 30; 359, 5, 390, 2, 35, 361, 1, 365, 25, 373, 30, 382, 25, 388, 15, 530, 10, 535, 1, 541, 40, 571, 25, 585, 9, 1490, 10; regis 1000, 15; seculares 421, 5, 10, 422, 25, 425, 10, 426, 10, 433, 15, 533, 30, 45, 634, 10, 636, 1, 20, 642, 10; principum sen-
tencia 11, 36, 18, 1, 26, 20, 32, 1, 35, 45, 1330, 2; principes spirituales 121, 5, 10, 422, 25, 426, 10, 433, 15, 633, 30, 635, 1, 636, 30, 642, 10; princeps summus (s. q. rex) 1266, 1; principes summi et nobiles 415, 10; principum testimonium 556, 2; uni-
versitas 556, 10, 562, 1; urbis 13, 5, (18, 45); princeps Francorum v. Car-
lomannus, Carolus, Pippinus.
- principium — principium 83, 40.
- principalis: principale altare 763, 35, 764, 1, 769 — 772, 775, 20, 779, 15, 936, 33, 950, 5; principalis civitas 102, 1, 415, 1, comes 362, 40, 532, 5, 10, 10, 535, 1, 540, 25, 657, 2; digni-
tas 589, 20; dominus 317, 20; doctor camp 167, 20; dux et rector 286, 25; ecclesia 172, 10, 945, 15; principales magnates 538, 10; principes principum 106, 2; sedes 126, 10; princi-
palis templum 13, 10; principalior 382, 10, 579, 10.
- principalitas 380, 45.
- principantes = principes 112, 10.
- principatum neut. gen. 114, 30.
- principatus 14, 10, 35, 20, 40, 15, 42, 1, 15, 83, 15, 84, 30, 10, 85, 20, 1, 374, 5, 414, 1, 551, 1, 554, 25, 564, 1, 580, 20, 609, 10, 55, 843, 20, 960, 20, 1035, 10, 1123, 10; episcopalis 942, 15, heredi-
tarius 544, 10; imperii 26, 20; sive magistrum 836, 1; principalis 106, 2; principatus honor 1123, 40; fidei municipium 888, 25; principatum Romanorum successiones 96, 1.
- principissa 128, 10, 610, 60.
- prior passim; magnus prior 1103, 5.
- prioratus 220, 1, 269, 1, 928, 10, 933, 1, 1041, 1.
- priorissa 193, 1, 312, 1.
- priscus: prisci auctores 1295, 1; priscus 1173, 1; Priscus v. Bavo.
- prisonarius, frq. prisonier, captivus 172, 25.
- priscus v. priscus.
- privatus: privati 554, 10, 926, 1; privata colloquia 875, 1; privatae orationes 951, 5; privatus usus 880, 20.
- privilegiare, previleziare, previlegiare 33, 1, 131, 3, 147, 2, 183, 30, 201, 1, 2, 320, 1, 556, 5, 787, 20; privilegiata ecclesia 182, 20.
- privilegium, privilegium, previlegium 11, 25, 38, 40, 10, 15, 132, 1, 155, 10, 156, 1, 30, 170, 1, 176, 15, 25, 10, 182, 3, 183, 15, 20, 191, 1, 197, 10, 201, 5, 20, 206, 15, 217, 1, 2, 218, 20, 230, 5, 333, 2, 3, 355, 3, 361, 1, 392, 2, 10, 407, 25, 426, 25, 439, 10, 515, 45, 519, 1, 5, 521, 2, 528, 1, 2, 531, 5, 536, 10, 542, 15, 55, 558, 10, 588, 20, 595, 30, 55, 605, 15, 614, 10, 627, 45, 647, 20, 714, 10 (Martini IV. papae, quod incipit sic: Martinus Dei gratia) 714, 20, 922, 25, 925, 20, 1008, 30, 1009, 1, 5, 1010, 15, 1011, 20, 1012, 1, 1013, 1, 1045, 30, 33, 1472, 10, 1478, 25, 1480, 1; apostolicum (vel similiter) 787, 10, 15, 922, 15, 943, 20, 1009, 1, 1011, 2, 1036, 20, 1043, 1, 2; pri-
vilegia autentica 426, 35; privilegium clericale 410, 1; divinum 961, 10; do-
mestici 883, 10; episcopale 196, 20; im-
periale 182, 40, 183, 5, 10; de investi-
tura dignitatum et beneficiorum con-
cessa imperatori (a. 1111) 12, 5; pri-
vilegium ius 899, 1; privilegium
libertatis 155, 45, 156, 1; privilegia
papalia 182, 40; regalia 131, 10; pri-
vilegium speciale 147, 35; privilegio-
- rum tenor 1045, 35; translata 251, 55, 256, 40.
- pro et contra 315, 15.
- probare igne 1097, 40.
- probatio ignis 868, 15; cf. declaratio.
- proceres 191, 5, 20, 227, 10, 228, 1, 230, 1, 267, 20, 290, 1, 411, 25, 516, 25, 547, 2, 5, 628, 35, 662, 10, 664, 2, 975, 10, 1435, 10, laici 135, 25; palatini 135, 25, 15, 10, 845, 10; regni 543, 30, 582, 5.
- processio saepe; anniversaria 196, 40 — 55; processione debita suscipere 375, 1, 342, 25.
- processionaliter 213, 1, 297, 25, 441, 25, 451, 5, 626, 40, 649, 10.
- prodictus saepius; Ierosolimitanus 520, 10; sancti itineris 555, 5, 20, 358, 10; sanctus 536, 10; procintus 1040, 1.
- procuratio 409, 3, 598, 30, 605, 25, 613, 15.
- procurator 211, 10, 409, 1, 5, 596, 40, 628, 50, 661, 10, 688, 45, 845, 20, 853, 20, 859, 1089, 1; asinorum, postea vaccarum 1083, 10; civitatis 853, 20; domus episcopi 841, 15; liberalis liber-
tate 845, 20; pauperum 284, 1; procu-
rum 190, 10.
- procuratrix dominarum 696, 15.
- proditorie 122, 20.
- pro(oliosus, bellicosus 642, 45, 720, 10.
- prophanare sacra 1231, 25; prophanare pagani manibus altaria 149, 25, —
prophane vocis verba 906, 10.
- profectio Italica 30, 15; Ierosolimitana 549, 35, 616, 15; sancta 555, 20; sancte professionis iter 556, 10.
- professio canonica 944, 20; regularis 1083, 40.
- proficerent — profecerint 328, 20.
- proficuen 606, 30.
- profuvium inundationis 621, 15; ven-
tris 132, 25, 396, 30, 619, 3.
- profundare se in cogitationibus 285, 20.
- progenies regia 134, 20; regalia 741, 5; principum 1376, 20; Caroli 185, 10, 515, 25; notabilissima 205, 25.
- prohemium (proemium) rhetoricae locutionis 1045, 1.
- proheredes 966, 20.
- prohibitus subst. 541, 20.
- prohibere — prohibere 1253, 20; cf. in-
ybere.
- prologus 681, 5.
- proloqui: prolocution 105, 25, 112, 20
proloquor 333, 5.
- promotor imperatoris 181, 3.
- promptificare 546, 20.
- promptuarium 567, 45.
- promptulus: promptulae verborum 1376, 15.
- pronosticon 842, 1.
- prope: de prope 90, 40; a prope 610, 45.
- prophanare, prophanus v. profanare.
- prophetare 272, 25.
- prophetiae spiritus 19, 15, 246, 15, 252, 35, 253, 5, 30, 258, 15, 833, 20.
- propheticus: prophetium 271, 15, 636, 20, 662, 35; prophetica cantica 812, 10; carmina 809, 20; propheticum
elogium 1038, 2; prophetici hymni 808, 3; libri 82, 30; prophetica prin-
cipe 616, 1, 20; sermo 616, 5; pro-
phetica signa 1235, 20; prophetica spi-
ritus 253, 40, — prophetice 219, 1.
- propiciatorum, altare portatile 615, 10, 1370, 20.
- propinatio divina 1312, 25.
- propinquitatis ius 123, 15.
- propinquius 1064, 45.
- proportionare 89, 15, 93, 20.
- propositus, abbas 930, 20, 931, 5; cf. 722, 5 et 1492, 25.
- proprietas 550, 5.
- proprietas ius 192, 5, 934, 45.
- propugnaculum: propugnacula per gi-
rum oppositis parietes obfirmare 1378, 1.
- proximior 1072, 5.
- propulus 573, 10.
- prosa 87, 45; rhythmus 144, 20.
- prosaice 87, 45.
- proscribere 550, 10, 552, 20, 560, 15, 563, 10, 603, 10, 1; reges 1222, 15; senten-
cialiter 392, 15; bannire aut prosci-
bere 324, 25, 15; proscrubere here-
ditatis titulus 544, 1.
- proscrubere 182, 10, 603, 15, 616, 50; im-
peratoris 393, 15.
- proselita 1379, 40; proseliti 666, 35.
- prosperatus 558, 5, 591, 30, 598, 10.
- prospiciat 712, 10.
- protectio b. Petri 217, 20; imperialis 434, 20, 642, 40.
- protector et advocatus 452, 1, 635, 15.
- prorectrix 1376, 55, 1380, 35.
- protestatio 106, 25.
- prothofundatrix 94, 15, 101, 10, 20, 132, 10, 144, 15, 145, 1, 245, 15, 298, 5, 10.
prothofundatrix 299, 10.
- prothomartyr 20, 1, 139, 1, 198, 1 sae-
pius; cf. Stephanus.
- prothonotarius 459, 10.
- provincia saepe; nominativum afferuntur:
Austria, Bavaria, Brachathensis, Bre-
mensis, Burgundia, Cacinthia, Co-
loniensis, Flandria, Marsorum, Me-
chenia, Mysensensis, Narniensis,
Orientalis, Reatina, Remensis, Saec-
Stotor, Terra Laboris, Thuringia,
Treverensis.
- provincialis, provincialis comes 373, 3, 374, 30, 376, 15, 384, 3, 540, 10, 584, 10; provinciale capitulum 459, 20;
provincialis comes 365, 10, 370, 3, 373, 1, 10, 374, 1, 375, 20, 535, 15, 20
(cf. provincie comes 536, 10, 631, 1);
provincialis iura 460, 1, 652, 50; pro-
vincialis lector Minorum fratrum 714, 20; provincialis magistri 1051, 5;
10; provincialis minister Minorum
fratrum 717, 5.
- provisio, synagoga Einsetzung eines
Bischofs 410, 5, 452, 20, 458, 25, 653, 45, 655, 1, 714, 45.
- provisor 638, 15; curiae pontificalis 846, 1; ecclesiae 458, 25, 655, 30.
- provisus, der vom Papst eingesetzte
Bischof 452, 30, 653, 45.
- provocatio legitima 317, 25.
- provolutio 948, 20.
- psalmigraphus 562, 30, 1033, 10.
- psalterium 115, 20, 133, 1; glosatum 92, 5; psalterium exponere 1295, 15.
pseudopapa 516, 15.
- pseudopontifex 1225, 25.
- pseudoprebitor in tmsi 1305, 1.
- publicare bona 159, 25; ad fiscum 181, 30.

publicus: publica custodia 556, 55; publicum instrumentum sigillatum 409, 35; v. libertas; publica missa 608, 30; v. negotia; prebenda 915, 30; v. strata; via 154, 23, 1070, 40; v. respondere.

pubidundus: pubidundam partem corporis detegere 614, 15.

pudoratus 844, 30.

puella epylentica 638, 15; a mortuis suscitata 145, 30; puellarum congregationes 129, 25.

puellaris: puellares anni 912, 25.

puer 260, 20, 414, 1, 10, 419, 1, 473, 20, 521, 15, 535, 15, 597, 15, 638, 30, 747, 2, 763, 30, 846, 10, 857, 15, 20, 85, 862, 40, 876, 35, 1166, 20, 20; annuus i. v. unus anni 1161, 30; armiger 1306, 10; cum duobus capitibus 460, 10; puerorum cruce signatus 206, 5; puer a lupis deportatus 461, 15; s. lupis educatus 436, 20, 645, 10; pueri Deo oblato 439, 15; puerorum procurator 190, 10; puer scolaris 394, 1, 617, 10; pueros Domino tradere educandos 960, 30; puerorum tutor 119, 30; Puer v. Ludevicus rex Franc. orient. puer fem. (pro puella) 693, 40.

puerilis aetas 1168, 15, 1361, 5, levitas 638, 30; psalmista 1197, 30; puerilia vitia 1166, 30.

pueritia 205, 20, 798, 25, 1026, 20 etc.

puerpera virgo (Maria) 677, 10.

puerperium: ex puerperio defuncta 244, 20.

puerulus 258, 5, 638, 15, 25, 792, 1; reusocitatus 239, 30; revivificatus 638, 25.

pugna passim; barbara 1287, 30; pugnae demonum horribiles 252, 10.

pulvis marmora 1312, 1.

pulpitus 1364, 5.

pulsacio, *Geläut* 430, 40.

pulsus, *Pulschling* 866, 1.

pulvis (corporis sancti) in potu datus 900, 1; corporis s. Germani 785, 25; in quo salvator noster pedem posuit, quando de Jordanis alveo in naviculam ascendit 817, 15; pulvis moimenti (Dominici) 972, 5.

pungio 670, 25.

pungtivus 553, 10.

purgatorius ignis 894, 35; purgatorium instrumentum eocorum (coclear) 1382, 15.

puscula 568, 15.

putheus iuxta sepulcrum 138, 5.

putrefactio mamillarum 587, 30.

pyxis v. pixis.

Quadragesima 549, 23, 567, 5, 599, 20, 602, 30, 607, 10, 669, 5, 673, 5, 675, 25, 724, 20 *alii*.

quadragesimali tempore 672, 1.

quadragesimus v. soldus.

quadrans 20, 632, 40.

quadriga 635, 5.

quadrigeniti 334, 1.

quadrivialis 149, 20.

quadupes vir 1303, 35.

quaerela — *querela* 1173, 10, 1179, 10, 1187, 5, 1257, 25.

qu(a)estus regius 583, 35.

quamcivus 119, 25; quamcivus 285, 20, 25.

quandiu 1149, 20.

quantum ad 94, 30, 95, 5; in quantum 670, 30, 683, 20, 685, 25.

quartale, *quatuor pars modii* 669, 10.

quartana, *febris* 555, 25; cf. *sq.*

quaternus typus, *febris* 901, 30.

querulosus: querulosae voces 455, 5.

questa 243, 10.

questus v. quaestus.

quibat 808, 1; quiverat 808, 21, 45; quiverim 1068, 10.

quictare v. quittare.

quicumque *in tmesi* 1182, 35.

quietudo 567, 15.

quietum clamare v. quittum clamare.

quibet 126, 30; aut quibet, *oder wie viele auch immer* 1482, 10.

quinarus, *metrum* 907, 30.

quindecimus 206, 30.

quindena *subst. fem. gen.* 460, 10, 715, 25.

quintam partem reddituum a clero exigere 395, 25, 618, 55.

quis 417, 25, 629, 30.

quidam — *quibusdam* 683, 30.

quidatio, *dimissio, absolutio a debito* 298, 10.

quittare, *frq. quitter, i. q. dimittere, relinquere* 174, 55, 201, 20, 295, 35, 299, 1, 306, 20, 35, 307, 5, 30, 315, 30; quictare 327, 40.

quittum clamare 299, 1, 307, 5; quietum (*nomine* quicquid) clamare 262, 35.

quocus, quocina v. coeus, coquina.

quod — *quo* 1006, 1, 30.

rabi Salomon 81, 1; rabi, *episcopus Iudaeorum* 305, 40, 617, 55.

rationalis, rationcinium v. rat.

rappacia, *farlaas, 'Rappe', genus numerorum (aut mensurae vas aut ponis species?)* 673, 30.

rapula, *Räbe* 430, 35.

rasura, *tensura* 949, 10.

rat *mhd.* 476, 30, 35, 477, 30, 45, 479, 1, 15, 30; kumphan an demo rate 477, 15; di(e) rat 476, 30, 477, 35, 40; di(e) rete 476, 30, 40, 477, 15, 478, 25, 25, 45, 479, 25.

ratesmeister *mhd.* 477, 15.

ratificare 205, 15, 260, 1, 306, 5, 30; cf. ratis habere.

ratificatio donationis 292, 5, 306, 35; matrimonii 262, 15; ratificationis signum 333, 10.

ratio arithmetica 900, 40, 907, 35.

(ratiocinium): ratiocinium 584, 15, 1181, 40.

(rationalis): rationalis usus in celebrationibus missarum 12, 45.

ratis habere — *ratificare* 263, 30; pro ratis habere 551, 20.

reaccendere 899, 30.

readiudicare 203, 30.

re(a)dicicare *aequius*; rehedificare 1310, 35; — rehedificatio 643, 1, 1325, 40.

realiter cognoscere aliquem 200, 15.

rebellio 13, 5, 328, 30, 406, 30, 626, 40, 926, 10.

rebellis 350, 30, 367, 30, 670, 20, 747, 1.

recalcitrare 85, 40.

recepta, *subst. sing., pecuniae coacto* 506, 10, 45.

receptor, *pecuniae coactor* 320, 15.

recessus sperae (= *sphaerae*) super polos zodiaci 94, 25.

recidivus *subst.* 20, 1.

reclamacio 603, 15.

se reclamare de 187, 15.

reclusorium 197, 15; cf. *Reclusorium in ind. nom.*

recondunare 245, 5.

recoaptare calanum 189, 40.

recollectio 80, 10, 25, 104, 35, 149, 15.

recolligere, *frq. recueillir* 86, 30, 91, 35, 100, 20, 234, 30, 240, 25, 30, 245, 1, 247, 25, 249, 15, 267, 25, 283, 10, 292, 25, 322, 5, 382, 30, 546, 5, 567, 5, 665, 35, 854, 40, 856, 30, 857, 30, 1098, 20; se recolligere, *se recifere* 1234, 45.

recommendacio 307, 10, 324, 20.

reconciliacio: reconciliaciones mulierum post partum 310, 30.

recondere: recondiuntur 982, 5.

reconglobeare 175, 15.

reconsecrare 765, 5, 777, 5.

reconvertore 268, 30, 603, 25.

recontingulum 944, 1.

rector: rectores civitatum 628, 30; ecclesiarum 629, 45, 666, 10; rector hospitalensis 692, 40; rectores mundi 551, 30; patriarum 269, 35; rector sapientissimus 846, 10; scolarius 196, 15, 667, 30; pastor et rector 397, 30.

rectrix 133, 30, 311, 10; hospitalensis 696, 20.

recursio (noctis) solita 901, 20.

reddituacio 283, 25.

redditus 33, 15, 35, 34, 1, 134, 35, 182, 30, 276, 30, 298, 30, 35, 456, 15, 25, 641, 15, 918, 30, 927, 30, *aequius*; annui prediorum 916, 30; episcopales 392, 15, 616, 30; sui iuris 862, 15; pro quantitate agrorum 879, 30; reddituum decima 407, 30, 627, 35; quinta pars a clero 395, 25, 618, 55, solutio 876, 15; redditus 431, 25.

redemptio 326, 5, 10, 327, 30, 40, 334, 20, 516, 30.

reditus v. redditus.

reducere 90, 25.

remore 627, 15.

reextruere 862, 25.

refectorium 295, 30, 296, 30, 378, 25, 426, 20, 636, 30, 638, 35, 1043, 5, 1138, 20; estivalis, hyemale 423, 5, 634, 40.

referendarius 320, 10.

reflorescere 877, 25.

refocillare 1369, 15.

refocillatio 846, 30.

reformacio ordinis (s. Benedicti) 400, 35.

refugium commune 880, 35.

refundere, *iterum fundere* 464, 30.

regalia 11, 30, 13, 20, 359, 5, 30, 535, 30, 550, 40, 566, 30, 571, 1, 1206, 30, 1267, 5, 1271, 10.

regalis abbatia 1041, 5, apex 1159, 5; apparatus 555, 10; auctoritas 423, 15, 634, 25; aula 526, 20, 1036, 10; benedictio 536, 25; circulus 89, 30; clemencia 368, 15, 374, 1, 25, 428, 5, 639, 40; consecratio 850, 10; regalia consilia 513, 10; regalia curia 1490, 15;

regale decretum 177, 20; regalis excellencia 399, 20, 621, 20; femina 613, 15; regale imperium 187, 15; regalia insignia 11, 1; instituta 1460, 10, 1459, 5; iura 1278, 1, 1451, 10; iussa 1291, 20; regalis iussio 799, 30; v. lancea; liberalitas 847, 20; v. magnificencia; milicia 818, 40; regalia ministeria vendicare 1458, 10; regale monasterium 526, 45; regalis munificencia 131, 10, 30, 911, 40; regales nuntii 861, 5;

regalia obsequia 136, 10; v. oppidum, palacium; regalis potencia 981, 5, 576, 15; regale praescriptum 968, 30; regalia prerogativa 847, 20; regalia privilegia 131, 10; regalis progenies 741, 5; prosapia 763, 15, 20; regales satellites 370,

209

80. 538, 15; regale sigillum 1159, 25; regalia signa 1182, 10; regalia stirps 123, 30. 180, 15. 1490, 5; regalia testamenta 1384, 30; regalia vexilli character 270, 35; v. vicus, villa. — regaliter 155, 10. 577, 30.

regeneracio: regeneracionis dies 519, 35. regenerare (baptismo) 127, 30. 134, 30. regens 259, 15. regere rem publicam dictum de marchione 1345, 10; accepta 815, 15.

regia aeclesiae, porta (an cancelli?) 1006, 15.

regimen imperii 23, 30; monasterii 1132, 15. 1150, 1. 5; patriarum 269, 35. 30; pontificale 1055, 30; regni 23, 30; ad cendatole 1145, 5; per pecuniam regimem (monasterii) accipere 1081, 2. regimine pro regimine 219, 15.

regina civitatum (Ierosolima) 388, 5. 593, 25.

regitare 1133, 30.

registrare: registrata in libris consistorii imperatoris 327, 1.

registrum 85, 10. 15. 677, 40; (sanctorum) 589, 10.

regius: regium aerarium 575, 1. regius apex 382, 35; regia auctoritas 355, 30. 410, 30; aula 518, 10. 1004, 15. 1008, 30; capella 942, 1; capellanus 376, 30. 955, 15; v. castrum, civitas; regia consecrata 850, 20; v. corona; regius cubicularius 850, 15; v. curia, curtis; regia custodia 380, 1; dicio 12, 20; dignitas 375, 15; domus 554, 15; donacio 581, 30; regius error 923, 30; excedit 429, 10. 430, 30; regia expeditio 1877, 40; regii fascies 1450, 10; regius fastus 874, 10; regiae fores 380, 30; regium genus 10, 15; regius honor 39, 10; regiae immunes 881, 30; regius lectus 11, 15; regius locus 217, 35; v. magnificencia, maiestas; regia manus 370, 10; regius mos 14, 1; regia munera 306, 30. 307, 15; magnificentia 187, 15; regium nomen 357, 30. 363, 10. 364, 35. 30. 365, 30; regium nomen deponere 380, 15. 571, 30; usurpare 362, 10. 30; regii nominis usurpator 13, 25. 14, 15; regia offensio 884, 35; v. oppidum; potestas 369, 10. 1487, 35; regium praecceptum 1463, 5; regia preminencia 578, 15; regius questus 583, 30; sanguis 262, 10; regium sigillum 862, 25; regis signetur 13, 10; regium stoma 125, 35; regis stirps 172, 25. 974, 15; unccio 549, 10; v. urbs; verba 1272, 20; via 454, 10. 654, 10. 837, 1. 1059, 25; v. villa.

regnum passim; regni apex 426, 15; barones 383, 10; regnum christianorum 80, 5; regni civitas 441, 1. 649, 30; coaductor 655, 35; regna Dei 706, 15; v. diadema, dignitas, electio, gubernacula; regni insignia 381, 5. 576, 15; regni ius 11, 25. 529, 30; ab regni omni iure destituitur 395, 35; regni magnates 355, 30. 410, 30; ministriales 382, 40. 578, 25. 670, 35; quatuor regnorum monarchiae 80, 30; tria regna in monarchiam suscipere 127, 5; v. negotia; regni officium 1221, 40; pagenses 171, 15; regni et ecclesiae palacium 363, 35. 533, 15; patrimonium 565, 30; v. primates, primores, principes; proceres 543, 35. 582, 5; regimen 23, 30; regnum atque sacerdotium 29, 35. 382, 5. 577, 1; regni seipsum 561, 30. 670, 1; sciama 558, 25; seccio 568, 40; sedes 441, 10; regnum et imperium Christo servit 1221, 5; regna sidera 445, 30. 551, 25; in regno solidare 576, 5; sublimare 578, 25; regni status 920, 30; tutor 119, 30; universitas 402, 20; regnum 670, 35. Cf. rich.

regula 971, 25 saepe; apostolica 1087, 30; apostolicae rectitudinis 248, 30; regule auctoritas 1324, 25; regula cano-

nicorum et canonicarum 355, 10; canonicarum constitutionis 668, 5; catholica 925, 15; regulae catholice unitas 926, 5; regula Christi 248, 15; v. conversationis 1147, 40; regulae custodes 1020, 10; regula monasticae disciplinae 1129, 25; ecclesiastica 1094, 15; a institutionis 1158, 5. 1131, 10; iustitiae 1148, 15; sacra 1189, 5; specialis 264, 30; regule statuta 1324, 30; regula legitimi thori 915, 15; sub regula vivere 137, 15; cf. Augustinus, Benedictus, Franciscus, Minores fratres.

regulare per beati Benedicti regulam 201, 35.

regularis: regularis 189, 35. 362, 30. 460, 15. 629, 45; triuque sexus 160, 15; v. canonici; regularis cerimonia 264, 1; regulares clerici 862, 30. 30; v. habitus; regulare monasterium 526, 1. 30; regularis norma 894, 1. 568, 30; observancia 616, 15. 928, 5; regulare praecceptum 1042, 10; regularis professio 1083, 10; regulares religiosae 163, 20; regularis tramitis via 1105, 25—30; vita 217, 15. 915, 40. 927, 30. 928, 10. 932, 5. 944, 15. — regulariter conversari 885, 25; eligere 786, 1. 1009, 30; ordinare 1106, 10; obedientiam regere 1102, 5; Deo servire 129, 20. 986, 30; vivere 578, 15.

rehabere 37, 15. 40, 1. 305, 30. 325, 20. 401, 25. 623, 35. 699, 15. 881, 20.

rehedificare, rehedificatio v. reedificare.

reincipere 188, 35.

reinduere 865, 35.

reintegratio 80, 35.

reintegrare 292, 15.

reintroducere 527, 15.

reiterare 908, 15.

reungere 1144, 15.

relatio, das Zurückbringen 1015, 5; Beicht, relatio antiquorum 833, 15; antiquitatis verissima 961, 30.

relevare (feudum) 301, 20.

relevatio terrarum 309, 15. 318, 15.

relio 615, 45. 887, 1; religiosa apex 960, 30; religio canonialis 943, 10; v. christiana; coenobita 759, 30; fratrum 950, 45; v. monastica; religionis norma 1141, 20; religio peregrina 1249, 10; prisca 1248, 30; vetusta 1264, 20; religio i. q. ordo 42, 15. 198, 20. 206, 40. 245, 45. 248, 30. 286, 30. 287, 30. 288, 10. 35. 289, 1. 5. 408, 10. 409, 15. 608, 15. 687, 5. 717, 20. 963, 10. 967, 30; religionis ingressio 285, 15.

religiosus: religiosus magnus et robustus 284, 40; religiosi 79, 1. 407, 30. 420, 1. 425, 5. 441, 35. 442, 5. 451, 10. 456, 612. — 613, 1. 625, 30. 627, 35. 629, 15. 635, 20. 649, 10. 42. 684, 15. 687, 3. 711. 872, 30. 1146, 25; religiosi viri 460, 5. 653, 30. 803, 15. 865, 30. 948, 35. 40. 550, 25. 1106, 5; religiosi fratres 1002, 30; fratres religiosi atque religiosae 275, 5; religiosi monachi 1002, 20. 1142, 15. 1146, 35; clerici religiosi 975, 1; clerici et religiosi 395, 5. 420, 5; religiosi sub regula degentes 450, 15. 666, 1; ceterum cum religiosi 305, 20. 618, 20; religiosi, tam conventuales quam et capellani 395, 25; tam religiosi quam seculares 643, 1; religiosus chorus monachorum 818, 40; omnes tam religiosi quam clerici et laici 627, 15; religiosorum appellationes et fugae 456, 10; religiosorum conventus 295, 35. 296, 1. 422, 10. 634, 1; collegia 422, 15. 634, 30; claustra 430, 1. 633, 5; domus 41, 40. 405, 35. 626, 5; laici religiosi 196, 30; religiosus comitatus clericorum et aliorum bonorum virorum 971, 30; religiosus 456, 5; religiosus de ordine Cruciferorum 249, 25; religiosus vir 662,

10. 801, 5. 951, 40. 967, 15. 25. 996, 15. 1089, 10. 1105, 10. 1118, 35. 1128, 30. 1131, 35. 1304, 5; religious monachus 1121, 35. 1131, 5. 1132, 10; religious habitus 800, 1; religiosus indutus habitu domus Theutonice 614, 30; religiosa vita 1135, 10; religiosae satis vitae monachus 1180, 20.

reliquiae passim; reliquias plantare 775, 45. 774, 10; reliquiarum indices ampliores 758, 10. 764, 15—25. 30. 765, 10—20. 767. 780. 782. 783. 784, 5. 785, 5—786, 15. 787, 30. 788, 10. 815, 30. 817, 5—818, 25. 820, 25. 85. 830, 15. 868. 844, 40. 886, 5. 898, 15. 900. 902, 35. 903, 10. 933, 10—30. 954—957. 972. 1370, 10—35. 1486—1487; reliquis tactis iuramentum prestare 597, 1; reliquiae, quae pertinent ad imperatorum dignitatem 573, 25. 30; ostensio eorum 573, 30.

remorsus consciencie 317, 5.

renia incurva 1304, 45.

rennuere 1044, 1. 1046, 35.

renovare 677, 30. 1425, 10.

reobtinere 212, 40. 445, 20. 651, 15.

repagare 462, 40.

reparatur passim. 169, 1; v. repparare.

reparare 211, 35. 221, 35. 226, 10. 232, 10. 260, 30. 263, 30. 267, 1. 268, 5. 25. 286, 30. 290, 40. 302, 20. 315, 10. 383, 15. 384, 5. 544, 20. 546, 20. 547, 10. 550, 35. 559, 30. 566, 35. 580, 35. 584, 10. 605, 15. 849, 10. 1325, 1. 1327, 5. 1331, 10. 1380, 5; reparatus qui reparatus 230, 15. 324, 10.

reparare excretum 432, 1. 641, 35.

reperire: repererunt — repererunt 1003, 35; reperti sumus — reperimus 1079, 40.

repopulare 175, 20.

repositorium 554, 20.

reparare 79, 30. 205, 40; v. repar. requesta 288, 10. 292, 1. 303, 10. 307, 10. 328, 10.

res publica, respublica 82, 1. 25. 83, 30. 95, 10. 117, 15. 380, 35. 841, 15. 844, 10. 846, 15. 855, 1. 5. 960, 25; obsequens 83, 30; civitatis 100, 15; imperii Romanorum 204, 35; (monasterii) 931, 25; patriarum 269, 35; rem publicam regere dictum de marchione 1345, 10.

resacinare 1236, 15.

rescripta Wandalorum et Hunorum 85, 10.

resignacio 415, 35.

resignare abbatem 378, 15; episcopatum 377, 5. 380, 1.

resolidare 1380, 35.

resonare, heißen, bedeuten 690, 30. 35. cf. sonare.

respective 232, 5.

respondere: responditur 121, 30; respondere publice de aliquo dubio 88, 30.

responsalis conclusio 90, 30. 91, 30. 111, 20.

responsor, sponsor 223, 10. 230, 30. 244, 25. 245, 5.

responsorium 411, 45. 1075, 1. 1096, 35.

responsus ecclesiasticus 1317, 10; responsus 211, 15. 212, 10.

respublica v. res publica.

restaurum integritatis 550, 35; restaurum facere 392, 15. 616, 25.

resultare 97, 40.

resuscitacio 638, 25.

resuscitare: locus, ubi Dominus Lazarum resuscitavit 404, 40; resuscitatus 239, 30. 245, 30.

rete, *Kronleuchter* (?), de auricalcho 1457, 1. 5.
 rethor 902, 30. 1181, 45. — rhetorica 226, 5; rhetorici fastus 960, 10; rhetorica lectionis prohemium 1045, 1; rhetorica verba 1144, 25.
 reticere sub silentio 801, 15.
 retro 133, 30. 755, 20; a retro 228, 15. 296, 19—20.
 retrogere 325, 30. 426, 30. 453, 13. 654, 5. 820, 10. 907, 30.
 retro-exercitus 202, 23.
 retrogardia 245, 10.
 reumatia fluxus 645, 20. 815, 30. 90.
 reverendus 756, 5. 761, 10. 768, 20. 775, 15. 776, 1. 777, 1. 949, 1. *sepius*; reverenda persona 1043, 30.
 reverentia apostolicæ sedis 1037, 10; pontificalis 1201, 30.
 revestire 807, 20. 808, 1.
 revivere 648, 30. 705, 30.
 revivificare 638, 25.
 revocatio excommunicationis 409, 10.
 rex *passim*; æternus 924, 45. 960, 1. 992, 35; v. aula, camera, christianissimus; christianorum 543, 10; v. consilium; regis curam per baculum tradere 1271, 1; regem publice declarare 560, 20. 562, 15; v. depomere; dignitas 10, 31; v. eligere; trium regum enutritor 381, 5. 576, 15; rex gentilis 391, 15. 613, 40; regum gesta 1160, 10; v. gracia; rex incestus 745, 20; in regem inungere 176, 10. 535, 30; regis iudex 1435, 30. 1434, 1. 5; v. lanæna; regis manus 1161, 20; reges naturales 149, 15; regis nuntii 401, 15. 30. 405, 15. 35. 974, 25; obitantes 1006, 15; rex pacificus 24, 30; regis patrimonium 576, 1; penetrare 575, 1; regis potestati subicere 584, 25; regum præcepta 1011, 20; regis principes 1006, 15; reges proscribere 1222, 15; rex regum 293, 10. 594, 30. 847, 20. 850, 20; sacer 1271, 30; sæculorum 963, 5; regis servus 301, 10. 464, 40. 613, 40; socii 12, 35; tyrannis 923, 30; in regem statuere 746, 1; rex terrenus 850, 15. 978, 30. 1271, 15; regem ungere 406, 35.
 rhetorica v. rethor.
 rich *mhd.*; schender des riches 431, 40.
 ricmatizatus historiographus in vulgari 100, 1; libellus 319, 30.
 rigambulus, *fr. rigagnolo*, rivulus 1089, 20.
 rigma 87, 15; in vulgari 108, 20.
 rimula 554, 30.
 rinoceros 920, 40.
 riparia 100, 30. 101, 15. 109, 30. 110, 25. 111, 5. 117, 1. 118, 1. 131, 30. 167, 30. 175, 10. 186, 35. 201, 1. 224, 35. 229, 30. 291, 10. 296, 30. 299, 30; riparia 172, 5.
 rippariola 275, 10.
 rithmicus. rithmica repetitio 904, 1. *Cf.* ricmatizatus, rigma.
 rittere *mhd.* 475, 1.
 ritus antiquus (Sæxonum) 792, 30. 793, 25; barbaricus 908, 1; gentilius 661, 20; monachici 1296, 35; paganorum 89, 10; pontificalis 927, 1; (Ungarum in apostonice) 42, 30.
 rivagium, *frg. rivage*, ripa 179, 15.
 ro ro ro, *exclamatio* 175, 20; *cf.* haro, hro. robotari *pro imperari*. 170, 40.
 romanizare, *lingua Romana uti* 555, 5. rosarium oleum 724, 10.
 rosta virtutum gl. 923, 10.
 rosa coquina 634, 27.
 rotare, *rdären* 41, 45. 450, 1.
 rotatu instabili alternari 921, 40.

rotundus: rotunda capella 946, 10; r. Rotundorum Hanon. societas in *ind. nom.*
 rubrica auctorum 108, 1.
 rudens 1231, 10.
 ruffa porphiretica 609, 15.
 Rufinus et Albinus, i. e. aurum et argentum 933, 20.
 rumiger, *nomen a 'rumor' derivatum*, *jamosus* 812, 35.
 rumor: rumores Balduini com. Flandr. imp. Const. 258, 20. 259; (de Boucharde de Avesnes) 263, 30.
 rumpere sigillum 816, 30.
 runcinus, *frg. ronceine*, equus minor, *gregarius* 460, 30. 467, 1. 524, 25. 627, 10. 640, 10.
 rapis *fem. et masc. gen.* 999, 5; ruppes scissa 149, 10.
 ruralis: rurales 330, 15; ruralis populus 84, 5.
 rurenes 402, 25. 439, 25. 623, 30. 645, 10.
 russctus, *ruber* 718, 10.
 rusticalis multitudo 945, 1.
 rusticanus: rustici faniculi 920, 10; rusticano more 874, 15; rusticana radix 912, 30; simplicitas 877, 25. 920, 30; rusticanus stilus 1117, 5.
 rusticitas 1035, 30. 25; plebeia 559, 45; stilus 824, 35; verborum 1030, 30.
 rusticus 876, 15. 880, 1. 10. 975, 5. 998, 30. 999, 1 (homo r.). 1000, 30. 1003, 35. 1013, 35. 1031, 1. 1032, 25. 1075, 5. 1091, 5. 1133, 5. 1135, 35. 1139, 10. 1150, 25. 30; rusticos gubernare 975, 5; rusticus quidam de exigua gente proveniens 302, 10; rustica conditio 879, 30; lingua 998, 20. 27; manus 1378, 10.
 sabbata aulica 920, 10.
 sabulum 367, 30. 592, 45; zabulum 592, 30.
 sacellum 546, 30. 939, 20. 942, 15. 943, 3. 15. 944, 5. 10. 946, 5. 10.
 sacer: sacra ministrare 1296, 20; tangere 1209, 15; v. sacerdotia, scriptura, signum, vestis. — sacrosanctia tactis iurare 191, 30.
 sacerdos 232, 5 (= *archiepiscopus*). 243, 1. 283, 1. 10. 290, 20. 380, 25. 548, 25—35. 549, 25. 55. 590, 45. 593, 40. 754, 10. 999, 1; sacerdoties canonici 164, 35; sacerdotum collegium 816, 5; coniugati 1055, 30; hebdomadarius 669, 3; sacerdotum filii 1062, 15; libri pro sacerdotibus 283, 19—20; sacerdos plebanus 669, 30; prebendarius 661, 15; vicem gerens summi sacerdotis in terris 925, 15.
 sacerdotalis cubicularius 850, 15; dignitas 911, 1; fons 189, 5; sacerdotalis officium 666, 5. 1086, 10; sacerdotalis prebenda 675, 35; sacerdotalis stola 869, 25; sacerdotalibus, sacerdotalibus vestibus, vestimenta indutus 873, 10. 849, 30. 889, 25. 1002, 25. 1120, 15.
 sacerdotium 29, 35. 361, 30. 382, 5. 1142, 1. 1143, 5. 10. 1145, 1; minime legatier acquiritum 1147, 5; sacerdotii honor 1143, 1; onus 798, 10; ordo 29, 10; et regnum 577, 1; sacerdotium summum 849, 35. 1141, 25. 1142, 10. 1143, 1; pax sacerdoti et imperii rescissa 570, 5.
 sacramentalis aula 548, 24—25; sacramentalis induvie 580, 20. — sacramentaliter 163, 30.
 sacramentum: consignare ad sacramentum (?) 1454, 20.
 sacrum 1231, 25.
 sacrificium 258, 40. 298, 5; matutinum,

vespertinum 253, 20; sacrificia paganorum 89, 10; Deo sine medio pro populo oblata 164, 15.
 sacrilega 617, 45; manus 614, 20; sacrilegus 1369, 10.
 sacrilegare 1038, 10.
 sacrilegium 1369, 10. 15. 1380, 25; sacrilegium, cardinales, prelatos et clericos capificare 998, 10.
 sacrilegus v. sacrilega.
 sacristia 291, 15. 292, 10. 426, 10. 766, 30; sive locus sacrorum 972, 50.
 sacrophagus v. sacrofoagum.
 sæculares 182, 371, 3. 398, 10. 404, 1. 625, 20. 628, 1. 875, 10. 908, 1; et non sanctimoniales 637, 20; valentes 297, 35; secularia 711, 20. — secularis auctor 905, 40; v. canonici, clericus; secularium commentaria 929, 40. 930, 25; a seculari dominata liber 963, 40; secularis ecclesia 201, 15; seculari gratia pollentes 948, 15; v. habitus; sæculare impedimentum 963, 40; v. iudicium; iustificatum secularium neglectus 881, 30; secularibus ac divinis litteris eruditus 1131, 30; litteris et studiis secularibus imbutus 572, 20; secularis aulica 140, 20. 272, 35; secularis monachi 1043, 15; secularia negotia 528, 15; secularis nobilis 1318, 15. persona 133, 1. 643, 1; pompa 130, 1. 919, 30; potestas 966, 35; seculares presbiteri 539, 20; v. principes; seculari sapientia pollens 1105, 5; secularis sententia 613, 45; seculares viri 1149, 25; et mulieres 128, 30. — seculariter agere 589, 40; vivere 1122, 20. 1134, 40.
 sæculum 952, 15; sæculi actus 878, 5; potestates 966, 35. 1030, 5; sæculorum rex 963, 5; huius sæculi sapiens 961, 30; ad sæculum redire 1060, 25. s(a) epe testitudinata 267, 5.
 saepta v. scepta.
 sagitta insanabilis 9, 50.
 sagittarii 413, 2. 566, 30. 663, 45. 670, 10.
 salarium 22, 15. 409, 5; solarium 441, 30. 649, 35.
 salutatio angelica 459, 30.
 salutando salutare 813, 15.
 salutaris: salutare signum 1099, 1; salutare pontificiae 355, 35; salutaris hostiae participatio 1371, 5.
 salvagardia 234, 15. 320, 5. 321, 23.
 salvamentum 756, 5.
 salvificare 706, 3.
 salvus v. conductus.
 sanctificata aula 1098, 10.
 sanctificationis apex 250, 30.
 sanctimonialis: sanctimonialis indumenta 276, 15; v. habitus; seculares et non sanctimoniales 163, 20.
 sanctio canonica 527, 10. 1046, 1; ecclesiastica 875, 20; imperatoris 965, 25.
 sanctuarium 561, 10. 615, 30. 616, 3. 788, 10. 944, 10. 945, 15. 946, 1. 5. 952, 5.
 sanctus: sanctorum catalogus 625, 20; comunio 1227, 10; oratio 886, 30; porciones 9, 25.
 sandalum 767, 10. 773, 10. 966, 20. 1105, 10.
 sanguifusus 258, 1.
 sanguis laureatus 1365, 30; sanguinis fluxus 645, 20. 815, 25—30. (981, 20); linea 1111, 5; v. luna; sanguis mirculeus 548, 1; regius 282, 10; de solo pluit 975, 15; de sicca ossibus exit 886, 25; canalem sibi faciens sanguis Domini sedit rupem 404, 15; v. leous, ss. Innocentes; s. Petri 771, 20; s. Sixti vel Xisti 771, 15.
 209*

sanies: sanie fluens nasus 1306, 40.
 saponarii, *Seifenstader*, ministrales in
 Papiis 1466, 30.
 saponum 1466, 30; fictum saponi 1456,
 30.
 sarabara 1370, 5.
 sarcophagus, sarcophagum 981, 10. 1379,
 20; interius gypso litum 1379, 25;
 sarcophagus 899, 10; *dubii generis*
 1370, 5.
 sariandus, sariantus 551, 30. 555, 20;
cf. sargentus.
 sarrahaia 1043, 30.
 sartum, *terra in culturam redacta* 200, 1.
 321, 35.
 satelles: satellites 186, 35. 386, 5. 428, 5.
 429, 5. 442, 30. 591, 15. 861, 30. 1104,
 20. 1123, 30. 1125, 30. 1365, 1. 1491,
 30; inquieti 429, 30. 640, 20; regales
 370, 30. 538, 15.
 satelliticum 401, 1. 622, 25.
 satelliticius comitatus 1258, 15; furor
 1158, 10.
 satlagere — *sotagere* 525, 30.
 satisfacio v. peuniaris.
 satrapa, *princeps Saxonum* 739, 23;
 magistratus ac satrapae (apud Pru-
 tenos) 1365, 5.
 scabies 1307, 15.
 scabinus, *Schöffe* 267, 30. 292, 30. 303,
 20. 304, 15. 30. 314, 10. 330, 40.
 scactus, *Schach* 417, 30. 629, 30; soaco-
 rum ludus 82, 5.
 scafa, *scapha, navicula* 1088, 40.
 scala: quoddam in modum scale niveo
 quidem corpore, sed rubro capite
 365, 5. 534, 25.
 scamellum 1082, 35. 45.
 scandalizare 1074, 1.
 scapula 776, 15. 782, 10.
 scapularis, *vestis* 630, 30. 1085, 10.
 scarpa, *ital. scarpa, calceus* 712, 30
 (Iesu Christi).
 sceler — *celer* 1256, 35. 1286, 30.
 schema 385, 10. 589, 20. 842, 40. 859, 40.
 867, 30.
 scenodoxia v. xenodoxia.
 scenum = *caenum* 542, 10.
 septa (— *septia*) castris Valencen.
 217, 35.
 sceptrigeris regalis sacramenti specimi-
 ne privare 543, 30.
 sceptrum 11, 1. 1162, 20. 1200, 40. 1205,
 10. 1221, 30. 1222, 30. 1223, 45. 1225,
 10; militare 1064, 40; regni 561, 30.
 566, 35. 670, 1; sceptris regere 815, 15.
 schara, *voz germ., manus*: militaris
 1489, 35.
 schella, *Glocke* 460, 15; baptizata 437, 5.
 schender des riches *mhd.* 431, 40.
 schisma v. scisma.
 sciencia astronomie 572, 20; astrorum
 95, 30; auguria 96, 25; aurspicinae
 (*i. g. haruspicinae*) 96, 25; scienciae
 grossae atque palpabiles 86, 10; ma-
 thematicae 96, 25; v. litterae: sciencia
 litteralis 219, 15; pyromancie 572,
 20; scienciae nigromantiae 96, 20;
 sciencie prerogativa 313, 5. 573, 5;
 paganorum 89, 10; sciencia scripturae
 1052, 15; scienciae speculativae 86, 10;
 clivius celebris personae et scienciae
 825, 20; sciencia eruditus 606, 25.
 scientificus 87, 45.
 scilientium — *silentium* 1005, 30.
 scyllifus, *Amieus* 1005, 1.
 sciolus = *sciens* 1068, 25.
 sciphus 864, 20. 1087, 1. 3; scifus 1144, 5;

ciphus 404, 50. 820, 25. 35; cifus 669, 5.
 686, 1. 10; ciffus 685, 25.
 scire Teutoniam 39, 10; pro scire et
 posse 756, 20.
 sciscio v. sciscio.
 scisma 11, 45. 15, 30. 35. 36, 1. 210, 10.
 20. 211, 25. 408, 5. 20. 627, 50. 628, 1.
 925, 30. 1156, 30. 1157, 10. 1185, 1.
 1213, 5. 1228, 5. 1230, 1. 1233, 10. 20.
 1245, 40. 1317, 10. 15. 1380, 30. 1459,
 15; ecclesiae 157, 35; regni 558, 20;
 schisma 1237, 45; totius scismatis
 recentis et regni status reique pu-
 blicae divortii auctrix Suevia 1380,
 30.
 scismaticus 15, 35. 408, 5. 527, 35. 714, 5.
 926, 1. 1165, 30. 1210, 1. 1219, 20. 25.
 1225, 20. 1237, 25. 1239, 35. 1261, 15.
 1317, 10; scismaticus imperator 669,
 40; rex 898, 25. 618, 30; scismatici
 greges 1156, 30; scismaticum nefas
 1172, 20.
 scis(s)io intra solaris corporis extremita-
 tes 406, 1. 626, 25.
 scita *subst. pl.* 47, 10.
 scitus: cum scita 651, 25.
 scola 191, 25. 217, 30 (scolae totius
 castris de Valencenis). 260, 30. 261, 1.
 431, 25. 634, 30. 646, 10. 705, 10. 717, 1.
 844, 40. 845, 5. 889, 5. 932, 40. 945, 1.
 1051, 5. 1074, 30. 1085, 25. 1106, 25.
 1174, 40. 1182, 15. 1490, 10; scolarum
 palatia 844, 30; rector 767, 30, ad
 scolas ponere aliquem 260, 20.
 scolaris, scolares 88, 50. 302, 30. 35. 390,
 20. 448, 30. 629, 35. 634, 25. 40. 652,
 20. 669, 5. 672, 1. 673, 25. 763, 20.
 764, 10. 844, 25. 952, 30. 1051, 10; scolarum
 chorus 673, 25; scolares clerici
 196, 30. 217, 40; scolaris disciplina
 915, 25. 932, 15. 944, 25; scolare ma-
 gisterium 844, 30. 845, 1; scolarum
 magister 874, 10; scolaris nigro-
 mantius 594, 45; v. novitius: puer
 394, 1. 617, 10; scolarium rector 196,
 15. 667, 25.
 scolasticus 139, 20. 379, 1. 390, 10. 436,
 30. 565, 15. 645, 30. 676, 30. 1051, 10;
 scolasticae disciplinae 665, 45; sco-
 lasticorum rudimentorum ablatatio
 1361, 5; scolasticus studia 1051, 10.
 scopare 1060, 30.
 scopere *incertae notitiae* 153, 1, *cf. n. b.*
 scoria 1109, 25. 1247, 25.
 scortum 644, 15. 1051, 20.
 scriba sive, ut vulgo dicitur, cancella-
 rius 996, 20.
 scriniolum 902, 35. 903, 10.
 scrinium aureum 20, 20.
 scriptor 611, 10; optimus 928, 20; vir-
 tuosus 571, 40; librorum textualium
 463, 35.
 scriptum 359, 25. 626, 20. 704, 45. 718,
 20. 1093, 15. 1435, 1; scripta aposto-
 lica 317, 30; byblia 693, 15; scriptum
 indiciale 966, 35; per scriptum tra-
 dere locum 1084, 2; scripta Fulconis
 156, 25; Igmari ad Iohannem 156, 15.
 scriptura 606, 20, scripturarum aucto-
 ritas 80, 1. 1384, 15, scriptura divina
 139, 45. 911, 3. 932, 15; generalis 684,
 5; scripturarum laborint 844, 20;
 scriptura sacra 82, 30. 89, 15. 91, 10.
 15. 139, 15. 30. 141, 25. 185, 35. 252,
 15. 292, 10. 836, 35. 837, 5; scripturae
 (sacrae) auctores 834, 5. 35, scripturae
 scientia 1052, 1; vetustas 832, 20;
 scripturam octidianam decano pre-
 sentare 944, 25; in scripturis multi-
 pliciter eruditus 10, 35.
 scrobis subterranea 551, 5. 568, 3. 580,
 30.
 scrocellarum morbus, *frg. écroelles,*
scrofulae 138, 50.
 scrutinium 595, 5.

sculperre 681, 45. 682, 5. 696, 45. 705, 15.
 sculpsit 682, 5. 10. 705, 15.
 sculpsura agni Dei cum vexillo (in
 anulo) 610, 30.
 scultetus, *Schultheiß* 619, 10. 627, 5.
 scultifer 181, 45. 221, 40. 222, 10. 224, 30.
 225, 10. 227, 15. 230, 40. 231, 5. 232,
 35. 233, 30. 261, 5. 266, 40. 287, 5.
 300, 10. 323, 20. 35. 331, 10.
 scutum: scuta boceolata, *Buckelschilde*
 1452, 15; scutum Flandrie cum baculo
 rubro, *Wappen* 240, 30; tigna aut
 tecla in scuto Belgorum 96, 40. 97, 1;
 scuti campus, *Wappenfeld* 97, 10;
 scutum aureum cum quatuor leoni-
 bus 97, 30—40; *cf.* arma.
 scutro ad medicinam spectans 1131, 30.
 scutro regni 568, 40.
 secretoria (Iudeorum) 433, 10. 15.
 secretarium aule Goslariensis 11, 10; se-
 cretarium (ecclesiae) 927, 1.
 secretarius 301, 30. 580, 40. 594, 40.
 secta 80, 45. 81, 10. 15. 174, 10. 854, 25;
 Iudaeorum 571, 15; Manicheorum
 394, 10. 617, 15; paganorum 89, 10.
 secundario 423, 30. 614, 15. 648, 10.
 secus, *secundum, iuxta* 1378, 20. 1379, 1.
 sedes: speculum duplex, eneis inclusum
 sedibus 696, 10.
 sedes apostolica, Romana, sacra, sum-
 ma *saepe*; episcopalis 1477, 10; iudi-
 cialis 1244, 1; v. pontificalis; prima
 (*papa*) 1090, 5; principalis 126, 40;
 regni 441, 15; sedem mutare 926, 15.
 930, 40. 931, 10; minor sedes maiorem
 dampnat (*i. e. imperator papam*)
 1210, 20.
 sedicio 7, 35. 12, 25. 271, 30. 623, 20.
 579, 35; inter cives 418, 20; seditionis
 signifier 1195, 25.
 seducere: tres seduxerunt totum mun-
 dum, videlicet Moyses, Christus,
 Machometus 398, 35.
 segehard (*voz germ.*) vexillum, id est
 victoriosum 546, 15.
 sella asinaria 920, 10; v. equestris;
 pontificalis 1142, 1; sacra 1229, 15
saeptius.
 semicirca 648, 20.
 semicinctus 547, 10.
 semifrater 192, 5. 206, 20. 209, 30.
 seminivertius 160, 35.
 semirutus 567, 1.
 semivigilans 856, 45.
 senarius, *metrum* 907, 30.
 senator 113, 45. 117, 15. 121, 10. 122, 35.
 124, 15. 394, 30. 617, 25. 713, 5. 715, 5.
 818, 3. 1238, 10. 30. 1283, 15.
 senatorius: senatoria dignitas urbis
 Romae 413, 5. 629, 3; stirps 417, 25.
 629, 30.
 senatus 713, 5. 715, 3. 1238, 15; *i. g.*
conventus 1187, 20. 1238, 30; senatus
 censura 1217, 25; consultum 11, 35.
 372, 15.
 senecta 1084, 20.
 senectus lasciva 1169, 20, misera 890,
 10; senectutis aetas 932, 45; quarta
 senectutis causa 932, 45.
 senescaldus 204, 1. 226, 10. 232, 30. 242,
 30; senescallus 230, 35.
 senex *saepe*; *adict.* 474, 5. 1050, 10.
 senex emeritus 865, 20; v. decrepitis.
 senior: seniores (civitates) 396, 30. 399,
 10. 621, 30. 630, 10; (regis) 1203, 20. 30.
 1243, 15; senior — *adice, praepositus*
 987, 25. 1181, 25. 1183, 15; seniores
 nostri 972, 25; seniores 474, 10.
 senium 845, 30. 862, 15; diurnum 859,
 35; senio morboque confectus 1130,
 15.

sensatissimus 712, 30.

sensificare 1321, 30.

sententia 240, 30. 317, 5. 25. 45. 318, 30. 327, 40. 395, 35. 409, 10. 526, 1. 532, 10. 552, 40. 561, 25. 587, 30. 597, 10. 603, 10. 618, 15. 642, 25. 663, 10. 787, 5. 10. 878, 1. 935, 10. 15. 1451, 25. (apostolica) 949, 20. 1026, 30; capitalis 452, 15. 636, 20. 653, 30; communis 882, 10; dampnationis 559, 25. 563, 1; diffinitiva 317, 25; excommunicationis 270, 5. 273, 15. 274, 30. 393, 15. 409, 20. 30. 40. 410, 6. 10. 616, 60. 618, 10. 628, 20. 722, 25; imperatoris 364, 25. 534, 1. 540, 20; imperialis 560, 15; interdicti 410, 5. 609, 30; iudicialis 1489, 10; v. iudicialis; magistri 572, 10; mortis 516, 20. 644, 10; papae 398, 20. 716, 35; papalis 398, 20; v. princeps; secularis 391, 20. 618, 45; sententiae date canon 561, 10.

sententialiter 169, 35; comburere 463, 30; condempnare 400, 10. 621, 40; decollare 421, 1. 633, 20; ab onere et honore episcopatus deponere 407, 25; occidere 390, 10. 396, 10; proscribere 381, 10. 392, 15. 576, 15. 616, 20; capitibus truncare 405, 5. 625, 30.

sententiarum 327, 40.

sopes v. saepes.

septem disciplinae 902, 30.

septemplex columba, *spiritus sanctus* 845, 30.

septenarius numerus 586, 40.

septimanatim 676, 14—15.

septuagesima v. cappa.

sepulchrum v. S. Sepulchrum (Domini), a Iohanne apost et ev. s. Maria in *lat. nominum*: Lazari resuscitati 770, 40. 776, 35.

sepultura ecclesiastica 410, 5; libera sepultura de certo numero personarum 299, 5—10; sepulchrorum tractatus 299, 10; v. *etiam* S. Sepulchrum (Domini) in *lat. nominum*.

sequax, *seclator* 126, 15. 293, 15. 429, 35. 639, 40. 640, 20. 665, 10. 1064, 35. 1124, 5; *successor* 99, 25. 186, 1.

sequela publica 320, 15.

sequentionalis, i. q. *liber sequentiarum* 758, 30.

sequester 553, 25.

sequestrare 528, 15.

seraphicus 255, 35. 256, 50.

serere agros 876, 10.

sericantes 273, 20; sergenti 273, 1; cf. sariandus.

sericene: sericene res 696, 40; vestes 698, 25.

sericus: serica casula 614, 20; sericene vestes 1488, 20; sericum pallium 1370, 5.

sermo crucis generalis 196, 40; Latinus 549, 30; b. Gregorii 1056, 25; de Leone 1143, 10; brevi sermone conscribere 248, 20.

sero: de sero 301, 35; in sero 322, 1.

serotinus v. pluvia.

serpens: serpentes in celo 185, 10.

servicium defunctorum 203, 10; divinum 630, 10; mensis 298, 10; temporis 298, 20; imperatricis tollere 14, 15; reddere 741, 10.

servilis conditio 1195, 35; et libera 559, 20; habitus 550, 20; mores 1182, 10.

servitor infirmorum 1031, 40.

servulus 805, 20. 810, 1. 811, 30. 929, 20. 1068, 30. 1069, 5.

servus 22, 30. 178, 45. 391, 10. 418, 5. 419, 25. 422, 1. 423, 1. 464, 5. 35. 40. 594, 30. 595, 5. 15. 613, 40. 741, 10.

960, 10. 962, 25. 991, 10. 1000, 1. 1011, 25. 1050, 30. 1070, 10. 1162, 1. 1194, 1. 1458, 5. 1473, 20. 1474, 1. 1491, 30; Dei 948, 20; servus servorum *scriptor de se ipso* 86, 1.

sessio imperialis 847, 20; cathedrae Romanae 1142, 1.

seissor: seissores equorum 855, 5.

sexcentum 624, 10.

sextarium: sextarius de grano 1473, 15.

si, sy-

sic et sic audivi 261, 40.

sicarius insidiator 1286, 25.

siccas 371, 15. 540, 5. 741, 5. 950, 15. 990, 20. 1133, 5; vernalis 9, 5.

siccas: sicca aestas 743, 1.

sycomorus 517, 5. 767, 10.

sidereus: siderica regna 445, 30. 30. 651, 25.

sierco, *genus monetae, vox mihi ignota* (at *cf. Du Cange s. v. aetia*) 304, 10.

sigillare 111, 10. 176, 40. 205, 15. 240, 40. 241, 1. 242, 30. 252, 20. 297, 40. 307, 10. 315, 15. 30. 40. 318, 30. 327, 20. 328, 1. 334, 20. 409, 30.

sigillatim — *singulatim* 91, 40. 124, 10.

sigillativus: sigillativa impressio 255, 40.

sigillum 12, 5. 239, 25. 243, 5. 266, 1. 292, 10. 299, 5. 303, 30. 304, 25. 306, 30. 307, 10. 315, 40. 311, 25. 315, 30. 318, 30. 328, 1. 332, 10. 556, 20. 1002, 20. 1452, 15; civitatis 443, 15. 650, 10; apostolicum 1144, 30; sigilli appensio 1484, 45; caracter 265, 35; circumferencia 111, 10. 202, 15; sigillum discretum 610, 30; armis insignatum 307, 10; litterarum 250, 10; passionis, id est crucis 553, 5; Mogontini episcopi perditum 377, 25; regium, regale 882, 20. 1159, 25; sigillo firmare 206, 15; sub sigillo committere 606, 30; rescribere 163, 1; sigillum rumpere 816, 30; alicui tribuere 1001, 25; sigillus acc. *sup.* 998, 25.

signare: signati (cruce) 14, 40. 376, 10. 377, 25. 544, 30. 545, 30. 555, 1. 557, 5; signo passionis Christi 584, 45; cf. cruce signare.

signifer 13, 40. 387, 15. 592, 35. 1268, 25. 1269, 35. 1490, 25; crucis 256, 30; impietatis 1263, 15. 1259, 25; matris ecclesiae 846, 15; seditionis 1195, 25.

signum artis 638, 30; signum crucis facere, *subscribere* 1467, 1. 5; signa circularia (solis) 558, 20; signum clori octus 1059, 1; croceum soldani 387, 15. 592, 30; v. crux, signa locah, *Wertsachen* 1326, 20; signis militariibus insignire 221, 1; signa profetia 1235, 20; signum ratificationis 333, 10; signa regalia 1182, 10; sacra 1189, 40. 15. 1259, 20. 1272, 10; sacri officii 1278, 5. 10; signum salutariae salutis (i. e. *crux*) 557, 5. 1075, 1. 1099, 1. 1136, 15; in sole 367, 25; signa debita regi ferre 1216, 35; signum (i. e. *monogramma*) manu propria infingere 882, 20; signum, *Feldzeichen* 13, 30. 117, 5. 388, 1. 593, 30. 1263, 30; signa victoriae 1235, 45; signum *astronomiarum* 95, 1; aedificii 94, 30. 35. 95, 15. 25; signum, *miraculum* 14, 5. 143, 35. 363, 25. 533, 1. 556, 20. 616, 10. 620, 5. 638, 10. 639, 10. 648, 10. 1370, 20, 1371, 1; signum, *campagna, lintinudum* 220, 15. 809, 10. 40. 810, 40. 812, 35. 849, 40. 894, 15. 901, 10. 1001, 1. 1003, 15. 1007, 20. 1008, 25. 1058, 15. 1129, 40. 1132, 5. 1137, 30; signa matutina 934, 5.

aligo 669, 10. 30. 673, 20.

allabicare 108, 25. 30.

alligatio 91, 5.

silvarum nigredo, *Schwarzwald* 923, 10.

simbolum 459, 30; simboli institutio 106, 30.

similitudo: similitudinem pueruli ex argento parissimo facere *superstitione* 873, 35.

simonia 11, 50. 392, 20. 524, 15. 1081, 30; venditio 1212, 10.

symonica — *symonia* 1055, 25. 1056, 25. 30. 1057, 30. 1057, 25. 1105, 15.

simoniace: symonica lepra 1098, 25. simoniace pater (i. e. *abbas*) 1082, 1; symonica perfidia 1090, 40; pestis 1141, 10. 1147, 25; sordes 1318, 5. — simoniace 1086, 10. simoniaceus 1050, 45. 1057, 5. 25. 1060, 10. 1063, 25. 1074, 5. 25. 1082, 5. 10. 1086, 10. 1094, 35. 1095, 45. 1099, 30. 1100, 25. 1105, 30. 30. 1106, 20. 25. 1107, 25. 30. 1108, 30; v. haereticus; *cf. etiam* Simon magus.

symonialis 1165, 25. 1191, 45. 1327, 10; error 1219, 20; symoniale mercatum 1173, 10.

symonica (ex *conjectura*) venditio 1212, 15.

Simplex v. Carolus III. rex Franc. (Occid.).

simplicianus 300, 20.

simplicitas 961, 25. 968, 20; columbina 249, 40; rusticana 920, 35.

simplus: in verbo simplici credere 308, 30.

simul — *simulac* 1159, 20. 30. 1263, 15. 1269, 30. 1303, 45.

simultas, *tumulus, seditio* 453, 25. 654, 15. 858, 30. — *simulatio* 371, 30. 372, 40. 853, 25.

synagoga 433, 10. 642, 5.

synaxis, *officium* 891, 5; matutina 898, 25; matutinarum 904, 40; nocturna 1197, 30; vespertina 1103, 30.

sincerissimus 1091, 45.

sincoipis, *morbus, delictus*: cordium 269, 20; (stomachi) 1084, 20; in sincoipis incidere 1106, 1.

sindon, syndon (Domini) 404, 20. 483, 20. 25. 785, 15. 1256, 1; cf. tunica, vestimentum.

singultivus 149, 5.

sinistimos causu agere 550, 5.

sinodalis, synodalis: synodalia 876, 35; sinodalis conflictus 1044, 30; synodale ius 880, 10; synodalis iustitia 882, 10; synodale negotium 875, 1; prelium 1039, 35; synodalis severitas 875, 30; synodalia statuta 665, 20; sinodalis terminus 1041, 30. 1044, 20; timor 1433, 10.

sinodus, synodus 171, 25. 498, 1. 25. 927, 15; Nicaea (a. 325) 1061, 5. 1208, 15; (Caledonensis a. 451) 762, 5. Anselmus (a. 512) 125, 25. Remensis (a. 625) 155, 20; Constantino-poli (a. 681) 139, 5; (a. 685) 135, 5; de s. trinitate (a. 707) 732, 20; Ratis-pone (a. 792) 736, 1. 737, 1; ad Fran-conum vadum (a. 794) 736, 5. 737, 1; Aquis (a. 801) 736, 25. 737, 20; Aquas grani (a. 802) 736, 20; Noviomensis (a. 814) 156, 1; Aquisgran (a. 816) 1471, 10; in Carnotensi civitate (intra a. 829 et 836) 810, 25; (Constantino-poli a. 869/70) 1210, 25; Romae (a. 949) 515, 35; Sutri (a. 1046) 321, 5. 1112, 25; Parisus (a. 1051) 188, 15; (Ebretdun. a. 1056) 1148, 5; (Romae a. 1057) 1054, 1; apud Cabilonensem civitatem (a. 1063) 1041, 25. 1044, 25. 1046, 1; Romana (a. 1063) 1045, 1; Mantue (a. 1067) 1072, 25; Romae (a. 1067) 1065, 30. 1106, 40. 1146, 30; (Wormatiae a. 1076) 882, 10; (Romae a. 1076) 1216, 25; *ibid.* (a. 1079) 1189, 25; apud Ticinum (*anno Brizantia* a. 1080) 884, 1; Moguncie (a. 1085) 526, 10; *ibid.* (a. 1086) 39, 20; (Guardastalli a. 1106) 1318, 10; Tre-

- cis (a. 1107) 204, 10; Viennae (a. 1119) 12, 1; Remensis (a. 1119) 360, 3; Leodii (a. 1131) 363, 1; 532, 3; Pyrenensis (a. 1135) 786, 15; 787, 1; Romanae (a. 1139) 365, 3; 535, 1; (a. 1149?) 200, 10; (Papiensis a. 1160) 368, 3; Landae (a. 1161) 369, 1; 537, 1; Traversis (a. 1162) 15, 1; apud Venerunt (a. 1178) 372, 15; anno dñs mser. gen. 732, 30; 736, 1, 33; 737, 30.
- synthona, synthona. gr. σύνθονα 558, 27; 563, 5.
- synzugia, gr. συνζυγία, i. q. coniunctio 107, 30.
- syrtis, Sandbank 1380, 30.
- sytibunda 214, 25; 548, 3; sytibunda stomachi inanitas 545, 10; subundo pectore 1040, 3.
- sytinari, *sytin esse* 89, 1; 90, 1; 101, 3, 10; 102, 3; 167, 10; 179, 3; 282, 20; 291, 20.
- syttio, *syttio* 94, 10.
- situatus, *syttio*, *sytin* 87, 10; 88, 10; 95, 10; 101, 1; 102, 1; 117, 1; 164, 15; 219, 30; 227, 30; 267, 10; 526, 10; 1324, 30.
- sivum 980, 5.
- smaltatus, ital. *smaltato*, *emalliert* 1452, 15.
- snecida, snecita *vox germ.*, i. q. *callis*, *Schneise* 759, 10.
- societas ac villa Valencenensis 292, 15; cf. Rotundi, Rotundorum societas Hanon.; coniugalit 911, 40.
- sol defect 1411, 1; obscuratus 361, 10; 375, 30; 740, 35; 742, 5; 1412, 15; 1413, 5; circuli circa solem 13, 10; 372, 3; sol quasi ex parte preceptus 365, 1; sanguineus 1459, 30; de celo quedam circularia signa deprompsit 558, 20; soles 1301, 30; solis pallido 405, 35.
- solaris: solaris circuli 558, 3; solaris spora 898, 5; intra solaris corporis extremitates scio 406, 1; 626, 20; solaris iubaris indicium 586, 15.
- solarium, cubiculum *superius*, *Soller*; solaris fenestra 1491, 10. solarium, ad res ecclesiasticas spectans 774, 3. — solarium v. salarium.
- solatiari — consolari 960, 10.
- solatiore 464, 1.
- soldanus 251, 45; 376, 10; 387, 15; 35, 30; 389, 1, 10, 15; 396, 1, 3; 398, 25; 400, 15; 401, 30—40; 402, 15; 403, 5, 15; 405, 10; 406, 30; 407, 15; 411, 15; 404, 24, 3; 425, 5; 542, 10; 544, 30; 551, 3; 592, 15; 593, 10; 50, 501, 1, 10; 20, 25; 618, 30; 623, 20; 624, 25; 625, 1, 3; 627, 5, 10, 10; 628, 30; 634, 30; 635, 15; 25, 1; 718, 1, 10; 724, 30.
- soldenere *mhd.* 477, 40.
- soldus, solidus 134, 30; 265, 30; 298, 30; 299, 1; 307, 30; 626, 30; 673, 25; 763, 10; 764, 1, 3; 875, 1; 1104, 30; 1108, 10; 1126, 10; 1453, 5, 10; 1454, 15; 1455, 1; 1475, 30; 1476, 1, 10; 1478, 15; 1479, 30; 1480, 5; 1481, 3; 15; solidi ubi 310, 1; censuales 217, 10; hallenses 673, 20; Papienses 1453, 10; 1456, 10; Papienses 304, 10; solidum quadragesimum de omni negotio dare 1453, 5, 10.
- sollemnizacio 305, 5; sollemnizatio 262, 1.
- sollemnizare 135, 40; 260, 1; 262, 30; sollemnizare 848, 15.
- solidus v. solidus.
- soliolui 161, 10.
- solitaria, *eremita* 515, 5; 1121, 5, 35; 1128, 40; 1132, 15; 1135, 15. — solitaria vita 961, 20; 999, 10; 1010, 1; 1121, 1.
- solitudo horribilis (Sueviae) 923, 10; (Thuringiae) 928, 30; in solitudinem redigere 879, 25.
- solocismus 908, 25.
- solus — unus 168, 25.
- solutio reddituum 876, 15.
- somplolencia 596, 35.
- sonare corniculum 323, 15; *lanten* 620, 1; campanas, signa 1001, 1; 1007, 20; 1173, 9; 10, 25; 1474, 25; 1475, 5; 1480, 3; *beissen*, *bedeuten* 38, 25; 94, 1; 662, 25; 660, 20, 25; cf. resonare.
- sonipes, *epinus* 595, 5.
- sonoritas 430, 40.
- sophista (Rabbanus) 165, 5.
- sophya 47, 10.
- sorores v. beghine et in ind. nom. s. Clara.
- sotularis — subaltaris 590, 10.
- spado 127, 15.
- spalmodia, spalmus v. psalmodia, psalmus.
- spata, gladius 322, 15; 1452, 1, 10.
- spatarius, *Schwertrager* 364, 5; 533, 30; cf. Spatarii; *Scharflichter* 405, 5; 625, 10.
- specialis benedictio 193, 1; prerogativa 1326, 10; regula 264, 10; speciales viri 416, 20.
- species unius Seraph 255, 25; species, *aromata* 675, 20.
- specificare 91, 20; 102, 30.
- speculativus 556, 5; speculativae scientiae 86, 10.
- speculum 1453, 10; cf. sedes.
- spelta 669, 10.
- speltifera iugera 676, 1, 3.
- spelunca, *sepulchrum* 997, 30; 999, 1000, 3; 20, 1003, 10; 1013, 35; 1014, 15.
- spera — *sphæra* 406, 1; 574, 5; 614, 45; 626, 25; 993, 30; solaris 898, 5; sperae octavae accessus et recessus super polos zodiaci 94, 35.
- spericus 907, 45.
- speculator, *carnifex*, *tortor* 572, 1.
- spiculum de balista 256, 15; ferrum 336, 10; 592, 3; spicula ignea 745, 20.
- spina; locus, ubi Dominus spinis coronatus fuit 404, 25.
- spineus v. corona.
- spiraculum: spiraculis vitalibus carens 580, 15.
- spiritalis 583, 5; disciplina 595, 15; gladius 653, 45; leticia 637, 1; plenitudo 603, 30; v. princeps; spirituale unguentum de paradiso 804, 30; — spiritus 110, 1; 197, 40; 207, 3; 218, 1; 628, 1; 605, 1; spirituales actus 822, 1; spirituales causa 677, 1; spirituales filii 1320, 30; spirituales gladius 452, 30; gracia 615, 3; spirituales iudicium 410, 1; spiritus libertas 155, 1; sollicitudo 248, 15; spirituales mysteria 1126, 40; spirituales personae 929, 3; presbiteri 539, 30; v. princeps; spiritus pulchritudo 616, 10; vicarius in spiritibus 486, 10; de spiritibus et ecclesiasticis rebus instituendis nullo modo se intromittere 369, 30.
- spiritus apostaticus 1217, 30; v. daemon; diabolicus 416, 20; 1067, 1; divinus 427, 15; 639, 15; immundus 586, 10; malignus 1344, 10, 15; phitonius 38, 1; pontificalis 1223, 25; v. prophetia; sinister 900, 40; vitalis 648, 25.
- spleneticus 1207, 45.
- spolia funerea 891, 35.
- spolium, *mensa* 208, 25.
- spongia Domini, Christi 482, 10; 35, 483; 20, 776, 5; 782, 10; 785, 30; 817, 30; spongia, unde (qua) fuit Dominus aceto potatus 817, 14—16; 972, 5.
- sponsalium favor 551, 10; sponsalia vestimenta 128, 35.
- sporta s. Wandregasil 817, 10; sportas compliare 284, 25.
- sputum, *medicamentum* 620, 10; cum pulvere 1298, 10; divinitatis 615, 30.
- squilliter, *qui squillum pulsant* 211, 40.
- squilla, campana, *tininnabulum*: matutinalis et vespertinalis 639, 1.
- stacio (Fraxinus-magnus) 167, 30; stationem continuum debere in (castro) 206, 25.
- stadium, *metrum* 133, 20; 280, 10; 987, 5; 1380, 1.
- stadium, *frg. étage*, *masalli officium domini* tuendi 230, 50; 231, 1.
- stagnum. *Zinn* 396, 20; 1452, 1.
- stat *mhd.* 475, 20, 25, 35; 477, 10, 25; 478, 10; 479, 5; 21; *nominaliter*: Erforte, Gota, Mulehusen.
- statera, *Wage* 84, 15; 1456, 20.
- statrecht *mhd.* 476, 25.
- status clericalis 260, 45; publicae libertatis 922, 30; loci 922, 1; militaris 260, 35; regni 380, 10; 381, 1; 766, 25; 920, 30.
- statutum 410, 15; 922, 30; 1209, 25; statuta apostolorum 1093, 30; ecclesiae 715, 30; statutum imperiale 581, 1; statuta libertatis stabili 922, 30; pro melioracione ecclesiae 204, 10; obediencia 264, 30; sanctorum patrum 1142, 4; pontificum Romano rum 317, 10; regule 1324, 30; rogationis 283, 1; synodalia 665, 20; (Alexandri II.) de statu Mediolanensis populi et cleri 1072, 25. — statutas contrare 1011, 30.
- stella v. cometa, crinita; stellae errantes 574, 5; stella maris (Maria) 556, 15; matutina (Lucifer) 402, 30; 625, 25; 624, 1; 923, 25; Lucifer 900, 15; stelle de celo innumerabiles cadere et quasi pluvie vise 1426, 6; 1427, 1; stella clarissima in circulum lune primis ingressa 1422, 30; 1423, 10.
- stellifer orbis 989, 40.
- stema regium 125, 35.
- sterilitas 412, 10; 590, 10; 597, 10; 1032, 1; vini 669, 15.
- stigma 255, 20; 40, 20; 256, 10; 45, 10; 257, 10; 258, 15; 583, 5; 602, 35.
- stilla, *campanula* 391, 30; 614, 25.
- stilus 681, 10; describendi 670, 25; illucubatus et impositus 1375, 30; stans imperitus 1138, 1; proprius 997, 20; rusticanus 1117, 1; stili rusticitas 824, 30.
- stipendiarius 119, 20; 25; 172, 45; 35; 180, 10; 182, 1; 231, 10; 272, 3; 274, 5; 314, 25; 331, 1; 402, 25.
- stupendum 273, 20; 398, 50; 571, 1; 575, 1; stipendium repudiate obediencie 582, 25.
- stela 287, 20; 387, 10; 592, 45; 646, 5; 25; 663, 30; 693, 25; 764, 30; 776, 15; 880, 5; 1099, 1; apostolice paraturae 922, 20; candida 1326, 30; prima 408, 1; 628, 1; sacerdotals 863, 25; stolas texere 919, 25.
- stomacatus 148, 25.
- stomachus: stomachi infirmitas 1086, 10.
- stoma, *vas mensurae* 423, 30; 643, 10.
- stompe, *stopfen* (? ex coniectura) 153, 15.
- stramineus: straminea ymagio 614, 15.
- strata 810, 30; lapidea 810, 1; publica 441, 23; 446, 3; 451, 15; 649, 35; 650, 5; 651, 30; 653, 3.

stratulum 1326, 45.
stratus = *stratum*, *lectus* 590, 10, 23.
800, 30. 966, 15.

strenuissimus 172, 20. 174, 10. 197, 22.
540, 37. 547, 20. 671, 5. 722, 10.
896, 15; strenuissimus 425, 1. 426.
32.

strenuitas 1222, 1. 1230, 30. 1241, 42.
1265, 1. 1277, 15.

strepa, *Steibügel* strepam papae tenere
37, 30. 411, 40.

stridentia verba (Sclavonicae linguae)
925, 20.

struma in gutture 620, 25.

studere 874, 15, 20; libertati rei publicae
844, 10; logicae 844, 20. — studentes
873, 25.

studiosus divinae legis 851, 35.

studium Erfordie 355, 30; Leodiceuse
945, 10; generale Papie 1451, 5; studia
ecclesiastica 1143, 15; interna
878, 5; liberalia 873, 20; r litterar.
litteratorius; logicium 86, 5. noviti-
stia 963, 10; scolastica 1051, 10; in
studio existere 39, 10; in studio pos-
tus magister 618, 1.

stupa, *Lycopodium*, *caminus* 689, 20.
1247, 15.

stuprum: stupra clericorum et concubia
1053, 35.

subadvocatus 923, 1.

subalternari 89, 25. 99, 20.

subarrare, *arrabone* usorem sibi despon-
dere 864, 35.

subcellerarius 702, 10.

subclericus panis 914, 5. 1031, 1.

subcomitari 1199, 5.

subcustus 764, 10.

subdelegatus 317, 5. 45.

subdiaconatus 270, 5.

subdiaconus 145, 10. 218, 15. 260, 30.
263, 10. 272, 30. 668, 30. 761, 15, 20.
763, 1. 764, 10. 809, 15. 813, 15. 25.
1045, 15. 1143, 20. 1148, 5. subdya-
conus 696, 25.

subduplum 816, 35.

suber, *Korkche*, *Pantoffelholzbaum*
(*Quercus suber*, L.): coturni subere
consui 88, 5.

subimprimere oscula 606, 10.

sublevamen 1381, 10.

subioper 692, 30. 694, 45.

subsanatio corporis Christi 433, 10.
642, 5.

subsanatorio 413, 35.

subsidere 1177, 25.

substantia 11, 10. 787, 10. 917, 5. 1454,
10. 15. 1459, 5.

substituere episcopum in locum papae
884, 20.

subtractus = *subtractus* 274, 20.

subtalares, *calcei* 817, 10. 40. 820, 25.

subterraneus: subterranea aedificia 879,
10; subterranea meatus 425, 15. 635,
30; subterraneae scrobes 551, 5. 568, 5.
580, 30.

subticere 1273, 35.

subtile, *rectis subdiaconorum* 614, 20.
646, 20. 758, 40.

subtitulare 853, 40.

subula 433, 10. 642, 5.

suburbium, *suburbium* 599, 25.

suburbanus atque civilis picis 848, 15;
tam civilis quam suburbanum 1074, 1;
suburbani clerici 1055, 1.

suburbium 13, 40. 180, 5. 206, 45. 207, 1.
562, 1. 614, 10.

suburbus = *suburbium* 557, 50.

subvehere = *advehere* 1311, 20.

succedere in imperium 165, 15. 259, 5.

iure naturali 113, 45. 308, 30.

succedere: succensit 206, 1. 264, 45.

successio patrum dominatus 589, 30;
naturalium dominorum 333, 5; duc-
tus 39, 55; v. hereditarius; princi-
patuum Romanorum 96, 1; successio-
nis naturalis ius 192, 5.

successive 143, 25. 156, 15. 158, 5. 170, 1.
205, 1. 408, 15. 412, 10. 609, 15. 627,
55. 628, 10.

successor imperii 425, 10. 636, 10.

succinte = *succincte* 1039, 15.

sudarium Domini 765, 10. 767, 10. 773,
20. 776, 20. 782, 45. 972, 30; quod
s. Elighus super caput s. Quintini
posuit 783, 30.

suffocare, *ital.* *suffogare*, *vim inferre*,
opprimere 603, 20.

suffraganeus 398, 30. 456, 15. 50, 583,
30. 627, 45. 634, 1. 775, 45. 933, 1. 2;
v. episcopus.

sulfureus: sulfurei imbres 982, 20.

sumarius, summarius, *Saumtier* 392, 1.
616, 30.

summius omnibus summis 575, 1.

summitas 249, 50; ecclesiae 485, 45.
764, 1.

summo opere 1122, 10.

summus v. summior: summum loci
(edificium), *ecclesia principalis* 614,
25.

summus = *somnus* 271, 40. 45.

sunder, *vox germ.* 830, 20.

supanus, *comes Bohemus* 42, 10; suppa-
nus 4, 20.

Superbus v. Heinrichus X. dux Bavar.
et Sax.

supercellere 437, 15.

superducere, *in matrimonium ducere*
30, 15.

superlectus 369, 5. 537, 15.

superexcellere 304, 10.

superficiarius 375, 30.

superinducere 625, 30.

superinfusio 250, 20. 283, 35.

superintendens 171, 40.

superintendentia 243, 25.

superintrare 267, 15.

superlativum adicere 926, 30.

supernaturalis 251, 20. 252, 21.

superordinare 1222, 30.

superpellicum, *vestis linea, manicata*
945, 1; suppellicium 159, 40.

superstare, *alicui praesentare* 1103, 35.

suppanus v. supanus.

suppellicium v. superpellicum.

supplicatus *subst.* 549, 10.

superponere 1313, 5.

surdus (sanatus) 637, 10. 40. 902, 1. 1305,
30.

surrogare in locum (episcopi) 877, 40.

suspensere ecclesiam in liberam defen-
sionem 786, 45; vale suscipere 193,
10.

suspendere *sacpiss*; per pedes 31, 1;
v. divina suspendere.

suspensorium 299, 30.

sustentarium 221, 40.

sutor pellium 1014, 20.

swane, *vox germ.*, *cignus* 524, 25.

sy- v. si-.

taberna 322, 20; taberne usum clericis
et religiosis inhibere 570, 10.

tabernarius: tabernaria congrua 920,
10. — tabernarii 1051, 10.

tabula astronomiae terrestria 96, 10;
domorum duodecim tabula aequatio-
nis ad latitudinem villae 95, 25; tabule
aut concordanciarum (modo) 92, 5;
tabula secundum ordinem alphabeti
107, 40; tabulae, in quibus missae
debent celebrari 1009, 9. 10; tabula,
super quam commedit (Iesus) 487, 5.

tabulatus lapideus (S. Marie Valen-
cen.) 202, 5.

taciturnitatis censura 1042, 10.

taillia v. tallia.

talaris tunica 83, 30.

talenrum 13, 45. 14, 1. 34, 15. 364, 40.
392, 1. 129, 1. 533, 5. 534, 10. 616,
25. 638, 30. 646, 20. 654, 45. 696, 20.
763, 30. 764, 1.

tallo, *similitudo vincitiae* 445, 5. 651, 10.

talisvel talis, *„der unde“* 1134, 20. cf. 40.

tallia, *Steuer* 240, 25. 304, 5. 320, 1. 398,
10; tallia 233, 5. 54.

talus utroque natibus haerens 1304, 5.

tantillulum 891, 1.

tapetium 889, 10.

tardiuscule 812, 5. 10.

taurus: tauri indomiti 307, 15.

taxilli, *luxuriae tesserae*: falsi 572, 5.

tela, *sing. fem. gen. = telum* 462, 1.

telum: tela ignea vulgariter feuer-
peyle 461, 40; Cum-telo v. Otto IV.
marchio Brandenburg.

temes 385, 20; temetes 460, 30; temetas
467, 1; cf. Erfordia.

tempestas 174, 10. 390, 30. 392, 30. 591,
45. 592, 40. 593, 1. 617, 1. 902, 5. ven-
torum 742, 25; tempestates Barba-
ricae de haereticis 1212, 20.

templum (Fruenenorum) 1365, 1; *ecclesia*
1380, 10. 1381, 30.

temporalis: temporalia 31, 10. 110, 1.
123, 5. 182, 25. 197, 40. 218, 5. 247, 10.
473, 35. 488, 25. 591, 35; temporales
divitiae et possessiones 806, 25; do-
mini 321, 30; temporale dominium
321, 20; temporalis gladius 462, 30.
653, 15; iurisdiclio in temporalibus
665, 1; temporalis mors 652, 10; tem-
porales res 523, 20. 615, 15.

terstrum, *genus pallii malebrie* 1256, 1.

termas (Dioeletiani) 855, 25.

termantium, *gr. θεματισμός*, i. q. *cale-
facit* 906, 10.

terminatio 1084, 5.

terminus sinodalis 1041, 30. 1044, 20;
terminum dimittere 744, 1.

terra in abissum dilabitur 360, 20; ultra-
marinus 425, 5. 635, 20; — patria
811, 40.

terre motus, terremotus 357, 10. 360, 15.
381, 20. 389, 10. 20. 404, 45. 413, 10.
45, 464, 20. 469, 45. 564, 20. 594, 25, 30.
629, 10. 711, 35. 719, 10. 736, 20. 740,
20. 741, 30. 743, 10. 744, 1. 745, 40.
1408, 5. 1409, 5. terra motu 981, 10.

terrenus: terreni homines 980, 15; ter-
renum ius 589, 1; terreni medici 808,
10; terrena nobilitas 948, 5; terreneae
res 589, 15; terrenus rex 850, 15. 978,
10. 1271, 15.

terrestris astronomia, scilicet geoman-
cia 96, 25. 40.

terreus color 96, 40; terrea vestis 1179, 1.

terrula 879, 30.

tertianus: tertiana, *febris* 268, 1; ter-
tianus tipus 1140, 30.

tescua, *neutr. plur., i. q. loca aspera et
inculta* 581, 15.

- testamentaria carta 519, 25.
testamentaria conscriptio 922, 35.
testamentum 8, 20, 133, 1, 155, 15, 239, 2, 243, 25, 668, 30, 934, 30, 1012, 1, 1, 1484, 2, apostolum 787, 1, 1384, 30; legitimum 135, 20, 20; novum 82, 3, 525, 15; rectum 759, 5; regale 1384, 2; utrumque 82, 2; vetus 82, 15, 525, 10, 1134, 35; vetus novumque seu biblie 972, 50; de rebus suis facere 918, 1; legare 298, 1.
testator 666, 45.
testificari *passim*, 848, 15, 849, 45.
testimoniales libri 82, 35.
testimonium 718, 2; negotii 882, 25.
testitudo: superior pars testitudinis (basilicae ad Sancta sanctorum Rom.) 712, 20; testitudo cerebri 1085, 3; cf. testudo.
testudinis domus 572, 45; sepes 267, 5.
testudo (ecclesiae Sar.) 691, 30; cf. testitudo; testudo, *machina bellorum* 425, 30, 482, 40, 483, 40, 662, 20.
textuales libri 463, 35.
textura auri et argenti vel seriei 919, 25.
thalamus 1369, 35; coniugalis 913, 15; regis aeterni 924, 15; thalamo sociare 127, 20, 913, 30.
Thau in fronte s. Francisci 250, 10, 15.
theatridi ludi 1360, 15.
theatrum 1360, 15.
theloneum 156, 30, 35, 179, 15, 306, 5, 40.
thema 79, 15, 80, 10; doloris 677, 30; theuma 272, 25.
theologia 47, 10, 86, 5, 270, 30, 592, 20, 717, 5; theologiae doctor 711, 25, 714, 1, 715, 15; facultas 88, 50; magistri 463, 15, 711, 25; theologiae gradus apex 86, 5; in theologia perit 471, 5; melliferae theologiae flores 532, 20.
theologicae libri 82, 20.
theologus 79, 1, 591, 40; t. magister.
theoretica 962, 1, theoretica vita 1381, 15.
theoria divina 961, 30.
theoria vita, *contemplativa* 798, 15.
theotocos 120, 10.
thermae v. thermæ.
thesauraria 260, 30.
thesaurarius 272, 15.
thesaurizare 1033, 10.
thesaurus 8, 2, 243, 10, 15, 246, 35, 247, 15, 250, 35, 251, 5, 261, 5, 274, 5, 279, 40, 281, 35, 301, 35, 302, 10, 396, 10, 398, 15, 618, 15, 622, 25, 634, 30, 667, 30, 718, 30, 5, 891, 10, 25, 893, 1, 915, 4, 922, 5, 931, 35, 932, 10, 933, 15, 1043, 1, 1466, 1, 1473, 10, monasterii 1123, 5; regius 272, 1; reliquiarum 1379, 10, 1381, 40; thesaurus sanguinis Domini 750, 10; ville 168, 40; sacer 573, 30.
thema s. thema.
thentoniare 564, 15; cf. Teutonici in ind. nom.
thiniama v. timiama.
thomus v. tomus.
thronus 1092, 30; (Karoli Magni) 406, 40, 584, 1, 627, 1; (Diet) 581, 1, 5, 685, 12; (pontificalis) 846, 40, 978, 20.
ti-, ty-
timiama 1150, 5, 10; thiniama 83, 45; thyniama 582, 15.
timiamaterium 1002, 30.
timpanizare, tympanizare 386, 30, 592, 15.
tymptora = tempora, *Schlâfen* 548, 10.
tintin(n)abulum 1003, 10, 1004, 10, 15, 20, 30, 1066, 15, 1070, 30, 1071, 10;
tintinabulum collo (muti) appen-
sum 1346, 20.
tynuli musarum elegi 578, 5.
typus, typus tertianus 1140, 20; quater-
nus 901, 20.
tiranna 330, 25.
tirannicus: tirannica rabies 428, 5, 639, 10, tirannice 114, 10, 117, 5.
tirannus, tyrannus 104, 30, 115, 5, 118, 10, 126, 10, 137, 30, 176, 1, 194, 1, 195, 25, 302, 1, 371, 15, 524, 5, 608, 35, 864, 5, 923, 30, 926, 10.
tirannitrix 332, 15.
tirannizare 116, 5, 158, 25.
tirannizatio 137, 20.
tirannus, tyrannus 13, 30, 106, 10, 107, 5, 115, 15, 116, 20, 169, 25, 177, 15, 291, 2, 302, 1, 323, 25, 332, 40, 363, 10, 420, 20, 424, 15, 533, 25, 533, 30, 608, 25, 30, 661, 10, 846, 10, 35, 850, 30, 853, 15, 863, 10, 15, 908, 15, 926, 5, 1122, 30, 1123, 15, 30, 1138, 35, 1241, 15; ex clerico factus 924, 5.
tyro 583, 15, 1362, 1.
tirocinium 1060, 10; Christi 583, 1, 1; milicie 541, 40; militare 920, 20.
tis, id est tui 677, 35; cf. 45, n. e.
titulus donacionis 614, 30; emancipa-
cionis ac proscribende hereditatis 544, 1; tituli maiorum 920, 1; titulus milicie 153, 40; tituli triumphales 550, 10, 557, 35; titulus s. q. ecclesie 762, 1; ad titulum s. Cyriaci Deo offerre 915, 15; titulum mirae pulchritudinis erectum videre 963, 34—35; titulo carere 305, 10; titulo comita-
tus decorari 305, 10.
tomi, *cartas paginaceas*: veteres 1430, 40; thomi vetustissimi 1433, 15.
tondere cesares 126, 10; v. totundere.
tonellus, *Tonne* 154, 25.
tonsorare 38, 20, 1263, 45; tonsurare 137, 15.
tonsura 410, 1, 921, 20, 935, 5, 949, 10.
torcularium, *Kelter* 670, 25, 673, 15.
tormentum 362, 10, 875, 30, 3; muro-
rum 547, 30, 550, 15, 554, 5, 560, 40, 561, 40, 568, 5, 580, 30; momenta-
nes 585, 25.
torneamentum 34, 50, 224, 15, 30, 226, 10, 15, 228, 5, 304, 10, 309, 10, 313, 20, 318, 15, 319, 1, 3, 12, 404, 15, 50, 453, 15, 625, 25; torneamentum 318, 30, 602, 20, 654, 5; v. zlost.
tornikellum, *tornicella*, *frg. tornicle*, sa-
gum militare, quod thoraci superin-
duebatur 330, 5.
torta, *cibus* 1478, 15.
tortor 474, 20, 25, 908, 10.
tortuosus oculis 716, 25.
tosicum v. toxicum.
totals 210, 15, 462, 30, 545, 5, 548, 25, 553, 1, 567, 30, 636, 12, 688, 5, — tota-
liter 424, 10, 428, 15, 610, 30, 634, 30, 637, 10, 638, 10, 639, 50, 724, 10, 1489, 5.
totundere = *tondere* 132, 35; v. tondere.
toxicum 274, 10, 463, 1; toxicum, *ital. lottico* 1054, 15, 25.
trabea: post exutum huius carnis tra-
beam 1342, 20.
trabs directa, librata crucis 487, 25.
tractatulus (fundacionis conventus fra-
trum beati Francisci Valencensis)
299, 10.
tractatus sepulchrorum 299, 10.
traditio 759, 15, 922, 30, 45, 1272, 10;
apostolica 1236, 15; divina 1244, 10;
hereditatis 809, 35; legalis 903, 25;
legitima 922, 25; libri Romanæ tra-
ditionis 1170, 10; traditione offerre
sua s. Mariae 936, 10.
trahere (gladium) 323, 30.
transadire 1363, 5.
transalpinae 544, 20, 550, 5.
transfere, *übersetzen* 115, 20; cf. trans-
latere.
transfirmare = *confirmare* 177, 10.
transformatio 96, 10.
transfretare 32, 25, 35, 15, 41, 1, 242, 25, 254, 30, 268, 5, 272, 1, 273, 10, 20, 274, 20, 325, 15, 386, 20, 390, 30, 396, 1, 545, 5, 591, 45, 609, 10, 35, 618, 25, 628, 35, 721, 25, 1018, 20, 1022, 1; ultra mare 411, 30; (Huvium) 415, 30, 440, 25, 649, 5; lacum 1073, 15; trans
fretati, qui *transfretaverunt* 272, 15.
transgressionis rea accusata (duccisa
Baw.) 400, 5.
transire: transiebam = *transibam*
1070, 5.
transitus: transitu *ed.* 1019, 20; tran-
situm habere per locum i. e. *in*
itineri locum adire 921, 10.
translacio canoniorum 784, 15; clau-
stri 696, 30; translacio, *liber in alle-
ram linguam translatus*: Lactencii
106, 30.
translatore 1326, 10; cf. transferre.
translator a Latino in grossum Galli-
cum 87, 49—50.
transmarinus: transmarini 557, 4;
transmarini id est antiqui Saxones
791, 30; transmarina arva 1128, 35;
ecclesia 424, 10, 15, 634, 20, 635, 1;
transmarinae insulae 798, 5; trans-
marinum iter 302, 35; v. partes, passa-
gium 277, 1; transmarina terra 315, 15.
transmehilis 820, 15.
transmere mare 289, 20.
transsubstanciare 549, 20, 562, 40, 573,
10, 580, 15.
transvadare 376, 10, 544, 30, 1490, 40.
transversaliter 250, 5, 285, 15.
traspadire, *Padum transire* 974, 25.
tremendus index 1012, 35; tremendum
iudicium 970, 30.
tregua 22, 10, 174, 30, 228, 20, 229, 25,
30, 230, 15, 232, 10, 25, 30, 238, 40,
270, 20, 285, 273, 30, 277, 1, 385, 25,
388, 10, 389, 5, 411, 15, 567, 5, 590, 50,
593, 30, 594, 15, 607, 25, 628, 30.
tribrachum, tribrach, *tribruchus* 580, 5;
cf. dirbrach.
tribruchus, *Wurfmaschine* 386, 55, 592,
20.
tribunal 412, 5, 420, 40, 678, 5, 628, 10,
633, 25, 1257, 15; tribunalius iudicis
monasticam quietem ventilare 934,
10.
tribunus 99, 35, 670, 10.
tributarus 127, 30, 186, 1, 271, 25, 402,
1, 405, 15, 412, 5, 515, 5, 622, 5, 625,
10, 628, 60, 745, 15.
tributum 8, 10, 25, 28, 30, 39, 15, 99, 5,
15, 118, 10, 389, 5, 594, 15; annuum
35, 25.
tridens ferrea flammivomaque 856, 35.
triennalis 1369, 25.
trieres 402, 4, 1377, 10.
trinitas: cantus (Hucbaldi) de sancta
trinitate 165, 45; missa de sancta tri-
nitate 34, 40, 669, 25; cf. personalis
christi trinus 1214, 20.
triticoe: triticoa messis 1133, 5; triti-
cium semen 1364, 4—5.
triticus 515, 5.
triumphalis apex 1203, 1; dux 691, 25;
laus 328, 5; triumphales tituli 550,
10, 557, 35; triumphalia vexilla 551, 40.

triumphose lucrari 714, 15.

tropica et figuratiter loquitur (libellus) 207, 20.

trofa, truffa, *fraus* 463, 25. 471, 5.

trufator, truphator 419, 5. 721, 25.

tugurium ex lignis componere 892, 10.
tutio 756, 1; ecclesiae 458, 25. 655, 30;
s. Petri 1009, 35; in tuitione recipere
1011, 15.

tumba, *sepulcrum, lapis in sepulcro*
138, 10. 227, 25. 30. 283, 5. 10. 305, 15.
547, 20. 587, 5. 665, 25. 764, 30. 765, 1.
936, 25. 1020, 20. 1326, 25. 1369, 5.
1370, 15.

tumulus: tumulorum pyramides 1378, 5.

tunc: pro tunc — *tunc* 227, 30. 231, 1.
232, 25. 30. 524, 20. 609, 1; cf. nunc.

tunica 785, 35. 817, 10. 818, 15; alba
292, 15. 299, 30; cum capcio 292, 15;
Domini 125, 30. 777, 5. 1234, 5; Incon-
sensilis 769, 10. 817, 15; equestris 945,
1; grisea 292, 15. 299, 30; talaris 83, 30;
in qua seputa fuit 707, 5; intersig-
num in tunica consumit 325, 10;
cf. sindon.

tuniculum texere 1255, 25.

turbido, *masse*. gen. 169, 15.

turbo 314, 30.

turris *passim*; campanalis 219, 5.

turritas portas munire 1377, 1 — 1378, 1.

tute 1491, 25.

tutela 31, 5. 33, 5. 10. 122, 30. 243, 20.
967; imperatorum 8, 10. 190, 20.

tutor 33, 10. 119, 30. 126, 30. 194, 25.
243, 30. 296, 40. 597, 5. 10. 633, 30.
1456, 20. 25.

ty. v. ti.

ultimatus, *ultimus* 88, 15. 90, 40. 111, 35.
112, 30. 178, 15. 316, 1. — ultimatō
285, 15.

ultra: de ultra mare 253, 30; de ultra
montes 968, 30. 1452, 1 ab ultra Al-
bium 739, 1; v. ultramarinus.

ultramarinus: ultramarina terra 123, 5.
635, 30; ultramarinae partes 254, 15;
partes ultra mare 400, 15.

ultramontanus: ultramontani 1427, 5;
ultramontanus Her 1036, 20. 1037,
25. Cf. cismontanus.

ultus *paucis*. 149, 5.

umbilicus (Iesu Christi) 712, 25.

unanimum 803, 10.

unzia, uncia 868, 1. 1452, 30. 1454, 10
aequiva; octava pars unzia gradina
1455, 1.

uncinulus, *uncinus* 1138, 20.

unctio, unctio 348, 1. 880, 25. 1487, 35;
(regia) 10, 35. 549, 40; olei 14, 10. 924,
40; unctionis sacramentum 611, 30.
unctus: unctis ferreis impugnare 387, 45.
593, 1 (urcis).

undique: ab undique 150, 20.

undisone pressure 382, 5. 578, 1.

ungere (regem) 406, 45. 627, 1 *aequiva*;
in regem 378, 5. 379, 30; in impera-
torem 376, 25; sacro perunctus oleo
951, 25.

unguentum spiritale de paradiso 804,
30; unguentum 926, 35; unguentum quo
curruum rote solent ungi 639, 49 — 50.

unguis: unguis s. Mariae 765, 10.

ungulus: ungli as. Petri et Pauli 776,
20.

unicornis 424, 15. 635, 1.

unicus = *unus* 294, 30.

unitas catholicae regulae 926, 5, eccle-
siae 244, 10. 45. 352, 20. 627, 20. 925,

30; ecclesiastica 517, 15. 925, 40; cor-
pus ecclesiae in unitatem redigere
15, 45.

universa, universalis ecclesia 334, 20.
392, 45. 408, 30. 628, 1. 903, 25; uni-
versalis orbis pax 627, 25.

universitas 561, 35; (civium) 406, 35.
626, 45; consanguinitatis 563, 15; no-
bilitatis 570, 49 — 50; (principum) 556,
15. 582, 5. 583, 1. 578, 20; regni
402, 30. 623, 30; collegium vel alia
universitas 410, 5; universitas seu
studium generale Erfordiae 355, 40.
472, 35.

unus — *frq., ital. un(o)* 146, 30. 178, 1.
190, 10. 239, 5. 10. 1043, 40. 1070, 5.
1075, 1; una — *quandam* 836, 10; una
dierum, *cines Tages* 298, 30. 440, 20.
620, 15. 630, 30. 649, 1; super unum
montium 100, 40; unus post unum
429, 25. 628, 45. 640, 20.

uranicus: uranica virtus 902, 5.

urbanitas 960, 5. 1035, 20.

urbanus: urbana eloquentia 1090, 30;
urbani excellentes 1053, 1.

urbs *saepes*: — *Roma v. Roma in ind. nom.*; Urbis et orbis opus 1237, 15;
urbs metropolis 39, 15. 40; metropoli-
tana 824, 30; regia v. Drivels, Landes-
crone; urbis maiores 1266, 20; pri-
mores 1377, 30 — 40; principes 13, 5;
urbs planities v. plania; *nomina-
tim afferuntur*: Agrippinensium (Koln),
Albus-lacus (Wizense), Alexandria,
Amalfitanorum, Antiochena, Aque-
nsis, Attrebatum, Augusta, Aurelia-
nensis, Bavaeus, Belgia, Bene-
ventana, Buitheim (urbs firma),
Bolzhay, Bononia, Brandeburch,
Bruneswich, Bucitana (?), Caietana,
Calvo, Camburg, Cameracum, Ca-
puana, Carnotum, Cenomannica,
Clus, Colonia, Constantinopolitana,
Cornelia (Winpina), Cremona, Cruce-
burg, Cumana, Damiat, Erfordia,
Florentina, Fritzel, Fundana, (Galli-
ae, Halberstat, Hammaborch, Hartze-
burg, Iadara, Iburg, Jerusalem, Lan-
descone (regia), Lauda, Leodunum,
Lingonica, Lodrum, Lubossa, Lubus,
Lucana (Lucensis), Magalona, Marsi-
nopolis (Merseburg), Mediolanum,
Merseborch, Merwigi, Mezanis, Mis-
na, Moguntina, Moriana (Therouan-
ne), Mutinensis, Narnensis, Neapolis,
Nuwenburg, Olomuc, Papia, Par-
sius, Parma, Piacentia, Praga, Quern-
forde, Quidelburg, Ratispona
(metropolitana), Regium, Remen-
sium, Romana, Salezburgensis, Sa-
lis (Salzburg), Spira, Strigonium, Su-
trina, Teatium, Tervensendum (Thé-
rouanne), Trevium, Trevisis (Pa-
via), Tractum Superius, Trifels,
Tungrensis, Turonensium, (Tusciae),
Urbs-vetus, Uueitana (?), Valencia,
Wibpin (Winpina), Wisegrad, Wi-
zense (Albus-lacus), Wormacia, Wra-
tislavia; cf. castrum, civitas, oppi-
dum, stat; urbs firma: Binitheim;
ursem = *urbem* 1336, 10.

urcis v. uncus.

ursus: ursi in *intersignis* 97, 15; Ursus
v. Adalbertus I. marchio Brande-
burg.

usquequo 247, 45.

usualis: usuale argentum 624, 40. 633,
15. 636, 10. 645, 35; usuales denarii
320, 10.

usufructuarius imperatorie celebritatis
550, 3.

usura 410, 1. 643, 25.

usurarii 410, 1. 5. 576, 10. 1051, 15.

usurpare imperium 574, 10; regium
nomen 362, 10. 20.

usurpatus factus 912, 25; usurpativa
potentia 934, 30. — usurpative ordi-
nare 1433, 10.

usurpator regii nominis 13, 25. 14, 10;
regnum 592, 45.

usus canonum 944, 10; communis 880,
1; gulcosus 1061, 1; rationalis in cele-
bracionibus missarum 12, 45; (regis)
10, 45.

uterinus pater 223, 15.

utilitas communis 880, 20.

utputa = *utputa* 108, 40.

utrique — *ambo* 145, 15. 266, 3. 836, 1.
838, 20. 966, 10. 1032, 45. 1050, 15.
1064, 10. 1066, 25. 1067, 15. 30. 1070,
25. 1279, 10. 1307, 10; utrunque 1244,
45. 1306, 5.

uxor illegitima 259, 20; uxores ducere
(*de propterdictum dictum*) 1141, 5; pu-
blice uxores (clericorum) 1051, 20;
cf. 1052, 35.

uxorare 121, 35. 309, 10. 25; uxoratus
835, 10; uxoratus vel concubinatus
(clericus) 1087, 25; uxorati presbiteri
missa 363, 15. 533, 1.

vaccarum census annualis 127, 30.

vada *sing. fem. gen., i. q. vadum* 737, 5.
741, 5.

vades 551, 10. 560, 10.

vadimonium 443, 25. 650, 25.

vadum — *vadimonium* 415, 30.

vagina s. Vulframni 817, 10. 40.

vale docere ultimum 856, 15. 865, 15;
vale suscipere 183, 10.

vallare pena pecuniaria concordiam
42, 5.

varietas consuetudinum 885, 30.

vassum minutum 1462, 15.

vas, in quo benedixit Dominus aquam,
quam in vinum mutavit 817, 25;
vasa navalia 713, 15; vasis in aureis
gemmatibus 805, 40. 809, 45.

vasallus, vassallus 24, 5. 320, 40. 321, 1.
15. 322, 1. 15 — 45. 323, 1 — 40. 25. 35.
324, 5. 323, 45. 670, 10; cf. vassus.

vasculum argenteum 758, 45; vasculum,
ubi panis solebat confici 1031, 5; vi-
naria vascula intrinsece piceo per-
fundunt 1039, 25.

vassallus v. vasallus.

vassus 1008, 15.

vectamen equi 898, 5.

vectral 118, 40. 551, 5.

vecturam exigere a cenobii 394, 15.

vehementia ventus 439, 10.

vehiculum glaciale, *Schlitten* 30, 40.

velamentum capitis de ovina pelle
1109, 4 — 5.

velare, virginem in monachum suscipere,
schleieren 129, 20. 134, 45.

velificare: velificante cruce 1236, 5.

velle *subst.* 464, 15. 545, 5. 574, 30.

vellificus — *vellificus, i. e. navigans*
1230, 40.

veltrices canes 1452, 15.

velum s. Marie 972, 30.

velutus 1462, 15.

vena: venae metallorum 10, 5; minera-
rum 17, 25; venam aperire, *zur Ader
lassen* 603, 20.

vendere baculos 1256, 45; Christum
1256, 45. 1259, 20; ecclesiam 1059, 5.
10; patrem 1282, 10; pontificalia 1241,
30. 1219, 35; praepositorum 1256, 15;
cf. vendicare.

venditio synonia (synonima?) 1212,
10; sacrum 1170, 15; venditionis
cartula 1466, 20.

venditor sacri 1059, 10.

venenatus cultellus 718, 40.

venenosus 611, 40.
venenum 407, 1. 412, 30. 424, 15. 444, 5.
558, 30. 619, 35. 627, 30. 629, 1. 632,
13. 635, 1. 660, 40. 651, 25. 695, 25.
venerabilissimus 812, 40. 1349, 1.
venerantior 1033, 20.
veneres 583, 35.
venia, *e. g. genueflexio* 34, 5, 30; venia,
Nutzenbüßung 777, 30.
venialis: venialis peccata 972, 1.
venter: ventris dolor 1306, 3; fluxus
716, 55; v. profluvium.
ventilabrum 1088, 10.
ventriculi cerebri 463, 35.
ventus 364, 30. 371, 25. 390, 2. 10. 392, 1.
394, 5. 455, 1. 457, 25. 534, 30. 603, 40.
665, 16; ventorum assiduitas 371, 40;
procella 1380, 15; tempestas 742, 23;
gen. ventus 439, 10.
venundare ministeria regalia 1458, 10;
pontificatus 1217, 16; cf. vendere.
verbositas promptula 1375, 45.
verboten infamie 614, 15.
verbulum 834, 1.
verbum crucis 401, 15; verba Theutu-
nica 423, 35; verborum faterae 960, 5;
rusticitas 1030, 30; de verbo ad ver-
bum 108, 1. 152, 1. 170, 20. 202, 3.
220, 3.
veredarus, *Fuhrmann* 573, 25.
verificare 1098, 15.
vermis: vermis scatens 122, 1; a ver-
mibus consumptus 455, 1. 654, 40.
vernaculus 135, 10.
vernalis siccitas 9, 1; v. passagium.
versibilibus 919, 10.
versiculus 666, 30. 892, 15; Ambrosianus
903, 40 (cf. 903, 30).
versificare 704, 40.
versificator 703, 15. 714, 25.
versipellis artifex, *diabolus* 918, 10.
versus 184, 30. 609, 20. 629, 25. 30. 634,
30. 35. 640, 30. 644, 25. 677, 30. 702,
35. 703, 15. 717, 40. 1038, 5.
vervecinus v. herbeus.
vespera 283, 30. 763, 25. 30. 35. 764, 5.
10. 930, 1; mortuorum 673, 5. 675, 25.
vesperitare 811, 5; vesperizare 811, 35.
vespertinalis: vespertinales laudes 430,
30; vespertinale officium 1075, 1; ves-
perinalis squilla 639, 1.
vespertinus: vespertinae laudes 1346,
10; vespertinum sacrificium 268, 30;
vespertina sinaxia 1103, 30.
vestiarius 1083, 30; vestiarum officium
1102, 20.
vestibulum (eccl.) 773, 85.
vestigium: vestigiolum Domini locus
965, 25.
vestimentum banbacinum (= *bomby-
cinum*) 1482, 1; vestimenta de lana
1437, 5; sacerdotalia 573, 10. 849, 30;
sponsalia 128, 30; vestimentum Do-
mini v. Iouu; v. Cervani 778, 30;
s. Iacobi et alterius Iacobi, Bartho-
lomei et Thadei 771, 1; a. Iacobi
fratris Domini 771, 24—25; innocen-
tum 817, 30; s. Iohannis evang. 817,
25; s. Laurentii 776, 35; v. s. Maria;
s. Stephani 771, 10; s. Udalrici 771,
10; s. Verene 771, 35.
vestis alba 1193, 1; laica 1249, 45; mo-
nastica 1081, 40. 1100, 25; sacerdoti-
alis 889, 25. (1002, 25). 1120, 15; vestes
sacrae 428, 35. 639, 35. 1004, 5. 1008,
20. 1046, 10. 1143, 15. 1147, 20; sanctae
vestis habitus 1041, 1; vestes scri-
cicae 693, 25. 1488, 30; vestis terrea
1179, 1; qua Dominus induit s. Glo-
desindem 772, 25; s. Hildemerge 818,

20; v. s. Maria; s. Iohannis ev. 779,
20. 25.
vestitura 1170, 1.
vestillarius 203, 25. 319, 1.
vexillum saepe; vexilli cacumen 1371, 5;
v. crux; regis Karoli 786, 30; regalia
vexilli caracer 270, 35; v. seghard;
vexillum mirificum contra hereticos
tenendum 1059, 35; vexilla triumphalia
551, 40; vexillum 174, 40. 270, 35.
286, 35; ornamentum missale 808, 40.
809, 45.
via Dei 949, 25. 1101, 15; exercitialis 759,
45; publica 154, 25; et communis
1070, 40; iuxta in celo 1428, 1. 1429, 1;
regia 454, 10. 654, 20. 837, 3. 1059, 20;
regularis tramitis 1105, 21—22.
viaticum 611, 30. 917, 15; corporis (divi-
ni) 843, 15. 865, 20. 1362, 20.
vicaria 713, 3. 715, 5.
vicarius 669, 30. 713, 5. 715, 5. 763, 20.
766, 35. 965, 15. 1010, 30. 1099, 25.
1103, 35. 1475, 5. 1477, 19—20. 1487,
25; cathedrae Romanae 926, 15; Christi
(*episcopatus*) 1185, 1; Christi, hoc
est papa urbis Romae 1107, 15; Dei
538, 5; imperatoris 181, 30; imperii
Romani 413, 3. 629, 3.
vicecomes 103, 15. 268, 30. 10. 1463, 3.
vicedominus 155, 20. 203, 25. 877, 20.
viceplebanus 665, 10. 20.
vices apostolicas agere 816, 40. 818, 40;
archiepiscopi gerens 775, 30; in vi-
cem cardinalium ordinare 1363, 10;
praefecturae vices committere 28, 10;
vicem gerens summi sacerdotis in
terris 925, 15; episcopalem gerens
561, 30; vices domni 1106, 40; pres-
biter episcopi vice 791, 30; (episco-
pus) vicem gerens mancipii 890, 40;
speculatoris 567, 40; cancellarius vice
archicancellarii 519, 25.
vicesimam a clero exigere (*vel similia*)
392, 3. 398, 5. 595, 30. 614, 30.
vicinium 171, 10. 1089, 40.
viculus, *Gehöft* 872, 25; *Dorf* 518, 35;
v. Dinslari, Engelspach, Espen-
velt, Frederichrode, Reynhereshorn,
Solotaus.
vicius, *Strasse, Stadteil* 97, 5. 10. 267, 25.
30. 423, 25. 867, 30; v. Paschiertrau,
etiam s. v. Tornacum; *Dorf*; canonici
810, 10; vici septem regales 88,
10; v. Bruneildis, Conedratium, Cu-
ticius, Octavia, Rotinaensis, Sal-
cis, Sextus, Sonegas.
videre erat 854, 35; videre ibo 1097, 30.
vidualis contentia 911, 3. 2.
viduata = *vidua* 473, 25.
vigilinae saepe; matutinae 894, 40; noc-
turnae 984, 5. 1134, 35; omnium
sanctorum 634, 30; tercie noctis cele-
bres 138, 10; vigiliarum consuetudo
1039, 25; officium 894, 20.
vigoratio 257, 10.
vilicus v. vilicus.
vilpendere 134, 10. 176, 35. 247, 35.
285, 1. 291, 5. 435, 30. 644, 30. 674,
10. 1148, 10.
vilitas dictionum 908, 25.
villa *passim*; bone ville 259, 30. 260, 10.
261, 1. 10. 15. 262, 1—10. 269, 30. 290,
10. 301, 1. 15. 302, 30. 314, 10. 320, 20.
323, 25. 328, 10. 331, 5. 332, 25. 45,
333, 25. 334, 30; villa fortis 330, 30;
r. gubernator; villarum parrochia-
lium Hanoniae index 234, 25—238;
villa regia v. Franckevort, Geilen-
husen, Goslar, Muehusen, Nort-
husen, Salvett; *villae appellantur*:
Abbaton, Angchien, Airo (Ara,
Aria), Ais, Albatio-villa, Aldenberg,
Andembourch, Anglicurt, Apolda,
Artre, Askefeld, Ath, s. Audomari,

Audregnies, Aulica, Avesnes, Bacco-
nis villa, Bagestat, Bassens, Bava-
gensis, Bechtete, Bedom, Bellofor-
tus, Biling, Binchium, Blachit, Ban-
giacensis, Boegnes (Goeignies), Boele,
Bolleetete, Botesse, Bottenbach,
Breduan, Brena (Braine-sur-Vesle),
Broilum (Meunvilla), Brotselden
(Prodselden), Brugae, Brussels, Bu-
riellum, Buxem, Buzognies, (Cas-
nensis monasterii), les Caufours,
Cella, Chimai, Chirvia, Cymmer,
Cobenstete, Kochendorf, Kulebeke,
Colewede, Condatum, Curtissora, Cur-
tracensis, Dourinthus, Dinsturburg,
Ditensheim, Divort, Dobiche, Do-
kinde, Dompiere, Dononum, Dour-
drachi, Duacensis, Duttenburg, Eber-
stat, Ezcl, Eginstete, Eisleibin,
Ende, Engelspach, Engchien, Epphen-
heim, (Erfordenses), Erpherode, Er-
stein, Espenvelt, Estroen, Fampols,
Fayt, Vitpeche, Flensings, Florne,
Fossa Capraria, (Francie), Franken-
vurt (regia), Frederichrode, Fri-
curtis, Gandensis, Gebalona, Geilen-
husen (regia), Gerard-mons, Gien-
ghien, Ghianes, Goslar (regia), Go-
tha, Gottenbach, Gunnestete, Halla,
(Hannovers), Hardeleibin, Hausel,
Heinrichsdorf, Heytingsvelt, (Hi-
spaniae), Hocheim, Högeren, Holz-
husen, Hostich, Houdain, Ylleiben.
Insulensis, s. Iohannes Anglicus,
Ypensis, Iwenbary, Lambis, Lan-
dreichies, Leeden, Lembecque, Len-
dium, leum Libenchrade, Luppene,
Lusta, Lutosa, Marchanensis, Ma-
reolum, s. Martini ad Palusa, Medi-
cina, Melbodiensis, Midebourg, Mit-
telhusin, Molhusen (regia), Mons,
Nyvera, Northeim, Northusen (re-
gia), Nuenhova, Nusessen, Ogla,
Olcos, Ozi, Omaing, Osterroth,
Ostrinutuna, Parsiensis, Paterniacia,
Le Pieston, Quaratum, Quaroube,
Rains, Rinkeleibin, Rognas, Roth-
nacum, Le Rue(l)s, Salvett (regia),
Sambuctum, Sangerhusen, (Saxo-
niae), Schledenrode, Sconenwalde,
Sengolia, Servia, Selenstete, Sigels-
pach, Scholmen, Souchet, Stan-
fort, Stantz, Steinfurt, Studowe,
Stusforte, Suderhusen, Suesionen-
sis, Sule, Sumeringin, Sanderhusin,
Suracken, Tenenmonde, Theodonis
villa, Thuin, Thibul(lin, (Thur-
ingiae), Tornacensis, Totelstett, Tra-
zegies, Trötmundi, Tubise, Tun-
gede, Udmordard, Ulma, Usinkheim,
Utenhusin, Vadum-feratun, Vairana,
Valencensis, Webelinga, Weretha,
s. Wiberti Mons, Wimar, Zeaditi,
Zeimmin, Zeirichze.
villanus 464, 40. 635, 20. 637, 30.
villacandi scientia 876, 10.
villacicio (archiepiscopatus) 878, 25.
881, 25.
villicus 330, 40. 526, 10. 859, 15. 880, 1.
1039, 20. 25. 1091, 25; villicus 1051, 15.
villosus (pannus) 818, 10.
villula 88, 25. 118, 1. 167, 35. 177, 10.
266, 40. 321, 1. 15. 519, 30. 530, 30.
688, 15. 967, 15. 1303, 30. 1362, 30;
exigni valoris 231, 35; *villulae appel-
lantur*: Belgicae, Biliaegies, Briaus-
gus, Canser, (Casnensis monasterii),
Clusa, Dorse, Helligogies, Hon, Hug-
nies, Le Loc, Quernforde, Reynhers-
born, Sassinigias, Surbon.
vinee 228, 10. 435, 5. 464, 30. 577, 25.
644, 30. 813, 15. 1055, 10. 1084, 10.
vinetum 442, 25. 444, 5. 474, 10. 617, 20.
660, 1. 40. 655, 10.
vinum 1039, 25—30; in sanguinem ver-
sum 148, 40; vini et olei copia 1248,
15; sterilitas 669, 15; vina et fruges
inmutata 411, 15; v. vas.
violatores pacis 634, 65.

vire v. *fi(e)re*.

vires herbarum 37, 45.

virga v. *pastoralis*, *pontificalis*; Moysi 758, 15. 771, 1.

virgo: decem virginum ludus 652, 25.

virguncula, *parva virgo* 196, 10.

viridarium 538, 25.

virtuositas 36, 30.

virtuosus 80, 45. 169, 25. 256, 30. 571, 40.

virtus: virtutes omnes sanctae celestes 485, 35; miraculorum 144, 20; virtutum prerogativa 258, 15; virtus *pro* virtute 1002, 5.

viscera eviscerata 546, 35; viscerum dolor 1075, 20. 1150, 35. 1302, 25.

viscerosus 256, 45.

visio *passim*; facialis 455, 15; visionis interpret 913, 5.

visitacio 397, 35. 409, 5.

visitare: visitandi clerum auctoritas 391, 10. 613, 35.

visitatores 666, 15.

visor 897, 20.

vita apostolica 285, 10; cenobialis 150, 10; cenobialis 1082, 30; honesta 163, 20; v. heremitica, monachica, monastica, liber, regularis, solitaria, theoretica, theoria.

vitalis spiritus 648, 35.

vitium capitis 1307, 10.

vitrea, *fenestra vitrea* 295, 15. 297, 10.

vitrum 423, 30. 35. 596, 10.

vitulus septem habens pedes 468, 25. 469, 1; cum duobus capitibus 1107, 20.

vituperose 382, 30. 578, 10.

vivanda, *cibus, victus* 712, 39—40, *cf.* 1402, 19.

vivere communiter 1058, 20; seculariter 1122, 20. 1134, 40.

vivum inrotare 222, 15.

voit, *mhd.*, i. q. *advocatus* 477, 30.

voitammecht, *mhd.*, i. q. *advocatus* 476, 40.

volito diuturniorem moram trahere 286, 1; filios nobiliter uxoratos, excellentius famulos et honoratos volito 309, 25.

volucres in *intersignis* 97, 15.

volumen: volumina 99, 25. 102, 15; divina 1060, 35; sacra 1009, 10.

vorago: voragine in celo 185, 40.

vulgare, i. q. *lingua vulgaris* 87, 50. 89, 5. 100, 1. 102, 15. 108, 30. 111, 15. 143, 15. 173, 35. 180, 25. 198, 10. 319, 30. — vulgaris cantilena 429, 10. 640, 5. 874, 30; error 961, 5; vulgare forum 602, 30; vulgaris historia 164, 10. 171, 35; vulgari loco 429, 10. 640, 10. nomine 961, 5; vulgare placitum 597, 15. 598, 5. 20, 25; proverbium 852, 3; vulgaris populus 326, 1; vulgari vocabulo 1382, 5. — vulgariter 412, 10. 458, 5. 574, 15. 608, 5. 628, 45. 649, 55.

vulgo 541, 1. 861, 30. 880, 30. 917, 15. 975, 5. 996, 30. 1346, 1.

vulgus 357, 3. 459, 25. 1257, 15; commune 27, 1; ignobile 879, 35; vulgi animi ignobiles 891, 40; in vulgus seu in nobilibus hominibus 808, 1; wol-gus 668, 10.

Wandele Theutonice id est, quod cursar aut currere 167, 14—15.

werpire — dimissionem manu propria facere 861, 30.

werra: guerra, gwerria 136, 35. 143, 30. 146, 40. 180, 30. 182, 1. 186, 35. 199,

15. 200, 15. 205, 35. 215, 1. 225, 15. 232, 35. 233, 10. 260, 30. 267, 5. 273, 10. 306, 30. 413, 1. 456, 5. 469, 30. 474, 30. 609, 45. 619, 5. 630, 35. 40. 631, 15. 20. 40. 632, 5. 658, 5. 671, 15. 677, 1. 716, 30; werra 30, 25. 151, 40. 153, 10. 396, 35. 861, 10. 862, 30.

werrare 29, 15.

wilpin Teutonice, mulierum pena Latine 677, 25.

wicbelde, *mhd.*, *Weichbild* 9, 50.

wignagium, *praestatio, quae domino exsolvitur pro securo transitu* 233, 5. 262, 35; winagium 233, 1. 306, 15. 307, 1.

wolgus v. vulgus.

xenia 13, 30; doctia 1381, 40.

xenodochium 905, 30. 1222, 10; xenodoxia 258, 40; scenodoxia 192, 40. 193, 10.

Y- v. I-.

yeconomus v. (o)economus.

zabulum v. sabulum.

zelotes 251, 35.

zephyrus 98, 20.

zeta hiemalis 1361, 1.

zingiber — *zingiber, Inguer* 1452, 10.

ziost, milicia, *voz germ., torneamentum* 608, 10; tres ziost dare 608, 10; *cf.* iusta.

zizania 1364, 1; dominici agri 878, 30.

zodiactea peragratio 897, 15.

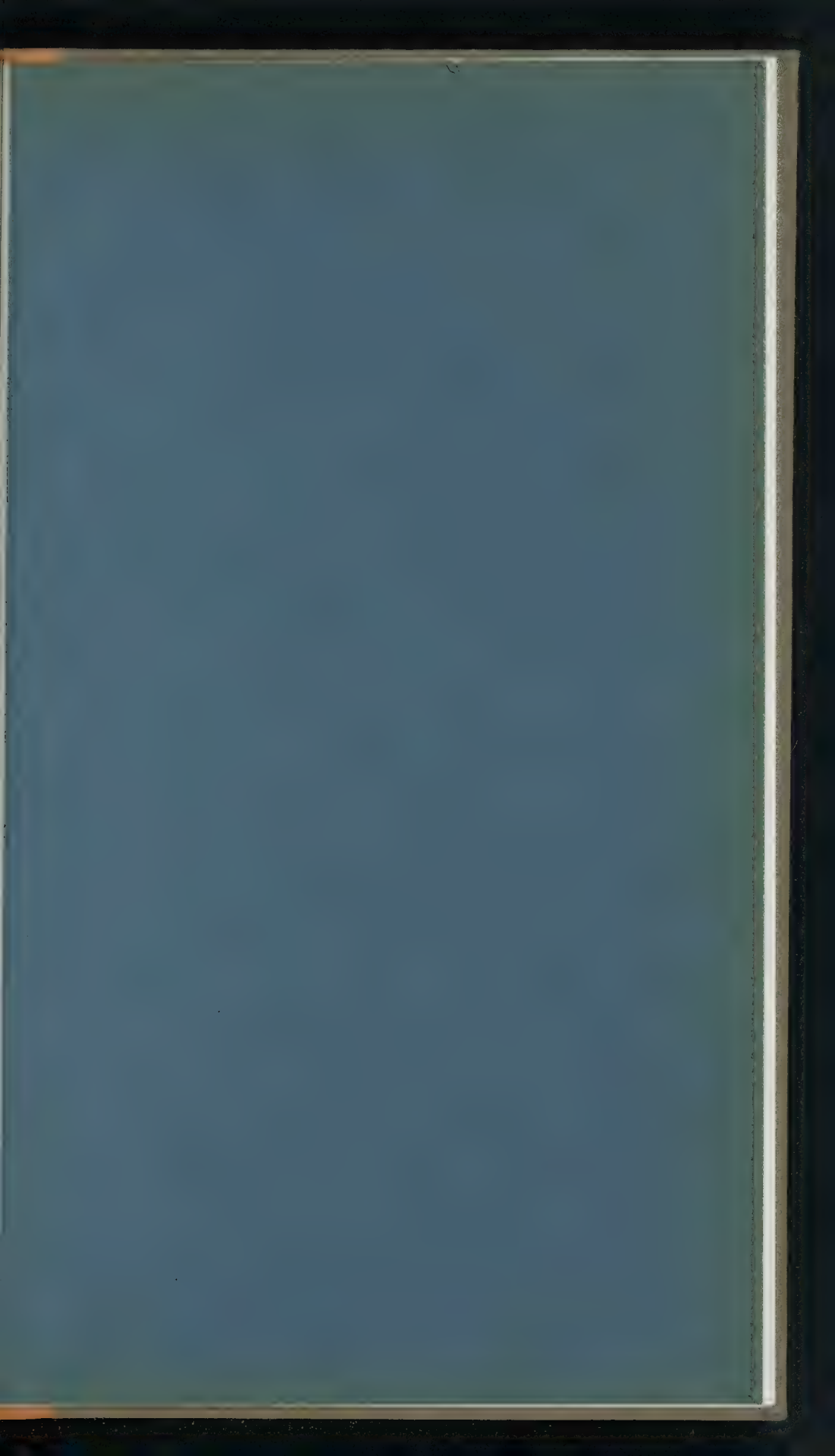
zodiacus 94, 25.

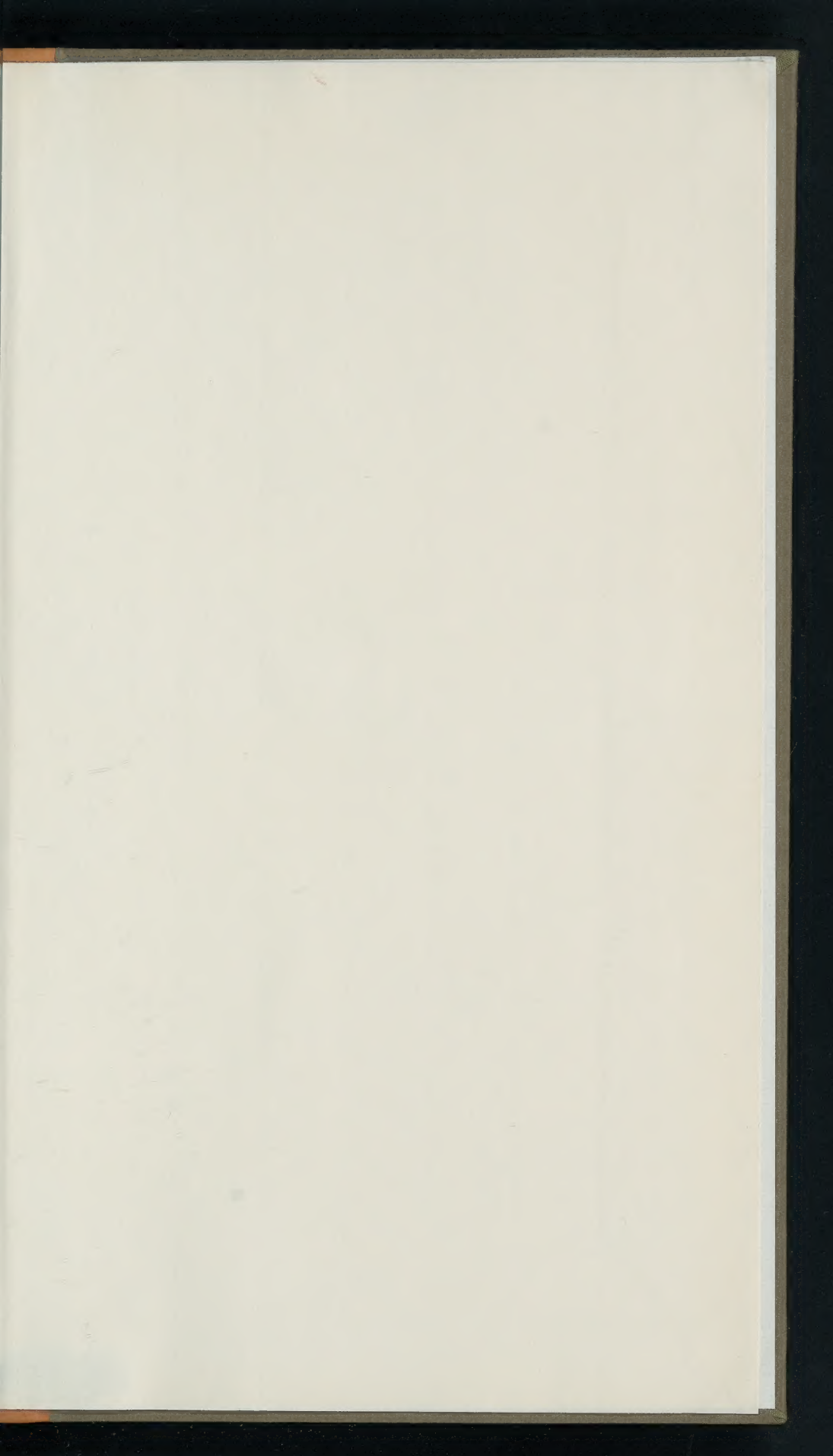
CORRIGENDA.

P. 1042, l. 34 pone virgulam post sunt. — P. 1524, col. 1, l. 6 (s. v. s. Clemens ep. Met.) lege: 901, 1; translatio. — P. 1526, col. 3, l. 29 (s. v. Corindanus) lege: Malik el-Kamil. — P. 1527, col. 2, l. 76 (s. v. Croix) dele mil. — P. 1530, col. 3, l. 24 lege: Ebron (Hebron Pal.). — P. 1531, col. 3, l. 56 sq. (s. v. Elias) lege: 770, 40. 1260, 45. — P. 1547, col. 2, l. 39 lege: Halitarius pro Halitharius.

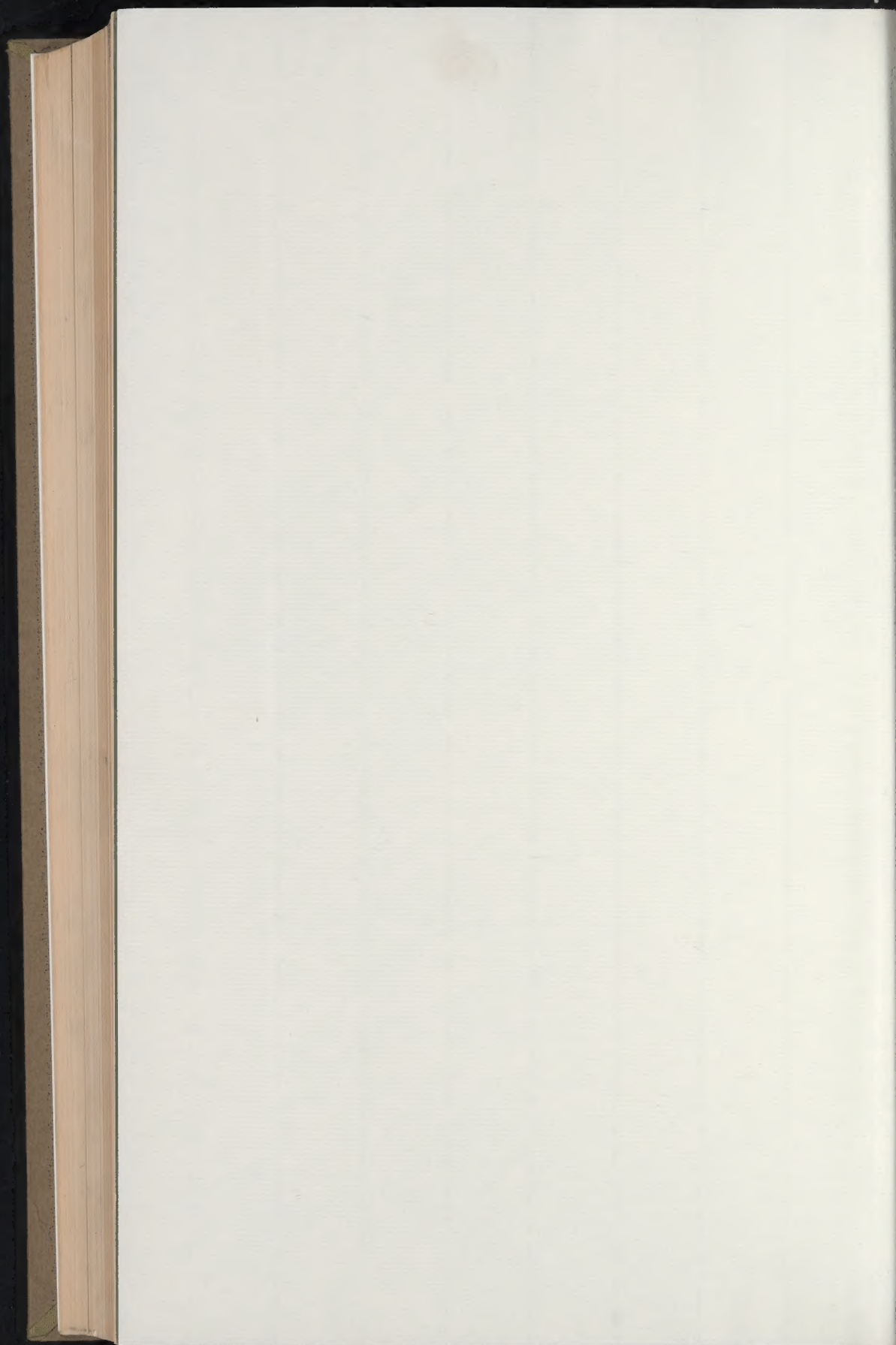

AVLAE VIMARIENSIS OFFICINA TYPOGRAPHICA.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00618 6866

